Coordinated by Kilis 7 Aralik University (Turkey) and University of Aleppo (Syria)

بالتعاون بين جامعة حلب – كلية الإقتصاد/ سوريا

و جامعة كلّس 7 أرالِق – كلية العلوم الإقتصادية و الإدارية / تركيا

T.C. Kilis 7 Aralık Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. ULUSLARARASI SINIR TİCARETİ KONGRESİ

الجمهورية التركية

جامعة كلّس 7 أرالِق - كلية العلوم الإقتصادية و الإدارية

المؤتمر الدولي الأول للتجارة الحدودية

R.T. Kilis 7 Aralik University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

1ST INTERNATIONAL BORDER TRADE CONGRESS

BİLDİRİLER KİTABI

04-05-06 KASIM 2010

2010 تشرين الثاني /6/5/4

04-05-06 NOVEMBER 2010

www.kilis.edu.tr

ISBN : 978-605-87836-0-07

KİLİS / TÜRKİYE **تركيا / كلّس** **KILIS / TURKEY**

Kilis 7 Aralık İİBF, İpekyolu Kalkınma Ajansı ve Kilis Ticaret ve Sanayi Odası İşbirliği ile

Cooperation with Kilis 7 Aralik University Faculty of EAS, Silkroad Development Agency and Kilis Chamber of Commerce and Industry

İçindekiler

AN ANALYSIS OF EMERGING MARKETS, BUSINESS GROUPS AND THEIR INTERNATIONAL TRADE FACILITATION: THE CASE OF TURKEY 7

Hüseyin ÖZGEN

DETERMINANTS OF BILATERAL TRADE BALANCE OF TURKEY WITH GEORGIA, IRAN AND JORDAN 8

Mehmet YAZICI

HOW IMPORTANT IS INTRA-INDUSTRY TRADE BETWEEN TURKEY AND MIDDLE EASTERN COUNTRIES? 10

Murat Ozan BAŞKOL

BORDER TRADE AND TRANSBORDER COMMUNITY SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY CONTEXST 16

Fikret BİRDİŞLİ

THE INTERNATIONAL BUSINESS AND TRADE POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND ITS ENTERPRISES: POTENTIAL EFFECTS ON THE ECONOMY AND ENTERPRISES 21

Aytaç GÖKMEN

ANADOLU-MEZOPOTAMYA SINIRINDA TİCARÎ BİR KENT: ZEUGMA 28

H.Hande DUYMUŞ

MİLLİ SINIRLARIN OLUŞUM SÜRECİNDE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KAÇAKÇILIK SORUNU İLE DAHİLİYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA RAPORU VE DEĞERLENDİRİLMESİ 32

Tahir ÖĞÜT

TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE TİCARETİ: GÜVENLİK, SINIRLAR VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI. 45

Fatih KORAŞ

SINIR TICARETININ TÜRKIYE VE KOMŞU ÜLKELERE ETKILERI 50

S. Rıdvan KARLUK

Betül YÜCE DURAL

SINIR KAPILARININ GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ KAPSAMINDA HABUR SINIR KAPISI 59

İbrahim Halil SUGÖZÜ

Melike ATAY

TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİNİN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ 68

Fatih Mehmet ÖCAL

Filiz TUTAR

Mehmet Vahit EREN

BORDER TRADE BETWEEN THE PROTECTION OF TRADE AND GLOBALIZATION 79

Khalil YASİN

THE MOST SIGNIFICANT DIFFERENCES IN EXTERNAL TRADE STATISTICS 83

Hüseyin HASSAN

THE EFFECT OF REDUCING THE DUTY OR TARIFF ON THE DEVELOPING OPERATION BETWEEN SYRIA AND TURKEY 89

Khdoer ORFALİ

Marwan RASHEED

THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) ON BORDER TRADE: COMPREHENSIVE REVIEW 94

M. Fadi ALKARAAN

DIŞ POLİTİKA – DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: "KOMŞULARLA SIFIR PROBLEM" YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE AMPİRİK BİR İNCELEME 100

Kadir KARAGÖZ

TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİNİN DIŞ POLİTİKA BOYUTU 107

Fahriye KESKİN

TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA SİYASAL İSTİKRARIN ANAHTARI: TÜRKİYE-IRAK-SURİYE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ 120

Soner KARAGÜL

Ceyhun ÇİÇEKÇİ

1980 SONRASI TÜRKİYE - SURİYE SINIR TİCARETİ 128

Tunay KARAKÖK

SINIR TİCARETİ YAPAN İŞLETMELERDE STRATEJİK İŞBİRLİĞİ ARDAHAN-GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ 143

Selami ÖZCAN

Muammer SARIKAYA

Hüseyin ERDEM

VAN-İRAN ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ VE GELİŞME POTANSİYELİ 151

Sabri AZGÜN

Haktan SEVİNÇ

GİRİŞİMCİ ŞEHİR GAZİANTEP VE SINIR TİCARETİ 157

Mehmet MARANGOZ

Günal ÖNCE

Hale ÇELİKKAN

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE FİNANS SEKTÖRÜ 169

Ramazan AKBULUT

H.Mustafa PAKSOY

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞMİŞLİĞİ İLE TÜRKİYE VE SINIR BÖLGELER ARASINDA YAPILAN TİCARET İLİŞKİSİ: SURİYE ÖRNEĞİ 181

İbrahim Halil EKŞİ

Sumru BAKAN

SINIR TİCARETİNDE BANKALARIN ROLÜ VE ÖNEMİ 189

Tuba D. BASKAN

İ.Elif K. GÖKER

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ SINIR TİCARETİ: SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 200

Recep GÜNEŞ

Ahmet Fethi DURMUŞ

Mehtap CEYHAN

DEĞİŞEN TİCARET DENGELERİ; SERBEST TİCARET ANTLAŞMALARI VE ARTAN ÖNEMİ 211

Tuğçe YÖNTEM

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ 216
Selçuk KOÇ
İdris SARISOY
SINIR TICARETİNİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR 229
Betül YÜCE DURAL
Hülya GÖKTEPE
TÜRKİYE, RUSYA VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNDE BARTER YÖNTEMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ 236
Recep GÜNEŞ
Fikret OTLU
Ahmet Fethi DURMUŞ
BÖLGESEL KALKINMA ÇERÇEVESİNDE OSB'LER VE STM'LER VASITASIYLA 247
TÜRKİYE'NİN KOMŞULARIYLA DIŞ TİCARETİNDE POTANSİYEL SEKTÖRLERİ 247
Mehmet Behzat EKİNCİ
FINANSAL İNOVASYONA E- TİCARET VE SINIR TICARETI BAĞLAMINDA BIR BAKIŞ 262
Cengiz TORAMAN
Ahmet AKCAN
Mehmet ÖZÇALICI
DEMOKRASİ VE DIŞ TİCARET: OECD ÜLEKELERİ ÖRNEĞİ 271
Cemalettin KALAYCI
Seyfettin ARTAN
ELEKTRONİK TİCARET VE ORTADOĞU'DA ICT ALTYAPISI 279
Abdüllatif ÇEVİKER
H.Murat MUTLU
Osman S. SESLİOKUYUCU
ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI İLE TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ TİCARET HACMİNİN İNCELENMESİ 287
Mehmet Akif EKER
TÜRKİYE-SURİYE ARASI ELEKTRİK ENERJİSİ TİCARETİ 291
Recep AKPAK
YENİ BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİLERİNDE SINIR TİCARETİNİN YERİ 295
Duygu BEYOĞLU
Utku Ali Rıza ALPAYDIN
GAZİANTEP'E GELEN SURİYELİ TURİSTLERİN TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME. 300
Osman TOKSİN
M.Zeki RASTGELDİ
SINIR TİCARETİ UYGULAMASI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 303
Kilis Ticaret ve Sanayi Odası
SINIRDA SINIRSIZ TİCARET 312
Süreyya ECE

ALEPPO CHAMBER OF COMMERCE'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF BORDER TRADE BETWEEN SYRIA AND NEIGHBOURING COUNTRIES 318

Hassan HAZZOURI

HE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE BETWEEN SYRIA AND TURKEY DURING THE PERIOD 2008-2005 323

A. d. Abdul Rahman Al-Ahmad AL-OBAİD

FREE ZONES AND THEIR ROLE IN THE PROMOTION OF BORDER TRADE 330

AlaEddin JABAL

THE IMPACTS WHICH OBSTACLE BORDER TRADE BETWEEN SYRIA AND TURKEY 335

Marwan RASHEED

SINIR TİCARETİ VE GÜMRÜK VERGİLERİ 343

Murat DEMİR

SINIR TİCARET MERKEZLERİNİN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ 352

Mehmet GÜRBÜZ

Murat KARABULUT

Uğur YILDIRIM

TÜRKİYE İLE ORTADOĞU ÜLKELERİ ARASINDA YUMURTA DIŞ TİCARETİ VE REKABET GÜCÜ ANALİZİ 364

Ebrahim HAGHİGHİ

Halil FİDAN

Mehmet YAZİCİ

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KATSAYILARI YARDIMIYLA ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSLARININ BELİRLENMESİ: TÜRKİYE-SURİYE ÖRNEĞİ ...373

Birol ERKAN

SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA ALINAN VERGİLERİN EKONOMİK, SOSYAL VE MALİ ETKİLERİ 384

Onur EROĞLU

DIŞ TİCARETTEKİ ÖDEME TESLİM VE FİNANSMAN ŞEKİLLERİNİN SINIR TİCARETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 393

Ferhat SAYIM

Halil İbrahim ZENGİN

KADIN İŞGELİŞTİRME MERKEZLERİNE FARKLI BİR BAKIŞ: KADINLARIN SINIRÖTESİ İŞBİRLİKLERİ İÇİN SINIR BARTER MERKEZLERİNİN KURULMASI 403

Ayşenur TOPÇUOĞLU

Zeynep ALEMDAR

SINIR TİCARETİNİN YÖRE HALKININ İSTİHDAM YAPISI VE GELİR DÜZEYLERİNE ETKİLERİ ... 407

Selami ÖZCAN

H.Yunus TAŞ

A.Emir KARALİ

SINIR KAPILARININ SINIR TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ VE HASSA SINIR KAPISI ÖNERİSİ 413

Hakkı ÇİFTÇİ

Mehmet Sedat UĞUR

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ..... 432

Lütfü TAYFUR

Mehmet KARA

SINIR TİCARETİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN ENGELLERİN AŞILMASI SÜRECİNDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMİN ÖNEMİ..... 442

Emel GÜLER YILMAZ

Yalçın YILMAZ

SURİYE SINIRI BÖLGESİNDEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SINIR TİCARETİNDEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 450

H. Mustafa PAKSOY

Sadettin PAKSOY

Mehmet ÖZÇALICI

Buket BÜYÜKKONUKLU

SINIR TİCARETİNİN EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE ALTERNATİF TEZLER: TÜRKİYE UYGULAMASI..... 455

Rahmi YAMAK

Filiz GÜNEYSU

H.Feyza ERDEM

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN İNCELENMESİ 467

Mustafa BAYHAN

İlhan KÜÇÜKKAPLAN

Celalettin SERİNKAN

TÜRKİYE SURİYE DIŞ TİCARETİNDE YENİ BİR MODEL: ORTAK SINIR ÜRETİM VE TİCARET MERKEZLERİNİN KURULMASI..... 476

Turgut DOYRAN

Ayşenur TOPÇUOĞLU

Mustafa TURHAN

TÜRKİYE ve SURİYE ARASINDA DIŞ TİCARETİN BİLEŞİMİ: ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ANALİZ..... 487

Abdüllatif ÇEVİKER

Murat MUTLU

İsmail TAŞ

TÜRKİYE – SURİYE SERBEST TİCARET ANLAŞMASININ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÇİMENTO İHRACATINA İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 497

Şenkan ALDEMİR

KENTSEL GELİŞME AÇISINDAN SINIR TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 503

Aygül KILINÇ

BATI ANADOLU KIYILARI ÜZERİNDEN GERÇEKLEŞEN YASADIŞI İNSAN KAÇAKÇILIĞI VE EKONOMİK BOYUTU 509

Arife KARADAĞ

Mesut KAYGUSUZ

DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARETİNİN EKONOMİK KATEGORİLERİNE ETKİSİ 522

Taner AKÇACI

KAYIT DIŞI EKONOMİ SINIR TİCARETİ ETKİLEŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 531

Yusuf Ekrem AKBAŞ

Mehmet ŞENTÜRK

SINIR TİCARETİNİN BİR YÖNÜ: HAKSIZ REKABET 540
Hülya GÖKTEPE
Betül YÜCE DURAL
BİR SINIR KENTİ OLARAK GAZİANTEP'TE TEKNOPARKIN SINIR TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ 547
Erdinç TUTAR
Nahide KÜÇÜK
SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA YAŞANAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ŞIRNAK İLİ ÖRNEĞİ 556
Bülent DARICI
Fatih Mehmet ÖCAL
Mete Cüneyt OKYAR
2000 SONRASI YAŞANAN KRİZLER SÜRECİNDE TÜRKİYE-SURİYE İŞBİRLİĞİNDE YAŞANAN GELİŞMELER VE GAZİANTEP'İN ROLÜ 570
Mehmet CİVAN
Burcu BUYURAN
Mehmet KÖRPİ
SINIR TİCARETİNİN ŞANLIURFA EKONOMİSİNE ETKİLERİ 577
Hasan MEMİŞ
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE DIŞ TİCARETİN YERİ 583
Ferda NAKIPOĞLU
Metin YILDIRIM
SINIR TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YEREL MEDYANIN ROLÜ 595
Yalçın YILMAZ
TÜRKİYE İLE ORTADOĞU SINIR ÜLKELERİ ARASINDAKİ TİCARETİN EKONOMİK ETKİLERİ 606
Fatma TURAN KOYUNCU
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETTEKİ REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ 614
Cemalettin KALAYCI
SINIR BÖLGESİNDE OKUYAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI: KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ VE HALEP ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 624
Abdullah SOYSAL
Mehmet ÖZÇALICI
Filiz GÜNEYSU
SINIR TİCARETİNİN İKTİSAT POLİTİKASI SINIRLARI 629
İrfan KALAYCI
Akış DOĞAN
TÜRKİYE - SURİYE TİCARETİNDE ULUSLARARASI STANDART SANAYİ SINIFLAMASI (DÜZEY 1) BAZINDA YOĞUNLAŞMALAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 637
Arif ÖZSAĞIR
Mehmet ŞENTÜRK
Yusuf Ekrem AKBAŞ
ULUSLARARASI PAZARLAMA SÜRECİNDE KOBİ'LERDEKİ İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM YAKLAŞIMLARINA ÇOKLU BİR BAKIŞ 649
Hasan CABAR

AN ANALYSIS OF EMERGING MARKETS, BUSINESS GROUPS AND THEIR INTERNATIONAL TRADE FACILITATION: THE CASE OF TURKEY[1]

Hüseyin ÖZGEN[2]

ABSTRACT

Emerging markets- EMs may be characterized as a transition process of moving from a closed economy to an open market economy(Fan (2008). China, India, Indonesia, and South Korea in Asia; Poland and Turkey in Europe; Brazil, Mexico and Argentina in South America; and South Africa in Africa are named as "Big Ten Emerging Markets" (Slough et al., 2004; Fan, 2008). Four of above mentioned high ranking emerging markets- Brazil, Russia, India, and China are also named as "BRIC Countries". On the other hand, "Business Groups"(BGs) are defined as "a set of firms which, though legally independent, are bound together by constellation of formal and informal ties and are accustomed to taking coordinated action" (Khanna and Rivkin, 2001). Another definition of BGs makes emphasis on administrative and financial control of family groups(Chang and Huang, 2000). Khanna and Palepu (2000) categorize existing studies on business groups into three streams. In another study Karademir (2004) classifies the existing research streams in the management literature as follows: Institutional Approach, Market-centered Theories, and Resource-based View. BGs create value in emerging markets, and make contribution to the EMs help overcome the challenges in relation to the international trade facilitation. As an emerging market, Turkey is one of the biggest economies in terms of population and potential for growth in her region. Family owned corporations have been operating for many years in Turkey. They are categorized as the dominant Turkish family holdings-DTFH, and the Emergent Turkish Family Holdings-EMTFs.

Key Words: Emerging Markets, Big Ten Emerging Markets. BRIC Countries, Business Groups, International Trade and Facilitation, Turkish Family Holdings

---

[1] Çağrılı Bildiri

[2] Professor of Management
Department of Business Administration
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Cukurova University, Adana, TURKEY
E-mail: hozgen@cu.edu.tr

DETERMINANTS OF BILATERAL TRADE BALANCE OF TURKEY WITH GEORGIA, IRAN AND JORDAN

Mehmet YAZICI *

Abstract: This paper explores empirically the short-run and long-run determinants of the bilateral trade balance of Turkey with Georgia, Iran and Jordan, particularly focusing on the impact of real exchange rate**.** In estimation the bounds testing approach to the cointegration and the error correction modeling is used. A new strategy in the model selection phase is employed and the optimal model is chosen from the set of those models that satisfy both diagnostic tests and cointegration. Thus, unlike the previous literature, it is ensured that a statistically reliable and cointegrated model is picked up for estimation. Results based on quarterly data indicate no evidence of J-curve in the short run in any of Turkey's bilateral trade with Georgia, Iran and Jordan. In the long run, however, real depreciation of Turkish Lira improves the trade balance of Turkey with Iran. The real domestic income has the expected negative and significant impact on the bilateral trade flow in cases of Iran and Jordan. As for the trading partner's real income, it has significant and expected positive impact only on bilateral trade of Turkey with Iran.

Keywords: Exchange Rate, J-curve, Bilateral Trade, Bounds Testing Approach, Depreciation

1. Purpose of Study

To explore empirically the short-run and long-run determinants of the bilateral trade balance of Turkey with Georgia, Iran and Jordan, particularly focusing on the impact of real exchange rate, using bounds testing approach based on quarterly data**.**

2. Model

In modeling the trade balance, we closely follow the previous literature and specify it as a function of the real domestic income, the real foreign income, and the real exchange rate. The reduced form of trade balance equation in log-linear form is given as follows;

$$\ln TB_t = a + b\ln Y_{TR,t} + c\ln Y_{i,t} + d\ln RER_t + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Where TB is bilateral trade balance defined as the ratio of exports of Turkey to trading partner i over Turkey's imports from the same trading partner, Y_{TR} is Turkey's real income, Y_i is the trading partner i's real income, and RER is the bilateral real exchange rate between Turkey and trading partner i constructed as nominal exchange rate times trading partner's price index over domestic price index where nominal exchange rate is defined as the amount of Turkish Lira per trading partner's currency.

As far as the expected signs of the variable coefficients are concerned, since an increase in real domestic income will stimulate the imports, the coefficient of the domestic income is expected to be negative. A rise in the trading partner's real income will increase the exports and therefore the trade balance will improve. As for the effect of the real exchange rate, given that the exchange rate is defined as the amount of domestic currency per foreign currency, a rise in the real exchange rate (depreciation) will lead to an improvement in the trade balance.

Equation (1) represents the long-run relationship among the variables. We, however, are also interested in the short run impact. The short-run dynamics is incorporated into equation (1), following Peseran, Shin and Smith (2001), by employing Autoregressive Distributed Lag Method (ARDL). In this case, equation (1) is expressed in error-correction modeling format as follows;

* Doç. Dr. Economics Department, Çankaya University, Ankara, Turkey, E-mail: myazici@cankaya.edu.tr

$$\Delta \ln TB_t = \alpha + \sum_{j=0}^{k} \beta_j \Delta \ln Y_{TR,t-j} + \sum_{j=0}^{l} \gamma_j \Delta \ln Y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{m} \lambda_j \Delta \ln RER_{t-j} + \sum_{j=1}^{n} \theta_j \Delta \ln TB_{t-j}$$

$$+ \delta_1 \ln Y_{TR,t-1} + \delta_2 \ln Y_{i,t-1} + \delta_3 \ln RER_{t-1} + \delta_4 \ln TB_{t-1} + u_t \qquad (2)$$

The cointegration among the model variables is established using F-test on the coefficients of lagged trade balance, domestic income, foreign income and real exchange rate. Under the assumption of the null hypothesis, the distribution of F-statistic, however, is non-standard. By using critical values provided by Peseran et al (2001), cointegration is established.

In the estimation we employ bounds testing approach developed by Peseran et al (2001). The previous papers first select the optimum model and then apply the cointegration and diagnostic tests to the selected model. However, some or all of the diagnostics may not be satisfied and/or cointegration may not exist in the selected model, thus making the reported model unreliable. We follow a new strategy in the model selection phase. Specifically, we first apply the cointegration and diagnostic tests to all possible combinations available and then determine the subset of combinations satisfying both the cointegration and the diagnostics. Finally, we apply model selection criterion to this subset in order to come up with the optimal model for estimation. Unlike the previous work, our strategy of model selection ensures that the estimated optimum model is cointegrated and passes the diagnostics, thus enabling us to have reliable statistical inferences obtained from the estimated model using Ordinary Least Squares (OLS).

3. Results and Conclusion

Having followed the procedure that we have explained above, we have come up with optimal lag combinations (4,0,0,2) for Georgia, (1,3,4,0) for Iran and (1,3,4,4) for Jordan. We then have proceeded to estimate the model in equation (2) corresponding to these optimal lag combinations using bounds testing approach based on the quarterly data covering the period from 1996:I to 2008:III for Georgia, the period from 1995:I to 2005:II for Iran and the period from 1992:I to 2008:III for Jordan.

As far as the short-run impact of the real depreciation of Turkish Lira is concerned, no J-curve effect is observed in Turkey's bilateral trade with any of three trading partners. As for the long-run effect, our results indicate that real depreciation of Turkish Lira improves the bilateral trade balance of Turkey only in case of Iran In other cases, real currency depreciation plays no significant role in Turkey's trade balance in the long-run. As far as domestic and foreign incomes are concerned, it is found that domestic income has a negative and significant effect in bilateral trade with Iran and Jordan and foreign income has a positive and significant effect in the case of Iran.

4. Selected References

Arora, Swarnjit, Mohsen Bahmani-Oskooee, and Gour Goswami. 2003. "Bilateral J-curve between India and Her Trading Partners." *Applied Economics* 35: 1037-1041.

Bahmani-Oskooee, Mohsen, and Artatrana Ratha. 2004a. "The J-Curve: A Literature Review." *Applied Economics* 36: 1377-1398.

Bahmani-Oskooee, Mohsen, and Artatrana Ratha. 2004b. "The J-Curve Dynamics of US Bilateral Trade." *Journal of Economics and Finance* 28: 32-38.

Halicioglu, Ferda. 2008. "The Bilateral J-Curve: Turkey vs. her 13 Trading Partners." *Journal of Asian Studies* 19: 236-243.

Magee, Stephen. P. 1973. "Currency Contracts, Pass-Through, and Devaluation." *Brookings Papers on Economic Activity* 1: 303-325.

Peseran, M. Hashem, Yongcheol Shin, and Richard J. Smith. 2001. "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships." *Journal of Applied Econometrics* 16: 289-326.

Yazici, M. and M. A. Klasra (2010) "Import-Content of Exports and J-curve Effect", *Applied Economics*, 42: 769-776

Yazici, M. (2006) " Is The J-Curve Effect Observable in Turkish Agriculture?", *Journal of Central European Agriculture*, 7: 319-322

Yazici, M. (2008) "The Exchange Rate and the Trade Balances of Turkish Agriculture, Manufacturing and Mining", *Quality & Quantity*, 42: 45-52

HOW IMPORTANT IS INTRA-INDUSTRY TRADE BETWEEN TURKEY AND MIDDLE EASTERN COUNTRIES?

Murat Ozan BAŞKOL[3]

Abstract

Intra-industry trade is the simultaneous export and import of goods within the same industry. This paper analyzes the share of intra-industry trade in Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries within the period 1992-2009 by using Grubel-Lloyd Index at SITC 3 digit levels.

Keywords: *Intra-Industry Trade, Grubel-Lloyd Index, Middle Eastern countries*

1.Introduction

International trade theory analyzes reasons of foreign trade among industries (between primary and manufactured goods). However, trade of differentiated goods of the same industry that can easily be replaced with each other within countries can be carried out as well. Among industrialized countries a significant portion of the foreign trade in the form of intra-industry trade. The share of intra-industry trade within total manufactured goods was calculated as 77 % in France, 76.2 % in Canada, 73.7 % in England and 68.5 % in USA (OECD, 2002:161).

Although studies on intra-industry trade of Turkey have increased in the recent years it is not regarded to be sufficient[4]. There is no study that directly analyzes Turkey's intra-industry trade with Middle Eastern countries. The aim of this study is to analyze intra-industry trade of our country with Middle Eastern countries. In parallel to this aim, intra-industry trade between Turkey and Middle Eastern countries for 1992-2009 periods were measured by using Grubel-Lloyd index at SITC 3 digit foreign trade data obtained from TUIK database.

2.Intra-industry trade and its measurement

Intra-industry trade is defined as simultaneous export and import of substitute goods which are close to each other in the sense of factor inputs and consumption (Tharakan ve Calfat,1996:74). In other words, intra-industry trade is both the exportation and importation of goods of same industry.

The emergence of intra-industry trade depends on the findings of Verdoorn and Balassa in 1960's that intra-industry specialization had increased after the foundation of customs union. However, the systematic presentation of intra-industry trade took place with the study of Grubel and Lloyd. The study of Grubel and Lloyd is important for both presenting a theoretical view on foreign trade of differentiated goods and expressing the measurement method of intra-industry trade. The theoretical literature on intra-industry trade[5] developed rapidly in the late 1970's by the contributions of A.Dixit and J.Stiglitz and K.Lancester. These offered insights into alternative ways of handling preference diversity and scale economies in a general equilibrium framework and were applied to an open economy setting by P.Krugman and K.Lancester respectively (Greenaway ve Milner, 1986:2).

In the measurement of intra-industry trade generally Grubel-Lloyd index is used. We can express Grubel-Lloyd Index as such;

$$Bj = Xj + Mj - \frac{|Xj - Mj|}{Xj + Mj} \times 100$$

[3] Dr.,Uludag University,Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, obaskol @uludag.edu.tr

[4]Examples of these studies include Güzin Erlat and Haluk Erlat, "Measuring Intra-Industry Trade and Marginal Intra-Industry Trade", **Russian and East European Finance and Trade** ,Vol:39, No:6, 2003, pp. 5-38, Feride Doğaner Gönel "How Important Is Intra-Industry Trade Between Turkey and Its Trading Partners:A Comparison Between the European Union and Central Asia Turkic Republics", **Russian and East European Finance and Trade**,Vol:37,No:4, 2001,pp.61-76, Ayşen Ayten Kaya ve Atış Gacener Aydanur, "Türkiye Kimya Sanayi Endüstri-içi Ticaretinin Statik ve Dinamik Analizi: Avrupa Birliği Üye ve Aday Ülkeleri, Rusya Federasyonu,Ukrayna ve Çin", **Ege Akademik Bakış**,V:7(1), 2007, ss.251-291, Schüler Martin Kurt, "The Path of Intra-Industry Trade Expansion:The Cases of Spain and Turkey", **Metu Studies in Development**, Vol:22, No:1, 1995, pp.79-100

[5] For a comprehensive survey of the literature on intra-industry trade, see David Greenaway and Chris Milner, **The Economics of Intra-Industry Trade**,Oxford: Basil Blackwell Ltd.,1986; David Greenaway and Chris Milner,"Intra-Industry Trade:Current Perspectives and Unresolved Issues", **Review of World Economics**, 123(1):39-57, March 1987 and David Greenaway"The new theories of Intra-Industry Trade" **Bulletin of Economic Research**, 1987, VOL:39:2

B_j is the intra-industry trade index value of j product; X_j and M_j are the export and import value of j product of country. If the index value is close to 100; foreign trade of j product is intra-industry trade, if it is 0 or close to 0 foreign trade of j product is inter industry nature. Grubel-Lloyd Index shows the share of intra-industry trade within total foreign trade. However, relative weight of industries in total foreign trade volume is different. Therefore, we must calculate the weight of sub-groups of each industry within total foreign trade volume. Multiplying these values with index values of sub-groups and adding them will give us Grubel-Lloyd index in the sense of weighted average.

$$\bar{Bj} = \sum w_j \times Bj \; ; \qquad w_j = \frac{Xj + Mj}{\sum Xj + \sum Mj}$$

The most important problem observed in the measurement of intra-industry trade is about the choice of aggregation level. Categorical aggregation[6] is defined to exist when international trade data indicate the simultaneous export and import by a single country of goods with different production functions. (Gray,1979:88).

Aggregation level ranges from one to five depending on the number of stages based on product classification. The highest aggregation level is 1, the lowest aggregation level is 5 digit aggregation level. Decreasing the number of stages in product classification causes increase of aggregation level, increasing the number of stages in product classification causes decrease of aggregation level. For example if we define chemical industry (SITC 5) as 2 digit it is possible to make analysis for 7 sub-sectors. But if we regard it as 3 digit it is possible to make analysis for 33 sub-sectors. Therefore, the choice of aggregation level is important for a more correct measurement of intra-industry trade index. If we calculated intra-industry trade by using 2 digit levels, index value would be higher than it must be.

3. The Structure of Foreign Trade between Turkey and Middle Eastern countries

The volume of foreign trade between Turkey and Middle Eastern countries has been increasing. While the volume of foreign trade between Turkey and Middle Eastern countries was 4,5 billion $ in 1992, it reached 25,5 billion $ in 2009. The share of Middle Eastern countries in Turkey's total exports rose from 13,4% in 1992 to 16,7% in 2009. While Turkey's import from Middle Eastern countries was 2,6 billion $ in 1992, it reached 8,5 billion $ in 2009. But, the share of Middle Eastern countries in Turkey's imports declined from 11,6 % in 1992 to 6,1 % in 2009. (See Table 1) Turkey generally exports manufacturing goods (SITC 5-8) to Middle Eastern countries and imports primary goods (SITC 0-4) from Middle Eastern countries. 1,2 billion $ of the total 1,9 billion $ exportation we have done to Middle Eastern countries in 1992; 13,2 billion $ of the total 17,2 billion $ exportation in 2009 is manufactured goods. 2,5 billion $ of the total 2,6 billion $ importation we have done from Middle Eastern countries in 1992; 5,8 billion $ of the total 8,5 billion $ importation in 2009 is primary goods.

Table 1: Turkey's Foreign Trade with Middle Eastern countries and its share

	Export				**Import**			
	0-4	**5-8**	**Total**	**%**	**0-4**	**5-8**	**Total**	**%**
1992	759	1,210	1,969	13.4	2.508	139	2,648	11.6
1993	761	1,227	1,988	13.0	2.641	157	2,798	9.5
1994	832	1,276	2,108	11.6	2.375	154	2,529	10.9
1995	674	1,458	2,132	9.9	2.435	253	2,688	7.5
1996	703	1,541	2,244	9.7	2.945	297	3,242	7.4
1997	612	1,715	2,327	8.9	2.303	346	2,649	5.5
1998	446	1,496	1,942	8.1	1.509	678	1,941	4.2
1999	577	1,625	2,202	8.3	1.564	422	1,986	4.9
2000	508	1,702	2,210	8.0	2.430	691	3,121	5.7
2001	611	2,280	2,891	9.2	2.123	687	2,810	6.8
2002	624	2,480	3,104	8.6	2.221	761	2,982	5.8
2003	1,169	3,825	4,994	10.6	3.305	753	4,058	5.9
2004	1,623	5,694	7,317	11.6	4.089	1,053	5,142	5.3
2005	2,331	7,052	9,384	12.8	6.081	1,310	7,391	6.3
2006	2,100	8,112	10,212	11.9	8.117	1,765	9,882	7.1
2007	2,427	10,959	13,387	12.5	9.236	2,785	12,022	7.1
2008	3,914	18,850	22,765	17.5	12.589	3,583	16,172	8.0
2009	3,838	13,204	17,042	16.7	5.811	2.744	8.555	6.1

[6] Finger (1975), Lipsey (1976) and Rayment (1976) have argued that almost all measured intra-industry trade is purely a statistical artefact brought about by ***"categorical aggregation"***. According to them, at an extremely fine level of disaggregation there will be no intra-industry trade

Table 2: Sectoral Distribution of Exports between Turkey and Middle Eastern countries (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
0	35.0	35.0	34.4	24.7	24.1	18.8	20.8	16.1	14.2	14.0	11.7	11.9	8.9	10.3	10.5	8.9	7.5	12.7
1	0.2	0.2	0.1	0.4	2.0	2.6	2.3	2.8	4.1	2.0	1.7	1.31	1.1	1.4	1.6	1.1	0.9	0.12
2	1.4	1.2	2.2	2.3	2.0	2.1	2.5	2.1	2.1	2.0	2.1	1.7	1.7	1.0	1.3	1.0	0.7	0.9
3	1.0	0.04	0.3	0.6	0.5	0.4	2.9	2.8	0.8	2.0	3.8	7.5	9.8	11.3	5.1	6.2	6.3	6.1
4	1.8	2.3	2.5	3.6	2.8	2.3	2.5	2.3	1.8	1.2	0.8	0.9	0.6	0.7	2.1	0.8	1.8	1.6
0-4	**39.4**	**38.74**	**39.5**	**31.6**	**31.4**	**26.2**	**31**	**26.1**	**23.0**	**21.2**	**20.1**	**23.3**	**22.1**	**24.7**	**20.5**	**18.0**	**17.2**	**21.5**
5	8.5	7.0	5.2	5.8	5.9	5.3	5.4	5.7	5.6	5.0	5.6	5.2	5.3	5.2	5.9	4.8	3.9	5.5
6	43.0	42.8	43.8	50.6	46.7	51.2	46.5	45.4	44.9	43.0	43.4	40.6	42.7	41.4	43.3	43.8	53.2	38.8
7	4.9	6.8	6.4	6.5	9.5	9.3	9.1	11.9	12.5	19.0	17.8	19.1	18.4	18.2	18.5	20.0	15.0	18.2
8	5.0	5.1	5.1	5.5	6.6	7.9	7.9	10.8	14.0	12.0	13.1	11.7	11.4	10.3	11.8	13.2	10.7	15.0
5 -8	**61.4**	**61.7**	**60.5**	**68.4**	**68.7**	**73.7**	**68.9**	**73.8**	**77.0**	**79.0**	**79.9**	**76.6**	**77.8**	**75.1**	**79.5**	**81.8**	**82.8**	**77.5**

Table 3: Sectoral Distribution of Imports between Turkey and Middle Eastern countries (%)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
0	1.0	1.0	0.2	0.5	0.9	2.55	1.8	1.4	0.5	1.0	0.5	0.4	0	0.5	3	0.35	0.3	0.4
1	0	0	0	0	0.04	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	4.2	4.3	4.7	5.4	5.7	8.7	11.0	6.2	5.5	3.0	4.1	5.6	8.0	5.4	3.6	2.3	2.5	2.9
3	89.9	89.2	89	84.7	84.1	75.5	63.9	71.1	71.7	72.0	69.9	75.4	71.0	76.3	78.2	74.2	75.1	64.6
4	0.02	0	0	0	0.01	0.2	0.3	0.1	0.1	0	0	0	0	0.01	0	0	0	0.05
0-4	**95.12**	**94.5**	**93.9**	**90.6**	**90.75**	**86.95**	**77.0**	**78.8**	**77.8**	**76.0**	**74.0**	**81.4**	**79.0**	**82.2**	**84.8**	**76.9**	**77.9**	**68.0**
5	2.8	2.4	3.3	5.7	4.8	7.4	12.5	11.2	8.7	8.0	9.3	9.0	10.8	10.7	9.8	11.1	11.7	16.5
6	1.9	2.3	1.9	2.4	2.2	2.8	6.6	4.7	5.1	4.0	4.8	4.5	4.3	3.4	4.4	7.0	5.1	5.0
7	0.4	0.6	0.5	0.9	1.5	2.2	2.6	3.0	7.4	11.0	6.8	2.3	2.6	1.6	1.7	1.5	1.3	2.0
8	0.2	0.3	0.4	0.3	0.6	0.8	1.3	2.3	1.0	1.0	4.7	2.7	2.8	2.0	2.0	3.5	4.1	8.6
5 -8	**5.3**	**5.6**	**6.1**	**9.3**	**9.1**	**13.2**	**23.0**	**21.2**	**22.2**	**24.0**	**25.6**	**18.5**	**20.5**	**17.7**	**17.9**	**23.1**	**22.2**	**32.1**

Table 2 and Table 3 presents sectoral distribution of exports and imports between Turkey and Middle Eastern countries. In the sectoral distribution of Turkey's trade with Middle Eastern countries, manufactured goods classified chiefly by material (SITC 6) and machinery and transport equipment (SITC 7) are the main group of exports, whereas mineral fuels, lubricants and related materials (SITC 3) is the main product of imports. The share of manufactured goods classified chiefly by material goods exportation is 32,3 % in 2009. While the share of machinery and transport equipment sector was 4,9 % in 1992, it reached 18,2 % in 2009. Although the share of manufactured goods we have imported from Middle Eastern countries has been increasing (5,3 % in 1992 to 32,1 % in 2009), important part of our importation from Middle Eastern countries belongs to primary goods (SITC 0-4). The share of mineral fuels, lubricants and related materials importation is 64,4 % in 2009.

4. The Importance of Intra-Industry Trade between Turkey and the Middle Eastern countries

Intra-industry trade between Turkey and Middle Eastern countries for 1992-2009 period were measured by using Grubel-Lloyd index at SITC(Rev 3.) 3 digit foreign trade data obtained from TUIK database.

Intra-industry trade index for Turkey reached 42,1 % in 2009 which was 26,9 % in 1992. (see Table 4) Although the share of intra-industry trade has increased, it is possible to say that Turkey's foreign trade structure still has inter-industry nature.

Table 4: Intra-Industry Trade Index for Turkey

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

Depending on the features such as market structure, differentiation of product in the sense of quality and possibility of carrying out scale economies, intra-industry trade emerged in manufactured goods (Küçükahmetoğlu, 2002: 44). When we observe Turkey's G-L index in sectoral level, it is seen that intra-industry trade of manufactured goods is more intensive as expected. Intra-industry trade is important in manufactured goods classified chiefly by material and machinery and transport equipment sectors (Table 5). The share of manufactured goods classified chiefly by material were 10,5 % in 1992, 11,5 % in 2000 and 10,5 % in 2009. The share of machinery and transport equipment sectors was 5,6 % in 1992, 11,7% in 2000 and 15,8% in 2009. The share of chemicals and related products (SITC 5) and miscellaneous manufactured articles(SITC 8) industry is low.

1992	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
26.9	25.6	28.5	28.1	29.6	30.4	32.6	36.0	33.5
2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
38.2	34.6	36.6	38.5	39.7	39.4	40.6	41.7	42.1

Table 5: Sectoral G-L Index for Turkey (%)

	0	1	2	3	4	**0-4**	5	6	7	8	**5-8**	**0-8**
1992	1.5	0.9	1.3	1.2	1.1	**6.0**	3.3	10.5	5.6	1.5	**20.9**	**26.9**
1993	1.8	0.7	1.5	0.8	0.5	**5.2**	2.6	10.5	5.3	1.9	**20.3**	**25.6**
1994	1.2	0.6	1.5	1.2	0.6	**5.2**	3.2	12.6	5.9	1.7	**23.4**	**28.5**
1995	1.3	0.6	1.4	1.0	0.8	**5.2**	2.7	11.8	6.4	2.0	**22.9**	**28.1**
1996	1.2	0.9	1.6	0.8	0.5	**5.0**	2.5	11.7	7.6	2.8	**24.6**	**29.6**
1997	1.2	1.1	1.4	0.5	0.5	**4.7**	2.5	12.8	7.3	3.0	**25.7**	**30.4**
1998	1.6	0.9	1.4	0.7	0.5	**5.2**	2.7	12.7	8.8	3.2	**27.5**	**32.6**
1999	1.7	0.9	1.4	1.0	0.7	**5.8**	3.0	11.9	12.2	3.1	**30.2**	**36.0**
2000	1.4	0.9	1.2	0.8	0.2	**4.5**	2.7	11.5	11.7	3.1	**28.9**	**33.5**
2001	1.2	0.8	1.3	1.2	0.5	**5.0**	3.3	12.7	13.9	3.2	**33.2**	**38.2**
2002	1.0	0.5	1.2	1.6	0.2	**4.5**	3.1	11.8	11.8	3.4	**30.1**	**34.6**
2003	1.0	0.4	1.2	1.7	0.4	**4.7**	2.9	11.3	12.9	4.8	**31.9**	**36.6**
2004	0.9	0.3	1.1	1.7	0.3	**4.3**	2.8	11.1	17.3	3.0	**34.2**	**38.5**
2005	1.0	0.3	1.0	2.7	0.4	**5.4**	2.7	11.0	16.9	3.3	**34.3**	**39.7**
2006	1.0	0.3	1.1	3.1	0.3	**5.7**	2.9	11.1	15.2	3.6	**33.7**	**39.4**
2007	1.0	0.3	1.0	3.6	0.2	**6.0**	2.9	11.0	15.9	3.9	**34.6**	**40.6**
2008	1.1	0.3	0.8	4.5	0.2	**6.9**	3.1	10.8	14.6	3.9	**34.8**	**41.7**
2009	1.5	0.4	0.9	3.1	0.3	6.1	3.5	10.5	15.8	4.5	**34.4**	**42.1**

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

Table 6: Intra-Industry Trade Index between Turkey and Middle Eastern countries

1992	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
4.6	4.3	3.7	6.2	6.8	10.4	14.1	14.2	11.4
2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
11.1	15.5	13.5	14.0	13.7	12.7	13.0	10.7	17.3

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

Table 6 presents intra-industry index between Turkey and Middle Eastern countries. Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries is of the inter-industry nature, despite increases in intra-industry trade. G-L Index value which was 4,5 % in 1992 reached 17,2 % in 2009.

Table 7: Sectoral G-L Index between Turkey and Middle Eastern countries (%)

	0	1	2	3	4	**0-4**	5	6	7	8	**5-8**	**0-8**
1992	0.6	0	0.3	0.1	0	**1.0**	1.6	1.5	0.3	0.2	**3.6**	**4.6**
1993	0.5	0	0.3	0	0	**0.8**	1.2	1.7	0.4	0.2	**3.5**	**4.3**
1994	0.2	0	0.3	0.2	0	**0.7**	1.3	1.3	0.3	0.1	**3.0**	**3.7**
1995	0.4	0	0.4	0.5	0	**1.3**	2.3	1.9	0.4	0.3	**4.9**	**6.2**
1996	0.8	0	0.3	0.4	0	**1.5**	2.1	1.8	1.0	0.4	**5.3**	**6.8**
1997	1.9	0	0.5	0.4	0.2	**3.0**	2.7	2.6	1.5	0.6	**7.4**	**10.4**
1998	1.6	0	0.5	1.4	0.3	**3.8**	3.1	5.1	1.4	1.7	**10.3**	**14.1**
1999	1.2	0	0.4	1.1	0.1	**2.8**	3.5	4.3	1.7	1.9	**11.4**	**14.2**
2000	0.5	0	0.4	0.6	0.1	**1.6**	2.6	4.2	2.1	0.9	**9.8**	**11.4**
2001	0.4	0	0.4	1.8	0	**2.6**	2.3	3.3	1.8	1.1	**8.5**	**11.1**
2002	0.5	0	0.4	3.8	0	**4.7**	2.8	3.6	3.2	1.2	**10.8**	**15.5**
2003	0.3	0	0.5	3.7	0	**4.5**	2.4	3.4	1.1	1.1	**8.0**	**13.5**
2004	0.3	0	0.4	4.8	0	**5.5**	2.4	3.0	1.3	1.8	**8.5**	**14.0**
2005	0.4	0	0.4	5.9	0	**6.7**	1.9	2.6	0.9	1.6	**7.0**	**13.7**
2006	0.3	0	0.2	4.0	0	**4.5**	2.0	3.0	1.3	1.9	**8.2**	**12.7**
2007	0.2	0	0.2	3.2	0	**3.6**	1.7	3.3	1.2	2.2	**9.4**	**13.0**
2008	0.2	0	0.1	2.9	0	**3.2**	1.5	2.4	0.9	2.7	**7.5**	**10.7**
2009	0.3	0	0.2	4.9	0	**5.4**	2.2	3.2	1.1	5.4	**11.9**	**17.3**

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

When we observe G-L index between Turkey and Middle Eastern countries in sectoral level, it is seen that intra-industry trade of manufactured goods is more intensive as expected (Table 7). While the index value was 17.3 % in 2009; 11.9 % part of this is manufactured good. The share of chemicals and related products (SITC 5) were 1.6 % in 1992; 3.5 % in 1999, 2.8 % in 2002 and 2.2 % in 2009. The share of manufactured goods classified chiefly by material (SITC 6) were 1.5 % in 1992; 1.8 % in 1996, 5.1 % in 1998, 3.0 % in 2004 and 3.2 % in 2009. The share of machinery and transport equipment sectors (SITC 7) was 0.3 % in 1992, 1.0% in 1996, 2.1 % in 2000, 3.2 % in 2002 and 1.1 % in 2009. The share of miscellaneous manufactured articles (SITC 8) was 0.2 % in 1992, 1.9 % in 1999, 1.8 % in 2004 and 1.1 % in 2009.

The distribution of sectors for each year was classified as the number of sectors that fall into one of four intervals namely GL≥0,75; 0,75>GL≥0,50; 0,50>GL≥0,25 and GL<0,25. We can easily notice from Table 8 Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries is predominantly of an inter industry structure. If we were to consider the sectors with G-L index is lower than 0.25 to be primarily involved in inter-industry trade (Erlat ve Erlat, 2003:13) then their numbers is almost always greater than 65 percent each year.

Table 8: Distribution of the GL Index in Turkey's Trade with the Middle Eastern countries

	1992	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
GL≥0.75	17	17	12	16	19	24	23	34	27
0.75>GL≥0.50	15	12	21	25	30	19	24	22	23
0.50>GL≥0.25	23	32	18	19	32	39	35	26	33
GL<0.25	178	174	188	176	162	167	162	164	168
	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
GL≥0.75	22	23	19	18	20	24	25	17	25
0.75>GL≥0.50	23	22	32	31	36	29	19	27	23
0.50>GL≥0.25	32	28	27	30	29	29	36	27	29
GL<0.25	171	175	174	173	166	172	173	183	175

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

Table 9 presents the sectors which have the highest G-L index in Turkey's trade with Middle Eastern countries for 1992-1997, 1998-2003 and 2004-2009 sub-periods. In 1992-1997 sub-period the highest GL index is synthetic organic colouring matter and colour lakes (SITC 531) where GL level is 76,05 % and followed by aluminium (SITC 684) where GL level is 71,58%. In 1998-2003 sub-period intensive intra-industry trade was observed in miscellaneous chemical products industry (SITC 598), pigments, paints, varnishes and related materials (SITC 533), electrical machinery and apparatus(SITC 778) and medicaments(SITC 542) . In 2004-2009 sub-period, the highest GL index is cotton fabrics, woven sector (SITC 652) where GL level is 89,12 % and followed by miscellaneous chemical products (SITC 598) where GL level is 85,46 %. In 2004-2009 sub-period intensive intra-industry trade was observed also in pottery (SITC 666), tools for use in the hand or in machines (SITC 695), special yarns, special textile fabrics and related products (SITC 657) and telecommunications equipment (SITC 764) sectors.

Table 9: Sectors which have the highest G-L index

1992-1997		1998-2003		2004-2009	
SITC	**GLIndex**	**SITC**	**GLIndex**	**SITC**	**GLIndex**
531	76.05	598	87.12	652	89.12
684	71.58	533	83.38	598	85.46
591	70.16	778	79.40	666	83.13
697	69.68	542	78.15	695	82.68
874	68.34	743	78.00	657	81.11
533	67.28	684	76.97	764	81.09

Source:Own calculations based on foreign trade statistics

5.Conclusion

Although studies on intra-industry trade of Turkey have increased in recent years it is not regarded to be enough. It is clear that studies on this issue would bring contribution to the development of intra-industry trade literature in our country.

In this study, it has been shown that the ***Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries is of the inter-industry***, despite increases in intra-industry trade.

The conclusions of this study can be summarized as follows:

1.Although the share of intra-industry trade has increased, it is possible to say that Turkey's foreign trade structure still has inter-industry nature. Intra-industry trade index for Turkey reached 42,1 % in 2009 which was 26,9 % in 1992.

2.When we observe Turkey's G-L index in sectoral level, it is seen that intra-industry trade is important in manufactured goods classified chiefly by material and machinery and transport equipment sectors.

3.Although the share of intra-industry trade has increased between Turkey and Middle Eastern countries (G-L Index value which was 4,5 % in 1992 reached 17,2 % in 2009) Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries is predominantly of an inter industry structure.

4. Turkey's foreign trade with Middle Eastern countries is of the inter-industry nature. Because the number of sectors with G-L index is lower than 0.25 is almost always greater than 65 percent each year.

5.When we observe G-L index between Turkey and Middle Eastern countries in sectoral level, it is seen that intra-industry trade of manufactured goods is more intensive as expected. While the index value was 17.3 % in 2009; 11.9 % part of this is manufactured good.

References

Başkol,Murat Ozan. "Endüstri-içi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerle-mesi",Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005

Erlat,Güzin and Haluk Erlat. "Measuring Intra-Industry Trade and Marginal Intra-Industry Trade", Russian and East European Finance and Trade,Vol:39, No:6, 2003

Finger, Joseph Micheal. "Trade Overlap and Intra-Industry Trade", Economic Inquiry, V:XIII, No:4, 1975

Gönel,Feride Doğaner."How Important Is Intra-Industry Trade Between Turkey and Its Trading Partners:A Comparison Between the European Union and Central Asia Turkic Republics", Russian and East European Finance and Trade,Vol:37,No:4,2001

Gray,Peter."Intra-Industry Trade:The Effects of Different Levels of Data Aggregation" içinde Herbert Giersh, On The Economics of Intra-Industry Trade, Tübingen: Mohr,1979

Greenaway,David and Chris Milner, The Economics of Intra-Industry Trade, Oxford:Basil Blackwell, 1986

Greenaway,David and Chris Milner."Intra-Industry Trade:Current Perspectives and Unresolved Issues", Review of World Economics, 123(1):39-57, March 1987

Greenaway,David."The new theories of Intra-Industry Trade" Bulletin of Economic Research, VOL:39:2, 1987

Grubel,Herbert ve Peter J.Lloyd. Intra-Industry Trade:The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products, London:MacMillan,1975

Kaya, Ayşen Ayten ve Atış Gacener Aydanur. "Türkiye Kimya Sanayi Endüstri-içi Ticaretinin Statik ve Dinamik Analizi: Avrupa Birliği Üye ve Aday Ülkeleri, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Çin", Ege Akademik Bakış,V:7(1), 2007

Küçükahmetoğlu, Osman."Endüstri-içi ticaret ve Türkiye", İktisat,İşletme ve Finans, Sayı: 190**,** 2002

Lipsey, Robert E. "Review of Grubel H.G. and Lloyd P.J. "Intra-Industry Trade (1975)", Journal of International Economics,Vol:6, No:3, 1976

OECD,"Intra-Industry and Intra-Firm Trade and the Internationalisation of Production", OECD Economic Outlook , No:71,2000

Tharakan, P.K.M. ve G.Calfat."Empirical Analyses of International Trade Flows" iç. David Greenaway (ed.) Current Issues in International Trade, Second Edition, London: MacMillan Press,1996

Rayment, Paul B.W. " The Homogeneity of Manufacturing Industries with Respect to factor Intensity:the case of UK",Oxford Bulletin of Economics and Statistics,V:38(3),1976

Schüler, Martin Kurt. "The Path of Intra-Industry Trade Expansion:The Cases of Spain and Turkey", Metu Studies in Development, Vol:22, No:1, 1995

BORDER TRADE AND TRANSBORDER COMMUNITY SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY CONTEXST

Fikret Birdişli*

ABSTRACT

Human is enemy what he isn't known. In this reason first requirement for being in security is to know and contact is also necessary for knowledge. Trade and partnership are also most natural and affective way to mutual recognitions between communities. So, trade and partnership must develop for fortifying international relation and regional security. Border trade and transborder community are very important tools for developing foreign policy and mutual relationship between nations. Content of the national security has also changed after the cold war time. Namely, realistic security approach has given way to the constructivist approach which is based on this fundamental hypothesis that social events are under the construction continually. So instead of mutual defense precautions, security began to base on multi dimension relationship. In this essay, border security is evaluating in the context of new national security acceptance.

Key Words: Border security, national security, constructivism.

1. Introduction

Security is one of the fundamental anxieties of humanity and it is shaped by treats and interest. So, threats and interests are also becoming main formative element of the social structuring. If destructive effects of the wars are excluded, trade and exchange has always been external affect of the social changing between cultures (Curtin,2008,1). Because of these close relationships, security and trade have been indispensable elements of the social analysis about economy politics.

The national security is a product of the cold war time. So it has been focused on the geopolitical and geostrategic goals before. But after 1990, its concept and contents has been reshaped according to economic priority and new threats. And Militaristic measures have become subsidiary.

But the terrorist attack on the United State in 2001 has well triggered some reassertion of great power interventionism and as result of this the militaristic measures moved top of the list again.

But unsecure condition is not a problem for ordinary life only but trade and economic life also. In this stage, the question is that how to maintain the balance between economic interest and security concern? Because, experience of the USA in Iraq and Afghanistan showed that national security and sustainable economic welfare can not be maintained by militaristic measures only. In other words domestic comfort can not be maintained by keeping the outside world under the pressure.

Because the borders are more permeable and accessing to all kind of information, and materials are easier than ever. Today, interaction of communities reached highest level. In this reason, security must be evaluated in the structure of combination which is consisting of social, political and economic measures as well as militaristic precautions.

In this essay, national security evaluates multi dimensionally and stress on the role of the social and economic factors. The border trade are also regarding as a very important contributor in this fabric. And it is trying to understand that How to contribute the border trade to the national economic welfare and national security.

2. New National Security Concept

Threats and interest are core value for security studies. But both of them have ambiguities because of their relativity. And although the security should have been worrying about of the impotent nations, but in reality it has been the policy of the strong's through history. So national security has also emerged as a state policy of the USA around 1947's firstly (NSA,1947). It was intended to coordinate all instruments of state power, nonmilitary as well as military to pursue objectives that defend and advance its national interest at the beginning (Doyle,2007,624). But later stage, it has been formulated ideologically to defeat NATO Countries against treats of communism (Oppenheimer, 1984, 281). Than ultimate goal of the national security policy has reached not only defense NATO alliance's territories but also West values in everywhere.

The Cold War time was golden age of the national security studies. So, countless studies have been made by the academicians and politicians. But central gravity of these studies was the state centric and realistic because of the Cold War time environment. The formation of the being security also derived from interplay between great powers of the poles though Cold War time. In this situation, anarchic structure of balance of the power and geographic proximity was main pressure over the nations. But, when the Cold War was over, conventional threats have lost their values and international order has reconstructed again according to the economic priority. Bipolar geo-politic system also gave to way a new tripolar (USA, EU and Japan) geo-

* Doctoral Student, Inonu University, Department of Public Administrations, fikret.birdisli@mailcity.com

economics structure (Patterson, 1998, 567). Its means that threats and interest will be defined according to the economic priority hereafter.

The security studies have also taken color of the new international environment. So central gravity of the national security has been turn into from state centric to the human centric. Some security studies have been made by some groups and institutes for redefining national security in the human centric approach as parallel of this changing. First of all was made by United Nations in 1994.

According to the UN, the new threats which were mankind faced like these (Bilgin, 2003, 207);:

a) Growing disparity in economic opportunities both within states and interstate.
b) Systematic pressure and structural violence on citizen from their states.
c) Rising antagonism and anti foreigner feeling (xenophobia) between interstate.
d) Diminishing nonrenewable resources and environmental problems.
e) Proliferation intrastate conflicts because of ethnicity or such things.

UN was drawing a new frame for national security studies in UNDEPT report at 1994 and improved new typology to cope with them. They are (UNDP, 1994, 24):

a) Economic security
b) Food Security
c) Health Security
d) Environment Security
e) Personal Security
f) Community Security
g) Political Security

The first striking thing in this typology is that explanation and classification is harmonious with 1980's constructivism which is based on fundamental hypothesis that social events are under the construction continually (Kardaş,2007,134). Second, every item has based upon broad economic base which we can called it economic globalization.

In fact, the security concept which has been shaped by military forces and material factors have been left in this approaching but in the next decade drastic measures will be include again in the national security policies because of the Gulf War, Kosovo Peace Operation, Iraq Intervention, September 11 etc.

In despite of these negative happens, actually, the economic priorities of the new national security have not changed. Because economic or politic interest have been pursued by using military forces through history already.

But unpredicted thing is worldwide interactivity because of the communication revolution in global age. So the losses of reputation of the USA is more than its medium and long term gains because of the inhuman and excessive interventions in Iraq and the other region. This loss of the reputation will also cause more economic losses in the near future because of the lack of trust.

In shortly, the keeping the outside world under the pressure can not be sufficient for providing domestic comfort and sustained economic interest.

3. Security Matter, Economy and Trade

Just as healthy is more than the absence of disease, so security and peace are also more than the absence of hostilities (Myer,1993,31). And, security is not only about preventing certain threatening action, it is about creating opportunities and a preferred set of circumstances for national interest and mutual gain (Dent,2007,208).

Throughout the history, in all society, economy has embedded in the whole of social relation that it cannot be separated from them (Polanyi, 2006, 18) and security was also stick to political life with economy together. In this context, economy ad trade security is main component of the socio-political integrity and welfare.

The Economic security is conceptualized as "*safeguarding the structural integrity and prosperity, generating capabilities and interests of a politico-economic entity in the context of various externalized risks and threats that confront it in the international economic system"* by Dent (2007,205). So, we can easily see that there is some parallelism and continuity between economic security and International Political Economic (Oatley, 2008, 12).

The affect of the economy over the IPE is so severe that sometime it causes to divert political attitude and realizing interest according to the economic priority. For example both the US's and EU's generally positive approach to Chine's World WTO accession (Dent, 2007, 211).

While economy is so important for domestic integrity, economic security is not related only domestic market success but also international economic cohesion. If we define economic security shortly again, we can say that maximizing opportunity and minimizing risk.

The objective typology of the economic security can be broken down in eight categories in this concept (Dent, 2007, 210). They are;

a) Supply Security
b) Market Access Security
c) Finance-credit Security
d) Techno-industrial capability Security
e) Socio-economic Paradigm Security
f) Transborder Community Security
g) Systemic Security
h) Alliance Security

We can see that economic security concern that the relationship between the political structure of anarchy and the economic structure of the market, and avoid merging security and economy into a single analytical construct.

The Economy matters are essentially for militaristic security because trade and investment directly affect a country's defense ability. And the countries which shared long border must take consider of economy and security together for regional security. Because, the transborder security or regional security is connect with the transborder crisis, interdependency and local economic integrity project. It is also broadening by pollution, narcotic traffic, and economic migration. So, all these problems are requiring local or regional partnership and solidarity.

This solidarity can be developed by economic and politic interactivity and it must be supported by transborder trade also. Because the adjacency provides many opportunities for mutual recognition and cohesion. Pre-Cold War era for the great majority of state the main game of security was defined by their near neighbors because regions have been divided long standing enmities (Greek-Turks, Arabs-Persian, Khmers and Vietnamese). It was predicated historical factors (Buzan and Waever,2005,45). But post cold war time interactivity exposed that many of them were synthetic and induced by completion of core states. So the way of having more trusted border and neighbor is to develop mutual relations in every field.

4. Regionalism, Border Trade and Security

The positive affect of the globalization is firstly about economic and scientific. But if the subject is security, the regionalism will be better. Because every body knows that wide defensive line is weakness about security and to solve security problems fractionating and focusing will be better solution.

In the international area two major changes has occurred after the disintegration of the Soviet Union. First of all is penetration of the super power has radically changed in Asia and Middle East. Second, new economic power has come into the international area and these growing powers of the global market generated some regional security initiative like ASEAN[7], Shanghai Cooperation Organization (SCO)[8] and Organization of the Islamic Conference (OIC).[9]

This new international structuring has aroused this question; How we should develop border security and mutual acquaintance with border trade?

The answer of this question is to build confidence between neighbors firstly. The confidence is also created by mutual contact and mutual trade. So, border trade is also significant element in the mutual trade. In fact the flow of the goods and service are very low level if we compare with exporting and importing but the cross border trade plays very important role in supporting the livelihood of border communities.

Border trade is defined as the flow of good and service across international land borders within a reach up to thirty kilometers. And the unique features of border trade lies in geographically proximity rendering transportation costs almost irrelevant, thereby allowing traders who are able to cross border regularly to take advantage of difference in the supply, demand and prices of various goods and service available on eider side of border" (World Bank,2007,4). Furthermore the growing trade relation is serving to cultural understanding and mutual trust, whereat the border trade helps the nurture amicable relation between neighbors.

The most of border trade activities are not reported in foreign trade statistic but it is clear that many people depend on this trade for their livelihoods. So it means that security of border trade is directly linked to economic security. For this reason we can say that trade security is synonymous with economic security.

---

[7] ASEAN founded for economic social and cultural aims in 1967. But after 1992, they declared that ASEAN shall move towards a higher plane of political and economic cooperation to secure regional peace and prosperity in Singapore meeting. (ASEAN,2009)

[8] SCO founded in 2001 and they declared that main goal of the organization is making joint efforts to maintain and ensure peace, security and stability in the region, moving towards the establishment of a new, democratic, just and rational political and economic international order (SCO,2010).

[9] Military intervention for some Islamic countries and terror problems show that some military cooperation and joint action is also necessary in OIC.

Border trade must not to be restricted because of the illegal activities and security problems, contrary its must be strengthened with comprehensive manner via contribution of the technology and legal regulations.

The border trade is vulnerable to government policies. With every occasion governments must have intervene to facilitate border trade. Such arrangements, generally involving easing of visa requirement for border resident and duty free status being accorded to cargo within certain weight and value limit, have typically been highly effective in stimulating economies (World Bank,2007,5).

According to Davudoğlu (2002,18) if any area which physically and economically complementary for each other is divided as a border, it will triggers some confliction for generation.

So, the boundary drawn in a lot of the Middle East and Asia has caused international confliction for a long time. Divided village and families has caused dramatic problems. The people were not able to share their cultural ad religious values because of the state policies. The states were not able to take advantage of each other natural and economic wealthy. The state which their borders recline each other but shoulder's doesn't touch each other were weakened.

These fragmentations can not to be reversed because of the intervening years of course. But cultural familiarities and common historical past are able to use for turning everything in favor of both parties. We are living in competitive world. New rule of international relation is win-win. There are many good examples in the world wide. For example, techno-industrial relation between city-state Singapore and Malaysian province of Johor and Indonesia's province Riau. While Singapore has capital and specialist accumulation, Johor and Riau have plenty of row material and man power. So this collaboration attracted many investors and called Growth Triangle (Habibullah and Affizzah, 2005, 3). They are trying to solve the problems which are caused by geographic proximity and some countries are also trying to transform their boundary areas to the special economic zone.

Another example is from China. Chine prepare its borders province like a stand. Beijing aims to turn the remote western city of Kashgar into the country's next big boomtown. The clearest signal that Beijing is serious about transforming Kasghar is that in May the government classified the area a special economic zone. A Special economic zone means favorable tax policies, investment opportunity and openness to the outside world (Fısh, 2010,28).

Another example is from America Continent. The San Diego–Tijuana Region on the major gateway for imports and exports between Mexico and USA. Border region has experienced some economic growth. The San Diego region is important because the transnational nature of the border issue, as a result, there is confluence of seemingly competing objective at the border that important implications for the USA. In other words many of the major border issue are essentially not domestic, but transnational that transcended political boundaries. Addressing these complex issues require coordination and collaboration among US agencies and with their Mexican counterparts (Ramos,2003,5).

Last example is also from Latin America. After the regional free-trade agreement between Brazil, Argentina, Uruguay, Paraguay and most recently Venezuela smallholder producers have lived a deeply transformation via entering international market. For example town of the Arroyos y Estoros remained isolated until 2000. Soil erosion and high rate of out-migration in 1970s left the region desolate. But after the free trade agreement, local sugar cooperative has grown unprecedented rate, going from 300 member in 2002 to 1200 in 2007 and experiencing what the cooperative's managers refers to a "growth crisis" (Leon,2010,54).

This collaboration is not only about economic and industrial issue but also about some problems like the management of common natural sources and water share and common threats like the environmental contamination and illegal immigration. There is a very interesting example between Sweden and Poland. At the beginning of the 1990 Sweden provided funds to Poland that were designed to minimize the latter's export of acid rain which was decimating parts of Sweden agriculture industry as well as incurring substantial clean-up costs (Jutterstrm,1993) and (Dent,2007,216).

Such kind of collaboration occurred between great neighborhood such as Canada and USA, England and Ireland, China and Taiwan for a long time.

Trade collaboration at border will develop not only welfare but also culture, education, folklore, tourism interactivities. The international agreement about global trade requires simplifying legal procedure also.

Needs to be done in this context is that taking initiative, encouraging enterpriser, finding creative solution for all problems. The others can be like following:

a. Population centers and settlement mapping study must be done
b The requirement for livelihood and welfare must identify
c. The potential trading partners must determine
d. Establishing business agreement
e. The cities in the border area should classified as a special economic zone
f. The common cultural and academic activities must be held
g. The institutions should be established to resolve common problems.

The border areas have relatively high employment and poverty levels usually and they face a number of development challenges. If they transformed to the specific economic and social region increasing wealthy facilitate to solve many problems. And it will be easy to take control like smuggling and illegal immigration because of to have better conditions.

As a result, it has been able to sad that developing trade in the border region favor of the nations and national security. But if we are beaten by our anxiety and prejudice, we can all miss an opportunity about regional developing and welfare together.

6. Conclusion

Many things have change after the cold war time. The political union that consisted by great hostilities and great friendship is over. Militaristic priority gave his place to the economic priority in the new security agenda. In this stage, the geographic proximity, cultural heritage, and old tribal ties are creating more complex global alliance (Kotkin, 2010, 32). The long border which producing many security problems is also offering new opportunity to exchange goods and experience for many countries. Namely, Borders can accept as a window which is open to the neighbors for exporting and importing many domestic products. So the nations begin to support his superiority multi dimensional relationship and diversity.

The border trade play very important role for two reasons. First, border trades improve the welfare of the border communities which are away from domestic market. Second, the trade improves mutual recognition and trust and it serves to regional security because of the people are enemy what is unknown.

BIBLIOGRAPHY

AESEAN, (2009), "Overwiev", Association of Souteast Asian Nations, http://www.aseansec.org/92.htm (16.10.2010).

BİLGİN,Pınar, (2003), "Individual and Societal Dimension of Security", **International Studies Review**,(2003) 5, Blackwell Pub. Pp.204-222

BUZAN Barry and Ole Waever, (2005), **Regions and Powers. The Structure of International Security**, UK: Cambridge University Pres.

CURTIN, Philip D, (2008), **Kültürler Arası Ticaret** (trans.Ş.Bıyıklı), İstanbul: Küre Yayınları,

DAVUDOĞLU, Ahmet (2002), **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları

DENT, Cristopher M. (2007), "Economic Security", **Contemporary Security Studies**, (ed.Alan Collins), Oxfort Univ.Pres. Pp.204-221

DOYLE, Richard B. (2007), "The U.S. National Security strategy : Policy, Process, Problems", **Public Administration Review**, July/Ağust 2007, pp.624-629

FISH, Isaac Stone, (2010), " A New Shenzhen", **Newsweek**, October 4, 2010

HABİBULLAH, Muzafar Shah ve A.M.Dayang Affizzah, (2005), "Borders and Economic Growth: The Case of Sabah and Her Neighbours", http://mpra.ub.uni-muenchen.de/12104/1/Borders_and_economic_growth.pdf, (Erişim tarihi:24.12.2009)

JUTTERSTRM,Cristina, (1993), "Swedish Forest Threatened by Acid Rain" **Green Left Online,** (International News) **,**http://www.greenleft.org.au/1993/86/4683, (24.12.2009)

KARDAŞ, Tuncay,(2007), "Güvenlik, Kimin Güvenliği? Ve Nasıl?", **Uluslararası Politikayı Anlamak**, (Derleyen: Zeynep Dağı), İstanbul: Alfa yayınları, ss.125-152

LEON,Marcela Vasquez, (2010), "Free Market and Fair Trade, Collective

Livelihood Struggles, and Cooperative Model" **Latin American Perpective**, Issue 175, Vol.35,no.6, Novamber, pp.53-73.

MYERS, Norman, (1993), **Ultimate Security**, New York: Norton Company.

NSA, (National Security Act), (1947), **National Security Act Of 19**47, http://www.state.gov/r/pa/ho/time/cwr/17603.htm (Erişim Tarihi: 10.09.2009)

OPPENHEIMER, Martin, (1984), "Bunalım ve Çağdaş Toplumsal Kontrol Biçimleri", (Çev. Seçkin Cılızoğlu), **Dünya Ekonomisi Bunalım ve Siyasal Yapılar**, İstanbul: Belge Yayınları.

PATTERSON, Thomas E.(1998), **We The People**, New York, Mc Grow Hill Cop.

POLANYI, Karl, (2006), **Büyük Dönüşüm**, (Çev.Ayşe Buğra), Istanbul: İletişim Yayınları.

RAMOS, Jose Maria, (2003), "Managing Transborder Cooperation on Public Security: The Tijuana-San Diego Region",, **eScholarship**,University of californa, http://escholarship.org/uc/item/6d13m8rc;jsessionid=7D333808 E8A8BBBAB38D7D633EC222B8#page-20, (15.10.2010).

SCO (2010), "Brief Introduction to the Shanghai Cooperation Organization", http://www.sectsco.org/EN/brief.asp (15.10.2010).

UNDP, (1994), **Human Developing Report**, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_contents. pdf (10.12.2009).

World Bank, (2007), "Cross Border Trade in Central Asia, Regional Economic Cooperation", http://www.carecinstitute.org/uploads/docs/Cross-Border-Trade-CAREC.pdf, (10.10.2010)

THE INTERNATIONAL BUSINESS AND TRADE POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND ITS ENTERPRISES: POTENTIAL EFFECTS ON THE ECONOMY AND ENTERPRISES

Aytaç GÖKMEN*

—Abstract—

The amount of trade in the world has amounted considerably as a result of the fast moving globalization and declining borders especially after 1990s. Trade is an important tool for countries and enterprises to increase their volumes of production and exportation as well as enhancing employment, increasing the national income and raising the revenues of enterprises to make further investments. Turkey is located at the threshold of Europe and Asia, consolidating East and West, and North and South at the convergence of various trade routes. However, despite of being close to various countries, a great deal of Turkey's trade potential is focused on EU and developed countries. Thus, the aim of this study is to review Turkey's and private enterprises' current trade status with its neighbor countries, compare it to its entire trade volume and propose comments on these issues resting on credible national and international publications and figures.

Key Words: International Business, Trade, Border, Effect, Enterprises.

JEL Classification: F-14, M-16, R-11, R-12, R-13

I – Introduction

21st century is the age of international trade and business activities, since all the countries are not capable of producing everything they need and consume. That's why meeting the multilateral needs by international business and trade activities are quite vital.

International business is the cross – border business, economic and trade activities. It is also the free circulation of business activities, commodities, services, people and capital freely (Yüksel, 1999: 16-17). Yet, international trade is the exchange of goods, services and capital across national boundaries. It also bares importance for a country with respect to economic, social and political dimensions (Gürsoy, 2009: 19-20). The aim of this study is to define the importance of international business and trade activities, internationalization process of enterprises and possible effect of international trade on the Turkish economy.

II – The Importance and Motives of International Business and Trade

International business activities are very significant for a country in order to secure self sufficiency, comparative advantage and economic strength over other countries. International business is the enlargement of business activities, integration of markets globally and overlapping of international interests of nations. The integration of markets globally leads to the increasing interdependence of enterprises and countries mutually as well as the production of goods and services in various parts of the world and marketing of these products globally (Çavuşgil et al, 2008: 4; Griffin, Pustay, 1999: 8).

The rise of the international business activities in the world began comprehensively after the II World War, gained impetus in 1990s and prevails currently with diminishing importance of national borders. The facilitator in the rise of international business activities is the developments in technology, transportation and telecommunication facilities. For, today an enterprise can make contracts via internet, secure production in different country and market the product in another different location as well. The advantage of international business to developing countries is the transfer of technology, knowledge, know- how, managerial expertise from developed countries and transform these values to enhancing production, employment, international trade volume, foreign currency reserve and new investments. The advantage and importance of international business to developed countries are to have access to new markets, consumers, production facilities, raw materials and investment opportunities (Ball et al., 2004: 16-20; Wild et al. 2003: 17-19; Harrison et al., 2000: 7-8; Cullen, Parboteeah, 2010: 19-23).

One motive of enterprises to go international is to find new markets and maximize their profits. The aim of this strategy is to create additional value; because, the increasing profits of enterprises will improve their market values and in turn the increasing strength of enterprises internationally would increase the competitive and economic power of their countries as well. Another motive and importance of internationalization of businesses is to have access to low cost and qualified inputs, lower the expenses and again improve profits and efficiency. Enterprises may also expand internationally in order to find new markets due to insufficient domestic demand, avoid competition, challenge a firm in the international marketplace or gain international experience.

* Çankaya University, Department of International Trade, Öğretmenler Caddesi No: 14, 06530, 100. Yıl, Balgat, Ankara, Turkey, Phone: 0090 – (312) 284 45 00 ext. 4110, Fax : 0090 – (312) 286 48 73, E – Mail: agokmen@cankaya.edu.tr

(Hill, 2009: 420-421; Ball, McCulloch, 1990: 40-41; Daniels, Radebaugh, 2001: 4-5; Rugman, Hodgetts, 1995: 64-66; Çavuşgil et al., 2008: 16-17).

Yet, another motive and significance of enterprise internationalization is to overcome trade barriers. The means to overcome trade barriers are licensing, franchising and foreign direct investment (FDI). When enterprises internationalize and diversify their marketing and input sources, they could prevent unexpected and sudden economic, financial and commercial risks and changes. Also, by making production in various parts of the world, enterprises can benefit from various sources of manufacturing to improve economies of scale and economies of production as well (Hill, 2009: 426-428; Ball, McCulloch, 1990: 43-45; Rugman, Hodgetts, 1995: 65-66; Daniels, Radebaugh, 2001: 6; Çavuşgil et al, 2008: 16-17).

As stated before, international trade is the exchange of goods, services and financial sources between countries and enterprise across the borders. Significant factors enhancing international trade are developments in technology, communication and transportation, prevailing importance of globalization, multinational corporations and global sourcing activities. Besides, international trade is not only considerable for enterprises to gain profit, but also for countries not to be restricted with what is produced domestically. Actually, the motivation and principles of international trade is not different than domestic trade. The basic objective is to increase productivity and profitability. However, the main difference is its cost since international trade is subject to tariffs, delays, legal challenges, cultural problems and other extra-tariff barriers (http://en.wikipedia.org/wiki/International_trade). However, main objectives of doing international trade are (Gürsoy, 2009: 20-23):

- To avoid negative trade balance,
- To avoid negative current account balance,
- To develop domestic industries,
- To achieve economic development,
- To enhance domestic production, thereby increase employment opportunities,
- To safeguard national economy,
- To enhance competitive power, profit and efficiency of enterprises,
- To provide tariffs and taxes for national treasury.

Up to this point the importance and motives of international business and international trade were defined. In the next section the internationalization process of enterprises would be explained.

III- The Internationalization Process of Enterprises

The internationalization of enterprises in today's global economic, commercial and investment environment is both a necessity and an obligation; for, not every country or an enterprise is capable of meeting its own needs by itself. Thus, in order to cover the gaps in the production process, international trade is essential. Even though, global commercial and investment environment presents various opportunities for enterprises, the process of internationalization is not that easy and sometimes could be full of ambiguities. In other words, the success of enterprises in international markets depends on outward oriented policies of businesses and thus has every kind of means such as technology, capital, know – how, human capital, adequate demand abroad and etc... In addition to this, international competition and the diversification of international markets compels a thorough review of internationalization process and preparatory phase (Demirci, Aydemir, 2008: 73).

The internationalization of enterprises could be simply explained with the Stage Model created by the academics of Uppsala University. The Stage Model is defined with Johanson & Wiedersheim-Paul Model[10] and Model of Johanson & Vhalne. Both models attempt to define the internationalization process of firms gradually. The process of Johanson & Wiedersheim-Paul Model is defined in four stages as (Andersen: 1993):

1. Irregular export activities,
2. Exportation via independent agents,
3. Exportation via sales subsidiary,
4. Production facilities / manufacturing abroad.

The internationalization process of Johanson & Vhalne is based on the concept of psychic distance[11]. Psychic distance is the best location to direct the investment which is also compatible with the mental characteristic of the manager. This model is defined as (Andersen: 1993):

[10] This explains internationalization respecting to the internationalization experience of managers.

[11] The term psychic distance refers to the concept of subjective or enculturated perceptions of self and other operating across international markets. It is a substantial variable while expanding to the international markets within the mind set of a manager (http://en.wikipedia.org/wiki/Psychical_distance).

Figure1: Model of Johanson & Vhalne

Market Affinity =► Accession Decision

Review of Current Situation =► Market Commitment

Reference: Andersen, 1993.

These two models are related with the necessary knowledge to be held regarding the market. When going international, the means to acquire market knowledge is based on experience. A sort of experience gained in one market is utilized to expand to other markets. Also, with enriching in experience, the human capital of an enterprise improves as well. There could also be exceptions, since enterprise with greater sources could take greater steps (Andersen: 1993; Çiçek, Demirer: 2009; Erkutlu, Eryiğit: 2001). These models simply define the internationalization processes of enterprises. In the next section, it is aimed to clarify the international trade policies of the Turkish enterprises depending on statistical data.

IV – Trade Policies of the Turkish Enterprises and the Potential Effects on the Turkish Economy

The foreign trade policy of Turkey had gone through a radical change on January 24, 1980 when the liberal economic policies were initiated. Turkey altered its economic and trade policies from an import substitution policy to liberal economic policy, thereby enhancing the foreign trade volume gradually. The main goal of this policy was to sustain outward focused economic schemes and reinforce free market economy as a whole. Yet, another basic goal of the new liberal economic policy was so pursue an export – led economic growth on

Table 1. Exports by Country Groups (million USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TOTAL EXPORT	**27.775**	**31.334**	**36.059**	**47.253**	**63.167**	**73.476**	**85.535**	**107.272**	**132.027**	**102.143**
A- EU COUNTRIES (27)	**15.664**	**17.546**	**20.415**	**27.394**	**36.581**	**41.365**	**47.935**	**60.399**	**63.390**	**46.977**
B- TURKEY'S FREE ZONES	**895**	**934**	**1.438**	**1.928**	**2.564**	**2.973**	**2.967**	**2.943**	**3.008**	**1.957**
C- OTHER COUNTRIES	**11.216**	**12.854**	**14.206**	**17.931**	**24.022**	**29.137**	**34.633**	**43.930**	**65.622**	**53.209**
Other European Countries	**1.855**	**2.094**	**2.607**	**3.362**	**4.507**	**5.855**	**7.962**	**10.843**	**15.678**	**11.359**
African Countries	**1.373**	**1.521**	**1.697**	**2.131**	**2.968**	**3.631**	**4.566**	**5.976**	**9.063**	**10.180**
American Countries	**3.596**	**3.685**	**3.914**	**4.269**	**5.733**	**5.960**	**6.328**	**5.603**	**6.532**	**4.836**
Asian Countries	**3.871**	**4.592**	**5.230**	**7.813**	**10.465**	**13.213**	**15.257**	**20.309**	**32.505**	**25.913**
Near And Middle Eastern	2.573	3.261	3.440	5.465	7.921	10.184	11.316	15.081	25.430	19.208
Other Asian Countries	1.298	1.331	1.790	2.348	2.544	3.029	3.942	5.227	7.074	6.704
Australia and New Zealand	**135**	**98**	**122**	**158**	**264**	**271**	**327**	**343**	**435**	**360**
Other Countries	**385**	**864**	**637**	**197**	**84**	**208**	**192**	**857**	**1.410**	**561**

Reference: www.dtm.gov.tr

the free market basis. Consequently, the foreign trade volume of Turkey began to increase (www.dtm.gov.tr). However, there is an important point to dwell on. Has the export – led economic growth strategy succeeded? Before answering this question the foreign trade volume of Turkey with other countries shall be explained.

As one can observe in Table 1, most of the export volume of Turkey is mostly related with the EU 27, other European countries and American countries. The volume of its exports with the bordering Near Eastern and Asian countries is less. One reason for this is the potential of sales volume in the developed countries. In accordance with this, within the psychic distance and knowledge acquisition trends of the Turkish exporters, it is possible to state that it is easy to reach knowledge in developed Western markets, information on market mechanisms, legal regulations and gaining experience is easier than the bordering Asian countries since the bordering Asian countries has been subject to instability, ambiguity, political and financial risks, even though they are culturally close. Therefore, it could be stated that as the risks mentioned above would decline, the exportation volume of Turkey will increase with the bordering Asian countries.

Table 2. Imports by country groups (million USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TOTAL IMPORT	**54.503**	**41.399**	**51.554**	**69.340**	**97.540**	**116.774**	**139.576**	**170.063**	**201.964**	**140.928**
A- EU COUNTRIES (27)	**28.527**	**19.823**	**25.689**	**35.140**	**48.103**	**52.696**	**59.401**	**68.612**	**74.802**	**56.587**
B- TURKEY'S FREE ZONES	**496**	**303**	**575**	**589**	**811**	**760**	**944**	**1.224**	**1.334**	**965**
C- OTHER COUNTRIES	**25.480**	**21.273**	**25.290**	**33.611**	**48.626**	**63.318**	**79.198**	**100.227**	**125.827**	**83.375**
Other European Countries	***6.149***	***5.738***	***7.487***	***10.342***	***15.757***	***20.386***	**25.695**	**34.254**	**44.196**	**25.886**

African Countries	***2.714***	***2.819***	***2.696***	***3.338***	***4.820***	***6.047***	***7.404***	**6.784**	**7.770**	**5.700**
American Countries	***4.799***	***3.841***	***4.065***	***4.922***	***6.595***	***7.857***	***9.397***	**12.152**	**17.224**	**12.275**
Asian Countries	***10.306***	***7.901***	***9.716***	***14.099***	***21.085***	***28.548***	***36.201***	**46.300**	**55.715**	**38.733**
Near And Middle Eastern	3.373	3.016	3.186	4.455	5.585	7.967	10.568	12.641	17.628	9.595
Other Asian Countries	6.933	4.884	6.530	9.644	15.500	20.581	25.634	33.658	38.087	29.138
Australia and New Zealand	***305***	***232***	***313***	***247***	***302***	***321***	**399**	**672**	**876**	**648**
Other Countries	***1.208***	***741***	***1.013***	***662***	***67***	***158***	**105**	**66**	**45**	**133**

Reference: www.dtm.gov.tr

When Table 2. is examined one can conclude that the import volume of Turkey is much more affiliated with EU 27 countries, other EU countries and Asian countries, mainly China. Also, when two tables are examined from a joint point of view, it is obvious that Turkey has always been subject to a negative trade balance even though the national trade policy was set be towards export – led economic growth. However, it is obvious that it is not possible to accomplish an export – led economic growth strategy with a continuous negative trade balance. This correlation is presented in Table 3 below.

Table 3. Annual Foreign Trade Figures in Total (million USD)

	ANNUAL										**JANUARY-AUGUST**	
	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2009**	**2010**
EXPORTS	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	64.609	72.961
IMPORTS	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	88.034	114.878
FOREIGN TRADE VOLUME	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.334	333.991	243.071	152.643	187.838
FOREIGN TRADE BALANCE	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.791	-69.936	-38.785	-23.425	-41.917
EXPORTS / IMPORTS (%)	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,1	65,4	72,5	73,4	63,5

Reference: www.dtm.gov.tr

When Table 3 is analyzed it is obvious that Turkey has been subject to negative trade balance. This negative trade balance declined only in 2001 and 2009 as a result of economic and financial crises. This presents another question here. Since the import volume of Turkey declines with the export volume proportionally in the crisis times, does Turkey pursue an import – led export growth strategy by using global sourcing alternatives? Before answering this question it is important to dwell on the concept of global sourcing.

Global sourcing is the acquirement of intermediate goods, capital goods or raw materials from different parts of the world. If we explain global sourcing profoundly it is the procurement of products or services from independent suppliers, contractors or company owned subsidiaries (off-shoring) based abroad for manufacturing of other products and services or consumption at home country or in a third country. Global sourcing shall also be called global procurement or global procurement that leads to importing – the inflow of foreign produced goods and services to homeland – eventually. It is a type of international entry strategy that involves a contractual relationship between a local buyer and a foreign supplier of a source. Global sourcing activities involve the assignment of the performance of particular production or services to the firms own subsidiaries or independent supplier located abroad (Çavuşgil et al., 2008: 484-485; Sullivan, 1999: 285).

When the reasoning of global sourcing is analyzed from a micro point of view, it is first straight forward effect is on plant and firm level productivity. The potential expectation is to attain internationally traded inputs that are available at higher quality and reasonable price than the domestically available ones. Therefore, the first impact of the utilization of international sourcing is to enhance the firm and plant productivity, profitability and competitive advantage over rivals. The second important effect of global sourcing is the option of off-shoring the production stages. Yet, third important effect of global sourcing from the micro point of view is the sunk costs; because, most of the time global sourcing is highly associated with the quality, experience and specialty of foreign suppliers and contractors (Görg et al: 2008).

It is also possible to regard trade openness and global sourcing from a macro point of view on the grounds of economic development. For, the possible advantage of outward-oriented trade policy and economic development has been subject to much academic research, but the majority of literature is focused on development trough export to economic growth. However, another alternative is import-led economic growth that indicates, an economic growth by means of exportation that could be accomplished by an increase in intermediate and capital goods import, actually solely by imports (Awokuse: 2008).

Even though imports, exports and economic growth has significant correlation in the development process, the relationship between exports and economic growth has been attributed much more attention; because international trade was viewed as a considerable resource of economic strength. Broadly speaking,

exports have been regarded as the "Engine of Growth" for decades. Related to the case of export-led growth theory, increasing imports could also have the possible force to play a complementary role in promoting economic strength (Vera: 2006; Awokuse: 2008; Çetintaş, Barışık: 2009; Din: 2004). However, with respect to Turkey the case is reverse.

The Turkish economy has been experiencing a comprehensive transition process from a closed and planned economy to a liberal economy since 1980s and as of today it is one of the most dynamic and progressing economies of the world. The Turkish economy has recorded a significant growth rate especially after the 2000s and recorded a GDP growth of almost 7% per year between the periods of 2003-2008. However, the soaring growth rate has diminished considerably after the 2008 global economic crisis and naturally Turkey experienced an important economic downturn with the other countries as well. By way of economic reforms and transition policies restrictions on imports and import substitutiion policies have been abandoned, safeguard policies were diminished and foreign exchange transactions were set free. As a result of the economic progress acquired with the reforms especially in the last decade the volume of exports increased. However, the current account deficit and trade deficit increased as well and the composition of the imports changed in compliance with this process.

Even though, the GNP and export volume of Turkey as been increasing and reinforcing the export-led growth policy, as well as fostering the economy, more rapidly growth of imports have realized a source of concern for the economy authorities and policy makers in the recent periods; because, it is considerable to comprehend the composition of imports and exports as to design the foreign trade policies of Turkey for the next years. When we consider the fragile status of the Turkish economy and the four economic and financial crises experienced in the last two decades, it has become substantial to accomplish price and currency stability as well as to focus on domestic industries to save currency, create employment, increase production, exportation and national income as a whole. However, in the case of Turkey the engine of growth is based on imports, therefore imports shall be one of the main macroeconomic variables to be disciplined, since imports are also regarded as

Table 4: Imports by Broad Economic Category (billion USD)

Year	Total	Capital Goods	Intermediate Goods	Consumption. Goods	Capitl + Intermed (%)
2000	54.5	11.3	35.7	7.2	86.3
2001	41.5	6.9	29.9	4	89.1
2002	50.8	8.4	37.4	5	89
2003	68.7	11.3	50	7.5	88.4
2004	97.5	17.3	65.3	13.9	85.1
2005	116.8	20.3	81.8	13.9	87.5
2006	139.6	23.1	98.5	16	87.9
2007	170	27	123.6	18.6	88.5
2008	202	28	151.7	21.4	88.8
2009	140.8	21.4	99.1	19.2	85.7
2010[12]	68.1	6.0	25.0	5	31.0

Reference: www.tuik.gov.tr; www.tcmb.gov.tr

spending difficultly-earned foreign currency reserves on intermediate and capital goods produced abroad. Thereby, in this process the national income of Turkey is transferred and becomes the national income of other countries (Aker: 2008; Gerni et al.: 2008).

The GNP rate of Turkey has always increased in accordance with the exports, imports, trade and current deficit. It is always important to improve the macro indicators of a country, but if the improving macro indicators also bring about deficiencies in some other indictors, then the economic polices shall be reviewed. It is also quite evident that the investments in Turkey are very much related with import volume. The investment goods have been consisted of almost 85-90% of import and /or global sourcing of capital + intermediate goods which enhance the economic growth in the short, intermediate and long run. The amount of consumption goods is mainly involved with energy (petroleum + natural gas) imports that are indispensable. Having imported between 85-90% of investment goods implies that the Turkish entrepreneurs tend widely to import and/or global source fixed capital investments and production capacity from abroad instead of producing domestically and reinforcing the national industries. This also means that the Turkish businessmen are inclined to import in order to improve production and enhance efficiency to meet the foreign demand on the Turkish merchandise abroad. It could also be implied that the imported goods help develop the quality of the products by means of foreign factors of production and new core competences have got to be created in domestic industries based on contemporary quality demand in order to secure economic development with domestically produced intermediate and capital goods. (Aker: 2008; Gerni et al.: 2008).

[12] These values represent the second quarter of 2010.

Table 5. Economic Indicators 2000 – 2010 (billion USD)

Years	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010[13]
GDP	265	196.7	230.5	304.9	390.4	481.5	526.4	658.8	741.8	617.6	641.0
Economic Growth (%)	6.3	-9.9	7.8	5.9	9,9	7.6	6.9	4.7	1.1	4.7	8
Income Per Capita	2900	2126	2619	3383	4172	5008	7609	9100	10400	8400	8820
Capacity Utilization (%)	78.2	73.6	75,4	78,4	81,5	80,3	81,8	81,1	64,7	69.7	73.5
Unemployment Rate (%)	6.5	8.5	10,6	10,5	10,3	10,3	9,9	9,9	12,3	16.0	13.8
CPI	54.9	75	29,7	18,4	9,3	7,7	9,7	8,4	10,1	6.5	8.33
WPI	51.4	88.6	30,8	13,9	13,8	2,7	11,6	5,9	8,1	8.9	9.3
Current Deficit	-9.8	+3.3	-1.8	-8.0	-15.7	-22.6	-32.2	-38.0	-41.4	-13.9	-14.3
Internal Debt	58	101	100	130	158	182	175	195	211	219	227
External Debt	119.6	115.1	130	145	162.3	170.6	206.5	247.2	289.8	268.2	266.6
Total Debt	177.6	216.1	230	275	321.2	352.6	381.5	44.2.2	500.8	487.2	493.6
Budget Deficit	21.9	24.8	27.8	26.5	21.3	7.2	3.8	10.6	13.0	34.8	6.7

Reference: Web pages of TUİK, DPT, Treasury, DTM, CBRT.

Thus, it is evident that the economic growth in Turkey is rested on import based export policy for years. However, reinforcing the manufacturing industries by means of imports and foreign factors of production is not an optimal one since the economic strength of the country becomes bound to foreign producers. However, the truth for Turkey is that the Turkish economy is not self sufficient and depends on foreign factors of production. If one assesses the performance of the Turkish economy with macro indicators, it could be comprehended that it is not optimal to use foreign factors of production for economic growth. The GNP value and capacity utilization kept increasing over the years as well as the value of consumer price index (CPI) and whole sale price index (WPI) reduced since there has not been a significant amount of production to affect these indexes. Since Turkey has been using a considerable amount of foreign factors of production, the rate of unemployment remained at a significant rate and peaked in the crisis of 2008. Moreover, as import of the sources of production has always been more than the exports, there has always been an important trade deficit in Turkey and since the amount of the income of various industries have been short of paying liabilities and there has always been a current account deficit in Turkey as well. In addition to these facts, if one considers the amount of total debts to cover import and production costs and budget deficit of the government, it is evident that the import based export-led growth in Turkey is not advantageous for the Turkish State and this a considerable problem to be solved.

V – Conclusion

Within the economics and business literature, it is stressed that the engine of growth in a country shall be exports and the state foreign trade policy should be rested on export-led growth strategy in order to attain a strong economic performance, national income and trade surplus. However, there are also assertions that for some countries, especially the developing ones, import based export strategy is also possible to enhance the economic growth. Although, it is possible to secure economic development by means of importing and/or global sourcing of capital and intermediate goods, this process could be risky as to create dependency to the resources abroad.

When we regard the situation with respect to Turkey, it is clear that within the foreign trade process, the import volume of Turkey has always been more than the export volume, comprising mostly capital and intermediate goods between 85-90% of all imports. Even though the GNP and capacity utilization have increased steadily, other macro indicators such as trade deficit, current account deficit and unemployment also have increased in the same sequence. The reason for this reality is that, the Turkish currency, Lira is over valued and the cost of importing is less then producing domestically. Therefore, Turkey actually imports production from abroad instead of producing domestically, creating employment and fostering other national industries and attempts to improve exports with imported intermediate and capital goods. This process, by all means negatively affects the macro indicators such as national production, trade surplus, current account and employment. Thus, it is evident that Turkey pursues an import based export-led growth strategy instead of pure export-led growth strategy. This reality substantiates that the production and industries of Turkey are mainly bound to foreign factors of production which threatens national economic sovereignty considerably. Eventually, with respect to this study it is clear that; in order to sustain economic growth, Turkey is dependant on foreign factors of production and has too keep importing, contrary to export-led growth case, and therefore, it is essential for the government to at least subsidy the domestic industries that can produce the capital and intermediate goods

[13] 2010 statistics are valid as of July.

domestically in order to accomplish real export-led growth, decrease trade and current account deficits, save hard currency and reinvest capital earnings in Turkey in order to establish new employment resources, increase domestic production as well as secure GNP and economic growth in the real sense.

VI - References

AKER, Şule (2008); "Major Determinants of Imports in Turkey" **Turkish Studies**, Vol.9, No:1, pp. 131-145.

ANDERSEN, Otto (1993); "On the Internationalization of Firms: A Critical Analysis", **Journal of International Business Studies**, Vol. 24, No:2, pp. 209 – 231.

AWOKUSE, Titus (2008); "Trade openness and economic growth: is growth export led or import-led?" **Applied Economics**, Vol.40, pp.161-173.

BALL, Donald; McCULLOCH, Wendell; **INTERNATIONAL BUSINESS, Introduction and Essentials**, Richard Irwin Inc., Boston, 1990.

BALL, Donald; McCULLOCH, Wendell; FRANTZ, Paul; GERINGER, Michael; MINOR, Michael; **INTERNATIONAL BUSINESS, The Challenge of Global Competition**, McGraw-Hill, Boston, 2004.

CULLEN, John; PARBOTEEAH, Praveen; **INTERNATIOANL BUSINESS, STRATEGY AND THE MULTINATIONAL COMPANY**; Taylor & Francis, New Yor, 2010.

ÇAVUŞGİL, Tamer; KNIGHT, Garry; RIESENBERGER, John; **International Business**, Prentice Hall, New Jersey, 2008.

ÇETİNTAŞ, Hakan; BARIŞIK, Salih (2009); "Export, Import and Economic Growth: The Case of Transition Economies", **Transition Studies Review**, Vol.15, pp. 636-649.

ÇİÇEK, Recep; DEMİRER, Ömür (2009); "A New Internationalization Approach Against the Traditional Internationalization View: Born – Blobal Businesses", **Akademik Bakış**, Vol 16, April, pp. 1 – 12.

DANIELS, John; RADEBAUGH, Lee; **INTERNATIONAL BUSINESS, Environments and Operations**, Prentice Hall, New Jersey, 2001.

DEMİRCİ, Kemal; AYDEMİR, Muzaffer; **The Internationalization Strategies of Enterprises**, Detay Press, Ankara, Turkey, 2008.

DIN, Musleh-Ud (2004); "Exports, Imports and Economic Growth in South Asia: Evidence Using a Multivariate Time-series Framework"; **The Pakistan Development Review**, Vol.43, No: 2, pp. 105-124.

ERKUTLU, Hakan; ERYİĞİT, Süleyman (2001); "Internationalization Process", **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Vol. 3, No:3, pp. 149 – 164.

GERNI, Cevat; EMSEN, Selçuk; DEĞER, Kemal (2008); "Import Based Exports and Economic Development: The Turkish Experience Between 1980-2006", II. National Economics Congress, İzmir, Turkey.

GÖRG, Holger; HANLEY, Aoife; STROBL, Eric (2008); "Productivity effects of international outsourcing: evidence from plant – level data", **Canadian Journal of Economics**, Vol.41, No:2, 670 – 688.

GRIFFIN, Ricky; PUSTAY, Michael; **INTERNATIONAL BUSINESS, A Managerial Perspective**, Addison – Wesley Publishing Company, Massachussets, 1999.

GÜRSOY, Yaser; **Foreign Trade Operations**, Ekin Press, Bursa, Turkey, 2009.

HARRISON, Andrew; DALKIRAN, Ertuğrul; ELSEY, Ena; **INTERNATIOAL BUSINESS, Global Competition from a European Perspective**, Oxford University Press, New York, 2000.

HILL, Charles; **INTERNATIONAL BUSINESS, Competing in the Global Market Place**, McGraw-Hill, Boston, 2009.

RUGMAN, Alan; HODGETTS, Richard; **INTERNATIONAL BUSINESS A STRATEGIC MANAGEMENT APPROACH**, McGRAW – HILL, Inc; New York, 1995.

SULLIVAN, Jeremiah; **Exploring International Business Environments**, Pearson Publishing, Boston, 1999.

YÜKSEL, Öznur; **International Business Management and the Applications in Turkey**, Gazi Press, Ankara, Turkey, 1999.

WILD, John; WILD, Kenneth; HAN, Jerry; **INTERNATIONAL BUSINESS**; Prentice Hall, New Jersey, 2003.

VERA, Leonardo (2006); "The balance-of-payments-constrained growth model: a north-south approach", **Journal of Post Keynesian Economics**, Vol.29, No:1, pp. 67-92.

www.enwikipedia.org (last accessed 28.10.2010)

www.dtm.gov.tr _ web site of Undersecretaiat of the Prime Ministry For Foreign Trade (last accessed 28.10.2010)

www.tuik.gov.tr _ web site of the Turkish Statistical Institute (last accessed 28.10.2010)

www.tcmb.gov.tr _ web site of the Central Bank of the Republic of Turkey (last accessed 28.10.2010)

ANADOLU-MEZOPOTAMYA SINIRINDA TİCARÎ BİR KENT: ZEUGMA

H.Hande DUYMUŞ*

ÖZET

Roma Dönemi'nde askerî bir üs olarak kullanılan Zeugma Antik kentinin adı, "geçit, köprü" anlamlarına gelmektedir. Adına da yansıdığı üzere bu kent, Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticarî faaliyette adeta bir köprü vazifesi görmüştür. Doğudan gelen ticaret yollarının burada kesişmesi, bölgenin kısa zamanda zenginleşmesine de vesile olmuştur. Antakya'dan Çin'e kadar uzanan İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle, Zeugma, Roma Dönemi'nde bölgedeki cazip merkezlerden biri haline gelmiştir. M.S.256'da Sasani kralı I.Sapur tarafından fethedilen Zeugma, şiddetli bir depremle de büyük zarar görmüş ve bundan sonra da Roma Dönemi'ndeki ihtişamına bir daha asla kavuşamamıştır.

Zeugma Antik kentinin, konumu itibariyle Fırat Nehri üzerinde bulunması, tarihi boyunca, Anadolu ve Mezopotamya arasında olduğu kadar, Hindistan ve Suriye arasındaki ticarî ürün transferinde aktif rol oynamasında etkili olmuştur. Dolayısıyla bu bölge, Roma'nın da adeta doğuya açılan ticarî bir kapısı olmuştur. Bölgenin sebze ve meyve açsısından zengin olması, ticarî faaliyetlerinde, özellikle tarımsal ürünlerin yer almasını sağlamıştır. Bununla birlikte bölgede cam ve dokuma endüstrisinin de olduğu, ele geçen arkeolojik malzemeden tespit edilmiştir. Gerçekten, bölgede ele geçen mühür baskıları, Zeugma'da bir ticaret arşivinin olduğunu ve şehrin sadece ticaret kenti değil, aynı zamanda bir gümrük şehri de olduğunu göstermiştir. Bu durum, bölgenin sınır ticaretindeki misyonunun da ne kadar önemli olduğunu ispatlar mahiyettedir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Anadolu-Mezopotamya Ticareti, Zeugma.

ZEUGMA: A TRADE CITY ON BOUNDARIES OF ANATOLIA-MESOPOTAMIA

ABSTRACT

The name of Zeugma means "bridge, passage" and this antique city was used as a military base in the Roman period. We have understood that this city acted an important role between Anatolia-Mezopotamia trade as a bridge. In addition, this area was improved in very short time by trade routes. During Roman rule, the city became one of the attractions in the region. Zeugma was on the Silk Road connecting Antioch to China with a quay on the river Euphrates. Zeugma was invaded and fully destroyed by the Sassanian King, Sapur I, in AD 256. The invasion was so dramatic that Zeugma city was never able to recover. Additionally, a violent earthquake hit the city and buried it beneath rubble. Zeugma never regained the prosperity it had during Roman rule.

The ancient city of Zeugma, due to its location on the Euphrates River, throughout history, as well as between Anatolia and Mesopotamia, had between India and Syria, an effective and active role in the transfer of the commercial product. Therefore, this region, was like an opened true-gate for east trade of Roman Empire in commercial. The region was rich in vegetables and fruits, because of this reason, especially agricultural products had to take place in commercial activities. In addition, we understood that thanks to the archaeological materials, there was a glass and textile industry in the region. Indeed, the seal impressions of Zeugma showed that this city had an archive of trade and was a trade and customs city. This case showed that Zeugma had an important role in the region's border trade.

Keywords: Trade of Boundary, Trade of Anatolia-Mesopotamia, Zeugma.

GİRİŞ

1.Zeugma'nın Kısa Tarihçesi ve Coğrafî Konumu

Bölgede ilk kazılar, XX. yüzyılın II. yarısından sonra başlamakla birlikte, Zeugma kentinin hemen yanında Birecik Barajı kurulacağı ve Zeugma baraj suları altında kalacağı için 2000 yılından itibaren Packart Humanities Instutites'in sponsorluğunda Türk arkeologların yanı sıra pek çok yabancı arkeologun da katılımıyla kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. (Gür, 2007, s.348.)

Zeugma/Belkıs Antik kenti Gaziantep ili, Nizip İlçesi, Belkıs Köyü sınırları içerisinde Fırat Nehri'nin kıyısında yer almaktadır. Yaklaşık 20 bin dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan Zeugma/Belkıs Antik kenti, Fırat'ın geçilebilir en sığ yerinde olması, askerî ve ticarî bakımdan çok stratejik bir bölge olması nedeniyle tarihin her döneminde önemini korumuştur. 80 bin nüfusu ile döneminin en büyük kentlerinden biri olan Zeugma, tarihin değişik dönemlerinde değişik isimlerle anılmıştır.

Büyük İskender'in generallerinden ve daha sonra Suriye Kralı da olan Selevkos Nikator kendi adıyla, Fırat nehrinin adını birleştirerek M.Ö.300 yılında burada Selevkos Euphrates (Fırat'ın Silifkesi) adında bir kent kurmuştur (Acar, 2006, s.2; http://www.zeugmaweb.com/zeugma/tarihce.htm 31.08.2010 11:10).

Selevkos Nikator, kurduğu bu şehrin karşısında Fırat'ın öbür yakasında karısının adını verdiği Apameia kentini kurmuş ve bu iki kenti bir köprü ile birbirine bağlamıştır (Gür, 2007, s.348; Gawlikowski, 1996, s.123).

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi, hhduymus@pau.edu.tr.

Yani, Zeugma ve Apameia, karşılıklı olarak Fırat'ın iki yakasında yer alır. Zeugma batı kıyısında, Apameia ise doğu kıyısındadır. Bu Antik yerleşmeler, Birecik'in 10 km. kadar kuzeyinde, Fırat kıyısı boyunca uzanan yolların kavşağında ve Şanlıurfa'ya gitmek için nehrin geçildiği stratejik bakımdan önemli bir noktada kurulmuştur. Zeugma'nın bulunduğu yöre politik açıdan da önem taşımaktaydı. Selevkoslar Devleti'nin parçalanmasından sonra, bu bölge bir sınır bölgesi olmuştur. Parth İmparatorluğu, Roma için ciddi bir tehdit oluşturduğundan bölgenin stratejik önemi büyüktü. Bu yüzden, Zeugma'da bir lejyon bulunmaktaydı (Abadie-Reynal-Ergeç, 1998, s. 409-410).

Apameia kenti, etrafı surlarla çevrili düz bir arazi üstünde yer alırken, Zeugma kenti Fırat nehrine ve Apameia şehrine yüksekten bakan tepelerin yamacına ve üstüne kurulmuştur. Hellenistik dönem kalesi ve akrapolü, Belkıs Tepesi'nde yer almaktadır. Kazılarda Hellenistik döneme ait sikkeler, kandiller, siyah ve kırmızı astarlı çömlek parçaları ele geçmiştir. Günümüze kadar yapılan kazılarda genel olarak, Apameia'da Hellenistik, Zeugma'da ise Roma dönemine ait kalıntılara rastlanılmıştır (Önal, 2006, s.26-27). Çünkü Zeugma kenti, M.Ö.I. yüzyılda Roma hâkimiyetine girmiştir. Bu hâkimiyet değişikliğiyle birlikte kentin adı da değişerek "köprü, geçit" anlamına gelen ve bütün dünyada bilinen şekliyle "Zeugma" adını almıştır (Acar, 2006, s.2). Bu dönemde Kommagene krallığı bünyesinde olan Zeugma, Roma İmparatoru Octavianus tarafından M.Ö.31 yılında Kommagene krallığından alınarak bir Suriye vilayeti haline getirilmiştir (Butcher, 2009, s.81). Anadolu kökenli askerlerden oluştuğu için 4.İskit Lejyonu adını alan askeri garnizonun burada konuşlandırılmasından dolayı kentin önemi daha da artmıştır (Başgelen, 2005, s.112). Bununla birlikte Zeugma, yapılan ticaret sebebiyle kısa zamanda 80 bin nüfusa ulaşmış ve büyük kentler arasına girmiştir.

M.S.VII. yüzyıla kadar iskan edilen Zeugma, bu dönemde İslam akınları sebebiyle terk edilmiştir. M.S. X. - XII. yüzyıllar arasında bölgede küçük bir Müslüman azınlık yerleşmiş, XVI. yüzyılda ise bugünkü adıyla Belkıs köyü kurulmuştur(http://www.zeugmaweb.com/zeugma/tarihce.htm31.08.2010 11:10).

2. Zeugma'nın Yol Güzergâhları

Fırat nehri üstündeki Zeugma köprüsü, Akdeniz ve Mezopotamya'yı Doğu-Batı yönündeki yollarla birbirine bağlamakta idi. Ayrıca, Fırat nehri sahili boyunca, güneyden gelen yol, Zeugma'dan geçerek kuzeye Samsat'a, oradan da Malatya'ya doğru uzanmaktaydı. Fırat nehri hem nehir taşımacılığına hem de açtığı dar vadi ile kara ulaşımına olanak sağlamıştır.

Mezopotamya bölgesinde nehir taşımacılığında, kalın tahtalardan yapılmış mavnalar ya da bir tarafı yukarı doğru kavisli karinalar ile ağaçtan veya sazdan yapılmış ve bazen şişirilmiş derilerle desteklenen keleklerin kullanıldığı ifade edilmektedir (Önal, 2006, s.15).

Zeugma bölgesinde, yol güzergâhlarının, Fırat'ın geçilebilir noktalarına göre oluştuğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Fırat nehrinin doğu kıyısından kuzeye uzanan doğal yol Samsat'a ulaşmaktaydı. Büyük ihtimalle Harran üzerinden gelen bu yol, M.Ö. II. binin başlarında Asurlu tüccarların kervanlarının da kullanıldığı güzergâh olarak kabul edilmektedir. Antik dönemlerde, Kargamış yakınından geçerek Mezopotamya ve Kilikya bölgelerini bağlayan yol ise, Klasik dönemde Zeugma'dan geçmektedir (Metheny, 1907, s.155-163; Algaze, 1989, s.254; Önal, 2006, s.15).

Zeugma'dan batı ve güneye uzanan yollar, ticaretin vazgeçilmezi olan limanlara ulaşmaktaydı. Zeugma, Antakya (Antiochia) üzerinden Samandağ-Çevlik (Seleukeia Pieria) ve Denizli-Eskihisar (Laodiceia) limanlarına,Aslanlıbel geçitinden Amanus dağını aşan yolla İskenderun (İssus) ve Mersin (Soli Pompeipolis) limanlarına açılmaktaydı. Ayrıca, bu yol, Batı Anadolu'dan (Sard'dan) başlayarak Anadolu'yu da Mezopotamya'ya bağlayan yoldur (Dillemann, 1962, 19.figür). Gerçekten kentin, adı geçen Pers Kral Yolu'nun geçiş güzergâhı üzerinde olması, bölgenin askerî ve ticarî değerini bir kat daha arttırmıştır. (Sevin, 2007, s.12; Calder, 1925, s.7)

Fırat'ın sağ yakasındaki askerî yollar ise, kamplar ve durak yerleriyle birbirine bağlıydı. Üstelik bunlar ve diğer geniş yollar, Zeugma'daki köprüden, Fırat nehrini geçerek batıdan doğuya uzanır; Mezopotamya'da Dicle'ye ve Suriye'deki Palmira, Damascus, Bostra gibi önemli ticaret merkezlerine devam etmekteydi. Bu yol şebekesiyle Roma yaklaşık 300 yıl bu bölgede güvenliği sağlayarak Pax Romana'yı (Roma Barışı) korumuştur (Önal, 2006, s.15). Araştırmacılar, Roma İmparatorluğu'nun, bu barış ortamında yaptığı ticaretle kısa sürede geliştiği hususunda hemfikirdirler (Paterson, 1998: 145). Ayrıca Roma Barışı'nın korunmuş olması, bölgenin, Roma İmparatorluğu'nda, askerî anlamda misyonunu devam ettirdiğini gösterdiği gibi, bölgedeki ticaretin de sorunsuz devam ettiğine işarettir. Bölgeden ele geçen kalıntılar, aynı zamanda Roma'nın Akdeniz ticaretindeki rolüne de ışık tutmaktadır (Speidel, 1998: s.163 vd.)

3. Zeugma'da Ticaret

Tunç Çağı (M.Ö.3000-1000)'nın başlamasıyla birlikte bölgeler arası ticarî ve kültürel iletişimin yoğunlaştığı görülmektedir. Buna paralel olarak, Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticaret hayatı da canlanmış ve Fırat nehri ve çevresi, bu ticarette aktif rol oynamıştır.

Konumu itibariyle Fırat nehri kıyısında bulunan Zeugma, sonraki dönemlerde de Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticarette ve geçişte bölgenin mevcut önemini korumayı devam ettirmiştir.

Zeugma hakkındaki yazılı bilgilere en fazla Grek ve Latin kaynaklarında rastlanılmaktadır. Yazılı kaynakların verdiği bilgilere göre, bölgenin tarım için elverişli olduğu ve ekonomisinde tarımın önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Antik dönemde, bu bölgede yetiştirilen ve alkolü fazla olan üzümler, İran (Pers) ve Hindistan'a ihraç edilmiştir. Bunun yanı sıra, kasaba ve köylerin etrafında armut, elma ve Antep fıstığından oluşan meyve bahçeleri mevcuttu. Kurutulmuş erik ve incir bölgenin en önemli ihraç meyveleriydi. Bölge, sebzecilik açısından da gelişmişti ve özellikle yetiştirilen küçük soğan (ascalonia) ün yapmıştı. Çevre bölgelerdeki insanlar, büyük çoğunlukla, beslenme ve giyinme ihtiyacını bu bölgeden karşılamışlardır. Dolayısıyla, geniş sürüler yemek için et, giysi dokumak için yün sağlamaktaydı. Dokumacılık önemli bir endüstri koluydu. Yapılan kurtarma kazılarında ele geçen tarak ve ağırşak gibi dokuma tezgâhı malzemeleri ile yoğun şişe ve cam parçaları da Zeugma'da, dokuma ve cam endüstrisinin olduğunu göstermektedir. Hindistan'dan baharat ve tatlı kokulu bitkiler, fildişi, abanoz ve tahta sandal, inci ve değerli taşlar, pamuk ve muslin (ince kaliteli kumaş) getirilerek Suriye'de pazarlanmaktaydı. Bu ticarette geçiş noktası olan Zeugma ve agorasının büyük payı olmuştur (Önal, 2006, s.13-14).

Zeugma ve çevresindeki kentlerde pek çok arşiv ele geçmiştir. Bu arşivlerde ele geçen mühür baskılarından, özellikle Tigris Seleukeiası'nda tuz ticaretinin yaygın olarak yapıldığı anlaşılmaktadır (İnvernizzi, 1994, s.353-364).

Helenistik ve Roma döneminde en fazla mühür baskısı bulunan arşivlere baktığımızda, bu kentlerin, Zeugma, Dülük, Artaxata (Ermenistan. Bkz. Önal, 2006, s.57) Antik kentlerinde olduğu gibi ya İpek Yolu üstünde bulunduğu veya Delos, Heraklion, Nea Paphos ve Kyrene'de olduğu gibi liman kenti olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple, mühür baskılarının ticaretin yoğun olduğu kentlerde çok daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır (Shoup, 2006: s.237). Ama Tigris Seleukeiası (Seleukeia on Tigris) ve Orchoia/Uruk Helenistik dönemde, Zeugma ise Roma döneminde sınır şehirleridir. Bu sebeple, ticaretle birlikte gümrük şehri olma da önemlidir. Ayrıca, sınır kentlerindeki, yoğun haberleşme ve resmi iletişimleri de bunlara dâhil etmek gerekmektedir (Önal, 2006, s.59). Bu bağlamda, Zeugma'nın önemi daha da artmaktadır. Gerçekten, dünyanın en büyük mühür baskı koleksiyonunun bulunmuş olması, Zeugma'nın stratejik ve ticari önemini ispatlar mahiyettedir. 5-6 bin askerden oluşan IV. İskit lejyonunun burada konuşlanması ve Antiochia'dan Çin'e uzanan İpek Yolu'nun buradan geçmesiyle özellikle M.S. II.-III. yüzyılda Zeugma'nın ticareti oldukça gelişmiştir.

M.S.325'den itibaren Zeugma hakkında yazılanların hemen hemen hepsi kilise kayıtlarından takip edilmektedir. Bu da artık Zeugma'da ekonomik faaliyetler, ticaret, sanat, sanayi ve askeri faaliyetler gibi unsurların dikkate değer düzeyde olmadığını göstermektedir (Kennedy, 1998, s. 155 vd.).

Sonraki dönemlerde ticaret merkezi olma özelliğinin Zeugma'dan Birecik'e kaydığı görülse de, Fırat nehri üzerindeki geçitlerin tamamen unutulmadığı, tâli güzergâh olarak veya acil durumlarda kullanıldığı tahmin edilmektedir (Önal, 2006, s.45).

Zeugma hakkındaki en son tarihî bilgiye ise, bir kilise kaydında ve M.S.1048'de rastlanılmaktadır (Önal, 2006, s.44) Bu kayıtta, "Raban (Araban) sınırında bulunan Pharzeman Synod'unun başkanı olan Zeugma piskoposu Elias'ın, IX. İoannes'i yeni Zeugma patriği olarak takdis ettiği" ifade edilmektedir (Kennedy, 1998, s.161) Bu tarihten sonra ise, Zeugma hakkında yazılı kaynaklar susmaktadır.

SONUÇ

Anadolu ile Mezopotamya arasında sınır bölgesi olarak kabul edilen Fırat nehri, kara ve deniz ulaşımına elverişli konumu ile, önemini tarih boyunca muhafaza etmiştir. Roma döneminde askerî bir üs olarak kullanılan Zeugma Antik kenti, Fırat nehri kıyısında olması sebebiyle ticarî açıdan da kısa sürede gelişmiş ve çevre bölgelere yapılan ürün transferinde geçiş noktası olmuştur.

Bölgenin gerek askeri gerekse ticari bakımlardan büyük önem taşıyan Antik Kral Yolu ile İpek Yolu üzerinde bulunması, nüfusunun kısa sürede artmasına ve Roma'nın doğu ile yaptığı ticarette aktif rol almasına vesile olmuştur.

Roma döneminde Zeugma'da bulunan arşivler ve bu arşivlerden ele geçen mühür baskıları da kentin önemli bir ticaret merkezi olduğunu göstermektedir.

Yoğun olarak tarımın yapıldığı bu bölge sebze-meyve ticaretinde olduğu kadar, dokumacılık ve cam sanayisinde de Roma ekonomisine katkıda bulunmuştur. Hatta Zeugma'nın çevresinde ele geçen arşivlerden, bölgede tuz ticaretinin de büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bölgedeki ticarî ürünlerin daha ziyade Doğu'ya, İran ve Hindistan'a satılması, Hindistan'dan gelen ürünlerin de Suriye pazarlarına gönderilmesi Roma açısından Zeugma'nın, doğuya açılan bir ticaret kapısı olmasına imkân tanımıştır.

KAYNAKÇA

Abadie,Catherine-Reynal-Ergeç, Rıfat, "Zeugma ve Apameia 1996 Çalışmaları", **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt 2, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Acar, Özgen, "New Digs: Zeugma", **The Old World Archaeologist, Journal of the Old World Archaeological Study Unit**, Vol.26, No.3, Whole Number 83, 2006.

Algaze, G., "First Results of the Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project 1988**", Journal of Near Eastern Studies 48**, Chicaqo, 1989.

Başgelen, Nezih, "Birecik Barajı Tufanından Yeni Gaziantep Müzesi'ne Belkıs-Zeugma", **Arkeoloji** (ed.Nezih Başgelen), No.12, Kasım-Aralık 2005.

Butcher, Kevin, "The Euphrates Frontier and the Civic Era of Zeugma", **Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World, Studies in Memory of Clemens E.Bosch and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur,** İstanbul, 2009, s.81-81.

Calder, W.M., "The Royal Road in Herodotus", **The Classical Review,** Vol.39, No.1/2 (Feb.-Mar.1925).

Dillemann, L., **Haute Mesopotamie Orientale et Pays Adjacents**, Paris, 1962.

Gawlikowski, Michal, "Thapsacus and Zeugma the Crossing of Euphrates in Antiquity", **Iraq**, Vol.58, 1996.

Gür, Selçuk, **İlk İnsandan Selçuklu'ya Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler**, Alfa Yay., İstanbul, 2007.

http://www.zeugmaweb.com/zeugma/tarihce.htm 31.08.2010 11:10.

İnvernizzi,A., "Babylonian Motifs on the Sealings from Seleucia-on-the Tigris", **In Achaemenid History VIII**, Continuity and Change, ed. H. Sancisi-Weerdenburg, Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1994, s. 353-364.

Kennedy, D., The Twin Towns of Zeugma On The Euphrates, Rescue Work and Historical Studies, **Journal of Roman Archaeology,** (ed. J. H. Humphrey) Supplementary Series Number 27, Portsmouth, 1998.

Metheny, J. Renwick, "Road Notes from Cilicia and North Syria", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 28, 1907.

Önal, Mehmet, Zeugma Mühür Baskılarında Krallar, İmparatorlar, İmparatoriçeler, Filozoflar ve Semboller, **Basılmamış Doktora Tezi**, Konya, 2006.

Paterson, Jeremy, "Trade and Traders in the Roman World: Scale, Structure and Organisation", **Trade, Traders and The Ancient City**, (Ed.) Helen Parkins-Cristopher Smith, Routledge, 1998, s.145-163.

Sevin, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Shoup, Daniel, "Can Archaeology Build a Dam? Sites and Politics in Turkey's Southeast Anatolia Project", **Journal of Mediterranean Archaeology 19.2**, 2006, s. 231-258.

Speidel, M.A.,"1998 Legio IIII Scythica, its movements and men". The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies, **Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 27**,(ed.)D.Kennedy Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, Portsmouth, 1998, s.163-204.

MİLLİ SINIRLARIN OLUŞUM SÜRECİNDE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KAÇAKÇILIK SORUNU İLE DAHİLİYE VEKİLİ ŞÜKRÜ KAYA RAPORU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tahir ÖĞÜT*

Özet

Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi milli ekonomik doktrin çerçevesinde yapılandırılacaktır. Bu yapılanmada korumacılık ve bunu destekleyecek olan gümrük politikalarının uygulanması ise Lozan aşlaşması uyarınca hemen tatbik edilememiştir. Ancak 1928 senesi sonunda gümrük resimlerinin arttırmak mümkün olmuşsa da, korumacılığı tehdit edecek olan kaçakçılık ekonomisinde bir patlama meydana gelmiştir. Sorun adli bir sorun olmanın da ötesinde ekonomik unsurlara dayanmaktadır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın kaçakçılık ekonomisinin merkezi olan Güneydoğu'ya 1931'de gerçekleştirdiği teftiş gezisi sorunun teşhisi ve politik önerileri bakımından önem arz edecektir.

Anahtar Kelimeler; Milli Ekonomi, Güneydoğu, Halep, Kaçakçılık, Gümrük.

Absract;

Turkey economy in Republic term will be configured within the frame of national economic doctrine. In this configuration, protectionism and the application of the custom politics has not been applied instantly as per treaty of Lausanne. However, at the end of 1928, although it was possible to increase custom taxes, there has been a boom in smuggling economy that will threaten protectionism. The problem is based on economic elements beyond being a juricidal problem. Inspection trip carried out by minister of the interior Şükrü Kaya in 1931 in Southeast Anatolia, which is the centre of smuggling economy, presents importance in terms of the recognition of the problem and political proposals.

Key Words; National Economy, Southeast Anatolia, Aleppo, Smuggling, Custom.

1.Milli Sınırların Oluşumu Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticareti

İmparatorluktan Cumhuriyet dönemine geçiş geleneksel Osmanlı ekonomi politikalarına tepkinin merkezde olduğu yeni bir anlayışı temsil etme iddiasındadır[15]. Bu durumun somutlaştırılmasında İzmir İktisat Kongresi ile korumacılığın merkezde olduğu bir milli iktisat doktrini ön plana çıkmış olsa da, bu anlayışı uygulamaya geçirebilmek hemen mümkün olmamıştır. Çünkü Lozan görüşmelerinde milli iktisat politikalarının uygulanmasına imkân tanıyacak olan kapitülasyonların ilgası mümkün olabilmişse de, gümrük vergilerinin beş seneye (1929'a kadar) kadar arttırılmaması ön koşula bağlanmıştır[16].

Gümrük vergisinin arttırılabileceği yıl olan 1929'da vergi oranı henüz %16'dan ibaretken, vergi oranın arttırılabildiği 1930'da bu oran % 38 olarak düzenlenmiştir[17]. Gümrük tarifesinin düzenlenmesi öncesinde Türkiye'nin 1928 senesi ithalatı 223.500.000 TL iken ihracatı ise 173.500.000 TL'dir. 1929'da ithalat 256.300.000 TL'ye çıkmışken ihracatta 155.200.000 TL'ye gerilemiştir. Bu dönemde ithalat lehine gerçekleşen artışların ana sebebi, 1929'da spesifik gümrük vergilerinin arttırılması beklentisiyle ithalatçıların spekülatif saiklerle ithal mal stoklarını arttırma eğilimleridir[18].

Dış ticaretin yapıldığı ülkeler, Osmanlı döneminde de olduğu gibi yeni dönemde de ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleridir. Bu ülkeler Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika olup, her biri ile birbirlerine yakın oranlarda yani % 15'ler seviyesinde ticaret hacmi ile dış ticaret sürdürülmüştür.[19].

İthalata konu olan mallar başlıca Pamuklu, yünlü, ipekli ve keten mamullerde yoğunlaşmış olup bunların oranı 1926 senesi itibarı ile %44,2'dir. Bu mal gurubunu %8,6 ile çağ, kahve ve kakao oluşturmaktadır. Petrol ve madeni yağlar ithalatı ise %4,4 'dür[20]. 1930 senesine gelindiğinde ithalatta Pamuklu mamuller yine ağırlıklı bir paya sahip olup %23,5'de iken, metal ürünleri ithalatı bu dönemde artarak %11,8'dir[21]. Türkiye'nin ihracatı ise üzüm, tütün, incir ve tahıllın merkezde olduğu tarım ürünleri bileşimine sahiptir. Dış ticarette Avrupa ile ilişkilerin yoğunluğunu korumasına karşın Ortadoğu ile gerçekleşen ticaret ise oldukça sınırlı seviyelerdedir.

---

* Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Tarihi anabilim dalı. Yrd. Doç Dr.

15 İzmir İktisat Kongresin(1923) açılış konuşmasında Atatürk "Milletimiz artık mazisinden değil istikbalinden sorumludur", Affet İnan, İzmir İktisat Kongresi, TTK, Ankara, 1989, s.13.

16 Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.. Baskı, İstanbul ,2009, s.45.

17 Yahya S.Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.baskı, İstanbul, 2002, s.162.

18 Yahya S.Tezel,age, s.103.

19 Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisinde Türkiye(1923-1929), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1993, s.101.

20 Geleneksel olarak dış ticaretin gerçekleştirildiği bu ülkelere İtalya'da eklemlenmiş olup bu durumun en önemli sebebi ise Triesta limanın İstanbul'a olan yakınlığıdır.Çağlar Keyder,age , s.96.

21 Çağlar Keyder, age, s.25.

Ortadoğu ülkelerine ihracatı gerçekleştirilen başlıca ürün canlı hayvan olup, bu ticaret Doğu ve Güneydoğu Anadolu şehirleri üzerinden gerçekleşmektedir[22].

Dış ticaretin gerçekleştirilmesinde gümrük rejimi gibi döviz kuru politikası da önemli faktörlerdendir. Bu dönemde kambiyo rejimini düzenleyebilecek olan bir milli bankacılık sistemi tesis edilemediği gibi, henüz bir Merkez Bankası bile teşkil edilememiştir. 1930 öncesinde mevcut finansal enstrümanların sınırlılığından dolayı, zorunlu olarak serbest kur rejimi tatbik edilmiştir. Dış ticaretin sürekli açık vermesinden dolayı Türk lirası 1923-30 arası toplam %15 değer kaybına uğramıştır. Dönemin koşullarında bu durum açık bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilmiştir. Serbest kur rejiminin uygulandığı bu dönemde dış ticaretten kaynaklanan açıklar ancak altın çıkışlarıyla ile karşılanmıştır[23].

Türkiye'de milli iktisadi doktrinin uygulamaya geçebilmesi için öncelikle gümrük mevzuatının yerel girişimcili koruyucu olarak düzenlenmesi gerekli ise de, Lozan anlaşması gereği bu alandaki düzenlemelerin yapılabilmesi için 1929 senesinin sonunu beklemek gerekmektedir. Türkiye'de 1929 senesi sonrasında gümrük hadlerinin arttırılması, benimsenen iktisadi doktrin çerçevesinde dahili ve harici çevrelerce beklenen bir sonuçtur. Hükümet milli ekonominin şekillenmesinde, sadece koruyucu gümrüklerle yetinmenin ötesinde bütçede gelirlerin attırılması amacını da taşımıştır. İnhisara konu olan malların başlıcaları kibrit, şeker, gazyağı, alkol ve alkollü içeceklerdir[24].

2.Dış Ticaret ve Güneydoğu'nun Geleneksel Konumu

Dünya ticaret tarihinde "Doğu Ticareti" kavramı önemli bir yere sahip olup, bu kavramın ifade ettiği yer Yakındoğu'dur. Doğu ticareti medeniyetin başladığı havzalar olan Doğu Akdeniz, Nil ve Fırat vadileri üzerinden Asya ve Avrupa'yı birleştiren kadim ticarettir[25]. Doğu ticaretinin önemli merkezlerinden olan Halep Doğu ile Batı arasındaki emtia akışında önemli kavşaklardan olmakla birlikte yakın çevresinde olan Güneydoğu Anadolu'da bu bölgenin hinterlanttı konumunda yer almıştır. Bu karşılıklı etkileşimin sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun 17. ve 18. yüzyıllarda şehirleşme bakımından en yoğun bölgeleri Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu şehirleri olmuştur. Halep 19.yüzyılın sonunda bile Avrupa ve ağırlıklı olarak Mısır ile ticaretini sürdürebilmiştir. Bu süreçte günümüz Güneydoğu Anadolu şehirleri üzerinden İskenderun iskelesine gelen kervanlarla dünya ekonomisindeki ilişkisini devam ettirebilmiştir[26].

Osmanlı ekonomisinin temel imalatlarından olan dokumacılık 19.yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren hızla gerilerken bu sürece Halep ve hinterlant'ında olan Antep, Urfa ve Diyarbakır direnebilmiştir. Bu durum bölgenin çok iyi olmayan ulaşım alt yapısından dolayı Avrupa rekabetinden korunabilmesi ve imalatçı olan şehirli nüfusun kırsal olan iktisadi bağını bir şekilde sürdürülebilmeleri ile açıklanmaktadır[27].

Bölgede önemli bir iktisadi merkez olan Halep ve yakın çevresi, imalat ve ticaret dışında da ihtisaslaşmış bir tarımsal üretim kültürüne de her zaman sahip olabilmiştir. Bölgede tarımın ihtisaslaşmasının başlıca göstergeleri ise buranın ve yakın çevresinde şehirlerde bulunan bağların ve zeytinliklerinin varlığıdır[28]. Tarımsal ihtisaslaşma bölgeler arası ürünlerin karşılıklı ticaretini ve bu ilişkilerin sürdürülmesine imkân tanımaktadır. Mesela Doğu ve Güneydoğu'dan Ortadoğu'ya gerçekleştirilen canlı hayvan ticareti de bölgede ticari ilişlilerin ihtisaslaşma ve karşılıklı bağımlılık esasına dayanması sonucunu doğurmuştur[29].

On dokuzuncu yüzyılda Bölge ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın önemli bir dinamik unsur oluşturmasına karşın ulaşım alt yapısının yetersizliği ve asayiş sorunları da bölgesel ekonomik dinamizmin sınırlılığına sebep olmuştur. İmparatorluğun Dünya ekonomisi ile bütünleşmesinde en talihsiz bölgelerden olan Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu, aslında imparatorluğun diğer yerlerinden önce ulaşım altyapısına kavuşma imkânı bulmuştur. İngiltere'nin Hindistan sömürge yönetimin de önemli bir yeri olan East Indıa Company şirketinin direktörlerinden Colonal Chesney Birecik- Basra arasında işletilmek üzere vapur işletmesi imtiyazını almış ve şirket faaliyetlerine 1832'de başlamıştır. Ancak şirketin faaliyete geçtiği dönemde patlak veren Mehmed Ali Paşa isyanı sürecinde şirket faaliyetlerine devam edememiştir. Çünkü Mehmed Ali Paşa'nın İngiltere'nin bölgedeki varlığına olan muhalefeti başlıca unsurlardandır. Mehmed Ali Paşa'nın muhalefeti ile şirket faaliyetlerinin kesilmesine rağmen, isyanını İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri desteği ile bastırılmasına rağmen verilen imtiyaz yenilenmemiştir. Çünkü Osmanlı devletinin bölgedeki ulaşım stratejisi de değişmiştir. Ondokuncu yüzyıl sonunda Leyç Kumpanyası Bağdat ve Basra arasında nehir taşımacılığı

---

[22] Çağlar Keyder, age, s.25.
[23] ,Çağlar Keyder, age, s.96.
[24] Yahya S.Tezel, age, ss.163-165.
[25] Turhan Atan, Türk Gümrük Tarihi, TTK, Ankara, 1990, s.5.
[26] Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820- 1913), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ikinci Baskı, Ankara, 1983, s. 119.
[27]Şevket Pamuk, age, s. 130.
[28] W. Heyd, Yakındoğu Ticaret Tarihi, Çev; Enver Ziya Karal, TTK, Ankara, 2000., s. 192-193.
[29]Rakka eyaleti aşiretleri olan Milli ve Badıllı aşiretleri Şam şehrine yetiştirdikleri koyunları satmak için götürürler zaman zaman da aralarında ihtilafa düşerlerdi. Tahir Öğüt, 18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008, s.331.

imtiyazını almışsa da, şirket vapurlarının daha Kuzeye gelmesine izin verilmemiştir. Zaman zaman şirket vapurları Birecik'e kadar gelseler de hemen ihtar edilerek asli güzergâhına çekilmiştir[30].

Ulaşım alt yapısının iyileştirilmesine katkıda bulunabilecek olan demiryolunun bölgeye gelişi, ancak yirminci yüzyılın başında Birecik- Halep-Hama- Humus ve Şam hattının Fransızlara inşası ve hattın Hicaz demiryoluna 1911'debağlanması ile mümkün olabilmiştir.[31]. Ancak demiryolunun henüz bölgeye henüz geldiği dönemin, Osmanlı Devletini dağılmaya kadar götürecek olan siyasal krizler ve savaşlar dönemine tesadüf etmesi, alt yapı projelerinin muhtemel olumlu neticelerinin görülmesini engellemiş olmalıdır.

On dokuzuncu yüzyılda Bölgenin uluslararası ekonomiye eklemlenmesi bir yana, geleneksel olarak ticari ilişkiler içinde olduğu yerlerle bile münasebetleri oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Çünkü bu yüzyıl boyunca Suriye ve Irak menşeli olan Aneze, Şammar, Tay ve Mevali gibi aşiretler güneydoğu Anadolu şehirlerinde kitlesel olarak gerçekleştirdikleri yağma hareketleri süreklilik kazanmıştır. Yağmacılık hareketlerinin hemen her yıl tekrarlanması üzerine Birecik, Mardin ve Diyarbekir ekseninde yaklaşık olarak 600 köy tamamen iskândan arınmıştır[32].

3.Milli Sınırların Oluşum Sürecinde Güneydoğu Anadolu'da Kaçakçılık Sorunu ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Raporu ve Değerlendirilmesi

3.1.Milli Sınırlar Yeni Olgular; Sınır İhlalleri ve Kaçakçılık

Birinci Dünya savaşı sonrasında iktisadi bir bütünlük içindeki Kuzey Suriye ile Doğu- Güneydoğu Anadolu bölgeleri, oluşan hududun hukuki sonuçları itibarıyla bir ayrışma süreci ile karşı karşıya kalmışlardır. Kadimden gelen doğal ticaret başka bir formatta yani kaçakçılık ekonomisine dönüşmüştür[33].

Teşkil edilen hududun iki taraf bakımından da esaslı bir çatışma temeline dayanmaması, toplumsal temelde yeni sürecin kabullenilmesin de oldukça zorlaştırmıştır. Mesela Gaziayıntap(Gaziantep) vilayeti tarafından 1923'de kaçakçılık ve sınır ihlalleri hakkında hazırlanan raporda, iki taraftaki aşiretlerin yeni sürece bir türlü intibak edemediklerinin üzerinde durulmaktadır[34].

Bu yeni süreçte sınır ihlalleri Türkiye tarafından değerlendirilirken, her iki taraf bakımından da bir hukuki prensiplerde temelinden ziyade, ülkenin alî çıkarları ve algılayış tarzı öne çıkarılmıştır. Mesela Türkiye tarafından olan aşiretlerin sınır ihlallerine daha müsamahakar bakılmaktadır. Çünkü Türkiye aşiretleri geleneksel olarak Suriye şehirlerinin tahıl ve canlı hayvan teminin de önemli bir konuma sahiplerdir[35]. Bu aşiretler kaçak olarak sattıkları tahıl ve canlı hayvan bedellerini Suriye tüccarından altın olarak almaktadırlar. Çünkü bunların milli paralara karşı güvenleri olmadığı gibi, bir şekilde kambiyo türünden kabul edebilecekleri ödemeleri de Türkiye'de milli paraya dönüştürebilecekleri bir serbest piyasa koşulları da bulunmamaktadır[36]. Türkiye'nin bu dönemde dış ticaret açıklarını karşılamada aradaki farkı altın ile ödemesi de gerçekleşen hayvan ve tahıl kaçakçılığına müsamahakar davranılması sonucunu doğurmalıdır.

Başlangıçta kaçakçılık ve sınır ihlallerinde aşiretlerin konumu öne çıkarılsa kısa bir zamanda bu sorun daha geniş toplumsal katmanları da kapsamaya başlayacaktır. Çünkü bölgenin iktisadi merkezi hâlâ Halep'tir ve bundan dolayı bölgedeki mal akışı karşılıklı olarak devam etmektedir. Sınır ötesinde arazisi olan vatandaşların zaman zaman hareketlilikleri de bu süreci desteklemektedir. Bu durum oluşan sınırın Kaçakçılık faaliyetlerinin karşılıklı olarak iki üstü olup bunlar Kilis ve Halep'tir[37]. Sınır ötesi arazi varlıkları ve statüleri esaslı sorunlardan olup mahiyeti de oldukça geniştir. Sadece Kilis halkından Suriye'de arazi olanların varlığı 5000 kişi civarındadır. Bu bölgedeki ilişkileri belirtilen unsurlardan başka piyasanın bölünmesi sonucunu doğurmuştur.

---

[30] Ayrıntılı Bilgi için, Bkz, Tahir Öğüt, Age, ss.-309-320.

[31] Ufuk Gülsoy, Hicaz Demiryolu, Eren Yayınları, İstanbul, 1994, s.28.

[32] Tahir Öğüt, age, s.134.

[33] Dahiliye Vekaletinin 1930 tarihli tebliğinde Kaçakçılık faaliyetlerinin başlangıçtan beri Güneydoğu Anadolu ve Suriye sınırında yoğunlaştığı belirtilmektedir. Kaçakçılık faaliyetlerinde Suriye'nin farklı konumunu vurgulamak için Hakkari'nin de Güneydoğu Anadolu'da olmasına karçın 1930 senesi vilayetler Suç Cerahiminde hiçbir kaçakçılık olayının intikal ettirilmediği vurgulanmaktadır.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(Bundan sonra; BCA), 180/ 243/ 1 sene; 1930.

[34] Raporda aşiret sınır ihlallerinde Suriye sınırını aşanlardan ziyade Türkiye sınırını ihlal edenler sprun olarak görülmektedir. Türkiye aşiretleri sadece alışkanlıkları üzerine sınır civarında dolaşmakta kimselerede zarar vermemektedirler. Halbuki Suriye aşiretleri ve özelliklede Beni Acel aşiretinin sınır ihlalleri tamamen çapulculuk gayesi taşımaktadır. Halbuki Türkiye aşiretleri sıklıkla sınır ihlelleri yapsalar da bunların kimseye zarar vermedikleri belirtilmiştir. BCA, 262/ 764/ 15, sene; 12 Kanunisani 1339/1923.

[35] Mesela Malatya ve Adıyaman bölgesi aşiretleri,başta Rişvanlı aşireti olmak üzere Halep şehrinin canlı hayvan ihtiyacını karşılamaktadır. Bkz.---, Osmanlı Aşiret Yapısı- Rişvanlı Aşireti Örneği; Kitapevi yayınları, İstanbul, s., Ayrıca; Fırat nehrinin Doğusundaki aşiretler de Şam şehrinin canlı havyan ihtiyacını karşılamaktadır. Bu aşiretlerden başlıcaları Badıllı(Beğdili) ve Milli aşiretleridir. Tahir Öğüt, 18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008, s..

[36] "Kaçakçılıkta ödemeler genelde altın ve gümüş üzerinden yapılmaktadır. Altın ve gümüşün fiyatı ise piyasadaki günlük rayiç kadar, Suriye'de hayvan ergilerinin ödeme zamanındaki rayiç fiyatlarda dikkate alınarak tespit edilmektedir. Kambiyo muamelesi sarraflar tarafından yürütülmektedir. Osmanlı Bankası'da Suriye'den Türkiye'ye kambiyo muamelesini yürütmektedir. Kambiyo rejiminin TL Aleyhinde tezahüründen dolayı altın ve gümüş her iki tarafta da kolaylıkla kabul edilmektedir."Kaya raporundan

[37] BCA, 262/ 764/ 15, sene; 12 Kanunisani r.1339/m.1923.

Kilis halkı hayvansal ürünler başta olma üzere tarımsal üretimlerini geleneksel olarak Suriye'de kalan yerlere satmak durumundadırlar. Bu durum ise sınır üzerinde hareketliliği kaçınılmaz hale getirmektedir[38].

İdare bakımından milli sınırların oluşumu sürecinde ortaya çıkan olumsuzluklar, gümrük vergilerinin arttırılacağı 1929 senesine kadar olan süreçte, sınır ihlallerinden kaynaklanan adli temelli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Mesela Gaziantep valiliğinin hazırlamış olduğu 1923 senesine ait raporda kaçakçılılıkla mücadelede etkinliğin arttırılmasında öne çıkan başlıca husus, idarenin yetki ve imkanlarının arttırılmasıdır. Valilik mevcut olan imkan ve yetkilerle bile %80 oranında başarının sağlanabildiğini ileri sürmüştür. Kaçakçılıkla mücadelede mutlak manada başarı mümkündür ve bunun icrası içinde önerileri bulunmaktadır. Bunlar;

- Sınır ötesinde kaçakçılık suçuna iştirak edenlerin hükümetçe belirlenmesi için istihbarat faaliyetlerinin arttırılması.
- Sınır ve Gümrük muhafazası için Suriye tarafı ile muahede akdinin yapılması,
- Gümrük sahalarının tesisi ve resimlerin sağlıklı olarak tahsili için personel rejiminde Maliye Vekaletinin daha etkin çalışması
- Cebelibereket(Osmaniye) ve Fırat nehirleri arasındaki mıntıka toplam 207 km olup hudud boyunca şose yol inşaası,
- Kilis halkının Suriye'deki arazilerinin Türkiye sınırları dahiline alınması[39].

Gaziantep vilayeti raporunda yukarıda özetlenen verilerden başka daha ayrıntılı verilere ise yer verilmemesi, sorunun henüz bölge ve ülke ekonomisi bakımından henüz çok önemli bir sorun olmadığının da göstergesidir.

3.2.Kaçakçılığın Sorununun Ağırlaşması ve Çözüm Arayışları

Türkiye'de milli iktisadi doktrinin uygulamaya geçebilmesi için öncelikle gümrük mevzuatının milli girişimciliği koruyucu olarak düzenlenmesi gerekli ise de, Lozan anlaşması gereği bu alandaki düzenlemelerin yapılabilmesi için 1929 senesini beklemek gerekmektedir. Türkiye'de 1929 senesi sonrasında gümrük hadlerinin arttırılması, benimsenen iktisadi doktrin çerçevesinde dahili ve harici çevrelerce beklenen bir sonuçtur. Hükümet milli iktisadın şekillenmesinde gümrük vergilerinin arttırılması amacını taşımaktadır. Gümrük vergilerindeki artışlar salt koruyucu olmanın ötesinde, bütçeye yeni gelir imkanları da sağlayacak olması önemli bir husustur. Bütçeye yeni gelirlerinin katılabilmesi için kibrit, şeker, gazyağı, alkol ve alkollü içeceklerin satış ve imalleri de inhisara(tekele) bağlanmıştır. Gümrük vergi ve resimlerin 1929'dan itibaren artacağı ve mal fiyatlarının aratacağı beklentisi sonucunda ihracatta stoklama amacına yönelik artışlar da gerçekleşmiştir [40].

Gümrük vergi ve resimlerindeki artışların sonucunda mal fiyatlarına yansıması kaçınılmaz olmuştur[41]. (eflasyon artışı) Meydana gelen artışlar karşısında milli sınırların oluşumu sonrasında ortaya çıkan kaçakçılık ekonomisi kapsamının genişlemesi de beklenen sonuçlardandır. Kaçakçılık ekonomisinin genişlemesi üzerine hükümet sorunun çözümüne yönelik olarak esaslı bir politikayı uygulamaya koyma arayışına girmiştir. Bu amaçla 1930 senesinde Dahiliye vekaleti tarafından kaçakçılık cerahim(suç) istatistiği, hazırlanmış, 1931 senesin de kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı Gaziantep ve Cebelibereket (Osmaniye) vilayetlerine kaçakçılık raporları hazırlatılmıştır. Aslında meydana getirilen bu çalışmalar Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın 12. ayda bölgeye yapacağı ve nihayetinde hazırlayacağı kaçakçılık raporunun ön çalışması konumundadır. Çünkü devletin kaçakçılıkla mücadele politikasının bu rapor üzerine şekillendirilmesi amaçlandırılmaktadır[42].

---

[38]Kilis Ticaret Odası raporunda süt, peynir, sade yağ ve yoğurt gibi ürünlerin bile piyasasının Suriye sınırında kalan yerler olduğunu belirtilmektedir. Bölgedeki sade yağ istihsali uluslararası ticarete konu olan bir maldır. Sade yağ geçmişten beri Halep tüccarı tarafından, Halep'in yakın çevresindeki yağ üretimi ile birleştirilerek ihraç imkanına sahip iken artık bundan mahrum kalınmış ve böylelikle bu mal değerinin altında satılmaya başlamıştır. Kilis ticaret odası raporu.BCA, 155/90/10, sene; 25/10/1932.

[39] Kilis'te icra edilen tetkikat arz olunur; Hududu vilayet mıntıkasına garbi şarka 153 kilometre mesafeye bu mesafe 31 saatte kat olunur. Hudud üzerinde sakin Müslüm Acel aşireti efradı çabulculculuk maksadındadır. Bu maksatla sürekli hududu ihlal etmekten imtina etmezler. Fransızlar aşiretlerin sınır ihlallerine münhasıran tedbirleri almaktan imtina etmektedirler. Çabulculuk faaliyetleri hemen hemen bizim tarafta vuku bulmaktadır. Kilis kazasına hemen hemen temas ederek geçen hudut hattı bu kasabaya menafi iktisadiye kılınmasından bizim elimizde kalan Kilis bütün zey'i ruhu mensuyatyla birlikte yaşayabilmek için hattın kalan ve umumuyla kendisine aid olan aksamı erahir ile birleştirilmek ihtiyaç kılınmasından hududun bu kesminde her gün havş olan vakaaları muhtelif i'zar iradesine giden bir hasıl mansureye karşıdır.Bu sebepledir ki hudut tahditi kat'iyen sükut görülememiştir.BCA, 262/ 764/ 15, sene; 12 Kanunisani r.1339/m.1923.

[40] Yahya S.Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.baskı, İstanbul, 2002, ss.163-165.

[41]

[42]İsmet İnönü 6.12.1931'de, Ş.Kaya'nın kaçakçılık raporlarını okuduğunu Maliye Tekkik Encümeni'ne gerekli çalışmaların yapılması için talimat verdiğini ifade etmektedir. Mali ve İktisadi politika tatbiki için kaçakçılıkla mücadele için, şahsının dönmesinin beklendiği ifade ediliyor.Konumun aciliyetinden dolayı ne zaman dönecekleri soruluyor. 6.12.1931'de kendi el yazısında, Kaya'nın dönüş sürecine yönelik yazışmalardan raporun kendisinden önce Başvekalete ulaştığı ve değerlendirilmeye başladığı da belirtiliyor. BCA, 12/73/ 25. sene;6.12.1931

3.3.Tüm Vilayetlerden Kaçakçılık İstatistiklerinin Talebi

Kaçakçılık sorunu ile etkin mücadele için Dahiliye vekili Şükrü Kaya'nın bölgede bir inceleme gezisine çıkması, sorunu yerinde görüp değerlendirmesi hükümetçe uygun görülmüştür. Gezi öncesinde genel kaçakçılık cerahim(suç) istatistiğini vilayetlerce düzenlenmesi de talep edilmiştir[43]. Dahiliye Vekili tarafından vilayetlerden ocak Ayından Mart ayı sonuna kadar geçen zamandaki üç aylık kaçakçılık istatistikleri istenmiş ve veriler bakanlıkta değerlendirilerek Başvekalete 30.11.1930'de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzası ile gönderilmiştir. Gönderilen rapor derdest edilen malların türü ve miktarını yansıtmakta olup parasal tutarını ise göstermemesi bakımından ilginçtir. Muhtemelen kaçakçılığa konu olan mal türlerinin belirlenmesi ile bu sorunla mücadelede temel stratejinin belirlenmesi bakımında önem arz edecektir. Kaçak eşyaların derdesti işleminde Aksaray, Gümüşhane, Çankırı ve Hakkari vilayetleri dışında tüm vilayetlerde kaçağa konu mallara ulaşılabilmiştir. Yani kaçakçılık tüm ülke'nin genel sorunu hallindedir[44].

Derdeste konu olan mallardan öne çıkan husus miktarlarının oldukça düşük olmuştur. Mesela Türkiye genelinde üç aylık dönemde sadece beş torba kına, 96 adet mecidiye altını, 13 kilo pamuklu, 5 kilo ipekli, 684 kilo gaz, 1981 kutu kibrit ve 182 adet ceket gibi oldukça düşük düzeylerde mallar derdeste konu olmuştur. Ticareti inhisara tabii olan sigara kağıdı(43.000.000 paket), Rakı(2268 adet), Şarap(1197 adet) ve iskambil kağıdı(1682 deste) gibi mallarda ise en azından diğer mallara göre daha yüksek seviyelerde müsadere gerçekleşebilmiştir. İnhisara konu malların yüksek oranlarda müsadere edilebilmesinin sebebi, ilgili idarelerin kaçak mal bedellerini muhbirlere ödemesi gibi, teşvik edici istihbari mekanizmayı kullanmalarıdır[45].

3.4.Cebelibereket ve Gaziantep Valiliklerinden Rapor Talepleri

Tüm vilayetlerden gelen kaçakçılık istatistiklerinin değerlendirilmesiyle Gaziantep ve Cebelibereket vilayetlerinin özel konumu daha belirgin hale gelmiştir. Mevcut olan durum hakkında daha ayrıntılı verilere sahip olmak amacıyla da ilgili vilayetlerden rapor tanzimi talep edilmiştir. Gelen raporların diğer bir hususiyeti de Şükrü Kayanın bölgeye yapacağı ziyaret öncesinde ciddi bir ön hazırlık olmasıdır. İlgili vilayetlerden talep edilen raporlarda, kaçakçılık faillerinin kimlikleri, faaliyetlere konu olan emtianın türü ve miktarı, idarenin zaafına sebep olan faktörler ve önerileri sorgulanmaktadır[46].

İlgili valiliklerden gerçekleşen rapor taleplerinden ilki Cebelibereket valiliği tarafından yerine getirilmiştir. Cebelibereket vilayetine Dahiliye Vekaletinden 25/4/1931'de konu hakkında gönderilen tahrirat ile rapor talebi, vilayet tarafından 21/6/1931'de hazırlanarak gönderilmiştir[47]. Gönderilen tahriratta kaçakçılıkla mücadele için iktisadi tedbirlerden ziyade idari tedbirler öne çıkarılmıştır. Bunlar;

- Kaçakçılık edenler şahsen belirli kişiler değillerdir.
- İslahiye hudud köyleri fırsat buldukça bu işi Suriye köyleri ile birlikte yaparlar.
- Kaçakçılık faaliyetleri en ziyade şeker, gaz, sigara kağıdı, kibrit gibi inhisara konu olan mallarla, ipekli ve pamuklu dokumalar üzerinden oluşmaktadır. Şeker okkası 15 guruş, gaz tenekesi 250 guruş, kibrit %50 ipeklide %40-50 fark bulunmaktadır.
- Deniz yolu ile kaçakçılık İskenderun ve Ceyhan nehir havzasından gerçekleşir. Kaçakçılar kara tariki ile, Suriye Meydan Eybez'den satın alınan kaçak eşyaları Kilis Gülgüm hududu üzerinden Ökkeş tepesi buradan da Pazarcık, Maraş, Kayseri, Sivas ve Malatya'ya kadar olan yerlere dağıtımını yapabilmektedirler. Kaçakçılar silahlı gruplar halinde teşkilatlanmakta olup, bunlara tedbir alması için gerekli olan karakolların mevcutları ise 4-5 kişiden ibarettir.
- Adana'ya karayolu üzerinden gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri Dörtyol kazası ile Köktepe üzerinden Usludere, Çağlamak ve Başlamış köylerini de takip eden bir güzergah üzerinden gerçekleşmektedir. Adana'ya karayolu ile gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri 4-5 kişilik guruplar halinde yapılmaktadır.
- Kaçakçılıkla memur kadrosunun yetersizliğinden dolayı tesadüflere ve kifayetsiz istihbaratı faaliyetlere dayanmak durumundadır. Teşkilatlanmada yetersizlik olduğu gibi denetim yetersizliği de önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Gaziantep vilayetinin cevabi tahriratı ise 20.05.1931'de gönderilmiştir[48].Cebelibereket vilayetinden farklı olarak kaçakçılığa sebep olan coğrafi koşullar hakkında da verilere yer verilmiştir.

- Vilayet mıntıkasında kaçakçılık edenler vilayet halkından ibaret olmayıp gerideki vilayetlerin halkını da kapsamaktadır.
- Mutlak manada vilayet dahilinde kaçakçılıkla mücadele edilmektedir, ve bunun göstergesi evvelce verilen kaçak eşya ve ahiren gönderilmekte olan (suç) istatistik cetvelleri ile sabittir.

---

[43] BCA, 116/ 808/ 18,sene;12/12/1931
[44] BCA, 180/ 243/ 3, sene, 30/11/1930.
[45] Aynı Belge.
[46] BCA, 180/ 243/ 21, tarih; 22/7/1931
[47] Aynı Belge.
[48] BCA, 180/143/ 14. sene; 5/6/1931.

- Kaçakçılık güzergahları Cebelibereket üzerine İslahiye'den Antep üzerine Kilis ve Akçakoyunlu üzerinden gerçekleşmektedir. Sivas, El-aziz(Elazığ), Tokat, Erzincan, Kayseri'ye kadar kaçak malların dağıtımı yapılmaktadır.
- Kaçakçılık tamamen Suriye ile irtibatlıdır. Vilayet olarak Antep kaçakçılık işine yatkın olanları takip etmekteyse de diğer vilayetler bu işi ihmal etmektedirler. Kaçakçılık mevzi halinde ve küçük parçalar halinde yapılmaktadır. Suriye'de arazisi olanlar karşıya geçtikçe, az mikyaslı olsa da sürekliliği olan tarzda bu faaliyetleri devam ettirmektedirler. Hudud geniş olup, teşkilat yetersizdir. Kilis Gülgüm İslahiye'ye ve Çobanbeyi Antep'e merbuttur.
- Kaçak eşyalar; gaz, şeker, kibrit, sigara kağıdı, çakmaktaşı, ipekli, pamuklu mensucat, tuhafiye, attariye ve kahve. Kaçakçılığı temel olarak sebebi fiyat farkıdır. Üç kilo şeker 80 guruştur. İthal edilecek olsa 68 guruşu gümrüktür. Bir lira ile 40 kutu inhisar idaresi kibriti alınabilirken, kaçak kibrittenb150 kutu alabilmek mümkündür.
- Muhafaza memurları piyade ve süvariden oluşmaktadır. Piyadeler 42-44 süvariler 45-47 lira maaş ve 18 lirada yem bedeli almaktadırlar. Yani bir memur maaşıyla kaçak fiyatlar üzerinden 150 kilo ile 180 kilo arası şeker alabilmektedirler. Maaşlarının kifayetsizliği kaçakçılığı ise bunların dahi kaçakçılığa karışmasını tahrik etmektedir.
- Urfa muhafaza müdürlüğünün yetki alanı Payas'tan başlayıp, Mardin, Cizre muhafaza teşkilatı üzerinden vilayetteki amirlerin nüfuzları bulunmamaktadır. Kilis'te 4 mıntıka memuru, 28 süvari, 49'u piyade toplam 81 muhafaza memuru bulunmaktadır. Teşkilat yapı olarak kifayetsiz olduğu gibi vilayetle de irtibatlı değildir.

Vilayetlerin kaçakçılık raporlarında iktisadi tedbirlerden ziyade idari tedbirler öne çıkmaktadır. İdari tedbirlerde muhafaza teşkilatının lağvedilerek yetki ve bütçesinin de vilayetlere aktarılmasını talep edilmektedir. Bu talebin gerekçesinde muhafaza teşkilatının kaçakçılıkla mücadelede iki başlılığa sebep olduğu ve aslında ilgili görevlerin Jandarma teşkilatınca yürütülmekte olduğu vurgulanmaktadır. Vilayetlere kaçakçılıkla ilgili istihbarı bilgiler gelmekte ve bunlar gecikmeksizin muhafaza müdürlüklerine aktarılmaktadır. Ancak aynı duyarlılık gümrük idaresince yerine getirilmemektedir. Gümrük memurlarının sıklıkla yer değiştirmeleri de önerilmekte, ancak bunun tedrici bir çare olduğu da ifade belirtilmektedir. Çünkü memurlar yer değişikliklerinden sadece 15 gün içinde rüşvet ve suiistimaller gibi olumsuzluklara meyletmektedirler[49].

Rapor talebi ile vilayetler, mevcut sorunu ayrıntıları ile değerlendirmenin ötesinde, adeta Gümrük idaresinin yetkilerinden duydukları rahatsızlıkları ortaya koymak için bu süreci bir fırsat olarak görmüşlerdir.

4.Şükrü Kaya'nın Güneydoğu Anadolu Teftişi ve Kaçakçılık Raporu

4.1.Kaya'nın Teftiş Gezisi

Şükrü Kaya'nın Güneydoğu kaçakçılık teftişi tüm vilayetlerden gelen 1930 senesi kaçakçılık istatistikleri, 1931 senesi Mayıs ve Haziran aylarında da Gaziantep ve Cebelibereket vilayetlerinin raporlarının da değerlendirilmesiyle aynı senenin Kasım ayında başlamıştır. Teftiş gezisi hükümetin kaçakçılıkla mücadele politikasının belirlenmesinde büyük önem arz etmekte olup, gezi sırasında bile Başvekil İsmet İnönü çalışmaları takip etmiştir[50].

Kaya'nın teftiş gezisi öncesinde kaçakçı depolarının belirlenmesi yönelik istihbarat faaliyetleri gerçekleşmiş ve bakanın teftiş gezisi esnasında buralara baskınlar düzenlenmiştir. Depolara yönelik baskınlarda istihbarat çalışmalarının önemi konusu özellikle öne çıkarılmış olup, kaçakçılıkta mücadelede kısa vadede etkin sonuçların alınabilmesi için bu eylem tarzının önemini vurgulamaktadır. Zira vilayet raporlarında gümrük muhafaza teşkilatının nitelik ve nicelik yönünden yetersizlikleri vurgulanmakta olup, bu birimin yapılanma sürecinde istihbarat ve muhbirlik faaliyetlerine önem verilmesi vurgulanmaktadır[51].

Şükrü Kaya 6.12.1931'de gezisinin tamamlanarak Toros Ekspresi ile Ankara'da dönmekte olduğunu şifreli telgraf ile İsmet İnönü'ye bildirmiştir. Gezi sonrasında kaçakçılıkla mücadelede gerekli tedbirlerin alınarak ülkenin iktisadi ve mali politikalarına müspet faydanın sağlanacağını umut etmekte olduğunu da belirtmiştir[52].

---

[49] BCA, 180/ 243/ 21, sene; 22/7/1931.

[50] "Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Hazretlerine- Makine başında- bilhassa yeni tedbirler alındıktan sonra kaçakçılık iktisadi ve mali bir kat daha tebarüz etmiştir. Büyük mecliste kaçakçılık aleyhinde sureti mahsusa da tedbirler alınması için şiddetli bir cereyan vardır. Son seyahati devletlerinde nazara alarak derhal varidi hatırınız olan tedbirler ve teklifler var mıdır?makine başında cevap beklerim" BCA, 180/200/5, sene; 28/11/1931.

[51] BCA, 116/808/18, sene; 12/12/1931.

[52] BCA, 12/73/25, sene, 6/12/1931.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın raporu yirmi sekiz sayfadan oluşmakta olup, ilk on sayfasında kaçakçılık ve sınır ihlallerinin iktisadi sebepleri irdelenmiştir.Raporun müteakip kısımları ise idari sorunlar ve çözüm önerilerinden oluşmaktadır.

4.2.Güneydoğu Kaçakçılık Raporu ve Genel Değerlendirme[53]

Güneydoğu'daki kaçakçılık faaliyetleri Halep merkezli olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Halep Güneydoğu vilayetleri Siirt ve Muş'u da kapsayacak şekilde buraların iktisadi merkezi olmasını konumunu hala sürdürmektedir. Bölgede tüccar ve komisyoncular sermaye ve bilgi noksanlığındadır. Bölgenin başlıca ihracat ürünleri olan koyun, yağ, yapağı ve zahirede kaçak yollarla Halep'e gitmektedirler. Çünkü Halep tüccarı sermaye donanımı ve kredi ilişkileri bakımından da yeterliliğe sahiptir.

Bölge ulaşım altyapısı ülke dahilinde bütünleşmeyi sağlamanın uzağındadır. Demiryolu ulaşımı yegane unsur olup bölge için önem arz eden Fevzipaşa- Malatya, Malatya- Elaziz ve kısmen Diyarbekir istikametine doğru yolların durumu da teşkilat ve yönetim sorunlarından dolayı etkin değildir. Demiryolu taşımacılığındaki sorunlardan biride taşıma maliyetlerinin yüksekliğidir. Belirtilen hatların en önemli denize bağlantısı noktası olan Mersin limanı da alt yapı yetersizliğindedir.

Kaçakçılık faaliyetleri sınır bölgelerinin ötesinde Sivas ve Samsun'a kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında yakın zamanda gümrük tarifelerinin arttırılması etkili olmuştur. Gümrük tarifeleri arttıkça Halep'in iktisadi konumu da güçlenmektedir.Geleneksel olarak Halep'in hinterlandın da yer alan yerler ulusal sınırların teşkili sonrasında bu yerin aleyhine bir durum çıkarması beklenirken, mevcut ihracatın kaçak ihracata yönelmesi ile birlikte bu şehirdeki tüccarların gelirleri daha da artmıştır. Böylelikle "Halep bu gün eskisinden daha geniş bir ticaret ve sermaye merkezi olmuştur."

Halep'in kaçakçılığı Cizre'den Payas'a kadar uzanan demiryolu üzerindeki köy ve kasabalarda, ekseriyeti Ermeniler kısmen de Suriyeli tüccarlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kasabalara ülkemiz vatandaşlarından gidip yerleşenlerde kaçakçılık yapmaktadırlar. Suriye'deki hükümette bu süreci desteklemektedir. Daha önce yaşadıkları yakın coğrafyanın ihtiyaçlarına, durumuna ve diline vakıf olmaları da bunlara avantaj sağlamıştır.Suriye tarafında olup ta kaçakçılık yapanların isimleri ve sermayeleri tespit edilmiştir. Bunlara aracılık edenler geçmiş zamanlarda da(milli sınır teşkili öncesinde) sürücüleri olup aralarında güven sorunu bulunmamaktadır.

Kaçakçılık faaliyetleri sayesinde sınırının yakınındaki yerler hızla büyümektedir. Mesela iki sene evvel(1929'da)Suriye'ye terk edilmiş olan üç damlı olan Andiver köyünde bu gün hane sayısı 200'e çıkmış olup, 80'de dükkan açılmıştır. Daha önce terk edilmiş olan Kamışlı birkaç haneli çiftlik iken bu gün 900 haneye mağaza sayısı da 4002'ye çıkmıştır. Resülayn birkaç ev ve 3 dükkana sahipken bugün 350 dükkan, Arappınarı birkaç eve sahip olup hiçbir dükkanı olmamasına karşın şimdi 300 mağaza'ya sahiptir. Adı belirtilen yerlerde dükkan artışları ev artışlarından daha hızlı olup dükkanlarda daha ziyade depo özelliğine sahiplerdir. Kilis'in hemen karşısında yer alan Şimerin'de yedi eşya deposu bulunmaktadır.

Kaçakçılığın en kolay yapıldığı yer trenler olup, Müslümiye istasyonu bunun merkezi konumundadır. Trenden sonra kaçakçılığı en kolay yapanlar özel müsaade ile karşı tarafa topraklarında ziraat yapmak üzere gidip gelenlerdir. Bunun en yoğun olduğu yer Kilis ve yakın çevresidir. Hasat ve çift zamanlarında gelip gidenlerin sayısı günde beş bin kişiye kadar çıkmaktadır. Köylü hareketlerin en yoğun olduğu yerler Cizre, Nusaybin, Resülayn, Suruç, Cerablus, Birecik ve Payas'tır. Bunları en çok kaçakçığını yaptıkları ürünler şeker ve gaz olup, bunlar hakkında gümrüğe yapılmış olan beyan bulunmamaktadır.

Kaçakçılık en yaygın şekli ile hududun muhafazasız yerlerinden insan sırtı(arka) veya hayvan sırtında gerçekleştirilmektedir.Kaçakçılık şekillerinden en önemlisi de son iki yıldır(1929'dan beri) görülmeye başlayan vilayet isimleriyle anılan(Sivas- Erzurum gibi) kafileler halinde yapılandır. Kafileler 20'den 50'ye kadar silahlı muhafızlar şeklinde teşkil edilmişlerdir. Sınırdan uzak olan Samsun ve Trabzon vilayetleri de kendi isimlerine kafileler oluşturacak şekilde kaçakçılığa yoğunlaşmışlardır.

Halep ve Zor'a ihraç edilen Türk emtiası çuval ve sandıkları mühürlendikten sonra, içindeki Türk malları boşaltılıp kaçak mal doldurularak yapılan hileli işlemdir. Denizyolu ile kaçakçılık İskenderun sahillerinden Adana ve Mersin sahillerine yapılandır. Bu kaçakçılığa karşı hiçbir tedbir alınamamaktadır. Çünkü sahil güvenliği sağlayacak olan sahil güvenlik botları bulunmamaktadır.

Raporunda kaçakçılık faaliyetlerinin belirli bir sistem içinde yapıldığı ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda kaçakçılıkta mal akımları belirli bir coğrafi düzlemde gerçekleşmektedir. Kaçakçılıkla faaliyetleri coğrafi yönü itibarıyla genel olarak Suriye'den başka kısmen de Irak üzerinden aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir. Bunlar;

[53] BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

Kaçakçılık Faaliyetlerinin Coğrafi Yönü(*)

Kaçak Mallar Çıkış Yeri	Kaçak Mallar Varış Yönü
Irak (İmadiye)	Gevera, Başkale, Çöleserik, Beytüşşebap, Gevaş, Van.
Irak (Zaho)	Şırnak, Eruh, Pervari, Siirt, Bitlis, Van.
Suriye(Kamışlı)	Midyat, Savur, Silvan, Sason, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Erzurum,
Suriye(Andivar)	Şırnak, Pervari, Siirt, Van
Suriye(Amude, Karamaniye)	Derik, Diyarbakır, Lice, Çapakçur, Erzurum, Trabzon.
Suriye(Resülayn)	Viranşehir, Urfa, Diyarbekir, Osmaniye, Palo, Kiği, Erzincan.
Suriye(Arappınarı)	Urfa, Siverek, Elaziz.
Suriye(Cerablus)	Nizip, Behisni, Malatya.
Suriye(Çobanbeyli)	Ayıntap, Kilis
Suriye(Halep ve Azaz)	Kilis,Ayıntap, Adana, Maraş, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun.
İskenderun	Adana

(*)Kaynak; BCA, 12/73/25,sene, 6/12/1931Gümrük idareleri, Ticaret odaları ile yapılan mülakatlarla belirlenmiştir.

4.3.Kaçak Emtia Türleri ve İç Piyasadaki Konumları

Kaçak eşyalarda gaz ve şekerin yoğunluğuna karşın Alkol ve kolonyanın oranı daha düşüktür. Bunda Ayıntab Rakısı kaçağa mani olmaktadır. Ancak Siirt'te kaçak içki talebi diğer yerlere göre daha yüksektir. Hatta resmi mahiyete haiz salonlarda bile köpüklü şaraplar bira niyetine tüketilmekte, kaçak likörün şişesi 1 liraya satılmaktadır.

Kabut bezi ve alaca kaçak kumaşlar genelde Japon menşeilidir. Adana ve İzmir kabuz bezi mamülleri fiyat olarak bunlarla rekabet edememektedir. İpek ve alacalarda Bursa ve İstanbul mamülleri hem fiyat olarak hemde tüketici eğilimleri bakımından talep görmemektedirler. Siirt, Mardin, Diyarbekir ve Urfa tüccarlar bir yıldır kaçakçılık faaliyetlerinin artması üzerine bir arşın bile satamadıklarını ifade etmişlerdir.

Sentetik ipek bölgede oldukça fazla talep görmektedir. Aradaki fiyat farkı %25'i kadardır. Sentetik ipek yatak, çarşaf,örtü, poşu ve elbise olarak çok yaygın olarak talep görmektedir.

Tuz kaçakçığı tuz idaresinin bölgeye ucuz tuz göndermesi sonrasında %90 oranında düşmüştür. Tuz ağır olması ve genel olarak ucuz olması da kaçakçılık faaliyetlerinin engellenmesini kolaylaştırmaktadır.

5.Kaçakçılık Organizasyonu ve Finansmanı

Kaçakçılık faaliyetleri karşılıklı güven esasına dayalı olarak yürütülmektedir. Alıcı taraflar, ödemelerinin en fazla yarısını peşin ödemekte diğer yarısı ise daha sonraki alışverişte tasfiye etmektedirler. Bu ticarette karşılıklı itimat öylesine yerleşmiştir ki, Müslümiye veya Halep üzerinden Türkiye'ye adrese teslim mal sevki dahi yapılabilmektedir. Kaçak malın ortalama olarak 1/3'ü yakalanıp müsadere edilmesi ihtimaline göre fiyatlandırılmaktadır. Bu bağlamda Suriye'deki satıcı malı %50 fazla fiyatla satmaktadır. Çünkü müsadere edilen malların zararına kaçakçı ile yine %50 oranında ortaklardır.

Türkiye'ye giren mallar, şeker örneğinde olduğu gibi yurt içine girdikten sonra köylerdeki depolarda stoklanmakta ve buradan esnafın talebine göre peyder pey şehirlere dağıtılmaktadır. Şeker ve gaz kaçakçılığı öylesine bir hal almıştır ki yasal ithalle gelen mallara piyasada rastlamak mümkün değildir. Bu durum karşısında yasalara saygılı olan esnaf ve tüccar haksız bir rekabet ortamı ile karşı karşıyadır. Bazı isim yapmış kaçakçı tüccarlar üzerlerindeki şaibeyi bertaraf etmek için az miktarda mal ithal etmekte, ticaretlerinin esasını teşkil eden kaçak mallarını bunlarla birlikte satmaktadırlar. Kamu kurumları ihalelerinde kaçakçı tüccarların önemli bir ağrılıkları bulunmaktadır. Bunlar ucuz mallarından dolayı ihalelerde ciddi fiyat tenzilatları yapabilmekte ve böylelikle ihaleleri de alabilmektedirler. Vermiş oldukları fiyatlarda resmi prosedürü tamamlamak için de eski gümrük tarifelerindeki fiyatları referans olarak göstermektedirler. Bu hileli yolun tatbikinde toptancı depolarındaki şeker stok hareketlerinin kamuca takip edilememesi en önemli unsurlardandır.

Kaçakçılık faaliyetlerinin takip edilememesindeki sebeplerden biri de toptan ticaret satıcılarının bölgede oldukça az olmalarıdır. Var olanlarda takip edilebildiklerinden ve kaçakçı ithamlarında ilk mercilerden olmalarından dolayı yasal iş yerlerini fesh etme eğilimi taşımaktadırlar. Bakkal ve dükkancıların yoğunlukta olduğu bir piyasayı denetleyebilmek ise aşılması güç zorlukları bünyesinde taşımaktadır.

Mensucat ürünleri de köylerde depolanmakta, sonraki aşamada şehirlerde ve genel olarak evlerde satılmaktadır. İlgili mallar şaibelere yönelik tedbiren dükkanlarda sadece numune mahiyetinde bulundurulmaktadır. Mensucat ürünlerinden ipekliler bölge halkının ipeğe düşkünlüğünde dolayı kolaylıkla pazarlanabilmekte ve pazarlama aşamasında bohçacı kadınlar öne çıkmaktadırlar.

Ödemeler genelde altın ve gümüş üzerinden yapılmaktadır. Altın ve gümüş fiyatlarının belirlenmesinde piyasadaki günlük fiyat kadar, hayvan vergilerinin ödeme zamanındaki veya maaş ödeme zamanlarındaki rayiç fiyatlarda dikkate alınmaktadır. Kambiyo işlemleri her herde, birkaç kişiden olan sarraflar tarafından yürütülmektedir. Osmanlı Bankası da Halep üzerinden kambiyo muameleleri yapmaktadır. Suriye tarafı ile

Türkiye arasındaki kambiyo rejiminin TL aleyhine tezahür etmesinden dolayı altın ve gümüş her iki tarafta da kabul edilen başlıca ödeme vasıtasıdır.

Ticaret muahedesi gereği Suriye'de koyun başına 120 kuruş gümrük alınmakta olup bu durum ticareti durma noktasına getirmiştir. Geçen ay(1931 senesi Ekim ayında) Suriye'ye gerçekleşen hayvan ihracatı sadece birkaç baş ile sınırlı kalmıştır. Sade yağ ticareti de Suriye tarafından engellenmekte olup geçmişte Anadolu'dan Halep'e giden ve Halep yağları ile karıştırılarak dünya pazarlarına ihraç edilen sade yağ ticareti de olumsuz olarak etkilenmektedir.

Suriye'de uygulamaya giren rüsum uygulaması ve tren tarifelerinin yüksekliğinden dolayı da Suriye Amerikan buğdayı ile rekabet edecek durumda değildir. Ülkemizde depolar buğday ile dolu olduğu gibi Fırat nehrinde de buğday dolu tekneler beklemektedir. Suriye'de bu sene mahsul az olduğu için tüccarlarımız ihracat yapabilme beklentisi ise taşımaktadırlar. Ancak son zamanlarda özelliklede güney aşiretleri vasıtası ile demiryolu hattı boyunca buğday kaçakçılığına girişmişlerdir. Suriye hükümeti de buğday kaçakçılığını engelleme adına tedbirleri hayata geçirmişse de bunda başarılı olamadığı görülmektedir. Tahıl kaçakçılığı ülkemize döviz ve altın veya gümüş para girişini müspet olarak arttıracağı yönünde bir görüş ise doğru değildir. Çünkü kaçak yollarla giden tahıl karşılığında ödemeler genel olarak yine mal ile yapılmaktadır.

6.Kaçak Mal Dolaşımı ve Müsadere Edilen Mallar Sorunu

Gümrük eşyalarından idarede alı konulup satılabilenler Şeker ve gazdır. Diğerleri inhisar idarelerine hemen devredilmektedir. Mesela kibritler hemen inhisar idaresine devredilmekte, muhbir ve müsadereci paraları da bu idare tarafından hemen ödenmektedir. Kibrit, tütün,sigara kağıdı gibi ürünlerin inhisar idarelerine devredilmesinin sebebi bu idarelerin ilgili malları piyasaya arz etmeyerek hemen imha edilmesidir. Bundan dolayı en fazla ihbar edilen ürünler bunlar olmaktadır. İpekli kumaşlara mevzuat gereği ikramiye verilmediğinden bu malların kaçakçılığı hiçbir zaman ihbar konusu olmamaktadır. Bu mallar hudut haricine çıkarılmak ve çıkarıldığına dair şehbenderlerden tasdikname almak kaydıyla yurt dışında satılabilmektedirler. Ancak yurt dışına çıkarılan mallar tekrar ilk kaçakçılara satıldığı da belirlenmektedir. Böylelikle ipekli kumaşlar müsadere sonrasında da tekrar kaçakçılığa konu olmaktadır[54].

Mensucat ürünlerinde de aynen inhisar mamulleri gibi peşin ikramiye ve mal imhası yönünde politika izlenmesi gerekmektedir. İpekli ürünler derhal imha edilmeli şeker ve gaz gibi ürünlerde ordu kıtaları, Hilali Ahmer gibi kamu kurumlarının kullanımına terk edilerek milli iktisadı korunması adına piyasaya müzayede yolu ile arz edilmesi uygulamasından vazgeçilmelidir. İpekli ve sair mensucat malları için aynı şeyleri tavsiye etmek ise mümkün değildir. Çünkü Dünya harbinde de görüleceği gibi ordu kıtalarının kullanımına terk edilen bu gibi malları bir şekilde suiistimal edilerek piyasaya yine bir şekilde arz edilebilmektedir.

7.Kaçakçılıkla Mücadelede İdari ve Adli Sorunlar

Türkiye'nin Güney hududu 900 km'e yakındır. Suriye sınırı ise 600 km'den fazladır. Suriye sınırının önemli bir kısmı da demiryolu hattı üzerindedir[55]. Gümrük muhafazası personel sayısı olarak da yetersizdir. Bundan dolayı muhafaza faaliyetleri yeterince yapılamamaktadır. Yetersiz miktarda olan personel bilgi ve teçhizat bakımından da kifayetsizdir[56]. Gümrük muhafaza memurları giyim kuşamlarından teçhizat ve aksamalarına kadar tam bir disiplinsizlik içindedir, hatta çoğu kendi üniformalarını kendileri diktirmektedirler. İaşe bedelleri 12 lira olup bu miktar ihtiyaçlarını görmenin çok ötesindedir. Bunları iaşe bedellerinin en azından 15 lira olan Jandarma eratı iaşe bedeli seviyesine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar altında muhafaza memurlarının askeri talip ve disiplin dairesine alınmaları gerekme olup hudut ve sahil muhafaza teşkilatları muhafaza teşkilatı umum kumandanlığı emrine verilmeleri önerilmektedir. Gümrük teşkilatına dahil olan efrada muhafaza usullerinin öğretilmesi, talimatın hazırlanması, eski muhafaza memurlarının yeni girenlere verebilecek olan zararların engellenmesi de gerekmektedir. Polis teşkilatının olmadığı yerlerde kaçakçıların takibi Jandarma yetkisinde bulunmakta polis teşkilatının bulunduğu yerlerde ise emniyet bu işi ifa etmektedir. Ancak takibatta etkinliğin artırılması adına kaymakamlarında yetkilendirilmesi gerekmektedir.

İdari yapıda etkin bir yapının kurulamamasında bölgedeki valilikler ile Gümrük Muhafaza arasında yetki alanının belirsizliği de önemli bir unsurdur. Valilikler muhafaza memurları ile doğrudan kendilerine bağlı

---

[54] Milli iktisadın muhafazası için izlenen bu yol aslında mensucat ürünleri kaçakçılık faaliyetlerinin etkin olarak sürdürülmesini de olumsuz olarak etkilemektedir. Mensucat ürünleri piyasa fiyatının %40'ı ve mal edilme maliyetinin %20'si oranında bir ikramiye muhbirlere ödenebilmeli ve ödemenin en az yarısı müsadere satışı beklenmeksizin hemen ödenebilmelidir. BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

[55] Kaya'nın Ankara'ya dönüşü müteakip Aralık ayının on ikisinde başvekalete göndermiş olduğu yazısında kaçakçılık faaliyetlerinde bölgede askerlik yapmış olan neferin dahi kaçakçılık faaliyetlerine karıştıkları belirtilmektedir. Terhis olan erat karayolunu kullanmakta ve Tren sınır hattı boyunca ilerledikten sonra Suriye'de Müslimiye istasyonuna uğramaktadır. Müslümiye istasyonunda verilen molla esnasında terhisli erat alışveriş yapmakta ve pek çok kaçak eşyanın ülkemize girmesine sebep olmaktadırlar. BCA, 180/ 244/ 7, sene; 22/ 12/ 1931.

[56] Gümrük müdürlüğü verilerine göre Cizre ve Cerablus arasında 400'ü piyade 396'sı süvari olmak üzere 796 muhafaza memuru bulunmaktadır. Bunlar 20 mıntıka memurluğu halinde olup, Urfa'da bulunan Muhafaza Müdürlüğüne tabilerdir. Ceralus ve Payas arasında da 250 kadar muhafız bulunmaktadır. Sınırda karakol namına Cerablus Cizre arasında sadece iki bekçi kulübesi bulunmaktadır.Bu memurlar sınır hattını muhafaza etmenin ötesinde kaçakçıları sınır hattında itibaren 10-60 km arasında da takibe de memurlardır. "Efrat sicil ve seviye itibarı ile seçilmiş olmadığı gibi mesleki talim ve terbiyeye de tabi değildir." BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

olmadıkları gerekçesi ile yeterince hudut ve gümrük meselelerine alakadar değillerdir. Önemli sorunlardan biride kurumlar arası iletişim ve işbirliği sorunudur. Vilayetler muhafaza memurları hakkında kendilerine intikal eden arzuhallere dahi cevap vermemektedirler. Bu aşamada idari alanda kaçakçılık faaliyetleri ile mücadelede en önemli unsur olarak istihbarat faaliyetleri öne çıkmaktadır[57]. Ancak muhbir ve müsaderecilere verilmesi gereken ikramiyeler ise genel istihbarı bilgi mevzuatının dışında kalmaları gerekçesi ile layığı gibi verilememektedir. İkramiye ödemelerin yapılması uygulamasında da sıkıntılar bulunmaktadır. Mesela müsadere edilen mal gümrük resmi tatbik edildikten sonra açık arttırmayla satılmakta, ancak bu malları piyasa fiyatının çok altında ihalelerde alıcı bulabilmektedir.

Kaçakçılıkla mücadele diğer bir sorunda yargılama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Mal müsaderelerinin hâkim iznine tabi olması ve yargılama sürecinde zaten sınır aşmayı beceri haline getirmiş olan kaçakçıların genel olarak firar da bulunmaları, bu davaların uzamasına sebep olmaktadır. Bu aşamada kaçakçılık davalarının hızlı bir şekilde sonuçlanmasını sağlayacak bir ihtisas mahkemesinin kurulması, ayrıca mahkeme sürelerinin de on günü geçmeyecek şekilde en hızlı bir şekilde sonuçlandırılabilmesi de önerilmektedir.

Gümrüklerdeki diğer bir sorunda, gümrük depolarında görülen külliyetli malın kayıtlarında gerekli olan özenin gösterilmemesidir. Gümrük idaresinin müsadere edilen mallar ile ilgili kayıtlar Şükrü Kaya tarafından bile görülmek istendiğinde ilgili kayıtlara ulaşılamamasıdır.

8.Teftiş Sonrası Genel Öneriler

Raporun sonunda idari, iktisadi ve mali tedbirler önerilmektedir. Bunlar dan idari sorunlara yönelik öneriler;

İdari Öneriler;

1) Kara ve deniz hudutlarının maliye vekaleti marifeti ile idare edilmeledir. Mücadelede istihbarat, ve silah yeterliliği ile disipline de riayet edilmelidir.
2) Dahili takibatta kır ve köylerde jandarma, polis teşkilatı olan yerlerde polise bırakılmalıdır. Kaymakam ve valileri kaçakçılıkla mücadelede ayrıca yetkilendirilmelidir.
3) Kaçak arama usullerinde mülkiye ve zabıta amirlerine araştırma yetkisi verilmelidir.
4) Kaçakçıların tutuklu olarak yargılamalarını yapmak.
5) Ayak satıcıları ve bohçacıların belirlenip kayıt altına alınması ve faaliyetlerinin sadece şahsi kefalet karşılığında yapılmasına imkân tanımak.
6) Şehirlerarasında çalışan şoförlerin kefalete bağlanması, kaçakçılıkta kullanılan vasıtaların müsaderesine imkan tanınması.
7) Gümrük beyannamelerinin, dükkân ve mağazalardaki malları denetleyebilecek olan düzenlemelerin yapılması.
8) Mahalli ticaret odalarına çarşı ve pazardaki kaçak eşyaların aranması ve bulunmasında yetkilendirmek. Muhbir ve müsadere elamanlarına ikramiye ve mükâfatlarını peşin vermek.
9) Mükafat ve ikramiyeler gümrük idaresinde sadece alakalı memur ve hizmetlileri kapsaması.
10) Müsadere edilen malların muhafaza ve satışını ana metinde belirtildiği şekilde usule bağlamak.
11) Pasaport verilmesinin sıkı bir şekle bağlanması. Karşı tarafla alakaları olmayanlara mümkün mertebe pasaport verilmemesi.
12) Hudut üzerindeki tren hattında memur ve istasyon şeflerinin güvenilir kişiler arasından seçilmesi.
13) Suriye sınırına yakın yerde bulunan siyasi muhaliflerin sınırdan uzaklaştırılmasını mevcut otoriteden talep etmek[58].

Adli öneriler;

1) Kaçakçılıkla mücadelede muhakeme usulünün basitleştirilmesi ve muhakeme sürelerinin kısaltılması.
2) Kaçakçılığa ait ceza hükümlerini gözden geçirmek ve kaçakçılıkta kullanılan vasıtaların müsaderesine imkân tanıyacak düzenlemelerin yapılması.
3) Kaçakçılık ve yataklıkla şöhret bulmuş kişilerin belli yerlerde ikametlerini men etmek.

İktisadi Öneriler;

İktisadi önerilerde milli iktisadi doktrin çerçevesinde gerçekleştirilen ithalat sınırlamaları ve gümrük resimleri artışlarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bunlar;

---

[57] "Gezim sırasına milli emniyet ve umumi müfettişlik amirleri vasıtasıyla yaptırılan birkaç istihbarat çalışması neticesinde her şehirde birkaç kaçak yatağının bastırılması mümkün olmuştur."Aynı belge.

[58]Bunlar; Resul, Akit, Haco, Şahin oğulları, Nuh, Melik Ahmet, Dirikli İlyas, Cemil Paşa oğulları gibi siyasi çeteler. Hem çetecilik ve hemde kaçakçılık yapan Taşnak ileri gelenlerinden Eczacı Samoel, Hasip Sehirdiryan, Akçakale'de mukim Ekber Ekbercan, Arappınarında Ohannes Taşcıyan. Bunlar Taşnak propagandası ile ve kaçakçı faaliyetleri ile daha önce aldatarak yanlarına çekemedikleri ağaları, aşiret rüesasını kendilerine bağlamaya çalışmaktadırlar. BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

1)ithalat tahdidatı şark vilayetlerinde de bazı ihtikarlara(karaborsacılık) meydan vermiştir. Zaten piyasada stoku az olan şeker ve gaz büsbütün ortadan kalkmış ve fiyatlar arttırılmıştır. Şarka ait mal kotaları ayrıca yeniden değerlendirilerek Mersin ve Payas'a gönderilmelidir. "Tahditten mütevellit ihtikar kaçakçılığı revaç verecektir."
2)Alınacak tedbirlerden biride iki ülke arasındaki fiyat farklarının kaldırılmasıdır. Tuz ve takıda olduğu gibi sınır bölgesinde şeker ve gaz daha ucuza satılmalıdır. Sınır bölgesinden 25 km derinliğinde bir hatta kadar maliyetine satış yönünde bir politika izlenmelidir.
3) Bölgedeki köy ve kasabaların ihtiyaçlarının da belirlenmesi gerekmektedir.
4) Bölgedeki köy ve kasabaların mal ihtiyaçlarının da belirlenmesi gerekmektedir.
5) Hudut bölgelerinde kaçak mala olan talebin kesilmesi halinde kaçakçılık faaliyetlerinin hudutta kesilmesi ve iç kesimlere doğru sirayet etmesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Ancak iç kesimlere doğru olabilecek kaçakçılık olaylarını da bertaraf etmek için Şeker ve gaz devlet inhisarına alınmalı ve mallara tatbik edilecek olan fiyatlarda maliyet fiyatına nakliye bedelinin ilave edilmesiyle yetinilmelidir.
6) İpek ve sair mensucat kaçakçılığı ile mücadelede alınabilecek en önemli tedbir kaçakçılığa maruz olan bu bölgelerde ilgili sanayii teşvik etmektir. İstanbul mensucatının bölgede rekabet edememesinin en önemli sebebi nakliye maliyetlerinin yüksekliğidir. Bu hususta rekabet ortamının sağlanabilmesi için Diyarbekir, Urfa ve Ayıntap'ta açılacak olan tezgahlar desteklenmelidir[59].
7) Demiryolları çevresindeki kasaba ve şehirlerin, hat ile irtibatı tesis eden yolların bakımı da alınması gereken tedbirlerden biridir. Bu bağlamda İskenderun ve Mersin limanları ile yol bağlantılarının yeniden organize edilmeleri gerekmektedir.
8) Maliye vekaletinin bu meseleye bakarken sadece bütçe gelirleri özelinde yetinmemesi ve mal inhisarlar idaresinin bu vekalete bağlanması gerekmektedir.

Şükrü Kaya'nın teftiş ve raporu kaçaklıkla mücadelede devlet politikasını belirlenmesi amacıyla gerçekleşmiştir. Rapor daha önceki dönemlerde düzenlenmiş olan kaçakçılık raporlarından farklı olarak, yukarıda da görüleceği üzere idari sorunlara yönelik değerlendirme ve tedbirlerin yanında adli ve iktisadi değerlendirme ve tedbirleri de kapsamaktadır. Özenli bir çalışmanın sonucu olan bu raporun politik tercih ve uygulamalara ne derece yansıdığının görülmesinde ise, bu raporu takip eden Ancak değerlendirme ve önerilerinin nasıl sonuçlar verdiğinin değerlendirilmesinde, Kaya'nın teftiş gezisinden bir yıl sonra yine bu konu hakkında Başvekil İsmet İnönü'nün yine kaçakçılık sorunu hakkında bölgeye yapmış olduğu gezi önem arz etmektedir.

9.Kaya'nın Teftişinden Bir Yıl Sonra İsmet İnönü'ün Bölge Teftişi

Başvekil İsmet İnönü'nün teftişten bir yıl sonra 1932 senesi Eylül Ayın sonunda bölgeye yapmış olduğu inceleme gezisi ve bu esnasındaki değerlendirmeleri önem arz etmektedir. İnönü 29.9.1932'de Urfa'dan ilgili bakanlıklara gönderdiği yazıda başlıca şu hususlar öne çıkmaktadır[60]. Bunlar;

- Gaziantep'te kaçakçılığın bütün yoğunluğu ile devam ettiği
- Sene başında(1932'de) ihtisas mahkemeleri kurulmuş, askeri teşkilat yeniden düzenlenmiştir. Ancak kaçakçılık faaliyetleri ilk aylarda azalmışsa da tekrar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu durumun sebebi Gümrük İdaresi, Vilayet ve Muhafaza kuvvetleri arasındaki irtibat eksikliğidir.
- Gaziantep vilayetleri hududuna münhasıran vuku bulacak kaçakçılık faaliyetleri mücadelede birinci dereceden vali sorumludur.
- Diğer valilerin bölgelerindeki sınır muhafazasında sorumlu olan muhafaza umum komutanlığıdır.
- Belediye idareleri ve ticaret odaları gümrüklü eşyalar ile kaçak eşyaların fiyatlarını her ayın ilk üç gününde vilayet makamına bildirmektedirler.
- Tütün, kibrit ve içki gibi inhisara(tekele) konu olan malların ithal miktarları ve her vilayetteki tüketimleri her ayın ilk üç günü bildirilmektedir.

Başvekil İsmet İnönü raporunda da görüleceği gibi Şükrü Kaya raporundaki iktisadi, idari ve adli konulardaki önerilerinden, adli ve idari önerileri kısmen uygulamaya girmiş olup iktisadi önerileri ise değerlendirilememiştir. Yani kaçakçılık sorunu hükümet nezninde hâlâ bir adli ve idari sorun olarak görülmeye devam etmiştir.

10.Sonuç

Milli sınırların oluşumu Güneydoğu Anadolu'da yeni bazı sorunlarında iktisadi, idari, hukuki ve sosyal çerçevede yeni olgularla karşılaması sonucunu doğurmuştur. Bunlardan başlıcaları; kaçakçılık, toprak

[59] Kaçakçılığın önemli merkezlerinden olan Kilis'te açılan bir "ot ipek" tezgahı ayda 2000 metreye yakın kumaş satabilmekte ve konuda bize yol göstermektedir. Ancak Diyarbekir ve El-aziz'de mensucat tezgâhları bulunmakta ancak sermaye yetersizliği sorunundan dolayı işletilememektedir. BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

[60] BCA, 180/244/ 10, sene; 29/9/1932.

mülkiyetinin tamamen veya kısmen oluşan sınırdan dolayı ayrımsallaşması, aşiretlerin Kuzey Suriye- Doğu ve Güneydoğu Anadolu arasındaki yaylak-kışlak hareketlerinin ortadan kalkması gibi sorunlardır. Bunlardan kaçakçılık sorunu bölge ekonomisi ve bunun ötesinde ülke ekonomisi ve maliyesini etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile Birinci Dünya Savaşında başlayan milli ekonomi doktrini daha da işlevsel hâlâ gelmiş ve kurumsal anlamda düzenlemeleri gerekli hale getirmiştir. Ancak milli ekonominin kurumsallaşmasında önem arz edecek olan unsurlardan gümrük resimlerinin arttırılması Lozan Muahedesi gereğince beş sene boyunca uygulamamıştır. Bu durum ancak 1928 senesi sonunda gümrük resimlerinin arttırılması sonucunu doğurmuştur. Milli sınırın oluşumu ile başlayan kaçakçılık ekonomisi, 1929 senesi başından itibaren mahiyeti ve sonuçları bakımından giderek artan bir sorun haline gelmiştir. Çünkü gümrük resimlerinin arttırılması dönemin koşullarında temel tüketim malları olan Şeker, gazyağı ve inhisara(tekele) tabi mamullerin ile ülke genelinde yeterince üretilemeyen tekstil ürünlerinde ciddi artışlara sebep olmuştur.

Bölgenin geleneksel ticaret merkezi olan Halep'e alternatif bir merkezin henüz Güneydoğu da oluşamaması ve Suriye'deki Fransız manda yönetimin bu ülkeyi adeta açık bir pazar haline getirmesi gibi faktörler iki ülke arasındaki fiyat farklılaşmasını Türkiye aleyhine daha da derinleştirmiştir. Milli sınırların oluşumu sürecinde etkin bir sınır güvenliğinin kurulamaması, ülke içinde ulaşım alt yapısının yetersizliği ve işletimi sorunları da kaçakçılık sorunun sürekli olarak arttırmıştır

Kaçakçılık ekonomisi, yasa dışı da olsa bir ticaret şekli olup, bu yapının sürdürülmesinden mal akımının karşılıklı olması ve taraflarda arasında güveninin tesis edilmiş olması gerekmektedir. Bu ekonomik faaliyette Suriye'nin geleneksel olarak Anadolu tahılı ve hayvancılığına bağımlılığı ve ödemelerin mal takası veya doğrudan altın ve gümüş ile de yapılması karşılıklı olarak kaçak ticaretinin sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Gerçekleşen bu ticaret türünde, Suriye tarafında olanların genelde birinci Dünya savaşında Anadolu'dan Suriye'ye siyasi saiklerle gönderilmiş Ermeni ve kısmen de Süryanilerdir. Bunların geldikleri yerlerin ihtiyaçlarını bilmeleri ve Türkiye'de kadimden gelen ticari partner veya yardımcılarının olması da kaçakçılık ekonomisini tarafları bakımından önemli avantajlar sağlamıştır.

Kaçakçılığın 1929 yılından itibaren geniş bir kapsama ulaşmasıyla Suriye tarafında sınıra paralel olarak bu sektörle ilintili olarak ciddi bir ekonomik hareketlilik meydana gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında Türkiye sınırındaki küçük köy ve hatta mezralar bile kısa zamanda hızla büyüyerek daha kalabalık yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Türkiye tarafında ise sınırın coğrafi koşulların sağladığı avantajlar ve Halep'e yakınlığı gibi sebeplerle Kilis ve Gaziantep kaçakçılık ekonomisinin merkezi haline gelmişlerdir. Ancak bu yasa dışı ekonominin gelişmesi Suriye'de olduğu gibi Kilis'de bir nüfus artışına sebep olmamış hatta nüfus varlığının azalmasına sebep olmuştur. Bu konu belki de Gaziantep'in ekonomik gelişimini de irdeleyecek ayrı bir çalışma konusunu teşkil etmektedir.

Kaçakçılık ekonomisinin 1929'dan sonra hızlı gelişimi sonucunda hükümet bu konu ile mücadele için bir devlet politikasının oluşumunu zorunlu görmüştür. Bu amaçla 1930 senesinde Türkiye genelinde vilayetlerde derdest edilen kaçak malların ve genel kaçakçı profilinin belirlenmesi amacıyla istatistiklerin hazırlanması istenmiştir. Ancak derdeste konu olan malların oldukça sınırlı olduğunun görülmesi bu sorunla mücadelede başarısız kalındığının göstermiştir. Mücadelede etkinliğin arttırılması için 1931 senesi dördüncü ayında kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı Cebelibereket(Osmaniye) ve Gaziantep vilayetlerinde konu hakkında rapor tanzim etmeleri talep edilmiştir. İki ayda hazırlanan bu raporlar konunun tüm yönleriyle irdelemeden ziyade Vilayet ile Gümrük Muhafaza Teşkilatı arasında yetki paylaşımı sorununu yansıtmaktan ibarettir.

Kaçakçılık Ekonomisini vilayet raporlarında da görüleceği üzere idari ve adli bir sorun olarak görülmesi üzerine yine 1931 senesi Kasım ayında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın bölgeye teftiş gezisi gerçekleşmiştir. Teftiş gezisi hükümet tarafından çok önemsenmiş ve bu süreçte Başvekil İsmet İnönü gelişmeleri yakından takip ederek Kaya'nın değerlendirmeleri henüz rapor hazırlanmadan zaman zaman talep edebilmiştir. Kaya'nın gezi sonrasında hazırladığı rapor daha önceki çalışmalardan farklı olarak oldukça detaylıdır. Bu raporda daha önceki raporlarda olduğu gibi idari ve adli sorunlar irdelenmişse de daha geniş bir bakışa sahip olmuştur.

Raporun en önemli bölümleri mevcut sorunun iktisadi temelde tahlil edilip çözüm önerilerinde iktisadi çerçevede ele alınmasıdır. Kaya'ya göre kaçakçılığın en önemli sebebi iki ülke arasındaki gümrük politikaları uygulamalarından kaynaklanan karşılıklı fiyat farklılaşmasının Türkiye aleyhine tezahür etmesidir. Bölgede etkin bir sanayinin yokluğu ve yoksullukla diğer önemli unsurlardandır. Bu bağlamda çözüm önerilerinde, en azından bölge özelinde iki ülke arasındaki fiyat farklılaşmasının giderilmesi ve amaçla yine bölgeye münhasıran gümrük resimlerinin yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir. Sınıra paralel olarak, dar bölgelerle sınırlandırılmış serbest ticaret modeline benzer bir yapılanma önerisi de bulunmaktadır. İktisadi önerilere genel olarak mali tedbirler ekseninde şekillenmişse de, üretime yönelik önerileri de bulunmaktadır. Bunda öne çıkan unsur tekstil sanayisinin Güneydoğu'ya münhasıran özel bir teşvik politikasına bağlanmasıdır.

Kaya'nın kaçakçılık raporu oldukça geniş bir çerçevede ele allınmışsa da hükümet uygulamalarına yansıması idari ve adli önerilerinin kısmen tatbiki ile sınırlı kalmıştır. İktisadi değerlendirme ve bu bağlamda çözüm önerileri ise karşılığını bulamamıştır.

KAYNAKÇA

Atan, Turhan, Türk Gümrük Tarihi, TTK, Ankara, 1990

Gülsoy, Ufuk, Hicaz Demiryolu, Eren Yayınları, İstanbul, 1994.

Heyd, W., Yakındoğu Ticaret Tarihi, Çev; Enver Ziya Karal, TTK, Ankara, 2000.

İnan, Affet, İzmir İktisat Kongresi, TTK, Ankara, 1989.

Kazgan, Gülten, Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.. Baskı, İstanbul ,2009.

Keyder, Çağlar, Dünya Ekonomisinde Türkiye(1923-1929), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1993.

S.Tezel, Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.baskı, İstanbul, 2002

Öğüt, Tahir, 18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.

Pamuk, Şevket, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820- 1913), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ikinci Baskı, Ankara, 1983.

BCA, 180/ 243/ 1 sene; 1930.

BCA, 262/ 764/ 15, sene; 1923.

BCA, 262/ 764/ 15, sene;1923.

BCA, 155/90/10, sene;1932.

BCA, 12/73/ 25. sene;1931.

BCA, 116/ 808/ 18,sene;1931.

BCA, 180/ 243/ 3, sene, 1930.

BCA, 180/ 243/ 21, tarih; 1931.

BCA, 180/143/ 14. sene; 1931.

BCA, 180/200/5, sene; 1931.

BCA, 116/808/18, sene; 1931.

BCA, 12/73/25, sene, 1931.

BCA, 180/244/6, sene;1931.

BCA, 180/244/6, sene;1931.

BCA, 180/ 244/ 7, sene; 22/ 12/ 1931.

BCA, 180/244/6, sene;1931.

BCA, 180/244/ 10, sene; 1932.

TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE TİCARETİ: GÜVENLİK, SINIRLAR VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Fatih KORAŞ*

SYRIAN TRADE IN HISTORICAL PROCESS: SECURITY, BORDERS AND THEIR REFLECTIONS ON THE PRESENT

ABSTRACT

Trade is one of the most important human activities as a tool which has shaped the history of mankind. It is not only an activity of good exchange but also a process of social, scientific and cultural exchange. The important regions of the world in the history for the scientific, cultural and social development are the important trade regions in the same time. Syria also such a region, has played a strategic role in the history of trade and scientific development. It can also be seen that Syria is a region of struggles and wars from beginnings of the history to the present and there are very firm connections between this reality and the trade. This paper is an attempt to analyse the trade of Syrian region in the history and its relations with the security and borders.

En basit anlamda bir mal mübadelesi olarak tanımlanabilecek ticaretin, geniş bir bakış açısıyla irdelendiğinde insanlık tarihini şekillendiren ve ona yön veren en önemli uğraşlardan biri olduğu görülür. Şöyle ki, bilindiği üzere, insanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için toplum içinde yaşama zorunluluğu vardır. Üretim faaliyetinin belirli bir alanında uzmanlaşan birey, diğer ihtiyaçlarını değiş-tokuş yaparak, yani ticaretle karşılar. Birey odaklı bu tespitin toplum odaklı bir izdüşümü de vardır: Belli bir coğrafi alanda yaşayan toplum, bütün ihtiyaçlarını o alandan karşılayamaz. Bu nedenle, bireyin her ihtiyacını kendi üretememesi gibi, toplum da tüm ihtiyaçlarını kendi başına üretemez. Neticede, toplumlar arası ticaret bir gereklilik olarak ortaya çıkar. Tam bu aşamada bir de güvenlik ve sınır sorunu yaşanmaya başlanır. Toplum, belirli ihtiyaçlarını karşıladığı coğrafi alanını güvenlik altına almak zorundadır. Coğrafi alanın güvenliğinin sağlanması bir yandan toplumun belli ihtiyaçlarını teminat altına alırken bir yandan da diğer toplumlarla yapılacak ticarette kullanılacak metanın üretimini sağlar. Dolayısıyla ticaret, sınırlar ve güvenlik arasında önemli bir ilişki vardır.

Ticareti, güvenliği ve sınırları ihtiyacın ürünleri olarak açıkladıktan sonra, ihtiyaç kavramı üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak açıklayıcı olacaktır. Bilindiği üzere, insan biyolojik açıdan diğer canlılarla bazı ortak özellikler taşımaktadır. Buna bağlı olarak insan, yaşamının devam etmesi için diğer canlı türleri gibi bazı doğal ihtiyaçlara sahiptir. Ancak, insan akıl sahibi olması hasebiyle diğer canlı türlerinden ayrılır ve bu özelliği bazı diğer gereksinimleri de beraberinde getirir. Bu gereksinimler toplumsal ihtiyaçlar başlığı altında toplanmıştır. Araştırmacılar, toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkması için öncelikle doğal ihtiyaçların belli bir düzeyde karşılanması gerektiğini tespit etmişlerdir. Bilim, felsefe ve sanatın sadece insan türüne mahsus üretimler olduğu düşünüldüğünde bunların bir toplumda ortaya çıkması ve gelişmesi için öncelikle o toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Bu aşamada ticaret bir başka yönüyle önemli bir rol oynar: Toplumlar arası ticaret sadece belli başlı ürünlerin mübadelesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda bilimin, sanatın, inançların, geleneklerin toplumlar arasında taşınmasına da hizmet eder. Dünya tarihi de bu gerçeği doğrular verilerle doludur. Felsefede, bilimde ve sanatta önemli ilerlemeler kaydedilen bölgeler hep ticaretin yoğun olduğu bölgelerdir. Hiç şüphesiz Suriye de bu bölgelerden biridir.

I.

Modern Suriye'nin başkenti Şam'ın binlerce yıldır önemli bir ticaret merkezi olduğu bilinmektedir. Bulunduğu coğrafyaya bakıldığında, bu şehrin ticarette neden bu kadar önem kazandığı ortaya çıkar. Şam merkezli Suriye bölgesi; Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesiştiği bir noktada yer almaktadır. Dolayısıyla bu bölge en azından üç bin yıldır üç kıtanın ürünlerinin buluştuğu ve farklı yönlere dağıldığı bir merkez olagelmiştir. Dahası Suriye, köklü devlet gelenekleri olan üç bölgenin; Anadolu, İran ve Mısır'ın tam ortasında yer almaktadır (el-Kutsî, 1975: 10). Tarihte yaşanan gelişmeler, Suriye'nin adı geçen üç bölge açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Suriye'nin toplumlar arası ticaret açısından asıl önem kazandığı dönem Sümerlerin bölgeyi ele geçirmesiyle başlamıştır. Bu dönemde Suriyeli tüccarlar Amanos ve Toros dağlarını aşarak Anadolu'yla ticaret yapmaya başlamışlardır (Günaltay, 1987: 388). Sümerlerin ardından bölgeye hâkim olan Babiller ve Hititler döneminde de Suriye ticarî açıdan önemini korumuştur. Bölgede Fenikelilerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte ticaret daha da önem kazanmış ve diğer devletler bu zengin bölgeye hâkim olabilmek için daha yoğun bir mücadele içine girmişlerdir (Tanilli, 1991: 143). Fenikelilerden sonra bölgeyi sırasıyla Asurlar, Büyük İskender ve Romalılar ele geçirmiştir. Bizans öncesi dönemde olduğu gibi Bizans sonrası dönemde de Suriye devamlı istilalara uğramış ve yönetim el değiştirmiştir. Ama tüm bu dönemlerde değişmeyen şey, Suriye'de ticaretin önemidir.

*Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi. e-posta: fatihkoras@hacettepe.edu.tr

Suriye, Bizans ve İran mücadelesinin de odağında yer almıştır. İranlılar, Hindistan ve Çin'den gelen Doğu ürünlerinin Bizans'a taşınmasında neredeyse tek aracıydılar. Diğer bir ifadeyle Bizans, bölgedeki en önemli rakibi İran'a ticarî açıdan bağımlıydı. Bizans İmparatoru Justinien ve halefleri bu bağımlılığı azaltmak için çaba harcamışlardır. Bu noktada, dini ve siyasi açıdan Bizans'la birçok ortak çıkara sahip olan Habeşistan'ın İran'a bir alternatif olabileceği görüldü. Nitekim Habeşliler de uzun zamandır Çin ve Hindistan'la yoğun ticari ilişkiler kurmuşlardı (Heyd, 2000: 11). Kızıldeniz'in güneyi Habeşistan'ın kontrolündeydi, kuzeyinde ise Bizanslılar hâkimdi. Bizans'ın Habeşistan üzerinden Doğu mallarına ulaşmasında ise kilit bölge Suriye'ydi (bkz. Harita 1). Kızıldeniz boyunca gidip gelen ticaret gemileri taşıdıkları malları, Suriye ve İskenderiye üzerinden Bizans İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine ulaştırılmaktaydı (Heyd, 2000: 12).

İran üzerinden geçen ticaret yolunun Habeşistan'a kayması, bizce, XV. Yüzyılın sonlarında Avrupalıların Ümit Burnu'nu keşfetmeleri kadar önemli bir gelişmedir. Şöyle ki, Doğu ürünlerinin Bizans'a Kızıldeniz yoluyla ulaştırılması İran'ı zor durumda bırakırken Bizans'ın güçlenmesine önemli katkı sağlamıştır (Heyd, 2000: 8). En azından şu rahatlıkla söylenebilir, Bizans artık İran'a saldırırken Doğu ticaret yolunun kapanması gibi bir endişeye sahip olmayacaktır. Ancak Bizans İmparatorluğu'nun zayıf bir noktası vardı: Suriye. Suriye, yukarıda belirtildiği üzere, Doğu ürünlerinin Habeşistan üzerinden taşınmasından önce de önemli bir ticaret merkeziydi. Ancak, Habeşistan'ın ticari açıdan önem kazanması Suriye'nin de önemini artırmıştır. Aşağıda, Harita 1'de görüldüğü üzere, Suriye hem İran üzerinden hem de Habeşistan üzerinden gelen ticari yolların bir toplanma ve yeniden dağıtım merkezi olmuştur. O halde, İran'ın Bizans İmparatorluğu karşısında üstünlük elde etmesinin tek yolu Suriye'yi ele geçirmekti. Gerçekten de İran, II. Hüsrev döneminde Bizans'a karşı büyük bir saldırı başlattı. Hedef, tahmin edileceği üzere Suriye'ydi. Bu saldırılara direnemeyen Bizans kuvvetleri Suriye ve Mısır'ı İranlılara terk etmek zorunda kalmıştır (Norwich, 2003: 267-283).

İran'ı Bizans'ın başkentine doğru değil de, Suriye'ye doğru gönderen sebep, herhalde bu bölgenin yukarıda bahsettiğimiz ticari ve stratejik öneminden kaynaklanıyordu. Bizans'ı besleyen en önemli damar artık kesilmişti ve İran bölgedeki tüm büyük ticaret yollarını denetim altına almıştı. Ancak İran'ın bölgedeki hâkimiyeti çok uzun sürmedi. Suriye'nin kaybı, Bizans açısından bir ölüm kalım meselesiydi. Heraklios, İran'dan intikam alma güdüsüyle başa geçti ve hazırladığı büyük orduyla İranlıları beş yıl içinde kesin bir yenilgiye uğrattı (Berl, 1999: 39-41). En son savaş, 627'de Musul yakınlarında oldu, Bizanslılar artık amaçlarına ulaşmışlardı, daha ileriye gitmediler. Bu iki büyük güç Suriye üzerinde mücadele ederken, hiç beklemedikleri bir yerden, güneyden yeni ve güçlü bir devlet ortaya çıktı: İslam Devleti. Arap Yarımadası'nda hâkimiyet kuran bu yeni gücün de ilk hedefi Suriye olmuştur. 640'ta İslam orduları karşısında başarısız olan Heraklios buradan ayrılırken şöyle diyordu: "Ey Suriye elveda! Düşman için şimdi burası ne mükemmel bir ülke olacaktır" (Umar, 2004: 6).

Harita 1

VI. Yüzyılda Suriye'ye Gelen Ticaret Yolları

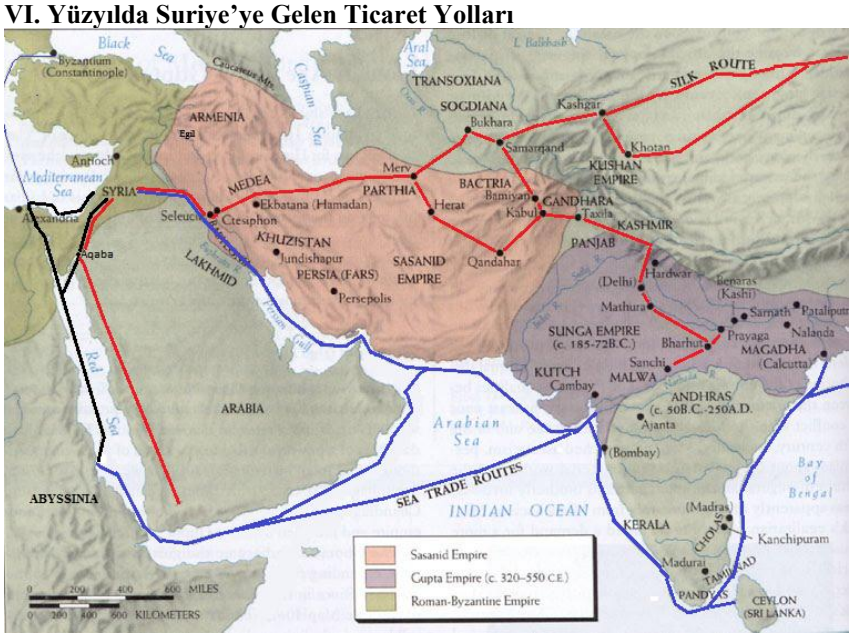

Suriye'deki ticari faaliyet bu bölgeye o kadar büyük bir önem kazandırmıştı ki, Suriye'yi ele geçiren güç, bölgenin de en büyük gücü haline geliyordu. Berl'in tabiriyle Suriye, "yüzünü Akdeniz'e çevirmiş ve sırtında Asya'nın ağırlığını taşıyan ülke"ydi (Berl, 1999: 50).

Ticaretin sadece mal mübadelesinden ibaret bir uğraş olmadığı yukarıda belirtilmişti. Suriye'de ticaret sayesinde büyük bir zenginlik yaratılırken, burası aynı zamanda, ticari ilişkiler kurulan toplumların kültürlerinin

taşındığı ve harmanlandığı bir bölge haline geldi. Mezopotamya'yı da içine alacak şekilde Suriye bölgesinde eski ve orta çağlarda hep büyük kentlerin kurulması da ancak ticaret sayesinde olmuştur (el-Kutsî, 1975: 10).

İslam ordularının fethinden sonra da İslam kültürüyle, Bizans, İran, Mısır ve hatta Uzak Doğu kültürlerinin kaynaştığı bir merkez haline geldi ve bu kaynaşmadan yeni bir büyük medeniyet doğdu. Bu merkez, XVII. Yüzyıla kadar ticaretin getirdiği zenginlikle birçok imparatorluğu ve devleti beslemeye devam etti.

II.

XV. yüzyılın sonlarında yeni ticaret yollarının keşfedilmesi, en az bin yıldır Suriye'yi bir merkez haline getiren ticareti tedrici bir biçimde başka bir yöne, Avrupa'ya kaydırdı. Suriye'yi besleyen ticaret yollarının geçtiği Basra Körfezi ve Kızıldeniz'de Memluküler Portekiz üstünlüğüne boyun eğerek etkinliklerini yitirdiler. Osmanlılar, Avrupalı rakiplerinin bölgedeki faaliyetlerini dikkatle takip ediyordu. Portekizli tüccar ve misyonerlerin Cidde limanına sokulmaları Osmanlı Devleti'ni Memluküler saldırmaya iten sebeplerden biri olmuştur. Diğer önemli bir neden de, şüphesiz, iki devletin Suriye'nin kuzeyinde sınır komşusu haline gelmesiydi. Anadolu'da hâkimiyet kuran bütün devletler Suriye'yi güvenlikleri açısından bir tampon bölge olarak görmüşlerdir (Harris, 2005: 79-80). Bizans-İran, Bizans İslam Devleti, Osmanlı-Memluk ve hatta I. Dünya Savaşı'ndan sonra yakın bir döneme kadar devam eden Türkiye-Suriye mücadelelerinin temelinde bu güvenlik kaygısı ön plandadır. Aslında Anadolu merkezli devletler için tarihi deneyimlerin onlara sunduğu sonuç basitti: "Anadolu'nun savunması Sina Çölü'nden başlar."

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Avrupalıların yeni ticaret yollarını keşfetmelerinin üzerinden yaklaşık dört yüz yıl geçmişti. Bu süre içinde Suriye'nin sırtında taşıdığı Asya'nın önemli bir bölümü Avrupalı devletler tarafından işgal edilmişti. Dahası, gelişen teknolojiyle birlikte deniz ticareti önceden olduğu kadar riskli değildi. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması da, Avrupalı sömürgeci güçlerin ticari rotalarını oldukça kısalttı. Neticede Suriye'nin Doğu Asya ticareti açısından herhangi bir önemi kalmadı. Bu ortamda Suriye'de önemli iktisadi ve toplumsal değişimler yaşandı. İktisadi gelişmeler, toplumu yeniden şekillendirdi, güvenlik algısını değiştirdi ve bir sonraki yüzyılın başlarında sınırları yeniden çizdi. Ancak, Suriye'nin Doğu Asya ticaretindeki önemini yitirmesi, bu bölgenin ticarî açıdan artık hiçbir önemi kalmadığı anlamına gelmiyordu. Tam tersine, bu dönemde Suriye'nin Avrupa'yla olan ticaretinde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Fakat bu ticaret muhtevası bakımından önceki yüzyıllardan tamamen farklıydı. Suriye, Avrupa için bir hammadde kaynağı ve pazar haline gelmişti. Geleneksel pazarlar yerini Avrupa ürünlerinin satıldığı pazarlara bırakmıştı (Khoury, 2003: 6). Zeyn Nureddin Zeyn, o dönem Beyrut'ta incelemeler yapmış bir yazardan şunları aktarıyor (Zeine, 2003: 45):

"Dükkân ve mağazaları Avrupa ve Amerika fabrikalarından tedarik ediyor mallarını. Gezgin, Hindistan ürünlerini hemen hemen her sokakta bulabilir. Çeşitli dükkânların verandalarında iplere asıl vaziyette yeni İngiltere matkapları, Manchester çamaşırları, İskoç zebraları, Fransız ipeklileri, İsviçre mendilleri, vb. görecektir ve bunların tümü üretildikleri yerlerdeki çeşitli fabrikaların markalarını taşıyor olacaktır… Yirmi yıl önce Beyrut'u ve sakinlerinin koşullarını bilenler 1835 ve 1855 arasındaki gece yarısı ve gün ortası farkını takdir edecektir."

Aşağıda, Beyrut'un bahsi geçen yıllar arasındaki ticaret değerlerini gösteren grafik de yazarın tespitlerini doğrulamaktadır. Grafiğe bakıldığında, 1835'te yaklaşık 18 milyon frank olan ithalat ve ihracat değerleri toplamının 1855 yılına gelindiğinde 75 milyon franka çıktığı dikkati çeker.

Grafik 1

1825–1857 Arası Beyrut Ticareti (Milyon Frank)

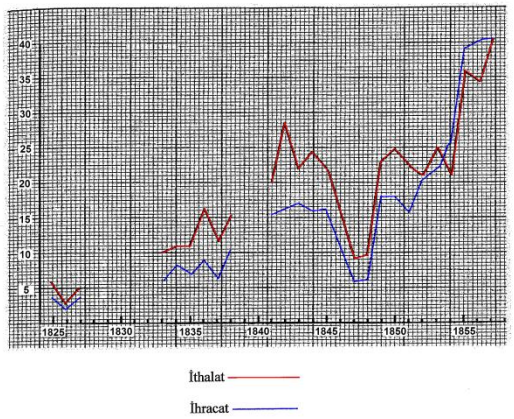

Kaynak: (Chevallier, 1968: 217)

Suriye'de üretilen pamuk, Avrupa'nın tekstil fabrikalarında giysi ve diğer tüketim maddelerinin imalatında kullanıldı ve bu ürünler Akdeniz üzerinden Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine ihraç edildi. Suriye, Fransız tekstilinin ihtiyaç duyduğu ipeğin de önemli üretim merkezlerinden biriydi. İpek ve özellikle pamuğa yönelik talep Suriye'de yeni tarım alanlarının açılmasına ve var olanların genişlemesine neden oldu (Provence, 2005: 9-10).

Avrupa ürünlerinin bölgeyi istila etmesiyle birlikte, eski yöntemlerle çalışan birçok yerel üretim yeri kapandı. Bazıları ayakta kalmayı başardıysa da bunlar da ucuz ve kaliteli üretim teknikleri geliştiremediler. Tüm bunlar bölgede yeni bir ticaret burjuvazisinin oluşmasına yol açtı. Müslüman tüccarlar, Suriye'de açılan Avrupa ticaret odalarıyla ve bunlarla işbirliği içinde olan gayrimüslim tüccarlarla rekabet edemediler (Khoury, 2003: 6). Bu yeni gayrimüslim tüccar sınıf kapitülasyonlar sayesinde Avrupa devletlerinin koruması altında birçok vergi kolaylıklarından faydalanıyordu. Sonuçta çok geçmeden Avrupa devletlerinin ticari ve diplomatik çıkarlarını koruyan bir sınıf haline geldiler. Avrupa konsoloslukları, gayrimüslim tüccarlara ticari koruma, adli ve siyasi birçok ayrıcalık sunarken, Müslüman tüccarlar yüksek vergiler ödemek zorunda kalıyordu. Toplumun iktisadi yapısında bu derecede önemli bir yer işgal eden Avrupalı devletlerin ve onların temsilcisi gibi hareket eden gayrimüslim ticaret burjuvazisinin yeni oluşacak sınırların belirlenmesinde söz sahibi olmaması düşünülemez.

Yukarıda özetlenen yapı içinde toprak sahibi ayanlar ile gayrimüslim ticaret burjuvazisi arasında bir çıkar birliği oluşmuştur. Şam bölgesinin toprak sahibi ayanları, tarımsal üretim yapıp ürünlerini gayrimüslim ticaret burjuvazisi aracılığıyla Beyrut, Sayda ve Trablus limanları üzerinden Avrupa pazarlarına gönderiyordu. Halep'te de benzer hâkim sınıf İskenderun limanıyla Avrupa'yla ticari ilişkiler geliştirmişti. Yine aynı şekilde, Hama ve Humus şehirleri de Lazkiye ve Trablus limanlarını kullanarak Avrupa'yla ticaret yapıyordu (bkz. Harita 2). Adı geçen Suriye şehirlerinin kendi aralarında, Avrupa'yla olan ticaretleriyle kıyaslanacak kadar önemli iktisadi-ticari ilişkileri de yoktu (Bannerman, 1986: 208-209). Bu şehirlerin arasındaki ilişki daha çok bir rekabet ilişkisidir. Suriye'nin bağlı bulunduğu başkent İstanbul da hala belli ölçüde siyasetin ve dinin merkezi olmaya bir süre daha devam etti ama artık ticaretin, üretimin ve kültürel gücün merkezi değildi. Bu durumda, İstanbul'a bağlılığın bir ayrıcalıktan çok bir külfet haline geldiği söylenebilir. Sonuçta, Doğu Asya ticaretindeki rolü ve üç kıta arasındaki aracı konumu tamamen ortadan kalkan Suriye, çevresine kapalı bir bölge haline geldi.

Harita 2

XIX. Yüzyılda Önemli İç Şehirler ve Ticarette Kullandıkları Limanlar

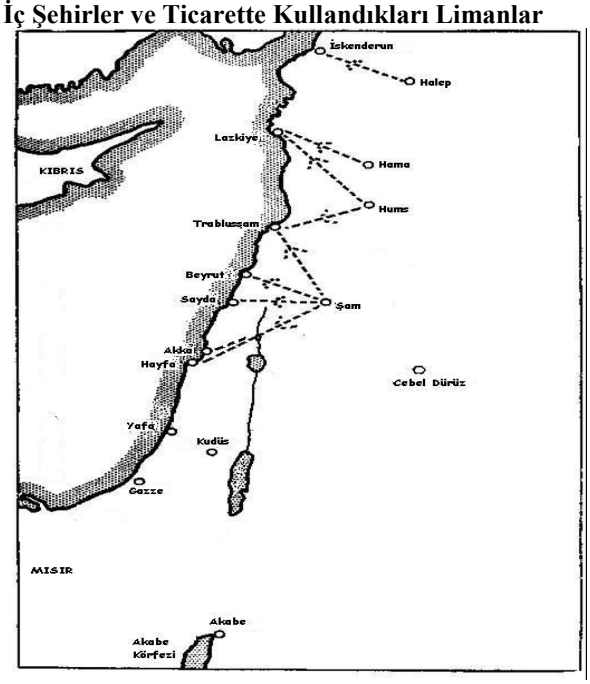

Kaynak: (Koraş, 2009: 22)

III.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1920'deki San Remo Konferansı'na kadar devam eden süreçte, bölgede bir İngiliz-Fransız çekişmesi yaşanmıştır. San Remo görüşmelerinin sonunda Filistin ve Ürdün, Britanya'ya bırakılırken bugünkü Suriye ve Lübnan'da Fransız egemenliği kararlaştırılmıştır. Fransızlar kendi hâkim oldukları bölgedeki iç rekabetten faydalanmayı bilmişlerdir (Abduh, 2008: 11). Özellikle iç Suriye'nin en büyük iki şehri Şam ve Halep arasındaki rekabet istikrarı ve ülke bütünlüğünü sarsıcı bir boyuta ulaşmıştır. 1946'da Suriye'nin bağımsız olmasından sonra bu rekabet darbeler dönemini başlatmıştır. Ancak aynı dönemde ülke içinde bir bütünleşme dönemi de başladı. Şöyle ki, Şam kentinin Avrupa'yla ticaretinde kullandığı limanlar Filistin ve Lübnan sınırları içinde kaldı. Halep'in en önemli limanının bulunduğu Hatay, Türkiye'ye katılma kararı aldı. Bu durumda Suriye'nin dış ticarette kullanabileceği deniz çıkışları Lazkiye ve Tartus şehirlerindeki limanlardan ibaretti. Buna ek olarak, II. Dünya Savaşı uluslararası ticarete de büyük bir darbe indirmiştir. Savaş sırasında Avrupa'yla Suriye arasındaki ticaretin aksaması ve etkinliğini yitirmesi şüphesiz Suriye içindeki şehirler arasında iktisadi ve ticari ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler, toplumda bir "Suriyelilik" bilincinin oluşmasına ve ülkesel bütünlüğün sağlanmasına katkı yapmıştır. Gerçekten de, 1946-1970 arası döneme bakıldığında darbelerin yoğunluğunun giderek azaldığı görülür. Ayrıca, bütün Arap

coğrafyasını kapsayan Arap milliyetçiliği karşısında Suriye milliyetçiliğinin güçlendiği görülmektedir (Olson, 1982: 80).

1970'te Hafız Esad'ın yönetime gelmesiyle birlikte darbeler süreci sona ermiş Suriye'de istikrarlı bir dönem başlamıştır. Hafız Esad'dan önce Suriye siyasi ve iktisadi yaşamı geleneksel olarak Şam'dan başlayıp Humus ve Hama'dan geçerek Halep'e ulaşan güney-kuzey eksenli bir hatta yoğunlaşmıştı. Esad, ülkenin geri kalan kısımlarını da kalkındırmak amacıyla doğu-batı eksenli bir kalkınma programı başlattı. Bu çerçevede yeni kara ve demiryolu hatları yapıldı, telefon ve posta hizmetleri bu bölgelerde etkin hale getirildi ve hava yolu bağlantıları kuruldu. Böylece ülkenin doğusundaki petrol ve tarım zenginlikleri, Batıdaki tüketim ve ihracat merkezlerine ulaşmaya başladı. Doğuda Fırat Nehri kenarında Haseke, Kamışlı, Rakka, Tabka ve Deyr ez-Zor, Batıda Akdeniz kıyısında Lazkiye, Tartus, Banyas ve Jable hızla gelişerek büyük kentler haline geldi (Seale, 1988: 207). Böylece, I. Dünya Savaşı sonunda Avrupalı devletlerin dayatmasıyla ve biraz da bölgedeki iktisadi ve ticari yapının sonucunda oluşan sınırlar içinde bir bütünlük sağlanmış oldu.

SONUÇ

Sonuç olarak, Suriye bölgesini ticaret açısından üç döneme ayırarak incelemek mümkündür: Birincisi, ilk çağlardan XVI. Yüzyıla kadar Suriye'nin Doğu Asya ticaret yollarının kesiştiği bir bölge olduğu dönemdir. Bu dönemde söz konusu bölge, hem maddi zenginlik anlamında hem de kültürel açıdan bir altın çağ yaşamış, o zamanın en yüksek medeniyetini temsil etmiştir. İkinci dönem, Avrupalıların XV. Yüzyılın sonlarında Afrika'yı dolaşarak yeni ticaret yollarını keşfetmesiyle başlar ve XIX. Yüzyıla kadar devam eder. Bu dönemde Suriye, tedrici bir şekilde Doğu Asya ticaretindeki en önemli durak olma özelliğini yitirir. Ticaret yollarının rotasının değişmesi, Suriye'yi hem ticaretin getirdiği maddi zenginlikten mahrum etmiş hem de kültürlerin kaynaştığı bir bölge olmaktan çıkarmıştır. Bu durum, aynı zamanda bölgeyi geri kalmaya mahkûm eden süreçtir. Suriye, bu dönemde Avrupa'ya bir hammadde sağlayıcısı ve Avrupa ürünleri için bir pazar haline gelmiştir. Bu iktisadi ve ticari gelişmeler bölgeyi çevresine kapalı, Avrupa'ya bağımlı bir coğrafya haline getirmiştir. Üçüncü dönem ise, XIX. yüzyıldan günümüze kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Bu dönemde, Suriye yeni iktisadi yapının ve bu yapıyla yakından ilişkili Avrupalı devletlerin etkisiyle dayatılan yeni sınırlar içinde bir bütünlük sağlama çabasına girmiş ve XX. Yüzyılın sonlarında bu bütünlük büyük ölçüde sağlanmıştır.

Suriye'de ticaretin serüvenini bu şekilde özetledikten sonra asıl sorgulanması gereken nokta, bundan sonra ne olacağı ve ne olması gerektiğidir. Dünya tarihinde, en yüksek medeniyetlerin kurulduğu merkezler, bölgeler arası ve kıtalar arası ticaret yollarının birleştiği, toplandığı bölgelerdir. Batı medeniyetinin yükselişiyle alakalı çalışmalar yapan hemen hemen bütün araştırmacılar, bu yükselişin yeni ticaret yollarının keşfedilmesiyle yakından ilgili olduğunu belirtmektedir. Bugün dahi bakıldığında, dünya ticaretini kontrol eden ülkelerin aynı zamanda yüksek medeniyetin de temsilcileri olduğu görülmektedir. O halde, yaklaşık beş yüzyıldır gerilemekte olan Doğu'nun Batı karşısında bir üstünlük kazanabilmesi için dünya ticaretinin bir şekilde tekrar Doğu'ya yöneltilmesi gerekmektedir. Bu kısa vadede bir anda gerçekleşebilecek bir durum değildir. Ancak, dünya ticaretini orta ve uzun vadede bölgeye çekebilecek adımlar atılabilir. Bu adımlardan önemli bir tanesi bölge ülkeleri arasındaki ticaretin yoğunlaşmasıdır. Bu yapılabilirse, bölge ülkeleri arasında bir takım ortak çıkarlar oluşacak ve daha da önemlisi bölgede kültürler arası bir kaynaşma meydana gelecektir. Bu kaynaşma, ileride oluşturulacak yüksek medeniyetin de ilk nüvesi olacaktır.

KAYNAKÇA

Abduh, Samîr. et-Târihü's-Serî li's-Siyâseti's-Sûriye, Dımaşk, 2008.

Bannerman, M. Graeme. "Syrian Arab Republic," David E. Long, Bernard Reich(drl.), The Government and Politics of the Middle East and North Africa, Boulder, 1986.

Berl, Emmanuel. Attila'dan Timur'a Avrupa ve Asya, Gülseren Devrim (çev.) İstanbul, 1999.

Chevallier, Dominique. "Western and Eastern Crisis in the Mid-Nineteenth Century: Syria Confronted with the European Economy," William P. Polk, Richard L. Chambers (drl.), Beginings of Modernization in the Middle East: The Nineteenth Century, Chicago, 1968.

el-Kutsî, Ahmet. Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadeleleri, Orhan Koçak (çev.), İstanbul, 1975.

Günaltay, M. Şemseddin. Yakın Şark: Elam ve Mezopotamya, Ankara, 1987.

Harris, William. Levant: Bir Kültürler Mozaiği, Ercan Ertürk (çev.), İstanbul, 2005.

Heyd, W. Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Enver Ziya Karal (çev.), Ankara, 2000.

Khoury, Philip S. Urban Notables and Arab Nationalism: The Politics of Damascus 1860-1920, Cambridge, 2003.

Koraş, Fatih. Suriye'de Toplumsal Dönüşüm ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Norwich, J. Julius. Byzantium: The Early Centuries, New York, 2005.

Olson, Robert W. The Ba'th and Syria, 1917–1982: From the French Mandate to the Era of Hafiz al-Asad. Princeton, 1982.

Provence, Michael. The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism, Auistin, 2005.

Seale, Patrick. Asad of Syria: The Struggle for the Middle East, Londra, 1988.

Tanilli, Server. Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: İnsanlık Tarihin Giriş, İstanbul, 1991.

Umar, Ömer Osman. Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye: 1908-1938, Ankara, 2004.

Zeine, Nureddin Zeine. Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu, Emrah Akbaş (çev.), İstanbul, 2003.

SINIR TICARETININ TÜRKIYE VE KOMŞU ÜLKELERE ETKILERI

S. Rıdvan KARLUK*
Betül YÜCE DURAL**

ÖZET

Dış ticaret düzeninde sınırları aşarak ülkeye giren mallara ülkenin gümrük rejimine göre, tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi uygulanır. Bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti, sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır yörelerinde karşılıklı olarak yapılan bir dış ticaret rejimidir.

Sınır ticareti, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılır. Sınır ticareti ile bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanının refah seviyesinin yükseltilmesi, mal kaçakçılığının azaltılması ve istihdamın artırılması amaçlanır.

Türkiye'de sınır ticareti yapmaya yetkili sınır illerinin tamamında kişi başına düşen gelir, ülke ortalamasının altındadır. Bu sebeple alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesi ile Kilis halkı için önemlidir.

Türkiye'de ilk defa 1978 yılında, artan petrol talebini karşılamak üzere İran'la sınır ticaretine başlanmıştır. Daha sonra sınır ticareti sınırsız ticarete dönüşmüş ve istismar edilmiştir. Bu ticaret, Türkiye'ye tarım ürünü ve motorin getirip, sadece sınır illerinde değil ülkenin her yerinde satma mekanizmasına dönüşmüştür. 1999 yılında tarım ürünleri, 2000 sonunda ise petrol ürünlerine önemli kısıtlama getirilmiş, 2002'de motorin ticareti yasaklanmıştır. Bu çalışmada, sınır ticaretinin Türkiye ve komşu ülkelerin ekonomisindeki yeri ve ekonomiye etkileri analiz edilecektir.

EFFECTS OF BORDER TRADE IN TURKEY AND NEIGHBORING COUNTRIES

According to the country's customs regime, tradable goods getting into the country beyond the borders have to be applied the tax rates that are projected in the tariff schedules. Border trade is a kind of foreign trade regime regulated by agreements between neighboring countries and it helps both sides to provide their citizens needs by buying and selling mutually.

With border trade, it is aimed to increase the economic vitality in the region as well as to raise the welfare level of people, increase employment and reduce smuggling of goods.

Almost all authorized border provinces of Turkey to conduct border trade has low per capita income which are below the national average. For this reason, border trade is important in creation of alternative income sources, especially for the citizens of East-Southeast region and Kilis.

Turkey has started to experience border trade first time with Iran, in 1978 to fulfill the demands for the oil crisis. Then, border trade has become unlimited trade and has been abused. This trade is turned into a mechanism of importing agricultural and petroleum products into the country and selling not just in the border provinces but all over the country. There imposed an important restrictions on agricultural products in 1999 and on petroleum products in 2000. Finally, in 2002 trade of fuel products is prohibited. In this study, the effects of border trade in Turkey and neighboring countries will be analyzed.

1-GİRİŞ

Dış ticaret düzeninde sınırları aşarak ülkeye giren mallara ülkenin gümrük rejimine göre tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi uygulanır. Bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti, sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir rejimdir. Sınırın iki tarafındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür.

Sınır ticareti, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılır. Sınır ticareti ile bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanının refah seviyesinin yükseltilmesi, mal kaçakçılığının azaltılması ve istihdamın artırılması amaçlanır. Türkiye'de sınır ticareti yapmaya yetkili sınır illerinin tamamında kişi başına düşen gelir ülke ortalamasının altındadır. Bu sebeple alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgesi halkı için önemlidir.

Türkiye'de 1978 yılında artan petrol talebini karşılamak üzere İran'la sınır ticaretine başlanmıştır. Daha sonra sınır ticareti sınırsız ticarete dönüşmüş ve istismar edilmiştir. Bu ticaret, Türkiye'ye tarım ürünü ve motorin getirip sadece sınır illerinde değil ülkenin her yerinde satma mekanizmasına dönüşmüştür. 1999 yılında tarım ürünleri, 2000 sonunda ise petrol ürünlerine önemli kısıtlama getirilmiş, 2002'de motorin ticareti yasaklanmıştır.

* Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Eskişehir e-posta:rkarluk@anadolu.edu.tr, Prof. Dr.
** Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Eskişehir e-posta:byuce@anadolu.edu.tr, Yard. Doç. Dr.

Sınır ticaretinin bu bölgelerde yaşayan halkın gelir seviyesini arttıracağı düşünülmüştür. Coğrafik şatlar sebebiyle bölgede yaşayanların ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay sağlayabilmeleri amacıyla, dış ticaret mevzuatı dışında belirli tarım ve sanayi ürünlerini komşu ülkenin sınır ilinden karşılanması için uygulamaya konan sınır ticareti, zaman içinde sınır kaçakçılığının legal hale gelmesine de yol açmıştır. Gelişen ve değişen dünya konjonktüründe sınır ticaretinin Türkiye ve komşu ülkelere daha yararlı olabilmesi için, ortaya çıkan sorunların acilen çözülmesi gerekmektedir.

2. GÜMRÜK REJİMİ OLARAK SINIR TİCARETİ VE SINIR TİCARET MERKEZLERİ

Sınır ticareti bir ülkenin ithalat rejiminin dışında kalan bir uygulamadır. Dış ticaretin özel bir şeklini oluşturan sınır ticareti, iki ülkenin sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha kolay karşılamaları ve komşu iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla uygulanan ticaret türüdür.(Bagwell vd.1997:91-123) Sınır ticareti, sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine aldığından dolayı sınır ve kıyı ticareti olarak daha kapsamlı olarak da tanımlanabilmektedir.(Güllülü vd.2006:2)

Türkiye, 1978 yılında ortaya çıkan petrol kriziyle İran'la krizin etkilerini hafifletmek için sınır ticaretine başlamıştır. Daha sonra diğer Doğu ve Güneydoğu illeri için de bu uygulamaya geçilmiştir.

Sınır ticareti, sadece belirli ürünlerle kısıtlı kalmış, akaryakıt ticaretinde kaçakçılık artmış, bu durum devletin büyük ölçüde gelir kaybına sebep olmuş ve 2002 yılında akaryakıt ithali yasaklanmıştır. Akaryakıt ithalinin yasaklanması ile sınır ticareti, özellikle ithalat, durma noktasına gelmiştir.(Seçen, 1993)

Sınır ticaretinin kontrol edilebilir olmasını sağlamaya yönelik olarak 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Sınır Ticaret Merkezlerinin (STM) kurulmasına karar verilmiştir. (Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete: 13.12.2003) Bu yönetmelik daha sonra 31.10.2009 tarih ve 27392 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya Ve Stok Kontrollerinin Yapılması İle Bu Merkezlere Giriş Ve Çıkışlara İlişkin Usul Ve Esaslara Dair Yönetmelik'in 15'nci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Sınır Ticaret Merkezleri, Türkiye'nin hayat standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ekonomik ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını sağlamak ve diğer bölgelerle olan gelişme farkını ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur. Bu merkezler, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın koordinatörlüğünde, Milli Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı'nın onayı ile oluşturulur. Türkiye'de Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy ve Hakkâri-Esendere olmak üzere 3 sınır ticaret merkezi bulunmaktadır.(Benli, 2004) Van'ın Saray ilçesi Kapıköy-Razi sınır kapılarında kurulan Sınır Ticaret Merkezleri 24 Ekim 2010 tarihinde düzenlenen törenle hizmete açılmıştır. (www.internethaber.com)

Sınır ticaret merkezleri ile bölgede ekonomik canlılık oluşması, ticaretin artması, kaçakçılık faaliyetlerinin azaltılması, kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi, sınır ticaretinde ulaşım ve pazarlama unsurları açısından maliyetlerin aşağıya çekilmesi ve daha ucuza mal ihraç etme imkânı sağlanması amaçlanmıştır.

Merkezlerin inşası, işletilmesi, fiziki olarak düzenlenmesi, stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı'nca belirlenir. Gıda maddelerinin stoklanmasında kullanılacak depoların asgari hijyenik ve teknik şartlarının belirlenmesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın görüşü alınır.

Sınır Ticaret Merkezi işletme izni; Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi'nin kuruluş, görev, yetki ve faaliyetleri Gümrük Müsteşarlığı tarafından belirlenir. Sınır Ticaret merkezi mağaza işletme izni, Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi'nin teklifi üzerine Gümrük Müsteşarlığı'nca verilir. Gümrük Müsteşarlığı'nca Sınır Ticaret merkezi mağaza işletme izni süreli veya süresiz olarak iptal edilebilir. Sınır Ticaret Merkezi mağaza işletme izni hiçbir şekilde devredilemez. Mağaza işletme izinlerinin verilmesi ve iptal edilmesine ilişkin konular, Gümrük Müsteşarlığı tarafından düzenlenir.

Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi; bulunduğu ildeki İl Özel İdaresi, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, İl ve İlçe Ticaret Odaları veya İl ve İlçe Ticaret ve Sanayi Odaları ile en az iki İhracatçı Birliği tarafından kurulan ve Sınır Ticaret Merkezi'ni işleten anonim şirkettir.

3. SINIR TİCARETİNİN AMACI VE KAPSAMI

Sınır ticareti, ülkeler arasında gümrük ve kotaların kalktığı günümüz dünyasında sınıra yakın bölgelerin ekonomik kalkınmasına, bölge hakkının sosyal kültürel gelişimine katkıda bulunmaktadır. Dış ticaret işlemlerinde uygulanan bürokratik formalitelerin asgari seviyede olması, sınır ticaretinin önemini artırmaktadır.

Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) temel ilkesi olan en çok kayrılan ülke ilkesinden önemli bir istisna, birbirine komşu ülkelerin sınır ticaretidir.(Vojtech, 2004)

Bu ticaretten amaç, herhangi bir ekonomik birleşmeye gitmeden ortak sınırlara sahip ülkeler arasında belli miktarda malların serbest şekilde geçişini sağlamaktır.(Karluk, 1997, 2007, 2009) Burada sınır ticaretinin en çok kayrılan ülke ilkesini tehlikeye sokmayacak ölçüde olması gerekir. (Md. XXIV, 3a) Mal ticareti için yapılmış bulunan GATT Anlaşması, tek sunum şekli olarak sınır ötesine geçen ürünleri tanımıştır. GATS'de ise farklı hizmet türlerinin sunumunun çeşitli biçimlerini dikkate alan yeni bir tanımlama yapılmış ve hizmet

sunumları dört şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlardan biri de sınır ötesi ticarettir. Bu ticaret, hizmetin bir üye ülkeden diğer bir üye ülkeye gönderilmesi suretiyle sağlanmasıdır.(Tan vd.2008)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinden yapılacak ihracat sayesinde bu illerde sınai ve ticari gelişmenin sağlanması, sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu bölgelere ekonomik canlılık getirilmesi amacıyla sınır ticareti yapılmaktadır. Böylece, özellikle bölgedeki küçük işletmeler hem ticaret yapma hem de sermaye biriktirme yolunda önemli avantaj yakalayabilmektedirler.

Sınır ticaretinden beklenenler, iki ülkenin sınır bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak, bölge insanının refah düzeyini yükseltmek, sınır illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak, dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılarak ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak ve istihdamı artırmaktır. (Kara, 2005, Arslan vd.2007:413-422)

26 Aralık 1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda değişiklik yapılmasına ilişkin 4 Haziran 1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye'de 13 sınır ili ve 6 ülke sınır ticareti kapsamındadır. Bunlar; Artvin/Sarp, Ardahan/Türkgözü-Gürcistan, Iğdır/Dilucu-Nahçıvan, Iğdır/Gürbulak, Ağrı/Gürbulak, Van/Kapıköy, Hakkâri/Esendere-İran, Şırnak/Habur-Irak, Mardin/Nusaybin, Şanlıurfa/Akçakale, Gaziantep/Karkamış, Kilis/Öncüpınar ve Hatay/Cilvegözü-Suriye'dedir. Sınır Ticaret Merkezleri ise İran (Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy, Hakkâri-Esendere) ve Nahçıvan (Iğdır-Dilucu) arasında kurulacaktır. Sınır ticareti yoluyla ithalatı yapılan petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların yüzde 80'i, diğer ürünlerde ise yüzde 60'ı tahsil edilmektedir. (Hanoğlu)

Karar'ın 8'nci maddesi ile sınır ticaretinin suiistimal edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır: "*Sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkarıldığının tespiti halinde, gerçek ve tüzel kişiler adına düzenlenen sınır ticareti belgesi ile daha önce verilmiş uygunluk belgeleri iptal edilir, yeni sınır ticareti belgesi verilmez.*" Sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkartılmaması konusunda gerekli denetim ve kontrol yapma yetkisi ilgili Valiliklere verilmiş olmakla birlikte, bu konuda şimdiye kadar etkin bir denetim yapılamamıştır.

Sınır ticaretine konu olacak eşyanın tespitinde sınır ülkelerin mevzuatları belirleyici olmaktadır. Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca çıkarılan 96/7782 Sayılı Sınır Ticareti Kararı'na İlişkin Tebliğin 12'nci maddesinde hangi ürünlerin sınır ticareti kapsamına girdiği belirlenmiştir: "*İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler sınır ticaretine konu edilemez. İthalat Rejimi Kararı ile İhracat Rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ithali ve ihracı izne bağlı olan maddelerin bu tür ticarete konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür."*

97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 12'nci maddesinde ise ayrıca kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünlerin sınır ticaretine konu olamayacakları hükmü getirilmiştir. Böylece ihracatta; ihracı mevzuatla yasaklanmış olan eşya, ihracı belli bir merciin iznine veya lisansa bağlı eşya, ihracı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonuna tabi eşya sınır ticaretine konu olamaz.

Benzer şekilde ithali yasaklanmış ürünler ile ithali izne bağlı ürünler de ticaret kapsamı dışındadır. İthalatı yasaklanmış ürünler; petrol ve petrol ürünleri, çay, şeker, fındık, antepfıstığı, canlı hayvan ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ile ticaret politikası önlemleri kapsamı (kota, korunma, damping ve sübvansiyona tabi) ürünler, ihracı ve ithali ilgili mevzuatta yasaklanmış ürünlerdir.

İthali izne bağlı ürünler; asetik anhidrit, kokain ve tuzları, müstahzar patlayıcı maddeler, fitiller, infilak fitilleri, ağız otları veya infilak kapsülleri ateşleyici maddeler, banknot veya benzeri kıymetli evraka mahsus kağıtlar, bilister bakır, bakır döküntü ve hurdaları, alüminyum döküm ve hurdaları, işlenmiş çinko, çinko döküm ve hurdalarından oluşmaktadır.

4. SINIR TİCARETİNİ DÜZENLEYEN MEVZUAT VE TİCARİ SÜREÇ

Sınır ticareti uygulaması günümüzde 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 1 Aralık 2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (RG 15.05.2009) ve bu Karar'da Değişiklik Yapan 2010/393 sayılı Karar) ile 16 Haziran 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin 2009/7 sayılı Tebliğ (RG 16.06.2009) kapsamında yürütülmektedir.

Suriye ile Türkiye'nin beş ili arasında sınır ticareti yapılmaktadır. Bu, diğer dört ülkeye göre Suriye'nin sınır ticareti bakımından önemini ortaya koymaktadır. İstanbul'da 10 Haziran 2010 tarihinde düzenlenen 3. Türk-Arap İşbirliği Forumu çerçevesinde Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Dışişleri Bakanlarının bir araya gelerek imzaladıkları bildiri ile uzun vadeli stratejik ortaklığın geliştirilmesi ve ekonomik entegrasyona doğru ilerlenmesi için Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK) kurulmuştur. (www.hurriyet.com.tr, 27.10.2010)

Böylece sınır ticaretinin ötesinde bölge ülkeleri ile yeni bir düzenlemeye gidilecektir. Taraflar arasında malların ve kişilerin serbest dolaşımını öngören bir serbest ticaret alanı oluşturulmasının ilk adımı atılmış, Yakın Komşular Ekonomik ve Ticaret Ortaklık Konseyi (CNETAC) kurulması kararlaştırılmıştır. Suriye ile olan sınır ticaretinde ortaya çıkan sorunlar bu kapsamda daha kolay çözüme kavuşabilecektir.

Sınır ticaretini yetkili sınır ilinde son iki yıldır yerleşik esnaflar yapabilmektedir. Ticaret yapmak isteyenler İl Ticaret ve Sanayi Odası'na başvuracaklardır. Bu konuda karar organı; İl Değerlendirme Komisyonu'dur. Komisyon'un başkanı il valisidir, 8 üyelidir ve oybirliğiyle karar almaktadır. Üyeleri; İl Emniyet/Jandarma Teşkilatı, Gümrük Müdürü, İl Tarım Müdürü, İl Sanayi Müdürü, İl Ticaret Odası, Defterdar, Esnaf Odaları Birliğidir. Uygun görüşü çerçevesinde sınır ticaretine ilişkin belgeler düzenlenmektedir. Sekreteryası, İl Ticaret ve Sanayi Odası'dır.

Sınır ticareti için Valilik tarafından düzenlenen Sınır Ticareti Belgesi, ithalat için ise İl Ticaret ve Sanayi Odası tarafından verilen İthalat Uygunluk Belgesi gereklidir. Her iki belge için başvuru makamı Komisyon Sekretaryası'dır. Belgelenin düzenlenebilmesi için Değerlendirme Komisyonunun uygun görüşü şarttır.

Sınır ticaretinde miktar kotası (geleneksel ürün ve miktar tespiti) ve değer limiti (ülke bazında 100 milyon dolar: 50 milyon dolar tarım ve 50 milyon dolar sanayi) önemlidir. Değer limitinde; bir ürün için düzenlenecek ithalat uygunluk belgesinin toplam değeri ilgili sektörel değer limitin yüzde 5'ini geçemez. Değer limiti, bir ülkeye sınırı bulunan ilgili illere nüfuslarına göre paylaştırılmaktadır.

5. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDA SERBEST TİCARET ALANI TESİS EDEN ORTAKLIK ANLAŞMASI VE SINIR TİCARETİNE ETKİSİ

Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, 22 Aralık 2004 tarihinde Şam'da imzalanmış, 6 Kasım 2006 tarihli Resmi Gazetenin mükerrer sayısında (2800 sayfa) yayımlanmış ve 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ***Anlaşma'nın amacı;*** Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması, uygun rekabet koşullarının yaratılması ve tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Anlaşma, sanayi ürünleri ile bir kısım tarım ürününde pazara giriş kolaylıkları sağlamaktadır.

Suriye'ye ihracatında önemli yer tutan işlenmiş petrol ürünleri, demir çelikten mamul ürünler ve bazı tekstil ürünlerinin de içinde yer aldığı ihracat kalemlerinin yaklaşık yüzde 15'inin gümrük vergileri hemen, yaklaşık yüzde 25'inin gümrük vergileri ise 3'ncü yılın sonunda sıfırlanacaktır. Suriye ise, Türkiye kaynaklı sanayi ürünlerinin ithalinde uygulanmakta olan gümrük vergilerini, bir kısım ürünler için Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, farklı gruplara bölünmüş diğer ürünler için ise 3 ile 12 yıl arasında değişen indirim takvimi kapsamında sıfırlayacaktır. İndirim takvimi, AB-Suriye Ortaklık Anlaşması metni ile paraleldir.

Tarım ürünleri ticaretine ilişkin olarak ise tarafların hassasiyetleri de dikkate alınarak bir dizi üründe karşılıklı vergi indirim ve muafiyetleri olacaktır. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, Suriye Türkiye'ye uyguladığı ithalat yasaklarını ve kısıtlamalarını kaldırmıştır. Anlaşmanın II sayılı ekinde bulunan ürünlerde, yüzde 1, 1.5, 1.7, 3 ve 3.5 oranlarındaki bütün vergiler, anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle kaldırılmıştır. Diğer ürünler de ise vergiler 12 yılda sıfırlanacaktır.

Anlaşmaya göre Suriye, bazı balıklar, peynirler, meyveler, kabuklu-kabuksuz fındık, kestane, arpa, ayçiçeği tohumu yağı, margarin, şekerli ürünler, makarna, reçel, ekmek ürünleri, su ve çorbalar ithalatında kota kapsamında sıfır vergi uygulayacaktır. Türkiye de, Suriye'den bazı çiçekler, soğanlar, üzüm, kiraz, şeftali, baharat, elma suları, bazı şaraplar, zeytin küspesi ve zeytinyağı üretiminden kalan atıkların ithalatında tarife kontenjanı kapsamında gümrükleri kaldırmıştır.

Türkiye ile Suriye arasında en geç 12 yıl içinde bir serbest ticaret alanının yaratılması, sınır ticaretini anlamsız hale getirecektir. Çünkü, taraflar arasında bir serbest ticaret alanının oluşturulması, sınır ticareti yapılmasının avantajlarını tamamen ortadan kaldıracaktır.

Dünya uygulamasında GATT/WTO kuralları gereğince aralarında serbest ticaret alanı yaratmış bu ülkeler arasında sınır ticareti şeklinde ayrıcalıklı bir gümrük rejimi yoktur. Dünyanın en başarılı serbest ticaret bölgeleri (alanı) olan EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi) ile LAFTA (Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) yaratıldıktan sonra tüm ayrıcalıklı ticaret düzenlemeleri ortadan kalkmıştır.

Ayrıca, 2019 yılına kadar (2007+12) Türkiye Avrupa Birliğine tam üye olması durumunda da, sınır ticareti uygulamasına son verilecektir. Türkiye konusunda çok sayıda çalışmaya imza atan İsviçre Merkezli Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü öğretim üyesi Ekonomi Profesörü Richard S. Baldwin, Türkiye'nin AB yolculuğu konusunda mesajlar vererek, bunun 10-15 yıl içinde gerçekleşebileceğini söylemiştir. Türkiye AB üyesi olursa sınır ticareti uygulaması hukuken de geçerliliğini yitirecektir.

6. SINIR TİCARETİNDE İTHALAT VE İHRACAT SÜRECİ

Sınır ticareti, istisnai bir gümrük rejimidir. (Karluk, 2009) Bu rejim kapsamında ithalat yapabilmek için bazı temel şartların yerine getirilmesi gerekir. Esnaf ve tacir öncelikle ilgili sınır ilinde en az iki yıl yerleşik olmalıdır. Sınır Ticaret Belgesi (STB) için İl Ticaret ve Sanayi Odasına müracaat edilir. Değerlendirme Komisyonunun uygun kararı çerçevesinde Valilikçe STB düzenlenir. STB alınmasından sonra İthalat Uygunluk Belgesi için yine Komisyon Sekretaryasına (İl Ticaret ve Sanayi Odası) başvurulur.

Sekretarya, başvuruyu 5 işgünü içinde İl Değerlendirme Komisyonuna sunar. Komisyon, 10 işgünü içinde talebi değerlendirip sonuçlandırır. Komisyon, kota kapsamındaki ürün tahsisatı için oybirliğiyle karar alır.

Komisyonun uygun gördüğü ürüne ait İthalat Uygunluk Belgesi Sekretarya tarafından düzenlenir. Bir esnaf/tacirin ayda en fazla 50.000 dolar değerinde ithalat hakkı bulunmaktadır.

İthalat Uygunluk Belgesinin bir örneği firmaya/esnafa verilir, diğeri ise ilgili gümrüğe gönderilir. İthalat Uygunluk Belgesi ibraz edilerek ilgili ürün esnaf/tacir tarafından gümrükten çekilir. Bir ürün için düzenlenen İthalat Uygunluk Belgesinin süresi hiçbir şekilde uzatılamaz. İthal edilen ürünün komşu ülke menşeli olması şarttır. Gümrük İdaresi ithalat işlemleri sırasında menşe şahadetnamesini aramaktadır.

Sınır ticaretinde ihracat süreci için, öncelikle sınır ticareti belgesi sahibi olunması gerekmektedir Sonra ihracat için doğrudan İhracatçı Birliklerine başvurulması yeterlidir. İhracatçı Birliği tarafından gümrük beyannamesi onaylanır ve yetkili gümrük kapısından ürün çıkışı (ihracat) yapılır. İhraç edilen malın Türk menşeli olması şarttır. Transit ticaret mümkün değildir.

Sınır ticareti yoğun olarak İran'la yürümektedir. İkili ticaret ülkemiz lehine ihracat ağırlıklıdır. 2009 yılında sınır ticareti kapsamındaki toplam 180 milyon dolarlık ihracatın 170 milyon dolarlık kısmı Ağrı, Van ve Hakkari illerimizden İran'a yapılırken, yaklaşık 1,7 milyon dolarlık ithalatın ise yine 1,6 milyon dolarlık bölümü İran'dan gerçekleştirilmiştir.

İhracatımız sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. İthalat ise yaş meyve sebzeden meydana gelmektedir. Suriye ile ticaret ise, Hatay ve Mardin illerimizden olmak üzere, 1 milyon doların altında gerçekleşmiştir. 2009 yılında 750 bin dolarlık ihracata karşılık yaklaşık 75 bin dolar seviyesinde ithalat yapılmıştır.

Sınır ticaretinde yıllık kota tahsisinde iki alternatif vardır. Miktar Kotası: Miktar bazında ürün tahsisatı (Valilik talepleri esas alınmaktadır) İthalat Değer Limiti: Bir komşu ülkeden yıllık toplam 100 milyon dolar değere kadar ürün (50 milyon dolar tarım + 50 milyon dolar sanayi) ithalatı için il bazında yapılacak değersel tahsisat. Bir ürünün toplam ithalat değeri toplam sektörel limitin yüzde 5'ini geçemeyecektir. Mesela İran'dan toplam karpuz ithalatı yılda toplam 2,5 milyon doları aşmayacaktır.

Kota tahsisinde dikkate alınan kriterler vardır. Sınır ticaretine konu olan ürünler Gümrük vergisinden muaftır. KDV ve ÖTV'nin tamamı tahsil edilmektedir. İthalat, il ihtiyacı kapsamında belirlenen yıllık kotalar ya da ithalat değer limitleri içinde yapılmaktadır. İlgili Valiliklerin talep ettiği ürünler, Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yapılan ortak çalışmada değerlendirilmekte ve nihai kotalar belirlenmektedir.

İthalat kotalarının tespitinde; yerli üretimin zarar görmemesi, tarımsal ve sanayi sektöründen sorumlu kuruluşların ürün politikaları ve destekleme alımları ile ithalatta korunma uygulamaları ile ithalatta haksız rekabetin önlenmesi gibi kriterler dikkate alınmaktadır.

Kota tahsisinde, bölge halkının temel ihtiyacının karşılanmasını sağlayacak ürün ve miktarların belirlenmesine çaba gösterilmektedir. İthal edilecek ürünün komşu ülke menşeli olması esastır. Tarımsal ve sınai üretimi yok denecek kadar az olan komşu ülkeler üzerinden uzak doğu menşeli ürünlerin sınır ticareti yoluyla Türkiye'ye girme riski daima bulunmaktadır.

İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ürünler ile dış ticaret politikası önlemleri kapsamındaki (kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi) ürünler sınır ticaretine konu edilmeyecektir. Sınır ticareti yoluyla ithalatı yasaklanmış ürünler; petrol ve petrol ürünleri, çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleridir.

7. SINIR TİCARETİNE GETİRİLEN ENGELLER

Sınır ticaretinin gelişmesinin önünde çok sayıda engel bulunmaktadır. Bu engeller giderilmediği sürece, Türkiye'de sınır ticaretinin gelişmesi mümkün değildir. Bunların başında, her yıl İl Değerlendirme Komisyonunca tespit edilerek il ihtiyacı kapsamında hazırlanan ve Valilik tarafından Dış Ticaret Müsteşarlığına (İhracat Genel Müdürlüğü) bildirilen Yıllık Ürün Talep Listelerinin Müsteşarlık tarafından önemli ölçüde kısıtlanması gelmektedir. Ürün sayısı ve miktarları azaltıldıkça sınır ticareti için gerekli ekonomik ortam yok olmaktadır.

Komşu ülkeler arasında sadece İran sınır ticaretine olumlu ve istekli yaklaşmıştır. Belirli aralıklarla İran'la sınır ticaretine ilişkin değerlendirme toplantıları yapılmaktadır. Komşu ülkelerden Türkiye'ye ihracat yapma potansiyeli bulunan tek ülke İran'dır. Bu ürünler ağırlıklı yaş meyve sebzedir.

Gürcistan ve Suriye ile geçmiş yıllarda yapılan müzakerelerde ise, iki ülke arasındaki gümrük hatlarında STM kurulması kararlaştırılmıştır. Her iki ülke de, Serbest Ticaret Anlaşmasına öncelik vermiştir. Irak'ın içinde bulunduğu durum sebebiyle bu ülkeyle sınır ticareti gündeme gelmemektedir.

Esasında son on yıldır yürütülen komşu ve çevre ülkelerle ticaretin geliştirilmesi stratejisi çerçevesinde, mikro bir düzenleme olan sınır ticaretine ihtiyaç kalmadığını açıklamak mümkündür. İkili ilişkilerin gelişmesiyle birlikte genel kurallar ve anlaşmalar komşu ülkelerle ticareti kolaylaşmıştır.

Sınır ticareti kısıtlı olduğundan ithal edilen ürün için dar bir pazar oluşturmaktadır. Bölge tüccarı ise daha fazla miktarda ticaret yapabilmek, satış ve karını artırabilmek için ithal edilen ürünün tüm Türkiye'de dolaşımına imkan sağlanmasını talep etmektedir. Böyle bir talebin, yerli üretimin korunması, ithalatta haksız rekabetin önlenmesi ve uluslararası yükümlüklerimiz (AB Gümrük Birliği ve WTO) dikkate alındığında, karşılanması mümkün değildir.

Suriye, İran, Irak, Gürcistan'da serbest piyasa koşullarının yerleşmesiyle birlikte sınır ülkeleriyle ticari ilişkilerin daha kolay ve hızlı yürüyeceği açıktır. Gürcistan ve Suriye ile geçmiş yıllarda yapılan müzakerelerde, iki ülke arasındaki gümrük hatlarında sınır ticaret merkezlerinin kurulması konusunda anlaşma sağlanamamıştır. Her iki ülke de, serbest ticaret anlaşmasına öncelik vermiştir. (Öztürk, 2006)

8. KİLİS İLİNDE SINIR TİCARETİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Kilis ili, Suriye ile sınır ticaretinin yapıldığı önemli bir sınır kapısıdır. Sınır ticareti 27 Mayıs 1997 tarihinden bu yana Suriye ile yapılmaktadır. Ancak, 22 Haziran 1999 tarihinden itibaren sınır ticareti yoluyla İl Değerlendirme Kurulunca hiçbir özel veya tüzel kişiliğe hiçbir ürün veya mal için sınır ticareti uygunluk belgesi verilmediği için sınır ticareti fiilen durmuştur. Kilis, sınır ticareti açısından önemli bir il olmasına rağmen, bu imkândan yararlanamamıştır.

2010 yıllında Kilis'ten hiçbir firma Sınır Ticareti Belgesi almak için başvurmamıştır. Çünkü ithalat kotasını oluşturan sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek ürün sayısı ve miktarları çok az, ithalat değer limitleri çok düşük miktarlarda belirlenmiş, sınır ticareti Suriye ile bir anlaşmaya dayandırılmadan tek taraflı uygulanmaya çalışılmıştır.

Tablo: 1 2009 Yılı Kilis İli Tarım Ürünleri İthalat Kotası

Sıra	Ürün	GTİP	Dönemi
1	Arpa	1003.00.90.00.19	
2	Ayçiçeği Çekirdeği (Çerezlik)	1206.00.99.00.11	
3	Buğday (Ekmeklik)	1001.90.99.00.11	
4	Domates	0702.00.00.00.00	
5	Kahve	0901.11.00	
6	Kanolayağı	1516.20.95.00.11	
7	Karabiber	0904.12.00.00.00	
8	Karpuz Çekirdeği (Çerezlik)	1209.99.99.90.12	
9	Kebere	0709.90.40.00.00	
10	Mercimek (Yeşil)	0713.40.00.00.12	15 Ekim-1 Mayıs
11	Nişasta	1108.11	
12	Nohut (Garbanzos)	0713.20	15 Ekim-1 Temmuz
13	Pamukyağı	1512.21.10.00.00	
14	Pirinç	1006.30.94 1006.3048	
15	Sitrik Asit (Limon Tuzu)	2918.14	
16	Soğan (Taze)	0703.10.19.00.12	
17	Soğan (Kuru)	0703.10.19.00.11	

Kaynak: Kilis Ticaret ve Sanayi Odası

Tablo: 2 2009 Yılı Kilis İli Sanayi Ürünleri İthalat Kotası

Sıra	Ürün	GTİP
1	Fırça (Plastik)	9603
2	Hasır	4601.91.90
3	Kablo (Elektrik)	8544
4	Odun (Yakmaya Mahsus)	4401/ 4403/ 4407
5	Paspas (Plastik)	9603
6	Sıhhi Tesisat	3917
7	Süpürge (Plastik)	9603
8	Yer Silgisi (Plastik)	9603.90.91.90

Kaynak: Kilis Ticaret ve Sanayi Odası

Tablo: 3 2009 Yılı İthalat Değer Limiti (*)

İthalat Değer Limiti (Suriye)	Sanayi Ürünleri (Bin ABD doları)	Tarım Ürünleri (Bin ABD doları)
Kilis	1.050	450

Kaynak: Kilis Ticaret ve Sanayi Odası

(*) Sanayi ürünlerinde yıllık her bir ürün için 1.050 ABD doları, Tarım ürünlerinde ise yıllık her bir ürün için 450 ABD doları ithalat yapılabilecektir.

Tablo: 4 2010 Yılı Kilis İli İthalat Kotaları

Sıra	Ürün	GTİP	Birim	Miktar	Dönemi
1	Arpa	1003.00.90.00.19	TON	1.000	
2	Ayçiçeği Çekirdeği (Çerezlik)	12.06.00.99	TON	310	
3	Buğday(Ekmeklik)	1001.90.99.00.11	TON	2.000	
4	Kahve	0901.11.00	TON	3	
5	Karabiber	0904.12.00.00.00	TON	1	
6	Karpuz Çekirdeği (Çerezlik)	1209.99.99.90.12	TON	3	
7	Kebere	0709.90.40.00.00	TON	10	
8	Kimyon	0909.30.00.00.11	TON	1	
9	Kırmızı Biber	0904.20.90.00.11	TON	50	
10	Nohut	0713.20.00.00.19	TON	200	15 Ekim-01 Temmuz
11	Pirinç	1006.30.94 1006.30.48	TON	200	
12	Prina (Zeytin Küspesi)	2306.90.11 2306.90.19	TON	300	
13	Sarımsak	0703.20.00.00.12	TON	5	
14	Soğan (Kuru)	0703.10.19.00.11	TON	50	
15	Susam (Kabuklu)	1207.40.90.00.11	TON	1.000	

Kaynak: Kilis Ticaret ve Sanayi Odası

2010 yılında ithalat kotası verilen ürünlerin tamamı tarım ürünlerinden oluşmuştur. 2010 yılı için tespit edilen ürünler içerisinde sanayi ürünü bulunmamaktadır. Ayrıca ithalat kotalarında birim ve miktar belirtildiğinden dolayı 2010 yılı için ithalat değer limiti tespit edilmemiştir. 2010 yılı kotaları içerisinde kahve 3 ton, karabiber 1 ton, karpuz çekirdeği 3 ton, kimyon 1 ton, sarımsak 5 ton, kebere 10 ton, soğan 50 ton, kırmızıbiber 50 ton gibi çok düşük tonajlarda kotalar verildiği görülmektedir.

Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin (İhracat:2009/7) Tebliğin 10'ncu maddesi 10'ncu bendinde *"İl değerlendirme Kurulunca İthalat Kotası veya ithalat Değer Limiti kapsamında yapılacak tahsislerde mümkün olduğu kadar çok sayıda esnaf ve tacirin faydalanması esas alınmasına"* ilişkin hüküm bulunmaktadır. Buna göre 1 ton, 3 ton, hatta 50 ton gibi kotası bulunan bir ürünün ithal izni için başvuran esnaf ve tacirlere paylaştırılmasında zorluklarla karşılaşılmıştır. (Kilis Ticaret Odası-31.08.2010)

Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin (İhracat:2009/7) sayılı Tebliğin 10'ncu maddesi 11'nci paragrafında, *"İthalat Değer Limiti uygulaması kapsamında, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından yıl içinde her bir ürün için düzenlenmesi uygun görülen İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değeri, ilgili sınır iline tarım ve sanayi ürünleri için tahsis edilen yılık ithalat değer limitinin % 2' sini aşamaz. Bu oran, Dış Ticaret Müsteşarlığı(İhracat Genel Müdürlüğü) tarafından, ilgili kurum ve kuruluşların olumlu görüşlerinin alınması suretiyle, % 5'e kadar yükseltilebilir"* hükmü yer almıştır.

Bu durumda 2009 Yılı için Sanayi veya Tarım Ürünleri İthalat Kotası Listesinde yazılı bir ürün için bir yıl içerisinde düzenlenebilecek azami uygunluk belgesi toplamı, Sanayi ürünlerinden hasır için 1.050.000 X %2 = 21.000 dolar, tarım ürünü arpa için 450.000 X %2 = 9.000 dolardır. Bu değerler Kilis ilinin bir yıl içinde örnekte verilen ürünler için düzenleyebileceği İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değeridir.

İl İthalat Kotası veya İl İthalat değer Limiti'nin esnaf ve tacire dağıtılmasında mümkün olduğunca çok sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi esas alınması gerektiğinden örnekte belirtilen miktarların birçok kişiye paylaştırılması gerekmektedir. Arpa için belirlenen azami ithalat değer limitini 10 kişiye paylaştırılması durumunda bir kişiye verilebilecek azami Uygunluk Belgesi miktarı 900 dolardır. Dar kapsamlı kota listesi ve çok küçük miktarlara verilebilecek Uygunluk Belgeleri ile sınır ticaretinin yapılması mümkün değildir.

Sınır ticareti Kilis'te esnafın en çok ilgisini çeken ticaret dalıdır. Bölge halkı da sınır ticareti uygulamasından çok şey beklemektedir. Sınır ticareti, az yatırımla çok kişiye iş imkânı yaratılabilecek bir alandır. Sınır ticareti uygulamasında esas alınması gereken en önemli nokta, her iki ülkenin de karşılıklı çıkarlarının korunarak sınır ticaretine konu eşya listesinin ve kotaların arttırılması ve sınır ticaretini tek taraflı uygulama yerine iki ülke arasında bir anlaşmaya dayandırılması olmalıdır.

Sınır ticareti yoluyla ithal edilen ürün miktarları ilin ihtiyacını aşmamalı, ürün çeşitleri de ihtiyaca göre artırılmalıdır. Suriye'den sadece ithalat yapılmamalı aynı değerlerde bu ülkeye ihracat da gerçekleştirilmelidir. Sınır ticaretinde ildeki ticari dengeler göz önünde bulundurulmalı, aynı sektörde üretim yapan firmalar aleyhine haksız rekabet ortamına sebebiyet verilmemelidir.

Karşılıklı olarak giriş çıkışlarda yolcu beraberindeki zati eşya nitelindeki mal ve ürünlerin kapsam ve miktarı makul ölçülerde arttırılmalı, Suriye'nin kendi vatandaşlarına uyguladığı dar kapsamlı sıkı denetimden vazgeçirilmesi sağlanmalıdır. Türkiye'nin Suriye vatandaşlarına uyguladığı kolaylıkların bu ülke tarafından Türk vatandaşlarına da gösterilmesi yönünde gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

Kilis ilinin ihtiyacı olarak belirlenen ürünlerin kapsamı genişletilmeli, sanayi ürünleri ile halı, battaniye, zeytinyağı gibi ürünlerin ihracatına önem verilmelidir. Yasal olmayan yollardan getirilen ürünlerin özellikle

gıda maddelerinin sınır ticareti kapsamına alınması halinde ürünlerin kontrol altında tutulması sağlanmalıdır. İthalatına izin verilen mal ve ürünlerden uygun olanlara makul ölçülerde yeniden ithal izni verilmelidir.

Sınır ticareti, Sınır Ticaret Merkezi üzerinden yapılmalıdır. Suriye ile karşılıklı olarak gümrük kapılarında tahsis edilecek uygun yerlerde ithal edilen ürünlerin kurulacak olan açık pazarda satışa sunulması, halkın aracısız olarak doğrudan satıcıyla muhatap olması, tüketici ile ithalatçının üçüncü şahıslara ihtiyaç kalmadan aynı ortamda buluşması sağlanmalıdır. Komşu ülkelerle sınır ticaretinin Sınır Ticaret Merkezleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi sonucunda bölge halkının ihtiyaçları kısa sürede sağlanarak bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanına daha ucuz mal sağlanması, dış ticaret hacmi içinde sınır komşularımızın payının artması, kayıt dışı ticaretin asgariye indirilmesi ve istihdamın arttırılması mümkün olacaktır.

Sınır ticaretinin Kilis ekonomisi ve ticari hayatı bakımından büyük önem taşıdığı açıktır. Sınır ticaretinin gerçek anlamda ve karşılıklı olarak gerçekleştirilmesi halinde Kilis ekonomisinin canlanacağı bir gerçektir. Bu ticaret tek yönlü olmamalı, yapılan ithalat kadar ihracatın gerçekleştirilmesi sağlanmalı, bunun için gerekli önlemler zaman geçinilmeden alınmalıdır.

2009 yılından bu yana Kilis ilinden hiçbir firma sınır ticareti kapsamında ithalat veya ihracat yapmamış, sınır ticareti belgesi almak için başvuruda bulunmamıştır. Bunun sebebi, ithalat kotasını oluşturan sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek ürün sayısının ve miktarlarının çok az, ya da ithalat değer limitlerinin çok düşük miktarlarda belirlenmesidir. Her yıl il ihtiyacı kapsamında hazırlanan ve Valilik tarafından Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü'ne bildirilen yıllık ürün talep listeleri Müsteşarlık tarafından önemli ölçüde kısıtlanmakta, böylece sınır ticareti uygulanamaz hale gelmektedir.

Aynı ürünün kotasından mümkün olduğu kadar çok sayıda esnafın yararlanması için kotaların bir sistematiğe göre dağıtılması gerekmektedir. Bu durumda 1 veya 2 ton kotası bulunan ürün için verilebilecek izin 50-100 kg.dır. İthal kotası 10 olan bir ürün için bu rakam en az 1 ton olmalıdır.

2009 yılı için verilen sanayi ürünleri ithalat kotası listesinde sınır ticaretine konu olan 8 çeşit sanayi ürünü bulunmaktadır. Bunun 4'ü 9603 pozisyona ait plastik ürünleridir. Geriye kalan 4 ürün ise hasır, elektrik kablosu, yakmaya mahsus odun ve sıhhi tesisat malzemesinden oluşmaktadır. Tarım ürünleri ithalat kotası listesinde ise 17 çeşit ürün vardır.

2009 yılı ithalat kotası listelerinde ithaline izin verilecek miktar (kota) belirtilmemiştir. Ancak bunun yerine hem sanayi ürünleri ithalatı için, hem de tarım ürünleri ithalatı için ithalat değer limiti belirlenmiştir. Buna göre; 2009 yılı için tespit edilen Sanayi Ürünü İthalat Değer Limiti 1.050.000 dolar, 2009 yılı için tespit edilen Tarım Ürünleri İthalat Değer Limiti 450.000 dolardır. Bu değerler çok yetersizdir.

Arpa için belirlenen azami ithalat değer limitini 10 kişiye paylaştırılması halinde bir kişiye verilebilecek azami uygunluk belgesi miktarı 900 dolardır. Dar kapsamlı kota listesi ve çok küçük miktarlara verilebilecek Uygunluk Belgeleri ile sınır ticaretinin yapılması mümkün görülmemektedir.

9. SONUÇ

Sınır ticareti uygulamasında esas alınması gereken en önemli nokta, kapsam içerisindeki ülkelerin karşılıklı çıkarlarının korunarak sınır ticaretine konu eşya listesinin ve kotaların arttırılması ile sınır ticaretini tek taraflı uygulama yerine, iki ülke arasında bir anlaşmaya dayandırılması olmalıdır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kalkındırılması Cumhuriyet hükümetlerinin hedefi olmuştur. Ancak, gerek iklim koşullarının olumsuzluğu, gerekse coğrafi yapının şartları bölgenin kalkınmasını zorlaştırmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik çeşitli teşvik paketleri açıklanmasına rağmen, bölgenin olumsuz şartları ve yıllardır süren güvenlik sorunu özel sektörün bölgeye yatırım yapmasını engellemiştir. İnsanların temel geçim kaynağı olan hayvancılık da tükenmek üzeredir. Bu durumda alternatif bir kalkınma modeli olarak sınır ticaretinin önemi artmaktadır.

Sınır ticareti için uygulanan vergi ve fon indirimleri, vergisini tam olarak ödeyen küçük işletmelerin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmamalı, vergi kaybına ve haksız rekabete ortam hazırlamamalıdır. İthal edilen ürünlerin kalite ve standart gibi uluslararası normlara uygunluğu denetlenmeli, yerli üretimin olumsuz etkilenmesine ortam hazırlanmamalı, gıda maddelerinin Türk Gıda Kodeksine uygun olup olmadığı araştırılmalı, hangi ad altında olursa olsun ithal edilen çay ve benzeri gıda maddeleri sağlık denetiminden geçirilmelidir.

Türkiye ve Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Taraflar arasında en geç 12 yıl içinde bir serbest ticaret alanının yaratılması, sınır ticareti yapılmasının avantajlarını ortadan kaldıracaktır.

Türkiye, 2019 yılına kadar (2007+12) Avrupa Birliğine tam üye olursa, taraflar arasında sınır ticareti uygulaması olmayacaktır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre en geç Cumhuriyetin 100'ncü kuruluş yılında Türkiye AB üyesi olabilecektir. Türkiye konusunda çok sayıda çalışmaya imza atan İsviçre Merkezli Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü öğretim üyesi Ekonomi Profesörü Richard S. Baldwin ise, bunun 10-15 yıl içinde gerçekleşebileceğini açıklamıştır. Bu, iyimser bir tahmin olsa da, Türkiye'nin AB üyesi olması sınır ticaretine son verecektir.

Türkiye, AB üyesi olmadan sınır ticaretinin imkânlarından yararlanarak bölge halkının refahının artırılması amacıyla sınır ticaretini bir araç olarak kullanmalıdır. Bunun için, kaçakçılık ve diğer yasa dışı uygulamalara yol açmamak için Kilis ilinde bir sınır ticaret merkezi kurulmalı, sınır ticareti ile bölgeye giren ürünlere uygulanan kota ve diğer kısıtlamalar ortadan kaldırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Bagwell, K. and R.W. Staiger (1997), "Reciprocal Trade Liberalization", **Journal of International Economics**, Volume 42, Issues 1-2, February 1997, s. 91-123;

Güllülü Uğur ve diğerleri (2006), Gürbulak Dilucu ve Türközü Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapılardan Gerçekleştirilen Ticaretin Boyutu ile İlgili Bilgi Düşünce ve Tutum Araştırması, Atatürk Üniversitesi Araştırma Projesi, Erzurum, 2006, s. 2.

Seçen Şinasi (1993), "Dünyada ve Ülkemizde Sınır ve Kıyı Ticareti," Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı 47, Eylül 1993/318, Ankara.

Benli Ayşe Oya (2004), **Komşu ve Yakın Pazarlar, Dış Ticaret Güncel,** İGEME Yayınları, Ankara;

http://www.internethaber.com/van-sinir-ticaret-merkezi-acildi 305557h.htm#ixzz13ekBAsfw)

Brettl Vojtech (2004), "Free Mobility of Goods, Price Dispersion And Border Effect", Charles University of Prague, Institute of Economic Studies, 2003/2004. Master tezi.

Bkn:Karluk S. Rıdvan (1997), **Dünya Ticaret Örgütü**, TOBB, ICC Yayını, Ankara.

Karluk S. Rıdvan (2007), **Uluslararası Kuruluşlar,** 6. Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul,

Karluk S. Rıdvan (2009), **Uluslararası Ekonomi,** 9 Baskı, Beta Basım A. Ş., İstanbul, s.435-470

Arslan İbrahim ve Hakkı M.Ay (2007),"Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar," KMU İİBD Dergisi, Yıl:9 Sayı:13 Aralık/2007, s.413-422;

Tan Mustafa ve Fuat Altundal (2008), **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu,** İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul

Kara Mehmet (2005), "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı:3, İzmir;

Hanoğlu Halit, "Sınır Ticaret Merkezleri", **Gümrük Dünyası**, Sayı: 40

Resmi Gazete, 15 Mayıs 2009.

Resmi Gazete, 16 Haziran 2009.

Hürriyet, 27 Ekim 2010. (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14985312.asp)

Karluk S. Rıdvan (2009), Türkiye Ekonomisi, 12. Baskı, Beta Basım A. Ş., İstanbul, s.499-527.

Öztürk Nurettin (2006), "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Zonguldak.

Kilis Ticaret ve Sanayi Odası, Sınır Ticaretinde Sorunlar, Kilis, 31.08.2010.

Krugman Paul (1991), "The Move Toward Free Trade Zones," Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, November, s. 5-25

Sınır Ticareti Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar-2003/5408. (10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazete)

Arslan İbrahim ve Hakkı M.Ay (2007),"Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar," KMU İİBD Dergisi, Yıl:9 Sayı:13 Aralık/2007, s.413-422;

Orhan Osman Z. (2000), Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayın No:27, İstanbul;

Tekin Rıfat B. (2005), Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi, İTO Yayın No: 34, İstanbul. T

http://www.basbakanlik.gov.tr

http://www.mfa.gov.tr

http://www.gib.gov.tr

http://www.musavirlikler.gov.tr

http://www.ardahan.gov.tr

http://www.gumrukkontrolor.org.tr

http://www.pamukkale.edu.tr

http://www.tim.org.tr

http://www.canambta.org

http://www.kilis.gov.tr

http://www.gaziantep.gov.tr

http://www.dtm.gov.tr

http://www.wto.org .

http://www.igeme.org.tr

http://online.wsj.com/article/SB123808014186248481.html. Erişim: 26.04.2010.

http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/DOHAGELISME.htm. Erişim: 09.09.2010.

http://www.hazine.gov.tr/gats/gatsgenelbilgi.htm. Erişim: 16.01.2010.

http://www.dtm.gov.tr/anl. Erişim: 07.08.2010.

http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/MALTICARETANL.htm. Erişim: 15.09.2009

http://www.canambta.org/Documents/WASHCONSUM2009.doc. (Can/Am Border Trade Alliance, Sept. 20-22, 2009 Washington, D.C. Conference Summary), Erişim: 11.10.2010.

http://europa.eu.int/comm/trade/issues/sectoral/services/wto_nego/index_en.htm. Erişim:12.09.2010.

SINIR KAPILARININ GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ KAPSAMINDA HABUR SINIR KAPISI

İbrahim Halil Sugözü*
Melike Atay**

Özet

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan sınır kapılarının Türkiye'nin dış ticareti açısından önemi oldukça büyüktür. Şırnak ilinde bulunan Habur Sınır Kapısı, dış ticaret rakamları açısından Türkiye'nin en önemli sınır kapısıdır. Ancak başta Şırnak olmak üzere, Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu ticaretten yeterince faydalanamamıştır. Geri kalmış olan bölgenin diğer bölgelerle kalkınmışlık farkını gidermesinde geçici bir tedbir niteliğinde olan sınır ticareti ise motorin ticaretinin yasaklanması ile son yıllarda durma noktasına gelmiştir. Bölgede altyapının tamamlanmamış olması, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklığı ve yıllardır süren güvenlik sorunları bölgenin kalkınması önündeki temel engelleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin sınır ticaretinde stratejik öneme sahip olan Habur Sınır Kapısı'nın Türkiye ekonomisine katkıları dış ticaret açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Habur Sınır Kapısı, Dış Ticaret, Sınır Ticareti, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Şırnak

Habur Border Gate within the Effect of Border Gates on Southeast Anatolian Region's Economy

Abstract

The Border Gates located in the Southeastern Anatolia Region have a strong importance in the sense of Turkey's foreign trade. Habur border gate in Şırnak city is the most important border gate of Turkey in terms of the foreign trade numbers. However, Southeastern Anatolia Region, particularly Şırnak, couldn't take advantage of it. Border trade which has the characteristics of temporary precaution to remove the development differences of the undeveloped region from the other regions has come to a standstill due to the banning of diesel fuel trade. Incomplete infrastructure works in region, inadequate production factors, distance of the region to the industrialized regions and continuous security problems are the main problems preventing the development of the region. In this study, contributions of Habur border gate, which has a strategic importance in Turkey's border trade, to the Turkey's economy in the sense of foreign trade will be examined.

Keywords: Habur Border Gate, Foreign Trade, Border Trade, Southeastern Anatolia Region, Şırnak

1. Giriş

Ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde dış ticaretin etkisi önemlidir. Aynı zamanda dış ticaretin de ilişkilerin gelişmesinde etkisinin olması zincirleme bir etki doğurmaktadır. Bu etkinin olumlu olması ülke ekonomisi için önemli kazançlara neden olmaktadır. Eğer doğru strateji uygulanırsa bu kazançtan sınır kapılarını içerisine alan bölgeler de faydalanabilecektir.

Türkiye'nin sınır kapılarından ticari anlamda en fazla büyüklüğe sahip olanı Habur Sınır Kapısı'dır. Irak'a açılan bu sınır kapısından 2009 yılında 5 Milyar Dolar'ın üzerinde bir ihracat yapılmıştır. Ancak sınır kapısını sınırları içerisine alan Şırnak ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yapılan bu ticaretten doğan kazançtan istediğini elde edememiştir. Bunun en önemli sebebi bölgenin kalkınamamış olması dolayısıyla dış ticaret hacminin düşüklüğüdür.

Sınır kapısına yakın bölgelerin bu kapılardan faydalanmalarının bir başka yöntemi de sınır ticaretidir. Sınır ticareti, dış ticaretin bir türü olarak özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bölgesel geri kalmışlığını ortadan kaldırmak ve diğer bölgelerle gelişmişlik farkını gidermek için tatbik edilen çözümlerden biridir. Bu geçici çözüm, başlangıçta bölge için bir kazanç kapısı olmuş fakat sonrasında gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmış ve bölgede yakıt zenginleri meydana getirmiştir. Sonrasında motorin devlet eliyle alınmış, burada da kayıt dışı ekonomi önlemek istenirken uygulanan yanlış yönetim anlayışı ile yeni bir kayıt dışı ekonomi ortaya çıkmıştır. Ardından motorin ticareti yasaklanmış, sınır ticaret merkezleri kurulmuş neticesinde bu fırsat da yavaş yavaş ortadan kalkma noktasına gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin sınır ticaretinde stratejik öneme sahip olan Habur Sınır Kapısı'nın Türkiye ekonomisine katkıları dış ticaret açısından incelenecektir. Belirtilen amaçlar çerçevesinde çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dış ticaret ve Türkiye'de dış ticaretin gelişimine dair literatür taraması yapılacak; ikinci bölümde Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi, ekonomik etkileri ve mevcut durumu ele alınacak; üçüncü bölümde ise Habur Sınır Kapısı'nın bölge ve Türkiye ekonomisine katkısı ve Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaretin gelişmesindeki rolü araştırılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ihsugozu@sirnak.edu.tr
** Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, matay@sirnak.edu.tr

2. Dış Ticaret ve Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimine Dair Literatür Taraması

Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar Türkiye'nin dış ticareti dönemlerin ekonomik, siyasi, askeri, sosyal yapısı ile dünya ekonomik konjonktürüne de bağlı olarak değişmiştir. Türkiye'de uygulanan dış ticaret ve koruma politika dönemlerini; Cumhuriyet'in kuruluş yılları dönemi (1923-1929); devletçi ekonomi politikaları dönemi (1930-1949); kısmen liberal dönem (1950-1962); kalkınma planları dönemi (1963-1980); 1980 sonrası dışa açılma dönemi ve Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde dış ticaretinde önemli düzenlemeler yaptığı 1995 sonrası dönem şeklinde incelenebilir (Seymen, 2000, s.226).

1923-1929 Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye iktisadi hayatın düzenlenmesi, yerli sanayinin kurulması ve geliştirilmesine dönük çalışmalar yürütmüştür. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde yerli sanayinin korunmasına yönelik kararlar alınmış ancak 1916 yılında Lozan Ticaret Anlaşması ile gümrük tarifesinin 5 yıl daha uzatılmasıyla bu kararlar uygulamaya konulamamış ve zorunlu bir serbest ticaret uygulanmıştır. İki büyük dünya olayının (Büyük Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı) yaşandığı 1923-1945 yılları arasında, Türkiye önemli ölçüde ekonomik gelişme kaydetmiştir (Kazgan, 2009, s.73). 1924-1929 yılları arasında ekonomi dış ticaret açığı vermiştir.

1930-1950 Devletçi Ekonomi Politikaları döneminde, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla 1933-1938 yılları arasında Türkiye'de planlı döneme geçilmiştir. Planlı dönem, ithal ikamesine ve iç pazarı korumaya yönelik önlemleri içeren dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme politikası izlenmiştir.

1963-1980 Planlı Kalkınma döneminde 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de planlı ekonomi modeli benimsenmiş ve ithal ikamesi ile sanayileşme stratejisi kalkınma planları ile uygulanmaya başlanmıştır. İlk dört beş yıllık kalkınma planlarının ortak amacı sanayileşmeye öncelik vererek büyümeyi gerçekleştirmektir.

1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye geleneksel içe dönük sanayileşme stratejisinden 24 Ocak 1980 kararları ile istikrar önlemlerini yürürlüğe koyarak yeni bir dönemi başlatmıştır. 1980 sonrası dışa açılma döneminde ekonomi politikasında köklü bir değişime yol açan 24 Ocak Kararları ile merkezden yönetim yerine piyasa mekanizmasına ağırlık verilmiş ve ihracata dayalı kalkınma stratejisi benimsenmiştir.

1995 sonrası dönem uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının arttığı, uygulama ve mevzuat düzenlemelerinin uluslararası normlar dikkate alınarak yapıldığı, uygulamalarda şeffaflık ilkesinin ön plana çıktığı yani küreselleşme kavramının dış ticaret açısından daha fazla hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde dış ticaret politikası, 1995 yılında yürürlüğe giren WTO Kuruluş Anlaşması ve 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşmasına göre şekillenmiştir.

Genel olarak, Türkiye'de 1980 öncesi dönemde ithalat ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinde miktar kısıtlaması aracı kullanılmıştır. Bu dönemde kurun aşırı değerlenmesiyle ithal talebini kontrol altına almak ve yerli sanayiyi korumak için ithalat kota ve yasakları ile yüksek oranlı tarife araçları da kullanılmıştır. Türkiye 1980 sonrası dönemde ise, 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açık büyüme modelini benimsemiş ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisini uygulamaya koymuştur. Bu yeni anlayışla Türkiye yeni pazarlara ihtiyaç duymuş ve tercihli ticaret anlaşmalarına yönelmiştir.

3. Dış Ticarette Sınır Kapılarının Önemi

Sınır ticareti ile Türkiye komşu ülkelerle olan dış ticaretini geliştirme imkanına sahiptir. Sınır ticaretinde genel dış ticaretten farklı olarak bürokratik işlemler bulunmadığı için sınır kapılarından yapılan ticaret önem arz etmektedir. Diğer taraftan genel dış ticarete göre sınır kapılarından yapılan ticarette tarife ve kota indirimlerinin önemli ölçüde gerçekleşmesi bu ticaret türünü daha cazip hale getirmektedir. Ülkeler sınır ticareti ile kendi ürünleri için yeni pazarlar bulmakta ve bu yolla da dış ticaretleri gelişmektedir.

3.1. Sınır Ticareti

Küreselleşme ile bölgesel ekonomik ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bölgesel tercihli ticaret anlaşmaları gibi çeşitli ticaret anlaşmaları taraf ülkeler arasında ticareti artırmak amacıyla yapılmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmalarının bir türü de sınır ticaretidir. Sınır ticaretinin iki önemli avantajı vardır. Bunlardan birincisi, sınır ticareti ile mallar kolay ve ucuza temin edilmektedir. İkincisi ise, sınır ticareti ile barış ve huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güven ortamı oluşturulmaktadır. Başlıca bu iki önemli avantaj için yapılan sınır ticaretinin bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltma ve istihdam yaratma gibi ekonomiye olumlu etkileri vardır. Sınır ticareti ile bölgesel ticaret geliştirilmek suretiyle ülke ekonomilerine önemli yararlar sağlanmaktadır. Sınır ticareti ile bölge halkının malları kolay ve ucuz şekilde temin etmesi ve bölgesel barış ile huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güvenin oluşturulması amaçlanmaktadır. Sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltma, istihdamı artırma ve girişimciliği teşvik etme gibi sosyo-ekonomik katkıları söz konusudur. Sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başlatılmış ve zamanla komşu illeri de kapsamıştır.

Sınır ticareti, bölgenin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla komşu ülkelerle sınırı olan ülkelerin karşılıklı olarak yaptığı özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanmaktadır. Sınır ticareti ülkeler arasında karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. Sınır bölgelerinde yaşayan halk, sınır ticareti ile ihtiyaçlarını daha kolay ve

ucuza temin edebilmektedir (Sugözü ve Atay, 2010, s.1044). Sınır ticareti de farklı şekillerde meydana gelmektedir. Karınca Ticareti ("Karınca Ticareti" kavramını ilk kullanan Prof. Dr. Zekai Özdemir'dir. Argoda sınırda yapılan kaçakçılık olarak geçmektedir.) ve sınır ticaret merkezleri vasıtası sınır ticareti en yaygın olanıdır. Karınca ticareti daha çok ülkemizde vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle meydana gelmektedir. Kayıt dışıdır ve ülkemizde kayıt dışı ekonominin başlıca nedeni ağır vergi yüküdür (Sugözü, 2010, s.165).

Sınır ticareti 1986 yılından itibaren Güneydoğu Anadolu bölgesinde ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin sınır komşuları olan Irak, İran ve Suriye ile yakın tarihi, dini ve kültürel benzerliklere sahip olması bu ülkeler arasında dış ticareti kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticareti petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanması yönünde gelişmiştir. Türkiye ise, bu ülkelere işlenmiş tarımsal mallar ve sanayi malları ihraç etmektedir. Türkiye'de ilk kez 1978 yılında petrol ihtiyacını ucuz yoldan karşılamak amacıyla İran'la sınır ticaretine başlanmıştır.

Şırnak ilinde sınır ticaretinin gelişimi 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu ile başlamış, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü kurulmuş ve 1981 yılında Habur Gümrükler Başmüdürlüğü ile faaliyetine devam etmektedir. Irak'a açılan tek ve en büyük kapı olarak Habur Sınır Kapısı'nın kurulma sebebi petrol ithalatıdır. Çimento, demir, inşaat malzemeleri ile kuru gıda malzemeleri Irak'a çoğunlukla gönderilen mal gruplarıdır. 2000 yılında güvenlik ve kaçakçılık sorunlarının iç piyasayı bozduğu gerekçesiyle sınır ticaretinin kapsamı daraltılmıştır. 1999 yılında tarım ürünlerinin, 2000 yılında ise petrol ürünlerinin ticareti kısıtlanmış, 2002 yılında ise motorin ticareti tamamen yasaklanmıştır. Bu sorunları gidermek amacıyla 2001 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) Sınır Ticaret Merkezleri (STM) uygulamasına giderek bölgesel ticareti geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede 2003 yılından itibaren sınır kapılarında kalan bölgelerdeki ülkelerin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması uygulamasına geçilmiştir.

Türkiye, 18 Gümrük Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet Gümrük Müdürlüğü ile dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerin başında yer almaktadır (Kara, 2005, s.62). Sınır ticareti ilk kez 1979 yılında İran'la uygulanmıştır. Sınır ticareti Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında ön plana çıkmıştır. Kalkınma planı ile 1986 yılında çok sayıda sınır ilinde sınır ticareti uygulaması başlamış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde öne çıkan bir dış ticaret türü olmuştur (Tomanbay, 2001, s.17).

Sınır ticaretinden beklenen amaçlar şu şekilde sıralanabilir (Kökçe, 2005, s.17-18):

- Bölge ihtiyaçlarını kısa sürede ve ucuza temin etmek,
- Mal kaçakçılığını minimuma indirmek,
- Bürokratik işlemlerin azaltılması ile dış ticaret hacminin geliştirilmesini sağlamak,
- Bölge halkının refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak.

Ülkeler, sınır ticaretini yakın komşuluk ilişkilerinden yararlanmak ve taşıma giderlerinden kaçınmak için yapmaktadırlar. Ayrıca, dış ticarette uygulanan formalitelerin sınır ticaretinde daha az olması bu ticaretin uygulanmasındaki önemi artırmıştır (Karabulut, 2000, s.109).

Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılan sınır ticareti, bu bölgelerin geri kalmışlığını önlemek ve gelir dağılımı eşitsizliğini çözmek amacıyla yapılmaktadır. Bölge halkının ekonomik açıdan durumları bölge ekonomisinin canlandırılması, komşu ülkelerle olan ticaretin kolaylaştırılması ve malların kolay ve ucuz temini ile iyileştirilecektir. Bölge ekonomisinin gelişimi ile de ülke ekonomisi gelişecektir (Tan ve Altundal, 2008, s.98). Sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal açıdan olumlu etkileri aşağıda sıralanmaktadır:

- Ülkenin gelişmişlik farkının en fazla olduğu bölgeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'dir. Bu bölgelerde yer alan Ortadoğu'ya açılan sınır kapılarından yapılan ticaret ile bu bölgelerin kalkınmasına yardımcı olunmaktadır.
- Sınır ticareti ile ön plana çıkan nakliyecilik sektörü başta olmak üzere çeşitli sektörlerde de istihdam olanağı artmıştır.
- Genel dış ticarette mevcut olan bürokratik işlemlerin sınır ticaretinde yer almaması ülkeler arasında yapılan ticareti kolaylaştırmaktadır. Ayrıca sınır ticaretinde önemli ölçüde tarife ve miktar indirimleri yapılmaktadır.
- Sınır ticareti ile ürün çeşitliliğine gidilmekte ve pazar yelpazesi genişlemektedir.
- Sınır ticareti ile bölgede yaşayan halk ihtiyaçlarını hem ucuza hem de daha kolay karşılayabilmektedir.
- Sınır ticaretine konu olan mallara yapılan vergi indirimleri ile mallar gelir düzeyi düşük olan halk tarafından daha ucuza temin edilebilmektedir.
- Sınır ticareti yapan kişi ve kurumlar bu ticaretle elde ettikleri gelirlerini yatırıma dönüştürerek bölge ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz etkileri ise şu şekilde özetlenmektedir:

- Sınır ticareti ile daha ucuza gelen tarım ürünlerinin ülke genelindeki bölge illerine dağılması çiftçilerin haksız rekabetle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

- Sınır ticareti ile bölgeye kaçak yolla giren motorinin akaryakıt istasyonlarında vergi alınmadan satılması ülkenin vergi kaybına yol açmıştır. Ayrıca ülkeye giren kalitesiz yakıt haksız rekabete yol açarak bölge halkından zenginler oluşturmuş ve gelir dağılımını bozmuştur.
- Sınır ticareti ile sermaye elde eden kesim başka illere yatırım yapmakta ve bu durumda bölge gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

3.2. Dış Ticarette Sınır Kapılarının Payı

Dış ticaret ülkelerin gelirlerini artırmakta ve dolayısıyla ekonomik kalkınmalarını da hızlandıran bir etkiye sahip olmaktadır. Türkiye'nin sınır komşuları ile ilişkilerinin gelişmesi toplam dış ticarete de yansımış ve bu ticaretin önemini artırmıştır. Türkiye genelinde yapılan dış ticaret ile karayolu ile yapılan dış ticaret Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. 2002-2009 Dönemi Dış Ticaret ve Karayolu Ticareti

			Karayolu ile İhracat		Karayolu ile İthalat	
Yıllar	**Toplam İhracat**	**Toplam İthalat**	**Miktar**	**%**	**Miktar**	**%**
2002	36.059.089	51.553.797	16.416.566	46	14.224.528	28
2003	47.252.836	69.339.692	20.306.073	43	17.837.223	26
2004	63.167.153	97.539.766	27.104.284	43	23.982.411	25
2005	73.476.408	116.774.151	31.602.012	43	28.669.005	25
2006	85.534.676	139.576.174	35.156.474	41	32.697.468	23
2007	107.271.750	170.062.715	44.482.360	41	38.643.904	23
2008	132.027.196	201.963.574	50.902.371	39	41.296.231	20
2009	102.142.474	140.928.382	42.391.405	42	33.514.745	24

Kaynak: TÜİK

Tabloya göre toplam ihracat ve ithalat rakamları 2002 yılından 2008 yılına artış seyri izlemiştir. Toplam dış ticarette yaşanan bu olumlu gelişmeler karayolu vasıtası ile sınır kapılarından yapılan ticarete de yansımış ve artış eğilimi gerçekleşmiştir. Ancak 2009 yılında dış ticaret rakamlarında bir azalış söz konusudur. Bu azalışın nedeni ABD'de başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan ve Türkiye ekonomisini de etkileyen küresel krizdir. Tabloda dikkati çeken başka bir ayrıntı ihracatın karayolu ile yapılma oranının ithalattan fazla olmasıdır. Yüzde 40 civarında olan ihracata karşın karayolu ile ithalatın oranı yüzde 20 civarında gerçekleşmektedir. Ancak toplam ithalatın ihracattan fazla olması dolayısıyla gerçekleşen rakamlar arasındaki fark oranlar arasındaki farktan daha küçüktür. Örneğin karayolu ile ihracat 2009 yılında 42,4 Milyar Dolar, ithalat ise 33,5 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretinde komşu ülkelerin payı yüzde 6 civarındadır ve bu oran gittikçe azalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin dış ticaretinde komşu ülkelerin yüksek payına karşılık dış ticaretimizde komşularımızın aldığı bu küçük pay, ihracatımızı nereye yönlendirmemiz gerektiğini göstermektedir (Öztürk, 2006, s.122). Giderek azalmakta olan bu oranın, son dönemde komşularla ilişkilerin bir nebze düzelmesi sonucu 2009 sonu itibariyle yüzde 8 civarında olduğu görülmektedir. Ancak bu oranların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Suriye ve Irak'ın Ekonomik Yapısı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sınır kapılarının, özellikle Habur Sınır Kapısının ticari boyutunu incelemeden önce, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Suriye ve Irak'ın ekonomik yapısı hakkında özet bir bilgi verilecektir.

- *Güneydoğu Anadolu Bölgesi*

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 10,5'ini oluşturmakta ve ülke genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ise 6. sırada yer almaktadır. Bölge'de doğurganlık oranı yüksek, genç nüfus sayısı fazla, okur-yazar oranı düşük ve sağlık personeli ve sağlık kuruluşlarının kapasitesi açısından ise ülke ortalamasının altındadır. Bölge ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmakta ve Bölge'nin GSMH'ya katılma yüzdesi de diğer bölgelere göre oldukça düşük düzeydedir. Ayrıca Bölge'de işsizlik oranı ülke ortalamasına göre yüksek düzeydedir.

Şırnak ilinde hayvancılık yaygın olduğu için halıcılık ve şal-şapik dokumacılığı gelişmiştir. Şırnak'ta başlıca ekonomik faaliyet alanı madenciliktir ve kömür işletmeciliği yaygındır. Ayrıca, il ekonomisinin canlandırılması ve istihdam yaratılması açısından önemli asfaltit yataklarına sahiptir. İlin kalkınması açısından önem arzeden Habur Sınır Kapısı'nı bünyesinde barındırmakta ve il'de 31.01.1996 tarihinden itibaren sınır ticareti yapılmaktadır.

Mardin ili ise Bölge'de sanayi ve ticaret yapısı açısından önem arzetmektedir. İl'de başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İl'de bulunan Nusaybin Sınır Kapısı'ndan 1990 yılından itibaren sınır ticareti yapılmaktadır. Ayrıca sınır ticareti sayesinde nakliyecilik sektörü de gelişme eğilimi göstermektedir.

- *Suriye*

Suriye ekonomisinin GSYİH'nın önemli bir bölümünü petrol ve başta pamuk olmak üzere zeytin, şeker pancarı, tütün, buğday, arpa, mercimek ve nohut gibi tarımsal ürünler oluşturmaktadır. Suriye ile Türkiye arasında dış ticaretin artırılması amacıyla ilk ticaret anlaşması 17.09.1974 tarihinde imzalanmıştır (Akal, 2008, s.287). 1 Ocak 2007 tarihinde ise Türkiye ve Suriye arasında taşımacılık alanında işbirliğinin sağlanması, ortak serbest bölge kurulması ve sınır ticaret merkezlerinin kurulması amacıyla Serbest Ticaret Alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile sanayi ürünleri ve seçilmiş tarım ürünlerinde pazara giriş kolaylıkları sağlanmaktadır. Suriye ihracatının en önemli payını petrol, pamuk ve zeytinyağı oluşturmaktadır. Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihraç ürünlerini ise makine ve ekipmanları, taşıt araçları ve ekipmanları, kimyasal mamüller, demir-çelik mamülleri oluşturmaktadır.

- *Irak*

Irak'ın ihracat gelirleri açısından petrol önemli bir yere sahiptir. İthal ettiği mallar ise inşaat ve altyapı yatırımları ile ilgili mallar ve gıda ve tıbbi malzemelerdir. Irak'ın ithalatında %24,5 ile en önemli pay Türkiye'ye ait iken ikinci önemli ülke ABD'dir. İhracatında %55'lik pay ile ABD ilk sırada yer alırken İspanya ve Ürdün diğer önemli ülkeler arasındadır (Çekinmez, 2006, s.9-10).

Ülkede döviz gelirlerinin %95'i petrol gelirlerinden sağlanmaktadır. Irak'ta petrol, kimya, tekstil, inşaat malzemeleri ve işlenmiş gıda sanayi bulunmaktadır. Türkiye ile Irak arasında yapılan dış ticareti ham petrol ithalatı karşılığında temizlik maddeleri, dayanıklı tüketim malları, ilaçlar, tıbbi malzeme ve cihazlar, ulaşım araçları ve yedek parçaları, makine, elektrik malzemeleri ve teçhizat, tarımsal alet ve makineler, bakliyat, bitkisel yağ ve margarin oluşturmaktadır (Güleç ve Oğuz, 2003, s.14).

5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yer Alan Sınır Kapıları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan sınır kapılarından Irak'a açılan Habur Sınır Kapısı dışındakiler Suriye'ye açılmaktadır. 2009 yılında Suriye ile vizelerin kaldırılmasının ardından başta Cilvegözü sınır kapısı olmak üzere bütün sınır kapıları son dönemde önem ve yoğunluk kazanmıştır.

Tablo 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yer Alan Sınır Kapıları

İl	Sınır Kapısı	Ülke
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Hatay	Cilvegözü	Suriye
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Şırnak	Habur	Irak

Tablo 3'de 1998-2006 yılları arasında sınır ticareti kapsamında yapılan ihracat ve ithalat tutarları yer almaktadır. Tablodaki rakamlar dış ticaret rakamlarından farklıdır. Bu rakamlar yalnızca bölge halkı tarafından yapılan ve getirisi yine bölgedeki halka veya halktan olan kişilere gitmektedir. Ayrıca rakamlarda ithalattaki miktarın ihracattan oldukça yüksek olması, motorin ithalatından dolayıdır.

Tablo 3. Yıllar İtibariyle Sınır Ticareti Kapsamında İthalat ve İhracat Tutarları

Yıllar	İthalat (Dolar)	İhracat (Dolar)
1998	277.000.000	16.000.000
1999	118.000.000	17.000.000
2000	143.000.000	11.000.000
2001	136.000.000	9.500.000
2002	197.000.000	34.000.000
2003	1.800.000	14.900.000
2004	40.000.000	10.800.000
2005	20.000.000	15.200.000
2006	10.000.000	9.200.000

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 21.03.2010

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltma gayesiyle izin verilen sınır ticaretinde tabloya göre 2002 yılından sonra ithalat rakamlarında önemli bir düşüş görülmektedir. Bunun sebebi 2002 yılında motorin ithalatının yasaklanmasıdır. Sınır kapılarının bölge üzerinde önemli ekonomik etkilere sahip olmasının ilk sebebi olan sınır ticareti, son dönemde sınır ticaret merkezlerinin (STM) kurulması ile belirli merkezlerden yapılmaya başlamıştır. Ancak şimdilik bu STM'ler İran sınırlarımıza yakın bölgelerde açılmış, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde açılması düşünülen STM'ler henüz açılmamıştır.

6. Habur Sınır Kapısı

Şırnak ilinde sınır ticaretinin gelişimi 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu ile başlamış, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü kurulmuş ve 1981 yılında Habur Gümrükler Başmüdürlüğü ile faaliyetine devam etmektedir. Irak'a açılan tek ve en büyük kapı olan Habur Sınır Kapısı'nın kurulma sebebi petrol ithalatıdır.
Habur Sınır Kapısı 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu olarak faaliyete geçmiş, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü ve 1981 yılında da Habur Gümrükler Başmüdürlüğü olarak faaliyetine devam etmiştir. Habur Sınır Kapısı 402,500m²'lik bir arazi üzerine kurulmuş olup, Gümrük Müsteşarlığı ile TOBB arasında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesi çerçevesinde Ekim 2005-Ekim 2006 tarihleri arasında tamamen yeniden inşa edilmiştir. Bu çerçevede 40,000 m² kapalı alan, 12 giriş-12 çıkış için 24 hat üzerinde 62 işlem peronu, 30,000 m² uzay çatı ve 350,000 m² saha betonu imalatı gerçekleşmiştir. Toplamda 528 personelin çalıştığı Habur Sınır Kapısı'nda 24 hattan sadece 6 adedi çalışmaktadır. TOBB Yap-İşlet-Devret modeli ile 2006 yılında Habur Sınır Kapısı'nı 17 yıllığına devralmıştır.

Tablo 4. Habur Sınır Kapısından Yapılan Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat	İthalat
2004	1.820.801.885	467.588.134
2005	2.750.080.410	458.690.036
2006	2.589.352.496	375.936.762
2007	2.844.767.091	645.110.931
2008	3.916.685.263	1.320.922.795
2009	5.123.499.929	952.261.704
2010*	4.221.814.952	951.092.632

* Eylül sonu itibariyle. Kaynak: TÜİK

2009 yılı itibariyle Türkiye ile Irak arasında Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan toplam ihracat tutarı 5,12 Milyar Dolara ulaşmıştır. Öncelik sıralamasına göre Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan ihracata konu olan malları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İnşaat malzemeleri, demir, çimento, boru, sıhhi tesisat malzemeleri
- Un, bisküvi
- Kuru olarak meyve ve sebze
- Beyaz eşya, ev eşyaları, elektronik eşyalar
- Ev ve iş yeri mobilyası, ahşap malzemeleri, bilgisayar malzemeleri

2008 itibariyle Irak'la yapılan sınır ticareti dış ilişkilerin iyiye gitmesi ve 2008 yılında Irak'ta Başkonsolosluğun ve Ziraat Bankası'nın kurulması ile artma eğilimine girmiştir. Yetkililer, iki ülke arasındaki güven ilişkisinin gelişmesine bağlı olarak önümüzdeki yıllarda Habur Sınır Kapısı'dan yapılan ihracatın tutarının 25 milyar dolar olacağını tahmin etmektedirler.

6.1. Habur Sınır Kapısı'nın Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkisi

Türkiye'de sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin geri kalmışlığını önlemek ve gelir dağılımı eşitsizliğini çözmek amacıyla yapılmaktadır. Bölge halkının ekonomik açıdan durumları bölge ekonomisinin canlandırılması, komşu ülkelerle olan ticaretin kolaylaştırılması ve malların kolay ve ucuz temini ile iyileştirilecektir. Bölge ekonomisinin gelişimi ile de ülke ekonomisi gelişecektir (Tan ve Altundal, 2008, s.98).

Şırnak ilinde sınır ticaretinin gelişimi 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu ile başlamış, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü kurulmuş ve 1981 yılında Habur Gümrükler Başmüdürlüğü ile faaliyetine devam etmektedir. Irak'a açılan tek ve en büyük kapı olarak Habur Sınır Kapısı'nın kurulma sebebi petrol ithalatıdır. 2006 yılında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Yap- İşlet- Devret modeli ile Habur Sınır Kapısı'nı 17 yıllığına devralarak daha modern bir kapı inşa etmiştir. 2008 yılından itibaren Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan ihracat miktarının artmış olmasının başlıca nedenleri Türkiye ile Irak arasındaki dış ilişkilerin gelişmesi, Irak'ta güvenliğin tesisi ve Irak'ta yaşanan savaşla birlikte yıkıntıların yenilenmesidir. Irak'a en çok çimento, demir, inşaat malzemeleri ile kuru gıda malzemeleri ihraç edilmektedir.

Ortadoğu Sınır ülkeleri Türkiye'ye nispeten ekonomik reformlara ve dış ticarette liberalleşmeye yeni başlamış oldukları için Türkiye bu ülkelere ihracatında sanayi malları açısından avantajlı konumda iken, tarım mallarında ve enerji tüketiminde bu ülkelere bağımlılığını artırmıştır.

Ortadoğu sınır ülkeleri ile yapılan dış ticarette Türkiye otomotiv, elektrik, elektronik, toprak ürünleri ve kimya sektöründe önemli rekabet avantajlarına sahiptir (Güleç ve Oğuz, 2003, s.12).

Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan sınır ticareti de önemlidir. Sınır ticareti ile ilgili rakamlar Tablo 3'te gösterilmektedir. Yukarıdaki sınır ticareti ile ilgili açıklamalara ek olarak Habur Sınır Kapısı'nı ilgilendirmesi dolayısıyla TPIC'ten de (Turkish Petroleum International Company) bahsetmek gerekmektedir. TPAO'ya bağlı olarak faaliyet gösteren TPIC, Eylül 1999'da Şırnak ilinin sınır ilçesi olan Silopi'de kurulmuştur. Ancak tarafımızdan sınır ticareti yapan bölge halkı ile yapılan yüz yüze görüşmelerin neticesinde önemli bulgular elde

edilmiştir. Bulgular, bu kuruluşun, kayıt dışı ekonomiyi önlemek için kurulmuş olmasına rağmen belki de sınır ticareti tarihindeki en büyük kayıt dışı ekonomiye neden olması yönündedir. Çünkü mevzuatın yetersiz olması dolayısıyla, bu kuruluşa teslim edilen motorinin büyük bir bölümü eksik faturalandırılmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, araçlar tarafından getirilen motorinin miktar kısıtlamasına sahip olması dolayısıyla fazla motorin TPIC'e teslim edilmiş fakat faturalandırılmamıştır. Bu artan kısmın getirisinin nereye gittiği meçhuldür. Ayrıca güvenliğini sağlama şekli ve denetimin yeterince yapılamaması da soru işaretlerinden bazılarını oluşturmaktadır. TPIC bir anlamda tekel özelliğine sahip olduğundan istediği fiyatı koymuş, bu da motorini getiren için kazancın azalması fakat TPIC'in kazancının katlanarak artmış olması anlamına gelmiştir. Bu gibi durumlardan dolayı TPIC'in kurulması ile sınır ticaretinin sorunları giderilmemiş aksine daha da artmış ve bunun sonucunda TPIC'in faaliyetlerine son verilmiştir.

6.2. Habur Sınır Kapısı'nın Şırnak Ekonomisine Etkisi

Irak'a açılan tek ve en büyük kapı olan Habur Sınır Kapısı ile sınır ticareti Körfez Savaşı sonrasında Irak'a gıda ve ilaç yardımı yapmak ve ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomisinin kalkındırılması amacıyla başlatılmıştır.

Tablo 5. Habur Gümrük Müdürlüğü Çıkış Transit İşlemleri

Yıllar	Eşyanın Ağırlığı (kg)	Araç Sayısı
2007	4.527.173.805	273.431
2008	5.865.915.020	303.171
2009	9.973.849.684	500.255

Kaynak: Habur Gümrük Müdürlüğü

Habur Sınır Kapısı'ndan günlük ortalama 1700 adet büyük araç ve 500 adet küçük araç geçmektedir. Yıllar itibariye Habur Sınır Kapısı'ndan geçen artan araç sayısı, iki ülke arasında yapılan ticaretin arttığını doğrular niteliktedir.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Şırnak İli İhracat Sektör Rakamları (Bin TL)

Sektör	2007	2008	2009
I. Tarım	**25.434**	**31.292**	**38.717**
A. Bitkisel Ürünler	22.536	26.206	28.603
B. Hayvansal Ürünler	1.088	1.221	4.559
C. Ağaç ve Orman Ürünleri	1.810	3.866	5.556
II. Sanayi	**138.737**	**247.018**	**443.714**
A. Tarıma Dayalı İşl. Ürünler	1.179	1.703	1.482
B. Kimyevi Mad. Ve Mamulleri	5.927	11.108	17.723
C. Sanayi Mamulleri	131.631	234.207	424.509
III. Madencilik	**411**	**442**	**1.672**
Toplam	**492.924**	**835.370**	**1.448.967**

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Merkezi, www.tim.org.tr, 21.03.2010

Tabloya göre yıllar itibariyle Şırnak ili'nde yapılan ihracat tutarları artış göstermiştir. Bu artışın bir kaynağı Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan ticarettir.

Şırnak ili 1996 tarihinden itibaren sınır ticaretinin en yoğun şekilde gerçekleştiği ildir.

Şırnak ve ilçelerinin fiziki altyapısının yetersiz olması ve ayrıca güvenliğin tam olarak sağlanamamış olması bölgedeki zengin yatırımcıları görece gelişmiş bölgelerde yatırım yapmaya zorlamıştır.

7. Öneriler

Sınır ticareti Türk mallarının komşu ülkelerde daha iyi tanıtılması ve yaygınlaştırılması ile dış ticareti artıracağı beklenebilir. Sınır ticareti ile Türkiye komşu ülkelerle ilişkilerini kuvvetlendirecek yönde politika stratejisi uygulamalıdır. Kolay geliştirilebilen bir ticaret türü olan sınır ticaretinin dış ticaretten aldığı pay artırılarak hem bölgenin hem de ülkenin gelişmesine katkıda bulunması sağlanmalıdır.

Bu geçici bir tedbirdir. Asıl kalıcı tedbir ise bölgenin hızlı bir şekilde ekonomik gelişmesinin sağlanması, kamu yatırımlarının hızlı bir şekilde artırılması, özel sektörle birlikte ihracata yönelik üretime hız verilmesidir. Küçük miktarlarda sınır ticareti yerine büyük boyutlarda dış ticaretten bölgenin elde edeceği kazanç daha fazla olacaktır. Aynı zamanda bu, istihdamın sınır ticaretine göre çok daha büyük boyutta artırılması demektir. Kısacası geçici tedbirler yerine gerçek tedbirler almak gerekmektedir. Bununla birlikte aşağıda sayılan ek tedbirlerin de alınması gerekmektedir:

- Ticaretin aksamaması için Habur Sınır Kapısı'nda çalıştırılmak üzere personel takviyesi yapılmalı ve bu personelin de eğitilmesi gerekmektedir.

- Sınır kapısında işlemlerin saatlerce sürmesinin önüne geçilmeli ve çile haline gelen bekleyişler sona erdirilmelidir.
- Irak'ın yeniden yapılandırılması sağlandıkça ticaretin artması sonucu tek kapı yeterli olmayacaktır. Bundan dolayı ikinci kapı için çalışmalar tamamlanmalıdır.
- Ayrıca, bu kapıya ek olarak petrol ve petrol ürünlerinin taşımacılığına dayalı bir ihtisas kapısının açılması gerekmektedir.
- Bölgede yapımına devam edilen ve gereksiz bürokrasiden dolayı hala açılamayan Organize Sanayi Bölgelerinin hızlı bir şekilde tamamlanması gerekmektedir.
- Şırnak'ta Sınır Ticaret Merkezinin kuruluşunun tamamlanması ve Serbest Bölge kuruluşu ile ilgili çalışmaların başlaması gerekmektedir.
- Türkiye'de en fazla kullanılan karayollarından olan İpekyolu'nun yeterince kullanılamamasının sebebi olan bozuk karayollarının bir an önce yenilenmesi ve yenilemenin hızlı ve kaliteli malzeme ile yapılması gerekmektedir. Hemen ardından Şanlıurfa – Habur arasının otoban haline getirilmesi gerekmektedir.
- Şırnak'ın oldukça bozuk olan Cizre, Van ve Hakkari arası karayolları bir an önce tamamlanmalı veya yenilenmelidir.
- Şırnak ve çevresinin tarihi ve doğal zenginlikleri yurtiçinde ve yurtdışında tanıtılmalı, turizm teşvik edilmelidir.
- Türkiye ile Irak arasında karşılıklı diyalogun geliştirilmesi ile ticaret artırılmalı, vize kolaylıkları getirilmeli ve Habur Sınır Kapısı'nın il, bölge ve ülke açısından can damarı olduğunun herkes tarafından kabul edilerek, gerekli önemin verilmesi gerekmektedir.
- Bölgede modern otel ve dinlenme tesislerinin kurulması için gerekli teşvik ve destekler sağlanmalıdır.
- Şırnak'ta ihracata konu olan ürünleri üretecek sanayi tesisleri ve işletmeler bir an önce kurulmalı veya kurulmaları için gerekli teşvik ve destek sağlanmalıdır.
- Şırnak Havaalanı hızlı bir şekilde tamamlanmalıdır.
- Şırnak Üniversitesi'ne bağlı olarak Silopi'de açılması planlanan ve dış ticaret programlarını kapsayan meslek yüksekokulu kısa sürede açılmalıdır.

8. Sonuç

Sınır ticareti ile bölgesel ticaret geliştirilerek ülke ekonomisine önemli yararlar sağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde altyapının tamamlanmamış olması, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklığı ve yıllardır süren güvenlik sorunları bölgenin kalkınması önündeki temel engelleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgenin kalkınmasında sınır ticareti önemli bir fırsattır. Sınır ticareti kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yapılacak ihracat ile bu illerde sınai ve ticari gelişme sağlanabilir, sınır illerinin ihtiyaçları düşük maliyetle karşılanabilir ve bu bölgelere ekonomik canlılık kazandırabilir.

Ancak bölgenin köklü bir kalkınma sürecine girilmesi için sınır ticareti yeterli değildir. Bir anlamda sınır ticareti pansuman bir tedbir olmaktan öteye gidemez. Bundan dolayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması için asıl önemli olan dış ticaretten veya ihracattan aldığı paydır. Bu payı artırmanın yolu ise bölgeye kamu yatırımlarının artırılması, özel sektörün ise ihracata konu olacak üretimi yapması için gerekli bütün tedbirlerin ivedilikle alınmasıdır. Bu bağlamda yukarıda sayılan tedbirler de acilen gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

AKAL, Mustafa (2008), "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, ss. 271-296.

ÇEKİNMEZ, Vural (2006), Irak Ülke Profili, İGEME Yayınları.

GÜLEÇ, Mustafa; OĞUZ, Gencay (2003), Irak Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Araştırma Raporu, Ankara.

KARA, Mehmet (2005), "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, ss.60-79.

KARABULUT, Kerem (2000), "Iğdır Ekonomisinin Gelişmesinde Ticaretin ve Özellikle Sınır Ticaretinin Yeri ve Önemi", İktisadi Araştırmalar Vakfı, Iğdır, ss.105-132.

KAZGAN, Gülten (2009), Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

KÖKÇE, Rıza (2005), 1994-2000 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÖZTÜRK, Nurettin (2006), "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, ss.107-127.

POLAT, Aslan (2000), TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasama Yılı 2, 27 Ocak.

SEYMEN, D. Aykut (2000), Dış Ticarette Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil; ATAY, Melike (2010), "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010, Şırnak, ss.1043-1054.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil (2010), Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye, Nobel Yayınevi, Ankara

TAN, Mustafa; ANTUNDAL, Fuat (2008), Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayınları, No:2008-26, İstanbul.

TOMANBAY, Mehmet (2001), Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, 3. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara.

http://www.dtm.gov.tr

http://www.tim.org.tr

http://www.tuik.gov.tr

TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİNİN ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ

Fatih Mehmet ÖCAL*
Filiz TUTAR**
Mehmet Vahit EREN***

Özet

Sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da görülen bir ticaret şeklidir. Sınır ticareti ile ticari malların kolay ve ucuz temin edilebilmesinin yanında barış ve huzur ortamının oluşturularak karşılıklı güvenin sağlanması hedeflenmektedir. Son zamanlarda yaşanan gelişmelerle birlikte Türkiye ile Suriye arasındaki vizelerin kaldırılması, karşılıklı güven sağlanması yolundaki en önemli adımdır. Ülkeler arasındaki ticaretin her geçen gün gelişeceği, ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlayacağı açıktır. Bu bildirinin amacı, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ticaretinin ülke ekonomilerine etkilerini açıklamak ve bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Türkiye, Suriye, Ticaretin Gelişmesi, Vizelerin Kaldırılması.

THE EFFECTS OF THE BORDER TRADE BETWEEN TURKEY AND SYRIA ON THE ECONOMIES OF THE COUNTRIES

Abstract

The border trade is a kind of trade which is common especially in East and Southeast Anatolia. Besides providing the trade goods cheaply and easily, it is also aimed to establish an environment of mutual trust through creating peace and a peaceful atmosphere with the border trade between the countries. Along with the recent developments, the elimination of the visas between Turkey and Syria is the most important step for the establishment of the mutual trust. It is obvious that the trade between the countries will develop and contribute greately to the economies of the countries each day. The aim of this decleration is to explain and give information about the effect of the border trade between Turkey and Syria on the economies of the countries.

Key Words: The Border Trade, Turkey, Syria, Promoting the Trade, The Elimination of the Visas.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaretin ülke ekonomilerine karşılıklı olarak bir takım yararlar sağlayacağı bir gerçektir. Ülkeler arası iş birliğinin gelişmesinde ticaretin etkisi önemlidir. Bölgesel ekonomik ilişkiler, ülkeler arasındaki sınırların kalkması yönündeki çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bölgesel ticaret, tercihli ticaret ve iş birliği anlaşmalarıyla sağlanmaktadır. Sınır ticareti, tercihli ticaret anlaşmalarının bir türüdür.

Bir ülkenin kalkınması, ekonomik olarak büyümesi ve rekabet gücünü geliştirebilmesi için üretim gücünü artırması gerekir. Bunun için de diğer ülke ekonomileri ile olan ticari ilişkilerini geliştirmesi amaçlanmalıdır. Bu sebeple birçok ülke ile olduğu gibi Suriye ile vize uygulaması kaldırılmıştır. Bu, karşılıklı sınır ticaretini kolaylaştırırken aynı zamanda çok sayıda bulunan gümrük kapısı, komşu ülkelere açılan dış ticaret kapısı olarak değerlendirilmelidir. Diğer taraftan da komşu ülkelerle paylaştığı ortak değerlerin (dil, din, tarih, kültür ve coğrafi yakınlık) avantajlarından yararlanılarak ortak bir dış ticaret modeli geliştirilmelidir. Türkiye ile Suriye'nin bu konunun üzerinde durması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ticaretine 1985 yılında Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından yapılmasına izin verilmiştir. Türkiye'nin en fazla sınır kapısı bulunan komşusu Suriye olup, ikili ilişkilere çok önem verilmektedir. Suriye ile tarihi, dini ve kültürel olarak yakınlık bulunması iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmaktadır. Türkiye petrol ürünleri ve doğalgaz ithal ederken özellikle sanayi ve tarım ürünleri ihraç etmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sınır ticareti kavramsal olarak değerlendirilecek, ikinci bölümde çalışmanın ana temasını oluşturan Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ticaretinin etkileri araştırılacak, ardından Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan sorunlara değinilerek son bölümde ilişkilerin SWOT analizi yapılacaktır.

2. SINIR TİCARETİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sınır ticaretinin kavramsal çerçevesinde sınır ticaretinin tanımı, amacı, özellikleri, gelişimi ve etkileri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı, Amacı ve Özellikleri

En geniş tanımıyla dış ticaret, uluslararası mal ve hizmet alışverişidir. Dış ticaret terimi genellikle, mal ithalatı ve ihracatı yerine kullanılmaktadır. Dış ticaretin özellik arz eden önemli bir bölümünü oluşturan "Sınır

* *Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, fmehmetocal@sirnak.edu.tr
**Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, flztutar@hotmail.com
***Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mvahiteren@sirnak.edu.tr

Ticareti" ise komşu iki ülke arasındaki özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsamına alan bir ticaret türüdür. Bir başka ifade ile sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Sınır ticareti, sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması nedeniyle sınır ve kıyı ticareti olarak da adlandırılabilmektedir (Tan ve Altundal, 2008, s.13).

Sınır ticareti ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir. Bu tür ticaretten beklenen amaç, sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay edinilmesi, hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmak; bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olmak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak, bölge ekonomisine canlılık getirmek vb. şeklinde özetlenebilir (Öztürk, 2006, s.109).

Sınır ticaretinin teorik temelinde, uluslararası ticareti doğuran belirli malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi, yerli üretimin ulusal ihtiyaçları karşılamada yeterli olmaması, doğal kaynakların yeryüzüne dengeli dağılmaması, ülkelerin iktisadi gelişmelerinin farklı aşamalarda bulunmaları, ülkeler arasında üretim verimliliği farklılıkları ve farklılaştırılmış malların üretimi gibi uluslararası ticaretin genel sebepleri yer almaktadır (Kara, 2005, s.64).

2.2. Sınır Ticaretinin Gelişimi

Sınır ticareti, Türkiye'de ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı Gümrük kanunu çerçevesinde gümrük denetlemesi açısından yer almıştır. Uygulamaya geçişi ise Türkiye'de 1978-79'lu yıllarda yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazından sonra petrol krizine çare bulabilmek amacıyla İran'la mal karşılığı petrol alınması yöntemine gidilerek ileride gerçekleştirilecek olan sınır ticaretinin ilk adımları atılmıştır. Atılan bu adımın ardından, öncelikle Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan bir yetkili Ağrı iline Bakan adına sınır ticareti işlemlerini yürütmek üzere atanmıştır (Tan ve Altundal, 2008, s.20).

Türkiye'de sınır ticareti 1985 yılında ilk defa Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmıştır (Tan ve Altundal, 2008, s.20). Aynı yıl Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına da izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye, 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkari-Esendere, 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır. 1989 yılında Erzurum ilinin komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran ile, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile sınır ticareti yapmasına karar verilmiştir. 1990 yılında Kars ilinin komşu il statüsünden yararlanarak Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir. Ayrıca, aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkari ve Şırnak illerinin Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir (Öztürk, 2006, s.111). Başlangıçta fiilen Ağrı'da yapılan sınır ticareti gelişme göstererek diğer illere de yayılmıştır.

Sınır ticareti yapılan iller ve bunların hangi sınır kapısından hangi ülkelerle sınır ticareti yapacakları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Kökçe, 2005, s.31):

Tablo 1: Sınır Ticareti Yapılan İller

İli	Sınır Kapısı	Ülke
Ağrı	Gürbulak	İran
Ardahan	Türközü	Gürcistan ve diğer BDT ülkeleri
Artvin	Sarp	Gürcistan ve diğer BDT ülkeleri
Gaziantep	**Karkamış**	**Suriye**
Hakkari	Esendere	İran
Hatay	**Cilvegözü**	**Suriye**
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Kilis	**Öncüpınar**	**Suriye**
Mardin	**Nusaybin**	**Suriye**
Şanlıurfa	**Akçakale**	**Suriye**
Şırnak	Habur	Irak
Van	Kapıköy	İran

Bakanlar Kurulu'nun 20 ilde sınır ticaret merkezleri kurulmasına izin veren kararı, sınır ticaretine yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme ile mevcut sınır ticaretine bir alternatif olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinde sınır ticaret merkezleri kurulması için "Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar" hazırlanmış olup 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar ile Türkiye'nin yaşam standardı düşük seviyede ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonomik, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasına yönelik sınır ticaretine bir takım yenilikler getirilerek, sınır ticaret merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerden yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu düzenleme, sınır ticareti yapan illerde kurulacak olan sınır ticaret merkezlerinde yapılacak ithalat ve ihracat ile bu illere komşu

olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde yapılacak ticarete ilişkin esasları kapsamaktadır (Kara, 2005, s.67).

2.3. Sınır Ticaretinin Etkileri

Ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde ticari faaliyetlerin etkisi son derece önemlidir. Ticari sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında bölgesel ve küresel ekonomik ilişkiler, kalkınmanın temel taşlarını oluşturmaktadır. Dış ticaret, sınırlı kaynakların etkin olarak kullanılması, küresel çapta üretim yapılarak yatırım-üretim-ihracat zincirinin kurulması ve böylelikle ülkelerin refahının arttırılmasını sağlayan başlıca unsurdur. Dış ticarette komşu ülkelerin payının arttırılması, bu ülkelerin potansiyellerinden yararlanmak suretiyle bölge ekonomisine ivme kazandıracaktır. Bölgesel entegrasyonun yanı sıra bölgesel işbirliği ile de komşu ülkelerle ticareti geliştirmek mümkün olmaktadır (Hanoğlu, 2004).

2.3.1. Ekonomik Etkileri

Türkiye'nin geri kalmış bölgeleri arasında başı çeken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılan sınır ticareti, bu geri kalmışlığı azaltmak ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılmaktadır. Malların ucuz ve kolay temin edilmesiyle bölge ekonomisi gelişecek dolayısıyla ülke ekonomisinin kalkınmasına önemli katkı sağlayacaktır (Sugözü ve Atay, 2010, s.1045).

Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Giderilmesine ve İstihdama Etkisi: Bölgelerarası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması kapsamında çeşitli kanunlarla bölgede yapılacak yatırımlara ciddi teşvikler sağlanmıştır. Sınır komşusu ülkelerle ticaretin artması, bu ülkelere sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payların artmasına yol açacaktır (Kara, 2005, s.69). Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin başında motorinin gelmesi sebebiyle nakliye işi ile uğraşan kamyoncuların ve onlara hizmet veren diğer sektörlerde çalışanların önemli bir istihdam oluşturduğu bir gerçektir (Tan ve Altundal, 2008, s.86).

Dış Ticaret Formalitelerini Azaltma Etkisi: Genel ihracat ve ithalat rejimindeki bürokratik işlemlerin fazlalığı, sınır ticaretinde oldukça azaltılmıştır. Sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapabilmek için "Sınır Ticareti Belgesi" almak yeterlidir (Kara, 2005, s.72).

Bölgesel Dış Ticareti Artırma Etkisi: Son yıllara bakıldığında Türkiye'de hayvancılığın özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için ekonomik uğraş alanı olmaktan çıktığı söylenmektedir. Dolayısıyla bu bölge için geriye uğraş alanı olarak sadece ticaret kalmıştır. Böylece sınır ticareti, bölgenin doğal ticaret akımlarının kontrollü olarak devamına imkan sağlayan önemli bir araç olmaktadır (Tan ve Altundal, 2008, s.89).

Girişimcilik Ruhuna Etkisi: Uzun yıllar boyunca, devletin katkısı ve yardımı olmadan yatırım yapılamayacağı düşüncesi ile hareket eden, daha doğru bir ifade ile durağanlaşan bölge insanı, sınır ticareti ile öz güven kazanmış ve yatırımlara başlamıştır. Az sayıdaki girişimcinin sınır ticareti ile kazançlı duruma geçtiğini gören birçok şirket ve şahıs, girişimcilik ruhu kazanmış ve statik konumdan dinamik bir girişimci konumuna geçmiştir (Tan ve Altundal, 2008, s.90). Sınır ticaretinin istihdama katkı yapması, dolayısıyla girişim ruhunu da harekete geçirmiş ve bu sayede 3 bin girişimci doğmuştur (Özgentürk, 2008).

2.3.2. Sektörel Etkileri

Sınır ticaretinin sektörel etkileri kapsamında tarım ve hayvancılık, akaryakıt ve vergi gelirlerine kısaca değinilecektir.

Tarım ve Hayvancılık Sektörüne Etkileri: İran'dan ithal edilen fıstık iç pazarda satılarak yerli üretimi olumsuz etkilemiştir. Bir kısım ihracatçının yerli üretim fıstıkla ithal fıstıkları karıştırarak ihraç etmeleri ve bunların iade edilmesi fıstık ihracatımızın zarar görmesine neden olmuştur (Bayer, 1999). Sınır ticareti hayvancılık sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Doğu Anadolu'da İran üzerinden getirilen hayvanların kontrolsüz girişleri, hayvan hastalıklarının yayılmasına yol açmıştır (Öztürk, 2006, s.116). Günümüzde yaşanan et sıkıntısı, sınır ticareti kapsamında hayvan hareketine belirli bir dönem için tekrar başlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Akaryakıt Sektörüne Etkileri: Sınır ticareti çerçevesinde getirtilen petrol ürünleri yüzünden devletin vergi kaybı yılda 2 milyar dolar düzeyine ulaşmışsa da sınır ticaretinin bedeli, devlet için vergi, sektör için bir miktar kar kaybı olabilir, ancak toplamda Türkiye sınır ticaretinden kazanmakta ve en önemlisi de sermaye birikimi için fırsatlar yaratılmaktadır. Sınır ticareti yoluyla getirilen akaryakıt, Türkiye'nin enflasyonla mücadele politikasını da destekleyici bir etki yapmaktadır. Sınır ticaretinin piyasa fiyatlarını düzenleyici etkisi olduğu görülmüş ve genellikle de nisbi fiyatları düşürücü yönde bir etki yaptığı sonucuna varılmıştır (Pedük, s.1-2). Dünyada petrol fiyatlarındaki bir artış, enflasyonu artırıcı bir etki yaratırken sınır ticareti sayesinde bu etki ortadan kalkmıştır.

Vergi Gelirlerine Etkileri: Kural olarak malların, ithalatı yapan sınır ilin gereksinimleri için kullanılması gerekirken, yurt içinde başka illere satışı haksız rekabete yol açtığı gibi normal yolla ticaretini yapan kişi ve kurumların da gelir kaybına sebep olmaktadır (Tan ve Altundal, 2008, s.95-96).

3. TÜRKİYE İLE SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ticareti ilk defa 1985 yılında Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından yapılmıştır. O günden bugüne ikili ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler yasal zemin, ekonomik ve ticari ilişkiler, enerji, ulaştırma, turizm ve yatırım alanlarında olmak üzere incelenecektir.

3.1. Yasal Zemin

Suriye ülke ekonomisini daha verimli bir hale getirmek amacıyla 2000 yılından sonra mali ve ekonomik reformlarla birlikte dış ticarette liberilizasyon politikası izlemeye başlamıştır. Bu bağlamda Suriye, Avrupa Birliği ile Aralık 2003'te bir Ortaklık Anlaşması imzalamış ve Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğine başvuruda bulunmuştur. Avrupa Birliği tarafından Suriye'ye serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde her türlü maddi ve manevi destek sağlanmaktadır (Akal, 2008, s.286).

Tablo 2: Anlaşma ve Protokoller	
Anlaşmanın Adı	**İmza Tarihi**
Karma Ekonomik Komisyon 6. Dönem Protokolü	29.08.2003
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi	06.01.2004
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	06.01.2004
Serbest Ticaret Anlaşması	22.12.2004
Kaynak: DEİK, s.1, 2006.	

Hukuki altyapının en önemli unsuru olan Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması, T.C. Başbakanı Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye'ye 22-23 Aralık 2004 tarihlerinde gerçekleştirdiği ziyaret sırasında imzalanmış olup, 6 Kasım 2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Anlaşma 1 Ocak 2007 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşma çerçevesinde, Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süreç içinde aşamalı olarak sıfırlanması öngörülürken, miktar kısıtlamaları ve bazı mallara getirilen ithal yasakları ile gümrük dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Suriye'den Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergi oranları Anlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlanmıştır. 2004 yılı başında imzalanan Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 21.08.2005 tarihinde, Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması ise 03.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır (DEİK, 2010, s.14-15).

Dışişleri Bakanlığı, Türk ve Suriye vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine yapacakları seyahatlerde 18 Eylül 2009 itibari ile vizesiz geçiş uygulamasını başlatmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Türk ve Suriye vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine yapacakları seyahatlerde önceden vize alınması mecburiyeti 18 Eylül 2009 tarihi itibarı ile sona ermiş ve bugün vizesiz geçişler başlamıştır" denilmiştir. Bu çerçevede, diplomatik, hizmet ve hususi ile umuma mahsus pasaport hamili Türk ve Suriye vatandaşlarının 180 gün içinde 90 günü aşmayan seyahatlerinde karşılıklı olarak vizeden muaf kılınmıştır (http://www.haberortak.com).

3.2. Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir (Öztürk, s.6).

Türkiye-Suriye arasındaki önemli bir ekonomik aktivite de sınır ticaretidir. Soğuk Savaş yıllarında tarihte hiç olmadığı kadar birbirine uzak kalan iki kardeş şehir Antep ve Halep, son yıllarda canlanan sınır ticaretiyle tekrar birbirine kavuşmuştur. İki şehir birbirinin doğal ticari hinterlandıdır. Türkiye ve Suriye arasında "Sınır Ticaret Merkezleri" kuruması konusunda protokol imzalanmıştır. Merkezler Türkiye'de Akkoyunlu ve Kilis, Suriye'de ise Ayn El Souddeh ve Bab El Salameh olacaktır (Atlıoğlu, 2008).

Tablo 3: Türkiye-Suriye İkili Dış Ticareti				
	İhracat	**Yüzde Değişme**	**İthalat**	**Yüzde Değişme**
2005	551 627	39,72	272 180	-23,89
2006	609 417	10,47	187 250	-31,2
2007	797 766	30,9	376 959	101,31
2008	1 115 013	39,76	639 213	69,57
2009	1 425 131	27,81	327 846	-48,71
2010*	1 138 850	29,33	529 595	138,49
*Yılın ilk sekiz aylık dönemi				
Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (06.10.2010).				

Grafik 1: İhracat ve İthalattaki Değişmeler (Milyon $)

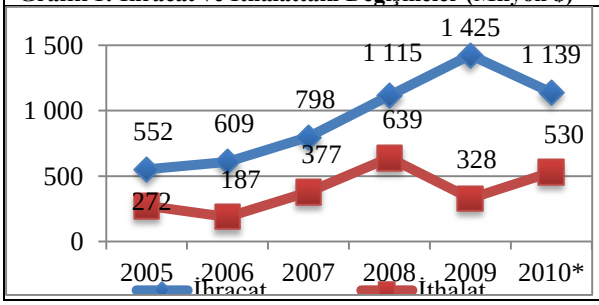

Grafik 2: İhracatta ve İthalattaki Yüzde Değişmeler (%)

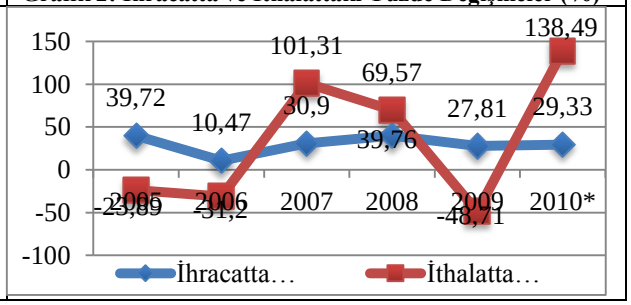

TÜİK verilerine göre Türkiye-Suriye ticari ilişkilerinde ihracat rakamlarına bakıldığında 2005 yılında 2009 yılına kadar sürekli bir artış görülmektedir. 2005'te 552 milyon dolar olan ihracat, 2009'da 1425 milyon dolar olup beş yılda yaklaşık 3 katına çıkmıştır. 2010 yılının ilk sekiz aylık döneminde yapılan ihracat 1139 milyon dolar olup küresel ekonomik krize rağmen bir önceki yıla göre toplamda artış görülmesi beklenmektedir.

İthalattaki gelişmelere bakıldığında ithalat rakamları dalgalı bir seyir izlemektedir. İthalat 2005'te 272 milyon dolar, 2008'de 639 milyon dolar, 2010'un ilk sekiz aylık döneminde 530 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

İhracattaki yüzde değişmelere bakıldığında ise 2005-2010 arası dönemde dalgalı bir artış grafiği görülse de son yıllarda ilişkilerde yaşanan gelişmeler sayesinde ve küresel ekonomik krizin olumsuz etkilerine rağmen oranlar oldukça ciddi boyuttadır. 2008'de geçen yıla göre %39,76, 2009'da 27,81 ve 2010'un ilk sekiz aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre %29,33 oranında artış görülmüştür. 2009'da bir önceki yıla göre artış oranında gerileme olsa da 2010'un ilk sekiz ayında bu oran geçen yılın toplam artış oranının üzerindedir.

İthalattaki yüzde değişmelere bakacak olursak, aşırı iniş çıkışlar görülmektedir. 2005'te bir önceki yıla göre ithalat %24 azalmış, 2007'de %101,31 artmış, 2009'da %48,71 azalmış ve 2010'un ilk sekiz ayında geçen yılın aynı dönemine göre %138,49 oranında artış göstermiştir.

Suriye'ye düzenlenen fuarlarda gözlemlendiği üzere, Suriyeli firmaların ülkemiz mallarının kalitesine ve standardına olan güveni ve ülkemiz ürünlerinin fiyatlarının uygunluğu bu ülkeye ihracatımızda büyük avantaj sağlayacaktır (Güleç ve Oğuz, 2003, s.36).

Tablo 4: Sınır Ticareti Kapsamında Suriye'ye Yapılan İhracat

İl	2007	İkili İhracattan Aldığı Pay (%)	2008	İkili İhracattan Aldığı Pay (%)	2009	İkili İhracattan Aldığı Pay (%)
Gaziantep	72.741.768		138.720.961		121.544.634	
Hatay	54.014.334		85.908.350		104.710.486	
Şanlıurfa	8.709.594		32.918.931		57.558.800	
Kilis	4.691.088		3.690.135		6.511.946	
Mardin	4.164.135		3.768.581		4.377.600	
Toplam	144.320.919	18.09	265.006.958	23.76	294.703.466	20.68

Kaynak: KİTSO, s.6, 2010.

Sınır ticareti kapsamında Suriye'ye yapılan ihracatın, ikili toplam ihracat içindeki paylarına bakıldığında bu pay 2007'de %18.09, 2008'de 23.76 ve 2009'da ise 20.68 olmuştur. Örneğin, 2009'da 1.425.131 bin dolarlık ihracatın 294.703 bin dolarlık kısmı yani %20.68'i sınır ticareti kapsamında yapılmıştır.

İthalat kotası İl Değerlendirme Komisyonu tarafından hazırlanarak, sınır ticareti kapsamında ithal edilecek ürünün ismi, 12 haneli gümrük tarife istatistik pozisyonu, birimi ve miktarı belirtilir. Ancak bu kotalar, müsteşarlık tarafından önemli ölçüde makaslanmaktadır. Böyle olunca hem ürün sayısı hem de ürünün miktarı azaldığından sınır ticareti yapılamaz hale gelmiştir. Örneğin, 2009 ve 2010 yıllarında Kilis'ten hiçbir firma sınır ticareti belgesi almamış, sınır ticareti uygunluk belgesi talebinde bulunmamış ve sınır ticareti kapsamında ithalat ve ihracat yapamamıştır (KİTSO, 2010, s.5).

Tablo 5: Türkiye'nin İhracatında İlk 10 Ülke ve Pazar Payı

	Ülkenin Toplam İthalatı 2008	Ülkenin Toplam İthalatı 2009	Türkiye'nin İhracatı 2008	Türkiye'nin İhracatı 2009	Türkiye'nin İhracatındaki Değişim (2008-2009)	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız 2008	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız 2009
Azerbaycan-Nahçıvan	7,2	6,1	1,67	1,4	-16,1	23,2	22,9
Irak	18		3,92	5,12	30,8	21,8	
Malta	5		0,96	0,66	-31,5	19,1	
Gürcistan	6,1	4,4	1	0,75	-25,2	16,4	17
Türkmenistan	4,1		0,66	0,95	42,6	16,2	
Suriye	**17,1**	**13,1**	**1,12**	**1,42**	**27,8**	**6,5**	**10,8**
Bulgaristan	33,8	22,2	2,15	1,39	-35,5	6,4	6,3
Libya	17,9		1,07	1,8	67,5	6	
Romanya	82,7	54,3	3,99	2,22	-44,4	4,8	4,1
Birl. Arap Emirlikleri	165,6	140	7,98	2,9	-63,7	4,8	2,1

Kaynak: www.igeme.gov.tr (26.09.2010), www.geostat.ge (11.10.2010), www.insse.ro (11.10.2010), www.musavirlikler.gov.tr (11.10.2010), www.milliyet.com.tr (08.10.2010).

Tabloda Türkiye'nin ihracatında pazar paylarına göre sıralanan ilk 10 ülke yer almaktadır. Suriye, bu sıralamada 2008 istatistiklerine göre kendine 6. sırada yer bulmuştur. 2008'de ilk sırada bulunan Azerbaycan'ın

pazar payı %23,2 iken 2009'da bu oran 22,9'a gerilemiştir. Suriye'nin payı ise 2008'de %6,5 iken 2009'da %10,8'e yükselmiştir. Bu Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri için önemli ticaret kapısı olduğunun göstergesidir.

Tablodan da görüleceği üzere birçok ülkenin 2009'da pazar payı düşse de Suriye'nin ki artış göstermiştir. Bu da hem ikili ticaretin küresel ekonomik krizden etkilenmediği hem de yapılan karşılıklı anlaşmaların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.3. Enerji

İki ülke arasında gerçekleşen heyetler arası görüşmelerde, iki ülkenin petrol ve doğalgaz alanında süratle işbirliğine başlamalarına ve bu yönde teknik çalışma grupları oluşturulmasına karar verilmiştir. Türkiye-Suriye enerji işbirliğinin en önemli ayağını ikili planda Suriye'nin petrol ve doğal gaz sahalarında keşif üretim ve işletme faaliyetleri, çok taraflı planda ise Ortadoğu enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması çerçevesinde Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi oluşturmaktadır. Söz konusu doğal gaz boru hattı projesi ile Mısır doğalgazının Mısır'ın El Ariş Limanı'ndan Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır (DEİK, 2008, s.3).

Türkiye ve Suriye ile birlikte Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya'nın dahil olduğu Elektrik Enterkonneksiyonu Projesi mevcuttur. Elektrik alanında iki ülke arasında uzun yıllardır işbirliği mevcut olup geçtiğimiz yıl Suriye, Türkiye'den 1,5 milyar kilovat saat elektrik satın almıştır. 4 Ocak 2008'den itibaren de iki ülke arasında Türkiye'nin Suriye'ye elektrik vermesini düzenleyen anlaşma yenilenmiştir. Anlaşmaya göre Türkiye Suriye`ye en az 100 MW, en fazla 400 MW güçle yıl boyunda 1.4 milyar kwh civarinda elektrik ihraç edecektir (DEİK, 2008, s.3).

3.4. Ulaştırma

15 Mayıs 2008 tarihinde haftada üç kez olmak üzere başlatılan THY'nin İstanbul-Halep seferleri artan talebi karşılamak için Ağustos ayından itibaren 5'e çıkarılmıştır (GTO, 2008, s.9). İki ülkenin coğrafi konumları bakımından köprü durumunda olduğunu belirten Suriye Ulaştırma Bakanı Süleyman Bedr yakın gelecekte Gaziantep ile Halep arasında 160 kilometre hız yapacak olan hızlı trenin yolcu taşımaya başlayacağını belirtmiştir. Bedr, mevcut tren yolunun rehabilitasyonunun tamamlanmak üzere olduğunu kaydederek, yolcuların giriş-çıkış işlemlerini trende yapmalarına yönelik çalışmaların da devam ettiğini söylemiştir (wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=688086). Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu ile Devlet Bakanı Zafer Çağlayan da, Gaziantep - Halep arası hızlı trenin kurulmasıyla iki şehir arası, hızlı trenle 35 dakikaya ineceğini belirtmiştir (http://www.taraf.com.tr).

3.5. Turizm

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan 1982 tarihli turizm işbirliği anlaşması çerçevesinde vatandaşlar karşılıklı giriş çıkış yapabilmektedir. Ülkemize gelen Suriyeli vatandaşların büyük bir kısmı ticari amaçla ülkemizi ziyaret etmektedir. Gelişen ilişkilerle birlikte karşılıklı turist sayısı artmaya başlamıştır.

Tablo 6: Taşıt Araçlarına Göre Türkiye'ye Suriye'den Gelen Vatandaş Sayıları

	Taşıt Aracı						
	Hava	**Kara**	**Tren**	**Deniz**	**Toplam**	**Milliyet Payı**	**Değişim Oranı (%)**
2005	19 481	263 829	1 601	3 714	**288 625**	1,37	48,81
2006	21 259	251 230	1 305	3 985	**277 779**	1,40	-3,76
2007	23 815	302 792	1 720	4 513	**332 840**	1,43	19,82
2008	33 552	367 772	1 618	3 993	**406 935**	1,55	22,26
2009	46 197	458 361	1 501	3 620	**509 679**	1,88	25,25
2010*					**560 569**	2,85	107,54
*Yılın ilk sekiz aylık dönemi							
Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, www.kultur.gov.tr (04.10.2010).							

Türkiye'ye Suriye'den Gelen Vatandaş Değişimleri

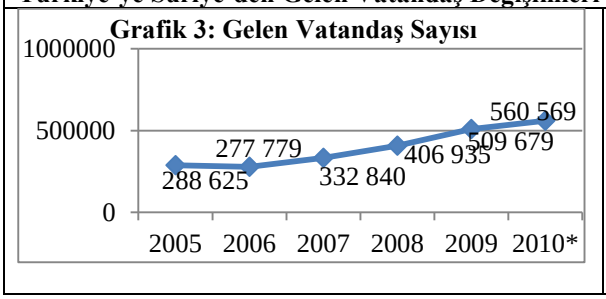

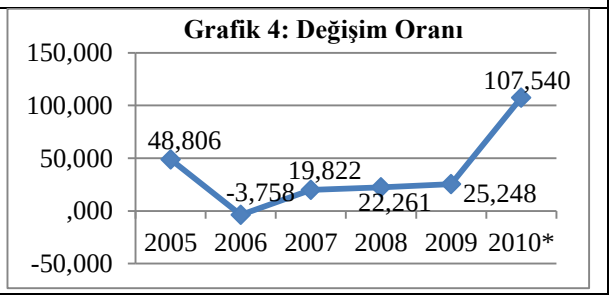

Tabloda taşıt araçlarına göre Türkiye'ye gelen Suriyeli vatandaşların sayısını göstermektedir. 2005-2009 arası dönemde kara ve hava yoluyla gelenlerin sayısı artarken tren ve deniz yoluyla gelenlerin sayısı azalmıştır. Fakat bizim için önemli olan toplam rakamlardır; 2005'te 288625 olan turist sayısı artarak 2009'da 509679 olmuş, 2010'un ilk sekiz aylık döneminde geçen yılın toplam sayısını geçerek 560569 olarak gerçekleşmiştir.

Değişim oranlarına da bakıldığında 2010'un ilk sekiz aylık dönemindeki artış geçen yılın aynı dönemine göre %107,54'tür ki bu çok önemli bir artıştır. 2007'den itibaren Suriye'den gelen vatandaşların sayısı artan oranda artmaktadır. Bu artışın sebebi büyük oranda 2009'da karşılıklı vizelerin kaldırılmış olmasıdır.

Tablo 7: Türkiye'den Suriye'ye Giden Vatandaş Sayıları

	Taşıt Aracı						
	Hava	**Kara**	**Tren**	**Deniz**	**Toplam**	**Milliyet Payı**	**Değişim Oranı (%)**
2005	21 006	248 406	1 345	3 961	**274 718**	1,34	43,36
2006	21 503	244 959	1 163	4 223	**271 848**	1,41	-1,04
2007	24 079	292 307	1 592	4 509	**322 487**	1,40	18,62
2008	32 726	359 861	1 847	3 897	**398 331**	1,51	23,51
2009	47 832	448 244	1 412	3 528	**501 016**	1,83	25,77

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, www.kultur.gov.tr (04.10.2010).

Türkiye'den Suriye'ye Giden Vatandaş Değişimleri

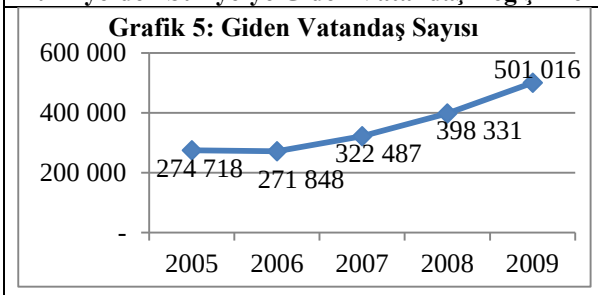

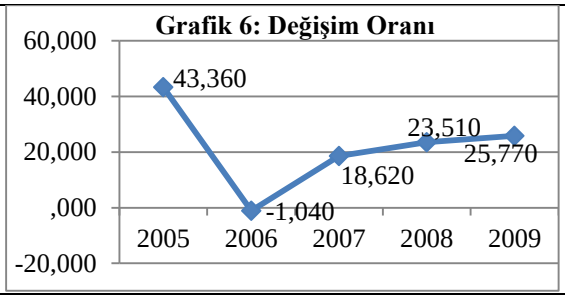

Tablodan görüleceği üzere Suriye'ye giden Türk vatandaşların taşıt araçlarına göre sınıflandırması yapılmıştır. 2005-2009 arası dönemde kara, hava ve tren aracılığıyla yolculuk yapan vatandaşların sayısı artarken deniz yoluyla yolculuk yapanların sayısı azalmıştır. Toplam rakamlara bakıldığında giden vatandaş sayısı beş yıllık dönemde yaklaşık 2 katına ulaşmıştır. 2005'te 274718 iken 2009'da 501016 kişi Suriye'ye geçiş yapmıştır.

Değişim oranlarına bakıldığında Suriye'ye giden 2007'den itibaren artan oranda artmıştır. 2007'de artış %18,62 iken 2009'da 25,77 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında bir önceki yıla göre %1,04 oranında azalmıştır.

3.6. Yatırım

Tekstil alanında faaliyet gösteren bir Türk firması Halep'te akrilik iplik üretimine başlamıştır. Tekstil alanında faaliyet gösteren bir diğer Türk firması ise yaklaşık 13 milyonluk bir yatırımla iplik üretim tesislerinin kuruluş çalışmalarını başlatmıştır. Turizm alanında faaliyet gösteren bir Türk firması Halep'te tamamlanmakta olan eğlence merkezinde yer alacak Aquapark işletmesini üstlenmiştir. Bir firmamız Suriyeli bir firma ile ortak margarin üretimi yapmaktadır. Suriye'de Al-Thawra, Deir Al Zour, Tal Salhap şeker fabrikalarının toplam 25 milyon değerindeki modernizasyon çalışmalarını da Türkiye'den bir şeker fabrikası üstlenmiştir. Buna ilaveten bir firmamız Galvanzli demir kaplama fabrikası kurmuş, bir diğer firmamız ise uluslararası bir sulama projesini gerçekleştirmektedir (KTO, 2008, s.24-25).

Türk Firmalarının Suriye'de planladıkları yatırım konuları ise inşaat, mühendislik malzemeleri, demiryolu yapımı, lokomotif, zeytinyağı üretimi, enerji nakil hattı, çimento, gıda, boru, cam, elektrikli ev aletleri, ambalaj, traktör, kamyon, LPG tankları, makine, sulama borusu ve turizm olarak sıralanabilir (KTO, 2008, s.25).

4. TÜRKİYE-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Türkiye-Suriye ilişkilerinde her ikili ilişkilerde olabilecek sorunlar bulunmaktadır. Bu kapsamda çözüme kavuşan ve çözüm bekleyen sorunlar mevcuttur.

4.1. Çözümlenen Sorunlar

Ulaştırma: 13 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ve Suriye'den 10'ar bakanın katılımıyla gerçekleşen Halep ve Gaziantep Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarının sonuçlarına göre; tren bağlantıları yeniden düzenlenerek noksanlıklar tamamlanacaktır. Suriye'den İslahiye ve Nusaybin'e olan tren yolu dışında üçüncü tren yolu bağlantısı kurulmuştur. Bu hat Gaziantep-Kilis-Halep arasındadır. Hava kargo taşımacılığında

işbirliği yapılacaktır. Ortaklaşa bir şekilde vagon ve lokomotif üretilecektir (DEİK, 2010 ve www.kenthaber.com).

Serbest Ticaret Anlaşması: Nisan 2008 tarihinde Türk tarafının tarım ürünlerinin STA kapsamına dahil edilmesine ilişkin talebi Suriye tarafından kabul edilmiştir. Ancak pamuk, tütün ve buğday gibi stratejik ürünler söz konusu kararın kapsamına alınmamıştır. 21-13 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ve Suriye'den 10'ar bakanın katılımıyla gerçekleşen Halep ve Gaziantep Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarının sonuçlarına göre; 2 milyar dolarlık dış ticaret hacminin üç senede 5 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir. Gümrükler tek pencere sistemine geçilecek; sınırda Türkiye ve Suriye kontrolleri tek bir yerde birleştirilecektir. Mevcut 7 kapıdan şu anda 5'i çalışmakta olup diğer iki kapı aktif hale getirilerek yeni kapılar açılacaktır (DEİK, 2010, s.20).

Konsolosluk Tasdiki: 01.01.2007 tarihinden itibaren Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen Türk menşeli mallara ait menşe şehadetnamesi ve faturaların büyükelçilik veya konsolosluklarca tasdiki uygulaması kaldırılmıştır (DEİK, 2008, s.18).

Oda Tasdiki: Suriye Ticaret Bankası'nın talep ettiği faturaların odalarca onaylanması kaldırılmıştır (DEİK, 2010, s.21).

Vize: Türk ve Suriye vatandaşlarının birbirlerinin ülkelerine yapacakları seyahatlerde önceden vize alınması mecburiyeti 18 Eylül 2009 tarihi itibarı ile sona ermiş ve vizesiz geçişler başlamıştır. Bu çerçevede, diplomatik, hizmet ve hususi ile umuma mahsus pasaport hamili Türk ve Suriye vatandaşları 180 gün içinde 90 günü aşmayan seyahatleri için karşılıklı olarak vizeden muaf kılınmışlardır (DEİK, 2010, s.21).

Sulama: 13 Ekim 2009 tarihinde gerçekleşen Halep ve Gaziantep Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantılarının sonuçlarına göre; Suriye'ye sıkıntılı anlarında Fırat ve Dicle'den su akıtılmasına devam edilecektir. Asi Nehri üzerine yeni bir baraj kurulacaktır. Asi Nehri Suriye'den çıkıp Türkiye'ye geldiği için bu nehirdeki su fazlalığı Türkiye'de su taşkınlarına yol açacaktır. Bu yüzden Türkiye, Asi Nehri-Suriye tarafına kendi imkanları ile bir baraj kuracaktır. Böylece Türkiye'ye gelen taşkınlar önlenecek, barajın adı da 'Dostluk Barajı' olacaktır (DEİK, 2010, s.21).

4.2. Devam Eden Sorunlar

Bankacılık İşlemleri: Türkiye'de, Suriye ile bankacılık işlemlerini yürüten çok az sayıda banka bulunmaktadır. Türk Bankalarının da Suriye bankaları lehine kredi limitlerinin yeterli olmaması nedeniyle ihracatçı firmaların akreditif ve teyit işlemlerinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu tür sıkıntılar Türk Bankalarının Suriye Banka riskini taşıma niyetlerinin olmayışına bağlıdır, bu işlemler düzenlenmelidir. İşlemlerin hızlanması ve kolaylaşması için Suriye'de bir Türk Bankası'nın şube açması gerekmektedir (DEİK, 2010, s.22).

Kamu İhaleleri: Suriye'de kamu ihaleleri çok uzun zamanda sonuçlanmaktadır. İhalede teklif edilen fiyatlar kaybedilen sürede fiyatların altında kalmaktadır. Zaman zaman ihale sonuçlandıktan sonra iptal edilebilmektedir. Dolayısıyla firmalarımız mağdur olmaktadır. Ayrıca, ihale şartnamesinde, ihaleden sonra fiyat indirilmesinin olmayacağı belirtilmesine ve son fiyat verilmesi istenmesine rağmen ihaleden sonra tüm katılımcılardan yeniden fiyat istenmesi en düşük fiyat teklifi veren firma açısından haksız rekabet yaratmaktadır (DEİK, 2008, s.19).

İhracat Denetimi, Gümrükler: Suriye'ye yapılan ihracatlarda, Türk ihracatçıların kontrat gereği tüm taahhüt ve sorumluluklarını yerine getirmesine rağmen verilen kat'i teminat mektupları gerekçesiz olarak iade edilmemektedir. Büyük rakamlara tekabül eden bu teminatların geri alınamaması ve kapanmayan teminat mektubu sebebiyle kredi hatları dolu kalmakta ve yeni teminat mektuplarına yer açılamamakta, ayrıca geri verilmeyen teminat mektubu nedeniyle firmalar bankalara komisyon ödemeye devam etmektedir. Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilecek bir ürün (gıda ve çimento) Türkiye'de teste tabi tutulduktan sonra zaman zaman Suriye'de de teste tabi tutulmaktadır. Bunun da Türk firmasının yapması ürün maliyetini artırıcı bir unsur olması itibariyle ortak olarak belirlenecek bir denetim firmasının yetkili kılınması ihracatçı firma açısından maliyetleri düşürecektir. Suriye Gümrük Müdürlüğü tarafından 11 Temmuz 2007'de yayınlanan Genelge (konvoy uygulaması), taşımacı için yaklaşık 1 günlük zaman kaybına neden olmaktadır (DEİK, 2008, s.19).

Serbest Ticaret Anlaşması: Suriye tarafından ithalat ve ihracat beyannamelerinden bölgeden bölgeye değişen oranlarda yerel yönetim vergisi alınması ve Suriye Gümrük kapılarında uygulanan referans fiyat uygulaması STA'ya aykırıdır (DEİK, 2010, s.22).

Müteahhitlik: Müteahhitlik mevzuatı çok kapalı ve sektörün dış rekabete açılmamış olması, Türk taahhüt firmalarının Suriye pazarından yeterince pay alamamasına neden olmaktadır (DEİK, 2010, s.23).

Ulaştırma: Türkiye'den giriş yapan kamyonlara Suriye gümrükleri tarafından konvoy uygulaması yapılmaktadır. Günde yalnızca 1 defa yapılan konvoylar gümrüklerde yığılmalara sebep olmaktadır. Konvoy uygulamasının günde en az 2 kez yapılması sorunu hafifletecektir (DEİK, 2010, s.23).

Gümrükler: Vizelerin kaldırılmasıyla birlikte, Türk Suriye gümrüklerinde uzun kuyruklar oluşmaktadır. Bu durumu önlemek adına gümrükler arası işbirliği ve koordinasyonun sağlanması önem taşımaktadır (DEİK, 2010, s.23). Ayrıca yeni gümrük kapılarının açılması da her iki ülke için bu yığılmaları azaltacaktır.

5. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN SWOT ANALİZİ

Eylül 2009'da Türkiye ile Suriye hükümetlerinin sınır geçişlerinde vize uygulamasını kaldırmasıyla iki ülke arasında son 10 yılda ilişkilerin hızla canlandığı, derinleştiği ve çok yönlü hale geldiği daha da somut olarak ortaya çıkmış ve her iki ülkenin kamuoylarında bu konuyla ilgili (daha çok Türkiye'nin Orta Doğu'da genişleyen rolüne odaklanan) birçok yazılı ve sözlü yayının yer almasına yol açmıştır. Bu noktada iki ülke ilişkilerinin ulaştığı seviye kadar bu seviyenin korunması ve geliştirilmesi de önemli hale gelmektedir. Türkiye Suriye ilişkilerinde var olan güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve riskler göz önünde bulundurularak ilişkinin SWOT analizi yapılacaktır (Atlıoğlu, 2010).

A. Güçlü Yanlar (Strengths):

Tarihi, Kültürel ve Coğrafi Yakınlık; Türkiye ve Suriye'nin birbirleriyle siyasi, ekonomik veya toplumsal düzeyde temas kurarken en önemli avantajı, ilişkilerin sahip olduğu tarihi, kültürel ve coğrafi derinliktir. Bu derinliğin, gerek devlet gerekse insanlar düzeyinde kurulan ilişkilerde paylaşımın, güven duygusunun, işbirliğinin ve ortak çıkarın tanımlanmasını kolaylaştırdığı açık bir durumdur. Türkiye ve Suriye'nin sahip olduğu bu avantaj ilişkilerin geleceği açısından da bir güvence teşkil etmektedir.

Aktif Diplomasi ve Liderler; Türkiye Suriye ilişkilerinde siyasi karar alıcılar, entelektüeller ve halk düzeyinde var olan sürekli şüphe ve psikolojik önyargılar, 2000 yılında Suriye'de meydana gelen iktidar değişimi sonucunda başlayan üst düzey diplomatik ziyaretler zinciri ile ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve kısa sürede bir güven ortamı oluşturulmuştur. İki ülke arasındaki çok yönlü ilişkiler ise bu güven ortamı üzerine inşa edilmiştir.

Ekonomik İşbirliği Olanakları; Devletçi bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine dikkatli bir geçiş yapmaya çalışan Suriye için serbest piyasa ekonomisini uzun süre uygulamış, uluslararası deneyim, bilgi birikimi ve teknolojiye sahip bir özel sektörü olan ve AB üyeliğine aday Türkiye gibi bir sınır komşusuna sahip olması büyük bir fırsattır. Suriye de Orta Doğu ülkelerinde kalıcı ve genişleyici bir pazar oluşturulması açısından Türkiye için önemlidir. İki ülkenin birbirinin ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek bir konumda bulunduğu açıkça görünmektedir.

İkili İlişkilerin Çok Boyutlu Hale Gelmesi; Türkiye Suriye ilişkilerinin siyasi veya ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmaması, iki toplumu kapsayacak çok boyutlu hale gelmesi ilişkilerin geleceği açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik bağların ve işbirliğinin kısa bir süre sonra bitebileceğini fakat toplumsal ve bireysel düzeyde kurulan ilişkilerin uzun vadeli varlığını koruyacağı unutulmamalıdır.

B. Zayıf Yanlar (Weaknesses):

Tarihsel ve Psikolojik Önyargılar; Osmanlı sonrası Türkiye Suriye ilişkilerindeki en önemli problem, tarihi olayların ve milliyetçi yaklaşımların etkisiyle karar alıcıların ve halkın siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak birbirlerinden kopması ve önyargılı bir şekilde birbirlerini tanımlamalarıdır. İki toplumun birbirlerine karşı psikolojik önyargıların tamamen ortadan kaldırılabildiği söylenemese de bu konuda son yıllarda önemli bir yol alınmıştır. Örneğin Suriye'de yayınlanan Türk dizileri bile Türkiye'ye ve Türklere olan ilgi ve sevginin artmasına hizmet etmektedir.

Aşırı Duygusal ve İdeolojik Yaklaşımlar; Türkiye Suriye ilişkilerinde İsrail önemli bir faktördür ve Türkiye'de resmi veya sivil düzeyde İsrail'in Filistin'deki saldırılarına karşı çıkışlar, Suriye'de her düzeyde sempati ve takdirle karşılanmaktadır. Fakat gerek AKP hükümeti gerekse daha önceki Türk hükümetleri, hiçbir zaman İsrail veya Yahudi düşmanlığına dayalı bir dış politika stratejisi uygulamamıştır, Türk hükümetlerinin yapmak istediği sadece bölgedeki çatışmaların ve haksızlıkların uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesinde aktif rol oynayabilme çabasından ibarettir. Bundan dolayı AKP hükümeti bu konuda bir yanlış anlaşılmaya yer vermeyecek ihtiyatlı söylemlerle kendini ifade etmek zorundadır.

Ülke İçinde İktidar Değişimi; Türkiye Suriye ilişkilerinin geleceği açısından en önemli tehlikelerden biri, ilişkilerin belli siyasi lider ve politik gruplara endekslenerek devam etmesi olasılığıdır. Bugünkü siyasi konjonktürde Suriye'de yakın bir gelecekte siyasi iktidarın el değiştirmesi mümkün görünmemektedir. Türkiye'de ise kısa dönemde iktidardaki siyasi liderin ve politik grupların değişebilmesi bir olasılık dahilindedir. Bundan dolayı iki ülke ilişkilerinin bir devlet politikası olarak gelişmesi ve halkı kapsayıcı bir yönünün bulunması uzun ve istikrarlı bir işbirliği ve dostluğu doğuracaktır.

Birbirlerinin İç İşlerine Karışma; Türkiye ile Suriye arasındaki iyi ilişkileri sürdürmede dikkat edilmesi gereken bir nokta da iki ülke karar alıcılarının ve entelektüellerinin birbirlerinin iç sorunlarına müdahil olurken karşı tarafın hassasiyetlerine saygı göstermeleri gerektiğidir. İlişkilerde öncelik, iki ülkenin güvenliğini devam ettirme ve bölgede işbirliğiyle oluşturacakları siyasi ve ekonomik refahtan adil pay alma çabası olmalıdır.

C. Fırsatlar (Opportunities):

Dinamik Uluslararası Sistem; Türkiye Suriye ilişkileri, uluslararası sistemin elverişli olduğu şartlarda dinamik dış politika stratejilerinin iki komşu devlet arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal potansiyeli nasıl canlandırabildiklerine en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Uluslararası sistem dinamik ve değişken yapısını muhafaza ettiği sürece Türkiye ile Suriye'nin rahat ilişki kuramaya devam edecekleri aşikardır.

Ortak Güvenlik ve Tehdit Algılamaları; 2003'te Irak'ta başlayan Amerikan işgali sonrasında, Irak'ın parçalanma ihtimali ve bunun bölgede yarattığı güvenlik riskleri, Türkiye ve Suriye'nin güvenlik ve tehdit algılamalarının aynı olmasına yol açmıştır.

Bölgesel Krizlere Ortak Tavır Geliştirme; Suriye, Orta Doğu'daki üç kriz alanına (Filistin, Lübnan ve Irak) coğrafi olarak sınırdaş olmakla kalmayıp bu problemlere çeşitli yollardan müdahil olmaktadır. Türkiye ile Suriye'nin bu kriz alanları üzerinde birlikte hareket etmesi kendi güç ve enerjilerini verimli kullanmalarını sağlayabileceği gibi bölge dışı aktörlerin bu krizlere müdahalelerini daha düşük seviyeye çekebileceği düşünülmektedir.

Dışa Açılımda Model Ülke Türkiye; Türkiye'nin Arap dünyası için dışa açılımda bir model olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Arap devletleriyle ciddi siyasi sorunları olmayan Türkiye, bölgesel sorunlarda bir arabulucu adayı ve sahip olduğu demokratik yönetim şekli, liberal ekonomi anlayışı ve AB adaylık sürecinde yaptığı reformlarla Suriye ve diğer Arap ülkeleri için iyi bir örnek teşkil edebilir.

D. Tehditler (Threats):

Uluslararası Sistemde Köklü Bir Dönüşüm; Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek en önemli faktör, uluslararası güç dengelerinde meydana gelebilecek ani bir dönüşüm veya sistemin tekrar iki kutuplu sert bir yapıya bürünmesi olacaktır. Böyle bir konjonktür her iki ülkenin hareket ve manevra kabiliyetini azaltıp daha statükocu politikalara sapmalarına yol açabilir. Böyle bir dış politika sapması, iki ülkeyi de aynı veya farklı kutuplarda yer alan küresel bir güce bağımlı hale getirebilir. Bundan dolayı daha önce söylediğimiz gibi değişken ve esnek bir uluslararası sistem Türkiye Suriye ilişkilerinin yararınadır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Baskısı; Uluslararası sistemde radikal ve ani bir dönüşüm olmasa bile Suriye'nin Türkiye ile kurduğu ilişkilerin seviyesinin yükselmesi bazı küresel ve bölgesel güçler de rahatsızlık uyandırabilir. Türkiye'nin Suriye ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Orta Doğu'da daha etkin olması bazı aktörlerin çıkar alanlarının daralmasıyla sonuçlanabilir.

Radikal Politikalara Kayma ve Silahlanma; Türkiye Suriye ile ilişkilerinin seviyesini korumak ve daha yukarılara çıkarmak için gerek Batılı devletler gerekse bölge devletleri düzeyinde siyasi ve diplomatik girişimlerini sıkılaştırıp Suriye ve İsrail'i aynı barış masasına (bu işi ABD veya Fransa'ya bırakmadan) tekrar oturtmak zorundadır. Tabi Türkiye bunu sağlamak için Suriye ile yakınlaşırken İsrail'le de ilişkilerini belli bir seviyede tutmak durumundadır. Her iki ülke barış masasında ne kadar uzun oturtulabilirse ve bu süre içerisinde İsrail birçok devletin diplomatik ve psikolojik baskısı altına alınabilirse Golan'da yaklaşık 42 yıldır süren işgalin barışçıl yoldan bitme ihtimali o kadar yükseltilebilir.

6. Sonuç

Sınır ticareti ile ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirilerek ülke ekonomilerine önemli katkılar sağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki yaşanan terör olayları, tarımsal verimsizlik, sanayi üretiminin olmaması gibi olumsuz faktörler bölgenin kalkınmasındaki engeller arasında gösterilmektedir. Bu nedenle sınır ticareti, bölgelerin gelişmesi açısından önemli bir fırsat yaratmaktadır. Sınır ticareti ile sınır illerinin ihtiyaçları düşük maliyetle karşılanmakta, bölgelere ekonomik hareketlilik kazandırılmaktadır.

Türkiye ile Suriye ilişkilerindeki en önemli gelişmelerden bir tanesi, karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasıdır. Bu uygulama ile Türkiye'ye gelen Suriyeli turist sayısı ciddi oranda artmıştır. Bu artış bölge ekonomilerinde ekonomik canlılığa neden olarak dış ticaret rakamlarında da önemli değişimler yaşanmıştır. Karşılıklı ihracat ve ithalatta artış görülmektedir. Bu artış, istihdamı ve üretimi artırarak ülke ekonomilerinin büyümesine katkı yapmaktadır. Ayrıca, nakliye sektörünün dolayısıyla da hizmet sektörünün canlanmasına yol açarak istihdam olanağı sağlanmaktadır. Suriye, Türkiye ihraç pazar payı sıralamasında 2008 verilerine göre 5. sırada yerini almaktadır.

Sınır ticareti kapsamında Suriye'ye yapılan ihracatın, ikili dış ticaretten aldıkları pay 2007-2009 döneminde yaklaşık %20 oranlarında seyretmiştir. Bu oranların beklenenden düşük olması kotaların çok kısıtlı olmasına bağlanabilir. Kotaların çok az olması sebebiyle firmalar sınır ticareti belgesi almakta çekimser davranmaktadır. Dolayısıyla sınır ticaretinden istenilen verim alınamasa da ikili ilişkiler oldukça iyi düzeydedir.

İkili ilişkilerin daha fazla hareket kazanması için yapılacak işlerden bir tanesi de hızlı tren projesidir. Bu proje ile Gaziantep-Halep arası 35 dakikaya inecek ve şehir içi bir yerden bir yere gider gibi kısa bir yolculukla ulaşım sağlanacaktır. Ayrıca, THY haftada en az beş sefer yapmaktadır. Bu da, ulaşım konusunda sorun yaşanmayacağının göstergesidir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin SWOT analizine bakıldığında önemli avantajlar söz konusudur. Tarihi, kültürel, coğrafi yakınlık, ikili çoklu ilişkiler, aktif diplomasi, ekonomik işbirlikleri gibi birçok ortak yönümüzün olması, ülke ekonomileri açısından çok önemli olup ilişkilerin geliştirilmesi ve daha iyi düzeye getirilebilmesi için yukarıda belirtilen sorunların kısa sürede çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKAL, Mustafa, "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2):286, 2008.

ATLIOĞLU, Yasin, "Türkiye Suriye Ekonomik İlişkileri", Konya Ticaret Odası, 2008, http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=1448&ano=88 (24.07.2010).

ATLIOĞLU, Yasin, "Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi", TASAM, 2010, http://www.tasam.org/index.php?altid=3032 (24.07.2010)

BAYER, Yalçın, "Fıstıkçılığımız Can Çekişiyor", Hürriyet, Şubat, 1999, www.hurriyet.com.tr (28.08.2010).

DEİK, "Türkiye Suriye Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s.1, 2006, www.deik.org.tr (04.10.2010).

DEİK, "Türkiye Suriye Ticari ve Ekonomik İlişkileri", s.3, 2008, www.deik.org.tr (05.10.2010).

DEİK, "Suriye Ülke Bülteni", s.14-15, 2010, www.deik.org.tr (04.10.2010).

"Gaziantep Halep Arası Hızlı Tren", Taraf Gazetesi, 2010, http://www.taraf.com.tr/haber/gaziantep-ve-halep-arasi-hizli-tren.htm (08.10.2010).

GTO, Türkiye-Suriye Ticaret Ofisi, s.9, 2008, halep.bk.mfa.gov.tr (07.10.2010).

GÜLEÇ, Mustafa ve Gencay OĞUZ, "Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ticari İlişkileri", s.36, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2003.

HANOĞLU, Halit, "Sınır Ticaret Merkezleri", Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı:40, 2004, http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/40/7.html, (E.T. 12.08.2010).

KARA, Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", s.64, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, İzmir, 2005.

KİTSO, "Sınır Ticareti Uygulaması, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Kasım 2010.

KÖKÇE, Rıza, 1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi İle Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkileri, s.31, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.

KTO, "Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu", s.24-25, Konya Ticaret Odası, 2008, http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/suriye1.pdf (06.10.2010).

Kültür ve Turizm Bakanlığı, www.kultur.gov.tr (04.10.2010).

ÖZGENTÜRK, Jale, "Van'ı Sınır Ticareti Odaklı Strateji Kalkındırır", Referans Gazetesi, 30 Ocak, 2008.

ÖZTÜRK, Nesli, "Komşumuz Suriye", Yeni Ufuklar, s.6, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/8D2C5512-50D7-4030-B23C-02376A1AA736/7717/Suriye.pdf (24.07.2010).

ÖZTÜRK, Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, s.109, Zonguldak, 2006.

PEDÜK, Türkben, Sınır Ticareti, s.1-2.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil ve Melike ATAY, "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, s.1045, 14-16 Mayıs, Şırnak, 2010.

"Suriye'ye Vizesiz Geçişler Başladı", 2009, http://www.haberortak.com/Haber/Aktuel/19092009/Suriyeye-vizesiz-gecis-basladi.php (08.10.2010).

TAN, Mustafa ve Fuat ALTUNDAL, Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2008-26, s.13, İstanbul, 2008.

TÜİK, www.tuik.gov.tr (06.10.2010).

Türkiye İhracatçılar Merkezi, www.tim.org.tr (05.10.2010).

wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=688086 (08.10.2010).

www.geostat.ge (11.10.2010)

www.igeme.gov.tr (26.09.2010)

www.insse.ro (11.10.2010)

www.kenthaber.com (11.10.2010).

www.milliyet.com.tr (08.10.2010)

www.musavirlikler.gov.tr (11.10.2010)

جامعـــــــة حلب
كليـــــــة الاقتصاد
قسم الاقتصاد والعلاقات الدولية

التجارة الحدودية بين الحماية التجارية والعولمة

La Commerce Frontalière Entre le Protectionnisme et la Mondialisation

Border trade between the protection of trade and globalization

د. خليل ياسين

DR. Khalil Yasin

دكتور في قسم الاقتصاد
والعلاقات الدولية

2011 – 2010م

مقدمة :

إن العلاقات التجارية الدولية قامت منذ أقدم العصور ونمت مع نمو الحضارات وتطورت مع تطور العلم وتطور الأسواق ، وقد فهمت الدول أن التبادل التجاري يحقق رفع مستوى الرفاهية لان الدول تتفاوت فيما بينها من ناحية توفر الموارد الطبيعية والمزايا الاقتصادية ولكن لا يمكننا فهم العلاقات التجارية الدولية بمفهومها الحديث دون البحث بأساس تشكل الاقتصاديات الحديثة لأن أساس تشكيل التجارة الدولية هو الاختلاف السياسي للعالم ، بمعنى ظهور ما يسمى الدولة التي تشكل وحدة سياسية تملك سيادة على فراغ جغرافي واقتصادي وتملك سيادة طبع النقود داخل حدودها الجغرافية .

ولقد اختلف مفهوم التجارة الدولية وفقاً لاختلاف المدارس الاقتصادية ، فكانت الحدود تارة ضمن موديل التحليل الاقتصادي وتارة أخرى خارج موديل التحليل الاقتصادي . فقد اعتبر الكلاسيك أن الحدود خارجة عن التحليل في حين اعتبرت المدرسة الكنزية أن الحدود داخل التحليل الاقتصادي .

إشكالية البحث :

في الحقيقية أن التجارة الحدودية هي صيغة مركبة تنتمي لكل من المدرسة الليبرالية (تجارة) والمدرسة الواقعية (حدود) في العلاقات الدولية . ولكن عندما ندمج الصيغتين التجارة والحدود فإننا ندخل في إطار تحليلي جديد ينتمي إلى نظرية الاقتصاد السياسي الدولي ، بمعنى أن مفهوم التجارة الحدودية يقع موقع الوسط بين الاقتصاد والسياسة أو بين الحماية التجارية والحرية التجارية هذا الموقع الذي تتخذه التجارة الحدودية يحقق مزايا متعددة اقتصادية وسياسية ، فمن وجهة نظر القوميين الاقتصاديين تعتبر الحدود عامل قوة وزيادة في الثروة وحماية للصناعات القومية أما من وجهة نظر الليبرالية التجارية فإن التجارة هي عامل رفاه اقتصادي للأطراف المتعاملة . إذً كيف نستطيع على المستوى الدولي :

أولاً : إيجاد علاقة منطقية مشتركة نتجنب فيها أن تكون العلاقات الاقتصادية الدولية في جميع الأوقات لعبة حصيلتها الصفر .

ثانياً : هناك ارتباطات واسعة بين الاقتصاديات القومية دون أي سلطة مركزية فهل تستطيع الآلية التلقائية (دعها للسوق) أن تحقق المنفعة للجميع دون تدخل الدولة .

منهج البحث :

يعتمد الباحث على المنهج الاستنباطي لوصف الظاهرة (الحدث) موضوع الدراسة وتصنيفها ، ومن ثم يلجأ الباحث إلى المنهج الاستقرائي لربط الوقائع التاريخية ذات العلاقة بالظاهرة (الحدث) مدعماً ذلك بالوقائع الاقتصادية .

هدف البحث :

إن الهدف الرئيسي لهذه الدراسة هو مناقشة مفهوم التجارة الحدودية باعتبارها نقطة التقاطع ما بين الليبرالية الاقتصادية والقومية الاقتصادية . فليس صحيحاً أن كل ما يفرزه السوق هو صالح وأن تدخل الدولة هو طالح وذلك يعود إلى :

أولاً : تطور مفهوم الدولة وضرورتها في الحياة الاقتصادية كعامل محرك ومحرض ومساهم في النمو الاقتصادي ، وعامل أمن وحماية للسلع العامة .

ثانياً : إن الليبرالية الاقتصادية ليست حتمية طبيعية خاضعة لقوانين طبيعية عالمية خارجة عن الزمان والمكان لأن التشابكات المالية العالمية نمت بإرادة ووعي .

ثالثاً : إذا كانت الأمور تسير وفقاً لقوانين ثابتة فإن الطبيعة البشرية لا تتبع هذه القوانين ولا تفرض نفسها على الإنسان كما تفرض نفسها على المادة وذلك لأن الإنسان مزيج من العقلانية واللاعقلانية وهو حر ومخير وليس مسير وهذه الحرية تمكنه من مخالفة القوانين . وليس صحيحاً أن العالم الاقتصادي محكوم بقوى طبيعية تحقق الانسجام مابين المصلحة الفردية والمصلحة الجماعية .

رابعاً : إن الحقيقية العلمية لا تظهر أن تصرفات الإنسان الجماعية هي أقل عقلانية من تصرفات الأفراد المستقلين .

خامساً : إن فرضية النظرية الليبرالية القائمة على العقلانية الفردية و تفضيلاتها ليست صحيحة لأن الفرد ليس عقلانياً وإنما هو مزيج من العقلانية واللاعقلانية ولو كان الفرد عقلانياً لما قام بفعل الاكتناز . أضف إلى ذلك أن تفضيلات الأفراد ليست فقط تفضيلات مادية وإنما هناك تفضيلات أخرى تتعلق بالأرض والثقافة واللغة والتاريخ ، هذه التفضيلات يجب أن تدخل ضمن الموديل الاقتصادي الحدودي أي ضمن مفهوم التجارة الحدودية .

من هنا يجب أن نقرر وفقاً للمزايا التفصيلية ما يجب أن تأخذه الدولة على عاتقها وما يجب أن تتركه للجهد الفردي ، وهنا تكمن الفكرة الرئيسية للتجارة الحدودية . أي ما يجب أخذه من المزايا التفصيلية للمدرسة الليبرالية الاقتصادية ومن المزايا التفصيلية للمدرسة القومية الاقتصادية .

في هذا السياق يمكننا النظر إلى التجارة الحدودية على أنها عامل تكاملي وحل وسط بين الحماية والحرية بمعنى آخر بين العولمة والحماية لنصل إلى مفهوم جديد في التجارة الدولية ينطلق من مفهوم التجارة الحدودية وهو التجارة المنظمة ، التي تحقق من جهة تنمية اقتصادية إقليمية وتحقق أمن إقليمي باعتبار أن الخيوط الاقتصادية المتشابكة عبر الحدود تقلل من النزاعات الحدودية ومن جهة أخرى تحقق الحدود الحفاظ على السلع العامة

للدولة إذ أن العولمة وضعت في خطر السلع العامة وعلى رأسها السوق والأمن والتأمين الصحي والاجتماعي كذلك وضعت الدولة في خطر ما نسميه حجم الدولة .

أولاً : التحليل الاقتصادي لمفهوم الحدود .

تنطلق فكرة الحدود من فكرة وجود الدولة ، ويختلف التحليل الاقتصادي والسياسي لمفهوم الدولة تبعاً لاختلاف المدارس الاقتصادية ويمكننا التفريق بين نظريتين أساسيتين : نظرية الحماية الاقتصادية ونظرية الليبرالية الاقتصادية .

1- يرجع مفهوم الحماية الاقتصادية إلى المذهب المركانتيلي الذي ساد طوال الفترة التاريخية 1500 – 1750 . ويرى هذا المذهب أن مصلحة الدولة المعرفة بمفهوم القوة ، هي المفتاح الرئيسي لحركة اللاعبين الدوليين . أي أن الدول بطبيعتها الأنانية تسعى دائماً للحفاظ على القوة ، لأنها تعترف أن بقاء الدول مشروط بقوتها ويعتبر الاقتصاد أحد العناصر الرئيسية لقوة الدولة وإن محصلة العلاقات التجارية الدولية في جميع الأوقات هي الصفر . أي أن الربح الذي تحققه الأولى يعتبر خسارة بالنسبة للأخرى . هذا يعني أن الدول ذات مصالح متضاربة بعضها مع بعض ، وهذا التضارب في المصالح يستدعي حماية هذه المصلحة المهددة والدولة هي التي تتولى السهر على مصالح الدولة لذلك يجب أن تقوم الدولة برعاية المصالح الاقتصادية . إذا وفقاً لمفهوم الحماية الاقتصادية فإن هدف الدولة هو حماية عوامل الإنتاج مما يستدعي بالضرورة حماية السلع العامة للدولة ، وأهم مكونات السلع العامة للدولة هو السوق بمكوناته الإنتاجية والاستهلاكية ، وذلك عن طريق السياسات المالية والنقدية (الرسوم الجمركية – الضرائب – معدل الفائدة ...) . وعندما نادى كنز بتوسيع وظائف الدولة وهو توسيع لازم لمطابقة الميل للاستهلاك مع الحافز على التوظيف فإنه بذلك يتكلم عن فراغ معين تقوم به الدولة بفعل اقتصادي مالي نقدي وهذا يعني أن الدولة تفرض سياساتها الاقتصادية داخل حدود معينة تملك فيها حق الشرعية الضريبية وحق إصدار النقد . وهذا يعني أيضاً أن الحدود تقع داخل الموديل الاقتصادي الذي ينادي به الاقتصاديين الحمائيين .[62]

2- يعود مفهوم الليبرالية الاقتصادية لآدم سميث ودايفيد ريكاردوا اللذان دعيا إلى فتح الحدود وإزالة الحواجز الجمركية من أجل تحرير التبادل بين الدول . وهذا المفهوم يتيح فرصة قيام التخصص الدولي على أساس النفقات المطلقة والنسبية التي تحقق أكبر كفاءة إنتاجية لعناصر الإنتاج مما يعود بفائدة على المستهلك والمنتج ، فالمستهلك يحصل على أسعار أقل والمنتج يقوم بتوسيع فروع الإنتاج التي تتوفر فيها أسباب التفوق . وتعمل الحرية التجارية على خلق جو من المنافسة يصعب معه قيام الاحتكارات ويؤدي إلى توسيع الأسواق ووصول المشروعات الإنتاجية إلى الحجم الأمثل . هذا المفهوم للحرية التجارية يقوم على فرضيات رئيسية هي أن الدول لا تشكل شيئاً بحد ذاتها وإنما هي مجموعة تصرفات الأفراد و تفضيلاتهم ، وهؤلاء الأفراد هم عقلانيين ، وهذا ما يناقض عقلانية الدول عند الحمائيين ، بمعنى أن كل فرد هو دولة ويعمل دائماً على تعظيم مصلحته المادية وفقاً لعقلانيته الفردية التي يمكن أن تتخطى الحدود ، أي أن الحدود هي معطى من قبل الأفراد و تفضيلاتهم وهي بالتالي (دولة) خاضعة لهذه التفضيلات , ولكن الدولة في المقام الأول هي فراغ ، تتمتع فيه عوامل الإنتاج بحرية الحركة .إذًا الحدود عقبة في وجه هذه الحرية ومن هنا فإن الموديل الليبرالي لا يضع الحدود ومفهوم الدولة ضمن مواضيع التحليل الاقتصادي.[1] مما سبق يتبين أن هناك خلافاً على مفهوم الحدود في النظرية الاقتصادية ، هذا الخلاف ليس خلافاً على موقع الحدود في التحليل الاقتصادي وإنما على مستقبل الدولة وسيادتها المهددة من قبل قوى السوق العالمية وعلى مستقبل السلع العامة التي تضمنها الدولة وتعبر عن سيادتها (العملة الوطنية- السوق الوطنية – العمالة – رأس المال .....) .

ثانيًا : التجارة الحدودية ومستقبل الدولة :

تضع نظرية العلاقات الدولية ، ونظرية العلاقات الاقتصادية الدولية في مركز مناقشاتها حول العولمة ، مفهوم الدولة ومستقبل هذه الأخيرة : وقد انقسم المفكرين ما بين متفائلين ومتشائمين فمن جهة يرى المتشائمين أن توسيع السوق العالمية ستؤدي إلى فقدان الدولة لجزء من سلطاتها وأن الدولة أصبحت أقل قدرة على انجاز وظائفها التقليدية ، ويرى جيمس روزناو أستاذ العلوم السياسية الأمريكي أن الكشف عن جوهر العولمة يتطلب تحديد ثلاثة عمليات رئيسية: انتشار المعلومات ، زيادة معدلات التشابه بين المجتمعات والمؤسسات ، اختفاء الحدود بين الدول .[1] ويبدو أن العملية الثالثة أي اختفاء الحدود بين الدول هي القاسم المشترك بين الذين أعلنوا تحيزهم للعولمة ، والعولمة في هذا المعنى تعني اختفاء الدولة القومية- بمعناها القانوني الذي حددته معاهدة وستفاليا عام 1648 بعناصرها الثلاثة: الإقليم والسيادة والشعب - وإلغاء حدودها في المجال الاقتصادي ، ومحو أي قيود مادية أو ثقافية تحول دون الانسياب الحر للسلع والخدمات ورؤوس الأموال داخل هذا الفضاء الذي يشمل الكرة الأرضية[63]. ويرى عابد الجابري أن العولمة هي تنازل الدولة الوطنية أو حملها على التنازل عن حقوق لها لصالح العالم أو لصالح المتحكمين فيه [64] . هذا يقودنا لاعتبار أن التفاعلات الاقتصادية بين الدول ستصبح لها اليد العليا في رسم السياسات الخارجية للدول ، وأن العالم الذي تفكك في التسعينيات قد أصبح عالماً بلا حدود اقتصادية ، فالنظم الاقتصادية المختلفة أصبحت متداخلة ومتقاربة وتؤثر في بعضها البعض . بحيث أنه يمكن القول أن النظام الاقتصادي اليوم أصبح تحكمه أسس عالمية مشتركة وتديره مؤسسات وشركات عالمية ذات تأثير على الاقتصاديات المحلية[65] بمعنى أن الدولة الوطنية لم تعد الفاعل أو المحدد الرئيسي للنشاط الاقتصادي والتجاري على الصعيد العالمي وإنما أصبح للمؤسسات والشركات العالمية الدور الأساسي في مجالات الإنتاج والتسويق و المنافسة العالمية .

ولكن السؤال **ما هي الآلية التي تدفع إلى تقليص دور الدولة ومن ثم إلى تآكلها وتراجع أهميتها ، أو بمعنى أخر ما هو السبب الذي يدعوا إلى فرض نظام الحرية التجارية :**

---

[62] وهذا ما يعبر عن مسألة سيادة الدول حسب إعلان مبادئ القانون الدولي الخاص بعلاقات الصداقة والتعاون بين الدول الذي تبنته الأمم المتحدة في عام 1970 – الدول متساوية قانونياً كل دولة تملك حقوق مرتبطة بالسيادة المطلقة – كل دولة ملتزمة باحترام الكيان القانوني لباقي الدول – الوحدة الترابية والاستقلال السياسي للدول غير قابل للانتهاك – كل دولة لها الحق أن تختار أنظمتها السياسية والاجتماعية والاقتصادية والثقافية .

[1] Voir Siroen j-m. Etat supprt-il la Mondialisatiou seuil 2002

[1]. جيمس روزناو ، ديناميكية العولمة نحو صياغة عملية ، قراءات إستراتيجية القاهرة مركز الدارسات السياسية والإستراتيجية بالأهرام ، 1996 .

[63] محمد إبراهيم منصور العومة ، مستقبل الدولة القطرية في الوطن العربي ، في العولمة وتداعياتها على الوطن العربي ، مركز دراسات الوحدة العربية الطبعة الأولى بيروت ، كانون الثاني 2003 ص 125 – 133 .

[64] محمد عابد الجابري ، قضايا في الفكر المعاصر : العولمة – صراع الحضارات – العودة إلى الأخلاق – التسامح – الديمقراطية ونظام القيم – الفلسفة المدنية .بيروت : مركز دراسات الوحدة العربية 1997 . ص 135 .

[65] عبد الخالق عبدالله ، العولمة جذورها وفروعها ، عالم الفكر السنة 28 العدد 2 تشرين الأول – كانون الأول 1999 ص 97.

الآلية الأولى : يقول رئيس تحرير الاتحاد الوطني البريطاني لدافعي الضرائب أن أقل الناس اتقاناً للانترنت سيعرف مستقبلاً كيف يتهرب من دفع الضرائب بسهولة ودون مخاطر وبالتالي فإن السيادة ستنتقل حتماً إلى الفرد تاركاً الدولة الوطنية تموت بفقدانها للضريبة .
إن فكرة الدولة وفكرة الحدود تعني في المقام الأول حماية المصلحة العامة للمواطنين ، ومن أهم المصالح العامة للمواطنين حماية السوق كسلعة عامة تقدمها الدولة وتعمل على حمايتها عبر سياساتها النقدية والمالية (رسوم جمركية ، ضرائب ، قاعدة تحتية تحقق الوفورات الخارجية للإنتاج المحلي). إن تطبيق نظام الحرية التجارية يعني أن الدولة لا تستطيع أن تحصل على العائد الجمركي الذي يعتبر مصدراً مهماً لدخل الدولة وهذا يعني أن إيرادات الدولة هي محلية (الدخل الضريبي) وهذا الشرط لا يمكن أن يتحقق إلا إذا كانت الدولة تتمتع بثروة كافية ، وتملك القدرة على التحصيل الضريبي. إذاً الحرية التجارية تملك فكرة اقتصادية وفكرة سياسية تتعلق الأولى بمسألة إيرادات الدولة أما الثانية فتتعلق بسيادة الدولة على أراضيها (الشرعية الضريبية) هذه العلاقة بين إيرادات الدولة من جهة وقوة الدولة السياسية تظهر البعد السياسي للاقتصاد .

الآلية الثانية : كذلك أن الحرية التجارية سوف تخلق مسألة سوء توزيع في عوائد عناصر الإنتاج ، وإن سوء التوزيع هذا سوف يكون مطلقاً وليس نسبياً لصالح أصحاب عوامل الإنتاج التي تحصل على النسبة الأكبر من العائد وهذا ما يتطلب من الدولة القيام بعملية التعويض ، (تعويض بطالة – تعويض صحة – تعويضات ...). وعملية التعويض هذه تعكس الجانب السياسي لدور الدولة . وفي حال تخلف الدولة عن أداء وتلبية هذه التعويضات سوف يؤدي ذلك إلى مشاكل اقتصادية وهذه المشاكل سوف تؤدي بدورها إلى مشاكل سياسية لأن الفائض أو البطالة الاقتصادية لا يمكن أن تعتبر فائضاً من الناحية السياسية . هذا لا يعني أن الدولة لا تزال تقوم بدور كبير في الاقتصاديات الوطنية ويكفي أن نذكر كمؤشر على دور الدولة في المجال الاقتصادي أنه خلال الأزمة الاقتصادية الراهنة كان على الدولة أن تتدخل وتمارس سلطاتها المالية والنقدية من أجل إيجاد حل للازمة ، فضلاً على ذلك أن أهم أسباب إنشاء المصارف المركزية في العالم هو تزويد القطاع المصرفي بالسيولة اللازمة عند تعرضه لأزمة سيولة . ولكن تفاقم الأزمة وسرعتها يشير أن هناك عولمة في رأس المال (عولمة مالية) أصابت المدخرات الوطنية وغيرت في وظيفتها الرئيسية (تمويل استثمار الآخرين) من أجل أن تصبح وسيلة لتحقيق أرباح منفصلة عن العملية الإنتاجية ، وهذا ما يناقض الموديل الكلاسيكي الأساسي والنيوكلاسيكي ليظهر أن النقد ليس حيادياً في الاقتصاد ويفتح المجال كدعوة حقيقية لتدخل الدولة .

الآلية الثالثة : تاريخياً ، إن الدولة هي التي خلقت السوق أما على الصعيد العالمي فإن السوق خلق نفسه بنفسه وحتى الآن لا توجد دولة عالمية ولا يوجد إمكانية خلق دولة عالمية وهذا السوق العالمي غير قادر على الاستخدام الأمثل للموارد وغير قادر على تحقيق التوزيع العادل للثروة ، وهذا ما يفرض حالياً التأكيد على دور الدولة في الحياة الاقتصادية .

يظهر التحليل الاقتصادي أن المرحلة الراهنة من تطور الاقتصاد الدولي يتطلب إعادة تثبيت أهمية الاقتصاديات القومية كنموذج للتكامل في حقل الادخار والاستثمار وذلك لتحقيق التنمية الاقتصادية بشكل عام . وهنا تأتي أهمية التجارة الحدودية كحلقة أساسية لربط الاقتصاديات القومية بعملية تنموية مشتركة للمناطق الحدودية . في الحقيقية إن مجموعة من الاقتصاديات المغلقة لا يمكن أن تقوم بتشكيل نظام تجاري حر والتجارة الحرة مرتبطة بالانفتاح الاقتصادي . وإن الدراسات التاريخية للحرية التجارية تبين أن فكرة التجارة الحرة ولدت في القرن التاسع عشر وارتبطت هذه الفكرة ببريطانيا التي خرجت من الحروب النابليونية كمهيمن على الصعيد العالمي ، الأمر الذي أدى إلى ولادة أول نظام تجاري حر في عام 1865 بعد اتفاقية GOLDEN CHEVALIER بين انكلترا وفرنسا . هذا النظام التجاري الحر المفروض من قبل الدول الكبرى (المهيمن) لا تبرره النظرية الاقتصادية بل على العكس لأن الدول الكبرى تستفيد :

أولاً : من الموقع الاحتكاري للعديد من الصناعات ، وتسيطر على جزء كبير من الأسواق . ومن مصلحتها أن ترفع الرسوم الجمركية على وارداتها بحيث أنها لا تتوقع من الدول الأخرى المعاملة بالمثل .

كذلك ليس من مصلحة الدول الكبرى أن [1] **ثانيًا:** أن المنطق الاحتكاري يتعلق بصناعات كبرى من مصلحة الدول الكبرى الحفاظ عليها وحمايتها تبادل سوق كبيرة بسوق صغيرة (حالة الولايات المتحدة الأمريكية والمكسيك) . هذه العوامل تمثل تناقض بين النظرية الاقتصادية والواقع التاريخي الذي يظهر لنا أن الدول الكبرى تقوم دائماً بفرض الحرية التجارية . هنا لابد من طرح السؤال لماذا تقوم الدول الكبرى بإطلاق الحرية التجارية .

في الحقيقة أن فكرة التجارة الحرة ترتبط بفكرة التفوق التكنولوجي للمهيمن ، إذ لا يوجد مبرر لدى لدولة مهيمنة من الخوف من مسألة المنافسة أو حتى الخوف من مسألة خفض التعرفة الجمركية لأن ذلك سوف يساعد الصناعات التي لا تتمتع بموقع احتكاري لديها . أضف إلى ذلك أن قرار الانفتاح الاقتصادي يعود إلى مجموعة مسيطرة على عوامل الإنتاج الوفيرة (أولين هيكشر). أو إلى تحالف عوامل الإنتاج الرئيسية (ريجيو وسكي). ويثبت لنا التاريخ أن قرار الانفتاح الاقتصادي يعود إلى أسباب سياسية . (فهل نستطيع أن نبرر من الناحية الاقتصادية عملية الانفتاح الاقتصادي بين المكسيك والولايات المتحدة إلا لأسباب سياسية تهدف في نهاية المطاف للنيل من سيادة الدولة المكسيكية) . إذاً الهدف الأساسي هو دائماً ربط الدول الأخرى بعلاقات اقتصادية تفضي في نهاية المطاف إلى السيطرة السياسية (حالة مصر) التي تنال من السيادة الوطنية .

الآلية الرابعة : ومن المعروف أن النظام التجاري الحر المفروض من قبل المراكز الرأسمالية يدعو في بادئ الأمر إلى زيادة الصادرات على حساب تأمين الحاجات الأساسية لغالبية المواطنين ، وهذه الإستراتيجية تحمل في مكوناتها خطراً كبيراً على الاقتصاديات النامية لأن زيادة الصادرات على المدى الطويل كنسبة من الناتج المحلي الإجمالي يجعل هذه الاقتصاديات تحت رحمة الاقتصاديات الكبرى إذا ما قررت هذه الأخيرة تقييد أو منع الاستيراد منها . ومن الأمثلة على ذلك هي هونكونغ وسنغافورا وماليزيا وتايلاند ، فصادرات هونكونغ وسنغافورا تتجاوز قيمة الناتج المحلي الإجمالي لكل منهما (إذاً أن هناك درجة من الاستيراد لقصد إعادة التصدير) إذ بلغت صادرات سنغافورا كنسبة لناتجها المحلي الإجمالي عن عام 1995 (123%) وبلغت النسبة لماليزيا (90%) ولتايلاند بلغت (42,3%) بينما بلغت النسبة لكل من أمريكا (عام 1996) وللاتحاد الأوربي واليابان(عام 1995) على التوالي (11,3% - 10% - 9,4%) .

. **مما سبق نعتبر أن نظرية** [1]ومن الواضح أي من الكتل أو الدول الأخيرة قادرة على تحطيم اقتصاديات الدول الأولى إذا قررت تقييد ومنع الاستيراد **التجارة الحدودية تدعو إلى :**

أولاً : رفض النظام الاقتصادي المفروض من قبل المهيمن لأنها تجارة لا تحتاج إلى وجود مهيمن .

ثانياً : أن الدولة معرفة بحدود وتملك سيادة ، وتعبر الدولة عن مجموعة من الأفراد يحملون نفس التفضيلات الاقتصادية والثقافية ، هذه التفضيلات شكلت بشكل أو بآخر مفهوم تنازل الأفراد لوحدة عليا وهي الدولة . وفي مقابل هذا التنازل هناك مجموعة من المهمات على الدولة تأمينها وفي مقدمتها السلع العامة وفي مقدمة السلع العامة يقع السوق بمفهومه الاقتصادي والسياسي . وهنا يكمن مفهوم التجارة الحدودية الذي يدعو إلى تحديد القواسم المشتركة ما بين الانفتاح الاقتصادي والحماية الاقتصادية ويشكل الحلقة أساسية لربط الاقتصاديات القومية الحدودية بعملية تنموية عبر المناطق الحدودية وفقاً للآليات التالية :

---

[1] voir Gerard Kebabdjian , Les theories de I econmie politique intrnationale , Seuil

[1]. محمد الأطرش ، العرب والعولمة ما العمل ، مجلة المستقبل العربي ، عدد آذار عام 1998

1- التنمية الصناعية الحدودية :

قد يرى بعض الاقتصاديين أن التنمية الصناعية الحدودية لا يمكن أن تقوم بين اقتصاديات ذات بنية صناعية متشابه ومتجانسة ، ولكن هذا لا يشكل مبررًا لعدم وجود التجارة الحدودية لأن هناك فرصة لتحقيق التكامل في بنية الصناعات حيث أنه ليس من المفروض أن يتخصص كل بلد حصراً بصناعة معينة أو بفعالية اقتصادية معينة ، فهناك إمكانية تخصص داخل الصناعة الواحدة مما يفتح المجال للاستفادة من المزايا النسبية لكلا البلدين.

2- تنمية المناطق الحدودية :

إن التجارة الحدودية تخلق ميكانيكية تصحيح الخلل الذي خلقته العولمة في المناطق الحدودية المنسية ، فهذه التجارة يمكن أن تحرض ما يصلح تسميته بمزايا التخلف أي أن المنطقة المتخلفة بالنسبة للمناطق الأخرى تحقق نمو أكثر من المناطق المتقدمة لأنها لا تتبع الترتيب نفسه فهي تعتمد الأشياء دون المرور بها تاريخياً . وهذا ما يؤدي إلى الجمع بين التقنيات والموارد غير المستغلة . كما أن استغلال المناطق الحدودية يخلق أولاً عامل جذب لعوامل الإنتاج . ويحقق ثانياً تخفيف الضغط عن المراكز الرئيسية في البلد المعني ، باعتبار أن المناطق الجديدة لا تخضع إلى قانون الغلة المتناقصة .

3- التجارة الحدودية وأنماط الاستهلاك :

إن فعل العولمة يعرض المجتمعات لأنماط استهلاكية تشابه الأنماط الاستهلاكية التي تمارسها المجتمعات الأكثر رخاءً . وهذا ما يؤدي إلى زيادة الرغبة في الاستهلاك مما يؤثر على معدلات الادخار الوطني . فعلى سبيل المثال ظل نصيب الاستهلاك الفردي في الناتج المحلي الإجمالي في مصر منذ عام 1955 وحتى عام 1985 ثابتاً تقريباً أي عند نسبة تقارب الثلثين ، ولكن هذا النسبة شهدت تزايداً منذ عام 1985 حتى وصلت إلى 81% في عام 1994 ولقد أثبتت دراسة للبنك الدولي أن الميل إلى زيادة الاستهلاك لدى القطاع العائلي . أما في حال التجارة الحدودية فإن أنماط الاستهلاك متقاربة ومتشابه تبعاً لتفضيلات الأفراد المتقاربة في[1] يعود إلى الانفتاح الاقتصادي كلا الدولتين الناتجة عن تشابه العادات والتقاليد وهذا ما يؤثر على حجم السوق لكلا الدولتين ، ويفسح المجال للتخصص في الصناعات الاستهلاكية دون تشكيل أي ضغوط على معدلات الادخار .

4- التجارة الحدودية والبطالة :

إن فعل العولمة المفروض من قبل الشركات والمراكز الرأسمالية الكبرى يكمن في تأمين درجة عالية من حرية التجارة وحرية حركة رأس المال ولتحقيق ذلك يتطلب الأمر تراجع دور القطاع العام في الاقتصاديات الوطنية الذي يعني بدوره مزيداً من الخصخصة ، ومزيداً من حرية الأسواق الداخلية وتعميق ثقافة السوق بعيداً عن أي ثقافة وطنية . الأمر الذي يؤدي إلى زيادة معدل البطالة ، هذه البطالة لا يمكن معالجتها عن طريق السياسات الاقتصادية كالسياسة المالية والنقدية وإنما تتطلب تدخلاً وتخطيط مباشر من قبل الدولة . وخاصة فيما يتعلق بالأقاليم أو المناطق التي تنخفض فيها نسبة التنمية الاقتصادية ، وهذا ما يمس بشكل أساسي المناطق الحدودية التي سوف تؤدي تنميتها إلى فعل جذب لهذه العمالة المعطلة أو بالأحرى لعودة هذه العمالة لموطنها الأصلي الحدودي ، لأن جزء كبير من الأيدي العاملة الفائضة في المركز يعود إلى عدم كفاية التنمية في الأطراف على مستوى الدولة الواحدة . من هنا يمكن إعطاء مفهوم التجارة الحدودية بعداً يتخطى حدود النظرية الاقتصادية في التبادل الدولي ليقوم على عملية التوفيق بين السياسة والاقتصاد لخلق آلية اقتصادية تنموية ، يحقق فيها الطرفين مزايا يتغلب فيها على فعل العولمة .

ثالثًا : التجارة الحدودية والأمن الإقليمي :

إن الفكرة الرئيسية من مفهوم الحرية التجارية هو خلق شبكة من العلاقات التجارية والمصالح المشتركة تحقق درجة من الاستقرار يصعب بعدها العودة إلى الفوضى الدولية . ولتحقيق هذه الحرية التجارية لا بد من وجود اتفاقيات دولية تدعم هذه الفكرة وتؤمن توفير المعلومات اللازمة والكافية لجميع الدول وتستخدم الليبرالية لإثبات حالة الربح على الصعيد الدولي نظريات الألعاب وخاصة (نظرية مأزق السجين).

في الحقيقية أن الحرية التجارية المفروضة من قبل المراكز الرأسمالية الكبرى وعلى رأسها الشركات العابرة للقومية ، تسير عكس فرضية الحرية التجارية التي من المفروض أن تؤدي إلى إزالة الفوضى وتحقيق السلام العالمي . لأن الحقيقة الاقتصادية تقول أن العولمة سوف تدعو إلى العداء ما بين الشعوب . إن السلع التي تحرم الكثير من العمال وظائفهم سوف تجعلهم يشعرون بالعداء لهذه السلع (العداء للأشياء) ومن ثم التحول إلى الوراء (عداء لمصدر الشيء) والانكفاء على الذات وهذا ما يخلق الحركات التشددية .

كذلك يجب الإشارة أن الصراعات في عصر العولمة قد غيرت من طبيعتها ، فالصراع اليوم قد أصبح صراعاً حدودياً أي بين الوحدات السياسية التي تقع في المحيط . من هنا تأتي أهمية التجارة الحدودية لأن فعل نظرية الحرية التجارية على الصعيد الدولي لتحقيق الأمن والاستقرار يتطلب شروط مرتبطة برغبة الأفراد و تفضيلاتهم ، وقلنا سابقاً أن تفضيلات الأفراد ليست فقط تفضيلات مادية وإنما هي أيضاً تفضيلات ثقافية وعادات وتقاليد . ضمن هذه التفضيلات تحقق نظرية الحرية التجارية الأمن و الاستقرار على الصعيد الإقليمي .

المراجع :

1- جيمس روزناو ، ديناميكية العولمة نحو صياغة عملية ، قراءات إستراتيجية القاهرة مركز الدارسات السياسية والإستراتيجية بالأهرام 1996 .
2- محمد إبراهيم منصور العومة ، مستقبل الدولة القطرية في الوطن العربي ، في العولمة وتداعياتها على الوطن العربي ، مركز دراسات الوحدة العربية الطبعة الأولى بيروت ، كانون الثاني 2003 ص 125 – 133 .
3- محمد عابد الجابري ، قضايا في الفكر المعاصر : العولمة – صراع الحضارات – العودة إلى الأخلاق – التسامح – الديمقراطية ونظام القيم – الفلسفة المدنية .بيروت : مركز دراسات الوحدة العربية 1997 . ص 135 .
4- عبد الخالق عبد الله ، العولمة جذورها وفروعها ، عالم الفكر السنة 28 العدد 2 تشرين الأول – كانون الأول 1999 ص 97.
5- محمد الأطرش ، العرب والعولمة ما العمل ، مجلة المستقبل العربي ، عدد آذار عام 1998 .
6- جلال أمين ، العولمة والتنمية العربية ، مركز دراسات الوحدة العربية ، بيروت أيلول – 1999 ص 94 .
7- voir Gerard Kebabdjian , Les theories de I econmie politique intrnationale , Seuil.
8- Voir Siroen j-m. Etat supprt-il la Mondialisatiou seuil 2002.

[1]. جلال أمين ، العولمة والتنمية العربية ، مركز دراسات الوحدة العربية ، بيروت أيلول – 1999 ص 94 .

تم بعونه تعالى

جامعة حلب
كلية الاقتصاد
قسم الإحصاء ونظم المعلومات

عنوان البحث: أهم الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية
The Most Significant Differences In External Trade Statistics

إعداد:
الدكتور : حسين الحسن
Dr. Hüseyin Hassan

Summary
The Most Significant Differences In External Trade Statistics.
The statistics of external trade in goods economic statistics serve a variety of Allograd so as to provide these statistics and other statistics (such as industrial statistics، and statistics، Building and Construction، financial statistics) input into the national accounts statistics and balance of payments، accounting for foreign trade statistics of the items to add to or subtract from the balance material resources of the country entering (imports) or leaving (exports) of the Territory economy. Include foreign trade statistics of all goods exported or imported to and from the country or re-exported goods، and through customs points (land، sea، air، post offices and control) and the registration.
As a result، growth of trade the country's trade with the outside world has increased the differences between data producers at the local level as a natural result of the different goals and methodologies and mechanisms for action، in addition to the difference in these statistics with local business partners for many reasons as a result of the implementation by States of systems and mechanisms are different.
Does not consider the phenomenon of differences a local phenomenon only، but is a global phenomenon experienced by most countries of the world، both third world countries or developed countries، are still indicators of external trade statistics are running many of the interested parties، planners، researchers، decision makers، international and global organizations that consistently over the past years to bring the concepts and instructions ways of recording foreign trade statistics goods between trading partners.

مقدمة :
تعتبر إحصاءات التجارة الخارجية للسلع إحصاءات اقتصادية تخدم مجموعة متنوعة من الأغراض بحيث توفر هذه الإحصائيات والإحصائيات الأخرى مثل (الإحصاءات الصناعية، وإحصاءات البناء والتشييد، والإحصاءات المالية) مدخلاً في إحصاءات الحسابات القومية وميزان المدفوعات، حيث تشكل إحصاءات التجارة الخارجية للسلع إضافة إلى أو خصما من رصيد الموارد المادية للبلد بدخولها (واردات) أو مغادرتها (صادرات) للإقليم الاقتصادي.
وتشمل إحصاءات التجارة الخارجية للسلع كافة السلع المصدرة أو المستوردة من والى البلد أو السلع المعاد تصديرها وذلك عبر النقاط الجمركية (البرية، البحرية، الجوية، ومكاتب البريد والرقابة) وتقوم بتسجيلها.
ونتيجة لنمو التبادل التجاري للبلد مع العالم الخارجي ازدادت الاختلافات بين منتجي البيانات على المستوى المحلي كنتيجة طبيعية لاختلاف أهداف و منهجيات واليات العمل المتبعة ، بالإضافة إلى اختلاف هذه الإحصاءات المحلية مع الشركاء التجاريين للعديد من الأسباب نتيجة تطبيق الدول نظم وآليات مختلفة.
ولا تعتبر ظاهرة الاختلافات ظاهرة محلية فقط بل هي ظاهرة عالمية تعاني منها معظم دول العالم سواءً دول العالم الثالث أو الدول المتقدمة، ولا تزال مؤشرات إحصاءات التجارة الخارجية تشغل العديد من المهتمين والمخططين ومتخذي القرار والمنظمات الدولية والعالمية والتي دأبت خلال السنوات الماضية على تقريب المفاهيم والإرشادات الخاصة بطرق تسجيل إحصاءات التجارة الخارجية السلعية بين الشركاء التجاريين.
ونظراً لأهمية إحصاءات التجارة الخارجية فإن القيام بإعداد هذه الدراسة يأتي انطلاقا من حرصنا على رفع مستوى هذه الإحصائيات وزيادة موثوقيتها وكذلك تفسير أهم الأسباب التي تؤدي إلى وجود هذه الاختلافات، وتم تقسيم محتوى الدراسة إلى فصلين إضافة الى التوصيات والنتائج وهي:
الفصل الأول: يوضح المبادئ والتوصيات والنظم الدولية لتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية والتي يتطلب من الدول العمل على تطبيقها بما يتلاءم وبيئة العمل المحلية المحيطة بها، كونه من الصعوبة تطبيقها بصورة كاملة نتيجة اختلاف النظم والإجراءات في كل بلد، بل إن الهدف الأساسي من وضع هذه التوصيات هو تسهيل عملية المقارنة الدولية للبيانات بين مختلف الشركاء التجاريين والتخفيف من حدة الاختلافات بينها.
الفصل الثاني: يوضح اختلاف طرق تسجيل إحصاءات التجارة على المستوى الدولي، ومعرفة أسباب الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية المحلية والدولية.
الفصل الثالث: يوضح النتائج والتوصيات.

مشكلة البحث :-
إن السؤال الذي نحاول الإجابة عليه في هذا البحث هو: هل المفاهيم الأساسية لموضوع إحصاءات التجارة الخارجية مفهومة بشكل جيد لدى جميع المعنيين والباحثين أم لا ؟ إن هذه القضية تعتبر مهمة جداً لأن غالبية المعنيين والباحثين على اختلاف مستوياتهم - وبشكل خاص الإحصائيين

والاقتصاديين - يستخدمون هذه الإحصائيات عند كتابة او إعداد أبحاثهم او رسائل الماجستير او الدكتوراه ، ويستعملون هذه الإحصائيات بشكل كبير، وفي النهاية قد يبنون نتائج أبحاثهم على تلك الإحصاءات. وبالتالي فإن استخدام الإحصاءات بشكل خاطئ قد يلغي أبحاثهم.

أهداف البحث:-

تهدف الدراسة إلى التعرف على التوصيات الدولية في تسجيل إحصاءات التجارة الخارجية للسلع، والتوصل إلى معرفة أسباب الاختلافات بين الإحصاءات المحلية والعالمية بهدف وضع الحلول المناسبة والممكن تطبيقها للتخفيف من حدة هذه الاختلافات وليس القضاء عليها كليا خاصة وأن معظم الدول تنتهج طرقا مختلفة ومتعددة وتحاول التوفيق بين الإرشادات الدولية والقوانين والأنظمة المحلية في الحدود الممكنة للتطبيق.

أهمية البحث:-

في سياق هذا البحث سنبين أن المفاهيم الأساسية لإحصاءات التجارة الخارجية واختلافاتها على الصعيد المحلي والدولي ومشاكل تسجيلها غير مفهومة بشكل جيد لدى الكثير من المعنيين والباحثين الإحصائيين والاقتصاديين والدليل على ذلك استخدام الإحصاءات غير الصحيحة في النشرات والدراسات المختلفة.

منهج البحث:-

إن هذه الدراسة اعتمدت المنهج الوصفي وعلى البحث المكتبي والذي نفذ من خلال مصادر الكتب و التقارير والدوريات المنشورة عن الأمم المتحدة:

وتم إعداد هذه الدراسة بإتباع المنهجية التالية:-

- عرض للاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية على المستوى الدولي ، والتعرف على التوصيات والإرشادات والنظم الدولية في هذا المجال، والتعرف على السلع المتعين إدراجها أو استبعادها في إحصاءات التجارة الدولية للسلع عند تركيب ميزان المدفوعات أو الحسابات القومية، ومعرفة أهم الأسباب التي تؤدي إلى هذه الاختلافات بين الشركاء التجاريين من خلال الاعتماد على المراجع الدولية في هذا المجال.
- النتائج والتوصيات.

الفصل الأول: المبادئ والتوصيات والنظم الدولية لتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية [66]

1- المبادئ التوجيهية لتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية:-

1.1وفقاً لهذا المبدأ يجب أن تضم إحصاءات التجارة الخارجية جميع السلع التي تشكل إضافة إلى أو خصماً من رصيد الموارد المادية للبلد، وذلك بدخولها واردات أو خروجها صادرات من الحدود الإحصائية للدولة.

ويستبعد من ذلك السلع التي لا تؤدي إلى الإضافة أو الخصم من رصيد الموارد المادية للبلد مثل السلع التي تنتقل من خلال دولة ما (سلع الترانزيت)، أو السلع التي تدخل أو تخرج بصورة مؤقتة مثل السلع المشاركة في المعارض.

ويجب الملاحظة أن المغالاة في تطبيق هذا المبدأ يمكن أن يؤدي إلى إدراج عناصر تفصيلية قد يكون من المستحسن استبعادها، وبالتالي فإنه ينبغي توخي الحذر عند تطبيق هذا المبدأ.

1.2 التسجيل في الوقت الملائم:

وفقاً لهذا المبدأ يتم تحديد الوقت الذي تسجل فيه عمليات الاستيراد والتصدير بوضوح، ويفضل أن يتم تسجيل تلك العمليات في وقت تغيير الملكية، ولكن من الملاحظ **بأن النظم المستخدمة في تجميع وتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية تهتم بتسجيل حركة السلع عبر الحدود،** أي أن النهج السائد في معظم الدول هو **تطبيق نظام التجارة الخاص والذي يعتبر الحدود الإحصائية هي الحدود الجمركية..** وبالتالي يتم تسجيل السلع بعد خروجها من الجمارك.. ويفضل في هذه الحالة تسجيل السلع وقت تقديم البيان الجمركي عن السلعة.

2. نظم تجميع إحصاءات التجارة الخارجية

تتبع دول العالم نظم مختلفة لتجميع وتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية السلعية، ويتمثل ذلك في نظامي التجارة العام والخاص،ويمكن تعريف هذين النظام بما يلي:-

2.1 نظام التجارة العام:

في ظل نظام التجارة العام يعد الإقليم الاقتصادي بمثابة الحدود الإحصائية للدولة ويشمل الإقليم الاقتصادي للدولة كل من الحدود الجغرافية للدولة والسفارات والقنصليات الموجودة بالدول الأخرى والسفن والطائرات الوطنية.

ويتم التسجيل وفقا لهذا النظام على النحو التالي:-

- تسجل **الواردات** بمجرد دخولها إلى الإقليم الاقتصادي للدولة، سواء كانت موجهة إلى المناطق الحرة بالدولة أو إلى التداول في السوق المحلي ويستثنى من ذلك السلع التي ترد بغرض الترانزيت (سواء كان مباشر أو غير مباشر).
- تسجل **الصادرات** بمجرد خروجها من الإقليم الاقتصادي للدولة (وتشمل السلع المصنعة محلياً، والأجنبية التي سبق الإفراج عنها جمركياً إلى داخل الدولة).

2.2 نظام التجارة الخاص:-

وفقا للتعريف الضيق فإن الحدود الجمركية تعتبر بمثابة الحدود الإحصائية للبلد حيث يتم تسجيل السلع كالتالي:-

- تسجل الواردات طبقاً لمفهوم التخليص أو السماح الجمركي عن السلع بهدف تداولها في السوق المحلي.
- كما تسجل الصادرات بمجرد خروجها من الحدود الجمركية للدولة (وتشمل السلع المصنعة محلياً، والأجنبية التي سبق السماح لها جمركياً بالدخول إلى داخل الدولة).

التعريف الواسع: ووفقاً لهذا التعريف تعتبر الحدود الجمركية بمثابة الحدود الإحصائية للدولة، مع إضافة إحصاءات كل من السلع التي تدخل إلى الدولة بغرض التجهيز الداخلي ثم إعادة التصدير، والسلع التي تدخل المناطق الصناعية الحرة أو تخرج منها، إلى الإحصاءات التفصيلية للتجارة الخارجية.

3. توصيات الأمم المتحدة لتسجيل بعض السلع ضمن إحصاءات التجارة الخارجية:-

بسبب الاختلافات الكثيرة بين الدول في كيفية معالجة بعض السلع ضمن إحصاءات التجارة الخارجية، أوصت الأمم المتحدة بتقسيم هذه السلع إلى سلع تدرج ضمن قائمة إحصاءات التجارة الخارجية وسلع تستبعد من القائمة وسلع تدرج في إحصاءات منفصلة، وتتمثل هذه السلع فيما يلي:-

3.1 السلع الواجب إدراجها في قائمة الإحصاءات التفصيلية للتجارة الدولية للسلع[67]

---

[66]) إحصاءات التجارة الدولية في البضائع – دليل تجميع الإحصاءات- التعاريف والمفاهيم, الأمم المتحدة 2004م.

[67]) إحصاءات التجارة الدولية في البضائع – دليل تجميع الإحصاءات – التعاريف والمفاهيم , الأمم المتحدة 2004م.

- **الذهب غير النقدي**: يشمل الذهب غير النقدي ، على سبيل المثال، مسحوق الذهب والذهب بأشكال أخرى غير مشغولة أو شبه مصنعة والعملات الذهبية والسبائك الذهبية. ويمكن إن يستخدم هذا النوع في الصناعة مثلما هو الحال في صناعة المجوهرات او يستخدم في صناعة الأسنان أو كحامل للقيمة، ويشمل جميع أشكال الذهب غير النقدي. ويستبعد الذهب النقدي من إحصاءات التجارة الدولية في السلع.
- **الأوراق النقدية والأوراق المالية غير المصدرة والعملات المعدنية غير المتداولة**[68]
- **تدرج السلع المتبادلة وفقاً لاتفاقات المقايضة.**
- **السلع المتبادلة على حسابات الحكومات:** تشمل هذه الفئة سلعاً لكل من الاستعمالات المدنية والعسكرية، التي تعبر الحدود مثل المعاملات التجارية المنتظمة للحكومات، وسلعاً ضمن برامج المعونة الخارجية الحكومية (سواء كانت السلع التي تشكل أو لا تشكل منحة أو قرضاً او مقايضة أو تحويلاً إلى منظمة دولية) وتعويضات الحروب.
- **الأغذية والمعونات الإنسانية الأخرى**: مثل الأغذية والملابس والأدوية والسلع الأخرى التي تدخل البلد أو تخرج منه ضمن برامج المعونة أو بوصفها مساعدة طارئة، سواء كانت مقدمة من الحكومات أو من المنظمات الدولية أو المنظمات غير الحكومية، ينبغي تسجيلها على أنها واردات .
- **السلع للأغراض العسكرية، يتعين إدراجها.**
- **السلع التي يقتنيها المسافرين من جميع الفئات** (بمن في ذلك العاملون غير المقيمين) للأغراض التجارية وفقاً لما يحدده القانون الوطني.
- **السلع المرسلة على سبيل الأمانة ينبغي إدراجها.**
- **السلع المستخدمة بصفتها حاملة للمعلومات وبرامج الحاسوب** وتشمل هذه الفئة (1) مجموعات معبأة تتضمن أقراصاً مرنة أو أقراصاً مضغوطة ذات ذاكرة للقراءة فقط ومزودة ببرامج حاسوب مخزنة أو بيانات موضوعة للاستعمال العام أو التجاري. (2) أشرطة سمعية وبصرية مسجلة للأغراض العامة أو التجارية ، غير أن الأقراص المرنة أو الأقراص المضغوطة ذات ذاكرة للقراءة فقط أو البيانات المنتجة حسب الطلب، والأشرطة السمعية والبصرية التي تحتوي على التسجيلات الأصلية، والتصميمات المعدة حسب الطلب..الخ، ينبغي استبعادها من إحصاءات التجارة الدولية في السلع.
- **السلع لأغرض التجهيز**: ويقصد بها السلع التي ترسل للخارج أو تجلب إلى البلد لأغراض التجهيز، بما في ذلك التجهيز بموجب عقود. ومن أمثلة ذلك تكرير النفط ومعالجة المعادن وتجميع المركبات وتصنيع الملابس، وينبغي تسجيل السلع الناتجة عن عمليات التجهيز هذه بوصفها واردات أو صادرات.
- **تدرج السلع العابرة للحدود نتيجة لمعاملات بين الشركات الأم ومشاريعها الاستثمارية المباشرة (الفروع).**
- **السلع العائدة:** وهي السلع التي تعود بعد تصديرها، ينبغي تسجيلها على أنها واردات وقت عودتها. وبالمثل، السلع العائدة بعد استيرادها ينبغي تسجيلها على أنها صادرات وقت عودتها أيضاً.
- **الكهرباء والغاز والمياه:** تشكل المبيعات والمشتريات الدولية من الكهرباء والمياه والغاز، على الرغم من عدم تسجيلها دائماً من جانب السلطات الجمركية في بعض البلدان، معاملات دولية في السلع وينبغي إدراجها في إحصاءات التجارة الدولية للسلع.. ويجب على الدول في هذه الحالة وضع إجراءات مناسبة ينتج عنها سجلات دقيقة بشكل معقول لهذه التجارة.
- **السلع المرسلة من خلال خدمات البريد**: من الأنسب في هذه الحالة إدراج هذه السلع في الفصلين 98، 99 من النظام المنسق لتسجيل هذه السلع.. غير أنه إذا كانت هذه التجارة تتكون من سلع هامة (غالباً ما تكون خفيفة الوزن ومرتفعة القيمة مثل الماس والأحجار الثمينة الأخرى)، فإنه ينبغي تسجيل هذه السلع في إحصاءات التجارة الدولية للبضائع بالتفصيل الكامل حسب السلعة تحت العناوين المناسبة لتصنيف السلع، في حين ينبغي تسجيل ما تبقى من التجارة بالبريد دون تصنيف حسب السلعة- بوصفه مجموعا واحدا على النحو المبين أعلاه.
- **منقولات المهاجرين:** من المهم تسجيل وإدراج التحركات المادية لمنقولات المهاجرين بالنسبة للبلدان التي تحدث فيها هجرة على نطاق واسع ويصطحب المهاجرون منقولاتهم الشخصية معهم. ويمكن في هذه الحالة إدراج السلع الخاضعة للرسوم فقط.
- **السلع المنقولة من منظمة للمخزون الاحتياطي أو إليها**: ويقصد بمنظمة المخزون الاحتياطي هي المنظمة التي تحتفظ بمخزون من سلع معينة وتقوم ببيعها أو شرائها من أجل التأثير على العرض والطلب في الأسواق العالمية. وينبغي إدراج السلع المشحونة من بلد تجميع إلى منظمة للمخزون الاحتياطي تقع في الإقليم الاقتصادي لبلد آخر أو السلع المستلمة من منظمة للمخزون الاحتياطي في إحصاءات التجارة الدولية للسلع في بلد التجميع بوصفها صادرات إلى البلد الذي تقع في المنظمة أو واردات منه. وإذا كان المخزون الاحتياطي قائماً في بلد ثالث، ينبغي تسجيل هذا البلد الثالث على أنه شريك.
- **السلع برسم الإيجار المالي:** ويوجد نوعان من الإيجارات في الاستعمال الشائع. مالي وتشغيلي. وتعتبر السلع برسم الإيجار المالي إذا كان المستأجر يتحمل الحقول والمخاطر والمكافآت والمسؤوليات المتعلقة بالسلع، ويمكن اعتباره من وجهة النظر الاقتصادية مالكا من حيث الواقع. وينبغي إدراج السلع برسم الإيجار المالي في إحصاءات التجارة الدولية للبضائع. أما الإيجار التشغيلي فهو أي إيجار لا يملك الخصائص السابقة. وينبغي استبعاد السلع برسم الإيجار التشغيلي من إحصاءات التجارة الدولية للبضائع.
- **السفن والطائرات والمعدات المتحركة الأخرى**: تدرج المعاملات الدولية لهذه السلع في إحصاءات التجارة الدولية للسلع. وكثيراً ما تكون هذه المعاملات غير خاضعة للمستندات الجمركية وفي غياب المستندات الجمركية، ينبغي تسجيلها باستخدام مصادر غير جمركية للبيانات، مثل إضافات وإلغاءات السجل واستقصاءات المشاريع.
- **السلع الموردة إلى المنشآت البحرية الواقعة في الإقليم الاقتصادي لبلد التجميع أو المرسلة منها**.وينبغي تسجيلها باستخدام موارد البيانات المتاحة بما في ذلك البيانات المستمدة من استقصاءات المشاريع.
- **صيد الأسماك وجمع المعادن من قاع ا لبحار** وما ينقذ من بضائع تقوم السفن الأجنبية بإنزالها في الموانئ الوطنية أو تحصل عليها سفن وطنية في أعالي البحار من سفن أجنبية، تدرج في إحصاءات الواردات.
- **مستودعات النفط والمخازن : وتتكون من السلع التي:-**
- تحصل عليها السفن والطائرات الوطنية من سفن أو طائرات أجنبية في الإقليم الاقتصادي لبلد ما، أو يتم إنزالها في موانئ وطنية من سفن أو طائرات أجنبية، تدرج في الواردات..
- ما تورد إلى السفن أو الطائرات الأجنبية في الإقليم الاقتصادي لبلد ما، تدرج في الصادرات.
- **الزجاجات الفارغة :** تدرج الزجاجات الفارغة التي تمثل سلعة مشمولة بالتجارة.

---

[68]) النظام المنسق لتوصيف السلع وترميزها: (490700, 711890).

- **الفضلات والخردة:** ينبغي تسجيل الفضلات والخردة، بما في ذلك المنتجات التي تشكل خطورة على البيئة، ويتعين تصنيفها تحت العنوان المناسب للسلعة إذا كانت قيمتها موجبة.

3.2 السلع الواجب استبعادها من الإحصاءات التفصيلية للتجارة الدولية في السلع:-

- **الذهب النقدي:** ويرد تعريف الذهب النقدي المعتمد لأغراض إحصاءات التجارة الدولية للسلع في المذكرات التفسيرية للنظام المنسق لوصف السلع وترميزها [69] ووفقاً لهذا التعريف فإن الذهب النقدي هو الذهب المتبادل بين السلطات النقدية الوطنية أو الدولية أو المصارف المعتمدة. ونظرًا لأن الذهب النقدي يعامل بوصفه من الأصول المالية وليس بوصفه سلعة، فإنه ينبغي استبعاده من إحصاءات التجارة الدولية للبضائع.
- **الأوراق النقدية والأوراق المالية المصدرة والعملات المعدنية المتداولة،** تمثل دليلاً على مطالبات مالية، وتستبعد من إحصاءات التجارة الدولية للسلع.
- **السلع المسموح بإدخالها أو إرسالها بصفة مؤقتة**: مثل معدات العرض للأسواق والمعارض التجارية، معارض الفنون والعينات التجارية والمواد التربوية، الحيوانات لأغراض العرض أو السباق، التغليف ووسائل النقل والحاويات والمعدات المتصلة بالنقل.
- **السلع العابرة**: تستبعد السلع التي تدخل بلداً أو تخرج منه لغرض وحيد هو الوصول إلى بلد ثالث، لأنها لا تشكل إضافة إلى أو خصما من رصيد الموارد المادية للبلد التي تمر عبره. وتستبعد أيضاً السلع التي تخرج من بلد لتعود بعد عبور بلد آخر من واردات وصادرات كلا البلدين.
- **الأصول غير المالية التي انتقلت ملكيتها من المقيمين إلى غير المقيمين دون عبور الحدود.** تشمل هذه الأصول الأرض والإنشاءات والمعدات والمخزونات. ويعتبر هذا النقل لملكية الأصول غير المالية عملية مالية، وتستبعد من إحصاءات التجارة الدولية للبضائع.
- **السلع التي تعامل بوصفها جزءاً من التجارة الدولية في الخدمات وتشمل هذه الفئة:-**
- **السلع التي يقتنيها المسافرون من جميع الفئات،** بمن في ذلك العاملون غير المقيمين، بغرض استعمالهم الخاص ويحملونها عبر الحدود بكميات وقيم لا تتجاوز ما هو مقرر في القانون الوطني (أما إذا كانت كميات أو قيم هذه السلع تتجاوز الشروط القانونية، فإنه ينبغي إدراجها في إحصاءات التجارة الدولية للسلع.
- **الصحف والدوريات المرسلة بموجب اشتراك مباشر.**
- **السلع التي تشتريها الحكومات الأجنبية في البلد المضيف من خلال سفاراتها أو منشآتها** الأخرى الواقعة في الإقليم الاقتصادي للبلد المضيف، لغرض استعمالها الخاص.
- **الأقراص المرنة أو الأقراص المضغوطة ذات ذاكرة للقراءة** فقط مع برامج أو بيانات حاسوبية مخزنة ومنتجة حسب الطلب و أشرطة سمعية وبصرية تحتوي على تسجيلات أصلية و تصميمات معدة حسب الطلب.
- **سلع برسم الإيجار التشغيلي**: تشمل هذه الفئة السلع التي تشحن في إطار ترتيبات الإيجار التشغيلي أي الإيجار غير المالي.
- **الزجاجات الفارغة المعادة**: التي تعاد لإعادة تعبئتها تعتبر وسيلة للنقل وبالتالي تستبعد.
- **الفضلات والخردة**: والتي ليس لها قيمة موجبة ولكن ينبغي تسجيلها على حدة باستخدام الوحدات الكمية المناسبة.

3.3 السلع التي يوصى باستبعادها من الإحصاءات التفصيلية للتجارة الدولية للبضائع:-

وتسجل على حده حتى يمكن تعديل البيانات التفصيلية من أجل استخراج مجاميع التجارة الدولية للبضائع لأغراض الحسابات القومية وميزان المدفوعات.

- **المعدات المتنقلة التي تتغير ملكيتها أثناء وجودها خارج بلد الإقامة لمالكها الأصلي**. وهي المعدات التي ترسل في البداية من بلد إلى آخر للاستعمال المؤقت لغرض معين. مثل أعمال التشييد ومكافحة الحرائق والحفر في المناطق البحرية أو لغرض الإغاثة في حالات الكوارث ولكن تتغير ملكيتها لاحقاً بسبب بيعها أو منحها مثلاً لأحد المقيمين في ذلك البلد.
- **صيد الأسماك وجمع المعادن من قاع البحار** والتي تقوم السفن الوطنية ببيعها في الموانئ الأجنبية أو تقوم السفن الوطنية ببيعها في أعالي البحار إلى السفن الأجنبية. تستبعد من إحصاءات الصادرات ولكن تسجل بشكل منفصل.
- **السلع التي تشتريها المنظمات الدولية الواقعة في الإقليم الاقتصادي نفس البلد، من البلد المضيف،** لاستعمالاتها الخاصة. ينبغي تسجيل هذه السلع بوصفها صادرات للبلد المضيف.
- **سلع للإصلاح:** بحيث تشمل هذه الفئة سلعاً تعبر الحدود مؤقتاً للإصلاح في الخارج، أي النشاط الذي من شأنه إصلاح نواحي التلف في السلع الموجودة ويعيدها إلى سابق أصلها دون أن يسفر عن استحداث منتج جديد.
- **السلع التي تدخل الإقليم الاقتصادي لبلد ما أو تخرج منه بطريقة غير مشروعة**: وتشمل هذه التهريب والاتجار في المركبات المسروقة وشحنات المواد المخدرة، التي يكون استعمالها أو حيازتها غير مشروع في أحد البلدين القائمين بالتجميع أو كليهما.

الفصل الثاني: اختلاف إحصاءات التجارة الخارجية على المستوى الدولي.

ترجع أهمية دراسة الاختلافات بين إحصاءات التجارة الخارجية المحلية والشركاء التجاريين، إلى أهمية هذه الإحصاءات بالنسبة لمتخذي القرار وواضعي السياسات في تحديد اتجاهات التجارة الخارجية مع دول العالم المختلفة، وتحديد أهم الشركاء التجاريين، وتحديد أهم السلع المصدرة والمستوردة، وذلك بما يساهم في رسم السياسات والاستراتيجيات اللازمة للحد من العجز في الميزان التجاري للبلد.

وتنتج أهم هذه الأسباب نظرا لاختلاف طرق جمع وتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية بين دول العالم ، وكذلك اختلاف أنظمة التجارة التي تعتمد عليها كل دولة، فمنها من يعتمد على نظام التجارة العام ومنها من يعتمد على نظام التجارة الخاص، وقد وضعت الأمم المتحدة بعض المبادئ الإرشادية لتسجيل بيانات التجارة الخارجية، كما حددت بعض السلع التي ينبغي إدراجها او استبعادها من إحصاءات التجارة الخارجية، والتي تم التطرق إليها في الفصل الأول، وسنحاول من خلال الفصل معرفة أهم الأسباب التي تؤدي إلى وجود اختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية للسلع بين الشركاء التجاريين.

*** أسباب الاختلاف في إحصاءات التجارة الخارجية المحلية و الدولية [(70)]**

من خلال ما سبق وبالاستناد إلى بعض الدراسات والمراجع الدولية يتضح جلياً بأن هناك العديد من الأسباب تؤدي إلى وجود اختلافات في إحصاءات الشركاء التجاريين تبلغ 27 اختلافاً يمكن حصرها فيما يلي:-

1- استخدام نظام التجارة العام أو الخاص في تسجيل إحصاءات التجارة الخارجية:-

تختلف النظم التجارية التي تعتمد عليها الدول في تسجيل إحصاءات التجارة الخارجية، ويوجد نظامان أساسيان هما:-

---

[69]) بروكسل, المنظمة الجمركية العالمية, 1996, انظر العنوان 710820 من دليل النظام المنسق HS

[70])) ITC , International Trade Statistics Task Force on International Trade Statistics , Washington, 1999

(أ) **نظام التجارة العام** في ظل هذا النظام يعد الإقليم الاقتصادي للدولة بمثابة الحدود الإحصائية، وبالتالي يتم تسجيل قيم الواردات طبقاً لدخول السلع إلى الإقليم الاقتصادي للدولة، أما الصادرات فتتكون من كافة البضائع التي تخرج من الإقليم الاقتصادي للدولة.

(ب) **نظام التجارة الخاص** في ظل هذا النظام تعتبر الحدود الجمركية بمثابة الحدود الإحصائية و يتم حساب الواردات طبقاً لمفهوم التخليص (**السماح**) الجمركي عن السلع وإمكانية تداولها في السوق المحلي بحرية مطلقة. أما الصادرات فتشمل جميع السلع التي تخرج من منطقة التداول الحر للدولة القائمة بتجميع الإحصاءات.

2- تباعد الفترة الزمنية بين موعد تسجيل الصادرات، ووصولها وتسجيلها كواردات بالدولة الأخرى.

تختلف الفترة الزمنية التي يتم فيها تسجيل الصادرات من دولة معينة وموعد وصولها كواردات في الدولة الأخرى، ويظهر ذلك خاصة في حالة استخدام وسائل النقل البحري. ويؤثر ذلك بالتالي على مقارنة إجمالي الصادرات والواردات السلعية بين الدولتين خلال سنة معينة.

3- اختلاف قيمة السلع عند تسليمها على الحدود الدولية

تختلف قيم سلع التجارة الخارجية عند تسجيلها، حيث من الأفضل القيام بتسجيل الصادرات عند ميناء التصدير بالقيمة (FOB)، وتسجيل الواردات عند ميناء الاستيراد بالقيمة (CIF) ويلاحظ عدم التزام بعض الدول بتطبيق هذه القاعدة، مما يؤثر على مقارنة إحصاءات الصادرات والواردات السلعية لدول العالم المختلفة. ويقدر نسبة الاختلاف نتيجة التسجيل في إحصاءات الصادرات بالقيمة (FOB) والواردات بالقيمة (CIF) بحوالي 20% من حجم التجارة.

4- اختلاف سعر الصرف المستخدم عند تحويل قيم الصادرات والواردات بين دول العالم.

يعد سعر الصرف من الأسباب الهامة التي تؤثر في إحصاءات التجارة الخارجية، حيث يمكن أن يؤدي سعر الصرف المستخدم عند تحويل قيم الصادرات أو الواردات إلى اختلاف الإحصاءات بين الشركاء التجاريين، وذلك نتيجة استخدام سعر صرف السوق في لحظة تسجيل العملية التجارية أو سعر الصرف الرسمي في حالة اختلافه عن سعر صرف السوق أو سعر الصرف المحدد فقط لتسجيل العمليات التجارية أو سعر صرف السوق السوداء.

5- اختلاف مفهوم السنة التي تحسب على أساسها الصادرات والواردات.

تقوم بعض الدول بتسجيل إحصاءات التجارة الخارجية على أساس السنة الميلادية، في حين يقوم البعض الأخر بتسجيلها على أساس السنة المالية(التي يتم تحديد نطاقها من قبل الدولة)، مما يؤدي إلى صعوبة إجراء المقارنة بين الدول على مستوى السنوات.

6- استبعاد بعض السلع من إحصاءات التجارة الخارجية للدول.

لا تتبع كل الدول الإرشادات المتعارف عليها دولياً في تحديد السلع التي تدخل ضمن إحصاءات التجارة الخارجية أو تستبعد منها، فالاتحاد الأوروبي على سبيل المثال يدخل السلع المرتدة من الصادرات ضمن إجمالي قيمة الصادرات، وتلك التي تدخل في الاستخدامات المرتبطة بالأوعية الناقلة والطائرات، ويخرج من قيم الصادرات السلع الممنوحة في حالات الطوارئ، بينما لا ينطبق ذلك على دولة كالصين مثلاً.

وكذلك الوضع بالنسبة للسلع العسكرية، فهناك بعض الدول تدرجها ضمن قيم الصادرات والواردات مثل الولايات المتحدة الأمريكية، في حين هناك دول أخرى لا تضمنها.

7- استبعاد السلع ذات المحتوى الخدمي المرتفع من إحصاءات التجارة السلعية لبعض الدول.

تقوم بعض الدول باستبعاد السلع التي تتضمن محتوى خدمي مرتفع مثل البرمجيات وأشرطة الكاسيت من إحصاءات التجارة السلعية، في حين تقوم بعض الدول الأخرى بإدراج هذه السلع في إحصاءات التجارة السلعية الدولية.

8- وجود حد أدنى لتسجيل قيم الصادرات والواردات الخاصة ببعض الدول.

تضع بعض الدول حداً أدنى لتسجيل قيم صادراتها ووارداتها ضمن إحصاءات التجارة الخارجية الخاصة بالدولة، مثل إيطاليا.

9- انخفاض درجة الثقة في إحصاءات الدولة، لعدم توافرها بصورة تفصيلية.

تتمثل درجة الثقة في إحصاءات التجارة الخارجية للدولة في درجة التفصيل التي تتاح بها الإحصاءات عامة، وإحصاءات الشركاء التجاريين والسلع المصدرة والمستوردة خاصة، حيث أن عدم توافر الإحصاءات تفصيلياً يؤثر على قيم المعاملات على المستوى التفصيلي، ولكنه لا يؤثر على الإجماليات.

10- عدم إدخال إحصاءات المناطق التجارية الحرة ضمن إحصاءات التجارة الخارجية لبعض الدول.

تقوم بعض الدول بتطبيق نظام التجارة الخاص، وبالتالي فإن إحصاءات الواردات لا تشتمل على الواردات من المخازن الجمركية والمناطق التجارية الحرة، مما يؤثر على مقارنة إحصاءات الصادرات والواردات السلعية لدول العالم المختلفة عامة، وخاصة عند مقارنتها مع الدول التي تستخدم نظام التجارة خاصة. ومن أمثلة الدول التي تقوم بتطبيق نظام التجارة الخاص دول الاتحاد الأوروبي والصين.

11- عدم إدخال إحصاءات المناطق الصناعية الحرة ضمن إحصاءات التجارة الخارجية لبعض الدول.

تقوم بعض دول العالم بإدخال إحصاءات الصادرات والواردات السلعية للمناطق الصناعية الحرة ضمن إحصاءات التجارة الخارجية الخاصة بها، وهي الدول التي تطبق نظام التجارة العام أو نظام التجارة الخاص بمفهومه الواسع، بينما يستبعدها البعض الآخر (الدول التي تطبق نظام التجارة بمفهومه الضيق)، مما يؤثر على مقارنة إحصاءات الصادرات والواردات السلعية لدول العالم المختلفة.

12- عدم إدخال إحصاءات المخازن الجمركية ضمن إحصاءات التجارة الخارجية لبعض الدول.

تقوم بعض دول العالم بإدخال إحصاءات الصادرات والواردات السلعية للمخازن الجمركية بهدف التعبئة والتغليف أو المزج والخلط ضمن إحصاءات التجارة الخارجية الخاصة بها، بينما يستبعدها البعض الآخر، مما يؤثر على مقارنة إحصاءات الصادرات والواردات السلعية لدول العالم المختلفة.

13- استخدام تصنيفات مختلفة لتكويد التجارة الخارجية في دول العالم

تتعدد نظم التصنيف والتكويد الجمركي المستخدمة في مختلف أنحاء العالم، حيث يستخدم البعض التعريفة الجمركية المنسقة S H ، في حين يستخدم البعض الآخر التصنيف التجاري الدولي المعياري SITC وتستخدم مجموعة دول ثالثة التعريفة الخاصة بمجلس التعاون الجمركي CNCC .

14- اختلاف تعامل الدول الشركاء على نفس العملية التجارية.

يظهر اختلاف تعامل الدول الشركاء على نفس العملية التجارية في قيام بعض الدول بتسجيل السلعة ضمن إحصاءات التجارة الخارجية الخاصة بها في حين لا تقوم الدول الأخرى بتسجيلها في هذه الإحصاءات وإنما يتم استبعادها أو إدراجها في سجلات مستقلة.

15- عدم تسجيل إحصاءات التجارة غير القانونية.

تقوم بعض الدول بإدخال بيانات التجارة غير القانونية ضمن الإحصاءات التجارية لها، وغالباً ما يرتبط ذلك بحجم التجارة غير القانونية في الدولة، حيث عندما يرتفع حجمها تزداد أهميتها، وبالتالي فإن عدم تسجيل إحصاءاتها يؤدي إلى اختلاف الإحصاءات.

16- اختلاف نظم التقييم الجمركي للسلع في الدول المختلفة.

بالرغم من أن اتفاقية WTO عملت على محاولة توحيد قواعد التقييم للأغراض الجمركية، إلا أن اختلاف القواعد الجمركية من دولة لأخرى يؤدي إلى اختلاف إحصاءات التجارة الخارجية.

17- اختلاف توقيت التحويل إلى العملة الأجنبية عن الوقت الأصلي لتسجيل السلعة.

يمكن أن تظهر الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية نتيجة اختلاف وقت تحويل قيم العمليات التجارية إلى العملة الأجنبية عن الوقت الأصلي لتسجيل إحصاءات السلعة، وبالتالي اختلاف سعر الصرف المستخدم في التحويل.

18- اختلاف طرق تسجيل الوزن والكميات بين الدول.

تختلف طرق تسجيل الوزن والكميات بين الدول فالبعض يستخدم الوزن الصافي والبعض الآخر يستخدم الوزن الإجمالي عند تسجيل كميات الصادرات والواردات، مما يؤدي إلى اختلاف مقارنة بنود الصادرات والواردات على مستوى دول العالم.

19- اختلاف الوحدات المستخدمة في تسجيل الوزن بين الدول.

تختلف الوحدات المستخدمة في تسجيل الوزن بين دول العالم، فيمكن ان يتم استخدام الطن أو الوحدة أو الأطوال المختلفة، مما يؤدي إلى اختلاف مقارنة بنود الصادرات والواردات على مستوى دول العالم.

20- اختلاف تعريف الحدود الإحصائية للدول.

يمكن أن تختلف الحدود الإحصائية للدول عن الحدود الجغرافية لها، مما يؤدي إلى اختلافات في الإحصاءات عند المقارنة على المستوى الدولي. ويظهر ذلك واضحاً في إحصاءات الاتحاد الاوروبي عند مقارنتها مع إحصاءات الدول الأخرى، حيث يتم إدخال إحصاءات الجزر والمقاطعات المختلفة ضمن إحصاءات الاتحاد الأوروبي الإجمالية، بينما لا يتم إدخالها في العديد من الدول لا تضيفها إلى إجمالي تجارتها الخارجية.

21- تسجيل بيانات السلع التي تدخل أو تخرج للاشتراك في المعارض

طبقاً لتوصيات الأمم المتحدة فإنه يجب استبعاد بيانات السلع التي تدخل أو تخرج للاشتراك في المعارض من الإحصاءات التفصيلية للتجارة الخارجية، على أن تدرج في إحصاءات مستقلة. إلا أن بعض الدول تقوم بإدراجها ضمن الإحصاءات التفصيلية للتجارة الخارجية مما يؤدي إلى حدوث الاختلاف في إحصاءات التجارة الخارجية.

22- اختلاف تحديد دولة المصدر للواردات(دولة الشحن أم دولة المنشأ).

يمكن أن تظهر الاختلافات في الإحصاءات بسبب الاختلاف على طريقة تسجيل مصدر الشحنة هل تدرج طبقاً لدولة الشحن أم دولة المنشأ، وهذا يؤدي إلى اختلاف إحصاءات التجارة الخارجية بين الدول.

23- اختلاف مصدر التجارة

يظهر اختلاف التجارة في حالة التجارة مع المقاطعات والجزر المختلفة التابعة لدول أخرى.

24- استخدام التقديرات في إحصاءات التجارة الخارجية

يمكن أن تظهر الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية بين الدول المختلفة نتيجة استخدام أساليب التقدير المختلفة لقيم السلع المصدرة والمستوردة، مما يؤثر على إجمالي قيم التجارة الخارجية للدول المختلفة.

25- الأخطاء في الإحصاءات

يمكن أن تظهر الأخطاء في إحصاءات التجارة الخارجية نتيجة وجود أخطاء في طرق معالجة الإحصاءات وطرق تسجيلها ومراجعتها واحتمال وجود أخطاء بشرية في كل مرحلة.

26- الأخطاء في وثيقة الإحصاءات في الدول المختلفة (البيان الجمركي)

يمكن أن تظهر الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية على المستوى الدولي نتيجة وجود أخطاء في تحديد دول التصدير أو الاستيراد أو قيمة الصادرات أو الواردات في وثيقة تسجيل الإحصاءات في الدول المختلفة، كما يمكن أن تظهر هذه الاختلافات أيضاً نتيجة عدم استخدام نظام الحاسب الآلي في تسجيل الإحصاءات في بعض الدول.

27- تصنيف السلع ضمن أكواد مختلفة داخل الدول

تقوم بعض الدول بتصنيف سلعة معينة تحت بند جمركي معين وذلك على مستوى التفصيلات، بينما تقوم دولة أخرى بتصنيف نفس السلعة في بند جمركي آخر، مما يؤثر على مقارنة بنود الصادرات والواردات السلعية على مستوى العالم. ولا يؤثر ذلك على الإجماليات.

النتائج والتوصيات

(أ) النتائج:

يلاحظ من خلال دراسة الأسباب المتعلقة بإحصاءات التجارة الدولية بين الشركاء التجاريين أن هناك اختلافا متفاوتاً بين الدول وتظل المقارنة بين البيانات قضية هامة، وينجم عدم القابلية للمقارنة كنتيجة للاختلافات في التغطية واختلاف طرق معالجة سلع معينة ومن أهم هذه النتائج:-

- تطبيق بعض الدول نظام التجارة الخاص بينما تطبق دول أخرى نظام التجارة العام ، يؤدي اختلاف النظم من حيث اختلاف زمن الرصد للسلعة، حيث تقوم الدول التي تطبق نظام التجارة الخاص باعتماد تاريخ التخليص الجمركي (**السماح**) هو زمن تسجيل السلعة ، بينما على العكس من ذلك فإن الدول التي تطبق نظام التجارة العام تعتمد تاريخ دخول السلعة الإقليم الاقتصادي للبلد هو زمن رصد السلعة.
- تختلف طرق معالجة سلع معينة (مثل السلع العسكرية، ومخازن السفن والبيانات السرية والاختلافات في تصنيف السلع، والتأخير الزمني عن الإبلاغ ، والاختلافات في التقييم سيف/ فوب، وتحويل العملة، وطرق توصيف البلد الشريك ، والتجارة عن طريق وسطاء من بلدان ثالثة).
- اختلاف طرق تسجيل البيانات بين الشركاء التجاريين والصعوبة في إيجاد آليات موحدة بالرغم من التوجيهات الإرشادية التي تقوم بها شعبة الإحصاء في الأمم المتحدة للدول بهدف التخفيف من الفجوة في إحصاءات الدول.

(ب) التوصيات

في ضوء النتائج التي تم الخروج بها من الدراسة وبهدف التخفيف من حدة الاختلافات في إحصاءات التجارة الخارجية للسلع **يوصى** بالأتي:-

1- العمل على توفير بيانات عن السلع التي لا تتوفر لها بيانات جمركية، ويصعب الحصول عليها مثل بيانات الآلات والمعدات الخاصة بالمنشآت العملاقة بالإضافة إلى بيانات السلع العسكرية، وبيانات الطائرات والسفن بالإضافة إلى ضرورة إيجاد بيانات حول التجارة بواسطة سفن الصيد الأجنبي في المياه الإقليمية والتي لا يتم رصد السلع التي تقوم باصطيادها وبيعها.

2- تطبيق التوصيات الدولية في استبعاد أو تسجيل بعض السلع من إحصاءات التجارة الدولية للسلع و الاعتماد على التوصيات الدولية في هذا المجال مع الأخذ في الاعتبار صعوبة الحصول على بعض البيانات بالإضافة أيضا إلى صعوبة استبعاد بعض البيانات الأخرى.

3- القيام بدراسة حول مدى إمكانية تطبيق نظام التجارة العام في تسجيل إحصاءات التجارة الخارجية، والذي يقوم على رصد السلعة وقت دخولها الإقليم الاقتصادي، حيث يتطلب ذلك التنسيق بين الجهات المعنية (مصلحة الجمارك، البنك المركزي ، المكتب المركزي للإحصاء، وزارة الاقتصاد والتجارة، وهيئة تخطيط الدولة..الخ) بهدف وضع التشريعات المناسبة حتى يصبح تطبيق هذا النظام ملائماً، والإعتماد على التوصيات الدولية في أساليب وطرق الإنتقال إلى هذا النظام.

4- العمل على ربط كافة الجهات المستخدمة لبيانات إحصاءات التجارة الخارجية بالجهات المعنية بجمع ونشر هذه البيانات لضمان سرعة ودقة البيانات.

اثر تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا على عملية التنمية	**The effect of reducing the duty or tariff on the developing operation between Syria and Turkey**
الأستاذ الدكتور خضر الأورفلي	**الدكتور مروان رشيد**
Por.Khdoer Orfali	**Dr. Marwan Rasheed**
جامعة حلب – كلية الاقتصاد – **قسم الاقتصاد والعلاقات الدولية**	جامعة حلب - كلية الاقتصاد قسم الاقتصاد والعلاقات الدولية
ALEPPO UNIVERSITY ECONOMICS COLLEGE **DEPT OF ECONOMICS& INTERNATIONAL RELATIONSHIPS**	**ALEPPO UNIVERSITY ECONOMICS COLLEGE** **DEPT OF ECONOMICS& INTERNATIONAL RELATIONSHIPS**

الملخص

يتناول هذا البحث أثر تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا في عملية التنمية من خلال بحث المكاسب الاقتصادية التي قد تعود على اقتصاد كلا الدولتين سورية وتركيا، وكذلك العقبات التي يمكن أن يعانيها الاقتصاد السوري نتيجة سياسة تخفيض الرسوم الجمركية انطلاقاً من مقولة أن " التجارة الخارجية هي محرك النمو وقاطرة التنمية "

ولقد تم استعراض أهم أثار سياسة تخفيض الرسوم الجمركية في سورية من خلال النقاط التالية :

1- زيادة المبادلات التجارية:

2- تسريع عملية التنمية الاقتصادية والاجتماعية:

3- زيادة الاستثمارات الأجنبية:

4- أثرها في الصناعة الوطنية الناشئة:

5- أثرها في المتحصلات الجمركية وغيرها:

وقد تم وضع بعض التوصيات والمقترحات بناء على البحث تمثلت ببعض النصائح للحد من الآثار السلبية التي قد تصيب القطاع الصناعي نتيجة هذه السياسة

Abstract

The effect of reducing the duty or tariff on the developing operation between Syria and Turkey

This research deals with the effect of reducing the duty on the developing operation between Syria and Turkey and the obstacles that the Syrian economic faces as result of reducing the duty as it was said (The foreign trade is the dynamo of development and flourish meant)

Now we can show the impacts of the political reducing of duty for Syria through these points

1. **Increasing trade exchanges**
2. **Fattiness for the developing operation both economically and socially**
3. **Increasing foreign investments**
4. **Growing the national industry**
5. **The customs incomes and other duties**

The researcher has put on some recommendations and suggestions for this research as a kind of advices which may affect the industrial sector as reach of this politic

مقدمة:

تعددت الآراء بخصوص العلاقة بين التِّجارة الخارجيَّة والتنمية الاقتصادية؛ فعلى سبيل المثال كان لبعض المفكرين الكلاسيك مثل آدم سميث نظرة تفاؤُليَّة بخصوص هذه العلاقة؛ فقد أشار آدم سميث لأثر التجارة في تهيئة الفُرصة لتطبيق التخصُّص، وتقسيم العمل، وتصريف فائض الإنتاج، ومِنْ ثَمَّ اتِّساع السوق وزيادة الكفاءة الإنتاجيَّة.

وفي الفكر الحديث هناك أيضاً المتفائلون أمثال هيكس وفاينر؛ حيثُ يشير هكس إلى ما تتيحه التِّجارة الخارجيَّة للبلاد النامية من مُبادلة سلع أقلَّ نفعاً في أغراض التنمية بسلع تستخدمها البلاد في أغراض التنمية، وأوضح فاينر أنَّ معدل النمو الاقتصادي لبلد ما يتوقف - إلى حدٍّ ما - على ما يستطيع هذا البلد أنْ يحققه عن طريق التِّجارة الخارجيَّة من إسهامٍ في هذا النمو.

وتعتبر السياسة الجمركية واحدة من أهم أدوات السياسة المالية والتي تهدف إلى تحقيق الأهداف الاقتصادية والاجتماعية للدولة .

كما أن لهذه السياسة الجمركية عدة مرتكزات أساسية تتمثل في الإدارة الجمركية والنظم التشريعية والتعريفة الجمركية وفى ظل نشأة منظمة التجارة العالمية ودخولها إلى حيز الوجود، ازدادت السياسة الجمركية أهمية .

كما ازدادت أيضاً تلك السياسة أهمية مع تسارع وتيرة التطورات والتغيرات على الساحة العالمية من خلال تركات رؤوس الأموال الدولية أو من خلال امتداد الصراع والتنافس بين الأطراف الرئيسية في النظام الدولي كما أن نجاح أي دولة في جذب الاستثمار الأجنبي يتوقف على عدة عوامل بعضها ملموس كالبنية التحتية من مطارات وموانئ وطرق ومصادر طاقة ومياه ووسائل اتصال وبعضها الآخر ملموس مثل المؤسسات والنظم والسياسات التشريعية ومن ذلك مؤشر الحرية الاقتصادية والذي يتضمن السياسة التجارية وبخاصة معدل التعريفة الجمركية ، إذ تعتبر التعريفة الجمركية من المؤشرات على عمليات التبادل التجاري بين الدول .

أما عن مدى تأثر الصادرات والواردات السورية والتركية نتيجة السياسة التجارية المتبعة ومن ضمنها سياسة تخفيض الرسوم الجمركية فقد لوحظ ارتفاع صادرات تركيا إلى سوريا خلال عام 2009 بقيمة 300 مليون دولار على مجموع صادرات عام 2008 البالغ مليار و100 مليون دولار.

ومن جانب آخر انخفضت صادرات سورية إلى تركيا التي يتكون قسم كبير منها من النفط لنفس الفترة إلى النصف تقريبا لتصل إلى 328 مليون دولار.

أهمية البحث:

تأتي أهمية البحث من خلال الأثر الذي يتركه تخفيض الرسوم الجمركية في عملية التبادل التجاري ومدى انعكاسها على عملية التنمية الاقتصادية

هدف الدراسة:

تهدف الدراسة إلى بحث المكاسب الاقتصادية التي تعود على اقتصاد كلا الدولتين سورية وتركيا ، وكذلك العقبات التي يُمكن أن يعانيها الاقتصاد السوري من وراء تحرير التجارة الخارجية.

انطلاقاً من مقولة أنّ **"التجارة الخارجية هي محرك النمو وقاطرة التنمية"** لكن الباحث يرى أنّ لتحرير التجارة شروطاً يجب أن تؤخذ بعين الاعتبار وإلا تحولت من قاطرة للتنمية إلى معوقة للتنمية.

فروض البحث:

- تؤثر عملية تخفيض الرسوم الجمركية في عملية التبادل التجاري بشكل ايجابي
- تساهم سياسة تخفيض الرسوم الجمركية في تسريع عملية التنمية الاقتصادية
- تساهم سياسة تخفيض الرسوم الجمركية في زيادة الاستثمارات الأجنبية
- تساهم سياسة تخفيض الرسوم الجمركية في تطوير الصناعة الوطنية الناشئة
- تساهم سياسة تخفيض الرسوم الجمركية في زيادة إيرادات الدولة

أسلوب البحث:

لقد تم استخدام الأسلوب الوصفي التحليلي في هذا البحث من خلال دراسة الآثار المترتبة على عملية تخفيض الرسوم الجمركية على كل من:

- عملية التبادل التجاري
- عملية التنمية الاقتصادية
- التغير في الاستثمارات الأجنبية
- تطوير الصناعة الوطنية الناشئة
- التغير في إيرادات الدولة

أثر التعرفة الجمركية الجديدة في الاقتصادي السوري:

لقد سعى الاقتصاد السوري إلى إحداث نقلة نوعية في النظام الجمركي يماشي ويستوعب متطلبات النظام العالمي الجديد وذلك من خلال تطبيق النظم الجمركية التي تتفق مع طبيعة الاقتصاد السوري الذي ركز على سهولة وسرعة الإجراءات الجمركية وتخفيض الرسوم لزيادة القدرة التنافسية للاقتصاد السوري لجذب كثير من الاستثمارات التي تحقق المزيد من فرص العمل وزيادة دخل الفرد ورفع مستوى المعيشة .

وسوف يتم الآن التعرف على بعض التفاصيل المتوقع حدوثها نتيجة سياسة تخفيض الرسوم الجمركية على الاقتصاد السوري والتي هدفها بالأساس رفع مستوى المعيشة لشعبي البلدين، وذلك من خلال ثلاث وسائل رئيسية، وهي:

1. زيادة المبادلات التجارية بين البلدين .
2. تطوير التعاون الاقتصادي بين البلدين.
3. زيادة الاستثمارات في كلا البلدين.

أمّا عن العلاقة بين تحرير التجارة الخارجية وتحقيق التنمية يمكن القول:

1. إن العلاقة التي تربط بين التجارة الخارجية والتنمية الاقتصادية هي علاقة جدلية (متبادلة)، فإذا كانت التجارة الدولية تؤثر في ملامح التنمية الاقتصادية لبلد ما فإن هذه الأخيرة تؤثر بدورها في الميزة النسبية التي يتمتع بها هذا البلد.
2. هذا ما يؤدي أيضاً إلى القول إن الميزة النسبية التي يتمتع بها أي بلد تتطوّر باستمرار مع تطوّر تنميته. وهذا ما أكده التاريخ الاقتصادي للبلدان المتقدمة صناعياً، فالميزة النسبية التي كانت تتمتع بها هذه البلدان تغيرت وتبدلت مع الزمن منتقلة من المنتجات الغنية بعنصر العمل كالأنسجة وغيرها، إلى المنتجات الغنية بعامل رأس المال كالآلات والمعدات وغيرها، ومن ثم إلى المنتجات التي تحتاج بصورة خاصة إلى جهود المهندسين الأكفاء والعلماء المهرة كالحواسيب المعقدة والبرامج المعلوماتية والأقمار الصناعية وتجهيزات الاتصالات الكونية وسفن الفضاء وغيرها.
3. إن هذه النتيجة تعني أيضاً أن باب التجارة الدولية والاستفادة منها مفتوح لكافة الدول مهما تأخرت في الانطلاق بتنميتها الاقتصادية. فبعد أن ظن الجميع أن منتدى الدول المتقدمة قد أقفل عليها بعد الحرب العالمية الثانية، جاءت المعجزة اليابانية لتبدأ بالصناعات الخفيفة وتزاحم بها أسواق الدول المتقدمة التي أخذت تفتح لها المجال مكرهة في هذه الفروع من الصناعات لطالما كانت رخيصة ومصنوعة بكفاءة، إلى أن تطورت اليابان وتجاوزت معظم الدول المتقدمة. وقد أعاد التاريخ نفسه بعد ذلك مع بقية دول جنوب شرق آسيا مثل تايوان وكوريا وسنغافورة وهونغ كونغ وأخيراً الصين الشعبية. ولا شك في أن الباب سيظل مفتوحاً أمام اقتصاديات دول أخرى مثل الهند والمكسيك واندونيسيا وماليزيا والمغرب وغيرها.
4. يتضح مما سبق أهمية موضوع اختيار الاستثمارات ودورها في عملية التنمية وفي عملية تطوير الميزة النسبية لأي بلد. فهذه البلدان التي استطاعت اللحاق خلال النصف الثاني من القرن العشرين بالبلدان المتقدمة صناعياً، اعتمدت على توجيه الاستثمارات نحو الصناعات التصديرية أي الصناعات التي تتمتع فيها بميزة نسبية مقارنة مع غيرها من الدول.

فقد تم ذلك بصورة رشيدة وعقلانية عن طريق فتح المجال لقوى السوق مستخدمين نظام الحوافز التأشيرية فبهذه الطريقة يتم توزيع عوامل الإنتاج في هذه البلدان وفق الاستخدامات الأكثر كفاءة، أي وفق الندرة النسبية لهذه العوامل، وبما يحقق لهذه البلدان الاستفادة إلى أقصى الحدود من ميزاتها النسبية في السوق العالمية. كما يؤدي ترشيد الاستثمارات وتوجيهها نحو الصناعات التي يتمتع بها البلد المعني بامتيازات نسبية مقارنة مع الشركاء التجاريين إلى توزيع عادل لثمار التنمية على مختلف فئات الشعب ما دامت عملية الترشيد هذه تعني استخدام التقنيات الخفيفة المولدة للعمالة في البلدان ذات الكثافة السكانية العالية، والتقنيات ذات الكثافة الرأسمالية العالية في البلدان الغنية.

مما سبق عرضه يمكننا استعراض أهم نتائج تخفيض الرسوم الجمركية على سورية وتركيا هي:

1- أثر تخفيض الرسوم الجمركية في زيادة المبادلات التجارية:

إن عملية تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤدي إلى زيادة حجم هذه المبادلات التجارية بصورة كبيرة.

وفيما يتعلق بتأثير ذلك في الميزان التجاري السوري فإنه ينبغي التفريق بين المدى القصير والمدى الأبعد. فعلى المدى القصير، ستزداد المستوردات السورية من تركيا بصورة أكبر بكثير من زيادة الصادرات السورية إلى هذه الدولة.

إلا أنه على المدى البعيد ستؤدي إلى إعادة توجيه الاستثمارات في سورية نحو الصناعات التي تتمتع فيها سورية بميزات نسبية مقارنة مع جارتها تركيا، وإلى جذب استثمارات تركية إلى سورية للاستفادة من هذه الميزات النسبية. وسيكون من نتيجة ذلك بصورة طبيعية زيادة الصادرات السورية إلى السوق التركية بما يكفل تخفيف حدة العجز في الميزان التجاري السوري الناجم عن زيادة المستوردات السورية من أوروبا.

إضافة إلى ذلك الأثر الذي سوف يتركه في عملية التوزيع الجغرافي للمستوردات السورية لمصلحة المستوردات السورية من هذه الدولة. إذ إن تحرير هذه المستوردات من العوائق الجمركية وغير الجمركية سيؤدي بصورة منطقية إلى تأمين معظم المستوردات الخارجية السورية من تركيا بدلاً من غيرها من دول العالم نتيجة لانخفاض تكاليف النقل مقارنة مع الدول الأوربية إضافة إلى ذلك سيلعب التقارب السياسي والثقافي والجغرافي دوراً مهماً في تنشيط عملية التبادل التجاري

وهذا التحليل ينسجم مع العديد من الدراسات حول أثر تحرير التجارة الخارجية في عملية التنمية

أنَّ هناك إجماعاً على أهمية دور سياسة التِّجارة الخارجية كمحدد للأداء الصناعي، ويتوقع من إصلاح سياسات التِّجارة Lall 1991 فيرى لال 1988، NISHIMIZU & ROBINSON الخارجية أنْ تنتج فوائد (إستاتيكيَّة) وأخرى (ديناميكيَّة)؛ فيرى باك، ونيشيميزو، وروبنسون " "، وهم من مؤيدي تحرير التجارة - أنَّ هناك فوائد لهذا التحرير، وقسّماها إلى فوائد إستاتيكية وأخرى ديناميكية، أمَّا عن الفوائد 1986، PACK الإستاتيكية فهي تتمثل في أنَّ تخفيض مستويات الحماية يجعل المنتجات المحلية في مُواجهة منافسة متزايدة من قبل الواردات، وهذا له أثر في تحفيز المنتجين المحليِّين لتخفيض تكاليف وأسعار مُنتجاتهم وتحسين جودتها؛ حيثُ إنَّ تحسين تلك الجودة لا يتطلب استثماراً جديداً، ويُمكن أن يتمثل ذلك بيانيّاً بالتحرك على نفس منحنى إمكانيَّات الإنتاج، كما أنه يوجد منفعة أخرى إستاتيكية تكمُن في مكاسب الميزة التنافسيَّة؛ فإزالة الحواجز الحمائيَّة يسمح بإعادة تخصيص الموارد بين وداخل القطاعات وَفْقاً للميزة التنافسية، ويُمكن أن تمثل هذه المكاسب بيانيّاً بالتحرُّك على نفس منحنى إمكانيَّات الإنتاج، أمَّا الفوائد الديناميكية، فتتمثل في نُمُو الإنتاجيَّة بمعدل نمو أكثر ارتفاعاً واستيعاباً لفنون إنتاجيَّة جديدة، وأكثر تحقيقاً لمستويات جودة عالية، ويُمكن تمثيل تلك المكاسب الديناميكية بيانيّاً بالانتقال خارج منحنى إمكانيات الإنتاج يميناً.

" عن تحرير التجارة في الكاميرون، وُجِدَ أنَّ تحرير التِّجارة كان Rodrik 1989. ، Devarajan ،s & ، D وفي دراسة ديفاراجان ورودريك " في صالح قطاع الصِّناعة، وخاصَّة صناعة تجهيز الغذاء والسِّلع الوسيطة؛ بحيث يحدث توسُّع في الناتج الصناعي.

" - الخاصَّة بتجربة الصين في مدى استجابة الصِّناعة لسياسة تحرير التِّجارة الخارجية - أنَّ P.B 1992، PRIME وأوضحت دراسة "بريم سياسة تحرير التجارة الخارجية أدَّت إلى تحسين الأداء الاقتصادي في القطاع الصناعي متمثلاً في زيادة الإنتاجيَّة ومزيدٍ من التخصص في الإنتاج.

2- أثر تخفيض الرسوم الجمركية في تسريع عملية التنمية الاقتصادية والاجتماعية:

نتيجة تخفيض الرسوم الجمركية بين كلا الدولتين سيؤدي كما رأينا سابقاً إلى تحرير المبادلات التجارية إضافة إلى تشجيع عملية الاستثمار وانتقال رؤوس الأموال وبالتالي تم توفير المناخ الاقتصادي الملائم الذي سيساهم في تسريع عملية التنمية الاقتصادية والاجتماعية في سورية وفق ما يلي:

- إنّ سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤدي إلى توسيع القاعدة الإنتاجية في سورية وتطويرها وتحديثها عن طريق توفير وسائل الإنتاج الضرورية بما يدفع الإنتاج الوطني إلى أعلى ويسرّع من وتائر نموه.
- إنّ سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤدي إلى ترشيد الاستثمارات وتوجيهها نحو الصناعات ذات الكثافة الرأسمالية المنخفضة وكثافة العمل المرتفعة، الأمر الذي يعني تطوير الصناعات التي تتمتع فيها سورية بميزة نسبية في السوق التركية ومن ثم زيادة الصادرات السورية إلى هذه السوق. كما يؤدي ترشيد الاستثمارات بهذه الطريقة إلى الاقتصاد في استخدام رأس المال وهو العنصر النادر في سورية وتوفيره لتشغيل اليد العاملة المتوافرة فيها بكثرة بما يؤدي إلى تخفيض كلفة رأس المال، وتخفيف حدة البطالة المقنعة والظاهرة ومن ثم تحسين ظروف معيشة اليد العاملة في سورية.
- إنّ سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤديان إلى عودة رأس المال الوطني المهاجر وجذب رؤوس الأموال العربية والأوروبية والتركية للاستفادة من الميزات النسبية لعناصر الإنتاج في سورية التي تمثل فرصاً ملائمة للاستثمار لرؤوس الأموال هذه.
- إنّ سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤدي إلى خفض أسعار هذه المستوردات ومن ثم خفض المستوى العام للأسعار في سورية.

3- أثر تخفيض الرسوم الجمركية في زيادة الاستثمارات الأجنبية:

تخضع عملية التنمية الاقتصادية والاجتماعية في البلدان النامية إلى محددات كثيرة أهمها ندرة عنصر رأس المال وعجزه عن الوفاء بمتطلبات هذه العملية من معامل ومرافئ ومطارات ومدارس ومستشفيات ومختبرات ومساكن وغيرها.

وتزداد هذه الصعوبة حدة في سورية التي تشهد تزايداً سكانياً كبيراً يعجز معها رأس المال النادر فيها عن تشغيل فائض العمالة المتزايدة. ويمكن لسورية مواجهة ذلك عن طريق الاقتراض الخارجي، إلا أن لذلك محدودياته وخطورته. إذ سيتطلب تراكم المديونية الخارجية مواجهة خدمة هذه الديون التي ستفرض أعباء إضافية على الاقتصاد السوري.

لهذا فإنه لا يمكن مواجهة ندرة رأس المال في سورية إلا بجذب الاستثمار الأجنبي إليها للاستفادة من الفرص الاستثمارية الكبيرة المتاحة فيها. وأهم هذه الفرص الاستثمارية القطاع السياحي والصناعات الخفيفة كالنسيج والجلود والالكترونيات والصناعات الغذائية وغيرها والقطاع الزراعي ولاسيما الخضار والفواكه. وجميع هذه المجالات هي مجالات تتمتع فيها سورية بميزة نسبية مقارنة مع شركائها الأتراك. إذ إنها صناعات لا تحتاج إلى تكنولوجيا عالية أو رؤوس أموال ضخمة بل تعتمد على اليد العاملة الوفيرة والمواد الأولية والزراعية المحلية. ونتيجة لذلك، فإن منتجاتها ستكون قادرة على المنافسة في السوق التركية وغيرها من أسواق الدول المتقدمة صناعياً.

وسيؤدي جذب الاستثمارات التركية إلى سورية إلى نقل التكنولوجيا وتوطينها فيها وتطبيق أساليب الإدارة الحديثة وفتح أسواق خارجية للمنتجات السورية في السوق التركية وغيرها، ويمكن تقدير أهمية هذه النتيجة إذا ما علمنا بأن الصادرات السورية من النفط ومنتجاته التي تشكل حوالي ثلثي الصادرات السورية الإجمالية، هي صادرات مرشحة للتناقص في المدى المنظور بسبب تزايد الاستهلاك المحلي من جهة، ولكونها تعتمد على ثروة طبيعية غير متجددة.

أمّا بالنسبة لتركيا فهي تحتل حالياً المرتبة الأولى بين الدول المستثمرة في سورية بواقع 900 مليون دولار وتتميز هذه الاستثمارات بأنها تتجه في معظمها نحو القطاع الصناعي ذي القيمة المضافة العالية مثل تصنيع الأبراج المعدنية وغلفنة المعادن وتصنيع وصيانة جميع أنواع القاطرات والعربات والشاحنات وتصنيع آلات ومعدات المعامل الصناعية وإنتاج خيوط البولي بروبيلين وتكرير وتعبئة زيت الزيتون والزيوت النباتية والإسمنت، كما تتجه الاستثمارات التركية نحو إنشاء البنية التحتية للخط الحديدي وتصنيع قاطرات وعربات الركاب والشاحنات، وتتوزع الاستثمارات التركية على مختلف القطاعات السورية.

وتسهم اللقاءات الأسرية المتبادلة بين السوريين والأتراك وصلات القربى بين الشعبين في توسيع قنوات التواصل الاجتماعي والأسري بشكل ينعكس إيجاباً على علاقات التبادل التجاري والسياحي والاقتصادي وتوفر مناخاً ملائماً لعلاقات أكثر تميزاً يعززها وحدة الموقف السياسي والتطابق في وجهات النظر والتنسيق المشترك في المحافل الدولية بما يعكس إرادة الجماهير من كلا البلدين الجارين.

4- أثر سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا في الصناعة الوطنية الناشئة:

من أكبر الصعوبات التي ستواجه سورية نتيجة سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا هي المتعلقة بصناعتها الوطنية الناشئة. وليس غريباً تبعاً لذلك اعتماد اتفاق الشراكة فترة زمنية طويلة على إقامة منطقة التجارة الحرة بحيث يمكن للصناعة السورية خلالها التأقلم والتكيّف مع الواقع الجديد الذي ستمثله منافسة الصناعات التركية المتقدمة لها في السوق السورية والسوق التركية.

ومن المعروف أن الصناعة السورية هي صناعة تتمتع بحماية عالية المستوى في مواجهة المنتجات الأجنبية.

إلا أن هذا المستوى المرتفع للحماية لم يؤد، رغم مرور عقود طويلة على تطبيقه، إلى تحسين قابلية الصناعة السورية للمنافسة لا في السوق السورية ولا في السوق الأجنبية. والدليل على ذلك، وكما نعلم، هو أنه رغم تمتع الصادرات السورية المصنعة بالأفضليات التجارية المهمة في السوق الأوروبية، المقدمة من قبل الاتحاد الأوروبي بموجب اتفاق التعاون الحالي، فإن هذه الصادرات بقيت ضئيلة جداً وفق كافة المعايير.

والسبب في بقاء هذه الصادرات ضئيلة يعود، بصورة متناقضة، إلى ذات السياسة الحمائية الآنفة الذكر.

والأصل هو أن الصناعة الناشئة، كما يدل اسمها، لا تظل ناشئة إلى ما لا نهاية، واستمرار حمايتها إلى ما لا نهاية سيؤدي إلى استمرار حاجتها إلى الحماية إلى ما لا نهاية لاعتمادها عليها بصورة مطلقة. ولابد لأي صناعة تريد البقاء والدوام من تعرضها باستمرار بعد فترة معقولة من الحماية الضرورية، إلى تحدي المنافسة الخارجية. وهذا ما جربته وخبرته كافة الدول المتقدمة صناعياً وتلك السائرة في مجال التصنيع.

ثم إن الاستثمارات في إطار تحرير التجارة الخارجية وإقامة منطقة التبادل التجاري الحر مع تركيا ستتجه، كما شاهدنا، إلى الصناعات التي تتمتع فيها سورية بميزة نسبية مقارنة بشركائها الأوروبيين والتي تكون، من ثم، قادرة على المنافسة في السوق المحلية والأسواق الأوروبية دون الحاجة إلى الحماية الدائمة.

ولا شك في أن التجربة الصعبة التي عاشتها الصناعة السورية بنجاح من خلال تطبيق منطقة التجارة الحرة العربية الكبرى تعطينا صورة مسبقة عما ستواجهه الصناعة السورية في إطار اتفاقية الشراكة من مصاعب هائلة في مواجهة المنافسة الشرسة للمنتجات التركية القادمة.

إلا أنها تعطينا الأمل كذلك بإمكانية تجاوز هذه المنافسة والتكيّف مع الظروف الجديدة التي تخلقها شريطة توفير الشروط الملائمة لذلك.

ولا ننسى هنا قصة التوقعات المتشائمة التي قدمت عن مصير الصناعة في تونس لدى توقيعها اتفاق الشراكة مع الاتحاد الأوروبي إذ تنبأت هذه التوقعات بموت ثلث الشركات الصناعية التونسية وصراع الثلث الثاني من الشركات في سبيل البقاء في حال توافر المساعدات اللازمة لذلك ونجاح ثلث وحيد من الشركات الصناعية التونسية في مواجهة المنافسة الأوروبية.

وقد ثبت الآن بعد مرور نحو عقد على الشراكة التونسية – الأوروبية عدم صحة هذه التوقعات المتشائمة بفضل الجهود التونسية الكبيرة لقلب هذا التوقع.

5- أثر سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا في صعيد المتحصلات الجمركية وغيرها من الضرائب:

إنّ سياسة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا ستؤدي إلى نقص مهم في المتحصلات الجمركية السورية.

وقد يتوقع المرء للمرة الأولى أنّ مقدار هذا النقص في المتحصلات الجمركية سيتناسب بصورة طردية مع حجم المستوردات السورية من تركيا، إلا أن مقدار هذا النقص سيفوق في الواقع هذه النسبة نتيجة تأمين المستوردات السورية الخارجية من تركيا بدلاً من بقية دول العالم نتيجة تخفيض الرسوم الجمركية بين سورية وتركيا.

ومقابل الخسارة الكبيرة المتوقعة في المتحصلات الجمركية سيطرأ ارتفاع على الإيرادات والضرائب تبعاً لزيادة النشاط الاقتصادي في سورية نتيجة تحرير المبادلات التجارية وإقامة المشاريع الاستثمارية .

وفي المحصلة فإن العلاقات السورية التركية تسير قدماً في سائر المجالات الاقتصادية والسياسية والاجتماعية والثقافية، كما تتطور العلاقات الاجتماعية الطبيعية التاريخية لتصبح أكثر رسوخاً في الوقت الذي أثبت فيه الشعبان في البلدين أن بإمكانهما عبر تعاونهما الدائم أن يحددا المستقبل الذي يطمحان إليه، والذي يخدم مصالحهما ومصالح المنطقة كلها والمتمثلة بتحقيق الاستقرار والازدهار والأمن لشعوبها.

التوصيات والمقترحات

ستكون التوصيات هي بمثابة نصائح لتطوير الاقتصاد السوري لكي يكون قادراً على المنافسة الخارجية وخاصة بعد السياسات التجارية المتخذة فكما تعلمنا في علم الاقتصاد لكل سياسة وجهان ايجابي وسالبي وبالتالي يجب تعظيم الجانب الايجابي وتقليل الجانب السلبي إلى أدنى مستوياته وبالتالي سيترتب على هذه السياسة أثار سلبية ستصيب بعض القطاعات وأهمها القطاع الصناعي لأنه في الأساس عاش في ظل الحماية وسنكون أمام الافتراضات التالية :

1. الصناعات القادرة على الصمود هي أساساً تلك التي تتوفر لإنتاجها المزايا النسبية من حيث توفر المادّة الأولية والخبرة الفنيّة محلياً وحجم المنشأة المناسب وخطوط الإنتاج التكنولوجية المتقدمة والقادرة على المنافسة في الداخل والتصدير للخارج. (صناعة النسيج- الألبسة الجاهزة- التريكو..)
2. صناعات ستؤول إلى الزوال بحكم اعتمادها الكلي على المكونات من الخارج (صناعات كهربائية- منزلية- منظّفات).
3. منشآت قادرة على الصمود إذا ما تمت إعادة هيكلتها وتأهيلها بجدية سواء لتوفر المزايا النسبية لإنتاجها أو لأنها صناعات كثيفة العمالة.

حيث لابد من تحديد واضح لأولويات الاستثمار تجنباً لنموّ عشوائي غير متوازن ويكون هذا التحديد على مستوى القطاعات والتكنولوجيا أولاً وعلى مستوى التوجه الاقتصادي نحو الداخل أو الخارج ثانياً.

- على مستوى القطاعات والتكنولوجيا يقترح أن يتم السير في اتجاهين متوازيين في آن معاً **الاتجاه الأول** ويتمثل بالصناعات التقنية التقليدية أي صناعة النسيج فلا بد من تصنيع القطن السوري بكامله وتصديره نسيجاً وألبسة **الاتجاه الثاني** والذي يتمثل بالتكنولوجية المتقدمة التي تتطلبها صناعة قطع الغيار الخاصة بالصناعات الكهربائية.
- على مستوى توجّه النشاط الصناعي لابدّ من السير معاً في طريق التوجّه الداخلي والخارجي بمعنى أن نعطي الأولوية للصناعات التصديرية تعويضاً عن نضوب النفط وضماناً لتوازن ميزاننا التجاري وتحقيق فائض اقتصادي منه .

ويمكن اقتراح الآليّات التي تساهم في إنجاح العملية التنموية على مستوى الاقتصاد الوطني في النقاط التالية:

على المستوى الإداري:

إيجاد إدارة خاصة تتولى عمليات التصدير الوطنية، تبدأ وظيفتها انطلاقاً من دراسة الأسواق الخارجية وتحديد السلع المرغوبة في تلك الأسواق، وبالتالي يجب العمل على تصديرها، مع التركيز على السلع التي تحقق قيمة مضافة عالية أو نسبة مكون محلي كافية، وليس بالضرورة أن تكون تلك السلع كثيفة رأس المال، ومن ثم تأمين المواد الأولية اللازمة لصناعتها، سواء المحلية أو الأجنبية، وتوزيعها على القطاعين، العام والخاص، بنفس الشروط وخلق جو مناسب للمنافسة بين قطاعات الاقتصاد الوطني، وبالتالي إنتاج تلك السلع بأحسن كفاءة متاحة وبأعلى إنتاجية تمكنها من الدخول إلى الأسواق الخارجية بكفاءة تنافسية عالية، على أن تقوم تلك الإدارة بخلق وإيجاد شركات الخدمات المرافقة المشار إليها لاحقاً، وبالتالي تحقيق تشكل هذه الإدارة من الفعاليات الاقتصادية المساهمة في خلق الناتج القومي بنسبة تلك .أقصى ما يمكن من مكاسب من عمليات التجارة الخارجية المساهمة، وينتج عنها قاعدة للمعلومات الاقتصادية الشاملة لمؤشرات الاقتصاد الكلي والجزئي، وللقطاعات الاقتصادية المختلفة، بإمكاناتها ومواردها، والفرص المتاحة فيها، وإدارة هذه الموارد والفرص بالكفاءة المطلوبة، وهذا يحتاج في البداية إلى إيجاد القاعدة الإنتاجية اللازمة .

على المستوى الفني

إعادة هيكلة الاقتصاد السوري بحيث يتحول إلى اقتصاد صناعي زراعي يتخصص بإنتاج بعض السلع والمواد ذات المزايا التنافسية وخاصة تلك التي تعتمد على نسبة عالية من المكون المحلي التي تساهم بدورها في تحقيق نسبة عالية من القيمة المضافة المتحققة، أو على المواد الأولية المحلية والتي تساعد في زيادة تشابك النسيج الصناعي القائم، التي تستطيع المنافسة في الأسواق الخارجية، وبالتالي يمكنها الاستفادة من المزايا والإعفاءات ، بمعنى آخر، إيجاد نوع من التكامل الصناعي (بعد أن تكون قد دخلت إلى الأسواق الدولية بميزتها التنافسية)التي تكتسبها نتيجة منشئها الوطني

الداخلي، وإيجاد ترابطات أمامية وخلفية في الاقتصاد بغية تحقيق تشكيلة سلعية متنوعة تؤدي إلى زيادة نسبة المواد المحلية الداخلية في السلع المنتجة.

ومن جانب آخر العمل على تشجيع الصناعات الصغيرة والمتوسطة النهائية أو المغذية، الكثيفة العمالة، التي تؤدي فيما تؤديه إلى زيادة نسبة المكون المحلي في المنتج النهائي.

على المستوى الاقتصادي

إن اختيار التصدير كنشاط اقتصادي رئيسي ورائد لدفع عملية التنمية الاقتصادية، هو خيار صائب نظراً لما يتمتع من إمكانية خلق ترابطات أمامية وخلفية مع القطاعات الاقتصادية الأخرى، فهو يرتبط خلفياً مع كل منتجات القطاع الصناعي والزراعي والخدمي، كما يرتبط أمامياً مع القطاعات الخدمية المختلفة، مثل خدمات النقل والشحن والتأمين والخدمات المصرفية وعمليات التغليف والطباعة وغيرها، وبالتالي يمكن أن يشكل قاطرة للاقتصاد الوطني.

على المستوى القانوني

في إنتاج السلع القابلة للتبادل بالمفهوم التجاري قادرة على توليد إيرادات العمل على توفير مقومات تشجيع الاستثمار، الذي يعد القوة الدافعة للنمو يؤدي إلى إزالة الاختلالات **النمو والاستقرار والعدالة** أحد أعمدة التنمية الشاملة الثلاثة لاحقة وذلك من خلال إيجاد نظام قانوني متكامل والاختلافات في إدارة نشاط المنشآت الصناعية العاملة في الاقتصاد الوطني، ويشار هناإلى أن الأنظمة والقوانين الناظمة لعمل المؤسسات الاقتصادية الوطنية متخلفة كثيراً عن مستوى تطور تلك المؤسسات وعن التطور الاقتصادي الحاصل، بمعنى آخر أن الأعمال والإجراءات الإدارية متخلفة إلى درجة أنها تعيق تدفق الاستثمار في مجالات الاقتصاد الوطني، أي أن هناك فرصاً استثمارية كثيرة في الاقتصاد السوري، ولكن الإجراءات والقوانين التي تنظم عملية الاستثمار تعيق تدفق أموال المستثمرين إلى تلك الفرص، ويشار هنا أيضاً أن قوانين تشجيع الاستثمار مهما بلغت نسبة التخفيضات على التعريفات الجمركية والإعفاءات من ضرائب دخل الأرباح ، والمحفزات الأخرى التي تتيحها، لن يكون لها أثر يذكر في زيادة الاستثمارات مع وجود تعقيدات بيروقراطية وقوانين متضاربة في كثير من الأحيان تحكم عمل مجموعات متشابهة من المنشآت الصناعية، وقد دلت الدراسات والاستبيانات أن الإعفاءات من ضرائب الدخل والإعفاءات الجمركية، لا تشكل عاملاً هاما يشجع المستحدث على استثمار أمواله في بلد ما، بل قد تأتي في أحيان كثيرة في مرتبة متأخرة من اهتمامات المستثمر.

ويمكن القول إنّ وجود نظام قانوني متكامل يكون محفزاً ومشجعاً على الاستثمار هو الأساس في أي توجه نحو تشجيع الاستثمار، ثم يأتي دور الإعفاءات والمزايا الأخرى الممنوحة وفق قوانين الاستثمار كأداة من أدوات السياسة الصناعية تساعد في توجيه الاستثمارات نحو المجالات التي ترغب بها الإدارة الاقتصادية وفقاً لمتطلبات الاقتصاد الوطني وحاجاته الأساسية.

على المستوى المالي

تطوير قانون الضرائب والارتقاء بمستوى الأداء الضريبي من خلال وضع ضوابط فعّالة، تطبق بشكل عادل وحازم، و تطوير النظام القانوني بشكل عام، بحيث ينظم عملية اندماج الشركات الأهلية الصغيرة والهامشية، ويساهم في تأسيس الشركات المساهمة الكبيرة القادرة على التخصص وتحقيق وفورات في الحجم، يكون منطلقاً للبحث العلمي وإيجاد أقسام فنية متخصصة في البحث والتطوير الصناعي في كل منشأة، تهتم بإنتاج السلعة وبجودتها وبتسويقها، و تكون سبيلاً لانطلاق الشركات الكبيرة ومساهمتها في تحقيق تنمية اقتصادية شاملة، من خلال تحريك الاقتصاد الوطني وإقامة شبكة ترابطات صناعية أمامية وخلفية تساهم في استغلال الإمكانات والموارد الوطنية بالشكل الأمثل، وتؤدي إلى قيام خدمات مرافقة للعملية الصناعية، كتكوين شركات متخصصة بالتصدير تتولى عملية تصدير السلعة الوطنية بأعلى كفاءة، وتكوين شركات استثمارية وطنية ترشد رأس المال إلى الأماكن التي يجب أن يتوجه إليها، وتقدم دراسات الجدوى، وتساعد في إدارة رأس المال المستثمر وتقلل من مخاطر ضياعه.

The Influence of Foreign Direct Investment (FDI) on Border Trade: Comprehensive Review

M. Fadi Alkaraan*
Ass. Prof. Accounting & Finance
Banking & Finance Department
Faculty of Economics, Aleppo University

Abstract

FDI is a major source of external finance which means that countries with limited amounts of capital can receive finance beyond national borders from wealthier countries. Exports and FDI have been the two key ingredients in China's rapid economic growth. According to the World Bank, FDI and small business growth are the two critical elements in developing the private sector in lower-income economies. Foreign Direct Investment (FDI) is a component of a country's national financial accounts. FDI is investment of foreign assets into domestic structures, equipment, and organizations. It does not include foreign investment into the stock markets. FDI is thought to be more useful to a country than investments in the equity of its companies because equity investments are potentially "hot money" which can leave at the first sign of trouble, whereas FDI is durable and generally useful whether things go well or badly. This paper provides a comprehensive review of foreign direct investment, and how it does affect the economics growth.

The Influence of Foreign Direct Investment (FDI) on Border Trade: Comprehensive Review
M. Fadi Alkaraan*

Introduction

FDI is a major source of external finance which means that countries with limited amounts of capital can receive finance beyond national borders from wealthier countries. Exports and FDI have been the two key ingredients in China's rapid economic growth. According to the World Bank, FDI and small business growth are the two critical elements in developing the private sector in lower-income economies.

Foreign Direct Investment **(**FDI) is a component of a country's national financial accounts. FDI is investment of foreign assets into domestic structures, equipment, and organizations. It does not include foreign investment into the stock markets. FDI is thought to be more useful to a country than investments in the equity of its companies because equity investments are potentially "hot money" which can leave at the first sign of trouble, whereas FDI is durable and generally useful whether things go well or badly.

This paper provides a comprehensive review of foreign direct investment, and how it does affect the economics growth. The remaining parts of this paper are organized as follows:

1- **The concept of FDI**
2- **What Constitutes FDI?**
3- **How does FDI affect economic growth?**
4- **Why is FDI important for any consideration of going global?**

Keywords: Foreign direct investment (FDI); Economic growth; Cross-country regression framework; Developing countries

1- The concept of FDI

Direct Investment (Foreign direct investment): is defined as international investment by a resident entity in one economy ("direct investor") in an enterprise resident in another economy ("direct investment enterprise"), made with the objective of obtaining a lasting interest in the direct investment enterprise. The lasting interest implies the existence of a long-term relationship between the direct investor and the direct investment enterprise and a significant degree of influence by the direct investor on the management of the enterprise. Direct investment involves both the initial transaction between the two entities and all subsequent capital transactions between them and among affiliated enterprises, both incorporated and unincorporated. Direct investor: is an individual, an incorporated or unincorporated private or public enterprise, a government, or a group of related enterprises (incorporated or unincorporated) or individuals, that has a direct investment enterprise (that is, a subsidiary, associate or branch) operating in economy other than the economy of residence of the direct investor. Direct investment enterprise: is an incorporated enterprise in which a direct investor owns 10 per cent or more of

* **Ass. Prof. Accounting & Finance Banking & Finance Department Faculty of Economics, Aleppo University** *Alkaraanfadi@yahoo.com*

the ordinary shares or voting power, or an unincorporated enterprise in which a direct investor has equivalent ownership. Direct investment enterprises comprise:

- Subsidiaries (enterprises in which a non-resident investor owns more than 50 per cent)
- Associates (enterprises in which a non-resident investor owns between 10 and 50 per cent).
- Branches (unincorporated enterprises wholly or jointly owned by a non-resident investor) that are either directly or indirectly owned by the direct investor.

Under International Monetary Fund guidelines, FDI is defined when an investor based in one country acquires an asset in another country with the intent to manage that asset (IMF, 1993, IMF and OECD, 2000). This means that FDI inflows into a country by a foreign investor imply an objective of long-term commitment.

FDI statistics are part of the balance of payments statistics collated and presented according to the guidelines stated in IMF Balance of Payments Manual, Fifth Edition, 1993 (BPM5) and Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Benchmark Definition of Foreign Direct Investment (Benchmark), Third Edition, 1999. The IMF definition is adopted by most countries and also by United Nations Council for Trade and Development (UNCTAD) for reporting FDI data in its annual publication entitled 'World Investment Report'. According to the IMF BPM5, paragraph 359, FDI is the category of international investment that reflects the objective of a resident entity in one economy ("direct investor" or parent enterprise) obtaining a 'lasting interest' and control in an enterprise resident in another economy ("direct investment enterprise"). The two criteria incorporated in the notion of "lasting interest" are: (1) the existence of a long-term relationship between the direct investor and the enterprise and, (2) the significant degree of influence that gives the direct investor an effective voice in the management of the enterprise.

Accordingly, direct investment enterprises are those in which the foreign direct investor owns an amount of shares or voting power that allows him to participate effectively in the management of the enterprise or in its control. The concept of lasting interest is not defined by IMF in terms of a specific time frame, and the more pertinent criterion adopted is that of the degree of ownership in an enterprise.

The IMF threshold is 10% ownership of the ordinary shares or voting power or the equivalent for unincorporated enterprises (p 93). The OECD also recommends the 10 per cent numerical guideline of ownership of ordinary shares or voting stock to determine the existence of a direct investment relationship. If the criteria are met, then the concept of FDI includes the following organizational bodies: (1) subsidiaries (in which the non-resident investor owns more than 50 per cent); (2) associates (in which the non-resident investor owns between 10 and 50 per cent), and; (3) branches (unincorporated enterprises, wholly or jointly owned by the non-resident investor).

However, It is crucial to point out that may could be cases in which a foreign investor controls a company even owning a rather small amount of shares or when an investor owns a significant amount of shares but does not have an effective voice in the management of the enterprise. The IMF BPM5 (paragraph 364) explains that "most direct investment enterprises are either (i) branches or (ii) subsidiaries that are a rather small proportion of the universe".

The IMF definition of FDI includes as many as many different elements, including:

- equity capital,
- reinvested earnings of foreign companies,
- inter-company debt transactions including short-term and long-term loans,
- overseas commercial borrowings (financial leasing, trade credits, grants, bonds),
- non-cash acquisition of equity,
- investment made by foreign venture capital investors,
- earnings data of indirectly-held FDI enterprises,
- control premium,
- non-competition fee and so on.

The balance of payments accounts records FDI flows on a net basis that is reflected as capital account credits less debits between direct investors and their foreign affiliates. The liabilities represent the source of funding, which covers loans, capital and reserves and the profits brought forward. The assets represent the use of funds that involves the act of investment by the company to acquire plant and machinery, real estate, etc (Srivastava, 2003).

The IMF definition of FDI is based on source of capital funds from the point of view of the subsidiary in the host country, but not on the *use* of funds. In other words, these guidelines don't necessarily interpret investments in the sense of leading to immediate addition to productive assets like plant, machinery or capital stock. This is for the following reasons.

i. Recorded inflows of new equity or debt into the host country may be destined for the purpose of buying up an existing firm or merging with one. Though counted as FDI in the statistics, this does not necessarily represent any immediate addition to plant and machinery or stocks.

ii. The profits of a subsidiary in a host country, whether these are repatriated or not, are notionally regarded as an outflow in the current account of the host country's balance of payments. At the same time, that portion of undistributed profits (i.e. profits which are not distributed to shareholders as dividends) which remain in the host country is regarded as an inflow of FDI from the home country to the host country and recorded as a notional inflow on the capital account of the host country's balance of payments. However, a subsidiary in a host country may use undistributed profits to buy financial assets or loan them to another enterprise for any use whatsoever and there will therefore have been no net addition to capital stock or inventories of the subsidiary or of the nation. Furthermore, a subsidiary firm may earn no profits whatsoever in a particular year but borrow funds in the host country in order to invest in plant and machinery or to finance an increase in stocks. Such an act of investment is not, however, recorded in the FDI statistics, due to the fact that it is not recorded as a balance of payments transaction.

Under International Monetary Fund guidelines, FDI is defined when an investor based in one country acquires an asset in another country with the intent to manage that asset (IMF, 1993, IMF and OECD, 2000). This means that FDI inflows into a country by a foreign investor imply an objective of long-term commitment

2- What Constitutes FDI?

The BPM5 and the Benchmark recommend that FDI statistics be compiled as part of balance of payments and international investment position statistics. Consequently, countries are expected to collect and disseminate FDI data according to the standard components presented in the BPM5. The concept of Direct Investment includes the capital funds that the direct investor provides to a direct investment enterprise as well as the capital funds received by the direct investment enterprises from the direct investor. It comprises not only the initial transaction establishing the relationship between the investor and the enterprise but also all subsequent transactions between them and among affiliated enterprises, both incorporated and unincorporated[*].

The components of Direct Investment constitute direct investment income, direct investment transactions and direct investment position. There are three basic components of FDI flows. These are equity capital, reinvested earnings of foreign companies (part of foreign investor profits that are not distributed to shareholders as dividends and are reinvested in the affiliates in the host country) and other capital associated with various inter-company debt transactions (Srivastava, 2003).

Equity capital consists of non-cash, which again is in the form of tangible and intangible components such as technology fee, brand name etc. It comprises equity in branches, all shares in subsidiaries and associates (except non-participating preferred shares that are treated as debt securities) and other capital contributions. An equity capital stake of 10 per cent or more of the ordinary shares or voting power in an incorporated enterprise, or its equivalent in an unincorporated enterprise, is normally considered as a threshold for the control of assets. If a shareholding of 10 per cent or more is acquired eventually by a non-resident who entered initially through the portfolio route but holds investment aggregating over 10 per cent through the purchase of additional shares in subsequent transactions, those additional shares should be regarded as a part of FDI (Srivastava, 2003).

Reinvested earnings consists of the sum of direct investor's share (in proportion to direct equity participation) of earnings not distributed as dividends by subsidiaries or associates, and earnings of branches not remitted to the direct investor. According to IMF guidelines, these reinvested earnings are a part of FDI inflows, and should be recorded as inflow on the capital account of host country's balance of payments.

Other direct investment capital (or inter-company debt transactions) covers the borrowing and lending of funds – including debt securities and supplier's credits – between direct investors and subsidiaries, branches, and associates[*]. Inter-company debt transactions include the short and long-term borrowing and lending of funds – including debt securities and suppliers' credits – between direct investors and subsidiaries, branches and associates. In sum, direct investment capital transactions include those operations that create or liquidate investments as well as those that serve to maintain, expand or reduce investments.

Although the IMF definition has been accepted by most countries and also by UNCTAD for reporting FDI data, yet there are also considerable inter-country variations in defining and measuring FDI, since every country doesn't follow IMF guidelines. In general, the IMF guidelines are followed closely by industrial countries but not completely by many developing countries since several elements in the IMF's definition of FDI do not strictly fall under the purview of what should constitute FDI and perhaps also, in the case of certain countries, due to difficulties in compilation of data on certain elements.

It is important to mention that not all countries use the 10 percent threshold for defining FDI. Although the 10 percent criterion is specified for defining direct investment in the balance of payments, some countries choose other criterion. There are countries that require 50 per cent foreign equity for management control to be

[*] BPM5, paragraph 370, p 95

exercised, and management control is regarded as a pre-requisite to the non-resident managing the asset. Other countries accept management control with 20 per cent foreign equity. In Malaysia, FDI data are collected through a survey of a limited number of companies, and foreign controlled companies are those in which non-residents hold more than 50 percent of the equity capital[Θ].

3- How does foreign direct investment affect economic growth?

Borensztein, De Gregorio and. Lee (1998) examine the effect of foreign direct investment (FDI) on economic growth in a cross-country regression framework, utilizing data on FDI flows from industrial countries to 69 developing countries over the last two decades. Their study suggests that FDI is an important vehicle for the transfer of technology, contributing relatively more to growth than domestic investment. However, the higher productivity of FDI holds only when the host country has a minimum threshold stock of human capital. Thus, FDI contributes to economic growth only when a sufficient capability of the advanced technologies is available in the host economy.

The study of Bengoa,M, Robles, B.S.(2003) explores the interplay between economic freedom, foreign direct investment (FDI) and economic growth using panel data analysis for a sample of 18 Latin American countries for 1970–1999. They conclude that economic freedom in the host country is a positive determinant of FDI inflows. Our results also suggest that foreign direct investment is positively correlated with economic growth in the host countries. The host country requires, however, adequate human capital, economic stability and liberalized markets to benefit from long-term capital flows. Empirical studies on FDI and growth in developed countries have yielded conflicting results using cross-country regressions. Bang Vu, & Noy, (2009), use sectoral data for a group of six country members of the OECD. Their study is the first to identify the sector-specific impact of FDI on growth in the developed countries. Our results show that FDI has positive, or no statistically discernible, effect on economic growth directly and through its interaction with labor. Moreover, they found the effects seem to be very different across countries and economic sectors (Bang Vu, T, & Noy, I. ,2009).

Sustained economic growth requires a substantial and continuing investment in human capital. One major form of this investment is education. Education comprises various sectors including primary and secondary, college and university, peer learning systems, job-related training, industry or state sponsored retraining, adult basic education, and basic literacy programs. A variety of different measures have been employed by economists to measure economic growth. The relationship between education and economic growth appears to be modest owing to a whole variety of factors including economic policies, political and social structures, and distribution of education. Human capital theory has been substantially reshaped in the latter part of the twentieth century in the light of these findings and the search for a comprehensive causative model continues (Cheek, 2004). The economic concept 'human capital' refers to the fact that education and training can be regarded as a form of investment that will increase future levels of income for both individuals and society, by making people more productive, in the same way as buildings or machinery represent investment in physical capital. Economists traditionally measure the relationship between costs and benefits of investment by estimating 'rates of return.' The study of Mastromarco, & Ghosh, (2009) examines the applicability of the economic concept of human capital to education, summarizes research and literature on educational aspects of human capital, discusses ways in which estimates of rates of return to education and the links between education, employment and economic growth have influenced education policy, particularly on financing of education, and examines criticisms of human capital theories, including the idea that education may represent a 'screening device,' rather than a genuinely productive form of investment. They end with a discussion of the more recently developed concept of 'social capital,' which challenges narrow definitions of human capital.

4. Why is FDI important for any consideration of going global?

The simple answer is that making a direct foreign investment allows companies to accomplish several tasks:

- Avoiding foreign government pressure for local production
- Circumventing trade barriers, hidden and otherwise
- Making the move from domestic export sales to a locally-based national sales office
- Capability to increase total production capacity.
- Opportunities for co-production, joint ventures with local partners, joint marketing arrangements, licensing, etc;

A more complete response might address the issue of global business partnering in very general terms. While it is nice that many business writers like the expression, "think globally, act locally", this often used cliché

[Θ] The FDI Confidence Index is based on surveys of executives at the world's 1,000 biggest companies, which contributes about 70 per cent of FDI flows and generates $18 trillion in annual sales.
FDI Confidence Index, A.T. Kearney, Inc. September 2002, Volume 5.

does not really mean very much to the average business executive in a small and medium sized company. The phrase does have significant connotations for multinational corporations. But for executives in SME's, it is still just another buzzword. The simple explanation for this is the difference in perspective between executives of multinational corporations and small and medium sized companies. Multinational corporations are almost always concerned with worldwide manufacturing capacity and proximity to major markets. Small and medium sized companies tend to be more concerned with selling their products in overseas markets. The advent of the Internet has ushered in a new and very different mindset that tends to focus more on access issues. SME's in particular are now focusing on access to markets, access to expertise and most of all access to technology.

Discussion and Conclusion

FDI plays an extraordinary and growing role in global business. It can provide a firm with new markets and marketing channels, cheaper production facilities, access to new technology, products, skills and financing. For a host country or the foreign firm which receives the investment, it can provide a source of new technologies, capital, processes, products, organizational technologies and management skills, and as such can provide a strong impetus to economic development. FDI in its classic definition is defined as a company from one country making a physical investment into building a factory in another country. The direct investment in buildings, machinery and equipment is in contrast with making a portfolio investment, which is considered an indirect investment. In recent years, given rapid growth and change in global investment patterns, the definition has been broadened to include the acquisition of a lasting management interest in a company or enterprise outside the investing firm's home country. As such, it may take many forms, such as a direct acquisition of a foreign firm, construction of a facility, or investment in a joint venture or strategic alliance with a local firm with attendant input of technology, licensing of intellectual property, In the past decade, FDI has come to play a major role in the internationalization of business. Reacting to changes in technology, growing liberalization of the national regulatory framework governing investment in enterprises, and changes in capital markets profound changes have occurred in the size, scope and methods of FDI. New information technology systems, decline in global communication costs have made management of foreign investments far easier than in the past. The sea change in trade and investment policies and the regulatory environment globally in the past decade, including trade policy and tariff liberalization, easing of restrictions on foreign investment and acquisition in many nations, and the deregulation and privitazation of many industries, has probably been the most significant catalyst for FDI's expanded role.

Proponents of foreign investment point out that the exchange of investment flows benefits both the home country (the country from which the investment originates) and the host country (the destination of the investment). Opponents of FDI note that multinational conglomerates are able to wield great power over smaller and weaker economies and can drive out much local competition. The truth lies somewhere in the middle. For small and medium sized companies, FDI represents an opportunity to become more actively involved in international business activities. In the past 15 years, the classic definition of FDI as noted above has changed considerably. This notion of a change in the classic definition, however, must be kept in the proper context. Very clearly, over 2/3 of direct foreign investment is still made in the form of fixtures, machinery, equipment and buildings. Moreover, larger multinational corporations and conglomerates still make the overwhelming percentage of FDI. But, with the advent of the Internet, the increasing role of technology, loosening of direct investment restrictions in many markets and decreasing communication costs means that newer, non-traditional forms of investment will play an important role in the future.

Many governments, especially in industrialized and developed nations, pay very close attention to foreign direct investment because the investment flows into and out of their economies can and does have a significant impact. In the United States, the Bureau of Economic Analysis, a section of the U.S. Department of Commerce, is responsible for collecting economic data about the economy including information about foreign direct investment flows. Monitoring this data is very helpful in trying to determine the impact of such investments on the overall economy, but is especially helpful in evaluating industry segments. State and local governments watch closely because they want to track their foreign investment attraction programs for successful outcomes.

As mentioned above, the overwhelming majority of foreign direct investment is made in the form of fixtures, machinery, equipment and buildings. This investment is achieved or accomplished mostly via mergers & acquisitions. In the case of traditional manufacturing, this has been the primary mechanism for investment and it has been heretofore very efficient. Within the past decade, however, there has been a dramatic increase in the number of technology startups and this**,** together with the rise in prominence of Internet usage, has fostered increasing changes in foreign investment patterns. Many of these high tech startups are very small companies that have grown out of research & development projects often affiliated with major universities and with some government sponsorship. Unlike traditional manufacturers, many of these companies do not require huge manufacturing plants and immense warehouses to store inventory. Another factor to consider is the number of companies whose primary product is an intellectual property right such as a software program or a software-

based technology or process. Companies such as these can be housed almost anywhere and therefore making a capital investment in them does not require huge outlays for fixtures, machinery and plants.

In many cases, large companies still play a dominant role in investment activities in small, high tech oriented companies. However, unlike in the past, these larger companies are not necessarily acquiring smaller companies outright. There are several reasons for this, but the most important one is most likely the risk associated with such high tech ventures. In the case of mature industries, the products are well defined. The manufacturer usually wants to get closer to its foreign market or wants to circumvent some trade barrier by making a direct foreign investment. The major risk here is that you do not sell enough of the product that you manufactured. However, you have added additional capacity and in the case of multinational corporations this capacity can be used in a variety of ways.

High tech ventures tend to have longer incubation periods. That is, the product tends to require significant development time. In the case of software and other intellectual property type products, the product is constantly changing even before it hits the marketplace. This makes the investment decision more complicated. When you invest in fixtures and machinery, you know what the real and book value of your investment will be. When you invest in a high tech venture, there is always an element of uncertainty. Unfortunately, the recent spate of dot.com failures is quite illustrative of this point.

Depending on the industry sector and type of business, a foreign direct investment may be an attractive and viable option. With rapid globalization of many industries and vertical integration rapidly taking place on a global level, at a minimum a firm needs to keep abreast of global trends in their industry. From a competitive standpoint, it is important to be aware of whether a company's competitors are expanding into a foreign market and how they are doing that. At the same time, it also becomes important to monitor how globalization is affecting domestic clients. Often, it becomes imperative to follow the expansion of key clients overseas if an active business relationship is to be maintained.

New market access is also another major reason to invest in a foreign country. At some stage, export of product or service reaches a critical mass of amount and cost where foreign production or location begins to be more cost effective. Any decision on investing is thus a combination of a number of key factors including:

- assessment of internal resources,
- competitiveness,
- market analysis
- market expectations

From an internal resources standpoint,

- Does the firm have senior management support for the investment and the internal management and system capabilities to support the set up time as well as ongoing management of a foreign subsidiary?
- Has the company conducted extensive market research involving both the industry, product and local regulations governing foreign investment which will set the broad market parameters for any investment decision?
- Is there a realistic assessment in place of what resource utilization the investment will entail?
- Has information on local industry and foreign investment regulations, incentives, profit retention, financing, distribution, and other factors been completely analyzed to determine the most viable vehicle for entering the market (greenfield, acquisition, merger, joint venture, etc.)?
- Has a plan been drawn up with reasonable expectations for expansion into the market through that local vehicle?
- If the foreign economy, industry or foreign investment climate is characterized by government regulation, have the relevant government agencies been contacted and concurred?
- Have political risk and foreign exchange risk been factored into the business plan?

References

- Bang Vu, T, & Noy, I. (2009), Sectoral analysis of foreign direct investment and growth in the developed countries , Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Volume 19, Issue 2, April 2009, Pages 402-413.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. and Lee J-W., How does foreign direct investment affect economic growth? Journal of International Economics, Volume 45, Issue 1, 1 June 1998, Pages 115-135
- Bengoa,M, Robles, B.S.(2003), Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from Latin America, European Journal of Political Economy, Volume 19, Issue 3, September 2003, Pages 529-545
- Cheek, D. W.(2004), Education and Economic Growth, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2004.
- FDI Confidence Index, A.T. Kearney, Inc. September 2002, Volume 5.
- IMF, Balance of Payments Manual, fifth edition, 1993, p 86
- Mastromarco,C. & Ghosh, S. (2009), Foreign Capital, Human Capital, and Efficiency: A Stochastic Frontier Analysis for Developing Countries , World Development, Volume 37, Issue 2, February 2009, Pages 489-502.

DIŞ POLİTİKA – DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: "KOMŞULARLA SIFIR PROBLEM" YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE AMPİRİK BİR İNCELEME

Kadir KARAGÖZ *

ÖZET

Artan küreselleşmeye rağmen, bölgesel işbirliği ve komşu ülkelerle ikili ticaret konuları günümüz ekonomik ilişkilerindeki yerini kaybetmemiştir. Bu bağlamda, komşularla iyi politik ilişkilerin dış ticaret hacminde bir genişlemeyi de beraberinde getirmesi beklenebilir. Bu çalışmada bu tür bir ilişkinin Türkiye örneğinde ampirik olarak test edilmesi amaçlanmaktadır. Panel verilere dayalı regresyon analizi bulguları dış politikanın dış ticaret üzerindeki güçlü etkisini ortaya koymaktadır.

FOREIGN POLICY – FOREIGN TRADE NEXUS: AN EMPIRICAL INVESTIGATION IN THE FRAMEWORK OF THE "ZERO PROBLEM WITH NEIGHBORS" APPROACH

ABSTRACT

Despite the increasing globalization, the subjects of regional cooperation and bilateral trade between neighboring countries have not lost its ground in the contemporary economic relations. In this regards it could be expected that good political relations with neighbors brings together with an expansion in bilateral trade volume. In this paper, it is aimed empirically to test this kind of relationship in the case of Turkey. Evidence of the panel data regression analysis shows the enhancing impact of foreign policy on foreign trade.

1. Giriş

Günümüz dünyası çok önemli yapısal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. Son 20 yıl içinde giderek daha fazla etkisini hissettiren bu sürecin odağında küreselleşme yer almaktadır. Küreselleşmenin ekonomiler arasında dünya ölçeğinde bir yakınlaşma ve entegrasyona yol açtığı yaygın olarak ifade edilmektedir. Ancak artan küreselleşmeye rağmen bölgesel işbirlikleri ve komşu ülkeler arası ticaret konuları gündemden düşmüş değildir.

Dış ekonomik ilişkilerde, ülkelerin dışa açılma sürecine sınır komşularından başlayarak yönelmesi olağan bir gelişmedir. Dışa açılımın ilk evresi sayılan bu süreçte ağırlıklı olarak komşu ülkelerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin ihracı öne çıkmaktadır. Coğrafi yakınlık nedeniyle ulaşım imkânlarının daha kolay ve navlun giderlerinin daha düşük olması komşularla ticareti daha avantajlı kılmaktadır (Ayman vd., 2007).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, ticarette yeni açılımlar yakalayabilmek amacıyla 2000 yılında "komşu ve çevre ülkelerle ticareti geliştirme stratejisi" ni yürürlüğe koymuştur. Burada temel motivasyon Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika, Asya ve Avrupa'ya olan yakınlığı ve komşu ülkelerle paylaştığı ortak kültürel değerleri bölgesel bir dış ticaret sisteminin yapıtaşı haline getirmektir. Diğer taraftan son yıllarda Türk dış politikasının önemli bir parçasını oluşturan ve "komşularla sıfır problem" şeklinde formüle edilen dış politika hamlesinin özellikle komşu ülkelerle sınır ticaretinde etkisini hissettirmesi beklenmektedir. Böylece "komşularla sıfır problem" yaklaşımı ile Türkiye'nin sadece dış politikasında değil, bölgesel ticaret dengelerinde de bir değişim yaşandığı ve yeni ticarî potansiyellerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada "komşularla sıfır problem" yaklaşımının son dönemlerde Türkiye'nin komşu ülkelerle ticareti üzerinde anlamlı bir etkide bulunup bulunmadığının ekonometrik yöntemler kullanılarak test edilmesi amaçlanmaktadır. Dış politikanın dış ticaret üzerindeki etkisini ampirik olarak inceleyen daha önce gerçekleştirilmiş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın bu alanda öncü bir analiz olduğu, bundan sonraki çalışmalara bir zemin oluşturacağı söylenebilir. Çalışmanın plânı şöyledir: Sonraki bölümde, özellikle 2000'li yılların başından bu yana Türkiye'nin dış politikasında gözlenen değişim hakkında kısa bir tanıtım yapılmaktadır. Üçüncü bölüm, bahsedilen değişimin yaşanmasına zemin hazırlayan ve bir anlamda da süregelen sorunların kaynağını oluşturan belli başlı çatışma konuları tarihsel bir perspektif içinde ve beş komşu ülke bağlamında kısaca ele alınmaktadır. Dördüncü bölüm, yakın dönemde komşularla ticarî ilişkilerin kapsam ve boyutu hakkında verilen bilgilere ayrılmıştır. Konu ile ilgili ekonometrik analizin yer aldığı beşinci bölümü çalışmanın sonuç kısmı izlemektedir.

2. Türkiye'nin Son Dönem Dış Politika Vizyonu

Türkiye Soğuk Savaş döneminde bir NATO ülkesi olarak çatışmanın tam ortasında bulunmaktaydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesine, dünyada yeni politik dengelerin oluşmasına rağmen aynı hassas konumunu bugün de sürdürmektedir. 1990'ların başından itibaren bu defa Ortadoğu ve Balkanlarda patlak veren sorunlar nedeniyle, bir "köprü ülke" olarak Türkiye dünya siyasetinde önemli roller oynamaktadır. Çevresini saran bu karmaşa içinde Türkiye'nin en önemli hedefi istikrarını korumak, çok-kültürlü ve çok-kimlikli yapısı ile Doğu

* Yrd.Doç.Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi – İİBF, Zonguldak, kkaragoz3@hotmail.com

ile Batı arasındaki kültürel, siyasî ve ekonomik köprü rolünü ifa etmektir. Türkiye'nin bu özel yapısı aynı zamanda ona çok geniş bir alanda etkili olma potansiyeli de bahşetmektedir. Bu potansiyel ise savunma konumunda kalmakla değerlendirilebilecek bir imkân değildir. Bu nedenle Türkiye'nin güvenliği ve istikrarı sadece kendisi değil çevresindeki tüm bölgeler açısından da önem arz etmektedir. Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını garanti altına alması daha aktif ve yapıcı bir rol üstlenerek çevresine de düzen, istikrar ve güven sağlamasıyla mümkün olacaktır (Davutoğlu, 2008: 77,78).

2003 yılından itibaren bu gerçekleri dikkate alan bir dış politika vizyonu benimsenmiş, iyi belirlenmiş hedeflere ulaşmak için coğrafî pozisyon ve tarihsel zenginlikten yararlanma yoluna gidilmiştir. Genel prensiplerini Başbakanın dış politika başdanışmanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun belirlediği Türkiye'nin bu yeni dış politik vizyonu beş prensibe dayanmaktadır:

- İç güvenlik ve demokrasinin sağlanması
- Komşularla problemlerin sona erdirilmesi
- Komşu bölgelerle ve diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurulması
- Uluslararası aktörlerle uyum içinde bulunma
- Yüksek tempolu diplomasi

Komşu ülkelerle yaşanan sıkıntıların giderilmesi konusunda aradan geçen yedi yıl içinde çok ciddi mesafe kat edilmiştir. Özellikle Suriye ve Gürcistan ile ilişkilerde ekonomik işbirliği ağırlıklı gelişmeler kaydedilmiştir. Gürcistan ile Bakü – Tiflis – Kars demiryolu hattı, Bakü – Tiflis – Ceyhan petrol boru hattı projeleri, Suriye ile serbest ticaret anlaşması çerçevesinde yakınlaşma sağlanmıştır. Bu dönem içerisinde İran ile ilişkiler de sorunsuz yürütülmüştür. Türkiye'nin İran'ın nükleer çalışmalarına karşı Batı dünyasının aldığı tavır karşısında tarafsız bir aktör olarak arabulucu tutum takınması ve enerji projeleri ilişkilerin olumlu seyretmesine katkıda bulunmuştur.

Davutoğlu, Türkiye'nin bölgesel anlamda daha büyük ölçekli politikalar izleme imkânını elde etmesini öncelikle yakın kara havzası ile irtibatını sağlayan sınır komşuları ile ilişkilerini yeniden düzenlemesine bağlamaktadır. Yakın komşuları ile sürekli sorunlar yaşayan bir ülkenin bu sınırları aşan bölgesel ve küresel politikalar üretebilmesi imkânsızdır. Komşu ülkelerle ilişkilerde yaşanan gerilimleri aşabilmek için yapılması gereken şey, bu ülkelerle ilişkileri siyasî ve bürokratik sürecin ağırlıklarından kurtararak toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomik ve kültürel unsurların ağırlık taşıdığı daha geniş bir zemine yaymaktır (Davutoğlu, 2001: 143,144). Sınır ötesinde (Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'da) kurulan ittifaklar da sınır boylarındaki etkinliğin sağlanmasına bağlıdır. Aksi takdirde, komşu ülkeler sınır ötesi ittifaklar önünde karşı blok oluşturma potansiyeline sahiptirler.

Türkiye'nin komşu ve çevre ülkelerle iyi ilişkiler içinde olması sadece Türkiye için değil, hem bölgede istikrar isteyen AB ve ABD öncülüğündeki Batı dünyası, hem de Türkiye'nin dönüşümünden medet uman civar ülkeler açısından önem arz etmektedir.

3. Türkiye'nin Komşularıyla İlişkileri: Tarihsel Perspektif

İran dışındaki diğer komşu ülkeler Osmanlı tebaası iken bağımsızlıklarını elde eden ülkeler olduklarından, dış politikaya da Osmanlı'dan tevarüs edilen duygusal ve savunmacı bir yaklaşım hâkimdir. Bu yaklaşıma göre, asırlar boyu Osmanlı hâkimiyeti altında huzur ve güven içinde yaşayan Gürcü, Ermeni, Arap, Bulgar ve Rum halkı milliyetçi duyguların etkisi ile Osmanlıya nankörlük etmiş, onun güçsüzlüğünden faydalanıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bulgar ve Rum halkı bağımsızlıklarını elde etmekle de kalmayıp her fırsatta doğuya doğru ilerlemek arzusu göstermişlerdir. Diğer tarafta ise, Gürcü ve Ermeniler Rusya'nın, güneydeki Arap halkları ise Batılı ülkelerin her zaman kullandıkları ve yönlendirdikleri birer piyon olarak görülmüştür. Aslında Balkanlardan Kafkaslara, İran Körfezi'nden Kuzey Afrika'ya kadar bölgenin son birkaç asırlık tarihi incelendiğinde bu algının çok da sebepsiz olmadığı söylenebilir. Bahsedilen bölge, insanlık tarihi boyunca en büyük medeniyetlerin kurulup yıkıldığı, en kanlı savaşların meydana geldiği, stratejik açıdan dünyanın en hassas bölgelerinden biridir. Dolayısıyla bölge devletleri arasında çekişmenin, çatışmanın, gerginliğin eksik olmaması normal karşılanabilir. Modern zamanlarla birlikte, bölge dışı güçlü aktörlerin de etkin bir şekilde olaylara müdahale etmeleri, taraf olmaları, hatta zaman zaman körüklemeleri bölgenin siyasî, sosyal ve ekonomik yapısını çok karmaşık ve kırılgan bir hale sokmuştur.

19. yüzyıla kadar bahsedilen bölgenin neredeyse tamamını hâkimiyeti altında bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu siyasî, tarihsel, ekonomik ve sosyal özellikler nedeniyle bu yapı içinde daha farklı bir yer işgal ettiğini söylemek abartı olmaz. Bu farklı konum Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri üzerinde de belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, farklı bir kurumsal oluşum olsa da nihayetinde büyük bir imparatorluğun siyasî ve sosyal bakiyesi olarak kurulmuştur ve sadece borçlarını değil Osmanlı İmparatorluğu'na karşı takınılmış uluslararası tavrı da miras olarak devralmıştır denilebilir.

Yakın komşularımızın asırlarca Osmanlı yönetimi altında kalmış olması bu ülkelere hâkim olan rejimleri sürekli müteyakkız halde tutmakta ve karşı psikolojik tepkiler, müzakerelerin öncelikli şartı olan güven ortamının sağlanamaması dolayısıyla, siyasî diyalogların etkisini kaybetmesine yol açmaktadır (Davutoğlu, 2001: 145).

3.1. Türkiye – İran

Türkiye'nin, dış ilişkileri açısından en az sorun yaşadığı komşularından biri İran'dır. Her ne kadar sınır bölgesinde yaşayan kabile ve aşiretler arasında zaman zaman çekişmeler yaşanmışsa da, genel olarak, 1639 tarihli Kasr-ı Şirin anlaşmasından beri Türkiye – İran sınırının değişmediği kabul edilmektedir. Cumhuriyet kurulduktan hemen sonra, 1926'da imzalanan Güvenlik ve Dostluk Anlaşması'ndan sonra da sınır boyundaki küçük çaplı karışıklılar bir süre devam etmiş, 1928 ve 1932'de imzalanan anlaşmalar ile sınırlar konusu kesin olarak halledilmiştir. İzleyen yıllarda iki ülke arasında tam bir dostluk ve samimiyet hâkim olmuştur (Armaoğlu, 1994: 332).

1979 Devrimi'nden sonra ilişkilerde bir "teyakkuz" havasının hâkim olduğu söylenebilir. Bu tarihten sonra hemen her zaman İran'ın Türkiye'ye "devrim ihraç edeceği", İran modeli bir şeriat düzeninin Türkiye'de de yerleştirilmeye çalışılacağı fikri üzerine kurulu bir tedirginlik yaşandığı gözlenmektedir. Bu nedenle, Devrim sonrası Batı kamuoyu tarafından İran'a yöneltilen dışlayıcı tutum ve tehdit algısı Türkiye Cumhuriyeti tarafından da benimsenmiş ve yeni yönetime mesafeli davranılmıştır. Bu dönemde İran'ın Ortadoğu ülkelerinde izlediği, daha ziyade Şii tandanslı Hizbullah örgütü üzerinden yürütülen proaktif siyasetin de bu durumun oluşmasında etkili olduğu düşünülebilir.

1979 Devrimi sonrasında Batı dünyası tarafından İran'a uygulanan boykot, ekonomik açıdan Türkiye'nin İran nezdindeki konumunu daha kritik hale getirmiştir. İran petrol ve doğalgazının yanı sıra diğer sanayi ve tarımsal malların Avrupa ülkelerine geçişi daha ziyade Türkiye üzerinden sağlanmaktadır.

Petrol ve doğalgaz ithalatı Türkiye'nin İran'dan ithalat içinde önemli bir pay oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda artan doğalgaz kullanımında en büyük gaz tedarikçilerinden biri İran'dır. Bu durum İran'ı dış ticaret açısından Türkiye'nin diğer komşulardan farklı bir konuma getirmektedir.

3.2. Türkiye – Suriye

Bağımsızlığından sonra Türkiye ile Suriye arasındaki ilk ve en büyük ihtilaf kaynağını Hatay sorunu oluşturmuştur. Hatay'ın önceleri bağımsız bir cumhuriyet olarak tanınması, ancak daha sonra kendi arzusu ile Türkiye'ye iltihakı Suriye tarafından hiçbir zaman tam olarak kabullenilmemiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin soğuk kalmasının ve güvensizlik havasının süregelmesinin en önemli nedenidir.

1950'lerin başından itibaren Suriye'de baş gösteren iç siyasî çalkantılar sonunda komünist görüşe yakınlık duyan kadroların yönetime gelmesi, 1957 yılında resmiyet kazanan Suriye ile SSCB arasında bir yakınlaşmayı sonuç vermiştir. Bu yakınlaşma, başta A.B.D. olmak üzere Batı ülkelerinde ve Irak, Ürdün, İsrail gibi bölge ülkelerinde ve tabii ki Türkiye'de büyük bir endişe yaratmış, Türkiye – Suriye ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır.

Son dönem Türkiye – Suriye ilişkilerindeki en ciddi sorun, Suriye'nin PKK'nın kendi sınırları içindeki faaliyetlerine göz yummasıdır. Bu destek biraz da Türkiye'nin izlediği su kaynakları politikasına tepki olarak yorumlanabilir. Suriye kıt su kaynakları nedeniyle Fırat nehrine bağımlıdır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlaması ve Fırat nehri üzerine kurulan barajlar nedeniyle su rejiminin değişmesi, Suriye'den sık sık tepkilerin yükselmesine yol açmıştır.

3.3. Türkiye – Gürcistan

Rusya İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından 1918'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra SSCB'nin yayılmacı politikasının sonucu olarak 1921 yılında birliğe katılmıştır (Kavrelişvili, 2010: 1). Bu nedenle Türkiye – Gürcistan ilişkileri, ülkenin tekrar bağımsızlığını kazandığı 1991 tarihine kadar SSCB'nin gölgesinde kalmıştır. Dolayısıyla bu dönem içinde müstakil bir Türkiye – Gürcistan ilişkisinden söz etmek mümkün değildir.

Rusya'nın tarihsel ve stratejik nedenlerle Kafkasları politik oyun alanı olarak görmesi nedeniyle, bağımsızlıklarını kazandıkları halde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan üzerindeki hâkimiyeti ve ilgisi hâlâ devam etmektedir. Ermenistan'ın aksine, Gürcistan ve Azerbaycan Rusya'nın etkinliğini kabullenmekle birlikte genel olarak A.B.D. ve Batı Avrupa, bölgesel olarak Türkiye'nin desteğini tercih etmektedirler. Gürcistan'ın Rusya ve Ermenistan ile yaşadığı sorunlar Gürcistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin de canlı kalmasına yol açmaktadır.

Türkiye Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. İki ülke arasındaki askerî, siyasal ve ekonomik işbirliği 2000li yıllarda daha da gelişmiştir. Türkiye-Gürcistan işbirliği yalnız ikili düzeyde değil, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve 2011 yılında tamamlanması öngörülen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi bölgesel işbirliği projeleriyle de başarıyla sürdürülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010).

3.4. Türkiye – Bulgaristan

Tarihte Türklerle iç içe yaşamış milletlerden biri olan Bulgarların, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaklaşık 500 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. 19. yy sonlarında Balkanlarda en yoğun Türk ve Müslüman nüfusu Bulgaristan bölgesinde yaşamaktaydı. 1878 yılında imzalanan Ayastefanos anlaşmasıyla kurulan Bulgar Prensliği ile Bulgarlar özerklik kazanmışlardır. Bu tarihten sonra Türk – Bulgar İlişkilerinin en önemli sorunu Bulgaristan'daki Türk azınlıklar üzerine yoğunlaşmıştır. 1908'de Bulgaristan'ın tam bağımsızlık kazanması, diğer birçok Balkan ulusları gibi Bulgarların da Osmanlı'dan toprak koparmaya çalışması neticesinde

1912'de Balkan savaşları patlak vermiştir. Savaş sonucunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arsında 29 Eylül 1913'te İstanbul antlaşması imzalanmıştır.

Balkan Savaşlarından hemen sonra 1. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı ve Bulgar devletleri Almanya ile birlikte müttefik olarak savaşmışlardır. Savaş sonrasında imzalanan Sevr ve Neiully Anlaşmaları Bulgar devleti için de ağır şartlar ihtiva ediyordu. Bu durum Bulgaristan ile Osmanlı devleti arasında bir ölçüde yakınlaşma sağlamıştır. Millî mücadele çalışmaları da, savaş sonrası yapılanmanın ifadesi olan Versay düzeninin yıkılmasını sağlayacağı için Bulgar hükümeti tarafından desteklenmiştir. 1921-22 yıllarında kurulan Türk ve Bulgar çeteleri Batı ve Doğu Trakya'da faaliyet göstermişlerdir (Değerli, 2007).

1. Dünya Savaşı'ndaki müttefiklikle başlayan ve Bulgar hükümetinin Millî mücadeleye destek vermesi ile güçlenen iyi ilişkiler Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da devam etmiştir. 18 Ekim 1925 tarihinde Bulgaristan ile Türkiye arasında Ankara'da Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Bulgaristan'daki Türk azınlığın ve Türkiye'deki Bulgar azınlığın hakları garanti altına alınmıştır.

Ancak Batı Trakyalı Türk azınlıklar konusu iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşak karnını oluşturmaya devam etmiştir. İktidara gelen Bulgar hükümetleri zaman zaman agresif dış politikalar izlemiş, Türk azınlık üzerindeki baskıyı artıma yoluna gitmişlerdir. Bu durum da ilişkilerde gerginliklere neden olmuştur.

2007 yılında Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasından sonra tazminat ve mülkiyet konusu, AB imkânları da kullanılarak, tekrar ve daha güçlü bir şekilde gündeme getirilmiştir. Bunda AB'ye üyeliğin verdiği güven, Avrupa'da yükselen milliyetçilik dalgası ve iç siyasetteki başarısızlığı örtbas etme çabasının etkili olduğu söylenebilir (Vatansever, 2009).

3.5. Türkiye – Yunanistan

87 yıllık tarihi boyunca Türkiye'nin komşuları arasında en gergin ilişkiler yaşadığı ülke Yunanistan'dır. 19. yy başlarında Mora isyanı ile başlayıp Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç kalıcı bir barışa dönüşmemiş, 20. yy başlarında patlak veren Balkan savaşları boyunca Osmanlı ordusu ile Yunan birlikleri değişik cephelerde tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nda da en kanlı çarpışmaların yaşandığı cephelerden biri Yunan ordusu ile savaşılan Batı cephesidir.

Lozan anlaşmasında nihai bir sonuca bağlanmayan, uzun pazarlıkların ardından ancak 1930'da halledilebilen nüfus mübadelesi konusu, mübadele kapsamına alınmayan Batı Trakya Türkleri ve Anadolu Rumları etrafında gelişen sorunlar, Ege adaları ve Kıbrıs konusunda yaşanan anlaşmazlıklar iki ülkeyi zaman zaman savaşın kıyısına getirmiştir.

4. Türkiye'nin Komşularıyla Ticareti

Genel olarak Türkiye'nin dış ticaretinde 1990'ların ortalarında başlayan bir genişleme gözlenmektedir. Bu tarihlerden itibaren, başta AB ülkeleri olmak üzere, Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı istikrarlı bir artış göstermektedir (Aysan vd., 2007). 1960 ve 70'li yıllarda izlenen ithal ikamesine dayalı büyüme politikası 1980'li yıllarda yerini ihracata dayalı büyüme politikasına bırakmıştır. Bu yeni büyüme anlayışı ihracatın desteklenmesi, dış ticaretin liberalleştirilmesi ve özel yatırımların teşvik edilmesine dayanmaktaydı. Ancak tüm kolaylaştırıcı ve teşvik edici politikalara rağmen ihracatta hedeflenen atılımın uzun süre sağlanamamış, ithalat miktarı ihracatın hemen her zaman önünde olmuş, dolayısıyla dış ticaret dengesinin sürekli açık vermiştir. 2000li yıllarla birlikte, bir yandan doğrudan yabancı yatırım miktarındaki artış, bir yandan siyasî istikrar ortamının da katkısıyla ihracatta önemli sıçramalar kaydedilmiştir.

Türkiye'nin yakın dönem genel dış ticaret ve komşularıyla dış ticaretine ilişkin değerler aşağıda Tablo 1'de verilmiştir. Veriler incelendiğinde 2000'li yıllarda Türkiye'nin dünyaya olan ihracat ve ithalatının gözle görülür bir artış trendine girdiği görülmektedir. Aynı dönemde komşu ülkelerle ihracat ve ithalatta da önemli bir artış yaşanmıştır. Beş komşu ülke ile ithalat ve ihracat değerleri grafik halinde çalışmanın sonundaki Ek'te verilmiştir. Grafikler incelendiğinde, son yıllarda komşu ülkelerle ticaret hacmindeki artış, ülkelere göre farklı oranlarda olmakla birlikte bariz bir şekilde gözlenebilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin dünya ve komşu ülkelerle dış ticaretinin seyri (Milyon $).

Yıl	A İhracat (Dünya)	B İthalat (Dünya)	C İhracat (Komşular)	D İthalat (Komşular)	C / A (%)	D / B (%)
1996	23.224	43.627	1.006	1.798	4,33	4,12
1997	26.261	48.559	1.223	2.008	4,66	4,14
1998	26.974	45.921	1.251	1.519	4,64	3,31
1999	26.587	40.671	1.145	1.619	4,31	3,98
2000	27.775	54.503	1.242	2.412	4,47	4,43
2001	31.342	41.399	1.561	2.090	4,98	5,05
2002	36.059	51.553	1.674	2.386	4,64	4,63
2003	47.252	69.339	2.642	3.665	5,59	5,23
2004	63.167	97.540	3.473	4.180	5,50	4,29
2005	73.476	116.774	4.042	5.963	5,50	5,11
2006	85.535	139.576	5.255	8.867	6,14	6,35
2007	107.272	170.063	7.208	10.184	6,72	5,99

Kaynak: TÜİK, online veritabanı.

Komşu ülkelerin geçiş süreci ekonomileri oldukları ve çoğunun petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip oldukları için yakın gelecekte mali açıdan giderek güçlenecekleri, buna bağlı olarak satın alma güçlerinin artacağı düşünüldüğünde bu pazarların vaat ettiği genişleme potansiyeli daha iyi anlaşılabilir (Ayman vd., 2007).

5. Ampirik Analiz

5.1. Veri ve Model

Türkiye'nin 2003 yılından benimsediği "komşularla sıfır problem" yaklaşımının komşu ülkelerle ticareti etkileyip etkilemediğini, etkilediyse bu etkinin yönünü belirlemek üzere 1996 – 2007 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi yürütülmüştür. Analizin çerçevesi Türkiye'nin karasal komşularından olan İran, Suriye, Gürcistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ı kapsamaktadır. Diğer komşu ülkelerden Ermenistan, Türkiye ile doğrudan ticaret yapmadığından, Irak ise Körfez savaşları nedeniyle içine düştüğü kaos ortamından dolayı ticarî ilişkiler durma noktasına geldiği ve güvenilir kayıt tutulamadığı için analize dahil edilmemiştir.

Analizde kullanılan veriler yıllıktır ve logaritmaları alınarak işleme tabi tutulmuşlardır. Böylelikle hem doğrudan esneklikleri elde etmek, hem de olası bir değişen varyans sorunu bertaraf etmek amaçlanmıştır. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Dünya Bankası'na ait online veritabanlarından derlenmiştir.

Ülkelerin uluslararası ticarette sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükler nedeniyle ihracat ve ithalat rejimlerinin farklılık göstermesi beklenebilir. Bu nedenle, analizde Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri ihracat ve ithalat yönünden ayrı ayrı incelenmiştir.

Kuşkusuz uluslararası ticareti etkileyen birçok değişken sözkonusudur. Ancak bu çalışmada yapısal faktörler asıl ilgi alanını oluşturmadığından ücretler, verimlilik artışı vb. değişkenler dışlanmış, incelenen ilişki ihracat/ithalat talep fonksiyonu yapısı içinde ele alınmıştır. Bu nedenle tahmin edilen denklemlerde açıklayıcı değişken olarak komşu ülkeler ve Türkiye'nin ekonomik büyüklükleri ve döviz kuru kullanılmıştır. Komşu ülkelerle ilişkilere yaklaşımdaki değişimin dış ticaret ilişkileri üzerindeki etkisi bir kukla değişken kullanılarak araştırılmıştır. Tahmin edilen denklemler aşağıdaki gibidir:

Model I: $ln\ \dot{I}HR_{it} = \alpha_0 + \alpha_1\ ln\ GSYH_{it} + \alpha_2\ ln\ RDK_t + \alpha_3 D_t + \delta_t$

Model II: $ln\ \dot{I}TH_{it} = \beta_0 + \beta_1\ ln\ GSYH_{it} + \beta_2\ ln\ RDK_t + \beta_3 D_t + \varepsilon_t$

Burada,

$\dot{I}HR_{it}$: Türkiye'nin *i.* komşu ülkeye ihracatı (cari fiyatlarla, milyon ABD $)

$\dot{I}TR_{it}$: Türkiye'nin *i.* komşu ülkeden ithalatı (cari fiyatlarla, milyon ABD $)

$GSYH_{it}$: Türkiye'nin GSYH değeri ile *i.* komşu ülkenin GSYH değerinin çarpımından oluşan değişken (cari fiyatlarla, milyon ABD $)

RDK_t : Türk Lirası için reel döviz kuru

D_t : 1996 – 2002 döneminde 0, 2003 – 2007 döneminde 1 değeri alan kukla değişken

Ülkelerin gelir düzeylerinin yükselmesi daha fazla dış ticarete yönelmelerine yol açacaktır. Reel döviz kurunun yükselmesi ise ithalatı caydırırken ve ihracatı teşvik edecektir. Komşularla yakınlaşmanın da dış ticaret üzerinde olumlu etkide bulunması ve ikili ticareti her iki yönden de, yani ithalat ve ihracat yönünden artırması beklenebilir. Buna göre katsayıların beklenen işaretleri şöyledir:

$\alpha_1 > 0,\ \alpha_2 > 0,\ \alpha_3 > 0,\ \beta_1 > 0,\ \beta_2 < 0,\ \beta_3 > 0$

5.2. Ampirik Bulgular

Dış politika ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere panel veri analizine başvurulmaktadır. Panel veri yönteminde ülkeler, firmalar, hane halkları veya bireylere ilişkin zaman serisi verileri panel biçiminde düzenlenmekte, böylece bilgiler hem birimlere hem de zamana göre değişimi içerdiğinden yapılan tahminlerde heterojenliğin kontrol edilmesi, serbestlik derecesinin artırılması ve daha güvenilir parametre tahminlerine ulaşılması mümkün olmaktadır (Vergil ve Karaca, 2010: 1210).

Panel veri analizi bünyesinde başlıca üç yaklaşım bulunmaktadır: verilerin oluşturduğu havuzun (pooled data) en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmesi, sabit etkiler modeli (SEM) ve rassal etkiler modeli (REM). Her yaklaşımın kendine göre üstünlükleri ve zaafları vardır. İlk yaklaşımda sabit terimin tüm yatay kesitler için aynı olduğu varsayılmaktadır. SEM'de her bir kesitin gözlenemeyen ve zaman içinde değişmeyen özellikleri olduğu varsayılmaktadır. Bunun için kukla değişkenlerle bu özellikler temsil edilmekte ve model bu şekilde tahmin edilmektedir. REM'de ise kesitler arasındaki farklılığın tesadüfî olduğu varsayılarak her bir kesitin farklı sabit terime sahip olmasına imkân tanınmaktadır. Varsayım gerçekleşmemesi halinde REM sapmalı ve tutarsız tahminler vermektedir (Vergil ve Karaca, 2010: 1213). Bu nedenle SEM veya REM den hangisinin kullanılmasının daha uygun olacağı Hausman testi ile belirlenebilir. Bu amaçla gerçekleştirilen Hausman testi REM in daha uygun olduğunu göstermiştir.

Rassal etkilere dayalı panel veri modeli tahmin sonuçları aşağıda, Tablo 2'de verilmiştir. Tablonun ilk kısmında ihracat fonksiyonuna ait tahminler sunulmaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan katsayı tahminlerinin işaretleri beklentilerle uyumludur. Elde edilen sonuçlarına göre, 1996-2007 döneminde, Türkiye ve komşu ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin artması, Türkiye'nin komşu ülkelere ihracatı üzerinde olumlu bir etkide bulunmaktadır. Gelir düzeylerindeki % 1'lik bir artış, diğer faktörler sabitken, ihracatı % 0,025 artırmaktadır. Reel döviz kurunun etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Buna göre

sözkonusu dönemde, Türkiye'nin komşularına ihracatının reel döviz kuru değişmelerine karşı duyarlı olmadığı söylenebilir.

Çalışmanın hedefi açısından asıl önemli değişken D_t kukla değişkenidir. Regresyon tahmini kukla değişkenin katsayısının % 10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, 2003 yılından sonra benimsenen komşu ülkelerle yakınlaşma ve sorunları ilişkilerde bir ön-şart olarak görmeme anlayışının Türkiye'nin komşu ülkelere ihracatını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. İhracat ve ithalat fonksiyonları tahmin sonuçları

Model I: İhracat fonksiyonu

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-değeri	p-değeri
Sabit	9,275	4,017	2,309	0,025
$lnGSYH_{it}$	0,025	0,005	4,531	0,000
$lnRDK_{it}$	0,057	0,869	0,066	0,948
D_{it}	0,462	0,252	1,835	0,072

Model II: İthalat fonksiyonu

Değişken	Katsayı	St. Hata	t-değeri	p-değeri
Sabit	8,132	3,699	2,199	0,032
$lnGSYH_{it}$	0,018	0,008	2,374	0,021
$lnRDK_{it}$	0,516	0,848	0,608	0,546
D_{it}	0,257	0,225	1,147	0,256

İthalat fonksiyonu tahminleri de Tablo 2'nin ikinci kısmında verilmiştir. Bu modelin tahminine göre de, ekonomik büyüklüklerdeki artış Türkiye'nin komşu ülkelerden ithalatını artırmaktadır. Gelir düzeylerindeki % 1'lik bir artış, diğer faktörler sabitken, ithalatı % 0,018 oranında artırmaktadır. Buna göre, ithalatın gelir esnekliği ihracata göre daha düşüktür. Bu sonuç, ithal ürünlerde Türkiye'nin komşu ülkelere bağımlılığının daha güçlü olduğuna işaret etmektedir. Nitekim dış politikadaki değişimin etkisini gösteren D_t kukla değişkeninin katsayısının da bu modelde istatistiksel olarak anlamsız çıkması Türkiye'nin ithalatının politika değişimlerinden daha az etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin ithalatında önemli bir yekün tutan ara malı ve enerjide dışarıya bağımlılığının bir yansımasıdır. Diğer taraftan, reel döviz kuru değişkeni ithalat fonksiyonunda da istatistiksel olarak anlamsız çıkması da bu tesbiti doğrulamaktadır.

6. Sonuç

Panel veri regresyon analizi ihracat ve ithalat fonksiyonları için ayrı ayrı tahmin edilmiş, her iki modelde de ekonomik büyüklüğün komşu ülkelerle ikili ticareti artırıcı yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reel döviz kuru her iki model yapısında da istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Dış politikadaki "komşularla sıfır sorun" yaklaşımının beraberinde getirdiği düşünülen değişikliğini dış ticarete yansımasını ifade eden kukla değişkenin katsayısı her iki model yapısında da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, son yıllarda komşularla yakın ve dostane ilişkiler kurulmasının dış ticarette de karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır.

Komşu ülkelerle Türkiye arasındaki mevcut ticaret hacmini daha da artırmak için, komşu ülkelere yönelik "sıfır sorunlu" dış politika ve "ihracatı artırma"ya odaklı dış ticaret politikasının iyi bir şekilde koordine edilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Ayman vd. (2007)'nin belirttiği gibi, komşu ülkelere yönelik sağlıklı bir ulaştırma politikasının geliştirilmesi, bu çerçevede kombine taşımacılık sisteminin teşvik edilmesi ve navlun miktarlarının düşürülmesi gerekmektedir. Yine, komşularla ticarî ilişkileri ve işbirliğini daha da geliştirecek unsurlar olarak inşaat taahhüt ve enerji yatırımları teşvik edilmelidir. Giderek zenginleşen komşu ülkelerdeki altyapı yatırımları ve inşaat sektörü Türk firmaları açısından önemli yatırım fırsatları sunmaktadır. Diğer taraftan, dünya enerji rezervlerine yakınlık nedeniyle Türkiye'nin stratejik açıdan en önemli ülkelerden biri olduğu gerçeğinden hareketle, enerji kaynaklarının Avrupa'ya transferinde söz sahibi bir konumu gelmesi Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki konumunu da olumlu şekilde etkileyecektir.

Kaynaklar

Armaoğlu, F. (1994), 20. yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914 – 1990, 1. cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Ayman, G., T.A. Kılıçdağı ve A. Sezer (2007), "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası – Stratejik Yaklaşımlar", TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2007-05/434, İstanbul.

Aysan, A. F. ve Y. S. Hacihasanoğlu (2007), "Investigation on the Determinants of Turkish Export-Boom in 2000s", Munich University, MPRA Paper No. 5493.

Davutoğlu, A. (2001), Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Küre Yayınları, İstanbul.

Davutoğlu, A. (2008), "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", Insight Turkey, 10 (1), s. 77 – 96.

Değerli, E. S. (2007), "Türk – Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk: 1919-1923", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18.

Kavrelişvili, R. (2010), "Türkiye – Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihî Süreç)", Ordu Üniversitesi S. B. E. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Resmî internet sitesi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim: 31.10.2010)

Vatansever, M. (2009), "Bulgaristan'ın Tazminat Talebi ve Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Seyri", http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1287, (Erişim: 31.10.12010)

Vergil, H. ve C. Karaca (2010), "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslar arası Sermeye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi", Ege Akademik Bakış, Cilt: 10, Sayı: 4, s. 1207-1216.

EK: Türkiye'nin komşularıyla ikili ticareti (1996 – 2007), (milyon ABD $)

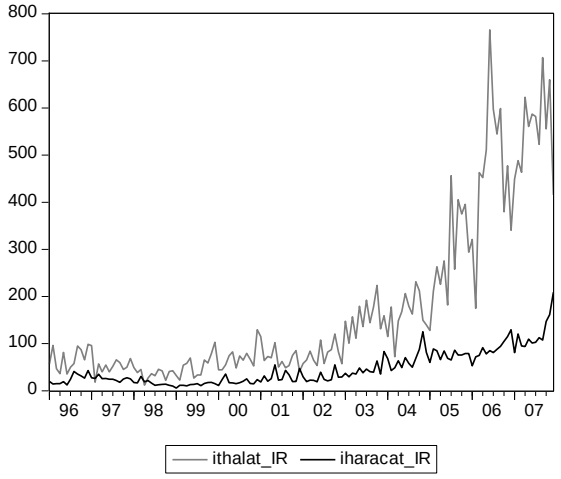

Şekil 1. Türkiye'nin İran ile dış ticareti.

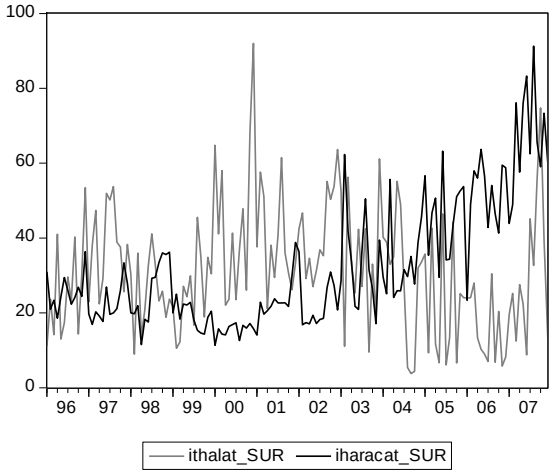

Şekil 2. Türkiye'nin Suriye ile dış ticareti.

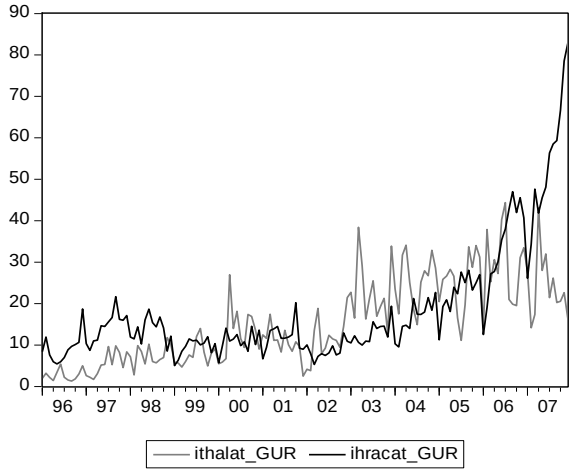

Şekil 3. Türkiye'nin Gürcistan ile dış ticareti.

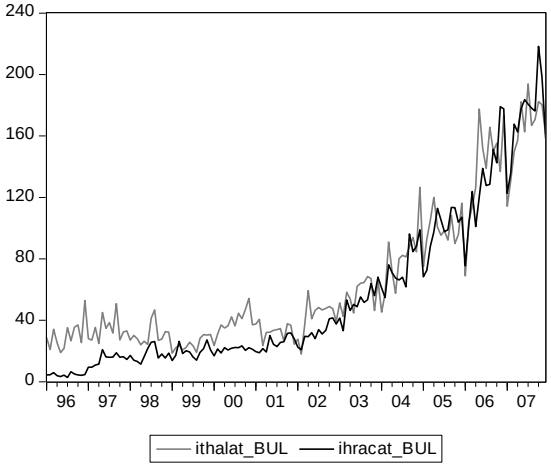

Şekil 4. Türkiye'nin Bulgaristan ile dış ticareti.

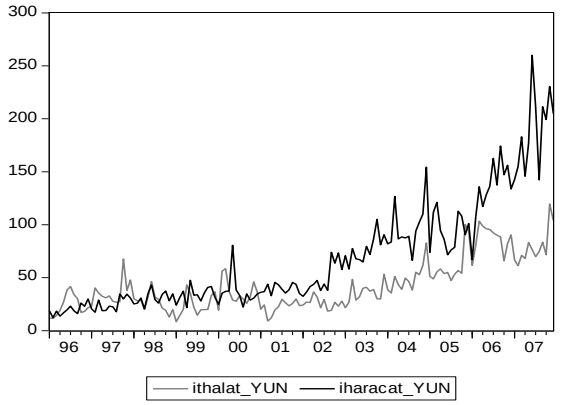

Şekil 5. Türkiye'nin Yunanistan ile dış ticareti.

TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİNİN DIŞ POLİTİKA BOYUTU

Fahriye Keskin*

Özet

Uzun yıllar ihtilaflı ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye ve Suriye, son dönemde çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle "stratejik işbirliği" olarak adlandırılan işbirliği süreci içerisine girmişlerdir. Özellikle uluslararası konjonktürdeki değişimler nedeniyle 2000'li yıllarla birlikte siyasi ilişkiler gelişmeye başlamış, mevcut yapısal sorunlar geri plana itilerek ekonomik ilişkilere ivme kazandırılmıştır. Ekonomik alanda da ticari ilişkiler ve özellikle de sınır ticareti iki ülke ilişkilerinde önemli bir yer edinmiştir. Dolayısıyla Türkiye ve Suriye ticari ilişkiler bağlamında geliştirdikleri ilişkilerden maksimum faydayı sağlamaya çalışmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: dış politika, sınır ticareti, Türkiye-Suriye ilişkileri, sürdürülebilirlik, entegrasyon.

The Foreign Policy Aspect of Border Trade Between Turkey-Syria

Abstract

Following years of contentious relations, Turkey and Syria entered in cooperation process called "strategic cooperation" due to various internal and external factors. Especially due to changes in the international conjuncture, political relations began to develop in the 2000s. Existing structurel problems were pushed into background and economic relations were given impetus. Within the framework of economic relations trade relations and especially border trade has an important place between the two countries. Therefore, Turkey and Syria are trying to provide maximum benefit from developing relations in the context of trade relations.

Key Words: foreign policy, border trade, Turkey-Syria relations, sustainability, integration

1. Giriş

Diğer komşularına nazaran en uzun kara sınırını paylaşan komşu iki ülke olarak Türkiye ve Suriye, ortak tarih, coğrafya ve kültürü paylaşmış olmalarına rağmen son döneme kadar gerek diplomatik ve siyasi açıdan gerekse ekonomik ve kültürel açıdan farklı dış politika önceliklerine sahip oldukları için birbirlerine hep uzak olmuşlardır. Bu süreç içerisinde 1957 ve 1998 yıllarında iki kez savaşın eşiğine gelmiş olmalarına rağmen yakın çevrelerini teşkil etmeleri, geliştirdikleri ortak tehdit algılamaları ve mevcut uluslararası konjonktürden hareketle son dönemde işbirliği arayışına girmiş olup, bugün "stratejik işbirliği" olarak adlandırılan işbirliği süreci içerisinde bulunmaktadırlar. Değişen uluslararası konjonktür neticesinde siyasi alandaki bu yakınlaşma ve işbirliği, iki sınır komşusunu siyasi ilişkilerden hareketle yeniden birbirine yaklaştırarak ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesine de kapı aralamıştır. Bunun en önemli yönlerinden biri de sınır ticareti olup, uzun yıllar birbirinden uzak kalmış olan iki ülke, sınır illeri Gaziantep ve Halep arasında canlandırılan ticaret ile tekrar bir yakınlaşma sürecine girmiştir.

2. 1998 Öncesi Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihine baktığımızda, iki ülke ilişkileri Emeviler dönemine kadar götürülebilmekle birlikte, modern anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme entegre olmasıyla başlatılmaktadır. Ancak iki ülke ilişkilerinde her iki toplumun ortak bir tarih, kültür ve medeniyet inşasını uzunca bir dönem birlikte gerçekleştirdikleri gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Fransa'nın bağımsız Suriye yönetimine karşı güç kullanma tehditleri karşısında Kral Faysal'la askeri alanda bir işbirliği gündeme gelmiş ancak Ağustos 1920'de Fransa'nın Suriye'yi işgali ile bu gerçekleşmemiştir (Ayhan, 2009a, s.41–48). Bu süreç içerisinde, Türkiye ve Suriye Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransızlara yani ortak düşmana karşı birlikte hareket etmiş hatta 1920 yılında iki ülke arasında bir konfederasyon kurulması fikri dahi gündeme gelmiş, ancak Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılması ile iki ülke ilişkileri yol ayrımına girmiştir (Şen, 2004, s.305–306). İki ülke uzun yıllar "sağırlar diyaloğu" olarak da nitelenen bir ilişkisizlik örneği sergilemişler ve karşılıklı tehdit algılamaları çerçevesinde birbirlerine yönelik duydukları güvensizlik zaman içinde derinleşerek kısır bir döngü halini almıştır. Dolayısıyla uzun yıllar iki ülke güvensizlik temelli çatışma psikozunu aşamamışlardır (Vurmay, 2009). Kısaca Türkiye-Suriye arasında krize sebep olmuş hadiselere bakacak olursak, özetle şu sorunlar karşımıza çıkar:

1936 yılında Suriye'ye bağımsızlık veren anlaşma ile Fransa'nın Hatay (İskenderun Sancağı) üzerindeki tüm haklarını Suriye'ye devretmesinin akabinde, Türkiye'nin girişimleri sonucu Hatay'ın 1938'de bağımsızlığını kazanıp, 1939 yılında Hatay Meclisi'nin Türkiye ile birleşme kararı alması ve özellikle de 1943'te Suriye'de

* ***Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.***
E-posta: keskin.fahriye@gmail.com, fahriyekeskin@gazi.edu.tr

örgütlenmeye başlayan BAAS'ın 1950'li yılların ortalarından itibaren Suriye politikasında etkili olmaya başlamasıyla, Hatay konusu Türkiye-Suriye arasında önemli bir sorun haline gelmiştir (Arı, 2005, s.641).

Hüsnü Zaim döneminde (30 Mart–14 Ağustos 1949) ilişkiler kısa bir süre için de olsa yumuşamakla birlikte daha sonra tekrar gerginleşmiştir. Bağdat Paktı'nın kurulması, Suriye-SSCB ilişkilerinin güçlenmeye başlaması ve 1957'de Türkiye ve Suriye'yi karşı karşıya getiren gelişmeler ilişkilerin bir kriz dönemine girmesine yol açmıştır (Şen, 2004, s.305–306). Bu dönemde 1957 yılından itibaren Suriye'nin gittikçe sola kayması, SSCB'nin Suriye'de bir köprübaşı kurduğu ve Suriye'nin bir Moskova uydusu haline geldiği yönündeki endişeler Türkiye-Suriye gerginliğine giden süreci hazırlamıştır. Bu gelişmeler ABD açısından da endişe unsuru olmuş, dönemin ABD Başkanı Eisenhower Başbakan Menderes'e bir mesaj göndererek, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı bir askeri harekâtta bulunmak zorunda kalması halinde ABD'nin kendilerine silah yardımında bulunacağını belirtmiştir. Ayrıca ABD Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'ya gönderdiği gibi, 6'ıncı Filo'yu da Doğu Akdeniz'e göndermiştir (İbas, 2004, s.63–64). SSCB'nin Suriye, ABD'nin de Türkiye'nin yanında yer almasıyla ilerleyen süreç uluslararası konjonktür sebebiyle önemli bir çatışmaya yol açmadan sona ermiş ancak Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerginliği derinleştirmiş, iki ülke arasındaki güvensizliği daha da belirginleştirmiştir. Bu dönemde gerginleşen ilişkiler daha sonra yerini yumuşamaya bırakmıştır. Türkiye'nin 1965'ten itibaren Arap ülkelerine yönelik yakınlaşma politikası, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arapları destekleme yönündeki politikası Arap dünyasında olduğu gibi Suriye üzerinde de olumlu bir etki bırakmıştır. Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesinden sonra ise ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir takip etmeye başlamıştır. Karşılıklı ziyaretlerle ilişkilerde bir canlanma görülse de, 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında Suriye Türkiye karşıtı faaliyetlerine yeniden hız vermiş (Şen, 2004, s.305–306), 1980'lerin ikinci yarısından sonra dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Suriye'yle ilişkileri düzeltme ve sorunları çözme konusunda atmış olduğu adımlar Suriye tarafından karşılıksız bırakılmış, bundan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri çatışmacı bir zeminde 1998'e kadar sürmüştür (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki önemli sorunlardan bir diğeri de Fırat ve Dicle sularının paylaşımından kaynaklanan su sorunudur.[71] Türkiye'nin Keban Barajı, Atatürk Barajı, GAP gibi projeleri iki ülke arasında sorun yaratmıştır. Bölgede bütün bir havza suyunun yaklaşık yüzde 75'inin Türkiye'den kaynaklanması onu su konusunda eksen ülke konumuna getirmiştir (Sağlam, 2006, s.2–22). Bunun dışında Suriye'den doğup Türkiye'ye geçen Asi Nehri konusunda da anlaşmazlık bulunmaktadır. Asi Nehri sularının yüzde 98'i Lübnan ve Suriye tarafından kullanılmakta ve Türkiye ise sadece kendi topraklarından kaynaklanan yüzde iki oranındaki miktardan yararlanmaktadır. Buna rağmen bu nehrin sularının paylaşımı da sorun olmuş, iki ülke ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine de neden olmuştur (Orhan, 2003). Çeşitli ikili görüşmelerde ele alınmış olmasına rağmen su sorunu da iki ülke arasında yapısal sorun olma niteliğini korumakta olup, 1998 sonrasında ivme kazanan ilişkiler bağlamında diğer sorunlarda olduğu gibi su konusunda da taraflar olumlu mesajlar vermeye çalışmaktadırlar (Arı, 2005, s.643–644).

Bunların dışında, Suriye'nin Türkiye'den kaçan teröristlere ve ayrılıkçı unsurlara 1969 yılından itibaren her türlü yardım ve kolaylığı sağlaması da Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin temel sebeplerinden biri olmuş, Suriye'nin PKK'ya yönelik bu desteği 1990'lardan itibaren artık normal güvenlik güçleri ile kontrol edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır (İbas, 2004, s.66–67). Suriye, Türkiye ile 1987 ve 1992 yıllarında PKK'nın ülkesindeki faaliyetlerine izin vermemeyi öngören protokolleri imzalamasına rağmen gereğini yerine getirmemiş, bunun üzerine 1993'ten itibaren de Türkiye Suriye'ye yönelik olarak daha sert bir politika izlemeye başlamıştır (Arı, 2005, s.642–643). 1998 Ekiminde de Suriye'yi, Abdullah Öcalan'ı ülkesinden çıkarmak ya da Türkiye ile çatışmaya girmek gibi iki seçenek arasında bırakmak suretiyle Türkiye'nin izlediği "tırmandırma stratejisi" Suriye'nin Öcalan'ı teslim etme konusunda tercihte bulunması ile sonuçlanmış ve ardından imzalanan Adana Mutabakatı ile iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır (Vurmay, 2009).

3. 1998 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

A. Adana Mutabakatı ve İşbirliğine Giden Süreç

Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olan ve tarafları adeta savaşın eşiğinden işbirliği sürecine götüren gelişme, iki ülke ilişkilerinde milat olarak da nitelendirilen 20 Ekim 1998 Adana Mutabakatı'dır. 16 Eylül 1998 tarihinde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş tarafından Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde Türkiye'nin birlik ve toprak bütünlüğüne yönelik PKK terörünü kullanan Suriye'ye karşı Türkiye'nin askeri seçeneği de göz önünde bulundurduğu yönündeki açıklamasını müteakiben (Yavuz, 2005, s.436) ilerleyen süreçte iki ülke heyetleri arasında müzakere yapılması ve bir mutabakat metni imzalanmasını öngören bir toplantı düzenlenmesi kararlaştırılmış, bu maksatla 19–20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da heyetler arası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye-Suriye arasında 20 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakatı" imzalanmıştır (İbas, 2004, s.74). Bununla Abdullah Öcalan'ın artık Suriye'de olmadığı ve ülkeye

[71] Fırat ve Dicle Nehirleri'nin toplam su kapasitesi 85 milyar metreküp olup, bunun yüzde 42'sini Irak, yüzde 52'sini Suriye kullanmaktadır. (Sağlam, 2006, s. 2–24.)

tekrar girmesine izin verilmeyeceği teyit edilmiş, Suriye topraklarında bulunan PKK kamplarını kapattığını ve bundan böyle PKK'nın yeniden Suriye'de örgütlenmesine izin vermeyeceğini duyurmuştur (Hale, 2003, s.327). Ayrıca Türkiye-Suriye arasında gelecekte yaşanabilecek çatışmaların önüne geçmek amacıyla doğrudan bir hat kurulması ve sınırın her iki tarafındaki güvenlik güçlerinin ortaklaşa denetlenmesi hususlarında da anlaşılmıştır (Hale, 2003, s.327). Türkiye'nin bu şekilde terör belasından kurtulmak amacıyla savaşı bile göze alan kararlı duruşu karşısında Suriye uluslararası konjonktürü de dikkate alarak geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Türkiye ve Suriye ortak tarih, ortak coğrafya ve benzer kültürlere sahip olmasına rağmen bağımsızlık ve modernleşme süreçlerindeki farklılıktan ve birbirlerine tarihsel olaylardan hareketle yaklaşmalarından dolayı Soğuk Savaş yılları boyunca siyasi, diplomatik, ekonomik ve kültürel olarak birbirlerine uzak bir duruş sergilemişlerdir. Dolayısıyla iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerden sağlayabileceği faydalar Atlıoğlu'nun belirttiği gibi siyasi ve güvenlik bağlamındaki sorunlara kurban edilmiştir (Atlıoğlu, 2008). 2000'li yıllarla birlikte gerek uluslararası konjonktür gerekse iki ülke iç siyasi yapılarında meydana gelen değişimler sonucu iki ülke yeniden ortak paydalarda buluşmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Bundan sonra da iki ülke ilişkilerinde yeni bir kapı aralanmış ve her iki ülkeyi işbirliğinin nimetlerinden faydalanmaya iten süreç başlamıştır…

1. Bölgesel Gelişmeler

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde ortaya çıkan dinamik ve belirsiz ilişkiler ve stratejik boşluk alanlarının yarattığı konjonktürel süreç ulus devletleri yeni stratejiler geliştirmek suretiyle önemli çıkar alanları oluşturmaya sevk etmektedir (Atlıoğlu, 2010). Dolayısıyla küresel ve bölgesel çapta meydana gelen olaylar özellikle istikrarsız coğrafyada bulunan ve birbirleriyle tarihten gelen birtakım sorunları olan devletleri ortak tehdit algılamalarından ve güvenlik ihtiyacından hareketle bir şekilde tarihi düşmanlıklarını bir kenara bırakıp işbirliği ve ortak çıkarlar etrafında hareket etmeye yöneltmektedir.

Bölgesel gelişmeler kapsamında bölgede özellikle Irak, İran ve İsrail boyutunda yaşanan gelişmeler dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda 2003 Mayısında gerçekleştirilen ve bölgede önemli bir istikrarsızlık kaynağı teşkil eden Irak'ın işgali meselesinin yanında bölgede mezhepsel gerilimlerin ve İran'ın etkisinin artması, Arap-İsrail çatışması bağlamında Hamas'ın direnişine devam etmesi, 2006 Lübnan Savaşı ve sonrasında Hizbullah'ın etkisinin artması, izolasyon politikaları nedeniyle Suriye'nin İran ile yakınlaşması ve Arap dünyasının giderek kutuplaşması gibi olaylar bölgede durumun daha da karmaşıklaştığını göstermekte (Açıkalın, 2009) ve tarafları adeta savaşı önlemek için barışa zorlamaktadır.

1 Mart 2003 Tezkeresi ve ardından meydana gelen Irak işgali, ABD'nin Suriye rejimine yönelttiği tehdit ve Türkiye'nin sözkonusu politikalara verdiği reaksiyonlar Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişme zeminini oluşturmuştur (Ayhan, 2009a, s.41–48). Bundan sonra da ABD'nin Suriye'yi çevrelemeye yönelik politikaları devam etmiş, bu durum da Suriye'yi Türkiye ile işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Özellikle Irak'ın kuzeyinden başlayarak her iki ülkenin topraklarını da kapsayacak şekilde kurulması düşünülen bir "Kürt Devleti" olasılığı karşısında iki ülke Irak'ın bütünlüğünü savunmak şeklinde ortak bir çıkar etrafında birleşmişlerdir (Vurmay, 2009). ABD'nin Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurmak istediğine ilişkin kaygılar Ankara, Şam ve Tahran arasındaki işbirliğini kuvvetlendirmiştir. Çünkü İran ve Suriye bölgede kurulacak bir Kürt devletini ikinci bir İsrail olarak görmüşlerdir (Arı, 2005, s. 645). Belirtildiği üzere aslında bir yerde Suriye hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde olmak üzere 2003 Irak Savaşı'ndan marjinal faydayı elde etmiştir. Simon, bölgede Suriye'nin büyüyen nüfuzunu Irak Savaşı'na bağlamaktadır. Dolayısıyla Suriye'nin bölgesel düzeyde diplomatik ilişkileri bu savaş neticesinde yeniden şekillenmiştir (Simon, 2009).

Bununla beraber Suriye-Irak konusunda Türkiye'nin önemli arabuluculuk teşebbüsleri olmuştur. Irak'ta Ağustos 2009'da meydana gelen ve 95 kişinin hayatına mal olarak Suriye'nin zan altında bırakıldığı olaylar sonrasında Türkiye, mekik diplomasisi çerçevesinde iki ülke arasında belge değişimi yapılmasını sağlamıştır (Açıkalın, 2009). Suriye-Irak gerginliğinin tırmanması üzerine Türkiye doğrudan devreye girmiş, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu hem Şam hem de Bağdat'a ziyaretler düzenlemek suretiyle sorunu çözmeye çalışmıştır (Ayhan, 2009a, s.41–48). Türkiye bölgede üstlendiği misyonu çerçevesinde Suriye ve Irak konusunda arabuluculuk teşebbüslerini sürdürmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve Irak arasında yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması'na Suriye'nin de dâhil edilmesiyle bölgede Türkiye-Suriye-Irak entegrasyonu söylentileri dillendirilmeye başlanmıştır.

İran boyutuna baktığımızda, Muhammed Hatemi ile kısa bir reform ve yumuşama döneminin ardından İran, Mahmud Ahmedinejad ile birlikte nükleer program geliştirme politikası sebebiyle hem bölge devletleri açısından hem de dünya genelinde önemli bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlamıştır (Turan, 2010a). İran'ın nükleer programı konusunda Beşar Esad Mayıs ayında gerçekleştirdiği Türkiye gezisinde her iki tarafın, her ülkenin barışçıl amaçlı nükleer teknolojiye sahip olma hakkı bulunduğunu ve Ortadoğu bölgesinin her türlü kitle imha silahlarından arındırılması üzerine anlaştıklarını ve Türkiye'nin bu konuda oynadığı arabuluculuk rolünü desteklediklerini ifade etmiştir ("Cumhurbaşkanları el-Esad ve Gül…", 2010).

Türkiye-İsrail hattında yaşanan gelişmeler de Türkiye-Suriye ilişkilerini hızlandırıcı bir faktör olmuştur. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye-İsrail ilişkilerinde nispi bir gerilemenin yaşanması Suriye ile yakınlaşmayı mümkün kılan faktörlerden biri olmuştur (Orhan, 2009, s.39–47). Fakat İsrail ile olan ilişkiler

Türkiye-Suriye ilişkilerinde belirleyici olmaktan ziyade hızlandırıcı olmuştur. Çünkü Suriye ile yakınlaşma İsrail ile ilişkilerde olan zayıflamadan daha önce başlamıştır (Orhan, 2009, s.39–47). Aslında başlarda Suriye Türkiye-İsrail ilişkilerinden dolayı rahatsızlık duyuyorduysa da zamanla Türkiye-İsrail arasındaki ikili ilişkilerin kendisine yönelik olmadığını anlamış, bu durumu Türkiye ile ilişkilerine yansıtmamaya çalışmıştır (Arı, 2005, s.645). Türkiye de zaten, 2003 Irak Krizi esnasında Suriye ile diyalog içinde olmuş, Irak'ın işgali sonrasında da ABD ve İsrail'in Suriye'ye yönelik olası bir saldırıyı gündeme getiren ifadelerine karşı çıkmış, bir anlamda Suriye'ye destek vermiştir (Arı, 2005, s.645). Özellikle Başbakan Erdoğan'ın 2009 Davos Zirvesi'ndeki "one minute" çıkışı ve Türkiye'nin geçen yıla kadar arabuluculuk yaparak Suriye ile barıştırmaya çalıştığı İsrail'i "Anadolu Kartalı Tatbikatı"ndan çıkarması ile Ankara-Tel Aviv hattında başlayan ve TRT'de yayınlanan bir dizi ile devam eden krizlerin Ankara-Şam ilişkilerini daha da ileri bir seviyeye taşıdığı ifade edilmektedir (Vurmay, 2009). Financial Times'ın haberine göre de, "Mavi Marmara" adlı Gazze yardım gemisine İsrail'in saldırısı ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan olayda İsrail'den özür dilemesini ve uluslararası soruşturma açılmasını isteyen Başbakan Erdoğan'ın popülaritesinin bir kat daha Arap dünyasında arttığı ifade edilmektedir (Arı, 2010).

Bu dönemde Suriye'yi Türkiye ile işbirliğine iten önemli unsurlardan biri de ABD'nin politikaları olmuştur. Aslında ABD'nin Suriye'ye karşı politikası Suriye yönetiminin Irak'a yapılacak müdahaleyi desteklemeyeceğinin anlaşılması üzerine değişmeye başlamıştır. Zira 11 Eylül terör olaylarının hemen sonrasında Suriye ABD ile istihbarat paylaşımına gitmiş ve bu şekilde ABD ile ilişkilerini geliştirme adına önemli bir adım atmıştır (Ayhan, 2009a, s.41–48).

2002 Mart ayında Suriye'ye karşı yaptırımlar uygulanmasını öngören Kongre'nin kararlarına muhalefet eden Beyaz Saray yönetimi Suriye'nin baskı ve diyalog yoluyla politikalarını değiştirmeyi hedeflemiş, bu bağlamda ABD yönetiminin bir baskı aracı olarak Suriye'ye Irak-Suriye petrol boru hattından duyduğu rahatsızlığı iletmesi Suriye'yi ABD karşısında farklı politikalar izlemeye yöneltmiştir (Ayhan, 2009a, s.41–48). Bu dönemde Irak'a yönelik müdahale konusunda Türkiye-ABD görüşmelerinin devam etmesi ve birtakım kuvvetlerin Türkiye'ye konuşlanmaya başlanması Suriye'de Türkiye'ye karşı ciddi bir rahatsızlığın oluşmasına da sebep olmuştur (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Ardından 2005 Şubatında eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra Suriye üzerinde artan baskılar Şam yönetiminin Türkiye'ye olan ihtiyacını arttırmıştır. Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra siyasi olarak zor günler geçiren Suriye'nin uluslararası sistemden dışlanmasına karşı çıkan ve ilişkilerini aynı düzeyde koruyan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur (Atlıoğlu, 2010).

Kısaca özellikle son dönemde diğer Batılı ülkeler tarafından da desteklenen ABD'nin çeşitli gerekçelerle Suriye rejimini devirme yönündeki politikaları ve Arapların Suriye'ye yönelik olumsuz tavırları Suriye açısından önemli bir tehdit unsuru olmuş, bu sebeple bölgede kurtarıcı olarak gördüğü Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini ve bunu stratejik işbirliği düzeyine çıkarmayı adeta birinci önceliği haline getirmiştir. Bu noktada Simon'ın da belirttiği gibi Suriye bugün, "eski düşman" Türkiye ile köprüleri yeniden inşa etme peşinde olup, tarihi süreçteki ihtilaflı geçmişini tamir etme çabası içerisindedir (Simon, 2009). Türkiye ise Suriye açısından bu adımları karşılıksız bırakmamakta, kendisi açısından bu işbirliğinden maksimum faydayı elde etmeyi amaçlamaktadır.

2. İç Siyasi Gelişmeler

2000'li yıllarla birlikte iki ülke içerisinde yaşanan politik değişimler çerçevesinde şekillenen yeni politikalar da ilişkilerin farklı bir boyuta taşınmasında etkili olmuştur. Kimilerine göre 1998 tarihi ile birlikte iki ülke ilişkilerinde bir yumuşama görülmeye başlamışsa da asıl değişim Hafız Esad'ın Temmuz 2000'de vefatı sonrasında Beşar Esad'ın başa geçmesiyle başlamıştır (Vurmay, 2009). Beşar Esad iktidara gelince önceliği rejimin güvenliğini sağlamaya vermiş ve bu amaçla dış politikada macera peşinde koşmaktan kaçınarak daha ılımlı davranmaya yönelmiştir (Turan, 2010a). Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte, iki ülke ilişkileri ivme kazanmış, Ocak 2004 tarihinde Beşar Esad 57 yıl aradan sonra üst düzey bir heyetle Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret esnasında Suriye, imzalanan "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşması" ile Türkiye'nin sınırlarını, dolayısıyla Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunu kabul etmiş, bu durum da Hatay sorunun nispeten çözümü olarak kabul edilmiştir (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Tabi bu noktada Türkiye'nin özellikle 2002–2003 sonrası dönemde yakın çevresi bağlamında geliştirdiği ve uygulamaya koyduğu dış politika anlayışını da dikkate almak gerekmektedir. AKP Hükümetleri döneminde biçimlendirilen Türkiye'nin yeni dış politika vizyonuna göre Türkiye, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir cephe ülkesi ya da Soğuk Savaş sonrası dönemde önerildiği gibi bir "köprü" ülkesi değil, yeni uluslararası sistemde bölgesel bir güç ve merkez (pivot/mihver) ülke olmalıdır (Çetinsaya, 2008, s. 927–935). Bu şekilde, bir merkez ülke ve bölgesel güç olarak Türkiye tarihi, coğrafi ve stratejik derinliği ile küresel bir güç olabilme potansiyeline de sahip olacaktır (Çetinsaya, 2008, s. 927–935). Bu bağlamda Türkiye'nin son dönem dış politika parametrelerinden biri de "komşularla sıfır problem ve maksimum işbirliği" dir. Türkiye'nin bölgesel güç konumunu pekiştirecek şekilde komşu ülkelerle ilişkilerini düzenlenmesi ve düşman komşularla çevrelenme psikolojisi ya da komşularına karşı savunmacı anlayış yerine, bütün komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmesi üzerine kurulu olan bu prensibe göre, uzak ve yakın komşularla siyasi, iktisadi ve kültürel her alanda sürekli temas, etkileşim ve karşılıklı bağımlılık ilkelerine dayalı ilişkiler ağı kurulmalıdır (Çetinsaya, 2008, s. 927–935).

Dolayısıyla Türkiye son dönem dış politika anlayışı ve temel argümanları doğrultusunda Suriye ile olan ilişkilerine özel bir önem vermiş, uluslararası gelişmeler çerçevesinde Suriye'yi desteklemiştir. Örneğin, 2003 Irak müdahalesi sırasında Suriye'nin buna destek vermemesi üzerine ABD'nin Suriye'ye yönelik bazı yaptırımlarda bulunmaya yönelmesi ve tekrar Lübnan kartını kullanmaya başlaması şeklinde ABD baskısının arttığı bu dönemde, BM'nin 2 Eylül 2004'te kabul ettiği 1559 sayılı kararı[72] almasını müteakip Aralık 2004 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın da Suriye gezisini gerçekleştirmesi ve ziyaretle ilgili olarak "uzak olan ilişkilerin nasıl yakınlaştığının göstergesidir" demesi bunun yanı sıra Suriye Başbakanı Muhammed Naci Itri'nin ise "ilişkilerimiz gelecekte her alanda gelişecektir" (Ayhan, 2009b, s.26–34) demesi ziyaretin zamanlaması dışında içeriği açısından da önemini göstermektedir. Türkiye böylece Suriye üzerinde kurulmak istenen baskıları desteklemeyeceğini göstermiştir. Başbakan Erdoğan'ın ziyaretinin ardından 13–14 Nisan 2005 tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de, Refik Hariri'nin Şubat 2005'te öldürülmesinden sonra Suriye'nin sıkıntılı bir döneminde, ABD ve AB'nin karşı çıkmalarına rağmen ve Arap ülkelerinin de Suriye ile ilişkilerini kopardığı bir zamanda Suriye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir (Ayhan, 2009b, s.26–34). Yani Batılı ülkelerin Suriye'ye karşı birlikte hareket ettiği bir dönemde bu ziyaret gerçekleştirilmiş, bu nedenle de Türkiye-Suriye ilişkilerinde stratejik işbirliğine giden yolda önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Türkiye bu şekilde uluslararası ortamdan dışlandığı bir anda Suriye'nin yanında yer alarak Suriye yönetimine güven vermiş, yanında olmuştur. Bundan sonraki dönemde de stratejik işbirliğine giden sürecin adımları Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı seviyesinde atılmaya devam etmiş, bu ziyaretler esnasında imzalanan çeşitli anlaşmalar ise iki ülkenin karşılıklı bağımlılıklarını arttırarak daha da yakınlaşmalarını sağlamış, Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ziyaretlerin aynı şekilde Suriye tarafınca da Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

B. İlişkilerde Yeni Dönem: "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği"

Bölgesel gelişmeler ve iç siyasi gelişmelerden hareketle 16 Eylül 2009 tarihli Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına yönelik imzalanan anlaşma ile iki ülke ilişkileri bağlamında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Dönemi" başlamıştır. Başbakanlar düzeyinde eşbaşkanlık sistemini öngören Konsey'in, içerisinde dışişleri, içişleri, enerji, savunma ve tarım bakanlıklarının da bulunduğu sekiz bakandan oluşması öngörülmüştür. Ayrıca gerek görülürse Konsey'in yapısı şartlara ve ihtiyaca göre genişletilecektir. Bu çerçevede ilgili bakanlıklar kendi aralarında işbirliğini güçlendirici plan ve projeler hazırlayacak ve bu projeler Başbakanlar düzeyinde gerçekleşecek toplantılarda gündeme gelecektir. Su kaynaklarının kullanımı, enerji alanında ortak projelerin hazırlanması ve askeri alanda stratejik işbirliğinin geliştirilmesi Konsey'in çalışmaları arasında olacaktır (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Bu arada alınan karar doğrultusunda 18 Eylül 2009 tarihinden itibaren Türkiye-Suriye arasında vizelerin kaldırılması da işbirliğinin boyutlarını görebilmemiz ve Türkiye'nin son dönem "komşularla yakın işbirliği" dış politika yaklaşımının net bir şekilde anlaşılabilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Zira vizelerin kaldırılmasıyla birlikte iki ülke arasında, siyasi, ekonomik, askeri ilişkilerin gelişim göstermesinin yanında, kültürel ilişkilerin de artacağı ve iki toplumun birbirine daha da yakınlaşacağı değerlendirmesinde bulunulabilir.

13 Ekim 2009 tarihinde Gaziantep'te gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin bakanlar düzeyindeki ilk toplantısında (1. Bakanlar Kurulu toplantısı), iki ülke arasında siyasi, diplomatik, ekonomik, ulaştırma, enerji, sağlık, eğitim, çevre, kültür, turizm, ziraat alanlarında ve askeri alanda işbirliğinin geliştirilmesi gündeme gelmiştir (Ayhan, 2009a, s.41–48).

Bundan sonra 22–23 Aralık 2009 tarihlerinde Türkiye-Suriye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin başbakanlar düzeyindeki ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda dışişleri bakanlıkları arasında işbirliği, turizm, eğitim, gençlik ve spor, müteahhitlik, toplu konut, sınır kapılarının ortak kullanımı, karşılıklı kültür merkezleri kurulması, yerel yönetim, denizcilik, sivil havacılık, demiryolları, bilgi ve iletişim teknolojileri, tarım, su kaynaklarının etkin kullanımı, hayvan sağlığı, Asi Nehri üzerinde ortak baraj inşası, yüksek öğretim, radyo-televizyon alanlarına ilişkin olarak 51 adet işbirliği anlaşması ve mutabakat zaptı imzalanmış, ikili ilişkiler dışında bölgesel konularda da fikir birliğinde olunduğunun sinyalleri verilmiştir (Tonkuş, 2009).

Mayıs 2010 tarihinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti olmuş, ziyaret esnasında enformasyon ve sınır kapılarını kullanma alanında iki işbirliği anlaşması imzalanmıştır ("Cumhurbaşkanları el-Esad ve Gül…", 2010). Bu ziyaret de her iki tarafın gelişen ilişkilerden duydukları memnuniyetleri ifade eden cümlelerle süslenmiştir. Gül ile birlikte Esad düzenlenen ortak basın toplantısında, iki ülke arasındaki stratejik işbirliği konseyi kapsamında imzalanan son anlaşmalardan sonra iki ülke arasındaki ziyaretlerin farklı bir önem kazandığını ve özellikle son birkaç ay içinde ilişkilerin gayet hızlı geliştiğine vurgu yapmışlardır ("Cumhurbaşkanları el-Esad ve Gül…", 2010).

---

[72] "Lübnanlı olan ve olmayan tüm silahlı güçlerin dağıtılması ve silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin idaresinin tüm Lübnan topraklarını kapsayacak şekilde genişlemesi, tüm yabancı güçlerin Lübnan topraklarından çekilmesi, Lübnan'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, birliğine ve siyasi serbestliğine tam saygı gösterilmesi, Lübnan Anayasası'na uygun, adil ve özgür seçimlerin, hiç bir dış müdahale ve etki olmaksızın sonuçlandırılması" yolunda çağrı yapan 1559 Sayılı Karar (2 Eylül 2004) açıkça Suriye'nin Lübnan'dan çıkartılmasını ve Hizbullah'ın silahsızlandırılmasını gündeme taşıyordu. (Ayhan, 2009b, s.26–34).

3 Ekim 2010 tarihinde de Lazkiye'de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin bakanlar düzeyindeki ikinci toplantısı (2. Bakanlar Kurulu toplantısı) düzenlenmiş, toplantıda Suriye heyetini Cumhurbaşkanı Yardımcısı Asistanı Hasan Türkmani, Türk heyetini de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu temsil etmiştir ("Suriye-Türkiye Yüksek…", 2010). Son olarak, 11 Ekim 2010 tarihinde de Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye günübirlik bir ziyareti olmuştur ("Başbakanın Suriye Gezisi", 2010).

Türkiye-Suriye ilişkilerinde son 10 yılda görülen iyileşmenin önemli bir boyutu da şüphesiz ekonomik ilişkilerde kendini göstermektedir. Her ne kadar iki ülke arasında ticari ilişkilerin yeterli düzeyde olmadığı şeklinde yorumlar mevcutsa da, iki ülke gittikçe artan bir ticari ilişkiler ağına sahip hale gelmiştir.

C. Ekonomik İlişkiler

Uzun yıllar gerilim altında yürütülen Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler de hızlı bir gelişme içindedir. Siyasi ilişkilerde özellikle 2000 yılında Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte görülen kayda değer gelişmeler ekonomik ilişkiler bağlamında da etkisini göstermektedir.

Bölgede güvenlik algılamaları doğrultusunda istikrar sağlama isteğinin yanısıra Türkiye'nin kendi ekonomik gereklilikleri de Ortadoğu'ya açılımı zorunlu kılmıştır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi açısından Ortadoğu pazarının Türk mallarına açılması önem taşımaktadır. Bu çerçevede Suriye hem kendi pazarı hem de Türkiye için Ortadoğu pazarına açılma konusunda önemli bir fırsat sunmaktadır (Orhan, 2009, s.39–47). Ekonomik boyut Suriye açısından da önem taşımaktadır. Suriye 2000 sonrası dönemde ekonomik açıdan zor bir dönem geçirmiştir. Önce Irak Savaşı ile tarihsel olarak etkin olduğu Irak pazarını kaybetmiş, ayrıca Kerkük-Banyas Petrol Boru Hattı'nın kapanmasıyla önemli bir gelirden mahrum kalmış, 2003 yılında ABD'nin ekonomik ambargo uygulamaya başlaması Batı sermayesinin Suriye'ye girişini sınırlamıştır (Orhan, 2009, s.39–47). Ayrıca Refik Hariri suikastı sonrası oluşan izolasyon da daha önce Körfez ülkelerinden gelen sermayenin kesilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla ekonomik açıdan zor durumda kalan Suriye çareyi Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde ve böylece Avrupa pazarlarına çıkabilme fırsatı elde etmeye çalışmakta bulmuştur (Orhan, 2009, s.39–47). Bu kapsamda iki ülke arasında gelişen ekonomik ilişkilerde de özellikle ticari ilişkiler ön plana çıkmakta ve siyasi ilişkilere paralel olarak sürekli bir gelişme kaydetmektedir. Bu sebeple ekonomik ilişkiler bağlamında özellikle ticari ilişkiler ve de asıl konumuz olan sınır ticareti üzerinde durulacaktır.

1. Gelişen Ticari İlişkiler

İki ülke arasında siyasi ilişkilerde yakalanan olumlu hava kısa zamanda dış ticaret rakamlarına da yansımıştır. Gelişme kaydeden ticari ilişkiler doğrultusunda bir dizi uygulamaya da artan ticareti kolaylaştırmak amacıyla yer verildiğini görüyoruz. Bu kapsamda, Türkiye-Suriye arasında "Ulaştırmada İşbirliği Protokolü" Temmuz 1999'da uygulamaya koyularak ulaşım hatlarının müşterek olarak geliştirilmesine çalışılmıştır (Sağlam, 2006, s.2–71). 1999'dan sonra Suriye'den bir heyetin Türkiye ziyaretinde 1988'den beri hareketsiz olan Ortak Ekonomik Komisyon'un yeniden canlandırılmasına karar verilmiştir. Mayıs 2000'de Şam'da imzalanan çerçeve anlaşmasına göre de 1974'te kurulan Ortak Ekonomik Komisyon'un çalışmalara başlamasına, Suriyeli ve Türk işadamlarının fikir alışverişinde bulunmalarını sağlayacak özel bir danışma kurulunun kurulmasına, karşılıklı yatırımların korunmasına ve çifte vergilendirmenin önlenmesine dair bir anlaşmanın imzalanmasına karar verilmiştir (Sağlam, 2006, s.2–71).

Bunun yanısıra 2000 yılında Türkiye Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından uygulamaya koyulan "Komşu ve Çevre Ülkelerle Ticaretimizin Geliştirilmesi Stratejisi"[73] ve "iki ülke arasında ticaret hacmi ne kadar büyük olursa siyasi gerginlik çıkma olasılığı o kadar azalır" düşüncesi, Türkiye'yi yakın çevresindeki komşu ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerini arttırmaya yöneltmiştir (Atlıoğlu, 2008). 2000 yılındaki bir diğer önemli gelişme ise Kasım ayında Türk-Suriye İş Konseyi'nin kurulması olup, Konsey serbest pazar ekonomisine geçiş sürecindeki Suriye'de başta yatırım olmak üzere Türk firmalarının karşı ülke muhataplarıyla işbirliği yapmalarını teşvik etmeyi ve uzun yıllardan beri iki ülke arasında durgunluk sürecine giren ticari ve ekonomik ilişkilere hız vermeyi amaçlamaktadır. Bunda da geçen sürede büyük bir başarı sağlanmış görünüyor. Konsey, ekonomik reformlar yapan ve özelleştirmelerin başladığı Suriye'de, başta otomotiv, turizm, telekomünikasyon, altyapı-inşaat sektörleri olmak üzere işbirliği potansiyelini araştırmakta ve somut adımlar atılması yönünde çalışmalarını sürdürmektedir (Atlıoğlu, 2008).

Bunların dışında, 28 Ağustos 2003 tarihinde "Karma Ekonomik Komisyon 6'ıncı Dönem Protokolü" imzalanmıştır (Sağlam, 2006, s.2–71). Karma Ekonomik Komisyon Protokolü çerçevesinde bir eylem planı

[73] Oldukça geniş kapsamlı olarak hazırlanan bu strateji "komşu/ön hat" ülkeleri ve "çevre" ülkeler şeklinde ikili bir yapıya sahiptir. Stratejinin ilk grubunda Türkiye ile arasında geçiş zorluğu olmayan ve başka ülke üzerinden geçilmeksizin doğrudan kara veya deniz yoluyla ulaşılabilen İran, Irak, Suriye, Azerbaycan, Gürcistan, Yunanistan, Bulgaristan, Rusya Federasyonu gibi ülkeler yer alırken; ikinci grupta ise Türkiye ile kara sınırı bulunmamasına rağmen coğrafi, kültürel ve tarihsel yakınlığı bulunan Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Lübnan, Arnavutluk gibi bölge ülkeleri yer almaktadır. 2003 yılında da çevre ülkeler kavramı kapsam olarak daha da genişletilerek Macaristan, Slovenya, Hırvatistan, Fas, Tunus, Cezayir, Somali, Eritre, Cibuti, Gazze, Afganistan, Pakistan, Beyaz Rusya gibi ülkeler de strateji kapsamına dâhil edilmiştir (Tekin, 2005, s.8–9).

hazırlanarak, üyeleri iki ülkeden oluşacak 6 kişilik izleme komitesinin kurulması, Asi Nehri üzerinde müşterek baraj yapılması ve Suriye devlet demiryollarının rehabilite edilmesi için ortak bir şirket kurulması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Suriye ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi konusunda "İyi Niyet Protokolü" imzalanmıştır (Sağlam, 2006, s.2–72).

Beşar Esad'ın 2004'te Ankara ziyareti sırasında ise 6 Ocak 2004 tarihinde "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi" ve "Yatırımların Karşılıklı Korunması" Anlaşmaları imzalanmıştır. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması 21.08.2005 tarihinde, Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması ise 03.01.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Atlıoğlu, 2008). Bunların dışında iki ülke arasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın gerçekleştirdiği Suriye ziyareti sırasında 22 Aralık 2004 tarihinde "Serbest Ticaret Anlaşması" imzalanmış, 1 Ocak 2007 itibariyle de yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte iki ülke ekonomik ve ticari ilişkileri ivme kazanmıştır ("Suriye Ülke Profili", 2009, s.4). Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye Suriye menşeli tüm sanayi ürünlerinde Suriye'ye uyguladığı gümrük vergilerini kaldırmıştır. Suriye'nin de Anlaşmanın 3. maddesi gereği 12 yıllık bir geçiş sürecini içeren indirim takvimi kapsamında zamanla vergileri sıfırlaması öngörülmüştür ("Suriye Ülke Profili", 2009, s.4). Bu antlaşma sayesinde miktar kısıtlamaları, bazı mallara getirilen ithal yasakları ve gümrük dışı harç gibi tarife dışı engellerin kaldırılması söz konusu edilmiştir (Sağlam, 2006, s.2–73). Ekim 2007'de Türkiye-Suriye arasında imzalanan Mutabakat Zaptı'nda da, mal ve insan geçişlerinin daha rahat gerçekleştirilmesi için mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi ve yenilerinin açılması, Arap Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece 2004 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın işlevselleştirilmesine yönelik önemli bir adım atılmıştır (Ayhan, 2009a, s.41–48).

3 Ekim tarihindeki Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin 2. Bakanlar Kurulu toplantısının bitiminde de yük taşıma hareketleri, Kamışlı ve Nusaybin sınır kapılarında çalışma saatleri ile ilgili uyum ve işbirliği protokolü ve Suriye'de uygulanacak bir dizi yatarım projesinin finansını içeren bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır ("Suriye-Türkiye Yüksek…", 2010).

Türkiye'nin yıllar itibariyle dış ticaret rakamları incelendiğinde, Suriye ile ilişkilerin düzelmeye başladığı 1998 yılından itibaren ekonomik ilişkilerde de ilerleme kaydedilmeye başlamıştır. Suriye ile 2006 yılı ticaret hacmimiz 797 milyon dolar iken, bu rakam 2007 sonu itibariyle 1,2 milyar dolara yükselmiştir ("Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri"). Halep Sanayi Odası'ndan yapılan açıklamaya göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2007–2008 döneminde ikiye katlanmış, 2009 yılında da aynı şekilde ikiye katlanarak 4 milyar dolara ulaşmıştır (Worth, 2009). Bunda tabii ki 2007 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'nın önemli katkısı olmuştur. İki ülke arasında doğalgaz boru hattı, elektrik üretimi, ortak petrol arama gibi projeler halen devam etmektedir (Açıkalın, 2009).

Türkiye'nin ithalat ve ihracat rakamları çerçevesinde dış ticaret istatistiklerine baktığımızda DTM'den aldığımız verilere göre, 2009 yılında Suriye'yle olan ihracatımız 881 milyon dolar iken, 2010 Ocak-Ağustos döneminde bu rakam 1.139 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatımız ise, 2009 yılında 222 milyon dolar iken, 2010 Ocak-Ağustos döneminde 530 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir ("Dış Ticaret İstatistikleri").

Başbakan Erdoğan'ın Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısı sırasında ifade ettiği üzere, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2012 itibariyle 5 milyar dolara ulaşmasının hedeflenmesi (Tonkuş, 2009), 3 Ekim'deki 2. Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında Türkiye Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan'ın önümüzdeki beş yıl içerisinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin 10 milyar dolara çıkarılmasının planlandığı ("Suriye-Türkiye Yüksek…", 2010) yönündeki açıklamaları iki ülke ilişkilerinin kat ettiği mesafenin bir diğer ayağı olan ekonomik ve ticari ilişkiler bağlamında önemli bir göstergedir. İki ülkenin serbest ticaret bölgesi inşa etme çalışmaları içerisinde bulunduğuna değinen Çağlayan kurulması düşünülen serbest ticaret bölgesinde iki ülkenin bütün mallarının gümrük vergisinden muaf olacağını belirterek iki ülkenin işadamları ve şirketlerin işbirliğinde karşılaştıkları zorlukların aşılmasıyla ilgili uğraşlarını sürdüğünü de aktarmıştır ("Suriye-Türkiye Yüksek…", 2010).

a. Sınır Ticaretinin Tanımı, Amacı, Kapsamı ve Önemi

Türkiye-Suriye arasında siyasi ilişkilere paralel olarak gelişen ekonomik ilişkilerin önemli bir boyutu da sınır ticaretidir. Soğuk Savaş yıllarında tarihte hiç olmadığı kadar birbirine uzak kalan fakat birbirinin doğal ticari hinterlandını teşkil eden iki kardeş şehir Gaziantep ve Halep, son yıllarda canlanan sınır ticaretiyle tekrar birbirine kavuşmuş bulunmaktadır (Atlıoğlu, 2008).

Dış ticaretin önemli bir boyutu olarak sınır ticareti; komşu iki ülke arasındaki özel anlaşmalar çerçevesinde yapılan ve iki ülkenin sınırına yakın bölgeleri kapsayan bir ticaret türü olup, kara ve deniz sınırına sahip ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türü şeklinde tanımlanmaktadır (Tan-Altundal, 2008, s.13). Yasal düzenlemelerde ise sınır ticareti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerimizden ihracatın arttırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik canlılık getirilmesi amacıyla karşılıklı olarak yapılan ticari işlemler olarak tanımlanmaktadır (BK Kararı, 2008/14451 ve BK Kararı, 2010/393).

Ülkemizde sınır ticareti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması, böylelikle bölgeden yapılan ihracatın arttırılması ve sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması amacıyla uygulamaya konulmuştur (Tan-Altundal, 2008, s.13). Sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin 01.12.2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda değişiklik yapılmasına dair 22.04.2010 tarih ve 2010/393 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam 12 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) Gürcistan, Nahçıvan, İran, Irak ve Suriye ile sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır (BK Kararı, 2008/14451).

Sınır ticareti Türkiye'de ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı Gümrük Kanunu içerisinde gümrük denetlemesi açısından yer almış, uygulamaya geçişi de 1978-79'lu yıllarda yaşanan petrol krizi sonrasında bu soruna çare bulabilmek amacıyla İran'la mal karşılığı petrol alınması yöntemine gidilmesiyle olmuş ve ileride gerçekleştirilecek olan sınır ticaretinin ilk adımları atılmıştır. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti, zamanla sınıra komşu illeri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Tan-Altundal, 2008, s.20). İlk önce Ağrı ilinde fiili olarak başlatılan sınır ticareti zamanla diğer komşu illere de yayılmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse; 22/04/2010 tarihli Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararında Değişiklik Yapılmasına Dair Karar doğrultusunda, Ağrı, Van, Hakkari ve Iğdır illeri Gürbulak, Kapıköy ve Esendere gümrük kapılarından İran'la, Iğdır ili Dilucu gümrük kapısından Nahçıvan'la, Gaziantep, Kilis, Hatay, Şanlıurfa ve Mardin illeri Karkamış, Öncüpınar, Cilvegözü, Akçakale ve Nusaybin gümrük kapılarından Suriye'yle, Şırnak ili Habur gümrük kapısından Irak'la ve Ardahan ve Artvin illeri Türkgözü ve Sarp gümrük kapılarından Gürcistan'la sınır ticareti yapmaya yetkili kılınmıştır (BK Kararı, 2010/393).

Sınır ticaretinden beklenen amaçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Sınır iki ülkenin o bölgelerinde yaşayan halkın girişimci ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyini yükseltmek,
- Sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Birtakım avantajlar sağlayarak yasadışı yollardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı arttırmak (Tan-Altundal, 2008, s.14–15).

Sınır ticareti ile iki komşu ülkenin sınırlarına yakın bölgelerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamaları daha kolay olmakta ve böylelikle refah düzeyinin artması, ileride bölgesel işbirliklerinin altyapısını oluşturması, komşu ülkeler arasındaki güvenin, barışın ve refahın artması yönünde katkıda bulunması sebebiyle de önem arz etmektedir. Ülkeler arasında ekonomik yönden sınırların kalktığı günümüz dünyasında, kalkınmada özel önem taşıyan bölgesel işbirlikleri, ekonomik kalkınmanın yanında sosyal, kültürel gelişime de katkıda bulunmaktadır (Tan-Altundal, 2008, s.14). Gümrük Kanunu'nun 172. maddesine göre, Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen azami hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Ayrıca, sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir ve sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça belirlenir (Gümrük Kanunu).

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve özellikle taşıma giderlerinden kaçınmak gelmektedir. İhracat ve ithalatta uygulanan bazı formalitelerin bu tür ticarette uygulanmaması da sınır ticaretinin önemini artırmaktadır (Tan-Altundal, 2008, s.14). Ayrıca bölgede faaliyet gösteren tacirlere genel dış ticaret prosedürüne tabi olmadan, bulunduğu ilin valiliğince düzenlenen belgeye dayalı basitleştirilmiş usul ile ticaret yapma kolaylığı sağlanmaktadır. Böylece, bölgedeki küçük işletmeler ticaret yapma ve sermaye biriktirme bağlamında önemli fırsatlar elde etmektedir. Yine bu uygulama sayesinde, işletmeler başka dış pazarlar bulma ve onlarla da dış ticaret yapma bağlamında avantajlar elde etmektedir (Tan-Altundal, 2008, s.14).

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararın Uygulanmasına İlişkin 2009/7 Sayılı Tebliğ'in 15. maddesine göre, ihracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamındaki kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler ile 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında kontrole tabi ürünler sınır ticaretine konu edilemez (2009/7 Sayılı Tebliğ). Sınır ticareti kapsamında petrol ve petrol ürünleri ticareti yapılamaz (2009/7 Sayılı Tebliğ).Yerli üretimin ve imalatın korunması ile ithalatta ve iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması gerektiği bildirilen diğer ürünlerin ithalatına izin verilmez (2009/7

Sayılı Tebliğ). Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca bazı tarım ürünleri için belirlenen ülkemizdeki hasat dönemlerinde ilgili ürünlerin sınır ticareti yoluyla ithalatına izin verilmez ve sınır ticareti kapsamında transit ticarete müsaade edilmez (2009/7 Sayılı Tebliğ).

b. Sınır Ticaretinin İki Ülke Siyasi İlişkileri ve Bölgesel Entegrasyon Açısından Etkileri

İki ülke ilişkilerinde "stratejik işbirliği" adı altında süre giden ilişkilerin en önemli boyutlarından birisi de şüphesiz iki ülke arasında son dönemde iyice artan ticari ilişkilerde öne çıkan sınır ticaretidir. Dolayısıyla iki ülke ilişkilerinde gelinen son durumun istikrarlı ve uluslararası platformda sürdürülebilir bir politika haline dönüşmesinde önemli bir etken ve motivasyon aracıdır. Özellikle Türkiye'nin son dönemde bölgede oynadığı rol ve takip ettiği politikalar iki ülke ilişkilerinde son derece önemli bir yere sahiptir. Bugün ortak tehdit algılamaları bağlamında gelişen siyasi ilişkiler ticari ilişkilerin de gelişmesine kapı aralamış olup, bölgesel çapta bir işbirliği sürecinin zeminini oluşturmuştur.

Bu noktada özellikle Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin 2. Bakanlar Toplantısında Suriye heyetine başkanlık eden Cumhurbaşkanı Yardımcısı Asistanı Hasan Türkmani'nin söylediği "Bu stratejik işbirliği sadece Suriye-Türkiye arasında değil, bir çekirdek ve nüve olmuş, diğer bölge ülkelerini de içine almıştır. Örneğin Ürdün ve Lübnan'ın da dâhil olacağı dörtlü bir işbirliği bölgesi kurulacaktır…" ("Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli…", 2010) şeklindeki ifadelerinin yanısıra Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun da buna karşılık "Biz bölgemizde komşu ülkeler arasında mutlak anlamda entegrasyona dayalı bir ekonomik işbirliği istiyoruz. Siyasi biçimde gelişen ilişkilerin, en üst düzeye çıkarılan ilişkilerin, siyasi liderler arasında ortaya konan güçlü siyasi iradenin alana yansıması için, toplumların artık tarihten gelen o birlikteliklerini tekrar yaşamaları gerekir. Toplumlar her açıdan tam ve örnek bir şekilde entegre olmalıdır. Ulaştırmada, enerjide, ticarette, sağlıkta, tarımda, çevrede her alanda tek bir ülkeymişçesine hareket ettiğimiz zaman, birbirimizin menfaatlerini kendi ulusal menfaatlerimizle aynı gördüğümüzde, ülke temelinde birlikte gelişme imkânı olacaktır. Bu yepyeni bir modeldir ve biz bu yepyeni modeli hayata geçirerek bu bir yıl içinde çok ciddi mesafeler aldık." ("Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli…", 2010) sözleri ikili ilişkilerden beklentileri gözler önüne sermekte, bölgesel bir işbirliği ve entegrasyon sürecini hedeflediklerine işaret etmektedir.

Bu noktada dikkat çekmemiz gereken husus, Türkiye-Suriye ticari ilişkileri bağlamında yapılan çeşitli anlaşmalar ve sınır ticareti noktasında önemli gelişme kaydeden ilişkilerin yarattığı karşılıklı bağımlılık ile tarafları mevcut yapısal sorunlarını görmezden gelip, bu işbirliğinden maksimum faydayı elde etmeye yönelttiğidir (Turan, 2010b). Dolayısıyla "sıfır sorun" politikasıyla yapılan aslında sorunları kökten çözmek değil, ekonomik ilişkileri ön plana çıkarmak suretiyle oluşan karşılıklı bağımlılık sayesinde ileride bu sorunların çözülebileceğine dair umutlarla bir yerde dondurmaktır (Turan, 2010b). Bunun yanısıra iki ülke arasındaki bu yeni dostluğun dengesiz bir doğasının olduğu yönünde de yorumlar mevcuttur. Örneğin İran ve Irak örneklerini de dikkate alırsak, Suriye ile gelinen noktanın son dönem Türk Dış Politikası'nın "komşularla sıfır sorun stratejisi" bağlamındaki geniş ve hırslı realist açılımlarından yalnızca bir yönünü oluşturduğu ifade edilmektedir (Phillips, 2009). Buna karşılık, son 10 yılda Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gelişmenin sadece uluslararası konjonktür ile açıklanamayacağı, iki ülke ilişkilerindeki durumun bir gelişme olmaktan ziyade var olan potansiyelin tekrar ortaya çıkarılması olarak tanımlanabileceği de öne sürülmektedir (Atlıoğlu, 2010). Yine bu görüşe göre, Türkiye ve Suriye'nin sahip oldukları tarihi, coğrafi ve kültürel derinlik ise ilişkilerin geleceği yani sürdürülebilir kılınması açısından da güvence teşkil etmektedir (Atlıoğlu, 2010). Bir başka görüşe göre de Türkiye-Suriye arasında bugün önemli bir işbirliği süreci vardır. Özellikle de PKK ve su konularında iki ülke ciddi bir işbirliği süreci içindedir. Bu sorunlar bugün güvenlikleştirilmeden sadece teknik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Ancak bunlara rağmen bu sürdürülebilir bir ilişki değildir, zira Türkiye tarafının bu işbirliğinden beklentileriyle Suriye tarafının beklentileri çok farklıdır (Han, CNN Türk, 2010)

Bu noktada Türkiye'nin son dönem dış politika algısının "eksen kayması" şeklinde tabir edilen birtakım tartışmaları da beraberinde getirdiğini görmekteyiz. Türkiye bu yol haritası doğrultusunda bölgede kontrol edilen değil, oyun kurucu olan ülke profiline sahip olmak adına, dış politikasında diyalog, çok yönlülük, işbirliği gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda son dönemde Türkiye'nin Doğu'yu Batı'ya bir alternatif olarak gördüğü, Doğu'yu Batı'ya tercih ettiği yönünde birtakım söylentiler mevcuttur. Bu algının Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilgisinin artması konusunda doğruluk payı bulunsa da Ortadoğu ülkeleriyle geliştirilen ilişkilerin Batı'ya alternatif olarak gösterilmesi doğru bir değerlendirme değildir. Çünkü Türkiye nezdinde Doğu önem kazansa da, Batı da önemini yitirmiş olmayıp, halen çok yönlü politikasının yönlerinden birini teşkil etmektedir. Nitekim yine son dönemde ABD ve diğer Batılı ülkeler nezdinde gerçekleştirilen ziyaretler ve geliştirilen ilişkiler de aslında bu durumun bir göstergesidir.

Dolayısıyla Türk dış politikasının geneline baktığımızda eksen kayması tartışmalarının yersiz olduğu görülebilecektir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir husus da Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde bir gelişme sağlayamaması ve yakın gelecekte de bu durumun değişme ihtimalini görmemesi nedeniyle Ortadoğu bölgesini bir alternatif olarak görmesidir (Turan, 2010a). Kısaca, Türkiye açısından Doğu ve Batı'nın şu aşamada birbirine alternatif olduğunu söyleyemeyiz ama Türk Dış Politikası bağlamında bu durumun önemli bir denge unsuru olduğu gerçeği de göz ardı edilemez.

İki ülke geliştirdikleri ilişkiler sayesinde aslında bölgesel istikrar adına önemli bir adım atmışlardır. Türkiye Suriye'yi bölgede sisteme entegre ederken, Suriye de Türkiye'nin bölgede önünü açmıştır. Bu şekilde her iki taraf da ihtilaflı geçmişlerini bir kenara bırakıp geliştirdikleri iyi ilişkilerden maksimum faydayı elde etmeye çalışmaktadırlar. Bundan sonraki süreçte de önemli olan ikili ilişkiler ve buradan hareketle bölgesel çapta geliştirilen ilişkilerin daha sağlam zemine oturmasını sağlayıp, ilişkilerdeki süreklilik ve istikrarı sağlamaktır.

4. İlişkilerin Geleceği ve Bölge İçin Sonuçları

"Sıfır sorun" politikasının uygulamada en iyi örneğini belki de Suriye ile geliştirilen ilişkiler teşkil etmektedir. Fakat "sıfır sorun" isteği ve politikası günümüz konjonktüründe çok mümkün görülebilecek bir politika olmayıp, oldukça ideal bir görüşü yansıtmaktadır. Nitekim günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin hâkim paradigması realizmin önemli bir unsuru da ulusal çıkardır. Dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkilerini de bu perspektiften yani karşılıklı faydaya dayalı bir işbirliği modeli şeklinde ele almak gerekmektedir.

İki ülke arasındaki birçok yönden gelişen ilişkilerin taraflar açısından getirilerine bakacak olursak; gelişen ilişkilerden her iki taraf da fayda sağlamaktadır. İlk olarak Suriye açısından kazanımlarına baktığımızda;

— Gelişen ilişkilerle birlikte Suriye'nin önemli bir aktör olarak bölgesel dengelerde yerini aldığı, hem bölgesel hem de uluslararası politikaya güçlü bir dönüş yaptığı söylenebilir. Bu noktada 30 Temmuz 2010 tarihinde Beşar Esad'ın Suudi Arabistan Kralı Kral Abdullah ile birlikte gerçekleştirdiği Beyrut ziyareti bölgesel dengeler bağlamında önemli ipuçları vermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim 2005 yılında askerlerini çektikten sonra Suriye'nin Lübnan'a yönelik gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması açısından Suriye'nin Lübnan'da yeniden etkinliğini tesis etmeye ve Lübnan kartını yeniden eline almaya çalıştığı yönünde yorumları da beraberinde getirmiştir (Orhan, 2010). Dolayısıyla bu ziyaretle Suriye'nin Batı ve Arap dünyasına Suriye olmadan Lübnan'da istikrar olmayacağı şeklinde önemli bir mesaj da verdiği ifade edilmektedir (Orhan, 2010).

— Bu işbirliği Suriye'nin bölgedeki jeopolitik pozisyonu yeniden tanımlayabilmesi için de önem taşımaktadır. Suriye Türkiye ile geliştirdiği ilişkiler sayesinde bölgede kendisini daha güvende hissetmektedir. Örneğin, Suriye'nin ABD'nin Irak işgalinden duyduğu siyasi ve ekonomik tehdit bağlamında 2004 yılında AB ile başlattığı ekonomik anlaşmanın imzalanmasına yönelik süreci ertelemesi Suriyeli liderlerin kendilerini daha güvende hissetmelerinin bir işareti olarak değerlendirilmektedir (Worth, 2009).

— Türkiye'nin bölgede Suriye-İsrail ve İran'ın nükleer çalışmaları bağlamında üstlendiği arabuluculuk rolünü başarıyla oynaması bölge ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerini güçlendirip, işbirliği olanaklarını arttırabilecektir (Turan, 2010a).

— Türkiye ABD ile olan iyi ilişkileri ve AB üyelik süreci nedeniyle bu ülkeler için Batı'ya açılan bir kapı haline de gelmiştir (Turan, 2010a). Dolayısıyla AB üyeliğine aday, uluslararası deneyim, bilgi birikimi ve teknolojiye sahip bir özel sektörü olan Türkiye gibi bir sınır komşusuna sahip olma Suriye açısından önemli bir fırsattır (Atlıoğlu, 2010). Birtakım uzmanlara göre, AB'ye aday Türkiye ile işbirliği içerisinde bulunmak Suriye'nin Avrupa ve ABD nezdindeki imajını da güçlendirecek (Arsu, 2009), bu şekilde de Suriye bir anlamda Batı'nın hedefinden çıkmış olacaktır. Bunun somut örneği ise ABD'nin Refik Hariri suikastı sonrasında çektiği büyükelçisini Şam'a 2009 yılı ortasında tekrar atamasıdır diyebiliriz.

— Yine Suriye'nin dış politika bağlamında elde ettiği bu güçlü pozisyonun onu iç siyaset bağlamında da rahatlattığını söyleyebiliriz.

— Türkiye-Suriye arasında ortak askeri tatbikatlar bağlamında da gördüğümüz gibi gelişen güvenlik ilişkileri de ABD'ye siyasi bir mesaj vermesi ve İsrail'i de bölgede irrite etmesi şeklinde Suriye açından önemli bir amaca hizmet edeceği (Saab, 2009) şeklinde değerlendirilmektedir. Ayrıca Suriye Türkiye ile askeri ilişkileri geliştirmek suretiyle İsrail'in Türkiye'nin Batı ve İsrail'den uzaklaşıp Arap dünyasına yöneldiği şeklindeki ciddi kaygılarını artırmaya da çalışmaktadır (Saab, 2009) ki bu şekilde İsrail'in kendisine yönelik şimşeklerini uzaklaştırma politikası yürütmektedir.

— Sınır ticareti noktasında gelişen ilişkiler ekonomik açıdan yoksun sınır illerinin yeniden canlanmasına da yardımcı olabilecektir. Bir başka ifadeyle artan sınır ticareti sınır illerinde göreli bir refah artışını da beraberinde getirecek ve bu durum da diğer birtakım sorunların çözümüne muhtemelen kapı aralayacaktır (Turan. 2010b). Dolayısıyla ekonomik ilişkilerden elde edilecek kazanımlar açısından da Türkiye ile işbirliği Suriye nezdinde son derece önem arz etmektedir.

— Ayrıca Türkiye-Suriye arasındaki yakınlaşmanın halk arasındaki gidiş gelişleri de arttırarak, bölgedeki siyasi sorunlara karşı birlikte çalışan bir sivil toplum ağını da ortaya çıkardığı ifade edilmektedir (Atlıoğlu, 2010).

Türkiye açısından kazanımlarına baktığımızda;

— Uzun yıllar Batı odaklı dış politika takip eden Türkiye için Suriye perspektifinden de gördüğümüz üzere komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi hem bölgedeki çıkarlarını gerekli oranda koruyabilme hem de bölgeden kaynaklanabilecek güvenlik tehditleriyle yeterince mücadele edebilme fırsatını sağlayabilecektir

(Turan, 2010a). Örneğin, Suriye ile yakın bir diyalog içerisinde olmak, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki ayrılıkçı Kürt unsurlar konusundaki endişeleri (Saab, 2009) bağlamında bir rahatlama sağlayabilir.

— Türkiye geliştirdiği iyi ilişkilerle, tek boyutlu bir dış politika uygulamak zorunda kalmayıp, uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler bağlamında da esnek politikalar takip edebilme şansını elde edebilecektir (Turan, 2010a).
— Türkiye açısından Suriye ile geliştirilen ilişkiler sınırlarının güvenliği bağlamında önemli bir yarar sağlayacak ve diğer Arap-Müslüman komşularıyla ilişkilerini de olumlu şekilde etkileyecektir (Saab, 2009). Bu şekilde Suriye ile gelişen ilişkiler Türkiye'nin bölgede önünü açarak diğer ülkelere daha rahat girmesini de sağlayacak, "model komşuluk" çerçevesinde geliştirilen ilişkiler vasıtasıyla oluşturulan güven ortamı diğer bölge devletleri bağlamında da etkisini göstererek, bölgenin güvenliği, istikrarı ve entegrasyonu bağlamında önemli bir kapı aralayabilecektir.
— Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini geliştirmesi ve aktif politikalar takip etmesi, çıkabilecek anlaşmazlıkların fazla tırmanmadan çözümlenmesinde de etkili olabilecektir (Turan, 2010a).
— Diplomatik açıdan Türkiye-Suriye arasında gelişen ilişkiler Arap dünyasında Türkiye'nin nüfuzunu arttırmakta ve Türkiye'nin istikrarsız rejimler bağlamındaki arabulucu çabalarından hareketle NATO içerisindeki varlığını da daha değerli kılmaktadır (Phillips, 2009).
— Yine Suriye Ortadoğu ülkelerinde kalıcı ve genişleyici bir pazar oluşturulabilmesi açısından da Türkiye için önemli olup (Atlıoğlu, 2010) Türk yetkililer tarafından Türk malları açısından Arap dünyasına bir geçiş olarak da görülmektedir (Saab, 2009).
— Ayrıca Türkiye'nin bölgeye yönelme amaçlarından biri olan Ortadoğu barış süreci bağlamında kilit bir oyuncu ve güç olduğu rolünün yaratılmaya çalışılması da (Saab, 2009) başarılı olunduğu takdirde Türkiye açısından bölgesel nüfuz sahibi olabilme bağlamında önemli bir unsur teşkil edecektir.
— Dikkate değer önemli bir husus da, Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri geliştirmek suretiyle, bölgede tehdit olarak algılanan İsrail'e karşı Suriye'nin bölgede Türkiye açısından stratejik bir müttefik olup olamayacağının görülmek istenmesidir (Saab, 2009).

Türkiye-Suriye ilişkileri özelinde gördüğümüz gibi, Türkiye'nin bölgeyle geliştireceği ilişkilerin getirebileceği muhtemel kayıplar ise şu şekilde sıralanabilir:

— Her şeyden önce, Türkiye'nin son dönem politikalarında yaşanan değişimin dış politikaya yeni bir boyut kazandırılmasının hedeflenmesinden ziyade AK Parti Hükümeti'nin ideolojik tercihlerini yansıttığı şeklindeki görüşlere göre, muhafazakâr görüşlere sahip AK Parti Batı ve özellikle AB ile ilişkilerin gelişmesi için çabalamak yerine, dış politikayı Müslüman ülkelerle ilişkileri geliştirmeye yönlendirmiştir (Turan, 2010a). Bu ise Türkiye'nin Batı'ya sırtını dönmesi anlamına gelip, uzun vadede Türkiye'nin çıkarlarına zarar verebilecektir (Turan, 2010a).
— Ayrıca Türkiye'nin son dönemki politikaları bağlamında birtakım kitlelerin "Osmanlı Birliği", "İslam Birliği" gibi söylemleri sık sık dillendirmeleri de uzun vadede iki ülke ilişkilerine zarar verebilecek unsurlardandır (Atlıoğlu, 2010).
— Türkiye'nin bölgede Suriye-İsrail ve Filistin-İsrail bağlamında oynadığı arabuluculuk rolleri bağlamında daha çok Sünni Arap rejimlere yakın politikalar takip etmesi İsrail tarafından bir aracı olarak görülmesini de zorlaştırmaktadır (Turan, 2010a). Hatta uzun vadede bir arabulucudan ziyade taraf olma durumunda kalması Türkiye'yi bölgedeki çatışmaların içine de çekebilecektir (Turan, 2010a).
— Yine Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile kuracağı iyi ilişkiler, onun Batılı kimliğini ön plana çıkarma çabalarını da olumsuz etkileyebilecektir (Turan, 2010a). Hatta Türkiye'nin Suriye ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Ortadoğu bölgesinde daha etkin hale gelmesi Fransa ve Mısır örneklerinde de gördüğümüz üzere çeşitli küresel ve bölgesel güçler açısından rahatsızlık verici olacaktır (Atlıoğlu, 2010).

Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında Mayıs ayındaki Türkiye gezisinde Beşar Esad, ilişkilerde gelinen düzeyin korunabilmesi için piramidin tepesinden yani hükümetler düzeyinden kuruluşlar ve halk düzeyine kadar inmesi gerektiğini, aydınlar, akademisyenler, iş adamları gibi toplumun başka unsurları arasında ilişkiler geliştiği zaman iki ülke ilişkilerinin de çok daha güçlü olacağını vurgulamıştır. Yine bu esnada ifade ettiği "çıkarlarla duyguları bir araya getirmek" ("Cumhurbaşkanları el-Esad ve Gül…", 2010) tabiri de önemli bir noktaya işaret etmektedir. Ancak bu duruma idealizm penceresinden değil de realizm penceresinden bakmak gerekmektedir. Çünkü iki ülke ilişkileri bağlamında mevcut sorunlar bugün için kökten bir çözüme kavuşmuş olmayıp, sadece ekonomik ilişkilerin sağladığı kazanımlar sebebiyle şu an için dillendirilmemekte ve buradan hareketle ileride bir çözüm umudu aranmaktadır. Bugün iki ülkenin ilişkileri bağlamında geldikleri nokta ise günümüzün dinamik ve dengesiz bir doğaya sahip uluslararası ilişkiler sisteminde her iki ülkenin de yararına gözükmektedir.

Sonuç

Uluslararası ilişkilerde daimi dostlukların ya da düşmanlıkların olmadığını gösteren en somut örneklerden biri ve belki de en kayda değer olanı Türkiye-Suriye ilişkileri çerçevesinde gelişen ilişkilerdir. Çeşitli

istikrarsızlıklar ve krizler temelinde gelişen iki ülke ilişkileri, bugün bölgesel ve uluslararası konjonktürün etkisini de dikkate aldığımızda yerini "düşmanlıktan dostluğa" diye tabir edilebilecek bir işbirliği sürecine bırakmış görünmektedir. Nitekim bu dönemde özellikle 2000'li yılların başlarında bölgede tehdit unsuru niteliğinde gelişen olaylar, Suriye açısından kuzey komşusu Türkiye'yi birinci önceliği haline getirmiştir. Aynı şekilde Türkiye de son dönemde yakın çevresi bağlamında uyguladığı politikalar çerçevesinde bunu karşılıksız bırakmamış ve ilişkilerden maksimum faydayı sağlamak için Suriye ile işbirliğine önem vermiş ve vermektedir.

Gelişen siyasi ve diplomatik ilişkiler iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere de yansımış, özellikle sınır ticareti noktasında kendisini gösteren ticari ilişkiler önemli bir gelişme kaydetmiştir. Gerçekleştirilen çeşitli ziyaretler ve toplantılar vesilesiyle imzalanan anlaşmalarla da bu ilişkiler daha sağlam bir zemine kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Bugün itibariyle her ne kadar bazı kesimlerce Türkiye ve Suriye arasında gelişen sürecin pragmatist yönlü olmadığı, artık iki ülke arasında gerçek manada duygusal denebilecek ilişkilerin oluşmakta olduğu yönünde tespitler yapılsa da, aslında bu yakın işbirliği konjonktürel bağlamda meydana gelen gelişmelerin bir sonucudur diyebiliriz. Nitekim son dönemde küresel ve bölgesel çapta tezahür eden gelişmeler neticesinde oluşan güvenlik kaygıları ve ekonomik bağlamda önemli kazanımlar elde etme gibi çabaları dikkate aldığımızda, Türkiye-Suriye arasında bugün "stratejik işbirliği" adı altında devam eden sürecin tamamen pragmatist ve ulusal çıkarlar çerçevesinde şekillenmekte olduğunu görmek zor olmayacaktır. Çünkü hem Türkiye hem de Suriye her şeyden önce birer ulus devlettir ve bunun da gereklerini yerine getirecek şekilde adımlar atmaktadırlar. Burada önemli olan da artık Türkiye açısından uygulamaya koyduğu politikalar ve bunların karşılığında elde ettiği kazanımlar konusunda sürekliliği, istikrarı sağlayabilmektir.

KAYNAKÇA

1. AÇIKALIN, Serpil, "Bölgesel Gelişmeler ve Türkiye-Suriye İlişkileri", USAK Stratejik Gündem, (Erişim) http://www.usakgundem.com/yorum/251/b%C3%B6lgesel-geli%C5%9Fmeler-ve-t%C3%BCrkiye-suriye-%C4%B0li%C5%9Fkileri.html , 18.09.2009, (14.09.2010).
2. ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Alfa Yay., Ağustos 2005.
3. ARI, Tayyar, "Yükselen Güç: Ortadoğu'daki Türkiye İmajı", (Erişim) http://www.usakgundem.com/yazar/1775/y%C3%BCkselen-g%C3%BC%C3%A7-ortado%C4%9Fu-39-daki-t%C3%BCrkiye-%C4%B0maj%C4%B1.html , 14.10.2010 (22.10.2010).
4. ARSU, Şebnem, "Türkiye-Suriye İlişkileri Gelişiyor", (Erişim) http://www.ilkehaber.com/haber/turkiye-suriye-iliskileri-gelisiyor-3406.htm, 16.10.2009 (20.10.2010).
5. ATLIOĞLU, Yasin, "Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri" , Konya Ticaret Odası, (Erişim) http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=1448&ano=88 , 17.11.2008 (29.09.2010).
6. ATLIOĞLU, Yasin, "Türkiye Suriye İlişkilerinin SWOT Analizi", (Erişim) http://www.tasam.org/index.php?altid=3032&syf=1 ,25.01.2010 (10.09.2010)
7. AYHAN, Veysel, "Çatışmadan Entegrasyona Türkiye-Suriye", **Stratejik Düşünce Dergisi**, Aralık 2009, Sayı 1, s. 41–48. (2009a)
8. AYHAN, Veysel, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", ORSAM, **Ortadoğu Analiz**, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20091113_veysel.int.pdf, Kasım 2009(12.09.2010), Cilt 1, Sayı 11, s.26–34. (2009b)
9. "Başbakanın Suriye Gezisi", (Konuşmacılar: Ahmet Han, Ümit Özdağ, Hüsnü Mahalli), CNN Türk, (Erişim) http://www.dailymotion.com/video/xf5lze_baybakan-yn-suriye-gezisi-cnnturk-1_news , 11.10.2010.
10. "Cumhurbaşkanları el-Esad ve Gül: Suriye-Türkiye İlişkileri Sağlam Temeller Üzerinde Kurulu Olup, Hızlı Gelişmelere Tanık Oluyor... İki Ülke Savaşı Önlemek için Barışı Sağlamaya Çalışıyor", SANA, (Erişim) http://www.sana.sy/tur/237/2010/05/08/286961.htm , 08.05.2010, (05.10.2010).
11. ÇETİNSAYA, Gökhan, "Orta Doğu ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919–2008,** Der. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yay, 2008, s.927–935.
12. "Dış Ticaret İstatistikleri", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Erişim) http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR
13. Gümrük Kanunu (1999/4458 Sayılı), T.C. Adalet Bakanlığı, (Erişim) http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1103.html, (23.10.2010).
14. HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774–2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik, 2003.
15. İBAS, Selahattin, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Derleyen: Türel YILMAZ, Mehmet ŞAHİN, Platin Yayınları, 2004.
16. ORHAN, Oytun, "Türkiye-Suriye İlişkileri", (Erişim) http://levantwatch.blogspot.com/2003/12/trkiye-suriye-ilikileri.html, 01.12.2003, (08.09.2010).
17. ORHAN, Oytun, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri", ORSAM, **Ortadoğu Analiz**, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_oytun34rhan.pdf, Haziran 2009 (04.10.2010), Cilt 1, Sayı 6, s.39–47.
18. ORHAN, Oytun, "Suriye'nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut Ziyareti", **Ortadoğu Analiz**, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2010916_oytun%20orhan.pdf, Eylül 2010 (26.10.2010), Cilt 2, Sayı 21, s. 19–28.
19. PHILLIPS, Chris, "Turkey, Syria's new best friend", (Erişim) http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2009/oct/01/turkey-syria-friendship, 1 October 2009 (05.10.2010).

20. SAAB, Bilal Y., "Syria and Turkey Deepen Bilateral Relations", (Erişim) http://www.brookings.edu/articles/2009/0506_syria_turkey_saab.aspx , 06.05.2009, (21.10.2010.)
21. SAĞLAM, Zafer, "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", Master Tezi, İstanbul 2006.
22. SIMON, Steven, "Won't You Be My Neigbor: Syria, Iraq and the Changing Strategic Context in the Middle East ", United States Institute of Peace, (Erişim) http://www.usip.org/files/resources/april2009.PDF , March 2009 (29.09.2010).
23. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Erişim) http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83&dil=TR , 21.09.2010.
24. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 2010/393 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Erişim) http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83&dil=TR, 21.09.2010.
25. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararın Uygulanmasına İlişkin 2009/7 Sayılı Tebliğ, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Erişim) http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83&dil=TR, 21.09.2010.
26. "Suriye-Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar Toplantısının İkincisi Sona Erdi", SANA, (Erişim) http://www.sana.sy/tur/239/2010/10/04/311136.htm, 04.10.2010 (21.10.2010).
27. "Suriye Ülke Profili", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, (Erişim) http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=244&icerikID=347&dil=TR , Temmuz 2009 (29.09.2010).
28. ŞEN, Sabahattin, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yay, Temmuz 2004.
29. TAN, Mustafa-ALTUNDAL, Fuat, **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi Ve Mevcut Durumu**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 26, 2008.
30. TEKİN, Rıfat Barış, **Türkiye'nin Komşu Ve Çevre Ülkeleriyle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, Yayın No: 34, 2005.
31. TONKUŞ, Selen, "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısının Ardından Türkiye-Suriye İlişkileri", ORSAM, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=507 25.12.2009 (29.09.2010).
32. TURAN, Kürşad, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması", **Ortadoğu Analiz**, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=872 , 23.06.2010 (21.10.2010). (2010a).
33. TURAN, Kürşad, 20.10.2010 tarihinde yapılan görüşme. (2010b).
34. "Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa
35. "Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi İkinci Bakanlar Toplantısı Basın Toplantısı Lazkiye", Dışişleri Bakanlığı, (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi-ikinci-bakanlar-toplantisi-basin-toplantisi.tr.mfa , 3 Ekim 2010 (23.10.2010).
36. VURMAY, Miray, "İdealizm-Realizm Gergefinde Türkiye-Suriye Yakınlaşması", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, (Erişim) http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=3054&kat=27 , 21.10.2009 (28.09.2010).
37. WORTH, Robert F., "Relations With Turkey Kindle Hopes in Syria", (Erişim) http://www.nytimes.com/2009/12/15/world/middleeast/15syria.html, 14 December 2009 (20.10.2010).
38. YAVUZ, Celalettin, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Ankara, ATO Yayınları, 2005.

TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA SİYASAL İSTİKRARIN ANAHTARI: TÜRKİYE-IRAK-SURİYE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Soner KARAGÜL*
Ceyhun ÇİÇEKÇİ*

Özet

Dünya konjonktüründe Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber blok bağıtlarından özerklik kazanan Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan itibaren yakın havzasında işbirliği trendine ivme kazandırmıştır. Bu trend, komşu ülkelerle mevcut sorunları çözerek ya da işbirliğine engel teşkil etmesinin önüne geçerek işbirliğini maksimum seviyeye çıkarmak biçiminde gelişmiştir. 2003 yılında gerçekleşen Irak'taki Amerikan işgali sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin öncü desteği de bu sürecin bir parçasıdır. Son dönemde hayata geçirilen vize muafiyetleri, ekonomi alanındaki işbirliği sinyalleri ve icraatları ile beraber düşünüldüğünde Türkiye'nin söylem temelli Neo-Ottomanik İslami vurgusu ve sembolik olsa dahi İsrail'e karşı tutumu, bölge politiğinde lider rolü üstlenebilmesi ve yakın çevresiyle ekonomik ve siyasal işbirliğine hatta entegrasyona gidebilmesinin önünü açmıştır. Özellikle post-Bush dönemi Amerikan dış politikası da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'den bölge güvenliğine yönelik beklentiler artmıştır. Ortadoğu bölgesinin iki önemli ve sosyo-ekonomik kırılganlık açısından tehlikede bulunan ülkesi Irak ve Suriye'nin, Türkiye gibi görece istikrara sahip bir model ülke ekseninde dönüştürülmesi ve Batı algılamalarınca tehdit olarak inşa edilen İran'ın bölgedeki etkinliğinin Türkiye'nin yükselişiyle kırılması, yine Batı merkezli güvenlik zihniyetinin de arzu ettiği bir gelişme olacaktır. Ekonomik ve siyasal anlamda geliştirilecek olan potansiyel işbirliği ve entegrasyon alanları her üç ülkenin bölge perspektifinde bir istikrar alanı olarak ortaya çıkmasına da ortam hazırlayacaktır. Bu çalışmada; Türk Dış Politikası'nın "komşularla sıfır problem" ilkesi bağlamında, Suriye, Irak ve Türkiye'nin geliştirebilecekleri işbirliği ve entegrasyon süreçlerinin etkinliği ve etkileri tartışılmakta ve bu söz konusu süreçlerin direkt olarak bölgesel güvenliğe ve devlet-merkezli bölgesel istikrara olası katkıları ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Bölgesel İşbirliği, Sıfır Sorun Politikası, Ortadoğu'da Siyasal İstikrar

THE KEY TO POLITICAL STABILITY IN MIDDLE EAST IN THE CONTEXT OF TURKISH FOREIGN POLICY: TURKEY-IRAQ-SYRIA REGIONAL COOPERATION

Abstract

In global conjuncture with the termination of Cold War, Turkey has gained a field against her block obligations in her foreign policy, has accelerated the cooperation trend within her near abroad in the following years of 2000. This cooperation trend was improved by solving or preventing the existing disputes been effective in relations with neighbour countries that was embodied in its original name as "zero-problem policy". After the American occupation in Iraq which occurred in 2003, active participation of Turkey in reconstruction of the post-conflict country Iraq is also a part of this cooperative pro-active policy. When thinking with recently realized visa-free network and signals on economic cooperation, Turkey's at least speech-oriented Neo-Ottomanic Islamic stress and symbolically Israeli opponence opened the way of leader role in near abroad and furthered the cooperation possibilities even a kind of regional integration. Particularly, when keeping the post-Bush American foreign policy in mind, expectations from Turkey were definitely increased. Two important and unfortunately socio-economically vulnerable countries in Middle East region, Syria and Iraq, needs more contribution of Turkey as a "model state" in stabilization within their borders and prevention from the Iranian "menace" that is also consistent with the Western look to the region. In this study; in the context of "zero-problem policy", effectiveness of possible cooperation and integration processes that could be improved by Turkey, Syria and Iraq are argued and the possible benefits of such kind of regional integration to regional security and state-based regional stability are also proven.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Regional Cooperation, Zero-Problem Policy, Political Stability in Middle East

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti bağımsız devlet olarak ortaya çıktıktan sonra dış politikasını bağımsızlığın ve ulusal çıkarların korunmasına dayandırmıştı. "Yurtta barış, dünyada barış" ilkesince ülkenin zor koşullardan kurtulması, imar ve kalkınması ve yeni rejimin güçlenmesi için içeride ve dışarıda barış ve istikrar arayışının sonucu olarak komşularla iyi ilişkiler kurulmaya ve ittifaklarda yer almaya çalışılmıştı.

Cumhuriyetin kurucuları Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki tecrübelerini dikkate alarak yalnızlaşmama ve "düşman ittifakı" yaratmamayı önemsemişler, bunun sonucu olarak komşu ülkelerle dostluk

* Yard.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sonerkaragul@hotmail.com
* Araş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ceyhuncicekci@comu.edu.tr

ve iyi ilişkiler temelinde dış politikayı esas almışlardı. Ancak Soğuk Savaş boyunca dış politika çizgisini dönemin parametreleri çerçevesinde çizen Türkiye, sistemik ve iç nedenlerle bölgesinde bütünüyle böyle bir çizgide hareket etme olanağı bulamamıştı. Soğuk Savaş'ın güvenlik eksenli gündemi Türkiye'yi güvenlik algılamasında daha hassas kılarken; içeride yaşadığı ekonomik sorunlar ve siyasal istikrarsızlıkların da etkisiyle dış politikada Batı'ya daha fazla yakınlaşmıştı. Bu yakınlaşmanın Ortadoğu'daki yansıması ise Türkiye'nin bölgeden uzaklaşması olmuştu. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bölgede oluşmakta olan yapıda yerini Batı'nın çizdiği noktada belirlemesi önceleri Türkiye'yi Ortadoğu'ya tam anlamıyla yaklaştıramadı. 2003 Irak işgaliyle başlayan süreç, Türkiye'yi ve Irak'a komşu ülkeleri bölgesel istikrar için işbirliğine zorladı. Öncelikle bölgesel güvenlik ve toprak bütünlüğü ekseninde başlayan birlikteliğin kalıcı istikrar çabalarına dönüşmesini Irak'taki gelişmeler tetikledi. Türkiye'nin Irak'ın işgali sürecinde izlediği tutum ve Filistin'de İsrail'in uygulamalarına tepkisi, Arap devletleriyle ikili ve bölgesel işbirliği için yolu daha kolaylaştırdı.

Ortadoğu'da "Sınırlı İlişkiler" Dönemi

Kurtuluş Savaşı boyunca ve Lozan Antlaşması sonrasında Türk Hükümeti, Osmanlı sınırları içindeki Ortadoğu topraklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın dağılmasının resmen deklare edildiği Mondros Ateşkes Antlaşması'yla başlayan yeni dönemde Ortadoğu, İtilaf Devletlerinin denetim alanlarına paylaştırılmayla başlanmıştı. Osmanlı'nın boşluğu İngiltere tarafından daha da pekiştirilerek doldurulmuştu. İngiltere, 1800'lü yılların başından itibaren Basra Körfezi'ni ve Hicaz bölgesini kontrole başlamış; I. Dünya Savaşı sonrasında Ürdün'ü, Filistin'i ve Mezopotamya'yı da kapsayan bölgede siyasal ve ekonomik hegemonya kurmuştu.

Suriye ve Irak, Mondros'tan sonra İngilizler ve Fransızlar arasında manda yönetimi altına girmişti. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda ilan edilen Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan, ancak bu süreçte İngilizlerin kontrolündeki Irak'ta kalan Musul vilayeti için yerel örgütlenmeler ve silahlı direnişlerle yeni Türkiye sınırları içinde tutabilmek için çaba gösterilmişti. Musul sorunu, Lozan'da da çözüme kavuşturulamayınca İngiltere'nin girişimleriyle l926'da Türkiye'nin pek de istemeyeceği bir şekilde sonuçlanmıştı. Hatay sorunu ise 29 Haziran 1939'da Türkiye'nin istediği doğrultuda çözüme kavuşmuştu. Türkiye'nin Musul sorunundaki kaybı ile Hatay sorununun çözümündeki başarısı, aslında koşullar ve konjonktürün iyi değerlendirilmesinin elde edilecek sonuçları nasıl etkilediğinin iki tipik örneği olarak geleceğe ışık tutmaktaydı.

Kuruluşundan itibaren Ortadoğu'da etkinliği "sınırlı ilişki" modelini benimseyen Türkiye, bunu Batı'ya dönük tercihi nedeniyle seçmiştir. Türkiye'nin aynı havzada yer almasına karşın Ortadoğu'ya olan "sınırlı" ilgisi, sahip olduğu "coğrafi, tarihsel ve kültürel" değişmez veriler ve etkenler nedeniyle kısa sürmesi kaçınılmaz olmuştur (Oran, 2001a, s.196). Ortadoğu'da bölgesel ve ikili ilişkilerde zaman zaman olumsuz ve ayırıcı etkenler nedeniyle gerilimli dönemler yaşanmışsa da, bu ilişki süreçlerinde daha çok sistemik etkiler ön plana çıkmıştır. Sistemik etkilere ek olarak, Türkiye'nin Ortadoğu'da ikili ve bölgesel ilişkilerinde doğrusallık olmaması, daha çok konjonktürel gelişmelerle belirlenen bölgesel politikalar izlenmesi nedeniyledir. Oysa Türkiye'nin hem genel olarak Ortadoğu'yla hem de özellikle Irak ve Suriye ile olan tarihi bağları, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sistemli bir bölgesel politikanın ürünü olarak ikili ve bölgesel ilişkilerin sürdürülmesini zorunlu kılmaktaydı.

Türkiye, önceleri sadece güney sınırlarının belirlenmesi nedeniyle, Irak ve Suriye'de kurulan manda rejimleriyle zorunlu olarak ilişkilere girmişti. Daha sonra İngiliz ve Fransız mandası altındaki güney komşularıyla ilişkiler iyi yönde gelişim göstermiştir. Bu dönemde Türkiye, mandater devletlerle karşı karşıya gelmeyi tercih etmediğinden Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmelere müdahil olmamayı tercih etmiştir. İki dünya savaşı arası dönemde Türkiye, iyi komşuluk ilişkileri yürüterek İran dahil Ortadoğu ülkeleriyle güven ve istikrar artırıcı ikili ve bölgesel antlaşmalarla bölge politikasını yürütmeye çalışmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'da etkinliği, daha çok İngiltere, Sovyetler Birliği, Fransa ve Almanya arasında gelişen ilişkilere bağlıydı. Bu ülkeler arasındaki rekabetten doğan boşluklardan yararlanan Türkiye, diplomasi ve müzakereyle bölge politikasını şekillendirmeye çalışmıştır.

II. Dünya Savaşından sonra Ortadoğu, ABD ve Sovyetler Birliği'nin etki bölgesi oluşturma rekabeti yürüttüğü bir coğrafya olmuştu. İngiltere'nin zayıflamasından doğan boşluğu ABD etki alanları kurarak doldurmaya çalışırken, Sovyetler Birliği ise Batı'ya karşıt tutumdaki rejimleri kazanma çabasına girmişti. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki kutuplaşma, Türkiye'nin sadece Ortadoğu politikasının değil, genel anlamda dış politikasının belirlenmesinde en önemli etken olmuştur. Türkiye, kutuplaşmanın etkisine rağmen savaş sona erdiğinde Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirme çabasındaydı(Türkmen, 2010, s.13). Yeni kurulan Arap Ligi'ni olumlu karşılanırken, aynı zamanda Irak ve Ürdün ile üst düzey ziyaretler çerçevesinde dostluk ve iyi komşuluk anlaşmaları imzalanmıştı.

Soğuk Savaş ortamında Ortadoğu'da Sovyetlerin etkisiyle Suriye ve Irak'ta değişimler yaşanırken, Nasır liderliğinde Mısır ise Ortadoğu'da güç olarak kendini hissettirmeye çalışmaktaydı. İran gibi devletlerse ABD ile ittifak ilişkisine girerek Ortadoğu'daki jandarma rolünü üstleniyordu. Türkiye, yeni şekillenen dönemde, II. Dünya Savaşı boyunca hissettiği ve savaş sonrasında giderek artan Sovyet tehdidi nedeniyle yerini Batı Bloğu olarak belirlemişti. Dönemin başat aktörlerinin Ortadoğu'daki ağırlığı Türkiye'nin bölgeye yönelik

politikalarında da kendisini hissettirmişti. Kısacası, Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği politika, yeni şekillenen Soğuk Savaş'ın çizdiği çerçevenin dışına çıkamamıştı.

Sovyetler Birliği'nin 1945 Mart'ında Boğazlardan üs talebiyle Kars ve Ardahan'a yönelik istekleri, Türkiye'nin güvenlik sorununu ilk sıraya koymasına ve bunun dış politikasını şekillendiren ana unsur olmasına yol açmıştı. Bundan sonra Türkiye, Ortadoğu politikasında Sovyetler'e karşı güvenlik kaygılarını ön plana çıkararak zaman zaman geleneksel çizgisini aşan bir tutum sergilemiştir. Öyle ki 1953'ten sonra ABD Başkanı Eisenhower'in Ortadoğu'nun güvenliği konusundaki daha aktif rol oynaması yaklaşımı, Türk hükümetince fazlasıyla karşılık bulmuştur.

Bu konudaki ilk girişim olan Ortadoğu'da Sovyet nüfuzuna karşı güvenlik ve savunma alanında işbirliğini öngören Şubat 1955'te ilk olarak Türkiye ile Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı'na sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran katılmıştı. Bağdat Paktı uzun ömürlü olmadığı gibi Arap devletleriyle Türkiye'nin ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Pakt'ın yol açtığı olumsuz tepkiler ve 1956 Süveyş Krizi, bölgedeki Sovyet etkisini giderek arttırmıştır. Türkiye, Süveyş Krizi öncesinde ve sonrasında izlediği politikayla Ortadoğu'da ikircikli bir yapı sergilemişti. Bir yandan savaş öncesi yapılan Londra'daki Süveyş Kanalı ile ilgili toplantıya doğrudan ilgisi olmadığı halde katılarak Arapların hoşuna gitmeyen bir tutum sergileyen Türkiye, diğer yandan savaş sonrası bütün Arap ülkeleri ile birlikte savaşı kınamakta ve İsrail'deki elçisini geri çekmiştir. İsrail'i tanıyan devlet olarak Ortadoğu'da kazandığı olumsuz imajı, Süveyş Krizi'nden sonra İsrail'e karşı sergilediği inişli çıkışlı tutumlarla değiştirmeyi başaramamıştır. Türkiye-Suriye arasında 1957-1958 yıllarında yaşanan krize bakıldığında da komşu iki ülke arasındaki kriz değil, Doğu-Batı blokları arasındaki rekabetin bir yansıması olduğu görülmekteydi. Kısacası bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'da sergilediği "lüzumsuz gayretkeşlik"(Türkmen, 2010, s.18) Türkiye'nin bölgede Soğuk Savaş öncesi izlediği geleneksel tarafsızlık politikası ile çelişirken aynı zamanda sorunlara da yol açmaktaydı.

Soğuk Savaş boyunca bölgede yaşanan gelişmelerden İran'da Başbakan Dr. Musaddık'ın devrilmesi, 1967 Altı Gün Savaşı ve 1973 Arap-İsrail Savaşı, Lübnan İç Savaşı(1975-1990), İsrail'in Lübnan'ı işgali(1982) ve İran-Irak Savaşı'nda(1980-1988) blok liderlerinin rol ve etkisi bilinmektedir. Bu yüzden Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında ikili ilişkileri normal düzeyde yürütebilme, bölgede tek başına inisiyatif kullanabilme ya da aktif rol alabilme fırsatı elde edememiştir(Ayhan, Ağustos 2010, s. 31).

1950-60 döneminde Menderes Hükümeti'nin Batı'nın Yakındoğu ve Ortadoğu'daki çıkarlarıyla Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını özdeş tutan yaklaşımı, Türkiye'yi "bilinçli olarak Batı kulübünün aktif üyesi" konumuna yükseltmiştir(Bağcı, 2001, s. 37). 1960 sonrasında Türkiye, Ortadoğu'da önceki "gayretkeş" tutumun yerine iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1965'te iktidar olan Adalet Partisi'nin Ortadoğu ülkeleriyle iyi ilişkiler yaklaşımına ilk olumlu tepki Irak'tan gelmişti. Mısır'la imzalanan ticaret anlaşmasını, diğer ülkelerle yürütülen karşılıklı diyalog çabaları izlemiştir. Mayıs 1967'de Ankara'da yapılan bir büyükelçiler toplantısında Ortadoğu politikası bağlamında üç ilkenin altı çiziliyordu(Türkmen, 2010, s.20): Bütün Arap ülkeleriyle ikili ilişkiler geliştirilmesi; Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmaması ve taraf tutulmaması; Arapları bölecek paktların ve bölge anlaşmalarının dışında kalınması.

Kuşkusuz bu dönemde Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin turnusol kağıdı Arap-İsrail çatışmasıydı. Arap devletleri İsrail'le ilgili konularda kendilerine yaklaştığı ölçüde, Türkiye'ye yakınlaşmışlardır. Kıbrıs sorunuyla İsrail arasında bir bağ kurulması Türkiye'yi Ortadoğu politikasına 1967 Altı Gün Savaşı'ndan itibaren yeni şekil vermek zorunda bırakmıştı. Bu yüzden 1967 Savaşı sonrasında önceki döneme göre daha net bir tavır koyarak bu kriz esnasında Arap ülkelerini desteklemiş; topraklarındaki Amerikan üslerini kullanmaya izin vermeyerek ve Ortadoğu'daki sınır değişikliklerine karşı olduğunu Birleşmiş Milletler platformlarında Arap tezlerini destekleyerek göstermiştir(Arı, 2010, s. 31). 6 Ekim 1973'te başlayan Arap-İsrail savaşında da Türkiye Arapların lehine tutum içindeydi. ABD'nin İncirlik üssünü kullanarak İsrail'e yardım etmesine izin vermezken, Araplara yardım için hareket eden Sovyet uçaklarının Türk hava sahasından geçmelerine ses çıkarmadı. Türkiye'nin bu desteği OPEC üyelerince Türkiye'nin petrol ihracı kısıtlamalarından muaf tutulmasıyla karşılık gördü. Petrol konusunda elde edilenlerden başka 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda, Libya'nın Türkiye'nin acil uçak yakıtı ve lastik gereksinimlerini karşılaması dikkate değer bir yardımdı. Türkiye ise 10 Kasım 1975'te Birleşmiş Milletler'de "Siyonizm"in ırkçılık olduğunu ifade eden karara olumlu oy vererek Arap tezlerine destek oluyordu. 1980'li yılların başında Türkiye, 1980 Askeri Darbesi'nin siyasal olarak görece uzaklaştırmasının da etkisiyle Ortadoğu'ya ilgisini yoğunlaştırmıştır. İran-Irak savaşı nedeniyle iki ülkeyle de ilişkilerde tarafsız olunmuş; 1984 yılına kadar ticari ilişkiler de iyileşmiştir. Körfez ülkeleriyle siyasal, ekonomik ve askeri ilişkiler arttırılırken buna paralel olarak İslam Konferansı Örgütü içindeki faaliyetlere de birtakım çelişkilere rağmen aktif olarak katılmıştır(Oran, 2008, s.127).

Proaktif Dış Politika ve Ortadoğu

Türk dış politikası, bloklararası rekabet koşullarının yaşandığı dönemde statükoya ve jeostratejik öneme dayanan genellikle tek boyutlu bir çizgideydi. Bölgesel ve küresel gelişmelerin etkisiyle, güçlenen demokrasisi ve ekonomisi sayesinde çok boyutluluğa yönelen Türkiye, Ortadoğu'ya yönelik dış politikasının temelini, tüm bölge ülkeleriyle ilişkilerin her alanda geliştirilmesi ve karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratmak suretiyle bölgesel istikrar, güvenlik ve refahın yayılmasına katkıda bulunulmasına dayandırmıştır (http://www.mfa.gov.tr).

Dünyada Soğuk Savaş dönemi henüz bitmişken Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, ABD'nin öncülüğündeki koalisyonun bölgenin denetimi için yolunu kolayca açmıştı. Saddam Irak'ının 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmesi, bölgenin askeri olarak denetim altına alınmasını sağladığı için Türkiye'nin bölgede ağırlık kurmasını güçleştirdi. Daha da ötesinde Saddam'ın kontrolü için yürütülen politikalar, örneğin Irak'ın kuzeyinin denetimi için oluşturulan Huzur Operasyonları, Türkiye'nin terör ve güvenlik sorunlarıyla daha fazla yüzyüze gelmesiyle sonuçlandı. Bu durum bölgesel ve ikili ilişkilerde güvenlik ekseninin dışına çıkılmasını güçleştirdi. Irak'ın Birleşmiş Milletler kararlarıyla yaptırımlara maruz kalmasının Türkiye'ye ekonomik maliyeti ise göz ardı edilecek boyutta değildi.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin(AKP) iktidara gelmesiyle başlayan süreç, Türkiye'nin dış politika gündeminde Ortadoğu'nun odak haline gelmesiyle paralellik arz etmektedir. AKP Hükümeti'nin bölgeye ilgisini yoğunlaştırmasına, iktidara gelir gelmez ABD'nin Irak'a müdahalesi sorunuyla karşılaşması neden olmuştu. Hükümet, Irak'a müdahalenin yaratacağı olumsuzluklardan en önce Türkiye'nin etkileneceğinden ötürü, savaşı önlemek için Irak'a komşu ülkelerle bir dizi toplantıya öncülük etmişti. Amerikan müdahalesi kaçınılamaz olunca Hükümet, ABD'nin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'ta da bir cephe açılmasına izin veren tezkereyi TBMM'ye sundu ancak kabul edilmedi. Meclis'in vetosuyla karşılaşan 1 Mart 2003 tezkeresi, Türk Amerikan ilişkilerinde ciddi güven kaybına yol açarken aynı zamanda Ortadoğu ve Arap dünyası açısından bölgede Türkiye tarafından yürütülecek barış ve istikrar çabaları için olumlu bir başlangıcı da beraberinde getiriyordu.

ABD'nin Irak'ta kontrolü sağlamasının ardından işgal öncesi Irak'a komşu ülkelerin savaşı önleme girişimlerinde olduğu gibi güvenlik ekseninde Türkiye, İran ve Suriye yakınlaştılar. 2003 yılında başlatılan bu üç ülkenin 'Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi'yle amaçladıkları Irak'taki istikrarsızlığın komşu ülkelere yayılmasını önlemekti. 2004'de Irak Dışişleri Bakanının katılımıyla güçlenen bu girişim, bölge ve Irak sorunlarının tartışıldığı bir platforma dönüşmüştü(Oktav, 2010, s.56).

AKP Hükümeti'nin yeni bir dış politika vizyonu, küresel ve bölgesel düzeyde barış ve çatışma çözümünü sağlamak ve istikrarsızlığı önlemek, demokratikleşmeyi teşvik gibi normatif ögelere dayalı aktif ve çok boyutluluğa dayanıyordu. Bu vizyona göre Türkiye, "yakın havzası"nda demokrasi ve İslam'ı bağdaştırma konusundaki deneyimlerini, Batı'nın örnek modeli olarak değil de bölgede barış, istikrar ve işbirliği zemini oluşturacak bir model olarak paylaşabilirdi. Hem Avrupalı hem de Ortadoğulu kimliğiyle, görece siyasi ve toplumsal gelişmişliğiyle ve sürekli yükselen demokrasi standartlarıyla Ortadoğu'nun standartlarına katkı sağlayabilirdi(www.tasam.org). Normatif unsurlar üzerinden Ortadoğu'daki sorunlara yaklaşım ve sorunların çözümünde inisiyatif sahibi olabilmek, Türkiye'ye sadece bölgesel kazançlar değil aynı zamanda küresel bir konum yaratabilirdi. Küresel, bölgesel ve ikili konularda "proaktif" olma çabaları, Irak işgalinden önce minik bir provayla "yakın havza"dan başlatılmıştı. Bölgesel alanda "açılım politikaları"na Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'dan başlanmalıydı. Bu süreçte başarıyı elde edebilmenin yolu ise yakın diyalog ve işbirliğinden geçmekteydi.

Küresel ve bölgesel düzeyde aktif olabilmek için öncelikle komşularla sorunların çözülmesi gerekiyordu. İkili ilişkilerde benimsenen "sıfır problem" yaklaşımıyla komşularla sorunların çözülmesi aynı zamanda bölgesel istikrarın kapısını büyük ölçüde aralayabilirdi. Kafkasya'da barış ve istikrar, Ermenistan kilidinin açılmasına; Ortadoğu'daki istikrar daha karmaşık olmakla birlikte Filistin ve Irak düğümlerinin çözülmesine büyük ölçüde bağlıydı. Ermenistan dışında ikili ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinde kaydedilen mesafeler, özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'daki siyasal ve ekonomik pozisyonunu güçlendirdi. Bu maksatla Türkiye, sıfır sorun temelinde sınır komşusu İran, Irak ve Suriye'yle değil Ürdün ve Lübnan'la da ilişkileri geliştirmek için harekete geçti.

Komşulardan İran'la rejim farklılığından kaynaklanan mesafenin yerini işbirliğine bırakması için ikili ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği anlaşmaları imzalandı. Enerji ve ticaret alanında işbirliği başlatılırken, teröre karşı ortak harekette önemli aşamalar kaydedildi. Bu gelişmeler sonucu iki ülkenin toplam ticaret hacmi 8 milyar dolara varırken İran, Türkiye'nin en büyük 8. ticaret ortağı haline gelmişti. Petrol gereksiniminin % 36.4'ünü İran'dan temin eden Türkiye'nin Rusya'dan sonraki en büyük gaz tedarikçisi de İran olup bu oran % 11'e ulaşmıştır. Ayrıca enerji alanında Türkmen doğal gazının sevki, İran doğal gazının Avrupa'ya nakli ve Güney Pars gaz kaynaklarının belirli fazlarının Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından işletilmesi konularında iki ülke mutabakata varmıştır.

Ortadoğu açılımı bağlamında Irak'ın işgali, Ürdün ile ilişkiler açısından milat olmuştu. İlişkilerin dönüm noktasını 1 Mart Tezkeresi oluştururken, Hamas'ın politikaları ve İran'ın bölgede etkisini artırması da ilişkilerinin birçok alanda geliştirilmesi için uygun ortamı oluşturmuştu(Ayhan, Ocak 2010, s. 56). Son dönemde gerçekleştirilen karşılıklı üst düzeyli ziyaretlerle iki ülke arasındaki ilişkilere önemli bir ivme kazandırıldı. Karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması, Türk şirketlerinin Ürdün'de önemli projeleri alması ve en son olarak da ticaret alanındaki sınırlandırılmaların kaldırılması ilişkileri had safhaya taşıdı. Bu kapsamda 1 Aralık 2009'da Türk Cumhurbaşkanı'nın Ürdün ziyareti sırasında imzalanan bir dizi anlaşma ilişkilerin geldiği noktaya işaret etmektedir: "Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması", "Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Vizelerin Karşılıklı Olarak

Kaldırılmasına Dair Anlaşma" ile "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Ürdün Krallığı Hükümeti arasında Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması"(www.tccb.gov.tr)

Bölgede geliştirilen ilişkiler çerçevesinde Lübnan'la çeşitli alanlarda yeni işbirliği süreçleri başlatıldı. Bölgesel politika açısından önemli bir gelişme, 2010 yılının başında vizelerin kaldırılması ile sağlık, tarım, askeri işbirliği, ulaştırma ve eğitim gibi alanları kapsayan çeşitli anlaşmaların imzalanmasıydı. Son olarak Türk Başbakanı'nın Lübnan ziyaretinde Türkiye-Lübnan arasında akdedilen serbest ticaret anlaşması ile 4 ülke ikili olarak birbirleriyle serbest ticaret ve serbest vize uygulamasına geçti.

Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Suriye arasında oluşturulan yüksek düzeyli işbirliği mekanizmaları, Türkiye'nin çabalarıyla ikili işbirliğinden dörtlü işbirliğine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Haziran 2010'da dört ülkenin Dışişleri Bakanları bir araya gelerek Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi Anlaşması'nı imzaladılar. 31 Temmuz 2010 tarihinde 'Yakın Komşular Ekonomi ve Ticaret Ortaklık Konseyi'nin kurulmasıyla dört ülkenin aralarında serbest ticaret alanı oluşturması yönünde önemli bir aşama kaydedilmiş oldu. Kasım 2010 itibariyle dört ülke, ticaret, ulaştırma, enerji, kültür ve turizm olmak üzere 4 ana sektörde ekonomik entegrasyon faaliyetini yürütme kararı aldılar. Dört sektörün dört ülke tarafından koordinasyonu bağlamında ticaretin Türkiye tarafından, enerjinin Suriye, ulaştırmanın Ürdün, turizmin de Lübnan tarafından koordine edilmesi kararı alındı. Çok kısa bir süre sonra ise dörtlü serbest ticaret ve vize bölgesi bir zirve toplantısıyla ilan edilecek. Aslında yapılan tüm bu girişimler, bölgede çatışmalar ve gerilimlerin yerine işbirliği, rasyonel ilişkiler ve ortak çıkara dayanan barış, istikrar ve refah alanı oluşturulması amacını taşımaktadır(Milliyet, 26.11.2010).

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle yakın diyalogu ve bölgedeki sorunlarla ilgilenmesi Türkiye'nin geleneksel Batı eksenli dış politika çizgisinden kayma olarak nitelenen eksen kayması tartışmalarını da beraberinde getirdi. Öte yandan Türkiye'nin İsrail karşıtı cephede, İran ve Suriye'yle aynı karede yer aldığı şeklinde algılanmasının sakıncaları da gündeme geldi. Türkiye'nin İsrail'e olan tutumunun bölgesel nüfuzunu artırmada olumlu etkisi olsa da bu tutumun Batı nezdinde yaratacağı olumsuz etkinin kontrolünün güçlüğü vurgulanmaya başlandı(Çandar, 2010).

Türk karar alıcılarıysa Ortadoğu'ya açılım sürecinde yapılanların NATO'daki sorumluluklar ve Avrupa Birliği ile olan üyelik süreci açısından bir çelişki taşımadığını ısrarla vurgulamaktadırlar. Dış politika yapıcıları tarafından ısrarla üzerinde durulan husus; Ortadoğu-Arap-İslam dünyasıyla olan ilişkilerle Türkiye'nin Avrupa Birliği yöneliminin birbirinin alternatifi olmadığı; aksine çok boyutlu, çok bölgeli ve çok taraflı dış politika karakterinin tamamlayıcı unsurları olduğu biçimindedir. Sonuçta Türkiye'nin bunlardan birini diğerine tercih etme gibi bir lüksünün coğrafi, kültürel, tarihsel, ekonomik gerçeklikler ve zorunluluklar nedeniyle olmadığı da aynı biçimde kabul ediliyor (http://www.mfa.gov.tr). Türk Hükümeti, eksen kayması iddialarını Avrupa'yla yakınlığını Birlik'le olan ilişkilerinde geçmişe göre aldığı mesafelere değinerek kabul etmemektedir. Türkiye'nin bir yandan Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak Brüksel'de Birlik ülkeleriyle temaslarda bulunmasını, bir yandan da davet edildiği Arap Ligi Zirve ve Dışişleri Bakanları toplantılarında Arap ülkeleriyle bir araya gelmesini bir çelişki olarak görmemektedir(http://www.mfa.gov.tr).

"Sıfır Problem" Temelinde Irak ve Suriye İle Bölgesel İşbirliği

Türkiye'nin "komşularla sıfır problem" yaklaşımı çerçevesinde Irak ve Suriye ile yürütmeye çalıştığı yakın ilişkiler, son dönemdeki çok boyutlu dış politika stratejisinin Ortadoğu'daki uzantısıdır. Ortadoğu'da istikrarı bozucu etkenlerin çokluğuna rağmen hem Filistin sorunu gibi genel sorunlarla ilgilenme duyarlılığı hem de ikili ilişkilerdeki sorun alanlarını çözme kararlılığı Türk hükümetinin bölge için benimsediği en son yöntem olmuştur. Çok boyutlu ilişkiler ağı kurma çabaları kapsamında, ülke halklarının yakınlaşması ve ekonomik işbirliğinden entegrasyona kadar belirlenen hedeflerle yakınlaşma çabaları sürdürülmektedir(Oktav, 2010, s.55).

Bölgesel İstikrarın Simgesi Irak'la İşbirliği

Irak, Ortadoğu'nun mini prototipi olarak bölge istikrarı açısından son derece önemli bir ülkedir. Sahip olduğu petrol zenginliği, ABD'nin işgali, etnik ve mezhepsel bakımdan karmaşık yapısı, iç çatışmalar ve siyasal istikrarsızlık nedeniyle parçalanma riskini barındırması gibi nedenler Irak'ı ve dolayısıyla bölge istikrarını olumsuz etkilemektedir. Türkiye, Irak'la ilişkilerinde farklı etkenler nedeniyle dönemsel olarak farklı çizgiler yaşamıştır. Kuruluşundan günümüze kadar Türkiye-Irak ilişkilerini, Osmanlı'nın tarihsel mirası; sömürgeci İngiliz yönetiminin etkileri; jeopolitik unsurlar; iki devletin bölgesel ve küresel politikaları; güvenlik alanı olarak Kürt sorunu ve ekonomik ilişkiler olmak üzere altı etken belirlemiştir (Aydın ve diğerleri, 2007, s. 98). Son dönemde Türkiye, bölgede istikrar oluşturma çabasının ürünü olarak Irak'la ilişkilerde iç istikrarı ön planda tutan bir yaklaşımı benimsemiştir.

Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyen etkenlerin yansımaları, 1990'ların başından itibaren değişmeye başlamıştır. Körfez Savaşı ile başlayan ve ABD'nin Ortadoğu'ya güçlü biçimde yerleşmesini sağlayan süreçte Irak sorunundaki algılama farklılıkları Soğuk Savaş dönemindeki yakın ittifak ilişkilerinin parametrelerini değiştirmişti. ABD'nin Saddam rejimini değiştirmek için Kürt grupları öne çıkarması, Türkiye'nin geleneksel Irak algılamasını zorlamıştır. ABD'nin ve Türkiye'nin soruna yaklaşım farklılıkları Türkiye-ABD ilişkileri ve Türkiye-Irak ilişkilerinde bölgesel dengeleri değiştirerek, yeni aktörler ortaya çıkarmış ve belirsiz bir sürece sürüklemişti(Aydın ve diğerleri, 2007, s.101).

2003 yılından beri ABD'nin Irak'taki askeri varlığının yarattığı koşullar nedeniyle normal gelişmeyen ilişkilerde, ABD askerlerinin Irak'tan çekilme süreci belli olduktan sonra yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye'nin Irak'ta 2008 sonrası dönemde daha aktif bir dış politika yürütmesinin belki de en önemli nedeni, SOFA Anlaşması gereğince 2011'e kadar ABD'nin askeri varlığını sınırlayacak olmasıydı. Çünkü asker çekme kararının ardından Irak'ın statüsü ve rejimi bölge ülkeleri açısından daha da kritik bir sorun haline gelmiştir. Irak'ın iç savaşın ya da radikal terörist grupların merkezi olma olasılığı yahut Ortadoğu'da ikinci bir Şii devletinin kurulması gibi olasılıklar nedeniyle Türkiye dahil bölge ülkelerini Irak'ın geleceği üzerine daha aktif bir dış politika yürütmeye zorlamıştır.

Türkiye'nin 10 Temmuz 2008 tarihinde Bağdat'a Türk Başbakanı'nın yaptığı resmi ziyaret sırasında imzalanan Türkiye Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması(www.mfa.gov.tr) ilişkiler açısından dönüm noktası olmuştur. Anlaşma, taraflar arasındaki işbirliğinin güvenlik, ekonomi, eğitim, kültür ve benzeri alanlarda geliştirilmesini öngörmekteydi. Bu kapsamda iki ülke arasında "başta siyasi, ekonomik, enerji, su kaynakları, kültürel, güvenlik ve askeri alanlar olmak üzere, tüm alanlardaki ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilerek, uzun vadeli bir Stratejik Ortaklık kurulması hedeflenmekte"ydi (www.mfa.gov.tr). Ekonomik alanlarda özellikle Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması, Irak doğalgazının uluslararası pazarlara aktarılması için bir boru hattı inşa edilmesi, yeni sınır kapılarının açılması yönündeki çalışmaların hızlandırılması ve iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması gibi konularda uzlaşma sağlanmıştı.

"Siyasi, Diplomatik ve Kültürel Alanlar" başlığının 3. maddesinde Türkiye, Irak hükümetini ve Irak halkının *hür, bağımsız, birleşik, demokratik, federal ve müreffeh bir Irak* hedeflerini gerçekleştirme yönündeki çabalara destek olma taahhüdünde bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin girişimleriyle başlatılan *Komşu Ülkeler ve Genişletilmiş Komşu Ülkeler* toplantıları, söz konusu unsurların dikkate alınacağı platform olarak belirlenmiştir. Türkiye aynı zamanda Stratejik İşbirliği Anlaşması'nda, hem Irak'ın federal yapısına hem de bağımsızlığına saygı göstereceğini açıklarken Irak'ta ekonomi, enerji, güvenlik, su rezervlerinin paylaşımı, terörizmle mücadele gibi konularda işbirliğini geliştirme yönündeki iradesini ortaya koymuştur.

Türk ve Irak stratejik işbirliği döneminde ilişkilerin üst yapısını İşbirliği Konseyi oluşturmaktadır. Konsey'e her iki ülkenin başbakanlarının başkanlık etmektedir. Konsey gündeminden ve çalışmaların eşgüdümünden Dışişleri Bakanları sorumlu olup; enerji, ticaret, yatırımlar, güvenlik ve su kaynakları gibi kritik konulardan sorumlu Bakanların Konseyin doğal üyesi olmasına karar verilmiştir. Ayrıca İşbirliğinin sıkı bir şekilde sürmesi için gerekli hukuksal ve kurumsal altyapı oluşturulmuştur.

Türkiye, İşbirliği Konseyi temelinde başlatılan yakın ilişkilerin ardından Kuzey'deki bölgesel Kürt yönetimiyle diyaloga devam edilmiştir. Yakın geçmişe kadar PKK terörüne karşı bölgesel liderlerin tutumları ve ABD'nin bölgeye ilişkin politikası nedeniyle gerginleşen ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle normalleştirilmeye çalışıldı. Bu bakımdan Irak Cumhurbaşkanı olarak Celal Talabani'nin Türkiye'ye 7-8 Mart 2008 tarihindeki ziyaretinin sembolik bir önemi vardı. Bölgesel yönetim lideri Barzani'yle diplomatik temaslar ve ardından Türk Dışişleri Bakanı'nın 30-31 Ekim 2009 tarihinde Erbil'e yaptığı ziyaret önemli bir dönüm noktasıydı. Bu ziyaret sırasında Erbil'de bir Başkonsolosluk açılması kararlaştırılırken. Türkiye-Irak ilişkilerinin güvenlik, siyasi diyalog, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve kültürel olmak üzere pek çok alanda geliştirilmesi yönünde açıklamalarda bulunulmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Irak'la geliştirilen ilişkilerin hem iki ülke arasında hem de toplumlar arasında tam entegrasyon hedefini amaçladığını açıklaması önemli bir dönüm noktasıdır: "Irak'ı sadece dost ve komşu bir ülke olarak değil aynı zamanda geleceğimizi birlikte şekillendireceğimiz ve entegre olmamız gereken büyük bir ortak olarak görüyoruz. Biz bütün bu konularda işbirliğinde sınır tanımıyoruz"(www.hurriyet.com.tr).

Türkiye ve Irak'ın her alanda mümkün olabilecek en üst düzeyde işbirliği ve yakınlaşma içinde olmalarına bölgesel istikrar açısından bakıldığında öncelikle iki ülkenin bütünlüğü açısından bir güvence yaratmaktadır. Öyle ki ulusal bütünlüğüne yönelik tehlike yaratan PKK'ya karşı Kuzey Irak yönetiminin tutumuna rağmen bu yönetimle işbirliği çalışmalarında bulunması teslimiyetçilik değil bölgesel barışın tesisine yönelik dış politikanın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Kuzey Irak'la başlatılan ilişkiler, Türkiye'nin sadece merkezi hükümet nezdinde ilişkilerle yetinmediğini göstermektedir. Türkiye, Kürtler dahil siyasi yelpazedeki tüm unsurlarla diyalog kurarak ülke içi siyasal koşulları dikkate almadan iç politik uzlaşmanın mümkün olmadığını hesaba katmaktadır. Bu yüzden, Ortadoğu'da istikrarsızlığa yol açan Irak sorunun çözümünde sadece Irak'la ekonomik ve ticari işbirliği faktöründen hareket etmemektedir. Aynı zamanda Irak'ın demokratik bir ülke olması ve toprak bütünlüğü konularını önemsemekte ve tüm Irak'la ortak bir tarihe sahipliğe vurgu yapmaktadır. Türkiye Şii, Sünni, Arap, Kürt, Türkmen ve Asuri olmak üzere tüm Iraklılarla ortak bir tarih ve kültürü paylaşmanın verdiği güvenle Irak'taki tüm aktörlerin siyasal süreç içinde yer almalarını desteklemektedir. Türkiye'de Kuzey Irak'la ilgili güvenlik kaygılarını gidermenin salt askeri yöntemlerle gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması, Kuzey Irak ile daha istikrarlı ilişkiler gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Öte yandan ABD sonrası bölgede daha da artacak Şii İran'ın etkisini dengeleyecek aktör olarak Türkiye'nin görülmesi, Irak Kürtlerini Türkiye'ye gittikçe daha fazla yaklaştırmaktadır.

Suriye ile Savaşın Eşiğinden Stratejik İşbirliğine

1957-1958 ve 1998 tarihlerinde savaşın teğet geçtiği Türkiye ile Suriye arasında 16 Eylül 2009 tarihinde imza edilen "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması" ve her iki ülke vatandaşlarının 90 günlük süreyle sınırlı olarak vize muafiyeti elde etmeleri, Ortadoğu'nun barış ve istikrarı açısından simgesel bir önem taşımaktadır. Anlaşmanın imzalanmasının ardından 13 Ekim 2009'da Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar Kurulu'nun ilk toplantısının Halep ve Gaziantep'te yapılması işbirliği sürecinin somut biçimde devamının en açık göstergesidir.

Türkiye Suriye'yle ilişkilerde "sıfır problem" aşamasına yaklaşmadan önce gerilimli dönemler yaşamıştı. İlişkiler, 1998 yılından itibaren PKK liderini tüm uyarılara karşın Şam'da tutmasıyla gerginleşmişti. 16 Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanı'nın Hatay'da Suriye'nin bu davranışına sert tepkili demecinin ardından Genelkurmay Başkanı ile Cumhurbaşkanının gerekirse kuvvet kullanılabileceği mesajı ve sınıra yakın bölgelere kuvvet kaydırılması ilişkilerde krizin zirvesine çıkılmasına yol açtı. Türkiye'nin askeri baskısıyla başlayan Ortadoğu ülkelerince yapılan diplomatik baskıyla devam eden süreç, Suriye Hükümeti'ni PKK liderini sınır dışı etmek zorunda bıraktı.

Krizin ardından Türkiye, Suriye'yle ilişkilerde çatışmacı bir tutum sergilemese de "stratejik" bir işbirliği düzeyine hemen geçememiştir. Aslında ilişkilerde işbirliğini gerekli kılacak unsurlar bulunmasına rağmen, bunu stratejik düzeylere taşıyacak kadar ağırlığa sahip değildi. Şam rejiminin Türkiye'ye olan ihtiyacı iki gelişmeden sonra artmıştı. İlk gelişme 2003 Irak işgalinden kısa bir süre sonra ABD'nin doğrudan Suriye rejimini hedef alan yaklaşım sergilemeye başlaması iken ikincisi 2005 Şubatında eski Lübnan başbakanlarından Refik Hariri'ye yapılan suikast sonrasında baskıların giderek artmasıydı. Arap dünyası ve geleneksel müttefiklerinden ABD baskısıyla dışlanan Suriye'nin zor zamanda yanında yer alan Türkiye, Şam'a ve Esad yönetimine ciddi bir meşruiyet ve güven vermişti. Kuzey sınırından herhangi bir baskıya ya da yaptırıma maruz kalmayacağını bilmesi Suriye'yi bir ölçüde rahatlattı(Ayhan, 2009, s.30). Türkiye bölgesel istikrara katkıda bulunmak için Beşar Esad'ın talebiyle İsrail ile Suriye arasında iki devletin talebiyle arabuluculuk girişiminde bulundu, ancak Netenyahu hükümetinin işbaşına gelmesi bu süreci kesintiye uğrattı.

Davutoğlu'nun ifadesiyle iki ülke Ortadoğu ve Avrupa'ya açılımda birbirlerine kapı olmaktadırlar: "*Türkiye Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı iken Suriye de Türkiye'nin Arap dünyasına açılan kapısıdır"(* www.souria.com). Siyasi diyalog sürecinin araladığı kapılar, diğer alanlarda gelişen ilişkilerle ardına kadar açılmaktadır. İki ülke arasında işbirliği alanlarına bakıldığında; ekonomi, enerji ve su kaynaklarının yönetimi alanlarında ve dış politikada ise Irak sorunundan kaynaklanan ortak güvenlik sorunlarıyla ortak mücadele, Lübnan sorununun barışçıl yöntemlerle sonlandırılmasında işbirliği, Suriye'nin İran ekseninden Arap eksenine katılımını sağlama ile Suriye'nin Avrupa Birliği ve ABD ile ilişkilerini restore etme sayılabilir. (Ayhan, 2009, s.31).

Sonuç

Türkiye'nin Ortadoğu politikasına hakim olan eğilim; genel olarak 1950-60 yılları arasında Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında aldığı tutum dışarıda tutulursa ulusal çıkara dayalı, temkinli, sağduyulu ve bölgesel istikrarı gözeten bir yapıda olmuştur. Türkiye bölgesinde istikrarsızlıklar ve kaosa dönük hareketlerin uzağında yer almıştır. Her dönem dinamik bir süreç yaşayan Ortadoğu'da dengeler tıpkı Soğuk Savaş dönemindeki gibi hatta daha yıkıcı etkilerle değişmektedir. Filistin sorunu bağlamındaki savaşlar, İran İslam Devrimi, İran-Irak savaşı, 1990 ve 2003 Savaşları, Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve rekabet, mezhepsel çatışmalar, enerji kaynakları üzerindeki rekabet bölgede barış ve istikrarın süreklilik kazanmasına engel olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Türkiye sayılan sorunlar yüzünden dolaylı ya da doğrudan etkilendiği gibi, bölgedeki komşuları İran, Irak ve Suriye'yle sorunlar yaşamış; PKK terörü komşu ülkelerle gerilime yol açmıştır.

Bölgenin kırılgan yapısı, antidemokratik sistemler, ikili rekabet ve anlaşmazlıklar ile sistemik etkiler bölgede işbirliğini zorlaştıran unsurlardan bazılarıdır. ABD'nin Ortadoğu'da barış ve istikrarı bozan unsurları ortadan kaldırmak gerekçesiyle müdahale ettiği bölge hala istikrarı yakalayabilmiş değildir. Ortadoğu'nun her zaman kriz ve çatışmaya uygun yapısı ikili ve bölgesel ilişkileri zorunlu kılmaktadır.

Bölgede barış ve istikrarı bozan unsurların ortadan kaldırılması için gereken kapsamlı reformlar, dışarıdan adapte edilen ve kısa dönemde sonuçları alınabilecek biçimde gerçekleştirilemez. Bölge devletleri arasında gerçekleştirilebilecek işbirliklerinin iç dinamiklerle ve etkilerinin yavaş yavaş gerçekleşmesi beklenmelidir. Türkiye, "yakın havza"larında barış ve istikrarı sağlamak için ekonomik ve siyasi işbirliği içine girmek şeklinde özetlenebilecek salt güvenlik ekseninden kurtulmuş dış politika perspektifiyle bölgede barış ve istikrarın tesisine katkı sağlayacak önemli bir süreç başlatmıştır. AKP Hükümeti, Yüksek Düzeyde Stratejik İşbirliği Antlaşmalarıyla ikili ilişkileri üst düzeye çıkarma iradesi sergilemiştir. Henüz yürürlük aşamasında olan bu sürecin kısa dönemde olumlu sonuçlar verdiği gözlenmektedir.

Komşu ülkeler Irak ve Suriye ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi 2003 Irak'ın işgalinden sonra bölgesel dengeler açısından bir zorunluluktu. Bu ülkeleri bir araya getiren güdü ABD'nin Irak'ı işgal etmesi olmuş; işgal öncesi başlayan Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi çok boyutlu ilişkilerin ön adımı olmuştur. Bölge ülkeleriyle yakınlaşma 1 Mart Tezkeresi'nin ardından İsrail'in Gazze'deki tutumuna Türkiye'nin tepkileriyle daha da olumlu gelişmiştir.

Irak'taki gelişmeleri her zaman yakından takip eden Türkiye, "ortak kader" anlayışıyla hareket ederek Irak'ın siyasi istikrarı ve ekonomik alandaki yeniden yapılanma sürecinde rol üstlenme niyetinde olduğunu ortaya koymuştur. Kuzey Irak'taki terör nedeniyle gerginleşen ilişkiler, 2007 yılından itibaren hem merkezi hükümet hem de Kuzey Irak bölgesel yönetimiyle üst düzey temaslarla yüksek düzeyde işbirliğine dönüşmüştür. Temmuz 2008'de 18 yıl aradan sonra Türk Başbakanı'nın Bağdat'ı ziyareti ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasının göstergesiydi. Bağdat'ta imzalanan çok boyutlu ve siyasi, ekonomik işbirliği için temel oluşturan Irak-Türkiye Stratejik İşbirliği Anlaşması karşılıklı birçok taahhüdü içeriyordu.

Türkiye-Suriye arasında 1998 krizinden sonra düzelmeye başlayan üst düzeyde başlatılan ve birçok alanda genişleyen işbirliğinin, sadece siyasi değil ekonomik, toplumsal, kültürel, eğitim, güvenlik, enerji vb alanlarda yansımaları olmaktadır.

Türkiye, Irak ve Suriye arasındaki ikili ve bölgesel ilişkilerin Avrupa entegrasyonuna benzeyen bir bütünleşmeye dönüşme olasılığı için çok erkendir. Moral unsurlar açısından uygun bir ortam söz konusu olsa da bölgesel dengeler, güvenlik sorunları, geleceğe dönük belirsizlikler, ekonomik yapıların buna uygun olamaması gibi nedenler bunun önündeki engellerdir. Önceki dönemlerdeki Par Arabizm temelinde gerçekleşen birlikteliklerin başarısı ve ömrü hatırlanıldığında karşılıklı çıkar ve ortak yarar temelinde bir işbirliğinin kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin bölgesel işbirliği politikaları bir bölgeye özgü olmayıp biri diğerine alternatif politikalar da olmamalıdır. Ortadoğu'da yürütülen bölgesel ekonomik ve siyasi işbirliklerinden ikili, bölgesel ve küresel barış ve istikrara katkıdan öteye bir sonuç beklenmemelidir. Çok kısa önce savaşın eşiğine gelen komşuların şimdi çok kapsamlı işbirliği programları yürütmeleri, dış politikada paylaşılamayanlar üzerinden değil de paylaşılabilecekler üzerinden hareket edilmesinin ülkelerin çıkarına olacağını göstermektedir.

Kaynakça

Aras, Bülent, "Türkiye - Körfez Ülkeleri İlişkileri", Stratejik Öngörü, TASAM,ss.32-36. http://www.tasam.org/documents/32_36bulentaras.pdf, (12.08.2010)

Arı, Tayyar, Liderler, Kanat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç-Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu, MKM Yayıncılık, Bursa, Eylül 2010.

Aydın, Mustafa&Özcan, N. Ali & Kaptanoğlu, N., Riskler Ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, Tepav Ortadoğu Çalışmaları II, Ankara, Temmuz 2007.

Ayhan, Veysel, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi", Ortadoğu Analiz, Cilt 1 - Sayı 11, Kasım 2009, ss.26-34.

Ayhan, Veysel, "Ürdün Dış Politikası ve Türkiye İle İlişkiler: Irak Savaşı Sonrası Dönem", Ortadoğu Analiz, Cilt 2 - Sayı 13, Ocak 2010, ss.48-58.

Ayhan, Veysel, "Eksen Kayması mı? Sistemik Etkiler mi?: Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Teorik Bir Bakış" Ortadoğu Analiz, Cilt 2 - Sayı 19-20, Temmuz-Ağustos 2010 , ss.25-34.

Bağcı, Hüseyin , Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar , 2. Baskı, METU Yayıncılık, Ankara, 2001.

Çandar, Cengiz, "Lübnan'la vizeyi kaldırmak; İsrail'in karşısına yerleşmek..." Radikal, 12.01.2010.

Hürriyet, "Davutoğlu Barzani ile Görüştü" 31 Ekim 2009, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12820830.asp, (24.00.2010)

Milliyet, 26.11.2010.

Oktav, Özden Zeynep, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri", Ortadoğu Etütleri, Ocak 2010, Cilt 2, Sayı 2, ss. 53-74

Oran, Baskın, Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), I. Cilt, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Oran, Baskın, Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001), II. Cilt, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Souria News, "Turkey Boosts Syria Ties Amid Renewed Israel Row",17.10.2009, http://www.souria.com/em/hl/article.asp?at=32515, (16.08.2010)

T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Tarihî İmzaların Atıldığı Ürdün Ziyareti", http://www.tccb.gov.tr/common/iframes/Haberler/HaberArsiv/HaberDetay.aspx?id=1070&dil=tr, (22.09.2010)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Ortadoğu ile İlişkileri ", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa, (11.09.2010)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Arap Ülkeleri ile İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa, (11.09.2010)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Irak Arasında İmzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Belgesi", http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/ortadogu/irak/Ortak%20Siyasi%20Bildirge.pdf, (11.09.2010)

Türkmen, İlter, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", Bilgesam, İstanbul, 2010, http://www.bilgestrateji.com/store/tcortadogu.pdf, (16.09.2010)

1980 SONRASI TÜRKİYE - SURİYE SINIR TİCARETİ

Tunay KARAKÖK*

ÖZET

Devletler, her ne kadar iyi bir askeri ve ekonomik güce sahip olsa da, uluslararası arenada sosyal, siyasal, ekonomik ilişkiler içinde olma zorunluluğunu göz ardı edemezler. Bir ülke, basta komşuları olmak üzere diğer devletlerle ilişkiler kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin öneminin, yönünün ve derecesinin gelişiminde o devletin sahip olduğu coğrafik konumu önemli bir etkendir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarı ile komşularından Suriye ile ilişkileri dönemsel olarak farklılıklar arz etse de önemini hep korumuştur.

İşte bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyet'in 1980 yılından itibaren Türkiye Suriye arasındaki ilişkilerin bir çeşidi olan Sınır Ticareti ilişkilerinin gelişimi ele alınırken, günümüz iki ülke ilişkilerine ışık tutmak ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmak hedeflemiştir.

Hazırladığımız bu çalışma; bir girişten sonra sınır ticaretinin tanımı, sınır ticareti yapabilmek için gereken koşullar ve uygulama esasları, devletlerin sağladığı avantajlar ve devlet teşviklerinin işleyişi için gerekli düzenlemelerin anlatıldığı birinci bölüm, Türkiye'de sınır ticaretinin gelişiminin anlatıldığı ikinci bölüm, 1980 sonrası Türkiye ve Suriye arasındaki sınır ticaretinin anlatıldığı üçüncü bölüm ile birlikte sınır ticaretinin iki ülke için nasıl bir önem arz ettiği ve daha etkin bir sınır ticaretinin yapılması konusunda nelerin yapılabileceği konusunda öngörülerde bulunulan bir sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Konu ele alınırken ise öncelikle kitaplar, makaleler, basında çıkan haberler ve devlet ve özel kuruluşların hazırladığı istatistikî verilerden yararlanılmış; iki ülke arasındaki sınır ticaretine dayalı ilişkilerinin 1980 – 2010 yılları arasında genel bir değerlendirmesinin yapılması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, İhracat, İthalat, Türkiye, Suriye.

BORDER TRADE BETWEEN TURKEY AND SYRIA SINCE 1980

Inst. Tunay KARAKÖK*

ABSTRACT

No matter how powerful the military and economy of countries are ,they should not disregard the necessity to engage in social ,political and economic relations in the international arena.A country needs to establish relations with other conutries,notably the neighbouring ones.Its geographical position is a key factor that determines the signifacance,course and development of these relations.

In this context,due to the geopolitical and geostrategic position of Turkey in The Middle East,the relations with its neighbour Syria,although they have displayed variety in different periods,has always maintained its importance.

This study is aimed at evaluating the relations with Syria in terms of Border Trade,which has been part of the relations of The Turkish Republic with Syria since 1980.

The first part of the study,which precedes the introduction, deals with the definition of border trade and application guidelines,the requirements for engagement in border trade, state grants and regulations governing state incentives.The second part is concerned with the development of border trade in Turkey, followed by the third part,which discusses border trade between Turkey and Syria since 1980.The conclusion part emphasizes the importance of border trade for both contries,and puts forward some suggestions regarding what can be done to promote a more efficient border trade between the two countries.

The paper discusses the topic by means of books,articles , media news and stastical data provided by state and nongovermental organizations.In additon,the paper is also aimed at making an overall assessment of the relations between two countries based on border trade from 1980 to 2010.

Key words: Border Trade, İnportation, Exportation, Turkey, Syria

GİRİŞ

Suriye Arap Cumhuriyeti gerek jeopolitik, gerek jeookonomik gerek jeokültürel bakımdan ülkemiz ve Ortadoğu için büyük önem arz etmektedir. Jeopolitik olarak Anadolu yarımadası ile petrol bakımından zengin Basra Körfezi arasında bağlantı bölgesini oluşturmaktadır. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasındaki ticari ve

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Öğretim Görevlisi, karakokt@karaelmas.edu.tr.

* Zonguldak Karaelmas University, Department Of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Teaching Asistant, karakokt@karaelmas.edu.tr.

askeri hareket yollarının kesişme noktasında yer alan Suriye'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki hâkim konumu jeopolitik bakımdan bu bölgeyi tarih boyunca önemli kılmıştır ve bu bölge Anadolu, Avrupa ve İran'dan gelen göçlere sahne olmuştur. Akdeniz havzasında yapılan ticaret bakımından da Suriye'nin ekonomi-politik durumu hep çok önemli olmuştur. Halep, Şam, Lazkiye[74] gibi şehirler ticari yönden hep büyük önem taşımışlardır.

Üç dinden ve değişik etnik gruplardan oluşan heterojen toplumsal yapı bu ülkeden Arap âlemini etkileyecek fikir akımlarının ortaya çıkmasını ve tüm Ortadoğu'yu etkilemesini sağlamıştır.

Suriye, günümüz Ortadoğu'sunda Mısır ve İran ile birlikte ana bölgesel güçlerindendir. Bununla birlikte Ortadoğu'daki dengeler ve genel olarak Doğu Akdeniz politikası için önemli olan Türkiye –Suriye ilişkileri son dönemlere kadar hep asgari düzeyde kalmıştır. Her iki ülke de bir diğerinin en uzun kara sınırına sahip olmasına, Türkiye Suriye'nin kuzey ve batıya, Suriye'de Türkiye'nin güneye ve Arap dünyasına açılan kapısı olmasına rağmen, ekonomik ilişkileri var olan karşılıklı potansiyel kullanılmamıştır. Jeopolitik konum, ticaret, ulaşım gibi ekonomik alanlardaki potansiyel göz önüne alındığında, ilişkiler olabileceği düzeyin çok altında seyretmiştir. Bu durumun sebeplerinden biri olarak ta çift kutuplu dünyada Türkiye ve Suriye'nin iki ayrı kutupta yer alması gösterilebilmektedir.

İkili ilişkiler açısından baktığımızda 1998'de çatışmanın esiğine gelen iki ülkede bu tarih yeni bir dönemin başlangıcı da olmuştur. İmzalanan *Adana Mutabakatı*[75] ile Suriye'nin terör örgütü PKK'nın liderini ülkesinden çıkarmayı tercih etmesi sonrasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin ivme kazandığını görmekteyiz.

Suriye 1990'larda ekonomik ve siyasi bir değişim sürecine girmiş ve 2000'lerde Beşar Esad'ın basa geçmesiyle bu ekonomik reform ve liberalleşme süreci hızlanarak devam etmiştir. Bu durumun da Türkiye-Suriye ekonomik ilişkilerine olumlu yansımaları olmuştur

1. SINIR TİCARETİNİN

1a. Tanımı

Sınır ve kıyı illeri ile bunlara komsu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komsu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret sekli olarak tanımlanabilir. Resmi gazetede sınır ticareti ilk kez "*Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komsu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan ticarettir*" şeklinde tanımlanmıştır (Resmi Gazete, Sınır Ticareti Yönetmeliği, 20 Eylül 1979 tarih ve 16760 sayı).

Sınır ticareti ülkelerin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir rejime tabi olan bir ticaret şeklidir. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. *Gümrük Kanunun* 138. maddesine göre sınır ticaretinin çerçevesi anlaşmalarla tayin edilmemiş ise 10 km derinliği geçemez denilmektedir. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma çerçevesinde bu mesafe sınırın her iki tarafından 50 km olarak belirlenmiştir. Buna göre 50 km derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesi özel bir rejime tabi tutulmuştur (Gümrük Kanunu, http://www.gumruk.gov.tr/trTR/emevzuat/Kanunlar/Kanunu.doc. 06.10.2010).

Sınır ticareti ilke olarak sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu ticaretten beklenen amaç sınır bölgelerinde yasayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmaktır. Böylece bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır. Tüm bunlar ile birlikte Sınır ticareti ile hedeflenen amaçlar arasında; Bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi bölge ekonomisine canlılık getirmesi, Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması, Mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi, Formel işlemleri basitleştirerek bürokratik işlemlerinin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi, Bölge insanın refah düzeyinin yükseltmek, İstihdamı artırmak, Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğrasan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak, Dış ticarette formaliteleri azaltmak (Çoban, 1995, 75), Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek yerinden yönetim sisteminin demokratik hayatın gelişmesinde katkıda bulunmak (Orhan, 2000, 15), Bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesi de yer almaktadır.

1b. Sınır Ticareti Yapılabilmesi için Gerekli Koşullar ve Uygulama Esaslar[76]

---

[74] Lazkiye (Latakia): Hatay sınırının 80 km kadar güneyinde bulunan Suriye'nin önemli liman kentlerinden biri. 500.000 nüfusun çoğunlugunu Arap Alevileri oluşturur. Lazkiye şehir merkezi kuzeyinden yaklaşık 15 km sonra Suriye Türklerinin, köy ve kasabalardan oluşan yerleşim bölgeleri başlar ve Türkiye sınırına kadar uzanır. Lazkiye şehrinde yaşayan Türklerin nüfusu 100.000 civarındadır. Hatay'ın Yayladağı İlçesi Gümrük Kapısından Lazkiye'ye ulaşım son derece kolaylaşmıştır. Çünkü Antakya ile Yayladağı arasındaki Fransızlar zamanından kalan çok virajlı, dar 50 km'lik asfalt yol yerine 35 km'ye düşen 4 şeritli duble yol yapılmıştır. Bu yol güzergahındaki Şenköy, tarihi türbesi ve cumbalı evleri ile; ayrıca Görentaş Köyü de Suriye ile sınır oluşturan göleti ile görülmeye değer yol üstü turistik yerlerdir (Lazkiye, http://tr.wikipedia.org/wiki/Lazkiye, 05.10.2010).

[75] 20 Ekim 1998 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalan ve PKK Üyelerinin ve önderlerinin Suriye'de barındırılmaması ve bu ülkeden çıkarılmasını ön gören bir mutabakattır.

[76] Resmi Gazete, Sınır Ticareti Yönetmeliği, 20 Eylül 1979 tarih ve 16760 sayı.

Sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile yapılan Sınır ticaretini yapabilmek için bazı koşullar gerekmektedir. Bu koşullar;

a) İki ülkenin birbirine kara sınırının bulunması,

b) Diğer ekonomik anlaşmalarla birlikte iki ülke arasında bir dış ticaret rejimi anlaşması ve uygulamasının bulunması

c) Ülkelerin komşu olması, iyi komşuluk ilişkilerini yürütmesi ve her iki ülkenin de siyasi iradesinin bu yönde olması,

d) Sınırın her iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının saptanması, karşılanması için mal ve hizmet alım satımının yapılması,

e) İthalat ve ihracatçılardan belge istenmez ancak bunların sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri şeklindedir.

Sınır ticareti yapabilmek için şekil ve esasları Dış ticaret Müsteşarlığınca belirlenen *Sınır Ticareti Belgesi*[77] alınması zorunludur.

İhraç edilen eşyanın cins, miktar ve değerlerini gösterir bir listenin faturalarıyla birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine ibrazı zorunludur. Sınır ticareti yapmaya yetkili illerin valilikleri, motorin ve il dışına çıkarılması serbest olan mallar dışında kalan ürünlere ilişkin il ihtiyaçlarını her yıl ekim ayı sonuna kadar Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirirler. Müsteşarlıkça ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte yapılacak değerlendirmeler sonucunda belirlenen il ihtiyaçlarına ilişkin nihai listeler valiliklere, uygunluk belgelerinin düzenlenmesinde esas alınmak üzere gönderilir. Nihai listelerde belirtilen miktarlar yıl içinde hiçbir gerekçeyle arttırılamaz. Sınır ticareti kapsamında motorin ithalatı yapmaya yetkili illerin motorin ihtiyaçları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın görüsü alınarak Dış Ticaret Müsteşarlığınca belirlenir.

Sınır ticareti kapsamında il dışına çıkarılan ürünlerin (il dışına çıkarılması serbest olan mallar hariç) il dışına çıkarıldığının tespiti halinde, sınır ticareti belgesi ile il dışına çıkartılan ürüne ilişkin uygunluk belgeleri iptal edilir. Ayrıca, İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı *6183 sayılı Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun* hükümlerine göre tahsil edilir, fark vergilerin üç katı kadar para cezası uygulanır. Sınır ticareti kapsamında, ayda dört defadan fazla olmamak üzere her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını asmayacak değerde eşya ithal edilebilir.

Üçüncü ülke menşeli ürünlerin, sınır ticareti kapsamında ithalatına izin verilmez. İthalat işlemlerinde, ithalatın yapılacağı ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen *menşe şahadetnamesi* ilgili gümrüklerce aranır. Ancak, *Ağrı, Ardahan, Artvin, Hakkâri, Iğdır, Van illerindeki gümrük kapılarından Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan,* menşeli olması kaydıyla motorin ithaline izin verilir. Sınır ticareti kapsamında karayoluyla yapılacak motorin ithalatı Türk plakalı taşıtlarla gerçekleştirilir.

İhraç ve ithal işlemlerinde düzenlenecek olan uygunluk belgesinin geçerlilik süresi, düzenleme tarihinden itibaren 90 gün olup, bu süre hiçbir şekilde uzatılamaz. Sınır ticareti kapsamında yapılacak ithal ve ihraç işlemleri ile açık pazaryerlerine yapılacak ithalatta, İl Değerlendirme Kurulu'ndan alınacak uygunluk belgesi ilgili gümrük idarelerince aranır. İthalatta standart kontrolüne tabi ürünlerin mecburi uygulamada olan *Türk Standartları Enstitüsü (TSE)* standartlarına uygunluğunun denetlenmesine ilişkin tedbirler valiliklerce alınır. TSE tarafından yapılan uygunluk değerlendirmesinin olumsuz sonuçlanması halinde gümrük idarelerince ithalata izin verilmez. Bu Karar'da yer alan hususlara ilişkin talimatlar vermeye, sınır ticareti yoluyla yapılacak ithalat ve ihracatın her aşamasında gerekli görülecek değişiklikleri yapmaya ve önlemler almaya, özel ve zorunlu durumları inceleyip sonuçlandırmaya, madde politikaları dikkate alınarak gerektiğinde ürün/mal bazında ithalatı durdurmaya *Dış Ticaret Müsteşarlığı* yetkilidir. İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler ile kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünler sınır ticaretine konu edilemez. *İthalat Rejimi Kararı* ile *İhracat Rejimi Kararı* ve diğer mevzuatla ithali ve ihracı izne bağlı olan maddelerin bu tür ticarete konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür. Taşıt üzerindeki depolarda motorin ithalatı, ham petrol ithalatı, sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ile açık pazaryerlerinde yapılacak ticari işlemlerde valiliklerce hiçbir nam ve hesap adına kesinti yapılamaz. Bu karar kapsamında ithal edilen motorin üzerinden ithal aşamasında alınan akaryakıt tüketim vergisinin %5'i Maliye Bakanlığınca belirlenecek usul ve esaslara göre sınır ticareti yapılan illerin özel idarelerine aktarılır. Valilikler ve belediyelerce vakıf, dernek, il özel idaresi vb. adına kurulan firmalar, taşıt üzerindeki depolarda motorin ithalatı, ham petrol ithalatı ve sınır ticareti yapamazlar, bu konuda hiçbir kuruluşla sözleşme imzalayamazlar. Kararlarda yer almayan hususlarda İthalat Rejimi Kararı ve İhracat Rejimi Kararı hükümleri ile diger ilgili mevzuat hükümleri uygulanır (Yergin, 2001, 29).

---

[77] Şirket merkezi sınır ticaretine yetkili illerin sınırları içinde yerleşik ve en az üç aydır faaliyette olan tüzel kişilere (28.04.2000 tarihine kadar sınır ticareti yapılan yerlerde yerleşik gerçek kişiler, sınır ticareti yapabiliyordu.) müracaatlarının uygun görülmesi halinde ilgili valiliklerce verilir. Valilikler, Al Değerlendirme Kurulu'nun tüm üyelerinin görüsünü almak suretiyle Sınır Ticareti Belgesini süreli veya süresiz olarak iptal edebilir. Sınır Ticareti Belgeleri hiçbir surette devredilemez. Eğer belgenin devredildiği tespit edilirse, bu belge süresiz olarak iptal edilir ve bir daha belge düzenlenmez.

Sınır ve kıyı ticareti uygulaması çerçevesinde düzenlenen tahakkuk varakalarının birer örneği ilgili Gümrük İdarelerince müteakip ayın 15'nci günü aksamına kadar Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığına gönderilir (Şeçen, 1993, 50).

Sınır ticaretinde, karşılıklı ve dengeli ticaret ilkesi geçerlidir. Sadece bir ülke lehine işleyen ticaret yerine her iki ülkenin de çıkarları korunmalıdır.

1c. Devlet Tarafından Sınır Ticaretinde Sağlanan Teşvikler ve Avantajlar[78]

Sınır ticaretini geliştirmek maksadıyla devletin sağladığı teşvikler ve avantajlar vardır. Bunlar;

1. Taşıt üzerindeki depolarda motorin ithalatı, ham petrol ithalatı, sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ile açık Pazaryerlerinde yapılacak ticari işlemlerde valiliklerce hiçbir nam ve hesap adına kesinti yapılamaz (Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracat Genel Müdürlüğü, Sınır Ticareti Uygulama Usul ve Esasları 28.04.2000/27012).

2. Sınır ticareti uygulamasında banka ve muameleleri ve kambiyo takibi yapılmaz.

3. İthalatta alınmakta olan vergi ve fonlar; 25,23 Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonundaki (GTAP) muhtelif çimentolar, 27.01–27.16 GTAP' indeki petrol ve petrol ürünleri, muhtelif kömürler ve 72,01–72,29 GTAP' indeki demir-çelik ve ürünlerinde %10, diğer ürünlerde %40 indirimli olarak tahsil edilmektedir.

4. Sınır ve kıyı ticareti kapsamında ithal konulu eşyada gümrük vergisi, resim ve fon ücretleri indirimli olarak tahsil edilir. Üçüncü ülkelerden ithal edilecek mallar (tarım ve petrol ürünleri hariç) sınır ticareti kapsamında ihraç edilebilir. Ancak, ilgili gümrük idarelerince ithal esnasında alınması gereken tüm vergi ve fonlar (Katma Değer Vergisi dâhil) tutarı kadar teminat alınır. Uygunluk belgesinin 90 günlük süresi içinde ihracatı yapmak kaydıyla, alınan teminat ihracattan sonra firmaya iade edilir. Mevcut düzenlenmelerin sağladığı bu teşvikler ve kolaylıkların yan ısıra düşük tasıma giderleri ile ülkeler arası fiyat farkları da sınır ve kıyı ticaretini cazip kılan kolaylık ve avantajlardır.

5. Sınır Ticareti kapsamında ithal edilen lineer alkil benzin (LAB), hurda çelik ve hurda bakırın il dışına çıkarılması serbesttir.

6. Sınır ve kıyı ticaretiyle ilgili işlemlerde, ithalat ve ihracat belgesi ile ithal müsaadesi aranmamaktadır. İhraç edilen eşyanın cins, miktar ve değerlerini gösterir listenin faturaları ile birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine gösterilmeleri gerekmekte, gümrük idareleri de bu beyan ve belgelere dayanarak tahakkuk varakası düzenlemektedir. İthalat ve ihracat aşamalarında gümrük giriş ve gümrük çıkış beyannamesi düzenlenmemektedir.

1d. Sınır Ticaretinin İsleyişini Sağlayan Formel Düzenlemeler

a. Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar

1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 93/4723 sayılı "*Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar*"da ikinci maddesinde[79] sınır ticaretinin tanımı yapılırken ilk defa komsu il ibaresi kullanılmıştır.

Burada komsu il ibaresi; komşu il statüsünden yararlanarak izin almış ve bundan sonra izin alacak illeri ifade etmektedir. Komşu il statüsünden yararlanabilmek için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın koordinatörlüğünde; Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıkları ile Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyonun teklifi üzerine Başbakanlıkça kararlaştırılır. Yoksa sınır ticareti yapan il ile komsu olan il kendi istekleri doğrultusunda sınır ticareti yapmaya ve komsu il statüsünden yararlanmaya hakları ve yetkileri yoktur (Gündüz, 2002, 145).

b. Gümrük Kanunu[80]

27.10.1999 tarihinde TBMM'nde kabul edilen 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun da sınır ticaret ile ilgili maddesinde (Madde 172) "*Türkiye ile komsu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamı Bakanlar Kurulunca belirlenir*." denilmiştir. Ancak 01.07.2003 tarih ve 25155 sayılı Resmi gazete'de yayımlanan "*Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun''* ile Gümrük Kanunu'nun sınır ticaretine ilişkin maddesinde değişiklik yapılmıştır. "27.10.1999 tarihli ve 4458 sayılı Gümrük Kanununun 172. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Madde 172.- Türkiye ile komsu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen

---

[78] Detaylı bilgi için bkz: Yergin Haluk, *Ortadoğu Sınır Ticaretinin Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkileri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi(2001).

[79] Madde 2: Sınır ve/veya Kıyı Ticaretinin (bundan böyle sınır ticareti olarak alınacaktır.) Sınır ve kıyı illeri ve bunlara komsu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan ticari işlemlerdir şeklinde tanımlanmıştır.

[80] Detaylı bilgi için bkz: Yergin Haluk, *Ortadoğu Sınır Ticaretinin Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkileri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi(2001).

azami hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir. Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça belirlenir." Seklinde değişiklik yapılmıştır.

c. Gümrük Yönetmeliği[81]

20 Ocak 2000 tarihli ve 23939 sayılı Resmi gazete'de yayınlanan Gümrük Yönetmeliğinde de sınır ticaret ile ilgili maddelere yer vermiştir.

Bu maddeler;

Madde 710 - Bakanlar Kurulunca Türkiye ile komsu ülkeler arasında cografi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kapsamı belirlenen sınır ticareti ancak ilgili Kararda belirtilen gümrük idarelerinden yapılır.

Madde 246- Aşağıda yazılı eşyanın serbest dolaşıma girişinde beyan sözlü olarak yapılır

Yine aynı yönetmelikte Gümrük işlemlerine ilişkin hükümlerde yer almıştır. Bu hükümler;

Madde 711 - Sınır ticareti kapsamında yapılacak her türlü ithalat ve ihracat işlemlerinde bu Yönetmeliğin 249 uncu maddesinde belirtilen beyanname kullanılır.

Devamında ise yönetmelikte İthalat ve ihracat işlemleri ile ilgili hükümlerde yer almıştır. Bu hükümler ise şu şekildeidr;

Madde 712 - Gümrük Kanununun 172. maddesi çerçevesinde sınır ticareti kapsamında yapılacak ithalat ve ihracat işlemleri, bu madde uyarınca çıkarılacak Bakanlar Kurulu Kararında yer alan hükümler saklı kalmak kaydıyla bu Yönetmelikte yer alan usul ve esaslara tabidir. Anlaşmalarla kabul edilen sınır gümrük işlemleri Sınır komşusu ülkelerle sınır ticaretine ilişkin özel anlaşmalar bulunması halinde, gümrük işlemleri bu anlaşmalar hükümlerine göre yürütülür.

d. Sınır Ticaret Merkezleri'nin Kurulmasına İlişkin Alınan Kararlar

Sınır Ticaret Merkezleri (STM); Türkiye'nin nispi olarak az gelişmiş bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bölge halkının gelir ve refah seviyesinin arttırılması; ürün çeşitliliği ve istihdam yaratmak suretiyle ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesi, sınır bölgesine ekonomik canlılık getirilmesi, bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanması ve ihraç ürünlerimiz için dikkate değer pazarlar olan komsu ülkelerin ihracatımız içindeki payının arttırılması için dünyada benzer örnekleri görülen Sınır Ticaret Merkezleri projesi çerçevesinde oluşturulmuşlardır (Yergin, 2001, 30).

2. TÜRKİYE'DEKİ SINIR TİCARETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sınır ticareti, ilk defa 01.08. 1972 tarih ve 1615 sayılı gümrük kanunu ile gündeme gelmiştir. Asıl Türkiye'nin sınır ticareti ile tanışması 1978–1979 yıllarında ciddi bir şekilde yaşanan petrol krizinden ve döviz darboğazından sonra olmuştur. Petrol krizine çare bulabilmek için değişik yöntemler aranmış ve İran'dan mal karşılığı petrol alınmasına karar verilmiştir. Öncelikle Sanayi Ticaret Bakanlığı`dan bir yetkili Bakan adına sınır ticareti işlemini yürütmek üzere atanmış ve söz konusu ikametgahı Ağrı ilimiz olmuştur. Aynı zamanda büro işlemlerini yürütebilmek için yeterli kadar eleman merkezden görevlendirilmiştir. Büronun görevi mal götürerek karşılığında petrol getirecek olan sınır ticareti tacirlerinin kayıtlarını tutmak, götürülen mal karşılığı getirilecek olan petrolün Türkiye`ye getirilip getirilmediği denetlemekti. Yurda sokulan petrolün devletin tespit ettiği bir fiyattan yine devlete teslim edilmesi zorunluluğu vardı. Çünkü piyasada petrol krizinden dolayı kara borsa vardı ve ederinden oldukça pahalı bir şekilde petrol satılmaktaydı. Gelen petrolü teslim almak ve depolamak üzere petrol ofisi genel müdürlüğü yeteri kadar deposunu Ağrı-Doğubeyazıt ilçesinde inşaa ettirmişti. Biriktirilen petroller Trabzon dağıtım merkezine götürülmekte oradan da ihtiyaca göre devlet yetkilileri eli ile çeşitli bölgelere dağıtılmaktaydı. O yıllarda Türkiye`den mal götürüp, karşılığında İran'dan mal getiren tacirlerin, devletin kendilerine vermiş olduğu kar marjının yüksek olmasında dolayı oldukça fazla miktarda sermaye birikimi sağladıklarını ve daha sonraki yıllarda birer ihracat ve ithalatçı oldukları gözükmektedir. Merkezden görevlendirilen elemanlarca sınır ticareti işlemleri yaklaşık 2 yıl sürüldükten sonra, sınır ticareti işlemlerinin valilikçe yürütülmesinin daha uygun olacağını kanaatine varılmış ve Ağrı Valiliği bünyesinde sınır ticareti bürosu oluşturulmuştur (Gündüz, 2002, 140-150; Elibol – Arıkan, 2004, 10-20).

Daha sonraki yıllarda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İlk düzenleme, 1979 yılında 7/17493 sayılı dış satımı düzenleme kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 20 Eylül 1980 tarih ve 16760 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan sınır ticareti yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında yayımlanan ihracat rejimi kararı ihracat yönetmeciliği içerisinde sınır ticareti ayrıca yer verilmesi sınır ve kıyı ticareti açsından önemli bir gelişme olmuştur. Yukarıdaki bahsettiğimizi gibi, Türkiye de sınır ticareti uygulamaları ilk olarak Ağrı-Gürbulak sınır kapısından başlatılmış, Ağrı valiliğinin 13.02.1985 tarih ve 1/122 sayılı talebi üzerine; 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı

[81]Kaynak: http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21088.html, 03.10.2010.

resmi gazetede yayımlanan 8/9113 sayılı bakanlar kurulu kararı eski sınır ticareti yapılması işlemleri bir takım kaide ve kurallara bağlanmıştır. Daha sonra aynı yıl Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile 1987 ise Van-Kapıköy sınır kapısı Aran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkâri-Esendere, 1989 yılında Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır. Erzurum ilini 1989 yılında Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran la Artvin- Sarp sınır kapısından ise SSCB ile sınır ticareti yapılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl sınır ticaretinin yanında kıyı ticaretinin geliştiğini ve uygulama alanlarının çoğaldığını görmekteyiz. Karadenize kıyısı olan Trabzon Samsun ve Artvin Hopa limanlarının kıyı ticaretine açılması bu gelişmelere örnek gösterilebilir. Bu yılın sonralına doğru Rize İlinin, Artvin-Sarp sınır kapısından ile sınır ticareti yapmasına izin verildiğini görmekteyiz. İlk önceleri Ağrı ilinde fiili olarak sınır ticareti faaliyetlerini görmekteyken hızlı bir gelişme ile bu tür ticaretin sınır ve kıyı illerine de yayıldığını görmekteyiz (Gündüz, 2002, 140-150; Elibol – Arıkan, 2004, 10-20).

Buraya kadar anlatılanları ve bu gelişmeleri doğrulamak açısından kısa bir özet verecek olursak; Ağrı, Van; Hakkari; Erzurum ve Kars illeri Gürbulak, Kapıköy ve Esendere sınır kapılarından İran'la Iğdır ile Dilucu sınır kapısından Nahcivan ile Gaziantep ili Cilvegözü, Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından, Mardin ili Nusaybin sınır kapısından, Suriye ile, Şırnak ili Habur sınır kapısından Irak ile sınır ticareti yapmaya yetkili kılınmıştır. Aynı şekilde Trabzon, Samsun, Artvin, Ordu, Giresun, Erzurum, Rize, Kastamonu ile Sinop illerinin SSCB içindeki ülkelerle sınır ve kıyı ticareti yapmalarına izin verilmiştir.

2a. Türkiye'de Sınır Ticareti Yapan İller, Sınır Kapıları Ve İlgili Ülkeler

Sınır Ticareti ile ilgili ilk yönetmelik 20.09.1979 tarihli ve 16760 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmış. Yönetmeliğin uygulama esaslarını gösteren sirküler ise 22.03.1980 tarih ve 16937 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Sınır Ticareti Yönetmeliğine göre, Ağrı ili, Gürbulak sınır kapısından, İran İslam Cumhuriyeti ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 28.04.1989 tarih ve 89/14040 sayılı Bakanlar Kurulunca alınan kararlar, 04.05.1989 tarihli, 20158 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Alınan karara göre; sınır illerinde uygulanmakta olan sınır ticaretinin, bu illere komsu olan diğer illere de yansıtılarak uygulama alanının genişletilmesine, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkili kılınmıştır. Mücavir iller kapsamında önce Erzurum (11.11.1989 tarih ve 20339 sayılı Resmi Gazete, Teblig 89/35) daha sonra diğer komsu iller sınır ticareti kapsamına alınmıştır. Aynı tarih ve sayılı, 89/36 Tebliği ile Sınır Ticareti Yönetmeliği ve 6 Temmuz 1989 tarihinde Moskova'da imzalanan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması hükümleri çerçevesinde, Trabzon, Samsun ve Artvin (Hopa) limanlarından kıyı ticareti yapılmasına izin verilmiştir. (11.11.1989 Tarih ve 20339 Sayılı Resmi Gazete, Tebliğ 89/36) Kıyı ticareti kapsamında daha sonra, Ordu, Giresun, Sinop, Rize ve Zonguldak illeri de dâhil edilmiştir. Sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı bakanlar kurulu kararı ile daha sonra komsu il statüsü kaldırılmıştır.

Son olarak, 10.03.2000 Tarihli ve 2000/364 Sayılı Bakanlar Kurulu Karar'ı uyarınca, sınır ticareti yapılan iller ve sınır kapıları su şekilde belirlenmiştir. İran'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz; Gürbudak gümrük kapısı üzerinden Ağrı ilimiz, Esendere gümrük kapısı üzerinden Hakkâri ilimiz ve Kapıköy gümrük kapısı üzerinden Van ilimiz sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Gürcistan'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz Türközü gümrük kapısı ile Ardahan ili ve Sarp gümrük kapısı ile Artvin illerimizdir. Nahçivan'la ise Igdır ilimiz Dilucu gümrük kapısından sınır ticareti yapmaya yetkilidir. Suriye ile ise Gaziantep'in Karkamış gümrük kapısı, Hatay'ın Cilvegözü gümrük kapısı, Kilis ilinin Öncüpınar gümrük kapısı, Mardin'in Nusaybin gümrük kapısı ve Şanlıurfa'nın Akçakale gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Irak'la ise de Şırnak ilinin Habur gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir (Seçen, 1993, 70).

3. 1980 SONRASI TÜRKİYE – SURİYE ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ

Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir. Irak üzerinden Körfez Ülkelerine yapılmakta olan canlı hayvan ihracatımız, 1990 yılında başlayan Körfez Krizi nedeniyle Suriye karayoluna kaymıştır. Ancak, Suriye Hükümeti, 1991 yılı sonunda ülkemizde görülen sığır vebası hastalığı nedeniyle, ülkemiz menseli canlı hayvanların Suriye'ye girişini ve bu ülkeden transit geçişlerini yasaklamıştır.

3a. Türkiye – Suriye Arasındaki Ticari İlişkilerinin Gelişimi

Türkiye ile Suriye, Ortadoğu'nun en hassas bölgesinde yer alan ülkelerdendir. Asya ile Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler açısından da, bu iki ülkenin sahip olduğu stratejik konum büyük önem taşımaktadır (Gündüz, 2002, 145).

İki ülkenin ekonomik ilişkilerini anlayabilmek için, Suriye ekonomisine bakmak gerekir. Suriye'nin ekonomisinde diğer Mezopotamya ülkelerinde olduğu gibi, tarım önemli bir yer tutar (Owen, 2002, 203). Suriye'de ekonomide en fazla istihdam tarım sektöründe görülmektedir. Ancak tarımın ekonomideki ağırlığına

rağmen, Suriye'de, imalat ve hizmet sektörü de önemli yer tutar. Hayvancılıkta, Suriye'de önemli bir yere sahiptir. Suriye'nin sanayi ürünleri arasında pamuk, ipek ve yün dokuma, un ve islenmiş gıda, çimento, gübre, camdan eşya ve ayakkabı, kimyasal maddeler, makine ve elektrikli aletler yer almaktadır (Gündüz, 2002, 26–28).

Türkiye- Suriye ekonomik ilişkilerine baktığımızda, coğrafi yakınlık, ortak tarih, kültür, gelenek ve göreneklere rağmen bazı anlaşmazlıkların etkisiyle ticari iliksilerimiz istenen düzeye ulaşamamıştır. Ancak iki ülke arasında yaşanan gergin dönemde bile ticari ilişkilerimiz devam etmiştir. Aslında ekonomik ilişkide ekonomik faktörler öncü rol oynamaz; tarihin, siyasetin, kültürün, dinin, coğrafyanın, uluslararası ilişkilerinde etkili rolleri vardır (Butros, 1994, 122).

Türkiye ile Suriye[82] arasındaki ekonomik ilişkilerin çok iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak son 10 yılda ilişkilerinde bir canlanma olduğu söylenebilir (Uslu, 1998, 99).

---

[82] Bugünkü Suriye'nin bilinen en eski sakinleri Natufien kültürünü yaratan avcı ve toplayıcı halklardır. Bölgede kentler IÖ. 4. binyıl ortalarında ortaya çıkmaya başlamıştır. IÖ 3. binyıl ortalarına doğru bölgeye çeşitli Sami halkları yerleşmiştir. Bölgede Akadların egemenliği IÖ. 2000 dolaylarında Arabistan çöllerinden gelen Amorilerin saldırılarıyla yıkılmıştır (Anabritannica, 1990, 144). Bölge IÖ. 1800'lere değin çok sayıda küçük devlet oluşturan Amorilerin yönetiminde kalmıştır. Bu dönemdeki önemli Amori merkezlerinin basında Mari (bugün Tel-Hariri) ve Halep gelmektedir (Umar, 2003, 2). Sırasıyla Aramilerin, Asurlular, Babil ve Perslerin egemenliğine giren Suriye, Büyük İskender'in IÖ. 333'te Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratmasıyla Makedonyalıların yönetimi altına girmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra bölge M.Ö. 64'te Roma hâkimiyetine girmiş ve Romalılar bölgeyi kendilerinin bir eyaleti gibi yönetmişlerdir. Roma hâkimiyetinden sonra ise Suriye'de Bizans devleti etkili olmuştur (Aydos, Duran, 2000, 20; Umar, 2003, 2). 10 Halid bin Velid komutasındaki orduların 634'de denetimi sağlamasıyla Suriye'de Müslüman Arap devletlerinin hâkimiyeti başlamıştır. Sam'da büyük imar faaliyetlerinde bulunan Emevilerin yönetiminde Sam başkent olmuştur. Bu da Suriye'nin Müslüman Arap kimliğine yönelişini hızlandırmıştır. Emevilerden sonra Suriye, önce Abbasiler sonra da Fatimiler'in hâkimiyetine girmiştir. Fatimilerin Suriye'deki hâkimiyetine Büyük Selçuklular son vermiştir ama Selçukluların egemenliği 1098'de başlayan Haçlı saldırıları nedeniyle kısa sürmüştür (Anabritannica, 1990, 146; Umar, 2003, 3). Daha sonra Suriye sırasıyla Eyyubilerin sonra da Memlukler'in egemenliğine girmiştir. Memlukler, Suriye'deki eski Eyyubi topraklarını en büyüğü Sam olmak üzere altı eyalete ayırmışlardır. Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Memluk kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla Suriye, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Suriye'yi Sam, Halep, daha sonra da Trablusşam ve Sayda (sonradan Akka) olmak üzere dört eyalete ayıran Osmanlılar, merkezi bir denetim kurmakla birlikte yerel topluluklara belirli ölçüde özerklik tanımışlardır. Öte yandan merkezden atanan bazı üst görevliler dışında yönetimde Arap din adamlarına dayanma yoluna gitmişlerdir. Bölgede tahıl ürünleri, pamuk ve ipek üretimini desteklemişlerdir. Bu arada Halep'in Avrupa'yla sıkı ticaret bağları, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşan güçlü bir tüccar sınıfını ortaya çıkarmıştır (Anabritannica, 1990, 146). 1798 yılında Napolyon'un almak istediği, bir süre Mısır'da isyan eden M. Ali Pasa' nın kontrolünde kalan Suriye'de, 1840'da tekrar Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır. Mehmet Ali Pasa zamanında Suriye'de Arap milliyetçiliği körüklenmiştir. Özellikle orduda önemli görevler alan Hıristiyanların konumu da güçlendirilerek, Müslüman Hıristiyan çekişmesi başlatılmıştır. Avrupalılar da gayrimüslim çıkarlarına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır (Umar, 2003, 6; Erciyes, 2004, 42). Osmanlıların yeni vergi sistemi, zorunlu askerlik hizmeti uygulaması ve de Avrupa mallarının Suriye'ye girişinin yerel el sanatlarında bir çöküşe yol açması yaygın bir hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Etnik çatışmalar tırmanmış, II. Abdülhamit'in izlediği panislamist politika da ise yaramamış, Arap milliyetçiliğine dayalı muhalefet gelişmiştir. I. Dünya Savası'nda Suriye, Arapların desteklediği İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. İngilizlerden bağımsızlık sözü almış olan Arapların, 1920'de Sam'da topladığı Suriye Kongresi, Faysal' ı Filistin'i de içine alan birleşik Suriye'nin kralı ilan etmiş ama İtilaf devletleri San Remo Konferansı'nda Filistin'in İngiliz, Suriye ve Lübnan'ın da ayrı ayrı Fransız manda yönetimine verilmesini kararlaştırmıştır (Amanov, 1990, 146; Umar, 2003, 7-9). Fransa'nın Suriye'deki manda idaresi genel olarak 3 döneme ayrılmaktadır: 1920- 1926 yılları arasındaki dönem, anlaşmazlık ve çatışmanın dorukta olduğu dönemdir.1926–1936 yılları arasındaki dönem, Fransa'nın ulusal talepleri ve milliyetçileri biraz daha olumlu bir anlayışla değerlendirdiği ve görüşmelerin başladığı dönemdir. 1936- 1946 yılları arasındaki son dönem, ise Fransız manda idaresini sona erdirecek ve böylece Suriye'yi bağımsızlığa götüren sürecin yaşandığı dönemdir. Fransa'nın Suriye'de egemenliğini kurma sürecinde başlangıçta uyguladığı politika "böl ve yönet" seklinde tanımlanabilir. Burada Suriye'nin toplumsal yapısı da etkili olmuştur (Şen, 1999, 5-86). Fransızlar, Dürzîlerin ve Alevilerin çoğunlukta olduğu iki bölge dışında, kendi subay ve memurlarının denetiminde Sam'a baglı bir yönetim oluşturmuşlardır. Bağımsız bir Suriye isteyen Arap milliyetçiler ile Dürzîlerin 1925'te başlattığı ayaklanma kısa sürede kırsal kesimin büyük bölümüne yayılmış ancak 1927'de bastırılabilmiştir. Fransızlar, uzun görüşmeler sonucunda Fransa'nın dış politikada söz sahibi olması, ekonomik ilişkilerde öncelikten yararlanması ve Suriye'de iki askeri üs bulundurması koşuluyla Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan antlaşmayı Eylül 1936'da imzalamışlardır. Ancak antlaşmayı onaylamaktan kaçınan Fransa, Türkiye'nin isteği doğrultusunda İskenderun sancağının ayrı bir yönetime kavuşturulmasını kabul etmiştir. Daha sonra cumhuriyet statüsü kazanan bu topraklar, 1939'da Türkiye'ye katılmıştır. II Dünya Savası'nın baslarında Almanya 'ya teslim olan Vichy Hükümetinin denetimindeki Suriye, Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Özgür Fransa kuvvetleri tarafından ele geçirilip, ülkenin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Yönetimin devri konusunda ortaya çıkan bunalım, BM'de çözülmüş, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Suriye ve Lübnan'dan aynı anda çekilmiştir. Çekilme işlemi Nisan 1946'da tamamlanmış ve 12 Nisan 1946'da Suriye tam bağımsız bir devlet haline gelmiştir (Aydos, Duran, 2000, 23-24). Bu tarihten sonra Suriye'de bir darbeler dönemi başlamıştır. Mart 1949'da Şükrü Kuvvetli yönetimini kansız bir darbeyle deviren Albay Hüsnü ez-Zaim, dört ay sonra yeni bir darbeyle yerini Albay Sami el-Hinnavi' ye bırakmıştır. Aralık ayında bunu Albay Edip Çiçekli'nin öncülük ettiği bir başka darbe izlemiştir. Albay Faysal el-Atasi öncülüğündeki bir darbeyle 1954'de Çiçekli'nin devrilmesinden sonra parlamenter yönetim biçimine dönülmüştür. İktidar mücadelesinde orduda hızla güç kazanan Baasçı' lar, Toplumsal Milliyetçiler karsısında üstün duruma geçmiştir. Cemal Nasır yönetimindeki Mısır'la ve sosyalist ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yönelen Suriye, Şubat 1958'de Mısır'la Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşme yoluna gitmiştir. Ama Mısır yöneticilerinin, Suriye üzerinde bir tür egemenlik kurmaya çalışması tepkilere yol açmıştır. Eylül 1961'de Suriyeli subayların giriştiği bir darbeyle birliğe son verilmiştir. Darbeyle birlikte başlayan sağa kayış, Baasçılara yakın subayların Mart 1963'te yönetimi ele geçirmesiyle durmuştur. Şubat 1966'daki yeni bir darbe bütünüyle Baas Partisi'nin Suriye koluna dayanan yeni bir askeri rejim getirmiştir. İsrail ve Suriye arasındaki sınır çatışmaları ile başlayan Arap–İsrail Savası sonunda Suriye'nin elindeki Golan Tepeleri İsrail işgali altına girmiştir (Aydos, Duran, 2000, 24-25; Anabritannica, 1990, 147). 1966 darbesinin basında yer alan Albay Salih el- Cedid 1970'te yerini Hafız Esad'a bırakmıştır. Suriye'yi yönetirken iki prensip Esad'ın kararlarına yön vermiştir: 1. Yönetimine tehdit dogmasına izin vermemek 2. Politikalarına geniş bir kitle desteği sağlamak. Hafız Esad, ulusal birliği tesis etmek istemiştir. Bunu ise, çoğulcu bir toplumsal ve siyasal yapı içinde demokratik bir yolla değil; otoriter bir yöntemle gerçekleştirmiştir. Esad'ın 1954 1958 yılları arasında yaşanan kaotik ortama dönmeme isteği sonucunda, izole bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır (Şen, 2004, 273). Mart 1971'de yapılan seçimlerle devlet başkanlığı görevini üstlenen Alevi kökenli Esad, öteki hizipleri etkisizleştirerek konumunu güçlendirmenin yanı sıra Müslüman Kardeşlerin yürüttüğü muhalefeti uzun çabalar sonunda 1982'de sindirmiştir. Bu arada dış politikada daha aktif bir çizgi izleyerek İsrail'e karsı sertlik yanlısı Arap ülkelerine önderlik etmeye ve Filistin hareketini yönlendirmeye çalışmıştır. Suriye birliklerinin 1976'da Lübnan'daki iç savaşa müdahale etmesi, Suriye'yi Ortadoğu bunalımının önde gelen taraflarından biri durumuna getirmiştir Büyük ölçüde Sovyet askeri ve mali

Suriye - Türkiye dış ticareti sık sık yaşanan siyasi gerginliklerden olumsuz etkilenmesine karşın coğrafi yakınlık ve tarihi bağlar, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Resmi istatistiklere göre Türkiye'nin 2002 yılında Suriye' ye ihracatı 256 milyon dolar olarak kayıtlanmasına rağmen, iki ülke arasındaki özellikle sınır ve bavul ticareti bu rakamı çok aşan bir boyutta gerçekleşmektedir; sonuçta da Türkiye; Suriye dış ticaretinde ilk sırayı yer almaktadır. Ancak ihracatın neredeyse tamamı özel sektöre yapılmaktadır.

Türkiye' nin Suriye' ye ihracatı dalgalı bir seyir izlemekte olup, bölgesel sorunlar nedeniyle potansiyelinin altındadır. İki ülke ticari ilişkileri sınır komşusu olmaları itibariyle coğrafi yakınlık, benzer tüketim alışkanlıkları gibi avantajlara rağmen yeterli düzeyde değildir. Öte yandan komşu ülkeler ticaret stratejisi çerçevesinde sürütülen faaliyetlerin katkısıyla 2003 yılında Suriye'ye ihracatımız bir önceki yıla göre % 54 oranında artarak 411 milyon dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde Suriye' den ithalatımızda ise % 18 oranında bir daralma söz konusudur. Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay İllerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir (Benli, 2004, 84).

Suriye ile olan dış ticaretimiz, iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginliklere rağmen, son beş yılda sürekli yükselen bir trend izlemiştir. Suriye ile ihracat potansiyeli 1–1,5 milyar dolar olduğu belirtilmekte, ilişkilerin geliştirilmesi halinde bu rakamın 5 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmektedir. Gelişen ticari ilişkilerde istatistiklere yansımayan, fakat önemlilik arz eden sınır ve bavul ticareti de dikkate alındığında, Suriye dış ticaretinde ülkemiz ilk sırada yer almaktadır. İhracatımızın hemen hemen tamamına yakını özel sektöre yapılmaktadır.

Suriye ithalatının %40'ı devlet tarafından yapılmakla birlikte, kamu sektörüne ihracatımız yok denecek kadar azdır. Nitekim Suriyeli firmalar, ülkemizin sanayileşme düzeyini bilmekte, mallarımızın kalitesini, standardını beğenmekte ve fiyatlarımızı cazip bulmaktadır.

Suriye, Türkiye' den bitkisel yağ, sentetik iplikler, demir çelik mamülleri, çimento başta olmak üzere genellikle ara malı niteliğindeki mallar satın almaktadır. Son yıllarda kimyasal mamuller ve makine ekipman ihracatımızda da önemli artışlar gözlenmektedir.

Suriyeli özel sektör yatırımcılarının sermayeleri yetersizdir. Bu nedenle küçük ölçekli yatırımlara yönelmişlerdir. Böylece kompüterize olmuş, büyük ölçekli gelişmiş ülkelerin yatırım mallarına göre, ülkemiz menşeli makine, ekipman, elektrikli cihazlar vb yatırım malları avantajlı konuma gelmiştir. Coğrafi yakınlığı iyi bir şekilde değerlendirmek isteyen Suriyeli firmalar, makine-teçhizat ve ara malların alımında Türk mallarını tercih etmektedirler. Suriyeli firmaların, ülkemiz hakkındaki bilgileri, firmalarımızın Suriye pazarı hakkında bilgilerden fazladır. Bir anlamda Suriyeli firmaların, mallarımızın ucuz ve kaliteli oldukları için ülkemizden ithalat yaptıklarını söylemek mümkündür.

Türkiye-Suriye arasında *Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması*[83] akdedilmesine ilişkin ilk tur görüşmeler 21–23 Aralık 1999 tarihleri arasında Şam' da yapılmış olup, anlaşmanın bir bölümü üzerinde

---

desteğine dayanan Suriye ordusu, 1982'de Lübnan'a giren İsrail birlikleri karsısında önemli kayıplara uğramıştır. Tarımın gelişmesi, petrol gelirlerinin artması Baas iktidarının daha sağlam temellere oturmasını sağlamış, bunun sonucunda devlet başkanlığı makamını güçlü bir destekle elinde tutan Esad, 1985'ten sonra diplomatik yollardan Ortadoğu bunalımını çözme arayışına girmiştir. Hafız Esad 1991 seçimlerinde % 99,9 oyla tekrar devlet başkanı seçilmiştir. 1990'lı yıllarda Suriye Soğuk Savaş sırasındaki müttefiki SSCB'nin çökmesinin sokunu çabuk atlatarak yüzünü tamamen batıya çevirmiştir. Bu bağlamda stratejik olarak 2 önemli adım atmıştır: 1. Körfez Savası sırasında Irak'a yapılan müdahalede ABD'nin yanında yer almıştır. 2. Arap- İsrail görüşmesinin kapılarını açan 1991 yılındaki Madrid Konferansına katılmıştır. 1990–2000 dönemini Esad, batıyla entegre olmaya çalışarak geçirmiştir (Erciyes, 2004, 51). 30 yıl kesintisiz bir şekilde iktidarda kalan ve 10 Haziran 2000'de ölen Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşar Esad geçmistir. Londra'da yasayan bir göz doktoru olan Besar Esad, 1994'te varis olarak görülen ağabeyi Basil Esad trafik kazasında ölünce, yeni varis olarak ülkeye çağrılmıştır. Bir eğitim döneminden sonra Beşar Esad, babası ölmeden önce ekonomik politikayı yönlendirme görevine getirilmiştir. 10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan referandumda da oyların yüzde 97.29'unu alarak ülkenin devlet başkanı olmuştur. Beşar Esad ilk olarak siyasi mahkûmların bir bölümünü serbest bırakmıştır. Bu mahkûmların çoğunluğunu Müslüman Kardeşler ve Komünist Eylem Birliği gibi örgütlerin üyeleri olan ve Hafız Esad döneminde yönetime karsı çıkmakla suçlanan kişiler oluşturmuştur. Bunun dışında Mart 2001'de Suriye'de 40 yıl aradan sonra özel bankaların kurulmasına izin çıkmıştır (Şen, 2004, 312). Hafız Esad'a göre daha ılımlı bir üsluba sahip olan Beşar Esad'ın farklı çizgisi uyguladığı ekonomik ve siyasi politikalarda görülmektedir. Öncelikli olarak ekonomide reformlara giden Beşar Esad dıs politikada Hafız Esad'dan bir sorunlar yumağı devralmıştır. Bunlar Arap-İsrail görüşmeleri (Filistin sorunu), Golan Tepeleri, Suriye'nin Lübnan'daki askerlerinin varlığı ve en önemlisi de Suriye'nin uluslar arası alanda kendisine nasıl bir yön çizeceğidir. İnterneti Suriye'ye tanıtan ve GSM şebekesi için pilot bir global sistemi teşvik eden Beşar Esad'ın göreve gelişi umutla karşılanmıştır. Ama bu umut göreve gelişinden bir yıl sonra dağılmıştır çünkü politik olarak geçilemeyen "kırmızıçizgilerin" olduğu fark edilmiş, yapılacağına söz verilen ve bazıları hayata geçirilen ekonomik reformların, çoğunun gerçek değişimler olarak ekonomiye yansımadığı görülmüştür. Bunun dışında batı dünyası ile yakınlaşmaya çalışan ve bu yolda adımlar atan Suriye, 1 Ocak 2002'de BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye statüsünde katılmıştır. Alınan karara göre Suriye sadece Konsey'deki tartışmalara katılabilecektir. ABD yönetimi, İsrail'in şiddetle karsı çıkmasına ve belirli lobilerin baskılarına rağmen bu hareketi veto etmemiştir (Şen, 2004, 313–314).

[83] Türkiye 1 Eylül 2003 tarihi itibariyle 60 ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bulgaristan, Cezayir, Çek Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Danimarka, Endonezya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İran, İspanya, İsrail, İsveç, İtalya, Japonya, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Moldova, Norveç, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu (RF), Singapur, Slovakya, Slovenya, Sudan, Suudî Arabistan, Tacikistan, Tayland, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna ve Ürdün'dür. Bu anlaşmalardan 49'u onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Bu ülkeler ABD, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, BAE, Bulgaristan, Cezayir, ÇHC, Danimarka, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İsrail, İsveç, İtalya, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, KKTC, Litvanya,

mutabakata varılmıştır. Son yıllarda özellikle müteahhitlik hizmetleri sektöründe faaliyet gösteren firmalarımızın Suriye pazarına ilgilerinin arttığı gözlenmektedir. Söz konusu anlaşmanın kısa sürede sonuçlandırılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır (T.C. Dış Tic. Müst., http://www.dtm.gov.tr/ead/yayin/kitap/suriye.htm).

Türkiye-Suriye Karma Ekonomi Komisyonu V. Dönem toplantısı Ankara' da gerçekleşmiş, hazırlanan protokol 21 Haziran 2001 tarihinde imzalanıştır. Türkiye ile Suriye arasında İş Konseyi de kurulmuştur. Suriye'nin sanayileşme stratejisi içinde ve ithal ikamesine yönelik yatırım politikaları doğrultusunda firmalarımızın, Suriye pazarına yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi halinde, bu ülkeye olan ihracatımızda başta makine-ekipman olmak üzere önemli atışların olacağına inanılmaktadır. Firmalarımızın Suriye' de girişecekleri, öncelikli gıda sanayi sektöründe ortak yatırımlarla, Ortadoğu pazarında geniş kapsamlı ve kalıcı bir şekilde yer edinebilmeleri ve bu sektöre teknoloji transferini gerçekleştirebilmeleri mümkün görülmektedir. Özellikle müteahhitlik alanında Suriye' nin açık bir pazar olduğu vurgulanmaktadır (Yücel, Köse, Ataker, 2004, 90–92).

Şeker, fosfat, otomobil lastiği üretiminde Türk yatırımcılar için Suriye önemli bir Pazar niteliği taşımaktadır. Tarım sektöründe de ciddi bir yatırım potansiyeli bulunmaktadır. Suriye hükümeti, yabancı yatırımı, ticareti ve para transferini kolaylaştıran yeni kanunlar çıkarmıştır. Her türlü yatırıma açık bir ülke olan Suriye' de işçi ücretlerinin de oldukça düşük olduğu gözlenmektedir.

İki ülke arasında karşılıklı olarak düzenlenen ticaret heyeti gezileri ve fuar organizasyonlarının işbirliğini geliştirmesi açısından büyük önem taşıdığı da unutulmamalıdır.

3b. Türkiye – Suriye Arasındaki Ekonomik İlişkileri Düzenleyen Antlaşmalar

Türkiye - Suriye arasında ekonomik ilişkilerin yetersizliği iki ülkenin ekonomi konusunda yaptığı antlaşmalar düzeyinde daha net görülebilmektedir. İki ülke arasında sayısı fazla olmayan, kısıtlı konuları içeren antlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye komsularıyla sınır ilişkilerine çok önem vermektedir. Atatürk ilk siyasi ve hukuki ilişkilerini sınırdaş devletlerle kurmuştur ve komsularıyla iyi geçinmeye çalışmıştır (Pekacar,1997, 50).

Türkiye - Suriye arasında yapılan ekonomik nitelikli ilk antlaşma Suriye Fransa mandası altındayken, 26 Temmuz 1925'te Ankara'da imzalanan " *Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye - Lübnan Hükümetlerinin Salâhiyettar Murahhasları Arasında Akdolunan Suriye- Lübnan Gümrük İtilafnamesi*" dir. Bu antlaşma Türkiye-Suriye arasındaki gümrük ilişkilerini düzenlemektedir. Bu antlaşmaya göre gümrükteki girişlerde alınacak vergiler 1925'te yürürlükte antlaşmaya göre alınacaktır. Alınacak vergi oranı % 15'tir. Bu antlaşmada çeşitli kumaş türlerinin gümrük geçişlerindeki vergilendirilmesi ele alınmıştır. Kumaşların yanı sıra ayakkabı, pamuk ipliği, pekmez, Anadolu halısı gibi ürünlerinde vergilendirilmesine değinilmiştir.

Bu antlaşmaya göre iki ülke arasında yapılacak kaçakçılık iki hükümet yetkililerince men edileceği taahhüt edilmiştir. İki hükümetin gümrük idaresi görevlileri kanuni ve meşru şekilde yapılacak kaçakçılık aramalarına yardım edeceklerdir. 1925 Gümrük antlaşması gemi ve demiryolu ile yapılacak sevkıyatları da düzenlemiştir. 1925'teki bu gümrük itilafnamesi komsu iki devletin ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir adımdır. Bu itilafnamenin TBMM'ye sunulduğunda büyük çoğunluğun oyuyla kabul edildiğini görüyoruz (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925, 293–295). Bu durum TBMM'nin, komsu Suriye ile ticari ilişkileri geliştirmek istediğinin göstergesidir. Bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandıktan sonra bir ay içinde yürürlüğe girmiştir.

1925'te imzalanan gümrük antlaşmasının ardından ekonomik nitelikli ikinci antlaşma Ankara'da 27 Ekim 1932'de imzalanan " *Suriye'de Türklere Ait Emlak ile Türkiye'de Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransız Hükümeti İle Akdedilen İtilafname*" dir.

Bu antlaşmanın uygulanmasında İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanları görevlidir. Bu antlaşma ile ikametgâhları Suriye ve Lübnan sınırları dışına nakledilen Türk optananlar[84] haklarını serbestçe kullanabilecektir. Suriye ve Lübnan'daki gayrimenkuller çeşitli sebeplerden isletemeyen Türk tebaa ve optanlar bu gayrimenkullere tekrar sahip çıkabilecektir.

İki ülke arasında yapılan emlak konulu bu antlaşma sınırların çizilmesinin ardından geride kalabilecek sorunlardan birinin daha halledilmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu antlaşma Suriye adına mandası altında olduğu Fransa ile yapılmıştır. Bu antlaşmanın mecliste onaylanması sırasında bazı milletvekillerinin antlaşmanın bazı maddelerine kuşkulu yaklaştıkları dikkat çekmektedir. Kayseri Milletvekili Sait Azmi bu vekillerden biridir.

Macaristan, Makedonya, Malezya, Mısır, Moğolistan, Moldova, Norveç, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, RF, Singapur, Slovakya, Suudî Arabistan, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan, Ukrayna ve Ürdün'dür. Diğer 11 ülke ile imzalanan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları onay işlemlerinin yapılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sevkedilmiştir. Altı ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması parafe edilmiş olup imza aşamasına gelinmiştir. Bu ülkeler Avusturya, Bosna-Hersek, Filipinler, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kanada ve Malta'dır. Fas ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması akti müzakereleri tamamlanmış olup paraf için beklenmektedir. 14 ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması müzakereleri halen devam etmektedir. Bu ülkeler Avusturya, Bahreyn, Etyopya, Gürcistan, İrlanda, İsviçre, Küba, Lübnan, Nijerya, Portekiz, Suriye, Umman, Vietnam ve Yunanistan'dır (Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye, http://www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari-ve-turkiye.tr.mfa, 10.10.2010).

[84] Optanan: Ülke değiştirmelerde başka uyrukluk seçenlere verilen ad.

Sait Azmi antlaşmanın 2. ve 3. maddeleri hakkında, Suriye'deki Türk emlaka değer biçilmesi konusunda Suriye Hükümetinin herhangi bir güvencesi olmadığı ve Suriyelilere emlaklarının iadesinde vergi alınmazken Türklerden vergi alınması konusunda Dış İsleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a soru yöneltmiştir. Kısacası iki ülke vatandaşlarının eşitliği konusunda sorular yöneltmiştir. Tevfik Rüştü Aras ise antlaşmada herhangi bir eşitsizliğin olmadığını temin etmiştir. Çorum Milletvekili İsmail Kemal'in bu emlak konusunun bütçeye tesirinin olup olmayacağı sorusunu ise, bütçeye tesir etmeyeceği seklinde cevaplamıştır. Tevfik Rüştü Aras ayrıca bu antlaşmanın siyasi bir boyutunun olmadığını, iki ülkenin emlak konusundaki ihtiyacını gidermek için yapıldığını ve TBMM'nin çıkardığı kanunlara aykırı bir hükmü olmadığını dile getirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi,1932, 42-43).

TBMM'nin aksine basında antlaşmaya olumlu yaklaşanlar olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin bas yazarı Yunus Nadi bu antlaşma ile Türkiye-Fransa arasında sorun denebilecek hiçbir konunun kalmadığını, artık iki ülkenin ilişkilerinin tamamen dostça gelişebileceğini ifade etmektedir.

Bu antlaşmanın uygulanmasında bakanlıklar arasında koordinasyon çalışmasının yapıldığını görüyoruz. Böylece antlaşmanın icrası en iyi şekilde yapılmıştır. Aynı zamanda antlaşmanın Lozan Antlaşmasına dayandırıldığından dikkati çekmektedir. Türklerde Suriyelilerde emlakleri diğer devletin sınırları içinde olsa dahi bu emlaklar üzerindeki tasarruf haklarını muhafaza edebileceklerdi. Bu özel mülkiyetin korunması açısından çok önemli bir hükümdür.

Tüm bu antlaşmalar ile birlikte iki ülkenin birbirine coğrafi yakınlığı, bu faktöre bağlı olarak, iki ülke arasındaki ticarette bazı avantajların varlığını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye-Suriye'nin komsu olması ve mesafe bakımından birbirine yakınlığı, iki ülke arasındaki ticarette ulaştırma masraflarını düşürmekte, özellikle sınır ticaretinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak iki ülkenin komşuluk avantajına rağmen, Suriye ile kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşım şebekeleri genelde yetersizdir (Gündüz, 2002, 142).

Ulaşımla ilgili iki ülke arasında ilk yazılı hükümler Türkiye-Suriye sınırında demiryollarının isletilmesiyle ilgili olarak Türkiye-Fransa arasında yapılan mukaveledir. Bu mukavele iki ülkenin sınırında dostça ulaşımı sağlamak ve kuvvetlendirmek için İskenderun ve Nusaybin arasındaki "*Bağdat Demiryolları*" kısmının normal şekilde islemesi için yapılmıştır. Bu mukavelenin yanı sıra 30 Mayıs 1926'da Ankara'da imzalanan *Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan için) Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına* Pozantı-Nusaybin demiryollarında askersel ve sivil tasıma islerini düzenlemek üzere bir protokol eklenmiştir. Ancak asıl ekonomik nitelikli sayabileceğimiz üçüncü antlaşma Şam'da 6 Temmuz 1949'da imzalanan " *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Hava Ulaştırmalarına Dair Anlaşma* "dır. Bu antlaşmayı Şam'da Türkiye adına Sam elçisi Abdülahat Aksin, Suriye adına Dış isleri Bakanı Muhsin Barazi ile Bayındırlık Bakanı Fatallah Sakkal imzalanmıştır. Antlaşma Türkçe ve Arapça iki nüsha olarak yapılmıştır. Antlaşmanın hükümlerine göre, iki ülke arasında hava ulaşımını sağlayacak girişimler başlatılacak, şirketler her iki ülkedeki yasalara uygun belgeleri hazırlayacaklardır. Hava seferlerinin yapılacağı yönler konusunda her iki ülkenin askeri makamlarımdan onay alınacaktır. Her iki ülkenin hava alanlarının kullanımı sırasında ödenecek harçlar birbirine paralel olacaktır. Her iki taraf, ülkelerince verilmiş olan fakat süresi bitmemiş bulunan uçuş belgeleri geçerli sayılacaktır. Bu antlaşma ve bu antlaşmaya dayanılarak yapılan bütün antlaşmalar *Milletlerarası Havacılık Teşkilatı* nezdinde onaylatılacaktır. Taraflar karşılıklı görüşme ile çözemedikleri sorunların *Milletler Arası Havacılık Teşkilatı Konseyine* taşımayı kabul etmiştir. Taraflardan biri bu antlaşmayı bitirmek istediğinde bir nota ile karsı tarafa bildirecektir. Bu antlaşma, iki ülke arasında uluslar arası havayolları ve seferlerinin kurulması için bir adım olmuştur. Bu antlaşma ile komsu iki ülkenin hava ulaşımı kurallara bağlanmıştır. Bu antlaşmaların yanı sıra iki ülkenin ulaşım ilişkilerini geliştirmek için Bakanlar Kurulu'nun 4 Eylül 1953 tarihi kararıyla Suriye'de dokuz sınır kapısı açılmış ve Suriye'de bunlara karşılık olarak kapı açmıştır. Bunlar; Hatay-Cilvegözü Suriye'de Babulhava, Hatay- Yayladagı Suriye'de Kesap, Gaziantep-Öncüpınar Suriye'de Sucu, Gaziantep-Karkamıs Suriye'de Cerplus, Gaziantep-İslâhiye Suriye'de M.Ekbez, Gaziantep-Çobanbey Suriye'de Akderun, Mardin-Nusaybin Suriye'de Kamıslı, Mardin-Senyurt Suriye'de Derbesiye, Sanlıurfa-Akçakale Suriye'de Tel-Abiyat (TBMM Zabıt Ceridesi, 1949, 93,170).

Türkiye ile Suriye arasında bu antlaşmaların yanı sıra ticari antlaşmalar da yapılmıştır. İki ülke arasında imzalanan ilk ticari nitelikli antlaşma 1 Mart 1949'da buğday satışlarını düzenleyen protokoldür. Protokolü Türkiye adına Sam elçisi Abdülahad Aksin, Suriye adına Maliye Bakanı Halid el Azm imzalamıstır. Aksin bu antlaşmanın iki ülke ilişkilerinin sıkılaşmasında doğru bir adım olduğunu belirtmiştir. Antlaşma detaylı bir şekilde buğday satısını düzenlemektedir. Satış işlemlerinin nasıl yapılacağı da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yapılacak buğday satısı Türkiye'deki ihracat rejimine uygun yapılacaktır. Bu protokole göre Suriye hükümeti, fiyatı ve teslim şartları iki ülke yetkili kurulları tarafından tespit edilecek, 100 000 ton miktarında buğdayı ilgili Türk makamlarına satmayı ve teslim etmeyi taahhüt etmiştir (Resmi Gazete, 1950, 7448).

Türkiye-Suriye arasında en kapsamlı ticari antlaşma ise 28 Aralık 1956'da imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanması için yapılan müzakerelerde bazı anlaşmazlıklar yasanmış ve antlaşmanın imzalanması gecikmiştir. Bu gecikme Suriye Ekonomi Bakanı Rıfkullah Sutaki'nin tutumundan kaynaklanmıştır. Ancak daha sonra Sutaki "Türkiye ile siyaset de dâhil, her sahada anlaşmak kararındayız" diyerek antlaşmayı imzalamıştır. Müzakereler sırasında kaçakçılık konusu da görüşülmüştür. İki ülkenin temsilcileri yakın bir zamanda

kaçakçılığı engellemek için bir protokol imzalayacaklarını belirtmişlerdir (Gündüz, 2002, 79). Antlaşmanın giriş kısmında, yapılış amacının, iki ülke arasındaki ticaret mübadelelerini geliştirmek arzusu olduğu belirtilmiştir. Antlaşmaya göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Cumhuriyeti arasındaki ticari mübadeleler, her iki memlekette yürürlükte bulunan genel ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu antlaşmanın iyi işlemesini ve iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin sağlamlaştırılması için bir *Türk-Suriye Karma Komisyonu* kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, bu antlaşmanın uygulanmasına nezaret edecek, antlaşmanın uygulanması sırasında oluşabilecek bütün zorlukları halledecek, iki ülke arasındaki ekonomik iliksileri düzenleyecek ve geliştirecek her türlü teklifte bulunacaktır. Bu antlaşmayı taraflardan her biri kendi mevzuatına uygun olarak onaylayacaktır. Antlaşma 3 Mart 1956 tarihinde, Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak hazırlanmış ve imzalanmıştır (Labaki, 2002, 125).

Bu antlaşma hükümleri gereğince ticari mübadeleler her iki ülkedeki genel ihracat ve ithalat rejimlerine göre yapılacaktır. Bu ihracat ve ithalatın bedelleri ya Amerikan doları ya serbest İngiliz lirası veya ihracatçı ülkenin kabul edeceği her hangi bir para ile ödenecektir. Suriye Ekonomi Bakanı antlaşmanın imzalanmasından önce verdiği beyanatta "*Dost ve komşu Türkiye ile ilişkilerimizin daha dostane olması en samimi arzumuzdur. Ziyaretlerin karşılıklı olarak gerçekleşmesi bu dostluğu daha da ilerletecektir. Her saha da Türkiye ile yardımlaşma arzusundayız* " diyerek aslında yapılacak antlaşmaya ne kadar sıcak baktığını göstermiştir (Cumhuriyet, 1956).

1956 ticaret antlaşması komsu iki ülkenin ticari ilişkilerinin gelişmesinde atılmış önemli bir adımdır. Antlaşmanın maddeleri iki komsu ülkenin geliştirilmesini sağlamıştır.

Tüm bunlarla birlikte zaman zaman yaşanan dalgalanmalara, krizlere rağmen Türkiye'nin ihraç ürünlerinin baslıca müşterisi Suriye olmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği baslıca mallar; koyun, koyun eti, fındık, çimento, demir-çelik, ipliktir. Ancak Türkiye'nin Suriye'den ithal edeceği mal Suriye'nin Türkiye'den ithal edeceği mallara oranla daha sınırlıdır. Çünkü Suriye'nin Türkiye'ye ihraç edeceği mal zaten Türkiye'de bulunmaktadır. Ancak elbette Türkiye'nin de Suriye'den ithal edeceği mallar bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye'den ithal ettiği mallar şunlardır; Ham petrol, mercimek, pamuk tohumu yağı, kâğıt ve kartonlar, tabii kalsiyum fosfatlar, kimyon tohumları, lineer alkil benzin, sülfürik asitler (anyonlu), koyun türü hayvanların bağırsakları, anason tohumları, pirinç, pamuk tohum yağı (Hülagu, 1999, 901–904).

3c. Suriye'ye Türkiye'den Yapılan İhracat

Türkiye'nin toplam ihracatında Suriye'nin payı, 1980 yılında % 3,5 iken, 1985 yılında % 0,7 'ye gerilemiş, 1991 yılında % 1,9, 1992'de % 1,4 ve 1993 yılında ise % 0,7 olarak gerçekleşmiştir. 1994'de tekrar % 1,4'e çıkan bu oran 1995'de % 1,2'ye düşmüş, 1996'da % 1,3 olmuştur. Suriye'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 1997 yılı rakamlarına göre % 1,0 oranında kalmıştır (Şekil 1).

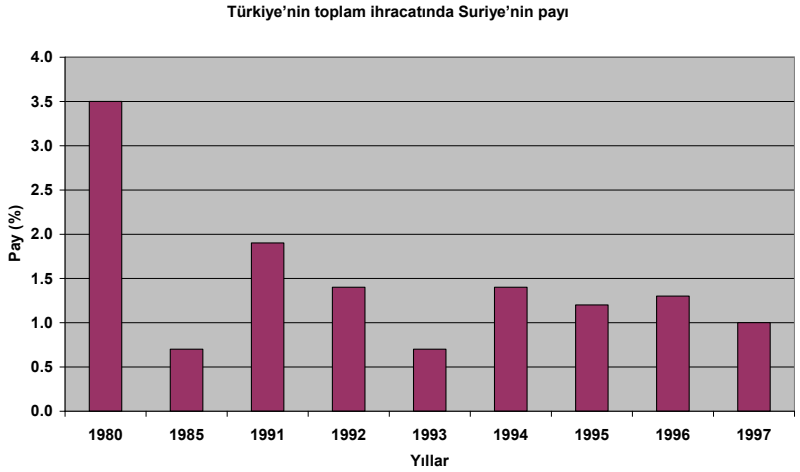

Şekil 1. Türkiye'nin toplam ihracatında Suriye'nin payı

Buna karşılık aynı yıl, Türkiye'nin Suriye ihracatındaki yeri ise % 9.28 oranında olmuştur. 1998 yılında Suriye'ye yönelik ihracatımız bu ülkenin genel ithalatında yaşanan daralmaya rağmen (petrol satışlarından elde ettiği gelirin % 50 oranında düşmesine bağlı olarak) bir önceki yılın aynı dönemine göre % 14,9 oranında artmıştır. Suriye'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı genel oranına baktığımızda ise bu oran % 1,2'ye çıkmıştır. 1999'da tekrar % 1'e düşmüş 2000'de ise % 0,7 olmuştur. 1989'da 177 milyon dolar olarak gerçekleştirilen ihracat, 1996'da % 74'lük artışla 308 milyon dolara çıkmış 2000'de yaklaşık % 50'lik bir azalışla 184 milyon dolara gerilemiştir. İhracatta keten, pamuk, bitkisel yağlardan oluşan üç grup 1992'de 99 milyon dolar ile % 45, 1993'te 117 milyon dolar ile % 49, 1995'te 128 milyon dolar ile % 47, 1996'da 154 milyon dolar ile % 50 paya sahip olmuştur. 1990 yılında Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihracata bakarsak; ilk

sırada demir –çelik bulunmaktadır. Daha sonra canlı hayvan (en fazla koyun ihracatı yapılır) ve hayvan ve bitkisel yağlar gelmektedir. 1991 -1995 arasında baktığımızda ihracatın 1991'de yükseldiğini (264.207.178 milyon dolar) iken 1992'de gerilediğini (216.187.467 milyon dolar), 1993-1994'de (1993- 238.831.581 milyon dolar–1994–253.887.408 milyon dolar) tekrar yükseldiğini fakat ihracat ürünlerinin çok da degismedigini görürüz. Buğday unu, ayçiçeği yağı, margarin, iplik, beyaz seker, canlı hayvan ihracatından sonra genel ihraç ürünleri yelpazesinde önemli bir yer almaktadır. 1995'te ise ihracatta, canlı hayvan ihracatının yerini "sentetik ve suni devamsız liflerin tutmaya başladığını görürüz. 1996 yılında ise "telgraf ve telefon hattı için toprak ve sualtı kabloları" ile "telekomünikasyonda kullanılan diğer kablolar" ihracatta önemli bir paya sahip olmuştur (Gündüz, 2002, 92-100).

1999 ve 2000 yılında ise en fazla ihraç edilen ürünler; "Tekstil elyafı ve mamulleri" 1999'da 59.959.912 milyon dolar, 2000 yılında ise 50.033.624 milyon dolar, ikinci sırada "İslenmiş sıvı ve katı yaglar, mumlar" 1999 yılında 19.015.001 dolar, 2000 yılında 13.789.938 dolar, üçüncü sırada "Elektrikli makine ve cihazlar" 1999 yılında 12.265.293 dolar, 2000 yılında ise 12.627.352 dolar. Bu dönemde canlı hayvan ihracatı yapılmamıştır. 2002 yılı itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında bası çeken ürünler ise; Hayvani yağlar (11.863.000 dolar), ham petrolden ürünler (15.443.000 dolar) , pamuk ürünleri (18.293.000 dolar), Elektrikli makine ve cihazlar (29.950.000 dolar), Motorlu araçlar, traktör vb araçlar (14.513.000 dolar) 'dır. Irak üzerinden Körfez Ülkelerine yapılmakta olan canlı hayvan ihracatımız, 1990 yılında başlayan Körfez Krizi nedeniyle Suriye karayoluna kaymıştır. Ancak, Suriye Hükümeti, 1991 yılı sonunda ülkemizde görülen sığır vebası hastalığı nedeniyle,ülkemiz menseli canlı hayvanların Suriye'ye girişini ve bu ülkeden transit geçişlerini yasaklamıştır.1992'de hastalık kontrol altına alınmış fakat Suriye yasağı kaldırmamıştır. Suriye, özellikle S. Arabistan, Kuveyt ve BAE pazarlarında yüksek fiyattan alıcı bulan ülkemiz menseli koyunların bu ülkelere girişini engellemek suretiyle kendi firma ve üreticilerine Körfez Ülkeleri pazarlarında önemli bir avantaj sağlamaktadır (Aydos, Duran, 2000, 85).

Suriye'ye ihracatımızın sektörsel dağılımına baktığımızda, %93 oranı ile imalat sanayi birinci sırada yer almaktadır. Yine %5'lik oranı ile tarım ve ormancılık sektörü ikinci sırada ve %2'lik oranı ile Madencilik ve Tas ocakçılığı sektörü üçüncü sırada yer almaktadır. Suriyeli özel sektör yatırımcılarının sermayeleri yetersizdir. Bu nedenle küçük ölçekli yatırımlara yönelmişlerdir. Coğrafi yakınlığı iyi bir şekilde değerlendirmek isteyen Suriyeli firmalar, makine-teçhizat ve ara malların alımında ülkemiz mallarını tercih etmektedirler. Suriye, 2004 yılı bası itibariyle ikinci el makine ithalatına izin vermiştir. Suriye makine ithalatının %50'si ülkemiz açısından ihracat potansiyelleri yüksek ve Suriye'de büyük talep gören tarım makineleri, gıda isleme ve paketleme makineleri, tekstil makineleri, pompa ve kompresörler, is makineleri ve takım tezgâhlarından oluşmaktadır. Otomotiv ana ve yan sanayi ithalatı Suriye'de makine ithalatından sonra üçüncü sıradadır. 2003 yılı sonlarında otomobillere uygulanan gümrük vergilerinde %50'lere varan indirimler, otomobillere ve oto yedek parçalarına ithalatını artırmıştır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEIK), http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf).

Sonuç olarak; ürün bazında ele alındığı zaman ise Suriye'ye ihracatımızda öne çıkan baslıca ürünler mineral yağlar, elektrikli ve elektriksiz makine ve cihazlar, demir ve çelik, sentetik ve suni devamsız lifler, plastik ve mamulleri, mermer ve çimento, motorlu kara taşıtları, hayvansal ve bitkisel yağlar ve demir ve çelikten eşyadır. Son yıllarda kimyasal mamuller ve makine ekipman ihracatımızda önemli artışlar gözlenmektedir. Suriye'nin sanayileşme stratejisi içerisinde ve ithal ikamesine yönelik yatırım politikaları doğrultusunda, firmalarımızın Suriye pazarına yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi halinde, bu ülkeye olan ihracatımızda, basta makine-ekipman olmak üzere, önemli artışların olacağına inanılmaktadır.

İhracatımızın ithalatımıza oranının az olmasının sebebi; Suriye'de ithal ikamesine yönelik yatırım politikası uygulanmaktadır. Bundan dolayı imalat sanayinin tüm alt sektörlerinde üretimi yapılan tüm malların ithalatı yasaktır. Ülkede üretimi bulunmakla birlikte ihtiyacı karşılayamayan ürünlerin ithalatı ise özel izin ile mümkün olmaktadır. Uygulanan yüksek gümrük oranlarıyla hem yerli sanayi korunmaya çalışılmakta hem de lüks tüketim mallarının ithalatı kısıtlanmaktadır.

3d. Türkiye'nin Suriye'den Yaptığı İthalat

Suriye'nin toplam ihracatında Türkiye 'nin payı, 1980'de % 2,5 iken, 1985'te % 1,4'e inmiş, Türkiye'nin Suriye'den aldığı petrol miktarının artmasına bağlı olarak Körfez Krizi sonrasında 1990 yılında bu pay tekrar yükselerek % 8,1'e çıkmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca bu pay satın alınan petrol miktarına göre değişmiştir. 1990'lı yıllarda Suriye'nin ihracatında AB ülkeleri ve ABD'nin ilk sıraları aldığını görüyoruz. Türkiye ise Suriye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında 1995'te 3. iken, 1998'de Ukrayna, Italya, Almanya'dan sonra 4. olmuştur. Türkiye'nin Suriye'den yaptığı ithalat satın aldığı petrol miktarının artmasına bağlı olarak, 1994'de 43.800.000 dolarken, 1995 yılında 5,8 kat artarak 258,1 milyon dolar, 1996'da % 20 artışla 331,4 milyon dolar, 1997'de % 35 artışla 456,3 milyon dolar olmuştur. 1998'de 1,5 kat azalmış 308 milyon dolar olmuş, 2000 yılında ise 1,8 kat artmış ve 545 milyon dolara yükselmiştir (Şekil 2).

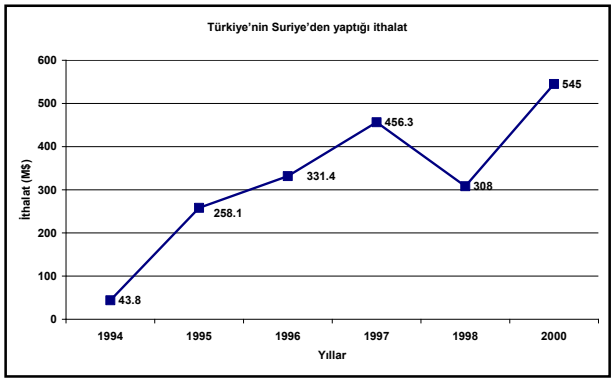

Şekil 2. Türkiye'nin Suriye'den yaptığı ithalat

1990'lı yıllarda Suriye'nin ihraç ürünlerinin yine eski dönemlerdeki gibi tarım ürünleri, petrol ve petrol ürünleri olduğunu görmekteyiz. 1990'da "petrol –bitümenli mineral yağlar" Suriye'nin Türkiye'ye ihracatında ilk sıralarda yer alır. Bu ürünü, "petrol koku" "öğütülmemiş portland çimentoları" takip etmektedir. 1991 yılında ise "petrol –bitümenli mineral yağlar- hafif petrol", "motor benzini" ve "koyunların yünü alınmış pikle derileri" önemli ihracat ürünleridir. 1995 –1997 yılları arasında ise yine aynı ürünlerin ihraç edildiğini görüyoruz. 1997–1999 yılları arasında ise petrol ürünleri dışında, "yeşil mercimek", "makarnalık buğday" ve "pamuk tohumu" önemli ihracat ürünleridir. 2000 yılında ise toplam ihracatın % 83'ünü "ham petrol", % 1,1'ini "penyelenmemiş pamuk" ve % 2.23'ünü "kısa elyaflı pamuk" oluşturmaktadır. 2002 yılında ise bası ham petrolden ürünler çekmekte, onu ham pamuk ve pamuk tohumu izlemektedir (Dış Ticaret Müsteşarlığı EBIM Kayıtları;.T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Erişim (homepage) URL: http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko01.xls).

Türkiye'nin Suriye'nin ihracatındaki yerine bakarsak; 1990 yılında Türkiye'nin payı % 2,7'dir. 1995 yılında ise % 6,5 ile Suriye'nin ihracatında 4. sıraya yükselmiştir. 1998 yılında ise bu pay % 10,7'ye yükselmiştir. 1998'de Türkiye Almanya, Fransa, İtalya, Lübnan ile birlikte ilk bestedir. Türkiye'nin ithalatında Suriye'nin yerine bakarsak; 1980 yılında bu oran %0,2'dir. 2000 yılında ise bu pay % 1'dir.166 2000 yılına kadar Iran ve Irak'ın da paylarının bu civarlarda olduğunu göz önüne alırsak bu durumun bölgede yaşanan siyasi gelişmeler ve savaşlarla bağlantılı olduğunu görebiliriz (Gündüz, 2002, 106–116 -123–128; Aydos, Duran, 2000, 90).

Sonuç olarak; Suriye'den basta ham petrol olmak üzere, pamuk, buğday ve ham deriler ithal edilmektedir. Son yıllarda bu ülkeden yapılan ithalatımızda görülen artış, ham petrol ithalinden kaynaklanmaktadır. Genellikle tarımsal hammaddeler konusunda firmalarımız Suriye mallarına ilgi duymaktadırlar. Özellikle, buğday ve pamuk firmalarımız tarafından tercih edilmektedir.

SONUÇ

Dünyada da çeşitli uygulamaları olan sınır ticareti; sınır ve kıyı illeri ile bunlara komsu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komsu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret seklidir.

Türkiye de ilk defa İran'la yapılan sınır ticareti mal karşılığı petrol alımı ile Ağrı- Gürbudak ta başlamıştır. Sınır ticareti yapabilmek için birtakım bazı koşulların oluşması gerekmektedir. Ayrıca devlet sınır ticareti ile uğraşanlara birtakım kolaylıklar ve teşvikler sağlamaktadır. Sınır ticaretinin geliştirilmesine yönelik dönem dönem bir takım düzenlemeler yapılmıştır ve yapılmaktadır. En son olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komsu olan ülkelere sınırı bulunan illerin siyasi sınırlarımız üzerinde kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerinde ihracat yapılmasına, Sınır Ticaret Merkezlerinden komsu ülkelere eşya gönderilmesine, Sınır Ticaret Merkezlerine komsu ülkelerden eşya getirilmesine ve Sınır Ticaret Merkezlerinden ithal edilen eşyanın adı geçen illerdeki esnaf ve tacirlere dağıtılmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen 13 Aralık 2003 tarihli bir yönetmelik çıkarılmıştır.

Türkiye'nin nispi olarak az gelişmiş bölgesi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılan sınır ticareti bölge ekonomisine birçok katkılar sağlamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi sosyo-ekonomik olarak diğer bölgelerimizden geri kalmış bir bölgemizdir. Sınır ticareti bölge halkının gelir ve refah seviyesinin arttırılmasına, ürün çeşitliliği ve istihdam yaratmak suretiyle diğer bölgelerle arasındaki ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesine, sınır bölgesine ekonomik canlılık gelmesine, bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılaması ve ihraç ürünlerimiz için dikkate değer pazarlar olan komsu ülkelerin ihracatımız içindeki payının arttırılmasını sağlamıştır.

İşte bu noktadan hareketle Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir. 1978–

79 petrol krizinden sonra yaşanan döviz darboğazının asılması için 1980'de Gaziantep-Öncüpınar ve Kargamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticaretine başlanmıştır. 1986'da da Suriye ile ticaret için Hatay-Cilvegözü sınır kapısı açılmıştır. 1986–1990 arasında sadece ihracat yapılan Suriye'ye, 1990 sonrasında ithalatta yapılmaya başlanmış fakat ticaret hacmi diğer ülkelere göre düşüktür. Suriye ile uygulanmakta olan sınır ticaretine konu olan eşya cinsleri genel olarak gıda maddeleri, tekstil, tarımsal mallar ve hafif makine ağırlıklıdır. Türkiye Suriye'ye en fazla battaniye, defne yağı, yatak örtüsü, kazak-bohça ve mandal satarken; Suriye'den en fazla ayakkabı-terlik, deri, hasır ayakkabı, naylon, pamuk döküntüsü, pamuk ipliği, poşet, kumaş, salyangoz, yün, tavla takımı, motorin, kus kafesi ve tavuk yumurtası alır. Bunlar ile birlikte sınır ticareti yoluyla daha çok ithalat yapılmakta olduğunu göstermektedir. Suriye ile sınır ticareti yolu ile yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı, 1987–1992 yılları arasında % 0,3 iken, 1992'de % 0,2 olmuştur. 1993'de % 0,7'ye çıkmıştır. Sınır ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı oldukça düşüktür. İthalatın daha çok yapılmasının sebebi, sınır ticareti yoluyla yapılan ithalatta % 40'lara varan vergi ve fon indirimi uygulanmasıdır (Gündüz, 2002, 133–135).

Sonuç olarak; Türkiye- Suriye arasındaki ticaret hacmi 1990 yılında 279 milyon dolar iken, bu rakam 1999'da 539; 2000 yılında 727 milyon; 2001 toplamında ise 744 milyon dolara ulaşarak artış trendini sürdürmektedir (Şekil 3). İstatistiklere yansımayan sınır ve bavul ticaretiyle birlikte bu rakamın 1 milyar dolara yaklaşma yolunda olduğu belirtilmektedir.

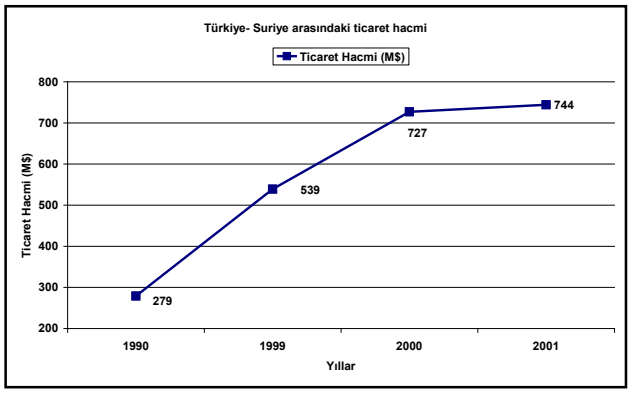

Şekil 3. Türkiye- Suriye arasındaki ticaret hacmi

2001 yılında Türkiye-Suriye dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine 182 milyon dolar 'eksi' vermiştir. Son yıllarda ithalatta görülen artış, Türkiye'nin ham petrol ithalinden kaynaklanmaktadır. 2001 yılı toplamı itibarıyla Suriye, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında 22. sırada yer almıştır. 2001 yılında Türkiye'nin Suriye'den ithalatı 463 milyon dolar; ithalatımızdaki payı ise % 1,1 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılı kümülatif rakamlarıyla Suriye, Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında 21. sıradadır. Suriye'nin dış ticaret hacmi sıralamasında Türkiye ilk sıralara girmesine rağmen, ülkemiz dış ticaretinde Suriye epey gerilerdedir. Bu uçurum iki ülke dış ticaret hacminin büyüklük farkından kaynaklanmaktadır. Sam ile yeni dönemin bir ilki olarak, 2002 yılında Gaziantepli işadamı Ahmet Mutafoglu, dışa açılım çabasındaki Suriye'de 161 yatırım yapan "*ilk Türk yatırımcı*" olmuş; Türkmenlerin de yoğun olarak yasadığı Halep'te 300 kişiye istihdam sağlayacak bir tekstil fabrikası açmıştır. Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek ve Türk firmalarının Suriye'ye ilgisini artırmak için Suriye İstanbul'da bir ticaret ofisi açmıştır. 2002 yılında ise ihracat 201.103 milyon dolar iken, ithalat 502.461 milyon dolarda kalmış böylece dış ticaret dengesi ise 301.358 milyon dolar 'eksi' vermiştir. 2001 yılına göre dış ticaret dengesindeki açık 119 milyon dolar artmıştır (Şalvarcı, 2003, 243–244).

KAYNAKÇA

1. Amanov, Satlık, 2004, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dıs Politikası", Der: Türel Yılmaz, *Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, (1990) İstanbul
2. Aydos, Volkan, Duran, Meltem."*Suriye Ülke Etüdü*", İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2000–30, 2000
3. Benli, Ayşe Oya, *Komşu ve Takın Pa*zarlar, T.C. DIŞ Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, AR-GE Başkanlığı, Araştırma Dairesi, 2004.
4. *Cumhuriyet Gazetesi*, (3 Mart 1956).
5. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları ve Türkiye, *http://www.mfa.gov.tr/cifte-vergilendirmeyi-onleme-anlasmalari-ve-turkiye.tr.mfa*, 10.10.2010.
6. Çoban Metin, *Doğu Karadeniz Alt Bölgesinde Dış Ticaret*, Yüksek Lisans Tezi, (KTÜ Sosyal Bil. Enst. 1995)
7. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEIK), s.16 Erişim (homepage) *URL: http://www.deik.org.tr/bultenler/20041228174611Suriye-Aralik04.pdf.*
8. Dış Ticaret Müsteşarlığı EBIM Kayıtları;.T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Erişim (homepage) URL: *http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko01.xls.*
9. Dış Ticaret Müsteşarlığı, *İhracat Genel Müdürlüğü, Sınır Ticareti Uygulama Usul ve Esasları,* 28.04.2000/27012
10. Erciyes, Erdem, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, 1.Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
11. Gümrük Kanunu, *http://www.gumruk.gov.tr/trTR/emevzuat/Kanunlar/Kanunu.doc*. 06.10.2010
12. Gündüz, Nalan, *Türkiye-Suriye Ticari İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002).
13. Hülagu, Metin., "Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, S. 45. Kasım 1999.
14. Labaki, Butros A., "Mevcut Türk-Arap İlişkileri", *Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1994.
15. Lazkiye, *http://tr.wikipedia.org/wiki/Lazkiye*, 05.10.2010
16. Mehmet Pekacar, *Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay'ın Hukuki ve Siyasi Konumu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 1997).
17. Orhan Z. Osman, *Sınır Ticaretinin Türk Ekonomik Hayatına Etkileri*, ATO yay., 2000 İstanbul
18. Owen, Roger, *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
19. *Resmi Gazete*, (4 Mart 1950), S. 7448.
20. *Resmi Gazete*, Sınır Ticareti Yönetmeliği, 20 Eylül 1979 tarih ve 16760 sayı
21. Seçen Şinasi, *Dünyada ve Ülkemizde Sınır Ticareti*, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Eylül 1993.
22. Şalvarcı, Yakup. *Pax Aqualis-Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu*, 2.Baskı, İstanbul: Zaman Kitap, 2003.
23. Şen, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım*,1.Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
24. T.C. Dış Tic. Müst., *http://www.dtm.gov.tr/ead/yayin/kitap/suriye.htm*
25. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 26, 1925.
26. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.12, 1932.
27. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.22, 1949.
28. Umar, Ömer Osman. *"Türkiye-Suriye İlişkileri (1918–1940)",* Elazığ: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları NO:3, 2003.
29. Uslu, Kamil, *Ortadoğu Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü, Yeniden Yapılanma Sürecinde Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkelerinin Sosyo Ekonomik Yapıları ve Türkiye ile İlişkileri,* M.Ü. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi, Yayın No:9, 1999.
30. Yergin Haluk, *Ortadoğu Sınır Ticaretinin Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkileri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi(2001).
31. Yücel, Hayrettin, Köse, Hasan, Ataker, Mehmet A., *Suriye Arap Cumhuriyeti Yerinde Pazar Araştırması,* T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2004.
32. Gümrük Yönetmeliği, *http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21088.html,* 03.10.2010.
33. Elibol, Sabahattin – Arıkan, Zekai, Türkiye Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Ankara, 2004.

SINIR TİCARETİ YAPAN İŞLETMELERDE STRATEJİK İŞBİRLİĞİ ARDAHAN-GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ

Selami ÖZCAN *
Muammer SARIKAYA **
Hüseyin ERDEM ***

ÖZET

Sınır ticareti, bölgesel kalkınma ve istihdam açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararasılaşmanın giderek arttığı ve sınırların bulanıklaştığı günümüz iş dünyasında sınır ticaretinde de yeni yaklaşımlar aranmakta ve sınır ticaretinin daha da etkin kılınması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri de oluşturulan stratejik işbirlikleridir. Sınır ticareti yapan işletmeler, stratejik işbirlikleri ile iş hacmini maksimumum düzeye çıkarabilmekte ve oluşturulan ticaret ağının dinamik bir yapıya kavuşmasını sağlayabilmektedir. Bu amaçla söz konusu çalışmada, sınır ticareti yapan işletmeler arasındaki stratejik işbirliklerinin önemi üzerinde durulmakta ve örnek olarak Ardahan-Gürcistan sınırında ticaret yapan işletmeler arasındaki işbirliği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Sınır Ticareti, Stratejik İşbirliği

STRATEGIC COOPERATION IN BORDER TRADE PERFORMING ENTERPRISES ARDAHAN-GEORGIA SAMPLE

ABSTRACT

Border trade has been important by means of regional development and employment level. In today's business world in which internationalization has been increasing and borders have been blurring, new approaches for border trade has being pursued to get higher efficiency. . One of these approaches is strategic cooperations. Enterprises that perform border trade are able to get maximum level of business volume and provide a dynamic structure in trade networks through strategic cooperations. . In this manner, in this study the importance of strategic cooperation among the border trade performing enterprises has been stressed and as a sample, the enterprises operating on the Ardahan-Georgia border has been addressed.

Keywords: Foreign Trade, Border Trade, Strategic Cooperation

1. GİRİŞ

Sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu'daki sınır illerinde meydana gelen kaçakçılığın önüne geçmek ve komşu ülkelerle ticareti canlandırmak için sınır komşumuz olan 5 ülkeye sınır (Gürcistan, Nahçıvan-Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye'ye sınır) 12 ilde gümrük vergisiz ithalat yapma imkânı vermektedir.

Tablo 1: Sınır Ticareti Yapan İller, Yetkili Gümrük Kapıları ve Ticaretin Yapıldığı Ülkeler

Sıra	Sınır Ticareti Yapan İl	Yetkili Gümrük Kapısı	Ticaretin Yapıldığı Ülke
1.	Artvin	Sarp	Gürcistan
2.	Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
3.	Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
4.	Ağrı	Gürbulak	İran
5.	Van	Kapıköy	İran
6.	Hakkâri	Esendere	İran
7.	Şırnak	Habur	Irak
8.	Mardin	Nusaybin	Suriye
9.	Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
10.	Gaziantep	Karkamış	Suriye
11.	Kilis	Öncüpınar	Suriye
12.	Hatay	Cilvegözü	Suriye

Sınır ticaretine konu olan sanayi mallarının ithalatında normal dış ticarete göre üstünlükleri sanayi ürünlerinden vergi ve fonların alınmaması, tarım ürünlerinde ise, vergi ve fonların %60'ı kadar olan kısmından alınmaması gelmektedir. Ayrıca bürokratik işlemlerinde de azalma görülmektedir.

Sınır ticaretinde belirlenen yeni durum, ayda en fazla 50 bin dolarlık ithalat yapabilme imkanı veren, Petrol ve petrol ürünleri kapsam dışında tutan, yıllık toplam sınırlama ise 100 milyon dolar olan ve uygulamadan yararlanmak için söz konusu illerde iki yıldır yerleşik olarak vergiye tabi faaliyette bulunan gerçek veya tüzel

* Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, sozcan@yalova.edu.tr
** Yrd.Doç.Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, msarikaya@yalova.edu.tr
*** Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Ardahan, huserdem1@yahoo.com

kişilere faydalanma imkanı veren bir uygulama söz konusudur. Yani her bir kişi veya şirket tarafından ayda toplam 50 bin ABD Doları karşılığı eşya ithal edebilme imkânı getirdi. Yeni uygulama, hem kayıt dışı ticareti kaldırmakta hem de sınır illerinde ekonomik canlanma sağlamaktadır.

2. SINIR TİCARETİNİN TANIMI, AMACI VE GELİŞİMİ

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı ve Amacı

Sınır ticareti, Bölgenin ihtiyaçlarının bir sınır komşusu ülkeden karşılanması temel amacıyla komşu ülkelerle sınırı olan ülkelerin karşılıklı olarak yaptığı özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanmaktadır (Sugözü-Atay,www.iibf.sirnak.edu.tr/indir.php?id=WjSpfCPI.pdf 29.10.2010). Sınır ticareti, illerin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerimizden ihracatın artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik ve ticari canlılık kazandırılması amacıyla yapılan ticari işlemleri (http://www.resmi-gazete.org/tarih/20090516-8.htm). Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarını karşılaması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında yakın komşuluk ilişkileri, nakliye masraflarından kaçınmak, vergi muafiyetleri gelir. Normal ithalat ve ihracat işlemlerine uygulanan pek çok formalite sınır ticaretinde uygulanmamaktadır (Öztürk, 2006, s.109).

Sınır ticaretinden beklenen amaçlar, bölge ekonomisine canlılık kazandırması, yasal işlemleri basitleştirerek bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi, bölge ihtiyaçlarının kısa sürede ve ucuza temin edilmesi, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, ülkeye kaçak yolla giren malların engellenmesi, istihdamın artırılması ile girişimcilik ruhunun oluşumu şeklinde ifade edilebilir (Kökçe, 2005, s.17-18). Sınır ticareti, doğu ve güneydoğu sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler şeklinde tanımlanmaktadır (Orhan, 2000, s.12).

2.2. Sınır Ticareti ile İlgili Kavramlar

Sınır ticareti ile ilgili önemli kavramlar şunlardır: (http://www.resmi-gazete.org/tarih/20090516-8.htm 3.11.2010)

Sınır Ticaret Merkezi: Ülkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde, ekonomik, sınai ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması, bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelere ticaret merkezleri vasıtasıyla ticaret yapılarak ihracatın arttırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılması imkanı veren münhasır bir ticaret modelidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komşu ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde sınır ticareti faaliyetinde bulunmak üzere oluşturulan yerleri ifade eder.

Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi: Bulunduğu ilin İl Özel İdaresi, İl ve İlçe Ticaret Odası veya İl ve İlçe Ticaret ve Sanayi Odası, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği ile en az iki İhracatçı Birliğinin katılımıyla oluşturulan ve Sınır Ticaret Merkezini işleten anonim şirketi ifade eder.

Sınır Ticaret Merkezi Mağazaları: Sınır Ticaret Merkezi'nde faaliyet gösteren mağazalardır.

Sınır Ticareti Belgesi: Söz konusu illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyette bulunan tacir ve esnafa sınır ticaret merkezinde mağaza kiralama, sınır ticareti kapsamında ithalat ve ihracat yapma yetkisi veren ilgili valilik tarafından düzenlenen belgedir.

Uygunluk Belgesi: Sınır Ticaret Merkezine getirilerek ithal edilen ve ilgili il dahilinde dağıtımı yapılan eşyayı satın alan esnaf ile gerçek ve tüzel kişi tacirler (vakıflar, dernekler ve belediyeler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları firmalar hariç) adına düzenlenen ve 45 gün geçerliliği olan belgedir. Esnaf yada tacirler, Uygunluk Belgesi almak üzere ilgili ilin Ticaret veya Ticaret ve Sanayi Odasına başvurur. Söz konusu odalar talepleri Değerlendirme Komisyonuna iletir. Değerlendirme Komisyonu, başvuru tarihinden itibaren 5 işgünü içerisinde müracaatları inceleyerek sonuçlandırır. Müracaatları uygun görülen ve başvuru tarihi itibariyle ilgili ilde asgari üç yıldır faaliyet gösteren esnaf ve tacirlere her bir ürün için bir Uygunluk Belgesi verilir. Uygunluk Belgesi dağıtımında, işletme büyüklüğü, bir önceki yılın cirosu, esnaf ve tacirin faaliyet alanı, kotalarda belirtilen ithalatın yapılabileceği dönemler ile kotaların hedeflenen sosyal faydayı sağlaması gibi kriterleri göz önünde bulundurulur.

Sınır Ticareti Kapsamında İhracat: İlgili karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden Sınır Ticareti Belgesi ile yapılacak Türk menşeli ürün ihracatını ifade eder.

Sınır Ticareti Kapsamında İthalat: İlgili karar kapsamındaki illerde Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden ithalat kotaları veya ithalat değer limitleri dahilinde İthalat Uygunluk Belgesi ile yapılan ithalatı,

Esnaf: ilgili karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan basit veya gerçek usulde vergiye tabi gerçek kişileri ifade eder.

2.3. Sınır Ticaretinin Gelişimi

Sınır ticareti ile ilgili literatür taraması yapıldığında uluslararası kaynaklarda Türkiye'nin sınır ülkeleri ile yaptığı sınır ticaretine benzer bir çalışma yoktur. Avrupa ve ABD'de sınır ticaretine benzeyen sınır ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar, birlikler paktlar vardır. Dünyada sınır ticaretine benzeyen en yakın kavram olarak sınır ötesi işbirlikleri karşımıza çıkmaktadır. Buna ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Bölgesi anlaşması örnek olarak verilebilir. Bu anlaşmalar iki ülke insanların tamamı dikkate alınarak yapılmaktadır.

Çin ile Vietnam ve Çin ile Rusya arasında sınır ticaretine benzeyen anlaşmalar yapılmıştır. Afrika'da da Çad gölü etrafındaki ülkeler arasında bölgesel sınır ticareti yapıldığı görülmektedir (Öztürk, 2006, s.110).

Türkiye 18 Gümrük Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet Gümrük Müdürlüğü ile dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerin başında gelmektedir (Kara, 2005, s.62). Türkiye'de sınır ticareti 1971 yılında 1615 sayılı gümrük kanunu ile gündeme gelmiştir (Öztürk, 2006, s.110). Türkiye'de ilk sınır ticareti, 1978-1979 dünya petrol fiyatlarının artığı dönemde döviz talebini ve petrol ihtiyacını karşılamak için o zamanda İran ile mal mukabili petrol ithal edilmesiyle başlamıştır (Orhan, 2000, s.32).

Bu yılları takip eden yıllarda yapılan düzenlemeler, 1979 da sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 1980 yıllarda İran ile Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması yönetmelik maddesi haline gelmiştir. 1985 yılında Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir takım kurallara bağlanmıştır. Aynı yıl Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile, 1987 yılında Van Kapıköy sınır kapısı İran ile, 1988 yılında Hakkari Esendere, 1989 yılında Artvin Sarp kapısı sınır ticaretine açılmıştır. Sonra 1989 yılında Erzurum, 1990 yılında karşı illerinin komşu il statüsü ile İran ile sınır ticareti yapabilmesi, Artvin Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Toplulukları ile sınır ticaret yapılır duruma gelmiştir. Yine aynı yıllarda Mardin, Şırnak, Hakkari İlleri Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir (Öztürk, 2006, s.111)

Daha sonra sınır ticareti ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Şu an geçerli olan 16 Mayıs 2009 Tarihli Sayı: 27230 Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelik geçerlidir.

3. SINIR TİCARETİNDE STRATEJİK İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ

Tüm dünyanın yeniden şekillenmesine yol açan globalleşmeyle birlikte sınırsız bir dünyaya yönelim, kâr amacı gütsün veya gütmesin tüm örgütleri dar pazarlar için stratejiler geliştirme dönemini sona erdirmiştir. Yeni koşulların hâkim olduğu bu yeni iş dünyası, reformist yaklaşımları gerektirmektedir. Artık tek başına hareket etme biçimi yerini birlikte hareket etmeye bırakmaktadır (Ardahan, 2010, s.219). Bu yaklaşım, işletmeleri bulundukları sektör, bölge, ulus ve uluslararası platforma göre stratejik işbirliklerine yöneltmektedir.

Literatüre bakıldığında stratejik işbirliğine yönelik farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu farklılıkların başlıca kaynağını, stratejik işbirliklerinin nitelikleri ve araştırmacıların işbirliğine yönelik bakış açıları oluşturmaktadır (Ertan ve Tüfekçi, 2006, s.60). Genel anlamıyla stratejik işbirliği, ortak bir hedefe doğru birlikte yol almak için iki veya daha fazla örgüt arasındaki işbirliği olarak tanımlanabilir (Ardahan, 2010, s.219). İşletmeler için yeni bir kavram olmayan stratejik işbirliği, özellikle uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmeler tarafından sık sık kullanılmaktadır. Stratejik işbirliğinin 20. yüzyılın başlarında uluslararası işletme faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. O dönemlerde daha çok doğal kaynakların elde edilmesi ve kullanılmasına dayalı olan işbirliklerine günümüzde daha çok teknoloji yoğun sektörlerde karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte son çeyrek asırda stratejik işbirliği türlerinde önemli bir artış olmuştur (Çelik, 1999, s.28).

Stratejik işbirlikleri birçok sektörde farklı biçimlerde görülmektedir. Bu işbirlikleri işletmelerin kendi aralarındaki ilişkileri sonucu ortaya çıkabildiği gibi, devlet eliyle de teşvik edilebilmektedir. Bazı bölgelerde özel sektör, kamu sektörü ve üçüncü sektör kurumlarının ortak girişimleriyle işbirlikleri oluşturulmaktadır (Türkoğlu, 2003, s.280).

Stratejik işbirlikleri girişimleri, rekabetin yıkıcı etkilerinin belirginleşmeye başlamasıyla birlikte kendini göstermeye başlamıştır. Rekabetin piyasalarda oluşturduğu riskler sonucu sahip oldukları güçlerini korumak ve daha da artırmak amacıyla işletmeler, işbirliği yoluyla söz konusu riskleri ortadan kaldırmaya veya azaltmaya çalışmaktadır. İşletmeler, kurumsal yeteneklerini stratejik işbirlikleriyle geliştirerek, rekabetçi üstünlük sağlayabilmektedir (Halis ve diğ, 2009, s.713).

Stratejik işbirliğini üç temel başlık altında toplamak mümkündür (Çelik, 1999, s.29-30):

a) Yatay stratejik işbirliği: Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler yaptıkları bu tür işbirliklerine daha çok ar-ge faaliyetlerinde rastlanmaktadır. İşletmeler özellikle ölçek ekonomilerinden yararlanmak, pazara giriş engellerini aşmak, riski azaltmak ve bilgi transferi sağlamak gibi nedenlerden dolayı bu tür stratejik işbirliğini tercih etmektedir.

b) Dikey stratejik işbirliği: Bir malın veya hizmetin üretiminden satışına kadar herhangi bir aşamasında faaliyette gösteren işletmeler arasında yapılan stratejik işbirliği biçimidir. Tedarik bağımlılığından kurtulmak, pazarlama fırsatları oluşturmak gibi nedenler bu tür işletmeleri bu tür işbirliklerine yönlendirmektedir.

c) Karma stratejik işbirliği: Farklı sektörlerde ve birbiriyle bağlantısı olmayan işletmeler arasında gerçekleştirilen stratejik işbirliği türüdür. İşletmeler çıkarları doğrultusunda birebir ilişkili olmadığı işletmelerle işbirliğine gidebilmekte ve birtakım avantajlar sağlayabilmektedir.

Stratejik işbirliklerinin iş dünyası meydana getirdiği etkiler, sınır ticareti yapan işletmeleri de kendi konumlarına uygun işbirlikleri arayışına itmektedir. Bu bağlamda, karşılıklı olarak daha fazla ve sürdürülebilir bir katma değer sağlama adına bu işletmeler bir araya gelebilmekte, ihtiyaçlarını tespit etmekte ve her iki tarafın menfaatleri çerçevesinde sınır ticaretine şekil verebilmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin de desteğini alan böylesi çalışmalar, sınır ticaretinin kurumsal bir yapıya kavuşmasına ve bölge için dikkate değer bir hareketliliğin sağlanmasına yol açmaktadır.

Coğrafi yapısı itibariyle ticari maliyetlerin yüksek olduğu bölgelerde sınır ticareti önemli bir fırsattır. Ancak bu fırsattan yararlanabilmek için gerekli adımların atılması, yasal düzenlemelerin yapılması ve iş hacminin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılacak stratejik işbirlikleri hem işletmelerin örgüt içi ve örgüt dışı yenilenmesine ve güçlenmesine imkân sağlayacak, hem de gerekli alt yapının oluşturulması noktasında yerel yönetimleri teşvik edecektir.

Bu tür işbirliklerinden biri de Ardahan-Gürcistan sınır ticareti yapan işletmeler arasında gerçekleşmektedir. Gerek kamu gerekse üçüncü sektörün desteğiyle oluşturulan bu işbirliğinin sınır ticareti yapan ve yapıları itibariyle yeterli kaynak ve kapasiteye sahip olmayan işletmeler için önemli fırsatlar sağlayacağı düşünülmektedir.

4. ARDAHAN GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ

Ardahan ilinin Gürcistan'a açılan iki sınır kapısı bulunmaktadır. Ancak 1. Sınır kapısı Posof Türkgözü aktif ticaret yapılmayıp sadece Transit Geçişlerde kullanılmaktadır. 2. Sınır kapısı ise Çıldır Aktaş sınır kapısıdır. Bu sınır kapısının Türkiye tarafındaki yapıları tamamlanmış, Gürcistan tarafının yapılması beklenilmektedir. Söz konusu ile ekonomik hareketlilik kazandırmak amacıyla Posof İlçesi Türkgözü gümrük kapısının daha aktif hale getirilip ilin ticaret hacminin geliştirilmesi amacıyla 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunun 11/1-b maddesi gereğince döviz karşılığı mal satışı yapılabilmesi için izin belgesi ve özel fatura verilmesi amacıyla Ardahan valiliği tarafından 24.08.2005 tarih ve 17 sayılı yazı ile Gümrük Müsteşarlığı Gümrükler Genel Müdürlüğü ve Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğüne talepte bulunulmuş, Maliye Bakanlığı Gelirler İdaresi Başkanlığının 26.08.2005 tarih ve 42340, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Gümrükler Genel Müdürlüğünün 16.09.2005 tarih ve 2365 sayılı yazıları ile Ardahan ili Posof Türkgözü gümrük kapısı 65 seri nolu Katma Değer Vergisi Genel Tebliği kapsamında *" Özel Fatura"* ile İşlem yapma yetkisi verilmiştir.

Bu bağlamda 2009 yılı sonu itibariyle Türkgözü sınır kapısından Özel Fatura kapsamında 1.097.800 $ ihracat, ithalat ise 44.172$ olarak gerçekleştirilmiştir. Anacak İlin Sosyo-Ekonomik yönden gelişmesine yetmediği gibi beklenen ihtiyaçları da karşılayamamıştır. Gürcistan tarafında başta canlı hayvan ile yaş sebze ve meyve fazlası bulunmakta ve Türkiye'den ithalatı istenmektedir. Aynı zamanda Ardahan'da bu ürünlere ihtiyaç duymaktadır. Tablo 1'da 2010 yılı Gürcistan sınır ticareti kota listesi görülmektedir.

Tablo 2: 2010 Yılı Sınır Ticareti Kotaları Gürcistan Listesi

Sıra No	Ürünler	Talep Edilen Mik.	Birimi
1	BUĞDAY (EKMEKLİK)	20.000	TON
2	BUĞDAY (KEPEĞİ)	5.000	TON
3	ARPA	20.000	TON
4	GÜBRE	20.000	TON
5	KERESTE	10.000	M^3
6	YAKACAK ODUN	50.000	TON
7	DOMRUK	-	
8	DERİ	3.000	Adet
9	YÜN	50	TON
10	MISIR	300	TON
11	BADEM(KABUKLU-KABUKSUZ)	300	TON
12	KESTANE(KABUKLU-KABUKSUZ)	300	TON
13	CEVİZ(KABUKLU-KABUKSUZ)	300	TON
14	FINDIK(KABUKLU-KABUKSUZ)	300	TON
15	ÜZÜM	300	TON
16	SARIMSAK	100	TON
17	AYÇİÇEK ÇEKİRDEĞİ	100	TON
18	AHŞAP ARI KOVAN	10.000	Adet
19	MUZ	300	TON
20	REP KOLZA	50	TON
21	AYÇİÇEK YAĞI DIŞINDAKİ YAĞLAR (ÖRNEĞİN MISIR YAĞI V.B)	50	TON
22	İŞLENMİŞ YER FISTIĞI	-	
23	İNCİR (TAZE)	300	TON
24	İNCİR (KURUTULMUŞ)	300	TON

25	KAYISI	300	TON
26	ANASON	50	TON
27	KİMYON	50	TON
28	KEKİK	50	TON
29	MAHLEP	50	TON
30	SUMAK	50	TON
31	ÇÖREK OTU	50	TON
32	PİRİNÇ	300	TON
33	NANE	50	TON
34	ZEYTİN YAĞI	50	TON
35	KAKAO VE KAKAO ÜRÜNLERİ	50	TON
36	TAPYOKA VE NİŞASTADAN HAZIRLANAN TAPYOKA	50	TON
37	TÜTÜN	500	TON
38	TÜTÜN İÇEREN SİGARALAR	20.000	KOLİ
39	DİĞER PUROLAR VE SİGARALAR	100.000	Adet
40	İÇİLEN TÜTÜN	5.000	TON
41	TÜTÜN VE TÜTÜN YERİNE GEÇEN MADDELER	5.000	TON
42	ŞARAP	20.000	Adet
43	MADEN SUYU	20.000	KOLİ
44	LİMONATA	20.000	KOLİ
45	KÖMÜR	50.000	TON

Not: Bu kotalar 2010 yılı içerisinde çıkarılması hedeflenen tonajlar olup ürün bazında miktar yükseltilebilir.

Ardahan Gürcistan arasında sınır ticaretinden sınır ötesi işbirliği konusuna üç aşamadan geçilerek gelinmiştir.

- **Birinci Aşama**: Stratejik İşbirliği Toplantısı
- **İkinci Aşama**: İşbirliği Protokolü
- **Üçüncü Aşama**: Dernekleşme Safhası

1. Stratejik İşbirliği Toplantısı:

Türkiye ile Gürcistan arasında stratejik işbirliği konusunda ilk adım olarak Karadeniz Bölgesi Sivil Toplum Örgütleri (KASTOP) ile Gürcistan'ın Genç Ekonomistler Derneği (AYEK) tarafından düzenlenen Ardahan, Artvin ve Kars il valilerinin katılımıyla 'Sınırlar Ötesi İşbirliği' kapsamında, sınır ticareti-sınır yönetimi ve doğrudan dış yatırımlar konularında 9-10 Mart 2010 tarihlerinde Gürcistan'ın Bakuriani kentinde bir çalışma toplantısı yapıldı. Toplantıda hangi konularda ticaret yapılabileceği, onlardan ne alınabileceği ve Türkiye'den de onlara neler verilebileceği konusu ele alınmıştır. Hatta Gürcistan tarafından ihraç edebilecekleri malların listesi çıkartılmıştır (http://www.ardahan.gov.tr/default_B0.aspx?id=434, 01.11.2010).

Toplantının amacı, Türkiye ile Gürcistan sınır bölgeleri arasındaki sınır ötesi işbirliğini ve Gürcü paydaşların sınır ötesi işbirliği kapasitelerini geliştirerek güçlendirmektir. Toplantıda sınır illeri iş adamları birliğinin kurulması ve bu birlik kapsamında ortak projeler geliştirilmesi ile işbirliği konularının tarım, hayvancılık, turizm, kültür, eğitim alanlarında olmasını önerilmiş ve sonuç olarak, öneriler paralelinde iki ülkenin bölge işadamları ve ekonomistlerinin en kısa zamanda bir araya gelerek bölgesel işbirliği oluşturulması ve işbirliğinin sağlanmasının ardından ortak projelerin geliştirilmesi konusunda kararlar alınmıştır.

2. İşbirliği Protokolü:

Daha sonra Ardahan Sivil Toplum Kuruluşları Platformu ile Gürcistan Genç Ekonomistler Birliği arasında ikili işbirliği protokolü yapılmıştır. Taraflar Türkiye (Ardahan) ile Gürcistan arasındaki Kültürel, Sosyal ve Ticari ilişkileri güçlendirmek, iki ülke arasındaki Uluslararası Ticareti, Sınır Ticaretini ve Dostluğu daha da geliştirme konularında işbirliğinin önemini belirtmektedir. İşbirliği protokolünde taraflar söz konusu Sivil Toplum Kuruluşların ortak çalışma gayretlerini güçlendirme arzusundadır. Her iki taraf; kültürel, sosyal ve ticari ilişkileri güçlendirmek, iki ülke arasındaki Uluslararası Ticareti, Sınır Ticaretini ve Dostluk konulardaki ortak çalışmanın arttırılmasına dair niyetlerini bildirmişlerdir. Bu İkili İşbirliği Protokolünün uygulanmasında; karşılıklı saygı ve güven esastır.

Ardahan Sivil Toplum Kuruluşları Platformu (STKP) heyeti ile Gürcistan Genç Ekonomistler Birliği (AYEG) heyeti arasında Gürcistan'ın Başkenti Tiflis'te 06.11.2010 tarihinde yapılan 14 maddeden oluşan protokolde belirtilen hususlar şunlardır:

- İşbirliğinin etkin olması için kültürel, sosyal ve ticari ilişkileri güçlendirmek, iki ülke arasındaki uluslararası ticareti, sınır ticaretini ve dostluk bağlarının güçlendirilmesi konularında ortak çalışılacak, bilgi ve tecrübe alışverişinde bulunulacaktır. Bunun yanı sıra, taraflardan biri kendi çalışmasını güçlendirmek için diğer tarafın tecrübelerinden faydalanabilecektir. Aynı zamanda iki taraf arasında ortak bir dernek kurulacak.

- Her iki taraf işbirliğinin iyi yürümesi ve günlük temaslarda koordinasyon fonksiyonu ve temsil görevi üstlenecek kişileri görevlendirecektir. Bu konuda devamlılığı sağlamak için her iki taraf sabit bir irtibat görevlisi veya koordinatör belirleyecektir.
- Taraflar yılda 4 kez olmak üzere, Ocak-Mayıs-Eylül-Aralık ayların da bir araya gelerek yapılan çalışmaları müzakere edecektir. Ayrıca son toplantıda yeni yıl için ortak çalışma konuları belirlenecektir. Toplantılar dönüşümlü olarak Türkiye ve Gürcistan'da yapılacaktır. İkili İşbirliği Protokolünün süresinin bitimine müteakip ilk altı ay içerisinde yapılmış olan işbirliğinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.
- Taraflar her yıl en az 5 işbirliği konusu seçecek ve uygulamaya sunacaktır. Seçilen konular ile ilgili faaliyetler mümkün mertebe taraflar arasında eşit şekilde paylaşılacaktır.
- Tarafların tercihi iletişimi kendi anadillerinde yapması ve tercüman kullanmasıdır. Arzu edildiğinde veya gerek duyulduğunda İngilizce kullanılabilinir.
- Taraflar gerektiğinde veya ihtiyaç olduğu zaman, 3 aylık bir zamanı göz önünde bulundurarak, ortak çalışma maddelerini değiştirebilirler. Kabul edilen değişiklikler ek olarak İkili İşbirliği Protokolüne ilave edilecektir.
- Gerekli delegasyonların kuruluşunda tarafların belirleyeceği çalışmalara katılacak olan personellerin mümkün mertebe eşit pozisyonda olmasına gayret gösterilecektir.
- Taraflar işbirliği sürecinde verilen bilgilerde gizlilik kurallarına uymak zorundadır. Gizli tutulması gereken bilgilerin alışverişlerinde bilgiyi alan taraf, asgari olarak bilgiyi sağlayan tarafın söz konusu bilgi ve belgeler için uygulamış olduğu gizlilik derecelendirmesine riayet edecektir.
- İkili İşbirliği Protokolü çerçevesinde uygulanacak programlarda, program müddetince; konaklama ve iaşe masraflarını taraflar kendileri karşılayacaktır.
- Çokuluslu çalışmanın bu işbirliğine fayda edebileceği kanaati oluşursa imkânlar taraflarca araştırılacaktır.
- Söz konusu ikili ortak çalışmaları teşvik etmek için gerekli finans kaynakları aranacaktır.
- Her iki taraf bu ikili işbirliği protokolünü yazılı olarak beyan edeceği geçerli bir mazeret ile durdurabilir. Bu durumda, ikili işbirliği protokolü fesih talebi yazısının karşı tarafın eline geçmesinden 30 gün sonra feshedilmiş sayılacaktır.
- İkili İşbirliği Protokolü; Türkçe, Gürcüce ve İngilizce dillerinde olmak üzere üç ayrı nüsha olarak hazırlanacaktır. Yorum farklılığı durumlarında İngilizce dilinde düzenlenen nüsha, ana İkili İşbirliği Protokolü olarak kabul edilecektir.
- İkili İşbirliği Protokolü 5 yıl için geçerli olup; 2011, 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarını kapsamaktadır. Taraflar İkili İşbirliği Protokolünü bitim tarihinden itibaren belirlenecek süreyle, gerekli düzenlemeler ve onay işlemleri tamamlanarak uzatabileceklerdir. Bu İkili İşbirliği Protokolü ile taraflar ortak tutumlarını belgelemiş olup protokol imza tarihinden itibaren geçerlidir.

3. Dernekleşme Safhası:

Protokolde belirtilen dernek kurma işlemleri başlamış bulunmaktadır. Ardahan-Gürcistan İşadamları Derneği (ARGİAD), merkezi Ardahan'dır. Derneğin belirlenen hedefleri doğrultusunda yapmayı planladığı etkinlikler şunlardır: (www.ardahan.gov.tr)

- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan iş çevrelerine, ticaret, ekonomi, finansman, sanayi ve benzeri konularda görüş bildirmek ve uygulamada yardımcı olmak,
- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan iş ve sosyal kuruluşlarıyla ilişkiye girmek, üyelerine ticari olanaklar sağlamak, amaca uygun konularda haberleşmeyi sağlamak,
- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan iş çevreleri ve üyeleri arasındaki dostluğun, anlayış ve ortak çıkarlara dayalı çalışmaların gelişmesini sağlamak,
- Bilgi, öneri ve fikir alış verişiyle, Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan iş çevrelerinin ortak iş yapmak, iş geliştirmesine yardımcı olmak, üyeleri arasında sosyal ve ticari bilinci geliştirerek işbirliğini sağlamak ve böylece daha ileri bir toplum düzeyine ulaşmak için çalışmak,
- Derneğin amacı doğrultusunda iş, sosyal, kültürel yaşamda düşünce ve hareket birliği oluşturulması konusunda çalışmalar yapmak.
- İlin uluslararası rekabet gücünü, Gürcistan ekonomisindeki yerini geliştirmek için, dünya standartlarına uygun mal ve hizmet üretimi için uyarıcı ve yol gösterici çalışmalar yapmak.
- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan toplumlarının öncelikli ekonomik, kültürel, tarihsel ve sosyal konulardaki ilişkileri ile ilgili araştırmalar yapmak, yaptırmak, özel ihtisas komisyonları oluşturmak,
- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan toplumlarını birbirlerine tanıtmak ve yakınlaştırmak için yazılı ve sözlü yayınlar, belgesel filmler hazırlamak ve yayınlamak.
- Türk ve Gürcü toplumlarının sahip olduğu doğal, tarihi, kültürel, folklorik vb. değerlerini tanıtmak amacıyla konferans, panel, seminer, yarışma, şenlik, festival düzenlemek, sergiler açmak ve geceler düzenlemek,

- Gürcistan vatandaşlarının Türkiye'deki ticari, turizm ya da başka amaçlı gezilerinde veya Türkiye'de yerleşmesi durumunda, aynı şekilde Türk vatandaşlarının da Gürcistan'a gitmesi durumunda uyum sağlanması, yardımcı olma, gözetme, özen gösterme,
- Gerekli yasal işlemlerin yerine getirilmesi koşuluyla, hem Türkiye'de hem de Gürcistan'da ticari, turistik, sosyal, kültürel turlar düzenlemek,
- Türkiye (Ardahan) ve Gürcistan üniversiteler arası eğitim, bilim, teknik ve benzeri konularda bilgi alışverişi, araştırma gibi etkinlikler yaptırmak, Türkiye'de yabancı dil kursları, Gürcistan'da ise Türkçe dil kursları teşvik etmek, düzenlemek, uygulamak ve yönetmek,
- Üyelerin sorunlarını belirleyerek, üyeler arasındaki ekonomik ilişkileri, ticari dayanışmayı ve etkileşimi geliştirmek, bu amaçla sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek, her türlü fuarlara katılıp üyelerinin iş ilişkilerine girmelerini sağlayıp yabancı ülkelerde düzenlenen fuarları üyelerine bildirmek, gerekirse bunlara toplu olarak katılımı sağlamak,
- Dışişleri Bakanlığının uygun görüşü alınmak, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar kurulunun izni alınmak suretiyle iki tarafta ve ticari merkezlerde büro veya temsilcilikler açmak,
- Görüşlerini kamuoyuna ve ilgililere duyurmak için radyo, televizyon, gazete, dergi, kitap, bülten, broşür, internet, gelişen bilişim teknolojileri gibi yayın araçlarından yararlanmak, iletişim organları ile yakın işbirliği içinde olmak,
- Benzer ilkeler doğrultusunda çalışan diğer derneklerle işbirliği yapmak, Gürcistan'da Türk-İşadamları, dostluk dernekleri açılmasını önermek, teşvik etmek,
- Resmi kuruluşlar, odalar, borsalar, meslek kuruluşları, vakıf, dernek, birlik ve benzeri kuruluşlarla işbirliği yapmak, uğraş verdiği konularda birlikte kamuoyu oluşturmak,
- Yardım toplama kanunu ile bu tüzük hükümlerine uygun olarak yardım ve bağış alıp, vermek, koşullu ya da koşulsuz vasiyetleri kabul etmek,
- Derneğin amacına ve hizmet konularına ilişkin gerekli görülecek diğer çalışmaları yapmak,
- Sınır ticaretini geliştirmek ve bu bağlamda uluslararası ticareti arttırmak,

şeklinde belirlenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sınır ticareti, bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesine ve istihdama etkisi büyüktür. Dış ticaret formalitelerini azaltmakta, söz konusu bölgelerde yapılan dış ticareti arttırmakta, o bölge insanının girişimcilik ruhunu ortaya çıkmasına imkan sağlamaktadır. Ayrıca bölgesel imkânsızlıkların yarattığı olumsuzlukları azaltmakta ve hem bölgenin hem de ülkenin kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Sınır ticaretinin taşıdığı bu önem, bu alanda faaliyet gösteren işletmeleri de daha etkin olmaya ve bu bağlamda gerek yerel gerekse sınır ötesi stratejik işbirliklerine yöneltmektedir. Girişilen bu çabalar olumlu sonuçlar vermekte; kamu, yerel yönetimler ve STK'ların da desteğiyle orta ve uzun vadeli işbirlikleri gerçekleştirilmektedir.

Bu çalışmaların biri de Ardahan-Gürcistan hattında sınır ticareti yapan işletmeler arasında gerçekleşmektedir. Söz konusu bu işbirliğiyle, özellikle profesyonel yönetim imkanlarına ve donanıma sahip olmayan işletmelere önemli bir ivme ve sınır ticaretine dinamizm kazandırılması amaçlanmaktadır.

Sonuç olarak, sınır ticareti yapan işletmelerin stratejik bir yaklaşımla faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve bu bağlamda orta ve uzun vadeli stratejik işbirlikleri yapması, örgütlerin kapasitelerini artıracağı gibi sınır ticaretinin işleyiş ve yönetim biçimini ve ilgili paydaşların bakışını da olumlu yönde etkileyecektir. Çalışmada yer Ardahan-Gürcistan sınırındaki işbirliğinin içeriğine bakıldığında da sınır ticaretinde arzu edilen bu gelişmeler için önemli bir rehber niteliği taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

ARDAHAN, Faik (2010). "Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkin Yönetimi İçin Stratejik İşbirliği ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Suna-İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı Örneği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s.210-233.

ÇELİL, Orhan (1999). "Küreselleşme Sürecinde Firmalar Arası Stratejik İşbirliği", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54 (1), s.23-40.

ERTAN, Adnan, Ö, Kürşad Tüfekçi (2006). "Pazar Tabanlı Stratejik İşbirlikleri: Oluşumu, Sorun Alanları ve Sonuçları", Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 11, Sayı:1, s. 59-76.

HALİS, Muhsin, Abdülkadir Şenkal, Oğuz Türkay (2009). "Türk İşletmelerinde Ortaklık ve Güven", Journal of Azerbaijani Studies, Vol.11, No.1-4, s.712-721.

KARA Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi" Dokuz Eylül Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 3, sf:60-79, İzmir 2005

KÖKÇE Rıza, 1994-2000 Yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticareinin Bölge Ekonomisine Etkisi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İktisat Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.17-18 İstanbul 2005

ORHAN Osman Z., **Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2000-27, İstanbul 2000

ÖZTÜRK Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, sf: 107-127, Zonguldak 2006

SUGÖZÜ İbrahim Halil, Melike ATAY, "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", www.iibf.sirnak.edu.tr/indir.php?id=WjSpfCPI.pdf 29.10.2010

TAN Mustafa, Fuat ALTUNDAL, **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2008-26, İstanbul, 2008

TEKİN Rıfat Barış, Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi, İTO Yayın No: 2005/34

TÜRKOĞLU, Musa (2003). "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Büyük İşletmelerle Rekabetinde Stratejik İşbirlikleri Yaklaşımı: Göller Bölgesi Uygulaması", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, s.273-290.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.ardahan.gov.tr

http://www.resmi-gazete.org/tarih/20090516-8.htm

VAN-İRAN ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ VE GELİŞME POTANSİYELİ

Sabri Azgün*
Haktan Sevinç**

ÖZET

Sınır ticareti bir ülkenin kara sınırı olan devletlerle yaptığı ve özel bir rejime bağlı olan ticaret şeklidir. Sınır ticaretinde gümrük mevzuatı kısmen ve tamamen uygulanmaz. Sınır ticareti ortak sınırı olan ülkeler arasında karşılıklı anlaşmalarla düzenlenmektedir. Sınır ticareti öncelikle sınırın iki yakasındaki halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmaktadır. Soğuk savaş döneminde, Türkiye'nin doğu ve güney doğusundaki ülkelerle olan sınır ticareti, dönemin siyasal konjonktürü nedeniyle sınırlı kalmıştır. Daha sonra ise söz konusu ülkelerle ekonomik ve siyasal anlamda çeşitli yakınlaşmalar ve birliktelikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda sınır ticareti Türkiye ve komşu ülkeler arasında yaygınlaşarak ekonomik anlamda büyük girdiler sağlamaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Van ile İran arasında yapılan sınır ticaretinin mevcut durum ve gelişme potansiyelini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sınır Ticareti, Dış Ticaret, Van-İran.
JEL Kodları: Q10, Q16, Q19.

BORDER TRADE AND DEVELOPMENT POTANTIAL BETWEEN VAN-IRAN

ABSTRACT

In the border trade, customs regulations won't be implemented partially or fully. Border trade between countries with common land borders are defined by mutual agreement. It has been done the border trade in order to meet the needs of the people on both sides of the border. During the cold war, ıt has been limited trade with countries in the east and South-east direction of Turkey because of periodic political conjuncture. Afterwards, between Turkey and these countries has take placed a variety of convergence and advances in economic and political sense. In this context, thrive by border trade between turkey and the neighboring countries has started to provide large inputs economic sense. The purpose of this study is to clarify the current situation and development potantial of the border trade between Van and Iran.

Keywords: Development, Border Trade, Foreign Trade, Van-Iran
JEL Classification: Q10, Q16, Q19

1. GİRİŞ

Ekonomik bütünleşme, siyasal olarak birbirinden bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı hale getirir. Ülkeler iktisadi birleşme hareketlerine katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve sonuçta sosyal refah düzeylerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği hareketleri sınırlı sayıdaki mallar üzerinde tarife indirimlerinden, kapsamlı ekonomik iş birliklerinin kurulmasına kadar değişebilmektedir. Tercihli ticaret anlaşmaları iki ya da daha çok sayıda ülke arasında yapılan en dar kapsamlı ekonomik işbirliği örneğidir. Bu tarz bir anlaşmaya taraf olan ülkeler tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tariflerinde indirimde bulunurlar ve gümrük muafiyeti söz konusudur. Mahiyeti itibariyle sınır ve kıyı ticareti tercihli ticaret antlaşmasının özel bir türüdür. Bu bağlamda sınır ticareti, ülkenin ortak kara sınırı olan devletlerle, yaptığı genellikle özel bir rejime tabi olan ticaret şeklidir. Ortak sınırı olan ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenir. Sınır ticareti öncelikle, sınırın iki yakasındaki bölge halkının ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik olarak yapılmaktadır. Sınır ticaretinin malların kolay ve ucuza temin edilmesi yanında bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltma ve istihdam yaratma gibi ekonomiye olumlu etkileri bulunmaktadır

Bu çalışmada Van-İran arasındaki sınır ticareti ve gelişme potansiyeli incelenmektedir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışmanın takdimidir. İkinci bölümde sınır ticaretinin uluslar arası ticaret teorisindeki yeri ve önemi incelenmektedir. Üçüncü bölümde Sınır ticaretinin mahiyeti ve Türkiye'deki gelişimi analiz edilmektedir. Dördüncü bölümde de Van-İran arasındaki sınır ticareti, mevcut durum ve gelişme potansiyeli verilmektedir. Beşinci bölüm ise çalışmanın değerlendirildiği sonuç bölümüdür.

* **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 65080 Van, Türkiye. E-posta: sabriazgun@yyu.edu.tr**
** **Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, 04100 Ağrı, Türkiye.**
E-posta: haktansevinc@hotmail.com

2. SINIR TİCARETİNİN ULUSLAR ARASI TİCARET TEORİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sınır ticaretine yönelik Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) XXIV'üncü maddesinde bazı düzenlemeler getirilmektedir. XXIV'üncü madde, GATT'ın temel ilkelerinden olan "en çok kayrılan ülke" kuralından istisna olarak gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin nasıl kurulabileceğini düzenlemektedir. Yine aynı madde de "en çok kayrılan ülke" kuralından bir sapma olarak, birbirine komşu ülkelerin sınır ticareti gösterilmektedir. Bu ticaretten amaç, herhangi bir entegrasyona gitmeden ortak sınırlara sahip ülkeler arasında belli miktarda malların serbest bir şekilde geçişini sağlamaktadır. Ancak buradaki sınır ticaretinin, "en çok kayrılan ülke" kuralının tehlikeye sokmayacak nitelikte olması gerekmektedir.(Madde XXIV, 3a) (Karluk,1996:125).

Sınır ticaretinin teorik temelinde, uluslar arası ticareti doğuran belirli malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi, yerli üretiminin ulusal ihtiyaçları karşılamada yeterli olmaması, doğal kaynakların yeryüzüne dengeli dağılmaması, ülkelerin iktisadi gelişmelerinin farklı aşamalarda bulunması(Karabulut 2000: 105), ülkeler arasında üretim verimliliği farklılıkları (karşılaştırılmalı üstünlükler) ve farklılaştırılmış malların üretimi gibi uluslar arası ticaretin genel nedenleri yer almaktadır.

Ayrıca uluslar arası ticaret anlaşmaları kapsamında yapılan bağlı ticaret ve tercihli ticaret anlaşmaları sınır ticaretini doğuran diğer bazı nedenler arasındadır. Bağlı ticaret, serbest dövizle yapılan ticaretin dışındaki uygulamalar olarak ifade edilebilir. Bu ticaret türünde işlemler, her zaman ithalatçının serbest döviz ödemesiyle tamamlanan geleneksel ticari faaliyetler biçiminde değildir. Yapılan bir ticaret sözleşmesi kapsamında, ihracatçı tarafın ithalatçı taraftan, anında veya gelecekte belirli bir süre içinde, satış tutarına eşit ya da onun belirli bir oranı kadar mal satın alınması öngörülmüş olabilir. Yine, talep edilen karşı işlem, ihracatçının ithalatçı tarafa döviz kazandırıcı hizmetlerde bulunması biçiminde de olabilmektedir. Tercihli ticaret anlaşmaları ise, taraf ülkeler arasında ticareti artırmak amacıyla bölgesel anlaşmalar kapsamında yapılmaktadır.

Türkiye 'de 1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar'ın 2. Maddesinde "Sınır Ticareti" sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan işlemlerdir, şeklinde tanımlanmıştır. Bu bağlamda sınır ticareti, komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı olarak anlaşmalarla düzenlenmekte ve genellikle her iki ülkenin sınır ahalisinin bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması amacına yönelik olmaktadır. Böylece sınır bölgelerinde ihtiyaç duyulan mallar hem kolay ve ucuz temin edilecek, hem de bölgesel barış ve huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güven oluşturulacaktır. Uzun dönemde ise bölgesel ekonomik işbirliği imkânları artarak karşılıklı olarak ülkelerin refah düzeyinde artışlar olacağı beklenmektedir.

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında ise teorik temellere ek olarak, yakın komşuluk ilişkileri, özellikle taşıma giderlerinden kaçınmak ve ülkelerarası fiyat farklılıkları gibi konular gelmektedir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerinde uygulanan bazı formalitelerin bu tür ticarette uygulanmaması sınır ticaretinin önemini arttırmaktadır (Karabulut, 2000:109).

Sınır ticareti ile ilgili işlemlerde ithalat ve ihracat belgesi ile ithal müsaadesi aranmamaktadır. Ancak sınır ticareti yapacak kişilerin sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri gerekmektedir (Seyidoğlu, 1996: 142). İthalat ve ihracat aşamalarında Gümrük Giriş Beyannamesi ve Gümrük Çıkış Beyannamesi düzenlenmekte, tahakkuk varakaları ile işlemler yürütülmektedir. İthalatta alınmakta olan vergi ve fonlar %40 indirimli olarak tahsil edilmektedir. Sınır ticareti uygulamalarında banka muameleleri ve kambiyo takibi yoktur. Bürokrasi oldukça azaltılmış durumdadır.

3. TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Sınır ticareti, iki ortak sınırı olan ülkeler arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi gelir. Sınır ticaretinde gümrük mevzuatı kısmen veya tamamen uygulanmaz. Genel mal ticaretine yöneliktir ve bölge halkının ihtiyaçlarını karşılama amacı ile yapılmaktadır. Türkiye'de 1970'lerin başından itibaren uygulanmaya başlayan sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özel bir dış ticaret şekli olarak uygulana gelmektedir (Sönmez, 1996: 119). Sınır ticaretinin başladığı 1978 yılından bu yana konuyla ilgili mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Belirli dönemlerde sınır ticaretinin kapsamı genişletilmiş, zaman zaman da çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır. Ticarete konu olan mal sayılarının arttırılıp düşürülmesi çoğunlukla ekonomik gerekçelerle yapılırken, bazen de dış politika belirleyici olmaktadır. Resmi dış ticarete göre daha az formalite gerektiren bu ticaret türü belli kesimler tarafından değil geniş halk kitleleri tarafından yapılabildiği için gelirin belirli kesimler elinde değil geniş halk kitleri elinde birikmesine yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında sürdürülmesi gerekli bir ticaret türü olduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 2006: 108). Sınır ticareti ile sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçları kolay ve ucuza temin edilmektedir. Genel anlamda dış ticarette yer alan bürokratik işlemler sınır ticaretinde söz konusu olmamaktadır. Sınır ticareti İl Valiliklerinin gözetiminde ve denetiminde yapılmaktadır. Sınır ticareti yapabilmek için valilikten "Sınır Ticareti Belgesi" alınması gerekmektedir. Ülkeler sınır ticaretini yakın komşuluk ilişkilerinden yararlanmak ve taşıma giderlerinden kaçınmak maksadıyla yapmaktadırlar. Diğer yandan dış ticarette uygulanan formalitelerin sınır ticaretinde az olması bu ticaretin uygulanmasındaki önemi artırmıştır (Karabulut, 2000: 109).

Bu bağlamda Sınır ticareti aşağıda ifade edilen amaçlarla yapılmaktadır (Sugözü ve Atay, 2010: 3).

- Bölge halkının ihtiyaçlarını kısa sürede ve ucuz temin etmek
- Mal kaçakçılığını minimuma indirmek
- Bürokratik işlemlerin azaltılması ile dış ticaret hacminin geliştirilmesini sağlamak
- İstihdamı artırmak
- Bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltmak

Sınır ticareti 1971 yılında çıkarılan 1615 sayılı gümrük kanuna dayanmaktadır. Türkiye'de sınır ticareti 1970'lerde yaşanan petrol buhranı sebebiyle yükselen petrol fiyatları dolayısıyla artan döviz ihtiyacını karşılamak amacıyla İran'dan petrol karşılığı mal takas anlaşması ile hayata geçmiştir.

Türkiye, 18 adet Gümrük Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet Gümrük müdürlüğü ile dünyada en çok gümrüğü bulunan ülkelerdendir (Kara, 2005). Sınır ticareti ilk kez 1979 yılında İran ile başlamıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planında bölgesel kalkınma kapsamında ele alınmıştır. Söz konusu kalkınma planı ile 1986 yılında çok sayıda sınır ilinde sınır ticaretine izin verilmiştir.

Tablo 1: Sınır Ticareti Yapılan İller

İli	**Sınır Kapısı**	**Ülke**	**Yıl**
Ağrı	Gürbulak	İran	1985
Ardahan	Türközü	Gürcistan	1997
Artvin	Sarp	Gürcistan	1989
Gaziantep	Karkamış	Suriye	1985
Hakkari	Esendere	İran	1988
Hatay	Cilvegözü	Suriye	1986
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan	1992
Kilis	Öncüpınar	Suriye	2003
Mardin	Nusaybin&Şenyurt	Suriye	1952
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye	1999
Şırnak	Habur&Cizre	Irak&Suriye	1989
Van	**Kapıköy**	**İran**	**1987**

Tablo1 Türkiye'deki sınır ticareti yapılan illeri ve bu illerin hangi ülkelerle sınır ticareti yaptığını göstermektedir. Görüleceği üzere Sınır ticaretine Ağrı-Gürbulak sınır kapısında 1985 yılında başlanmıştır. Ardahan, Artvin, Antep, Hakkari, Hatay, Iğdır, Kilis, Mardin, Urfa, Şırnak ve Van illeri de akabinde sınır ticaretine başlamışlardır.

Ayrıca Habur Sınır kapısından Irak'la 1989 ve Artvin-Sarp sınır kapısından Bağımsız Devletler topluğu ile yine 1989 yılında sınır ticareti yapılmaya başlanmıştır. İlk başlarda sadece sınır illerinin sınır ticareti yapmasına izin verilirken, zamanla iç bölgelerdeki illere de sınır ticareti yapma hakkı tanınmıştır. 1989 yılında Erzurum'a İran'la Ağrı-Gürbulak kapısından, Bağımsız Devletler Topluluğu ile de Artvin-Sarp sınır kapısından sınır ticareti yapmasına izin verilmiştir. Ayrıca 1990 yılında Mardin, Hakkâri ve Şırnak illerinin Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir. Sınır ticaretinin 1996 ve 1998 yılında bakanlar kurulu kararları ile kapsamı belirlenmiştir. Bu kararlar ile Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van'dan oluşan toplam 12 ilin Bağımsız Devletler Topluluğu, Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapması kararlaştırılmıştır (Sugözü ve Atay, 2010: 6).

Sınır ticaretinin kapsamını belirleyen söz konusu düzenleme ile sınır ticaretine konu olan illerde, gerçek ve tüzel kişilerin ayda dört defadan fazla olmamak kaydıyla, toplam 200.000 ABD Doları karşılığı mal ithaline izin verilmiştir. Diğer yandan, sınır ticareti yoluyla ithal edilen petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların %80'i, diğer mallarda ise %60'ının tahsil edilmesi karara bağlanmıştır (Öztürk, 2006: 111)

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından sınır ticareti kapsamında ithali ve ihracı yasaklanmış mallar aşağıda verilmiştir. Buna göre sınır ticareti kapsamına girmeyen eşyalar şu şekildedir.

İhracatta;

1)İhracı muhtelif mevzuatla yasaklanmış olan eşya,

2) İhracı belli bir merciin iznine bağlı eşya,

3) İhracı Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonuna tabi eşya

İthalatta ise;

1)İthali yasaklanmış eşya,

2)İthali müsaadeye bağlı eşya.

2000 yılı Nisan ayında çıkarılan 364 sayılı kararname gereği, sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek ürünlerde ve sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek mal sayısı 93 iken, bu rakam 2004'de 34'e indirilmiştir (Kara, 2005: 65). Böylece, sınır ticareti kapsamında, genellikle Türkiye'de üretilmeyen karabiber, kimyon, sumak gibi baharat türü tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmektedir. Ayrıca, ithal edilebilecek sanayi ürünlerinin kapsamı da oldukça sınırlandırılmıştır. Söz konusu kararname ile aynı zamanda, sınır ticaretinin en

önemli kalemi olan motorin ithalatına da ciddi sınırlamalar getirmiştir. Sınırlamanın boyutunu göstermesi açısından bir örnek vermek gerekirse, sadece Silopi'den günlük geçiş yapan kamyonların sayısı söz konusu karardan önce 1.000–1.500 civarında iken, karardan sonra 100 'e kadar düşmüştür.

20 ilde sınır ticaret merkezleri kurulmasına ilişkin bakanlar kurulu kararı ile sınır ticaretine yeni düzenleme getirilmiştir. Sınır ticaret merkezi kurulmasına ilişkin karar ile Türkiye'nin yaşam standardı düşük ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek için sınır ticareti merkezleri kurulması ve bu merkezler aracılığı ile yapılacak olan ihracat ve ithalatın usul ve esaslarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Söz konusu düzenleme Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde sınır ticareti merkezleri kurulmasını ön görmektedir. Söz konusu ticaret merkezlerinde yapılacak ihracat ve ithalat ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bu illere komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde yapılacak ticarete ilişkin esasları kapsamaktadır. Söz konusu ticaret merkezleri aracılığı ile komşu ülkelere yapılacak ihracatın artırılması ve vergi indirim ve istisnaları ile il ihtiyaçları dâhilinde ithalat yapılması imkânı getirilmiştir.

Sınır ticaret merkezleri projesi 2000'li yıllarda sınır ülkeleri ile ticareti geliştirmek için oluşturulan bir dış ticaret stratejisidir. Sınır ticaret merkezlerinin gümrük sahası içerisinde 2000 m^2 lik bir alan üzerine kurulması ve bölge insanı ile yolcuya dönük bir ticaret alanı niteliğinde, satış mağazaları şeklinde oluşturulması planlanmaktadır. Diğer bir ifade ile bavul ticaretinin daha gelişmiş bir şekli amaçlanmaktadır (Kara, 2005: 67). Türkiye'de sınır ticaret merkezlerinde komşu ülkenin satış mağazaları, karşı ülkede ise Türk firmaların mağazaları olacaktır. Sınır ticaret merkezlerinin sınır ticaretine getirdiği önemli katkı, sınır ticaret merkezlerinin il özel idaresi, ildeki ticaret ve sanayi odası, esnaf ve sanatkârlar odalarının katılımıyla kurulması ve işletilmesidir. Böylece sınır ticareti il özel idaresi ile meslek odaları aracılığı ile yürütülecektir. Sınır ticaretinde yer alan firmalar, komşu ülkelerden ithali ve ihracı yasaklanan mallar ile ithali ve ihracı belirli kuruma bırakılan mallar dışında her türlü mal ihracı ve ithali yapabilirler. Ülkeler arasında seyahat eden yolcular, ilgili mevzuatta belirlenen miktar ve değeri aşmamak kaydıyla sınır ticaret merkezlerinden mal alabileceklerdir. Sınır ticareti merkezleri aracılığıyla sınır ticaretinin yapılabilmesi için komşu ülkeyle mutabakata varılması gerekmektedir. Bu bağlamda sınır ticaretinin yeri, işletilmesi, sınır ticaretine konu olan mallar ve miktarları ve bu mallara uygulanacak vergi miktarlarının mutabakatla belirlenmesi gerekmektedir.

4. VAN-İRAN ARASINDAKİ SINIR TİCARETİ VE GELİŞME POTANSİYELİ

2003 yılında Tahranda yapılan Türkiye-İran Ortak Ticaret Komitesi II. Toplantısı ile İran'la Türkiye arasında sınır ticareti merkezlerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu komite toplantısında Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy'de Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması kararlaştırılmış ve sınır ticaretine konu olacak mal listeleri belirlenmiştir. Sınır Ticaret Merkezlerindeki sınır ticaretinin değeri 100 milyon ABD doları ile sınırlanmış ve ticaretin geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Sınır Ticaret Merkezlerinde yapılacak olan ithalatta Türkiye tarafından gümrük vergilerinde belirli oranlarda indirime gidilmesi, buna karşılık İran tarafınca da ticari kazanç vergilerinin azaltılması konusunda mutabakata varılmıştır. Diğer yandan Sınır Ticaret Merkezleri aracılığıyla İran'da yapılacak ihracat ve ithalata konu olan mal listesi hazırlanmıştır. İthal edilecek mallarda il ihtiyacı esas alınmıştır.

Van Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin önemli merkezlerinden biridir. Devlet Planlama teşkilatı tarafından yapılan istatistikî bölge tanımlamasında Muş, Bitlis, Hakkari ile birlikte TRB2 kalkınma bölgesinde yer almaktadır. 19299 Km^2 yüz ölçümüne sahip olan Van, Türkiye'nin birici derecede kalkınmada öncelikli yörelerinden biridir. 2005 verilerine göre 998.973 olan kent nüfusunun 1.200.000'i aştığı kabul edilmektedir. Şehirleşme oranı %50,9 olan Van ili, %31,96'lık nüfus artış oranı ile ülke ortalamansın çok üzerinde nüfus artış oranına sahiptir. Kişi başına gayrisafi yurt içi hâsıla 859 ABD Doları ile iller bazında 76. sırada yer almaktadır. Gelişmişlik sıralamasında ise 75. sırada bulunmaktadır. Van uzun yıllar boyunca tarım ve hayvancılığa dayalı kırsal üretim tarzı ile ekonomik faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Van ekonomisini güçlü kılan en önemli faktörler Van ilinin sahip olduğu coğrafi koşullar ve insanlık tarihinin en eski yerleşim alanlarından biri olmasıdır. Coğrafik koşulların sağladığı avantaj ile öne çıkan en önemli ekonomik avantajların başında, başka bölgelerdekinin aksine, tarım ve hayvancılığın hala katma değer yaratan bir sektör olarak öne çıkmasıdır. Van ilinde ekonomik değişim 1980'li yıllarda başlamıştır. 1980'li yıllardaki kent nüfusunu ikiye katlayan turizm patlaması yaşanmıştır. Bu sosyal yapıda değişikliklere yol açmıştır. Turizme dönük alp yapısını söz konusu yıllarda olan turizm patlaması ile önemli ölçüde tamamlamıştır. Günümüzde Van ilinin en önemli ikinci ekonomik dinamiği olarak öne çıkan turizm sektörü kentin demografik değişiminde önemli rol oynamıştır. Bununla beraber Van ilinin ekonomik gelişmesinde ikinci değişim 1987 yılında Bakanlar kurulunca çıkarılan kararnameye istinaden Van-Kapıköy sınır kapısından İran İslam Cumhuriyeti ile başlatılan sınır ticaretinin yarattığı değişimdir. Önemli ölçüde kırsal üretim tarzına sahip olan kent sınır ticareti ile birlikte, üretim ve imalatla tanışmıştır. Sınır ticareti ile birlikte artan gelir yatırıma dönüşmüştür. Elde edilen bu finansman kaynağı organize sanayi bölgesinin kurulmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda sınır ticaretinin ekonomiye katkılarından en önemlisi istihdama yaptığı katkıdır. Bu şekilde sınır ticareti yapılan bölgelerde halkın refah düzeyi artmakta, halkta müteşebbis ruhunun gelişmesine katkıda bulunulmaktadır. Sadece sınır ticareti kapsamında ticari faaliyette bulunmak üzere Van ilinde sınır ticareti yapıldığı dönemde 3000'e yakın müteşebbisin hükmi şahıs işletmesi kurduğu ve "sınır ticaret uygunluk belgesi" almak üzere başvuruda bulunduğu kayıtlarda mevcut bulunmaktadır. Ayrıca bürokratik işlemlerin az olması dolayısıyla ülkenin dış ticaret hacminin gelişmesine de katkıda bulunulmaktadır. Diğer taraftan ülkemizde nakliyecilik ile yaşamını sürdüren büyük bir kitle mevcuttur. Özellikle sınır ticaretinin faal olduğu yıllarda sadece Van il tescil kayıtlarında 5000'e yakın nakliyeci esnafının işe başladığı ve bölgede önemli bir sektör haline geldikleri bilinmektedir. Yine sınır ticaretinin Van ilinde ve bölgede yarattığı ticari hareketin yarattığı talep, bölge dışından önemli ölçüde nakliyeci esnafına iş olanağı sağlamış, bu hareketin Van iline yarattığı canlılık ile konaklama ve yemek sektörünün gelişiminde göreceli bir çarpan etkisi yaratmıştır (Vatso, 2008b).

Sınır ticaretinin en büyük yararlarından birisi de batı bölgelerine doğru yaşanan yoğun göçü engellemesidir. Özellikle kırsal kesimde bulunan yerleşimlerde mukim vatandaşların uzun kış aylarında batı bölgeleri ve metropollere yarattıkları göç dalgası bu dönemde tamamen tersine dönmüştür. Bununla beraber Van ilinde ki köylerde sosyal yaşam ve kültürel değişimde de gözle görünür ilerleme yaşanmıştır. Kırsal kesimde yaşayanlar sınır ticareti döneminde elde ettikleri gelirle yaşam alanlarını dönüştürmüş, kerpiç konutlar yerine betonarme konut yapmaya başlamış, çatılı konut sayısında gözle görülür sayıda artış meydana gelmiştir. Kırsal alanlarda su temininde ortak kullanım alanı yerine şebekeli sistemi ile bu dönemde ilk kez tanışmış, geleneksel üretim tarzlarında değişim yaratarak daha modern olanaklarla tarım ve hayvancılık yapmaya başlamışlardır.

Van ili sınır ticareti ile birlikte dış ticarette dinamizm elde etmiştir. Van ilinde ihracat ve ithalatla uğraşan firma sayıları ile ihracat ve ithalat değerleri (bin dolar) aşağıda tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Van İli Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Firma Sayısı	Değer (Bin Dolar)	Firma Sayısı	Değer (Bin Dolar)
2001	20	1.742	18	1.397
2002	22	1.427	42	12.022
2003	22	2.839	32	15.471
2004	49	7.462	41	11.174
2005	47	13.415	34	6.607
2006	56	15.306	43	10.372
2007	43	9.535	48	12.840
2008	34	11.995	38	4.859
2009	37	10.599	35	10.988

Kaynak: Vatso Raporları, 2009-2010.

Van ilinde son on yıldaki ihracat ve ithalat yapan firma sayılarındaki artış yaklaşık olarak %100'lük bir orana sahiptir. Değer olarak da ihracat ve ithalat da aynı dönemde sürekli artış göstererek yaklaşık olarak beş kat artmıştır. Bu durum Van ilinin giderek bir dış ticaret merkezi haline geldiğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Soğuk savaş döneminde, soğuk savaşın meydana getirdiği iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin batı blokunda yer alması sebebiyle, doğu bloku ülkeleriyle olan sosyo-ekonomik ve siyasi ilişkileri dönemsel konjonktür nedeniyle sınırlı kalmıştır. Doğu blokunun yıkılması ile birlikte söz konusu ülkelerle ekonomik ve siyasal anlamda çeşitli yakınlaşmalar ve birliktelikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda sınır ticareti Türkiye ve komşu ülkeler arasında yaygınlaşarak ekonomik anlamda büyük girdiler sağlamaya başlamıştır.

Sınır ticareti, daha çok Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki illerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmek için yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Bürokratik engelleri nispeten daha az ve kolay geliştirilebilen bir ticaret türü olan sınır ticaretinin dış ticaret içerisindeki payı arttırılarak gerek Van ilindeki gerekse de çevre illerdeki yatırımcıların bu ticaret türüne olan ilgilerini ve yatırımlarını arttıracak ve dolayısıyla da bölgenin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Bu amaçla yakın bir süre önce tamamlanan fakat halen tam olarak hizmete girmeyen Van-Kapıköy sınır kapısındaki Sınır Ticareti Merkezi, gerek ticaret erbabına gerekse de turizm için bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlere kolay alışveriş imkânı sunmakta ve günübirlik ticaretin gelişimi ile kısa sürede bölge ekonomisine olumlu katkılar sunacağı beklenmektedir. Ayrıca Van OSB'de ithalatı yapılan ürünleri işleyecek sanayi tesisleri ve işletmelerin kurulması teşvik edilmeli ve var olan işletmelerin de modernize edilerek desteklenmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde Van-Kapıköy sınır kapısının transit geçişe açılması doğrudan Muş, Bitlis ve mücavir illeri olumlu etkileyecek, bunun çarpan etkisi ile tüm Türkiye'nin dış ticaret hacmi artacaktır. Böylece sınır ticareti ile birlikte sınır ticareti yapan illerdeki istihdam olanakları artacak ve bölge halkının gelirlerinde de artışlar görülecektir.

Bu bağlamda bölgede yasal çerçeve ve uygun zeminlerde gerçekleştirilecek sınır ticareti uygulaması ve kamu kaynakları ile kalkınmaya ihtiyaç duyan bazı Doğu Anadolu bölgesi illeri ve Van, özel sektör yatırımları ile gelişme potansiyeli elde edebilecektir. Ayrıca Van ilinde ticari yaşamın iyileştirebilmesi için Asgari Ücrete, vergi ve prim muafiyeti sağlanmalıdır. Gerek bölgede gerekse Van ilindeki atıl işgücünün mesleki eğitim ile geliştirilmesi, KOBİ destekleri ve girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Diğer yandan, kış turizmine uygun coğrafi koşulların değerlendirilmesi gelecekte Türkiye'nin bu alandaki rekabet gücünü arttıracak, bölgenin ve Van ilinin kalkınmasına katkı sunacaktır.

KAYNAKLAR

Doğu Anadolu Bölgesi Sınır Ticareti Odaklı Kalkınma Önersi, "Van İli Örneği", Van Ticaret ve Sanayi Odası, 2009-Van.

Doğu Anadolu Bölgesinin Kalkınmasında Sektörel Model Ticareti ve Sınır Ticareti Odaklı Çözüm Önerisi, Van Ticaret ve Sanayi Odası, Rapor (a). 2008-Van.

Kapıköy Gümrük Kapısı Raporu, Van Ticaret ve Sanayi Odası, 2010-Van.

Kara, Mehmet (2005) "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3), 60-79.

Karabulut, Kerem (2000) "Iğdır Ekonomisinin Gelişmesinde Ticaretin ve Özellikle Sınır Ticaretinin Yeri ve Önemi", İktisadi Araştırmalar Vakfı, Iğdır (105–132).

Karluk, S. Rıdvan (1996) "Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar", İstanbul: Tütünbank Yayınları, 3. Baskı.

Orhan, Ziya Osman (2000) "Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", İTO Yayınları, No: 2000–27, İstanbul.

Öztürk, Nurettin (2006) "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 107–127.

Seyidoğlu, Halil (1996), Uluslararası İktisat, Geliştirilmiş, 11.Baskı, İstanbul.

Sönmez, Muammer (1996), "Sınır ve Kıyı Ticaretinin Doğu ve Türkiye Ekonomisi İçerisindeki Yeri ve Sınır Kapılarının Önemi", İdarecinin Sesi Dergisi 10(55).

Sugözü, Halil İbrahim ve Atay, Melike (2010) "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010, Şırnak.

Van İli Sorunları ve Çözüm Önerileri, Van Ticaret ve Sanayi Odası, Rapor (b). 2008-Van.

GİRİŞİMCİ ŞEHİR GAZİANTEP VE SINIR TİCARETİ

Mehmet MARANGOZ*
Günal ÖNCE**
Hale ÇELİKKAN***

ÖZET

Bir toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel yapısının dönüşümünün toplam etkisini ifade eden girişimcilik konusu, toplumların ve ülkelerin sosyal değişimine ve gelişimine de katkı sağlamaktadır. Girişimcilik, sadece işletme içerikli bir kavram olmayıp, toplumsal hayatta pek çok rolleri olan çok boyutlu ele alınması gereken bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu bilincin dinamik tutulması, toplum kalkınması adına oldukça önem taşımaktadır. Girişimci şehirler, kurumsal yapıları, stratejileri ve ekonomik yenilikleri ile yüzyıllardır kendi başlarına gelişmekte olan ve sosyal ve kültürel açıdan önemli değerlere sahip olan kentlerdir. Ülkemiz açısından bakıldığında "girişimci şehir" kavramı oldukça yenidir. Ancak başta sanayileşme sürecindeki kentler olmak üzere, Türkiye'de önemi giderek artmaktadır.

Sınır ticareti ise sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş özel bir dış ticaret şeklidir ve Türkiye'de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Çünkü Türkiye'de sınır ticareti yapmaya yetkili 12 sınır ilinin tamamında kişi başına gelir ülke ortalamasının altındadır. Çoğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu nedenle alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması acısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri halkı için önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Dünyada da çeşitli uygulamaları olan sınır ticareti; sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret seklidir.

Bu çalışmada girişimci şehir kavramının tanımı ve kapsamı teorik olarak açıklanacak ve girişimci şehir olarak Gaziantep ili'nin sınır ticareti ile gelişme potansiyeli üzerinde durulacaktır. Anadolu sanayileşmesinde öne çıkmış iller içerisinde sektörel yelpazesi en geniş il olması Gaziantep şehrinin araştırma konusu olmasında en büyük etkendir. Gaziantep'in kentsel girişimcilik açısından uzun bir geçmişi vardır. Gaziantep küresel ekonominin bir parçası ve Türkiye ekonomisinin en önemli aktörlerinden birisidir. Gaziantep değişen ekonomik süreçlere uyum sağlamak ve sanayisinin vizyonunu geliştirmek için sürekli yeni projeler hayata geçirmektedir. Çalışmadan elde edilecek sonuçlar, diğer girişimci ve sınır ticareti yapabilecek iller açısından önemlidir ve tartışılan konunun ilgili kesimler tarafından kullanılabilir nitelikte olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimci Şehir, Yerel Kalkınma, Gaziantep, Sınır Ticareti

ENTREPRENEUR CITY GAZIANTEP AND BORDER TRADE

ABSTRACT

A society's economic, political and cultural structure that expresses the total effect of entrepreneurship in the transformation of societies and countries, also contributes to social change and development. Entrepreneurship is not just a concept, content management, social life, many of the multi-dimensional roles stands out as a concept needs to be addressed. Keeping this dynamic of consciousness, in the name of community development is very important. Entrepreneur cities, institutional structures, strategies, and centuries of economic innovation and social and cultural aspects of developing their own values, which has important kentlerdir. From the perspective of our country, "entrepreneurial city" concept is fairly new. However, in the process of industrialization, particularly to the cities in Turkey are becoming increasingly important.

Daily needs of the people living in the border provinces of border trade cheaper and easier ways designed to meet a special form of foreign trade and regional development in Turkey is an issue that must be considered within the scope. Because the 12 border provinces in Turkey authorized to make the border trade across the country is below the average per capita income. Many agricultural and livestock provide a livelihood. For this reason, the pain of the creation of alternative sources of income and employment opportunities for people living in border trade, especially in Eastern and Southeastern Anatolia Regions are an important source of livelihood. Border trade in the world with a variety of applications; border and coastal provinces and their neighboring provinces in order to meet the needs of the neighboring countries' mutual border and coastal regions in the form of a special foreign trade.

* Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mmarangoz@comu.edu.tr, sorumlu yazar.
** Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gunal.once@deu.edu.tr
*** Araş. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, halecelikkan@comu.edu.tr

In this study, the definition and scope of the concept of entrepreneurial city as the city of Gaziantep province of theoretical and entrepreneur will be announced as the potential for development of border trade will be discussed. Come forward in the industrialization of the sector range of the Anatolian provinces of Gaziantep is the largest city of the province of the fact that the largest factor in research. Gaziantep has a long history of urban entrepreneurship. Gaziantep, a part of the global economy and Turkey's economy is one of the most important actors. Gaziantep to adapt to changing economic processes and implemeting new projects to enhance the vision industry.The results of this study, entrepreneurial and other provinces in terms of border trade is important to be able to be used by interested parties and discussed the issue think that nature.
Key Words: Entrepreneurial City, Local Development, Gaziantep, Border Trade

GİRİŞ

Girişimcilik kelimesi ilk kez Fransızca "işi yapan" anlamına gelen "entreprendre" (http://www.vicebusiness.com/...10.09.2010) olarak kullanılmıştır. Bu tanım, zaman içinde farklılaşarak, 20. Yüzyılda daha çok "yenilik yapabilme, fırsatları değerlendirebilme ve ticari anlamda uygulanabilir hale getirme" anlamında kullanılmıştır. Girişimci ise, en basit şekliyle girişimi gerçekleştiren kişi olarak tanımlanabilir. Ancak, girişimciyi sadece "yeni bir yatırım yapan kişi" olarak tanımlamak doğru değildir. Schumpeter (1961), girişimciliği iş dünyasına ilişkin kararlar alma düzeyinde beliren bir zihniyet biçimi olarak görmüştür. Bu zihniyetin en önemli özelliği, yenilik peşinde koşma ve yenilikler getirebilmedir. Girişimci, var olan olanakları harmanlayarak yeni bileşimler oluşturabilen kişidir. Ortaya atılan yenilikler ilgili sanayi dallarında var olan dengeleri ve durgunluğu kırarak, kıpırdanmalar ve sıçramalar oluşturur. Ekonomik gelişmenin kaynağında işte bu sıçramalar yatar. Bu sıçramalar, ancak girişimcilerin hareketleri sonucu devreye sokulabilir. Bu durumda, her yatırımın bir girişim olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Girişimcilikten söz edebilmek için, girişime konu olan ürün veya hizmetin pazarlanabilir olması, yani ticari anlamda değerli bir ürün ortaya çıkarılması ve bu ürünün pazarda benzerinin olmaması veya benzerlerinden ayırt edici bir özelliğinin olması gerekmektedir (Dereli vd, 2006:206).

Girişimcilik ülkelerin potansiyellerini faaliyete geçirerek kalkınması ve gelişmesini sağlayan en dinamik insan kaynağı potansiyeli olarak görülmektedir. Bir bakıma ülkelerin kalkınmalarında gerekli olan kaynakların hareketlenmesini sağlayan dinamik güç kaynağı olarak da tanımlanabilir (Yüzbaşıoğlu, 2006:235). Ülkelerin gelişmesi ve kalkınması açısından en önemli konuların başında bölgesel ekonomik farklılıklar gelir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, özellikle ülkemizde, bölgesel ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik hükümet politikaları mevcuttur. Bu çerçevede kalkınmada öncelikli yöreler belirlenip, bölgelere göre teşvik sistemleri uygulanır. Bölgesel ekonomik farklılığın giderilmesi konusunda en önemli etkenlerden biri de o bölgenin sahip olduğu girişimci potansiyelidir. Girişimciler bölgesel ekonomiyi canlandırmakta ve ölçek ekonomisi oluşturarak birçok yeni iş sahasının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Büte, 2006:267).

Gelişmiş ülkelerde ekonomik yapının merkezine oturtulan girişimcilik, ekonomik gelişmenin itici gücü haline gelmiştir. Girişimcilik, atıl kaynakların ekonomiye kazandırılması suretiyle etkin ve verimli kullanılması konusunda ve yeni teknoloji üretiminde olduğu gibi; istihdam hacminin genişletilerek işsizliğin önlenmesinde, refah düzeyinin yükseltilmesi suretiyle geniş bir toplumsal tabana yaygınlaştırılması konusunda ve orta sınıfın güçlendirilmesinde, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında, katılımcı demokrasinin yerleşmesi ve genel olarak toplumsal barışın sağlanarak bütünleşmenin güçlendirilmesinde işlevsel olmuştur (İlhan, 2005: 218).

Sınır ticareti ise ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir (Sönmez, 1995:21). Bu bağlamda bu çalışmada, Gaziantep ilinin girişimci şehir olma boyutu üzerinde durulmakta, sınır ticareti konusundaki mevcut durumu ve gelişme potansiyeli ortaya konmaktadır.

Sanayisi, nüfusu ve ekonomik yapısıyla Türkiye'nin önde gelen şehirlerinden olan Gaziantep, öteden beri "girişimcileri ve girişimcilik ruhu" ile tanınmaktadır. Özellikle, 2000 yılından sonra, Gaziantep Sanayi Odası; kalite, marka ve inovasyon odaklı kalkınma projelerinin yürütücülüğünü üstlenmiştir. Gaziantep, geleneksel girişimcilikten tekno-girişimciliğe doğru hızla hareket etmekte ve bu yöndeki çalışmalarına devam etmektedir (Dereli vd, 2006:206).

1. GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİ ŞEHİR KAVRAMI

Geçmişte kullandığımız "teşebbüs" ve "müteşebbis" kavramları yerine bugün daha çok "girişim" ve "girişimci" kavramlarını kullanmaktayız. Günlük hayatta, girişim (enterprise); bir işi yapmak için harekete geçme, başlama, kalkışma durumunu ifade etmekte, girişimci (entrepreneur) ise; böyle bir durum içinde yer alan girişken kişi anlamında kullanılmaktadır. Bu kavramlar esasta, iktisadi bir çerçeve içinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede girişimci, arz ve talebi yönlendiren, pazar arayan kişi, girişimcilik ise, daha çok kaynakları ekonomik olarak seferber etme, harekete geçirme faaliyeti olarak görülmektedir (Aytaç, İlhan, 2007:102-103).

1970'lerin başlarından itibaren; farklılaşan ekonomik yapı, teknolojik gelişmeler ve yerel-küresel güç dengelerindeki değişimler nedeniyle şehirler sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Bütün bu değişimler, şehirlerin bağımsız birer birim olarak hareket etmesine ve küresel hiyerarşide üst konumlara gelmek için çabalamasına

neden olmuştur. Bu nedenle, ülkeler arası değil şehirlerarası rekabet başlamıştır ve yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak için yerel yönetimler ve aktörler girişimci politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Hızla değişen ekonomik ve kurumsal ortamda girişimcilik çeşitli şehirlerin de gündemindedir. 2000'li yıllarda girişimci şehirler önem kazanmaktadır ve etkileri de giderek artmaktadır (Edizel, 2009: 16)

Girişimci şehrin farklı tanımları bulunmaktadır. Painter (1989) çalışmasında farklı tanımları bağdaştıran bir tanım üzerinde durmakta ve girişimci şehri şöyle tanımlamaktadır: Şehir politikalarında ve yönetiminde kamu ve yerel sosyal yardım hizmetlerinin sağlanması anlayışından, ekonomik rekabetin teşvik edilmesi, yabancı yatırımları çekmek için şehrin pazarlaması ve yerli özel sektör firmalarının kalkınması için destek sağlanması anlayışına doğru bir değişimi ifade eder (Edizel, 2009:17).

Şehir yöneticiliği anlayışında temel öncelik şehir nüfusunun yararlanması için yerel hizmetlerin sunulması iken; şehir girişimciliğinde ise şehirler arası rekabet yoluyla şehrin kalkınmanın gerçekleştirilmesine ve bu yolla işsizlik oranının düşürülmesine yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Devletin yalnızca düzenleyici işlevlerini ön plana çıkaran yeni yaklaşım ve esnek üretim tarzının yerleşmesiyle ortaya çıkan yaygın işsizlik sorunu çerçevesinde, şehirlerin ulusal ve uluslararası düzeyde akışkan sermayeyi çekme amacına yönelmeleri kaçınılmazdır. Rekabetin zora dayalı gücü, şehirleri kendi hayatta kalma stratejilerini geliştirmeye itmektedir. Bu bağlamda şehirde yaşayan temel paydaşların işbirliği yapması zorunlu hale gelmektedir. Bu tür işbirlikleri, şehirlerin ulusal ve uluslararası sistemdeki yerlerine göre bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde de kendini gösterebilmektedir (Şavlı, 2009).

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması için "girişimci" şehirlerin yaratılması sürecinin gerekliliği hususu genel kabul gören bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede tasarlanan bölgesel kalkınma programları, planlama anlayışında kapsamlı planlamadan stratejik planlamaya geçiş, bu söylemin şehirler düzeyinde kabul görmesi ve şehirlerin öngörülen şekilde rekabetçi yapılarını geliştirerek "girişimci" şehir olma yolunda ihtiyaç duyulan dinamiklerini harekete geçirmeleri önemlidir.

2. GİRİŞİMCİ ŞEHRİN ÖZELLİKLERİ VE GİRİŞİMCİ ŞEHİR OLARAK GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Daha önceleri yerel yönetimler ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla yerel yatırımcılara ve işletmecilere yönelik teşvikler sağlamışlardır. Aynı zamanda hükümetler de özellikle yoksul yerel halka ekonomik destek sağlayıcı politikalar izlemişlerdir. Ancak son birkaç yılda, yerel yönetimler yerel kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi desteklemek ve yoksul yerel halkın ihtiyaçlarını genellikle insanlara hizmet ve refahın sağlanması yoluyla karşılamak gerektiğini vurgulamaktadırlar (: 566). Bu bağlamda girişimci şehir kavramı ve olgusu önem kazanmaktadır. Bazı araştırmacılar (Jossep ve Sum, 2000; Chapin, 2002), girişimci şehir olmanın nedenleri, konularını ve boyutlarını incelemişlerdir. Girişimci şehir kavramı küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmış bir kavram gibi görünse de, ortaya atılan farklı yaklaşımlar bu kavramın literatürde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Chapin, (2002:567); Jossep ve Sum (2000)'a göre girişimci şehir ekonomisinin ayakta kalabilmesi için bazı ön koşulların sağlanması gerekmektedir. Bunlar:

- Girişimci şehir diğer şehirlere karşı ekonomik olarak rekabet edebilirliğini geliştirmek ve sürdürebilmek amacıyla yenilikçi stratejileri benimser.
- Bu stratejiler gerçek ve geri dönüşü olacak stratejilerdir. Bu stratejiler "gibi görünen" stratejiler değil, az ya da çok açıkça formüle edilmiş, aktif ve girişimci bir tarzı olan stratejilerdir.
- Girişimci şehirleri destekleyenler girişimci bir söylem benimser, kendi şehirlerini girişimci olarak tanımlar ve girişimci olarak pazarlarlar.

"Girişimci şehir" kavramı, ulus temelli bölgesel ekonominin dağılması ve yeni küresel ekonomide rekabet yerlerinin oluşması ile ortaya çıkmıştır (Edizel 2009:17). Yer tabanlı girişimci teşvikler, bir şehri global oyuncu yapmakta önemli bir role sahiptir. (Edizel, 2009: 17). Bu bağlamda girişimci şehrin oluşmasında analitik olarak farklı 5 alandan bahsedebiliriz (Jessop, Sum; 2000:2290):.

1. Üretim, hizmet, çalışma, tüketim ve yaşam için yeni yerleşim yerleri ya da alanlarının tanıtılması. Bununla ilgili yeni örnekler, akıllı şehirleri, sınır ötesi şehirleri, çok kültürlü şehirleri ve bütünleştirilmiş ulaşım ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde düzenlenmiş şehirleri içerir.
2. Mal/hizmet ya da diğer kentsel faaliyetlerin üretilmesi için mekana/yere özgü avantajlar yaratmak bağlamında yeni yer ve mekan üretim yöntemleri geliştirmek. Yeni fiziki, sosyal ve sibernetik altyapıların kurulması, ölçek ve yığın ekonomilerinin desteklenmesi, düzenleyici fiyat düşürme ya da emek piyasasının yeni biçimlerinin yaratılması bununla ilgili yeni/güncel örnekler olarak sıralanabilir.
3. Yeni pazarların açılması. Belirli bazı şehirlerin şehir pazarlamasıyla yeni alanlar olarak ve/ya da şehrin bazı alanlarını değiştirerek yeni tüketim alanlarının yaratılması (örneğin, külüt, eğlence, yeni şehir görünümleri – kentsel bir alanın genel görünümü – üst sınıfın satın almasıyla değeri yükselen yerler)
4. Karşılaştırmalı avantajları geliştirmek için yeni talep kaynakları bulmak. (Örneğin şehrin kültürel karışımını değiştirmek, göç için yeni yöntemler bulmak, mevcut işgücünün yeteneklerini arttırmak, yabancı yatırımı çekmek)
5. Şehir hiyerarşisini yeniden tanımlamak ya da başka bir şehrinkini uygulamak.

Bu açıklamalar kapsamında girişimci şehirde bulunması gereken özelliler, girişimcilik kültürü, şehrin coğrafi konumu, yenilikçiliği, şehrin pazarlanması ve markalaşması, rekabetçilik ve sınır ticareti olarak sıralayabiliriz. Aşağıda Gaziantep şehrinin girişimcilik boyutları bu çerçevede değerlendirilmektedir.

2.1- Girişimcilik Kültürü

Girişimcilikle toplumsal kültür arasında yakın bir ilişki vardır ve kültür girişimciliğe dönük tutumları önemli ölçüde belirler. Kültür, girişimciliği başlatan, harekete geçiren itkilere, güdülere bünyesinde yer vermektedir. Örneğin, demokratik kültürlerde kişisel başarısızlık ve yapılan hataların çok büyütülmemesi ve bunlara yüksek tolerans gösterilmesi, kişileri yenilikleri denemeye, teşebbüse geçmeye teşvik eder. Bu toplumlarda, yeni şeyler yapma, değişiklik ve teşebbüse geçmenin olumlanması doğal olarak girişimci eğilimlerin pekişmesine yardım eder. Bu bakımdan özellikle Kuzey Amerika ve Avustralya gibi daha eşitlikçi ve demokratik toplumların girişimci kişiliğin ortaya çıkmasına uygun alanlar açmak suretiyle girişimciliği/girişimci kültürü besledikleri görülmektedir. Girişimci değerlere bünyesinde yer açmayan, onları perdeleyen/körelten kültürler de aksine, anti girişimci eğilimlerin kökleşmesine neden olur (Aytaç, İlhan, 2007:107).

Gaziantep, geleneksel zanaat ve küçük sanayi tecrübesini yeni bir sanayi ivmesine dönüştürmeyi başararak, sanayi odağı olmaya başarmış bir kenttir. Bu tecrübenin oluşmasında, Gaziantep'in; Roma, Bizans ve Osmanlı gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmasının önemli katkısı vardır. Bugünkü gelişmiş sanayisinin sermayesi büyük ölçüde geçmişteki ticari faaliyetlere dayanmaktadır. Sanayi kökenli kuruluşların önemli bir bölümünün başlangıçta veya bir kuşak öncesinde ticaretle ilgili faaliyetleri yürüttükleri bilinmektedir. Mevcut büyük çaplı şirketlerin, kuruluş sermayesi olarak kullandıkları birikimlerini elde ettikleri faaliyet alanı olarak %37'si ticareti ve %51'i sanayiyi göstermiştir (Dereli vd, 2006:208; Ayata, 2004). Gaziantepli sanayicilerin %95'i iş kurarken daha çok öz kaynaklarını kullanmakta, ihtiyaç duydukları sermayeyi banka kredisi yerine genellikle kişisel ve aile tasarruflarından faydalanarak karşılamaktadır. Aynı şekilde, işletme içinde karşılaşılan likidite sorunlarında da, öncelikli olarak aile ve yakın akrabalardan, ticari ilişki içinde bulundukları firmalardan destek alınmakta, banka kredilerinden uzak durulmaktadır. Gaziantep, *doğrudan devlet yatırımlarından* az pay alan kentlerden biri olup, bu durum Gaziantep girişimciliğinin tetiklenmesinde önemli rol oynamıştır. Benzer şekilde, yabancı sermayenin Gaziantep'te önemli bir yatırımı olmamış, bu da yerel girişimciliğin dış finansman bağımlılığını önlemiştir (Dereli vd., 2006:209).

Gaziantep sanayicisini, yerli sanayici ve doğu illerinden göç ederek gelen sanayiciler olarak gruplandırmak mümkündür. Teknoloji yoğun, yenilikçi, kaliteye önem veren, iş ve pazarlama organizasyonu nispeten gelişmiş, ürettiklerini Batı illerine satan, pazarda rekabet gücü olan, köklü ve belirli bir büyüklüğe ulaşmış firmaları yöneten girişimciler çoğunlukla Gaziantep kökenlidir. Bunun aksine emek yoğun, teknolojik yenilikler üretmekte durağan kalan, genellikle ürettiklerini Doğu illerine satan küçük ve orta çaplı işletmeler kırsal yörelerden Gaziantep'e yakın zamanda göç etmiş yatırımcılar tarafından kurulmuştur (Dereli, 2006:209; Ayata, 2004).

2.2- Coğrafi Konum

Gaziantep ili, Şanlıurfa, Osmaniye, Hayat ve Kahramanmaraş, Adıyaman ve Kilis illerine, güneyde ise Suriye'ye sınır komşusudur. Bu coğrafi yakınlığı iyi bir şekilde değerlendirmek isteyen Suriyeli firmalar, makina-teçhizat ve ara malların alımında ülkemiz mallarını tercih etmektedir. Suriyeli firmaların ülkemizin pazar yapısı hakkındaki bilgileri, firmalarımızın Suriye pazarı hakkındaki bilgilerinden fazladır. Bir anlamda Suriyeli firmaların, mallarımız ucuz ve kaliteli oldukları için ülkemizden ithalat yaptıklarını söylemek mümkündür. Suriye'nin sanayileşme stratejisi içerisinde ve ithal ikamesine yönelik yatırım politikaları doğrultusunda, firmalarımızın Suriye pazarına yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi halinde, bu ülkeye olan ihracatımızda, başta makina-ekipman olmak üzere, önemli artışların olacağına inanılmaktadır. Firmalarımızın, Suriye'de girişecekleri, öncelikle gıda sanayi sektöründe ortak yatırımlarla, Ortadoğu pazarında geniş kapsamlı ve kalıcı bir şekilde yer edinebilmeleri ve bu sektöre teknoloji transferini gerçekleştirebilmeleri mümkün görülmektedir (www.morfikirler.com/.../30.10.2010). Böylece Gaziantepli girişimcilerin Suriye üzerinden Ortadoğu pazarına açılmaları daha kolay olacaktır.

Gaziantep'in özellikle kendisinden daha doğuda bulunan yerleşim yerlerinden "yatırımcı" çekebilmesi, bir cazibe ve ticaret merkezi haline gelmesi bile tek başına bir başarı öyküsüdür. Bu yatımcı akışı, kısa sürede organize sanayi bölgelerinin sayısının dörde çıkmasını sağlamıştır. Gaziantep yalnızca kendi doğusunda değil, bütün Türkiye'de ve Dünya'da dikkat çekmektedir. Örneğin, Gaziantep'te yerleşik olup, şu an çikolatalı mamuller üreten ve Türkiye piyasasında önemli bir yere gelen ve ürünleri birçok ülkeye ihraç edilen firma, Gaziantep'e yaklaşık 20 yıl önce yerleşen bir aile şirketidir. Ayrıca, Irak savaşı ve yeniden yapılanma çalışmaları nedeniyle oluşan lojistik avantaj, Gaziantep'in yıldızını bir kat daha artırmıştır. Yakın zamana kadar, Gaziantep'in sanayideki en büyük avantajlarından biri de, düşük ücret ve iş gücü kullanarak maliyete yönelik bir rekabet stratejisi uygulaması olmuştur. Son zamanlarda, Gaziantep gibi girişimciliğiyle ön plana çıkan Anadolu kentlerinin, Batı Avrupa'nın tekno-girişimlerinden olumsuz etkilendiği ve rekabet gücünün azaldığı

gözlemlenmektedir (Özcan ve Çokgezen, 2003: 2073). Benzer biçimde, Uzakdoğu ülkelerine uygulanan tekstil kotalarının kaldırılması da, maliyet avantajının yitirilmesi tehlikesini doğurmuştur. Gaziantep'teki sivil inisiyatifler bu rekabet gücü dengelerini kendi lehlerine çevirmek üzere ve katma değeri yüksek ürünler üretmeyi ve pazarlamayı teşvik etmek amacıyla; *"markalaşma" ve "inovasyon"* alanında ilerleme kaydetmeyi hedefleyen projeler başlatmışlardır.

2.3- Yenilikçilik

Küresel rekabetin yoğun olduğu günümüzde değişimi yakalayabilmek ve hayatta kalabilmek için inovasyona odaklı bir dizi strateji ve bu stratejilere sahip olunması gerekmektedir. İnovasyon eğilimi girişimci şehrin en önemli, hatta olmazsa olmaz öğesidir. Kısalan ürün yaşam eğrileri ve hızla değişen müşteri talepleri, gelişmiş ekonomilerde dahi, yaratıcı yıkıma her geçen gün biraz daha ivme kazandırmaktadır. Uzun vadede hayatta kalabilmek ve rekabet üstünlüğünü koruyabilmek için şehrin dinamiklerinin yenilikçi fikirleri dinlemeye, ve bu türden projeleri desteklemeye yönelik bir felsefe oluşturmalıdır. Yenilikçiliği ölçümleyebilmek için en sık kullanılan değişken patent sayısıdır. Markalaşma becerisi ise, hem yüksek katma değer oluşturulması hem de rekabetçiliğin bir göstergesi olması açısından önemlidir (Alkin vd., 2007:225).

Gaziantep Sanayi Odası (GSO) ve paydaşları 2006 yılında Gaziantep'de "İnovasyon Vadisi" projesini başlatarak, şehirdeki sanayi kuruluşlarında sistematik inovasyon faaliyetlerini artırmayı hedeflemişlerdir. GSO, bu doğrultuda, 2006 yılını "inovasyon yılı" ilan etmiş ve yıl boyunca inovasyonla ilgili çeşitli eğitim faaliyetlerini organize etmiştir. Projeyle ilgili olarak belirlenen stratejik hedefler şunlardır (www.inovasyonvadisi.com/10.10.2010):

- Girişim, inovasyon faaliyetleri yoluyla üretim ve ihracatı artırmak,
- Gaziantep odaklı bir "inovasyon politikası" oluşturmak,
- İnovasyon yoluyla bilim, teknoloji ve mühendislik faaliyetlerini artırmak, işbirlikçi paydaşları çeşitlendirmek,
- Rekabet edebilen, güçlü, kurallara ve teknik standartlara uyabilen, adil, sürekli pazarlar oluşturmak; pazar odaklı bir ticari anlayışı benimsetmek,
- İnovasyon bilinci oluşturmak ve devamlılığını sağlamak; devamlılık esasını proje paydaşları ve Gaziantep Sanayi Odası kaynaklarıyla gerçekleştirmek,
- İnovasyon sürecine farklı alanlardan paydaşların katkıda bulunmasını sağlamak; proje uygulama safhasını bu paydaşların ve projeye katkı sağlayan herkesin yer aldığı bir tabana yaymak,
- Gaziantepli firmaların inovasyon sürecinde kendilerine gerekli olan her türlü ihtiyaçlarının sağlanması şeklinde belirtilmiştir.

İnovasyon alanında performansın ölçülmesinde en önemli belirleyicilerden birisi, alınan patent ve faydalı model sayısıdır (Chen ve diğerleri, 2000). Patent sayıları ticaretin ne kadarının inovasyona dayandığı hakkında fikir veren göstergelerdir. Tablo 1'de 2009 yılı sonunda Patent başvuru sayılarına göre Türkiye'deki 81 il arasındaki sıralama verilmiştir. Marka sayısı sıralamasında 8. durumda bulunan Gaziantep, patent sıralamasında 14. sıradır (http://www.turkpatent.gov.tr/...20.10.2010).

Tablo 1: 2009 Yılı Patent Başvuru Sayılarına Göre İllerin Sıralaması

1.	İSTANBUL	1119
2.	ANKARA	318
3.	İZMİR	179
4.	BURSA	170
5.	KOCAELİ	99
6.	KONYA	97
7.	MANİSA	81
8.	TEKİRDAĞ	72
9.	ANTALYA	36
10.	KAYSERİ	35
11.	ADANA	30
12.	SAKARYA	25
13.	KAHRAMANMARAŞ	22
14.	**GAZİANTEP**	**19**
14.	MERSİN	19
15.	ESKİŞEHİR	17

Kaynak: http://www.turkpatent.gov.tr/...20.10.2010.

2.4- Şehrin Pazarlanması ve Markalaşma

Geçtiğimiz yirmi yıllık dönem içerisinde ve özellikle de son 10 yıllık dönemde, yerel yöneticiler, şehir planlamacılar ve şehrin geleceği ile ilgili karar verici konumdaki kişiler, yöneticileri oldukları şehirlerin dünya çapında olumlu reklamını yapmak ve şehrin imajını arttırabilmek için son derece önemli girişimlerde bulunmaya

başlamıştır. Bu kişiler, şehrin genel imajının çeşitli hedef gruplar için karar verme aşamasında önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Şehirlerin pazarlanması, bir şehirde ekonomik, politik ve sosyal değişikliklere ve şehirlerin operasyonel çevrelerinde gelişmelere neden olan bir faaliyet olmaktadır. Bugün şehir pazarlaması sayesinde şehirler çekiciliklerini hızlı bir şekilde arttırırlarken, mobil kaynaklarını ve şirketlerin yatırımlarını, ziyaretçilerin ve yaşayanların faydalanacakları unsurlar haline getirmektedirler. Bu konsept ve metodlarla şehirlerin bir marka olması söz konusu olur ve o şehrin ürettiği tüm ürün ve hizmetler hedef kitle tarafından daha arzu edilebilir hale gelir (Giritlioğlu, Avcıkurt, 2010:76-77) .

Günümüzde rekabet yalnızca ürünler veya firmalar arasında değil ülkeler ve şehirler arasında da yaşanmaktadır. Bu çerçeveden baktığımızda rekabette avantaj elde etmek isteyen şehirler bir marka olmalarını sağlayacak özelliklerini belirleyip bunlardan faydalanma yoluna gitmeleri gerekmektedir. Aslında her şehir bir markadır. Çünkü her şehir bir diğerinden ayırt edici özelliklere ve farklılıklara sahiptir. Ancak sorun şu ki her marka aynı değerde değildir. Kimi markalar hedef kitleleri tarafından daha değerli olarak kabul edilirken kimisi daha değersiz olarak görülür. Marka, sadece işletmeler ve ürünleri değil çok daha geniş alanı kapsayan bir kavramdır. Ürün ve şirketlerin yanında ülkeler (Hollanda, Amerika), şehirler (Paris, Atina) ve insanlar da (Madonna, Elwis Presley) birer markadır. Şehirlerin "uluslararası bir marka olma" çabaları öncelikle ekonomik nedenlere dayanır. Aslında kent için uluslararası bir kimlik ile sabit sermaye yatırımlarını ve dolaşımdaki sermayeyi (ulaştırma, turizm, kültürel etkinlikler vb. gibi) çekmek, neredeyse evrensel bir ekonomik kalkınma stratejisi haline gelmiştir. Şehirler açısından markayı gereklilik haline getiren koşulları şu şekilde sıralamaktadır (Özdemir, Karaca:2009:114-115):

- Uluslararası medyanın artan gücü,
- Uluslararası seyahat maliyetinin düşmesi,
- Tüketicilerin harcama gücünün artması,
- Sunulan hizmetler açısından şehirlerarası benzerliklerin artması,
- İnsanların farklı kültürlere olan ilgisinin artması

Coğrafi olarak avantaja sahip her şehir kendi kaynaklarıyla büyümeyi başarabilir. Düzenli olarak nüfusu, kişi başı geliri artabilir. Kentsel dönüşümünü sağlayabilir. Pırıl pırıl sokakları, harika yapıları, tıkır tıkır çalışan kamu kuruluşları, şehrine aşık hemşerileri olabilir. Milyonluk şehir olabilir, ama bu onu markalaştırmaz. Kendi yağıyla kavrulan, içe kapanık şehirler Marka Şehir olma iddiası taşıyamazlar.Bir şehir dışardan yatırımcı, alıcı ve turist çekmek için markalaşır. Ne kadar büyük ve gelişmiş olursa olsun; dışardan yatırımcı, alıcı ve turist çekemiyorsa o kent için markalaşmış diyemeyiz. İçine kapanık şehirler zamanla boşalır, küçülür ve tarihten silinir (www.referansnoktasi.com/...30.10.2010).

Sanayileşmenin temellerinin 1970'lerin başında atıldığı Gaziantep'te ilk organize sanayi bölgesi de o dönemlerde açılmıştır. Gaziantep'in bugünkü sanayileşmesi kanunlar, kararnameler şeklinde değil, tarihi bir süreç içerisinde kendiliğinden oluşmuştur. Girişimci bir yapıya sahip olan şehirde, ticaret ve sanayi hızla gelişmiş ve ticareti yapılan ürünlerin aynı zamanda üretimine başlanmıştır. Gaziantep bugün, yüzde 50'yi aşan oranda ve en az 7-8 kalemde Türkiye üretiminde söz sahibi durumdadır (www.microsoft.com/...31.10.2010). Gaziantep Sanayi Odası (GSO) bu fikirden yola çıkarak "Marka Şehir Gaziantep" projesini başlatmıştır. Proje çalışmaları dahilinde, "Tescilli Marka" sayılarının artırılmasına yönelik eğitim faaliyetleri düzenlenmiş, şehrin simgesi haline gelen *"Gaziantep Baklavası"* ve *"Antep Fıstığı"*nın marka olarak (coğrafi işaret) tescil edilmesi çalışmaları tamamlanmıştır. Bu kapsamda yıllar itibariyle Gaziantep ilinden başvurusu yapılmış ve tescil edilmiş olan marka sayılarını gösteren grafik Şekil 1'de verilmiştir. Gaziantep`in yıllara göre yapılan marka başvuru sayıları ise şu şekilde oluştu: 2000 yılında 419, 2001 yılında 300, 2002 yılında 599, 2003 yılında 768, 2004 yılında 1155, 2005 yılında 1513, 2006 yılında 1366, 2007 yılında 1441 ve 2008 yılında 1771, 2009 yılında 1780 olmuştur (http://markasehir.org/31.10.2010).

Şekil 1: Yıllar İtibariyle Gaziantep İlindeki Tescilli Marka Sayıları

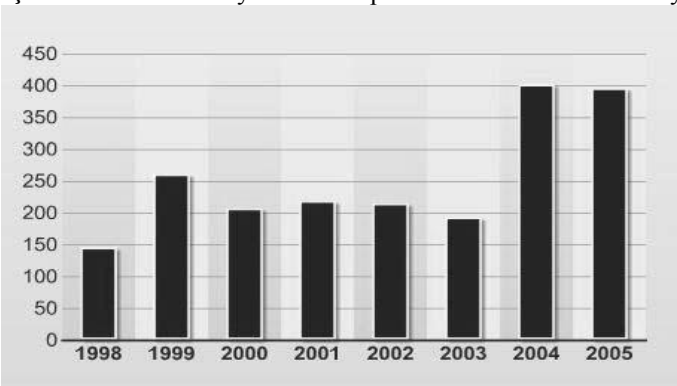

Kaynak: Dereli vd. 2006:209.

Şekil 1 incelendiğinde, 2004 yıllında gerçekleşen marka tescil miktarının ciddi anlamda artış göstermesinde, *"Marka Şehir Gaziantep"* projesinin önemli etkisinin olduğu söylenebilir. *"Marka Şehir Gaziantep"* projesinin hedefi, marka tescil sayısını artırmanın yanı sıra, şehrin kendisini bir marka haline getirmek, şehirde "marka kültürü"nün oluşturulmasında ve yaygınlaştırılmasında ön ayak olmak ve *girişimcilerin dikkatini markalaşmaya çekmek* olmuştur (Dereli vd, 2006:209).

Gaziantep 2009 yılında, 1780 marka başvurusuyla tarihinin en yüksek sayısına ulaşmıştır. 2009 yılında Türkiye'de yapılan marka başvurularında yüzde 1,3'lük düşüş yaşanmasına karşın, Gaziantep marka başvuru sayısını artmıştır. Gaziantep 2009 yılında gerçekleştirdiği 1780 başvuru ile 2008 yılına göre bir basamak yükselerek, Türkiye'de marka başvuru sayısında İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'nın ardından 5. il olmuştur. Gaziantep, 2009 yılında Türkiye'de yapılan toplam marka başvurusunun yüzde 3'ünü gerçekleştirmiş ve en fazla marka başvurusu yapan 10 il ise, Türkiye toplamının yüzde 81,6'sını karşılamıştır. Endüstriyel tasarım başvuru ve tescil sıralamasında da Gaziantep, İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Kayseri'den sonra 6. sırada yer almış ve Gaziantep'ten 2009 yılında endüstriyel tasarım başvuru sayısı 173 olurken, tescil sayısı da 144 olarak gerçekleşmiştir. Patent başvurularında ise Gaziantep Türkiye'de 14. sırada yer alırken, patent tescil sayısı 12. olmuştur. Patent başvurularının yüzde 43,2'lik bölümünü İstanbul gerçekleştirmiştir. (http://markasehir.org/31.10.2010).

2.5- Rekabetçilik

Rekabet sadece ürünler veya firmalar arasında gerçekleşmemektedir. Bütün alanlarda rekabet artmaktadır. Dünyanın hemen her önemli şehri yaşayanları için daha yüksek yaşam kalitesi sunmak ve diğer şehirler ile rekabet edebilmek amacıyla stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Günümüzde küresel işletmelerin yanında küresel şehirlerde ortaya çıkmaktadır. Sadece kendi ülkesindeki diğer rakip şehirler ile rekabet etmemekte, dünyanın her tarafında rakipleri ile mücadele etmektedir. Her şehrin yöneticileri, şehrin ekonomik performansını ve sürdürülebilir rekabet gücünü artırabilmek amacıyla çalışmalar yapmakta, devamlı bir arayış içine girmektedirler. Bu noktada ön plana çıkan ve rekabette diğer şehirlere karşı üstünlük sağlayan şehirlerin birçok farklı tarafları olmasına rağmen, bu üstünlüğü sağlayan en önemli unsur yönetim sürecidir. Özellikle bütün işletmelerin uyguladığı veya uygulamaya çalıştığı stratejik yönetim anlayışı şehirlerin mevcut durumunun ön analizi, şehrin ortaya çıkarılabilecek üstün taraflarını, mevcut zayıf taraflarını ve gelecekte ortaya çıkabilecek fırsatları ve tehditleri dikkate alarak oluşturulan bir yönetim biçimidir. Bu süreç içinde yine ortaya çıkabilecek değişimlere karşı uyum sağlayabilecek çalışmalara da imkan vermektedir. Yenilikçi bir anlayış ile bir işletme edası ile yönetilebilen şehirlerin rekabette üstünlük sağlayabilmesi çok zor olmayacaktır. Yönetim anlayışının yanında her şehrin kendine özgü birçok rekabet avantajları vardır. Şehirlerin rekabet avantajlarının kaynaklarını ise hem dış faktörler (çevresel faktörler) hem de iç faktörler (şehre özgü avantajlar) oluşturur (Eroğlu, 2007:65). Her şehrin performansını etkileyen başlıca iç faktörler şunlardır: (Geyik, Coşkun, 2003: 678; Coğrafi konum, İnsan Sermayesi, Eğitim altyapısı, Girişimci kültür, Doğal yapı, Yerel yönetimin kalitesi, Teknolojik potansiyel, Toprak kalitesi, Merkezi hükümet nezdinde şehrin temsil gücü, Endüstriyel altyapısı, Yatırım iklimi, Şebekeleşme-kümeleşme, Vizyon birliği. Yine şehrin iletişim/etkileşim içerisinde olduğu, kendi denetim alanı dışında olan ve performansını etkileyen faktörler bütünü olarak adlandırabileceğimiz dış faktörler şunlardır: Ülkenin genel ekonomik şartları, Ülkenin genel siyasi şartları, Çevre iller (rakipler), Müşteriler (üretilen ürün ve hizmete talip olanlar), Bölgede sanayi kümelerinin varlığı, Bölgenin gelişmişlik düzeyi, Uluslararası aktörler, Sahip olunan kaynakları rakiplerden daha farklı ve etkin kullanabilme becerisi sayesinde rekabet üstünlüğü sağlanabilir.

Şehirlerin rekabetçilik durumunu ortaya koymak için yukarıdaki değişkenlerin tamamı alınabileceği gibi bunların bazıları da alınabilir. Finlandiya'nın şehirlerine yönelik 'rekabetçilik endeksi' çalışmaları gerçekleştiren Huavari vd. (2001); (1) beşeri sermaye, (2) teknolojik ilerleme, (3) yığışma (*agglomeration)* ve (4) erişilebilirlik değişkenlerini göz önüne almıştır. *Beşeri sermaye* yüksek eğitimli kişi sayısı, teknik eğitim alan öğrenci sayısı, işgücüne katılma oranı, çalışma yaşındaki nüfus değişkenleri kullanılarak ölçümlenmeye çalışılmıştır. *Teknolojik ilerlemeyi* tespit edebilmek amacıyla patent ve Ar-Ge verileri, yenilikçi oluşumlar ve ileri teknoloji sektörlerinden elde edilen katma değer kullanılmıştır. *Yığışma* değişkeninin ölçümlenmesi için nüfus yoğunluğu, sektörlerde çalışan isçi oranı, servis sektöründe çalışan işçi oranı ve sektörler arası ilişkiler değişkenleri kullanılmıştır. *Erişilebilirlik* değişkeni ise karayolu ulaşımı, havayoluna uzaklık, dış ticaretle uğrasan firma sayısı değişkenleri kullanılarak hesaplanmıştır. Her bir ana değişken için alt değişkenlerin toplamından rekabetçilik endeksi oluşturulmuştur. Yapılan detaylı analizler sonucu, endeks değerleri ile uzun dönemli refah göstergeleri arasında yüksek bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Alkin vd. 2007:223-224).

Alkin vd. (2007)'nin yapmış oldukları çalışmada (dört boyut ele almışladır; 1- Beşeri Sermaye ve Yasam Kalitesi , 2- Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik, 3- Ticaret Becerisi, 4- Erişilebilirlik) İstanbul en rekabetçi il olurken, onu sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Kayseri izlemektedir. En rekabetçi ilk on il içinde Adana, Gaziantep, Konya ve Denizli de yer almaktadır. Rekabet gücü en düşük ilk beş il ise sırasıyla Ardahan, Hakkari, Iğdır,Gümüşhane ve Bayburt illeridir.

Tablo 2: Kurulan Ticaret Unvanlı İşyerleri Sayısı

Yıllar	Türkiye	Gaziantep	%
2003	33 039	641	1,9
2004	40 540	502	1,3
2005	48 657	695	1,4
2006	52 523	523	0,9
2007	48 673	428	0,8
2008	46 401	577	1,2
2009	44 050	514	1,1

Kaynak: TÜİK Bölgesel Göstergeler, 2010'den Derlenmiştir.

Bir ilin rekabetçilik ve girişimcilik yönünü en iyi gösteren göstergelerden biri de o ilde kurulan işletme sayılarıdır. Tablo 2'de 2003-2009 yılları arasında Türkiye'de ve Gaziantep'de kurulan ticaret unvanlı işyerlerinin dağılımı verilmektedir. Yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte Türkiye'de kurulan işletmelerin yaklaşık % 1-2 arasında Gaziantep'de kurulduğu görülmektedir. Bu da Gaziantep'in girişimcilik yönünü ortaya koymaktadır.

Eğitimli iş gücü girişimcilik ve dolayısıyla rekabetçilik açısından önemli bir faktördür. Tablo 3'de Türkiye'nin ve Gaziantep'in toplam nüfus ile okuryazar nüfus rakamları görülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 29 olduğu göz önüne alınırsa (www.radikal.com.tr/...01.11.2010), Gaziantep'deki bu okuma yazma bilmeyenlerin oranı (yaklaşık %15) ise oldukça düşüktür.

Tablo 3: Okuma Yazma Oranları

Yıllar	Türkiye			Gaziantep		
	Toplam Nüfus	Okuma Yazma Bilen Nüfus	%	Toplam Nüfus	Okuma Yazma Bilen Nüfus	%
2008	64.241.226	55.061.785	85,7	1.377.305	1.141.818	82,9
2009	65.049.093	56.793.188	87,3	1.406.675	1.194.351	84,9

Kaynak: TÜİK Bölgesel Göstergeler, 2010'den Derlenmiştir.

Gaziantep'de Bağcı (200) tarafından rekabet gücü kriterlerinin markalaşma ile ilişkisini belirlemek amacı ile Gaziantep ilinde faaliyet gösteren hazır giyim işletmeleri kapsamında bir çalışma yapılmıştır. Buna göre, çalışma kapsamında işletme yöneticilerinin %50 gibi bir çoğunluğu, pazar payını markanın en önemli getirisi olarak gördüklerini belirtmişlerdir (Bağcı, 2007:85). Pazar payı günümüzün yoğun rekabet ortamında firmaların rekabet gücünü belirleyen en önemli kriterlerden birisidir.

2.6- Sınır Ticareti

Ulusal sınırları aşarak ülkeye giren mallar kural olarak ülkenin normal gümrük rejimine tabidir ve bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi alınır. Hükümetler, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için, uluslararası ticarete müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahaleler, faaliyetlerin kısıtlanması, sınırlandırılması veya özendirilmesi şeklinde olabilir. Bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti, sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır yönlerinde karşılıklı olarak yapılan kendine özgü özel bir dış ticaret şeklidir (Sönmez, 1995, s.21-22).

Sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanabilir. Resmi gazetede sınır ticareti ilk kez "Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde yasayanlar ile yapılan ticarettir." şeklinde tanımlanmıştır (Kökçe, 2005). Günümüzde (10.03.2000 Tarihli ve 2000/364 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca) sınır ticareti yapılan iller ve sınır kapıları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4: Sınır Ticareti yapılan İller, Gümrük Kapıları ve Ülkeler

İLİ	GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
ARDAHAN	TÜKÖZÜ	GÜRCİSTAN
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
Ş.URFA	AKÇAKALE	SURİYE
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
VAN	KAPIKÖY	İRAN

Kaynak: Resmi Gazete, 28.04.2000-27012

Sınır ticareti ilke olarak sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu ticaretten beklenen amaç sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmaktır. Böylece bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır. Sınır ticareti ile hedeflenen amaçları maddeler halinde söyle sıralamak mümkündür (Kökçe, 2005):

- Bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi bölge ekonomisine canlılık getirmesi,
- Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması,
- Mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi,
- Formel işlemleri basitleştirerek bürokratik işlemlerinin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge insanın refah düzeyinin yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğrasan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Dış ticarette formaliteleri azaltmak,
- Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek yerinden yönetim sisteminin demokratik hayatın gelişmesinde katkıda bulunmak,
- Bölgeler arası gelişmişlik farkını en aza indirmek.

3. SINIR TİCARETİNİN GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başlatılmış ve zamanla komşu illeri de kapsamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sınır ticareti, 1986 yılından itibaren ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin sınır komşuları olan Irak, İran ve Suriye ile yakın tarihi, dini ve kültürel benzerliklere sahip olması, bu ülkelerle dış ticareti kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle ticareti, petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanması yönünde gelişmiştir. Bu ülkeler ise işlenmiş tarımsal malları ve sanayi mallarını Türkiye'den temin etmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik olarak kalkınmasında sınır ticareti önemli bir faktördür. Çoğu zaman yardımı devlet tarafından bekleyen bölge halkı, sınır ticareti ile durağanlıktan kurtulmuş ve kendine öz güven kazanmıştır. Yatırımlara yönelen bölge halkı için ilk önceleri az sayıda başlayan müteşebbis kişiler kısa zaman içerisinde kazanmaya başlayınca birçok kişi ve şirket müteşebbis ruhu ile yatırımlara ve sınır ticaretine yönelmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi için yapılna GAP projesi henüz istenilen sonuçları vermemiştir. Fakat sınır ticareti illerin ekonomisine dinamizm getirmiştir. Sınır ticareti ile bölge halkının ihtiyaçları mahallinde temin ve tedarik edilebilmekte ve bölge ekonomisine canlılık getirmektedir. Ayrıca sınır ticareti ile bölge insanına daha ucuza mal sağlanmakta ve mal kaçakçılığının her türlüsü asgariye indirilebilmektedir (Kökçe, 2005:44-45).

Sınır ticareti, normal ticarete göre daha kolay gerçekleştirilebilen bir ticaret türüdür. Normal dış ticaret, belli bir bilgi birikimi ve sermaye gerektirdiği için herkes tarafından yapılamamaktadır. Oysa sınır ticareti daha geniş bir kesim tarafından yapılabilmektedir. Sınır illerinde mukim gerçek ve tüzel kişiler kendi imkanları ile bu ticareti kolaylıkla yapabilmektedir. Sınır ticaretinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınması yönünde çok önemli bir yer işgal ettiği ifade edilmektedir. Uzun yıllar boyunca, devletin katkısı ve yardımı olmadan yatırım yapılamayacağı düşüncesi ile hareket eden daha doğru bir ifade ile durağanlaşan bölge halkı, sınır ticareti ile birlikte öz güven kazanmış ve yatırımlara başlamıştır (Tan, Altundal, 2008:90).

Erzurum'da yapılan bir çalışmada, ticaretle uğraşan insanların çoğunun dış ticarete sınır ticareti ile başladığını göstermiştir. Benzer şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sınır ticareti ile meşgul olan önemli bir kesim, zamanla sermaye birikimi sağlamış ve elde edilen geliri yatırıma dönüştürmüşlerdir. Örneğin Van Organize Sanayi Bölgesinde, birkaç yıl içinde 3 fabrika bu şekilde sınır ticareti yolu ile elde edilen sermayenin yatırıma dönüştürülmesi sonucu yapılmıştır. Yapılan yatırımlar ekonomik kalkınma ve refah artışına katkıda bulunmakla birlikte bir çok kişiye istihdam olanağı da sağlamıştır (Kara, 2005: 75-76). Bazı girişimcilerin sınır ticareti ile birlikte kazançlı duruma geçtiğini gören bir çok şirket ve şahıs, girişimci ruhu kazanmış, statik konumdan dinamik bir girişimci konumuna geçmiştir (Tan, Altundal, 2008:90).

4. GAZİANTEP VE SINIR TİCARETİ

Gaziantep DPT'nin yapmış olduğu Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında; 81 il arasında 20'nci sıradadır. Yine DPT'nin, gelişmişlik endeksine göre kademeli il grupları arasında 2'inci derecede gelişmiş iller arasında yer almaktadır. 2003 yılı cari fiyatlarıyla, illerin GSYAH incelendiğinde Gaziantep ili, %1,36'lık bir paya sahip olduğu ve diğer iller içerisinde 16'ncı olduğu görülmektedir. Fert basına düsen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ise 2003 verilerine göre 1318 milyon TL. olup, ülke sıralamasında 81 il içerinden 41'nci sıradadır. Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı ise %21,28 olup, Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı %39,13 dür. Nüfus yoğunluğu bakımından kişi/km2'ye 188,48 kişi düşmekte olup,

Türkiye ortalaması olan 88 kişinin oldukça üstündedir. Güneydoğu Anadolu'yu Batıya, Akdeniz ve Ortadoğu'ya bağlayan kara ve demir yollarını merkez noktasında bulunması, ayrıca uluslararası hava limanına sahip bulunması şehrin canlılığını artırmaktadır. Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ilidir. Gaziantep topraklarının ¼ 'ü tarıma elverişli topraklardan oluşmuş olup, bu topraklarının bir bölümü Fırat Nehri'nin sularıyla sulanmaktadır. Gaziantep'teki büyük sanayi ve işyeri sayısı, Türkiye toplamının yüzde 4'ünü, küçük sanayi isletmeleri, sayının yüzde 6'sını oluşturmaktadır. Bu yapı ile sağladığı geniş istihdam olanakları ile ildeki faal nüfusun yüzde 28.72'si imalat sanayi kollarında çalışmaktadır. Gaziantep'te, organize sanayi bölgelerinin ile katkısı büyüktür. Gaziantep'in ülke çapında ihracat payı yüzde 3'tür. Antep fıstığı işleme ve ihracatının yüzde 90'ı, kuruyemiş işleme ve ihracatının yüzde 85'i, makarna isleme ve ihracatının, yüzde 60'ı, pamuk ipliği imalatı ve ihracatının yüzde 45'i, havlu imalatı ve ihracatının yüzde 10'u Gaziantep'ten yapılmaktadır. Gaziantep, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı yönünden de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ve hayvan ihracatının en canlı bulunduğu yörelerindendir (Kökçe, 2005: 35-36).Gaziantep'in sahip olduğu bu ekonomik dinamizm, şehrin girişimciliği ve bu bağlamda sınır ticaretinin Gaziantep yerelinde ve bölge genelinde gelişmesine önemli katkıları olmaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde sınır ticareti hayati derecede önemlidir. Keza Suriye'nin Türkiye ile 877 kilometre uzunluğunda kara sınırı bulunmakta ve bugüne kadar sadece kaçakçılıkla anılan sınır ticareti için iki ülke arasında bölgelerarası işbirliği programı kapsamında Suriye Ticaret ve İrtibat Ofisi kurulmuştur. Gaziantep Ticaret Odası bünyesinde faaliyet gösteren irtibat ofisi, yatırımcılara ve bölgedeki girişimcilere yol göstermekte ve Suriye tarafında da Halep Ticaret Odası bünyesinde yine bir ticaret ofisi bulunmaktadır (www.patronlardunyasi.com/..30.10.2010).

Suriye Ticaret Ofisi verilerine göre, Gaziantep'ten Suriye'ye satılan mallar arasında pamuk, sentetik ve polipropilen iplik, makine halısı, çimento ve toprak ürünleri, dokunmamış kumaş, elyaf, ayçiçeği yağı, bulgur, kimyevi maddeler, şeker ve mamulleri, makine ve aksamları başı çekmektedir. Net rakamlara ulaşmak mümkün olmamakla beraber, Gaziantep'ten Suriye'ye ihraç edilen ürünlerin yaklaşık yüzde 80'i Halep bölgesine gitmekte ve Suriye'de yoğunlukla ticaret yapılan iller, ülkenin nüfusunun büyük kısmını oluşturan Şam ve kıyı hattındaki Halep, Hama, Humus ve Lazkiye'dir. Suriye'den ise Türk mallarına yönelik talepte başı beyaz eşya, mobilya ve tekstil ürünleri çekmektedir. Ayrıca çimento, itfaiye malzemeleri, beton karıştırıcılar, mermer ve diğer inşaat malzemeleri de talep gören mallar arasındadır. Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği verilerine göre, bölge illerinden Suriye'ye 2009 yılında yaklaşık 178 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Bu miktarın 121 milyon dolarlık kısmını Gaziantep ilinden yapılan ihracat oluşturmakta ve buna göre, Gaziantep'in toplam bölge ihracatındaki payı yüzde 68 dolayındadır. Halihazırda Gaziantep'ten Suriye'ye yatırım ve ticaret amaçlı giderek Halep Ticaret Odası'na kayıtlı bulunan 25-30 kadar Gaziantepli işadamı bulunmaktadır. Söz konusu firmalar Suriye'de tekstil, gıda, kimya ve makine gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (www.patronlardunyasi.com/...30.10.2010).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şehirlerin küresel ekonomide artan önemi anlaşılmadan bir şehrin kendisini bölgesel, ulusal ve uluslararası ekonomide uygun bir şekilde konumlandırması mümkün gözükmemektedir. Tarih boyunca ekonomi ve medeniyet şehirler etrafında büyümüş ve gelişmiştir. Ülkelerin şehirleşme oranları arttıkça refah yaratma kapasiteleri de artmaktadır. Atina, İstanbul, Paris, Londra, New York tarih içerisinde belli dönemlerde refah merkezleri olmuşlardır. Bu merkezler sahip oldukları refah nedeniyle kırsal kesimlerden nüfus almışlar, sanat ve bilimin yeşerdiği ve tarihi dönüşüm niteliğinde olayların geliştiği yerler olmuşlardır (Coşkun, 2004). Bu bağlamda şehri yönetenlerin şehirde yaşayan paydaşların (STK'lar, Kamu ve Yerel Yönetim yöneticilerinin) şehrin girişimci şehir olması için gerekli çabayı birlikte sergilemeleri gerekmektedir. Özellikle işsizliğin azalması, refah ve yaşam düzeyinin yükselmesi için yerli ve yabancı sermayenin şehre çekilmesi gerekmektedir. Bu da ancak "girişimci şehir" ruhuyla mümkün olmaktadır.

Tarih göstermiştir ki bazı şehirler büyürken, bazıları küçülmekte, bazıları da yok olmaktadır. Şehirlerin kaderi ekonomik cazibeleriyle doğru orantılıdır. Ekonomik cazibeyi artırmak ise markalaşmadan geçmekte ve bu da şehrin ileri gelenlerinin sorumluluğundadır. Bir şehir, ülkesindeki ve dünyadaki yatırımları, alıcıları ve turistleri kendisine çekmek için markalaşma faaliyetleri yürütmelidir. Bu amaçla yeryüzündeki binlerce şehir birbiriyle rekabet halindedir. Bazı şehirler bu rekabetin farkındadır, bazıları ise değildir. Şehirde yaşayanlara daha yüksek yaşam kalitesi sunmak için dünyadaki tüm şehirler ile rekabet içinde olduğu bilmek, "Marka Şehir" olma bilincinin ilk aşamasıdır (www.referansnoktasi.com/...30.10.2010).

Komşu ülkelerde ticaretin geliştirilmesinde kullanılabilecek önemli bir araç olan sınır ticareti arttıkça, Türk mallarının komşu ülkelerde daha iyi tanınması ve yaygınlaşması bunun sonucu Türk mallarına talebin artması ve gelecekte bu durumun normal ihracatı da artıracağı beklenebilir. Dolayısıyla sınır ticaretinin bölgesel dış ticaret potansiyelini arttırıcı bir etkisi olduğu görülmektedir. Sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata yönelik önemli etkileri vardır. Bunlardan birisi, sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltma ve istihdam sağlama etkisidir. Bilindiği gibi sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde öne çıkan bir ticarettir. Çünkü bölgenin coğrafi yapısı tarım için uygun değildir. Hayvancılık sektörü de son yıllarda

uygulanan ekonomik politika ve terör tehlikesi nedeniyle çok zor durumdadır. Sanayi alanında ise bölgenin özel sektöre cazip gelecek mukayeseli üstünlükleri yoktur. Dolayısıyla sınır ticaretinin, söz konusu bölgelerin geri kalmışlığının azaltılmasında ayrıca fakirlik ve işsizlik sorununun çözümünde kritik bir rolü olduğu görülmektedir (Kara, 2005:76).

Uzun yıllar birbirinden çok farklı medeniyetlerin yaşadığı Gaziantep, bu çok kültürlülüğü bir avantaja dönüştürerek (farklı kültürlerden farklı işler öğrenerek) ticaretin merkezi olmuştur. Gazientepliler, ticaret hayatlarında edindikleri bilgi ve ekonomik birikimi "*Endüstri Devrimi"*nin sonucunda sanayileşme hamleleri yaparak değerlendirmişlerdir. Sanayileşme sürecinde devlet veya yabancı yatırımların *doğrudan* bir katkısı olmamıştır. Bu aslında, Gaziantep'te girişimciliğin tetiklenmesine neden olan en önemli etmenlerden bir tanesidir. Önünde "hazır" ve "garanti iş" hedefi olmayan Gazientepliler kendi işlerini kurma yönünde adımlar atmışlar ve girişimcilikte ön plana çıkmışlardır. Gazientepliler, ticaret hayatındaki, "babadan oğla meslek aktarımı" geleneğini, sanayileşmeyle birlikte de devam ettirmiştir. Bu geleneksel yaklaşım bugün dahi işletmelerdeki profesyonel çalışan sayılarının düşük kalmasının sebebi olmuştur. Gazientepliler, sanayileşmedeki büyük hamlelerini, değişen ve ağırlaşan günümüz rekabet koşulları altında da sürdürmek istemektedir. Tekstil sektörünün önemli bir pay sahibi olduğu Gaziantep, Uzak Doğu ülkelerinin ucuz iş gücüyle piyasalara girmesi sonucu bugüne değin en önemli avantajı olarak gözüken *"maliyet avantajını"* kısmen yitirmiştir. Buna karşın, bugüne kadar ki performansıyla dünya çapında tanınmaya başlanan kent, *yeni stratejiler* geliştirme gereği duymuştur. Gazientepliler, dünyada gelişen akımlara paralel olarak, maliyette kaybedilen avantajları *marka, kalite ve inovasyon odaklı projelerle* kazanmaya hatta daha ileriye götürmeye çalışmaktadır. Bu projelerden ilki olan "Marka Şehir Gaziantep" projesinin kısa sürede önemli kazanımlara yol açtığı görülmüştür. Marka tescil miktarlarının artması, dünya çapında markalar oluşturabilme hedefinin başlangıç noktasıdır. Türkiye genelinde ulusal yayın yapan televizyonlarda reklam veren ve tanınırlığı artan marka sayısı da radikal bir biçimde artmıştır (Dereli vd, 2006:214).

Tekno-girişimcilik kültürünün oluşturabilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla başlatılan bir diğer proje de: "İnovasyon Vadisi" projesi olmuştur. Türkiye'deki herkes Gaziantep'i girişimciliği ve girişimcileri ile tanımaktadır. Kısaca "GGR", yani "*Gaziantep Girişimcilik Ruhu"* olarak adlandırabilecek bir "imajı" vardır Gaziantep'in zihinlerde. Ancak, bu ruhun yaşatılabilmesi için ivedilikle girişimcilerin sonucunda *"patent ya da faydalı model"* olan bir sürece ve doğru sektörlere doğru zamanda yönlendirilmeleri gerekmektedir. Girişimcilik ruhu, *markalaşma, teknoloji ve inovasyon* alanında sistematik ve profesyonel düşünce ile süslenmeli ve zenginleştirilmelidir. Nitekim, son yıllarda Gaziantep'te yerleşik birçok firmanın marka ve teknoloji alanında verilen birçok ödüle aday gösterildiği ve bu ödülleri kazandığı görülmektedir. Kurumsallaşma yolundaki sıkıntılarını aştığı takdirde, dünyadaki yeni girişimcilik eğilimlerini ülkemizde ilk kez organize şekilde projelendiren bir şehir olarak Gaziantep, bu farkındalığının meyvelerini ileride mutlaka toplayacaktır.

Sınır ticaretinin –normal ticaretle kıyaslandığında- daha kolay yapılabilmesi ve önemli bir bilgi birikimi ve finansal kaynak gerektirmemesi yaygın bir kesim tarafından yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca bölge halkı bu ticareti yapabilmek için tercümanlara da ihtiyaç duymamaktadır. Böylece bölge halkı sınır ticaretini çok kolay şekilde yapabilmekte, özgüven kazanmakta, statik durumdan, dinamik bir müteşebbis konumuna geçmektedir. Bu açılardan bakıldığında Türkiye'nin komşuları ile, bölgesel ikili ticari ilişkilerini sağlayabilmesi ve yeni işbirliği alanları yaratabilmesi için anahtar role sahip olan sınır ticareti ve benzeri ticaret anlaşmalarını geliştirmesi önem kazanmaktadır (Kara, 2005:77). Bu bağlamda Gaziantep şehir markasını sınır ötesine taşıyarak uluslararası bir boyut kazandırmak temel amaç olmalı ve şehir kimlik ve imajını oluşturacak, kurumsal şirket markalar yanında, kendi özel markasını geliştirmeli ve öne çıkarmalıdır.

KAYNAKÇA

Alkin, K., Bulu, M., Kaya, H. (2007), "İllerarası Rekabet Endeksi: Türkiye'deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi için Bir yaklaşım", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:6 Sayı:11 Bahar 2007/2 s.221-235

Ayata, S. (2000). İlhan Tekeli için Armağan Yazılar (Editörler, İlkin, S., Silier, O., Güvenç,M.,), Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep'te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Ekonomik Dünya ile İlişkiler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 559-590.

Aytaç, Ö.; İlhan, S. (2007), "Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:18.

Bağcı, I. (2007), "Rekabet Gücü Kriterlerinin Markalaşma İle İlişkisi ve Gaziantep Hazır Giyim İşletmelerinde Bir Uygulama", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Büte, M., "Trabzon İlinde Girişimcilik Özellikleri Araştırması", Uluslararası Girişimcilik Kongresi,25-27 Mayıs 2006, Bişkek, 267-279.

Chapin, T., (2002), "Beyond the Entrepreneurial City: Municipal Capitalism in San Diego", Journal of Urban Affairs", Vo.24, Number 5, 565-581, 2002.

Coşkun, R., (2004), Sakarya'nın Rekabet Gücü'nün Belirlenmesi ve Geliştirilmesi Projesi, 2004, Sakarya.

Dereli T., Kalender D., Durmuşoğlu A.,(2006), "Girişimcilik Performansına Etki Eden Faktörlerin Araştırılması: Gaziantep Örneği" Uluslararası Girişimcilik Kongresi,25-27 Mayıs 2006, Bişkek, 206-215.

Edizel, Ö.H.;; Mega Events As A Place Marketıng Strategy In Entrepreneurıal Cıtıes: Stakeholder Analysis Of Izmir Expo 2015 Candidacy, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

Eroğlu, A.H. (2007), "Şehirlerin Markalaşması", Yerel Siyaset, Kasım 2007: http://www.yerelsiyaset.com/pdf/kasim2007/16.pdf/30.10.2010.

Geyik, M., Çoşkun, R. (2003), "Şehirlerarası Rekabette Bilginin Yeri" http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/16-01.pdf/31.10.2010

Giritlioğlu, İ., Avcıkurt, C. (2010), "Şehirlerin Turistik Bir Ürün Olarak Pazarlanması, Örnek Şehirler ve Türkiye'deki Şehirler Üzerine Öneriler (Derlemeden Oluşmuş Bir Uygulama)", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl : 3 Sayı : 4 Haziran.

İlhan, S. 2005. Bazı Değişkenler Açısında Elazığ'da Girişimci Profili: Elazığ F.Ü.Sosyal BilimlerDergisi, 15 (1). 217-248.

Jessop, B., Sum, N.L., (2000), "An Entrepreneurial City in Action: Hong Kong's Emerging Strategies in and for (Inter) Urban Competition", Urban Satudies, Vol:37, No:12, p:2287-2313.

Kara, M., (2005), "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3.

Kökçe, R. "1994–2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi İle Suriye Ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi", Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Özcan, G.B, Çokgezen, M. (2003), "Limits to Alternative Forms of Capitalization: The Case of Anatolian Holding Companies", World Development, Vol.31, No.12, pp.2061-2084

Özdemir, Ş., Karaca, Y. (2009), "Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:X I, Sayı:II.

Resmi Gazete, 28.04.2000-27012

Schumpeter, J. (1961). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit,Interest, and the Business Cycle, New York, Oxford University Press.

Sönmez, M., Sınır ve Kıyı Ticareti, Yaylacık Matbaası, Erzurum, 1995.

Şavlı, D. (2009), " Bir Kalkınma Stratejisi Olarak Kentsel Rekabet", Yayınlanmamış Makale Taslağı, http://devrimsavli.blogcu.com/bir-kalkinma-stratejisi-olarak-kentler-arasi-rekabet/5788595, E.T. 15.10.2010.

TÜİK, Bölgesel Göstergeler TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis, 2009 (2010), Türkiye İstatistik Kurumu, Nisan, Ankara.

Tan, M., Altundal, F. (2008), "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu", İstanbul ticaret Odası Yayınları, YAYIN NO: 2008-26 İstanbul, 2008.

Yüzbaşıoğlu, N., "Girişimci Firmaların Gelişimini ve Yönetim Tarzını Etkileyen Faktörlerin Vaka Analizi Metodu Yardımıyla Değerlendirilmesi", Uluslararası Girişimcilik Kongresi,25-27 Mayıs 2006, Bişkek, 234-245.

http://www.microsoft.com/business/smb/tr-tr/default.mspx/31.10.2010

http://markasehir.org/31.10.2010

http://www.inovasyonvadisi.com, E.T. 10.10.2010.

http://www.turkpatent.gov.tr/portal/default2.jsp?sayfa=136, E.T. 20.10.2010.

http://www.vicebusiness.com/makaleler.php, E.T.10.09.2010.

http://www.patronlardunyasi.com/haber/Simdi-Suriye-ye-yatirim-zamani-/78701/30.10.2010

http://www.referansnoktasi.com/rn_site_dosyalari/CityBranding.pdf/30.10.2010

http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=&ArticleID=1014500&CategoryID=101/01.11.2010.

http://www.morfikirler.com/yazi/suriyenin-turkiye-ile-ticareti/30.10.2010

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE FİNANS SEKTÖRÜ

Ramazan AKBULUT*
H.Mustafa PAKSOY**

Özet

Çalışmanın amacı, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik ve finansal yöndeki etkilerini özellikle Ortadoğu bölgesini dikkate alarak incelemektir. Sermayenin ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların (DYY) globalleşmesi son yirmi yılda çarpıcı bir biçimde artmıştır. Küresel doğrudan yabancı yatırım akımları, son yaşanan küresel finansal ve ekonomik krizden geniş ölçüde olumsuz yönde etkilendi. Gelişen dünyada sermaye akımlarının en istikrarlı ve en büyük bileşeni doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. DYY, doğal olarak finansal bir süreçle kalkınma şeklinin önemli bir alternatifi olmuştur. DYY'lara dayalı girişleri önemli kılan istihdam oluşumu, teknolojik bilgi ve artan rekabet gibi faktörleri içeren bir çok hususlar bulunmaktadır. En az üç şey finansal kurumların sınır birleşmesinin artmasına neden olmuştur. Birincisi ulusal ekonomilerdeki mevcut sınırlamaların kaldırılması ya da hafifletilmesi uygulamaları (deregulation), İkincsi teknolojik gelişmeler ve üçüncüsü ise finansal olmayan ekonomik faaliyetin küreselleşmesidir. Ortadoğu ülkelerine yönelik DYY girişlerinin dünya ortalamasının üzerinde; çıkışlarının ise dünya ortalamasının altında; finansal anlamda DYY'lerin ise genel olarak diğer bölgelere göre Güney Asya'dan sonra düşük düzeyde olduğu belirtilebilir. Dünya'da DYY'larda hem giriş hem çıkış tutarlarında hizmet sektörünün diğer sektörler arasında en büyük paya sahip olduğu; hizmet sektörü içinde de finans sektörünün genel olarak en büyük paya sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler : Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ortadoğu, Finans Sektörü

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND FINANCE SECTOR

Abstract

The aim of the study is to investigate the effects of direct foreign investments, especially in the Middle East region, taking into account the economic and financial direction. Especially in the capital and foreign direct investment (FDI) in the last two decades, globalization has increased dramatically. Global flows of foreign direct investment is adversly affected by the end of global financial and economic crisis. The largest and the most stable component capital flows are foreign direct investment in the developing world. FDI is naturally an alternative to the development with financial process. There are a lot of formations who makes imortant the incomings based on FDI such as employment, technology and enhancing competition. At least three things led to border mergers. First abolishing current limitations on national economics or deregulation, second technologic developments and third is globalization of non-financial economics activities. Inflow of FDI mean to middle east countries is above from world, outflow mean is below from world; in financial context the mean is below from other regions after South Asia. It can be said that service sector has the biggest slice in inflow and outflow of FDI around the world and finance sector in service sector has the biggest slice.

Key Words: Foreign Direct Investment, Middle East, Finance Sector

1.Giriş

Dünyada küreselleşme ile birlikte oluşan rekabet ortamında finansal piyasalarda gözlenen bütünleşme ve ülkeler arasındaki dış ticarette meydana gelen artışlar ülkeler arasında ticari anlamda daha yoğun bir işbirliği kurma gereksinimini doğurmuştur. Sermayenin ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların (DYY) globalleşmesi son yirmi yılda çarpıcı bir biçimde artmıştır. Gelişen dünyada sermaye akımlarının en istikrarlı ve en büyük bileşeni doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. DYY, doğal olarak finansal bir süreçle kalkınma şeklinin önemli bir alternatifi olmuştur. DYY dayalı girişleri önemli kılan istihdam oluşumu, teknolojik bilgi ve artan rekabet gibi faktörleri içeren bir çok hususlar bulunmaktadır.

Küresel doğrudan yabancı yatırım akımları, ekonomik ve finansal krizden geniş ölçüde olumsuz yönde etkilendi. Akımların 2009 yılında 1.7 trilyon dolardan 1.2 trilyon dolara düşmesi ; 2010 yılında hafif bir iyileşme ile 1.4 trilyon düzeyinde olacağı ve 2011 yılında ise yaklaşık 1.8 trilyon düzeyinde gerçekleşeceği beklenmektedir. Son küresel finansal kriz, 2008'de global doğrudan yatırımlar içindeki payı %43 düzeyinde artan gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerine yönelik yatırımları dalgalandırdı ve doğrudan yabancı yatırımlarının genel durumunu etkiledi. Bu durumun bir nedeni gelişmiş ülkelere yönelik %29'lük doğrudan yabancı yatırım akımlarındaki büyük bir azalış olmasıdır.

Gelişen ülkelerin bankacılık sektöründe doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın bir çok nedenleri vardır. Bunlar geleneksel bankacılığın küreselleşmesiyle yakından ilişkili olan ticaret ve DYY akımlarındaki bir artış gibi küresel ekonomik eğilimleri içermektedir. Bunlara ilave olarak ülke yönetimlerinin düzenlemelerinin yabancı bankalarca şube kurmalarına ve sınrötesi borç vermelerini kolaylaştırması ve kamu mülkiyetli

* Harran Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr., ramazanakbulut@yahoo.com
** Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Doç. Dr., hmpaksoy@yahoo.com

bankaların satılması ve gelişen ülkelerde yatırım için fırsatların artmış olmasıdır. Daha da ötesi, telekomünikasyon (iletişim) ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler bankalara ve diğer finansal kurumlara sınırötesi faaliyetlerini daha iyi bir şekilde yönetme imkanı vermiştir.

Türkiye ihracatında Ortadoğu ülkelerinin aldığı pay yaklaşık % 17, ithalatın payı ise yaklaşık %5- %10 arasındadır. Bu rakamlar, Ortadoğu ülkeler ile dış ticaretimizin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çok sayıda sınır kapısı olan ve 75 milyon nüfuslu Türkiye'nin önemli doğal kaynaklara sahip olan Ortadoğu ülkeleriyle olan işbirliğini artırmalıdır. Ticaret hacminin ve işbirliğinin artması beraberinde sınır ticaretinin de gelişmesini sağlayacaktır.

2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dünyadaki küreselleşme sürecine bağlı olarak hemen tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiş olan yabancı sermaye yatırımları literatürde genel olarak iki grupta incelenmektedir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Foreign Direct Investment-FDI) ve Yabancı Portföy Yatırımları (Foreign Portfolio Investment-FPI) Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Foreign Direct Investment-FDI) : Doğrudan diğer bir ülkedeki varlıkların sahiplerine fabrika, teknoloji v.b konularda yapılan yatırımlardır. Doğrudan yabancı sermaye, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından başka bir ülkeye taşınması şeklindedir. Bu anlamda doğrudan yabancı yatırımlar portföy yatırımlarından farklı olarak marka, teknoloji, işletmecilik bilgisi gibi maddi olmayan varlıkların transferini ve yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini de içermektedir. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır. DYY, Yabancı firmaların diğer ülkelerde karlı alanlarda yeni firma kurmaları veya mevcut bir firmayı satın almaları şeklinde gerçekleşmekte ve yatırımın yönetim ve denetimi büyük ölçüde yabancıların elinde bulunmaktadır. İkinci temel DYY olan Yabancı Portföy Yatırımları (Foreign Portfolio Investment-FPI) : Riske uygun en yüksek getirinin sağlanması için diğer bir ülkede hisse senedi, tahvil, bono şeklinde yapılan (doğrudan yabancı yatırımlar dışındaki) yatırımlardır. (Afşar, M., http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf (24.09.2010), s.86-87). Yabancı Portföy Yatırımları, DYY ve finans sektörü kısmında ele alınacaktır

Sermayenin ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların (DYY) globalleşmesi son yirmi yılda çarpıcı bir biçimde artmıştır. Gelişen dünyada sermaye akımlarının en istikrarlı ve enbüyük bileşeni doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. DYY, doğal olarak finansal bir süreçle kalkınma şeklinin önemli bir alternatifi olmuştur. DYY dayalı girişleri önemli kılan istihdam oluşumu, teknolojik bilgi ve artan rekabet gibi faktörleri içeren bir çok hususlar bulunmaktadır. DYY'nin beklenen yararları doğrultusunda ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek üzere bir çok çalışmalar yapılmıştır (Adams, 2009, s. 939–949).

Küresel doğrudan yabancı yatırım akımları son yaşanan ekonomik ve finansal krizden geniş ölçüde etkilendi. Akımların 2009 yılında 1.7 trilyon dolardan 1.2 trilyon dolara düşmesi; 2010 yılında hafif bir iyileşme ile 1.4 trilyon düzeyinde olacağı ve 2011 yılında ise yaklaşık 1.8 trilyon düzeyinde gerçekleşeceği beklenmektedir. Son küresel finansal kriz, 2008'de global doğrudan yatırımlar içindeki payı %43 düzeyinde artan gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerine yönelik yatırımları dalgalandırdı ve doğrudan yabancı yatırımlarının genel durumunu etkiledi. Bu durumun bir nedeni gelişmiş ülkelere yönelik %29'luk doğrudan yabancı yatırım akımlarındaki büyük bir azalış olmasıdır (World Investment Report 2009, s. xvii).

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri; Ortak Girişim, şirket birleşmeleri ve stratejik birliklerdir.

Ortak Girişim, Doğrudan yabancı yatırımlar bazen yerel bir şirketle veya şirketlerle ortak girişim (joint venture) biçiminde olabilmektedir. Ortak girişim, iki veya daha fazla şirketin bir araya gelerek belirli bir mamül/pazar alanında işbirliği yapmalarıdır. İki şirket ayrı ayrı zor başarabilecekleri işi, bir araya gelerek daha kolay başarabilirler. Burada yatırım ortaklığına giren işletmelerden bazısı uzman beşeri kaynaklara, bazısı finansal kaynağa, bazısı da gelişmiş teknolojiye veya kaliteli hammaddeye sahiptir.

Şirket Birleşmeleri, Birleşme, iki veya daha fazla şirketin tüm kaynaklarını bir araya getirerek, hukuki varlıklarını kaybetmeleri ve ortaya yeni bir işletme olarak çıkmaları stratejisidir. Şirket birleşmeleri aynı zamanda şirket evlilikleri diye de adlandırılmaktadır.

Stratejik Birlikler, son yıllarda uluslararası işletmecilikte yaygın olarak kullanılmaktadır. Sınır ötesi stratejik birlik oluşturmanın en basit yolu, iki firmanın hisse senetlerinin belirli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Firmanın amacı, hisse senetlerinin güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Ancak, bu kadarı ile yetinilirse bu bir doğrudan yabancı yatırım değil, portföy yatırımı niteliği taşır. Daha geniş kapsamlı bir stratejik birlik oluşturma şeklinde ise taraflar hem hisse senetlerini değiştirir, hem de mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurarlar (http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/446/440, 22.07.2010).

Özellikle 1980 sonrası Dünya Ekonomisindeki Globalleşmeyle birlikte birçok nedenden dolayı doğrudan dış yatırımlar tercih edilmektedir. Doğrudan dış yatırımların bu nedenleri arasında hammadde kaynakları sağlama, üretimdeki farklı faaliyetleri tek yönetim altında birleştirme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik

sırlarının ve ünvanının korunması, ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergileri ve kotalar ile taşıma giderlerinden kaçınma, yurtiçi kısıtlamalardan (çevre koruma standardı gibi) kurtulma, üretim esnekliği sağlaması, ulaştırma ve bilişim teknolojileri ve ucuz yabancı üretim faktörü (emek, doğal kaynak gibi) kullanımı gibi etkenler vardır (http://www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-61%20CEM%20SAAT%C7%DDO%D0LU.doc (02.009.2010).

Geçmişte yabancı sermaye sadece,
• sermaye açığını kapatmak,
• üretimi artırmak,
• işsizliğe çözüm getirmek ,
• üretim maliyetlerini düşürmek; ucuz işgücü, taşıma giderlerinden tasarruf sağlamak, düşük vergi avantajlarından faydalanmak,
• ucuz hammadde kullanmak ,
• döviz rezervlerini genişletmek gibi nedenlerle cazip bulunuyordu.

Günümüzde ise, yabancı sermaye yatırımlarından beklenenler daha da artmıştır. Yukarıdaki faktörlere ilave olarak:
• ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak,
• ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak,
• know-how getirmek,
• gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak,
• promosyon,
• dışa açılmak,
• çevre korumak,
• insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi nedenler de bulunmaktadır (http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf.

Yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomilerine ve işletmelere sağlayabileceği katkıların ne kadar önemli olduğu yukarıda yer alan hususlar dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Sermaye yetersizliğine, işsizliğe, teknolojik gelişmeye çözüm getirmekten çevrenin korunmasına da katkıda bulunan çok geniş bir yelpazede etkileri söz konusu olabilmektedir.

Ancak bu avantajları yanında tabii ki doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, yerli şirketler karşısında yabancı şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artılarından dolayı, haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kar transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üreterek ev sahibi ülkeleri bu teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır (http://www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-61%20CEM%20SAAT%C7%DDO%D0LU.doc (02.009.2010).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkeye yaptığı katkılardan dolayı kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını daha fazla çekme çabasındadırlar. Bu durum ev sahibi ülkeler arasındaki rekabeti arttırarak, doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülkelere yönelmesinde talep cephesi belirleyenlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımları hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep cephesi faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz cephesi faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir. Kaynak ülkenin itici faktörlerinden en önemlisi beklenilen karlılık seviyesidir ancak yatırım kararı alınırken sadece karlılık seviyesini göz önüne almak yeterli olmaz, diğer itici faktörler de dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi ülkede yapılacağı ise ev sahibi ülkeye ait politik, ekonomik ve yerel bazı belirleyenlere yani ülkenin çekici faktörlerine bağlı olmaktadır (Candemir, A., 2009, s. 659-675). DYY'lerin bir ülkeye gelmesinde sadece tek faktörün belirleyici olmadığı bu yatırımların ekonomik, politik ve vb bir çok değişkene bağlı olarak ülkelere yöneldikleri ortaya çıkmaktadır.

2.2. Ortadoğu[85] ülkeleri ve Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımları, Tablo 1'de 1995-2005 döneminde ortalama olarak giren doğrudan yabancı yatırımları 741.045 milyon dolar iken, çıkan doğrudan yabancı yatırımlarının 717.852 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

[85] *Orta Doğu ülkeleri Suriye, Irak, Katar, Kıbrıs, Ürdün, İsrail, Lübnan, İran, Filistin, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Bahreyn, Yemen, Türkiye ve Mısır'dır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu, 27.09.2010).*

Tablo 1. Genel Olarak Seçilmiş Yıllar İtibariyle Dünya Doğrudan Yabancı Yatırımları (milyon dolar)

	1995-2005 (yıllık ortalama)	2006	2007	2008	2009
Inward (Giren)	741 045	1 459 133	2 099 973	1 770 873	1 114 189
***Outward* (Çıkan)**	*717 852*	*1 410 574*	*2 267 547*	*1 928 799*	*1 100 993*

Kaynak: http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3198&lang=1 (06.09.2010)

2006 yılından 2009 yılına kadar dünyada gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımları girişleri tutarı 2006, 2007, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla 1.459.133 milyon dolar, 2.099.973 milyon dolar, 1.770.873 milyon dolar ve 1.114.189 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımları girişleri, 2007 yılından sonraki iki yılda giderek daha fazla azalmıştır. Bu azalışın nedeninin küresel finansal kriz olduğu söylenebilir. Benzer bir değişimin aynı yönde olmak üzere tablo 1'e bakıldığında çıkan doğrudan yabancı yatırımlarında görülmektedir.

Tablo 2. Genel Olarak Seçilmiş Yıllar İtibariyle Dünya Doğrudan Yabancı Yatırımları(Brüt sabit sermaye tutarının yüzdesi olarak)

	1995-2005 (yıllık ortalama)	2007	2008	2009
Inward (Giren)	10.3	16.9	12.6	9.1
***Outward* (Çıkan)**	*10.0*	*18.4*	*13.8*	*9.0*

Kaynak: http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3198&lang=1 (06.09.2010)

Tablo 2'de Dünya doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığına bakıldığında ise 1995-2005 döneminde ortalama olarak giren doğrudan yabancı yatırımları tutarının brüt sabit sermaye tutarına oranının %10.3 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2007 yılından 2009 yılına kadar dünyada gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımları girişleri tutarının dünya doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarına oranı 2007, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla 16.9, 12.6 ve 9.1 olarak gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımları girişleri tutarının dünya doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarına oranı, 2007 yılından sonraki iki yılda Tablo 1'deki azalışa paralel olarak giderek daha fazla düşmüştür. Bu azalışın nedeninin yukarıda belirtilmiş olduğu gibi küresel finansal kriz olduğu söylenebilir. Benzer bir oransal değişimin aynı yönde olmak üzere Tablo 2'e bakıldığında çıkan doğrudan yabancı yatırımlarında gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3'e bakıldığında, Suriye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların özellikle 2006 yılından sonra önemli bir artış gösterdiği ve 2009 yılına kadar bu eğilimin artış yönünde devam ettiği görülmektedir. Suriye'den çıkan doğrudan yabancı yatırımların ise son 15 yılda 2006 yılı dışında yıllık ortalama olarak 2 veya 3 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.

Tablo 3.Genel Olarak Seçilmiş Yıllar İtibariyle Ortadoğu Ülkeleri Doğrudan Yabancı Yatırımları (milyon dolar)

Suriye	1995-2005 (yıllık ortalama)	2006	2007	2008	2009
Inward (ülkeye Gelen)	195	659	1 242	1 467	1 434
Outward(ülkeden çıkan)	36	-11	2	2	3
Irak					
Inward (ülkeye Gelen)	73	383	972	1 856	1 070
Outward ülkeden çıkan)	8	305	8	34	116
İran					
Inward (ülkeye Gelen)	1 251	1 647	1 670	1 615	3 016
Outward (ülkeden çıkan)	73	386	302	380	356
Lübnan					
Inward (ülkeye Gelen)	1 485	3 132	3 376	4 333	4 804
Outward (ülkeden çıkan)	225	875	848	987	1 126
Türkiye					
Inward (ülkeye Gelen)	2 184	20 223	22 023	18 148	7 611
Outward (ülkeden çıkan)	483	926	2 104	2 532	1 551

Kaynak: http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3198&lang=1 (06.09.2010).

Tablo 3'e bakıldığında, diğer Ortadoğu ülkelerin (Irak, İran, Lübnan ve Türkiye)'den çıkan doğrudan yabancı yatırımlar tutarının ülke bazında Suriye'deki tutardan önemli ölçüde yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Söz konusu ülkelerde gelen doğrudan yabancı yatırımlar tutarı, Irak devleti hariç diğer ülkelerde Suriye'den yine önemli ölçüde yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.

Tablo 4'te Suriye'de doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığına bakıldığında ise 1995-2005 döneminde ortalama olarak giren doğrudan yabancı yatırımları tutarının brüt sabit sermaye tutarına oranının %4.5 düzeyinde olduğu görülmektedir. 2007 yılından 2009 yılına kadar Suriye'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımları girişleri tutarının dünya doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarına oranı 2007, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla 14.9, 12.0 ve 10.2 olarak gerçekleşmiştir. Suriye'de brüt sabit sermaye tutarına oranı olarak DYY'ları girişleri tutarının dünya ortalamalarına yakın bir

düzeyde olduğu görülmektedir. Tablo 4'teki bu durum, dünya genelinde ülkeden çıkan DYY bakımından bu oranların Suriye'de dünya ölçeğine göre düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 4.Genel Olarak Seçilmiş Yıllar İtibariyle Ortadoğu Ülkeleri Doğrudan Yabancı Yatırımları (Brüt sabit sermaye tutarının yüzdesi olarak)

Suriye	1995-2005 (yıllık ortalama)	2007	2008	2009
Inward (ülkeye Gelen)	4.5	14.8	12.0	10.2
Outward(ülkeden çıkan)	0.8	-	-	-
Irak				
Inward (ülkeye Gelen)	7.6	25.2	39.3	29.8
Outward(ülkeden çıkan)	2.6	0.2	0.7	3.2
İran				
Inward (ülkeye Gelen)	3.6	2.2	1.8	4.0
Outward(ülkeden çıkan)	0.2	0.4	0.4	0.5
Lübnan				
Inward (ülkeye Gelen)	36.0	70.2	71.3	69.4
Outward(ülkeden çıkan)	5.4	17.6	16.2	16.3
Türkiye				
Inward (ülkeye Gelen)	4.0	15.9	12.5	7.3
Outward(ülkeden çıkan)	0.9	1.5	1.7	1.5

Kaynak: http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3198&lang=1 (06.09.2010)

Tablo 4'te Suriye dışındaki ülkeler (Irak, İran, Lübnan ve Türkiye)'de ülkeye gelen DYY'ların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığına bakıldığında ise 1995-2005 döneminde ortalama olarak sırası ile büyükten küçüğe doğru sırası ile Lübnan (%36), Irak (%7.6), Türkiye (%4) ve İran (%3.6) gelmektedir. Burada özelikle ülkemize gelen DYY'nin brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki payının düşük olduğu dikkati çekmektedir. Son üç yılda ise özellikle Irak, Lübnan ve Türkiye açısından bu oranların çarpıcı bir biçimde yükseldiği görülmektedir. Irak ve Lübnan bu oranlarda Dünya ortalamasının çok üzerinde gözükmektedir. Bu durum, Irak ve Lübnan'a son iki yılda çok ciddi DYY girişleri olduğunu ifade etmektedir (Tablo 3'teki mutlak rakamlara bakıldığında daha net bir biçimde anlaşılmaktadır).

Tablo 4'te Ortadoğu ülkelerinden çıkan DYY'ların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığına bakıldığında ise 1995-2005 döneminde ortalama olarak dünya ortalamalarının önemli ölçüde altında kaldığı anlaşılmaktadır. Son üç yıl içerisinde ise Irak ve Lübnan'ın Dünya ortalamasının üzerinde bir orana sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5.Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan dış ticareti (İhracat) (0000 $)

	Temmuz					Ocak - Temmuz				
	2009		2010		Değişim	2009		2010		Değişim
	Değer	%	Değer	%		Değer	%	Değer	%	
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	1 775 406	19,6	1 928 886	20,1	8,6	10 915 307	19,2	12 742 694	19,8	16,7
Genel Toplam	9 056 155	100	9 596 795	100	6,0	56 778 185	100	64 406 835	100	13,4

kaynak:http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home (20.09.2010).

Tablo 5'te Ortadoğu ülkeleriyle Türkiye arasında gerçekleşen dış ticaret hacminin Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde nispi olarak son iki yılda arttığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile Ortadoğu ülkelerinin Türkiye toplam dış ticaret hacmi içerisindeki payı artmaktadır.

Tablo 6. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan dış ticareti (İthalat) (0000 $)

	Temmuz					Ocak - Temmuz				
	2009		2010		Değişim	2009		2010		Değişim
	Değer	%	Değer	%		Değer	%	Değer	%	
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	920 279	7,2	1 464 305	9,1	59,1	5 179 739	6,9	8 502 338	8,6	64,1
Genel Toplam	12 852 565	100	16 013 314	100	24,6	75 219 023	100	99 337 326	100	32,1

kaynak:http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home (20.09.2010).

Tablo 6'te Ortadoğu ülkeleriyle Türkiye arasında gerçekleşen ithalat hacminin Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payının ağırlığının nispi olarak son iki yılda arttığı görülmektedir. Ancak bu ağırlık %10 düzeyine erişememiştir.

4. Türkiye ve Suriye arasındaki dış ticaret

Suriye Arap Cumhuriyeti, ülkemizin komşusu bir devlet olarak en uzun sınırımızı oluşturmaktadır. Bu ülke ile olan dış ticaretimizin büyümesi ve gelişmesi, iki ülke arasında hem reel hem de finans sektöründe ve bir çok alanda yakın işbirliği içerisinde olma durumunu beraberinde getirecektir.

Tablo 7.Türkiye'nin En çok ihracat Yaptığı 20 ülke Arasında Yer Alan Ortadoğu ülkeleri (0000 $)

	Temmuz					Ocak - Temmuz				
	2009		2010		Değişim	2009		2010		Değişim
	Değer	%	Değer	%		Değer	%	Değer	%	
Irak	420 257	4,6	519 433	5,4	23,6	2 954 584	5,2	3 181 788	4,9	7,7
İran	176 807	2,0	246 010	2,6	39,1	1 114 830	2,0	1 556 800	2,4	39,6
B.A.E.	280 905	3,1	221 314	2,3	-21,2	1 741 406	3,1	1 827 530	2,8	4,9
Mısır	252 446	2,8	200 981	2,1	-20,4	1 778 143	3,1	1 488 797	2,3	-16,3
Suudi Arabistan	200 389	2,2	186 367	1,9	-7,0	1 007 728	1,8	1 368 660	2,1	35,8
İsrail	146 840	1,6	170 373	1,8	16,0	850 830	1,5	1 157 374	1,8	36,0
Suriye	***135 699***	***1,5***	***167 532***	***1,7***	***23,5***	***733 502***	***1,3***	***995 361***	***1,5***	***35,7***
Genel Toplam	9 056 155	100	9 596 795	100	6,0	56 778 185	100	64 406 835	100	13,4

kaynak:http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home (20.09.2010).

Tablo 7'de Suriye'nin ülkemizin en çok ihracat yaptığı ilk 20 ülke arasında yer aldığı ve büyüklük olarak ta toplam ihracatımızın ancak %1.5'ini oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 8. Türkiye'nin En çok İthalat Yaptığı 20 ülke Arasında Yer Alan Ortadoğu ülkeleri (0000 $)

	Temmuz					Ocak - Temmuz				
	2009		2010		Değişim	2009		2010		Değişim
	Değer	%	Değer	%		Değer	%	Değer	%	
İran	296 577	2,3	699 876	4,4	136,0	1 813 978	2,4	3 886 726	3,9	114,3
Suudi Arabistan	151 825	1,2	196 011	1,2	29,1	964 957	1,3	1 165 971	1,2	20,8
SURİYE[86]	33.000	0,3	36.000	0,2	8,5	170	0,2	450	0,5	164,4
Genel Toplam	12 852 565	100	16 013 314	100	24,6	75 219 023	100	99 337 326	100	32,1

kaynak:http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home (20.09.2010).

Ayrıca bu payın da Tablo 7'deki diğer Ortadoğu ülkeleri arasında en düşük bir büyüklüğü ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Suriye ile olan ihracatımızın yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Tablo 8'de ise ülkemizin en çok ithalat yaptığı ilk 20 ülke arasında yer almadığı ancak, ülkemiz ithalatının 2010 yılındaki toplam tutarının %0.5 oranında paya sahip olduğu görülmektedir.

Dünya ticaretinin büyüme dinamiklerinin doğru anlaşılabilmesi, uluslararası mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin zamanla değişen yapı ve niteliğinin doğru bir şekilde tespitini gerektirmektedir. FDI'lar büyümeyi artırırken büyüme de FDI yatırımlarını artırmaktadır. Bu ilişkinin hızlı büyüyen pazarlara üretim yapabilmek için yatırımlarını bu pazarda ya da pazara yakın bir ülkede gerçekleştiren ve yatay FDI olarak tanımlanan yatırımlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, FDI çeken ülkeler FDI'ın getirdigi yatırımlar nedeniyle daha hızlı büyümektedirler (Aydın, F., Saygılı, Hülya., Saygılı, M., Yılmaz, G., 2009).

Türkiye ihracatında Ortadoğu ülkelerinin aldığı pay yaklaşık % 17, ithalatın payı ise yaklaşık %5-%10 arasındadır. Bu rakamlar, Ortadoğu ülkeler ile dış ticaretimizin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çok sayıda sınır kapısı olan ve 75 milyon nüfuslu Türkiye' nin önemli doğal kaynaklara sahip olan Ortadoğu ülkeleriyle olan işbirliğini artırmalıdır. Ticaret hacminin ve işbirliğinin artması beraberinde sınır ticaretinin de gelişmesini sağlayacaktır.

3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Finans Sektörü

Gelişmekte olan ülkelere yönelik finansal sektör doğrudan yabancı yatırımlarının öncelikli olarak yöneldiği alanlardan birisi bankacılık sektörüdür. Doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları genel anlamda birbirine benzemekle birlikte aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Portföy yatırımları sermaye sahiplerinin faiz geliri ve temettü elde etmek için başka ülkelerdeki menkul kıymetlere yatırım yapmalarıdır. Bu nedenle de daha yüksek faiz geliri ve temettü veren alanlara sermaye hareketi olacaktır. Yabancı Portföy Yatırımları (Foreign Portfolio Investment-FPI) : Riske uygun en yüksek getirinin sağlanması için diğer bir ülkede hisse senedi, tahvil, bono şeklinde yapılan (doğrudan yabancı yatırımlar dışındaki) yatırımlardır (Afşar, M., http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf, (24.09.2010).

[86] Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ilk 20 ülke arasında yer almamaktadır.

Finansal kurumların küreselleşmesi son yıllarda hızlanmıştır. Finansal kurumlardaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları son yirmi yılda nispi olarak gerçekte düşük yoğunluktaydı ancak 1990'ların sonuna kadar her yıl finansal kurumların sınır birleşme ve devralmalarının yüzlercesi gerçekleşiyordu. En az üç şey finansal kurumların sınır birleşmesinin artmasına neden olmuştur. İlk olarak ulusal ekonomilerdeki mevcut sınırlamaların kaldırılması ya da hafifletilmesi uygulamaları (deregulation), ülkeler arasında düzenleyici koşulları uyumlu hale getirdi ve coğrafik ve siyasal sınırlar arasında finansal kurumların serbest bir şekilde hareket etmesine izin verdi. İkinci olarak teknolojik gelişmeler, büyük çoğrafik uzaklıklar arasındaki personel ve müşterileri gözetmekle ilgili maliyetleri hafifletmiştir. Üçüncü olarak ise finansal olmayan ekonomik faaliyetin küreselleşmesi, uluslar arası bankacılık faaliyetlerine talebi arttırmıştır. Yabancı bir ülkede finansal bir kurumun faaliyet göstermesi kurumun yöneticileri için bir kısım zor durumları beraberinde getirir. Yöneticiler yabancı ve ev sahibi ülkeler arasındaki bir bütün olarak coğrafik uzaklık kadar tüketici beklentileri, düzenlemeler, toplumsal uygulamalar, kanunlar ve dillerdeki farklılıklarla mücadele etmelidir (Berger, DeYoung, Genay ve Udell, 2000, s. 23–158).

Tablo 9'da Dünya'da DYY girişleri sektörel olarak ortaya konulmuştur. Sektör bazında dünyadaki DYY girişlerinden, hizmetler sektörünün hem 1989-1991 döneminde hem de 2005-2007 döneminde toplamda diğer bütün sektörlerden nispi olarak önemli ölçüde daha yüksek bir pay aldıkları görülmektedir. Hizmetler sektörü içinde finans sektörünün payı, 1989-1991 döneminde gelişmiş ülkelerde diğer sektörlere göre en yüksek paya sahipken gelişmekte olan ülkelerde ticaret sektöründen sonra ikinci sırada yer almaktadır. 2005-2007 döneminde hem gelişmiş hem de Gelişmekte olan ülkelerde finans sektörü hizmet sektörü içindeki payı yine en yüksek düzeydedir. Gelişmekte olan ülkelerde finans sektörü, hizmet sektörü içerinde 263.176 milyon dolar ile ikinci sırada yer almaktadır. Aynı dönemde Güneydoğu Avrupa ve CIS ülkelerinde finans sektöründe DYY girişleri, işletme faaliyetlerinden sonra 5.879 milyon dolar ile ikinci sırada yer almaktadır (World Investment Report, 2009, s.221).

Tablo 9. Sektör Olarak Tahmini Dünya Doğru Yabancı Yatırım Girişleri
(Estimated World İnward FDI Flows, By Sector And İndustry (Millions Of Dollars)

Sektör	1989-1991			2005-2007			
	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Güneydoğu Avrupa ve CIS	Dünya
Tarım, Madencilik, Petrol Ve Diğ.Temel Kalemler	8 998	3860	12 858	124 046	33 639	13 205	170 891
İmalat	47 769	16 081	63 849	232 141	113 850	7 192	353 183
Hizmetler	83 477	10 634	94 111	636 238	208 180	22 931	867 349
Finans	***30 915***	***2 179***	***33 094***	***237 671***	***70 923***	***5 879***	***314 473***
Özel Satın Alma Ve Mülkiyet Satışı	113	-	113	9 766	-	1	1 9 767
Tanımlanmamış Sektör	11 642	3977	15 619	57 892	11 624	557	70 073
Toplam	151 998	34 551	186 549	1 060 084	367 294	43 886	1 471 264

Kaynak: World Investment Report 2009

Tablo 10'da dünyada DYY çıkışları sektörel olarak ortaya konulmuştur. Sektör bazında dünyadaki DYY çıkışlarından, hizmetler sektörünün hem 1989-1991 döneminde hem de 2005-2007 döneminde toplamda diğer bütün sektörlerden nispi olarak önemli ölçüde daha yüksek bir pay aldıkları görülmektedir. Hizmetler sektörü içinde finans sektörünün payı, 1989-1991 döneminde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde toplamda %40 ile en yüksek paya sahiptir. 2005-2007 döneminde gelişmiş ülkelerde finans sektörünün hizmet sektörü içindeki payı %42 ile en yüksek düzeydedir. Gelişmekte olan ülkelerde finans sektörü, hizmet sektörü içerinde işletme faaliyetlerinden sonra 263.176 milyon dolar ile ikinci sırada yer almaktadır. Aynı dönemde Güneydoğu Avrupa ve CIS ülkelerinde finans sektöründe DYY çıkışlarının negatif olarak -416 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir (World Investment Report, 2009, s.221).

Tablo 10. Sektör Olarak Tahmini Dünya Doğru Yabancı Yatırım Çıkışları
(Estimated World Outward FDI Flows, By Sector And İndustry (Milyon Dolar)

Sektör	1989-1991			2005-2007			
	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Güneydoğu Avrupa Ve CIS	Dünya
Tarım, Madencilik, Petrol Ve Diğ.Temel Kalemler	9 869	291	10 160	133 672	12 392	879	146 943
İmalat	80 050	3 494	83 543	335 135	24 414	98	359 647
Hizmetler	110 661	2 021	112 682	755 164	98 438	-618	852 985
Finans	*43 715*	*1 179*	*44 894*	*318 720*	*263 176*	*-416*	*344 621*
Özel Satın Alma Ve Mülkiyet Satışı	497	-	497	3 370	-	-	3 370
Tanımlanmamış Sektör	16 561	336	16 897	105 441	5 657	-89	111 008

Toplam	217 637	6 142	223 779	1 332 782	140 901	270	1 473 953

Kaynak: World Investment Report 2009

Dünya'da DYY'larda hem giriş hem çıkış tutarlarında hizmet sektörünün diğer sektörler arasında en büyük paya sahip olduğu; hizmet sektörü içinde de finans sektörünün genel olarak en büyük paya sahip olduğu söylenebilir.

Gelişen ülkelerin bankacılık sektöründe doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın bir çok nedenleri vardır. Bunlar geleneksel bankacılığın küreselleşmesiyle yakından ilişkili olan ticaret ve DYY akımlarındaki bir artış gibi küresel ekonomik eğilimleri içermektedir. Bunlara ilave olarak ülke yönetimlerinin düzenlemelerinin yabancı bankalarca şube kurmalarına ve sınrötesi borç vermelerini kolaylaştırması ve kamu mülkiyetli bankaların satılması ve gelişen ülkelerde yatırım için fırsatların artmış olmasıdır. Daha da ötesi, telekomünikasyon (iletişim) ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler bankalara ve diğer finansal kurumlara sınırötesi faaliyetlerini daha iyi bir şekilde yönetme imkanı vermiştir. Bir çok banka, gittikçe sayıları artan ülkeleri dışında olan kimselere hizmet vermek için sınırötesi faaliyetlerini genişletmişlerdir. Bu gelişmelerle son yirmi yılda sayıları artan bir çok yabancı banka, gelişmekte olan ülkelere girmeye karar verdiler. Bu bankaların çoğu yüksek gelirli, sanayileşmiş ülkelerin bankalarıdır (Horen, 2007, s. 81–105).

Bankaların yabancılara borç vermelerinin bir çok nedeni vardır. Örneğin, bu tür bir borç verme riskin çeşitlendirmesi imkanı sunar. Buna ilaveten yeni piyasalara girme bankaların müşteri tabanını attırabilmektedir. Daha da ötesi bankalar, uluslar arası müşterilerini finansal bilgi hizmetlerini elde etmek için takip etmekle uzun vadeli banka - müşteri ilişkilerinden ortaya çıkan çok çeşitli bilgi avantajlarına sahip olabilmektedir. Literatürde bir bankanın yurt dışına çıkması ve özel bir ülkeye girmesinin nedenini açıklayan çok çeşitli faktörler olduğu belirtilmiştir. İlk olarak yapılan bir çok çalışmalar sonucunda bankacılıktaki DYY'ların ikili ticaretin derecesiyle ve yerli ve yabancı ülke arasındaki finansal olmayan firmaların uluslararasılaşmasıyle yakından bağlantılı olarak bankaların uluslararasılaşmasını gösteren DYY'ler ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. İkinci olarak, muhtemelen, bankalar makul risk profili ve risk çeşitlendirmesi amaçları doğrultusunda karlılığını artırmak için yabancı yere gitmektedir. Gerçekte yabancı ve yerli ülkelerin karlılık ve risklerle ilgili özellikleri, bir bankanın yabancı bir pazara girme kararının önemli belirleyicileri oldukları vurgulanmıştır. Örneğin, Focarelli ve Pozzolo'nun 2000 yılında yapmış oldukları çalışmada bankaların, yerel bankaların etkinsizliğinin azalması ve daha yüksek beklenen ekonomik büyüme nedeniyle beklenen karların büyüdüğü ülkelerde şubelere sahip olmayı tercih ettikleri sonucuna ulaştıkları belirtilmiştir(Horen, 2007, s. 81–105).

Aşağıdaki örnekler, finansal hizmetlerdeki sınır ticaretinin temel unsurlarından bir kısmını göstermektedir(http://www.oecd.org/dataoecd/45/61/1923208.pdf (20.07.2010);

1. İsviçre'de bulunan bankanın- bir İsviçre bankası veya şubesi- bir Fransız vatandaşına borç vermesi veya ondan mevduat kabul etmesi (mevduat toplaması).
2. Birleşik Krallıktaki bir yatırım firmasının, Hollanda'da merkezi bulunan bir şirketin menkul kıymetlerinin ihracını yüklenmesi.
3. Birleşik Krallıktaki aynı yatırım firmasının İsveç'teki bir müşterinin hesabına menkul kıymetleri alıp satması.
4. Birleşik Krallıktaki aynı yatırım firmasının, İspanyadaki bir şirkete birleşme ve satın almalara ilişkin danışmanlık sağlaması.
5. Birleşik Krallıktaki aynı yatırım firmasının İrlanda'daki bir emeklilik fonuna varlık yönetimi hizmetleri sunması.
6. ABD'de yerleşik bir firmanın Japonya'daki bir müşteriye finansal bilgi hizmetleri sağlaması.
7. Birleşik Krallıkta yerleşik bir sigorta şirketinin Kanada'daki bir sigorta şirketine resurans hizmeti sağlaması.

Literatürde, yukarıda değinildiği gibi bankacılıktaki DYY'ların ikili ticaretin derecesiyle ve yerli ve yabancı ülke arasındaki finansal olmayan firmaların uluslararasılaşmasıyle yakından bağlantılı olarak bankaların uluslararasılaşmasını gösteren DYY'ler ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Finansal DYY'lerin bir belirleyicisi olarak finansal olmayan firmaların uluslararasılaşmasını dünya genelindeki ulaşılabilen en güncel durumu aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

Tablo 11'e göre dünyada en büyük finans dışı 30 çok uluslu şirket arasında yerel olarak bağlı olduğu Ortadoğu bölgesinden her hangi bir ülke bulunmamaktadır. Hatta bu nitelikteki şirketlerin ilk 100 arasına giren bir tek Ortadoğu bölgesinden her hangi bir ülkenin şirketi bulunmamaktadır. Bu tabloda diğer dikkati çeken bir durum ise sektörel olarak motorlu araçların ve petrol ürünlerinin toplamda yaklaşık %50 oranında bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla uluslararasılaşmanın daha çok bu sektörlerde öne çıktığı söylenebilmektedir. Bölgesel bazda ise yine aynı Tabloda AB üyesi ülkelerin ÇUS (Çok Uluslu Şirketler) açısından en fazla paya sahip olan bölge olduğu görülmektedir**.**

Dünyada en büyük finans dışı 100 çok uluslu şirket arasında yerel olarak bağlı olduğu Ortadoğu bölgesinden her hangi bir ülke bulunmamaktadır. Benzer bir durum dünyada en büyük 50 çok uluslu finans şirketi (banka vb. finansal kurumlar) arasında da yerel olarak bağlı olduğu Ortadoğu bölgesinden her hangi bir

ülke bulunmamaktadır. Bu alanda da daha çok yine AB ülkelerinde yer alan finansal kurumlar büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktadır (World Investment Report, 2009, s.234).

Tablo 11. Dünyanın En Üst 30 Finans Dışı ÇUS (Çok Uluslu Şirketler) Sıralaması (2007)

Sıra[87]	Şirket	Yerel Ekonomi	Sektörü	ÇUS (%)[88]
1	General Electric	ABD	Elek.-elektronik	52.2
2	Vodafone	İngiltere	Telekom	88.6
3	Royal Dutch/Shell Group	Hollanda/İngiltere	Petrol(ür.raf.dag.)	73.0
4	BP	İngiltere	Petrol(ür.raf.dag.)	80.8
5	Exxon Mobil	ABD	Petrol(ür.raf.dag.)	67.9
6	Toyota Motor	Japonya	Motorlu araçlar	53.1
7	Total	Fransa	Petrol(ür.raf.dag.)	74.5
8	Electricité De France	Fransa	Elektrik, Gaz ve Su	34.6
9	Ford Motor	ABD	Motorlu araçlar	55.9
10	E.On AG	Almanya	Elekt.gaz,su	55.2
11	ArcelorMittal	Lüksemburg	Metal ve Metal Ürünler	91.4
12	Telefonica SA	İspanya	Telekom	70.3
13	Volkswagen	Almanya	Motorlu araçlar	59.6
14	ConocoPhillips	ABD	Petrol(ür.raf.dag.)	43.4
15	Siemens AG	Almanya	Elektrik/Elektronik	78.8
16	Daimler AG	Almanya	Motorlu araçlar	54.5
17	Chevron Corporation	ABD	Petrol(ür.raf.dag.)	58.1
18	France Telecom	Fransa	Telekom	50.4
19	Deutsche Telekom AG G	Almanya	Telekom	50.3
20	GDF Suez	Fransa	Elektrik, Gaz ve Su	58.6
21	BMW AG	Almanya	Motorlu araçlar	50.1
22	Hutchison Whampoa	Hong Kong, Çin	Çeşitli	82.8
23	Honda Motor	Japonya	Motorlu araçlar	81.4
24	Eni Group	İtalya	Petrol(ür.raf.dag.)	56.4
25	Eads	Hollanda	Hava araçları	72.3
26	Procter & Gamble	ABD	Çeşitli	-
27	Deutsche Post AG	Almanya	Taşımacılık ve Depolama	50.6
28	Nestlé SA	İsviçre	Yiyecek, İçecek ve Tütün	75.8
29	Wal - Mart Stores	ABD	Perakende	31.2
30	Nissan Motor	Japonya	Motorlu araçlar	59.4

Kaynak: World Investment Report 2009

Finansal anlamda doğrudan yabancı yatırımların göstergelerinden biri olarak ifade edilen özel fonlarca (yatırım fonları) gerçekleştirilen sınırlararası birleşme ve satınalmalar, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1996 yılında 44 milyar dolar düzeyinde, 2007 yılında 470 milyar dolarla zirvede iken 2008 yılında bu rakam son yaşanan küresel finansal kriz nedeniyle bir önceki yıla göre %38 azalarak 291 milyar dolara düşmüştür. Bu düşüş 2009'da da devam etmiş ve 2009'un ilk 6 aylık döneminde bu rakam 43 milyar dolar düzeyinde gerçekleşerek 2008 yılı ilk altı aylık dönemdeki 197 milyar dolara göre 154 milyar dolar azalmıştır (World Investment Report, 2009, s.26).

Tablo.12 Özel firma ve Hedge Fonlar Tarafından Gerçekleştirilen Sınırlararası Birleşme ve Satınalmalar (1996-2009)
Cross-border M&A purchases by private equity firms and hedge funds, 1996–2009 (Number of deals and value)

Yıl	İşlem Sayısı (Number of Deals)		Değer	
	Sayı	Sınırlararası toplam birleşme ve satınalmalardaki Payı(%)	Milyar Dolar	Sınırlararası oplam birleşme ve satınalmalardaki Payı(%)
1996	715	12.2	44.0	16.6
1997	782	11.6	55.4	14.9
1998	906	11.3	77.9	11.2
1999	1 147	12.7	86.9	9.6
2000	1 208	12.0	91.6	6.8
2001	1 125	13.9	87.8	12.0
2002	1 126	17.2	84.7	17.5
2003	1 296	19.6	109.9	26.7

[87] *Yabancı varlıklara göre sıralama yapılmıştır*
[88] *Yabancı varlıkların toplam varlıklara, yabancı satışların toplam satışlara ve yabancı istihdamın toplam istihdama oranı olmak üzere üç faktörün ortalamasına göre belirlenmiştir.*

2004	1 626	22.0	173.2	30.5
2005	1 724	19.5	205.8	22.1
2006	1 693	17.7	285.5	25.4
2007	1 890	17.6	469.9	27.6
2008	1 721	17.7	291.0	24.1
Q1	440	17.1	127.1	35.5
Q2	414	16.3	69.9	23.6
Q3	446	18.3	60.4	24.3
Q4	421	19.2	33.5	11.1
2009	711	21.7	43.6	17.2
Q1	362	20.5	34.9	23.1
Q2	349	23.3	8.7	9.6

Kaynak: World Investment Report 2009

Finansal hizmetlerin sınırlararasındaki gelişim süreci: finansal hizmetlerin sınırlararası birleşmelerini sağlayan faktörlerden birisi ulusal sınırlar arasındaki ekonomik entegrasyonun genel seviyesindeki artış olabilir. Ticaretteki sınırlamaların, engellerin azalması, ulaşım maliyetlerindeki azalmalar ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler son yıllarda uluslar arası ekonomik entegrasyonun hızlanmasına yol açmıştır. Bir finansal kurum, yabancı bir ülkedeki müşteriye finansal hizmetleri sunmak için çeşitli kanalları kullanabilir. Finansal kurum, kendi ülkesindeki merkezinden yabancı işletmeye hizmetleri doğrudan sunabilir. Kurum, büyük bir borçlanmayla veya yabancı ülkede yerleşik bir başka finansal kurumca çıkarılan menkul kıymetler ihraç etme şeklindeki bir sendikasyona iştirak edebilir. Sonuç olarak, kurum yabancı ülkede fiziksel bir yer temin edebilir(orada bir finansal kurumu ele geçirerek veya yabancı ülkede şube açarak) ve yabancı ülkede hizmet sunabilir. Yabancı bir ülkede bir yer temin ederek kurum, uzak bir kurumu gözetlemek ve kontrol etmek veya faaliyete geçirmek için organizasyonel olarak ekonomik olmayan bir çok maliyete katlanır. Ne var ki, yabancı ülkede fiziksel bir mekan kurma, potansiyel olarak bazı avantajları (a) perakende müşterilere daha etkin hizmet verme ve gözetleme ve dengeleyici olabilmek; b) yabancı ülkedeki perakendeci ve toptan müşteriler için rekabet etme fırsatı) dengeleme imkanı sunar. Menkul kıymet pazarları da küreleşmeye doğru bir eğilimi yansıtmaktadır. Uluslar arası borç ve özvarlık menkul kıymet ihraçları ve sınırlararası banka fon akımları son yıllarda bir bütün olarak artmıştır(Berger, DeYoung, Genay ve Udell, 2000, s. 23–158).

Bankacılık sektöründe DYY'ın kaynakları bakımından gelişmekte olan ülkelerde yabancı banka girişlerine bakıldığında yabancı bankalar, bankaların sayıları açısından gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörünün %35'ini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki toplam 944 milyar dolarlık yabancı varlıklar, Gelişmekte olan ülkelerdeki toplam banka varlıklarının 2000-2004 yılları arasındaki ortalamasına göre %16.2'sini oluşturmaktadır. Ne var ki gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı banka ortaklığı ülkeler arasında büyük farklılık göstermektedir. 102 gelişmekte olan ülkenin büyük bir çoğunluğu, birkaç tanesi hariç, varlıklar bakımından %1(Çin)'den daha az ve %100 (Madagaskar ve Mozambik)'e kadar belli bir ölçüde yabancı banka faaliyetlerine sahip olmuşlardır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda yabancı mülkiyetli bankaların payları, yabancı bankaların çoğunun göreli olarak küçük olduklarını gösteren varlıkları bakımından bankaların sayısına göre daha yüksektir. Bu durum, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Afrika ve de Güney Asya'da böyle iken Sub- Saharan Afrika'da ve Avrupa ve Merkez Asya'da yabancı banka ortaklığı varlıklara göre daha yüksektir. Diğer bir ifade ile bu iki bölgede en büyük bankaların çoğu yabancı mülkiyetlidir. Bu durumun tarihsel, sömürge olma ve potansiyel yatırımcılara yakınlık gibi nedenlerle ortaya çıkmış olabileceği belirtilmiştir(Horen, 2007, s. 81–105). Aşağıda Tablo 12'de bu değerlerin Türkiye'yi de kapsayan Ortadoğu Ülkelerindeki durumu ortaya konulmuştur.

.

Tablo 13. Ortadoğu Ülkelerinde Yabancı Banka Girişleri

Ülke	Toplam Banka Varlıkları İçinde Yabancı Banka Varlıkları	Toplam Banka Sayıları İçinde Yabancı Banka Sayıları	Toplam Yabancı Varlıklar İçinde Güney Yabancı Banka Varlıklarının Payı	Toplam Yabancı Bankalar İçinde Güney Yabancı Bankaların Payı	Toplam Yabancı Banka Sayısı
Mısır Arap Cumhuriyeti	0.08	0.23	0.11	0.29	7
Jordan	0.10	0.20	0.00	0.00	2
İran İslam Cumhuriyeti	0.00	0.00			0
Lübnan	0.12	0.31	0.19	0.50	16
Türkiye	0.14	0.21	0.00	0.00	8
Yemen Cumhuriyeti	0.00	0.00			0
Ortalama	0.40	0.39	0.25	0.34	7.74

Kaynak: Horen, Neeltje Van., "Foreign Banking in Developing Countries; Origin Matters", Emerging Markets Review 8, p.81–105, 2007.

Tablo ile ilgili açıklamalar:
a. Bir yabancı banka, en az %50 yabancı mülkiyete sahip olarak açıklanmaktadır.
b. Yabancı banka sayısının toplam banka sayısına oranına ilişkin rakamlar 2005 yılı değerleridir. Yabancı banka varlıklarının toplam banka varlıklarına oranı her bir ülkedeki 2000-2004 dönemindeki ortalamasıdır.
c. Güney Yabancı banka, gelişmekte olan bir ülkede merkezi olan yabancı bir bankadır.
d. ortalama, 102 gelişmekte olan ülkenin bankacılık sektöründeki yabancı ortaklığının her birindeki basit ortalamasıdır.

Tablo 13'te Türkiye dahil diğer orta doğu ülkelerinin tamamı gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı banka girişleri ile ilgili olarak verilen tüm gösterge ortalamalarının altında bir değere sahip oldukları görülmektedir. Bölgesel bazda da Ortadoğu ve Kuzey Doğu ülkelerinin, %6'lık en düşük orana sahip Güney Asya bölgesinden sonra yabancı bankaların sahipliklerinin %20 ile en düşük düzeyde olduğu ifade edilmiştir. Diğer bölgelerde ki yabancı banka sahipliği şu şekildedir; Avrupa ve Merkez Asya ve Sub-Saharan Afrika(%47), Latin Amerika ve Karribin(%40), Doğu Asya ve Pasific(%24) (Horen, 2007, s. 81–105).

Doğrudan yabancı yatırım miktarı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin doğru yönlü olduğu, sadece teorik ve analitik çalışmalardan elde edilen bir sonuç olmayıp, bir çok ülke deneyimiyle ortaya çıkan bir olgu olarak kabul görmektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin tercih ettiği bir durum haline gelmiştir. Gelişmiş bir ekonomi ile ancak gelişmiş ve etkin bir finansal sistemin varlığı söz konusu olabilmektedir. Bir ülke, gelişmiş ve etkin yerel finansal piyasalara veya sektöre sahip olmadan uluslar arası nitelikte bir finansal piyasaya sahip olamamaktadır.

4. Sonuç

Sermayenin ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların (DYY) globalleşmesi son yirmi yılda çarpıcı bir biçimde artmıştır. Küresel doğrudan yabancı yatırım akımları, ekonomik ve finansal krizden geniş ölçüde olumsuz yönde etkilendi. Gelişen dünyada sermaye akımlarının en istikrarlı ve en büyük bileşeni doğrudan yabancı yatırımlar olmuştur. DYY, doğal olarak finansal bir süreçle kalkınma şeklinin önemli bir alternatifi olmuştur.

DYY'lara dayalı girişleri önemli kılan istihdam oluşumu, teknolojik bilgi ve artan rekabet gibi faktörleri içeren bir çok hususlar bulunmaktadır. Gelişen ülkelerin bankacılık sektöründe doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın bir çok nedenleri vardır. Bunlar geleneksel bankacılığın küreselleşmesiyle yakından ilişkili olan ticaret ve DYY akımlarındaki bir artış gibi küresel ekonomik eğilimleri içermektedir. Bunlara ilave olarak ülke yönetimlerinin düzenlemelerinin yabancı bankalarca şube kurmalarına ve sınırötesi borç vermelerini kolaylaştırması ve kamu mülkiyetli bankaların satılması ve gelişen ülkelerde yatırım için fırsatların artmış olmasıdır.

Dünya doğrudan yabancı yatırımların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığı 1995-2009 döneminde ortalama olarak giren ve çıkan doğrudan yabancı yatırımları tutarının brüt sabit sermaye tutarına oranının yaklaşık %10-%13 düzeyinde olduğu görülmektedir. Ortadoğu ülkelerinde (Suriye, Irak, İran, Lübnan ve Türkiye) ülkeye gelen DYY'ların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığı 1995-2009 döneminde ortalama olarak %11- %25 düzeyinde dünya ortalamasının üzerinde değere sahiptir. Aynı dönemde Ortadoğu ülkelerinde (Suriye, Irak, İran, Lübnan ve Türkiye) ülkeden çıkan DYY'ların brüt sabit sermaye tutarı içerisindeki nispi ağırlığı ortalama olarak %1-%5 düzeyinde dünya ortalamasının oldukça altında gerçekleşmiştir.

DYY'lerin vantajları yanında tabii ki doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, yerli şirketler karşısında yabancı şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artılarından dolayı, haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kar transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üreterek ev sahibi ülkeleri bu teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır

Dünya'da DYY'larda hem giriş hem çıkış tutarlarında hizmet sektörünün diğer sektörler arasında en büyük paya sahip olduğu; hizmet sektörü içinde de finans sektörünün genel olarak en büyük paya sahip olduğu söylenebilir.

Bankacılıktaki DYY'ların ikili ticaretin derecesiyle ve yerli ve yabancı ülke arasındaki finansal olmayan firmaların uluslararasılaşmasıyle yakından bağlantılı olarak bankaların uluslararasılaşmasını gösteren DYY'ler ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Dünyada en büyük finans dışı 100 çok uluslu şirket arasında yerel olarak bağlı olduğu Ortadoğu bölgesinden her hangi bir ülke bulunmamaktadır. Benzer bir durum dünyada en büyük 50 çok uluslu finans şirketi (banka vb. finansal kurumlar) arasında da yerel olarak bağlı olduğu Ortadoğu bölgesinden her hangi bir ülke bulunmamaktadır. Bu alanda da daha çok yine AB ülkelerinde yer alan finansal kurumlar büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye çok uluslu nitelikte

şirketleşmeye önem vermeli ve bu şirketlerin sayılarını arttırarak finansal anlamda DYY'lerin artmasını sağlamalıdır.

Bankacılık sektöründe DYY'ın kaynakları bakımından gelişmekte olan ülkelerde yabancı banka girişlerine bakıldığında yabancı bankalar, bankaların sayıları açısından gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörünün %35'ini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki toplam 944 milyar dolarlık yabancı varlıklar, Gelişmekte olan ülkelerdeki toplam banka varlıklarının 2000-2004 yılları arasındaki ortalamasına göre %16.2'sini oluşturmaktadır. 102 gelişmekte olan ülkenin büyük bir çoğunluğu, birkaç tanesi hariç, varlıklar bakımından %1(Çin)'den daha az ve %100 (Madagaskar ve Mozambik)'e kadar belli bir ölçüde yabancı banka faaliyetlerine sahip olmuşlardır. Bölgesel bazda da Ortadoğu ve Kuzey Doğu ülkelerinde, %6'lık en düşük orana sahip Güney Asya bölgesinden sonra yabancı bankaların sahipliklerinin %20 ile en düşük düzeydedir. Diğer bölgelerde ki yabancı banka sahipliği şu şekildedir; Avrupa ve Merkez Asya ve Sub-Saharan Afrika(%47), Latin Amerika ve Karribin(%40), Doğu Asya ve Pasifik(%24).

Türkiye ihracatında Ortadoğu ülkelerinin aldığı pay yaklaşık % 17, ithalatın payı ise yaklaşık %5- %10 arasındadır. Bu rakamlar, Ortadoğu ülkeler ile dış ticaretimizin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Çok sayıda sınır kapısı olan ve 75 milyon nüfuslu Türkiye'nin önemli doğal kaynaklara sahip olan Ortadoğu ülkeleriyle olan işbirliğini artırmalıdır. Ticaret hacminin ve işbirliğinin artması beraberinde sınır ticaretinin de gelişmesini sağlayacaktır.

Dünya ticaretinin büyüme dinamiklerinin doğru anlaşılabilmesi, uluslararası mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerinin zamanla değişen yapı ve niteliğinin doğru bir şekilde tespitini gerektirmektedir. DYY'lar büyümeyi artırırken büyüme de DYY yatırımları artırmaktadır. DYY'lerin artması beraberinde finansal anlamda DYY'leri de artıracaktır.

Kaynakça

Adams, Samuel, " Foreign Direct Investment, Domestic Investment, and Economic Growth in Sub-Saharan Africa" , Journal of Policy Modeling 31, p.939–949, 2009.

Aydın, F., Saygılı, Hülya., Saygılı, M., Yılmaz, G., Dış Ticarette Kürsel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi (Taslak Rapor Özeti), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2009.

Berger, A.N., DeYoung, R., Genay, H., Udell, G.F., "The Globalization of Financial Institutions: Evidence From Cross - Border Banking Performance", Brookings-Wharton Papers on Financial Services 3, p.23–158, 2000.

Candemir, Akyan. , "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler", Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review, 9 (2), s. 659-675, 2009.

Horen, Neeltje Van., "Foreign Banking in Developing Countries; Origin Matters", Emerging Markets Review 8, p.81–105, 2007.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu, 27.09.2010).

http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/oksay3.pdf, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermayeYatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi", (21.07.2010).

http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/446/440 , *" Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri",* (22.07.2010).

http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf ,"Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü", (24.09.2010).

http://www.oecd.org/dataoecd/45/61/1923208.pdf (20.07.2010), "Cross-Border Trade in Financial Services: Economics and Regulation", Financial Market Trends, No. 75, Mart 2000.

http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3198&lang=1 (06.09.2010)

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&dil=TR&yayinid=1115&icerikid=1224&from=home (22.09.2010).

(http://www.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/61%20MAL%DD%20%C7%D6Z%DCM/18-61%20CEM%20SAAT%C7%DDO%D0LU.doc, "Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye", (02.009.2010).

World Investment Report 2009, United nations conference on trade and development.

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GELİŞMİŞLİĞİ İLE TÜRKİYE VE SINIR BÖLGELER ARASINDA YAPILAN TİCARET İLİŞKİSİ: SURİYE ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr.İbrahim Halil EKŞİ*
Yrd.Doç.Dr.Sumru BAKAN**

ÖZET

Dar anlamda sınır ticareti geniş anlamda ise dış ticaret, ülke ekonomilerinin gelişmişliği açısından çok önemli bir unsurdur. Söz konusu ticaretin gelişmişliğini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bankacılık sektörünün gelişmişliği de bu konuda önemli sayılabilecek bir faktör olarak değerlendirilebilir.

İşte, bu çalışmada Suriye ile Türkiye arasında gümrük kapısı bulunan sınır illerindeki (Kilis, Şanlıurfa, Mardin, Hatay ve Gaziantep) banka şube sayısı ile söz konusu illerden Suriye'ye yapılan ticaret arasındaki ilişki araştırılacaktır. Araştırmanın verileri 2004-2009 yıllarını kapsamaktadır ve Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri ve Türkiye Bankalar Birliği'nden sağlanmıştır.

THE RELATION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF BANKING SECTOR AND THE TRADE CARRIED IN THE BORDER REGIONS OF SYRIA AND TURKEY: CASE OF SYRIA

ABSTRACT

In a limited sense border trade, in a broader sense foreign trade is a very important factor in terms of development of national economics. There are a lot of factors affecting the development of mentioned trade. The development of Banking sector might be considered as an important factor in this issue.

In this study, the relation between the number of bank branch located in the border cities of Syria and Turkey (Kilis, Sanliurfa, Mardin,Hatay and Gaziantep) and the trade that is carried out from the mentioned cities to Syria will be examined. The input of the study includes 2004-2009 period and was provided by The Exporting Associations of Southeastern Anatolia and Banking Unions of Turkey.

1. GİRİŞ

Sınır ticareti, birbirine sınırı olan ülkeler arasında özel anlaşmalara dayalı olarak ve her iki ülkenin sınıra yakın bölgelerini ya da yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde yürütülen ticarettir.

Türkiye'de de sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerle bu illere sınırı olan komşu ülkeler arasında yapılmaktadır. Söz konusu iller Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay'dan oluşmaktadır. Ticaret yapılan ülkeler ise Gürcistan, Nahçıvan, İran, Irak ve Suriye'dir.

Ülkemizde sınır ticareti 1979 yılından bu yana yapılmaktadır. Söz konusu uygulama çeşitli tarihlerde Resmi Gazete'de yayınlanarak, yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu Kararlarına dayalı olarak yürütülmektedir. Bu konuda son olarak 2009 yılı Mayıs ayında Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışmada Suriye ile sınırı bulunan Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Mardin ve Hatay illerinden Suriye'ye yapılan ticaret ile söz konusu illerdeki banka şube sayıları arasındaki ilişki trend analizi yöntemi kullanılarak irdelenmiştir.

2. SINIR TİCARETİ

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı ve Amacı

Sınır ticareti, "*komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır ve kıyı bölgelerine yakın yerleşim yerlerini kapsamına alan ticaret"* olarak adlandırılır. Sınır Ticaret Merkezi işleticisi ya da Sınır Ticaret Merkezi Mağazaları tarafından komşu sınır illerinden mal ithali ya da ihracı işlemidir (www.uludagsozluk.com, 2010). Sınır ticareti özel gümrük rejimi türlerinden biri içerisinde yer almaktadır.

Sınır ticareti komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenmekte ve genellikle her iki ülkenin sınır bölgesinde yaşayan insanların bölgesel gereksinimlerinin karşılanması amacını taşımaktadır (Kara, 2005: 64). Sınır ticareti ile ayrıca, bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanına daha ucuza mal sağlanması, özellikle de üretimi ülkedeki coğrafik koşullar ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin normal ithalata kıyasla daha ucuza sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilmesi ve darboğazların aşılabilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, yasal işlemlerin basitleştirilerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, mal kaçakçılığının asgariye indirilmesi, istihdamın arttırılması, dış ticaret konusunda girişimciliğin oluşumuna katkı sağlanması da amaçlanmaktadır (Pedük, 2010: 1).

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF İşleme Bölümü - ieksi@kilis.edu.tr
** Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü - sumrubakan@kilis.edu.tr

2.2. Sınır Ticaretinde Dünya Uygulamalarına ve Literatürüne Genel Bir Bakış

Sınır Ticaretine yönelik Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) 24. maddesinde bazı düzenlemeler getirilmektedir. İlgili madde, GATT'ın temel ilkeleri arasında yer alan "en çok kayırılan ülke" kuralından istisna olarak gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgelerinin nasıl kurulacağına ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Yine bu maddede söz konusu kuralın dışına çıkılarak, birbirine komşu ülkelerin sınır ticaretine yer verilmektedir. Buna göre herhangi bir entegrasyona gitmeden ortak sınırlara sahip ülkeler arasında belli miktarda malların serbest bir şekilde geçişi amaçlanmaktadır. Ancak buradaki sınır ticaretinin "en çok kayırılan ülke" kuralını tehlikeye sokacak nitelikte olmaması gerekmektedir (Kara, 2005: 63).

Sınır Ticaretiyle ilgili ilk çalışma Womack (1994) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışma Çin ile Vietnam arasındaki ticareti incelemektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin zirveye çıktığı 1992-1993 yıllarından sonra konuyu ele alan Womack, ilk kez dikkatleri sınır ticaretine çekmiştir. Guangxi ile Vietnam arasındaki sınır ticareti 1965-1973 yılları arasındaki Vietnam savaşı sırasında kurulmuş, 1979 yılında kendi aralarında çıkan sınır savaşı sırasında durmuş, 1989'da yeniden başlamıştır (Öztürk, 2006: 109; Hendrischke, 1997:39 ve Womack,1994:495-512).

Bu konuda yapılmış olan diğer bir çalışma (Kerr,1996), Rusya ile Çin'in Dongbei bölgesi arasındaki sınır ticaretini konu almaktadır. Kerr, iki bölge arasındaki sınır ticaretini "esnek dış ticaret" kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunların çözümünde açık ekonomi her derde deva olamaz; bir kısım sorunların bölgesel dış ekonomik ilişkiler bağlamında ele alınması ikinci en iyi politikadır ve sınır ticareti de bu bağlamda düşünülmelidir (Öztürk, 2006: 109; Review, 1999:27; Kerr,1996:931-958).

Afrika kıtasında bilinen sınır ticareti ise Çad Gölü çevresindeki ülkeler arasında yapılmaktadır. Çad, Nijer, Nijerya, Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti arasında bölgesel sınır ticareti yoğunlaşması vardır. Bu ticaretin adı geçen ülkelerde geleneksel el sanatları, tarım, ulaştırma ve hizmet sektörlerinin gelişimine katkısının bulunduğu belirtilmektedir (Öztürk, 2006:110; Afouda, 1996: 22-23).

Sınır ticaretine ilişkin bir kısım literatür bu ticaretin yasadışı olduğu yönünde görüş bildirmektedir. Örneğin, Fadahunsi ve Rosa (2002) Nijerya'nın komşularıyla yaptığı sınır ticaretini yasadışı ekonomik faaliyet olarak tanımlamaktadır. Yine bu bağlamda ABD'li yetkililerin Afganistan'da sınır ticaretini önlemeye yardımcı oldukları vurgulanmaktadır (Öztürk, 2006:110; Gall,202).

2.3. Türkiye'de Sınır Ticareti Uygulaması

Türkiye'de sınır ticaretine ilişkin ilk uygulama 1979 yılında başlatılmış ve 1978-1979 yıllarında petrol fiyatlarındaki artış sonucu artan döviz talebi ve petrol ihtiyacına çözüm bulma amacıyla İran'a çeşitli tüketim malları verilmesine karşılık motorin, fuel-oil ve benzin alımı yapılmıştır. (Öztürk, 2006: 110 ve Korkmaz, 2010).

Daha sonraki dönemlerde bazı düzenlemeler yapılmıştır. İlk düzenleme, 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 79/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür (Öztürk, 2006:111).

1980 yılında yayınlanan Sınır Ticaret Yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği yayınlanmış, içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmiştir. Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/ 222 sayılı talebi üzerine; 5/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması işlemlerini birtakım kurallara bağlamıştır (Öztürk, 2006:111). 1985 yılına kadar duraklamış olan söz konusu sınır ticaretinin alanı bu tarihten sonra daha da genişletilerek, Ağrı, Van, Hakkâri illerinin Gürbulak, Kadıköy ve Esendere kapılarını da içine almıştır. Bakanlar Kurulu'nun 31.01.1996 tarihli kararında Iğdır'ın Dilucu sınır kapısından Nahçıvan'la, Ardahan Türközü sınır kapısından Gürcistan ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile de sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir (Öztürk, 2006:111 ve Korkmaz, 2010). Aynı yıl Gaziantep Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticaretine izin verilmiştir. 1986 yılında ise Hatay Civegözü sınır kapısı Suriye ile ve 1987 yılında Van Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988'de Hakkâri Esendere, 1989'da Artvin Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılan diğer kapılardır. Yine, 1989 yılında Erzurum'un komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından BDT ile, 1990'da ise Kars'ın komşu il statüsünden yararlanarak, Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran ile, Artvin-Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir. Yine aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkâri ve Şırnak illerinin Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir (Öztürk, 2006:111).

1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazete'de "Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar yayınlanmış ve bu kararın 2. maddesinde sınır ticareti *"sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan işlemlerdir"* şeklinde tanımlanmıştır (Kara, 2005: 63).

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 96/7782 sayılı Sınır Ticaretine İlişkin Tebliği uyarınca Şanlıurfa'nın Akçakale sınır kapısından Suriye ile, 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca de Edirne'nin Kapıkule sınır kapısından Bulgaristan ile sınır ticareti yapma yetkisi verilmiştir. Ayrıca, Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile toplam 13 ilin

(Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT /Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahcıvan ve Irak ile sınır ticareti yapması kararlaştırılmıştır (Öztürk, 2006:111).

Temmuz 1998'de alınan ve fakat Resmi Gazete'de yayınlanmayan bir kararla sınır ticaretine önemli engeller getirilmiştir. Bunlar arasında sınır ticaretinin sadece komşu iller arasında yapılması, ticarete konu olan malların bu illerin sınırlarını aşmaması vb. yer alır. Bu kararın yürürlüğe konması ile birlikte onu aşkın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ilinde sınır ticareti fiilen durma noktasına gelmiştir. Yine söz konusu yılda çıkarılan 98/12254 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla sınır ticaretinde valilerde olan yetki Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verildiği gibi başka birtakım düzenlemelere de gidilmiştir. Bunun yanı sıra, 28.04.2000 tarihinde çıkarılan bir başka Bakanlar Kurulu Kararı ile de yeni birtakım düzenlemeler yapıldığı gibi, 1 Eylül 2002 tarihi itibariyle sınır ticareti kapsamında yapılan motorin ticareti yasaklanmıştır (www.cindanismamerkezi.com, 2010).

10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazete'de ise 2003/5408 sayılı "Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar" yürürlüğe girmiştir. 13.12.2003 tarihli, 25315 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2003/6401 sayılı "Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Kararda Değişiklik yapılması Hakkında Karar" ile de 2003/25075 sayılı Kararın bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Yine, aynı tarihte çıkan ve 25315 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Sınır Ticaret Merkezlerinden Yapılacak İhracat ve İthalata İlişkin Yönetmelik" ve "Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik" ile de 2003/5408 sayılı Kararın maddelerinde ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır (www.cindanismamerkezi.com, 2010).

Türkiye'de sınır ticareti uygulaması esas itibariyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki komşu ülkelerle sınırı bulunan illerle bu ülkeler arasında yapılan ticareti kapsamaktadır. Sınır ticaretinin amacı bu bölgelerin ekonomik açıdan güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Buna ilişkin hükümlere 10. 04. 2003 tarihli ve 25075 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Sınır Ticareti Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar'da yer verilmiştir. Adı geçen karar uyarınca söz konusu illerde sınır ticaret merkezleri oluşturulacak ve bu merkezlerden yapılacak ticarete ilişkin usul ve esaslar belirlenecektir (www.gumruk.gov.tr, 2010).

Son olarak ise 16 Mayıs 2009 Tarihli Resmi Gazete'de 2008/14451 karar sayısı ile Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar yürürlüğe girmiş (Resmi Gazete, 2009) ve 16.06.2009 tarihinde ise Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ yayınlanmıştır (www.muhasebetr.com). Kararın 2. maddesinde sınır ticareti yapmaya yetkili iller ile bu illere bağlı gümrük kapılarına ve sınır ticareti yapılacak ülkelere yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2009). Söz konusu iller, gümrük kapıları ve ülkeler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Sınır Ticareti Yapma Yetkisine Sahip İller, Gümrük Kapıları ve Sınır Ticareti Yapılacak Ülkeler

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

KAYNAK: 16 Mayıs 2009 Tarihli Resmi Gazete

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ ise yetkili kılınan sınır illeri ve gümrük kapılarından komşu ülkeler ile yapılacak sınır ticaretine ilişkin usul ve esaslarını kapsamaktadır (www.muhasebetr.com).

3. UYGULAMA

3.1. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın uygulama kısmında, Suriye ile sınır kapısı bulunan Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Mardin ve Hatay illerinden Suriye'ye yapılan ticaret ile söz konusu illerdeki banka şube sayıları trend analizi ile analiz edilmiştir. İlgili illerden Suriye'ye yapılan ticaret rakamları Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri resmi sitesinden; ilgili illerdeki banka şube sayıları da Türkiye Bankalar Birliğinin resmi sitesinden temin edilmiştir. Çalışmanın verileri yıllık olup, Türkiye'nin ekonomik konjonktür açısından kısmen durağan olduğu 2004-2009 yılları esas alınmıştır.

Bir ülkeden diğer bir ülkeye yapılan ticaretin hacmini belirleyebilecek birçok faktör söz konusudur. Döviz kuru, her iki ülkenin ticari yapısı, gümrük mevzuatı, ekonomik konjonktür vb. iki ülke arasındaki ticareti

belirleyebilecek faktörlerden bazılarıdır. İşte bu çalışma, iki ülke arasındaki ticaret hacmini belirleyen faktörlerden birisinin de finans sektörünün gelişmişliği olabileceğinden hareketle hazırlanmıştır.
Finans literatüründe, bir ülkenin finansal gelişmişlik göstergesi olarak farklı değişkenlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Geniş anlamda para arzı (M2Y)/GSYİH, mevduat bankalarındaki mevduat toplamı/(mevduat bankalarındaki mevduat toplamı+merkez bankasındaki mevduat), ulusal bankalar tarafından özel sektöre açılan krediler/toplam krediler ve ulusal bankalar tarafından özel sektöre açılan krediler/GSYİH bunlar arasında sayılabilir. Çalışmada, finans sektörünün gelişmişlik göstergesi olarak inceleme kapsamındaki 5 sınır ilinde faaliyet gösteren gerek kamu ve gerekse özel sektöre ait banka şube sayıları esas alınmıştır.

3.2. Araştırma Bulguları

Suriye ile sınırı bulunan iller arasında ikinci büyük il olan Şanlıurfa aynı zamanda Güney Doğu Anadolu bölgesinin önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini de taşımaktadır. Buradan hareketle Şanlıurfa'dan Suriye'ye yapılan ticaretin hacmi önem arz etmektedir. Şanlıurfa'dan Suriye'ye yapılan ticaret hacmi Grafik 1'de verilmiştir:

Grafik 1: Şanlıurfa'dan Suriye'ye Ticaret

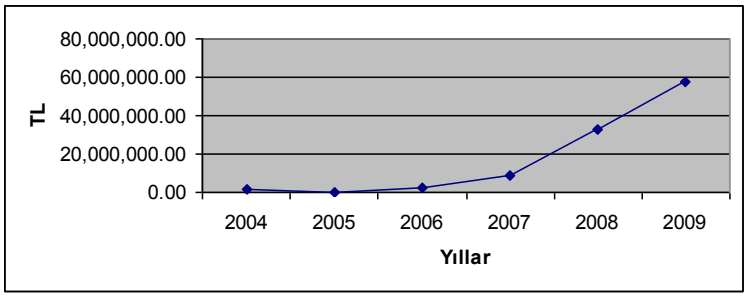

Grafikten de görüleceği üzere özellikle 2006 yılından itibaren Şanlıurfa'dan Suriye'ye yapılan ticaret hacminde çok ciddi bir artış trendi başlamıştır.

Şanlıurfa'da bulunan banka şube sayılarının izlediği trend ise Grafik 2'de verilmiştir:

Grafik 2. Şanlıurfa'daki Şube Sayıları

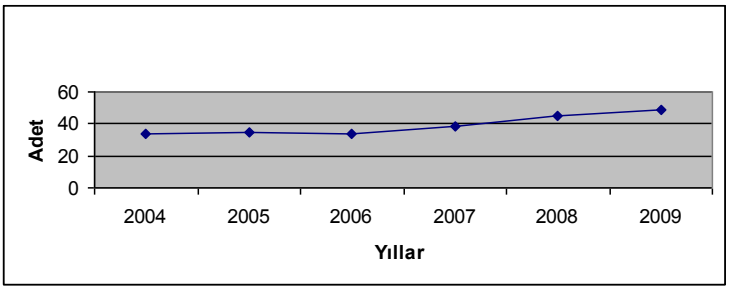

Grafikte görüldüğü üzere, Şanlıurfa'daki banka şube sayılarında 2006 yılına kadar artış gözlemlenmez iken, 2006 yılından itibaren banka şube sayılarında artış trendi gözlemlenmektedir. Benzer şekilde, Şanlıurfa'dan Suriye'ye yapılan ticaret hacminde de 2006 yılından itibaren artış trendi gözlemlenmişti.

Kilis, incelediğimiz iller içinde en küçük il olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle Kilis ilinin gelişmesi açısından Suriye'ye yapılan ticaret büyük önem taşımaktadır. Kilis'ten Suriye'ye yapılan ticaret hacminin izlediği trend Grafik 3'de verilmiştir:

Grafik 3: Kilis'ten Suriye'ye Ticaret

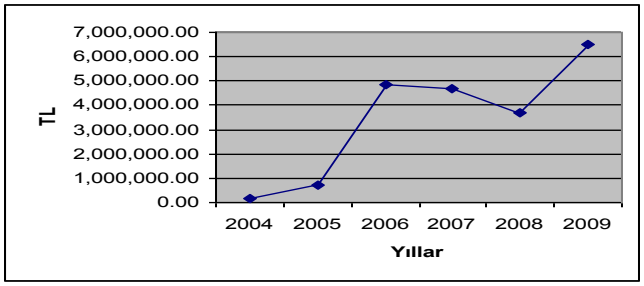

Kilis'ten Suriye'ye yapılan ticaret hacminde 2007 ve 2008 yılları hariç, artış trendi dikkat çekmektedir.

Kilis'teki banka şube sayılarının izlediği trend ise Grafik 4'de görülmektedir:

Grafik 4: Kilis'teki Şube Sayıları

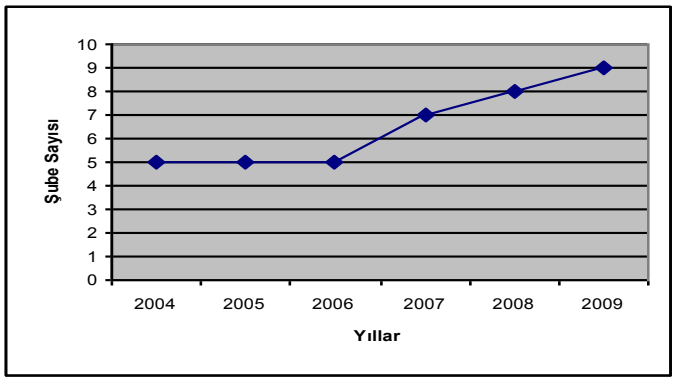

Buna göre, Kilis'te faaliyet gösteren şube sayıları 2006 yılından itibaren artış trendine girmiştir. Kilis'ten Suriye'ye yapılan ticaret ile karşılaştırıldığında banka şube sayıları ile ticaret hacminin izlediği trend kısmen birbirini desteklemektedir.

Gaziantep, Güney Doğu Anadolu bölgesinin en büyük ve en kalkınmış ilidir. Bu ilden Suriye'ye yapılan ticaret hacmine ise Grafik 5'de yer verilmiştir:

Grafik 5: Gaziantep'ten Suriye'ye Ticaret

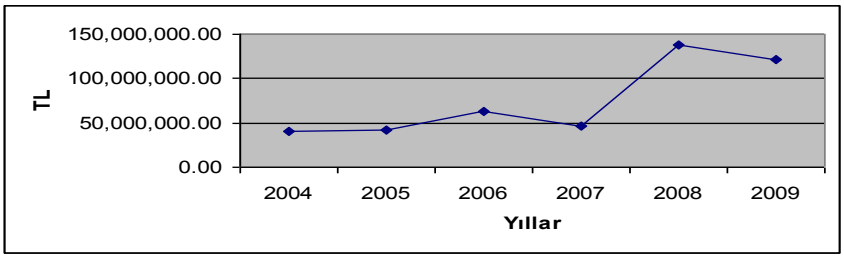

Gaziantep'ten Suriye'ye yapılan ticaret hacmi 2007 ve 2009 yıllarında hızını kaybetmekle birlikte genel bir artış trendine sahiptir.

Gaziantep'teki banka şube sayısını da Grafik 6'dan takip etmek mümkündür:

Grafik 6: Gaziantep'deki Şube Sayıları

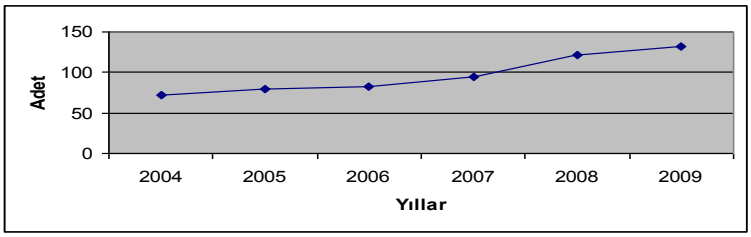

Gaziantep'teki banka şube sayılarında yıllar itibariyle düzenli bir artış eğilimi gözlemlenmektedir.

Araştırma kapsamındaki 4. il Mardin'dir. Mardin'den Suriye'ye yapılan ticaret hacmi Grafik 7'de gösterilmiştir.

Grafik 7: Mardin'den Suriye'ye Ticaret

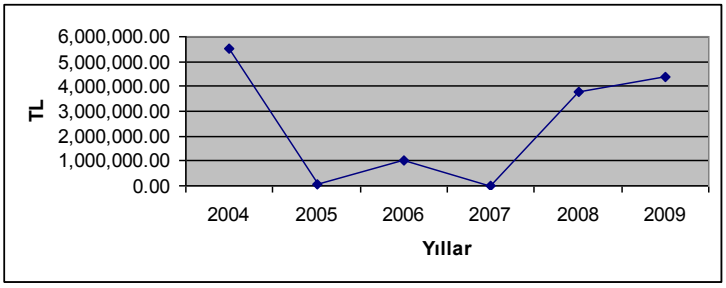

Mardin'den Suriye'ye yapılan ticaret 2007 yılına kadar azalma eğiliminde iken, 2007 yılından itibaren ciddi bir artış eğilimine girmiştir.

Mardin'deki şube sayılarının izlediği trend ise Grafik 8'de gösterilmiştir:

Grafik 8: Mardin'deki Şube Sayıları

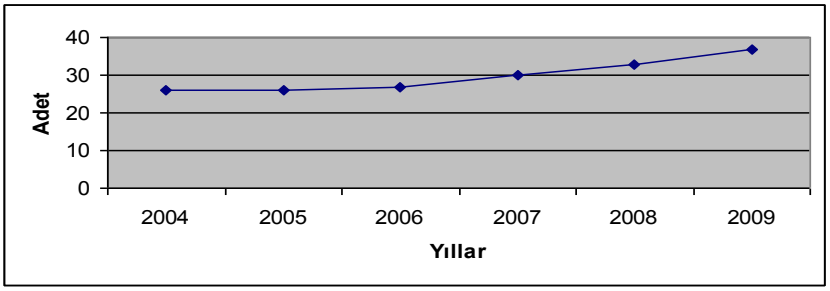

Mardin'deki şube sayıları da Gaziantep'tekine benzer şekilde trend izlemekte ve yıllar itibariyle artış eğilimi dikkat çekmektedir.

İnceleme kapsamındaki son il olan Hatay'dan Suriye'ye yapılan ticaret ise Grafik 9'dan izlenebilir:

Grafik 9: Hatay'dan Suriye'ye Ticaret

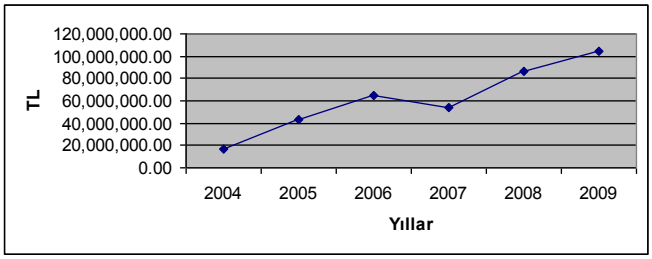

Görüldüğü gibi, Hatay'dan Suriye'ye yapılan ticaret 2007 yılındaki düşüş trendi hariç, yıllar itibariyle genel bir artış eğilimindedir.

Hatay'daki banka şube sayılarını ise Grafik 10'dan takip etmek mümkündür.

Grafik 10: Hatay'daki Şube Sayıları

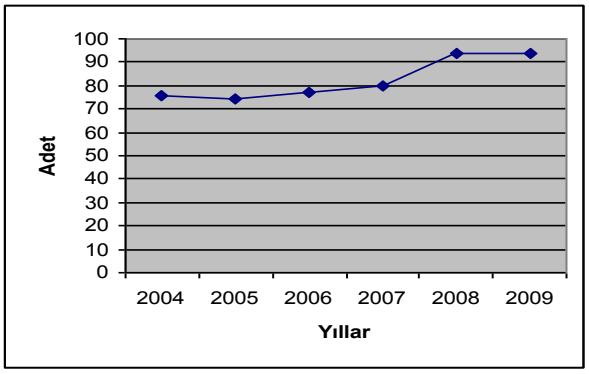

Hatay'daki şube sayıları Hatay'dan yapılan ticaret ile paralellik arz etmekte ve yıllar itibariyle şube sayılarında artış gözlemlenmektedir.

4. SONUÇ

Türkiye'de sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde sınır kapısı bulunan illerle bu illerin sınır kapısı oluşturduğu ülkeler arasında yapılan ticarettir. Bununla ülkemizin diğer kesimlerine oranla daha az gelişmiş olan söz konusu bölgelerin ekonomik açıdan gelişiminin sağlanması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, bölge halkının temel gereksinimlerinin karşılanması hedeflenmektedir. Genel olarak ise ülkenin dış ticaretinde sağlanacak gelişme yoluyla ülkenin ekonomik büyümesinin arttırılması amaçlanmaktadır.

Diğer yandan, son yıllarda komşu ülkelerle ülkemiz arasındaki ilişkiler ekonomik açıdan olduğu kadar siyasi ve kültürel açıdan da gelişme göstermiştir. Bu kapsamda eğitim, kültür, ekonomi gibi çeşitli alanlarda karşılıklı protokoller imzalanmış ve bu ülkelerin bazıları ile karşılıklı olarak sınır kapılarından vizesiz geçiş olanağı sağlanmıştır. Bunun da ülkeler arasındaki ticaretin canlanmasına katkı sağlayacağını ve dolayısıyla gerek ülkemizin ve gerekse ticaret yaptığımız diğer ülkelerin gelişmesine ivme kazandıracağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilindiği üzere, bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçümünde belli başlı makro ekonomik göstergeler temel alınır. Bunlar arasında, kısaca ekonomik büyüme kavramı ile de ifade edilen söz konusu ülkenin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve/veya Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) hacmi, kişi başına gelir düzeyi, fiyat istikrarı, istihdam ve dış ekonomik ilişkiler yer alır. Dış ekonomik ilişkiler çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte, bunlar içerisinde en fazla dış ticaret ve sermaye hareketleri önem taşımaktadır. Sermaye hareketleri 1980'li yıllarla birlikte dünyada ve bu arada ülkemizde ortaya çıkan ekonomik serbestleşme politikaları ile önem kazanmış ve gelişmiştir. Ancak, halen günümüzde bir ülkenin bir başka ülke ile ekonomik ilişkisi denildiğinde büyük ölçüde dış ticaret akla gelmektedir. Öte yandan, bir ülkenin dış ticaretinin gelişmesinde finansman desteği sağlaması nedeniyle bankaların oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır.

Ülkemizin başta İran, Irak ve Suriye olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illere sınırı olan ülkelerle yapacağı ticaret gerek adı geçen bölgelerin ve gerekse ülke ekonomisinin büyümesine ve hatta eğitim, kültürel ve sosyal açıdan kalkınmasına katkıda bulunacaktır. Bu ülkeler içerisinde kanımızca özellikle Suriye ile olan ticaret daha büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise bu ülkenin Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Mardin ve Hatay olmak üzere beş ayrı ille sınır oluşturmasıdır. Bu kapsamda, adı geçen illerle Suriye arasında yapılan ve 2004-2009 yıllarını içine alan ticaretin gelişimi ile bu illerdeki banka şube sayılarındaki artış hızının genel olarak birbirine paralel bir seyir izlediği görülmüştür. Bu illerden Suriye'ye yapılan ticaretin söz konusu yıllar itibariyle izlediği seyir ve adı geçen illerdeki banka şube sayılarındaki gelişme şöyledir:

- Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi (GAP) kapsamındaki iller arasında yer alan Şanlıurfa'dan Suriye'ye yapılan ticaret özellikle 2006 yılından itibaren artış trendi içerine girmiştir. Yine 2006 yılından itibaren Şanlıurfa'daki banka şube sayısında da artış ortaya çıkmıştır.
- Suriye ile sınır oluşturan bir başka il olan Kilis, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki gerek yüzölçümü ve gerekse ekonomik açıdan en küçük il konumundadır. Dolayısıyla Suriye'ye yapılacak ticaretteki artış bu ilin ekonomik açıdan gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Kilis'ten Suriye'ye yapılan ticaret de 2007 ve 2008 yılları dışında artış eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda, Suriye'ye yapılan ticaret ile banka şube sayılarındaki artış birbirine paralel bir seyir izlemekte ve birbirini desteklemektedir.
- Bir sanayi şehri görünümündeki Gaziantep ise bölgenin ekonomik açıdan en gelişmiş ilidir. Buradan Suriye'ye yapılan ticaret hacmi 2007 ve 2009 yıllarında hızını kaybetmekle birlikte genel bir artış trendine sahiptir. Diğer yandan, Gaziantep'teki banka şube sayılarında da yıllar itibariyle düzenli bir artış eğilimi ortaya çıkmıştır.
- Zengin tarihi ve kültürel mirası ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan bir diğer il olan Mardin'den Suriye'ye yapılan ticaret ise 2007 yılına kadar azalma eğiliminde iken, 2007 yılından itibaren ciddi bir artış eğilimine girmiştir. Bu ilimizdeki banka şube sayısı da 2004-2009 yılları arasında artış göstermiştir.
- Hatay'dan Suriye'ye yapılan ticaretin de elde edilen bulgular ışığında, 2007 yılı hariç artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Hatay'daki banka şube sayıları da Hatay'dan yapılan ticaret ile paralellik arz etmekte ve yıllar itibariyle şube sayılarında artış gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, adı geçen beş ildeki banka şube sayılarındaki artış ile bu illerden Suriye'ye yapılan ticaretteki artışın birbirine paralel seyrettiği görülmektedir. Buradan, bu illerdeki bankaların adı geçen illerden sınır ülkelerine ve özelde Suriye'ye yapılan ticaret artışına bürokratik engellerin kaldırılmış olmasının getirdiği katkının yanı sıra katkı sağladığı söylenebilir.

5. KAYNAKÇA

ATABEY, Ayşegül (2005); Dış Ticaret (Ders Notları), Atlas Kitabevi, Konya

BEIJING, Review (1999); "Sino-Russian Border Trade Rebounds", Voluem: 42,I.40, 04 October

CEYLAN, Ali (2003): "İhracat ve İthalatın Finansmanı",KOBAN, Emine (Ed), Dış Ticaret Eğitimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, s.9-15

FADAHUNSİ, A. ve P. Rosa (2002); "Enterpreneurship and Illegalitiy: Insights from the Nigerian Cross-Border Trade", Journal of Business Venturing, Voluem:17, I.5, September

HENDRİSCHKE, H (1997); "Guangxi Towards Southwest China and Southeast Asia", China's Provinces in Reform: Class Comunity and Political Culture, (Ed. :David S. G. Goodman), Routledge, New York

KARA, Mehmet (2005); "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı: 3, (çevrimiçi), www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt7.sayı3/7.3%20kara.pdf, 04.08.2010

KERR, D. (1996); "Opening and Closing The Sino-Russian Border: Trade, Regional Development and Political Interest in North-East Asia", Europa-Asia Studies, Voluem:48, I.6, September

KORKMAZ, Esfender (2010); "Sınır Ticaretinin Önü Açıldı", www.esfenderkorkmaz.com/gozcu/sinir-ticaretinin-onu-acildi.html, 04.08.2010

ORHAN, Osman Zeki (2000); Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları No: 2000-27, İstanbul

ONURSAL, Erkut (2010); "Dış Ticaretin Finansmanı", www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/disticozsay98.doc, 08.08.2010

ÖZTÜRK, Nurettin (2006); "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, (çevrimiçi), http://iibf.karaelmas.edu.tr/sbd/makaleler/1303-9245/200602003107127.pdf, 04.08.2010

SERVAIS, Afouda, A. (1996); "A Trade of Cross-Border Trade",The UNESCO Courier, Voluem,:49, I.11

PEDÜK, Türkmen (2010); "Sınır Ticareti", www.mmd.org.tr/eserler/19-SINIR%20T%C4%B0CARET%C4%B0.doc, 04.08.2010

Resmi Gazete (RG, 16 Mayıs 2009 Tarihli), Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2009/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

ÜNSAL, M. ERDAL (2005); Uluslar arası İktisat Teori, politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, İmaj Yayıncılık, Ankara

www.cindanismamerkezi.com/cin-ithalat-ihracat/gumruk-mevzuati/sinir-ticareti-nedir/, 04.08.2010

www.ekodialog.com/Konular/gumruk_tarife.html, 04.08.2010

www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme/1007372-dis-ticaret-politikasi.html, , 04.08.2010

www.gumruk.gov.tr/tr-TR/emevzuat/Bakanlar%20Kurulu%20Kararlar/BKK/2003-5408.doc, 07.08.2010

www.ihracatklubu.com/tr/statikpage.asp?ID=66, 08.08.2010

http://konyaforum.co.cc/1243-dis-ticaret-politikasi.html, 04.08.2010

www.muhasebetr.com/guncelmevzuat/mevzuat_oku.php?mevzuat_id=849, 07.08.2010

www.msxlabs.org/forum/ekonomi/228986-dis-ticaret-politikasinin-kapsam-ve-amaci.html, 04.08.2010

www.rehberim.net/forum/diger-ders-odevler-420/81837-dis-ticaretin-onundeki-engeller-ve-cevresel-kriterler-ile-dis-ticaret-iliskisi.html, , 04.08.2010

www.uludagsozluk.com/k/dis-ticaret-cesitleri, 05.08.2010

www.uludagforum.com/iktisat/15510-dis-ticaretin-finansmani.html, 08.08.2010

SINIR TİCARETİNDE BANKALARIN ROLÜ VE ÖNEMİ

Tuba D. BASKAN*
İ.Elif K. GÖKER**

ÖZET

Sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanabilen sınır ticareti Resmi gazetede ilk kez "Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan ticarettir" şeklinde tanımlanmıştır. Sınır ticareti ilke olarak sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir. Bu ticaretten beklenen amaç sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu gereksinimlerin hem daha kolay temin edilmesi hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmaktır. Böylece bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır.

Sınır ticaretinin ülke ekonomilerine de istihdamın artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması, mal kaçaklığının en aza indirilerek kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye katkı sağlanması, bölgedeki yaşayan insanların refah düzeyinin yükselmesinin sağlanması gibi katkıları bulunmaktadır. Ayrıca işletmelerin ithalat ve ihracat yaparken karşılaştıkları prosedürler sınır ticareti ile daha da azaldığı için maliyetlerin düşmesi sonucu ekonominin canlanmasının sağlanması açısından önemli bir aracılık görevi sağlamaktadır.

Sınır ticaretinin uygulama hakkının yalnızca ilgili bölgedeki esnaf ve tacirlere verilmesi bir takım gerekliliklerı de beraberinde getirmiştir. Ülke ekonomilerinde esnaf ve tacirlerin düşük kredibilitesinin olması, likitide durumlarının zayıf olması, dış ticaret faaliyetleri ile ilgili bilgi donanımlarının eksik olması gibi etkenler bu kişilerin bankalar gibi bir takım finansal kurumlarla işbirliği içinde olmasını gerektirmiştir. Bu çalışmada da bu hususlar göz önüne alınarak bankaların sınır ticaretindeki rolü ve önemine ilişkin bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Border trade is a special kind of foreign trade with the aim of meeting the needs of borderline and costline provinces and the ones adjacent to them, It was, for the first time, defined in the Official Journal as the trade realized by people living in bordelines to meet the local needs. Border trade, in principle, covers the activities of the people from both sides of the borderline and limited to the basic regional needs. The benefit expected form this sort of trade is both to help the people living in boundries meeting their needs more easily and to contribute to the building of mutual confidence, peace and security in those regions.

Border trade contributes the the national economy in terms of increasing employment, lessening the development gap among the regions, decreasing the smuggling and unrecorded economy, improving living standards in the borderlines, etc. Besides, because regular procedures in exports and imports are simplified as for border trade, it helps costs decline and this brings buoyancy in the economy.

The fact that only local tradesmen have the authority to engage in border trade brings some necessities. A cooperation between the tradesmen and financial institutions like banks has been required becasue tradesmen have a low credibility in the economies, they are weak in liquidty facilities, they lack of experience and knowledge about foreign trade activities, etc. Considering these facts, in this study, we aim to make an assessment about the role and importance of the banks in border trade.

GİRİŞ

Sınır ticaretinin temeli uluslar arası ticarete dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan istikrarlı iktisat politikaları ve bunun beraberinde getirdiği iktisadi büyüme dış ticaretin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Dış ticaret ile birlikte ülkeler arasında gelişen çoklu ilişkiler bir takım ekonomik entegrasyonların oluşmasını sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerin oluşturdukları NAFTA, AT, EFTA vb. ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları ASEAN, GCC ve RDC gibi entegrasyonlar ile ülkeler büyük Pazar avantajından yararlanmak üzere iç pazarlarını birbirlerine açmışlardır. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için oluşturulan ekonomik entegrasyonlardan elde edilen katma değeri yeterli görmek mümkün olmamaktadır. GATT (Gümrük Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması)'da herhangi bir entegrasyona gidilmeksizin gümrük birliği ve serbest ticaret bölgelerinden bahsedilmektedir. Ülkelerin bulundukları coğrafyayı, kültür, dil, din gibi ortak değerleri bir fırsata dönüştürerek yeni ticari anlaşmalar içinde olmaları mümkün olmaktadır. Bu anlamda sınır ticareti genel olarak komşu ülkeler arasında bölgesel bütünleşmenin sağlanması, dış ticaret hacminin artırılmasını sağlamada önemli bir uygulamadır. Makro bir perspektifle bakıldığında sınır ticareti, komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirilmesinde, uluslar arası sınır ticaretinin artırılmasında, iç piyasa ürünlerinin başka ülkelerin pazarlarında yer alması ile ülkenin reklamının yapılıyor olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Mikro bir perspektifle bakıldığında ise sınır ticareti, bölgenin temel ihtiyaçlarının görece düşük maliyetler ile

* Kırıkkale Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, tubaderya&hotmail.com
** Kırıkkale Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, elifkandil&hotmail.com.

temin edilmesine sınır illerinde girişimcilik zihniyetinin gelişerek istihdam olanaklarının arttırılmasına imkân tanımaktadır.

Bir dış ticaret türü olarak sınır ticareti uygulamasında ithalatçı ve ihracatçıların karşılaşabilecekleri risklerin en aza indirilmesinde bankaların büyük bir rolü bulunmaktadır. Çalışmamız dış ticaret kavramının tanımlanması ve dış ticareti doğuran nedenleri ile bir dış ticaret kavramı olan sınır ticaretinin tanımı, özellikleri, amacı, tarihsel gelişimi, devlet tarafından sağlanan avantaj ve teşviklerine değinilerek, bankaların sınır ticareti kapsamındaki ödeme şekillerine ve ithalatçı ve ihracatçıya sağladığı faydalar açısından değerlendirilmesini amaçlamıştır.

1.DIŞ TİCARET

1.1. Dış Ticaretin Tanımı

Dünya ekonomisinin küreselleşme ile ulaştığı tek ve büyük bir pazara dönüşme aşaması, kurulan Gümrük Birlikleri, Serbest Ticaret Bölgeleri ve Bölgesel Ekonomik İşbirliğiyle kendini göstermektedir. Hızlı büyüme, riskleri azaltma, pazar payını artırma ve coğrafi genişleme zorunluluğu altında; işbirliği, ittifak ve rekabet kavramları 1980'den itibaren dışa açık ve ihracata dayalı büyümeyi hedeflemiş olan ülkemizde de vazgeçilmez unsurlar haline gelmektedir.

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve ilerlemelere bağlı olarak, ülkeler arasındaki sınırların hızla ortadan kalkması, dış ticarete olan eğilimin artmasına, buna bağlı olarak da, ülkeler arasındaki alışverişin artarak dış ticaret hacminin büyümesine neden olmaktadır. Dünya üzerindeki ülkeler kendilerinde üretilmeyen ya da bir başka ülkelere göre nispi olarak daha pahalıya ürettikleri bazı mal ya da hizmetleri diğer ülkelerden talep etmeleri ya da aynı nedenlerle kendilerinden talep edilen bazı mal ya da hizmetleri arz etmelerine 'dış ticaret' adı verilmektedir(Karacan, 2010; 5).

Dış ticaret işlemi; ülkenin siyasi sınırları dışında gerçekleşen, yerel ticarete göre riskli ama bir o kadar da katma değeri olan, ülkelerin sınırları dışındaki hukuk kurallarına bağlı olan, bürokratik işlemleri fazla olan ve mutlaka bir banka ya da özel finans kurumunun aracılık ettiği bir yapıdır. (a.g.e.; 6-7).

1.1. Ülkelerde Dış Ticareti Doğuran Nedenler

Küreselleşme ile birlikte ülkeler iç ticaret kadar dış ticarete de çok önem vermekte, bir takım zor ve karmaşık işlemleri beraberinde getirmesine rağmen zenginleşmenin kaynağı olduğunu fart etmişlerdir. Bu kadar zor bir işlemler sürecine sahip olmasına rağmen ülkeler açısından vazgeçilmez olmasının nedenlerini şu şekilde belirtebiliriz.

1.1.1. Ödeme Şekli Kolaylıkları Ve Bankacılık Sisteminin Gelişmesi

Geçmişin daha az güvenilir ve kolaylıktan uzak ödeme şekilleri (ayni ödeme, takas, vs.) günümüzde iyice azalmış veya tamamen ortadan kalkmıştır. Giderek artan daha şeffaf, homojen ve yaptırıma dayalı kurallarla beslenen uluslararası ödeme şekilleri ve gelişkin bankacılık ve sigortacılık sistemi, uluslararası ticarette risk faktörünü küçülterek ticaret artırıcı bir etken olmaktadır. Ayrıca, mal ithal edebilmek için gerekli kaynakların yine dış ticaretle (mal satarak) sağlanması gereği de ticareti besleyen başka bir etkendir (Kökçe, 2005;8).

1.4.2. Yeni Alışkanlık, Beğeniler ve Gelir Farklılığı

Uluslar arası talebi etkileyen faktörlerin konusunu ülkedeki yaşayan bireylerin tercihleri oluşturabilmektedir. Örneğin, giyim elektronik eşya, kozmetik gibi bazı tüketim malzemeleri marka imajı yaratması sebebiyle farklı ülkelerde tüketilmeleri, dolayısıyla uluslar arası talepleri söz konusu olmaktadır (Karacan, 2010;10). Günümüzün bilgi ve iletişim çağında başka yerlerdeki tüketim kalıpları, beğeniler, alışkanlıklar ve moda hakkında bilgi sahibi olmak oldukça kolaylaşmıştır. Edinilen yeni bilgiler mevcut alışkanlıkların kendilerinin veya giderilme biçiminin değişmesine yol açmakta, bu da yeni veya değişen tercih ve tüketim kalıplarına uygun mal teminini gerektirmektedir. Bu işlevin yerine getirilmesi de dış ticaret yoluyla sağlanmaktadır (Kökçe, 2005; 8).

Ayrıca dış ticareti etkileyen bir başka unsurda tüketicinin gelir seviyesidir. Gelir seviyesinin ülkeler arasında farklılaşması bazı malların talebini etkileyebilmektedir. Tüketicilerin, müteşebbislerin ve devletlerin tüm harcamaları elde edilen gelire bağlı olmaktadır. Bir ülkenin gelir seviyesi ile o ülkenin talebi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Karacan, 2010; 10).

1.4.3. Ülkeler Arası Göreceli Üstünlükler ve Uzmanlaşmanın Farklı Olması

David Ricardo'nun öncülük ettiği ve ülkeler arasında üretim faktörlerinin eşitsiz dağıldığı tespitine dayanan bu görüşe göre, sahip olunan mukayeseli üstünlük veya yoksunluk nedeniyle her ülke her malı aynı maliyette ve yeterli miktarda üretemez. Bu üstünlüğün veya yoksunluğun nedeni günümüzde doğal kaynakların dağılımı, işgücü, teknoloji, parasal sermaye, girişimcilik gibi bütün üretim faktörleri olabilmektedir (Kökçe, 2005;8-9). Söz konusu faktörle, bazı ülkelerde bol olmasına karşılık bazı ülkelerde ya çok kısıtlı olmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Bu nedenle özellikle bazı Uzakdoğu ve Orta Asya ülkeleri emek yoğun malların üretim ve ihracatında ihtisaslaşmışlardır. Örneğin Çin, emek yoğun mal üretiminde dünya da en fazla ihracat yapan ülke konumundadır. Çünkü yoğun işçilik gerektiren malların üretiminde emeğin bu ülkede bol ve ucuz olması üretim

alanlarının bu yöne yönlendirilmesini sağlamıştır. Bazı ülkelerde uzmanlaşma sonucu verim artışı sağlandığı için bu ürünlerin diğer ülkelere göre daha ucuza imal edilmesi söz konusu olmaktadır. (Karacan, 2010; s.9). Uzmanlaşma, göreceli üstünlüklerin bir sonucu olarak ortaya çıkabildiği gibi, bazen sadece tarihsel gelişmeler, sosyal koşullar veya doğrudan doğruya bir tercih veya tesadüf sonucu da olabilmektedir. Dolayısıyla, göreceli üstünlüklerin sonucu olarak daha farklı bir uzmanlaşma da söz konusu olabilmektedir. Bu tür uzmanlaşmanın olduğu bir ekonomide üretilenler dış ticaret yoluyla başka ülkelerin ihtiyaçlarına sunularak dünyada genel refah düzeyinin yükseltilmesi mümkün olabilmektedir (Kökçe, 2005; 9)

1.4.4. Gümrük Tarifeleri İndirimi

İkinci Dünya Savası'na kadar inişli-çıkışlı bir gelişme gösteren gümrük tarifeleri ve korumacılık, savaş sonrası dönemde yavaş ama genelde süreklilik arz eden bir düşme eğilime girmiştir. ABD, 1934'de Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Kanunu'nun çıkmasıyla daha liberal bir sistemi önceden haber vermiştir. Dış ticaret artışının en fazla olduğu iki alan ise gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki ticaret ile firma-içi (intrafirm trade) ticaret olmuştur. Yapılan bazı hesaplara göre, dünya genelinde, dış ticarette uygulanan gümrük tarifeleri son 50 yılda % 90 oranında azalma kaydetmiştir (Kökçe, 2005; 10).

1.4.5. Mal, Hizmet, Fikir Piyasalarında Küreselleşmeye Gidilmesi

Dünya üzerinde ekonomik küreselleşmenin sonucu, mal ve hizmet piyasalarında ülkelerarası bağımlılık geçmişe göre daha fazla artmıştır. Özellikle ülkelerarası bilimsel, teknolojik ve endüstriyel gelişmelerin farklılaşması, küreselleşen dünya da ülkelerarası bağımlılığı daha da arttıran unsur olmuştur. Özellikle 1980'ler sonrası yaşanan uluslararası şirket evlilikleri ve bunun her geçen gün artarak devam etmesi, bilgi ve fikri mülkiyet haklarında yaşanan gelişmeler ve ülkelerin bu haklara daha fazla riayet eder hale gelmesi çeşitli sebepler ülkelerarası ticaretin daha yoğun yaşanmasına neden olmaktadır (Karacan, 2010;11). Günümüzün gelişmiş işbölümü ve bunun uluslararasında yol açtığı karşılıklı bağımlılık dış ticaretin giderek artması yönünde bir baskı yaratmaktadır. Diğer taraftan, dış ticaret arttıkça bağımlılık da artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dış ticaretle küreselleşme arasında birbirlerini besleyen bir etkileşim, biri arttıkça ötekini de arttıran bir bağ mevcuttur.

Bütün bu gibi sebeplerden dolayı ülkeler arası dış ticaret giderek artmaya devam etmektedir. Ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini artırmak, gerekli potansiyele sahip bütün işletmelerin dış ticarete katılımını sağlamak için ilgili formaliteleri, prosedürleri, belgeleri azaltarak ve basitleştirerek karmaşık dış ticaret sürecini daha sade bir yapıya kavuşturmaları gerekmektedir.

1.2. Ülkelerde Dış Ticaretteki Temel Sorunları

Dış ticaret, değişik gümrük sistemleri ve prosedürlerinin, birçok farklı düzenlemelerin ve belgenin bulunduğu bir yapıya sahiptir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde, 1998 yılında ithalatçı ve ihracatçılara ticaretin kolaylaştırılması için gerekli temel konular sorularak şu sonuçlara ulaşılmıştır (UN/ESCAP, 2000, s.5).

-Aşırı bilgi ve belge ihtiyacı,
- Otomasyon eksikliği ve bilgi teknolojilerinin yetersiz kullanımı,
- Açık ve belirgin olmayan ithalat ve ihracat gerekleri ve şeffaflık eksikliği,
- Yetersiz prosedürler, özellikle kontrol temelli denetim ve risk değerlendirme tekniklerinin eksikliği,
- Gümrük ile diğer kamu kurumları arasında işbirliğini yetersiz olmasıdır.

Sayılan bu gibi sorunlar neticesinde ülkeler bir takım alternatif ticaret yolları arayışlarına girmişlerdir.

2.Sınır Ticareti

Türkiye'de 1970'li yıllardan bu yana uygulanan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yürütülen özel bir dış ticaret şeklidir.

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı, Özellikleri ve Amacı

En genel tanımı ile sınır ticareti iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin sınırlarına yakın bölgelerini kapsamına alan bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla uygulanan bir ticaret türüdür (Tan, Altundal, 2008;13)

20.09.1979 tarih ve 16760 sayılı Resmi Gazete'de sınır ticareti 'Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan ticarettir' şeklinde tanımlanmıştır. Ancak daha sonrasında sınır ticaretinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri dikkate alınarak düzenlenecek bir ticaret olduğuna vurgu yapmak üzere (Kökçe, 2005;17) 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. maddesinde sınır ticareti; "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler" şeklinde tanımlanmıştır (Öztürk, 2006,109).

Sınır ticareti ülkelerin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir rejime tabi olan bir ticaret şekli olup karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenmektedir. Gümrük kanunun 138. maddesine göre sınır ticaretinin çerçevesi anlaşmalarla tayin edilmemiş ise 10km derinliği geçemez denilmektedir. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma çerçevesinde bu mesafe sınırın her iki tarafından 50km olarak belirlenmiştir. Buna göre 50km derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesi özel bir rejime tabi tutulmuştur. Irak ile yapılan anlaşmada sınırın her iki yanında 75 kim'lik bir bölgede sınır ticareti uygulanmaktadır (Kökçe, 2005;17).

Sınır ticareti özünde, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir (Sönmez, 1995;21). Sınır ticareti ile hedeflenen amaçları şu şekilde sıralanmaktadır (Orhan, 2000;15).

- Bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde, sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi,
- Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması,
- Mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi,
- Formel işlemleri basitleştirerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge insanının refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğraşan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek demokratik hayatın gelişmesine katkıda bulunmak sınır ticaretinin başlıca amaçlarındandır.

2.2. Sınır Ticaretinin Tarihsel Gelişimi

Sınır ticareti ile ilgili literatüre bakıldığında; bugüne kadar sınır ticareti ile ilgili yapılan ilk çalışma Womack (1994) tarafından Çin ile Vietnam arasındaki ticareti konu etmektedir. Çin'in Guangxi eyaleti ile Vietnam arasındaki sınır ticareti ilişkisi 1965-1973 yılları arasındaki Vietnam savaşı sırasında kurulmuş, 1979 yılında kendi aralarında çıkan sınır savaşından sonra durmuş, 1989 yılında tekrar başlamıştır. Guangxi Sınır Ticaret İdaresi rakamlarına göre iki ülke arasındaki sınır ticaret hacmi 1992'de 479 milyon USD ile zirveye ulaşmıştır(Öztürk, 2006;109). İki ülke arasındaki ticaret hacminin zirve yaptığı 1992-1993 yıllarından sonra konuyu ele alan Womack ilk kez dikkatleri sınır ticaretine çekmiştir. Bunun üzerine konunun incelenmesi ve üzerinde çalışılması gereği Merkezi ve Guangxi eyalet hükümetlerince karara bağlanmıştır. Aradan geçen süre içinde ticaretin hacmi genişleyerek 2002'de 6.687 milyon USD'ye kadar çıkmıştır (Öztürk, 2006;109).

Asya kıtasında diğer bir sınır ticaret uygulaması Rusya ile Çin arasında yapılmaktadır. Eski Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki 1988-1992 yıllar arasında sınır ticareti iki milyar dolara çıkmıştır. Karşılıklı dış ticaret hacmi ise altı milyar dolar olmuştur. 1993 yılı sonu itibariyle karşılıklı ticaret hacmi %30 artış göstermiş ve gerçekleşen ticaretin %20'si, yirmi adet sınır kapısından gerçekleşmiştir (Seçen, 1993;48). Kerr (1996), Rusya ile Çin'in Dongbei bölgesi arasındaki sınır ticaretini "esnek dış ticaret" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre gelişmekte olan ülkelerdeki yapısal sorunların çözümünde açık ekonomi her derde deva olamaz; bir kısım sorunların bölgesel dış ekonomik ilişkiler bağlamında ele alınması ikinci en iyi politikadır. Sınır ticareti de bu bağlamda düşünülmelidir. Çin'in kereste talebinin artması üzerine Uzakdoğu sınırından Rusya'dan kereste ithal etmekte, bu ticarette de zaman zaman dalgalanmalar yaşanmaktadır.

Afrika kıtasında bilinen sınır ticareti Çad Gölü çevresindeki ülkeler arasında yapılmaktadır. Çad, Nijer, Nijerya, Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti arasında bir bölgesel sınır ticareti yoğunlaşması vardır. Bu ticaretin belirtilen ülkelerde geleneksel el sanatları, tarım, ulaştırma ve hizmet sektörlerinin gelişimine katkıda bulunduğu belirtilmekle birlikte ticaret hacmi konusunda veri yoktur (Öztürk, 2006;110).

ABD ile Kanada doğu-batı yönünde çok uzun bir sınıra sahip iki komşu ülkedir. Sınır ticareti, taşıma giderlerini asgariye indirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu iki ülke arasında dış ticaret rejimlerinin nispeten serbest olması sınır ticareti uygulamasını kolaylaştırmaktadır. Sınırın iki tarafındaki halkın birbirleriyle yaptıkları yoğun ticaretin esas sebebi, malların iç bölgelerden getirilmesine nazaran taşıma giderlerinin göreceli düşüklüğüdür.

Gelişmekte olan ülkeler, hammaddeye karşılık işlenmiş mamul ihraç etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü yeterli kalitede üretim yapamamaktadırlar. Biraz sanayileşmiş ülkeler, sanayi ürünü karşılığı, hammadde ithal etmektedirler. Bazı bölgeleri diğer bölgelere göre daha az gelişmiş yani düalist yapı görünümü arz eden ülkeler, gelişmemiş bölgelere ekonomik canlılık kazandırmak amacıyla sınır ticareti yapmaktadırlar. (Hindistan, İran, Irak vb) Bazı ülkeler, ithalatı finansman, dış ticaret rejimini de araç olarak kullanarak dış pazarlara girmek ve buralarda sürekli olarak kalmak isterler.

Özellikle 1980 sonrasında dünya ekonomisinin değişim sürecine girmesinden bu yana birçok ülkede olduğu gibi, Endonezya, Malezya, İran ve Kolombiya gibi ülkelerde sınır ticareti uygulamaları adeta kurumsallaşmıştır. Taşıma giderlerini en aza indirmek amacıyla sınır ticareti uygulamaları rasyonel bir ticaret şekli olarak görülmüştür. Sınır ticaretinin dünyadaki uygulamalarında "karşılıklı ve dengeli ticaret " ilkesi geçerli olmuştur. Taraflardan birinin diğerine karşı sürekli ticaret fazlası veya açığı vermesi ticaretin devamın tehlikeye düşürmektedir (Kökçe, 2005;15-16).

Türkiye'ye baktığımız zaman sınır ticareti, ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı gümrük kanunu içerisinde gümrük denetmesi açısından yer almaktadır. Uygulamaya geçişi ise Türkiye'de 1978-79'lu yıllarda yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazından sonra petrol krizine çare bulabilmek için İran'la mal karşılığı petrol alınması yönetimine gidilerek ileride gerçekleştirilecek olan sınır ticaretinin ilk adımları atılmıştır (Orhan, 2000;20).

Dar anlamda bir dış ticaret sayılabilecek sınır ticareti ilk kez 1979 yılında İran'la gerçekleştirilmiştir (Kara, 2005;62). Sınır ticaretiyle ilgili ilk düzenleme 1979 yılında 7/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. Sınır ticareti yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye'de ilk defa sınır ticareti Ağrı- Gürbulak sınır kapısında başlatılmış, Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 8/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılmasını belli bazı kurallara bağlamıştır (Tan,Altundal, 2008;21). Ancak sınır ticaretinin yoğun olarak yapılmaya başlaması VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında düzenlenmesi ile olmuştur. Kalkınma planı çerçevesinde, 1986 yılından itibaren birçok sınır ilinde yapılmaya başlanan sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da öne çıkmış özel bir dış ticaret şeklidir (Kara, 2005; 62).

1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkari-Esendere, 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır. 1989 yılında Erzurum ilinin komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile sınır ticareti yapmasına karar verilmiştir. 1990 yılında Kars ilinin komşu il statüsünden yararlanarak Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir Yine aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkari ve Şırnak illerinin Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir. Başlangıçta sınır ticareti fiili olarak Ağrı ilinde görülmekteyken, hızlı bir gelişme ile bu tür ticaret diğer sınır illerine de yayılmıştır.

Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticaretine İlişkin Tebliği ile Şanlıurfa ilinin Akçakale Sınır Kapısından Suriye ile sınır ticareti yapmasına izin verilmiş; 97/9113 no'lu Bakanlar Kurulu Kararı ile de Edirne ili Bulgaristan ile Kapıkule'den sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile, toplam 13 ilin (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapması kararlaştırılmıştır (Öztürk, 2006;111).

Bölgesel politikaların ışığında sınır ticaretinin teşvik edilmesi ve desteklenmesinin meydana getireceği olumlu etkileri açık bir şekilde anlaşıldığı için, Bakanlar Kurulunu 20 il de sınır ticaret merkezleri kurulmasına izin veren kararı, sınır ticaretine yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır illerinde sınır ticaret merkezleri kurulması için "Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına ilişkin Karar" hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu da bölgeler arası ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırabilmek için özellikle hizmetler sektörünün dolayısıyla sınır ticaretinin önemini artmaktadır. Ticaretin artmasıyla bu ülkelere sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payın artması istihdama ve verimliliğe olumlu yönde katkı yapacaktır. Türkiye'de sınır ticaretinin yoğun olarak yapıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan insanlar milattan 3 bin yıl önceden bu yana iki durum üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bunlardan biri hayvancılık diğeri sınır ticareti olmaktadır. Günümüz dünyasında değişen politikalardan dolayı gittikçe hayvancılığın ölmesi sonucu bölge insanı için sınır ticareti vazgeçilmez bir faktör haline gelmiştir (Arslan,Ay, KMU İİBF Dergisi; 411).

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar"ın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 28/7/2008 tarihli ve 29927 sayılı yazısı üzerine, 14/5/1964 tarihli ve 474 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile 4458 sayılı Gümrük Kanununun 16 ncı ve 172 nci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 1/12/2008 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Bunu takip eden yılda 16/5/2009 tarih ve 27230 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 1/12/2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen usul ve esaslar dâhilinde; Sınır Ticareti Belgesi ve İthalat Uygunluk Belgesinin düzenlenmesine ilişkin usul ve esaslar ile İl Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde hizmet verecek sekretaryanın yerine getireceği işlemlere ilişkin izlenecek yöntemler ve Valilik nezdinde İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü bünyesinde hizmet verecek sınır ticareti bürosunun görevlerinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

2010 yılında ise "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar"ın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 5/4/2010 tarihli ve 13919 sayılı yazısı üzerine, 14/5/1964 tarihli ve 474 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile 4458 sayılı Gümrük Kanununun 16 ncı ve 172 nci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 22/4/2010 tarihinde kararlaştırılmıştır. 1/12/2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar'ın 2 nci maddesinde yer alan tablo aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Tablo 1: Sınır Ticareti yapılan İller ve Sınır Kapıları ile Karşı Ülkeler

YETKİLİ SINIR ILI	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
IĞDIR	GÜRBULAK	İRAN
AGRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Kaynak: Resmi Gazete, 28/05/ 2010 Karar Sayısı : 27586

Bugüne geldiğimizde sınır ticaretinin yeniden düzenlenmesini öngören kararnamenin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün onayına sunulması ile sınır illerindeki esnaf ve tüccara, komşu ülke ile doğrudan ticaret yetkisi verilmesine karar verilmektedir. **Y**eni kararname ile ayrıca, sanayi ürünlerinde olduğu gibi sınır ticareti kapsamında tarım ürünleri ithalatında da gümrük vergilerinin kaldırılması, ithalatta formalitelerin azaltılması öngörülmektedir. İthalatta miktar limiti yanında alternatif olarak 100 milyon dolar ülke limiti getirilirken, ihracatta sınır bulunmamaktadır. Sınır illerinin yanı sıra bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla geliştirilen sınır ticareti merkezi (STM) projesi kapsamında, şimdiye kadar sadece İran'a sınırı olan Ağrı, Van ve Hakkari gümrük hatlarında bulunan STM'ler faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. Bunların faaliyet geçmesinde, İran'ın ve söz konusu sınır illerindeki meslek kuruluşlarının konuya daha fazla sahip çıkması ve bu gümrük kapılarında yapılan açık Pazar yeri uygulaması bulunması etkili olmaktadır. Gürcistan ve Suriye ile yapılan müzakerelerde ise iki ülke arasındaki gümrük hatlarında STM kurulması konusunda bir mutabakat sağlanamazken, bu ülkeler serbest ticaret anlaşmalarına öncelik vermektedir. .(Hürriyet;2010)

Bu tarihsel gelişim süreci içerisinde sınır ticaretinin ülke ekonomisine katkısının en somut göstergelerinden biri şüphesiz sınır ticaretindeki ithalat ve ihracat rakamlarının olumlu ve olumsuz değişim seyridir. Ancak sınır ticaretiyle ilgili sağlıklı bir veri tabanı henüz oluşturulamamış olması sebebiyle somut bir değerlendirme yapmak mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte sınır ticareti kapsamında olan illerimizin çoğunun ekonomik yapısının tarım ve hayvancılığa dayalı olması, sanayisinin hiç olmaması ya da çok zayıf olması bizi bu illere ilişkin ithalat ihracat rakamlarının büyük çoğunluğunun sınır ticareti kapsamında olduğu yorumuna götürmektedir. Bu kapsamda sınır ticaretinin uygulandığı 12 ilin 2002-2010 yılları arasındaki ithalat-ihracat rakamlarının gösterildiği tablo aşağıda sunulmuştur.

2002 – 2010 Yılları Arası Sınır Ticareti Yapan İllerimizin Dış Ticaret Rakamları

	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat	İthalat	ihracat
ARTVİN	25.918	8.286	39.409	10.837	56.557	13.092	47.752	24.590	48.589	27.477	50.934	60.354	55.968	91.620	48.558	54.987	50.365	45.079
ARDAHAN	218	218	18	178	165	255	51	298	19	168	161			1.359	3	1.882	358	2.457
IĞDIR	1.669	21.505	1.741	26.689	5.559	35.628	2.976	41.390	3.086	54.500	3.081	68.582	2.098	86.497	2.485	79.642	3.727	73.064
AGRI	8.317	3.153	10.865	8.165	14.743	21.073	41.409	28.219	40.610	26.113	56.590	28.101	77.074	50.687	45.227	44.339	38.070	54.242
VAN	12.022	1.427	15.471	2.839	11.174	7.462	6.607	13.415	10.372	15.306	13.042	13.473	5.498	13.073	12.715	17.341	17.706	11.984
HAKKARİ	351	4.850	2.372	7.924	5.911	17.389	1.329	42.752	395	67.474	5.631	178.962	8.766	203.373	8.587	399.111	14.741	212.554
ŞIRNAK	1.924	21.172	10.239	40.372	13.119	106.133	10.819	250.740	15.332	210.283	95.469	265.202	17.975	382.885	7.214	607.244	4.231	444.745
MARDİN	10.663	23.405	23.170	39.282	36.327	73.330	30.340	171.436	54.329	191.294	71.182	317.444	69.202	434.210	59.619	549.972	61.816	389.662
ŞANLIURFA	64.002	6.967	84.134	10.200	99.813	14.691	114.511	32.392	149.177	45.922	194.932	86.388	225.761	147.445	195.541	128.893	190.439	129.663
GAZİANTEP	658.227	619.536	1.000.182	866.153	1.332.130	1.295.292	1.686.155	1.652.554	1.846.300	1.857.722	2.793.357	2.447.656	2.793.357	3.237.061	2.128.417	2.952.992	2.392.694	2.458.899
KİLİS	3.979	2.486	5.757	2.814	9.509	3.202	11.434	4.496	15.807	7.968	35.009	12.865	34.403	23.907	25.840	16.456	40.493	16.853
HATAY	434.545	349.548	485.943	462.282	656.423	654.914	1.091.555	745.358	1.714.385	933.919	2.485.294	1.199.654	3.344.522	1.762.181	2.718.461	1.417.802	2.261.504	1.150.712

Bu tablo incelendiğinde bu illerin ithalat ve ihracat rakamlarının 2002'ye göre 2010 da yükseldiğini fark etmekteyiz. Arada inişler ya da çıkışlar olmakla beraber genel anlamda bu illerde dış ticaretin arttığını görebiliriz. Bu da bizi bu illerin ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayanmaması, sanayisinin gelişmemiş olması sebebiyle sınır ticaret hacminin de arttığı sonucuna götürebilmektedir.

2.3. Sınır Ticareti Yapabilmek İçin Devlet Tarafından Sağlanan Bazı Avantaj ve Teşvikler

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında yakın komşuluk ilişkileri, özellikle taşıma giderlerinden kaçınmak ve ülkelerarası fiyat farklılıkları gibi konular gelmektedir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerinde uygulanan bazı formalitelerin bu tür ticarette uygulanmaması sınır ticaretinin önemini artırmaktadır (Kara, 2005; 64).

Sınır ticaretini geliştirmek ve istikrarın sağlanması maksadıyla devletin sağladığı teşvikler ve avantajlar vardır. Sınır ticaretini geliştirmek amacıyla devletin sağladığı teşvikler şu şekildedir:

- Taşıt üzerindeki depolarda motorin ithalatı, ham petrol ithalatı, sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ile açık Pazar yerlerinde yapılacak ticari işlemlerde valiliklerce hiçbir nam ve hesap adına kesinti yapılamaz.
-İthalatta alınmakta olan vergi ve fonlar; 25,23 Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonundaki (GTAP) muhtelif çimentolar, 27.01-27.16 GTAP'indeki petrol ve petrol ürünleri, muhtelif kömürler ve 72,01-72,29 GTAP' indeki demir-çelik ve ürünlerinde %10, diğer ürünlerde %40 indirimli olarak tahsil edilmektedir.
- Sınır ve kıyı ticareti kapsamında ithal konulu eşyada gümrük vergisi, resim ve fon ücretleri indirimli olarak tahsil edilir. Üçüncü ülkelerden ithal edilecek mallar (tarım ve petrol ürünleri hariç) sınır ticareti kapsamında ihraç edilebilir. Ancak, ilgili gümrük idarelerince ithal esnasında alınması gereken tüm vergi ve fonlar (Katma Değer Vergisi dahil) tutarı kadar teminat alınır. Uygunluk belgesinin 90 günlük süresi içinde ihracatı yapmak kaydıyla, alınan teminat ihracattan sonra firmaya iade edilir.(LAB), hurda
-Mevcut düzenlenmelerin sağladığı bu teşvikler ve kolaylıkların yan sıra düşük taşıma giderleri ile ülkeler arası fiyat farkları da sınır ve kıyı ticaretini cazip kılan kolaylık ve avantajları bulunmaktadır.
- Sınır Ticareti kapsamında ithal edilen lineer alkil benzin (LAB), hurda çelik ve hurda bakırın il dışına çıkarılması serbesttir.
- Sınır ve kıyı ticaretiyle ilgili işlemlerde, ithalat ve ihracat belgesi ile ithal müsaadesi aranmamaktadır. İhraç edilen eşyanın cins, miktar ve değerlerini gösterir listenin faturaları ile birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine gösterilmeleri gerekmekte, gümrük idareleri de bu beyan ve belgelere dayanarak tahakkuk varakası düzenlemektedir (Kökçe, 2005;22).
- İthalat ve ihracat aşamalarında gümrük giriş ve gümrük çıkış beyannamesi düzenlenmemekte, tahakkuk varakaları ile işlemler yürütülmektedir.
- Sınır ticareti uygulamasında banka ve muameleleri ve kambiyo takibi yapılmaz. Bürokrasi oldukça azaltılmaktadır (KARA, 2005;65).

Sınır ticaretinde istikrarının sağlanması ve daha kurumsal bir yapının oluşturulması amacıyla devlet tarafından sağlanan teşvik ise sınır ticareti merkezlerinin kurulmasına yönelik bütçe hazırlanmasıdır. Sınır Ticaret Merkezleri(STM) projesi; Türkiye'nin nispi olarak az gelişmiş bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bölge halkının gelir ve refah seviyesinin arttırılması; ürün çeşitliliği ve istihdam yaratmak suretiyle ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesi, sınır bölgesine ekonomik canlılık getirilmesi, bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanması ve ihraç ürünlerimiz için dikkate değer pazarlar olan komşu ülkelerin ihracatımız içindeki payının arttırılması için yapılmıştır.

STM'ler Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinatörlüğünde Milli Savunma bakanlığı, Maliye Bakanlığı İçişleri Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanlığı onayı ile kurulmaktadır (Tan, Altundal, 2008;39).

Uygunluk Belgesi, STM'lere komşu ülkeden getirilerek ithal edilen ve ilgili iller dahilinde dağıtımı yapılan eşyayı satın almak üzere esnaf ile gerçek ve tüzel kişi tacirler (vakıflar, dernekler ve belediyeler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları firmalar hariç) adına düzenlenen belgedir. Esnaf yada tacirler, Uygunluk Belgesi almak üzere ilgili ilin Ticaret veya Ticaret ve Sanayi Odasına başvurur. Söz konusu odalar talepleri Değerlendirme Komisyonuna iletir. Değerlendirme Komisyonu, başvuru tarihinden itibaren 5 işgünü içerisinde müracaatları inceleyerek sonuçlandırır. Müracaatları uygun görülen ve başvuru tarihi itibariyle ilgili ilde asgari üç yıldır faaliyet gösteren esnaf ve tacirlere her bir ürün için bir Uygunluk Belgesi verilir. Uygunluk Belgesi dağıtımında, işletme büyüklüğü, bir önceki yılın cirosu, esnaf ve tacirin faaliyet alanı, kotalarda belirtilen ithalatın yapılabileceği dönemler ile kotaların hedeflenen sosyal faydayı sağlaması gibi kriterleri göz önünde bulundurulur. Uygunluk belgesinin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 45 gün olup bu süre uzatılamaz.

STM' nin amacına uygun işleyebilmesi için karşılıklılık prensibi gözetilerek faaliyette bulunması gerekmektedir. Buna göre, STM kurulması öngörülen ilimize komşu ülkeyle görüşülmekte, sistem anlatılmakta, karşılıklı olarak hangi eşyanın bu kapsamda ticaretine izin verileceği müzakere edilmekte ve son aşamada eğer

karşı tarafla her noktada anlaşılırsa STM kurulmasına karar verilmektedir. Bu sürecin, en önemli tarafı, karşı ülkenin de bizim onlara sağladığımız vergi avantajlarını bize sağlamasıdır. Aksi halde tek taraflı olarak sistemin işlemesi mümkün değildir. Bununla birlikte, STM'lerin her komşu ülkeyle değil, sadece 2003/5408 sayılı Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar'ın 2.maddesinde tek tek sayılan illerimize komşu ülkelerle kurulması öngörülmüştür (25075 sayılı Resmi Gazete, 2003/5408).

2.4. Sınır Ticaretinin Katkıları

Sınır ticaretinde, ihracat ve ithalat rejimindeki bürokrasi zinciri, sınır ticaretinde söz konusu olmamaktadır. Sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapabilmek için 'sınır ticareti belgesi' almak yeterli olmaktadır. Bu belge valiliklerden alınmaktadır. Bu belgeyi alabilmek için bürokratik engeller oldukça azaltılmıştır. Sınır ticaretinin, ekonomik hayata yönelik olarak, formalitelerin dış ticareti sınırlayıcı yönünü telafi etme gibi, önemli bir role sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu aşamada, Türkiye'nin komşu ülkelerle olan dış ticaretinin geliştirilmesinde sınır ticareti gibi özel ticaret yöntemlerinin önemi artmaktadır (Kara, 2005; 72).

Sınır ticaretinin ülkemize olan katkılarını şu şekilde sıralanmaktadır (Orhan, 2000; 31-37).

- Sınır ticareti ile bölge halkının ihtiyaçları mahallinde temin ve tedarik edilebilmekte ve bölge ekonomisine canlılık getirmektedir. Ayrıca sınır ticareti ile bölge insanına daha ucuza mal sağlanmakta ve mal kaçakçılığının her türlüsü asgariye indirilebilmektedir.
- Sınır ticaretinin ekonomiye yaptığı katkılarından en önemlisi istihdama yaptığı katkıdır. Bu şekilde sınır ticareti yapan bölgelerde Halkın refah düzeyi artmakta, normal halkta müteşebbis ruhunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bürokratik işlemlerin az olması dolayısıyla ülkenin dış ticaret hacminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.
- Sınır ticareti özellikle ülkede coğrafi ya da farklı nedenlerden dolayı mümkün olmayan ürünlerin, sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların kolaylıkla aşılabilmesidir. Örneğin Türkiye'de sınır ticareti başladığında 1978-1979 yıllarında en büyük sıkıntısı petrol yetersizliği idi. O zaman İran'la yapılan bir anlaşma ile sınırdan petrol getirilmesi karara bağlanmış ve Türkiye önemli bir eksikliğini giderme yönünde adımlar atmıştır.
- Sınır ticaretinin yapıldığı illerin genel olarak sosyo-ekonomik durumları geridir. Bu illerimizde yaşayan insanların önemli bir kısmı birincil sektörde çalışmakta ve geçimlerini bu sektörden sağlamaktadır. Sınır ticareti bu yörelerde yaşayan halkın genel olarak refahını artırmaktadır.
- Ülkemizde üretilmeyen tarım ürünlerinin yurt dışından sınır ticareti yoluyla getirilmesi, normal ithalata kıyasla daha ucuz olmaktadır. Özellikle petrol konusunda dışa bağımlı olduğumuz bir durumda sınır ticareti yoluyla yurda sokulan akaryakıtın ucuz girdisi olası yönüyle ayrıca yararı olmaktadır. Neden olduğu vergi kayıpları bir tarafa bırakılacak olursa, tarım da traktör kullanan çiftçilerin ucuz mazot girdisi temin edebilmeleri mümkün olmaktadır.
- Sınır ticareti ile meşgul olan kesimin önemli sermaye birikimi elde ettikleri ve bir müddet sonra ihracatçı veya ithalatçı konumuna geldiklerini göstermektedir. Sınır ticareti ülkeye sermaye birikimi sağlanmasında da yardımcı olmaktadır.
- Sınır ticaretinin en büyük yararlarından biriside göçü engellemesidir. Ardahan, Kars, Erzurum, ve Artvin başta olmak üzere doğu illeri sürekli göç veren illerdir. Bu illerden sürekli göç verilmesi Türkiye'nin diğer illerinde de huzursuzluk meydana getirmektedir. Göç veren illerden gelenler, büyük şehirlerin etrafında da problem oluşturmaktadır.
- Sınır ticareti yapılan bölgeler, Doğu ve Güneydoğu'daki az gelişmiş bölgelerimizdir. Özellikle bölgelerarası gelişmişlik uçurumunun ortadan kalkması açısından sınır ticareti son derece önem taşımaktadır.

2.5. Sınır Ticaretinde Bankaların Rolü ve Etkinliği

Uluslar arası ticarette gerçekleştirilen ticaret gerek dış ticaret gerek sınır ticareti olsun gerçekleştirilen işlem bir risk taşımaktadır. Ülkeler arasındaki bu riski en aza indirgemenin en önemli yolu ithalat ve ihracat işlemlerinde bankaların aracılık görevi üstlenmesidir.

Bir bankanın uluslar arası hizmetleri sunmada atacağı ilk adım uluslar arası işlemleri yapabilmek için bankanın genel müdürlüğü ve başta merkez şubesi olmak üzere tüm şubelerinde birer departman oluşturmasıdır.

2.5.1. Bankaların İthalat ve İhracattaki Fonksiyonu

Sınır ticareti kapsamında gerçekleştirilen ithalat ve ihracat işlemlerinde bankaların fonksiyonu bu işlemlerin ödeme türlerine şekillenmektedir. İthalat ve ihracat işlemlerinde çeşitli ödeme şekilleri bulunmaktadır. Bu ödeme şekillerinin hepsinde bankalar aktif rol oynamaktadır (Kaya, 2008; 70).

Ödeme şekillerinin bazıları alıcının bazıları da daha çok satıcının yararına olduğundan mal bedelinin hangi ödeme şekline göre ödeneceği taraflar arasında yapılacak pazarlık ve varılacak anlaşma sonunda belli olmaktadır (Parasız, 2009;685).Uluslararası uygulamada kullanılan çeşitli ödeme sistemleri incelenecektir.

- ***Peşin Ödeme;*** Bu ödeme şeklinde ithalatçı satın aldığı malların tutarın kendi ulusal bankası ile ülkesindeki aracı bankasına yatırmaktadır. Banka ihracatçının bankasına haber vererek borcun

karşılığının ihracatçıya ödenmesini istemektedir. İhracatçı parayı tahsil ettikten sonra sipariş edilen malları ithalatçıya göndermektedir. Bu vesile ile ihracatçı bankaların sağlamış olduğu güvence sayesinde ithalatçının ödeme yapmama riskinden kurtulmuş olmaktadır. Ancak bu ödeme yolu bugünkü uluslar arası ticarette az kullanılmaktadır (Kaya, 2008; 71-72).

- ***Akreditif***; Alıcının istek ve talimatları doğrultusunda bir bankanın; belli bir paraya kadar, belli bir vade dâhilinde, belli belgeler karşılığında ve öngörülen koşulların yerine getirilmesi kaydıyla, satıcıya ödeme yapacağını, lehdarın hazırlayacağı poliçeleri kabul edeceğini yazılı olarak taahhüt etmesidir (Parasız, 2009;686).

  Bu ödeme şeklinde ithalatçı kendi ülkesindeki bir bankayla anlaşarak ihracatçı lehine bir kredi açtırmaktadır. İthalatçının bankası ihracatçı lehine açılan bu krediyi ihracatçının ülkesindeki muhabir bankasına bildirmektedir. Muhabir banka ihracatçıya bir mektup göndererek lehine açılan akreditifin miktarı ve şartlarını bildirmektedir. İhracatçı sattığı malların ithalatçıya gönderildiğini gösteren belgeleri muhabir bankaya göndererek alacağını tahsil etmektedir.

Akreditif ile şu kolaylıklar sağlanacaktır:

- Uluslararası ticari faaliyet bankalar tarafından düzenlenmiş
- Taraflar için büyük ölçüde güvenlik unsuru sağlanmış
- Ödeme ilgili mala veya hizmete değil, belgelere dayandırılmış olmaktadır
- Akreditif koşulları yerine getirildiğinde ödeme garantilenmiş

Akreditif şekil itibariyle yürütülmesinin sorumluluğu büyük ölçüde bankalara aittir. Bu sebeple taraflar işlemleri yürütmeleri sırasında yapabilecekleri en ufak bir hatanın bankalar tarafından rezerv koymalarına neden olmaktadır. Akreditifte bankalarca rezerv koyulması, işlemlerin uzamasına ve dış ticaretin gecikmesine yol açabilmekte bu ise tarafların maddi ve manevi zarara uğramasına neden olmaktadır. Bu nedenle taraflar akreditifin avantajlarından yararlanabilmek için görev ve sorumluluklarını iyi bilmelidirler. Ayrıca tafralar tüm işlemlerini vakit geçirmeksizin yerine getirmek zorundadırlar (Karacan, 2010;119).

Bugün uluslar arası ödemelerin büyük bir bölümü akreditif yoluyla yapılmaktadır.

- ***Açık Kredi;*** Açık kredi yoluyla ithalatta ihracatçı peşin ödeme olmaksızın veya poliçe çekilmeksizin malları ithalatçıya göndermektedir. Satılan malların bedeli ya ithalatçının ilgili belgeleri teslim almasından sonraki ilk postayla ya da kararlaştırılan herhangi bir tarihte ihracatçıya gönderilmektedir.
- ***Konsinyasyon;*** Bu yolla ithalatta mallar bedeli ödenmeden yurda getirilmektedir. İthal edilen bu mallar tamamen veya kısmen satıldıktan sonra bedeli ihracatçıya bankalar aracığıyla trasfer edilmektedir (Kaya, 2008; 72-78).
- ***Kabul Kredili Ödeme;*** bu yöntem diğer ödeme şeklini diğer ödeme şekilleriyle birlikte değerlendirmek gerekir. Bu ödeme işlemlerinde para ile ödemenin yerini ihracatçı tarafından düzenlenen vadeli poliçeler almaktadır. İhracatçı gerçekleştirilen bu işlem için bir poliçe düzenler ve bu poliçeyi bankalar aracılığıyla ithalatçıya gönderir. İthalatçının bu poliçeyi kabul etmesi neticesinde banka kabul görmüş poliçeyi ihracatçıya göndererek malla ilgili hangi ödeme şekli kabul edilmişse faaliyete geçirilir (Karacan, 2010;146-147).

2.5.2. Bankaların İhracatçı ve İthalatçı Yönünden Sağladığı Faydalar

Bankaların sınır ticareti açısından ihracatçıya sağladığı belli başlı katkılar şunlardır;

- Satılan malların bedelinin ithalatçıdan alınamama ihtimalini ortadan kaldırması gelmektedir. Akreditif açılması yolu ile ithalatçının itibari amir bankanın itibariyle desteklenmiş olmaktadır. İhracatçının çekeceği poliçenin ödeneceği akreditif açan banka tarafından taahhüt olunmaktadır. Böylece ihracatçının parasını alamama riski ortadan kalkmaktadır.
- İthalatçının ülkesinde uygulanan kambiyo denetiminin uluslararası ödemeleri kısıtlaması sebebiyle ortaya çıkacak mali riskleri açılan akreditifin asgariye indirmesidir.
- İhracatçıların bankalar aracılığı ile akreditif açtırması mal bedelini alacağının bir garantisi olduğunu gösterir, böylece ihracatçıya büyük bir güven sağlayarak, gerçekleştirmek istediği diğer ticari işlemleri için kolaylıkla kredi bulma imkânı sağlamış olur (Kaya, 2008; 123-124).
- Akredifte işlemler doğrudan bankalar aracığıyla olduğu için ödeme ve vesaik konusunda bankalar direk olarak taraflarla muhatap olmaktadır. Bankalar doğrudan işlemleri yürüten taraf oldukları için istenen belgelerin toplanması ve yürütülmesi doğrudan bankaların sorumluluğu altındadır (Karacan, 2010;103).

Bankaların sınır ticareti açısından ithalatçıya sağladığı belli başlı katkılar şunlardır;

- İthalatçı ihracatçının taahhütlerinin tam anlamıyla yerine getirileceğinin garantisinin alınmış olması gelmektedir. Bankalar ihracatçının sunduğu belgelerin, ithalatçının istediği şekilde olup olmadığını

incelemeden ödemede bulunmamaktadır. Bu sayede ithalatçı malların kendisine gönderileceğinden emin olmaktadır. Aksi durumda ihracatçı parasının bankadan alamamaktadır

- Bankalar kredibilitesi düşük şahıs ya da şirketlere akreditifi daha kolay açmaktadırlar. Çünkü bu işlemlerde daha büyük teminata sahip olmaktadırlar. Akreditif açan banka vermiş olduğu krediyi tahsil edemese bile teminat olarak aldığı mallar yoluyla gerekli tahsilatı yapabilmektedir. Oluşturulmuş olan bu güvence sistemi sayesinde karşılıklı fayda sağlandığından şirketler kolaylıkla akreditif kredi açabilmekte ve ticari işlemlerini tamamlayabilmektedirler (Kaya, 2008; 124-125).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sınır ticareti Türkiye'de özellikle az gelişmiş bölgelerimizin kalkınmasını sağlamak amacıyla yola çıkılarak geliştirilmiş bir projedir. Ekonomisi sadece tarım ve hayvancılığa dayanan sınır illerimizde zaruri ihtiyaçların daha düşük maliyetle karşılanması, uzun yıllardır önlenemeyen iç göçlerin engellenmesi, sınır bölgelerinde bavul ticareti olarak adlandırılan kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi, uygulanma kapsamındaki bölgelerde girişimcilik ruhunun canlanması ve istihdam olanaklarının artırılması gibi bir çok faydayı beraberinde getirmesi düşünülen sınır ticareti uygulama açısından henüz birtakım eksiklere sahiptir. Sınırı olan illerdeki meslek kuruluşlarının STM kurulması konusunda özellikle finansman açısından aktif destek göstermemeleri STM'lerin kurulma sürecini olumsuz etkilemektedir, Zaten mevcut duruma bakıldığında henüz aktif olarak faaliyet gösteren bir STM bulunmamaktadır.

Türkiye ve sınır ülkeleri arasında bankacılık sistemi kurumsal bir yapıda işleyemediği için hala sınır ticaretinde bankalar aracılığıyla ödeme şekilleri sınırlı düzeyde kalmaktadır. Sınır illerine hala bavullarla para girişleri yapılmaktadır. Sınır ticareti sürdürdüğümüz ülkelerde Türkiye'deki bankaların şubeler açması ve teşvik edici alternatif kredi türleri yaratması ile bu ticaret şekli işlerlik kazanacaktır.

Ayrıca sınır ticaretini benimseyen ülkeler bir takım politik baskılara da maruz kalmaktadır. Bu politik baskılar sınır ticareti yapan ülkeler arasında banka şubelerini açmalarını ve mevcut şubelerin ödeme kolaylıklarını engellemelerine yol açmaktadır.

Türkiye'de 1970'li yıllardan bugüne kadar yürütülmekte olan sınır ticareti uygulamasına ilişkin yapılan akademik çalışmalar gerek uluslar arası literatürün zayıf olması, gerekse sağlıklı veri teminindeki aksaklıklar nedeniyle mevcut durumun ortaya konulması ve nitelikli tespitlerin yapılması açısından yetersiz kalmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde de benzer sıkıntılar olmuştur.

KAYNAKLAR

ARSLAN,İbrahim; AY.M., Hakkı, 'Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar (Sektörel İstihdam Analizi 1980-2007)' , **KMU İİBF Dergisi** Yıl:9 Sayı:13 , Aralık/2007.

KARACAN, Sami, **Dış Ticaret ve Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi**, 2010, Umuttepe Yayınları, İzmit.

ÖZTÜRK, Nurettin, 'Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri', **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss. 107-127.

PARASIZ,İ., Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitapevi, Bursa, 9.Baskı, 2009.

TAN, Mustafa, ALTUNDAL, F., **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2008.

UN/ESCAP Trade Facilitation Handbook for the Greater Mekong Subregion, 2000, http://www.unescap.org/itid/publication/t&ipub2224.htm (20.02.2003).

UNCTAD E-Commerce and Development Report, 2001.

ORHAN, Osman Z., **Sınır Ticaretinin Türk Ekonomik Hayatına Etkileri**, İTO Yayınları., 2000 İstanbul.

SÖNMEZ, Muammer, 1995, **Sınır ve Kıyı Ticareti,** Erzurum.

KARA, Mehmet, 'Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi', **Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, 2005.

KAYA, Salih, **İthalat, İhracat ve Kambiyo İşlemleri**, Beta Yayınevi, 2008, İstanbul

KÖKÇE, Rıza, '**1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye Ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi'**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

SEÇEN, Şinasi, 'Dünyada ve Ülkemizde Sınır Ticareti', **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Eylül 1993

www.hurriyet.com.tr., **'Sınır Ticaretinde Yeni Uygulama**', 17.10.2010, (erişim tarihi: 19.10.2010).

www.dtm.gov.tr , 'Bölgelere Göre Dış Ticaret', (erişim tarihi:20.10.2010).

www.gaib.org.tr, 'İhracat', (erişim tarihi: 25.10.2010).

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ SINIR TİCARETİ: SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Recep Güneş*
Ahmet Fethi Durmuş**
Mehtap Ceyhan***

Özet

Dış ticaret şekillerinden biri olan sınır ticareti, Türkiye'de Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde ekonomiyi canlandırmak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla 1979 yılında uygulamaya başlanmıştır. Uygulanmaya başlandığı yıldan günümüze kadar konuyla ilgili birçok kez mevzuat değişikliği yapılmış olup sınır ticaretinin uygulanmasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmıştır. Bu çalışmada bu sorunlar sınır ticareti yapan firmalarla anket yapılarak tespit edilmeye çalışılmış ve çözüm önerileri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

BORDER TRADE IN EAST AND SOUTH-EAST ANATOLIAN REGIONS: FACTORS HINDERING THE DEVELOPMENT OF BORDER TRADE AND SOLUTION OFFERS

Abstract

Border trade, as a method of foreign trade, has started to be applied in 1979 for the purpose of performing regional development and enliven the economy of East and South-East Anatolian regions of Turkey. From the day it started to be performed to today, legislative amendments have been made about border trade many times and many problems occured in applying it. This study aims to determine problems of firms dealing with border trade and find solutions about it.

Keywords: Border Trade, East and Souteast Anatolia Region.

1. Giriş

Dış ticaret faaliyetleri uygulama şekli ve politik düzenlemeler açısından değişik şekillerde yapılabilmektedir. Bu farklı düzenlemeleri genel olarak normal ticaret, bağlı ticaret, serbest bölge ticareti ve sınır ticareti şeklinde sıralamak mümkündür. (Karagül, Yılmaz, 2008, s.3-8)

Normal ticaret, bir ülkenin dış ticaret ve kambiyo rejimleri kapsamında, serbest döviz ile yapılan, mevzuat ile özel bir ayrıcalık tanınmayan ticarettir. Bağlı ticaret, iki ülke arasında yapılan ticari sözleşme gereğince ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden ihracat bedeli için döviz dışında bir işlem talep etmesi şeklinde yapılan ticarettir. Serbest bölge ticareti, bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte gümrük sınırları dışında tanımlanan ve ülkede geçerli olan mali ve ekonomik mevzuatın kısmen veya tamamen dışında tutulan alanlardaki (serbest bölgelerdeki) firmaların gerçekleştirdiği ticarettir. Sınır ticareti ise, komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır bölgelerine yakın yerleşim yerlerini kapsamına alan ticarettir. (Gürsoy, 2005, s.25-26)

Bu çalışmanın amacı, bir dış ticaret şekli olan sınır ticaretinin ülkemizdeki tarihi gelişimini incelemek ve şu an gelinen noktada mevcut sorunları, aksaklıkları belirleyerek bunlara çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada, sınır ticareti yapmakla yetkili sınır illerimizde bu ticaretle uğraşan firmalarla bire bir anket çalışması yapılarak sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

2. Sınır Ticaretinin Tanımı ve Amacı

Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Sınır ticareti, sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması açısından sınır ve kıyı ticareti olarak da adlandırılabilmektedir.

Ülkelerin konumuna ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte genel olarak sınır ticaretinin amaçları;

-İki komşu ülkenin sınır bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,

-Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyini yükseltmek,

-Sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,

-Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,

-Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,

-Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yolardan yapılan ticaretin önüne geçmek,

-İstihdamı artırmak (Tan, Altundal, 2008, s.13-14)

şeklinde sıralanabilir.

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, regunes@inonu.edu.tr
** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, afdurmus@inonu.edu.tr
*** İnönü Üniversitesi Sos.Bil. Enstitüsü Doktora Öğrencisi, mehtap.ceyhan@hotmail.com

3. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Tarihi Gelişimi

Türkiye'de sınır ticaretinin tarihi gelişimini üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; sınır ticaretinin uygulanmaya başlanıp, il bazında kapsamının giderek genişlediği 1979-1997 yılları arası dönem, sınır ticaretine önemli kısıtlamaların getirildiği 1998-2002 yılları arası dönem ve sınır ticaret merkezleri projesi ile başlayıp günümüze kadar süren 2003 yılı ve sonrası dönem olarak sıralanabilir.

3.1. 1979-1997 Yılları Arası Dönem

Türkiye'de ilk sınır ticareti uygulamasına; 1978-79 yıllarında yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazına çözüm bulabilmek için, Ağrı Valiliği ve İran'ın Batı Azerbaycan Genel Valiliği arasında varılan mutabakat üzerine, canlı hayvan, sigara gibi muhtelif tüketim malları verilmesine karşılık motorin, fueloil ve benzin alımı ile başlanmıştır. (Sürmen, 1996; Milliyet Gazetesi, 24.03.1979)

Konuyla ilgili ilk yasal düzenleme 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 1980'de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 5/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki[89], Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması işlemlerini belli bazı kurallara bağlamıştır. (Öztürk, 2006, s.111) Buna göre, isteyen herkes hiçbir belge aranmaksızın bir çıkışta en çok 10.000 $ karşılığı Türk Lirası değerinde eşyayı yurt dışına çıkarabilecek ve bunun % 80'ini döviz olarak yurda getirecek veya aynı değerdeki bir malı ithal edebilecektir. (Milliyet Gazetesi, 22.02.1985)

Sınır ticaretine bu şekilde başlandıktan sonra takip eden yıllarda sınır ticaretinin uygulanma biçimine ilişkin çok sayıda Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) çıkartılmış ve bu Kararlara istinaden Yönetmelikler yayımlanmıştır.[90]

Sınır ticareti faaliyetleri ise başlangıçta sadece Ağrı ilinde yürütülmekteyken hızlı bir gelişme ile diğer sınır ve komşu illere de yayılmıştır. 1985 yılında Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapıları Suriye ile, 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile, 1987 yılında Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile, 1988 yılında Hakkari-Esendere sınır kapısı İran ile, 1989 yılında Artvin - Sarp sınır kapısı Gürcistan ile sınır ticaretine açılmıştır. Yine 1989 yılında Erzurum ilinde mücavir il (komşu il) statüsünden yararlandırılmak suretiyle Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından da Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1990 yılında Kars ilinde komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. Yine aynı yılın ortalarında Şırnak, Mardin ve Hakkâri illeri Habur sınır kapısından Irak ile, 1992 yılında Iğdır ili Dilucu sınır kapısından Nahçivan ile komşu il statüsünden yararlandırılmak suretiyle de Gürbulak sınır kapısından İran ile, 1996 yılında Şanlıurfa ili Akçakale sınır kapısından Suriye ile, 1997 yılında da Edirne ili Kapıkule sınır kapısından Bulgaristan ile sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. (Öztürk, 2006, s.111; Sürmen, 1996)

3.2. 1998-2002 Yılları Arası Dönem

Uygulanmaya başlandığı yıllar sonrasında (özellikle 1990'lı yıllarda), bölge halkına destek sağlama amacından giderek uzaklaşan uygulamalar ve başta akaryakıt, tarım ve hayvancılık sektörleri olmak üzere genel olarak ülke ekonomisine verdiği zararlar neticesinde 1998-2002 yıllarında sınır ticaretine önemli kısıtlamalar getirilmiştir. 17 Haziran 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun çıkardığı bir genelge ile, sınır ticareti ile ithal edilen fueloil, mazot ve diğer malların il sınırları dışına çıkarılmaması, sınır ticaretinin ticaret amaçlı değil tüketim amaçlı olarak yapılması, sınır ticareti kapsamında ithal edilen fueloilden alınan vergilerin % 60'dan % 80'e, diğer mallardan alınan vergilerin % 40'dan % 60'a çıkarılması (Milliyet Gazetesi, 23.06.1998), malların ithalatında "menşe şahadetnamesi aranarak üçüncü ülke mallarının bu yolla yurda girişinin engellenmesi kararlaştırılmıştır. (Öztürk, 2006, s.112)

1998'de sınır ticaretiyle ilgili bir diğer kısıtlama; Türkiye'de 13 sınır ilinde yapılan sınır ticaretinde Valiliklerde olan yetkinin, BKK ile Dış Ticaret Müsteşarlığına (DTM) devredilmesidir. BKK'na göre petrol ürünlerine ilişkin il ihtiyaçları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının görüşü alınarak DTM tarafından belirlenecektir. Diğer ürünlere ilişkin ihtiyaçlar ise her yıl Ekim ayı sonunda Valiliklerce DTM'na bildirilecek, Müsteşarlıkça yapılan değerlendirme sonucunda il ihtiyaçları nihai listeleri valiliklere bildirilecektir. Eski

---

[89] 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

[90] 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği, 28.04.1989 tarih ve 89/14040 sayılı BKK ile yürürlüğe giren Sınır Ticareti Yönetmeliği'nin 15'inci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. 04.05.1989 tarih ve 20158 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaret Yönetmeliği 08.08.1990 tarih ve 90/800 sayılı Sınır ve Kıyı Ticareti Yönetmeliği'nin 14'üncü maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 08.08.1990 tarihli ve 90/800 sayılı Yönetmelik, 19.01.1992 tarih ve 92/2639 sayılı Sınır ve Kıyı Ticareti Yönetmeliği'nin 16'ncı maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Yönetmelik, 1.9.1993 gün ve 21685 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 13.08.1993 tarih ve 93/4723 sayılı Karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. (Tan-Altundal, 2008, 32) 13.08.1993 tarihli 93/4723 sayılı Karar'da 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı resmi gazetede yayımlanan 96/7782 sayılı Karar'la yürürlükten kaldırılmıştır.
(http://www.basarmevzuat.com/dustur/bkk/5/1615/a/96-7782.htm)

uygulamada Vali veya onun görevlendireceği Vali Yardımcısı başkanlığındaki Sınır Ticareti Değerlendirme Kurulu[91], sınır ticareti izni verme, yapılan başvuruları kabul edip etmeme, ilin ihtiyacını belirleme yetkilerine sahipti. Kararda il ihtiyacı dışındaki ürün ve malların ithalatı yanında, hasat dönemi tarımsal ürünlerin ithalatına da artık izin verilmeyeceği belirtilmiştir. (Tan-Altundal, 2008, s.23-24)

28.04.2000'de çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile de 'mücavir il' kavramı kaldırılırken, artık sadece, Artvin'den Hatay'a kadar olan sınır illerinde sınır ticareti yapılabilmesi karara bağlanmıştır. Daha önce, sınır illerine komşu iller de 'mücavir il' statüsünde, sınır ticareti yapabiliyorlardı. Kararnameye göre, mayıs ayı başına kadar sınır ticaretine imkan tanınan il sayısı 7'ye düşürülürken, Edirne'de sınır ticaretine tamamen kapatılan iller arasına girmiştir. (Akşam Gazetesi, 08.05.2000)

Kararname ile sınırdan ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan motorin ticaretinde de gümrük muafiyeti azaltılmıştır. Sınırdan motorin ticaretinde daha önce % 60 olarak uygulanan mevcut gümrük vergilerinin % 80 oranında uygulanması karara bağlanırken, mutad (ilave) depo[92] ile getirilecek aylık motorin miktarı da Iğdır'da 25 bin tondan 15 bin tona, Habur'da 150 bin tondan 75 bin tona indirilmiştir. Bu kapsamda getirilen motorinin tamamının, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) yan kuruluşu olan ve 02.09.1999'da faaliyete geçen Türkiye Petrolleri Uluslararası Şirketi (TPIC) tarafından yurtiçinde satışını düzenlemek ve en azından KDV'nin[93] kayda alınmasını sağlamak amacıyla satın alınması karara bağlanmıştır.

Ayrıca mutad depo dışında sınır ticareti kapsamında ithal edilecek motorin miktarı yıllık toplam 169 bin ton[94] ile sınırlandırılmış, yaş sebze ve meyve ithalatı tamamen yasaklanmış ve ithalatı yapılabilecek ürün sayısı 254'den 31'e düşürülmüştür[95]. (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000)

01.09.2002 tarihinde ise Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiye kararına uygun olarak sınır ticareti kapsamında motorin girişi yasaklanmıştır. (Milliyet Gazetesi, 16.08.2002)

1998-2002 yıllarında sınır ticaretine getirilen bu kısıtlamaların sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

-Sınır ticaretinin doğrudan en fazla etkilediği sektörlerden biri akaryakıt sektörüdür. Zira sınır ticareti, zaman içerisinde ağırlıklı olarak motorin olmak üzere petrol ürünleri ithalatından oluşan bir ticaret şekline dönüşmüştür. (Tan-Altundal, 2008, s.35). Sınır ticaretinin akaryakıt sektörüne etkilerini tespit etmek için, 1990-1999 yılları arasında motorin kullanan araç sayısındaki değişimle kayıt içi motorin satışları karşılaştırıldığında, kamyon sayısında % 153, otobüs sayısında % 135 ve traktör sayısında % 43 düzeyinde artış olmasına rağmen, 1990 yılında 7.1 milyon ton olan motorin talebinin 1998 yılında 6.1 milyon tona düştüğü görülmektedir. Motorin kadar olmasa da benzer etkiler benzinde de görülmektedir. Sınır ticareti, akaryakıt sektörünün % 15'ine varan kayıt dışı bir sektör oluşturmuştur. (Soysal, 2003, s.22) Bu durum, ülke rafinerilerinin üretim planlarında belirsizlikler meydana getirmiş, ana dağıtım şirketlerinin satışları düşmüş, sınır ticareti yoluyla gelen akaryakıtın normal yolla ithal edilen veya rafinerilerde üretilen akaryakıta göre daha düşük oranda vergilendirilmesinden dolayı daha ucuz olması, bayileri haksız rekabetle karşı karşıya bırakmıştır. Bayiler, bağlı olduğu ana dağıtım şirketlerinden yakıt almak ile sınır ticareti yoluyla gelen yakıtı satmak arasında tercih yapmakta zorlanmışlardır. Tercih zorluğu yanında bayilerin sözleşme gereği taahhüt ettikleri satışı gerçekleştirememekten dolayı ana dağıtım şirketleri ile aralarında sorunlar çıkmıştır. (DPT, 2000, s.41-42)

Sınır ticareti, sadece sektörde faaliyet gösteren teşebbüslerin değil, tüketicilerin üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Yapılan laboratuar testleri sonucunda, sınır ticareti kapsamında ithal edilen yakıtın (özellikle motorinin) TSE standartlarına uymayan, oda sıcaklığında parlayan, çabuk donan, yüksek kükürt içeren özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bazyağ, madeniyağ ve motoryağı adı altında yurda sokulan birtakım petrol ürünlerinin de motorine katılarak özelliğinin bozulduğu yapılan analizlerle belirlenmiştir. Bu durum, tüketicilerin kalitesini bilmediği yakıttan dolayı araçlarını tahrip etmiş, can ve mal emniyetlerini tehlikeye düşürmüştür. (Soysal, 2003, s.23; DPT, 2000, s.41)

---

[91] Sanayi Ticaret Müdürü, Tarım İl müdürü ve TSO yönetim kurulu başkanından oluşmaktadır.

[92] Körfez Krizi sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan olumsuz ticari ve ekonomik koşulların hafifletilmesi amacıyla Irak'a münhasır başlatılan ve daha sonra BDT ülkelerine sınırı bulunana illerin ihtiyacını karşılamak üzere BDT ülkelerine de yaygınlaştırılan mutad depo uygulamasına göre; kamyonların getirmelerine izin verilen akaryakıt miktarı 1994'de kamyonlara montajlı römorklu araçlarda 2 ton, diğer kamyonlarda (römorksuz) 1,5 ton iken, bu miktar 96 yılında römorklu araçlarda önce 5 tona sonra 8 tona, diğer araçlarda da önce 2 tona sonra 4 tona çıkarılmıştır. 1998 yılında ise bu miktarlar, Şırnak ili Habur Gümrük Kapısından aylık 150 bin ton ve Iğdır Dilucu Gümrük Kapısından aylık 25 bin ton ile sınırlandırılmıştır.
(http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-2287c.pdf)

[93] Daha önce mutad depo kapsamında getirilen motorinden hiçbir vergi alınmamıştır.
(http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20(0203-0298).pdf)

[94] Ağrı'dan 25 bin ton, Ardahan'dan 11 bin ton, Iğdır'dan 25 bin ton, Şırnak'tan 6 bin 800 ton, Van'dan da 64 bin 800 ton motorin ithalatına izin verilmiştir. Artvin'den yılda 500 bin ton motorin ithalat izni istenmesine karşın sadece 28 bin ton, Hakkari'den 250 bin ton ithalat izni istenmesine karşın sadece 8 bin 500 ton motorin ithalatı uygun görülmüştür.

[95] Sınır ticareti kapsamında sadece, genellikle Türkiye'de üretilmeyen, karabiber, kakule, karanfil, kimyon, kına, mahlep, sahlep, sumak gibi baharat türü tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmiştir. Bu kapsamda ithal edilebilecek sanayi ürünleri ise ham alimünyum, külçe alüminyum, külçe bakır, bakır süs eşyası, hurda bronz, kaya tuzu, ham veya kaba yontulmuş mermer, naylon terlik, semaver ve odun ile sınırlandırılmıştır. Bu ürünlere ithalat izni verilebilecek azami miktarlar da illere göre 2 ton ile 30 ton arasında değişmektedir.

Ayrıca, terör örgütünün gerek finansmanında gerekse sınır geçişlerinde, yasadışı akaryakıt ticareti ve sınır ticareti önemli bir yer tutmuş, özellikle Habur üzerinden Irak ile yapılan ticaretten yararlanan kesimlerin başında terör örgütü gelmiştir.
(http://www.yolsuzluklamucadele.org)

-Akaryakıt sektöründen başka hayvancılık ve tarım sektörleri de, sınırlarımızdaki yetersiz denetim nedeniyle kaçak girişlerden ve sınır ticaretinden olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Türkiye'de 1980'li yıllarda plansız ve üretime kıyasla aşırı miktarda canlı hayvan ve et ihracatı yapılmıştır. Bununla birlikte, terör olayları nedeniyle 1990'dan sonra birçok yere konulan mera yasağının da etkisiyle, 1990'lı yıllardan itibaren ticaretin yapısı tersine dönmüş, hayvansal ürünlerin tamamı dikkate alındığında 1992 yılından itibaren net ithalatçı ve dışa bağımlı konuma gelinmiştir. Öte yandan geçmişte, Güneydoğu'dan İran, Irak ve Suriye'ye hayvan kaçırılırken, 1990'lı yıllarda kaçak ithalat ve sınır ticareti çerçevesinde ithalat trendi başlamış ve zamanla ülke hayvancılığındaki tüm dengeleri etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bilhassa, besicilerin ithalata yoğun tepkileri üzerine canlı hayvan ve et ithalatının yasaklandığı 1997-1999 döneminde gayrı resmi ithalat korkunç bir boyut almıştır. (http://www.turkvet.biz ; Altuntaş, 2000) Yöredeki besiciler, sınırdan günde 2000-3000 baş girdiği söylenen hayvan nedeniyle sıkıntı yaşarken, bu hayvanların taşıdığı şap, veba gibi hastalıklar nedeniyle ülke ekonomisi de büyük kayıplara uğramıştır. Bu nedenle 1999 yılında sınır illerindeki hayvan pazarları kapatılmış ve hayvan sevkiyatları durdurulmuştur. (Tan-Ertürk, 2000, s.5) 2003 yılı ve sonrasında da sınır ticareti kapsamında "il ihtiyacı nihai listelerinde" canlı hayvan ve hayvancılık ürünlerine yer verilmemiştir.

1980 sonrasında yaşanan bu gelişmeler neticesinde, hayvan sayısında 1980-2002 dönemi arasında dramatik düşüşler yaşanmıştır. 1980 yılında 48,6 milyon civarında olan koyun sayısı, 2002 yılında 25,1 milyona düşerken, 15,8 milyon civarında olan sığır sayısı da 2002 yılında 9,8 milyona düşmüştür. (Eşiyok, 2004, s.44)

Hayvancılık sektörü gibi tarım sektörü de kaçak girişlerden (özellikle çay, şeker) ve sınır ticaretinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Yaş sebze ve meyve ürünleri sınır ticareti kapsamından çıkarılmadan önce, sınır ticareti kapsamında özellikle İran'dan ithal edilen domatesten patlıcana, elmadan karpuza kadar her çeşit sebze ve meyve nedeniyle yerli üretici, özellikle de turfanda sebze ve meyve üreticileri ürünlerini satamaz hale gelmiştir. (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000)

-Bunlarla birlikte bir takım usulsüz uygulamalarla da sınır ticareti giderek amacından uzaklaşmıştır. Gümrük vergisi avantajı nedeniyle büyük şehirlerdeki bazı işadamlarının sınır ticareti yapılan illerdeki kişiler adına belge alarak istedikleri malı indirimli tarifeden alıp sattıkları ve bu nedenle de sınır ticaretinin yöre insanına yarar sağlamaktan çok, "belge almaktan taşımacılığa kadar belli bir çıkar zinciri" oluşmasına neden olduğu yetkililer tarafından bildirilmiştir. (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000) Ayrıca Başbakanlık uzmanları tarafından Ağrı, Van ve Hakkâri'de yapılan incelemelerde, bazı üst düzey bürokratların sınır ticaret belgesi vermek için zorunlu bağış alarak, usulsüz harcamalarda kullandıkları saptanmıştır. (Milliyet Gazetesi, 06.10.1999)

-Amaçlarından biri sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının daha hızlı ve ucuz yoldan temin edilmesi olan sınır ticaretinde, il ihtiyaçlarının kat kat üzerinde ithal edilen ve yurdun dört bir yanında satılan ürünler, sadece yurtiçi piyasadaki dengeleri bozmakla kalmamış, devletin büyük vergi kayıplarına uğramasına da neden olmuştur. Sınır ticareti kapsamında, 1997-2002 yıllarında devletin uğradığı toplam vergi kaybının yaklaşık 8 milyar TL olduğu hesaplanmaktadır. Maliye Bakanlığı verilerine göre, sadece 1997-1999 yıllarında sınır ticareti kapsamında devletin uğradığı vergi kaybı 3,4 milyar $'dır. Bu vergi kaybı, belirtilen dönemde konsolide bütçe vergi gelirlerinin % 4'ü, bütçe açığının % 9'u ve ATV (Akaryakıt Tüketim Vergisi) tahsilatının % 31'ini oluşturmaktadır.
(http://www.yolsuzluklamucadele.org)

-Ayrıca, sınır ticareti yapılan ülkelerde, vergi kolaylıkları açısından benzer mevzuatların bulunmayışı nedeniyle de, aşağıda görüldüğü gibi ticaret Türkiye aleyhine gelişmiştir.

Tablo1: 1997-2002 Yılları Arasında Sınır Ticareti Rakamları

	İthalat (milyon $)	İhracat (milyon $)
1997	109.1	16.2
1998	277.5	16.4
1999	118.8	17.7
2000	143.6	11.2
2001	136.7	9.5
2002	197.1	34.1

Kaynak: Mehmet Kara, Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin değerlendirilmesi.

3.3. 2003 Yılı ve Sonrası Dönem

Yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı 1998-2002 yıllarında aşamalı olarak kapsamı daraltılan sınır ticaretine 2003 yılına gelindiğinde, 5408 sayılı BKK ile yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme ile mevcut sınır ticaretine bir alternatif olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde komşu ülkelere sınırı bulunan 13 ilde sınır ticaret merkezleri kurulması kararlaştırılmıştır. Bu sayede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki ekonomik ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması, kaçakçılığın azaltılması dolayısı ile kayıt

dışı ticaretin asgariye indirilmesi, bölgedeki esnaf ve tacirlerin sınırda tesis edilecek ticaret merkezleri vasıtasıyla komşu ülkelerle yapacağı ticaret sayesinde, hem ihracatın arttırılması, hem de sağlanacak vergi kolaylıkları ile[96] il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılmasına imkan sağlanması amaçlanmıştır. Bu sınır illerine komşu Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illeri de "mücavir il" olarak belirlenmiştir. Mücavir iller sınır ticaret merkezi kurulacak iller arasında yer almamakla birlikte, bu Karar çerçevesinde sınır ticaret merkezlerinden ticaret yapabilecek iller arasında yer almaktadır. (Hanoğlu, 2004) Böylece 2000 yılında kaldırılan "mücavir il" statüsü, sınır ticaret merkezlerinde geçerli olmak üzere yeniden tanınmıştır.

Sınır ticaret merkezi, bulunduğu ildeki İl Özel İdaresi, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği, İl ve İlçe Ticaret Odaları veya İl ve İlçe Ticaret veya Sanayi Odaları ile en az iki İhracatçı Birliğinin katılımıyla oluşturulan anonim şirket tarafından işletilecektir. Dolayısıyla ticari faaliyetlerde insiyatif, idare ile meslek kuruluşları arasında paylaştırılacaktır. (Kara, 2005, s.68) Gerek sınır ticaret merkezi işleticisi, gerekse sınır ticaret merkezlerinde yer alan mağazalar; ihracat yapmaya, komşu ülkelerden sınır ticaret merkezlerine eşya getirmeye ve ithal etmeye yetkili olacaktır. İndirimli tarifeden yararlanmak suretiyle gümrük işlemleri gerçekleştirilerek serbest dolaşıma giren eşyanın, ilgili ilde asgari 3 yıldır faaliyet gösteren ve Değerlendirme Komisyonu[97] tarafından uygunluk verilmiş olan esnaf ile gerçek ve tüzel kişi tacirlere, sınır ticaret merkezi işleticisi veya mağazalar tarafından dağıtımı yapılarak, bu hizmetten yaralanmaları sağlanacaktır. (Hanoğlu, 2004) İl ihtiyaçları dahilinde getirilerek ithal edilecek eşyaya ilişkin "miktar kotası" uygulaması başlatılacak ve kotalar, Değerlendirme Komisyonu üyelerinin **oy çokluğu** ile teklifi üzerine DTM tarafından belirlenecektir. Tarım ürünleri ile ilgili olarak hasat dönemi de dikkate alınarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın görüşü alınacaktır. Ayrıca, ihracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış veya ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler ile kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünler bu karar kapsamında dış ticarete konu edilemeyecektir.

Bununla birlikte, sınır ticaret merkezlerinin kurulması Türkiye'nin tek taraflı olarak uygulamaya koyacağı bir işlem olmayıp, konunun karşı ülkelerle müzakere edilmesi ve müzakereler sonucunda bir mutabakatın sağlanması gerekmektedir. (Tan-Altundal, 2008, s.28) Bu itibarla, sınır ticaret merkezleri kurulmasına yönelik ilk adım, 30 Eylül-2 Ekim 2003 tarihleri arasında Türkiye-İran Ortak Ticaret Komitesi II. Toplantısı ile sağlanmıştır. Toplantı sonucunda varılan mutabakat kapsamında Ağrı-Sarısu, Hakkâri-Esendere ve Van-Kapıköy'de sınır ticaret merkezleri kurulmuş ve işletilmeye başlanmıştır. (Hanoğlu, 2004) Ancak Gürcistan ve Suriye ile yapılan müzakerelerde sınır ticaret merkezleri kurulması konusunda bir mutabakat sağlanamazken, bu ülkeler serbest ticaret anlaşmalarına öncelik vereceklerini açıklamışlardır. Bu ülkelere sınırı olan illerdeki meslek kuruluşlarının sınır ticaret merkezleri kurulması konusunda özellikle finansman açısından aktif destek göstermemeleri ile Suriye sınırındaki arazinin mevcut hukuki ve fiziki durumu da sınır ticaret merkezlerinin kurulma sürecini olumsuz etkilemiştir. (Hürriyet Gazetesi, 09.05.2009) Nahçivan'da orta ve büyük ölçekli üretim yapacak sanayi kuruluşlarının olmaması ve ithal edilebilecek ürünlerin sınırlı olması nedeniyle sınır ticaret merkezi kurulmasına gerek görülmezken, Irak ise, devlet yapısındaki sorunlar nedeniyle Türkiye'nin sınır ticareti kurma talebine karşılık vermemiştir. Sonuçta sınır ticaret merkezleri projesi ile beklenen ticari hareketlilik sağlanamamıştır.

Sınır ticaretinin tarihi gelişimi içinde yapılan son düzenleme ise; 16.06.2009 tarihinde yürürlüğe giren "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01.12.2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ve "Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin 2009/7 sayılı Tebliğ"dir. Düzenleme ile sınır ticaretine getirilen yenilikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

-2003 yılındaki kararla sınır ticaret merkezlerinde geçerli olmak üzere "mücavir il" statüsünden yararlanma hakkı tanınan iller, yeni düzenlemede kapsam dışı tutulmuş, sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır illerine (Kars hariç) ilgili komşu ülke ile doğrudan ithalat-ihracat yoluyla ya da sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralama suretiyle sınır ticareti yapma hakkı tanınmıştır. Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy sınır ticaret merkezlerine ilaveten Iğdır Dilucu sınır hattında sınır ticaret merkezi kurulması kararlaştırılmış ve sınır ticaret merkezlerinin idaresi, işletici A.Ş.'den il özel idarelerine devredilmiştir.

-Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacirin uygulamadan faydalanabilmesi şartı getirilmiştir. Tacirin yanı sıra illerde yerleşik esnafa da sınır ticareti yapma hakkı tanınması nedeniyle, uygulamanın bölge kalkınmasına ve işsizliğin azaltılmasına yönelik sosyal bir proje olarak değerlendirildiği bildirilmektedir. (http://www2.tbmm.gov.tr)

-Karar ile getirilen en önemli yeniliklerden biri de, sınır ticareti kapsamındaki ithalatta tek ve maktu vergi uygulanacak olmasıdır. 2003 tarihindeki Kararla sadece sınır ticaret merkezleri kapsamında ithal edilecek sanayi ürünleri için gümrük muafiyeti sağlanırken, yeni Kararla sınır ticaret merkezleri dahil sınır ticareti kapsamındaki ithalatta, gerek tarım gerekse sanayi ürünleri için gümrük vergisi oranı sıfır, KDV ve ÖTV oranları tam olarak hesaplanacaktır.

---

[96] Sınır ticaret merkezleri kapsamında ithal edilecek tarım ürünlerinden ithalatta alınması gereken vergi ve fonların %60'ı ile KDV'nin tamamı; ithal edilecek sanayi ürünlerinden ise sadece KDV ve ÖTV'nin tamamı tahsil edilecektir.

[97] Vali veya Vali Yardımcısı başkanlığında Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği ile İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası temsilcilerinden oluşmaktadır.

-İlgili komşu ülke ile doğrudan ithalat-ihracat yoluyla ya da sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralama suretiyle sınır ticareti yapabilmek için, ilk aşamada ilgili valilik tarafından düzenlenen Sınır Ticaret Belgesine sahip olmak gerekirken, ilgili gümrük kapısından ve sınır ticaret merkezinden her bir ürünün ithalatı için de İl Değerlendirme Komisyonu tarafından düzenlenen İthalat Uygunluk Belgesine sahip olmak gerekmektedir. Sınır Ticaret Belgesinin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 1 yıl iken, İthalat Uygunluk Belgesinin geçerlilik süresi 45 gündür.

-Yeni Kararla, İl Değerlendirme Komisyonu'nda İl Jandarma Komutanlığı veya Emniyet Müdürlüğü'nden bir temsilci de bulunacak ve Komisyon ithalat ve ihracata ilişkin hususlarda önceki Kararda olduğu gibi oy çokluğu ile değil oy birliği ile karar alacaktır. Ancak, sadece İthalat Uygunluk belgesinde imza sayısı 7'den 2'ye düşürülerek bürokratik süreç kısaltılacaktır.

-İthalatta "miktar kotası" uygulaması yanında alternatif olarak "değer limiti" uygulaması getirilerek, bir komşu ülkeden yılda azami 100 milyon ABD Dolarına kadar ithalat yapma imkânı sağlanacaktır. Bunun 30 milyon ABD Dolarına kadarı tarım ürünleri, 70 milyon ABD Dolarına kadarı da sanayi ürünleri olacaktır.[98] Söz konusu sektörel değerler, ilgili sınır illerine, nüfusları ve sınır ticareti kapsamında ilgili komşu ülke ile son üç yıl içinde gerçekleştirdikleri ihracat-ithalat değerleri göz önünde bulundurularak paylaştırılacaktır. Ayrıca ithalat değer limiti uygulamasında ilgili sınır illerine yapılacak tahsisatlarda ürün miktarı belirtilmeyecektir. Değer limiti uygulamasının amacının, gerektiğinde ilgili komşu ülke ile yapılan müzakerelerde mutabık kalınan sınır ticareti hedefleri kapsamında belirlenen limitler dahilinde ithalat yapabilmek olduğu belirtilmiştir. (Zaman Gazetesi, 04.05.2009)

-Bununla birlikte, bir esnaf veya tacir, en fazla ayda toplam 50.000 ABD Dolarına kadar ürün ithal edebilecek ve bir ürün için yıl içinde düzenlenen ithalat uygunluk belgesinin toplam değeri, ilgili ile tahsis edilen sanayi ya da tarım ürünleri değer limitinin %5'ini geçmeyecektir. Bu sayede uygulamadan mümkün olduğunca çok sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi sağlanacaktır.

-İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamında kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler, 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamınada kontrole tabi ürünler, yerli üretim ve imalatın korunması ile iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında petrol ve petrol ürünleri, çay, şeker, fındık, antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ithalatı yasaklanmıştır. Ayrıca bazı tarım ürünleri, ülkemizdeki hasat dönemi dikkate alınarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca, mevsimsel kısıtlamaya tabi tutulmaktadır.

İthalat uygunluk belgesi düzenlenmesi sırasında gerçeğe aykırı beyanda bulunan veya gerçeğe aykırı belge veren, gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ürün ithal eden, ithalat uygunluk belgesinde belirtilen miktardan fazla ithalat yapan, sınır illeri kapsamında ithal edilen ürünü yetkili sınır illeri dışına satan ve vergi ile diğer mali yükümlülüklerini süresi içinde yerine getirmedikleri tespit edilenler için de çeşitli müeyyideler getirilmiştir.

4. Uygulama

Çalışmamızın uygulama bölümünde, yetkili sınır illerimizde sınır ticareti ile uğraşan firma yetkilileri ile bire bir görüşülerek, sınır ticaretinin gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS16.0 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin güvenilirliği test edilmiş ve frekans analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Alpha Değeri	Anketteki Soru Sayısı
,708	13

Güvenilirlik analizi sonucunda bulunan alpha değeri 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır. Alpha değeri 0,50 nin altında kaldığında güvenilirlik düşüktür. Alpha değeri 0,70'in üzerinde ise güvenilirlik yüksektir. (Arbak; İlter, 1995, s.178) Anketimizde 0,708 olarak bulduğumuz alpha değeri anketimizin güvenilirliğini teyit etmektedir.

Anketimizde firma yetkililerine 13 adet soru sorulmuş olup, sorulara verilen cevaplar aşağıda tablolar halinde düzenlenmiştir.

Soru 1: Sınır ticaretinden yeterince faydalanamadığınızı düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	7	12,7
Evet	21	38,2
Kesinlikle Evet	27	49,1
Toplam	55	100,0

[98]20.05.2010 tarihli 2010/393 sayılı "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmek üzere, sektörel değerler, 50 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri, 50 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olarak değiştirilmiştir. Ayrıca sektörel değerlerin sınır illerine paylaştırılmasında sadece ilgili sınır illerinin nüfusu göz önünde bulundurulacaktır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, anketimize katılan 55 firma yetkilisinden yaklaşık olarak 87' sinin bu ticaretten yeterince faydalanamadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, mevcut sınır ticareti uygulamasının, bölge ekonomisine ve halkına destek sağlama amacını karşılayamadığını göstermektedir.

Soru 2: Sınır ticareti yerine normal ihracat-ithalat kapsamında ticaret yapmayı ister misiniz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	3	5,5
Hayır	4	7,3
Fikrim yok	1	1,8
Evet	22	40,0
Kesinlikle evet	25	45,5
Toplam	55	100,0

Anketimize katılan firmalardan sınır ticareti yerine normal ihracat-ithalat kapsamında ticaret yapmayı isteyenlerin oranı %85 civarındadır. Bu soruya olumlu yanıt verenler bu ticaretle uğraşmakla birlikte; kotaların yetersiz, ürün çeşitliliğinin az, prosedürün fazla olduğu gibi çeşitli nedenler ileri sürerek ticaretin yeterince cazip olmadığını belirtmişlerdir. Öte yandan yaklaşık %13'lük kesim ise, bu ticaretin sağladığı avantajlardan faydalanabilen ya da bu ticaretin avantajlarını dezavantajlarına göre üstün görenlerdir. Bu oranların, bir önceki sorudaki oranlarla karşılaştırıldığında oldukça tutarlı olduğu görülmektedir.

Soru 3: Sınır ticareti kapsamında sürekli yapılan değişikliklerden dolayı uzun süreli ticari ilişki kurmakta zorlanıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle hayır	1	1,8
Hayır	7	12,7
Evet	19	34,5
Kesinlikle evet	28	50,9
Toplam	55	100,0

Sınır ticaretinin uygulanmaya başlandığı 1970'li yıllardan günümüze kadar bir çok kez mevzuat değişiklikleri yapılmış bazen kapsam daraltılmış bazen de genişletilmiştir. Bu durum sınır ticareti ile uğraşan firmaların veya bireylerin karşı ülkelerle ticari ilişkilerinde sürekliliğe engel teşkil etmiştir. Bu da ankete katılan firmaların bu soruya verdiği % 85,4'ü evet şeklindeki cevabı desteklemektedir.

Soru 4: İlinizde bulunan sınır kapısının ya da sınır ticaret merkezlerinin yeterli altyapıya sahip olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle hayır	4	7,3
Hayır	6	10,9
Evet	16	29,1
Kesinlikle evet	29	52,7
Toplam	55	100,0

Bölgede bulunan sınır kapıları veya sınır ticaret merkezlerinin yeterli altyapıya sahip olmadığını düşünenlerin oranı % 81,8 dir. Yapılan görüşmeler neticesinde sınır kapılarının küçük olduğu, personelin yetersiz olduğu, gerekli teknik ve elektronik donanıma sahip olunmadığı, ulaşım imkânlarının yeterli olmadığı ve bazı sınır kapılarının transit geçişe açık olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca mevcut sınır ticaret merkezlerinin de gerekli donanıma sahip olmamakla birlikte; faal olarak çalışmadığı ve buralardaki mağazaların kullanılmadığı ya da mağazaları kiralayan firmaların başkalarına kiraladığı belirtilmiştir.

Soru 5: Sınır kapılarında ihtisas gümrüğü (ürün kalitesini belirlemek amacıyla) kurulması sizce gerekli midir?

	Frekans	Yüzde
Hayır	1	1,8
Evet	22	40,0
Kesinlikle evet	32	58,2
Toplam	55	100,0

Sınır ticaretinin uygulanmasına ilişkin tebliğ incelendiğinde sınır ticareti kapsamında ihraç ve ithal edilen ürünlerin 'Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı'na istinaden yapılan ihracat ve ithalat denetiminden muaf olduğu görülmektedir. Ancak Tebliğin devamında, sınır ticareti kapsamında

ithal edilen ürünlerin güvenli olması zorunludur ve bundan ithalatçı sorumludur denilmiştir. Ürünlerin güvensiz olmasının tespit edilmesi halinde ise cezai müeyyideler uygulanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle ürün güvenliğinin tespit edilmesi için ihtisas gümrüklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak sınır kapılarında bu gümrüğün olmaması ithal edilen ürünlerin başka illerdeki ihtisas gümrüklerince denetlenmesine ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Bunun neticesinde firmalar sorulan bu soruya % 98 oranında olumlu cevap vermiştir.

Soru 6: Gümrük işlemlerinde prosedürün çok olduğunu düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	1	1,8
Hayır	14	25,5
Fikrim yok	4	7,3
Evet	16	29,1
Kesinlikle Evet	20	36,4
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde anket katılımcılarının %65'i gümrük işlemlerinde çok fazla prosedürün olduğunu düşünmektedir.

Soru 7: Sınır ticaretinde karşılıklı ülkeler arasında ticareti kolaylaştırmaya yönelik tüm tedbirlerin alınmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	5	9,1
Fikrim yok	1	1,8
Evet	25	45,5
Kesinlikle Evet	24	43,6
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ticareti kolaylaştırmaya yönelik ülkeler arasıda tüm tedbirlerin alınmadığını düşünenlerin oranının % 89,1 olduğu görülmektedir.

Soru 8: İthalat kotaları veya ithalat değer limitleri dâhilinde ithal etmenize izin verilen ürün miktarlarının yeterli olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	6	10,9
Fikrim yok	7	12,7
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	29	52,7
Toplam	55	100,0

Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde kotaların yetersiz olduğunu düşünenlerin oranının % 76,3 olduğu görülmektedir. Kotaların yetersiz olması gerek sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralamak isteyen gerekse ithalat yapmak isteyen firmaların kira ve nakliye masrafları düşüldüğünde karlılıklarını azaltmakta, bu nedenle sınır ticareti karlılık açısından cazip görülmemektedir.

Soru 9: İthal etmenize izin verilen ürünlerin ilinizin ihtiyaçlarına uygun olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	2	3,6
Hayır	14	25,5
Fikrim yok	9	16,4
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	17	30,9
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, firma yetkililerinden % 54,5'i ithal etmelerine izin verilen ürünlerin illerinin ihtiyaçlarına uygun olmadığını düşünmektedirler.

Soru 10: Ürün pazar sorunu yaşıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	11	20,0
Hayır	22	40,0
Fikrim yok	3	5,5
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	6	10,9
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, firmalar % 65 oranında ürünleri satacak pazar bulmada sorun yaşamamaktadır. Yapılan görüşmelerde çoğunlukla, ihraç edilen ürünlerin sipariş alınarak gönderildiği, ithal edilen ürünlerde de kotaların zaten yetersiz olduğu belirtilerek pazar sorunuyla karşılaşılmadığı belirtilmiştir.

Soru 11: Sınır ticareti yaptığınız ülkelerin bankacılık sistemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	23	41,8
Fikrim yok	16	29,1
Evet	2	3,6
Kesinlikle evet	14	25,5
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde sınır ticareti yapan firmaların yaklaşık % 42'sinin bakacılık sistemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşamadığı belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde bu durumun karşı ülkelerde bankacılık sisteminin oturmamasından dolayı işlemlerin genelde nakit alış verişi ile gerçekleşmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ticaret karşı ülkeye mal teslim edildiğinde bedelin nakit olarak tahsil edilmesine dayanmaktadır.

Soru 12: Sınır ticareti kapsamından petrol ve petrol ürünlerinin çıkartılması bölge ekonomisine ciddi zararlar vermiş midir?

	Frekans	Yüzde
Fikrim yok	1	1,8
Evet	2	3,6
Kesinlikle Evet	52	94,5
Toplam	55	100,0

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere sınır ticareti mevzuatında bir çok kez değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerden biri de 2002 yılına kadar serbest olan petrol ithalatının denetimsizlik ve suistimallerden kaynaklanan pek çok nedenden dolayı yasaklanmasıdır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde petrol ve petrol ürünlerinin yasaklanmasından sonra ithalatın çok azaldığı ve sınır ticaretinin cazibesinin neredeyse hiç kalmadığı belirtilmiştir. Bunun da bölge ekonomisini çok olumsuz yönde etkilediğini bu soruya verilen cevapların % 98'inin evet olarak belirlenmesinden anlamaktayız.

Soru 13: Petrol ve petrol ürünleri ticaretinin yeterli denetim mekanizmaları kurularak tekrar aktif hale getirilmesi gerekli midir?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle evet	55	100,0

Yukarıdaki tablo bir önceki soruya ait tablo ile birlikte değerlendirildiğinde, petrol ithalatının gerekli denetim mekanizmaları kurularak ve kalite ölçümleri yapılarak tekrar aktif hale getirilmesinin, gerek bölge ekonomisi için, gerekse bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması suretiyle ülke ekonomisi için önem arz ettiği görülmektedir.

5.Sonuç ve Çözüm Önerileri

Bildiğimiz gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sosyal ve ekonomik yönden diğer bölgelerimize nazaran daha az gelişmiş durumdadır. Bölgedeki üretim faktörlerinin yetersizliği, iklim koşullarının yarattığı olumsuzluklar, ulaşım imkanlarının zorluğu gibi faktörler kalkınmanın önünde önemli engeller olmuştur. Bununla birlikte, yıllardır süregelen terör olgusunun doğurduğu çekingenlik nedeniyle sanayi yatırımlarının

yapılamaması nedeniyle geçimleri tarım ve hayvancılığa dayalı olan halkın, yine bölgedeki hassas yapı nedeniyle bu gelirlerinin de azalması, bölge ekonomisini canlandırmak ve bölgeler arası gelişmiklik farklarını azaltmak için sınır ticaretini önemli bir etken haline getirmiştir.

Ancak zamanla yapılan yanlış uygulamalar ve amacından sapmalar nedeniyle kapsamı giderek daraltılan sınır ticaretinde, gelinen noktada gerek yetkili sınır illerindeki ticaret odaları gerekse bu illerde sınır ticareti ile uğraşan firmalarla yaptığımız görüşmeler neticesinde, uygulamada karşılaşılan birçok sorun ve aksaklığın var olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunları; bölge halkının sınır ticaretinden yeterince faydalanamaması, bu ticaret ile ilgili mevzuatda sürekli yapılan değişiklikler nedeniyle bu ticaretle uğraşan birey yada firmaların karşı ülkelerdeki birey yada firmalarla uzun süreli ticari ilişki kuramamaları, sınır kapılarının ve sınır ticaret merkezlerinin ihtiyaçları karşılayacak düzeyde altyapıya ve teknik donanıma sahip olmaması, ithal edilmesine izin verilen ürünlerin; miktarlarının yetersiz, çeşitliliğinin az, bölge ihtiyaçlarına yeterince uygun olmayan ve karlılığı düşük ürünler olması, ülkemizde olduğu gibi karşı ülkelerde de bu ticareti kolaylaştırmaya yönelik önlemlerin alınmaması (gümrüklerde prosedür kolaylığı sağlanması, sınırların her iki tarafındaki ulaşım sorunlarının giderilmesi gibi) şeklinde sıralayabiliriz.

Sınır ticareti bölge ekonomisini canlandırarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya imkan sağlama amacındadır. Bu nedenle bu ticaretin gelişimine etki eden faktörlerin gerekli mevzuat değişiklikleriyle uzun süreli olarak iyileştirilmesi ve bölge halkının bu ticaretten yeterince faydalanabilir duruma getirilmesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde, kotaların ithalat uygunluk belgesi sahibi firmalar arasında dağıtldığı, belge sahibi firma arttıkça her bir firmaya çok cüzi miktarda ithalat izni verildiği, bunun da maliyetleri dahi karşılayamayacak düzeyde olduğu ve zaman zaman bu nedenle ithalattan vazgeçildiği belirtilmiştir. Kotaların, ürün maliyetleri ve satış fiyatları da göz önünde bulundurularak, bölgede yaşayan halkın bu ticareti yapmalarını anlamlı kılabilecek, öte yandan iç piyasadaki dengeleri bozmayacak şekilde arttırılması gerekmektedir. Aynı zamanda, ithaline izin verilen ürünler belirlenirken, ürün çeşitliliğinin sağlanması ve bölge halkının ihtiyaçlarının daha titizlikle gözetilmesi gerekmektedir.

Ayrıca yetkili sınır illerimizde bulunan sınır kapılarının, ulaşım imkanlarını karşılayabilecek gerekli altyapıya sahip hale getirilmesi, gerekli personel ve teknik donanımın sağlanarak modernize edilmesi gereklidir. Böylece, transit geçişe kapalı olan bazı sınır kapıları transit geçişe açılarak sınır ticareti yapabilecek firma ve birey sayıları arttırılmalıdır. Bununla birlikte, yapılan görüşmelerde sınır ticaret merkezlerinin birçoğunun da gerekli altyapı, çevre düzeni, elektronik ve teknik donanım açısından yetersiz olup faal olarak kullanılmadığı anlaşılmıştır. Hatta bu merkezlerde bulunan kimi mağazaların faaliyet dışı kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu nedenle bu merkezlerde de gerekli modernizasyon çalışmalarının yapılması ve faaliyet dışı kullanımların engellenmesi gerklidir. Ayrıca gerek ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik önlemlerin karşı ülkeler tarafından da alınması, gerekse sadece 4 ilimizde bulunan sınır ticaret merkezlerinin diğer yetkili sınır illerimizde de kurulması amacıyla karşı ülke yetkilileri ile konuların müzakeresine gereken önem verilmelidir.

Yetkili sınır illerimizdeki ticaret odaları ve sınır ticareti ile uğraşan firma yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde petrol ürünleri ithalatının yeniden aktif hale getirilmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Sınır boylarındaki kaçakçılığı azaltmak ve en azından KDV'nin kayda alınmasını sağlamak amacıyla, sadece il ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde miktar kotası getirilerek ve denetimlerin geçmişte olduğu gibi yetersiz kalmaması şartıyla bu ürünlerin ithalatına kontrollü bir şekilde izin verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca hem tarım hem de petrol ürünlerinin sınır kapılarından geçişinde analizlerinin yapılması amacıyla ihtisas gümrüklerinin sınır kapılarında konuçlandırılması gerekmektedir. Böylelikle hem kalitesiz bulunan ürünün yurda girişi sınırda engellenmiş olacak, hem de bu ticaretle uğraşanların zaman ve maliyet açısından tasarruf etmeleri sağlanacaktır.

Öte yandan, dış ticaret hacmi içinde sınır ticareti yolu ile yapılan ticaret hacminin çok düşük boyutlarda olduğu yapılan görüşmelerde teşpit edilmiştir. Var olan potansiyelin değerlendirilebilmesi durumunda, dış ticaret hacminin artmasında önemli bir rolünün olabileceğini düşündüğümüz sınır ticaretinin gelişimine etki eden olumsuz faktörlerin, geçmişte olduğundan daha fazla denetime ağırlık verilerek ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylece, hem bölgedeki işsizlik, göç gibi sorunların biraz olsun hafifletilmesi sağlanacak hem de genel olarak ülke ekonomisine olumlu yansımaları görülecektir.

KAYNAKÇA

Akşam Gazetesi, "Sınır Ticareti Sınırlandı", 08.05.2000

Altuntaş, Mustafa, "Hayvancılık Politikasında Fiyat Denkemi", Türk Veteriner Hekimliği Dergisi, Cilt:12, 2000

Arbak, Yasemin; Burcu İlter, Research Methods in Business (Course Notes), Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi, İzmir, 1995

DPT Petrol Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000,
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3296/oik551.pdf

Eşiyok Ali, Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri (1923-2004), Ankara, Kasım 2004

Gürsoy, Yaser, Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Ankara SMMM Odası Yayın No:41, Ankara, Haziran 2005

Hanoğlu, Halit, "Sınır Ticaret Merkezleri", Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı:40, 2004,
http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/40/7.html

Hürriyet Gazetesi, "Sınır Ticaretinde İndirim", 12.01.2000

Hürriyet Gazetesi, "Sınır Ticaretinde Yeni Düzenleme", 09.05.2009

Kara, Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticareti'nin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, 2005, ss.60-79

Karagül, Mehmet, Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, 1.Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ekim 2008

Milliyet Gazetesi, "Ağrı'da Türkiye ile İran Arasında Sınır Ticareti Başladı", 24.03.1979

Milliyet Gazetesi, "Sınır Kapısı, Yeni Ekmek Kapısı", 22.02.1985

Milliyet Gazetesi, "Sınır Ticaretini Öldürüyorlar", 23.06.1998

Milliyet Gazetesi, "Motorine Sınır Ticareti Yasağı", 16.08.2002

Milliyet Gazetesi, "Sınırda Ticaret Skandalı", 06.10.1999

Milliyet Gazetesi, "MGK'nın Yayın Hassasiyeti", 29.10.1999

Öztürk, Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ZKÜ Sosyal bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss.107-127

Resmi Gazete, Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya ve Stok Kontrollerinin Yapılması İle Bu Merkezlere Giriş ve Çıkışlara İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik (31 Ekim 2009 Tarih ve 27392 sayılı)

Resmi Gazete, Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı (10 Nisan 2003 Tarih ve 25075 sayılı)

Resmi Gazete, Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar (16 Mayıs 2009 Tarih ve 27230 sayılı)

Resmi Gazete, Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (16 Mayıs 2009 Tarih ve 27260 sayılı)

Soysal, Cengiz, Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü, Rekabet Kurumu, Ankara, 2003

Sürmen, Yusuf, "Türkiye'de Sınır ve Kıyı Ticaretinde Muhasebe İşlemleri", Vergi Dünyası, Sayı:176, Nisan 1996, http://www.muhasebe.gen.tr/mevzuat/vuk/GenelYazilar/vukmd175_06.htm

Tan Mustafa, Fuat Altundal, Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayın No:2008-26, İstanbul, 2008

Zaman Gazetesi, "Çiçek: Toplantıda Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararname Ele Alındı", 04.05.2009

http://www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=692

http://www.tumgazeteler.com/?a=5046647

http://www.turkvet.biz/mesleki%20yazilar/Turkiye_Hayvanciligi_Et%20Sorunu.pdf

http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-2287c.pdf)

http://www.basarmevzuat.com/dustur/bkk/5/1615/a/96-7782.htm)

http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20(0203-0298).pdf)

http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-10642c.pdf

DEĞİŞEN TİCARET DENGELERİ; SERBEST TİCARET ANTLAŞMALARI VE ARTAN ÖNEMİ

Arş. Gör. Tuğçe Yöntem*

ÖZET

Türkiye'nin uyguladığı ekonomi politikalarıyla dünyanın birçok bölgesinde ticari köprüler kurmaya çalıştığı ve özellikle Ortadoğu ile ticari ilişkilerini arttırmaya çalıştığı görülmektedir. Serbest ticaret antlaşmaları ve oluşturulan serbest ticaret alanları bu politikanın kilit noktası niteliğindedir.

Çalışmada Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında serbest ticaret alanı oluşturulmasına yönelik kurulması kararlaştırılan "Yakın Komşular Ekonomik ve Ticaret Ortaklık Konseyi'nin" (Close Neighbors Economic and Trade Association Council-CNETAC)" ihracat hacmimizi büyük ölçüde arttırma potansiyelinin bulunduğu ve imzalanan serbest ticaret antlaşmalarının Türkiye lehine olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Serbest ticaret antlaşmaları, Serbest ticaret alanları

ABSTRACT

Economic policies implemented by the Republic of Turkey in many parts of the world are trying to build commercial bridges, in particulary Middle East. Free trade agreements and free trade areas created in nature is the key point of this policy.

İn Study,Turkey, Syria, Jordan and Lebanon agreed between the establishment of a free trade area for the establishment of export volume while greatly increasing the potential and signed the free trade treaties concluded in favor of Turkey.

Key Words: Free trade agreements and Free trade areas

DEĞİŞEN TİCARET DENGELERİ SERBEST TİCARET ANTLAŞMALARI VE ARTAN ÖNEMİ

GİRİŞ

Türkiye'nin, üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamasının kökeni ihracata dayalı büyüme stratejisi ile atılmıştır. Serbest ticaret antlaşmalarından sağlanacak en yaralar arasında yeni pazarlar bulmak ve ihracatı ürün bazında çeşitlendirmektir. Serbest Ticaret Anlaşması, taraflar arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen gümrük vergileri ve tarife dışı engellerin kaldırılarak bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak üçüncü ülkelere ortak bir tarife uygulama yükümlülüğünü içermeyen bir anlaşmadır (Solmaz,2000).

Türkiye Suriye, Filistin, İsrail, Mısır ile Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır. Ortadoğu Ülkeleri kapsamın da Ürdün ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Lübnan ile de antlaşma sağlandığında bir serbest ticaret alanı oluşturularak Ortadoğu Ülkeleri ile ticaretin gelişeceği ve böylelikle pazar yelpazesinin gelişeceği öngörülmektedir.

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki ilişkilerin, ortak tarih, kültür zemininde ekonomik karşılıklı bağımlılık esasıyla Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasındaki "Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi" (YDDİK) ederek serbest ticaret ve dolaşım alanı oluşturulmasını kararlaştırılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Suriye, Ürdün ve Lübnan ile ilişkilerini geliştirerek Ortadoğu pazarında ağırlığını arttırmanın yolları aranacaktır. Bu amaçla önce serbest ticaret antlaşmaları irdelenecek ve bu ülkelerle oluşturulması planlanan serbest ticaret alanlarının ticari etkileri üzerinde duracaktır. Daha sonra kurulması düşünülen " Yakın Komşular Ekonomik ve Ticaret Ortaklık Konseyi'nin" (Close Neighbors Economic and Trade Association Council-CNETAC)"ticaret dengelerimiz üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır

1. SERBEST TİCARET ANTLAŞMALARI VE SERBEST TİCARET ALANLARI

Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), uluslararası ekonomik bütünleşme hareketleri arasında en basiti olmasına rağmen, bütünleşmenin ilk adımını oluşturması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Serbest Ticaret Anlaşmaları bir entegrasyon hareketinin çekirdeğini oluşturması sebebiyle bütünleşme yolunda oldukça önemli bir aşamadır ve sonraki bütünleşme aşamalarının zeminini oluşturmasu bakımından önemlidir.(Atkinson,1998,154).İki ya da daha fazla ülke arasında ticareti etkileyen tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını sağlayan, ancak taraf ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaretlerinde mevcut ulusal düzenlemelerini sürdürmesine izin veren anlaşmalardır.

Anlaşmaya üye ülkeler arasında, kendi ürettikleri mal ve hizmetlere ilişkin ticareti kısıtlayan veya engelleyen, tarife ve kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı; ticarette gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve diğer her türlü kısıtlamaların kaldırıldığı, fakat birlik dışında kalanlara karşı her birinin kendi tarifelerini

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

uyguladığı serbest ticaret alanları kurulmasını öngören bütünleşme türüdür (Enders,vd.,1987,231). Dünyadaki önemli serbest ticaret alanlarından en önemlileri Efta ve Nafta'dır.

Avrupa Serbest Ticaret Birliği (Efta)

EFTA(European Free Trade Area) İngiltere, Avusturya, İsveç, Danimarka, İsviçre, Norveç ve Portekiz arasında 4 Ocak 1960 tarihinde imzalanıp 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe giren Stockholm Anlaşma'sı ile oluşturulmuştur. Birliğe, 1970 yılında İzlanda, 1986 yılında da Finlandiya tam üye olmuşlardır. Bununla birlikte, Danimarka ve İngiltere 1972 yılında, Portekiz 1985 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiye 1995 yılında EFTA'dan ayrılarak AT'na katılmışlardur. Halihazırda, EFTA'nın İsviçre, Liechtenstein, İzlanda ve Norveç olarak dört üyesi bulunmaktadır (www.kobifinans.com.tr, Erişim Tarihi:01.07.2010).

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması(Nafta)

Kanada, ABD ve Meksika devletlerinin 1989'da kurdukları ticari ve ekonomik birlik. NAFTA bir serbest ticaret bölgesi anlaşmasıdır. Bu ülkeler kendi aralarındaki ticarette engelleri kaldırmayı ve üçüncü ülkelere karşı ticarette kendi tarifelerini sürdürmeyi kabul etmektedirler. Anlaşmanın kapsamında sanayi ürünleri ve tarım ürünleri girmektedir. Gümrük vergilerinin on yıllık süre içinde sıfırlanması öngörülmektedir. Çevre korunması, fikri mülkiyet hakları, kara ve hava taşımacılığı gibi hizmetler de anlaşmanın içine girmektedir. Nitekim bu gibi düzenlemeler, anlaşmayı en geniş serbest ticaret anlaşması yapmakta, ABD, çeşitli Orta ve Güney Amerika ülkeleriyle de çok sayıda ticaret ve yatırım çerçeve anlaşmaları imzalamıştır (www.turkcebilgi.com/nafta/ansiklopedi)

2.TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARINDAN BEKLENTİLERİ

Türkiye'nin imzaladığı serbest ticaret antlaşmaları; EFTA, İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Bulgaristan, Slovenya Anlaşması, Letonya, Makedonya,Polonya,Sırbistan,Karadağ,Hırvatistan,BosnaHersek,Fas,Tunus,Suriye,Mısır,Gürcistan,Arnavutlukı, Ürdün,Şili ile imzalanmış olunan anlaşmalardır.Bu anlaşmalardan beklentilerimiz; yeni ihracat pazarları bulmak ve ticaret ortaklıklarını çeşitlendirmektir. Serbest Ticaret Anlaşmalarından beklentiler aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Solmaz,2000).

1.Üçüncü ülkelerden alınacak gümrük vergisi tavizleri sayesinde, ihracata yeni pazar yaratmak:
2. Bu pazarlara daha önce tavizli koşullarla girme imkanı bulmuş ülke malları karşısında Türk mallarının sahip olduğu dezavantajı yok etmek:
3.Türk sanayicisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda temini
4.Türkiye'nin Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemine katılması için altyapının tesis edilmesi:
5.Ticaretle sınırlı kalmayacaktır:
6.Gümrük Birliğinden kaynaklanan bir yükümlük yerine getirilmiş olacaktır:

3.TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU İLE DIŞ TİCARETİ

Türkiye'nin Ortadoğu ile ticareti aşağıda verilmiş olup serbest ticaret antlaşmalarının etkisi aşağıda belirgin bir şekilde görülmektedir. Ortadoğu'ya ticaretin artması ayrıca eksen kayması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Tablo1. Türkiye'nin Ortadoğu Ticareti (2009)

ÜLKELER	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC HACMİ	DIŞ TİC DENGESİ	İHRACAT ORANI (%)
Lübnan	686.453.665	108.800.191	795.253.856	577.653.474	531,0
Suriye	1.424.611.413	327.681.052	1.752.292.465	1.096.930.361	773,1
Irak	5.123.449.868	952.391.685	6.075.841.553	4.171.058.183	618,0
İran	2.024.724.587	3405896177	5.430.620.764	-1.381.171.590	858,7
İsrail	1.528.368.783	1.070.127.688	28.598.497.471	458.242.095	235,1
Filistin	29.522.520	274.108	29.796.628	29.248.412	525,2
Ürdün	455.297.895	20.354.128	475.652.023	434.943.767	457,4
SuudiArabistan	1.770.956.690	1.691.952.666	3.462.909.356	79.004.024	458,1
Kuveyt	211.290.685	184.219.139	395.509.824	27.071.546	287,8
Bahreyn	113.711.624	24.288.961	138.000.585	89.422.663	428,1
Katar	289.362.118	85.652.388	375.014.506	209.709.730	2904,3
B.A.E	2.898.579.119	667.856.747	3.566.435.866	2.230.722.372	917,4
Umman	105.539.821	16.583.892	122.123.713	88.955.929	430,6
Yemen	379.496.080	310.158	379.806.238	379.185.922	549,2
Toplam	**17.041.365.868**	**8.556.388.980**	**25.597.754.848**	**8.484.976.888**	**560,6**

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

4.SURİYE EKONOMİSİ

Suriye'de merkezi ve planlı bir ekonomik sistem ile yönetilmektedir. Uygulanan liberalleşme politikaları ile kamu sektörünün ağırlığını azaltmaya çalışılmaktadır. Ülke uluslararası finans sistemine dahil olmadığı için küresel krizden doğrudan etkilenmemiştir; ancak ticaret yaptığı Körfez ülkelerinin krizden etkilenmesi Suriye'ye de olumsuz yansımıştır http://www.turkonfed.org/ Erişim tarihi: 01.08.2010)

Tablo 1 - Suriye İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkeler

İhracat	%	İthalat	%
Irak	27,3	Suudi Arabistan	12,3
Almanya	12,1	Çin	7,9
Lübnan	9,5	Mısır	6,2
İtalya	6,6	BAE	6,0
Mısır	5,3	Almanya	4,9

Kaynak: https://www.cia.gov/

Ülkemiz ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, komşu ülke ihracat stratejimiz çerçevesinde gelişme sağlanmış, çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların korunması ve teşviki anlaşmalarından sonra iki ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının da yürürlüğe girmesini müteakiben gerek ticaretin gerekse yatırımların karşılıklı olarak daha da artacağı anlaşılmaktadır (Suriye Ülke Raporu,2008).

Yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'nın olumlu etkileri hissedilmeye başlanmıştır İki ülke arasındaki ticaret incelendiğinde Suriye'ye ihracatımızın 2007 yılında % 31, 2008 yılında da % 39,7 oranında arttığı; 2002–2006 yılları arasında sürekli azalan ithalatımızın ise 2007 yılında % 100'ün üzerinde, 2008 yılında da % 69,6 oranında artış gösterdiği dikkat çekmektedir (www.igeme.gov.tr. / Erişim Tarihi:09.06.2010)

Tablo2. Türkiye Suriye Dış Ticaret Göstergeleri (ABD Doları)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
2003	410 754 941	413 349 362	-2 594 421	824 104 303
2004	394 782 934	357 656 434	37 126 500	752 439 368
2005	551 627 266	272 179 750	279 447 516	823 807 016
2006	609 417 000	187 249 765	422 167 235	796 666 765
2007	797 765 944	376 959 229	420 806 715	1 174 725 173
2008	1 114 840 080	639 212 676	475 627 404	1 754 052 756
2008*	341 298 770	275 268 488	66 030 282	616 567 258
2009*	420 940 561	61 476 904	359 463 657	482 417 465

***Ocak Nisan dönemi**

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

5.LÜBNAN EKONOMİSİ

Lübnan'da ekonomi, temelde hizmet sektörü ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Ekonomideki gelir kaynaklarına bakıldığında, ekonomide mevcut toplam harcamaları karşılayacak bir gelir yaratılamamaktadır..Lübnan ekonomisi ağırlıklı olarak hizmetler sektörüne dayalı bir ekonomi olup, hizmet kalemleri içerisinde turizm, bankacılık ve ticaret en önemli sektörlerdir. (www.mfa.gov.tr/ Erişim Tarihi:03.08.2010)

Ortadoğu'nun ekonomik bakımdan en gelişmiş ülkelerinden biri olan Lübnan ekonomisine özel teşebbüs hâkim olup, ülke liberal iktisat sistemini uygulamaktadır. millî hâsılanın % 35'ini ticaret ve % 13'ünü de imalatçılık meydana getirir. Kişi başına düşen millî gelir, 884 dolardır. Daha çok İtalya, Fransa, Suudî Arabistan, Kuveyt, Ürdün ve Suriye ile ithalat ve ihracat münasebetleri içerisindedir (http://www.turkcebilgi.com/l%C3%BCbnan/ansiklopedi,).

5.1.Türkiye İle Lübnan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Türkiye ile Lübnan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin istenen düzeye ulaşmadığı, son yıllarda ticareti kolaylaştırıcı anlaşmaların ve gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerin etkisiyle ticari ilişkilerde canlanma yaşandığı görülmektedir (Lübnan Ülke Raporu,2009)

Türkiye'nin Lübnan'a ihracatındaki artış oranı 2007 yılında % 63,4, 2008 yılında ise % 69,1 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında Lübnan'dan gerçekleştirilen ithalat % 8,4 azalırken, 2008 yılında % 54,1 oranında artış kaydetmiştir. 2005 yılından itibaren artmakta olan Türkiye lehine dış ticaret fazlası 2008 yılında 486 Milyon Dolar'a, iki ülke arasındaki ticaret hacmi de 843 Milyon Dolar'a yükselmiştir (Lübnan Ülke Raporu,2009)

Tablo 3 Türkiye ile Lübnan Arasındaki Ticaretin Yıllar İtibarıyla Görünümü (ABD Doları)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
1999	161 748 814	11 071 839	150 676 975	172 820 653
2000	129 265 357	22 178 051	107 087 306	151 443 408
2001	183 880 319	26 023 808	157 856 511	209 904 127
2002	187 338 865	41 921 848	145 417 017	229 260 713
2003	148 126 379	71 709 789	76 416 590	219 836 168
2004	234 400 760	147 355 049	87 045 711	381 755 809
2005	195 910 086	144 973 357	50 936 729	340 883 443
2006	240 598 967	126 685 217	113 913 750	367 284 184
2007	393 216 671	116 013 734	277 202 937	509 230 405
2008	665 041 143	178 780 530	486 260 613	843 821 673
2008®	172 654 251	64 748 042	107 906 209	237 402 293
2009®	195 316 989	25 700 507	169 616 482	221 017 496

®Ocak Nisan dönemi

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

6. ÜRDÜN EKONOMİSİ

2000'li yıllarda toparlanma sürecine giren Ürdün ekonomisinde, özellikle bilgi teknolojileri sektöründe ve Nitelikli Sanayi Bölgelerinde büyüme daha fazla hissedilmiş; geleneksel ihraç pazarları olan Irak'a ve Körfez ülkelerine yapılan ihracatta da ivme kaydedilmiştir. (Ürdün Ülke Bülteni,2008).

Ürdün'ün AB ve ABD ile imzalamış olduğu anlaşmalar ülkeyi bölgede farklı bir statüye koymaktadır. Türkiye Ürdün'de uygun ortak yatırımlar geliştirerek, bölgede daha aktif bir rol almasında fayda vardır (Ürdün Ülke Bülteni,2008).

Gümrükler, vergilendirme, şirketler kanunu ve finansal piyasalar gibi alanlarda son yıllarda özel sektörün lehine yapılan değişiklikler ve fikri mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin çıkarılan yasalar, yabancı yatırımcıların güveninin kazanılmasında etkili olmuş, Ürdün'e yönelik yabancı yatırımlar artmıştır. (www.igeme.gov.tr) . Ucuz ve eğitimli işgücü, kaliteli altyapı hizmetleri, 2000 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik, özelleştirme politikaları ve AB ve ABD ile imzalanan Ticaret Anlaşmaları Ürdün'ün Orta Doğu'nun en istikrarlı ekonomilerinden biri haline gelmesini sağlamıştır (www.igeme.gov.tr)

Tablo 4 Türkiye ile Ürdün Arasındaki Ticaretin Yıllar İtibarıyla Görünümü (ABD Doları)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2004	229.464	14.156	243.620	215.308
2005	288.648	28.321	316.969	260.327
2006	321.661	9.319	330.980	312.342
2007	389.305	11.597	400.902	377.708
2008	459.987	25.309	485.296	434.678

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları

6.1.ÜRDÜN-ABD SERBEST TİCARET ANLAŞMASI

Ürdün-ABD Serbest Ticaret Anlaşması (STA), 24 Ekim 2000 tarihinde imzalanmış, ABD Kongresi ve Ürdün Meclisi'nde onaylanarak 2001 yılı Aralık ayında yürürlüğe girmiştir. Ürdün, Kanada, Meksika ve İsrail'den sonra ABD ile STA yapan ülke olmuştur. Anlaşma uyarınca, 10 yıl içerisinde başta tekstil ve gıda maddeleri olmak üzere bir çok ürünün gümrük vergilerinin kademeli olarak sıfırlanması ve/veya düşürülmesi öngörülmektedir. Ürdün'den ABD'ye ihraç edilen ürünlerin %96'sı ABD'ye gümrüksüz girmektedir(Ürdün Ülke Bülteni,2007).

7. YAKIN KOMŞULAR EKONOMİK VE TİCARET ORTAKLIK KONSEYİ (CLOSE NEİGHBORS ECONOMİC AND TRADE ASSOCİATİON COUNCİL-CNETAC)

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Dışişleri Bakanlarının bir araya gelerek imzaladıkları deklarasyonla uzun vadeli stratejik ortaklığın geliştirilmesi için "Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK)" tesis edildiği, bu bağlamda malların ve kişilerin serbest dolaşımını sağlayacak olan serbest ticaret alanı oluşturulmasına kara verilmiştir. Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında bir ekonomik entegrasyonun oluşturulması bağlamında atılan bu ilk adımla , Türkiye, Lübnan, Suriye, Ürdün arasında "Yakın Komşular Ekonomik ve Ticaret Ortaklık Konseyi"nin (CNETAC) kurulması kararlaştırılmıştır.

CNETAC'ın, amacı sanayi, tarım, hizmetler, ulaştırma, enerji, çevre, rekabet, ve daha birçok alanda alanlarda işbirliğinin geliştirilmesine ve ticaretin kolaylaştırılmasına, KOBİ'ler arasında da işbirliğinin sağlanarak ortak yatırımların yapılması ile ekonomiye ivme kazandırmaktır. Bu işbirliği kapsamında, 2009 yılı itibariyle 723 milyar dolarlık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH), 176 milyar dolar tutarında ithalat ve 131

milyar dolar ihracat kapasitesine ve 105 milyonluk nüfusa sahip olan bir coğrafyada, tarife ve tarife dışı engellerden arındırılmış uluslararası düzeyde modern altyapıya sahip liberal bir ticaret ve yatırım ortamı yaratılarak, söz konusu dört ülke arasında ticaret ve yatırımların artırılması ve çeşitlendirilmesihedeflenmektedir(http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/bakanHaberDetay.cfm?haberNo=1040:Erişim Tarihi:09.10.2010).

SONUÇ

Ülkemizin imzaladığı STA'ları incelendiğinde genel amacın özetle, taraflar arasındaki ticaretindeki kısıtlamaların giderilmesi, rekabet koşullarının iyileştirilmesi, yatırımların artması, tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki konumunu iyileştirilmesine olanak sağlaması bakımından olumlu sonuçlar verebileceği gözlenmektedir.

STA imzalanan ülkeler ile yaptığımız dış ticaretimiz hızla gelişmektedir Bu ülkeler ile yapılacak, Serbest ticaret anlaşmaları ülkemiz dış ticaretine önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Bu durum dış ticaret açığını azaltıcı etkisinin ötesinde çeşitli pazarlar oluşturularak ekonomik dengelerinin muhafazasına yardımcı olmaktadır.

STA'ları taraflar arasında rekabet ve etkinliği artırmakta, yerli üreticiler yabancı pazarlara daha kolay girme imkânını elde ederken, tüketiciler de bu durumdan daha düşük fiyatla mal elde ettikleri için olumlu etkilenmektedirler. Bu durum karşılıklı bir bağımlılık yaratarak ticareti olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca ticaretteki olumlu gelişmeler güven oluşturarak ekonomi dışında da ilişkilerimizin gelişmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda kurulması öngörülen CNETAC'ın Serbest Ticaret antlaşmalarının olumlu etkilerini daha da arttıracağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

DTM, Pan Avrupa Menşe Kümülasyon Sistemi Başvuru Kitabı, Ankara: 1999, s.10

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ülke Bülteni, Mart 2008.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Suriye Ülke Profili, 2009.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Bilgi İşlem Merkezi Verileri http://bilgi.dtm.gov.tr

Enders, Walter and Harvey E.Lapan, International Economics, New Jersey: Prentice Hall, 1987

Glen Atkinson, "Regional Integration in the Emerging Economy", Social Science Journal, Vol.35, Issue 2, 1998, s.159

H.Solmaz, "Serbest Ticaret Antlaşmaları ve Türkiye'nin Otonom Rejimleri" 2000

http://www.akib.org.tr/akib.php?HID=132

http://www.igeme.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Suriye

http://www.igeme.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Ürdün

http://www.igeme.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Lübnan

http://www.turkonfed.org/Suriye/Suriye%20rehberi.pdf

http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/02080105/10139

http://www.turkishembassy.org.lb/visittoliban/2.htm

https://www.cia.gov/

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Ürdün Ülke Bülteni, Aralık 2009, İstanbul.

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-lubnan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa

http://www.egeliihracatcilar.com/Images/Menu1-Page//Ulke_Raporu_

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DIŞ TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Selçuk KOÇ*
İdris SARISOY**

Özet

Bu çalışmanın amacı gelen-giden Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)'nin Dış Ticaret (DT) üzerindeki etkisinin panel regresyon tekniği ile belirlenmesidir. Bu amaçla, kişi başına milli gelir kıstasına göre 5 farklı gelişmişlik grubuna ayrılan 143 ülkenin 1980–2009 arasındaki DYSY ve DT verileri kullanılarak 4 grup analiz yapılmıştır. Bu analizler neticesinde farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülke gruplarında gelen ve giden DYSY ihracat ve ithalat miktarlarını farklı oranlarda etkilemektedir. Ancak az gelişmiş ülkelerin ithalat ve ihracatları DYSY'lere çok daha fazla duyarlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: DYSY, Dış Ticaret, Panel Data

EFFECT OF FDI ECONOMETRIC ANALYSIS ON FOREIGN TRADE

Abstract

The purpose of this paper is to determine to effect of inward and outward Foreign Direct Investments (FDI) on the Foreign Trade (FT) with panel data technics. For this purpose, 5 different levels of development groups which are classified by per capita income criteria in 143 countries were analyzed in 4 groups by using FDI and FT data between 1980-2009 years. As a result of these analyses, the levels of development of different groups to and from the country of export and import quantities at different rates affect FDI. However, imports and exports of least developed countries FDI seen that a lot more sensitive.

Keyword: FDI, Foreign Trade, Panel Data

Giriş

Ülke içindeki tasarrufların yatırımların finansmanında yetersiz kaldığı durumda, kısa dönemde, yurtdışındaki tasarruflardan yararlanılabilir. Bu, ya doğrudan doğruya tasarrufların kullanılması ya da yurtdışında yerleşik tasarruf sahiplerinin söz konusu ülkede yatırımı yapmaları şeklinde gerçekleşmektedir. Literatürde bunlar sırasıyla *dış borç* ve *doğrudan yabancı sermaye yatırımı* (DYSY) olarak ifade edilmektedir. Her iki yöntemin kendine has bazı özellikleri (kullanan ülkenin elde edeceği faydalar bakımından) vardır. Bir ülke tasarruf – yatırım dengesinde yatarımlar aleyhine ortaya çıkan dengesizliği gidermek için dış borç ve DYSY arasındaki tercihini bunların iktisadi kalkınmaya yapacağı net faydaya göre belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, hangi seçenek iktisadi kalkınma daha fazla katsı sağlayacaksa tercih de o doğrultuda olacaktır.

Uygulamaya baktığımızda, ülkelerin bu iki seçenekten birlikte yararlanıldığını görmekteyiz. Bunun nedeni, iktisadi kalkınmanın sadece dış borçlanma ile gerçekleştirilecek yatırımlar veya DYSY ile sağlanmasının güç olmasıdır. Dolayısıyla bu iki yöntem birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısıdır. Bununla birlikte, dış borçlanmanın çok maliyetli olduğu dönemlerde DYSY daha cazip olabilir. Benzer şekilde DYSY'nin azaldığı dönemde, ekonomik istikrarın ve buna bağlı olarak da iktisadi kalkınmanın kesintiye uğramaması için, dış borçlanmaya daha yoğun bir şekilde başvurulabilir. Günümüzde bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için borçlanma maliyetinin düşük olması, yatırımların finansmanında dış borçlanmaya olan talebin (kamu – özel) arttığı görülmektedir.

Dış borç ve DYSY ülkenin, değişik düzeyde, makro ve mikro ekonomik değişkenlerini etkilemektedir. Dış borçlanmanın doğrudan etkisi daha çok finansal piyasalarda görülürken (faiz, döviz kuru, yeniden borçlanma maliyetler vb.), DYSY'ninki ise reel piyasalarda (istihdam, üretim miktarı, dış ticaret vb.) ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşim olumlu veya olumsuz yönde olabilir. Ancak amaç bu araçların ekonomiye yapacakları olumlu katkıları artırmaktır. Bu başarılamadığı takdirde iktisadi kalkınma sekteye uğrayabilir.

DYSY'nin reel piyasalar üzerindeki etkilerinin de biri de Dış Ticaret (DT) üzerinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre DYSY tarafından gerçekleştirilen üretimin bir kısmı yurtiçindeki, diğer kısmı da yurtdışındaki piyasalarda arz edilmektedir. Aynı şekilde bu üretim için gerekli olan hammaddelerin ve ara mamullerin bir kısmı yurtiçinden diğer kısmı da yurtdışındaki tedarikçilerden temin edilmektedir. Yurtdışından sağlanan hammadde ve ara mamul ile ihraç edilen ürünler arasındaki denge DYSY'nin DT üzerindeki etkisini belirlemede anahtar konumundadır. Diğer taraftan DYSY ile gerçekleştirilen üretimde kullanılan hammadde ve ara mamullerin tamamı yurtiçindeki piyasalardan karşılanabildiği gibi, üretilen ürünlerin tamamı yurtiçi piyasalarda tüketilebilir. Eğer bu ürünler daha önce ithal ediliyorsa, o zaman evsahibi ülkenin DT'si bundan olumlu etkilenecektir.

* Kocaeli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, selcukkoc@kocaeli.edu.tr
** Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, sarisoy@karaelmas.edu.tr

Bu çalışmanın amacı, DYSY'nin ana (DYSY'nin çıktığı) ülkenin, evsahibi (DYSY'nin gerçekleştiği) ve üçüncü (evsahibi ülkeden yapılan DT) ülkenin DT (ithalat-ihracat) üzerinde olumlu veya olumsuz etkisi olacağı varsayımı ile bunun hangi ülkeler için hangi düzeyde olduğunun panel veri analizi ile test edilmesidir. Bu amaçla, DYSY'nin DT üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı olacağı düşüncesiyle, ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre 5 farklı gruba ayrılmıştır. Analizde 143 ülkenin 1980–2009 yılları arasındaki DYSY ve DT verileri kullanılmıştır. Analize söz konusu dönemler içinde geçerli verisi olmayan ülkeler ile OECD tarafından Ağustos 2009 yılında yayımlanan listede *Vergi Cenneti* niteliğinde olan ülkeler (OECD, 2009a, s. 8) de, sahip oldukları özellikleri[99] nedeniyle, analize dahil edilmemiştir. Bu çalışmanın literatüre yapacağı en önemli katkı 143 ülkenin gelişmişlik düzeylerine göre DYSY-DT arasındaki ilişkiyi makro düzeyde görme fırsatı verecek olmasıdır. İncelenen dönem ve analize dahil edilen ülke sayısı bakımından daha önceki benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmanın kalan kısmı 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1980–2009 yılları arasında DYSY ve DT nasıl bir gelişme gösterdiği, ikinci bölümde DYSY ile DT arasında nasıl bir etkileşimin olduğu, üçüncü bölümde de DYSY'nin DT üzerindeki etkisinin ekonometrik analizi, sonuç bölümünde de bu analiz sonucunda ulaşılan bulgular ışında yapılan değerlendirmeler yer almaktadır.

1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret: Genel Görünüm

Kalıcı menfaatler sağlamak için bir ekonomide yerleşik olan bir işletmenin veya sermayenin başka bir ekonomiye aktarılması olarak tanımlanan (OECD, 1996, s.7–8) DYSY, dış borçlarla mukayese edildiğinde sahip olduğu bazı üstünlükler ve evsahibi ülkeye sağladığı (sermayenin yatırıma dönüşmesi, rekabet, teknoloji transferi vb.) katkılar (OECD, 2002, s.39–42) nedeniyle, iç tasarrufların yatırımları finanse etmede yetersiz kaldığı durumda, ülkeler bu açığı öncelikle DYSY ile kapatmayı tercih ederler. Her geçen gün daha fazla sermayenin yeni yatırım için bulunduğu ülkeden başka ülkelere doğru hareketi, daha çok DYSY alabilmek için evsahibi ülkeler arasındaki rekabeti de artırmıştır.

Sermaye sahipleri bulunduğu ülkede yatırım yapmak yerine başka ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmesinin en önemli nedeni gelirlerini artırmak ve faaliyetlerini genişletmektir. Bunun için pazara yakın olmak, daha ucuz işgücü ve hammadde gibi kendisine avantaj sağlayacak özelliklere sahip olan yerlerde üretim yapmayı tercih eder. Böylece aynı alanda faaliyet gösteren rakiplerine karşı önemli bir üstünlük sağlamış olurlar.

1980'li yıllarda *Arz İktisadı* politikaların sonucu olarak, sonraki yıllarda özelleştirmelerin dünya üzerinde hızla yayılması, uluslararası sermaye hareketliliğinin artmasında önemli rol oynayan bir diğer faktördür. Söz konusu politikaların neticesi olarak artan özelleştirmeler ve üretimi artırmak için özel sektörün daha çok teşvik edilmesi diğer ülkelere giden yabancı sermaye yatırımlarını da artırmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla oluşan yeni devletlerin piyasa ekonomisini benimsemeleri, Çin Halk Cumhuriyetinde yaşanan ekonomik değişim bu sürece olumlu katkı yapan diğer gelişmelerdir.

Genel olarak dünya çapında DYSY'nin bu kadar hızlı bir şekilde büyümesinin üç temel nedeni vardır. Bunlar (Fontagne, 1999, s.10):

- İletişim teknolojisinde, bilgi paylaşımı ve taşımacılıkta yaşanan gelişmeler işletmelerin organizasyon yapılarını güçlendirerek mevcut işletmeleri daha verimli işletmelere dönüştürmüştür.
- Uluslararası rekabet şartlarının değişmesiyle telekomünikasyon gibi ana sektörlerin serbestleşmesi ve Avrupa'ya uyum sağlamak için yapılan düzenlemeler gelişmekte olan ülkelerde DYSY'nin gelişmesine imkan vermiştir.
- Gelişmekte olan ülkeler süratle DYSY rejimlerini daha fazla yabancı yatırım çekebilecek şekilde düzenlemişlerdir.

Çok uluslu şirketler karlılık ve rekabet üstünlüğü gibi alanlarda avantajlı konumlarını yitirmemek için yeni yatırımlarını farklı ülkelere doğru kaydırmışlardır. Hatta bazı çok uluslu şirketler bu süreçte halen faaliyette olan üretim tesislerini, kendisine daha çok avantaj sağlayan/vaat eden ülkelere taşımışlardır. Tüm bu hareketlilik Toplam Gelen DYSY'nı da olağanüstü bir şekilde artırmıştır. Buna göre, 1980'de dünyada Toplam Gelen DYSY 54.076 Milyon $ iken, 1990 yılında 207.697 Milyon $'a ulaşmıştır. 2007 yılında ise sözkonusu yatırımlar, tarihinin en yüksek düzeyine ulaşarak 2.099.973 Milyon $ olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında başlayıp 2009 yılında tüm dünyada etkili olan ekonomik kriz Gelen DYSY'yi de olumsuz etkilemiş ve bir önceki yıla göre %37 gerileyerek 1.114.189 Milyon $ olmuştur. (Tablo 2).

Tablo 1: Toplam DYSY'nin (Gelen, Giden ve Stok) Gelişimi, 1980–2009 (Milyon $)

Yıllar	**1980**	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
DYSY (Gelen)	54.076	69.567	58.059	50.268	56.839	55.832	86.316	136.576	163.913	197.369
DYSY Stoku (Gelen)	700.277	750.499	791.099	843.589	873.009	994.732	1.143.486	1.344.348	1.529.142	1.838.477
DYSY (Giden)	51.550	51.503	27.310	37.381	50.120	61.963	96.801	141.995	182.443	234.040
DYSY Stoku (Giden)	548.933	586.800	597.824	678.376	698.986	898.859	1.155.705	1.374.739	1.606.687	1.928.231
Yıllar	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
DYSY (Gelen)	207.697	154.009	165.973	223.454	256.112	342.544	388.998	486.476	707.185	1.087.500

[99] Vergi Cennetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: OECD, 1998.

DYSY Stoku (Gelen)	2.081.782	2.347.366	2.429.159	2.631.511	2.844.455	3.381.329	3.873.724	4.452.998	5.547.221	6.757.556
DYSY (Giden)	241.474	198.036	202.716	242.573	286.889	362.585	396.457	476.083	682.285	1.076.822
DYSY Stoku (Giden)	2.086.818	2.342.354	2.382.994	2.777.384	3.103.388	3.606.556	4.089.866	4.709.384	5.587.758	6.761.225
Yıllar	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
DYSY (Gelen)	1.401.466	825.280	628.114	565.739	732.397	985.796	1.459.133	2.099.973	1.770.873	1.114.189
DYSY Stoku (Gelen)	7.442.548	7.468.968	7.519.080	9.372.829	11.055.515	11.524.869	14.275.734	17.990.069	15.491.182	17.743.408
DYSY (Giden)	1.232.888	753.077	537.095	565.732	920.253	893.093	1.410.574	2.267.547	1.928.799	1.100.993
DYSY Stoku (Giden)	7.967.460	7.684.655	7.764.291	9.866.859	11.639.506	12.416.839	15.661.006	19.313.981	16.206.795	18.982.118

Kaynak: UNCTADStat

Yabancı sermayeler yatırım tercihlerini büyük ölçüde gelişmiş ülkeler lehine kullanmıştır. Ancak yıllar itibariyle, *yükselen piyasalar* olarak da ifade edilen, gelişmekte olan ülkelerin DYSY'den aldıkları pay artmıştır. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerin bu yatırımlardaki payında da artış olmasına rağmen, toplam içindeki ağırlı hala düşüktür (Tablo 2).

Tablo 2: Gelen DYSY'nin Ekonomilere Göre % Dağılımı, 1980 – 2009

Yıllar	**1980**	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**
Gelişmekte Olan Ekonomiler	13,83	34,56	45,43	34,95	30,98	25,36	18,25	15,9	18,67	15,7	16,93	25,55	31,89	34,57	40,38
Geçiş Ekonomileri	0,04	0,02	0	0,04	-0,01	0,03	-0,03	0,01	0,01	0,01	0,03	0,09	0,92	1,38	0,77
Gelişmiş Ekonomiler	86,13	65,42	54,57	65,01	69,03	74,61	81,78	84,1	81,32	84,29	83,04	74,36	67,19	64,05	58,85
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Yıllar	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Gelişmekte Olan Ekonomiler	34	37,67	39,26	27,04	21,15	18,59	26,26	27,94	32,56	39,52	33,83	29,69	26,75	36,57	38,98
Geçiş Ekonomileri	1,19	1,51	2,13	1,14	0,79	0,51	1,19	1,79	3,52	4,12	3,18	3,73	4,59	6,74	6,65
Gelişmiş Ekonomiler	64,81	60,82	58,61	71,82	78,06	80,9	72,56	70,27	63,92	56,36	62,99	66,58	68,66	56,69	54,37
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: UNCTAD Stat verileri yardımıyla hesaplanmıştır.

2005 yılından itibaren Dünya Ticaret Örgütü, 148 üye ülkenin birbirleriyle yaptıkları ticarette kotaların kaldırılması kararını uygulamaya koymuştur. Bu uygulama, ticaretin büyük ölçüde serbestleşmesine, sürece yeni aktörlerin (Çin, Hindistan vb.) katılmasına, uluslararası ticarette rekabetin artmasına ve ülkelerin DT dengesinin değişmesine neden olmuştur. İktisadi kalkınmanın sürdürülmesinde ve döviz girdisi sağlanmasında önemli katısı olan ihracatı artırmak için ülkeler yeni arayışlara girmiştir. Bunun için yeni pazarlara giriş, yatırım farklılaştırılması, verimliği artırmak, döviz girdisi sağlayacak (ihracatı artıracak) DYSY ve turizm gibi alanlara özel önem verilmesi bunlardan bazılarıdır.

DT'nin DYSY'ye göre biraz daha istikrarlı bir gelişim gösterdiğini söylenebilir. Buna göre 1980 yılında 2.424.340 Milyon $ olan toplam ihracat 1990 yılında iki katına yaklaşmıştır. Artış sonraki yıllarda da devam etmiş ve 2008 yılında 19.988.410 Milyon $ ile tarihinin en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ancak ekonomik krizin etkisi ihracatta da kendisini göstermiş ve 2009 yılında 15.833.636 Milyon $'a gerilemiştir. Toplam ihracatın önemli bölümü mal ihracatına dayanmaktadır. Diğer taraftan DT'nin ikinci ayağını oluşturan ithalatta da, (değer ve mal ithalatı bakımından) ihracata benzer bir gelişme görülmektedir. Hatta bu benzerlik 2009 yılındaki rakamlarda da görülmektedir. İhracat ile ithalat arasındaki farktan oluşan genel dış ticaret dengesinde, incelenen dönemler içinde, genellikle ithalat lehine fark ortaya çıkmıştır. Ancak aynı dengenin alt bileşenleri olan mal ve hizmet ayrımına baktığımızda, son yıllarda hizmet DT dengesinde ihracat lehine farklar ortaya çıktığı görülmektedir (Tablo 3). Hatta bu durum genel dengede ithalat lehine oluşacak daha yüksek bir farkın da azalmasına neden olmaktadır.

Tablo 3: Dış Ticaretin (İhracat - İthalat) ve Dış Ticaret Dengesinin Gelişimi, 1980–2009 (Milyon $)

Yıllar	**1980**	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Toplam İhracat	2.424.340	2.415.083	2.277.685	2.229.924	2.349.554	2.376.818	2.626.221	3.096.305	3.510.889	3.785.473
Mal İhracatı	2.035.542	2.015.160	1.884.488	1.847.639	1.959.038	1.972.579	2.149.734	2.531.820	2.878.228	3.096.540
Hizmet İhracatı	389.025	400.158	393.421	382.503	390.770	404.492	476.540	564.555	632.703	688.968
Toplam İthalat	2.521.931	2.535.529	2.395.219	2.324.669	2.456.632	2.474.290	2.718.689	3.175.095	3.629.741	3.923.731
Mal İthalatı	2.078.123	2.075.052	1.952.237	1.894.962	2.018.405	2.035.858	2.225.540	2.594.332	2.968.273	3.197.901
Hizmet İthalatı	443.808	460.477	442.982	429.707	438.227	438.432	493.149	580.763	661.468	725.830
Genel Dış Ticaret Dengesi	-97.592	-120.446	-117.534	-94.745	-107.078	-97.472	-92.469	-78.790	-118.851	-138.258
Mal Dış Ticaret Dengesi	-42.581	-59.892	-67.748	-47.323	-59.367	-63.278	-75.806	-62.512	-90.045	-101.361
Hizmet Dış Ticaret Dengesi	-54.783	-60.319	-49.561	-47.204	-47.457	-33.940	-16.609	-16.209	-28.765	-36.862
Yıllar	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**

Toplam İhracat	4.310.648	4.378.975	4.748.253	4.777.690	5.402.466	6.412.550	6.732.902	6.963.041	6.909.804	7.160.165
Mal İhracatı	3.484.312	3.508.734	3.764.895	3.780.008	4.319.819	5.178.972	5.406.955	5.588.419	5.504.159	5.719.998
Hizmet İhracatı	826.422	870.330	983.460	997.780	1.082.738	1.233.577	1.325.947	1.374.622	1.405.645	1.440.167
Toplam İthalat	4.469.437	4.541.183	4.893.059	4.864.124	5.478.608	6.506.295	6.836.577	7.061.241	7.034.073	7.310.660
Mal İthalatı	3.596.056	3.624.982	3.876.872	3.844.171	4.381.395	5.239.816	5.498.214	5.683.701	5.635.719	5.866.204
Hizmet İthalatı	873.382	916.200	1.016.187	1.019.953	1.097.213	1.266.479	1.338.364	1.377.540	1.398.354	1.444.456
Genel Dış Ticaret Dengesi	-158.790	-162.207	-144.806	-86.434	-76.142	-93.745	-103.676	-98.200	-124.269	-150.495
Mal Dış Ticaret Dengesi	-111.744	-116.249	-111.977	-64.163	-61.576	-60.843	-91.259	-95.281	-131.559	-146.207
Hizmet Dış Ticaret Dengesi	-46.960	-45.870	-32.727	-22.174	-14.476	-32.902	-12.417	-2.919	7.291	-4.288
Yıllar	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Toplam İhracat	7.975.506	7.721.785	8.124.709	9.440.296	11.479.820	13.064.807	15.027.115	17.452.019	19.988.410	15.833.636
Mal İhracatı	6.448.493	6.189.669	6.480.670	7.545.343	9.189.472	10.504.579	12.128.596	13.986.001	16.099.612	12.419.054
Hizmet İhracatı	1.527.013	1.532.116	1.644.039	1.894.953	2.290.348	2.560.228	2.898.519	3.466.018	3.888.798	3.414.581
Toplam İthalat	8.194.511	7.982.205	8.301.088	9.643.420	11.692.292	13.255.333	15.119.367	17.476.705	20.117.992	15.842.865
Mal İthalatı	6.658.891	6.425.900	6.665.853	7.773.170	9.472.356	10.792.228	12.374.816	14.242.525	16.451.142	12.590.408
Hizmet İthalatı	1.535.621	1.556.305	1.635.236	1.870.250	2.219.936	2.463.105	2.744.551	3.234.180	3.666.851	3.252.457
Genel Dış Ticaret Dengesi	-219.006	-260.421	-176.379	-203.124	-212.472	-190.526	-92.252	-24.686	-129.583	-9.229
Mal Dış Ticaret Dengesi	-210.398	-236.231	-185.183	-227.827	-282.885	-287.649	-246.220	-256.524	-351.530	-171.353
Hizmet Dış Ticaret Dengesi	-8.608	-24.189	8.803	24.703	70.412	97.123	153.968	231.839	221.947	162.124

Kaynak: UNCTAD Stat

Dış ticaretin dağılımına baktığımızda, hem ithalatın hem de ihracatın önemli bir kısmı gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer taraftan zaman içinde gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretteki payında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Ancak aynı artış geçiş ekonomisi ülkelerde görülememektedir (Tablo 4). Diğer bir ifadeyle dış ticaret pazarında gelişmiş ülkelerin pazar payı gelişmekte olan ülkelerin eline geçmektedir. Bu tablonun ortaya çıkmasında gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Çin'in önemli bir etkisinin olduğunu unutmamak gerekir.

Tablo 4: Dış Ticaretin Ekonomilere Göre % Dağılımı, 1980 – 2009

Yıllar	**1980**	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**	**1990**	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**
İhracat	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Gelişmiş Ekonomiler	68,62	68,07	68,97	69,63	69,88	71,33	75,01	74,45	74,40	73,57	73,99	74,74	73,99	72,36	71,34
Gelişmekte Olan Ekonomiler	27,67	27,99	26,56	25,69	25,65	24,41	20,74	21,56	21,95	23,04	23,11	23,82	24,38	25,94	26,54
Geçiş Ekonomileri	3,71	3,93	4,47	4,68	4,47	4,26	4,25	4,00	3,65	3,39	2,90	1,44	1,63	1,70	2,12
İthalat	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Gelişmiş Ekonomiler	71,20	67,90	68,05	68,83	70,43	71,72	74,19	75,07	74,20	73,71	74,07	73,84	72,62	70,18	69,94
Gelişmekte Olan Ekonomiler	25,24	28,35	27,86	26,98	25,60	24,24	21,90	21,28	22,27	22,74	22,43	24,73	25,80	28,17	28,00
Geçiş Ekonomileri	3,56	3,75	4,09	4,19	3,96	4,04	3,91	3,64	3,53	3,55	3,50	1,43	1,57	1,65	2,06
Yıllar	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
İhracat	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Gelişmiş Ekonomiler	71,11	70,23	69,41	71,32	70,41	67,63	68,24	67,58	67,12	65,36	62,86	61,46	61,00	59,32	59,69
Gelişmekte Olan Ekonomiler	26,70	27,42	28,28	26,63	27,69	30,14	29,42	30,01	30,27	31,75	33,92	35,04	35,34	36,42	36,70
Geçiş Ekonomileri	2,18	2,36	2,31	2,05	1,90	2,23	2,34	2,40	2,61	2,89	3,22	3,50	3,66	4,26	3,61
İthalat	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Gelişmiş Ekonomiler	69,40	68,80	67,91	70,85	71,35	69,87	69,71	69,34	69,20	67,70	66,31	65,23	63,91	61,87	60,83
Gelişmekte Olan Ekonomiler	28,42	28,89	29,70	27,06	27,06	28,52	28,33	28,54	28,53	29,88	31,12	31,94	32,81	34,44	35,93
Geçiş Ekonomileri	2,18	2,31	2,39	2,09	1,58	1,61	1,96	2,12	2,27	2,42	2,57	2,83	3,28	3,69	3,24

Kaynak: UNCTAD Stat verileri yardımıyla hesaplanmıştır.

2. DYSY ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Boyutu

DT ile DYSY arasındaki etkileşim küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Ancak bu iki değişken arasındaki ilişkilerin yapısı karmaşık olduğu için, DT – DYSY arasındaki etkileşime yönelik genel geçer bir teorik yapının oluşturulması güçtür (Fontagne, 1999, s.5):

Üreticinin ülke dışındaki pazarlara girebilmek için üç seçeneği vardır: İhracat yapabilirler, bağımsız bir firmaya üretim izni vererek ürünlerinin o piyasada üretilip satılmasını sağlayabilirler veya ilgili ülkede/ülkelerde yaptırım yaparak kendisi üretip ve satabilirler (Dunning, 1988, s.1–5). Lisans seçeneği göz ardı edildiğinde bir işletme diğer ülkelerde ürünlerini/hizmetlerini satabilmesi için ya ihracat ya da yatırım yapmak zorundadır. (Gast ve Herrmann: 2008, s.511). İşletmeler öncelikli olarak yabancı pazarlarda yatırım yapmak yerine ticareti (ithalat - ihracat) tercih ederler. Çünkü ticaret onlar için daha kolay ve daha az risklidir. Bu sayede ticaret yaptıkları ülkenin ekonomik, politik ve sosyal durumuna ilişkin çok daha fazla şey öğrenirler ve tecrübe kazanırlar. Bu aşamadan sonra da o ülkede yatırım yaparlar. Böylece dış ticaret ve DYSY arasında iki yönlü bir ilişki ortaya çıkar: Öncelikli olarak dış ticaret DYSY'ye neden olur, daha sonraki aşamada da/dönemde de DYSY dış ticarete neden olur (Johanson ve Wiedersheim, 1975, s.306–309; Liu, Wang ve Wei, 2001, s.193 ve Blonigen, 2005, s.391). Böyle bir ilişki DYSY ile DT arasında kuvvetli bir etkileşimin olduğunu göstermektedir.

DYSY, her zaman ihracatın ikamesi olarak gerçekleştirilmemekle birlikte, ülkelerin DT'si üzerinde az veya çok etkili olduğu söylenebilir. Buna göre, doğal kaynak arayışı, pazar arayışı ve etkinlik arayışı[100] (UNCTAD, 1998, s.91) amacıyla gerçekleştirilen DYSY'den kaynak arayışı amacıyla gerçekleştirilenler evsahibi ülkenin ihracatını, pazar arayışı ise ithalatını artırır. Etkinlik arayışı ise evsahibi ülkenin ihracatını olumlu etkilerken, ana ülkenin ithalatını artırabilir. Diğer taraftan pazar arayışı amacıyla gerçekleştirilen yatırımlar genlikle yatay, kaynak arayışıyla gerçekleştirenler de dikey entegrasyon şeklinde gerçekleşen DYSY'lerdir (Jensen, 2002, s.208). Yatay entegrasyon şeklinde gerçekleşen DYSY ihracatın ikamesidir ve daha çok gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşirken, dikey entegrasyon[101] ise ihracatın tamamlayıcısı olup, dış ticaretin gelişmesine neden olmaktadır ve daha çok gelişmiş ülkeler arasında yaygındır (Aizenman ve Noy 2006, s.318; Tadesse ve Ryan, 2004, s.200).

DYSY ile DT arasındaki ilişkiyi değerlendirirken buna taraf olan üç ülke vardır. Bunlar *ana* – yatırımın/sermayenin geldiği – *ülke*, *ev sahibi* – yatırımın gerçekleştiği – *ülke* ve *üçüncü ülke* (Fontagne, 1999, s.13–14). Buna göre DYSY – DT arasındaki ilişkiyi bu açıdan değerlendirdiğimizde karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır:

Ana ülke açısından DYSY – DT arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde,

- DYSY ana ülke ihracatının ikamesi olarak gerçekleştiriliyorsa bundan ülke ihracatı olumsuz etkilenmektedir. Eğer ana ülkeden üçüncü ülkelere gerçekleştirilen ihracat evsahibi ülkeden gerçekleştirilmeğe başlanmışsa, ana ülkenin ihracatı üzerindeki olumsuz etki daha da yüksek olur. Diğer taraftan evsahibi ülkedeki üretim için gerekli olan girdilerin (yarı mamul ve hammadde) bir bölümü veya tamamı ana ülkeden ithal ediliyorsa, ana ülkenin girdi ihracatı artar. Buna mukabil bu yatırımlarla gerçekleştirilen nihai ürünler ana ülke tarafından ithal ediliyorsa, o zaman ithalat artar. Ancak ihracatın ikamesi olarak gerçekleşen DYSY sonucunda ana ülkenin önceki dönem ve nihai dış ticaret dengesinin hangi boyutta olacağına ilişkin bir genelleme yapmak oldukça güç olsa da, bu sonucun büyük ölçüde DYSY öncesinde ve sonrasında ana ülkenin ev sahibi ülkeye yaptığı ihracat - ithalat arasındaki farka bağlı olduğu söylenebilir.

Evsahibi ülke açısından DYSY – DT arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde;

- *Evsahibi* ülkedeki DYSY'nin ülke ihracatı üzerindeki olumlu etkisi evsahibi ve ana ülkenin üretim faktörü donanımı bakımından farklı yoğunluğa sahip olmalarına bağlıdır. Buna göre, çokuluslu işletmeler evsahibi ülkedeki üretimlerinin bazı bölümlerini/parçalarını taşeronlara vererek bunları ana ülkeye veya üçüncü ülkelere ihraç edebilirler. Benzer şekilde evsahibi ülkenin sahip olduğu/olacağı düşük maliyet sayesinde, çokuluslu işletmeler tarafından ana ülkeye hizmet için oluşturulan ihracat pazarlarına ve üçüncü ülkelere ihracat yapabilirler (Kutan ve Vuksic, 2007, s.432). Her iki durumda da ülke ihracatı artmış olur.
- İhracat odaklı çokuluslu işletmeler, çeşitli ülkelerdeki maliyet avantajı (emek, hammadde vb.) nedeniyle üretimlerinin bir bölümü veya tamamını bu ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu durum *evsahibi ülkenin* ihracatını[102] olağanüstü şekilde artırmaktadır. Eğer ilgili ülke, dış ticarette kendisine avantaj sağlayacak bir kur politikası[103] izliyorsa ihracat odaklı işletmelerin elde edeceği faydalar daha da artar (UNCTAD, 1998, s.8). Bu şekilde gerçekleşen DYSY, *tersine ithalat* olarak ifade edilen (Xing ve Zhao, 2008, s.276), ana ülkenin ithalatını da artırabilir.
- *Evsahibi ülke açısından*, DYSY-DT arasındaki bir diğer ilişki de yüksek gümrük tarifeleri nedeniyle ihracat yapmamın zor ve maliyetin yüksek olduğu ülkelerde çokuluslu işletmeler o ülkelere ihracat yerine yatırım yaparak pazara girmeyi tercih etmelerinde ortaya çıkar. Eğer evsahibi ülke bir ekonomik birliğe üye ise bu

[100] Bazen bu açıklamalara 4. olarak stratejik amaçla yapılan yatırımlar da ilave edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: OECD, 2008: 43–62.

[101] Yatay ve dikey entegrasyonla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Kutan ve Vuksic, 2007: 432–433.

[102] Tayland, Çin, Malezya ve Meksika örnek olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: UNCTAD, 1998:8–9.

[103] Sabit kur veya belli aralıklarla devalüasyon yapılması gibi.

sayede birliğin diğer ülkelerine[104] de kolayca ihracat yapılabilmektedir (Blonigen, 2005, s.391; Lahiri ve Ono, 2003, s.1). *Tarife atlayan DYSY* (Kim ve Kang, 1996, s.48) olarak ifade edilen bu yatırımlar sayesinde daha önce ihracatın gerçekleştirildiği ülkenin ihracatı, tarifeyi uygulayan ülkenin ise ithalatı düşer. Ancak *Tarife atlayan DYSY'*yle hedef sadece evsahibi ülkenin pazarı ise, o zaman ülkenin ihracatına önemli bir katkısı olmaz.

- *Evsahibi ülkelerden* bazıları, DYSY'nin potansiyelinden yararlanmak amacıyla yabancı yatırımcıların ülkelerinde yatırım yapmalarını teşvik etmektedirler. Bununla birlikte yabancı yatırımcılardan üretimlerinde belli oranda yerli girdi kullanmaları şart koşulur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin bir kısmında esas olarak ihracata odaklanmak yerine, DYSY vasıtasıyla istihdam artışı sağlanması ve teknolojik gelişmelerin hızlandırılması önceliklidir (Qiu ve Tao, 2001, s.102). Belli bir süre sonra gelişmekte olan ülkeler onların ihracat pazarlarından da yararlanırlar ve bu yüzden DYSY'nin ihracatları da teşvik edilir. Bu süreçte DYSY aracılığıyla bir taraftan ihracatı artarken, diğer taraftan da yerli kaynak kullanımını artırılarak ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlanır. Ancak evsahibi ülkelerin DYSY'ye üretimlerinde yerli girdi kullanma zorunluluğu getirebilmeleri yabancı yatırımcının yatırım yeri alternatifleriyle evsahibi ülkenin bu yatırıma olan ihtiyacına bağlı olarak değişmektedir. Diğer bir ifadeyle, evsahibi ülke iktisadi kalkınması gerçekleştirmede DYSY'ye duyduğu ihtiyaç ne kadar yüksekse, bu yatırımcılar için yerli girdi kullanma sınırı o kadar düşük olur. Buna göre eğer yabancı yatırımcı, başka ülkelerde aynı şartlarda üretim imkanı olmasına karşın yerli girdi kullanma şartı yoksa diğer yatırım yeri alternatiflerini değerlendirir ve yatırım gerçekleşmediği için, ülkenin DT'sinde herhangi bir değişiklik olmaz.
- Çokuluslu işletmeler, birçok ülkede faaliyette bulunmaları nedeniyle bu pazarların özelliklerini de çok iyi bilmektedirler. Ancak evsahibi ülkelerdeki çoğu işletmenin böyle bir özelliği yoktur. Bununla birlikte çokuluslu işletmelerin evsahibi ülkeden üçüncü ülkelere yapacağı ihracat sayesinde (bu işletmelerin teknoloji, yönetim becerisi vb. alanlarda oluşabilecek pozitif dışsallık) ülkedeki diğer işletmeler bundan dolaylı veya doğrudan yararlanarak kendileri de ihracat yapabilirler veya mevcut ihracatlarını artırabilirler (Greenaway, Sousa ve Wakelin, 2004, s.1030–1031). Böylece çokuluslu işletmeler evsahibi ülkenin ihracatına dolaylı ve çok önemli bir katkı yapmış olurlar. Ayrıca İhracat odaklı DYSY üretimde kullandıkları girdileri evsahibi ülke işletmelerinden temin ederlerse, bu durum ülkenin dış ticaret dengesini olumlu etkilemektedir (Zhang ve Song, 2000, s.390).

Üçüncü ülke açısından DYSY – DT arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde;

- Evsahibi ülkedeki DYSY'lere girdi temin etmek için üçüncü ülkelerde oluşturulan bağlı veya bağlı olmayan işletmelerden temin edilen girdiler sayesinde üçüncü ülkelerin ihracatı artar. Çünkü çokuluslu işletmeler ihtiyaç duydukları ithal girdileri kendilerine en iyi koşulları sağlayan yerden/ülkeden ithal ederler. Bu nedenle çokuluslu işletmelerin diğer ülkelerdeki bağlı ve diğer işletmelerle olan ticaret hacminin artması evsahibi ülkedeki ithal girdileri de artmaktadır (OECD, 2002, s.79–80). Bu ilişkinin bir diğer sonucu da çokuluslu işletmelerin (diğer ülkelerdeki iştiraklerle/bağlı işletmelerle olan sıkı ticari ilişkileri nedeniyle) dünyadaki DT'de önemli bir ağırlığa[105] sahip olmasıdır (Johnson, 2006, s.3).

3. DYSY'nin Dış Ticaret Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi

3.1. Literatür

DYSY ile DT arasındaki ilişkiyi konu alan çok sayıda analizler yapılmıştır. Bu çalışmalardan birçoğu gelişmekte olan ülkelerde DYSY üzerine odaklandığı ve ülkeden çıkan DYSY ile kaynak ülkenin ihracatı arasında ilişkinin boyutları incelendiği görülmektedir. Yapılan ilk çalışmalardan biri Horst (1972) yapılan ABD'nin Kanada'ya yaptığı ihracatı ve DYSY arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmadır. Çalışmada Kanada pazarı için ihracat ve yabancı yatırımların ABD imalat firmalarına alternatif olduğunu bulmuştur. Öncü çalışmalardan bir diğeri Lipsey ve Weiss'dir (1984). Çalışmada çokuluslu şirketlerin ev sahibi ülkedeki satışlarının temel ülkedeki yüksek ihracat ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

DSYS'nin DT üzerindeki etkisini konu alan çalışmalar, üç grupta sınıflandırılmaktadır[106] (Fontagne, 1999, s.13). Bunlar:

- **Mikro – Firma – Düzeyinde:** Bu çalışmalar genellikle bir veya birkaç çok uluslu işletmenin bir ülkede yatırımlarının evsahibi ve ana ülkenin DT'sini nasıl etkilediği incelenmiştir. Mikro düzeydeki araştırmalara Lipsey ve Weiss (1981 ve 1984) çalışmaları örnek verilebilir. Çalışmalarda yazarlar ABD'nin dış pazarlara yaptığı yatırımların ABD ihracatı üzerine olumlu etkilerinin yanında yatırım yapılan ülkenin ihracatı ile bağlı kuruluş ve yarli üretim arasında pozitif korelasyon bulmuşlardır. Sachs ve Shatz (1994) ABD'nin ikili ticaret yaptığı 40 ülke ile yaptıkları çalışmada çok uluslu firmalarda firma içinde %10'luk ticaret artışının ülkeler arasındaki ticareti %40 artırdıklarını bulmuşlardır. Girma, Kneller ve Pisu (2005) tarafından yapılan çalışma mikro düzeydeki çalışmaya diğer bir örnek çalışma olarak gösterilebilir. Çalışmada yazarlar çokuluslu firmaların

[104] Örneğin İrlanda'da yatırım yapan ABD şirketleri ihracatlarının büyük bir bölümünü (%74'ten fazlasını) AB pazarlarına yapmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Barry ve Bradley, I997: 1800.

[105]Bu önemi göstermesi bakımından, dünyadaki toplam ihracatın yaklaşık 1/3'ü DYSY tarafından gerçekleştirilmektedir (UNCTAD, 2004: 9; 2008: 10 ve 2010: 16).

[106] Bu alanda çok sayıda çalışma olmasına rağmen burada sınıflandırmaya uygun örnek çalışmalar verilmiştir. Daha geniş literatür taraması için bakınız: Blonigen, 2005; Johnson, 2006; Gast ve Herman, 2008.

yaptığı DYSY ile ithalat ve verimlilik ilişkisi Kolmogorov–Smirnov testi kullanılarak incelenmiştir. Sun(2001), yabancı yatırımların ihracat üzerilerine etkilerini inceledikleri çalışmada 1984-1997 dönemi için Çin'de yer alan üç bölgede farklılaştığını belirlemiştir. Çalışmaya göre kıyı kesimindeki bölge yabancı yatırımlardan en fazla etkilenen bölge, orta kesim için anlamlı ve pozitif parametre sonuçları ama nispeten daha zayıf ilişki ve batı bölgesi için anlamsız parametre sonuçlarına ulaşmıştır.

- **Sektörel Düzeyde:** Bu çalışmalarda bir sektördeki (tekstil, otomotiv vb.) DYSY'nin evsahibi ve ana ülkenin dış ticareti üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu araştırılmaktadır. Bu alanda yapılan birçok çalışma vardır. Hizmet sektöründe DYSY ile ithalat arasında ilişkiler Almanya için, Zimmermann(1987) çalışmasında ürün inovasyonları ve sadece ihracat yapan firmalar için ekonometrik tahminlerinde ithalata anlamlı ve pozitif etki yaptığını bulmuştur. DYSY'nın Hırvatistan imalat sanayine etkisi Vuksic (2005) tarafından 1996-2002 yılları için 21 alt sektör bağlamında panel data ile tespit edilmiştir. Çalışmada DYSY'nın her sektör için istatistiksel anlamlı ve üretim miktarını artırıcı etki yaptığını bulunmuştur. Almanya imalat sanayi ve hizmetler sektörü için Blind ve Jungmittag (2004) çalışması sayılabilir. Ayrıca Hindistan da ki tüm sektörlerin DYSYlardan nasıl etkilendiği Sharma (2000) çalışmasında araştırılmıştır.
- **Makro – Ekonominin Genel – Düzeyinde:** Bu çalışmalar da genel ekonomi/ülke/ülkeler düzeyinde yapılan çalışmalardır. Burada DYSY'nin ülkenin/ülkelerin (evsahibi ve/veya ana ülke) DT'si üzerinde nasıl bir değişim meydana getirdiği incelenmektedir. Zhang ve Song (2000) ile Goldberg ve Klein(1999) panel data analizi kullanılarak DYSY'nın ticaret üzerine etkisini makro ekonomi seviyesinde doğrudan ve dolaylı etkisini bulmaya çalışmışlardır. Goldberg ve Klein(1999) Latin Amerika ülkeleri için ABD'den gelen DYSY'nın imalat sektöründen net ihracat üzerine etkileri incelenmişler ve istatistiksel anlamlı, ihracatı artırıcı etkiler bulmuşlardır. Kim ve Kang (1996) çalışmalarında klasik EKK yöntemi kullanarak kesit verisi ile gelen DYSY ile ihracat arasındaki ilişkiyi Kore ve Japonya örneğinde inceledikleri çalışmada anlamlı ve pozitif ilişki bulmuşlardır. Makro çalışmalar arasında Eaton ve Tamura (1994) çalışması 1985-1990 dönemi için Japonya, ABD ve 100 diğer ülke arasında iki taraflı ihracat ya da iki taraflı DYSY akışını açıklamak için, sanayi boyutu olmayan, bir model önermişlerdir. Çalışmada bizim çalışmamızda da kullanılan değişkenler ayrı ayrı bağımlı değişken olarak kullanılarak kişi başına gelir, beşeri sermaye yapılan yatırım ve entegrasyon için "doğal bölgeler" için kuklalar kullanılarak tanımlamıştırlar. Çalışmada ticaret ve DYSY açıklamak için bazı faktörlerin anlamlı sonuçlar verdiklerini bulmuşlardır. Örneğin Partner ülkedeki kişi başına gelirin artması DYSY ve ticareti artırmaktadır. Benzer bir çalışma Fortagne (1999) tarafından 14 OECD ülkesi için yapılmıştır. İspanya için DYSY ile ithalat arasındaki ilişkinin nedensellik analizi 1977-1998 arasındaki çeyreklik veriler ile Rubio ve Munoz (2001) tarafından incelenmiştir. Makro düzeyde 11 OECD ülkesinin üretim yeri ile ticaret performansının araştırıldığı Pain ve Wakelin (1998) çalışması örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada yazarlar panel data yöntemini kullanmışlardır.

DYSY'nin DT üzerindeki etkisini konu alan çalışmalarda genel olarak öne çıkan sonuçları da şöyle özetlenebilir (Fontagne, 1999, s.5–6):

- Yapılan ampirik analizlerde 1980'li yılların ortasına kadar dış/uluslararası ticaretin DYSY üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak bu periyottan sonraki neden-etki ilişkisi tersine dönmüş, DYSY'nin dış ticaret üzerinde baskın etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Diğer taraftan, giden DYSY ana ülkenin ihracatını olumlu etkilemektedir. 14 ülke için yapılan bir analizde, her 1 $'lık giden DYSY ana ülke ihracatını yaklaşık 2 $ artırdığı görülmüştür.
- Buna karşılık, DYSY evsahibi ülkenin kısa dönemde ithalatını, uzun dönemde de ihracat artırmaktadır.
- Ancak hem ana ülke hem de evsahibi ülke açısından zikredilen bu etkileşim ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin ADB'deki giden DYSY'nin Avrupa'dakilerden (Fransa, İngiltere) ihracat üzerindeki etkisi daha belirgindir. Ancak gelen DYSY ABD'nin ihracatı üzerinde etkisi yoktur. Bunun nedeni ABD'deki iç pazarın büyüklüğü ile açıklanabilir. Çünkü bu ülkeye gelen DYSY'nin iç pazarın büyük olmasındandır.

3.2. Yöntem

Ekonometrik çalışmalarda özellikle son 20 yılda hızlı bir ilerleme gösteren ve hem zaman hem de kesit boyutunu dikkate alan panel veri analizi literatürde sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Zaman serisi ve kesit serisine göre önemli avantajlar sağlayan panel veri analizi özellikle bazı verilerin eksik olduğu durumlarda kullanılabilmesi sebebiyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilir hale gelmiştir. Panel veri kullanımının avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Baltagi, 2005, s.4–6):

- Panel veri setleri hetorojenlik olduğu için, içinde barındırdığı veri seti hetorejenliğe karşı kontrol edilmektedir.
- Zaman ve kesit serisine göre çoklu doğrusal bağlantı sorunuyla daha az karşılaşılır.
- Zaman ya da kesit boyutundan herhangi biri çok kısa dönemi kapsadığında dahi analiz yapılarak parametreler tahmin edilebilir.

Panel verinin, yatay kesit ya da zaman serisine nazaran birçok avantajı vardır. En belirgin avantajı zaman serisi ya da yatay kesit analizlerine göre daha fazla gözlem içermesi ve bu gözlemlerin tek boyutlu olmamasıdır. Bu ise serbestlik derecesi ve etkinliği arttırırken değişkenler arasındaki doğrusal bağıntının azalmasını sağlamaktadır.

Parametreler ve hata terimine ilişkin varsayımlar ile ilintili olarak panel regresyonun tahmin edilme biçiminin farklılaştığı görülmektedir. Parametrelerin zaman ve kesit boyunca sabit olduğu buna karşın hata teriminin kesit ve zaman boyutunda farklılaşmayı yakaladığı modeller sabit katsayılı modeller olarak adlandırılmaktadır. Sabit katsayılı modelden farklı olarak modelde birim etkisinin veya zaman etkisinin rassal olarak ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Rassal etkili modelin temel varsayımı birim etkisi için $\mu_i \sim N\left(0,\sigma_\mu^2\right)$ zaman etkisi için $\lambda_t \sim N\left(0,\sigma_\lambda^2\right)$ şeklindedir. μ_i veya λ_t nin rassallığı varsayımı ile sabit etkili modeldeki tahmin edilmesi gereken parametre sayısının çokluğunun yol açtığı serbestlik derecesi kaybı rassal etkili modelde azaltılmıştır.

Panel verilerin analizinde, kesit ve zaman boyutu ihmal edilerek geleneksel EKK tahmincisi kullanmak araştırmacıların en çok tercih ettiği yöntemdir. Ancak bu modelde, tahmin edilen parametre sayısı gözlem sayısını aşabilmekte, böylece model tahmin edilmesi imkansız hale gelmektedir. Bu tür sıkıntıları aşabilmek için panel veri analizlerinde hata terimlerinin özellikleri ve katsayıların değişebilirliği ile ilgili farklı varsayımlarda bulunarak farklı modeller elde edilebilmektedir. Farklı varsayımlar kullanılarak elde edilen bu modeller, Sabit Etkiler Modeli ya da Tesadüfî Etki modelleri olarak adlandırılmaktadır (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007). Sabit etkili modellerde ya kesit içinde değişim ya da zaman içinde değişim varsayımı yapılabilmektedir. Bu durumda tek yönlü model söz konusu olurken hem zaman boyutun hem de kesit boyutunun değiştiği varsayımı yapıldığında çift yönlü modelden söz edilmektedir (Çetin ve Ecevit 2010). Temel özellikleri sayılan sabit etkili panel regresyon modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^{K} X_{kit}\beta_k + u_{it}$$

Burada Y_{it} bağımlı değişken vektörünü, i kesit boyutunu, t zaman boyutu, α sabit terim vektörünü, β_k eğim parametreler matrisini, X bağımsız değişkenler vektörünü ifade ederken v_{it} saf hata terimi özelliğine sahip artık terimi göstermektedir.

3.3. Veri Seti ve Model

DYSY'nin (Gelen ve Giden olmak üzere) DT üzerindeki etkisi, 1980–2009 yılları arasında verisi[107] olan ve kişi başı milli gelir ölçütüne göre 5 farklı gruba[108] ayrılmış 143 ülke için yapılmıştır. Bu çerçevede ilk grupta 31 ülke, 2. Grupta 18 ülke, 3. Grupta 35 ülke, 4. Grupta 37 ülke ve 5. Grupta ise 22 ülke bulunmaktadır. Kullanılan veriler yıllık olup, analize dâhil edilen ülkelerin seçimi analizde ilgili yıllarda kullanılacak verilerinin var olması esasına göre yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, vergi cenneti niteliğinde olan ülkeler de analize dâhil edilmemiştir.

Tablo 5: Analizde Kullanılan Ülkelerin Dağılımı

	1.Grup	2. Grup	3. Grup	4.grup	5. grup
1	Lüksemburg	Portekiz	Uruguay	Tunus	Laos
2	Norveç	Malta	Libya	Fiji	Kırgızistan
3	Katar	Çek Cumh.	Şili	Ürdün	Kenya
4	Isviçre	Fransız Polinez.	Seyşel Adaları	Çin	Benin
5	Danimarka	Ekvator Ginesi	Rusya Fedr.	Cape Verde	Kamboçya
6	BAE	Güney Kore	Türkiye	El Salvador	Mali
7	İrlanda	Umman	Meksika	Ermenistan	Gana
8	Hollanda	Slovakya	Brezilya	Fas	Çad
9	Avusturya	Trinidad ve Tobago	Arjantin	Guatemala	Kuzey Kore
10	Avustralya	Hırvatistan	Lübnan	Ukrayna	Bangladeş
11	Finlandiya	Suudi Arabistan	Romanya	Gürcistan	Tanzanya
12	Belçika	Barbados	Gabon	Tonga	Burkina Faso
13	İsveç	Estonya	Malezya	Svaziland	Gine
14	ABD	Macaristan	Mauritius	Suriye	Mozambik
15	Fransa	Venezuela	Kazakistan	Endonezya	Madagaskar
16	Almanya	Letonya	Kostarika	Kongo	Togo
17	Japonya	Litvanya	Bulgaristan	Mısır	Sierra Leone
18	Kanada	Polonya	Güney Afrika	Paraguay	Nijer

[107] Analizde kullanılan tüm veriler UNCTADStat'tan temin edilmiştir.

[108] Bu sınıflandırmanın ilk dört grubu Dünya Banaksı tarafından kullanılan kişi başı ölçütlere göre, 5. ise yazarlar tarafından belirlenen eşik değerler çerçevesinde yapılmıştır. Buna göre kişi başı milli geliri 2009 yılı için 0 – 935 $ olanlar az gelişmiş, 936 – 3.705 $ olanlar alt orta, 3.706–11.455 üst orta, 11.456–23.999 alt üst, 24.000 ve daha yüksek olanlar da üst düzey gelişmiş ülkeler olarak kabul edilmiştir (World Bank, 2010: 1–4).

19	Yeni Kaledonya		Küba	Sri Lanka	Malawi
20	Kuveyt		Botsvana	Honduras	Zimbabve
21	İzlanda		Belarus	Bolivya	Gine-Bissau
22	Singapur		Kolombiya	Filipinler	Burundi
23	İtalya		Sırbistan ve Karadağ	Guyana	
24	Birleşik Krallık		Azerbeycan	Angora	
25	İspanya		Jamaika	Moldova	
26	Yunanistan		Dominik	Filistin	
27	Kıbrıs R. K		İran	Yemen	
28	İsrail		Bosna-Hersek	Nikaragua	
29	Yeni Zelanda		Peru	Nijerya	
30	Bahreyn		Namibya	Papua Yeni Gine	
31	Slovenya		Makedonya	Kamerun	
32			Ekvador	Fildişi Sahilleri	
33			Cezayir	Pakistan	
34			Tayland	Vietnam	
35			Arnavutluk	Hindistan	
36				Moritanya	
37				Senegal	

Çalışmada 143 ülkenin gelen ve giden DYSY ile İhracat ve İthalat serileri milyon $ olarak kullanılmıştır. Bu serilerin kullanılmasının sebebi ülkeye gelen ve ülkeden çıkan DYSY'nin ihracat ve ithalat üzerindeki etkisi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında farklılık olup olmadığının araştırılmak istenmesidir. Her bir ülkenin 1980 yılından itibaren tüm gözlem değerlerine sahip olmaması sebebiyle eksik veri durumunda ekonomik analizler yapmaya olanaklı kılan panel regresyon yaklaşımı benimsenmiştir.

3.4. Ampirik Bulgular

Çalışmada 5 farklı gelişmişlik düzeyi için bağımlı değişkenler olarak ithalat ve ihracatın ayrı ayrı gelen – giden DYSY'nin cari ve bir önceki döneme ait parametreleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Gelen ve Giden DYSY'larını ihracatı nasıl etkilediği, farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde bu etkinin farklılaşıp farklılaşmadığı aşağıdaki panel regresyon yöntemi ile tespit edilecektir.

$$\dot{I}hr_{it} = \alpha + \beta_{1i} DYSY_t + \beta_{2i} DYSY_{t-1} + u_{it}$$

$$\dot{I}th_{it} = \alpha + \delta_{1i} DYSY_t + \delta_{2i} DYSY_{t-1} + u_{it}$$

Ancak regresyon analizin geçerli olabilmesi için serilerin durağan diğer bir ifade ile birim köke sahip olmaması gerekir. Bu bağlamda Panel veriler için türetilen panel birim kök testlerinden faydalanılacaktır. Geleneksel zaman serisi testlerinde kullanılan birim köke göre birçok avantajı bulunan panel birim köklerde ele alınan panel için ortak bir birim kökün varlığı araştırılmaktadır. Literatürde en çok kullanılan testler Im, Pesaran ve Shin (IPS) ile Levin, Li ve Chu (LLC) testleridir. Çalışmada geleneksel birim kök testi Dickey Fuller (1979)'dan türetilen IPS testi kullanılacaktır. IPS testi, $\Delta Y_{it} = \alpha + \beta T + \rho Y_{i,t-1} + \varepsilon_{it}$ şeklinde kurulan modelde ρ parametresinin 0 eşitliği ile test edilir. Modelde α sabit terimi, βT trend parametresi ve trendi, ρ ise otoregresif parametreyi ifade eder. Trend ve sabit terim her modelde olmak zorunda değildir. H_0 hipotezi panel birim kökün varlığını ifade ederken alternatif hipotez bazı *i*'ler için birim kökün olduğunu ifade eder. Çalışmada kullanılan seriler için IPS birim kök sonuçları aşağıda verilmiştir[109].

Tablo 6: Panel Birim Kök Sonuçları

		İthalat		İhracat		DYSY Gelen		DYSY Giden	
		Düzey	İlk Fark	Düzey	İlk Fark	Düzey	İlk Fark	Düzey	İlk Fark
1. Grup	Test ist.	-2.086**		-3.160*		-3.285**		-0.845	-9.306*
	Olasılık	0.018		0.0008		0.0005		0.1988	0.0000
2. Grup	Test ist.	2.986	-4.458*	0.7364	-5.276*	-4.095**		0.6427	-6.338*
	Olasılık	0.998	0.000	0.7693	0.0000	0.0001		0.7398	0.0000
3. Grup	Test ist.	0.862	-10.84*	3.0159	-10.71*	-0.392	-15.530*	0.7758	-11.585*
	Olasılık	0.805	0.000	0.9987	0.0000	0.3473	0.0000	0.7811	0.0000
4. Grup	Test ist.	4.112	-12.03*	5.0844	-10.09*	-2.543**		-1.6431*	
	Olasılık	0.987	0.0000	0.9943	0.0000	0.0055		0.0402	
5. Grup	Test ist.	2.723	-13.14*	9.2525	-8.594*	-1.677*		-5.9701*	
	Olasılık	0.996	0.000	0.9922	0.0000	0.0468		0.0000	

[109] Birim kök sonuçları *, %1 düzeyinde ve **%5 düzeyinde durağan olduklarını ifade etmektedir.

Elde edilen bulgular ithalat ve ihracat için 1. Grubun düzey halde durağan, diğer grupların fark durağan; DYSY için 3. Grubun fark durağan, 1,2,4 ve 5 grubun düzey halde durağan; DYSY Giden serileri için ise ilk 3 grubun fark durağan, 4. ve 5. Grupların düzey halde durağan oldukları bulunmuştur. Birinci mertebeden seriler analize katılırken farkları alınmış ve analize öyle dahil edilmiştir. Çalışmada 4 grup analiz yapılmıştır. Bunlar:

- **Gelen DYSY'nin İthalat Üzerindeki Etkisi:** Bu analiz ülkeye gelen DYSY'nin ülke ithalatını nasıl etkilediğini tespit etme fırsatı verecektir. Diğer bir ifadeyle DYSY'nin evsahibi ülkede girdi ithalatını artırıp artırmadığı, artırıyor ise bunun ülkelerin gelişmiş düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya çıkacaktır.
- **Giden DYSY'nin İthalat Üzerindeki Etkisi:** Bu analiz yardımıyla ülkeden çıkan DYSY'nin ana ülkenin ithalatı üzerinde nasıl bir değişim meydana getirdiği ortaya konulacaktır.
- **Gelen DYSY'nin İhracat Üzerindeki Etkisi:** Bu analizde de ülkeye gelen bir DYSY'nin evsahibi ülke ihracatına olan katkısı belirlenecektir.
- **Giden DYSY'nin İhracat Üzerindeki Etkisi:** Son olarak bu analizde de ülkeden çıkan DYSY'nin ana ülkenin ihracatı üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiği tespit edilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışma makro düzeyde yapılan bir analizdir. Bu sebeple genel olarak ülkelerden çıkan (giden) DYSY'nin ithalat ve ihracat üzerindeki etkisi büyük ölçüde *ana ülke* açısından ortaya çıkan değişikliği ifade edecektir. Bunun göstergesi ülkeden sermaye çıktığı dönemde ithalat ve ihracatta bir değişim meydana geliyorsa ve bu değişim de giden DYSY tarafından ekonometrik olarak açıklamasıdır. Benzer şekilde, gelen DYSY'nin ithalat ve ihracat üzerindeki etkisi evsahibi ülkenin durumunu yansıtacaktır. Bununla birlikte bir ülke aynı zamanda hem sermaye ihracatçısı (giden DYSY) hem de sermaye ithalatçısı (gelen DYSY) olabilir. Hangi sermaye akışının DT üzerindeki etkisinin daha belirgin olduğunu bulmak için daha dar kapsamlı analizler yapılması gerekmektedir.

DYSY'nin DT üzerindeki etkisinin belirlenmesi için yapılan ekonometrik analiz neticesinde elde edilen sonuçlar şöyledir.

Tablo 7: İthalat-Gelen DYSY İlişkisi

	Sabit Terim	FDI(Gelen)	FDI(Gelen)(-1)	R^2
1. Grup	69389	3.98	3.41	0.64
2. Grup	21899	2.57	2.45	0.21
3. Grup	10041	4.07	1.63	0.62
4. Grup	2229	7.95	1.81	0.88
5. Grup	934	5.87	5.44	0.49

İlk analizde gelen DYSY'nin ithalat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre gelen (evsahibi ülkenin) cari ve bir önceki yıla ait DYSY'nin beklentilere uygun olarak ithalatı artırdığı görülmüştür. Cari yılda yapılan DYSY bir önceki yıla göre ithalatı daha fazla artırmaktadır. Ülke gruplarına 1 milyon $'lık DYSY yapıldığında İthalat 1.grupta 3.98, 2. Grupta 2.57, 3. Grupta 4.07, 4.grupta 7.95 ve 5. Grupta 5.87 milyon $ artırmaktadır. Bir önceki yıl yapılan DYSY farklı oranlarda olmak üzere ithalatı artırmaktadır[110]. Ülke gruplarına hiç DYSY yapılmazsa gelişmişlik düzeyi düştükçe ülkelerin ithalatı beklendiği gibi düşmektedir.

Tablo 8: İthalat-Giden DYSY İlişkisi

	Sabit Terim	FDI(Gelen)	FDI(Gelen)(-1)	R^2
1. Grup	57446	3.55	2.95	0.71
2. Grup	31180	3.34	2.67	0.20
3. Grup	18489	4.35	3.86	0.50
4. Grup	11713	26.47	*1.45	0.81
5. Grup	1699	42.66	86.57	0.10

Giden DYSY'nin ithalat üzerindeki etkisinin incelendiği bu analizde sözkonusu yatırımların ithalatı artırdığı görülmektedir. Özellikle kişi başı milli gelirin (KBMG) en düşük olduğu 5. Grupta en yüksek olmak üzere ülkeden çıkan doğrudan sermaye yatırımlarının ithalatı önemli oranda artırmakta, artış gelişmişlik düzeyi düştükçe artan oranlarda olmaktadır.

Tablo 9: İhracat-Gelen DYSY İlişkisi

	Sabit	FDI(Gelen)	FDI(Gelen)(-1)	R^2
1. Grup	85597	3.06	2.88	0.54
2. Grup	21700	3.29	2.30	0.24
3. Grup	9627	4.96	2.19	0.66
4. Grup	1252	8.86	2.38	0.87
5. Grup	596	13.79	3.85	0.47

[110] Parametrelerde herhangi bir işaret bulunmaması %5 anlamlık düzeyinde anlamlı oldukların (*) işaretinin olması %10 düzeyinde anlamlı olduklarını göstermektedir.

Üçüncü analizde gelen DYSY'nin ihracat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre, gelen DYSY ile ihracat arasında diğer modellerde olduğu gibi pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ülkeye gelen her 1 milyon $'lık DYSY ihracatı arttırmakla birlikte, gelişmişlik düzeyi düştükçe ihracat yapabilme kapasitesi artmaktadır. Bu sonuçlardan düşük düzeyde KBMG değerine sahip ülkelerin DSYS çekebilmeleri halinde gelişmiş ülkelere oranla ihracat gelirleri çok daha yüksek seviyede artacaktır.

Tablo 10: İthalat-Giden DYSY İlişkisi

	Sabit Terim	FDI(Giden)	FDI(Giden)(-1)	R^2
1. Grup	73550	2.93	2.54	0.66
2. Grup	32079	3.39	2.96	0.20
3. Grup	21340	6.32	4.94	0.55
4. Grup	10082	32.72	*11.19	0.81
5. Grup	1136	27.55	68.09	0.11

Giden DYSY'nin ihracat üzerindeki etkisinin araştırıldığı 4. analizde ise bu yatırımların ihracatı (ana ülkenin) artırdığı görülmektedir. Giden her 1 milyon dolarlık DYSY ihracatı farklı oranlarda artırmaktadır. Artış oranının en yüksek olduğu ülke grubu 4. grup olurken bunu 5. grup izlemektedir. Ancak ikinci yılda bu etki, 5. gruptakiler hariç, diğerleri için düşmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ülkelerin daha fazla DYSY alabilmek için birbirleriyle kıyasıya rekabete girişmeleri, bu yatırımların hem önemini hem de miktarını yıllar itibariyle sürekli artırmıştır. Böylece ülkeler daha fazla yabancı yatırım çekebilmek için bu yatırımları engelleyen sınırlamaları önemli ölçüde ortadan kaldırmışlardır. Önceleri büyük ölçüde gelişmiş ülkelere doğru giden DYSY'den artık gelişmekte olan ülkeler de önemli miktarda pay almağa başlamıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin DYSY'deki paylarının artmasının en önemli nedeni Çin'deki DYSY'nin sürekli olarak artmasıdır. DT'de de, DYSY benzer bir seyir görünmektedir. DT'nin büyük bir bölümü mal ithalat ve ihracatından oluşmaktadır. Hizmetin DT'ki ağırlığı oldukça düşüktür.

DYSY ile DT arasında genel geçer bir teori oluşturmak güçtür. Çünkü DYSY hem DT'nin sonucu hem de nedeni olabilmektedir. Ancak yine de literatürde yapılan çalışmalardan hareketle bazı genellemeler yapılabilir. Buna göre, DYSY'nin DT üzerindeki etkisini konu alan bu çalışmada, bahsi geçen etki ana ülke, evsahibi ülke ve üçüncü ülke olmak üzere üçlü bir ayrım yapılarak açıklanmıştır.

Ana ülke açısından değerlendirildiğinde, DYSY'nin DT üzerindeki etkisini giden DYSY'nin üretimde kullandığı girdilerin ana ülkeden temin edilip edilmemesi ve bu yatırımlar tarafından üretilen nihai ürünlerin ana ülkeye ithal edilip edilmemesi belirleyecektir. Bu sonuçlardan birinci DYSY'nin ana ülkenin ihracatı, ikinci de ithalatı üzerindeki etkisi hakkında bilgi verecektir.

Evsahibi ülke açısından değerlendirildiğinde, DYSY'nin DT üzerindeki etkisi bu yatırımların ne amaçla bu ülkeye geldiğine göre değişmektedir. Buna göre kaynak amacıyla gelen yatırımlar ihracatı, yeni pazar olarak gelen yatırımlar da ithalatı (özellikle girdi ithalatını) artırır. Diğer taraftan tarife atlayan yatırımlarda kısa dönemde ithalat düşerken, uzun dönemde ihracat artabilir. Eğer evsahibi ülke bir ekonomik birliğe üye ise ihracattaki artış daha yüksek olur. DYSY ihracat odaklı işletmeler ise, evsahibi ülkeden 3. ülkelere gerçekleştirilecek ihracat nedeniyle ihracat artar. Ayrıca yerli işletmeler yabancı yatırımların birikimlerinden yararlanarak ihracat yapmağa başlayabilirler veya ihracatları için yeni pazarlar keşfederler. Böyle DYSY evsahibi ülkenin ihracatını dolaylı olarak artırır.

Son olarak üçüncü ülkeler açısından DYSY'nin DT üzerindeki etkisi, bu yatırımların sözkonu ülkelerdeki bağlı veya bağımsız işletmelerden temin edecekleri girdi sayesinde ortaya çıkmaktadır.

DYSY'nin DT üzerindeki etkisini konu alan çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışmalar için incelenen alana göre mikro, sektörel ve makro olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapılabilir. Yaptığımız bu çalışma makro düzeyde bir çalıma olup, incelenen dönem ve analize dahil edilen ülke sayısı bakımından daha önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Buna göre çalışmada gelen – giden DYSY'nin DT üzerindeki etkisi 1980–2009 yılları arasında verisi olan ve vergi cenneti niteliğinde olmayan143 ülke için 4 farklı analiz grubu oluşturularak panaldata ekonemetrik tekniği yardımıyla tespit edilmiştir.

Gelen DYSY'nin ithalat üzerindeki etkisinin araştırıldığı ilk analizde, bu yatırımlar evsahibi ülkelerde ithalatı artırmaktadır. Ancak bu artış sonraki yılda 2., 3. ve 4. grupta yeralan ülkeler için belirgin bir şekilde yavaşlarken; 1. ve 5. grupta yeralan ülkelerde kayda değer bir değişiklik yoktur. Diğer bir ifadeyle bu ülkelerdeki DYSY üretimlerinde önemli ölçüde ithal girdi kullanmaktadırlar.

Giden DYSY'nin ithalat üzerindeki etkisinin araştırıldığı 2. analizde giden DYSY ithalatı (ana ülkenin) artırdığı görülmüştür. Burada ülkelerin gelişmiş düzeyleri düştükçe giden DYSY'nin ithalat üzerindeki etkisi de artmaktadır. Sonraki yıllarda bu etki 5. grubun dışındaki ülkelerin için azalırken, 5. gruptaki katsayı iki katına çıkmıştır. Buradan giden DYSY'nin ilk yıl ana ülkenin ithalatını gelişmiş ülkelerde, diğerlerine göre daha az artırdığı anlaşılmaktadır. Ancak ikinci yılda bu süreçten en çok avantaj sağlayan ülkeler 4. gruptakilerdir.

Gelen DYSY'nin ihracat üzerindeki etkisinin araştırıldığı 3. analizde, bu yatırımların ihracat (evsahibi) üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Sözkonusu bu etki az gelişmiş ülkelerde daha yüksektir. Bu sebeple, az gelişmiş ülkeler ihracatlarını artırmak için daha fazla yabancı yatırımlara ihtiyacı vardır.

Giden DYSY'nin ihracat üzerindeki etkisinin araştırıldığı 4. ve son analizde, giden DYSY'nin ihracatı (ana ülkenin) artırdığı görülmüştür. Ancak bu artış, 5. grup hariç, diğer gruplar için sonraki yıllarda hız kesmektedir. Burada giden DYSY az gelişmiş ülkelerin ihracatlarına çok önemli katkılar yaptığı ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

1.AIZENMAN, J. ve I. NOY, (2006). "FDI and trade—Two-way linkages?", The Quarterly Review of Economics and Finance, 46: 317–337,http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MImg&_imagekey =B6W5X-4K0FJX7-1-1K&_cdi=65 82& _user=1730902&_orig=search&_coverDate=07%2F31%2F 2006&_sk=999539996&view=c&wchp=dGLbVzb-zSkWb&md5=e57c719e13047c266660bfa011714 2fc&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 30.07.2009).

2.BALTAGI, B., H., (2005). "A Hausmann Test Based On The Difference Between Fixed Effects Two-Stages Least Squares And Error Component Two-Stage Least Squares", Econometric Theory, Vol.21, 223-229.

3.BARRY, F. ve J. BRADLEY, (I997). "FDI and Trade: The Irish Host-Country Experience the Economic Journal, 107 (November): I798-I811, http://www.jstor.org/stable/pdfplus/2957909.pdf?acceptTC=true, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

4.BLIND K ve Jungmittag A., (2004). Foreign Direct Investment, Imports and Innovations in the Service Industry Review of Industrial Organization 25: 205–227.

5.BLONIGEN, Bruce A., (2005). "A Review of the Empirical Literature on FDI Determinants", Atlantic Economic Journal, 33: 383–403, http://www.springerlink.com/content/p568wl421720g745/fulltext.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2010).

6.ÇETİN, M. ve Ecevit E. (2010). "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11(2): 166–182.

7.DUNNING, John H., (1988). "The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions", Journal of International Business Studies, Spring: 1-31, http://www.palgrave-journals.com/jibs/journal/v19/n1/pdf/8490372a.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2010).

8.FONTAGNE, L., (1999). Foreign Direct Investment and International Trade: Complements or Substitutes?, OECD Science, Technology and Industry Working Papers,1999/3,Paris.

9.GAST, M. ve R. HERRMANN, (2008). "Determinants of Foreign Direct Investment of OECD Countries 1991-2001", International Economic Journal, 22: 4, 509 — 524, http://pdfserve.informaworld.com/179237_758064766_906479703.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2010).

10. GIRMA, S., R. KNELLER ve Mauro PISU, (2005). "Exports versus FDI: An Empirical Test", Review of World Economics, Vol. 141 (2): 194–218, http://proquest.umi.com/pqdlink?Ver=1&Exp=07-27-2014&FMT=7&DID=1569666401&RQT=309, (Erişim Tarihi: 28.07.2009).

11. GOLDBERG L. S. ve KLEIN, M. W., (1999). International Trade and Factor Mobility: an Empirical Investigation, NBER Working Paper Series, Vol. w7196, http://ssrn.com/abstract=227353, (Erişim Tarihi: 28.07.2009).

12. GREENAWAY, D., N. SOUSA ve K. WAKELIN, (2004). "Do Domestic Firms Learn to Export from Multinationals?", European Journal of Political Economy, 20: 1027–1043, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MImg&_imagekey=B6V97-4BX7C3V-1-K&_cdi=5891&_user=9495759&_pii=S0176268003001034&_origin=search&_coverDate=11%2F30%2F2004&_sk=99979 9995&view=c&wchp=dGLzVzz-zSkzV&md5=fe79b40c750c840590cb18d6a75d710 b&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

13. HORST, T., (1972). "The Industrial Composition of U.S. Exports and Subsidiary Sales to the Canadian Market", American Economic Review, 62(1/2), 37–45.

14. JENSEN, C., (2002). "Foreign Direct Investment, Industrial Restructuring and the Upgrading of Polish Exports", Applied Economics, 34: 2, 207 – 217, http://pdfserve.informaworld.com/370170_758064766_713759000.pdf, (Erişim Tarihi: 22.11.2010).

15. JOHNSON, A., (2006). FDI and Exports: the case of the High Performing East Asian Economies, CESIS Electronic Working Paper Series, Paper No. 57, http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP57.pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

16. JOHANSON, J., & Wiedersheim, P. F., (1975). "The Internationalisation of the Firms — Four Swedish Cases", Journal of Management Studies, Vol: 12, Issue 3: 305–323, http://www.iei.liu.se/fek/frist/723g17/pwom_2008_filarkiv/1.104707/FourSwedishCases.pdf, (Erişim Tarihi: 31.10.2010).

17. KIM, June-Dong ve In-Soo KANG, (1996). Outward FIX and Exports: The Case of South Korea and Japan" Journal of Asian Economics, Vol. 8, No. 1: 39–50, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MImg&_imagekey=B6W53-45GNV0G-3M–1&_cdi=6559&_user=9495759&_pii=S104900789790004X&_origin=search&_coverDate=01%2F01%2F1997&_sk=99991 9998&view=c&wchp=dGLzVzz-zSkzk&md5=4ff791926f33e1214b8da311254bd163&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

18. KUTAN, Ali M. ve Goran VUKSIC, (2007). "Foreign Direct Investment and Export Performance: Empirical Evidence", Comparative Economic Studies, 49: 430–445, http://proquest.umi.com/pqdweb?index=0&did=1323504531&SrchMode=1&sid=5&Fmt=6&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1287864848&clientId=43845, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

19. LAHIRI, Sajah ve Yoshiyasu ONO, (2003). Export – Oriented Foreign Direct Investment and Local Content Requirement", Pasific Economic Review, 8: 1: 1-14

http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&hid=17&sid=bc9bb66f-eb10-432b-8298-b76ec7a0fbd1%40sessionmgr12, (Erişim Tarihi: 24.10.2010).

20. LIPSEY, R.E. ve M.Y. WEISS, (1984). "Foreign Production and Exports of Individual Firms", Review of Economics and Statistics, 66 (2), 304–308

21. LIU, Xiaming, Chengang WANG ve Yingqi WEI, (2001). "Causal links between foreign direct investment and trade in China", China Economic Review, 12: 190–202, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MImg&_imagekey=B6W46-43TG06J-5-5&_cdi=6534&_user= 9495759&_pii=S1043951X01000505&_origin=search&_coverDate=04%2F01%2F2001&_sk=999879997&view=c&wchp= dGLzVlb-zSkzS&md5=a8280024d6629a811081b024a01c447b&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

22. OECD, (1996). OECD Bench Mark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition, http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/2196081E.PDF, (12.08.2009).

23. OECD, (1998). Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue, http://www.oecd.org/dataoecd/33/0/1904176.pdf (12.08.2009).

24. OECD, (2002). Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Costs, http://oberon.sourceoecd.org/vl=10902066/cl=19/nw=1/rpsv/cgi-bin/fulltextew.pl?prpsv=/ij/oecdthemes/9998007x/v2002n24/s1/p1l.idx, (12.08.2009).

25. OECD, (2008). OECD Investment Policy Perspectives 2008, http://oberon.sourceoecd.org/vl=4971286/cl=64/nw=1/rpsv/cgi-bin/fulltextew.pl?prpsv=/ij/oecdthemes/9998007x/v2008n23/s1/p1l.idx, (Erişim Tarihi: 13.01.2010).

26. OECD, (2009a). Overview of the OECD's Work on Countering International Tax Evasion, http://www.oecd.org/dataoecd/32/45/42356522.pdf, (Erişim Tarihi: 08.08.2009).

27. QIU, Larry D. ve Zhigang TAO, (2001). "Export, Foreign Direct Investment, and Local Content Requirement", Journal of Development Economics, Vol. 66: 101–125.

28. PAIN, Nigel ve Katharine WAKELIN, (1998). "Export Performance and the Role of Foreign Direct Investment" The Manchester School Supplement, 62-88, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9957.66.s.4/pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

29. PAZARLIOĞLU, M.V. ve GÜRLER, Ö.K., (2007). "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı",Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 44: 35–43.

30. RUBIO, Oscar Bajo ve Maria Montero-MUNOZ, (2001). "Foreign Direct Investment and Trade: a Causality Analysis", Open Economies Review, 12, 3: 305-323, http://proquest.umi.com/pqdweb?index=0&did=355896181&SrchMode=1&sid=1&Fmt=10&VInst=PROD&VType=PQD&RQT=309&VName=PQD&TS=1287850501&clientId=43845, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

31. SHARMA K., (2000). Export Growth in India: Has FDI Played A Role?, Yale University Center Discussion Paper No 816, http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/28372/1/dp000816.pdf, (Erişim Tarihi: 28.07.2009).

32. SUN, H., (2001). "Foreign Direct Investment and Regional Export Performance in China". Journal of Regional Science,41 (2), 317–336.

33. TADESSE, Bedassa ve Michael RYAN, (2004). "Host Market Characteristics, FDI, and the FDI – Trade Relationship", The Journal of International Trade & Economic Development, 13: 2, 199 – 229, http://pdfserve.informaworld.com/128694_758064766_713792195.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2010).

34. UNCTAD, (1998). The Financial Crisis in Asia and Foreign Direct Investment: an Assessment, http://www.unctad.org/en/docs/poiteiitd8.en.pdf, (Erişim Tarihi: 13.01.2010).

35. UNCTAD, (1998). World Investment Report 1998: Trends and Determinants, http://www.unctad.org/en/docs/wir1998_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.01.2010).

36. UNCTAD (2004). World Investment Report 2004: The Shift Towards Services, http://www.unctad.org/en/docs/wir2004_en.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2010).

37. UNCTAD, (2008). World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge, http://www.unctad.org/en/docs/wir2008_en.pdf, (08.08.2009).

38. UNCTAD (2010). World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy,http://www.unctad.org/en/docs/wir2010_en.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.2010).

39. UNCTAD, UNCTADStat, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx, (Erişim Tarihi: 24.10.2010).

40. XING, Yuqing ve Laixun ZHAO, (2008). "Reverse imports, foreign direct investment and exchange rates", Japan and the World Economy, 20: 275–289, http://www.sciencedirect.com/science?_ob= MImg&_imagekey=B6VF1-4MNYJX1-1-7&_cdi=5997&_user =9495759&_pii=S092214250600079X& _origin=search&_coverDate=03%2F31%2F2008&_sk=999799997&view=c&wchp=dGLzVlz-zSkWb&md5=c8079e1991d7c96d91274af427b1cb71&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 23.10.2010).

41. World Bank, (2010). World Development Indicators Database, http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf, (Erişim Tarihi: 31.10.2010).

42. ZIMMERMANN, K. F., (1987), 'Trade and Dynamic Efficiency', Kyklos, 40, 73–87, Kyklos, Blackwell Publishing, Vol. 40 (1): 73–87.

43. ZHANG, Kevin Honglin ve Shunfeng SONG, (2000). "Promoting exports The role of inward FDI in China", China Economic Review, 11 385 – 396, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MImg&_imagekey=B6W46-42YW2B6-5-2&_cdi=6534&_user= 1730902&_orig=search&_coverDate=10%2F01%2F2001&_sk=999889995&view=c&wchp=dGLbVzb-zSkWb&md5=1f04861f4b4d73fce09a4a8e53d2d245&ie=/sdarticle.pdf, (Erişim Tarihi: 28.07.2009).

SINIR TICARETİNİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Betül YÜCE DURAL*
Yard.Doç. Dr. Hülya GÖKTEPE**

ÖZET

Türkiye'nin sınır ticareti ile karşılaşması, ilk olarak 1978-1979 yıllarında yaşadığı petrol krizine ve döviz darboğazına çözüm bulabilmek için, İran'dan sınır ticareti yoluyla mal karşılığı petrol alınmasına karar verilmesiyle başlamıştır. Zaman içinde çeşitli değişikliklere ve düzenlemelere uğrayarak bugüne kadar devam etmiştir.

Sınır ticareti, komşu ülkeler arasındaki anlaşmalarla düzenlenerek, hem her iki ülkenin vatandaşlarının ihtiyaçlarını ucuza temin etmelerine, hem de söz konusu bölgelerde istihdam sağlayarak refah ve huzur ortamının tesisine imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla, sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata yönelik önemli etkileri vardır. Özellikle de son dönemlerde güneydoğu Anadolu bölgesinde artan terör eylemlerinin önüne geçilmesi için de zaman zaman bir reçete olarak sunulmaktadır.

Ancak sınır ticareti sınırsız ticaret anlamına gelmediği ve bir takım kurallarla düzenlendiği için beklenen düzeyde ekonomik ve sosyal yaşamda başarı göstermiş değildir. Çalışmada, bu özel dış ticaret rejiminin Türkiye'deki gelişimi, istenen seviyede ihracat ve ithalat yapılabilmesinin önündeki engeller ve karşılaşılan sorunlar ele alınacaktır.

DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF BORDER TRADE IN TURKEY

ABSTRACT

Turkey has started to experience border trade first with Iran, in the years 1978-1979 to find a solution to the oil crisis and the foreign exchange bottleneck. Border trade undergoes several changes in regulations over time and has continued until today.

Border trade, regulated by agreements between neighboring countries, helps both sides to provide their citizens needs cheaper as well as provides employment, wealth and peace in those areas. Therefore border trade has important implications for economic and social life. Especially in the recent years, border trade is presented from time to time as a recipe for preventing the increasing terrorist acts in Southeastern Anatolia Region of Turkey.

However, border trade does not mean unlimited and borderless trade as it is arranged with many rules. Therefore it did not bring success in achieving the expected levels in economic and social life. In the study, it is going to be discussed the development of this specific foreign trade regime in Turkey, the obstacles behind the export and import barriers and problems encountered will be discussed.

1-GİRİŞ

Türkiye'nin sınırdaş olduğu komşu ülkelerdeki nüfusa ve potansiyele bakıldığında, sınır ticaretinin yeteri kadar verimli kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun sebepleri temelinde o bölgede yaşayan esnafın sınır ticareti yapma konusundaki isteksizliği ya da tembelliği değil, önlerine konan sınırlamalardır. Sınır ticareti, esasen illegal kaçakçılığı, kalitesiz mal girişini ya da dönemsel olarak Türkiye'de üretilen bazı malların ürün dönemlerinde haksız rekabetin de önlenmesi için konulan engeller sebebiyle bugün için istenen düzeye gelebilmiş değildir.

Çeşitli tarihlerde çeşitli hükümetler sınır bölgelerinde oluşan rahatsızlıklara çare olmak, oradan yükselen talepleri yerine getirebilmek, zaten illegal olarak süregelen sınır ticaretini legal hale getirip kontrol altına almak ya da ülkenin genelinde oluşan ekonomik krize çare olabilmek için çeşitli yönetmelik ve mevzuatlarla bu özel dış ticaret rejimini düzenlemişlerdir.

Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) temel ilkesi olan *en çok kayrılan ülke* ilkesinden önemli bir istisna, birbirine komşu ülkelerin sınır ticaretidir. Bu ticaretten amaç, herhangi bir ekonomik birleşmeye gitmeden ortak sınırlara sahip ülkeler arasında belli miktarda malların serbest şekilde geçişini sağlamaktır. (Karluk,2009) Burada sınır ticaretinin en çok kayrılan ülke ilkesini tehlikeye sokmayacak ölçüde olması gerekir. (Md. XXIV, 3a) GATT Anlaşması, tek sunum şekli olarak sınır ötesine geçen ürünleri tanımıştır. GATS'de ise farklı hizmet türlerinin sunumunun çeşitli biçimlerini dikkate alan yeni bir tanımlama yapılmış ve hizmet sunumları dört şekilde sınıflandırılmıştır. Bu dört hizmet türünden biri de sınır ötesi ticarettir (Mode 1-Cross border trade).(www.wto.org) Bu ticaret, hizmetin bir üye ülkeden diğer bir üye ülkeye gönderilmesi suretiyle sağlanmasıdır.

Dünya Ticaret Örgütü web sitesinde sınır ticaretini hizmet ticareti temelinde örneklendirmiştir. İthalatçı ülke A açısından hizmet arzının dört türünden biri olan sınır ticaretinde, hizmet kullanıcısı telekomünikasyon

* Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Eskişehir e-posta:byuce@anadolu.edu.tr, Yard.Doç.Dr.
** Anadolu Üniversitesi,İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Eskişehir e-posta:hulyagoktepe@anadolu.edu.tr, Yard.Doç.Dr.

yada posta altyapısı üzerinden yurtdışından hizmet alır. Bu tür hizmet arzı danışmanlık, piyasa araştırması raporları, tele-sağlık danışmanlığı, uzaktan eğitim yada mimari çizimler-projeler gibi hizmetler olabilir. (www.wto.org)

Sınır ticareti konusunda bir çalışma yapmak, eldeki mevcut bilgi, kaynak ve verilerle güç olsa da, son derece kısıtlı olan sınır ticareti literatürüne katkı yapmak adına önemlidir. Öncelikle yapılması gereken kaynakların genelinde görülen BKK ve yönetmeliklerle ilgili karmaşayı önlemek için bir kronoloji oluşturmaktır.

2-SINIR TİCARETİNİN KRONOLOJİSİ

1978-1979 yıllarında yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazı sonrası Türkiye sınır ticareti ile tanışmıştır. İlk düzenleme 1979 yılında 7/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan bir yetkili Bakan adına sınır ticaret işlemlerini yürütmek üzere atanmış ve merkezden büro işlemlerini yürütmek üzere yeteri kadar eleman görevlendirilmiştir. Tacirler İran'dan mal karşılığı petrol getirmişlerdir. Büro tacirlerin kayıtlarını tutmuş ve denetim yapmıştır.

20.09.1980 tarih ve 16760 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir.

1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği (Resmi gazete 07.01.1982 tarih ve 17567 sayılı) içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Türkiye'de sınır ticareti ilk defa Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmış, Ağrı Valiliği'nin talebi üzerine 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 8/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı eki ile, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bazı kurallara bağlanmıştır.

1985 yılında Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir.

1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile, 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır.

1988 yılında ise Hakkari-Esendere, 1989 yılında da Artvin-sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır.

27.07.1989 tarih ve 20234 sayılı Resmi Gazetede, ihracı yasak ve ihracı müsaadeye bağlı mallar listesi yayımlanmıştır. Buna göre eski eserler, tiftik keçisi, hint keneviri, tütün tohumu ve fidesi ihracı yasak mallar listesi içindedir. İhracı müsaadeye bağlı mallar listesi içinde tuz, şeker, silah (spor ve av tüfekleri hariç), mühimmat, uyuşturucu, psikotrop maddeler ve müstahtazları, afyon ve haşhaş kellesi, gübreler (kimyevi gübreler hariç), bitkisel ham yağlar ve yağlı tohumlar, büyük ve küçük baş canlı hayvanlar ve 1734 sayılı Yem Kanunu'nun kapsamındaki yemler sayılabilir.

01.09.1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazete'de sınır ticareti tanımına *komşu iller* tabiri eklenmiştir.

31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticareti'nin Düzenlenmesine İlişkin Karar" yayımlanmıştır.

Sınır Ticareti'nin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile *komşu il* statüsü kaldırılmıştır.

Sınır Ticareti'nin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 04.06.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile toplam 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

31.01.1997 tarih ve 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Edirne ili Bulgaristan ile Kapıkule'den sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir.

19.03.1997 tarih ve 22938 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, 31.01.1997 tarihli 97/0113 nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile Bulgaristan sınır ticareti yapılan ülkeler kapsamına alınmıştır.

Sınır ticareti yoluyla ülkeye sokulan akaryakıt, haksız kazancın önlenmesi ve vergi kayıplarını telafi etmek amacıyla 11.06.1998 tarihinden itibaren Katma Değer Vergisi kapsamına alınmıştır.

23.12.1998 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile sınır ticaretinin kapsamı daraltılmıştır. Yeni düzenleme ile il ihtiyacı malların ithalatına Dış Ticaret müsteşarlığı izin verecek, ithalat üst sınırını valiliklere bir liste halinde gönderecektir. Bildirilen listelerin dışındaki ithalata ise izin verilmeyecektir. Valilerde olan yetki Dış Ticaret müsteşarlığına devredilmiştir. Ayrıca yaş sebze ve meyve ürünleri sınır ticareti kapsamından çıkarılmıştır. İl ihtiyacı dışındaki ürün ve malların ithalatına ve hasat dönemi tarımsal ürünlerin ithalatına da artık izin verilmeyecektir.

04.01.1999 tarih ve 5.14.01.05 nolu Bakanlar Kurulu Kararına göre (m.11), sınır ticaretine ihracat iadesi yardımı yapılmayacağı bildirilmiştir.

02.09.1999'da sınır ticareti kapsamında getirilen akaryakıtı kontrol altına almak ve dağıtımını düzenlemek için TPAO'nun yan kuruluşu olarak TPIC'i (Turkish Petroleum International Company) kurulmuştur. TPIC özellikle Kuzey Irak'tan getirilen petrol için Silopi'de depolar inşa ettirmiş ve petrol satışını

tekele almak üzere petrol dağıtım şirketlerine teklif göndermiştir. Yapılan düzenleme ile Habur'dan petrol getiren 52.000 kamyoncu esnafı getirdiği ürünü bir devlet kuruluşu olan TPIC'e satmaya başlamış ve bedelini gecikmeden alabilmiştir. Böylece devlet KDV kazancı ve dağıtım şirketlerinin ödediği kurumlar vergisi ile önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.

27.10.1999 tarihinde TBMM'nde kabul edilen 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 172. Maddesinde "Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamı Bakanlar Kurulunca belirlenir. Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri yönetmelikle belirlenir" ifadeleri yer almıştır. Milli Güvenlik Kurulunun tavsiye kararı da vardır.

27.01.2000 tarihinde TBMM'de 4481 sayılı Kanunda Değişiklik yapılmasına Dair Kanun'un geçici 2.maddesi uyarınca "Bakanlar Kurulu, sınır ticareti kapsamında ithal edilen mallara ilişkin olarak tahsil edilen Akaryakıt Tüketim vergisinin %5'ine kadarlık kısmını, sınır ticareti yapılan illerin özel idarelerine aktarmaya yetkilidir. Bu maddenin uygulanması ile ilgili usul ve esaslar maliye Bakanlığınca belirlenir" hükmü yer almıştır.

4458 sayılı Gümrük Kanununun yönetmelikle düzenlenmesini öngördüğü konuları düzenlemek amacıyla hazırlanan ve 05.02.2000 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Yönetmeliği'nin 710, 711, 712 ve 713. Maddeleri Sınır Ticaretini düzenlemektedir.

28.04.2000'de çıkarılan bir kararname ile sınır ticaretine yeni kısıtlamalar getirilmiştir. Mücavir il kavramı kaldırılmıştır. Sınır ticaretine imkân tanınan il sayısı 7'ye düşürülmüş, Edirne ili de yasaklanan iller arasına girmiştir. Yine bu Kararname ile sınır ticareti kapsamında sadece, genellikle Türkiye'de üretilmeyen, karabiber, kakule, karanfil, kimyon, kına, mahlep, salep, sumak gibi baharat türü tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmektedir. Bu kapsamda ithal edilebilecek sanayi ürünleri ise ham alimünyum, külçe alüminyum, külçe bakır, bakır süs eşyası, hurda bronz, kaya tuzu, ham veya kaba yontulmuş mermer, naylon terlik, semaver ve odun ile sınırlandırılmıştır.

01.09.2002 tarihi itibariyle amacından sapan motorin ticareti sınır ticareti kapsamından çıkarılmıştır.

10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına karar verilmiştir. Sadece Sınır Ticaret Merkezlerinde geçerli olmak üzere Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerine komşu il statüsü yeniden tanınmıştır. Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay'dan oluşan 13 ilde kurulacak olan Sınır Ticaret Merkezlerinde mağazalar bulunacaktır.

2005 yılı Eylül ayında Suriye'ye iletilen Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulmasına ilişkin çerçeve anlaşma taslağı, Suriye makamlarınca 19.01.2006 tarihinde kabul edilmiştir.

16.05.2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı 16.06.2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Karar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır ilimiz; Artvin-Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan ve İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay'ı (Suriye) kapsamaktadır. Bu Kararla, sınır ticareti uygulamasından yetkili sınır illerinde yerleşik daha fazla sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, sınır ilinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkeyle doğrudan ihracat ve ithalat yapabileceği gibi, sınır ticaret merkezinde (STM) mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilecektir.

Aşağıda Sınır Ticareti yapılan iller, ilgili ülke ve sınır kapılarıyla birlikte tablo halinde gösterilmiştir:

Tablo 1. Sınır Ticareti Yapılan İller

İli	Sınır Kapısı	Ülke
Ağrı	Gürbulak	İran
Ardahan	Türközü	Gürcistan
Artvin	Sarp	Gürcistan
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Hakkari	Esendere	İran
Hatay	Cilvegözü	Suriye
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Şırnak	Habur	Irak
Van	Kapıköy	İran

3-SINIR TİCARETİNİN AMAÇLARI

Sınır ticareti uygulamasının ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok amaç ve sonucu vardır. Bu amaç ve sonuçları sıralamak gerekirse;

-Sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını ucuz ve kolay yoldan karşılamaları, bürokratik engellerin aşılması,

-Sınır illerinin ekonomilerine canlılık getirilmesi,

-Bu bölgelerden yurdun diğer bölgelerine göçün engellenmesi,

-Mal kaçakçılığını asgariye indirebilmek ve bu malların resmi yollardan vergileri ödenerek ithalinin sağlanması,

-İhracatı artırabilme kapasitesi,

-Sınır ticareti yapılan bölgelerde halkın refah düzeyini artırmak,

-Bölge halkının müteşebbis ruhunun gelişmesine katkıda bulunmak,

-Ülkede sermaye birikimi sağlanmasına yardımcı olmak,

-Bölge halkının istihdamına katkıda bulunmak,

-Ülkenin dış ticaret hacminin gelişmesine katkıda bulunmak,

-Üretimi ülkede coğrafi ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin, sınır ülkelerinde getirilerek darboğazların aşılması,

-Taşıma giderlerinden kaçınmak,

-Sınır ticareti sınır komşularımızla siyasi ilişkilerde sorun çözücü ve barışı destekleyici sonuçlar doğurması.

Dış Ticaret Müsteşarlığı sınır ticaretinin amacını şöyle özetlemiştir: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınır illerine yönelik sınır ticareti uygulaması ile yöre halkının günlük temel ihtiyacının bir kısmının komşu ülkelerden temin edilmesi ve bölgeden ihracatın geliştirilmesi suretiyle bölgede dış ticaret altyapısının ve kültürünün yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. (www.dtm.gov.tr)

4-SINIR TİCARETİ UYGULAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Sınır ticaretinden beklenenler sadece yukarda yazılanlarla sınırlı değildir. Bunların yanında bu bölgelerde kişi başına düşen gelirin düşük olması, ekonomik sıkıntılar ve yüksek işsizlikten dolayı terör faaliyetleri artmış, güvenlik sebebiyle bu bölgelere yatırım yapmaktan kaçınılmış ve halk daha fazla yoksullaşmıştır. Bu ortamda sınır ticareti zaman zaman bölge halkının ihtiyaçlarını karşılayarak ve gelir sağlayarak bölge ekonomisinin canlanmasına imkân sağlamış ve terörist faaliyetleri de baskı altına almıştır. Bu yüzden sınır bölgesi illerinin Ticaret ve Sanayi Odaları, her dönemde hükümetlere bu konuda tavsiye ve taleplerde bulunmuşlardır.

Kayıt dışı ekonomi, hiçbir belgeye bağlanmayarak yada içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen alım-satım işlemlerinin devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen yada kısmen gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınması işlemidir. (Orhan,2000:85) Sınır ticaretinde kayıt dışı iddiaları daha çok kamyon altlarında getirilen motorinin kayıtlara alınmaması ile ilgilidir. Sınır ticareti yoluyla ülkemize giren akaryakıt araçlarda kaza, arıza ve hasarlara yol açarken, içerdiği kükürt oranının yüksek olması sebebiyle de çevre kirliliğine yol açmıştır.

Diğer bir sorun kaçakçılık yoluyla yurda sokulan ürünlerin kayıt altına alınmaması ile ilgilidir. Kaçak ürünler çok çeşitli olmakla beraber, genellikle mazot, çay, şeker, sigara, susam öne çıkan ürünlerdir. Kural olarak, bazı ürünlerde sınır ticaretine izin verilse bile, ürünlerin hasat mevsimlerinde ithali yasaktır. Bu durum yerli üreticiyi olumsuz etkilemekte ve haksız rekabete yol açmaktadır. Nar, elma, kivi, kavun, karpuz, antepfıstığı, üzüm, muz, pirinç gibi ürünler bu konuda örnek olarak verilebilir. Suriye'den Gaziantep'e gelen pirinç, Türkiye'nin diğer illerine dağıtılmaktadır. Aynı şekilde kamyonlarla getirilen kivi, Türkiye'nin her yerinde satılmaktadır. Yerli karpuzdan yaklaşık iki ay önce pazara gelen ve düşük maliyetle üretilen karpuz, bazı yıllarda yerli üretici tarafından tarlada bırakılmıştır. (Tan vd.2008:91)

Sınır ticaretine karşı çıkanların en çok öne sürdüğü sorunlardan biri de, ithal edilen ürünlerin kalitesizliğidir. Üzüm örneğinde; İran'dan sınır ticareti ile getirilen kalitesi düşük üzüm, Ege bölgesinin kaliteli üzümleriyle karıştırılarak yurtdışına ihraç edilmiş ve sonrasında üzümlerimize olan talebin düşmesine yol açmıştır. Aynı sorun fıstıkta da yaşanmıştır.

Türkiye'de çay üretiminde verim düşük ve maliyet yüksektir. Bu sebeplerden yoğun kaçak çay girişi vardır ve bu çaylar ülke geneline dağılarak, yerli üreticiyi olumsuz etkilemektedir. Susam ithalatında sınır illerine tanınan kotanın çok üstünde miktardaki ürün, düşük miktar ve fiyat beyan edilerek normal ithalat yada Yolcu Beraberi Muafiyet Hakkı istismar edilerek ülkemize girmektedir.

Yaşanan bir diğer sorun canlı hayvan ticareti ile ilgili olmuştur. Hayvan ticaretinin olduğu dönemlerde bu bölgelerde hayvancılık ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Sınır ticareti ile gelen hayvanlar karantinaya alınmak yerine, bu iller karantina bölgesi ilan edilmiştir. Sonucunda, 1991-98 döneminde küçükbaş hayvan sayısı 8 milyondan 2 milyona inmiştir. 13.09.1999 tarihinde alınan bir kararla bu bölgede 5 ilde hayvan ticareti tamamen durdurulmuştur. (Öztürk, 2006:116)

Sınır ticaretine konu edilen mal ve eşyaların ithali zamanla, normal ithalatın yerini almaya başlamış, sınır ticareti adeta sınırsız ticarete dönüşmüştür. Bu durum hem sınır ticareti ile uğraşanlarla yerli üretici arasında haksız rekabete, hem de çok ciddi oranlarda vergi kaybına yol açmıştır. Sınır ticaretine konu olan mallar o bölge ve komşu illerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik iken, ithal edilen bu mal ve eşyaların sınır bölgelerinin dışına çıkarılarak satılması ve piyasayı ele geçirmesini tespit etmek, engellemek güçtür.

Sınır ticaretinden kaynaklanan sorunların önüne geçebilmek ve sınır ticaretini denetleyip düzenleyebilmek için hazırlanan kararla Sınır Ticaret Merkezleri (STM) kurulması kararlaştırılmıştır. Bugün

itibariyle Türkiye'de mevcut durumda Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy ve Hakkari-Esendere olmak üzere 3 sınır ticaret merkezi bulunmaktadır. Bölgelerdeki iş adamlarından, ticaret odalarından ve yöre halkından Gümrük Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığına yeni sınır ticaret merkezleri açılması yönünde yoğun talep gelmektedir.(www.haberler.com) Bu merkezlerin işleyişini doğru değerlendirmek ve ona göre yeni STM'lerin açılmasına karar vermek gerekir.

Sınır ticaretinin tarihsel gelişimine bakıldığında esas ticaretin mazot ve motorin merkezinde geliştiğini ve bu sebeple de 2002 yılından itibaren yasaklandığı görülmektedir. Bu tarihten sonra sınır ticareti zaten büyük oranda azalmıştır. Güvenlik, kaçakçılık ve haksız rekabet yoluyla iç piyasayı olumsuz etkilediği gibi gerekçelerle sınır ticaretinin kapsamı zaten 2000 yılından itibaren daraltılmıştı. (Tan vd.2008:26) Bütün bu gelişmelerden sonra ciddi bir kazanç kaynağı olan motorin taşımacılığı cazibesi yitirdiğinden, birçok kamyon atıl halde beklemektedir. Bu kamyonlar vergilerini ödeyemez hale geldiklerinden trafikten çekilmişlerdir. Son dönemde bu araçlara borçlarıyla ilgili bazı muafiyetler sağlanmıştır.

Önceleri 13 sınır ilinde yapılan sınır ticareti, sonra Edirne ili listeden çıkarılarak 12 ile indirilmiştir. Bulgaristan 1 Ocak 2007'den bu yana Avrupa Birliği üyesidir ve zaten Gümrük Birliği ilişkimiz söz konusu olduğundan, Edirne ilinin sınır ticareti yapması anlamlı değildir.

Kars ilinin ekonomisi için önem arz eden Akyaka Sınır Kapısı, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi sonrasında, Türkiye tarafından kapatılmıştır. Böylece bu ülkeyle olan ticari ilişkimiz, siyasi ilişkiler çerçevesine oturmuştur. Şüphesiz Türkiye ile komşu coğrafya ülkeleri arasında karşılıklı olarak ticaret hacminin arttırılması bölge kalkınmasına ivme kazandıracaktır.

İskandinav ülkelerine bakıldığında, dış ticaretlerini %40.5 oranında Baltık denizi çevresindeki ülkelerle yaptıkları görülmektedir. Türkiye'nin 8 komşu ülkesiyle yaptığı resmi ticaret 2004 yılı itibariyle 7.5 milyar USD'dır. Türkiye'nin dış ticaretinde komşu ülkelerin payı ise %6 civarındadır ve bu oran gittikçe azalmaktadır. (Öztürk, 2006:122) Dış ticaret hacmi içinde sınır komşularımızın payının artması olumlu bir gelişme olacaktır. Böyle bir amaca ulaşabilmek için 2753km kara sınırı olan ve 8 ülke ile komşu Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan hariç (AB üyeleri olmaları sebebiyle) bütün komşularıyla sınır ticaretini artırması düşünülebilir. Gürcistan ile sınır ticareti etkinleştirilmelidir. Ancak özellikle ulaşım maliyetleri konusunda sıkıntı yaşayan ve ulaşım ağları zayıf olan Karadeniz bölgesine demiryolu bağlantısının sağlanması için çalışmalar başlatılmalıdır. (www.kenançelik.com)

Tablo 2. Türkiye'nin İhracatında Sınır Ticareti Yaptığı Ülkelerin Pazar Payı (2008-2009)

	Ülkenin Toplam ithalatı-2008 (milyar $)	Ülkenin Toplam İthalatı-2009 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatı-2008 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatı-2009 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatındaki Değişim (2008-2009)	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız-2008 (%)	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız-2009 (%)
Azerbaycan	7.2	6.1	1.67	1.40	-16.1	23.2	22.9
Irak	18.0		3.92	5.12	30.8	21.8	
Gürcistan	6.1		1.00	0.75	-25.2	16.4	
Suriye	17.1		1.12	1.42	27.8	6.5	
İran	58.9		2.03	2.02	-0.2	3.4	

Kaynak: IGEME, Türkiye'nin İhracatında ilk 40' ve Pazar Payı

Sınır ticaretinin en çok eleştirildiği konulardan biri de, sebep olduğu vergi kayıplarıdır. Vergi kaybı konusundaki eleştirilerin haklılığı, 2002 öncesi petrol ürünlerindeki yüksek rakamlardaki ithalat göz önüne alındığında ortaya çıkmaktadır. Kaybın büyüklüğü ciddi rakamlardadır. Kaybın sebebi, hem sınır ticareti kapsamında izin verilen petrol ürünleri ithalatında normal ithalata göre belirli oranlarda vergi indirimi olması, hem de kaçakçılığın yüksek boyutlarda olmasından kaynaklanmıştır. Sadece 1997-1999 döneminde motorin ithalatından, Maliye Bakanlığı tarafından yapılan hesaplamalara göre devletin 3.5 milyar USD kaybının olduğu hesaplanmıştır.(Öztürk, 2006:116) Sınır ticareti kayıt rakamlarının gerçekçi olmadığı, gerçek ithalatın ancak 5'te birinin kayıtlarda görüldüğü yetkililer tarafından sık sık ifade edilmiştir.

Sınır ticareti sadece petrol ürünleri ve tarım değil, birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Zücaciyeciler Derneği Başkanı Ertuğrul Erdoğan, sektörün sorunlarını dile getirirken, sınır ticareti adı altında gümrüksüz gelen ürünlerin, siparişe dönerek haksız rekabete yol açtığını belirtmiştir.(www.kobipostası.net)

Sektörlere olumsuz etkisinin yanı sıra, terör örgütlerine finansal kaynak sağladığı gerekçesiyle bu ticaretin zaman zaman yasaklanması, terör örgütleriyle hiçbir bağlantısı olmayan normal halkın yaşam standardını düşürmüştür. Diğer taraftan terör nedeniyle sarsılan bölge ekonomisini canlandırmak amacıyla izin verilen sınır ticareti amacını aşan bir yapıya dönüşmüştür. Bu nedenle sınır ticaretinde dengelerin gözetilmesi gereklidir ve bunun dikkatli yapılması şarttır.

Sınır ticaretinde karşılaşılan sorunlardan birisi de sağlıklı istatistiklerin tutulmamış olmasıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) sınır ticareti istatistiklerini toplayıp yayınlamamıştır. Dış ticaret istatistikleriyle ilgili

olarak, gümrük antrepoları, serbest bölgeler, gümrüksüz satış mağazaları Türkiye'nin gümrük sınırları dışı olarak kabul edilmektedir. Bu bölgelerden 3. ülkeler arasında yapılan ticaret, istatistikler içinde yer almamaktadır. (www.tuik.gov.tr)

Dış ticaret istatistiklerinde kapsanmayan mal ve işlemler (www.tuik.gov.tr)

a) Transit ticaret,

b) Yolcu beraberi eşya (Bavul ticareti), [111]

c) Kıyı ve Sınır ticareti,

d) Geçici ithalat ve ihracat,

e) Sınırı geçmeyen mallar,

f) İstatistiksel eşiğin altında olan mallar, (100 ABD Dolarının altındaki mallara ait bilgiler istatistiklerde kapsanmamaktadır.)

g) Para tabanlı altın, tedavüldeki paralar, kıymetli evraklar

Konuyla ilgili istatistikler bu konuda çalışılanlarca sınır illeri valiliklerince yayınlanan kimi kitaplar veya internet sitelerinden toplanmaya çalışılmaktadır. Bu durum bir taraftan toplanan istatistiklerde standartlaşmayı güçleştirirken diğer taraftan istatistiklerin güvenilirliğini zedelemektedir. Bu istatistiklerin DİE tarafından düzenli olarak yayınlanmaması, sınır ticaretinin gerçek hacmi konusunda yanıltıcı yönlendirmelere sebep olmakta ve konunun gerçek boyutunun ortaya çıkmasında şeffaflığı zedelemektedir. Bu nedenle Dış Ticaret Müsteşarlığı ya da Devlet İstatistik Enstitüsünce sınır ticareti rakamlarının yayınlanması gerekmektedir.

Genel ihracat ve ithalat rejimindeki bürokratik işlem fazlalığı sınır ticaretinde yoktur. Sınır Ticaret Belgesi'ne sahip olmak dış ticaretin sınırlayıcı ve caydırıcı birçok formalitelerini bertaraf etmek için yeterlidir. Bu yüzden sınır ticareti zaman zaman normal ithalat ve ihracatın yerini almıştır.(Tan vd.2008:87) Diğer taraftan; gümrüklerdeki fiziksel şartların yetersizliği, bölgenin ağır iklim koşulları, bölgedeki terör iklimi ve karayolu altyapısının yeterince iyi olmaması gibi sebeplerle ürünlerin nakliyesi güç ve maliyetli gerçekleştiğinden, bu tür dış ticarette caydırıcılık yüksektir.

Sınır ticareti, uygulandığı ilin gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir ancak burada esas önemli olan bu ticaretten ne kadar insanın faydalandığıdır. Bazı sermaye sahiplerinin tır ve kamyon filolarına sahip olduğu ve sınır ticaretinin bütün avantajlarından bu kişilerin faydalandığı da bir gerçektir.

5-SONUÇ

Sınır ticareti ile ilgili uygulamalarda zaman içinde edinilen bir takım tecrübeler, gelecekteki politikaları belirlemekte yardımcı olacaktır. Öncelikle sınır ticareti uygulamasının avantajları, başka bölgelerdeki üreticiler için kâbus haline gelmemeli, oluşabilecek haksız rekabet ortamının önüne geçilmelidir. İllerin kotaları yeniden gözden geçirilmeli, ihtiyaçlara göre ayarlanmalı ancak bunu yaparken de aşırı ihtiyatlı davranıp, çok düşük kotalar belirleyip sınır ticaretinin cazibesini kaybetmesi engellenmelidir.

Sınır ticaret belgesi alma ve kullanma hakkı denetlenmeli, yalnızca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki esnafa verilmeli, bu insanların sırtından aracıların bu belgeleri almaları ve bölge halkını devre dışı bırakmaları engellenmelidir.

Sınır ticareti ile ithal edilen ürünlerin kalite ve standart gibi uluslararası normlara uygunluğu denetlenmelidir. Bu denetim için gerekli altyapı oluşturulmalıdır, sınırda bekleme ve kuyrukların önüne geçilmelidir. Esnaf ve tüketiciler korunmalı, özellikle gıda maddeleri sağlık denetiminden mutlaka geçirilmelidir.

1990'dan sonra bağımsızlıklarını kazanmış olan geçiş ekonomilerinden Gürcistan ve Nahçıvan-Azerbaycan o günkü şartlarda günlük ihtiyaç malzemelerini bile temin etmekte zorlanırken, sınır ticareti sayesinde ihtiyaçlarını gidermiş, ayrıca üçüncü ülke menşeli ürünlerini ülkemize satarak çok ihtiyaçları olan sermayeyi de oluşturmayı başarmışlardır. Sonuç itibariyle; sınır ticareti yalnızca Türkiye açısından değil, genellikle iki taraf için karlı bir ticaret şekli olmuştur.

Ulaşım giderleri göz önüne alındığında coğrafi olarak ülkemize yakın olan komşu ülkelerle yakın ticari ilişkiler içinde olmamız anlamlı olacaktır. Böyle ekonomik bir yakınlığın kurulması için de öncelikle siyasi, sosyal ve kültürel yakınlıkların kurulması, dostlukların pekiştirilmesi, önyargıların silinmesi gereklidir. Dolayısıyla sınır ticareti ekonomik yakınlık kurmak için tek alternatif değildir. Çeşitli ikili serbest ticaret anlaşmalarıyla istenilen amaca ulaşmak mümkün olabilecektir.

---

[111] Yolcu beraberi eşya, Türkiye'ye gelen yabancıların beraberlerinde götürmek ya da belirli bir süre sonunda gönderilmek üzere satın aldıkları ve gümrük prosedürlerine tabi olmayan malları ifade etmektedir. Bavul ticareti olarak da adlandırılmakta ve Türkiye'ye önemli ölçüde döviz kazandırmaktadır. TÜİK tarafından açıklanan dış ticaret istatistiklerine dahil edilmemekle birlikte, TÜİK tarafından gerçekleştirilen bir anketle tahmin edilmekte ve Merkez Bankası tarafından hesaplanan ödemeler dengesi tablosunda kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

Orhan, Osman Z. Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları, 2000, No.2000-27, İstanbul

Öztürk, Nurettin. *Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt 2, Sayı 3, 2006*

Karluk, S. Rıdvan.Uluslararası Ekonomi, (2009), , 9 Baskı, Beta Basım A. Ş.,

Tan Mustafa ve Fuat Altundal. *Türkiye'de Sınır Ticareti'nin Gelişimi ve Mevcut Durumu,* İTO Yayınları, 2008, Yayın No: 2008-26, İstanbul

http://www.kobipostasi.net/2010/09/25/sinir-ticareti-adi-altinda-gumruksuz-gelen-urunler-zucaciye-sektorunu-tehdit-ediyor/

http://www.tuik.gov.tr

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi – 2

http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/cbt_course_e/c1s3p1_e.htm Erişim: 15.08.2010

http://www.kenancelik.com/ Erişim: 10.07.2010

www.igeme.gov.tr/Assets/istatistik/40ulke_ppay.pdf Erişim:30.07.2010

http://www.dtm.gov.tr DTM web sayfası erişim:05.08.2010

http://www.haberler.com/yeni-sinir-ticaret-merkezleri-acilacak-haberi/ Erişim: 10.07.2010

TÜRKİYE, RUSYA VE TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET İŞLEMLERİNDE BARTER YÖNTEMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Recep GÜNEŞ*
Fikret OTLU**
Ahmet Fethi DURMUŞ***

ÖZET

Ekonomik krizlerin giderek sık yaşandığı dünyada özellikle dış ticarette alternatif yöntemler kullanma mecburiyeti artmaktadır. Barter dış ticaretin finansmanında önemli bir enstrüman olarak görülmektedir. Çünkü barter ülke genelindeki ekonomik krizlerin aşılmasında, nakit sıkışıklığının giderilmesinde ve ihracattaki daralmanın çözülmesinde kullanılabilecek basit ve etkili bir yoldur. Bu çalışmada, Türkiye'nin, barter sistemini kullanarak mevcut dış ticaretini özellikle komşu ülkelerle olan ticaretini nasıl geliştirebileceği ve ihtiyacı olan birçok ürün ve ürün grubunu para kullanmadan nasıl temin edebileceği araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Barter, Dış Ticaret, Türkiye, Rusya Federasyonu, Türk Cumhuriyetleri

PRACTICABILITY OF BARTER ECONOMY IN FOREIGN TRADE PROCEDURES AMONG TURKEY, RUSSIA AND TURKIC REPUBLICS

ABSTRACT

Necessity of using alternative methods in especially foreign trade has increased in the world where economic crises occur frequently. Barter economy seems to be an important instrument in foreign trade financing because it is the simplest and easiest way to solve export reduction, shortage of cash and economic crises. This study aims at searching how to develop current foreign trade of Turkey with especially neighboor countries by using barter economy and how to provide many products and product groups without spending money.

Keywords:Barter, Foreign trade,Turkey,Rusia, Turkic Republics

1. Giriş

Uluslararası ticarette birçok finansman ve ödeme yöntemi vardır. Bu yöntemler değişen ve gelişen ticaret sistemlerinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla doğmaktadır. Barter (takas), bilinen en eski ticaret yöntemidir. Barter; birden çok alıcı ve satıcının buluştuğu geniş bir pazar olmasının yanı sıra, bu alıcı ve satıcıları belli kurallar çerçevesinde ve belli ölçütlere göre karşılaştıran, alıcı ve satıcının karşılıklı ilişkilerine düzenleme getiren, hem alıcının hem de satıcının haklarını ve sorumluluklarını belirleyen karşı ticaret yöntemlerinden biridir.

Komşularıyla siyasi, ekonomik ve ticari bir işbirliği içerisinde olan Türkiye'nin özellikle, Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile olan (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan) coğrafi ve kültürel yakınlığı göz önüne alındığında bu bölgenin bir bütünleşmenin sağlanması için çok özel şartları taşıdığını söyleyebiliriz. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin halen ekonomik ve siyasi anlamda Rusya Federasyonu'nun çok derin izlerini taşıdığı görülmektedir. Türk Cumhuriyetlerinin dış ticaretlerinde Rusya Federasyonunun her alanda ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin, bağımsızlığını kazanan bu Türk Cumhuriyetlerini siyasi olarak ilk tanıyan ülke olması, kültürel olarak aynı milletten olması ve ekonomik kalkınmalarına her alanda destek vermesi ve bu ülkelerde birçok sektörde yatırım yaptığı göz önüne alındığında büyük bir bütünleşme gerçekleştirilebileceği görülmektedir. Bu çalışmada dış ticaret verileri incelenerek Türkiye ile söz konusu ülkeler arasında hangi alanlarda barter yapılabileceği araştırılmaktadır.

2.Dış Ticaret'in Tanımı

Dış ticaret, bağımsız ülkeler arasında gerçekleştirilen mal ve hizmet ticaretinin tümüdür. Dış ticaret ithalat ve ihracat hareketlerinin toplamından oluşmaktadır. (Gürsoy, 2005, s,16) Dış ticaret malların ve sermayenin ulusal sınırların dışına akmasıyla ilgilidir.

2.1. Dış Ticaretin Nedenleri

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri iç ve dış ticaret potansiyellerini oluşturmaktadır. Dünyada üretim imkanları ve hammadde rezervleri incelendiğinde kendi kendine yetebilen bir ülke bulmak oldukça zordur. Bu yönüyle dış ticaret faaliyetleri oldukça önem arz etmektedir.

Ülkeleri dış ticarete yönlendiren nedenler aşağıdaki gibi açıklanabilir.

a-Yerli Üretimdeki Yetersizlik Veya fazlalıklar: Üretimi yetersiz olan ülkeler söz konusu üretim yetersizliklerini dış ülkelerden karşılamak zorunda kalırken, üretim fazlalığı olan ülkeler de ilgili fazlalığı dış

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, regunes@inonu.edu.tr
** Doç.Dr. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fotlu@inonu.edu.tr
*** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, afdurmus@inonu.edu.tr

satımla dengelemek zorundadırlar. Söz konusu arz ve talep dengesizliklerine; ülkeler arasındaki doğal kaynakların dağılım farklılıkları, nüfus farklılıkları, iklim ve kültürel farklılıklar, üretim teknolojilerindeki farklılıklar, teknik bilgi ve iş gücü farklılıkları v.b. unsurlar neden olmaktadır.

b-Ülkeler Arasındaki Fiyat Farklılıkları: Ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri ve üretim teknolojisindeki farklılıklar doğal olarak üretim maliyetlerini ve dolayısıyla mal ve hizmet fiyatlarını etkilemektedir.

c-Mal Farklılaştırılması: Aynı tür malın, kalite, renk, tasarım, paketleme ve satış sonrası hizmetlerinde görülen farklılıklar ülkeleri dış ticarete yönlendirmektedir.

d- Siyasi Ve Kültürel Nedenler: Ülkeler arasındaki siyasi ve kültürel işbirlikleri beraberinde ekonomik ve ticari ilişkilerlide getirmektedir. Dolayısıyla, ülkeler arasındaki siyasi ve kültürel işbirlikleri zorunlu olarak dış ticaretin gelişmesine neden olmaktadır.

2.2. Dış Ticaretin Çeşitleri

Dış ticaret, uygulama şekli ve politik düzenlemeler açısından değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalar aşağıdaki gibidir.

2.2.1.Normal Dış Ticaret

Devletlerin genel dış ticaret mevzuatına uygun bir şekilde gerçekleştirdiği, her hangi bir ayrıcalığa ve kısıtlamaya tabi olmayan dış ticaret uygulamalarıdır.

2.2.2. Bağlı Ticaret

Bağlı ticaret; ülkelerin döviz tasarrufu sağlamak, serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını gerçekleştirebilmek, yabancı sermaye yoluyla büyük sanayi tesisleri kurmak gibi nedenlerle başvurdukları dış ticaret şeklidir. Bu tür ticaret çoğunlukla ülkelerarası karşılıklı ticarete dayanır ve taraflardan birisi genellikle bir kamu kuruluşu niteliğindedir.

İki ülke arasında yapılan ticaret sözleşmesi gereğince ithalatçı ülke, ihracatçı ülkeye döviz dışında diğer ekonomik değerlerle ödeme yapmaktadır. Bu tür ticarette her iki ülkenin de karşılıklı olarak bir birlerinden mal ve hizmet ithal etme şartı aranmaktadır. Bağlı ticaretin önemli birkaç nedeni bulunmaktadır. Bu nedenleri; ödeme yapacak ülkenin yeterli döviz birikiminin olmaması, karşılıklı ticareti dengelemek, dış ticaretteki döviz kullanma riski ve maliyetini ortadan kaldırmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Eskiden sadece barter (takas) ve kliringden oluşan bağlı ticaret; günümüzde, karşı satın alım, geri-satın alım, dengeleme (ofset) gibi değişik yöntemleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

2.2.3. Sınır ve Kıyı Ticareti

İki komşu ülkenin aralarında yapılan anlaşmaya bağlı kalarak gerçekleştirilen ve özel bir rejime tabi olan bir dış ticaret uygulamasıdır. Söz konusu ticaretin genel amacı sınır il ve ilçelerindeki ekonomik hayatı canlı tutarak bölge halkının ekonomik durumunu iyileştirmektir.

İki komşu ülkenin sınır yerleşim yerlerindeki vatandaşlarının karşılıklı ticaret yapmaları; ülkelerin karadan komşu olmaları halinde sınır ticareti, denizden komşu olmaları halinde ise kıyı ticareti adını almaktadır.

Sınır ve kıyı ticaretinde normal dış ticarette uygulanan ön koşullar ve sınırlandırmalar önemli ölçüde kaldırılmakta, normal ticarette uygulanan gümrük ve fon tutarları çoğunlukla azaltılmakta hatta yer yer kaldırılmaktadır.

2.2.4. Serbest Bölge Ticareti

Bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte, gümrük sınırları dışında tanımlanan alanlara "serbest bölge" denmekte ve bu alanlardaki firmaların gerçekleştirdiği ticarete de "serbest bölge ticareti" denmektedir. Serbest bölgelerde yapılan ticaret, çoğunlukla ilgili ülkede geçerli olan ekonomik ve mali mevzuattan muaf tutulmaktadır. Serbest bölgeye gümrüksüz olarak ithal edilen mallar, belirli bir süre orada depolanabilmekte, işlenebilmekte ya da bölge içinde ticarete konu olabilmektedir.

Serbest bölge ticareti; genel anlamda ilgili ülkenin dış ticaret hacminin artmasına imkân verirken, diğer yandan da ucuz girdiye dayalı üretim faktörleriyle yapılan üretim sayesinde üretim, istihdam ve döviz girişi artışlarına katkı sağlamaktadır. (Karagül; Yılmaz, 2008, s.5-9)

2.3. Türkiye'de Dış Ticaret

Türkiye'nin küresel ekonomi ile bağları 2001 iktisadi krizi sonrasında hızla artmıştır. İstikrar ve yapısal reform programının başarılı bir şekilde uygulanması ve dünya ekonomisindeki olumlu durum bu tablonun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin ithalat hacminin yıllık ortalama büyüme oranı 1991-2000 döneminde yüzde 11'den 2002-2008 döneminde yüzde 31'e yükselmiştir. 2001 sonrasında yalnızca ithalat hacmi değil ihracat hacmi de hızlı büyüme yaşamıştır. İhracat hacminin yıllık ortalama büyüme oranı 1991-2000 döneminde yüzde 8'den 2002-2007 döneminde yüzde 30'a yükselmiştir.

Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyonunun bir diğer önemli göstergesi de doğrudan yabancı yatırımlardaki artıştır. Doğrudan yabancı yatırımların toplam tutarı 1991-2000 dönemindeki 5,5 milyar ABD Doları seviyesinden 2001 krizi sonrası 2002-2008 döneminde 67,5 milyar ABD Doları seviyesine çıkmıştır. Küresel likidite koşullarının oldukça olumlu olduğu bir ortamda Türk özel sektörü geniş ölçüde yurt dışından

borç almaya başlamıştır. Türkiye özel borç stoku 2008 yılının üçüncü çeyreğinde 42 milyar ABD Doları seviyesinden 196 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir. (Acar, 2009,s.6)

Tablo 1: Türkiye'de Dış Ticaret

	Yıllık ve Dönemsel (Milyon Dolar)										Ocak-Mayıs		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2010	DEĞ. %
İHRACAT (FOB)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.128	39.387	45.546	15,6
İTHALAT (CIF)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.899	49.866	68.125	36,6

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR

Tablo 1 incelendiğinde ihracat ve ithalat rakamlarının 2000-2008 yılları arasında sürekli artış eğiliminde olduğu ancak 2008 yılı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen global ekonomik kriz sonrası 2009 yılında ciddi oranda azaldığı görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda (tablo 2) ; ekonomik faaliyetlere göre ihracat rakamlarının özellikle imalat sanayinde (sanayi için işlem görmüş hammaddeler ve dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları) çok büyük tutarlarda olduğu ve yıllar itibariyle sürekli arttığı görülmektedir.

Tablo 2: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Dış Ticaret (İhracat)

EKONOMİK FAALİYETLERE (USSS, 3.REV.) GÖRE DIŞ TİCARET												(Milyon Dolar)	
	Y I L LAR										OCAK - AĞUSTOS		
İHRACAT	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2010	%DEĞ
Tarım ve Ormancılık	1.659	1.976	1.754	2.121	2.542	3.33	3.481	3.725	3.937	4.348	2.357	2.973	26,2
Balıkçılık	25	30	51	81	103	140	131	158	240	189	125	96	-23,5
Madencilik Taşocakçılığı	400	349	387	469	649	810	1.146	1.661	2.155	1.683	932	1.749	87,7
İmalat Sanayi	25.518	28.826	33.702	44.378	59.579	68.8	80.246	101.082	125.188	95.44	60.908	67.681	11,1
Diğerleri	173	153	165	204	294	384	531	646	507	474	286	461	60,9
Genel Toplam	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.1	64.609	72.961	12,9

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR

İhracat'ın 2008 krizi nedeniyle 2009 yılında ciddi bir düşüş gösterdiği yine tablo 2 de görülmektedir. Toplam ihracattaki bu sert düşüşte, özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapılan ihracatın azalması etkili olmuştur. Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı ihracat Ocak 2002-Eylül 2008 döneminde yüzde 23 oranında artarken, Ekim 2008-Ocak 2009 döneminde yüzde 32 nispetinde azalmıştır. Türkiye'nin Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri ve Kuzey Afrika Ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat ise Ekim 2008-Ocak 2009 döneminde sırasıyla yüzde 11 ve 32 oranında artmıştır. Bu veriler ışığında, Türkiye'deki özel sektörün geleneksel pazarlardaki yavaşlamayı, yeni pazarlara açılarak ikame etmeye çalıştığını söylemek mümkün görünmektedir. (Acar, 2009,s.6)

Tablo 3: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Dış Ticaret (İthalat)

	YILLAR						Milyon Dolar				OCAK - AĞUSTOS		
İTHALAT	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2010	% DEĞ.
Tarım, Ormancılık	2.123	1.409	1.703	2.535	2.757	2.801	2.902	4.641	6.392	4.594	2.974	4.359	46,5
Balıkçılık	2	1	1	2	8	24	33	31	41	31	19	24	28,2
Madencilik Taşocakçılığı	7.097	6.577	7.192	9.021	10.981	16.321	22.034	25.314	35.650	20.625	13.381	15.918	19,0
İmalat Sanayii	44.200	32.686	41.383	55.690	80.448	94.208	110.379	133.938	150.252	111.030	68.926	89.989	30,6
Diğerleri	1.081	726	1.275	2.092	3.346	3.419	4.229	6.139	9.628	4.648	2.733	4.587	67,8
Genel Top.	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	88.034	114.878	30,5

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR

Tablo 3 incelendiğinde, ithalatta imalat sanayi (Dış ticaret Müsteşarlığı verilerine göre; yatırım malları, sanayi için işlem görmüş hammaddeler, işlem görmemiş yakıt ve yağlar, yatırım mallarının aksam ve parçaları, işlem görmüş diğer yakıt ve yağlar önemli bir tutarını oluşturmaktadır) maden ve taş ocakçılığı ithalatımızın büyük kısmını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin AB ülkelerinden yaptığı ithalat Ocak 2002- Eylül 2008 döneminde yüzde 24 oranında artarken, Ekim 2008- Ocak 2009 döneminde yüzde 33 nispetinde azalmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin tüm ülke gruplarıyla olan ithalatının (toplam ithalatı içerisindeki payı göreceli olarak sınırlı olan Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda hariç) düştüğü gözlenmektedir. (Acar, 2009,s.7)

2.4. Rusya'da Dış Ticaret

Rusya ile olan ekonomik ilişkileri geliştirmek, barter yapılabilecek alanları ve potansiyeli belirlemek amacıyla bu ülkenin dış ticaret verileri aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

Tablo 4: Rusya'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyar $	**105,0**	**101,9**	**107,3**	**135,9**	**183,5**	**243,6**	**302,3**	**354,0**	**476,0**
İthalat Milyar $	**44,9**	**53,8**	**60,9**	**76,1**	**96,3**	**125,3**	**162,7**	**225,3**	**302,0**

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Rusya.doc

Tablo 4 Rusya'nın dış ticaret verilerini göstermektedir. Tablo incelendiğinde ihracat ve ithalat rakamlarının 2001-2008 yılları arasında sürekli ve ciddi oranda arttığı görülmektedir. İhracattaki bu büyük artışın en önemli nedeni petrol ve doğal gaz fiyatlarında bu dönemlerde yaşanan sürekli artışlardır. Ancak 2008 krizi sonrası, 2009'un ilk dokuz ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 43,9 azalan Rusya'nın dış ticaret hacmi 321,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde 91,7 milyar dolar fazla veren Rusya ekonomisi, ilk dokuz ayda 206,6 milyar dolarlık ihracat ve 114,8 milyar dolarlık da ithalat gerçekleştirmiştir. (http://www.haberler.gen.al/konu/dis-ticaret-hacmi/)

Rusya'nın Dış ticaret yaptığı ülkeler incelendiğinde, Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre; ihracatta Hollanda, Almanya, İtalya ve Çin ilk sıraları almaktadır. Rusya'nın ithalatında da yine bu ülkelerin ön planda olduğu görülmektedir. Türkiye, Rusya Federasyonunun ihracat sıralamasında 8.sırada yer almaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında yapılan ihracat ve ithalata ürünler bazında bakıldığında; Rusya'nın ihracatında en önemli ürünlerin petrol ve petrol ürünleri olduğu, bunu bazı metaller, makine ve ulaştırma araçlarının takip ettiği, ithalatındaki en önemli ürünlerin ise % 50,6 olarak makine ve ekipmanlarından oluştuğunu, geri kalanların ise gıda ve tarımsal ürünler, kimyasallar, metaller ve diğer ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda da Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında dış ticarete konu olan ürün ve ürün grupları yer almaktadır. Rusya federasyonu esas olarak hammadde satıp karşılığında sanayi ürünleri ve gıda maddeleri satın alan bir ülke konumundadır. (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Rusya Federasyonu)

Tablo 5. Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasında Dış Ticarete Konu başlıca Ürün Grupları (Fasıl Bazında) (ABD Doları)

Türkiye'nin İhracatında Başlıca Ürün Grupları	2007	2008	Türkiye'nin İthalatında Başlıca Ürün Grupları	2007	2008
Kara ulaşım araçları	730.055.838	1.384.313.143	Havagazı, su azı, fakir gaz petrol gazları, doğal gaz	6.677.221.466	11.070.113.384
Tekstil elyafı ve mamulleri	761.777.930	940.186.630	Taşkömürü katranı ve ham petrolden ürünler	9.242.372.044	10.242.081.169
Sebzeler, meyvalar ve mamulleri	619.385.061	754.789.253	Demir ve çelik	2.240.806.673	3.732.553.524
Metal dışı mineral mamuller	129.681.457	395.689.689	Demir dışı metaller, mamulleri	1.435.239.762	1.461.057.687
Elektrikli makina ve cihazlar	242.729.539	351.774.562	Taşkömürü, linyit ve bunlardan üretilen kok, ham yağlar	1.163.520.491	1.404.114.801
Metallerden nihai ürünler	229.981.815	318.465.713	Metal cevherleri, kırıntı, döküntü, hurdaları	1.142.815.329	1.240.630.807
Giyim eşyası ve aksesuarları	259.116.986	274.135.906	Hububat ve mamulleri	264.065.821	592.196.716
Çeşitli mamul eşya	220.732.291	216.205.510	Organik kimyasal ürünler	288.798.330	362.450.117
Plastikten mamuller	153.614.991	203.243.422	Gübreler	150.955.277	274.995.030
Değişik sanayi kollarında kullanılan makina ve cihazlar	145.718.079	187.009.348	Kâğıt-karton ve kâğıt, karton esaslı mamuller	163.253.008	187.695.192
Diğer ürünler	1.234.059.165	1.234.059.165	Diğer ürünler	739.446.087	796.588.435
Toplam	4.726.853.152	6.483.003.596	Toplam	23.508.494.288	31.364.476.862

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Rusya.doc

2.5. Türk Cumhuriyetlerinde Dış Ticaret

Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında yapılabilecek barter işlemlerinin kapsamını belirlemek amacıyla Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaret dış ticaret müsteşarlığı verileri yardımıyla aşağıdaki gibi ayrı ayrı incelenmiştir.

Tablo 6: Azerbaycan'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyon $	1.744	2.314	2.167	2.592	3.743	7.649	13.014	19.400	47.700
İthalat Milyon $	1.172	1.431	1.665	2.626	3.581	4.349	5.269	6.100	7.100

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Azerbaycan.doc

Azerbaycan dış ticaret verilerinin yer aldığı yukarıdaki tablo incelendiğinde 2000-2008 yılları arasında hem ihracatın hem de ithalatın sürekli arttığı görülmektedir.

Azerbaycan'ın ihracatında İtalya, Rusya ve Gürcistan önemli yer tutmaktadır. Türkiye Azerbaycan'ın ihracatında %' 2'lik paya sahipken Azerbaycan ithalatında % 12'lik paya sahiptir**.** Azerbaycan'ın toplam ihracatının % 84'ünü petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. İhracatın geri kalanında ise metaller % 6, ulaştırma araçları % 4, gıda ürünleri % 2 ve kimyasallar % 2'lik paya sahiptir. Azerbaycan'ın toplam ithalatının % 24'ü makine ve ekipmanlarından, % 13 petrol ürünleri, % 17 metaller, % 7 ulaşım araçları, % 5 kimyasallar, ve % 13 diğer ürünlerden oluşmaktadır. (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Azerbaycan **)**

Tablo 7: Kazakistan'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyon $	9.300	9.000	10.000	12.900	20.500	26.200	38.800	48.300	73.000
İthalat Milyon $	6.800	8.200	7.600	8.300	13.800	16.300	24.100	33.200	38.000

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/ Kazakistan.doc

Kazakistan'ın ihracatı 2000 yılındaki seviyesinden 2001 yılında biraz gerilemiş ancak 2001-2008 yılları arasında sürekli ve önemli miktarlarda artış göstermiştir. İhracatının büyük bir kısmı mineral yakıtlara dayandığından bu dönemde bu ürün fiyatlarındaki artış ihracat rakamlarının da artmasına neden olmuştur. Kazakistan'ın ithalatı da yine bu yıllarda önemli artışlar sağlamıştır.

Kazakistan'ın dış ticaretindeki başlıca ülkelere bakıldığında ihracatında, İtalya % 18, İsviçre % 17, Çin % 13, Türkiye % 3,49'luk paya sahiptir. Diğer ülkeler ise yaklaşık olarak % 48,5'lik bir paya sahiptir. İthalatında ise, Rusya % 36, Çin % 11, Almanya % 8, ABD % 5 ve diğerleri ise % 40'lık bir paya sahiptir. Kazakistan'ın ihracatındaki başlıca ürün ve ürün grupları sırasıyla, mineraller % 69,7 metaller % 17,1 gıda ürünleri % 4,3 ve kimyasallar % 4,0' şeklindedir. İthalatındaki başlıca ürün ve ürün grupları ise, makine ve teçhizat % 46,6 metaller % 13,3 mineraller % 13,1 kimyasallar % 10,6 olarak sıralanmaktadır. (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar genel müdürlüğü, Kazakistan)

Tablo 8: Özbekistan'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyon $	-	-	2.500	3.200	4.300	5.400	6.300	8.000	9.900
İthalat Milyon $	-	-	2.200	2.400	3.200	4.000	4.400	5.700	6.400

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/ Özbekistan.doc

Özbekistan ihracat ve ithalat rakamları tablo 8'de görüldüğü gibi, 2002-2008 yılları arasında sürekli bir artış içerisindedir.

Özbekistan'ın dış ticaretindeki başlıca ülkelere bakıldığında; ihracatta, Rusya % 24, Polonya % 10, Çin % 9, Türkiye % 6 ve diğer ülkelerin % 30'luk bir paya sahip olduğu ithalatında ise, Rusya % 26, Güney Kore % 14, Çin % 14, Kazakistan % 7 ve diğer ülkelerin ise % 39'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Özbekistan'ın ithalatındaki payı ise % 3,2' dir.

Özbekistan'ın dış ticaretindeki başlıca maddeler; ihracatta, pamuk % 39, altın % 23, imalat sanayi % 12, diğerleri % 28 ithalatında ise, sermaye malları % 77, canlı hayvanlar % 16, petrol ve enerji % 1 ve diğerleri % 6 şeklindedir. (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Özbekistan)

Tablo 9: Türkmenistan'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyon $	-	2.623	2.862	3.468	3.854	4.944	7,156	7.814	11.593
İthalat Milyon $	-	2.201	2.119	2.502	3.148	2.947	2.558	3.618	4.470

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Türkmenistan.doc

Türkmenistan ihracat rakamları, diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde olduğu gibi, yıllar itibariyle sürekli artış içindedir. Ancak ithalatı 2005 ve 2006 yıllarında düşmüştür. 2006 yılından sonra tekrar artmaya başlamıştır.

Türkmenistan'ın dış ticaretindeki başlıca ülkeler ve mal grupları ise şöyledir: ihracatındaki başlıca ülkeler; Ukrayna % 47, İran % 18, Türkiye % 5 Azerbaycan % 5, diğerleri % 25 şeklindedir. İthalatında; BAE % 11, Türkiye % 8, Çin % 8, Ukrayna % 7 ve diğerleri % 66 şeklinde sıralanmaktadır. Türkmenistan'ın dış ticaretindeki başlıca maddeler; ihracatta, yakıt ve maden ürünleri % 81, tarım ürünleri % 10, sanayi ürünleri % 7, diğer ürünler % 2'dir. İthalatında ise sanayi ürünleri % 77, tarım ürünleri % 12, yakıt ve maden ürünleri % 2, diğer ürünler % 9'dur.(Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Türkmenistan**)**

Tablo 10: Kırgızistan'da Dış Ticaret

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat Milyon $	-	476	486	590	733	687	906	1.337	2.341
İthalat Milyon $	-	554	467	723	904	1.106	1.792	2.636	4.078

http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Kirgizistan.doc

Kırgızistan, diğer BDT ülkeleri gibi ciddi enerji kaynaklarına sahip olmadığı için ihracat ve ithalat potansiyeli yüksek olan bir ülke değildir. Enerjiyi dışarıdan temin ettiği için ithalat rakamları ihracatından daha yüksektir ve dış ticaret açığı vermektedir.

Kırgızistan'ın dış ticaretindeki başlıca ülkeler; ihracatında, Rusya Federasyonu % 20,7 İsviçre % 19,9 Kazakistan % 18, Afganistan % 10,4 Türkiye % 4 ve diğer ülkeler % 27'lik bir paya sahiptir. İthalatta ise, Rusya Federasyonu % 40,5, Çin Halk Cumhuriyeti% 14,7 Kazakistan % 12,9, Türkiye % 6,6 ve diğer ülkeler % 25,3'lük bir paya sahiptir. Kırgızistan ihracatındaki başlıca ürün ve ürün grupları ise mineraller % 29,1, değerli metal ve taşlar % 20,1 tekstil % 10,8 ve cam ve inşaat malzemeleri % 4,8'dir. Kırgızistan'ın ithalatındaki başlıca ürün ve ürün grupları ise, mineraller % 32,3, makine ve aksamları % 14,2, kimyasallar % 9,2, yiyecek, içecek ve tütün % 7,7 şeklinde sıralanmaktadır. (Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı anlaşmalar genel Müdürlüğü, Kırgızistan**)**

3. Barter

Barter ticaretinin doğuş noktası eski ve ilkel toplumlardır. Uzak geçmişte, organize olmuş piyasalar bulunmamaktaydı. Atalarımız, ilkel toplumsal sistemlerde parasız yaşadılar ve ihtiyaç duydukları her şeyi kendileri üretti ve inşa ettiler. (Noquera,2009,s.1)

Barter en dar anlamda 'takas' ya da 'değiş tokuş' olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş olarak ise; bir işletmenin satın aldığı mal ya da hizmetin bedelini, kendi ürettiği ya da sahibi olduğu mal ya da hizmetle ödemesi olarak belirtilebilir. Barter sistemi içeriği dolayısıyla sadece takas olmaktan çok daha ötede bir kavramdır. Barter; çok sayıda alıcı ve satıcının bir arada karşı karşıya geldiği bir geniş pazar olmasının yanı sıra, bu alıcı ve satıcıları belli kurallar çerçevesinde ve belli ölçütlere göre bir araya toplayan, alıcı ve satıcının karşılıklı ilişkilerine düzenleme getiren, hem alıcının hem de satıcının haklarını belirleyen sistemdir. (Arzova,2000,s.1)

Barter ticaretini diğer sistemlerden farklı kılan temel unsur, her müşteriye uygun çözüm üretme yeteneğidir. Bu anlayışa dayanarak barter sistemine katılacak her kuruluş incelendikten sonra, bu kuruluşlara barter sistemi içinde nasıl başarılı olabilecekleri sunulur. Barter sistemi, kendisine katılacak kuruluşa, sistemin 'neden' kullanılması gerektiği bilgisinin yanında 'nasıl' kullanılması gerektiği bilgisini de vererek, kendini diğer finansal sistemlerden ayrıcalıklı kılar.

Barter; mal ve hizmet talebini finanse edecek takas kredisi üretimi, parasal problemi çözmeye yardım etmekte, kullanılmayan kapasiteyi çalıştırmakta ve malların ve hizmetlerin akışını en verimli şekilde hızlandırmaktadır. Bunun için ticari barter, bir milli politika konusu olarak teşvik edilmelidir. (Şimşek,2004,s.28-29)

Barter ticaret sistemi, şirketlere ihtiyaçlarını kendileri için en uygun ödeme enstrümanı olan üretilen mal ve hizmet karşılığı satın alma olanağı sunarak, işletmelerin kendi özkaynakları ile finanse olmalarını sağlayan ve bunu alışkanlığa dönüştüren bir düzenleyici sistemdir. Barter Sistemi firmalara sağladığı katkıların yanında ülkeler arası ticarette de önemli bir rol oynamaktadır. Milletler arası borçların barterlaştırılması veya ihtiyaç

duyulan ürün ve hizmetlerin devlet kasasından nakit çıkmadan barterla sağlanması ülkelerin ekonomik dengelerini kurmada çok önemlidir. Bu anlamda Dünya Barter Birliği IRTA (International Reciprocal Trade Association) 31 Ağustos 1979 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri ve dünyadaki kurumsal Barter endüstrisini yönlendirmek ve bu alanda yapılan ticareti yüksek standartlar çerçevesinde büyütmek amacı ile kurulmuştur. IRTA, Barter ticareti ile ilgili araştırmalar ve yönlendirmeler, databank hizmeti, güvenlik, uluslararası ticaret bağlantılarını sağlamak, teknik danışmanlık, yeni başlayan şirketleri kalkındırmak, endüstri ölçümlemeleri gibi faaliyetler yürütmekte ve yayınlar yapmaktadır. (http://www.turkbarter.com/157.aspx)

Barter Amerika Birleşik Devletlerinde 1950'li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. İlk 30 yıl içinde organize barter ile yeni bir endüstri yaratılmıştır. Günümüzde barter endüstrisi endüstrileşmiş tüm ülkelere yayılmakta, birçok yeni iş sahası oluşturmaktadır. (Cresti, 2005,s,1953-1954)

Barter organizasyonları bilgi bankaları sayesinde, Dünyanın herhangi bir yerindeki ürün fazlası veya talep çıkışı güncel olarak takip edildiğinden bu bilgiler yardımıyla yeni müşteri gruplarına ulaşmak kolaylaşmaktadır. İthalatçılar daha ekonomik yollarla alım yapabilecekleri yeni üreticiler bulmaktalar, ihracatçılar bilgi bankasındaki talepleri takip ederek yeni müşterilere ulaşmaktadırlar. (Gürsoy celal.1998,s,3)

Barter endüstrisi üç farklı şekilde çalışmaktadır:

1- Perakende Barter

Şirketlerin barter sistemi içerisinde üye olup, mal veya hizmetleri arz veya talep ederek takas organizasyonu yapmalarıdır. Retail (perakende) Barter, mal ve hizmet takaslarında kliring odası gibi hizmet vermektedir. Barter işlemleri, mal ve hizmetin bedeli karşılığı barter doları olarak hesaplanmaktadır. Bu sistemde hangi mal veya hizmetlerin satılabilir veya alınabilir olduğunu gösteren ana kayıtlar tutulmakta ve bunlar üyelerin hizmetine sunulmaktadır. Tıpkı banka hesaplarında olduğu gibi, Barter dolarları her şirketin cari hesabına borç veya alacak olarak kaydedilmektedir. Üyelerin tümüne barter brokerları tarafından hizmet verilmektedir. Barter işlemleri, üye olan kuruluşların Barter yetkilileri tarafından bazen de Barter brokerları tarafından yapılmaktadır. İşlemlerin çoğunluğu % 100 barter esasına göre yapılmaktadır. Bu sistemin faydaları; yeni satışlar, yeni müşteriler kazandırmak, alış gücünde artış sağlamak, nakit tasarrufunu gerçekleştirmek, alternatif finansman kredisi sağlamak şeklinde sıralanabilir.

2- Toptan Barter

Üreticiler, toptancılar ve distribütörler stokta kalan mallarını spot pazarlarda değerinin altında satarak kayıp vermek istememektedir. Böyle bir durumda barter Şirketi, işlevini kısmen nakit de olsa stoktaki bu malları satın alıp, barter sistemiyle veya nakit olarak ihtiyacı olan şirkete yeniden pazarlayarak gerçekleştirir. Bu büyük şirketlerin de Barter Ortak Pazarı'ndan satın alabilecekleri ihtiyaca dayalı mal veya hizmetler bulunmaktadır. Toptan Barter şirketleri broker sisteminden farklı olarak müşteri bulucu, alıcı ve satıcı gibi çalışmaktadır. Faydaları; yavaş hareketli stokların cari alacaklara çevrilmesini sağlamak, atıl kapasiteyi değerlendirmek, düşük nakit yatırımı ile pazar payında artış gerçekleştirmek ve yeni pazarlama ağlarının kurulmasını sağlamaktır.

3- Uluslararası Barter

Uluslar arası barter iki şekilde gerçekleştirilmektedir;

a-Karşılıklı iki ülkenin mal takası olup buna 'Countertrade' denmektedir. Hükümetler ve çokuluslu şirketler arasındaki büyük tutarlardaki işlemlerden oluşmaktadır.

b- Farklı ülkelerdeki barter şirketleri kendi aralarında yapmış oldukları özel barter anlaşmalarıyla, üyelerinin karşı ülkedeki barter şirketinin üyeleri ile işlem yapabilmeleri sağlanmaktadır. Bu durumda barter şirketleri kendi üyeleri için birbirlerine kredi açmaktadır. Üyeler bu kredi kapsamında birbirleriyle barter ticareti yapmaya başlamaktadır. Faydaları ise; nakit paranın ülke içinde korunmasını sağlamak, ihracat için mamul çeşidini arttırmak, yeni pazarlara açılma, üretim kapasitelerinin arttırılmasını gerçekleştirmek ve ihraç mallarının fiyatlarının devamlılığını sağlamak şeklinde sıralamak mümkündür. (Şimşek,2004,s.29-31)

Uluslar arası barter, 1980'lerdeki uluslar arası borç krizi ile başlayıp sonraki dönemlerde önemli ölçüde artış kaydetmiştir. (Marin and Schnitzer,2002,s.293)

3.1.Barter sisteminin İşleyişi

Barter sisteminde üç taraf bulunmaktadır. Taraflardan birincisi ürettiği ve/veya satın aldığı ürünü satmak isteyen "satıcı firma" ikincisi, satın aldığı ürünün bedelini kendi üretmiş olduğu mal veya hizmeti satmak suretiyle ödemek isteyen "alıcı firma" üçüncüsü ise bu satıcı ve alıcı firmaların ortak pazarda buluşmasını temin ederek kayıtları tutan ve taraflara sistem imkânlarını sunarak vekâlet sistemi ile firmaların elindeki imkânları en iyi şekilde kullanılmasını organize eden "barter şirketi"dir.

Firmaların üyelikleri barter organizatörünün iznine bağlıdır. Üyelik başvurusu onaylanan firma artık barter sistemi üyesidir ve sistemle çalışma hakkı ve imkânına sahiptir. Firma ile barter şirketi arasında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin tanımlandığı bir "üyelik sözleşmesi" imzalanmaktadır. (http://www.ozgurbiyan.com/?p=189)

Barter sözleşmesi, barter organizatörü ile üye arasındaki üyelik sözleşmesinde belirlenen esaslara uygun olarak, barter sistemi üyelerinin kendi aralarında kurdukları bir sözleşme olduğundan, sözleşme taraflarının hak

ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde, üyelik sözleşmesi ile üyeler arasında yapılan münferit sözleşmelerin ayrı ayrı ele alınması gerekir. (Keskin,2004,s.95)

Barter şirketi, sistemi işleten ticari kurumdur. Sistemin sağlıklı ve sürekli işleyişini sağlamakla yükümlüdür. Firmaların barter sistemi imkânlarından faydalanma biçim ve esaslarını tespit eder. Sistemle çalışan firmaların cari hesaplarını tutar, alıcı firmaların borçlarını ödemelerini sağlar, satıcı firmaların alacaklarını tahsil etmesine imkân verir. Üyelerin barter sisteminden etkin faydalanabilmeleri için, firmalar arasında bilgi akışını sağlayan bir iletişim sistemi kullanır. (Biyan,2009,s.7)

Barter sisteminde üyeler bilgisayar ağıyla birbirlerine, merkeze ve merkezdeki bilgi bankasına bağlıdır. Mal veya hizmeti satan işletmeler arz ve taleplerini sisteme bildirirler. Barterde çoklu takas söz konusu olduğu için bir firma başka bir firmaya mal satarken üçüncü bir firmadan hizmet satın alabilmektedir. Bütün bu barter işlemleri, merkezdeki müşteri cari hesaplarına genellikle dolar kuru veya euro üzerinden kaydedilmektedir. Barter üyesi firma, sisteme olan borcunu barter çekleriyle, yaptığı alışveriş tarihinden itibaren 9 ay içinde sisteme dahil üyelere mal veya hizmet satarak ödemek durumundadır. Aksi halde vade sonunda barter organizatörünün banka hesabına söz konusu borcunu döviz karşılığı TL olarak yatırmak zorundadır. Ancak, bazı barter işletmelerinde söz konusu vade 1 yıla kadar uzatılabilmektedir. Diğer taraftan barter şirketleri, barter aracılığıyla işlem yapan işletmelerin satıştan vazgeçmemeleri veya yükümlülüklerini aksatmamaları için üyelerden teminat almaktadır. Banka teminat mektubu, gayrimenkul ipoteği, devlet tahvili ve hazine bonosu gibi varlıklar teminat olarak kabul edilmektedir. (Hatunoğlu; Bilginer, 2003,s.71.)

Teknik olarak barter şirketleri resmi organizasyonlar şeklinde kurulduğu ve gelirlerinin raporlanıp devlete sunulduğu organizasyonlardır. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin bir parçasıymış gibi düşünülmemesi gerekmektedir.(Marvasti and Smyth, 2006,s.396)

3.2. Barter Sisteminin Faydaları ve Sakıncaları

Sistemin en önemli avantajı atıl kaynakların kullanılmasını sağlayarak satışların ve karların arttırılmasıdır. Sistemin bu önemli faydasının yanında diğer faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

-Borçlanma ve finansman giderlerini azaltması, kaynak maliyetini düşürmesi, tahsilât ve teslimiyet riskini en aza indirmesi,

-Yeni müşteriler kazandırması,

-Faiz yükünden kurtularak bir yıl vadeli üstelik ürünü ile geri ödemeli satın alma imkânı olması,

-Barter sistemiyle yapılan satışlar döviz üzerinden yapıldığı için, enflasyonun olumsuz etkilerinden ve kur riskinden korunulmaktadır.

Barter sisteminin sakıncaları olarak; sisteme sunulan malların stokta kalan düşük kaliteli ya da demode mallar olması, malı zamanında temin edememekten kaynaklanan sorunlar, barter sistemi işleticisine hem alım hem de satımda komisyonu ödenmesi, malların, fiyat, kalite, teslim süresi vb. gibi şartlardan tamamen barter yapan firmaların sorumlu olması gibi konular sayılabilir.

3.3. Türkiye, Rusya Federasyonu ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Dış Ticaret İşlemlerinde Barter Yönteminin Uygulanabilirliği

3.3.1.Türkiye - Rusya Federasyonu Arasında Barter Sisteminin Uygulanabilirliği

1990' lı yıllarda Merkez ve Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomilerinde yer alan firmalar arasındaki işlemlerde para kullanımı artışına rağmen, Rusya'daki firmaların bunun tersine sadece bu dönemde değil her dönemde barter işlemlerinde artış gösterdiği tespit edilmiştir.

(Noguera and Linz, 2006, 720)

Rusya, Türkiye'nin birinci sıradaki Türkiye ise Rusya'nın beşinci sıradaki ticari ortağı konumundadır. 2009 yılı rakamlarına göre, Rusya ithalatımızda 1. sırada, ihracatımızda 8. sırada; 2010 yılının ilk çeyreğinde ise ithalatımızda yine 1. sırada, ihracatımızda ise 6. sırada yer almaktadır.

2009 yılında yaşanan global krize rağmen, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 3,2 milyar dolar, Rusya'dan ithalatı 19,7 milyar dolar tutarında olup, dış ticaret hacmi 23 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde ise Rusya'ya ihracatımız 907 milyon dolar, Rusya'dan ithalatımız ise 5,1 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, iki ülke arasında "çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık" ilişkisi çerçevesinde yapılan son düzenlemelerle ticaret hacminin önemli ölçüde artması beklenmektedir. Ayrıca iki ülke arasında bavul ticareti ve turizm konusunda da önemli bir potansiyel mevcuttur.

(http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/RusyaBGH.aspx)

Rusya ekonomisi petrol, doğal gaz ve madenlere bağlı olarak gelişmektedir. Rusya doğal gaz rezervlerinde dünyada birinci sırada, petrol rezervinde ise ilk onda yer almaktadır. Buna bağlı olarak özellikle son yıllarda petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artışa paralel olarak güçlü bir ekonomiye sahip olmuştur. Rusya'nın ihracat ürünleri; ham petrol, petrol ürünleri, doğal gaz, tüm metaller, makine ve teçhizat, gübreler, orman ürünleri, kömür, tahıllar, demir cevheri ve motorlu taşıtlar olarak sıralanmaktadır. Rusya ile ikili ticaret verilerimiz incelendiğinde barter sistemiyle Türkiye'nin en büyük ihtiyaç kaynağı olan enerjinin büyük bir bölümünün karşılanması olasıdır. Rusya'dan hava gazı, fakir gaz, petrol gazları doğal gaz, taş kömürü katranı, ham petrol ürünleri, demir çelik ve demir dışı metalleri alabiliriz. Bunun karşılığında yine barter sistemi ile Rusya'ya kara ulaşım araçları, tekstil elyafı ve mamulleri, sebzeler, meyveler ve mamulleri, elektrikli makine ve

cihazlar sunabiliriz. Ayrıca, Barter işlemlerinin özellikle turizm, hizmet ve inşaat sektörlerinde ciddi boyutlarda yapılabildiği göz önüne alındığında ülkemizin turizm cenneti olması ve özellikle Rus turistlerin yoğun olarak gelmesi bu sektörde barter sistemiyle hizmet sunabileceğimizi göstermektedir. Yine son yıllarda Türk müteahhitlerin Rusya'da gerçekleştirdiği inşaat faaliyetlerinin de ciddi boyutlarda olması bu sektörde de barter uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

3.3.2.Türkiye Türk Cumhuriyetleri Arasında Barter Sisteminin Uygulanabilirliği

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret incelendiğinde bu ticaretin yeteri kadar gelişmediği görülmektedir. Türk Cumhuriyetlerinin dış ticaretinde başta Rusya Federasyonu olmak üzere BDT ülkeleri ve Bazı Avrupa Birliği ülkeleri önemli rol oynamaktadır. Barter sistemi kullanılarak ortak birçok değeri paylaşan Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaretin gelişmesi sağlanabilir.

Türk Cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerimiz incelendiğinde ikili ticari ilişkilerde gerçekleşen ihracat ve ithalat değerleri ve bu değerleri gerçekleştiren ürün ve ürün grupları arasında nasıl barter sistemi uygulanabileceği aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye-Azerbaycan dış ticaretinde, Dış ticaret müsteşarlığı ikili ticaret verilerine göre Azerbaycan'dan, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunlardan oluşan ürünler en büyük ithalat kalemimizi oluşturmaktadır. Ayrıca bakır, plastik ve alüminyumdan yapılan eşyalar, pamuk ve ham postlar ile mobilya ürünleri ithal etmekteyiz. Buna karşılık Azerbaycan'a ihraç ettiğimiz ürünlere bakıldığında, elektrikli makine ve cihazlar, diğer makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, ağaç ve ağaçtan mamul eşyalar ve diğer mobilyalar ve plastik eşyalar önemli kalemleri oluşturmaktadır.

Azerbaycan, ticaretin yanı sıra yatırım alanında da Türk iş adamlarınca tercih edilen bir ülkedir. Bu itibarla, 1992 yılından itibaren birçok Türk Şirketi Azerbaycan'da müşterek müessese kurmuşlar, şube veya temsilcilik açmışlardır. Petrol sanayisinde, telekomünikasyonda, inşaat sektöründe, bankacılık alanında, taşımacılıkta, yayın ve matbaacılık konusunda ve imalat sektöründe birçok Türk Firması hizmet vermektedir. Azerbaycan'dan ithal edilen petrolün yanı sıra, Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye ihraç edilmesine ilişkin 12 Mart 2001'de Ankara'da imzalanmış olan anlaşma önemli bir adım niteliğindedir. Bu anlaşmaya göre 2004–2018 yılları içerisinde Şah Deniz yatağından Türkiye'ye Azerbaycan gazı satılacaktır. (http://azerbaycan.ihh.org.tr)

Yukarıdaki verilere bakıldığında, Azerbaycan'dan önemli ithalat kalemlerimizden enerjiyi alarak karşılığını ihraç ettiğimiz ürünler ve hizmet sektörlerinde yapılan yatırımlar ile barter sistemi yardımıyla ödeyebiliriz ve bu sistemin faydalarından yararlanarak Azerbaycan ile ticaretimizi arttırabiliriz.

Kazakistan, merkez Asya da anahtar bir konumdadır. Güvenlik ve enerji konuları bakımından Rusya, Çin, ABD ve Avrupa Birliği için hayati öneme sahip bir yerdedir.(Simon,2009,s.67) Kazakistan Türkiye içinde enerji konusunda büyük önem taşımaktadır.

Türkiye- Kazakistan İkili ticaret verileri incelendiğinde ithal ettiğimiz ürünlerin, genelde maden ürünleri ve mineral ürünlerden oluştuğu, bunların; bakır ve bakırdan eşya, mineral yakıtlar ve mineral yağlar, demir, çelik, kurşun ve bu madenlerden yapılan eşyalar olduğunu görmekteyiz. Ayrıca son yıllarda hububat ithalatımızın da bu ülkeden önemli bir boyuta ulaştığı görülmektedir. İhraç ettiğimiz ürünlerin başında ise, elektrikli makine ve cihazlar, kazan makine ve cihazları, plastik ve plastikten mamul eşya, demir çelik ve alüminyumdan yapılmış eşyalar olarak sınıflandığı görülmektedir. İhracat ve ithalat kalemleri incelendiğinde sanayi anlamında geri kalan Kazakistan'a bu alanda katkı sağlayarak sahip olduğu doğal kaynaklardan yararlanabiliriz.

Türkiye-Özbekistan ikili ticareti incelendiğinde; Özbekistan ile dış ticaretimizde son yıllarda sürekli tiracet açığı vermekteyiz ve bu açık büyük oranda bakır ithalatı yapmamızdan kaynaklanıyor. Ayrıca Özbekistan'dan pamuk ve pamuk ipliği gibi ülkemiz sanayisinin ihtiyacı olan ürünleri alıyoruz. Özbekistan'a ihracatımıza baktığımızda ise büyük oranda sanayi ürünleri ihracatı yapıyoruz. Sentetik iplik, tarım ve hazır giyim makineleri, halı ve inşaat malzemeleri ihracatı yapıyoruz. Türkiye'nin Özbekistan'da tekstil sektöründe ve müteahhitlik hizmetlerinde ciddi yatırımları vardır. Ayrıca maden ve petrol çıkarmada da Türk firmaları faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetler sonucu elde edilecek ürünlerde barter yoluyla pazarlanabilir. Özbekistan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar, enerji ve pamuk ülkemizin ihtiyaç duyduğu önemli ürünlerdir. Bunlar karşılığında bunları işletecek makine ve teçhizatı Özbekistan'a temin ederek ciddi bir ticaret potansiyeli yaratılabilir.

Türkmenistan çok önemli petrol ve gaz kaynaklarına sahiptir. Yabancı yatırımcılar Türkmenistan'ın sadece petrol ve gaz rezervleriyle ilgilidir. Hükümet enerji sektöründeki yabancı yatırımları teşvik etmesine rağmen bu alandaki katı kontrolleri de devam ettirmektedir. Bu da yolsuzlukların artmasına ve piyasa ekonomisine geçişte hükümetin karının azalmasına neden olmaktadır.(Badykova,2005,s.65)

Türkiye-Türkmenistan arasındaki ticarete konu olan ve barter sistemiyle değerlendirilebilecek ürünler araştırıldığında, Türkmenistan'ın dünyanın sayılı doğal gaz üreticilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan'ın ihracatında % 81'lik paya yakıt ve maden ürünlerinin sahip olması şaşırtıcı değildir. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre de Türkmenistan'dan ithal ettiğimiz en önemli tutara sahip ürün grubu mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunlardan oluşan ürünlerdir. Bunun karşılığında ihraç ettiğimiz ürünler ise, demir ve çelik, demir ve çelikten eşya, elektrikli makine ve cihazlar aksam ve parçaları, kazan makine ve

cihazlar, makine parçaları, mobilya ve plastikten mamul eşyalardır. Ayrıca Türkiye ile Türkmenistan arasındaki ticari ilişkiler, özellikle müteahhitlik alanında 2008 yılında rekor seviyelere ulaşan taahhütlerle birlikte hızlı bir artış ivmesi kazanmıştır. (http://www.igeme.org.tr/)

Türkiye-Kırgızistan dış ticaret verilerinde, Kırgızistan'dan ithal ettiğimiz ürün ve ürün grupları büyük ölçüde tarımsal ürünlere dayanmaktadır. Buna karşılık Kırgızistan'a ihracatımız; halılar, yer kaplamaları, örme giyim eşyaları, makine ve cihazlar ile kakao ve kakao müstahzarları, elektrikli makine ve cihazlar, plastik ve plastikten mamul eşya, kıymetli taşlar, şeker ve şeker mamulleri şeklindedir. Ayrıca Türk firmalarının Kırgızistan'da bir çok sektörde hizmet sunduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları; ekmek fabrikaları, çikolata şekerleme fabrikaları, otel işletmeciliği, süper market işletmeciliğidir. Hem bu sektörlerdeki hizmet sunumu hem de ihraç ettiğimiz ürünler Kırgızistan ile ticaretimizde barter sistemine konu edilebilir.

4.Sonuç

2007-2008 döneminde rekor kıran dünya dış ticaret hacmi küresel mali kriz ile büyük bir darbe almış ve 2009 yılında dolar bazında nominal olarak yüzde 23 civarında daralmıştır. 2009 yılında Almanya'nın ihracatı yüzde 24,9, Japonya'nın ihracatı yüzde 25,8, Brezilya'nın ihracatı yüzde 22,7, Çin'in ihracatı yüzde 16 gerilemiştir. Türkiye'nin ihracatı ise yüzde 22,6 oranında düşmüştür. Mevcut gelişmeler ışığında dünya ticaretinin 2009 yılında yaşanan daralmadan önceki seviyesine çıkışının 2012 yılında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

(http://www.haberler.gen.al/)

İhracattaki bu daralma ancak alternatif finans ve ticaret yöntemleri kullanılarak aşılabilir. İşte bu noktada bu yöntemlerden biri olarak barter ticareti önemli rol oynamaktadır. Barter sistemi incelendiğinde dış ticaretteki daralmaları rahatlatacak önemli avantajlara sahip olduğu görülmektedir.

Makro açıdan bakıldığında; ülke mevzuatına uygunluğunun söz konusu olduğu durumlarda ülke borçlarının bile uluslararası barter uygulamaları ile kapatılmasının mümkün olduğu görülmektedir. Ayrıca barter, Ülke genelindeki ekonomik krizlerin aşılmasında, nakit sıkışıklığının giderilmesinde, teşvik edilmesi düşünülen sektörlerin ihtiyacının giderilmesinde, durgunluk, ihracatta kota gibi baş edilmesi güç problemlerin çözümünde kullanılacak basit ve etkili bir yol olarak sunulmaktadır. Sistem, ülkeler arasındaki ticarette de yaygın olarak kullanılmaktadır. Çin'in bazı Afrika ülkelerinden maden alıp, karşılığında altyapı yatırımı gerçekleştirmesi, Suudi Arabistan'ın petrol karşılığında Asya ülkelerinden gıda alması, Dubai'nin mimari projelerini sürdürmek için, ham madde karşılığında gayrimenkul önermesi gibi uygulama örnekleri vardır. (Bilir,2010,s.14)

Bu çalışmamızda da coğrafi ve kültürel bir yakınlığa sahip olan, Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ve Rusya arasında yapılan dış ticarete konu olan ürün ve ürün gruplarında ve diğer sektörlerde yapılan incelemeler barter sisteminin uygulanabileceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu ülkeler arasında bu sistemin uygulanması bu ülkelerin dış ticaretlerinde finansman problemini azaltacağı gibi söz konusu finansmanla birçok yeni yatırımları karşılayıp gelişme açısından kullanabilmelerine imkân sağlayacaktır. Türkiye, özellikle enerji alanında dışa bağımlılığı oldukça yüksek bir ülkedir. İthalat rakamlarının büyük bir kısmı enerji kaleminden oluşmaktadır. Söz konusu ülkelerle dış ticaretinde ise sanayi ürünleri (makine ve ekipmanlar vb.) ithalatı gerçekleştirmekte ve bu ülkelerde inşaat, bankacılık, petrol arama, maden çıkarma vb. gibi birçok sektörde aktif hizmetler sunmaktadır. Bu nedenle büyük enerji kaynaklarına sahip olan bu ülkelerden enerjiyi barter sistemi yardımıyla alarak dış ticaret açıklarının büyük oranda azalmasını sağlayabilir ve mevcut finansman kaynaklarıyla yeni yatırımlar yapılabilir.

KAYNAKÇA

ACAR, Ozan. Türkiye'de Dış Ticaret ve Dış Ticaretin Finansmanı Durum Değerlendirmesi http://yeni.tepav.org.tr/upload/files/1271243520r1334.Dis_Ticaretin_Finansmani_Raporu.pdf

ARZOVA, Burak. Barter İşlemleri,Türkmen Kitabevi, İstanbul,2000.

BADYKOVA, Najia. "Regional Cooperation in Central Asia A View from Turkmenistan", Problem of Economic Transition, Volume:48,December 2009.

BİYAN, Özgür. "Barter İşlemlerinin Türk Vergi Hukuku Karşısındaki Durumu" http://www.ozgurbiyan.com/?p=189 .01.10.2010

BİLİR, Burcu. "Kriz Dönemleri İçin Bir Fırsat: Mikrodan makroya Barter Sistemi" http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351- 9ADCE4362AFE/15195/Bartersistemi_Burcu_Bilir.pdf 15.08.2010

CRESTİ, Barbara. 'US Domestic Barter:An Emprical Investigation, Applied Economics, s,1953-1954 ,Cilt:37,2005.

GÜRSOY, Celal. Barter El Kitabı, İstanbul,1998.

GÜRSOY, Yaser, Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Ankara SMMM odası yayın no:41, Ankara, Haziran 2005.

HATUNOĞLU, Zeynep; BİLGİNER, Mesut. "Vergi ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Barter", http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2003.12.12.6.pdf. 14.10.2010

KARAGÜL, Mehmet; Yılmaz Cengiz. Dış ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Ankara 2008.

KESKİN, Ayşe Dilşat. Barter Sözleşmesi, Turhan Kitabevi, Ankara, Ekim 2004.

MARİN, Dalia; Schnitzer, Monika. "The Economic Institutation of International Barter", The Economic Journal, 112 (April) USA.

MARVASTI, Akbar; SMYTH, David J. "Barter's Role in the Money-Income Relationship", Pacific Economic Review, 11: 3 (2006)

NOQUERA, José. "Barter, centralized merchants and geographical spread", Regional Science, USA, June 2009.

NOQUERA, José; Linz, Susan J. "Barter, credit and welfare A theoretical inquiry into the barter phenomenon in Russia" Economics of Transition,Volume 14(4) 2006.

SİMON, György. "Market Reforms and "Economic Miracle" in Kazakhstan" Economic Annalys, Volume:182,July-September 2009.

ŞİMŞEK, M.Sırrı. Parasız Ticaret Barter, İstanbul, mart 2004.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Rusya Federasyonu 17.09.2010 http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Rusya.doc

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Azerbaycan, 21.09.2010 http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Azerbaycan.doc

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü. Kazakistan, 25.09.2010 http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/ Kazakistan.doc

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü. Özbekistan, 29.09.2010 http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/ Özbekistan.doc

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar genel Müdürlüğü.Türkmenistan, 02.10.2010 http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/Turkmenistan.doc

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar genel Müdürlüğü.Kırgızistan, 05.10.2010 http:// www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/ANL/TurkcumhuriyetDb/ Kirgizistan.doc

http://azerbaycan.ihh.org.tr/uluslararasi/azerbaycanturkiye.html

http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/RusyaBGH.aspx 18.09.2010

http://www.haberler.gen.al/konu/tim/06.10.2010

http://www.haberler.gen.al/konu/dis-ticaret-hacmi/20.09.2010

http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=T%C3%BCrkmenistan#profil 03.10.2010

http://www.turkbarter.com/157.aspx.03.10.2010

BÖLGESEL KALKINMA ÇERÇEVESİNDE OSB'LER VE STM'LER VASITASIYLA TÜRKİYE'NİN KOMŞULARIYLA DIŞ TİCARETİNDE POTANSİYEL SEKTÖRLERİ

Mehmet Behzat Ekinci *

POTENTIAL SECTORS OF TURKEY IN ITS FOREIGN TRADE WITH ITS NEIGHBOURS THROUGH ORGANIZED INDUSTRIAL AREAS AND BOUNDARY TRADE CENTERS IN CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

The past of Turkey in foreign trade is not more than 30 years. These activities have increased gradually especially through the economic liberal policies implemented as of 1980s. As a matter of fact, foreign trade volume of around USD 11 billion in 1980 has increased to around USD 250 billion as of today. However, reaching this level has not been so easy. In such a situation, the effect of some systematic policies can not be neglected. For instance, the low level of foreign trade with its neighbours is one of the obvious indicators of such an outcome in Turkey.

Turkey endeavours to transform its "enmity with its neighbours" strategy followed for a long time into "partnership" recently. These efforts result in positive outcomes. Because, some affirmative developments in trade volume with its neighbours confirm this situation. This volume should be increased through some other strategies.

One of the measures to increase trade relations of Turkey with its neighbours is establishment of production/manufacturing plants at the regions near to its boundaries with Northern Cyprus, Greece, and Bulgaria. Turkey has so many production/manufacturing plants of these kinds nearby its borders. Hovewer, it is a fact that there are certain shortages in its northeastern, eastern, and southeastern regions in terms of such plants. Establishment of such factories will help increasing export with the neighbour countries; Georgia, Armenia, Azerbaijan, Iran, Iraq, and Syria. Moreover, while applying industrialization strategy, it will be possible to provide significant developments for Turkey if their relation with the foreign trade can be taken into account. These kinds of approaches will enable Turkey to accelerate reaching its development goals.

In this study, potential economic sectors of Turkey are determined by analysing current volume of foreign trade of Turkey with its neighbours in terms of regional development. In this context, some proposals are made by examining its potential economic sectors which will enable Turkey to increase its foreign trade volume especially with its neighbours and in general through Organized Industrial Areas (OSB) and Boundary Trade Centers (STM). It should be noted that OSBs are mainly analysed in the study.

GİRİŞ

Dış ticaret, iki alt kalemi olan ihracat ve ithalât ile hedefi nihaî olarak ülke vatandaşlarının refahını artırma amacının güdüldüğü bir faaliyetler dizisidir. Bu çerçevede bir ülke, sahip olduğu üretim fazlasını dışarıya satarak gelir elde etmekte ve bununla ihtiyaç duyduğu üretemediği ve/veya üretimini kârlı bulmadığı ürünleri dışarıdan temine çalışmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret geçmişi, esasen, 30 yıldan çok fazla değildir. Özellikle 1980'li yıllarla beraber yürürlüğe konulan iktisadî liberal politikalar ile bu faaliyetler giderek artan bir seyir izlemiştir. Nitekim, 1980'de 11 milyar Dolar civarında olan dış ticaret hacmi, günümüzde 250 milyar Dolar'a yaklaşmıştır. Fakat ne yazık ki Türkiye'nin bu hacme erişmesi kolay olmamıştır. Bunda izlenen sistematik birtakım politikaların etkisi inkâr edilemez. Mesela, komşularıyla arasındaki dış ticaret hacminin düşüklüğü bu durumun bariz göstergelerinden biridir.

Türkiye son yıllarda, uzunca bir süredir hemen tüm komşularıyla izlenegelen "düşmanlık" stratejisini "dostluk" yönünde değiştirme çabaları sergilemektedir. Bu çabalar meyvelerini vermeye başlamıştır. Nitekim, Türkiye ve komşuları arasındaki ticaret hacminde meydana gelen olumlu gelişmeler bu durumu teyit etmektedir. İzlenecek stratejilerle bunun daha üst seviyelere çıkarılması gerekmektedir.

Komşu ülkelerle ticarî ilişkilerin artırılması yönünde atılacak adımlardan biri sınırlara yakın bölgelerde ihracata yönelik üretim tesislerinin kurulmasıdır. Türkiye'nin; Kuzey Kıbrıs, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarına yakın kısımlarda bu tür çok sayıda tesis bulunmaktadır. Fakat Kuzey Doğu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde bu yönde ciddi eksikliklerin var olduğu bilinen bir gerçektir. Bu bölgelerde kurulacak üretim birimleri, komşu ülkeler Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile ihracatı artırmada büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, sanayileşme stratejileri izlenirken, bunların dış ticaretle olan ilişkisi de göz önüne alınabilirse Türkiye açısından önemli gelişmeler sağlamak mümkün hâle gelecektir. Bu benzeri yaklaşımlar, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmayı da hızlandıracaktır.

* **Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mbekinci@hotmail.com, Yrd. Doç. Dr.**

Bu çalışmada, bölgesel kalkınma çerçevesinde Türkiye'nin komşu ülkeleri ile olan dış ticaret hacmine ilişkin mevcut durum analizi yapılarak potansiyel sektörel imkânlar tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Sınır Ticaret Merkezleri (STM) temel alınarak Türkiye'nin özelde komşularıyla genelde toplam dış ticaret hacmini artırmak için potansiyel nitelik taşıyan iktisadî sektörlerine ilişkin incelemelerde bulunularak, bunlara yönelik birtakım teklifler sunulmaktadır. Çalışmada ağırlıklı olarak OSB'lere ilişkin analizler gerçekleştirilmektedir.

1. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI KOMŞU ÜLKELERİYLE DIŞ TİCARET HACMİ

Bu bölümde Türkiye'nin dış ticaret yapısı analiz edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin yıllar itibariyle ticaret hacmi ve ticarî ilişkide bulunduğu başlıca ülkeler incelenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin komşu ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaret hacmi de incelemeye tâbi tutulmaktadır.

1.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi

Türkiye'nin, dış ticareti ve bu kapsamda özellikle ihracatı 1980'li yıllar itibariyle öğrendiği iddiası yanlış değildir. Gerçekten de Türkiye 1980 öncesinde toplam ihracat ve ithalat meblağları 10 milyar Dolar'ın altında olan bir ülke konumunda iken, 24 Ocak Kararları ile izlemeye başladığı ihracata yönelik büyüme stratejisiyle dış ticarî hacmini giderek artırmıştır.

Türkiye, 1980-2000 döneminde dış ticaret hacminde çıtayı 100 milyar Dolarlar seviyesine doğru yükseltmiş, ancak asıl çıkışını 2000 sonrasında gerçekleştirmiştir. Nitekim, bu tarih itibariyle 100 milyar Dolar'lık meblağ bir süre için sadece ihracat hedefi olarak görülmüştür. Günümüzde hedefler bu meblağların çok üstünde belirlenmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Gelişimi

Yıl	İhracat		İthalât		Dış Ticaret Dengesi (000 $)	Dış Ticaret Hacmi (000 $)	İhracat / İthalât (%)
	Değer (000 $)	Değş. (%)	Değer (000 $)	Değş. (%)			
1980	2,910,122	287	7,909,364	560	-4,999,242	10,819,486	368
1985	7,958,010	116	11,343,376	55	-3,385,367	19,301,386	702
1990	12,959,288	115	22,302,126	412	-9,342,838	35,261,413	581
1995	21,637,041	195	35,709,011	535	-14,071,970	57,346,052	606
2000	27,774,906	45	54,502,821	340	-26,727,914	82,277,727	510
2005	73,476,408	163	116,774,151	197	-43,297,743	190,250,559	629
2006	85,534,676	164	139,576,174	195	-54,041,498	225,110,850	613
2007	107,271,750	254	170,062,715	218	-62,790,965	277,334,464	631
2008	132,027,196	231	201,963,574	188	-69,936,378	333,990,770	654
2009	102,135,007	-226	140,924,236	-302	-38,789,230	243,059,243	725

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 28.09.2010.

Türkiye'nin 1980 yılında 3 milyar Dolar civarında olan ihracat meblağı, 1990 yılında 13 milyar Dolar seviyesine çıkmış, 2000 yılında 28 milyar Dolar ve 2008 yılında 132 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 meblağı ise krizin bariz etkisiyle 103 milyar Dolar'a gerilemiştir. Ancak artık, 100 milyar Dolar'ın Türkiye ihracatında bir destek noktası olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin ithalât meblağları ise 1980'de 8 milyar Dolar'la başlayıp 1990'da 22 milyar Dolar'la devam etmiş, 2000'de 55 milyar Dolar'a, 2008'de ise 202 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2009'da ise ihracatta olduğu gibi ithalâtta da düşüş meydana gelmiştir ve yaklaşık 60 milyar Dolar civarındaki gerileme ile 141 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret dengesi her zaman için ithalât lehine olmuştur. Bu durum ilk bakışta olumsuz gibi görünse de esasında dış ticaret bileşimi incelendiğinde farklı bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Çünkü ithalâtın önemli bir kısmı ara ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Bu da netice itibariyle, yapılan ithalâtın önemli bir kısmının Türkiye ekonomisinin büyümesini hızlandıran bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin 2009 itibariyle dış ticaret hacmi 250 milyar Dolar'a yaklaşmıştır. 2023 yılı için 500 milyar Dolar'lık bir hedef belirlenmiş olmakla beraber, benzer eğilim devam ettiği takdirde bu hedefe daha evvel ulaşılabileceği belirtilebilir.

1.2. Türkiye'nin Başlıca Dış Ticaret Ortakları

Türkiye'nin başlıca ticaret ortakları Avrupa kıtasında yer almaktadır. Uzun yıllar boyunca kurulan ilişkiler Türkiye'nin en yoğun dış ticaret işlemlerini de bu ülkelerle gerçekleştirmesine imkân sağlamaktadır. Son dönemde farklı bazı ortaklıklar gerçekleştirilmekle beraber, Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki ortaklarının önemi pek azalmamıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler (milyon $)

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009 *
Almanya	5,253	5,475	5,366	7,485	9,455	11,993	9,788
Fransa	1,163	1,570	1,895	2,826	3,805	5,974	6,209
İngiltere	1,511	1,829	2,175	3,670	5,917	8,626	5,917
İtalya	1,387	1,683	2,342	3,193	5,617	7,480	5,891
Irak	---	---	---	829	2,750	2,844	5,125
ABD	2,032	2,437	3,126	3,751	4,911	4,170	3,225
Rusya Federasyonu	2.056	589	924	1,367	2,377	4,726	3,202
BAE	265	391	380	703	1,675	3,240	2,899
İspanya	439	763	950	1,789	3,011	4,580	2,824
Romanya	359	268	392	873	1,785	3,644	2,216

* Ülkeler 2009 verilerine göre sıralanmıştır.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 28.09.2010.

2009 yılı ihracat verilerine göre yapılan sıralamada, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 10 ülkenin dördünün Avrupa kıtasından olduğu görülmektedir. Türkiye'nin; Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'dan oluşan söz konusu Avrupa ülkelerine olan ihracat meblağları incelendiğinde esasen bu yoğun hacmin sadece 2009'a mahsus olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim, benzer hacimler 1997-2009 döneminde bariz bir biçimde bu ülkelerle gerçekleştirilmiştir.

Avrupa kıtası dışındaki başlıca ihracat ülkeleri ise ABD ve Rusya'dır. 1997-2009 döneminde Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında bazı düşüşler olmakla beraber, ABD'ye ihracat meblağı 2 milyar Dolar'ın altına inmemiştir. Diğer ülkeler ise BAE, İspanya ve Romanya'dır.

Türkiye'nin komşu ülkeleri ise ihracat yaptığı ilk 10 arasında pek yer bulamamaktadır. Irak dışında, ki o da 1997-2009 döneminde 2003 itibariyle sahneye çıkmakta, hiçbir komşu ülke bu listede görünmemektedir. Bir ülkenin başlıca ticarî ortakları arasında komşularının yer almaması, bazı sorunların mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu arada belirtilmelidir ki Türkiye'nin Irak'a ihracatı 2003 sonrası dönemde belirgin artışlar sergilemektedir. Nitekim, 2009 meblağı 5 milyar Dolar'ı aşmış olup, bu hacimle ABD'nin ve Rusya'nın bile önüne geçmiştir. Son zamanlarda Irak ile kurulan ilişkiler sayesinde Türkiye'nin bu ülkeye ihracat meblağının giderek artacağı beklenmektedir.

Tablo 3: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle İthalât Yaptığı Başlıca Ülkeler (milyon $)

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009 *
Rusya Federasyonu	2,174	2,374	3,436	5,451	12,906	23,508	19,448
Almanya	8,021	5,880	5,334	9,453	13,634	17,540	14,097
Çin	787	894	926	2,610	6,885	13,234	12,677
ABD	4,330	3,080	3,261	3,496	5,376	8,166	8,576
İtalya	4,463	3,192	3,484	5,472	7,566	9,968	7,673
Fransa	2,967	3,127	2,284	4,164	5,888	7,850	7,092
İspanya	1,276	1,262	1,066	2,004	3,555	4,343	3,777
İngiltere	2,763	2,190	1,914	3,500	4,696	5,477	3,473
İran	646	636	840	1,861	3,470	6,615	3,406
Ukrayna	918	774	758	1,332	2,651	4,519	3,157

* Ülkeler 2009 verilerine göre sıralanmıştır.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 28.09.2010.

Türkiye'nin ithalât gerçekleştirdiği ilk 10 ülkenin yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde, ihracat gerçekleştirilen ülkelerin çoğunun bu listede de yer aldığı görülmektedir. Bu ülkeler 2009 meblağları itibariyle; Rusya, Almanya, ABD, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'dir. Demek ki bu ülkelerle bağlı ticaret yapılmaktadır. Çin, İran ve Ukrayna ise listede yer alan yeni ülkelerdir.

Avrupa kıtasının Türkiye'nin ithalâtındaki etkisi de açık biçimde görülmektedir. Her ne kadar sıralamaları değişse de ihracatta bulunulan dört ülke, Türkiye'nin kendilerinden ithalat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke arasında da mevcuttur.

İthalât gerçekleştirilen ülkelerden Çin'in özel bir yeri olduğu görülmektedir. Nitekim 1997'de Türkiye'ye ihracatı sadece 787 milyon Dolar olan Çin, bu meblağı 2009 yılında 13 milyar Dolar'a kadar yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin komşularına gelince; ihracatta sadece bir ülke, Irak, yer aldığı gibi ithalâtta da yine sadece bir ülke yer almaktadır ve o da İran'dır. İran, Türkiye'ye sattığı doğal gaz ile bu listede yer almaktadır.

1.3. Türkiye'nin Komşu Ülkeleriyle Dış Ticaret Hacmi

Sahip olduğu komşu sayısı kendisi için bir zenginlik kaynağı olmakla beraber, Türkiye'nin bu imkândan yeterince istifade edemediği aşikârdır. Çünkü önceki başlık altında da ortaya konduğu gibi, 9 komşusu olmakla beraber, ihracat ve ithalat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke sıralamasında bunlardan sadece birer adedi yer alabilmektedir.

Belli ki Türkiye, uzun yıllar boyunca bu ülkelerle siyasî, sosyo-kültürel alanlarda ilişki kurmaktan imtina ettiği gibi iktisadî hususlarda da iş birliğinden uzak durmuştur. Bu, sistematik bir politika gibi görünmektedir. Bu politikanın sonucu ise ortadadır. Halen Türkiye, komşularıyla potansiyelinin altında bir ticarî hacimle yoluna devam etmektedir. Son dönemlerde önemli bazı adımlar atılıyor olmakla ve ticarî alanda hareketlenmelere şahit olunmakla beraber, henüz arzu edilen seviyelerde ticarî ilişkilerden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Belirtilmelidir ki söz konusu siyasî, sosyo-kültürel ve iktisadî iş birliklerinden uzak durma sadece Türkiye tarafından izlenen bir politika değildir, fakat bunun yansıması komşularında da mevcuttur. Dolayısıyla arzu edilen seviye tarafların karşılıklı olarak yakınlaşmalarıyla sağlanabilecektir.

Tablo 4: Türkiye'nin Komşu Ülkeleriyle İhracat Değerleri ve Toplam İhracatındaki Payları (000 $, %)

Ülke	2005	2006	2007	2008	2009
Kuzey Kıbrıs	760,050	897,346	939,876	1,082,866	770,846
	%1	%1	%0.9	%0.8	%0.8
Yunanistan	1,126,678	1,602,590	2,262,655	2,429,968	1,635,478
	%1.5	%1.9	%2.1	%1.8	%1.6
Bulgaristan	1,179,313	1,568,006	2,060,171	2,151,423	1,387,779
	%1.6	%1.8	%1.9	%1.6	%1.4
Gürcistan	271,828	407,962	646,082	997,315	745,854
	%0.4	%0.5	%0.6	%0.8	%0.7
Ermenistan	0	0	0	0	2
	%0	%0	%0	%0	%0
Azerbaycan	528,076	695,287	1,047,668	1,667,362	528,076
	%0.7	%0.8	%1	%1.3	%1.4
İran	912,940	1,066,902	1,441,190	2,029,706	2,024,758
	%1.2	%1.2	%1.3	%1.5	%2
Irak	2,750,080	2,589,352	2,844,767	3,916,191	5,126,116
	%3.7	%3	%2.7	%3	%5
Suriye	551,627	609,417	797,766	1,114,840	1,424,701
	%0.8	%0.7	%0.7	%0.8	%1.4
Komşularla İhracat	8,080,592	9,436,862	12,040,175	15,389,671	13,643,610
Komşularla İhracat / Toplam İhracat	%11	%11	%11	%12	%13

Kaynak: International Trade Centre, Trade Map; Turkey, http://www.trademap.org/countrymap/Product_SelCountry_TS.aspx, 25.09.2010.

Türkiye'nin komşularına yaptığı ihracat meblağı 2005 yılında 8 milyar Dolar iken bu meblağ 2007 yılında 12 milyar Dolar'a çıkmış ve 2009 meblağı 13.6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, 2008 yılı dikkate alınmazsa, tedricî bir artış söz konusudur.

Türkiye'nin komşularına gerçekleştirdiği toplam ihracatının kendi toplam ihracat meblağı içindeki payına bakıldığında %11-13 arasında bir gelişme görülmektedir. 2005'te %11 olan pay, 2009'da %13'e yükselmiştir. Son dönemlerde stratejilerde meydana gelen değişmelere paralel olarak komşular arasında sağlanan yakınlaşmaların ve ticarî iş birliklerinin olumlu etkileri görülmektedir. 2005-2009 döneminde ülkeler bazında en fazla ihracat meblağı; sırasıyla Irak'a, Yunanistan'a, Bulgaristan'a ve İran'a gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin Komşu Ülkeleriyle İthalât Değerleri ve Toplam İthalâtındaki Payları (000 $, %)

Ülke	2005	2006	2007	2008	2009
Kuzey Kıbrıs	44,968	39,913	60,707	52,404	42,769
	%0	%0	%0	%0	%0
Yunanistan	727,830	1,045,328	950,157	1,150,715	1,129,696
	%0.6	%0.7	%0.6	%0.6	%0.8
Bulgaristan	1,190,079	1,663,425	1,951,656	1,840,008	1,117,128
	%1	%1.2	%1.1	%0.9	%0.8
Gürcistan	302,902	344,813	289,568	524,445	285,564
	%0.3	%0.2	%0.2	%0.3	%0.2

Ermenistan	392	41	57	1,489	1,052
	%0	%0	%0	%0	%0
Azerbaycan	272,256	340,481	329,647	928,421	752,842
	%0.2	%0.2	%0.2	%0.5	%0.5
İran	3,469,706	5,626,610	6,615,394	8,199,689	3,405,896
	%3	%4	%3.9	%4.1	%2.4
Irak	458,690	375,937	645,111	1,320,923	952,392
	%0.4	%0.3	%0.4	%0.7	%0.7
Suriye	272,180	187,250	376,959	639,213	327,681
	%0.2	%0.1	%0.2	%0.3	%0.2
Komşularla İthalât	6,739,003	9,623,798	11,219,256	14,657,307	8,015,020
Komşularla İthalât / Toplam İthalât	%6	%7	%7	%7	%6

Kaynak: International Trade Centre, Trade Map; Turkey, http://www.trademap.org/countrymap/Product_SelCountry_TS.aspx, 25.09.2010.

Türkiye'nin komşularından gerçekleştirdiği ithalât meblağları yıllar itibariyle değişiklikler sergilemektedir. İthalât meblağının önemli bir kısmını da doğal gaz ve petrol oluşturmaktadır. Türkiye, komşularıyla dış ticarette genel itibariyle net dış fazla veren taraf konumundadır.

Türkiye'nin komşularından gerçekleştirdiği ithalât toplamının kendi toplam ithalât meblağındaki payı ise 2005-2009 döneminde %6 veya %7 civarındadır. Söz konusu dönemde en fazla ithalât İran'dan ve Bulgaristan'dan gerçekleştirilmiştir.

2. SINIR BÖLGELERİNDEKİ SEKTÖREL FAALİYETLER VE DIŞ TİCARET

Bu kısımda tarım sektörüyle ilgili temel seviyede değerlendirme yapılarak asıl konular olan sanayi ve hizmet sektörlerine değinilmektedir. Sanayi sektörü, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) çerçevesinde; hizmet sektörü ise Sınır Ticaret Merkezleri (STM) çerçevesinde incelenmekte ve Türkiye ekonomisindeki önemleri vurgulanmaktadır.

2.1. Tarım Sektörü ve Dış Ticaret

Yapıları itibariyle tüm sektörler arasında geçişler mevcuttur. Bu çerçevede tarım sektörünün de hem sanayi hem de hizmet sektörü ile ilişkisi vardır. Nitekim Türkiye'de bu sektörün hem sanayileşme sürecinde hem de hizmet sektörü çerçevesinde millî gelire ve dış ticarete katkısı açıktır.

Tarım sektörü "endüstriyel tarım" olgusu dahilinde ülke ekonomisine önemli katkılar sunmaktadır. Mesela, Trakya yöresinde yetiştirilen ayçiçeği ürününden sınaî tesisler vasıtasıyla yemeklik yağ imal edilmesi ve bunun ihracıyla elde edilen gelir başlıca örneklerdendir. Aynı şekilde Karadeniz Bölgesi'nde üretilen mısırdan ve fındıktan da yağ imalâtı gerçekleştirilmektedir. Güney Doğu Bölgesi'ndeki susam ve Akdeniz Bölgesi'ndeki pamuk da benzer nitelikteki tarımsal ürünlerdir.

Tarım sektörünün hizmet sektörüyle ilişkisi ise bir alt sektör olarak ticaret faaliyetlerine konu olmasında görülebilmektedir. Bu kapsamda ziraî ürünler, kamu-özel-karma kurumlar vasıtasıyla ticarete konu edilerek hem iç hem dış tüketicilere ulaştırılarak gelir elde edilmektedir. Başta fındık ve incir olmak üzere zeytin, tahıl ve bakliyat ürünleri dış satıma konu edilerek ülke ekonomisine katkı sağlanmaktadır.

Burada tarım sektörüyle ilgili daha fazla ayrıntıya girmeden, takip eden başlıklar altında sanayi ve hizmet sektörleri incelenmektedir.

2.2. Sanayi Sektörü Kapsamında Organize Sanayi Bölgeleri ve Dış Ticaret

2.2.1. Organize Sanayi Bölgelerinin Varlık Sebepleri

Dünyada Organize Sanayi Bölgesi (OSB) uygulamasının ilk kez XIX. yüzyılın ilk yarısında ABD'de tekstil imalâthanelerinin kendiliğinden fizikî olarak bir arada yerleşmeleriyle ortaya çıktığı belirtilmektedir. Daha sonra yine ABD'de daha farklı ve kurumsal uygulamalara rastlanmıştır. Avrupa'da da 1929 dünya ekonomik buhranı sonrasında İngiltere'de, İskoçya'da ve Galler'de benzer uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Asya'da ise ilk olarak Hindistan'da OSB'ler kurulmuştur. Türkiye'deki ilk OSB'nin kuruluşu ise planlı ekonomiye geçişin yaşandığı 1960 sonrasına rastlar. Bu çerçevede ilk kurulan OSB 1962 yılında Bursa'dakidir. Türkiye'de OSB'ler 12.04.2000 tarihli 4562 Sayılı Kanun ile yasal bir çerçevede faaliyet göstermektedirler. Söz konusu Kanun'da OSB'ler şu şekilde tanımlanmaktadır (Mevzuat Bilgi Sistemi, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 30.09.2010):

"OSB; sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla; sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dahilinde gerekli idarî, sosyal ve

teknik alt yapı alanları ile küçük imalât ve tamirat, ticaret, eğitim ve sağlık alanları, teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgelerini ifade eder."

Türkiye'de OSB'lerin kuruluş amaçları şu şekilde sıralanmaktadır (OSB Üst Kuruluşu, 29.09.2010):

- Sanayinin belli bir düzen altında bulunması,
- Bulunduğu şehrin planlı bir şekilde gelişmesine katkı sağlaması,
- Bu bölgelerde bulunanların iktisadî faaliyetlerinde birbirlerini tamamlayıcı ve teşvik edici hareket etmesi. Bu kapsamda sanayicilerin bir arada ve bir program dahilinde üretim yapmalarıyla, verimliliğin ve kâr artışının sağlanması,
- Bölgesel kalkınma kapsamında az gelişmiş bölgelerde sanayileşmenin sağlanması,
- Tarım sektörünün sanayi ile bağlantısının sağlanarak ziraî alanların sanayiye uygun biçimde kullanılmasının teşvik edilmesi,
- Sağlıklı, ucuz, güvenilir alt ve üst yapı tesisi,
- Müşterek arıtma tesisleri ile optimum maliyetle çevre kirliliğinin önüne geçilmesi,
- Bölgelerin devlet gözetiminde, kendi organlarınca özerk biçimde yönetiminin sağlanması.

Türkiye'de, bu amaçlara uygun bir şekilde OSB'lere ilişkin önemli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Takip eden başlıkta bunlara değinilmektedir.

2.2.2. Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri

Türkiye'de de 2000'li yılların başları itibariyle özellikle bölgesel kalkınma hedefleri çerçevesinde ülkenin her ilinde bir OSB kurulması maksadıyla çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de 2010 Kasım ayı itibariyle 263 OSB mevcuttur.

Tablo 6: Türkiye'de Şehirler İtibariyle Organize Sanayi Bölgeleri *

İl	Sayı		İl	Sayı		İl	Sayı
Bursa	13		Isparta	3		Ağrı	1
İzmir	13		Kahramanmaraş	3		Aksaray	1
Kocaeli	13		Kayseri	3		Ardahan	1
Ankara	12		Kırşehir	3		Bartın	1
Afyonkarahisar	9		Malatya	3		Batman	1
Konya	9		Ordu	3		Bayburt	1
İstanbul	8		Uşak	3		Bingöl	1
Aydın	7		Zonguldak	3		Bitlis	1
Bilecik	6		Adana	2		Erzincan	1
Denizli	6		Antalya	2		Giresun	1
Sakarya	6		Çanakkale	2		Gümüşhane	1
Balıkesir	5		Çorum	2		Hakkari	1
Hatay	5		Diyarbakır	2		Iğdır	1
Kütahya	5		Düzce	2		Karabük	1
Manisa	5		Edirne	2		Karaman	1
Samsun	5		Elazığ	2		Kilis	1
Tokat	5		Kars	2		Mardin	1
Adıyaman	4		Kastamonu	2		Muğla	1
Amasya	4		Kırıkkale	2		Muş	1
Bolu	4		Kırklareli	2		Nevşehir	1
Çankırı	4		Mersin	2		Siirt	1
Sivas	4		Niğde	2		Tunceli	1
Urfa	4		Osmaniye	2		Van	1
Tekirdağ	4		Rize	2			
Trabzon	4		Sinop	2			
Burdur	3		Şırnak	2			
Erzurum	3		Yalova	2			
Eskişehir	3		Yozgat	2			
Gaziantep	3						

* OSB'ler adet esasına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Şehirler itibariyle OSB sayıları incelendiğinde ortaya çıkan tablo, mevcut OSB'lerin çoğunun başta Marmara Bölgesi olmak üzere ülkenin orta ve batı bölgelerinde kurulu olmasıdır. Mevcut 263 OSB'nin 1/4'ünün Marmara Bölgesi'nde olduğu düşünüldüğünde bölgeler arasında bir dengesizlik olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte tam da bu sebeple ülkenin diğer tüm illerinde OSB kurulma çalışmalarının devam ediyor olması önem kazanmaktadır. Halen OSB'si olmadığı gibi bu yönde çalışma yapılmayan tek il Artvin'dir.

Türkiye'de alan ölçüleri itibariyle ele alındıklarında, Orta ve Batı Anadolu Bölgelerinin OSB'ler açısından daha avantajlı oldukları görülmektedir. Kişi başına düşen OSB alanı itibariyle sıralamada ilk 5 il arasında yer alan tek doğu ili Bayburt'tur. Kişi başına düşen alan itibariyle en fazla alan 61.17 m2 ile Bilecik'e aittir. Alan ortalaması 10 m2'nin altında olan illerin sayısı 12 olup, bunlar arasında yer alan Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri illerinin sayısı 7'dir (OSB Üst Kuruluşu, Dünya'da ve Türkiye'de OSB Uygulamaları, 29.09.2010).

Artvin dışındaki diğer 80 ilde OSB kurulma çalışmaları devam ediyor olmakla beraber, karşılaşılan bazı sorunlar kurulum sürecini uzatmakta ve bu da o şehrin ve civarının kalkınmasının gecikmesine yol açmaktadır. Söz konusu sorunlar şöyle sıralanabilir:

- İmar plan çalışmalarındaki uzamalar,
- Arsa tapu çalışmaları esnasında oluşan sorunlar,
- Yeterli finansal desteğin mevcut olmayışı,
- Yeterli teşvik mekanizmasının olmayışı,
- Kurumlar arası koordinasyon eksikliği ve bunun yol açtığı gecikmeler.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye'de OSB kurulum sürecinde yer alan kamu/özel/karma nitelikli aktörler, çalışmalarını süratle devam ettirerek şehirlerine üretim merkezleri kazandırma yönünde çaba sarf etmektedirler.

2.3. Hizmet Sektörü Kapsamında Sınır Ticaret Merkezleri ve Dış Ticaret

2.3.1. Sınır Ticaret Merkezlerinin Kuruluş Sebepleri

Sınır Ticaret Merkezleri (STM), Türkiye'de hayat standartlarının diğer bölgelere nazaran düşük ve işsizliğin belirgin boyutlarda olduğu Doğu Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde iktisadî gelişmeyi çok boyutlu bir şekilde sağlamak maksadıyla oluşturulan birimlerdir.

Doğu Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri sınır illerine yönelik sınır ticareti uygulaması ile bölge halklarının günlük temel ihtiyacının bir kısmının komşu ülkelerden temin edilmesi ve bölgelerden ihracatın geliştirilmesi suretiyle buralarda dış ticaret alt yapısının ve kültürünün yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır (DTM, Sınır Ticareti, 30.09.2010).

Komşu ülkelerle sınır ticaretinin STM'ler vasıtasıyla gerçekleştirilmesinin avantajları şöyle sıralanabilir (Hanoğlu, Sınır Ticaret Merkezleri, 20.09.2010):

- Bölge halklarının ihtiyaçlarının; mahallinde, kısa sürede temin ve tedarik edilerek bölgelerin ekonomisine canlılık getirilmesi,
- Bölge insanlarına daha ekonomik mal sağlanması,
- Dış ticaret hacmi içinde sınır komşularının payının artırılması,
- Kayıt dışı ticaretin asgariye indirilmesi,
- İstihdamın arttırılması.

"Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar", 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak, 2003/5408 Karar sayısı ile yürürlüğe girmiştir (Gümrük Müsteşarlığı, Sınır Ticaret Merkezleri, 20.09.2010). 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı ise 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DTM, Sınır Ticareti, 30.09.2010).

2.3.2. Türkiye'de Sınır Ticaret Merkezleri

Türkiye'de Sınır Ticaret Merkezi (STM) kurulması kararı son derece isabetlidir. Çünkü bu merkezler vasıtasıyla sınır bölgelerinde kişisel/kurumsal ihtiyaçların karşılanmasıyla refah seviyesinin artışı kolaylaşmaktadır. Ayrıca, STM'ler sayesinde bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşılması da mümkün olmaktadır. Nitekim, bu çerçevede hem dış ticaret faaliyetleri daha düzenli bir şekilde icra edilebilmekte hem de Türkiye'nin komşularına yönelik potansiyel nitelikli sektörler dahilinde ticarî yönlendirmelerde bulunulması sağlanabilmektedir. Belirtilebilecek bir diğer avantaj da sınır ticaretinin gözetim altına alınarak daha evvel kaçakçılık ve benzeri yollarla karşılaşılan sosyo-ekonomik ve hukukî sorunların giderilebilmesi mümkün hâle gelmesidir.

Türkiye'de STM kurulması kararlaştırılan iller 13 adet olup, bunlar 2003/5408 sayılı Kararın 2. maddesi ile tespit edilmiştir. Buna göre; Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Urfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay bu kapsamda yer almaktadır. Bu sınır iller yanında, mücavir il olarak adlandırılan 7 il de belli şartlar dahilinde bu kapsama alınmıştır. Mücavir iller, 2003/5408 sayılı Karar'ın 2. maddesinde yer alan,

STM kurulması öngörülen illere komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerinden oluşmaktadır (Gümrük Müsteşarlığı, Sınır Ticaret Merkezleri, 20.09.2010.)

STM'lerdeki ticaret, özel bir amaca yönelik olması nedeniyle, normal ticarete göre teşvik edilmekte ve bunlarla ilgili işlemlerde bazı avantajlar sunulmaktadır. Bunlardan biri sağlanan vergi avantajlarıdır. Bu çerçevede; sanayi ürünleri ithalâtında, normal ithalâtlarda alınması gereken vergiler ve fonlar alınmazken sadece KDV'nin ve ÖTV'nin tamamı; tarım ürünlerinde ise söz konusu ürünlerin ithalâtında alınması gereken vergilerin ve fonların %60'ı ile KDV'nin tamamı tahsil edilmektedir (Gümrük Müsteşarlığı, Sınır Ticaret Merkezleri, 20.09.2010).

Türkiye'de 2003 yılında kurulmalarına karar verilen STM'lerde belirgin bir şekilde birkaç yıldır faaliyetler icra edilmektedir. Nitekim mevcut veriler, buralarda ticaret hacminin giderek artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7: Türkiye'nin Serbest Bölgeler ve Sınır Ticaret Merkezleri İhracat Hacmi (000 $)

	2005	2006	2007	2008	2009
Serbest Bölgeler	2,973,224	2,967.219	2,942,876	3,008,061	1,957,304
Sınır Ticaret Merkezleri	---	---	285	6,624	0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 28.09.2010.

Tablo 7'de de görüldüğü üzere, Türkiye'de STM'ler vasıtasıyla komşu ülkelerle 2007 yılında gerçekleştirilen ihracat meblağı 285 bin Dolar iken, 2008 yılında önemli bir sıçrama görülmüş ve 6,6 milyon Dolar'lık ihracatta bulunulmuştur. 2009 yılı verileri mevcut değildir ancak muhtemelen kriz dolayısıyla bir azalma söz konusu olabilir. Fakat 2010 itibariyle STM'ler vasıtasıyla ticarî hacmin artan oranda devam edeceği belirtilebilir.

3. TÜRKİYE'NİN OSB'LER VE STM'LER VASITASIYLA KOMŞULARIYLA DIŞ TİCARETİNDE POTANSİYEL SEKTÖRLERİ

Çalışmanın asıl kısmını oluşturan bu bölümde Türkiye'nin komşu ülkelerine sınır illerde kurulu ve/veya kurulmakta olan OSB'leri vasıtasıyla sahip olduğu dış ticaret potansiyeli incelenmektedir. Bu çerçevede söz konusu OSB'lerde gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek sektörel faaliyetlere ilişkin bilgiler sunularak bunların komşularla dış ticarette taşıdığı potansiyellerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu kısımda OSB'lerle ilgili bilgiler; web sitelerinden, e-posta yoluyla ve telefonla elde edilmiştir.

Ayrıca, Türkiye'nin komşu ülkelerine tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünlerine ilişkin bilgiler de verilmektedir. Böylece, söz konusu ürünlerden hareketle Türkiye'nin komşu ülke sınırlarına yakın illerde yer alan başta OSB'dekiler olmak üzere tüm iktisadî birimlerin üretim-ihracat planlamasında dikkate alabilecekleri faaliyet alanları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Dahası, söz konusu ürünlerin STM'ler vasıtasıyla ticarete konu edilebileceğine dair ipuçlarının sağlanması da hedeflenmektedir.

3.1. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs

Kuzey Kıbrıs'ın dış ticaretindeki en yüksek pay Türkiye'ye ait bulunmaktadır. Türkiye, Kuzey Kıbrıs ile dış ticaretinde net fazla veren ülke konumundadır.

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a 2005 yılındaki 760 milyon Dolar'lık ihracat meblağı, 2008'de en yüksek seviyesine çıkmış ve 1 milyar Dolar'ı geçmiştir. Ancak global krizin de etkisiyle Türkiye'nin 2009 yılında Kuzey Kıbrıs'a ihracatı 771 milyon Dolar civarında geçekleşmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a yaptığı ihracat meblağının toplam ihracatı içindeki payı %1 civarındadır. 2005 ve 2006 yıllarında %1 olan oran, 2007 yılında %0.9, 2008-2009 döneminde ise %0.8 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	ANTAKYA	Hatay / Belen	Tohumculuk, İplik boyama, Çelik boru imalâtı, Yağ, Makina, Gıda, Boya, Metal, Tekstil, Sabun, Yem, Otomotiv sanayii (58 firma)
	2	HATAY PAYAS	Hatay / Dörtyol	Demir-Çelik, Kömür pres (35 firma)
	3	İSKENDERUN	Hatay / İskenderun	Demir-Çelik, Makina, Filtre, Boru, Gübre, İnşaat malzemeleri (32 firma)
	4	HATAY 75.YIL	Hatay / Antakya	Kurulma aşamasında
	5	İSKENDERUN II. OSB	Hatay / Antakya	Kurulma aşamasında

2	1	OSMANİYE	Osmaniye / Toprakkale	İnşaat malzemeleri, Orman ürünleri, Demir-Çelik, Çelik kapı, Süt ve ürünleri, Tekstil, İplik, Madenî yağ, Boya, Makina, Halı, Boru profil, Galvaniz, Gübre, Yem, Şekerleme, Deri, Terlik-ayakkabı, Mermer, Otomotiv, Filtre, Kimya, Plastik, Kağıt, Ambalaj (81 firma)
	2	OSMANİYE KADİRLİ	Osmaniye / Kadirli	Tekstil, İplik, Mermer, Kablo, Çelik kapı, Zeytinyağı, Fıstık, Süt ve ürünleri, Mısır patlatma, Salça (13 firma)
3	1	ADANA HACI SABANCI	Adana / Yüreğir	Ağaç, Ambalaj, Boya, Cam, Döküm, Elektrik, Gıda, Süt ve ürünleri, Kağıt, Kimya, Makina, Metal, Petrol ürünleri, Plastik, Tekstil, Tohumculuk, İnşaat malzemeleri (263 firma)
	2	ADANA KOZAN	Adana / Kozan	Tarım paketleme, Hazır beton, Uçucu yağ (4 firma)
4	1	MERSİN TARSUS	Mersin / Akdeniz	Demir-Çelik, Cam, İnşaat malzemeleri, Gıda, Süt ve ürünleri, Kağıt, Kozmetik, Makina, Orman ürünleri, Plastik, Ambalaj, Tekstil, Tıbbî malzeme, Kimya, Otomotiv yan sanayii (149 firma)
	2	SİLİFKE	Mersin / Silifke	Mermer, Gıda, Süt ve ürünleri, Hayvancılık, Ziraî ürünler, Orman ürünleri (14 firma)
5	1	ANTALYA	Antalya / Merkez	Gıda, Et-süt ve ürünleri, Yem, İplik, Konfeksiyon, Halı-kilim, Temizlik ürünleri, Gübre, Boya, Makina, Metal, Plastik ambalaj, Plastik boru-profil, Kablo, Ziraî aletler, İnşaat malzemeleri, Elektrikli-elektronik aletler, Spor-av malzemeleri, Otomotiv yan sanayii, Orman ürünleri, Mobilya, Ambalaj, Ayakkabı, Kırtasiye malzemeleri, Mermer (215 firma)
	2	KUMLUCA GIDA İHTİSAS OSB	Antalya / Kumluca	Kurulma aşamasında

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Kuzey Kıbrıs Ülke Raporu, 24.09.2010):

Bisküvi, Gofret vb., Süt ve Ürünleri: Beyaz Peynir, Eritme Peynir, Çikolata ve Kakao İçeren Gıda, Şekerleme, Konserve Sebze, Şampuan vb. Saç Müstahzarları, Sabun ve Deterjan, Tuvalet Kağıdı, Kağıt Havlu, Mendil, Hijyenik Ped, Çocuk Bezi, Ev Tekstil Ürünleri, Ziraî Makinalar ve Aksamları.

3.2. Türkiye ve Yunanistan

Yunanistan, Türkiye'nin komşuları arasında en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkelerden biridir. Nitekim söz konusu ihracat hacmi, son global kriz dönemi haricinde yıllar itibariyle artış eğilimi sergilemiştir.

Türkiye 2005 yılında Yunanistan'a 1.1 milyar Dolar civarında ihracat gerçekleştirmişken bu meblağ 2008'de 2.4 milyar Dolar'a kadar yükselmiştir. 2009'da ise 1.6 milyar Dolar'lık bir ihracat gerçekleştirilebilmiştir. Bunun temel sebebi, Yunanistan'ın global krizden ciddi biçimde etkilenmiş olmasıdır. Bu meblağın 2010'da da düşeceği belirtilebilir.

Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracatın toplam ihracatındaki payı 2005 yılında %1.5 iken, 2007 yılında %2.1'e yükselmiştir. 2008 yılında bu oran %1.8'e, 2009 yılında ise %1.6 oranına düşmüştür.

Türkiye'nin Yunanistan'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Türkiye'nin Yunanistan'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	EDİRNE	Edirne / Merkez	Elektrik, Hijyen ürünleri, İnşaat elemanları, Kimya, Makina motor sanayii, Alüminyum, Metal, Plastik, Tekstil (28 firma)
	2	EDİRNE KEŞAN	Edirne / Keşan	Hiçbir çalışma yok

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Yunanistan'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Yunanistan Ülke Raporu, 24.09.2010):

Yaş Meyve-Sebze, Su Ürünleri, Sert Kabuklu Meyveler, Dondurulmuş Meyve-Sebze, Konserve Meyve-Sebze, Gıda Müstahzarları, Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, Gemi İnşa Sanayii, Cam ve Seramik İnşaat Malzemeleri, Mobilya, Hazır Giyim, Kumaş, Maden ve Mineraller, Beyaz Eşya, Elektronik, Demir-Çelik, İnşaat Malzemeleri.

3.3. Türkiye ve Bulgaristan

Bulgaristan'ın dış ticaret ortakları arasındaki yerine bakıldığında, Türkiye'nin bu ülkenin toplam ithalâtındaki payı 2009 yılında %5.48 iken bu ülkenin toplam ihracatındaki payı %7.33'tür. Yani Türkiye, Bulgaristan'a sattığından fazlasını almaktadır (CIA, The World Factbook; Bulgaria, 20.09.2010).

Türkiye; Bulgaristan'a 2005'te 1.1 milyar Dolar'lık ihracat gerçekleştiriyorken, bu meblağ 2008'de 2.1 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2009 meblağı ise 1.3 milyar Dolar'a gerilemiştir.

Türkiye'nin toplam ihracatındaki payına bakıldığında, Bulgaristan'a yapılan ihracat oranı 2005'te %1.6 iken, 2007 oranı %1.9'dur. 2008 ve 2009 payları ise sırasıyla %1.6'ya ve %1.4'e gerilemiştir.

Türkiye'nin Bulgaristan'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: Türkiye'nin Bulgaristan'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	KIRKLARELİ	Kırklareli / Merkez	Yalıtım malzemeleri, Elyaf, Terlik-ayakkabı, Tekstil, Konfeksiyon, Çorap, Sfero ve pik döküm, Helva, Şekerleme, Bisküvi, Orman ürünleri, Profil, Alüminyum, Metal, Makina, Bor ürünleri, Seramik (17 firma)
	2	KIRKLARELİ ASREY İNŞAAT ASLAN ÖZEL	Kırklareli / Kağıthane	Kurulma aşamasında
2	1	EDİRNE	Edirne / Merkez	Elektrik, Hijyen ürünleri, İnşaat elemanları, Kimya, Makina motor sanayii, Alüminyum, Metal, Plastik, Tekstil (28 firma)
	2	EDİRNE KEŞAN	Edirne / Keşan	Hiçbir çalışma yok

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Bulgaristan'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Bulgaristan Ülke Raporu, 24.09.2010):

Yaş Meyve-Sebze, Şekerli ve Çikolatalı Mamuller, Oto Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, Cam ve Seramik İnşaat Malzemeleri, Alüminyum İnşaat Malzemeleri, Demir-Çelik Sanayii, Mobilya, Kumaş, Hazır Giyim, İş ve Maden Makinaları, Ambalaj Malzemeleri, Plastik ve Kauçuk İşleme Sanayii.

3.4. Türkiye ve Gürcistan

Türkiye, Gürcistan'ın ithalâtında başı çeken ülke konumundadır. Gürcistan ve Türkiye arasında 1990'lı yıllar itibariyle bavul ticareti şeklinde başlayan dış ticaret faaliyetleri, giderek artan bir seyir izlemiş ve iki ülkeyi bu alanda başlıca ortaklar haline getirmiştir.

Türkiye'nin Gürcistan'a ihracat meblağı 2005'te 271 milyon Dolar iken, tedrici bir şekilde artış göstererek 2008'de 1 milyar Dolar'a kadar yükselmiştir. 2009 meblağı ise 745 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Paylar itibariyle incelendiğinde, Türkiye'nin Gürcistan'a yaptığı ihracatın toplam ihracatındaki oranı 2005'te %0.4, 2008'de %0.8'dir. 2009 oranı ise %0.7'dir.

Türkiye'nin Gürcistan'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: Türkiye'nin Gürcistan'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İ	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	ARTVİN	Mevcut değil	---
2	1	ARDAHAN OSB	Ardahan / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Gıda, Tekstil)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Gürcistan'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Gürcistan Ülke Raporu, 24.09.2010):

Buğday, Buğday Unu, Bisküvi ve Gofret, Margarin, Sigara, Şekerli ve Çikolatalı Mamuller, Kanatlı Etleri, Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, İlaç, Demir-Çelik Ürünleri, Beyaz Eşyalar ve Klimalar, Mobilya, Manganez Cevheri, Plastik Borular ve Plastik İnşaat Malzemeleri, Ayakkabı, Kablo ve Tel, İnşaat Makinaları, Sabun ve Deterjan, Demir-Çelikten İnşaat Aksamı, Hijyenik Kâğıt Ürünleri, Sofra ve Mutfak Eşyası, Seramik Karolar, Pompa ve Kompresör, Plastik Ambalaj Ürünleri, Kumaş, Ev Tekstil Ürünleri, Hazır Giyim, Gemi İnşa Sanayii, Müteahhitlik Hizmetleri.

3.5. Türkiye ve Ermenistan

Türkiye'nin Ermenistan'la dış ticaret mazisi uzun değildir. Yeni kurulmuş olan bir devlet olması, ekonomik potansiyelinin düşüklüğü ve aralarında mevcut olan politik sorunlar dolayısıyla Türkiye, Ermenistan ile arzu edilen ölçüde ticarî faaliyetler gerçekleştirebilmiş değildir. Ancak, son yıllarda bazı hareketlenmeler görülmektedir.

Türkiye'nin Ermenistan'a gerçekleştirdiği ihracat meblağı toplam ihracatı içinde pek bir yer tutmamaktadır. Zaten son dönemlerde iki ülke arasında imzalanması beklenen protokoller de askıya alınmış durumdadır. Dolayısıyla halihazırda ticarî faaliyetler de gerçekleştirilememektedir.

2009 tahminlerine göre Ermenistan'ın toplam ihracatı 714 milyon Dolar iken, toplam ithalât hacmi 2.72 milyar Dolar'dır. Dış ticaret ortakları arasındaki yeri incelendiğinde; Ermenistan'dan ithalât yapan ülkeler arasında gerilerde yer almakla beraber, Türkiye'nin bu ülkeye ihracat yapanlar arasında belirgin bir yeri vardır. Nitekim, 2009 itibariyle Ermenistan'ın gerçekleştirdiği toplam ithalât içinde Türkiye'nin %5.6'lik payı vardır ve bu haliyle 4. sırada yer almaktadır (ITC, Trade Map; Armenia, 25.09.2010).^

Türkiye'nin Ermenistan'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12: Türkiye'nin Ermenistan'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	ARDAHAN	Ardahan / Merkez	Kurulma aşamasında
2	1	KARS	Kars / Merkez	Isı izolasyonlu tuğla, Okul malzemeleri, Süt ve ürünleri, Taş kesme, Hazır beton, Mobilya dekorasyon, Tarım makinaları, Karo, Orman ürünleri, Temizlik ürünleri, Deterjan, Metal rekor (41 firma)
	2	KARS BESİ	Kars / Merkez	Kurulma aşamasında
3	1	IĞDIR	Iğdır / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Mermer, Hafif dekoratif inşaat malzemeleri, Bims blok, Galvanizli çöp konteyneri, Plastik, Yem, Tekstil, Süt üretimi, Meyve suyu konsantresi)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Ermenistan'ın ihraç ve ithal ettiği ürünlere ilişkin bilgiler aşağıdaki Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13: Ermenistan'ın İhraç ve İthal Ettiği Ürünler

İhraç Ettiği Ürünler	Elmas, Mineral Ürünler, Enerji, Demir, Demir Dışı Metaller, Bakır
İthal Ettiği Ürünler	Doğalgaz, Petrol Ürünleri, Muhtelif Gıda, Elmas

Kaynak:

- Ministry of Foreign Affairs of Armenia, Economy of Armenia, http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html, 25.09.2010.
- Central Intelligence Agency (CIA), The World Factbook, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook, 20.09.2010.

Ermenistan'ın gerçekleştirdiği ithalât kalemleri arasında yer alan muhtelif gıda, Türkiye'nin mevcut iş birlik imkânlarını artırabileceği potansiyel alanları içermektedir. Tüm bunların ötesinde, halen akamete uğrayan ilişkilerin işler hale getirilmesi yönünde tedbirler alınması gerekmektedir. Komşuların klasik çözümsüzlük politikalarından vazgeçerek iş birliklerine doğru adımlar atması her ikisinin de lehine olacaktır.

3.6. Türkiye ve Azerbaycan

Azerbaycan'ın ekonomisi temelde petrol ve türevleri ile doğalgaza dayalı olup, dış ticaretini de bu kalemler belirlemektedir. Nitekim, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticarî ilişkilerde bu unsurların önemli bir ağırlığı mevcuttur.

Türkiye 2005 yılında Azerbaycan'a 528 milyon Dolar'lık ihracat gerçekleştirmişken, bu meblağ 2008'e kadar artış göstererek 1.6 milyar Dolar'a kadar yükselmiştir. 2009 yılı ihracat meblağı ise 2008'e göre 1/3 oranında gerilemiş ve 528 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Azerbaycan'a yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payı 2005'te %0.7 olan Türkiye, 2008'de bu oranı %1.3'e kadar çıkarmıştır. 2009 ihracat meblağı düşmüş olmakla beraber, oranda artış meydana gelmiş olup %1.4'tür.

Türkiye'nin Azerbaycan'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14: Türkiye'nin Azerbaycan'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	IĞDIR	Iğdır / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Mermer, Hafif dekoratif inşaat malzemeleri, Bims blok, Galvanizli çöp konteyneri, Plastik, Yem, Tekstil, Süt üretimi, Meyve suyu konsantresi)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Azerbaycan'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Azerbaycan Ülke Raporu, 24.09.2010):

Bisküvi, Şekerli ve Çikolatalı Mamuller, Kanatlı Etleri, Narenciye, Maya, Yumurta, Makarna, Çimento, Oto Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, Demir-Çelik, Altın Mücevherat, İnşaat Makinaları, Kağıt ve Karton, Doğal Taşlar

3.7. Türkiye ve İran

Türkiye ve İran önemli birer ticaret ortağıdırlar. Nitekim 90'lı yılların ortalarında, Türkiye'nin İran ile 1 Milyar Dolar civarında olan dış ticaret hacmi, 2008 yılı itibarıyla 10 Milyar Dolar'ı aşmıştır. Fakat belirtilmelidir ki Türkiye İran'dan net ithalâtçı konumundadır. Bunun temel sebebi İran'dan gerçekleştirilen doğal gaz ithalâtıdır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin artan bir seyirle devamı beklenmektedir. Bu kapsamda tesis edilen STM'lerden biri bu ülkeye yönelik olup, amaç daha düzenli ve istikrarlı bir dış ticaret yapısına kavuşabilmektir.

Türkiye'nin İran'a gerçekleştirdiği ihracat 2005'te 912 milyon Dolar iken bu meblağ 2008'de 2,029 milyon Dolar'a yükselmiştir. 2009 meblağı ise çok az bir düşüşle 2,024 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Mevcut global kriz iki ülke ticarî ilişkisini pek olumsuz etkilememiştir.

Paylar incelendiğinde, Türkiye'nin İran'a gerçekleştirdiği ihracat/toplam ihracat 2005'te %1.2 iken 2008'de %1.5 olarak gerçekleşmiştir. 2009 payı ise %2 seviyesindedir.

Türkiye'nin İran'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Türkiye'nin İran'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	IĞDIR	Iğdır / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Mermer, Hafif dekoratif inşaat malzemeleri, Bims blok, Galvanizli çöp konteyneri, Plastik, Yem, Tekstil, Süt üretimi, Meyve suyu konsantresi)
2	1	AĞRI	Ağrı / Merkez	Sıcak asfalt (1 faal firma) (Muhtemel sektörler; Pet su, Dondurma, Süt ve ürünleri)
3	1	VAN	Van / Merkez	Mukavva, Mobilya, Temizlik malzemeleri, Küp şeker, Demir-Çelik, Mermer, Otomotiv yan sanayii, Süt ve ürünleri, Kuruyemiş, Bakliyat, İnşaat malzemeleri, Plastik, Petrol, Madenî yağ, Çorap, Ayakkabı, Yem (77 firma)
4	1	HAKKARİ	Hakkari / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Çimento, Kireç, Süt ve ürünleri, Arıcılık, El sanatları)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin İran'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, İran Ülke Raporu, 24.09.2010):

Buğday, Çay, Mercimek, Narenciye, Nohut, Ağaç ve Ahşap Ürünleri, Mobilya, Beyaz Eşya, Boru ve Bağlantı Parçaları, Demir-Çelik, Dolum ve Ambalaj Makinaları, Elektrikli Makinalar ve Kablolar, Elektronik, Elyaf ve İplik, Isıtma, Soğutma ve Havalandırma, İlaç, İnşaat Malzemeleri, İş ve Maden Makinaları, Kağıt ve Karton Ürünleri, Kozmetik ve Kişisel Bakım Ürünleri, Kumaş, Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, Plastik ve Kauçuk İşleme Makinaları, Pompa ve Kompresör, Sofra ve Mutfak Eşyaları, Takım Tezgahları, Tarım Alet ve Makinaları, Tekstil ve Hazır Giyim Yan Sanayi Ürünleri.

3.8. Türkiye ve Irak

Türkiye ile Irak arasındaki ticarî hacim uzun yıllar boyunca arzu edilen seviyelerde olamamıştır. Özellikle Irak'a yönelik olarak 1991-2003 döneminde uygulanan BM ambargosu sebebiyle bu ülke ile resmî kanallardan dış ticarî faaliyet icra edilememiştir. Ancak söz konusu tarih itibariyle ambargonun kalkması sonrasında Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret faaliyetleri hareketlilik kazanmıştır. Irak, halihazırda komşuları arasında Türkiye'nin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkedir. Ziraat, sanayi ve hizmetler alanlarındaki üretim

kabiliyetini önemli ölçüde kaybetmiş olan Irak'ın en önemli ihraç kalemi petroldür. Zaten Türkiye'nin bu ülkeden ithalâtındaki asıl payı da petrol ürünleri oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracat meblağı 2005-2009 döneminde, 2006 yılı haricinde, belirgin bir artış sergilemiştir. Nitekim 2005'te 2.7 milyar Dolar olan ihracat meblağı 2009'da 5.1 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın toplam ihracatındaki paylarına bakıldığında 2005'te %3.7 olan oranın 2009'da %5'e yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'nin Irak'a komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16: Türkiye'nin Irak'a Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	HAKKARİ	Hakkari / Merkez	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Çimento, Kireç, Süt ve ürünleri, Arıcılık, El sanatları)
2	1	ŞIRNAK	Şırnak / Merkez	Mermer (1 faal firma) (Muhtemel sektörler; Küvet, Unlu mamuller, İnşaat malzemeleri, Gıda)
	2	ŞIRNAK CİZRE	Şırnak / Cizre	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Kablo, Un, Tekstil)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Irak'a tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Irak Ülke Raporu, 24.09.2010):

Bisküvi, Bitkisel Yağlar, Bulgur, Domates Salçası, Kanatlı Etleri, Şekerli ve Çikolatalı Mamuller, Un, Yaş Meyve-Sebze, Yumurta, Alüminyum İnşaat Malzemeleri, Beyaz Eşya, Boru ve Bağlantı Parçaları, Demir-Çelik, Elektrikli Makinalar ve Kablolar, Ev Tekstili, Gıda İşleme Makinaları, Halı, Hazır Giyim, İnşaat Malzemeleri, Müteahhitlik Hizmetleri, Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Ürünleri, Sofra ve Mutfak Eşyaları.

3.9. Türkiye ve Suriye

Türkiye ve Suriye arasında son yıllarda önemli iktisadî gelişmeler kaydedilmektedir. Bunlardan en önemlilerinden biri 2007 yılında iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasıdır. Anlaşmayı müteakiben iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Diğer önemli gelişme ise Sınır Ticaret Merkezinin (STM) kurulmasıdır. Suriye ile Türkiye arasında faaliyette bulunan STM de dış ticarî hacmin artışında pay sahibidir. Belirtilebilir ki Türkiye ile Suriye arasındaki dış ticaret hacmi, halihazırda Türkiye lehine işlemektedir.

Global krizin ticarî ilişkilerini etkileyemediği diğer iki komşu ülke Türkiye ve Suriye'dir. Nitekim Türkiye'nin Suriye'ye ihracat meblağı 2005'te 551 milyon Dolar iken, yıllar itibariyle artışlar devam etmiş ve 2009 meblağı 1.4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı/toplam ihracatı ise 2005'te %0.8 iken, bu oran 2009'da %1.4'e yükselmiştir.

Türkiye'nin Suriye'ye komşu OSB'leri ve burada faaliyette bulunan/bulunacak ve dış ticarette potansiyel taşıyan sektörleri Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 17: Türkiye'nin Suriye'ye Komşu OSB'leri ve Potansiyel Sektörleri

İl	No	OSB Adı	İl/İlçe	FAALİYET KONUSU
1	1	ŞIRNAK	Şırnak / Merkez	Mermer (1 faal firma) (Muhtemel sektörler; Küvet, Unlu mamuller, İnşaat malzemeleri, Gıda)
	2	ŞIRNAK CİZRE	Şırnak / Cizre	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Kablo, Un, Tekstil)
2	1	MARDİN	Mardin / Merkez	Mercimek, Bulgur, Mısır kurutma, Un, Gıda paketleme, Kuruyemiş, Ziraî tohum, Mobilya, Deterjan, Madenî yağ, Plastik eşya, Plastik boru, Gaz beton tuğla, Alçı, Çırçır pres, Ziraî teçhizat, Çivi, Çiğit yağ, Organik gübre (77 firma)
3	1	URFA	Urfa / Merkez	Tekstil, Konfeksiyon, Çırçır, Gıda, Kimya, Petrol, Plastik, Elektrikli Makina ve Cihazlar, İnşaat malzemeleri (168 firma)
	2	URFA 2. OSB	Urfa / Merkez	Porselen (1 faal firma)
	3	URFA VİRANŞEHİR	Urfa / Viranşehir	Mısır Kurutma, Çırçır, Çelik Kapı, Bulgur, Büz Boru, Mısır Sılaj, Dondurma, Karo İmalatı (11 firma)
	4	URFA TARIMA DAYALI İHİTSAS	Urfa / Merkez	Kurulma aşamasında. Et kesimi ve dağıtımı amaçlı ihtisas OSB'si. (532 üye; tamamı şahıs)

4	1	GAZİANTEP	Gaziantep / Şehitkamil	Tekstil, Gıda, Plastik, Boya, Temizlik (690 firma)
	2	GAZİANTEP BESİ	Gaziantep / Oğuzeli	Et kesimi ve dağıtımı amaçlı ihtisas OSB'si. (197 üye; tamamına yakını şahıs)
	3	GAZİANTEP NİZİP	Gaziantep / Nizip	Kurulma aşamasında (Muhtemel sektörler; Fıstık işleme-paketleme, Büro mobilyası, Ziraî aletler, Plastik, Zeytinyağı, Bisküvi, Bulgur)
5	1	KİLİS	Kilis / Merkez	Temizlik ve hijyen ürünleri, Plastik ambalaj, Pekmez, Büz boru, Yapı sistemleri, Zeytinyağı, Metal bahçe mobilyaları, Porselen cam ürünleri, Döşemelik kadife, Sentetik çuval, Yem, Petrol, Kuruyemiş, Ayçiçek yağı, Baharat (34 firma)
6	1	ANTAKYA	Hatay / Belen	Gıda, Demir-Çelik, Makina, Yağ, Mobilya, Otomotiv yan sanayii (58 firma)

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı OSBÜK, OSB Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye'nin Suriye'ye tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde ihraç potansiyeli olan başlıca ürünleri şöyledir (İGEME, Suriye Ülke Raporu, 24.09.2010):

Katı ve Sıvı Yağ, Buğday, Çay, Bakliyat, Yumurta, Su Ürünleri, Tavuk Ürünleri, Dondurulmuş Sebze, Bulgur, Mermer, Çimento, Petrol Yağları, İlaç, Plastik İnşaat Malzemeleri, Plastikten Diğer Levhalar, Filmler ve Folyolar, Kağıt ve Karton, İplik, Tekstil ve Hazır Giyim, Demir-Çelik Sanayii, Demir-Çelikten Ürünler, Klima, Gıda Dolum ve Ambalaj Makinaları, Tarım Makinaları, Gıda İşleme Makinaları, Plastik ve Kauçuk İşleme Makinaları, Kablo ve Tel, Tekstil Makinaları, Takım Tezgahları, Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Ürünleri.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Komşu ülkelerle ticarî ilişkilerin artırılması yönünde atılacak adımlardan biri sınırlara yakın bölgelerde ihracata yönelik üretim tesislerinin kurulmasıdır. Kuzey Kıbrıs, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarına yakın kısımlarda bu tür çok sayıda tesis bulunmaktadır. Mesela Kuzey Kıbrıs'a yakın bölgelerde 5 ilde toplam 12 adet OSB mevcuttur. Benzer şekilde Yunanistan ve Bulgaristan yakınında da iki ilde 4 adet OSB mevcuttur. Mücavir iller olan Çanakkale, Tekirdağ ve İstanbul da dikkate alındığında bu sayılar 5 ile ve 16 OSB'ye yükselmektedir.

Doğu Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde ise bu yönde ciddi eksikliklerin var olduğu bilinen bir gerçektir. Mesela Gürcistan'a yakın 1 il ve 1 OSB varken, İran'a yakın 4 il ve 4 OSB vardır. Doğu Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde en fazla komşu ile ve OSB'ye sahip olan ülke Suriye olup 6 ilde 12 OSB mevcuttur. Ancak, bu OSB'lerin boyutu Kuzey Kıbrıs, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarına yakın kısımlarda bulunan OSB'lerle kıyas kabul etmeyecek nitelikte ve niceliktedir.

Doğu Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde kurulacak üretim birimleri, Türkiye'nin komşu ülkeleri Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye ile ihracatını artırmada büyük önem arz etmektedir. Bunun için yatırımcılara "gidin üretim tesisleri kurun" demek yeterli olmayacaktır. Bunlara özel teşvik politikaları uygulamak da sanayileşme stratejisinin önemli bir ayağı olacaktır. Halihazırda uygulanan bazı teşvik politikaları olmakla beraber, özelde söz konusu bölgelere has teşviklerin bu yönde hareketi daha da hızlandıracağı açıktır. Bu çerçevede mevcut OSB'lerin güçlendirilmesi ve daha fazla yatırımcının buralara gelmesi sağlanmalıdır.

Ayrıca, sanayileşme stratejileri izlenirken, bunların dış ticaretle olan ilişkisi de göz önüne alınabilirse Türkiye açısından da önemli gelişmeler sağlamak mümkün hâle gelecektir. Türkiye'nin komşu ülkeleriyle yaptığı dış ticaret mal-hizmet bileşimi dikkate alınarak her ülkeye komşu veya yakın olan bölgesinde de bu bileşime uygun bir sanayileşme stratejisi izlenebilir. Mesela, güneyindeki-güney doğusundaki ülkeler; Suriye, Irak, İran için gıda ağırlıklı bir sanayileşme stratejisi izlenebilir. İlaveten inşaatla bağlantılı sınaî tesislerin kurulması da mümkündür. Yine kuzeyindeki-kuzey doğusundaki ülkeler; Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan için tekstil bağlantılı sanayileşmeye gidilebilir. Veya söz konusu ülkelerin ithalâtlarında ağırlığı oluşturan kalemlerle bağlantılı sınaî tesislerin kurulmasına yönelik stratejiler geliştirilebilir.

OSB'ler yanında uygulamaya geçirilen diğer bir model de STM'lerdir. Temel maksadı Türkiye'nin Kuzey Doğu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde iktisadî gelişmeyi sağlamak ve hızlandırmak olan bu uygulama, esasen hizmet sektörü bağlantılıdır. Bu çerçevede komşu ülkelerle ticarî faaliyetler (ihracat-ithalât) icra edilmektedir. Bu uygulama ileri seviyeler taşındığı takdirde, OSB'lerle bağlantısı kuvvetlendirilerek daha etkin hale getirilebilir. Bu çerçevede OSB'lerde üretilen malların/hizmetlerin STM'ler vasıtasıyla ticarete konu edilmesi mümkün olacaktır.

Sadece yurt içine değil, yurt dışına yönelik üretimde de bulunan sınaî tesisler, pazara yakınlık dolayısıyla düşük maliyetle üretimde bulunabilecek ve böylece rekabet edebilir bir yapıya kavuşulmasına imkân sağlayacaktır. Neticede Türkiye'nin dış ticaret hacmi artarken, bölgesel kalkınmanın sağlanmasında da önemli mesafeler kat edilmiş olacaktır.

KAYNAKLAR

Central Intelligence Agency (CIA), The World Factbook, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook, 20.09.2010.

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Sınır Ticareti, http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinid=93&icerikid=83, 30.09.2010.

Gümrük Müsteşarlığı, Sınır Ticaret Merkezleri, http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/sss/Sayfalar/SinirTicareti.aspx, 20.09.2010.

Hanoğlu, Halit. "Sınır Ticaret Merkezleri", **Gümrük Dünyası Dergisi**, Gümrük Kontrolörleri Derneği, Sayı: 40, http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/40/7.html, 20.09.2010.

International Trade Centre (ITC), Countries' Trade Map - Trade Competitiveness Map, http://www.trademap.org/countrymap/Country_SelProductCountry_TS.aspx, 25.09.2010.

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Ülke Masaları, http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke-ndx.cfm, 24.09.2010

Mevzuat Bilgi Sistemi, Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4562&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch, 30.09.2010.

Ministry of Foreign Affairs of Armenia, Economy of Armenia, http://www.armeniaforeignministry.com/arm/index.html, 25.09.2010.

OSB Üst Kuruluşu, Dünya'da ve Türkiye'de OSB Uygulamaları, http://www.osbuk.org.tr/index.php?page=content/osbuygulama&id=1, 29.09.2010.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü ve Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu (OSBÜK), Organize Sanayi Bölgesi (OSB) Bilgi Sitesi, http://osbbs.osbuk.org.tr/arama.php?anaMod=18, 01.10.2010.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 28.09.2010.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ulusal Hesaplar, http://www.tuik.gov.tr/AltKategori.do?ust_id=16, 10.10.2010.

FINANSAL İNOVASYONA E- TİCARET VE SINIR TICARETI BAĞLAMINDA BIR BAKIŞ

Cengiz Toraman[*]
Ahmet Akcan [**]
Mehmet Özçalıcı[***]

ÖZET

Yaklaşık 30–35 yıllık bir geçmişe sahip olan finansal inovasyon (yenilik) yeni bir terim değildir. Ancak her geçen gün finansal inovasyon süreci daha da hızlanmakta ve etki alanı daha da genişlemektedir. Bu durum bazı kişileri kaygılandırmakta ve şüphelere itmektedir. Özellikle dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan düzenleyiciler, sınırları içerisindeki finansal uygulamalar üzerindeki kontrol yetilerinin azalacağı nedeniyle ciddi şekilde endişelenmektedirler.

Düzenleyici kurumlar bu tip endişe veya kaygılarında ne derece haklıdırlar. Bu çalışma temel olarak bu tip kaygıların yersizliği üzerine kurgulanmıştır. Aksine, finansal inovasyonun finansal hizmetlerden fayda sağlayanlara, çoğunlukla bunun farkına varmasalar da, yarar sağlayıcı yönü her zaman olmuştur. Düzenleyicilerin kaliteli bir gözetim, tüketici haklarının korunması, rekabet politikaları, piyasaların denetim ve yönetimi ve kara para aklama konularındaki ilgi merkezleri nasıl olursa olsun, kendi görevlerini yerine getirmelerindeki etkinlerine olumsuz bir etkisi olmayacak, aksine onlara daha fazla esneklik kazandıracaktır. Böylece hem tüketiciler, hem de düzenleyiciler finansal inovasyonun faydalarından istifade edeceklerdir.

E ticaret ve e- ödeme olanaklarının sınır ticareti ile oluşan kıymet hareketlerinde kullanılması ortaya çıkacak ekonomik hareketliliğin verimliliğini arttıracaktır. Sonuçta finansal inovasyonun teşvik edilerek geliştirilmesinin finansal hizmet sunanlar ile talep edenler açısından yararlı olacağı açıktır. Gelişen teknoloji ile inovasyonun sınır ticareti ve ödemeler dengesi açısında can suyu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Finansal inovasyon, e-ticaret, sınır ticareti, ödemeler dengesi.

AN OVERVIEW OF FINANCIAL INNOVATION IN THE CONTEXT OF E-COMMERCE AND BORDER TRADE

ABSTRACT

Financial Innovation which has a history of 30-35 years is not a new term. Everyday financial innovation process becomes more faster and its domain is improving. This worries and mistrusts some. Especially the regulatory who is in the various places of the world are worried about their lessening power on financial applications.

To what extent does regulatory institutions are right on these concerns and anxiety. This study is destined to put forward that this anxiety is inappropriate. On the contrary financial innovation is useful for the ones who use financial services. Whatever the centre of interest of the regulatory regarding quality surveillance, protection of customer rights, competency policies it won't has a negative effect, on the contrary they will utilize from financial innovation.

It will increase the efficiency of economic movement which will emerge after the usage of e-commerce and e-payment possibilities on border trade activities. As a result it is clear that improving financial innovation will be useful for the economic actors who supplies financial services and demanding financial services. It won't be wrong to claim that financial innovation with improving technology will have crucial importance for border trade and balance of payments.

Keywords: Financial Innovation, e-commerce, border trade, balance of payments.

I.GİRİŞ

Finansal inovasyon ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkeleri etkileyen temel bir dinamik olarak görünmektedir. Finansal inovasyon bu etkisini küresel anlamda, artarak, göstermeye devam etmektedir. Finansal inovasyon pek çok önemli konuyu içinde barındıran geniş bir süreçtir. Mikro ekonomik seviyede finansal inovasyon, temel olarak, finansal inovasyonu doğuracak faktörleri içeren model ve sonuçta yeni ve başarılı finansal ürünlerin geliştirilmesinde yoğunlaşmaktadır. Makro ekonomik seviyede ise finansal inovasyonda odaklanılan konu finansal inovasyonun ekonomik etkileri üzerinde yoğunlaşır.

Finansal inovasyon yeni bir olgu değildir. Özellikle son 30 yıl içerisinde yeni finansal ürünler ve bu yeni finansal ürünlere dayalı yeni finansal piyasalar ortaya çıkmıştır. Ancak finansal invasyon süreci her geçen gün daha da hızlanmaktadır. Sürecin detayları ülkeden ülkeye farklılık arz etse bile, genel olarak birkaç temel karakteristiği bulunur.

[*] Balıkesir Üniversitesi İİBF, Prof. Dr.
[**] Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF, Yrd. Doç. Dr.
[***] Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF, Arş. Gör.

Bunlar:

a) Ürün inovasyonu (yeniliği); yeni risk yönetim ve fon araçlarının geliştirilmesi,
b) Menkulleştirme (secutarization), Banka borçlanmaları yerine, faiz oranları temelli piyasalara ve pazarlanabilir finansal ürünlere doğru büyük bir yönelim bulunmaktadır,
c) Liberalleşme; açık deregülasyon çabaları ile dahili finansal piyasa uygulamalarının genişlemesi,
d) Küreselleşme; ulusal sınırların çok fazla öneminin kalmadığı küreselleşme ortamında finansal piyasaların uluslararasılaşması ve finansal piyasalardaki bütünleşme (entegrelik) olgusunun giderek artması,
e) Birbiri içine geçmişlik; ticari bankalar, yatırım bankaları ve menkul kıymet alım satım firmaları arasındaki geleneksel ayrım çizgilerinin giderek bulanıklaşması nedeniyle, entegrasyonun bir sonucu olarak, finansal kurumlar arasındaki rekabetin artması.

Finansal hizmetler sektörü önemli bir yapısal değişim geçirmiştir. Bu yapısal değişimin bir sonucu olarak, finansal hizmetler sektörü, bugün için, yeni finansal ürünlerin geliştirildiği bir mühendislik alanı ve geliştirilen bu yeni finansal ürünlerinin ticaretinin yapılabileceği piyasaların geliştirilmesini sağlayacak bir yapıya sahip olmuştur (Levich, 1988:5).

Telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemeler bilginin elde edilmesi, saklanması, analizi, küresel anlamda nakledilmesi maliyetlerinin ciddi şekilde azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla finansal teknoloji, finansal enstrümanlardaki vade, miktar, kupon değerleri, para birimi, alım ve satım değerleri, risk gibi özelliklerin iyice birbirlerinden bağımsızlaşmasına neden olmuştur. Ancak, bazı durumlarda, bu tip finansal özellikler, vadeli işlemler gibi standardize finansal ürünlerin olduğu durumlarda, birbirlerine bağımlılık arz edebilmektedirler. Bankalararası piyasalar veya borsalar gibi organize piyasalarda alınıp satılan bu tip finansal ürünler, bireysel bazlı tercihlere bağlı olarak, kişiye özel hale getirilebilmektedir (Barras, 1986:173).

II. Finansal İnovasyon

Teknolojik gelişmeler, bilgi teknolojisi de dahil olmak üzere, finans teorisindeki gelişmeleri olumlu yönde etkilemiş ve yeni finansal ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Otomatik Para Çekme Makinaları (ATM), kredi kartları, Elektronik Fon Transfer (EFT) sistemleri gibi yeni ürünlerin hizmete sunulabilmesi teknolojik gelişmeler sayesinde olmuştur (Kaplan,1999:2). Finansal inovasyon, finansal piyasaların tam (complete) olmaması ve/veya finansal aracılığın etkin olmaması (inefficiency) sonucu doğan kar fırsatlarından yararlanmak için ortaya çıkan ya bir ürün ya da bir süreç olarak tanımlanabilir Finansal yeniliklerin ürün olarak ortaya çıktığı durumlarda, ana faktör enflasyon ve faiz oranlarındaki değişiklikler olmaktadır. Süreç olarak ortaya çıkan finansal yeniliklerde ise ana faktör, teknolojik gelişme olmaktadır. ABD'de son yıllarda ortaya çıkan Süper NOW Hesapları, Evrensel Yaşam Sigortası, Faiz ve Döviz Swapları, Para Piyasası Yatırım Hesapları, Faiz Oranı ve Hisse Senedi Endeksli Futures Piyasaları ürün olarak ortaya çıkan finansal yeniliklere örnek olarak verilebilir. Aynı dönemde süreç olarak ortaya çıkan yenilikler için ise; Otomatik Para Çekme Makineleri, Nokta Satış Terminalleri, Kişisel Bilgisayarlarla Finansal İşlemler ve Elektronik Fon Transferi Sistemi örnek olarak verilebilir (Silber, 2001:89)

II. I. Finansal İnovasyon Teorileri

Farklı disiplinlerden farklı yazarlar inovasyonu neyin sağladığına ilişkin farklı teoriler öne sürmüşlerdir. Bazı ülkelerdeki bazı firmaların neden diğerlerinden daha innovatif olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalarda dört temel faktörün öne çıktığı görülmektedir; nitelikli işgücü, sermaye, hükümet ve kültür
Bunların haricinde yenilikçiliğin esas sebebi olarak iç örgüt kültürü görülebilir (Tellis vd, 2009). Yazarlar, yenilikçiliğin esas kaynağı olarak örgüt kültürünü görmelerini, globalleşen dünyada emeğin ve sermayenin ülkeler arasında rahat hareket edebildiğini dolayısıyla fark yaratan asıl etmenin örgüt kültürü olduğuna bağlamaktadırlar. Ayrıca ülkeye ait olan işgücü, sermaye ve yönetim şeklinin ülke içindeki bütün firmalarda hemen hemen ayın olduğunu ve firmaya ilişkin faktörlerin yeniliğin gelişmesinde daha büyük katkılar yaptıklarını savunmaktadırlar. Yine de ulusal faktörlerin de önemesiz olmadıklarının altını çizmektedirler.

Finansal inovasyon çoğunlukla düzenlemelerin ikincil sonucu olarak algılanır. Bu algıda temel hareket noktası çoğu finansal inovasyonun düzenleyicilerin sınırlandırmalarından kaçınma stratejisinin bir sonucu olarak çıktığı öngörüsüdür. Ancak finansal inovasyona bu tarz bir yaklaşım, inovasyon sürecini oldukça daraltan ve dar açılı bir perspektifle konuya bakan bir tanım olmaktadır. Finansal inovasyon sürecinin mikro ekonomik çerçevesine önem veren bir yaklaşım daha doğru olacaktır. Oldukça net bir ifadeyle; yeni finansal enstrüman veya uygulamalar firmaların finansal sınırlılıklarının azaltılması amacıyla geliştirilmiştir denilebilir (Ben-Horim,197:277).

Gerçekte doğrusal programlama modelleri süreci tamamlamaya yardım eder. Firmaların kar maksimizasyonu hedefleri ile sınırlayıcı unsurlar arasında bir korelasyon vardır. Bu sınırlayıcı faktörler hem içsel, hem de dışsaldır. En önemli dışsal sınırlayıcı faktör kamusal otoritedir. Ancak firmanın optimizasyon probleminde Pazar yeri (market place) de önemli bir konuma sahiptir. Örneğin, firmanın fiyatlarını veya karlılığını belirlemesinden ve miktarı ne olursa olsun ortaya çıkan fon ihtiyacı, firma tarafından, kabul gördükten

sonra piyasa gücü* (market power) ortaya çıkarsa veya tam tersine firma piyasa fiyatına hiçbir etkisi olmayan küçük çaplı bir alıcı veya satıcı (price taker) olursa, faydasını maksimize edecek şekilde fon satın alacaktır. Bu bakış açısını daha da genelleştirecek olursak, pazar yerini, firma için anlık çözüm aracı olarak kullanılabilecek politika araçlarını ve farklı finansal ürünlerin arz ve talep değişkenlerini içeren yer olarak tanımlayabiliriz.

Sınırlayıcı faktörler, sıklıkla, firma tarafından belirlenen içsel olarak faktörler olarak da karşımıza çıkarlar. Örneğin bir firma varlık büyüme oranı olarak belirli bir hedef oran belirleyebilir. Doğal olarak, sınırlayıcı faktörleri belirleyen en önemli faktör firma amacıdır. Bu durumda, sınırlayıcı faktörler eşliğinde, firma ya menkul kıymet satacak, ya da mevduat kabul edecek ve yatırım yapacaktır. Firma çevresindeki dışsal faktörler yeni politika araçlarının araştırılması için uyarıldığında yeni kaynaklar ve fon kullanımları geliştirilecektir. İnovasyonu uyaran temel faktör var olan sınırlayıcılara bağlı maliyetlerdeki artıştır. Örneğin varlıklardan elde edilecek getirinin arttırılması hedefi elde tutulan fonların maliyetinin yükselmesini (gölge fiyat-shadow price) de beraberinde getirebilir. Tersine, faiz oranın volatilitesindeki artış, geleneksel sabit oranlı borçlanma enstrümanlarından elde edilen fonları düşürebilir. Her iki durumda da var olan finansal sınırlayıcılara bağlı olarak yükselene maliyetler yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi yönündeki çabaları uyarıcı yönde etkide bulunacaktır (Cooper ve Kleinschmidt,1990:173)

Sınırlayıcılar odaklı inovasyon hipotezi yükselen gölge fiyatlarla entegre araştırma ve geliştirme giderlerini de içermektedir. Finansal inovasyon maliyeti olarak sadece yeni teknoloji geliştirme maliyeti düşünülmemelidir. Bunun yanı sıra yeni finansal kontratların geliştirilmesi, bunlara uygun zorunlu teknolojik değişikliklerden kaynaklanan maliyetlerin de, yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi yönündeki çabalara uyarıcı yönde etki edecektir. Bunlara ek olarak, geliştirilen yeni ürünlerin maliyetlerindeki devamlı düşüş de, finansal yeniliklerin artarak devam etmesine neden olacaktır.

Kısaca finansal piyasaların tam olarak yerleşememesi ve finansal aracılığın etkin olamaması sonucunda oluşan kar fırsatlarından faydalanmak amacıyla ortaya çıkan finansal ürün veya süreç olarak tanımlanabilecek olan finansal inovasyon, daha çok finansal ürün ve teknikler olarak ortaya çıkmaktadır. Vadeli piyasalardaki finansal enstrümanlar, geriye çağrılabilir tahviller ve menkulleştirme, VDMK gibi ürünler finansal inovasyon sürecinin ürünü finansal enstrümanlardan sadece bir kaçıdır. Özellikle finansman bonoları finansal ürünler içerisinde en hızlı büyüyen enstrüman olarak dikkatimizi çekmektedir. 1989 yılında varlığa dayalı finansman bonoları 16 milyar ABD Doları iken, 2002'de 900 milyar ABD Dolarını geçmiştir. Amerikan piyasalarında 1,3 trilyon ABD Dolarını bulan finansman bonosu piyasası, dünya bazında 1,5 trilyon ABD Dolarını geçmektedir.

Sınır ticaretinde ekonomik ortaklıklara sahip olmak yeniliklerin (innovasyonun) yapılmasında etkili olabilir. Bakker ve diğerleri (2008) Güney Afrika'da bir grup firmayı incelemiş ve sonunda özellikle yabancı kökenli bir ortak ile işbirliği yapmanın innovasyonu destekleyen bir unsur olduğunu görmüşlerdir. Gereğinden çok fazla sayıda uluslar arası ortağa sahip olmanın innovasyonu engellediği de yaptıkları araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır (Bakker vd 2008).

Sınır ticaretinde yeniliklerin bir boyutu da ekonomik kalkınmada oluşmaktadır. İhracat odaklı ekonomi politikalarının kişi başına düşen milli geliri arttırdığı görülmektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için teknolojik yeniliklerin diğer ülkelerden daha yüksek oranda olması gerekmektedir. Innovasyonun yayılmasını destekleyen veya önleyen kurumsal politikaların neler olabileceği üzerinde Phillip LeBel 2008 yılında bir çalışma yapmıştır. Sonuçta özet olarak, bir ülkenin toplam riski ve yaratıcı innovasyon kabiliyeti, ülkenin kişi başına düşen gelirinde, ulusal tasarruf ve ticaret bağlılığı gibi geleneksel değişkenlerden daha önemli oranda etkiye sahip olduklarını bulmuştur (LeBel, 2008).

Yenilikçiliğin küçük veya büyük firmalar tarafından farklı düzeylerde yaratılıp yaratılmadığı yönünde 1999 yılında yapılan bir çalışmada (Bagchı-Sen ve Macpherson, 1999), farklı ülkelerdeki farklı büyüklükteki firmaların diğerlerinden daha innovatif olduğu ortaya çıkmıştır. Bagchı-Sen ve Macpherson un yaptığı çalışmada Kanada'daki küçük üretim firmalarının ABD'deki küçük ölçekli üretim firmalarından daha innovatif olduğu belirlenmiştir.

II.2. Finansal İnovasyonun Kapsamı

Modern finansal ürün yenilikleri geleneği 1960 yılında devredilebilir mevduat sertifikalarının ortaya çıkmasıyla başlamış ve 1972 ve 1973 yıllarında borsa opsiyonları ve vadeli işlemleri ile devam etmiştir. Bu tarihlerden sonra, inovatif süreç adeta patlama yapmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan yeni finansal ürünlerin bir kısmı Tablo 1'de gösterilmiştir.

* Piyasa gücü, bir kişi veya firmanın piyasadaki genel fiyat seviyesinden daha yüksek bir seviyede fiyatları belirlemesi ve belirli bir süre bu fiyattan piyasaya mal veya hizmet arz edebilmesi yeteneğidir. Örneğin su satışı ile ilgili monopol bir piyasayı elinde bulunduran, su fiyatlarını çok yüksek bir seviyede belirleyebilir.

Tablo1. Yatırım Fonksiyonlarına göre Yeniliklerin Kategorizasyonu Fonksiyonu

İnovasyon	*Fiyat-risk Transferi*	*Kredi-risk Transferi*	*Likidite Çoğaltımı*	*Kredi Oluşturma*	*Sermaye Oluşturma*
A. Bilanço İçi					
Ayarlanabilir oranlı ev kredileri	X				
Değişken oranlı borçlanmalar	X				
Paralel borçlanmalar	X				
Taahhüt Altına Girmeksizin Varlık Satışı		X			
Borç Swapları			X		
Menkulleştirilmiş varlıklar			X	X	
Transfer Edilebilir Borç Kontratları			X	X	
Cari hesap fazlaları ve diğer nakit yönetim teknikleri					X
Devredilebilir para piyasası araçları				X	
Para piyasası yatırım fonları				X	
Kuponsuz bono					X
Riskli Bonolar					X
Hisse senedi satın alarak firmaya ortak olma					X
Hisse senedi ile değiştirilebilir tahviller					X
B. Bilânço Dışı					
Vadeli İşlemler	X				
Opsiyonlar		X			X
Swaplar	X				
Vadeli Kur İşlemleri					
Kredi Mektupları			X	X	
Menkul Kıymet İhracına Dayalı Kredi	X		X	X	

Kaynak: Bank for International Settlements (BIS), Recent Innovations in International Banking, 1986

Yeni bir finansal ürünün, hayatta kalabilmesi için piyasa testinden geçmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, finansal ürün işleme katılan bütün taraflara katma değer sunabilmelidir.

Süreç yeniliklerinin modern örnekleri olarak döviz cinsinden ödemeler için kurulan SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Transfers) ağı, Eurobond ticaretinde gri pazar (grey market), Eurobond'ların netleştirme işlemleri için Cedel Sistemleri ve Avrupa para birimi bazında işlemlerin netleştirilmesi için MESA (Mutual Euro Settlement Account) ağı verilebilir. Benzeri örnekler ABD ve yabancı hisseler ve mal borsaları arasındaki çifte listeleme ve yasal bağlantıların kurulması için verilebilir. Avrupa para sistemi (European Monetary System –EMS) Avrupadaki döviz kurlarının stablizasyonu ve sonrasında Euro'nun kullanımını kolaylaştırmak için tasarlanmış bir süreç inovasyonudur. Black-Sholes opsiyon fiyatlama modeli ve diğer ilişkili modellerde süreç inovasyonu olarak değerlendirilebilir.

Menkulleştirmedeki artış diğer bir önemli trend olmuştur. Hem halka arz edilmiş tahvillerin nominal değeri, hem de öz sermayenin pazar değeri beş kat artmıştır. Gayri safi yurt içi hasıla ile ilgili menkul kıymetlerin pazar değerindeki ikincil artışlar menkulleştirmenin artışıyla ilgili diğer bir neden olarak görünmektedir.

III. Sınır Ticareti ve Türkiye Uygulaması

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi gelir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerine uygulanan pek çok formalite sınır ticaretinde uygulanmaz. Türkiye'de sınır ticaretinin sınırların denizlerle ayrılmış olması durumundaki karşılığı kıyı ticaretidir (Öztürk, 2006:109).

Türkiye'de 1970'li yılların sonlarından itibaren uygulanmaya başlayan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özel bir dış ticaret şekli olarak uygulana gelmektedir. 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. maddesinde sınır ticareti; "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler" şeklinde tanımlanmaktadır.

Çeşitli dönemlerde yayımlanan sınır ticaretine ilişkin yönetmeliklerde sınır ticareti "sınır illerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler" olarak tanımlanmasına rağmen daha sonra çıkarılan "Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar'ın 2. Maddesi ile "bu ticaret "sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan işlemlerdir" şeklinde tanımlanarak ticaretin kapsamı genişletilmiş ve komşu il terimi tanıma eklenmiştir. Ancak daha sonra Sınır Ticaretinin Düzenlemesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile komşu il statüsü kaldırılmıştır. Sınır ticareti ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu tür ticaretten beklenen amaç, sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi, hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmak; bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olmak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak, bölge ekonomisine canlılık getirmek vb. şeklinde özetlenebilir (Öztürk, 2006:127).

III. Elektronik Ticaret ve Elektronik Ödeme- Gelişen Ticaretin Değişen Doğası

Internetin hızlı gelişimi ve WWW (world wide web)'in yaygınlaşması klasik ticaret anlayışını geri dönülemez bir şekilde değiştirmiş ve değiştirmeye de devam etmektedir. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda WWW yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta ABD'deki hane halklarının WWW'i benimsemeleri telefonun benimsenmesinden çok daha hızlı olmuştur. ABD'de bulunan The Gartner Group tarafından yapılan tahminlere göre, 2003 yılında B2C'in (business-to-consumer firmadan tüketiciye e-ticaret) 380 milyar ABD dolarlık bir ticaret hacmine, 2004 yılında ise B2B'nin boyutlarının (business-to-business-firmalara arası e-ticaret) 7 trilyon ABD Dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmıştır. (Mathieu, 1999).

Son beş yıl içerisinde firmalar ürünlerinin reklama uygunluğu ve satış- indirimli satış gibi uygulamaları Internet üzerinden gerçekleştirerek önemli deneyimler kazanmışlardır. Bu deneyimler ticaretin klasik yapısında radikal değişikliklerin oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, Ebay isimli internet üzerinden e-ticaret yapan bir firmayı göz önüne aldığımızda, herhangi bir aracı olmadan tamamen klasik piyasa yapısından farklı olan ve tam anlamıyla yeni bir alıcı ve satıcıdan oluşan piyasa görmekteyiz. Ancak yeni ticaret yapısı olan e-ticaret sağladığı faydalar yanında, özellikle alıcı konumunda olan tüketici için bazı riskler içermektedir. Örneğin satın alınan ürünlerin zamanında teslim edilmemesi veya düşük kaliteye sahip olması ve ödemelerin kesinliği gibi durumlarda tüketiciler alışık oldukları şekilde bu olumsuzlukları çözemeyeceklerdir. Benzer şekilde Internet temelli B2B'ler de piyasa katılımcılarına ciddi kolaylıklar ve fırsatlar sunarken, aynı zamanda ciddi riskler de

içerebilmektedir. Bu risklere örnek olarak satıcının performansı, alıcının finansal durumu ve potansiyel anlaşmazlıkların çözümü gösterilebilir (Pennathur, 2001:2104)

III.1. Ödeme Sistemlerindeki Değişim

Ödeme sistemleri, alıcı ve satıcıların değişen ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişim göstermiştir. Yeni ödeme araçları, ödeme işlemlerini yıllardır mahkum olduğu binalardan kurtararak, ödeme işlemlerinin yapılabilmesini kolaylaştırmıştır. Tamamen yeni ödeme sistemleri geliştirildiği gibi mevcut ödeme sistemleri de yavaş yavaş değiştirilmeye başlamıştır. Örneğin, e-ödeme sistemlerinden olan e-cash sistemi henüz gelişmekte iken, internet üzerinden bir ödeme aracı olan PayPal mevcut kredi kartlarını kullanarak ACH(automated clearing house) sistemini geliştirdi. Bu sistem bir tüketicinin başka bir tüketiciye para gönderebilmesi olanağı tanımaktaydı. Kâğıt çekler, elektronik işlemlere dönüştü ve ACH veya ATM'ler (automated teller machine) ile ödeme işlemleri gerçekleşmiş oldu. Bu durum bazı perakendeci müşterilerin çek tahsilât masraflarını azalttı ve birçoğunu çek kullanmaktan vazgeçirdi. Bir çok organizasyon internet işlemlerinde kredi kartlarına en düşük maliyeti uygulayanları belirleyebilmek için ACH ve ATM'leri incelemektedir. Bazı firmalar da firmaya özel kredi kartları çıkartarak iş hacminin büyümesine paralel olarak gelişen müşteri ilişkileri karşısında düşük maliyeti yakalamaya çalışmaktadırlar (Wonglimpiyarat, 2006:24)

Benzer ticari amaçlar için farklı ödeme network'leriyle (ağlarıyla) çalışan firmalar ile farklı ticari nedenler için aynı ödeme network'leriyle (ağlarıyla) çalışan firmalar yeni bir olgu değildir. Örneğin, yıllardır pek çok firma büyük meblağlı ödemeler için nakit ödeme yapmak, yani gerçek anlı fon transferini uygulamak yerine, çek kullanmayı tercih etmişlerdir. Diğer firmalar ise nakit kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak ödemelerde nakit kullanmak ancak orta büyüklükte ödeme işlemleri için kullanılmaya uygundur. Bu olguları motive eden, seyrek olarak gerçekleşen işlemleri için yeni sistemler oluşturmak yerine önceden belirlenmiş araçları kullanarak ödemeleri yerine getirmenin daha kolay olduğu gerçeğidir. Diğer zamanlarda kararların verilmesine temel olan ödeme araçlarının sahip olduğu spesifik özelliklerdir. Örneğin, firma fonların değişim sürecini yavaşlatmak veya tedarikçiyle yapılan pazarlığı iyileştirebilmek için büyük çaplı ödemelerde çek kullanabilir. Diğer durumlarda ise firma ödemeyi garanti altına almak için büyük çaplı ödemelerde nakit ödeme yolunu tercih edebilir. Bunun için yeni ödeme araçlarının oluşturulmasında temel etkenler belli karakteristiklere sahip yenilikler için bazı kesimlerin harekete geçmesi veya diğer ödeme enstrümanlarının nispi üstünlüğü ile oluşan kaldıraç etkisidir. (Mantel, 2001:32)

III.2. Ödeme Yenilikleri

Ödeme sistemindeki yeniliklerin meydana gelmesiyle ilgili iki genel teori bulunmaktadır. Birinci teori, yeni ürün yayılma modelidir. Bu teoriye göre yeni ürünün benimsenmesinde temel belirleyici kullanıcı müşterilerin ürünü öğrenmeleri için geçen zamandır. Bu teori kullanıcının yeni ürün veya hizmetlere bakış açısının, eskisinin yerine geçebilmesine göre, yani eski ürünün bir nevi iyileştirilmiş devamı, şekillendiğini esas alır. Bu tip yenilikler daha çok mevcut ürün veya uygulamaların genellikle süresini uzatmak veya mevcudiyetini devam ettirebilmesi amacıyla yapılır. Piyasaya yeni girenler rakipler karşısında başarılı olabilmek için oldukça efor sarf etmek zorunda kalacaklar ve ancak kullanıcı olacak müşterilerin ürün veya hizmetleri benimsemesi ile kar söz konusu olacaktır. Yapılan yenilikler hem fon tedarikçilerinin, hem de fon talep edenlerin karlarının maksimizasyonlarında önemli rol oynayacaktır. (Ferguson, 2000:256)

İkinci teori ise yeni piyasa geliştirme modelidir. Bu teori, bazı yeniliklerin (distruptive technology-tamamen yeni ve eski teknolojileri ortadan kaldıran yenilikler) yeni mal ve hizmetlerin oluşumuna neden olmaktadır. Teori, yoğun bir piyasaya ulaşmak için firmaların ilave ürün özelliklerine ve/veya alt yapısına, yeni kullanıcı veya modern kullanıcı (non-traditional) olan müşteriler için ürünlere biçim vererek sunmak zorunda olduklarını kabul eder. Yeni veya klasik olmayan müşteriler yoğun piyasa ihtiyaçlarından ziyade, daha yanal ve ikincil karlar peşinde koştukları için piyasada bulunması zorunlu firmalardan daha avantajlı durumdadırlar. (Katz ve Shapiro, 1985:424)

III.3. E-Ödeme Sistemlerinde Beklenen Başarı Elde Edilemedi mi?

Bu konu ile ilgili olarak literatürde iki teori bulunmaktadır. Bu teorilerden birincisi, ürünün yaygınlaşması teorisidir. Teori, e-ödeme sistemlerine ait yeniliklerinin önündeki yol üzerinde yer alan zorluklara ilişkin bir liste oluşturmuştur. Bu listenin müşteriye bakan yönünde en önemli sorunlar müşteri konumundaki kullanıcıların yeni sisteme dirençleri, ilgisizlikleri, eksik motivasyonu veya yeterli bildirim yapılamamasından kaynaklanmaktadır. E-ödeme sisteminin kurucuları tarafında yer alan olumsuzluklar ise, standartların net olarak belirlenmemesi, çok sayıda farklı alt endüstrinin üstesinden gelme zorunluluğu, sektörde yer alanların yeterli güdüye sahip olmamaları, e-ödeme sistemlerine ait makinelerin yerleştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Teori, e-ödeme sistemlerine ait yeniliklerinin önemli bir kısmının net bir şekilde mevcut sistemlerin yerine geçmek üzerine yapıldığını kabul etmektedir. Dolayısıyla piyasada bulunan firmaların tek başlarına veya ortaklaşa yapacakları çalışmalarla yenilikler kabul görecektir.

İkinci teori ise, yeni piyasa oluşumları teorisidir. Bu teori, teknoloji bağlamında oluşan daha geniş yapısal değişikliklere sahiptir. Bu değişikliklerde bankacılık ve ticari sektör arasındaki çizgi bulanık bir hat şeklindedir. Piyasada yer alan firmalar için deneyim sahibi olmak doğal olduğu kadar kritik bir öneme de sahiptir. Ancak e-ödeme sistemlerinde oluşan yenilikler kısa sürede başka yeniliklere sebep olduğundan kısa veya orta vadede piyasada yer alan firmalar tarafından karlı olamayabilecektir. Bazı gözlemciler piyasada yer alan firmaların geleceğe yeterince yatırım yapmadıklarını veya piyasayı yeterince anlayamadıklarını iddia etmektedirler. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, bir firmanın amacı karını maksimize etmektir. Bir yeniliğin öncüsü olmak değildir. Dolayısıyla firmaları bu konuda suçlamak çok adil bir yaklaşım olmamaktadır. (Mantel, 2001:35)

III.4. Bankacılık Ve Ticaret Arasındaki Bulanık Çizgiler

Aşağıdaki şekil, finansal hizmetler endüstrisindeki değişimi göstermektedir. (Moyer, 1999:15)

Şekil: 1 Finansal Hizmetler Endüstrisinin Yapısı

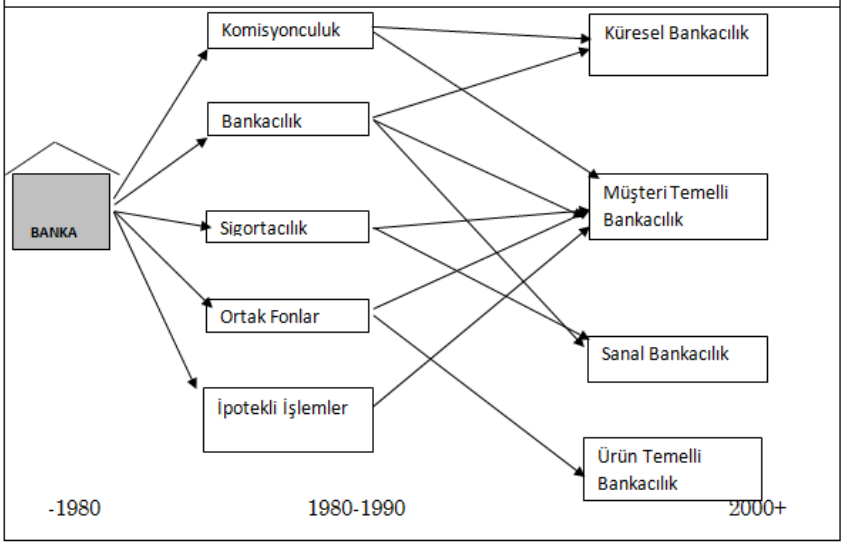

20–30 yıl geriye gittiğimizde bankacılık hizmetlerinin daha çok coğrafya temelli oluştuğu görülmektedir. Değişim ve teknolojinin gelişimiyle 1980 ve 1990'larda daha çok ürün temelli kurumların yaygınlaşması önemli değişiklikleri tetiklemiştir. 21. yy.'da endüstrinin alacağı şekli kestirebilmek çok zordur. Ancak geleceğin finansal hizmetlerinin şunları içerebileceğini söyleyebiliriz:

1. Müşterilere verilebilecek tüm hizmetleri içeren ve finansal ürün ve hizmetlerin büyük bir kısmını kapsayan küresel bankacılık, (Moyer, 1999:17)
2. Piyasanın belirli bir kısmının finansal veya finansal olmayan ihtiyaçlarına odaklanmış kurum, (Wallison, 1999,256)
3. Özelleşmiş müşterilerin ihtiyacı olan finansal hizmetleri sanal portal (giriş kapısı niteliğindeki site) şeklindeki teknolojilerle karşılanması, (Snel, 1999:345)
4. Sınırlı sayıda finansal ürüne odaklanmış klasik finansal kurumlar

Yeni piyasa gelişimi teorisine göre, yenilikle beraber gelen zorluk ve engeller, oluşan değişikliklerin belirtileri olarak daha iyi gözlemlenebilir. Örneğin, Finansal kurumların büyük kısmı müşterileriyle daha fazla ilişki kurma ihtiyacı hissedebilecektir. Bu tip durumlarda müşterilerin genişleyen ve farklılaşan işlerine uygun olarak, daha fazla kar etmek amacıyla değil, verilecek hizmetlerin maliyetini azaltmak için e-ödeme sistemlerine yatırım yapabileceklerdir. Müşterilerin büyük kısmı yığın hizmet almak yerine, ücret temelli hizmetleri kabul etmeye daha istekli olabileceklerdir. Bu durumda müşterinin ilericiliğinin artması ve ücret karşılığı hizmet almasıyla yeniliklerin devam etmesini sağlayacak teşvik de elde edilmiş olur. Bazen de bazı e-para yenilikleri, bankacılıkla ilgili olan ve olmayan fonksiyonlarla daha çok entegre olmadıkça karlı olmayabilir.

IV. Sonuç

Ödeme sistemleri ile ilgili oluşan soruların karmaşık ticari ilişkilerle ilgili olan pek çok konuyla yakından ilişkili, teknoloji, hukuk, iş uygulamaları ve çakışan veya aynı yönlü çıkarlar arasında eş güdüm gerektiren sorunlar olduğu açıktır. Bu karmaşıklığa ek olarak, ödeme sistemlerine yapılacak yatırımlar uzun vadeli alt yapı yatırımlarını da gerektirmektedir. Sonuç olarak, geniş bağlamda ödeme sistemlerini

değerlendirmek oldukça kritik bir konudur. Ayrıca, kullanılan ödeme sistemlerinin doğası kadar, ticari ilişkilerin doğasını bilmeyi de içeren tamamlayıcı faktörleri de tanımlamak gereklidir.

Bu çalışmada, finansal inovasyon sürecinin en önemli iki ayağı olan e-para ve e-ticaret, eleştirel bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda e-ödeme sistemlerini kimin, ne zaman, nerede, nasıl geliştirdiğini bilmek kadar, bu sistemleri karakterize etmek için temel yapılarına da dikkat edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Güvenlik dönemlerinde, banka olmayan kurumların büyüyen rolü, güvenliğe ait önemli soru ve sorunları beraberinde getirecektir. Yeni piyasa geliştirme teorisi, banka olmayan kurumların bankaların fonksiyonlarını yerine getirmelerini iddia etmemektedir. Ancak, bankaların karşılaştırmalı olarak yapmak istemedikleri hizmetleri yapacaklardır.

Tüketiciyi koruma ile ilgili politikaların çoğu genel bankacılık hizmetleriyle ilgili genel koruma sağlamak üzerinedir. Ticaret ve bankacılık birbiriyle girift olmaya devam edecektir. Kamu otoriteleri göreli haklar, garantiler ve alternatif e-para uygulamaları ile birleşik güdüleri dikkatlice bir şekilde düzenlemeye ihtiyaç duyabilirler. (Perritt, 1999:45)

Devletin internet bağlantı hızlarını attırması, bağlantı maliyetlerini düşürmesi ve belli ölçüde teşvik etmesi, e-para ve e-ödeme sistemlerini olumlu etkileyecektir. Ancak özellikle doların hızla değer kazanması nedeniyle, gerek müşteriler için bilgisayar sahibi olma ve internet açısından, gerekse hizmet sunucuları için de ileri teknoloji yatırımları açısından, ortaya çıkan yüksek maliyetler ciddi bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesi e-para ve e-ticaret uygulamalarına hızlandırıcı bir etki yapacaktır. Ülkemiz gibi gelişen ülke piyasalarında kısa vadeli olan para piyasası araçlarının rağbet görmesi, finansal kurumların e-para ve e-ticaret uygulamaları için gerekli alt yatırım faaliyetlerine girişmesine engel olmaktadır.

E-para ve e-ticaret işlemlerinde uygulanacak yasal ve kurumsal standartların derhal geliştirilmesi gerekmektedir. Halen önemli ölçüde yasal boşluk bulunmaktadır. Bu boşluklar kötü niyetli kişilere fırsat vererek e-para sistemlerine darbe vurmaktadır. Mevcut güvenlik ölçütü hemen hemen aynı olup, SSL 3.0 128-bit şifreleme teknolojisi kullanılmaktadır. Ancak internet temelli, mali suçlardaki artış trendinin düşürülememesi çok ciddi bir problem haline gelmiştir. Dolayısıyla güvenlik kriterlerinin arttırılması ve ar-ge departmanlarıyla desteklenerek güvenliğin devamlı geliştirilmesi çabalarının, kamusal otorite desteği ile birlikte, arttırılması gerekmektedir.

Sınır ticareti ile ortaya çıkan kıymet hareketlerinin e-ticaret ve e-ödeme olanaklarıyla değerlendirilmesi sonucunda sınır ticaretinin ekonomik büyüklüğünün artması yanında, tarafların elde edecekleri ekonomik faydalar da en çoklanacaktır. Bu durum dolaylı olarak devlet başta olma üzere çıkar gruplarının da servetlerini en çoklayacaktır. E-ticaret ve e- ödeme olanaklarının sınır ticaretinde daha fazla kullanılması kara paranın aklanması, vergi kaybının azaltılması gibi konularda da pek çok olumlu etkiyi beraberinde getirecektir.

Kuşkusuz yapılan tüm çalışmalara rağmen yeni sorunlar çıkmaya devam ettiği sürece yeni sorular da çıkmaya devam edecektir. Bu soruların cevaplanabilmesi yeni yeniliklerin oluşumuna yardım edecektir. Açıkça, halen çözülememiş pek çok soru bulunmaktadır. Daha da önemlisi geliştirilecek politikalar ve bu gelişimlerin olası etkileri, kamu ve özel sektör liderleri için piyasa katılımcılarının algıladıklarından çok daha farklı olabilecektir.

KAYNAKÇA

Barras, R. (1986),Towards a theory of innovation in services, *Research Policy*, Vol. 15.

Christensen, C. M., (1997). *The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail*, HBS Press Book, No:5851, Boston.

Cooper, R. ve Kleinschmidt, E. (1990). *New Products: The key factors in success*, Chicago: American Marketing Association.

Farlex (2007). The Free Dictionary

Ferguson, R, W. Jr, (2000). Remarks, Electronic Commerce, Banking, and Payments", *The 36. Annual Conference on Bank Structure and Competition*, Chicago, Illinois.

Govriskaran, G., Stavins, J. (1999). Are There Network Externatilies in Electronic Payments, Global Financial Crises: Implications for Banking and Regulation, *The 1999 Federal Reserve Bank of Chicago Conference on Bank Structure and Competition*, May 6-7 in Chicago, Illinois.

Kaplan, C. (1997). Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, TCMB Tartışma Tebliği.

Katz, M.L., Shapiro, C., (1985). Net work Externatilies, Competition an Compatibility, *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 3.

Levich, R. M. (1988). Financial Innovations in International Financial Markets in Martin Feldstein (ed.), *The United States in the World Economy*, (Chicago: University of Chicago Press).

Mantel, B., (2001), E-Money and E-Commerce, Chicago Fed Letter Special Issue, The Federal Reserve Bank of Chicago, Number 163a.

Mathieu, B., (1999). *Global Consumers E-commerce Forecast Update*, Trends and Directions Note, Gartner Group, Stamford.

Moyer, L., (1999). Citigroup's Strategy, *American Banker*, Vol.164, No:191.

Öztürk, N, (2006), Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3,*

Pennathur, A.K. (2001), Clicks and bricks: e-Risk Management for banks in the age of the Internet" *Journal of Banking and Finance*, Vol. 25.

Perritt, H., H., (1999). Remarks, *Workshop on Promoting The Use of Electronic Payments: Assesing The Business, Legal and Technological Infrastructures*, Chicago.

Schmid, F., A., (2000). E-Cash, Monetary Trends, *The Fedearal Reserve Bank of St. Louis*.

Silber W.L. (1983). The Process of Financial Innovation", *The American Economic Review*, Vol. 73, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Fifth Annual Meeting of the American Economic Association.

Snel, R., (1999). Intuit Offers View of Accountants With More Than One Provider, *American Banker*, Vol:164, No:220.

Wallison, P.J., (2000), "The Gramm-Leach-Bliley Act Eliminated the Separation of Banking and Commerce - How This Will Affect the Future of the Safety NetThe Gramm-Leach-Bliley Act Eleminated Separation Banking and Commerce, *The Changing Financial Industry Structure and Regulation:Bridgind States, Countries and Industries Resident Fellow*, American Enterprise Institute, 36. Annual Bank Structure Conference, May 5, Chicago, Illinois.

Wonglimpiyarat, J. (2006), Convergence for innovation: Opportunities and challenges, *The Asia Pacific Tech Monitor*, Special Feature on Converging Technologies, United Nations ESCAP, Centre for Transfer of Technology of the Economic & Social Commission for Asia and the Pacific, Vol. 23, No. 5.

http://www.paypal.com/

www.ebay.com

www.fin.ntu.edu.tw/~slchung/finin/1.%20The%20Evolution%20of%20Risk%20Management%

www.thecfdcentre.com/glossary/miscellaneous/financial_innovation

DEMOKRASİ VE DIŞ TİCARET: OECD ÜLEKELERİ ÖRNEĞİ

Cemalettin KALAYCI[*]
Seyfettin ARTAN[**]

Özet

Demokrasinin ekonomik etkileri uzun zamandan beri araştırmacıların tartıştığı konuların başında gelmektedir. Küreselleşme ve liberalleşme faaliyetlerinin hız kazandığı 1980'li yıllardan sonra ise bu tartışmanın yeniden alevlendiğini görmekteyiz. Tartışma özellikle, demokrasinin ülkeler arasındaki ticaret ve küreselleşmeye olan etkilerine odaklanmıştır. Ancak demokrasinin dış ticaret ve küreselleşme üzerindeki etkilerinin yönü ve derecesi konusunda henüz bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Bu çalışma, demokrasi ve dış ticaret ilişkisini OECD ülkeleri için analiz etmektedir. Genişletilmiş çekim modelinin kullanıldığı çalışmada, OECD ülkeleri için dış ticaret ve demokrasi ilişkisi 1997-2006 dönemi için test edilmiştir. Genişletilmiş çekim modeli analizi sonucuna göre; demokrasi, ülkeler arasındaki ikili ticareti özellikle ihracatçı ülkeler lehine önemli ölçüde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Dış ticaret, Çekim modeli, Panel veri analizi
JEL: P50, F13, F14, C23

DEMOCRACY AND TRADE: The CASE of OECD COUNTRIES

Abstract

Economic effects of democracy have been the major topic the scientists have been discussing for a long time. We consider that this discussion aroused again after 1980s in which globalization and liberalization efforts came to the agenda. The discussion specifically focused on the effects of democracy on the trade between the countries and globalization. However, there is no consensus on the direction and the degree of the effects of democracy on foreign trade and globalization. This study analyses democracy and foreign trade relationship for OECD countries. In this study, using augmented gravity model, the relationship between foreign trade and democracy is tested for OECD countries for the period of 1997-2006. According to the results from augmented gravity analysis, democracy affects the bilateral trade between countries, especially on behalf of exporting countries to a large extend.

Key Words: Democracy, Trade, Gravity model, Panel data analysis
JEL: P50, F13, F14, C23

1.Giriş

Merkantilist düşüncenin hakim olduğu dönemde uygulanan aşırı korumacılık eğilimli politikalar uluslararası ticaretin gelişimini önemli ölçüde engellemiştir. Sanayi devrimi sonrası yaşanan ekonomik gelişmeler ve Adam Smith ile başlayan serbest ticaret düşüncesi ticaretin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Uluslararası ticarette bir yandan bu gelişmeler yaşanırken, bir yandan da dünyada demokratikleşme çabaları yaygınlaşmıştır. Demokratikleşme eğilimlerindeki bu artışın serbest ticaret düşüncesini teşvik ederek ticaretin gelişimine katkı sağladığı söylenebilir. Çünkü ülkelerin yönetim biçimleri uyguladıkları ticaret politikalarını direkt olarak etkilemektedir. Dış ticarete yönelik aşırı baskı ve korumacılık uygulayan otokratik yönetimlerin aksine demokratik yönetimlerde baskı ve korumacılık eğilimleri azalmaktadır. Bu şekilde ticarete yönelik engellerin azalması ticareti olumlu yönde etkilemektedir.

Dış ticaret firmaları ticaret yaparken karşı ülkedeki yerli kurumlardan kaynaklanan politik riski değerlendirmek zorundadır. Hükümetlerin firmalara ait varlıkları kamulaştırması ve yabancı firmalara yerli firmalarla eşit muamele yapmaması gibi riskler firmaların dış ticaretten bekledikleri karın düşmesine ve bunun sonucunda ticaret akımlarının azalmasına neden olur. Fikri mülkiyet haklarını koruması, yasalara saygılı oluşu ve toplumun bütün beklentilerini karşılaması nedeniyle demokratik ülkelerin kredibilitesi demokratik olmayan ülkelerden daha yüksektir. Bu nedenle ekonomik aktörler demokratik ülkelerle ticaret yaptıklarında haklarının hükümet tarafından korunacağından emin olabilmektedir. Kısaca açık politik ve yasal sistemlerle karakterize edilen demokrasiler, devletin özel sektöre olumsuz müdahalelerini sınırlandırarak politik riski azaltır, ekonomik aktörlere güveni artırır. Bu durum ticaret akımlarının artmasına katkı sağlar (Wang, 2005, s.123-124).

Demokrasinin ticarete etkisi oldukça tartışmalı bir konudur. Demokratikleşmenin ticareti serbestleştireceğini söylemek her zaman mümkün olmayabilir. Çünkü demokratikleşme beraberinde korumacılığı da getirebilir. Şöyle ki; Demokratik toplumlarda belli çıkar grupları veya güç sahipleri, iktidarları kendi çıkarları doğrultusunda ticaret politikası uygulamaya zorlayabilirler. Böylece belli sektörlerde söz konusu grupların veya güç odaklarının çıkarları için korumacılık uygulanabilir.

[*] Yrd.Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon MYO, ckalayci@ktu.edu.tr
[**] Yrd.Doç .Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, artan@ktu.edu.tr

Bu çalışma, gerek teorik gerekse ampirik bulgular açısından tam bir mutabakatın sağlanamadığı demokrasi ve dış ticaret ilişkisini, genişletilmiş çekim modelini kullanarak Türkiye'nin de aralarında bulunduğu nispeten gelir düzeyi yüksek olan 30 OECD ülkesi için test etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ülkelerin demokratikleşme seviyelerinin ölçümünde sıklıkla kullanılan demokrasi endekslerine yer verilmiştir. Demokrasi, büyüme ve dış ticaret ilişkisinin tartışıldığı üçüncü bölümü, ekonometrik yöntem ve elde edilen bulguların tartışıldığı dördüncü bölüm takip etmiştir. Son kısmında ise elde edilen bulgulardan yola çıkarak çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.Demokratikleşme Seviyesinin Ölçülmesi

Ülkelerin demokrasi düzeylerini ölçmek için değişik endeksler kullanılmaktadır. Bu endekslerin en önemlilerinden birisi Polity Demokrasi Endeksi (Polity Democracy Index), diğeri ise Freedom House Demokrasi Endeksi (Freedom House Democracy Index) dir.

Polity Demokrasi Endeksi, Polity projesi kapsamında ortaya koyulan bir endekstir. Polity projesi yıllardır rejim otoritesini araştırmak ve rejim değişikliklerini izlemek için en yaygın kullanılan kaynaklardan birisidir. 1975 yılında Ted Robert Gurr tarafından geliştirilen projenin bugüne kadar Polity I, Polity II, Polity III ve Polity IV olmak üzere dört aşaması mevcuttur. Projenin Monty G. Marshall tarafından geliştirilen Polity IV aşaması, karşılaştırmalı kantitatif analiz amacıyla dünyadaki mevcut ülkelerin yönetim özelliklerini kodlama araştırmasına devam etmektedir(Marshall ve Jaggers, 2009, s.1-2).

Polity IV Projesi, siyasi kurumların ve süreçlerin genel kalitesi hakkındaki kodlanmış bilgiyi kullanarak her ülke ve her yıl için demokrasi ve otokrasi seviyelerini belirlemektedir. Yapılan değerlendirme sonucunda her ülkeye demokrasi veya otokrasi seviyesine göre puan verilmektedir. Polity değeri -10 (tamamen kurumsallaşmış otokrasi) ile +10 (tamamen kurumsallaşmış demokrasi) ölçek aralığında değişmektedir (Marshall ve Cole, 2009, s.8). Polity değeri rejim kategorilerine de dönüştürülebilmektedir. Ülkelerin yönetim şekli Polity Endeksi değeri -10 ile -6 aralığında ise Otokrasi, -5 ile +5 aralığında ise Anokrasi ve +6 ile +10 aralığında ise demokrasidir (Polity IV, http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm). Tablo 1'de bazı ülkelere ait Polity Demokrasi Endeks değerleri verilmiştir. Tabloda ülkeler 2009 yılına ilişkin endeks değerlerine göre sıralanmışlardır. Tabloda görüldüğü gibi Avusturya, İsviçre, ABD gibi ülkeler güçlü bir demokratik yönetim biçimine sahip iken, Afganistan, Çin, İran Suudi Arabistan gibi ülkeler ise otokratik yönetim biçimine sahiptirler.

Tablo 1: Polity Demokrasi Endeksine Göre Oluşturulmuş Ülke Değerleri

Ülkeler	**1900**	**1950**	**1980**	**1990**	**2000**	**2009**
ABD	10	10	10	10	10	10
Avustralya	10	10	10	10	10	10
İsviçre	10	10	10	10	10	10
Yunanistan	10	4	8	10	10	10
İtalya	-1	10	10	10	10	10
İspanya	6	-7	9	10	10	10
Bulgaristan	-9	-7	-7	8	8	9
Fransa	8	10	8	9	9	9
Romanya	-6	-7	-8	5	8	9
Arjantin	1	-9	-9	7	8	8
Brezilya	-3	5	-4	8	8	8
Meksika	-9	-6	-3	0	8	8
Türkiye	-10	7	-5	9	7	7
Afganistan	-6	-10	-7	-8	-7	-7
Çin	-6	-8	-7	-7	-7	-7
İran	-10	-1	-9	-6	3	-7
S.Arabistan	-10	-10	-10	-10	-10	-10

Kaynak: http://www.systemicpeace.org/inscr/p4v2009.xls

Ülkelerin demokratikleşme düzeylerini ölçmek için kullanılan endekslerden birisi olan Freedom House Demokrasi Endeksi, 1972 yılında ABD'de kurulmuş özel bir kuruluş olan Freedom House tarafından hesaplanmaktadır. Freedom House dünyadaki bütün ülkeleri sahip oldukları demokratik kurumlara göre derecelendirmekte ve her ülke için *siyasal haklar* ve *sivil özgürlükler* olmak üzere iki endeks oluşturmaktadır. Her iki endekste de ülkelere 1 ile 7 arasında değer verilmektedir. 1 değeri ülkelerde demokrasinin tam olduğunu, 7 değeri ise demokratik hakların olmadığını göstermektedir (Adam ve Filippaios, 2007, s.1042). Siyasal haklar ve sivil özgürlükler, endekslerinin ortalaması alınarak, ülkeler demokratik özgürlük bakımından özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan şeklinde üç sınıfa ayrılmıştır. Demokrasi endeksi değeri 1,0 ile 2,5 arasında olan ülkeler özgür, 3,0 ile 5,0 arasında olan ülkeler kısmen özgür ve 5,5 ile 7,0 arasında olan ülkeler ise özgür olmayan ülkeler kategorisine dahil edilmektedir (Freedom House, http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=363&year=2010).

Tablo 2'de ülkelerin Freedom House Endeksine göre dağılımı verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi 2009 yılı itibariyle yönetim şekline göre dünyadaki ülkelerin 89'u özgür, 58'i kısmi özgür ve 47'si ise özgür olmayan ülkeler sınıfında yer almaktadır.

Tablo 2: Freedom House Endeksine Göre Ülkelerin Dağılımı

	Özgür Ülkeler		Kısmi Özgür Ülkeler		Özgür Olmayan Ülkeler	
Yıl	*Ülke Sayısı*	*%*	*Ülke Sayısı*	*%*	*Ülke Sayısı*	*%*
1979	51	32	54	33	56	35
1989	61	37	44	26	62	37
1999	85	44	60	31	47	25
2009	89	46	58	30	47	24

Kaynak: Freedom House, Freedom In The World 2010: Erosion of Freedom Intensifies, http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Tables_and_Graphs.pdf.

Grafik 1'de 2009 yılı itibariyle ülkelerin Freedom House Endeksine göre demokrasi düzeylerinin dağılımı yer almaktadır. Grafikten takip edileceği üzere, Freedom House Endeksine dahil olan toplam 194 ülkenin yüzde 46'sı özgür, yüzde 30'u kısmi özgür ve yüzde 24'ü ise özgür olmayan yönetim biçimleriyle idare edilmektedirler.

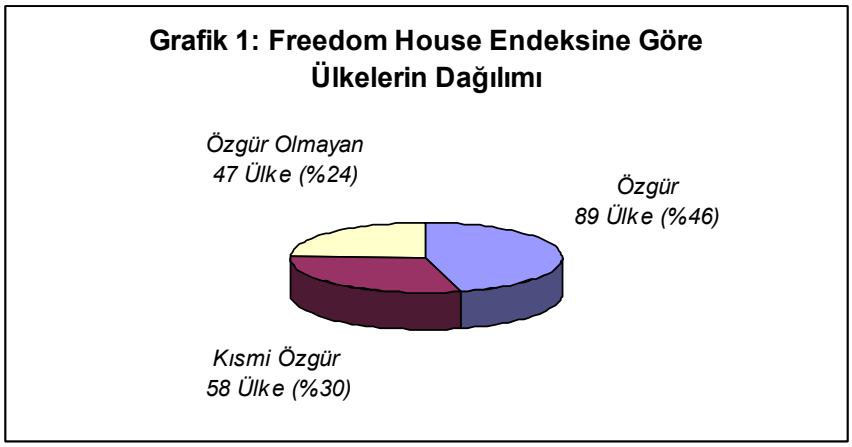

Tablo 3'de seçilmiş bazı ülkelerin Freedom House Endeksine göre oluşturulmuş endeks değerleri verilmiştir. Endeks değerinin 1'e yakın olması ülkede demokratik bir yönetim anlayışının, 7'ye yaklaşması ise anti demokratik bir yönetim anlayışının hakim olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin endeks değeri 3 olup, kısmen özgür ülkeler grubunda yer almaktadır.

Tablo 3: Freedom House Endeksine Göre Ülkelerin Özgürlük Sıralaması (2009)

Ülke	**Siyasal Haklar**	**Sivil Özgürlükler**	**Özgürlük Durumu**
Avustralya	1	1	Özgür
İsviçre	1	1	Özgür
Yunanistan	1	2	Özgür
Bulgaristan	2	2	Özgür
Romanya	2	2	Özgür
Arjantin	2	2	Özgür
Meksika	2	2	Özgür
Hindistan	2	3	Özgür
Türkiye	3	3	Kısmen Özgür
Kenya	4	4	Kısmen Özgür
Malezya	4	4	Kısmen Özgür
Nijerya	5	4	Kısmen Özgür
Pakistan	4	5	Kısmen Özgür
Azerbaycan	6	5	Özgür Değil
Rusya	6	5	Özgür Değil
Afganistan	6	6	Özgür Değil
İran	6	6	Özgür Değil
Çin	7	6	Özgür Değil
S.Arabistan	7	6	Özgür Değil
Kuzey Kore	7	7	Özgür Değil

Kaynak: Freedom House, Freedom In The World 2010: Erosion of Freedom Intensifies, http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Tables_and_Graphs.pdf.

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden takip edilebileceği üzere, 1900'lü yıllardan günümüze kadar demokratik ülkelerin sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Örneğin, 1900'lü yıllarda sadece 10 ülkede demokrasiden bahsetmek mümkün iken; 2000'li yılların sonunda bu sayının 150'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Ülkelerin demokratik bir yönetim şeklini yönelmeleri demokrasinin ortaya çıkardığı pozitif etkilere bağlanmaktadır. Çalışmada, bu etkilerden birisi olan ülkeler arasındaki ikili ticaret ve demokrasi ilişkisi aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelir düzeyi yüksek olan 30 OECD ülkesi için analiz edilmiştir.

3. Demokrasi, Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi

Demokrasinin ekonomik etkileri araştırmacıların uzun zamandan beri tartıştığı konuların başında gelmektedir. Küreselleşme ve liberalleşme faaliyetlerinin hız kazandığı 1980'li yıllardan sonra ise bu tartışmanın yeniden alevlendiğini görmekteyiz. Tartışma özellikle demokrasinin ekonomik büyüme, liberalleşme ve küreselleşmeye olan etkilerine odaklanmıştır. Son zamanlarda ise, demokrasi ve ülkeler arasındaki ticaret akımları ilgi çeken konular olmuştur.

Ancak demokrasinin ekonomik büyüme, dış ticaret ve küreselleşme üzerindeki etkilerinin yönü ve derecesi konusunda henüz bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Lipset (1959)'la başlayan akım, demokrasinin belli bir iktisadi gelişmeden sonra mümkün olacağını öne sürmekteydi. Bu düşünce 1980'li yıllara kadar tartışmasız hakim düşünce olmuştur. 1980'li yıllarda yükselen liberalizm dalgası ile birlikte bu kez serbest piyasa ekonomisinin kurumlarından biri olarak tanımlanan demokrasinin, ülkelerin gelişmesi için ön koşul olduğu ifade edilmeye başlanmıştır. Ancak bu konuda yapılan ampirik çalışmalar henüz net bir bulgu ortaya koymaktan uzaktır.

Örneğin, Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), demokrasi ve büyüme ilişkisini inceleyen 81 çalışmadan elde ettikleri bulguları şu şekilde özetlemektedirler (Doucouliagos ve Ulubaşoğlu, 2006, s.2); İncelenen 81 çalışmanın %16'sında elde edilen bulgular negatif ve istatistiksel olarak anlamlı, %20'sinde negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız, %38'inde pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı değil ve %20'sinde ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlar, incelenen 81 çalışmanın ancak dörtte birinde pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyarken, incelenen çalışmalarının yaklaşık yarısında elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir. Sadece bu değerlendirme bile demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve derecesinin uzun süre gündemden düşmeyeceğini ortaya koymaktadır. Aşağıda demokrasi-büyüme ilişkisini test eden güncel ampirik çalışmalara kısaca değinilecektir.

Shen (2002), literatürdeki mevcut yatay-kesit ve panel veri analizlerinin aksine "önce ve sonra" yaklaşımını kullanarak demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisini yaklaşık 40 ülke için analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öncelikle ekonomik büyüme performansı, ülkelerin demokrasiye geçmelerinden sonra artmaktadır. İkinci olarak, ekonomik büyüme demokratik olmayan ülkelere kıyasla demokratik ülkelerde daha durağandır. Son olarak, zengin ülkelerin demokratik rejime geçmeleri bu ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını azaltırken, fakir ülkelerin demokrasiye geçmeleri bu ülkelerin ekonomik büyüme performanslarını arttırmaktadır.

Fidrmuc (2002), Doğu Avrupa ve eski SSCB'den bağımsızlığını kazanan geçiş ekonomilerinde demokrasi-büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Fidrmuc, Çin ve Şili'de olduğu gibi yüksek büyüme rakamları için demokrasinin gerekli olmadığını ancak, demokrasi sonucunda gelişen kurumların ekonomik reformları ve ekonomik liberalleşmeyi sağlayarak büyümeyi olumlu olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Öte yandan, Clague ve diğ. (1996) ve Haggard (1997) otokrasilere kıyasla demokrasinin büyümeyi daha fazla arttırdığını ileri sürerken, Rao (1984), Persson ve Tabellini (1992), Blanchard ve Shleifer (2000) bunun tam tersini ileri sürmektedirler.

Polteravich ve Popov (2005), liberal demokrasilerde demokratikleşmenin büyümeyi arttırdığını, ancak kurumsallaşmanın zayıf olduğu ve kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu liberal olmayan ülkelerde ise, demokratikleşmenin büyümeyi azalttığını ortaya koymuşlardır.

Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde direkt etkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Araştırmacılara göre demokrasi, beşeri sermayeyi yükselterek, enflasyonu düşürerek, politik istikrarsızlığı azaltarak ve ekonomik özgürlükleri yükselterek dolaylı yoldan ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Ekonomik özgürlüklerin büyümeyi arttırdığı Easton ve Walker (1997), Wu ve Davis (1999) ve De Haan ve Sturm (2000) çalışmalarında da ileri sürülmektedir.

Drury, Krieckhaus ve Lusztig (2006), demokrasinin literatürde sıkça vurgulanan ekonomik büyüme üzerindeki dolayı etkileri (demokrasinin eğitim harcamalarını arttırması, beklenen yaşam süresini uzatması ve politik istikrar sağlaması gibi) üzerinde durmuşlardır. Araştırmacılar demokrasinin dolaylı etkilerinden biri olan ancak literatürde pek değinilmeyen yolsuzluk ve demokrasi ilişkisini 1982-1997 döneminde 100 ülke için analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde direkt etkisinin olmadığı yönündeki tezi desteklemekte ve demokrasinin yolsuzluğu azaltmak suretiyle de ekonomik büyümeyi dolaylı yoldan pozitif olarak etkilediğini ortaya koymaktadır.

Demokrasinin dış ticaret üzerine etkileri konusundaki tartışmanın ise nispeten yeni olduğunu ifade etmek mümkündür. Tartışma esas itibariyle 1980'li yıllarda ortaya çıkan liberalleşme eğilimleri, küreselleşme ve uzun dönemli veri setlerinin elde edilmesiyle alevlenmiştir. Ayrıca ülkeler arasındaki ticaretin ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli bir paya sahip olması, demokrasinin ülkeler arasındaki ticaretteki rolünü ön plana çıkartan unsur olmuştur. Şöyle ki; Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 1997-2007 yılları arasında dünyada ortalama büyüme oranı %2.8 iken, ortalama ihracat oranı %5.8 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan ortalama ihracattaki bu yükselmeyle birlikte ülkelerin ortalama demokrasi düzeylerinin de hızla yükseldiği görülmektedir. Bu durum; "dış ticaret ile demokrasi arasında uzun dönemde bir ilişki var mı? Ülkelerin demokrasi düzeylerindeki artış, ülkeler arasındaki ikili ticareti arttırdı mı?" sorularını gündeme getirmektedir. Ülkelerin (yaklaşık 200 ülke) ortalama ihracat düzeyleri (milyon dolar ile kısaltılmış ve logaritması alınmış) ile ortalama demokrasi düzeyleri 1990-2009 yılları itibariyle Grafik 2'de yer almaktadır. Dikkat edileceği üzere, 2009 kriz yılı dışarıda tutulduğunda, 1990-2009 döneminde ortalama ihracat ve ortalama demokrasi düzeyleri sürekli olarak artmıştır.

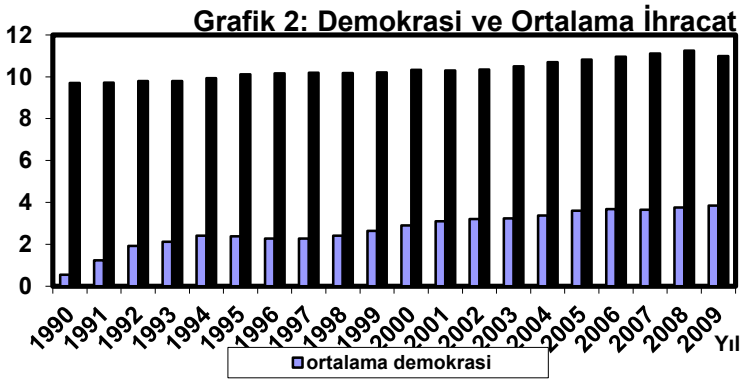

Demokrasi hem ihracat hem de ithalat kanalıyla dış ticareti etkilemektedir. Şöyle ki; demokrasi ihracatçı ülkelerde kurumların gelişmesine katkı sağlayarak ve ürünlerin üretimine yönelik standartların gelişimini zorunlu kılarak ürünlerin kalitesinin artmasına yol açar. Ayrıca, demokratik ülkelerde kişisel hakların güvence altına alınması ve patent haklarının korunuyor olması Ar&Ge araştırmalarını teşvik eder. Öte yandan yüksek demokrasi düzeyi, gelişmiş kurumlar yoluyla ticaret maliyetlerini azalttığı gibi oluşturacağı güvenle de ticari riskler konusunda ithalatçı ülkeler için güvence unsuru olur (Yu, 2010, s.290).

İthalatçı ülkelerde ise, özellikle gelişmekte olan bir ülkenin demokratik yönetimi seçmesi ile birlikte, demokrasi tarifelerde indirime gidilmesini sağlayabilir. Ancak bu durum sivil toplum kuruluşlarının muhtemel davranışları nedeniyle açık değildir. Sonuç olarak; demokrasi düzeyindeki gelişmenin ihracatçı ülkelerin lehine sonuçlar doğuracağı konusundaki görüşlerin ithalatçı ülkelere kıyasla daha kesin olduğunu ifade edebiliriz.

Demokrasi ve dış ticaret ilişkisini test eden çalışmalara bakıldığında daha çok panel veri ve yatay-kesit çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin, Milner ve Kubota (2005), ülkeler arasındaki ticaret akımlarını büyük ölçüde küreselleşmenin bir parçası olarak görmektedirler. Araştırmacılara göre, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ticari liberalleşme ülkeler arasındaki ikili ticareti arttırmaktadır.

Bir diğer çalışmada Cordova ve Meissner (2005), demokrasinin uluslararası ticaretle birlikte hareket edip etmediğini araştırmışlardır. Bu amaçla, 1870-2000 dönemini 1870-1913, 1920-1939, 1960-2000 alt dönemlerine ayırarak yaptıkları çalışmada, her üç alt dönemde de demokrasinin uluslararası ticareti arttırdığı şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır.

Tavares (2007), 1980 ve 1990'lı yıllarda çok sayıda diktatörlüğün yerini demokratik rejimlere bıraktığı tespiti ile başladığı çalışmasında, 1960-2004 döneminde 133 ülkede rejim değişikliği ile politika değişikliği arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen sonuca göre, demokratikleşmenin ticari dışa açıklık üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, küreselleşmenin demokrasi üzerindeki etkisi genel olarak istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Decker ve Lim (2009), küreselleşmenin ülkeler arasındaki ikili ticareti etkilediği yönündeki teorik yaklaşımdan yola çıkarak, 1948-1999 döneminde 217 ülke için ikili ticaret-demokrasi ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada esas itibariyle demokratik ülkelerin daha fazla ticaret yapıp yapmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Çekim modelini kullanan araştırmacıların ulaştıkları sonuçlara göre; demokrasi ülkeler arasındaki ticareti pozitif olarak etkilemektedir. Ancak elde edilen bulgular, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ve incelenen dönemin 1990 öncesi ve sonrası olmasına göre değişmektedir.

Yu (2010) demokrasi ticareti arttırdı mı sorusuna yanıt aradığı çalışmada, öncelikle demokrasinin ülkeler arasındaki ikili ticareti etkileme kanallarına değinmiştir. Yu'ya göre; demokrasi ihracatçı ülkelerde ürün kalitesini yükselterek, ticaret maliyetlerini azaltarak ikili ticareti arttırabilir. Öte yandan demokratikleşme, ithalatçı ülkelerde ticari engelleri arttırarak ithalatı azaltabilir. Araştırmacı demokrasinin ikili ticaret üzerindeki

etkisini test etmek amacıyla 1962-1998 dönemini 157 ülke için analiz etmiştir. IMF üyesi ülkelerin incelendiği ve genişletilmiş çekim modelinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, demokrasi ülkeler arasındaki ikili ticareti arttırmaktadır.

4. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışma 1997-2006 döneminde Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 30 OECD ülkesini incelemektedir. Çalışmada Panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Model, ülkelerin ortak sınıra sahip olma, ortak dil kullanma ve ülkeler arasındaki uzaklık gibi zamana göre değişmeyen değişkenleri de içerdiğinden tesadüfü etkiler modeli kullanılmıştır. Ayrıca demokrasi dış ticaret ilişkisinin modellenmesinde ise çekim modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan genişletilmiş çekim modeli aşağıdaki gibidir;

$$LTR_{ijt} = \alpha_0 + \alpha_1 LGDP_{it} + \alpha_2 LGDP_{jt} + \alpha_3 LPOP_{it} + \alpha_4 LPOP_{jt} + \alpha_5 LDEM_{it} + \alpha_6 LDEM_{jt} + \alpha_7 LDIST_{ij} + \alpha_8 LANG_{ij} + \alpha_9 BOARD_{ij} + \varepsilon_{ijt} \quad (1)$$

Yukarıdaki (1) numaralı denklemde L ilgili serinin logaritmasının alındığını, t zamanı göstermek üzere;

LTR, i ve j ülkeleri arasındaki ticaret akımını göstermektedir. Ticaret akımlarının modellenmesinde i ülkesinden j ülkesine olan ihracat, ithalat ve ihracat ve ithalatın toplamı birlikte kullanılabilmektedir. Çalışmada her üç ticaret akımı kullanılmış ancak özellikle i ülkesinden j ülkesine olan ihracat ve ithalatın kullanıldığı modellerde sonuçların benzer çıkması nedeniyle, i ülkesinin j ülkesinden olan ithalatına ilişkin sonuçlara yer verilmemiştir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan Model 1, bağımlı değişken olarak i ülkesinden j ülkesine olan ihracatı, Model 2 ise i ülkesinden j ülkesine olan ihracat ve ithalatın toplamını göstermektedir. Ticaret akımlarına ilişkin veriler IMF'nin DOTS veri tabanından temin edilmiştir.

$LGDP_i$ ve $LGDP_j$, sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin GSYİH'sını; $LPOP_i$ ve $LPOP_j$ sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin nüfuslarını göstermektedir. Her iki seriye ilişkin veriler Dünya Bankasının WDI veri tabanından temin edilmiştir. Ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin (GSYİH) ülkeler arasındaki ikili ticareti pozitif olarak etkilemesi beklenirken, ülkelerin nüfuslarının hem arz hem de talep yönü bulunması nedeniyle nüfusun ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ya da negatif olabilmektedir.

$LDIST_{ij}$, i ve j ülkelerinin başkentlerinin kilometre cinsinden birbirine olan uzaklığını göstermektedir. Uzaklığın artması en basit anlamda ulaşım maliyetlerini arttırdığından ülkeler arasındaki uzaklığın ikili ticareti negatif olarak etkilemesi beklenmektedir. $LANG_{ij}$ ve $BOARD_{ij}$, kukla değişkenler olup sırasıyla ülkelerin ortak dil kullanmalarının ve ortak sınıra sahip olmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisini test etmek amacıyla modele eklenmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan demokrasi düzeyinin ikili ticaret üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla Polity IV demokrasi endeksinden yararlanılmıştır. $LDEM_i$ ve $LDEM_j$ sırasıyla ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin demokrasi düzeylerini göstermektedir.

Yukarıda yer alan 1 numaralı denklemin panel veri analiz yöntemi ile çözümü sonucu elde edilen sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4: Model 1 İçin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
$LGDP_i$	+	1.050^a	17.5
$LGDP_j$	+	1.205^a	21.4
$LPOP_i$	?	-0.109^c	-1.73
$LPOP_j$	?	-0.143^b	-2.38
$LDEM_j$	?	1.040^a	3.15
$LDEM_j$	?	0.484	1.47
$LDIST_{ij}$	-	-0.961^a	-23.4
$LANG_{ij}$	+	0.506^a	2.84
$BOARD_{ij}$	+	0.039	0.214
Sabit terim		-22.12^a	-16.9

R^2: 0.28
Gözlem Sayısı: 8700 (30*29*10)
Ülke Sayısı: 30
Dönem: 1997-2006

Not: a, b ve c ilgili katsayının sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Bağımlı değişken olarak i ülkesinden j ülkesine olan ihracatın esas alındığı Model 1 analiz sonucu, elde edilen katsayıların işaretinin beklentiler doğrultusunda olduğunu göstermektedir. Şöyle ki; ülkelerin büyüklüğünü gösteren GSYİH hem ihracatçı hem de ithalatçı ülkelerde pozitif, istatistiksel olarak anlamlı ve

incelenen değişkenler içerisinde ikili ticaret üzerindeki etkisi en fazla olan değişkendir. Öte yandan ihracatçı ve ithalatçı ülkelerin nüfuslarının ikili ticaret üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, ikili ticaret üzerindeki etkisi nispi olarak düşük düzeydedir. Ülkelerin birbirlerine olan uzaklığının artmasının ulaşım maliyetlerini arttırarak ikili ticareti negatif olarak etkilediği tespit edilmiş olup, elde edilen katsayının büyüklüğü literatürdeki mevcut bulgularla paralellik arz etmektedir. Ülkelerin ortak dil konuşmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, ülkelerin ortak sınıra sahip olmalarının ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir. Son olarak ihracatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, ithalatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı tespit edilememiştir.

Tablo 5: Model 2 İçin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Beklenen İşaret	Katsayı	t-istatistiği
$LGDP_i$	+	1.198^a	21.1
$LGDP_j$	+	1.123^a	20.9
$LPOP_i$	?	-0.297^a	-4.96
$LPOP_j$	?	-0.075	-1.31
$LDEM_i$	?	0.892^a	2.79
$LDEM_j$	?	0.464	1.46
$LDIST_{ij}$	-	-0.957^a	-24.7
$LANG_{ij}$	+	0.423^b	2.53
$BOARD_{ij}$	+	0.052	0.305
Sabit terim		-20.31^a	-16.2

R^2: 0.30
Gözlem Sayısı: 8700 (30*29*10)
Ülke Sayısı: 30
Dönem: 1997-2006

Not: a, b ve c ilgili katsayının sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bağımlı değişken olarak ülkeler arasındaki toplam ticaretin esas alındığı Model 2 analiz sonuçları, gerek katsayıların işareti gerekse büyüklüğü yönünden Model 1 analiz sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Model 1'den farklı olarak Model 2'de ithalatçı ülkelerin nüfuslarının ikili ticaret üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Dış ticareti serbestleştirme ve kolaylaştırma konusunda dünya genelinde yaşanan yoğun çabaların da etkisiyle uluslararası ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmaktadır. Ancak ticaret hacminde ortaya çıkan bu artış sadece dış ticaretteki prosedürlerin basitleştirilmesi ve ticaret engellerinin azaltılmasından kaynaklanmamaktadır. Bu iki temel unsur dışında uluslararası ticaretin artmasını sağlayan diğer faktörler de sürekli araştırılmakta ve demokrasinin de bu faktörlerden birisi olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular farklılık gösterse de, özellikle demokrasinin ihracatı olumlu yönde etkilediği, ithalat üzerindeki etkisinin ise değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

OECD ülkeleri arsındaki ikili ticaretin belirleyicileri; ülkelerin ekonomik ve nüfus büyüklükleri, ülkelerin birbirlerine olan uzaklıkları, ülkeler arasındaki geleneksel-kültürel bağlar (ortak sınır, ortak dil) ve ülkelerin demokrasi düzeyleri dikkate alınarak genişletilmiş çekim modeli kullanılarak incelenmiştir.

Ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin (GSYİH) ikili ticaretteki etkisi pozitif ve yüksek iken; ülkelerin nüfus büyüklükleri ticareti negatif olarak etkilemektedir. Bu sonuç özellikle ihracatçı ülkelerde nüfusun talep yönünün daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ülkeler arasındaki uzaklık, ülkeler arasındaki ticareti olumsuz etkilemektedir. Literatürle uyumlu olan bu sonuca göre; ülkeler arasındaki uzaklık bir taraftan ulaşım maliyetlerini arttırırken, öte yandan malların teslim zamanını geciktirmekte ve malların bozulmasına neden olabilmektedir. Ülkelerin ortak dil kullanmaları ikili ticareti pozitif olarak etkilerken; ülkelerin sınır komşusu olmalarının dış ticaret üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir. Bu durum özellikle OECD ülkelerinin geniş bir coğrafyaya yayılmalarından kaynaklanmaktadır. Özetle; OECD ülkeleri arasındaki ikili ticaret kültürel faktörlerden ziyade maliyetlerden etkilenmektedir.

İhracatçı ülkelerin demokrasi düzeyi OECD ülkeleri arasındaki ikili ticareti pozitif olarak etkilerken; ithalatçı ülkelerin demokrasi düzeylerinin ikili ticaret üzerindeki etkisi her iki modelde de anlamlı tespit

edilememiştir. Bu sonuç; OECD ülkelerinde demokrasinin ikili ticaret üzerindeki pozitif etkisinin sadece ihracatçı ülkeler için söz konusu olduğunu, yani demokrasinin ihracatçı ülkelerin ticaretini arttırdığını ortaya koymaktadır. Demokrasinin dış ticareti etkileme kanalları dikkate alındığında, bu sonucun teori ile tutarlı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yararlanılan Kaynaklar

Adam, A. ve Filippaios, F., (2007), "Foreign Direct Investment and Civil Liberties: A New Perspective", European Journal of Political Economy, 23, 1038-1052.

Blanchard, O. ve A. Shleifer, (2000), "Federalism With and Without Political Centralization; China Versus Russia", NBER Working Paper No. 7616.

Clague, C. ve Diğerleri (1996) "Property and Contract Rights in Autocracies and Democracies," Journal of Economic Growth, 1, 243-76.

Cordova, J.E.L. ve Meissner, C.M., (2005) "The Globalization of Trade and Democracy, 1870-2000", NBER Working Paper No:11117.

Easton, S.T. ve Walker, M.A., (1997), "Income, Growth, and Economic Freedom". American Economic Review, 87, 328–332.

Decker, J.H. ve Lim, J.J. (2009), "Democracy and Trade: An Empirical Study", Economics of Governance, 10, 165-186.

De Haan, J. ve Sturm, J.-E., (2000), "On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth", European Journal of Political Economy, 16, 215–241.

Doucouliagos, H. ve Ulubaşoğlu, M. (2006), "Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis", School Working Paper Economic Series 2006, SWP 2006/04.

Drury, A.C., Krieckhaus, J. ve Lusztig, M. (2006), "Corruption, Democracy, and Economic Growth", International Political Science Review, 27(2), 121-136

Fidrmuc, Jan (2002), "Economic Reform, Democracy and Growth During Post Communist Transition", European Journal of Political Economy, 19, 583-604.

Freedom House, The Freedom in the World,
http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=351&ana_page=363&year=2010, Erişim Tarihi:16.09.2010.

Freedom House, Freedom In The World 2010: Erosion of Freedom Intensifies,
http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw10/FIW_2010_Tables_and_Graphs.pdf, Erişim Tarihi:16.09.2010.

Haggard, S. (1997) "Democratic Institutions and Economic Policy," in Christopher Clague (ed.), Institutions and Economic Development. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

http://www.systemicpeace.org/inscr/p4v2009.xls, Erişim Tarihi:16.09.2010.

IMF, Direction of Trade Statistics, http://www.imfstatistics.org/dot, Erişim tarihi: 20.05.2010.

Lipset, Seymour, Martin (1959), "Some Social Requisites of Democracy", American Political Science Review, 53, 69-105.

Marshall M.G. ve Cole, B.R., (2009), Global Report 2009: Conflict, Governance and State Fragility, Center for Systemic Peace.

Marshall M.G. ve Jaggers, K., (2009), "Polıty IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions 1800-2007-Dataset Users Manual", Center for Systemic Peace.

Miner, H.V. ve Kubota, K.,(2005) "Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Policy in the Developing Countries", International Organization, 59, 107-143.

Persson, P. ve Tabellini, G., (1992) "Growth, Income Distribution and Democracy," European Economic Review, 36, 593-602.

Polity IV, Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions 1800-2009, http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm, Erişim Tarihi: 17.09.2010.

Polterovich, V. ve Popov, V., (2005), Democracy and Growth Reconsidered: Why Economic Performance of New Democracies is not Encouraging", http://mpra.ub.uni-muenchen.de/21606/.

Rao, V (1984) "Democracy and Economic Development," Studies on Competitive International Development, 19, 67-81.

Shen, J.G., (2002), "Democracy and Growth: An Alternative Empirical Approach", BOFIT Discussion Papers, 13, 1-28.

Tavares, S.C., (2007), "Democracy and Trade Liberalization", Working Paper, Rochester, Institute of Technology, https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=mwit2007&paper_id=87 1-30.

Wang, Y., (2005), "Democracy and Bilateral Trade Flow: an Empirical Re-investigation, 1886-1992", Chinese Public Affairs Quarterly, 2, 121-142.

WDI, World Bank Development Indicators, www.worldbank.org/data, Erişim tarihi: 20.05.2010.

Wu, W. ve Davis, O.A., (1999). The Two Freedoms, Economic Growth and Development: an Empirical Study. Public Choice, 100, 39-64.

Yu, M., (2010), "Trade, Democracy and Gravity Equation", Journal of Development Economics, 91, 289-300.

ELEKTRONİK TİCARET VE ORTADOĞU'DA ICT ALTYAPISI

Abdüllatif Çeviker*
H.Murat Mutlu**
Osman S. Sesliokuyucu***

ÖZET

Dünya ekonomisinde Ortadoğu, sahip olduğu geniş pazar ve büyüme potansiyeli ile dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Geleneksel ticaretin yerini elektronik ticarete (e-ticaret) bıraktığı günümüz dünyasında ekonomik potansiyellerin kullanılabilmesi için Enformasyon ve İletişim Teknolojisi (ICT) altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmada Ortadoğu bölgesinde bulunan 14 ülkeye ilişkin elektronik ticaret için gerekli ICT ve lojistik altyapısına ait değişkenler kullanılarak Kümeleme Analizi yapılmıştır. Ülkelerin benzerliklerine göre kümelenmesi sonunda Ortadoğu ülkeleri üç gruba ayrılmıştır. Ortaya çıkan kümelerin bileşimine bakıldığında ülkelerin gelir seviyesiyle birlikte dışa açıklığın etkili olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, ICT, Kümeleme Analizi, E-Ticaret.

ELECTRONIC COMMERCE AND ICT INFRASTRUCTURE IN THE MIDDLE EAST

ABSTRACT

Today Middleeast is very attractive in world economy by potential of growth and large market. Nowadays electronic commerce has replaced traditional economy. So, it is necessary to develop infrastructure of Information and Communication Technologies (ICT) for better using economic potential. This study includes 14 Middleeast countries by considering 11 variables that to be effect of ICT infrastructure. These variables were examine by using Cluster Analysis and countries grouped according to their similarities. It is clear that income level and openness has significant effect on compozition of cluster.

Key Words: Middle East, ICT, Cluster Analysis, E-Commerce.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin hızla yayılmasıyla birlikte ülkeler uluslar arası rekabet düzeylerini arttırmak ve yenilenen rekabet şartlarına uyum sağlamak için yeni teknolojileri geliştirmek veya en azından benimsemek zorunda kalmışlardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin içinde bulundukları eksik rekabet şartlarının iyileştirilmesinde etkili olan bu yeni teknolojiler arasında enformasyon ve iletişim teknolojileri (ICT) günümüzde dikkat çekmektedir. ICT'lerin olanak sağladığı e-ticaret modelleri hem makro düzeyde ülkeler hem de mikro düzeyde firmalar için çeşitli maliyet avantajları sağlamaktadır. Ayrıca yeni pazarlara erişim imkanı tanımasıyla da iş dünyasına ve ülke ekonomisine çeşitli kazanımlar sağlamaktadır.

Ortadoğu bölgesi sahip olduğu yeraltı kaynaklarının zenginliğinin yanı sıra, köklerini geçmişteki merkezi rolünden alan, diğer ülkelerle yaşamış olduğu ilişkilerin karmaşıklığıyla da çoğu zaman gündemde olmuştur. Coğrafi, siyasi özellikleri ve doğal zenginliklerinden kaynaklanan önemli bir konuma sahip Ortadoğu Bölgesi günümüzde artan nüfusu ve yüksek büyüme hızı ile de dikkatlerin üzerinde yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Yüksek büyüme potansiyeline sahip bir pazar olan Ortadoğu özellikle yatırımlar konusunda büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Aynı zamanda internet kullanım ve internetin yayılma oranlarındaki dünya ortalamasından yüksek olan artış bu ülkeyi internet ticareti ile ilgilenen yatırımcılar içinde çekici kılmaktadır. Bu fırsatları içinde barındırmanın yanı sıra bölge aynı zamanda birçok fiziksel ve kurumsal altyapı eksikliği ile de göze çarpmaktadır. Özellikle bölgede bulunan ülkelerin ticarete ilişkin korumacı yapıları, politikalardaki önemli eksiklikleri vb. diğer engellerin bu ülkelerde ticaretle ilgilenecek özellikle de e-ticarete ilişkin yatırım yapacak girişimciler için engel teşkil ettiğini söylenebilir.

Çalışmada e-ticarete fiziksel olarak imkân sağlayan ICT altyapısına ilişkin değişkenler kullanılarak Ortadoğu ülkelerinin durumu incelenmektedir. Bu bağlamda her bir ülkenin ICT altyapısı göz önünde tutularak ülkelerin gruplandırılması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle e-ticaret ve Ortadoğu'nun dünya ekonomisi içindeki yerine yönelik bilgiler verildikten sonra ele alınan değişkenler ve kullanılan yöntem açıklanacak ve son bölümde analiz sonuçları değerlendirilecektir.

2. E-TİCARET

E-ticaretle ilgili literatürde bulunan tanımların ortak noktası, işletmelerin işlemlerini elektronik ortamda yapmalarıdır. Genel olarak algılanan e-ticaret yapıları Elektronik Veri Değişimi (EDI) olarak adlandırılan ve "kurumların belirlenmiş standartlar çerçevesinde geniş alan ağları üzerinden karşılıklı elektronik doküman alışverişi yapabildikleri sistemler" (Civelek ve Sözer, 2003, s. 113) şeklinde tanımlanan mekanizmalardır. Bu sisteme e-ticaretin günümüzdeki şeklini almasını sağlayan temel sistem olarak bakılabilir. Ancak ticaretin

* Yrd. Doç. Dr. , Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik, ceviker@gantep.edu.tr
** Yrd. Doç. Dr. , Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik, mmutlu@gantep.edu.tr
*** Arş. Gör. , Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Uluslar arası Ticaret ve Lojistik, sesliokuyucu@gantep.edu.tr

geleneksel yapısından kurtulması ve elektronik ortamda etkin olarak kullanılması için gerekli olan altyapının sağlanması özellikle 90'lı yılların sonlarına doğru elverişli hale getirilebilmiştir.

Dar tanımını yapacak olursak e-ticaret, firmaların işlemlerini sadece elektronik olarak (bir web sitesi kullanarak veya kullanmayarak) yapmaları şeklinde sınırlandırılmaktadır (Payne, 2002, s. 6). Kalakota ve Whinston (1996, s. 3) e-ticareti, "bilgilerin, ürünlerin, hizmetlerin veya ödemelerin telefon ağları, bilgisayar bağlantıları ve benzerleri ile taşınması" şeklinde tanımlamışlardır. E-ticaretin evrensel bir tanıma sahip olmamasının en önemli nedeni; internetteki pazaryerlerinin ve katılımcılarının sayılarının çok fazla olması ve karmaşık ilişkilerinin çok hızlı gelişmesidir (Mann, 2000, s. 3). Bunun yanı sıra, e-ticaret bir servis olmadığı gibi bir ürün olarak da ele alınmamalıdır (Mann, 2000, s. 1).

E-ticareti gerçekleştiren tarafların niteliği göz önünde tutularak literatürde geliştirilen çok sayıda türü olmakla birlikte, işletmeden işletmeye (B2B), işletmeden tüketiciye (B2C), tüketiciden tüketiciye (C2C) üç temel forma sahiptir (OECD, 2000, s. 6). Reiley ve Spulber (2000, s. 5) B2B e-ticareti "işletme içi işlemleri geniş anlamda içeren ve işletmenin hizmet, kaynak, teknoloji, üretim parçalarının ve bileşenlerinin ve temel ekipmanlarının alımlarını da içine alan tüm ticareti kapsayan bir sistem" olarak tanımlamıştır. B2B genel olarak işletmeler arasındaki ticari işlemler, güvenlik ve diğer finansal varlıklar için sigorta, ticari kredi ve elektronik ağlar gibi birçok finansal işlemi içermektedir (Reiley ve Spulber, 2000, s. 5). B2C elektronik ticaret ise uluslararası düzeyde satış sonrası müşteri ve iş hizmetlerini kapsayacak şekilde firmalar ve alıcılar tarafından mal ve hizmetlerin alım satımlarında kullanılmaktadır (Ho ve diğ., 2007, s. 238). C2C ise müşterilerin bir diğer müşteriye geniş çeşitliliği olan mal veya hizmetin satışının gerçekleştirildiği (OECD, 2000, s. 194) e-ticaret şekli olarak ele alınmıştır. Bu formların yanı sıra e-ticaret gelişen teknoloji ve farklılaşan alım-satım işlemleri sayesinde G2G (Devletlerarası), G2B (Devletten Firmalara) gibi farklı şekillerde de karşımıza çıkmaktadır.

E-ticaret altyapısındaki gelişim ve büyüme geçmişte hiç olmadığı kadar hızlı ve kesintisiz bir biçimde artmaktadır (Vinaja, 2003, s. 23). E-ticaret, insanların daha önce hiç olmadığı kadar daha fazla ürüne ve hizmete ulaşmasını sağlamaktadır. E-ticaretin bir diğer faydası ise e-ticaret yapan sitelere ulaşımın 24 saat mümkün olmasıdır. E-ticaret'in yaygın olarak, düşük işlem ve arama maliyetleri nedeniyle verimliliği, rekabeti ve modernleşen iş süreçlerini arttırması ve düşük arama maliyetlerinden dolayı alıcıların, fiyat değişimlerine karşı daha duyarlı olmalarını sağlaması beklenmektedir (OECD, 2000, s. 204). E-ticaretin gelişmesi işgücü pazarındaki istihdamın kompozisyonunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecektir (OECD, 2000, s. 208). E-ticaretin gelişmesi sonucu ortaya çıkan yeni iş pazarlarındaki emek gücünün genel anlamda ICT konusunda bilgili kişilerden oluşması gerekeceği ve bu işgücünün eğitimli olması şartı aranması sebebiyle ortaya çıkan emek gücü arzının eğitiminin seviyesinin yüksek olacağı söylenebilir. E-ticaretin gelişmesi ekonominin döngüsünü ve ödeme şekillerinin değişmesine neden olmuş aynı zamanda stok döngüsünün süresinin de kısalmasına neden olmuştur (OECD, 2000, s. 209). Değişen ödeme koşulları birçok ödeme şeklinin ortaya çıkmasını sağladığı gibi aynı zamanda güvenlik sorunlarının da çözümü için farklı yollar aranması gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır.

E-ticaret özellikle mikro boyutta sağladığı faydalarla gelişmekte olan ülkelere gelişmiş olan ülkelerin sahip olduğu avantajlara erişim fırsatı sunmaktadır. Ancak bu avantajlar gelişmekte olan ülkelerdeki teknolojik gelişme hızının düşük olması dolayısıyla daha yavaş yayılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu dezavantajlı durumun önüne geçilebilmesi ancak altyapının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde yapılacak çalışmalarla mümkündür. Aslında gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların e-ticaretten daha çok fayda sağlamaları mümkündür. Ancak yasal, düzenleyici veya altyapı gibi bir takım kısıtlamalar firmaların elektronik olarak işlem yapmasını zorlaştırmakta veya imkansız hale getirmektedir (Payne, 2002, s. 6). İnternet kullanımı ve elektronik ticaret için elverişli olmayan ülkeler vatandaşlarının giderek artan bir maliyetle küreselleşen üretim süreci ve ekonomiden uzaklaşmasına neden olacaktır (Mann, 2000, s. 6). E-ticaretin gelişmekte olan ülkelerde geri kalmasının önündeki en önemli engeller olarak; yüksek bağlantı ücretleri, elektronik ödeme sistemlerinin düşük yayılma hızı ve hantal taşıyıcı sistemler sayılabilir (Mann, 2000, s. 7).

E-ticaretin dünyadaki genel durumuna bakmadan önce e-ticaretin benimsenmesi ve yayılmasındaki en önemli altyapı unsurlarından biri olan internet kullanıcılarının oranına bakacak olursak; internet kullanan kişi sayısının (Tablo 1) 2000-2010 yılları arasında dünya genelinde yaklaşık olarak ortalama %450 düzeyinde arttığı ve bu oranın toplam dünya nüfusunun %30'u düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu değişim çalışmanın konusu olan Ortadoğu ülkelerinde dünya ortalamasının yaklaşık olarak 4 katı üzerinde gerçekleşmiştir. Bu bilgiler ışığında, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişim ve bu değişim sonucu insanların daha fazla internet kullanım oranına sahip olması ve aynı zamanda bu teknolojiler sonucu ortaya çıkan maliyet avantajları ülkeleri ve özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki firmaları bu teknolojilerden daha fazla faydalanmaya yöneltmiştir. Bilgi ve Yenilikçilik Vakfı'nın (ITIF) yaptığı tahminlere göre dünyada 2010 yılında e-ticaretin 1,5 trilyon ABD dolarına ulaşması ve bu artış hızının devam etmesi durumunda 2020 yılında tahmini e-ticaret oranının 3,8 trilyon ABD dolarına çıkması beklenmektedir (Atkinson ve diğ., 2010, s. 1). Ortaya çıkan bu trend başta internet kullanım oranlarının artışıyla doğru orantılı olmakla beraber internetin yayılma hızı, geniş bantların kullanılırlığının artması ve benzeri birçok altyapı unsuruyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir.

BÖLGELER	Nüfus (2010 Tahmini)	İnternet Kullanıcısı (31.12.2000)	İnternet Kullanıcısı Son Veriler	Penetrasyon (%Nüfus)	Artış 2000-2010 (%)	Kullanıcı (%)
Afrika	1.013.779.050	4.514.400	110.931.700	10,9	2.357,3	5,6
Asya	3.834.792.852	114.304.000	825.094.396	21,5	621,8	42,0
Avrupa	813.319.511	105.096.093	475.069.448	58,4	352,0	24,2
Ortadoğu	212.336.924	3.284.800	63.240.946	29,8	1.825,3	3,2
Kuzey Amerika	344.124.450	108.096.800	266.224.500	77,4	146,3	13,5
L. Amerika/Karayip	592.556.972	18.068.919	204.689.836	34,5	1.032,8	10,4
Okyanusya/Avustralya	34.700.201	7.620.480	21.263.990	61,3	179,0	1,1
Dünya Toplam	6.845.609.960	360.985.492	1.966.514.816	28,7	444,8	100,0

Tablo 1: Dünyada İnternet Kullanım Oranları ve Nüfus Değişimleri-Kaynak:www.internetworldstats.com

3. DÜNYA EKONOMİSİ İÇİNDE ORTADOĞU

Aslında tarihsel olarak küreselleşmenin başlangıç bölgelerinden biri olan (Aubert ve Reiffers, 2003, s. 28) Ortadoğu, doğal kaynaklarının zenginliği ve hem özel hem de kamusal alanda reformların devam etmesi nedeniyle hızlı gelişim ve kalkınma gösteren bir bölge olmuştur. Bölgeye uygulanan baskıların giderek azalması, kurumlardaki hızlanan liberalizasyon süreçleri ve bölgede giderek azalmaya başlayan gerginlik bölge ülkelerinin dünya ticaretine artarak devam eden bir şekilde entegre olmalarını sağlamıştır. Ayrıca bölge ülkelerinin komşularıyla ve dünyanın önde gelen ülkeleri ile iyileşen ikili ilişkileri bölgeye verilen önemin artmasına neden olmaktadır.

2010 yılı haziran ayı itibarı ile dünya nüfusunun yaklaşık (Tablo 1'e göre) %3'ünün yaşadığı Ortadoğu bölgesi dünyanın diğer bölgeleri ile kıyaslandığında çok yüksek bir nüfus artış hızına sahiptir. Ortadoğu ülkelerinin, dünya ortalamasının üstünde, gelişmiş ülke ortalamasının ise daha da üstünde olan nüfus artış hızı, kişi başına sermaye birikim hızını yavaşlatarak ekonomik kalkınmanın önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu nüfus artış hızından dolayı yaklaşık 7.800 ABD doları olan kişi başı milli gelir 1980'li yıllardan bu yana yaklaşık olarak %300 artış göstermesine rağmen 40 bin ABD doları olan gelişmiş ülkeler ortalamasından çok düşük olduğu görülmektedir. Söz konusu bölgenin toplam GSMH'sı ise 2,5 trilyon ABD doları olup bu oran dünya ülkelerinin GSMH'nın %4'ü civarında bir orana denk gelmektedir.

IMF 2009 yılı sonunda dünyadaki ülke ve bölgelere göre büyüme oranlarını açıkladığı çalışmada, 2008 yılında yaşanan krizden küresel bazda çıkılmaya başlandığını belirtirken, Ortadoğu ülkelerinin 2009 yılında ortalama %2 büyüdüklerini ve bu bölge ülkelerinin 2010 yılı tahmini büyüme oranının ise %4,2 olarak belirlendiğini açıklanmıştır (IMF World Economic Outlook (WEO), 2009: 87). Bölgedeki enflasyon oranlarına baktığımızda ise 2008 yılına göre %15 azalma gösteren enflasyon 2009 yılında 8,3 oranına gerilemiştir (IMF WEO, 2009: 87). Bölgedeki istikrarlı büyüme hızı ve enflasyon oranının %2-5 arasında kalacağı tahminleri Ortadoğu ülkelerindeki potansiyel düzelmenin devam edeceğinin göstergesidir.

Ortadoğu ülkelerinin ihracat ve ithalatındaki ürünlerin niteliklerine bakıldığında; ihracatı yapılan malların genelde işlenmemiş tarım ve ham petrol ürünleri olduğu, ithalatı yapılan ürünlerin ise genelde yarı mamul ya da işlenmiş sanayi ürünleri oldukları görülmektedir. Bu ticari yapının oluşmasındaki en önemli nedenlerden biri bölge ülkelerinin yüksek petrol gelirleri elde etmeleri sonucu sanayileşmeye gereken önemin verilmemesi bir diğeri ise tarım ürünlerinin ya da diğer hammaddelerin işlenmesinin çok karlı bir gelir sağlayıcısı olmamasıdır. Bunun yanında, ihracatın büyük ölçüde petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklardan ve ithalatın ise sanayi ürünlerinden oluştuğu dikkate alındığında bu ülkelerin ekonomik yapılarının üretim boyutuyla çeşitlenmemiş olduğu ve büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir yapının sürdürülebilirliği ise, doğal kaynak arzının ve dolayısıyla rezervlerinin sürekliliğine ve fiyatlarının gelişimine bağlıdır. Rezervlerin sonlu oluşu tek başına yapıyı sürdürülebilir olmaktan çıkarırken, fiyatların gelişimi ulusal gelirde, devletlerin vatandaşlara vereceği hizmet ve niteliğinde önemli değişkenlikler yaratacaktır (Öztürkler, 2009, s. 71).

Ortadoğu'da küresel krizin etkisinin çok fazla hissedilmemesinin yanı sıra petrol fiyatlarındaki ve üretimindeki düşüş göze çarpmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %57'sini elinde bulunduran bölge ülkeleri, en önemli gelir kaynağı olan petrol ve petrol ürünlerinin dünyadaki üretiminin 2009 yılı itibarı ile %30'unu gerçekleştirmektedir (BP Statistical Review of World Energy, 2010, s. 9). Bölgede petrol ithalatı 2009 yılında petrol ihracatından üç kat daha fazla artmış ve %4 civarında bir artış göstermiştir. Bu düşüşün nedeni ise Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) fiyatları baskı altında tutarak stabilize etme çabasıdır (IMF WEO, 2009, s. 87).

Ortadoğu ülkeleri, dünyanın en büyük doğal kaynak ve enerji sağlayıcısı konumunda olmakla beraber buradan elde edilen yüksek gelirler nüfusun sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirmesi için yeterli olmamaktadır. Bilindiği üzere, ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi içeren ama ekonomik ve sosyal dokudaki niteliksel dönüşmeleri de beraberinde getiren bir süreçtir (Öztürkler, 2009, s. 71).

4. Veri ve Yöntem

Bu bölümde çalışmada ele alınan Ortadoğu ülkelerine ilişkin elde edilen veriler ve bu veriler ışığında yapılacak analizlere ilişkin bilgiler verilecektir. Daha sonra yapılan analizler değerlendirilecektir.

Araştırmada Ortadoğu ülkelerinin e-ticaret altyapısı bakımından benzerliklerine göre gruplandırmak amacıyla kümeleme analizi kullanılmıştır. Elektronik ticarete temel oluşturması bakımından kültürel altyapı önemli olmakla birlikte bu çalışmada sadece fiziksel altyapı değişkenleri üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda her bir ülkenin bilgi ve iletişim altyapısına ilişkin yayılma oranları kullanılmıştır. Bu amaçla nüfus, GSMH, sabit telefon gibi alt yapı değişkenlerine ait veriler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) ve Dünya Bankası (World Bank) veri tabanlarından derlenmiştir. Kesit çalışması olarak planlanan araştırmadaki ülke verileri 2009 yılına aittir. Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin açıklamalar Tablo 2'de verilmiştir.

KOD	TANIM	KAYNAK
NFS	Toplam Nüfus	ITU
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla (ABD Doları)	World Bank
STEL	Sabit Telefon (100 kişi başına)	ITU
MTEL	Mobil Telefon Abonesi	ITU
MGEN	İnternete Mobil Telefondan Ulaşan Mobil Telefon Abonesi (100 kişi başına)	ITU
INTKU	İnternet Kullanıcısı Sayısı (100 kişi başına)	ITU
SGEN	Sabit Genişbant Abonesi (100 kişi başına)	ITU
EVBIL	Bilgisayar Sahibi Olan Hane Sayısı (100 hane başına)	ITU
EVINT	İnternet Bağlantısına Sahip olan Hane Sayısı	ITU
GUVINT	İnternet İşlemlerinde şifreleme işlemi kullanan İnternet Sağlayıcıları (1 milyon kişi başına)	World Bank
LOJS	Lojistik Performans Endeksi: Lojistik Servisinin Yeterliği ve Kalitesi (1=düşük 5=yüksek)	World Bank
LOJA	Lojistik Performans Endeksi: Ticaret ve Taşımacılığa İlişkin Altyapının Kalitesi (1=Düşük, 5=Yüksek)	World Bank
KISIGE	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	World Bank+ITU

Tablo 2: Veri Tanımları-Kaynak: ITU-Worldbank

Çalışmada yer verilen, özellikle güvenilir internet sağlayıcıları (GUVINT) oranı ve lojistik servisinin yeterliği ve kalitesine (LOJS) ve ticaret ve taşımacılığa ait altyapının kalitesine (LOJA) ilişkin lojistik performans indeksleri ülkelerde e-ticaretin gelişiminin ve yayılmasının sağlanmasındaki en önemli göstergelerinden biri olarak ele alınabilir. GUVINT oranı hesaplanırken ülkedeki internet işlemlerinde şifreleme teknolojisi kullanan site sayılarının milyon kişi başına düşen oranları kullanılmıştır. Bu değişken özellikle ülkedeki insanların daha fazla internet üzerinden alışveriş yapmalarını sağlayan bir gösterge olmasından dolayı çok önemlidir. LOJS ve LOJA ilişkin performans endeksleri ise Dünya Bankası ve özel sektör ve akademisyenlerin işbirliği ile farklı ülkelerden 1000 Freight Forwarder firmasından 5000'e yakın kişiyle görüşülerek sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan bu sorulara 1 (Düşük) ile 5 (Yüksek) arasında değerler vererek değerlendirme yapmaları istenmiştir. Bu değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan cevapların ortalamalarıyla bu değişkene ait ortalamalar çıkartılmıştır. Bu değişkenler özellikle e-ticaret yapan firmalara, sahip oldukları pazarlarda satılan ürünlerin daha güvenilir ve daha az maliyetli olarak tüketicilere ulaştırmaları konusunda yardımcı olmaktadır. Ayrıca kullanılan diğer değişkenlerde ICT altyapısına ilişkin yapılan çalışmalarda genel olarak kullanılan değişkenlerdir.

	NFS*	GSMH*	STEL	MTEL	MGEN	INTKU	SGEN	EVBIL	EVINT	GUVINT	LOJS	LOJA	KISIGE
Bahreyn	0,79	21.903	30,12	199,38	57,40	82,04	20,85	87,00	47,99	94,76	3,36	3,36	27.673,2
Mısır	83,00	165.010	12,43	66,69	4,82	20,04	1,30	13,11	12,94	1,43	2,87	2,22	2.269,1
İran	74,20	346.611	34,78	70,83	0,00	37,62	0,54	14,14	9,50	0,33	2,65	2,36	4.540,4
Irak	30,75	90.908	3,61	64,14	0,00	1,06	0,00	5,00	3,75**	0,13	2,10	1,73	2.090,2
Israil	7,17	202.102	45,33	125,84	62,53	51,61	25,80	70,97	61,82	290,93	3,50	3,60	26.175,5
Ürdün	6,32	21.206	7,94	95,22	0,00	27,58	3,22	39,30	13,20	12,10	2,49	2,69	3.829,3
Kuveyt	2,9	147.9	18,5	99,5	31,8	36,85	1,51	35,2	29,6	85,16	3,1	3,33	49.54

	9	09	4	9	3			1	8		1		9,8
Lübnan	4,2 2	29.93 3	17,7 6	36,1 3	0,00	23,68	5,26	27,6 0	20,0 0	15,39	3,7 3	3,05	8.156 ,7
Libya	6,4 2	99.92 8	17,1 5	77,9 5	29,7 9	5,51	0,16	6,99	4,75	1,09	2,2 8	2,18	9.713 ,6
Katar	1,4 1	102.3 02	20,2 4	175, 40	21,4 5	28,31	9,22	71,0 0	63,0 0	63,86	2,5 7	2,75	72.58 4,3
S.Arabi stan	25, 72	468.8 00	16,2 2	174, 43	26,8 8	38,10	5,59	47,7 9	41,4 8	10,99	3,3 3	3,27	14.53 9,7
Suriye	21, 91	32.72 8	17,6 7	44,2 7	0,27	17,96	0,16	38,4 6	31,1 6	0,33	2,5 9	2,45	2.473 ,7
Türkiye	74, 82	729.7 57	22,1 0	83,9 1	8,23	35,30	8,54	37,7 0	30,0 3	66,12	3,2 3	3,08	8.248 ,3
BAE	4,6 0	260.1 06	33,9 5	232, 07	55,3 4	82,15	15,0 1	74,0 0	75,3 0	164,83	3,5 3	3,81	56.56 2,0

Tablo 3: Ortadoğu Ülkelerine İlişkin Veriler, 2009 -Kaynak:ITU - World Bank (* milyon; **Ortadoğu'da evlerdeki bilgisayarların internete bağlanma oranı (0,75) ile evlerde bilgisayar oranının çarpımı ile elde edilmiştir.)

Çalışmada ele alınan değişkenler arasında ilişkilerin varlığı, derecesi ve yönüyle ilgili bilgi edinmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucu (Tablo 4) kullanılan veri setindeki birçok değişkenin birbiriyle ilişkili oldukları görülmektedir. Örneğin, değişkenler arası korelasyon katsayıları incelendiğinde EVBIL ile SGEN (r=0,845; p<0,01), LOJS ile LOJA (r=0,863; p<0,01) değişkenleri arası korelasyon katsayının anlamlı bulunması teorik olarak olması gereken ilişkilerin veri setinde bulunduğunu göstermekte ve veri seti içindeki değerlerin güvenilir olduğuna ilişkin bir ipucu sağlamaktadır.

Tablo 4: Verilere İlişkin Korelasyon Tablosu

	STEL	**MTEL**	**MGEN**	**INTKU**	**SGEN**	**EVBIL**	**EVINT**	**GUVINT**	**LOJS**	**LOJA**	**KISIGE**
STEL	1										
MTEL	0,426	1									
MGEN	,677**	,761**	1								
INTKU	,709**	,787**	,747**	1							
SGEN	,741**	,648*	,819**	,771**	1						
EVBIL	,573*	,816**	,734**	,818**	,845**	1					
EVINT	,621*	,811**	,736**	,744**	,777**	,915**	1				
GUVINT	,770**	0,507	,810**	,639*	,875**	,686**	,748**	1			
LOJS	,555*	0,38	0,503	,685**	,630*	,556*	,577*	,557*	1		
LOJA	,631*	,657*	,723**	,826**	,738**	,792**	,795**	,729**	,863**	1	
KISIGE	0,353	,713**	,586*	0,494	0,428	,662**	,770**	0,507	0,259	,553*	1
** %1 düzeyinde, * %5 düzeyinde anlamlı											

Korelasyon analizi sonrasında ilgili veri setine Kümeleme Analizi uygulanmıştır. Kümeleme analizi p sayıdaki değişkeni n sayıdaki birimde saptanan değerlere göre ortak özelliklere sahip olduğu varsayılan alt kümelere ayırarak ortak faktör yapıları ortaya koymakta ve birim ve değişkenleri aynı anda göz önüne alarak n birimi p değişkene göre alt kümelere ayırmak ve taksonomik sınıflandırma yapmak amacıyla kullanılmaktadır (Özdamar, 2004, s. 270). Kümeleme analizi birimlerin benzerliklerini ya da benzemezliklerini dikkate alarak sınıflandırmaya imkan tanıyan ve söz konusu sınıfların karakteristiğini ortaya çıkararak sınıflara ilişkin tanım ve yoruma olanak veren bir yöntemdir. Analiz sonunda oluşan sınıflar kendi içinde homojen olurken diğer sınıflarla da ileri düzeyde farklılaşırlar. Bir başka deyişle kümeleme analizi veri matrisinde saklı ve doğal grupları bilinmeyen birim ya da değişkenleri birbirlerine benzer alt kümelere ayırır. Bu şekliyle kümeleme birimlere ait değişkenler arasında benzerlik veya farklılıklara göre homojen grupların oluşturulması ve bu sınıfları temsil yeteneğine sahip prototipin şekillendirilmesinde kullanılır (Özdamar, 2004, s. 279). Bu çalışmada kümeleme analizi ülkeleri belirlenen özelliklere göre kendi içinde homojenlik düzeyi en yüksek kümelere ayırmak amacıyla kullanılmıştır. Buna göre küme elemanları ortak özelliklere sahip olurken, diğer kümelerden ayrışmaktadır. Kümeleme analizi karar verme sürecine göre (Kalaycı, 2006, s. 351) ilk aşamada veri matrisi hazırlanmış,

benzerlik ölçüsü belirlendikten sonra kümeleme tekniği seçilmiştir. Hiyerarşik kümeleme analizinde benzerliğin uzaklık ölçüsü olarak kareli öklid, bağlantı yöntemi olarak ise Ward seçilmiştir. Hiyerarşik kümeleme sonuçlarını göstermede dendrogram yöntemi kullanılmıştır. Dendrogram soldan sağa 0-25 birim olarak ölçeklendirilmiştir. Dendrogramdaki yatay çizgiler mesafeyi, dikey çizgiler ise birleşen kümeleri göstermektedir. Ölçek üzerinde kümelerin birleşme noktaları, hangi grupların oluştuğunu gösterdiği gibi, aynı zamanda aralarındaki mesafeyi de göstermektedir. Araştırmada bu yöntemin uygulanması sonucunda ülkeler 0-25 birim arasındaki ölçeklendirilmiş mesafelerde gruplandırılmıştır.

Çalışmada verilerin analizi için SPSS 16.0 kullanılarak hesaplanan uzaklık katsayıları ve dendogram yardımıyla küme sayısı ve elemanları belirlenmiştir.

5. ANALİZ SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

Yapılan kümeleme analizi sonucu ortaya çıkan dendrogram şekil 1'deki gibidir. Şekil 1'den de görüleceği üzere aradaki benzerlik mesafe arttıkça azalmakta ve kümeleri oluşturan ülkelerin sayısı artarak küme sayısı azalmaktadır. Kesme noktası iki küme oluşturacak şekilde belirlendiği takdirde listenin başında yer alan kümenin homojenlik seviyesi düşecek, sıfıra yakın düzeyde ve altı kümeye ayrılacak şekilde belirlenirse de gruplandırmanın amacından uzaklaşılacaktır.

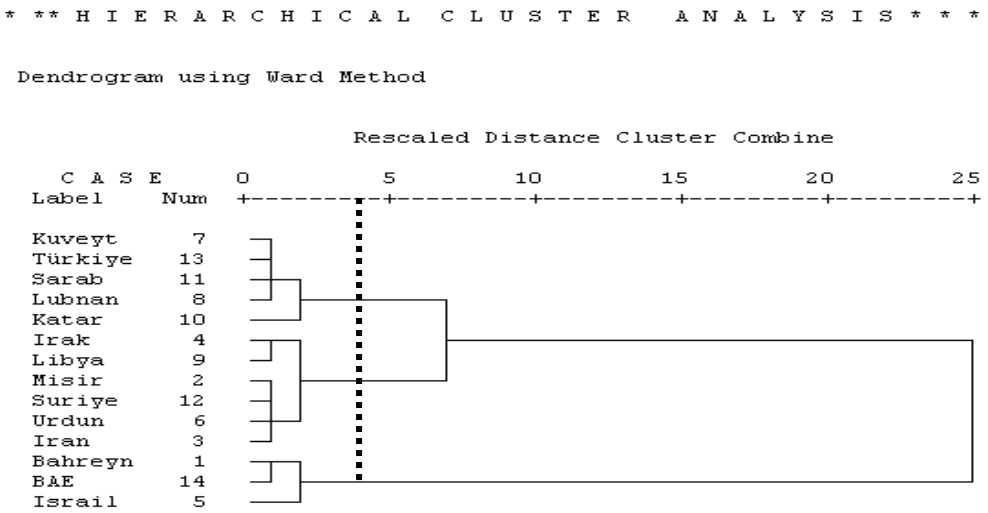

Şekil 1: Kümeleme Analizi Sonucu Oluşan Dendogram

Burada en uygun noktanın üç küme oluşturulacak şekilde belirlenmesine karar verilmiştir. Ortadoğu bölgesinde yer alan 14 ülkenin ele alındığı analiz sonucu oluşan dendrogram modelinde bulunan sonuçlara göre en anlamlı kümelerin kesikli çizgi ile belirtilen yaklaşık 2 ile 6 aralığında bir nokta ile ortaya çıkan kümeler olduğu belirlenmiştir. Buna göre ortaya çıkan kümelerde İsrail, BAE ve Bahreyn birinci kümeyi; Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt, Türkiye ve Lübnan ise ikinci kümeyi oluştururken; Libya, Irak, İran, Ürdün, Suriye ve Mısır da üçüncü kümeyi oluşturmuştur.

Tablo 5: Kümeleme Analizi Sonucu Oluşan Kümeler

BİRİNCİ KÜME	İKİNCİ KÜME	ÜÇÜNCÜ KÜME
İsrail	Katar	Libya
BAE	Suudi Arabistan	Irak
Bahreyn	Kuveyt	İran
	Türkiye	Ürdün
	Lübnan	Suriye
		Mısır

Birinci kümede yer alan ülkelerden, İsrail kümedeki diğer ülkelere göre özellikle daha düşük GSMH ve kişi başı gelire sahip olmasına rağmen bu ülkelerle aynı grupta yer almasının en önemli nedeninin ICT'ye ilişkin altyapı unsurlarının, özellikle güvenli internet sunucuları sayısının farklılığı olduğu söylenebilir. Ayrıca bu kümede yer alan ülkeler yüksek kişi başı gelirle de diğer kümelerdeki ülkelerden ayrılmaktadırlar. Bu durum tablo 6'da verilen kümelere ilişkin verilerin ortalamalarında da kendini göstermektedir.

İkinci kümede yer alan ülkelere baktığımızda ise burada yer alan Türkiye'nin kümedeki diğer ülkelere göre daha düşük kişi başı gelire sahip olmasına rağmen bu ülkelerle aynı grupta yer alması ise yine Türkiye'nin sahip olduğu ICT altyapısına ilişkin değerlerin yüksek olmasına bağlanabilir. Aynı zamanda tablo 6'da yer alan kümelere ilişkin verilerin ortalamalarına bakıldığında da Türkiye'nin ortalamanın altında bir kişi başı gelire

sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye dışındaki diğer ülkeler birçok bakımdan birbirine benzerlik göstermektedir.

Üçüncü kümede ise özellikle düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin bulunduğu görülmektedir. Bu analizde üç gruba ayırmayı uygun görmüş olmakla birlikte dendrogramda da görüleceği üzere her bir küme içinde diğer elemanlardan farklılaşan üyelerin bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin birinci kümede İsrail, ikincide Irak ve Libya üçüncüde ise Katar'ın bulundukları kümelerden kısmen uzaklaştıkları göze çarpmaktadır.

Tablo 6: Kümelere İlişkin Değişkenlerin Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Küme 1		**Küme 2**		**Küme 3**	
	3 Ülke		**5 Ülke**		**6 Ülke**	
	Ortalama	**St.andart Sapma**	**Ortalama**	**St.andart Sapma**	**Ortalama**	**St.andart Sapma**
STEL	36,47	7,91	18,97	2,27	15,59	10,84
MTEL	185,76	54,41	113,89	60,41	69,85	16,78
MGEN	58,42	3,70	17,68	13,24	5,81	11,90
INTKU	71,93	17,60	32,45	6,20	18,30	13,59
SGEN	20,56	5,40	6,02	3,07	0,90	1,23
EVBIL	77,32	8,52	43,86	16,80	19,50	15,41
EVINT	61,70	13,66	36,84	16,49	12,55	9,94
GUVINT	183,51	99,41	48,30	33,14	2,57	4,70
LOJS	3,46	0,09	3,19	0,42	2,50	0,27
LOJA	3,59	0,23	3,10	0,23	2,27	0,32
KISIGE	36.804	17.128	30.616	29.082	4.153	2.891

6. SONUÇ

Ortadoğu bölgesinde bulunan 14 ülkenin elektronik ticareti ilgilendiren değişkenler itibariyle analiz edildiği çalışmada ülkeler üç ayrı kümede toplanmışlardır. Birinci kümede gelir düzeyi yüksek ve kısmen dış dünyaya açık ülkelerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu kümede birçok ICT değişkeni ikinci küme değerlerinin iki kat fazlasıdır. İkinci kümede ise gelir düzeyi yüksek fakat dışa açıklık düzeyi kısmen düşük ülkelerin arasında geliri düşük ve fakat dış dünya ile daha çok bütünleşmiş Lübnan ve Türkiye göze çarpmaktadır. Bu iki ülke gelir seviyesi açısından üçüncü kümeye daha çok benzemesine rağmen ICT yaygınlık düzeyi açısından bulunduğu küme elemanlarından yüksek değerlere sahiptir. Son olarak üçüncü kümede ise Ortadoğu ülkeleri arasında gelir düzeyi ve aynı zamanda dışa açıklık düzeylerinin düşük olduğu ülkeler göze çarpmaktadır. Ortadoğu'nun ICT altyapısına ilişkin değişkenleri inceleyen bu çalışmada ele alınan ülkelerin altyapı ve diğer ekonomik değişkenlere göre sınıflandırılması yapılmıştır. Bu bağlamda siyasi ve ekonomik anlamda kendini dünyaya hızlı bir şekilde entegre etmeye başlayan Ortadoğu ülkelerinin, bu entegre olma sürecinde ICT altyapılarına ilişkin düzenlemeleri de yaparak bu süreci hızlandırabilecekleri söylenebilir. E-ticaretin giderek büyüyen hacmi, maliyet avantajları ve eşitsizlikleri gidermeye yönelik yapısı ile önümüzdeki yıllarda daha etkin bir konuma geleceği açık bir şekilde görülmektedir. Ancak konuya ilişkin özellikle de Ortadoğu'daki ülkelerin durumlarıyla alakalı literatür ve istatistik eksikliği bu konuda daha fazla çalışma yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Aynı zamanda e-ticaretin etkilerini kurumsal çevre, kültürel faktörler ve hizmet altyapısı bakımından inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilgi teknolojilerinin hızlı bir şekilde yayılması ve geleneksel ticaretin yerini hızlı bir şekilde e-ticaret işlemlerine bırakması ile birlikte ülkeler sahip oldukları konumlarını kaybetmemek ve güçlendirmek için bu değişimlere ayak uydurmalılardır. Bu yüzden Ortadoğu ülkeleri hızlı gelir artışının yanı sıra günümüzün en önemli büyüme sağlayıcılarından olan ICT altyapılarını da güçlendirerek değişen küresel yapıya hızla entegre olma yolunda ilerlemelidirler.

KAYNAKÇA

Atkinson, R., D., S., J., Ezell, & S., M., Andes, & D., D., Castro & R., Bennett, (2010),"*The Internet Economy 25 Years After .Com: Transforming Commerce & Life*", ITIF.
Aubert, J., E., & J., L., *"Reiffers, Knowledge Economies in the Middle East and North Africa Toward New Development Strategies",* The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2003.
British Petrol, Statistical Review of World Energy, June 2010
Civelek, M., E., & E., G., Sözer, İnternet Ticareti, 2003, Beta Yayınları, İstanbul
Gürbüz, Mehmet, & M., Karabulut, SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi, BİLİG, Yaz , 2009, sayı 50: 31-50
Ho, S., C., & R., J., Kauffman, &T., P., Liang, "*A Growth Theory Perspective On B2C E- Commerce Growth İn Europe: An Exploratory Study"*, 237–259, Electronic Commerce Research and Applications, 6 , 2007.
Internatioonal Monetary Fund (IMF), World Economic Outlook, IMF Multimedia Services Division October 2009.
Kalakota, R., & A., B., Whinston, Electronic Commerce: A Manager's Guide, Federal Express Corporation, 1996.
Kalaycı, Şeref, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, 2006.
Lucking-Reiley, D., & D., F., Spulber, *Business to Business Electronic Commerce,* Department Of Economics Vanderbilt University Nashville, TN 37235, 2000.
Mann, C., L., (2000),"*Electronic Commerce In Developing Countries Issues for Domestic Policy and WTO Negotiations*", World Services Congress, 1-14.
OECD, (2009), "Background Report", OECD Conference on Empowering E-consumers Strengthening Consumer Protection in the Internet Economy
Özdamar, Kazım , Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler), Kaan Kitabevi, Yenilenmiş Beşinci Baskı, 2004.
Öztürkler, Harun, *Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri,* 65-71, Ortadoğu Analiz, Haziran 2009, Cilt 1, Sayı 6.
Payne, Judith, E., *E-Commerce Readiness for SMEs in Developing Countries: A Guide for Development Professionals*, 1-23, Academy for Educational Development, 2009.
Vinaja, R., (2003), "*The Economic And Social Impact Of Electronic Commerce In Developing Countries*", The Economic And Social Impacts Of E-Commerce, Idea Group Publishing, 22-33.

ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI İLE TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ TİCARET HACMİNİN İNCELENMESİ

Mehmet Akif EKER

(Examining the Trade Volume Between Turkey and Syria with "Gravity Model" Aproach)

İpekyolu Kalkınma Ajansı
04/11/2010-Kilis

Giriş

- ✓ Bu sunumda Türkiye'nin dış ticaret hacminin son 35 yılını, özelde ise Suriye ile olan ticaretinin hacmindeki değişimi incelemeye çalıştık.
- ✓ Türkiye'nin ithalat ve ihracatı son 15 yıllık dönemde genel olarak hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Aynı artış eğilimi, Suriye ile olan ticaret hacmi için de geçerlidir.

TÜRKİYE'NİN TOPLAM İHRACAT VE İTHALAT DEĞERLERİ

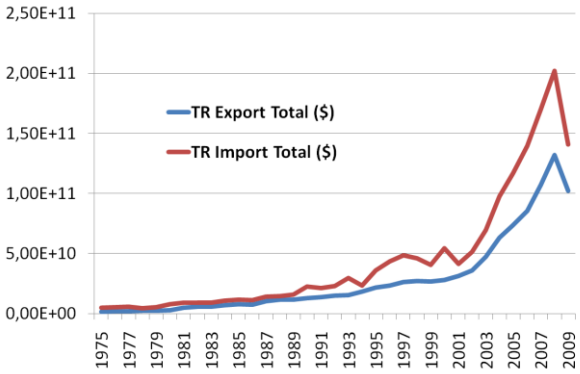

Dış Ticaret

- ➢ Son yıllarda Türkiye'nin dış ticaret hacmi kayda değer bir artış göstermiştir.
- ➢ Bunun yanında, ithalatın, ihracattan daha fazla artması sonucu dış ticaret açığı da büyümüştür.
- ➢ Sınır ticareti yürütülen Suriye ile olan ticaret hacmi de benzer şekilde son yıllarda büyük artış göstermektedir.
- ➢ Türkiye'nin ihracatı, ithalatına göre daha düzenli bir artış göstermiştir.

Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminin Suriye ile olan Ticaret Hacmine Kıyaslanması

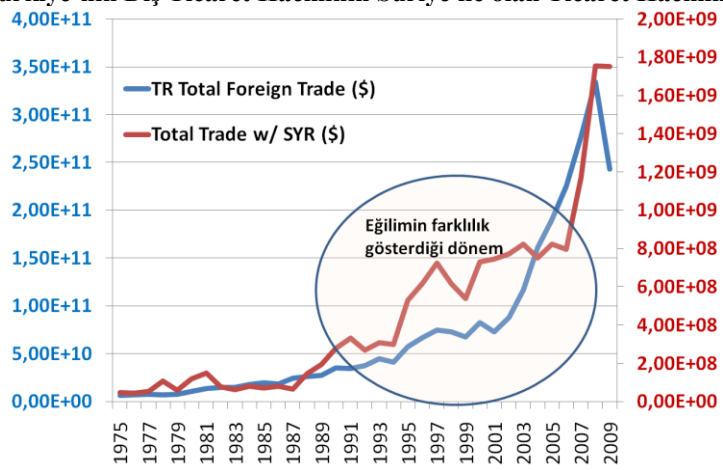

Dış Ticaret

- ➢ Son yıllarda Türkiye'nin dış ticaret hacmi kayda değer bir artış göstermiştir.

- Bunun yanında, ithalatın, ihracattan daha fazla artması sonucu dış ticaret açığı da büyümüştür.
- Sınır ticareti yürütülen Suriye ile olan ticaret hacmi de benzer şekilde son yıllarda büyük artış göstermektedir.

Türkiye'nin Toplam İthalatı ve Suriye'den İthalatının İncelenmesi

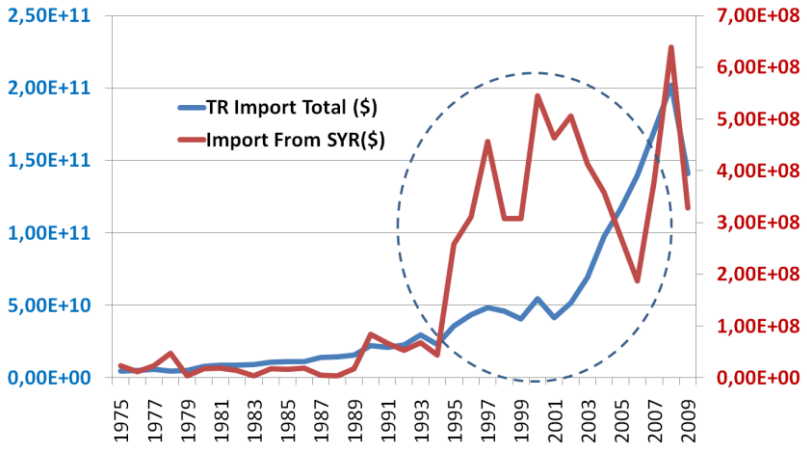

2000-2005 Yıllarında Türkiye'nin İthal Ettiği Petrol Miktarları

Tablo 1: Türkiye Ham Petrol İthalat Miktarı (Bin Ton)

Ülkeler	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İran	4.314	4.218	5.321	6.513	5.778	6.979
S.Arabistan	3.736	3.534	3.872	3.875	3.456	3.502
Libya	3.528	4.567	3.913	4.687	4.849	4.560
Irak (Boru Hattı)	2.583	0	1.135	890	1.205	939
Suriye	1.370	1.036	1.051	700	401	325
Cezayir	0	0	269	240	399	-
Rusya Fed.	0	0	85	2.778	4.717	6.800
Diğer Anlaşmalı	2.319	4.322	3.680	1.279	1.462	396
TOPLAM	**21.945**	**23.010**	**24.521**	**23.676**	**23.466**	**23.500**

Kaynak: PİGM, DPT, 2006, 51.(Aktaran: Bayraç,2007)

2007-2009 Yıllarında Türkiye'nin İthal Ettiği Petrol Miktarları

Tablo 9 – 2007-2009 Yıllarında Rafineri Lisansı Sahiplerinin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı (1.000 ton)

Ülke	Miktarı			Payı (%)		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
İran	8.356	7.800	3.228	36	36	23
Rusya	9.365	7.137	5.762	40	33	41
S.Arabistan	3.556	3.073	2.096	15	14	15
Irak	865	1.874	1.733	4	9	12
Kazakistan	-	636	522	-	3	4
Suriye	244	515	160	1	2	1
İtalya	447	447	249	2	2	2
İngiltere	-	184	-	-	1	-
Azerbaycan	-	77	77	-	<1	<1
Libya	612	-	139	3	-	<1
Gürcistan	-	-	36	-	-	<1
Nijerya	-	-	190	-	-	1
Toplam	23.445	21.743	14.192	100	100	100

Türkiye Yıllık Toplam İhracatı ve Suriye'ye İhracatı

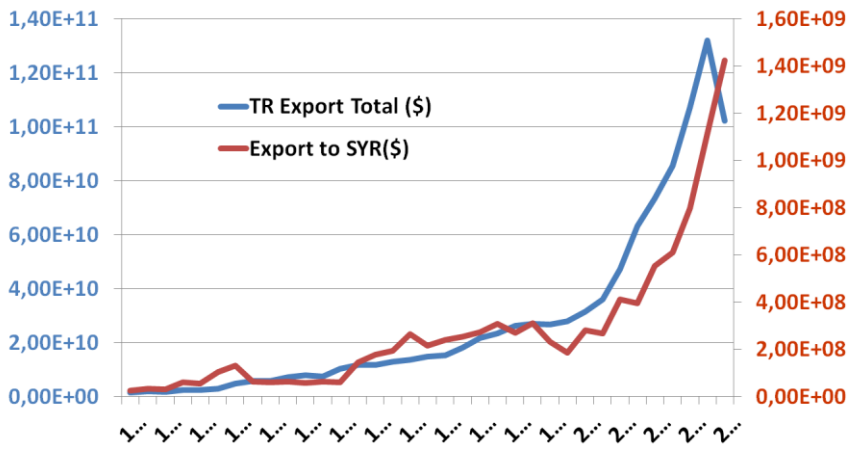

Suriye'ye İhracatımızın Farklı Eğilim Gösterdiği Dönemler

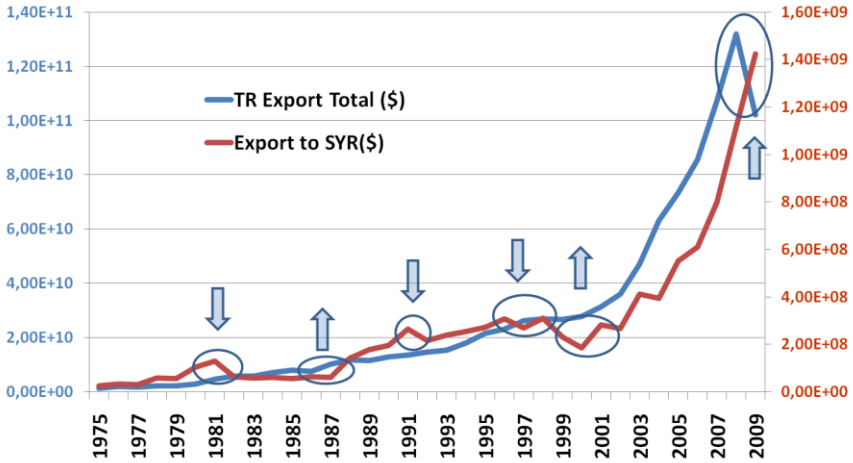

Çekim Modeli

$$F = \frac{k \, x \, M1 \, x \, M2}{d^2}$$

- ✓ F iki kütle arasındaki çekim kuvveti
- ✓ M1, M2 birbirini çeken iki cismin kütlesini
- ✓ d, iki kütle arasındaki mesafeyi ifade etmektedir.
- ✓ Yukarıdaki formülün, ilk olarak 1962 yılında Tinbergen tarafından ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini açıklamada da kullanılacağı ifade edilmiştir.
- ✓ Buna göre;

F; iki ülke arasındaki ticaret akışını,
M1, M2; ülkelerin ekonomik büyüklüklerini,
d; ülkeler arasındaki mesafeyi;
k; formülün sabitini simgelemektedir.

Çekim Modelinin Logaritmik Formu

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) - \beta_3 \ln(D_{ij}) + \epsilon_{ij}$$

- ✓ Kullandığımız formülde Türkiye-Suriye arasındaki mesafe sabit olduğundan hesaba katılmadı. Onun yerine iki ülke arasındaki ticari-siyasi ilişkilerin seyrinden oluşturulan bir endeks kullanıldı.

Suriye ile Yapılan Antlaşmalar, Protokoller ve Birlikler

- 17 Eylül 1975 Ticaret Anlaşması imzalanmıştır.
- 13 Kasım 1976 İkili Hava Ulaştırma Anlaşması imzalanmıştır.
- 23 Mart 1982 Karma Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma imzalanmıştır.
- **23 Mart 1982 Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.**

- 23 Mart 1982 Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması imzalanmıştır.
- **17 Temmuz 1987 Ekonomik İşbirliği Protokolü imzalanmıştır.**
- 29 Temmuz 2003 Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.
- 6 Ocak 2004 Yatırımların. Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması imzalanmıştır.
- 6 Ocak 2004 Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması imzalanmıştır.
- 10 Mayıs 2004 Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması imzalanmıştır.
- 13 Temmuz 2004 Sivil Havacılık Anlaşması imzalanmıştır.
- 22 Aralık 2004 Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır.
- 16 Eylül 2009 Suriye ile vizelerin kaldırılması
- Bunların yanında 1990 yılında GAP dahilinde inşası tamamlanan Atatürk Barajı'nın su tutmaya başlaması
- 1998 yılında terör örgütü liderinin Suriye'de bulunmasından doğan gerilim

Regresyon Analiz Sonucu

Dependent Variable: LOG(SYR_IHRACAT)
Method: Least Squares
Date: 11/04/10 Time: 13:36
Sample: 1980 2010
Included observations: 31

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOG(SYR_GDP)	-0.110418	0.158336	-0.697366	0.4915
LOG(TR_GDP)	1.371545	0.103697	13.22646	0.0000
LOG(SIYASI_ENDEKS)	0.009878	0.132621	0.074481	0.9412
C	3.510924	1.411358	2.487621	0.0193

R-squared	0.918427	Mean dependent var	19.27354
Adjusted R-squared	0.909363	S.D. dependent var	0.937309
S.E. of regression	0.282186	Akaike info criterion	0.427411
Sum squared resid	2.149975	Schwarz criterion	0.612441
Log likelihood	-2.624863	F-statistic	101.3306
Durbin-Watson stat	1.439894	Prob(F-statistic)	0.000000

Değerlendirme

- Ortaya konulan sonuçlara göre Siyasi-Ticari ilişki endeksinin bu aşamada ortaya koyduğu istatistiki olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.
- Bunda özellikle ilişki endeksi oluşturulurken somut bir dayanak olmamasının etkisi olduğu değerlendirilmektedir.
- Suriye 'ye ihracatı etkileyen en önemli faktörün Türkiye'nin GSYİH'sı olduğu görülmektedir.

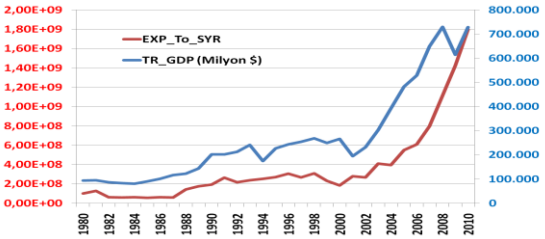

TÜRKİYE-SURİYE ARASI ELEKTRİK ENERJİSİ TİCARETİ

Recep AKPAK*

ÖZET

4628 sayılı Enerji Piyasası Düzenleme Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte elektrik piyasasında özel sektörün payı giderek artmaya başlamıştır. Özel sektörün piyasa faaliyetlerinde bulunmasıyla birlikte; üretim, iletim, dağıtım, toptan satış ve perakende satış faaliyetleri başlamış olup bu kapsamda yatırımcılara elektrik enerjisinin üretimini, dağıtımını, toptan satışını yapma ile ithal ve ihraç etme hakkı tanınmıştır. Bu çalışmada Birecik Barajı çıkışındaki Aleppo hattı vasıtası ile Türkiye-Suriye arası yapılan elektrik enerjisi ticareti ile sektörün önümüzdeki süreçteki gelişmeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, elektrik ticareti, EPDK, elektrik piyasası

1. Giriş

Gelişen teknoloji ve yükselen yaşam standartlarıyla birlikte sürdürülebilir elektrik enerjisine olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu doğrultuda elektriğin üretim, iletim ve dağıtım faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Önceleri bu faaliyetler sadece kamu tekelindeyken son yıllarda tüm dünyada ve ülkemizde başlayan özelleştirme faaliyetleriyle birlikte özel sektör yatırımcıları da enerji faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Bununla birlikte sektörde özelleştirme ve doğrudan özel teşebbüs yatırımları çok büyük hareket kazanmıştır. Ülkemizde uygulanan piyasa modeline göre üretim ve dağıtım faaliyetlerinin özelleştirilmesi iletim faaliyetinin ise devlet tekelinde kalması hedeflenmektedir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından kontrol edilen yeni piyasa modeline göre özel müteşebbislerin piyasaya girişi yap-işlet-devret modelinde olduğu gibi işletme hakkının devri usulüyle yapılmaktadır. Kamu sektörünün piyasadaki ağırlığının azalmasıyla birlikte dikey bütünleşik yapı giderek yatay hale geçmekte olup her bir faaliyet farklı şirketler tarafından yürütülmektedir. Bununla birlikte elektrik enerjisinin üretimi, iletimi ve dağıtımı faaliyetleri yanında piyasada yeni bir iş sahası olarak toptan elektrik satışı faaliyetleri yapılmaya başlamıştır. Ayrıca ulusal enterkonneksiyon şebekesinde yapılan düzenlemelerle birlikte elektrik enerjisi dış ticareti yapılabilen bir emtia haline gelmiştir. Ülkemizde yeni uygulanmaya başlayan bu sektör önümüzdeki süreçte giderek önem kazanacaktır.

2. Elektrik Piyasasının Yapısal Gelişimi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de elektrik piyasasında özel sektörün payı giderek artmaktadır. Ülkemizde elektrik piyasasındaki özelleştirme çalışmaları ilk olarak 1994 yılında başlamıştır. 1994 yılına kadar piyasa tamamen kamu tekelinde olup elektrik enerjisi üretimi, iletimi, dağıtımı ve her türlü perakende hizmetler Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) tarafından sağlanmaktaydı. Bu tarihe kadar üretim tesislerinin devreye alınması, iletim ve dağıtım şebekesinin işletilmesi ile birlikte son tüketiciye enerji temin edilmesi ve kapasite projeksiyonun çıkarılarak üretim ve tüketim arasındaki dengenin sağlanması TEK sorumluluğunda bulunmaktaydı. [1]

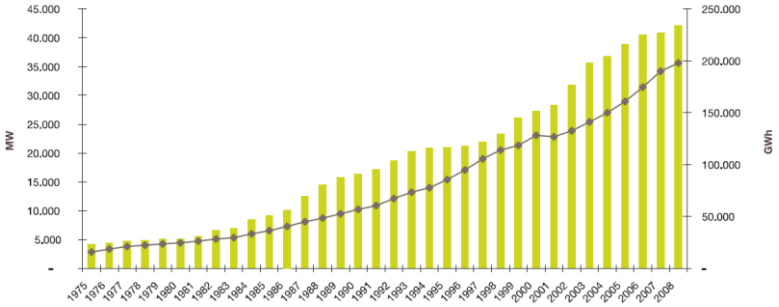

Tablo 1. 1975-2008 yılları arası elektrik talebi ve kurulu güç değişimi [2]

1994-2001 arası dönemde kamu tekelindeki dikey bütünleşik yapının değiştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye Elektrik Anonim Şirketi (TEAŞ) kurulmuş olup özelleştirmeler ve özel sektör yatırımları için uygun şartlar sağlanmaya başlanmıştır. Ayrıca otoprodüktör grupları adı altında yatırımcılara kendi ihtiyaçları olan elektriği üretme hakkı tanınmış ve bu gruplara ürettikleri enerjinin belli bir miktarını enterkonneksiyon şebekesine satma hakkı tanınmıştır fakat bu yatırımcılara ürettikleri enerjiyi sadece TEAŞ' a satma yetkisi verilmiştir. TEAŞ ise aldığı bu enerjiyi Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi' ne (TEDAŞ) satmaktaydı ve kamu kurumu olan TEDAŞ tüketicilere elektrik temin etmekteydi. Böylece kamu tekelinde

* **Elektrik Yük. Müh.**

bulunan dikey bütünleşik yapıdan, kamu iktisadi özel teşebbüsleri vasıtası ile, birleşik yapıya geçilmeye başlanmıştır.

2001 yılı sonrasındaki dönemde ise artık elektrik piyasasının kamu tekelinden çıkarılması için köklü değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde yatay ayrıştırılmış yapının sağlanabilmesi için elektrik enerjisinin üretim, iletim ve dağıtım faaliyetleri kamu bünyesindeki çeşitli anonim şirketleri tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Artık kamu tekelinden serbest piyasa modeline geçilen bu yapı içerisinde piyasadaki düzenleme ve denetleme işlerinin kontrolüne ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bundan dolayı bu dönemde 4628 sayılı Yasa ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuş, daha sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile de Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Kuruma, 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile petrol piyasasını, 5307 Sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu ile de sıvılaştırılmış petrol gazları piyasasını düzenleme ve denetleme görevleri verilmiştir. [3]

			ÜRETİM KAPASİTESİ (GWh)	
KURULUŞ ADI		**KURULU GÜÇ**		
			Ortalama	**Güvenilir**
		(MW)		
Otoprodüktör		76,5	493,7	493,7
Serbest Üretim Şirketi		616,9	4.793,5	4.793,5
Termik Toplam		**693,4**	**5.287,2**	**5.287,2**
Serbest Üretim Şirketi		239,3	921,0	819,0
Jeotermal+Rüzgar Toplam		**239,3**	**921,0**	**819,0**
EÜAŞ		105,6	322,0	130,0
Serbest Üretim Şirketi		444,3	1.716,0	1.142,0
Hidrolik Toplam		**549,9**	**2.038,0**	**1.272,0**
GENEL TOPLAM		**1.482,6**	**8.246,2**	**7.378,2**

Tablo 2. 2008 yılında işletmeye giren üretim tesisleri [4]

4628 sayılı kanun; elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı, toptan satışı, perakende satışı, perakende satış hizmeti, ithalat ve ihracatı ile bu faaliyetlerle ilişkili tüm gerçek ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülüklerini, Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumunun kurulması ile çalışma usul ve esaslarını ve elektrik üretim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesinde izlenecek usulü kapsamaktadır. Artık bu kanunla birlikte kurum sektörde lisanslama faaliyetlerine başlamıştır. Bu kapsamda kurum tarafından elektrik piyasasına yönelik; üretim lisansı, iletim lisansı, dağıtım lisansı, toptan satış lisansı, dağıtım lisansı ve perakende satış lisansı verilmeye başlanmıştır.

3. Suriye Elektrik Piyasası

Ülkede son yıllarda Arap Kalkınma Ajanslarından, AB'den ve Japonya'dan alınan kredilerle kurulan enerji santrallerinin sayısı hızla artmıştır. Yerel verilere göre Suriye Arap Cumhuriyeti Elektrik Bakanlığı'nın yönetimi altındaki elektrik üretme kapasitesi 2005 yılında 7.057 megavat olarak gerçekleşmiştir ve bu seviye 10 yıl önceki seviyenin üç katıdır. Bunun 1.000 megavatı 2005 ve 2006 yıllarında eklenmiş olup, 1.500 megavatlık ek kapasitenin de ilerleyen yıllarda devreye girmesi için çalışmalar sürmektedir. Öte yandan 2003 yılına kıyasla %10 oranında artan enerji talebi nedeniyle son yıllarda elektrik üretim ve dağıtım kapasitesinin yetersiz kaldığı ve 2007 yılında birçok şehirde uzun elektrik kesintilerinin yaşandığı bilinmektedir. Elektrik dağıtımında kayıp oranı ise %28'i bulmaktadır. 2001 yılı başında hükümetin, Mısır ve Ürdün ile enerji paylaşımı konusunda imzaladığı anlaşmanın sonrasında üç ülkenin elektrik ağlarının birbirine bağlanması öngörülmektedir. Ürdün'le bağlantılar tamamlanmış olup, anlaşma hala uygulamaya geçirilememiştir. Ağın Türkiye ve Lübnan'a kadar genişletilmesi planlanmaktadır.

Suriye, enerji stratejileri çerçevesinde, doğal gaza dayalı kombine çevrim santralleri yapımını ve halihazırda petrole dayalı santrallerin doğalgaza çevrilmesini planlamaktadır. Son yıllarda ülkenin en büyük iki enerji santrali (Mahrada ve Banias) petrolden doğal gaza çevrilmiştir. Halihazırda elektrik üretiminin %87'si termik, %13'ü hidrolik santrallerden temin edilmektedir.

Petrol üretiminin son yıllarda düşmesi ve 2008 yılında Suriye'nin son on yıldır ilk kez net petrol ithalatçısı konumuna düşmesi nedeniyle, doğal gaz üretiminin önümüzdeki 3 yıl içinde iki katına çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca artan elektrik ihtiyacını karşılamak üzere yeni elektrik santrallerinin inşaası, mevcut

santrallerin rehabilitasyonu ve dağıtım şebekelerinin yapımı için 2020 yılına kadar 11,7 Milyar Euro değerinde yatırım öngörülmektedir. [5]

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapımı tamamlanan barajlardan olan Birecik Barajı ve Hidroelektrik Santrali 1998 yılında devreye alınmış olup Fırat nehri üzerine kurulan barajda, sınırötesi su kaynaklarının kullanımıyla ilgili olarak, Türkiye ile Suriye devletleri arasında yapılan ikili anlaşmalar doğrultusunda uluslar arası enerji nakli faaliyetlerine başlanmıştır. Bu kapsamda tesis edilen 120 km uzunluğundaki Aleppo iletim hattı vasıtası ile iki ülke arasında enerji nakli sağlanmaktadır.

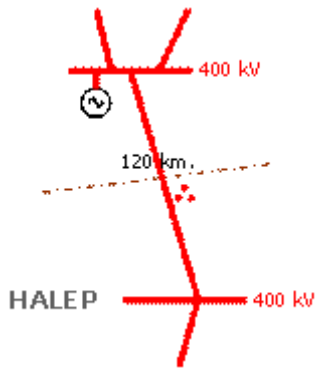

Şekil 1. Aleppo Hattı Tek Hat Şeması [6]

TİP	Toplam İletken Alanı (mm^2)	MCM	Akım Taşıma Kapasitesi (A)***	Yazlık Kapasite (MVA)*	Bahar/ Sonbahar Kapasite (MVA)**	Termik Kapasite (MVA)***
2B, Cardinal	2x547	2x954	2x765	845	1360	1005

Tablo 4. Aleppo ENH Teknik Özellikleri [6]

4. Elektrik Enerjisi İthalat ve İharacatı Faaliyetleri

4628 sayılı kanun ile birlikte artık piyasadaki faaliyet çeşitlilikleri artmış ve elektrik enerjisi ticareti yapılan bir emtia haline gelmiştir. Bu kapsamda toptan satış faaileyetleri adı altında yeni bir sektör ortaya çıkmıştır. Toptan satış faaliyeti elektrik enerjisini ticareti yapılabilen bir emtia haline getirmiş ve bu sayede elektrik enerjisinin tekrar satış için satışı işlemleri başlamıştır. Toptan satış lisansı sahibi tüzel kişiler piyasada; elektrik enerjisi ve/veya kapasitenin toptan satışı ve doğrudan serbest tüketicilere satışı faaliyetleri ile iştigal edebilmekte, üretim faaliyeti gösteren tüzel kişilere iştirak edebilmektedirler. Toptan satış lisansı sahibi tüzel kişiler lisanslarında yer alması kaydıyla ithalat ve ihracat faaliyetlerini de yürütebilmektedirler. [7]

Tüzel kişiler tarafından toptan satış lisansı kapsamında yapılabilecek ithalat ve ihracat faaliyetleri EPDK tarafından yayınlanan Elektrik Piyasası İthalat ve İhracat Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı, elektrik piyasasında; elektrik enerjisi ithalatı ve/veya ihracatı faaliyetine ilişkin usul ve esaslar ile enterkonneksiyon hatlarında sınır ötesi ticarete yönelik kapasite tahsisi ve kullanımına ilişkin esasların belirlenmesidir. [8]

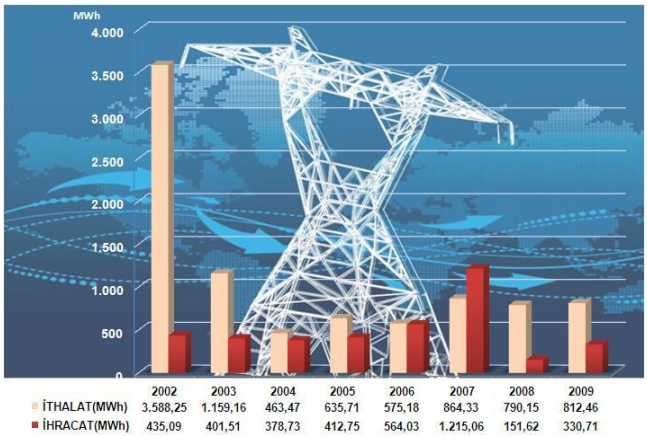

Tablo 4. Türkiye Elektrik İharacat ve İthalat Verileri [9]

Elektrik sektörünün serbestleştirilmesi sürecinde; ilk elektrik toptan satış şirketi olarak Türkiye Elektrik Ticaret Anonim Şirketi (TETAŞ) kurulmuş olup kurumun temel faaliyet konusu; Kamu tarafından imzalanmış mevcut sözleşmelerden, Yap-İşlet ve Yap-İşlet-Devret modeli ile tesis edilmiş bulunan santraller ile İşletme Hakkı Devri yoluyla özel sektöre devredilmiş olan santrallere verilen 15-20 yıl gibi uzun süreli enerji alım taahhütlerini üstlenerek rekabet ortamına yumuşak bir geçişin sağlanmasını temin etmektir. [10]

TETAŞ ile Suriye Arap Cumhuriyeti Elektrik Kuruluşu PEEGT arasında yapılan bir yıllık Anlasma çerçevesinde, 12 Kasım 2006 tarihinden itibaren Suriye'ye enerji ihracatına başlanılmıştır. Suriye tarafının talepleri neticesinde, 08 Kasım 2007 tarihinde yeni bir sözleşme imzalanarak, enterkonnekte sistem ihtiyaçları elverdiği ölçüde elektrik enerjisi ihracatına devam edilmesine karar verilmistir. Daha sonra Suriye'ye elektrik enerjisi transferinin baslatılacağı tarihten itibaren geçerli olacak bir yıl süreli Elektrik Enerjisi Satış Anlaşması 05.06.2009 tarihinde imzalanmış ve 07.08.2009 tarihinden itibaren Suriye'ye enerji verilmeye başlanmıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

TEDAŞ tarafından 2009-2018 dönemi için hazırlanan kapasite projeksiyon raporuna göre, ülkemizde elektrik enerjisi talebinde yılda yaklasık %7,5 artıs (düşük senaryoda%6,7) öngörülmekte ve talebin önümüzdeki 10 yılda yaklasık %70 artması öngörülmektedir. Ülkemizdeki piyasanın büyüme potansiyeline sahip olduğu ve yukarıda ifade edilen bir pazar yapısının oluşturulması ile de yatırımcının tercihinin ülkemiz yönünde olacağı düşünülmektedir. [10]

Elektrik piyasasında oluşturulmaya çalışılan yeni model ile birlikte geçiş dönemi içerisinde bulunduğumuz bu süreçte serbestleşme faaliyetleri gittikçe artmaktadır. Bu faaliyetler kapsamında elektrik enerjisinin yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda alınıp satılan bir emtia haline gelmesi yatırımcıların bu sektöre doğru yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

Suriye Arap Cumhuriyeti Elektrik Kuruluşu PEEGT verilerine göre ülkenin arz talep dengesinin sağlanması için 2020 yılına kadar 11,7 Milyar Euro değerinde yatırım yapılması öngörülmektedir. Ayrıca mevcut durumda elektrik enerjisi üretiminin %87'si termik, %13'ü hidrolik santrallerden temin edilen ülkede son yıllarda petrol üretiminde yaşanan düşüşle birlikte termik santrallerin arz talep dengesi bakımından giderek güvenliğini kaybetmektedir. Her ne kadar PEEGT tarafından doğalgaz üretimi arttırılıp doğalgaza dayalı santrallerin inşaasına başlanmış olsada bu kadar büyük kapasitedeki enerji açığını mevcut enerji üretim santrallerinin karşılayamayacağı tahmin edilmektedir.

Ülkemizde ise elektrik piyasasında başlatılan serbestleşme hareketiyle birlikte artık yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda alınıp satılabilen ticari bir mal haline gelen elektrik enerjisinin Suriye piyasasında büyük bir ticaret hacmine ulaşacağı beklenmektedir. Uluslararası enterkonneksiyon şebeke maliyetleri çok yüksek maliyetler gerektirmekle birlikte bölgemiz açısından Birecik Barajı ve Hidroelektrik Santrali ile birlikte yapılan yüksek taşıma kapasiteli iletim hattı vasıtasıyla Türkiye-Suriye arası tahsis edilen mevcut hattın net transfer kapasitesi bulunmaktadır. Önceleri sadece TETAŞ tarafından yapılan bu enerji nakli artık toptan satış lisansına sahip tüm tüzel kişiler tarafından yapılabilmektedir. Bu doğrultuda, arz güvenliği problemleri yaşayan ve önümüzdeki dönemde talep miktarının ciddi miktarda artması beklenen Suriye elektrik piyasası ile elektrik ticaret hacmimizin, özellikle ihracatımızın, çok büyük artış sağlaması beklenmektedir. Ayrıca ortadoğu ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları enterkonneksiyon şebeke uyum anlaşmalarıyla birlikte tüm ortadoğu enterkonnekte hattının birleştirilmesi çalışmalarına başlanması ticaret hacminin dahada artacağını göstermektedir. Sonuç olarak; 4628 sayılı kanunun öngördüğü yapı kapsamında ikili anlaşmalar ile birlikte serbestleştirilmesi hedeflenen piyasada ülkemizdeki toptan elektrik satış şirketlerinin sayılarının artması ve komşu ülkemiz olan Suriye' nin talepleri doğrultusunda elektrik enerjisinin sınır ötesi ticaretinin çok büyük önem kazanacağı tahmin edilmektedir.

Kaynakça

[1] Enerji Hukuku, Ankara Barosu, Kasım 2009
[2] Renewables Report On The Sunny Side Of The Street, Price Waterhouse Coopers, Ağustos 2009
[3] EPDK Resmi İnternet Sitesi, www.epdk.org.tr
[4] 2008 Yılı İstatistik Raporları, www.teias.gov.tr
[5] Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, İnci Selin AYDIN, İGEM 2009
[6] Net Transfer Kapasite Oranları, EPDK, 2009
[7] Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği, EPDK
[8] Elektrik Piyasası İthalat ve İhracat Yönetmeliği, EPDK
[9] Yıllara Göre Elektrik Enerjisi İthalat / İhracat ve Mübadele Faaliyetleri, TETAŞ, 2009
[10] TETAŞ Sektör Raporu, TETAŞ, 2010

YENİ BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİLERİNDE SINIR TİCARETİNİN YERİ

Duygu BEYOĞLU*
Utku Ali Rıza ALPAYDIN**

ÖZET

Sınır ticareti, ülkelerin ortak kara sınırı olan devletlerle yaptığı, öncelikli olarak sınırın iki yakasındaki bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan ve özel bir rejime tabi olan ticaret şeklidir. 1973 Petrol Krizi ile beraber teşvik sistemine dayalı Keynesyen Bölgesel Kalkınma Stratejilerinin terk edilmesi doğrultusunda yerel aktörlerin aktif rol oynadığı Yeni Bölgesel Kalkınma stratejilerinin uygulamaya konulması ile birlikte, sınır ticareti bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında etkili bir yol olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, bölgelerin doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyeline, dış ticaretine, sınır bölgeler için ise özellikle sınır ticaretine olumlu katkı yapmaları beklenen Kalkınma Ajansları ön plana çıkmaktadırlar.

Bu çalışmada, Yeni Bölgesel Kalkınma Stratejilerine göre sınır ticaretinin sahip olduğu önem, Kalkınma Ajansları'nın bu bağlamdaki rolü üzerinde önemle durularak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sınır ticareti, Bölgesel Kalkınma Stratejileri, Kalkınma Ajansları.

THE PLACE OF BORDER TRADE IN THE NEW REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES

ABSTRACT

Border trade is a type of foreign trade which two states sharing common land frontiers conduct with each other. It is subject to the rules of a specific regime and it, primarily, aims at responding to the needs of the peoples in the regions located at the two sides of the border. With the introduction of New Regional Development Strategies in which local actors play an active role in line with the abandonment of Keynesian regional development strategies based on subsidies as a result of the 1973 Oil Petroleum Crisis, border trade has started to be claimed as an effective way of diminishing development gaps between regions. In this context, Regional Development Agencies, which are expected to contribute positively to the potentials of regions in attracting foreign direct investments, the foreign trade in the country, in general, and the border trade in the frontier regions, in specific, come to the forefront.

In this study, the importance of border trade according to the New Regional Development Strategies is going to be examined with a specific focus on the role of Regional Development Agencies in this manner.

Keywords: Border trade, Regional Development Strategies, Development Agencies.

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte eşsiz bir dönüşüm süreci içine giren dünyada bölgesel kalkınma stratejileri de bu değişimden nasibini almıştır. Geleneksel bölgesel kalkınma politikalarının yetersiz kalması kalkınma uzmanlarını yeni stratejiler arayışına itmiş; teknolojik ve sosyal alanda gerçekleşen yenilikler ile bölgelerin ön plana çıkması bu arayışa ivme kazandırmıştır. Bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan yeni bölgesel kalkınma stratejileri beraberinde yeni kurum ve araçları bölgesel kalkınma politikalarının odağına getirmiştir. Bu bağlamda, öne çıkan uygulayıcı kurumlar kalkınma ajanslarıdır. Sınır ticareti ise, bu yeni politikaların önemli araçlarından birisi olarak gösterilmektedir. Fakat, kalkınma ajansı uygulamasının ülkemizde son 10 yıl içerisinde gündeme gelmesi ve ülkemiz sınır ticareti potansiyelinin yeterince değerlendirilemediğinin sıkça dile getirilmesi bu iki unsur arasındaki ilişkinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, Yeni Bölgesel Kalkınma Stratejilerine göre sınır ticaretinin sahip olduğu önem, Kalkınma Ajansları'nın bu bağlamdaki rolü üzerinde önemle durularak incelenecektir.

YENİ BÖLGESEL KALKINMA STRATEJİLERİ VE KALKINMA AJANSLARI

1970'li yılların başında yaşanan Petrol Krizi ile başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik dönüşüm süreci bölgesel kalkınma politikalarının da doğasında değişikliklere yol açmış ve yeni bölgesel kalkınma anlayışının doğuşuna altlık hazırlamıştır. 1980'lerden itibaren etkisini iyiden iyiye hissettiren küreselleşme olgusu ile birlikte ulusaltı düzlemlerin öne çıkmasıyla da bölgesel ekonomilerin önemi artmıştır. Bununla birlikte, aynı dönemde ulusal düzeyde uygulanan kalkınma politikalarının bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesinde fazla etkili olamamasının ve bölgelerin sorunlarına yeterli seviyede çözüm getirememesinin gözlenmesi üzerine bölgeler, kalkınma politikalarının oluşum sürecinde daha önemsenir hale gelmiştir.

Tüm bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan yeni bölgesel kalkınma stratejileri, geleneksel bölgesel gelişme politikalarının 'tavandan tabana' (merkezden bölgeye) yaklaşımının aksine, 'tabandan tavana' (bölgeden merkeze) yaklaşımını esas almaktadırlar. Yeni bölgesel kalkınma stratejilerinde, merkezde hazırlanıp yerelde

* İpekyolu Kalkınma Ajansı, Uzman, duygu.beyoglu@ika.org.tr
** İpekyolu Kalkınma Ajansı, Uzman, utku.alpaydin@ika.org.tr

uygulamaya konulan bölgesel planların yerini yerel aktörlerin aktif katılımı ile belirlenmiş politikaların yer aldığı bölgesel planlar almaya başlamıştır. Bir diğer ifadeyle, geleneksel bölgesel planlamanın merkezi hiyerarşik yönetim yapısı karşısında çokmerkezli, katılımcı ve kolay denetlenebilir olan 'yönetişim'i esas alan yeni bölgesel kalkınma politikaları önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, kamu kurum ve kuruluşlarının yanında özel sektör ile sivil toplum kuruluşları bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında belirleyici aktörler haline gelmişlerdir. Geleneksel bölgesel kalkınma politikaları ile yeni bölgesel kalkınma stratejileri arasındaki farklardan bir diğeri de metodoloji konusunda ortaya çıkmaktadır. Geleneksel politikalar sübvansiyona dayalı büyük ölçekli teşvikler ile bölgeleri kalkındırmayı amaçlarken, yeni stratejiler yerel girişimciliğe dayanmakta ve yerel potansiyeli harekete geçirerek yerel gelişim sağlamaya çalışmaktadırlar (Keskin ve Sungur, 2010, 278). Bu anlayışa göre, bölgeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları konularda uzmanlaşarak daha fazla katma değer yaratmaya odaklanmalı ve yaratılan katma değeri kendi büyümeleri için kullanmalıdırlar. Yeni bölgesel kalkınma stratejilerinin öne çıkan diğer unsurları ise rekabetçilik ve yenilikçiliktir. Bu iki unsurun bölge düzeyinde artırılması ve geliştirilmesi ile bölgelerin ek gelir kaynaklarına sahip olacağı ve bu gelirleri ekonomik ve sosyal gelişimleri için kullanacakları öngörülmektedir.

Kalkınma Ajansları yukarıda genel özellikleri açıklanmaya çalışılan yeni bölgesel kalkınma stratejilerinin uygulayıcı aktörü olarak tanımlanmaktadırlar. Her ne kadar ilk örneği 1930'lu yılların başında ABD'de ortaya çıkmış olsa da, kalkınma ajanslarının sayısı ve bölgesel kalkınmada oynadıkları rol 1970'lerde gerçekleşen dönüşüme istinaden artma eğilimi göstermiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde de yoğunlukla uygulanan bir yöntem olan Kalkınma Ajansları ülkemizde ancak Avrupa Birliği üyeliği perspektifi ile gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği üyeliği sürecinde ele alınan müzakere başlıklarından biri olan 'Bölgesel Politika' konusunda, Türkiye'de gerekli düzenlemelerin yapılması, kurumların oluşturulması ve bölgesel gelişme politikalarının AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi öngörülmüştür. Bu genel çerçeve içerisinde yapılan çalışmalar doğrultusunda da, 25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca ülke genelinde 26 adet Düzey 2 Bölgesi'nde[112] Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır. Kalkınma ajanslarının amacı, kuruluş kanununda da belirtildiği üzere, "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak"tır. Bu çerçevede, ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının yeni bölgesel kalkınma stratejileri ile tamamen uyumlu oldukları söylenebilir. Belirtilen amaca ulaşmak adına kullanılabilecek araçlardan bir tanesi, mevcut yazında çok fazla üzerinde durulmamış olsa da, sınır ticaretidir. Sınır ticaretinin özellikle Türkiye/ülkemiz özelinde bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgelerin kalkınmasını sağlamak adına kullanılabilecek araçlardan en önemlileri arasında yer aldığı söylenebilir. Peki sınır ticareti nedir, neyi amaçlamaktadır, Türkiye'deki gelişimi nasıl olmuştur?

SINIR TİCARETİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Dünya genelinde bütünleşen piyasalar ve artan ticaret sonucu sosyal ve politik ilişkiler ekonomik gereksinimler doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Artan ticaret bir taraftan büyük ölçekli üretim ile kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırırken diğer taraftan bölgesel ihtiyaç ve imkanların dengelenip değerlendirilmesinde yeni fırsatlar sunabilmektedir. Bu kapsamda ülkede kenar bölge niteliğindeki yerlerde de sınır ticareti ile talebin genişletilmesi, ihtiyaçların karşılanmasında kolaylık ve avantaj yaratılması ve sonuç itibariyle bölgesel ticaretin canlandırılması yaygın olarak kullanılan bir yöntem olmuştur.

Ulusal sınırları aşarak ülkeye giren mallar kural olarak ülkenin normal gümrük rejimine tabidir ve bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi alınır. Hükümetler, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için, uluslararası ticarete müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahaleler, faaliyetlerin kısıtlanması, sınırlandırılması veya özendirilmesi olarak sıralanmaktadır. Bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti, sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır yönlerinde karşılıklı olarak yapılan kendine özgü özel bir dış ticaret şeklidir (Sönmez, 1995, s.21-22).

Sınır ticareti, özünde, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir (Sönmez, 1995, s.21). Sınır ticareti ile ayrıca; bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanına daha ucuza mal sağlanması özellikle de üretime ülkede coğrafik ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin normal ithalata kıyasla daha ucuz bir biçimde sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların aşılabilmesi (Orhan, 2000, s. 32), yasal işlemleri basitleştirerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi, istihdamın artırılması, dış ticaretle iştigal eden girişimcilik ruhunun oluşumuna katkı sağlanması da amaçlanmaktadır (Orhan, 2000, s. 15).

[112] 2002 yılında kabul edilen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması ile Türkiye 3 düzeyde ele alınmış; 12 adet Düzey 1 Bölgesi, 26 adet Düzey 2 Bölgesi ve 81 adet Düzey 3 Bölgesi oluşturulmuştur. Bu sınıflandırmanın uygulanmasındaki amaç tam üyelik müzakereleri sürecinde, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB bölgesel istatistik sistemi ile karşılaştırılabilir veritabanı oluşturulmasıdır.

Sınır ticareti ile komşu iki ülkenin sınırlarına yakın bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamaları daha kolay olmakta ve böylelikle refah düzeyinin artması, ileride bölgesel işbirliklerinin altyapısını oluşturması, komşu ülkeler arasındaki güvenin, barışın ve refahın artması yönünde katkıda bulunması sebebiyle de önem arz etmektedir. Ülkeler arasında ekonomik yönden sınırların kalktığı günümüz dünyasında, kalkınmada özel önem taşıyan bölgesel işbirlikleri, ekonomik kalkınmanın yanında sosyal kültürel gelişime de katkıda bulunmaktadır.

Sınır ticareti, Türkiye'de ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı Gümrük Kanunu içerisinde gümrük denetlemesi açısından yer almıştır. Uygulaması ise 1978-79 yıllarında Türkiye'yi derinden etkileyen petrol krizi ve döviz darboğazından sonra petrol krizine çare bulabilmek için İran'la mal karşılığı petrol alınması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alacak şekilde genişletilmiştir.

Devlet, belirli bir kar marjı vererek İran'dan mal karşılığı petrol getiren tacirlerden, bu petrolü satın almaktadır. Ancak, tacirlerin bu petrolü satması kendi tercihlerine bırakılmamış, satış zorunlu tutulmuştur. Çünkü o dönemlerde petrol krizinden dolayı kaçak yollarla yurda sokulan petrol, karaborsada değerinden oldukça yüksek fiyatlara satılmıştır. İlk başta merkezden görevlendirilen yetkili ve memurlar aracılığıyla denetimler yapılmış, daha sonra denetim işi valiliklere bırakılmıştır. Valilikler aracılığıyla sınır ticaretinin düzenlenmesi amacıyla ilk kez Ağrı Valiliği bünyesinde sınır ticareti bürosu oluşturulmuştur.

Sınır ticaretine ilerleyen yıllarda bir takım düzenlemeler getirilmiştir. İlk düzenleme 1979 yılında 7/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür.

Sınır Ticareti Yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Türkiye'de sınır ticareti ilk defa Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmış, Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 8/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticaret Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılmasını belli bazı kurallara bağlamıştır.

Aynı yıl içerisinde Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile, 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınırn kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkari-Esendere, 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır. 1989 yılında Erzurum ilinin Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapmasına karar verilmiştir.

1990 yılında Kars ilinin Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir. Yine aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkari ve Şırnak illerinin Mardin-Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir.

Başlangıçta Ağrı ilinde sınır ticareti faaliyetleri yürütülmekteyken, hızlı bir gelişme ile bu tür ticaret diğer sınır ve komşu illerine de yayılmıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse; Ağrı, Van, Hakkari, Erzurum ve Kars illeri Gürbulak, Kapıköy ve Esendere sınır kapılarında İran'la, Iğdır Dilucu sınır kapısından Nahcıvan ile Gaziantep Cilvegözü, Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile, Şırnak Habur sınır kapısından Irak ile sınır ticareti yapmaya yetkili kılınmışlardır.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 96/7782 Sayılı Sınır Ticaretine İlişkin Tebliğ ile Şanlıurfa ilinin Akçakale sınır kapısından Suriye ile sınır ticareti yapmasına izin verilmiş, yine aynı tebliğde sınır ticareti yapmaya yetkili ve daha önce "komşu il" statüsünden yararlanmış olan illerin sınır ticareti yapabilme olanakları da kaldırılmış, 31.01.1997 tarih ve 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Karar ile Edirne, Bulgaristan ile Kapıkule'den sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Ancak 2000 yılında Edirne'nin sınır ticareti yapması uygulamasına son verilmiştir.

Son olarak, mevcut sınır ticareti düzenlemelerine bir alternatif olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinde 'Sınır Ticaret Merkezleri' kurulması için "Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar" hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu karar ile birlikte Edirne ve Kırklareli hariç, toplam 13 sınır ilimizde (Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay) Sınır Ticaret Merkezleri'nin kurulma aşaması başlamıştır. Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illeri de 'mücavir il' sıfatıyla kurulacak olan Sınır Ticaret Merkezleri'nden ticaret yapabileceklerdir.

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİ'NİN BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1960'lı yıllardan itibaren sanayileşme ve büyüme hız kazanmış, bununla beraber bölgelere göre gelişme kaydedilen faaliyetler büyük ölçüde bölgesel kalkınmışlık farklarının temelini oluşturmuştur. İstanbul ve Kocaeli sanayi ve ticaret sektörü, Çukurova bölgesi tarım sektörü, Hatay ve İskenderun ticaret sektörü, Mersin ve Ege Bölgesi yine ticaret sektörü ile kalkınmışlık sıralamasında üst sıralarda yer alabilmiştir. 1980'den sonra ihracata dayalı büyüme ile gerçekleştirilmeye çalışılan kalkınma modeli uygulaması kapsamında tarım, sanayi ve

ticaretin gelişmediği Doğu ve Güneydoğu sınır illeri için gelişme potansiyeli taşıyan sınır ticareti hem iç talebin karşılanması hem bölge kalkınması için anahtar rol üstenmiştir.

Bu bağlamda açıkça iddia edilebilir ki, sınır ticaretinin ana amaçları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin diğer bölgelere nazaran daha az gelişmiş olmasının yarattığı olumsuzlukların giderilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının en aza indirilmesidir.

DPT'nin 2003 yılında yaptığı illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması GSYİH değişkeniyle beraber sosyal ve kültürel alanlardan seçilen 58 ortak değişken ile Temel Bileşenler Tekniği kullanılarak 5 ana grupta yapılmıştır. Bu araştırmada, sınır ticareti yapmaya yetkili 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak ve Van) Gaziantep, Edirne ve Hatay dışındaki illerin 5. gelişmişlik grubunda yer aldığı görülmektedir.

Aynı sıralamada 1. grupta yer alan illerin (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli) ekonomilerinde sınai faaliyetlerin zenginliği kadar ticari faaliyetlerin de önemli paya sahip olduğu görülmüştür. Özellikle İzmir ve İstanbul ülke dış ticaretinde ihracatta % 76, ithalatta % 77 payla ilk sıralarda yer almaktadır. Bu rakamlar, kalkınmanın büyük ölçüde ihracat hacmi artışıyla ortaya çıkan ekonomik büyümeye bağlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nin kalkınması için dış ticaretin özel bir türü olan sınır ticaretinin oynayacağı rol bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

KALKINMA AJANSLARI VE SINIR TİCARETİ

Hâlihazırda 97 kapı ve 270 gümrükle[113] dünya sıralamasında üst sıralarda yer alan ülkemiz, bu kapı ve gümrükleri sınır ticareti ile değerlendirdiğinde bunların getirdiği yüksek maliyeti mali katkıya çevirme şansına sahiptir. Öncelikle, sınır illerimizde kurulan ve faaliyete geçen kalkınma ajansları tarafından sınır ticaretinin bölge için ehemmiyeti üzerinde durulmalı ve bölgelerin kalkınması için izlenecek yol haritası niteliğinde hazırlanan bölge planları içerisinde sınır ticareti konusuna özel bir bölüm ayrılmalıdır. Böylelikle, bölgelerin bu konudaki potansiyeli ortaya konacak ve gerekli mercilerin sınır ticareti konusuna daha önemle yaklaşması sağlanabilecektir. Bölge planlarının hazırlanma sürecinde elde edilecek verilerden yola çıkılarak bölgenin rekabet avantajına sahip olduğu ürünler belirlenmesi ile bu ürünlerde sınır ticareti yapılmasının teşvik edilmesi düşünülebilir.

Amaçlarından bir tanesi girişimciliğin artırılması ve geliştirilmesi olan kalkınma ajansları, kurulacak işbirliği ağları vasıtasıyla çeşitli kurum, kuruluş, oda, dernek vb. aktörler ile birlikte sınır ticareti potansiyelini harekete geçirmek amacıyla girişimcilik eğitimleri ve bilgilendirme toplantıları düzenleyebilir, sınır ticareti konusunda yerelde bir farkındalık oluşmasına katkı sağlayabilir. Benzer şekilde, mevcut potansiyelin harekete geçirilmesi ile elde edilecek sermaye yeni yatırımların önünü açarak istihdam yaratabilecektir. Örneğin, sınır ticaretinin gerçekleştirilmesi için gerekli nakliyecilik faaliyetlerinin artışı başka hizmet sektörlerinde de ekonomik canlanma yaratma potansiyeline sahiptir. Sınır ticaretinin canlanması ile nakliyecilik ile uğraşan ve onlara hizmet veren diğer sektörlerde çalışanlar için önemli bir istihdam fırsatı, kapasitesi ortaya çıkacaktır.

Kalkınma ajanslarının sınır ticaretinin olumsuz yönlerinden birisini de azaltma yönünde faydalı olabileceği düşünülmektedir. Bilindiği üzere, sınır ticareti ile ülkeye giriş yapan ürünlerin sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiş iller dışına çıkarılması yasaktır. Fakat bu yasağa yeteri kadar uyulmadığı ve bu sebeple de ekonomide ikili fiyatların ortaya çıktığı ve devletin zarar ettiği görülmektedir. Bu konuda, kalkınma ajanslarının düzeltici etkisi ise bölgedeki mevcut kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlararası işbirliğinin artırılması vasıtasıyla denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi şeklinde sağlanabilir.

Kalkınma ajanslarının sınır ticaretinden elde edilen vergilerden de yararlanması düşünülebilir. Önceki yıllarda 4503 sayılı kanunun geçici 2'nci maddesiyle sınır ticareti kapsamında ithal edilen mallara ilişkin tahsil edilen akaryakıt tüketim vergisinin % 5'ine kadarlık kısmını, sınır ticareti yapılan illerin il özel idarelerine aktarılması ile bölge için altyapı projelerinde kullanılacak ek finansman yaratılmaktaydı. Fakat bu uygulama 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe konmasıyla son bulmuştur. Benzer bir uygulamanın, gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak kalkınma ajansları için de getirilmesi söz konusu olabilir. Böylelikle, kalkınma ajansları ek kaynaklara sahip olacak ve sınır ticaretinden elde edilecek bu kaynakları toplum yararına kullanma imkanına erişeceklerdir.

[113] Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 21. Dönem 4. Yasama Yılı 32. Birleşim 06.12.2001

SONUÇ

Kalkınma stratejilerindeki 'merkezden bölgeye' anlayışının 'bölgeden merkeze' olarak değişmesi sürecinde ortaya çıkan en önemli değişim yerelliğe atfedilen roldür. Bu bağlamda bölgeler içsel/yerel dinamiklerini kullanarak kalkınmalarını sağlayacaklardır. Kalkınma Ajansları da yerel aktörler arasındaki işbirliğini geliştirecek ve yerel potansiyeli gün yüzüne çıkaracak önemli bir platform olarak ortaya çıkmaktadır.

Özellikle gelişmişlik seviyesi Türkiye ortalamasının altında olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin sınır illeri için ortaya çıkarılabilecek en önemli potansiyel sınır ticaretidir. Bu bağlamda sınır ticaretinin kalkınma ajansları tarafından tekrar gündeme taşınması yerinde olacaktır.

Sınır ticaretinin canlandırılması ile elde edilecek sermaye birikimi ile endüstri ve hizmet alanlarında faaliyet gösterecek yeni işletmelerin kurulması ve bu sayede istihdam yaratılması sınır bölgelerin kalkınmışlık farklarını kapatmasında büyük ölçüde etkili olacaktır.

Sınır ticareti, kalkınmışlık farklılıklarını gidermedeki olumlu etkilerinin yanı sıra eğer kapsamı iyi belirlenmez ve denetimi iyi yapılamazsa olumsuzlukları da beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, Oya ve Saltık, Ahmet. "Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler", 5-27, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2007.

Arslan, Kahraman. "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", 275-294, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:4 Sayı:7, 2005.

Dincer, Bülent, Özaslan, Metin, Kavasoğlu, Taner. "İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2003

Dulupçu, Murat Ali. "Bölgesel Politikalar Kopyalanabilir mi? Bölgeselleş(tir)me (Yönetim) Karşısında (Yeni) Bölge(sel)cilik (Yönetişim)", TEPAV Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildirileri, 233-255, 2006.

Harrison, John. "Building Inclusive Regions: Regional Development Agencies And The Challenge to Integrate Economic With Social Policy", Loughborough University, Working Paper Series, 2010.

Kara, Mehmet. "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", 60-79, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:7 Sayı:3, 2005.

Keskin, Hüseyin ve Sungur, Onur. "Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi", 271-293, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:21, 2010.

Özer, Yunus Emre. "Küresel Rekabet – Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye", 389-408, Review of Social, Economic & Business Studies Vol.9/10, 2008.

Öztürk, Nurettin. "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", 107-127, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2, Sayı 3, 2006.

Tan, Mustafa ve Altundal, Fuat. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayınları No.2008-26, İstanbul.

GAZİANTEP'E GELEN SURİYELİ TURİSTLERİN TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Osman TOKSİN *
M.Zeki RASTGELDİ[**]

ÖZET

TRC1 Bölgesi'ni oluşturan Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illeri; nüfusu, sanayisi, kültürel zenginliği, jeopolitik konumu ve ekonomik potansiyeli ile komşu il ve ülkeler için önemli bir cazibe merkezi konumundadır. Suriye, Türkiye ile sahip olduğu 887 km. uzunluğundaki sınır çizgisiyle Türkiye'nin komşuları arasında en uzun kara sınırının olduğu ülkedir. Türkiye ile Suriye arasında aktif olan sınır kapılarından 2 tanesi ise TRC1 Bölge sınırındadır.

Suriye ile Türkiye arasındaki vize uygulamasının 2009 yılında kaldırılmasının ardından, özellikle hafta sonları Gaziantep'e giriş yapan Suriyeli turistlerin sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. Son yıllarda yaşanan politik gelişmeler, ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik girişimler ve Suriye vatandaşlarının artan ilgisi sonucu, Türkiye'ye ile Suriye arasındaki ticari ilişkilerde de önemli gelişmeler gözlenmiştir.

Çalışmada ilk olarak tüketici davranışının anlam ve temel özellikleri, tüketici davranış modelleri ve tüketici davranışını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye ve Suriye vatandaşlarının tüketim kalıpları karşılaştırılarak iki ülke arasındaki sınır ticaretini ne ölçüde etkileyebileceği araştırılmış, her iki ülke vatandaşlarının tüketim eğilimleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tüketim, Tüketici davranışları, Tüketim kalıbı

ABSTRACT

Gaziantep, Adıyaman and Kilis, comprising TRC1 Region, are attraction centre for their neighborhood with their population, industry, culture, geopolitic location and economic potential. Syria has longer land border than all the other neighbours of Turkey and has 887 km. land border with Turkey. In addition, 2 of border gate are in TRC1 Region.

After abolishing visas between the countries in 2009, especially in weekends, number of Syrian toursits coming to Turkey has increased dramatically. In recent years, as a result of politic progresses, attempts to improve bilateral relations and the increasing interests of syrians to Turkey, commercial relations with Turkey and Syria increased as well.

In this sutdy, firstly the meaning and the basic properties of consumer behaviour, consumer behaviour models and the factors affecting the consumer behaviours has been taken into account. Nextly, consumption patterns of two countries' citizens and the effect to the border trade between the countries has been studied. Lastly, the relationship between consumption tendency of the two countries citizens has been researched.

GİRİŞ

1980'den sonra hız kazanan küreselleşmeyle birlikte tüketim ve tüketici davranışları daha çok irdelenmeye başlanmıştır. Tüketim, bir mal veya hizmetten fayda sağlamak olarak tanımlanabilir. Bu anlamda tüketim eğilimleri bir çok faktöre göre değişmekle beraber, insanlığın her döneminde ve kesiminde tüketim söz konusudur. Tüketici davranışları üzerine yapılan araştırmalar, gerek tüketicilere ilişkin psikolojik etkenleri, gerek toplumsal-kültürel etkenleri ele alarak tüketim davranışlarını irdelemektedir.

Tüketici kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Nicossia'ya göre tüketici, isletmelerin ürettikleri mal ve hizmetleri isteklerini tatmin etmek amacıyla satın alan veya satın alma gücüne sahip olan kişidir (Nicossia 1966:29) Diğer bir tanım ise tüketiciyi; kendisinin veya hane halkının ihtiyaçları ve istekleri için isletmelerce sunulan mal ve hizmetleri satın alan veya satın alma gücünde olan kişi olarak tanımlamaktadır (Walters ve Paul 1970:4).

Wilkie'ye göre tüketici davranışı bireylerin istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için seçerken, satın alırken ve mal veya hizmetleri kullanırken sergilediği davranışlardır. (Wilkie 1986:8) Tüketici davranışları çalışmaları kişilerin ne satın aldıklarını, niçin satın aldıklarını, nasıl satın aldıklarını, ne zaman satın aldıklarını, nereden satın aldıklarını ve ne sıklıkta satın aldıklarını incelemektedir (Schiffman ve Kanuk 1987:6).

Tüketici davranışlarının genel kabul görmüş çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri tüketimin güdülenmiş davranış olma özelliğidir. Genel olarak tüketici davranışı, belirli amaçları gerçekleştirmek için güdülenmiş, hedefi saptanmış bir davranıştır (Kotler, 2000:119). Tüketici davranışının bir diğer özelliği ise farklılaşma göstermesidir. Tüketici davranışını anlamak için, insanların neden faklı davranışta bulunduğunu anlamak gerekir (Solomon, 2003: 61). Tüketici davranışının bir diğer önemli özelliği dinamik bir süreç olmasıdır. Son olarak tüketici davranışı karmaşık bir yapıya sahiptir.

* İpekyolu Kalkınma Ajansı, Uzman, Gaziantep
** İpekyolu Kalkınma Ajansı, Uzman, Gaziantep

TÜKETİCİ DAVRANIŞ MODELLERİ

Tüketici davranışını sistematik olarak açıklamak için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Geliştirilen her model, tüketici davranışlarını somut ve mantığa uygun bir biçimde açıklamaya çalışmıştır.

Nicosia Modeli

Bu model tüketici davranışlarının dört temel alandan oluştuğu görüşündedir. Her alanın çıktısı, diğer alanın girdisini meydana getirmekte böylece kapalı bir sistem kurulmuş olmaktadır. Modelde mal ve reklam gibi firma girdileri, tüketicinin kişiliği, tecrübesi ve psikolojik özellikleri önemlidir. modelde, tüketicinin mala karsı olan tutumunun tespitinde duygusal motivlerin önem kazandığı görülmektedir (Çubukcu, 1999: 80-81).

Howard ve Sheth Modeli

Tüketici davranışları konusunda oldukça kapsamlı olan model, Howard modelinin geliştirilmiş halidir. Model; marka, ürün, kalite gibi girdi değişkenleri, dikkat, algılama, tutum gibi çıktı değişkenleri, varsayılan öğrenme süreci ve kişilik, sosyal sınıf, finansal durum gibi dış değişkenler olmak üzere dört önemli öğeden oluşmuştur. Bu modelin en önemli özelliği, her satın alma durumunu aynı derecede önemli görmemesi ve değişik satın alma durumları arasında farklılık olduğuna dayanmasıdır. (İslamoğlu, 1999:131)

Engel, Kollat, Blackwell Modeli

Modelde çevresel faktörler gibi fiziki ve sosyal öğelerden oluşan girdiler duyu organları vasıtasıyla düşünme ve bellekten oluşan merkez kontrol ünitesine gelirler. Burada girdiler; bilgi, tecrübe ve inanç faktörlerinin etkisi altında karşılaştırılır ve algılanırlar. Modelde önemli bir nokta dış ortamdan gelen uyarıcının, herhangi bir ihtiyacı veya gerçeği tatmin edici nitelikte ise tüketici tarafından dikkate alınacağı ve işlem göreceği, karşıt durumda ise algılamanın yapılamayacağıdır (Çubukcu, 1999: 82). Algılamadan sonra gelen karar işlemi sırasıyla problemin tanımlanması, alternatiflerin araştırılması, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, safhalarından geçerek sonuçlanır.

Marshall'ın Ekonomik Modeli

Model "ekonomik adam" varsayımına göre fayda maksimizasyonu sağlamaya çalışan tüketiciyi esas alır (Mert, 2001: 10). Bu durumda tam bilgiye sahip olduğu kabul edilen rasyonel birey, tüketim kararını verirken, bütçe kısıtı altında elde edebileceği maksimum fayda düzeyini düşünerek karar verir.

Veblen'in Sosyo-Psikolojik Modeli

Veblen; insanı içinde yaşadığı grupların ve alt kültürlerin standartlarına ve genel olarak çevresindeki genel kültür kurallarına ve davranışlarına uyarak hareket eden toplumsal bir varlık olarak görmüştür. İnsanın gereksinmeleri ve davranışı büyük ölçüde üyesi olmayı arzuladığı grup ile üyesi bulunduğu grup tarafından belirlenmektedir (Kotler, 1984: 117).

Weblen'e göre ekonomik tüketim, temel ihtiyaçlardaki tatminin giderilmesinden ziyade, prestij sahibi olmak amacından kaynaklanmaktadır. Tüketici, özellikle kendisiyle toplum arasında benzeşme vasıtaları olarak gördüğü giyim, araba, ev gibi toplum içinde en fazla göze çarpan objeler üzerinde duracaktır. Kişinin tutum ve davranışı kültür, alt kültürler, sosyal sınıflar, referans grupları, yüz yüze ilişkide bulunulan gruplar ve aile tarafından tayin edilmektedir.

TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Tüketicinin tüketim kararları yaş, yaşam dönemi, meslek ve öğrenim durumu, gelir durumu gibi kişisel faktörlerden; kültür ve alt kültür, aile, sosyal sınıf gibi sosyolojik faktörlerden; kişilik, tutumlar ve inançlar, algılama, güdülenme ve öğrenme gibi psikolojik faktörlerden etkilenir.

Her yaş grubu, farklı zevk ve tercihlere sahiptir. Dolayısıyla, tüketim tercihleri yaşın önemli bir fonksiyonudur. Aynı şekilde bekar bir insanla, evli veya çok çocuklu birinin tüketim davranışları farklılık gösterir. Yani yaşam dönemi de tüketim tercihleri üzerinde önemli etkilere sahiptir. Tüketicilerin öğrenim düzeyi yükseldikçe, ihtiyaçlar ve isteklerde değişiklik meydana geleceğinden tüketim alışkanlıkları da bundan etkilenir. Kişinin harcanabilir gelir düzeyi, tüketici davranışı üzerindeki bir diğer kişisel faktördür.

Kültür insan davranışlarını belirleyen ve düzenleyen değerler bütünüdür. Dolayısıyla tüketim davranışlarını etkileyen sosyolojik faktörlerin başında kültür ve alt kültür gelmektedir. Tüketim davranışlarında bir diğer önemli sosyolojik faktör aile ve sosyal sınıftır. Zira bireyin tüketim kararlarında mensubu olduğu sınıf oldukça önemlidir.

Kişilik, insanın kendisine has özelliklerin bütünüdür. Psikologlara göre kişilik, bireyin özel ve ayırıcı davranışlarını içerir. Kişilik ve tüketici davranışı araştırmaları kişiliğin satın alma davranışı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

TÜRKİYE VE SURİYE'NİN HANEHALKI TÜKETİMİ

Son dönemlerde Türkiye, turist sayısı ve döviz gelirlerindeki artış hızıyla dünya 20'nciliğe yükselmiş, 2008'de dünya turizmi krizden dolayı ciddi oranda gerilerken, Türkiye yüzde 2'lik büyüme kat eden tek ülke olma başarısını elde etmiştir.

Suriyeli turistler, Türkiye için 15'inci pazar konumundadır. Vizelerin kaldırılması sonucu doğan potansiyel ile turizm hareketliliği gözle görülür şekilde artmıştır. 10 ayda 400 bin olan Suriye'den Türkiye'ye

giriş yapan ziyaretçi sayısının 2010 sonuna kadar 600 binleri bulması beklenmektedir. Türkiye için Suriyeli ziyaretçilerin turizm potansiyeli göz önüne alındığında, Suriye vatandaşlarının nihai tüketim harcamalarının analizi önem kazanmaktadır.

Batı-doğu ticaret hattında bulunan Suriye, orta düzey gelir grubu ülkelerindendir. Son yıllarda Suriye'nin GSYİH büyümesinde petrol, turizm ve ticaret gelirleri önemli bir yer tutmuştur. Dünya Bankası verilerine göre 2008 yılında Suriye'nin nihai tüketim harcamaları 2000 yılı sabit fiyatları ile 25, 4 milyar USD olmuştur. Türkiye'de ise nihai tüketim harcamaları 2008 yılında 30,9 milyar dolar olmuştur. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için ise nihai tüketim harcamaları 513,6 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1'de Suriye ve Ortadoğu-K.Afrika ülkeler grubunun kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcamaları verilmiştir. Tabloya göre Suriye'nin kişi başı hanehalkı tüketim harcamaları, bölge ortalamasının altındadır. Grafik 1'de de görüleceği üzere hem bölge hem de Suriye'nin kişi başına düşen hanehalkı nihai tüketim harcamaları 2005 yılından 2008 yılına kadar artış eğilimini sürdürmüştür.

Grafik 1 Ortadoğu-K. Afrika ve Suriye'nin Kişi Başı Nihai Tüketim Harcaması

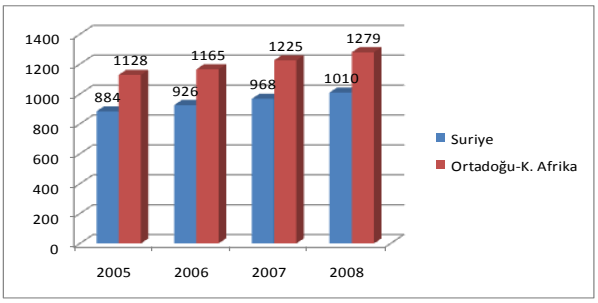

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 2'de Suriye'nin ve K.Afrika-Ortadoğu Bölgesi'nin kişi başı nihai tüketim harcaması büyüme oranları verilmiştir. Grafiğe göre Ortadoğu ve K.Afrika Ülkelerinde kişi başı nihai tüketim harcaması 2005-2008 dönemi boyunca artış gösterirken, Suriye'de 2008 yılında önemli bir sıçrama görülerek, bölge ortalamasının üstüne çıkıldığı gözlenmiştir.

Grafik 2 Ortadoğu-K. Afrika ve Suriye'nin Kişi Başı Nihai Tüketim Harcaması Büyüme Oranları

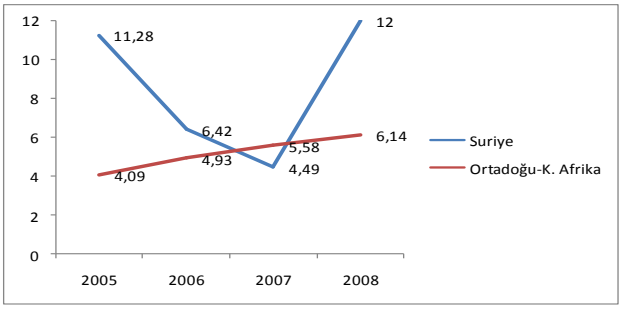

Kaynak: Dünya Bankası

KAYNAKLAR

Francesso Nicosia, M. (1966). Consumer Decision Process, Prentice-Hall, New Jersey.

C. Gleen Walters,; Paul, Gordon W. (1970). Consumer Behavior , Richard D. Irwin, Illinois.

L.William Wilkie, (1986). Consumer Behavior, John Wiley &Sons,New York

Leon G.Schiffman,; Kanuk, Leshe Lazer (1987). Consumer Behavior, Prentice-Hall International Editions, New Jersey.

Kotler, Philip. çeviren Muallimoglu, Nejat. (2000), **Pazarlama Yönetimi**. Ankara: Millenium Baskı .

Solomon, Michael. çeviren Selin Çetinkaya, 2003. **Tüketici Krallıgının Fethi**.İstanbul: Media Cat.

Çubukçu, M. 1999. Küreselleşme Süreci İçinde Tüketim Toplumu Tüketim Kültürü, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

İslamoğlu A. Hamdi, **Pazarlama Yönetimi,** Beta Yayınları, İstanbul, 1999.

Mert, S. 2001. Tüketici Davranışlarını Belirleyen Etmenler: Sosyal Sınıfların Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İsletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Erimçağ C. "Tüketici Davranışında Rasyonel ve Duygusal Motivler", **Pazarlama Dergisi,** Yıl:3, Sayı:4, Aralık, 1979.

SINIR TİCARETİ UYGULAMASI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kilis Ticaret ve Sanayi Odası

SINIR TİCARETİ GENEL DURUM

Sınırda yaşayan insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, maddi gelirlerine katkı sağlayarak refahı yükseltmek, bölge ticaretini canlandırmak, sınır illerinin karşılıklı olarak ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile Sınır Ticareti uygulamaya konulmuştur.

Sınır Ticareti bürokratik işlemlerden arındırılmış, ihracat ve ithalat işlemlerine göre kaideleri basitleştirilmiş, uygulaması ve yapılması kolay bir ticaret dalı olarak sınır illerinde her zaman gündeminde olmuştur.

Kaidelerinin her kesin yapabileceği kadar basit işlemlere tabi olması ve kapsamı içerisinde olan mallara gümrük muafiyeti veya düşük gümrük vergisi avantajı tanıması, Sınır Ticaretini ihracat veya ithalata göre daha cazip hale getirmiştir.

Sınır Ticareti uygulaması yukarıda belirtilen esas amaç içerisinde komşu ülkeden mal almayı ve komşu ülkeye mal satmayı hedeflemiştir. Yani sınır ticareti kapsamında ihracat ve sınır ticareti kapsamında ithalat beraberinde düşünülmüştür. Ancak sınır ticareti uygulamasını Suriye'ye karşı tek taraflı uyguladığımızdan bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Zira komşumuz Suriye' nin sınır ticareti ile ilgili almış olduğu bir karar mevcut değildir. Hatta sınır ticareti diye bir uygulaması yoktur diyebiliriz. Böyle olunca geçmiş yıllarda sınır ticareti Suriye' den Ülkemize doğru tek taraflı işlemeye başlamıştır. Komşu ülke Suriye ile bir anlaşmaya dayandırılmayan sınır ticaretinin sadece İthalat ayağı gerçekleşmiştir.

SINIR TİCARETİNİN YASAL DAYANAKLARI

Ülkemiz açısından bakıldığında Sınır Ticareti' nin yasal dayanakları olarak;

a) 16.05.2009 tarih ve 27230 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

b) 16.06.2010 tarih ve 27260 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (İhracat:2009/7)

c) l6.06.2009 tarihinde yürürlüğe giren T.C. Kilis Valiliği Sınır Ticareti Uygulama Yönetmeliği

d) Her yıl Ocak ayının ilk beş iş günü sonuna kadar Dış Ticaret Müsteşarlığınca yetkili Sınır İli Valiliklerine bildirilen İthalat Kotaları ve/veya İthalat Değer Limitleri

Sınır Ticareti uygulamasına esas teşkil etmektedir.

2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre Sınır Ticaretini iki aşamada değerlendirmek gerekiyor.

a) Sınır Ticareti Yapmaya Yetkili İller

b) Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İller (STM)

SINIR TİCARETİ YAPMAYA YETKİLİ İLLER

Bakanlar Kurulu Kararına göre 12 ilde 13 gümrük kapısından 5 komşu ülke ile sınır ticareti yapılmaktadır. Bu iller, gümrük kapıları ve ülkeler aşağıda tabloda gösterilmiştir. Görüldüğü gibi sınır ticaretine yetkili olan illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Bölgesi illeridir.

Yeni düzenleme ile daha önceki yıllarda Ülkemiz ile Bulgaristan arasında yapılan Sınır Ticareti ve Yunanistan ile yapılan Kıyı Ticareti uygulamasına son verilmiştir.

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
Artvin	Sarp	Gürcistan
Ardahan	Türközü	Gürcistan
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Iğdır	Gürbulak	İran
Ağrı	Gürbulak	İran
Van	Kapıköy	İran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	İran
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
Hatay	Cilvegözü	Suriye

SINIR TİCARET MERKEZLERİ (STM)

Bakanlar Kurulu Kararına göre 4 ilde 4 gümrük hattı üzerinde 2 komşu ülke ile sınır ticareti yapılmak üzere 4 adet Sınır Ticaret Merkezi kurulmuştur. Bu iller, gümrük kapıları ve ülkeler aşağıda tabloda gösterilmiştir.

İLİ	SINIR TİCARET MERKEZİ	ÜLKE
Ağrı	Sarısu	İran
Hakkari	Esendere	İran
Van	Kapıköy	İran
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan

Çok çaba gösterilmesine rağmen Kilis Öncüpınar Gümrük Kapısında Sınır Ticaret Merkezi kurulması mümkün olmamıştır. Bu kapsam içerisinde Valiliğimiz Öncüpınar Gümrük Sahasında boş bulunan ve etrafı tel örgülerle çevrili 200.000.M2 alanı Sınır Ticaret Merkezi alanı olarak Dış Ticaret Müsteşarlığına teklif etmiş, plan ve projeleri hazırlatılmıştır. Kurulan komisyonlarca yol haritası geliştirilmiş ve bir kısım mesafe kat edilmiştir. O günkü mevzuata göre işletici Anonim Şirket ana sözleşmesi hazırlanmış, pay dağılımı yapılmış ve ortağımız olacak 2 İhracatçı Birliğinin tespit edilmesi için Müsteşarlığa müracaatta bulunulmuştur. Ancak Müsteşarlık, ortağımız olacak İhracatçı Birliklerini tespit etmediğinden o gün için Sınır Ticaret Merkezine işlerlik kazandırılamamıştır ve olay askıda tutularak bu günlere gelinmiştir.

2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu taslak çalışmalarında Sınır Ticaret Merkezi kurulacak iller arasında yine Kilis-Öncüpınar-Suriye zikredilmesine rağmen Suriye sınırındaki diğer illerin de ısrarla Sınır Ticaret Merkezi istemelerin ve Suriye sınırında hiçbir ilde Sınır Ticaret Merkezi kurulmamasından dolayı Kilis de taslaktan çıkartıldığı görüşü toplumda kabul görmektedir.

Ancak Suriye sınırında hiçbir gümrük hattında Sınır Ticaret Merkezi kurulmamasındaki asıl sebebin Suriye ile Ülkemiz arasında Serbest Ticaret Anlaşması' nın imzalanması ve yürürlüğe girmesi olduğu kanaatindeyiz. Zira bu anlaşma ile Ülkemiz Suriye menşeli sanayi ürünlerine tek taraflı olarak gümrük vergilerini sıfırlamış, zirai ürünlerde ise gümrük vergilerini düşürmüştür. Böyle olunca Suriye ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, bilhassa sanayi ürünleri için Sınır Ticareti ve Sınır Ticaret Merkezlerinin tanımış olduğu avantajların cazibesini ortadan kaldırmıştır.

Gelinen noktada yukarıda tabloda yazılı bulunan Sınır Ticaret Merkezlerine ilave olarak yeni Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması için öncelikle ilgili valiliklerin talepte bulunması gerekmektedir. İlgili valiliğin talebine istinaden Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda;

a)Milli Savunma Bakanlığı
b)İçişleri Bakanlığı
c)Maliye Bakanlığı
d)Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
e)Gümrük Müsteşarlığı

Temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun oy birliği ile yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın onayı ile Sınır Ticaret Merkezi kurulabilir.

Kurulması zor gibi görünse de mutlaka gerçekleştirilmelidir. Çünkü kurulacak Sınır Ticaret Merkezi Kilis' in ticaret yapısını yeniden şekillendirebilir ve Kilis için bir çıkış noktası olabilir. Sınır Ticaret Merkezi' nin Kilis'in ticaretini canlandıracak, ekonomik durumunu düzeltecek, Ona bir ivme kazandıracak ve en önemlisi halkın refah düzeyini arttıracak etkilere sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

Halen Suriye sınırında Kilis'ten başka Gaziantep,Şanlıurfa, Hatay ve Mardin İlleri Sınır Ticareti merkezi kurulması için çalışmaktadır. Bu konuda Öncüpınar Gümrük Kapısının alan olarak büyüklüğü ve Suriye' nin sanayi ve ticaret merkezi Halep' e yakınlığı nedeni ile Kilis daha avantajlı görünmektedir. Bunun iyi kullanılması gerekmektedir.

SINIR TİCARETİ BELGESİ VE SINIR TİCARETİ YAPABİLECEKLER

Sınır Ticareti belgesi talebi Vali veya ilgili Vali Yardımcısı başkanlığında İl Jandarma Komutanlığı veya İl Emniyet Müdürlüğü temsilcisi, Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkârlar Odalar Birliği temsilcilerinden oluşan İl Değerlendirme Komisyonu sekretaryasına yapılır. İl Değerlendirme Kurulunca uygun görülenlere ilgili Valilik tarafından bir yıl geçerli Sınır Ticareti Belgesi verilir.

Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan basit veya gerçek usulde vergiye tabi gerçek kişiler ile karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan Türk Ticaret Kanununa göre kurulmuş tüzel kişi tacir ve esnaflardan Sınır Ticareti Belgesi almış olanlar Sınır Ticareti yapabilirler.

Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişilere Sınır Ticareti Belgesi verilmesi ve bunlara sınır ticareti yapma hakkı tanınması sınır ticareti yapacaklardan

doğacak bazı spekülasyonları önlemek açısından önemlidir. Yani başka bir deyişle bölge dışından gelebilecek gerçek kişi ve şirketlerin sınır ticareti vurgunculuğunu önlemek amacı taşıdığından olumlu bir karardır. Bu kararla, bölgede gerçekten faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerin Sınır ticaretinde etkin olması, sınır ticaretinin onların vasıtasıyla yapılması amaçlanmıştır. Sınır ticaretinin bölge ekonomisine ancak böyle bir uygulama halinde katkısının olacağı da bir gerçektir.

İTHALAT UYGUNLUK BELGESİ

Sınır Ticareti Belgesi sahibi gerçek ve tüzel kişi firmalar tarafından Sınır Ticareti kapsamında İl İthalat Kotası Listesinde yazılı bulunan ürünlerden ithal edilmek istenen ürün için İthalat Uygunluk Belgesi talepleri ilgili ürünün cinsi, birim ve toplam değeri ile miktarı ve menşei belirtilerek İl Değerlendirme Komisyonu sekretaryasına yapılır. İl Değerlendirme Komisyonunca uygun görülenlere İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenir.

İthalat Uygunluk Belgelerinin birinci nüshası sekretaryada muhafaza edilmek üzere, ikinci nüshası ilgili gümrük idaresine gönderilmek üzere, üçüncü nüshası ise ilgili gümrük kapısında yapılacak işlemlerde ibraz edilmek üzere ilgili esnaf ve tacire verilmek amacıyla üç nüsha düzenlenir. İthalat uygunluk belgelerinin süresi düzenlendiği tarihten itibaren 45 gündür. Tarım ürünleri ithalatında hasat dönemi dikkate alınarak bu belge daha kısa süreler için düzenlenebilir.

İTHALAT KOTALARI VE İTHALAT DEĞER LİMİTLERİ

İl Değerlendirme Komisyonu tarafından hazırlanarak Ekim ayı sonuna kadar yetkili Valilikler tarafından Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirilen Yıllık Ürün Talep Listesinin Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile değerlendirilmesi neticesinde İthalat Kotası tespit edilir. Bu kotalarda Sınır Ticareti kapsamında İthal edilecek ürünün ismi, 12 haneli Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu, Birimi ve Miktarı belirtilir.

Ancak her yıl İl Değerlendirme Komisyonunca tespit edilerek il ihtiyacı kapsamında hazırlanan ve Valilik tarafından Dış Ticaret Müsteşarlığına (İhracat Genel Müdürlüğü) bildirilen Yıllık Ürün Talep Listeleri Müsteşarlık tarafından önemli ölçüde makaslanmaktadır. Böyle olunca hem ürün sayısı, hem de ürünün miktarı azaldığından sınır ticareti yapılamaz hale gelmektedir. Hâlbuki Valilikler tarafından Müsteşarlığa gönderilen Yıllık Ürün Talep Listeleri detaylı bir araştırmadan ve değerlendirmeden sonra İl ihtiyaçlarına göre hazırlanmaktadır. Sınır Ticaretinin gerçek anlamda uygulanabilmesi açısından bu listelerin mutlaka dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

Listeler kısıtlanarak ürün sayısı ve miktarları azaltıldıkça sınır ticareti uygulanılamaz hale gelmektedir. Örneğin: 1999 yılından beri Kilis'ten hiçbir firma sınır ticareti belgesi almamış, sınır ticareti uygunluk belgesi talebinde bulunmamış ve sınır ticareti kapsamında ithalat veya ihracat yapmamıştır. Kilis gibi aşırı derecede ilgi duyulan ve ümit beslenen sınır ticaretinde hiçbir işlemin olmaması uygulamada büyük aksaklıklar olduğunu açıkça göstermektedir.

Sorunun temel kaynağını İthalat Kotasını oluşturan sınır ticareti kapsamında ithal edilebilecek ürün sayısının ve miktarlarının çok az, ya da İthalat Değer Limitlerinin düşük miktarlarda tespit edilmesi oluşturmaktadır.

Sınır ticareti uygulamasında bütün yetkilerin Ankara'da toplanması İl idarelerinin hareketini kısıtlamaktadır. Mevzuat dâhilinde değerlendirmeleri Valiliklerin yapması şartıyla listelerin hazırlanması, ürün miktarlarının tespiti ve piyasa şartlarına ve ekonomik gelişmelere göre listeler üzerinde değişiklikler veya listelere yeni ürünlerin ilavesi gibi bir kısım yetkiler Valiliklere devredilebilir.

İthalat değer limitlerinin tespitinde ise büyük illere avantaj sağlayan bir adaletsizlik söz konusudur. Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin (İhracat:2009/7) sayılı tebliğin 10.Maddesi 7.Paragrafında "İthalat Değer Limiti kapsamında ilgili sınır illerine yapılacak tahsisatlarda, ilgili sınır illerinin nüfusu ve sınır ticareti kapsamında ilgili komşu ülke ile son üç yıl içerisinde gerçekleştirilen toplam ithalat ve ihracat değerleri göz önünde bulundurulur." denilmektedir.

Suriye sınırında sınır ticareti yapabilecek iller incelendiğinde Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Mardin ve Kilis olduğu görülmektedir. Bu iller arasında nüfusu, ihracatı ve ithalatı çok olan illere daha çok, az olan illere daha az İthalat Kotaları verilecektir. Suriye sınırında sınır ticareti kapsamında olan illerin nüfus ve ihracat miktarları aşağıda verilmiştir.

SURİYE İLE SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA OLAN İLLERİN NUFUS KARŞILAŞTIRMASI

İLİ	NÜFUSU
GAZİANTEP	1.653.670
ŞANLIURFA	1613.737
HATAY	1.448.418
MARDİN	737.852
KİLİS	122.104

SURİYE'YE YAPILAN İHRACAT

İL	2007	2008	2009
GAZİANTEP	72.741.768	138.720.961	121.544.634
HATAY	54.014.334	85.908.350	104.710.486
ŞANLIURFA	8.709.594	32.918.931	57.558.800
KİLİS	4.691.088	3.690.135	6.511.946
MARDİN	4.164.135	3.768.581	4.377.600

Bölge illerinin nüfus ve ihracat rakamları karşılaştırıldığında aralarında büyük fark olduğu görülmektedir. Bu durum sınır ticareti ithalat kotalarının dağıtımında da büyük farklılıklar olacağının göstergesidir.

Sınır ticareti ile, sınır ilerine ekonomik ve ticari canlılık kazandırılması, bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılması ve söz konusu bölgelerin Ülke geneline entegrasyonunun sağlanması amaçlandığı düşünülürse kota dağıtım yönteminin bu amaca hizmet etmediği söylenebilir. Sınır ticareti kapsamında getirilen ürünlerin kapsam içerisindeki illerde dolaşımı serbest olmasından dolayı bu ürünlerin bölgeye hitap ettiği bir gerçektir.

Dolayısıyla sınır ticareti ithalat kotalarının dağıtımında illerin nüfusu, dış ticareti, büyüklük-küçüklük durumu etkili olmamalıdır. Küçük illerin de sınır ticareti vasıtasıyla ekonomilerini geliştirmesi, sınır ticareti kapsamında ithal ettikleri ürünleri kapsam içerisindeki diğer illere satış yaparak ekonomilerini güçlendirmeleri sağlanmalıdır. İller arası dengesizliklerin azaltılması ve Sınır Ticaretinin imkânlarının ayrımcılık yapılmadan her ile eşit sunulması amacıyla Sınır Ticareti İthalat Kotaları veya İthalat Değer Limitlerinin kapsam içerisindeki illere eşit olarak dağıtılmalıdır.

Türkiye'nin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde ekonomik, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını ve sınır ticareti uygulamasından beklenen amaca ulaşılmasını teminen sınır ticareti kapsamında ithalat kotalarının ayrımcılık yapılmadan uygulanması önemlidir.

2010 YILI KİLİS İLİ İTHALAT KOTALARININ İNCELENMESİ

S.NO	ÜRÜN	G.T.İ.P	BİRİM	MİKTAR	DÖNEMİ
1	Arpa	1003.00.90.00.19	TON	1.000	
2	Ayçiçeği Çekirdeği(Çerezlik)	12.06.00.99	TON	310	
3	Buğday(Ekmeklik)	1001.90.99.00.11	TON	2.000	
4	Kahve	0901.11.00	TON	3	
5	Karabiber	0904.12.00.00.00	TON	1	
6	Karpuz Çekirdeği(Çerezlik)	1209.99.99.90.12	TON	3	
7	Kebere	0709.90.40.00.00	TON	10	
8	Kimyon	0909.30.00.00.11	TON	1	
9	Kırmızı Biber	0904.20.90.00.11	TON	50	
10	Nohut	0713.20.00.00.19	TON	200	15 Ekim 01 Temmuz
11	Pirinç	1006.30.94 1006.30.48	TON	200	
12	Prina(Zeytin Küspesi)	2306.90.11 2306.90.19	TON	300	
13	Sarımsak	0703.20.00.00.12	TON	5	
14	Soğan (Kuru)	0703.10.19.00.11	TON	50	
15	Susam (Kabuklu)	1207.40.90.00.11	TON	1.000	

Tablonun incelenmesinden görüleceği üzere verilen kotalara göre Sınır Ticareti yapılması mümkün görülmemektedir.

Örneğin: Kahve 3 Ton, Karabiber 1 Ton, Karpuz Çekirdeği 3 Ton, Kimyon 1 Ton, Sarımsak 5 Ton, Kebere 10 Ton, Soğan 50 Ton, Kırmızıbiber 50 Ton gibi çok düşük tonajlarda kota verilmiştir.

Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin (İhracat:2009/7) Tebliğin 10.Maddesi 10.Bendinde "İl değerlendirme Kurulunca İthalat Kotası veya ithalat Değer Limiti kapsamında yapılacak tahsislerde mümkün olduğu kadar çok sayıda esnaf ve tacirin faydalanması esas alınmasına" dair hüküm bulunduğu bilinmektedir. Buna göre 1 ton, 3 ton, hatta 50 ton gibi kotası bulunan bir ürünün ithal müsaadesi için müracaat eden esnaf ve tacirlere paylaştırılmasında epeyce zorluklar yaşanacaktır.

Söz konusu ürüne ayrılan kotanın tamamının müracaat eden bir veya birkaç kişiye paylaştırılması söz konusu değildir. Aynı ürünün kotasından mümkün olduğu kadar çok sayıda esnaf ve tacirin faydalanması düşüncesiyle bir sistematiğe göre dağıtılması gerekmektedir. Bu durumda 1 veya 2 Ton kotası bulunan ürün için verilebilecek müsaade 50-100 Kg. dır. İthal kotası 10 veya 20 Ton olan bir ürün için 1 ton olabilir.

Sınır ticareti yapacak esnaf veya tacirin komşu ülkeye gitmesi-gelmesi, yeme-içme, konaklama, tercüman vb. masrafları hariç Sadece bir ithalat beyannamesi açmanın yaklaşık 600 Dolar masraf gerektirdiği belirtilirse bu kotalarla sınır ticareti yapılamayacağı açıkça görülebilir.

Tabloda verilen ürünler içerisinde dikkat çeken diğer bir önemli konu ise ithalat kotası verilen ürünlerin tamamının Tarım Ürünleri'nden oluşmasıdır. 2010 yılı için tespit edilen ürünler içerisinde Sanayi ürünü bulunmamaktadır. Yani sanayi ürünleri Sınır Ticaretinin kapsamının dışında tutulmuştur. Suriye ile uygulamakta olduğumuz Serbest Ticaret Anlaşması ve bu anlaşmanın yürürlükte bulunan hükümleri sanayi ürünlerinin sınır ticareti kapsamı dışında tutulmasının sebebi olarak görülebilir.

2010 yılı için tespit edilen değerler için şöyle bir özetleme yapılabilir:

İthalat Kotalarının tamamı tarım ürünlerinden oluşmuştur. Sanayi ürünleri için ithalat kotası tespit edilmemiştir. Tarım ürünleri için tespit edilen kotalar ise çok az ve düşük miktarlarda olduğundan Sınır Ticareti kapsamında hiçbir müracaat olmamış ve hiçbir ürünün ithalatı gerçekleşmemiştir. Ayrıca ithalat kotalarında birim ve miktar belirtildiğinden dolayı 2010 yılı için İthalat Değer Limiti tespit edilmemiştir.

2009 YILI KİLİS İLİ İTHALAT KOTALARININ İNCELENMESİ

İthalat kotaları ve İthalat Değer Limitlerini 2009 yılı kapsamında incelediğimizde hem sanayi ürünleri için, hem de tarım ürünleri için İthalat Kotası ve ayrıca İthalat Değer Limiti tespitinin yapıldığı görülmektedir.

2009 YILI KİLİSİLİ SANAYİ ÜRÜNLERİ İTHALAT KOTASI

S.NO	ÜRÜN	G.T.İ.P
1	Fırça (plastik)	9603
2	Hasır	4601.91.90
3	Kablo (Elektrik)	8544
4	Odun (Yakmaya Mahsus)	4401/ 4403/ 4407
5	Paspas (Plastik)	9603
6	Sıhhi Tesisat	3917
7	Süpürge (Plastik)	9603
8	Yer Silgisi (Plastik)	9603.90.91.90

2009 YILI KİLİS İLİ TARIM ÜRÜNLERİ İTHALAT KOTASI

S.NO	ÜRÜN	G.T.İ.P	DÖMEMİ
1	Arpa	1003.00.90.00.19	
2	Ayçiek Çekirdeği(Çerezlik)	1206.00.99.00.11	
3	Buğday (Ekmeklik)	1001.90.99.00.11	
4	Domates	0702.00.00.00.00	
5	Kahve	0901.11.00	
6	Kanolayağı	1516.20.95.00.11	
7	Karabiber	0904.12.00.00.00	
8	Karpuz Çekirdeği(Çerezlik)	1209.99.99.90.12	
9	Kebere	0709.90.40.00.00	
10	Mercimek (Yeşil)	0713.40.00.00.12	15 Ekim-1 Mayıs
11	Nişasta	1108.11	
12	Nohut (Garbanzos)	0713.20	15 Ekim-1 Temmuz
13	Pamukyağı	1512.21.10.00.00	
14	Pirinç	1006.30.94 1006.3048	
15	Sitrik Asit (Limon Tuzu)	2918.14	
16	Soğan (Taze)	0703.10.19.00.12	
17	Soğan (Kuru)	0703.10.19.00.11	

2009 YILI KİLİS İLİ İTHALAT KOTASI-İTHALAT DEĞER LİMİTİ

SÜRİYE	SANAYİ (1000 $)	TARIM (1000 $)
Kilis	1.050	450

2009 yılı için verilen Sanayi Ürünleri İthalat Kotası Listesinde Sınır Ticaretine konu olan 8 çeşit sanayi ürünü bulunmaktadır. Bunun 4'ü 9603 pozisyona ait plastik ürünleridir. Geriye kalan 4 ürün ise Hasır, Elektrik Kablosu, Yakmaya Mahsus Odun ve Sıhhi Tesisat malzemesinden oluşmaktadır. Tarım Ürünleri İthalat Kotası Listesinde ise 17 çeşit ürün bulunmaktadır.

2009 yılı ithalat kotası listelerinde ithaline müsaade edilecek miktar belirtilmemiştir. Ancak bunun yerine hem sanayi ürünleri ithalatı için, hem de tarım ürünleri ithalatı için İthalat Değer Limiti belirtilmiştir.

Buna göre;

2009 yılı için tespit edilen Sanayi Ürünü İthalat Değer Limiti 1.050.000. $

2009 yılı için tespit edilen Tarım Ürünleri İthalat Değer Limiti 450.000. $. dır.

2008/14451 sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının 7.Maddesi 5.Bendinde her bir ürün için düzenlenebilecek İthalat Uygunluk Belgelerinin bir yıllık toplam değerinin, il bazında tarım ve sanayi sektörü için belirlenen yıllık ithal değer limitinin % 5' ini aşamayacağı belirtilmiştir.

Ancak Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin (İhracat:2009/7) sayılı Tebliğin 10.Maddesi 11.paragrafında ise "İthalat Değer Limiti uygulaması kapsamında, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından yıl içinde her bir ürün için düzenlenmesi uygun görülen İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değeri, ilgili sınır iline tarım ve sanayi ürünleri için tahsis edilen yllık ithalat değer limitinin % 2' sini aşamaz. Bu oran, Dış Ticaret Müsteşarlığı(İhracat Genel Müdürlüğü) tarafından, ilgili kurum ve kuruluşların olumlu görüşlerinin alınması suretiyle, % 5'e kadar yükseltilebilir" hükmüne amirdir.

Bu veriler ışığında 2009 Yılı için Sanayi veya Tarım Ürünleri İthalat Kotası Listesinde yazılı bir ürün için bir yıl içerisinde düzenlenebilecek azami uygunluk belgesi toplamı: Herhangi bir Sanayi Ürünü, örneğin Hasır için 1.050.000 X %2 = 21.000. $

Herhangi bir Tarım Ürünü, örneğin Arpa için 450.000 X %2 = 9.000. $. dır.

Bu rakamlar Kilis ilinin bir yıl içinde örnekte verilen Hasır veya Arpa için düzenleyebileceği İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değeridir. İl İthalat Kotası veya İl İthalat değer Limiti' nin esnaf ve tacire dağıtılmasında mümkün olduğunca çok sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi esas alınması gerektiğinden örnekte belirtilen miktarların birçok kişiye paylaştırılması gerekmektedir.

Örneğin arpa için belirlenen azami ithalat değer limitini 10 kişiye paylaştırılması halinde bir kişiye verilebilecek azami Uygunluk Belgesi miktarı 900.$. dır. Dar kapsamlı kota listesi ve çok küçük miktarlara verilebilecek Uygunluk Belgeleri ile Sınır Ticaretinin yapılması mümkün görülmemektedir.

Dolayısıyla 2009 yılında Kilis İlinden hiçbir esnaf ve tacirin Sınır Ticareti kapsamında ithalat yapamadığı görülmüştür. Gerek 2009 ve gerekse 2010 yıllarında Kilis'ten hiçbir firmanın Sınır Ticareti kapsamında ithalat veya ihracat yapmadığı ya da Sınır Ticareti Belgesi almak için dahi bir müracaatının bulunmadığı dikkate alınırsa uygulamada yanlışların ve eksikliklerin olduğu kolayca söylenebilir.

Aslında Sınır Ticareti Kilis'te esnaf ve tacirin en çok ilgisini çeken ve yoğun ilgi gösterdiği bir ticaret dalıdır. Bölge halkı da sınır ticareti uygulamasından çok şey beklemektedir. Az yatırımla çok kişiye iş imkânı yaratılabilecek bir alan olarak görülen Sınır Ticareti uygulaması kimilerine göre bacasız fabrika, kimilerine göre Kilis'in ticaretinin canlanmasında motor görevi üstlenecek bir konjektör, kimilerine göre ise iş,aş ve ekmek kapısı olarak ifade edilmektedir. Esaslı bir kaide üzerine oturtulmuş ve gerçek anlamda uygulanabilir bir Sınır Ticareti için bu ifadelerin hepsinin doğru olduğu söylenebilir. Bunun yanında uygulanabilir bir sınır ticareti komşu ülkeler arasında ticaretin gelişmesini, iyi komşuluk ve dostluk bağlarının güçlenmesini sağlayarak bölge barışına da katlıda bulunabilir.

Uygulandığı illerin, bölgenin ve Ülkenin ekonomisine olumlu katkı yaparak gelir düzeyinin yükselmesini ve refahın artmasını sağlayacak, "komşularımızla sıfır problem" hedefi kapsamında karşılıklı ilişkileri güçlendirecek imkânları bünyesinde barındıran Sınır Ticareti uygulamasının ciddiye alınması, üzerinde ciddi olarak çalışılması ve uygulanabilir hale getirilesi gerekmektedir.

Sınır Ticareti uygulamasında esas alınması gereken en önemli nokta her iki Ülkenin de karşılıklı çıkarlarının korunması, kapsam içerisindeki İl ve Bölgelerin ekonomilerinin güçlendirilmesi olmalıdır. Bunun için sınır ticaretini tek taraflı uygulama yerine iki Ülke arasında bir anlaşmaya dayandırılması yapılacak ilk iş olarak düşünülmelidir. Böylece sınır ticareti uygulamasında ithalatın yanında ihracatın da yapılabilme imkânı sağlanmalıdır.

SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA İTHALAT İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

- Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan esnaf ve tacirlerden olmak.
- İlgili Valiliklerden Sınır Ticareti Belgesi almış olmak.
- Hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve tacirlerden olmamak.
- İthalat Uygunluk Belgesi almış olmak.

- İthal edilmek istenen ürünün esnaf veya tacirin ticari faaliyet kapsamında bulunması.
- İthal edilmek istenen ürünün ilgili İlin İthalat Kotası içerisinde bulunması.
- Bir esnaf ve tacirin bir ayda ithal ettiği ürün miktarının 50.000.$. ı geçmemesi.
- İthal edilmek istenen ürünün sınır ticareti kapsamındaki komşu ülke menşeli olması, üçüncü ülke menşeli olmaması.
- Valilik ve belediyelerce vakıf, dernek, il özel idaresi adına kurulan firmalardan olmamak.

SINIR TİCARETİ KAPSAMINA GİRMEYEN ÜRÜNLER

Sınır ticareti kapsamında ithali ve ihracı yasaklanmış, sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünler aşağıda verilmiştir.

- İthali ve ihracı ilgili mevzuatla yasaklanmış olan ürünler,
- İthali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler,
- İthali kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler,
- Silah, mühimmat, patlayıcı maddeler, 5201 sayılı kanun kapsamında denetime tabi ürünler,
- Petrol ve petrol ürünleri,
- Çay, şeker, fındık, antepfıstığı,
- Canlı hayvan, et ve et ürünleri,
- Süt ve süt ürünleri,
- Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması istenilen ürünler,
- Hasat dönemlerinde Tarım ve Köy işleri Bakanlığınca belirlenen bazı tarım ürünleri,
- Transit ticaret kapsamında yapılan ticaret,
- İthali ve İhracı izne tabi ürünler,

Sınır ticaretine konu edilemez.

SINIR TİCARETİNİN AVANTAJLARI

Sınır ticareti yoluyla yapılacak ithalatta tek ve maktu vergi uygulanır.

Tek ve maktu vergi; Gümrük vergisi oranı sıfır, Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır.

Sınır ticareti kapsamında ithal ve ihraç edilen ürünler "Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı" na istinaden yapılan ihracat ve ithalat denetimlerinden muaftır. Ancak sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin güvenli olmasından ithalatçı sorumludur.

Sınır ticaretinin kaideleri basitleştirilmiş, formalitelerden ve bürokratik işlemlerden arındırılmıştır.

Sınır ticareti komşu ülkeden yapıldığı için ulaşım ve anlaşım kolaylığı mevcuttur.

Normal ithalat-ihracat işlemleri belirli bir tecrübe, birikim ve yeterli sermaye ile yapılmasına rağmen, sınır ticareti her kes tarafından ve küçük bir sermaye ile yapılabilmektedir.

SINIR TİCARETİNİN DEZAVANTAJLARI

Sınır ticaretinin mevcut avantajlarının yanında bazı kısıtlayıcı dezavantajları da bulunmaktadır. Bütün ürünler sınır ticareti kapsamına girmemektedir. Sadece Dış Ticaret Müsteşarlığının belirlemiş olduğu ürünler sınır ticareti kapsamına girmektedir. Bu ürünler ise tahsis olunan kotalarla sınırlandırılmaktadır.

Sınır Ticaret Belgesi alabilmek için ilgili esnaf ve tacirin kapsam içerisindeki sınır illerinde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet göstermesi gerekmektedir.

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren esnaf ve tacir adına sınır ticareti belgesi düzenlenmemektedir.

Sınır ticareti yapan firmalar bir ayda azami 50 bin Dolarlık ithalat yapabilmektedir.

Sınır ticaretine konu eşya, sınır ticareti kapsamındaki komşu ülke menşeli olması gerekmektedir. Üçüncü ülke menşeli ürünlerin sınır ticareti kapsamında ithalatına izin verilmemektedir.

Esnaf ve tacirler ticari faaliyeti kapsamına girmeyen ürünleri sınır ticareti kapsamında ithal edemezler.

Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünler ancak yetkili sınır illerinde yerleşik esnaf ve tacire satılabilir. Ülkemizin her tarafında serbest dolaşımı mümkün değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde öne çıkmış özel bir ticaret şeklidir. Sınır ticareti ile malların kolay ve ucuz temin edilmesi, karşılıklı ticaretin ve işbirliğinin geliştirilmesi ile bölgesel iyi komşuluk ve barış ortamı sağlanarak karşılıklı güven oluşturulması mümkündür.

Sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltma, istihdam yaratma ve illerin ekonomisine katkı yaparak refah düzeyini yükseltme gibi etkileri olduğu belirlenmiştir.

İthalat ve İhracat rejimine göre şartları ve kaideleri daha basit, bürokratik işlemleri azaltılmış, az sermaye ile yapılabilen bir ticaret dalı olan sınır ticareti bu özellikleri ile girişimcilik bilincinin oluşmasına önemli katkı yaptığı kabul edilmektedir.

Sınır Ticaretini, uluslararası ticaret yapmak isteyenler için adeta bir eğitim yeri, bir ticaret okulu gibi görmek gerekir. Sınır Ticaretini yaparak işi öğrenen birçok işadamının bugün değişik ülkelerle ticaret yaptığı, O ülkelerle ithalat ve ihracat gerçekleştirdiği görülmektedir.

Dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerden biri olan Ülkemizin çok sayıda gümrüğün getirdiği yüksek maliyeti, bu kapıların sınır ticareti ile değerlendirmesi halinde önemli katkıya dönüştürülmesi mümkündür.

Ülkemizin komşu ülkelerle paylaştığı dil, din, tarih, kültür birliği ve coğrafi yakınlık gibi ortak değerlerin avantajından yararlanarak uygun bir ticaret modeli geliştirmesi gerekmektedir. Bunun için Sınır Ticaret Merkezlerinin bir model olarak yaygınlaştırılması ve sınır ticaretinin bu merkezler üzerinden yapılması uygun olacaktır.

Sınır Ticaret Merkezlerinin bir model olarak işlenmesi ve kendini ispat etmesi halinde, kısa zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Serbest Ticaret Alanlarından oluşan bir kuşağın oluşması imkânı doğacaktır. Bu ise, kapsam içerisindeki illerin gelir ve refah düzeyini yükselterek bölgesel kalkınmayı gerçekleştirecek ve Ülkemize de katkıda bulunacaktır. Sınır Ticaret Merkezleri oluşturulurken bu hedef Devlet politikası haline getirilmelidir.

Sınır ticaretinin teşvik edilmesi ve desteklenmesinin meydana getireceği olumlu etkiler oldukça kısa bir sürede kendini göstermektedir. Sanayi, hayvancılık ve tarım sektörüne yapılan yatırımların sonuçları beş-on yılda ancak alınabilirken, sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal hayata etkilerini birkaç ay içerisinde görmek mümkün olmaktadır.

Sınır ticaretinin en kısa yoldan, sıfır maliyetli yatırım ile:

- İstihdama katkısı,
- Gelir ve refahın yükselmesine katkısı,
- Bölgelerarası gelişmişlik farkının kapatılması,
- Bölgesel dış ticaret potansiyelini arttırma,
- Girişimcilik bilinci oluşturma,

Etkilerinin olduğu unutulmamalıdır.

Yıllardır Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkındırılması hükümetlerin en büyük hedefi olmuştur. Ancak, gerek iklim koşullarının olumsuzluğu, gerekse coğrafi yapının zor şartları bölgenin kalkınmasını zorlaştırmıştır. Bölgeye yönelik çeşitli teşvik paketleri açıklanmasına rağmen, bölgenin bu olumsuz şartları ve yıllardır süren güvenlik sorunu özel sektörün bölgeye yatırım yapmasını engellemiştir. Bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvancılık da tükenmek üzeredir. İşte böyle bir durumda alternatif bir kalkınma modeli olarak bölgede Sınır Ticaretinin önemi artmaktadır.

Güvenlik, kaçakçılık, iç piyasayı bozduğu gibi gerekçelerle sınır ticaretinin kapsamı 2000 yılından itibaren aşamalı bir biçimde daraltılmıştır. Sınırlar siyasi olarak iki ülkeyi birbirinden ayırmasına rağmen, sınırın iki tarafında yaşayan insanların ekonomik, sosyal, kültürel ilişkileri ve akrabalık bağları devam etmektedir. Dolayısıyla, önemli olan bu ticaretin kontrollü ve resmi yollardan yapılmasına imkân sağlamaktır. Bunun için yapılması gereken, sınır ticaretinin kapsamının daraltılması yerine, var olan sorunları çözerek yeni bir model geliştirilmesidir. Bu endişe ve kayıt dışılığın Sınır Ticaret Merkezleri sayesinde ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Sınır ticaretinin bölge insanı için umut, iş, aş kaynağı olduğu unutulmadan Sınır Ticaret Merkezlerinin sınır illerinde bulunan gümrük kapılarına kurularak yaygınlaştırılması önem kazanmaktadır.

Öncelikle sınır ticareti uygulaması komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenmeli ve karşılıklı çıkar ilişkisi korunarak müşterek uygulamaya gidilmelidir. Bu amaçla Ülkemizin komşu ülkelerle yeniden ticaret ve ekonomiyi öne çıkartan görüşmelerin başlatılması ve devamlılığının sağlanması önem kazanmaktadır.

Sınır ticaretinin esas amacının, her iki ülkenin sınır bölgelerinin ihtiyaçlarının ucuz olarak karşılanması yerine, bölge ticaretinin canlandırılarak sınırda yaşayan insanlarını ekonomik gelirlerinin ve refah düzeylerinin yükseltilmesi olmalıdır.

Sınır ticareti kapsamındaki mallar listesi genişletilmelidir. Bu konuda Ankara' da toplanan yetkilerin bir kısmı Sınır İli Valiliklerince kullanılabilmelidir.

Sınır ticaretine konu eşyalara ait ithalat kotaları veya İthalat Değer Limitleri arttırılmalıdır. Bilhassa Suriye sınırında bulunan İller arasındaki var olan kalkınmışlık farkının azaltılması amacıyla kapsam içerisinde bulunan illere eşit olarak dağıtılmalıdır. Kotaların yada İthalat Değer Limitlerinin dağıtımında "aslan payı" uygulaması olmamalıdır.

Sınır illerinde yapılan dış ticaret daha çok Sınır Ticaret Merkezlerinden yapılmalıdır. Şartları ve kaideleri zor olan, yapılması belli bir birikime ve sermayeye dayanan ithalat ve ihracat yerine; Bürokratik

işlemleri ve formaliteleri azaltılmış büyük finans kaynaklarına gereksinim duyulmayan, belli vergi indirimi ve avantajlara sahip sınır ticaretinin tercih edilmesine imkân tanınmalıdır. Kolay var iken zor seçilmemelidir.

Sınır Ticaret merkezlerinden ihracat ve ithalat yoluyla getirilen malların kapsam içerisinde bulunan bölge dışına çıkartılması kolaylaştırılmalıdır. Böylece bölenin ticaretinin canlanması ve ekonomisinin gelişmesi sağlanmalıdır.

Sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat-ihracat dengesinin uzun zaman içerisinde sabır ve iyi niyet içerisinde değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir. Kısa dönem rakamları temel alınarak bardağın boş tarafını görmek sınır ticaretinin gelişmesini engelleyebilir. Uzun zaman içerisinde değerlendirilmesi ve bardağın dolu tarafının da görülmesi gerekmektedir. Sınır ticareti arttıkça, Türk mallarının komşu ülkelerde daha iyi tanınması ve yaygınlaşması ve bunun sonucunda Türk mallarına talebin artması ve zaman içerisinde bu durumun normal ihracatı da arttıracağı beklenebilir.

Sınır ticareti sadece dış ticaret işlemlerinde bölgeye tanınmış özel bir ticaret dalı olarak değil, döviz kazandırıcı hizmetlerden biri olarak görülmelidir. Beş yıllık bir dönem için strateji geliştirilmeli ve yıllık 10 milyar dolarlık bir ticaret hacmi hedeflenmelidir. Sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile birlikte geliştirilecek olan Sınır Ticareti stratejisi Devlet politikası haline getirilmelidir.

SON OLARAK BİR ÖNERİ;

Sınır Ticareti kapsamındaki illere Sınır Ticaret Merkezleri kurulsun ve bu yerlerdeki işyerleri Valiliklerce Özel Sektöre kiralansın.

Bu merkezlerden işyerleri kiralayan firmalar sadece Türk menşeli ve komşu ülke menşeli ürünleri sınır ticareti kapsamı içerisindeki ilde sınır ticareti belgesi sahibi esnafa satabilsinler.

Bu esnaflar Sınır Ticaret Merkezlerinden ayda 50 bin Dolarlık mal alabilsin.

Sınır ticareti kapsamındaki ürünlerin yurt içinde dolaşımı serbest olsun ve Sınır ticaret merkezinden mal alan esnaf bu malları il dışına serbestçe satabilsin.

Böyle olunca;

Sınır ticareti kapsamında ithalatın yanında ihracat yapma imkanı doğacaktır.

Sınır Ticaret Merkezindeki işyerleri kapsam içerisindeki esnafa satış yaparken elde ettikleri gelir nedeniyle gelir vergisi ödeyecektir.

Esnaf bu malı il dışına satarak elde ettiği gelir nedeniyle 2. defa gelir vergisi ödeyecektir.

Esnaftan malı alan il dışındaki firmalar bunu tüketiciye intikal ettirirken elde edeceği gelir nedeni ile 3. defa gelir vergisi ödeyecektir.

Yani bir mal üç defa vergilendirilmiş olacaktır.

Böylece kendi modelimizi yaratarak, sınır illerinde Sınır Ticareti ile alternatif bir kalkınma modeli oluşturulmalıyız.

SINIRDA SINIRSIZ TİCARET

Süreyya ECE*

ÖZET

Türkiye'nin sınır bölgelerinde yaşayan insanların çoğu geçimlerini tarım-hayvancılık ve sınır ticareti yaparak sağlamaktadırlar. Irak sınırındaki Şırnak il ve ilçelerinde yaşayanlar da –özellikle Silopi ve Cizre ilçeleri- geçimlerinin büyük bir kısmını Irak ile ticaret yaparak sağlamaktadır. Çünkü bu bölgede sanayi pek gelişmediğinden ve tarıma elverişli araziler belirli bir kesime ait olduğundan insanlar sınır ticaretine ağırlık vermektedir. Irak ile yapılan ticaretin ülke ekonomisine getirileri yadsınamayacak boyuttadır. Ancak çeşitli ekonomik ve politik nedenlerden dolayı Irak ile ticaret yapılmasına bir takım sınırlamalar getirilmektedir. Bazı ürünlerde miktar sınırı getirilmekte iken, bazı ürünlerin ise ithal edilmesi tamamen yasaklanmaktadır. Ticaret yapan kişiler ise bu sınırlamaları göz ardı ederek ticarete devam etmekte, başka bir ifadeyle Irak ile sınırsız ticaret yapmaktadırlar.

Bu çalışmada, öncelikle Irak ile yapılan ticaretin başta Şırnak ve ilçelerinde yaşayan insanların günlük yaşamlarındaki yeri ve ülke ekonomisine katkıları araştırılacaktır. Daha sonra ticarete getirilen sınırlamalar ve bu sınırlamaların getiriliş nedenleri incelenecektir. Son olarak da bölgede yaşayan insanları kaçakçılığa iten nedenler ve kaçakçılığın ülke ekonomisine etkisi araştırılarak çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda Irak ile yoğun şekilde ticaret yapan Şırnak'ın Silopi ve Cizre ilçelerindeki geçimini sınır ticareti yaparak sağlayan kişilerle görüşülerek bu kişileri kaçakçılığa yönlendiren nedenleri bulmak ve bu nedenlerin ortadan kaldırmak için neler yapılabileceğini araştırmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Sınırsız Ticaret, Kaçakçılık, Irak

UNLIMITED TRADE AT THE BORDER

ABSTRACT

The most of the people living in border areas of Turkey are providing a livelihood by doing agriculture-animal husbandry and border trade. The people living in Sirnak and its counties at the Iraq border –especially Silopi and Cizre- also provide a livelihood by doing border trade with Iraq. Because of the industry is not developed in this region and the arable lands are belong to a particul group, people focused on border trade. The benefits of the country's economy of the trade with Iraq is at the extent can not be denied. However due to various economic and political reasons, it is brought some restrictions on trade with Iraq. While it is brought into the quantitiy limit for some products, the importation of some products are completely prohibited. Traders continue to trade, disregarding these restrictions, in other words they make unlimited trade with Iraq.

In this study, it will researched that the trade of Iraq in the place of daily lives of people living in Sirnak and its counties and its contributions to the country's economy. Then the restrictions which have been brought to trade and its resons will be examined. Finally, the reasons pushes the people smuggling who living in the region and the effect of smuggling to the country's economy will researched and solutions will be try to draw. In this context, it would be discussed with the individuals in Silopi and Cizre who provide a livelihood by doing border trade. It is aimed to find reasons that lead these people smuggling and to explore that what can be done to eliminate these reasons.

Key Words: Border Trade, Unlimited Trade, Smuggling, Iraq

SINIRDA SINIRSIZ TİCARET

GİRİŞ

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan ve sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngören özel bir dış ticaret rejimidir. Başka bir ifadeyle sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş özel bir dış ticaret şeklidir(Öztürk, 2006:108). Sınır ticareti, 1990 yılındaki Körfez Savaşı sonrasında Irak'a gıda ve ilaç gibi insani yardım yapmak ve aynı zamanda Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla Habur sınır kapısı üzerinden başlatılmıştır. Kısa sürede gelişen sınır ticaretinde, Türkiye'nin Irak'a gönderdiği ürünler karşılığında Irak'ın petrol ürünlerinden başka alternatifinin olmaması sonucu, bu ticaretin ithal tarafı petrol ürünlerine ve özellikle motorine yoğunlaşmıştır(Soysal, 2003: 22).

Sınır ticaretinin desteklenmesi için, Bakanlar Kurulunun 13 ilde sınır ticaret merkezleri kurulmasına izin veren 2003/5408 sayılı kararı, sınır ticaretine yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır illerinde sınır ticaret merkezleri kurulması için "Sınır Ticaret Merkezlerinin

* Öğretim Görevlisi, Şırnak Üniversitesi Cizre Meslek Yüksekokulu, sureyyaece@yahoo.com

Kurulmasına ilişkin Karar" hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Arslan, 2007: 415).

Sınır ticareti Türkiye'de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Çünkü Türkiye'de sınır ticareti yapmaya yetkili 13 sınır ilin (Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay) tamamında kişi başına gelir ülke ortalamasının altındadır. Bölgede yaşayanların çoğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu nedenle alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşayanlar için önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır(Öztürk, 2006:109).

Sınır ticareti ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Sınır ticaretinden beklenen amaç, öncelikle sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin daha kolay temin edilmesidir. Bunun dışında, sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmak, bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olmak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak, bölge ekonomisine canlılık getirmek vb. amaçlar da bulunmaktadır (Öztürk, 2006: 109).

1. Sınır Ticaret Merkezi Kapsamı ve Uygulanması

Sınır ticareti, sınır bölgesindeki illerde yaşayan kişilerin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerden ihracatın artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik ve ticari canlılık kazandırılması amacıyla yapılan ticari işlemleri kapsamaktadır. Sınır ticaretini geliştirmek ve kontrol altına almak için 13 ilde sınır ticaret merkezleri kurulma kararı alınmıştır. Şu anda Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy ve Hakkâri-Esendere bölgelerinde Sınır Ticaret Merkezi mevcuttur. Sınır ticaret merkezleri il özel idaresi tarafından işletilmektedir. En az 2 yıl süresince faaliyet gösteren ve basit veya gerçek usulde vergiye tabi gerçek kişilerin bu merkezlerde sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapma yetkisine sahip olabilmesi için ilgili valilik tarafından sınır ticareti belgesi almış olması gerekmektedir. Bu belgeye sahip olan tacirler sınır ticareti kapsamında Türk menşeli ürün ihracatı ve ithalat uygunluk belgesi ile ithalat kotaları dahilinde ithalat yapabilmektedirler. İthalat kotası ve ithalat değer limitini belirlemek için, Valilik İl Değerlendirme Komisyonu tarafından il ihtiyacı kapsamında yıllık ürün talep listesi düzenlenir. Bu liste Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirilir. Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme sonucunda il ihtiyacı kapsamında uygun görülen ithalat kotaları, İthalat Uygunluk Belgelerinin düzenlenmesinde esas alınmak üzere, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl Ocak ayının ilk beş iş günü sonuna kadar ilgili valiliklere bildirilir. Daha sonra Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme sonucu uygun görülecek ilgili bir komşu ülkeden veya ülkelerden belirtilen ithalat kotaları tahsisi yerine, il bazında yıllık tespit edilecek ithalat değer limitleri kapsamında izin verilir. İthalat değer limitleri; 30 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri ve 70 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olmak üzere ülke bazında yıllık toplam tutarın azami 100 milyon ABD Dolarına kadar olması kaydıyla, söz konusu sektörel değerlerin ilgili sınır illerine paylaştırılması suretiyle tespit edilir. Bu kapsamda yapılacak ithalat değer limitlerinin tespitinde, ilgili sınır illerinin nüfusu ve sınır ihracat değerleri göz önünde bulundurulur (Resmi Gazete, sayı:27230).

2. Irak İle Sınır Ticareti, İthalat ve İhracatın Ülke Ekonomisine Katkıları

Belirli illerde kurulan sınır ticaret merkezleri sayesinde bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelerle sınırda tesis edilecek ticari merkezlerin vasıtasıyla ticaret yapmak suretiyle ihracatın arttırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dâhilinde ithalat yapılması imkânı getirilmiştir. Bu da bölgeler arası ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırabilmek için özellikle hizmetler sektörünün dolayısıyla sınır ticaretinin önemini arttırmaktadır. Ticaretin artmasıyla bu ülkelere sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payın artması istihdama ve verimliliğe olumlu yönde katkı yapacaktır (Arslan, 2007: 415).

Yıllardır Türkiye Irak ile ticaret yapmaktadır. Birtakım siyasi nedenlerden dolayı kesintiye uğrasa bile ticaret devam etmektedir. Çünkü ticaret, her iki ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Özellikle her iki ülkenin sınırında yaşayanların gelir düzeyi düşük olduğundan ve başka geçim imkânı da olmadığından ticaret her iki ülke için büyük önem taşımaktadır.

1999'lu yıllarda Irak Milli Petrol Şirketi SOMO (State Oil Marketing Organization) ile yapılan özel bir anlaşma ile Irak, Türkiye'nin 1980'li yıllardan bu yana kalan müteahhitlik alacaklarının tahsili ve BM kararları çerçevesinde Irak'ın ihtiyaç duyduğu diğer malzemelerin ithalini ham petrol karşılığı ödemesi anlaşması yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Irak'la dış ticareti Irak'ta bol miktarda var olan ham petrol ithalatı karşılığında Irak'ın gereksinim duyduğu gıda, ilaç ve tıbbi malzemeler ile hizmet ihracatı şeklinde gerçekleşmektedir (Akal, 2008: 277).

Türkiye'nin, Irak'a yönelik olarak ihracat potansiyeli bulunan sektörler arasında sanayi malı olarak temizlik maddeleri, dayanıklı tüketim malları, ilaçlar, tıbbi malzeme ve cihazlar, ulaşım araçları ve yedek parçaları, makine, elektrik malzemeleri ve teçhizat, tarımsal alet ve makineler ve iş makineleri, tarımsal ürünler

olarak Irak'a bakliyat, bitkisel yağ ve margarin sayılmaktadır. Irak'ın en önemli ihraç malı ise ham petroldür (Akal, 2008: 277).

		İhracat*(milyon dolar)*			**İthalat***(milyon dolar)*		
	İller	**2007**	**2008**	**2009**	**2007**	**2008**	**2009**
TRC 1	**Gaziantep**	2 448	3 237	2 952	2 269	2 793	2 127
	Adıyaman	29	59	58	52	36	33
	Kilis	13	24	16	35	34	26
TRC	**Şanlıurfa**	86	147	128	195	226	196
	Diyarbakır	84	92	116	36	33	24
TRC3	**Mardin**	317	434	550	71	69	60
	Batman	41	13	16	9	19	16
	Şırnak	265	383	607	95	18	7
	Siirt	4	1	1	9	14	15

Tablo 1: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde 3 yıllık ithalat-ihracat miktarları
Kaynak:Türkiye İstatistik Yıllığı 2009, s.288, www.tuik.gov.tr

Tablo incelendiğinde TRC3* bölgesindeki 4 il arasında Şırnak ilinin ihracatta 2007 ve 2008 yılında 2.sırada; 2009 yılında ise ilk sırada olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki tüm iller arasında ise 2007 ve 2008 yıllarında 3.sırada; 2009'da ise 2.sırada yer almaktadır.

Yıllar	**Türkiye'nin Irak'a Yaptığı İhracat Oranı (değer: 000 dolar)**	**Türkiye'nin Irak'a Yaptığı İthalat Oranı (değer: 000 dolar)**
2003*	829 058	112 601
2004	1 820 802	467 588
2005	2 750 080	458 690
2006	2 589 352	375 937
2007	2 844 767	645 111
2008	3 916 685	1 320 923
2009	5 124 527	952 262
2010**	3 181 788	741 622

Tablo 2: Türkiye'nin Irak'a yaptığı ithalat-ihracat miktarları
Kaynak: www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Irak'a yapılan ihracat miktarının her geçen yıl arttığı söylenilebilir. İthalat miktarları ise önce azalmakta sonra artmaktadır. Bu durumun Irak'taki ekonomik ve politik istikrarsızlıkla ilgili olduğu söylenebilir.

Yıllar	**İhracat (*bin dolar*)**	**İthalat (*bin dolar)***
2003	47 252 836	69 339 692
2004	63 167 153	97 539 766
2005	73 476 408	116 774 151
2006	85 534 676	139 576 174
2007	107 271 750	170 062 715
2008	132 027 196	201 963 574

Tablo 3: Türkiye'nin 6 yıllık toplam ithalat-ihracat rakamları
Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2008, s.476, www.tuik.gov.tr

Türkiye'nin toplam ihracat-ithalat rakamları ile Irak'a yapılan ihracat-ithalat rakamları karşılaştırıldığında Irak'a yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payının küçümsenemeyecek ölçüde olduğu görülecektir. Örneğin 2008 yılında Irak'a yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı yaklaşık %3 oranındadır. 2009 yılında bu oranın %5'e çıkmıştır. %5 oranla Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 5. ülke olmuştur. Aşağıdaki tabloda 2009 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 10 ülke ve bu ülkelere yapılan ihracat oranları görülmektedir:

* İstatistikî bölge birimleri sınıflandırılmasına göre 1.düzey TRC: Güneydoğu Anadolu Bölgesi; 2.düzey TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgeleri

* Son yedi ayın ihracat-ithalat toplamları

** İlk yedi ayın ihracat ve ithalat toplamları

Ülkeler	2009 yılı İhracat (milyon $)	%
Almanya	9 788	9.6
Fransa	6 209	6.1
İngiltere	5 918	5.8
İtalya	5 892	5.8
Irak	5 123	5.0
İsviçre	3 932	3.8
ABD	3 225	3.2
Rusya Fed.	3 202	3.1
BAE	2 899	2.8
İspanya	2 824	2.8
Diğer	53 117	52.0
Toplam	102 129	100.0

Tablo 4: Türkiye'nin 2009 yılında en çok ihracat yaptığı 10 ülke
Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 2009, s.290, www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tablolarda yer alan verilere bavul ticareti, transit ticaret ve geçici ihracat-ithalat bilgileri dahil değildir.

3. Irak Ticaretine Getirilen Sınırlamalar ve Nedenleri

Irak ile yapılan ticaretin bölge ekonomisine katkıları küçümsenemeyecek boyuttadır. Ancak Irak ile ticarete özellikle ithalata çeşitli sınırlamalar getirilmektedir. Bu sınırlamalarda bazı malların ithalatına belirli oranda kota getirilmekte iken bazı malların ise ithalatı tamamen yasaklanmaktadır. Belirli ürünlere kota getirilme nedeni, Türkiye'de o ürünü/ürünleri üretip pazarlayan firmaların zarar görmesini engellemektir. Tamamen yasaklanma nedeni ise o ürünün sağlıksız olduğunun belirlenmesidir.

Sınır ticareti sadece pazarda faaliyet gösteren teşebbüslerin değil tüketicilerin üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. TSE standartlarına aykırı olan ürünler istasyonlara kaçak girerek, dağıtım şirketlerinin kendi amblemleri altında çalışan istasyonlarda kalite garantisi vermesini imkânsız hale getirmiştir. Bu durum, tüketicinin ödediği bedelin karşılığında hakkı olan kaliteli ürünü alamamasına ve dolayısıyla tüketici haklarının ihlaline yol açmıştır. Sınır ticaretinin olumsuz etkileri bayilere kadar uzanmıştır. Akaryakıt bayileri, sınır ticaretinden kaynaklanan haksız rekabet şartları altında kaçak ürünlere yönelmek zorunda kalmışlar ve kayıt dışına itilmişlerdir. Sınır ticaretinin ülke ekonomisine getirdiği en büyük olumsuzluklardan biri de vergi kayıpları olmuştur. Bütün bu olumsuzlukların ardından, Irak sınırından yapılan sınır ticaretini kontrol altına almak için 1999 Eylül'ünde Silopi'de TPAO'ya bağlı olarak faaliyet gösteren TPIC (Turkish Petroleum International Company) kurulmuştur. Yeni sistemle birlikte, belirli kısıtlamalar dahilinde sınır ticareti yoluyla gelen ürünler, TPIC'ın Silopi'deki deposunda toplanmakta ve buradan dağıtım firmaları aracılığıyla piyasaya sunulmaktadır. Bu sistemde sınır ticareti yoluyla gelen ürünlerde KDV'nin devreye sokulması sağlanmıştır (Soysal, 2003: 23).

4. Irak İle Sınır Ticaretinin Bölgedeki Önemi ve Yaşanan Sorunlar

Habur Kapısı, diğer kapıların içinde en yeni kapı olmasına rağmen, gelir getirisi açısından, kara sınırları içinde en büyük kapıdır. Kapı, sadece Türkiye'nin Irak sınırına açılan tek yasal geçişi olmakla kalmaz, aynı zamanda Irak'ın da Türkiye'ye açılan tek kapısıdır. Kapı ve hemen çevresi, Körfez Savaşı sırasında iki taraflı yoğun bir BM yardım malzemeleri trafiğine (önce yardımlar Irak'a taşınmış, sonra Irak bunları sattığı için geri taşınmış) ve yine aynı dönemde Saddam Hüseyin'den kaçan peşmergelerin çaresizce sığınmasına sahne olmuştur. 1994 yılında motorin ticaretine açılan Habur kapısı, motorin ithalatına izin verilen ilk kapıdır. Kapıya 'iyileştirme çalışması' adı altında çeşitli eklemeler ve düzenlemeler yapılmıştır. Kapılar üç geçişi organize etmektedir: İnsan, Mal ve Araç. Bu üç grubun her birisiyle ilgili kısımların görevleri birbirinden farklıdır. Örneğin Sağlık Bakanlığı sınırda bulaşıcı hastalık vb. tespit ve engelleme sorumluluğunu alırken, TURİNG, araçların yaş gruplarını tescil etmekle; Tekel Vergisiz Satış Mağaza Amirliği, freeshopların* işletilmesi ve ihalesinden, denetimine kadar; Emniyet Amirliği de sınır içi güvenlikten sorumludur (Özgen, 2004: 71- 72).

Şırnak ilinde yaşayan insanların büyük çoğunluğu geçimini Irak ile sınır ticareti yaparak sağlamaktadır. Bunun en önemli nedeni başka bir geçim kaynağının olmamasıdır. Çünkü bölgedeki tarıma elverişli araziler belirli bir kesime ait ve sadece bu kesim tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlanmasıyla uğraşmaktadır. Dolayısıyla geri kalan nüfus başka bir istihdam olanağı da olmadığından ticarete yönelmektedir. Özellikle Silopi ve Cizre ilçeleri hem Habur sınır kapısına olan yakınlık hem de tarihi İpekyolu üzerinde bulunmaları nedeniyle sınır ticaretine daha çok ağırlık vermektedir. Bölgedeki, uluslar arası yolcu taşıma aracı olarak tescil ettirilen ticari

* Freeshop=Duty Freeshop: Gümrüksüz satış mağazası veya Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazaları olarak da bilinen freeshoplar gümrüksüz eşya satışı yapan mağazalardır.

otomobiller, gün içerisinde üç defa Irak-Türkiye arası yolcu taşımacılığı yapmaktadırlar. Ancak bunların yanı sıra *karınca* diye tabir edilen ve sınır ticareti yapan kişiler de bulunmaktadır. Bu kişiler ailevi ihtiyaçlarını karşılamak ve geçimlerini sağlamak için Irak'taki gümrüksüz satış mağazalarından satın aldıkları malları Türkiye'de satmaktadırlar. Bu kişiler günde sadece bir defa Irak'a geçiş yapabilmektedir. En çok getirdikleri mallar Irak ve Türkiye arasında yüksek fiyat farkına sahip olan sigara ve çaydır. Sigarada fiyat farkı karton başına 5-6 TL olarak değişmekte, çayda ise kg başına 3 TL olmaktadır (Bu fiyat farkları, Irak gümrüğündeki fiyatlar ve Cizre'deki fiyatlar arasındaki farktır). Getirilen mallara yasalar tarafından düşük limitler konulmuştur. Örneğin en 6 karton sigaraya izin verilmektedir. Geçimlerini sınır ticaretiyle sağlayanlar ile (*karıncalar)* yapılan görüşmelerde bu miktarın maliyetlerini bile karşılamadığını ifade etmişlerdir. Bu yüzden bu sınırın üstünde mal getirmeye çalışmaktadırlar. Başka bir ifadeyle yasalar tarafından konulan sınırı aşarak *sınırsız ticaret* yapmaktadırlar.

Bölgede altyapının tamamlanmamış olması, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklık ve yıllardır süren güvenlik sorunları bölgenin kalkınması önündeki temel engellerdir. Dolayısıyla bölgenin kalkınmasında sınır ticareti önemli bir fırsattır (Sugözü, 2010: 1053).

Bölge sanayi ve ticaretinin gelişmesi için engel teşkil eden diğer önemli bir sorun ise bölge işletmelerinin büyük çoğunluğunu oluşturan KOBİ'lerin finansal kaynaklara erişimde zorlanmalarıdır. Gerek bölgede danışmanlık hizmeti veren özel sektör kuruluşlarının yetersizliği gerekse KOBİ'lere yönelik teşvik ve kredilerden işletmelerin yeterince haberdar edilememelerinden dolayı KOBİ'ler finansal kaynak bakımından güçlükler yaşamaktadırlar (DİKA, 2010: 64).

5. Sonuç ve Çözüm Önerileri

Ambargo nedeniyle 1991 sonrası süreçte Türkiye'nin toplam ekonomik zararının 30 ila 80 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Petrol fiyatları, sınır ticareti, bölgesel ilişkiler ve terör maliyetleri bu zararın başlıca kalemleridir. Bugün ise Türk- Irak ticari ilişkileri bu zararları kapatacak kadar büyük bir potansiyele sahiptir. Türkiye otomotiv, seramik, cam, gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, çimento gibi pek çok sanayi alanında Irak'la işbirliğine gidebilir (Çetinsaya, 2006: 29). Bölgede ithalat-ihracatla uğraşan KOBİ'lere finansal destek ve danışmanlık hizmeti sunularak büyümelerine katkıda bulunabilir ve daha profesyonel bir şekilde çalışmaları sağlanabilir. Büyüyen ve verimliliği artan firmanın istihdam kapasitesi artacağından kaçakçılıkla geçimini sağlamaya çalışan kişilere iş imkânı yaratılmış olacaktır.

Irak pazarında en önemli iş imkânları Irak Bakanlıkları ve Devlet kuruluşları tarafından açılan ihalelerdir. Hükümet tarafından açılan ihalelere katılabilmek için firmaların Irak kuruluşlarına kayıtlı olmaları gerekmektedir. Bunun içinde daha önceden Irak Ticaret Bakanlığına kaydolmak gerekmektedir. Türkiye'nin coğrafi olarak Irak'a yakın olması ve Irak'ın ithal ettiği pek çok ürün ve hizmetin Türkiye'den sağlanabilmesi sebebiyle Türk firmaları önemli avantajlara sahiptir. Irak pazarı başta inşaat, enerji olmak üzere, iletişim, tarım makineleri ve teknolojileri, sağlık ve ulaştırma sektörlerinde büyük fırsatlar içermektedir (Koçak, 2010: 9). Bu fırsatların değerlendirilmesi için sınır ticaretinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut durumda bir nakliye aracının çıkış işlemleri en az yarım saat sürmekte olup bu süre 1,5 saate kadar çıkabilmektedir. Herhangi bir nedenle Habur sınır kapısında işlemlerin durdurulması sonucu kapıda bekleyen araç kuyruğu kısa sürede Cizre'ye kadar varmaktadır. Bunu önlemek için Habur sınır kapısının kapasitesi arttırılarak işlemlerin daha hızlı bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.

Daha sağlıklı bir piyasa yapısının oluşabilmesi için petrol ürünlerinin sınır ticareti kapsamından tamamen çıkarılması ya da tamamen kontrol altına alınarak yurtiçi rafinerilerde üretilen veya mevzuata göre ithal edilmiş ürünlerle aynı vergilendirme sistemine tabi tutularak, yurt içi piyasalardaki rekabet yapısının zarar görmemesi sağlanmalıdır (Soysal, 2003: 53). Bunun için 1999 yılında faaliyete geçen ve 2001 yılında faaliyeti son bulan TPIC Habur Depolama Tesisi yeniden yapılandırılarak faaliyete geçebilir. Böylece petrol ürünlerinin kontrollü olarak ithal edilip dağıtım şirketlerine dağıtımı gerçekleşecektir. Şirketin tekrar faaliyet göstermesi sonucu aynı zamanda bölgede istihdam ve ekonomik hareket sağlanacaktır.

Bölgede *karınca* diye tabir edilen kişiler geçimlerini sağlamak için sınırsız ticaretle Irak'tan yasal sınırların üstünde satın aldıkları malları Türkiye'de satmaktadırlar. Söz konusu ürünleri üreten Türkiye'deki firmalar bu yüzden zarar etmektedirler. Bu kişiler sınırsız ticareti geçimlerini sağlamak için seçtikleri bir alternatif değil, bir zorunluluk olarak yapmaktadır. Başka bir ifadeyle başka bir seçenekleri olmadığından sınırsız ticaret yapmaktadırlar. Bölgede açılması öngörülen sınır ticaret merkezinin faaliyete geçmesiyle sınır ticareti aracılığıyla yapılan ithalat kontrol altına alınmış olacaktır. Ancak ithalat kotaları ve limitlerinin bölgenin ihtiyaçlarının ve iç piyasa fiyatlarının da dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. İzin verilen kota ve limit ihtiyaçları karşılamayacak ölçüde düşük olduğu takdirde bu limitin aşılmaya çalışılacağı kaçınılmaz olacaktır. Oysa ihtiyaçları karşılayacak bir limit konulursa kimse bu limiti aşma gereği duymayacak ve böylece kaçakçılık olaylarının da azalması mümkün olabilecektir. Başka bir ifadeyle kayıt dışı olan ticaret kayıt altına alınacaktır. Bu sayede artacak sınır ticareti de bölge ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

Akal, M.; “Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim” Gaziantep Ünv. Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), s. 271-296, 2008

Arslan, İ.; Ay, H. M.; “Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar (Sektörel İstihdam Analizi 1980-2007)” ,Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF dergisi, s. 411-423, Aralık 2007

Çetinsaya, G.; “Irak’ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye”, SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Irak Dosyası, Nisan 2006

DİKA (Dicle Kalkınma Ajansı), TRC3(Mardin, Batman, Siirt, Şırnak) Ön Bölgesel Gelişme Plânı, 2010

Koçak, H.G.; Irak Ülke Raporu, Stratejik Düşünce Enstitüsü Ekonomi ve İş Konseyi, Ocak 2010, Ankara

Özgen, H. N.; Sınır Kasabaları Sosyolojisi, TÜBİTAK, 2004

Öztürk, N.; “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı: 3, s.107-127, 2006

Resmi Gazete, Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar, 16 Mayıs 2009, sayı: 27230.

Soysal, C.; Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü, Rekabet Kurumu, Temmuz 2003, Ankara

Sugözü, İ.H.; Atay, M., "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", Şırnak Üniversitesi Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, ss.1043-1054, Mayıs 2010

www.tuik.gov.tr

دور غرفة تجارة حلب في تنمية التجارة الحدودية
بين سورية ودول الجوار

Aleppo Chamber of Commerce's role in the development of border trade between Syria and neighbouring countries

ورقة عمل مقدمة للمؤتمر الدولي الأول للتجارة الحدودية
كلس 4-6 تشرين الثاني 2011

Work sheet for
1ST INTERNATIONAL BORDER TRADE CONGRESS
Kilis 4-6 November 2010

الدكتور حسن حزوري
رئيس قسم العلوم المالية والمصرفية
كلية الاقتصاد – جامعة حلب
المستشار الاقتصادي لغرفة تجارة حلب

Dr. Hassan HAZZOURI
Head of Finance and Banking Sciences Departtment
Faculty of Economics – University of Aleppo

h_hazzouri@hotmail.com

ملخص)Abstract:(

تعتبر غرفة تجارة حلب من أقدم وأعرق الغرف التجارية في الوطن العربي، فقد تأسست عام 1885م بعد غرفة تجارة استانبول التي تأسست عام 1883م، وساهمت كثيرا في تطوير الاقتصاد الوطني عبر المراحل السياسية المختلفة التي مرت ها سورية، وفي خدمة المجتمع من خلال برامج النشاط الثقافي والدورات التدريبية التي تقوم بها، وفي تحقيق أهداف خطط التنمية الاقتصادية والاجتماعية وأيدت ودعمت برنامج الإصلاح الاقتصادي الذي وجه به رئيس الجمهورية السيد الرئيس بشار الأسد. كما ساهمت في تنمية التجارة الخارجية والحدودية مع دول الجوار بشكل عام ومع تركيا بشكل خاص، في ظل تنامي العلاقات المميزة التي تربط الشعبين السوري والتركي وقيادتيه السياسيتين، وذلك من خلال الزيارات المتبادلة للوفود الرسمية والشعبية السورية التركية ومن خلال الترويج للبضائع والمعارض المتخصصة ، وكان لمركز المعلومات السوري التركي في غرفة التجارة الذي أسس بالتعاون مع غرفة تجارة وصناعة غازي عنتاب، دورا فاعلا في تنمية العلاقات الاقتصادية، وفي النهاية تظهر الورقة تطور حجم الصادرات باتجاه دول الجوار مع وزنها النسبي وحصة كل دولة منها، والتي صدر بها شهادة منشأ من غرفة تجارة حلب.

دور غرفة تجارة حلب في تنمية التجارة الحدودية
بين سورية و دول الجوار

مقدمة:

ظلت تجارة الحدود منذ زمن طويل واحدة من أهم المصادر التي تغذي اقتصاديات البلدان المختلفة لما لها من تأثير كبير على مجريات الاقتصاد العالمي الذي اتجه إلى التجارة الحرة العابرة للحدود، كما أن تجارة الحدود من الوسائل المهمة في تسويق فائض السلع ومنتجات الدول وتمثل منفذاً لاستيراد سلع تحتاجها الدولة المعنية من مستلزمات انتاج خام أونصف مصنعة أو مصنعة، شاملة معظم أنواع السلع سواء أكانت منتجات حيوانية أو زراعية او معدنية وغيرها.

وقد لعبت مدينة حلب ، بموقعها الفريد في شمال سورية ، على مر العصور دورا متميزا وهاما في تجارة العالم القديم بين الشرق والغرب ، حيث كانت أحد ابرز المحطات الرئيسية لطريق الحرير المعروف تاريخيا بطريق الشاي والتوابل والمعادن أيضا .

لقد ازدهرت الحركة التجارية فيها ، حيث كانت تتم فيها المبادلات التجارية للسلع والمنتجات الرائجة عالميا ، ومن ثم كانت تتوزع مجددا في اتجاه القارات الثلاثة ، أوربا وإفريقيا وآسيا ، لذلك اعتبرت حلب مركزا تجاريا هاما ساهم في تنشيط المبادلات التجارية بين الشرق والغرب ، واعتبر الحلبيون تاريخيا بأنهم من امهر التجار نظرا لإتقانهم فن التعامل مع نظرائهم من مختلف أنحاء العالم ، فاكتسبوا الثقة والاحترام وأسسوا بذلك مدرسة تجارية اجتذبت العديد من طلاب العلم من مختلف الجنسيات لتعلم فنون وأصول التجارة واقتحام الأسواق العالمية وعقد الصفقات المختلفة بنجاح .

خلال هذه الورقة سنستعرض باختصار الآتي:

1- **معالم النشاط الاقتصادي لمحافظة حلب**
2- **غرفة تجارة حلب : النشأة والأهداف**
3- **مركز المعلومات السوري التركي والخدمات التي يقدمها**
4- **تطور حجم الصادرات التي تمت من غرفة تجارة حلب باتجاه الدول الجوار**

أولا- معالم النشاط الاقتصادي لمحافظة حلب

أ- معلومات أساسية:

تقع محافظة حلب في الجهة الشمالية من الجمهورية العربية السورية، تحدها جمهورية تركيا من الشمال وبطول / 324 كم / و محافظة الرقة من الشرق و محافظة حماة من الجنوب، ومحافظة ادلب من الغرب و الجنوب الغربي . و بحكم الموقع الهام للمحافظة , فهي تعتبر البوابة الرئيسية لتركيا بالنسبة لسورية و العالم العربي و الإسلامي أيضاً . إذ توجد (5) معابر حدودية في المحافظة مع تركيا هي : معبر السلامة (اعزاز) – معبر ميدان اكبس (عفرين) – معبر الراعي , جبان بك , (الباب) – معبر قرقميش (جرابلس) – معبر عين العرب / متوقف / .

ب- معالم النشاط الاقتصادي:

تمتاز محافظة حلب بتنوع نشاطها الاقتصادي , نظراً لتنوع الموارد المتاحة فيها. إذ يمارس سكانها مختلف أنواع الأنشطة من زراعة و صناعة و بناء وتشييد ونقل وتجارة ومال و تأمين و خدمات . إلا أن الطابع الغالب للمحافظة هو الصناعة , و الصناعة التحويلية تحديداً , نظراً لعدم وجود صناعة استخراجية في المحافظة ، والشكل التالي يبين التركيب النسبي للنشاط الاقتصادي في محافظة حلب.

التركيب النسبي للنشاط الاقتصادي في محافظة حلب

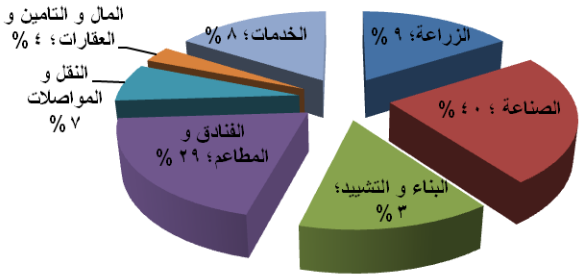

تقدر مساهمة الاقتصاد المحلي لمحافظة حلب في الناتج المحلي الإجمالي لسورية بحدود 24% (حسب نسبة المشتغلين في المحافظة إلى مثيلتها في الوطن) و يأتي ترتيبها في المرتبة الأولى بين المحافظات السورية .

نسبة الناتج المحلي الإجمالي في المحافظة إلى إجمالي الناتج القطر 2009

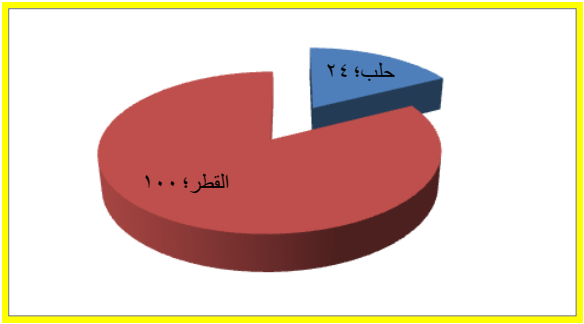

و حسب هذه الطريقة لتقدير قيم الناتج المحلي الإجمالي للمحافظة ، يمكن زيادة هذه النسبة بالاعتماد على استثمار المقومات والميزات النسبية لمحافظة حلب ، بشكلٍ أمثل من موقع وموارد طبيعية وبيئية وتاريخية ، وكونها مركز استقطاب تنموي ...

ثانيا- غرفة تجارة حلب: النشأة والأهداف:

أ- **النشأة:**

تعتبر غرفة تجارة حلب التي أسست عام 1885 م، أقدم غرفة تجارية في السلطنة العثمانية بعد غرفة التجارة في استانبول عاصمة السلطنة التي تأسست عام 1883، ولعبت غرفة حلب دورا رائدا في تفعيل وتنشيط الحركة التجارية محليا وعربيا ودوليا . كما تعتبر غرفة تجارة حلب المحدثة (عام 1885م) أقدم وأهم المؤسسات الأهلية المستمرة حتى الآن في حلب .

وقد ارتبط اسم هذه الغرفة بتاريخ حلب الاقتصادي طوال الأعوام المائة والخمسة والعشرين الماضية من عمرها.
ضمت غرفة تجارة حلب منذ تأسيسها معظم التجار في المحافظة ، خاصة أولئك الذين يتعاطون تجارة الاستيراد والتصدير ، لأنه كان يشترط لإتمام معاملاتهم الجمركية أو الدخول في عقود مقاولة مع الدولة أن يكون المصدرون والمستوردون والمقاولون ، تجارا يثبتون صفتهم التجارية بشهادة تسجيلهم في غرفة التجارة.

كان ذلك قبل صدور قانون التجارة عام 1949 ، الذي احدث نظام السجل التجاري وألزم كل تاجر على التسجيل فيه ، ويمكن للجمهور الحصول على المعلومات الوافية عن كل المؤسسات التجارية العاملة في المحافظة .

وقد بقيت قيود وشهادات غرفة التجارة منذ تأسيسها في حلب عام 1885 وحتى تأسيس السجل التجاري عام 1949 ، هي المرجع لتاريخ التجارة والتجار في حلب .

ب- أهداف غرفة تجارة حلب

تعمل غرفة تجارة حلب حاليا وفق أحكام القانون رقم 131 لعام 1959 ، الذي نظم أعمال الغرف التجارية، ومن المتوقع أن يصدر قريبا قانونا جديدا ينظم عمل الغرف التجارية السورية، وأهم ما تضمنه القانون الحالي:
اعتبار "الغرف مؤسسات ذات نفع عام غايتها خدمة المصالح التجارية وتمثيلها والدفاع عنها والعمل على ترقيتها " ، ومن أهم أهدافها:

1- . حماية مصالح أعضاء الغرفة وتمثيلهم والدفاع عنهم.
2- . تفعيل دور الغرفة في جميع المجالات الاقتصادية والثقافية والاجتماعية وبما يحقق خدمات أفضل لأعضائها.
3- . القيام بالواجب الوطني الفاعل والمنتج في خدمة المجتمع ، ومساهمتها في تحقيق أهداف خطط التنمية الاقتصادية والاجتماعية الشاملة التي تقرها الحكومة.
4- . تطوير العلاقات التجارية وتنميتها داخلياً وخارجياً وذلك من خلال تفعيل دور مجالس رجال الأعمال السورية - العربية والأجنبية المشتركة , والمشاركة في المعارض العربية والدولية .
5- . استضافة الوفود التجارية العربية والأجنبية وزيارة الدول العربية و الصديقة لمناقشة مختلف الأمور التي تهم النشاط التجاري .

ثالثا- مركز المعلومات السوري التركي والخدمات التي يقدمها

عملت غرفة تجارة حلب على تمتين العلاقات التجارية والاقتصادية مع دور الجوار وخاصة مع تركيا، من خلال :

1- **تبادل زيارات الوفود التجارية ووفود رجال الأعمال**
2- **المشاركة في المؤتمرات والمعارض التي تقام في دول الجوار.**
3- **إنشاء مركز المعلومات السوري التركي بالتعاون بين غرفة تجارة حلب وغرفة تجارة وصناعة غازي عنتاب.**

لقد شهدت السنوات الأخيرة تطورا متناميا في العلاقات السورية التركية والتي دعمتها الرغبة المشتركة في الارتقاء بكل أشكال التعاون الثنائي لتحقيق مصالح البلدين الجارين وتعزيز العمل الإقليمي على كافة الأصعدة .

وأثمر سعي قيادتي البلدين للارتقاء بالعلاقات الاقتصادية نموا ملحوظا في حجم التبادل التجاري والاستثمارات المشتركة في زمن قياسي واتخذت العلاقات الاقتصادية مسارات جديدة ومختلفة ولاسيما بعد دخول اتفاقية التجارة الحرة السورية – التركية حيز التنفيذ في مطلع عام 2007 والتي شكلت انطلاقة مميزة للعلاقات الاقتصادية والتجارية السورية التركية من خلال فتح آفاق جديدة للتعاون المثمر في مجالات متعددة كالاستثمارات المشتركة بين رجال الأعمال السوريين والأتراك وتبادل الخبرات وإقامة المشاريع المشتركة.

وشهدت السنوات الأخيرة العديد من الملتقيات والمؤتمرات والمنتديات السورية التركية المشتركة بهدف وضع إستراتيجية لمستقبل العلاقات الاقتصادية القائمة بين البلدين ودعم التعاون الثنائي والتبادل التجاري وتوطين التكنولوجيا في سورية .

وفي إطار برنامج التعاون الإقليمي السوري – التركي تم تأسيس مركز المعلومات السوري التركي في غرفة تجارة حلب بتاريخ 2008/7/31

وجاء تأسيس هذا المركز ثمرة للجهود والتعاون بين غرفتي تجارة حلب وغازي عنتاب , إذ تم تأسيس مركز مماثل في غرفة تجارة غازي عنتاب .

الخدمات التي يقدمها مركز المعلومات السوري – التركي:

يقوم مركز المعلومات السوري التركي بتوفير وتقديم المعلومات للسادة أصحاب الفعاليات الاقتصادية لكلا الجانبين في سورية وتركيا , وتتخلص هذه الخدمات في توفير المعلومات عن : - الشركات العاملة في كلا البلدين الجارين .

- المعارض الدولية والمحلية التي تقام في كل من سورية وتركيا.
- أهم القوانين والتشريعات والأنظمة التي تصدر في المجال الاقتصادي .
- المعلومات لخاصة بتأسيس الشركات في سورية وتركيا .
- التنظيم والإعداد لزيارة الوفود التجارية بين البلدين .
- المساعدة في تنظيم وترتيب لقاءات ثنائية بين رجال الأعمال السوريين والأتراك .

ونتيجة للجهود المبذولة سواء أكانت من الغرفة مباشرة أو من مركز المعلومات السوري التركي، فقد تبين لنا أن عدد الوفود التجارية الأجنبية وعدد القناصل والملحقين التجاريين الذين زاروا غرفة تجارة حلب ومن مختلف الجنسيات ، منذ شهر آذار عام 2009 ولغاية منتصف الشهر العاشر من عام 2010، أي خلال عام ونصف ، بلغ 63 وفدا منها 28 وفدا تركيا أي ما نسبته 44% من مجموع الوفود التي زارت الغرفة، وهذا إن دل على شيء فإنه يدل على أهمية تنامي العلاقات الثنائية بين سورية وتركيا، والرغبة الحقيقية من كلا الجانبين للارتقاء بمستوى العلاقات الثنائية الى مستوى طموح القيادتين السياسيتين والشعبين السوري والتركي.

رابعا- الصادرات عبر غرفة تجارة حلب إلى دول الجوار

تلعب التجارة الخارجية دورا هاما في عملية التنمية الاقتصادية وبشكل خاص عمليات التصدير التي تؤمن القطع الأجنبي اللازم لمستلزمات الإنتاج من مواد أولية ومن معدات وآلات ولتأمين الطلب المحلي، وقد تطورت مساهمة غرفة تجارة حلب في التصدير من خلال شهادات المنشأ التي أصدرتها خلال الفترة من عام 2004 ولغاية 2010 باتجاه دول الجوار وبقية دول العالم كالآتي:

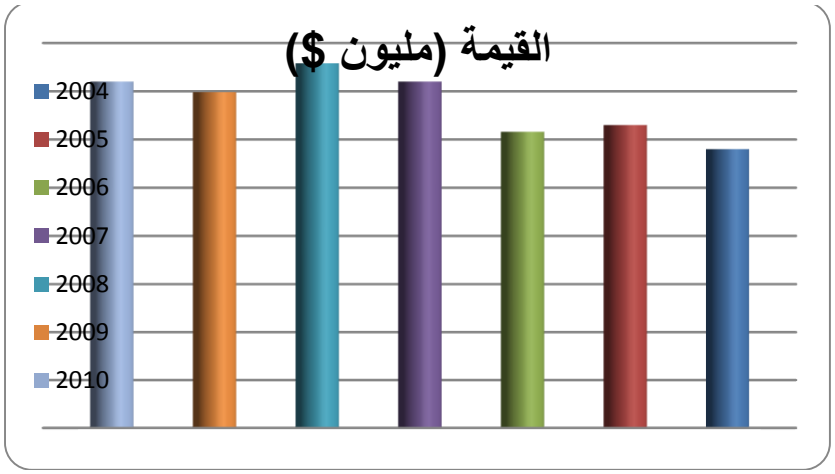

السنة	القيمة (مليون $)
2004	290
2005	315
2006	308
2007	360
2008	379
2009	349
2010	360

أما التوزيع النسبي لهذه الصادرات حسب دول الجوار ، وفق إحصائيات عام 2009، فكان كالآتي:

التوزيع النسبي للصادرات حسب دول الجوار وبقية العالم
المصدر إليها

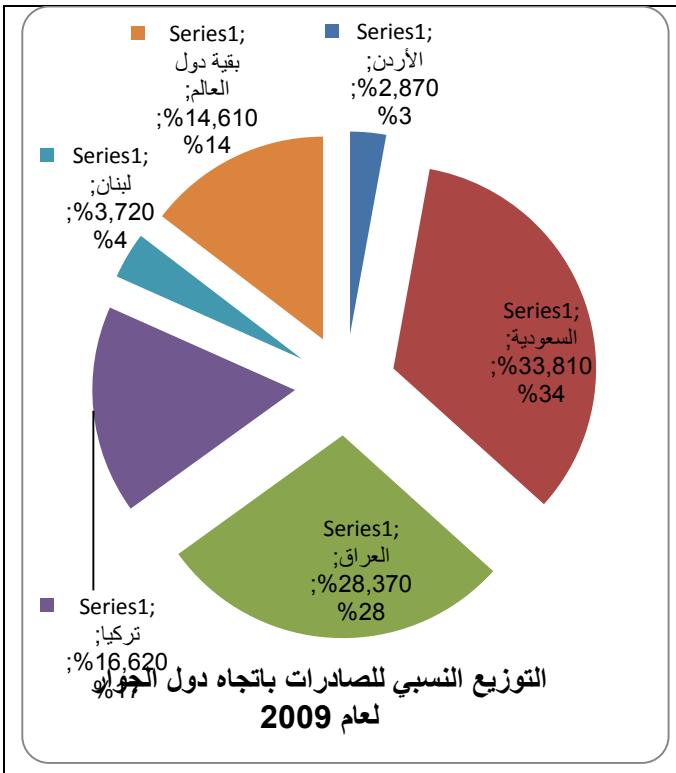

الدولة	المبلغ مليون$	النسبة
الأردن	10	2.87%
السعودية	118	33.81%
العراق	99	28.37%
تركيا	58	16.62%
لبنان	13	3.72%
بقية دول العالم	51	14.61%
المجموع	349	100.00%

الخاتمة:

نستنتج مما تقدم أن لغرفة تجارة حلب ، دورا هاما وأساسيا في الحياة الاقتصادية السورية بشكل عام وفي النشاط الاقتصادي في محافظة حلب بشكل خاص، وكذلك في خدمة المجتمع المحلي ومجتمع الأعمال، وفي تنمية التجارة الخارجية مع الدول الصديقة والشقيقة، وخاصة التجارة الحدودية مع دول الجوار، وقد كان للغرفة ، بما تملكه من خبرات متراكمة وتاريخا مجيدا في خدمة الاقتصاد الوطني، دورا كبيرا في تحقيق أهداف البرامج الحكومية التي تسعى لتنمية الصادرات وتشجيع الاستثمار الأجنبي المباشر،وكان لها رأي في العديد من التشريعات الاقتصادية التي صدرت مؤخرا، وقد ساهمت الغرفة من خلال استقبالها لعشرات الوفود الاقتصادية والتجارية من دول الجوار وخاصة تركيا الجارة العزيزة في تقوية العلاقات السورية التركية لما فيه مصلحة الشعبين الصديقين والشقيقين السوري والتركي ، وفي المقابل كان لكل من غرفة تجارة وصناعة غازي عنتاب وغرفة تجارة وصناعة كلس دورا أساسيا في تعزيز التعاون الاقتصادي والتجاري المشترك وتنمية التجارة الحدودية بين البلدين .

الدكتور حسن أحمد حزوري

h_hazzouri@hotmail.com
h_hazzouri@yahoo.fr

HE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE BETWEEN SYRIA AND TURKEY DURING THE PERIOD 2008-2005

A. d. Abdul Rahman Al-Ahmad Al-Obaid
Head of Statistics and Information Systems
Faculty of Economics - University of Aleppo

تطور التجارة الخارجية بين سورية وتركيا
خلال الفترة 2005-2008

أ.د. عبد الرحمن الأحمد العبيد
رئيس قسم الإحصاء ونظم المعلومات
كلية الاقتصاد – جامعة حلب

لخص:

تعد التجارة الخارجية إحدى الركائز الأساسية للتنمية الاقتصادية في دول العالم كافة، النامية والمتقدمة على حد سواء، حيث لا يمكن الحديث عن تنمية اقتصادية مستدامة دون الحديث عن حدي التجارة الخارجية: التصدير والاستيراد. كما لا يمكن لأي اقتصاد في العالم أي ينمو ويتطور بمعزل عن العلاقات التجارية الخارجية.

وفي عصر العولمة الذي أخذ يفرض سيطرته ونفوذه تدريجياً على الساحة الدولية، وزيادة الانفتاح الاقتصادي، وإلغاء الحواجز الجمركية، وتحرير المبادلات التجارية، يزداد الاهتمام بالتجارة الخارجية، ولا سيما التجارة الحدودية.

وخلال السنوات الخمس الماضية شهدت العلاقات السورية التركية تطوراً غير مسبوق على مختلف المستويات، السياسية، والاقتصادية، والثقافية، والاجتماعية...الخ. ونتيجة لهذا التقارب بين البلدين الجارين والصديقين تم توقيع اتفاقيات متعددة هدفت جميعها إلى تعزيز التعاون بينهما. ومن بين هذه الاتفاقيات "اتفاقية التجارة الحرة السورية التركية" التي دخلت حيز التنفيذ مطلع العام الجاري، والتي جاءت تتويجاً للإرادة المشتركة بين قيادتي البلدين والنابعة من رغبة شعبية يتم التعبير عنها يومياً بأشكال مختلفة.

مشكلة البحث:

تتمثل المشكلة الأساسية في الإجابة على الأسئلة الآتية:

1- هل تطورت التجارة الخارجية بين البلدين، والتي تعتبر أساس تطور العلاقات الأخرى، بنفس حجم تطور العلاقات السياسية؟
2- هل يلبي هذا التطور رؤية القيادة السياسية في البلدين؟
3- هل يمكن اعتبار العلاقات التجارية بين البلدين نموذجاً رائداً يحتذى به إقليمياً ودولياً؟
4- ما هي الآفاق المستقبلية لهذا التطور؟

أهمية البحث:

تعد التجارة الخارجية الركيزة الأساسية التي يعتمد عليها التطور الاقتصادي لأي بلد من البلدان، وبحكم أهميتها في اقتصاديات الدول، وفي المبادلات التجارية، حيث لا تستطيع أية دولة أن تعتمد على نفسها كلياً وتحقق الاكتفاء الذاتي، نظراً للتوزيع غير المتكافئ لعناصر الإنتاج بين الدول المختلفة.

ولذلك تكمن أهمية البحث في ما يلي:

1- دراسة تطور التجارة الخارجية بين البلدين والتي تعتبر أساس تطور العلاقات الأخرى.
2- دراسة العلاقات التجارية بين البلدين كنموذج يحتذى به إقليمياً ودولياً في العلاقات التجارية الدولية.

هدف البحث:

يهدف هذا البحث إلى الإجابة على الأسئلة التي طرحت في مشكلة البحث من خلال:

1- دراسة تطور الصادرات السورية إلى تركيا خلال الفترة المدروسة.
2- مقارنة الصادرات السورية إلى تركيا مع الصادرات السورية إلى دول الجوار.
3- مقارنة الصادرات السورية إلى تركيا مع الصادرات السورية إلى أهم دول المنطقة.
4- دراسة تطور الواردات السورية من تركيا خلال الفترة المدروسة.
5- مقارنة الواردات السورية من تركيا مع الواردات السورية من دول الجوار.
6- مقارنة الواردات السورية من تركيا مع الواردات السورية من أهم دول المنطقة.
7- دراسة تطور تجارة الترانزيت من تركيا وإليها عبر سورية خلال الفترة المدروسة.
8- التنبؤ بحجم التجارة الخارجية بين البلدين.

أولاً: تطور الصادرات السورية إلى تركيا[114]

يبين الجدول الآتي تطور الصادرات السورية إلى تركيا خلال الفترة 2005-2008:

جدول رقم (1) الصادرات السورية إلى تركيا خلال الفترة 2005-2008)

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
تركيا	2005	13412550	697061	3.16%
	2006	16260133	527641	3.22%
	2007	27965638	1177347	4.83%
	2008	29592925	1145665	4.18%

نلاحظ من الجدول أن قيمة الصادرات السورية إلى تركيا قد ازدادت من 13.4 مليار ليرة سورية في عام 2005 إلى 29.6 مليار ليرة سورية في عام 2008. وقياساً بالفترة السابقة 120%، أي بمعدل يزيد عن 120% وهذا دليل على تطور إيجابي يواكب دفئ العلاقات بين البلدين الصديقين. وهذا يزيد عن 1999 مليار ليرة سورية عام 5.7 فإن النتائج جد مرضية، ويمكنها أن تؤسس لنتائج أفضل وأكثر تطوراً بوجود نية صادقة لدى قيادة وشعب البلدين، خصوصاً إذا علمنا أن قيمة الصادرات السورية إلى تركيا كانت 697061 طن إلى 1145665 طن خلال الفترة نفسها، أي بمعدل 64.4% بينما ازدادت كمية الصادرات من السورية إلى تركيا من إجمالي الصادرات السورية خلال الفترة المدروسة 1% إلا بمقدار ضئيل.

ثانياً: تطور الصادرات السورية إلى دول الجوار

يبين الجدول الآتي تطور الصادرات السورية إلى دول الجوار (ما عدا تركيا) خلال الفترة 2005-2008:

جدول رقم (2) الصادرات السورية إلى دول الجوار خلال الفترة 2005-2008)

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
الأردن	2005	3322814	7035762	1.66%
	2006	19939014	2007722	3.95%
	2007	24626403	732333	4.25%
	2008	21005543	511808	2.97%
العراق	2005	13046181	728340	3.07%
	2006	32316022	1959291	6.40%
	2007	29953115	1131314	5.17%
	2008	118529509	3681294	16.75%
لبنان	2005	8777664	1873853	2.07%
	2006	18996711	1440834	3.76%
	2007	17169127	834059	2.97%
	2008	62179434	1899973	8.78%

نلاحظ من الجدول السابق أن الصادرات السورية إلى العراق تطورت بشكل كبير جداً، حيث ازدادت من 13 مليار ليرة سورية عام 2005 إلى 118.5 مليار ليرة سورية عام 2008. ويعود سبب ذلك إلى التقارب السوري العراقي بعد فترة 808%، أي بزيادة مقدارها أكثر من 808% يليها تطور الصادرات السورية إلى لبنان، حيث ازدادت من 8.8 مليار ليرة سورية إلى 62.2 مليار ليرة سورية عام 2008 سنة. وما ينطبق على العلاقات السورية العراقية ينطبق على العلاقات السورية اللبنانية 608% خلال الفترة نفسها، أي بزيادة مقدارها أكثر من 608% سوى أن القطيعة اللبنانية السورية لم تدم سوى ثلاث سنوات. وفي المرتبة الثالثة تأتي الصادرات السورية إلى الأردن حيث ازدادت من 3.3 مليار ليرة سورية خلال الفترة نفسها، أي بزيادة مقدارها أكثر من 21 مليار ليرة سورية إلى 640%.

ثالثاً: تطور الصادرات السورية إلى أهم دول المنطقة

يوضح الجدول الآتي تطور الصادرات السورية إلى أهم دول المنطقة (ما عدا دول الجوار) خلال الفترة 2005-2008:

جدول رقم (3) الصادرات السورية إلى أهم دول المنطقة الأخرى خلال الفترة 2005-2008)

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
السعودية	2005	17119741	452936	4.03%
	2006	44166040	2018772	8.75%
	2007	56595755	1440867	9.75%
	2008	48019344	774212	6.78%
مصر	2005	6732342	525008	1.59%
	2006	19198365	854900	3.80%
	2007	20507490	640417	3.54%
	2008	34010882	367689	4.81%
إيران	2005	158683	2037	0.04%
	2006	890433	9567	0.18%
	2007	1826524	19261	0.32%
	2008	1207052	13924	0.17%

نلاحظ من الجدول السابق أن الصادرات السورية إلى السعودية تأتي في المرتبة الأولى، حيث ازدادت من 17.1 مليار ليرة سورية عام 2005 إلى 48 مليار ليرة سورية عام 2008، أي بزيادة مقدارها أكثر من 180%. تليها الصادرات السورية إلى مصر، حيث ازدادت من 6.7 مليار ليرة سورية عام 2005 إلى 34 مليار ليرة سورية عام 2008، أي بزيادة مقدارها أكثر من 405%. وفي المرتبة الثالثة تأتي الصادرات السورية إلى إيران حيث ازدادت من 0.2 مليار ليرة سورية عام 2005 إلى 1.2 مليار ليرة سورية عام 2008، أي بزيادة مقدارها حوالي 661%.

[114] البيانات الواردة في هذا البحث كلها من المكتب المركزي للإحصاء في سورية، إحصاءات التجارة الخارجية.

من خلال الجداول الثلاثة السابقة نلاحظ أن العراق احتل المرتبة الأولى من قيمة الصادرات السورية، يليه لبنان، ثم السعودية، فمصر، كما يظهر من الشكل الآتي:2008ثم تركيا، ثم الأردن وأخيراً إيران خلال عام

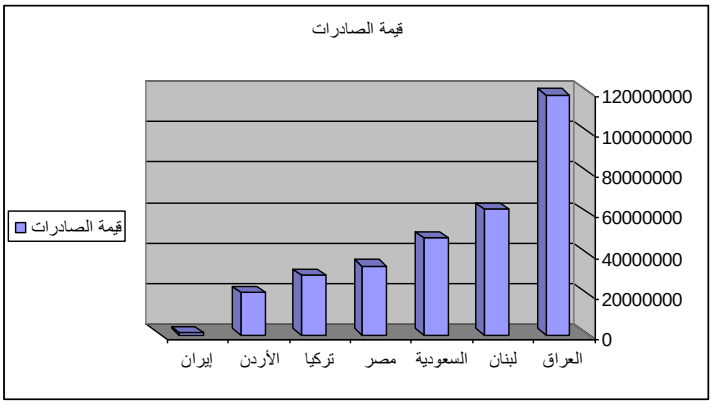

2008) قيمة الصادرات السورية (ألف ل. س) إلى أهم دول المنطقة عام 1شكل رقم (

أما من حيث حجم الصادرات فقد احتل العراق المرتبة الأولى يليه لبنان، ثم تركيا فالسعودية، ثم الأردن فمصر وأخيراً إيران كما يظهر من الشكل الآتي:

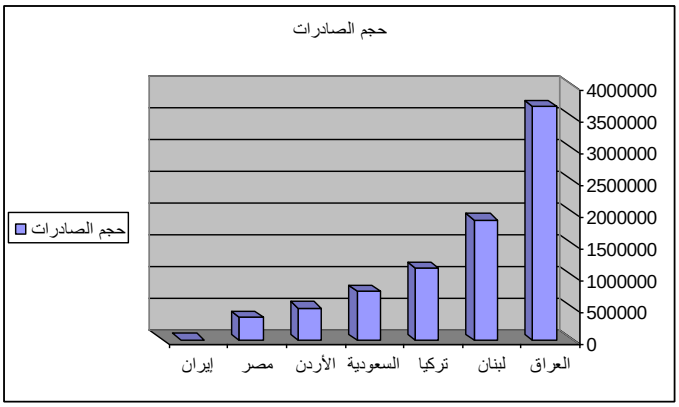

2008) حجم الصادرات السورية (طن) إلى أهم دول المنطقة عام 2شكل رقم (

بينما جاء العراق أولاً بحسب معدل نمو قيمة الصادرات تلته إيران ثم الأردن فلبنان كما يظهر من الشكل الآتي:

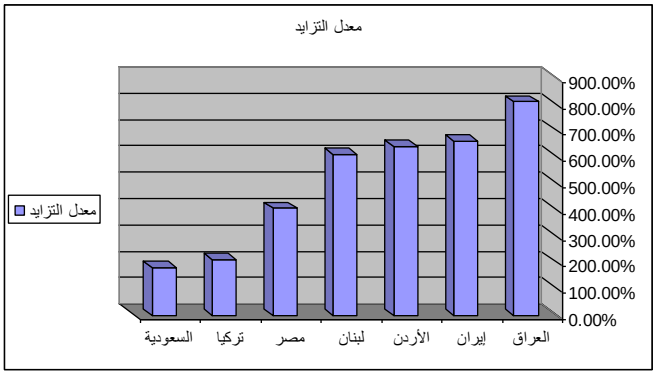

2008-2005) معدل نمو قيمة الصادرات السورية إلى أهم دول المنطقة خلال الفترة 3شكل رقم (

من خلال الشكل السابق نلاحظ عدم نمو الصادرات السورية إلى تركيا بنفس وتيرة نموها إلى العراق وإيران لأن الاتفاقيات التجارية الثنائية بين البلدين جاءت متأخرة نوعاً ما ولم تعط النتائج المرجوة منها بعد.

رابعاً: تطور الواردات السورية من تركيا

2008-2005:يبين الجدول الآتي تطور الواردات السورية من تركيا خلال الفترة

2008-2005) الواردات السورية من تركيا خلال الفترة 4جدول رقم (

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
تركيا	2005	15564872	1088414	3.10%
	2006	21322466	4158881	4.01%
	2007	28126907	1976684	4.11%
	2008	23064010	2444868	2.75%

مليار ليرة 23.1 إلى 2005 مليار ليرة سورية في عام 15.6نلاحظ من الجدول أن قيمة الواردات السورية من تركيا قد ازدادت من وهذه الزيادة تقل كثيراً عن زيادة الصادرات عن الفترة نفسها. 48.2%، أي بمعدل 2008سورية عام .

. بينما انخفضت نسبة 124.6% طن خلال الفترة نفسها، أي بمعدل نمو مقداره 2444868 طن إلى 1088414بينما ازدادت كمية الواردات من وهذا التراجع لا يعكس تطور العلاقات بين 0.35%الواردات السورية من تركيا من إجمالي الواردات السورية خلال الفترة المدروسة بمقدار البلدين خلال الفترة السابقة.

خامساً: تطور الواردات السورية من دول الجوار

2008-2005:يبين الجدول الآتي تطور الواردات السورية من دول الجوار (ما عدا تركيا) خلال الفترة

جدول رقم (5) الواردات السورية من دول الجوار خلال الفترة (2005-2008)

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
الأردن	2005	5101744	225061	1.02
	2006	6172477	276438	1.16%
	2007	7053560	340627	1.03%
	2008	6196691	392135	0.74%
العراق	2005	2591250	517081	0.52%
	2006	958915	68922	0.18%
	2007	10240291	40463	1.50%
	2008	19250536	1053380	2.29%
لبنان	2005	8291959	1187569	1.65%
	2006	7227465	670820	1.36%
	2007	7839088	534221	1.15%
	2008	7884984	651548	0.94%

مليار ليرة سورية عام 2.5نلاحظ من الجدول السابق أن الواردات السورية من العراق تطورت بشكل كبير جداً، حيث ازدادت من . يليها تطور الواردات السورية من الأردن، حيث ازدادت من 643%، أي بزيادة مقدارها حوالي 2008 مليار ليرة سورية عام 19.3 إلى 2005 خلال الفترة نفسها. بينما انخفضت قيمة 21.5%، أي بزيادة مقدارها 2008 مليار ليرة سورية عام 6.2 إلى 2005 مليار ليرة سورية عام 5.1 خلال 5%-، أي بانخفاض مقداره حوالي 2008 مليار ليرة سورية عام 7.9 إلى 2005 مليار ليرة سورية عام 8.3الواردات السورية من لبنان من الفترة نفسها.

سادساً: تطور الواردات السورية من أهم دول المنطقة

2008-2005:يوضح الجدول الآتي تطور الواردات السورية من أهم دول المنطقة (ما عدا دول الجوار) خلال الفترة

جدول رقم (6) الواردات السورية من أهم دول المنطقة الأخرى خلال الفترة (2005-2008)

الدولة	السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)	النسبة من الإجمالي
السعودية	2005	15903979	349167	3.17%
	2006	27218198	715111	5.20%
	2007	37988571	902128	5.55%
	2008	31030383	654167	3.70%
مصر	2005	12963552	1213122	2.58%
	2006	27524017	2701710	5.18%
	2007	29723327	2096305	4.34%
	2008	28701346	960094	3.42%
إيران	2005	3216453	46019	0.64%
	2006	3692637	39112	0.69%
	2007	5402216	70884	0.79%
	2008	3349195	31426	0.40%

مليار ليرة سورية عام 15.9نلاحظ من الجدول السابق أن الواردات السورية من السعودية تأتي في المرتبة الأولى، حيث ازدادت من 13. تليها الواردات السورية من مصر، حيث ازدادت من حوالي 95%، أي بزيادة مقدارها أكثر من 2008 مليار ليرة سورية عام 31 إلى 2005 خلال الفترة نفسها. وفي المرتبة الثالثة 121%، أي بزيادة مقدارها أكثر من 2008 مليار ليرة سورية عام 28.7 إلى 2005مليار ليرة سورية عام ، أي بزيادة مقدارها 2008 مليار ليرة سورية عام 3.3 إلى 2005 مليار ليرة سورية عام 3.2تأتي الواردات السورية من إيران حيث ازدادت من خلال الفترة نفسها.4%حوالي من

من خلال الجداول الثلاثة السابقة نلاحظ أن السعودية احتلت المرتبة الأولى من قيمة الواردات السورية، تليها مصر، ثم تركيا، فالعراق، كما يظهر من الشكل الآتي:2008ثم لبنان، فالأردن وأخيراً إيران خلال عام

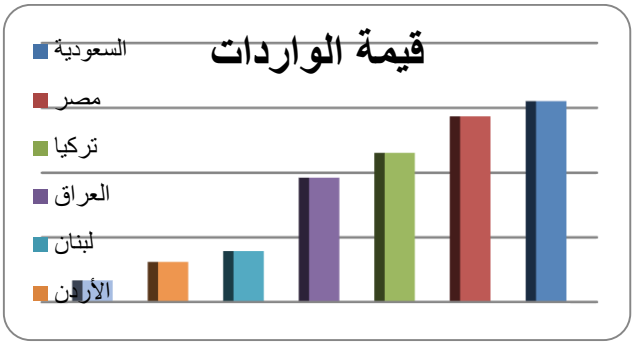

2008) قيمة الواردات السورية (ألف ل. س) من أهم دول المنطقة عام 4شكل رقم (

أما من حيث حجم الواردات فقد احتلت تركيا المرتبة الأولى يليها العراق، ثم مصر فالسعودية، ثم لبنان فالأردن وأخيراً إيران كما يظهر من الشكل الآتي:

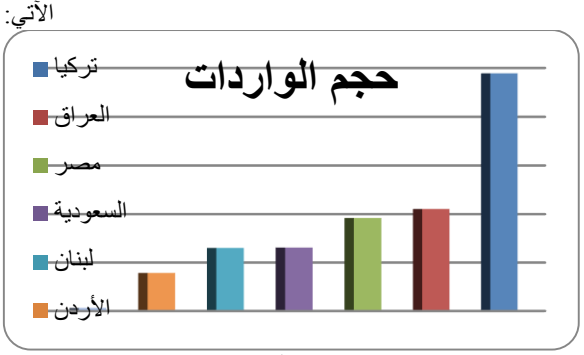

2008) حجم الواردات السورية (طن) إلى أهم دول المنطقة عام 5شكل رقم (

بينما جاء العراق أولاً بحسب معدل نمو قيمة الواردات تلته مصر ثم السعودية فتركيا كما يظهر من الشكل الآتي:

2008-2005) معدل نمو قيمة الواردات السورية من أهم دول المنطقة خلال الفترة 6شكل رقم (

من خلال الشكل السابق نلاحظ عدم نمو الواردات السورية من تركيا بنفس وتيرة نموها من العراق ومصر والسعودية خلال الفترة المدروسة للأسباب نفسها التي أشرنا إليها في بند الصادرات.

سابعاً تطور تجارة الترانزيت من تركيا وإليها عبر سورية

تحتل تجارة الترانزيت موقعاً متقدماً تبعاً لعدة عوامل أهمها الموقع الجغرافي للدولة ومستوى الخدمات والتسهيلات المقدمة منها. وتحتل سورية موقعاً جغرافياً استراتيجياً، حيث تشكل صلة الوصل بين ثلاثة قارات هي: أسيا، وأفريقيا، وأوربا، كما تنعم بوضع سياسي وأمني مستقر، مما يؤهلها بأن تحتل موقعاً متميزاً في تجارة الترانزيت في المنطقة. وما ينطبق على سورية ينطبق على تركيا أيضاً، سوى أن الخدمات والتسهيلات التي تقدمها تركيا تعتبر أفضل من مثيلاتها السورية نظراً لقرب تركيا من أوربا، بل تعد إحدى دولها، بالإضافة إلى صلاتها المميزة مع دول الاتحاد الأوربي مما أكسبها خبرة وتفوق في هذا المجال.

يقصد بتجارة الترانزيت مرور البضائع الأجنبية التي تصل إلى دولة ما عن طريق البر أو الجو أو البحر ليعاد شحنها إلى دولة أخرى ولكن بعد خضوعها لإجراءات جمركية مختصرة مقارنة بالإجراءات الخاصة بإدخال البضائع الأجنبية إلى داخل الدولة المعنية.

ويعود السبب في الاهتمام بتجارة الترانزيت لأنها تعتبر رافداً مهماً للموازنة العامة للدولة من دون تحمل أعباء كثيرة مقارنة بالنشاطات الاقتصادية الأخرى، كما أن تجارة الترانزيت لا تحتاج إلى:

تكنولوجيا متطورة.

عمالة عالية التأهيل.

منافسة شديدة.

لذلك فإن قليلاً من الخدمات والتسهيلات يمكن أن تزيد موارد الخزينة العامة بمبالغ كبيرة، خاصة بالقطع الأجنبي. وهذا لا يعني إهمال النشاطات الأخرى وإنما يمكن اعتبار تجارة الترانزيت نشاطاً اقتصادياً إضافياً أو مكملاً للنشاطات الاقتصادية الرئيسية.

وتتركز تجارة الترانزيت في سورية مع دول الجوار، حيث يأتي في المرتبة الأولى لبنان ثم الأردن ثم تركيا وأخيراً العراق.

وتعتبر سورية بوابة العبور التركية الرئيسية إلى الدول العربية، كما تعتبر تركيا بوابة العبور السورية الرئيسية إلى أوربا ودول شرق أسيا.

وبالرجوع إلى إحصائيات المكتب المركزي للإحصاء في سورية نجد:

2008-2005) تجارة الترانزيت من تركيا إلى دول العالم عبر سورية خلال الفترة 7جدول رقم (

السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)
2005	22544658	693006
2006	38828953	1779576
2007	18862100	328885
2008	29592925	1145665

مليار ليرة سورية عام 22.5من الجدول السابق نلاحظ أن قيمة تجارة الترانزيت من تركيا إلى دول العالم عبر سورية ازدادت من خلال الفترة المدروسة، وهي نسبة جيدة ولكنها لا ترقى إلى مستوى 31.3%، أي بزيادة مقدارها 2008 مليار ليرة سورية عام 29.6 إلى 2005 العلاقات المتميزة بين البلدين، ولا إلى الموقع الجغرافي الاستراتيجي الذي يتمتع به البلدان.

، 2008 ألف طن عام 1146 إلى 2005 ألف طن عام 693بينما ازداد حجم تجارة الترانزيت من تركيا إلى دول العالم عبر سورية من 65.3% . أي بزيادة مقدارها

أما قيمة تجارة الترانزيت من دول العالم إلى تركيا فيوضحها الجدول الآتي:

جدول رقم (8) تجارة الترانزيت من دول العالم إلى تركيا عبر سورية خلال الفترة (2005-2008)

السنة	القيمة (ألف ل.س)	الكمية (طن)
2005	14867365	109614
2006	1597350	532540
2007	6944665	60761
2008	17299125	375924

من الجدول السابق نلاحظ أن قيمة تجارة الترانزيت من دول العالم إلى تركيا عبر سورية ازدادت من 14.9 مليار ليرة سورية عام 2005 إلى 17.3 مليار ليرة سورية عام 2008 بزيادة مقدارها 16.4%، أي بزيادة مقدارها 2008 ألف طن عام 376 إلى 2005 ألف طن عام 110 بينما ازداد حجم تجارة الترانزيت من دول العالم إلى تركيا عبر سورية من خلال الفترة المدروسة. 243%، أي بزيادة مقدارها 2008 ألف طن عام 376 إلى 2005 ألف طن عام 110 .

نلاحظ أن ثمة تطور في حجم تجارة الترانزيت بين سورية وتركيا خلال السنوات الأخيرة، إلا أن هذا التطور لا يتناسب وما تتميز به الدولتان من موقع جغرافي استراتيجي، وعلاقات سياسية واقتصادية واجتماعية قل مثيلها في المنطقة.

إن هذا النشاط التجاري الهام، والذي حول دولاً كثيرة إلى مناطق تجارية مميزة على الخريطة الاقتصادية العالمية ما زال لم يعط الأهمية اللازمة له في سورية على الأقل، إذ يبدو أن هناك تحديات ومشاكل في البنى التحتية وقدرتها الاستيعابية والخدمات التي يمكن أن تقدمها. كما أن هناك صعوبات أخرى تتعلق بالإجراءات والتسهيلات التي تعرقل وتؤخر سهولة ممارسة هذا النشاط التجاري.

ثامناً: التنبؤ بحجم التجارة الخارجية بين البلدين

يمكن استنتاج الجدول الآتي من الجداول السابقة:

جدول رقم (9) تطور التجارة الخارجية بين سورية وتركيا خلال الفترة (2005-2008)

السنوات	الصادرات	الواردات	من تركيا	إلى تركيا	الترانزيت	التجارة الخارجية
2005	13412550	15564872	22544658	14867365	37412023	66389445
2006	16260133	21322466	38828953	1597350	40426303	78008902
2007	27965638	28126907	18862100	6944665	25806765	81899310
2008	29592925	23064010	29592925	17299125	46892050	99548985

وبمعالجة هذه البيانات آلياً باستخدام برنامج SPSS: حصلنا على النتائج الآتية:

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.971[a]	.943	.915	4011126.31

a. Predictors: (Constant), الزمن

ANOVA[b]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	5.34E+14	1	5.343E+14	33.206	.029[a]
	Residual	3.22E+13	2	1.609E+13		
	Total	5.66E+14	3			

a. Predictors: (Constant), الزمن

b. Dependent Variable: الترانزيت الخارجي

Coefficients[a]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5.6E+07	4912606		11.322	.008
	الزمن	1.0E+07	1793830	.971	5.762	.029

a. Dependent Variable: الترانزيت الخارجي

من النتائج السابقة نلاحظ:

وجود علاقة ارتباط معنوية وقوية جداً وطردية بين تطور التجارة الخارجية بين البلدين والزمن.

أن الزمن يفسر أكثر من 94% من تطور التجارة الخارجية بين البلدين.

وجود علاقة انحدار خطية معنوية بين تطور التجارة الخارجية بين البلدين والزمن.
- يمكن تمثيل علاقة الانحدار بين تطور التجارة الخارجية والزمن بالعلاقة:

$$y = 56000000 + 10000000t$$

وباستخدام هذه المعادلة في تقدير حجم التجارة الخارجية بين البلدين خلال السنوات الأربع القادمة نحصل على النتائج الآتية:

السنوات	2009	2010	211	2012
التجارة الخارجية (مليار ليرة سورية)	106	116	126	136

تاسعاً: النتائج والتوصيات

أ- النتائج:

1. لكن هذه الزيادة تأتي في المرتبة الخامسة بالنسبة للصادرات السورية إلى دول المنطقة بعد: العراق ولبنان والسعودية ومصر.
2. لكن هذه الزيادة تأتي في المرتبة الثالثة بالنسبة للواردات السورية من دول المنطقة بعد: السعودية ومصر.
3. إن قيمة تجارة الترانزيت من تركيا إلى دول العالم عبر سورية قد ازدادت خلال الفترة المدروسة بمعدل سنوي مقداره حوالي 8%.
4. إن قيمة تجارة الترانزيت من دول العالم إلى تركيا عبر سورية قد ازدادت خلال الفترة المدروسة بمعدل سنوي مقداره 4%.
5. من المتوقع أن يصل حجم التبادل التجاري بين البلدين خلال السنتين القادمتين إلى حوالي 3 مليار دولار سنوياً.
6. إن الأرقام السابقة تشير إلى تطور ملحوظ وجيد في التجارة الخارجية بين البلدين ولكنه لا يرق إلى مستوى وطموحات القيادة السياسية في البلدين، ولا يزال هذا القطاع يحتاج إلى إجراءات كثيرة لتسهيل حركة انسياب السلع والخدمات بين البلدين.

أ- التوصيات:

1. توسيع دائرة التعاون والتنسيق بين القطاعات المختلفة في البلدين ليتحول هذا التعاون إلى شراكة اقتصادية كاملة.
2. معالجة أوجه القصور في ميادين النقل البري والبحري والجوي.
3. إقامة مراكز تجارية حدودية مشتركة (مناطق حرة).
4. تبادل الخبرات العلمية والتكنولوجية بين مراكز البحوث والجامعات في المجالات المختلفة.
5. تطوير شبكات نقل الكهرباء والغاز بين البلدين.
6. إقامة مشاريع مشتركة في مجال استثمار واستصلاح الأراضي الزراعية.
7. الاستفادة من الأماكن الأثرية والتاريخية التي يزخر بها البلدان لإقامة صناعة سياحية متطورة.

Free Zones and Their Role in the Promotion of Border Trade

ورقة عمل مقدمة للمؤتمر الدولي الأول للتجارة الحدودية
4 – 6 تشرين الثاني 2010، كلس / تركيا
Work Sheet for First International Conference about Border Trade,
4 – 6 November 2010, Kilis / Turkey.

علاء الدين جبل AlaEddin Jabal
أستاذ في قسم المحاسبة Professor of Accounting & Finance
عميد كلية الاقتصاد Dean of Faculty of Economics
جامعة حلب Aleppo University

Abstract

As we know, Syria is the Arab world' gate to Turkey. Simultaneously, Turkey is the west gate to Syria. Such huge advantages encourage us toward Syria-Turkey free zones.
Free zones provide effective infrastructure and create suitable environment for Foreign Direct Investments (FDI) that export oriented, as well as, human resources/ human capital investments
Free zones of Dubai, Singapore, and Hong Kong have contributed effectively to the economic growth. However, there are many countries have failed to benefit from available free zones where the costs were greater than the economic/social returns.
This paper provides a comprehensive view regarding the importance of free zones towards border trade between Syria and Turkey.
It examines the following issues (i) the strategic objectives associated with the free zones? (ii) the main factors required for successful free zones, and (iii) the main complicatedness?

الملخّـــــــــــص
كما نعلم أن سورية بوابة الوطن العربي لتركيا كما تعتبر تركيا بوابة الغرب بالنسبة لسورية ,
وهذا الموقع الجغرافي المتميز يحتم علينا إقامة مناطق حرة مشتركة سواءً مناطق حرة برية أو بحرية .
يهدف إنشاء المناطق الحرة إلى توفير هياكل أساسية فعالة للاقتصاد الوطني وذلك لتشجيع الاستثمار الأجنبي الموجه نحو التصدير. ، بالإضافة الى الاستثمار في الموارد البشرية.
ومن يستقرئ الواقع المعاصر للمناطق الحرة يلحظ أن الحديث منها -كالمناطق الحرة بدبي وسنغافورة وهونج كونج - يحقق أرقاماً قياسية في معدلات النمو الاقتصادي في هذه البلدان،
، كما توجد مناطق حرة أخفقت حيث كانت التكاليف أكبر من العوائد الاقتصادية و الاجتماعية . وهنا جاء بحثنا من أجل إعطاء فكرة أساسية عن أهمية المناطق الحرة ودورها في تعزيز التجارة الحدودية, والتي تثير معها عدداً من التساؤلات ومنها:
ما هي أهداف المناطق الحرة؟
ما هي عوامل نجاحها؟
ما هي المشكلات التي تواجه هذه المناطق وتقف حائلاً دون تطويرها؟
هذا ما سنحاول الإجابة عنه في ثنايا هذا البحث.

مقدمة

العلاقات التجارية قديمة قدم التاريخ هذه العلاقات تزداد بشكل طردي مع الدول المجاورة وبصورة خاصة مع تركيا , فنجد من خلال العلاقات التجارية أن التجارة الحدودية بدأت تشهد ازدهارا كبيراً وهذا التطور تملية العوامل الجغرافية التي فرضت نفسها على الواقع بين البلدين ، فطول الحدود البرية والمنافذ البحرية فرضت واقعاً بأن يكون هنا العديد من البوابات الحدودية هذه الحدود تم توظيفها في الآونة الأخيرة لتلعب دوراً هاماً في تعزيز التبادل التجاري من جهة , وإلى تفعيل السياحة بشكل كبير وإلى سهولة الانتقال بين المناطق الحدودية المجاورة وهناك الكثير من الدراسات الإحصائية التي تدلل على أهمية هذه العلاقات ودورها الهام في مستقبل العلاقات التجارية بين سورية وتركيا .
تزداد أهمية العلاقات السورية-التركية يوما بعد يوم ويكفي أن نشير أن هناك أكثر من خمسين اتفاقية ومذكرة تفاهم لتعزيز وتطوير العلاقات التجارية بين سورية وتركيا : أهمها اتفاقية منطقة التجارة الحرة.

إن الاستثمار في العلاقات السورية التركية اليوم هو استثمار في المستقبل فالتاريخ الذي خطه البلدان معا أعيدت ترجمته اليوم ليرسم مستقبلاً جديداً تمتد أفقه إلى جميع مناحي الحياة السياسة والاجتماعية والاقتصادية.
بلغ عدد المناطق الحرة في بداية الثمانينات في قارة آسيا خمس و ثلاثون منطقة، حيث تمثل المناطق الحرة إحدى الوسائل الاقتصادية الرامية إلى توفير و دعم التبادل التجاري الحر للمنتجات المعدة للتصدير .
تعرف المناطق الحرة على أنها :
مناطق صناعية تقع داخل سياج جمركي و على مساحات واسعة مخصصة للمنتجات التصديرية وتتمتع الصناعات القائمة فيها بمزايا التجارة الحرة .

وكما تتمتع الشركات القائمة فيها بمعاملات تفضيلية في ما يتعلق باستيراد المواد الوسيطة وبدلات الضرائب وتوفير البنية الأساسية كما تعفى الشركات من الأنظمة واللوائح المطبقة على الصناعات القائمة في أماكن أخرى من الدولة. ولمنح تلك المزايا يجب أن يتم تصدير معظم منتجات الشركة كما يجب أن يتم استعمال المواد الوسيطة المستوردة كافة ضمن السياج الجمركي للمناطق الحرة ،
والجدول الآتي يبين نمو المناطق الحرة في ثلاثة عقود حيث أصبح أكثر من 850 منطقة حرة تعمل في أكثر من 100 مدينة في العالم, وتستخدم مباشرة أكثر من 27مليون عامل, ووصل حجم صادراتها إلى 250 بليون دولار.

جدول رقم /1/ عدد المناطق الحرة و نشاطها

العام	2000	1970
عدد المدن	100+	30
عدد المناطق الحرة	850	80
عدد المناطق الحرة الخاصة	600+	-
(صادرات المناطق الحرة)	250+ بليون دولار	بليون دولار10
التوظيف المباشر الإجمالي	27+ مليون	مليون1.5

المصدر :
- Bernard Hoekman--Trade Policy Developments in the Middle East and North The world bank 2000/ p246

التعريف بالمناطق الحرة السورية:

تعود تجربة المناطق الحرة إلى أكثر من خمسين عاماً, عندما أسست المنطقة الأولى في وسط مدينة دمشق عام (1952)، ويبلغ عددها حالياً (8) مناطق, منها سبع مناطق موضوعة في الاستثمار تبلغ إجمالي مساحتها حوالي (8128) دونماً, هي مناطق (دمشق/ مطار دمشق/عدرا/حلب/طرطوس/اللاذقية الجافة/اللاذقية المرفئية), والمنطقة الثامنة هي منطقة (اليعربية) في محافظة الحسكة التي وضعت مؤخراً في الاستثمار وتم تدشينها بتاريخ (2007/12/14)
ويضاف إلى المناطق الحرة أعلاه (المنطقة الحرة السورية الأردنية المشتركة) التي تم افتتاحها رسمياً في عام (2000) في موقع (جابر - نصيب) على الحدود المشتركة بين البلدين بمساحة قدرها 650 الف هكتار.

اما فيما يتعلق بإقامة مناطق حرة مع تركيا
يعمل الجانب السوري مع الجانب التركي على رفع حجم التبادل التجاري وتعزيز المنطقة التجارة الحرة بين البلدين. حيث تم تطوير المنافذ الحدودية في كسب و اللاذقية وحتى القامشلي في محافظة الحسكة وافتتاح مركز تل الأبيض المخصص للشاحنات والانتهاء من كل الإجراءات الفنية لإقامة مركز تل زيوان وهذا عامل مهم لحركة التجارة ما بين تركيا وسورية
. كما ان اتفاقية منطقة التجارة الحرة يتم تطبيقها بصورة جيدة حيث عدلت سورية التعرفة الجمركية بما يخدم هذه الاتفاقية وهناك قراراً جديداً سيصدر بخصوص تفكيك الرسوم الجمركية وانشاء مصرف سوري تركي مشترك وهذا المصرف يسهم في تعزيز التعاون الاقتصادي والتبادل التجاري بين البلدين وبمصرف سوري عراقي تركي مشترك مقره في تركيا وتقضي اتفاقية التجارة الحرة السورية التركية التي دخلت حيز التنفيذ في بداية عام2007بأن تصبح الرسوم الجمركية على المنتجات الصناعية السورية صفرا فيما تبين بنود الاتفاقية وضع برنامج يمتد على مدى12عاما يتم خلاله إجراء تخفيضات جمركية على المنتجات والبضائع التركية.

ووصل حجم التبادل التجاري بين سورية وتركيا العام الماضي الى ملياري دولار ضمن استراتيجية تهدف للوصول بحجم التبادل التجاري الى خمسة مليارات دولار في السنوات الخمس القادمة. بعد أن كان لا يتجاوز 200 مليون دولار عام 2004.

وكانت الحركة الاستثمارية في المناطق الحرة السورية آنذاك ضعيفة حيث :
بلغت رؤوس الأموال المستثمرة في المناطق الحرة السورية للعام (2004) حوالي (865 مليون $)
وحول توزع رأس المال المستثمر بحسب الأنشطة الصناعية والتجارية , وما بين رأسمال ثابت ورأسمال عامل , نورد الجدول رقم (2):

الجدول رقم (2) إجمالي رأس المال المستثمر في المناطق الحرة السورية (مليون $) في عام 2004*					
إجمالي رأس المال 864,89		رأس المال العامل 756,75		رأس المال الثابت 108,14	
التجاري	الصناعي	التجاري	الصناعي	التجاري	الصناعي
733,1 (% 85)	131,79 (% 15)	672,30 (% 89)	84,45 (% 11)	60,80 (% 56)	47,34 (%44)
(*) ـ المصدر: احتسبت من معطيات المؤسسة العامة للمناطق الحرة. ملاحظة: رأس المال المستثمر في المشاريع الخدمية (عدا المصارف) ضئيل ويكاد لا يُذكر.					

يلاحظ من معطيات الجدول أعلاه انخفاض نسبة رأس المال المستثمر انذاك. وهذا يشير إلى قلة المشروعات الصناعية وضآلة حجمها وبطء تطورها سواء بالمطلق أم مقارنة بالمشروعات التجارية
اما في بداية عام 2010 وصل إجمالي إيرادات النشاط الاستثماري في المناطق الحرة السورية حتى نحو 36 مليار ليرة سورية بينما بلغت المستوردات نحو 8 مليارات ليرة والصادرات نحو 13 ملياراً كما بلغ إجمالي رأس المال الأجنبي المستثمر نحو 889ر24 مليون دولار.

كما أن إجمالي عدد المستثمرين بلغ خلال الفترة نفسها 1174 مستثمراً بينهم 984 مستثمراً تجارياً و86 صناعياً و104 مستثمرين في مجال الخدمات كما وصل عدد الشركات الأجنبية إلى 65 شركة وعدد العمال إلى 659 عاملاً.
وجميع البيانات السابقة تدل على ضرورة إنشاء منطقة حرة مشتركة بين سورية وتركيا.
ولكن علينا ان لا ننسى جميعا انه بعد تحرير التجارة الدولية وظهور منظمة التجارة العالمية بدأت السلع تنساب مابين الدول ضمن أسس التجارة الدولية والاتفاقيات التي وقعت في إطار عمل المنظمة عندها بدأ بريق المناطق الحرة يخف تدريجياً في الكثير من الدول الأمر الذي يتطلب من الحكومتين السورية والتركية العمل لتطوير التشريعات وأنظمة الاستثمار في المناطق الحرة لتكون جاذبة للاستثمارات.
لذلك لابد من استعراض أهم المقومات الأساسية إنشاء المنطقة الحرّة:
بنية تحتية متطوّرة وجود.
حرية التمليك بالكامل.
الضرائب إعفاءات طويلة المدى من.
حرية تحويل الأموال.
على أنشطتها عدم تطبيق الأنظمة المحليّة والقوانين.
الخام التي تدخل في التصنيع إعفاءات جمركية على الاستيراد والتصدير وعلى استيراد المواد
تسهيل الإجراءات الإدارية .
بتوفير البنية التحتية للتصنيع والتوزيع مدعمة بخبرات رفيعة المستوى اضافة الى : ان المقومات المذكورة كفيلة
الاستثمارات المحلية والأجنبية جذب.
لاجتذاب الشركات ذات السمعة الجيدة التي بدورها ستساهم رفع وتيرة التنمية الاقتصادية التسويق الفعال المقرون بالحوافز الفعالة وذلك.
ايجاد فرص عمل وظيفية.
) تنشيط تجارة الخدمات (خدمات مالية – بنوك ومصارف – خدمات النقل والاتصالات
فوائد وانعكاسات المنطقة الحرّة على تعزيز التجارة الحدوية بين سورية وتركيا
لشركات دوليّة تعزيز موقع البلدين كموقع تجاري في الشرق الأوسط من خلال وجود مكاتب أجنبية اقليمية 1-.

انتعاش جميع القطّاعات الخدميّة والتجارية والصناعية 2- استقطاب رؤوس الأموال والمستثمرين الأمر الذي يؤدي الى

3-زيادة حركة الاستيراد والتصدير.

تطوير الخدمات والمرافق كالجسور والطرق السريعة.. الخ 4- العمل المستمرّ على.

الخدمات ذات الجودة العالية . 5- توفير

التجارية والصناعية والخدمية في المنطقة 6- تلبية المتطلّبات الفرديّة والجماعية للشركات.

7- زيادة الإنتاج الصناعي ورفع نسبة مساهمة إجمالي الناتج المحلي

8- تصنيع الخامات ومشتقاتها وزيادة القيمة المضافة وتشجيع إقامة الصناعات التصديرية ضماناً لتدفق العملات وتحقيق درجة من التكامل الأفقي والعمودي بين فروع الصناعة من جهة وبين فروع الاقتصاد الأخرى من جهة ثانية.
اما في اطار التكاليف النسبية فيكفي ان نشير على سبيل المثال وليس الحصر
بالفوائد المتبادلة للمنطقة الحرّة لتركيا ولسورية
تعود المنطقة الحرّة بفوائد على تركيا من سورية نوجزها في التالي:
تأمين المواد الأولية من سورية ذات تكلفة اقل نسبيا
تشغيل اليد العاملة السورية ذات تكلفة اقل نسبيا
وتعود المنطقة الحرّة بفوائد على سورية من تركيا نوجزها في التالي:
تامين التكنولوجيا اللازمة من تركيا ذات تكلفة اقل نسبيا من الدول الغربية
تأمين المواد الأولية من سورية
تشغيل اليد العاملة السورية ذات تكلفة اقل نسبيا

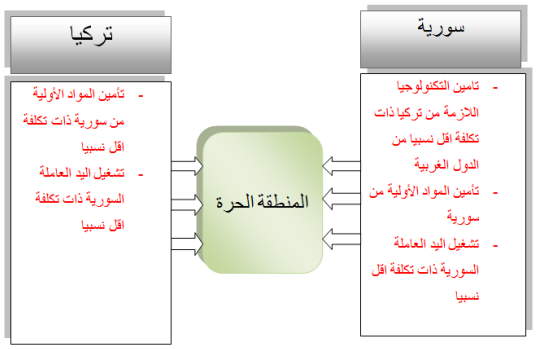

عملية تحسين مراقبة وتقييم وتطوير كافة جوانب الخدمات التي تقدّمها السلطة من خلال الاشتراك في ولتحقيق الأهداف المذكورة أعلاه يجب تجري حديثة الجودة مدعّمة بتوفير التجهيزات المتطوّرة والتكنولوجيا.

يجب أن يكون واضحاً أن استخدام تحليل الفائدة والكلفة كأداة سياسية لتقييم مناطق تجهيز الصادرات (المناطق الحرة) يعتمد على افتراض أنها أداة للنهوض الاقتصادي وهي خاضعة لمدى فعاليتها وقدرتها في تحقيق أهدافها.

إن التدفقات المالية المباشرة مثل استعادة الفوائد أو حركة الاستثمارات الأجنبية لن تكون بالمحصلة لصالح الدول المضيفة للمناطق الحرة بل إن استخدام المصادر المحلية والربح الصافي للاقتصاد المضيف كنتيجة لعمل المناطق الحرة, هي التي تحتاج للتركيز أكثر.
وإن تحليل أداء الصادرات أو عدد الأعمال والمشروعات في المناطق الحرة تكون غالباً غير مناسبة لحساب الفائدة والتكلفة. حيث تكمن الفائدة بالتأثير المباشر لهذه النشاطات على الاقتصاد المحلي للدول المضيفة.

وتشير بعض الدراسات أن صافي قيمة الواردات من المواد الخام والمكونات بالنسبة للسلع المنتجة في المناطق الحرة في العالم الثالث (باستثناء كوريا الجنوبية وتايوان) بلغت حوالى 60% من قيمة السلع النهائية المنتجة في المناطق الحرة في حين شكلت الأجور نسبة تتراوح بين (10-18)% من سعر بيع المنتج النهائي[115], مما يشير إلى أن المدخلات المحلية ضعيفة نسبياً, وهذا يؤكد ضعف الارتباطات بين صناعات المناطق الحرة والاقتصاد المحلي عند تقييم المناطق الحرة .وذلك للأسباب الآتية:
معظم الشركات في المناطق الحرة تستورد وتشتري لوازمها من أرخص المصادر مستفيدين من التسهيلات والحوافز المقدمة والإعفاءات.
عدم وجود اتصال مع الشركات المحلية في أغلب الأحيان.
جـ- عدم وجود الصناعة القوية المحلية والمنافسة.
أما بالنسبة للأجور المدفوعة للعاملين في المناطق الحرة كانت أعلى من الأجور المدفوعة خارج المناطق الحرة خاصةً في ماليزيا في بداية التسعينيات بـ 30%, وسجلت في ماسان في كوريا بـ 10% و 14% في تايوان[116]

المقترحات والتوصيات

استناداً إلى ما تقدم و من اجل نجاح سياسة المناطق الحرة بين سورية وتركيا يجب أن نراعي مايلي :
يجب ألا تكون سياسة المناطق الاقتصادية الحرة فقط من أجل توليد منافع إحصائية مثل (التوظيف – التبادل التجاري)

إن سياسة المناطق الحرة يجب أن تسعى لزيادة المنافع المرجوة و المحددة في أهداف تلك المناطق عند إنشائها و تبني ركائز اقتصادية لتنمية الأقاليم المحيطة .

التركيز على اختيار نوع الاستثمار وحجمه, بحيث لا تعطى الأولوية للثانية على حساب الأولى كما فعلت معظم المناطق الحرة في العالم وهو ما يعد بمنزلة خطأ كان من الممكن تجنبه ويمكننا تقييم ذلك من خلال التعرف على النقاط الآتية:
مدى استجابة الشركة للتقنيات الحديثة في مراحل التصنيع الأولى.
مطالبة الشركات بإعطاء فترة كاملة عن قواها العاملة من حيث العدد والمستوى الفني والأجور التي تتقاضاها.
التعرف على حجم الشركة من خلال معرفتنا برأس مال الشركة وموجوداتها وأرباحها السنوية / الجدوى الاقتصادية/ إضافة إلى عدد فروعها في العالم وحجم صادرتها السنوية والأسواق التي تتعامل منها.
مطالبة الشركات بإعطاء فكرة واضحة عن خطتها حول كيفية الاستثمار بالمنطقة الحرة مع الأخذ بعين الاعتبار نسبة الزيادة السنوية موضحاً من خلالها أوجه الاستثمار المبينة أدناه:
نوع المعدات والآلات المستخدمة في عملية الإنتاج.
تحديد القيمة الكلية والأجهزة المستخدمة في عملية الإنتاج للسنوات الخمس الأولى.
توضيح نسبة الاستثمار المخصص لشراء المواد الأولية والمواد شبة المصنعة والمستخدمة في عملية الإنتاج مع تحديد الجهة التي يشتري منها.
تحديد مجموع الأجور التي تدفع سنوياً.
مجموع قيمة الإيجارات التي تدفع الشركات سنوياً.
توضيح حجم وقيمة المنتجات المتوقع إنتاجها ومن ثم تصديرها سنوياً.
إعطاء فكرة عن مجموع المبالغ التي تصرف سنوياً نظير استهلاك الشركات من كهرباء ومياه واتصالات.

إضافة إلى ما سبق فإن هناك نقاطاً أخرى يجب توفيرها لتقييم الحجم الحقيقي للاستثمار ومدى استفادة الاقتصاد المحلي لكل من البلدين، مثل ما تدفعه الشركات سنوياً للمنطقة الحرة مقابل حصولها على الخدمات المختلفة مع تحديد ما تصرفه الشركات من مبالغ داخل البلد نظير حصولها على الخدمات شاملة الإيجارات المتعلقة بسكن العمال والموظفين.
مطالبة المناطق الحرة بالالتزام الكامل بالمعايير والقوانين الدولية المتعلقة بالحفاظ على البيئة وحمايتها وغير ذلك عند قيامها بتقييم الشركات الراغبة في الاستثمار لديها.

ويمثل هذا النظام e-mirsal /وأخيرا العمل على اقامة مناطق حرة الكترونية(كمرحلة تالية) , من خلال نظام الشبكة الكترونية هو نظام/ مرسال والنظام والموانىء ووكلاء بضائع النقل الجوي والبحري والبري وشركات وإدارات المناولة شبكة الكترونية تؤمن الاتصال بين دائرة الجمارك والأجور الجمركية الكترونياً المصرفي، وذلك لتبادل البيانات وتخليص إرساليات البضائع وتحصيل الرسوم.

---

[115] - المؤسسة العربية لضمان الاستثمار – المناطق الحرة العربية – الكويت – 1987 – ص / 12/

[116] [116]-Madani.D-Areview of the role and impact of export processing zones the world bank 1994- p28/ (www.world bank.org)

المراجع

المراجع باللغة الانكليزية

Basic , Claude - A Critique Of Cost-Benefit Analysis In The Evaluation Of Export Processing Zones - (Presented at the WEPZA Round Table on EPZs, Vienna, 4/15/96) No. 2 Ver. 1
Concilregulation of the European Communities-N63-82
Hoekman, Bernard Trade Policy Developments in the Middle East and North Africa the world bank 2000
Jayathakumaran, Kankesu - An over view of Export Processing Zones Selected Asian Countries - University of Wollongong - Department of Economy -2002
Jayathakumaran, Kankesu-and Weiss- Export Processing Zones in Srilanka. A cost-benefit appraisal- Journal of international development- University of Wollongong - Department of Economy -1997
KAFTZ YOU- KaNDALA Free Trade Zone infact and figures- Grand Hidham-August-1975
Madani.D-Areview of the role and impact of export processing zones the world bank 1994- (www.world bank.org)
-Peter, Warr- Export processing Zones . The economic of enclave manufacturing reseach observer . 1989–World Bank –
TF , Clasen - US Forigen trade zones manufacturing and assebley law and policy in international business- VOL13-1981

المراجع باللغة العربية

1 - المؤسسة العربية لضمان الاستثمار – المناطق الحرة العربية – الكويت – 1987
2- القيسي – عبد الحفيظ - ندوة المناطق الحرة المشتركة و التكامل الاقتصادي الإقليمي – ورقة عمل مقدمة من وزارة الأشغال العامة و وزارة الاقتصاد و التجارة في لبنان – دمشق 2004
3- بالي –طــه – ندوة المناطق الحرة و دورها في تشجيع الاستثمار – الإمارات العربية المتحدة – دبي 1988
4 - ظافر – محمد سعيد – ورقة عمل مقدمة إلى ملتقى اقتصاديات المناطق الحرة – دمشق 2002
5 - الدكتور : سمير شرف دراسة تحليلية للفوائد والتكاليف للمناطق الحرة 2005

العوامل المعيقة للتجارة الحدودية بين سورية وتركيا	**The impacts which obstacle border trade between Syria and Turkey**
الدكتور مروان رشيد	**Dr. Marwan Rasheed**
جامعة حلب كلية الاقتصاد قسم الاقتصاد والعلاقات الدولية	**ALEPPO UNIVERSITY ECONOMICS COLLEGE** **DEPT OF ECONOMICS& INTERNATIONAL RELATIONSHIPS**

الملخص

يتناول هذا البحث ماهية التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ومدى أهميتها بالنسبة للاقتصاد السوري والتركي وتأثير القرار السياسي في تنشيط العملية التجارية بين كلا الدولتين .

لقد قام الباحث بتوزيع عدة استبيانات على فئات مختلفة من المجتمع شملت أصحاب المهن العلمية والتجارية وأعضاء الهيئات التدريسية في الجامعات الحكومية والخاصة في محافظة حلب للتعرف على العقبات التي تواجه التجارة الحدودية بين كلا الدولتين وقد توصل الباحث إلى أنّ المعوقات التي تواجه التجارة الحدودية بين كلا الدولتين معظمها ذو طابع إداري، لكن مع وجود التقارب السياسي والشعبي بين كلا الدولتين يمكن القول إنها مشكلات بسيطة وطبيعية يمكن حلها من خلال فتح باب النقاش والحوار بين أصحاب الخبرات التجارية في كلا الدولتين.

Abstract

This research deals with the substance of the border trade between Syria and Turkey and its importance for their economics .

It also treat with the reflection on the political decision order to active the role of the border trade between the two countries

The research has submitted forms include question for the different kinds of communities obtain the traders , dealers , and owners in science and commerce and the lecturer in the public and private universities in Aleppo to show the obstacles that face border trade between the two countries .

The researcher has reached to these obstacles and most of them are related to the administrative features

But because of the political and poplar's between the two countries we can say that these troubles are simple and natural .

So we find solutions of them through the discussions between the commercial experts of the two countries

مقدمة

هناك مقولات لا بد من التعرض لهما:

1. ما تفسده السياسة يصلحه الاقتصاد
2. إنّ الجغرافيا أقوى من السياسة
3. الجغرافيا لا تحقق الأمن [117]

فكيف إذا كانت السياسة داعمة للاقتصاد إضافة إلى ذلك العامل الجغرافي بين كل من الدولتين الجارتين سورية وتركيا وبالتالي أصبحت السياسة والاقتصاد والجغرافيا تسير في الاتجاه نفسه.

فبالرغم مما تقوم به إسرائيل من مؤامرات لإيقاظ الفتنة والتذكير بعداوات الأمس فاليهود هم لا يتغيرون مع تغير الزمن فبالأمس كانوا يرمون الفتنة بين الأوس والخزرج وهي اليوم تحاول إيقاع الفتنة بين سورية وتركيا لكن" كلما أوقدوا ناراً للحرب أطفأها الله"

بما أنّه يمكن القول إنّ العلاقات التركية العربية، وتحديداً السورية، دخلت مرحلة جديدة بعد توقيع الجانبين السوري والتركي على اتفاقية أضنه صيف عام 1998 بعد أزمة عبد الله أوجلان زعيم حزب العمال الكردستاني، إلا أن الملامح الحقيقية لعلاقات تركية عربية جديدة بدأت مع وصول حزب العدالة والتنمية إلى السلطة إثر انتخابات عام 2002 فقد أثارت مواقف حزب العدالة والتنمية ذات الخلفية الإسلامية، وسياساته القريبة من النسيج الحضاري لشعوب المنطقة ودولها، ارتياحاً بشّر بالتخفيف من البعد الغربي في سياسات تركيا لمصلحة سياسات ومصالح إقليمية تصب في دائرة الانتماء الحضاري. وقد كانت للزيارات المتتالية لكلّ من الرئيس التركي السيد عبد الله غول ورئيس مجلس الوزراء السيد رجب طيب أردوغان إلى دول المنطقة أثر كبير في زرع الثقة ببناء علاقات إيجابية مع تركيا.

وجاء موقف البرلمان التركي الرافض لوضع الأراضي التركية تحت تصرّف القوات الأميركية لشنّ الحرب على العراق عام 2003 بالتزامن مع فتور العلاقات التركية – الإسرائيلية من جهة والعلاقات التركية الأمريكية من جهة أخرى بمثابة محطة تاريخية لتطوير العلاقات التركية بدول الجوار العربي والإسلامي. ثمّ وجدت هذه العلاقات نفسها بعد احتلال العراق أمام تحديات مشتركة، منها ما يتعلّق بالموقف من وحدة العراق ومستقبله، ومنها ما يتعلّق بمخطّطات السياسة الأميركية التي لا تريد دولاً إقليمية مؤثّرة في منطقة يراد ترتيبها من جديد باسم الشرق الأوسط الجديد ، ومنها ما يتعلّق بالعلاقة الأميركية التركية التي تراجعت بعد انهيار الاتحاد السوفيتي .

إنّ طرح البعد الاقتصادي والاهتمام به في منطقة وضعت السياسة دوماً في المقام الأول يعبر عن استجابة لمتطلبات التنمية من جهة ومن جهة أخرى يعبر عن البعد الاستراتيجي للقيادة السياسية في كلا الدولتين

أهمية البحث

تأتي أهمية البحث من خلال العلاقة التبادلية بين التجارة الحدودية والتنمية الاقتصادية ورغبة من الباحث في تحسين التجارة الحدودية للاستفادة منها في زيادة رفاهية كلا الشعبين تم القيام بهذا البحث

هدف البحث :

يهدف البحث إلى التعريف بدور التجارة الحدودية بين كل من سورية وتركيا للتعرف على المعوقات والعقبات التي تواجهها من خلال دراسة انعكاسات القرارات السياسية على عملية التجارة الحدودية بين كل من الجارتين .

فروض البحث :

- يلعب العامل الجغرافي دوراً إيجابياً في عملية التجارة البينية

[117] تم استخدام هذه المقولة كثيرة في الخطاب السياسي السوري منذ مؤتمر مدريد للسلام في 30 تشرين الثاني 1991

- يلعب العامل السياسي دوراً إيجابياً في عملية التجارة البينية
- اتحاد العامل الجغرافي بالعامل السياسي يمنح كلا العاملين تأثيراً أقوى .

أسلوب البحث :

إنّ طبيعة البحث هي التي تفرض أسلوب الدراسة والمنهج لذلك سيتم استخدام الأسلوب الوصفي التحليلي القائم على تحليل عناصر القوة المشتركة التي تساهم في دعم عملية التجارة الحدودية كذلك سوف يتم الاعتماد على الأسلوب التحليلي من خلال الاستبيان الموزع على عدد من فئات المجتمع (طلاب دراسات عليا – أعضاء هيئة تدريسية – تجار من الفئتين الأولى والثانية - فئة أصحاب المكاتب السياحية في محافظة حلب) من أجل معرفة معوقات التجارة الحدودية بين الجارتين للمساهمة في حلها.

أولاً : عناصر القوة التي تتمتع بها سورية وتركيا

سيتم التركيز على عنصرين هامين بالنسبة لكلا الدولتين سورية وتركيا هما العنصر العسكري والسياسي لقوة تأثيرهما في العامل الاقتصادي.

1 - على المستوى القوة العسكرية :

انتهجت سورية وتركيا نهجاً تم التركيز فيه على القدرات الدفاعية الرادعة [118] وذلك من إيمان كلا الدولتين أنّ استخدام الأدوات العسكرية في النزاعات لم تثبت جدواه كما أنّ تكلفته على كافة الأصعدة مرتفعة .

2 - على المستوى السياسي :

إنّ إيمان القيادة السياسة في كلا الدولتين بأهمية التنمية الاقتصادية من جهة وبأهمية تغليب الاقتصاد والقضايا غير السياسية على القضايا السياسية دفع كلا الدولتين إلى إعادة النظر في السياسات الخارجية فمن المتوقع أن تتقدم تركيا في مسارها الأوربي وأن تتقدم سورية أكثر في شراكتها مع الاتحاد الأوربي وهو ما سوف يُمكن كلا الدولتين من العمل بشكل متقارب وهذا ما تم ملاحظته من خلال المعاهدات والاتفاقات التجارية والمشاريع المشتركة بين كلا الدولتين

: ثانياً : تعريف التجارة الحدودية

لقد قام الباحث باشتقاق بعض التعاريف للتجارة الحدودية بناء على تعريف التجارة الخارجية والدولية

.الوطنية لدولتين جارتين فروع علم الاقتصاد تهتم بدراسة الصفقات الجارية عبر الحدود **التعريف الأول :** التجارة الحدودية هي فرع من التجاري الذي يتم بين الدولة والدول المشتركة معها في الحدود. **التعريف الثاني :** التجارة الحدودية هي عملية التبادل التجارة الحدودية هي ظاهرة اقتصادية تخضع للجوانب السياسية وتهتم بعمليات التبادل التجاري بين دولتين جارتين. **: التعريف الثالث**

: تصنيف الصفقات التي تتضمنها التجارة الحدودية إلى ويمكن

- تبادل السلع المادية والاستهلاكية والإنتاجية والمواد الأولية والسلع نصف المصنعة والوسطية
- تبادل الخدمات والتي تتضمن خدمات النقل والتأمين والشحن والخدمات المصرفية والسياحية وغيرها.
- تبادل النقود وتشمل حركة رؤوس الأموال لأغراض الاستثمار سواء على المدى القصير أم على المدى الطويل كما تشمل القروض الدولية
- تبادل عنصر العمل ويشمل انتقال الأيدي العاملة من بلد لآخر بالإضافة إلى الهجرة

ثالثاً : ماهية التجارة الحدودية:

يقوم الاقتصاد الوطني لكل دولة على مختلف الأنشطة الاقتصادية، وهذه الأنشطة تتكامل مع بعضها البعض بطريقة تجعل كل منها يؤثر ويتأثر بالآخر، وتمثل التجارة همزة وصل بين كل هذه الأنشطة :

- فيما بينها و تقوم بذلك التجارة الداخلية .
- بينها كوحدة متكاملة و بين العالم الخارجي و تقوم بذلك التجارة الخارجية.
- بينها كوحدة متكاملة وبين جيرانها من الدول المجاورة وتقوم بذلك التجارة الحدودية.

إنّ تعبير التجارة الحدودية يطلق عادة على مجمل التجارة القائمة بين الدولتين المتجاورتين . وتتكون الدورة التجارية من تصدير واستيراد السلع والخدمات، وبذلك تشكل التجارة الحدودية فرعا من فروع الاقتصاد الوطني.

رابعاً : أهمية التجارة الحدودية :

تعد التجارة الحدودية من القطاعات الحيوية في أي مجتمع من المجتمعات سواء أكان ذلك متقدماً أم نامياً ، فالتجارة الحدودية تربط الدولة مع الدول المجاورة لها بعلاقات التعاون إضافة إلى أنها تساعد في توسيع القدرة التسويقية عن طريق فتح أسواق جديدة أمام منتجات الدولة، نتيجة الحصول على مزيد من السلع والخدمات بأقل تكلفة ، نتيجة لمبدأ التخصص الدولي الذي تقوم عليه [119] وتساعد كذلك في زيادة رفاهية البلاد عن طريق توسيع قاعدة الاختيارات فيما يخص مجالات الاستهلاك و الاستثمار وتخصيص الموارد الإنتاجية بشكل عام.

وبالإضافة إلى ذلك تأتي أهميتها من خلال اعتبارها مؤشراً جوهرياً على قدرة الدول الإنتاجية والتنافسية في السوق الدولي، لارتباط هذا المؤشر بالإمكانات الإنتاجية المتاحة ، وقدرة الدول على التصدير ومستويات الدخول فيها ، وكذلك قدرتها على الاستيراد وانعكاس ذلك كله على رصيد الدولة من العملات الأجنبية [120] (على اعتبار أنّ التجارة الحدودية هي جزء من التجارة الدولية) وذلك لارتباط هذا المؤشر بالإمكانيات الإنتاجية المتاحة، وقدرة الدول على التصدير ومستويات الدخل فيها، وقدرتها كذلك على الاستيراد، وانعكاس ذلك كله على رصيد الدولة من العملات الأجنبية وما له من أثر في الميزان التجاري.

كما أنّ هناك علاقة وثيقة بين التجارة الحدودية والتنمية الاقتصادية ، فالتنمية الاقتصادية وما ينتج عنها من ارتفاع مستويات الدخل القومي يؤثر في حجم ونمط التجارة الدولية ، كما أن التغيرات التي تحدث في ظروف التجارة الخارجية تؤثر بصورة مباشرة في تركيب الدخل القومي وفي مستواه ، والاتجاه الطبيعي هو أن يرتفع مستوى الدخل القومي وتزدهر التجارة الحدودية في الوقت نفسه.

وبالرغم من أن التجارة سواء الداخلية أم الخارجية هي نتيجة لقيام التخصص وتقسيم العمل [121] فقد جرت عادة الكثير من الاقتصاديين الذين يتعرضون لموضوع التجارة الخارجية على تأكيد الفوارق بينها وبين التجارة الداخلية استناداً إلى واحد أو أكثر من الفوارق التالية :[122]

- التجارة الداخلية داخل حدود الدولة الجغرافية أو السياسية ، في حين أن التجارة الخارجية على مستوى العالم .

---

[118] هيرش غودمان ، ميدان المعركة المستقبلي وصراع الشرق الأوسط ، دمشق ، مركز الدراسات العسكرية ، 1999 ص 37 وما بعدها .

[119] عبد المطلب عبد الحميد : النظرية الاقتصادية ، الدار الجامعية للطباعة والنشر ، الإسكندرية ، 2000 ، ص 373

[120] رشاد العصار وآخرون : التجارة الخارجية ، دار المسيرة للنشر والتوزيع ، عمان ، 2000 ، ص 16 .

[121] عادل أحمد حشيش : أساسيات الاقتصاد الدولي ، الدار الجامعة الجديدة ، الإسكندرية ، 2002 ، ص 12 .

[122] حمدي عبد العظيم : اقتصاديات التجارة الدولية ، دار النهضة العربية ، 2000 ، ص 14

- اختلاف العملة المحلية عن العملة الأجنبية ، فنجد أن التجارة الخارجية تتم بعملات متعددة ولكن التجارة الداخلية تتم بعملة واحدة فقط .
- التجارة الخارجية تتم مع نظم اقتصادية وسياسية مختلفة ، في حين أن التجارة الداخلية في ظل نظام واحد .
- وجود عقبات وموانع وتشريعات وقوانين تنظم التجارة الخارجية وتختلف عن تشريعات التجارة الداخلية .
- اختلاف طرق النقل ، حيث أن 90 % من التجارة الخارجية تتم بالنقل البحري وجزء بسيط منها يتم بالنقل البري على عكس التجارة الداخلية .
- اختلاف ظروف السوق والعوامل المؤثرة فيه في حالة التجارة الخارجية ، عنها في حالة التجارة الداخلية من خلال طبيعة المستهلكين ، الأسعار ، المنافسة ، الأنظمة المسيرة لأسواق ...الخ .
- صعوبة انتقال عناصر الإنتاج في حالة التجارة الخارجية مقارنة بالتجارة الداخلية واختلاف طرق وأساليب التمويل

إضافة إلى ذلك تتأثر التجارة الحدودية بجملة من العوامل تتفاوت في أهميتها بتفاوت الظروف ، فهي عوامل مترابطة متفاعلة يمكن إرجاع أهمها إلى :

- عوامل طبيعية كسوء توزيع الموارد الطبيعية
- حجم الدولة أو المساحة الجغرافية التي تشغلها
- المناخ والذي له أثر في تكاليف الإنتاج بصفة عامة ونفقات الإنتاج الزراعي بصفة خاصة
- عوامل اقتصادية كعلاقة التكلفة بالسعر (علاقة طردية) والمخاطر التجارية المتعلقة بالتجار أنفسهم وبالوضع الاقتصادي السائد

المطلوبة في التجارة الخارجية خامساً : المستندات

السلع حجماً ونوعاً وباختلاف الأسواق تختلف المستندات المطلوبة في التجارة الخارجية عنها في التجارة الداخلية وتختلف هذه المستندات باختلاف كذلك بالأساس الذي يستند إليه في المستندات عن جميع مراحل تنفيذ العقد بين المستورد والمصدر وتشكيلها والغايات التجارية حيث تعبر هذه التجارة الدولية ؟ . للعملية . فما هي هذه الوثائق المطلوبة لفتح الاعتماد المستندي في التسوية المالية قبل الإنهاء الفعلي

1: - الفاتورة التجارية

(الكمية النوعية ، : الخارجية وهي عبارة عن بيان يتضمن كل المعلومات الخاصة بالبضاعة مثل تعتبر الوثيقة الأساسية في العمليات التجارية البائع بموجبه المشتري بدفع ومصاريف البضاعة المرسلة له. الأسعار...) أو هي عبارة عن مستند محاسبي يطالب

: الجمركية الوثائق 2 -

. دولة إلى أخرى البضاعة لكل الإجراءات الجمركية وتختلف طرق الحصول عليه وشروطها من وهي عبارة عن رخص رسمية تثبت خضوع

3: - شهادات التفتيش والرقابة والفحص

الوزن ، (أجهزة الرقابة من أجل التأكد من سلامة المعلومات المبنية في الفاتورة وهي تلك الوثائق التي تثبت خضوع البضاعة إلى تفتيش) ...المواصفات

الشهادات الطبية : 4 -

صحية من أجل التأكد من سلامة البضاعة على ضرورة معاينة البضاعة المشحونة من قبل جهات مختصة وإصدار شهادات أحيانا ينص الاعتماد وتصدر عن شركات دولية محايدة مقابل رسوم من النواحي الصحية و الكيميائية ،

: 5 - شهادات المنشأ

الدول تطلب من قبل السلطات البلد الذي صدرت منه البضاعة لتثبت مكان صنعها وموطنها الأصلي وفي بعض وهي الشهادات التي تصدر من إبراز مثل هذه الوثائق الجمركية التي قد تفرض غرامة في حال عدم

: قائمة التعبئة 6 -

وتظهر أهمية هذه القائمة بالنسبة للشاحنين عندما يتم شحن تتضمن أرقام الطرود المشحونة وأوزانها وأحجامها ومحتوياتها التفصيلية هي قائمة على مستوردين مختلفين حيث تسهل عليهم عملية الفرز والتسليم طرود متشابهة

: شهادات الوزن 7 -

تعتمد على الوزن والتي تحمل بشكل سائب مثل الحبوب والفوسفات وكذلك للأخشاب والحديد وأحيانا تفرض وهي ضرورية في بعض السلع التي كالشحن بالطائرة أو بالطرود البريدية وسيلة النقل وجود مثل هذه الشهادة

: 8 - وثيقة النقل

أهم الأسماء وتختلف أسماؤها باختلاف وسيلة الشحن ، وتعتبر بوليصة الشحن من وهي المستند الوحيد الذي يثبت شحن البضاعة وهي متعددة وحيازتها ، ولزيادة الإيضاح تشير إلى أهم أنواعها المستندات المطلوبة على الإطلاق لأنها تمثل حق امتلاك البضاعة

: الشحن البحري 9 - وثائق

للبضاعة وهي مثل الإيصال الذي يثبت استلام البضاعة النقل البحري المرخصة وتعتبر عقد وتسليم وفي نفس الوقت وثيقة تملك وتصدر عن شركة أو وهي الوثيقة التي تنعدم من أي تحفظ **بوليصة الشحن النظيفة** : تمهيداً للشحن ، وتقسم هذه الوثائق بدورها إلى عدة أنواع أهمها من قبل الناقل بأنها ملاحظة تفيد بوجود عيب في البضاعة أو بتعبئتها ، وتتميز هذه الوثائق:

أ - وثيقة تملك وقابلة للتداول لأنها صادرة للأمر

ب - وثيقة تملك عقد شحن

البضاعة جـ - تعتبر بمثابة إيصال باستلام

وتوقع هذه الوثائق من قبل الناقل أو وكيله أو من قبل القبطان أو وكيله ويجب أن يذكر اسم الناقل الذي تصدر عنه وهذا المطلب إلزامي

خامساً : الجانب العملي

لقد تم توزيع الاستبيان على عدة فئات من المجتمع شملت طلاب الدراسات في المرحلة الجامعية الأولى (جامعات حكومية وخاصة) بفروع مختلفة اقتصاد علوم إدارية هندسة عمارة هندسة اتصالات ومعلوماتية 50 استبيان تم إعادتها كاملة وطلاب دراسات عليا 25 استبيان تم إعادة 18 منها و50 استبيان على أعضاء الهيئة التدريسية في الجامعات الحكومية والخاصة تم إعادة 32 منها و50 استبيان للتجارة فئة أ وب تم إعادة 38 منها و20 استبيان لأصحاب المكاتب السياحية في حلب تم إعادتها بالكامل وبالتالي تم توزيع 195 استبيان تم إعادة 158 منها وبالتالي 81% الذين أجابوا على الأسئلة وهي تعتبر نسبة مقبولة إضافة إلى ذلك الاستبيانات الموزعة على طلاب الجامعات الحكومية والخاصة تم تعبئتها بالمشاركة مع ذويهم وأكثرهم من فئة التجار وأصحاب المهن العلمية إضافة إلى ذلك الغالبية العظمى ممن أجابوا على الاستبيان قد قاموا بزيارة تركيا لأكثر من مرة .

لقد تم تقسيم الاستبيان إلى أربعة أقسام القسم الأول وهو عبارة عن المهنة ومدى معرفة الفرد بتركيا من خلال زياراته لها وغرض الزيارة أمّا بالنسبة لبقية الأقسام فلقد أعتبر السؤال من كل قسم هو المتغير التابع وبقية الأسئلة بمثابة متغيرات مستقلة وعلى هذا الأساس تم تحليل الاستبيان من خلال دراسة معامل الارتباط RSQ. بين كل منهم

القسم الأول:

السؤال رقم 1

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا تساهم في تحقيق التنمية الاقتصادية لكل من تركيا وسورية كانت نسب الإجابة كما يلي موافق بشدة 96% - موافق 4% وبقية الإجابات لم يتم التعرض لها وبالتالي هناك إجماع بشدة على أنّ التجارة الحدودية بين كل من سورية وتركيا تساهم في عملية التنمية

السؤال رقم 2

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تؤدي إلى تحسين مستوى المعيشة لبعض فئات الشعب كانت نسبة الإجابات على الشكل التالي 78% موافق بشدة 15 % موافق 7% حيادي وبالعودة إلى الاستبيانات تبين أنّ أكثر المجيبين بموافق بشدة هم من أصحاب المهن التجارية أو أولياء الطلاب ممن ينتمون إلى هذه الفئة وأصحاب المكاتب السياحية ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثاني تبين أنّه 0.97 ويُعتبر قوي جداً وهو يعبر عن العلاقة القوية بين تحسين مستوى المعيشة لبعض الأفراد والتجارة الحدودية .

السؤال رقم 3

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تؤدي إلى خلق فرص عمل لكلا الدولتين كانت نسب الإجابة كالتالي 55% موافق بشدة 30 % موافق 10% حيادي 5% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثالث تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.77 معامل قوي وبالتالي يمكن للتجارة الحدودية أنّ تساهم في توفير فرص عمل لبعض الأفراد

السؤال رقم 4

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تدخل أنماط استهلاكية ترفية لسورية كانت نسبة الإجابة كالتالي 30% موافق بشدة 15% موافق 10% حيادي 45% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والرابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.0977 وهو معامل ضعيف جداً وبالتالي لن تساهم التجارة الحدودية في إدخال أنماط استهلاكية ترفية لسورية

السؤال رقم 5

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تشجع الصناعات الناشئة على المنافسة كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 25% موافق بشدة 10% موافق 15% حيادي 35% غير موافق 15% غير موافق بشدة وهذا أول سؤال يتم التعرض فيه لحقلي غير موافق وغير موافق بشدة وبالرجوع إلى الاستبيانات تبين أنّ أكثرية غير الموافقين وغير الموافقين بشدة هم من فئة التجار وأصحاب المكاتب السياحية والذين هم على إطلاع بواقع الصناعة التركية والسورية أكثر من الفئات الأخرى ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والخامس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.0669 وهو معامل ضعيف جداً وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا لن تشجع الصناعة الناشئة على المنافسة

السؤال رقم 6

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تشجع انتقال رؤوس الأموال بين الدولتين كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 40% موافق بشدة 20% موافق 10% حيادي 30 غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسؤال السادس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.599 وهو معامل متوسط وبالتالي تأثير التجارة الحدودية على انتقال رؤوس الأموال محدود

السؤال رقم 7

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الزراعي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 0% موافق بشدة 10% موافق 15% حيادي 75%غير موافق 20% غير موافق بشدة ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول السابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.2219 وهو معامل ارتباط ضعيف وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا لن تساهم بتنمية القطاع الزراعي لأن هذا القطاع محكوم بأمور أخرى تتعلق بالمناخ والسياسة الزراعية ...الخ.

السؤال رقم 8

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع النقل البري كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 20% موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثامن تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.9054 وهو معامل ارتباط قوي وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تنشط قطاع النقل البري

السؤال رقم 9

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع التأمين كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 25% موافق 10% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والتاسع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.8829 وهو معامل ارتباط قوي وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ستنشط قطاع التأمين

السؤال رقم 10

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع المصرفي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي45% موافق بشدة 25% موافق 30% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والعاشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.9239 وهو معامل ارتباط قوي وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ستنشط القطاع المصرفي

السؤال رقم 11

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع النقل الجوي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 10% موافق بشدة 5% موافق 65% حيادي 20% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والحادي عشر 0.1525 وهو معامل ضعيف وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا لن تساهم في تنمية قطاع النقل الجوي

السؤال رقم 12

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع الاستيراد والتصدير كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 75% موافق بشدة 25% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثاني عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.9139 وهو معامل ارتباط قوي جداً وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ستساهم في تنمية قطاع الاستيراد والتصدير كون المنتجات التركية تلقى رواجاً وطلباً في سورية

السؤال رقم 13

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع السياحة كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 85% موافق بشدة 15% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثالث عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.98 وهو ارتباط شبه تام وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ستترك أثراً ايجابياً واضحاً على قطاع السياحة

السؤال رقم 14

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الصناعي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 35% موافق بشدة 20% موافق 45% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والرابع عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.1738 وهو معامل ارتباط ضعيف

جداً وبالعودة إلى الاستبيانات وجد أنّ غالبية من أجابوا بحيادية هم من أصحاب المهن التجارية وبالتالي هناك أمور أخرى تؤثر في تنمية القطاع الصناعي أكثر مما تؤثر به التجارة الحدودية

السؤال رقم 15

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الخدمي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 30% موافق بشدة 20 % موافق 40% حيادي 10% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والخامس عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.1274 وهو معامل ارتباط ضعيف جداً وبالتالي هناك أمور أخرى تؤثر في تنمية القطاع الخدمي أكثر مما تؤثر به التجارة الحدودية

السؤال رقم 16

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساهم في زيادة إيرادات الدولة كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 90% موافق بشدة 10% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسادس عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.9952 وهو معامل ارتباط شبه تام وبالتالي هناك إجماع على أنّ التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساهم في زيادة إيرادات الدولة .

السؤال رقم 17

التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساهم في تحسين مستوى أذواق المستهلكين كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 40% موافق 20% موافق 20% حيادي 20 % غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسابع عشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.6372 وهو معامل ارتباط متوسط وبالتالي التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سيكون أثرها محدوداً بالنسبة لتحسين مستوى أذواق المستهلكين

القسم الثاني

السؤال رقم 1

تشجيع التجارة الحدودية بين سورية وتركيا تؤدي إلى زيادة التنمية الاقتصادية لكلا الدولتين كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 85% موافق بشدة 10 % موافق 5 % حيادي وبالتالي هناك إجماع على أنّ التجارة الحدودية بين سورية وتركيا ستساهم في زيادة التنمية لكلا الدولتين

السؤال رقم 2

إقامة المشاريع المشتركة يساعد على تشجيع التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 20% موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسؤال الثاني تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.9404 وهو معامل ارتباط قوي جداً وبالتالي إقامة المشاريع المشتركة يساعد على تشجيع التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

السؤال رقم 3

تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا هو نتيجة زيادة التقارب السياسي كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي90% موافق بشدة 10% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثالث تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.99676 وهو معامل ارتباط شبه تام وبالتالي هناك إجماع على أنّ تنشيط العلاقات التجارية والاقتصادية هو نتيجة التقارب السياسي في وجهات النظر وهذا يمثل الثمرة الحقيقية للتقارب السياسي والتي تنعكس على مستوى حياة الشعوب في كلا الدولتين

السؤال رقم 4

إلغاء تأشيرة الدخول أدى إلى زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 20 % موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والرابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.94704 وهو معامل ارتباط قوي وبالتالي ساهمت إلغاء تأشيرة الدخول مساهمة ايجابية في تنشيط التجارة الحدودية بين كل من سورية وتركيا

السؤال رقم 5

إلغاء تأشيرة الدخول أدى إلى زيادة السياحة بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 85% موافق بشدة 15% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والخامس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.99085 وبالتالي كان أثر قرار إلغاء تأشير الدخول أثراً ايجابياً على عوائد السياحة وأيضاً على التجارة الحدودية

السؤال رقم 6

المواقف السياسية لتركيا أدت إلى زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 90% موافق بشدة 10% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسادس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.99676 وبالتالي كان انعكاس المواقف السياسية إيجابياً على تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا .

السؤال رقم 7

نجاح تركيا في سياستها الإصلاحية ساهم في زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 35% موافق بشدة 25% موافق 40% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.26176 وهو معامل ارتباط ضعيف وبالتالي كان تأثير السياسات الإصلاحية على موضوع تنشيط التجارة الحدودية محدوداً جداً .

السؤال رقم 8

امتلاك تركيا مناطق سياحية ساهم في زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 20 % موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثامن تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.94704 وهو معامل ارتباط شبه تام وبالتالي المناطق السياحية تعتبر بمثابة محفز لتنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

القسم الثالث

السؤال رقم 1

هل التجارة الحدودية بين سورية وتركيا هي دون مستوى رغبات الشعبين التركي والسوري كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 75% موافق بشدة 20% موافق 5% حيادي وبالتالي هناك رغبة شديدة في تطوير موضوع التجارة الحدودية بين كلا الدولتين تركيا وسورية.

السؤال رقم 2

القرارات والإجراءات الحدودية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 65% موافق بشدة 20 % موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثاني تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.97228 وبالتالي القرارات والإجراءات تساهم مساهمة مباشرة في موضوع تنشيط التجارة الحدودية

السؤال رقم 3

معايير متفق عليها وواضحة بشأن احتساب القيمة الجمركية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 70% موافق بشدة 15% موافق 5%حيادي 10% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثالث تبين أنّ معامل الارتباط هو0.97099 وبالتالي المعايير المتفق عليها والواضحة بشأن احتساب القيمة الجمركية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا بشكل مباشر

السؤال رقم 4

تدريب موظفي الجمرك على الطرق السليمة لاحتساب قيمة الجمرك تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 75% موافق بشدة 10% موافق 15% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والرابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.95077 وبالتالي تدريب موظفي الجمرك على الطرق السليمة لاحتساب قيمة الجمرك تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا بشكل مباشر

السؤال رقم 5

ضرورة توحيد شهادة المنشأ في كل من تركيا وسورية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 60% موافق بشدة 20% موافق 15% حيادي 5% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والخامس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.97126 وبالتالي توحيد شهادة المنشأ في كل من تركيا وسورية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا بشكل ملحوظ .

السؤال رقم 6

شهادة المنشأ هي المعتمد الأساسي في تحديد هوية السلعة تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 70% موافق بشدة 10% موافق 20% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسادس تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.91521 وهو معامل ارتباط قوي لكن هناك أمور تعطى الأفضلية بالنسبة للتاجر مثل الأمور الإدارية التي لها علاقة بالأسئلة السابقة

السؤال رقم 7

توحيد المستندات المتعلقة بعملية التخليص الجمركي عبر المنافذ الحدودية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 80% موافق بشدة 15% موافق 5%حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والسابع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.99326 وهو معامل ارتباط قوي جداً وبالتالي هذه الأمور الإدارية لها تأثير مباشر على تنشيط عملية التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

السؤال رقم 8

تقليص فترة الانتظار بالنسبة للشاحنات تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 40% موافق بشدة 20% موافق 15% حيادي 25% غير موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والثامن تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.63199 وبالتالي فترة الانتظار بالنسبة للشاحنات لها تأثير محدود على موضوع التجارة الحدودية لأن هذه الأخيرة تحكمها أمور أخرى

السؤال رقم 9

المحافظة على الجودة من قبل المصنعين والمصدرين تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 85% موافق بشدة 15% موافق ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والتاسع تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.99017 وهو معامل ارتباط شبه تام وبالتالي عنصر الجودة يعتبر من العناصر الرئيسة في موضوع التجارة الحدودية لأن المستهلك عندما يقتني سلعاً غير محلية يضع أمامه عنصر الجودة في المقام الأول

السؤال رقم 10

تنظيم قانون جديد للنقل وفقه معيار تنافسيه لكلا البلدين تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا كانت نسبة الإجابة على الشكل التالي 35% موافق بشدة 25% موافق 40% حيادي ومن خلال دراسة معامل الارتباط بين السؤال الأول والعاشر تبين أنّ معامل الارتباط هو 0.29896 وهو معامل ارتباط ضعيف جداً وبالتالي قانون النقل الحالي لا زال يصلح للتعامل به

النتائج والتوصيات

من خلال البحث بقسميه النظري والعملي تبين للباحث الأمور التالية :

- هناك تقارب على المستويين السياسي والشعبي عززه التقارب الجغرافي والمواقف المشرفة للقيادة السياسية من القضايا العربية
- بالنسبة للمعوقات التي تخص جانب التجارة الحدودية تبين للباحث أنّ معظمها إن لم يكن كلها يحمل الطابع الإداري وبالتالي يمكن حلها من خلال فتح باب النقاش لأصحاب الاهتمام المباشر بهذه القضية عادة التجارة والصناعيين ممثلين بغرفة التجارة والصناعة فمع وجود التقارب السياسي والشعبي يمكن القول إن كان هناك مشكلات فهي مشكلات بسيطة وطبيعية نتيجة أي عمل فأي عمل يمارس سوف تواجهه عقبات لكن هذه العقبات ستكون بمثابة محفزات بالنسبة للعمل مع وجود هذا التقارب بين الشقيقتين تركيا وسورية
- الأمور الإدارية البسيطة في حال تجاهلها تتفاقم وتصبح من أهم المعوقات للتجارة الحدودية بين سورية وتركيا

الخاتمة

ما يمكن استخلاصه من هذا البحث حول معوقات التجارة الحدودية بين سورية وتركيا أنّ المعوقات التي تؤثر في التجارة الحدودية بين الدولتين الجارتين هي معوقات بسيطة يمكن حلها نتيجة توفر الإرادة السياسية لكلا البلدين وتغليب الاقتصاد والتنمية في كلا البلدين على الأمور الأخرى

المراجع

هيرش غودمان ، ميدان المعركة المستقبلي وصراع الشرق الأوسط ، دمشق ، مركز الدراسات العسكرية ، 1999.

عبد المطلب عبد الحميد : النظرية الاقتصادية ، الدار الجامعية للطباعة والنشر ، الإسكندرية ، 2000 .

رشاد العصار وآخرون : التجارة الخارجية ، دار المسيرة للنشر والتوزيع ، عمان ، 2000 .

عادل أحمد حشيش : أساسيات الاقتصاد الدولي ، الدار الجامعة الجديدة ، الإسكندرية ، 2002 ..

حمدي عبد العظيم : اقتصاديات التجارة الدولية ، دار النهضة العربية ، 2000 .

السيد / السيدة ..... المحترم/ة

يرجى التكرم بتعبئة هذا الاستبيان علماً أنّ الباحث سوف يقوم باستخدام كافة البيانات والمعلومات التي سترد فيه لغرض البحث العلمي.
يرجى وضع إشارة أسفل المهنة المناسبة

طالب مرحلة جامعية أولى	طالب دراسات ماجستيردكتوراه		عضو هيئة تدريسية	تاجر فئة أ	ب	مكتب سياحي	أخرى

هل سبق لك أنّ قمت بزيادة تركيا

لا	مرة واحدة – متى	أكثر من مرة متى

في حالة قمت بزيارة تركيا هل قمت بزيارة تركيا لغرض

السياحة	التجارة	أمور أخرى يرجى بيانها

القسم الأول

1. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا تساهم في تحقيق التنمية الاقتصادية لكل من تركيا وسورية

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

2. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تؤدي إلى تحسين مستوى المعيشة لبعض فئات الشعب

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

3. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تؤدي إلى خلق فرص عمل لكلا الدولتين

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

4. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تدخل أنماط استهلاكية ترفية لسورية

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

5. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تشجع الصناعات الناشئة على المنافسة

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

6. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تشجع انتقال رؤوس الأموال بين الدولتين

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

7. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الزراعي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

8. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع النقل البري

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

9. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع التأمين

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

10. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع المصرفي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

11. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع النقل الجوي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

12. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع الاستيراد والتصدير

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

13. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية قطاع السياحة

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

14. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الصناعي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

15. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساعد على تنمية القطاع الخدمي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

16. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساهم في زيادة إيرادات الدولة

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

17. التجارة الحدودية بين سورية وتركيا سوف تساهم في تحسين مستوى أذواق المستهلكين

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

القسم الثاني

1. تشجيع التجارة الحدودية بين سورية وتركيا تؤدي إلى زيادة التنمية الاقتصادية لكلا الدولتين

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

2. إقامة المشاريع المشتركة يساعد على تشجيع التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

3. تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا هو نتيجة زيادة التقارب السياسي

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

4. إلغاء تأشيرة الدخول أدى إلى زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

5. إلغاء تأشيرة الدخول أدى إلى زيادة السياحة بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

6. المواقف السياسية لتركيا أدت إلى زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

7. نجاح تركيا في سياستها الإصلاحية ساهم في زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

8. امتلاك تركيا مناطق سياحية ساهم في زيادة التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

القسم الثالث

1. هل التجارة الحدودية بين سورية وتركيا وصلت مرحلة تلبي رغبات الشعبين التركي والسوري

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

2. القرارات والإجراءات الحدودية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

3. معايير متفق عليها وواضحة بشأن احتساب القيمة الجمركية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

4. تدريب موظفي الجمرك على الطرق السليمة لاحتساب قيمة الجمرك تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

5. ضرورة توحيد شهادة المنشأ في كل من تركيا وسورية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

6. شهادة المنشأ هي المعتمد الأساسي في تحديد هوية السلعة تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

7. توحيد المستندات المتعلقة بعملية التخليص الجمركي عبر المنافذ الحدودية تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

8. تقليص فترة الانتظار بالنسبة للشاحنات تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

9. المحافظة على الجودة من قبل المصنعين والمصدرين تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

10. تنظيم قانون جديد للنقل وفقه معيار تنافسيه لكلا البلدين تساهم في تنشيط التجارة الحدودية بين سورية وتركيا

غير موافق بشدة	غير موافق	حيادي	موافق	موافق بشدة

SINIR TİCARETİ VE GÜMRÜK VERGİLERİ

Murat DEMİR*

Özet

Sınıra komşu olan bölgelerdeki ticaret potansiyelinin geliştirilebilmesinde sınır ticareti önemli bir enstrümandır. İlgili bölgelerde ticaret hacminin çeşitlenerek gelişmesi söz konusu bölgelerdeki işsizliğin azaltılabilmesinde, bölge insanının ihtiyaçlarının daha düşük maliyetle karşılanmasında, üretilen mal ve hizmetlerin çok daha uygun koşullarda pazarlanabilmesinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda sınır ticaretinin geri kalmış sınır bölgelerinin sosyal ve ekonomik gelişmesine katkı sağlayarak, bölgelerarası farklılıkların azaltılmasında bir politika aracı olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Sınır ticareti söz konusu olduğunda ilgili ülkenin normal gümrük rejiminin dışında dış ticaret gerçekleştirilmektedir. Bir yanda gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının düşüklüğü öte yanda ise sınır ticareti ile yaratılan fırsatların sınır bölgelerinin sosyal ve ekonomik gelişimlerine katkıları dikkate alındığında sınır illerinden gerçekleştirilecek dış ticaretin bütünüyle özel gümrük rejimi kapsamında sınır ticareti biçiminde gerçekleştirilmesinin yerinde olacağı söylenebilir. Hiç kuşkusuz burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da gümrüksüz gerçekleştirilen dış ticaretin etkilerinin sınır illerini aşarak ülke genelinde aynı malllar için fiyat farklılaşması başta olmak üzere korumacı politikaların etkinliğini tümüyle yitirmesi gibi bir takım olumsuz sonuçlar yaratmaması için gerekli önlemlerin alınabilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Sınır Ticareti, Gümrük Vergileri

BOUNDARY TRADE AND CUSTOMS DUTIES

Abstract

Boundary trade is used for the satisfaction of the needs of the boundary regions. Especially in boundary regions, the improvement of the trade capacity is important in order to decrease unemployment, the satisfaction of the needs and the marketing of the region goods by suitable conditions. Boundary trade is defined as a kind of the private customs regimes. As is known, customs duty isn't levied on foreign trade in private customs regimes. In underdeveloped boundary regions, foreign trade must be performed purely as boundary trade because of the economic and social effects of the boundary trade. Also, the share of the customs duty is low according to total tax incomes. Accordingly it is abdicated from customs duty; as boundary trade has bigger economic and social benefits according to customs duty. However, boundary trade is disciplined as the effects of the boundary trade must not be spread the outside of the boundary regions.

Key Words: Foreign Trade, Boundary Trade, Customs Duties

1. Giriş

Sınır ticareti özellikle gelişmekte olan ülkelerde geri kalmış sınır bölgelerinin geliştirilmesinde önemli bir alternatiftir. Gerek büyüme ve kalkınmanın finansmanında yaşanan sorunlar gerekse buna yönelik politikaların etkilerinin uzun zaman sonra ortaya çıkması kısa sürede uygulanabilecek önlemlerle bölgesel dinamikleri harekete geçirebilecek olan sınır ticaretini çok daha önemli hale getirmektedir. Sınır ticareti söz konusu bölgelerdeki ticaret olanaklarını artırarak bölgeye ilişkin işsizlik sorunlarının hafifletilmesinde, bölge ihtiyaçlarının daha uygun koşullarda karşılanabilmesinde ve bölgenin yeni pazarlara açılarak daha yüksek kazançlar elde edilebilmesinde zengin bir çeşitlilik yaratmaktadır. Sınır ticareti dış ticaret politikası araçları içerisinde de özel gümrük rejimleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bilindiği üzere özel gümrük rejimleri belirli durumlarda ülkeye giren yabancı malların gümrük vergilerine tabi olmadığı özel durumları kapsamaktadır. Gümrük vergilerine tabi olmadan gerçekleştirilen bir dış ticaretin etkinliğinin değerlendirilmesinde gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı ile dış ticaret üzerinden alınan vergiler içindeki payının bilinmesi önemlidir. Türkiye pratiğinde toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergilerinin payı son dönem ortalaması yüzde 1 düzeyinde, dış ticaret üzerinden alınan vergi gelirleri içinde gümrük vergilerinin payı ise yüzde 8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda dış ticaretin oldukça sığ olduğu özellikle az gelişmiş sınır illeri için zenginleştirilmiş bir içerikle sınır ticaretinin teşvik edilmesinin vergi gelirleri bakımından önemli bir kayıp ortaya çıkarmayacağını söylemek mümkündür.

Öte yandan zaman zaman sınır ticaretine konu olan akaryakıt konusu üzerinde önemle durulması gereken bir başlıktır. Söz gelimi Türkiye'de ÖTVve KDV gibi dolaylı vergiler açısından akaryakıt üzerinden alınan vergiler son derece önemli gelir kaynaklarıdır. Benzin başta olma üzere türev ürünlerinin sınır ticareti yoluya çok daha uygun fiyatlarla alınması ve sınır bölgelerinde bunun ticaretinin yapılması ülke genelinde akaryakıtta bir fiyat farklılaşmasına yol açarak toplam vergi gelirleri üzerinde önemli baskılar yaratabilecektir. Bu noktada akaryakıt başta olmak üzere ülke genelinde fiyat yapısını bozacak, vergi gelirleri üzerinde baskılar yaratacak, stratejik öneme sahip kimi sektörler için alınan koruyucu önlemlerin etkisini azaltacak alanlarda yapılacak sınır ticaretinin çok yakından izlenmesi, özel önlemlerle disipline edilmesi, gerektiğinde de

* Yrd.Doç.Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, muratdemir26@hotmail.com

kısıtlanması gerektiği söylenebilir. Ancak bu alanlarda yapılacak kısıtlamaların yasa dışı yollardan yapılan ticaretle aşılmaması için de her türlü önlemin alınması gerekmektedir. Kimi dönemlerde araç sayısındaki artışa karşın akaryakıt üzerinden alınan vergilerdeki azalma bunun tipik bir örneği olarak gösterilebilir. Bu konuda öncelikleri iyi kurgulanmış sınır ticareti söz konusu yasadışı faaliyetleri disipline edici bir enstrüman olarak kullanılabilir.

Çalışmada öncelikle sınır ticaretinin dış ticaret politikaları içindeki yeri değerlendirilmektedir. Buna göre sınır ticaretinin dş ticaret politikası amaçları ve araçları bağlamında ifade ettiği anlam üzerine yoğunlaşılmıştır. Sonrasında sınır ticaretinin amaçları ve az gelişmiş sınır bölgeleri bakımından önemi belirtilerek, sınır ticareti ile vazgeçilen gümrük vergileri vergi gelirleri bakımından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Dış Ticaret Politikasının Niteliği

Ekonomik faaliyetlerin tümüyle yakından ilişkili bulunan dış ticaret politikası bir ülkenin dış ticaretini, belirlenen öncelikler doğrultusunda düzenlemek amacıyla alınan önlemler bütünü olarak tanımlanabilir. Buna göre ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış olduğu tüm önlemler dış ticaret politikası kapsamında değerlendirilebilir. Bu genel tanımın yanı sıra dış ticaret politikası daha kapsamlı tanımlanmaya çalışıldığında ise hükümetlerin ticaret ve üretim faktörleri akışlarının yönüne, bileşim ve hacmine müdahaleye yönelik tüm faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre dış ticaret politikalarının sadece tarife politikalarını değil hükümetin para ve maliye politikaları gibi genel ekonomi politikalarını da kapsadığı söylenebilir (Karluk, 2009, 154: Seyitoğlu, 2009, 139).

Küreselleşme ile birlikte artan mal ve sermaye hareketliliği gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret olmadan gelişmelerini güçleştirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler kalkınma süreçlerinde ihtiyaç duydukları yatırım mallarını, ara mallarını, teknolojilerini ve bu teknolojilerin kullanımını dış ticaret yoluyla yurt dışından sağlamaktadırlar. Öte yandan dış ticaret piyasayı genişleterek uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerinden faydalanma fırsatlarını da ortaya çıkarmakta,tekelleşmeyi önlemekte ve rekabeti artırmaktadır (Aslan, Yörük, 2008, 67).

3. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikası genel ekonomi politikası amaçları yanı sıra bir takım özel amaçlara ulaşmayı da hedeflemektedir (Karluk, 2009, 158). Bu amaçlar:

- Kendi kendine yeterlik
- Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi
- Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma
- Dış piyasalarda monopolcü gücünden yararlanma
- Tam istihdamı sağlama
- Ekonomik korunma
- Dış politika amaçları

şeklinde belirtilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bağlamında dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, ulusal ekonominin dış rekabetten korunması ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlanabilmesi dış ticaret politikasının üzerinde önemle yoğunlaştığı öncelikli amaçları olarak ifade edilebilir (Samuelson, Hancock, 1975, 717).

Dış ticaretin bir yandan genel ekonomik yapının işleyişindeki önemi ve etkinliğinin giderek artması öte yandan dış siyasette uluslararası ekonominin son derece önemli bir dinamik haline gelmiş olması dış ticaret politikasının araçlarını olabildiğince çeşitlendirmiştir.

Hiç kuşkusuz devlete genel ekonomik yapı içinde biçilen rolün yanı sıra genel iktisat politikalarına hakim olan egemen iktisadi doktrin de dış ticaret politikasının araçlarını şekillendiren önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi ulusal iktisat ve maliye politikalarının son derece belirleyici olduğu kalkınmacı bir devlet modelinde dış ticarette daha çok korumacı politikalar ön plana çıkarken, iktisat ve maliye politikalarının ulus ötesi bir nitelik kazandığı, daha yoğun olarak liberal politikaların hakim olduğu ekonomik yapılarda ise dış ticaret üzerindeki kısıtlamaların çok daha hafif olduğunu söylemek mümkündür.

4. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Tarifeler (Gümrük Vergileri), tarife dışı kısıtlamalar, ihracatı teşvik yardımları ve özel gümrük rejimleri dış ticaret politikasının temel araçları olarak belirtilebilir. Aşağıdaki kısımda özetle tarife dışı kısıtlamalar üzerinde durulurken tarifeler üzerinde ve özel gümrük rejimleri kapsamında değerlendirilen sınır ticareti üzerinde yoğun olarak durulacak, Türkiye bağlamında gümrük vergilerinin ve sınır ticaretinin ne denli bir öneme sahip olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

4.1. Tarife Dışı Kısıtlamalar

Tarife dışı kısıtlamalar tarifeden farklı olarak dış ticarette kesin ve mutlak bir sınırlama getirir. Tarife dışı kısıtlamalar miktar kısıtlamaları (kotalar), tarife benzeri araçlar, gönüllü ihracat kısıtlamaları, görünmez engeller, ihracat sübvansiyonları ve döviz kontrolü gibi araçlar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Miktar kısıtlamaları ile ithal edilecek mal üzerine doğrudan bir sınırlama getirilmektedir. Miktar kısıtlamaları kotalar, doğrudan ithalat yasakları gibi araçlar ile uygulanmaktadır. Tarife benzeri araçlar da ise

temel saik ithalatı bazı önlemlerle pahalılaştırarak talebi yerli mallara doğru kaydırmaktır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları daha çok gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere olan ihracatına kota koyması biçiminde uygulanmaktadır. Böylelikle gelişmiş ülkeler özellikle emek yoğun sektörlere karşı korunmuş olur.

Görünmez engeller ile de çevre, sağlık, güvenlik gibi konularda bir takım standartlar getirilerek ilgili ithal malların ülkeye girişi zorlaştırılmaktadır. İhracat sübvansiyonları ise ihracat kapasitesinin genişletilmesine yönelik önlemleri, teşvikleri kapsamaktadır. Bu doğrultuda kullanılan en yaygın araçlar gelir ve kurumlar vergisinde muafiyetler, ihracatta vergi iadesi ve ihracatçıların uygun koşullarla kredilendirilmesini sağlayacak tedbirler biçiminde belirtilebilir. Döviz kontrolü ise dövizle ilgili işlemlerde devlet denetimini ifade etmektedir. Bu bağlamda ithalat ve ihracatçılar döviz işlemlerini Merkez Bankası üzerinden gerçekleştirmek zorundadırlar (Karluk, 2009, 161).

4.2. Tarifeler (Gümrük Vergileri)

Tarife bir ülkeye ithal edilen mallar üzerine konulan gümrük vergisi niteliğindedir. Gümrük vergileri ülkeler arasında serbest mal akışına konan önemli kısıtlamalardan biridir. İthal mallardan ülke sınırını geçerken alınan gümrük vergileri özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan, gelişmesini henüz tamamlayamamış genç sanayi dallarını dış rekabete karşı korumanın etkin yollarındandır (Krugman, Obstfeld, 1991, 173).

Tarihin en eski vergilerinden biri olan gümrük vergileri malların gümrük sınırını aşması dolayısıyla alınmaktadır. Malların sınırı aşması ihracat, ithalat ve transit dolayısıyla olabilir. Ancak bugün itibariyle bazı küçük istisnalar hariç sadece ithalat dolayısıyla sınırı aşan mallardan gümrük vergisi alınmaktadır. Gümrük vergilerini koruyucu gümrük vergileri ve mali gümrük vergileri şeklinde iki başlıkla ele almak da mümkündür. Koruyucu gümrük vergilerinde temel amaç yerli sanayi yabancı ürünlerin rekabetinden korumak amacıyla ithal ürünleri yüksek oranlarla vergilendirmek ve yerli sanayiye ait ürünlerin rekabet imkanlarını artırmaktır. Mali gümrük vergilerinde ise genellikle devlete gelir sağlama amacı ön plandadır (Nadaroğlu, 1996, 368).

Bu temel amaçlara bağlı olarak gümrük vergisinin zaman içinde çeşitlenen diğer amaçları şu şekilde sıralanabilir (İşgüden, 1986, 77).

- Ülke işçisini yabancı ucuz işçiye karşı korumak.
- Yerli üreticilerin yabancı rekabete dayanmalarına olanak sağlamak için, ithal malının maliyetini, yerli üretimin maliyetine eşitlemek.
- Daha önce ithal edilen bazı malları yurt içinde üreterek ülkede istihdamı artırmak.
- Ülkenin dış gelirinin üstünde olan dış gider fazlasını eriterek dış ödemeler dengesini sağlamak.
- Ülkenin ticaret hadlerini ve refahını iyileştirmek.
- Yerli üreticileri dampinge (yabancı bir pazarda, normal değerin ya da iç pazarda geçerli olan fiyatın altında satış yapmak) karşı korumak.
- Genç Endüstri Tezi kapsamında; yerli sanayinin etkinlik kazanıncaya kadar yerleşmesine ve büyümesine imkan sağlamak.
- Ulusal savunma için stratejik önemi sahip sanayileri korumak.

Diğer vergilerde olduğu gibi gümrük vergileri de mikro ve makro ekonomik yapı üzerinde bir takım etkilere sahiptir (Seyitoğlu, 1992, 349: İşgüden, 1986, 78). Gümrük vergilerinin söz konusu etkilerini üretim, tüketim, gelir ve bölüşüm etkisi olmak üzere dört alt başlıkla incelemek mümkündür. Koruma etkisi olarak da ifade edilen üretim etkisi gümrük vergilerinin ithal malların fiyatını yükselterek ithalata rakip üreticileri dış piyasanın rekabetinden korumasını ve yerli üretimi teşvik etmesini konu edinmektedir.

Gümrük vergilerinin artırılması sonucu daha pahalı hale gelen ithal ürünlere olan toplam talebin azalması tüketim etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Burada tüketici refahında bir azalmadan da bahsetmek mümkündür. Bu da gümrük vergilerinin tüketim maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Gümrük vergilerinin gelir etkisi ise bu vergilerin hazineye sağladığı katkıyı ifade etmektedir. Bölüşüm etkisinde de üzerinde durulan husus gümrük vergilerinin milli geliri tüketicilerden üreticilere doğru yeniden dağıtıcı bir niteliğe sahip olduğudur.

Bu etkiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde gümrük vergilerinin bir yandan ülke sanayisini koruduğu, yerli üretimi teşvik ettiği, istihdam olanaklarını genişlettiği, hazineye gelir sağladığı öte yandan ise aşırı korumacı politikaların yerli sanayii rekabetten uzaklaştırarak etkin olmayan bir üretim yapısının ortaya çıkmasına yol açtığı, tüketicilerinden üreticilere doğru bir gelir transferine yol açtığı, bazı ithal ürünlerin fiyatlarında aşırı yükselmelere yol açarak kaçakçılığa ve vergi kaçakçılığına neden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda gümrük vergileri konusunda çok hassas davranılması gerektiği ulusal ekonominin öncelikleri ile küresel ekonomik yapının öngördüğü rekabetçi üretim kalıplarının geliştirilmesi konusunda bir dengenin sağlanması gerektiği söylenebilir.

Tüm bu etkilerin teorik çerçeveye uygun bir biçimde gerçekleşip gerçekleşmediği bir ülkede gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içinde ne denli bir büyüklüğe sahip olduğuna da bağlıdır. Bilinmektedir ki bugün bir çok ülkede ve uluslararası ticarette gümrük vergilerinin önemi giderek azalmış buna bağlı olarak da toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergilerinin payı düşmüştür.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de gümrük vergilerinin toplam vergi gelirlerine oranla gelişimi yer almaktadır.

Tablo 1: Gümrük Vergilerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranla Gelişimi

Yıllar	Gümrük Vergisi	Toplam Vergi Gelirleri	Gümrük Vergisi/ Toplam Vergi Gelirleri (%)
1992	1.715	141.602	1,21
1993	8.680	264.272	3,28
1994	12.844	587.760	2,18
1995	30.326	1.084.350	2,79
1996	54.290	2.244.093	2,41
1997	111.748	4.745.484	2,35
1998	168.086	9.228.596	1,82
1999	233.694	14.802.279	1,57
2000	382.611	26.503.698	1,44
2001	379.834	39.735.928	0,95
2002	590.927	59.631.867	0,99
2003	888.382	84.316.168	1,05
2004	1.219.854	101.038.904	1,20
2005	1.369.594	119.250.807	1,14
2006	2.090.187	131.948.778	1,58
2007	2.455.169	171.098.466	1,43
2008	2.788.884	189.980.827	1,46
2009	2.484.154	196.289.914	1,26

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_2.xls.htm;
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_21.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_23.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_28.xls.htm;
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_29.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_36.xls.htm sayfalardaki ilgili verilerden derlenmiştir.

Gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki yerine ve yıllar içindeki gelişimine bakıldığında ilk göze çarpan husus gümrük vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının son derece düşük olduğudur. 1997 yılına kadar yüzde 2'nin üzerinde seyreden gümrük vergilerinin payı ilgili dönemden sonra gümrük birliğinin de etkisiyle dönem sonuna kadar yüzde 1'ler düzeyinde seyretmiştir.

Tablo 2: Gümrük Vergilerinin Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergilere Oranla Gelişimi

Yıllar	Gümrük Vergisi	Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergiler	Gümrük Vergisi/ Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergiler (%)
1992	1.715	22.848	7,50
1993	8.680	46.213	18,78
1994	12.844	89.649	14,33
1995	30.326	194.647	15,58
1996	54.290	387.147	14,02
1997	111.748	826.211	13,53
1998	168.086	1.317.350	12,76
1999	233.694	1.976.954	11,82
2000	382.611	4.289.400	8,92
2001	379.834	5.551.053	6,84
2002	590.927	9.487.175	6,23
2003	888.382	12.578.666	7,06
2004	1.219.854	16.932.418	7,20
2005	1.369.594	19.307.144	7,09
2006	2.090.187	27.579.814	7,58
2007	2.455.169	29.001.074	8,46
2008	2.788.884	32.809.172	8,50
2009	2.484.154	28.669.807	8,66

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_2.xls.htm;
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_21.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_23.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_28.xls.htm;
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_29.xls.htm
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG/Tablo_36.xls.htm sayfalardaki ilgili verilerden derlenmiştir.

Dış ticaret üzerinden alınan vergiler içinde gümrük vergilerinin payına bakıldığında 1993 yılında gümrük vergilerinin payının yüzde 18 iken, 2009 yılında önemli bir azalma ile yüzde 8,66'ya gerilediği

görülmektedir. Yıllar içinde meydana gelen bu dramatik düşüşte küreselleşme olgusu ile birlikte uluslararası ticarette gümrük vergilerinin ağırlığının giderek azalması, ekonomik bütünleşmeler doğrultusunda gümrük vergilerinin birçok bölgede ve ülkede kaldırılması doğrudan belrleyici olmuştur. Dış ticaret üzerinden alınan vergiler içinde en büyük paya sahip olan vergi KDV'dir. KDV'nin payı yüzde 90'lara yakın düzeydedir.

4.3. Özel Gümrük Rejimleri

Özel gümrük rejimleri belirli durumlarda ülkeye giren yabancı malların gümrük vergilerine tabi olmadığı özel durumları kapsamaktadır. Burada bir bakıma yasak ve sınırlamalara konu olmayan bir gümrük rejiminin varlığından söz edilebilir. Serbest bölgeler, transit taşımacılık, geçiçi ithalat ve sınır ticareti özel gümrük rejimlerine örnek olarak gösterilebilecek başlıca uygulamalar arasında sayılabilir.

Bilindiği gibi serbest bölge gümrük bölgelerinin içinde olduğu halde, ilgili ülkenin vergi, gümrük mevzuatı ve dış ticaret açısından gümrük bölgelerinin dışında kabul edilen bölgelerdir. Serbest bölgelerle ticaret ve sanayiye daha geniş muafiyet ve teşvikler sağlanarak ülkenin dış ticaretinin arttırılması ve yabancı yatırımların çoğaltılması amaçlanmaktadır. Serbest ticaret bölgesi kapsamındaki ülkeler kendi aralarındaki ticarette gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırırlar. Özel gümrük rejimleri kapsamında transit taşımacılıktan da herhangi bir vergi alınmamaktadır. Buna göre bir ülkeden başka bir ülkeye gönderilen malların üçüncü bir ülke sınırını geçmesi durumunda bu mallardan vergi alınmamaktadır. Bir süre sonra yurt dışına çıkış şartıyla ülkeye girişine izin verilen mallar geçiçi ithalat kapsamında değerlendirilirken bu mallar da özel gümrük rejimine tabi olmakta ve gümrük vergisi dışında tutulmaktadır.

Özel gümrük rejimleri kapsamında yer alan sınır ticareti komşu iki ülke arasında bir takım özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsamına alan bir ticaret türüdür. Söz konusu ticaret ülkenin normal gümrük rejiminin dışında gerçekleşen bir ticarettir (Tan, Altundal, 2008, 13).

Sınır bölgelerinin iki tarafında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması temel amacıyla ortaya çıkan sınır ticaretini sınır illeri ile bunlara komşu olan diğer illerin türlü ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınıra yakın bölgelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret biçimi olarak tanımlamak da mümkündür (Sönmez, 1995, 22). Yeni dünya düzeninde çok daha önemli hale gelen küresel rekabet ve bölgesel işbirliktelikleri bir yandan sınır ticaretini daha önemli hale getirmiş öte yandan ise sınır ticaretinden beklenen amaçları giderek çeşitlendirmiştir.

Sınır ticaretinin amaçları şöylece belirtilebilir (Tan, Altundal, 2008, 15) **:**

- İki ülkede sınır bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltmek,
- Sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yolardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı artırmak,
- Bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak,

Türkiye pratiğinde sınır ticaretinin ifade ettiği anlam değerlendirildiğinde sınır ticaretinin temelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sınai ve ticari gelişmenin sağlanması amacıyla uygulamaya konulduğu söylenebilir. Bu doğrultuda bölgeden yapılan ihracatın artırılması ve ayrıca sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması öngörülmektedir. Bu bağlamda, sınır ticaretinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasına yönelik yürürlüğe konulan uygulamalar içinde, ekonomik ve ticari hayatta etkisini çabuk gösterme potansiyeline sahip bir politika özelliği taşıdığı söylenebilir.

Türkiye'de sınır ticareti kaspamında ithal edilmesi öngörülen ürün grupları her yıl ilgili il Valiliklerince düzenlenerek Dış Ticaret Müsteşarlığına gönderilmektedir. Tablo 3'te Türkiye'de sınır ticaretinin gerçekleştirildiği iller ve ilgili sınır kapıları yer almakta, Tablo 4 ve 5'te sınır ticareti kapsamında ithalatı uygun görülen tarım ve sanayii ürünleri, Tablo 6'da ise sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın yıllar itibariyle gelişimi yer almaktadır.

Tablo 3: Sınır Ticareti Yapılan İller, Sınır Kapıları ve Ülkeler

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
IĞDIR	GÜRBULAK	İRAN
AGRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK

MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Sınır ticareti 12 il üzerinden yetkili gümrük kapılarınca gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4: 2007 Yılında Sınır Ticareti Kapsamında İthalatı Uygun Görülen Tarım Ürünleri

Ürün	Birim	Gaziantep	Kilis	Mardin	Şırnak	Iğdır	Artvin	Toplam Talep	Uygun Görülen
Armut	Ton					5		5	5
Domates	Ton					2		2	2
Dut Kurusu	Ton					10		10	10
Erik	Ton					50		50	50
Hurma	Ton			1.149	5.000	37		6.186	2.500
iğde	Ton					50		50	50
Kakule	Ton			1				1	1
Karabiber	Ton		25			3		28	28
Karpuz	Ton					105			105
Karpuz Tohumu	Ton		250.000	40		10		250.050	50
Kavun	Ton					5		5	5
Kebere	Ton	100	120					220	150
Kekik	Ton					5		5	5
Kimyon	Ton		50					50	5
Kına	Ton			20		500		520	50
Kuşburnu	Ton					5		5	5
Limon	Ton					20		20	20
Maden Suyu	Litre					10.000		10.000	1.000
Mahlep	Ton			3				3	1
Mercimek	Ton		4.000	20.000				24.000	1.000
Nane	Ton					2		2	2
Nar	Ton					20		20	20
Nohut	Ton		4.000					4.000	1.000
Patlıcan	Ton					10		10	10
Portakal	Ton					100	2.000	2.100	100
Salatalık	Ton					2		2	2
Soğan	Ton		250.000			10		250.010	500
Sumak	Ton	50		1				51	51
Şeftali	Ton					100		100	100
Tarçın	Ton			1				1	1
Üzüm Yaprağı	Ton					20		20	10
Vanilya	Ton			30				30	5
Vişne	Ton					100		100	100
Zencefil	Ton			1				1	1
Zerdeçal	Ton			2				2	2

Kaynak: Tan, Altundal, **a.g.e**., s.18**.**

Tablo 5: 2007 Yılında Sınır Ticareti Kapsamında İthalatı Uygun Görülen Sanayi Ürünleri

ÜRÜN	BİRİM	KİLİS	MARDİN	ŞIRNAK	ARDAHAN	IĞDIR	ARTVİN	HATAY	TOPLAM TALEP	UYGUN GÖRÜLEN
Alüminyum Alaşımları	Ton		400	5.000		1.000	30.000		36.400	16.400
Fanlar (Eksenel)	Ad.		2.000						2.000	2.000
Bıçak(Sofra)	Ad.		10.000						10.000	10.000
Demir(Profil)	Ton						20.000		20.000	5.000
Demir (İnşaat)	Ton						50.000		50.000	5.000

Demir(Sac)	Ton				10.000		20.000		30.000	5.000
Gübre	Ton				20.000		20.000		40.000	40.000
Gübre Suni	Ton		50.000						50.000	50.000
Hasır	Ad.	120.000	50.000						170.000	3.000
Kalay	Ton		250						250	250
Kereste	M^3		500		30.000	1.000	50.000		81.500	5.000
Kereste (Tomruk)	M^3			20.000		100.000			120.000	5.000
Kok Kömürü	Ton					5.000			5.000	5.000
Kömür(Petro Kok Hariç)	Ton			50.000	100.000				150.000	150.000
Kurşun	Ton			1.000					1.000	1.000
Yedek Parça	Ad.		10.000						10.000	10.000
Lineer Alkil Benzen (Lab)	Ton		2.000	2.000					4.000	4.000
Limon Tuzu	Ton	13							13	13
Linyit	Ton					5.000			5.000	5.000
Mangal Kömürü	Ton					1.000			1.000	1.000
Mermer (İşlenmemiş)	Ton		30.000	5.000					35.000	500
Ağaç (Yakmaya Mahsus)	Ton	36.000		15.000	50.000	10.000			111.000	50.000
Su Depoları	Ad.					100			100	100
Süs Eşyası (Bakır)	Ton		400						400	400
Termos	Ad.	60.000							60.000	30.000
Traverten	M^2					1.000			1.000	1.000
Fanlar	Ad.		10.000						10.000	10.000
Yapı Malzemeleri	Ad.					1.000			1.000	1.000
Yapı Taşı	M^3	13.000							13.000	13.000

Kaynak: Tan, Altundal, **a.g.e**., s.19.

Tablo 6: Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan İthalat ve İhracat

Yıllar	**İthalat ($)**	**İhracat ($)**
1998	277.000.000	16.000.000
1999	118.000.000	17.000.000
2000	143.000.000	11.000.000
2001	136.000.000	9.500.000
2002	197.000.000	34.000.000
2003	1.800.000	14.900.000
2004	40.000	10.800.000
2005	20.000	15.200.000
2006	10.000	9.200.000
2007 (10Ay)	0	21.000.000

Kaynak: Tan, Altundal, **a.g.e**., s.77.

Sınır ticareti kapsamında yapılan ithalatın 2002'den sonraki dönemde hızla düşüşünde 2002 yılında motorin ithalatının yasaklanması doğrudan belirleyici olmuştur. İhracat rakamlarında ise ilgili periyoda bakıldığında önemli bir değişikliğin söz konusu olmadığı söylenebilir. Bu noktada sınır ticaretinde özellikle sınır ticareti kapsamında yapılan ithalatta akaryakıtın son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Sınır ticareti sosyo-ekonomik yapı üzerinde bir takım etkilere sahip bulunmaktadır. Özellikle az gelişmiş bölgeler bakımından bu etkilerin yadsınamayacak öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hiç kuşkusuz bu etkilerin ne denli bir derinliğe sahip olduğunun belirlenmesinde sınır ticaretinin kompozisyonu, büyüklüğü, hangi illeri ve dolayısıyla ne kadarlık bir nüfusu kapsadığı önem arz etmektedir.

Sınır ticaretinin önemli etkilerden biri istihdam üzerindeki etkisidir. Ticaret hacminin kısmen de olsa genişlemesiyle gelir düzeylerinde ortaya çıkacak artışlar yeni ticari faaliyetler ve yatırımlar için bir takım fırsatların oluşmasını hızlandıracaktır. Sınır ticaretinin ekonomik yapı üzerindeki bir başka olumlu etkisi üretimi ülke sınırları içinde çok güç olan ürünlerin sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi, oluşacak potansiyel darboğazların önüne geçilebilmesidir (Orhan, 2000, 32). Söz gelimi 1990'lı yıllar boyunca sınır ticareti yoluyla sınır ülkelerinden yurda sokulan akaryakıt bir yandan tarım başta olmak üzere ekonomik yapıda zincirleme dışsal tasarrufların oluşmasına neden olmuş öte yandan ilgili akaryakıtın taşınması ve ticareti işsizliğin yoğun yaşandığı sınır bölgeleri için yeni fırsatların oluşmasına yol açmıştır. Söz konusu dönemde uluslararası nakliye işiyle uğraşan çok sayıda firmanın yoğun kamyon talepleri ilgili türev sektörlerin bir çoğunda önemli hareketliliklere neden olmuştur.

Sınır ticareti dış ticaretteki ağır bürokratik işlemlerin önemli bir kısmının dışında kaldığı için ithalat veya ihracat yapma potansiyeline sahip ancak ithalat ve ihracat işlemlerinde yaşanan bürokratik güçlükler nedeniyle bundan vazgeçen yatırıcımcıların kolaylıkla tercih ettiği bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle sınır ticaretinin dış ticarette oluşan boşlukları doldurduğunu söylemek mümkündür. Sınır ticaretinin normal dış ticarete göre çok daha kolaylıkla gerçekleştirilebilmesinde sınır ticareti için belirli bir bilgi birikimi, bir ticari deneyim ve sermaye bulunması zorunluluğunun olmaması etkili olmaktadır (Kara, 2005, 75).

Diğer yandan sınır ülkeleriyle ticaretin artırılması mevcut pazarların yanısıra yeni pazarların oluşmasını kolaylaştırmakta, pazarlanacak mal ve hizmetler çeşitlenmekte ve artmaktadır. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler gelir dağılımında önemli sorunların yaşandığı, kaynakların dengeli dağıtılamadığı, istihdam sorunlarının üst düzeyde olduğu sınır bölgeleri için fevkalade önemlidir. Bu gelişmelere paralele olarak igili bölgeler için son derece önemli bir sorun olan göçün kısmen de olsa önüne geçilebileceği söylenebilir.

Sınır ticaretiyle ortaya çıkan bir başka olumlu gelişme ise sınır ticareti üzerinden sınır ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ilişkilerin daha hacimli ekonomik ve politik bölgesel işbirliktelikleri için önemli altyapıyı oluşturmasıdır. Küreselleşme olgusuyla birlikte daha da önemli hale gelen küresel rekabette bölgesel işbirliktelikleri ulusal ve bölgesel ekonomik yapıları daha dayanaklı hale getirmektedir.

Sınır ticaretinin ekonomik yapı üzerinde bir takım olumsuz etkilere de yol açtığını söylemek mümkündür. Bu olumsuz etkilerin başında sınır ticareti nedeniyle oluşan vergi kayıpları gelmektedir. Özellikle petrol ve türev ürünlerine verilen izin doğrultusunda 1990'lı yıllar boyunca önemli vergi kayıpları söz konusu olmuştur. Söz gelimi 1997-1999 yılları arası sınır ticareti kapsamında izin verilen petrol ürünleri ithalatında normal ithalata göre belirli oranlarda indirim olması nedeniyle devletin 3.5 milyar dolarlık bir kaybı olduğu ifade edilmektedir. Düşük kalitedeki akaryakıtın araçlara ve çevreye verdiği bir takım ilave zararlar da söz konusudur. Sınır ticareti yoluyla ithal edilen diğer ürünlerde de nitelik sorunu öteden beri üzerinde durulan bir konudur. Sınır ticareti ile oluşan vergi kayıplarının akaryakıt sektöründeki kadar büyük olmasa da bazı tarımsal ürünler için de söz konusu olduğu söylenebilir (Öztürk, 2006, 119).

Kimi değerledirmelerde sınır ticaretinin haksız rekabete yol açtığı ileri sürülmektedir. Buna göre sınır ticareti yoluyla gerçekleştirilen ithalattaki vergisel avantajlar bir yandan devlet için vergi kaybı anlamına gelirken öte yandan normal ithalatla ilgili malları yurda sokan firmalar için bir haksız rekabete yol açmaktadır. Kuşkusuz burada asıl sorun sınır ticareti yoluyla ithal edilen ürünlerin sınır bölgelerinin dışında tüm yurda yayılması ayrıca sınır illeri dışındaki firmaların da sınır ticaretine bir şekilde eklemlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sorun Sınır Ticaret Merkezlerinin oluşturulmasıyla kısmen disipline edilmiştir.

5. Sonuç

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde sınır ticaretinin devlet açısından en önemli maliyetinin bir miktar vergi kaybı olduğu, özel kesimde faaliyet gösteren belirli sektörler için ise en önemli maliyetin karların bir miktar azalması olduğu söylenebilir. Özellikle gümrük vergilerinin dış ticaret üzerinden alınan vergiler ile toplam vergi gelirleri içindeki payı düşünüldüğünde devlet açısından söz konusu vergi kaybını göze alıp sınır bölgelerinin gelişebilmesi bakımından sınır ticaretinin çeşitlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Ancak burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 70'ini KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin oluşturduğu bir yapıda sınır ticareti kapsamında akaryakıt gibi dolaylı vergi gelirleri bakımından olukça önemli olan mallara izin verilmesi önemli vergi kayıp ve kaçaklarının oluşmasına neden olacaktır. Bu noktada kamu maliyesi disiplini açısından son derece önemli olan gelir unsurlarının aşınmamasına büyük özen gösterilmesi gerektiği sınır ticaretinin kapsamı ve niteliği belirlenirken bu tür önceliklerin dikkate alınması gerektiği belirtilmelidir.

Sınır bölgeleri için önemli sorunlar olan işsizlik, bölgelerarası dengesizlikler, düşük gelir düzeyleri, yaygın kayıtdışılık, yetersiz sanayileşme ve kentleşme sorunları ve yoğun göçün önüne geçebilmek için uygulanacak olan maliye politikalarının kısa sürede netice vermesi son derece güçtür.

Bir bakıma bölgesel dinamikleri harekete geçirerek bölgesel ekonomik yapının canlandırılamasını sağlayan sınır ticareti çözümü uzun yıllar alacak bir takım sorunların ilave maliyetlere katlanmadan çözümünü kolaylaştıran bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz burada önemli olan husus devletin sınır ticaretinde öncelikleri belirlerken bölgenin öncelikleri ile ulusal ekonomik yapının önceliklerini bir uyum içinde belirleyebilme ve buna göre de sınır ticaretinin kompozsiyonunu tayin edebilme becerisini gösterebilmesidir. Diğer bir anlatımla sınır ticaretinin vergi potansiyelinin aşınmasına yol açması, koruyucu politikalarla desteklenen staretejik sektörlerin gelişimine engel olması, fiyat farklılaşlamalarına neden olarak aynı mallar için farklı bölgelerde farklı fiyatların oluşmasına yol açması durumlarında bölgeler arası yeni dengesizlikler söz konusu olabilecektir.

KAYNAKÇA

Aslan, Nurdan, Yörük, D., "Teoride ve Uygulamada DışTicaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C.XXV, S.2, 2008, s.33-69

Kara, Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, 2005, s.60-79.

Karluk, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2009.

Krugman, Paul R., Obstfeld, Maurice, **Uluslararası Ticaret Politikası**, (Çev: Yahya Sezai Tezel), AÜSBF, Ankara,1991.

Nadaroğlu, Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996.

Orhan, Osman Z., **Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İTO Yayın No. 2000-27, İstanbul, 2000.

Öztürk, Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt 2 Sayı 3, 2006, s.107-127.

Salvatore, Dominick, **Uluslararası İktisat: Teori ve Problemler**, (Çev:Tamer İşgüden), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1986.

Samuelson, Paul, Hancock, K., Wallace, R., **Economics**, Mcgraw-Hill Book Company, New York, 1975.

Seyitoğlu Halil, **Ekonomik Terimler, Ansiklopedik Sözlük**, Gizem Yayınları, No:4, İstanbul, 1992.

Seyitoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat**, Gizem Yayınları, İstanbul, 2009.

Sönmez, Muammer, **Sınır ve Kıyı Ticareti**, Erzurum, 1995.

Tan, Mustafa, Altundal, Fuat, **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İTO Yayın No. 2008-26, İstanbul, 2008.

http://www.gib.gov.tr/

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/userupload/VI/GBG

SINIR TİCARET MERKEZLERİNİN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Mehmet GÜRBÜZ*
Murat KARABULUT**
Uğur YILDIRIM***

ÖZET

Ülkeler arasında belirli antlaşma ve kurallara bağlı olarak yapılan ticaret, bazen komşu iki ülkede birbirine çok yakın halklar arasında zorluklara neden olabilmektedir. Sınır bölgelerinde birbirine çok yakın olan halkların ihtiyaçlarını daha ucuza ve menfaatlerine daha uygun olarak karşılayabilme imkânı varken, gümrük anlaşmaları nedeniyle zaman zaman bu imkânlar kullanılamaz duruma gelmektedir. Sınır bölgelerindeki bu sorunları aşmak, halkın ihtiyaçlarını daha kolay, hızlı ve ucuza gidermek ve iki halk arasında güven ortamını temin etmek gibi çok çeşitli nedenlerle ülkeler arasında sınır ticaret anlaşmaları yapılmaktadır. Türkiye tercihli ticaret olarak kabul edilen sınır ticaret antlaşmasını ilk defa 1979 yılında İran'la, daha sonra Suriye, Gürcistan, Nahcıvan, Irak ve Bulgaristan ile yapmıştır. Türkiye, çeşitli ekonomik ve siyasi nedenlerle 1998 yılından itibaren sınır ticaretini kısıtlayan bazı önlemler alınmış ve sınır ticareti durma noktasına gelmiştir. 2000'li yıllardan sonra bu politikada değişikliğe gidilmiş ve 2003 yılından itibaren başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri olmak üzere bazı sınır illerde halkın ihtiyaçlarını daha kolay, hızlı ve ucuza gidermek ve birbirleri arasında güven ortamını temin etmek gibi çok çeşitli nedenlerle Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına karar verilmiştir.

Türkiye'nin 2008 yılı toplam ihracatının %5'i Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan 19 ilde yapılmıştır. Aynı yılda Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yapılan ihracat Türkiye İhracatının %0,005'ine, Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan illerin ihracatının ise ancak %0.1'ine karşılık gelmektedir. Aynı zamanda sınır ticareti yaptığımız ülkelere yapılan toplam ihracatımızın ancak %0.7'si Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yapılmıştır. Bu verilerden de anlaşıldığı üzere Sınır Ticaret Merkezlerinin hem ülke dış ticaretine hem de ilgili bölgelerin sınır ticaretine yeterli katkıyı sağlayamadığı görülmektedir. Bu nedenle Sınır Ticaret Merkezleri'nin hukuki ve yönetsel altyapısının yeniden gözden geçirilmesi, işlevlerinin yerine getirebilmesi için gerekli önlemlerin alınması gereklidir.

PLACE OF BORDER TRADE CENTERS IN TURKEY'S FOREIGN TRADE

ABSTRACT

Depending on the specific treaty and the rules of the trade between two neighboring countries, which have resembling cultural properties, face some difficulties during border trade activities. Due to the closeness, border regions give opportunity to meet people to have cheaper and reliable goods; on the other hand customs agreements from time to time become obstacle on trade activities. In border regions to overcome these problems, and to fulfill needs of the people more easily, quickly and cheaply, generally additional customs agreement is to be signed to ensure healthy border trade between countries. Turkey is accepted as the preferential trade treaty for the first time with Iran in 1979, and then Syria, Georgia, Nakhichevan, Iraq and Bulgaria have followed. Turkey, due to variety of economic and political reasons, has taken some measures to restrict border trade and border trade came to a standstill after 1998.This policy of the country change after 2000 and especially since 2003, it has been decided to open new border trade centers including the provinces of Eastern and Southeastern Anatolian regions.

5% of Turkey's total exports were covered by the Border Trade Centre which includes 19 provinces in 2008. In the same year, the rate exports from Border Trade Centers is around 0.005% compared to Turkey's total Exports, while the rate corresponds to 0.1% exports of the provinces covered by the Border Trade Centre. Considering our total exports to border countries, only 0.7% was made within the scope of the border trade centre. This data suggests the rate of export for the border trade centers do not have adequate contribution to the total export. For this reason, more reliable legal and administrative structure and revision of the Border Trade Centers are required to take necessary measures to fulfill its functions.

GİRİŞ

Ülkeler arasındaki ticaret, gümrük antlaşmalarına bağlı olarak yürütülmektedir. Normal ihracat ve ithalat işlemlerinin uygulandığı gümrükler aracılığı ile yapılan bu ticaret, bazen birbirine çok yakın olan sınır bölgelerinde yaşayan iki ülke halkları için avantajlı olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle komşu ülkelerin sınır bölgesindeki yerleşmeler arasında bazı özel şartlara bağlı olarak sınır ticareti yapılmasının sosyo-ekonomik avantajları olduğu da bilinmektedir.

Küreselleşmenin hızla yayıldığı günümüz dünyasında, bölgesel ekonomik ilişkiler sosyo-ekonomik kalkınmanın temel taşı olarak görülmekte ve dünyada kıtalar, ülkeler ve bölgeler arasında bölgesel farklılıklar

* KSÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi, mgurbuzksu@gmail.com, **Yrd. Doç. Dr.**
** KSÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi, mkarabulut@gmail.com, **Doç. Dr.**
*** KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, uyildirim@ksu.edu.tr, **Doç. Dr.**

giderilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla çeşitli bölgesel ticaret antlaşmaları yapılmaktadır. Bu antlaşmalardan birisi de ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret antlaşmalarıdır (Kara, 2005). Tercihli ticaret antlaşmalarının bir şekli de sınır ticaret antlaşmalarıdır.

Sınır ticaretinin teorik temelinde; belirli malların bazı ülkelerde üretiminin olmaması, yerli üretimin iç tüketimi karşılamada yetersizliği, ülkelerin ekonomik gelişmelerinin farklı düzeylerde olması, ülkeler arasında üretim verimliliği farklılıkları ve farklılaştırılmış malların üretimi gibi uluslar arası ticaretin genel nedenleri yer almaktadır (Kara, 2005). Sınır ticareti ile sınır bölgelerinde; birbirine çok yakın olan halkların bölgesel ihtiyaçlarını daha kolay ve ucuza temin etmek ve güven ortamını sağlamak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek (Öztürk, 2006, Sönmez, 1995, s.21), bölge ekonomisine canlılık getirmek, ekonomik darboğazları aşmak (Orhan, 2000, s.32), yasal yollardan bürokratik işlemleri azaltarak dış ticaret hacmini genişletmek, istihdamı artırmak, ticari girişimcilik ruhunun oluşmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır (Orhan, 2000, s.15). Kısaca sınır ticareti, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir (Sönmez, 1995, s.15).

Türkiye, tercihli ticaret olarak kabul edilen sınır ticaret antlaşmasını, ilk defa 1979 yılında İran'la yapmıştır (Kara, 2005). 1978-1979 yıllarında dünya petrol fiyatlarının rekor düzeyde artması sonucu artan döviz talebi ve petrol ihtiyacına çözüm bulma amaçlı olarak yapılan İran'la petrol karşılığı mal satma antlaşması, Dışsatım Düzenleme Kararı ile başlamış ve 1980'de Resmi Gazetede yayınlanan Sınır Ticaret Yönetmeliği ile sınır ticaretine ilişkin ilk düzenlemeler yapılmıştır (Öztürk, 2006). 1986 yılında Suriye, 1989 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (Gürcistan ve Nahçıvan), 1990 yılında Irak'la, 1997 yılında ise Bulgaristan ile sınır ticareti izinleri çıkmıştır (Öztürk, 2006). VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında sınır ticaretine önem verilmiştir (Kara, 2005).

Çeşitli ekonomik ve siyasi nedenlerle 1998 yılından itibaren sınır ticaretini kısıtlayan bazı önlemler alınmış ve sınır ticareti durma noktasına gelmiştir (Öztürk, 2006). 2000'li yıllardan sonra bu politikada değişikliğe gidilmiş ve 2003 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri başta olmak üzere bazı sınır illerinde Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına karar verilmiş ve komşu illerden bazılarına mücavir alan olarak bu ticaret imkânlarından yararlanma imkânları tanınmıştır (Kara, 2005). Bu proje ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine komşu Suriye, Irak, İran, Nahcıvan ve Gürcistan ile Türkiye sınırındaki bazı iller arasındaki ticaret yeni bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda her iki ülkenin sınır kapılarının arasında kalan alanda iki ülkenin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulmasına karar verilmiştir.

Bu çalışmada, Sınır Ticaret Merkezi kapsamında ticaret yaptığımız ülke ve illerin sosyo-ekonomik özellikleri analiz edilecektir. Aynı zamanda sınır ticaretinin dış ticaret ve bölgesel ticaret içerisindeki yeri değerlendirilecektir.

TÜRKİYE'NİN SINIR TİCARETİ YAPTIĞI ÜLKE VE İLLERİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Türkiye, ülke olarak İran, Suriye, Gürcistan, Nahcıvan, Irak ve Bulgaristan ile sınır ticaret antlaşmaları yapmış, bu bağlamda 2003 yılından itibaren komşu ülkelere sınırı olan illerden Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay'da Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına karar verilmiş ve Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerine de mücavir alan olarak bu ticaretten yararlanma imkânı tanınmıştır (Tablo 1, Şekil 1). Bu kararla, 19 ilin esnaf ve tacirleri için komşu ülkelerle sınırda tesis edilecek ticaret merkezleri (mağazalar) ile sınır ticareti yapma imkânı getirilmiştir. Sınır Ticaret Merkezi, sınırda kurulan ve sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilen alanların yer aldığı, Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilen ve vergileri Bakanlar Kurulunca belirlenen yerlerdir.

Tablo 1. Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İller

Yetkili Sınır İli	Yetkili Gümrük Kapısı	Ticaret Yapılacak Ülke
Ağrı	Gürbulak	İran
Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
Artvin	Sarp	Gürcistan
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Hakkâri	Esendere	İran
Hatay	Cilvegözü	Suriye
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Şırnak	Habur	Irak
Van	Kapıköy	İran

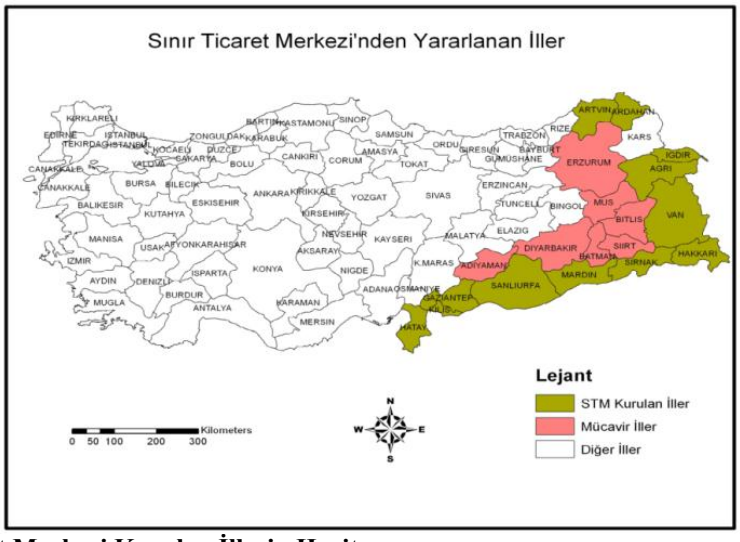

Şekil 1. Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İllerin Haritası

Türkiye, Sınır Ticaret Merkezleri antlaşması yaptığı ülkeleri belirlerken, bu konudaki teorileri dikkate almak zorundadır. Temel iktisat teorisi, coğrafi ve kültürel yakınlığın, dış ticaretin önemli belirleyenleri arasında yer aldığını kabul etmektedir (Tekin, 2000). Türkiye, AB, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden oluşan 47 ülke arasında, sosyo-ekonomik özelliklere göre en çok birbirine benzeyen ülkeleri belirlemek için hiyerarşik kluster analizi uygulanmıştır (Sandal, Karabulut ve Gürbüz, 2005). Bulunan sonuçlara göre Türkiye ilk aşamada İran, Mısır ve Suriye'ye, ikinci aşamada Lübnan ve Ürdün'e, üçüncü aşamada ise Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Kazakistan'a benzemektedir (Sandal, Karabulut ve Gürbüz, 2005) (Şekil 2). Türkiye'nin sosyo-ekonomik özellikler açısından benzediği bu 12 ülkenin 4'ü sınır komşumuz, diğerleri ise tarihi ve kültürel bağlarımızın çok güçlü olduğu Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleridir (Şekil 3). Sandal, Karabulut ve Gürbüz'ün (2005) yaptığı çalışmada, Sınır ticareti yaptığımız Irak'ın Türkiye'ye benzer çıkmamasına rağmen, sosyo-ekonomik yönden Türkiye'ye benzediği düşünülmektedir. Diğer bir sınır komşumuz olan Gürcistan ise Sosyo-ekonomik yönden Türkiye'ye biraz daha az benzemektedir. Temel iktisat teorilerinin vurguladığı gibi, Türkiye'nin coğrafi ve kültürel yakınlığı olan, sosyo-ekonomik yönden benzeyen komşu ülkelerle, Sınır Ticaret Merkezleri aracılığı ile dış ticaretini artırmak istemesi, olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir.

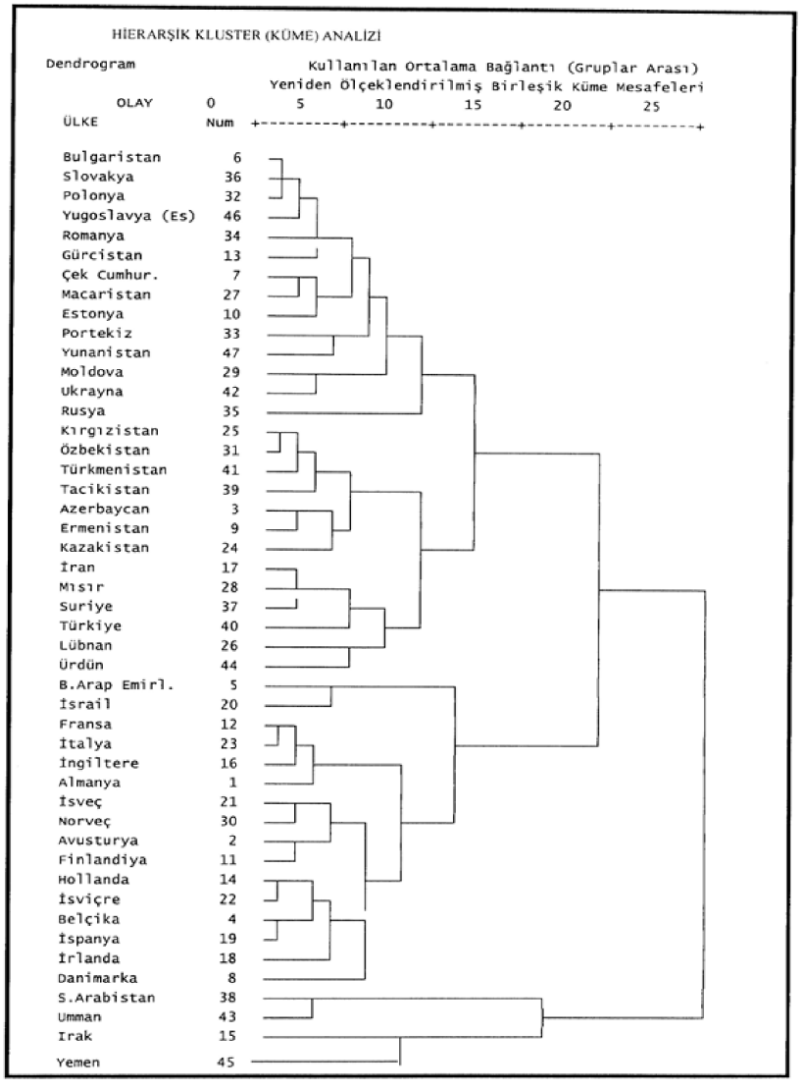

Şekil 2. Ülkelerin Benzerlik Dendrogramı (Kaynak: Sandal, Karabulut ve Gürbüz, 2005)

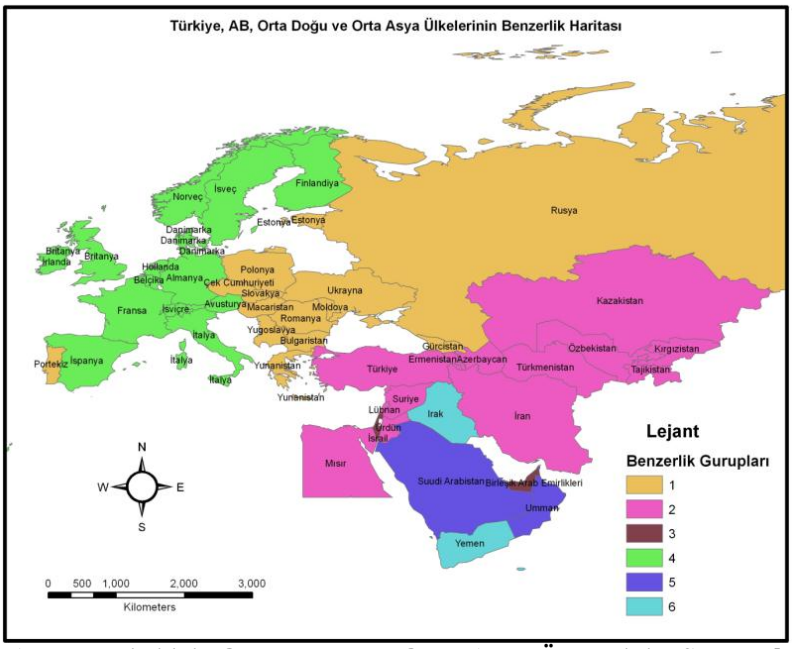

Şekil 3. Türkiye, Avrupa Birliliği, Orta Doğu ve Orta Asya Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerlik Haritası

Gelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaret hacminin iktisat teorisinin beklentilerini doğrular biçimde yüksek olarak gerçekleşmesine rağmen, gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaret hacmi beklenenden düşüktür (Tekin, 2000). Türkiye ve çevresindeki sınır komşusu ülkelerde de gelişmekte olan ülkeler olarak birbirleri arasında dış ticaret hacmi düşük seyretmektedir. Zira Türkiye'nin komşu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaretin toplam ticareti içerisindeki oranı % 15-20 arasında iken, bu oran Kuzey Avrupa ülkelerinde % 90'lar düzeyine çıkmaktadır (Tekin, 2005). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre en fazla ihracat yaptığımız ilk 10 ülke arasında, sadece iki komşu ülke (Irak ve İran), ithalat yaptığımız ise sadece bir ülke (İran) vardır. Bu ihracat ve ithalat sıralaması, komşu ülkelerle ticari ilişkilerimizin az olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaret hacmini geliştirmek için almış olduğu Sınır Ticaret Merkezleri kurma kararı, bu bakımdan da yerinde bir uygulama olarak görülmektedir.

Birbirine sınır komşusu olan az gelişmiş ülkeler arasında düşük dış ticaret hacminin ülkelerin ihracat ve imalat sanayi yapılarının benzer nitelikler taşıması, bu ülkelerde daha çok emek-yoğun, geleneksel, yarı-mamul niteliği taşıyan malların üretimi ve ihracatında uzmanlaştığı için uluslararası pazarlarda birbirleriyle kıyasıya rekabet etmesi ve ülkelerin iç pazarlarının yeterince büyük olmaması gösterilmektedir (Tekin, 2005). Bu durum Türkiye için çok da geçerli bir faktör olarak görülmemektedir. Türkiye ile komşu ülkeler arasında sosyo-ekonomik benzerlik olmasına rağmen, ihracat ve ithalat kalemleri benzememektedir. Türkiye, komşu ülkelerimizden İran ve Irak'tan daha çok petrol ürünleri ithal ederken, bu ülkelere motorlu kara taşıtlar, demir ve çelik ürünleri ihraç etmektedir. Görüldüğü gibi Türkiye ve komşu ülkelerin ihracat ve ithalat yapısı sınır ticareti açısından olumlu şartlar oluşturmaktadır.

Çoğu ülkeler gibi Türkiye'de sosyo-ekonomik yönden geri kalmış sınır illerini kalkındırmak ve var olan bölgesel farklılıkları gidermek için sınır ticaretine önem vermektedir. Çünkü sosyo-ekonomik yönden bölgeler ve iller arası gelişmişlik farkının yaşandığı ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Bir ülkenin farklı bölgelerinin gelişme düzeylerini ekonomik, sosyal, tarihsel, coğrafi, iklimsel ve stratejik faktörler belirlemektedir (Şahin, 2002, s.539). Türkiye'deki iller arası gelişmişlik farkının temelleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar dayanmaktadır. Osmanlı döneminde temel sanayi kurulamamış, kurulan az sayıdaki sanayi tesisleri de ancak yakın pazar için tüketim malları üretecek şekilde oluşum göstermiş, ülkedeki maden ve tarım üretimi ile iyi bir bütünleşme sağlayamamıştır (Ökçün, 1971, s.VIII-X). Batı ülkelerine verilen ticari imtiyazlar neticesinde, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ülkeleriyle ulaşım bağlantısı sağlayan liman kentleri (İzmir, Mersin, Trabzon vb.) ön plana çıkarken, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kentler ekonomik önemlerini kaybetmişlerdir (Dinler, 2001, s.174).

Cumhuriyetin kurulmasından sonra da bu dengesizlikler coğrafi faktörler, savaşlar (I. ve II. Dünya), uygulanan ekonomik politikalar ve sosyo-kültürel dinamiklerin etkisiyle devam etmiştir. 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı, 1961 yılında DPT kurularak planlı döneme geçilmiş ve bazı teşviklerle bölgesel farklılıkları azaltmak amaç olarak belirlenmiştir. 1960'dan itibaren hükümetler tarafından birçok plân (Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı, Doğu Anadolu Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Yeşil Irmak Havza Gelişim Projesi) hazırlanmasına rağmen, bölgeler arası gelişmişlik farkı hala ortadan kaldırılamamıştır (Karabulut, Gürbüz ve Sandal, 2004).

1996 yılında DPT tarafından yapılan çalışmada; "Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik İndeksi" bakımından Doğu Anadolu (-1.137131) ve Güneydoğu Anadolu (-1.03631) bölgeleri en düşük gelişmişlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir (Aktan, 2002). Yani sosyo-ekonomik bakımdan en geri kalmış iller, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindedir.

DPT tarafından 1992, 1997 ve 1999 yılında illerimizin "Beşeri Kalkınmışlık İndeksleri" hesaplanmıştır. 1999 verilerine göre; 20 ilimiz Türkiye ortalamasının (0.728) üstünde bir kalkınmışlık düzeyine sahip olup, bu illerin tamamına yakını Marmara ve Ege bölgelerinde, indeks değeri en düşük 17 ilin tamamı ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer almaktadır (Aktan, 2002).

Tablo 2. Sınır Ticaret Merkezlerinden Yararlanan İllerin Gelişmişlik Sıralaması 2003 (Dincer, Özaslan ve Kavasoğlu, 2003, s.55)

İl Adı	**Endeks**	**Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**	**Gelişmişli Endeksine Göre Kademesi(1-5)**	**İmalat Sanayi Gelişmişlik Sıralaması**	**Sağlık Sektörü Gelişmişlik Sıralaması**	**Eğitim Sektörü Gelişmişlik Sıralaması**
Gaziantep	-0,46175	20	2	7	37	53
Hatay	0,19613	29	3	15	55	33
Artvin	-0,26018	43	3	66	29	21
Kilis	-0,41175	54	4	64	60	49
Erzurum	0-,53286	60	4	59	58	62
Diyarbakır	-0,66993	63	4	53	61	73
Adıyaman	-0,77647	65	4	60	66	66

Şanlıurfa	-0,83158	68	5	58	63	78
Iğdır	-089089	69	5	74	75	68
Batman	-0,90456	70	5	62	77	72
Mardin	-0,98944	72	5	68	71	74
Siirt	-100644	73	5	69	69	75
Ardahan	-1,07318	74	5	81	81	63
Van	-1,09297	75	5	67	73	77
Hakkâri	-1,13956	77	5	79	80	70
Şırnak	-1,13979	78	5	80	76	81
Bitlis	-1,15736	79	5	73	74	76
Ağrı	-1,28116	80	5	72	79	79
Muş	-1,43956	81	5	81	78	80

Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması incelendiğinde (Dincer, Özaslan ve Kavasoğlu, 2003, s.55); Sınır Ticaret Merkezi kapsamına alınan 19 ilimizden sadece 3'ü 60. sıranın altında yer almakta, diğerleri üzerinde bulunmaktadır (Tablo 2). Gelişmişlik endeksine göre kademelendirildiğinde (1-5 arası), Gaziantep 2. kademede, Hatay ve Artvin 3. kademede, Kilis, Erzurum, Diyarbakır ve Adıyaman 4. kademede, geriye kalan 12 il ise 5 kademede yer almaktadır (Şekil 4). Bu sıralamadan da anlaşıldığı gibi sınır ticaret merkezleri kapsamına alınan illerin büyük çoğunluğu ülkemizin en geri kalmış illeri konumundadır.

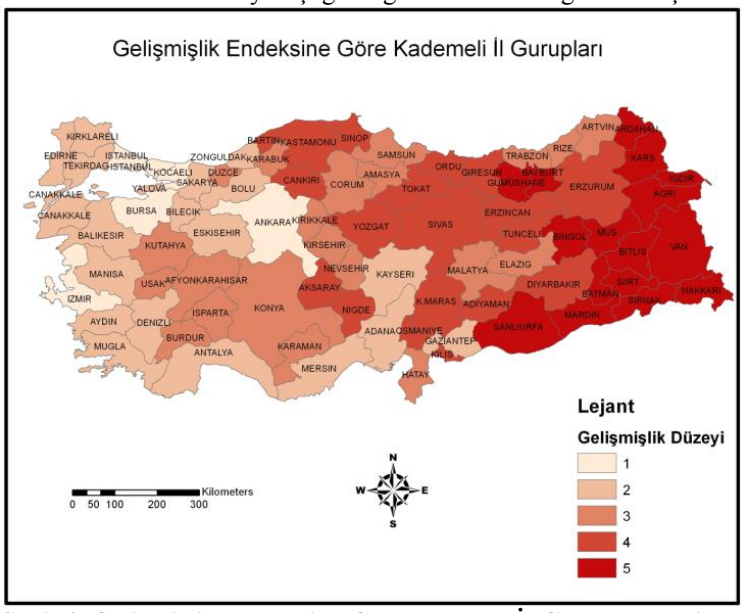

Şekil 4. Gelişmişlik Endeksine Göre Kademe İl Grupları Haritası

Türkiye'deki iller sosyo-ekonomik özellikler açısından benzerlik gruplarına ayrıldığında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki illerin, diğer illerden ayrıldığı görülmektedir. Doğu Anadolu'nun Van Gölü Havzasındaki illeri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ileri olan Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Van, Batman, Şırnak, Iğdır illeri sosyo-ekonomik kriterler açısından Türkiye'nin en geri illeri olarak bir grupta toplanmıştır (Karabulut, Gürbüz ve Sandal, 2004). Kısaca Şanlıurfa-Ardahan arasındaki Güneydoğu ve Doğu illerimiz arasında sosyo-ekonomik açıdan tam bir benzerlik görünmektedir (Şekil 5). Sınır ticareti yapılması kararlaştırılan illerden Gaziantep, Hatay, Kilis, Adıyaman, Erzurum ve Artvin sosyo-ekonomik yönden bu grup içerisinde yer almamaktadır. Sınır ticaret izni verilen diğer 13 il ise sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş illerle tam olarak örtüşmektedir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi, sınır ticaret izni sosyo-ekonomik yönden en geri kalmış illere tanınmıştır. Bu nedenle genel olarak sosyo-ekonomik yönden geri kalmış illerde kurulan sınır ticaret merkezleri, ticarette pozitif ayrımcılığı desteklemektedir.

Sınır ticaret merkezleri kurulan iller içerisinde yer alan 19 il 2009 yılı dış ticaret hacmine göre sıralandığında, Gaziantep ve Hatay'ın diğer illere göre çok büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir (Tablo 3, Grafik 1). Buradan anlaşılmaktadır ki bu iller ülkemizin dış ticaretinden yeterli payı almaktadır.

Tablo 3. Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İllerin 2009 Yılı Dış Ticaret Hacmi

İller	**Dış Ticaret Hacmi (000 $)**
Ardahan	1885
Bitlis	4452
Muş	9984

Siirt	15509
Van	30056
Batman	31777
Kilis	42296
Erzurum	81635
Iğdır	82122
Ağrı	89516
Adıyaman	91414
Artvin	103513
Diyarbakır	139657
Şanlıurfa	323961
Hakkâri	407555
Mardin	609357
Şırnak	614159
Hatay	4128388
Gaziantep	5079695

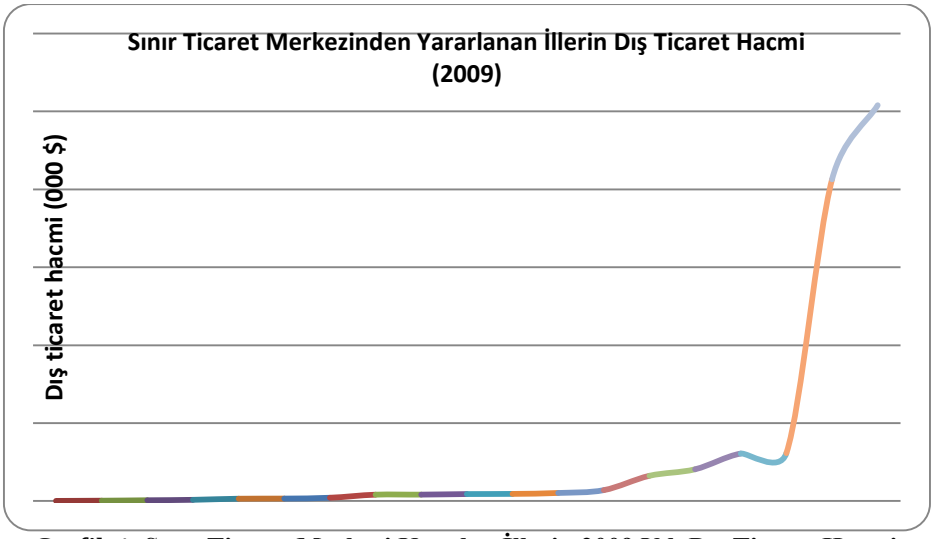

Grafik 1. Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İllerin 2009 Yılı Dış Ticaret Hacmi

Şekil 5. Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerine Göre Oluşan İl Grupları Haritası

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Türkiye'nin dış ticaret hacminin 2000-2009 yılları arasında genel olarak (2001 ve 2009 hariç) yükseldiği görülmektedir (Tablo 4). 2000 yılında 82 277 727 000 $ olan dış ticaret hacmi 2001 yılında 72 733 299 000 $ düşmüş, bu tarihten sonra sürekli artış göstererek 2008 yılında 333 990 770 000 $ çıkmış, 2009 yılında tekrar azalarak 243 054 437 000 $ gerilemiştir (Grafik 2).

2000 yılında 27 774 906 000 $ olan ihracat 2009 yılında 102 135 006 000 $, 54 502 821 000 $ olan ithalat ise 140 919 431 000 $ yükselmiştir (Grafik 3). Dış ticaret dengesi sürekli açık vermekte ve ihracatın ithalatı karşılama oranı genel olarak %60-70 düzeylerinde gerçekleşmektedir (Grafik 4).

Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticareti (000 $)

Yıllar	İhracat(FOB)	İthalat (CIF)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	Karşılama Oranı (%)
2000	27 774 906	54 502 821	- 26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	41 399 083	- 10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	51 553 797	- 15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	69 339 692	- 22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	97 539 766	- 34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	116 774 151	- 43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	139 576 174	- 54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	170 062 715	- 62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	201 963 574	- 69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 135 006	140 919 431	- 38 784 425	243 054 437	72,5

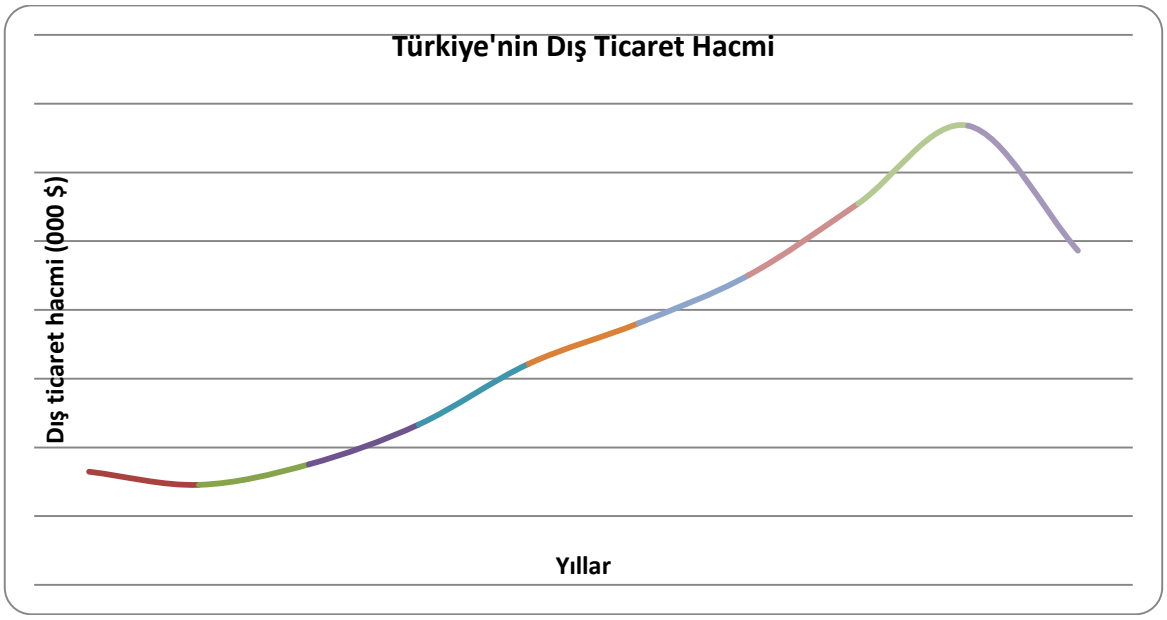

Grafik 2. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (2000-2009)

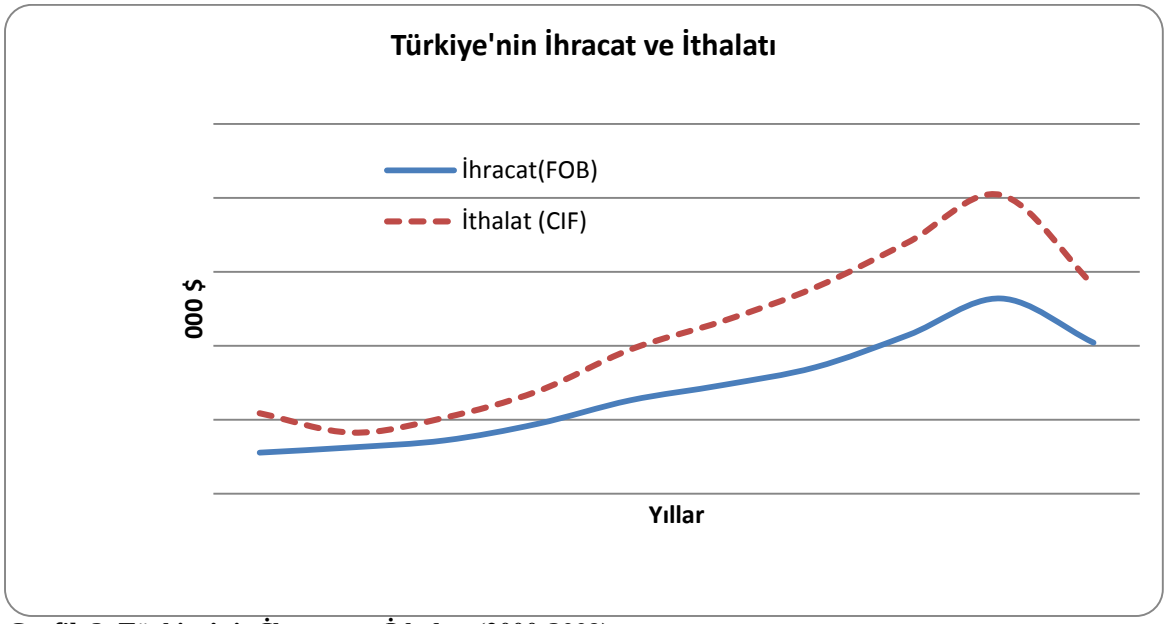

Grafik 3. Türkiye'nin İhracat ve İthalatı (2000-2009)

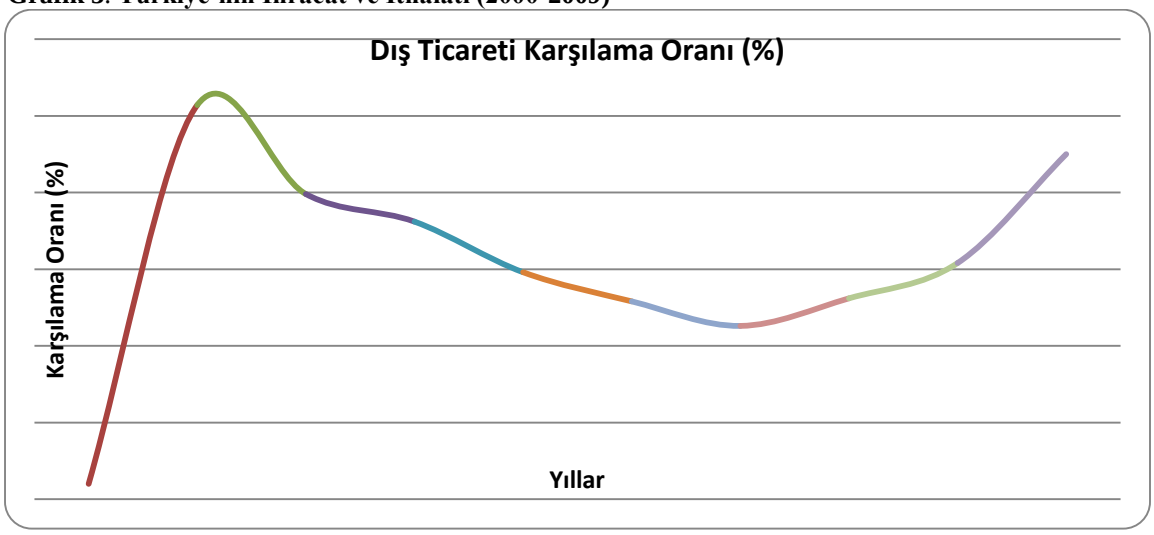

Grafik 4. Türkiye'nin Dış Ticareti Karşılama Oranı (2000-2009)

Türkiye doğu ve güney komşuları olan ve sınır ticaret anlaşmaları yaptığı Gürcistan, Suriye, Irak ve İran'la 2008 yılı içerisinde toplam 9 726 771 000 $ ihracat ve 11 613 286 000 $ ithalat yapmıştır (Tablo 5). Bu ülkeler içerisinde en fazla ihracat Irak ve İran'a, en fazla ithalat ise Irak ve Suriye ile yapılmıştır. 2009 yılında ise toplam 10 718 376 000 $ ihracat ve 5 724 050 000 $ ithalat yapmıştır. Komşu ülkelerimiz ile yapmış olduğumuz dış ticarette 2007 ve 2008 yılında açık verirken 2009 yılında fazlalık çıkmıştır. Özellikle Irak ve İran'la yapılan ticarette ithalat rakamlarının ihracat rakamlarında çok yüksek olduğu görülmektedir (Grafik 5). Bu durum petrol ve doğalgaz ithalatından kaynaklanmaktadır.

Tablo 5. Türkiye'nin Sınır Komşuları İle İhracat ve İthalatı (000 $)

	İhracat			**İthalat**		
Ülkeler	**2007**	**2008**	**2009**	**2007**	**2008**	**2009**
Gürcistan	646 082	997 844	746 022	289 568	525 041	285 486
Suriye	797 766	1 115 013	1424611	376 959	639 213	327 681
Irak	2 844 767	3 916 685	5123486	645 111	1 320 923	952262
İran	1 441 190	2 029 760	2024761	6 615 394	8 199 689	3 405 841
Azerbaycan	1 047 668	1 667 469	1399494	329 647	928 421	752 780
Toplam	6 777 474	9 726 771	10 718 376	8 256 679	11 613 286	5 724 050
Türkiye Toplamı	107271750	132027196	102128447	170062715	201963574	140898982

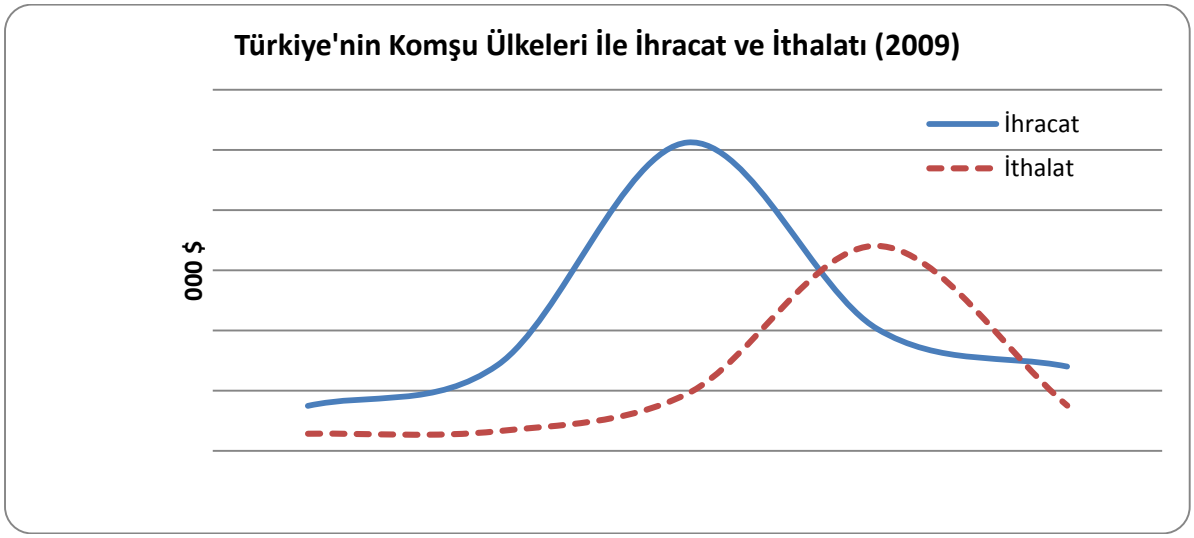

Grafik 5. Türkiye'nin Sınır Ticareti Yaptığı Komşu Ülkeleri ile İhracat ve İthalatı (2009)

TÜRKİYE'NİN SINIR TİCARETİ

Sınır Ticaret Merkezi kapsamında ilk ticaret Ağrı ilinde başlamış ve buradan diğer illere yayılmıştır. İlk olarak 2003 yılında Ağrı ili Sarısu, Hakkâri ili Esendere, Van ili Kapıköy sınır ticaret merkezleri kurulmasına karar verilmiş ve daha sonra bu merkezlere Iğdır ili Dilucu'da eklenmiştir (Kara, 2005). Bu merkezlerden Sarısu, Esendere ve Kapıköy'den İran'la, Dilucu'dan ise Nahçıvan'la ticaret yapılmasına izin verilmiştir. Bu alanların Türkiye tarafında komşu ülkenin satış mağazaları, karşı tarafta ise Türk firmalarının mağazaları olacak şekilde düzenleme kararları alınmıştır. Diğer illerde ise gümrük kapıları yetkili kılınmıştır.

Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan 19 ilin toplam ihracatı 2007 yılında 4 870 932 000 $, 2008 yılında 6 639 074 000 $ ve 2009 yılında 6 493 177 000 $ olmuştur (Tablo 6). Bu illerin toplam ihracatı genel olarak düşük olup, Türkiye ihracatının 2007 yılında %4,5'i iken 2009 yılında %6.4'e yükselmiştir. Genel olarak En çok ihracat yapan iller ise Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şırnak illeri olduğu görülmektedir (Grafik 6). STM kapsamında yer alan 19 ilin toplam ithalatı ise 2007 yılında 5 422 971 000 $, 2008 yılında 6 695 076 000 $ ve 2009 yılında 5 393 754 000 $ olmuştur. Bu illerin ithalatının da düşük olduğu ve Türkiye ithalatının 2007 yılında %3,2'sini, 2009 yılında ise %3,5'ini gerçekleştirdiği hesaplanmıştır. En çok ithalat yapan iller ise Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa olduğu görülmektedir. STM içerisinde yer alan illerin ihracat ve ithalat durumu karşılaştırıldığında 2007 (55 2039 000 $) ve 2008 (5 600 200 $) yılında ithalat fazla iken, 2009 yılında (1 099 423 000 $) ihracatın fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sınır Ticaretinden Yararlanan illerin İhracat ve İthalatı (000 $)

	İhracat			**İthalat**		
İller	**2007**	**2008**	**2009**	**2007**	**2008**	**2009**
Adıyaman	29 346	59 103	58091	51 658	36 292	33323
Ağrı	28 101	50 687	44336	56 590	77 074	45180
Ardahan	0	1 359	1882	161	0	3
Artvin	60 354	91 620	54955	50 934	55 968	48558
Batman	40 729	12 737	16187	8 618	18 972	15590
Bitlis	6 183	5 337	3001	1 008	1 083	1451
Diyarbakır	83 699	92 091	115848	36 035	32 689	23809
Erzurum	27 190	34 105	24255	35 442	34 069	57380
Gaziantep	2 447 656	3 237 061	2952488	2 269 084	2 793 357	2127207
Hakkari	178 962	203 373	399065	5 631	8 766	8490
Hatay	1 199 654	1 762 181	1416898	71 182	69 202	2711490
Iğdır	68 582	86 497	79637	3 081	2 098	2485
Kilis	12 865	23 907	16456	35 009	34 403	25840
Mardin	317 444	434 210	549798	71182	69202	59559
Muş	1 094	489	6642	654	144	3342
Siirt	4 009	914	921	9 146	14 277	14588
Şanlıurfa	86 388	147 445	128431	194 932	225 761	195530

Şırnak	265 202	382 885	606945	95 469	17 975	7214
Van	13 473	13 073	17341	13 042	5 498	12715
STM Toplamı	4 870 932	6 639 074	6493177	5 422 971	6 695 076	5393754
Türkiye Toplamı	107 271 750	132 027 196	102 128 447	170 062 715	201 963 574	140 898 982
STM %	4,5	5,0	6,4	3,2	3,3	3,5

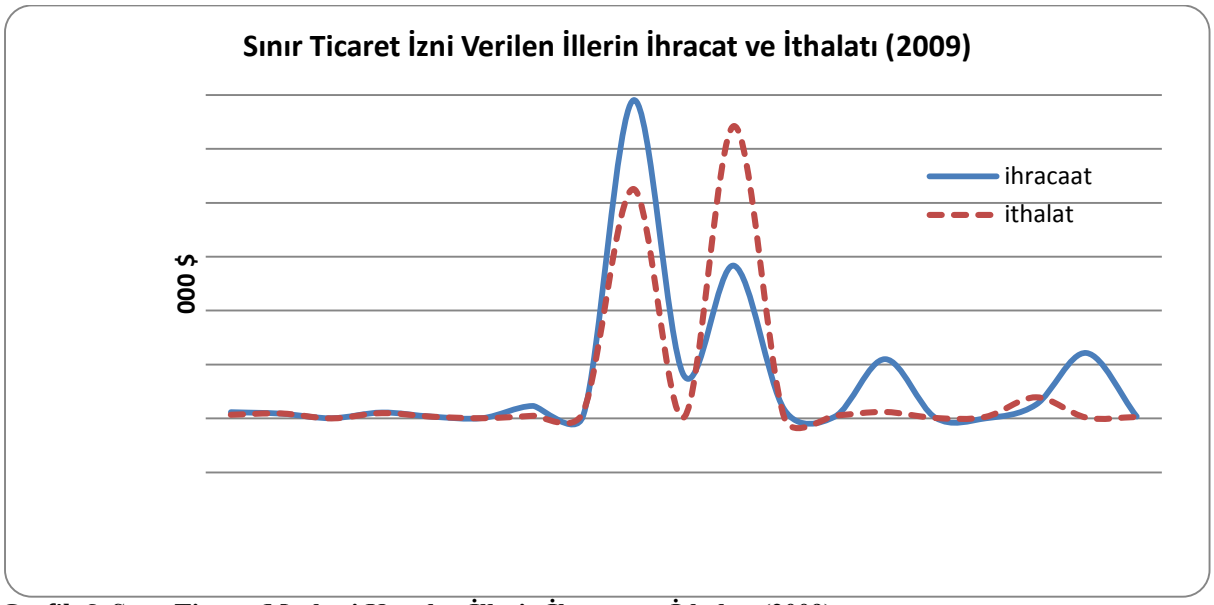

Grafik 6. Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İllerin İhracat ve İthalatı (2009)

Türkiye'nin 2008 yılı toplam ihracatı 132.027.196.000$ olup bu ihracatın 6.639.074.000$'ını, yani %5'i sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan 19 ilden yapılmıştır. Aynı yılda Sınır Ticaret Merkezi kapsamında ise 6.624.000$ ihracat gerçekleştirilmiştir (TÜİK). Bu miktar Türkiye İhracatının %0,005'ine, Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan illerin ihracatının ise ancak %0.1'ine karşılık gelmektedir. Aynı yılda sınır ticareti yaptığımız Nahcıvan/Azerbaycan, Gürcistan, Irak, İran ve Suriye'ye toplam 9.726.771.000 $ ihracat yapılmıştır. Sınır Ticaret Merkezleri'nden yapılan ihracatımız bu ülkelere yapılan ihracatın %0.7'sine denk gelmektedir.

SINIR TİCARETİNİN ETKİLERİ

Sınır Ticaret Merkezi uygulamasının çok olumlu sosyo-ekonomik sonuçları ortaya çıkmaktadır. Sınır ticareti yapılan illerden Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa dışındaki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik durumunun Türkiye ortalamasının altında ve sınır ticaretinin bu illerin önemli gelir kalemlerinden biri olduğu görülmektedir (Orhan, 2000, s.74). Sınır ticaretinin yöre halkı üzerindeki etkisi çok kısa bir süre içerisinde görülmektedir. Sınır ticareti, illerin sosyo-ekonomik yapılarına olumlu katkı sağlamakta, bölgeler ve iller arası gelişmişlik farkını azaltmaktadır. Dış ticaretin artmasına, istihdamın yükselmesine ve girişimcilik ruhunun oluşmasına neden olmaktadır.

Sınır Ticaret Merkezleri ile ilgili sağlıklı veri elimizde olmadığı için bu konuda çeşitli kaynaklardan topladığımız rakamlar genel olarak özetlendiğinde; Doğu Anadolu Bölgesi'nde sınır ticareti kartı sahibi yaklaşık 6 000 kişi var olup (Kara, 2005) bu rakam tüm illerde düşünüldüğünde 10.000'i geçtiği söylenebilir. Van ilinde 1.200 şirket ve 1.000 gerçek kişi, Doğubayazıt'ta 4.500 esnaf, 500 tacir, Ardahan'da 1.500 tacir, Hakkâri'de 3.005 tacir, Mardin'de 556 tacir, Şanlıurfa'da 201 tacir bu işle uğraşmaktadır.

Sınır ticaret kapsamında Gürbulak sınır kapısından 1997 yılında 3 287 132 720 000 TL, 1998 yılında Hakkâri'den 866 063 086 000 TL, Kilis'ten 1996 yılında 258 412 470 000 TL ithalat yapılmıştır.

Bu rakamlar yeterli olmasa da Sınır Ticaret Merkezleri aracılığıyla yapılan ticaretin bölge ekonomisine katkıları olduğu görülmektedir.

Sınır ticareti ile tanınan ayrıcalıkların bazen bölgesel ve genel olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin sınır ticareti, özellikle ticaret kapsamına giren mallarda piyasa birim fiyatına etki ederek bölgedeki fiyatları düşürücü yönde etki yapabilmektedir (Orhan, 2000, s.71). Örneğin 1998 yılında yapılan düzenleme ile İran'dan yapılan ithalat sonucunda sebze meyveler, çay, Antep fıstığı gibi ürünlerin fiyatlarında düşüşler ve hayvancılık üzerinde olumsuz etkileri olmuştur (Öztürk, 2006). Bu durum yerli üreticileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Sınır ticareti ilk yıllarda amaca uygun şekilde basit tüketim maddeleri ve küçük el aletleri ile mutfak eşyaları vb. çerçevesinde gelişmekle beraber, giderek ihracat ve ithalat ürünlerinin değiştiği, özellikle ithalatta sanayi ürünlerine doğru kayma olduğu ve ülkenin diğer bölgelerine doğru yayıldığı, bu durumun vergi

avantajının sınır ticareti ile uğraşan kişiler lehine ve normal yollardan ithalat yapan kişi ve kurumlar aleyhine haksız bir durum ortaya koyduğu da olmuştur (Orhan, 2000, s.90). Aynı zamanda devletin önemli oranda vergi kaybına uğradığı düşünülmektedir. Örneğin Sınır ticareti kapsamında izin verilen petrol ürünleri ithalatından devletin 1997-1999 yılları arasında 3.5 milyar $, 1999 yılında tarım ürünleri ithalatından dolayı uğranılan vergi kaybının ise 600 Trilyon olduğu hesaplanmıştır (Öztürk, 2006).

SONUÇ

Normal ihracat ve ithalat işlemlerinin uygulandığı gümrükler aracılığı ile yapılan ülkeler arası ticaret bazen birbirine çok yakın olan sınır bölgelerinde yaşayan iki ülke halkları için avantajlı olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle komşu ülkelerin sınır bölgesindeki yerleşmeler arasında bazı özel şartlara bağlı olarak sınır ticareti yapılmaktadır. Bu tür ticaret yapan ülkelerden biri de Türkiye'dir. Türkiye, soyo-ekonomik yönden sınır ticaret antlaşması yaptığı ülkelerle genel olarak benzerlik göstermekte, bu durum sınır ticaret imkânlarını artırmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, komşu ülkelerle ticari ilişkilerimizin az olduğu görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaret hacmini geliştirmek için, Sınır Ticaret Merkezleri uygulamasını geliştirerek uygulanması/desteklenmesi gerekmektedir.

Sınır Ticaret Merkezi kurulmasına karar verilen illerin genel olarak sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş iller olduğu belirlenmiştir. Sınır ticaretinin ortaya koyacağı pozitif ayrımcılık bu illerin gelişmesinde olumlu katkı sağlayacaktır. Sınır Ticaret Merkezi kurulan Gaziantep ve Hatay'ın dış ticaret hacmi ve sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından ileri düzeyde olması, bölgesel farklılıkları ortadan kaldırma mantığına ters düşmesine rağmen diğer illere örnek olması bakımından bu uygulamanın devam etmesinin daha doğru olduğu düşünülmektedir. Eğer sınır ticaretinden yararlanan diğer iller de dış ticaretini geliştirebilirse Gaziantep ve Hatay illeri gibi ekonomik kalkınmasını sağlayabilir.

Türkiye'nin 2008 yılı toplam ihracatının %5'i sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan 19 ilden yapılmıştır. Aynı yılda Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yapılan ihracat Türkiye ihracatının %0,005'ine, Sınır Ticaret Merkezi kapsamında yer alan illerin ihracatının %0.1'ine, sınır ticareti yaptığımız ülkelere yapılan ihracatın ise %0.7'sine denk gelmektedir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi, Sınır Ticaret Merkezleri'nin dış ticaret konusunda hem ülke dış ticaretine, hem de ilgili bölgelerin sınır ticaretine yeterli katkıyı sağladığı, öte yandan az da olsa bölgesel katkılarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle Sınır Ticaret Merkezleri aracılığı ile yapılan ticaretin, genel ticaret düzenimizi bozmadan sürdürülmesi, hukuki ve yönetsel altyapısının yeniden gözden geçirilmesi, işlevlerinin yerine getirebilmesi için, bu konudaki verilerin düzenli olarak tutulması ve verilerin kurum, kuruluş, bilim adamları ve ilgililerle paylaşılarak gerekli çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin önümüzdeki yıllar içerisinde komşu ülkeler ve çevre coğrafyayla karşılıklı ticaretin geliştirilmesine yönelik olarak atacağı adımlar bu çerçevede olursa, ülkemizin dış ticareti ve ekonomik kalkınması için önemli katkıları olabilir. Son yıllarda meydana gelen bölgesel gelişmeler Türkiye'nin bu konuda başarı şansını artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktan,C.C., DPT Tarafından Yapılan İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının Sonuçları, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002.

Dincer, B., Özaslan, M. ve Kavasoğlu, T., İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No:2671, Ankara, 2003.

Dinler, Z., Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001.

Kara, M., "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, s. 60-79, İzmir, 2005.

Karabulut, M., Gürbüz, M. ve Sandal, E.K., "Hiyerarşik Kluster (Küme) kullanılarak Türkiye İllerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Analizi", AÜ-DTCF, Coğrafi Bilimler Dergisi, Sayı:2(2), s,65-78, Ankara, 2004.

Orhan, O. Z., Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları, No.2000-27, İstanbul, 2000.

Ökçün, A.G., Osmanlı Sanayii (1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki), Ank. Üniv. Siy. Bil. Fak. Yay. No.299, Ankara, 1971.

Öztürk, N., "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, s.107-127, Zonguldak, 2006.

Sandal, E.K. Karabulut, M. ve Gürbüz, M., "Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, s,1-14, Elazığ, 2005.

Sönmez, M., Sınır ve Kıyı Ticareti, Yaylacık Matbaası, Erzurum, 1995.

Şahin, H., Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.

Tekin, R.B., Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkelerle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:34, İstanbul, 2005.

TÜRKİYE İLE ORTADOĞU ÜLKELERİ ARASINDA YUMURTA DIŞ TİCARETİ VE REKABET GÜCÜ ANALİZİ

Ebrahim Haghighi*
Halil Fidan*
Mehmet Yazici**

Özet: Türkiye coğrafi konum itibari ile Orta Doğu ülkelere yakın olması, hem ihracat sırasında malların ulaşım süresini kısaltmakta, hem de taşıma maliyetini düşürerek Türkiye için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu avantajlı durumun değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yaptığı yumurta dış ticaret potansiyelinin incelenmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için Orta doğu ülkelerin yumurta ihracat ve ithalatı detaylı bir şekilde araştırılmalıdır.

Rekabet Gücü konusu, iktisat literatüründe edindiği yer bakımından oldukça önemlidir. Öyle ki bir çok uluslararası kurum, ülkelerin ve sektörlerin rekabet gücüyle ilgili yıllık raporlar yayınlamaktadır. Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin önemli bir kısmı rekabet gücü açısından olumsuzluk taşımasına rağmen, son dönemlerde bazı sektörlerin yakaladıkları başarı dikkat çekici niteliktedir.Bu sektörlerden birisi de yumurta sektörüdür. Araştırmada Türk yumurta sektörünün 2000-2007 yılları arasındaki ihracat değerlerini kullanarak; Açıklanmış Karsılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yada orijinal adı ile *Revealed Comparative Advantages (RCA)* endeksi yardımı ile sektörün Orta Doğu karşısında rekabet gücüne sahip olup olmadığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Dış Ticaret, Rekabet Gücü,Yumurta Sektörü

TURKEY'S EGG TRADE WITH MIDDLE EAST COUNTRIES AND AN ANALYSIS OF ITS COMPETITIVENESS

Abstract: The fact that Turkey is geographically very close to Middle East Countries gives her an important advantage in trade with these countries by reducing the transportation time and cost. This study aims to explore Turkey's egg trade potential with Syria, Iran, Iraq, Saudi Arabia and United Arab Emirates. In finding out trade potential, determining Turkey's competitiveness is an important issue.

Given its importance, the issue of competitiveness has extensively been dealt with in economics literature. One of the sectors in Turkey that has drawn attention recently by its remarkable export growth is egg sector. Based on egg exports data during 2000-2008 period and using Revealed Comparative Advantage (RCA) index, this study attempts to find out how competitive Turkey's egg sector is compared to Middle East countries.

Key words: Foreign trade, Competitive power, Eggs sector

Giriş

Dünya'da tavukçuluk alanındaki gelişmelerle birlikte Türkiye'de de 1970'li yıllardan itibaren yumurta tavuğu varlığında ve yumurta üretiminde önemli artışlar sağlanmıştır. 1991 yılında 1990 yılı seviyesini koruya yumurta üretimi 1992 yılında 8.2 milyar adede, 1993 yılında ise 10 milyar adede yükselmiştir. 1997 yılında yumurta üretimi büyük bir sıçrama göstererek 12 milyar adet olmuştur. 1998 yılı üretimi ise 12 milyar adedi geçmiştir (Anonim 2002).

Türkiye'nin yumurta ihracatında, Irak çok önemli bir yer tutmaktadır. En büyük alıcı olan Orta Doğu ülkelerinde tüketimin artması ve yeni pazarlar bulunması ile ihracatta yumurta sektörü rekor kırmıştır. Başta Irak ve diğer Arap ülkeleri olmak üzere Orta Doğu'da çok hızlı şekilde artan yumurta tüketimi, Türkiye'deki yumurta üreticilerini harekete geçirdi. Güç birliğine giderek yeni pazarları keşfe çıkan yumurta üreticileri, toplam ihracatı iki yılda 18 milyon ABD Dolarıdan 115 milyon ABD Dolarıa çıkararak rekora imza atmıştır. Türkiye'nin artan ihracat potansiyeli yabancı yatırımcılarında gözünden kaçmadı Türkiye'nin yumurta ihracatı, 2007 yılında 2006 yılına göre % 267'lik artış göstererek 68 milyon ABD Dolarının üzerine çıkmıştır.

Araştırmanın amacı Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile yumurta ticareti ve geliştirme olanaklarını araştırmaktır. Türkiye coğrafi konum itibari ile Orta Doğu ülkelere yakın olması, hem ihracat sırasından malların ulaşım süresini kısaltmakta, hem de taşıma maliyetini düşürerek Türkiye için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Orta Doğu Ülkeleri yumurta ithalatında dünyanın önde gelen devletleri olup hemen hepsi Türkiye ile komşu durumundadırlar. Bu avantajlı durumun değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yaptığı yumurta ticareti potansiyelinin incelenmesi gerekmektedir.

* Ankara Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Diskapi-Ankara. E-mail: haghighi@ankara.edu.tr
*Ankara Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Diskapi-Ankara. E-mail: fidan@agri.ankara.edu.tr
** Çankaya Üniversitesi, İktisat Bölümü, Balgat-Ankara. Email: myazici@cankaya.edu.tr

Araştırmada Kullanılan Yöntem

Bir ülkenin diğer bir ülke gurubuna göre mal ya da sektör bazında yaptığı ihracatta, rekabet edebilme gücünü ölçen endekslerden biri, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ya da ingilizce adı ile Revealed Comparative Advantages (RCA) endeksidir.

Toplanan verilerin analizi yapıldıktan sonra Türkiye'nin Orta Doğu'da yumurta açısından rekabet gücü durumu değerlendirilmiştir. Bu çalışmada söz konusu sektörün rekabet gücü Balassa'nın (1965) geliştirmiş olduğu Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi (AKÜ-Revealed Comparative Advantage-RCA) ile hesaplanmıştır.

Araştırma için gerekli olan veriler Birleşmiş Milletler (UN) tarafından yayınlanmış olan, Uluslararası Ticaret statistikleri Yıllıgı'nın (International Trade Statistics Yearbook) ülkelere göre (By country) ve ürünlere göre (By commodity), 2000, 2005 ve 2007 yıllıklarından yararlanılmıştır. Harmonize sisteme (HS) göre yumurta sektörü bu yıllıkta alt sektörler itibariyle şu şekilde sınıflandırılmıştır; 407 kod ile kabuklu, kanatlı yumurtası, taze, konserve ve pişirilmiş yumurta ve 408 kod numarasıyla kabuksuz ve yumurta sarısı başlığıyla gruplandırılmıştır.

Bu endeks Türkiye'nin İhracatçı ülke olarak alındığı ve Orta Doğu ülkelerinin de, Türkiye'nin önemli ihraç pazarını temsil ettiği durum için aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır**.**

RCAij=(Xij / X it) /(Xwj / Xwt)

Burada;

Xij; i ülkesinin Orta Doğu ülkelerine (0407 ya 0408 kodlu) yumurta ihracatını

X it ; i ülkesinin Orta Doğu ülkelerine toplam (0407+0408 kodlu) yumurta ihracatını

X wj; Orta Doğu ülkelerinin (0407 ya 0408 kodlu) Orta Doğu'ya yumurta ihracatı

X wt; Orta Doğu ülkelerinin Orta Doğu'ya toplam (0407+0408 kodlu) yumurta ihracatı

RCA< 1 ise ülkenin ilgili malda, Açıklanmış Karsılaştırmalı Üstünlükler bakımından dezavantajlı olduğu

RCA> 1 ise ülkenin o malda Açıklanmış Karsılaştırmalı Üstünlüğe sahip olduğu şeklinde yorumlanır.

Türkiye yumurta üretimi ve dünya yumurta üretimindeki yeri

Yumurta üretiminin bir şekli basit bir ifade ile sofralarımızda gıda olarak tükettiğimiz yumurtanın üretimidir. Diğer şekli ise, daha kaliteli tavuk eti üretmek amacıyla civciv üretimi için kullanılan Damızlık yumurtalar, Pastorize yumurtalar, dondurulmuş yumurtalar, kurutulmuş yumurtalar, ileri tekniklerle işlenmiş diğer yumurta ürünleri ise; katı pişmiş yumurtalar, kızartılmış yumurtalar, salamura yumurtalar (yumurta turşusu), uzun salam yumurtalar, omlet, krep, gözleme biçimli yumurtalar, sandviç biçimli yumurtalar, sufle, yumurtadan yapılmış içecekler ve lokma biçimli yumurtalardır (Anonim 2009a) .

Yumurta adı altında yer alan ürünler ile ilgili FAO tarafından toplanan uluslararası üretim istatistikleri tavuk ve diğer kabuklu yumurtaları için toplanmaktadır. Bu iki ürün ile ilgili toplam üretim miktarlarına ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1. Türkiye yumurta üretimi (2000–2009)

Yıllar	Yumurta üretimi (Milyon Adet)
2000	8,194
2001	7,245
2002	7,809
2003	9,192
2004	7,819
2005	8,397
2006	8,401
2007	10,515
2008	11,250
2009	11,920

Kaynak: December http://faostat.fao.org

Dünya'da tavukçuluk alanındaki gelişmelerle birlikte Türkiye'de de 1970'li yıllardan itibaren yumurta tavuğu varlığında ve yumurta üretiminde önemli artışlar sağlanmıştır. Türkiye deki yumurta üretimi 2001 yılı verilerine göre yaşanan ani verim düşüklüğü; Türkiye'de 2000 ve 2001 yıllarında ard arda yaşanan ekonomik krizlere bağlı olarak yükselen girdi maliyetleri nedeniyle yumurta tavuklarının yüksek verim dönemlerini tamamlamadan elden çıkarılmasına bağlanabilir.

2003 yılında 9 milyar adet iken, 2009 yılında 11 milyar adete ulaşmıştır. Türkiye'de 2005–2006 yıllarında yaşanan kuş gribi krizi sonrasında, yeni bir yapılanmaya giden yumurta sektörü, dernekler yerine birlikler yoluyla örgütlenmeyi seçmiştir. 2006 tarihinde de yumurta üreticilerini tek bir çatı altında toplayan Yumurta Üreticileri Merkez Birliği (YUM-BİR) yumurta sektöründe yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni dönemin en belirgin özelliği, planlı ve programlı hareket edilmesidir. Son üç yılda, üreticilerin kendi meselesine sahip çıkması ve sorunların gerisine düşmeden, çözüm üretilmesi sayesinde sektörde birçok kazanım sağlanmıştır.

Çizelge 2. 2008 yılında ülkeler itibariyle dünya yumurta üretiminde ilk 20 ülke

	Ülkeler	**Üretim (1000 Ton)**	**Üretim Payı (%)**
1	Çin	22.749	37.4
2	ABD	5.338.	8.7
3	Hindistan	2.740	4.5
4	Japonya	2.554	4.2
5	Meksika	2.337	3.8
6	Rusya Fede	2.118	3.4
7	Brezilya	1.825	3.0
8	Endonezya	1.266	2.0
9	Fransa	879	1.4
10	Ukrayna	855	1.4
11	**Türkiye**	**824**	**1.3**
12	Almanya	786	1.2
13	Iran İslam. Cum.	711	1.1
14	İspanya	705	1.1
15	İtalya	700	1.1
16	Hollanda	627	1.0
17	İngiltere	600	0.9
18	Kore Cum.	566	0.9
19	Tayland	562	0.9
20	Nijerya	552	0.9
	Dünya	60.678	100

Kaynak:December http://faostat.fao.org/site/569/DesktopDefault.aspx?PageID=569#anco
Erişim(05.01.2010)

Dünya yumurta üretiminde öne çıkan ilk üç ülkenin dünya üretiminin yarısından fazlasını karşıladığı görülmektedir. Özellikle Çin dünya üretiminin yaklaşık (%37.4) gerçekleştirmektedir. 2008 yılında Türkiye yumurta üretimi bakımından dünyada 11. sırada yer almaktadır. Dünya yumurta üretiminin liderleri Çin, A.B.D ve Hindistan'dır (Anonim 2008a).

Türkiye'nin yumurta ihracat ve ithalatı

Türkiye ithalat ve ihracat oranları hakkında genel bir değerlendirme yaptığımız zaman ithalat oranlarının ihracata göre düşük seviyede olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yumurta ihracatında Irak çok önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin yumurta ihracatı, 2007 yılında 2006 yılına göre %367'lik artış göstererek 68 milyon ABD Doların üzerine çıkmıştır. En büyük alıcı olan Orta Doğu ülkelerinde tüketimin artması ve yeni pazarlar bulunması ile ihracatta yumurta sektörü rekor kırmıştır. Başta Irak ve diğer Arap ülkeleri olmak üzere Orta Doğu'da çok hızlı şekilde artan yumurta tüketimi, Türkiye'deki yumurta üreticilerini harekete geçirmiştir, Güç birliğine giderek yeni pazarları keşfe çıkan yumurta üreticileri, toplam ihracatı iki yılda 18 milyon Dolardan 115 milyon dolara çıkararak rekora ulaştırmışlardır.

Ülkeler itibariyle yumurta ithalatını değerlendirdiğimizde iki ülkenin ağırlıklı olduğu görülmektedir. 2009 yılında İngiltere (%49) ve Kanada (%42) yaptığı ithalatın toplam ithalatın %91'ini oluşturmaktadır. Türkiye Yumurta ithalatında gıdadan ziyade etlik veya yumurtacı damızlıkların kuluçkalık yumurtalarının ithalatı durumu da mevcuttur, Aşağıdaki tabloda 2000- 2009 yıllarından yararlanılmıştır. Harmonize sistem (H.S) sınıflandırmasına göre yumurta sektörü 407 kodlu alt sektörler itibariyle şu şekilde; kabuklu, kanatlı yumurtası, taze, konserve ve pişirilmiş yumurta ve 408 kod numarasıyla kabuksuz ve yumurta sarısı başlığıyla gruplandırılmıştır.

Çizelge 3. Türkiye'nin toplam (407,408 kodlu yumurta) ihracat ve İthalatı (000ABD Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat
2000	3.642	3.665
2005	18.505	15.023
2006	18.343	7.937
2007	67.432	10.914
2008	119.946	10.552
2009	127.433	8.959

Kaynak: : United Nations Commodity Trade Statistics Database

2002 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlere (Kasım 2000 ve Şubat 2001), üreticilerin ya üretimden tamamen çekilmelerine ya da kısmen işletme ölçeklerini küçültmeleri nedeniyle ihracat 3.8 milyon Dolara düşmüştür, Türkiye genelinde 2006 yılında 18.3 milyon Dolar olan yumurta ihracatı, 2007 yılında 67.4 milyon Dolar olarak gerçekleşti, Afyon Yumurta A.Ş'de 2007 yılında 12.2 milyon Dolar ile en fazla ihracat yapan şirket oldu, YUM-BİR raporlarına göre Türkiye 2009 yılında 11 milyar adet civarında yumurta üreterek, dünya yumurta üretiminde ilk onda yerini aldı, Yaşanan ekonomik krize ve genel ihracatta yaşanan düşüşlere rağmen, yumurta sektörü 2009 yılında da ihracat başarısını sürdürmüştür. 2009 yılında 127 milyon Dolar değerinde 81.300 bin ton yumurta ihraç edilebilmiştir (Anonim 2009).

Orta Doğu ülkelerinin yumurta üretimi

2009 FAO verilerine göre Asya kıtası dünya yumurta üretim hacminin %62'sini üretirken, Avrupa %15.1'ini, Afrika %3.7'sini, Kuzey ve Orta Amerika %18.6'sını üretilmıştır. 2009 yılında dünya yumurta üretim hacminin %3.7 Orta Doğu ülkelerinde gerçekleşmişir.

Çizelge 4. 2009 yılında Orta Doğu ülkelerinin toplam yumurta üretimi (ton)

Ülkeler	**Üretim**	**%**
Türkiye	864,545	35.95
İran	775,000	32.22
Mısır	290,000	12.06
Suriye	162,431	6.75
İsrail	100,800	4.19
Yemen	56,400	2.35
Irak	55,000	2.29
Lübnan	45,720	1.90
Kuveyt	22,000	0.91
B.A.E	17,200	0.72
Umman	9,000	0.37
Katar	4,200	0.17
Behreyn	2,680	0.11
Toplam	2,404,976	**100.00**

Kaynak: http://faostat.fao.org/site/569/DesktopDefault.aspx?PageID=569#ancor

Orta Doğu ülkelerinin üretim rakamları incelendiğinde, Türkiye ve İran'ın payının diğer ülkelerin paylarının çok üzerinde seyrettiği görülmektedir. Orta Doğu'nun toplam yumurta üretimi %68'i iki ülkede ve %31'i İsrail, Suriye, Yemen ve diğer Orta Doğu ülkelerinde gerçekleştirilmektedir.

Orta Doğu ülkelerinde yumurta ticareti

Dünya gıda pazarındaki büyüme coğrafi olarak gittikçe gelişmekte olan ülkelere doğru kayıyor. Üretim kapasitesi ve altyapı yatırımları başta işlenmemiş gıda ürünleri olmak üzere üretimin coğrafi olarak gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan dünyaya doğru kaymasına yol açtığından, bu eğilimin tahmin dönemi boyunca hızlanması bekleniyor. Türkiye 2007 Orta doğu toplam yumurta ihracatının %56'sını, 2008 yılında %52 ve 2009 yılında %82'sini tek başna taşımaktadır.

Çizelge 5. 2009 Orta Doğu ülkelerin yumurta ihracat ve ithalat rakamları (ABD Dolar)

Ülkeler	2007		2008		2009	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
B.A.E	-	-	3,535,523	69,050,380	-	-
İsrail	996,000	8,128,000	2,037,000	38,000	1,310,000	10,043,000
Lübnan	4,691,963	606,226	4,374,559	410,903	3,619,521	240,209
Mısır	-	-	639,330	-	-	-
S. Arabistan	35,054,921	19,353,143	-	-	-	8,959,601
Süriye	-	-	72,203,168	322,095	-	-
Türkiye	67,431,222	10,914,073	118,926,136	9,955,854	126,618,225	10,043,000
Umman	1,967,768	24,239,363	-	-	6,619,570	26,444,514
Ürdün	9,015,501	2,654,504	22,678,749	3,922,475	16,603,664	3,784,829
Toplam	**119,157,375**	**65,895,309**	**224,394,465**	**83,699,707**	**154,770,980**	**59,515,153**

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mal Ticareti İstatistikleri Veri Tabanı

Çizelge 6. 2009 yılında Orta Doğu'ya yumurta ihracatı yapan lider ülkeler

Ülke	İhracat	%
ABD	5,604,916	11.05
Brezilya	4,895,198	9.65
Fransa	1,364,511	2.69

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mal Ticareti İstatistikleri Veri Tabanı

Ortadoğu ülkelerinin yıllık gıda maddeleri ithalatı yaklaşık 25 milyar dolardır. Bunun için bölgede modern, rekabet gücü yüksek, sağlıklı, kaliteli, yüksek standartta hijyenik ürün üretip bunu depolayabilme, işleyebilme ve nakledebilme potansiyeline sahip oln gelişmiş ülkeler Orta Doğu pazarında büyük paya sahiptiler. 2009 yılında Orta Doğu yumurta ihracat rakamlarına baktığımızda ABD, Orta Doğu yumurta ihracatının %11.05'ini, Brezilya %9.65'ini ve Fransa % 2.69'ünü karşılamaktadırlar.

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile yumurta ticareti

Türkiye'nin hemen hemen bütün coğrafi bölgelerinde kırsal kesimde yaşayan vatandaşları kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla fazla emek harcamadan çeşitli kümes hayvanları (tavuk, hindi, ördek, kaz) beslemektedir. Ancak hayvansal ürünler arasında mutlaka tüketilmesi gereken proteince zengin yumurta ile son yıllarda sağlıklı kabul edilen beyaz et tüketiminin artması, Türkiye'de tavuk çiftlikleri kurulmasını teşvik etmiştir. Özellikle Ege ve Marmara bölgelerinde büyük şehirler çevresinde gelişen tavuk çiftlikleri, yumurta ve tavuk etini başta İstanbul, Ankara, İzmir ve Orta Doğu pazarlarına satış yapılmaktadır.

Çizelge 7. Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerine yumurta ihracatı (ABD Dolar)

	B.A.E	Irak	İran	İsrail	Suriye	S.Arabistan	Ürdün
1990	-	677,984	-	-	-	1,731,218	-
1995	-	-	1,243,774	-	-	45,000	-
2000	-	-	-	30,636	-	192,431	196,544
2001	1,186,468	-	-	-	-	1,223,090	855,525
2002	41,989	-	-	48,467	-	186,552	137,877
2003	66,771	677,984	-	1,290,063	-	1,016,291	487,842
2004	-	100,418	-	547,282	-	340,405	464,570
2005	-	1,061,453	-	-	-	-	-
2006	-	1,313,363	-	328,223	-	-	-
2007	-	1,121,829	-	27,000	-	1,705,709	-
2008	-	2,422,088	-	-	723,819	379,600	-
2009	-	860,059	-	802,890	1,719,043	192,431	-

Kaynak:TUİK yumurta dış ticaret verileri (1990-2009)

Orta Doğu ülkelerin Türkiye ile yumurta ticaretini incelediğimizde Türkiye'de ilk yumurta ihracatı 1981 yılında başlamış ve 62 milyon adete yakın bir ihracat gerçekleştirilmiştir. İran'a yumurta ihracatı 1995 yılında sofralık yumurta ve 1996–1997 yıllarında kuluçkalık ve damızlık olarak gerçekleştirilmiştir. Birleşik Arap

Emirliklerine 2001 yılında ihracat başlamıştır 2001, 2002 yıllarında hem kuluçkalık hem de sofralık yumurta ihraç edilmiştir. Ama 2003 yılında sadece sofralık yumurta ihraç edilmiştir.

2003 yılında yaklaşık 1.06, 2004 yılında 1.31 ve 2006 yılında 2.42 milyon Dolar ile yüksek seviyeye ulaşan Türk yumurta ihracatı bu tarihten sonra 2007 yılında 860.059 Dolara kadar düşmüştür. 2008–2009 Türkiye'nin yumurta ihracatındaki artışın ana nedeni, en büyük pazar olan Irak'taki iç savaşın şiddetini azaltması olmuştur. İki ülke arasındaki ticaretin yeniden işlemeye başlaması, özellikle küçük üreticileri ve kooperatifleri bu ülkeye ihracat yapması. Afyon, Çorum, Bandırma gibi önemli üretim bölgelerindeki birçok küçük üretici, ortaklaşa birlikler kurdu ve bu birlikler üzerinden ihracat yapılmıştır. Bir diğer unsur ise bin adet başına 15 Dolarlık ihracat teşviki olmuştur.

Kendi yumurtasını üretmek için harekete geçen Kuzey Irak'taki yerel Kürt hükümeti, Habur Kapısı'ndan geçişlerde TIR başına bin Dolar olan vergiyi 4 bin 500 Dolara çıkarınca Türk yumurta ihracatçısı sınır kapısını değiştirmek zorunda kalmıştır. Irak'a ihracat Suriye üstünden Rabia Sınır Kapısı'ndan yapılmaya başlanmıştır (Anonim 2009b).

Türkiye İsrail'den yumurta ithalatını 1993 yılında çok az değerde (9.688) Kuluçkalık ve damızlık olarak başlamıştır. Sofralık yumurta ise 2000 ve 2002 yıllarında, toplam 79.103 Dolar ithal etmiştir. Türkiye İsrail'den1993–2007 yıllar arası toplam 2.300.364 Dolar yumurta ithal etmiştir. Türkiye İsrail'e yumurta ihracatını 2003 yılında 1.29 milyon Dolar Kuluçkalık ve damızlık olarak başlamıştır. 2003–2009 yıllar arası toplam 2.995.458 Dolar yumurta ihraç etmiştir.

Türkiye Suudi Arabistan'a ilk ihracatını 1990 yılında 1.71 değerinde sofralık ve 1.66 milyon Dolar kuluçkalık ve Damızlık, toplam 3.38 milyon Dolar değerinde ihraç edilmiştir. 1990–2009 yıllar arası Kuluçkalık ve Damızlık toplam13.58 ve sofralık yumurta toplam 7.14 milyon Dolar ihraç edilmiştir. En fazla kuluçkalık ve damızlık ihracatı yapılan yıllar 2008 yılında 3.98, 2003 yılında 2.34 milyon Dolar ve sofralık yumurta ihracatı ise en fazla 2008 yılında 1.80 ve 1990 yılında 1.71 milyon Dolar gerçekleştirilmiştir.

Ancak yıllar itibariyle yumurta ihracatında dalgalanmalar mevcuttur. Bunun en önemli nedeni, dış pazarlama organizasyonlarındaki eksiklikler, ulaşım sorunu, dünya piyasalarında yumurta satış fiyatı ve üretim maliyeti ilişkileridir. 1990 öncesinde Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat bu tarihten sonra yerini Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkelerine, KKTC ve İran'a bırakmıştır

Türkiye'nin Orta Doğu Pazarında,Yumurta Açısından Rekabet Gücü

Bir ülkenin diğer bir ülke gurubuna göre mal ya da sektör bazında yaptığı ihracatta, rekabet edebilme gücünü ölçen endekslerden biri, Açıklanmış karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ya da ingilizce adı ile Revealed Comparative Advantages (RCA) endeksidir. Bu endeks genellikle malın ülke toplam ihracatı içindeki payının dünya toplam ticareti içindeki payına oranlanması ile ölçülür:

$$RCAij=(Xij \ / X\ it) /(Xwj \ / \ Xwt)$$

AKÜ/RCA katsayıları ihracat verileri kullanılarak hesaplandığı için daha sağlıklı kabul edilmektedir. Geleneksel olarak az sayıda ürün ihraç eden bir ülkede, bu katsayıların yüksek çıkması, her zaman o ülkenin rekabet gücü olduğu anlamı taşımayabilir. İhracat teşviklerinin olması durumunda da, bu katsayılar gerçekte olması gerekenden yüksek çıkar. Yine de RCA katsayısı daha gerçekçi sonuçlar vermektedir. Çünkü genellikle ithal ürünler üzerine gümrük vergileri konulduğundan, serbest ticaretin olmadığı üçüncü dünya ülkelerinin rekabet konumunu daha gerçekçi açıklar.

Çizelge 7.2 Türkiye'nin ve Orta Doğu ülkelerinin 0407 kodlu yumurta (RCAij) değerleri

ÜLKE	2000	2005	2007
BAE	0.00	0.63	1.02
BERHEYN	0.00	0.00	0.97
IRAK	0.00	0.00	0.00
IRAN	1.00	1.01	0.00
ISRAIL	0.99	0.29	0.00
KATAR	1.00	0.77	1.00
KUVEYT	1.00	0.00	1.00
MISIR	1.00	1.01	1.00
S.ARABISTAN	0.00	1.00	0.96
SURIYE	0.00	0.89	1.00
TURKIYE	**1.00**	**1.00**	**1.00**
UMMAN	0.00	1.00	1.00
URDUN	1.00	1.00	0.00
YEMEN	0.00	0.00	1.00

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database

Çizelge 7.2 görüldüğü üzere seçilen yıllarda Orta Doğu ülkelerinde 0407 kodlu yumurta sektöründe devamlı rekabet gücüne sahip olan ülkeler Türkiye ve Mısır olmuştur. Orta Doğu yumurta ihracatında önemli paya sahip olan Mısır Irak, Suriye ve Kuveyt gibi ülkelere yumurta ihracatı yapmaktadır. Seçilen yıllar arasında rekabet gücü sahip olmayan ülkeler Irak, Behreyn,Yemen ve Katar olmuştur.

İran 2000 ve 2005 yılında bu sektörde avantajlı olmasına rağmen 2007 yılında dezavantaja sahip bir ülke olmuştur. 2006 yılından bu yana iklim değişikliği ve su sorunu nedeniyle yumurta yeminin ana hammaddelerinden olan, mısır, buğday ve vitamin premiksleri büyük oranda yüksek fiyatlarla üretilmesi nedeniyle kanatlı beslenmesinde kullanılan fabrika yemleri fiyatlarıda yüksek olmuştur. Örneğin buğday fiyatları 232'den 537 Dolar/ton ve mısır 17'den 264 Dolar/ton yükselmiştir. Sonuçta yumurta ihracatında da bu yüksek maliyetler, sektörün önündeki en büyük engeli teşkil etmiştilerdir (Anonim 2008b)

Çizelge 7.3 Türkiye'nin ve Orta Doğu ülkelerinin 0408 kodlu yumurta (RCAij) değerleri

ÜLKE	2000	2005	2007
BAE	0.00	20.53	0.03
BEHEYN	0.00	0.00	1.83
IRAK	0.00	0.00	0.00
İRAN	0.00	0.14	0.00
İSRAİL	26.89	39.00	0.00
KATAR	0.00	13.40	0.00
KUVEYT	0.00	0.00	0.00
MISIR	0.00	0.00	0.00
S.ARABİS	0.00	0.00	3.72
SURİYE	0.00	6.85	0.00
TÜRKİYE	**0.00**	**0.00**	**0.00**
UMMAN	0.00	0.00	0.00
ÜRDÜN	0.00	0.00	0.00
YEMEN	0.00	0.00	0.00

Kaynak: United Nations Commodity Trade Statistics Database

Çizelge'de görüldöği gibi Orta Doğu'da 408 kodlu yumurta ihracatı fazla yapılmamaktadır. Kabuksuz yumurta ihracatında Hollanda, Fransa, A.B.D. ülkeleri dünya ihracatının yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. İsrail Orta Doğu ülkeler arasında sadece Türkiye'ye kabuksuz yumurta ihraç etmektedir. 2000 yılında 32000, 2005 yılında 29000 bin ABD Doları ihtraç yapılmıştır. 2007 yılında ise İsrail'in toplam kabuksuz yumurta ihracatı azalmıştır ve Türkiye Kanada ve İngiltere gibi ülkeleden ihraç yapmıştır. Türkiye'de her yıl pastacılık, makarna ve bisküvi sanayiinde kullanılmak üzere kabuksuz yumurta ithal edilmektedir. Bu ihtiyacı karşılayacak bir sanayi kurulmadığı taktirde bu ithalatın her yıl %10 oranında artış göstereceği görülmektedir.

Son yıllarda rekabet gücünü etkileyen önemli yönelişler ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin dışa bağımlı olduğu damızlık ve yem hammaddeleri (soya fasulyesi, vitamin ve mineraller) sektörün zayıf noktasını oluşturuyor. Damızlıkların yurt içinde üretilmesi çok zor ve uzun vadeye bağlı olduğu için dışa bağımlılığın daha uzun yıllar devam etmesi söz konusudur. Ama soya fasulyesinin Türkiye'de üretilmesi bir ölçüde mümkün ve çok önemlidir. Mısırda olduğu gibi soya fasulyesinin de iyi bir fiyat ve destekleme alım politikası uygulanması halinde üretimini artırmak mümkündür. Ayrıca, yüksek üretim maliyetleri aşağıya çekmek için ihracatın geliştirilmesi önemlidir. Bu nedenle soya fasulyesi-soya küspesine ithalatta uygulanan gümrük vergileri, fasulyede yüzde 8, küspede yüzde 13 oranında. Maliyeti artıran bir unsur olarak gümrük vergisinin kaldırılması veya sadece yem üretimi yapanların gümrük vergisinden muaf tutulmasının sağlanması etkili bir çözüm olacaktır. Destekleme politikalarının dış pazarla iç pazar arasındaki fiyat farkını ortadan kaldıracak şekilde belirlenmesi halinde Türkiye'nin yumurta sektöründe yabancı ülkelerle rekabet edebilmesi daha kolaylaştırılacaktır (Anonim 2010a).

İhracatta teşvik: Bir üretim dalının gelişmesi üretim aşamasında verilen desteklerin yanında ihracata verilen destekler ve uluslar arası piyasadaki rekabet gücüne de bağlıdır. İhracatın artırılmasına yönelik önlemler, sektörün geleceği açısından önemli olduğu kadar, iç piyasada istikrarın sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Sektöre ihracatın teşviki amacıyla yapılan yardım tavuk etinde 189 ABD Dolar/ ton yumurtada ise 10 ABD Dolar/1000 adet'tir. Bu yardım elbette büyük önem taşımaktadır ancak, Orta Doğu pazarında diğer rakiplerle rekabet avantajı elde edebilmesi için devletin verdiği teşvik çok önemlidir. Türkiye'nin önemli bir rekabet avantajı elde etmek, Orta Doğu ve global pazarda daha fazla söz sahibi olmak için işlevi daha büyük olmaktadır (Akbay vd.2000)

Sonuç

Türkiye'nin yumurta ihracatında Irak çok önemli bir yer tutmaktadır. Yumurta ihracatının 2007 yılında patlama yapmasında en büyük etken Irak ihracatında %338'lik artış görülmesidir. Türkiye'nin yumurta ihracatındaki artışın ana nedeni, en büyük pazar olan Irak'taki iç savaşın şiddetini azaltması oldu. İki ülke arasındaki ticaretin yeniden işlemeye başlaması, özellikle küçük üreticileri ve kooperatifleri bu ülkeye ihracat yapmasıdır.

Türkiye'nin Orta Doğu Yumurta ihracatında büyümeyi ve pazarı genişletmeyi engelleyen önemli sorunlar vardır. Bunlardan en önemlisi üretim maliyetlerinin yüksekliğidir. Üretim maliyetlerinin %70'ini yem bedeli oluşturmaktadır. Özellikle kanatlı yemlerinin ana hammaddeleri olan, mısır, soya küspesi, balık unu ve vitamin premiksleri büyük oranda ithalat yoluyla temin edilmektedir. Maliyetleri düşürebilmek için; Girdileri satın almak yerine üretebilmek, daha gelişmiş üretim teknolojilerini kullanabilmek, ürünü soğuk hava depolarında korunabilir kılmak temel görevlerdir.

Türkiye'nin yumurta açısından Orta Doğu pazarında, rekabet gücü, Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksine dayanarak incelendiği bu çalışmada elde edilen veriler göstermektedir ki Orta Doğu ülkelerinde 0407 kodlu yumurta sektöründe devamlı rekabet gücüne sahip olan ülkeler Türkiye ve Mısır olmuştur. Seçilen yıllar arasında rekabet gücü sahip olmayan ülkeler Irak, Behreyn,Yemen ve Katar olmuştur. Dolaysiyla Türkiye'nin yumurta sektöründe Orta Doğu alanda rekabette avantaja sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin Orta Doğu pazarında rekabetin geliştirmesi ve Yumurta ihracatını artırmak için alternatif pazar arayışlarını sürdürmek, bu konuda İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME) ve diğer ilgili kuruluşlar ile işbirliği yapmak, Orta Doğu ve uluslararası fuarlara bu amaçla katılmak. Ayrıca her yıl olduğu gibi yumurtanın besleyici değerini anlatmaya dönük etkinliklerde bulunmak ve geçmiş yıllarda olduğu gibi yumurta tavukçuluğu verilerini toplamak ve basılı hale getirmek, yurt içi ve yurt dışı kuruluşlar ile ortak projeler geliştirmek, Orta Doğu pazarlarında üretim kalitesinin AB tarafından onaylandığını belgeleyerek, ihracatta prestijli bir konuma gelmek ve hibe proje arayışlarını sürdürmektir

Kaynaklar

Akbay,R.,Yalçın,S.,Ceylan,N. ve Olhan,E. 2000. Türkiye Tavukçuluğunda Gelişmeler ve Hedefler. Türkiye Ziraat Mühendisliği 5. Teknik Kongresi. TMMOB. Ziraat Mühendisleri Odası. Ankara.

Akman, K. 2000.Türkiye'de beyaz et, yumurta üretimi, iç tüketim ve dış satım sorunları ile önlemler, Türkiye–2000 Hayvancılık Kongresi. Ankara.

Atay, H (2008). Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi. Yayın no: 13. 64. Afyon.

Anonim.2002.Deniztavukçuluk. http://www.deniztavukculuk.com/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=1. Erişim tarihi 01.02.2010

Anonim. 2008. İran Ticaret Odası yayınları. DTÖ'ye katılım sürecinde sanayi Rekabet http://www.iccim.ir/fa/index.php?option=com_content&view=article&id=11166&Itemid=77. Erişim tarihi 04.09.2010.

Anonim. 2008a. Yumurt sektör raporu.http://www.iib.org.tr/iib_portal/dokuman/ .Erişim tarihi 05.11.2009.

Anonim. 2009. Yıllık Ekonomik Rapor, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başka İnternet sitesinde. http://www.sgb.gov.tr

Anonim. 2010. YUM-BİR.Yumurta sektör verileri 2009. Ankara

Anonim 2010a. http://perakende.org/haber.php?hid=1277820162or. Erişim 03.04.2010

Anonim. 2009a. İzmir Pastörize Yumurta San. ve Tic. A.Ş. http://www.ipay.com.tr/ Erişim tarihi. 12.09.2009

Duman, M. 1997. Türkiye Ekonomisinin Endüstriyel Ürünlerde Rekabet Gücü: AB ve OECD Ülkelerine İhracatın Sabit Piyasa Payı Analizi (1990–1993), Çerçeve, Sayı 19, Ocak-Mart 1997.

Kalkan, S. 2010. Türkiye'de Dış Ticaret ve Dış Ticaret Finansmanı İhracattaki Düşüşte Finansman Sıkıntısı ne Kadar Etkili. TEPAV Politika Notu Mayıs 2010.Ankara.

Kamrava, M. 2004. Structural Impediments to Economic Globalization in the Middle East. Middle East. Policy, 2004, 11(4), ss. 96-112.

Kıyak, H. 2005. Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Ve Orta Doğu Ülkeleri İle Dış Ticaret İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü. Marmara Üniversitesi. İstanbul.

Koşak, F. 2010. Orta Doğu su sorunu ve güvenliği. Marmara üniversitesi. Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Kula, F. and Aslan, A. 2008. Turkiye'nin ortadogu'da ekonomik gelecegi: Turkiye'nin ihracat potansiyeline yonelik ampirik bir analiz. MPRA Paper No. 10688, posted 22. September 2008 / 10:42.

Mirzaei, F.ve. Yazdani. S. 2005. Iran's poultry meat export status in the Middle East region. Animal Science Research Institute of Iran. MPRA Paper No. 5925 posted 27. November 2007.

Öztürkler, H. 2009. Orta Doğu ülkelerinin ekonomik yapilarinin temel özellikleri.Afyon Haziran'09 Cilt 1 - Sayı 6 Kocatepe Üniversitesi İ.İB.F. Afyon.

Sengör, E. 1999. Uluslararası yumurta maliyetleri ve karlılık, Besd-Bir Aylık Bülten, Mayıs.1999.Ankara

Ülkü, M. 2008. Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle Ekonomik Ve Ticari İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. Yüksek lisans tezi Cumhuriyet Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.

Yetişir, R. 2008. Yumurta Tavukçuluğu: Önemi, Mevcut Sorunlar Ve Çözüm Önerileri Konya Ticaret Borsası Dergisi. Yayın no: 24. Konya.

AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK KATSAYILARI YARDIMIYLA ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSLARININ BELİRLENMESİ: TÜRKİYE-SURİYE ÖRNEĞİ

Birol ERKAN*

ÖZET

Karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçümü amacıyla Liesner (1958) tarafından ortaya atılan, Balassa (1965) tarafından işlevsel hale getirilen "açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayıları", ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına oranına bölünmesi şeklinde hesaplanmaktadır. Balassa İndeksi şeklinde de ifade edilebilen AKÜ katsayıları; ülkenin bir sektördeki yurtiçi uzmanlaşmasını, dünyanın veya diğer ülkenin uzmanlaşmasıyla karşılaştırır. Katsayının 1'den büyük olması, söz konusu sektörde ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ve uzmanlaştığını; 1'den küçük olması ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu ve uzmanlaşmadığını gösterir. Çalışmada, 2000-2007 yılları arasında Türkiye'nin ve Suriye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla SITC Rev3, 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları hesaplanmış; söz konusu ülkelerin birbirlerine karşı üstünlük ve dezavantajları ortaya koyulmuştur. Buna göre toplam 66 mal grubunun 9'unda Türkiye, Suriye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja (Suriye, Türkiye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe) sahiptir. Suriye'nin Türkiye karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal guruplarının çoğu "0 Grubu (Canlı hayvanlar ve Gıda Maddeleri)" ve "2 Grubu (Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammeddeler)" dir. Bununla birlikte, diğer mal gruplarının ihracatında; Türkiye'nin Suriye karşısında bariz bir şekilde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü (45 mal grubunda güçlü karşılaştırmalı üstünlük) bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, İhracat, Türkiye, Suriye

DETERMINING THE COMPARATIVE EXPORT PERFORMANCES OF COUNTRIES WITH THE HELP OF THE INDICES OF REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE: A CASE STUDY FOR TURKEY AND SYRIA

ABSTRACT

The index of revealed comparative advantages was first introduced by ***Liesner*** (1958) and operationalized by Balassa (1965) in order to measure comparative advantages. The RCA index of a country for a product is often measured by the product's share in the country's exports in relation to its share in world trade. The index of RCA (called the Balassa Index), is used to measure the relative importance of a product in a country's export composition relative to that products's relative importance in world trade or any country. If a country's Balassa Index of RCA for an industry exceeds 1 the country is said to have a comparative advantage in industry in question, since this industry is more important for the country's exports than for the exports of the reference countries and vice versa.

In this study, between the years 2000-2007, indices of the revealed comparative advantages of Turkey and Syria are calculated on SITC Revision3, 2 digit codes and the comparative advantages and disadvantages of countries in question are examined among themselves. Turkey has accordingly got the revealed comparative disadvanteges against Syria (Syria has got the revealed comparative advanteges against Turkey) in 9 of 66 goods. The most goods which Syria has got the revealed comparative advanteges against Turkey are "group 0 (Food and Live Animals)" and " group 2 (Dairy Products and Birds Eggs)". However, in the export of the other goods; Turkey has clearly got the revealed comparative advanteges (in 45 goods, strongly comparative advantages are available) against Syria.

Key Words: Revealed Comparative Advantages, Export, Turkey, Syria

GİRİŞ

Ülkelerin gerek ekonomik gerekse politik anlamda, uluslararası piyasalardaki hakimiyeti ve söz sahibi olma durumu ise daha çok dış ticaret hacimleriyle yakından ilişkilidir. Özellikle de dış ticaretin en önemli kalemi olan ihracat büyüklükleri, ülkelerin ekonomik büyümesi, kalkınması ve refah düzeyindeki artışları bakımından son yıllarda en çok dikkate alınan makro ekonomik kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracat miktarında yıllar itibariyle ortaya çıkan değişiklikler, söz konusu değişikliklerin gerek dış ticaret, gerekse cari işlemler bilançosunda meydana getirdiği etkiler her zaman en önemli hususlar olarak ülkelerin ekonomi gündemlerinde ilk sıralarda yer almayı başarmıştır.

Bununla birlikte, önemli bir makro ekonomik büyüklük olan ihracat kavramı; mikro bazda (sektörel ve mal grubu bazında) incelendiğinde; daha önce ifade edilen ekonomik etkilerin gerçek nedenleri ortaya koyulmuş

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi MYO Pazarlama ve Dış Ticaret Böl., Müdür Yrd./Bölüm Başkanı, birolerkan@kilis.edu.tr Y. Doç. Dr.

olacaktır. Keza, ülkelerin ihracatlarının yıllar itibariyle artmış olmasından ziyade, hangi mal gruplarındaki ve sektörlerdeki ihracatlarının artmış olduğu daha önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilaveten, bir sektörün ihracatının artıyor olması, aynı zamanda ülkenin söz konusu sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlamına da gelmeyecektir. Karşılaştırmalı üstünlükler açısından önemli olan; ülkenin o sektördeki ihracatının toplam ihracatı içindeki payının, dünyada söz konusu sektördeki ihracatın, dünyadaki toplam ihracat içindeki payına oranla daha yüksek olmasıdır. Bu noktada, ülkelerin sektörel ve mal grubu bazında ihracatlarındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesi bağlamında, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayılarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı; Türkiye'nin ve son yıllarda ekonomik ve siyasi ilişkilerinin ivme kazandığı Suriye'nin ihracat performanslarının sektörel bazda ve mal grubu bazında, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) katsayıları hesaplanarak belirlenmesidir. Bu bağlamda çalışmada; Türkiye'nin ve Suriye'nin karşılaştırmalı ihracat performanslarının belirlenmesi amacıyla karşılaştırmalı üstünlükler mikro bazda (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması Revize 3, 2 haneli mal grubu) dinamik olarak ele alınmış, her bir ülke için her bir malın ihracatındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yıllar itibariyle (Balassa İndeksi kullanılarak) ortaya koyulmuştur. Söz konusu analiz, Türkiye için 1993-2008 yıllarına ilişkin yapılmakla birlikte; Suriye'ye ilişkin veri kısıtı olması sebebiyle 2000-2008 dönemi baz alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı ihracat performansı formülüyle aynı mal gruplarında iki ülkenin birbirleri karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük/dezavantaj durumları (2000-2008 dönemine ilişkin) ortaya koyulmuştur.

1.ULUSLARARASI TİCARETİN BELİRLEYİCİSİ OLARAK KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER

Uluslararası ticaretin ilk teorisi olan Mutlak Üstünlükler Teorisi Adam Smith (1766) tarafından ortaya koyulmuştur. Smith, ülkelerin, daha ucuza üretebildikleri malların ihracatını yapmalarını, daha pahalıya ürettiklerini ise ithal etmelerini belirtmiştir. Ricardo'nun teoriye ilk katkısı, ülkelerin kendi ürettiği ürün veya hizmetler arasındaki fiyatlarla ilgili olarak değil, bir mal veya hizmetin, diğer ülkedeki mal veya hizmete göre nispi anlamdaki fiyat farklılıklarını baz alarak dış ticaret yapmaları gerektiğiyle ilgilidir. Birinci tip teorilerden Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi, David Ricardo'ya dayanan (1817) en eski uluslararası ticaret teorilerinden birisidir. Teori özellikle; bir ülkenin niçin belli mal ve hizmet kategorilerinin ihracatında uzmanlaşması ve diğerlerini ithal etmesi gerektiği üzerinde durmuştur (http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html). Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, bir ülke ticaret ortaklarına göre nispi olarak ucuza[123] (daha düşük birim emek maliyetle) üretebildiği malları ihraç etmeli, nispi olarak pahalıya (daha yüksek birim emek maliyetle) üretebildiklerini de ithal etmelidir. Bu durumda, dış ticaretten sağlanan kazançlar hem ülke refahını maksimize edecek, hem de serbest ticaret kanalıyla dünya ekonomik refahında da artışa yol açacaktır (Sharma, 2004, s.3).

Uluslararası ticaretin belirleyicisi olan karşılaştırmalı üstünlükleri ortaya atan Ricardo, teoride daha çok fiziksel ve doğal etkileri vurgularken, daha sonraki ekonomistler ağırlıklı olarak faktör donanımı, teknoloji ve insan faktörü üzerinde durmuşlardır. Ricardo'dan başlayarak Mill'e, Marshall'a, Heckscher-Ohlin'e ve çağdaş ekonomistlere kadar uzanan süreçte karşılaştırmalı üstünlüklerin teorik gelişimi devam etmiştir (Goldin, 1990, s.14). Bu süreçte ekonomistler serbest ticaretin ekonomik refaha katkı sağlayacağını öne sürerken, ilgili düşüncelerini esasen karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayandırmış (Bernhofen, 2005, s.208), uluslararası ticaretten sağlanacak kazançların ekonomik refah artışı için bir anahtar olduğunu ve daha hızlı ekonomik büyümenin, karşılaştırmalı üstünlüklerin dikkate alınması suretiyle gerçekleşebileceğini ifade etmişlerdir (Masters, 1995, s.V).

1.1.Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Yaklaşımı

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) yaklaşımı, karşılaştırmalı üstünlükleri (rekabet gücünü) ölçmede sıklıkla kullanılan yöntemlerden biridir. Bir ülkenin mal ya da sektör bazında ihracat yapısının ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerini, ithalat yapısının ise karşılaştırmalı dezavantajları yansıttığı AKÜ yaklaşımına göre; bir malın ticaret dengesinin pozitif olması durumunda o ülkenin o malın/sektörün ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe, tersi durumda ise karşılaştırmalı dezavantaja (rekabet gücünden yoksunluğa) sahip olduğu söylenebilir (Bekmez, 2008, s.17).

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler düşüncesi ilk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya atılmıştır. İngiltere'nin Ortak Pazar Ülkeleri ile rekabet gücünü karşılaştırmak için oluşturulmuş indeks, Balassa (1965) tarafından işlevsel hale getirilmiştir. Ülkelerin mevcut ticaret verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalı üstünlüğünü gösteren bir indeks olan Balassa İndeksi ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğün nedenine inmeden, görünen bir avantaj farkı olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır (Seymen, 2009, s.237).

---

[123] Daha ucuza üretebilme ifadesi, şayet bir ülke uluslararası ticaretten tamamen izole olmuşsa, varsayım olarak fiyatların ayarlanmasının başarılabileceğini gösterir.
Hajiyev, Nazim O., **Study of Azerbaıjan' s Current and Potential Comparative Advantage**, Center of Economic Reforms Ministry of Economic Development-UNDP Azerbaijan, Baku, 2004, s.8

İndeks, ülkenin belli bir sektör ihracatının toplam ihracatına oranının, aynı sektörün dünyadaki ihracatının dünya toplam ihracatına oranı olarak tanımlanabilir. Karşılaştırmalı üstünlüğün altında yatan kaynakların belirlenmesinden ziyade, ülkenin belli mallarda (sektörlerde) karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını ortaya koymaya çalışan Balassa İndeksi; herhangi bir malın (sektörün) ülkenin toplam ihracatındaki payının, söz konusu malın (sektörün) dünyanın (ya da bölgenin) toplam ihracatındaki payına oranını ifade eder. Diğer bir ifadeyle Balassa İndeksi; ülkenin bir maldaki (sektördeki) yurtiçi uzmanlaşmasını (AKÜ indeksinin payı), dünyanın (ya da bölgenin) uzmanlaşmasıyla karşılaştırır (Beningo, 2005, s.6). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı (AKÜ) değeri, UN Statistics Office ve Standart International Trade Classification (SITC) verilerinden (UN Comtrade ve PC TAS) hesaplanabilir[124].

"j" ülkesinin "t" döneminde "k" malındaki (sektöründeki) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayısını Balassa aşağıdaki gibi formülize etmiştir (Balassa, 1965, s.99-123):

$$AKÜ^{j}_{kt} = \frac{X^{j}_{kt} / X^{j}_{t}}{X^{w}_{kt} / X^{w}_{t}}$$

AKÜ indeksinin pay kısmı, malın (sektörün) ulusal ihracattaki payını (%); payda kısmı ise, söz konusu malın (sektörün) dünya toplam ihracatındaki payını temsil etmektedir (Mykhnenko, 2005, s.27).

Balassa İndeksi aynı sonucu vermek üzere aşağıdaki şekilde de formüle edilebilir (Karşılaştırmalı İhracat Performansı) (Mahmood, 2006, s.6):

$$AKÜ^{j}_{kt} = \frac{X^{j}_{kt} / X^{w}_{kt}}{X^{j}_{t} / X^{w}_{t}}$$

(X^{j}_{kt} / X^{w}_{kt}); j ülkesinin k malı ihracatının dünya ihracatı içindeki payı
(X^{j}_{t} / X^{w}_{t}); j ülkesinin toplam ihracatının dünya toplam ihracatı içindeki payı

<u>AKÜ > 1</u> $\Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payından büyüktür. Ülke söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve uzmanlaşmıştır (Coxhead, 2007, 1109).
<u>AKÜ < 1</u> $\Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payından küçüktür. Ülke, söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir ve uzmanlaşmamıştır.
<u>AKÜ = 1</u> $\Rightarrow$ j ülkesinin t döneminde k malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya ihracatındaki payına eşittir. Ülkenin söz konusu üründeki uzmanlaşma seviyesi, dünyanın uzmanlaşmasıyla aynıdır.

Balassa İndeksi, aynı zamanda şu şekilde de ifade edilebilir (Hinloopen, 2004, s.3);

$$AKÜ^{j}_{kt} = \frac{j\ ülkesi \rightarrow k\ malı\ (sektörü)\ ihracat\ \ payı}{dünya \rightarrow k\ malı\ (sektörü)\ ihracat\ \ payı}$$

<u>AKÜ > 1</u> $\Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payından büyük olduğu
<u>AKÜ < 1</u> $\Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payından küçük olduğu
<u>AKÜ = 1</u> $\Rightarrow$ Ülkenin k malında (sektöründe); dünya ihracatı içindeki piyasa payının, dünya ihracatındaki ortalama payına eşit olduğu söylenebilir.
Daha ayrıntılı bir analizle, karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla Balassa'nın AKÜ katsayısını 4 aşamada sınıflandırabiliriz (Hinloopen, 2001, s.13):
<u>*1. Sınıflandırma → 0 < AKÜ ≤ 1*</u>; Karşılaştırmalı üstünlük yoktur.
<u>*2. Sınıflandırma → 1 < AKÜ ≤ 2*</u>; Zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.
<u>*3. Sınıflandırma → 2 < AKÜ ≤ 4*</u>; Orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.
<u>*4. Sınıflandırma → 4 < AKÜ*</u> ; Güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

Michael E. Porter (1990), gelişmiş ülkelerin (sanayi ekonomilerinin) ekonomik başarılarını nasıl sürdürebildiklerini açıklayabilmek için karşılaştırmalı üstünlükler kavramını geliştirmiştir. Porter, rakiplerinden

[124] Tüm formüllerde X ; ihracat, M; ithalat, t ; dönem, k ; mal (sektör), j ; ülke 1, m; ülke 2, w; dünya, u; birlik şeklinde sembolize edilmiştir.

daha düşük maliyetlerle üretebilme ve aşırı maliyetleri nedeniyle ortaya çıkan yüksek fiyatları değiştirebilme yeteneğine sahip olmak olarak iki farklı karşılaştırmalı üstünlük kavramından söz etmiştir. Söz konusu avantajlardan en az birisine sahip olunması durumunda üstün bir firma veya ülkeden söz edilebilir (Porter, 1991, s.95-117). Porter, karşılaştırmalı üstünlük kavramıyla birlikte rekabet gücü kavramından da söz etmiş[125], her ikisinin de özünde karşılaştırmalı maliyetlerin yattığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, bir ülkenin uluslararası piyasalarda karşılaştırmalı üstünlüklerinin bulunmasının, aynı zamanda rekabet gücünün bulunması anlamına da gelebileceği söylenebilir.

2.SURİYE'NİN GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİ

1960'ların başlarında merkeziyetçi bir planlı ekonominin ağır bastığı, ekonomisinin petrol ihracatında yoğunlaştığı Suriye, özellikle 21. yüzyıldan itibaren dünya ticaret sistemiyle her geçen yıl daha entegre olan, liberalleşmeyi ve piyasa odaklı ekonomik sistemi benimseyen bir ülke görünümüne kavuşmuştur (Jamus, 2010, s.5). Son yıllarda ekonomik liberalleşme yolundaki adımlarıyla birlikte Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım konusunda da karar aşamasındaki Suriye ortalama yüzde 2.5-3 civarında büyümektedir (Yücel, 2002, s.1-5). GSYİH içinde %19 tarım, %34 sanayi ve %47 hizmetler sektörünün payı olan Suriye 1989'dan bu yana büyük çaplı petrol ve doğalgaz yatırımlarına tanık olmuş, söz konusu yatırımlar ülke ekonomisinin kalkınması için temel teşkil etmiştir (http://www.aleppochamber.org/index.php?module=subjects&func=listpages&subid=16).

52 milyar dolar GSYİH (2009 yılı), 2410 dolar kişi başına GSYİH[126], yüzde 4'ü aşkın büyüme hızı (http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1) (son 6 yıl itibariyle), 12 milyar dolar ihracat rakamlarına (2008 yılı) sahip olan Suriye'nin başlıca ihraç malları ham petrol, petrol ürünleri, gıda, hayvancılık ve tütün mamulleri, pamuk; ithal malları da İşlenmiş petrol ürünleri, makine ve nakliye araçları, gıda ve hayvancılık, kimyasallar ve kimyasal ürünlerdir (DTM, 2008, s.1). 2008 yılı rakamlarına göre ülkenin ihracatında Irak yüzde 30.7, Almanya yüzde 9.8, Lübnan yüzde 9.6, İtalya yüzde 6.4, Fransa yüzde 5.5, Mısır yüzde 5.4, Suudi Arabistan yüzde 5.1; ithalatında da Suudi Arabistan yüzde 11.7, Çin yüzde 8.7, Rusya yüzde 7.5, İtalya yüzde 5.9, Mısır yüzde 5.8, Birleşik Arap Emirlikleri yüzde 5.7, Türkiye yüzde 4.3, İran yüzde 4.2 ile başı çekmektedir (http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Suriye).

Tablo.1-İhracat/GSYİH (%) (Suriye)

1993	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
27,9	33,1	31,0	31,8	32,4	30,5	32,3	35,4
2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
35,4	38,1	31,4	40,6	41,5	40,1	38,5	31,7
2009							
34							

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=3> (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2010).

Suriye'de GSYİH içinde ihracatın payına bakıldığında, 2000'li yıllarla birlikte genel bir artış dikkat çekmekle birlikte, istikrarsız bir görünümün olması dramatik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=3).

2.1.Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Suriye'nin ihracatta SITC Rev3 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla Balassa İndeksi[127] (AKÜ katsayısı) kullanılmıştır. Balassa İndeksi'nin tercihindeki amaç; ülkenin bir maldaki yurtiçi uzmanlaşmasını dünyanın uzmanlaşmasıyla karşılaştırmasıdır. Diğer bir ifadeyle, malın dünya toplam ihracatı içindeki payına göre ulusal ihracattaki payını tespit etmemize yardımcı olmasıdır.

Suriye'nin ihracatta güçlü karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na (Hufbauer, 1974, s.3-38) göre analiz edildiğinde, 4 mal grubunun (00, 05, 27, 33) hammadde yoğun, 1 mal grubunun da (26) emek yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo.2-Suriye'nin Güçlü AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

---

[125] Günümüz dış ticaretinde karşılaştırmalı üstünlükler artık rekabet gücü kavramı ile aynı anlamda kullanılır hale gelmiştir. Utkulu, Utku, **Türkiye' nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005, s.6

[126] Atlas yöntemine göre hesaplanmış değer.<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

[127] $RCA^{j}_{kt} = \dfrac{X^{j}_{kt} / X^{j}_{t}}{X^{w}_{kt} / X^{w}_{t}}$

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Katsayısı	Üstünlük
00-Canlı hayvanlar	24,29	43,55	güçlü
05-Meyve ve sebzeler	4,30	33,19	güçlü
26-Dokuma elyafı ve bunların artıkları	10,68	29,79	güçlü
27-Ham gübre, madenler (kömür,petrol ve değerli taşlar hariç)	4,51	80,20	güçlü
33-Petrol, petrol ürünleri	6,53	47,67	güçlü

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye, özellikle canlı hayvanlar mal grubu ihracatında çok yüksek oranda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bununla birlikte, Ülke; dokuma ürünlerinin hammaddesinin teşkil eden elyaf ihracatında da önemli bir üstünlüğe sahiptir.

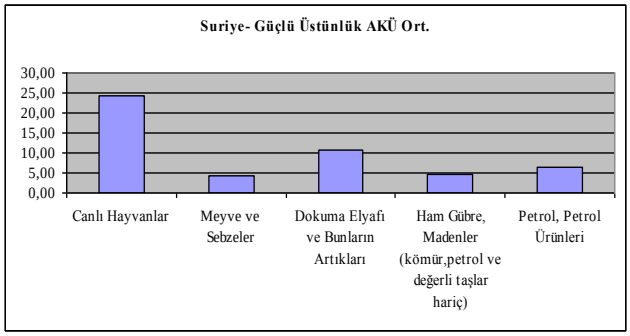

Suriye'nin, ihracatında güçlü oranda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal grupları değişkenlik katsayılarına[128] göre analiz edildiğinde, volatilitelerinin yüksek olup istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir.

Suriye'nin ihracatta orta derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 6 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 4 mal grubunun (04, 06, 07, 42) hammadde yoğun, 1 mal grubunun (65) emek yoğun, 1 mal grubunun (11) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir. Suriye'nin, söz konusu mal gruplarındaki AKÜ'leri değişkenlik katsayılarına göre analiz edildiğinde, ciddi oranda (özellikle 06 ve 11 mal gruplarında) istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir.

Tablo.3-Suriye'nin Orta Derece AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Kat.	Üstünlük
04-Hububat, hububat ürünleri	2,41	60,84	orta
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	2,42	110,79	orta
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	2,88	47,61	orta
11-İçkiler	2,80	192,82	orta
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	3,46	73,88	orta
65-Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	2,89	79,51	orta

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye'nin ihracatta orta derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 1 mal grubunun (02) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (61, 84, 85) emek yoğun, 1 mal grubunun (55) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir. Suriye'nin, söz konusu mal gruplarındaki AKÜ'leri değişkenlik katsayılarına göre analiz edildiğinde, oldukça yüksek boyutlarda (özellikle 02 ve 55 mal gruplarında) istikrarsız bir görünüm sergiledikleri söylenebilir.

Tablo.4-Suriye'nin Zayıf AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Değişkenlik Kat.	Üstünlük
02-Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	1,89	115,29	zayıf
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	1,54	102,90	zayıf
61-Başka yerde belirtilmeyen İşlenmiş deri ve kürkler	1,68	64,49	zayıf
84-Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	1,38	84,38	zayıf
85-Ayakkabılar	1,47	71,13	zayıf

[128] Değişkenlik katsayısı; mal gruplarının ortalama RCA katsayılarının dağılım karakteristiğini, diğer bir ifadeyle RCA katsayılarının dönem ortalaması etrafındaki karşılaştırılabilir değişkenliğini (volatilitesini) belirler.
Değişkenlik katsayısı; CV= (standart sapma/aritmetik ortalama)*100 formülüyle hesaplanır.
<http://www.ats.ucla.edu/stat/mult_pkg/faq/general/coefficient_of_variation.htm > (Erişim Tarihi:19.08.2008).

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Suriye'nin ihracatta açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerine genel olarak bakıldığında, ağırlıkla hammadde ve emek yoğun, kısmen de sermaye yoğun malların ihracatında üstünlüklerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Suriye'nin ihracatta açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları incelendiğinde, araştırma bazlı malların (kolay taklit edilen ve zor taklit edilen) bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum, ülkenin katma değeri düşük malların ihracatında söz sahibi olduğunu (katma değeri yüksek malları ithal etmek durumunda kaldığı) ve dış ticaret hadlerinin aleyhte olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir.

3.TÜRKİYE'NİN GENEL EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİ

617 milyar dolar GSYİH (2009 yılı), 8730 dolar kişi başına GSYİH[129], yüzde 5'i aşkın büyüme hızı (http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1) (birkaç istisna yıl haricinde), 100 milyar doları aşkın ihracat rakamlarına (2009 yılı) sahip olan Türkiye'nin başlıca ihraç malları ana metal sanayi, motorlu kara taşıtları, giyim eşyası ve tekstil ürünleridir (Kalkan, 2009, s.4). 2009 yılı rakamlarına göre ülkenin ihracatında Almanya yüzde 9, İngiltere yüzde 6, İtalya yüzde 5.9, Fransa yüzde 5, Rusya yüzde 4.8; ithalatında da Rusya yüzde 9.8, Almanya yüzde 7, Çin yüzde 6, ABD yüzde 4.2, İtalya yüzde 3.8, Fransa yüzde 3.5 ile başı çekmektedir (http://ithalat-ihracat-gumruk.blogspot.com/2010/02/turkiyenin-baslica-ithalat-yaptigi.html).

Türkiye'de özellikle 1998 yılından bu yana hizmetler sektörü hızlı bir büyüme sergilemiştir. Bu sektörün ortalama yıllık büyüme oranı yüzde 30 olurken, GSYİH'a katkısı 1998 yılında yüzde 51 iken 2008 yılında %62'ye çıkmıştır. GSYİH içinde tarım sektörünün payı %10, sanayi sektörünün payı ise %28'dir (Dünya Bankası, 2010, s.7-8).

Tablo.5-İhracat/GSYİH (%) (Türkiye)

1993	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
14	21	20	22	25	21	19	20
2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
27	25	23	24	22	23	22	24
2009							
23							

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=3> (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2010).

Türkiye'de GSYİH içinde ihracatının payına bakıldığında, ortalama yüzde 23'lük bir oran ve genel bir istikrar durumu göze çarpmaktadır.

3.1.Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

Türkiye'nin ihracatta açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken, 1993-2008 yılları arasındaki en yüksek ve en düşük değer analizden çıkarılmak suretiyle uygun ortalama hesaplanmıştır. Ortalama değer olarak Türkiye'nin ihracatta güçlü karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 1 mal grubunun (05) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (65, 83, 84) emek yoğun, 1 mal grubunun (12) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo.6-Türkiye'nin Güçlü AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	**1993-2000 ort.**	**2001-2008 ort.**	**AKÜ Ort.**	**Değ.Kat.**
05-Meyve ve sebzeler	7,29	4,85	6,07	22,89
12-Tütün ve tütün mamulleri	5,18	3,24	4,21	26,06
65-Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	3,82	4,92	4,53	30,39
83-Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya	26,06	0,47	7,75	254,74
84-Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	6,04	5,96	6,23	41,24

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının tekstil ürünleri hariç üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, 83 grubu seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya ihracatında ilk dönemde görülen çok yüksek derecedeki üstünlükler ikinci dönemde dezavantaja dönüşmüştür. Söz konusu durum, adı geçen mal gruplarının AKÜ katsayılarındaki volatilitenin yüksek olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

[129] Atlas yöntemine göre hesaplanmış değer.<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

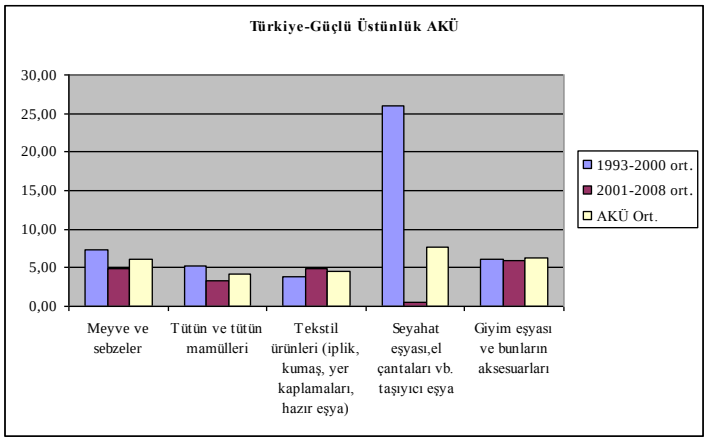

Türkiye'nin ihracatta orta derecede karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 5 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 3 mal grubunun (06, 27, 43) hammadde yoğun, 1 mal grubunun (81) emek yoğun, 1 mal grubunun (67) da sermaye yoğun olduğu görülmektedir.

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının prefabrik yapılar; sıhhi su tes., ısıtma ve aydınlatma cih. hariç üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir. Söz konusu mal gruplarının AKÜ katsayılarındaki istikrarsızlık da göze çarpmaktadır.

Tablo.7-Türkiye'nin Orta Derece AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	1993-2000 ort.	2001-2008 ort.	AKÜ Ort.	Değ.Kat.
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	3,51	1,87	2,60	45,42
27-Ham gübre ve madenler (kömür,petrol ve değerli taşlar hariç)	3,30	3,28	3,29	27,12
43-İşlenmiş sıvı, katı yağlar;mumlar	5,01	1,49	3,16	68,72
67-Demir ve çelik	2,43	2,31	2,35	46,36
81-Prefabrik yapılar; sıhhi su tes., ısıtma ve aydınlatma cih.	1,49	2,96	2,23	39,67

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta zayıf karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğu 12 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 6 mal grubunun (00, 04, 07, 09, 41, 42) hammadde yoğun, 3 mal grubunun (26, 66, 69) emek yoğun, 2 mal grubunun (55, 62) sermaye yoğun, 1 mal grubunun (58) da kolay taklit edilen araştırma bazlı olduğu görülmektedir.

1993-2000 ve 2001-2008 dönemleri kıyaslandığında, Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mal gruplarının genel olarak üstünlük derecelerinin nispi olarak azaldığı görülmektedir. Söz konusu mal gruplarından özellikle canlı hayvanlar grubundaki gelişme dikkat çekicidir. Zira, oldukça istikrarsız bir sürecin hakim olduğu sözü edilen mal gruplarında ikinci dönemde AKÜ katsayısı çok düşük olup dezavantajı işaret etmektedir. Bununla birlikte, çok yüksek istikrarsızlığa sahip olan hayvansal sıvı ve katı yağlar ihracatında da ilk dönem ortaya çıkan güçlü üstünlük yerini ikinci dönemde dezavantaja bırakmıştır.

Tablo.8-Türkiye'nin Zayıf AKÜ Katsayılarına Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	1993-2000 ort.	2001-2008 ort.	AKÜ Ort.	Değ.Kat.
00-Canlı hayvanlar	2,86	0,26	1,17	149,82
04-Hububat, hububat ürünleri	1,93	1,26	1,58	26,22
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	1,11	1,05	1,05	18,61
09-Çeşitli yenilebilir ürünler	2,30	1,49	1,89	24,33
26-Dokuma elyafı ve bunların artıkları	2,29	1,50	1,86	31,04
41-Hayvansal sıvı ve katı yağlar	5,08	0,18	1,45	243,67
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	1,68	1,17	1,42	39,37
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	1,25	1,16	1,22	42,15
58-İlk şekilde olmayan plastikler	0,67	1,52	1,08	47,11
62-Kauçuktan eşya	1,29	1,98	1,71	35,42

66-Diğer metal olmayan maddeden yapılan eşyalar	2,56	1,77	1,96	55,74
69-Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşya	0,83	1,48	1,18	36,63

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

4.TÜRKİYE VE SURİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI İHRACAT PERFORMANSI

Türkiye ile Suriye arasındaki dış ticaret incelendiğinde, her iki ülke arasındaki toplam dış ticaretin genel olarak artmakta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Suriye karşısında yıllar itibariyle gittikçe artan miktarlarda dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

Tablo.9-Türkiye - Suriye Dış Ticareti (2004-2009) (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam Dış Ticaret
2008	1.115	639	1.754
2007	798	377	1.175
2006	609	187	796
2005	552	272	824
2004	395	358	753

Kaynak: <http://www.arkas.com.tr/pages/arkas_news/agustos_2009/haber5.html> (Erişim Tarihi:30.10.2010).

Bir ülkenin başka bir ülke karşısında, bir malın ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlük/dezavantaj durumunu ölçebilmek amacıyla aşağıdaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi (karşılaştırmalı ihracat performansı) de kullanılabilir;

$$AKÜ^{jm}_{kt} = \frac{X^{j}_{kt} / X^{j}_{t}}{X^{m}_{kt} / X^{m}_{t}}$$

$AKÜ^{jm}_{kt}$; j ülkesinin t döneminde k malı ihracatında m ülkesi karşısındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısı
(X^{j}_{kt} / X^{j}_{t}); j ülkesinin t döneminde k malı ihracatının toplam ihracatı içindeki payı
(X^{m}_{kt} / X^{m}_{t}); m ülkesinin t döneminde k malı ihracatının toplam ihracatı içindeki payı

İndeks sonucunun 1'den büyük çıkması, söz konusu malın (sektörün) ihracatında j ülkesinin, m ülkesine göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. 1'den küçük çıkması durumunda da, malın ihracatında j ülkesi m ülkesine göre karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Çalışmada Türkiye ile Suriye'nin karşılaştırmalı ihracat performansı, Balassa İndeksi kullanılarak ölçülmüştür. Formülde kesrin pay kısmı Türkiye'yi, payda kısmı da Suriye'yi ifade etmektedir.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 46'sında güçlü karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye karşısında güçlü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 46 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 15'inin hammadde yoğun, 8'inin emek yoğun, 7'sinin sermaye yoğun, 7'sinin kolay taklit edilen araştırma bazlı, 9'unun da zor taklit edilen araştırma bazlı mallar olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin Suriye karşısında özellikle teknolojik içerikli mallar olan araştırma bazlı malların (kolay ve zor taklit edilen) tamamının ihracatındaki (genelde çok yüksek oranlarda) karşılaştırmalı üstünlüğü dikkat çekicidir. Bu da, Türkiye'nin ihracatı bileşiminin nispi olarak katma değeri yüksek ürünlerden oluştuğunun göstergesidir.

Tablo.10-Türkiye'nin Suriye Karşısındaki Güçlü Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
01-Et ve et ürünleri	8,09	güçlü
03-Balıklar ve diğer deniz ürünleri	291,79	güçlü
04-Hububat, hububat ürünleri	20,72	güçlü
09-Çeşitli yenilebilir ürünler	16,67	güçlü
11-İçkiler	18,31	güçlü
12-Tütün ve tütün mamulleri	26,49	güçlü
21-İşlenmemiş kösele, deri ve kürk	63,86	güçlü
23-Ham kauçuk	26,65	güçlü

24-Mantar, odun ve kereste	12,01	güçlü
25-Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	4,00	güçlü
27-Ham gübre ve madenler (kömür, petrol ve değerli taşlar hariç)	15,83	güçlü
28-Metal cevheri, döküntüleri, hurdaları	23,51	güçlü
32-Taş kömürü, kok kömürü ve biriket kömürü	31,95	güçlü
34-Doğal gaz ve mamul gaz	69,00	güçlü
43-İşlenmiş sıvı, katı yağlar; mumlar	40,75	güçlü
51-Organik kimyasal ürünler	19,14	güçlü
52-İnorganik kimyasal ürünler	18,36	güçlü
53-Debagat ve boyacılıkta kull. ürün	5,88	güçlü
54-Tıp ve eczacılık ürünleri	6,28	güçlü
56-Gübreler (272.grubun dışındakiler)	32,34	güçlü
57-İlk şekildeki plastikler	9,27	güçlü
58-İlk şekilde olmayan plastikler	33,53	güçlü
59-Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler	8,82	güçlü
62-Kauçuktan eşya	87,77	güçlü
63-Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç)	233,85	güçlü
64-Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya	11,11	güçlü
66-Diğer metal olmayan maddeden yapılan eşyalar	28,37	güçlü
67-Demir ve çelik	228,79	güçlü
68-Demir ihtiva etmeyen madenler	14,60	güçlü
69-Başka yerde belirtilmeyen madenden mamul eşya	16,52	güçlü
71-Güç üreten makineler ve araçlar	363,20	güçlü
72-Belirli sanayiler için özel makineler	14,06	güçlü
73-Metal işleme makineleri	29,82	güçlü
74-Diğer genel endüstri makine/cihazların aksamları	66,17	güçlü
75-Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri	130,55	güçlü
76-Haberleşme, ses kaydetme cihaz ve araçlar	1201,80	güçlü
77-Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları	169,83	güçlü
78-Motorlu kara taşıtları	2237,67	güçlü
79-Diğer taşıt araçları	240,60	güçlü
81-Prefabrik yapılar; sıhhi su tes., ısıtma ve aydınlatma cih.	54,73	güçlü
82-Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar	21,41	güçlü
84-Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	9,78	güçlü
87-Mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar	199,22	güçlü
88-Fotoğraf malzemesi, optik eşya, saatler	6,30	güçlü
89-Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar	13,14	güçlü
97-Altın, parasal olmayan (altın madeni hariç)	1284,52	güçlü

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 6'sında orta derece karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır.

Tablo.11-Türkiye'nin Suriye Karşısındaki Orta Derece Üstünlüğe Sahip OlduğuMal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	**AKÜ Ort.**	**Üstünlük**
06-Şeker, şeker ürünleri ve bal	3,46	orta
22-Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	2,45	orta
41-Hayvansal sıvı ve katı yağlar	3,62	orta
55-Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	3,37	orta
65-Diğer tekstil iplik, kumaş, şekil ver. mens	3,23	orta
83-Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya	3,12	orta

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin Suriye karşısında orta derece açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 6 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 3'ünün hammadde yoğun, 2'sinin emek yoğun, 1'inin sermaye yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo.12-Türkiye'nin Suriye Karşısındaki Zayıf Üstünlüğe Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
05 -Meyve ve sebze	1,29	zayıf
42-Hazırlanmış bitkisel sıvı ve katı yağ	1,28	zayıf
61 - İşlenmiş deri ve kürkler	1,26	zayıf

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 3'ünde zayıf karşılaştırmalı üstünlükleri bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye karşısında zayıf açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 3 mal grubu SITC Teknoloji Sınıflandırması'na göre analiz edildiğinde, 2'sinin hammadde yoğun, 1'inin emek yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo.13-Türkiye'nin Suriye Karşısında Dezavantaja Sahip Olduğu Mal Grupları (SITC Rev3 2 Hane)

Mal Grupları	AKÜ Ort.	Üstünlük
00-Canlı hayvanlar	0,03	dezavantaj
02-Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	0,47	dezavantaj
07-Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	0,45	dezavantaj
08-Hayvanlar için gıda maddeleri	0,48	dezavantaj
26-Dokuma elyafı ve bunların artıkları	0,16	dezavantaj
29-İşlenmemiş hayvani, bitkisel ürünler	0,84	dezavantaj
33-Petrol, petrolden elde edilen ürün	0,05	dezavantaj
85-Ayakkabılar	0,86	dezavantaj
93-Başka yerde belirtilmemiş özel işlemler	0,03	dezavantaj

Kaynak: Comtrade ve PC TAS verileri kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ihracatta Suriye karşısında toplam 66 mal grubunun 9'unda karşılaştırmalı dezavantajı bulunmaktadır.

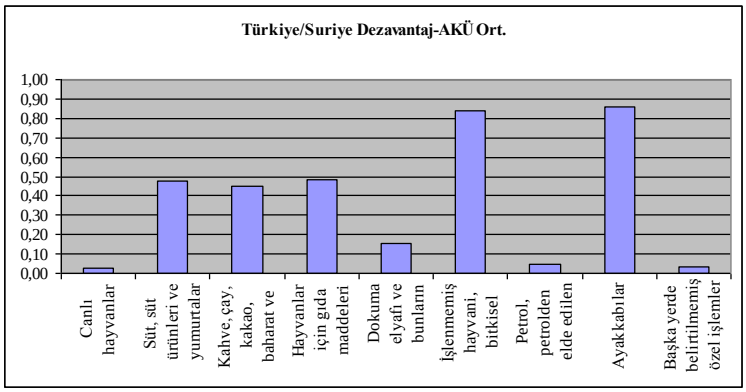

Türkiye'nin Suriye karşısında dezavantaja sahip olduğu (Suriye'nin Türkiye karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu) mal gruplarının neredeyse tamamının hammadde yoğun (sadece 1'i emek yoğun) olduğu görülmektedir. Söz konusu ürünlerin önemli bir kısmının hayvansal ürünler olması dikkat çekicidir.

SONUÇ

Tutar olarak bakıldığında Türkiye'nin toplam ihracat miktarı, Suriye'ye göre ortalama 10 katıdır. Bununla birlikte, ihracatın GSYİH içindeki payı incelendiğinde, söz konusu oranın Suriye'de Türkiye'ye göre daha yüksek olması dikkat çekicidir.

Suriye'nin ve Türkiye'nin ihracat profili açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler bazında incelendiğinde, her iki ülke açısından da benzerliklerin bulunduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu benzerlikler daha çok, her iki ülkenin de dünya ihracatı karşısındaki üstünlüklerinin daha çok hammadde ve emek yoğun mallardan ibaret olmasından kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten, Türkiye ihracatının nispi olarak katma değeri yüksek mallardan oluşması uluslararası piyasalarda bir avantaj olarak ortaya çıkmaktadır.

Suriye ve Türkiye'nin ikili ticareti karşılaştırmalı üstünlükler bazında ele alındığında, Türkiye'nin Suriye'ye daha çok sermaye yoğun, kolay taklit edilebilen araştırma bazlı ve zor taklit edilebilen araştırma bazlı mallar ihraç etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, Suriye'den yapılacak ithalatın bileşiminde hammadde yoğun malların yoğunlukta olması gereği aşikardır.

KAYNAKÇA

Balassa, Bela, "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Social Studies, Vol:33, No:2, May 1965

Bekmez, Selahattin, Terzioğlu, Mustafa, "Rekabet, Rekabet Gücü ve Rekabet Gücünü Ölçme Yöntemleri", Türkiye Avrupa Birliği Sektörel Rekabet Analizleri- Editör: Selahattin BEKMEZ, Nobel Yay., Ankara, 2008

Beningo, Steven, "Trade and Transportation Between the United States and China,and Between the United States and India", 2006 Conference of the Society of Government Economists , 27 October 2005, Washington

Bernhofen, Daniel M., "An Emprical Assessment of the Comparative Advantage Gains from Trade: Evidence from Japan", The American Economic Review, March 2005, V:95, No:1

Coxhead, Ian, "A New Resource Curse?Impacts of China's Boom on Comparative Advantage and Resource Dependence in Southeast Asia", World Development, Vol:35, No:7, July 2007

Dünya Bankası-Türkiye Yatırım Ortamı Değerlendirmesi, Krizden Özel Sektör Öncülüğünde Büyümeye, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, 2010

Goldin, Ian, "Comparative Advantage:Theory and Application to Developing Country Agriculture-Research Programme on:Changing Comparative Advantage in Food and Agriculture", OECD Development Centre Working Papers, No:16, June 1990

Hajiyev, Nazim O., Study of Azerbaıjan' s Current and Potential Comparative Advantage, Center of Economic Reforms Ministry of Economic Development-UNDP Azerbaijan, Baku, 2004

Hinloopen, Jeroen, Et al., "P-P plots and the Harmonic Mass indeks:an application to comparative advantage", 30 July 2004 Seminar at the University of Adelaide, June 2004, Australia

Hinloopen, J.,Et al., "On the empirical distribution of the Balassa Index", Review of World Economics, Vol:137, No:1, March 2001

Hufbauer, Garry, Et al., "Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences", The International Division of Labour: Problems and Perspectives-International Symposium, 1974, Germany

Jamus Jerome LIM, "Export Diversification in a Transitioning Economy:The Case of Syria", World Bank, 2010

Kalkan, Sarp, Türkiye'nin İhracat Performansı Üzerine Bir Değerlendirme, TEPAV, 2009

Mahmood, Amir, "Export Specialization and Competitiveness of the Malaysian Manufacturing:Trends,Challenges and Prospects", Conference on International Trade Education and Research (CITER5)-Managing Globalisation for Prosperity, 26-27 October, Melbourne

Masters, William A., "Guidelines on National Comparative Advantage and Agricultural Trade", Agricultural Policy Analysis Project, APAP III Methods and Guidelines, January 1995, Phase III, No: 4001

Mykhnenko, Vlad, "What Type of Capitalism in Eastern Europe?Institutional Structures,Revealed Comparative Advantages,and Performance of Poland and Ukraine", Centre for Public Policy for Regions (CPPR) Discussion Paper, No:6, September 2005

Porter, Michael E., "Towards a Dynamic Theory of Strategy ", Strategic Management Journal, Winter 1991, V:12

Seymen, Dilek Aykut, Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 2009

Sharma, Abhijit, "The Indian Economy Since Liberalisation:The Structure and Composition of Exports and Industrial Transformation (1980-2000)", Industrial Dynamics,Innovation and Development, United Kingdom, May 2004

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Profili, Aralık 2008, s.1.

Utkulu, Utku, Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005

Yücel, Cengiz, Güneyimizde Beliren Aydınlık:Suriye, TÜRSAB Ar-ge Departmanı, 2002, <http://www.tursab.org.tr/dosya/1011/02ocsur_1011_1439531.pdf> (Erişim Tarihi:31.10.2010).

<http://www.econlib.org/LIBRARY/Ricardo/ricP.html> (Erişim Tarihi:24.11.2007).

<http://www.aleppochamber.org/index.php?module=subjects&func=listpages&subid=16 > (Erişim Tarihi:30.09.2010).

.<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

<http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Suriye> (Erişim Tarihi:31.10.2010).

<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=3> (Erişim Tarihi: 31 Ekim 2010).

<http://www.ats.ucla.edu/stat/mult_pkg/faq/general/coefficient_of_variation.htm >
(Erişim Tarihi:19.08.2008).

.<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=1> (Erişim Tarihi:31.09.2010).

<http://ithalat-ihracat-gumruk.blogspot.com/2010/02/turkiyenin-baslica-ithalat-yaptigi.html> (Erişim Tarihi:29.10.2010).

.<http://www.comtrade.un.org> (Erişim Tarihi:26.09.2010).

<http://www.arkas.com.tr/pages/arkas_news/agustos_2009/haber5.html>
(Erişim Tarihi:30.10.2010).

PC TAS Data Set, 1993-2008.

SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA ALINAN VERGİLERİN EKONOMİK, SOSYAL VE MALİ ETKİLERİ

Onur EROĞLU*

ÖZET

Gelişmekte olan bir ülke statüsünde bulunan Türkiye için dış ticaret politikası önemli bir kalkınma aracıdır. Dış ticaret normal olarak, ülkenin gümrük rejimine tabidir. Bir başka ifadeyle, ülkeye mal giriş ve çıkışlarında mallar, kural olarak normal gümrük tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergiye tabidirler. Ancak bir takım mallar için normal tarife uygulanmamaktadır. Bu istisnai uygulamalardan birisi sınır ve komşu ülkelerle belli mallar üzerindeki ticareti konu alan sınır ve kıyı ticaretidir. Coğrafi, politik, ekonomik, kültürel ve benzeri sebeplerden dolayı özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde ekonomik, sınaî ve ticari gelişme yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliği gidermek amacıyla, komşu ülkelerle oluşacak ticari yoğunluğun bölge refahını artıracağı düşünülmüş ve bu amaca yönelik olarak özel bir dış ticaret rejimi olan sınır ticaretinin önü açılmıştır. 2003 yılından itibaren sınır ticaretinin serbest bırakılmasıyla, doğu ve güneydoğuda sınır ülkeleriyle yapılan ticaretin formalitelerden kaçınılarak kolay bir şekilde yürütülmesi sağlanmış, bölgenin ticari işlem hacminin artırılması amaçlanmıştır. Sınır ticaretinin bölge ekonomisine sağladığı katkıların ve olumlu yanlarının yanında birtakım olumsuz etkileri de söz konusu olmaktadır. Bu etkilerden birisi de, sınır ticaretinin vergi gelirleri üzerindeki etkisidir. Sınır ülkeleriyle belli mallar üzerinden ve belirli yıllık tutarların gümrüksüz ticarete konu olması, vergi gelirleri dışında yerli ürünlerinde piyasa önemini azaltmış ve yerli ürünlerin kalitesinin çok çok altında olan ürünlerin talebini artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Gümrük Vergileri, Bölgesel Eşitsizlik, İthalat, İhracat.

ECONOMICAL, SOCIAL AND FISCAL EFFECTS OF TAXES ON BORDER TRADE

ABSTRACT

The foreign trade policy is an important means of improvement for Turkey as a developing country. Under normal circumstances, foreign trade is subject to the customs regime of the country. In other words, the tax rates stipulated in the normal customs tariff schedules are applicable to the goods imported in and exported out of the country. However, the normal tariff is not applicable to certain goods. One of these exceptional applications concerns the border and coast trade with the neighbor countries for certain goods. The economic, industrial and commercial development is insufficient in the Eastern and South Eastern Anatolian Regions due to various geographical, political, economic and cultural reasons. In order to eliminate this insufficiency, it is thought that a more intensive trade with neighbor countries would contribute to the wealth of the region and a special foreign trade regime of border trade was introduced. Upon permission of border trade in 2003, the trade with neighbor countries is facilitated by avoidance of formalities in the east and south east with the aim of increasing the trade volume in that region. In addition to its advantages and its contribution to the economy of the region, there are some adverse effects of border trade. One of these is the effect of border trade on the tax revenues. As certain goods are subject to trade without any customs formalities up to certain annual limits, the market value of domestic products decreased and the demand to foreign products which are far less qualified than domestic products increased.

Key Words: Border Trade, Custom Taxes, Regional Inequality, Import, Export.

GİRİŞ

Vergi gelirlerine etki eden önemli faktörlerden birisi kişisel gelir düzeyidir. Gelir düzeyi, bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişme düzeylerine bağlı olarak artış göstermektedir. Devlet, alacağı önlemler ve teşvik edeceği yatırımlar ile bu düzeyi bölgeler arasında eşit kılmaya çalışmalıdır. Sınır ticareti, bölgesel eşitsizliğe bir çözüm aracı olarak geliştirilmiş ve teşvik edilmiştir. Ancak sınır ticaretinin ülkemiz uygulamasına bakıldığında, suistimal edilmiş ve kendisinden beklenen sonuçları alamadan önemini yitirmiştir. Bölge kalkınması ve bölge ekonomisinin canlanması için sınır ticareti etkin ve yerinde denetimlerle bölge halkının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gerçekleştirilirse halkın gelir düzeyine de olumlu bir katkı sağlayacak ve başta bölge ekonomisi olmak üzere vergi gelirleri de bundan olumlu etkilenecektir.

Çalışmada sınır ticaretinin gelişimi ve uygulanmasına yön veren mevzuat ortaya konulacak, daha sonra Türk Vergi Sistemi açısından sınır ticareti değerlendirilecek ve son olarak da sınır ticareti üzerinden alınan vergilerin ekonomik, sosyal ve mali etkileri üzerinde durulacaktır.

* Arş. Gör. Dr. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

I. SINIR TİCARETİ VE UYGULAMASI

A.Genel Açıklama

Ulusal sınırları aşarak bir ülkeye giren mallar, kural olarak, o ülkenin normal gümrük rejimine tabi olur ve bu mallar için tarife cetvellerinde belirtilen oranda vergi alınır. Bununla birlikte, bazı mallar vardır ki taşıdıkları özellik dolayısıyla, bunlara ülkenin normal gümrük rejimi uygulanmaz. Özel bir gümrük rejimi uygulanır. Ülkemizde de uygulanan özel gümrük rejimlerinden birisi sınır ve kıyı ticaretidir (Seyidoğlu, 1999, s.12; Peduk, 2003, Yaklaşım Dergisi). Sınır ticareti, sınırın iki tarafında bulunan halkın ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı mal alım-satımını kolaylaştıran bir uygulamadır. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten etkenlerin başında yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinin azaltılması gelmektedir.

1978-1979 yıllarında dünya petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat yükselmesi, artan döviz talebine ve petrol ihtiyacına çözüm bulma arayışlarını gündeme getirmiştir. Böylece İran'a mal mukabili petrol satışında bulunma kararı ile Türkiye'nin sınır ticareti faaliyetleri ilk kez ortaya çıkmış; buna ilişkin fiili uygulamalar ise, 1986 yılından sonra başlamıştır (Güllülü/Candan vd., 2006, s.388; Karabulut, 2005, s.139). Sınır ticareti, tarım ve hayvancılığın gelişmediği doğu ve güneydoğu illerimizin ekonomilerinin dış ticaret yoluyla canlı kalmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2006, s.110; Referans Gazetesi, Mart 2010). Normal dış ticarete göre, formalitelerinin az olması sadece belli kesimlerin değil; geniş halk kitlelerinin de dış ticaret yapmalarına olanak sağlamaktadır (TBMM İnsan Hakları Komisyonu İnceleme Raporları, Van İnceleme Raporu). Bu yönüyle sınır ticareti bölgenin vergi gelirleri için tabanı oldukça geniş bir matrah sağlamaktadır.

B. Sınır Ticaretini Düzenleyen İlgili Mevzuat

1. Anayasa Madde 167

Kanunların hiyerarşisi dikkate alındığında yürürlükte bulunan bütün mevzuatın Anayasa'ya uygun olması gerekmektedir. Sınır ticaretinin uygulanması konusunda ilgili mevzuat içinde Bakanlar Kurulu'na bir takım yetkiler verilmektedir. Gümrük Kanunu'nun 172'nci maddesinde Bakanlar Kurulu'na tanınan bu yetki yasal düzenlemelere ve Anayasa'ya da uygunluk göstermektedir. Çünkü sınır ticareti işlemlerinde ülke yararına bir menfaat gözetilmektedir ve Anayasa'nın 167'nci maddesi 2'nci fıkrasında "Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek malî yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir" şeklinde dış ticaret düzenlemesi yer almaktadır. Bu Anayasal düzenlemeye dayanılarak Gümrük Kanunu'nda sınır ticaretinin yürütülmesine ilişkin Bakanlar Kurulu'na yetkiler verilmiştir.

2. Gümrük Kanunu

Sınır Ticaretine, 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun 26.6.2003 tarih ve 4910 sayılı Kanun ile değişen 172'nci maddesinde yer verilmektedir. İlgili madde hükmüne göre;

" Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafî durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen azamî hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir.

Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça belirlenir."

Sınır ticareti işlemlerinin yürütülmesi Bakanlar Kurulu'na verilen yetkiler doğrultusunda Bakanlar Kurulu kararı ve Kararların uygulamasına ilişkin tebliğlerle ve sınır ticaret merkezlerince çıkarılan yönetmelikler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

2. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı[130] İle 2010/393 Sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar[131]

2010/393 Sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Kararın 1'inci maddesine göre sınır ticareti yapılan iller ve ilgili sınır kapıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo1: Yetkili Sınır İli ve Yetkili Gümrük Kapısı

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
IĞDIR	GÜRBULAK	İRAN
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN

[130] 16.05.2009 tarihli RG-27230

[131] 20.05.2010 tarihli R.G.- 27586

HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Kaynak: 2010/393 Sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (RG. 16.05.2009 -27230)

2010/393 Sayılı Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Kararın 2'nci maddesinde ithalat kotalarındaki değişiklik yer almaktadır. Madde hükmüne göre 1.1.2011 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı'nın 7'nci maddesinin 4'üncü fıkrası şu şekilde değiştirilmiştir: *"İthalat değer limitleri; 50 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri ve 50 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olmak üzere ülke bazında yıllık toplam tutarın azami 100 milyon ABD Dolarına kadar olması kaydıyla, söz konusu sektörel değerlerin ilgili sınır illerine paylaştırılması suretiyle tespit edilir. Bu kapsamda yapılacak ithalat değer limitlerinin tespitinde ilgili sınır illerinin nüfusu göz önünde bulundurulur*". Bu değişiklik ile ithalat değer limitine sektör bazında bir sınırlama da getirilmiş bulunmaktadır.

Uygulamanın yürütülmesi işlemleri İl Değerlendirme Komisyonu'nun görevleri arasındadır. 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 4'üncü maddesine göre il değerlendirme komisyonu*"illerde ithalat ve ihracata ilişkin hususlarda, Vali veya Vali Yardımcısı Başkanlığında İl Jandarma Komutanlığı ya da İl Emniyet Müdürlüğü temsilcisi, Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği temsilcilerinden"* oluşmaktadır. Bu doğrultuda il değerlendirme komisyonları, her il için ayrı ayrı demografik, ekonomik ve sosyal özelliklere göre il ihtiyaçlarını belirlemektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda ilgili valiliklerce talep edilen ürünler, Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı arasında yapılan müşterek çalışmada değerlendirilmekte ve uygun görülenler ilgili sınır valiliklerine duyurulmaktadır.

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı'nın İthalat başlıklı 9'uncu maddesine göre yapılmasına izin verilen sınır ticareti kotası üzerinden "*İthalatta tek ve maktu vergi uygulanır. Tek ve maktu vergi; gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır".*

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı kapsamında ithal edilen ancak bu Karar kapsamı iller dışına satıldığı tespit edilen ürünler için İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili esnaf veya tacirden (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tahsil edilir ve İl Değerlendirme Komisyonu tarafından söz konusu esnaf veya tacir adına bir yıl süreyle İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmez (Madde 14). Sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat miktarı söz konusu ildeki ihtiyaca göre belirlenmektedir. Böyle bir sınırlama getirilmesi özellikle kayıtdışılığın önüne geçilmesi bakımından önemli görülmektedir. Sınır ticareti yoluyla getirilen malların söz konusu ilin ihtiyacından fazla olması ülke ekonomine ekonomik ve mali olumsuzluklar yaratacaktır. Vergi gelirlerini de olumsuz şekilde etkileyecek bu duruma yönelik olarak Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı kapsamında müeyyidelere hükmedilmektedir. Buna göre Kararın 14'üncü maddesinde, vergi ve diğer mali yükümlülüklerini süresi içinde yerine getirmedikleri tespit edilenler adına Sınır Ticareti Belgesi ve/veya İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmeyeceği belirtilmektedir.

3. Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (İhracat: 2009/7)

Sınır ticaretine ilişkin uygulama esasları Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin

2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre yürütülmektedir. Kararın yürütülmesine ilişkin açıklamalar 2009/7 Sayılı Sınır ticaretinin uygulanmasına ilişkin tebliğde yer almaktadır.

4. Gümrük Müsteşarlığı'nın Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

Resmi Gazete tarihi 13.07.1993 No: 21636 olan Gümrük Müsteşarlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 6'ncı maddesinde ana hizmet birimleri sayılmıştır. Gümrük müsteşarlığının ana hizmet birimi olarak kurulan Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "Sınır ve kıyı ticaretine ve münasebetlerine ait gümrük işlemlerinin yapılmasını sağlamak ve denetlemek" görevi yer almaktadır (Gümrük Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname madde 7/g).

Sınır ticaretinin yürütülmesinde Gümrükler Genel Müdürlüğü'nün sadece denetim konusunda görevleri bulunmaktadır. Uygulamanın yürütülmesine ilişkin işlemleri ise, İl Değerlendirme Komisyonu takip etmektedir.

II. TÜRK VERGİ MEVZUATI AÇISINDAN SINIR TİCARETİ

A. Gümrük Vergileri Açısından Sınır Ticareti

Gümrük vergisi, yürürlülükte bulunan Gümrük Kanunu ve buna dayanılarak çıkarılan Gümrük Yönetmeliği'ndeki hükümlere göre, ülkeye giren ve ülkeden çıkan eşyadan ithalat ve ihracat vergisi olarak alınan mali yükümlülüklere verilen genel bir addır (Selen, 2007, s.113). Bu ifade 4458 Sayılı Gümrük Vergisi Kanunu'nun 3'üncü maddesinin 8'inci fıkrasında *"yürürlükteki hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümü*" şeklinde hükme bağlanmaktadır.

05.02.2000 tarih ve 23955 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2000/53 sayılı Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkında Karar'ın 39'uncu maddesi uyarınca; Kararın 32 ila 38'inci madde hükümleri çerçevesinde gümrük vergileri ödenmeksizin ithal edilebilecek toplam gerçek kıymeti 300 EURO'yu geçmeyen eşya saklı kalmak üzere, yabancı bir ülkeden posta veya hızlı kargo taşımacılığı yoluyla gönderilen ya da 18 ve daha yukarı yaştaki yolcuların beraberlerinde veya kendilerinden iki ay önce veya altı ay sonraki süreler içerisinde gelip, ticari miktar ve mahiyet arz etmeyen ve her bir sevkiyat ya da yolcu başına kıymeti 1500 EURO'yu geçmeyen eşyadan kıymeti üzerinden %10 oranında tek ve maktu bir vergi tahsil edilmektedir (Yayla/Çelik, 2006, www.gumrukkontrolor.org.tr). Ancak Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararı'nın İthalat başlıklı 9'uncu maddesine göre yapılmasına izin verilen sınır ticareti kotası üzerinden "*İthalatta tek ve maktu vergi uygulanır. Tek ve maktu vergi; gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır".*

Sınır ticareti çerçevesinde yapılan ithalatın gümrük vergisine tabi olmamasının yanında ülkemizin sınır ülkeleriyle yaptığı ikili ticaret anlaşmalarında da ithalatın gümrük vergisine tabi olmaması kuralı genel olarak kabul edilmektedir. Örneğin, Türkiye ve Gürcistan arasında 21.11.2007 tarihinde imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 01.11.2008 tarihi itibarı ile yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. STA'nın yürürlüğe girişiyle birlikte taraflar arasında tüm sanayi ürünlerinin ithalatında ve ihracatında uygulanan gümrük ve eş etkili diğer vergiler kaldırılmıştır (madde 4-5)[132].

B. Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi Açısından Sınır Ticareti

Gümrük vergisinin yanında ithalatta alınan vergiler içinde en önemlileri, ithalde alınan KDV ve ÖTV olmaktadır. Gümrük vergisi ile KDV ve ÖTV arasında, dayandığı yasalar ve temel ilkeler açısından büyük farklar olmasına rağmen, birbirini tamamlayan bu vergiler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. İthalde alınan KDV ve ÖTV, bir bakıma gümrük vergisinin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedirler (Selen, 2007, s.114).

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesi 2'nci fıkrasına göre "*Her türlü mal ve hizmet ithalatı"* vergiye tabi işlemlerden kabul edilmektedir. Buna göre, sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat işlemi katma değer vergisine tabi olmaktadır. İthalde alınan KDV matrahına malın CIF (Sigorta ve navlun) değeri bunun belli olmadığı yerlerde Gümrükçe tespit edilecek değeri, Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (CIF değerinin % 3), Damga vergisi dâhil olmaktadır. Bu matraha malın dahil olduğu listeye karşılık gelen oranda KDV uygulanmaktadır.

Sınır ticareti kapsamında yapılan ithalat işlemi katma değer vergisi bakımından vergiye konu olurken; sınır ticareti kapsamında yapılan ihracat işlemine konu olan teslimler KDVK'nun 11 ve 12'inci maddelerine istinaden ihracat istisnası kapsamında yer almaktadır.

C. Gelir ve Kurumlar Vergisi Açısından Sınır Ticareti

Gelir vergisinin ve kurumlar vergisinin sınır ticareti ile ilgili olduğu konu GVK'nun 40'ıncı maddesinde belirtilen "indirilecek giderler"dir. GVK 40'ıncı maddesi 1'inci fıkrasında *"İhracat, yurt dışında inşaat, onarma, montaj ve taşımacılık faaliyetlerinde bulunan mükellefler, bu bentte yazılı giderlere ilaveten bu faaliyetlerden döviz olarak elde ettikleri hâsılatın binde beşini aşmamak şartıyla yurt dışındaki bu işlerle ilgili giderlerine karşılık olmak üzere götürü olarak hesapladıkları giderleri de indirebilmeleri"* hükme bağlanmıştır. Sınır ticareti kapsamında yapılan ihracat işlemleri normal ihracat rejimi kapsamında değerlendirildiğinden; sınır ticareti faaliyetinde bulunan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri söz konusu maddede ve 194 Sayılı Gelir Vergisi Genel Tebliği'nde belirtilen "*götürü gider uygulaması*"ndan yararlanma hakkına sahip olmaktadırlar.

III. SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA ALINAN VERGİLERİN EKONOMİK, SOSYAL VE MALİ ETKİLERİ

Türkiye'de dış ticarete ilişkin veriler metedolojik olarak, sadece TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından işlenmektedir ve bu istatistiklerin kapsamında sınır ticareti yer almamaktadır(TUİK,2010). Bununla birlikte, sınır ticaretinin yapıldığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki ekonomik ve sosyal gelişme düzeyi düşünüldüğünde, sınır ticaretinin bölge ekonomisine ve gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür. Sınır ticaretinin kolay bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere gümrük vergilerine konu olan maktu oranlı ithalat vergisinin sıfır olması, özellikle bu bölgede belirli ürünler üzerinden yapılan ticarete dolaylı bir teşvik

---

[132] Türkiye Cumhuriyeti ile Gürcistan Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması, Erişim: *http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SerbestTicaretDb/Georgia/Gurcistan_tur/Anla%C5%9Fma_metni.doc* (13.09.2010).

sağlamaktadır. Sınır ticareti ile belli ürünlerin ithalatına sağlanan bu vergisel teşvik sadece bölge ihtiyaçlarına göre yapılan ithalat kapsamında sınırlı tutulmuştur. Belli ürünlerle ve kotalarla sınırlı tutulan bu dış ticaret uygulamasının gümrük vergisine tabi olmaması da bölgenin ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır. Aşağıdaki şekilde İthalatı yapılacak ürünler ve ilgili iller düzenlenmiştir:

Tablo 2: Bazı İllerde Sınır Ticareti Kapsamındaki Tarım ve Sanayi Ürünleri

	Tarım Ürünleri	**Sanayi Ürünleri**
Van	Biber (Yeşil), Karpuz, Kivi, Kuru soğan, Patlıcan, Pekmez, Badem (Kabuksuz)	Tuz, Gübre, Cam, Karton, Demir, Makina
Şanlıurfa	Arpa, biber(yeşil), buğday(ekmek), çam fıstığı, hurma, kahve, kakule, karabiber, karanfil, karpuz çekirdeği(çerezlik), kebere, keten tohumu, kına, kimyon, kuşburnu, mercimek(yeşil), mercimek(kırmızı), nar ekşisi, nohut, pirinç, tarçın, zencefil.	Ampul(Tasaruflu ampul olursa), Bıçak(Sofralık), Gübre, Hasır, Kereste(Tomruk), Kontaktör, Kömür(Petro kok hariç), Kumaş(İpek), Odun(Yakmaya Mahsus), Su Borusu8Plastik), Yün(Yerli melez tip)
Hatay	Taze Biber, Buğday(Ekmeklik), Cam Fıstığı, Hurma, Kaju(Kabuklu), Kaju(Kabuksuz), Kakule, Karabiber, Karanfil, Keten Tohumu, Kına, Kuşburnu, Mercimek(Yeşil), Mercimek(Kırmızı), Nar Ekşisi, Pirinç, Sitrik Asit(Limon Tuzu), Zencefil	Ahşap Bahçe Mobilyaları , Analiz Cihazı, Deri(Ham Koyun), Deri(Ham Kuzu), Deri(Ham Sığır), Duşakabin Cam, Elektrikli Et Makinesi, Fermuar, Fosfat, Günlük Taş Bahur, Hediyelik Ahşap Ev Eşyaları, Kostik Türleri, Kükürt, Mobilya Metal Aksamları, Mobilya Plastik Aksamları, Nargile Kömürü, Peçete, Plastik Bahçe Mobilyaları, Plastik Hasır, Şark Yapağısı, Yakacak Odun
Siirt	Armut, Barbunya (Taze), Biber (Yeşil), Çörekotu, Domates, Erik (Taze), Havuç, Hurma, Karabiber, Karanfil, Karalahana, Karpuz, Kavun, Kivi, Lahana, Mandalina, Muz, Nar, Nohut, Patlıcan, Pirinç,Salatalık, Sumak, Şeftali, Vişne.	ABS Levha, Aseton, Bijon, Elyaf (Cam), Kereste, Baryum, Çinko, Kurşun, Polyester, Sring Naylonu

A. Ekonomiye Canlılık Sağlaması

Türkiye'de sınır ticareti yapma imkânı bulunan illerin tamamında kişi başına gelir seviyesi ülke ortalamasının altındadır. Çoğu tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Bu nedenle alternatif gelir kaynaklarının yaratılması ve istihdam sağlanması açısından sınır ticareti bölge halkı için önemli bir geçim kaynağı olarak görülmektedir (TBMM İnsan Hakları Komisyonu İnceleme Raporları, Van İnceleme Raporu). Sınır ticaretine konu olan dış ticaret işlemleri üzerindeki vergisel yük normal dış ticarete göre daha hafiftir. İthalat üzerine konulan tek ve maktu oranlı gümrük vergisinin sıfır olması, sınır ticaretine konu olan ürünlerin bu bölgedeki fiyatını düşük tutmakta ve bu ürünlerin ticaretine canlılık kazandırmaktadır. Bununla birlikte 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 4'üncü maddesine göre sınır ticareti yapmak için sadece *"illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan basit veya gerçek usulde vergiye tabi gerçek kişi*" olmak yeterlidir. Hem gümrüksüz ticaret olanağı hem de bu ticareti yapmak için çok fazla prosedürün gerekmemesi nedeniyle sınır ticareti bölge ekonomisine canlılık kazandırmaktadır.

Sınır ticaretinin kurumsallaşmış bir ortamda yapılmasının KOBİ'ler için büyük avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu şekilde dış ticareti en basit şekliyle sınırdan eşya getirme ve götürme olarak gören bölge esnafının gerçek anlamda dış ticaret ile tanışması sağlanacaktır. Sınır Ticareti Merkezleri'ne yapılacak satış Gümrük Mevzuatı'na göre ihracat hükmünde sayıldığından, eşyasını bu merkezlere satış amaçlı gönderen küçük işletmeler ihracat yapmış olacak ve ihracata uygulanan tüm teşviklerden faydalanacaklardır. Böylelikle küçük işletmeler ihracata yönlendirilerek büyümelerine yardımcı olunacaktır.

Sınır ticareti ile bölgenin sektörel yapısına hizmet sektörü dâhil olmuştur. Örneğin, KOBİ'lerin gelişimi doğrudan bir şekilde bölgenin Bankacılık gibi hizmet sektörlerini geliştirmiştir. Aynı şekilde özellikle 2003 öncesinde akaryakıt ticaretinin serbest olduğu dönemde bölgedeki otel sayısında artış olmuştur.

Sınır ticaretinin gelişiminin bölge ekonomisine olumlu katkılarının olması beklenmektedir. Ancak, uygulamacılar sınır ticaretine konu ürünlerin kapsamının dar olduğunu, bu ürünlerin kâr oranı yüksek ürünler olmadığını dolayısıyla ticaretlerinde istenen kotaların dolmadığını belirtmektedirler(Beyaz Gazete, www.beyazgazete.com).

B.Yerli Üretim Üzerindeki Etkileri

Sınır ticareti üzerinden gümrük vergilerinin alınmaması, yerli ürün üretimini ve yerli üreticilerin rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir (Deniz/Doğu, 2008, s.67; Sürmen, 1996, Vergi Dünyası). Örneğin Gürcistan ile yapılan sınır ticareti neticesinde, karantina önlemleri alınmadan kontrolsüz bir şekilde ülkeye giren arılarla birlikte henüz Türkiye'de bulunmayan birçok bal arısı hastalık ve parazitlerinin de ülkemize girme olasılığı

artmış, bu durum ülke arıcılığı için büyük tehlikeler oluşturmuştur (8.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001, s.6). Gerekli kalite kontrol denetimleri yapılmaksızın gerçekleştirilen akaryakıt ürünlerinin ticareti bölge illerinin ihtiyacının üzerinde sektör ile ilgisi bulunmayan kişilerce ihraç edilmiş; bu durum gerekli ruhsat ve izinleri almadan gelişigüzel istasyonların türemesine neden olmuş ve bu fırsatçılar yurdun her yerine istasyonlar açarak haksız rekabete sebep olacak şekilde akaryakıt pazarlamaya başlamışlardır. Sınır Ticareti kapsamında giren kalitesiz ve denetimsiz ürünler ve ölçü ve ayar kanununa uygun ayarlanmayan ölçü aletleriyle pazarlanarak tüketiciler aldatılmış, akaryakıt sektörü ve bayiiler bu sağlıksız uygulamadan dolayı kamuoyu tarafından zan altında bırakılmıştır. Sebep olduğu bu olumsuzluklar, TÜPRAŞ'a bağlı rafinerilerin ve özel şirket rafinelerinin talep belirleyememelerine sebep olmuş ve yatırım yapmalarına engel olmuştur. Bu kötü gidişata çare olarak da petrol ürünlerinin sınır ticareti kapsamından çıkarılması önerilmiştir (Tan/Altundal,2008, s.100; Öztürk, 2006, s.116; Büyükkuşoğlu/Çetinkaya, 2005, www.rekabet.gov.tr; Soysal, 2003, www.rekabet.gov.tr).

Petrol ürünleri ile beraber diğer tarımsal ürünler üzerinden yapılan denetimsiz sınır ticareti uygulaması da hükümeti bu konuda gereken tedbirleri almak yerine birtakım ürünleri sınır ticaretinin kapsamından çıkarmaya yönlendirmiştir. Buna göre sınır ticaretinin uygulanmasına ilişkin tebliğin (2009/7) 15'inci maddesine göre çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması gerektiği bildirilen diğer ürünlerin ithalatına izin verilmemektedir. Bölgenin Sanayi ve Ticaret Odaları son düzenlemelerin sınır ticaretini adı var kendisi yok bir uygulama haline getirdiğini belirtmektedirler (Referans Gazetesi, 2009).

Sınır ticaretinde denetimlerin sağlıklı yapılması hem terör örgütünün finans kaynağını engelleyecek hem de yöre halkının mağduriyetini giderecektir. Gümrük vergisi avantajı nedeniyle büyük şehirlerdeki bazı işadamlarının sınır ticareti yapılan illerdeki kişiler adına belge alarak, istedikleri malları indirimli tarifeden ithal edip sattıkları yetkili makamlarca belirlenmiştir. Bu kapsamda belge almaktan nakliye işlemlerine kadar, çıkar zinciri oluşturulduğu zaman zaman dile getirilmiştir. Sınır ticaretinin gerçek tanımına uymayan bu uygulamaların dikkatle izlenmesi gerekmektedir (Sabah Gazetesi, 2010). Tüm bu olumsuzlukların bertaraf edilmesi yani kanuni olarak belirtilen kotaların aşılmaması açısından gereken denetimler artırılmalı ve sınır ticaretinin sadece bölge ihtiyaçları doğrultusunda yapılması kontrol altında tutulmalıdır. Bölge ihtiyaçlarının dışında yapılan ithalat yurt içi piyasa dengesini bozacak; ayrıca bu durum kaynak ve gelir dağılımına da olumsuz etki edecektir.

C. Sosyal Etkiler

Sınır ticareti kapsamında yapılan dış ticaret faaliyetlerinin gümrük vergisinin dışında tutulmasının bölge ekonomisine bir canlılık kazandırdığı belirtilmiştir. Bölge dış ticaretine sağlanan bu kolaylık, sadece tacirlerin değil yerleşik esnafın da sınır ticareti yapmasını sağlamıştır. Söz konusu bu ekonomik canlılık ticarete konu olan ürün çeşidinin artırılması ile özellikle bölgedeki gelir dağılımı ve göç sorunları üzerinde etkili olacak bir çözüm sağlayacaktır. Bu konuda Hükümetin sınır ticareti kapsamındaki ürün çeşidini azaltması değil; ürünlerin bölgeye girişindeki gerekli kontrol ve denetimleri sıkı tutması önerilmektedir.

Ülkemiz için önemli bir sosyal sorun olan göç olgusu, büyük kentlerimizde beşeri gerilemelere yol açmaktadır. Özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerimizden büyük şehirlere olan göç olayının en önemli nedeni bölgenin işsizlik sorunudur. Aşağıda 2008 yılı Türkiye İstatistik Kurumu'nun temel göstergelerine dayanılarak Sınır Ticareti yapılan illerimizdeki işsizlik oranı ve illerin Türkiye'deki işsizlik sıralaması düzenlenmiştir. Türkiye'de işsizlik sıralamasında ilk 10'un içerisindeki 5 ilimiz sınır ticareti kapsamında yer alan illerimizdir. Sınır ticaretinin sadece bölge ihtiyaçlarına karşılık gelecek şekilde geliştirilmesi, ülkemizin önemli sorunları olan işsizlik ve göç olgusuna da çözüm getirecektir.

Tablo 3: Sınır Ticareti Kapsamındaki İllerde İşsizlik Oranı ve Türkiye Sıralaması (2008)

İller	İşsizlik Oranı	
	%	TR Sıra
Artvin	5,7	73
Ardahan	3,7	81
Iğdır	6,7	64
Ağrı	6,5	65
Van	13	19
Hakkâri	18,3	3
Şırnak	22,1	1
Mardin	17	7
Şanlıurfa	12,8	20
Gaziantep	16,8	8
Kilis	10,9	35
Hatay	17,7	6

Kaynak: www.tuik.gov.tr (20.10.2010)

D. Mali Etkiler

Gümrük vergilerinin öncelikli amacı hazineye gelir sağlamaktır. Ancak sınır ticareti işlemlerinde öncelikli amaç, bölge halkının ihtiyaçlarının en az maliyetle karşılanması olmuştur. Ancak bu durum suiistimal uygulamalara yol açmış; illerin ve hatta bölge halkının ihtiyacının üzerinde malların yurda sokulmasına neden olmuş ve bu gidişattan hem vergi gelirleri hem de yerli üretim zarar görmüştür. Bu kontrolsüz uygulama mevzuatta değişiklik yapılması ile yetersiz de olsa yoluna konulmaya çalışılmış ve 2008/14451 Sayılı Bakalar Kurulu Kararın 4'üncü maddesi ile İthalatta miktar limiti yanında alternatif olarak 100 milyon dolar ülke limiti getirilirken, ihracatta sınır bulunmamaktadır. Yapılan bu ürün sınırlandırması, sınır ticaretine yapılan yatırımların yüksek kar getiren faaliyetler olmasını sağlayamamakta, buradan elde edilecek vergi gelirlerine de fazla etki etmemektedir. Böyle bir sınırlama yapılması yerine kapsama giren ürün çeşidinin artırılıp, buna ilişkin denetimlerin sıkı tutulması sınır ticaretinin önemini daha çok artırır. Sınır ticaretinin yasal olarak uygulanmaya başlandığı 2003 yılından itibaren bölge ekonomisi önceki yıllara göre canlanmaya başlamıştır. Özellikle de kapsamın daraltılmasından önceki yıllar, ekonomideki bu canlanma kişilerin gelir üzerinden aldığı vergilere de yansımış bulunmaktadır. Sınır ticareti vergi gelirlerinin artırılmasında tek etken olarak belirtilmese de özellikle 2002 yılından 2003 yılına geçerken tahakkuk eden gelir üzerinden alınan vergi gelirlerinde %80 'lere yaklaşan artışlar görülmektedir. Bu artışta sınır ticaretine başlanılmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Sınır ticareti, bölge ekonomisinin canlanmasını sağlayarak bölgesel bir katma değer artışı sağlamıştır. Bu olumlu gelişme de vergi gelirlerine yansımıştır.

SONUÇ

Ülkemiz 26 adet sınır kapısı ile 9 ülkeyle sınır komşusu olan bir coğrafi konuma sahiptir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde oluşan bu sınır komşuluğu, bölge halkını komşusu bulunduğu ülkelerle ekonomik, sosyal ve kültürel düzeylerde yakın ilişkiler içerisine sokmuştur. Komşu ülkeler arasında mesafenin olmaması, birbirleriyle yaptıkları ticareti kendi ülkelerinde yaptıklarına göre daha kolay kılmaktadır. Özellikle taşıma maliyetlerinin az olması bölge halkını sınır ticaretine yönlendirmiş ve sınır ticareti zamanla yasal hale gelmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin milli gelir içindeki payının düşük olması, kendine özgü istihdam, terör ve göç sorunlarının olması hükümetlerin bölgeye yönelik projelerini sürekli gündemde tutmuştur. Sınır ticareti de bölge ekonomisi ve kalkınması için gerekli görülmüş ve başlatılmış bir faaliyettir. Sınır ticareti, sınıra komşu iki ülke halkının bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını esas alan özel bir dış ticaret şeklidir. Normal dış ticarete göre formaliteleri daha azdır ve uygulanması daha basittir. Faaliyet sadece tacirlerin değil, bölgede iki yıldır yerleşik mükellef durumunda bulunan esnafın da yapabileceği kolaylıktadır. Bununla birlikte, sınır ticareti kapsamındaki ithalat üzerinden gümrük vergisinin oranı % 0'dır. Bu oran ise, bu işlemlerden vergi alınmadığı anlamına gelmektedir. Sınır ticaretinin tüm bu özellikleri, bölge ekonomisinin canlanması ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlamıştır. Özellikle petrol ürünleri ticaretinin de gümrüksüz yapıldığı yıllarda bölge ekonomisi canlanmış, bölgeye bankacılık, otelcilik gibi hizmet sektörleri girmiştir. Böylece işsizlik nedeniyle ortaya çıkan göç sorunu azalma göstermiştir.

Tüm bu olumlu gelişmelerin yanında, yeteri gözetim ve denetim altında yapılamayan sınır ticareti, zamanla yerli ekonomiye zarar vermeye başlamış, kaçakçılığı ve kayıtdışı ekonomiyi artırmıştır. Bölge ihtiyacının üzerinde ve kalitesiz mal girişleri hükümetleri tedbirler alma konusunda çalışmalara sevk etmiştir. İthalat için değer limitleri getirilmiş, sınır ticareti kapsamındaki ürün çeşidi azaltılmış, önceleri hesaplanan KDV ve ÖTV'nin %60 ı alınırken tamamı alınmaya başlanmış ve sınır ticaretinin önemi bu şekilde azaltılmıştır. Bölgesel eşitsizliğin giderilmesinde önemli bir araç olacak sınır ticareti konusunda devlet, gereken gözetim ve denetim imkanlarını artırmak yerine söz konusu tedbirleriyle sınır ticaretini adı var kendisi yok bir uygulama haline getirmiştir. Fazla kar getirmeyen ürünler üzerinden yapılan ticaretin bölgede gelir üzerinden elde edilen vergi gelirleri başta olmak üzere vergi gelirlerinin payını düşürmektedir. Sınır ticareti uygulaması, denetim ve gözetim imkânları artırılarak, kapsam olarak yeniden ele alınmalı ve bölge halkının ihtiyaçlarına cevap verir bir şekle sokulmalıdır.

Kaynakça

Beyaz Gazete, 17.05.2010, Van'da Sınır Ticareti Çalışmaları, Erişim: *http://www.beyazgazete.com/haber/2010/05/17/van-da-sinir-ticareti-calismalari.html* (19.08.10)

BÜYÜKKUŞOĞLU, Burak/ÇETİNKAYA, Murat., "Kayıtdışı Sektörün Rekabet Politikasına Etkileri", (Rekabet Dergisi, Sayı:24, Ekim-Kasım-Aralık 2005), Erişim: http://www.rekabet.gov.tr/dosyalar/dergi/dergi24.pdf (19.10.10)

DENİZ, Orhan/DOĞU, Ali Fuat., "Türkiye-İran Sınırı: Sınırın Coğrafi Durumu ve Sınır Köylerimizin Sosyo-Ekonomik Yapıları", (Doğu Coğrafya Dergisi, S.19, 2008), *http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=82301_dfae51233d5e02b43bc07883ff66ffcf* (06.07.2010)

GÜLLÜLÜ,Uğur / CANDAN, Burcu, vd, "Gürbulak Sınır Kapısından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapıdan Gerçekleştirilen Sınır Ticaretinin Boyutları İle İlgili Bilgi, Düşünce Ve Tutumları Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:20, Sayı: 2, Eylül 2006, s.387-404.

KARABULUT, Kerem., "1990 Sonrası Gelişmelerle Kars-Ardahan-Iğdır Üçgeni", Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:19, S:1, Nisan 2005, s. 133-151.

ÖZTÜRK, Nurettin., "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, 2006, s.107-127.

PEDUK, Türkben., "Sınır Ticareti", (Yaklaşım Dergisi, Sayı:129, Eylül 2003), Erişim: *http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/read_frame.asp?file_name=2003093879.htm* (15.09.10).

REFERANS GAZETESİ, (17.06.2009), Sınır Ticareti Sınırlı Olacak, Erişim: *http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=124416* (18.05.2010).

REFERANS GAZETESİ, (27.03.2010), "Yirmi Yıllık Soruna Şimşek Hızıyla Çözüm", Erişim: *http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=138248* (19.10.10)

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2001, Erişim: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3176/oik587.pdf (18.10.10).

SELEN, Ufuk., Gümrük İşlemleri, (Ekin Kitabevi), Bursa 2007.

SEYİDOĞLU, Halil., Uluslararası İktisat, 13. Basım, (Kurtiş Matbaası), İstanbul 1999.

SABAH GAZETESİ, 27.05.2010, Erişim: *http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/05/27/raporun_tuyler_urperten_detaylari* (08.07.2010).

SOYSAL, Cengiz "Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü", Ankara 2003, Erişim: *http://www.rekabet.gov.tr/word/tezler/cengizsoysal.doc* (06.07.2010).

SÜRMEN, Yusuf., "Türkiye'de Sınır ve Kıyı Ticaretinde Muhasebe İşlemleri", (Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:176, Nisan 1996), Erişim: *http://www.vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=159* (13.09.2010)

TAN, Mustafa/ALTUNDAL, Fuat., Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu İnceleme Raporları, 23.Dönem,Van İnceleme Raporu, Erişim: *http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/van.pdf* (13.09.10)

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, Dış Ticaret İstatistikleri, Özet Metedoloji, Erişim: *http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/aciklama/aciklama.htm* (14.09.10)

YAYLA, Sefa/ ÇELİK, Bayram; "Gümrük Vergileri ve Uygulamalarına Genel Bakış", (Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı: 49, 2006), Erişim: *http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/49/2.html* (14.09.10).

Tahakkuk Eden Gelir Vergisi (TL)

Kaynak: www.gib.gov.tr (27.10.10)

İller	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ağrı	744.733,52	1.050.871,24	856.249,09	1.015.535,38	1.410.610,07	2.070.762,18	2.451.644,59	2.517.592,03	2.667.296,00	3.585.008,05
Ardahan	470.257,08	696.834,58	637.902,30	1.176.182,53	1.270.290,99	1.584.549,71	1.625.038,93	1.766.868,98	1.838.395,31	1.705.717,19
Artvin	1.260.056,89	2.012.661,21	2.242.271,84	2.832.347,57	3.306.110,64	4.199.430,37	4.052.468,52	4.446.579,41	5.359.085,25	5.896.868,32
Gaziantep	11.982.529,46	12.375.548,66	15.473.166,21	23.703.783,00	28.473.457,87	39.768.983,95	44.160.646,10	54.628.503,11	69.950.456,00	75.855.722,49
Hakkâri	267.520,49	474.378,05	437.684,40	743.810,95	1.063.700,66	1.587.681,35	2.007.103,45	2.499.987,01	3.170.305,96	2.896.154,69
Hatay	8.258.923,13	19.554.970,67	16.790.091,83	26.914.342,96	38.302.804,98	37.190.193,09	48.733.944,05	42.370.825,11	48.068.157,53	51.818.029,28
Iğdır	983.758,20	2.355.054,67	682.831,27	1.047.407,67	1.052.290,25	1.685.096,14	2.373.901,43	3.098.515,26	2.650.023,72	2.731.335,64
Kilis	618.288,64	1.014.549,89	917.164,01	1.337.712,32	2.042.021,65	2.357.340,24	2.362.826,59	2.711.296,82	2.922.333,49	3.373.850,91
Mardin	2.175.731,00	449.530,13	1.250.582,32	3.211.607,80	4.113.675,52	4.737.974,15	4.901.551,08	4.424.285,12	4.513.804,44	5.559.676,45
Şanlıurfa	2.830.799,56	4.202.272,86	4.952.644,33	10.116.126,32	11.404.181,16	17.956.649,97	18.814.686,61	26.061.473,13	27.244.284,40	30.465.050,15
Şırnak	5.823.330,70	3.752.061,00	413.319,84	645.600,46	2.006.792,03	1.507.364,20	1.621.779,53	1.083.129,32	930.694,51	1.643.552,46
Van	1.830.500,12	2.906.941,16	3.215.780,05	4.123.022,90	4.191.901,26	6.606.164,01	7.769.293,14	9.375.162,07	10.093.031,41	11.727.081,04

Yıllar İtibariyle Tahakkuk Eden Kurumlar Vergisi (TL)

İller	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ağrı	744.733,52	1.050.871,24	856.249,09	1.015.535,38	1.410.610,07	2.070.762,18	2.451.644,59	2.517.592,03	2.667.296,00	3.585.008,05
Ardahan	470.257,08	696.834,58	637.902,30	1.176.182,53	1.270.290,99	1.584.549,71	1.625.038,93	1.766.868,98	1.838.395,31	1.705.717,19
Artvin	1.260.056,89	2.012.661,21	2.242.271,84	2.832.347,57	3.306.110,64	4.199.430,37	4.052.468,52	4.446.579,41	5.359.085,25	5.896.868,32
Gaziantep	11.982.529,46	12.375.548,66	15.473.166,21	23.703.783,00	28.473.457,87	39.768.983,95	44.160.646,10	54.628.503,11	69.950.456,00	75.855.722,49
Hakkâri	267.520,49	474.378,05	437.684,40	743.810,95	1.063.700,66	1.587.681,35	2.007.103,45	2.499.987,01	3.170.305,96	2.896.154,69
Hatay	8.258.923,13	19.554.970,67	16.790.091,83	26.914.342,96	38.302.804,98	37.190.193,09	48.733.944,05	42.370.825,11	48.068.157,53	51.818.029,28
Iğdır	983.758,20	2.355.054,67	682.831,27	1.047.407,67	1.052.290,25	1.685.096,14	2.373.901,43	3.098.515,26	2.650.023,72	2.731.335,64
Kilis	618.288,64	1.014.549,89	917.164,01	1.337.712,32	2.042.021,65	2.357.340,24	2.362.826,59	2.711.296,82	2.922.333,49	3.373.850,91
Mardin	2.175.731,00	449.530,13	1.250.582,32	3.211.607,80	4.113.675,52	4.737.974,15	4.901.551,08	4.424.285,12	4.513.804,44	5.559.676,45
Şanlıurfa	2.830.799,56	4.202.272,86	4.952.644,33	10.116.126,32	11.404.181,16	17.956.649,97	18.814.686,61	26.061.473,13	27.244.284,40	30.465.050,15
Şırnak	5.823.330,70	3.752.061,00	413.319,84	645.600,46	2.006.792,03	1.507.364,20	1.621.779,53	1.083.129,32	930.694,51	1.643.552,46
Van	1.830.500,12	2.906.941,16	3.215.780,05	4.123.022,90	4.191.901,26	6.606.164,01	7.769.293,14	9.375.162,07	10.093.031,41	11.727.081,04

Kaynak: www.gib.gov.tr (27.10.10)

DIŞ TİCARETTEKİ ÖDEME TESLİM VE FİNANSMAN ŞEKİLLERİNİN SINIR TİCARETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ferhat SAYIM[*]
Halil İbrahim ZENGİN [**]

Özet

Ticaret, malların değiş tokuşu suretiyle halkların refahını arttırma temeline dayanır. Ticaretin gerçekleşmesi ve yaygınlaşmasında tarafların ticarete konu mal ve hizmetler üzerinde birbiriyle diyaloğa geçmesinden sonraki en önemli aşamalar; finansmanın sağlanması, ödemenin yapılması ve malların teslimi aşamalarıdır. Bu süreçlerin kolaylaştırılması ya da zorlaştırılması ticaret hacmini ve şeklini birebir etkilemektedir. Biz de bu noktadan hareketle çalışmamızda sadece bazı illerde ve ithalat kotası dahilinde malların konu olduğu sınır ticareti ile dış ticareti ayrı ayrı tanımlamaktayız. Sınır ticaretinin yapıldığı ülkeler de göz önünde bulundurularak sınır ticaretindeki finansman, ödeme ve teslim şekillerinin dış ticaret için tanımlanan modellere ne kadar yakınlaşabildiğini ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktayız. Bu çalışmayla sınır ticaretine ilişkin mevzuat ve uygulamanın sistematik bir şekilde ortaya konarak sorunların tespitine ve çözüm önerilerinin geliştirilmesine uygun bir yazılı metin elde etmek hedeflenmiştir. Literatür taramasının yanında yaptığımız değerlendirmelerle dış ticarette uygulanan modellerin sınır ticaretine ne kadar adapte edilebileceğine dair analizimiz ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Dış ticaret, Ödeme Şekilleri, Teslim Şekilleri, Finansman Şekilleri

THE ASSESSMENT OF PAYMENT, DELIVERY AND FINANCING TYPES IN THE FOREIGN TRADE IN TERMS OF BORDER TRADE

Abstract

Trade is based on increasing welfare of the people through exchanging of goods. The most important steps after the beginning of dialogue on commercial goods and services between parties in realizing and expanding of trade are financing, payment and delivery of goods. The degree of convenience of this steps effect the volume and shape of the trade. From this point of view, we describe border trade which includes only goods and can be done in certain quotas and cities with foreign trade separately. We study for identfying the differences and similarities in financing, payment and delivery stages by taking into account the countries which we conduct border trade. Our purpose is obtaining written document by determininig the problems inside of these stages and offer solutions by examining the legislation and practices systematically in border trade. Besides the literature review in our analysis we point out howmuch these models in foreign trade can be adapt to border trade.

Key Words: Border Trade, Foreign Trade, Payment Types, , Delivering Types, Financing Types

Giriş

Sınır ticareti dış ticaretin özel bir şekli olmakla beraber dış ticaretten bazı farklı düzenlemelere tabidir. İran'la petrol ticareti ile başlayan sınır ticareti Türkiye'de 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. maddesinde; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler olarak tanımlanmıştır. Gümrük kapılarında gerçekleşen sınır ticaretinin yanı sıra sınır ticaret merkezlerindeki mağazalarda mallar sergilenebilmekte satıcı ile alıcı karşılıklı daha etkin bir pazar ortamında bir araya gelebilmektedir.

Bölgesel ticaret ülkelerin gelişmesinde ve ülkeler arası entegrasyonların sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bölgesel ticaret çeşitli anlaşmalarla sağlanmaktadır. Bunlardan birisi de Ekonomik işbirliği ve Tercihli Ticaret Anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalarda amaç taraf ülkeler arasında ticareti artırmaktır. Tercihli ticaret anlaşmaları ülkeler arasındaki farklılıkları giderebileceği gibi bölgesel bir bütünleşme de sağlayabilir. Ülkemizde Tercihli Ticaret Anlaşmalarının bir uygulama şekli de sınır ticaretidir. Bölgesel ticaret potansiyelini geliştirmek amacıyla özellikle son yıllarda ağırlık verilen bu ticaret türünün, ülke ekonomisine önemli yararlar sağladığından bahsedilebilir. (ORHAN, 2000, s.9)

Sınır ticaretine konu olabilecek mallar dış ticaret verilerine göre daha küçük miktar ve değerde olabilmektedir. Böylece uluslararası ticarette büyük ticari işlemler yapabilme kapasitesi olan dış ticaret işletmelerinin yanı sıra küçük işletmeler ve tacirlerin de dahil olabileceği bir pazar ortamı ortaya çıkmaktadır. Ticaret, malların değiş tokuşu suretiyle halkların refahını arttırma temeline dayanır. Ticaretin gerçekleşmesi ve yaygınlaşmasında tarafların ticarete konu mal ve hizmetler üzerinde birbiriyle diyaloğa geçmesinden sonraki en önemli aşamalar; finansmanın sağlanması, ödemenin yapılması ve malların teslimi aşamalarıdır. Bu süreçlerin kolaylaştırılması ya da zorlaştırılması ticaret hacmini ve şeklini birebir etkilemektedir. Biz de bu noktadan hareketle çalışmamızda sadece malların konu olduğu sınır ticareti ile dış ticareti ayrı ayrı tanımlamaktayız. Sınır

[*] Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, f_sayim@hotmail.com
[**] Arş. Gör., Yalova Üniversitesi, İİBF, hizengin@yalova.edu.tr

ticaretinin yapıldığı ülkelerin finansal sistemleri de göz önünde bulundurularak sınır ticaretinin finansman, ödeme ve teslim şekillerinin dış ticaretten farklılıklarını ortaya koymaya çalışmaktayız. Bu çalışmayla sınır ticaretine ilişkin mevzuat ve uygulamanın sistematik bir şekilde ortaya konarak sorunların tespitine ve çözüm önerilerinin geliştirilmesine uygun bir yazılı metin elde etmeyi hedeflemekteyiz.

SINIR TİCARETİ TANIMLAMALARI

En geniş tanımı ile dış ticaret; uluslararası mal ve hizmet alışverişidir. Genellikle dış ticaret terimi mal ihracat ve ithalatı yerine kullanılmaktadır. Dış ticaretin özellik arz eden bir bölümünü oluşturan "Sınır Ticareti" ise; komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsamına alan bir ticaret türüdür.(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.I3)

Bölgede faaliyet gösteren tacirlere, genel dış ticaret prosedürüne tabi olmadan, bulunduğu ilin valiliğince düzenlenen belgeye dayalı basitleştirilmiş usul ile ticaret yapma kolaylığı sağlanmaktadır. Böylece, özellikle bölgedeki küçük işletmeler hem ticaret yapma hem de sermaye biriktirme yolunda önemli avantajlar yakalayabilmektedirler. Ayrıca bu uygulama dolayısıyla işletmelerin başka dış pazarlar bulması ve onlarla da dış ticaret yapabilmesi olanaklı hale gelmektedir. Ancak bu ticarette tacirin sınır bölgelerine yakın yerlerde oturması gerekir ve genellikle miktar sınırlandırmaları vardır.(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.I4)

SINIR TİCARETİNİN AMACI VE KAPSAMI

Sınır ticaretinden beklenen amaçları maddeler halinde sıralayacak olursak:(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.14-15)

- Sınır iki ülkenin o bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyini yükseltmek,
- Sınır illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yollardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı artırmak,

şeklinde özetlenebilir.

Ülkemizde ayrıca sınır ticareti ile bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmektedir.

Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alarak çerçevesi genişletilmiştir. (ORHAN, 2000, s.10) Sınır ticareti yapabilecek olan sınır illerinin yanı sıra mücavir iller tanımlanmış ve bu illerin de sınır ticareti yapmasının önü açılmıştır. 2003/5408 sayılı kararnamede de kapsam dahilinde gösterilen 5 komşu il uygulaması 2008/14451 sayılı kararnamede kapsam dışı bırakılmıştır.

Mevzuatımızda sınır ticareti "Doğu ve Güneydoğu Anadolu" coğrafi bölgelerinde ekonomik kalkınmanın sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farkının asgari düzeye indirilmesi amacı taşımaktadır. Fakat geçmiş yasal düzenlemelerde Edirne ilinin de sınır ticareti yapabilmesine olanak sağlanmış ve daha sonra Edirne ilinden sınır ticareti yapılması uygulamasına son verilmiştir.

Sınır Ticaretine Konu Olabilecek ve Olamayacak Malzemeler

Sınır ticaretine konu olacak eşyanın tespitinde sınır ülkelerin mevzuatları belirleyici olmaktadır. Ülkemizde Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca çıkarılan 96/7782 sayılı Sınır Ticareti Kararı'na İlişkin Tebliğin 12. maddesinde "ihracı ve ithali ilgi mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler sınır ticaretine konu edilemez. İthalat Rejimi Kararı ile İhracat Rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ithali ve ihracı izne bağlı olan maddelerin bu tür ticarete konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür" denilmektedir. 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 12'nci maddesinde ise ayrıca kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünlerin sınır ticaretine konu olamayacakları bildirilmektedir. (ÖZTÜRK, 2006, s.112)

Özetleyecek olursak; sınır ticareti kapsamına girmeyen eşyalar:(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.16)

İhracatta;

- İhracı muhtelif mevzuatla yasaklanmış olan eşya,
- İhracı belli bir merciin iznine veya lisansa bağlı eşya,
- İhracı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonuna tabi eşya,

İthalatta ise;

- İthali yasaklanmış olan eşya,
- İthali müsaadeye bağlı eşya,

olarak sayılabilir.

SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Sınır ticareti, Türkiye'de ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı Gümrük Kanunu içerisinde gümrük denetlemesi açısından yer almıştır. Uygulamaya geçişi ise Türkiye'de 1978-79'lu yıllarda yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazından sonra petrol krizine çare bulabilmek için İran'la mal karşılığı petrol alınması yöntemine gidilerek ileride gerçekleştirilecek olan sınır ticaretinin ilk adımları atılmıştır. Sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla, sınıra komşu illeri de kapsamına alacak şekilde genişletilmiştir.(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.20)

Dar anlamda bir dış ticaret sayılabilecek sınır ticareti ilk kez 1979 yılında İran'la gerçekleştirilmiştir. Ancak sınır ticaretinin yoğun olarak yapılmaya başlaması VII. Beş Yıllık kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında düzenlenmesi ile olmuştur. Kalkınma planı çerçevesinde, 1986 yılından itibaren birçok sınır ilinde yapılmaya başlanan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da öne çıkmış özel bir dış ticaret şeklidir. (KARA, 2005, s.62)

Sınır ticaret ile ilgili ilk düzenlemelerden biri de 1979 yılında 7/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür.(ORHAN, 2000, s.21) Sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu kararda değişiklik yapılmasına dair 04.06.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, toplam 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır. (ORHAN, 2000, s.15-16). Daha sonraki yasal düzenlemelerle Edirne ilinden sınır ticareti yapılması uygulaması sonlandırılmıştır. 2009 yılında sınır ticareti yapma izni bulunan 12 il bulunmaktadır.

Sınır ticareti yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye'de sınır ticareti ilk defa Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmış, (Resmi Manada)Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 8/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticaret Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılmasını belli bazı kurallara bağlamıştır.(TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.21)

Aynı yıl Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmaya başlanmıştır. 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısından Suriye'yle, 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısından İran'la sınır ticareti başlamıştır. 1988 yılında Hakkari-Esendere, 1989 yılında Artvin-Sarp sınır kapısı ile sınır ticareti başlamıştır. 1989 yılında Erzurum İran'la Ağrı-Gürbulak kapısından, Bağımsız Devletler Topluluğu'yla ise Artvin-Sarp sınır kapısından sınır ticareti yapmaya başlamıştır. 1990 yılında Kars ilinin İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından, Bağımsız Devletler Topluluğu'yla ise Artvin-Sarp sınır kapısından sınır ticareti yapmasına izin verilmiştir. Ayrıca 1990 yılında Mardin, Hakkari ve Şırnak illerinin Habur Sınır Kapısı'ndan sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir.(SUGÖZÜ ve ATAY, s.6)

Sınır ticareti konusundaki yasal düzenlemeler devam etmiş ve en son 16.05.2009/27230 RG tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve buna bağlı olarak çıkarılan 16.06.2009/27260 RG. Tarihli tebliğ ile güncel halini almıştır.

2000 yılına girerken güvenlik, kaçakçılık ve iç piyasayı bozduğu düşünülen sınır ticaretinin kapsamı daraltılmıştır. 1999 yılında tarım ürünlerinin, 2000 yılında ise petrol ürünlerinin ticareti kısıtlanmış, 2002 yılında ise motorin ticareti tamamen yasaklanmıştır. Bu sorunları gidermek amacıyla 2001 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) Sınır Ticaret Merkezleri (STM) uygulamasına giderek bölgesel ticareti geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede 2003 yılından itibaren sınır kapılarında kalan bölgelerdeki ülkelerin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması uygulamasına geçilmiştir.(SUGÖZÜ ve ATAY, s.7)

En son 16.05.2009/27230 RG sayılı BK kararı 7.Madde 2.bentte ithalata ilişkin kotaların her yıl ocak ayı ilk beş işgünü sonuna kadar müsteşarlıkça valiliklere bildirilmesi kararlaştırılmıştır.

Sınır ticaret merkezleri uygulaması 2009 RG tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili tebliğle de devam etmektedir.

SINIR TİCARET MERKEZLERİ

Türkiye'nin nispi olarak az gelişmiş bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bölge halkının gelir ve refah seviyesinin arttırılması; ürün çeşitliliği ve istihdam yaratmak suretiyle ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesi, sınır bölgesine ekonomik canlılık getirilmesi, bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanması ve ihraç ürünlerimiz için dikkate değer pazarlar olan komşu ülkelerin ihracatımız içindeki payının arttırılması için dünyada benzer örnekleri görülen Sınır Ticaret Merkezleri projesine başlanmıştır. Bu amaçlarla, mevcut sınır ticareti düzenlemelerine bir alternatif olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinde Sınır Ticaret Merkezleri kurulması için "Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar" hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, yasal alt yapı hazırlanması sürecinde, söz konusu BKK'nın uygulanmasına dair Gümrük ve Dış

Ticaret Müsteşarlıklarınca hazırlanan Yönetmelikler ile BKK değişikliği 13.12.2003 tarih ve 25315 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (HANOĞLU, 2004)

Yönetmeliğin Kapsamı

BKK'nın uygulamasına ilişkin olarak yayımlanan yönetmelik ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komşu olan ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerindeki siyasi sınırlarımız üzerinde kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerine ihracat yapılmasına, Sınır Ticaret Merkezlerinden komşu ülkelere eşya gönderilmesine, Sınır Ticaret Merkezlerine komşu ülkelerden eşya getirilmesine ve Sınır Ticaret Merkezlerinden ithal edilen eşyanın bu maddede sayılan iller ile anılan yönetmeliğin 2'nci maddesinde belirtilen illerdeki esnaf ve tacirlere dağıtılmasına ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. (TAN ve ALTUNDAL, 2008, s.24) Komşu iller uygulaması 2009 tarihli kararla kaldırılmıştır aynı zamanda Kars ili de kapsam dışı bırakılmıştır.

Bu yeniden yapılanma ile birlikte, var olan sınır ticaretine yeni bir model getirilmiştir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerine komşu Suriye, İran, Irak, Nahçıvan ile Türkiye sınırındaki ticaret, sınır ticaret merkezleri gibi yeni bir sisteme kavuşturulmuş olmaktadır. Bu kapsamda, her iki tarafın sınır kapılarının arasında kalan bölgelerde, iki ülkenin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması projesi 2003 yılından itibaren uygulamaya geçmiştir. (KARA, 2005, s.63)

En son 31.10.2009/27392 sayılı Resmi Gazetede Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya ve Stok Kontrollerinin Yapılması ile Bu Merkezlere Giriş Ve Çıkışlara İlişkin Usul Ve Esaslara Dair Yönetmelik yayımlanmıştır.

DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİNİN TUTULMASINDA SINIR TİCARETİ

Konu ile ilgili olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun sitesinde dış ticaret istatistiklerine ilişkin metodoloji dökümanı tarafımızdan incelenmiştir. Buna göre sınır ticareti tutulan bu istatistikler açısından kapsanmayan işlemler arasında gösterilmektedir. (Tüik, Özet Metodoloji- Dış Ticaret İstatistikleri)

Dış ticaret istatistiklerinde kapsanmayan mal ve işlemler;

a) Transit ticaret,
b) Yolcu beraberi eşya (Bavul ticareti),
c) Sınır ticareti,
d) Geçici ithalat ve ihracat,
e) Sınırı geçmeyen mallar,
f) İstatistiksel eşiğin altında olan mallar, (100 ABD Dolarının altındaki mallara ait bilgiler istatistiklerde kapsanmamaktadır.)
g) Para tabanlı altın, tedavüldeki paralar, kıymetli evraklar (HS 710820, 4907)

TÜİK Yetkilisi İle Görüşme

Türkiye İstatistik Kurumu ile yapılan telefon görüşmelerinde kendilerine sınır ticareti ile ilgili istatistik bilgilerinin düzenli bir şekilde gönderilmediği, gönderilen verilerde ise ithalat ve ihracat tutarlarının toplu rakamlarla ifade edildiği anlaşılmıştır. Toplu gönderilen bu verilerden ürün bazında yayın yapılamamaktadır.

DIŞ TİCARETTE ÖDEME ŞEKİLLERİ

Dış ticarette mal bedelinin nasıl ödeneceği önemli bir konudur. Basit bir ticari işlemde genellikle alıcı ile satıcı birbirini tanımakta ve birbirine güvenmektedir. Mal teslim edilirken mal bedeli kolayca tahsil edilebilmektedir. Fakat farklı ülkelerde, farklı mevzuatlara tabi, farklı kültürlerde olan tüzel ve gerçek kişiler çoğu zaman birbirini tanımamakta, ticari işlemlerinde karşı tarafa güven problemi yaşamaktadırlar. Uzak mesafelerde bulunan taraflar mal teslimi ile ödemeyi çoğu zaman birlikte yapamamaktadır. Alıcı malın istediği özellikleri karşılayıp karşılamadığını her zaman kontrol edememekte, malın taşınması sırasında oluşabilecek bozulma, kırılma, çalınma, yanma ve buna benzer birçok riski kendi üzerine almak istememektedir, satıcı ise gönderdiği malların bedelini tahsil edip edemeyeceğinden emin olamamakta ve malların kabul edilmeden geri iade edilmesinden kaynaklanacak maliyetlere katlanmak istememektedir. Vadeli satışlarda ticari işlemin yapıldığı anda riskli olmayan koşullar zaman içerisinde riskli hale gelebilmektedir. Alıcı firmanın mali yapısının ödemeyi yapabilecek durumda olması, vade sonuna kadar bozulmaması ve bundan satıcının da emin olması gerekmektedir. Dış ticarette sadece yabancı bir firmanın taşıyabileceği riskler değil, yabancı bir ülkenin taşıyacağı riskler de söz konusudur. Ülke politikaları, finansal sistem, ülkeler arası ilişkiler de ticari işlemlerde risk oluşturmaktadır. Dış ticaretten fayda sağlama amacı güden ithalatçı ve ihracatçılar, aynı zamanda kendilerini yukarıda bahsedilen risklere karşı korumak istemektedirler.

Kendisini güvenceye almak için ithalâtçı, önce malı devralmayı sonra ödemeyi yapmayı arzularken, ihracatçı bunun tersini düşünür. Yani ihracatçı açısından en güvenilir yol, önce ödemenin yapılması, sonra da malın gönderilmesidir.(SEYİDOĞLU, 2003, s.406)

Dış ticaret işlemlerinde taraflar (ithalatçı ve ihracatçı) çeşitli faktörleri göz önünde bulundurarak en uygun ödeme şeklini seçmekte ve bu doğrultuda yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Dış ticarette kullanılan ödeme şekilleri şunlardır:(GÜRSOY, 2009, s.13)

- Peşin ödeme
- Mal mukabili ödeme
- Vesaik mukabili ödeme
- Akreditifli ödeme
- Kabul kredili ödeme
- Konsinye satış ile ödeme
- Karşı ticaret(KAYA, 2006, s.32)
- Açık hesap şeklinde ödeme

Genel olarak dış ticarette hangi ödeme şeklinin tercih edileceğini, o malın piyasa koşulları belirler. Eğer dış ticarette herhangi bir malın talebi, arzından daha fazla ise satıcı, alıcıya karşı daha kuvvetli bir durumdadır. Bu nedenle satış koşullarını kendi lehine oluşturur. Ödeme açısından kendisine en az risk getirecek ödeme şekillerini tercih etmek durumundadır. Tersi söz konusu ise herhangi bir malın uluslararası piyasalarda üretimi fazla ise alıcı avantajlı durumdadır. Dolayısı ile satış koşullarını kendi lehine oluşturur ve satıcıya kabul ettirir.(KARACAN, 2010, s.86)

DIŞ TİCARETTE TESLİM ŞEKİLLERİ

INCOTERMS Nedir?

Merkezi Paris'te bulunan Uluslararası Ticaret Odası (ICC), uluslararası ticaret hareketlerinde anlaşmazlıkları, uyuşmazlıkları ve hukuksal ihtilafları ortadan kaldırmak ve böylece alıcı ile satıcının gereksiz yere para ve zaman kaybını önlemek amacıyla, alım-satım işlemlerinde bazı kurallar getirmiş ve bu düzenlemeleri ilk kez 1936'da "INCOTERMS" adıyla yürürlüğe koymuştur. Son olarak 2000 yılında INCOTERMS değişikliğe uğramıştır. INCOTERMS'ler uluslararası ticarette kullanılan evrensel olarak standartlaştırılmış sözleşme terimleridir. Değişimi yapılan malların fiyatı bu terimlerin müzakeresine dayanan bir sözleşmede belirtilir. Temelde müzakereye konu olan terimler, ürünün taşınmasının hangi kısmını hangi tarafın ödeyeceğini gösterir. (İGEME, 2009, s.75)

INCOTERMS 2000 13 uluslararası terimden oluşmaktadır. Bunlar teslim şartları açısından standartlaşmış sözleşme metinlerini işaret etmektedir. Aşağıda bu terimler tablolanmıştır.

GURUP E		**EXW** Ticari İşletmede Teslim (EX Works)
GURUP F	Ana Taşıma Ödenmemiş	**FCA** Taşıyıcıya Masrafsız (Free Carrier) **FAS** Gemi Doğrultusunda Masrafsız (Free Alongside Ship) **FOB** Gemide Masrafsız (Free On Board)
GURUP C	Ana Taşıma Ödenmiş	**CFR** Mal Bedeli ve Navlun (Cost and Freight) **CIF** Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun (Cost, Insurance and Freight) **CPT** Taşıma Ücreti Ödenmiş Olarak (Carriage Paid to) **CIP** Taşıma ve Sigorta Bedeli Ödenmiş Olarak (Carrie and Insurance Paid to)
GURUP D	Varış	**DAF** Sınırda Teslim (Delivered At Frontier) **DES** Gemide Teslim (Delivered Ex Ship) **DEQ** Rıhtımda Teslim (Delivered EX Quay) **DDU** Gümrük Resmi Ödenmeksizin Teslim (Delivered Duty Unpaid) **DDP** Gümrük Resmi Ödenmiş Olarak Teslim (Delivered Duty Paid)

DIŞ TİCARETTE FİNANSMAN ŞEKİLLERİ TÜRK EXİMBANK KREDİLERİ

Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş./Türk Eximbank, 31 Mart 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3332 sayılı Kanun'un verdiği yetkiye istinaden 21 Ağustos 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 87/11914 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Türk Eximbank'ın temel amacı; ihracatın geliştirilmesi, ihraç

edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarette paylarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sağlanması, ihracatçılar ile yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesidir. Türkiye'de ihracatın kurumsallaşmış tek asli teşvik unsuru olan Türk Eximbank, bu amaca yönelik olarak ihracatçıları, ihracata yönelik üretim yapan imalatçıları ve yurt dışında faaliyet gösteren müteahhit ve girişimcileri kısa, orta ve uzun vadeli nakdi ve gayrinakdi kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. Türk Eximbank'ın, gelişmiş birçok ülkenin resmi destekli ihracat kredi kuruluşlarından farklı olarak kredi, garanti ve sigorta işlemlerini aynı çatı altında toplamış olması, ihracatçı firmalara verilen hizmetlerde bir bütünlük oluşturulmasına imkan tanımaktadır. (Türk Eximbank-http://www.eximbank.gov.tr/html_files/kisaeximbankpg.htm)

BANKALAR VE DİĞER FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

İhracatçı ve ithalatçı firmalar, dış ticaret konu olan mal ve hizmetin tedariki ve finansmanı için banka ve diğer finansman kurumlarının önerdiği kredileri (finansman avantajlarını) kullanabilir. Günümüzde bankacılık sektöründe ihracatçı ve ithalatçılar için cazip finansman (kredi) imkanları mevcuttur. (GÜRSOY, 2009, s.341-343)Bu finansman tekniklerinin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz.

- İHRACATÇI ÜLKE KREDİLERİ
- AKREDİTİF KREDİSİ
- İTHALATÇI FİRMALARA ÖZEL YTL KREDİSİ
- PREFİNANSMAN KREDİLERİ
- İHRACAT AKREDİTİFİ İSKONTOSU
- İHRACATTA FACTORING İŞLEMLERİ
- İHRACAT VE İTHALATTA FORFAITING İŞLEMLERİ

YABANCI PARA CİNSİNDEN İHRACAT KREDİLERİ

Yabancı paralı ihracat kredileri, ihracatın finansmanında kullanılmak üzere döviz cinsinden alınan ve ihracattan sağlanan dövizlerle mahsup edilen kredilerdir. (GÜRSOY, 2009, s.345)

SONUÇ

1. Geçerli mevzuat taraması sonunda son olarak 16.05.2009 tarih ve 27230 sayılı Resmi Gezetede yayımlanan 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (Çalışmada karar olarak adlandırılmaktadır) ve bu karara istinaden çıkarılan 16 Haziran 2009 / 27260 Resmi Gazetede yayımlanan Sınır Ticaretinin Uygulanmasına ilişkin Tebliğin (Çalışmada tebliğ olarak adlandırılmaktadır) sınır ticareti ana mevzuatını oluşturduğu anlaşılmıştır.
2. Sınır Ticaretinin Gümrük Kanunu Madde 172 hükmüne dayandırıldığı tespit edilmiştir.
3. Sınır Ticaret Merkezlerinin Gümrük Bölgesi dışında addedildiği ve bu yönüyle Serbest Bölge Tanımlamasıyla benzeştiği ancak önemli farklılıklar arz ettiği anlaşılmıştır.
4. Kararın Madde 4 "c" "ç" "d" "g" ve "ğ" bentleri, Madde 7, Madde 8, Madde 9 ve bunlara ilişkin ilgili tebliğ metinleri özellikle incelendiğinde Sınır Ticareti Mevzuatının temelde bu yolla yapılacak ithalatı sınırlandırmaya ve kotayı denetlemeye yönelik olduğu anlaşılacaktır. Elbette bu değerlendirme şu şekilde de okunabilecektir; Sınır Ticareti Mevzuatı "katı sınırlandırmalar ve vergi maliyetleri içeren ithalat işlemleri"ne belirlenmiş iller ve kotalar dahilinde esneklik ve muafiyet getiren bir düzenlemedir.
5. Sınır Ticareti mevzuatıyla ihracata ilişkin herhangi bir kotaya rastlanılmamış olup bu kapsamda ihracatta ihraç edilen eşya faturasının ve ihracatçı birliğince onaylanmış gümrük beyannamesinin yetkili gümrük idaresine sunulması yeterli görülmüştür. (Karar - Madde 10)
6. Güncel Sınır Ticareti mevzuatına göre kapsam Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kara sınırımız bulunan ülkelerle esasları belirlenmiş ticaretle sınırlandırılmıştır.
7. Bu ülkelerle yapılacak ticarette mal tesliminin de mutlaka kara yoluyla yapılacağına dair bir ifadeye ya da sınırlamaya rastlanılmamıştır. Ancak sınır ticareti için yetkilendirilen gümrük kapılarının liman gümrük sahası ya da hava alanı gümrük sahası olmadıkları dikkate alındığında fiili olarak kara yoluyla teslimin dışına çıkılamayacağı anlaşılmıştır.
8. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alarak çerçevesi genişletilmiştir. 2003/5408 sayılı kararnamede de kapsam dahilinde gösterilen 7 komşu il (Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır, Adıyaman) uygulaması 2008/14451 sayılı kararnamede kapsam dışı bırakılmıştır.
9. Karar Madde 4 "a" "d" "f" "i" "j" bentleri Madde 5, Madde 9 "1" benti ve ilgili tebliğ hükümleri incelendiğinde Sınır Ticareti Mevzuatı kapsamında "dış ticaret" yapan "gerçek kişi" ya da "tüzel kişi" firmalar için en önemli şartın 2 yıldır yerleşik olmaları olduğu tespit edilmiştir. Firmalar için herhangi bir sermaye miktarı incelemesi ve benzeri herhangi bir ölçek şartı tespit edilmemiştir. Dolayısıyla sınır ticaretine ilişkin toplam kota ve Madde 9'daki her bir esnaf/aylık ithalat≤ 50.000 USD kısıtı da dikkate alındığında bu işletmelerin baka yollu akreditif ve benzeri işlemlerde çok tecrübeli olamayacakları değerlendirilmiştir. Dolayısıyla ticaret nakit ve nakit benzeri varlıklarla ya da karşı ticarete dayalı ödeme türlerinden "takas", "karşı

alım" ve "dengeleme" yolu ile finanse edilebilecektir. Saydığımız bu kısıtlar sınır ticaretinin geliştirilmesi ve profesyonelleştirilmesi önündeki doğal engeller olarak tanımlanabilir.

10. Kararın Madde 10 ve Madde 17 "1" ve "2" bendinde sınır ticareti ile ilgili istatistik bilgilerinin doldurulması ve kurumlar arasında paylaşımını düzenlemektedir. Fakat yapılan incelemelerde yapılması gereken işlemlerin eksik olduğu anlaşılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda düzenli ve karşılaştırılabilir istatistik bilgisi mevcut değildir.

11. Türkiye İstatistik Kurumu ile yapılan görüşmelerde; kendilerine sınır ticareti ile ilgili istatistik bilgilerinin düzenli bir şekilde gönderilmediği, gönderilen verilerde ise ithalat ve ihracat tutarlarının toplu rakamlarla ifade edildiği anlaşılmıştır. Toplu gönderilen bu verilerden ürün bazında yayın yapılamamaktadır.

12. Dış Ticaret Müsteşarlığı ile yapılan görüşmelerde; kendilerinde sınır ticareti ile ilgili istatistik bilgileri bulunduğu fakat bunları paylaşmadıkları anlaşılmıştır. İGEME ile yapılan görüşmede ise sınır ticaretinde kara yolu dışında herhangi bir yolla ticaret yapılamayacağı çıkarımımız teyit ettirilmiş, konsinye ticarette malların geri gelmesi durumunda ithalat rejimine tabi tutulabileceği ve bunu önlemek için eğer mümkünse ilgili gümrük kapısından izin alınmasının çözüm olabileceği anlaşılmıştır.

13. Türk Eximbank Genel Müdürlüğü Krediler Birimi ile yapılan görüşmede Türk Eximbank'ın şu ana kadar sınır ticareti kapsamında herhangi bir kredi vermediği anlaşılmıştır. Türk Eximbank'a yapılan kredi başvurularında gümrük beyannamesinin şart olarak istendiği ve sınır ticareti kapsamında tahakkuk varakasının düzenlendiği dolayısıyla sınır ticareti yapanların Türk Eximbank'ın kredilerinden faydalanamayacağı bilgisi tarafımıza iletildi.

14. Kilis ilinde mevcut bazı bankalarla yapılan görüşmelerde sınır ticareti yapan esnafa özel herhangi bir kredinin tanımlı olmadığı, normal ticari müşterilere tanımlanan kredilerin finansman seçeneği olarak sınır ticareti yapanlara sağlanabileceği anlaşılmıştır. Türk Eximbank'ın ihracat kredilerinin bu şubelerde kullandırılmadığı tespit edilmiş, yurt dışı kaynaklı fonların ihracatın finansmanında kullandırılabileceği tarafımıza iletilmiştir.

15. Dış ticaretteki ödeme teslim ve finansman şekillerinin uygulanabilirliği sınır ticareti açısından aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir;

ÖDEME ŞEKİLLERİ	
DIŞ TİCARET	**SINIR TİCARETİ**
PEŞİN ÖDEME • Havale Şeklinde Peşin Ödeme • Nakit Ödeme • Prefinansman • Kırmızı Şartlı Akreditif	Dış ticarette kullanılan peşin ödeme şekillerinin sınır ticaretinde kullanılmasının önünde bir engel görülmemektedir. Hatta nakite dayalı peşin ödeme sistemi yaygın olarak kullanılabilecek yöntemlerdendir. Ancak banka yollu transferlerde, Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanunun Uyarınca yapılması gereken bildirimler ve belli süreler içinde gümrük beyannamesinin taahhüt kapama işlemleri için kullanılması yükümlülüğü dikkate alınmalıdır.
• Havale Şeklinde Peşin Ödeme • Nakit Ödeme	Banka hesapları yoluyla ödemenin yapılması da mümkündür. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türk Parasını Koruma Kanununu Uyarınca yapılması gereken bildirimler dikkate alınmalıdır. Özellikle nakit ödeme şeklindeki bedel tesliminin sınır ticareti açısından en uygun olacağı değerlendirilmiştir..
• Prefinansman	Prefinansman şeklindeki ödemeler açısından da sınır ticaretinin mevzuata dayalı bir engel taşımadığını ifade edebiliriz. Mal tesliminden önce yapılan bu ödemelerin yine Türk Parasını Koruma Kanununu kapsamındaki limitler dahilinde bildirimlere ve taahhüt kapama işlemlerine tabi olacağını ifade edebiliriz.
• Kırmızı Şartlı Akreditif	Sınır ticareti kapsamında gerçekleştirilen ticari işlemler dış ticarete kıyasla daha küçük hacimlerde olduğundan bu işlemlere konu olan malların üretiminde ihtiyaç duyulan finansman miktarı da daha düşüktür. Kırmızı şartlı akreditif hem akreditifin maliyeti hem de mal üretimi esnasında finansman ihtiyacının düşük olması sebebiyle dış ticarete kıyasla daha az tercih edilen bir ödeme türü olacaktır.
MAL MUKABİLİ ÖDEME	Bu ödeme şekli sınır ticaretinde yaygın olarak kullanılan ödeme şekillerinden biri olarak tanımlanabilecektir. Zira çoğunlukla sınır ticareti yapan şahıs ya da işletme bizzat mal alımı sırasında malın zilyetliğini üzerine almak suretiyle mal mukabilinde ödeme yapmaktadır.
VESAİK MUKABİLİ ÖDEME	Vesaik mukabili ödemede vesaikin teslim edildiği üçüncü taraf söz konusudur. Dış ticarette bu üçüncü taraf genelde ithalatçının bankasıdır. Sınır ticaretinde taraflar arasında tam bir güven ortamı sağlanamadığında, alıcı ve satıcı kendilerini muhtemel risklere karşı korumak isteyecektir. Akreditif bu güven ortamını özellikle satıcı açısından sağlamakla beraber, komisyon ve işlem maliyetleri olan bir ödeme türüdür. Bu şeklin uygulanabilmesi için malların gümrüklerde depolanması imkanlarının olması gerekmektedir.

AKREDİTİFLİ ÖDEME • Kabili Rücû (Dönülebilir) Akreditif • Gayri Kabili Rücû (Dönülemez) Akreditif • Teyitli Akreditif • Teyitsiz Akreditif • Vesaik İbrazında (Görüldüğünde) Ödemeli Akreditif • Vadeli Akreditif • Devredilebilir Akreditif • Rotatif (Döner, Yenilenen) Akreditif • Karşılıklı Akreditif • Kırmızı Şartlı Akreditif • Yeşil Şartlı Akreditif • İhtiyatlı (Garanti, Teminat, Stand-by) Akreditifi	Sınır ticareti kapsamında gerçekleştirilen ticari işlemler dış ticarete kıyasla daha küçük hacimlerde olduğundan bu işlemlere konu olan malların üretimi için çok büyük bir finansman ihtiyacı duyulmamaktadır. Hem akreditif türlerinin maliyeti hem de mal üretimi esnasında finansman ihtiyacının düşük olması sebebiyle tercih edilen bir ödeme türü olmadığını kanaatine varılabilir.
KABUL KREDİLİ ÖDEME	Sınır ticaretinde mal bedelinin genellikle aynı anda para veya eş değerde bir mal ile ödenmesinden dolayı vadeli işlemler uygulamada daha az kullanılmaktadır. Vadeli işlemlerde kendisine güvence sağlamak isteyen satıcı vadeli işlemlerinde bu ödeme şeklini kullanabilir.
KONSİNYE SATIŞ İLE ÖDEME	Konsinye satış genellikle normal yollarla satışı zor olan, fiyatı günlük değişebilen veya standart dışı malların alıcının görüp beğenmesi ve daha sonra satın alması için ihracatçı tarafından konsinyatör firmaya gönderilmesi ile yapılmaktadır. Sınır ticareti kapsamında konsinye satışla ilgili herhangi bir özel düzenleme görülmemiştir. Konsinye malların satılmadığında geri dönüşünde bu malların ülkeye sokulmasında sıkıntılar yaşanabilecektir. Sınır ticaretinde alıcı ile satıcı bir araya gelip etkin bir pazar ortamında ticaret yaptıkları için alıcının malları görme ve kendi ülkesine naklettirmesi kolay olduğundan ve bu işlemi günlük yapabildiğinden konsinye ödeme şekline ihtiyaç azdır. Ayrıca konsinyatör firmanın malları kendi adına alabilmesi için sınır ticareti kapsamında işlem yapabilme yetkisinin olması gerekmektedir.
KARŞI TİCARET • Takas • Clearing • Karşı Alım • Dengeleme	Karşı ticaret sınır ticareti kapsamında yaygın bir şekilde kullanılabilecek bir ödeme türüdür. Kendi ürettiği malı pazarlayan ihracatçı karşılığında sınır ticaretinin getirdiği avantajı kullanarak karşı ülkeden mal satın alma yolunu tercih edebilmektedir.
• Takas	Sınır ticaretinde her iki ülkedeki taraflar hem ürettikleri malları satabilmekte hem de satış yaptığı taraftan kendi ihtiyacına uygun malı alabilmektedir. Bu yöntem sıklıkla kullanılabilecek bir yöntemdir. Sınır ticaretine sadece mallar konu olabilmektedir. Mal ve hizmetin karşılıklı takas edilmesi söz konusu değildir.
• Clearing	Sınır Ticaretinin geliştirilmesi arzu edilen ülkelerle karşılıklı Clearing anlaşmaları yapılabilir. Bu sayede karşılıklı kota artırımı ve kota kullanımı kontrolü daha etkin bir şekilde gerçekleştirilebilecektir.
• Karşı Alım	Bu ödeme türünün sınır ticaretinin geliştirilmesinde kullanılabilecek aktif araçlardan biri olduğunu değerlendiriyoruz.
• Dengeleme	Bu ödeme türünün sınır ticaretinin geliştirilmesinde kullanılabilecek aktif araçlardan biri olduğunu değerlendiriyoruz. Ancak dengeleme sistemi ürün çeşitliliği ve ihtiyacı açısından uyumu da gerektirdiğinden dolayı tam dengeleme anlaşmalarının her zaman yaygın olarak kullanılamayacağını değerlendiriyoruz.

AÇIK HESAP ŞEKLİNDE ÖDEME	Açık hesap şeklinde ödeme, sınır ticaretinde normal dış ticarete kıyasla daha yaygın şekilde kullanılabilecek ödeme türlerinden biridir. Sınır ticaretinde genellikle küçük tutarlarda yapılan ticari işlemlerde tahsil açısından riske atılan tutar da düşük olmaktadır. Sınır ticaretinde ticari işlemler uzun dönem aralıkları ile büyük meblağlarda değil kısa dönem aralıkları ile küçük meblağlarda olmaktadır. Sınır ticaretinde sürekli iş ilişkisine giren taraflar bulunmaktadır. Ticaretin doğası gereği bu işlemlerde mal ve bedelinin her zaman aynı anda takas edilmesi mümkün olamamaktadır. Tarafların sınır komşusu olması ve karşılıklı bir araya gelme fırsatlarının olması, sınır komşuluğunun getirdiği kültür ve anlayışta benzerlik ve ülkelerin taraflar açısından daha tanınır olması, taraflar arasında güven oluşturabilecek hususlardır. Güven unsurunun ön planda olması gereken bir ödeme şekli olması sebebiyle sınır ticaretinin bu ödeme şekline uygun bir altyapıya sahip olduğu düşünülebilir.

TESLİM ŞEKİLLERİ	
DIŞ TİCARET	**SINIR TİCARETİ**
EXW - TİCARİ İŞLETMEDE TESLİM	Bu teslim şekli sınır ticaretinde sıklıkla kullanılabilecek bir teslim şeklidir. Alıcının ticari işletmeye bizzat gelip malları kontrol etme fırsatının olması malların yüklenmesinden boşaltılmasına kadar bizzat süreçte bulunması ve bu yolla maliyetlerini azaltması uygulamada yaygın bir şekilde kullanılabilecektir. Son yıllarda vize konusunda getirilen kolaylıklar ve muafiyetler bu tür teslim şeklinin önünü açıcı niteliktedir.
FCA - TAŞIYICIYA MASRAFSIZ TESLİM	Bu teslim şekli de sınır ticaretinde sıklıkla kullanılabilecek bir teslim şeklidir. Bu tür teslim şekli değerlendirmemize göre standartlaşmış ürün ve piyasa yapıları için daha geçerli olup sınır ticaretine konu mallar arasında da söylediğimiz bu şartları sağlamak koşuluyla yaygın olarak kullanılabilir.
FAS - GEMİ DOĞRULTUSUNDA MASRAFSIZ TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
FOB - GEMİDE MASRAFSIZ TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
CFR - MAL BEDELİ VE NAVLUN ÖDENMİŞ TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
CIF - MAL BEDELİ, NAVLUN VE SİGORTA ÖDENMİŞ TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
CPT - TAŞIMA ÜCRETİ ÖDENMİŞ TESLİM	Sınır ticaretinde yaygın kullanılabilecek teslim şekillerindendir. Zira tarafların her biri kendi ülkesindeki yükümlülükleri üstlenmektedir. Ancak malın satıcısının taşıma ücretini de karşıladığı bir durumdur. Dolayısıyla profesyonelleşme yolundaki ihracatçılarımızın maliyeti fiyata yansıtmak şartıyla kullanabilecekleri bir yöntemdir.
CIP - TAŞIMA VE SİGORTA BEDELİ ÖDENMİŞ TESLİM	Sınır ticareti ihracatçısı açısından CPT'ye göre daha masraflı bir teslim şeklidir. İhracatçı, alıcının ülkesindeki gümrük masraflarını ve varış yerine kadarki riskleri de üstlenmektedir. Sınır ticareti kapsamındaki ihracatçılarımızın maliyetleri ölçerek fiyatlayabilecek yeteneğe sahip olmalarını gerektirmektedir. Sınır ticareti kapsamındaki ihracatçılarımızın profesyonelleşmesine bağlı olarak kullanımı artabilecek bir teslim şeklidir.
DAF - SINIRDA TESLİM	Bu tür teslim şekli sınır ticaretinin bir boyutunu oluşturan Sınır Ticaret Merkezlerinde uygulanan yöntemle uyuşmaktadır. Fakat Sınır Ticaret Merkezlerindeki mallar satış sözleşmesi kapsamında teslimi yapılmak üzere getirilen mallar değildir. Sınır ticaretinin esası itibari ile bu tür teslim şekline uygun bir zeminde olduğu söylenebilir.
DES - GEMİDE TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
DEQ - RIHTIMDA TESLİM	Bu teslim şekli gemi taşımacılığına dayalı olduğundan dolayı, mevcut sınır ticareti uygulamaları arasında yer bulmayacağını değerlendiriyoruz.
DDU - GÜMRÜK VERGİLERİ ÖDENMEMİŞ TESLİM	Sınır ticaretine uygun bir teslim şekli olarak değerlendirilebilir. Bu teslim şeklinde ihracatçı profesyonel satıcı konumunda malların yerine teslimi ile ilgili bütün masrafları üstlenmiş olmakla birlikte ithalatçının gümrüğünde yaşanabilecek sıkıntı ve masrafların riskini ithalatçıya yüklemiş durumdadır.
DDP - GÜMRÜK VERGİLERİ ÖDENMİŞ TESLİM	İthalatçının gümrüğündeki muhtemel risklerin ihracatçı tarafından üstlenilmesi sebebiyle dış ticarette ihracatçı açısından riskli bir işlemdir. Ancak sınır ticaretinde coğrafi yakınlık ve bilgi paylaşımı bu riskleri azaltıcı unsurlar olarak görülebilir.

FİNANSMAN ŞEKİLLERİ	
DIŞ TİCARET	**SINIR TİCARETİ**
TÜRK EXİMBANK KREDİLERİ	Mevcut finansman yöntemlerinin sınır ticareti mevzuatına aykırı bir yönü tespit edilmemiştir. Sınır Ticareti yapan firmaların bu finansman metotlarını, komisyon ve diğer finansman maliyetlerini üstlenilebildikleri ölçüde sınır ticaretinde kullanabileceklerini değerlendiriyoruz. Sınır ticareti yapan firmaların diğer dış ticaret firmaları gibi işlemeler yapabilmesini amaçlayan politikalar bu finansman metotlarının kullanımı için uygun düzenlemeler ve teşvik mekanizmalarının önünü açabilmektedir. Ülkemizde 1980 sonrası gündeme gelen ihracata dönük sanayileşme ile ihracatın artırılması konusunda çabalar yoğunlaşmıştır. Dış ticarette olduğu gibi sınır ticareti kapsamında da ihracatın desteklenerek geliştirilmesi önemli bir konudur. Fakat bilindiği üzere sınır ticaretinde kotalar bulunmaktadır. İhracatın artırılması için sadece finansmanın sağlanması yeterli olamayacak, karşı ülkenin üretimi finanse edilen bu malları ithal etmeyi kabul etmesi gerekecektir. Sınır illerinde işletmelerin finansmanı, öncelikle sınır ticaretindeki kotaları doldurmalarını temin edecek düzeyde yeterli olmalı ve bunun dışında normal dış ticaret rejimine tabi ticari işlemlerin de finansmanının sağlanarak sınır ticaretinin bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması hedefine katkı sağlaması gerekmektedir. Sınır ticareti kapsamında faaliyet gösteren esnaf veya tacirler, dış ticarette karşı ülke pazarında yer bulmak için gerekli çalışmaları profesyonel bir şekilde yapma imkanı bulamayacağı düşünülürse, sınır ticareti finansmanında karşı ülkedeki alıcının finanse edilerek ülkemizden mal ithal etmesi özendirilebilir. Böylelikle satıcılar karşı ülke pazarında rekabet üstünlüğü sağlamış olacaktır.
İHRACATÇI ÜLKE KREDİLERİ	
AKREDİTİF KREDİSİ	
İTHALATÇI FİRMALARA ÖZEL YTL KREDİSİ	
PREFİNANSMAN KREDİLERİ	
İHRACAT AKREDİTİFİ İSKONTOSU	
İHRACATTA FACTORING İŞLEMLERİ	
İHRACAT VE İTHALATTA FORFAITING İŞLEMLERİ	
YABANCI PARA CİNSİNDEN İHRACAT KREDİLERİ	

KAYNAKLAR

GÜRSOY Yaser, Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi, Ekin Yayın, Güncelleştirilmiş 5. Baskı, Bursa 2009

HANOĞLU Halit, *"Sınır Ticaret Merkezleri"*, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı:40, 2004

http://www.eximbank.gov.tr/html_files/kisaeximbankpg.htm (Erişim Tarihi: 30.10.2010)

http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/jsp/body/disticaretaciklama.jsp, TÜİK, Özet Metodoloji (Erişim Tarihi: 30.10.2010)

İGEME, 100 Soruda Dış Ticaret, Haziran 2009

KARA Mehmet, *"Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi",* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; Cilt:7, Sayı:3, 2005

KARACAN Sami, Dış Ticaret ve Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi, Umuttepe Yayınları, 1.Baskı, Kocaeli 2010

KAYA Ferudun, Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları, Detay Yayıncılık, Ankara 2006

ORHAN Osman Z., Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları, Yayın No:2000-27, İstanbul, 2000

ÖZTÜRK Nurettin, *"Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri"*, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:3, 2006, ss,107-127

SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası Finans, Güzem Can Yayınları, Geliştirilmiş 4. Baskı, İstanbul 2003

SUGÖZÜ İbrahim Halil, ATAY Melike, *"Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı"*, Şırnak Üniversitesi, İİBF

TAN Mustafa, ALTUNDAL Fuat, Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayınları, Yayın No: 2008-26, İstanbul, 2008

KADIN İŞGELİŞTİRME MERKEZLERİNE FARKLI BİR BAKIŞ: KADINLARIN SINIRÖTESİ İŞBİRLİKLERİ İÇİN SINIR BARTER MERKEZLERİNİN KURULMASI

Ayşenur Topçuoğlu*
Zeynep Alemdar**

Özet:

Kadının sosyo-ekonomik olarak güçlenmesi ve kadınların iş yaşamına katılımının artırılması son yılların en önemli gündem maddelerinden olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı, özellikle sınır kentlerinde yaşayan kadınların bölgede ticaretin önemli bir bileşeni olan sınır ticaretinde nasıl daha fazla rol alabileceklerini araştırmaktır. Türkiye-Suriye sınırındaki kadınlara yönelik yeni bir iş geliştirme modeli olarak önerilen Kadın Sınır Barter Merkezinin yapısı açıklanmaktadır. Çalışma, sınır bölgelerinde benzer merkezlerin kurulmasına bir ilk örnek olma amacını da taşımaktadır.

Abstract:

Women's empowerment in the social and economic arena has been a top priority in the global agenda. The purpose of this study is to investigate the ways in which women living in the border areas can achieve an active role in border trade, which is an important revenu for people living in the region. The study explains how a Border Barter Center for Women can be established in the Turkish- Syrian border. The study aims to contribute to new projects in border regions, inspiring similar women centers across the region.

Kadının sosyo-ekonomik olarak güçlenmesi ve kadınların iş yaşamına katılımının artırılması son yılların en önemli gündem maddelerinden olmuştur. Kadının iş yaşamına aktif katılımının kadının içerisinde bulunduğu ortamın da gelişmesine katkıda bulunduğu düşünülürse, kadınlara yönelik projelerdeki artış önemlidir. Bu çalışmanın da temel amacı, özellikle Türkiye-Suriye sınırındaki kadınlara yönelik olarak yeni bir iş geliştirme modeli sunmaktır. Sınır ticaretinin öneminin gittikçe arttığı ve özellikle sınır illerinde yaşayanların ekonomik durumuna katkısı göz önünde bulundurulduğunda sınırda yaşayan kadınların ticarete daha etkin ve farklı bir modelle katılmasının oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz.

Çalışma, Kadın Sınır Barter Merkezlerinin nasıl kurulabileceğini, dünyadaki barter merkezleri örneğinden yola çıkarak, genişletiyor.

Türkiye'de Kadın İşgeliştirme Çalışmaları

Kadın girişimciğin arttırılması fikri etrafında birleştiğimizde, kadının toplumsal cinsiyet eşitliğinin yansımasının iş yaşamında görülmesinin çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye kadın eşitliği konusunda öncül rolünü 1934 yılında birçok batılı ülkeden önce Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını vererek oynamıştır. Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi sözleşmesine 1986 yılında imza koymuştur. Günümüzde 175 ülkenin kabul ettiği temel insan hakları belgesi olan bu sözleşme, dünyada kadınlar için bir "haklar bildirgesi" devletler için ise bir "yükümlülükler manzumesi"dir (Toptan, 2007). Bu doğası gereği sözleşme, bu çalışmada geliştirilecek olan sınırötesi kadın işbirlikleri için de önemli bir bağlam oluşturmaktadır.

Kadın girişimcilere yönelik çalışmalar, Türkiye'de iş geliştirme merkezlerinin kurulması ile hızlanmıştır. İş geliştirme merkezleri, Kobi Fidanlığı- Kuluçka İşletmeler (Business Incubator) olarak adlandırılan, girişimcilerin küçük işletme kurma yolundaki çalışmalarını örgütleyen, öncülük eden, eğitimler ve finansal destekler ile onları ayağa ve atağa kaldıran oluşumlardır. Bu kuruluşlar kadınlar tarafından kurulduklarında kadın iş geliştirme merkezleri olarak adlandırılmaktadırlar. Türkiye'de ilk kez 24 Temmuz 2007 tarihinde Avrupa Birliği desteği ile başlayan proje ile Kadın İş Geliştirme Merkezleri oluşturulmuştur. 9 ana merkez ile 16 bağlı merkez olarak 25 ilde örgütlenilmiştir. Oluşum sürdürülebilir kalkınmanın kadına eşit fırsatlar verilmesi ile sağlanabileceği temel fikrine dayanmaktadır (Kadındestek, 2010).

-Tablo 1-

Merkezler	Bağlı Merkezler
Adana	Antalya
Ankara	Kastamonu,Yozgat,Erzurum
Antalya	Muğla
İstanbul	Tekirdağ,Kırklareli,Düzce
Konya	Eskişehir
Nevşehir	Tokat
Malatya	Tunceli,Sivas
Manisa	Balıkesir,Uşak
Samsun	Ordu,Amasya

Kaynak: www.kadindestek.org/content/view/1/2/

* Yrd.Doç.Dr, Uluslararası Ticaret Bölümü, Okan Üniversitesi, aysenur.topcuoglu@okan.edu.tr
** Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Okan Üniversitesi, zeynep.alemdar@okan.edu.tr

Program, iş kurma, iş geliştirme, danışmanlık, deneyim paylaşım grup toplantıları ile iletişim ve işbirliği ağlarının oluşturulmasını amaçlamış, bu güne kadar 4500 kadına hizmet vermiştir.

Bu program bizim projemizin de temel esin kaynaklarından birisi olmuştur.

Türkiye Suriye Kadın İşbirlikleri

Türkiye ve Suriye kadınlarının çeşitli alanlarda bir araya gelmeleri ve ortak çalışma yolunda adım atmaları da bir diğer esin kaynağımızdır. Çeşitli tarihlerde bir araya gelen kadınlar ticari ve kültürel işbirliklerinin daha da gelişmesi yolunda çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Bu çalışmalardan bazılarını olarak sıralarsak, Türkiye ve Suriyeli kadınların ortak çalışma arayışlarına giriştiklerini de görüyoruz (Doyran ve diğerleri, 2010);

- 10/2008 Kilis İl Özel İdaresi Kilis ve Halep illerinde gelişen teknoloji ve üretim biçimlerine kadının uyum yeteneğinin arttırılmasına yönelik eğitim işbirliği projesini yaşama geçirdi.
- 8/2009 Gaziantepli ve Halepli işkadınları ikili işbirliği projesi için bir araya geldi ve eğitim aldı.
- 5/2009 Mersin'li Girişimci Kadınlar Derneği üyeleri, Suriyeli iş kadınlarını Mersin'de ağırladı.
- 12/2009 TOBB Hatay il Kadın Girişimciler Kurulu Suriyeli iş kadınları ile işbirliği çalışmalarına başladı

.

Bu çalışmanın da, aynı coğrafyada yaşayan, tarihsel ve kültürel birlikteliklerini iş yaşamına da başarı ile aktaracak kadınlar sayesinde diğer sınır illerini de harekete geçireceğini umuyoruz.

Temel amacımız, sınır illerimizde özellikle kadın nüfusun iş yaşamına yoğun olarak katılımının sağlanmasıdır. Sınır ticaretinin içinde kadının rolü ne olabilir sorusunu düşünürken, sınır ticaret merkezlerinde Kadın Sınır Barter Merkezi kurulmasının, yani kadınların sınır ötesi değiş tokuş yoluyla ticaret yapmasının, hem kadınların iş yapmasını kolaylaştıracağını, hem de ticarete farklı bir boyut katacağını düşündük.

Kadın Sınır Barter Merkezlerinin başarılı olması, komşu ülkelerle olan ticarette daha fazla sayıda kadının yer almasını sağlayacak, çarpan etkisi komşu ülkelerde de görülecektir.

Dünya'da barter

Barter, üretilen mal ve hizmetin karşılığının yine mal ve hizmet ile karşılandığı bir sistem olarak, takas demektir. Takas, bir ülkede aynı firma ile mal-mal, mal-hizmet, hizmet-mal, hizmet-hizmet değiş tokuşu olarak gerçekleştirilebilir.

Dünyada hızla gelişen bir ticaret türü olarak karşımıza çıkan barterin önemi üretimin ve ürün çeşitliliğinin artmasına katkıda bulunabilmesidir. Ticaretin temeli olarak gösterilen barter, yine ticaretin önemli bir aracı olarak gündeme getirilmelidir. The Business Trend Analysts tarafından yapılan araştırmada dünya ticaretinin büyük bir kısmının barter'a kaydığını göstermektedir. Araştırma sonucunda dünya ticaret hacminin yüzde 40'ına ulaştığı saptanmaktadır (Barter, 2010).

Dünyadaki barter şirketlerinin tarihine baktığımızda, farklı uygulamalarla karşılaşıyoruz. Almanya'da ilk barter şirketi Hamburg'da 1983 yılında kurulurken, Avusturya'da 1984 tarihinde Viyana'da kurulmuştur. İsviçre'de, bugün yaklaşık 63.000 üyesi bulunan WIR-Barter organizasyonu 1934'te kurulmuş ve sadece iç pazara hizmet vermeyi planlamıştır. İsviçre'de daha çok inşaat sektöründe ve iç piyasada popüler olan barter ticareti yıllık %14 artış göstererek 4 milyar Frank'a ulaşmıştır (Barter, 2010).

Dünyada barter şekliyle ticareti büyütmek, standardlarını yükseltmek ve barter endüstrisini yönlendirmek amacıyla Uluslararası Karşılıklı Ticaret Derneği (International Reciprocal Trade Association-IRTA) Amerika Birleşik Devletlerinde 1979 tarihinde kurulmuştur. Ayrıca IRTA bu alanda araştırma, güvenlik, veri tabanı oluşturulması, teknik danışmanlıklar, yeni başlayan şirketlerin kalkındırılması, endüstriyel ölçümleme, uluslararası ticaret bağlantıları gibi çeşitli konularda hizmet vermektedir (Şimşek, 2004: 63).

Modern anlamda1930'lu yıllarda başlayan barter uygulamaları, bugün sadece ABD'de 400 milyar US dolarlık ticaret hacmi yaratmışlardır. ABD'de 450.000 firma, 500 barter firmasına üyedir. Ticari Mübadele için Uluslararası Yardım Kuruluşu (International Assistance of Trade Exchange- IATE) ticari yaşamda barter'ın ABD'de yılda %16 oranında arttığını saptamıştır. Avrupa'da ise barter kuruluşları birlik haline gelmiş ve IRTA EUROPA ile organize olmuşlardır. Bu arada birçok ekonomi dergisi de konuya dikkat çekmektedir. Bunlardan The Economist dergisi 2010 yılında dünya ticaret hacminin yüzde 50'sinin barter yolu ile gerçekleşeceğine dair bir iddia ile ortaya çıkmıştır (Barter, 2010).

Kadın Sınır Barter Merkezi

Doyran, Topçuoğlu ve Turhan'ın (2010:6) önerdiği gibi, Türkiye - Suriye sınır ticaret merkezlerinin kurulması projesi gerçekleştiği takdirde, bu projeye Kadın Sınır Barter Merkezi eklenmesi, hem içerisine kadın emeğinin girmesi konunun diğer bir boyutu ile ele alınmasını sağlayacak, hem de bölgenin sosyo-ekonomik

kalkınmasına önemli bir hareket getirecektir. Özellikle kırsal kalkınmaya olan katkısı ile yöre halkının refah düzeyinin artmasına yardımcı olacaktır.

Kadın Sınır Barter Merkezi, Türkiye Suriye Sınır ticaret merkezi alanında kurulacak bir şirkettir. Kurucuları Türkiye ve Suriye'li kadınlar olacaktır. Anonim şirket şeklinde kurulabilecek merkez, sadece sınır illerinde ikamet edenlere değil tüm Türkiye ve Suriye'de ticari ve hizmet sektöründe faaliyette bulunan kadınlara açık olacaktır. Bu durum yörenin de aynı zamanda çekim alanı haline gelmesine yol açacaktır. Merkezce tahsis edilecek alanda mal ve hizmetlere yönelik numuneler, örnekler videolar her zaman üyelerin incelemesine açık olacaktır. Sürekli bir fuar ve hizmet sektörü açısından sanal fuar olarak görev yapacak bu alanda ürünleri alıcılar yakından tanıma olanağına sahip olacaklardır.

Kadın Sınır Barter Merkezinin kurulması için ilk adım, Türkiye ve Suriye'li kadınların yüzde 50 oranında temsil edildikleri bir şirketin kurulmasıdır. Bu şirket takas işlemlerine aracılık yapacak olan komisyoncu gibi çalışacak olan şirkettir. Barter sisteminde satın alınan mal ve hizmet bedeli yine üretilen mal ve hizmet ile ödenecektir. Barter işlemlerinde mutahap, işin yöneticisi, sahibi, şirkettir.

Üyeler sisteme girmek için ya teminat verecekler ya da mal koyabileceklerdir. Üyelerin mal hareketleri kendileri adına açılacak bir hesaptan izlenecektir. Alım ve satım işlemlerinin parasal olarak değerleri, açılacak hesapta izlenecektir.

Sistemin işleyebilmesi mutlaka ticaret yapacak kişilerin şirkete üye olması ile mümkün olabilecek, şirket kapsamı dışında yapılan alışverişler şirketi bağlamayacaktır.

Şirket garantör sıfatı ile sistemi kullanan tüm üyelerin alacaklarının tahsili için güvence verecektir.

Ayrıca üyelere kredibilitesine ve moralitesi kapsamında kredi açılabilecek ancak bu kredide parasal hareket değil taahhüt edilen mal ve hizmetin parasal değeri yer alacaktır.

Barter sisteminde alıcı satıcıya değil barter şirketi aracılığı ile sisteme borçlanmaktadır.

Arz ve talep bilgileri barter şirketine günlük olarak bildirilecek ve bu bilgiler yine günlük olarak tüm üyelere web ya da mail yolu ile paylaşılacaktır.

Siparişler yine web ortamından verilebilecek, numuneler sınır ticaret bölgesinde bulunan şirket satış mağazasında da görülebilecektir.

Barter şirketine üye olan kişi ya da kuruluşlar yıllık üyelik aidatı ödeyecekler ayrıca yapılan işlemlerden şirket yönetiminin belirlediği oranda komisyon ödeyeceklerdir (Dülger, 2010).

Gelir vergisi kanunun 37. ve takip eden maddeleri gereğince barter şirketlerinin barter faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazançlar gelir ve kurumlar vergisi açısından Ticari kazanç sayılmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2010). Ancak işlemin sınır ticaret bölgelerinde gerçekleşmesi nedeni ile her türlü vergi resim ve harçtan istisna edilebilecektir.

Ayrıca sermaye hareketleri tebliğine ve serbest bölgeler mevzuatımıza göre şirketin buradaki faaliyetleri sonucunda elde edilecek kazanç ve gelirler hiçbir izne tabi olmaksızın yurt dışına ve Türkiye'ye serbestçe transfer edilebilecektir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2010).

Ayrıca şirket sınır ticaret merkezleri içerisinde olacağından, kapsamındaki sınır illerinin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden barter yoluyla para ödenmeksizin karşılanması ve bu illerimizde üretimin artırılması özelliklede kadın emeğinin değerlendirilmesi suretiyle söz konusu illere ekonomik ve ticari canlılık kazandırılarak yapılan ticari işlemleri arttıracaktır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2009).

Aynı zamanda sisteme üye olanlar çoklu takasa da girebilirler yani iki firma aralarında anlaşırken biri diğerine göndereceği malı ya da hizmeti üçüncü bir firmadan sağlayıp iletebilir. Böylece sisteme yeni üyeler katılırken sistem üzerindeki kayıtlardaki hareket de arttırılmış olacaktır (Yardımcıoğlu, 2006:118).

Sisteme dahil olmak isteyen kadınlar daha ileri dönemlerde şirket yönetiminin uygun görmesi ile Ürdün, Lübnan, Irak ve İranlı gibi aynı coğrafyada bulunan kadınlar üyelik sözleşmesi ile katılabileceklerdir.

Aynı zamanda kurulacak sınır barter merkezi ticari işbirliklerinin mayalanmasına da neden olacaktır. Bu gün tüm dünyada barter sistemini iletişim, pazarlama, medya pazarlama da ör: televizyon, radyo reklamları, gazete, dergi, açıkhava reklamlarında, kobi ürün hammadde, yarı mamul, ara madde teminlerinde, bitmiş ürün gereksinimlerinin karşılanmasında, sağlık, sigorta, turizm, inşaat, eğitim ve ihale işlemlerinde sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz.

Özellikle merkezin kurulacağı coğrafya ele alındığında, burada tüm bu işlemlerin ortak yürütülmesi, üretim ve ticari açısından geticeği canlılığın ötesinde bu işlerin kadınlar tarafından yapılacak olmasının yaratacağı toplumsal etkinin diğer kazançların çok ilerisinde bir sonuç yaratacağı açıktır. Aynı zamanda sistemin oluşum ve işleyişinde eğitim yolu ile verilecek destek kadınların iş yaşamında daha fazla oranda yer almalarına yönelik istek yaratacak ve itici güç olacaktır. Üretim artışı istihdam artışını da beraberinde getirecektir.

Sonuç

Kadın Barter Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması, 1930'larda büyük çöküş sonrası milyonlarca kişinin ayakta durabilmelerine olanak sağlayan sistemin, günümüzde tekrar bir başka gurubun, kadınların dik durabilmelerine yönelik bir sonuca dönüşmesine yol açacaktır. Temel nokta yöresel, bölgesel olarak sınırların bir üretim ve ticaret alanı olarak tüm paydaşları ile güçbirliği yaparak değerlendirilmesidir. Yörenin kalkınması en

başta yörede yaşayanlar olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin bundan en üst düzeyde etkilenecek olmaları bunu da kadının itici gücü ile yapmaları tüm dünya kadınları için evrensel bir model olacaktır.

KAYNAKÇA

Barter. www.alomaliye.com/barter.htm. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010.

Dış Ticaret Müsteşarlığı (2009). *Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ*. Erişim Tarihi: 23 Ekim 2010. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/OzelIhracatDb/sinir_tic_2009_7_Teblig.doc

Dış Ticaret Müsteşarlığı. Serbest bölgelerin sunduğu avantajlar. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/SB/ABIliskilerDb/Avantajlar.pdf

Doyran, T., Topçuoğlu, A. ve Turhan, M. (2010). Türkiye Suriye dış ticaretinde yeni bir model: Ortak sınır üretim ve ticaret merkezlerinin kurulması. I. *Kilis Sınır Ticareti Kongresi*'nde sunulan bildiri. Kilis: 7 Aralık Üniversitesi.

Dülger,İ. (2010). Barter Satış Yöntemi ile Stokların Eritilmesi ve Bu Yöntemin Yasalar Karşısındaki Durumu. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/ismail/014/.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Gelir Vergisi Kanunu. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Kurumlar Vergisi Kanunu. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028.

Kadın girişimciliği destekleme projesi. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.kadindestek.org/content/view/1/2/

Şimşek, M.S. (2004). *Parasız ticaret BARTER*. İstanbul: Türk Barter Yayınları. Kapital Medya.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2007). *TBMM başkanı sayın Köksal Toptan'ın Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilişinin 73.yıldönümü nedeniyle TBMM'de düzenlenen toplantıda yaptıkları konuşma*. Erişim Tarihi: 03 Aralık 2010. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklamap1=47120

Yardımcıoğlu. M. (2006). Bir finansal tekniğin muhasebe disiplini yönünden irdelenmesi: Barter. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*. 115-127.

SINIR TİCARETİNİN YÖRE HALKININ İSTİHDAM YAPISI VE GELİR DÜZEYLERİNE ETKİLERİ

Selami ÖZCAN *
H.Yunus TAŞ *
A.Emir KARALİ *

ÖZET

Dış ticaretin özel bir şekli olan sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak dış ticaretteki bürokratik işlemleri en az seviyeye indirmek ve bölge ekonomisinin canlanması ile komşuluk ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamak amacındadır. Bölge insanına sınır şehri olmasından dolayı bazı ayrıcalıkların tanınması fikri, ticaretin bu özel şeklinin gelişmesine neden olmuştur. Normal dış ticaret işlemlerine göre daha az formalite gerektiren ticaretin bu özel şekli, ticaretin belli kesimler veya büyük tüccarlar tarafından değil geniş halk kitleleri eliyle yapılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan bakıldığında gelir seviyesi çok düşük yöre insanın ticarete girmesine ve bakmakla yükümlü olduğu nüfusa daha müreffeh bir hayat sağlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda sınır ticaretinden elde edilen ayrıcalıktan geniş kitlelerin istifade etmesi sağlanmış olur. Bu da il istihdam oranına olumlu katkı sağlar.

Bu çalışma, Şanlıurfa ili Akçakale sınır kapısından ticaret yapan yöre halkının bu sınır ticaretinden dolayı ekonomik seviyelerindeki değişimi tespit etmek, istihdama katkısının ne olduğunu ve sınır ticaretinde karşılaştıkları sorunları ve isteklerinin ne olduğunu belirlemek amacını gütmektedir. Toplam 102 kişi ile yapılan bu anket çalışmasının sonuçları yüzde metodu ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Yöresel Kalkınma, İstihdam ve Gelir Artışı

EFFECTS OF BORDER TRADE TO EMPLOYMENT STRUCTURE AND INCOME LEVELS OF LOCAL PEOPLE

ABSTRACT

Border trade which is a private form of foreign trade aims at contributing the relationships of vicinity, economic vitality of local surrounding and lessening bureaucratic processes concerning human needs, living in border cities in foreign commerce. The idea of some privilege recognitions to the local people due to the fact that they belong to border cities has caused to develop this private form of the commerce. According to normal foreign trade processes, This form of trade which requires less formality introduced the fact that the trade should perform by means of large public not by means of certain private surrounding or big traders. As is seen from this aspect, it has caused that the local people whose income level is too low have commenced trading and introduced more welfare life into their surrounding, that's, their family, relatives etc. In this context, The privilege from border trade has been supplied with large mass of people.

This study aims at determining the change of economic level due to the border trade of local people who are engaged in business in the border gate of Akçakale in Şanlıurfa Province, what contribution is to employment, the problems faced in the border gate, what the people demand from the state. The conclusions o the survey study which was carried out by 102 persons have been evaluated as a statictical method with percentage.

Keywords: Border Trade, Local Development, Increasing the Employment and Income

1. GİRİŞ

Doğu ve güneydoğu bölgelerinde, hayat standartlarının düşük ve issizliğin ciddi boyutlarda olduğu, diğer taraftan iktisadi, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılması için, Türkiye'nin komşu ülkeleri ile sınırı bulunan illerde ikamet eden vatandaşların ihtiyaçlarının bir kısmını sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılamak ve bu illerimizden ihracatın arttırılması suretiyle, söz konusu illere, iktisadi ve ticari canlılık kazandırılması amaçlanan, diğer taraftan vergisel avantajlarla da desteklenen, özel bir ticaret türü olan sınır ticareti ve mevzuatı vücuda getirilmiştir.

Sınır ticareti ile ilgili literatür taraması yapıldığında uluslararası kaynaklarda Türkiye'nin sınır ülkeleri ile yaptığı sınır ticaretine benzer bir çalışma yoktur. Avrupa ve ABD'de sınır ticaretine benzeyen sınır ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar, birlikler paktlar vardır. Dünyada sınır ticaretine benzeyen en yakın kavram olarak sınır ötesi işbirlikleri karşımıza çıkmaktadır. Buna ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Bölgesi anlaşması örnek olarak verilebilir. Bu anlaşmalar iki ülke insanların tamamı dikkate alınarak yapılmaktadır.

* Yalova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi, sozcan@yalova.edu.tr
* Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler, Öğretim Üyesi, tasyunus@yalova.edu.tr
* Akçakale Gümrük Müdürlüğü, Müdür Yardımcısı, emirkaraali@gmail.com

Çin ile Vietnam ve Çin ile Rusya arasında sınır ticaretine benzeyen anlaşmalar yapılmıştır. Afrika'da da Çad gölü etrafındaki ülkeler arasında bölgesel sınır ticareti yapıldığı görülmektedir. (Öztürk, 2006, 110)

Türkiye 18 Gümrük Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 258 adet Gümrük Müdürlüğü ile dünyada en çok gümrüğü olan ülkelerin başında gelmektedir (Kara, 2005, 62). Ayrıca Türkiye–Suriye sınırı 845 km.dir. Bu sınırın tamamı Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Sınırın uzunluğu ve bu uzunluğa paralel kontrol-koruma ve kaçakçılığı önleme ve izleme görevi, sadece Türk askerinin fedakârlığı sayesinde mümkün olmaktadır.

Türkiye'de sınır ticareti 1971 yılında 1615 sayılı gümrük kanunu ile gündeme gelmiştir. Türkiye'de ilk sınır ticareti, 1978-1979 dünya petrol fiyatlarının 4 kat artığı dönemde döviz talebini ve petrol ihtiyacını karşılamak için İran ile mal mukabili petrol ithal edilmesiyle başlamıştır. (Orhan, 2000, 10)

Bu çalışma sınır ticareti yapılan Akçakale sınır kapısındaki ticaretinin yöre halkına etkilerinin neler olduğunu tespit etmeye yönelik yapılmıştır. Sınır ticaretine konu olan mallar, ticaret yapan kişilerin ekonomik ve nüfus yapıları belirlenmeye çalışılmıştır. Bölgedeki az gelişmişlik, nüfus ve istihdam sorunların çözümünde etkili olan sınır ticaretinin etki alanı çok yaygındır. Ticaret yapan kişi sayısı sınırlı fakat bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısı oldukça fazladır. Bu sebeple ticaretin tabana yayılması ekonomik sorunların çözümünde çok etkili bir yöntemdir.

Hayat standartlarının çok düşük ve issizliğin ciddi boyutlara ulaştığı sınır bölgelerinde yaşayan insanların sınır ticareti yapmaları ekonominin ve ticaretin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Sınır ticareti yapan esnaf ve ticaret erbabına getirilen vergi kolaylıkları ve büroktarik işlemlerin azaltılması yöre insanının ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynar.

Aşağıda belirtilen 12 ilde sınır ticaret merkezi kurulması ve ayrıca bu illere komşu olan mücavir il kapsamına Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır, Adıyaman illerinin alınması gelir seviyesi çok düşük olan bu illerde ikamet eden esnafın yüzünü güldürmüştür.

Tablo 1: Sınır Ticareti Yapan İller, Yetkili Gümrük Kapıları ve Ticaretin Yapıldığı Ülke

Sıra	Sınır Ticareti Yapan İl	Yetkili Gümrük Kapısı	Ticaretin Yapıldığı Ülke
13.	Artvin	Sarp	Gürcistan
14.	Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
15.	Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
16.	Ağrı	Gürbulak	İran
17.	Van	Kapıköy	İran
18.	Hakkâri	Esendere	İran
19.	Şırnak	Habur	Irak
20.	Mardin	Nusaybin	Suriye
21.	Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
22.	Gaziantep	Karkamış	Suriye
23.	Kilis	Öncüpınar	Suriye
24.	Hatay	Cilvegözü	Suriye

Sınır ticaretine konu olan sanayi mallarının ithalatında normal dış ticarete göre üstünlüklerinin başında sanayi ürünlerinden vergi ve fonların alınmaması, tarım ürünlerinde ise, vergi ve fonların %60'ı kadar olan kısmından alınmaması gelmektedir. Ayrıca bürokratik işlemlerinde de azalma görülmektedir.

Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiş olan yukarıda belirtilen 12 ilde, en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan esnaf ve tacirler tarafından, valilik tarafından düzenlenen "Sınır Ticareti Belgesi" alınarak gerek belirli fiziki mekânlarda oluşturulan "Sınır Ticaret Merkezi" kiralayarak, gerekse, gümrük kapılarından doğrudan, ithalat kotaları veya İthalat Değer Limitleri dâhilinde, her bir ürün için alınan "İthalat Uygunluk Belgeleri" ile ithalat yapılmaktadır. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından, 08.01.2010 tarihinde 00939 sayılı, 12 İl Valiliği ile birlikte, Şanlıurfa Valiliğine gönderdiği, Şanlıurfa il ihtiyacı ölçütü kapsamında sınır ticareti yoluyla ithalatı uygun görülen ürün ve miktarlarını içeren 2010 yılı ithalat kotası listesinde 22 kalem ürün yer almıştır.

Akçakale gümrük kapısı Bakanlar Kurulu kararıyla 28.02.2008 günü 26801 sayılı resmi gazetede yayınlanarak Akçakale Gümrük Müdürlüğünün Gümrük Yönetmeliğinin 84 numaralı ekinde yapılan değişiklikle (A) Sınıfı kapısı olduğu ve her türlü ithalat, ihracat, transit işlemlerini yapmaya yetkili gümrük idaresine dönüştürülmüştür http://akcakale.gov.tr/gumruk.html . Akçakale sınır kapısı TIR bölümünden her gün 250-350 kadar kamyon ve TIR aracı geçmektedir, Nakliyatçı firmaların kamyon ve TIR'larındaki eşyanın cinsi çimento ve onun hammaddesi olan taş topraktır, bazı araçlarda da Suriye'deki Türklerin ortaklaşa kurduğu çimento fabrikalarını çalıştıran yakıt olan kömürdür. Bu araçlar her gün eşyalarını boşalttıktan sonra kamyonlar için gümrük yönetmeliğinde belirtilen 400 litre motorini, TIR'lar için 550 litre motorini yurda "MUAFİYET" kapsamında getirme hakkına sahiptirler, ancak bu firmalar, bu haklarla yetinmek yerine daha fazla kar etmek, daha fazla para kazanma saikıyla 900 litreye kadar motorin getirdiklerinde, muayene memurları tarafından engellenmekte, ölçülen mazot depolarındaki muafiyet fazlası mazotun her bir litresi 1.88 TL ile çarpılmak suretiyle maktu vergi tahsil edilmektedir. Yolcu salonundan günde ortalama 300 ila 400 araç arasında bir hususi

ve ticari otomobil çıkışı olmaktadır. Tüplü otomobillerin Suriye'ye geçmesine izin verilmemektedir diğer taraftan dizel otomobillere de izin verilmemektedir. Akçakale kapısından da, minibüs gibi araçlarla yolcu taşımacılığı yapılmasına müsaade edilmemektedir. Giriş çıkış yapan şahıslardan: 5682 sayılı pasaport kanununa göre pasaport ve pasaport yerine geçen belge (seyahat belgesi, idari mektup.) Araç ile çıkan şahıslardan:, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumundan alınan (Triptik), kamyon ve TIR'lardan ise Triptik, Beyanname ve Yurt dışı taşıma belgesi (C-2) istenilmektedir. Kendi adına kayıtlı olmayan araçla giriş ve çıkış yapan şahıslardan: Şahısların kullandıkları araçlarda araç sahibinden Noter onaylı Vekâletname istenilmektedir. Akçakale'nin Rakka iline uzaklığı 100 km. Halep iline uzaklığı 210 km. Şam'a uzaklığı ise 580 km.dir http://akcakale.gov.tr/gumruk.html. Yolcu Salonundan her gün çıkış yapan özel otomobil sahiplerine halk arasında "Günübirlikçi" denilmekte olup, Gümrük Hukuku günübirlikçi denilen kesimi himaye etmemektedir. Dolayısıyla bunların muafiyet kapsamı getireceği hak olarak garanti altına alınmış her hangi bir eşya yoktur.

Sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşlar, vizelerin kalkması ile birlikte pasaport mevzuatımızda da her hangi bir kısıt getirilmediğinden, her gün yurt dışına gidebilme imkânına sahiptirler. Gümrük Mevzuatı, yolcuyu tanımlamış, bu tanıma göre, yurt dışına en az (üç) gün kalma şartını getirilmiştir. Bu sürenin sonunda, geldiği ülkeye geri dönenlerin, Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmiş Yolcu Beraberi Eşya Listesinde yer alan eşyalardan birer adet getirebilmesine imkân tanınmıştır ve bu hak, muafiyet olarak kabul edilmiştir. Halk arasında günübirlikçi olarak bilinen vatandaşlar, sınır kapısından yolcu hüviyetinde yurt dışına çıkıp, en az üç gün gidilen ülkede kalmaksızın geldikleri ülkeye dönmeleri halinde ticari özellikte olmayan kişisel ve hediyelik eşyalardan oluşan ve Bakanlar Kurulu Kararı ile oluşturulmuş olan yolcu beraberi eşya listesinde yer alan eşyalardan birer adet getirme hakkından zımnen vazgeçmiş sayılırlar.

Vizelerin kaldırılması ile pasaport harçlarının düşürülmesi gibi yurt dışına çıkışı kolaylaştırıcı etmenlerden dolayı günübirlikçi yolcuların sayısı artmıştır. Yurt dışına giderek eşya getirenlerin sayısında meydana gelen artışla birlikte her türlü eşyanın yurda getirilme olasılığı da artmıştır.

Şanlıurfa ili Akçakale sınır kapısından ticaret yapan yöre halkının bu sınır ticaretinden dolayı ekonomik seviyelerindeki değişimi tespit etmek, istihdama katkısının ne olduğunu ve sınır ticaretinde karşılaştıkları sorunların ve isteklerinin neler olduğunu belirlemek amacını gütmektedir.

2. SINIR TİCARETİNİN YÖRE HALKININ İSTİHDAM YAPISI VE GELİR DÜZEYLERİNE ETKİLERİ ARAŞTIRMASI

2.1. Çalışmanın Önemi

Tüm dünyanın en önemli sorunlarından biri olan gelir dağılımındaki adaletsizlik ülkemizin de önemli sorunlarından biridir. Ekonomik gelişmeyi sağlamak ve gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek için sınır ticareti yapmaya elverişli komşu il olma özelliği taşıyan illere bazı avantajlar sağlanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ekonomik durumu çok kötü ve işsizlik oranı diğer bölgelere göre çok yüksek olduğundan dolayı bu bölgede istihdamı artırıcı ve geçim şartlarını iyileştirici etkisi olan sınır ticareti konusunda araştırma yapmanın önemi ortadadır. Ticaret yapan esnafın bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı ortalamanın çok üstündedir. O bölge insanına bazı kolaylıklar sağlanması ekonomik şartların iyileşmesine neden olur.

2.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, sınır ticaretinin yöre halkının istihdam yapısına ve ekonomik gelir seviyelerine etkileri araştırmaktır. Bu bağlamda araştırmanın alt amaçları olarak şunlar belirlenmiştir:

- Sınır ticareti yapan esnafın yaş durumları ve bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısını tespit etmek,
- Akçakale sınır kapısından ithal edilen ürünleri ve sıklıklarını belirlemek,
- Sınırı ticareti yapmazdan önceki işleri ortaya çıkarmak,
- Sınır ticareti yapan esnafın gelir durumları ve öncesindeki gelirleri arasındaki farkı tespit etmek,
- Sınır ticareti yapan yöre esnafının sınırda karşılaştıkları sorunların neler olduğunu ve neler yapılması gerektiğini belirlemek,
- Sınır ticareti yapmalarından dolayı ekonomik ve sosyal durumlarında meydana gelen değişiklikleri tespit etmek amaçlanmıştır.

2.3. Çalışmanın Metodolojisi

Uygulama, anket modeline dayalıdır. Uygulamanın evrenini; Akçakale sınır kapısından sınır ticareti faaliyetinde bulunan tüccarlardan oluşturmaktadır. Örneklem olarak bu bölgede faaliyette bulunan ve sınır ticareti yapan 102 esnaf tesadüfî olarak seçilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler yardımıyla araştırmanın amacına uygun 9 sorudan oluşan anket formu hazırlanmıştır. Söz konusu sınır ticareti yapan kişilere anket formları gerekli açıklamalar yapılarak araştırmacı tarafından elden verilmiş ve doldurduktan sonra hemen geri toplanarak değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde istatistiksel tekniklerden frekans ve yüzde oranları, aritmetik ortalama metodu kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Ankette 9 soru bulunmaktadır. Ankete katılan 102 kişinin bu dokuz sorudan yaşla ilgili olan soruya verdikleri cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Yaş Dağılımı

Yaş aralığı	Frekans	%	Kümülatif %
18-25	10	9,8	9,8
26-40	58	56,9	66,7
41-55	28	27,5	94,1
56-65	6	5,9	100,0
Toplam	102	100,0	

Ankete katılan ve sınır ticareti yapan kişilerin yaş dağılımı 26-40 yaş arası %66,7 oranında bir dağılım göstermektedir. 25 yaş üstü ve 56 yaş altı kişiler çalışma devresinin en aktif ve verimli olduğu dönemdir. Bu dönemdeki kişilerin yaş oranı ise %85'tir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: sınır ticareti yapan kişilerin yaşları ne çok düşük ne de çok yüksek orta yaş grubunda yığılma vardır. Bu da ankete katılan kişilerin yaptıkları işin farkında olduklarını göstermektedir. Girişimci bir yapıya sahip oldukları söylenebilir.

Bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısıyla ilgili soruya verilen cevapların dağılımı tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Bakmakla Yükümlü Olduğu Kişiler

Yükümlü olduğu kişi sayısı	Frekans	%	Kümülatif %
1-3	20	19,6	19,6
4-6	26	25,5	45,1
7-10	28	27,5	72,5
10+	28	27,5	100,0
Toplam	102	100,0	

Tabloya bakıldığında görülmektedir ki bakmakla yükümlü olunan kişi sayısının ortalamanın çok üstünde olduğu söylenebilir. Sınır ticareti yapan esnaf veya tüccarların geçindirmekle yükümlü olduğu kişilerin çokluğundan dolayı ayrıca başka imkânlar sunulabilir. Bu konuda ayrıca araştırma yapılması gerekir.

Ankete katılan ve sınır ticareti yapan kişilere sorulan "ithalatını yaptığınız en önemli 3 ürünü yazınız? Sorusuna verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: İthal Edilen Ürünler

İthal edilen ürünler	Frekans	%	Kümülatif %
Çay	96	33	33
Benzin, mazot	76	26	59
Sigara	54	18	77
Şeker	36	12	89
Sebze, meyve	16	6	95
Elbise	14	5	**100**
Toplam	**292**	**100**	

Sınır ticareti yapılan ürünler kendi yörelerindeki fiyattan çok aşağı olmasından dolayı bu ürünler ithal edilmektedir. Sınır ticareti yapan kişilerin birden fazla ürün ithal ettikleri ve değer olarak en yüksek olan üç ürünü belirtmeleri istenmiştir. İthal edilen ürünlerin başında %33 lük bir oranla çay gelmektedir. Yöre insanın ekonomisine doğrudan katkı sağlayan ucuz yakıt gelmektedir.

Sınır Ticareti Yapmazdan Önceki işiniz nedir? Sorusuna, ankete katılan ve sınır ticareti yapan kişilerin verdikleri cevaplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 5: Sınır Ticaretinden Önceki Yapılan İş

Meslek	Frekans	%	Kümülâtif %
Çiftçi	46	45,1	45,1
Şoför	8	7,8	52,9
Serbest	30	29,4	82,4
Esnaf	12	11,8	94,1
Yevmiyeli	6	5,9	100,0
Toplam	102	100,0	

Gelişmekte olan ekonomimizdeki sektörler arası dengenin, gelişmiş ülkelerin seviyesine gelebilmesi için, hala yüksek oranlarda bulunan tarım sektöründeki istihdamın Hizmetler sektörüne kayması ile mümkündür. Bunlardan biri de çiftçilerimizin tarımdan ticarete kaymaları ile sağlanabilmektedir. Sınır ticaretinden önceki işler olarak çiftçi, şoför, serbest, esnaf, gündelikli çalışan şeklinde tespit edilmiş ve bunlardan en yüksek oranda daha önce yaptıkları iş olarak %45,1 çiftçi şeklinde tespit edilmiştir. Ankete katılanların yarıya yakını ticaret yapmazdan önce tarımla geçimlerini sağladıkları ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise %29,4 ü serbest yani her iş olsa yapabilen türden bir işe sahip imişler. Bu da gösteriyor ki o yöredeki insanların ciddi manada bir işi olmadıkları

en önemli geçim kaynağı olarak tarım sektörü görülmektedir. Sınır ticaretinin o yöre ekonomisine ne büyük katkı sağladığı ortadadır.

Geçimlerini tarımdan sağlayan yöre halkının gelir durumları ile ilgili soruya verdikleri cevapların dağılımları tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Gelir Durumları

Gelir	Frekans	%	Kümülâtif %
1000 den az	82	80,4	80,4
1000 – 2000	20	19,6	100,0
2000 den fazla	-	-	100,0
Toplam	102	100,0	

Ankete katılan ve şu andaki gelirlerini gösteren aralık 1000 tl den az olan kişi sayısı %80,4 oranında çıkmıştır. Bu oran bize şunu ifade eder, sınır ticareti yapan esnafın bile gelirlerinin çok yüksek olmadığını, 1000-2000 aralığında olan kişilerin oranı %19,6 çok düşük bir orandır. 2000 den fazla ise hiç yok. Demek sınır ticaretinden önceki gelirleri çok daha düşük olduğu söylenebilir. Bu sonucu bir sonraki soruya verilen cevaplardan çıkarabiliriz.

Sınır ticaretine atıldıktan sonra gelirde meydana gelen değişim nasıl olmuştur? Şeklinde sorulan soruya verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Sınır Ticaretine Atıldıktan Sonra Gelirde Meydana Gelen Değişim

Gelirde meydana gelen değişim	**Frekans**	**%**	**Kümülâtif %**
2 Kattan fazla	4	3,9	3,9
1 kat arttı	75	73,6	77,5
Aynı kaldı	15	14,7	92,2
Düştü	8	7,8	100,0
Toplam	102	100,0	

Sınır ticaretine atıldıktan sonra gelirde meydana gelen değişiklik oranı %73,6 oranında 1 kat arttı demiştir. Daha sonraki değişiklik oranı ise %14,7 ile aynı kaldı şıkkı seçilmiştir. İki kattan fazla artanların oranı ise çok düşüktür. Demek ki sınır ticareti yapanların ekonomik durumlarında çok büyük oranda bir iyileşme olmamıştır. Gelirde bir kat artış olduğu söylenebilir. Bu oranda küçümsenemez. Çünkü sınırdan ticaret yapmak ulaşım ve vergi avantajından dolayı katkı sağlamakta fakat ticaret için büyük sermaye birikimine ihtiyaç vardır. Onun içinde zamana ihtiyaç vardır. Zamanla sınır ticareti dolayısıyla ithalat oranında artışlar gözlenebilir.

Sınır ticareti yaparken getirilen kolaylıklar ve karşılaşılan sorunlardan dolayı memnuniyet ve şikâyet durumlarının ne olduğu konusunda sorulan soruya verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Memnuniyet ve Şikâyet Durumu

Memnuniyet ve şikâyet durumu	**Frekans**	**%**	**Kümülatif %**
Mevcut durumdan memnunum	38	37,3	37,3
Ürünlere getirilen kısıtlamalar azaltılmalı	34	33,3	70,6
İthal edilen ürün sayısı arttırılmalı	30	29,4	100,0
Toplam	102	100,0	

Ankete katılanların %37,3 oranında getirilen kolaylıklardan memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun dışında kalanların şikâyet veya talep olarak belirttikleri hususlar ise ürünlere getirilen kısıtlamaların azaltılması ve ithal edilen ürün sayısının arttırılması şeklinde olmuştur. Demek ki bazı ticaret yapanlar daha fazla ürün ithal etmek ve kısıtlamaların kaldırılmasını istiyorlar.

Gümrük kapılarında karşılaşılan davranışsal sorunlar konusunda sorulan soruya verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tablo 9'da verilmiştir.

Toplam 9: Davranışsal Sorunlar

Sorunlar	**Sayı**	**%**	**Küm. %**
Formaliteler azaltılmalı	18	17,6	17,6
Giriş çıkış saatleri değişmeli	4	3,9	21,6
Memurlar daha anlayışlı olmalı	38	37,3	58,8
Ürün sayısı ve ağırlığında daha esnek olunmalı	42	41,2	100,0
Toplam	102	100,0	

Ürün sayısı ve ağırlığında daha esnek olunmalı şıkkını işaretleyenlerin oranı %41,2 ile birinci sırada, ikinci olarak memurlar daha anlayışlı olmalı şıkkı %37,3 oranında ifade edilmiştir. Formalitelerin azaltılması ise üçüncü sıradadır. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Ürün sayısı ve ağırlık kontrolünde memurlar daha hassas davranmakta bu da ürün ithal eden esnafı rahatsız etmektedir. Bu konuda biraz esneklik talep etmektedirler.

Gelir seviyelerinde, iş piyasasında ve kültürel olarak meydana gelen değişikliklerin oranını tespit etmek için hazırlanan son soru yörede sınır ticaretinden dolayı meydana gelen değişikliler ile ilgilidir. Soruya cevap verenlerin dağılımı aşağıdaki tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Sınır Ticaretinden Dolayı Meydana Gelen Değişiklikler

Meydana gelen değişiklikler	Sayı	%	Kümülatif %
Gelir düzeyi arttı	34	33,3	33,3
Piyasa canlandı	62	60,8	94,1
Ticari anlayış değişti	2	2,0	96,1
Kültürel zenginliğimiz gelişti	4	3,9	100,0
Toplam	102	100,0	

İş piyasasında ve ekonomide canlanma oldu diyenlerin oranı %60,8 dir. Gelir seviyelerinde meydana gelen değişiklik oranı ise %33,3 oranındadır. Ticari anlayışta ise çok büyük bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Komşu ülkelerle ticari ilişkilerden dolayı kültürel zenginliğin %3.9 oranında arttığı ifade edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin komşuları ile yapmış olduğu sınır ticareti her iki ülkenin ekonomisine ve sosyal politikalarına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda sınır ticareti yapılan bölgelerde tarımsal ve sanayi üretiminin yetersizliği, iş imkânlarının azlığı, nüfusun yoğunluğu ve terör sorunu dikkate alındığında bu bölgede sınır ticareti ile yapılan ithalatın önemi ortadadır.

Bölgeye yapacağı katkıyı tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmayla elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Sınır ticareti yapan kişilerin yaş dağılımına bakıldığında orta yaş ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilerin bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısının çok fazla olduğu bu sebeple sınır ticaretini yaygınlaştırarak tabana yayılması sağlanabilir.
- Komşu ülkeden ithal edilen ürünlerin başında çay, benzin ve mazot gelmektedir. Bu da esnafın ve piyasanın yüzünü güldürmektedir. Çünkü ülkemizdeki ürünlerin fiyatları ile arasında epey bir fark vardır. İthal edilen ürünlere getirilen kısıtlamalar kaldırılırsa o yöredeki ekonomi canlanır.
- Daha önce meşgul oldukları işler ağırlıklı olarak tarımsal üretim veya serbest olarak iş bulunca çalışma şeklinde iken sınır ticareti ile esnaf ve tüccar olmuşlardır. Bu da ekonomik olarak gelişmelerine ve gelir seviyelerini bir kat artırmalarına sebep olmuştur.
- Sınır ticareti yapmalarından dolayı memnuniyet oranı yüksek fakat bazı kısıtlamaların kaldırılmasını talep etmektedirler. Ayrıca sınırdaki kontrollerin esnetilmesini ve görevlilerin daha anlayışlı davranmalarını istemektedirler. Bu da onların daha fazla ürün ithal etmek istediklerini göstermektedir. Demek ki sınır ticaretinden gerekli faydayı görmekteler ve ekonomik katkı sağlamaktadırlar.

Gerçekten sınır ticaretinden dolayı yöre halkının gelir seviyeleri artmış, iş piyasası canlanmış ve kültürel zenginliklerinde bir gelişme olmuştur. Fakat ticari anlayışta gelişme çok az bu konuda oralarda çalışma yapılması gerekir.

KAYNAKLAR

KARA Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi" Dokuz Eylül Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 3, sf:60-79, İzmir 2005

ORHAN Osman, **Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2000-27, İstanbul 2000

ÖZTÜRK Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Zonguldak Karaelmas Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, sf: 107-127, Zonguldak 2006

SUGÖZÜ İbrahim Halil, Melike ATAY, "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", www.iibf.sirnak.edu.tr/indir.php?id=WjSpfCPI.pdf 29.10.2010

TAN Mustafa, Fuat ALTUNDAL, **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2008-26, İstanbul, 2008

http://akcakale.gov.tr/gumruk.html

SINIR KAPILARININ SINIR TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ VE HASSA SINIR KAPISI ÖNERİSİ

Hakkı ÇİFTÇİ*
Mehmet Sedat UĞUR*

ÖZET

Sınır kapılarının sınır ticareti üzerine etkilerinin incelendiği bu çalışmada, Hassa sınır kapısı proje önerisi üzerinde değerlendirme yapılmış, bu doğrultuda sınır kapılarının açılmasının Hassa ölçeğinde getireceği temel faydanın bölgeye ve iki ülke ekonomisine katkıları irdelenmiştir. Bu çalışmada sınır ticaretinin içerisinde değerlendirilen temel kavramlar, ilçenin sosyo-ekonomik yapısı, il ve bölge içerisindeki yeri ve önemi; sosyo ekonomik göstergelerle tespit edilmiş, sonuç ve önerilerde bulunulmuştur.

SUMMARY

Border crossings of the border trade, border crossing Hassa on the project proposal has been reviewed, the opening of border gates in this direction will bring the scale of the basic benefits Hassa region's economy and the contributions of the two countries. This study evaluated the basic concepts in the border trade, socio-economic structure of the district, province and territory in the place and importance of the socio-economic indicators have been identified, conclusions and recommendations are made.

GİRİŞ

Çok boyutlu ve çok düzlemli bir sınır ticaretinde hem okun hem de hedef tahtasının sürekli olarak konumunu değiştirdiği dinamik ilişki söz konusudur. Bu düzlemin her iki tarafında, yayı hakkınca gerebilen taraflar oku da istediği uzaklığa istediği zamanlama ile gönderebilen toplumlardır. Ne yayı unutarak oku rast gele sağa sola gönderenler, ne de oku unutarak yayı sürekli sembolik tarzda germekle uğraşanlar uzun dönemli strateji oluşturabilirler. Yapılması gereken şey, sınırlarının ötesinde mevcut sosyo-kültürel ve ekonomik potansiyel pazarlarını kapsayacak çapta ve ölçekte gerebilme, oku da rasyonel bir stratejik planlama ile iddialı bir ufuk perspektifi arasında uyum sağlayan güçlü bir hedefe, aynı anda yöneltebilmektir(Işık, 1997, s.3). Değişen duruma göre mevcut sosyo-kültürel ve ekonomik programlar yenilemeli ve ekonomik dengeleri, sürdürülebilir yüksek büyüme hızları ile uyumlu olmak üzere yeniden tesis etmelidir(TUSİAD;2007, s.8). Gelecek için rekabet etmek, yeni fırsatları yaratmak ve yeni rekabet alanının sınırlarını belirlemek demektir. Geleceği yaratmak ona yetişmeye çalışmaktan çok daha zorlu bir uğraştır, çünkü kendi yol haritanızı kendiniz oluşturmalı. Yeni yollar açmak, mevcut yolla: izlemekten çok daha ödüllendiricidir. Yolu aydınlatmayı başkalarına bırakırsanız hiçbir zaman geleceğe ilk ulaşan olamazsınız(Gary Hamel-C.K. Prahalad,1996, s.2) sözündeki gibi; ülkelerin kendi dokusuna uygun, kendi çözümlerini üreten; rekabet, kalite, verimlilik, özgün, düşük maliyetli, katma değeri yüksek ihracat ürünlerinin ihracata konu olması kaçınılmazdır. Bununla birlikte rekabette yaşanan son 40 yıllık gelişme ise ticareti etkilemiş ve değişime uğratmıştır(Oral, Muhittin 1993,s.7). Bir ülkenin ürettiği mallarda diğer ülkelerin malları ile fiyat, kalite, tasarım, güvenilirlik ve zamanında teslim gibi unsurlarda yarışabilir olmalıdır(Shirazi, Nasım Shah, Manap Abdul Ali Turkhan, 2005;s.14). Bütün sektörler; teknoloji ve sermaye yoğun, kalifiye işgücü ihtiyacı yüksek olmakla beraber sürekli teknoloji yenileme yatırımları yapmak zorundadırlar(Akman, Engin, 2007, s.1). Bölgenin ihtiyaçlarına göre güçlü stratejiler kurup kalkınma hamlelerini başlatmak rekabet gücünü artıracaktır. Öte yandan; küresel rekabet stratejilerine uymayan yaklaşımların neticeleri: karlılığı düşük yatırımlar, özgün ürün yaratılamaması, özgün teknoloji yaratılamaması, özgün marka yaratılamaması ve küresel yönetici yetiştirilememesi olarak belirtilmektedir(World Trade Organization WTO, 2008).

Bölgesel kalkınma bazen bünyesinde taşıdığı ve sınırlarını çizdiği coğrafyadan rekabet üstünlüğü sağlayabilir. Bazen bu rekabet üstünlüğünü oluşturan hususlar; faktör yoğunluğu, hammadde bolluğu, farklılığı, yeniliği, maliyet avantajları oluşturan fiyat liderliği, özgün coğrafi konumu, yetişmiş vasıflı bireyleri gibi, eğitimi, nüfusu, sağlığı, tarihi, coğrafyası, siyaseti, toplumu, bilimi, uygarlığı, medeniyet, sanat ve edebiyatı, işbölümü, uzmanlaşması gibi sosyo-psikolojik faktörler olacağı gibi bazen de tarımı, sanayisi, ticareti ve hizmet sektörünü kapsayan ekonomik yapısı kalkınmayı sağlayacak rekabet üstünlüğünü oluşturabilir(Çiftçi, 2008, s.27). Bunun yanısıra; enerji hammadde, işçilik ücretleri, yer seçimleri, personel ve finasman temin politikaları, pazarlama ve reklam stratejileri, genel ekonomik konjonktür, siyasal istikrar, mali mevzuat, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, istihdam durumları, döviz kurları, gümrük mevzuatı, ulaştırma, bankacılık, uluslararası gelişmeler gibi değişkenler de rekabeti etkilemektedir(Kırankabeş, Mustafa Cem, 2006). Kalkınma stratejilerinin belirlenmesinde, hedeflenen genel amaçlara ulaşabilmek bakımından özellikle ülkemizde birbirinden farklılık gösteren bölgelerin ve ilçelerin genel sosyo-ekonomik yapısının ve gelişme potansiyelinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışma; Hassa'nın sosyo-ekonomik yapısına Hassa sınır kapısının sağlayacağı

* **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, hciftci@cu.edu.tr, Yard. Doç. Dr.**
* **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, sugur@cu.edu.tr, Arş. Gör.**

katkıları tespit etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın yöntemi olarak mevcut sınır kapılarının karşılaştıkları temel sorunlar ve çalışma koşulları ve mevcut sınır kapılarının sınır ticareti üzerine etkileri dikkate alınarak; Hassa kapsam, evren ve örnekleminde bilgilerin toplanması, bilgilerin işlenmesi ve çözümlenmesi ile bir proje önerisi oluşturulmuştur. Bununla beraber sadece, kentin sorunlarını çözümleyen bir anlayış değil, kırsal kalkınmanın da lokomotifi olan yerel bireylerin sorunlarını da çözümleyen kent ve kırı aynı anda kalkındıran ve birbirini destekleyen koordineli ve sistemli bir iktisadi ilişki de kurulmuş olacaktır(İşsever, 1993). Bu tür kırsal ve kentsel kalkınma hem bölgesel kalkınmanın lokomotifi hem de ülke kalkınmasının lokomotifi olacaktır. Bölgeler arası dengeli bir kalkınmanın olduğu ülkelerde bireylerde, toplumlarda refaha kavuşmuş olacaktır. Bugün içerisinde yaşadığımız mekan da sadece hedef ekonomik büyüme değildir, bununla beraber, suçların azaltılması, terörün önlenmesi ve çevre bilincinin yerleştirilmesi de büyük önem arz etmektedir. Bu bilinç, belli kurum, kuruluş ve makamlarında önceliği olması ilişki kurulan taraflarında çıkarlarına hizmet edecektir. Bu çalışmada, büyük desteği bulunan Hassa Kaymakamı Sayın Harun Başıbüyük; bu öncelliklerin farkındalığını hissederek bu çalışmaya büyük destek vermiştir. Bu destek, hem çalışma hem de çalışmanın özünü oluşturan Hassa Sınır Kapısı Projesinin uygulanabilirliğine de ışık tutmaktadır.

1.1. Sınır Ticareti ve Sınır Kapıları

Teorik olarak, Adam Smith'in 1776 yılına dayanan Mutlak Üstünlükler Teorisi, uluslararası ticaretin, ticarette bulunan her iki ülkeye de fayda sağlayacağını öngörmekteydi. Buna göre, ülke iki mallı bir piyasada, uzmanlaştığı malda üretime gidecek ve onu ihraç edecek, diğer malı ise ithal etme yoluna başvuracaktı. Ayrıca bunun, ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir etken olduğu açıktır. Sınır ticareti de, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimidir. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında ise, yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi gelir (Öztürk, 2006: 109).

Yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi ile ortaya çıkan iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan ve özel bir dış ticaret rejimi olan sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın; yeme, içme, giyme, barınma ve benzeri günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş, sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmak; bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olmak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak, bölge ekonomisine canlılık getirmek bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması acısından önem arz eden bir kavramdır(Sönmez, 1995; Orhan, 2000, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2003,Öztürk, 2006).

Sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farkını kapatmaya yönelik olumlu bir etkisinin olduğu da açıktır. Gerek iklim koşullarının elverişsizliği, gerekse de sahip oldukları üretim faktörlerinin yetersizliği ve sanayi bölgelerine uzaklıkları nedeniyle geri kalan bölgelerin, sınır ticareti ile birlikte, bölgesel dış ticaret potansiyelini artırması yoluyla, bölgesel kalkınmalarına katkı sağlandığı görülmektedir (Kara, 2005: 69, 73). Ekonomilerini güçlendirmek amacıyla ülkeler, dış ticaretlerinin bir geliştirme aracı olarak, çeşitli şekilde sınır kapıları açmışlardır. Her bölge, sosyo-ekonomik yapısına uygun bir takım beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla sınır kapılarını kurmuştur.

Sınır kapılarındaki kişilerin birbirleriyle, keza devletle olan ilişkilerinde gerekli düzenin sağlanması için gözetilmesi sorunlu kuralları koymak, onların bu kurallara uygun şekilde hareket edip etmediklerini kontrol etmek ve hepsinin müştereken ihtiyaç duydukları hizmetleri sağlamak devletin görevlerinden olup, bunlar Anayasa'da yer alır. Ancak, devletin hukuki, iktisadi, siyasi ve sosyal nitelikte olan bu tür görevlerini yerine getirme şekil ve şartlarını gösteren kurallar ise, ayrıntılı bir biçimde kanunlarla düzenlenir. Bu kanunlarda, kamu menfaatlerinin en uygun bir tarzda gözetilmesi hedef tutularak, gerekli idari teşkilatın kurulmasını, bu teşkilatın yetkilerini ve özel kişilerle anılan teşkilat arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini içeren kurallar kamu hukuku alanına girmiş olarak addedilir. Sınır kapılarından ülkelerin en başta gelen beklentileri ihracatlarını artırmak olduğuna göre, bu bölgelerin düzenlenmesiyle ilgili olarak Öngörülen kurallar da ülke ekonomisinin gelişmesine yönelik olmakta ve dolayısıyla öncelikle kamu menfaatlerini gözetmektedir. Sınır Kapıların hudutlarının belirlenmesinde, faaliyet konularının tespitinde, ülkenin diğer kesimlerine kıyasla değişik düzenleme ve teşviklerin getirilmesinde, keza bu bölgelerde faaliyette bulunan özel kişilerin kamu birimleriyle olduğu gibi, kendi aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesinde kamu kuruluşlarına belli yetkilerin tanınmış olması, durumu daha açık olarak ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla sınır kapıları kuruluş amaçları ve sağladığı imkanlar açısından değerlendirilebilse, yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak, yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak, ihracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik etmek suretiyle ihracatı artırmak, döviz girişini artırmak, yeni iş imkanları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurt dışından ülkeye getirilmesi suretiyle ekonomik standartları yükseltmek gibi yüksek amaçlara hizmet edecektir(Göksu ve Bilginer, 2006: 408). Ayrıca

yerli girişimcilerin stoklamaya gitmeksizin ihtiyaçlarını devamlı ve ucuz olarak sınırdaki komşu bölgeden karşılamaları da mümkündür.

Sınır kapıları özellikle gelişmekte olan ülkelerce dünya ekonomisine daha hızlı entegrasyonu sağlamak amacıyla kullanılan politikalardan biridir. Sınır kapıları bölgenin fiziki özelliklerine göre ithalat, ihracat, üretim, alım satım, depo işletmeciliği, montaj-demontaj, bakım- onarım, iş yeri kiralama, sergileme, paketleme, bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama, müşavirlik, mühendislik gibi konular başta olmak üzere sınır kapılarından komşu ilçeler uygun görülen ve çevre kirliliği yaratmayan her türlü sanayi, ticaret ve hizmet faaliyetinde bulunulabilir. (Erdoğan ve Enver, 2005: 4). Bununla birlikte sınır ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak gibi amaçları da gerçekleştirecektir. Bununla beraber, bu çalışmada, sosyo-ekonomik açıdan, kültürel ve sosyal yönden, ihracatı artırma açısından, yabancı sermaye ve teknoloji transferi ,döviz kazançlarında yükselme, mal alımı ve kredi kullanma imkanında artma,yeni iş sahalarına genişleme, kayıt dışılıkla mücadele edilecek ve kaçakçılığın azaltılmasına katkı sağlayacak etkiler belirlenecektir. Kalkınma stratejilerinin belirlenmesinde, hedeflenen genel amaçlara ulaşabilmek bakımından özellikle ülkemizde birbirinden farklılık gösteren bölgelerin ve ilçelerin genel sosyo-ekonomik yapısının ve gelişme potansiyelinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada bu amaçtan hareketle Hassa'nın sosyo-ekonomik yapısına Hassa sınır kapısının sağlayacağı katkıları tespit edilmiştir.

1.2. Sınır Ticareti ve Kapılar Açısından Türkiye

Türkiye birçok ülkeler arasında değeri artan bir bağlantı yeri olmuştur. Türkiye'nin Dünya'nın önemli geçitleri üzerinde bulunmasından doğmuş bulunan siyasi önemi hiç bir zaman değerinden kaybetmemiş. günümüzde bu değer daha da artmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey yarımkürede, Avrupa ve Asya kıtalarının kesişme noktasında bulunan bir ülke. Ülke topraklarının büyük bir bölümü Anadolu yarımadasında, kalanı ise Balkan Yarımadası'nın uzantısı olan Trakya'da bulunur. Ülkenin üç yanı Akdeniz, Karadeniz ve bu iki denizi birbirine bağlayan Boğazlar ile Marmara Denizi ve Ege Denizi ile çevrilidir. Komşuları Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'dir(Türkçebilgi,2010). Türkiye'nin topraklan, Kuzey Yarım küresinde, "Eski Dünya Karalar" adı verilen Asya, Avrupa ve Afrika karalar topluluğunun ortasına yakın bir yerdedir. Bu geniş ölçülü karalar kütlesi içinde de Türkiye Batı ve Orta Asya ülkelerine, Avrupa memleketlerine ve Kuzey Afrika bölgelerine yakındır. Türkiye, Ekvator kuşağı ile Kuzey Kutbu arasındaki yeri bakımından da yine ortalara rastlayan bir durumdadır. Bunun da, özellikle ik1im bakımından, önemli sonuçlan olmuştur. Bu coğrafi durumu ile Türkiye kuzeyde yaklaşık olarak, 42" (Sinop İlinde İnceburun), güneyde 36° (Hatay İlinin Baysun Köyü civarında 35° 51') enlemleri arasındadır. Buna göre memleketimiz kuzeyden güneye 6° enlem üzerine uzanmıştır. Türkiye'nin batısı (Gökçeada'da Avlaka Burnu) ise, takriben 25'"40' boylamı ile doğusu (Küçük Ağrı Dağının 34 Km. doğusunda Türkiye - Ermenistan- Nahçıvan sınırlarının kavşak noktası) 44°48' boylamı arasında uzanır. Buna göre Türkiye batıdan doğuya 19 boylamdan biraz daha çok uzanıyor demektir saat farkı bakımından göz önüne alınırsa, her bir meridyen arasında 4 dakikalık zaman farkı olduğundan, Türkiye topraklarının batı ve doğu uçları arasında 1 saat ve i çeyrek kadar bir fark bulunur. Bu ölçüleriyle Türkiye bir dikdörtgeni andırır. Bu şeklin genişliği güneyde Anamur Burnu ile kuzeyde Kerempe Burnu arasında 650 Km. yi geçer, kimi yerde 500 - 600 Km. arasında değişir. Türkiye'nin batı doğu doğrultusundaki uzunluğu 1565 km'yi bulur. Bu sayılara göre, Türkiye'nin uzunluğu genişliğinden hemen hemen üç defa daha çoktur. Türkiye, sınırlan çok uzun ve çeşitli özellikte olan bir ülkedir. Kara sularının uzunluğu 2753 Km yi bulur. deniz sınırlan ise 5000 km. yi geçer. Suriye ile olan sınırımız 877, Irak İle 331, İran ile 454, Gürcistan sının 276 Km., Ermenistan sınırı 316 Km., Yunanistan ile 212, Bulgaristan ile 269 Km dir. Türkiye sınırlarının çoğu oldukça yakın bir geçmişte çizilmiştir.Türkiye'nin yüz ölçümü 814,578 kilometre karedir. Bu yüzölçümü ile Türkiye Cumhuriyeti, komşuları olan Balkan Devletlerinin yüzölçümlerinin hemen bütünü kadar bir yer tutar (yaklaşık olarak Bulgaristan 111, Yunanistan 132, Yugoslavya 257, Arnavutluk 28, Romanya 283 bin Km2). Güneyde Suriye 185, Irak 435 bin km lik yine Türkiye'den küçük ülkelerdir. Doğuda İran'ın 1.648.000 Km2 lik geniş toprakları vardır. Kuzeydeki Rusya Federasyonunun ise 17 milyon Km2 yi biraz geçen arazisi ile çok geniş topraklan bulunmaktadır. Izdüşüm alanı ise 779,452 kilometre karedir. Bu iki yüz ölçümü arasındaki büyük farkın nedeni arazilerin dağlık ve engebeli olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, Bölgedeki İran dışında en geniş alana sahip olan bir ülkedir. Türkiye'nin Sınırlarının Uzunlukları; Suriye ile; 877 kilometre, İran ile ; 454 kilometre, Irak İle; 331 kilometre, Ermenistan ile 316 kilometre Gürcistan ile ; 276 kilometre Yunanistan ile ; 212 kilometre ve Bulgaristan ile 269 kilometredir. Türkiye'nin Kıyılarının Uzunluğu ; Ege denizi uzunluğu ; 2805 kilometre, Karadeniz uzunluğu ; 1695 kilometre, Akdeniz uzunluğu 1577 kilometre, Marmara ve Boğazların Uzunluğu; 1189, kilometre Adaların uzunluğu 1607 kilometredir.

Azerbaycanına da Erzurum-Doğu Beyazıt- Tebriz karayolu ile kolay geçilebilmektedir. Güneyde Suriye ve Irak'a geçişte bir engel yoktur. Türkiye'nin Trakya bölümünde ise sınır çizgisi Bulgaristan tarafından Yıldız dağlarının az yüksek, fakat geçilmesi güç kütlesi, Yunanistan tarafında Meriç ırmağının aşağı Mecrasının geniş ve yer yer bataklık vadisine dayanmakta ise de, bu iki engel arasında büyük önemi bulunan tabii bir yol Edirne Yakınlarında topraklarımızdan çıkarak Balkan Yarımadasına geçer, buradan orta Avrupa memleketlerine açılır. Kuzeydoğudaki Türkiye - Gürcistan sının, Karadeniz kıyısında Çoruh nehri ağzının güneyinden başlar, uzun bir

dağlık araziden geçtikten sonra Ardahan - Ahısha, çıldır - Ahilkelek' e doğru uzanış Kars Gümrü, Iğdır - Evrivan arasında işlek geçit yerleri vardır. Karayolu ve demiryolunun hemen hemen paralel geçtiği Kars-Gümrük kesimindeki Türkiye - Ermenistan hududunda AJcyaka gümrük kapısı-bulunmaktadır. Iğdır ovasının Dil Kısmında Nahçıvan ile 12 Km Lik sınırımız vardır. www.ekodialog.com

Doğuda, Türkiye - İran sınırının geçtiği dağlık yerler, bir yandan Urmiye gölü ile Aras nehrine, öte yandan Van gölü ile Murat nehri ve Dicleye akan suların bir su bölümü alanıdır. Bu sınır, Ağrı dağlarının doğusundan başlar, güneye doğru 2500 m. ve daha yüksek dağlardan geçer. Yalnız Van doğusunda olmak üzere Van - Erçek - Özalp ile İran'daki Kotur arasındaki çukurca yerler ve bu arada vadiler buralardan geçit verir ki, buradan Van - Öza1p - Kotur karayolu geçer. Bu doğu sınırının kuzey bölümünde Doğu beyant - Mako arasında, Gürbulak gümrük kapısının bulunduğu yerde çok işlek bir hudut kesimi vardır. Buradan Milletlerarası düzgün bir önemli karayolu geçer. Ayrıca, daha güneyde Başkale ile İran'daki Dilman arasında da geçit yeri bulunmaktadır. Ancak, bu kesimdeki karayolu Başkale- Yüksekova üzerinden Türkiye - han hududundaki Esendere gümrük kapısına ulaşır, buradan han'daki Urmiye şehrine uzanır. Yüksekova'dan uzanan dar bir yol da ayrıca Şemdinli üzerinden Urmiye'ye varır. Türkiye'nin bu çok dağlık güneydoğu köşesinden sonra güneyde Türkiye - irak sınırı başlar. Bu sınır memleketimizin en yüksek, geçilmesi en güç dağlarından olan Sat dağı Cilo dağı ve daha batıdaki dağlık yerlerin güneyinden geçer. Burada Çurukça ve Çığlı gibi kasabalardan hududa doğru uzanan dar ve her 7.aman geçit vermeyen dağ yonan varsa da, esas yol çok daha batıda Cizre ve Silopi kasabalarından sınıra uzanan, oradan da Zaho ve Musul'a yönelen karayoludur. Daha batıda, güney sınırlarımızın uzun bir bölümü olan Türkiye Suriye hududu başlar. Bu hudut, çok yerde geçilmesi kolay, düzce ve alçak araziden. geçer. Bu hudut boyundan ve yakınından hem karayolları hem de demiryolu geçer. Bu kesimde, doğudan batıya doğu Nusaybin, Şenyurt, Ceylanpınar, Mürşitpınar, Karkamış, çobanbey, Öncüpmar, İslahiye, Cilvegözü, Karbeyaz ve Yayladağı hudut gümrük kapılan, yer yer yakınca sıralanmış bulunmaktadırlar ki, her birinden Suriye'ye doğru işlek ve çoğu düzgün olan yollar uzanmaktadır. Bu düz ve geçilmesi doğal bakımından güçlük göstermeyen uzun güney sınırımız, ticari ve ekonomik bakımdan büyük önem taşımaktadır. Suriye hududu 1921, 1926, 1929 Ankara anlaşmaları, 1930 Halep protokolü ve Hatay'ın anavatana ilhakı ile 1939 Antakya protokolü ve Ankara antlaşması ile. 877 km. lik bir uzunluğa ulaşmıştır. Daha batıda Dalaman ırmağı ile Çanakkale boğazının ağzının güney ucundaki Kumkale burnuna kadar 2593 km. uzunluğunda Ege kıyıları uzanır. Bu kıyılar, dünyanın en girintili Çıkıntılı kıyılarındandır. Büyük bir kısmı Meriç vadisini takibe de Türkiye - Yunanistan kara hududu 212 km. dir. Bu sınır, 1923 Lozan anlaşması ve 1926 Atina protokolü ile tesbit edilmiştir. Kilometrelerce genişlikteki Meriç vadisinin türlü yerleri bataklık, sazlık ve çayırlık olup, her iki yanında da arazi alçak tepelikler ve dalgalı yerler görünüşündedir. lpsala gümrük kapasının bulunduğu yerden geçen işlek karayolu, İstanbul - Tekirdağ üzerinden İpsala'ya, buradan da Dedeağaç ve Gümülcüne'ye ve daha ötelere uzanır. Daha kuzeydoğuda Uzunköprü ile Dimetoka arasındaki Uzunköprü gümrük kapısından geçen yol da komşu Memleketlere uzanır. Kuzeyde Edirne yakınında, ,üç hudut gümrük kapısı, (Karaağaç, Pazarkule, Kapıkule) bulunmaktadır. Bunlardan Kapıkule Türkiye'yi Balkan memleketleri üzerinden Avrupa'nın türlü ülkelerine bağlayan demiryolunun ve milletlerarası değerde karayolunun geçtiği çok işlek ve pek önemli bir bağlantı yeridir(www.ekodialog.com,2010) Büyük bir kısmı Yıldız (Istranca) dağlarının kuzey sırtlarından geçen Türkiye - Bulgaristan sının 269 km. dir. Burası, çok yerinde yolların geçmediği bir hudut olup, batı ucunda Kapıkule başlıca geçit yeri bulunur. Bu sınır, 1913 İstanbul ve 1919 Neuilly antlaşmaları ile tesbit edilmiştir. Türkiye'nin Karadeniz kıyıları, hemen hemen adasız olarak, coğrafi bir sınır halinde uzanır. Burada kıyılarımızın uzunluğu Bulgaristan sınırından Rumeli – fenerine kadar 177 km, Anadolu - fenerinden Gürcistan sınırına kadar 1457 km.dir. Bu kıyılarda arazi, yer yer delta ovaları dışında tepelik ve dağlık, yer yer sarp yamaçlar halinde denize doğru uzanırlar. Hatay İlimizin güneyinde Türkiye - Suriye sınırının kıyı noktasından itibaren Dalaman ırmağının ağzına kadar Akdeniz boyunca uzanan hududumuz 1577 Km.",sürer. Çok yeri Toros sıradağlarının hemen eteğinde uzanan Akdeniz kıyılarımız, inişli yokuşlu, sarp kayaların ve geçilmesi güç derin vadilerin bulunduğu bir yerdir. Burada 43 mil kadar güneydeki Kıbrıs adası, Mersin ile Anamur arasındaki kıyı bölgemizden görülebilecek kadar yakındır. Kıbrıs Anadolu'nun güney kıyı bölgeleri için önemli bir deniz üssü özelliğindedir. Antalya körfezinin batısında Kaş, kasabamız karşısında buradaki kıyılarımıza 2 Km. kadar uzaklıkta (Kaş kasabasına 5 Km. mesafede), karasularımızda bulunmakta olan Meis adası (Yunanca adı Kastelorios) vardır. Bu ada İtalya'nın işgalinde iken, 1947 Paris muahedesiyle Yunanistan'a geçmiştir. Kıyılarımıza çok yakın bulunan Meis adası bu çevredeki birkaç küçük ada içinde (Çam adası, Karaada gibi) en geniş olanıdır. Uzunluğu 7 km., eni 2 km. den fazladır. En yüksek yeri 292 m. yi bulur. Kıyılarımıza bakan yerinde genişçe bir koy ve burada yerleşme yerleri vardır. Adanın hemen karşısındaki kıyıda bir gümrük karakolumuz kurulmuştur(Türkiye'nin Sınırları, http://www.ekodialog.com/ Turkiye_ekonomi/ turkiyenin_ sinirlari_ yeri.html, 23/10/2010). Görüldüğü üzere en uzun sınır olan Türkiye-Suriye sınırlarının uzunlukları 877 kilometre ile ekonomik bağlamda doğal bir üstünlük sağlamaktadır. Mevcut potansiyel itibariyle geçitlik bölgesinde Türkiye ölçeğinde bakılıp orantılandığında, Hatay ili yeterince sınır kapısından istifade edilemediği ve bu sınırların etkin olarak kullanılamadığı kanaatini oluşturmaktadır. Suriye sınır kapıları; Cilvegözü sınır kapısı, Nusaybin sınır kapısı, Ceylanpınar sınır kapısı, Öncüpınar sınır kapısı, Mürşitpınar sınırkapısı, Islahiye sınır kapısı, Şenyurt sınır kapısı ve Çobanbey sınır kapısıdır. Görüldüğü üzere en uzun sınır olan Türkiye-Suriye

sınırlarının uzunlukları 877 kilometre ile ekonomik bağlamda doğal bir üstünlük sağlamaktadır. Öyle ki, Türkiye de birçok ülkeye sınırı bulunan bir ülkedir ve 300'e yakın gümrük müdürlüğüyle dünyada en çok gümrüğü bulunan ülkelerin başında gelmektedir. Çok sayıda gümrük kapısı da, komşu ülkelere açılan çok sayıda ticaret kapısı olarak değerlendirilmelidir(Kara, 2005: 62). Gümrük Müsteşarlığı'nın 2009 rakamlarına göre, Türkiye'nin dışarıya açık; kara, deniz ve hava gümrük kapısı sayısı 120'dir. Kara sınır kapısı sayısı ise 20'dir. Bunların 17'si faal, Ceylanpınar ve Aktaş olmak üzere 2'si faal değildir. Şenyurt-Mardin sınır kapısınınsa gümrük idaresi bulunmamaktadır. Tarihi süreçte sınır ticareti; Türkiye'de 1970'li yılların sonlarından itibaren uygulanmaya başlamış, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özel bir dış ticaret şekli olarak uygulanmaktadır(Sönmez, 1995:119). Başladığı 1978 yılından bu yana konuyla ilgili mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Belirli dönemlerde sınır ticaretinin kapsamı hükümetlerce genişletilmiş, zaman zaman da çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır. Ticarete konu olan malların sayılarının artırılıp düşürülmesi çoğunlukla ekonomik gerekçelerle yapılmıştır.

Tablo:1.Türkiye'de Sınır Ticareti ve Kapıları İle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi

1979	İlk düzenleme, 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 79/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür.
1980	1980'de yayınlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1980) ile, İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir.
1982	1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1982) içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur.
1985	Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 5/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması işlemlerini bir takım kurallara bağlamıştır (Resmi Gazete, 1985).Aynı yıl Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir.
1986	1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile,
1987	1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır.
1988	1988 yılında ise Hakkari-Esendere,
1989	1989 yılında Erzurum ilinin komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile sınır ticareti yapmasına karar verilmiştir. 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır.
1990	1990 yılında Kars ilinin komşu il statüsünden yararlanarak Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir Yine aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkari ve Şırnak illerinin Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir. Başlangıçta sınır ticareti fiili olarak Ağrı ilinde görülmekteyken, hızlı bir gelişme ile bu türticaret diğer sınır illerine de yayılmıştır.
1996 , 1997	Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticaretine İlişkin Tebliği (Resmi Gazete, 1996b) ile Şanlıurfa ilinin Akçakale Sınır Kapısından Suriye ile sınır ticareti yapmasına izin verilmiş; 97/9113 nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile de Edirne ili Bulgaristan ile Kapıkule'den sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir (ResmiGazete, 1997).
1998	Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile, toplam 13 ilin (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahcıvan ve Irak'la sınır ticareti yapması kararlaştırılmıştır. Söz konusu Karar çerçevesinde, şirket merkezi sınır ticareti kapsamındaki illerde olan tüzelkişilerle, bu illerde mukim ve tek vergi numarasına sahip gerçek kişilerce, ayda dört defadan fazla olmamak üzere, her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşmayacak eşya ithaline izin verilmiştir. Ayrıca sınır ticareti yoluyla ithal edilen petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların % 80'i, diğer ürünlerde ise % 60'ının tahsil edilmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca, anılan Kararın 8 inci maddesinde "Sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkarıldığının tespiti halinde, gerçek ve tüzelkişiler adına düzenlenen sınır ticareti belgesi ile daha önce verilmiş uygunluk belgelerinin iptal edileceği, yeni sınır ticareti belgesi verilmeyeceği" hükmü de yer almıştır. Bu çerçevede, sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkartılmaması konusunda gerekli denetim ve kontrolleri yapma görevi il valilerine verilmiştir.
1999	23.12.1998 tarihli karar, illerdeki "sınır ticareti değerlendirme kurulları"nda da değişiklikler yapmıştır. Buna göre Sınır Ticareti Değerlendirme Kurulları; vali veya valinin görevlendirdiği vali yardımcısı başkanlığında, sanayi ticaret müdürü, tarım il müdürü, TSO yönetim kurulu başkanı, defterdar ve Dış Ticaret Müsteşarlığının uygun gördüğübir üyeden oluşmaktadır. Kurullarda daha önce defterdarlık ve müsteşarlık temsilcisi yer almıyordu. Kararla getirilen önemli bir yenilik de *Sınır Ticareti Koordinasyon Kurulu* oluşturulmasıdır. Yapılan düzenleme ile sınır ticareti yapılan illerin valileri ve ilgili kurumların yetkililerinin oluşturduğu kurul, üç ayda bir Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda toplanarak çalışmalarını değerlendirmektedirler .
2000	27.01.2000 tarihinde TBMM'de 4481 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un geçici 2. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu, sınır ticareti kapsamında ithal edilen mallara ilişkin olarak tahsil edilen Akaryakıt Tüketim Vergisinin % 5'ine kadarlık kısmını, sınır ticareti yapılan illerin özel idarelerine aktarmaya yetkili kılınmıştır. Başlatıldığı günden bu yana kapsamı konusunda tartışmalar bitmeyen ve vergi kayıplarına neden olan sınır ticaretine 28.04.2000'de çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile yeni kısıtlamalar getirilmiştir. Getirilen düzenleme ile "komşu il" kavramı kaldırılırken, sadece Artvin'den Hatay'a kadar olan sınır illerinde sınır ticareti yapılabilmesi karara bağlanmıştır. Sınır ticaretine imkan tanınan il sayısı 7'ye düşürülürken Edirne ili sınır ticareti yasaklanan iller arasına girmiştir.
2002	1 Eylül 2002 tarihi itibariyle sınır ticareti kapsamında yapılan motorin ticareti yeni bir düzenleme yapılana kadar tamamen yasaklanmıştır. Yasaklanma gerekçesi olarak motorin ticaretinin amacından saptığı belirtilmiştir.
2003	Sınır ticaretinin tarihsel gelişimi içinde en son yapılan düzenleme, 2003/5408 sayılı Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının yayınlanmasıdır (Resmi Gazete, 2003). Bakanlar Kurulu Kararına göre; Türkiye'nin yaşam standardının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde ekonomik, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını teminen, Sınır Ticaret Merkezleri kurulması karara bağlanmaktadır (m.1). 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın getirdiği en önemli yenilik, Sınır Ticaret Merkezleri uygulamasında bir kısım illere yeniden *komşu il* statüsünün tanınmasıdır. Sadece Sınır Ticaret Merkezlerinde geçerli olmak üzere Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerine komşu il statüsü yeniden tanınmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde komşu ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay'dan oluşan 13 ilde kurulacak olan

Sınır Ticaret Merkezlerinde mağazalar bulunacaktır. Kararın getirdiği en önemli yeniliklerden bir tanesi de *Değerlendirme Komisyonu*nun oluşumudur. Buna göre ithal edilecek eşyaya ilişkin il kotaları ve ithal edilen eşyanın Uygunluk Belgesi sahiplerine dağıtımına dair esaslar; Vali veya Vali Yardımcısı başkanlığında Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Ticaret Odası veya Sanayi ve Ticaret Odası ile Esnaf ve Sanatkarlar Odası temsilcilerinden oluşan Değerlendirme Komisyonu üyelerinin *oybirliği* ile teklifi üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığınca belirlenecektir (m.10). Daha önce Sınır Ticareti Koordinasyon Kurullarında bulunmayan Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Temsilcileri, Değerlendirme Komisyonlarında görev almaya başlamıştır.

2008

2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre Sınır Ticaretini iki aşamada değerlendirmek gerekiyor. Sınır Ticareti Yapmaya Yetkili İller ve Sınır Ticaret Merkezi Kurulan İller (STM) Bakanlar Kurulu Kararına göre 12 iide 13 gümrük kapısından 5 komşu üike iie sınır ticareti yapılmaktadır. Bu iller, gümrük kapıları ve ülkeler aşağıda tabloda gösterilmiştir. Görüldüğü gibi sınır ticaretine yetkili olan illerin tamamı Doğu ve Güneydoğu Bölgesi İlleridir.

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
Artvin	Sarp	Gürcistan
Ardahan	Türközü	Gürcistan
İğdır	Dilucu	Nahçıvan
İğdır	Gürbulak	İran
Ağrı	Gürbulak	Iran
Van	Kapı köy	Iran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	İran
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
KİLİS	ÖNCÜPINAR ;	SURİYE
Hatay	CİlvegÖzü	Suriye
İLİ	SINIR TİCARET MERKEZİ	ÜLKE
Ağrı	Sarısu	İran
Hakkari	Esendere	İran
Van	Kapı köy	İran
İğdır	Dilucu	Nahçıvan

2009

16.05.2009 tarih ve 27230 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile

2010

16.06.2010 tarih ve 27260 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (İhracat:2009/7) İthalat değer limitleri; 50 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri ve 50 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olmak üzere ülke bazında yıllık toplam tutarın azami 100 milyon ABD Dolarına kadar olması kaydıyla, söz konusu sektörel değerlerin ilgili sınır illerine paylaştırılması suretiyle tespit edilir. Bu kapsamda yapılacak ithalat değer limitlerinin tespitinde ilgili sınır illerinin nüfusu göz önünde bulundurulur." Sayı : 27586 Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 22/04/2010 tarihli ve 2010/393 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 20 Mayıs 2010 Perşembe

YETKİLİ SINIR ILI	**YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI**	**ÜLKE**
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
IĞDIR	GÜRBULAK	İRAN
AGRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Kaynak:Öztürk, Nurettin (2006), Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C:2, S:3, s: 107-127.
Bakanlar Kurulu Kararı; "Sınır Ticaretinin Düzenlemesine İlişkin", 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı.Bakanlar Kurulu Kararı; 23.12.1998 tarih ve 98/12254 sayılı.Bakanlar Kurulu Kararı; 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı. Resmi Gazete (1980); Sınır Ticareti Yönetmeliği, (20.09.1980 tarih ve 16760 sayılı).Resmi Gazete (1982); İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği, (07.01.1982 tarihve 17567 sayılı). Resmi Gazete (1985); Bakanlar Kurulu Kararı Eki, (21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı).Resmi Gazete (1993); Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, (01.09.1993 tarih ve 21685 sayılı). Resmi Gazete (1996a); Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticareti Kararı (31 Ocak 1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete (1996b); Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticareti Kararına İlişkin Tebliği, (06.09.1996 tarih ve 22749 sayılı).Resmi Gazete (1997); 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (19.03.1997 tarih ve 22938 sayılı). Resmi Gazete (2003); Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, (10 Nisan 2003 tarih ve 25075 sayılı).

Türkiye'nin Sınırlarının Uzunlukları; İran; 454 kilometre, Irak; 331 kilometre, Ermenistan; 316 kilometre, Gürcistan; 276 kilometre , Yunanistan ; 212 kilometre, Bulgaristan; 269 kilometre, Suriye; 877 kilometredir. Şekil 1.'de Türkiye'deki kara sınır kapıları gösterilmektedir (Gümrük Müsteşarlığı, 2009: 14).

Türkiye'de sınır ticaretine ilk kez 1978-1979 yıllarında artan petrol fiyatlarına bağlı olarak 1979'da İran'la mal karşılığı petrol temin edilmesiyle uygulamaya başlandığı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında ön plana çıktığı ifade edilmektedir. Bu plan ile 1986 yılıyla birlikte, çok sayıda sınır ilinde sınır ticareti uygulaması başlamış, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaygın bir dış ticaret türü haline gelmiştir (Sugözü ve Atay, 2010: 3, 6).

Tablo:2.Suriye İle Sınır Ticareti Kapsamında Olan İllerin Nüfus Karşılaştırması

İli	Nüfusu
Gaziantep	1.653.670
Şanlıurfa	1613.737
Hatay	1.448.418
Mardin	737.852
Kilis	122.104

Tablo:3.Suriye'ye Yapılan İhracat

İl	2007	2008	2009
Gaziantep	72.741.768	138.720.961	121.544.634
Hatay	54.014.334	85.908.350	104.710.486
Şanlıurfa	8.709.594	32.918.931	57.558.800
Kilis	4.691.088	3.690.135	6.511.946
Mardin	4.164.135	3.768.581	4.377.600

Kaynak:Kilis Ticaret ve Sanayi Odası, Kilis Gaziantep

Bölge illerinin nüfus ve ihracat rakamları karşılaştırıldığında aralarında büyük fark olduğu görülmektedir. Bu durum sınır ticareti ithalat kotalarının dağıtımında da büyük farklılıklar olacağının göstergesidir. Son olarak, sınır kapılarının Türk vatandaşları tarafından yoğun olarak kullanıldığını ifade etmek gerekir. Öyle ki, Türk vatandaşlarının 2000 yılında sınır kapılarını kullanarak yurtdışına çıkışları 5 milyonlarda iken, 2009 yılında bu rakam 10 milyonun üzerine çıkmıştır. 2010 yılının ilk 4 ayında ise bu rakam 3 milyona yaklaşmıştır. Bu dört ayda, kara sınır kapılarından yapılan geçişlerde en büyük pay 315.083 (%10.2) ile Habur sınır kapısına aittir. Habur'un ardından 163.088 (%5.6) ile Cilvegözü ve 118.282 (%4) ile Kapıkule gelmektedir (Sönmez, 2010). Dolayısıyla sınır kapıları kuruluş amaçları ve sağladığı imkanlar açısından değerlendirilebilse, **yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak, yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin**

etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak, ihracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik etmek suretiyle ihracatı artırmak, döviz girişini artırmak, yeni iş imkanları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurt dışından ülkeye getirilmesi suretiyle ekonomik standartları yükseltmek gibi yüksek amaçlara hizmet edecektir. Ayrıca yerli girişimcilerin stoklamaya gitmeksizin ihtiyaçlarını devamlı ve ucuz olarak sınırdaki komşu bölgeden karşılamaları da mümkündür. Sınır kapıları özellikle gelişmekte olan ülkelerce dünya ekonomisine daha hızlı entegrasyonu sağlamak amacıyla kullanılan politikalardan biridir. **Sınır kapıları bölgenin fiziki özelliklerine göre ithalat, ihracat, üretim, alım satım, depo işletmeciliği, montaj-demontaj, bakım- onarım, iş yeri kiralama, sergileme, paketleme, bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama, müşavirlik, mühendislik gibi konular başta olmak üzere sınır kapılarından komşu ilçeler uygun görülen ve çevre kirliliği yaratmayan her türlü sanayi, ticaret ve hizmet faaliyetinde bulunulabilir.** Bununla birlikte sınır ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak gibi amaçları da gerçekleştirecektir. (Erdoğan ve Enver, 2005: 4). Bununla birlikte sınır ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak gibi amaçları da gerçekleştirecektir.

2. SINIR KAPISINA KONU OLAN HASSA'NIN BAĞLI BULUNDUĞU HATAY İLİNİN EKONOMİK YAPISI VE GELİŞME POTANSİYELİ

Hatay ili tarımsal karakterli ekonomiye sahip bir ildir. 2001 yılı itibariyle il GSYİH' sının % 19,6'sı tarım sektöründen sağlanmaktadır. Tarım sektörü içerisinde ise en yüksek pay, % 19,2 ile çiftçilik ve hayvancılık faaliyet kolundadır. Söz konusu dönem içerisinde ticaret sektörünün il GSYİH'daki payı % 26,2 iken sanayi sektörünün payı % 14,3'dür.Tarımsal etkinlikler içerisinde bitkisel üretimin ön plana çıktığı il de meyve üretimi, Türkiye meyve üretiminin % 6,12'sini oluşturmaktadır. Ülkemiz turunçgiller üretiminin % 21,21'i ise Hatay turunçgiller üretiminden oluşmaktadır. Türkiye sebze üretiminin % 3,61'i Hatay ilinde gerçekleşmektedir. Hatay ili hayvancılığının ise Türkiye genelinde önemli bir yer işgal etmediği görülmektedir. İl büyükbaş hayvan sayısı Türkiye büyükbaş hayvan sayısının ancak % 0,75'ini oluşturmaktadır. Hatay ili sanayi sektörü hasılasının Türkiye sanayi hasılası içindeki payı % 8,2'dir. Sanayi hasılası içinde en fazla katkıyı imalat sanayi sektörü yapmaktadır. 2001 yılı itibariyle il sanayi hasılasının % 93,9'unu imalat sanayi oluşturmaktadır. 2006 yılı itibariyle Türkiye genelinde 85.535.000.000 $ olarak gerçekleşen ihracatın 934.000.000 $'lık kısmı Hatay ilinden yapılmıştır. Yani, 2006 yılı itibariyle Türkiye ihracatının % 1,09'u, Akdeniz Bölgesi ihracatının ise % 26,41'ini Hatay ili ihracatı oluşturmaktadır. Hatay ili, İskenderun ilçesinde yer alan limanı ile uluslar arası ticaret ve çelik üretiminde öne çıkmaktadır. İl genelinde demir çelik sektörü, yarattığı katma değer ve istihdam hacmi açısından imalat sanayinin itici gücü olmuştur (DPT, 2003:15). Maden yatakları açısından zengin bir il olan Hatay'da söz konusu potansiyel tam anlamıyla kullanılmamaktadır. İl genelinde madencilik sektörü pek gelişmemiştir. Madencilik sektörünün 2001 yılı itibariyle il GSYİH' sına yaptığı katkı % 0,2 düzeyindedir. Hatay ilinde ticaret en önemli iktisadi faaliyet koludur. İl GSYİH'sına en fazla katkıyı ticaret sektörü yapmakta olup, 2001 yılında % 26,2'lik katkı sağlamıştır. Hatay'ın bir sınır ili olması ve ülkenin en önemli limanlarından biri olan İskenderun Limanı'na sahip olmasının etkisiyle ilde dış ticaret gelişmiş durumdadır. 2006 yılı itibariyle Hatay ilinden dış ülkelere 934.000.000 $ ihracat yapılmıştır. Hatay taşımacılık sektöründe İstanbul'dan sonra en fazla filoya sahip ikinci il'dir. Hatay'daki taşımacılık firmalarına ait 4 binden fazla tır bulunmaktadır. Hatay'lı nakliyecilerin en çok ihraç taşımacılığı yaptığı ülkeler; sırasıyla Suudi Arabistan, Romanya, Ürdün, Irak, Rusya, Suriye ve Almanya yer almaktadır (www.hatay.gov.tr, 2007).

Merkez dahil 12 ilçe, 76 belediye ve 420 köye sahip olan Hatay ilinde, toplam nüfusun % 46,37'si şehirde , % 53,63'ü kırsal alanda yaşamaktadır. Görüldüğü üzere; ilin nüfusunun yarısından fazlası köylerde yaşamaktadır. Bunun sebebi ise ilin ulaşım olanaklarının elverişli olması ve köylerin merkezlere yakın olmasının, nüfusun köylerde yaşamakla birlikte kentte kolaylıkla çalışabilmesine imkan vermesidir (TKİB, 2004:30).

Tablo.4. İlçe, Köy ve Şehir Nüfusları

	Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu		Toplam		Yıllık Nüfus Artış Hızı ‰	
İlçeler	1990	2000	1990	2000	1990	2000	Hatay	Türkiye
Merkez	123.871	144.910	160.324	200.410	284.195	345.320	19,48	18,28
Altınözü	6.518	5.352	51.770	53.815	58.288	59.167	1,5	18,28
Belen	15.629	18.646	7.264	9.736	22.893	28.382	21,49	18,28
Dörtyol	47.144	53.597	64.224	72.661	111.368	126.258	12,55	18,28

Erzin	22.477	25.879	6.683	8.109	29.160	33.988	15,32	18,28
Hassa	7.714	9.071	39.417	40.923	47.131	49.994	5,9	18,28
İskenderun	154.807	159.149	104.668	128.235	259.475	287.384	10,21	18,28
Kırıkhan	68.601	63.615	34.474	34.915	103.075	98.530	-4,51	18,28
Kumlu	6.142	6.629	8.514	9.441	14.656	16.070	9,21	18,28
Reyhanlı	42.451	52.135	21.688	22.090	64.139	74.225	14,6	18,28
Samandağ	29.857	34.641	59.345	72.113	89.202	106.754	17,96	18,28
Yayladağı	6.496	7.717	19.676	19.937	26.172	27.654	5,51	18,28
Toplam	531.707	581.341	578.047	672.385	1.109.754	1.253.726	12,19	18,28

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri:121

Hatay ilinde kilometrekareye düşen kişi sayısı 215'dir.Türkiye'de kilometrekare başına düşen kişi sayısı 86'dır.

Tablo 5. İlçelere Göre Nüfus Yoğunluğu

İlçeler	Nüfus	Yüzölçümü	Yoğunluk
Antakya	345.320	858	402
Altınözü	59.167	468	126
Belen	28.382	130	218
Dörtyol	126.258	600	210
Erzin	33.988	358	95
Hassa	49.994	514	97
İskenderun	287.384	637	451
Kırıkhan	98.530	843	117
Kumlu	16.070	223	72
Reyhanlı	74.225	410	181
Samandağı	106.754	446	239
Yayladağı	27.654	341	81
Toplam	1.253.726	5.828	215

Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 121

İlin diğer ilçelerinde kilometrekareye düşen kişi sayısı farklılıklar göstermektedir. Tablo 5.'de görüldüğü gibi, en fazla kilometrekareye düşen nüfus 402 kişi ile Antakya ilçesidir. En düşük nüfus yoğunluğuna sahip olan ilçe ise 72 kişi ile Kumlu ilçesidir. Antakya ilçesinden sonra en fazla yoğunluğun göründüğü ilçeler sırasıyla İskenderun, Samandağ, Belen ve Dörtyol'dur.

Tablo 6. Hatay Sağlık Tesislerinin İlçelere Göre Dağılımı,2005

İlçeler	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Sağlık Ocağı	Sağlık evi Sayısı
ANTAKYA	7	803	38	121
ALTINÖZÜ	0	0	8	25
BELEN	0	0	3	10
DÖRTYOL	1	100	13	42
ERZİN	0	0	3	16
HASSA	1	0	6	24
İSKENDERUN	4	698	23	110
KIRIKHAN	1	100	7	48
KUMLU	0	0	2	12
REYHANLI	1	50	4	28
SAMANDAĞI	1	50	13	31
YAYLADAĞI	0	0	4	14

Kaynak: Antakya Sağlık İl Müdürlüğü

Hatay ilinde 9 Devlet Hastanesi, 2 Doğumevi, 2 Halk Sağlığı laboratuarı Müdürlüğü, 2 Verem Savaş Dispanseri, 1 Üniversite Araştırma Merkezi, 4 Özel Hastane, 2 Deri Zührevi Dispanseri, 124 Sağlık Ocağı ve 481 Sağlık Evi bulunmaktadır

Tablo 7. İlçeler İtibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1995–1996

İlçeler	1995		1996	
	Alıcı Fiyatlarıyla GSYİH	İl İçerisinde İlçe Payları (%)	Alıcı Fiyatlarıyla GSYİH	İl İçerisinde İlçe Payları (%)

Toplam	126.093.270	100,00	241.974.956	100,00
Merkez	36.367.204	28,84	68.482.164	28,30
Altınözü	2.344.209	1,86	3.644.386	1,51
Belen	1.016.098	0,81	2.351.794	0,97
Dörtyol	11.927.568	9,46	23.262.825	9,61
Erzin	4.608.030	3,65	9.810.930	4,05
Hassa	2.805.220	2,22	3.412.291	1,41
İskenderun	43.994.144	34,89	83.964.422	34,70
Kırıkhan	9.515.839	7,55	19.864.234	8,21
Kumlu	496.110	0,39	927.173	0,38
Reyhanlı	3.481.591	2,76	6.440.618	2,66
Samandağı	8.516.118	6,75	17.524.675	7,24
Yayladağı	1.021.137	0,81	2.289.446	0,95

Kaynak: TUİK Erişim Adresi: www.tuik.gov.tr(Antakya Ticaret ve Sanayi Odası [ATSO], 2006:40).

Tablo:8. Ormanlık Alan

ORMANLIK ALAN						Toplam (Ha)	Açık Saha (Ha)	Genel Saha (Ha)
İlçesi	Şefliği	Koru Ormanı		Baltalık Orman				
		Normal (Ha)	Bozuk (Ha)	Normal (Ha)	Bozuk (Ha)			
Antakya	Antakya	10.739	8.258			18.997	81.137	100.134
Belen	Belen	8.199	4.463			12.662	6.454	19.116
Hassa	Hassa	7.600	2.559		15.411	25.570	22.348	47.918
İskenderun	İskenderun	24.693	9.953			34.646	19.929	54.574
	Uluçınar	18.502	9.670			28.172	11.361	39.533
İlçe Toplamı		43.195	19.623			62.818	31.289	94.107
Kırıkhan	Kırıkhan	4.290	1.190	169	5.009	10.657	130.785	141.442
Samandağ	Samandağ	17.931	6.795			24.726	19.469	44.195
Yayladağı	Yayladağı	5.622	10.942			16.564	20.305	36.869
Toplam		97.576	53.830	169	20.420	171.994	311.788	483.781

İlde önemli orman alanları sırası ile İskenderun, Hassa, Samandağ, Antakya ve Yayladağı ilçelerinin sınırları içerisinde bulunup, kaliteli orman alanı 97.745 hektardır. Bu orman alanının büyük bir kısmı İskenderun ilçesinde yer almaktadır. İskenderun ilçesindeki verimli orman alanı 43.195 hektar iken, Kırıkhan ilçesindeki verimli orman alanı 5.290 hektardır. İlin ulusal karayolu açısından herhangi bir sorunu olmazken, devletlerarası ulaşım yolunun üzerinde bulunması dolasıyla önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Ulaştırma sektörü, sosyal, kültürel, politik ve özellikle ekonomik bakımdan büyük bir önem arz etmektedir. Ekonomik kaynakların iyi bir şekilde işletilmesi, verimli kullanımı ve iç ve dış ticaretin geliştirilmesi ancak muntazam bir ulaştırma ağı ile mümkün olmaktadır (Çiftçi, 1995:262). Hatay ilinde, asıl olarak karayolu ve demiryolu, bir ölçüde denizyolu ve havayolu etkin bir ulaşım şebekesini oluşturur. Hatay ilinde karayolu, Cilvegözü ve Yayladağı bulunması sebebiyle gerek iç, gerekse şehirlerarası ve ülkeler arası trafik hacmine sahiptir. İl üzerinden, Antakya-Reyhanlı asfalt yolu ile Suriye'nin Halep şehrine, Kahramanmaraş-Antakya E–391 karayolu ile de Güneydoğu Anadolu'ya ulaşılır. Avrupa, Anadolu, Ortadoğu ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan E–91 karayolu Hatay'dan geçer. E–5 karayolu ise, Hatay'ın ülke karayolu sistemine bağlantısını sağlamaktadır (ATSO, 2006:99). 2007 yılı içerisinde, Hatay ili ağında bulunan karayollarına ait 617 km yolun 613 km' si asfaltlanmış durumdadır.

Tablo 9. Hatay İline Bağlı Karayolu Satıh Durumu

Yol Tipi	Asfalt	Stabilize	Toprak	Geçit Vermez	Toplam
Devlet Yolu km	352	0	0	4	356
İl Yolu km	261	0	0	0	261
Toplam	613	0	0	4	617

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü [KGM], 2007 Erişim Adresi: http://www.kgm.gov.tr/

Tablo 9.'dan görüldüğü gibi, ilde bulunan 617 km' lik yolun 356 km' si devlet yolu, 261 km' si de il yoludur. Devlet yolunun % 47,16'sı beton asfalt, % 52,84'ü de sathi kaplamadır. İl yollarının ise % 100'ü sathi kaplamadır.

Hatay İlinin İlçelerinin Suriye Sınır Mesafeleri,Yayladağı:76km, Altınözü :76.5km, Reyhanlı: 76.5km, Kumlu: 13 Km, Kırıkhan: 30km, Hassa: 24 Km dir. Hatay ilinin toplam Suriye sınırı 296 km dir. Mevcut sınır kapılarının trafiğine de kısaca bakacak olursak Hassa sınır kapısı önerisinin yerinde olduğu daha net bir şekilde görülecektir.

Tablo:10.Yayladağı Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 4 Aylık Gelen-Giden Araç Sayılarının Karşılaştırmalı İstatistiği

GELEN ARAÇLAR				GİDEN ARAÇLAR			
OTOBÜS		OTOMOBİL		OTOBÜS		OTOMOBİL	
2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
4	115	11.367	25.169	5	92	11.047	24.154

YAYLADAĞI GÜMRÜK MÜDÜRLÜĞÜ ARAÇ % ARTIŞ ORANLARI

	GELEN (ARTIŞ)	GİDEN (ARTIŞ)
OTOBÜS %	2775	1740
OTOMOBİL %	121	119

Tablo:11.Yayladağı Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 4 Aylık Karşılaştırmalı Yolcu Sayıları İstatistiği ve Grafiği

	GELEN YOLCU SAYISI				GİDEN YOLCU SAYISI			
	2009		2010		2009		2010	
	TÜRK	YABANCI	TÜRK	YABANCI	TÜRK	YABANCI	TÜRK	YABANCI
YAYLADAĞI GÜM.MÜD.	13.018	14.498	37.694	31.498	11.951	14.324	33.392	29.631
TOPLAM	27.516		69.192		26.275		63.023	

Yayladağı sınır kapımızda gelen yolcu sayısı oranı:% 151 artmıştır. Yayladağı sınır kapımızda giden yolcu sayısı oranı: % 140 artmıştır.

Şekil.1. Yayladağı Gümrük kapısı – 2009-2010 yılları ilk 4 aylık karşılaştırmalı yolcu sayıları grafiği

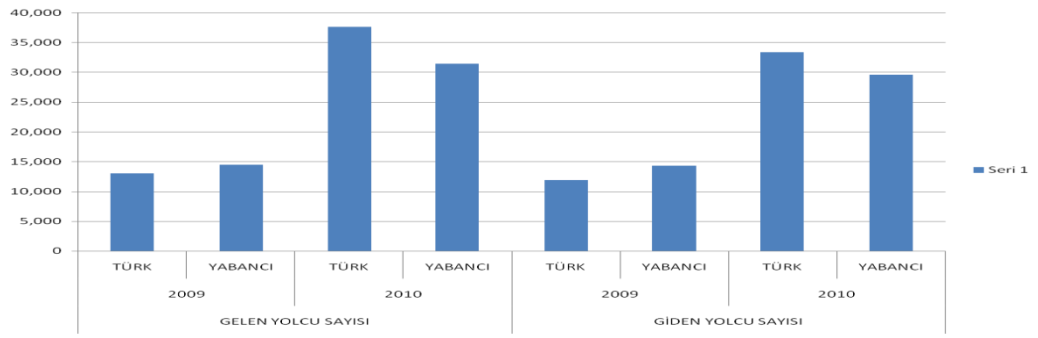

Tablo:12.Reyhanlı - Cilvegözü Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 4 Aylık Karşılaştırmalı Yolcu Sayıları İstatistiği

	GELEN YOLCU SAYISI		GİDEN YOLCU SAYISI	
	2009	2010	2009	2010
CİLVEGÖZÜ GÜM.MÜD.	127.110	271.729	130.665	275.350
% ARTIŞ ORANI	% 219		% 211	

Tablo:13.Reyhanlı - Cilvegözü Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 4 Aylık Araç Giriş-Çıkış Sayılarının İstatistiği

	GELEN ARAÇ SAYISI		GİDEN ARAÇ SAYISI	
	2009	2010	2009	2010
CİLVEGÖZÜ GÜM.MÜD.	45.153	86.959	48.797	87.902
% ARTIŞ ORANI	% 92		% 80	

Tablo:14.Kilis - Öncüpınar Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 5 Aylık Karşılaştırmalı Yolcu Sayıları İstatistiği

	GELEN YOLCU SAYISI		GİDEN YOLCU SAYISI	
	2009 (12 AY)	2010 (5 AY)	2009(12 AY)	2010(5 AY)
ÖNCÜPINAR GÜM.MÜD.	578.150	345.309	593.309	437.024

Tablo:15.Kilis - Öncüpınar Gümrük Kapısı – 2009-2010 Yılları İlk 5 Aylık Araç Giriş-Çıkış Sayılarının İstatistiği

	GELEN ARAÇ SAYISI		GİDEN ARAÇ SAYISI	
	2009 (12 AY)	2010 (5 AY)	2009(12 AY)	2010(5 AY)
ÖNCÜPINAR GÜM.MÜD.	104.233	81.272	97.187	79.923

Görüldüğü üzere, Suriye devleti ile Ülkemiz arasında vize işleminin kalkmış olması nedeniyle Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarından giriş ve çıkışlar yoğunluk kazanmıştır. İlçede sınır kapısı açılması halinde Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye illeri ile Gaziantep ilinden Suriye Devletine yapılacak ihracatlarda yol mesafesi yönünden kısalma olacak ve diğer Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarının yükü hafiflemiş olacaktır.

3. HASSA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE GELİŞME POTANSİYELİ:

Hassa ilçesinin kurulu olduğu bölge M.Ö. 3000 yıllarından beri yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır. Bölgede Akadlar, Babilliler, Asurlular, Hititler, İskitler, Persler, Selevkouslar, Kilikya Karalllığı, Romalılar, Emeviler, Abbasiler, Tolunoğlulları, İhşitler, Selçuklular, Eyyubiler, Memlüklüler eğemenlik sürmüşlerdir. l516 Mercidabık zaferi ile Osmanlıların yönetimine geçmiştir. Hassa İlçesi 1864-1865 yıllarında Amanos dağlarında yaşamakta olan "**ULAŞLI**" boyunun isyanı üzerine bölgeye gönderilen Osmanlı Fırka-ı İslahiye birlikleri komutanı olan **İbrahim Derviş Paşa**'nın isyanı bastırarak (Seyyar Jandarma bölüğünün eskiden bulunduğu, mevcut belediye şehir parkının bulunduğu yerde) bölgede konaklaması ile kurulmuştur. Ordu–Köyü namı ile bir karye olarak teşkil olunan Hassa'ya civar nahiyeler olan Hacılar, Tiyek ve Akbez'den haneler getirilerek yerleştirilir ve Maraş Mutasarrıflığına bağlanır.İlçe Birinci Dünya Savaşı sırasında 1918 yılında Fransızlarca ilk kez işgal edilir. Çetelerin şiddetli mukavemeti sonucunda çekilmek zorunda kalan Fransızlar 10 Kasım 1920'de ikinci kez, 09-10 Mart 1921'de üçün kez, ve 15 Mart 1921'de son kez işgale uğrar. 20 Ekim 1921 Ankara İtilaf namesi ile **5 Ocak 1922** tarihinde Fransız birliklerince boşaltılır. Bu karışık dönemde Türk Çeteleri Hassa'ya girerek, Kasım 1921'de hükümet binasına Osmanlı Sancağı çekmişler, sınırı ve kurtuluşu fiili hale getirmişlerdir. Halk arasında bu tarih 15 Kasım olarak bilinmekte ve bu tarih kurtuluş bayramı olarak kutlanmaktadır.

Hassa İlçesi Hatay'ın Türkiye'ye katılışına kadar Gaziantep ili, İslahiye İlçesine bağlı bir bucak iken, Hatay'ın ilhakı ile (1939) ilçe konumuna erişmiştir. İlçe 5 Belde ve 28 köyden (18 bağlısı) oluşmaktadır. **Coğrafi Konumu ve Yüzölçümü:** İlçe; Hatay ilinin kuzeyinde Hatay'a 80 km. uzaklıkta, Amanos Dağlarının eteğinde kurulmuştur. İlçe Merkezinin rakımı 400 m.'dir. İlçenin toplam yüzölçümü 495 km^2'dir.Nüfusu; Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığının 26.01.2010 tarihinde açıkladığı adrese dayalı nüfus sayımına göre ilçe nüfusu 54.274 olup, bu nüfusun 9.207 i (% 17) ilçe merkezinde, 25.511 i (% 47) Beldelerde, 19.797 si (% 36) köylerde yaşamaktadır. Toplam nüfusun 27.7252 (% 51) erkek, 27.022 sı (% 49) kadındır. İlçemizde nüfus artış

hızı %-0,65'dir. **Ulaşım:** Hassa İlçesi Hatay iline 80 km. Gaziantep İline 120 km. Kahramanmaraş İline 110 km.Osmaniye İline l00 km. Adana iline 200 km. mesafededir. Komşu Kırıkhan ilçesine 40km. İslahiye İlçesine 28 km. uzaklıktadır.İlçeden geçen Kırıkhan-Nurdağı arası karayolu bölünmüş yol yapım çalışmaları devam etmektedir. Hassa İlçesi ile Dörtyol İlçesi arası Çardak Yayla Yolu güzergahında 50 Km. olup, daha önce karayolları ağında iken 2007 yılında İl Özel İdaresi yol ağına alınmıştır. Çardak yaylası ile Dörtyol Topaktaş yaylası arası 15 Km.si ham yol diğer kısmı asfalt olarak faaliyettedir. İlçe ile Dörtyol arasındaki bu yolun karayolu ulaşımına açılması halinde Dörtyol ile Hassa arası karayolu mesafesi 50 km kısalacaktır. İlçe halen turizm alanında geniş bir potansiyel olmamakla birlikte; İlçe sınırları içerisinde birçok yaylaların olması ve Yayla Turizmine müsait olması nedeniyle bu alanda yatırım yapılabilir. Ayrıca son yıllarda Akbez Beldesi sınırları içerisinde Kültür ve Turizm İl Müdürlüğünce yapılan çalışmalar sonucunda Bizans ve Roma dönemine ait birçok tarihi yerleşim alanları ve eserler çıkartılmıştır. Bu çalışmalar kısmen de olsa halen devam etmektedir. İlçede okuma yazma oranı % 88'dir. Okullaşma oranı ise çağ nüfusuna göre okul öncesinde 2004 doğumlularda %70,83; 2005 doğumlularda % 19,96'dır. 6 – 14 yaş grubundaki çağ nüfusunun %100'ü ilköğretim okullarında eğitime devam etmektedir. İlçede 22 Müstakil, 24 Birleştirilmiş Sınıflı olmak üzere 46 İlköğretim Okulu; 1 Anadolu Lisesi, 1 İmam Hatip Lisesi, 3 Lise olmak üzere 5 Lise; 1 Ana Okulu bulunmaktadır. Köylerde 6'sı Müstakil, 24'ü birleştirilmiş sınıflı olmak üzere 30 ilköğretim okulu bulunmaktadır. 20 İlköğretim Okulu ile 1 Ortaöğretim Okulu İkili Öğretim, 26 İlköğretim Okulu ile 4 Ortaöğretim okulunda ise normal öğretim yapılmaktadır. 2008 yılında toplam 11.764 öğrenci (520 okul öncesi, 9.378 ilköğretim, 1.748 ortaöğretim) varken 2009-2010 yılında 12.471 öğrenci (1.052 okulöncesi, 9.476 ilköğretim, 1.938 ortaöğretim) eğitime devam etmektedir. İlçe Milli Eğitim müdürlüğüne bağlı okul ve kurumlarda kadrolu 610 kişi görev yapmaktadır. (610 dışında 67 ücretli öğretmen) (574 öğretmen, 36 genel idari hizmetler ve yardımcı hizmetler sınıfında görev yapmaktadır.) Ayrıca Türkiye İş Kurumu tarafından ilçe okullarına istihdam edilen 25 Hizmetli görev yapmaktadır.Her Okulda ADSL bağlantısı vardır. İlçede 1 Dershane mevcut olup, Öğrenci sayısı 86, İlçede 2 Rehabilitasyon Merkezi bulunmakta olup, öğrenci sayısı 156, İlçemizde 7 adet Özel Öğrenci Yurdu olup, öğrenci sayısı 167'dır. İlçede 2008-2009 eğitim öğrenim döneminde MKÜ bağlı Hassa Meslek Yüksekokul açılmıştır. 2009-2010 Eğitim Öğretim döneminde Teknik Programlar Bölümü Bitkisel Üretim Programında 12, Bahçe Tarımı Bölümünde 39, Bilgisayar Teknoloji Bölümünde 29 olmak üzere toplam 80 öğrencisi bulunmaktadır. İlçe merkezinde mevcut İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü binası Üniversiteye tahsis edilmiş, bina onarımı devam ettiğinden Öğrenciler Kırıkhan Meslek Yüksek Okulunda öğrenimlerini sürdürmektedirler.İlçe ekonomisi genel olarak tarıma dayanmaktadır. Hayvancılık genellikle köylerde mera hayvancılığı olarak yapılmaktadır. İlçe toplam arazi alanı 447.520 dk'dır. Tarım Alanı 167.230 dk %37, Orman 232.520 dk %52, Çayır ve Mera 14.338 Dk %3 , Yerleşim Alanı 16.140 Dk, %4, Diğer Araziler 17.292 dk %4'dür. İlçede 65.000 dk. Buğday, 46.500 dk bağcılık, 26.870 dekar zeytin, 8.000 dekar Dane Mısır, 4.000 dk. pamuk ve 16.870 dk. ise değişik sebze ve meyvelerin ekimi yapılmış olup, toplam 167.230 dekar tarım alanı kullanılmaktadır. İlçede üretilen üzümün %1'ine karşılık gelen 300 ton yaş üzüm Arap yarımadası ve Rusya gibi ülkelere ihracatı yapılmaktadır.İlçede 3.050 adet büyükbaş, 36.700 adet küçükbaş hayvan bulunmakta olup, büyükbaş hayvanlarda yılda 2.500 Litre, küçükbaş hayvanlarda ise yılda 300 Litre süt alınmaktadır. 60 kişi arıcılık yapmakta, bunlara ait 3.980 adet kovan bulunmakta olup, kovanların ortalama verimi 10 kg'dır.. 2 adet alabalık üretim tesisi bulunmaktadır. Bunların yıllık üretimi 130 tondur. Elde edilen ürünlerin büyük çoğunluğu ihracata gitmektedir.

İlçede İl Özel İdare Müdürlüğünün (% 58.57) de ortak olduğu HATSAŞ'a ait binada Plastik Doğrama (P.V.C.) işletmesi ile İlçe Merkezinde 2 Aktepe beldesinde 2 olmak üzere toplam 4 adet **Çırçır –Prese Fabrikası,** Hassa Merkez, Aktepe ve Akbezde birer olmak üzere toplam 3 adet mısır kurutma tesisi bulunmaktadır. Hassa merkezde 1, Aktepe beldesinde 5, Ardıçlı beldesinde 3 ve Akbez beldesinde 1 küçük ölçekli olmak üzere toplam 10 Zeytinyağı prese fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrikalarda 150 kişi istihdam edilmektedir.

İlçede 6 Sağlık Ocağı bulunmaktadır. Sağlık Ocaklarında 13 Doktor, 17 Hemşire, 19 Ebe, 6 Sağlık Memuru ve 14 idari personel olmak üzere toplam 69 personelle hizmet verilmektedir. İlçe merkezinde 50 yataklı Devlet Hastanesi 01/01/2004 tarihinde hizmete açılmıştır. Devlet Hastanesinde 2 Genel Cerrah, 2 Diş Hekimi, 1 Aile Hekimi, 1 Dahiliye Uzmanı,1 Çocuk Uzmanı,1 Anestezi Uzmanı,10 Pratisyen olmak üzere 18 doktor, 17 Hemşire, 7 Ebe, 23 Sağlık Teknisyeni ve Sağlık memuru, 1 Eczacı ve 24 idare personel olmak üzere toplam olarak 91 personelle hizmet verilmektedir. 2009 yılında Hassa Devlet Hastanesinde 106.563 hasta muayenesi yapılmış, 1.270 hasta yataklı tedavi görmüş, 1.841 hasta ameliyat edilmiştir.

4. HASSA SINIR KAPISININ AÇILMASININ ZORUNLU OLDUĞUNU GÖSTEREN SOSYO-EKONOMİK DURUMLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER:

Sınır kapısı açılması için önerilen Hassa İlçesinin konumu, Türkiye haritasında da Hatay il haritasında da bir sınır kapısı gibi kendiliğinden oluşmuş sadece bu uyuyan potansiyele temas etmek yeterli avantajları beraberinde getirecektir. Coğrafi konumu itibariyle hem dağlık, hem ovalık hem de geçitlik potansiyeline sahip olması burada doğal bir sınır kapısının açılmasına hem sosyo hem de ekonomik açıdan imkan tanımaktadır.

Hassa İlçesinin Suriye Devleti ile 26 km sınırı bulunmaktadır. İlçe merkezinin Suriye devleti sınırına uzaklığı azami 15 km.dir. Bu sınır boyunca Türkiye tarafındaki vatandaşların Suriye tarafında akrabaları bulunmaktadır. İlçeye en yakın Gümrük kapılarından Cilvegözü Gümrük Kapısı 93 km., Kilis Öncüpınar sınır kapısı ise 72 km.dir. Gaziantep ili İslahiye ilçesi güzergahından gelerek Suriye Devleti Halep İline giden demir yolu ilçeye 17 km. uzaklıkta Meydan Akbez Mevkiinden geçmektedir. Yine Meydan Akbez sınırından Halep İline bağlanan bir karayolu mevcut olduğu bilinmektedir. Ayrıca İlçemize bağlı Sugediği Köyü sınır güzergahından Halep iline giden yola karayolu bağlantısı imkanı bulunmaktadır. Suriye Devleti Afrin ilçesi ile birçok belde konumundaki yerleşim birimleri ilçeye komşu yerleşim birimleridir.

İlçeye bağlı Sugediği köyü sınırları içerisinden Suriye devletine bir sınır kapısının açılması halinde; hız esneklik ve kolaylık sağlayan bir ulaşım ağı, haberleşme ağı gibi olmazsa olmazları da potansiyelinde taşımakta hem kıyı hem sınır ticaretinin, hem de demiryolu ağı ile taşımayı kolaylaştıran bir rekabet üstünlüğü bulunmaktadır. Bu üstünlük doğal bir tekel olma özelliğini de sağlamaktadır. Bu ulaşım kolaylığı Hassa-Dörtyol güzergahı ile doğrudan sağlanacak olması hem ekonomik olarak hem de mutlak üstünlükleri hem de karşılaştırmalı üstünlükleri beraberinde getirmekte ve diğer sınır kapılarından farklılık arz etmektedir. Hassa-Dörtyol-İskenderun güzergahı ile hem kara hem deniz yük taşımacılığı açısından da avantaj sağlamaktadır. Bununla beraber, Suriye devleti ile Ülkemiz arasında vize işleminin kalkmış olması nedeniyle, Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarından giriş ve çıkışlar yoğunluk kazanmıştır. İlçemizde sınır kapısı açılması halinde Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye illeri ile Gaziantep ilinden Suriye Devletine yapılacak ihracatlarda yol mesafesi yönünden kısalma olacak ve diğer Cilvegözü ve Öncüpınar sınır kapılarının yükü hafiflemiş olacaktır. Hassa Sınır Kapısı mutlaka gerçekleştirilmelidir. Çünkü kurulacak Hassa Sınır Kapısı Hassa'nın ticaret yapısını yeniden şekillendirebilir ve Hassa için bir çıkış noktası olabilir. Hassa Sınır Kapısı ticaretini canlandıracak, ekonomik durumunu düzeltecek, ivme kazandıracak ve en önemlisi halkın refah düzeyini arttırabilecektir.

Şekil:2.Suriye'nin ilçeyele sınırı olan Afrin

Türkiye haritasında da Hatay il haritasında da Hassa ilçesi'nin konumu bir sınır kapısı gibi kendiliğinden oluşmuş sadece bu uyuyan potansiyele temas etmek yeterli avantajları beraberinde getirecektir. Coğrafi konumu itibariyle hem dağlık, hem ovalık hem de geçitlik potansiyeline sahip olması burada doğal bir sınır kapısının açılmasına hem sosyo hem de ekonomik açıdan imkan tanımaktadır. Hassa İlçesinin Suriye Devleti ile 26 km sınırı bulunmaktadır.İlçe merkezinin Suriye devleti sınırına uzaklığı azami 15 km.dir. Bu sınır boyunca Türkiye tarafındaki vatandaşlarımızın Suriye tarafında akrabaları bulunmaktadır.

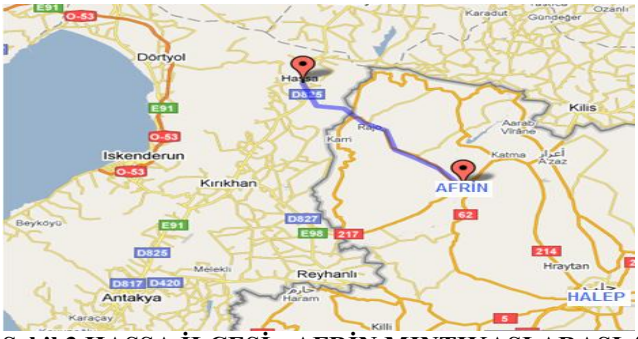

Şekil.3.HASSA İLÇESİ - AFRİN MINTIKASI ARASI 46 KM

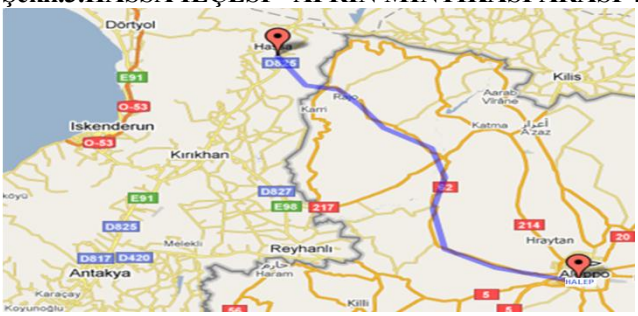

Şekil.4.HASSA - HALEP ARASI 98 KM.

Şekil:5.KİLİS-ÖNCÜPINAR SINIR KAPISI ÜZERİNDEN K.MARAŞ - HALEP ARASI 190 KM.

Şekil:6.REYHANLI-CİLVEGÖZÜ SINIR KAPISI ÜZERİNDEN OSMANİYE - HALEP ARASI 219 KM.

Şekil:7.HASSA – DÖRTYOL ÜZERİNDEN OSMANİYE - HALEP ARASI 172 KM.

Şekil:8.REYHANLI-CİLVEGÖZÜ SINIR KAPISI ÜZERİNDEN K.MARAŞ - HALEP ARASI 220 KM

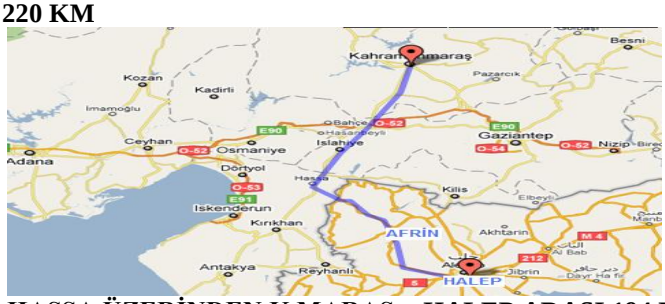

HASSA ÜZERİNDEN K.MARAŞ - HALEP ARASI 194 KM.

İlçeye en yakın Gümrük kapılarından Cilvegözü Gümrük Kapısı 93 km., Kilis Öncüpınar sınır kapısı ise 72 km.dir. Gaziantep ili İslahiye ilçesi güzergahından gelerek Suriye Devleti Halep İline giden demir yolu ilçeyee 17 km. uzaklıkta Meydan Akbez Mevkiinden geçmektedir Yine Meydan Akbez sınırından Halep İline bağlanan bir karayolu mevcut olduğu bilinmektedir. Ayrıca İlçemize bağlı Sugediği Köyü sınır güzergahından Halep iline giden yola karayolu bağlantısı imkanı bulunmaktadır. Suriye Devleti Afrin ilçesi ile birçok belde konumundaki yerleşim birimleri ilçeyee komşu yerleşim birimleridir. İlçemize bağlı Sugediği köyü sınırları içerisinden Suriye devletine bir sınır kapısının açılması halinde; hız esneklik ve kolaylık sağlayan bir ulaşım ağı, haberleşme ağı gibi olmazsa olmazları da potansiyelinde taşımakta hem kıyı hem sınır ticaretinin, hem de demiryolu ağı ile taşımayı kolaylaştıran bir rekabet üstünlüğü bulunmaktadır. Bu üstünlük doğal bir tekel olma özelliğini de sağlamaktadır. Bu ulaşım kolaylığı Hassa-Dörtyol güzergahı ile doğrudan sağlanacak olması hem ekonomik olarak hem de mutlak üstünlükleri hem de karşılaştırmalı üstünlükleri beraberinde getirmekte ve diğer sınır kapılarından farklılık arz etmektedir. Hassa-Dörtyol-İskenderun güzergahı ile hem kara hem deniz yük taşımacılığı açısından da avantaj sağlamaktadır(Başıbüyük Harun(2010)).

SONUÇ

Hassa Sınır Kapısı az yatırımla çok kişiye iş imkanı yaratılabilecek bir alan olarak görülen Sınır Ticareti uygulaması kimilerine göre bacasız fabrika, kimilerine göre Hassa'nın ticaretinin canlanmasında motor görevi üstlenecek bir konjektör, kimilerine göre ise iş, aş ve ekmek kapısı olarak ifade edilmektedir. Geniş ve kapsamlı oluşturulmuş ve gerçek anlamda uygulanabilir bir Sınır kapısı için bu ifadelerin hepsinin doğru olduğu söylenebilir. Bunun yanında uygulanabilir bir sınır ticareti komşu ülkeler arasında ticaretin gelişmesini, iyi komşuluk ve dostluk bağlarının güçlenmesini sağlayarak bölge barışına da katlıda bulunabilir (Yılmaz, Ö. (1999). Uygulandığı illerin, bölgenin ve Ülkenin ekonomisine olumlu katkı yaparak gelir düzeyinin yükselmesini ve refahın artmasını sağlayacak, "komşularımızla sıfır problem" hedefi kapsamında karşılıklı ilişkileri güçlendirecek imkanları bünyesinde barındıran Sınır Ticareti uygulamasının ciddiye alınması, üzerinde ciddi olarak çalışılması ve uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Sınır Ticareti ve Kapı uygulamasında esas alınması gereken en önemli nokta her iki Ülkenin de karşılıklı çıkarlarının korunması, kapsam içerisindeki il ve bölgelerin ihtiyaçlarının karşılanması olmalıdır. bunun için sınır ticaretini tek taraflı uygulama yerine iki ülke arasında bir anlaşmaya dayandırılması yapılacak ilk iş olarak düşünülmelidir. böylece sınır ticareti uygulamasında ithalatın yanında ihracatın da yapılabilme imkanı sağlanmalıdır. Çünkü açılacak sınır kapısı;

Sosyo-ekonomik açıdan zorunluluk arz etmektedir; İlçemizin Suriye *sınırında* olması nedeniyle iki ülkenin bu bölgedeki bölünmüş ailelerinin birbirleriyle kaynaşması tekrar bütünleşmesi sağlanacaktır. Kültürel yönden yakınlaşmalar olacaktır. İki ülke insanının birbirlerini sosyal ve kültürel yönden daha yakın ilişkiler kurmaları ekonomik ilişkilerde müspet altyapı oluşturacaktır. **Kültürel ve Sosyal Yönden zorunluluk arz etmektedir;**İlçemizde sınır ticareti ve turizm girdisi sağlanarak ilçeye ekonomisi canlanacaktır. Ticari alanda yeni ticari sektörler oluşacak ve ilçe ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır.İlçemize komşu Adana,Osmaniye,Kahramanmaraş ili ile ilimizden Suriye Devletine ihraç edilecek mal ve hizmetler yine açılacak sınır kapısından giriş çıkış yapacak sonucu iç turizm hareketlenecektir. İlçemiz geçiminin tarıma dayalı olması nedeniyle gelişme gösterememekte ve sürekli dışarıya göç vermektedir. Sınır kapısının açılması ilçeyein ekonomik ve sosyal yönden gelişmesine imkan sağlayacak ve halkımızın bu sayede refah düzeyi önemli ölçüde artacaktır. **İhracatı Artırma Açısından Beklentileri karşılamakta;**Sınır Kapılarından en başta gelen beklenti, daha

çok ve daha istikrarlı ihracat yapabilmeleridir. Ticari faaliyetlerde serbest rekabete yer verilmesi, işgücü ve işyeri gibi üretim faktörlerinin daha ucuz olması ve böylece dünya maliyetlerinin altında oluşturulan fiyatlarla dış pazarlara girilebilmesi, ihracatın artmasında ve dolayısıyla ülkenin ihracat döviz girdilerinin-yükselmesinde önemli rol oynamaktadır. **Yabancı Sermaye ve Teknoloji Transferi Açısından Beklentiler**Gerek Sınır Kapıların coğrafi konumu ve gerek ülkelerin yeterli alt yapı imkanlarını tanımaları ve bir takım vergi muafiyetlerini öngörmeleri suretiyle ucuz işgücünü sağlamaları, yabancı sermayenin ve modern teknolojinin bu bölgelere gelmelerine imkan vermekte ve ülkenin yatırım ve üretiminde böylece artış kaydedilmektedir.**Döviz Kazançlarında Yükselme Açısından Beklentiler;** Sınır kapıları kanalıyla yapılan ihracatla ülkenin döviz girdileri, yukarıda 1 numaralı paragrafta belirtildiği üzere artış gösterebildiği gibi, bu bölgelerde satışı söz konusu olan mal, hizmet ve işgücü gelirlerinin dövizle olması da bu girdilerin yükselmesini olumlu şekilde etkilemektedir. Bunların yanında arazi ve bina kiraları ve kredi faizleri gibi diğer katma değer unsurları da döviz gelirlerini artırmaktadır. **Mal Alımı ve Kredi Kullanma İmkanında Artma Açısından Beklentiler** Sınır Kapıların bulunduğu ülkelere mal satan yabancı firmaların depolarını kendi ülkelerinde değil de bu sınır kapılarında açmaları, bu malları daha önce ithal ederek üretim yapan yerli sanayici ve ithalatçıların daha az stok mal bulundurmalarına ve daha dar ölçüde finansman ihtiyacında olmalarına imkan verdiği gibi, düzenli bir şekilde ham madde ve yarı mamul madde temini avantajını da sağlamaktadır, öte yandan bölgelerde faaliyet gösteren bankalardan ayrıca dövizle kredi alma imkanı da söz konusu olmaktadır. **Yeni İş Sahalarına Genişleme Açısından Beklentiler** Yabancı sermaye ve teknoloji girdisi fazla ve istihdamın yoğun olduğu sınır kapıları, bir takım yeni sanayi kollarında da iş imkanlarının açılması suretiyle hem dış ve hem de iç pazarlara yönelik üretimde bulunmak mümkün olabilmektedir. **Kayıt dışılıkla Mücadele Edilecek ve Kaçakçılığın Azaltılmasına Katkı Sağlayacak** 2005-2009 yılları arasında ilçenin Suriye sınırında 98 kaçakçılık olayı olmuş,bu kaçakçılık olaylarında l7l şahıs,127913 karton sigara,l444 kg.çay,3236 lt.içki, l8l30 lt.mazot yakalanmıştır. Açılacak sınır kapısından yasal çerçevede alışveriş yapılacağından, yıllardan beri süregelen kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçilmiş olacaktır. Yukarıdaki İlçelerin mukayese edildiği tablolarda da görüldüğü üzere bir çok sosyo-ekonomik göstergeler açısından ilçeler arası dengesiz kalkınma olduğu görülmektedir. Hassa ilçesinin kendi jeopolitik ve stratejik konumundan kaynaklanan üstünlüklerinin sınır kapısı açılmasına uygun olduğu ve ilçeler arası dengeli kalkınmaya katkı sağlayacağı, gerekli tamamlayıcı altyapı ve politikaların sınır kapısı açmayı yararlı hale getirmek açısından ivedilikle iyileştirilmesi gerekmektedir. Netice itibariyle; göstergelerde de görüldüğü üzere, kendine özgün geçitlik ilçesi özelliğinin sağladığı imkanları değerlendirebilir ve sınır kapısı açılırsa yöre halkına, ilin ve bölgenin gelişmesine sosyo ekonomik açıdan katkılar sağlayacağı muhakkaktır. Bunların yanı sıra; sınır kapılarından beklenilen ile sınır ticaretinden beklenilen hususlar bazen birbirinden farklı beklentileri oluşturabilir(Orhan, O. Z. (2000))

Sınır ticaretinde, insanlığa hizmet eden temel altyapı dediğimiz iktisadi yapı ve doku akla gelirken, Sınır kapılarında hem bu tür iktisadi işlemlerin hem de insanların sosyo-kültürel, psikolojik, din, hukuk, ahlak gibi temel üstyapısını ve dokusunu oluşturan hususlar ortaya çıkmaktadır. Sınır ticaretinde mal ticareti yapılırken sınır kapılarında hem mal hem de hizmet ticareti yapılmaktadır. Hizmet de mal gibi bir üretim olmakla beraber malın niteliğinin önünde yer alan, akıl gibi muazzam bir donanımla donatılmış olan insan eliyle gerçekleştirilmektedir. Hal böyle olunca, öznesi birey olan hizmet kaliteli, nitelikli, vasıflı, katma değeri yüksek, profesyonel ve uzmanlaşmış biri görünümü ile doğal bir rekabet üstünlüğü oluşturacaktır. İşte bu yüzden beşeri sermayeyi güçlendirip, bireye yatırımı önemseyip yarına bir değer bırakacak güçlü stratejileri oluşturmamız gerekmektedir. Bu güçlü stratejileri baştan kurduğumuzda hem uzun soluklu, perspektifi göğüsleyen maratonel düşünceyi temellendirmiş, hem de sürdürülebilir bir büyüme, kalkınma, iyileşme, bilgi, fayda ve gelişme sağlanılmış olunur. Sınırda yaşayan İnsanların yaşamlarını kolaylaştırmak, ekonomik yapı ve dokularına katkı sağlayarak refahı yükseltmek, bölge ticaretini canlandırmak, sınır illerinin karşılıklı olarak ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile sınır ticareti uygulamaya konulmuştur. Öte yandan sınır ticaretinde, ülkelerin sanayicisinin, işadamının, tarım ve hayvancılık faaliyetinde bulunanların, hizmet sektörü içerisinde yer alanların evvela yapması gereken temel husus, karşılıklı çıkarlarını sürekli arttıracak, birbirlerini bu çıkarlarla yok etmeden var edecek eksikliklerini tamamlayacak bir ilişki kurmaları gerekmektedir(Polat, 2000). Yani sınır ticareti kapsamında İhracat ve sınır ticareti kapsamında ithalat beraberinde düşünülmüştür. Ancak sınır ticareti uygulamasını Ülke olarak tek taraflı uyguladığımızdan bu hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bunun için güçlü bir vizyon, misyon ve aksiyomu içeren iktisadi strateji kurup, elindeki politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik imkanları göz önüne alıp güçlü, zayıf, fırsat ve tehdidi bir arada değerlendirerek eyleme geçmesi gerekmektedir. Bu tutumu sergileyen firma, hane halkı, devlet kıt kaynaklarının kullanımını, etkinliğini, verimliliğini ve büyümesini ölçebilecektir. Aksi tutum ve davranış sergileyenler ise, ölçemediği bir hususu yönetip planlayamayacaktır. Bunun için hedefi ölçülebilir, tarifi yapılabilir, tanımlı, planlı, sürekli iyileşmeye kaydırmak gerekecektir. İşte bu çalışmada Hassa Sınır Kapısı açılması yönünde geliştirilen bu proje hem yeniliği hem de yukarıda bahsedilen tematik öğeleri içeren rekabet gücünü arttıran sosyo-ekonomik faydaları temin edecektir. Sınır kapılarının olduğu bölgede yaşayan bölge insanları ortak duygu, ortak tarih, ortak coğrafyanın tesiriyle yapısal paralellik gösteren tutum ve davranışlar sergileyebilirler. Bunun için üstyapı dediğimiz yukarıda

bahsedilen din, hukuk, ahlak kuralları bazen iktisadi yapıyı güçlendirebilir*. Bazen de bu iktisadi yapısı güçlü olan ilişkiler din, hukuk ve ahlakı içeren üstyapıya tesir edebilir. Buradan hareketle karşılıklı bir etkileşim hem sınır komşularındaki üstyapının hem de iktisadi yapının güçlenmesine hizmet edebilir. Dikkate alınacak bu altyapı ve üstyapı bireye yatırım yani beşeri sermayeyi güçlendirme ile yarına bir değer bırakacak hoş bir sedayı temin edecektir.

REFERANSLAR

Akman, Engin(2007), "Dünya'da ve Türkiye'de Demir çelik Sektörü ve Türk Demir Çelik Sektörünün Rekabet Gücü", Zonguldak Karaelmas Sosyal Bilimler Enstitüsü işletme Anabilim Dalı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak

Antakya Ticaret ve Sanayi Odası (ATSO):41–42

Antakya Sağlık İl Müdürlüğü

Arslan, İbrahim ve AY, Hakkı (2007), Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar, KMÜ İİBF Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 13, Aralık, s: 411-423

Çiftçi, 2008, s.27

Erdoğan ve Enver, 2005: 4).

Büyükcengiz, N. (1997); TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 32, Yasama Yılı 2, 06 Ağustos.

Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Sözlüğü; http://www.mfa.gov.tr/

GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI (2009), 2009 Yılı Faaliyet Raporu, T.C. Başbakanlık, Ankara.

Başıbüyük Harun(2010), Hatay İli Hassa İlçesi Kaymakamlığı

www.hatay.gov.tr, 2007

Gümrükler Genel Müdürlüğü (2005), http://gumrukler.gumruk.gov.tr, 12.11.2005

Gary Hamel-C.K. Prahalad (1996), "Geleceği Kazanmak", (Çev:Z.Dicleli), İstanbul, İnkılap Kitabevi, Akt.Aktan C.C.(2003), Türkiye'nin İhracat Stratejisi, s.II

İşsever, Ö. (1993); "Sınır ve Kıyı Ticareti Üzerine bir Değerlendirme", Gümrük Dergisi,

Sayı 6, Eylül.

Kansu,Işık(1997), "Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme", İmge Kitabevi yayını, 3.Baskı, Ankara.

Kara, Mehmet (2005), Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, s: 60-79.

Kırankabeş, Mustafa Cem(2006), "Küresel Rekabet Gücü Boyutunda AB ülkeleri ile Türkiye'nin Karşılaştırmalı Analizi", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, Aralık 2006

Oral, Muhittin, "Rekabet Gücü Ölçümü ve Strateji Saptanması", TMMOB 93'. Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı l.Cilt

Orhan, O. Z. (2000); Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları

No.2000-27, İstanbul.

Öztürk, Nurettin (2006), Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C:2, S:3, s: 107-127.

Polat, A. (2000); TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasama Yılı 2, 27 Ocak.

Shirazi, Nasım Shah, Manap Abdul Ali Turkhan(2005), "Export-Led Growth Hypothesis:Further Econometric Evidence From South Asia, The Developing Economies, XLIII-4 (December 2005):472-88

www.tuik.gov.tr

Sönmez, 1995; Orhan, 2000, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2003,Öztürk, 2006)

SÖNMEZ, Mustafa (2010), "Habur, 2'nci kapı oldu", İnternet makalesi, 14.06.2010, Pazartesi, http://mustafasnmz.blogspot.com/2010_06_01_archive.html (Erişim: 30.10.2010).

Sönmez, M. (1995); Sınır ve Kıyı Ticareti, Yaylacık Matbaası, Erzurum.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil ve ATAY, Melike (2010), Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010, http://www.iibf.sirnak.edu.tr/iktisat?p=dkdmk&id=21 (Erişim: 31.10.20 Bakanlar Kurulu Kararı; "Sınır Ticaretinin

* Durkheim, bireyler arası ilişkilerin, tek tek bireylerde bulunmayan bazı yeni özelliklere yol açabileceğini ileri sürdü. Toplumsal olgu adını verdiği bu kollektif duyuların, geleneklerin, kurumların ve ulusların bireysel psikoloji düzeyinde değil, ancak sosyolojik düzeyde açıklanabileceği doğal olarak, bu ilişkiler yumağı toplumun davranış kalıplarını şekillendirir. bir bütün olarak toplumun ekonomik ve siyasal örgütlenmesiyle, din, ideoloji ve bilinç sorunları ile, aileden devlete her türlü toplumsal kurumla ilgilenir dünya üzerindeki insanların, toplumların ve kültürlerin aralarındaki benzerlikler, farklılıklar ve bunların değişim dinamiklerinin araştırılması yüksek uygarlık sayılmalarının nedeni, yazılarının olması, coğrafi olarak geniş bir alana yayılan din sistemlerinin bulunması ve siyasal yönden büyük bürokratik imparatorluklar şeklinde örgütlenmiş Toplumsal hayat üzerinde coğrafi etmenlerin etkileri çok eskiden beri bilinmektedir. Platon, bu etmenlerden söz etmiş, Aristo aynı konu üzerinde uzun uzadıya durmuştur. **Malebranche** ise örneğin **Gaskonların** hayat dolu düşüncelerinin bu bölgedeki iklimden ileri geldiğini söylemiştir. **Montesquieu**, siyasal rejimler ile iklim ve toprağın verimliliği arasında bir ilişki olup olmadığını uzun uzadıya incelemiştir. **Taine**, entellektüel oluşumda yaşanan yerin ortam olma bakımından önem taşıdığını savunmuştur. Konu Fransız sosyolog Le Play ile birlikte daha sistematik hale getirilmiştir. **Le Play'in "Sosyal Bilim Okulu"** coğrafi etmenlerin belirleyici etkisini saha araştırmalarına dayandıracak kadar ileriye gitmiştir. Örneğin, Asya'nın yüksek platoları verimli steplerden oluşmakta, ancak bu steplerde zaman zaman susuzluk nedeniyle toprak verimliliğini kaybetmekte ve göçlere yol açmaktadır. Bu durumun sonucu olarak da, sert bir hiyerarşiye ve kuvvetli geleneklere dayanan geniş ataerkil aile yapısı ortaya çıkmaktadır. Birbirlerinden ayrı bölgelerde yerleşmiş olan Norveç fiyortlarında ise bunun tersi bir durumla karşılaşılmaktadır. Norveç fiyortları bireyciliğe ve ayrılığa yol açmıştır. Le Play'in bu tür determinist görüşleri daha sonra takipçileri tarafından yumuşatılmıştır Fransız beşeri coğrafya ekolü ise, coğrafi determinizm yerine, **imkâncılık anlayışını** tercih etmiştir. Bu görüşü Le Blache şu şekilde açıklamaktadır: "Her aşamada tabiat imkânlar sunmaktadır; insanlar bu imkânlardan seçim yapmaktadır. Coğrafya, insana üzerine desenler çizebileceği ham bir kumaş vermektedir."

Düzenlemesine İlişkin", 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı. Bakanlar Kurulu Kararı; 23.12.1998 tarih ve 98/12254 sayılı. Bakanlar Kurulu Kararı; 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı.10).

TÜSİAD(2007), TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu-"ABD Ekonomisi ve Dünya: Yükselen Piyasaların Rolü"

TKİB, 2004:30

Türkiye'nin Sınırları, http://www.ekodialog.com/Turkiye_ekonomi/turkiyenin_sinirlari_yeri.html, 23/10/2010).

Türkiye'nin Sınır Kapıları; http://geograpy.blogcu.com/turkiyenin-sinir-kapilari/1624515, 29/10/2010

World Trade Organization WTO(2008), "World Trade Report 2008 Trade In A Globalizing World" ,http/www.wto.org.tr;Erişim tarihi 28/07/2008, s.104

http://www.turkcebilgi.com/türkiye/ansiklopedi

DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri:121

DPT, 2003:15

Öztürk, Nurettin (2006), Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C:2, S:3, s: 107-127.

Bakanlar Kurulu Kararı; "Sınır Ticaretinin Düzenlemesine İlişkin", 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı.Bakanlar Kurulu Kararı; 23.12.1998 tarih ve 98/12254 sayılı.Bakanlar Kurulu Kararı; 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı.

Karayolları Genel Müdürlüğü [KGM], 2007 Erişim Adresi: http://www.kgm.gov.tr/

Çiftçi, 1995:262

Resmi Gazete (1980); Sınır Ticareti Yönetmeliği, (20.09.1980 tarih ve 16760 sayılı).

Resmi Gazete (1982); İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği, (07.01.1982 tarih ve 17567 sayılı).

Resmi Gazete (1985); Bakanlar Kurulu Kararı Eki, (21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı).

Resmi Gazete (1993); Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, (01.09.1993 tarih ve 21685 sayılı).

Resmi Gazete (1996a); Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticareti Kararı (31 Ocak 1996 tarih ve 22540 sayılı

Resmi Gazete (1996b); Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticareti Kararına İlişkin Tebliği, (06.09.1996 tarih ve 22749 sayılı).

Resmi Gazete (1997); 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (19.03.1997 tarih ve 22938 sayılı).

Resmi Gazete (2003); Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, (10 Nisan 2003 tarih ve 25075 sayılı).

Yılmaz, Ö. (1999); "Sınırda Ticaret Skandalı", Milliyet, 6 Ekim.

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Lütfü TAYFUR*
Mehmet KARA **

ÖZET

Türkiye'de sınır ticareti, 1970'lerin sonlarından itibaren sürekli gündeme gelmiş, ancak sınır ticaretinin yoğun olarak yapılmaya başlaması VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel gelişme politikaları kapsamında düzenlenmesi ile olmuştur. Sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde öne çıkmış özel bir dış ticaret şeklidir.

Türkiye'nin sınır ticaretinde beklenen faydayı sağlayamamasında; iki ülke arasındaki ticarete konu malların yetersizliği, suistimale açıklığı, yetersiz denetim ve bu ülkelerin ticaret politikalarının korumacı olması önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Sınır ticaretinden beklenen faydanın sağlanamamasından dolayı sürekli yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda; Sınır Ticaret Merkezleri (STM) kurulmuş ve sınır ticaretinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Sınır Ticaret Merkezleri projesine sadece İran istekli davranmış ve Türkiye ile bu ülke arasında sınır ticareti hacmi, diğer ülkelerle kıyaslandığında, önemli gelişmeler göstermiştir. Diğer komşu ülkeler olan Suriye ve Gürcistan'ın ise Serbest Ticaret Anlaşmalarına öncelik vermesi nedeniyle, Sınır Ticaret Merkezi uygulaması hayata geçirilememiştir.

Son olarak Bakanlar Kurulu'nun 16.05.2009 tarihli ve 27230 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararı" ile Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay İllerinden sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen illerin Ticaret ve Sanayi Odaları ile İhracatçı Birliklerinden sağlanan verilerle, Türkiye'deki sınır ticaretinin iller ve ülkeler bazında hacmi ve etkinliği değerlendirilmiştir.

GİRİŞ

Bölgesel ticaret, çeşitli anlaşmalarla sağlanmaktadır. Bunlardan birisi de ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalarla, taraf ülkeler arasında ticaretin artırılması, ülkeler arasında var olan farklılıkların giderilmesi, bölgesel bütünleşmelere katkı sağlanması amaçlamaktadır.

Tercihli bir ticaret sisteminin kurulması aynı zamanda serbest ticaret anlaşmalarına önayak olmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmalarının bir şekli de sınır ticaretidir. Bu bağlamda sınır ticareti, Türkiye'nin komşu ülkelerle ticaretini nasıl geliştireceği noktasında bir arayış, bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de sınır ticareti, 1970'lerin sonlarından itibaren sürekli gündeme gelmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde öne çıkmıştır. Sınır ticareti uygulaması ile yöre halkının günlük temel ihtiyacının bir kısmının komşu ülkelerden temin edilmesi ve ihracatın geliştirilmesi suretiyle bölgede dış ticaret altyapısının ve kültürünün yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır (http://www.dtm.gov.tr).

Türkiye'de sınır ticareti, DTM İhracat Genel Müdürlüğüne bağlı Özel İhracat Şube Müdürlüğü bünyesinde yürütülmektedir.

2. SINIR TİCARETİNE İLİŞKİN MEVCUT MEVZUAT

- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu (Md. 172)
- 1/12/2008 Tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar" (16/5/2009-27230 RG)
- Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya Ve Stok Kontrollerinin Yapılması İle Bu Merkezlere Giriş Ve Çıkışlara İlişkin Usul Ve Esaslara Dair Yönetmelik (31/10/2009-27392 RG)
- İhracat: 2009/7 Sayılı Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (16/6/2009-27260 RG)

2.1. 4458 Sayılı Gümrük Kanunu-Madde 172 (26/6/2003 Tarih ve 4910 Sayılı Kanun ile değişik)

Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafî durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest

* Dr., Antakya Gümrük Müdürlüğü, Antakya. ltayfur@yahoo.com
** Yrd.Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi İskenderun Sivil Havacılık YO, İskenderun. kara70m@gmail.com

dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen azamî hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir. Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça (Gümrük Müsteşarlığınca) belirlenir.

2.2. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

Bu çerçevede 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu karar hükümlerini Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakan yürütür.

Tablo 1: Sınır Ticareti Kapsamındaki İller, Gümrük Kapıları ve Ülkeler

Yetkili Sınır İli	Yetkili Gümrük Kapısı	Ülke
Artvin	Sarp	Gürcistan
Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Iğdır	Gürbulak	İran
Ağrı	Gürbulak	İran
Van	Kapıköy	İran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	Irak
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Hatay	Cilvegözü	Suriye

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere;

- Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay illerinden Suriye ile,
- Iğdır-Ağrı-Van-Hakkâri illerinden İran ile,
- Artvin-Ardahan illerinden Gürcistan ile,
- Şırnak ilinden Irak ile,
- Iğdır ilinden Nahçıvan ile sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu çerçevede, sınır ilinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkeyle doğrudan ihracat ve ithalat yapabileceği gibi, sınır ticaret merkezinde mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilecektir.

Sınır Ticaret Merkezi: Bu Karar kapsamında öngörülen sınırda kurulan ve sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilen alanların yer aldığı Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilen yerlerdir.

Sınır Ticareti Belgesi: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren tacir ve esnafa ilgili Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralama, sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapma yetkisi veren, ilgili valilik tarafından düzenlenen belgedir.

Sınır ticareti kapsamında ihracat: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden Sınır Ticareti Belgesi ile yapılacak Türk menşeli ürün ihracatını ifade eder.

Sınır ticareti kapsamında ithalat: Bu Karar kapsamındaki illerde Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden ithalat kotaları veya ithalat değer limitleri dâhilinde İthalat Uygunluk Belgesi ile yapılan ithalatı anlatır.

İthalat Uygunluk Belgesi: Bu Karar kapsamındaki illerde yerleşik Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) adına ilgili gümrük kapısından ve Sınır Ticaret Merkezinden her bir ürünün ithalatı için ilgili İl Değerlendirme Komisyonu tarafından düzenlenmesi uygun görülen belgedir.

İthalat Değer Limiti: İthalat değer limitleri; 50 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri ve 50 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olmak üzere ülke bazında yıllık toplam tutarın azami 100 milyon ABD Dolarına kadar olması kaydıyla, söz konusu sektörel değerlerin ilgili sınır illerine paylaştırılması suretiyle tespit edilir. Bu kapsamda yapılacak ithalat değer limitlerinin tespitinde ilgili sınır illerinin nüfusu gözönünde bulundurulur.

İthalat kotaları: Bu Karar kapsamındaki illerin valiliklerince talep edilen ve Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde il ihtiyacı ölçütü kapsamında ithalatı uygun görülen ürün ve miktarlarını ifade eder.

İthalat:

- Bu Karar kapsamında bir esnaf veya tacir ya da Sınır Ticaret Merkezi mağazası tarafından ayda toplam 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasına kadar değerde eşya ithal edilebilir.
- İthalatta tek ve maktu vergi uygulanır. Tek ve maktu vergi; gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır.
- İthalat işlemlerinde, eşyanın ilgili sınır ülkesinde üretildiğine veya imal edildiğine dair ithalatın yapılacağı ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen menşe şahadetnamesi ilgili gümrüklerce aranır. Üçüncü ülke menşeli ürünlerin bu Karar kapsamında ithalatına izin verilmez.

İhracat:

- İhraç edilen eşya faturasının ve ihracatçı birliğince onaylanmış gümrük beyannamesinin yetkili gümrük idaresine tevdi edilmesi zorunludur.
- İhracatçı Birliği sınır ticareti kapsamında onayladığı gümrük beyannamelerine ilişkin istatistiki bilgileri aylık olarak ilgili valiliğe bildirir.

Gümrük hattı üzerinde, aşağıdaki tabloda gösterilen yerlerde kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerinden karşılarında belirtilen ülkeyle sınır ticareti yapılabilir:

İli	**Sınır Ticaret Merkezleri**	**Ülke**
Ağrı	Sarısu	İran
Hakkâri	Esendere	İran
Van	Kapıköy	İran
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan

Belirtilenlere ilave olarak Sınır Ticaret Merkezleri kurulması için, ilgili valiliklerce Dış Ticaret Müsteşarlığına talepte bulunulur. Valilik talebi; Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın onayı ile kararlaştırılır. Sınır Ticaret Merkezleri İl Özel İdaresi tarafından işletilir.

Sınır Ticaret Merkezlerinin inşası ve işletilmesi ile mağazaların kiraya verilmesine ilişkin uygulamalar, ilgili valilikçe hazırlanan ve Gümrük Müsteşarlığınca uygun görülen Sınır Ticaret Merkezleri Yönergesi çerçevesinde İl Özel İdaresince yerine getirilir.

Sınır Ticaret Merkezlerinin fiziki olarak düzenlenmesi, eşya ve stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanlıkça tespit edilir.

Sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünler:

- İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamındaki kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler ile 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında kontrole tabi ürünler sınır ticaretine konu edilemez.
- Bu Karar kapsamında petrol ile petrol ürünleri ticareti yapılamaz.
- Yerli üretimin ve imalatın korunması ile ithalatta ve iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması gerektiği bildirilen diğer ürünlerin ithalatına izin verilmez.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca bazı tarım ürünleri için belirlenen ülkemizdeki hasat dönemlerinde ilgili ürünlerin sınır ticareti yoluyla ithalatına izin verilmez.
- Sınır ticareti kapsamında transit ticarete müsaade edilmez.

Ancak, İthalat Rejimi Kararı, İhracat Rejimi Kararı ve Dış Ticarette Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ihracı ve ithali izne tabi ürünlerin sınır ticaretine konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür.

Sınır Ticareti Belgesi mevzuatın öngördüğü koşulları taşıyan kişilerin/firmaların müracaatı üzerine 1 yıl geçerli olarak verilmektedir. İthalat Uygunluk Belgesi ise Sınır Ticareti Belgesine sahip kişilerin müracaatı üzerine 45 gün geçerli olmak üzere düzenlenmektedir.

3. SINIR TİCARETİ İLE İLGİLİ UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de ilk kez 1978 yılında artan petrol talebini ucuz yolla karşılamak üzere İran'la sınır ticaretine başlanmıştır. Başlangıçta "karşılıklılık ilkesi" benimsenirken ardından bu kural unutulmuştur.

1986 yılından itibaren birçok sınır ilimizde özellikle Doğu ve Güneydoğu İllerimizde sınır ticareti yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama ile beraber Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki sınır kapıları daha fazla işlerlik kazanmış ve bölge insanı daha fazla sınır ötesi ticaret yapma olanağına kavuşmuştur.

Sınır ticaretinin zaman zaman kesintiye uğraması, kaldırılması gibi inkıtalar, diğer taraftan, söz konusu bölgenin kaçakçılıkla özdeşleşen doğası müfettiş raporları ve mahkeme kararları ile sabit olduğundan, bu konudaki düzenlemelerin sürekli değiştiği görülmektedir.

Türkiye'nin sınır ticaretinde beklenen faydayı sağlayamamasında; iki ülke arasındaki ticarete konu ürünlerin yetersizliği, suistimale açıklığı, yetersiz denetim ve bu ülkelerin ticaret politikalarının korumacı olması, sınır ticareti yapılan ülkelerdeki halkın satın alma gücünün düşük olması önemli faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, sınır ticareti sadece petrol ticareti olarak algılanmaktadır. Bunun dışında komşu ülkelerin bakışında da sorunlar söz konusu olup, bizim komşu ülkeye ürün satacağımız, ancak ürün almayacağımız düşünülmektedir.

Bu kapsamda; 10/04/2003 Tarihli ve 2003/5408 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Artvin, Ardahan, Ağrı, Kars, Iğdır, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerindeki gümrük hatlarında Sınır Ticaret Merkezleri kurulması kararlaştırılmış ayrıca bu illere komşu Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Batman ve Adıyaman İllerinin de "mücavir il" kapsamında uygulamadan yararlandırılması öngörülmüştür. Bu Kararname 10 Nisan 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (10/04/2003-25075 sayılı Resmi Gazete).

Sınır Ticaret Merkezleri ile; ithalat ve ihracatın kayıt altına alınması, ticaretin daha sağlıklı ve etkin yapılması, kaçakçılığın azaltılması hedeflenmiştir.

Sınır Ticaret Merkezleri projesine sadece İran istekli davranmış ve Türkiye ile bu ülke arasında sınır ticareti hacmi, diğer ülkelerle kıyaslandığında, önemli gelişmeler göstermiştir.

Ancak, diğer komşu ülkeler Suriye ve Gürcistan'ın ise Serbest Ticaret Anlaşmalarına öncelik vermesi nedeniyle, Sınır Ticaret Merkezi uygulaması hayata geçirilememiştir.

Sınır ticaretinden beklenen faydanın sağlanamamasından dolayı, sürekli yeni düzenlemelere gidilmiştir. Her yeni düzenleme ile yeni bir ticaret sisteminin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Son olarak, 1/12/2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kararı" ile yeni düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde, Suriye ile 5 sınır ilimiz, İran ile 4 sınır ilimiz, Gürcistan ile 2 sınır ilimiz, Irak ve Nahçıvan ile de 1'er sınır ilimizden sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

3.2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

16.06.2009 tarihinde yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında 2009 Yılı Haziran-Aralık ve 2010 yılı Ocak-Eylül döneminde 12 sınır ilinden, 5 ülke ile gerçekleşen sınır ticaretinin hacim ve etkinliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, Irak ile olan Şırnak/Habur yetkili gümrük kapısı ve Nahçıvan ile Iğdır/Dilucu gümrük kapısından sürekli ve kayda değer miktarda sınır ticareti olmadığından bu sınır illeri ve ülkeler kapsam dışı bırakılmıştır.

Çalışma süresinin 2009 yılının Haziran ayında başlamasının nedeni Sınır Ticareti ile ilgili 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 16.05.2009 tarihli, 27230 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıdır. Kongre başlama tarihinin Kasım ayı olması nedeniyle Eylül ayına kadar ki veriler esas alınmıştır.

Sınır ticareti konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yapılmış akademik çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sınır ticareti konusundaki bilgilerin önemli kısmı, yasal düzenlemeler ve uygulamalardan oluşmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen illerin Ticaret ve Sanayi Odaları ile İhracatçı Birliklerinden sağlanan verilerle, Türkiye'deki sınır ticaretinin iller ve ülkeler bazında hacmi ve etkinliği değerlendirilmiştir.

3.3. Suriye İle Olan Sınır Ticareti Uygulamalarının Değerlendirilmesi

2008/14451 Sayılı "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kararı" ile, Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay İlleri arasında sınır ticareti yapılması kararlaştırılmış, ancak Suriye'nin bugüne kadar sınır ticaretine istekli olmaması nedeniyle bu kapsamdaki ticaret etkin bir şekilde yapılamamaktadır.

STM kurulamamasında; bu ülkeye sınırı olan illerdeki meslek kuruluşlarının özellikle finansal açıdan desteklememeleri ile Suriye sınırındaki arazinin mevcut hukuki ve fiziki durumu da etkili olmuştur.

Suriye ile 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile Gümrük Tarife ve İstatistik Cetvelinin 1-25. fasılları dışındaki bütün ürünlerde Türkiye tarafından

gümrük vergisi ve eş etkili vergilere sıfıra (0) indirilmiş, Suriye tarafından ise aşamalı olarak 12 yıl içerisinde bu vergilerin kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, STA kapsamında, Türkiye ile Suriye arasındaki tarım ürünleri ticaretine ilişkin olarak ise; sektörel hassasiyetler dikkate alınarak seçilmiş bazı tarım ürünlerinde de karşılıklı olarak gümrük vergisi muafiyeti/indirimleri yapılmıştır (DEİK, 2010:15).

Suriye ile sınır ticarine yetkili illerdeki kişilerin/firmaları 2009 ve 2010 yılına ait dağılımı Tablo 2 ve Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2 : Türkiye ile Suriye Arasında 2009 Yılı Haziran-Aralık Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Mardin/ Nusaybin	Şanlıurfa/ Akçakale	Gaziantep/ Karkamış	Hatay/ Cilvegözü	Kilis/ Öncüpınar
Belge Alan Firma Sayıları	**Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı**	**10**	**14**	**15**	**22**	0
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	**4**	**6**	**15**	**1**	0
İthalat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**21 950**	**175 000**	**64 000**	**40 974**	0
		Karpuz çekirdeği (çerezlik)	***Pirinç, muz, odun.***	***Kebere (turşu yapımında kullanılan ürün)***	***Yakacak odun, nargile kömürü.***	-
	Sanayi Ürünleri	**5 150**	**0**	**0**	**3 000**	0
		Peçete ve hasır	-	-	***Plastik sandalye***	-
İhracat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**52 795**	**0**	**0**	**0**	0
		Kavak ağacı	-	-	-	-
	Sanayi Ürünleri	**705 945**	**0**	**0**	**142 209**	0
		Elektrik kabloları, PVC, çimento, briket ve bims	-	-	*Çimento ve koltuk takımı*	-

Buna göre 2009 yılı Haziran-Aralık döneminde; Sınır Ticaret Belgesi en çok Hatay İlinde, en az ise Mardin İlinde düzenlenmiştir. Kilis İlinden ise herhangi bir Sınır Ticareti Belgesi veya İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmemiştir. 2009 yılında en fazla ithalat Şanlıurfa/Akçakale'den, en fazla ihracat ise Mardin/Nusaybin'den gerçekleştirilmiştir. Kilis/Öncüpınar'dan herhangi bir ithalat veya ihracat yapılmamıştır (Tablo 2).

Tablo 3 : Türkiye ile Suriye Arasında 2010 Yılı Ocak-Eylül Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Mardin/ Nusaybin	Şanlıurfa/ Akçakale	Gaziantep/ Karkamış	Hatay/ Cilvegözü	Kilis/ Öncüpınar
Belge Alan Firma Sayıları	**Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı**	**6**	**4**	**8**	**14**	0
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	**1**	**3**	**17**	**5**	0
İthalat Değerleri (ABD	**Tarım Ürünleri**	**6 000**	**100 000**	**0**	**696 246**	0
		Karpuz çekirdeği (çerezlik)	***Buğday, arpa, taze biber, kırmızı***	-	***Ceviz içi, kabuklu badem, kabuklu***	-

Doları)			***mercimek, pirinç kahve, karabiber ve çam fıstığı.***		***ceviz, zeytin küspesi (prina), Antep fıstığı kabuğu, yakacak odunu.***	
	Sanayi Ürünleri	**0**	**0**	**0**	**0**	0
		-	**-**	**-**	**-**	**-**
İhracat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**289 743**	**0**	**0**	**180 354**	0
		Kavak ağacı	-	-	***Şeftali, elma, havuç ve kenger.***	-
	Sanayi Ürünleri	**5 000**	**0**	**0**	**116 087**	0
		Mobilya	-	-	*Çimento, sensörlü tavan armatörü ve ahşap mobilya*	-

2010 yılı Ocak-Eylül döneminde; Sınır Ticaret Belgesinin en fazla Hatay İlinde, en az ise Şanlıurfa İlinde düzenlendiği, en fazla ithalatın Hatay'da, ihracatta ise Mardin İle Hatay illerinin birbirine yakın olduğu görülmüştür (Tablo 3).

3.4. İran İle Olan Sınır Ticareti Uygulamalarının Değerlendirilmesi

2008/14451 Sayılı "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kararı" ile, Türkiye ile İran arasında Iğdır, Ağrı, Van ve Hakkari illerinden sınır ticareti yoluyla yapılması kararlaştırılmıştır. Aynı Bakanlar Kurulu Kararının 11. maddesinde gümrük hattı üzerinde 4 adet Sınır Ticaret Merkezi kurulması da öngörülmüştür. Bu kapsamda, Nahçıvan ile bir Sınır Ticaret Merkezi, İran ile de Kapıköy, Sarısu ve Esendere'de olmak üzere üç adet Sınır Ticaret Merkezi kurulması kararlaştırılmış olup, hâlihazırda aktif bir şekilde çalışmaktadır.

Ayrıca, 28 Aralık 2008 tarihli, 27094 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2008/14432 Karar Sayılı Milletlerarası Antlaşma ile, Türkiye-İran arasında sınır ticaretinin daha da geliştirilmesine yönelik ortak irade belirtilmiştir. Bu andlaşma ile; Sınır Ticaretinin İdari Altyapısı kapsamında; her iki ülkedeki kural ve yönetmeliklerin eş zamanlı olarak gözden geçirilmesini, mevcut STM'lerin mevzuatına ilişkin gerekli düzenlemeler, fiziki altyapısının geliştirilmesi ve yeni STM'lerin kurulmasına yönelik tedbirlerin alınması kararlaştırlmıştır.

İran ile Türkiye arasındaki sınır ticaretinin gelişmesindeki nedenlerden biri olarak da bu ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması türü bir anlaşmanın olmamasıdır.

Tablo 4: Türkiye ile İran Arasında 2009 Yılı Haziran-Aralık Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Iğdır/ Gürbulak	Ağrı/ Gürbulak	Van/ Kapıköy	Hakkari/ Esendere
Belge Alan Firma Sayıları	**Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı**	**36**	**14**	**289**	33
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	**0**	**0**	**289**	13
İthalat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**0**	**0**	**340 193**	0
		-	**-**	***Muz, badem, kuru soğan ve pekmez.***	-
	Sanayi Ürünleri	**0**	**0**	**0**	1 525
		-	-	-	*Plastik su deposu*

İhracat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**375 000**	**0**	**0**	3 917 359
		Patates, sarımsak, Brüksel lahanası, çarliston biber, hurma, portakal, yerli mandarin, greyfurt.	-	-	*Badem, ceviz gibi kuru yemiş.*
	Sanayi Ürünleri	**5 212 000**	**9 700 000**	**7 900 000**	194 621 910
		İnşaat malzemesi, kişisel bakım ürünleri, temizlik malzemeleri, araç yedek parçaları, plastikten mamul ürünler, ahşap ürünleri, tekstil, demir çelik ürünleri, beyaz eşya.	*Plastik, mamul eşya, tekstil, ayakkabı, inşaat malzemesi, oto yedek parçası, oyuncak, deri eşya, cam, optik aletler.*	*Alçı, yapı taşı, boya gibi inşaat malzemesi, parfüm, şampuan, traş kremi, sabun gibi kişisel bakım ve temizlik ürünleri, bornoz, giyim eşyası, battaniye, yatak örtüsü gibi tekstil ürünleri, koltuk, sandalye, dolap gibi büro malzemesi, ekmekçilik mamulleri gibi muhtelif gıda müstahzarları v.b.*	*Tekstil ve hammaddeleri, deri ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon, taşıt araçları ve yan sanayi, elektrik-elektronik, makine ve bilişim makine ve aksamları, demir ve demir dışı metaller, demir çelik ürünleri, çimento ahşap-mobilya, temizlik ürünleri, mefruşat eşyası, kişisel bakım ürünleri v.b.*

Tablo 4'de yer alan, Türkiye ile İran Arasında 2009 Yılı Haziran-Aralık dönemine ait sınır ticareti bilgileri incelendiğinde, Sınır Ticaret Belgesinin en fazla Van İlinde, en az ise Ağrı İlinde düzenlendiği, en fazla ithalatın Van İlinden yapıldığı, en fazla İhracatın ise Hakkari İlinden daha sonra ise sırasıyla Ağrı, Van ve Iğdır İllerinden yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Türkiye ile İran Arasında 2010 Yılı Ocak-Eylül Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Iğdır/ Gürbulak	Ağrı/ Gürbulak	Van/ Kapıköy	Hakkari/ Esendere
Belge Alan Firma Sayıları	**Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı**	**14**	**38**	**121**	53
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	**0**	**82**	**121**	24
İthalat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**0**	**1 304 432**	**2 507 237**	693 536
		-	***Kivi, karpuz, badem, ceviz, susam, pirinç***	***Biber, kivi, karpuz, kuru soğan, pekmez, kabuksuz badem.***	*Kivi, karpuz, badem içi, kuru soğan, patlıcan sarımsak, yeşil biber, kuş burnu, ebe gümeci, pirinç*
	Sanayi Ürünleri	**0**	**0**	**0**	0
		-	-	-	-
İhracat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**0**	**0**	**0**	6 000 000
		-	-	-	*Badem, ceviz gibi kuru yemiş.*
	Sanayi Ürünleri	**32 587 000**	**13 000 000**	**9 600 000**	160 684 160
		İnşaat	*Plastik, mamul*	*Alçı, yapı taşı,*	*Tekstil ve*

		malzemesi, kişisel bakım ürünleri, temizlik malzemeleri, araç yedek parçaları, plastikten mamul ürünler, ahşap ürünleri, tekstil, demir çelik ürünleri, beyaz eşya.	*eşya, tekstil, ayakkabı, inşaat malzemesi, oto yedek parçası, oyuncak, deri eşya, cam, optik aletler.*	*boya gibi inşaat malzemesi, parfüm, şampuan, traş kremi, sabun gibi kişisel bakım ve temizlik ürünleri, bornoz, giyim eşyası, battaniye, yatak örtüsü gibi tekstil ürünleri, koltuk, sandalye, dolap gibi büro malzemesi, ekmekçilik mamulleri gibi muhtelif gıda müstahzarları v.b.*	*hammaddeleri, der ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve konfeksiyon, taşıt araçları ve yan sanayi, elektrik-elektronik, makine ve bilişim makine ve aksamları, demir ve demir dışı metaller, demir çelik ürünleri, çimento ahşap-mobilya, temizlik ürünleri, mefruşat eşyası, kişisel bakım ürünleri v.b.*

Tablo 5'de yer alan Türkiye ile İran arasında 2010 Yılı Ocak-Eylül Dönemine ait sınır ticareti bilgileri incelendiğinde; Sınır Ticaret Belgesi alan firma sayısı 121 adet ile en fazla Van İlinde, en az ise Iğdır İlinde düzenlendiği, en fazla ithalatın Van İlinden yapıldığı, en fazla ihracatın ise Hakkâri İlinden gerçekleştirildiği görülmüştür.

3.5. Gürcistan İle Olan Sınır Ticareti Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Gürcistan ile yapılan müzakerelerde iki ülke arasındaki gümrük hatlarında Sınır Ticaret Merkezi kurulması konusunda bir mutabakat sağlanamazken, bu ülke Serbest Ticaret Anlaşmasına öncelik vermiştir.

İki ülke arasındaki ticaret imkânları bugüne kadar yeterince değerlendirilememiştir. Bunun başlıca sebebi iki ülkeyi birbirine bağlayan ulaşım altyapısındaki eksiklikler, gelişmemiş bankacılık ilişkileri ve mevzuat boşluklarıdır.

Bununla birlikte, Gürcistan halkının alım gücünün düşük olması nedeniyle, ucuz tüketim mamullerine talep vardır (DEİK, 2009: 22). Öte yandan, yapılan kamuoyu araştırmaları, Türk mallarının Gürcistan'da çok olumlu bir imaja sahip olmadıklarını göstermektedir (DEİK, 2009: 22).

Türkiye ile Gürcistan arasında 21.11.2007 tarihinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. STA'nın yürürlüğe girişiyle birlikte taraflar arasında tüm sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergileri kaldırılacaktır.

Gürcistan ile Türkiye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 01.11.2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, anlaşma kapsamında her iki ülke açısından hassas ürünler olarak kabul edilen bazı ürünler dışındaki tüm ürünler yer almaktadır (DEİK, 2009:26). Söz konusu anlaşmanın tam uygulanmaya geçmesi ile iki ülke arasındaki ticaret hacminin artması beklenmektedir (DEİK, 2009:26).

Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girişiyle birlikte taraflar arasında tüm sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergileri kaldırılacaktır. Listelenmiş belli tarım ürünleri haricinde karşılıklı olarak uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kaldırılmıştır.

Türk malı ürünlerin Gürcistan'da kalitesiz ürünler olarak kabul edilmektedir. Bunda kayıt dışı ticaret ile kalitesiz ve ucuz ürünlerin geniş çapta pazara girmesinin önemli etkisi vardır (DEİK, 2009:26).

Türkiye ile Gürcistan Arasında 2009 Yılı Haziran-Aralık Dönemine ait sınır ticareti bilgileri incelendiğinde (Tablo 6); Artvin İlinden herhangi bir Sınır Ticaret Belgesi düzenlenmez iken, Ardahan İlinden 19 adet Sınır Ticaret Belgesi düzenlenmiş olup, bu kapsamda 282.842 Dolar tutarında ihracat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 6 : Türkiye ile Gürcistan Arasında 2009 Yılı Haziran-Aralık Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Artvin/Sarp	Ardahan/Türkgözü
Belge Alan Firma Sayıları	**Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı**	**0**	19
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	**0**	0
İthalat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**0**	0
		-	-
	Sanayi Ürünleri	**0**	0
		-	-
İhracat Değerleri (ABD Doları)	**Tarım Ürünleri**	**0**	0
		-	-
	Sanayi Ürünleri	**0**	282 842
		-	*Alçı malzemesi ve çimento*

Türkiye ile Gürcistan Arasında 2010 Yılı Ocak-Eylül Dönemine ait sınır ticareti bilgileri incelendiğinde (Tablo 7); Sınır Ticaret Belgesi Artvin İlinden hiç düzenlenmez iken, Ardahan İlinden 3 adet düzenlenmiş olup, yaklaşık 800.000 Dolar değerinde ihracat yapılmıştır.

Tablo 7 : Türkiye ile Gürcistan Arasında 2010 Yılı Ocak-Eylül Dönemine Ait Sınır Ticareti Bilgileri

Yetkili İl ve Gümrük Kapısı / Sınır Ticaretine İlişkin Bilgiler		Artvin/ Sarp	**Ardahan/ Türkgözü**
Belge Alan Firma Sayıları	Sınır Ticareti Belgesi Alan Firma Sayısı	0	**3**
	İthalat Uygunluk Belgesi Alan Firma Sayısı	0	**0**
İthalat Değerleri (ABD Doları)	Tarım Ürünleri	0	**0**
		-	-
	Sanayi Ürünleri	0	**0**
		-	-
İhracat Değerleri (ABD Doları)	Tarım Ürünleri	0	**0**
		-	-
	Sanayi Ürünleri	0	**823 498**
		-	***Alçı malzemesi ve çimento***

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye'de ilk kez 1978 yılında artan petrol talebini ucuz yolla karşılamak üzere İran'la sınır ticaretine başlanmıştır. Başlangıçta "karşılıklılık ilkesi" benimsenirken ardından bu kural unutulmuştur. Sınır ticaretinden beklenen faydanın sağlanamamasından dolayı, sürekli yeni düzenlemelere gidilmiştir. Her yeni düzenleme ile yeni bir ticaret sisteminin geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Son Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında 2009 Yılı Haziran-Aralık ve 2010 yılı Ocak-Eylül döneminde sınır ticareti kapsamında gerçekleşen dış ticarete ilişkin rakamlar değerlendirildiğinde; Suriye ve Gürcistan ile sınır ticaret hacminin düşük olduğu, İran ile olan ticaret hacminin ise diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Sınır Ticaret hacminin az ya da çok olmasında o ülke ile Serbest Ticaret Anlaşmasının (STA) olup olmamasının etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca, Sınır ticareti kapsamındaki dış ticaret verileri incelendiğinde; süreklilik arz eden, sistematik bir şekilde aynı ürünlerin ithalat veya ihracatından ziyade, dönemsel olarak ihtiyaç duyulan veya belirli dönemlerde yüksek miktarlarda yetiştirilen/üretilen ürünlerin bu ticarete konu olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Dış Ticaret Müsteşarlığı (2010), http://www.dtm.gov.tr

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu-DEİK, (2009), **Gürcistan Ülke Bülteni, Ekim.**

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu-DEİK, (2010), **Suriye Ülke Bülteni**, Şubat.

Resmi Gazete, (10/04/2003 tarihli), 10/04/2003 Tarihli ve **2003/5408 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı**

Resmi Gazete, (28 Aralık 2008 tarihli). 2008/14432 Karar Sayılı Milletlerarası Antlaşma, Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi IV. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı.

Resmi Gazete, (16/5/2009 tarihli), **2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı** Eki "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar".

SINIR TİCARETİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN ENGELLERİN AŞILMASI SÜRECİNDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMİN ÖNEMİ

Emel GÜLER YILMAZ[133*]
Yalçın YILMAZ[134**]

ÖZET

Sınır ticareti, sınırlarımızın iki yakasında yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. İnsanları sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında da, ihtiyaçları, yakın komşuluk ilişkileri ve karşılıklı ikili ilişkiler gelir. Bu ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve etkin hale gelmesi ise bölge insanlarının ekonomik refahına yansır.

Sınır ticaretini gerçekleştiren toplumlar arasında kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeşitli engeller yaşanmakta ve bu da ticari ilişkilerde arzulanan hedeflere varılmasını güçleştirmektedir. Bu engeller; dil, ırk, etnik köken, din, inanç, toplumsal değerler ve sosyal yapıdaki farklılıklardan kaynaklanır. Bu nedenle ticari ilişki kurulan grubun sosyal ilişkilerini formüle etmek ve yapılandırmak, aynı zamanda bu formları bilmek, anlamak ve yorumlamak gerekir.

Kültürlerarası iletişim, farklı etnik gruplar, uluslar ve ülkeler arasındaki iletişim faaliyetlerini inceler. Bu iletişimde farklı kültürlere mensup insanlar arasında bilgi alış-verişi ve değişimi söz konusudur. Kültürlerarası iletişimde etkili olmanın yolu; gönderilen mesajın, alıcının algılayabileceği ve kaynağın niyetine uygun şekilde yorumlayabileceği şekilde kodlanmasına, alıcının da algıladığı mesajın farklı bir kod sisteminin ürünü olduğunun farkında olmasına bağlıdır. Ürün satma ya da alma konusundaki amaçsal farklılıklara rağmen ticari ilişki kurulan ötekinin neyi nasıl düşündüğünü, ne yapmak istediğini ve neyi arzuladığını anlayabilmek ve ticari ilişkileri bu doğrultuda yapılandırabilmek esastır. Bu da kültürlerarası kurulan iletişimin başarısına bağlıdır.

Bu çalışmada, sınırda ticari ilişkilerin gelişmesinde taraflar arasında kültürel farklılıklardan kaynaklanan engeller üzerinde durulacak ve bu engellerin aşılmasında kültürlerarası iletişimin önemi ortaya konulacaktır. Kültürlerarası iletişime dair literatür taramasının ardından, ilişki kurulan grubun sosyal ilişkilerinin nasıl formüle edileceği ve yeniden yapılandırılabileceği, ayrıca karşılıklı taraflar arasındaki ilişki formlarını bilme, anlama ve onları yorumlayabilme konularında öneri içeren bir bakış açısı geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sınır Ticareti, İletişim, Kültürlerarası İletişim*

THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN OVERCOMING THE OBSTACLES ARISING FROM THE CULTURAL DIFFERENCES IN BORDER TRADE

ABSTRACT

The border trade sets forth the mutual merchandise so as to meet the needs of the people living at the both sides of our borders. The foremost reason leading the people to border trade is the close neighbourhood interactions and the mutual individual relations. Developing these mutual relations and making them efficient shall be reflected to the economical welfare of the people living in such regions. Several difficulties caused by the intercultural relations between the societies realizing the border trade have been experienced and this is what makes difficult to attain the desired goals in the commercial relations. These obstacles stem from the differences in language, race, ethnical origin, religion, belief, social values and the social structure. Therefore it is necessary to formulize the social relations of the groups realizing the commercial actions between each other to base these relations on a structure besides knowing, comprehending and interpreting these forms.

The intercultural communication, as a disciple, studies on the communicational activities between the different ethnic groups, states and nations. Information exchange occurs between the people who are of different cultures within the context of this communicational activity. Being efficient in the intercultural communication depends on coding the message in such a way as to be understood and interpreted by the recipient as intended by the source of the message besides the fact that the recipient may be aware of the fact that the message which he has perceived is the product of a different code system.

In spite of the differences in aims in selling or buying goods, being able to comprehend what and how the other people think and what they would like to do and what they desire and thus basing the commercial relations upon this context is fundamental. And this concept depends upon the success of the intercultural communication. This study emphasizes the obstacles caused by the cultural differences between the people while developing the commercial relations at border and puts forth the importance of the intercultural communication in overcoming these obstacles. Subsequent to the literature review in relation to the intercultural

* Yrd.Doç.Dr. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümü Kişilerarası İletişim Anabilim Dalı, emelyilmaz@marmara.edu.tr
* * Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Genel Gazetecilik Bölümü Doktora Öğrencisi, yalcin.yilmaz@marmara.edu.tr

communication, a point of view including the suggestions on how the social relations of the groups interacting with each other shall be formulized and be restructured and knowing, comprehending and interpreting the relation forms between the parties shall be developed.
Keywords: *Border Trade, Communication, Intercultural Communication*

GİRİŞ

Günümüzde çeşitli toplumlar ve ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve ticari anlaşmalar yapıldıkça kültürlerarası iletişim hızlanmakta, kültürlerarası iletişim hızlandıkça da anlaşmalar ve anlaşmaların sürdürülebilirliği daha düzenli ve devamlı bir hale gelmektedir. Birbirini takip eden bu süreç, kültürler arasında karşılıklı iletişim ve iletişimin ortaya çıkardığı karşılıklı bağlılıkları doğurmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'nin komşularıyla arasında gerçekleştirdiği sınır ticaretine dair anlaşmaların, hem bölge insanının hem de ülkemizdeki herkesin ilişkide bulunduğu ülkelerle iletişimini hızlandığını görüyoruz. Ülkemizde geniş bir kesimin toplumsal ve ekonomik refahını sağlayacağı düşüncesiyle önemle üzerinde durulan sınır ticareti, karşılıklı ilişkileri ve iletişimi arttırırken, ortaya kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeşitli engellerin de çıktığına ve bunun sonucu olarak da ticari ilişkilerde arzulanan hedeflere varılmasını güçleştirdiğine tanık oluyoruz. Bu nedenle ticari ilişki kurulan grubun sosyal ilişkilerini formüle etmek ve yapılandırmak, aynı zamanda bu formları bilmek, anlamak ve yorumlamak gerekir. Böylesi bir durumda kültürlerarası iletişim, yaşanabilecek sorunları mümkün olduğu kadar en aza indirmede etkili bir araçtır.

SINIR TİCARETİ

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Müsteşarlığı, (http://www.gumruk.gov.tr, 2010) sınır ticareti kavramını, "ülkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde, ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetlere hareketlilik kazandırılması, bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelerle ticaret yapılarak ihracatın arttırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dâhiline ithalat yapılmasına imkânı tanıyan bir ticaret modeli" olarak açıklamaktadır.

Bu ticaret türü, komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılır ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsamına alır. Sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması açısından sınır ve kıyı ticareti olarak da adlandırılan (Tan ve Altundal, 2008, s.13) bir ticaret türüdür.

Sınır ticaretinden beklenen faydalar şunlardır (Tan ve Altundal, 2008, ss.14–15):

- İki ülkenin, o bölgelerinde yaşayan halkın girişimci ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak,
- Bölge insanının refah düzeyinin yükseltmek,
- Bu illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Yasa dışı yolardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı arttırmak.

Görüldüğü üzere insanları sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında *ihtiyaçları* (düşük yaşam standardı, işsizlik v.s.)**,** *yakın komşuluk ilişkileri* ve *karşılıklı ikili ilişkiler* gelir. Amaç, insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak ikili ilişkiler geliştirmek suretiyle, mal almak ve satmaktır. Bu ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve etkin hale gelmesi, bölge insanlarının ekonomik refahına yansır ve kurulan bu ikili ilişkiler, toplumlar arasında etkili işleyen *iletişim sistemlerini* gerekli kılar (Öztürk, 2006, s.109).

İkili ilişkilerde gerçekleştirilen iletişim esnasında kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeşitli engellerin yaşandığı görülür. Bu engeller de, ticari ilişki kurulan toplumun sosyal ilişkilerini anlayamamaktan, bilememekten ve yorumlayamamaktan kaynaklanır.

Bu durumda *"kültürlerarası iletişim"* karşıtlar arasında ön görüşlerin edinilmesini sağlar ve karşılıklı tutumlar hakkında önceden fikir edinilmesine imkân tanır. O halde "kültürlerarası iletişim"in ne olduğunu açıklamadan önce kültür kavramını kısaca ele almak gerekir.

KÜLTÜR

"Kültür" kavramı, hangi bağlamda, kimin tarafından kullanıldığına göre farklılık içeren çokanlamlı bir ifade olup anlamı, onunla ilgilenen bilim dalına göre de değişebilir.

Kültürün toplumsal ve ekonomik süreçlerde merkezi bir önemi vardır ve bu bağlamda ele alabilmek için de disiplinler arası bir yaklaşıma gerek duyulur (Wolif, 1998, s.208). Bu disiplinler arası yaklaşım da iletişimdir.

Konumuzu en iyi şekilde ifade eden tanım, Edward T. Hall tarafından yapılmış olup, Hall'e göre, "*kültür iletişim, iletişim de kültürdür*". Ancak, Birdwhistell bu görüşe tamamen katılmadığını bildirir ve kültür, yapıyı ifade ederken, iletişimin süreç olduğu üzerinde yoğunlaşır (Kartarı, 2001, s.13).

Hall'e göre, kültür insanın aktarıcısıdır; insan yaşamının kültürle ilintili olmayan ve onun tarafından etkilenmeyen hiçbir yönü yoktur. Bu, kişiliğin, duygularını belli etme de dâhil olmak üzere, kendini ifade

etmenin, düşünce tarzının, hareket şekillerinin, problemlerin nasıl çözüldüğünün, ulaştırma sisteminin nasıl işlediği ve düzenlendiğinin, ekonomi ve yönetim sisteminin nasıl çalıştıklarının, bütün bunların nasıl bir arada tutulduğunun ve işlevlerini nasıl yerine getirdiklerinin kültürle ilintili olduğu anlamına gelir (Kartarı, 2001, s.15).

O halde genel bir tanımlamayla, kültür; medeniyet koşullarına göre öğrenilmiş toplumsal yaşayış tarzıdır (Ergun, 1991, s.30). Bu tarz toplumların ticari ilişkilerinin de belirleyicisidir. İletişim halinde bulunan taraflar açısından ele aldığımızda kültürün özelliklerinden şu şekilde bahsedebiliriz (Haviland, 2002, s.65):

Kültür Paylaşılır: Paylaşılan; değerler ve davranış standartlarıdır. Bunlar ikili ilişkilerde bulunan bireylerin ya da grupların eylemlerini anlaşılır kılan ortak belirleyici unsurlardır. İnsanlar ortak bir kültürü paylaştığı için belirli koşullarda diğerlerinin nasıl davranacaklarını ve davranışlara nasıl karşılık verebileceklerini kestirebilirler.

Kültür Öğrenilir: Bir kuşaktan diğerine ya da ikili ilişkide bulunan taraflar arasında "kültürlenme" (enkültürasyon) yoluyla, kültür taraflarca öğrenilebilir. Örneğin ticari ilişkide bulunan tarafların dürtüleri tahrik olunca ihtiyaçlarını hissederler. Bununla birlikte insanlar ihtiyaçlarını da kültürlerinin ön gördüğü biçimde tatmin etmek isterler. İhtiyaçlar toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte "Kültürel Materyalist Yaklaşım"a göre, kültürün çevreye uyumu kültürün gelişimi için en önemli faktördür ve toplumlar kültürlenme yoluyla bu ihtiyaçlarını en iyi şekilde tatmin edebilmek için çevreye uyumu öğrenirler.

Kültür Sembollere Bağlıdır: Leslie White insan davranışının sembollerin kullanımından kaynaklandığını söyler. Sanat, din ve para, sembollerin kullanımıyla ilgilidir. Örneğin, din inananlara coşku ve bağlılık aşılar. Dini giyim tarzı, herhangi bir imaj, herhangi bir ibadet objesi veya düşüncelerle şekillenen felsefe, imanı çağrıştırır. Kültürün en önemli sembolik yönünü dil oluşturduğundan, bu bağlamda kelimeler objelerin yerini alırlar ve dil sayesinde insanlar kültürlerini bir kuşaktan diğerine aktarabilirler ya da farklı toplumlarla bir paylaşım içine girebilirler.

Kültür Bütünleştiricidir: Paylaşılan değerler toplumları aynı amaç etrafında bütünleştirir.

O halde sınır ticareti, farklı kültürlerin karşılıklı güven, işbirliği ve iş yapabilme kabiliyetlerini ortaya koydukları önemli bir ticari davranış platformudur.

Bu ortamda kültürel farklılıklardan kaynaklanan ve ticari ilişkilerdeki davranışları belirleyen birtakım engeller de yaşanır.

SINIR TİCARETİNDE KÜLTÜREL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN ENGELLER

Ticari ilişkiler sırasında farklı kültürlere sahip tarafların yaşadıkları engeller;

- Algılama farklılıklarından,
- Düşünme biçimindeki farklılıklardan,
- Kişilerarası ilişkilerdeki farklılıklardan,
- İletişim kanalları ve iletişim biçimlerindeki farklılıklardan,
- Kültürlerarası sözlü iletişim davranışlarındaki farklılıklardan,
- Kültürlerarası sözsüz iletişim davranışlarındaki farklılıklardan,
- Beden dili alanındaki farklılıklardan,
- Yaşantılar ile beklentiler arasındaki ortaya çıkan sosyal huzursuzluktan kaynaklanabilmektedir.

Bu engelleri ortaya çıkaran temel yapılar da şunlardır;

Dil: Dil, sosyal bir yapı ve simgeler dizgesi olarak toplumsal yaşamın merkezinde yer alır. Toplum sistemleri arasında harç görevi gören iletişimin en temel araçlarından biri de dildir. Dil yoluyla insanlar birbirlerini, geçmişten bu güne ve de geleceğe yönlendirirler. Ortak dil, ortak kader birliği demektir. Aynı dili konuşan insanların aynı geçmişe sahip oldukları, aynı kültürü paylaştıkları, aynı alışkanlık ve değerlere sahip olduk bilinmektedir. Dil bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. Günlük alışkanlıklar, öfkeler, sevinçler ve değer yargıları dil yoluyla ifade edilir ve tanımlanır (Özgür, 2007, s.10). Dilde sorun varsa kültürel yapı da sorunlar ortaya çıkmaktadır. Sınırın iki yanındaki insanları birbirine yaklaştıran ve onların yakınlık komşuluk ilişkileri kurmalarını kolaylaştıran temel unsur da dildir.

Irk / Etnik Köken: Etnik köken ticari ilişkilerde karşılıklı algılamaları etkileyen önemli bir unsurdur. Aynı ırk/etnik köken ikili ilişkilerde, yapıcı ve ilişkilerin sürdürülebilirliğini kolaylaştırıcı bir etkenken, farklı ırk/etnik köken, tarihten gelen bir hikâyesi de varsa, yıkıcı olmakta ve ticari ilişkileri ya hiç başlatmamakta ya da hedeflenen ilişkilere varılamamaktadır. Örneğin, Türkiye Ermenistan İlişkilerinde olduğu gibi.

Din: Din, değişik kültürlerde değişik roller üstlenir. Hiçbir kültür tamamen dine dayalı olamaz, çünkü ne kadar ayrıntılı olursa olsun, bir din asla insan yaşamının tüm alanlarını kapsayarak karşılaşılabilecek tüm durumları tahmin edemez. Takipçilerine nasıl yemek yiyeceklerini, giyineceklerini, konuşacaklarını, oturacaklarını, uyuyacaklarını söyleyen hiçbir din yoktur. Ailelerine saygılı davranmaları gerektiği gibi genel kurallar koysa da, bu saygının onların önünde sigara içmemeyi veya onlar ayaktayken oturmamayı kapsayıp kapsamadığını belirtmez. Bu ve benzeri alanlarla genelde kültür ilgilenir. Din bir kültürün inanç ve adet sistemini biçimlendirir; bireylerin veya toplulukların din değiştirince düşünce ve yaşam biçimlerinde büyük değişiklikler olmasının nedeni budur. Kültür ise dinin nasıl yorumlandığını, ibadetin nasıl yapıldığını, toplumun

yaşamında dine verilen yeri, vs. etkiler. Dinle kültür yakın ilişki içinde oldukları durumlarda bile düşüncede ve uygulamada ayrılabilirler (Parekh, 2002, ss.189–190).

Örneğin, sınırdaki ticari ilişkilerimizde din, helal kazanç konusunda yol gösterir fakat ticari alışveriş sırasında gösterilen davranış tarzları konusunda kültür devreye girer.

Kalıp Düşünceler Önyargılar: Kalıp düşünceler ve önyargı toplumsal açıdan istenmeyen bir davranış olsa da, toplumsal yaşama nüfuz etmiş durumdadır. Önyargının kurumsallaştığı toplumlarda bile, uygulanan politikalarda, gerçekte önyargı olduğunu yalanlamak için çok incelikli gerekçelere sığınılır (Hogg ve Vaughan, 2007, s.382).

Önyargı, bir grubun üyelerine, salt o grubun üyesi olmalarından dolayı, aşağılayıcı sosyal tutum ya da bilişsel inançlarla yaklaşmak, onlar hakkında olumsuz duygular beslemek ya da onlara karşı düşmanca ya da ayrımcı davranışlar sergilemektir (Hogg ve Vaughan, 2007, s.383).

Örneğin ticari ilişkide bulunan kişi, bir ulusla ilgili olumlu/olumsuz izlenime sahipse, o ulusu düşündüğünde, ilk aklına gelen, söz konusu ulusla ilişkilendirilen bütün sıfatları içeren fikirlerdir. Bu kalıp düşünceler, ilgili ulus ya da kültürün bireyin zihnindeki resmini oluşturur. Bu resmi oluşturan bilgilerin kaynaklarını tek tek saptamak imkânsızdır (Kartarı, 2001, ss.189–190). Karşı tarafa ait bu olumsuz izlenimler zaman zaman ikili ilişkilerde olduğu gibi ticari ilişkilerde de belirleyici nitelik taşır.

Ayrıca insanın doğası gereği kendi kültürel yapısı içerisinde makul karşıladığı şeyleri kolaylıkla anlamlandırabilir çünkü bunun için ipuçları kendi kültüründe saklıdır. Kültürünü bilmediği toplumların ise yaşam ve davranış tarzlarını yadırgayabilir, çünkü elinde bilmemekten ötürü durumu değerlendirebilecek ipucu ya da yol göstericiye sahip değildir. Bu durumda benmerkezci tutumlar ortaya çıkar. Benmerkezci tutumlar, bireyleri yaşanılan her şeyi kendi toplumunun gerçeklerine göre düşünüp değerlendirmeye yönlendirir. Ayrıca, bireylerin sosyalleştiği toplum, başka insanlara veya toplumlara karşı belirli ön bilgiler de sunar (Han, 2008, s.60). Özellikle kıyı ticareti ile Türkiye'nin gündemine gelen, bölge insanının aile ilişkilerini etkileyen önyargılı ve yanıltılmış ön bilgili yaklaşımların ticari ilişkilere zarar verdiği ve karşı ülke insanına karşı önyargılı tutumları kemikleştirdiği görülmektedir.

Toplumsal Değerler: Sınır ticareti sırasında tarafların paylaştığı temel değerler toplumsal kültürlerinin paydasını oluşturur. Davranışı anlamada önemli bir anahtar olan değerler, bireylerin neyi önemli gördüklerini tanımlayarak istekleri, tercihleri, arzu edilen ve edilmeyen unsurları gösterir (Kozlu, 1986, s.143). Bu nedenle toplumsal değerler farklı ülkelerde farklı şekillerde algılanabilir ve bir ülkede kabul gören bir davranış diğerinde farklı şekillerde yorumlanarak istenmeyen bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Normlar: Her kültürde, "yanlış" ya da "doğru" davranışlarıyla ilgili düşünceler vardır. Bunlar belirli kurallara göre düzenlenen ve norm adını alan davranış modelleridirler. Normlar bir kültürün üyelerinin nasıl davranması gerektiğini belirleyen kurallardır. Normlar, başlıca üç grupta toplanır: **Örfler (yasalar)**, **adetler** ve **sosyal alışkanlıklar**. Bunlar da kendi içinde örf, adet, teamül, anane, töre, gelenek, görenek ve moda gibi alt gruplara ayrılır. Kültürlerarası iletişim açısından önemli olan ve toplumların uzun süreler az çok değişiklikle koruyup yeni kuşaklara aktardığı normlar örf ve adetlerdir (Kartarı, 2001, s.180).

Örfler, kültürel değerleri, davranış kalıplarının merkezine koyan ve onların korunmasını sağlayan kurallar bütünüdür. Bu nedenle, bir toplumda örfler yazılı olmasalar da yasa işlevi görür. Yargıçlar, yasalarda belirtilmeyen ayrıntılarda örflere göre karar verebilirler. Kültürlerarası iletişimde, etkileşimde bulunulan kültürün örflerini tanımak zorunludur (Kartarı, 2001, ss.180–181).

Sosyal Yapıdaki Farklılıklar: Sosyal yapı, toplumdaki grupların, o toplumu bir arada tutan ilişkileridir (Haviland, 2002, s.65). Ticari ve ikili ilişkilerde kültürlerarası iletişimin stratejik önemi de sosyal yapı içerisindeki gruplar arasındaki ilişkileri ve iletişim biçimini düzenlemesinden kaynaklanmaktadır.

Ekonomik Hayat: Farklı ülkelerin farklı ekonomik refah düzeyleri olduğu gibi sınır ticaretinde görüldüğü üzere, belirli bir ülkede bölgeler arasında da farklı ekonomik refah düzeyleri vardır. Ekonomik refah farklılıkları kültürde de benzeşmeye ya da farklılaşmaya yol açabilir. Örneğin, farklı ülkelerin sınır illerinin ekonomik hayatları, kültürleri de benzeştirir. Benzer zevkler, benzer tüketim alışkanlıkları ortaya çıkar.

Yukarıda saydığımız kültürel farklılıklardan kaynaklanan engellerin aşılmasında temel unsur ise kültürlerarası iletişimdir.

KÜLTÜRLER ARASI İLETİŞİM

Kültürlerarası iletişim kavramını açıklamadan öncelikle iletişim kavramını ele alalım.

İletişim

İletişim (Erdoğan, 2005, ss.43–62);

- Beraberlik, anlaşma ve paylaşmadır,
- Bir süreçtir,
- Mesai gönderme ve alma sistemidir,
- Etkileşimseldir,
- Araçlar ile gerçekleştirilir,
- Bir çevrede gerçekleşir,

- Bir atmosferi vardır,
- Amaçlı bir girişimdir.

İnsanlar bilerek ya da bilmeyerek, algıları, düşünceleri, duyguları, niyetleri ve kimlikleri hakkında sürekli bilgi alışverişinde bulunurlar. Bunu da doğrudan temas, yazılı ya da elektronik araçlar, sözcükler, ifadeler, jestler ve işaretler yoluyla yaparlar, iletişim birçok bakımdan sosyal bir nitelik taşır. Bu yönüyle iletişim, sosyal etkileşimin esasıdır (Hogg ve Vaughan**,** 2007, s.616). Duygu, düşünce ve bilgi aktarımı veya alışverişi yapılan her alanda iletişim vardır ve iletişimin hedefi insanlardır (Çeçen, 1996, s.73).

Karşılıklı ikili ilişkilerde iletişim süreci şu şekilde gerçekleşir (Kartarı, 2001, ss.17–19);

İletişimin gerçekleşmesi için en az bir *gönderen* ve bir *alıcı* gerekir. Gönderen, başkalarının sonraki eylemlerini etkileyebilmek için sahip olduğu *enformasyonu* onlarla paylaşmak isteyen kişidir ve farkında olmadan, istemi dışında da belirli mesajlar göndererek iletişim sürecine katılabilir. İletişim sürecinde anlamların aktarılması ancak *kodlama* ile olanaklıdır. Kodlama, iletişim kurabilmek için çeşitli *görsel ve sessel sinyallerin* belli kurallara veya kodlara göre düzenlenmesidir. Bu kodlar bireyin kullandığı *dilin kurallarına* veya *kültürel normlarına* uygun olarak düzenlenir. Kodlama sonunda, etkileşime katılan bireyin aktarmak istediği anlamlar sözlü ya da sözsüz sembollerden oluşan mesaja dönüştürülür. Her mesaj, gönderenin alıcıya gönderdiği bir anlamı taşır. *Mesaj,* gönderenle alıcı arasında bağlantıyı sağlayan bir kanal üzerinden gönderilir. İletişim sürecinde yararlanılan temel *kanallar, işitsel (ses) ve görsel (görme)* kanallardır. İletişim sürecine katılan kişiler kendilerine gönderilen mesajları birbirlerini dinleyerek ya da birbirlerine bakarak alırlar. Hangi kanalın daha çok kullanıldığı ya da diğerine göre üstün tutulduğu da kültürden kültüre farklılık gösterir. Mesaj bir iletişim kanalından *alıcıya* ulaştırılır. Alıcı, gönderilen mesajı algılayan ve dolayısıyla gönderenle ilişkilenen birey ya da bireylerdir. Alıcı, ya gönderenin istemli olarak mesaj gönderdiği ya da gönderenin hedef olarak seçmediği, ancak herhangi bir nedenle mesajı algılayan kişiler olabilir. İletişim sürecinin sonraki evresi, alıcının dışarıdan aldığı mesajları yorumlaması, çözümlemesi ve anlaması evresidir. Bu evre, algılanan mesajdan enformasyon üretme aşamasıdır ve alıcının, gönderenin davranış ya da sözlerine anlam yüklemesine olanak vermesi açısından kültürlerarası iletişimin en önemli evresini oluşturur. Bütün bireyler algıladıkları kodları açsalar da, dış dünyanın anlamlandırılmasını büyük ölçüde kültür belirler.

Bu nedenle, farklı kültür mensupları arasındaki iletişimi de *kültürlerarası iletişim* kavramı ifade eder (Yıldız ve Bitirim, 2008, ss.165–186).

Kültürlerarası İletişim

Kültürlerarası iletişim, kültür ve iletişim kavramlarının bir araya gelmesiyle oluşan sosyal bir olgudur ve farklı kültürler arasındaki iletişim olarak da tanımlanır.

Kartarı'ya göre (2001, s.22) kültürlerarası iletişim, "farklı kültürlere mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancının algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gibi konuları inceleyen disiplinler arası bir bilim dalıdır".

Akademik literatürdeki en yaygın tanıma göre kültürlerarası iletişim; "genellikle farklı kültürlere mensup bireyler ya da gruplar arasında gerçekleşen iletişim faaliyetleri" olarak ifade edilmektedir ve dünyadaki gelişmelere koşut bir şekilde, daha sıklıkla karşılaşılan 'öteki'leri doğru anlamlandırmak için referans kabul edilmektedir (Yıldız ve Bitirim, 2008, s.169).

Bir diğer tanımda kültürlerarası iletişim; farklı kültürlere mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancının algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gibi konuları inceleyen disiplinler arası bir bilim dalıdır (Kartarı, 2001, s.22).

Kültürler arası iletişim konusunun temel amacı *diğer kültürü anlama* ve böylece o kültürün insanları, değerleri ve yaşam biçimi üzerinde *kontrol mekanizmaları* geliştirmedir. Günümüzde, ikili ilişkilerde yaşanan ve kültürler arası iletişimin temel konularını oluşturan kültürlerarası iletişim sorunları şunlardır (Erdoğan, http://www.irfanerdogan.com/ana.htm):

(a) İnsanları belli kalıplara yerleştirme (stereotyping),
(b) diğerleri hakkındaki ön yargılar ve faraziyelerde bulunma,
(c) cinsiyet, yaş, ırk, din gibi farkların getirdiği yanlış anlamalar,
(d) kültürel değerleri taşıyan insanın hoş görüden yoksun olması,
(e) kültürün dışa kapalı, dışa karşı şüpheci olması,
(f) kendini beğenmişlik ve diğer kültürlere saygı eksikliği,
(g) kültürel empati yokluğu,
(h) geleneksel kültürel değerlere sahip olma.

İletişim davranışlarını etkileyen kültürün bilinmesiyle, iletişim sürecinin etkinleştirilmesinde engelleyici olabilecek kültürel farklılıkların da yönetilebileceği düşünülür (Sarı, 2007, s.90).

"ÖTEKİ"Nİ BİLMEDE VE TANIMADA KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Judith N. Martin ve Thomas K. Nakayama, kültürlerarası iletişim alanındaki yaklaşımları üç grupta toplar (Sarı, 2007, s.89):

1) Kültürel farklılıkların iletişimi etkilediğini vurgulayan *geleneksel işlevselci sosyal psikolojik* yaklaşım,

2) İletişim bağlamını anlamayı öne çıkaran *yorumlayıcı* yaklaşım,

3) Kültürlerarası iletişimi anlamada iktidarın ve tarihsel bağlamın önemi üzerinde duran *eleştirel yaklaşım.*

Kültürel farklılıkların iletişimi etkilediğini vurgulayan yaklaşımdan hareketle, yerel toplumlar, kültürel olarak farklı gördükleri toplumları 'ötekiler' olarak değerlendirir ve böyle bir yaklaşımla kültürlerarası iletişim sürecine girilir. Bu süreçte hedef kültüre olan yaklaşım doğal olarak daha temkinli, eleştirel ve önyargılıdır. Bu bağlamda dinsel farklılıklar dikkat çekicidir. Örneğin, farklı dinlere mensup toplumlarda insanların beslenme alışkanlıkları o toplum için önyargılı tutumları besler. Müslüman toplumlarda domuzdan elde edilen ürünlerin tüketimi yasaktır. Müslüman bir toplumda yetişen birey, bu durumda yabancı toplumların beslenme alışkanlıklarını yadırgayabilir. Dolayısıyla, "kültürlerarası karsılaşmalarda iletişim süreci hiçbir zaman sıfır noktasından başlamaz". Bu tür etkileşmelerin hemen hepsi, çoğunlukla bilinçsiz olarak, başka gruplarla ilgili deneyimleri içeren kolektif bellekten çıkarılan önceki etkileşim deneyimlerinin etkisinde kalır (Han, 2008, s.52).

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM AÇISINDAN KARŞILIKLI İLİŞKİ FORMLARI

Hall'un kültürler arasındaki farklılıkları anlayabilmek için önerdiği yollardan biri o kültürlerin üyelerinin iletişim davranışlarının incelenmesidir (Kartarı, 2001, s.50).

Sınır illerinde, her kültürel topluluk diğerleriyle beraber bulunur ve kaçınılmaz bir şekilde diğer kültürlerin inanç ve adetlerinden bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde etkilenir. Etkilenmese bile özellikle onlarla çatışmalı bir ilişki içerisindeyse, onların varlıkları bile bazı inanç ve adetlerini daha fazla vurgulayarak kendisini onlardan ayırmaya çalışmasına yol açar. Diğer kültürler suskun birer dış etken değildir, kültürün öz tanımını biçimlendirir, içinde sessiz ve fark edilmeyen bir varlık oluştururlar (Parekh, 2002, s.209).

Bu durumda kültürel çeşitlilik, farklı kültürlerin iki tarafa da yararı olacak bir diyaloga girmelerini kolaylaştıran bir ortam yaratır. Farklı artistik, edebi, müzikal, ahlaki ve diğer gelenekler birbirlerini sorgular, araştırır ve birbirlerine meydan okur, birbirlerinden fikirler ödünç alıp bunlarla denemeler yapar ve sık sık hiçbirinin kendi başına üretemediği yepyeni fikir ve duyarlılıklar ortaya koyarlar. Yaratıcı yazarların karmaşık bir seviyede yaptığı şeyi sıradan erkek ve kadınlar günlük ilişkilerinde bilinçsiz olarak yapar. Kültürlerin çeşitliliği bizi kendi kültürümüz içindeki çeşitlilikten de haberdar eder. Kültürler arasındaki farklılıkları görmeye alıştığımızda, bunları kendi kültürümüz içinde de arar ve bunlara adil davranmayı öğreniriz. Kültürümüzün farklı etkilerin sonucu olduğunu, farklı düşünce biçimlerini barındırdığını ve farklı yorumlara açık olduğunu kavrarız. Dış ve iç farklılıklara gösterilen hoşgörü birbirini tamamlar ve güçlendirir (Parekh, 2002, ss.211–220).

KARŞILIKLI İLİŞKİLERİ YENİDEN YAPILANDIRMADA KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Karşılıklı ilişkileri yeniden yapılandırmada kültürlerarası iletişim sunduğu faydalar şunlardır (Sabuncuoğlu ve Gümüş, 2008, s.191):

- Karşı kültürün ihtiyaçlarını ve genel özelliklerini tanımayı sağlar.
- İletişim her iki taraf için de ticari ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olur.
- Karşılıklı ilişkilerde iletişime karşı her iki tarafta da bir istek yaratılır.
- İletişim kanalları mümkün olduğu kadar açık ve doğrudan kullanılır.
- Farklı kültürler arasında güvene ve hoşgörüye dayalı iletişim politikası ve yönetimi benimsenmiş olur.

İLİŞKİLERİ FORMÜLE ETMEDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Bu durumda diğer kültürlere karşı nasıl bir tavrın uygun olduğu ve karşılıklı ilişkileri nasıl formüle edebileceğimiz sorusuna yanıt aramalıyız.

Karşı kültüre karşı benimsenecek tavır, kültürel farklılıkların tanınması, onlara saygı duyulması, karşılıklı güvenin yapılandırılması ve hoşgörü olmalıdır. Farklı kültürlerle etkin iletişim kurabilmenin temel koşulları da bunlardır. Bunun için de aşağıdaki konulara dikkat çekmek gerekir (Kartarı, 2001, ss.211–219; Hogg ve Vaughan, 2007, s.672):

Duygusal Süreç ve Kültürlerarası Duyarlılık: Duygusal süreç, bireyin farklı kültürden insanlarla karşılaştığında duygularındaki değişiklik üzerinde yoğunlaşır. Kültürlerarası duyarlılık da, bireyin kültürlerarası etkileşimden önce, etkileşim sırasında ve etkileşimden sonra olumlu duygusal yanıtlar almayı planlaması ve amacına ulaşmasıdır. Olumlu duygusal yanıtlar, kültürlerarası iletişimde kaygı duygusunu azaltır ve kültürel farklılıkların tanınması ve onlara saygı duyulması sonucunu doğurur.

Davranışsal Süreç ve Kültürlerarası Beceriklilik: Kültürlerarası iletişim yeterliğinin davranışsal yönü, farklı kültürlerden bireylerle etkileşime girildiğinde, nasıl etkin davranışlar gösterilebileceği ile ilgilidir. Kültürlerarası iletişim becerisi, etkileşim sürecinde iletişim amaçlarına ulaşabilmeyi sağlayan ustalığı ifade eder. Bu nedenle, kültürlerarası iletişim becerisi aynı zamanda iletişim yetenekleriyle doğrudan doğruya ilgilidir ve her türlü sözlü ve sözsüz iletişim davranışlarının, etkileşim sürecinde etkin biçimde kullanılmasını gerektirir.

Kültürlerarası beceri, mesaj seçme ve algılama, kendini uygun biçimde ifade etme, davranışsal esneklik, etkileşimi yönetme yeteneklerini içerir.

Kültürlerarası Temas: Kültürel gruplar birbirinden yalıtık biçimde yaşamaz; tersine, birbirleriyle giderek artan bir temas içerisindedirler. Bir başka kültürü tanımak için turist olmanıza gerek yoktur. Kültürlerin bir pota içinde birbirine karışmasına en iyi örneklerden biri Kilis de görülmektedir. Kültürler arası temas zenginleştirici/ufuk açıcı bir deneyimdir, iyi yönde değişimlere yol açabilir; fakat aynı zamanda, içerisinde çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan tehdit algılarıyla bazı düşmanlıkların fokur fokur kaynadığı buharlı bir kazan gibidir.

SONUÇ

Sınır ticareti, ülkemizde sınır illerinde yaşayan vatandaşlarımızın refah düzeylerini arttırıcı bir araç olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu aracın amacına ulaşması kültürlerarası iletişimin etkinliğini gerekli kılmaktadır. Karşılıklı gerçekleştirilen ticari süreç yalnızca bir mal alışverişi değildir. Toplumlar için daha fazla anlam içermektedir. Ticari ilişkiler sırasında kurulan temas kültürlerarası iletişim etkinliklerini de harekete geçirmektedir.

Sınırda gerçekleşen ticari ilişkiler sırasında kültürel farklılıklar kültürlerarası problemlere de yol açabilmektedir ancak bu süreçler doğru yönetildiklerinde toplumlara fayda sağlayabilir. Kültürel farklılıkların üzerinde yoğunlaşıldığı ve onlardan zarar yerine fayda yolları araştırıldığı zaman kültürel farklılıklar ticari ilişkilerde başarıyı beraberinde getirir ve farklılıkların arasındaki dinamikleri iyi anlamak ve yönetmek, farklılığı fırsata ve avantaja çevirmektedir. Her bir kültürün kültürler arası etkileşim ve iletişim sayesinde yalnız başına sağlayabileceği faydadan çok daha fazla faydaya sahip olması mümkündür.

O halde ticari ilişkilerde kültürlerarası iletişimi etkili kılmak için;

- İletişim her iki taraf için de ticari ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olduğundan ticari ilişkilerde ticaretin kurallarını bilmek kadar, etkili iletişimin kurallarının da bilinmesinin önemli olduğu kabul edilmelidir.
- Karşı kültürün ihtiyaçları ve genel özellikleri iyi tanınmalı, kendi kültürü ve genel özellikleri de karşıya (tanıtım, halkla ilişkiler, medya v.s gibi iletişim yöntem ve teknikleriyle) iyi ifade edilmelidir.
- Karşılıklı ilişkilerde, iletişime karşı her iki tarafta da bir istek yaratılmalıdır.
- İletişim kanalları mümkün olduğu kadar açık ve doğrudan kullanılmalıdır.
- Yerel kurum ve kuruluşlar tarafından farklı kültürler arasında güvene ve hoşgörüye dayalı iletişim politikası ve yönetimi benimsenmeli ve bu konuda iletişim profesyonellerinden destek alınmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Çeçen, Anıl. **Kültür ve Politika,** Ankara: Gündoğan Yayınları, 2. Basım, 1996.

Erdoğan, İrfan. "*Kültürlerarası İletişim*", http://www.irfanerdogan.com/ana.htm, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2010).

Erdoğan, İrfan. **İletişimi Anlamak,** Ankara: Erk Yayınları, 2005.

Ergun, Doğan. **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1991.

Han, Turgay. **Kültürlerarası İletişim ve Diyaloğun Gelişimine Dil Öğretiminin Katkısı**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

Haviland, William A. **Kültürel Antropoloji**, H. İnaç ve S. Çiftçi (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.

Hogg, Michael A. ve Vaughan, Graham M. **Sosyal Psikoloji**, İ. Yıldız ve A. Gelmez (çev.), Ankara: Ütopya Yayınları, 2007.

Kartarı, Asker. **Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim,** Ankara: Ürün Yayınları, 2001.

Kozlu, Cem. **Kurumsal Kültür**, İstanbul: Define Yayıncılık, 1986.

Özgür, Tuğba. **Kültürel Farklılıklar ve Yönetimi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

Öztürk, Nurettin. "*Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss. 107–127.

Parekh, Bhikhu. **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, B. Tanrıseven (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2002.

Sabuncuoğlu, Zeyyat ve Gümüş, Murat. **Örgütlerde İletişim,** İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2008.

Sarı, Engin. **Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık,** Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), 2007.

Tan, Mustafa ve Altundal, Fuat. **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi Ve Mevcut Durumu**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No: 2008–28, 2008.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Müsteşarlığı, "*Sınır Ticareti*", http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/sss/Sayfalar/SinirTicareti.aspx, (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2010).

Wolif, Janet. "*Küresel ve Özgül: Çatışan Kültür Kuramlarının Uzlaştırılması*", **Kültür, Küreselleşme Ve Dünya-Sistemi Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları**, Anthony D. King (der.), G. Seçkin, Ü.H. Yolsal (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınlar, 1998.

Yıldız, Elif ve Bitirim, Selin. "*Kültürlerarası İletişim Açısından Universiade (Dünya Üniversite Oyunları)",* **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı 32, 2008, ss.165–186.

SURİYE SINIRI BÖLGESİNDEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SINIR TİCARETİNDEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

H. Mustafa PAKSOY[*]
Sadettin PAKSOY[**]
Mehmet ÖZÇALICI[***]
Buket BÜYÜKKONUKLU[****]

Özet

Sivil toplum kuruluşları (STK),günümüzde toplumsal yapının en dinamik birimlerinden biri haline gelmiş bulunmakta ve çok farklı alanlarda örgütlenmektedirler. STK'lar; kadın haklarından sosyal yaşama, sağlıktan eğitime, insan haklarından kalkınmaya, olağanüstü afetlerden kriz yönetimine, siyasal politikalardan diplomasiye kadar uzanan çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedirler. STK'lar çok farklı alanlardaki faaliyetleri ile birlikte niteliksel ve niceliksel olarak hızlı bir gelişme içindedirler ve coğrafi sınırları aşıp, ortak misyon ve hedef peşinde koşabilir hale gelmişlerdir.

STK'lar, özellikle bulundukları bölgenin en etkin örgütleri olarak, bu etkinlikleri ile her alanda bölgesel politikaların oluşmasına çok önemli katkılar da sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, Suriye sınırındaki mayınlı alanların temizlenmesi ve son dönemde hızlı bir ivme kazanan Türkiye-Suriye ilişkileri ile iki ülke arasındaki sınır ticareti potansiyeli, bu potansiyelin kullanımı ile bölge halkının sınır ticaretinden beklentileri daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu araştırma ile Suriye sınırında yer alan illerimizden Kilis, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa illerinde faaliyet gösteren STK'ların sınır ticaretinden beklentilerini belirleyerek sınır ticaretine ilişkin yeni politikaların üretilmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Sınır Ticareti, Suriye Sınırı*

A Research on the Expectations of Non-Governmental Organizations from Border Trade in the Region of Syria Border

Abstract

Non-Governmental Organizations (NGOs) are the most dynamic elements of social life and are organizing in very different fields. NGOs are operating in a lot of fields from women rights to social life, from health to education, from human rights to development, from national disasters to crisis management, from politics to diplomacy. NGOs are in a rapid development both in quality and quantity dimensions. NGOs are running after common missions and are in rapid development.

NGOs as the most efficient organizations in their region, are contributing to the form of regional policy. In this context cleaning the border field from mine and increasing relationships between Turkey and Syrian highlighting the expectations from border trade.

It is aimed in this study to examine the expectations of NGOs which operating in Kilis, Gaziantep, Hatay and Şanlıurfa. It is also aimed to contribute to the policy about border trade.

Keywords: Non-Profit Organizations (NPO), Border Trade, Syria Border

1.Giriş

Günümüzün hızla gelişen teknolojisi farklı dilleri konuşan ülkelerin birlikte hareket etmelerine, ticaretine önemli katkılarda bulunmuştur. Aynı dili konuşmasalar dahi teknolojinin aracılığı yardımıyla birbirleriyle çok hızlı bir şekilde iletişim kurabilen toplumların, dünyada farklı bir çağı başlattığı söylenebilir. Bu çağda bütün kuruluşlar etkin olabilmek için daha çevik bir yapıyı benimsemeleri gerekmektedir. Bu yeni iletişim ortamında ticaret faaliyetlerinin daha geniş kaynakları kullandığını söyleyebiliriz. Komşu ülkelerle ticarette dili bilmemek bir problem olmaktan gittikçe uzaklaşmaktadır. Daha çok hükümetlerin sınır ticareti üzerindeki uygulamaların bütün faaliyetleri kolaylaştırması beklenmektedir.

Sınır ticaretinin bu değişen yapısı karşısında sivil toplum örgütlerinin de sınır ticaretinden beklentileri değişikliğe uğrayabilmektedir. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının sınır ticaretinden beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) çok farklı alanlarda örgütlenebilmektedir. Bu kuruluşlar sağlıktan eğitime, insan haklarından kalkınmaya, kriz yönetiminden diplomasiye kadar uzanan çok geniş bir alanda faaliyet göstermektedirler. STK'lar aralarındaki farklılıklara karşın niteliksel ve niceliksel olarak hızlı bir gelişme içinde oldukları ve coğrafi sınırları aşıp, ortak görev ve hedef peşinde koşabilir hale gelmişlerdir.

[*] *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – İşletme Bölümü, Doç. Dr.*
[**] *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – İktisat Bölümü, Yrd. Doç. Dr.*
[***] *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – İşletme Bölümü, Arş. Gör.*
[****] *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – İşletme Bölümü, Arş. Gör.*

Yapılan bir araştırmaya göre, 1995 yılında dünyanın en büyük beş ekonomisindeki STK'ların ekonomik boyutu 1.311 trilyon dolar düzeyindedir. Bu mali boyut ayın yılda Çin ve Hindistan'ın da dâhil olduğu en az gelişmiş 50 ülkenin ulusal gelirinin toplamından fazladır. Bir başka araştırma, yetişkin Amerikalıların yaklaşık %40'ının, İngilizlerin %20'sinin en az bir STK'ya üye oldukları veya gönüllü çalışmalara katıldıklarını işaret etmektedir (Göymen, 2004:5).

Demokratik ülkeler STK ile daha sağlıklı bir görünüme kavuşurlar. Bugün çağdaş demokrasilerde STK'lar toplumun vazgeçilmez öğeleri arasında yer almaktadırlar (Tezcan, 2003:2). Bir toplumun sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmesi, o toplumu oluşturan bireylerinin kendi sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetlere gönüllü olarak katılma düzeyleri ile yakından ilgilidir (Devecioğlu ve Çoban, 2005: 128).

STK'lar özgür düşünce ve özgür teşebbüsle beslenen kurumlardır. Bu yapılarından dolayı sivil bir gücü temsil etmekte ve üçüncü sektör olarak adlandırılmaktadırlar. Bilindiği gibi, birinci sektör, yasa yönetmelik ve mevzuatla yönetim ve faaliyet içinde bulunan devlet sektörüdür. İkinci sektör, kazancını maksimum kılacak anlayış içinde çalışan sermaye sahipleri, şirketler ve çalışanlardır. Üçüncü sektör ise her iki ortamda bulunan ve bulunmayan insanlardan oluşan, gönüllülerin bulunduğu sektördür. Bu kuruluşların faaliyetlerinde yasa, yönetmelik ve mevzuatlar devlet sektöründe olduğu gibi sınırlayıcı değildir. STK'lar gönüllü olarak hizmet eden, şirket ve sermaye kesiminde olduğu gibi kar amacı taşımayan, özgür düşünen ve özgür hareket eden insanlardan meydana gelmektedir (Paksoy, 2008).

Dünyadaki gelişmelerin etkisiyle Türkiye'de 1983'te sivil toplum kavramı tartışılmaya ve sivil toplum kuruluşları, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmeye başlamışlarsa da, esas olarak 1990 sonrasında örgütlenme özgürlüğünün önündeki hukuki engellerin azaltılmasıyla, sivil toplum kuruluşları çok hızlı şekilde yaygınlaşmış, toplumsal ve siyasal yaşamın etkin bir aktörü durumuna gelmişlerdir (Özer 2008).

Sivil toplum kuruluşları kar amacı gütmeden yani kendileri ve üyelerinin kişisel zenginliği için ekonomik kar elde etmeye çalışmadan, ekonomik ilişki ve organizasyonların oluşmasında bir takım işlevler edinebilmektedirler. Günümüz itibariyle gelişme ve kalkınma amaçlı sivil toplum kuruluşları bu konudaki en önemli örneklerdir (Özer, 2008).

Araştırmanın Amacı

Araştırma, sivil toplum kuruluşlarının sınır ticaretinden beklentilerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

AraştırmaTürkiye'nin Suriye'ye sınırı olan illerinde (Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay) faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırmaya katılan sivil toplum kuruluşlarının anket sorularını doğru algıladıkları ve soruları doğru cevaplandırdıkları varsayılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesini, Türkiye'nin Suriye ile sınırı bölgesinde faaliyet gösteren bütün sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Örnek kütleyi ise Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay ilinde faaliyet gösteren STKlar oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen üyelere anket yapılmıştır.

Anket yoluyla elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada katılımcılara sınır ticaretinin ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları ile ilgili sorular sorulmuş ve hangi ifadeye daha çok katılımcının olumlu yanıt verdiği belirlenmeye çalışılmıştır ve tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerine baktığımızda aşağıdaki gibi bir tablo ile karşılaşıyoruz. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%78,57) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %38,57 si 36 ve 45 yaş arasında, %25,71 i ise 26-35 yaş arasındadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu 64,28i 26-45 yaş arasındadır. Eğitim durumlarına baktığımızda büyük çoğunluğun lise ve fakülte mezunu oldukları anlaşılıyor.

Sivil toplum kuruluşu olarak katılımcıların yapısına baktığımızda ise meslek odalarının ağırlığını görmekteyiz. Bir sonraki çoğunluk ise derneklere aittir.

Şehir olarak dağılıma baktığımızda ise Gaziantep ve Hatay'dan dönüş yapan anketlerin daha fazla olduğunu görmekteyiz.

En dikkat edilmesi gereken dağılım ise deneyimde görülmektedir. Büyük çoğunluk 11 yıl ve üzerinde dağılmaktadır. Bu, katılımcıların deneyimlerinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun meslek odası olduğunu göz önüne aldığımızda; meslek odalarının diğer sivil toplum kuruluşlarından daha uzun süredir faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Çalışan sayısına baktığımızda ise çoğunluğun 1 ila 9 kişi arasında çalışana sahip oldukları görülmektedir. Bir diğer çoğunluk ise 250 kişi ve üzeri çalışana sahip örgütlerdir. Orta sayıda çalışana sahip olanların ise bütün katılımcıların %16 sı kadar olduğu görülmektedir.

Toplamda 70 sivil toplum kuruluşunun ekonomik ve sosyo kültürel beklentileri üzerine soruları cevapladığı bu ankette özetle, katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek, 25-45 yaş arası, meslek odası kuruluşunu yönettiği, uzun yıllardır faaliyet gösteren bir örgütte çalıştığı ve nispeten 10 kişiden az çalışanın olduğu kurumlar oldukları görülmektedir. Beklentiler yorumlanırken bu özelliklerin dikkate alınması gerekir.

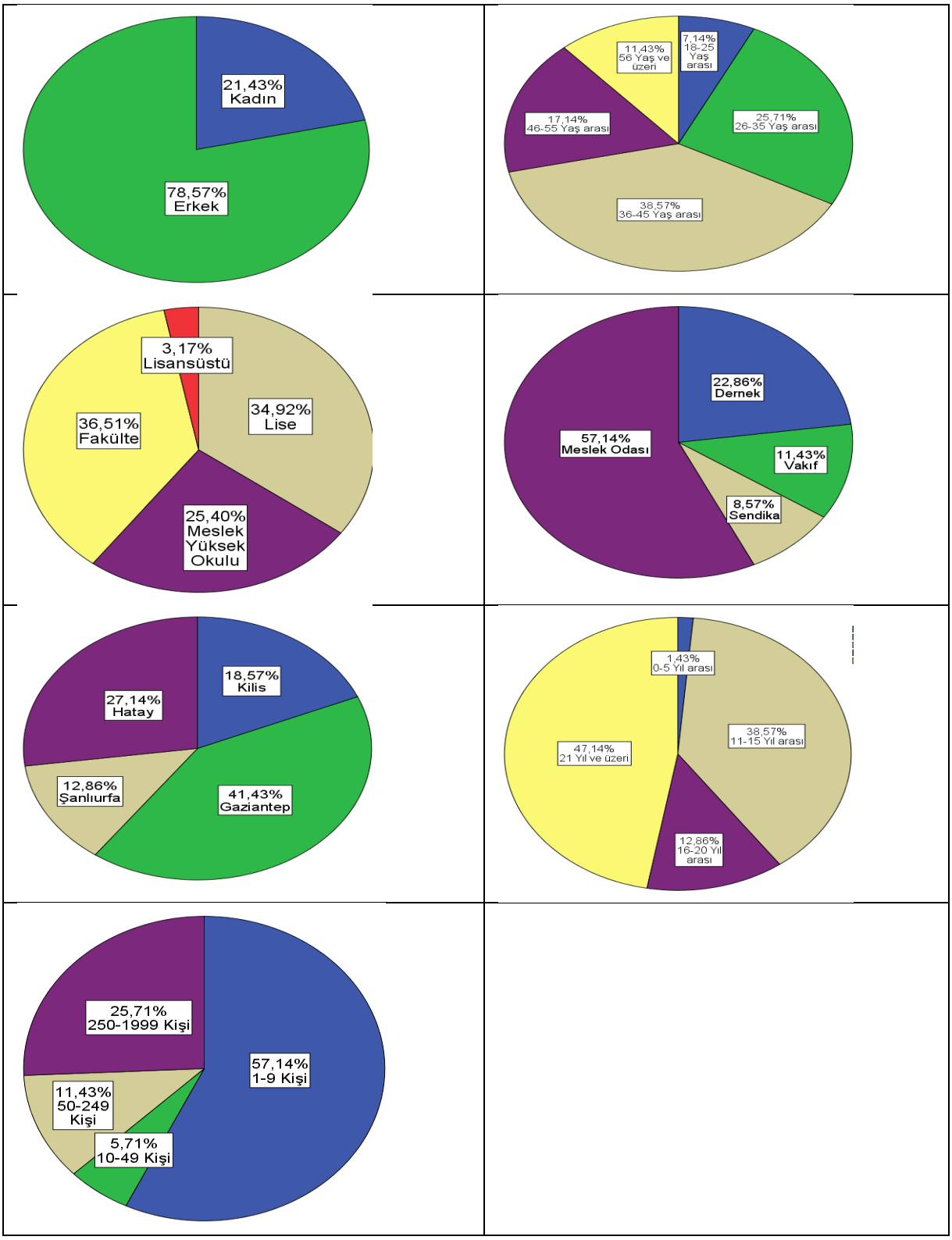

Ekonomik ve kültürel beklentilerin dağılımı Şekil – 1 ‘de görülmektedir. Yatay eksende sosyal ve kültürel beklentilerden alınan puanlar ve dikey eksende ise ekonomik beklentilerden alınan puanlar görülmektedir. Aralarında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Ekonomik beklentiler ile sosyal beklentiler aynı düzeyde artıp azalıyor denilebilir.

Puanların yorumlanması hususunda ise bir kişinin ekonomik beklentileri ne kadar düşük çıkmışsa ankette verilen ifadelere o kadar fazla katıldığı söylenebilir. Şekil 1 den de görüldüğü üzere yoğunluk grafiğin orjinine doğru kümelenmiştir. Dolayısı ile katılımcılarının büyük çoğunluğunun anketteki ifadelere katıldıklarını söyleyebiliriz.

Şekil 1 Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Beklentiler

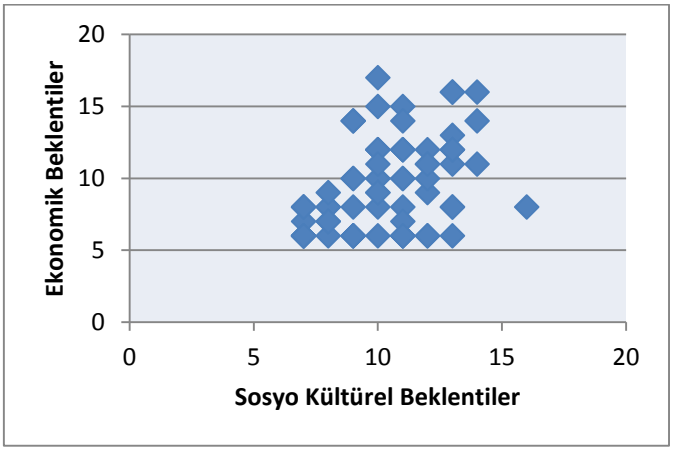

Tablo 1. Sınır Ticaretinden Ekonomik Beklentiler

		Count
Gümrük vergilerinin kaldırılması	Katılıyorum	66
	Katılmıyorum	4
gümrük kapısında ortak alana serbest ticaret alanlarının kurulması	Katılıyorum	67
	Katılmıyorum	3
gümrük kapısında ortak alana fuar alanlarının kurulması	Katılıyorum	68
	Katılmıyorum	2
Türkiye-Suriye işbirliği ile ekonomi içerikli bilimsel toplantıların düzenlenmesi	Katılıyorum	66
	Katılmıyorum	4
Türkiye-Suriye develetlerinin karşılıklı olarak iki ülkede yatırım yapacaklara teşvik vermesi	Katılıyorum	67
	Katılmıyorum	3
Pasaportsuz geçişlerin sağlanması	Katılıyorum	63
	Katılmıyorum	7
Ortak para biriminin kullanılması	Katılıyorum	39
	Katılmıyorum	31

Tablo 1 de katılımcıların ekonomik beklentileri üzerindeki görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Gümrük vergilerinin kaldırılması, gümrük alanlarında serbest ticaret alanlarının ve fuarlarının kurulması, ekonomik ve bilimsel toplantıların düzenlenmesi ve teşvikler konusunda beklentilere katılım oldukça yüksek düzeydeyken ortak para birimlerinin kullanılması konusuna katılımcıların yarısından fazlası sıcak bakmamaktadır. Para birimleri konusunda bu olumsuz yaklaşımın ticareti zorlaştıracağını veya daha büyük sorunların yaşanacağından dolayı ortaya çıkan endişeler neden olabilir.

Tablo 2. Sınır ticaretinden Sosyo-Kültürel Beklentiler

		Count
Türkiye-Suriye devletleri sınır illerindeki üniversitelerde öğrenci kardeşlik günlerinin düzenlenmesi	Katılıyorum	68
	Katılmıyorum	2
Türkiye'deki sınır illerinde bulunan üniversitelerde Arapça eğitim veren bölümlerin kurulması	Katılıyorum	63
	Katılmıyorum	7
Suriye'deki sınır illerinde bulunan üniversitelerde Türkçe eğitim veren bölümlerin kurulması	Katılıyorum	63
	Katılmıyorum	7
Türkiye-Suriye devletlerinin sınır bölgelerinde ortak yayın yapacakları TV ve Radoyların kurulması	Katılıyorum	52
	Katılmıyorum	18
Türkiye-Suriye devletlerinin sınır bölgelerinde ortak basım yapacakları gazete ve dergilerin kurulması	Katılıyorum	49
	Katılmıyorum	21
Türkiye-Suriye devletlerinin sınır bölgelerinde yer alan il ve ilçelerin kardeş	Katılıyorum	63

ilan edilmesi		
	Katılmıyorum	7

Genel olarak sınır ticaretinden sivil toplum kuruluşlarının beklentilerini gördüğümüz tablo 2 de ortak faaliyetler düzenlenmesinin beklendiğini görebiliyoruz. Fakat ortak TV, radyo, gazete ve dergilere katılımın diğer faaliyetlerden daha az olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların TV ve diğer basım-yayın kuruluşlarının kendi kültürlerine ait olmasını istediklerini ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Sivil toplum kuruluşları giderek daha önemli işler yapar hale gelmişlerdir. Bu çalışmadan ortaya çıkabilecek bir sonuç sivil toplum kuruluşlarının sınırın diğer tarafında bulunan ülke insanları ile ortak çalışmalara sıcak baktığıdır. Ortak faaliyetler belirli bir dereceye kadar beklenmekte ve desteklenmektedir. Ortak para biriminin kullanılmasına pek sıcak bakılmamaktadır. Yine ortak yayım yapılacak basım yayım kuruluşları konusunda beklentilerin düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

DEVECİOĞLU Sebahattin ve ÇOBAN Bilal (2005). “Spor Klüplerinin Sivil Toplum Örgütü Olarak Toplumsal İşlevi” Siyaset ve Toplum Dergisi, 3, 181-191

GÖYMEN Koral (2004). 1. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (4-6 Haziran), Çanakkale

PAKSOY HMustafa, PAKSOY Sadettin, MEMİŞ Hasan (2008). Sivil toplum kuruluşlarının kırsal kalkınmadaki rolü: Şanlıurfa genç girişimciler derneği örneği. 5. Uluslar arası STKlar kongresi. Çanakkale

TEZCAN Mahmut (2003). “Cumhuriyetimizin 80. Yılında Ülkemizde Eğitim Sosyolojisi Alanının Durumu ve Sivil Toplum Örgütleri”, Milli Eğitim Dergisi, 160, 63-70.

ÖZER Halis (2008). Günümüz itibariyle sivil toplum kuruluşlarının iktisadi ve sosyal fonksiyonları. Elektronik sosyal bilimler dergisi. C.7 S.26 (86-97)

SINIR TİCARETİNİN EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE ALTERNATİF TEZLER: TÜRKİYE UYGULAMASI

Rahmi YAMAK[*]
Filiz GÜNEYSU[**]
H.Feyza ERDEM [***]

Özet:

Bu çalışmada, sınır ticaretinin, ülkemizde sınır bölgelerinin ekonomik faaliyetleri üzerinde etkili olup olmadığı, eğer etkili ise bu etkinin negatif mi yoksa pozitif mi olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sınır ticaretinin etkisi, bir bölgenin sanayi sektörü üzerinde hissediliyorken, diğer bölgenin tarım sektörü üzerinde hissedilebilir. Bu etkinin büyüklüğünün ne olacağı ise belirsizdir. Ancak, kuşkusuz olan bir düşünce vardır ki, o da; sınır ticaretinin, bölgenin ticaret sektörü üzerinde bir etkiye sahip olduğudur. Dolayısıyla, sınır ticaretinin bölgeyi sektörel düzeyde etkileyerek, bu etkinin büyüklüğü ile sınır bölgelerinin ekonomisinin de etkilendiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. İşte burada çalışmanın amacını belirleyen, iki alternatif tez ortaya çıkmaktadır:

Birinci tez, sınır ticaretinin, sınır ilinin ve komşu illeri de içeren bölgenin, sanayi ve uzantısı sektörlerinin gelişmesine neden olduğunu varsaymaktadır. Yani sınır ticareti, ildeki sanayi ve uzantısı sektörlerini etkileyerek, sınır bölgesi ekonomilerinin pozitif yönde olmak kaydıyla olumlu bir etki yaratmaktadır. Alternatif tez ise, sınır ticaretinin, her ne kadar sınır bölgelerinin ticaret sektörünü olumlu yönde etkiliyor olsa da, başta sanayi sektörü olmak üzere, geri kalan sektörleri olumsuz yönde ve sonuç olarak sınır bölgelerinin ekonomisini negatif yönde etkileyebileceğini söylemektedir.

Yukarıda açıklanan tezlerin, ülkemiz açısından test edilebilmesi için kullanılacak olan yöntem şu şekilde kurgulanmıştır. Öncelikle, ele alınacak olan dönem sınırlı veriler nedeniyle 2005-2009 yıllarını içermekte olup, incelenecek olan bölgeler ise, sınır ve komşu iller ile birlikte bulunduğu diğer iller ile birlikte TÜİK'in belirlemiş olduğu bölgelendirme kapsamında yedi bölgeye ayrılmıştır. Bu yedi bölgenin, Gayri Safi Katma Değer (GSKD) oranları verilerinin büyüme rakamları kullanılarak, bu rakamlar Türkiye ortalamasına göre düzeltilip, bölgenin GSKD nispi oranları elde edilmiştir.

Yapılan bu analiz, incelenen bölgenin, sınır ticareti yapan illeri içermesi dolayısıyla, bölgenin GSKD oranlarının yani ekonomisinin Türkiye ortalamasının neresinde bulunduğunu açıklamıştır. Ek olarak, sınır ticareti yapan 12 ilin toplam ihracat rakamlarının, bölgenin GSKD oranına etki yapıp yapmadığını olup olmadığının anlaşılabilmesi açısından, toplam ihracat rakamlarından elde edilen büyüme oranları, grafiksel olarak, bölgenin ekonomik yorumuna dahil edilmiştir. Bu yorumlama, sınır ticareti yapan illerin toplam ihracat rakamlarında meydana gelen değişmelerin, incelenen kapsamda dahil olduğu bölgenin GSKD oranlarına, yani bölgenin ekonomisine bir katkısı olup olmadığını açıklamak amacıyla yapılmıştır. Bölgelerin GSKD oranları ile sınır ticareti yapan illerin toplam ihracat rakamları arasındaki korelasyon ilişkisi de analize tutulmuş ve sonuç olarak sınırlı veriler ve dolayısıyla sınırlı yöntemler ile birlikte sınır ticaretinin bölge ekonomisindeki etkisine dair ortaya atılan tezlerin cevapları netleştirilmiştir.

1. Giriş:

Dış ticaret, günümüzde ülkelerin ekonomik gelişimlerine katkı sağlamasının yanı sıra, eskimiş veya tutarsız yasalar, aşırı belge gereksinimi, prosedürlerin uygulanmasında keyfi hareket edilmesi, belirgin olmayan ihracat ve ithalat gerekleri, şeffaflık, kontrol temelli denetim ve risk değerlendirme tekniklerinin eksikliği (UN/ESCAP, 2002, s:5) sorunları nedeniyle, yapılan ticaretin işlem maliyetlerinin yükselmesi, mal ve hizmet hareketliliğinin gecikmesi gibi zorluklara da sahiptir. Bu durum, beraberinde getirdiği formalite ve prosedürler açısından, söz konusu ülkelerin ticaret işlemlerinin, belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Sağlanan düzen ile ülkeler, uluslararası ticaretteki engellerinin kaldırılması, ülkeler arası yapılan ticarete müdahale edinilmek zorunda bırakılması ve dış ticaret faaliyetlerinin kısıtlanması, sınırlandırılması veya özendirilmesi şekliyle yapılan işlemler ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle, bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti de, uluslar arası ticareti özendirme amacıyla, geçmişteki ve günümüzdeki dış ticaret alanında bu kısıtlamaları aşmak için yapılan özel bir dış ticaret şeklidir.

Sınır ticareti; Sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır ve kıyı yörelerinde karşılıklı olarak yapılan özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanabilir. Resmi gazetede sınır ticareti "Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan… ticarettir[135]" şeklinde tanımlanmaktadır.

[*] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr, Prof. Dr.
[**] Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisat Bölümü, fguneysu@kilis. edu.tr, Arş. Gör.
[***] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü,h.feyza@live.com.au, Arş. Gör
[135] Resmi Gazetede, Sınır Ticareti Yönetmeliği, 20 Eylül 1979 tarihli ve 16760 sayı

Ülkemizde, Sınır ticareti, ilk olarak 01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı gümrük kanunu ile gündeme gelmekle beraber, sınır ticaretinin ilk uygulaması ise, 1978–1979 yıllarında yaşanan petrol krizine çözüm bulabilmek amacıyla İran'dan mal karşılığı petrol alınmasına karar verilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Ancak sınır ticareti yoğun olarak, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikaları kapsamında düzenlenmesi ile başlamıştır. 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. maddesinde sınır ticareti; "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler" şeklinde tanımlanıp, özellikle ülkenin doğu ve güneydoğu illeri dikkate alınarak düzenlenmiş bir ticaret türü olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde bir dış ticaret şekli olarak uygulanan ve araştırmalara konu olan sınır ticareti olgusunun, bu ticaret şeklini uygulama yetkisine sahip illeri kapsamak şartıyla, incelendiği bölgeye ekonomik anlamda bir etkisinin olup olmadığının, eğer bir etkisi var ise, bu etkinin pozitif mi yoksa negatif mi olduğunun tespit edilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Sınırlı veriler ve dolayısıyla sınırlı yöntemler yardımıyla, bu amacın ulaştığı sonuç ile beraber, sınır ticaretinin gerekliliği veya ne ölçüde gerekli olduğunun tespitinin literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Aşağıda, çalışmaya konu olan sorunun analizine geçmeden önce, konuyu genel hatlarıyla kavrayabilme açısından, dünyada ve Türkiye'de yapılan sınır ticareti uygulamalarına yer verilmiştir.

2. Dünyada ve Türkiye'de Sınır Ticareti Uygulamaları

Dünyanın çeşitli ülkelerinde, bölgesel entegrasyonların varlığı, sınır ticareti yapılmasına neden olmaktadır. Örneğin sınır ticareti yapılan ülkeler içerisinde Mısırda, en az 3 yıl ikamet eden şahısların alacakları "Border Trade Card" kullanarak, Sudan ile sınır ticareti yapmaktadır. İlke olarak ise, sınır ticaretine konu olacak malların, sınır bölgelerinde üretilmiş olmaları gerekmektedir (Seçen,1993,s.48).

Pakistan ile Çin arasında, 1969 yılından bu yana her yıl Eylül ve Kasım aylarında sınır ve kıyı ticareti yapılmaktadır. Sınır ve kıyı ticaretine konu mallar ise genellikle, tekstil, sigara ve hafif endüstriyel maddelerdir (Çoban,1995,s,77).

Norveç, İsveç ve Finlandiya ile sınır boylarında yerleşik olan ve aynı işlerle uğraşan kişiler arasında sınır ticareti yapılmaktadır. Bu ticaret, yirmi dört saat önceden haber vermek kaydıyla, ürünlerin gümrük vergisinden muaf tutulması şeklinde yapılmaktadır (Seçen,1993,s.48).

ABD ile Kanada doğu- batı yönünde çok uzun bir sınıra sahip iki komşu ülke olup, sınır ticareti, taşıma giderlerini asgariye indirmek amacıyla yapılmaktadır.

Bu iki ülke arasında dış ticaret rejimlerinin nispeten serbest olması sınır ticareti uygulamasını kolaylaştırmaktadır. Sınırın iki yanındaki halkın birbirleriyle yaptıkları yoğun ticaretin esas sebebi, malların iç bölgelerden getirilmesine nazaran taşıma giderlerinin göreceli düşük olmasıdır (Seyidoğlu, 2003, s175).

Ülkemizde ise, sınır ticareti yapma yetkisine sahip 12 il olup, bu iller, illerde bulunan sınır kapıları ve illerin hangi ülke ile ticaret yaptığı Tablo-1' de gösterilmektedir.

Tablo-1 Sınır Ticareti Yapmaya Yetkili İller

Sınır İli	Gümrük Kapısı	Sınır Ticareti Yapılan Ülke
Ağrı	Gürbulak	İran
Ardahan	Türközü	Gürcistan
Artvin	Sarp	Gürcistan
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Hakkâri	Esendere	İran
Hatay	Cilvegözü	Suriye
Iğdır	Dilucu	Nahçivan
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Şırnak	Habur	Irak
Van	Kapıköy	İran

* Kaynak: 16 Haziran 2009 Tarihli Resmi Gazete Sayı: 27260

Sınır ticareti yapılan 12 ilin çoğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Söz konusu illerin neredeyse tamamında kişi başına düşen gelir Türkiye ortalamasının altındadır. Bu nedenle alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri halkı için önemli bir geçim kaynağıdır. (Öztürk,2006,s107-127).

Türkiye'de Sınır ticaretinin yapılması ile hedeflenen amaçlar;

- Bürokratik işlemlerin azaltılması ile dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge ihtiyaçlarının kısa sürede temin edilmesi ile bölge ekonomisine canlılık getirmesi,
- Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması,
- Mal kaçakçılığın önüne geçilmesi,

- İstihdamın arttırılması,
- Bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesi
- Yerinden yönetim sisteminin genişletilmesi ile demokratik hayatın gelişimine katkıda bulunulması (Orhan,2000,s.15) şeklinde sıralanabilir.

Sınır ticareti, birçok ülkede uygulanmakla birlikte konu ile ilgili uluslararası literatür oldukça sınırlıdır. Sınır ticareti konusu ile ilgili olarak akademik anlamdaki ilk çalışma, Womack tarafından yapılmıştır. Womack, çalışmasında 1991–1998 yılları arasında Vietnam ile Çin'in dış ticaret hacmindeki yüzde değişimleri dikkate almıştır. Çalışmada, ayrıca Vietnam ile Çin'in sınır ticareti yapmaya başladıktan sonraki yıllarda her iki ülkenin sınır bölgelerindeki illerin GSYİH'nda meydana gelen değişimler incelenmiştir. Womack, yaptığı inceleme sonucunda, Çin ile Vietnam arasındaki sınır ticaretinin 1992'de zirve yaptığı ve her iki ülkenin sınır illerinin GSYİH'nın arttığını tespit etmiştir (Womack, 2000, s.1042–1058).

Kara (2005) çalışmasında, sınır ticaretinin, bölgelerin ekonomik ve sosyal hayatına yönelik önemli etkileri olduğunu ve söz konusu bölgelerin geri kalmışlığının azaltılmasında, fakirlik ve işsizlik sorunun çözümünde kritik bir rolü olduğuna dikkat çekmiştir (Kara, 2005, s.60–79).

Öztürk, sınır ticaretinin başlangıçta sadece sınır illerinde "karşılıklılık" ilkesi kapsamında yapıldığını ancak daha sonra Türkiye'ye her türden tarım ürünü ve motorin getirilip sadece sınır illerinde değil ülkenin her yerinde bunları satma mekanizmasına dönüştüğüne dikkat çekmiştir. Bu nedenle, 1999'da tarım ürünleri, 2000 sonunda ise petrol ürünlerine önemli kısıtlama getirilmiş, 2002'de motorin ticareti tamamen yasaklanmıştır. Ancak, 2005 yılına gelindiğinde ise, dünya petrol fiyatlarının varil başına 60 Amerikan Dolarını geçmesi nedeniyle temel petrol ihracatçısı komşu ülkelerden yeniden daha ekonomik fiyattan sınır ticareti kapsamında petrol ithal etmenin mümkün olacağı görülmüştür. Öztürk, bu çalışmasında sınır ticaretinin yeniden başlaması gerektiğine bölge ve ülke ekonomisine katkısı olduğuna vurgu yapmaktadır (Öztürk,2006, s107–127).

Hem Kara hem de Öztürk sınır ticaretinin Türkiye için yapılması gerektiği görüşündedirler. Ancak Soysal (2003) çalışmasında bu görüşün aksini savunmaktadır. Sosyal, çalışmasında, Türkiye akaryakıt sektörünü ele almış ve sınır ticaretinin Türkiye akaryakıt ürünleri pazarına etkilerini tespit etmek için, 1990-1999 yılları arasında motorin kullanan araç sayısındaki değişim ile kayıtlı motorin satışlarını karşılaştırmıştır. Yapılan bu karşılaştırmanın sonucunda, sınır ticaretinin, akaryakıt dağıtım sektörünün toplamının % 15'ine varan kayıt dışı bir sektör oluşturduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Bu durumun ülke rafinerilerinin üretim planlarında belirsizlikler meydana getirdiğini vurgulayan Sosyal, bunun da girişimcilerin yeni rafineri kurmasına ya da mevcut rafinerilerin daha etkin bir hale getirilmesine yönelik yatırımları engellediğini, dolaylı olarak istihdamı negatif yönde etkilediği görüşünü ortaya koymaktadır (Soysal, 2003, s.1–73).

Görüldüğü üzere yapılan çalışmaların sonuçları birbirleri ile çelişmektedir. Burada iki alternatif tez ortaya çıkmaktadır. Birincisi, güncel veriler ele alındığında, sınır ticaretinin ülkemizde sınır illerinin ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkisinin gerçekten etkili olup olmadığıdır. İkincisi ise, olası bir etkinin bölge ve ülke ekonomisini pozitif mi yoksa negatif mi etkilediğidir.

Bu görüşlerden yola çıkılarak çalışmamızda, sınırlı veriler ve bu nedenle sınırlı yöntemler yardımıyla, sınır ticaretinin bu ticareti yapan illerin bulunduğu bölgelerin ekonomisine bir etkisinin olup olmadığı ve bu olası etkinin pozitif mi yoksa negatif yönlü mü olduğu araştırılacaktır.

3. Veri Seti ve Yöntem:

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), gayri safi katma değer (GSKD) kavramını; temel fiyatlar üzerinden çıktı ile alış fiyatı üzerinden ara tüketim arasındaki fark olarak tanımlamıştır. Katma değeri, bir birimin sınıflandırılmasının ekonomik faaliyete göre belirlenmesinde temel kavram olarak açıklayan TÜİK, bu değerin her biriminin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya katkısının ek bir ölçütü olduğunu belirtmiştir. Bu değerlendirme kavramı ile temel fiyatlar üzerinden GSKD tanımına ulaşılabilir.

Bu çalışmada, sınır ticareti yapılan illerin, sınıflandırıldıkları bölgeler itibariyle, bulundukları bölge üzerinde ekonomik faaliyet anlamında, bölgeye bir katkısı olup olmadığının tespiti için, Bölgesel Gayri Safi Katma Değer verileri kullanılmıştır. Nitekim kullanılan Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (GSKD) verilerinin, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya katkısının ek bir ölçütü olması sebebiyle, çalışmada tespit edilmeye çalışılan sorunun cevabı GSKD verileri ile aranmış olacaktır.

Çalışmada kullanılan Bölgesel GSKD verileri yıllık 2004–2009 dönemini kapsamakta olup, 2004–2006 yılları arası veri seti TÜİK'in elektronik veritabanından elde edilmiştir. Ancak, çalışmada kullanılacak veri setinin 2006 yılından sonra yayınlanmamış olması, bu çalışmada kullanılacak verilerin, 2007–2009 döneminin tahmini ile elde edilebilmesine neden olmuştur. Bu tahmini veriler, bölgesel GSKD verilerinin, 2004–2009 yılları arası Türkiye'nin toplam Sektörel Bazda Cari Fiyatlarla Bölgesel Gayri Safi Katma Değerindeki payı bulunarak sağlanmıştır. Ardından bu bölgelerin ve ülkenin GSKD büyüme rakamları hesaplanarak, sınır ticareti yapılan illeri içeren bölgelerin GSKD büyüme oranlarının, Türkiye GSKD büyüme oranında grafiksel olarak kıyaslaması yapılmıştır. Ayrıca bölgesel büyüme oranları, Türkiye ortalamasına göre düzeltilerek yeni seriler elde edilmiş ve bulunan bu seriler grafiksel olarak tekrar yorumlanmış ve sınır ticareti yapılan illeri içeren

bölgeler Türkiye ortalamasına göre karşılaştırılmıştır. Çalışmada ayrıca sınır ticaretinin olası etkisinin negatif mi yoksa pozitif yönlü mü olduğunun tespiti için değişenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır.

Sınırlı veriler ve dolayısıyla sınır yöntemler ile yapılan çalışmada, sınır ticareti yapılan iller kapsamında, Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT), Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin komşu ülkeleri ile sınırı bulunan, Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illeri olmak üzere 12 il incelenmiştir.

4. Bulgular

1) **Van**, Muş, Bitlis, **Hakkari** Bölgesi ve Tr

Gelir seviyesinin diğer bölgelere göre düşük olduğu Doğu Anadolu Bölgesinde, tıpkı Güneydoğu Anadolu bölgesinde olduğu gibi, iklim koşullarının yarattığı olumsuzluklar, bölgenin sahip olduğu üretim faktörlerinin yetersizliği, ulaşım imkanlarının zorluğu ve uzaklığı, bölgesel kalkınmanın önünde birer engel olmuştur (İTO,2008). Bundan dolayıdır ki, sınır ticareti bölge ekonomisinin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Sınır komşusu ülkelerle olan ticaretin artmasının, bölge ekonomisinin gelişimine ve ülkenin dış ticaret altyapısının güçlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Bu kapsamda, 1987 yılında Van Kapıköy sınır kapısından, 1988 yılında ise Hakkâri Esendere kapısından İran ile kapılar sınır ülkelerine açılmıştır.

Grafik-1a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

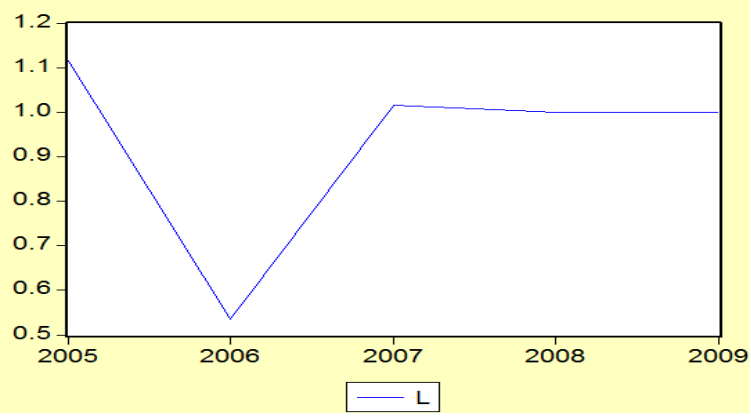

L = Van, Muş, Bitlis, Hakkâri Bölgesi

Grafik-1a, incelendiğinde, 2005 yılında, bu bölgedeki GSKD büyüme oranı Türkiye GSKD büyüme oranının üzerindeyken, büyüme oranı giderek azalan bir seyir izlemiş ve 2006 yılında en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2007 yılına gelindiğinde ise bölge, Türkiye GSKD büyüme oranı ile aynı seyri izlemiş ancak sonraki yıllarda yeniden düşme eğilimine girmiştir.

Bu noktada, incelenen bölgedeki sınır ticareti yapan Hakkari ve Van illerinin ihracat rakamlarının, bölgenin GSKD oranlarına bir etkisi olup olmadığının anlaşılabilmesi için, bu iki ilin 2004–2009 dönemindeki toplam ihracat rakamlarının büyüme oranları incelemiştir.

Grafik-1b: İhracattaki Büyüme

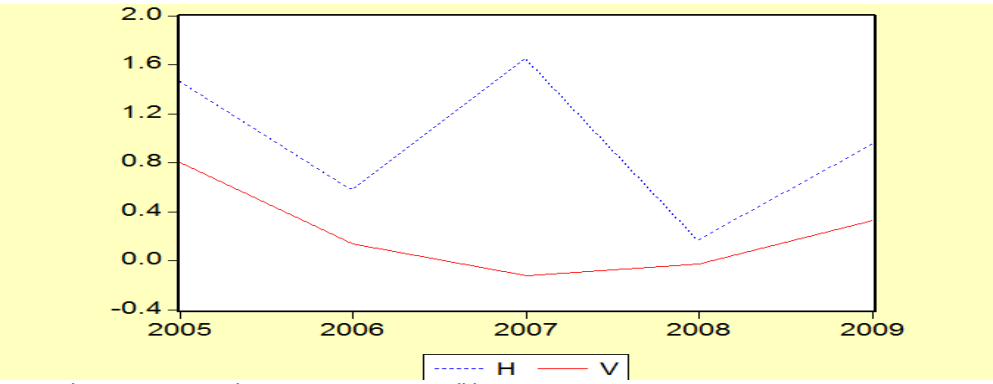

* İllerin Toplam İhracat Rakamları TÜİK'in elektronik veritabanından alınmıştır. H = Hakkari ili, V = Van ili

Grafik-1b incelendiği zaman, Hakkari ilinin toplam ihracat rakamlarının, tüm bölgenin GSKD oranı ile benzer bir seyir izlediği söylenebilir. Bu nedenle Hakkari ilinin bölgenin GSKD oranını, Van iline nazaran daha fazla etkilediği düşünülebilir. 2005 -2006 döneminde, iki ilin toplam ihracat rakamlarında hızlı bir düşüş

yaşanmıştır. 2006-2007 döneminde ise, Van ilinin toplam ihracat büyüme oranının azalma eğilimi devam ederken, Hakkari ili, toplam ihracatta önemli bir sıçrama yaşamıştır. Hakkari ilindeki toplam ihracat rakamlarında meydana gelen bu yüksek artışın, incelenen bölgenin GSKD oranının 2007 yılında artan bir seyir izlemesine katkı sağladığı sonucu çıkarılabilir.

2) **Urfa**,Diyarbakır Bölgesi ve Tr

Coğrafik konumu dolayısıyla Güneydoğu Anadolu bölgesi, sınır ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bir bölgedir. Doğu Anadolu bölgesine benzer biçimde, hayvancılık ve ticaretin yaygın olduğu ancak çeşitli nedenlerden ötürü hayvancılık sektörünün zarara uğraması, bölge ekonomisi açısından ticaretin geliştirilmesinin önemini açığa çıkarmıştır. Böylece sınır ticareti, bölgenin doğal ticaret akımlarının kontrollü olarak devamına imkan sağlayan önemli bir araç olmaktadır (İTO,2008). Bu bağlamda, Şanlıurfa 1996 yılında Suriye ile Akçakale sınır kapısından ticarete başlanmıştır.

Grafik-2a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

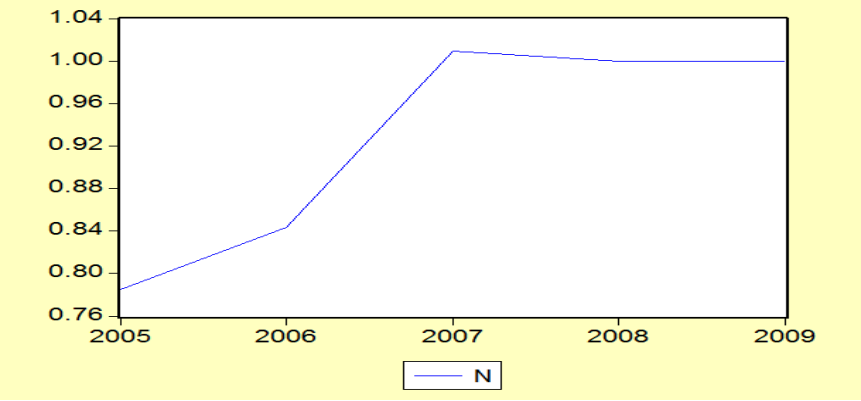

N = Urfa, Diyarbakır Bölgesi

Grafik-2a incelendiği zaman, bu bölgenin 2007 yılına kadar sahip olduğu GSKD oranının Türkiye GSKD oranının altında bulunduğu ve takip eden yıllarda bölgenin GSKD oranının Türkiye'nin GSKD oranında seyrettiği, 2008-2009 yıllarında ise, Türkiye'nin GSKD oranındaki düşüş ile aynı seviyede bir düşüşe sahip olduğu görülmektedir.

2005-2009 yılları arasında, bölgenin GSKD oranlarındaki değişimine sınır ticareti yapan Şanlıurfa ilinin, bir etkisi olup olmadığının anlaşılabilmesi için, bu ilin 2005-2009 dönemindeki toplam ihracat rakamlarının büyüme oranları incelenmiştir.

Grafik-2b: İhracattaki Büyüme

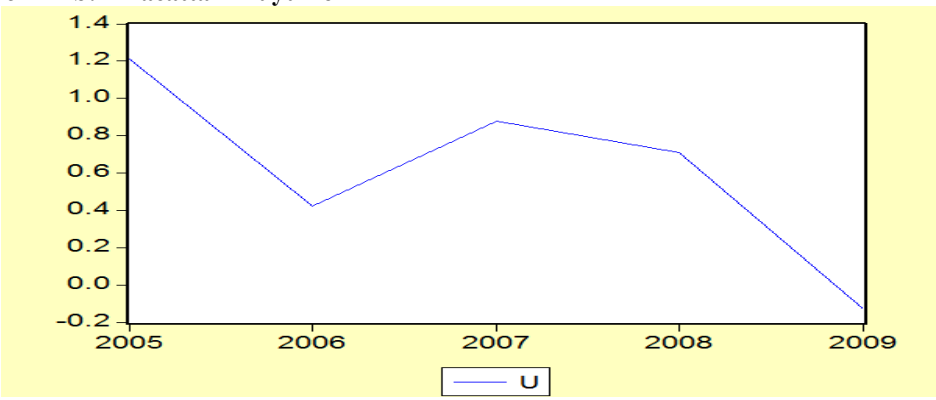

*İlin Toplam İhracat Rakamları TÜİK'in elektronik veritabanından alınmıştır. U= Şanlıurfa İli

Grafik-2b'de görülebileceği üzere, Şanlıurfa ilinin toplam ihracat rakamı 2005 yılında en yüksek seviyededir. 2006 yılında hızlı bir düşme eğilimi ile birlikte, 2006-2007 yıllarında tekrar yükselmeye başlamıştır. Bölgenin GSKD oranları incelendiği zaman, Şanlıurfa ilinin toplam ihracat büyüme rakamlarının verdiği grafik ile ters orantılı olduğu söylenebilir. Bu durum, Şanlurfa'da yapılan sınır ticaretinin bölge ekonomisi üzerinde önemli ölçüde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılabilir.

3)**Mardin**, Batman, **Sırnak**,Siirt ve Tr

Güneydoğu Anadolu bölgesinde, sınır ticaretinin yapıldığı diğer iller Mardin ve Şırnak illeridir. Ülkemizde sınır ticareti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sınai ve ticari gelişmenin sağlanması, böylelikle bölgeden yapılan ihracatın artırılması ve ayrıca sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat

yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması amacıyla uygulamaya konulmuştur (İTO,2008). Bu bölgelerin kalkınabilmesi için, sınır ticaretinin önemi büyüktür. Bu sebeple, Mardin ilinin, Nusaybin Şenyurt kapılarından Suriye, Şırnak ilinin ise Habur sınır kapısından Irak ile sınır ticaretine izin verilmiştir.

Grafik-3a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

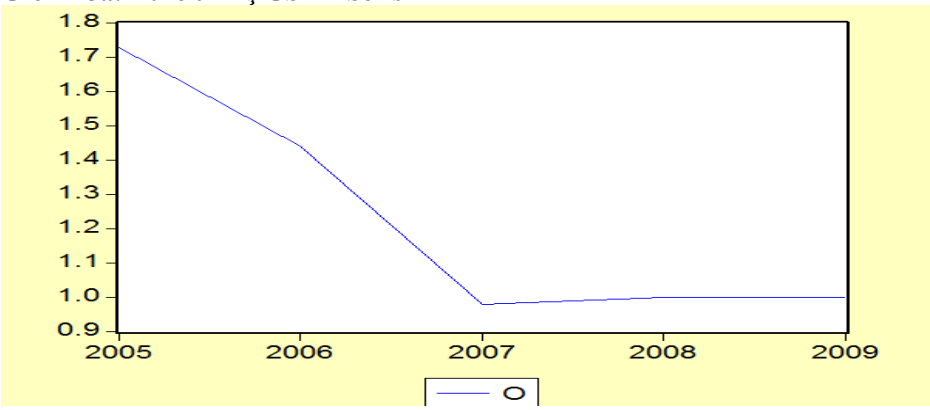

O = Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Grafik-3a'da görüldüğü üzere, 2005 yılında, incelenen bölgenin GSKD büyüme oranı, Türkiye GSKD büyüme oranının oldukça üstündedir. 2006 yılına gelindiğinde ise, büyüme oranı azalan bir seyir izlemesine rağmen, Türkiye GSKD büyüme oranının üstünde bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak 2007 yılında, diğer bölgelere benzer biçimde bu bölgede de, büyüme oranı en düşük seviyeye ulaşmış ve ülkenin büyüme oranıyla aynı düzeye gelmiştir.

Takip eden diğer yıllarda ise, ülke ile aynı seviyeye ulaşmış ancak 2005 yılında ulaştığı büyüme oranına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Mardin ve Şırnak illerinin sınır ticareti yapan iller olması dolayısıyla, bu illerin bölgenin GSKD oranında herhangi bir etkisinin olup olmadığının anlaşılabilmesi için, bu illerin toplam ihracat rakamları büyüme oranları grafikleri incelemekte yarar vardır.

Grafik-3b: İhracattaki Büyüme

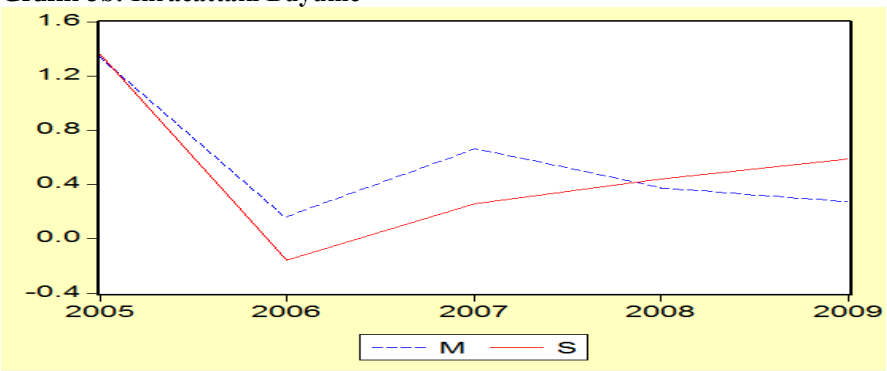

*İllerin Toplam İhracat Rakamları TÜİK' in elektronik veritabanından alınmıştır. M = Mardin İli, S = Şırnak İli

Grafik-3b incelendiğinde, bölgenin GSKD oranlarındaki değişimlere benzer biçimde, illerin toplam ihracat rakamları özellikle 2005-2006 yılları arasında düşme eğilimindedir. Ancak 2006-2007 yılları arasında, illerin toplam ihracat rakamları artarken, bölgenin GSKD oranları azalmıştır. Takip eden yıllarda, Şırnak ilinin ihracat rakamları, bölgenin GSKD oranına benzer biçimde artma eğilimindeyken, Mardin ili düşme eğilime girmiştir.

4) **Gaziantep**, Adıyaman, **Kilis** ve Tr

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sınır ticareti kapsamında, Gaziantep ve Kilis illeri Suriye ile sınır ticaretine başlamıştır. Bu bölge sınır ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bir bölgedir. Ancak, aşağıda verilen grafik incelenecek olursa, ülke GSKD büyüme oranını, beklenildiği ölçüde aşamamış, bölgenin GSKD oranı 2005-2007 yılları arasında düşme eğilimindeyken, 2007 yılında ülke oranı ile birlikte seyretmeye başlamıştır.

Grafik-4a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

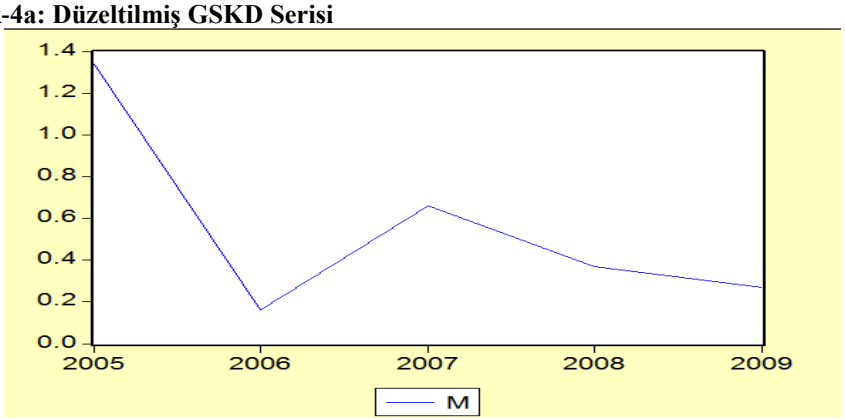

M = Gaziantep, Adıyaman, Kilis

Bu durum, Gaziantep ve Kilis illerinin toplam ihracat rakamlarındaki değişimlerin, incelenen bölgenin GSKD oranı üzerinde bir etkisi varmıdır? sorusunu sormamıza neden olmaktadır. Bu yüzden aşağıda, bu illerin aynı dönemi kapsayan toplam ihracat rakamları büyüme oranları grafiği verilmiştir.

Grafik-4b: İhracattaki Büyüme

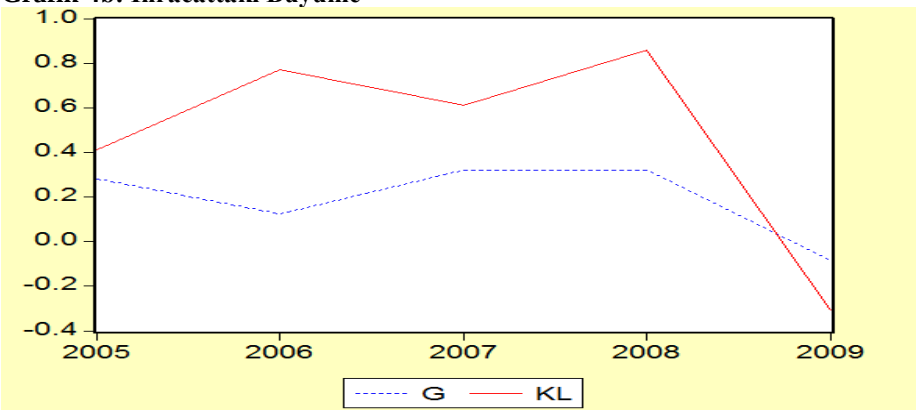

*İllerin Toplam İhracat Rakamları TÜİK' in elektronik veritabanından alınmıştır. G = Gaziantep İli, Kl = Kilis İli

2005–2006 yılları arası bölgenin GSKD oranında düşme eğilimi gözleniyorken, aynı dönem içerisinde, Kilis ilinde toplam ihracat rakamları artmakta iken, Gaziantep ilinde azalma eğilimindedir. 2006–2007 döneminde ise tam tersi bir durum gözlemlenmiştir.

Bu yüzden, incelenen bölgenin GSKD oranında, illerin toplam ihracat rakamlarından meydana gelen değişimin bir etkisinin olup olmadığı hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır.

5) Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Tr

Bölgesel gelişmişlik farkının en aza indirgenmesi amacıyla başlatılan sınır ticaretinde Akdeniz Bölgesinde Hatay ilinin bölgesel konumu oldukça önemlidir. Bölgesel konumunun avantajı ile Hatay, Cilve Gözü sınır kapısından Suriye ile ticaret yapmaktadır.

Grafik-5a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

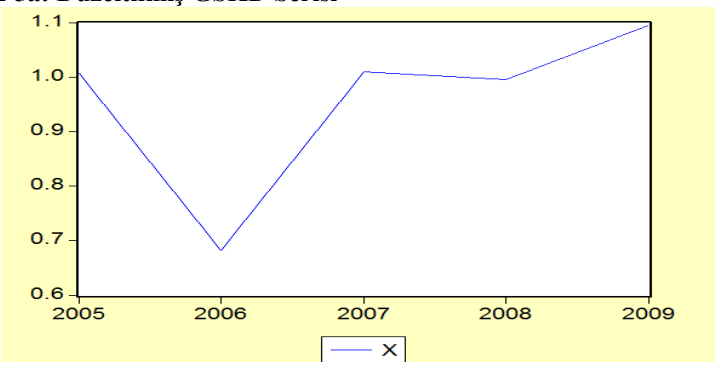

X = Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye Bölgesi

Grafik-5a'da verilen bölgenin, diğer bölgelerden farklı olarak 2005-2009 dönemi arasında genel olarak Türkiye GSKD büyüme oranının üstünde bir seyir izleyemediği ve diğer bölgeler 2006 yılından sonra düşme eğilimi gösterirken, bu bölgenin artan bir seyir izlediği görülmektedir. Bunun sebepleri çok yönlü olabilir.

Bu yüzden, Suriye ile sınır kapısı bulunan Hatay ilinin toplam ihracat rakamlarının incelenmesi nedeni bulma açısından bize yardımcı olabilir.

Grafik-5b: İhracattaki Büyüme

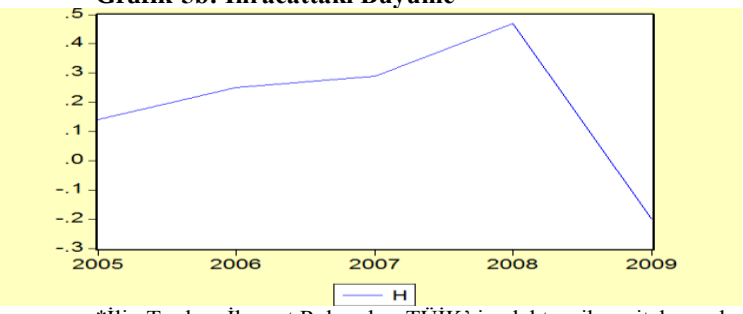

*İlin Toplam İhracat Rakamları TÜİK' in elektronik veritabanından alınmıştır. H = Hatay İli

Hatay ilinin toplam ihracat rakamları oldukça yüksek oranda seyretmektedir. Hatay ilinin toplam ihracat rakamlarındaki değişimlerin, bölge ekonomisinde ve bölgenin GSKD oranındaki değişimlerinde bir etkisinin olduğu söylenebilir.

6) Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, **Artvin**, Gümüşhane ve Tr

Doğu Karadeniz Bölgesinde sınır kenti olan Artvin, konumu itibariyle ülkemizi Gürcistan ve Bağımsız Devletler Topluluğuna(BDT) bağlayan bir ilimizdir(İTO,2000). 1989 yılında, Artvin Sarp sınır kapısının ticarete açılmış olması, bölge ekonomisine kuşkusuz bir katkı sağlamıştır.

Grafik-6a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

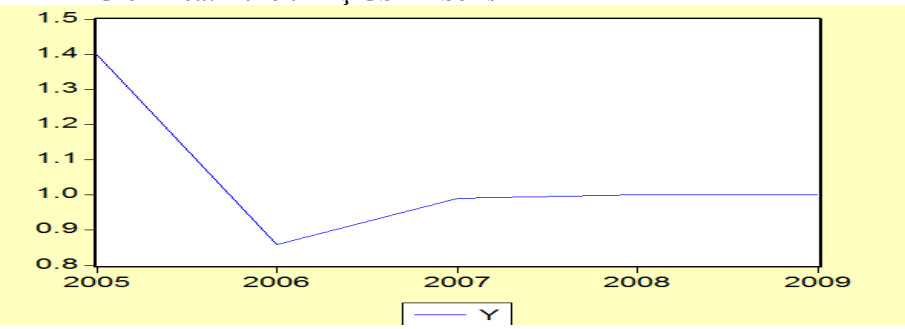

Y = Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane Bölgesi

Grafik-6a incelendiğinde, bu bölgenin GSKD büyüme oranının, 2005 yılında ülke GSKD büyüme oranının üstünde yer aldığı ve sonraki yıllarda düşme eğilime girip, takip eden yıllarda ise ülkenin GSKD büyüme oranı ile aynı oranda seyrettiği görülmektedir. Ülkenin GSKD büyüme oranının altında bir düzeyde bulunduğunda ise, ülke GSKD büyüme oranından çok fazla uzaklaşmadığı gözlemlenmektedir.

Artvin ilinin toplam ihracat rakamları, incelenen bölgenin GSKD oranına, bir etkisinin olup olmadığının anlaşılabilmesi için, ilin toplam ihracat büyüme oranının incelenmesinde yarar görülmektedir. Grafik-6b'de Artvin ilinin toplam ihracat büyüme rakamları verilmiştir.

Grafik-6b: İhracattaki Büyüme

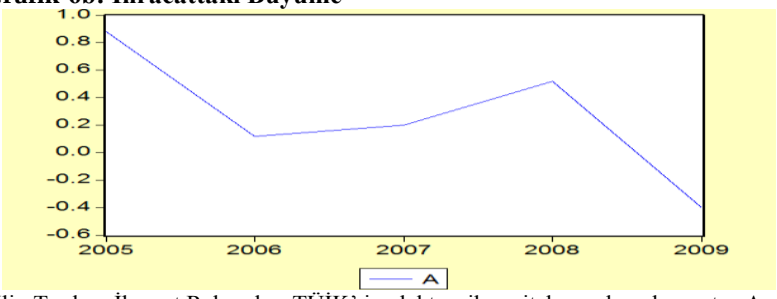

*İlin Toplam İhracat Rakamları TÜİK' in elektronik veritabanından alınmıştır. A = Artvin İli

Yukarıdaki grafik incelendiğinde, ilin toplam ihracat rakamlarında 2005 yılından 2006 yılına geçerken hızlı bir düşüş yaşanmış olduğu, 2006 yılında ise yapısal bir kırılmayla birlikte oluşan artışın 2007 yılına kadar sürdüğü görülmektedir.

2007 yılından 2008 yılına kadar geçen zaman diliminde ise il, 2005 yılında sahip olduğu toplam ihracatlar rakamlarına ulaşamamakla birlikte, önemli bir artış sağlanmıştır. Bölgenin GSKD oranı için aynı dönemler incelendiğinde ise, ilin toplam ihracat rakamlarının bölgenin GSKD oranlarına bir etkisinin olduğu düşünülebilir. 2006 yılına kadar her iki grafikte de azalma meydana gelmiş, 2006-2007 yıllarında ilin toplam ihracat rakamlarında yükselme oluşurken, bölgenin GSKD oranlarına iyileşme görülmektedir. Yine 2007 yılından sonraki artışa, ilin toplam ihracat rakamlarındaki artışın neden olduğu düşünülebilir.

7) Agrı, Iğdır, Ardahan ve Tr

Alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri halkı için önemli bir geçim kaynağı oluşturmaktadır (Öztürk, 2006, s.108). Ağrı ili, Türkiye'de sınır ticareti yapılan ilk ildir. Bu ilk adım, 1978- 1979' lu yıllarda yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazından sonra, bu krizi aşabilmek için, İran'la mal karşılığı petrol alınması yoluyla atılmıştır. Bu ticaret, günümüzde sınır ticaretinin ilk adımları olarak görülmektedir.

Grafik-7a: Düzeltilmiş GSKD Serisi

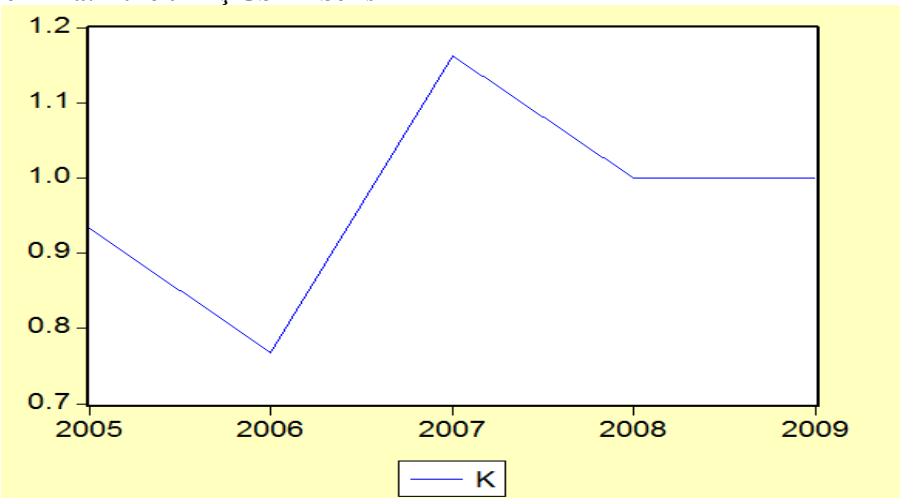

K = Ağrı, Iğdır, Ardahan Bölgesi

Yukarıdaki Grafik-7a'da incelen bölgeler, sınır ticaretinin yapıldığı 3 ili kapsamaktadır. Bu rakam, diğer incelenen bölgelerdeki sınır ticareti yapılan illerin rakamından fazladır. Bu noktada, bu bölgenin GSKD büyüme oranının ülkeninkinden oldukça yüksek bir düzeyde seyredeceği beklenmektedir. Ancak Grafik-7a'da görüldüğü üzere, bulgular bu beklentinin aksi yönündedir.

Çünkü diğer bölgelerin en yüksek düzeye ulaştığı ve ülkenin GSKD büyüme oranını aştığı bir zaman diliminde, bölge sınırın altında kalmış, yalnızca 2007 yılında sınırın biraz üzerine çıkabilmiştir. Bu dönem ise çok uzun sürmeyip, yeniden azalmaya başlamış ve ülkeninki ile aynı düzeye ulaşmıştır. Ağrı, Iğdır, Ardahan sınır ticareti yapan iller olması dolayısıyla, yapılan toplam ihracat rakamlarının bölgenin GSKD oranlarına bir etkisinin olup olmadığının yorumlanabilmesi için 2005–2009 yılları arasındaki bu illerin toplam ihracat rakamlarındaki büyüme oranı incelenmiştir.

Grafik-7b: İhracattaki Büyüme

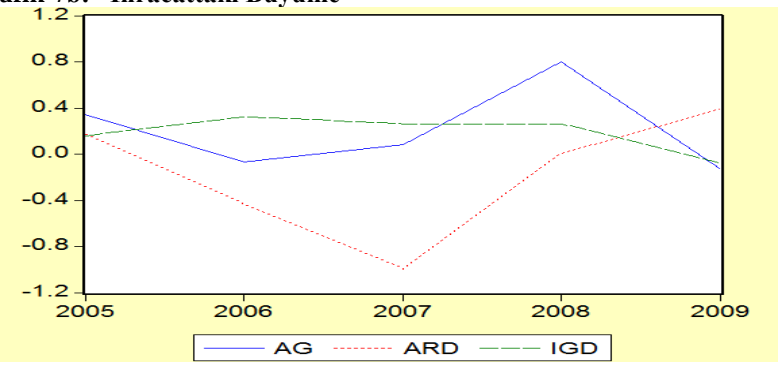

*İlin Toplam İhracat Rakamları TÜİK' in elektronik veritabanından alınmıştır. I = Iğdır, AG = Ağrı, ARD = Ardahan

Grafik-7b, incelendiğinde, üç ilinde toplam ihracat rakamlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumda, illerin toplam ihracat rakamlarında meydana gelen değişikliklerin, diğer sınır ticareti yapan illerle birlikte bölgenin GSKD oranlarını değiştirebileceğini söylenebilir.

8) Bütün Bölgeler ve Tr

Aşağıda bütün bölgelerin GSKD büyüme oranları ile Türkiye GSKD büyüme oranlarının birlikte gösterildiği bir grafik verilmiştir.

Grafik-8a: Bölgesel Büyüme Oranları

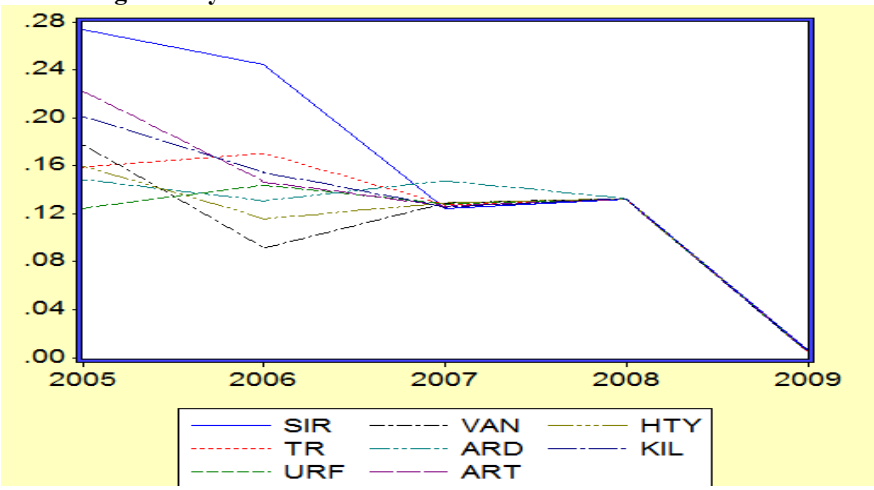

Grafik-8b: Bölgesel Nispi Büyüme Oranları

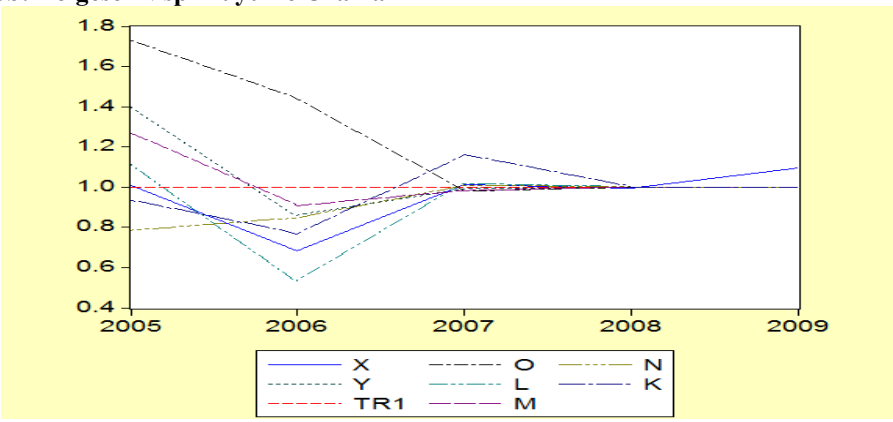

X = **Hatay**, Kahramanmaraş, Osmaniye / Tr
Y= Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, **Artvin**, Gümüşhane / Tr
K= **Ağrı, Iğdır, Ardahan** / Tr
L = **Van**, Muş, Bitlis, **Hakkari** Bölgesi /Tr
M = **Gaziantep**, Adıyaman, **Kilis** / Tr
N = **Urfa**, Diyarbakır Bölgesi / Tr
O = **Mardin**, Batman, **Sırnak**,Siirt / Tr
Tr1 = Tr/Tr

Grafik-9: Tüm Bölgelerin GSKD Büyüme Oranları

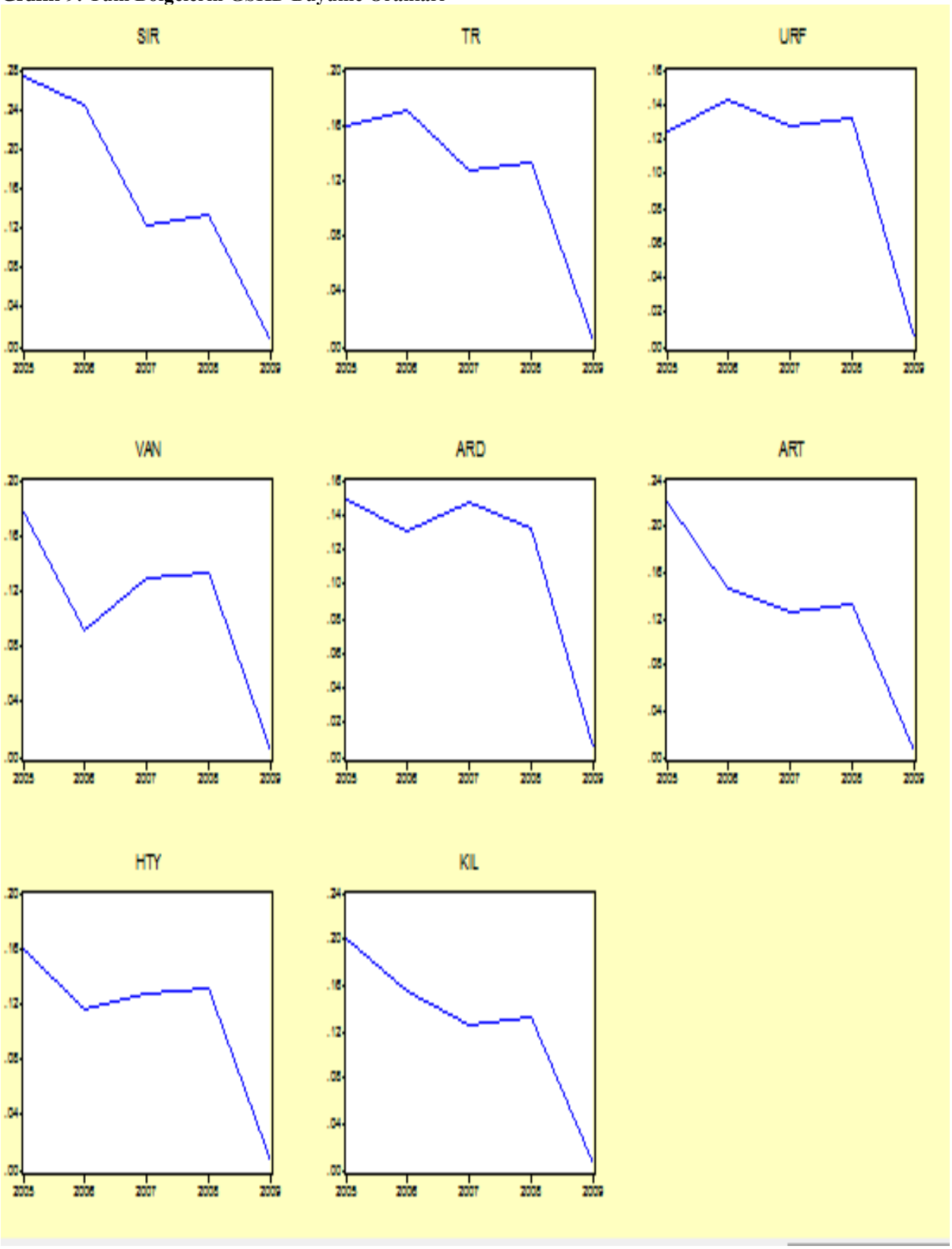

Çalışmada ayrıca, sınır ticaretinin olası etkisinin negatif mi yoksa pozitif yönlü mü olduğunun tespiti için değişenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Tüm Bölgelerin GSKD büyüme oranları ile bu bölgelerin içerisinde sınır ticareti yapılan illerin toplam ihracat rakamları büyüme oranları arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi hakkında bilgi veren korelasyon analizi sonuçları, Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo-2: Korelasyon Analizi Sonuçları

İllerin Toplam İhracat Rakamları Büyüme oranları	1.Bölge	2.Bölge	3.Bölge	4.Bölge	5.Bölge	6.Bölge	7.Bölge
V	0.178926						
H	0.228579						
U		0.752511					
S			0.160840				
M			0.499465				
G				0.765415			
K				0.741275			
HTY					0.786213		
ART						**0.929545**	
AGR							0.470473
IGR							0.887036
ARD							**-0.585571**

*V = Van, H= Hakkari, U = Urfa, S = Şırnak, M= Mardin, G = Gaziantep, K = Kilis, HTY = Hatay, ART= Artvin,

AGR = Ağrı, IGD = Iğdır ve ARD = Ardahan illerinin Toplam İhracat Rakamı Büyüme Oranlarını simgelemektedir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, sadece 6.bölgenin GSKD büyüme oranı ile Artvin ilinin toplam ihracat rakamları arasında, 1'e yakın, doğrusal ve pozitif yönde bir korelasyon ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir. Bunun dışında kalan bölgelerde ise GSKD büyüme oranı ile toplam ihracat rakamları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. 7. Bölgenin ise GSKD oranları ile Ardahan ilinin toplam ihracat rakamları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olması düşündürücüdür. Bunun nedeni, çok çeşitli olabilir. Ardahan ilinin 2007 yılında ihracatçı firma sayısının 0'a inmiştir ve bu durumun, toplam ihracat rakamlarındaki önemli bir azalmaya neden olduğu söylenebilir. Aralarındaki ilişkinin ters yönlü olması, bölgenin dönem içerisindeki analizde kullanılmayan diğer değişkenlerden de etkilenmiş olabileceği düşünülebilir.

5. Sonuç

Sınır ticaretinin ticaret sektörü üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu aşikardır. Dolayısıyla bölge ekonomisine bir etkisinin olduğu açıkça görülmektedir. Ancak, bu etkinin pozitif yönlü mü, negatif yönlü mü olacağını belirleyen çok yönlü sebepler olmaktadır

Sınır ticareti uygulamasının, bölge ekonomisine olumlu düzeyde katkı sağlayabilmesi için, ülkenin, bölgenin ekonomik konjonktür analizinin iyi yapılması, iki ülke arası oluşabilecek çeşitli sorunların bertaraf edilmesi için gerekli önlemlerin alınması, özellikle sınır ticareti kapsamına dahil edilecek malların karşılaştırmalı olarak üstün olup olmadığının incelenmesi yani malların analizlerinin yapılması oldukça önemlidir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, sınır ticareti yapılan illerin bölge ekonomisine kesinlikle pozitif yönlü bir etkisi vardır diyemeyiz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki; bu ticaret şeklinin bölge ekonomisine olumlu yönde, önemli bir düzeyde katkı sağlamasını bekliyorsak, konuya dahil olan değişkenleri geniş bir bakış açısıyla, hey yönüyle olmak kaydıyla iyi bir analizinin yapılması gerekmektedir.

6. Kaynakça

Çoban, Metin, "Doğu Karadeniz Alt Bölgesinde Dış Ticaret", Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 77.

Kara, Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2005, c.7, s.3, ss.60–79.

Resmi Gazete "Sınır ticaretinin uygulanmasına ilişkin tebliğ (ihracat: 2009/7)" (R.G.16 Haziran 2009 Tarihli, Sayı: 27260)

Resmi Gazetede, "Sınır Ticareti Yönetmeliği", (R.G. 20 Eylül 1979 tarihli ve 16760 sayı)

Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" (31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı)

Seçen, Şinasi, "Dünyada ve Ülkemizde Sınır Ticareti", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, 1993, Eylül, s. 48-62

Seyidoğlu, Halil, "Uluslararası İktisat", Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s.75

Soysal, Cengiz "Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü", Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Rekabet Kurumu Ankara 2003. S.1-73

Orhan, Z. Osman, "Sınır Ticaretinin Türk Ekonomik Hayatına Etkileri", İTO yay, İstanbul, 2000, s.15

Öztürk, Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri" ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, Cilt 2, Sayı 3, ss. 107-127

"Trade Facilitation Handbook For the Greater Mekong Subregion" Economıc And Socıal Commıssıon For Asıa And The Pacıfıc, *www.unescap.org/tid/publication, 2002 New York*

Womack, Brantly, "Border Cooperation Between China and Vietnam in the 1990s", Asian Survey, 2000, Vol. 40, No.6, s. 1042-1058

http://www.tuik.gov.tr/ Veri

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN İNCELENMESİ

Mustafa BAYHAN[*]
İlhan KÜÇÜKKAPLAN[**]
Celalettin SERİNKAN[***]

ÖZET

Dış ticaretin özellik arz eden bir bölümünü oluşturan sınır ticareti; komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsayan ticaret türüdür. Sınır ticareti sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye'de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Sınır ticaretinin en önemli amacı, yüksek nakliye giderlerinden kurtularak ticaretin potansiyelini arttırmaktır.

Çalışmada öncelikle sınır ticaretinin anlamı, kapsamı, tarihsel gelişimi, çeşitli tarihlerde yapılan düzenlemelerin sınır ticaretine etkileri konuları ele alınmakta, ardından sınır ticaretinin yol açtığı çeşitli ekonomik sorunlar irdelenmekte ve son olarak sınır ticaretinin iller itibariyle analizi ayrıntılı olarak yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Türkiye

ANALYSIS OF TURKEY'S BORDER TRADE

ABSTRACT

Presents the characteristics of foreign trade constitute a part of the border trade, according to special agreement between the two neighboring countries and the two countries covering the regions close to the border is a type of trade. Border trade in the border province of the everyday needs of people living cheaper and easier way and arranged to meet in Turkey in the context of regional development is an issue to be addressed. Ultimate goal of cross-border trade, high transport costs by getting rid of the potential to increase trade.

At study first border trade meaning, scope, historical development, at various dates the regulations of the border trade impact issues are dealt, then the cross-border trade caused by various economic problems are studied and finally the border trade in the province with respect to analysis in detail is made.

Keywords: Border Trade, Turkey

1. Sınır Ticareti

Komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır ve kıyı bölgelerine yakın yerleşim yerlerini kapsamına alan ticarettir. Bu tür ticarette normal dış ticaret işlemlerinde aranılan koşullar azaltılmaktadır. Sınır ticaretinin en büyük amacı, yüksek nakliye giderlerinden kurtularak ticaretin potansiyelini arttırmaktır. Limanlar arasında gerçekleştirilen sınır ticaretine, Kıyı Ticareti (Off Shore Trade) denmektedir (Orhan, 2000, s.5).

Sınır ticareti ilke olarak sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu ticaretten beklenen amaç sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmaktır. Böylece bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır.

Sınır ticareti, ülkelerin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir rejime tabi olan bir ticaret şeklidir. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. Gümrük kanunun 138. maddesine göre sınır ticaretinin çerçevesi anlaşmalarla tayin edilmemiş ise 10 km. derinliği geçemez denilmektedir. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma çerçevesinde bu mesafe sınırın her iki tarafından 50 km. olarak belirlenmiştir. Buna göre 50 km. derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesi özel bir rejime tabi tutulmuştur. Irak ile yapılan anlaşmada sınırın her iki yanında 75 km.'lik bir bölgede sınır ticareti uygulanmaktadır (Kökçe, 2005,s.17).

Sınır ticaretinin önemi, pratik olması, bürokratik işlemlerin sınırlı olması ve bölgede oturan halkın imkânlarını değerlendirmek ve aynı zamanda, ihtiyaçlarını karşılamak açısından daha elverişli olmasından ileri gelmektedir.

2. Sınır Ticaretinin Amacı

Sınır ticareti uygulamasının en önemli amacı, sınır bölgelerindeki geri kalmışlığın giderilmesi, istihdam alanları oluşturulması ve bölge halklarının ihtiyaçlarını daha ucuza görmesidir. Sınır ticareti ile hedeflenen amaçları maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Kökçe,2005,s.18-19):

- Bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde, sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi, bölge ekonomisine canlılık getirmesi,
- Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması,

[*] Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Üretim Yönetim ve Pazarlama ABD, Arş. Gör., mbayhan@pau.edu.tr
[**] Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman ABD, Arş. Gör. Dr., ikkaplan@pau.edu.tr
[***] Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Yönetim Organizasyon ABD, Doç. Dr., cserinkan@pau.edu.tr

- Mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi,
- Formel işlemleri basitleştirerek bürokratik işlemlerinin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge insanın refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğrasan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Dış ticarette formaliteleri azaltmak,
- Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek yerinden yönetim sisteminin demokratik hayatın gelişmesinde katkıda bulunmak,
- Bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesidir.

3. Sınır Ticareti Yapabilmenin Genel Şartları

Sınır ticaretini yapabilmenin genel şartları şu baslıklar altında toplanabilir;

a) İki ülkenin birbirine kara sınırının bulunması gerekir. (Söz konu olan kıyı ticareti ise kara sınırı olması şart değildir)

b) Diğer ekonomik anlaşmalarla birlikte iki ülke arasında bir dış ticaret rejimi anlaşması ve uygulamasının bulunması,

c) Ülkelerin komşu olması, iyi komşuluk ilişkilerini yürütmesi ve her iki ülkenin de siyasi iradesinin bu yönde olması,

d) Sınırın her iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının saptanması ve bu ihtiyaçların karşılanması için mal ve hizmet alım satımının yapılması,

e) İthalat ve ihracatçılardan belge istenmez ancak bunların sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri gerekir,

f) Sınır ticareti ülke geneline yönelik değil sadece bölge ve şehirsel alanlara yöneliktir.

Sınır ticareti yapabilmek için şekil ve esasları Dış Ticaret Müsteşarlığınca belirlenen Sınır Ticareti Belgesi alınması zorunludur. İhraç edilen eşyanın cins, miktar ve değerlerini gösterir bir listenin faturalarıyla birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine ibrazı zorunludur. Sınır ticareti kapsamında, ayda dört defadan fazla olmamak üzere her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşmayacak değerde eşya ithal edilebilir. Sınır ticaretinde, karşılıklı ve dengeli ticaret ilkesi geçerlidir. Sadece bir ülke lehine işleyen ticaret yerine, her iki ülkenin de çıkarları korunmalıdır (Kökçe,2005,s.18-22).

4. Sınır Ticaretinin Sağladığı Avantajlar

Sınır ticaretini geliştirmek maksadıyla devletin sağladığı teşvikler ve avantajlar vardır. Bunlar;

-Taşıt üzerindeki depolarda motorin ithalatı, ham petrol ithalatı, sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ile açık pazar yerlerinde yapılacak ticari işlemlerde valiliklerce hiçbir nam ve hesap adına kesinti yapılamaz,

-Sınır ticareti uygulamasında banka ve muameleleri ve kambiyo takibi yapılmaz.

-İthalatta alınmakta olan vergi ve fonlar; 25,23 Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonundaki (GTAP) muhtelif çimentolar, 27.01-27.16 GTAP'indeki petrol ve petrol ürünleri, muhtelif kömürler ve 72,01-72,29 GTAP' indeki demir-çelik ve ürünlerinde %10, diğer ürünlerde %40 indirimli olarak tahsil edilmektedir.

-Sınır ve kıyı ticareti kapsamında ithal konulu eşyada gümrük vergisi, resim ve fon ücretleri indirimli olarak tahsil edilir.

-Üçüncü ülkelerden ithal edilecek mallar (tarım ve petrol ürünleri hariç) sınır ticareti kapsamında ihraç edilebilir. Ancak, ilgili gümrük idarelerince ithal esnasında alınması gereken tüm vergi ve fonlar (Katma Değer Vergisi dâhil) tutarı kadar teminat alınır. Uygunluk belgesinin 90 günlük süresi içinde ihracatı yapmak kaydıyla, alınan teminat ihracattan sonra firmaya iade edilir.

-Mevcut düzenlenmelerin sağladığı bu teşvikler ve kolaylıkların yanı sıra düşük taşıma giderleri ile ülkeler arası fiyat farkları da sınır ve kıyı ticaretini cazip kılan kolaylık ve avantajlardır.

-Sınır Ticareti kapsamında ithal edilen lineer alkil benzin (LAB), hurda çelik ve hurda bakırın il dışına çıkarılması serbesttir.

-Sınır ve kıyı ticaretiyle ilgili işlemlerde, ithalat ve ihracat belgesi ile ithal müsaadesi aranmamaktadır. İhraç edilen eşyanın cins, miktar ve değerlerini gösterir listenin faturaları ile birlikte yetkilendirilmiş gümrük idarelerine gösterilmeleri gerekmekte, gümrük idareleri de bu beyan ve belgelere dayanarak tahakkuk varakası düzenlemektedir.

-İthalat ve ihracat aşamalarında gümrük giriş ve gümrük çıkış beyannamesi düzenlenmemektedir (Kökçe,2005,s.22-23).

5. Sınır Ticareti İle İlgili Düzenlemelere Genel Bakış

Sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda değişiklik yapılmasına dair 04.06.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, toplam 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

Söz konusu karar çerçevesinde, şirket merkezi sınır ticareti kapsamındaki illerde olan tüzel kişilerle, bu illerde mukim ve tek vergi numarasına sahip gerçek kişilerce, ayda dört defadan fazla olmamak üzere, her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşmayacak eşya ithal edilebilmektedir. Sınır ticareti yoluyla ithalatı yapılan petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların % 80'i, diğer ürünlerde ise %60'ı tahsil edilmektedir. Ayrıca anılan Kararın 8. maddesinde "sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkarıldığının tespiti halinde, gerçek ve tüzel kişiler adına düzenlenen sınır ticareti belgesi ile daha önce verilmiş uygunluk belgeleri iptal edilir, yeni sınır ticareti belgesi verilmez." hükmü yer almaktadır. Bu çerçevede sınır ticareti kapsamında ithal edilen maddelerin il dışına çıkartılmaması konusunda gerekli denetim ve kontroller ilgili İl Valiliklerince yapılmaktadır.

1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4910 sayılı Gümrük Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, sınır ticaretine yönelik bir takım geliştirici ve atak düzenlemeleri beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu karar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır ilimizi; Artvin-Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan ve İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay'ı (Suriye) kapsamaktadır.

Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması Türkiye'nin tek taraflı olarak uygulamaya koyacağı bir işlem olmayıp, sınırın ait olduğu diğer ülke ile konunun müzakere edilmesi ve müzakereler sonucunda bir anlaşmanın imzalanması gerekmektedir. Halihazırda Sınır Ticaret Merkezleri ile ilgili olarak Türkiye'nin İran'la anlaşması mevcut olup bu anlaşma kapsamında ilk etapta Sarısu, Sero- Esendere ve Razi-Kapıköy'de Sınır Ticaret Merkezleri açılmış ve işletilmeye başlamıştır. Diğer taraftan Gürcistan ve Nahcivan'a da Sınır Ticaret Merkezi kurulması teklif edilmiş olup, Gürcistan Sınır Ticaret Merkezlerinin genel dış ticaret politikaları ile uyumlu olmadığını belirterek bu teklifi geri çevirmiştir. Nahcivan'la ise Azerbaycan'ın söz konusu özerk bölgesinin üretim yapısı, Türkiye'ye ihraç edecekleri ürünlerin sınırlı olması gibi nedenlerle Sınır Ticaret Merkezi kurulmasına gerek görülmemiştir.

Suriye ile ülkemiz arasında Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulmasına ilişkin ilk tur müzakereler 2004 yılı Haziran ayı başında Halep'te gerçekleştirilmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen 2005 yılı Nisan ayı sonunda Gaziantep'te yapılan ikinci tur Sınır Ticaret Merkezi müzakerelerine kadar Suriye bu projeye ikna edilememiştir. Söz konusu müzakereler kapsamında Sınır Ticaret Merkezlerinin ilk olarak, pilot bölge olarak belirlenen Gaziantep-Akçakoyunlu / Ayn El Soda ve Kilis-Öncüpınar / Babulselema sınırında eşzamanlı olarak kurulması kararlaştırılmıştır. 2005 Eylül ayında Suriye tarafına iletilen Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulmasına ilişkin çerçeve anlaşma taslağının, Suriye makamları tarafından 19 Ocak 2006 tarihinde olduğu gibi kabul edildiği bildirilmiştir (Öztürk, 2006, s.110-114).

6. Sınır Ticaretinin Olumlu Etkileri

Sınır ticaretinin başlıca amacı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermeye yöneliktir. Bu bölgelerin büyük bir kısmında iklim koşullarının uygun olmaması ve üretim faktörlerinin yeterli olmaması ile birlikte güvenlik ve ulaşım imkanlarının olumsuzluğu bölgenin kalkınmasını zorlaştırmaktadır. Yine bu olumsuz koşullardan dolayı özel sektör yatırımlarının kısıtlı olması bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesinde sınır ticaretinin önemini artırmıştır. Sınır ticareti ile komşu ülkelerle ticaretin artırılması bu ülkelerle sınırları olan illerin ticaretten aldıkları payı artıracaktır. Ayrıca, sınır ticareti kapsamında nakliyeciliğin ön plana çıkması bu sektör başta olmak üzere çeşitli sektörlerde istihdam imkânı sağlamıştır.

Genel anlamda dış ticarette yer alan bürokratik işlemler sınır ticaretinde söz konusu değildir. Sınır ticareti valilikten alınan "Sınır Ticareti Belgesi" ile yapılabilmektedir. Ayrıca sınır ticaretinde önemli ölçüde tarife ve miktar indirimlerinin yapılması ile genel anlamda dış ticarete göre avantaj sağlanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde komşu ülkelerle yapılan sınır ticaretinin artırılması ile ürün çeşidi ve pazar yelpazesi genişleyerek ülkenin dış ticaretine katkı sağlanmış olacaktır. 2003 yılında uygulamaya giren Sınır Ticaret Merkezleri (STM) ile bölgede faaliyet gösterecek mağazalardaki ürünlerin sınır illerinde pazarlanması, komşu ülkelere ihracat yapma olanağı tanınması ile bölgenin dış ticaretinin artırılması amaçlanmıştır.

Sınır ticareti ile bölge halkı ihtiyaçlarını hem daha kolay hem de daha ucuza giderecektir. Genel anlamda dış ticaret, bilgi birikimi ve sermaye gerektirdiği için herkes tarafından yapılamamaktadır. Sınır ticareti ise geniş bir kesim tarafından yapılabilmektedir. Bölge halkı devletin yardımı olmadan yatırım yapılamayacağı düşüncesinden sınır ticareti ile öz güven kazanmış ve yatırım yapmaya girişmiştir. Bölge halkı, sınır ticaretinden kazanç sağlayan kesimden etkilenmiş ve bu durum halkın her bir ferdini girişimci olmaya yönlendirmiştir.

Sınır ticaretinde ticareti yapılan mallara uygulanan vergi indirimleri malların ucuz fiyatla temin edilmesini sağlamıştır. Ucuza temin edilen mallar özellikle bölgenin gelir düzeyi düşük halkı için mal sahibi olmayı kolaylaştırmıştır.

Yine sınır ticaretinden sermaye birikimi sağlayan kişiler yeni alanlara yatırım yaparak bölgenin kalkınmasına kısmen katkıda bulunmuşlardır (Sugözü ve Atay, 2010, s.4-5).

7. Sınır Ticaretinin Olumsuz Etkileri

Sınır ticareti ile ülkemize giren tarım ürünleri sınır illerinde kalmayıp tüm yurda dağıldığı için çiftçiler bu uygulamadan dolayı haksız rekabetle karşı karşıya kalmaktadırlar.

1990 yılında motorinin yurda sokulması ve vergi alınmaksızın akaryakıt istasyonlarında satılması sonucu ülke önemli ölçüde vergi kaybına uğramıştır. Ayrıca, sınır ticareti ile ülkeye gelen kalitesiz yakıt, tüketicinin mağdur olmasına, haksız rekabete yol açmaktadır. Bu haksız rekabet, bölge halkından zenginler meydana getirerek gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.

Sınır ticaretinden sermaye birikimi sağlayan kişilerin yatırımları kendi illerinden çok başka illere yapmaları başka bir olumsuz sonuçtur (Sugözü ve Atay,2010,s.5).

8. Dış Ticaretin Genel Görünümü

Dış ticaret teorileri, ülkeleri dış ticarete yönelten sebeplerin başında belirli mallarının üretiminde uzmanlaşmanın geldiğini ve uzmanlaşma sonucu karşılıklı kazanç artışıyla büyümenin hızlanacağını işaret etmektedir. Dış ticaret teorilerinde ülkelerin hangi malları ihraç ve ithal edecekleri, ülkelerarası maliyet ve fiyat farklarına, karşılıklı arz ve talep yapılarına, bir malın ülkede var olup olmamasına ve bunlara bağlı olarak ülkelerin dış ticaret hadlerindeki farklılıklarına bağlarlar. Bununla birlikte zaman içerisinde ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin, talep yapılarının ve üretim yöntemlerinin değişmesi söz konusudur. Zaman içerisinde oluşan bu değişimler, ülkelerin ihraç ve ithal ettiği mal ve fasıllarının değişmesine, dezavantajlı ürünlerin avantajlı, avantajlı ürünlerin dezavantajlı konuma gelmesine yol açabilmektedir. Küresel ekonomi bu durumu daha da hızlandırmakta, ülkeler üretim, mal ve hizmet ticaretinde dünya ekonomik gelişmeleri doğrultusunda yeniden yapılanmaya giderek kendileri için en uygun mal üretimini ve ticaretini seçerek dış ticaretten daha fazla kazanç amaçlamaktadırlar (Akal,2008,s.272).

Türkiye'nin 24 Ocak 1980'de aldığı kararlar doğrultusunda dışa açık büyüme modeli uygulaması ile desteklenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisi 1980'den 2010'a Türkiye'nin üretim, ihracat ve ithalatın yapısında değişmelere yol açmış ve bu durum Türkiye'nin genel ihracat ve ithalatına da yansımıştır. 2000 yılından itibaren Türkiye'de dış ticaretin gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Dış Ticaretin Gelişimi

DIŞ TİCARET

Milyon Dolar

	YILLIK										OCAK-AĞUSTOS		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2010	DEĞ. %
İHRACAT (FOB)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	64.609	72.961	12.9
İTHALAT (CIF)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	88.034	114.878	30.5
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.334	333.991	243.071	152.643	187.838	23.1
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.791	-69.936	-38.785	-23.425	-41.917	78.9
İHRACAT / İTHALAT (%)	51.0	75.7	69.9	68.1	64.8	62.9	61.3	63.1	65.4	72.5	73.4	63.5	-13.5
İHRACAT / GSMH (%)	10.5	15.9	15.6	15.5	16.2	15.3	16.2	16.5	17.8	16.5	...	...	...
İTHALAT / GSMH (%)	20.5	21.0	22.4	22.7	25.0	24.3	26.5	26.2	27.2	22.8	...	...	...

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

2000 yılında yaklaşık 28 milyar dolar olan ihracat tutarı 2008 yılında 132 milyar dolara kadar çıkmış olup 2009 yılında ise 102 milyar dolara gerilemiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntıların bu düşüş üzerinde etkisi olduğu açıktır. İthalat tutarı 2000 yılında yaklaşık 54,5 milyar dolar ile ihracat rakamının iki katı olarak tespit edilmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise ithalat tutarı 141 milyar dolar seviyelerine kadar ulaşmıştır. İhracat ve ithalat rakamlarının genel seyri incelendiğinde 2001, 2002 ve 2009 yıllarında değerli kur etkisi ile ihracatın ithalatı karşılama oranında göreceli yükselmeler olduğu gözlenmektedir. Dış ticaret açığının yıllar itibariyle seyri aşağıdaki grafikte daha net olarak görülebilmektedir.

Grafik 1: Dış Ticaretin Yıllar İtibariyle Genel Görünümü

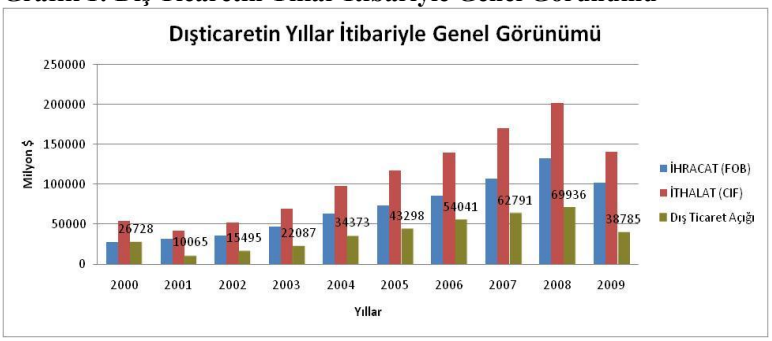

9. Türkiye'de Sınır Ticareti

Sınır ticareti yapma yetkisi Türkiye'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden 12 ile verilmiştir. Sınır ticareti yapılan iller ve bunların hangi sınır kapısından hangi ülkelerle sınır ticareti yapacakları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Sınır Ticareti Yapan İller ve Gümrük Kapıları

İLİ	GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
ARDAHAN	TÜRKÖZÜ	GÜRCİSTAN
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
Ş.URFA	AKÇAKALE	SURİYE
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
VAN	KAPIKÖY	İRAN

Kaynak: Resmi Gazete, 28/04/2000-27012

İran'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz; Gürbulak gümrük kapısı üzerinden Ağrı ilimiz, Esendere gümrük kapısı üzerinden Hakkari ilimiz ve Kapıköy gümrük kapısı üzerinden Van ilimiz sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir.

Gürcistan'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz; Türközü gümrük kapısı ile Ardahan ili ve Sarp gümrük kapısı ile Artvin illerimizdir. Nahçivan'la ise Iğdır ilimiz Dilucu gümrük kapısından sınır ticareti yapmaya yetkilidir.

Suriye ile; Gaziantep'in Karkamış gümrük kapısı, Hatay'ın Cilvegözü gümrük kapısı, Kilis ilinin Öncüpınar gümrük kapısı, Mardin'in Nusaybin gümrük kapısı ve Şanlıurfa'nın Akçakale gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir.

Irak'la ise; Şırnak ilinin Habur gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir.

Türkiye'de sınır ticareti boyutlarının tespiti amacıyla komşu ülkelerle olan dış ticaret işlemlerinin güncel tutarlarına ulaşmak için Türkiye İstatistik Kurumu ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İhracatçılar Meclisi nezdinde araştırma yapılmıştır. Ancak 2006 yılı ile sonraki yıl dış ticaret bilgilerinde 5429 sayılı Türkiye İstatistik Kanunu ve "Resmi İstatistiklerde Veri Gizliliği ve Gizli Veri Güvenliğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"te yer alan "bireysel veri ve bireysel verinin gizliliği hükümleri" nedeniyle gizlemeler oluştuğu görülmüştür. Türkiye'de sınır ticareti verilerine 2005 yılından sonra ulaşmak maalesef mümkün olmamaktadır. Yönetimde kurumsallaşma başlığı altında şeffaflaşmanın ön plana çıktığı son günlerde "gizli bilgi" kavramını anlamak mümkün değildir. Ayrıca sınır ticareti rakamlarının gizlenerek neyin saklanmaya çalışıldığını da bilimsel açıdan anlamak ve izah etmek mümkün değildir.

Dış ticaretin genel görünüme değinildikten sonra sınır ticareti ile 2005 yılından sonra rakamlarına ulaşılamayınca öncelikle sınır ticareti yapmasına izin verilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde mukim 12 ilin dış ticaret içindeki payları incelenmiştir. Kullanılan veriler Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) web sayfasından ham olarak alınmış ve işlenerek aşağıdaki Tablo 3 oluşturulmuştur. Bu tabloda illerin yıllar itibariyle toplam ihracat rakamlarının gelişimi ve toplam ihracat içindeki payları 2005 yılından 2010 yılına kadar verilmektedir. 2010 yılı rakamı Ocak ayı ile Eylül ayı arasındaki kümülatif rakamı göstermektedir.

Tablo 3: Sınır Ticareti Yapan İllerin Dış Ticaret İçindeki Payları

Sınır Ticareti Yapan İllerin Yıllar İtibariyle İhracat İçindeki Payları												
ŞEHİR	2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde
AĞRI	28.536.221.32	0.04%	26257222.19	0.03%	27.113.223.89	0.03%	27.776.076.19	0.02%	42.966.479.14	0.04%	55.597.385.05	0.07%
ARDAHAN	320.595.23	0.00%	1893843.94	0.00%	789.001.17	0.00%	1.397.747.64	0.00%	1.899.531.05	0.00%	2.278.546.58	0.00%
ARTVİN	26.456.875.52	0.04%	28954769.49	0.03%	54.415.363.13	0.05%	78.264.710.85	0.06%	53.947.046.83	0.06%	44.735.643.19	0.06%
GAZİANTEP	1.746.030.876.82	2.38%	1928422904.32	2.25%	2.573.259.480.57	2.43%	3.481.081.718.71	2.73%	3.260.097.543.75	3.36%	2.710.234.657.88	3.37%
HAKKARİ	35.630.354.25	0.05%	64026841.92	0.07%	91.322.402.96	0.09%	124.646.131.59	0.10%	438.228.803.34	0.45%	214.109.274.20	0.27%
HATAY	787.024.887.12	1.07%	956138695.26	1.11%	1.184.346.902.58	1.12%	1.821.784.085.42	1.43%	1.441.833.598.81	1.49%	1.168.926.144.77	1.45%
IĞDIR	40.496.529.06	0.06%	53312001.58	0.06%	67.727.914.88	0.06%	84.845.683.37	0.07%	77.940.468.67	0.08%	74.583.531.21	0.09%
KİLİS	4.400.317.87	0.01%	7408819.32	0.01%	11.256.334.65	0.01%	18.978.914.18	0.01%	13.315.949.90	0.01%	17.740.754.82	0.02%
MARDİN	110.134.382.10	0.15%	120022588.47	0.14%	173.497.377.00	0.16%	276.505.313.69	0.22%	347.965.329.22	0.36%	257.468.412.82	0.32%
ŞIRNAK	213.637.359.84	0.29%	164581907.48	0.19%	193.817.167.63	0.18%	278.750.935.70	0.22%	484.103.619.05	0.50%	389.727.248.98	0.48%
URFA	29.860.068.78	0.04%	39894074.79	0.05%	86.837.524.29	0.08%	149.279.128.91	0.12%	124.569.739.58	0.13%	137.536.557.14	0.17%
VAN	11.372.365.33	0.02%	16359450.15	0.02%	31.257.917.78	0.03%	4.065.970.70	0.00%	17.632.215.98	0.02%	13.711.533.25	0.02%

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi(TİM)

Tablo 4: Sınır Ticareti Yapan İllerin Komşularına Yaptıkları İhracat Tutarı ve Genel İhracat Rakamlarındaki Payı

ŞEHİR	İhracat Yaptığı Sınır Komşusu	2005		2006		2007		2008		2009		2010	
		İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde	İhr. Tutarı	Yüzde
AĞRI	İran	23786412.18	83.36%	23278251.75	88.65%	25836583.24	95.29%	24739234.41	89.07%	36530623.84	85.02%	45390699.59	81.64%
ARDAHAN	Gürcistan	317372.49	98.99%	1893843.94	100.00%	328557.17	41.64%	34163.4	2.44%	131392.75	6.92%	379552.02	16.66%
ARTVİN	Gürcistan	23829278.71	90.07%	27299374.44	94.28%	53417593.34	98.17%	75263376.65	96.17%	50575528.89	93.75%	43172353.64	96.51%
GAZİANTEP	Suriye	41685118.43	2.39%	62779791.95	3.26%	72741768.4	2.83%	138720961	3.98%	121544634.1	3.73%	100653289.9	3.71%
HAKKARİ	İran	33983333.98	95.38%	60720885.99	94.84%	4005690.67	4.39%	6660318.347	5.34%	210671279.9	48.07%	158481228.1	74.02%
HATAY	Suriye	42843752.37	5.44%	65176085.35	6.82%	54014334.6	4.56%	85908350.16	4.72%	104710486.9	7.26%	67575276.94	5.78%
IĞDIR	Nahçıvan	38154999.24	94.22%	49814557.14	93.44%	65232318.51	96.32%	78992776.29	93.10%	69200803.36	88.79%	66814917.35	89.58%
	İran	173397.91	0.43%	1317763.84	2.47%	1466579.68	2.17%	1050326.16	1.24%	875668.77	1.12%	1536920.77	2.06%
KİLİS	Suriye	696152.66	15.82%	4830102.74	65.19%	4691088.58	41.68%	3690135.09	19.44%	6511946.1	48.90%	13413104.44	75.61%
MARDİN	Suriye	53094.24	0.05%	1037055.77	0.86%	4164135.36	2.40%	3768581.17	1.36%	4377600.69	1.26%	2826613.98	1.10%
ŞIRNAK	Irak	187809606.90	87.91%	162691086.63	98.85%	193142997.8	99.65%	277383746.9	99.51%	480140710.5	99.18%	382505379.2	98.15%
URFA	Suriye	374758.57	1.26%	2405785.47	6.03%	8709594.31	10.03%	32918931	22.05%	57558800.32	46.21%	60849599.09	44.24%
VAN	İran	7739677.09	68.06%	14923006.17	91.22%	5014191.397	16.04%	2627464.14	64.62%	3762458.58	21.34%	4165049.68	30.38%

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi

Tablo 3 incelendiğinde sınır ticareti yapmasına izin verilen illerden Gaziantep ve Hatay illerinin Türkiye ihracatı içinde sırasıyla yaklaşık %3'lük ve %1,5'luk paylara sahip oldukları görülmektedir. Geri kalan illerin ise yüzde yarımlara bile yaklaşamaması ihracat konusunda uzmanlaşamadıklarının bir göstergesidir. Bu illerde sanayinin ve dolayısıyla ihracatın gelişememesinin temel sebeplerinin fiziksel ve psikolojik sorunlar olduğu düşünüldüğünde sadece sınır ticareti teşvikinin bölgeyi veya illeri kalkındırmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca sınır ticaretinin amaçlarından birisi olan bölgenin ihtiyaçlarının ulaşım maliyetleri de dikkate alınarak sınır komşularından daha ucuza sağlanması olarak belirlenmesi dolayısıyla bu illerin komşu ülkeden ne kadarlık ithalat yaptığı da önemlidir. Gizlilik ilkesi gereğince bu verilere ulaşılamadığı için bu yönde bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Sınır ticaretinin bu illerde etkin olarak kullanılabilmesi için öncelikle fiziksel ve psikolojik unsurların ortadan kaldırılması gerekmekle birlikte bu problemlerin halledilmesi siyasi iradenin önemli bir zamanını alacaktır. Bu süre zarfında adı geçen illerde öncelikle girişimcilik ruhunun ve dış ticaret kültürünün aşılanması ve bu yönde eğitim ile teşviklerin kazandırılması tarafımızca yerinde olacaktır.

Bu tespitin ardından adı geçen illerin sınır komşularıyla yaptıkları ihracat tutarları 2005'ten itibaren yıllar itibariyle gelişimi Tablo 4'te incelenmiştir. Ağrı ilinin ihracatının ortalama %90'ınına yakınını komşusu İran'la yaptığı görülmektedir. Yine Artvin ilinin de ihracatının tamamını komşusu Gürcistan'la yaptığı, Şırnak ilinin ihracatının nerdeyse tamamına yakını Irak'la yaptığı tablodan anlaşılmaktadır. Van'ın, Hakkari'nin düzensiz de olsa ihracatının önemli bir kısmını komşularıyla yaptığı görülmektedir. Gaziantep ve Hatay'ın ise ihracatının önemli bir kısmını ise uzmanlaşmalarından dolayı komşuları dışında ülkelerle gerçekleştirdikleri tablodan dikkat çekmektedir. Gaziantep ilinin Suriye'ye yaptığı ihracat tutarı toplam ihracat tutarının yaklaşık ortalama %3'ünü oluşturmaktadır. Hatay ilinin Suriye'ye yaptığı ihracat tutarının ortalaması ise yaklaşık %6'ıları bulmaktadır. İllerin komşularıyla yaptıkları ticaretin tümü sınır ticareti kapsamında olmamasına rağmen bir varsayım yapılarak 2005 yılından itibaren sınır ticaretinin toplam ticaret içindeki payları hesaplanmaya çalışılırsa aşağıdaki Tablo 5 karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5: Yıllar İtibariyle Sınır Ticareti Rakamları ve Toplam İhracat İçindeki Payı

Yıllar İtibariyle Sınır Ticareti Rakamları		
2005	401446954.76	0.55%
2006	478167591.18	0.56%
2007	492765433.05	0.47%
2008	731758364.75	0.57%
2009	1146591934.64	1.18%
2010	947763984.58	1.18%

Tablodan anlaşılacağı üzere illerin komşularıyla yaptığı ihracatın tümü sınır ticareti ile yapılmış sayılsa bile toplam ihracatın en fazla %1,2'sini oluşturmaktadır. Bu durumda sınır ticaretinin ihracat boyutunun istenen etkiyi göstermediğini söylemek yanlış olmayacaktır. İstenen etkiyi gösterememesinin önemli nedenleri arasında; kurulması düşünülen sınır ticareti merkezlerinin hepsinin tamamlanamamış olması, dış ticaret kültürünün tam yerleşmemiş olması ve özellikle sınır ticaretinin vergi gelirlerini azaltıcı etkisi düşünülerek çok fazla kısıtlamalarla veya kotalarla hayata geçirilmesi bulunmaktadır. Sınır ticaretinin yıllar itibariyle artan bir eğilim gösterdiği ise aşağıdaki Grafik 2'de görülmektedir.

Grafik 2: Sınır Ticaretinin Yıllar İtibariyle Gelişimi

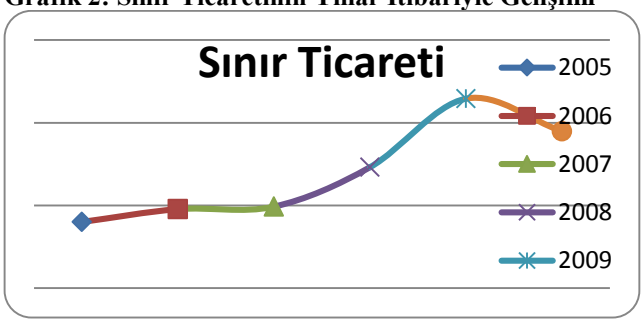

SONUÇ

Sınır ticareti; komşu iki ülkenin sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine işleyen bir ticaret rejimidir. Diğer taraftan sınır ticareti ile bölge ekonomisine canlılık kazandırılması, bölge halkına daha ucuza mal sağlanması özellikle de üretimi ülkede coğrafi ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin normal ithalata kıyasla daha ucuz bir biçimde sınır ülkelerinden

kolaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların aşılabilmesi dış ticaretin ithalat boyutu açısından amaçlanmaktadır. Diğer bir boyutta ise sınır ticareti ile yasal işlemleri basitleştirerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, ülkeye kaçak yolla giren malların engellenmesi, istihdamın artırılması, girişimcilik ruhunun oluşumuna ve gelişimine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Sınır ticaretinin kapsamının yıllar itibariyle daraltılması, şartların ağırlaştırılması daha önce çok sayıda kişinin iştigal ettiği bu ticaret türünü tercih edilebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu noktaya gelinmesinde ise yine Bölge'deki yanlış uygulamalar, amacından sapmaların etkili olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda sınır ticareti uygulaması yoluyla yapılan ticaretin hacmi genel dış ticaret işlemleri içinde son derece küçük rakamlara sahip olduğu dikkati çekmektedir (Tan ve Altundal, 2008, s.127-129).

Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin çeşitlerine kısıtlamanın getirilmesi, ithalat miktarlarının düşük olması, gerçek kişilerin sınır ticareti yapmasına olanak verilmemesi, bölgeye uygun olan tarımsal, bitkisel ve hayvansal ürünlerin sınır ticareti kapsamına alınmaması gibi başlıca nedenlerden dolayı beklenen amaçlara ulaşılamadığı hususu çok fazla dile getirilmektedir.

Diğer taraftan sınır ticaretine ilişkin sağlıklı istatistiklerin tutulamaması ve gizli bilgi olarak saklanması, denetiminin zor olması, il ihtiyaçlarının tam olarak belirlenememesi, kalite denetiminden geçmeden iç piyasaya sürülen malların iç piyasayı bozucu, haksız rekabet yaratıcı etkisinin olması gibi nedenler de olumsuz sonuçlar oluşturmaktadır.

Sınır ticaretinin eski yıllarda olduğu gibi önünün açılması, illerde girişimcilik ruhunun ve dış ticaret kültürünün oluşmasına yönelik çalışmalar yapılması halinde, istihdama çok büyük bir katkısının olacağı düşünülmektedir. Böylelikle; bölgenin en önemli sorunlarından biri olan ve başta işsizlik olmak üzere geçim zorluğu ve başka nedenlerden dolayı batı kentlerine doğru yönelen iç göçün durmasına da neden olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKAL Mustafa, "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, 7(2), ISSN: 1303-0094

KÖKÇE Rıza, 1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi İle Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2005, İstanbul

ORHAN Z. Osman, Sınır Ticaretinin Türk Ekonomik Hayatına Etkileri, İTO Yayınları, 2000, İstanbul

ÖZTÜRK Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2006,

SUGÖZÜ İbrahim Halil ve Melike ATAY, "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı", Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, 14-16 Mayıs 2010, Şırnak, (http://www.sugozu.com/images/Yayinlar/sinir-ticareti-habur-sinir-kapisi.pdf)

TAN Mustafa ve Fuat ALTUNDAL, Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayınları, No:2008-26, İstanbul

TÜRKİYE SURİYE DIŞ TİCARETİNDE YENİ BİR MODEL: ORTAK SINIR ÜRETİM VE TİCARET MERKEZLERİNİN KURULMASI

Turgut Doyran[*]
Ayşenur Topçuoğlu[**]
Mustafa Turhan[***]

ÖZET:

Üyesi bulunduğumuz Dünya Ticaret Örgütü amaçlarına uygun, Türkiye' nin üstlendiği, bölge ülkeleri için paylaşımcı önderlik çerçevesinde hazırlanan bu bildiri, Kilis 7 Aralık Üniversitesi 1. Uluslar arası Sınır Kongresi için hazırlanmıştır. Önerimiz; özet olarak; bu bölgede gerçekleştirilecek, birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip ve işlevleri paralellik gösteren beş adet projenin bir araya toplandığı bir modeldir. Dünyada projelerin tek tek uygulandığı görülmektedir. Sunduğumuz ise, Doğu ve Orta Doğu' nun çıkar eşitliği çerçevesinde hep beraber yararlanacağı, bölge ihtiyaçlarını topluca karşılayabilecek yeni bir modeldir. Temelinde Ortan Sınır Serbest Bölgesi, Sınır Ticaret Merkezi, bir alışveriş merkezi biçimde işleyecek Ortak Alışveriş Bölgesi ve Free Shop' lar, Bölge Lojistik Merkezi ve Barter Ortak Sınır Bölgesi bulunmaktadır.

A NEW MODEL FOR THE TURKISH-SYRIAN INTERNATIONAL TRADE: ESTABLISHMENT OF JOINT BORDER PRODUCTION FACILITIES AND TRADE CENTERS

ABSTRACT:

As a member of the World Trade Organization this paper is prepared in line with the Organization's objectives and within the framework of sharing leadership of Turkey among the countries in the region, to be presented during the 1st International Border Congress held by Kilis 7 Aralık Üniversity.

Our proposed model is a one that is embracing five complementing projects with paralel functions. It is widely observed that projects are being carried out one by one. The model we are introducing is a novel one in which East and Middle East will benefit alltogether within the framework of equality of interests while being able to meet the needs of the region as a whole.

The keystones of the project are: a Joint Border Free Zone, a Border Trade Zone, a Joint Shopping Zone to operate as a mall and Free Shops, Regional Logistics Center and a Joint Barter Border Zone.

1.GİRİŞ

Türkiye, coğrafi konumu itibarı ile tarih boyunca ticari köprü konumunda olmuştur. En eski çağlardan beri ipek ve baharat yolları, batı ile doğu arasındaki zenginlikleri taşımıştır. Günümüzde bu yollar halen çalışmakta olup, ancak değişen ihtiyaçlarla önemi daha da artmaktadır. Değişen şartlar ve koşullar incelendiğinde hız, teknoloji, iletişim konuları ön plana geçmiş, lojistik, sektör kümelenmeleri ile ülke entegrasyonları ticari açıdan önemli bir gereklilik arz etmiştir. Biz dış ticaretçiler siyasetten etkilenen ekonomi değil, ekonomiden etkilenen bir siyaset beklentisi içerisinde iken bölgemizdeki ülkelerin farklı kalkınma modelleri ve farklı kalkınmışlık seviyesi içerisinde olması, ayrıca, tüm dünya ülkelerinin bölgedeki enerji kaynaklarına gereksinimleri bölgeyi iyice belirsiz bir siyasi ortamın baskısına sürüklemektedir. Bu projede amaçlanan vizyon, barışçı bir ortamda bölge ülkelerinin ortak çıkarlarının aynı düzlemde birleştirilmesidir. Projenin misyonu ise Türkiye'nin dış ticaret politikası ile dış ticaret stratejilerinin örtüştüğü bu noktada arabulucu barışçı ve tüm paydaş ülkelerin aynı oranda kalkınma düzeylerine ulaşmalarına ön ayak olmaktır.

Bölgemizde kurulması tasarlanan Ortak Serbest Bölge diğer ülkelerden farklı olarak sadece iki ülke arasında değil bölgeye mahsus çok uluslu bir model olmasıdır.

Yararları:

a) Katılımda bulunan bütün ülkeler (Bu ülkelerin bazıları AB uyum için imza vermişlerdir.) küresel ticaret için adım atmak istemektedirler,
b) Teknoloji transferleri kolaylıkla gerçekleşebilecek,
c) Modern çağın uluslararası ticaret kolaylıklarından; bankacılık, lojistik ve iletişim olanaklarından sonuna kadar optimum yararlanılacaktır,
d) Katılımcı ülkelerin bölgeye yapacakları katkılardan dolayı girdi maliyetleri azalarak bölge ve dünya piyasalarında rekabet gücü en yüksek bölge olacaktır. Örnek olarak elektrik ve petrol düşük maliyetle sanayiye sunulması verilebilir.

[*] Öğretim Görevlisi, Uluslararası Ticaret Bölümü, Okan Üniversitesi, turgut.doyran@okan.edu.tr
[**] Yar. Doç. Dr., Uluslararası Ticaret Bölümü, Okan Üniversitesi, aysenur.topcuoglu@okan.edu.tr
[***] Yar. Doç. Dr., Uluslararası Ticaret Bölümü, Okan Üniversitesi, mustafa.turhan@okan.edu.tr

e) Bölge menşei konularına hazırlanan programlar ile çözüm getirebilir. Örneğin %40'ı aşan tek ülkeden hammadde kullanım ile müracaat vukuunda menşei değiştirebilir. Bu 350 milyonu aşan tüketici olan Arap birliğine mallarımızın girişi demektir.
f) Ticaret ve Lojistik merkezi transit ticaretleri artıracaktır.
g) Limanların yakın olması, demiryoluna ulaşımın kolaylığı, hava ulaşımdaki kolaylık bölgenin lojistik bir merkez haline dönüşebileceğinin göstergesidir.

Bu yeni proje beş ayrı temele dayanmaktadır. Bu beş nokta projenin ruhu ve uygulama esaslarını teşkil etmektedir. Ancak projenin tümünün uygulanması ve şekillendirilmesine girildiğinde gerek dünya ticaretine model olması gerekse komşularımızla ticareti geliştirme noktasında öncül bir görev almamızı sağlayacaktır. Proje temelleri sıralandığında;

1. Ortak ve dengeli yatırım imkânı sağlamak
2. Bölgedeki ülkelere yeni alternatif dış ticaret imkânı sunmak
3. Ülkelerin ortak şikâyeti olan kayıt dışı ekonomik hareketlerin engellenmesine destek olmak, kayıt altına alınmasını teşvik etmek.
4. Çağdaş ve çevreci yaklaşımı ile yeni teknolojilerin bölgeye kazandırılmasını sağlamak.
5. Kadın girişimcilerin bölgede birleşerek daha etkin olarak ticari yaşama ve üretime katılımını sağlamak.

Bu beş çarpıcı konu haricinde projenin tüm içeriğine bakıldığında gerek ülkemize gerekse sınır komşusu olduğumuz diğer ülkelere sayısız faydalar sağlayacağı görülmektedir. Bu model araştırmalarımıza göre bütün olarak bakıldığında ilk kez uygulanmak üzere önerilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde sınırlarda ya da sınıra yakın yerlerde serbest bölgeler bulunmaktadır. Hatta komşumuz Suriye'de bunun örneği Lübnan sırında konumlanmış bulunan Dara serbest bölgesi olarak gösterilebilir.

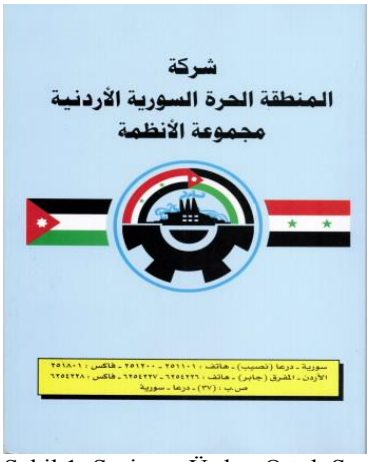

Şekil 1: Suriye – Ürdün Ortak Sınır Serbest Bölge Yönetmeliği Kapağı

Şekil 2: Suriye – Türkiye Karayolu - Demiryolları Bağlantısı ve Bölge Haritası (Elhayrat, 1997, s.2)

Şekil 3: Türkiye – Suriye Sınır Haritası (http://www.loadtr.com/374543-suriye_haritas%C4%B1.htm)

2.ORTAK SERBEST UYGULAMALARI VE SURİYE SERBEST BÖLGESİ

Sınır komşumuz Suriye'de Serbest Bölge Yasası ülkenin yasa koyucuları tarafından hazırlanmış ve uygulanmaktadır. Ancak gerek coğrafi bölgelerin gerekse ihtiyaçların getirdiği şartlar nedeni ile serbest bölgelerin uygulama şartları ve mevzuatları farklılık göstermektedir. Halep bölgesi sanayi bölgesi olması sebebiyle üretim odaklı yatırımcılar tarafından cazip bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye ve batı odaklı yatırımcılar bu bölgeden geçtiği için ticari olarak da tercih edildiği gözlemlenebilir.

Şam Serbest Bölgesi bugün ülkenin ve şehrin merkezinde olduğu için ticari ağırlıklı çalışan bir serbest bölgedir. Benzer şekilde Beyrut ve Lazkiye de deniz yollarına yakın olduğu için ticari açıdan büyük önem taşımaktadır.

Suriye-Ürdün Ortak Sınır Bölgesi ülkeler arası özel bir kanun ile iki ülkenin kanunlarına göre ortak düzenlenmiş mevzuat uygulamaları şeklinde hazırlanmıştır (Bkz.: Şekil 1 ve 2). Eksiklikler ve serbest bölgenin özellikleri iki ülke tarafından ek kanunlar ile desteklenmiştir. 6500 dönüm üzerine kurulan bu bölgeye iki ülkeden gümrüksüz kapılardan girilmektedir. Ancak ülkelerin gümrük kanunları Özel Gümrük İdaresi müşterek idare edilir. Bölgenin yönetimi Yönetim Kurulu tarafından yürütülmektedir. Her üç senede bir başkanlık paylaşılır. Prensip tamamen adilane bir paylaşım temellerine dayanmaktadır.

Öncelikle iki ülke arasında oluşturulan yatırımların birleştirilmesi, teşvik edilmesi, ortak üretimin maliyet düşürücü unsurları, menşe değişikliği gibi konularda sağlanacak mutabakat ile sistemin sağlıklı işlemesi sağlanacaktır. Projemizin diğer projelerden farklılığı ve ilk olması nedeni ile aynı bölgede bulunan birden fazla ülkenin proje içerisinde yer alabilecek olmasıdır.

Burada temel nokta kuruluş yerinin belirlenmesidir (Bkz. Şekil 3.). Kuruluş yeri ise bölge lokomotifi olan Türkiye'nin yeri belirlemesi ile olacaktır. Genelde bu tür ortak girişimlerde sınırdaş ülkeler sınır bordüründe arazi tahsisi sağlayarak işe başlar. Bu bağlamda önerimiz bölgenin Kilis'ten doğuya doğru yani Gaziantep Hava Limanı arkasına kadar uzanabilecek mayından arındırılmış bölgeden başlayıp, eşdeğer miktarda arazi kadar Suriye topraklarında tahsis edilecek arazi ile çevrelenecektir. Her iki ülkeden giriş karşı ülkeye giriş olarak addedilecektir.

Proje çoklu katılıma da izin verecek diğer sınırdaş ülkeler bu bölgeye bedelli sınırlı süreli (ör:49 yıllık gibi) arsa tahsissi ile girebileceklerdir. Ör: Lübnan, Ürdün, İran, Irak gibi bu ülkeler dışındaki çevre komşu ülkeler Suriye ile mutabakattan sonra giriş izni alabileceklerdir.

Türkiye'nin bugüne kadar diğer ülkeler tarafından hayal olarak adlandırılan komşu ülkeler stratejisi mayası başarı ile tutmuştur. Bu proje zor gibi görünse de ekonomik olarak "kazan kazan" modelini kapsadığından başarı ile güçlüklerin aşılabileceğini düşünmekteyiz. Yüzyıllar boyunca kaos ve çözümsüzlük içersine itilen bu bölgede bu tip projelerle yeni bir ivme kazanıp, bölgesel kalkınmaya destek olacak, kırsal kalkınmaya öncülük edecektir. Ayrıca yeni teknolojiler, inovasyon bilgi paylaşımını arttırırken, bölgenin çekim alanı haline gelmesi ile ileri teknolojik yatırımlarında içeriye alınmasına yol açacaktır. Bu bakış açısı ile bölgede girişimci sayısı artarken lojistik, turizm, bankacılık, altyapı, çevre ile ilgili yatay gelişme destekçileri yerlerini alacaktır. Bölgenin gelişmesi istihdamın artmasına yol açarken bir yandan da gereksinilen eğitimli personel nedeni ile eğitimi de hızla geliştirecektir.

Burada bölgenin kuruluş yerine bakıldığında bir ulaşım hatlar ağının da kurulmasına yol açacaktır. Bölge havayolu kara yolu bağlantılarının yanı sıra Suriye ve Türkiye'de yakın limanların ve buna bağlı olarak kurulacak demiryolu hatlarının devreye girmesi ile RO-RO ve Ro La taşımacılığının gelişmesinde öncül bir görev üstlenecektir. Uygulamaya geçildiğinde

Batı ülkelerinin de birçoğu böyle bir bölgenin tahsisi ile doğu ile güvenli bir ticaret ortamına kavuşacaktır. Bölge konuya sadece bir açıdan bakmamaktadır. Çok yönlü bir bakış açısı

Bölgenin cazibesini arttıran en önemli etkenlerden birisidir.

Bölgede kadın girişimci sayısını arttırmak, ya da kadınlarında aktif ticaret hayatı içerisinde yer almalarını sağlamak konunun sosyal boyutunu da gözler önüne sermektedir. Çalışan kadın sayısının artması, sosyal güvenceye sahip kadın nüfusunu arttıracak, sağlık ve sosyal yardımlardan yararlanacaktır. Böylece çocukları daha nitelikli bir büyüme süreci yaşayacaktır. Ayrıca kalifiye eleman gereksinimi çalışan kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesine de neden olacaktır. Bu açıdan bakıldığında özellikle çalışan kadın sayısının artışı bir yandan kadının yeteneğinin ve üretim kapasitesinin artmasına neden olurken diğer yandan aktif istihdama katılan kadın nüfusunun artışı bölgenin sosyal kalkınmasına da katkıda bulunmuş olacaktır.

Projenin uygulanabilir hale gelmesi her iki ülkenin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dış Ticaret ve Gümrük Müsteşarlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı, gibi ilgili kamu kurumları yer alırken KOSGEB, TOBB, TİM, TUBİTAK gibi sivil toplum ve araştırma geliştirme öncü kuruluşları da bir araya gelmelidir. Burada yine en büyük katkı yerel kuruluşlardan alınacaktır. Üniversiteler, belediyeler, sanayi ve ticaret odaları, bölgesel kalkınma ajansları, organize sanayi bölgeleri de konunun içerisinde yer almalıdırlar.

Gaziantep – Kilis arasında oluşması istenilen projenin yapısı ve işleyişi beş ana temele dayanır:

1. Ortak Üretim Merkezleri
2. Sınır Ticaret Merkezleri
3. Ortak Alışveriş Bölgesi
4. Kadın Ortak Sınır Barter Uygulaması (Topçuoğlu, 2010)
5. Sınır Ticaret Bölge Lojistik Merkezi (Antrepolar, Tır Parkları, Hava Kargo, Demiryolu, Denizyolu Aktarma Merkezi, İskenderun Ro-Ro Bağlantısı)

Ortak üretim merkezleri, serbest bölge mantığı ile üretimde ucuzluğun kalite ile bütünleştiği bir yapı şeklinde işleyecektir. Paydaş ülkeler ortak üretim alanları kurarken ucuz hammadde yarı mamul, ara maddelerini bölgeye ulaştırırken kaliteden ödün vermeden üretimlerini sürdüreceklerdir. Kuracakları iş ağları ile kendi ülkelerinden gereksinilen ürünleri içeriye çekecekler, geliştirecekleri ortak pazarlama stratejileri ile yeni pazarlara açılmayı sağlayacaklardır. Ortak Üretim Merkezleri, serbest bölgeler mantığından hareket edecek, bölgenin yönetimi ülkelerin belirleyeceği ulusal ve yerel kuruluşlardan oluşacak ve eşit temsil hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca merkeze giriş çıkış ve yatırım izinleri ilgili yönetimin belirlediği esaslar doğrultusunda yapılacaktır. İlgili merkezler buraya yatırım yapacak kuruluşlara da bir takım avantajlar sağlamalılardır. Ör: Suriye'nin 8 no.lu Yatırım Kanunu ve

Türkiye'nin Sermaye hareketleri tebliğine göre ülkede yatırım yapan yabancıların karlarını ülke dışına transfer etmeleri serbesttir. Aynı şekilde bu merkezlerde de bu gibi kuralların

Uygulanması gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca beş merkez için ayrı ayrı uygulama prosedürleri hazırlanacaktı.

3.PROJEDE ÜRETİLEBİLECEK ŞARTLARDAN BAZI ÖRNEKLER

1. Katılımcı Kontrat Şartı: Örnek ticari 15 sene, Sanayi 2 sene
2. Sanayici için elektrik fiyatlarında asgari bir sene fiyat garantisi getirilebilir.
3. Doğalgaz, su ve diğer alt yapı girdilerinde uluslararası desteklerden ve kredilerden katılımcıları yararlandırma şartları.
4. Uluslar arası ortak ticaret bölgelerinin yukarıdaki örnekler haricinde ayrı ayrı faydalar üretilebilir.

4.PROJENİN UYGULANMASINDA HAZIR OLAN MEVZUATLAR: SERBEST BÖLGELER MEVZUATI

Serbest bölgeler mevzuat içerisinde şu şekilde tanımlanmaktadır;

"*Serbest bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber; serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir*."

Serbest Bölge kanunu; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar. Yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerce oluşturulacak serbest bölgelerin belirlenmesinde yetkili merci Bakanlar Kurulu'dur.

Serbest bölgelerde, Yüksek Planlama Kurulunca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir. Ancak, Üretici işletmelerin talepleri hariç olmak üzere, fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz. Serbest bölgeler ile ilgili yapılan tüm değerlendirmeler, geliştirilmesine yönelik çalışmaların

yapılması ve stratejilerin belirlenmesi oluşturulan Serbest Bölgeler Koordinasyon Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir.

Serbest Bölgenin Düzenlenmesi

Mevzuata göre; " serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesisler Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre sağlanabilir." Dış Ticaret Müsteşarlığından ruhsat almak koşuluyla yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerin ilgili bölgelerde faaliyette bulunabileceği belirtilmiştir.

Serbest bölgelerde Hazinenin özel mülkiyeti kapsamındaki arazi, arsa ve binaların yatırımcılara kiralanması veya 49 yıla kadar irtifak hakkının tesis edilmesi söz konusudur. Ancak, serbest bölge arazisinin kullanımı, yapı ve tesislerin oluşturulması ile ilgili bütün izinler ve denetimler ruhsatlar bölge müdürlüğü tarafından koordine edilmektedir. Buna ek olarak, Serbest bölgelerin asayiş hizmetleri polis tarafından yerine getirilmektedir.

Tutulması zorunlu olan defterler ve düzenlenmesi gereken belgelere ilişkin olarak 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun hükümlerine bağımlı olmaksızın düzenleme yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.

Serbest bölge işleticileri ve kullanıcılarına yönelik Bakanlar Kurulunca belirlenecek vergi dışı teşviklerden yararlanma olanakları mevcuttur.

Serbest Bölgelerin Gelir ve Harcamaları

Serbest bölgelerden elde edilen gelirlerden ilgili idare tarafından sözleşmeler gereği tüzel kişilere yapılan gelir payı aktarmaları düşüldükten sonra Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası nezdinde açılacak özel bir hesaba yatırılır. Bu ödemeler arasında;

a) faaliyet ruhsatı ve izin belgesi karşılığı tahsil edilecek ücretler,
b) "Yurt dışından bölgeye getirilen malların CIF değeri üzerinden binde 1 ve bölgeden Türkiye'ye çıkarılan malların FOB değeri üzerinden binde 9 oranında, peşin olarak ödenecek ücretler,"
c) Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmeler uyarınca tahsil edilecek tutarlar,
d) Bölge faaliyetlerinden sağlanan diğer gelirler yer almaktadır.

Serbest bölgelerde yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, tevsi ve kapasite artırmak amacıyla getirilen mallar, kullanıcının kendisine ait olmayan bakım ve onarım maksadıyla getirilen mallar, bölgelere geçici olarak getirilen araç, gereç ve ekipmanlar, fason üretim amacıyla getirilen mallar, 6.2.2004 tarihinden sonra faaliyet ruhsatı alanlardan imalatçı kullanıcıların dışındaki kullanıcılar tarafından yurt dışından bölgeye getirilen ve/veya bölgeden Türkiye'ye çıkarılan mallar birinci fıkranın (b) bendi hükmü uyarınca bir ücrete tâbi tutulmaz. Ancak, bakım ve onarım ile fason üretimde yaratılan katma değer üzerinden ve 6.2.2004 tarihinden sonra faaliyet ruhsatı alanlardan imalatçı kullanıcıların dışındaki kullanıcılar tarafından yurt dışından getirilerek bölge içinde satılan mallardan bu ücret alınır.

Mal ve Hizmetler

Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Bakanlar Kurulu ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebilir.

Serbest bölgede gemi ve liman hizmetleri işletici tarafından yapılır veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzelkişilere yaptırılır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik

Serbest bölgelerde yatırım yapmayı hedefleyen şirketlerde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılması mümkündür. Aynı zamanda serbest bölgeler Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuat hükümlerine tabidir.

Serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işleticilere ve kullanıcılara verilecek, faaliyet ruhsatları ve iptali, bunların sınaî ve ticari sicillerinin tutulması, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ile görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir.

5.SINIR TİCARETİ MEVZUATI

Bu Yönetmeliğin amacı, Sınır Ticaret Merkezlerinin inşasına, işletilmesine, fiziki düzenlenmesine, stok kontrollerinin yapılmasına, bu merkezlere giriş ve çıkışların düzenlenmesine, Sınır Ticaret Merkezi İşleticisinin kuruluş, görev, yetki ve faaliyetlerine, Sınır Ticaret Merkezi Mağazalarının işletme izinlerinin verilmesi ve iptal edilmesine, Sınır Ticaret Merkezlerine konulan eşya ile ilgili teminata ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Mevzuata göre; Sınır Ticaret Merkezi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komşu ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde sınır ticareti faaliyetinde bulunmak üzere oluşturulan yerleri ifade etmektedir.

Sınır ticareti sırasında oluşacak beklenmedik sorunların çözümü, yönetmelikte yer alan hususlarda düzenleme yapma konusunda Müsteşarlık (Gümrükler Genel Müdürlüğü) yetkilidir.

Sınır Ticaret Merkezi İşletme İzni

Sınır Ticaret Merkezi kurulması için onay verilen ilin, il özel idaresi, il ve ilçe ticaret odası veya il ve ilçe ticaret ve sanayi odası, esnaf ve sanatkarlar odaları birliği ile en az iki ihracatçı birliğinin katılımıyla oluşturulan anonim şirket sınır ticaret merkezi işletme izni almak üzere ilgili Gümrük ve Muhafaza Başmüdürlüğüne başvuruda bulunur.

Sınır Ticaret Merkezi Fiziki Düzenleme ve İnşası

Sınır Ticaret Merkezinin fiziki düzenleme ve inşası, Sınır Ticaret Merkezi işletme izni alan anonim şirket tarafından yapılır veya yaptırılır. Sınır Ticaret Merkezleri, ihtiyaca göre boyutlarının genişletilebilmesi veya daraltılabilmesine imkan tanıyacak şekilde projelendirilir.

Sınır Ticaret Merkezi Mağazası işletme izni Sınır Ticaret Merkezi İşleticisinin teklifi üzerine ilgili esnaflar ile gerçek ve tüzel kişi tacirlere (vakıflar, dernekler ve belediyeler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları firmalar hariç) verilir. Aynı gerçek veya tüzel kişi tacir veya esnaf, aynı Sınır Ticaret Merkezinde en fazla 1 adet Mağaza işletme izni alabilir. İşletme izni hiçbir şekilde devredilemez.

Sınır Ticaret Merkezi, gümrük müfettiş ve müfettiş muavinlerinin, gümrük kontrolörleri ve stajyer gümrük kontrolörleri ile gümrük ve muhafaza başmüdürü, gümrük müdürü ve yetkili memurlarının, Başmüdürlükçe veya Müsteşarlıkça yetkili kılınacak görevlilerin inceleme ve denetimine tabidir.

Defter ve Belgeler

Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi ile Sınır Ticaret Merkezi Mağazası işletme izni alanlar, gümrük mevzuatı açısından aşağıdaki defter ve belgeleri tutmak ve düzenlemek zorundadır:

a) Sınır Ticaret Merkezi eşya giriş-çıkış defteri,
b) İhracata ilişkin gümrük beyannamesi,
c) İthalata ilişkin gümrük beyannamesi,
d) Satış belgesi,
e) Aylık satış listesi,
f) Sınır Ticaret Merkezi Aylık İstatistik Formu.

Bilgisayar veri işleme tekniği yoluyla Gümrük Beyanı yapılması halinde bilgisayar ortamında tutulan kayıtlar, defter ve belgeler hükmündedir.

Sınır Ticaret Merkezi Eşya Giriş-Çıkış Defteri

Sınır Ticaret Merkezi Eşya Giriş-Çıkış Defteri; depoya veya mağazaya alınan ve depodan veya mağazadan çıkan her beyanname veya satış belgesi muhteviyatı eşyaya ait işlemlerin tarih sırası itibarıyla kaydedildiği defterdir. Sınır Ticaret Merkezi Eşya Giriş-Çıkış Defterinin,

a) Yeni faaliyete geçenler için faaliyete geçmeden önce,
b) Öteden beri faaliyete devam edenler için defterin kullanılacağı yıldan önce gelen son ayda,
c) Defter yapraklarının dolması halinde yaprakların kullanılmaya başlanmasından önce,

tasdik ettirilmesi mecburidir.

Satış Belgesi

Sınır Ticaret Merkezlerinden yapılan satışta, satıcı, alıcı ve satışa konu eşyaya ilişkin bilgileri içeren ve düzenleyen tarafından tarih ve sıra numarasına göre saklanması zorunlu olan satış fişi ya da fatura düzenlenir.

Satış belgesinde aşağıdaki bilgiler bulunur:

a) Düzenleme tarihi, seri ve sıra numarası,
b) Düzenleyen Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi veya Mağazanın adı ve adresi,
c) Uygunluk Belgesinin sayı ve tarihi,
d) Satılan eşyanın nevi ve satış fiyatı,
e) Satışı yapan Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi veya Mağaza görevlisinin adı, soyadı veya bu görevliyi belirleyen her türlü tanıtıcı işaret.

Satış belgesi seri/sıra numarasına göre iki örnek olarak düzenlenir. Ayrıca sınır ticaret merkezi işleticisi satış belgesi düzenlemek ve müşteride almakla yükümlüdür.

Aylık Satış Listesi Düzenlenmesi

Aylık satış listeleri her ay satılan eşyaya ilişkin satış belgesi esas alınarak düzenlenir. Aylık satış listeleri biri asıl 3 örnek düzenlenir ve listenin aslı en geç müteakip ayın 3 üncü günü akşamına kadar işleticinin/mağazanın bağlı bulunduğu gümrük müdürlüğüne verilir.

Sınır Ticaret Merkezi Aylık İstatistik Formu

Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi tarafından, merkezden yapılan ihracat ve ithalat işlemlerine ait istatistikî bilgiler iki nüsha olmak üzere düzenlenir.

Personele Ait Giriş ve Kimlik Kartına İlişkin İşlemler

Sınır Ticaret Merkezinde görev yapacak personele gümrük muhafaza müdürlüğünce daimi giriş kartı verilir.

Süre

Sınır Ticaret Merkezlerine ithal veya ihraç hükmüyle konulan eşyanın burada satış veya sergi amaçlı olarak kalış süresi 3 ay ile sınırlıdır.

Teminat

Gümrük idareleri, Sınır Ticaret Merkezi İşleticileri ve Mağazalarından ihraç edilmek üzere Sınır Ticaret Merkezine konulan eşyaya ilişkin Gümrük Mevzuatı uyarınca teminat isteme hakkına sahiptir.

Sayım, Fazla ve Noksanlıklar

Sınır Ticaret Merkezi İşleticileri veya Mağazaları yılsonunda mağaza ve depo mevcutlarına ilişkin bir listeyi gümrük idaresine verir. Her yıl, Sınır Ticaret Merkezindeki eşya gümrük idaresince, işletici tarafından verilen liste göz önünde bulundurulmak suretiyle sayılır.

6.GÜMRÜKSÜZ SATIŞ MAĞAZALARI MEVZUATI

Bu yönetmelik; Türkiye'ye gelen veya Türkiye'den giden yolcular ile transit yolculara, diplomatik muafiyetten yararlananlara, yabancı basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına, İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndan transit geçen gemilere, yat limanlarına gelip giden veya kışlayan yat ve tekne sahiplerine, Gümrük Müsteşarlığınca belirlenecek diğer kişilere satış yapmak üzere açılan gümrüksüz satış mağazaları ve bunların depolarının kuruluşuna, işleyişine ve buralardan eşya satışına ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Yetki

Madde 4'e göre müsteşarlık;

a) Mağaza ve depo açma izni vermeye ve işletme izninin iptaline,

b) Mağazaların kuruluş, işleyiş, eşya satış ve gümrük vergilerinin tahsil esaslarını belirlemeye,

c) Mağazadan satılabilecek eşyayı, miktarını, kıymetini ve eşya alabilecek kişileri saptamaya,

ç) Özel veya zorunlu durumları inceleyip sonuçlandırmaya ve gerekli tedbirleri almaya,

yetkilidir.

Müracaat Koşulları ve Faaliyet Konuları

Mağaza ve depo açma izni verilebilecek olanlar

Mağaza ve depo açma izni verilebilecek olanlar şunlardır:

a) Kamu kuruluşları,

b) 29.6.1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş limited veya anonim şirketler.

(2) Birinci fıkranın (b) bendinde belirtilen şirketlerin;

a) Asgari beş yıldır faaliyette bulunuyor,

b) Ödenmiş sermayeleri ve ihtiyatları toplamının en az 500.000 (beşyüzbin) YTL,

c) Son beş yılda ödediği kurumlar vergisinin basit ortalamasının en az 20.000 (yirmibin) YTL, olması şarttır.

Başvuru mercii

Depo ve mağaza açmak isteyenler depo ve mağazanın denetimi altında bulunacağı gümrük müdürlüğüne başvururlar. Gümrük müdürlüğü başvuru belgelerini inceler, eksiklikleri varsa tamamlattırır ve oluşturulacak heyet tarafından düzenlenen görgü raporunu da ekleyerek görüşü ile birlikte bütün belgeleri, bağlı bulunduğu gümrük ve muhafaza başmüdürlüğüne gönderir. Gümrük ve muhafaza başmüdürlüğü bu belgeler üzerinde gerekli incelemeyi yapar, görüşünü de belirtmek suretiyle değerlendirilmek üzere bütün belgeleri Müsteşarlığa (Gümrükler Genel Müdürlüğü) intikal ettirir.

Faaliyete geçebilmek için aranan şartlar

a) Yapılacak inceleme sonucunda, gümrük idaresinin personel ve fizikî imkânlarının denetimi sağlayamayacağı anlaşılan yerlerde, mağaza açılmasına izin verilebilmesi veya faaliyete geçilebilmesi için bu eksikliğin giderilmesi beklenir.

b) Teminat: Faaliyete geçebilmek için kamu kuruluşları dışındaki firmalarca mağazaların faaliyet konuları ve yerlerine göre Gümrük Kanunu uyarınca aranacak vergi ve cezaya karşılık olmak üzere, Müsteşarlıkça belirlenecek tutardaki nakdin veya banka teminat mektubunun veya hazine tahvil ve bonolarının teminat olarak mağazanın denetimi altında bulunduğu gümrük müdürlüğüne teslim edilmesi gerekir. Gümrük müdürlüğü keyfiyeti Müsteşarlığa (Gümrükler Genel Müdürlüğü) bildirir.

c) Faaliyete geçebilmek için Müsteşarlıkça zorunlu uygulamaya konulan bilgisayar sistemine dâhil olunması gerekir.

ç) Süre: Mağaza açma izni verilenlerin izin yazısının kendilerine tebliğ tarihini izleyen günden itibaren 6 (altı) ay içinde faaliyete geçmeleri gerekir. Bu süre içinde faaliyete geçilmemesi hâlinde verilen izin iptal edilir ve alınan teminat iade edilir. Mağaza açmak için yeniden başvurulabilir.

Mağazaların faaliyet konusu

Mağazalar bulundukları yerlere ve satış yetkilerine göre aşağıda belirtilen şekilde faaliyet gösterirler.

a) Yolcu girişi yapılan sınır kapılarında açılan mağazalar Türkiye'ye giriş yapan yolculara;

1) Satış tarihinde yürürlükte bulunan gümrük mevzuatına göre gümrük vergileri ödenmeksizin yurda ithal edilebilecek Zatî Eşya Listesinde yer alan eşyayı,

2) Satış tarihinde yürürlükte bulunan gümrük mevzuatına göre gümrük vergileri ödenmeksizin yurda ithal edilebilecek yolcu beraberi hediyelik eşyayı,

3) Satış tarihinde yürürlükte bulunan gümrük mevzuatına göre gümrük vergileri ödenmek suretiyle yolcu beraberinde ithal edilebilecek hediyelik eşyayı,

4) Müsteşarlıkça uygun bulunacak eşyayı,

b) Yolcu çıkışı yapılan sınır kapılarında açılan mağazalar, Türkiye'den çıkış yapan yolculara, transit yolculara, Türkiye'den çıkış yapan nakil vasıtaları sürücü ve hizmetlilerine;

1) Satış tarihinde yürürlükte bulunan Zatî Eşya Listesinde kayıtlı eşyayı,

2) Satış tarihinde yürürlükte bulunan mevzuata göre yolcu beraberinde ihraç edilebilecek ve hediye olabilecek miktar ve mahiyetteki eşyayı,

3) Miktarı ve mahiyeti Müsteşarlıkça belirlenen yolcu beraberindeki yerli eşyayı,

4) Müsteşarlıkça uygun bulunacak eşyayı,

c) Diplomatik muafiyetlerden yararlananlar ile yabancı basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına satış yapmak üzere Müsteşarlıkça belirlenecek mağazalar; cins, miktar ve kıymeti Dışişleri Bakanlığı ya da Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından onaylanmış takrirde belirtilen eşyayı,

ç) İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndan transit geçen gemilere satış yapabilecek mağazalar; miktarı Müsteşarlıkça belirlenecek alkollü ve alkolsüz içecekler ile tütün mamullerini,

d) Yat sahiplerine satış yapmak üzere yat limanlarında açılacak mağazalar; buraya gelip giden, kışlayan yat ve teknelerde kullanılacak, miktar ve mahiyeti Müsteşarlıkça belirlenecek malzeme, teçhizat, tesisat ve avadanlıkları,

satabilir.

Kayıt ve Belge Düzeni

Defter ve belgeler

Mağaza ve depo açma izni alanlar aşağıdaki defter ve belgeleri bilgisayar ortamında tutmak ve düzenlemek zorundadırlar.

a) Antrepo Giriş-Çıkış Defteri,

b) Satış Belgesi,

c) Satış Listesi,

ç) Aylık Satış Listesi,

d) Eşya Yollama Kâğıdı,

e) Stok Cetveli.

Mağaza veya depo giriş-çıkış defteri

Antrepo Giriş-Çıkış Defteri; depoya veya mağazaya alınan ve depodan veya mağazadan çıkan her beyanname veya Eşya Yollama Kâğıdı veya satış listesi muhteviyatı eşyaya ait işlemlerin tarih sırası itibarıyla kaydedildiği defterdir. Her depo ve mağaza için ayrı ayrı tutulur. Antrepo Giriş-Çıkış Defteri müteselsil sıra numaralı olur. Antrepo Giriş-Çıkış Defteri, depoya ve mağazaya giren ve çıkan eşyanın izlenmesi için kullanılır. Kayıtlar beyanname, eşya yollama kâğıtları ve satış listesine dayanılarak yapılır ve en az şu bilgileri içerir: Eşyanın depoya veya mağazaya giriş tarihi, Eşyaya ilişkin beyanname, Eşya Yollama Kâğıdı veya satış listesinin tarihi ve numarası, Eşyanın cinsi, kodu ve miktarı, Eşyanın nereden/nereye gönderildiği, Eşyanın depodan veya mağazadan çıkış tarihi.

Depo ve mağazalarda önceki yıllardan kalan eşya, mali yılbaşında yapılan sayımlara istinaden ayrı bir sütun oluşturularak eşyanın Türkiye'de ilk defa mağaza veya depoya alındığı yer ve beyannamenin tescil sayısı ve tarihi de belirtilmek suretiyle kaydedilir. Deftere kayıtların en geç 10 gün içinde yapılması zorunludur.

(4) Antrepo Giriş-Çıkış Defteri bu Yönetmeliğin 34 üncü maddesinde geçen kişilere istendiği takdirde ibraz edilmek üzere mağaza ve depo sahiplerince saklanmak zorundadır.

Tasdik zamanı, makamı, şerhi ve şekli

Antrepo Giriş-Çıkış Defterinin, a) Öteden beri faaliyete devam edenler için defterin kullanılacağı yıldan önce gelen son ayda, b) Yeni faaliyete geçenler için faaliyete geçmeden önce, c) Defter yapraklarının dolması hâlinde yaprakların kullanılmaya başlanmasından önce, mağaza ve deponun bulunduğu yerdeki notere veya noterlik görevini ifa ile mükellef olanlara tasdik ettirilmesi mecburidir.

Noterlerin yapacağı tasdik şerhi Antrepo Giriş-Çıkış Defterinin ilk sahifesine yazılır ve Firma unvanı, İş adresi, Defterin nevi, Defterin kaç sahifeden ibaret olduğu, Defterin kullanılacağı dönem, Firmanın denetimi altında bulunduğu gümrük idaresi, Tasdik tarihi, Tasdik numarası, Tasdiki yapan makamın mühür ve imzası bilgilerini içerir.

Antrepo Giriş-Çıkış Defteri; defterler sayfa numarası izlediği saptanarak noterce tasdiklenir. Mağaza ve depo sahipleri bir yıl içinde kullanacaklarını tahmin ettikleri sayıdaki yaprağı (a) bendinde belirtilen esasa göre tasdik ettirirler. Tasdikli yapraklar bittiği takdirde yeni yapraklar kullanılmadan önce tasdik ettirilir. Tasdik

makamı aynı takvim yılında mükerrer olmayacak şekilde ilave yaprak sayısını ilk tasdik şerhinin altına kaydeder ve bu kaydı usulüne göre tasdik eder.

Mağazalarda yapılan satışta, satıcı, alıcı ve satışa konu eşyaya ilişkin bilgileri içeren ve düzenleyen tarafından tarihine ve sıra numarasına göre saklanması zorunlu olan satış fişi ya da fatura düzenlenir. Mağazalar sattıkları eşya için satış belgesi vermek ve müşteri de söz konusu belgeleri istemek ve almak mecburiyetindedir.

Eşya Hareketleri ve Satışlara İlişkin Usul ve Esaslar

Depoya eşya alınması, Depodan eşya çıkarılması

Depoya eşya konulması işlemleri, Gümrük Kanununda ve Gümrük Yönetmeliğinde belirlenen usul ve esaslara tabidir. Depodan diğer bir depoya eşya, gümrük beyannamesi ile sevk edilir. Bunun için düzenlenecek üç nüsha beyannamenin bir nüshası eşyayı sevk eden gümrük müdürlüğünde kalır, iki nüshası eşya ile birlikte gönderilir. Varış gümrüğünce eşyanın depoya alınmasından sonra beyannamenin bir nüshası alıkonulur, diğer nüsha eşyayı sevk eden gümrük müdürlüğüne iade edilir. Eşya varış yerindeki depoya gümrük beyannamesi düzenlenerek alınır. Tasdikli beyanname nüshasını alan eşyanın sevk edildiği gümrük müdürlüğünce gerekli kayıt işlemleri Gümrük Yönetmeliğindeki esaslara göre yapılır. Depodan aynı gümrük idaresi denetimi altında olmayan bir mağazaya eşya gönderilmesi hâlinde gümrük beyannamesi düzenlenir ve birinci fıkraya göre işlem yapılır. Depodan aynı gümrük müdürlüğü denetimi altında bulunan mağazaya eşya sevki için dört nüsha Eşya Yollama Kâğıdı düzenlenir. Eşya Yollama Kâğıdının bir nüshası depoda kalır diğer nüshalar eşya ile birlikte gönderilir. Üç nüshası da ilgili gümrük memuru ve mağaza yetkilisi tarafından imzalandıktan sonra, bir nüshası mağazada bırakılır, bir nüshası depoya gönderilir ve depoda kalan ilk nüshaya eklenir, son nüsha da gümrük müdürlüğünün özet beyan servisine verilir ve özet beyan servisince Eşya Yollama Kâğıdı ait olduğu beyannameye eklenir. Eşya Yollama Kâğıdı muhteviyatı eşya, mağazaya gümrük müdürlüğünün görevlendireceği gümrük veya muhafaza memurunun refakatinde sevk edilir. Ayrı ayrı beyannameler ile depoya alınan eşyanın sevki durumunda eşyanın ait olduğu her bir gümrük beyannamesinin tarih ve sayısının ayrı ayrı Eşya Yollama Kâğıdında belirtilmesi zorunludur. Firmanın deposundan ancak kendi mağazasına eşya sevki yapılabilir. Satışına izin verilmeyen eşya depodan satış mağazasına sevk edilemez. Mağazaya gönderilen eşyanın depoya iadesi mümkündür. Bu maddede yazılı esaslar mağazadan depoya eşya iadesinde de geçerlidir.

Mağazaya eşya alınması ve mağazalar arası nakil

Gümrük beyannamesi veya Eşya Yollama Kâğıdı ile mağazaya gelen eşya bu Yönetmeliğin 18 inci maddesinde belirtilen şartlar dâhilinde kayıt altına alınır. Bir firmanın farklı gümrük müdürlüğü denetimi altında bulunan bir mağazasından bir diğer mağazasına eşya nakli gümrük idaresinin iznine bağlıdır. Mağaza işletmeciliği yapan firmaların deposundan mağazasına veya mağazasından deposuna veya deposundan deposuna veya mağazasından mağazasına yapılan eşya nakli esnasında eşyaya isabet eden gümrük vergileri toplamının ilgili firmanın mağazalarının tamamı için verilmiş olan toplam teminat tutarını aşması hâlinde aşan kısım için ayrıca teminat alınır. Söz konusu eşya için bu Yönetmeliğin 29 uncu maddesinin birinci fıkrasında belirtilen işlemler yapılır.

Eşyanın satışı

(1) Mağazadan eşya satışı bu Yönetmeliğin 19 uncu maddesinde belirtilen belgeler ile Yeni Türk Lirası veya konvertibl yabancı para cinsinden her türlü ödeme aracıyla aşağıda sayılan kişilere veya yerlere yapılır.

a) Yolculara Eşya Satışı: Satışın bizzat yolcuların kendisine yapılması esastır. Vekâlet ve pasaport ibraz edilse dahi yolcu dışındaki bir kişiye satış yapılması mümkün değildir. Yolculara satılan eşyanın vergiye ya da bandrole tabi olması hâlinde, verginin ya da bandrolün tahsil edildiğine dair belge mağaza görevlisine ibraz edilmeden eşya teslim edilmez.

b) Gemilere Eşya Satışı: İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'ndan transit geçen gemilere kumanya olarak verilecek eşya; mağazalardan eşyanın cinsini ve miktarını gösteren talep formuna istinaden yetkili bir personel (gemi kaptanı ya da gemi kâtibi) tarafından teslim alınır. Satılan eşya için her bir sefer itibarıyla tek bir satış belgesi düzenlenir. Satılan eşyanın kod numarasını, nevini, miktarını ve satış fiyatını gösteren üç nüsha Satış Listesi (Ek-3) düzenlenerek listenin bir nüshası satış belgesi ile birlikte alıcıya verilir. Listenin bir nüshası satış belgesinin mağazada kalacak nüshasına eklenir, üçüncü nüshası ise saklanmak üzere gümrük müdürlüğüne ibraz edilir.

c) Uçaklara Eşya Teslimi: Yabancı ülkelere sefer yapan uçaklarda satışa sunulacak eşya; mağazalardan eşyanın cinsini ve miktarını gösteren talep formuna istinaden yetkili bir personel (uçak pilotu ya da kabin amiri) tarafından gümrük memuru refakati ve nezaretinde teslim alınır ve aşağıdaki şekilde işlem yapılır.

1) Teslim edilen eşya için her bir sefer itibarıyla tek bir satış belgesi düzenlenir. Teslim edilen eşyanın kod numarasını, nevini, miktarını ve satış fiyatını gösteren beş nüsha Teslim ve İade Listesi düzenlenerek listenin üç nüshası eşya ile birlikte teslim edilir. Listenin bir nüshası mağazada kalır ve bilgisayar sistemine veri girişi yapılır, bir nüshası ise saklanmak üzere gümrük müdürlüğüne verilir.

2) Hava yolu şirketi uçak içinde satılmayıp iade edilecek eşyayı Teslim ve İade Listesine kaydeder. Ayrıca, uçuşun bitimini müteakip 72 saat içinde satış yapılan alıcı adı kayıtlı olan, üç nüsha Uçak İçi Satış Listesini hazırlar. Her iki listeden birer nüsha mağazaya, birer nüsha da gümrük müdürlüğüne verilir.

3)) Gümrük müdürlüğü, Teslim ve İade Listesi ile Uçak İçi Satış Listesini daha önce ibraz edilen Teslim ve İade Listesi ile birleştirir ve eşya iadesi varsa eşyanın gümrük memuru nezaretinde mağazaya iade edilmesine izin verir.

4) Uçak İçi Satış Listesini teslim alan mağaza yetkilisi 24 saat içinde bu bilgileri bilgisayar sistemine aktararak gümrük idaresinin denetimine sunar.

ç) Yat Sahiplerine Eşya Satışı: Yat sahipleri, yat limanlarında mağazalardan satın aldıkları eşya için düzenlenen satış belgelerini gümrük müdürlüğüne ibraz ederek gümrük beyannamesi düzenlettirmek zorundadırlar.

d) Diplomatik muafiyetlerden faydalananlara Dışişleri Bakanlığınca onaylanmış, yabancı basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına ise Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenmiş ilgili gümrük müdürlüğünce tescil edilmiş takrirler karşılığında satış yapılır.

Sarf malzemeleri

Gümrüksüz satış mağazalarında satışa sunulan eşyanın tanıtımında kullanılan ve alıcıya bedelsiz olarak sunulan testerler ile satılan eşyanın konulduğu ambalaj malzemelerine mağazada satılan diğer mallara uygulanan işlemler uygulanmaz.

Gümrük Denetimi ve Müeyyideler

Personele ait giriş ve kimlik kartına ilişkin işlemler

Gümrük müdürlüğünce daimî giriş kartlarının verilmediği durumlarda bu kartı vermeye yetkili birimler, yolcu muayenesinin yapıldığı yerlere yönelik verilecek izinlerde veya bu kartların iptalinde gümrük müdürünün görüşünü alırlar.

Denetim ve müeyyide

(1) Depo ve mağazalar, gümrük müfettiş ve müfettiş muavinleri, gümrük kontrolörleri ve stajyer gümrük kontrolörleri ile gümrük ve muhafaza başmüdürü, gümrük müdürü ve yetkili memurlarının ve Müsteşarlıkça yetkili kılınacak kişilerin inceleme ve denetimine tabidir. Mağaza ve depo yetkilileri, bu yerleri inceleme ve denetim elemanlarının talepleri hâlinde derhâl açmaya, her türlü kolaylığı göstermeye ve istenen bilgi ve belgeleri vermeye mecburdur. Buna riayetsizlik hâlinde mağaza veya depo, denetim ve inceleme yapanlarca geçici olarak kapatılır. İstenilen bilgi ve belgeler sunulduğunda derhâl açılır.

(2) Bu yerlerde yapılacak denetim, inceleme ve soruşturma sonucunda;

a) Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği ve bu Yönetmelik hükümlerine aykırılıklar nedeniyle mağaza veya depo, denetimi yapan kişilerce tedbir mahiyetinde 10 güne kadar kapatılabilir.

b) Usulsüz satış yapıldığının ya da açılış başvurusu sırasında Müsteşarlığa verilen taahhütnameye aykırı davranışların tespiti hâlinde mağaza Müsteşarlıkça geçici olarak kapatılır. Kapatma süresi, usulsüzlük ve ihlalin ağırlığı ve tekerrür durumuna göre 10 gün ila 1 yıl arasında değişebilir.

c) 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ve diğer ceza koyan kanun hükümlerinin ihlal edildiğinin tespiti hâlinde derhâl adlî merciler nezdinde suç duyurusunda bulunulur. Söz konusu ihlalin örgütlü olarak gerçekleştirildiğinin anlaşılması, ciddi nitelik ve boyutlarda bulunması hâlinde ya da devam edeceğine dair hukukî delil ile ciddi şüphe ve emarelerin görülmesi hâlinde adlî takibat ya da mahkeme sonucu beklenmeden açılış izinleri Müsteşarlıkça iptal edilebilir.

(3) Gümrük idaresine ibrazı öngörülen belgeleri zamanında ibraz etmeyen mağaza veya deponun faaliyeti bu belgeler verilinceye kadar durdurulabilir.

(4) Üst aramasına karşı koyan veya gümrük nizamlarına uymayan personelin daimî giriş kartı gümrük müdürü tarafından iptal edilir veya iptali hususunda gerekli girişimlerde bulunulur.

(5) Hak sahibi olmayanlara satış yapılmasını, hak sahibi olanlara mükerrer ve limit üstünde satış yapılmasını önlemek üzere Müsteşarlık tarafından uygulanması istenen bilgisayar sistemi dışına çıkan mağaza ve depoların faaliyeti durdurulur. Sistem üzerinde değişiklik yapan mağaza ve depoların açılış izinleri iptal edilir.

(6) Fikri ve sınaî mülkiyet haklarının korunması mevzuatına göre marka, coğrafî işaret, endüstriyel tasarım hakları ile 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamına giren haklarla ilgili olarak, hak sahibinin yetkilerine tecavüz eder mahiyetteki eşyanın mağazalarda satışı ilgili gümrük idaresince hak sahibinin veya temsilcisinin yazılı talebi üzerine veya söz konusu eşyanın sahte markalı ya da telif hakkına tabi mal tarifine uyduğuna ilişkin açık deliller olması hâlinde re'sen durdurulur. Durdurma kararı aynı gün hak sahibine veya temsilcisine bildirilir.

(7) Hak sahibinin veya temsilcisinin başvurusu üzerine durdurma hâlinde başvuru tarihinden, re'sen durdurma hâlinde kararın hak sahibi veya temsilcisine tebliği tarihinden itibaren 10 gün içinde esas hakkında yetkili mahkemede dava açılmaz veya mahkemeden tedbir niteliğinde karar alınmazsa eşyanın satışına tekrar izin verilir.

(8) Sahte veya taklit mal sattığı mahkeme kararı ile kesinleşen mağazanın işletme izni iptal edilir. Bu durumda söz konusu eşya yetkili mahkemece alınan karar doğrultusunda Gümrük Kanunundaki tasfiye rejimi hükümlerine göre imha veya aslî nitelikleri değiştirilerek satış suretiyle tasfiye edilebilir.

(9) Mağaza ve depo açılış izinleri bu maddenin ikinci fıkrasının (c) bendi uyarınca Müsteşarlıkça iptal edilen firma ve ortaklarına 5 yıl süre ile yeni mağaza ve depo açılış izni, taşınma izni ve devir izni verilmez.

Yıllık sayım

Depo ve mağazanın yıllık normal sayımları Gümrük Kanunu ile Gümrük Yönetmeliğinin ilgili maddesinde belirtilen esaslar dâhilinde yapılır. Depo ve mağaza sayımlarında bulunacak heyete ilgili gümrük müdürü tarafından tayin edilecek en az şef seviyesinde bir memur başkanlık eder.

Fazla ve noksanlıklar

(1) Mağaza ve depolarda yapılan sayımlarda, firma tarafından verilen mağaza ve depo mevcutlarına ilişkin listeler ile eşyanın giriş ve çıkış belgeleri göz önünde bulundurulur. Eşyanın kısa sürede sayılamayacak olması hâlinde örnekleme yöntemiyle sayım yapılabilir.

(2) Sayım sonunda noksan çıkan eşyanın vergileri tahsil edilir. Bu noksanlığın, Gümrük Kanununun 106 ncı maddesinde sayılan geçerli nedenlerden ileri geldiği ispatlanamadığı takdirde noksan çıkan eşya için Gümrük Kanununun 236 ncı maddesine göre işlem yapılır.

(3) Sayım sonunda fazla çıkan eşya kayıtlara alınır. Bu fazlalığın geçerli nedenlerden ileri geldiği ispatlanamadığı takdirde, fazla çıkan eşya Gümrük Kanunu hükümleri çerçevesinde tasfiye edilir. Ayrıca, fazla çıkan kısım için Gümrük Kanununun 236 ncı maddesine göre işlem yapılır.

(4) Yapılan inceleme ve denetlemeler sonucunda, hak sahibi olmayanlara yapıldığı anlaşılan eşya ile hak sahibi olanlara limit üstünde satılan eşya noksan çıkan eşya addedilerek Gümrük Kanununun 236 ncı maddesi uygulanır. Eksikliğin boyutuna bağlı olarak yapılabilecek adlî takibat hükümleri saklıdır.

(5) Mağaza işleticilerinin kusurlarından ileri gelmeyen kayıp ve çalıntıların geçerli belgelerle gümrüğe tevsiki gerekir. Ancak, kayıp ve eksikliğin mağaza işleticisi tarafından tespit edilerek beyan edilmesi hâlinde, eksikliğe ilişkin vergiler tahsil edilmek kaydıyla eksik ve kaybın kayıttan düşülmesine izin verilir. Ayrıca ceza aranmaz.

Usulsüzlüklere ilişkin cezalar

Mağaza ve depoların Gümrük Kanununda belirtilen gerekli teknik donanımlarında noksanlık bulunması ve/veya Mağaza ve depolara alınan eşyaların firmalar tarafından zamanında kayıtlara geçirilmemesi hâllerinde Gümrük Kanununun 241 inci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen tutarın iki katı usulsüzlük cezası uygulanır.

Gümrük idaresinin görevleri

Gümrük müdürlükleri bu Yönetmelik hükümlerine göre kendilerine tevdi edilen belgeleri muntazam bir şekilde saklar; Yönetmelik hükümlerinin gereği gibi uygulanmasının sağlanması, tespit edilen aksaklıkların zamanında giderilmesi ve tedbirlerin alınması amacıyla depo ve mağazaya ait işlemleri sürekli olarak izler. Taşıt yoğunluğu ve yolcu durumuna göre mağazaların günün hangi saatinde açık tutulacağı ilgili gümrük müdürlüğünce tespit edilir. Bu saatler dışında mağaza açık bulundurulamaz ve satış yapılamaz. Diplomatik muafiyetten faydalananlara ve yabancı basın yayın organlarının yabancı uyruklu mensuplarına eşya satan mağazalar normal mesai saatleri içinde satış yaparlar.

KAYNAKÇA

Elhayret, Hasan. (1997) "Suriye Ürdün serbest bölge grup şirketi kuralları". Dara, Suriye.

Topçuoğlu, A. ve Alemdar, Z. (2010, Kasım). "Kadın iş geliştirme merkezlerine farklı bir bakış açısı: Sınır ötesi". I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi' nde sunulan bildiri, Kilis.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Mevzuatı. Erişim Tarihi: 03/12/2010 http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1124&icerikID=523&dil=TR

E-mevzuat Yönetmelikler. Erişim Tarihi: 03/12/2010. http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/emevzuat/Sayfalar/yonetmelikler.aspx

Gümrüksüz Satış Mağazaları Yönetmeliği. Erişim Tarihi: 03/12/2010. http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/emevzuat/Ynetmelikler/GumruksuzSatisMagazalariYonetmeligi.doc

Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik. Erişim Tarihi: 03/12/2010. http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/emevzuat/Ynetmelikler/Yonetmelikler/SinirTicMerKurKarariUygulanmasinaDairYonetmelik.doc

Suriye Haritası. Erişim Tarihi: 03/12/2010. http://www.loadtr.com/374543-suriye_haritas%C4%B1.htm

TÜRKİYE ve SURİYE ARASINDA DIŞ TİCARETİN BİLEŞİMİ: ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Abdüllatif Çeviker*
Murat Mutlu**
İsmail Taş***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Suriye arasında gerçekleşen ticari ilişkilerin gelişimini, ihracatta çeşitlendirmeyi dikkate alarak incelemektir. Çalışma 2001-2008 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çalışma sonuçlarının daha net olması için Herfindal endeksi, Normalize Herfindal endeksi ve Gini Hirshman katsayı analize dahil edilmiştir. İhracatta çeşitlendirme, en basit tanımıyla ülkelerin ihracat ürün sepetlerindeki ürün çeşidi sayılarını artırmaları olarak tanımlanabilmektedir. İhracatta çeşitlendirme, literatürde çeşitli yöntemlerle test edilmiş ve ihracatta çeşitlendirme ile büyüme ve kişi başına düşen milli gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak, 2001 yılında itibaren her iki ülkenin de birbirlerine olan ihracatlarını çeşitlendirme konusunda olumlu sonuçlar elde ettiği görülmüştür. Türkiye, Suriye kıyasla ihracatını çeşitlendirmede 2001 ve 2008 yılları arasındaki dönemde daha başarılı olmuştur.

Anahtar Kelime: İhracatta Çeşitlendirme, Ticaret, Türkiye, Suriye

COMPOSITION OF FOREIGN TRADE BETWEEN TURKEY AND SYRIA: AN ANALYSIS OF COMMODITY DIVERSIFICATION

ABSTRACT

This paper aims to investigate evolution of trade relations between Turkey and Syria by considering country's export diversification to each others between the years 2001-2008. For better understanding we are going to include Herfindahl index, Normalize Hircshman, Gini Hircshman Coefficent into analyses. Export diversification with simple definition is increasing the number of commodity in country's export basket. Common result from papers which analyzed export diversification in different method is positive relationship between export diversification and economic growth and GDP per capita. Because of significant impact on economic growth export diversification is also important issue for policy makers. As a consequences,. It is clear that Syria and Turkey develop their diversification between 2001- 2008. Turkey is more successful to diversify its exports against to Syria between 2001 and 2008

Key Words: Export Diversification, Trade, Turkey, Syria

Giriş

1990'lı yıllarla birlikte dünya sistemini oluşturan kutuplarından birinin dağılması sonucunda küresel ve bölgesel dengeler yeniden yapılanmaya başlamış ve ülkeler arası ekonomik ve ticari ilişkilerde önemli değişimler yaşanmıştır. Küresel güçlerin önemli bir çatışma alanı olan Orta Doğu ise bu değişim ve yeniden yapılanmanın en fazla hissedildiği bölgelerden biri olmuştur. Tarihsel ve kültürel ortaklıkları olan bölge devletleri, yeniden yapılanma sürecinde kaçınılmaz olarak çatışma yerine işbirliği ve dayanışma eksenli ilişki modeli geliştirmektedir. 2000'lerle birlikte Türkiye, işbirliği modeli çerçevesinde komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı hedef belirlemiştir. Bu çerçevede Türkiye ve Suriye coğrafya ve tarihten gelen ortaklığı sayesinde, çok önemli ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmişlerdir. İki ülke son beş yılda hızla artarak 2 milyar dolara yaklaşan ticaret hacmi ile birbirlerinin önemli birer ticaret ortağı olma yolunda ilerlemektedir. Taraflar arasındaki ticaretin sağlam temellere oturması ülkelerde mevcut sektörlerin artan oranda entegre olması ile mümkündür. Çok sayıda ürünün ticaretinin yapılması daha fazla sayıda endüstrinin bağlantı halinde olmasını sağlar. Bağlantıların artması ise Türkiye ve Suriye arasında ortaklık düzeyinin derinleşmesi anlamına gelecek ve bu derinleşme ise ticari ilişkilerin istikrarlı ve verimli şekilde gelişmesini sağlayacaktır.

Bu çalışma, iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacminin bileşenlerinin irdelenmesinin yanı sıra, ticarete konu ürünlerin çeşitlilik seviyesi ve zaman içinde değişim trendinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ticaret hacmini oluşturan ürünlerin çeşitlilik düzeyini ampirik verilere dayalı olarak göstermek amacıyla Gini-Hircsman katsayısı ile Herfindal ve Normalize Hircsman endeksleri hesaplanarak, ülkeler arasında ticareti yapılan malların çeşitliliğini ve yıllar içindeki değişimi gösterilmeye çalışılacaktır.

Dış Ticaretin ve Çeşitlendirmenin Önemi

* Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Yrd. Doc. Dr., ceviker@gantep.edu.tr
** Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Yrd. Doc. Dr., mmutlu@gantep.edu.tr
*** Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Arş. Gör., tas@gantep.edu.tr

Dış ticaretin büyüme üzerine olumlu etkileri iktisatçılar arasında yaygın kabul görmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında 18. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin kaynakları arasında sermaye birikimi, teknolojik ilerleme ve kurumsal değişim gibi faktörlerin yanında, öncesinde uluslar arası ticaret hacminin artması ve bu artıştan İngiltere'nin aldığı büyük payın ihracata yönelik endüstrileri uyarması üzerinde önemle durulmaktadır (Güran, 2003, s.114). Öte yandan dış ticaret, 19. yüzyılda yenidünya da (Birleşik Amerika, Kanada, Avustralya, Arjantin) büyümenin motoru rolü oynadığı ileri sürülmektedir. İngiltere'de kitlesel sanayi üretimine geçişle birlikte gıda ürünleri ve ham maddelere karşı doğan büyük talep bu ülkelerin ihracatını hızla artırarak kalkınmalarına büyük destek sağlamıştır. Bugünün az gelişmiş ülkeleri bakımından dış ticaretin, kalkınmanın motoru rolü oynaması tartışmalı olmakla birlikte, kalkınmayı hızlandırıcı önemli bazı etkileri olduğu kesindir. Kalkınma üzerindeki bu olumlu etkilerine dış ticaretin dinamik yararları adı verilmektedir (Seyidoğlu, 1999, s.111). İhracat artışının büyümeyi hızlandıracağı görüşü öncelikle uzmanlaşmadan doğacak getiriler temeline kuruludur. Buna göre ihracattaki bir artış ihraç edilen ürünlerde uzmanlaşmayı teşvik ederek ihracata dönük sektörlerde verimlilik ve etkinlik seviyesini arttıracaktır. Diğer yandan ihraç mallarına olan talep artışı ile ölçek ekonomileriyle meydana gelecek faydalar söz konusu olacak ve firmalar ölçeğe göre artan getirilerden yararlanacaktır (Kösekahyaoğlu, 2007, s.16). Dış ticaretin artışıyla doğan sonuçlar sadece iktisadi büyüme ile sınırlı değildir. Dış ticaretin önündeki hukuki ve fiziksel engellerin azalmasıyla ihracatın sadece hacminde değil, aynı zamanda pazar ve ürünlerin çeşitliliğinde de değişiklikler ortaya çıkacaktır. Dışa açılan ülkelerin büyüme hızında artış meydana geleceği yönünde beklentiye ilave olarak ürün ve ülke çeşitlendirmesi ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bağlantı olduğu tezi son dönemde oldukça sık olarak öne sürülmektedir (Erlat, 1993, Erlat ve Sahin, 1998,Yıldız ve Delice, 2001; Kösekahyaoğlu, 2007, s.17)

Ekonomik büyüme teorisinde, ülkedeki üretim ve ticaret yapısındaki uzmanlaşma ve çeşitlendirme derecesi ekonomik büyümenin açısında önemli olduğundan teorinin merkezinde yer almaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma için iş bölümü ve uzmanlaşmaya dikkat çeken Adam Smith'le başlayan mutlak üstünlük kavramından, kaynağını Ricardo'dan alan ülkelerin üretim ve ihracatta karşılaştırmalı avantajlarına göre uzmanlaşmaları gerektiğini savunan Heckscher-Ohlin Samuelson Standart Uluslararası Ticaret Modeli'ne kadar bütün modellerde çeşitlendirme kavramı literatürde önemli bir yere sahip olmuştur (Naudé ve Rossouw, 2008, s.2). İhracatta çeşitlendirme, bir veya birkaç temel mal ihracatına bağımlı olmanın yaratacağı ekonomik ve politik riskleri azaltmak için, ihracat sepetindeki ürün sayısını artırmayı ifade etmektedir. İhracatın az sayıda üründe yoğunlaşması ülkeleri ekonomik ve politik risklere karşı savunmasız bırakabilmektedir. Ekonomik riskler arasında yabancı döviz gelirinde azalmaya ve istikrarsızlığa yol açması ve bunların olumsuz makro ekonomik (büyüme, işsizlik, yatırım planı, ithalat ve ihracat kapasitesi, döviz nakit akışı, enflasyon, sermaye kaçışı, borç geri ödeme vb.) sonuçları sayılabilir. Uzun dönemde ise kısa dönemdeki etkilerin yansımasıyla ticaret hacminde öngörülemeyen ve sürekli bir azalışa neden olur. Politik riskler ise ülke yönetiminin kötüye gitmesi ve kırılganlığa eğilimli bölgelerde iç savaşa kadar gidecek tehlikelere neden olmasıdır (Samen, 2010, s.3)

Dış ticaretin pazar ve ürün düzleminde çeşitlendirilmesiyle ilgili önemli ve öncü çalışmalardan biri Michealy'e aittir. Bu çalışmada Michealy olabildiğince çok ülkenin ithalat ve ihracatında mal çeşitlendirmesini incelemek ve devletlerin zenginliğinin bir ya da daha fazla mal üzerinde bağımlı olup olmadığını görmeyi amaçlamıştır. 1950'lerde Uluslar arası Standart ticaret sınıflandırması (STIC) tek haneli kodda 10 bölüm, iki haneli kodda 53 alt bölüm üç haneli kodda 156 grup ve beş haneli kodda ise 570 tane temel başlıklar bulunmaktaydı. Beş basamaklı kodda veri bulma zorluğundan ve bulunsa bile hesaplamadan kaynaklanacak güçlüklerden dolayı 3 basamak seviyesinde çalışmıştır. 44 ülke üzerinde Gini Katsayısı kullanarak yaptığı çalışmanın sonucunda ihracatını daha fazla çeşitlendirmiş ülkelerin kişi başı milli gelir bakımından daha iyi durumda olduğu gözlemlemiştir (Michealy, 1958, 2).

Daha sonra Wilhelms ihracat çeşitlendirilmesinin iki önemli etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Öncelikle ihracat gelirindeki istikrarlı artış ve yaşanması muhtemel dalgalanmalar ile gelir ve ekonomik faaliyetler açısından daha az riskin varlığına dikkat çekmiş sonra ise çeşitlendirme ile artan ihracat gelirleri sayesinde istikralı bir ekonomik büyümenin geleceğini belirtmiştir(Wilhelms, 1967, s.1).

Çeşitlendirme yatay ve dikey olmak üzere iki yönlü olarak yapılabilmektedir. Yatay çeşitlendirme, aynı üretim alanı veya sektörde kalmak kaydıyla ürün skalasında artırıma gitmektir. Kilim üreticisinin halı üretmeye başlaması ya da erkek konfeksiyonu üreten firmanın ürün skalasına bayan giyimini de eklemesi yatay çeşitlendirmeye örnek teşkil eder. Dikey çeşitlendirme ise mevcut işkolundan farklı faaliyet alanlarında ya da üretim sürecinin farklı aşamalarında üretim yaparak ürün skalasını genişletmektir. Hammadde üreticisinin yarı mamul ya da nihai ürünlere yönelmesi buna örnek olabileceği gibi tekstil üreticisinin gıda alanına yönelmesi dikey çeşitlendirmeye örnektir (Naudé ve Rossouw, 2008, s.4).

Macbean ve Nguyen (1980) çalışmasında ihracat gelirindeki istikrarsızlık endeksinin dar bir ihracat sepetine sahip olan gelişmekte olan ülkelerde geniş bir ihracat sepetine sahip gelişmiş ülkelerden daha yüksek çıktığını gözlemlemişlerdir. Buna göre düzenli ihracat geliri elde eden ülkelerin bunu pazar ve ürün çeşitliliği bakımından ileri düzeyde olmalarına borçlu olduğunu ileri sürülebilir. 2000 yılı ve sonrasında yapılan ihracatta çeşitlendirme ile ilgili çalışmalarda çeşitlendirmeyi ölçmek için yeni tekniklerin geliştirilmesi yanında, çeşitlendirme ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi farklı ülkeler üzerinde ve farklı ekonometrik

yöntemlerle incelenmiş ve pozitif ilişki bulgulanmıştır (Al-Mahhubi, 2000) (Klinger ve Lederman, 2004) (Agosin ve diğ., 2007) (Lederman ve Maloney, 2007).

İhracatta çeşitlendirme özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin makroekonomik göstergeleri üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahiptir. Gelişmiş ülkelerin, ihracat sepetleri diğer ülkelere kıyasla daha çok üründen oluştuğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için bir sonraki gelişmişlik düzeyine ulaşabilmelerinde ihracat sepetindeki ürün sayısının arttırmanın önemi göz ardı edilemez.

Suriye Ekonomisi ve Türkiye ile Ticareti

Geçiş ekonomileri üzerine yapılan çalışmalar genellikle Bağımsız Devletler Topluluğu ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerine yoğunlaşmış olsa da, Suriye iki açından geçiş ekonomilerine önemli bir örnektir. Bunlardan birincisi petrol ihracat merkezli ve devlet müdahalesinin yüksek olduğu planlı bir ekonomi olması, diğeri ise geçiş ekonomilerinde olduğu gibi ekonomik sistem olarak geçmişine kıyasla farklı bir piyasa sistemine yönelmesidir. 1960'ların başından beri Suriye ekonomisi büyük ölçüde devlet müdahaleleri ile yönetilen merkeziyetçi bir ekonomiydi. Petrol dışı ticaretin GSYİH'da içinde payının küçük olması nedeniyle ekonomi büyük ölçüde dışa kapalı kaldı. 1974–2000 yılları arasında petrol dışı ticaret GSYİH'nın ancak %30'larını oluşturabildi. 21. yüzyılın başlarından itibaren bu dışa kapalılık azalmaya başlamıştır. Gerçekleştirdiği reformlar sayesinde Suriye'nin dünya ticaret sistemiyle entegrasyon düzeyi giderek yükselmiş ve 2000 yılında 9. beş yıllık kalkınma planı ile hem petrol dışı mal ticaretine, hem de ihracatta çeşitliğe önem veren bir anlayışı benimsedi. Bu reformun amaçları arasında petrole bağımlılıktan uzak, ihracat ürünleri çeşitlendirilmiş ve yeni pazarlara açılmış olarak ticareti geliştirmek gelmektedir (Lim, 2010, s.5).

Tablo 1. Suriye Makroekonomik Göstergeler

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
GSYİH (Milyar $)	19,9	21,5	23,1	28,06	33,5	40,6	54,5
Kişi Başına ($)	1.133	1.135	1.151	1.557	1.769	2.091	2.741
Reel GSYİH artışı (%)	3,2	2,5	3,6	4,5	5,1	4,3	5,2
Enflasyon (%)	-	-	-	7,2	10,4	4,7	15,2
Nüfus (kişi)	-	-	-	-	-	-	21.762.978

Kaynak: Dünya Bankası & IMF

Tablo 1. Suriye ekonomisinin 2002 ve 2008 yılları arasındaki makro ekonomik performansını göstermektedir. 2000 yılında ortaya koyulan 9. beş yılık kalkınma planı sonucunda Suriye'nin GSYİH ve kişi başına düşen milli geliri 2002 ve 2008 yılları arasında sürekli artan bir trende sahip olduğu gözlenmektedir. GSYİH 2002 yılında 19,9 milyar dolar iken 2008 yılında 3 katına çıkarak 55 milyar dolara ulaşmıştır. Kişi başına düşen milli gelir ise 2002 yılına kıyasla 2,5 kat artarak 2008 yılında 2.741 dolara ulaşmıştır. Gelir düzeyinde bu artışa rağmen Suriye fiyatlar genel seviyesinde istikrarı sağlayamamış, enflasyon oranlarında yıllar arasında önemli dalgalanmalar yaşanmıştır.

Suriye ekonomisinde dikkat çeken çoğu yapısal sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Raphaeli, 2007, s.34):

- Bazı ekonomik sektörlerde zayıflık ve düşük kişi başı milli gelir
- Nüfus artışının ekonomiye baskısı
- İhracatın azalan petrol üretimine bağımlı olması
- Yatırımların getirisinin düşüklüğü
- Yerli ve yabancı yatırımların düşük düzeyde kalması
- Düşük verimlilik ve artan işsizlik
- Ücret seviyesinin ve teşviklerin düşüklüğü
- Üretime dönük sektörlerdeki zayıf teknik standartlar

Tablo 2. 10. Beş Yıllık Kalkınma Planında Amaçlanan Doğrudan ve Dolaylı Ticaret Önlemleri 2006–2010

Politikanın Boyutu	**İlişkili Programlar**	**Zaman**
İhracatta Çeşitlendirme	İhracatı teşvik ve kalite kontrol ajanslarının kurulması, Üretim tabanını genişletmek Firmaların rekabet gücünü artırmak.	2006-2007
Bölgesel Ticaret Merkezi Olarak Pozisyonun Değiştirilmesi	Fiziksel ve yasal altyapıyı iyileştirmek, Finans kurumları kurmak ve geliştirmek.	2006-2010
Ticaretin Kolaylaştırılması	Ulaştırma ve haberleşme altyapısını geliştirmek, İhracatı garanti fonu oluşturmak, Yatırım yasa ve yönetmeliklerini basitleştirmek, İthalat ihracat lisans alımını kolaylaştırmak.	2006-2007
Ticaret Engelleri	Tarife indirimi ve konsolidasyon, Tarife dışı engellerin kaldırılması	2006-2007
Ticareti Etkileyen Makroekonomik Faktörler	Döviz piyasalarının liberalizasyonu	2006-……

Kaynak: Suriye Devlet Planlama Komisyonu

Tablo 2'de ortaya konulduğu gibi Suriye ekonomisini canlandırmak için 2006–2007 yılları arasında çeşitlendirmenin önemi vurgulanmıştır. 2006 yılında itibaren ticarette serbestleşmeye gidilmiş ve sağlıklı bir ticaret atmosferinin oluşturulması için gerekli makroekonomik şartların sağlanabilmesi amaçlanmıştır.

Suriye ekonomisinin son 20 yıl içinde sektör bazında nasıl bir değişim gösterdiğini incelemek için Şekil 1'de GSMH' oluşumunda yer alan ana sektörlerin yarattığı katma değerin değişimi gösterilmiştir.

Şekil 1. Suriye Ekonomisinin Sektörel bileşimi

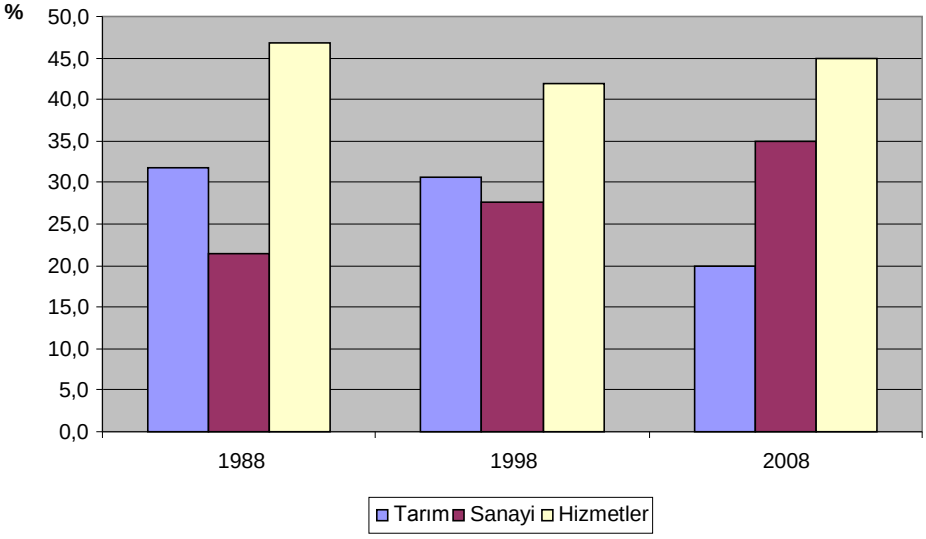

Kaynak: Dünya Bankası

On yıllık dönemler halinde incelendiğinde, Suriye ekonomisinde genel olarak hizmetler sektörünün baskın olduğu görülmektedir. 1988 yılında Suriye ekonomisinde toplam katma değerin %46,8'ini hizmetler sektörü oluşturmaktaydı, tarım ve sanayi sektörleri ise sırasıyla %31,8 ve %21,4'ünü yaratmıştır. Bundan on yıl sonra hizmetlerin ekonomideki payı %41,8'e gerilemiş, sanayi sektörü ise 6 puanlık bir artış ile %27,6'ya ulaşmış, tarım sektörü ise yaklaşık 1 puan azalmıştır. 2008 yılında gelindiğinde göze çarpan husus ise sanayi sektörünün %35'e ulaşması ve buna karşın tarım sektörünün payının %20'ye gerilemiş olmasıdır.

Suriye'nin Dış Ticareti

Tablo 3 Suriye'nin Dünya ekonomileri ile olan dış ticaretini 2001 – 2008 yılları arasındaki değişimini yansıtmaktadır. Suriye'nin 2001 yılında gerçekleştirdiği toplam ihracatı 5 milyar dolar civarındadır ve aynı yıl ithalatı ise 4,5 milyar dolar gerçekleşmiştir ve dış ticaret bilançosu 500 milyon dolar fazla vermiştir. 2005 yılına kadar Suriye'nin ihracatında ufak dalgalanmalar yaşanmış ve 5 ila 6 milyar dolar arasında gerçekleşmiştir. Fakat ithalat 2005 yılında 2001'e göre hemen hemen yüzde yüz artarak 8 milyar dolara ulaşmıştır ve dış ticaret bilançosu o yıl 1,5 milyar dolar açık vermiştir.

Tablo 3. Suriye'nin Toplam Dış Ticaret Verileri ($)

	İthalat	İhracat	Denge	Hacim
2001	4.553.495.678	5.047.966.607	494.470.929	9.601.462.285
2002	4.487.752.559	6.536.362.540	2.048.609.981	11.024.115.099
2003	5.110.633.984	5.730.663.424	620.029.440	10.841.297.408
2004	7.048.837.024	5.382.567.352	-1.666.269.672	12.431.404.376
2005	7.897.929.801	6.449.881.887	-1.448.047.914	14.347.811.688
2006	11.488.278.728	10.919.370.783	-568.907.945	22.407.649.511
2007	14.655.130.254	11.545.710.211	-3.109.420.043	26.200.840.465
2008	18.104.749.275	14.380.037.906	-3.724.711.369	32.484.787.181

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanı

2006 yılında ise hem ithalat hem ihracatta çift rakamlara ulaşılmış ve 22 milyar dolarlık bir ticaret hacmi elde edilmiştir. 2007'de ise ithalat ihracattan fazla artmaya devam etmiştir. İthalat 14,5 milyar dolar olurken ihracat ancak 11,5 milyar doları bulmuştur ve ticaret hacmi 3 milyar dolar açık vermiştir. 2008 yılında ithalat yaklaşık %30 artarak 18 milyar dolara ulaşmıştır ihracat ise 14 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir ve dış ticaret açığı artarak 3,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında Suriye'nin toplam ticaret hacmi ise 32,5 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Suriye'nin Ticaretinde Önemli Ülkeler

Başlıca ihracat piyasaları (% pay)	2007	Başlıca ithalat piyasaları (% pay)	2007
İtalya	23.7%	Rusya	9.8%
Fransa	11.5%	Çin	8.0%
Birleşik Arap Emirlikleri	10.6%	İtalya	6.9%
Irak	5.6%	Ukrayna	5.8%
Türkiye	5.2%	Birleşik Arap Emir.	5.7%
Ürdün	4.6%	Malta	5.0%
Mısır	3.8%	Güney Kore	4.6%
Lübnan	3.2%	Mısır	4.4%
Cezayir	2.4%	Türkiye	3.9%
A.B.D.	2.4%	Hindistan	2.6%

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 4 ise Suriye'nin Dünya ile olan ticaretindeki başlıca ortaklarını göstermektedir. Suriye'den ithalat yapan ülkelerin başında %24'lük pay ile İtalya gelmektedir. İkinci sırada bir Avrupa ülkesi olan Fransa %11,5'lik bir pay ile yer almaktadır. Yüzde 10'luk payla komşu Birleşik Arap Emirlikleri 3. sırada, Türkiye ise yüzde 5'lik bir pay ile 5. sırada yer alabilmektedir. Suriye'ye ihracat yapan ülkelerin başında Rusya geliyor sonra Çin ve İtalya yer almaktadır. Türkiye ise yüzde 4'lük payı ile 9. sırada yer almaktadır.

Tablo 5. Suriye'nin Dünya ile Ticaretinde Önemli Mal Grupları

Kod	İthalatta İlk 10 Ürün (STIC 2)	2008 ($)	Toplam içinde (%) payı
33	Petrol, petrolden elde edilen ürünler	5.368.926.530	29,7
67	Demir ve çelik	2.438.831.763	13,5
58	Suni reçineler ver plastik maddeler, selüloz eter ve esterleri	1.054.162.222	5,8
78	Kara taşıtları	903.236.046	5
4	Hububat, hububat ürünleri	876.705.536	4,8
68	Demir ihtiva etmeyen madenler	671.902.628	3,7
65	Diğer tekstil iplik,kumaş,şekil ver.mens	491.049.970	2,7
66	Diğer metal olmayan maddeden yapılan eşyalar	354.883.680	2
6	Şeker, şeker ürünleri ve bal	330.271.220	1,8
34	Doğal gaz ve mamul gaz	322.618.818	1,8
Kod	**İhracatta İlk 10 Ürün (STIC 2)**	**2008 ($)**	**Toplam içinde (%) payı**
33	Petrol, petrolden elde edilen ürünler	5.547.102.244	38,6
65	Diğer tekstil iplik,kumaş,şekil ver.mens	1.464.366.266	10,2
11	İçkiler	1.150.251.901	8
5	Meyva ve sebzeler	674.358.069	4,7
77	Elektrik makinaları,cihazları ve aletleri, vb.aksam,parçaları	562.551.936	3,9
84	Giyim eşyası vb. aksesuarları	557.037.625	3,9
27	Ham gübre ve madenler (kömür,petrol ve değerli taşlar hariç)	393.324.105	2,7
67	Demir ve çelik	383.517.955	2,7
2	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	378.575.495	2,6
55	Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	349.968.167	2,4

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanı

Tablo 5'te Suriye'nin dış ticaretinde önemli rol oynayan ürün grupları yer almaktadır. Suriye'nin hem ihracatında hem ithalatında en önemli payı *Petrol, petrolden elde edilen ürünler* almaktadır. 2008 yılı verileri Suriye'nin ithalatında %30 ihracatında ise %38lik paya ve 10 milyar dolarlık ticaret hacmine sahiptir. Suriye ikinci sırada %13 lük bir pay ile *Demir ve çelik* ve üçüncü olarak da 1 milyar dolarlık *Suni reçineler ver plastik maddeler, selüloz eter ver esterleri* yüzde 5'lik pay ile ithal etmektedir. Suriye %38,6'lık pay alan petrolden sonra ikinci olarak %10'luk pay ile *Diğer tekstil iplik, kumaş, şekil ver* ihraç etmektedir ve üçüncü sırada ise %8'lik pay ile *içkiler* gelmektedir.

Türkiye ve Suriye'nin Ticareti

Türkiye ile Suriye arasında ilk ticaret anlaşması 1974 yılında imzalandı. 1982–1987 yılları arasında turizm, taşımacılık ve gümrük alanlarında önemli ekonomik anlaşmalar imzalanmıştır. 1980'lerin sonlarından 2000'li yılların başlarına kadar ikili ilişkiler oldukça sessiz kalmış ve 2003 yılının sonlarında yeniden ivme kazanmaya başlamıştır. 2004 yılında ise çifte vergilendirmenin önlenmesi, yatırımların teşviki ve serbest ticaret

anlaşmaları imzalanmıştır. Özellikle serbest ticaret anlaşması ile Türkiye'nin Suriye'ye ihracatındaki sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerini kademeli olarak azaltılacak olması ve 12 yılın sonunda tamamen kaldırılması iki ülke arasındaki ticaretin canlandırılması hususunda son derece önemli olmuştur (Deik, 2006).

Şekil 2. Türkiye'nin Suriye ile Ticareti

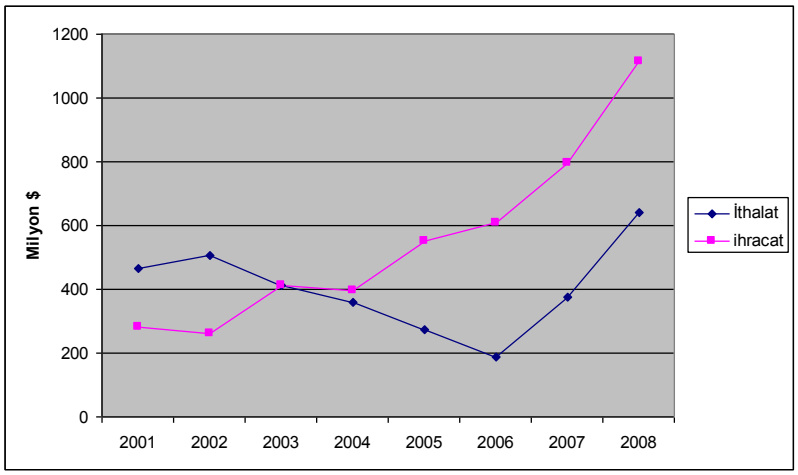

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2'de Türkiye'nin sınır komşusu Suriye ile toplam ticaretinde yıllar itibarıyla değişim gösterilmiştir. 2001 yılında Türkiye ile Suriye'nin ticaret hacmi yaklaşık 750 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ise Suriye ile yaptığı ticarette 180 milyon dolar ticaret açığı vermiştir. 2003 yılında her iki ülke birbirlerine olan ihracatları 400 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş yaklaşık sıfır olan bir ticaret dengesi yaşanmıştır. 2003 yılından 2006 yılına kadar Türkiye'nin ihracatı düzenli bir şekilde artarken, Suriye'nin ihracatı da düzenli bir şekilde azalmıştır. 2006 yılında Türkiye'nin ihracatı 600 milyon dolara çıkarken Suriye'nin ihracatı 180 milyon dolara gerilemiştir. 2004 yılında imzalan anlaşmaların 2005 ve 2006 yıllarına yürürlüğe girmesi her iki ülkenin ihracatında yükseltici etki yaratmıştır ve 2008 yılında iki ülkenin ticaret hacmi 2 milyar dolara ulaşmıştır aynı zamanda Suriye'nin Türkiye olan ticaret açığı 475 milyon dolar ile incelediğimiz dönem içerisinde en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Suriye'nin Türkiye'ye İhracatında Önemli Mallar

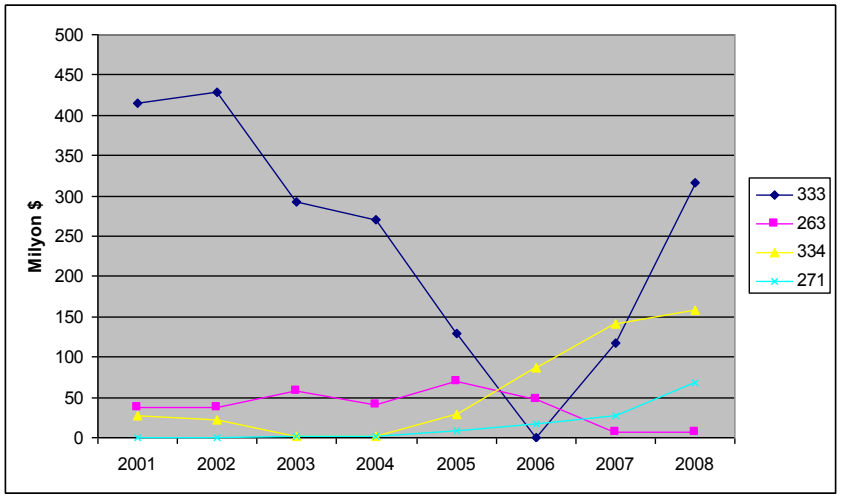

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 3 Suriye'nin Türkiye'ye yaptığı ihracattaki önemli ürün ve ürün guruplarının dolar cinsinden değişimini göstermektedir. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC Rev.2) 3 basamaklı veriler kullanılmıştır. Suriye'nin Türkiye'ye yaptığı ihracatı 333 *Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar* (ham petrol) domine etmektedir. 2001 yılında toplam ihracattaki payı %90'dır. 2006 yılında kadar inişler yaşamış olsa da 2008 yılında toplam ihracatın %50'sine eşdeğerdir. 334 *Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç) yağlar* ise 333 türev ürünündür ve 2004 yılında sonra payı sürekli artmış, 2008 yılında ise %25 paya sahip olmuş 333 ve 334'nolu ürünler toplam ticaret %75ini oluşturmuşlardır. 263 *Pamuk* payı 2005 yılına kadar %10'ların altında seyrederken 2005 ve 2006 yılında %25'lere ulaşmış fakat sonraki yıllarda tekrar %10 seviyesinin altına düşmüştür. 271 *Hayvansal/bitkisel gübre, tabi kalsiyum fosfat ve diğer tabi potasyum*

tuzları 2006 yılına kadar çok düşük seviyelerde kalmıştır bu yıldan sonra %10'luk paya ulaşmıştır. 2008 yılında bu dört ürün Suriye'nin Türkiye'ye olan ihracatının %85 oluşturmuştur.

Şekil 4. Türkiye'nin Suriye'ye İhracatında Önemli Mallar

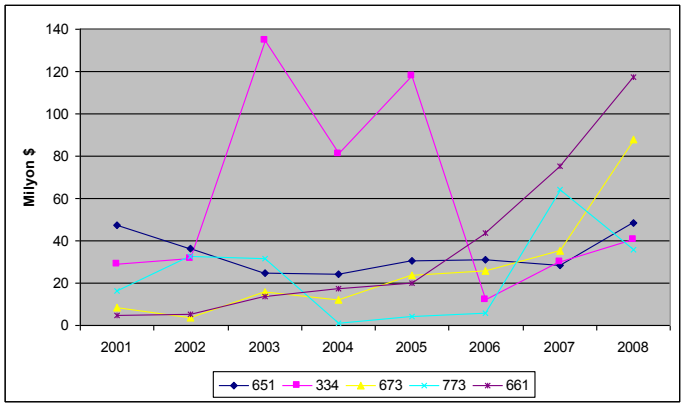

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 4 ise Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatındaki önemli mallarının ihracat değerlerinin değişimini göstermektedir. Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatı Suriye'ye kıyasla daha fazla çeşitlendirilmiştir. En çok dikkat çeken ürün 661 Kireç, çimento ve imal edilmemiş diğer inşaat malzemeleri olmuştur. 2001 yılında toplam ihracat içinde %1'lik bir paya sahipken bu pay sürekli artarak 2008 yılında %10 olmuştur. Suriye'nin ihracatında olduğu gibi Türkiye'nin ihracatında 334 Petrol ve bitümenli minerallerden üretilen (ham hariç)yağlar, önemli yer edinmektedir. 2003 yılında ihracattaki payı %33'lere kadar çıkmış sonra 2006 yılında %2'lere kadar gerilemiştir. 673 Demir çelik çubuklar, köşebentler, filmaşinler 2008 yılına kadar %5 altında kalmış, 2008 yılında %7ye ulaşmıştır. 2002 yılında 773 Elektrik dağıtım donanımı toplam ihracattaki payı %12 iken, 2008 yılında sadece %3 olmuştur. 2001 ve 2002 yıllarında %15lik bir paya sahip olan 651 Tekstil iplikleri 2008 yılında ise payı sadece %4 olmuştur. Bu 5 ürün Türkiye'nin Suriye olan toplam ihracatında sadece %30'luk bir paya sahiptir.

Metodoloji

Veri

Ülkelerin ihracat ve ithalat değerleri Birleşmiş Milletler Ticaret İstatistik Veritabanı, Dünya Bankası ve IMF'den alınmıştır. Analizde Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC. Rev.2) içinde 3 basamaklı ürün grupları kullanılmıştır. Cari dolar cinsinden ihracat ve ithalat verileri veritabanından derlendiği şekliyle sırasıyla FOB ve CIF değerlerdir.

Yöntem

İhracatta çeşitlendirme derecesi birkaç farklı yolla ölçülebilir. Bunlardan ilki **Herfindahl Endeksi (H)** (1) nolu formülde gösterildiği gibidir. Formülde E_{jit} belirli bir i sanayisinin belirli bir t zamanında j ülkesinin ihracatıdır. Değer 0 ile 1 arasında yer alır. Sıfıra yaklaştıkça yüksek derecede çeşitlendirmeden söz edilebilir, 1'e yaklaştıkça yüksek derecede yoğunlaşmadan söz edilebilir (Petersson, 2005, s.787)

$$SPEC_{jt} = \sum_i \left(\frac{E_{jit}}{\sum_j E_{jit}}\right)^2 \qquad (1)$$

İkinci olarak, **Normalize Edilmiş Hircshman Endeksi (NH) (2)**, n ihracata konu olan ürün sayısını temsil etmektedir ve x_{it}, i malının toplam ihracat değeri göstermektedir. X_{jt} , j ülkesinin toplam ihracatını temsil etmektedir. 0 ile 1 arasında bir değer alır, 1 mutlak yoğunlaşmayı, 0 ise mutlak çeşitlendirmeyi temsil eder (Al-Marhubi, 2000, s.560).

$$H_{jt} = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}\left(\frac{x_{it}}{X_{jt}}\right)^2} - \sqrt{\frac{1}{n}}}{1-\sqrt{\frac{1}{n}}} \qquad (2)$$

Üçüncü olarak, **Gini Hircshman Katsayısı (GH) (3)**, burada X_{jt}, j malının t zamanındaki ihracat gelirini temsil etmektedir. X_t, t zamandaki toplam ihracat gelirini temsil etmektedir. n ise ürün sayısını ifade etmektedir (Tarıq ve Najeeb, 1995, s.1185). Katsayı için en yüksek değer 100 olabilmektedir, bu da toplam ihracatın yalnızca bir üründen oluştuğunu göstermektedir. Fakat bu çalışmada Gini Hircshman katsayısı 100 ile çarpılmadan değerlendirilecektir. Bunun nedeni ise grafikle gösterimde mukayese amaçlı değerlendirmede doğacak karışıklığı önlemektir.

$$G = 100\sqrt{\sum_{j=1}^{n}\left(\frac{X_{jt}}{X_t}\right)^2} \qquad (3)$$

Çalışmada bulunan sonuçların doğruluğuna bir oto kontrol mekanizması oluşturabilmek için her üç formül de kullanıldı ve çıkan sonuçları beraber değerlendirildi.

Analiz Bulguları

Şekil 5. bize Türkiye ile Suriye arasında yapılan ticaretin ürün çeşitliliğinin ihraç kalemleri açısından değişimi göstermektedir. Suriye'nin Türkiye'ye kıyasla ürün çeşitliliği daha dar olan bir ihracat sepetine sahip olduğu görülmektedir. 2001 yılında Türkiye ihracatı 77 çeşit üründen oluşurken bu sayı 2008 yılında 119'a ulaşmıştır. Türkiye'de Suriye gibi 2001 ve 2008 dönemleri arasında ihracat sepetindeki çeşit sayısını artırmıştır ve 2008 yılında Suriye'ye 194 çeşit ürünle ihracat yapmıştır.

Şekil 5. Türkiye ile Suriye Arasındaki Ticaretin Ürün Çeşidi Sayısı (SITC Rev.2, 3 hane)

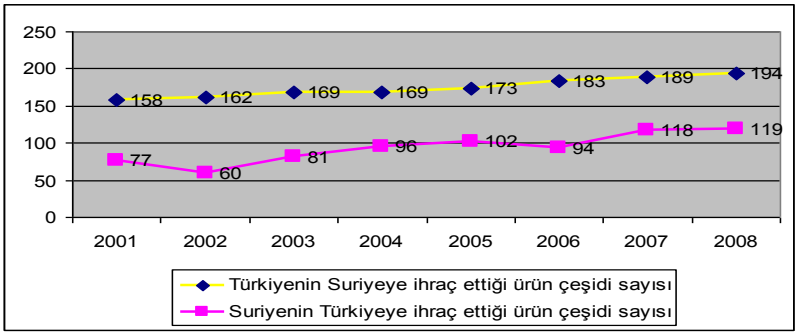

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2001 ile 2006 yılları arasındaki altı yıllık dönemde 9. beş yıllık kalkınma planının bir sonucu olarak Suriye'nin ihraç ettiği ürün sayısı %144,7 artmıştır (Lim, 2010, s.5). Aynı dönemde Suriye'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatın çeşitlilik düzeyi ise %22 oranında bir yükseliş göstermiştir. Bu durum göz önünde tutulursa Suriye'nin Türkiye ile olan ticaretinde sadece ürün sayısı bakımından çeşitlendirme düzeyi artış hızının düşük kaldığı söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye ve Suriye'nin Birbirlerine olan İhracatının Çeşitlendirilmesinin Ölçülmesi

	Suriye'nin Türkiye'ye İhracatı			Türkiye'nin Suriye'ye İhracatı		
	(GH)	(H)	(NH)	(GH)	(H)	(NH)
2001	0,900	0,809	0,887	0,265	0,070	0,201
2002	0,851	0,725	0,829	0,241	0,058	0,176
2003	0,723	0,523	0,689	0,354	0,126	0,301
2004	0,763	0,582	0,736	0,249	0,062	0,186
2005	0,555	0,308	0,506	0,254	0,065	0,193
2006	0,536	0,288	0,483	0,170	0,029	0,104
2007	0,499	0,249	0,448	0,187	0,035	0,123
2008	0,564	0,318	0,520	0,185	0,034	0,122

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanından yararlanılarak hazırlanmıştır

Şekil 6. Türkiye'nin Suriye'ye İhracatının Çeşitlendirmesinin GH, H, NH endeksleri ile analizi

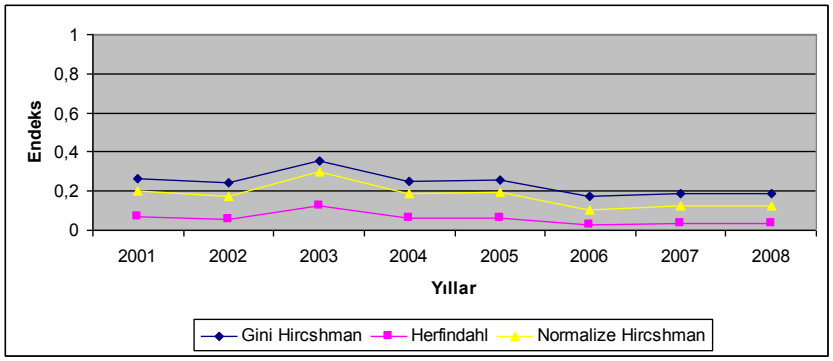

Şekil 7. Suriye'nin Türkiye'ye İhracatının Çeşitlendirmesinin GH, H, NH endeksleri ile analizi

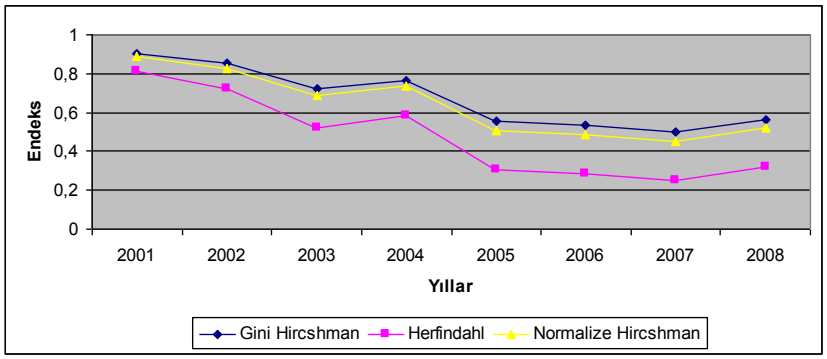

Sonuç

Çalışmada Türkiye ve Suriye arasında gerçekleştirilen ticarette ürün çeşitliliğinin düzeyi ve zaman içinde değişiminin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna göre Suriye'nin Türkiye'ye olan ihracatında özellikle 2001 yılında çok dar bir ihracat sepetine sahip olduğu görülmektedir. Fakat özellikle Suriye'de uygulamaya konmuş olan 9. ve 10. beş yıllık kalkınma planında ihracatta çeşitlendirmeye önem verilmesinin bir sonucu olarak ürün çeşitliliğinde artış yaşanmıştır. Bu artışın değişimi ve derecesi uygulamış olan GH, H, NH endeksleri ile ortaya konulmuş ve her 3 endeksin de aynı trendi gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin, Suriye'ye kıyasla, ihracatını çeşitlendirmede daha başarılı olduğu ortaya çıkmıştır, fakat ithalatında, bir başka değişle Suriye'nin ihracatında çeşitlendirme de aynı düzey yakalanamamıştır. İhracatta çeşitlendirmenin olumlu etkisi olarak, ihracat gelirindeki istikrarlı artış yaşanmış ve bu da dolaylı yollardan Suriye'nin ekonomik büyümesine katkı sağladığı ifade edilebilir.

Türkiye ve Suriye'nin ihracat gelirlerinde istikrarı yakalaması için birbirlerine yönelik dış ticaret politikalarında ürün çeşitliliği seviyesini artırmaya yönelik unsurlara ağırlık verilmesi gerekir. Böylece her iki ülkede daha fazla sektörün bütünleşerek etkinlik düzeyinin artmasına uygun zemin hazırlanacaktır. Çeşitlendirmenin ülke ekonomisindeki tüm sektörlere ve aynı şekilde ticaret yapılan diğer ülkelere yaygınlaştırılması ülkelerin gelecekteki büyüme performanslarını olumlu etkileyecek ve ülkenin ihraç gelirinde dalgalanmaya neden olacak risklerin dağıtılarak azaltılmasını sağlayacaktır. Bu amaçla ülkeler rekabet gücünün olduğu tüm sektörlerde, firmaların karşı ülke firmalarıyla tanışması için uygulamalar yapılmalıdır. Böylece yeni gelişmekte olan ticaret hem sağlam temellere dayalı ve istikrarlı şekilde gelişecek, hem de bütünleşme düzeyi artırılarak her iki ülkenin de daha fazla kazanç elde etmesi mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın kısıtları arasında çeşitlendirmenin yatay ve dikey boyutları göz ardı edilmesi sayılabilir. Bu ayrımın gözetilmesiyle yapılacak olan çalışmalar literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AGOSIN, M. R., ve BRAVO-ORTEGA, C.. "The Emergence of New Successful Export Activities in Chile." Latin American Research Network, Inter-American Development Bank, Washington, 2007

Ahmed, TARIQ, Qazı, NAJEEB, "Export Earnings Instability in Pakistan", The Pakistan Development Review, 34/4, 89,1995

AL-MARHUBI, Fahim, "Export Diversification And Growth: An Empirical Investigation." Applied Economics Letters, no 7, 2000

DEİK, "Türkiye ve Suriye Ekonomik İlişkileri", 2006

GÜRAN, Tevfik, İktisat Tarihi.

ISMAIL, Isam, "Trade Policy Reform In Syria, What Has Been Changed?" National Agriculture Policy Center, POLICY BRIEF NO. 4, 2005

JONES, F., Benjamin, ve BENJAMIN A., Olken, "The Anatomy of Start-Stop Growth," National Bureau of Economic Research, Working Paper 1152, Cambridge, 2005

KLİNGER, Bailey, ve Daniel LEDERMAN, "Discovery and Development: An Empirical Exploration of 'New' Products", World Bank Policy Research Working Paper No. 3450, 2004

KÖSEKAHYAOĞLU, Levent, "Türkiye'nin Dış Ticaretinde Ürün Ve Ülke Bazında Yoğunlşama: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz" İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:36, 2007

LEDERMAN, D., and W. F. MALONEY, "Trade Structure and Growth", In Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny, Stanford University Pres, 2007

Lennart, PETERSSON, "Export Diversification And Intra-Industry Trade In South Africa" South African Journal of Economics Vol. 73:4, 2005

LİM, Jamus Jerome, Export Diversification in a Transitioning Economy: The Case of Syria, World Bank, 2010

MACBEAN, I., Alasdair, ve NGUYEN D. T., "Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Mathematical Analysis", The Economic Journal, Vol. 90, No. 358, 1980

MICHAELY, Micheal, "Concentration of Exports and Imports: An International Comparison" The Economic Journal, Vol. 68, No. 272, 1958

NAUDE, Wim, ROSSOUW Riaan, "Export Diversification And Economic Performance: Evidence From Brazil, China, India and South Africa" Economic Change Restruction, 2010

RAPHAELI, Nimrod, "Syrıa's Fragile Economy", Middle East Review of International Affairs, Vol. 11, No. 2, 2007

SAMEN, Salamon, "Export Development, Diversification, And Competitiveness: How Some Developing Countries Got It Right", Growth And Crisis Unit World Bank Institute, 2010

SEYİTOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat, İstanbul, 1999

WILHELMS, Christian, "Export Diversification in Latin America", Intereconomics, Vol. 2, No. 2, 1967

Birleşmiş Milletler İstatistik Veritabanı, (http://comtrade.un.org/db/)

Dünya Bankası Veri Tabanı, (http://data.worldbank.org/)

IMF, (http://www.imf.org/external/country/index.htm)

TÜRKİYE – SURİYE SERBEST TİCARET ANLAŞMASININ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÇİMENTO İHRACATINA İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Şenkan ALDEMİR*

ÖZET

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlükte bulunduğu 2007-2009 dönemini kapsayan üç yıllık süreçte, ülkemizin Suriye'ye yönelik ihracatında önemli paya sahip ürünlerden birinin çimento olduğu görülmektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin en fazla çimento ihraç ettiği ikinci ülke, Suriye'dir. Çalışmanın amacı, Serbest Ticaret Anlaşması öncesi ve sonrası dönemleri temsil eden üçer yıllık periyodun (2004-2006 ve 2007-2009), Vektör Otoregresyon zaman serisi analiz teknikleri kullanılarak, Türkiye çimento ihracatı özelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Aylık verilerin kullanıldığı çalışmada ilk döneme ilişkin olarak elde edilen bulgular, nispi ihracat fiyatlarından çimento ihracat miktarına yönelik olarak çalışan bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. İkinci dönemde ise söz konusu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin güçlendiği ve karşılıklı (çift yönlü) bir nitelik kazandığı saptanmıştır.

THE EFFECTS OF TURKEY – SYRIA FREE TRADE AGREEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS ABOUT TURKEY'S CEMENT EXPORT

In the three-year period between 2007 and 2009 when the free trade agreement between Turkey and Syria was in force, it is seen that cement had been one of the major export goods of Turkey in overall exports to Syria. In 2009, Syria had the second biggest share in Turkey's total cement export. The aim of this study is to make a comparative analysis of Turkey's cement export in three-year periods (2004-2006 and 2007-2009) before and after the Free Trade Agreement by using Vector Autoregression time series analysis techniques. In the study where monthly data is used, obtained findings about the first period point out a causality relationship from relative export prices to cement export quantity. In the second period, it was determined that the causality relationship between the said variables got stronger and gained a reciprocal (two-way) quality.

1.Giriş

6 Kasım 2006 Tarih ve 2006/11044 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye ile Suriye arasında serbest ticaret alanı tesis eden ortaklık anlaşmasının (Serbest Ticaret Anlaşması) temel amacı; gerek taraflar arasındaki gerekse tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesidir. 19 Ekim 2004'te parafe edilen AB-Suriye Avrupa Akdeniz Ortaklık Anlaşması metni ile paralellik arz eden söz konusu anlaşmadaki gümrük vergi indirimleri takvimi de, AB-Suriye Ortaklık Anlaşması metni ile uyumludur. Bu çerçevede Türkiye, Suriye menşeli ürünlerin Türkiye'ye ithalinde uyguladığı gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Suriye tarafının ise Türkiye menşeli ürünlerin Suriye'ye ithalinde uygulamakta olduğu gümrük vergilerini, 3-12 yıllık bir geçiş süreci içinde aşamalı olarak kaldırması söz konusu olacaktır. Diğer taraftan, iki ülke arasında oluşturulan serbest ticaret alanının, Ürdün ve Lübnan'ı da kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik girişimlerin başladığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye ile Ürdün arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 2 Aralık 2008 itibariyle imzalanmış olup; Türkiye ile Lübnan arasında imzalanacak olan serbest ticaret anlaşmasının hazırlıkları ise devam etmektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlükte bulunduğu 2007-2009 dönemini kapsayan üç yıllık süreçte, ülkemizin Suriye'ye yönelik ihracatında önemli paya sahip ürünlerden birinin çimento olduğu görülmektedir. Serbest Ticaret Anlaşması öncesi dönemde 2006 yılı itibariyle en fazla çimento ihracatı gerçekleştirdiğimiz beşinci ülke olan Suriye, 2009 yılı itibariyle Türkiye'nin en fazla çimento ihraç ettiği ikinci ülke konumuna yükselmiştir.

Çalışmanın amacı, Serbest Ticaret Anlaşması öncesi ve sonrası dönemleri temsil eden üçer yıllık periyodun (2004-2006 ve 2007-2009), VAR zaman serisi analiz teknikleri kullanılarak, Türkiye çimento ihracatı özelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir.

2.Türkiye Çimento Piyasası

Çimento talebi, inşaat faaliyetlerine bağlı bir türev talep niteliğinde olup; mevsimsel olarak değişiklik gösteren bir karakteristiğe sahiptir. Bu sebeple özellikle yaz aylarında artan yurtiçi çimento talebini besleyen başlıca unsurlar nüfus artışı, göç, kentleşme ve kamusal altyapı yatırımları olarak sıralanabilir. Nüfus artışı ve göç olgusunun hız kazandırdığı kentleşme, altyapı ve konut ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.

Türkiye çimento piyasasındaki yoğunlaşma oranı oldukça yüksek düzeyde bulunmakla birlikte, çimento sektörünün diğer ülke örneklerinde de anti tröst yasalara aykırılık oluşturan faaliyet ve uygulamaları sebebiyle rekabet koşullarını düzenleyen soruşturmalara sıklıkla konu olduğu görülmektedir. Bu araştırmalar genellikle

* Mustafa Kemal Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Yrd. Doç. Dr. senkan.aldemir@gmail.com

ülkedeki az sayıda üretici firmanın, yurtiçi piyasa fiyatını şekillendirmek üzere ortak hareket etmelerine ilişkindir. Türkiye'de Rekabet Kurumu tarafından sektöre yönelik ilk soruşturma, Ege bölgesinde faaliyet gösteren beş çimento fabrikasının birbirine paralel fiyatlar uyguladıkları gerekçesi ile 1997 yılında açılmıştır (Kulaksızoğlu, 2004:15-16). Kulaksızoğlu (2004) ile Çelen ve Günalp (2010), Türkiye'de ilerleyen yıllarda da devam eden benzer soruşturmalar ve uygulanan cezai yaptırımlar sebebiyle, sektördeki rekabetçi yapının güçlendiğini ortaya koyan ampirik bulgulara ulaşmıştır.

Sektörde yeni kapasite yaratılmasını teşvik eden devlet yardımlarının da etkisiyle üretim kapasitesinde gerçekleştirilen artışlar, düşük kapasite kullanım oranlarını da beraberinde getirmektedir. Sektör temsilcileri konuya ilişkin olarak, kapasite arışından çok maliyet düşüşlerini amaçlayan devlet yardımlarının gündeme gelmesini talep etmektedir (Kulaksızoğlu, 2004:9). Sektördeki kapasite kullanım oranı 2008 yılında yaklaşık %78 iken 2009 itibariyle %73 düzeyindedir (TÇMB, 2010).

Türkiye çimento üretiminde ithalata bağımlılık, hammadde teminine ilişkin olmayıp; üretim maliyetlerinin yaklaşık %60'ını oluşturan enerji giderleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Sektörel maliyetlere ilişkin başlıca sorun, dünya piyasalarına kıyasla yurtiçi enerji fiyatlarının yüksekliği olup; özellikle enerji ve ulaştırma maliyetleri, sektörün dış pazarlardaki rekabetçi gücünü olumsuz yönde etkilemektedir (STB, 2010: 10).

Diğer taraftan, görece yüksek çevresel maliyetlere sahip olan çimento sektörünün yakın gelecekte karşılaşması olası bir diğer zorlayıcı unsur da, üretim sürecinde yüksek düzeyde gerçekleşen atmosfere zararlı gaz salımını azaltacak teknolojik altyapının oluşturulmasıdır. Türkiye'nin 2009 yılında Kyoto Protokolü'ne taraf olması sebebiyle, son yıllarda önemli ölçüde artan emisyon oranlarına ilişkin sınırların belirlenmesi ve söz konusu emisyon hedeflerine ulaşılmasını mümkün kılacak üretim teknolojilerinin kullanılmaya başlanması gerekmektedir.

Bu çerçevede, Kyoto Protokolü ve AB Çevre Mevzuatı'na uyum sürecinde çimento sektöründeki mevcut üretim teknolojilerinin yenilenmesi ve yeni arıtma tesislerinin oluşturulması zorunluluğu, beraberinde önemli finansman sorunları getirecek olan yatırım alanlarıdır (STB, 2010: 12).

3.Türkiye Çimento İhracatı ve Suriye Pazarının Önemi

Yüksek lojistik maliyetleri, kolay hammadde temini ve yurtiçi piyasa talebini karşılayabilecek yeterlilikte üretim kapasitelerinin varlığı sebebiyle; dünya çimento üretiminin sadece %7'si dış ticarete konu olmaktadır. Bu çerçevede, aynı ülkelerin dünya çimento üretimi ve tüketiminde en yüksek paylara sahip olmaları şaşırtıcı değildir. 2008 yılı itibariyle dünyada en yüksek çimento üretim ve tüketim değerlerine sahip ilk üç ülke Çin, Hindistan ve ABD'dir (STB, 2010: 5-6).

Türkiye'nin dünya çimento üretimindeki sıralaması ise yıllar itibariyle giderek yükselmektedir. Ülkemizin dünya çimento üreticileri arasında 2004 ve 2005 yıllarında dokuzuncu sırada iken, 2006 ve 2007 yıllarında sekizinci, 2008 ve 2009 yıllarında ise sırasıyla altıncı ve beşinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Türkiye aynı zamanda, 2009 yılı itibariyle Avrupa'nın en büyük çimento üreticisi ve ihracatçısı ülke konumundadır (TÇMB, 2010).

Türkiye'nin, dünyanın en büyük çimento üreticileri arasında yer almasına yol açan unsurlar arasında, yurtiçi talebin yerli üretim ile rahatlıkla karşılanabilecek yükseklikte seyretmesi ve çimento yapımında kullanılan kalker, kil, marn gibi hammaddelerin zengin rezervlerine sahip olması sayılmaktadır (Kulaksızoğlu, 2004:7). Düşük işçilik maliyetleri ve görece ucuz hammadde temini imkanlarına sahip olunması kadar, üretim fazlasının yüksek maliyetlerle stoklanması yerine fiyat indirimleri yapılarak satılmasına yönelik çabalar da, ülkemizin dünya çimento piyasasında görece düşük fiyatlar ile ihracat başarısı göstermesine katkıda bulunmaktadır (Kulaksızoğlu, 2004: 11).

Çimento ticaretinde taşıma maliyetlerinin oldukça yüksek düzeyde bulunması, üretim ve tüketimin bölgesel çeşitliliğini büyük ölçüde sınırlamaktadır (Sönmezler ve Gündüz, 2008: 35). Irak'taki rejim değişikliği sonrasında ortaya çıkan ülkenin yeniden yapılanması ihtiyacı, bölgesel yakınlık sebebiyle Irak pazarına yönelik önemli bir ihracat fırsatı yaratmıştır. Irak, analize konu olan 2004 yılından bu yana -2008 yılı hariç olmak üzere- Türkiye çimento ihracatında ilk sırayı almaktadır. Suriye pazarının Türkiye çimento ihracatındaki önemi ise 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla sekizinci ve onuncu sıradaki yerinin, 2006 yılından itibaren giderek yükselmesine paralel şekilde artış göstermiştir. Türkiye'nin en fazla çimento ihracatı gerçekleştirdiği ülkeler sıralamasında, 2006 yılında dördüncü; 2007 ve 2008 yıllarında üçüncü sıraya yükselen Suriye, 2009 yılı verilerine göre Türkiye çimento ihracatındaki en büyük ikinci dış pazar konumuna sahiptir (Bknz. Tablo 1). Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği ürünler içinde yaklaşık %10 oranında paya sahip olan çimento ihracatının değeri, 2008 yılı itibariyle yaklaşık 115 milyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Türkiye Çimento İhracatındaki İlk Üç Ülke ve Suriye

YILLAR	ÜLKELER	TON
2004	Irak	2.105.045
	İtalya	1.228.398
	A.B.D.	817.798
	Suriye	*340.040 (8. sıra)*

2005	Irak	2.759.010
	İtalya	966.952
	A.B.D.	749.796
	Suriye	*275.589 (10. sıra)*
2006	Irak	1.905.178
	İtalya	772.648
	A.B.D.	479.910
	Suriye	*437.383 (4. sıra)*
2007	Irak	1.779.694
	Rusya	1.072.289
	Suriye	*995.685 (3. sıra)*
2008	Rusya	3.192.015
	Irak	2.243.451
	Suriye	*1.564.652 (3. sıra)*
2009	Irak	3.415.182
	Suriye	*2.073.096 (2. sıra)*
	İtalya	1.339.964

Kaynak: Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği, www.tcma.org.tr, Erişim Tarihi: 18.08.2010

Suriye'nin yıllık çimento ihtiyacı yaklaşık 7 milyon ton iken, yurtiçi üretim miktarının 5 milyon ton düzeyinde bulunması, ülkenin çimento ithalatını zorunlu kılmaktadır (İGEME, 2008:16). Özellikle Şam ve Halep kentlerinde yürütülen önemli konut projeleri ile Irak ve Filistin'den gerçekleşen göçler sebebiyle artan yurtiçi çimento tüketimini karşılamaya yönelik olarak, 2009 yılında Halep'te 2 milyon ton kapasiteli bir çimento üretim tesisinin inşasına başlanmıştır. Türkiye ile Suriye arasında imzalanan serbest ticaret anlaşması çerçevesinde Suriye tarafı, Türkiye'den yapılan ithalata uyguladığı tarifeleri 2018 itibariyle sıfırlayacak olup; çimento ithalatına uygulanan tarife oranı 2009 yılına ilişkin olarak %14-35 arasında değişmektedir. Türkiye'den Suriye'ye gerçekleşen çimento ihracatına ilişkin olumsuz bir gelişme, 2009 yılı Şubat ayı itibariyle Suriye'nin aşırı çimento stokuna sahip bulunduğunu gerekçe göstererek, Türkiye'den yapılan çimento ithalatını durdurma kararı alması olmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik çimento ihracatının dört ay süre ile kısıtlandığı bu süreçte, Suriye çimento piyasasında ithalatın engellenmesi sebebiyle fiyatların artış eğilimi göstermesi ve bakanlık düzeyinde başlatılan girişimler üzerine çimento ihracatındaki söz konusu kısıtlama kaldırılmıştır (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2010: 60-61).

Türkiye'nin Suriye ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesini takip eden ilk üç yıl içinde ülkemizin başlıca ihraç ürünü konumuna yükselen çimentodaki ihracat başarısının, yurtiçi maliyetler ve nispi uluslararası fiyatlar temelinde şekillenen sebeplerini değerlendirmeye yönelik olarak, Serbest Ticaret Anlaşmasından önceki ve sonraki üçer yıllık periyotları temel alarak gerçekleştirdiğimiz ampirik analize ilişkin yöntem ve bulgular aşağıda özetlenmektedir.

4.Veri Seti

Sektöre ilişkin çift haneli ISIC Rev.3 (International Standards for Industrial Classificatiın: Uluslar arası Sanayi Sınıflandırması) ve 2003 baz yılı temel alınarak kullanılan veriler aylık olup, 2004:01-2009:12 dönemini kapsamaktadır.

Yurtiçi maliyetleri temsil etmek üzere kullanılan 2003 baz yılı sektörel ÜFE endeksi aylık verileri (UFE) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); uluslararası nispi fiyatları temsilen kullandığımız sektörel ihracat fiyat endeksi/dünya ihracat fiyat endeksi oranı (XPE) aylık verileri ise TÜİK ve IMF data kaynaklarından temin edilmiş olup; aylık çimento ihracat miktarları (EXPO), Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği (TÇMB) verileridir.

5.Metodoloji

Yurtiçi üretim maliyetleri, uluslararası nispi fiyatlar ve çimento ihracat miktarı olarak üç değişken kullandığımız ampirik analizde karşımıza çıkan başlıca kısıt, örneklem dönemi uzunluğunun yetersizliği ve aylık (düşük sıklık derecesine sahip) ulusal gelir verilerinin kullanılamaması sebebiyle, çimento fiyatlarının yurtdışı çimento talebini etkileyen başlıca unsur olarak ele alınması gereği olmuştur. Bu çerçevede, çimento ihracat talebini kısa dönemde etkileyen faktörler olarak incelediğimiz değişkenler, Türk Lirası cinsinden üretim maliyetleri ile ABD Doları bazında tanımlanan nispi uluslararası ihracat fiyatlarıdır.

Verilerin zaman serisi özelliklerini ADF ve PP birim kök testleri ile inceleyerek başladığımız analizde, Tablo 2'den görüleceği üzere, değişkenler I (0) ve I (1) olarak birbirinden farklı derecelerde durağanlık kazanmaktadır. değişkenlerin durağan yapıda bulundukları düzey ya da fark değerleri ile VAR analizine dahil edilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple, kullandığımız değişkenlerden her biri durağan oldukları düzeylerde VAR modeline dahil edilmiştir.

Tablo 2. Birim Kök Test İstatistikleri

Değişken	ADF	PP
	2004:01-2006:12	
UFE	-6,62[a]* -1,59[b]	-3,42[a]** -1,63[b]
ΔUFE	- -6,85[b]*	-6,65[a]* -7,65[b]*
XPE	-2,40[a] -2,36[b]	-1,90[a] -1,81[b]
ΔXPE	-5,20[a] * -5,11[b] *	-4,09[a] * -4,09[b] **
EXPO	-2,42[a] -2,39[b]	-1,92[a] -2,46[b]
ΔEXPO	-5,26[a] * -5,17[b] *	-4,14[a] * -4,15[b] *
	2007:01-2009:12	
UFE	-3,85[a]* -3,55[b]**	-4,57[a]* -3,75[b]**
ΔUFE	- -5,39[b]*	- -5,35[b]*
XPE	-2,20[a] -2,56[b]	-2,31[a] -1,81[b]
ΔXPE	-5,80[a] * -5,85[b] *	-5,80[a] * -2,60[b] **
EXPO	-2,20[a] -2,58[b]	-2,31 [a] -2,58[b]
ΔEXPO	-5,85[a] * -5,91[b] *	-5,85[a] * -5,91[b] *

Üst indis olarak kullanılan a ve b harfleri, sırasıyla sabit terim içeren ve sabit terim ile birlikte doğrusal trend içeren birim kök testlerine işaret etmektedir. Üst indis olarak kullanılan * ve ** simgeleri ise sırasıyla %1 ve %5 olasılık düzeylerinde anlamlılığı ifade etmektedir. İlk döneme ilişkin Mac Kinnon (1996) kritik değerleri, %1 ve %5 olasılık düzeyleri için sırasıyla trendsiz modelde -3,63; -2,95 ve trendli modelde -4,26; -3,55'dir.

Üç değişkenli kısıtsız VAR modelinin gecikme yapısı, LM otokorelasyon testi sonuçları, sistemin karakteristik köklerinin birim çember içinde kalarak istikrar (stability) koşulunu karşılaması gereği ve serilerin aylık olması sebebiyle Akaike (AIC), Schwarz (SC), Hannan-Quinn (HQ), LR bilgi kriterlerinin 0-12 gecikme arasında taşıdıkları ortak minimum değerler dikkate alınarak belirlenmiş olup; dönemler itibariyle sırasıyla 3 ve 2 olarak seçilmiştir.

6.Bulgular

İlk döneme ilişkin tahmin sonuçları, VAR modeli ikili Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırması analizleri çerçevesinde, dönemsel farklılıklara dikkat çekilerek aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 3. İlk Dönem (2004:01-2006:12) VAR İkili Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Dışsal Değişkenler		
	UFE	**XPE**	**EXPO**
UFE	-	0.8234	0.8307
XPE	0.4010	-	0.2727
EXPO	0.3881	0.0132	-

2004:01-2006:12 periyodu olarak belirlenen ilk döneme ilişkin olarak elde edilen başlıca ampirik bulgu, Tablo 3'te verilen özet istatistiklerden görüldüğü üzere, nispi ihracat fiyatlarının, çimento ihracatı üzerinde Granger anlamda nedensel etkiye sahip bulunduğudur. Tablo 4'te yer alan çimento ihracat miktarına (EXPO) ilişkin varyans ayrıştırması sonuçları da, nispi fiyatlardan ihracat miktarına yönelik olarak çalışan tek yönlü nedensellik bulgusunu destekler niteliktedir: İlk dönemde, yurtiçi maliyetler (UFE) ve nispi ihracat fiyatları (XPE) değişkenlerine ilişkin tahmin hata varyansı, büyük ölçüde (%80-85) kendi gecikmeli değerleri tarafından belirlenmektedir.

Tablo 4. İlk Dönem (2004:01-2006:12) Varyans Ayrıştırması Sonuçları-EXPO

Dönem	Std. hata	UFE	XPE	EXPO
3. ay	0.019403	6.575824	84.38761	9.036562
6. ay	0.020966	6.179460	81.41231	12.40823
9. ay	0.023410	5.890916	79.42448	14.68461
12. ay	0.023410	5.072065	81.01366	13.91427

İkinci dönemde ise nispi ihracat fiyatları ile ihracat miktarı arasındaki nedensellik ilişkisinin karşılıklı (çift yönlü) nitelik kazanarak güçlendiği görülmektedir (Bknz. Tablo 5).

Tablo 5. İkinci Dönem (2007:01-2009:12) VAR İkili Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Dışsal Değişkenler		
	UFE	XPE	EXPO
UFE	-	0.1261	0.1198
XPE	0.7852	-	0.0206
EXPO	0.6778	0.0121	-

Varyans ayrıştırması sonuçları da aynı paraleldedir: nispi ihracat fiyatları ile ihracat miktarı değişkenlerine ilişkin tahmin hata varyansının neredeyse tamamı, yine aynı değişkenler tarafından açıklanmaktadır (Bknz. Tablo 6 ve 7).

Tablo 6. İkinci Dönem (2007:01-2009:12) Varyans Ayrıştırması Sonuçları-EXPO

Dönem	Std. hata	UFE	XPE	EXPO
3. ay	0.014912	1.139348	93.70225	5.158401
6. ay	0.018034	0.923286	70.31356	28.76316
9. ay	0.019781	0.846439	58.63227	40.52129
12. ay	0.020176	1.349392	56.55399	42.09662

İlk dönemde, yurtiçi maliyetler nispi ihracat fiyatları (XPE) değişkenlerine ilişkin tahmin hata varyansı, yıllık bazda büyük ölçüde (%80-85) kendi gecikmeli değerleri tarafından belirlenmektedir. Buna karşılık, ikinci dönemde gecikmeli değerleri tarafından açıklanan XPE tahmin hata varyansı oranı yaklaşık %55'e düşmekte ve ihracat miktarı tarafından açıklanan tahmin hata varyansı oranı ise %40 değerine yükselmektedir (Bknz. Tablo 7).

Tablo 7. İkinci Dönem (2007:01-2009:12) Varyans Ayrıştırması Sonuçları-XPE

Dönem	Std. hata	UFE	XPE	EXPO
3. ay	4.031809	1.124384	93.83113	5.044487
6. ay	4.860669	0.929433	70.65403	28.41654
9. ay	5.330270	0.842160	58.95334	40.20450
12. ay	5.435053	1.320441	56.91491	41.76465

Benzer şekilde, yurtiçi maliyetler (UFE) değişkenine ilişkin tahmin hata varyansı, ilk dönemde önemli ölçüde kendi gecikmeli değerleri tarafından açıklanmakta iken; ikinci dönemde gecikmeli değerleri tarafından açıklanan UFE tahmin hata varyansı oranı yaklaşık %50 ve ihracat miktarı tarafından açıklanan tahmin hata varyansı oranı %30 olarak gerçekleşmektedir. (Bknz. Tablo 8).

Tablo 8. İkinci Dönem (2007:01-2009:12) Varyans Ayrıştırması Sonuçları-UFE

Dönem	Std. hata	UFE	XPE	EXPO
3. ay	3.076890	86,9397	5,0165	8,0438
6. ay	3.827657	67,1208	14,3180	18,5612
9. ay	4.031809	55.7643	19,3367	29,8990
12. ay	4.508200	51,2321	16.7872	31,9807

7.Sonuç

2004-2006 ve 2007-2009 dönemlerini karşılaştırmalı olarak incelediğimiz çimento ihracatında, ikinci dönem itibariyle sektörün yurtdışı piyasaya gerçekleştirdiği satışların, nispi fiyatlar üzerinde belirli bir pazar baskısı oluşturacak büyüklüğe ulaştığı görülmektedir. Dış talep, ikinci dönemde nispi fiyatlar üzerinde nedensel etkilere sahip olmaya başlamıştır.

Diğer taraftan, pazara yakınlık sebebiyle taşıma maliyetlerinin düşük düzeylerde bulunması, Suriye piyasasında yurtiçi çimento ihtiyacını karşılayamayacak derecede düşük üretim kapasitesinin varlığı ve çimento ithalatı yapılmadığı taktirde yurtiçi çimento fiyatlarının hızla artış eğilimi göstermesi de ihracat artışına katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Varyans ayrıştırması analizi çerçevesinde elde ettiğimiz bulgular ışığında, ikinci dönemde ağırlık kazanan ihracatta sürekliliğin sağlanması amacının, çimento üretim maliyetleri ve nispi ihracat fiyatları üzerinde önemli bir pazar (dış piyasa) baskısı yarattığı ifade edilebilir.

Kaynakça

Çelen, Aydın ve Burak Günalp, "*Do Investigations of Competition Authorities Really Increase the Degree of Competition? An Answer from Turkish Cement Market" Praque Economic Papers*, vol.2, 2010, p. 150-168.

İGEME, Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu, Hazırlayan: İnci Selin Aydın, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2008.

IMF, International Financial Statistics, www.imf.org, Erişim Tarihi: 15.09.2010

Karacadağ Kalkınma Ajansı, Suriye Ülke Raporu, Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi, Şanlıurfa, Nisan 2010.

Kulaksızoğlu, Tamer, "*Measuring the Effectiveness of Competition Policy: Evidence from the Turkish Cement Industry*", MPRA (Munich Personal RePEc Archive), 2004, p. 1-41.

TÇMB (Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği), www.tcma.org.tr, Erişim Tarihi:15.09.2010

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Veri Tabanı, www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.09.2010

TC STB (Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Ticaret Bakanlığı), Çimento Sektörü Raporu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü, Sektörel Raporlar ve Analizler Serisi, Nisan 2010.

KENTSEL GELİŞME AÇISINDAN SINIR TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aygül KILINÇ*

Özet

Ekonomik faaliyetler, kentsel gelişmeyi doğrudan etkiler ve kentsel mekânı biçimlendirir. Sınır ticareti de sınır kentlerinde kentsel gelişmeye yön veren ve yapılı çevreyi üreten başlıca ticari bir faaliyettir. Bu ticaret, özellikle sınır kentlerinde ekonomik yatırımları tetikleyerek istihdam yaratır ve işsizliği önler. Kent sakinlerinin refah düzeyini artırarak, bölge kalkınmasına katkıda bulunur. Kentsel hizmetlerin çeşitlenmesini sağlar ve kentsel mekânda daha sağlıklı bir yapı oluşturur. Bu nedenle sınır ticareti desteklenmeli ve iyi yönetilmelidir.

EVOLUATION OF BORDER TRADE IN TERMS OF URBAN DEVELOPMENT

Abstract

Economic activities directly affect the development of urban space and urban styles. Border trade in the border cities that produce the built environment, urban development and major commercial activity in that direction. This trade, create employment, especially in border cities, triggering economic investments and prevent unemployment. Increasing the level of welfare of the inhabitants of the city, contribute to the development of the region. Allows the diversification of urban services and urban spaces creates a more robust structure. For this reason, border trade should be supported and well managed.

1. GİRİŞ

Kentlerin canlı bir organizma gibi olduğunu, onların da bir yaşam çevirimlerinin bulunduğunu ve dolayısıyla doğup, gelişip, canlılıklarını yitirdiklerini ifade eden Erkut (1986, s.1), bu açıdan bakıldığında tüm kentlerin benzer bir evrimsel çizgiden geçtiklerinin söylenebileceğini belirtmiştir. Ancak kentler, bir birinden farklıdır. Her kent, içinde yer aldığı zaman diliminin, kendine kaynak sağlayan ve mekânsal sınırlarını belirleyen çevrenin politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik şartlarının birer ürünü olup, bu zaman dilimi içinde, kendine özgü şartlar altında büyür ve gelişir. Dolayısıyla her kenttin bir kimliği ve tarihi oluşur. Wiberg'e göre kent kimliği; uzun bir zaman içinde biçimlenmekle birlikte, söz konusu kimlik; kentin coğrafi içeriği, ekonomik yapısı, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi gibi niteliklerinin karışımını ifade eder (Kılınç, 2007). Özellikle ekonomik yapı kentsel gelişme üzerinde belirleyici ve yönlendirici bir etki yaratır. Sınır kentlerinde ise bu rolü, ağırlıklı olarak sınır ticareti üstlenir ve söz konusu kentlerin mekânsal niceliğini ve niteliğini etkileyip biçimlendirir.

Bu çalışmada; sınır ticareti yapan gerçek ve tüzel kişilerin söz konusu ticari faaliyetleriyle yaratılacak ekonomik değerin, sınır kentlerinde, kentsel gelişmeyi nasıl ve ne yönde etkileyebileceği üzerine olası değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde; kentsel gelişmenin ve sınır ticaretinin kuramsal boyutuna yer verilmiştir. İkinci bölümde; kentsel gelişmenin itici gücü olarak sınır ticareti üzerinde durulmuş ve son bölümde; kentsel gelişme bağlamında sınır ticaretinin kentsel mekândaki olası yansımaları sorgulanmıştır.

2. KURAMSAL AÇIDAN KENTSEL GELİŞME VE SINIR TİCARETİ

Bu bölümün birinci alt bölümünde; kentsel gelişmenin tarihsel seyri ve kentleşmenin başlıca dinamikleri üzerinde durulmuştur. İkinci alt bölümünde ise; sınır ticaretinin tarihsel arka planına, amacına ve uygulanabilirliğine yer verilmiştir.

2.1. Kentsel Gelişmenin Tarihsel Seyri ve Başlıca Dinamikleri

Kent, farklı sosyal sınıflardan oluşan bir toplumun, yapay çevreyi doğal çevreye egemen kıldığı bir ortamda, kentsel yaşam kurallarına uygun olarak yaşamlarını sürdürdükleri, karmaşık bir toplum yapısının bireysel düzeyde çözülmeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir. Bu nedenle kenti, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmekte olup, aynı zamanda kent, örgütlü hiyerarşik siyasal ve sosyal bir yapıyı yansıtmaktadır (Hout, 2000, s.33-34). Diğer bir tanıma göre kent; "tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, kırsal ve kentsel tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın kontrol edildiği, belirli bir teknolojinin beraberinde getirdiği büyüklük, yoğunluk, farklılaşma ve bütünleşme düzeyine ulaşmış yerleşme türüdür" (Kartal, 1978, s.5). Bu tanımda kentsel işlevler, kentin toplumsal yapıdaki yerine ve/veya rolüne bağımlı olarak belirlenmekte ve kentin belirli bir zaman kesitindeki mekânsal yapısı, toplumsal yapıdaki ilişkilerin yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Aktüre, 1987, s.1).

İlk kentler, M.Ö. 3000'nin biraz öncesinde Nil Vadisi'nde ve Mezopotamya'da doğmuş ve kentleşme daha sonra Filistin, Suriye, Anadolu, İran, Orta Asya ve İndus Vadisine yayılmıştır (Huot, 2000, s.13). Batı

* İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enst. - Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğr E-posta: aygulkilinc@hotmail.com

dünyasındaki kent gelişmesi ise, gerçek anlamda Eski Yunan kentleri olan Atina, Korent, Isparta gibi kentlerin oryaya çıkmasıyla başlamıştır (Yörükan, 2006, s.34). İlk kentlerin gelişimini Mumford (2007, s.683-684) şöyle aktarmıştır: "İlk kentler biçimlenirken, ortak hayatın birçok dağınık organını bir araya getirtmiş, surlar içinde bu organların karşılıklı ilişkilerine olanak tanımış, fiziksel ve kültürel gücün yoğunlaştırılmasıyla kent, insanlar arasındaki ilişkinin temposunu yükseltmiş ve ürünlerin stoklanıp yeniden üretebilir biçimlere dönüşmesine olanak tanımıştır". Maisels (1999, s.215)'e göre ilk kentlerin oluşumu; çeşitli ve bol kaynakların bulunduğu elverişli yerlerde toprağa yerleşme hareketi, avcılığın ve toplayıcılığın yoğunlaşmasından yararlanılarak başladı. Ardından yeni çevrelerde yeni köyler filizlendi ve bu süreçte oluşan çiftçi (neolitik) köyler, bölgede, yerel nüfusun artmasında etkili oldu. Hatt (2002, s.28)'a göre; nüfusun kentte yoğunlaşması için buluşlar ve teknoloji şartı. Bu yüzden ilk kentlerin ortaya çıkmasından önce bulunan tekerlek ve dingil, pulluk, toprağın işlenmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi gibi öğelerin tümü, bu tür yerleşmelerin yoğunlaşması için zorunlu olan ön koşullardı. Reader (2006, s.25-26) ise, kentleşmenin ön koşullarını ve kentsel gelişmenin altındaki itici gücü, tarım ve savaş üzerine kurulu kuram üzerinden açıklamıştır. Gideon Sjoberg'in 1960 yılında yayımlanan "Endüstri Öncesi Kent" (The Preindustrial City) başlıklı kitabında, kentlerin ortaya çıkması için zorunlu üç koşul vurgulanmıştır. Söz konusu koşullar; "1) Uygun ekolojik çevre; 2) Tarım ve tarım dışı üretimde kent-öncesi döneme göre daha gelişmiş teknoloji; 3) Karmaşık toplumsal örgütlenme ve en önemlisi de gelişmiş güç yapısı" şeklinde sıralanmıştır (Aktüre, 1994, s.46). Harvey (2003, s.198)'e göre kentler; toplumsal artık üretiminin coğrafi yoğunlaşması sonucu oluşmakta olup, toplumsal artığın da genellikle söz konusu toplumun geçinebilmesi için gerekli niceliğin ötesinde ve üzerinde olan maddi kaynak niceliğini temsil etmektedir.

Sanayi devrimi ile birlikte Avrupa'nın sanayileşmiş kentlerinde, ekonomik ve sosyal mekânda inanılmaz bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Buna göre *ekonomik mekân*; kişinin alt yapısını oluşturan tüm ekonomik ilişki ve faaliyetleri içerirken, *sosyal mekân* ise; kişinin üst yapısını oluşturan benimsediği ve özümsediği tüm sosyal ve tinsel değerleri, tavır ve davranışları kapsamaktadır (Kartal, 1992, s.21). 20. yüzyılda; kapitalist piyasanın katı işleyiş sisteminden kaynaklanan ekonomik ve sosyal mekândaki geniş kapsamlı ve hızlı dönüşümün kentte yarattığı sorunlara tepki olarak Ebenezer Howard'ın Bahçe Kent, Wright'ın Broadacre (geniş dönüm) ve Le Corbusier'in Işınsal ve Çağdaş Kent kuramları doğmuştur. Söz konusu ideal kentler, ideolojik yaklaşımlardan bağımsız olarak, belirli işlevleri gerçekleştirmek amacıyla, pragmatizmden (faydacılıktan) beslenerek tasarlanmıştır. (Ertan, 2004, s.5-18).

Toplumsal değişme toplumun bütün kesimlerinde, içinde bulunan zamana ve koşullara bağlı olarak gerçekleşen bir süreçtir. Ancak değişmenin hızı ve kapsamı toplumsal olgulara ve kesimlere göre değişiklik gösterir. Kent ölçeğinde işlevsel farklılaşma veya değişme ise kısa bir zaman boyutu içinde gerçekleşmesine karşın, bu durumun kentin mekânsal yapısına veya kent biçimine yansıması çok daha geniş bir zaman süreci içinde oluşur (Aktüre, 1987, s.2). Toplumsal değişkenlere koşut olarak toplumsal yapıda ve kentsel mekânda meydana gelen yapısal dönüşüm, kentleşme sözcüğü ile ifade edilir. Dolayısıyla kentleşme; toplumsal yaşamda, farklılık, çeşitlilik, yoğunluk, karmaşıklık, yabancılaşma ve benzeşme, bireyleşme ve toplumsallaşma kavramlarıyla da açıklanabilir. Kentlileşme; bilginin edinilmesi, sorgulanması ve benimsenmesi, geçmişin olumlu değerlerine sahip çıkılması, bu değerlerden akıllıca ve eleştirel bir yaklaşımla yararlanılması, bugünkü durumun ve koşulların doğru olarak değerlendirilmesi bağlamında, kenti kent olarak algılama, kent mekânını deneyimleme ve onunla bütünleşme sürecidir. Kentlileşme sürecinde üretilen ortak değerler bütünü de kent kültürünü oluşturur (Tankut, 2002). Kentleşme sözcüğü, yalın olarak kullanıldığı zaman bile bir hareketi anlatır. Dolayısıyla kentleşme, kentsel mekândaki statik durumun değil, bir hareketin ifadesidir (Yavuz, 1978, s.22). Bu durumda kabul etmek gerekir ki, kentleşme düzeyi; sanayileşme ve nüfus artış hızına bağımlı olarak ortaya çıkan yapısal değişimler doğrultusunda, ülkeden ülkeye olduğu gibi ülkeler içindeki bölgeler arasında da büyük farklılıklar göstermekte ve bu farklılaşma kıtalar düzeyinde de görülmektedir (Sevgi, 1988, s.4).

Türkiye özelinde kentleşme hareketinin altında yatan etmenler; itici (push), iletici ve çekici (pull) güçler bağlamında açıklanmıştır. Buna göre; ülkemizde, tarım kesimine egemen bulunan koşullarda, özellikle son elli yılda büyük değişmeler olmuş ve bu değişmeler köylüyü tarımdan dışarı itmiştir. İletici güçlerle anlatılmak istenen taşınım ve iletişim olanaklarındaki gelişmelerdir. Çekici güçler ise, sanayi kuruluşlarının sayıca artmasıyla emek isteminin artması ve işsizlerin kentte yoğunlaşmasıdır (Keleş, 2006, s.67-76). Özetle kentsel mekânı (yapılı çevreyi) üreten, biçimlendiren ve ona yön veren unsurları, diğer bir ifadeyle kentsel mekânın dinamiklerini; nüfus, siyasi ve ekonomik yapı, sosyal ve kültürel değerler, sivil toplum oluşumları, teknolojik donanım ve bilimsel bilgi birikimi, mekânın coğrafi ve stratejik özellikleri şeklinde sıralamak mümkündür.

2.2. Sınır Ticaretinin Amacı, Kapsamı ve Uygulanabilirliği

En geniş tanımıyla dış ticaret; uluslararası mal ve hizmet alış-verişi olup, genellikle bu terim; mal ihracat ve ithalatı yerine kullanılmaktadır. Dış ticaret rejimi; ülkenin döviz durumunu, yerli sanayi ile üretici ve tüketicilerin korunmasını, sanayinin ihtiyaçlarını ve ekonomideki arz ve talep dengesini göz önüne alarak kota, tahsis, lisans, gümrük vergileri, fon, prim gibi engelleyici veya teşvik edici araçları kullanarak ülkenin ihracat ve ithalatının hacmine ve yapısına yön verir (Karluk, 1997, s.446). Dış ticaretin özellik arz eden bir bölümünü oluşturan *"Sınır Ticareti"* ise, komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsamına alan bir ticaret türüdür (ITO, 2008; Öztürk, 2010).

Sınır ticareti ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu tür ticaretten beklenen amaç, sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi, hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmaktır. Sınır ticareti ile hedeflenen amaçlar; 1) Bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde, sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi, bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, 2) Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması, 3) Mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi, 4) Formel işlemlerin basitleştirilerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi, 5) Bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, 6) İstihdamın artırılması, 7) Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğraşan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunması, 8) Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek demokratik hayatın gelişmesine katkıda bulunması (ITO, 2000; ITO, 2008; Öztürk, 2010) şeklinde sıralanabilir.

Türkiye'de, 1970'li yılların sonlarından itibaren uygulanmaya başlanılan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde özel bir dış ticaret şekli olarak uygulana gelmektedir. 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 2. Maddesinde sınır ticareti; "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim (ikamet eden) gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemler" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca özellikle ülkenin Doğu ve Güneydoğu illeri dikkate alınarak düzenlenmiş bir ticaret türü olduğuna vurgu yapılmaktadır (Öztürk, 2010). Sınır ticaretinin kapsamı ise; sınır ticaretinin düzenlemesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile belirlenmiştir. Buna göre; toplam 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Edime, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu Karar çerçevesinde, şirket merkezi, sınır ticareti kapsamındaki illerde olan tüzel kişilerle, bu illerde mukim ve tek vergi numarasına sahip gerçek kişilerce, ayda dört defadan fazla olmamak üzere, her defasında belirlenmiş miktardaki ABD Dolarının karşılığı olan Türk Lirasını aşmayacak şekilde eşya ithal edilebilmektedir (ITO, 2000).

Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti, zamanla sınıra komşu illeri de kapsayacak şekilde çerçevesi genişletilmiştir. Ancak güvenlik, kaçakçılık, iç piyasayı bozduğu vb. gerekçelerle sınır ticaretinin kapsamı 2000 yılından itibaren aşamalı bir biçimde daraltılmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2001 yılında, bölgesel ticareti geliştirmek üzere organizasyon yapısında stratejik yeniden yapılanmaya gitmiştir. Bu yeniden yapılanma ile birlikte, var olan sınır ticaretine yeni bir model getirilmiştir (Kara, 2010). Bu model, Sınır Ticaret Merkezleri projesidir. Bu proje ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komşu Suriye, İran, Irak, Nahçıvan ile Türkiye sınırındaki ticaret, Sınır Ticaret Merkezleri şeklinde yeni bir sisteme kavuşturulmuş olmaktadır. Bu kapsamda her iki tarafın sınır kapılarının arasında kalan bölgelerde, iki ülke mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması projesi, 2003 yılından itibaren uygulamaya geçmiştir (ITO, 2008).

Sınır Ticaret Merkezi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine komşu ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde sınır ticareti faaliyetinde bulunmak üzere oluşturulan yerleri kapsamaktadır (DİKA, 2010). 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre; Türkiye'nin yaşam standardının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde ekonomik, sınaî ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, Sınır Ticaret Merkezleri kurulması karara bağlanmıştır. 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın getirdiği en önemli yenilik, Sınır Ticaret Merkezleri uygulamasında bir kısım illere yeniden komşu il statüsünün tanınmasıdır. Sadece Sınır Ticaret Merkezlerinde geçerli olmak üzere Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerine, komşu il statüsü yeniden tanınmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde komşu ülkelere sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay'dan oluşan 13 ilde kurulacak olan Sınır Ticaret Merkezlerinde mağazalar bulunacaktır (ITO, 2008).

Sınır ticareti konusundaki bir kısım yazın, bu ticaret türünü, yasadışı olarak tanımlama eğilimindedir (Öztürk, 2010). Ancak DTÖ'ye üye olan pek çok ülke, uluslararası ticaret anlaşmaları kapsamında bağlı ticaret ve tercihli ticaret anlaşmaları (Kara, 2010) yapmaktadır. Söz konusu anlaşmalar, dünya ticaret sistemin istisnalarını oluşturan kanallara doğru bir eğilimin olduğunu göstermektedir. Özellikle tercihli düzenlemeler bakımından daha da belirgin ve önemli bir gelişme olarak, serbest ticaret anlaşmaları gibi bölgesel ticaret anlaşmalarının (BTA) sayıca artmaya başladığı gözlenmektedir. Bugün ABD, Kanada ve Meksika arasında düzenlenen NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) ve yine ABD ile çok sayıda başka ülke arasındaki benzer anlaşmalar, bunun örneğini oluşturmaktadır (Deardorff, 2010).

3. KENTSEL GELİŞMENİN İTİCİ GÜCÜ OLARAK SINIR TİCARETİ

Kentsel mekânı (yapılı çevreyi) oluşturan, biçimlendiren ve ona yön veren unsurları, diğer bir ifadeyle kentsel mekânın dinamiklerini harekete geçiren, kent aktörleridir. Yapılı çevrenin üretimi, yeniden üretimi ve dönüşümünde etkili olan söz konusu aktörler; merkezi devlet, yerel yönetim (devlet), sivil toplum örgütleri,

üniversiteler ve kentteki ekonomik girişimler şeklinde belirtilebilir. Şengül (2009, s.16); kent mekânının üretimi, yeniden üretimi ve dönüşümünde sermaye birikim süreçlerinin önemli bir rol oynadığını belirtir. Yazar; "eğer kent mekânının üretiminden kastedilen, yapılı bir çevrenin ortaya çıkması ise, kuşkusuz bunun anlamı; sermayenin mekâna belli bir yoğunlukta çökelmesi, yani sabit hale gelmesi" anlamına geldiğini söyler. Harvey (2003, s.223-225)'de, kentleşmenin, coğrafi olarak belirlenmiş bir artık-ürünün coğrafi yoğunlaşmasıyla olanaklı hale geldiğini ifade etmiştir. Buna göre; kentlerin ünleri ve önemleri büyük oranda artık mal ve hizmetlerin coğrafi dolaşımına ve hangi oranda yoğunlaştığına bağlı olarak, konumlarıyla ifade edilir. Ayrıca, artık-değerin dolaşımı sürekli kanal değiştir ve buna göre; kilit bir kaynağın tükenmesi ve yeni bir kaynağın (teknoloji ve yeni ticaret yolları sayesinde) ortaya çıkması, güçlü ve önemli kentlerin ortaya çıkmasına neden olabilir ve yine aynı hızla onları yıkabilir. Bu tespit, tüm kentler için geçerli olmakla birlikte, kentsel gelişimini büyük oranda sınır ticaretine bağlı olarak gerçekleştiren sınır kentleri için daha anlamlı görünmektedir.

Sınır bölgelerindeki ekonomik yapının temel dayanağını oluşturan tarım ve hayvancık sektöründeki verim düşüklüğü, sınır ticareti gibi yeni bir ekonomik kaynağın oluşturulup, sağlıklı bir şekilde yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır. Zira bu bölgelerdeki devlet yatırımlarının sınırlı sayıda olması, var olan yatırımların atıl durumda bulunması ve başta güvenlik kaygısı olmak üzere bölgenin fiziki ve iklim koşuları nedeniyle özel sektör yatırımlarını çekememesi gibi sıralanabilecek birden fazla olumsuz faktör nedeniyle sınır kentleri, nüfusunu ve ekonomik değerlerini büyük kentlere kaptırmıştır. Dolayısıyla gelişemeyen ve kentsel yapılanmanın temel dinamiklerini büyük kentlere kaptırma riskiyle karşı karşıya kalan sınır bölgelerindeki bu kentler için sınır ticaretinin anlamı, yaşamsal derecede önemli görülmektedir. Harvey (2003, s.212)'in deyimiyle; üretici bir kent, içinde yer aldığı bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunur, ama asalak bir kent bunu yapamaz. Bundan dolayı sınır bölgelerindeki kentlere üretici kent kimliği kazandırmak, bünyesinde yaratılan artık-değeri kentsel mekânında üretimi artıran yatırım biçimlerine dönüştürebilme yetisine kavuşturmak, başta bölge halkının refahını artırması olmak üzere, bölge kalkınması ve bölgeler arasındaki eşitsizliği en azlaştırması açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de, ekonomik kalkınmanın sağlanması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılıp, refah düzeyinin iyileştirilmesi ve yaşam standartlarının ülke ortalamasına yükseltilmesi kamu politikalarının öncelikli hedefler arasında bulunmaktadır. Her bölgenin bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu doğal varlıklar, ekonomik kaynaklar ve iç dinamikler ekonomik ve sosyal yapı üzerinde belirleyici rol oynamakta olup, aynı zamanda kentsel formda mekânsal örüntüler şeklinde yansımasını bulmaktadır. Bölgeler arasında kalkınmadan kaynaklanan eşitsizlik nedeniyle bazı kentler aşırı derecede gelişirken, diğer bir kısmı bağımlı kentler durumuna düşmektedir. Bu süreç; bölgelerin ekonomik etkinliklerini, nüfus dağılımını, kentlerin, çevrenin ve doğal dokunun bütünlüğünü bozup, kalkınmanın ekonomik ve sosyal maliyetlerini yükseltmiş ve bütün bunlar, daha ileri gelişmeye imkân vermeyen tıkanıklıklara yol açmıştır. Bu durum, bölgelerarası ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırabilmek için özellikle hizmetler sektörünün dolayısıyla sınır ticaretinin önemini artırmaktadır (Arslan, 2010). Çünkü sınır bölgelerinde, sınır ticareti ile meşgul olan önemli bir kesim zamanla sermaye birikimi sağlamış ve elde edilen geliri yatırıma dönüştürmüştür. Yapılan yatırımlar, ekonomik kalkınma ve refah artışına katkıda bulunup, birçok kişiye istihdam yaratmıştır (Kara, 2010).

4. KENTSEL GELİŞME BAĞLAMINDA SINIR TİCARETİNİN KENTSEL MEKÂNDAKİ OLASI YANSIMALARI

Kent mekânı; farklılıkların çeşitlilik içinde anlamlı olduğu, yoğun ilişkiler yumağının yaşandığı, kendiliğinden ortaya çıkan, kestirilemeyen ya da sürprizleri barındıran, yeniliklere açık ama kendi kurallarını üreten bir mekân olup, aynı zamanda toplumsal paylaşım ve korunma yanında, yabancılaşma ve yalıtılma sorunlarını da barındırma özelliği taşır (Tankut, 2002). Kentlileşme ise, kentleşmenin toplumsal değişme boyutunu yani kentleşme sürecinde yer alan insanlardaki değişmeyi tanımlarken, kentleşme süreci içerisinde kentlileşen insan; ekonomik ve sosyal açıdan olmak üzere iki boyutta değişime uğramaktadır (Ertürk, 2009, s.13; Kartal, 1992, s.21). Sosyal ve ekonomik kentlileşme sürecinde yaşanan değişimin etkileri kentsel mekânda yoğunlaşır ve yapılı çevreyi üreterek somutlaştırır. Sınır ticaretinin yapıldığı kentlerde de aynı şekilde, sınır ticareti nedeniyle yaşanacak olası değişmeleri ve gelişmeleri, sosyal ve ekonomik kentsel mekândan okumak mümkün olacaktır.

4.1. Sınır Ticaretinin Olası Yansımalarını Sosyal Mekândan Okumak

Sınır kentlerinde, sınır ticareti kapsamında gerçekleştirilecek ticari faaliyetler, kent ekonomisine doğrudan katkıda bulunacaktır. Özellikle kent sakinlerinin refah düzeyinin artmasında etkin rol oynayacaktır. Refah düzeyinin artması, sosyal ve kültürel faaliyetlere daha fazla zaman ve bütçe ayırma istemi yaratacaktır. Dolayısıyla yerel yönetim ve özel sektör, sosyal ve kültürel faaliyetlere ilişkin yatırımlarını nicel olarak artırma ve çeşitlendirme eğilimi içinde olacaklardır. Kenti, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmektedir. Ekonomik hayatın canlanması, kentsel dinamiklerin işlevselliğini tetikleyeceği için kent meydanlarının, sinema ve tiyatro salonlarının, spor komplekslerinin, çocuk parklarının, hayvanat bahçesinin, merkezi kent parklarının, resim ve sanat galerilerinin, müzelerin oluşturulması, festival ve şenliklerin

düzenlenmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda bir kenti karakterize eden kentsel dokuların bir araya gelerek çağdaş ve yaşanılası bir kentsel mekânın oluşturulması mümkün olacaktır.

Sınır ticareti bağlamında yapılan ticari faaliyetler, sınırın her iki yakasında bulunan kent sakinlerini sosyal ve kültürel anlamda yakınlaştıracaktır. Dolayısıyla ortak paylaşımlar oluşacak ve bu durum, bölgesel barışa katkıda bulunup, güven ortamının tesisinde önemli rol oynayacaktır. Ayrıca sınır kentlerinde bulunan üniversitelerin ortak düzenleyebileceği konferanslar, seminerler yine ortak yürütebilecekleri bilimsel projeler, araştırmalar; bilimsel, sosyal ve kültürel anlamda yakınlaşmayı sağlayıp, güçlü bir iletişim zemini oluşturacaktır. Aynı zamanda sınır kentlerinde karşılıklı turistik gezilerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Sınır ticaretine ilişkin yazın gözden geçirildiğinde; sınır ticaretinin bölge kalkınmasına katkıda bulunduğu, istihdamı artırdığı, bölge ekonomisinde katma değer yarattığı, kaçakçılığı ve göçü önlediği gibi olumlu tespitlere yer verildiği gözlenmektedir. Bununla birlikte söz konusu ticari faaliyetin ülke ekonomisini olumsuz etkilediğine, ihracatta eşitsizliğe neden olup, iç piyasada haksız rekabet yarattığına dair sakıncalara da dikkat çekilmiştir. Ancak söz konusu ticaretin bölge kalkınmasına katkıda bulunarak, istihdam yaratması ve dolayısıyla göçün önlenmesi kentsel gelişme açısından son derece önemli bir durumdur. Kentleşmenin en önemli dinamiklerinden sayılan nüfusun kentte tutunabilmesi, sınır kentleri özelinde söz konusu ticaretle olanaklı kılınabilir. Sınır bölgelerinde önemli bir ticari faaliyet niteliğinde olan sınır ticaretinin sakıncalarının ortadan kaldırılması, söz konusu ticaretin kamu yararı gözetilerek düzenlenmesine ve sürecin doğru yönetilmesine bağlı görünmektedir.

4.2. Sınır Ticaretinin Olası Yansımalarını Ekonomik Mekândan Okumak

Kentsel yapılı çevrenin ana dinamiğini; sabit sermaye yatırımları ve fiziksel alt yapı yatırımları oluşturmaktadır. Sabit sermaye yatırımları sermaye birikim sürecinde oluşan ve kentsel mekânda; konut, iş merkezi, alış-veriş merkezi, fabrika ve atölye gibi üretim birimleri, otel ve restaurant gibi hizmet birimleri, sinema, tiyatro ve hayvanat bahçesi gibi eğlence ve dinlenme birimleri şeklinde kentsel mekânda yoğunlaşacaktır. Yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen fiziksel alt ve üst yapı yatırımları, kentsel mekânın temel esaslarını oluşturup, düzenli ve denetimli kentsel gelişme üzerinde belirleyici bir etki yaratacaktır. Yerel yönetim ve özel sektör gibi kentsel mekânın aktörlerini harekete geçiren faktör ise, sınır ticareti nedeniyle kentte yaratılacak ekonomik değer olacaktır.

Kentleşme hızının düşük olduğu, alt ve üst yapı yatırımların yetersiz durumda bulunduğu, sanayinin zayıf, kent ekonomisinin ise ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıktan beslendiği, mevcut ekonomik değerlerin ve nüfusun büyük kentlere kaydığı sınır kentleri için sınır ticareti, yaşamsal derecede önemli bir ticari faaliyettir. Çünkü söz konusu sınır bölgelerinde ekonomik hayatı canlandıracak ve bölge kentlerinin sahip olduğu kaynakları harekete geçirip, ekonomik ve sosyal anlamda değer yaratacak tek seçenek, sınır ticareti görünmektedir. Sınır bölgelerindeki ekonominin temel dayanağı olan tarım ve hayvancılık sektörünün içinde bulunduğu durgunluk düşünüldüğünde, bölge halkı için söz konusu ticaret daha anlamlı bir hal almaktadır.

Sınır bölgelerinde, sınır ticareti yapan gerçek ve tüzel kişilerin kentte yaratacağı ekonomik değer; fabrika, atölye, sanayi tesisleri ve hizmet birimleri gibi çeşitli ve değişik ölçeklerden oluşan yatırımlara dönüşecektir. Bu durum kentte istihdam yaratıp, kent sakinlerinin refahına doğrudan katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla söz konusu bölgelerdeki göçler azalacaktır. Refah düzeyi yükselen kent sakinleri, mevcut konutlarını iyileştirmek isteyecek ya da bu durum, konut ve benzeri yapılar için yeni istemler yaratacaktır. Böylece sınır ticareti kentte emeğin yeniden üretimini olanaklı kılarken, aynı zamanda yapılı çevrenin de üretimini, yeniden üretimini ve dönüşümünü tetikleyecektir. Bu durum söz konusu kentleri bağımlı kent olmaktan kurtarıp, üretici kent durumuna getirecektir. Daha da önemlisi, kentte yaratılan artık-değer mevcut coğrafyada yoğunlaşıp, sınır bölgelerinin kalkınmasında kullanılacaktır.

5. SONUÇ

Kentsel gelişme, etkin bir süreçtir ve bu süreç etkinliğini toplumsal yapıdaki işlevsellikten alır. Söz konusu işlevsellik siyasal, ekonomik ve sosyal değişkenler arasındaki ilişki biçimine bağlı olarak gelişir, değişir ve yeni bir boyut kazanır. Dolayısıyla toplumsal değişkenler kentsel gelişmenin yönü ve biçimi üzerinde belirleyici etki yaratırken, söz konusu etkinin fiziki mekâna yansıma biçimi de kentsel gelişmenin mekânsal boyutunu oluşturur. Sınır ticareti, sınır kentlerinin gelişmesinde yaşamsal öneme sahiptir. Özellikle toplumsal yapıda yarattığı ekonomik ve sosyal devingenlik kentsel mekânda hayat bularak, yapılı çevrenin oluşumunu ve gelişimini tetikler.

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret işlemidir. Söz konusu işlem, sınırın iki yakasındaki komşu kentlerde yaşayan insanlara, karşılıklı olarak mal-alım satımında bulunma olanağı yaratır. Bir ülkenin ithalat ve ihracat işlemlerinde uygulanan pek çok işlem sınır ticaretinde uygulanmaz. Bu ayırıcı durum, sınır kentlerinde karşılıklı olarak ithalat ve ihracatın düşük maliyetli olarak gerçekleşmesini sağlar. Dolayısıyla bu durum; sınır kentlerin ekonomisinde ve ticaretinde doğrudan bir canlılık yaratır, karşılıklı güveni pekiştirir, sosyal anlamda sınır kentlerinde yaşayan insanları yakınlaştırır, bölge barışına ve huzuruna katkıda bulunur. Sınır ticaretinden doğan tüm ekonomik ve sosyal gelişmeler kentsel mekâna da

yansıyarak, yapılı çevreyi dönüştürür, sınır kentlerini alt ve üst yapısı ve çevre düzenlemesi ile daha yaşanılası bir çehreye kavuşturur.

KAYNAKÇA

AKTÜRE, Sevgi, 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1987

AKTÜRE, Sevgi, Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994

ARSLAN, İbrahim ve Hakkı M. Ay, "Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar", http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2007/PDF/22.pdf, (Erişim Tarihi: 17.07.2010)

DEARDORFF, Alan V., "Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?", http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2008_dergi/02_Alan_Deardorff.pdf , (Erişim Tarihi: 28.10.2010)

DİKA- Dicle Kalkınma Ajansı, "DİKA Ön Bölgesel Gelişme Planı 2010", http://www.dika.org.tr/upload/archive/files/On_Bolgesel_Geli%C5%9Fme_Plani.pdf, (Erişim Tarihi: 27.10.2010)

ERKUT, Gülden, Endüstri Etkisinde Bir Kentsel Sistemin Dinamik Büyüme Modeli, Doktor Tezi, İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 1986

ERTAN, Kıvılcım Akkoyunlu, "20. Yüzyıl Kent Ütopyaları", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı:3 ss. 5-21, 2004

ERTÜRK, Hasan ve Neslihan Sam, Kent Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi, 2009

HARVEY, David, Sosyal Adalet ve Şehir, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul: Metis Yayınları, 2003

HATT, Paul K. ve Albert J. Reiss, "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", Çev.: Bülent Duru-Ayten Alkan, 20. Yüzyıl Kenti, s.27-33, Ankara: İmge Kitabevi, 2002

HUOT, Jean-Louis; Jean-Paul Thalmann ve Dominique Valbelle, Kentlerin Doğuşu, Çev.: Ali Bektaş Girgin, Ankara: İmge Kitabevi, 2000

ITO – İstanbul Ticaret Odası, "Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", Haz.: Osman Z. Orhan, (http://www.ito.org.tr/itoyayin/0001011.pdf , (Erişim Tarihi: 27.10.2010)

ITO- İstanbul Ticaret Odası, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu", Haz.: Mustafa Tan ve Fuat Altundal, http://www.ito.org.tr/itoyayin/0005675.pdf , (Erişim Tarihi: 27.10.2010), 2008

KARA, Mehmet, Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi, http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt7.sayı3/7.3%20kara.pdf , (Erişim Tarihi: 27.10.2010)

KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, İstanbul: Beta Yayım, 1997

KARTAL, S. Kemal, Kentleşme ve İnsan, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1978

KARTAL, S. Kemal, Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme, Ankara: Adım Yayıncılık, 1992

KELEŞ, Ruşen, Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, 2006

KILINÇ, Gökçen, "Şehircilik Açısından Kent Tarihi Araştırmalarının Gerekliliği ve Kullanılan Yöntemler", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, say: 23 s.177-196, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_23/10-%20_177-196.%20syf._.pdf, (Erişme Tarihi: 05.04.2010), 2007

MAİSELS, Charles Keith, Uygarlığın Doğuşu, Çev.: Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1999

MUMFORD, Lewis, Tarih Boyunca Kent, Çev.: Gönül Kara ve Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007

ÖZTÜRK, Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" http://iibf.karaelmas.edu.tr/sbd/makaleler/1303-9245/200602003107127.pdf (Erişim Tarihi: 17.07.2010)

READER, John (2006), Şehirler, Çev.: Fatina Bahar Karlıdağ, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006

SEVGİ, Cezmi, Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular, İzmir: Uzman Yayıncılık, 1988

ŞENGÜL, H. Tarık, Kentsel Çelişki Ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, Ankara: İmge Kitabevi, 2009

TANKUT, Gönül, "Kentler", Bilim ve Teknik Dergisinin Ücretsiz Eki, http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/kentler.pdf, (Erişim Tarihi: 05.04.2010), 2002

YAVUZ, Fehmi; Cevat Geray; Ruşen Keleş, Şehircilik: Sorunlar Uygulama ve Politika), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978

YÖRÜKAN, Turhan, Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, Ankara: Nobel Dağıtım, 2006

BATI ANADOLU KIYILARI ÜZERİNDEN GERÇEKLEŞEN YASADIŞI İNSAN KAÇAKÇILIĞI VE EKONOMİK BOYUTU

Arife KARADAĞ*
Mesut KAYGUSUZ**

ÖZET

Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki transite geçişe uygun konumu, sınırları üzerinden geçişler konusunda coğrafyasının sunduğu avantajlı (!) durum ve sınır komşularında halen devam eden siyasi, ekonomik ve stratejik sıcak-istikrarsız durum ve nedeniyle son yıllarda artan biçimde yasadışı sınır aşımlarına ve insan kaçakçılığına sahne olmaktadır.

Sınırlarımızdaki ticaretin bir başka yüzü olarak değerlendirebileceğimiz yasadışı insan kaçakçılığını konu alan bu çalışmamızın amacı; suç coğrafyası kapsamında, uluslararası düzeyde transit göç güzergahı üzerinde bulunan Türkiye'nin sınırlarında son yıllarda belirgin biçimde artan, sosyo-ekonomik ve güvenlik boyutu ile sınırlarımızda bir tür tehdit oluşturan yasadışı göç ve insan kaçaklığı hareketleri üzerine coğrafi değerlendirmelerde bulunmaktır.

Sözkonusu alanda gerçekleşen insan kaçakçılığı vakalarıyla ilgili olarak öncelikle T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar, Hudut ve İltica Dairesi Başkanlığı ve İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesinden alınacak istatistik verilerden yararlanılacaktır. Buna ek olarak, T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünden alınacak izinle, sınır dışı edilme işlemleri sırasında, yukarıda açıklanan Geri Gönderme Merkezlerinde kalan kaçak göçmenlerle mülakatlar yapılmıştır. Tüm bu süreçte elde edilen bilgiler sayısal bilgilere dönüştürülerek analiz edilmiş ve sözkonusu yasadışı faaliyetin bugün ulaştığı rakamlar ve faaliyete dâhil kaçak göçmenlerin demografik görünümleri, yola çıkış nedenleri, kullandıkları araçlar (aracılar ve ulaşım araçları), kaynak ve hedef ülke bilgileri, kaçışın maliyeti, karşılaşılan güçlükler riskler gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Özetle, sınırlarımızda halen devam eden ve doğrudan insanı malzeme eden ve bu yönüyle sınır ticaretinin bir başka ama yasadışı yüzünü temsil eden insan kaçaklığı nedenleri, Anadolu'ya giriş ve çıkış için tercih ettikleri güzergâhlar, göçün maliyeti, destekleyen aracı kurumlar ve karşılaşılan sorunlar Türkiye örneğinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın devamında, bu yasadışı sınır ticaretine alet olan kaçak göçmenlerin, göçün öncesi ve sonrasına ilişkin umutları, beklentileri, kayıpları ve bundan sonrası için planları yine kendi ağızlarından aktarılmaya çalışılmıştır. Sınır güvenliğimiz açısından bu yasadışı ve tehditkar durumun çözümü konusunda özellikle ekonomik temelde yapılması gereken düzenlemeler konusunda İçişleri Bakanlığın yürüttüğü çalışmalar ve düzenlemeler bildiri sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Sınır ticareti, suç coğrafyası, uluslararası yasadışı göçler, insan kaçakçılığı.

ILLEGAL HUMAN SMUGGLING TAKING PLACE VIA THE WESTERN ANATOLIAN COASTS AND ITS ECONOMIC DIMENSION

ABSTRACT

Turkey is the scene of recently increasing illegal border crossings and human smuggling due to the permanence of the still ongoing political, economic and strategic hot-unstable state in its border neighbors and the advantageous (!) condition offered by its geography about the transitions via its borders, besides its location that is convenient for transition among the continents of Asia, Europe and Africa.

The main subject of this study is illegal human smuggling that represents another side of trade at our borders. Recently, it has clearly increased at the borders of Turkey, located on the international transit migration route, and it mostly threatens our borders with its socioeconomic and security dimensions. This study aims to discuss the illegal migration and human smuggling movements that take place via our country, with a geographical approach. The study deals with human smuggling that takes place via our Western Anatolian coasts, the gate of our country opening to Europe. Data to be obtained from the Department of Foreigners, Border and Asylum at the Directorate General of Security in the Ministry of Interior of the Republic of Turkey will be used. In addition, provided that permit is obtained, it is planned to interview the illegal migrants, hosted at some centers (Refoulement Centers) in Izmir that are considered appropriate by the DGS during the procedure of being deported by the police. Depending on the data to be obtained in this entire process and to be converted into numerical information, it will be intended to find an answer to questions such as the current figures of the illegal activity concerned, the demographic profiles of the illegal migrants included in the activity, reasons for

* Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü - arife.karadag@ege.edu.tr, Yrd. Doç. Dr.
** İzmir Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi - mesutkaygusuz@yahoo.com

their setting off, the means they used (intermediaries and means of transportation), information on source and target countries, cost of escape, and the difficulties and risks encountered in case of Van, Edirne, İzmir and Yozgat.

To summarize, the issue of ongoing human smuggling at our borders that represents another side of border trade in this sense will be addressed in this study together with its causes, the routes they prefer to enter and exit Anatolia, cost of migration, the supporting intermediary institutions, and the problems encountered. In the following sections of the study, it will be intended to convey the pre- and post-migration hopes, expectations and losses of illegal migrants, who are an instrument to this illegal border trade, and their plans from now onwards, again as heard directly from them. The proposals to be made regarding the regulations required to be made particularly on economic grounds for the settlement of the illegal and threatening case in terms of our border security will form the conclusion section of the paper.
Key Words: Border trade, crime geography, international illegal migrations, human smuggling.

Giriş

Yasadışı göç ve insan kaçakçılığı, ister kaynak, ister Türkiye gibi transit ülke, isterse hedef ülke konumunda olsun, son yıllarda dünya gündeminin ilk sıralarında yer alan önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Sözü edilen sorun; özellikle bu göç hareketinin güzergâhları üzerinde, özellikle transit ülke ya da hedef ülke konumunda bulunan ülkeleri birçok açıdan tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye; jeopolitik ve stratejik durumu, Avrupa, Asya ve Afrika ülkeleri arasındaki transit geçişe uygunluk gösteren konumu, Asya-Avrupa ülkeleri arasında tek köprü olması gibi nedenlerle, azgelişmiş ülkelerden gelişmiş batı ülkelerine yönelik insan kaçakçılığında önemli bir transit geçiş güzergâhı haline gelmiştir. Asya ve Avrupa arasındaki en kısa bağlantının burada oluşu, özellikle kara sınırlarının kontrolü güçleştiren uzun, dağlık, engebelik arazi şartları ya da Edirne'de olduğu gibi sınırın bir nehirle ayrılıyor oluşu da bu süreci desteleyen coğrafi avantajlar (!) olmuştur. Ayrıca, doğusu ve güneyindeki komşularında gözlenen iç siyasi karışıklıklar, rejim istikrarsızlığı, buna bağlı olarak giderek artan güvenlik sorunları ve derinleşen yoksulluğuna karşılık, Batı komşularının çekici ekonomik, sosyal ve siyasal refah düzeyi de yasadışı insan kaçakçılığını tetikleyen başlıca sebeplerdendir. Tüm bu koşullar dikkate alındığında, Türkiye'nin söz konusu kaynak ve hedef ülkeler arasında insan kaçakçılığı boyutunda izlenen güzergâhtaki rolünü ve önemini anlamak güç olmayacaktır.

Bu çalışmada; uluslararası düzeyde transit göç güzergâhı üzerinde bulunan Türkiye sınırlarında, son yıllarda sosyo-ekonomik ve güvenlik boyutu ile ciddi bir tehdit oluşturan, yasadışı insan kaçakçılığının nedenleri, her biri farklı yol hikâyeleri ve sözü edilen göç hareketlerinin ülkemiz açısından taşıdığı riskler coğrafi bir yaklaşımla incelenmiştir. Buna ek olarak, Türkiye sınırlarından yasadışı giriş-çıkışların yüksek oranda kaydedildiği Edirne, Van ve İzmir'de yakalanan ve geri gönderme işlemleri tamamlanıncaya kadar bu illerdeki Geri Gönderme Merkezlerinde tutulan kaçak göçmenlerle gerçekleştirilen mülakatların sonuçları değerlendirilmiştir. Yine bu örnek göç hikâyelerinden yola çıkarak, insan kaçaklığına yönelten nedenler, Anadolu'ya giriş ve çıkış için tercih ettikleri güzergâhlar, göçün maliyeti, destekleyen aracı kurumlar ve karşılaşılan sorunlar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın devamında, bu yasadışı sınır ticaretine alet olan kaçak göçmenlerin, göçün öncesi ve sonrasına ilişkin umutları, umutsuzlukları, beklentileri ve hedeflerinden hareketle, sınır güvenliğimiz açısından devam eden yasadışı-tehditkâr durumun çözümüne ilişkin öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda sözü geçen mülakatlar Emniyet Genel Müdürlüğünden alınan özel izinle yerlerinde be bire bir görüşme yoluyla gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Sınırlardaki Ticaretin Bir Başka Yüzü: Yasadışı İnsan Kaçakçılığı

Yasadışı göç; bir kişinin yasal olarak bulunduğu ülkeyi terk ederek baksa bir ülkeye ancak yasadışı yollardan girmesi, yasal yollardan girse de süresi içinde ülkeyi terk etmemek yoluyla o ülkede yasal izni bulunmaksızın uzun süreli olarak yaşaması ya da çalışmasıdır.

Yasadışı göçmen/insan kaçakçılığı; insanların daha iyi şartlarda yaşayabilmek arzusu ve amacıyla bulundukları ülkeden yasa dışı yollarla başka ülkelere götürülmeleridir. Yasadışı insan kaçakçılığı; Türk Ceza Kanununun 79. maddesinde *"Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, maddi menfaat elde etmek maksadıyla yasal olmayan yollardan; bir yabancının ülkeye sokulmasına veya ülkede kalmasına, Türk vatandaşı veya yabancının yurtdışına çıkmasına yine yasadışı yollardan imkân sağlanması"* şeklinde tanımlanmaktadır.

"Doğrudan veya dolaylı olarak maddî çıkar elde etmek amacıyla, yasal olmayan yollardan; bir yabancıyı ülkeye sokma veya ülkede kalmasına imkân sağlamanın, Türk vatandaşı veya yabancının yurt dışına çıkmasına imkân sağlamanın" cezası; kanunun aynı maddesi uyarınca, *"3 yıldan 8 yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adlî para cezası"*dır. Bu suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek cezalar yarı oranında artırılır (TCK, 79. madde).

Söz konusu tanımda ifade edilen **kaynak ülke;** gerek yasadışı göçe gerekse insan ticaretine konu olan kişilerin uyruklarında bulundukları ülke, yine yasadışı yollarla çıkılan göç ile ulaşılmak istenen yer **hedef**

ülkedir. **Transit ülke** ise; kaynak ülkeden hedef ülkeye ulaşmak için kullanılan güzergah üzerinde geçilen ya da elverişli şartlar oluşuncaya kadar yasal yada yasal olmayan biçimde geçici olarak kalınan ülkedir.

Bununla birlikte, geleceğe yönelik umut arayışı içindeki bu insanlar, yasadışı yollarla bir başka ülkeye girebilmek için, çoğu zaman kolay ve güvenilir yol (!) olarak **göçmen kaçakçılığı organizatörleri**nden yardım almaktadır. Yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen bu yolculuğa bireysel ve bağımsız olarak çıkmanın bu süreçte neredeyse imkânsız oluşu, sorunun sınır ötesi bir hareket olmasının yanında organize boyutunu da gündeme getirmektedir.

Yasadışı İnsan Kaçakçılığının Nedenleri - Yasadışı Göç Güzergâhları

Yasadışı insan kaçakçılığı, kaynak ve hedef ülkelerin her ikisi açısından da toplumsal ve kültürel temelli birçok olumsuzluğa yol açan bir sorundur. IOM'a göre, dünyada her yıl 500.000 yasadışı göçmen AB ülkelerinden giriş yapmakta (IOM, 2009) bir o kadarı da bu yolculuğu tamamlayamadan yakalanmaktadır. Yine IOM verilerine göre dünyada yasadışı göçmen sayısı 15-30 milyon civarındadır. Kaçakçıların/suç örgütlerinin bu faaliyetten kazançları 3,2 milyar kaçakçıların/suç örgütlerinin bu faaliyetten kazançları 3,2 milyar doları bulmaktadır (IOM, 2009).

Dünyada yasadışı insan kaçakçılığına zemin oluşturan nedenler;

- Yoksulluk,
- Ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki uçurumlar
- Açlık ve kıtlık sorunu
- Salgın hastalıklar
- Kaynak ülkede devam eden savaşlar iç siyasi karışıklıklar ve yol açtığı güvenlik sorunu
- Politik ve Ekonomik İstikrarsızlık
- Hedef ülkeler için ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç
- Yaşam kalitesini artırma konusundaki istek
- Yaşanılan ülkedeki bölgesel ve kültürel farklılıklar
- Kadının sosyal statüsü
- Yüksek miktarda çıkar sağlama ve düşük risk (!)
- Aileden kaynaklanan sorunlar şeklinde sıralanabilir.

Şüphesiz söz konusu yasadışı göç hareketinde kaynak ve hedef ülkeler arasındaki en belirgin farklılık gelir düzeylerindeki dolayısıyla yaşam kalitesindeki farklılıktır. Nitekim, yasadışı göçmen kaçakçılığı sürecinde kaynak ülke konumunda olan ülkelerden Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Filistin gibi azgelişmiş ülkelerde kişi başına düşen milli gelir 800 Doların altındadır (Çizelge 1) .

Ülkeler	Kişi Başına Milli Gelir (Dolar)	Milli Gelir Altındaki Nüfus %
Afganistan	228	55
Bangladeş	403	40
İran	2 825	40
Gürcistan	1 493	54
Pakistan	769	35
Ukrayna	1 727	31
Irak	1 783	30
Rusya	5 369	25
Moldova	825	80
Moritanya	650	70
Filistin	550	40

Çizelge 1. Kaçak göçmenler açısından kaynak ülke durumundaki ülkelerin gelir dağılımı
Kaynak. *CIA Factbook 2009 , Emniyet Genel Müdürlüğü, 2010.*

Üstelik bu ülkelerde nüfusun yaklaşık olarak yarısından fazlası söz konusu milli gelir düzeyinin de altında yaşamlarını sürdürmektedirler. Buna karşılık söz konusu kaçakların hedef ülkeleri durumundaki Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada'da bu rakamlar 40 000 doların üzerine çıkmaktadır. Yasadışı insan kaçakçılığı sürecinde kaynak ve hedef ülke durumundaki ülkelerin gelir ve dolayısıyla yaşam standardı konusundaki bu gözle görünür fark, yaşamlarını büyük ölçüde açlık, sefalet ve hayati risk altında geçiren azgelişmiş ülke insanların tüm riskleri göze alarak kaçak yollarla bu umut yolcuğuna tereddütsüz soyunmalarını anlaşılır kılmaktadır. Avrupa ülkelerine yönelik gerçekleştirilen **yasadışı insan kaçakçılığı** olaylarında kullanılan **güzergâhlar** çeşitlilik göstermekle beraber birkaçı aşağıdaki gibidir (Şekil 1);

Yasadışı göç içinde kullanılan güzergah söz konusu olduğunda, yasadışı göçmenler yada organizatörler bazen son derece basit ve direkt bazen de uzun ve dolaylı bir yol kullanabilmektedir. Bu nedenle de, kalkış ve varış arasında gecen süre, bazen sadece birkaç gün, bazen aylarca sürebilmektedir.

Yasadışı insan kaçakçılığında kullanılan yöntemler arasında sahte belge kullanma, hudut kapılarından geçiş yapan araçlar içerisinde gizlenme, kara sınırlarından yaya veya hayvan sırtında geçiş yapma, deniz sınırlarından kayıp/çalıntı tekneler, lastik şişme botlar ve balıkçı tekneleriyle illegal geçiş yapma, yasal yollarla gelip vize ve ikamet süresi bitiminde çıkış yapmama, formalite evlilik yapma yada dayanaksız iltica başvurusunda bulunma gibi yöntemler kaçak göçmen ve organizatörler tarafından en çok tercih edilenlerdir (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2010).

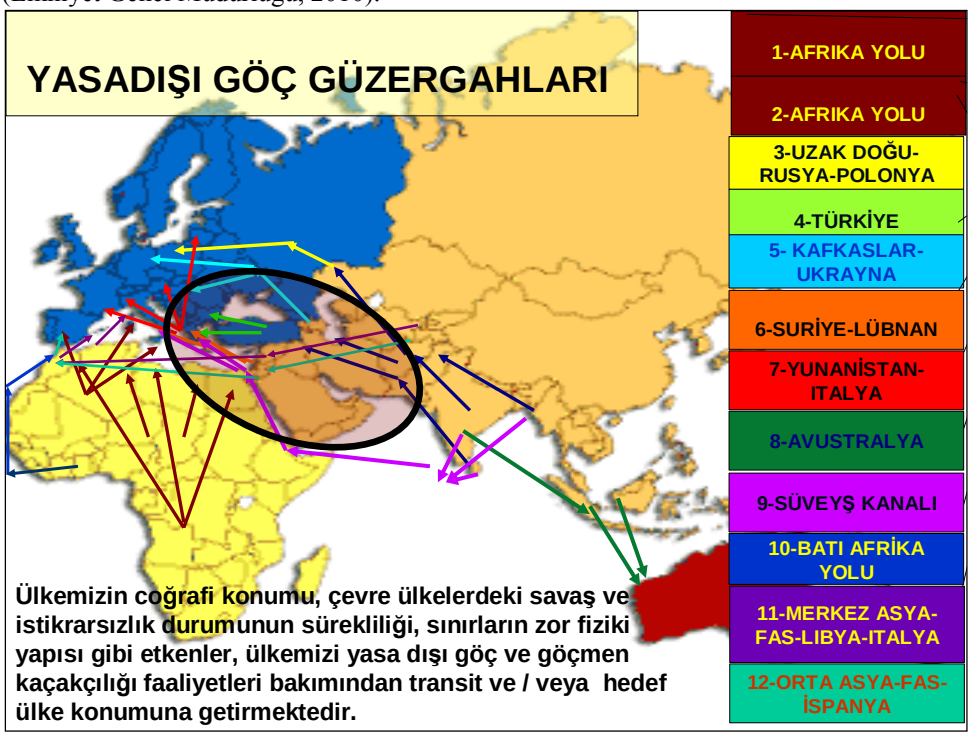

Şekil 1. Dünyada önemli yasadışı göç güzergahları
Kaynak . T.C. Emniyet Genel Müdürlüğü, 2010.

Yasadışı İnsan Kaçakçılığı ve Transit Ülke Olarak Türkiye

Türkiye coğrafi konumu, çevre ülkelerdeki devam eden savaş ve iç siyasi karışıklıklar buna bağlı olarak artan güvenlik sorunları yine aynı ülkelerdeki derinleşen yoksulluk nedeniyle artan sayıda kaçak göçmen için AB ülkelerine uzanan umut yolculuğunun önemli güzergâhlarından biridir. Bunun sonucu olarak da, her geçen gün artan biçimde, sosyal düzeni, insani ve demokratik değerleri tehdit eden sınır aşan suç çeşitleriyle, karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye toplamda 9288 km.lik kara ve deniz sınırlarına sahip ülkemizde bu sınırlar üzerinde 7si demiryolu, 47 havayolu, 20 kara hudut kapısı ve 53 deniz hudut kapısı olmak üzere 147 yasal çıkış noktası bulunmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2010). Bunlardan özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerimizden geçen sınırlarımızın bulunduğu arazilerin büyük ölçüde uzun, yüksek, arızalı bir yapı göstermesi bir yandan sınır geçişlerini güçleştiren şartlar sunarken diğer yandan sınırların güvenliği ve kontrolü konusunda da önemli zafiyetler içermektedir. Aynı şekilde örneğin kuzeybatıda Türkiye-Yunanistan sınırının bir akarsu ile ayrılması yada Batı Anadolu kıyılarımızdan çok kısa sürede bir AB ülkesi konumunda olan Yunanistan'a ulaşılabilmesi gibi faktörler de yasadışı göçmen kaçakçılığında Türkiye üzerinden geçen güzergahının önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin söz konusu yasadışı insan kaçakçılığında transit ülke olmasını hazırlayan nedenler;

- Ülkemizin coğrafi konumu itibari ile doğal bir köprü durumunda olması,
- Doğu sınırlarımızın dağlık ve kontrolünün zor olması,
- Komşu ülkelerde siyasi ve ekonomik istikrarsızlık yaşanması,
- Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan bölge halkının sınır ötesi sıkı akrabalık bağlarının bulunması,
- Ege ve Akdeniz sahillerinin coğrafi yapısının yasa dışı geçişlere müsait olması,
- Ülkemizin doğusunda fakir, batısında ise zengin ülkelerin bulunması şeklinde özetlenebilir.

Türkiye; az gelişmiş Afganistan, Pakistan, Irak, İran Bangladeş gibi ülke vatandaşlarının Avrupa ülkelerine geçişi için transit güzergâh, Eski Doğu Bloğu ülkeleri vatandaşlarının ülkemizde kaçak çalışması konusunda bir hedef ülke olarak yasadışı insan kaçakçılığı gerçeği ile karşı karşıyadır (Terzioğlu, 2002). Bunun yanı sıra, vatandaşlarımızın kaçak yolla Avrupa ve Amerika'ya geçişleri açısından kaynak ülke durumundadır.

Son on yıl içinde ülkemiz üzerinden gerçekleşen göçmen kaçakçılığı olay sayısının en düşük olduğu yıl 2000 iken bu sayı 2008 yılı içinde 5375 vakaya kadar yükselmiştir. Yakalanan kaçak göçmen sayıları

incelendiğinde ise yine en yüksek değer 2007-2008 yıllarında kaydedilmiş olup Emniyet güçlerince 2007'de 40 163, 2008 yılında ise yasadışı insan kaçakçılığı mağduru 42 248 kaçak göçmen yakalanmıştır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2010, Şekil 2).

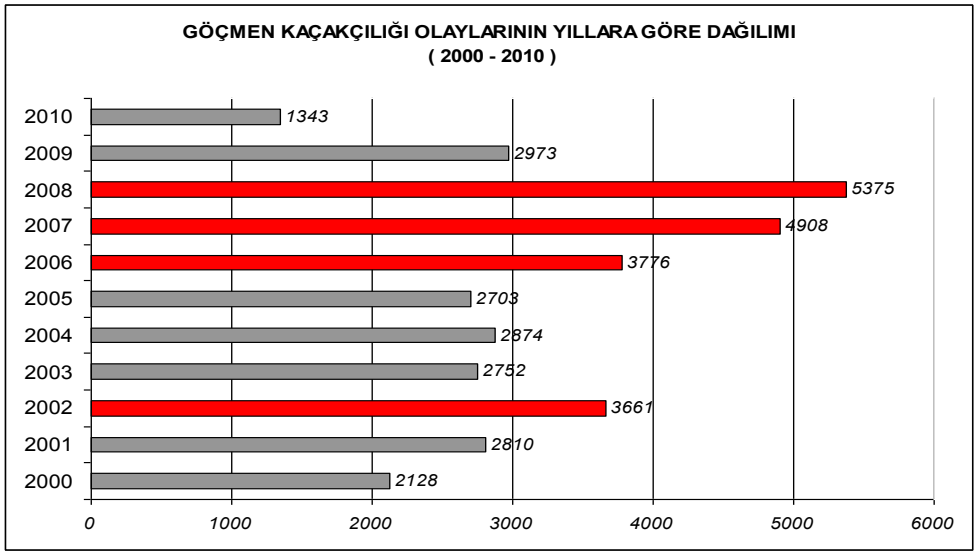

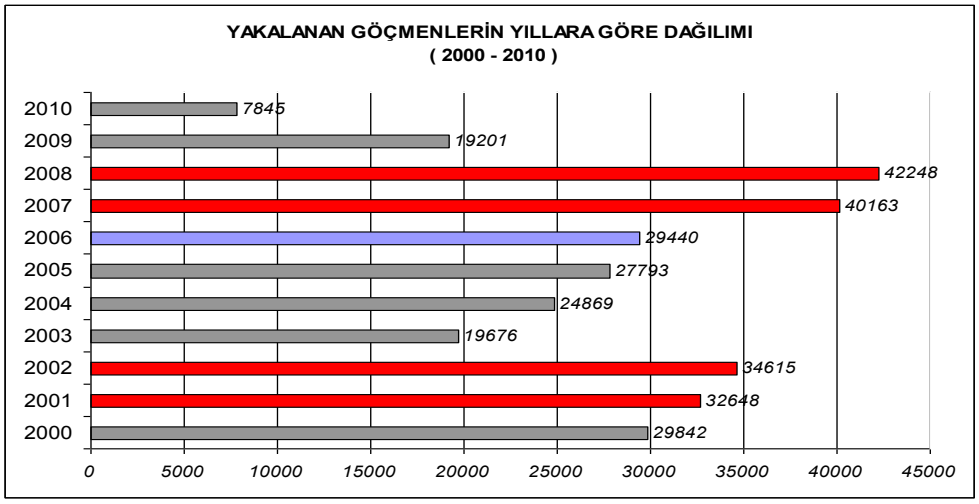

Şekil 2 . Göçmen kaçakçılığı olaylarının ve yakalanan göçmenlerin yıllara göre dağılımı
Kaynak. Jandarma Genel Komutanlığı, 2010.

Türkiye Üzerinden AB ülkelerine Uzanan Yasadışı Bir Göç Öyküsü

Çalışmanın bu bölümünde birebir mülakat yoluyla ve kaçak göçmenlerin kendi dillerinden aktarılan gerçek hikâyelerden yola çıkarak elde edilen ve transit ülke konumundaki ülkemiz üzerinden gerçekleşen yasadışı insan kaçakçılığı süreci açıklanmaya çalışılacaktır. Ülkelerinden böylesi riskli bir yolculuğu göze alma nedenleri, sözü edilen kaçak göçmenlerin demografik, sosyal ve ekonomik görüntüleri, yolculuğun maliyeti, beklentileri, yaşadıkları güçlükler ve geleceğe yönelik beklentileri gibi birçok konuda değerlendirmede bulunulmaya çalışılacaktır.

Söz konusu alan araştırması Emniyet Genel Müdürlüğünden alınan özel izinle, ülkemiz üzerinden Yunanistan'a oradan Avrupa ülkelerine gitmek üzere yola çıkıp yasadışı yollarla sınırlarımızdan giriş-çıkış yaparken yakalanan ve ülkelerine geri gönderilinceye kadar Geri Gönderme Merkezlerimizde (Van, Edirne, İzmir ve Yozgat) bekletilen 85 kaçak göçmen ile yapılan mülakatlara dayanılarak hazırlanmıştır. Anket yoluyla derlenen bilgiler SPSS programında istatistiksel analize tabi tutulmuş ve analiz sonuçları tablo ve grafiklerle görsel hale getirilmiştir. Söz konusu analiz sonuçları, kaçak göçmenlerin demografik profili, göç güzergâhı ve detaylandırılmış yol öyküleri, kaynak ülke –organizatör- hedef ülke ilişkisi, göçün ekonomik boyutu ve sorunlar-beklentiler şeklinde dört bölümde incelenmiştir.

Kaçak Göçmenlerin Demografik Profili :

Ankete katılanların büyük bir bölümünü (% 45,5) 25 yaş altındaki grup oluşturmaktadır. Bunu % 32,7 ile 26–35 yaş grubu izler ki şüphesiz bu durum, hemen her aşamasında ayrı bir güçlük ve riskle karşı karşıya kalınan umut yolcuğuna çıkabilmede yaş ve sağlıklı olma gerekliliği ile çok yakından ilgilidir (Şekil 3). Görüşme yapılan kaçak göçmenlerin % 70'ini erkekler, kalan % 30'unu kadınlar oluşturmaktadır. Söz konusu göçmenler arasında bekârların oranının yüksekliği yolun uzunluğu, izlenilen güzergâhtaki olası olumsuz coğrafi şartlar ve riskler düşünüldüğünde anlaşılabilir bir durumdur. Bununla birlikte, evli olanların oranının bekârlara yakın bir değer göstermesi (% 45) bize yolculuğun taşıdığı riske rağmen yolculuğa sebep olan şartların daha fazla önem kazandığını göstermektedir (Şekil 4).

Ankete katılanların uyruklarına ilişkin değerlendirmemize göre, Irak, Afganistan, İran ve Pakistan vatandaşlarının ilk sıraları almaktadır. Bunu Suriye ve Afrika ülke vatandaşları izlemektedir (Şekil 5). Kullanılan ana dil konusundaki ağırlık, uyruk bilgileriyle uyumlu biçimde Arapça, Farsça ve Pakistan dilleri (Pencap-Urduca), Afgan dili ve Kürtçedir.

Ankete dâhil kaçak göçmenler içinde Müslümanlar önemli bir ağırlığa sahiptir. Katılımcıların % 25,7'si hiç okuma-yazma bilmez iken, sadece zorunlu ilköğretim aşamasını tamamlayanların oranı % 33,2 gibi değer göstermektedir. Yasadışı insan kaçakçılığına dahil gruplar içinde eğitim durumunun genel olarak düşük olduğu anlaşılmakla beraber üniversite mezunu olanların oranının (% 15) beklenenin üzerindeki değeri dikkat çekicidir. Burada hemen belirtmeliyiz ki üniversite mezunlarının neredeyse tamamı İran yada Irak'tan (Bağdat) gelenler arasındadır.

Kaçak göçmenlerin önemli bir bölümü gelir düzeyi düşük geniş ailelerden gelmektedir. Nitekim, ankete katılanların % 43'ünde aile büyüklüğü 5-7 arasındadır. % 27'e yakın bir bölümünde ise aile büyüklüğü 8'in üzerindedir. Nitekim kendilerine meslekleri sorulan göçmenlerden % 40 *"terzi, boyacı, tamirci gb. Marjinal işler"* ve % 20 oranında *"bir mesleğim yok"* yanıtı alınması da bu durumu desteklemektedir (Şekil 6). Özetle yasadışı göçmen statüsünde Türkiye'ye ulaşan bu göçmenlerin % 60'ı ya hiçbir mesleği yoktur yada geçici marjinal işlerde faaliyet göstermektedir. Gelenlerin büyük bir bölümünün eğitim düzeylerinin okuma yazma sınırında oluşu gerçeği de bunu desteklemektedir.

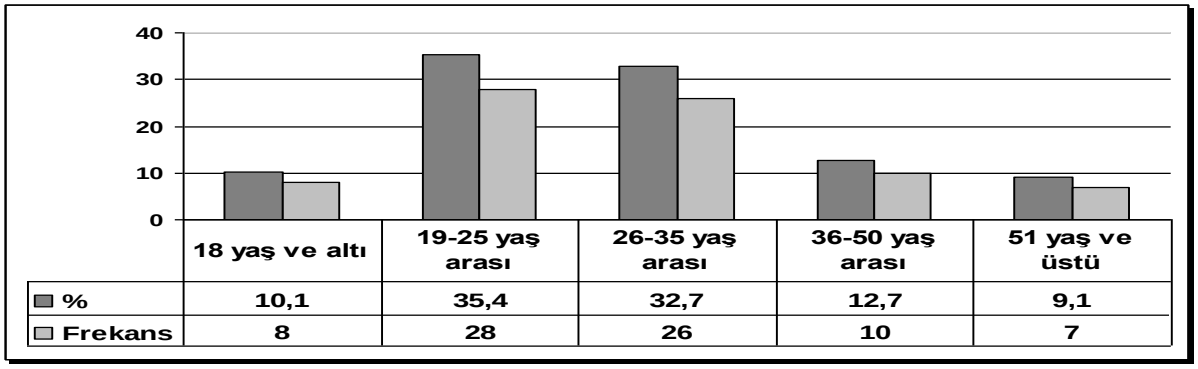

Şekil 3 : Ankete katılanların yaş gruplarına göre dağılımı

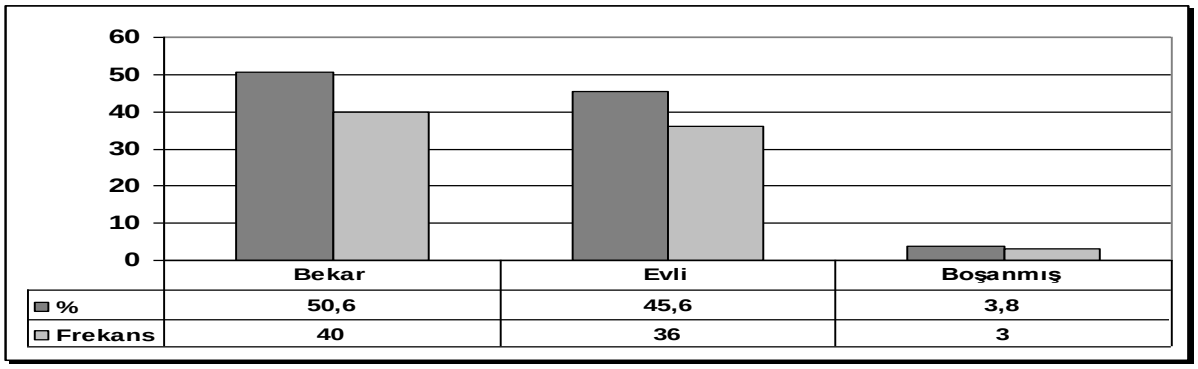

Şekil 4: Ankete katılanların medeni duruma göre dağılımı

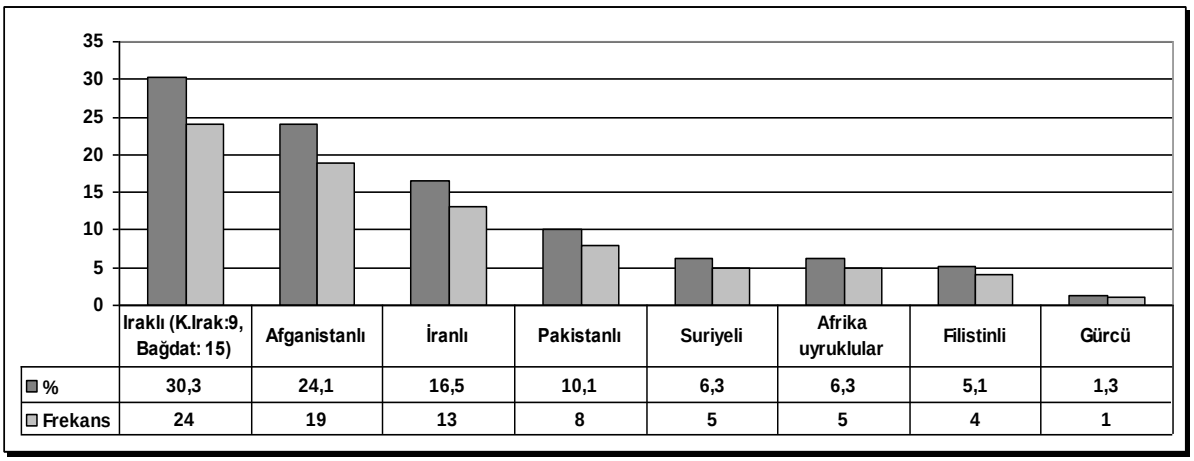

Şekil 5 : Ankete katılanların uyruklara göre dağılımı

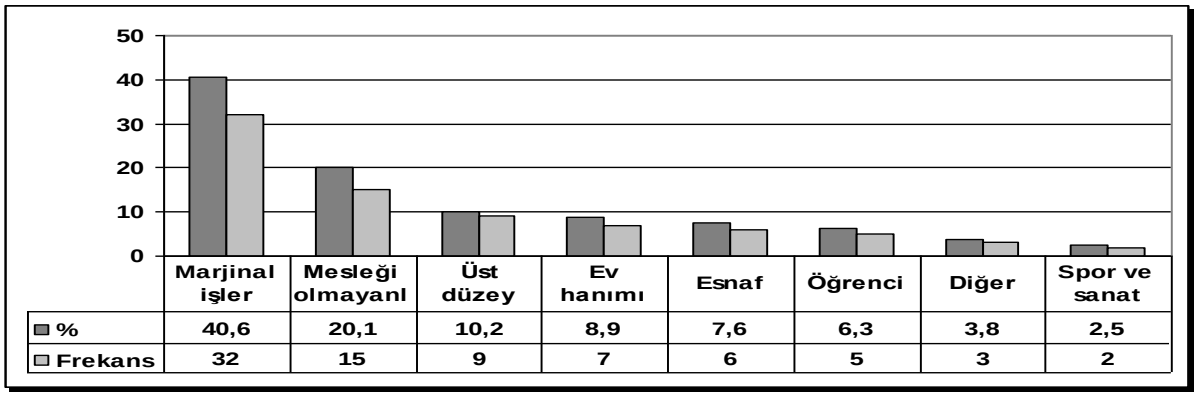

Şekil 6 : Ankete katılanların mesleklere göre dağılımı

Türkiye Üzerinden Gerçekleşen Yasadışı Göçün Mağdurlarının Sosyo-Ekonomik Profili

Alan çalışmasına dâhil yasadışı göçmenlerin yola çıkış gerekçeleri temelde ekonomik nedenler öncelikli olmakla beraber ülkelerinde devan eden savaş, iç siyasi karışıklıklar, terörist faaliyetler ve mevcut yönetimle olan çatışmaların kişilerde yarattığı yaşamsal risk duygusunun çok belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Afganistan, Pakistan hatta Somali ve Eritre gibi ülkelerde yukarıdaki nedenlerle çok sayıda göçmen hayatları pahasına bu zor ve tehlikeli yolculuğa tereddütsüz dahil olmakta ve mümkün olan en uzak ülkeye kaçışı bir kurtuluş olarak algılamaktadırlar. Bu ülkelerden gelen kaçak göçmenlerin öncelikli nedenleri göçmenlerin anlatımı ile *"derin bir yoksulluğun üzerine bir de nereden geleceğini kestiremedikleri öldürülme korkusu"* olarak özetlenebilir. Benzer bir durum İran ve Irak'tan yine kaçak yollarla Türkiye üzerinden kendileri için *"umut karası"* olan Avrupa Birliği ülkelerine geçmeye çalışan kaçak göçmenlerde de izlenmektedir. Onlar için temel neden bütünüyle ekonomik olmanın ötesinde rejim karşıtı tutumları (% 5.1), din değiştirme yada farklı bir mezhebe dahil olmaları nedeniyle (% 13.8) ülkelerinde tehdit ve tacizlere maruz kalmalarıdır. İran'dan kaçan gruplar içinde, diğer ülkelerden gelenlere oranla, kadınların fazla oluşu, göçmenlerin yine kendi ifadelerine göre İran toplumunda kadının yeri ve kullanamadığı hakları (% 2.5) ile ilgilidir. Şüphesiz yine bu ülkeler için, AB ülkeleri ve Amerika'nın benzer gerekçelerden hareketle kendisine sığınma talebinde bulunan birçok Iraklı ve İranlıya ***"evet"*** yanıtı verdiği yönündeki yaygın kanaatin halk arasında yarattığı yankının da payı büyüktür (Şekil 7).

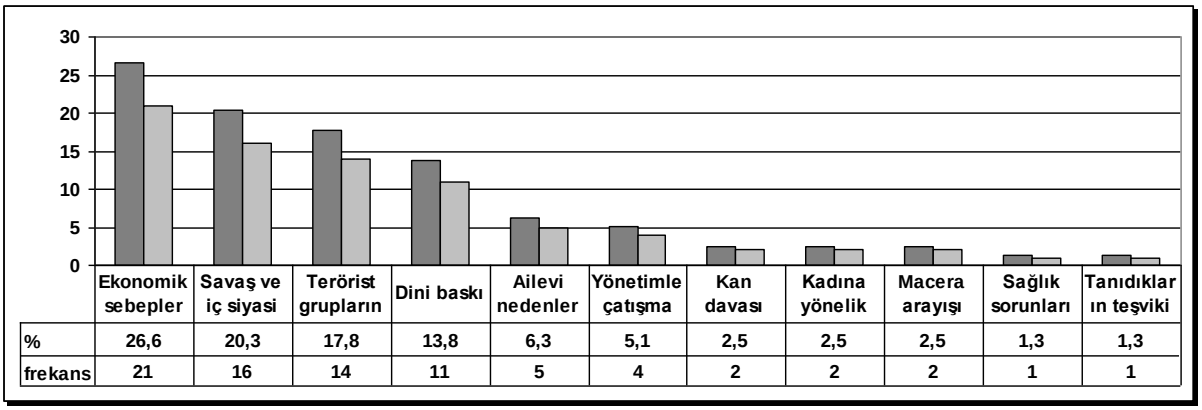

	Ekonomik sebepler	Savaş ve iç siyasi	Terörist grupların	Dini baskı	Ailevi nedenler	Yönetimle çatışma	Kan davası	Kadına yönelik	Macera arayışı	Sağlık sorunları	Tanıdıkların teşviki
%	26,6	20,3	17,8	13,8	6,3	5,1	2,5	2,5	2,5	1,3	1,3
frekans	21	16	14	11	5	4	2	2	2	1	1

Şekil 7 : Ankete katılanların ülkelerinden göç etme nedenleri

Nitekim kaçak olarak geldikleri Türkiye'de yakalanan göçmenlerin "bu yolcuktan öncelikli beklentiniz ne idi?" sorusuna ağırlıklı biçimde verdikleri; *"ülkemdeki olumsuz şartlardan kaçmak, canımı kurtarmak-hayatta kalmak ve çalışmak"* şeklindeki yanıtlar da bu durumu doğrular niteliktedir.

Alan çalışması sırasında görüşülen yasadışı insan kaçakçılığı mağduru göçmenlerin yarısına yakınının Türkiye'ye giriş yaptıkları yer; yüksek, dağlık, engebeli arazi yapısı ile kötü hava şartları gibi nedenlerle yılın büyük bir kısmında sınır güvenliği açısından sıkıntılı olduğu Van ili başta olmak üzere genelde doğu-güneydoğu (Hakkari, Şırnak, Kilis, Mardin vb.) sınırlarımızdır. Özellikle başta yasal yollarla Türkiye'ye giriş yapıp sonra buradan yasadışı yollarla Yunanistan üzerinden AB ülkelerine çıkış yapmaya çalışırken yakalananlar için ise ilk giriş noktası İstanbul'dur (Şekil 8) .

Kaçak göçmenlerin Türkiye'ye giriş yaptıkları tarihlerle ilgili soruya verilen yanıt Türkiye üzerinden gerçekleşen yasadışı insan kaçakçılığı sürecinin artarak devam ettiği yargısını güçlendirmektedir (Şekil 9).

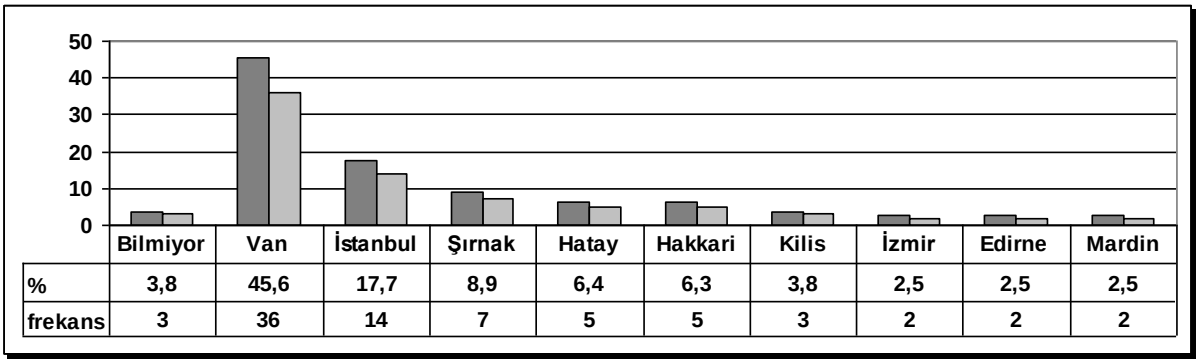

	Bilmiyor	Van	İstanbul	Şırnak	Hatay	Hakkari	Kilis	İzmir	Edirne	Mardin
%	3,8	45,6	17,7	8,9	6,4	6,3	3,8	2,5	2,5	2,5
frekans	3	36	14	7	5	5	3	2	2	2

Şekil 8 : Türkiye'ye hangi sınır bölgemizden giriş yaptınız?

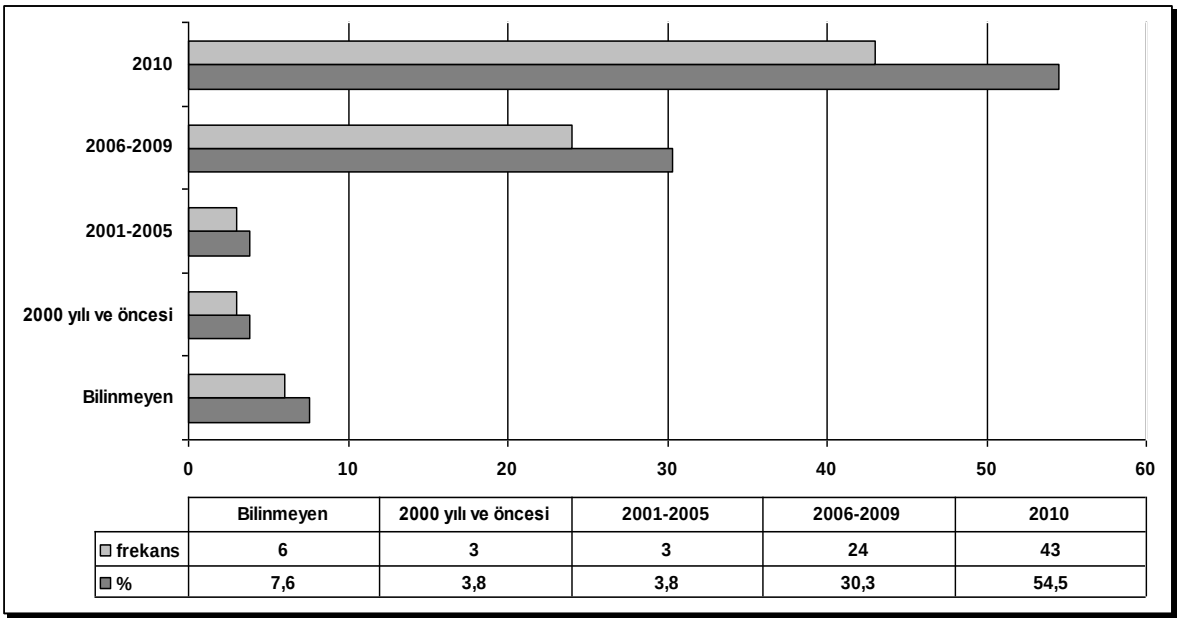

	Bilinmeyen	2000 yılı ve öncesi	2001-2005	2006-2009	2010
frekans	6	3	3	24	43
%	7,6	3,8	3,8	30,3	54,5

Şekil 9: Türkiye' ye giriş tarihi

Yasadışı insan kaçakçılığı mağduru olan bu kaçak göçmenlere ***"bu yolculuğu neden neden Türkiye üzerinden gerçekleştirmek istediniz"*** sorusu yöneltildiğinde alınan yanıtlar sınır güvenliğimiz, sınırlarımızın coğrafi güçlüklerinin bu tarz yasadışı giriş-çıkışlara sunduğu avantajlar (!) açısından manidardır. Nitekim alınan yanıtlarda net biçimde bu güzergahın yasadışı insan kaçakçılığını organize eden grupların bağlantıları-planları ve AB ülkelerine geçiş için en kolay, kısa ve güvenli yol olduğu konusundaki kanaat belirleyicidir (Şekil 10).
Bununla beraber kaçak göçmenlerin kaynak ülkeleri ve hedef ülkeleri arasındaki ilişki dikkat çekicidir. Türkiye üzerinden gerçekleşen yasadışı insan kaçakçılığı faaliyetine kaynak ülke olarak katılan ülke vatandaşları sıralamasında, halen iç savaş ve terörist faaliyetlerin ülke günlük yaşamının nerede ise doğal bir parçası sayıldığı Afganistan, Pakistan, Irak başı çekmektedir. İran özellikle rejim karşıtları, din değiştirenler ve aile içi şiddet ve tacize uğrayan kadınlar için kaçılacak uzaklaşılacak ülkelerin başında gelmektedir.

Bunun yanı sıra Afrika kıtasından iç çatışmalar ve derinleşen yoksulluk nedeniyle yasadışı insan kaçakçılığını bir çıkış noktası olarak gören ülkelerin basında Somali ve Eritre gelmektedir. Kaynak ülkedeki bu çeşitliliğe rağmen gidilmesi hedeflenen ülke grubunun sadeliği de dikkat çekici olup, AB üyesi Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile Amerika'dır (Şekil 11). Kaçak göçmenlerin gitmek istedikleri ülkeyi seçerken önceliklerinin "özgür eğitim, gelişmiş sağlık hizmetlerinden yararlanmak ve güvenli-geniş çalışma imkanlarından yararlanmak" olarak özetlemektedirler.

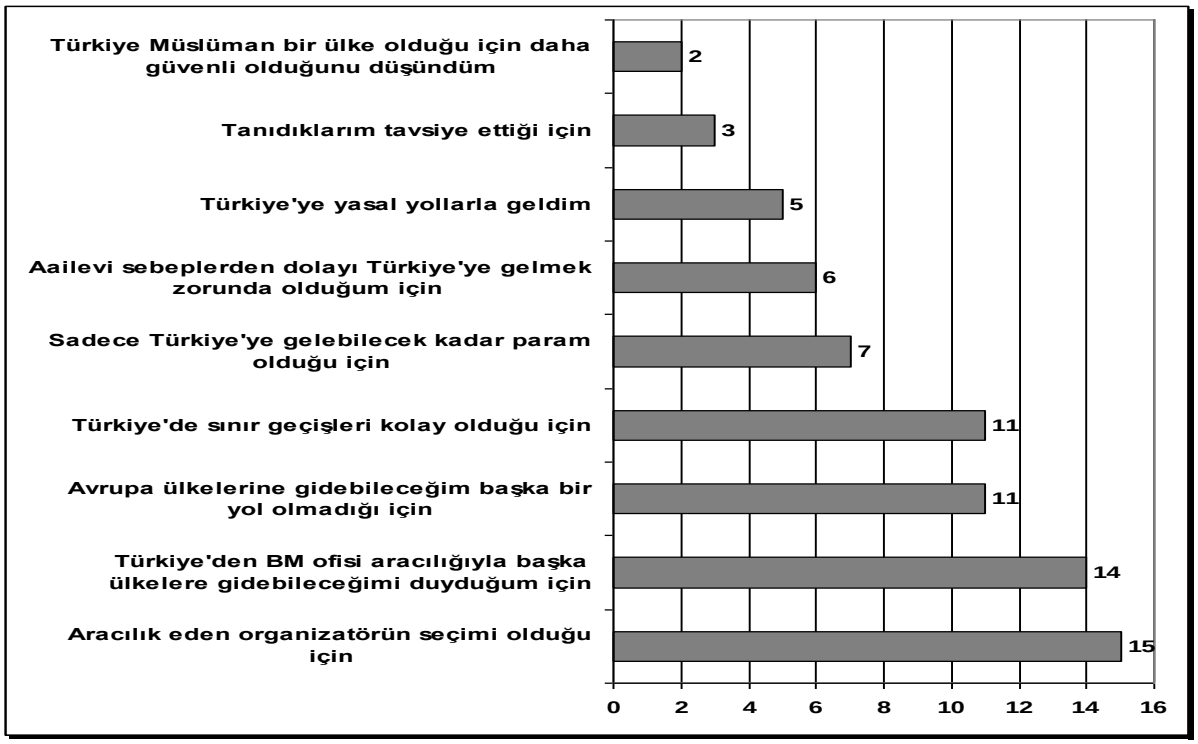

Şekil 10 : Hedef ülkeye ulaşmak için neden Türkiye üzerinden geçmeyi tercih ettiniz?

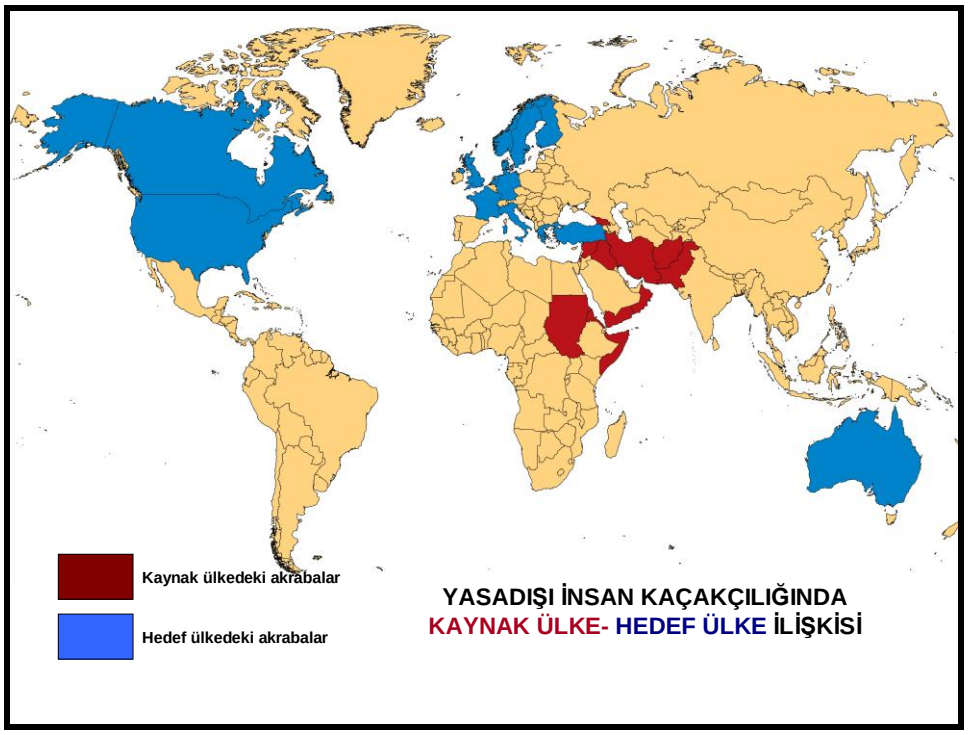

Şekil 11: Türkiye'ye hangi ülkeden geldiniz?

Yolculuk boyunca kullanılan araçlar ve kullanılan güzergah konusunda; yol boyunca değişen ama kalabalık gruplar halinde fazlaca yaya, ara ara katırlarla ve Türkiye sınırını geçtikten sonra küçük gruplar halinde kapalı araçlar ve otobüsle İstanbula kadar gelip oradan ya Edirne'de Meriç nehrinden botlarla yada İzmir'in sahil kasabalarından gece botlarla yakın Yunan adalarına geçiş şeklindeki yaygın bir planın varlığı, bize bu sürecin uluslararası organizasyon gerektiren çok boyutlu bir süreç olduğunu kanıtlamaktadır (Şekil 12,13).

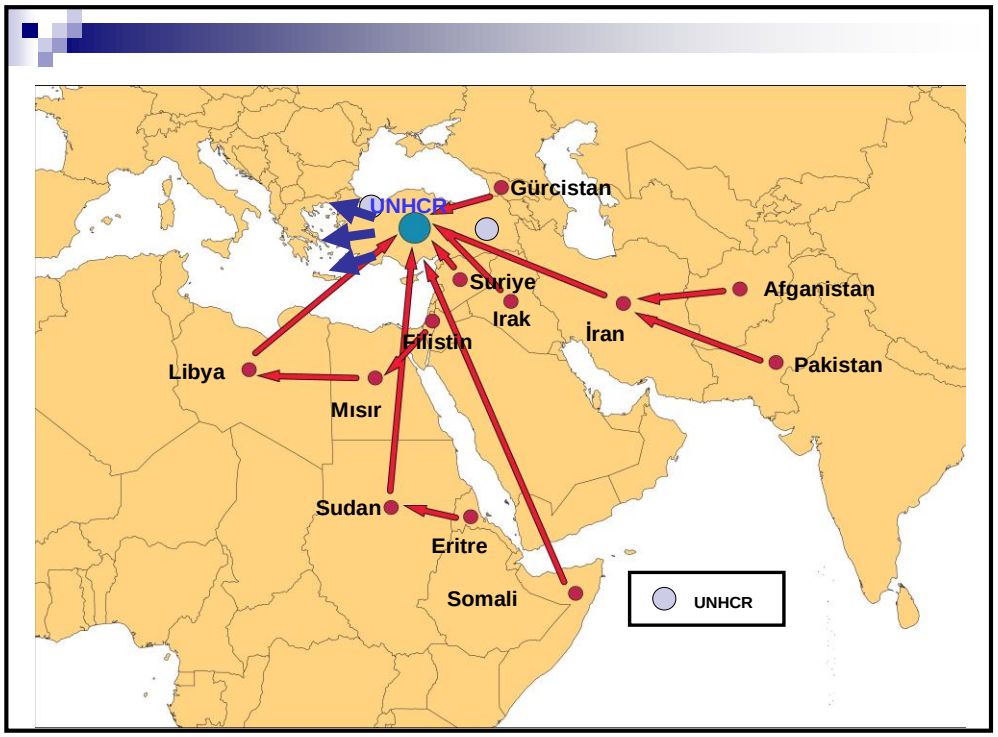

Şekil 12. Türkiye üzerinden gerçekleşen yasadışı insan kaçakçılığında kaynak ülkeler ve izlenilen güzergahlar

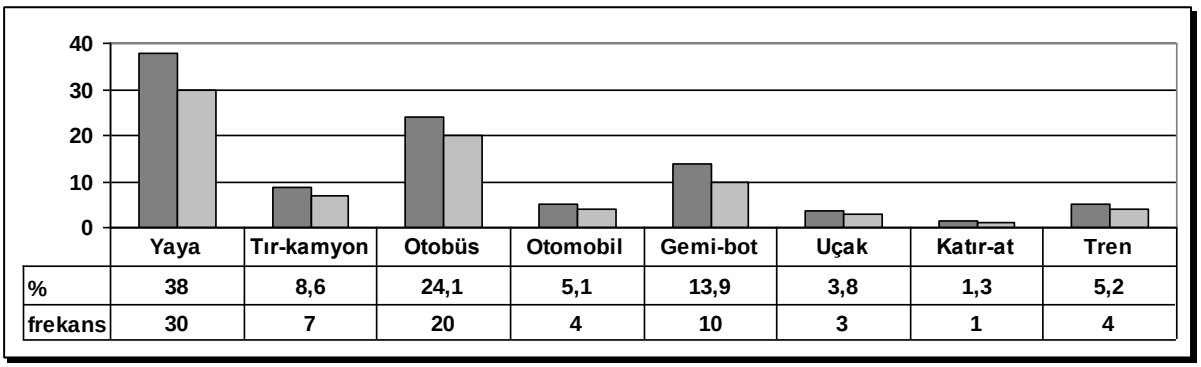

Şekil 13: Yolculukta kullanılan araçlar

Alan çalışmasında en zor yanıt alınan sorular, *şüphesiz "yolculuk sırasında kimden nasıl yardım aldınız", "aracı yada aracılarla nasıl bağlantı kurdunuz"* ile "aracıya bu iş için ne kadar ve nasıl ödeme yaptınız" şeklinde yöneltilenler olmuştur. Nitekim ankete katılan yasadışı insan kaçakçılığı mağdurlarının üçte biri yolculuğa tamamen kendi imkanları ve kararları ile herhangi bir yardım almadan çıktıklarını, aracılık eden bir kaçakçı bulunmadığını iddia etmektedir (Şekil 14). Ancak sınır güvenliğinden sorumlu birimlerin tespitlerine göre yasadışı insan kaçakçılığı uluslar arası boyutlu organize bir göç hareketidir ve aracılar/göç organizatörleri ile kaçaklar arasındaki anlaşma kaçak göçmenlere hedef ülkelerine varıncaya kadar dört şans vermektedir. Yolculuk bedeli olarak kaçakçılara ödenecek para da yaygın biçimde kaçak göçmen Yunanistan'a geçtikten sonra yapıldığından kaçaklar gelecekteki olası şanslarını kaybetmemek adına açık vermemektedirler.

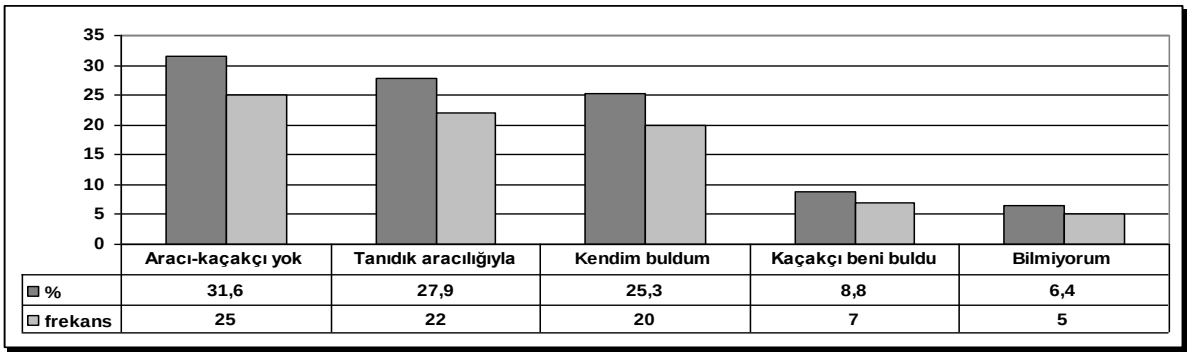

Şekil 14. Türkiye üzerinden AB ülkelerine ulaşmaya çalıştığınız bu yolculukta size yardımcı olan aracılarla nasıl bağlantı kurdunuz?

Bununla birlikte kaçakların % 27,9'u tanıdıkları aracılığı ile bir o kadarı da kendi bağlantıları ile insan kaçakçılarına ulaştığını ifade etmişlerdir. Bununla beraber, ilk bağlantı kurdukları kaçakçıların kendi ülkelerinden olmasının yanında yol boyunca kendilerine eşlik eden kaçakçılarının belirli aralıklarla değiştiğini ve kendilerinin değişen uyruklara sahip başka kaçakçılarla yola devam ettikleri de verilen diğer bilgiler arasındadır. Göçmenlerin bu ifadeleri bile insan kaçakçılığı hareketlerinin ulusal sınırları aşan bir organizasyon ve ekonomik sektör oluşunu destekler niteliktedir. Daha az olmakla beraber, kaçakçıların doğrudan bulundukları yerlerdeki kahvehanelere gelip *"kendilerini makul bir para karşılığı tehlikesiz biçimde Avrupa ülkelerine götürebilecekleri"* yönünde propaganda yaptıklarını ifade eden söylemlere de rastlanmıştır.

Kaçak göçmenler kendilerine yolculuğun maliyeti konusunda yöneltilen soruya net yanıtlar vermekten kaçınmaktadır. Ancak, verilen rakamlar, ülkelerinin hedef ülkeye uzaklığı, yol boyunca anlaşmaya dahil ulaşım aracı, konaklamaya ilişkin masraflara göre değişmekle beraber, kişi başı ortalama 2000-8000 $ arasındadır. Yasadışı insan kaçakçılığı mağduru durumundaki kaçak göçmenlerin büyük bir bölümünün ülkelerinde derin bir yoksulluk içinde bulunduğu, sadece geçici marjinal işlerde çalışabildikleri ve bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısının çokluğu dikkate alındığında sözü edilen rakamlar bu kişilerin ancak yıllarca kazanıp biriktirebilecekleri rakamlardır. Bu nedenle de sözü edilen yolculuk uzun, riskli ve onlar için hedefe ulaşmanın hayati önem taşıdığı, tekrarlama şansının bu şartlarda güç olduğu bir yolculuktur. Kendi ülkelerinden kaçarak hedef ülkede yeni bir başlangıç hayali ile tüm riskleri göze alarak çıktıkları yolcuğun kendi ifadelerine göre "geri dönüşü yoktur" (Şekil 15).

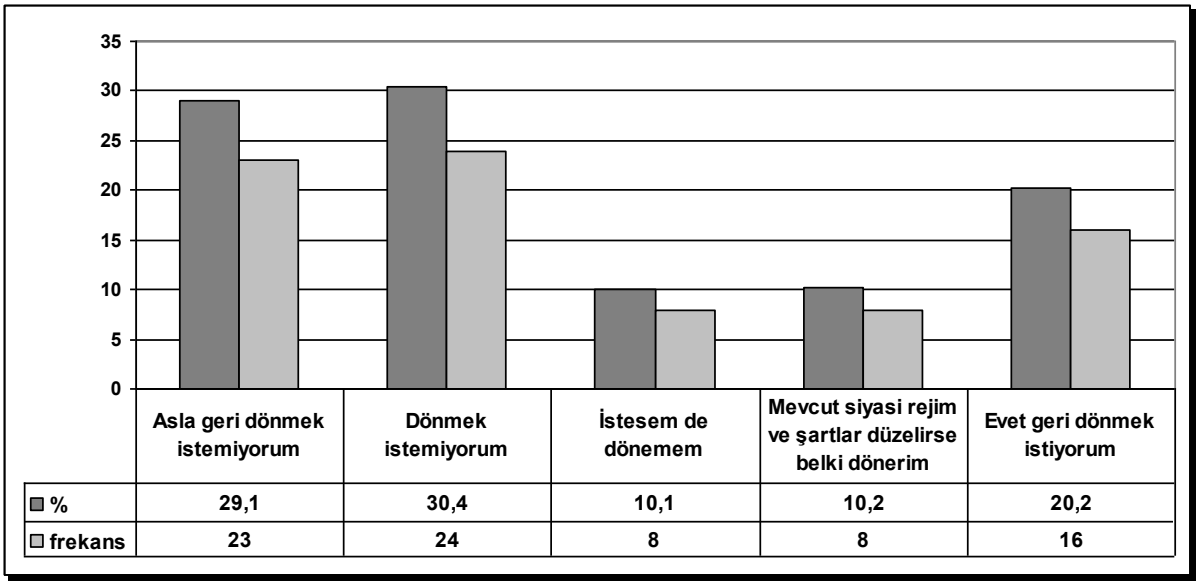

Şekil 15. Kendi ülkenize geri dönmek istiyor musunuz?

Nitekim sözkonusu göç hikâyesinin birçoğu hedefi bulmadan ya yarıda kesilmekte dahası bazen ölümle sonuçlanmaktadır. Buna rağmen ülkemizden geçerken yakalanan kaçakların büyük bir bölümü ülkelerine geri dönmek istememekte (% 59,5) yada ülkelerinde öldürülme riski bulunduğunu gerekçe göstererek dönemeyeceklerini ifade etmektedirler. Ancak yolculuğun riski ve yol boyunca yaşadıkları sorunlardan gözleri korkan bir grup (% 20,2) tekrar geri dönmemek üzere ülkelerine gitmek istediklerini söylemektedirler.

Sonuç ve Değerlendirme

2010 yılı itibarıyla UNHCR Türkiye Ofisi tarafından 9353 sığınmacı ve mülteci başvurusu kabul edilmiştir. Sığınmacıların çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluştururken, uyruklarına göre dağılımları incelendiğinde, ilk sırayı Iraklılar (5160) almaktadır. Bunu İran, Afganistan, Somaliler izlemektedir. 2009 yılı itibarıyla Türkiye'den BM kanalı ile üçüncü bir ülkeye yerleştirilen göçmen 6038'dir. Yerleştirildikleri ülkeler içinde ABD, Kanada ve Avustralya ilk sıraları alırken bunu İsveç, Fillandiya, Norveç ve Fransa izlemektedir (EGM, 2010).

Yasa dışı göç tehdidi, Doğu ile Batı arasında köprü konumunda olan ülkemizi; siyasi, ekonomik, iç güvenlik, sosyo-kültürel ve insani yönlerden olumsuz etkilemektedir. Ülkemiz üzerinden gerçekleşebilen yasa dışı geçişlerin AB ile ülkemiz arasındaki ilişkilerde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bazı ülkelerin Türkiye'de (Moritanya, Somali gibi), Türkiye'nin de bazı ülkelerde diplomatik temsilciliğinin bulunmaması nedeniyle bu ülke vatandaşı yasa dışı göçmenlerin, ülkelerine iadeleri sorun olmaktadır. Göçmen kaçakçılığı suç faaliyetlerine yönelik mücadelede; kamu kaynaklarından son 3 yıl içerisinde yaklaşık 16 Milyon TL harcanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2010).

Yasa dışı göçmenlerin, ülkemizden gönderilinceye kadarki tüm masrafları yine tarafımızdan karşılanmaktadır. Bunun yanında, yasa dışı göçmenler için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Belediyeler ve Sivil Toplum Örgütleri tarafından da harcamalar yapılmaktadır. Bunlara ek olarak, kullanılan araç, donanım ve personel giderleri de dikkate alındığında yasa dışı göçmenler için yapılan harcamalar ülkemize önemli bir ekonomik yük getirmektedir. Göçmen kaçakçılığının sebep olduğu *"kayıt dışı istihdam"* ve beraberinde getirdiği *"işsizlik",* doğrudan kendi vatandaşlarımız arasında da rahatsızlık yaratmaktadır.

Bununla birlikte, özellikle Afrikalı yasa dışı göçmenlerin uyuşturucu madde ile ilgili suçlarda aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Uzun süre ülkelerine gönderilemediğinden ikamete bağlanan yasa dışı göçmenler ile geçici sığınma talebinde bulunan kişiler, ülkemizde kaldıkları süre içerisinde önemli uyum sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca, sahillerimizden Ege Adalarına geçiş yapmak isteyen yasa dışı göçmenlerin girişimleri, kötü hava ve taşıma koşulları nedeniyle zaman zaman ölümle sonuçlanmaktadır.

Bu çerçevede, T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 19.03.2010 tarihli *"Yasadışı Göçle Mücadele"* genelgesine göre; yasa dışı göçmenlerce sıklıkla kullanıldığı tespit edilen giriş çıkış noktaları, güzergâhlar ile yasa dışı göçmenlerin ve organizatörlerin kullandıkları teknikler titizlikle analizi ve ilgili kurumlarla koordinasyonunun sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Yine, bu alanda çalışan personelin hizmet içi eğitim almaları, olayların ortaya çıkartılmasına yarayacak gözlemlerin titizlikle değerlendirilmesi, nakliye ve otobüs firmaları, konaklama tesisleri yasa dışı göç ve göçmen kaçakçılığı konusunda sürekli olarak uyarılması bir başka önemli konudur. Göçmen kaçakçılığı konusunda istihbarata dayalı çalışmalara ağırlık verilmesi ve yasa dışı göç ile ilgili birimler arasındaki bilgi paylaşımı hayati bir önem arz etmektedir.

Özetle, ülkemizin de son yıllarda artan biçimde uluslararası yasadışı insan kaçakçılığı olaylarına maruz kalmakta ve buna bağlı olarak sınır güvenliğinden sosyo-ekonomik ve siyasal temelli birçok yeni sorunla uğraşmaktadır. Bununla beraber, kaçak olarak yakalanan göçmenlerin kimlik tespitleri, uluslar arası yazışmalar, geri gönderme işlemleri tamamlanıncaya kadar güvenlik, konaklama, yeme-içme, barınma, sağlık ve ekonomik sorunlarına çözümü için gereken mekân ve finans da sözü edilen sorunlara eklemlenmektedir. Kaçak göçmenlerin geçici süreyle barındıkları alanların yakınındaki yerli halk açısından da birçok rahatsızlık olduğu da konunun başka bir yanıdır. Tüm bu sorunlara son yıllarda sınır komşularımızla yapılan "geri gönderme anlaşmaları" nedeniyle özellikle Yunanistan'dan çok sayıda kaçak göçmen iadesi de sorunun katlanmasına yol açmaktadır. Bu konuda alınacak uluslararası önlemler, hem ülkemizin maruz kaldığı yasadışı insan kaçakçılığı sorununun çözümü hem de canları pahasına daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak ve hayatta kalmak adına çıktıkları yolda hayatlarını kaybeden insan kaçakçılığı mağdurlarının sorunlarının insani, siyasal ve finansal çözümünde tek çıkış noktası görünmektedir.

Teşekkür : Çalışma boyunca gerek ihtiyaç duyulan izinlerin alınması, kaynak rapor ve istatistiklerin temini konusundaki desteklerinden dolayı Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve mensuplarına şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca alan araştırmamız sırasında yönelttiğimiz tüm sorulara içtenlikle yanıt veren ülkelerine geri gönderilinceye kadar ülkemizde misafir edilen göçmenlere de huzurunuzda teşekkür etmek isterim.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ÇİÇEKLİ Bülent, 2008, *"Yasadışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele ve Türkiye",* Polis Bilimleri Dergisi cilt 7 (1), s. 43-57, Ankara.

DENİZ Orhan, 2009, *"Mülteci hareketleri açısından Van kentinin durumu ve kentteki mültecilerin demografik profili"*, Doğu Coğrafya Dergisi sayı :22, s. 187-204, Konya.

SERBES Kemal Mustafa, 2007, *"Tirendi hızla yükselen suç ekonomisinde göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti : Türkiye Örneği",* Polis Bilimleri Dergisi, s. 1-18, Ankara.

IOM, 2008, Migration in Turkey : A Country Profile 2008.

İÇDUYGU A., 2003, Irregular Migration to Turkey, IOM Migration Research Series, No. 12, Bilkent Univ. Ankara.

KESER Nurdan-ÖZEL Ali, 2008, *"Geo-Political Position and importance of Turkey in the Crime Trafficking Between the Continents Asia, Europe and Africa",* International Journal of Environmental & Science Education, 3 (2), 75-81, IJESE.

TERZİOĞLU Mehmet, 2009, *"Yasadışı göç, İnsan Ticareti ve İltica",* EGM KOM (2009), bilgi notu, Ankara.

BİR, Ç. (1998). Turkey's Role in the New World Order, *New Challenges.* Retrieved February 10, 2007, from http://www.ndu.edu/inss/strforum/ SF135/forum135.html

ÇİTLİOĞLU, E. 2007, Dünyadaki Yasadışı Göç, Uyuşturucu Ticareti ve İnsan Kaçakçılığı Faaliyetlerinin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler (The Effects of Global Illegal Immigration, Drug Smuggling & Human Trafficking on The Security of Turkey And Relevant Measures). Retrieved February 15, From www.harpak.tsk.mil.tr/duyurular/ SEMPOZYUM_MART_2006/03_ERCAN_CITLIOGLU.doc.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EGM) İstatistikleri. (2007). 2000-2006 yılları Türkiye geneli polis Sorumluluk Alanında Meydana Gelen Organize Kaçakçılık Olayları Suç Türlerine Göre Dağılımı. (TNP Statistics – The distribution of organized trafficking in Turkey between 2000-2006 according to its types).

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EGM) Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı. (2006). 2005 Raporu.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EGM) Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı. (2004). Yasadışı Göç ve Göçmen Kaçakçılığı. Yolsuzluk, Dolandırıcılık, Organize Suçlar, Kara paranın Aklanması, Yasadışı Göç Ve Schengen Uygulamaları Semineri. (TNP, Department of Aliens' Affairs, Asylum Section- A seminar on corruption, fraud, organized crime, money laundry, illegal immigration and Schengen applications). Retrieved January 22, 2007, from http://www.abgm.adalet.gov.tr/fikretisg.pdf

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EGM). (2006). Yabancılar. Retrieved January 22, 2007, from http://www.egm.gov.tr/yabancilar/birincisf.htlm.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EGM). (2006). Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele. (Retrieved January 22, 2007, from http://www.kom.gov.tr/ turkce/kategori.aspx?id=12&sm=comp12

FIRAT, A. (2006). "Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti . (International Immigrant Smuggling and Human Trafficking)", Retrieved January 22, 2007, from http://www.taa.gov.tr/ dersnotlari/GocmenKacakciligiveInsanTicareti.doc

INTERNATIONAL ORGANİZATION FOR MIGRATION (IOM). (1996). Transit Migration in Turkey, Migration Information Programme, Budapest, Hungary.

MUTLUER, M. (2003), Uluslararası Göçler ve Türkiye (International Immigration and Turkey). İstanbul: Çantay Kitabevi.

DÖVİZ KURUNUN DIŞ TİCARETİNİN EKONOMİK KATEGORİLERİNE ETKİSİ

Taner AKÇACI*

ÖZET

Bu çalışmada, reel döviz kuruyla dış ticaret arasındaki ilişkiler, 1989:01–2010:01 dönemi için aylık veriler kullanılarak, Geniş Ekonomik Kategoriler (BEC) sınıflaması kapsamında araştırılmıştır. Çalışmada, birim kök testi, regresyon analizi ve Granger nedensellik testlerinden elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Ampirik sonuçlara göre, reel döviz kuru ile ara, sermaye ve tüketim malları ithalatı arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer yandan, reel döviz kuru ile ihracat kalemleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki, temelde ithalat kalemleri tarafından belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, Dış Ticaret, Geniş Ekonomik Kategoriler (BEC), Nedensellik.

THE EFFECTS OF EXCHANGE RATE ON ECONOMIC CATEGORIES OF FOREIGN TRADE

ABSTRACT

This study investigates the relationships among real exchange rate and foreign trade on a monthly basis over the period 1989:01–2010:01 by regarding to Broad Economic Categories (BEC). In this study, results are evaluated due to unit root tests, regression analysis and Granger causality tests. The empirical results showed that there is a causality relationship between the real exchange rates and capital, intermediate and consumption commodities import. On the other hand, our results indicate that there is no statistical relationship among real exchange rate and export variables. Relationship between real exchange rate and trade balance is driven by import variables.

Key Words: Real Exchange Rate, Foreign Trade, Broad Economic Categories (BEC), Causality.

1. GİRİŞ

Uluslararası iktisat literatürü, tarihsel olarak dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru, yurtiçi ve yurtdışı ekonomik faaliyet düzeyi, para, maliye ve ticaret politikalarının mevcut konumları arasında dinamik bir ilişki kurmaya çabalamıştır.

Azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında, karşı karşıya kaldıkları önemli engellerden birisi, bu ülkelerde sermaye faktörünün az bulunmasıdır. Düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım döngüsü, azgelişmiş ülkeleri dış tasarruflara yönlendirmektedir. (Kula, 2003:141). Bu yaklaşım ülkelerin dış ticaret dengesinin sağlanmasının önemine vurgu yapmaktadır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine bağlı olarak kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesinin, belirli bir sürenin ardından düzelmeye başlaması, uluslararası iktisat literatüründe "J Eğrisi Etkisi" olarak ifade edilmektedir. Devalüasyonun hemen ardından, dış ticaret dengesinde görülen bozulmanın nedeni, ulusal para cinsinden ithalat harcamalarındaki artışın ihracat gelirlerindeki artıştan daha fazla olmasıdır. Bu durum, kısa dönem ithalat talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ile açıklanır. Ancak, zamanla, artan ithalat fiyatları ithalat hacmini düşürecek ve artan ihracatın yurtdışı talep esnekliği ile ihracat hacmi artacaktır. Bu nedenle, kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesi, esnekliklerdeki uyarlanma ile birlikte zamanla düzelmeye başlayacaktır. Ulusal paranın reel değer kaybının dış ticaret bilançosuna iyileştirici etki doğurabilmesi için, arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımı altında, ithalatın yurtiçi talep esnekliği ile ihracatın yurtdışı talep esnekliğinin toplamının birden büyük olması gerekir ki, buna "Marshall-Lerner Koşulu" adı verilmektedir (Bkz. Seyidoğlu, 1999:475-490). Ulusal paranın değer kaybının, gelişmekte olan ülkelerdeki dış ticaret ve cari işlemler dengesizliklerini ne ölçüde iyileştirebileceğine yönelen tartışmalarda, iktisatçıların bir bölümü, döviz kurunun dengeleri iyileştirmede başarılı olduğunu öne sürerken, yapısalcı gelenekten gelen bir takım iktisatçılar ise, gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler dengesizliklerinin özünde yapısal nedenler bulunduğunu ve bu dengesizliklerin söz konusu ülkelerin büyüme imkânlarını ciddi şekilde sınırlandırdığını ileri sürmüşlerdir. Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında da bu çelişki açıkça görülmektedir.

Çalışmanın giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taraması yapılmış ve üçüncü bölümde çalışmanın veri seti tanıtılarak çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ekonometrik bulguların yer verildiği çalışma, sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmaktadır. Çalışmamızda 1989:01–2010:01 dönemine ait aylık veriler kullanılmış ve analizler "Eviews 6.0" istatistik paket programında yapılmıştır.

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, akcaci@kilis.edu.tr, Yrd. Doç. Dr.

2. LİTERATÜR

Ulusal para birimi ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkilerin incelenmesi özellikle J eğrisi hipotezi ile birlikte hız kazanmış ve günümüze kadar akademisyenlerin ilgi konusu olmuştur. Döviz kuru değişkenliği, döviz kurları riskinin kaynağıdır ve dış ticaret hacmi üzerinde, özellikle de ödemeler dengesi üzerinde, kesin etkileri bulunmaktadır. Döviz kurları ile dış ticaret dengesi arasında ilişkileri araştıran çalışmaların bazıları şunlardır:

Zengin ve Terzi (1995), nominal döviz kuru, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, döviz kuru ile diğer değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sivri ve Usta (2001), reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi vektör otoregresyon (VAR) analizi ile test etmiş ve çalışmalarında reel döviz kurunda ithalat ve ihracata bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Öztürk ve Acaravcı (2003), döviz kuru değişkenliğinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkilerini eşbütünleşme modeli kapsamında 1989:01-2002:08 dönemleri için inceledikleri çalışmalarında, döviz kurundaki belirsizliğin, artmasının ihracat talebi üzerinde negatif etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Akbostancı (2004), 1987:1-2004:4 dönemi için uzun dönem denklemi ve hata düzeltme modeli analizi ile reel döviz kurunun dış ticaret dengesini hem kısa hem de uzun dönemde etkileyen tek değişken olduğunu ve uzun dönem denklemi ve hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, TL'nin reel değer kaybının dış ticaret dengesini başlangıçta iyileştirdiğini, daha sonra kötüleştirdiğini son olarak tekrar iyileştirdiğini göstermektedir. Aydın ve diğerleri (2004), 1987:1-2003:3 dönemine ilişkin VAR yöntemiyle yaptıkları çalışmada, reel döviz kurunun ithalatı etkilediğini buna karşın ihracatı etkilemediğini bulmuşlardır.

Yamak ve Korkmaz (2005), 1995:1-2004:4 dönemini kapsayan bir veri seti ile yaptıkları çalışmalarında, reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını ve kısa döneme gelince ilişkinin sermaye malları ticareti tarafından belirlendiğini açıklamışlardır. Karagöz ve Doğan (2005), Ocak 1995- Haziran 2004 dönemine ilişkin 2001 devalüasyonunun kukla değişken olarak kullanıldığı araştırmalarında, reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat serileri arasında ekonometrik bir ilişki bulunamamıştır. Tunçsiper ve Öksüzler (2006), 1980-2001 yılları aylık verileri ve vektör hata doğrulama modeli (VECM) kullanarak yaptıkları çalışmalarında, döviz kuru riskinin Türk ihracatının önündeki önemli bir engel olduğu ifade edilmiştir. Gül ve Ekinci (2006), 1990:01-2006:08 dönemini kapsayan araştırmalarında, VAR modeli ve Granger nedensellik testi kullanılmış, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Sonuçta reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin olarak kullanılamayacağını ifade etmişlerdir. Yılmaz ve Kaya (2007), 1990:1–2004:6 dönemi için aylık veriler kullanılarak ve VAR modeli yardımıyla Granger nedensellik, varyans ayrımlaştırma ve etki-tepki fonksiyonlarından hareketle yaptıkları araştırmada, ithalat ve ihracat arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Ayrıca, varyans ayrımlaştırma ve etki-tepki fonksiyonlarına ait bulgular, reel kurdaki herhangi bir değişmenin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etki yapmadığını göstermiştir. Sonuçlar, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını göstermiştir.

Rose (1990), gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret dengelerinde döviz kurunun önemli bir etkisinin bulunmadığını ve reel döviz kurunun değer kaybı ile dış ticaret dengesinin sağlanamayacağını ifade etmektedir. Wilson ve Tat (2001), Singapur ve ABD arasındaki ikili ticaretin 1970-1996 yılları arası gelişimini inceledikleri çalışmalarında reel döviz kuru değişimlerinin, ithalat ve ihracat düzeylerine ve fiyatlarına önemli bir etkisinin bulunmadığını ve J eğrisi hipotezinin küçük ekonomiler için geçerli olmadığını göstermektedir. Sukar ve Hassan (2001), ABD dış ticaret hacmi ile döviz kuru dalgalanmaları arasında ilişki aradıkları çalışmalarında, ihracat hacmi ile reel döviz kuru ve döviz kuru belirsizliği arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Fisher ve Huh (2002), G7 ülkelerini VAR modeliyle inceledikleri çalışmalarında, nominal şokların her ülkenin reel döviz kuruna etkisinin bulunduğundan dolayı, ticaret dengesini sağlamada döviz kurunun gecikme etkisinin açıklayıcı olamayacağını göstermektedir. Onafowora (2003), 1980:01-2001:04 dönemini kapsayan bir veri seti kullanarak, Endonezya, Malezya ve Tayland ile Japonya ve ABD arasındaki dış ticareti incelemiş ve her üç ülkede de reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında kritik elastikiyetler şartının sağlandığı yönünde bulgular elde edilmiştir.

Tenreyro (2006), 1970-1997 yılları arasını kapsayan çalışmasında döviz kuru değişimlerinin dış ticaret akışlarına etkisinin olmadığını ifade etmektedir. Qiao (2007), döviz kuru değişimlerinin yurtiçi fiyatlardan ayrılamayacağını ifade ederek, döviz kurlarının ticaret dengesini düzenlemede kullanılamayacağını belirtmektedir. Arize ve diğerleri (2008), sekiz Latin Amerika ülkesi için 1973-2004 dönemini kapsayan çalışmalarında reel döviz kuru oynaklığındaki artışın ülkelerin ihracat taleplerine negatif yönde etki ettiğini ifade etmektedirler.

Bu çalışmada, konu ile ilgili yapılan çalışmalardan farklı olarak reel döviz kurunun dış ticaret dengesini alt kalemler anlamında nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye dış ticaretinin geniş ekonomik kategorileri sınıflamasına göre (BEC) reel döviz kuru ilişkisi analizinin yapıldığı bu çalışmada, TCMB Elektronik Veri Sisteminden (EVDS) elde edilen ve milyon dolar olarak ifade edilen aylık ara, sermaye ve tüketim malları ithalat ve ihracat rakamları ile TÜFE bazlı reel efektif

kur endeksi rakamları kullanılmıştır. Birleşmiş Milletlerin sınıflandırma sistemi olan BEC (Broad Economic Categories), Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi SNA'da (System of National Accounts) malların son kullanıcı kategorileri olan üç temel sınıf sermaye, ara ve tüketim malları biçiminde dış ticarete konu olan malları sınıflandırır.

Bir ülkenin ticari ilişki içinde olduğu birden fazla ülke ile ilişkilendirilmesi durumunda çoklu ya da efektif reel kur söz konusu olmaktadır. Bu yöntemde, ülkenin ticaretinde ağırlık taşıyan ülkelerin paraları cinsinden reel paranın değeri belirlenmektedir.

Efektif reel döviz kuru ise şu şekilde formüle edilebilir:

$$\text{REER} = \sum_{i=1}^{n} W_i * RER$$

Formülde, REER, yerli para cinsinden efektif reel kuru, RER, reel döviz kurunu, W_i, her yabancı ülkenin ithalat ya da ihracattaki nispi payını göstermektedir. Efektif reel döviz kurunu hesaplanmasında, hangi ülkelerin hesaplamaya dahil edileceği, bu ülkelerin endeks içindeki göreli ağırlıklarının nasıl tespit edileceği ve hangi endekslerin kullanılacağı aydınlatılması gereken temel konular olarak ortaya çıkmaktadır.(Yıldırım ve Karaman, 2005:75) TCMB, reel döviz kuru hesaplamasında, TUFE bazlı reel efektif kur endeksi (1995=100), IMF tanımına göre ondokuz ülkeye göre (Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İsviçre, Hollanda, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, İsveç, Avusturya, Kanada, Kore, Tayvan, İran, Brezilya, Çin, Yunanistan) hesaplanmıştır. Reel efektif kur endeksi, hesaplanırken fiyat endeksi olarak tüketici fiyatları kullanılmıştır. Endekste görülen artış, TL'nin reel değer kazancını ifade ederken, aksine endekste görülen düşüş ise, TL'nin reel değer kaybını ifade etmektedir.

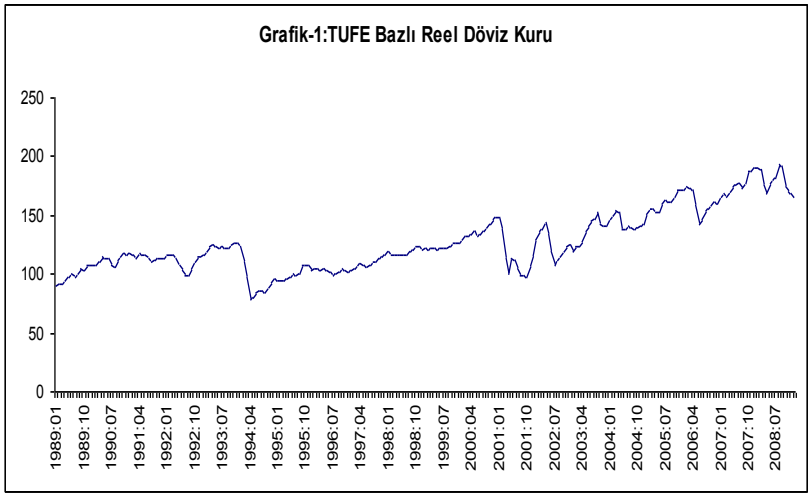

Reel döviz kuru endeksinin yıllar itibarıyla eğilimi izlendiğinde 1994, 2000, 2001, 2006 ve 2008 yıllarında kırılma meydana geldiği görülmektedir. Grafikte görülen kırılmaların yaşanan krizlere denk geldiği ve döviz kurlarındaki yükselişle birlikte TL'nin reel değer kaybı dikkat çekmektedir.

İktisadi analizlere konu olan zaman serilerinin gidişinde uzun devre trend eğilimi, mevsimlik sezonsal dalgalanmalar ve konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak düzensizliklerle karşılaşılabilmektedir. Dolayısıyla, zaman serilerinin analizinde bu faktörlerin etkilerinin araştırılması gerekmektedir(Serper, 1986:208-209). Çalışmada kullanılan seriler aylık değerlerden oluştuğu için, öncelikle "Census X12" yöntemi ile sezonluk hareketlerin etkisinden arındırılmıştır. Daha sonra, zaman durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Değişik yöntemler olmakla birlikte, durağanlık için kullanılan en yaygın ve en geçerli yöntem birim kök testleri olmaktadır.

Bir seride birim kökün bulunup bulunmadığı Dickey-Fuller (DF) ya da Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri ile çözümlenebilir. Bu testlerinin % 1, % 5 ve % 10 önemlilik düzeylerine göre kabul-red sınırları (kritik değerleri) MacKinnon tarafından yapılmış olan Monte Carlo simülasyonları'na göre hesaplanmıştır. Bu değerlere MacKinnon Kritik Değerleri denilmektedir. Bilgisayar paket programı tarafından hesaplanan alışılagelmiş t istatistikleri bu hipotez testinde τ (tau) istatistiği ya da Dickey-Fuller test istatistiği diye adlandırılır. Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri ($|\tau|$), MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve bu da serinin durağan olamadığını gösterir. Eğer Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri ($|\tau|$), MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden büyükse H_0 hipotezi red edilir ve bu da serinin durağan olduğunu gösterir(Çolak, 2001:26-27).

Dickey-Fuller testinde kullanılan başlıca regresyon kalıpları şunlardır:

Sabit terimsiz model : $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t$ (1)

Sabit terimli model : $\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t$ (2)

Sabit terimli ve trend faktörlü model : $\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t$ (3)

Burada t zaman ya da genel eğilim değişkenidir. Eğer u_t ardışık bağımlı ise kullanılacak regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \qquad (4)$$

Bu modele DF sınaması uygulanırsa, buna Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) sınaması adı verilir. DF sınama istatistiği ile ADF sınama istatistiği aynı dağılım özelliklerini taşıdıklarından kritik değerleri de aynıdır(Gujarati, 2001:720).

Denklemde, ΔY_t, durağan olup olmadığı test edilen değişkenin birinci farkı, t, genel eğilim değişkeni, ΔY_{t-i} ise gecikmeli fark terimleridir. Δ işareti, ilgili değişkenin birinci farkının alındığını göstermektedir. Gecikmeli fark terimleri, hata teriminde ardışık bağımlılık problemine rastlanmaması için denkleme dahil edilmektedir. ADF testinin sağlıklı sonuç vermesi için, tahmin edilen denklemde ardışık bağımlılık probleminin olmaması gerekmektedir. Denklemde m olarak ifade edilen gecikme uzunluğu, genelde Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion AIC) veya Schwarz Kriteri (Schwarz Info Criterion SIC) kullanılarak belirlenmektedir. Bu çalışmada, ADF testindeki gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmıştır.

Seriler durağan hale getirilerek sahte regresyon ilişkisinin oluşması önlenmiş ve daha sonra regresyon analizi ile veriler arasında istatistiki olarak bir ilişkinin bulunup bulunmadığı test edilmiştir. Regresyon çözümlemesinde, aralarında istatistiki olarak bir ilişki tespit edilen seriler arasında bir nedenselliğin ilişkisinin olup olmadığı ise Granger Nedensellik Testi aracılığıyla araştırılmıştır.

Granger nedensellik analizi aşağıdaki iki denklem aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

$$Y_1 = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i X_{t-i} + u_t \qquad (5)$$

$$X_1 = \chi_0 + \sum_{i=1}^{m} \chi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^{m} \delta_i Y_{t-i} + u_t \qquad (6)$$

Granger nedensellik analizi, yukarıdaki modellerde hata teriminden önce yer alan bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin katsayılarının grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilerek yapılır. (5) nolu denklemde β_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, X değişkeninin Y değişkeninin nedeni olduğu sonucuna varılır. Aynı şekilde, (6) nolu denklemde δ_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olması da Y değişkeninin X değişkeninin nedeni olduğunu göstermektedir. Analizde hem β_i hem de δ_i katsayıları sıfırdan farklı ise, değişkenler arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu tersine, katsayıların sıfırdan farklı olmaması halinde iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilir.

Nedensellik analizinde, Granger Nedensellik Testi F dağılımını takip ettiğinden, F testi kullanılacaktır. Granger Nedensellik Testinde, nedenselliğin yönünü bulabilmek amacıyla gecikmeli değişkenlerin kullanılması gerekmektedir. Hesaplanan F değeri, tablo F değerinden küçük ise, nedenselliğin olmadığı hipotezi kabul edilir. Eğer, hesaplanan F değeri, tablo F değerinden büyük ise, nedenselliğin olmadığı hipotezi reddedilerek, alternatifi olan nedensellik ilişki vardır hipotezi kabul edilir(Tarı, 2002:268-274).

Granger nedensellik testinde optimal gecikme uzunluklarının bulunması şu şekilde olmaktadır: Belirlenen en büyük gecikme uzunluğu üzerinden önce bağımlı değişkenin sadece kendi gecikmeli değerleri kullanılarak yapılan regresyon analizinde en küçük bilgi kriteri değerine sahip olan modelin gecikme sayısı, bağımlı değişkenin gecikme sayısı olarak belirlenmektedir. Daha sonra, bağımlı değişken uygun gecikme sayısı ile modele dahil edildikten sonra modele girecek bağımsız değişkenin olası tüm gecikme değerleri için gerçekleştirilen regresyon analizlerinden bilgi kriteri en küçük olan modeldeki gecikme sayısı, bağımsız değişkenin gecikme sayısı olarak tespit edilmektedir(Kadılar, 2000:54-55). Bu çalışmada, Granger nedensellik testinde, gecikme uzunluğu bu yöntemle ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir.

4. EKONOMETRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan zaman serileri sezonluk etkilerden arındırıldıktan sonra birim kök testine tabi tutulmuştur. Bu çalışmada, ADF testindeki gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak

belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmıştır. Serilerin düzey değerleri için Genişletilmiş Dickey-Fuller test (ADF) sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo-1: Düzeyde Serilerin (ADF) Test Sonuçları

Değişkenler	t-Statistic	Prob.	Gecikme	Regresyon Kalıbı
Ara malları ithalat	-0,859	0,95	11	Sabit terimli ve trendli
Ara malları ihracat	-0,125	0,99	11	Sabit terimli ve trendli
Sermaye malları ithalat	-2,794	0,20	9	Sabit terimli ve trendli
Sermaye malları ihracat	-3,247	0,07	8	Sabit terimli ve trendli
Tüketim malları ithalat	-2,179	0,49	2	Sabit terimli ve trendli
Tüketim malları ihracat	-3,765	0,02	12	Sabit terimli ve trendli
Reel döviz kuru	-3,021	0,12	12	Sabit terimli ve trendli

Tabloda değişkenlere ait ADF istatistikleri incelendiğinde, ara malları ithalat ve ihracat serileri ile sermaye ve tüketim malları ithalat serilerinde birim kökün varlığı %10 anlamlılık düzeyinde bile reddedilememiştir. İncelenen serilerde, sermaye malları ihracat serisi %10 anlamlılık düzeyinde ve tüketim malları ihracat serisi % 5 anlamlılık düzeyinde birim köke sahip değildir.

ADF testi sonucunda birim köke sahip olduğu tespit edilen serilerin, durağan hale gelinceye kadar farklarının alınması gerekir. İncelenen serilerin birinci farkları alınarak tekrar ADF testine tabi tutulmuştur. Düzeltilmiş serilere ait Genişletilmiş Dickey-Fuller test (ADF) sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo-2: Birinci Farkları Alınan Serilerin (ADF) Test Sonuçları

Değişkenler	t-Statistic	Prob.	Gecikme	Regresyon Kalıbı
Ara malları ithalat	-4,644	0,00	12	Sabit terimli ve trendli
Ara malları ihracat	-6,044	0,00	12	Sabit terimli ve trendli
Sermaye malları ithalat	-3,390	0,05	12	Sabit terimli ve trendli
Tüketim malları ithalat	-4,953	0,00	12	Sabit terimli ve trendli
Reel döviz kuru	-6,607	0,00	12	Sabit terimli ve trendli

Ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin ampirik alarak gösterilmesi regresyon analizi ile yapılmaktadır. Analizde kullanılan seriler, birim kökten arındırıldığı için seriler arasında yapılacak olan regresyon analizi gerçek ilişkileri gösterecektir. Döviz kurunun dış ticarete etkisinin gecikmeli olabileceği varsayımıyla regresyon çözümlemesinde reel döviz kurunun aylık, iki aylık ve üç aylık gecikmeli değerlerini kullanılmıştır.

Tablo-3: Tüketim Malları İthalatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Tüketim Malları İthalatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.224857	4.642548	0.910030	0.3638
RDK	1.344854	1.037764	1.295914	0.1963
RDK (-1)	2.108905	1.123271	1.877468	0.0617
RDK (-2)	0.382951	1.122343	0.341207	0.7333
RDK (-3)	0.254479	1.043790	0.243803	0.8076
R-squared	0.039587	Mean dependent var		5.500251
Adjusted R-squared	0.023028	S.D. dependent var		71.81394
S.E. of regression	70.98225	Akaike info criterion		11.38361
Sum squared resid	1168927.	Schwarz criterion		11.45677
Log likelihood	-1343.958	F-statistic		2.390691
Durbin-Watson stat	2.746924	Prob(F-statistic)		0.051606

Tabloda görüldüğü gibi, reel döviz kuru, tüketim malları ithalatını bir ay gecikmeli olarak ve %10 anlamlılık düzeyinde pozitif düzeyde etkilemektedir(p=0,06). F istatistiği (p=0,516<0,90) %90 güven aralığında regresyonun anlamlı olduğunu göstermektedir. TL'nin reel olarak değerlenmesi tüketim malları ithalatını artırmaktadır.

Tablo-4: Tüketim Malları İhracatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Tüketim Malları İhracatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1586.648	70.50918	22.50272	0.0000
RDK	0.204463	15.76115	0.012973	0.9897
RDK (-1)	6.665185	17.05980	0.390695	0.6964
RDK (-2)	3.376863	17.04570	0.198106	0.8431
RDK (-3)	7.221570	15.85267	0.455543	0.6491
R-squared	0.002688	Mean dependent var		1592.534
Adjusted R-squared	-0.014507	S.D. dependent var		1070.315
S.E. of regression	1078.050	Akaike info criterion		16.82457
Sum squared resid	2.70E+08	Schwarz criterion		16.89773
Log likelihood	-1988.711	F-statistic		0.156341
Durbin-Watson stat	0.037462	Prob(F-statistic)		0.959993

Reel döviz kuru ile tüketim malları ihracatı arasındaki regresyon analizi %10 güven aralığında dahi istatistiki açıdan anlamlı bulunamamıştır (F istatistiği 0,156 p=0,959).

Tablo-5: Ara Malları İthalatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Ara Malları İthalatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	24.97374	28.56977	0.874132	0.3830
DTUFE	13.50890	6.386296	2.115295	0.0355
DTUFE(-1)	14.29711	6.912496	2.068298	0.0397
DTUFE(-2)	-10.86096	6.906785	-1.572506	0.1172
DTUFE(-3)	1.142566	6.423379	0.177876	0.8590
R-squared	0.062466	Mean dependent var		30.25467
Adjusted R-squared	0.046302	S.D. dependent var		447.2955
S.E. of regression	436.8175	Akaike info criterion		15.01778
Sum squared resid	44267812	Schwarz criterion		15.09095
Log likelihood	-1774.607	F-statistic		3.864415
Durbin-Watson stat	2.232963	Prob(F-statistic)		0.004642

Tablo 5'de görüldüğü gibi, reel döviz kuru, ara malları ithalatını dönemsel ve bir ay gecikmeli olarak ve %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilemektedir(p=0,06). Diğer bir ifade ile TL'nin reel olarak değer kazanması ara malları ithalatını pozitif yönde etkilemektedir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde etkili olup olmadıklarını ifade eden F istatistiği (p=0,004<0,01) %99 güven aralığında regresyonun anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo-6: Ara Malları İhracatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Ara Malları İhracatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	17.55316	15.79473	1.111330	0.2676
DTUFE	1.541282	3.530649	0.436543	0.6628
DTUFE(-1)	6.211016	3.821558	1.625258	0.1055
DTUFE(-2)	-3.575139	3.818401	-0.936292	0.3501
DTUFE(-3)	-4.027444	3.551151	-1.134124	0.2579
R-squared	0.029908	Mean dependent var		17.32045
Adjusted R-squared	0.013182	S.D. dependent var		243.1012
S.E. of regression	241.4936	Akaike info criterion		13.83243
Sum squared resid	13530042	Schwarz criterion		13.90560
Log likelihood	-1634.143	F-statistic		1.788144
Durbin-Watson stat	2.547968	Prob(F-statistic)		0.131990

Reel döviz kuru ile ara malları ihracatı arasındaki regresyon analizinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde etkili olup olmadıklarını ifade eden F istatistiğine göre (F istatistiği 1,788 p=0,131) %10 güven aralığında dahi istatistiki açıdan anlamlı bulunamamıştır.

Tablo-7: Sermaye Malları İthalatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Sermaye Malları İthalatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	3.728362	9.082024	0.410521	0.6818
DTUFE	2.538758	2.030136	1.250536	0.2124
DTUFE(-1)	5.529236	2.197409	2.516252	0.0125
DTUFE(-2)	-2.133348	2.195593	-0.971650	0.3322
DTUFE(-3)	0.841330	2.041924	0.412028	0.6807
R-squared	0.049277	Mean dependent var		5.811541
Adjusted R-squared	0.032885	S.D. dependent var		141.2008
S.E. of regression	138.8596	Akaike info criterion		12.72568
Sum squared resid	4473424.	Schwarz criterion		12.79884
Log likelihood	-1502.993	F-statistic		3.006207
Durbin-Watson stat	2.900960	Prob(F-statistic)		0.019115

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, reel döviz kuru, sermaye malları ithalatını bir ay gecikmeli olarak ve %5 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir (p=0,01). Buna göre, TL'nin reel olarak değer kaybetmesi, sermaye malları ithalatını azaltmaktadır. F istatistiği (p=0,019<0,05) %95 güven aralığında sermaye malları ithalatı ile reel döviz kuru arasında yapılan regresyonun anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo-8: Sermaye Malları İhracatı ile Reel Döviz Kuru Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: Sermaye Malları İhracatı				
Method: Least Squares				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	321.3708	26.11800	12.30457	0.0000
DTUFE	-0.684784	5.838244	-0.117293	0.9067
DTUFE(-1)	1.616163	6.319287	0.255751	0.7984
DTUFE(-2)	0.011260	6.314066	0.001783	0.9986
DTUFE(-3)	1.692071	5.872145	0.288152	0.7735
R-squared	0.000743	Mean dependent var		322.2954
Adjusted R-squared	-0.016486	S.D. dependent var		396.0797
S.E. of regression	399.3312	Akaike info criterion		14.83833
Sum squared resid	36995969	Schwarz criterion		14.91150
Log likelihood	-1753.342	F-statistic		0.043125
Durbin-Watson stat	0.028639	Prob(F-statistic)		0.996461

Reel döviz kuru ile sermaye malları ihracatı arasındaki regresyon analizi %10 güven aralığında dahi istatistiki açıdan anlamlı bulunamamıştır (F istatistiği 0,043 p=0,996)

Regresyon analizi, her ne kadar bir değişkenin başka değişkenlere bağlılığını araştırsa da bunun nedensellik anlamı taşıması zorunlu değildir. İstatistiksel bir ilişki, ne kadar güçlü ve anlamlı olursa olsun, hiçbir zaman nedensel bir ilişkiyi ortaya koymaz. Bu nedenle, değişkenler arasında nedensellik ilişkisini ortaya koymak için önsel ya da kuramsal düşüncelere başvurmak gerekir. Reel döviz kuru ile ithalat alt kalemleri arasında istatistiki olarak anlamlı bulunan ilişkilerde Granger nedensellik tespitine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo-9: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Nedenselliğin Yönü			Gecikme	F	Prob.
1	Tük. Malları İthalatı	⇒	Reel Döviz Kuru	3	3.64007	0.01351
2	Reel Döviz Kuru	⇒	Tük. Malları İthalatı	3	4.35548	0.00524
3	Ara Malları İthalatı	⇒	Reel Döviz Kuru	3	2.56267	0.05557
4	Reel Döviz Kuru	⇒	Ara Malları İthalatı	3	6.33124	0.00038
5	Ser. Malları İthalatı	⇒	Reel Döviz Kuru	5	2.06431	0.07088
6	Reel Döviz Kuru	⇒	Ser. Malları İthalatı	5	4.90700	0.00028

Granger testi sonuçları incelendiğinde, (1) ve (2) nolu denklemlere göre, tüketim malları ithalatı ile reel döviz kuru arasında karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. (3) ve (4) nolu denklemlere göre ara malları ithalatı ile reel döviz kuru arasında karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. (5) ve (6) nolu denklemlere göre sermaye malları ithalatı ile reel döviz kuru arasında karşılıklı olarak nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile reel döviz kuru, ithalat kalemlerini etkileyen bir değişken olmakta ve TL reel olarak değer kazandığında her bir ithalat kalemi artmaktadır. Bunun yanında, ithalat artışına bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret açığı da döviz kurunu etkilemektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, reel döviz kuruna bağlı olarak dış ticaret dengesini oluşturan alt kalemlerin nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 1989:01-2010:01 dönemine ilişkin aylık veri setinden yararlanılarak dış ticaretinin geniş ekonomik kategorileri sınıflamasına göre (BEC) alt kalemlerin döviz kuruna verdikleri tepkiler incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle, kullanılan zaman serileri birim kök testleri ile durağan hale getirilerek sahte regresyon ilişkisinin oluşması önlenmiş ve daha sonra regresyon analizi ile veriler arasında istatistiki olarak bir ilişkinin bulunup bulunmadığı test edilmiştir. Regresyon çözümlemesinde, aralarında istatistiki olarak bir ilişki tespit edilen seriler arasında bir nedenselliğin ilişkisinin olup olmadığı ise Granger Nedensellik Testi aracılığıyla araştırılmıştır.

Yapılan regresyon analiz sonuçlarına göre, reel döviz kuru ile tüm ithalat alt kalemleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş buna karşın hiçbir ihracat alt kalemleri ile reel döviz kuru arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna göre, reel döviz kurundan dış ticaret açığına doğru tespit edilen ilişkiyi ithalat kalemleri belirlemektedir. Granger nedensellik testi bulgularına göre ise, reel döviz kuru ile ithalat alt kalemleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Nedensellik ilişkisi, tüketim, ara ve sermaye malları ithalatının tamamında görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinde izlenen döviz kuru politikası dış ticaret dengesine ithalat yönünden etki etmektedir. Döviz kurundan ihracata doğru bir ilişkinin tespit edilememesi, dış ticaret politikası gereği uygulanan tarife ve kotalar ile rekabet gücü zayıflığının ihracatta daha etkin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan, reel döviz kuru ile ara ve sermaye malları ithalatı arasında bulunan ve istatistiki olarak anlamlı çıkan ilişki, döviz kuruna bağlı olarak yaşanan ithalat düşüşlerinin ülke üretimini ve dolayısıyla büyüme hızını olumsuz etkileyeceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akbostancı, E., (2004), "Dynamics of the Trade Balance: The Turkish J Curve", ERC /METU **6. International Conference in Economics**, September 2004, Ankara.

Andrew, K.R., (1990), "Exchange Rates And The Trade Balance: Some Evidence From Developing Countries", **Economics Letters**, Vol:34, Issue:3, November 1990, 271-275.

Arize, A.C., Osang T, ve J.S. Daniel, (2008), "Exchange-Rate Volatility in Latin America and Its İmpact On Foreign Trade", **International Review of Economics & Finance**, Vol:17, Issue:1, 2008, 33-44.

Aydın, M. F., U. Çıplak ve M. E. Yücel, (2004), "Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy", **Research Department Working Paper No:04/09**, The CentralBank ofthe Republic ofTurkey June 2004.

Çolak, E., (2001), "Zaman Serilerinde Eşbütünleşim (Cointegration), **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Sayı:2, 2001, 26-27.

Fisher, L.A. ve H.S. Huh, (2002), "Real Exchange Rates, Trade Balances and Nominal Shocks: Evidence For The G-7", **Journal of International Money and Finance**, Vol:21, Issue:4, August 2002, 497-518.

Gujaratı, D.N., (2001), **Temel Ekonometri**, (Çev: Ü.Şenesen ve G.G. Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Gül, E. ve A. Ekinci, (2006), "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006", **DPU Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2006, 165-190.

Kadılar, C., (2000), **Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2000.

Karagöz, M. ve Ç. Doğan (2005), "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:15, Sayı:2, 219-228.

Kula, F., (2003), "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2003.

Onafowora, O., (2003), " Exchange Rate and Trade Balance On East Asia: Is There A J-Curve?", **Economics Bulletin**, Vol:5, No:18, 1-13.

Öztürk, İ., ve A. Acaravcı, (2003), "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma", **Review Of Social Economic And Business Studies**, Vol.2, Fall 2002-2003, 197-206.

Serper, Ö., (1986), **Uygulamalı İstatistik**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, ss.208-209.

Seyidoğlu, H., (1999), **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1999.

Sivri, U., ve C. Usta, (2001), "Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki İlişki", http://iktisat.uludag.edu.tr./dergi/11/16-ugur/16-ugur.html., (15,02.2009).

Sukar, A.H. ve S. Hassan, (2001), "US Exports And Time-Varying Volatility of Real Exchange Rate", **Global Finance Journal**, 2001, 109-119.

Tarı, R., (2002), **Ekonometri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Tenreyro, S., (2007), "On The Trade İmpact Of Nominal Exchange Rate Volatility", **Journal of Development Economics**, Vol:82, Issue:2, March 2007, 485-508.

Tunçsiper, B. ve O. Öksüzler, (2006), "Döviz Kuru Riski Türkiye'nin İhracatını Azaltır Mı? Hata Doğrulama Yöntemi İle Bir Ampirik Değerlendirme", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2006, 1-13.

Wilson P. ve K.C. Tat, (2001), "Exchange Rates and The Trade Balance: The Case of Singapore 1970 to 1996", **Journal of Asian Economics**, Vol:12, Issue:1, Spring 2001, 47-63.

Yamak, R., ve A. Korkmaz, (2005), "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", İ.Ü. **İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:2, 2005, 11-29.

Yıldırım, K. ve D. Karaman, (2005), **Makroekonomi**, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No:145, Eskişehir, 2005.

Yılmaz, Ö. ve V. Kaya, (2007), "İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:250, 2007, 69-84.

Zengin, H. Ve H. Terzi, (1995), "Türkiye'de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 11, 1-2, 247-266.

KAYIT DIŞI EKONOMİ SINIR TİCARETİ ETKİLEŞİMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yusuf Ekrem AKBAŞ[*]
Mehmet ŞENTÜRK[**]

ÖZET

Kayıt dışı ekonomi kamunun dışındaki ekonomik faaliyetlerin toplamı olarak ifade edilebilir. Kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri olmasına rağmen uzun vadede olumsuz etkileri olumlu etlilerine karşı ağır basmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu etkilerden biri de sınır ticareti üzerinedir. Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler arasında ekonomik krizlerin önemi büyüktür. Ekonomik kriz esnasında genel olarak kişilerin reel gelirinde düşüş gözlemlenir. Bu düşüş sınır ticaretine, dolayısıyla dış ticarete de yansıyabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu ile Türkiye'nin komşu ülkeleriyle yapmış olduğu ticaret hacmi incelenmiştir. Kayıt dışı ekonomi Parasal Oran Yöntemiyle tahmin edilmiştir. Ayrıca ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde kayıt dışı ekonomi ile ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu ilişkilerin analiz edilmesinde Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerinden elde edilen tablolardan yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda kayıt dışı ekonomi ile sınır ticareti arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve son yirmi yılda meydana gelen ekonomik krizlerin de kayıt dışı ekonomiyi ve sınır ticaretini etkilediği sonucuna varılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Kayıt Dışı Ekonomi, Parasal Oran.

ABSTRACT

The informal economy can be expressed as the sum of economic activities outside of the goverment. Although informal economy has a positive effects, negative effects of informal economy have outweighed against positive effects. On the other hand the informal economyhas been affected some factors. One of these effects is cross border trade. During the economic crisis as a general a decline is observed in real incomes of individuals. This decline may reflect to cross border trade, Therefore may reflect to foreign trade. In this research, It is investigated that the size of the informal economy in Turkey and the trade volume which Turkey have made with neighbor countries. Informal economy was estimated with financial ratio method. Also it was tried to relate with informal economy during the periods of economic crisis occurred. It was benefited from tables which were obtained Republic of Turkey Center Bank and Turkey Statistic Institue datas for been analysed these relations. In conclusion, it has concluded that it has a significiant relationship between informal economy and cross border trade and also economic crisis have been occured in the last two decades affected the informal econonmy and border trade.
Keywords: Cross Border Trade, Informal Economy, Financial Ratio.

1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi kamunun dışındaki ekonomik faaliyetlerin toplamı olarak ifade edilebilir. Kayıt dışı ekonominin olumlu etkileri olmasına rağmen uzun vadede olumsuz etkileri olumlu etlilerine karşı ağır basmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin etkilendiği birçok neden bulunmaktadır. Bu etkilerden biri de sınır ticaretidir. Sınır ticaretinin artışı kayıtlı ekonomiyi pozitif etkilerken kayıt dışılığı önleyecek uygun ortamın bulunmayışı kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artırabilmektedir. Bunun dışında kayıt dışı ekonomiyi etkileyen diğer bir sebep ekonomik krizlerdir. Ekonomik kriz esnasında genel olarak kişilerin reel gelirinde düşüş gözlemlenir. Bu düşüş sınır ticaretine, dolayısıyla dış ticarete de yansıyabilmektedir. Bu çalışma üç ana başlık altında toplanmıştır. İlk olarak kayıt dışı ekonomi kavramı ile Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri ve etkileri, diğer başlık kayıt dışı ekonomiyi tahmin yöntemleri ve Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutu ve son olarak Türkiye'nin sınır ticareti verileri ile Türkiye'nin kayıt dışı ekonomisinin tahmini boyutu arasındaki ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır.

2. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Gelişmiş ekonomiler başta olmak üzere, 1960'lardan itibaren tüm dünyada "kayıt dışı ekonomi" kavramı, çok çeşitli adlar altında ve çok değişik yapılar içinde kullanılmıştır. Yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, gölge ekonomi, gayri resmi ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, görünmeyen ekonomi, paralel ekonomi, informel ekonomi ve benzer anlamlara gelen (Çetintaş ve Vergil, 2003: 16) kayıt dışı ekonomi kavramı; bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılamayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, hiç belgeye bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır. Bireylerin veya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini

[*] Kilis 7 Aralık Üni., MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, e-mail: yusufakbas@kilis.edu.tr, Öğr. Gör.
[**] Kilis 7 Aralık Üni., MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, e-mail: msenturk@kilis.edu.tr, Öğr. Gör.

kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni ise mali yükümlülüklerden kaçınma arzusudur. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamının çok geniş olması, tanımının yapılmasını güçleştirmektedir. Kesin ve genel kabul görmüş tek bir tanımdan söz etmek zordur. Kayıt dışı ekonomi, "ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşmasıdır" (Altuğ, 1999: 257). Kayıt dışı ekonomi, "GSMH hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür" (Derdiyok, 1993: 54).

2.1. Kayıt dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında en temel sebep insan ihtiyaçlarının sonsuz fakat kaynakların sınırlı olması gerçeğidir. İnsan, daha iyi bir hayat şartını sağlayabilmek yani daha çok gelir ve servete sahip olmak ve harcama yapabilmek için kazancını devletle paylaşmayı arzu etmez. Bunun yanında iktisadi faaliyetlerini kayıt dışında sürdüren bir kişi, alıştığı tüketim düzeyinden daha düşük bir tüketim düzeyine geçmek istemeyecektir. Dolayısıyla sorunların temelinde insanların kendi faydalarını maksimize etme isteği yatmaktadır (Baldemir vd, 2004:3) Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre değişmekle beraber ekonomik birimleri kayıt dışına yönelten başlıca mali, ekonomik, siyasi ve psikolojik nedenler olarak sıralanabilir (Fleming vd., 2000: 394-395).Bunun dışında kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, sebepleri ve sonuçları farklı ülke gruplarında göre değişmektedir. Ancak sosyal bilimciler ve politikacılar için faydalı olabilecek bazı kıyaslamalar yapılabilir (Schneider ve Enste, 2000: 76-79)

2.1.1. Mali Nedenler

Mali nedenler, vergilendirmeyle ilgili nedenlerdir. Vergi oranlarının yüksekliği ve vergiye karşı direnç, vergilendirme ortamının belirsizliği, muhasebe hizmetlerinin yetersizliği, vergi idaresi ve denetimden kaynaklanan nedenler kayıt dışı ekonomiyi artıran sebepler arasında gösterilebilir.

2.1.2. Siyasal Nedenler

Siyasal iktidarlar, baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alarak oy uğruna vergilendirmekten vazgeçebilmekte ve vergi yükünü belirli kesimlere yükleyebilmektedirler. Böyle bir durum mağdur duruma düşen tarafın kayıt dışı faaliyetlerde bulunmasına yol açabilir. Bunun dışında siyasal partilerin vergileme konusunda değişik görüşlerinin oluşu, birbirinden zıt uygulama projelerinin varlığı, politik istikrarın bulunmadığı ülkelerde her seçim döneminde mükelleflerin beklentilerini başlatmaktadır. Her şeye yeniden başlanacak havası verilen "vergi paketi" projelerinin çokluğu, ciddi ve istikrarlı vergi politikası olmadığı izlenimini uyandırdığından, yükümlüler kendi kararlarıyla kişisel çıkarlarını korumaya yönelmektedirler (Tosuner, 1995: s.71).

2.1.3. Ekonomik Nedenler

Ekonomik sebepler genelde iki nedenden ötürü gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki enflasyondur. Enflasyon nedeniyle vergi mükelleflerinin reel gelirlerinde bir artış olmamasına rağmen nominal gelirlerinde bir artış meydana gelir. Paranın satın alma gücündeki düşüş, mükelleflerin beyan edeceği matrahın yüksek gösterilmesine sebep olur. Dolayısıyla beyan etmesi gereken geliri enflasyon oranının düşük olduğu dönemlere göre daha yüksek olacağı için vergi dilimi öncekinden daha yüksek vergi dilimine kayar. Reel gelirinde artış olmamasına rağmen vergi matrahının arttığını gören mükellef enflasyon oranının düşük olduğu dönemlerde daha düşük vergi ödediği için vergi matrahındaki bu artışa karşılık olarak gelirini gerçek tutarından az beyan etme yolunu tercih edecektir. Kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik sebeplerden bir diğeri gelir dağılımı sorunudur. Kayıt dışı faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişiler maliyet avantajına sahip olacakları için diğer firmaların aleyhine zenginleşirler. Başlangıçta ekonomik faaliyetlerini yasaların çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde yapan firmalar ve gerçek kişiler zarar etmeye başlar. Bu duruma maruz kalan kişiler uzun dönemde kayıt dışı faaliyette bulunma ya da iflas etme seçenekleriyle karşı karşıya kalır. Dolayısıyla gelir dağılımı bozukluğu beraberinde kayıt dışılığı getirir. (http://www.canaktan.orgekonomikamu_maliyesimaliye-geneldiger-yazilarkildis-kayit-disi.pdf).

2.1.4. Psikolojik Nedenler

Kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden biri de psikolojik ve sosyolojik nedenlerdir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler incelendiğinde toplumun her alt kesiminden bireylerle karşılaşılır. Bu kişilerin içerisinde dar gelirli vatandaşların yanı sıra yüksek gelir grubuna ait kişilerin mevcudiyeti, eğitim düzeyi düşük olan kişilerin yanında eğitim düzeyi yüksek olan kişilerin mevcudiyeti ve dindar kişilerin mevcudiyeti sorunun daha çok psikolojik olduğunu göstermektedir. Toplumun bu kesimi vergi kaçırmayı en büyük hak olarak görmektedir. Bu durum karşısında vergi kaçırma imkanı bulunmayan işçi ve memur kesimi aleyhine zenginleşme söz konusudur. Dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliği artıp toplumun devlete olan güveni azalır. Bunun sonucunda vergi kaçıramayan toplumun alt kesiminin psikolojik yapısında vergi kaçıramamanın oluşturacağı tahribatlar

oluşur. Vergi kaçırma imkanı bulunmayan işçi ve memur kesiminin çalışma verimliliği düşer ve zamanı verimsiz kullanmaya başlarlar. Bu tür olumsuzlukları azaltmak için vergi bilinci henüz küçük yaşlarda bireylere aşılanmalıdır. Ayrıca devletin, toplumun bazı kesimlerine önemli derecede taviz vermesine karşılık olarak diğer kesimlere çok sıkı uygulamaları, sıkı uygulamalara maruz kalan tarafların psikolojik yapısında zedelenmelere yol açabilmektedir.

2.2. Kayıt dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin etkileri konusunda literatürde fikir birliği yoktur. Bu etkiler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Kayıt dışı ekonominin etkileriyle ilgili olarak yapılmış çalışmalar, olumlu ya da olumsuz etkilerin ülke yapısına bağlı olarak, ortaya çıkabileceğini göstermiştir. (Adam ve Ginsburg, 1985: 15-33). Ancak kayıt dışı ekonominin pozitif etkileri genelde iki olaya dayanmaktadır. Bunlardan ilki, kaçakçılığın olduğu durumda ücret ödemelerinden vergi kesilmeyeceği için emek talebinin emek fiyatına esnekliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, emek talebinin artacağıdır. Yani kayıt dışı ekonomi istihdamı artıracaktır. Çünkü işverenler daha düşük işçilik maliyetleriyle karşılaşacaklar, işçilerin ise reel ücretleri artacaktır. İkincisi ve daha da önemli olanı ise, GSMH' nin kendi başına tüketim düzeyinden etkileneceği ve tüketimin artmasıyla çarpanın etkisiyle GSMH seviyesinin yükseleceğidir (Yılmaz, 1998: 486).

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerine bakıldığında birçok açıdan değerlendirilebilir. Gelir dağılımını bozucu etkisi bakımından veya devlet gelirlerini azaltması nedeniyle ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ancak kayıt dışı ekonominin sebep olduğu daha önemli bir sorun vardır. Bu sorun devletin otoritesini önemli ölçüde azaltmasından kaynaklanmaktadır. Devletin olmadığı bir durum tartışılamaz. Devlet güçlü olmazsa halkın zengin veya yoksul oluşu uluslar arası alanda önemli bulunmamaktadır. Güçlü devlet ise gelir düzeyi yüksek, yaptırım gücü olan devlet olarak ifade edilebilir. OECD'nin 2002 yılında 17 ülke arasında yapmış olduğu çalışmaya göre kayıt dışı ekonominin diğerlerine göre daha geri kalmış ekonomilerde kayıt dışı ekonominin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla devletler, gücünü artırmak için zaman içerisinde kayıt dışı ekonomiyi azaltma yolu tercih edilir (http://www.gib.gov. trfileadminbeyannamerehberi_kayit_disi_2009tr.pdf).

3. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ TAHMİN ETME YÖNTEMLERİ

Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri doğrudan ve dolaylı ölçme yöntemleri olarak ikiye ayrılabilir.

3.1. Doğrudan Ölçme yöntemleri

Mikro bazda yapılan bu tip ölçümlerde, rastgele seçimler sonucu yapılan tespitlerden genellemelere gidilir. Belli bir zaman kesitinde gizli ekonomik faaliyetlerin hacminin belirlendiği bu yöntemde anketler önemli bir rol oynar (Özsoylu ve Fazıl, 1996: 25). Bu yöntem gerek kamu kurum ve kuruluşları gerekse özel sektör kuruluşları tarafından uygulanabilmektedir. Kamu kurumlarının yapmış olduğu anketlere mükellefler vergiden kaçınmak amacıyla gerçek bilgiyi vermekten kaçınabilir. Özel sektör temsilcilerinin yapmış olduğu anket de ise mükellefler tarafından kendi kredibiliteleri özel sektör kuruluşları nezdinde yüksek göstermek amacıyla gelirleri gerçek gelirlerinden daha yüksek gösterilebilir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için kullanılan yöntemler arasında doğrudan ölçme yöntemleri tercih edilmemektedir.

3.2. Dolaylı Yöntemler

Dolaylı yöntemler dört alt kalem halinde incelenebilir. Bunlar; Gayrisafi milli hasıla yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, vergi yaklaşımı ve parasalcı yaklaşımdır. Bu dört yöntem arasında parasalcı yöntem diğer yöntemlere göre daha güvenilir ve uygulamada daha pratik olduğu için tercih edilmiştir. GSMH; üretim yöntemi, gelir yöntemi ve harcama yöntemine göre ölçülebilmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutu bu üç yöntem arasındaki farka göre tespit edilmektedir. Bir başka ifadeyle üretim ya da gelir yöntemine göre gerçekleşen GSMH, harcama yöntemiyle karşılaştırılıp aradaki farka göre kayıt dışı ekonomi belirlenir. Üretim ve gelir yöntemine göre gerçekleşen GSMH firmaların vergiden kaçınmak amacıyla gerçek gelirlerini beyan etmemeleri sonucu gerçeği tam olarak yansıtmayabilir. Ancak kişiler kayıtlı ve kayıt dışı şeklinde elde etmiş olduğu gelirlerini yöntem sonunda harcarlar. Dolayısıyla bu üç yöntem arasında gerçeğe en yakını harcama yöntemidir. Bununla birlikte kişilerin yapmış olduğu harcama aynı dönemin gelirinden oluşmayabilir. Bu yüzden farklılıklar oluşur (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 118-120). Vergi ve istihdam yaklaşımlarının da fazla tercih edilmemesinin sebebi benzerdir. Vergi denetimi yapacak nitelik ve nicelikte yeterli personelin olmayışı kayıt dışı ekonominin boyutu hakkında güvenilir sonuçlar elde edilememesine neden olmaktadır (http//:www.tcmb.gov.trresearchdiscusdpaper43.pdf). Bu metotların dışında kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için iki tane ekonometrik model kullanılmıştır. Bunlar Tanzi'nin para talebi yaklaşımı ile Zellner'in MIMIC metodudur. Guttman'ın basit parasal oran yöntemini geliştirmek için ilk teşebbüs de Tanzi (1983) kayıt dışı ekonominin işleyişi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmak için para talebi üzerinde diğer faktörlerin etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Kayıt dışı ekonomik işlemlerin nakit ödemeler şeklinde oluştuğunu vurgulayan

Tanzi, para talebiyle ilgili yaklaşımına çeşitli değişkenler ekleyerek ekonometrik bir çalışma gerçekleştirmiştir (Ferwerda vd, 2010: 7-10) Zellner (1970) tarafından ortaya konulan MIMIC modeli ise kayıt dışı ekonomi üzerinde birçok faktörün ve etkinin olduğu üzerinedir. Gözlemlenemeyen parametreler de modele katılır (Ferwerda vd, 2003: 16). Bu çalışmada ise parasalcı yaklaşımın basit parasal oran yöntemi kullanılmıştır.

3.2.1. Basit Parasal Oran Yöntemi

Parasalcı yaklaşım isminden de anlaşılacağı üzere tahmini kayıt dışı ekonominin parasal tutarını gösterir. Bu yaklaşım; basit parasal oran yöntemi, işlem yöntemi ve para talebi yöntemi olarak üçe ayrılmaktadır. Bu yöntemler arasında en fazla kullanılan yöntem basit parasal oran yöntemidir.

Parasal oran yöntemi, bireylerin devletten gizleyebildikleri mal ve hizmetlerin alımının çekle ödenmesi üzerine göreceli bir üstünlüğe sahiptir. Basit parasal oran yöntemi adı geçen bu göreli üstünlüğe sahiptir. Basit parasal oran yöntemine göre para arzındaki artışlar, harcamalar kayıtlı ekonomiye bağlı ticari işlemlerin göstergesidir. Bu metodu ilk olarak 1958 yılında Cagan kullanmıştır. Daha sonra 1977 yılında Guttmann bu yöntemi geliştirmiştir. Basit parasal oran yöntemi aşağıdaki denklemler ve özdeşlikler kullanılarak açıklanmıştır.

$C = C_r + C_U$	C; Emisyon Hacmi
$D = D_r + D_U$	D; Vadesiz Mevduat
$k_r = C_r / D_r$	Y; Milli Gelir Düzeyi
$k_u = C_U / D_U$	u; Kayıt Dışı Ekonomi
$V_r = Y_r /(C_r + D_r)$	r; Kayıtlı Ekonomi
$V_U = Y_U /(C_U + D_U)$	v; Paranın Gelir Dolaşım Hızı
$\beta = v_r / v_u$	k; (C/D)

Denklemin çözümünde aşağıda görülen genel formül elde edilir.

$$Y_u = \frac{1}{B} Y_r \frac{(k_u + 1)(C - k_r D)}{(k_r + 1)(k_u D - C)} \qquad \textbf{(1)}$$

Genel formül veya çözüm bize ekonominin bilinen parametrelerini kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutunu belirlememizi sağlar. Basit parasal oran yöntemi genel çözüme ulaşmak için izleyen varsayımları gösterir.

Kayıt dışı ekonomideki tüm ödeme işlemleri yalnızca para kullanılarak yapıldığı varsayılır. Paranın vadesiz mevduata oranı kayıt dışı gelirdeki büyümeyle uyarılmış değişiklikler hariç sabit kalır. Kayıt dışı ekonomi de paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonominin paranın gelir dolaşım hızına eşittir. İlk varsayım kayıt dışı ekonomideki işlemlerin her zaman parayla ödendiğini çek'in hiçbir zaman kullanılmadığını vurgulamaktadır.

Bu yüzden u k sonsuza yaklaşır, r, k'nın limiti ikinci ve üçüncü varsayımın sonucu $\beta=1$'i ima ettiği için sabit olur. Genel denklem üzerindeki bu kısıtlamaları uygularsak

$$Y_u = Y_r \frac{(C - k_r D)}{(k_r + 1) D} \qquad \textbf{(2)}$$

Son denklem basit parasal oran yönteminin matematiksel ifadesidir.

Bu son denklemlerin incelenmesi basit parasal oran yönteminin teorik kusurlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu denklemlere göre, Kayıtlı ekonomideki herhangi genişleme kayıt dışı ekonominin tahmini boyutundaki azalmaya göre daha fazla artacaktır ve kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye tahmini oranı büyümeden etkilenmemektedir (Öğünç ve Yılmaz, 2000:12-13)

Tablo 1. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Basit Parasal Oran Yöntemiyle Tahmini

Yıllar	C Dolaşımdaki Para	D Vadesiz Mevduat	C/D	Cr=kr*Dr kr=0.3029	Yr GSMH	Vr=Yr/ (Cr+Dr) Dolaşım Hızı	Yu=Yr* (C-kr*D)/ (kr+1)*D	Kayıt Dışı Ekonomi
1985	1001.4	2197.3	0.455	722.91	35350.31	12.1	3483.659	9.85
1986	1301.8	3953.3	0.329	1300.63	51184.75	9.7	0	0
1987	2211.9	6417	0.339	2144.15	75019.38	8.8	868.459	1.15
1988	3425.7	7885.9	0.434	2594.46	129175.10	12.3	10214.499	7.90
1989	6839.9	12717.8	0.537	4184.15	230369.93	13.6	36138.143	15.68
1990	14412	20020.4	0.568	6586.71	397177.54	12.64	71412.12	17.97
1991	20920	29344.1	0.504	9654.20	634431.097	16.3	126636.70	19.96
1992	31181	47952.2	0.633	15776.27	1130843.423	17.3	252805.23	22.35
1993	51517	77442	0.666	25478.41	1929249.992	18.7	489960.06	25.39
1994	104370	77498.73	1.1004	25497.08	3887903	23.80	2256691.11	58.04
1995	189542	144177.96	1.143	47434.54	7854887	25.41	4813967.31	61.28
1996	354901	259415.75	1.067	85347.78	14978067	27.92	8327185.82	55.59
1997	641707	569143.29	0.908	187248.14	29393262	27.06	12815120.10	43.59
1998	1106023	953401.09	0.983	313668.96	53518332	28.31	26311324.89	49.16
1999	2003483	1707086.20	0.074	561631.36	78282967	24.46	32117339.67	41.02
2000	3214550	3336058.3	0.748	1097563.18	125596129	21.53	39658911.77	31.57
2001	4801257	5352012.44	0.726	1760812.09	176483953	19.10	52737429.97	29.88
2002	7208863	6418713.50	0.034	2111756.73	275032366	22.15	125269018.8	45.54
2003	10128670	8632312.71	1.031	2840030.88	356680888	20.33	188657353.74	52.89
2004	12446299	12955240.26	0.965	4262274.04	428932343	16.84	205272132.55	47.85
2005	18276069	17525111.81	0.924	5765761.78	486401032	14.49	214260529.53	44.05
2006	24676425	21125339.29	1.008	6950236.62	575783962.1	13.56	294552133.99	51.15

Kaynak: TCMB elektronik veri sisteminden elde edilen bilgilerle düzenlenmiştir.

4. TÜRKİYEDE SINIR TİCARETİ

Ulusal sınırları aşarak ülkeye giren mallar kural olarak ülkenin normal gümrük rejimine tabidir ve bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi alınır. Hükümetler, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için, uluslararası ticarete müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahaleler, faaliyetlerin kısıtlanması, sınırlandırılması veya özendirilmesi şeklinde olabilir. Bir tür özel gümrük rejimi olan sınır ticareti, sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, komşu ülkelerin sınır yönlerinde karşılıklı olarak yapılan kendine özgü özel bir dış ticaret şeklidir. Sınır ticareti, özünde, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir (Sönmez, 1995: 21).

Sınır ticareti ile bölge ekonomisine canlılık getirilmesi, bölge insanına daha ucuza mal sağlanması özellikle de üretime ülkede coğrafik ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin normal ithalata kıyasla daha ucuz bir biçimde sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların aşılabilmesi, yasal işlemleri basitleştirerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi, mal kaçakçılığının her türlüsünün asgariye indirilmesi, istihdamın artırılması, dış ticaretle iştigal eden girişimcilik ruhunun oluşumuna katkı sağlanması da amaçlanır (Orhan, 2000: 15).

Türkiye'de sınır ticareti, bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Çünkü Türkiye'de sınır ticareti yapmaya yetkili 13 sınır ilinin tamamında kişi başına gelir ülke ortalamasının altındadır. Çoğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Bu nedenle alternatif gelir kaynakları ve istihdam alanlarının oluşturulması açısından sınır ticareti özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri halkı için önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Sınır ticaretinin başladığı 1978 yılından bu yana konuyla ilgili mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Belirli dönemlerde sınır ticaretinin kapsamı hükümetlerce genişletilmiş, zaman zaman da çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır. Ticarete konu olan malların sayılarının artırılıp düşürülmesi çoğunlukla ekonomik gerekçelerle yapılırken, özellikle Kuzey Irak'la olan kısmında dış politika da belirleyici olmuştur. Resmi dış ticarete göre daha az formalite gerektiren bu ticaret türü belli kesimler tarafından değil geniş halk kitleleri tarafından yapılabildiği için gelirin belli kesimler elinde değil geniş halk kitleleri elinde birikmesine de yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında sürdürülmesi gerekli bir ticaret türü olduğu anlaşılır (Sönmez, 1995:119).

Sınır ticaretiyle ilgili son düzenleme 2009 yılında yapılmıştır. Ekli "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar"ın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 28/7/2008 tarihli ve 29927 sayılı yazısı üzerine, 14/5/1964 tarihli ve 474 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile 4458 sayılı Gümrük Kanununun 16 ncı ve 172 nci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 1/12/2008 tarihinde kararlaştırılmıştır ve bu karar 16 Mayıs 2009 Tarihli 27230 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu Kararın amacı; ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerine kara sınırı bulunan komşu ülkeler ile sınır ticareti kapsamında yapılacak ihracat ve ithalata ilişkin kuralları belirlemektir. Bu karar, aşağıdaki tabloda gösterilen sınır illerimizden ilgili komşu ülkeyle yapılacak sınır ticaretine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de Sınır Ticareti Kapsamında Olan İller

Yetkili Sınır İli	Yetkili Gümrük Kapısı	Ülke
Artvin	Sarp	Gürcistan
Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Ağrı	Gürbulak	İran
Van	Kapıköy	İran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	Irak
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Hatay	Cilvegözü	Suriye

Kaynak: GİB, 2010.

Karara göre sınır ticareti kapsamında ihracat, bu karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden Sınır Ticareti Belgesi ile yapılacak Türk menşeli ürün ihracatını, sınır ticareti kapsamında ithalat; bu karar kapsamındaki illerde Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden ithalat kotaları veya ithalat değer limitleri dahilinde İthalat Uygunluk Belgesi ile yapılan ithalatı, sınır ticaret merkezi; bu karar kapsamında öngörülen sınırda kurulan ve sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilen alanların yer aldığı Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilen yerleri kapsamaktadır.

Bu Karar kapsamında bir esnaf veya tacir ya da Sınır Ticaret Merkezi mağazası tarafından ayda toplam 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasına kadar değerde eşya ithal edilebilir. İthalatta tek ve maktu vergi uygulanır. Tek ve maktu vergi; gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır (http://alomaliye.com/2009/sinir_ticaretinin.htm). Tablo 3'de Türkiye'nin sınır ticaretine ilişkin veriler yer almaktadır. Bu veriler Türkiye'ye komşu ve sınırı bulunan yedi ülkeye ait verileri kapsamaktadır.

Tablo 3. Türkiye'nin Sınır Ticaret Hacmi (TL) (000)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Toplam
1982	263.077.483.320	373.606.849.791	-110.529.366.471	636.684.333.111
1983	352.002.595.944	527.585.915.612	-175.583.319.668	879.588.511.556
1984	712.608.303.485	1.009.857.859.664	-297.249.556.179	1.695.084.590.630
1985	712.608.303.485	1.009.857.859.664	-297.249.556.179	1.695.084.590.630
1986	828.829.252.993	758.397.406.683	70.431.846.310	1.587.226.657.690
1987	1.326.653.582.637	1.958.466.851.298	-631.813.268.661	3.285.120.433.935
1988	2.468.195.283.948	3.054.118.253.558	-585.922.969.610	5.522.313.537.506
1989	2.823.547.357.984	4.276.297.902.416	-1.452.750.544.432	7.099.845.260.400
1990	2.759.095.669.031	4.543.998.485.940	-1.784.902.816.909	7.303.094.154.971
1991	4.619.038.270.827	1.611.350.530.353	3.007.687.740.474	6.230.388.801.180
1992	7.646.705.177.532	5.242.499.775.768	2.404.205.401.764	12.889.204.953.300
1993	10.594.748.708.423	12.411.888.276.155	-1.817.139.567.732	23.006.636.984.578
1994	30.994.583.260.006	32.771.433.866.542	-1.776.850.606.536	63.766.017.126.548
1995	53.008.707.101.005	72.871.190.458.258	-19.862.483.357.253	125.879.897.559.263
1996	107.509.226.297.224	151.976.739.296.383	-44.467.512.999.159	259.485.965.593.607
1997	189.461.910.206.065	305.685.613.394.077	-116.223.703.188.012	495.147.523.600.142
1998	328.023.330.862.690	393.316.366.393.860	-65.293.035.531.170	721.339.697.256.550
1999	483.825.437.672.648	693.677.311.455.295	-209.851.873.782.647	1.177.502.749.127.940
2000	892.425.769	1.516.218.091	-623.792.322	2.408.643.860
2001	1.945.517.377	2.525.042.209	-579.524.832	4.470.559.586
2002	2.546.328.928	3.618.087.139	-1.071.758.211	6.164.416.067
2003	3.935.184.706	5.469.641.641	-1.534.456.935	9.404.826.347
2004	7.565.730.553	6.670.999.122	894.731.431	14.236.729.675
2005	9.154.867.662	8.649.654.611	505.213.051	17.804.522.273
2006	11.318.883.276	13.427.940.609	-2.109.057.333	24.746.823.885
2007	13.047.448.239	14.050.128.909	-1.002.680.670	27.097.577.148
2008	16.527.272.225	17.415.279.991	-888.007.766	33.942.552.216
2009	19.151.869.018	11.113.615.466	8.038.253.552	30.265.484.484

Not: TUİK Elektronik Veri Tabanından Alınarak Düzenlenen Bu Tablo Yunanistan, Bulgaristan, Irak, İran, Suriye, Ermenistan ve Gürcistan Ülkeleriyle Yapılan Dış Ticareti Kapsamaktadır.

Tablo'ya göre askeri müdahalenin gerçekleştiği 1984 yılı ve takip eden iki yıl ile ekonomik krizlerin yaşandığı 2000-2001 yılları ve 2008 yılları haricinde Türkiye'nin adı geçen ülkelerle dış ticaret hacmi istikrarlı biçimde genişlemiştir. Genelde bu ülkelerle gerçekleştirilmiş olunan dış ticaret eksi bakiyeyle sonuçlanmıştır. Bunda petrol ihraç eden ülkelerin payı yadsınamaz. Ancak 2008 ekonomik krizinden sonra dış ticaret dengesi tabloda da görüldüğü gibi pozitif bakiye vermiştir.

Tablo 4'de sınır ticaretini ilgilendiren ülkelerle yapılan ticaretin boyutu daha detaylı şekilde ele alınmıştır. Buna göre İran'la yapılan ticaret de ithalat yıllar itibariyle genelde ihracattan fazla bakiye vermişken Irak ve Suriye ile yapılan ticaretin yönü ise yıllara göre değişiklik göstermiştir. Özellikle son yıllarda bu ülkelere karşı dış ticaret dengesi pozitif bakiye vermeye başlamıştır.

Tablo 4. Türkiye'nin Sınır Ülkeleriyle Gerçekleştirdiği Dış Ticaret Hacmi TL (000000)

Yıllar	Suriye		İran		Irak		Gürcistan	
1982	10.110	2.197	132.880	130.054	94.901	229.046		
1983	12.909	816	246.138	281.099	75.677	216.843		
1984	23.829	6.222	267.886	598.003	348.923	340.233		
1985	23.829	6.222	267.886	598.003	348.923	340.233		
1986	41.866	12.384	363.475	143.009	361.983	521.909		
1987	53.620	4.275	377.688	818.579	831.102	1.017.201		
1988	213.347	6.910	812.594	911.435	1.265.004	1.996.827		
1989	375.695	39.075	1.173.352	508.577	956.095	3.506.607		
1990	509.324	229.264	1.319.603	1.276.624	535.078	2.611.423		
1991	1.122.607	247.760	2.001.937	419.017	580.881	2.342		
1992	1.499.228	380.379	3.093.702	2.652.390	1.543.573	6.246		
1993	2.705.691	734.275	3.264.718	7.417.216	1.874.739	0	416.576	232.326
1994	7.601.844	1.318.534	7.522.262	21.353.819	4.354.989.	0	2.063.174	801.368
1995	12.736.977	11.665.622	12.305.142	31.572.041	6.306.239		3.265.862	2.188.725
1996	25.118.309	26.293.701	25.189.214	66.590.904	15.500.097	3.080.069	9.242.447	2.657.610
1997	41.972.309	69.166.645	46.175.574	97.861.271			27.251.786	10.462.476

1998	82.606.459	80.158.058	49.496.226	112.004.353			42.702.073	23.921.437
1999	96.189.786	131.541.025	67.900.448	276.186.819			48.671.790	39.302.977
2000	115	341	146	515			82	97
2001	354	555	444	1.001			181	151
2002	402	771	509	1.403			156	205
2003	619	623	792.	2.761			230	414
2004	560	508	1.163	2.829	2.609	670	286	436
2005	743	365	1.229	4.668	3.707	619	366	409
2006	876	264	1.538	8.195	3.720	563	592	498
2007	1.041	482	1.856	8.616	3.706	792	829	383
2008	1.472	818	2.643	10.433	5.196	1.670	1.304.	669
2009	2.204	500	3.135	5.239	7.967	1.460	1.160	443

Kaynak: TUİK, DTM, 2010.
Not: Boş kalan yerlere ilişkin veriler TUİK ve DTM'den elde edilememiştir.

5. KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE SINIR TİCARETİ ETKİLEŞİMİ

Kayıt dışı ekonomi ile sınır ticareti üzerine yapılmış bir çalışma bulunamamıştır. Ancak ekonomik büyüme ile sınır ticareti ve ekonomik büyüme ile kayıt dışı ekonomi arasında ilişki olup olmadığına dair çalışmalar yapılmıştır. McNeil (2006), "Uluslararası Ticaret ve Ekonomik Büyüme" adlı çalışmasında sınır ticareti ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenerek sınır ticareti taşmalarının büyüme üzerinde etkili olup olmadığı ortaya konulmuştur (McNeil, 2006: 18). Mihai (2008), 1990-2007 yıllarını kapsayan Romanya ekonomisi üzerine yapmış olduğu ekonometrik bir çalışmada kayıt dışı ekonominin bazı ekonomik göstergeler üzerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır. Buna göre, kayıt dışı ekonomisindeki bir artış GSYİH, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve aylık ücret üzerinde etkili oldu sonucuna varmıştır. GSYİH ve aylık ücretler üzerindeki etkinin pozitif yönde olduğunu, enflasyon ve işsizlik oranı üzerindeki etkisinin ise negatif yönlü olduğunu belirtmiştir (Mihai, 2008: 7-8). Schneider (2003), yapmış olduğu araştırmada gelişmekte olan ekonomilerde kayıt dışı ekonominin gelişmiş ekonomiler oranla daha fazla olduğu sonucuna varmıştır. Buna göre büyüme aşamasını geçip kalkınmış ekonomilerde kayıt dışı ekonomik faaliyetler daha az görülmektedir (Schneider, 2003: 8-15).

Türkiye'nin tahmini kayıt dışı ekonomi boyutu ile sınır ülkeleriyle gerçekleştirilen ticaret hacmi arasında ilişkinin olup olmadığı DF-GLS birim kök analizi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testiyle analiz edilmiştir. Analizde veri olarak Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası elektronik veri tabanından temin edilen 1985-2006 yılları arası çeyrek dönem verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda teste tabii tutulan zaman serilerinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği sonucuna varılmıştır. Her iki seri de I(1) çıkmıştır. Birim kök analizi sonucu serilerin uzun dönemde de aralarındaki ilişkinin bozulmaması için eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Her iki seri de I(1) olduğu için Granger nedensellik analizini yapmadan önce Wald testi yapılmıştır. Test sonucunda sınır ticaretinden kayıt dışı ekonomiye pozitif yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır.

6. SONUÇ

Çalışmada sınır ticaretiyle kayıt dışı ekonomik faaliyetler arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığı sınanmıştır. Kayıt dışı ekonominin artışı bir ekonomi için olumsuz durumdur. Ancak hiç olmazsa kayıt dışı ekonomik faaliyet sonucu elde edinilen haksız kazanç yurt içinde değerlendirilirse bu haksız kazanç bir şekilde ekonomiye kazandırılacaktır. Dolayısıyla kayıt dışı faaliyet sonucu bile elde edilmiş olsun kazanç mutlaka ulusal sınırlar içinde kalmalıdır. Bunun için tedbirler alınmalıdır. Özellikle finansal sistem aracılığıyla yurtdışına para transferleri titiz bir şekilde denetlenmelidir. Sınır ticaretindeki artış kayıt dışı ekonomiyi artırsa bile sınır ticaretini artırmak hem bölge halkı hem de ülke ekonomisi açısından önemlidir. Bunun için sınır ticaretini artıran tedbirler alınmalıdır. Sınır ticareti sayesinde ilgili bölge illere sadece mukayeseli olarak üstün oldukları ürünleri değil civar illerden tedarik etmek koşuluyla sınırın diğer tarafında pek bulunmayan ürünlerin de ticaretini yapabilir. Dolayısıyla sınır bölgeleri cazibe merkezi haline gelip dışsal ekonominin oluşturacağı ortamdan yararlanabilir. Şimdiye kadar sınır ticaretini geliştirmek maksadıyla çeşitli programlar yapılmış ve hâlen devam etmektedir. Çeşitli yerlerde Suriye irtibat büroları kurulmaktadır. Gaziantep de 2009 yılında kurulmuştur. Ayrıca sınır illerinde önemli yerlerde Arapça tanıtım yazıları kullanılmaktadır. Buna ilave olarak bu tür faaliyetler sınır ticareti için çaba sarf edildiğini gösterse de yeterli değildir. Sorunlara sadece ekonomik bakmak sorunları tamamen kaldırmaz. Bunun yanında politik, kültürel ve eğitime yönelik faaliyetler de bulunmak da önemlidir. Bu tür çalışmalar da son zamanlarda yapılmaya başlanmıştır. Sınır ticaretinin gelişmesi ve bölge halkının gelir düzeylerinin yükselip gelir dağılımı adaletsizliği makul bir seviyeye indirilene kadar programlardan ödün verilmemelidir. Sınır ticaretine konu olan iller gelir bakımından genelde Türkiye ortalamasının altında olan yerlerdir. Bu yerlerde ticaretin gelişmesi hem yöre halkına hem de ülke ekonomisine faydalıdır.

KAYNAKÇA

Adam M.C. ve Ginsburgh V. (1985), "The Effects of IrregularMarkets on Macroeconomic Policy: Some Estimates for Belgium", Europ.Econ.Rev., 29:1

ALTUĞ, O., (1999), "Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 15, Kayseri.

BALDEMİR, E., GÖKALP, M. F. ve AVCI M., (2004), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modeli ile Tahminlenmesi, http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o23s1.pdf.

ÇETİNTAŞ, H. ve VERGİL, H., (2003), "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", Doğuş Üniversitesi, 4/1.

DERDİYOK, T., (1993), "Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini", İktisat Dergisi, Mayıs, sayı:14.

EĞİLMEZ Mahfi ve KUMCU Ercan (2006), "Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması", İstanbul

FERWERDA, J., DELEANU, Ioana ve UNGER, B., (2010), Revaluating the Tanzi-Model to Estimate the Underground Economy
http://www.uu.nlSiteCollectionDocumentsREBOREBO_USEREBO_USE_OZZ10-04.pdf

FLEMING, M.H., J. ROMAN, G. FARREL(2000), "The Shadow Economy", Journal of International Affeirs, 53, 2.

GÜLAY, Y. (1998) "Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye'de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi Özel Sayı Prof. Dr. Halil Nadaroğlu'na Armağan, Cilt:XIV, Sayı: 1.

MAURIN, A. , Sokram, S. ve Watson P.K., (2003), "International Conference on Policy Modelling", Istanbul, Measuring the Size of the Hidden Economy in Trinidad&Tobago, http://www.ecomod.netconferencesecomod2003ecomod2003_papersMaurin.pdf.

MC NEIL, L., (2006), "Internetional Trade and Economic Growth: A Methodology For Estimating Cross-Border R&D Spillover, US Bureau of Economic Analysis", http://www.nber.org/books_in_progress/criws06/criws/06/mcneil.pdf

MIHAI, M., (2008), Shadow Economy, Economic Growth and Labor Market, REMAIN CASE http://www.oeconomica.uab.ro/upload/lucrari/1020081/36.pdf.

ORHAN, Z. O., (2000), "Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri", İstanbul: İTO Yayın No:2000-27.

ÖĞÜNÇ, F. ve YILMAZ G., (2000), "Estimating The Underground Economy in Turkey" http://www.tcmb.gov.trresearchdiscus dpaper43.pdf TCMB, Ankara

ÖZSOYLU, A.F., (1996), "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi", Bağlam yayıncılık, İstanbul.

SCHNEIDER, F., (2003), "Shadow economies of 145 countries all over the world.:Estimation results over the period 1999 to 2003"
http://www.dur.ac.uk/john.ashworth/EPCS/Papers/Schneider.pdf

SCNEIDER, F. ve ENSTE, D., (2000), "Shadow Economies-Size, Causes, and Consequences, Journal of Economic Literature"
http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/JEL.pdf

SÖNMEZ, M., (1995), "Sınır ve Kıyı Ticareti", Erzurum.

TOSUNER, M., (1995), "Vergi Kayıp ve Kaçakları sorununa İlişkin Görüş ve Öneriler", Vergi Sorunları, sayı 85.

http://alomaliye.com/2009/sinir_ticaretinin.htm
http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html
http://www.canaktan.orgekonomikamu_maliyesimaliye-geneldiger-yazilarkildis-kayitdisi.pdf
http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&dil=TR
http://www.gib.gov.trfileadminbeyannamerehberiKayit_disi_2009tr.pdf
http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/TabloSecimi.do

SINIR TİCARETİNİN BİR YÖNÜ: HAKSIZ REKABET

Hülya GÖKTEPE*
Betül YÜCE DURAL**

ÖZET

Sınır ticareti, sınırda bulunan illerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını daha ucuz yoldan temin etmek üzere düzenlenmiş ve iki komşu ülke arasındaki anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir ticaret türüdür. Sınır ticaretinin ön koşullarından biri söz konusu uygulamanın ülke içerisinde haksız rekabete yol açmamasıdır. Sınır ticareti hem ithalatta hem de iç piyasada haksız rekabete yol açabilmektedir.

Türkiye'de sınır ticareti 1978-1979 yıllarında petrol fiyatlarındaki artış dolayısıyla artan petrol ihtiyacına çözüm bulmak amacıyla başlamış, 1979 yılında da ilk düzenleme yapılmıştır. Sınır ticaretinin başlamasından itibaren ithalatta ve iç piyasada haksız rekabet nedeniyle yerli üretim ve imalat zaman zaman zarar görmüştür. Sınır ticaretinden özellikle hayvancılık, tarım sektörü ile akaryakıt sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu nedenle sınır ticaretine ilişkin birtakım tedbirler alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı sınır ticareti başladığından beri ithalatta ve iç piyasada yaşanan haksız rekabet sorunlarını ve alınan tedbirleri ele almak, bundan sonra yaşanabilecek haksız rekabet sorunları nedeniyle neler yapılabileceğini belirtmektir.

1. SINIR TİCARETİNİN TANIMI VE SINIR TİCARETİNE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sınır illerinden yapılacak ihracatın artırılması ve ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması suretiyle bu bölgelerdeki ekonomik hayatın canlandırılarak sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması amacıyla komşu ülkelerle anlaşmalara bağlı olarak karşılıklı olarak yapılan ticari işlemlerdir.

Türkiye'de sınır ticaretine ilişkin düzenlemelerin yasal dayanağı 27/10/1999 tarihinde kabul edilen 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun (R.G. T.04/11/1999 S. 23866) 172'nci maddesidir. Bu maddeye göre;

"*Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen azami hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir. Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça belirlenir.*"

İlgili madde ile yetki Bakanlar Kuruluna verildiğinden sınır ticareti ile ilgili düzenlemeler Bakanlar Kurulu Kararları ve bu kararlara dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin sınır ticaretiyle tanışması 1978-1979 yıllarında dünya petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat artmış olması sonucu artan döviz talebine ve petrol ihtiyacına çözüm bulmak için İran'a mal mukabili petrol satışında bulunma kararından sonra ortaya çıkmıştır (Orhan, 2000, s.20).

İlk düzenleme de, 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 79/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 1980'de yayınlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1980) ile, İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. (Öztürk, 2006, s.111)

Uygulamada karşılaşılan sorunlar, bölgesel ihtiyaçlar vb. gibi nedenlerle sınır ticareti konusundaki düzenlemeler sürekli olarak değişikliğe uğramıştır. Belirli dönemlerde sınır ticaretinin kapsamı genişletilmiş, belirli dönemlerde de çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır.

Sınır ticaretine ilişkin son düzenlemeler, 16/5/2009 tarih ve 27230 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 1/12/2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararın Uygulanmasına İlişkin 2009/7 Sayılı Tebliğ ve Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 2008/14451 sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 22/04/2010 tarihli ve 2010/393 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıdır. 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sözkonusu Karar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır ilimiz; Artvin-Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan ve İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay'ı (Suriye) kapsamaktadır. Sınır ticareti de, bu Karar kapsamındaki sınır illerinin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerimizden ihracatın

* Anadolu Üniversitesi,İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Eskişehir e-posta:hulyagoktepe@anadolu.edu.tr, Yard.Doç. Dr.
** Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Eskişehir e-posta:byuce@anadolu.edu.tr, Yard.Doç. Dr.

artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik ve ticari canlılık kazandırılması amacıyla yapılan ticari işlemler olarak tanımlanmıştır.

Sınır ticareti düzenlemelerinin geçici bir süre için yapılması ve zamanla tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Sınır ticaretinin ön koşullarından biri söz konusu uygulamanın ülke içerisinde haksız rekabete yol açmamasıdır. Sınır ticareti hem ithalatta hem de iç piyasada haksız rekabete yol açabilmektedir. Sınır ticareti uygulaması ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sınır illerinde ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetin gelişmenin sağlanması amaçlanmaktadır.

Sınır ticaretinden beklenen amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

a. Komşu ülkelerin belirli bölgelerinde yaşayan halkın karşılıklı olarak ihtiyaç duyulan mallarını kolayca karşılamak,

b. Kaçakçılığı önlemek,

c. İthal malın ucuzlamasını sağlamak,

d. Dış ticaret ile ilgili bürokrasiyi en aza indirmek,

e. Dış ticaret politikasında izlenebilen kısıtlayıcı tedbirleri bir ölçüde yumuşatarak ülkenin dış ödemeler dengesini düzeltmek,

f. Uluslararası taşımacılığı geliştirerek ülkeye döviz girdisi sağlamak,

g. Bölge barışı ve huzurunun korunmasını sağlamaktır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) mevzuatında sınır ticareti açısından kapsamlı bir düzenleme bulunmamakla beraber, GATT 1994'ün XXIV.3(a) maddesinde konuya atıfta bulunularak, bu maddede ifade edilen kural ve disiplinlerin ülkelerin komşuları ile gerçekleştirecekleri sınır ticaretini engelleyici bir unsur olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir. Bu itibarla, sınır ticareti, miktar ve yöntem bakımından "ayrımcı olmama (Most Favoured Nation –Ençok kayrılan Ülke- kaydı)", "pazara giriş", "şeffaflık", "karşılıklılık" ve "haksız ticaretin önlenmesi" gibi DTÖ'nün temel prensiplerine aykırılık teşkil etmediği takdirde, DTÖ tarafından uygun görülmektedir.

Avrupa Birliği'nde (AB) Topluluk Gümrük Mevzuatı, 2913/93 sayılı Gümrük Kodu ve 2454/93 sayılı Gümrük Kodu Uygulama Yönetmeliği'nden oluşmaktadır. İlgili mevzuatta sayılan gümrük rejimleri arasında sınır ticareti yer almamaktadır. Ancak ilgili AB mevzuatının bazı bölümlerinde "frontier traffic kavramı ile atıfta bulunulan sınır ticaretinin, belirli miktar ve değerleri geçmeyecek şekilde gerçekleştirilebileceğine hükmedilmektedir.

(http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-0099c.pdf).

2. TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİ BAŞLADIĞINDAN BERİ YAŞANAN HAKSIZ REKABET SORUNLARI

Toplumun çıkarları, değişik üreticiler tarafından piyasaya değişik tür malların sürülmesinden, daha açık bir ifadeyle rekabet düzenin sağlıklı şekilde işlemesinden yanadır. Dolayısıyla kısa veya uzun vadede, piyasaya mal arz eden işletmelerin sayısında ya da bunlar tarafından üretilen mal türlerinde azalmaya neden olacak şekilde davranılması, rakip işletmeleri piyasadan silmek amacıyla damping, farklı fiyat uygulaması yapılması haksız rekabettir. Bu nedenle sınır ticareti yoluyla rekabet düzenini bozucu davranışlarda bulunmak da haksız rekabettir. Haksız rekabet Türk Ticaret Kanununun (TTK) 56 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. TTK'nın 56. maddesine göre; haksız rekabet, aldatıcı hareket veya iyiniyet kurallarına aykırı sair suretlerle ekonomik rekabetin her türlü kötüye kullanımıdır (Arkan,2001, s.294).

Sınır ticaretinin ülke içerisinde haksız rekabete yol açmayacak şekilde yapılmasının bu ticaretin ön koşullarından biri olduğundan bahsedilmişti. Buna rağmen Türkiye'de sınır ticareti başladığından beri haksız rekabet nedeniyle yerli üretim ve imalat zaman zaman zarar görmüştür.

Sınır ticareti ilke olarak, sınır illerinde yaşayan gerçek ve tüzel kişilerin yapabilecekleri bir ticaret türüdür ve amacı bu illerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan temin edebilmelerini sağlamaktır. Ancak uygulamada ithal edilen ürünler sadece sınır ticaret bölgelerinde değil, ülkenin tamamında piyasaya sürülmüş ve ülkede ikili fiyatların oluşmasına neden olmuştur. Herhangi bir sınırlamaya gidilmediği için bütün mal ve eşyaların ithali, normal ithalatın yerini almış, bu mal ve eşyaları normal yolla ithal eden kişi ve kurumlarla, imalatçı firmalar aleyhine bir durum oluşturmuştur. Sınır ticareti yoluyla yapılan ithalattaki vergi ve fon avantajları, sınır ticareti ile uğraşan kişiler lehine ve normal yollardan ithalat yapan kişi ve kurumlar aleyhine haksız bir durum ortaya çıkarmıştır ve bir grup insanın sebepsiz zenginleşmesine yol açılmıştır (Orhan, 2000, s.10). Ayrıca, Türkiye'de turfanda sebze ve meyvenin hasat döneminde çeşitli sebze ve meyve ürünleri sınır ticareti kapsamında Türkiye'ye getirilmiş ve bu durum, yerli üreticiler üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Ankara halinde İran menşeli nar, Adana'da kavun, karpuz, Edirne'de bal satılmış; ayrıca patlıcan, elma, İran fıstığı, kivi, pirinç, şeker, üzüm, muz, çay vb. ürünler ithal edilerek yerli üreticinin zarara uğramasına sebebiyet verilmiştir. (Öztürk, 2006, 115)

Sınır ticaretinden özellikle tarım ve hayvancılık sektörü ile akaryakıt sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir. Sınır ticareti yoluyla ithalattan en fazla etkilenen tarımsal ürünler arasında yer fıstığı, çay, şeker, kivi, pirinç, karpuz, kuru üzüm gelmektedir.

İran'dan getirilen fıstık iç piyasada satılarak yerli üretimi olumsuz etkilemiştir. Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) tarafından yapılan bir araştırma sonucuna göre, İran'dan günde 10-15 kamyon kivi getirildiği, bunların İstanbul Hali'nde satıldığı belirlenmiştir. Sınır ticareti kapsamında getirilmiş olan ürünlerden birisi de pirinçtir. Özellikle Suriye'den Gaziantep'e gelen pirinç buradan diğer illere dağılmıştır (Öztürk, 2006, s.115). Sınır ticaretinden en çok etkilenen ürünlerden biri de karpuzdur. Çukurova bölgesinde yetişen yerli karpuzdan 1-2 ay önce İran karpuzunun çıkması ve İran'daki üretimin daha düşük maliyetli olması dolayısıyla yerli üreticiler ciddi zarar görmüştür (Tan ve Altundal, 2008, s.91). Dünya kuru üzüm üretiminde Türkiye ABD'den sonra ikinci sırada gelmektedir. Ege üzüm üreticilerinin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi, sınır ticaretiyle getirilen İran üzümü olmuştur. Kalitesi son derece düşük olan İran üzümünün, gümrüksüz olarak ülkemize sokulması ve üzümlerimizle karıştırılarak, gerek Tekel'e satılması gerek yurtdışına ihraç edilmesi, üzümlerimize olan dış talebi azaltmıştır (Öztürk, 2006, s.115). Sınır ticaretinden etkilenen ürünlerin bir başkası da çaydır. Hem fiyat olarak hem de kullanım miktarındaki avantaj nedeniyle ülkemize yoğun miktarda çay girişi olmuştur. Sınır ticareti yoluyla veya kaçak yollarla ülkeye sokulan bu çaylar ülke geneline yayılarak yurt içi üreticilere olumsuz etkide bulunmuştur (Tan ve Altundal, 2008, s.92).

Sınır ticareti hayvancılığımız üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmuştur. Özellikle Doğu Anadolu'da İran üzerinden yurda sokulan hayvanların kontrolsüz girişleri sonucu hayvan hastalıkları yayılmıştır. Hayvan ticaretinin olduğu dönemlerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hayvancılık durma noktasına gelmiştir. Yapılan yanlış uygulamalardan birisi de, sınır ticaretiyle gelen hayvanların sınırda önlenmesi gerekirken sınır illerinde (Ağrı, Van vd.) önlenmeye çalışılması olmuştur. Bu uygulama sınır illerinde hayvancılığın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Sınır ticareti yoluyla gelen hayvanları yerli hayvanlardan ayırt etme yerine bu iller karantina bölgeleri ilan edilmiş, bu illerden diğer illere hayvan geçişi yasaklanmıştır. Bu uygulama aynı anda yerli üretim hayvanların diğer illere götürülüp satılmasını engellemiş, bu illerdeki hayvancılığı olumsuz etkilemiştir (Öztürk, 2006, s. 116).

Ülkemizde ilk kez 1990'lı yılların başında, kamyon ve TIR'ların depolarında yurda sokularak kaçak motorin uygulaması başlatılmıştır. Herhangi bir vergi alınmaksızın akaryakıt istasyonlarında tüketicilere satılan bu motorin miktarının o tarihlerde yılda 1,2 milyon ton düzeyine ulaşması üzerine tehlikeyi gören o günün hükümeti, 1993 yılında bu uygulamadan vazgeçmiştir. Ne var ki, 26.11.1996 tarih ve 2254 sayılı Başbakanlık genelgesiyle, Doğu ve Güneydoğu illerimizde açık olan sınır kapılarımızdan, römorklu araçlarda 8, römorksuz araçlarda 4 ton akaryakıt getirilmesine ve sınır illerimizde satılmasına yeniden izin verilmiştir (Öztürk, 2006, s.116).

Sınır ticareti yoluyla ülkeye sokulan akaryakıt, bu sektörde faaliyet gösteren firmaları olumsuz etkilemiştir. Sınır ticaretiyle yılda Türkiye'ye 2 milyon tonun üzerinde akaryakıt girmiş ve bu akaryakıt ülkenin her bölgesine yayılarak ikili fiyatların oluşmasına neden olmuştur. Bundan da kayıtlı akaryakıt sektörü büyük zararlar görmüştür(Öztürk, 2006, s.117).

Türkiye 2 Eylül 1999'da sınır ticareti kapsamında getirilen akaryakıtı kontrol altına almak ve dağıtımını düzenlemek için TPAO'nun yan kuruluşu olarak TPIC'i (Turkish Petroleum International Company) kurmuştur. TPIC özellikle Kuzey Irak'tan getirilen petrol için Silopi'de depolar inşa ettirmiş ve petrol satışını tekele almak üzere petrol dağıtım şirketlerine teklif göndermiştir. Bu teklife bir kısım petrol dağıtım şirketleri cevap dahi vermezken bir kısım şirketler ise konuya ilgi göstermediklerini yazılı olarak bildirmişlerdir. Beş adet şirket dağıtıma talip olmuş ve kendilerine talepleri doğrultusunda tahsisler yapılmıştır. Yapılan ihale ile ithal edilen yıllık 150.000 ton motorinin dağıtımı bu şirketlere verilmiştir. Ancak daha sonra sisteme girmek istemeyen ve ihaleye katılmayan şirketler haksız rekabetle karşı karşıya olduklarını iddia etmişlerdir (Öztürk, 2006 118). Bu önlemler bir süre uygulanmış olsa da motorin konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle motorinin sınır ticareti yoluyla ithalatına son verilmiştir.

Son dönemde zücaciye'de haksız rekabet yapıldığı söylenmektedir. Zücaciyeciler Derneği (ZÜCDER) Başkanı Ertuğrul Erdoğan, 21. Uluslararası Zücaciye & Hediyelik Eşya ve Elektrikli Ev Gereçleri Fuarında, sektörün sorunlarını dile getirdiği konuşmasında, sınır ticareti adı altında gümrüksüz gelen ürünlerin İstanbul'da İSTOÇ Ticaret merkezi'nde bol miktarda satıldığını, işin siparişe dönmüş durumda olduğunu, bu durumun haksız rekabete yol açtığını belirtmiştir (http://www.kobipostasi.net/2010/09/25/sinir-ticareti-adi-altinda-gumruksuz-gelen-urunler-zucaciye-sektorunu-tehdit-ediyor/).

3. HAKSIZ REKABET DURUMUNDA NE YAPILABİLİR?

TTK'ya göre, haksız rekabetten söz edilebilmesi için kusura gerek yoktur. TTK mad.58/I'e göre, tespit, önleme ve haksız rekabetin sonucu olan maddi durumun ortadan kaldırılması(düzeltme) için dava açılmasında kusur şartı aranmadığı halde haksız rekabet nedeniyle tazminat istenebilmesi kusurun varlığına bağlıdır (Arkan,2001, s.294).

Haksız rekabet doğrudan kendisine yönelmese de, haksız rekabet yüzünden ekonomik çıkarları zarar gören ya da görme tehlikesi bulunan üreticiler haksız rekabet davalarını açabilirler. Bu üreticiler bağlı oldukları

mesleki kuruluşlar, odalar, dernekler ve iktisadi birlikler aracılığıyla, haksız rekabet eylemini işleyen kişi ve kurumlar aleyhine tazminat haricinde, tespit, önleme ve düzeltme davası açabilirler.

İthalatta haksız rekabetle karşılaşılması halinde uygulanacak düzenlemelerden biri de 3577 Sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun ve ilgili mevzuattır. 3577 Sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun, AB ile yapılan Gümrük Birliği Antlaşması ve GATT çerçevesinde 14 Haziran 1989 tarihinde kabul edilmiş ve 01/07/1989 tarihli Resmi Gazetede (RG T. 01/07/1989, S. 20212) yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanunun amacı ithalatta haksız rekabet hallerinden dampinge veya sübvansiyona konu olan ithalatın sebep olduğu zarara karşı bir üretim dalının korunması amacıyla yapılacak işlemlere, alınacak önlemlere karar verecek bir Kurul oluşturulması ve bu Kurul'un görevlerinin belirlenmesidir. Damping, bir ürünün normal değerinin altında bir fiyatla bir başka ülkede ticarete sunulmasıdır. (Elele, 2008, s.22). Sübvansiyon menşe ve ihracatçı bir ülke tarafından firmalara ihraç edilen bir malın imalinde, üretimde, ihracatında ve taşınmasında, dolaylı ve dolaysız bir faydanın sağlanmasıdır (Poroy, Yasaman, 2001, s.243).

Bu Kanunun uygulanması için zarar veya zarar tehlikesinin bulunması gerekir. Kanunun 3. maddesine göre; önlem alınmasını gerektiren haller; dampinge veya sübvansiyona konu olan ithalatın Türkiye'de bir üretim dalında maddi zarara yol açması veya maddi zarar tehdidi oluşturması veya bir üretim dalının kurulmasını fiziki olarak geciktirmesidir.

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Kanununa aykırı hareket edilmesi halinde ilgili gerçek veya tüzel kişiler ile meslek kuruluşlarının şikayeti veya İdare tarafından re'sen inceleme yapılır. Bu konuda üç merci görevlidir. Şikayetler ve başvurular İthalat Genel Müdürlüğüne yapılır. Genel Müdürlük yaptığı inceleme ve soruşturma sonucunda "İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu'na öneride bulunur. Kurul karar organıdır, soruşturmanın açılmasına veya durdurulmasına karar verir. İhlal olduğu kanaatinde ise damping marjı ve sübvansiyon miktarını belirler. Kurul kararının Bakanlık tarafından onaylanması gerekir.Bu tarzda haksız rekabet halinde, damping marjı ve subvansiyon miktarı kadar veya zararı ortadan kaldıracak nispette vergi ve telafi edici vergi alınır. (Poroy, Yasaman, 2001, s.242).

4. SINIR TİCARETİNDE YAŞANAN HAKSIZ REKABET SORUNLARI NEDENİYLE ALINAN TEDBİRLER

4.1. Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulması

Haksız rekabetin önüne geçebilmek için 2003 yılında sınır ticaretine önemli kısıtlamalar getirilmiş, özellikle sınır ticaret merkezleri ile bu ticaret denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Sınır Ticaret Merkezi; Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar kapsamında öngörülen, sınırda kurulan ve sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilen alanların yer aldığı Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilen yerleri ifade etmektedir.

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 11. ve 12. maddeleri de sınır ticaret merkezlerinin kurulması ve işletilmesini düzenlemektedir (Tan ve Altundal, 2008, s.99). Sınır Ticaret Merkezleri (STM) projesi ile sınır ticaretinin kontrollü ve daha geniş ürün yelpazesi ile canlandırılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Sınır Ticaret Merkezleri kurulması; ilgili valiliğin talebine istinaden, Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın onayı ile kararlaştırılır.

Sınır Ticaret Merkezlerinin fiziki olarak düzenlenmesi, eşya ve stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanlıkça tespit edilir. Gıda maddelerinin stoklanmasında kullanılacak depoların asgari hijyenik ve teknik şartlarının belirlenmesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görüşü alınır.

Sınır Ticaret Merkezi İşleticisi ve/veya Sınır Ticaret Merkezi'de yer alan mağazalar, bu Karar kapsamında ihracat yapmaya, komşu ülkeden eşya getirme ve ithal etmeye, getirilen eşyanın yukarıda belirtilen illerdeki esnaf ve tüzelkişilere dağıtımını yapacaklardır.

Sınır Ticaret Merkezleri, İl Özel İdaresi tarafından işletilecektir. Türkiye'de mevcut durumda Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy ve Hakkari-Esendere olmak üzere 3 sınır ticaret merkezi bulunmaktadır. Türkiye Sınır Ticareti Merkezlerinde sözkonusu olacak vergi oranlarını, sanayi ürünlerinde gümrük vergisinden muaf, tarım ürünlerinde ise %40 indirim yapılacak şekilde belirleyerek, uygulamaya başlamıştır.

4.2. Sınır Ticareti kapsamındaki ürün sayısının azaltılması

Sınır ticareti kapsamına giren ürünlerin sayısı azaltılmıştır. Haksız rekabetin yaşandığı Çay, şeker, fındık ve antepfıstığı gibi tarım ürünleri, canlı hayvan, petrol ve petrol ürünleri sınır ticareti kapsamı dışına çıkartılmıştır.

16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe giren Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararın Uygulanmasına İlişkin 2009/7 Sayılı Tebliğin 15. maddeleri sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünleri

düzenlemektedir. İç piyasanın korunması bağlamında anılan mevzuatta; İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamındaki kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler ile 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında kontrole tabi ürünler ile petrol ve petrol ürünleri, çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ithalatı yasaklanmıştır.

Yerli üretimin ve imalatın korunması ile ithalatta ve iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında ülke ve madde bazında ithalatın durdurulması da ilgili mevzuat kapsamında mümkün bulunmaktadır. Bazı tarım ürünlerinin ithalatı da ülkemizdeki hasat dönemi dikkate alınarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca mevsimsel kısıtlamaya tabi tutulmaktadır.

4.3. Yeni Kota Sistemine Geçilmesi

Sınır ticaretinde ithalat yetkili sınır illerine tahsis edilen yıllık kotalara tabidir. Valiliklerce il ihtiyacı olarak talep edilen ürünler, Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında yapılan müşterek çalışmada değerlendirilmekte ve uygun görülenler Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından ilgili sınır ili valiliklerine duyurulmaktadır. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ithalata ilişkin kota sisteminde yeni bir düzenleme getirilmiştir. İthalat değer limiti olarak adlandırılan yeni kota sisteminde ürün ve miktar tespiti söz konusu olmayacaktır. İthalat, sınır ilindeki piyasada ortaya çıkacak ürün ihtiyacına göre gerçekleşecektir. "Değer Limiti" uygulaması kapsamında, bir komşu ülkeden yılda azami 100 milyon ABD Doları tutarına kadar ithalat, ilgili mevzuata tabi olması suretiyle serbestçe yapılabilecektir. 2010/393 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına (RG T.20/05/2010 S.27586) göre, Yıllık 100 milyon ABD Doları ithalat kotasının %50'si tarım, %50'si sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. İthalat değer limitlerinin tespitinde, ilgili sınır illerinin nüfusu gözönünde bulundurulacaktır.

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca ithalat değer limiti uygulaması Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın teklifi üzerine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında yapılan çalışmada karara bağlamaktadır. Komşu ülkeden gerçekleşen sınır ticareti performansı ile komşu ülkenin sınır ticaretine gösterdiği yaklaşım göz önünde bulundurulmaktadır. İthal ürünün dolaşım alanı Karar'da belirtilen on iki il ile sınırlıdır.

Sınır ticareti kapsamında yapılacak ithalata ilişkin kotaların tespiti amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı arasında yapılan müşterek çalışmada yerli üretimin korunması ve ithalatta haksız rekabetin önlenmesi gibi hususlar göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca genel üretim ve ithalata zarar verecek durumların söz konusu olması durumunda ürün ve ülke bazında ithalatın sınırlandırılması veya durdurulması mevzuat uyarınca mümkün bulunmaktadır.

İthalat değer limiti uygulaması kapsamında, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından yıl içinde her bir ürün için düzenlenmesi uygun görülecek İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değerinin, ilgili sınır iline tarım ve sanayi sektörü için tahsis edilen yıllık ithalat değer limitinin %5'ini aşmaması gerekmektedir.

İthalat kotaları ve ithalat değer limitleri yıl içinde değiştirilemez. Ancak, Dış Ticaret Müsteşarlığınca ilgili komşu ülkeyle aynı yıl içinde yürütülen ikili müzakerelerde ülkemize ithal edilmesi hususunda mutabakata varılan yeni ürünler, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen usul çerçevesinde miktar tespit edilmek suretiyle, ilgili illerin ithalat kotasına ilave edilebilir. Kısaca il ihtiyaç listelerine göre kotalar belirlenmek suretiyle sınır ticareti yoluyla ithal edilen ürünlerin il dışına çıkarılması engellenmeye çalışılmıştır.

4.4. Fazla İthalat Yapılması Ve İthal Edilen Ürünün Yetkili Sınır İlleri Dışına Satılması Halinde Müeyyide Uygulanması

İthalat uygunluk belgesinde belirtilen miktardan fazla ithalat yapıldığının ve sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünün yetkili sınır illeri dışına satıldığının tespit edilmesi halinde uygulanacak müeyyideler Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararın Uygulanmasına İlişkin 2009/7 Sayılı Tebliğin sırasıyla 14 ve 18. maddelerinde düzenlenmiştir.

Bu düzenlemelere göre; İthalat uygunluk belgesinde belirtilen miktardan fazla ithalat yapıldığının tespit edilmesi halinde, fazladan ithal edilen ürünler için gümrük mevzuatı ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca işlem yapılır. Bu eylemi gerçekleştirdiği tespit edilen esnaf veya tacirin İthalat Uygunluk Belgeleri ile Sınır Ticareti Belgeleri, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından iptal edilir ve söz konusu esnaf ve tacir ile bunların sahibi, kurucu ortağı veya yöneticisi olduğu firmalar adına bir daha Valilikçe Sınır Ticareti Belgesi düzenlenmez.

Sınır ticareti kapsamında ithal edilen, ancak yetkili sınır illeri dışına satıldığı tespit edilen ürünler için İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili esnaf veya tacirden (Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralayan dâhil) tahsil edilir ve İl Değerlendirme Komisyonu tarafından söz konusu esnaf veya tacir adına bir yıl süreyle İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmez.

5. SINIR TİCARETİNDE HAKSIZ REKABETİN ÖNLENMESİ İÇİN ÖNERİLER

5.1. Denetime Ağırlık Verilmesi

Haksız rekabeti önlemek için hem gümrüklerde hem de sınır ticaretinin yapıldığı illerde denetime ağırlık verilmelidir. Gümrüklerdeki kontrol ve denetimin artırılması sağlanmalıdır. Avrupa Birliği ilerleme raporunda da gümrüklerde denetim yetersizliği vurgulanarak bu konudaki çekinceler dile getirilmiştir (Tan ve Altundal, 2008, s.124).

5.2. Personel Eğitiminin Sağlanması

Gümrük kapılarında ve sınır ticareti birimlerinde görev alan personelin hizmet içi eğitime tabi tutulması ve yetişmiş eleman eksikliğinin giderilmesi denetimin etkin yapılmasına fayda sağlayacaktır.

5.3. Sınır Ticaretinin Amacına Uygun Olarak Yürütülmesi ve İzlenmesinin Sağlanması

Sınır ticareti Uygulamasının yetkili ildeki karar organı Vali Başkanlığındaki İl değerlendirme Komisyonudur. Komisyonun üyeleri arasında İl Sanayi ve Ticaret Müdürü ve İl Tarım Müdürünün yanı sıra, defterdar ve İl Jandarma Komutanlığı/İl Emniyet Müdürlüğü temsilcileri de bulunmaktadır. İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği ise Komisyonun meslek kuruluşu üyeleridir. Komisyon oybirliğiyle karar almaktadır.

Sınır ticareti yapılabilmesi için ilgili sınır ilinde en az iki yıldır yerleşik faaliyet gösteren esnaf ve tacir il değerlendirme komisyonunun uygun görüşü çevresinde ilgili valilikten Sınır Ticareti belgesi ve her bir ürünün ithalatı için yine il değerlendirme Komisyonunun uygun görüşü üzerine bu defa İl Ticaret ve Sanayi odasınca düzenlenecek İthalat Uygunluk Belgesi almak zorundadır.

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 20. maddesine göre; sınır ticaretinin amacına uygun olarak yürütülmesi ve izlenmesi konusunda ilgili valiler sorumludur. Sınır ticareti yoluyla ithal edilen ürünlerin yetkili iller dışına satıldığının tespiti halinde daha önce sözü edilen cezai müeyyidelerin uygulanması sağlanmalıdır.

5.4. Sınır Ticaret Merkezlerinin Elektronik ve Teknik Donanıma Kavuşması

Sınır ticaret merkezlerinin, kamera, X-ray, detektör vb. gibi elektronik ve teknik donanıma kavuşması, kayıtların merkezi bilgi işlem programına anında aktarılmasının sağlanması (Karaali, 2009) için gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

5.5. İl İhtiyaç Listelerinin Objektif Ölçütler Kullanılarak Belirlenmesi

İl ihtiyaçlarının daha objektif ölçütler kullanılarak sağlıklı olarak belirlenmesi önem taşımaktadır. Çeşitli mal grupları için son birkaç yılın talep miktarları ile talebin artış oranları, bunların iç piyasadan karşılanmayan kısımlarının belirlenmesi ve açıkların sınır ticareti yoluyla kapatılması yararlı olabilir. İhracata ve ithalata konu mal gruplarının belirlenmesinde global bölge ihtiyaçları, koruma oranları, karşılıklılık esasları da göz önüne alınmalıdır (Orhan, 2000, s.129). İl ihtiyacının üzerinde ithalata izin verilmemelidir.

Sınır ticaret merkezlerinin faaliyette olduğu illerdeki değerlendirme Komisyonlarınca oybirliğince belirlenen il ihtiyaç listeleri Dış Ticaret Müsteşarlığına gönderilecektir. Dış Ticaret Müsteşarlığı ilin nüfusu, ekonomik yapısı, önceki tüketim oranları vs gibi kriterlere göre listelerin gerçeğe uygunluğunu araştırabilecektir. Dış Ticaret Müsteşarlığı il ihtiyaç listelerini onayladıktan sonra, listelere göre belirlenen malların Sınır Ticaret Merkezleri yoluyla ithal edilmesi mümkün hale gelecektir (Tan ve Altundal, 2008, s.107).

5.6. Sınır Ticareti Kapsamına Giren Ürünlerin İyi Belirlenmesi ve Kotaların optimal dağıtılmasının sağlanması

Üreticilerin mağdur olmaması için sınır ticaretinin kapsamına giren ürünler iyi belirlenmeli ve il ihtiyacının üzerinde ithalata izin verilmemelidir. Tarım ürünleri listeleri hasat mevsimi ve diğer kriterler dikkate alınarak ülkemizin tarım politikalarına uygun şekilde belirlenmelidir. Özellikle yaş sebze ve meyvelerin Türkiye'deki hasat dönemleri dikkate alınmalıdır. Fazladan aynı ürünün ithaline izin verilmemeli veya ülkeye yetmeyen miktar kadar izin verilmelidir. Örneğin; Iğdır vilayeti havyar ve karidesi ne kadar tüketiyorsa o kadar havyar ve karides, anılan vilayete münhasır olarak sınır ticaretine konu olmalıdır.

Kotaların optimal dağıtılması sağlanmalıdır. Ürünlerin gerek kapsamının gerekse kotalarının il ihtiyaç miktarlarına göre belirlenmesi önemlidir.

5.7. İstatistiklerin Düzenli Tutulması ve Yayınlanmasının Sağlanması

Kotaların ve il ihtiyaç listelerinin belirlenmesinde istatistiklerden de yararlanılması gerekmektedir. Fakat sınır ticaretinde karşılaşılan sorunlardan birisi de sağlıklı istatistiklerin tutulmamış olmasıdır. Türkiye İstatistik Kurumu sınır ticareti istatistiklerini toplayıp yayınlamamıştır. Bu durum bir taraftan toplanan istatistiklerde standartlaşmayı güçleştirirken diğer taraftan istatistiklerin güvenilirliğini zedelemektedir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu tarafından istatistiklerin düzenli olarak yayınlanmaması, sınır ticaretinin gerçek hacmi konusunda spekulatif söylemlere de izin vermekte ve konunun gerçek boyutunun ortaya çıkmasında şeffaflığı zedelemektedir (Öztürk, 2006,117).

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01/12/2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 17. Maddesi sınır ticareti istatistiklerini düzenlemektedir. Buna göre; "(1) İthalatta ve ihracatta düzenlenen belgelerin birer örneği gümrük idarelerince, müteakip ayın ilk haftası içinde ilgili valiliğe ve Türkiye

İstatistik Kurumu Başkanlığına gönderilir. (2) Valilikler, Sınır Ticareti Aylık İstatistik Formunu, ithalat ve ihracat işlemlerine ait istatistikî bilgilerin doldurulmasını müteakip bir sonraki ayın ilk haftasında Dış Ticaret Müsteşarlığına gönderir.

Dolayısıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu sınır ticaretine ilişkin istatistiklerin tutulmasından sorumludur. Türkiye İstatistik Kurumunun istatistikleri periyodik olarak yayınlaması faydalı olacaktır.

SONUÇ

Sınır ticareti, ülkenin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir ticaret şeklidir. Sınırda bulunan illerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını daha ucuz yoldan karşılama amacına yöneliktir. Sınır ticareti uygulaması ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sınır illerinde ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetin gelişmenin sağlanması amaçlanmaktadır. Sınır ticareti düzenlemelerinin geçici bir süre için yapılması ve zamanla tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Türkiye'de sınır ticareti 1978-1979 yıllarında petrol fiyatlarındaki artış dolayısıyla artan petrol ihtiyacına çözüm bulmak amacıyla başlamış, 1979 yılında da ilk düzenleme yapılmıştır. Bugüne kadar düzenlemeler sürekli değişikliğe uğramıştır. Sınır ticaretinin ön koşullarından biri söz konusu uygulamanın ülke içerinde haksız rekabete yol açmamasıdır. Türkiye'de sınır ticareti başladığından beri haksız rekabet nedeniyle yerli üretim ve imalat zaman zaman zarar görmüştür. Sınır ticaretinden özellikle hayvancılık, tarım sektörü ile akaryakıt sektörü olumsuz yönde etkilenmiştir.

Haksız rekabetin önüne geçebilmek için sınır ticaretine önemli kısıtlamalar getirilmiş ve yeni tedbirler alınmıştır. Sınır ticaret merkezleri kurulmuş, sınır ticareti kapsamındaki ürünlerin sayısı azaltılmış, ithalat değer limiti olarak adlandırılan yeni kota sistemine geçilmiştir. Fakat hâlâ haksız rekabetin olduğu sektörlerden söz edilmektedir.

Gümrüklerde ve sınır illerinde denetimin iyi yapılması, sınır ticareti merkezlerinde ve gümrüklerde görev alan personelin eğitiminin sağlanması, il valileri tarafından sınır ticaretinin amacına uygun olarak yürütülmesi ve izlenmesinin sağlanması, il ihtiyaç listelerinin objektif ölçütler kullanılarak belirlenmesi, ithalata konu mal gruplarının ve kotaların illerin ihtiyaçlarına göre belirlenmesi, sınır ticaretinde haksız rekabetin önlenmesine imkân sağlayacaktır. İllerin ihtiyaçları belirlenirken sınır ticareti istatistiklerinden yararlanılması faydalı olacaktır. Dolayısıyla istatistiklerin düzenli, doğru tutulması ve yayınlanması önem arzetmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun sınır ticareti istatistiklerini düzenli olarak yayınlaması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

ARKAN, Sabih Ticari İşletme Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Yayın No:378, Gözden geçirilmiş altıncı bası, s.292-309, Ankara, 2001

ELELE Onur, Uluslar arası Ticarette damping ve Antidamping, Yaklaşım Yayıncılık, s.22, Ankara, 2008,

ORHAN, Osman Z. , Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları, No.2000-27, İstanbul, 2000

ÖZTÜRK Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.107-127, Cilt:2, Sayı:3, 2006

POROY, Reha, YASAMAN, Hamdi Ticari İşletme Hukuku, Beta Yayınları, 9. Bası, s. 238-254, İstanbul, 2001

SUGÖZÜ İbrahim Halil, ATAY Melike, "Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı"

SÜRMEN Yusuf, Türkiye'de Sınır Ve Kıyı Ticaretinde Muhasebe İşlemleri, http://www.muhasebe.gen.tr/mevzuat/vuk/GenelYazilar/vukmd175_06.htm Erişim 30 Ekim 2010

TAN, Mustafa; ANTUNDAL, Fuat, Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, ĠTO Yayınları, No:2008-26, İstanbul, 2008

http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-10642c.pdf

http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-0099c.pdf

Ali Emir Karaali ,http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=179186, , 11.5.2009, Erişim 30 Ekim 2010

Arif Kaya yeni sınır ticaret merkezleri açılacak http://www.agrigundem.com/yerel/yeni-sinir-ticaret-merkezleri-acilacak.html, 27 şubat 2009, Erişim 30 Ekim 2010

http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/02080101/20451

http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=845222

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83&dil=TR

Sınır ticareti adı altında gümrüksüz gelen ürünler zücaciyeyi tehdit ediyor, http://www.kobipostasi.net/2010/09/25/sinir-ticareti-adi-altinda-gumruksuz-gelen-urunler-zucaciye-sektorunu-tehdit-ediyor/ Erişim 1 Kasım 2010

http://www.haberler.com/yeni-sinir-ticaret-merkezleri-acilacak-haberi/

www.tzob.org.tr/.../tarim_bakan_ziyaret_sunulan_rapor.doc

BİR SINIR KENTİ OLARAK GAZİANTEP'TE TEKNOPARKIN SINIR TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

Erdinç TUTAR[*]
Nahide KÜÇÜK [**]

ÖZET

İki komşu ülke arasındaki anlaşmalara bağlı olarak yapılan özel bir dış ticaret rejimi olan sınır ticareti; insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını kapsamaktadır. Lojistik maliyetlerini azaltmak amacıyla tercih edilen sınır ticaretinin diğer önemli nedeni ise ithalat ve ihracat işlemlerinde kolaylık sağlamasıdır. Türkiye'de 1970'li yıllarda uygulanmaya başlayan sınır ticareti, kişi başına gelir seviyesinin az olması nedeniyle bölgesel kalkınma kapsamında ele alınmaktadır. Ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde uygulama alanı bulan bu dış ticaret rejimi, son dönemlerde yerel ekonomik kalkınmayı destekleyen teknoparklar gibi önem kazanmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın ana konusu; üniversite – sanayi işbirliğini destekleyerek teknolojiye dayalı yerel ekonomik kalkınma sürecini amaçlayan teknoparkların, aynı amaç için uygulama alanı bulan sınır ticareti rejimi üzerindeki olası etkileri sonucu bölgesel kalkınmadaki derecesinin inceleme altına alınmasıdır. Çalışmamız kapsamında Gaziantep Teknopark modeli ile bir sınır kenti olan Gaziantep'in sınır ticaretine bağlı olarak yerel ekonomik kalkınma sürecindeki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Teknopark, Gaziantep Ekonomisi, Gaziantep Teknopark

POSSIBLE EFFECTS OF GAZIANTEP TECHNOPARK AS A BORDER CITY ON BORDER TRADE

Prof. Dr. Erdinç TUTAR
Y. L. Nahide KÜÇÜK

ABSTRACT

Border trade, a special foreign trade regime, which is mode depending on the agreements between two neighbooring countries includes the mutual commerce to meet the needs of people. Another important reason of the prefered border trade in order to reduce logistics costs is to provide convenience in import and export. Border trade which began to be implemented in 1970's is undertaken in the scope of regional development for the level of per capita income is low. This foreign trade regime finding the field of application in our country, particularly in the regions of Eastern and Southeastern Anatolia has gained importance like technoparks which support local economic development.

The main subject of this study is to analyze the regional development degree of technopark aiming technology based local economic development process by supporting university – industry cooperation as a result of its possible effects on border trade regime which has found the field of application for the same purpose. The effects of local economic development process will be undertaken in our study depending on the model of Gaziantep Technopark and border trade of Gaziantep, a border city.

Key Words: Border Trade, Technopark, Gaziantep' s Economy, Gaziantep Technopark

1. GİRİŞ

İnsanların varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ticaret; kişi ya da toplumların kazanç sağlamak amacıyla yaptıkları her türlü mal ve hizmetlerin alım – satımını, mübadelesini sağlayan ekonomik bir etkinliktir. Dünya ekonomisinin gelişme göstermesiyle beraber ticaretin öneminin artmasıyla ülkeler değişik ticaret yöntemlerine yönelmişlerdir. Özellikle son dönemlerde küreselleşmeyle beraber dünya piyasalarında ticarette sınırın kalkmasıyla dış ticaret hacmi artmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak artış gösteren ithalat ve ihracat hacimleri ülkeler arasında ticarette yeni yöntemler uygulanmasına ve anlaşmalar yapılmasına neden olmuştur. Bu anlaşmalar içerisinde yer alan tercihli ticaret anlaşması da en dar kapsamlı anlaşma türü olarak anlaşmaya taraf ülkeler arasında tek taraflı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerinde gümrük tarifelerinde indirimde bulunmalarını sağlayan iktisadi bütünleşmeyi ifade etmektedir. Görüldüğü üzere bu anlaşmanın kapsamında ticaretin temel faktörü olan malların değişimi sağlanarak ülkeler arasında mutlak veya karşılaştırmalı üstünlük yöntemleriyle avantaj yaratılmak istenmektedir. Tercihli ticaret anlaşması türleri içerisinde yer alan sınır ticareti de bu yöntemin gerçekleştirilmesi için başvurulan bir uygulamadır.

Ülkeler arasında mal mübadelesini sağlamanın yanı sıra sınır ticaretinin tercih edilmesinin en önemli nedenleri arasında bölgeler arasında gelişmişlik farklarını giderici etkisinin bulunmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin özellikle bu etkisi sebebiyle tercih ettiği bu dış ticaret şekline ülkemizde gelişme düzeyi düşük olan

[*] Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, tutar80@hotmail.com, Prof. Dr.
[**] Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Yüksek Lisans , nahidekucuk@hotmail.com

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri' nin kalkınmasının sağlanması amacıyla başvurulmaktadır. Sınır ticareti yapabilen şehirler arasında yer alan Gaziantep, bölgesel kalkınmasını sadece bu yöntemle sınırlandırmamış, bunun yanında aynı amaç için uygulama alanı bulan teknopark uygulamasına başvurmuştur.

Çalışmamızda sanayi yönünden gelişmiş olan Gaziantep şehrinin farklı şekilde uygulama alanı bulsalar dahi aynı amaç için faaliyet gösteren teknopark ve sınır ticaretini kullanış biçimlerine değinilmekte ve Gaziantep teknopark' ın sınır ticaretine etkisi olup olmadığı ele alınmaktadır.

2. SINIR TİCARETİ

Sınır ticareti; iki komşu ülke arasında insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngören özel bir dış ticaret rejimidir **(ÖZTÜRK, 2006, s.108).** Bölgesel kalınmaya destek sağlayan sınır ticareti; bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelerle sınırda oluşturulan ticaret merkezleri aracılığıyla ihracatın artırılmasını sağlayan ve il ihtiyaçları dâhilinde ithalatın gerçekleştirilmesine izin veren bir ticaret türüdür **(ARSLAN ve AY, 2007, s. 415).**

Dış ticaretin artırılması amacıyla hükümetin müdahalede bulunmasıyla oluşan sınır ticareti; sınır illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır bölgelerinde karşılıklı olarak yapılan bir tür özel gümrük rejimidir **(SÖNMEZ, 1995, s. 22).**

Uluslararası ticarette mal ve hizmetlerin değişiminde önemli bir etkisi olan sınır ticareti; bir ülkede yer alan yerleşik kişilerin ihtiyaçlarının ülkedeki ticaretin azaltılmasına imkân vermeden diğer ülkeden mal ve hizmet ticaretinin yapılmasıdır **(OECD, 1999, s. 3).** Yani sınır ticareti, komşu ülkelerden karşı tarafa resmi bir şekilde ithalat ve ihracatın yapılmasıdır **(PAİTONBOOG, 2007, s. 1).**

Komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır ve kıyı bölgelerine yakın olan yerleşim bölgelerini kapsayarak yapılan ticaret de sınır ticareti şeklinde tanımlanmaktadır **(ÖZDEMİR, 2007, s. 16).**

Ayrıca sınır ticareti; illerin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve ihracatın artırılması amacıyla bu illerde ekonomik ve ticari canlılık kazandırılmasına yönelik uygulanan ticari işlemlerdir **(Resmi Gazete, 2009, s. 2).**

2.1. Sınır Ticaretinin Nedenleri

Ülkeler arasında sınır ticaretinin uygulanma nedenleri arasında; uluslararası ticareti oluşturan belli malların bazı ülkelerde hiç üretilmemesi, yerli üretimin uluslararası ihtiyaçları karşılamada yeterli olmaması, doğal kaynakların yeryüzüne dengeli dağılmaması, ülkelerin iktisadi gelişmelerinin farklı olması, ülkeler arasında üretim verimliliği farklılıklarının olması ve farklılaştırılmış malların üretimi gibi uluslararası ticaretin temelinde yer alan konular bulunmaktadır. Bu nedenlerin yanında yakın komşuluk ilişkileri, taşıma giderlerinden kaçınmak ve ülkeler arası fiyat farklılıkları gibi konular da sınır ticareti uygulamasına sebep olan faktörlerdir **(KARA, 2005, s. 64).**

2.2. Sınır Ticaretinin Amaçları

Tercihli ticaret anlaşmaları kapsamında yer alan sınır ticaretinin asıl amacı; taraf bölgeler arasında ticaretin artırılmasıyla bölgesel bütünlüğün sağlanmasıdır. Böylece bölgede yaşayan halkın ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmaktadır.

Sınır ticareti ile hedeflenen amaçlar;

- Bölge ihtiyaçlarını kısa sürede ve ucuza temin etmek,
- Mal kaçakçılığını en aza indirmek,
- Bürokratik işlemlerin azaltılması ile dış ticaret hacminin geliştirilmesini sağlamak,
- Bölge halkının refah düzeyini yükseltmek,
- İstihdamı artırmak,
- Bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak,
- Girişimcilik ruhunu geliştirmektir **(SUGÖZÜ ve ATAY, http://www.sugozu.com, Erişim: 04.09.2010).**

Bu amaçlar çerçevesinde sınır ticareti bölgesel gelişmenin sağlanmasında yaygın olarak kullanılan dış ticaret şekli haline gelmiştir.

2.3. Türkiye' de Sınır Ticareti

Türkiye'de sınır ticareti ilk olarak 1972 tarihinde yayınlanan Gümrük Kanunu içerisinde yer alırken uygulamaya geçiş tarihi ise 1978 – 1979 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemlerde yaşanan petrol krizi ve döviz kıtlığı nedeniyle İran ile mal karşılığı petrol alınması yöntemine gidilerek sınır ticareti uygulamasında ve gelişiminin sağlanmasında ilk adımlar atılmıştır. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başvurulan bir dış ticaret şekli olan sınır ticaretinin alanı sınıra komşu ülkeleri de kapsamına alacak şekilde değiştirilmiş ise de daha sonra yapılan düzenlemelerle bu alan daraltılmıştır **(TAN ve ALTINDAL, 2008, s. 20).**

Türkiye'de sınır ticareti yönteminin gelişmesinde en önemli etken; bu ticaret şeklinin bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını azaltmasıdır. Türkiye açısından bölgelerarası gelişmişlik düzeyinde göz ardı edilemez

bir fark olduğu için iktisat politikalarında bölgelerarası kalkınma farklılıklarını giderecek bölgesel teşvik uygulamalarına yer verilmiştir. Bu nedenle bölgesel gelişmeyi teşvik ettiği için Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki sınır illerinde sınır ticareti yönteminin kullanılması yoluna gidilmiştir **(ARSLAN ve AY, 2007, s. 415).**

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ekonomik, sınaî ve ticari gelişmelerin hızlandırılması ve ihracatın artırılması amacıyla komşu ülkelerle sınırı bulunan illerimizde sınır ticareti uygulamasına önem vermiştir **(AKAL, 2008, s. 273).**

Bu amaca yönelik olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sınır illerinde uygulanan sınır ticareti ile yöre halkının temel ihtiyaçlarından bir kısmının komşu ülkelerden sağlanması ve ihracatın geliştirilmesiyle bölgede dış ticaretin yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır **(http://www.dtm.gov.tr, Erişim: 04.09.2010).**

Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından sınır ticaretine yönelik olarak yayınlanan kararnamede sınır ticareti yapan iller ve sınır ticaretine konu olan mallar belirlenmiştir. İlk defa Ağrı – Gürbulak sınır kapısında başlatılan sınır ticareti uygulamasında yayınlanan kararnameye göre; Ağrı, Ardahan, Artvin, Iğdır, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Hatay, Edirne illeri sınır ticareti yapan iller arasında yer almaktadır. Ayrıca sınır ticareti kapsamında karabiber, kakule, karanfil, kimyon, kına, mahlep, sahlep, sumak gibi baharat ürünleri ile ham alüminyum, külçe alüminyum, külçe bakır, bakır süs eşyası, hurda bronz, kaya tuzu, ham veya kaba yontulmuş mermer, naylon terlik, semaver, odun gibi sanayi ürünlerinin yanı sıra miktar kısıtlaması dâhilinde motorin ithaline izin verilmiştir **(ORHAN, 2000, s. 29, 38 – 70).** Uygulamada sınır ticaretine konu olan malların ithali ise Gürcistan, Nahçıvan, İran, Irak ve Suriye'den gerçekleştirilerek, bu ülkeler en fazla sınır ticaretini gerçekleştirdiğimiz ülkeler arasında yer almaktadır **(Resmi Gazete, 2009, s. 1).**

Diğer amaçlarının yanında özellikle bölgesel gelişime katkı sağlayarak kalkınma farklılıklarını azaltmak için bir araç olarak kullanılan sınır ticaretinin yanında teknoparklar da oluşumları itibariyle aynı amacı gözetmektedirler. Bu nedenle teknopark kavramı da çalışmamızda ele alınmaktadır.

3. TEKNOPARK

Bilim parkı veya teknoloji parkının kısaltılmış hali olan teknopark; hükümet, akademik birimler, işletmeler ve finansal sektörün hep birlikte gelişmesi için planlanmış iş yeri olarak kullanılan bina, araştırma tesisleri ve konferans merkezi, büyük üniversitelerin yaygın olarak kullandığı teknolojik kaynaklardan istifade ederek Ar – Ge çalışmalarına yön veren, üniversiteler, araştırma laboratuarları ve sanayi arasında teknoloji transferini gerçekleştirerek danışma servislerinde ve modern ofis hizmetlerinde kullanılan birimlerdir **(TAVANGAR, 2006, s. 9).**

Uluslararası Bilim Parkları Birliği'nin (IASP) tanımına göre teknopark, bir veya birden fazla üniversite veya diğer yükseköğretim kurumu ve araştırma merkezleri ile resmi veya faaliyet bazında ilişkili, bünyesinde bilgiye ve ileri teknolojilere dayalı sanayi firmalarının kurulup gelişmesini teşvik etmek üzere tasarlanmış, içinde yer alan kiracı firmalara teknoloji transferi ve iş idaresi konularında destek sağlayacak bir yönetim fonksiyonuna sahip teşvik ve mülkiyete dayalı bir teşebbüstür **(ÇEKİÇ, 2005,** http://internetdergisi.com' **Erişim: 23.09.2010).**

Teknoparklar, akademik kurumlara; avantajlı araştırmalarla çalışmak, teknoloji taleplerini ilerletmek ve üniversitelerin faaliyetlerinde girişimciliğe destek vermek gibi imkânlar sunmaktadır. Teknoparkların odak noktası üniversitelere bağlı araştırma merkezlerinde yüksek teknolojiye dayalı ürünler üretmek ve Ar – Ge çalışmalarını artırmaktır **(KANWAR, 2008, s. 2).**

Ekonomisi üniversitelere bağlı olan teknoparklar, akademik birimlerden sanayiye teknoloji transferi sağlayarak bilimsel araştırma merkezlerini, inovasyon faaliyetlerini ve inovasyon piyasasını canlandırırlar **(KAZAKOVA, 2001, s. 7 – 8).** Teknopark, kiralayan şirketler için onların taleplerini karşılayan ve bu şirketlerin değer çeşitlerini genişleterek büyüten kuruluşlar olduğundan dolayı **(BOISSELIER, 2008, s. 10)** yeni teknolojilere dayanmış işletmeler kuran, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yeni teknolojiyi keşfetmesini sağlayan ve büyük işletmelerin ürünlerinin değerini artıran birimlerdir **(BİÇER, 2006, s. 31).**

3.1. Teknoparkların Amaçları

Üniversiteye bağlı olarak kurulduğu bölgede Ar – Ge faaliyetlerini yaygınlaştıran ve bünyesinde akademik personelin de çalışmasına imkân vererek ticari gelişmeyi hızlandıran teknoparkların çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar arasında;

- Yeni iş alanlarının ve buna bağlı olarak kazanılan paranın çoğalması için yeni girişimler yaratmak,
- Akademik kuruluşlar tarafından oluşturulan sanayiye teknoloji transferi sağlamak,
- Ticaretle ilgili var olan veya yeni gelişmiş teknolojileri kendi çıkarları için kullanmak,
- Kurulu olduğu arazinin değerini büyütmek ve kurucunun gelirini artırmak **(KIHLEGREN, 1999,** http://www.sbaer.uca.edu**, Erişim: 28.09.2010)**.
- Etkin teknoloji kullanımını tercih edecek yeni firmalar kurmak,
- Mevcut firmaları teknoloji konusunda desteklemek,
- Üniversite ve sermaye arasında işbirliğini sağlamak,
- Kamu – özel kurumların katılımını sağlayarak üretim, ihracat, kalite ve teknoloji yönetimi konularında bilgi akışı yapmak,
- Teknolojiye yönelimli girişimcilere üretim sürecinde teknoloji kullanımını gerektiren iş kurma ya da mevcut işlerini geliştirme fırsatı sağlamak,

- Teknolojik gelişme için üniversitelere deneysel bir çalışma alanı yaratmak,
- Üniversitelerdeki teknolojik birikimin ekonomiye ve üretime yönlendirilmesini sağlamak (http://www.kobitek.com, Erişim: **28.09.2010**),
- Teknopark firmalarının birbirleriyle veya araştırma merkezi ya da bir üniversite ile ortak projeler yapmasını sağlamak,
- Katma değer yaratan ürün ve hizmetlerin teknopark firmaları tarafından gerçekleştirilerek ilgili çalışmalar için patent almak,
- Firmaların öncelikli olarak ithalatı engelleyici etkisi ve ihracat yapabilirliğini ortaya çıkarmak,
- Ar – Ge ve yazılıma bağlı ürün ve hizmetlerde dışa bağımlılığı azaltmak,
- İleri teknoloji kökenli firmaların oluşmasını ve gelişmesini teşvik etmek,
- Üniversite – sanayi işbirliğini somut ilişkilere dönüştürmek,
- Teknoloji transferi için uygun ortam yaratmak,
- Firmalar arasında sinerji ve işbirliği fırsatlarını artırmak,
- Bölgesel ve yerel ekonomilerin yeniden yapılanmasını sağlayarak yerel sanayinin modernizasyonunu teşvik etmek,
- Yerel ekonominin verimliliğini ve krizlere karşı dayanıklılığını artırmak,
- Bölgeye yabancı sermaye çekmek,
- Düzenli planlanmış bir yaşam yerleşkesi yaratmak,
- Bulunduğu bölgenin gayrimenkul değerlerini artırıcı etki yaratmak gibi amaçlar yer almaktadır **(SARIÇİÇEK, 2005, s. 30).**

3.2. Teknoparkların Etkileri

Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek nedeniyle oluşturulan teknoparklar, ekonomideki etkisini 3 şekilde göstermektedir. Teknoparklar, Ar – Ge için uygun ortam ve mekân sağlayarak, kolay ve uygun olarak danışmanlık hizmetleri sağlayarak, üniversitelerle daha etkin Ar – Ge işbirlikleri kurarak, üniversitedeki araştırma yapısından uygun koşullarda yararlanarak, teknopark şirketine hizmet sağlayarak, teknoloji gelişimini ve transferini kolaylaştırarak firmalara yarar sağlamaktadır.

Teknoparkların, üniversitelere sağladıkları faydalar ise; sanayi ile daha çok ve etkin işbirliği olanakları yaratmak, yeni konularda temel ve uygulamalı araştırma imkânları sağlamak, üniversitedeki araştırma sonuçlarını ekonomik değere dönüştürmek, fon aktarımıyla üniversiteye kaynak yaratmak, üniversite mezunlarına ve öğrencilere istihdam olanağı sağlamak, araştırmaya dayalı daha iyi bir eğitim ortamının oluşturulmasıdır.

Bilgi tabanlı yenilikçi teknoloji içeren yeni firmaların oluşumu ve büyümesi, üniversitelerin araştırma yapısına ayrılan kaynakların daha verimli kullanılması, ülkenin teknolojik ve ekonomik düzeyinin yükselmesi, gelişmiş inovasyon, ülkenin uluslararası rekabet gücünün artması, ülkede refah düzeyinin yükselmesi de teknoparkların ülkeye sağladıkları faydalardır **(ÖZGÜVEN, 2003,** http://www.me.metu.edu.tr**, Erişim: 30.09.2010).**

Bölgesel ekonomik gelişim ve teknoparklar arasındaki etki 2 farklı model halinde incelenmektedir. İlk model, büyümenin ya da inovasyonun bir merkezden dışa doğru yayılımının bölgesel kalkınmayı başlattığı ve ilerlettiğine dayanmaktadır. Bu model ile teknoparkların bölgesel kalkınmadaki etkisi daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunun nedeni; teknoparkların sağladığı yüksek vasıflı Ar – Ge faaliyetlerinin artması sonucu kalifiye insan kaynağının ve sermayenin artması ile bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesidir. İkinci modelde ise bölgede var olan girişimcilik, sermaye, bölgesel yaratıcılık ve dinamizm gibi faktörlerin bölgesel kalkınmada belirleyici olduğu ve teknoparkların işlevlerinin bu potansiyeli oluşturacak altyapıya sahip olmasına dayanmaktadır. Bu modelde ise teknoparkın gelişme potansiyeli bölgedeki potansiyel ile sınırlandırılmıştır **(ÇAKMAKÇI, 2005, s. 41 – 42).**

3.3. Türkiye' de Teknoparklar

Türkiye'de teknopark uygulamalarına ilişkin faaliyet dünyadaki uygulamalara oranla daha geç olarak 1990'lı yıllarda başlamıştır. Türkiye'de teknopark oluşumunun geri kalmasının sebepleri; ülke ekonomisinde bilim ve teknolojiye ait sermayenin kısıtlı ve yavaş artış göstermesi, sanayi ile bilim ve teknoloji sektörleri arasında yeterli işbirliğinin sağlanamaması, Ar – Ge faaliyetlerinin ileri teknolojiyi yeteri kadar yakalayamamasıdır. **(ÇENGEL, 2008, http://www.legalisplatform.net, Erişim: 02.10.2010).**

1996 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı' nın teknopark yönetmeliğini yayınlamasıyla birlikte 1998 yılında ODTÜ Teknokent ve MAM Türkiye'nin ilk teknokentleri olarak kabul edilmiştir. 2001 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte teknokent kavramı yerine Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) kavramı kullanılmaya başlamıştır (http://www.metutech.metu.edu.tr, Erişim: **02.10.2010**). Ayrıca 2001 yılında yürürlüğe giren Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile bu bölgelerde 2013 yılına kadar yazılım ve Ar – Ge'ye dayalı faaliyetler sonucu elde edilecek gelirler için Gelir ve Kurumlar Vergisi'nden muafiyet sağlanmıştır ve akademik personele bu bölgelerde firma kurabilme, firmalara ortak olabilme, sürekli veya yarı zamanlı çalışabilme hakkı da tanınmıştır **(ELİTAŞ, 2007, s. 341).**

Türkiye'de halen faaliyetlerini devam ettiren teknoloji geliştirme bölgeleri; ODTÜ Teknokent, Tübitak MAM Teknopark, İzmir TGB, Ankara TGB, GOSB Teknopark, İTÜ Arı Teknokent, Hacettepe Üniversitesi TGB, Kocaeli Üniversitesi TGB, Eskişehir TGB, Selçuk Üniversitesi TGB, Batı Akdeniz Teknokent, Erciyes Üniversitesi TGB, Trabzon TGB, Çukurova TGB, Mersin TGB, Göller Bölgesi TGB, Ulutek TGB, Gazi Teknopark'tır.

Ödenek çıkmasını bekleyen teknoloji geliştirme bölgeleri ise; Yıldız Teknik Üniversitesi TGB, İstanbul Üniversitesi TGB, Erzurum Ata Teknokent, Gaziantep Üniversitesi TGB, Ankara Üniversitesi TGB, Pamukkale Üniversitesi TGB, Fırat TGB, Cumhuriyet TGB, Trakya Üniversitesi Edirne TGB, Dicle Üniversitesi TGB, ASO Teknopark, Tokat TGB, Sakarya Üniversitesi TGB'nden oluşan bölgelerdir (www.sanayi.gov.tr, **Erişim: 02.10.2010**).

Çalışmamızda model olarak ele aldığımız Gaziantep şehrinin hem sınır ticareti yaparak hem de teknopark oluşturarak bölgesel ve yerel ekonomik kalkınmayı amaçladığı gözlenmektedir. Buna bağlı olarak Gaziantep' in ekonomik yapısında sınır ticareti ile teknoparkın etkisine değinilecektir.

4. GAZİANTEP EKONOMİSİ

Gaziantep ekonomisi, sanayi malları üretimi ve ticaret olmak üzere iki önemli faaliyetle gelişimini devam ettirmektedir. Gaziantep, büyük imalat sanayi birim sayısının az miktarda olduğu, küçük ölçekli birimlerin büyük sayılara ulaştığı bir bölge merkezidir. Yoğun bir şekilde faaliyet gösteren sektörler iplik dokuma sanayi ile halı/kilim ipliği sektörleridir. Sanayinin kullandığı girdilerin % 35'i il içerisinden sağlanarak avantaj yaratılmaya çalışılmaktadır. Gaziantep'in temel pazar alanları ise il çevresi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni kapsamaktadır. Bir sanayi bölgesi olan Gaziantep'te 30 yıl içerisinde 4 adet organize sanayi bölgesi oluşturulmuştur. Bu durum Gaziantep sanayisinin hızla büyüdüğünün bir göstergesidir. Organize sanayi bölgelerinin yanında 1999 yılında ihracata yönelik olarak imalat amaçlı serbest bölge hizmete sunulmuştur. Gaziantep sanayisinde mikro işletmeler için de 2600 işyeri ile Küçük Sanayi Sitesi, 50 işyeri ile Örnek Sanayi Sitesi, 100 işyeri ile Havaalanı Sanayi Bölgesi, 150 işyeri ile Nizip Caddesi Sanayi Sitesi ve 700 işyeri ile Şehreküstü Bölgesi faaliyete sunulmuştur. Gaziantep'te küçük ve büyük sanayi bölgelerinde toplam 15.147 işletme faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin toplamda yarattığı istihdam olanağı 125.000 kişidir. Yarattığı bu istihdam kapasitesiyle % 21'lik bir oran yakalayarak benzer sanayi odağı kentlere göre büyük bir ilerleme kaydetmiştir **(MORTAN ve AROLAT, 2009, s. 29 – 41).**

4.1. Gaziantep' in Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası

Türkiye İstatistik Kurumu'nun araştırmaları doğrultusunda elde edilen verilere göre Gaziantep ekonomisinin üretiminde yani GSYİH'nda yıllar itibariyle bir artış yaşandığı gözlenmektedir. Kişi başına düşen GSYİH'da yaşanan artış değeri ise Gaziantep'in yaşam standartlarındaki yükselmeyi kısacası kişisel refah artışının sağlandığı bilgilerine ulaştırmaktadır.

Tablo 1: Yıllara Göre Gaziantep'in Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası

	1998	**1999**	**2000**	**2001**
GSYİH(Milyar TL)	672.496	993.344	1.694	2.534
Kişi Başına GSYİH(Milyar TL)	590.773	860.783	1.319.714	1.929.099

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=56&ust_id=16, (09.10.2010)

4.2. Gaziantep' in Dış Ticareti

Gaziantep, 2007 yılında 2.458.000 dolar ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ihracatının % 81,3'ünü karşılayarak ihracata en çok katkı payı olan il olmuştur. Bu seviyeye gelinmesinin sebepleri arasında dış ticaret elemanlarının yetiştirilmesi, yabancı dil eğitiminin verilmesi, markalaşma, inovasyon ve ihracatta hedef ülke ilkeleri yer almaktadır (http://www.webtirix.org, **Erişim: 09.10.2010**). 2008 yılında ulaştığı ihracat rakamı ile Türkiye'de iller bazında 6. sıraya yükselen Gaziantep, ihracata yönelik üretim yapan önemli bir sanayi merkezi olduğunu da kanıtlamış durumdadır (http://www.turkcebilgi.net, **Erişim: 09.10.2010**).

Tablo 2: Yıllara Göre Gaziantep'in Dış Ticareti (000)

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
İhracat ($)	619.5	866.2	1.295.3	1.652.6	1.857.7	2.001.1	3.251.9	1.145.9	2.181.6
İthalat ($)	658.2	1.000.2	1.332.1	1.686.2	1.846.3	2.241.5	2.709.1	774.2	2.131.2
Dış Ticaret ($)	-38.7	-134.0	-36.8	-33.6	+11.4	-240.4	+542.8	+371.7	+ 50.4

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, (09.10.2010)

Verilerden elde edilen bilgilere göre Gaziantep'in en fazla ihracat yaptığı yedi ülke arasında Irak, her dönem itibariyle ilk sırada yer alırken, İngiltere'de genellikle son sıralarda yer almıştır. Diğer ülkelerin yıllara göre değişen ihracat hacimlerine karşılık son dönemlerde Suriye ve Suudi Arabistan'a yapılan ihracat hacminin artış gösterdiği gözlenmektedir.

Tablo 3: Ülkelere Göre Gaziantep'in İhracatı

	Irak	Suriye	Suudi Arabistan	Almanya	ABD	İtalya	İngiltere
2004	364.249.249	40.473.434	57.549.010	74.010.785	53.155.458	35.607.138	37.691.114
2005	658.830.827	41.685.188	71.210.014	82.528.305	67.350.862	43.619.535	42.400.159
2006	579.252.523	62.779.791	81.335.195	80.487.302	81.860.954	63.979.422	52.597.788
2007	721.889.780	72.741.768	102.622.419	84.546.034	95.473.154	110.389.867	60.280.114
2008	1.211.610.648	138.720.961	117.118.418	106.228.781	106.482.307	125.636.364	64.295.622
2009	620.859.236	77.384.484	68.008.676	52.844.060	37.204.967	47.030.210	28.007.100
2010	1.040.683.453	100.653.289	122.986.012	94.919.739	102.687.209	59.040.856	68.355.693

Kaynak:http://www.tim.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=625&Itemid=135, (09.10.2010)

4.3. Gaziantep' in Sınır Ticareti

2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından belirlenen uygulama ile sınır ticareti gerçekleştirecek şehirler arasında yer alan Gaziantep, sınır ticareti kapsamında en çok ihracat ve ithalatı Karkamış sınır kapısından Suriye ile gerçekleştirmektedir. Gaziantep Ticaret Odası da bu ticari işbirliğini desteklemek üzere Türkiye – Suriye Ticaret Ofisi' ni oluşturmuştur. Bu ofis ile özellikle birbirleriyle sınır komşusu olan Gaziantep, Kilis ve Halep illeri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve Suriye ile dış ticareti geliştirmek isteyen firmalara danışmanlık hizmeti verilmesi amaçlanmaktadır **(**http://www.gto.org.tr, **Erişim: 18.10.2010).**

Suriye ile ticarete konu olan mallardan en fazla ithal ettiğimiz ürünler arasında; arpa, badem içi, ekmeklik buğday, ceviz içi, çörek otu, darı, fasulye, kabak çekirdeği, karabiber, karpuz çekirdeği, kebere, kimyon, yeşil ve kırmızı mercimek, nohut, pirinç ve zencefil yer almaktadır **(**http://www.gto.org.tr, **Erişim: 18.10.2010).** Suriye' ye ihraç ettiğimiz ürünler arasında ise halı, iplik, buğday unu, yağ, şeker ve bisküvi yer almaktadır **(**http://www.ezberim.com, **Erişim: 18.10.2010).**

Gaziantep, ekonomik kalkınma modeli olarak yeni/yerel sanayi odağı modelini benimsemiştir. Yerel sanayi odağı terimi tanım olarak; aynı bölgede yerleşik ilişkili endüstrilerin ve kurumların coğrafi yoğunluğudur. Yerel anlamda bir sanayi odağı yaratabilmek için teknolojik bilgi kaynakları olarak işlev gösteren üniversiteler ve araştırma merkezlerinin faaliyete geçirilmeleri veya mevcut olanların geliştirilmesi gerekmektedir **(MERCAN, 2004, s. 168 – 169).** Bu nedenle Gaziantep, 2006 yılından itibaren teknopark oluşturma faaliyetlerini hızlandırmıştır.

4.4. Gaziantep Teknopark

2006 yılında Resmi Gazete'de ilan edilmiş olan Gaziantep Teknopark, 12 Ocak 2007'de Gaziantep Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Ankara Cyberpark işbirliğiyle kurulmuştur. Teknoparkın yönetimi Gaziantep Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kurucu ve İşletici A.Ş.'ne aittir. Gaziantep Teknopark, 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında faaliyet göstermektedir. 2008 yılında faaliyete başlamış olan teknoparkın özelliği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ilk teknoparkı olmasıdır. Bu özelliği ile Gaziantep Teknopark, sanayiciyi ve akademisyeni buluşturan ve ülke ekonomisine katma değeri yüksek ürünler sürmeyi amaçlayan organize bir yapıdır **(GÜNAL, 2009, s. 22).**

Gaziantep Teknopark'ın oluşturulmasındaki temel amaçların başında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik ve teknolojik alanlarda kalkınmasına katkı sağlayarak bölgenin bu alanda dışa bağımlılığının azaltılması yer almaktadır. Diğer hedeflenen amaç ise ileri teknolojili ürünlerin yurtdışına pazarlanması ile yabancı sermaye yatırımlarının bölge ve ülke çapında artırılmasıdır. Teknopark bünyesinde bilişim, imalat sanayi, elektrik – elektronik, mekatronik, tekstil, telekomünikasyon, medikal teknolojiler, çevre teknolojileri, petrokimya, gıda, biyoteknoloji ve nanoteknoloji gibi sektörler ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle kuluçka merkezi ve araştırma merkezleri oluşturularak bu sektörlerde yer alacak firmalara imkân tanınmaktadır.

Bilim ve teknoloji parkı olarak oluşturulan Gaziantep Teknopark 163.134 m^2 alanda kurulmuştur. Bu alan içerisinde A ve B blok olarak 2 adet yapıyla faaliyetini sürdürmeye devam etmektedir. A blok, bodrum katı dâhil olmak üzere 3 kattan oluşmaktadır. Blokta yer alan ofislerin tüm altyapı faaliyetleri tamamlanarak kiracı firmaların hizmetine hazır hale getirilmiştir. Bina içerisinde seminer odası, toplantı odası, kafeterya, sığınak ve ofisler yer almaktadır. Bina içerisinde kullanılan ofis alanı toplam 1021 m^2'dir. A blok içerisinde bu imkânlardan yararlanan 16 adet firma bulunmaktadır. Bunlar; Nergis Yazılım, İrem Yazılım, Ersoft, Matriks Bilgisayar, Merih Bilişim, BilgiPark, BLG Ar – Ge, Belsoft, Anahtar Teknoloji, Hemaks, Poliyspın, Elit Bilgisayar, DATA LMS, Gama – Gazi, Paralel Yazılım, Akademi Park firmalarından oluşmaktadır. A blokta yer alan bu kiracı firmaların 10 tanesi yazılım, 4 tanesi danışmanlık – arge, 2 tanesi makine metal sektöründe faaliyet göstermektedir. B blokta ise farmakoloji konusunda Ar – Ge faaliyetlerini devam ettiren Farma – Gen firması faaliyet göstermektedir. Bu firma B blok içerisinde toplam 1250 m^2 ofis alanına sahiptir **(www.gantepteknopark.com, Erişim: 15.10.2010).**

5. GAZİANTEP TEKNOPARK' IN SWOT ANALİZİ

Gaziantep Teknopark' ın sınır ticaretinde bir pay sahibi olarak bu dış ticaret rejimi ile birlikte Gaziantep' in bölgesel ekonomik gelişimini sağlamasında etkili olan faktörlerin yanında dezavantaj sağlayarak

geliştirilmesi gereken etkenler güçlü (strenghts) ve zayıf (weaknesses) yönler ile fırsat (opportunities) ve tehditler (threats) kapsamında ele alınmaktadır.

Güçlü Yönleri

- Bölgesel kalkınmayı sağlamada önemli bir faktördür.
- Teknoloji üretimini artırarak bölgenin teknoloji alanında kendi kendine yeterlilik düzeyini artırır.
- Vasıflı işgücü istihdamını artırır.
- Ar – Ge çalışmalarına dayalı ürün ve hizmet miktarını artırır.
- Vergisel teşviklerin sağlanmasıyla hizmet veren firma sayısını artırır.
- Firmalar tarafından oluşturulan bilimsel projelere destek sağlar.
- Bünyesinde yer alan firmaların uluslararası alana açılmalarını kolaylaştırır.
- Üniversite – sanayi işbirliğini sağlayarak projelerin ürüne dönüştürülmesine katkı sağlar.
- Yerli teknoloji üretimini artırarak bölgede ekonomik gücü ve refah seviyesini yükseltir.
- İnovasyon uygulamalarının hızla yayılmasına neden olarak toplumda bilim ve teknoloji kültürünü artırır.

Zayıf Yönleri

- Gaziantep bölgesinde çoğunlukla yer alan aile şirketlerini bünyesine çekememesi nedeniyle üretim miktarının sınırlı kalmasına neden olmaktadır.
- Kurucu ortakları arasında yer alan vakıf üniversitesine bağlı olarak oluşturulan Cyberpark yönetmeliğinin uygulanması, devlet üniversitesine bağlı olarak oluşturulan Gaziantep Teknopark' ın yükünü artırmaktadır.
- Sunulan hizmetler kapsamında özellikle ulaşım ve tüketim ihtiyaçlarının yeterli olmaması firmaları caydırıcı nitelik taşımaktadır.
- Teknopark kapsamında gerçekleştirilen seminerlerin yeterli olmamasından dolayı teknopark ve etkileri konusunda toplumu bilinçlendirememektedir.
- Gaziantep Teknopark' ın bilinirlik düzeyinin az olması nedeniyle başvuran firma sayısı veya mevcut firmaların müşteri potansiyeli düşük seviyelerde kalmaktadır.
- Projelerin ürüne dönüştürülmesi için uygulanan yönetmelik işlemlerinin uzun sürmesi firma atılımlarını olumsuz etkilemektedir.

Fırsatlar

- Firmaların diğer teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılan faaliyetler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayarak daha nitelikli ürün gelişimini artıracaktır.
- Üniversitelerin gelişimine ve akademisyenlere sağladığı olanaklarla üniversite bünyesinde gerçekleştirilen bilimsel yayın sayısını artıracaktır.
- Bölgesel gelişmeye dayalı olarak etkisinin tüm ülkeye yayılmasıyla rekabet gücünü artırarak ülkenin dünya pazarlarında söz sahibi olmasını sağlayacaktır.
- Yerli teknoloji üretiminin artmasıyla dışa bağımlılığı azaltacaktır.

Tehditler

- Milli gelirden Ar – Ge' ye ayrılan payın ülkemiz düzeyinde az olması nedeniyle proje uygulamalarında zorluk yaşanacaktır.
- Teknoloji kültürünün eksikliği ve bilimsel ders içeriklerinin yeterli olmamasına bağlı olarak çalışmalar kısıtlı kalabilmektedir.
- Teknopark oluşumunda yanlış model uygulaması seçimiyle ekonomiye olan etkisi istenilen nitelikte olmayabilir.

6. SONUÇ

Gaziantep, " Parlayan Yıldız" imgesini üstlenmeye başladığından itibaren inovasyona ve markalaşmaya özellikle önem vermiştir. Bu çalışmalar için yaptığı atılımlardan en önemlileri arasında Gaziantep Teknopark' ın oluşumu yer almaktadır. Teknopark ile ticaret hacmi zaten gelişmiş olan şehre teknolojik açıdan da ivme kazandırılmak istenmektedir. Teknoparkların amaçları arasında yer alan ithalatın azaltılması ve ihracatın artırılmasına yönelik olarak teknopark aracılığıyla teknolojik ürün üretiminin bölge içerisinde artırılıp, bu anlamda dışa bağımlılığın azaltılması hedeflenmektedir. Böylelikle ihraç edilebilecek ürün miktarında yükselme, maliyetlerde ise düşüş hedeflenmektedir. Bu durum Gaziantep' in sınır ticareti yapan şehirler arasında yer almasıyla daha da önemli bir hal almaktadır. Fakat teknoparkların gelişim sürecinin 5 yıl içerisinde gerçekleşmesi ve bu nedenle Gaziantep Teknopark' ın oluşumunu henüz tamamlayamamış olması üretilen ürün miktarına ve ihracına etkide bulunamamaktadır.

Nitekim Gaziantep' in ekonomik göstergelerini incelediğimizde teknoparkın oluşturulduğu 2006 yılından itibaren ihracatta artış yaşanmış olsa da bu artışın teknopark bünyesinde yaratılan ürünler yerine şehrin sahip olduğu tarım ve tekstil ürünlerinden dolayı oluştuğu görülmektedir. Gaziantep' in en çok ihracat yaptığı

ülkeler arasında 2. sırada yer alan ve sınır ticaretinin geliştiği Suriye ile son yıllarda ihracat hacmi genişlemiştir. Bu ihracat hacminde yaşanan artışın en baştaki sebebi sınır ticareti olsa da teknoparkın yaşanan artışta henüz payı bulunmamaktadır. Çünkü teknopark bünyesinde ağırlıklı olarak teknolojiye dayalı ürünlerin üretilmesinin yanında sınır ticareti yaptığımız Suriye ile ihracatımızda gıda ürünlerinin yüksek miktarlarda yer alması Gaziantep Teknopark' ın sınır ticaretine henüz bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Her ne kadar Gaziantep Teknopark içerisinde gıda ürünlerinin üretimine yönelik firmalar yer almış olsa da ticarete konu olan ürünlerin çeşit ve miktar bakımından sınırlı olması teknoparkın sınır ticareti üzerindeki etkisine engel oluşturmaktadır.

Suriye ile yapılan ticaret hacminin ilerlemesine bağlı olarak Gaziantep Teknopark' ın 5 yıl gibi bir gelişim sürecini tamamlayıp, bünyesinde üretilen ürün ve hizmet miktarının artmasıyla birlikte sınır ticareti üzerinde olası etkisinin fazlalaşacağı tahmin edilmektedir. Ekonomiyi iki şekilde etkileyerek bölgedeki mevcut potansiyeli harekete geçiren ve sermaye ile istihdam oranını artıran teknoparkların, Gaziantep' te bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlayarak sınır ticaretini artırabilmesi için Gaziantep Teknopark' a daha çok kaynak aktarılması, faydaları konusunda bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

MORTAN, Kenan ve AROLAT, Osman, **Gaziantep Ekonomisine Bakış,** s. 29 – 41, İstanbul, 2009

ORHAN, Osman, **Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri,** s. 29, 38 – 70, İstanbul, 2000

TAN, Mustafa ve ALTINDAL, Fuat, **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu,** s. 20, İstanbul, 2008

AKAL, Mustafa, **" Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim",** s. 273, Cilt: 7, Sayı: 2, Gaziantep, 2008

ARSLAN, İbrahim ve AY, Hakkı, **" Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar",** s. 415, Yıl: 9, Sayı: 13, Karaman, 2007

BİÇER PARLAK, Zübeyde Özlem, **" Science And Technology Organization In Turkey",** s. 31, Ankara, 2006

BOISSELIER, Yves, **" Colloborative Project",** s. 10, 2008

ÇAKMAKÇI, Mete, **" Öğrenen Bölgelerin Gelişiminde Teknoparkların Rolü", Teknoparklar Zirvesi Bildiriler Kitabı,** s. 41 – 42, Lefkoşa, 2005

ELİTAŞ, Cemal, **" Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Ve Tekdüzen Hesap Planı Açısından Bir Değerlendirme",** s. 341, Cilt: 9, Sayı: 1, Afyon, 2007

GÜNAL, Hüseyin, **" Teknoloji Geliştirme Bölgeleri",** s. 22, Gaziantep, 2009

KANWAR, Asha, **" Knowledge Parks: Hype or Hope For The Developing World?",** s. 2, Canada, 2008

KARA, Mehmet, **" Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi",** s. 64, Cilt: 7, Sayı: 3, İzmir, 2005

KAZAKOVA, Nina, **" Innovation, Universities And Changing Environment In Modern Russia",** s. 7 – 8, Netherlands, 2001

MERCAN, Birol, **" Küresel ve Bölgesel Rekabet Avantajı Sağlayıcısı Olarak Sanayi Odaklarının (Clusters) Oluşumu ve Gelişimi",** s. 168 – 169, Eskişehir, 2004

OECD Secretariat, **" Cross – Border Trade In Financial Services: Economics and Regulation",** s. 3, 1999

ÖZDEMİR, Ömer Faruk, **" Serbest Bölge Rejiminde Dış Ticaret Uygulamaları ve Muhasebe Uygulamaları",** s. 16, Ankara, 2007

ÖZTÜRK, Nurettin, **" Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri",** s. 108, Cilt: 2, Sayı: 3, Zonguldak, 2006

PAİTOONBOG, Srawooth, **" Thailand's Cross – Border Trade In The Greater Mekong Subregion: Selected Social Issues",** s. 1, Thailand, 2007

Resmi Gazete, **" Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar",** s. 2, Sayı: 27230, Ankara, 2009

SARIÇİÇEK AVCI, Hanzade, **" Teknoparklarda Başarı Ölçütleri", Teknoparklar Zirvesi Bildiriler Kitabı,** s. 30, Lefkoşa, 2005

SÖNMEZ, Muammer, **" Sınır ve Kıyı Ticareti",** s. 22, Erzurum, 1995

TAVANGAR, Hamid, **" Science And Technology Parks",** s. 9, İran, 2006

İnternet Kaynakları

ÇEKİÇ, Ufuk, **" Teknopark Nedir?",** Çevrimiçi: http://internetdergisi.com/index.php?Part=Article&id=119, (08.10.2010)

ÇENGEL, Gamze, **" Araştırma ve Geliştirme Bölgeleri Teknoparklar",** Çevrimiçi: http://www.legalisplatform.net/Makale/Teknoparklar.pdf, (02.10.2010)

KIHLEGREN, Allessandro, **" The Development Of Science Park In St. Petersburg (Russıa)",** Çevrimiçi: http://www.sbaer.uca.edu/research/icsb/1999/10.pdf, (28.09.2010)

ÖZGÜVEN, Nevzat, **" Teknoparkların Üniversitelere Katkıları ve Mühendislik Eğitimine Etkileri",** Çevrimiçi: http://www.me.metu.edu.tr/ozguven/Teknoparklar%C4%B1n%20E%C4%9Fitime%20Etkileri.pdf, (30.09.2010).

SUGÖZÜ, İbrahim Halil ve ATAY, Melike, **" Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı",** Çevrimiçi: http://www.sugozu.com/images/Yayinlar/sinir-ticareti-habur-sinir-kapisi.pdf, (04.09.2010)

http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83&dil=TR, (04.09.2010)

http://www.ezberim.com/turkiyeden-tatil-mekanlari/165323-son-zamanlarin-parlayan-yildizi-gaziantep/, (18.10.2010)

www.gantepteknopark.com, (15.10.2010)
http://www.gto.org.tr/duyurular.asp?objID=23156291407,(18.10.2010)
http://www.gto.org.tr/icerik.asp?sayfa=TurkiyeSuriyeTicaretOfisi,(18.10.2010)
http://www.kobitek.com/makale.php?id=38, (28.09.2010)
http://www.metutech.metu.edu.tr/download/btm/teknokent_kavrami.pdf, (02.10.2010)
www.sanayi.gov.tr/download/sagm/kurulusu_tamamlanan_tgb.xls, *(02.10.2010)*
http://www.turkcebilgi.net/haberler/ekonomi/gaziantepin-buyuk-basarisi-ihracatta-6-siraya-yukseldi-265576.html, (09.10.2010)
http://www.webtirix.org/abone/detay.php?id=122&refer=200, (09.10.2010)

SINIR TİCARETİ KAPSAMINDA YAŞANAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ŞIRNAK İLİ ÖRNEĞİ

Bülent DARICI *
Fatih Mehmet ÖCAL **
Mete Cüneyt OKYAR ***

Özet

Sınır ticareti, özellikle ülkemizin geri kalmış bölgelerinden olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde görülen özel bir ticaret çeşididir. Sınır ticareti, malların kolay ve ucuz olarak temin edilerek bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması amacıyla yapılmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi aşamasında KOBİ'lerin önemi büyüktür. Ancak KOBİ'lerin küreselleşmenin etkisiyle değişen dünyaya ayak uydurabilme özelliği bazen yeterli olmamaktadır. Çalışmada, Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların iktisadi açıdan içinde yaşadığı sorunlar ve sorunların en kısa zamanda çözülmesi için nelerin yapılması gerektiğinin ortaya konulması için anket çalışması yapılmış ve anket sonuçları tablolar halinde analiz edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan duruma veya durumlara uygun olarak bölge ihtiyaçları göz önünde tutularak farklı çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Dış Ticaret, İhracat, İthalat, Şırnak İli, Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler (KOBİ)

The Problems Experienced within the Scope of Frontier Trade And The Solution Offers: Şırnak City Sample

Abstract

The frontier trade, is a kind of special trade vernacular especially to such underdeveloped regions as Eastern and Southeastern Anatolia region of our country. The frontier trade is carried out in order to conribute the regional development by procuring goods cheaply and easily. The SMEs have great importance at the stage of realizing this aim. However, SMEs'this ability- keeping up with the conditions of changing world under effect of globalisation- could not be enough sometimes. In this study, a survey is conducted in order to determine the financial problems experienced by the companies that are active in frontier trade in Şırnak city and what should be done to solve these problems as soon as possible and the the results of the survey are analysed in the form of tables. Different solution offers are suggested by taking into consideration the needs of the region according to the condition or the conditions determined as the result of this study.

Key Words: Frontier Trade, Foreign Trade, Export, Import, Şırnak City, Small and Medium Sized Enterprises (SME)

Giriş

Uluslararası ticaret, Klasik İktisadi Düşünce Sisteminin dış ticaret modellerinin ortaya konması ile önemi daha da artmış bir politika olmuştur. Uluslar arası ticaretin pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de bölgesel ticarettir. Bölgesel ticaret, günümüz ticaret anlayışın uygun olarak, ülkeler arasındaki sınırların kalkması için yapılan çalışmaların esasını oluşturmaktadır. Uluslar arası ticaretin bir diğer çeşidini de sınır ticareti oluşturur. Sınır ticareti tercihli ticaret anlaşmalarından bir tür olup, bölgeler arası ticaretin en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Sınır ticareti, birbirine kara veya deniz sınırı bulunan iki ülkenin bölgesel ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan özel bir ticaret türüdür. Sınır ticaretinin bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve istihdam sağlaması, dış ticaret formalitelerinin azaltılması, dış ticareti arttırıcı etkisi gibi faydaları vardır.

Şırnak'ta faaliyet gösteren Sınır ticaret firmalarının pek çoğu Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ) niteliğine haizdir. Bu bağlamda çalışma, sınır ticareti yapan firmaların ne tür sorunlar yaşadığına yönelik olarak hazırlanmış ve uygulanmıştır. Aynı şekilde anket uygulanan firmalar küçük ölçekli olduğundan çalışma bir yönden de KOBİ'lerin sorunlarına ışık tutması bakımından önemlidir. Çalışma toplam beş başlıktan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında sınır ticareti hakkında genel bilgiler verilecek ardından sınır ticareti yapan KOBİ'lerin genel özellikleri anlatılacak, daha sonra sınır ticareti yapan KOBİ'lerin genel sorunlarına değinilecektir. Dördüncü kısımda Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların sorunları ve çözümüne yönelik anket uygulaması ve son bölümde anket uygulamasının değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. Sınır Ticaretinin Tanımı, Amacı, Kapsamı ve İçeriği

En geniş tanımıyla dış ticaret; uluslararası mal ve hizmet alışverişidir. Genellikle dış ticaret terimi mal ihracat ve ithalatı yerine kullanılmaktadır. Dış ticaretin özellik arz eden bir bölümünü oluşturan *Sınır Ticareti*

* Y.Doç.Dr., Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi. e-mail: bulentdarici@sirnak.edu.tr
** Y.Doç.Dr., Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü , Öğretim Üyesi. e-mail: fmehmetocal@sirnak.edu.tr
*** Y.Doç.Dr., Şırnak Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü , Öğretim Üyesi. e-mail: meteokyar@yahoo.com.tr

ise; komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara göre yapılan ve iki ülkenin de sınıra yakın bölgelerini kapsamına alan bir ticaret türüdür. Bu tanım sonucunda, ortaya yeni bir soru çıkmaktadır. Bu da, sınır ticareti yapılan iki toprak parçası arasındaki yakınlığın ölçüsü olmaktadır. Coğrafi bakımdan yakınlığın önemsendiği bu tanıma göre ölçü; literatürde kabul gören şekliyle, iki toprak parçası arasında en fazla 30 km bulunması yönündedir. Mesafenin bu kadar kısa olması, üretici ve tüketicinin taşıma maliyetlerine yönelik esnekliğini ortadan kaldırmaktadır. Böylece sınırın her iki tarafında ticaret ile ilgilenen taraflar; arz, talep ve fiyat farklılıklarından kaynaklanan avantajları elde etmiş olmaktadırlar (The World Bank, 2007, s.4). Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Sınır ticareti, sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması açısından sınır ve kıyı ticareti olarak da adlandırılabilmektedir (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.13).

Sınır ticareti yasal düzenlemelerde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinden yapılacak ihracat sayesinde bu illerde sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması, sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu bölgelere ekonomik canlılık getirilmesi amacıyla karşılıklı olarak yapılan ticari işlemler olarak da tanımlanmaktadır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.13).

Sınır ticareti ile komşu iki ülkenin sınırlarına yakın bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamaları daha kolay olmakta ve böylelikle refah düzeyinin artması, ileride bölgesel işbirliklerinin altyapısını oluşturması, komşu ülkeler arasındaki güvenin, barışın ve refahın artması yönünde katkıda bulunması sebebiyle de önem arz etmektedir. Ülkeler arasında ekonomik yönden sınırların kalktığı günümüz dünyasında, kalkınmada özel önem taşıyan bölgesel işbirlikleri, ekonomik kalkınmanın yanında sosyal kültürel gelişime de katkıda bulunmaktadır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.14).

Sınır ticaretinden beklenen amaçları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.14-15):

- Sınır iki ülkenin o bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltmek,
- Sınır illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarette karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yolardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı artırmak.

Ülkemizde sınır ticaretine ilişkin düzenlemelerin yasal dayanağı 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 172. maddesine dayanmaktadır. Gümrük Kanunu'nun 172'nci maddesinin 4910 sayılı Kanun ile değiştirilmiş şekli aşağıdaki gibidir (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.29).

"Türkiye ile komşu ülkeler arasında coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılacak sınır ticaretinin kapsamını belirlemeye, sınır ticareti yapılacak sınır ticaret merkezlerinin kurulmasına ve buralardan yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarını belirlemeye veya sınır ticareti yoluyla serbest dolaşıma girecek eşyadan alınacak vergileri göstermek üzere ilgili kanunlarda belirtilen azamî hadleri geçmemek şartıyla tek ve maktu bir tarife uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir. Sınır ticaret merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir. Sınır ticaretine ilişkin gümrük işlemleri Müsteşarlıkça belirlenir. "

Yasa maddesinden de anlaşılacağı üzere sınır ticaretinin temelinde komşu ülkelerle coğrafi durum ve bölge ihtiyaçları dikkate alınarak karşılıklı ticaretin düzenlenmesi yatmaktadır. Sınır ticareti ile ilgili düzenleme yapma yetkisi ise Kanun ile Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bugüne kadar uygulama Bakanlar Kurulu Kararları ve bu kararlara istinaden hazırlanan Yönetmelikler çerçevesinde yürütülmüştür. Uygulamanın ilk dönemlerinde çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararları ve bu Kararlara istinaden hazırlanan Yönetmelikler yürürlükten kaldırılmıştır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.29).

Ülkemizde sınır ticareti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması, böylelikle bölgeden yapılan ihracatın artırılması ve ayrıca sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması amacıyla uygulamaya konulmuştur. Dolayısıyla, sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasına yönelik yürürlüğe konulan uygulamalar içinde, ekonomik ve ticari hayatta etkisini çabuk gösteren bir politika özelliği taşımaktadır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2008, s.13).

Türkiye 97 kapı ve 270 gümrükle dünyada en çok sınır kapısı olan ülkelerin başında yer almaktadır. Ülkemizde 1978 yılından bu yana sınır ticareti yapılmaktadır. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçları düşünülerek başlatılan sınır ticareti uygulaması, zamanla sınıra komşu illeri de kapsamına alarak çerçevesi genişletilmiştir. Ancak bir süre sonra sınır illeri ve onlara komşu olan illeri de aşan bu ticaret, Türkiye'nin her tarafına yayılan bir ürün yelpazesiyle dikkatleri çekmeye başlamıştır. Normal şartlarda sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan gerçek ve tüzel kişilerin yapabilecekleri bir ticaret türüdür ve amacı bu illerde yaşayan halkın

ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan temin edebilmelerini sağlamaktır. Ancak uygulamada ithal edilen ürünlerin Türkiye'nin her tarafına yayılması engellenememiş ve ülkede ikili fiyatların oluşmasına neden olmuştur (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2000, s.10).

Birbirine komşu veya coğrafi olarak yakın ülkeler arası ticaret, başta taşımacılık ve bilgi toplama maliyetinin en aza indirgenmesi olmak üzere bir dizi avantajlar barındırmaktadır Bu avantajlar nedeniyle komşu ülkeler arasındaki ticaret akımlarının arttırılmasıyla kıt kaynakların dağılımında Pareto etkinlik sağlanması mümkün görünmektedir. Kıt kaynakların daha etkin dağıtılmasıyla birlikte ortaya çıkacak dışsal etkiler bölge kalkınmasını daha da ivmelendirecektir. Türkiye'nin komşu ve çevre ülkelerle ticaretinin geliştirilmesi yaratacağı ekonomik faydaların yanı sıra bölgesel barışa da katkıda bulunacaktır. Dünyanın sıcak çatışma dahil olmak üzere sosyal çalkantılarla en sık karşılaşılan bölgelerinden biri olan içinde bulunduğumuz coğrafya açısından bu katkı büyük önem taşımaktadır (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2005, s.14).

2. Sınır Ticareti Yapan KOBİ'lerin Genel Özelliği

Sağlam ve sağlıklı bir KOBİ yapısı, iktisadi gelişmenin, siyasi istikrarın ve sosyal barışın kaçınılmaz bir şartı, en önemli güvencesi ve temel taşıdır (Ertürk, 2009, s.53). Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ)'ler ekonomide büyük öneme sahiptir. Bu işletmelerden elde edilen gelirle hayatlarını sürdüren işletme sahipleri ve ücretle çalışan işçilerin sayısı oldukça fazladır. Ekonomide oldukça önemli bir konumda bulunan KOBİ'lerin tanımlanmasında, üzerinde fikir birliğine varılmış, ortak bir ölçüt söz konusu değildir (Güney, 2008, s.21). KOBİ'leri tanımlamakta ülkeden ülkeye ve yapılan çalışmanın amacına yönelik hatta bazen aynı ülke içinde bile KOBİ tanımı farklılıklar görülebilir.

Avrupa Birliği (AB)'nin KOBİ tanımı çerçevesinde; AB'nin 1 Ocak 2005'te yürürlüğe giren KOBİ'ler **çalışan kişi sayısı**, **yıllık ciroları** veya **bilanço büyüklüğü** ve bağımsızlık kriterlerinden oluşan ölçüleri kapsamaktadır (www.tepav.org.tr., E.T.: 08.09.2010).

Tablo 1: AB'de KOBİ Tanımı

KOBİ tanımı	Çalışan Say.	Yıllık Ciro	Bilanço
Mikro Ölçekli İşl.	10'dan az	€2 milyon'a kadar	€2 milyon'a kadar
Küçük Ölçekli İşl.	50'den az	€10 milyon'a kadar	€10 milyon'a kadar
Orta Ölçekli İşl.	250'den az	€50 milyon'a kadar	€43 milyon'a kadar

Kaynak: www.tepav.org.tr., E.T.: 08.09.2010

Türkiye'deki KOBİ tanımı, 18.11.2005 tarihli Resmi Gazete'de KOBİ'nin tanımı, nitelikleri, ve sınıflandırılması hakkında yönetmelik çerçevesinde aşağıdaki gibi verilmiştir (www.tepav.org.tr., E.T.: 08.09.2010).

Tablo 2: Türkiye'de KOBİ Tanımı

KOBİ tanımı	Çalışan Sayısı	Yıllık Hâsılat veya Bilanço Top.
Mikro Ölçekli İşl.	10'dan az	1 milyon YTL'ye kadar
Küçük Ölçekli İşl.	50'den az	5 milyon YTL'ye kadar
Orta Ölçekli İşl.	250'den az	25 milyon YTL'ye kadar

Kaynak: www.tepav.org.tr., E.T.: 08.09.2010

Bu konu hakkında tek bir tanıma ulaşmakta oldukça güçtür bunun en önemli nedeni ise kavramı belirleyen özelliklerin işletmenin yerine, zamana ve ortama göre değişmesidir (http://www.usak.org.tr., E.T.: 11.09.2010). Ülkemizde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'nın yaptığı tanım; "İmalat Sanayi sektöründe 1-50 arası işçi çalıştıran Sanayi İşletmeleri küçük sanayi işletmelerini; 51-150 arası işçi çalıştıran Sanayi İşletmeleri orta ölçekli sanayi işletmelerini ifade eder" şeklindedir (Tikici ve Diğerleri, 2009, s.71). Hazırlanan yeni yönetmelikle KOBİ tanımı daha da genişlemiş ve buna bağlı olarak önceleri sadece imalat sanayini kapsayan KOBİ tanımı hizmet sektörünü, yerel medya kuruluşlarını ve küçük tarım işletmelerini de kapsayacak hale getirilmiştir (Darıcı ve Coşkun, 2010, s.4).

Şekil 1: KOBİ'lerin Sektörler itibariyle Görünümü

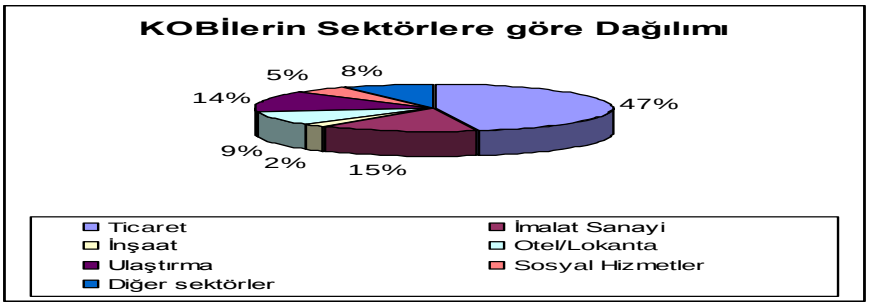

Yukarıdaki şekilde KOBİ'lerin sektörler veya iş kollarına göre dağılımı, pasta grafik aracılığı ile gösterilmiştir. Buna göre, en yüksek oran (%47) ticaret sektörüne en düşük oran ise inşaat sektörü (%2)'ne aittir.

Bunun nedenleri arasında, KOBİ'lerin riski çok sevmemeleri, yatırımın hemen geri dönüşünün beklenmesi, çabuk kazanç sağlayacak bir sektör olarak görülmesi vb. sayılabilir.

KOBİ'lerin en önemli özelliklerinden birisi küçük parasal birikim ile kurulmuş olmalarıdır. Bu sorun KOBİ'lerin finansman sorunun gündeme getirmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı KOBİ Özel İhtisas Raporu'nda bununla ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır. "KOBİ'ler, sermaye ve ciro miktarlarının ve ölçeksel büyüklüklerinin düşük olması, kurumsal yapılanmalarının yetersizliği, düşük verimlilik ve kapasite kullanım oranlarıyla çalışmaları ve dolayısıyla sistemin gerektirdiği güvence vb. yükümlülükleri karşılamakta çektikleri güçlükler nedeniyle banka ve kredi sisteminden yeterince yararlanamamaktadır. Ayrıca, bankacılık sektöründen, uzun yıllar kamu borçlarının finansmanında yararlanıldığı da bilinmektedir. Kredi faizlerinin yüksekliği ve teminat verme güçlüğü ise düşük verimlilikle çalışan KOBİ'ler açısından caydırıcı olmuştur" (DPT, 2007, s.16).

Dünya genelinde hükümetler tarafından, ticari hayatı kolaylaştıran pek çok düzenleme gerçekleştirilmektedir. Faaliyetlerinin odağına sınır ticaretini koyan KOBİ'lerin büyük kısmı; bu düzenlemelere rağmen, büyük işletmeler ile karşılaştırıldıklarında rekabet açısından zayıf kalmaktadırlar. Bu durumun asıl nedeni, KOBİ'lerin sınır ticaretini direkt kendilerinin yapamıyor olmasıdır. Sınır ticaretini ilgilendiren başlıca sorunlar; gümrük prosedürleri, ticari düzenlemeler ve altyapı yetersizliğidir. KOBİ'ler bu sorunları atlatabilmek için, yüksek bedel ödemek zorundadırlar. İşte bu bedeli ödememenin alternatifi, büyük ölçekli firmaların üzerinden işlem gerçekleştirmektir. Yani sınır ticaretini direkt değil, dolaylı olarak gerçekleşir. Burada kullanılan başlıca araçlar, Türkiye'de yakın dönemde gelişen sınır ticaret merkezleri ve taşeron niteliğini haiz alt sözleşmelerdir (Tambunan, 2010, s.1).

3. Sınır Ticareti Yapan KOBİ'lerin Genel Sorunları

KOBİ'ler, değişen ve gelişen durumlara hızla uyum sağlayabilmeleri, esnek üretim yapısına sahip olmaları, bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaları ve yöresel farklılıkları azaltmaları, yeni iş imkânları yaratarak istihdama önemli katkılarda bulunmaları vb. özellikleriyle ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında stratejik öneme sahiptirler (DPT, 2007, s.1).

Dünyada transit ticaret yapan gelişmekte olan ülkelerin sorunları; 2003 yılı Ağustos ayında, Kazakistan'ın Almatı kentinde düzenlenen BM konferansında masaya yatırılmıştır. Konferans sonunda, uzun vadeli bir çerçeve program belirlenmiştir. Bu programın belli dönemler sonunda gözden geçirilip, güncellenmesine karar verilmiştir. Orta vadeli ilk gözden geçirme, 2008 yılı Ekim ayında New York'ta gerçekleşmiştir. Bu toplantı sonunda alınan 63/2 sayılı Karar'da, transit ticaret işbirliğini geliştirmek isteyen gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçları değerlendirilmiştir. İş bu Karar'ın 28.maddesinde; kalkınmayı sağlamak isteyen ticaret tarafları etkin bir yardımlaşmaya davet edilmiş, bu bağlamda kullandıkları ölçüleri ticari kolaylığı sağlayacak biçimde düzenlemeleri istenilmiştir. Aynı maddede ayrıca; tamamı karayla çevrili sınır bölgelerinde KOBİ'ler tarafından yapılan sınır ticaretinde "*ürün çeşitlendirmesi*" ne gidilmesi tavsiye edilmekte, sınır ticaretinin özel sektörün kalkınmasına katkı yapması gerektiği konusuna hassasiyetle vurgu yapılmaktadır (United Nations, 2008, s.8).

Ülkemizde, KOBİ'lerin önemi giderek daha fazla anlaşılırken KOBİ destek politikalarının ve araçlarının istenilen düzeyde olmaması, yeterli kaynak ayrılamaması, sermaye birikiminin yetersizliği, genel iş ortamının elverişsiz olması, makroekonomik dalgalanmalara uyum sağlamakta yaşanan güçlükler, sürekli yüksek enflasyon oranları, yüksek vergi oranları, üretimde girdi maliyetlerinin yüksekliği, teknolojik gelişmelere ve yeniliklere ayak uydurmada yaşanan zorluklar, yeni ürün ve teknoloji üretmede yetersizlikler KOBİ'lerin, AB ve diğer gelişmiş ülkelerle rekabet edebilme gücünü olumsuz etkilemektedir (DPT, 2007, s.1).

Türkiye'de KOBİ'lerin sorunları yedi başlık altında aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Güney, 2008, s.26-28):

- Finansman ile ilgili sorunlar
- Yapısal Sorunlar
- Vergi Sorunları
- Yatırım ve Teşvik Sorunları
- Pazarlama
- İş gücü ve Mesleki Eğitim Sorunu
- İş yeri sorunu

KOBİ'lerin sorunlarına ilişkin ilk maddenin finansmanla ilgili olması KOBİ'lerin küçük sermaye ile kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. KOBİ'lerin finansmana erişim imkânlarının iyileştirilmesi; girişimciliğin geliştirilmesi, rekabet gücünün ve yenilikçiliğin artırılması ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında kritik faktörlerdir. KOBİ'ler büyümek, faaliyetlerini geliştirmek ve genişletmek için öz kaynaklarının yanı sıra ek finansmana ihtiyaç duymaktadır. Ancak, finansman kuruluşları KOBİ'lerin finansmanını riski yüksek, getirisi düşük olarak görmektedir. Ayrıca, KOBİ'lerin finansman sisteminin gerektirdiği karmaşık ve kapsamlı finansal dokümantasyon sistemine uyumlu duruma getirilmesi gerekmektedir. KOBİ'ler kredi kullanımında; düşük faiz oranları uygulayan, daha az teminat talep eden ve daha basit işlemler gerektiren kredi planlarını tercih etmektedirler (DPT, 2007, s.16).

Dünyada gerçekleştirilen toplam ihracat içinde KOBİ'lerin payı, 1990'lı yılların başlarına kadar düşük seviyelerde seyretmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte küreselleşme süreci hızlanmıştır. Bu süreci sağlıklı bir çerçeve içinde geliştirebilmek amacıyla, Dünya Bankası tarafından yapısal uyum programları gerçekleştirilmiştir. Bu programlar, genelde KOBİ'leri ilgilendiren ekonomik reformlardan oluşmuştur. Böylece KOBİ'lerin toplam ihracat içindeki paylarında, küreselleşme öncesi döneme göre iyileşme olduğu söylenebilir (Cook ve Nixson, 2000, s.5).

Tablo 3. Türkiye'de KOBİ'lerin İhracatı

Çalışan Sayısı	İşletme Sayısı	İhracat Tutarı ($)
1-150	10.179	8.289.120.000
151-250	15	94.880.000
1-250	10.184	8.384.549.000

Kaynak: DPT, 2007, s.11

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 2004 yılı için toplam ihracat yaklaşık 68 milyar $ civarındadır. Buna göre, KOBİ'lerin toplam ihracattaki payı yaklaşık %23'tür. Bu rakam dış ticaret açısından bakıldığında KOBİ'lerin ne kadar az ihracat yaptığını gözler önüne sermesi bakamından önemlidir.

KOBİ'ler, ihracat yaparken ortaya çıkan bazı sorunları şu şekilde belirtebiliriz (Kızılay, 2009, s.25-26);

- Üründen kaynaklanan sorunlar,
- Fiyatlarla ilgili sorunlar,
- Dağıtım sorunları,
- Tanıtım,
- İhracatın finansmanı,
- İhracat elemanları,
- İhracat mevzuatı.

2000 yılında Alman Kalkınma Enstitüsü tarafından; gelişmekte olan ülkelerde yapılan bir araştırmada, Ulus aşırı şirketler ile KOBİ'ler arasında kurulan bağlantılar analiz edilmiştir. Bu bağlantılar sayesinde, yukarıda sayılan sorunların büyük kısmının başarıyla üstesinden gelindiği tespit edilmiştir. Bu başarı, imalat sanayinin üç farklı sektöründe daha çok ön plana çıkmıştır. Bu sektörler; elektronik donanım, otomotiv ve giyim endüstrileridir (Altenburg, 2000, s.9).

4. Şırnak'ta Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Sorunları ve Çözümüne Yönelik Anket Uygulaması: Amaç, Kapsam ve Yöntem

Şırnak'ta ilinde sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı sorunlarla söz konusu sorunların çözülmesi ve önerilerin ortaya konulmasına yönelik yapılan anket uygulaması ve sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan anket uygulaması ile Şırnak'ta sınır ticaretiyle yapan firmaların iktisadi açıdan içinde yaşadığı sorunlar ve sorunların en kısa zamanda çözülmesi için nelerin yapılması gerektiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

4.2. Anket Uygulamasının Örneklem Kitlesi

Bu anket uygulamasında 2010 yılı Ağustos ayı itibariyle Şırnak il merkezi ve ilçelerinde sınır ticareti alanında faaliyet gösteren 52 firmayla görüşülerek ankete katılımları sağlanmıştır.

4.3. Anket Uygulaması Aşamaları ve Analizi

Şırnak il merkezi ve ilçelerinde sınır ticaretiyle uğraşan firmaların yaşamış oldukları ekonomik sorunlar ve çözümüne yönelik bu anket uygulamasının amacı, önemi, kapsamı, nasıl doldurulacağı firma sahiplerine ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra, 2010 yılı Ağustos ayı sonunda geri alınacağı belirtilerek 2010 yılı Temmuzun 15'ine kadar teslim edilmiştir. 2010 yılı Ağustos ayı sonuna kadar ise anket formları kontrol edilerek ve eksik olan yerler tamamlatılarak geri alınması tamamlanmıştır.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Anket çalışmalarında sürekli olarak değişkenlerin geçmişteki belli bir zaman dilimindeki değişiklikleri gösteren zaman serisi ile tüketici ve firmaların belli bir andaki verilerinin gözlemlenen durumlarını ortaya koyan yatay kesit verileri kullanılır (Uygur, 2001, s.102). Bu çalışmada 2010 yılı Ağustos ayı itibariyle sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amacıyla yatay kesit veri türü kullanılmıştır. Alanda anket uygulaması sonucu elde edilen veri seti (teslim alınan anket formları) SPSS 15,0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programında analiz edilmiştir. Analiz kapsamında ilk aşamada normallik araştırması yapılarak elde edilen bulgulara göre parametrik ve non-parametrik testlerden uygun olanını seçmek yoluna gidilerek Kolmogorov-Smirnov testi ile veri setine ilişkin normallik araştırması yapılmış ve veri setinin çözümlenmesinde non-parametrik testlerin kullanılmasının daha sağlıklı sonuçlar verebileceği

kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı veri setinin çözümlemesinde frekans tabloları, çapraz tablolar, ki-kare testi, Friedman Testi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H testi ve Wilcoxon testinden faydalanılmıştır.

5. Şırnak'ta Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Sorunları ve Çözümüne Yönelik Anket Uygulamasının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu kısmında uygulanan anketin; firma sahiplerinin eğitim düzeyleri, yabancı dil bilmeleri, firmada çalışan personelin yabancı dil bilmesi, firmalarda çalışan personel sayısı, son beş yılda işten çıkarılan personel sayısı ve işten çıkarılma nedenleri, sınır ticareti- ithalat-ihracat yapma durumları, ihracat ve ithalat miktarları, teşviklerden yararlanma, ar-ge yatırımları vb sorularına ilişkin yorumlar yapılmıştır.

5.1. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firma Sahiplerinin Eğitim Düzeyler

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların sahiplerinin eğitim düzeyi itibariyle elde edilen veriler aşağıdaki Tablo'da gösterilmektedir.

Tablo 4: Firma Sahiplerinin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Firma Sayısı	%
Üniversite	6	11,5
MYO	4	7,7
Düz lise	20	38,5
Ortaokul	10	19,2
İlkokul	12	23,1
Toplam	52	100,0

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firma sahipleri eğitim düzeyleri açısından incelendiğinde Üniversite ve Meslek Yüksek Okulu mezunu olan firma sahibinin 10 (%19,2), geri kalan 42 (% 80,8) firma sahibinin ilk ve orta öğrenim mezunu olduğu görünmektedir. Bu veriler Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin önceden öğrendikleri ve gördükleri geleneksel ticaret şeklini devam ettirdiklerini, bu sonuç da her beş kişiden dördünün üniversite eğitimi almamalarıyla açıklanabilir. Buna bağlı olarak firma sahiplerinin çoğunluğunun uluslararası arenayı kaplayacak çapta vizyon ve misyonunun gelişmemesi, dünya ekonomik sisteminin işleyişini tam olarak kavramada yeterli bilgi donanımından yoksun olmaları, Şırnak il ve ilçelerinde sınır ticareti yapan firmaların potansiyelinin düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır. Dünyamızın küreselleştiği, her ülkenin her alanda birbiriyle rekabet ettiği günümüzde, bilime ve eğitime yatırım yapmayan firmaların, şehirlerin, bölgelerin ve ülkelerin başta iktisadi olmak üzere her alanda geri kalacağı açıktır. Buna göre ilk yapılması gereken firma sahiplerinin eğitim açısından eksikliklerini giderecek eğitim programları maliyetleri başta devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından karşılanmak üzere ücretsiz olarak kurslar, seminerler düzenlenmeli, bu sayede firmaların dünya pazarlarıyla daha kısa sürede entegre olmaları sağlanmalıdır.

5.2. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firma Sahiplerinin Yabancı Dil Bilmeleri

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların sahiplerinin yabancı dil bilmeleri ve bildikleri yabancı diller itibariyle elde edilen veriler Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: Firma Sahiplerinin Yabancı Bilmeleri ve Bildikleri
Yabancı Dillere Göre Dağılımı

Yanıtlar	Firma Sayısı	%	Yabancı Diller	Firma Sayısı	%
Evet	8	15,4	**Arapça**	6	75,0
Hayır	44	84,6	**İngilizce**	2	25,0
Toplam	52	100,0	**Toplam**	8	100,0

Tablo'da görüldüğü gibi firma sahiplerinin yabancı dil bilmelerine ilişkin soruya firmaların 8'i (%15,4) evet, 44'ü (%84,6) ise hayır cevabını vermiştir. Firma sahiplerinden yabancı dil bilenlerin 6'sı (% 75,0) Arapça, 2'si (% 25,0) ise İngilizce bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu verilere göre ilk bakışta, sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin yabancı dil bilme konusunda önemli derecede eksik oldukları düşünülebilir. Ancak anket sonuçlarının değerlendirilmesinden firma sahiplerinin, sınır ticareti işlemleri, iş bağlantıları gibi neredeyse tüm görüşmeleri bölge halkının konuşma dili olarak genellikle kullandığı Kürtçe ile yaptıkları anlaşılmıştır. Bu durumda yapılması gereken firmaların sadece bölge halkının ve Türkiye sınırına yakın yerlerdeki halkın konuştuğu Kürtçeye bağımlı kalarak dar bir pazarda rekabet etmelerinden ziyade, firma sahiplerinin dünya ölçeğinde başta sınır ticareti olmak üzere ihracat/ithalat yapmalarını sağlamak için dünya dili olan İngilizce başta olmak üzere bölge ülkelerinin (Irak, Suriye, Ürdün) kullandığı dil olan Arapçayı öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bu konuda mali yükümlülüğü devlet ve sivil toplum kuruluşları (Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf ve Sanatkârlar Odası vb.) karşılamalı ve bu konuda hemen girişimlere başlanmalıdır. Yabancı dil öğrenimi (İngilizce, Arapça) konusunda başarılı olunması ve bunun dış ticarete yansıtılmasındaki başarı sağlanmasının, Şırnak ve bölgedeki şehirlerin istihdam sorunun çözülmesiyle paralel olduğu unutulmamalıdır.

5.3. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmalarda Çalışan Personelin Yabancı Dil Bilmeleri

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan, firmada gerekli işlemleri yürütebilecek herhangi bir personelin yabancı dil bilmesi ve bildiği yabancı dil itibariyle elde edilen veriler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Firmalarda Çalışan Personelin Yabancı Bilmeleri/Bildikleri
Yabancı Dillere Göre Dağılımı

Yanıtlar	Firma Sayısı	%	Yabancı Diller	Firma Sayısı	%
Evet	12	23,1	**Arapça**	6	50,0
Hayır	40	76,9	**İngilizce**	6	50,0
Toplam	52	100,0	**Toplam**	12	100,0

Tablo'da görüldüğü gibi firmada yabancı dil bilen işlemleri yürütebilecek herhangi bir personel çalıştıran firma sayısı 12 (% 23,1), yabancı dil bilmeyen personelin çalıştığı firma sayısı ise 40'tır (% 76,9). Buna göre firma sahipleri ile firmalarda çalışan personelin, yabancı dil bilmeleri ve konuşulan yabancı diller konusunda içinde bulunduğu koşullar birbiriyle benzerlik göstermektedir. Firma çalışanlarının sınır ticareti ve ihracat işlemlerinde bölge halklarının yerel konuşma dili olarak Kürtçeyi kullanmaları, firmaların düşük ölçekte üretim yapmaları sonucuyla karşılaşmalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Sadece Irak ile yapılan sınır ticareti işlemlerinde kullandıkları Kürtçe ile yetinmeleri ve İngilizce ile Arapçayı yeterince kullanmamaları, firmaların hızla büyümelerini önlemektedir. Bu nedenle bölgedeki kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından seminerler ve iş toplantıları düzenlemek suretiyle, firma sahiplerinin öncelikle yabancı dilin (İngilizce, Arapça) firmalara ve şehre sağlayacağı kazançlarını ve önemini anlaması sağlanmalıdır. Daha sonra personel yabancı dil öğrenmeleri için firmanın çalışmalarını aksatmayacak uygun saatlerde kurslara gönderilmeli, eğitim masrafları kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca sağlanmalıdır. Firma sahipleriyle personelin yabancı dil bilmeleri dünya pazarlarını öğrenmeleri firmalarının rekabet güçlerinin artması, daha hızlı büyümeleri anlamına bunun da Şırnak ve ilçelerinin işsizlik sorununu çözeceği açıktır.

5.4. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmalarda Çalışan Personel Sayısı/Personel Çıkaran Firma Sayısı

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmalarda çalışan personel sayısı, personel çıkaran firmalar, çıkarılan personel sayısı ve çıkarılma nedenleriyle ilgili veriler Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Firmalarda Çalışan Personel Sayıları/Personel Çıkaran Firmalara Göre Dağılımı

Çalışan Personel Sayısı	Firma Sayısı	%	Cevap	Pers. Çıkaran Fir. Say.	%
1-10	22	42,3	**Evet**	26	50,0
11-49	28	53,9	**Hayır**	26	50,0
50 ve üzeri	2	3,8	**Toplam**	52	100,0
Toplam	52	100,0			
Firmalardan Çıkarılan Personel Sayıları ve Çıkarılma Nedenlerine Göre Dağılımı					
Çıkarılan Personel Sayısı	**Firma Sayısı**	**%**	**Çıkarılma Nedeni**	**Firma Sayısı**	**%**
1-5	20	76,9	**Ekonomik Krizler**	8	30,8
6-10	4	15,4	**Personel Yetersizliği**	8	30,8
11-15	2	7,7	**Piyasaların Durgunluğu**	10	38,5
Toplam	26	100,0	**Toplam**	26	100,0

Yukarıdaki Tablo'da görüldüğü gibi firmaların ne kadar personel çalıştırdığıyla ilişkin soruyu firmaların 28'i (% 53,8) 11-49, 22'si (% 42,3) 1-10, 2'si ise (% 3,8) 50 ve üzeri şeklinde yanıtlarken, firmaların personel çıkarmalarıyla ilgili soruya firmaların 26'sı (% 50,0) personel çıkardıklarını, 26'sı (% 50,0) ise personel çıkarmadıklarını belirtmişlerdir. Bu verilere göre sınır ticaretiyle uğraşan firmaların 56'sının (%57,6) 11-49 ve 50 üzerinde personel çalıştırması firmaların, Şırnak istihdamına olumlu katkıda bulundukları ve kurumsallaşma sürecinde belli bir aşama gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte özellikle 1-10 arası personel çalıştıran firmaların ekonomik krizler (% 30,8), personel yetersizliği (% 30,8) ve piyasaların durgunluğu (% 38,5) gibi nedenlerle personel çıkarmaları, öz sermaye/işletme sermaye yeterliliği bakımından başta olmak üzere mali/ekonomik açıdan yeterli güce erişemediklerini ve personel çıkaran firmaların sayısının 20 (% 76,9) ve çıkarılan personel sayısının 1-5, aralığında olması firmaların günü birlik kararlar aldıklarını ortaya koymaktadır. Firmaları ekonomik açıdan güçlendirmek ve rekabet düzeylerini geliştirmek için firma sahiplerini uygun ekonomik koşullarda yurtiçi/yurt dışı kredi temini, teşvik sağlanması konularında bilgilendirmek gerekmektedir. Bu konuda görev bölgedeki sivil toplum ve kamu kuruluşlarına, ilk olarak ta Ticaret ve Sanayi Odalarına düşmektedir.

5.5. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Sınır Ticareti/İhracat/İthalat Yapmaları

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların aynı zamanda ihracat ve ithalat yapmaları itibariyle elde edilen veriler Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Sınır Ticareti Yapan Firmaların İhracat/İthalat Yapmalarına Göre Dağılımı

Cevap	İhracat Yapan Firma Say.	%	Cevap	İthalat Yapan Firma Say.	%
K	52	100,0	**Hayır**	2	3,8

Yukarıdaki Tablo'da sınır ticaretiyle uğraşan firmaların tamamı aynı zamanda ihracat yapmalarına rağmen sadece 2 firmanın (% 3,8) ithalat yaptıkları görülmektedir. Bu verilere göre sınır ticareti, ihracat ve ithalat yoluyla gerçekleştirilen dış ticaret hacminin potansiyelin çok altında olması; Irak'tan alınabilecek ürünlerinin kalitesinin/niteliğinin düşüklüğünden ziyade iletişim yetersizliği, bürokrasi fazlalığı ve sınıra yakın olan bölgelerin hâkimiyetinin yerel Kürt yönetiminde olmasından dolayı Türkiye Cumhuriyetinin muhatap olarak kabul etmemesiyle açıklanabilir. Karşılıklı ticaret hacmini artırmak için öncelikle sınır ticaretiyle uğraşan firmalara mali açıdan uygun koşullarda teşvik ve kredi olanağı sağlanmalı, ihraç ve ithal edilen ürünler muafiyet kapsamına alınmalı, dış ticaret prosedürleri azaltılmalıdır.

5.6. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Genel Sorunları ve Çözüm Önerileri

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı genel sorunlar ve firma sahiplerinin çözüm önerileri Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Genel Sorunları Çözüm Önerilerine Göre Dağılımı

Sorunlar	Firma Sayısı	%	Çözümler	Firma Sayısı	%
Devlet Teşviklerinin Yetersizliği	10	19,2	**Devlet Teşviklerinin Artırılması**	16	30,8
Finansal Sorunlar	30	57,7	**Kredi Artırımı**	24	46,2
Yönetimsel Sorunlar	6	11,5	**İşgücü Planlaması**	10	19,2
Dış Kaynaklı Sorunlar	6	11,5	**Risk Yönetimi**	2	3,8
Toplam	52	100,0	**Toplam**	52	100,0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi sınır ticaretiyle uğraşan firmaların 30'u (% 57,7) en önemli sorun olarak finansal, ikinci sırada 10 firma (% 19,2) devlet teşviklerinin yetersizliğini, daha sonra 6'şar firma (% 11,5) ise yönetimsel ve dış kaynaklı sorunları ifade etmişlerdir. Sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin içinde bulundukları genel sorunlara yönelik çözüm önerileri de, sorunlarına paralel bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sorunlarının çözülmesine yönelik olarak firmaların 24'ü (% 46,2) kullandıkları kredi olanaklarının yaygınlaştırılmasını, 16'sı (%30,8) devlet teşviklerinin artırılmasını belirtirken, 10 firma (% 19,2) sorunun birazda kendilerinden kaynaklandığını düşünerek olsa gerek iş gücü planlaması yapılmasını, 2 firma (% 3,8) ise risk yönetiminin firmalar tarafından uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir.

5.7. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Yatırım Kaynağı Olarak: Öz Varlık/Yurtiçi Kredi/ Yurtdışı Kredi Kullanımı

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların yatırım kaynağı olarak kullandıkları öz varlık, yurtiçi ve yurtdışı kredisi kullanmaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 10: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Özvarlık/Yurtiçi/Yurtdışı Borçlanmaları ve Döviz Kredisi Kullanmalarına Göre Dağılımı

	Yatırım Kaynağı							
	Öz Varlık			Yurtiçi Kredi Borçlanma			Yurtdışı Kredi Borçlanma	
Cevap	Firma Sayısı	%	Cevap	Firma Sayısı	%	Cevap	Firma Sayısı	%
Evet	46	88,5	**Evet**	6	11,5	**Evet**	2	3,8
Hayır	6	11,5	**Hayır**	46	88,8	**Hayır**	50	96,2
Toplam	52	100,0	**Toplam**	52	100,0	**Toplam**	52	100,0

	Yurt İçi Teşviklerden Faydalanma		Yurt Dışı Teşviklerden Faydalanma	
Cevap	**Firma sayısı**	**%**	**Firma sayısı**	**%**
Evet	4	7,7	-	-
Hayır	48	92,3	52	100,0
Toplam	52	100,0	52	100,0

Tabloda sınır ticaretiyle uğraşan firmaların yatırımlarında kullandığı sermaye kaynakları olarak 46'sının (% 88,5) öz sermayeleri ile ticari faaliyetlerini sürdürdükleri, firmaların 30'unun (% 57,7) yurtiçi kredilerinden faydalandıkları, sadece 2'sinin (% 3,8) yurtdışı kredilerden faydalandığı; firmaların sadece 4'ü (% 7,7) yurtiçi teşviklerden faydalanırken, yurt dışı teşviklerden faydalanan hiçbir firma bulunmamaktadır. Bu veriler incelendiğinde firmaların % 88,5'inin ekonomik faaliyetlerini ve yatırımlarını, hiçbir şekilde borçlanmadan öz sermayeleri ile yapmaya çalışmalarından ve firmaların % 92,3'ü yurtiçi teşviklerden, firmaların tamamı ise yurt dışı teşviklerden yararlanmamaları kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmaları şeklinde olumlu olarak düşünülmekle birlikte, nispeten düşük sermayelerle çalışmaları, sebebi ne olursa olsun yurtiçi, yurtdışı kredi ve teşvik olanaklarından yeterince faydalanmamaları, en başta firmalarının büyüme hızlarını düşürmekte, bu da üretimin ve istihdamın düşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle uygun koşullarda yurtiçi, yurtdışı kredi ve teşviklerden faydalanmalarını sağlamak için firmalarla kamu ve sivil toplum kuruluşları buluşturulmalı, kredilerin ve teşviklerin firmalar başta olmak üzere ekonomiye yapacağı kazanımlar uzmanlar tarafından anlatılarak, firmaların kredi ve teşviklerden daha fazla tutarda faydalanmaları sağlanmalıdır.

Tablo 11. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Teşviklerle İlgili Görüşü

Cevap	Firma Sayısı	%
Teşvikler Son Derece Yetersizdir	20	38,5
Yeterli Bilgilendirme Yapılmaması	32	61,5
Toplam	52	100,0

Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların 20'si (% 38,5) teşviklerin son derece yetersiz olduğunu, geri kalan 32'si ise (% 61,5) teşviklerle ilgili yeterli bilgilendirme yapılmadığını belirtmişlerdir. Bu veriler, teşviklerin kapsamının genişletilmesi, koşullarının daha uygun hale getirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte firmaların, teşvik ve krediler konusunda bilgilendirilmelerinin sağlanması amacıyla ilgili kamu kuruluşlarıyla Ticaret ve Sanayi Odaları tarafından sempozyum ve kurslar düzenlenmeli, elektronik posta aracılığıyla firmalara teşvik ve kredilerle ilgili her türlü haber aktarılmalıdır.

5.8. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Kalite Belgeleri/Araştırma-Geliştirme Yatırımları/Hizmetiçi Eğitim Bakımından Değerlendirilmesi

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların kalite belgelerine sahip olmaları, araştırma-geliştirme yatırımları yapmaları ve hizmet içi eğitime bütçe ayırmaları itibariyle elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12: Kalite Belgesi /Ar-Ge Yatırımı/Hizmetiçi Eğitim Faaliyeti

Cevap	Kalite Belgeleri		Ar-Ge Yatırımları		Hizmet İçi Eğitim	
	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%
Evet	46	88,5	8	15,4	4	7,7
Hayır	6	11,5	44	84,6	48	92,3
Toplam	52	100,0	52	100,0	52	100,0

Elde edilen verilerden sınır ticaretiyle uğraşan 46 (% 88,5) firmanın TSE, ISO 9000 gibi kalite belgelerine sahip olduğu, 8'inin (% 15,4) araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımı yaptığı ve 4'ünün ise (% 7,7) hizmet içi eğitim faaliyeti yaptığı anlaşılmaktadır. Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların her ne kadar Iraklı işadamlarının talep etmeleriyle de olsa % 88,5'inin kalite belgelerinin olması, kurumsallaşma sürecinde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Elçi, 2010). Ancak firmaların yaptıkları Ar-Ge yatırımı ve hizmet içi eğitim faaliyetleri konusunda olumlu şekilde yorumlamak olası değildir. Firmaların Ar-Ge yatırımı yapmamaları ve hizmet içi eğitim faaliyetiyle çalışan personelin niteliklerinin artırılamaması, küreselleşen günümüz dünyasında kısa, orta ve uzun dönemde rekabet edememesi, bunun da ürünleri uygun maliyetlerde üretememe, pazarlayamama, büyüyememe ve istihdama olumsuz katkı yapması sonucunu doğuracaktır. Bu olumsuz durumla karşılaşmamaları ve firmaların Ar-Ge yatırımları ve hizmet içi eğitimin önemini kavramaları için seminerler, panel ve kurslar düzenlenmeli, broşürler bastırılarak işadamlarının bilgilenmeleri sağlanmalıdır.

5.9. Firmaların Ulusal/Uluslararası Fuarlara Katılımı/Katılım Türleri

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların fuarlara katılmaları ve katılım türleri itibariyle elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firma Sahiplerinin Fuarlara Katılımları ve Katılım Türleri İtibariyle Dağılımı

Cevap	Ulusal Fuarlar		Uluslararası Fuar.		Katılma Şekli	Evet	%
	Firma Sayısı	%	Firma Sayısı	%	Kendi İmkanları	18	64,4
Evet	28	53,8	2	3,8	**İşadamları Dernekleri**	2	7,1
Hayır	24	46,2	50	96,2	**Başka İllerdeki Ticaret/Sanayi Odası**	2	7,1
Toplam	52	100,0	52	100,0	**Şırnak Ticaret ve Sanayi Odası**	6	21,4
					Toplam	28	100,0

Yukarıdaki bilgilere göre sınır ticaretiyle uğraşan firmaların gezi ve stand bazında olmak üzere 28'i (% 53,8) ulusal fuarlara, 2'si (% 3,8) uluslararası fuarlara katılırken, fuarlara katılan firma sahiplerinin % 64,4'ü ise fuarlara kendi maddi olanaklarını kullanarak katılmışlardır. Bu verilerden firmaların yarıdan fazlasının ulusal bazda fuarlara katılmaları olumlu bir durumken, uluslararası fuarlara katılan firma sayısının yok denecek kadar az olması düşündürücüdür. Ulusal ve uluslararası fuarlara daha fazla katılımı sağlamak için fuarların önemi, ekonomik getirileri firmalara seminer ve panel gibi etkinliklerle anlatılmalı, fuarlara katılan firmaların masraflarının belli bir kısmı mümkünse tamamının devlet tarafından karşılanması sağlanmalıdır. Firma sahiplerinin Ticaret ve Sanayi Odaları ile aracılığıyla fuarlara katılmaları sağlanmalıdır.

5.10. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Üniversite-Sanayi İşbirliği/Yeterliliği

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların üniversite-sanayi işbirliğinin yeterliliği/yetersizliği ve nedenleri itibariyle elde edilen veriler Tablo 14'de gösterilmiştir.

Tablo 14: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Üniversite-Sanayi İşbirliği/Yeterliliği İtibariyle Dağılımı

Üniversite-Sanayi İşbirliği Yeterliliği	**Firma Sayısı**	**%**
Evet	-	-
Hayır	52	100,0
Toplam	52	100,0
Üniversite-Sanayi İşbirliğinin Yetersizliğinin Nedenleri	**Firma Sayısı**	**%**
Üniversite ile işbirliği yapma konusunda girişimde bulunmadık	32	61,5
Üniversite bizimle işbirliği yapmada çok istekli değil	4	7,7
Akademisyenler iş dünyasının sorunlarından uzak, gelişmeleri takip edemiyorlar	16	30,8
Toplam	52	100,0

Tablodan üniversite-firma işbirliğinin yeterliliği konusunda sınır ticaretiyle uğraşan firmaların tamamının yetersiz olduğunu ve yetersizliğin en önemli nedeni olarak 32'sinin (% 61,5) üniversiteyle işbirliği yapma konusunda girişimde bulunmadıklarını belirtmeleri oldukça manidardır. Bu olumsuz sonuçlardan firmalarla üniversitenin birbirinden habersiz çalışmalarını devam ettirdiklerini, firmaların üniversiteye başvurmadan işlerini önceden gördüklerinin devamı şeklinde sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. İçinde bulunduğumuz bilim ve teknoloji çağında geleneksel yöntemlerle, bilim ve teknolojiden yoksun üretim faaliyetlerini sürdürmenin olanaksızlığı ortadadır. Bu nedenle ilk olarak üniversitelerin eğitim programının firmaların üretim süreçleriyle paralelliği ve uygulama ağırlıklı olacak şekilde acilen düzenlenmelidir. Daha sonra firmalarda çalışan elemanlarla akademisyenlerin karşılıklı tecrübe ve bilgi etkileşimini sağlayacak ortamlar oluşturulmalı, üniversite öğrencilerinin fabrikalarda uzun süreli ve kaliteli staj yapmaları sağlanmalı, firmalarla üniversitelerin üretim başta olmak üzere her alanda bilgi alış verişi konusunda ortak paydada buluşmaları temin edilmelidir.

5.11. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Eğitim İhtiyacı

Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların muhasebe, finansman, dış ticaret, pazarlama, yabancı dil gibi konularda eğitime ihtiyaç duymaları itibariyle elde edilen veriler Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Eğitime İhtiyaç Duymaları İtibariyle Dağılımı

Cevap	**Firma Sayısı**	**%**
Evet	36	69,3
Hayır	8	15,4
Olabilir	6	11,5
Fark etmez	2	3,8
Toplam	52	100,0

Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların 36'sı (% 69,3) muhasebe, dış ticaret, pazarlama, finansman, yabancı dil, bilgisayar, insan kaynakları gibi konularda eğitime olan ihtiyaçlarını, sadece 8 (%15,4) firmanın ise eğitime ihtiyaçlarının olmadığını belirtmeleri, bu konuda alınması gereken uzun mesafenin varlığını göstermektedir. Burada yapılması gereken yukarıda sayılan alanlarda masrafları Şırnak ve ilçelerindeki sivil toplum kuruluşlarınca karşılanması koşuluyla firma sahiplerine ve çalışanlarına eğitim verilerek ufuklarının genişlemesi, ülke ve dünya piyasalarında rekabet edebilecek konuma gelmeleri sağlanmalıdır.

5.12. Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Karşılaştığı Sorunların Önem Derecelerine Göre Ayırımı

Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı sorunların önemleri itibariyle dağılımı Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16: Sınır Ticaretinde Karşılaşılan Sorunlara Verilen Önem Derecelerinin Karşılaştırılması

Karşılaşılan Sorunlar	Sıra ortalaması	Ki kare	Serbestlik Der.	P
Devlet teşviklerinin yetersizliği	2,96	31,662	3	0,001
Finansal sorunlar	3,00			
Yönetimsel sorunlar	1,81			
Dış kaynaklı sorunlar	2,23			

Yapılan Friedman testi sonucunda firmaların sınır ticaretinde karşılaştıkları sorunlara verdikleri önem dereceleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacı ile Wilcoxon Testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmış ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 17: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Sorunlarının İkili Karşılaştırılması

İkili Karşılaştırmalar	z	p	Anlamlı
Finansal Sorunlar - Devlet Teşviklerinin Yetersizliği	-0,198	0,843	Hayır
Dış Kaynaklı Sorunlar - Devlet Teşviklerinin Yetersizliği	-4,083	0,001	Evet
Dış Kaynaklı Sorunlar - Yönetimsel Sorunlar	-1,835	0,066	Hayır

Yukarıdaki tablo incelendiğinde finansal sorunlar ve devlet teşviklerinin yetersizliği konularına verilen önem düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olmadığı ($p>0,05$), dış kaynaklı sorunlara verilen önem düzeyi ile devlet teşviklerinin yetersizliği konusuna verilen önem düzeyi Wilcoxon testi ile karşılaştırıldığında ise devlet teşviklerinin yetersizliği konusuna verilen önem düzeyi puanının daha yüksek olduğu görülmektedir ($p< 0,05$). Bu bulgular eşliğinde, firmaların sınır ticaretinde karşılaştıkları sorunlardan devlet teşviklerinin yetersizliği ve finansal sorunlara verdikleri önem düzeylerinin, yönetimsel sorunlar ve dış kaynaklı sorunlara göre daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

5.13. Sınır Ticaretinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Çözüm Önerilerine Verilen Önem Düzeylerine Göre Ayırımı

Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm önerileri itibariyle dağılımı Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18: Sınır Ticaretinde Karşılaşılan Sorunlara Çözümüne Yönelik Önerilerin Karşılaştırılması

Çözüm Önerileri	Sıra Ortalaması	ki kare	Serbestlik Derecesi	P
Devlet Teşvikinin Arttırılması	3,04	32,769	3	0,001
Kredi Artırımı	2,96			
İşgücü Planlaması	2,15			
Risk Yönetimi	1,85			

Yapılan Friedman testi sonucunda firmaların sınır ticaretinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm önerilerine verdikleri önem dereceleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p< 0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacı ile Wilcoxon testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmış ve sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 19: Sınır Ticaretiyle Uğraşan Firmaların Sorunlarının Çözümüne Yönelik Önerilerin İkili Karşılaştırılması

İkili Karşılaştırmalar	z	p	Anlamlılık
Kredi Artırımı - Devlet Teşviklerinin Arttırılması	-0,115	0,908	Hayır
İşgücü Planlaması - Kredi Artırımı	-2,668	0,004	Evet

Tablo 19 incelendiğinde kredi artırımı ve devlet teşviklerinin artırılması konularına verilen önem düzeyleri bakımından anlamlı bir fark olmadığı (p>0,05), kredi artırımı ve işgücü planlaması konularına verilen önem düzeyleri bakımından ise anlamlı ilişki olduğu anlaşılmaktadır (p< 0,05). Bu sonuç firmaların çözüm önerisi olarak kredi artırımı konusuna daha fazla önem verdiklerini ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

- Sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin eğitim düzeylerine ilişkin şunlar söylenebilir. Üniversite ve Meslek Yüksek Okulu mezunu olan firma sahibinin 10 (%19,2), geri kalan 42 (% 80,8) firma sahibinin ilk ve orta öğrenim mezunu olduğu görünmektedir. Bu veriler Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin önceden öğrendikleri ve gördükleri geleneksel ticaret şeklini devam ettirdiklerini göstermektedir. Yeterli ve gerekli bilgi donanımından yoksun olmaları, Şırnak il ve ilçelerinde sınır ticareti yapan firmaların potansiyelinin düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır. Buna göre ilk yapılması gereken firma sahiplerinin eğitim açığını giderecek faaliyetleri yoğun bir şekilde başlatılması olacaktır.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların sahiplerinin yabancı dil bilmeleri ve bildikleri yabancı diller itibariyle elde edilen veriler incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Firma sahiplerinin yabancı dil bilmelerine ilişkin soruya firmaların 8'i (%15,4) evet, 44'ü (%84,6) ise hayır cevabını vermiştir. Firma sahiplerinden yabancı dil bilenlerin 6'sı (% 75,0) Arapça, 2'si (% 25,0) ise İngilizce bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu verilere göre ilk bakışta, sınır ticaretiyle uğraşan firma sahiplerinin yabancı dil bilme konusunda önemli derecede eksik oldukları düşünülebilir. Ancak anket sonuçlarının değerlendirilmesinden firma sahiplerinin, sınır ticareti işlemleri, iş bağlantıları gibi neredeyse tüm görüşmeleri bölge halkının konuşma dili olarak genellikle kullandığı Kürtçe ile yaptıkları anlaşılmıştır. Bu durumda yapılması gereken firmaların sadece bölge halkının ve Türkiye sınırına yakın yerlerdeki halkın konuştuğu Kürtçeye bağımlı kalarak dar bir pazarda rekabet etmelerinden ziyade, firma sahiplerinin dünya ölçeğinde başta sınır ticareti olmak üzere ihracat/ithalat yapmalarını sağlamak için dünya dili olan İngilizce başta olmak üzere bölge ülkelerinin (Irak, Suriye, Ürdün) kullandığı dil olan Arapçayı öğrenmeleri sağlanmalıdır.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmalarda çalışan personel sayısı, personel çıkaran firmalar, çıkarılan personel sayısı ve çıkarılma nedenleriyle ilgili veriler incelendiğinde, 1-49 arası kişi çalıştıran firmalar, toplam firma (52) sayısının %96,2'sini oluşturmaktadır. Bu sonuç bize Şırnak'ta dış ticaret ve sınır ticareti yapan firmaların büyük çoğunluğunun KOBİ olduğunu göstermektedir. Çıkarılan personel sayısı ise, 2005-2010 yılları arasında firmaların %92,3'ü 1-10 kişi arasında personel çıkarmışlardır. Çıkarılma nedenlerine bakıldığında, yaklaşık %70'i toplam talep yetersizliği sorununu personel çıkarma nedeni olarak göstermiştir. KOBİ'lerin personel çıkarması piyasa ekonomisinde oluşan sarsıntılardan çok çabuk etkilendikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların aynı zamanda ihracat ve ithalat yapmaları itibariyle elde edilen veriler incelendiğinde, sınır ticaretiyle uğraşan firmaların tamamı aynı zamanda ihracat yapmalarına rağmen sadece 2 firmanın (% 3,8) ithalat yaptıkları görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç yanlış algılara neden olabilir. Petrol ithalatının sınırlandırılmasıyla Irak'tan alınabilecek başkaca ithalata konu olabilecek malların petrol ve türevleri ile sınırlı olması Türkiye'den yapılan ihracatın fazlalığını ortaya çıkarmıştır. Irak'ta son dönemde yaşanan kaos nedeniyle üretimin durma noktasına gelmesi mal çeşitliliğini sınırlandırmıştır. Bu nedenle komşu ülkeden türü ne olursa olsun ithalat yapma yolunu tercih etmektedir.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların karşılaştığı genel sorunlar ve firma sahiplerinin çözüm önerileri incelendiğinde; sorunlar olarak, 30 firma finansal sorunların ağırlığını, 10 firma ise devlet teşviklerinin yetersizliğini, çözümler olarak, 24 firma kredi verilmesini, 16 firma ise devlet tarafında verilen teşviklerin yetersizliğini dile getirmiştir. Bu sonuçlar firmaların küçük ölçekli olması sebebiyle sorunların finans kaynaklı olduğunu göstermektedir. Yapılması gereken, bölge ihtiyaçlarına uygun farklı teşvik ve kredi sistemi geliştirmektir.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların yatırım kaynağı olarak kullandıkları öz varlık, yurtiçi ve yurtdışı kredisi kullanmaları incelendiğinde, 46 firma (%88,5), öz varlık ile yatırımlarını finanse ediyor, 46 firma (%88,5), yurt içi kredilerden faydalanmıyor, 50 firma (%96,2), yurt dışı kredisi kullanmıyor, 48 firma (%92,5) yurt içi teşvik sisteminden yararlanmıyor ve son olarak ankete katılan hiçbir firma yurt dışı teşviklerden faydalanmamıştır. Bu sonuçlara göre ankete katılan firmaların büyük çoğunluğu öz varlıkları ile yatırımlarını yapan küçük ölçekli iş yerleridir. Bu firmalara kredi, teşvik, muafiyet ve diğer finansal araçların kullanımlarını özendirici bilgiler anlatılmalı ve bu finansal araçların kullanımları yaygınlaştırılmalıdır.
- Şırnak'ta sınır ticaretiyle uğraşan firmaların kalite belgelerine sahip olmaları, ar-ge yatırımları yapmaları ve hizmet içi eğitime bütçe ayırmaları itibariyle elde edilen veriler incelendiğinde, sınır ticaretiyle uğraşan 46 (% 88,5) firmanın TSE, ISO 9000 gibi kalite belgelerine sahip olduğu, 8'inin (%

15,4) araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımı yaptığı ve 4'ünün ise (% 7,7) hizmet içi eğitim faaliyeti yaptığı anlaşılmaktadır. Sınır ticaretiyle uğraşan firmaların her ne kadar Iraklı işadamlarının talep etmeleriyle de olsa % 88,5'inin kalite belgelerinin olması, kurumsallaşma sürecinde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak firmaların yaptıkları Ar-Ge yatırımı ve hizmet içi eğitim faaliyetleri konusunda iyimser olmak mümkün değildir. Firmaların Ar-Ge yatırımı yapmamaları ve hizmet içi eğitim faaliyetiyle çalışan personelin niteliklerinin artırılamaması, kısa, orta ve uzun dönemde rekabet şanslarının azalması, maliyet artışları, pazarlama sorunları, büyüme ve istihdama olumsuz katkı yapma gibi sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik eğitim, seminer, üniversite işbirliği gibi konulara ağırlık verilmelidir.

Uygulanan ankette diğer sorunlara ilişkin elde edilen sonuçlar şu şekildedir (Bu Kısım Yüzyüze Yapılan Anketten Çıkarılan Sonuçlar ve Cizre Sanayi Başkanı Adnan Elçi İle Görüşmeden Derlenmiştir);

- Habur gümrük kapsında herhangi bir sıralama bulunmamakta, günü birlik ziyaretlerde, tırlar da aynı sıradan geçmekte ve bu durum sınır kapısında yığılmalara ve gecikmelere neden olmaktadır.
- Habur sınır kapısı verimli kullanılmamakta giriş-çıkış için pek çok kapı olmasına rağmen bunlardan sadece birkaç tanesi faal çalışmakta diğer kapılar ise kullanılmamakta ve sonuçta beklemeler yaşanmaktadır.
- Irak ile yapılan sınır ticaretinde sınır illerinde, Irak hükümetinin etkinliği fazla olmadığından kamusal bir boşluk yaşanmakta bu durum da ticaret kayıplarına nenden olmaktadır.
- Aynı şekilde merkezi hükümetin etkinliğinin az olduğu sınır bölgelerinde güvenlik sorunu yaşanmakta ve sonuçta ticaret hacmi daralmaktadır.
- Yapılan ticarette yazılı anlaşmalar yerine sözlü anlaşmalar yapılmakta bu durum ileriki zamanlarda bölge için çok büyük bir sorun teşkil edebilecektir.
- Bankacılık işlemlerinin yapılması için Irak'ta büyük şehirlerde ve ticaretin hareketli olan bölgelerinde banka şubelerinin açılması sınır ticareti ve dış ticaretin artmasına yardımcı olacaktır.
- Sınır Ticareti için ürün analizlerinin Gaziantep, Adana gibi sınır kapısına uzak yerlerde yapılması, zaman kaybına ve maliyet artışına neden olmakta ayrıca, bölgede kalması gereken bu analiz ücretlerinin diğer şehirlere gitmesine ve bölgede yatırımların artmamasına sebebiyet vermektedir.
- Habur sınır kapısında memur azlığı da gecikmenin bir diğer nedenleri arasında sayılabilir.
- Sınır ticareti yapan firmaların dış ticaret ve sınır ticareti mevzuatına hakim olmamaları, muhasebe, dış ticaret, pazarlama gibi konularda bilgi eksikliklerinin bulunması nedeniyle ister dış ticaret olsun isterse sınır ticareti olsun, öngörülen tutarın oldukça altındadır.
- En önemli sorunlarının ise; Şırnak ve çevresinde güven ve huzur ortamının yeterince sağlanamaması, bölgenin terör ile birlikte anılması gerek basın gerekse medyada imajının iyi olmaması gibi nedenlerle bölge ticareti olması gereken durumdan çok uzaktır.

Kaynakça

ALTENBURG, Tilman., **Linkages and Spill-overs between Transnational Corporations and Small and Medium-Sized Enterprises in Developing Countries – Opportunities and Policies**, German Development Institute, Reports and Working Papers 5/2000, Berlin, 2000.

COOK, Paul and Frederick NİXSON, **Finance and Small and Medium-Sized Enterprise Development**, Working Paper Series (Paper No 14), Institute for Development Policy and Management, University of Manchester, Manchester, 2000.

DARICI, B. ve COŞKUN, D., *"Şırnak İlinde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Finansal Yönetim Uygulamaları"*, Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, s.4, Şırnak, 14-16 Mayıs 2010.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2007-2013), **KOBİ Özel İhtisas Komisyon Raporu,** s.1-20, http://plan9.dpt.gov.tr/oik14_kobi/kobi.pdf, E.T.: 10.09.2010

ELÇİ, A., *Cizre Sanayi ve Ticaret Odasında Gerçekleştirilen Söyleşi*, 17.10.2010

ERTÜRK, M., **"İşletme Biliminin Temel İlkeleri",** 7. Baskı, Beta Yayınları, s.53, İstanbul, 2009.

GÜNEY, S., **"Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular"**, Genişletilmiş 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, s.20-28, Ankara, 2008.

İstanbul Ticaret Odası Yayınları, **"Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri"**, Yayın No: 2000-27, Hazırlayan: Prof. Dr. Osman Z. Orhan, ISBN-975-512-477-2, Acar Matbacılık, s.10, İstanbul, 2000.

İstanbul Ticaret Odası Yayınları, **"Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu"**, Yayın No: 2008-26, Hazırlayanlar: Mustafa Tan ve Fuat Altundal, ISBN 978-9944-60-308-9, Entegre Matbacılık, s.10-29, İstanbul, 2008.

İstanbul Ticaret Odası Yayınları, **"Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeleriyle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi"**, Yayın No: 200-34, Hazırlayan: Rıfat Barış Tekin, ISBN 9944-60-012-1, Bilge Yayıncılık, s.14, İstanbul, 2005.

KIZILAY, Emine, **KOBİ'ler ve Dış Ticarette Karşılaştıkları Temel Sorunlar**, Mesleki Uygulama Bitirme Tezi, s.25-26, Bursa, 2009

TAMBUNAN, Tulus T.H., "Facilitating Small and Medium Enterprises in International Trade (Export): The Case of Indonesia", **Asia-Pacific Trade Economists' Conference**, Trade-Led Growth in Times of Crisis (Session 8: 'Behind the Border' Trade Facilitation), prepared for United Nations (UN) Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP), s.1, 2010.

THE WORLD BANK, **Cross-Border Trade Within the Central Asia Regional Economic Cooperation**, prepared for Asian Development Bank (ADB), s.4, 2007.

TİKİCİ, M. ve Diğerleri, " **Girişimcilik ve Küçük İşletmeler**", Nobel Yayınları, 1. Basım, s.71, Ankara, Mart 2009.

www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/.../KOBI.ppt., E.T.: 08.09.2010

http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=258, E.T.: 11.09.2010.

UNITED NATIONS, **Outcome Document of the Midterm Review of the Almaty Programme of Action: Addressing the Special Needs of Landlocked Developing Countries within a New Global Framework for Transit Transport Cooperation for Landlocked and Transit Developing Countries**, General Assembly No: A/RES/63/2, Sixty-Third Session, Agenda Item 52(b), 2008.

UYGUR, E., **"Ekonomi Yöntem ve Uygulama"**, İmaj Yayıncılık, s.102, Ankara, 2001.

2000 SONRASI YAŞANAN KRİZLER SÜRECİNDE TÜRKİYE-SURİYE İŞBİRLİĞİNDE YAŞANAN GELİŞMELER VE GAZİANTEP'İN ROLÜ

Mehmet CİVAN*
Burcu BUYURAN**
Mehmet KÖRPİ***

ABSTRACT

Our country is in the scope of developing countries and in this process have experienced a lot of crisis and each crisis has been a pioneer of change . Especially in the recent financial crisis has deeply influenced all the countries of the world and the world's financial balances and the need of our country has entered a period of change. This crisis has increased the importance of border trade, and economic coordination.

The main purpose of our study in this context, the post-2000 borders in Turkey and in the Gaziantep region and to see the dimensions and the importance of trade, to examine the recent developments in cooperation with Turkey and Syria, between the years 2000-2010 , to determine and to see what has changed in the size of in these relationship.

Keywords: Syria, Border Trade, Crises, Foreign Trade, Syria-Turkey Economic Corporation

ÖZET

Gelişmekte olan ülkeler kapsamında yer alan olan ülkemiz bu süreçte birçok kriz yaşamış ve her kriz bir değişime öncü olmuştur. Özellikle son mali kriz tüm dünya ülkelerini derinden etkilemiş ve gerek ülkemizin gerekse dünyanın mali dengeleri değişme sürecine girmiştir. Bu krizlerle birlikte sınır ticaretinin ve ekonomik işbirliklerin önemi artmıştır.

Bu kapsamda çalışmamızın temel amacı Gaziantep bölgesinde yaşanan 2000 yılı sonrası sınır ticaretinin boyutlarını ve önemini görmek, Türkiye ve Suriye işbirliğinde yaşanan gelişmeleri incelemek, 2000-2010 yılları arasında bu ilişkilerin boyutunun ne yönde değiştiğini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Sınır Ticareti, Kriz, Dış Ticaret, Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği,

1. 2000 YILINDAN İTİBAREN SERBEST PİYASA EKONOMİSİ İLE GELİŞEN SURİYE

Asya kıtasının batısında ve bir Ortadoğu ülkesi konumunda bulunan Suriye kuzeyden Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün, güneybatıdan Filistin ile İsrail ve batıdan da Akdeniz ile çevrili bulunmaktadır.(Gümüş,2006,s:6)

Suriye, çok eski bir yerleşim merkezi olduğu gibi tarih öncesi ve sonrası önemli kültür ve uygarlıkların oluştuğu noktada yer alır. Özellikle Asya-Afrika ve Avrupa kıtalarının birbirine yaklaştığı bölgeler arasındadır. Dolayısıyla da doğu, batı kültürlerinin kaynaşmasına da yardımcı olmuştur. (İtik ,2008 s:81-85)

2000 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren ve daha önceki merkezi planlı ekonomik sistemin neden olduğu "kamu" sektörünün ekonomik ağırlığını azaltma yoluna giden Suriye'de, reformların etkisi hissedilmeye başlanmıştır.(Akal,2008 s:286- 287) Temel gelir kaynakları, petrol, dış yardımlar, yurt dışında çalışan Suriyeli işçilerin döviz gelirleri ve 2009 yılı itibari ile GSYİH'nın %27'lik payını oluşturan tarımdır. Petrol ihracatı toplam ihracat gelirlerinin üçte ikisini ve bütçe gelirlerinin yarısını oluştururken petrol dışı sanayi üretimi kimyasallar, kauçuk, plastik, tekstil, deri, sanayi ve gıda üretimi alanında yoğunlaşmışlardır.(Türkal,Yılmaz,2009 s:46-47) Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC) üyesi olmayan Suriye, Ortadoğu standartlarına kıyasla, büyük bir petrol ihracatçısı değildir. Ancak petrol ihracatı, toplam ihracat gelirlerinin üçte ikilik kısmını oluşturduğundan, uzun vadede petrol üretiminde yaşanması beklenen düşüşlerin etkilerini azaltmak amacı ile farklı sektörlerin gelişmesine yardımcı planlar oluşturulmaktadır. Orta vadede öncelik döviz gelirlerini arttırmaya yönelik olarak hizmetler sektörünün gelişmesine verilmektedir. (İtik ,2008 s:86-87)

Suriye'de uzun yıllar sosyalist ekonomik politikalar uygulanıyorken 1990'lı itibariyle serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmaları gözlenmekte ve buna paralel olarak, Suriye dış ticaretinde de önemli gelişmeler kaydedilmiş, Dünya Ticaret örgütüne üyelik için başvuruda bulunmuş, Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalamış ve ayrıca 21 Arap ülkesiyle Arap ligi çerçevesinde Serbest ticaret anlaşmaları yapmış bulunmaktadır.(

Suriye Arap Ortak Pazarının üyesi olup Arap Dünyasının Liderliğine oynamaktadır. Ortadoğu Ülkeleriyle bağlantıda kilit konumda olan Suriye yakın komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisindedir.

* Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü civan@gantep.edu.tr , Yrd. Doç Dr.
** Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu Meslekyüksekokulu Muhasebe Ve Vergi Bölümü bbuyuran@gantep.edu.tr , Öğr. Gör.
*** Gaziantep Üniversitesi Naci Topcuoglu Meslekyüksekokulu Muhasebe Ve Vergi Bölümü mehmetkorpi@hotmail.com, Öğr. Gör.

2007 yılı verilerine göre, Suriye'yi ziyaret eden 1.272.150 turistin 485.000'i Türkiye' dendir. Vize uygulamasının kaldırılması sonucu bu sayının önümüzdeki yıllarda artış göstermesi beklenmektedir. Akdeniz'e kıyısı olan önemli coğrafi konumu ve Roma ve Bizans kalıntıları taşıyan kentleriyle hedef turist kitlesine ulaşmak için, altyapı ve yabancı yatırım kanunları yeniden düzenlenmektedir. Sanayi üretiminde petrol haricinde ağırlığı kimyasallar, plastik, kauçuk, tekstil, deri ve gıda üretimi oluşturmaktadır. Bu alanlarda üretim yapan çoğu tesis, tarım alanlarına yakın olmaları nedeni ile Şam, Halep ve Homs'ta bulunmaktadır.

Suriye'nin işsizlik oranı, çeşitli kaynaklarca 1 milyon olarak (nüfusun dörtte biri) belirtilmektedir. Beklentiler bu rakamın artış göstereceği yönünde. Bu durum ülkenin hedeflediği ekonomik gelişmenin zaman alacağını gösteriyor. 2010-2011 yılında ülkenin en büyük sıkıntılarından biri olan "su sorununun", üç yıldır devam eden kuraklığın sona ermesi ile giderileceği, böylece artan tarım üretimi ile ihracat rakamlarının da yükseleceği öngörülmektedir. (TSİP,2009)

Demiryolu ağı son yıllara kadar yeterince gelişmediğinden, yük ve yolcu taşımacılığının %90'ı karayolu ile yapılmaktadır. Mayıs 2008'den itibaren ülke içinde ve çevre ülkelerle başlayan demiryolu seferlerinin genişletilme çalışmaları devam etmektedir. Yapımı devam eden Şam metrosunun 2015 yılına kadar tamamlanması planlanmıştır. Son beş yıl içinde toplam karayolu ağı %10 civarında genişletilmiş olduğundan Şam, Halep, Lazkiye, Deir al Zour, Homs, Hama ve Haseki gibi büyük şehirleri birbirine bağlayan karayolları iyi durumdadır. Ülkede Şam, Halep ve Lazkiye'de olmak üzere üç ana havalimanı ve 2009 yılı itibari ile toplam 104 adet havaalanı bulunmaktadır. Şam Uluslararası Havaalanı için 2020 yılında tamamlanması beklenen proje ile yıllık 10 milyon kişi taşıma kapasitesine ulaşılması hedeflenmektedir. (TSİP,2009)

Enerji santrallerinin sayısında her geçen yıl artış gözlenmektedir. Elektrik üretme kapasitesi 10 yıl öncekine kıyasla üç kat artmıştır, ancak dağıtım kapasitesindeki yetersizler nedeni ile sorun yaşanmaktadır. 2001 yılında Mısır, Ürdün ve Suriye ile imzalanan bir anlaşmaya göre üç ülkenin elektrik ağlarının birbirine bağlanması öngörülmüştür, ağın Türkiye'den Lübnan'a kadar genişletilmesi planlanmaktadır.(TSİP,2009)

1.1 SURİYENİN DIŞ TİCARET YAPISI

Dış ticaretin 2/3'lik bölümü devlet tarafından gerçekleştirilen Suriye'de, sanayi şirketlerinin çoğu yine devlet tarafından işletilmektedir. Özel sektör ise meyve üretimi vb. daha az stratejik öneme sahip alanlarda devrededir. Özel sektörün gelişimini ve yabancı sermaye teşvikini arttırmak amacı ile birçok reform yapılmıştır. Döviz transferlerine yönelik kısıtlayıcı düzenlemeler 2008 yılından itibaren azaltılmıştır. Bankacılık sektörünün açısından önem taşıyan bir diğer gelişme de Merkez Bankası tarafından piyasaya sürülen hazine bonolarıdır. Yıllarca sabit tutulan faiz oranları, 2002 yılında özel banka faaliyetlerine izin verilmesinin ardından, 2003 yılında faiz oranlarının düşürülmesi ile 2006 yılına gelindiğinde özel sektöre kullandırılan kredilerde % 18.5 oranında artış kaydedilmiştir. (Kökçe,2005 s:66) 2010 yılında KDV uygulamasına geçilmesi ile birlikte, petrol fiyatlarında beklenen artış sağlandığı koşulda Suriye'nin bütçe açığının 2010-2011 döneminde 3 milyar dolara gerilemesi beklenmektedir.(TSİP,2009)

İHRACAT YAPTIĞI ÜLKELER	İTHALAT YAPTIĞI ÜLKELER
Irak	Ukrayna
Almanya	Çin
Lübnan	Rusya
İtalya	Suudi Arabistan
Türkiye	Türkiye
Suudi Arabistan	İtalya
İspanya	

- **İlk 5 İhraç Ürün :** Ham petrol, petrol ürünleri, gıda, hayvancılık ve tütün mamulleri.
- **İlk 5 İthal Ürün :**İşlenmiş petrol ürünleri, makine ve nakliye araçları, gıda ve hayvancılık, kimyasallar ve kimyasal ürünler.(DPT,2009)

1.2. TÜRKİYE-SURİYE DIŞ TİCARETİ

Türkiye- Suriye dış ticareti yıllar itibariyle aşağıdaki gibidir:

Yıllar	İthalat(binUSD)	İhracat(binUSD)
2000	545.239	184.267
2001	463.475	281.141
2002	506.247	266.772
2003	413.349	410.755
2004	357.656	394.783
2005	272.180	551.627
2006	187.006	608.140
2007	376.959	797.766
2008	639.212	1.113.026
2009	328.845	1.425.110
2010(Eylül)	565.204	1.266.353

Kaynak:TUİK,2010

Tablodan da görüleceği üzere Suriye ile olan dış ticaretimiz yıllar itibariyle oldukça artış göstermiştir. Özellikle kriz döneminde 2008-2010 döneminde işbirliği protokolleri çerçevesinde ve ülkemizin krize karşı "komşu ülkelerle ticaret'in " bir alternatif olarak gördüğü bu dönemde Suriye ile olan ithalat ve ihracatımızın artışı kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye-Suriye dış ticaretinde önemli ürün bazında önemli kalemler aşağıda belirtilmiştir:

- Mineral Yakıtlar,
- Mineral Yağlar
- Tuz,
- Kükürt,
- Toprak Ve Taşlar,
- Alçılar ve Çimento
- Pamuk
- Dokumaya Elverişli Suni ve Sentetik Lifler
- Aluminyum ve Aluminyum Eşya
- Ayakkabılar,
- Getrler, Tozluklar
- Plastik ve Plastikten Mamul Eşya
- Demir ve Çelik
- Hayvansal ve Bitkisel Yağlar
- Nükleer Reaktörler, Kazan
- DİĞER ÜRÜNLER(DPT,2009)

2. SURİYE İLE SINIR TİCARETİ YAPAN GAZİANTEP İLİNİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Gaziantep DPT'nin yapmış olduğu Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında; 81 il arasında 20'nci sıradadır. Yine DPT'nin, gelişmişlik endeksine göre kademeli il grupları arasında 2'inci derecede gelişmiş iller arasında yer almaktadır. 2003 yılı cari fiyatlarıyla, illerin GSYAH incelendiğinde Gaziantep ili, %1,36'lık bir paya sahip olduğu ve diğer iller içerisinde 16'ncı olduğu görülmektedir. Fert basına düsen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla ise 2003 verilerine göre 1318 milyon TL olup, ülke sıralamasında 81 il içerinden 41'nci sıradadır. Sanayi işkolunda çalışanların Toplam istihdama Oranı ise %21,28 olup, Tarım işkolunda çalışanların Toplam istihdama Oranı %39,13 dür. Nüfus yoğunluğu bakımından kişi /km^2'ye 188,48 kişi düşmekte olup, Türkiye ortalaması olan 88 kişinin oldukça üstündedir. Güneydoğu Anadolu'yu Batıya, Akdeniz ve Ortadoğu'ya bağlayan kara ve demir yollarını merkez noktasında bulunması, ayrıca uluslararası hava limanına sahip bulunması şehrin canlılığını artırmaktadır.(GTO,2010)

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ilidir. Gaziantep topraklarının 1/4'ü tarıma elverişli topraklardan oluşmuş olup, bu topraklarının bir bölümü Fırat Nehri'nin sularıyla sulanmaktadır. Gaziantep'teki büyük sanayi ve işyeri sayısı, Türkiye toplamının yüzde 4'ünü, küçük sanayi isletmeleri, sayının yüzde 6'sını oluşturmaktadır. Bu yapı ile sağladığı geniş istihdam olanakları ile ildeki faal nüfusun yüzde 28.72'si imalat sanayi kollarında çalışmaktadır.

Gaziantep'te, organize sanayi bölgelerinin ile katkısı büyüktür. Gaziantep'in ülke çapında ihracat payı yüzde 3'tür. Antep fıstığı isleme ve ihracatının yüzde 90'ı, kuruyemiş isleme ve ihracatının yüzde 85'i, makarna isleme ve ihracatının, yüzde 60'ı, pamuk ipliği imalatı ve ihracatının yüzde 45'i havlu imalatının ve ihracatının yüzde 10'u Gaziantep' ten yapılmaktadır.

Gaziantep, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı yönünden de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ve hayvan ihracatının en canlı bulunduğu yörelerindendir. Gaziantep ekonomisinin oldukça canlı olması yüzünden sınır ticaretinin şehre katkısı fazla önemli olmamaktadır.(GTO,2010)

3. SINIR TİCARETİNİN TANIMI VE AMACI

Sınır Ticareti; yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde ekonomik, sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını teminen düzenlenmiş bir dış ticaret şeklidir ve Türkiye'de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur. Sınırın iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngörür. Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak düşüncesi gelir(Öztürk,2006:109). Türkiye'de sınır ticaretinin sınırların denizlerle ayrılmış olması durumundaki karşılığı *kıyı ticareti*dir. Türkiye'de 1970'li yılların sonlarından itibaren uygulanmaya başlayan sınır ticareti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özel bir dış ticaret şekli olarak uygulana gelmektedir (Sönmez, 1995:119).

10/4/2003 tarihli ve 25075 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticareti Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararda Sınır Ticaret Merkezleri'nin kurulması ve bu merkezlerden yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu Karar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne komşu ülkelere

sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde kurulacak Sınır Ticaret Merkezleri'nde yapılacak ihracat ve ithalat ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bu illere komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde yapılacak ticarete ilişkin esasları kapsamaktadır.

Sınır ticareti ülkelerin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir rejime Tabi olan bir ticaret seklidir. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. Gümrük kanunun 138. maddesine göre sınır ticaretinin çerçevesi anlaşmalarla tayin edilmemiş ise 10 km derinliği geçemez denilmektedir. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma çerçevesinde bu mesafe sınırın her iki tarafından 50 km olarak belirlenmiştir. Buna göre 50 km derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesi özel bir rejime tabi tutulmuştur. Irak ile yapılan anlaşmada sınırın her iki yanında 75 kim'lik bir bölgede sınır ticareti uygulanmaktadır.

Sınır ticareti ilke olarak, sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu tür ticaretten beklenen amaç, sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi, hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artmasına katkıda bulunmak; bölge barışına ve huzurun korunmasına yardımcı olmak, kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak, bölge ekonomisine canlılık getirmek vb. şeklinde özetlenebilir (Sönmez, 1995:21).

3.1. SINIR TİCARETİNİ YAPABİLMEK İÇİN GEREKEN BAZI KOŞULLAR

Sınır ticaretini yapabilme şartları su baslıklar altında toplanabilir(Kökçe,2005:18);

- ✓ İki ülkenin birbirine kara sınırının bulunması gerekir. (Söz konu olan kıyı ticareti ise kara sınırı olması şart değildir)
- ✓ Diğer ekonomik anlaşmalarla birlikte iki ülke arasında bir dış ticaret rejimi anlaşması ve uygulamasının bulunması
- ✓ Ülkelerin komsu olması, iyi komşuluk ilişkilerini yürütmesi ve her iki ülkenin de siyasi iradesinin bu yönde olması,
- ✓ Sınırın her iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının saptanması, karşılanması için mal ve hizmet alım satımının yapılması,
- ✓ İthalat ve ihracatçılardan belge istenmez ancak bunların sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri gerekir,
- ✓ İthalat ve ihracatta tasıma ve bunun gibi giderler bu ticaret türünde asgariye indirilebilir.
- ✓ İthalat ve ihracatçılarda, bir takım biçimsel uygulamalar yapılmaz,
- ✓ Sınır ticareti ülke geneline yönelik değil sadece bölge ve şehirsel alanlara yöneliktir.

3.2. TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'nin sınır ticaretiyle tanışması 1978-1979 yıllarında dünya petrol fiyatlarının yaklaşık dört kat artmış olması sonucu artan döviz talebine ve petrol ihtiyacına çözüm bulmak için İran'a mal mukabili petrol satışında bulunma kararından sonra ortaya çıkmıştır (Orhan, 2000)

Öncelikle Sanayi Ticaret Bakanlığı`dan bir yetkili Bakan adına sınır ticareti işlemini yürütmek üzere atanmış ve söz konusu ikametgahı Ağrı ilimiz olmuştur. Aynı zamanda büro işlemlerini yürütebilmek için yeterli kadar eleman merkezden görevlendirilmiştir. Büronun görevi mal götürerek karşılığında petrol getirecek olan sınır ticareti tacirlerinin kayıtlarını tutmak, götürülen mal karşılığı getirilecek olan petrolün Türkiye`ye getirilip getirilmediği denetlemekti(Kökçe,2005:27).

1978'de yapılan araştırmalar; o tarihlerde Türkiye'den mal götürüp karşılığında İran petrolü getiren tüccarların, devletin kendilerine vermiş olduğu kar marjının yüksek olmasından dolayı oldukça fazla miktarda sermaye birikimi sağladıkları ve daha sonraki yıllarda birer ihracatçı ve ithalatçı olduklarını göstermektedir (Sönmez, 1995:31)

Merkezden görevlendirilen elemanlarca sınır ticareti işlemleri yaklaşık 2 yıl sürüldükten sonra, sınır ticareti işlemlerinin valilikçe yürütülmesinin daha uygun olacağını kanaatine varılmış ve Ağrı Valiliği bünyesinde sınır ticareti bürosu oluşturulmuştur.

Daha sonraki yıllarda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İlk düzenleme, 1979 yılında 7/17493 sayılı dış satımı düzenleme kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür.

1980'de yayınlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1980) ile İran'la Ağrı-Gür bulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. 1982 yılında yayımlanan İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği (Resmi Gazete, 1982) içerisinde sınır ticaretine ayrıca yer verilmesi, sınır ticareti açısından önemli bir gelişme olmuştur. Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 5/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gür bulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması işlemlerini bir takım kurallara bağlamıştır (Resmi Gazete, 1985).

Daha sonra aynı yıl Gaziantep-Ünlü pınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay-Cilve gözü sınır kapısı Suriye ile 1987 ise Van-Kapı köy sınır

kapısı Aran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkâri-Esen dere, 1989 yılında Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır.

Erzurum ilini 1989 yılında Ağrı-Gür bulak sınır kapısından Aranla Artvin- Sarp sınır kapısından ise SSCB (B.D.T) ile sınır ticareti yapılmasına karar verilmiştir. Aynı yıl sınır ticaretinin yanında kıyı ticaretinin geliştiğini ve uygulama alanlarının çoğaldığını görmekteyiz. Karadeniz'e kıyısı olan Trabzon Samsun ve Artvin-Hopa limanlarının kıyı ticaretine açılması bu gelişmelere örnek gösterilebilir. Bu yılın sonralına doğru Rize ilinin, Artvin-Sarp sınır kapısından BDT ile sınır ticareti yapmasına izin verildiğini görmekteyiz.

TABLO 1: Sınır Ticareti Yapılan İller, Gümrük kapıları ve ülkeler

İLİ	**GÜMRÜK KAPISI**	**ÜLKE**
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
ARDAHAN	TÜRKÖZÜ	GÜRCİSTAN
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
Ş.URFA	AKÇAKALE	SURİYE
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
VAN	KAPIKÖY	İRAN

Kaynak: Resmi Gazete, 28/04/2000-27012

4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye-Suriye ilişkilerini 2000'li yıllar öncesi şekillendiren en önemli sorunlar Hatay, Su ve Terör sorunlarıdır.Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde özellikle Irak savaşının getirdiği güvenlik tehdidi karşısında Suriye ile sorunların uzlaşılması yönünde önemli adımlar atılmış ve ilişkilerimizin güçlenmesi için çalışmalar söz konusu olmuştur.(Gaytancıoğlu,2008,s:2) Türkiye Suriye ilişkilerinde 2000'li yıllar sonrası önemli adımlar kronolojik şekilde aşağıda belirtilmiştir:

- 2000'li yıllara kadar ülkemizle çok olumlu ilişkileri olmayan Suriye'nin 2000'li yılların başında değişen kimliği ile Türkiye ile olan ilişkilerinde güvene dayalı bir gelişme görülmüştür.(Uslu,2010,s:164-165)
- İki ülke arasında diplomatik ziyaretler bu gelişme sürecini hızlandırmış ve ekonomik işbirliğinde önemli adımlar atılmıştır.
- 2002 yılında askeri alanda eğitim Teknik ve bilimsel işbirliği çerçeve anlaşması ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması ve Askeri Eğitim Birliği Anlaşması imzalanmıştır.
- 2004 yılında Gaziantep'te açılan Suriye Başkonsolosluğu ile Suriye ile ihracatımızda önemli artışlar kaydedilmiştir.(Togay,2010)
- Yıllar itibariyle imzalanan anlaşmalar aşağıda kronolojik sıra ile belirtilmiştir:

Türkiye-Suriye arasında yürürlükteki anlaşma ve protokoller aşağıda kronolojik sıraya göre belirtilmiştir(DEİK,2008)

ANLAŞMALAR	**TARİH**
Ticaret Anlaşması	17.09.1974
İkili Hava Ulaştırma Anlaşması	13.11.1976
Karma Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma	23.03.1982
Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması	23.03.1982
Uluslararasası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	23.03.1982
Ekonomik İşbirliği Protokolü	17.07.1987
Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması	29.07.2003 27.10.2004(RT)
YKTK Anlaşması(Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması)	06.01.2004 08.02.2005(RT)
ÇVÖ Anlaşması(Çifte Vergilendirmeyi Önleme)	06.01.2004 07.05.2004(RT)
Uluslar arası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması	10.05.2004
Sivil Havacılık Anlaşması	13.07.2004
Serbest Ticaret Anlaşması	22.12.2004 07.03.2006(RT)

5. 2000'li YILLAR İTİBARİYLE SURİYE-TÜRKİYE TİCARETİNDE YAŞANAN TEMEL SORUNLAR

- ***Bankacılık***
  - Türkiye-Suriye ilişkilerinde bankacılık işlemlerini yürüten sınırlı sayıda bananın olması ve ülkemiz banka limitlerinin sınırlı olması
  - Özel Bankacılık yasasındaki aksaklıklar
  - Muhabir banka ve komisyon oranı yüksekliği
  - Ülkemiz bankalarının şube açma girişiminin gerekliliği
- ***Ticaret***
  - İhraç ürünlerinde çifte test uygulaması ile gelen maliyet artışı
  - Türkiye-Suriye ticaretinde mevzuat yenileme gereği
  - İki ülkenin serbest bölgelerinin kullanımının artması gerekliliği
  - Düşük faturalama ile ticaret etkinliğinin görülmemesi
- ***Karayolları***
  - Akaryakıt ucuzluğu sebebi ile konulan limitinin yük kamyonları için yükseltilmesi
  - Gümrüklerde yaşanan zaman kayıpları
  - Konvoy Uygulamasından doğan zaman kayıpları(DEİK,2008)

6. TÜRKİYE-SURİYE İŞBİRLİĞİ PROJESİ

Türkiye – Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı (T-S BİP),Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel işbirliğini geliştirmek amacıyla; Gaziantep, Kilis ve Halep illerini ve bağlı ilçeleri kapsayacak şekilde, 2006 yılında başlatılmıştır.

Programın toplam bütçesi; 10 milyon ABD Doları Türkiye tarafından, 10 milyon ABD Doları Suriye tarafından olmak üzere toplam 20 milyon ABD Doları'dır. Programın 1. fazı 2009 yılı sonunda tamamlanmış olup prensipte daha yüksek bir bütçeyle 3 yıl daha uzatılması kararı alınmıştır.

Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü Program Yönetim Merkezi (PYM), programın icrasını sağlamaktadır. Gaziantep Valiliği'nin koordinasyonu ve Gaziantep Ticaret Odası'nın katkılarıyla Gaziantep ilinde kurulu Proje Koordinasyon Birimi (PKB) ise programın yerelde uygulamasını koordine etmektedir. (Türkiye-Suriye Faaliyet Raporu,2009s:1-5)

Suriye'de Devlet Planlama Komisyonu (DPK) ve Halep Valiliği, programın icrasını sağlamakta, Halep ilinde kurulu birleşik Program Yönetim Merkezi ve Proje Koordinasyon Birimi (PKB) ise programın genelde ve yerelde uygulamasını koordine etmektedir.

TS BİP, Türkiye-Suriye ikili işbirliğine katkı sağlayan, bölgedeki ekonomik gelişmeyi ve istihdamı artırıcı özellik taşıyan ve sürdürülebilirliği olan projelerin hayata geçirilmesi için gereken finansal desteği sağlayan bir programdır. Her iki ülke, kendi bölgesinden gelen projeleri finanse etmekte, valiliklere bağlı Proje Koordinasyon Birimleri aracılığıyla uygulamayı koordine etmektedir. (Türkiye-Suriye Faaliyet Raporu,2009s:1-5))

Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki;

- Ekonomik
- Sosyal
- Kültürel
- Bilimsel işbirliğinin geliştirilmesidir. (Türkiye-Suriye Faaliyet Raporu,2009s:1-5))

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkeler kapsamında yer alan olan ülkemiz bu süreçte birçok kriz yaşamış ve her kriz bir değişime öncü olmuştur. 2000 yılı ve sonrası yaşanan bu krizler ve halen devam etmekte olan son mali kriz ile birlikte tüm dünya ülkelerini derinden etkilemiş ve bu krizlerle birlikte gerek ülkemizin gerekse dünyanın mali dengeleri değişme sürecine girmiştir. Bu krizlerle birlikte sınır ticaretinin ve ekonomik işbirliklerin önemi artmıştır.

Türkiye-Suriye arasında yıllardır süregelen bir ilişki olup özellikle Suriye'nin serbest ekonomiye geçiş dönemleri olan 1990'lı yıllar itibariyle artış göstermiştir.

Özellikle taraflar arası imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesince ilişkiler karşılıklı ve dengeli bir biçimde gelişmeye başlamıştır.

Genel ticari ilişkileri etkileyen ancak istatistiksel verilere yansımayan sınır ticareti ve bavul ticareti göz önüne alındığında Suriye dış ticaretimizde önemli bir yer almaktadır.

Yaşanan son krizde olsun diğer krizlerde olsun ülkemiz yüzünü bu dönemlerde dış ticarete çevirmiş özellikle de komşu ülke ticareti bu dönemlerde önemli boyutlara ulaşmıştır. Ülkemiz kriz dönemlerinde yaşanan finansal sıkıntıyı komşu ülke ticareti ile azaltmıştır.

Suriye ile yapılan işbirliği çerçevesinde ticari ilişkilerimizde bir artış meydana gelmiş olup Türkiye ile Suriye arasındaki olumlu ilişkilerin yansımaları ticari, sosyal hayat ve diplomaside de çok net görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ayhan,V.(2009).Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem:Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi.Ortadoğu Analiz,Cilt:1, Sayı:11,ss.26-34.

Akal, M. (2008) "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapıusal Değişim" Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2):271-298

DEİK, "Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri", 2008 www.deik.gov.tr ET:01.11.2010
ET:01.11.2010

DPT . Suriye Profili 2009 , www.dpt.gov.tr ET:01.11.2010

Gaytancıoğlu,Kaan. (2008) "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi" Yükseklisans Tezi, Edirne

Gümüş,Ertuğrul.(2006) "1980 Sonrası Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi" Yükseklisans Tezi ,İstanbul

İtik, Ü.Mazman (2008). "Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri İle Ekonomik Ve Ticari İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme" Yükseklisans Tezi,Sivas

Kökçe,R.(2005).1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi İle Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Orta Doğu araştırmaları Enstitüsü,İstanbul

Orhan, O. Z. (2000). Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İTO Yayınları No:2000-27, İstanbul.

Öztürk, N.(2006). ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2,Sayı:3,ss.107-127.

Sağlam,Z. (2006). "Jeopolitik,JeoEkonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi"Yüksek lisans Tezi

Sönmez, M. (1995). Sınır ve Kıyı Ticareti, Yaylacık Matbaası, Erzurum.

Togay,Zeynep "Beşar Esad Dönemi Türkiye Suriye ilişkileri" www.orsam.org.tr 14.05.2010
Türkiye Suriye İşbirliği Programı 2006-2009 Faaliyet Raporu .2009

Türkal.H,Polat Yılmaz. (2009) "Ortadoğu Ekonomisi ve Su Sorunu", Yükseklisans Tezi, Şanlıurfa

Uslu,N. "Türkiyenin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı" Bilig Kış 2010 s:52 syf:147-180

http://www.syria-turkey.com/bilgiler/ikili-iliskiler.pdf
http://www.tursab.org.tr/dosya/1011/02ocsur_1011_1439531.pdf
http://www.und.org.tr/public/SURIYE.pdf
www.dpt.gov.tr/DocObjects/.../3652/DEIGM-2007.pdf

SINIR TİCARETİNİN ŞANLIURFA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Hasan MEMİŞ[136]

Özet

Uluslar arası ticaretin, ticarete taraf olan ülkelerde ekonomik refahı arttırdığı genel kabul gören bir yaklaşımdır. Sınır ticareti, özel gümrük rejimleri arasında yer alan uluslar arası ticaret şekillerinden biridir. Sınır ticaretinin bölgeler arası dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırma, formaliteleri azaltma ve bölgesel dış ticareti arttırma, girişimci ruhunun gelişimine katkı sağlama, diğer bölgelere yapılacak göçleri önleme gibi ekonomik etkileri vardır. Çalışmada, sınır ticaretinin Şanlıurfa ekonomisine etkileri incelenmiş, bu konuda yaşanan problemler ortaya konmuş ve bunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınır ticareti, Sınır ticaretinin ekonomik etkileri, Gümrük kapısı

THE EFFECTS OF BORDER TRADE ON THE ECONOMY OF ŞANLIURFA

Abstract

It is determined that international trade increases economic welfare in the countries which carry out foreign trade with each other. Border trade is one of the special customs regimes. Border trade has some effects on the economy. These effects can be explained as follows: To eliminate the inter-regional differences in terms of development, to increase the level of employment, to relieve the bureaucratic operations on the foreign trade and thereby to rise the potential foreign trade in the region, to improve the entrepreneurial spirit, to avoid the migration from the country side. The aim of this study is to determine the effects of border trade on the economy of Şanlıurfa, to display problems encountered border trade in Şanlıurfa and to make some suggestions about these problems.

Keywords: Border trade, The effects of border trade, Customs station

1. Giriş

Uluslararası ticareti bilimsel olarak açıklayan ilk kişi Adam Smith'dir. Uluslararası ticaret teorisine göre, ticaret yapan ülkeler uzmanlaşma ve serbest ticaret sonucunda daha yüksek üretim ve tüketim düzeylerine ulaşırlar ve ekonomik refah seviyelerini birlikte arttırırlar. Dış ticaret politikasının ödemeler bilançosu açıklarını giderme, dış rekabetten korunma, ekonomik kalkınma, ekonomik liberalizasyon, hazineye gelir sağlama, iç fiyat istikrarını koruma, gibi çeşitli amaçları vardır. Bu amaçları gerçekleştirmek için de gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamaları, tarife benzeri faktörler, görünmez engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi bir takım araçlar kullanılmaktadır. En eski ve en yaygın olarak kullanılan araçlardan biri gümrük tarifeleridir. Sınır ticareti özel gümrük rejimleri arasında yer alan uluslar arası ticaret şekillerinden biridir. Sınır ticaretinin bölgelerarası dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırma, formaliteleri azaltma ve bölgesel dış ticareti arttırma, girişimci ruhunun gelişimine katkı sağlama, diğer bölgelere yapılacak göçleri önleme gibi ekonomik etkileri vardır. Çalışmanın amacı, sınır ticaretinin Şanlıurfa ekonomisine etkilerini ortaya koymaktır. Bu hedefi gerçekleştirmek için ilgili literatür taranmış, Şanlıurfa Valiliği Ticaret Müdürlüğü, Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası ve Akçakale Gümrük Müdürlüğü ziyaret edilerek yetkililerle görüşülmüş ve konu ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma esnasında verilere ulaşmada çeşitli sıkıntılar yaşanmış ve eldeki kısıtlı imkânlarla çalışma tamamlanmıştır. Bu bağlamda önce sınır ticaretinin tanımı, önemi ve kapsamı açıklanmış, sonra Akçakale Gümrük Kapısı konusunda bilgi verilmiş, daha sonra da sınır ticaretinin Şanlıurfa ekonomisi üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmış, son bölümde de sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Sınır Ticaretinin Tanımı, Önemi ve Kapsamı

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı

Bir ülkenin ulusal sınırlarından içeri giren yabancı mallar, kural olarak o ülkenin normal gümrük rejimine tabidir. Bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda gümrük vergisi alınmaktadır. Bir kısım dış ticaret işlemleri, taşıdıkları özellikler nedeniyle, gümrük rejimine tabi olmadan gerçekleştirilir ve söz konusu ticaretten vergi alınmaz. Özel gümrük rejimleri geçici ithal ve geçici ihraç rejimi, serbest bölgeler, antrepolar, sınır ve kıyı ticareti, transit taşımacılık ve bedelsiz ithalattır (Seyidoğlu, 2009, s.175).

Sınır ticareti, ülkenin kara sınırı olan devletler ile yaptığı, genellikle özel bir rejime tabi olan ticaret şeklidir. Komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalar ile düzenlenmekte ve öncelikle buralarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Türkiye'de sınır ticaretini sınır illerinde yerleşik bulunan tüzel kişilerle, o yörelerde oturan gerçek kişiler yapabilmekte, bu ticaret ilgili valilerin denetimi altında yürütülmektedir (Seyidoğlu, 2009, s.179).

2.2. Sınır Ticaretinin Önemi

[136] Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Yrd. Doç. Dr., hasmemis@hotmail.com

Ticari sınırların yok olmaya başladığı günümüz dünyasında, ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde dış ticaretin önemli bir rolü vardır. Dış ticarette komşu ülkelerin payının arttırılması, bu ülkelerin potansiyellerinden yararlanmak suretiyle bölge ekonomisine ivme kazandıracaktır. Dış ticaretin ülke ekonomisine sağlayacağı bu ivmeyi bölgesel kapsamda sınır ticareti için de söylemek mümkündür. Sınır ticareti ülkelere ekonomik ve sosyal yararlar sağlamaktadır. Bununla birlikte beraberinde getirdiği sorunlar da bulunmaktadır (Tan ve Altundal, 2008, s.84). Sınır ticaretinin bölgeler arası dengesizlikleri giderme ve istihdamı arttırma, formaliteleri azaltma ve bölgesel dış ticareti arttırma, girişimci ruhunun gelişimine katkı sağlama, diğer bölgelere yapılacak göçleri önleme gibi çeşitli etkileri vardır.

Devletin amaçlarından biri de ülkenin çeşitli bölgeleri arasında var olan ekonomik dengesizlikleri gidermektir. Bu, sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Türkiye'de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, diğer bölgelere göre geri kalmış yerlerdir. Hükümetler, uygulamaya çalıştığı çeşitli ekonomi politikaları ile bu bölgeleri kalkındırmaya çalışmakta fakat coğrafi ve iklimsel şartlar, güvenlik sorunu vb. nedenlerle bu konuda başarı sağlayamamaktadır. Çeşitli dönemlerde özel sektöre verilen teşvikler de bahsedilen olumsuzluklar nedeniyle etkili olamamaktadır. Bu bağlamda sınır ticareti bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkin bir şekilde gerçekleşmesi durumunda söz konusu bölgede ticaretin artacağı, ekonomik canlanmanın ortaya çıkacağı, yüksek düzeyde olan işsizlik oranının azalacağı ve bölge ekonomisinin gelişmeye başlayacağı kabul edilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, sınır ticareti bölgesel dengesizlikleri giderme ve istihdamı arttırmada bir araç olarak kullanılabilmektedir.

Sınır ticareti, genel ihracat ve ithalat işlemlerine göre daha az formalite ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu ticaretin yapılabilmesi için valilikten alınacak "sınır ticaret belgesi" yeterli olmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda ve yorucu bürokratik engeller nedeniyle dış ticaret işlemlerini gerçekleştirmekten vazgeçen kişiler, sınır ticareti aracılığı ile bu amaçlarını daha kolay yerine getirebilmektedirler. Ayrıca sınır ticaretinde normal dış ticaret işlemlerine göre gümrük vergilerinde önemli avantajlar sağlanmaktadır. Bu kolaylık ve avantajlar özel ve tüzel kişiler için sınır ticareti cazip hale getirmektedir. Böylece bölgede dış ticaret artmakta, bölge ekonomisi canlanmaktadır.

Normal ihracat ve ithalat işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi tecrübe, sermaye ve bilgi birikimini gerektirmektedir. Sınır ticareti diğer dış ticaret işlemlerine göre daha kolay ve az sermaye ile gerçekleştirebilmektedir. Bu bağlamda sınır ticareti, sermaye birikimi yetersiz olan ve formaliteleri yerine getirmekten çekindiği için dış ticarete teşebbüs etmeye cesaret edemeyen kişiler için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Kendi imkânları ile bu ticareti yapan ve başarılı olan bazı kişiler, diğer şahıs ve firmalar için de teşvik edici olmakta ve böylece bölgede girişimcilik ruhunun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Sınır ticareti bölge ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacak, işsizlik azalacak bölgede dış ticaret artacak, girişimcilik ruhu canlanacak ve yatırımlar artacaktır. Bu durumda yeni iş imkânları ortaya çıkacak, çeşitli nedenlerle başka bölgelere yapılan göçler, artık yapılmayacaktır. Bu bağlamda sınır ticaretinin bir etkisi de göçü önleme olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Sınır Ticaretinin Kapsamı

Sınır ticaretinin meydana getireceği olumlu etkiler, kısa sürede kendini göstermektedir. Örneğin sanayi sektörüne yapılacak yatırımın sonuçları 5-10 yıl içinde, tarım ve hayvancılık sektörüne yapılacak yatırımın sonuçları ise birkaç yılda alınabilirken, sınır ticaretinin ekonomik ve sosyal etkilerini birkaç gün içinde görmek mümkün olabilmektedir (Kara, 2005, s.69). Bu nedenle sınır illerinde bazı ihtiyaçların düşük maliyetle komşu ülkeden sağlanması, aynı zamanda bu illerden yapılacak ihracatın arttırılması, böylece bir taraftan komşu ülkelerle daha sıcak ilişkiler kurulurken diğer yandan da söz konusu illerde ekonomik canlanmanın sağlanması gibi nedenlerle hükümetler zaman zaman sınır ticareti ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapmaktadırlar.

Türkiye'de ilk sınır ticareti uygulaması 1978-1979 yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde dünya petrol fiyatları yaklaşık dört kat yükselmiş, bunun sonucu olarak artan döviz talebine ve petrol ihtiyacına çözüm bulmak amacıyla İran'dan mal mukabili petrol alımında bulunma kararından sonra sınır ticareti uygulaması ortaya çıkmıştır. Sınır ticareti başlangıçta merkezden görevlendirilen elemanlarca yapılmış, daha sonra valiliklerce yürütülmesinin daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır (Öztürk, 2006, s.110). Takip eden yıllarda çeşitli düzenlemeler yapılarak bu uygulama günümüze kadar gelmiştir.

Son dönemde komşu ülkelerle sağlanan olumlu ilişkilerin bir yansıması olarak hükümet, yaşam standartlarının düşük, işsizlik oranlarının yüksek seviyede olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sınır ticaretini canlandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda 16 Mayıs 2009 tarih ve 27230 sayılı Resmi Gazete'de "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar" yayımlanmıştır. Karar, aşağıdaki tabloda gösterilen sınır illerinden ilgili komşu ülkeyle yapılacak sınır ticaretine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Tablo 1: Sınır Ticareti Kapsamındaki İller, Gümrük Kapıları ve Ticaretin Yapılacağı Ülke

Yetkili Sınır İli	Yetkili Gümrük Kapısı	Ülke
Artvin	Sarp	Gürcistan
Ardahan	Türkgözü	Gürcistan
Iğdır	Dilucu	Nahçıvan
Ağrı	Gürbulak	İran
Van	Kapıköy	İran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	Irak
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Hatay	Cilvegözü	Suriye

Kaynak: Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar, Resmi Gazete, Tarih: 16.05.2009, Sayı: 27230.

Tabloda da görülüğü gibi sınır ticaretinin yapılabileceği illerden biri de Şanlıurfa'dır. Akçakale Gümrük Kapısı aracılığı ile bu ilden Suriye'ye sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilecektir.

Sınır ticaretinin hangi kurallara göre yapılacağı, 16 Haziran 2009 tarih ve 27260 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ" ile ortaya konmuştur. Bu tebliğde belirtilen hususlardan bazıları şöyledir:

- Sınır ticareti, merkezi ilgili sınır ilinde olan ve en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacir tarafından yapılabilir.
- Yerli üretimin ve imalatın korunması ile ithalatta ve iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında çay, şeker, fındık ve antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması gerektiği bildirilen diğer ürünlerin ithalatına izin verilmez.
- Sınır ticareti kapsamında petrol ve petrol ürünleri ticareti yapılamaz.
- Sınır ticareti yoluyla yapılacak ithalatta, gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır.
- İthalatta, Dış Ticaret Müsteşarlığınca ilgili sınır ili için bildirilecek ithalat kotaları ya da ithalat değer limitleri esas alınır.
- İthalat işlemlerinde, eşyanın ilgili komşu ülkede üretildiğine veya imal edildiğine dair söz konusu ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen menşe şahadetnamesi gümrük idaresince aranır. Üçüncü ülke menşeli ürünlerin sınır ticareti kapsamında ithaline izin verilmez.
- Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin, yetkili sınır illerinde yerleşik esnaf ve tacire satışı yapılabilir.
- Gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ithal edilen ürünler için işlem yapılır ve alınması gereken vergilerin tamamı ilgililerden tahsil edilir. Ayrıca vergilerin üç katı kadar para cezası uygulanır.
- Sınır ticareti kapsamında ithal edilen, ancak yetkili sınır illeri dışına satıldığı tespit edilen ürünler için alınması gereken vergilerin tamamı ilgili esnaf veya tacirden tahsil edilir.

3. Akçakale Gümrük Kapısı

Akçakale gümrük kapısı, Türkiye ile Suriye arasında geçişi sağlayan bir kara hudut kapısıdır. Kapının açılışı, Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. 16.10.1974'te Bakanlar Kurulu Kararı ile kara hudut kapısı olmuştur. 28.02.2008 tarihinden itibaren de 1. Sınıf Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü olarak hizmet vermekte ve her türlü ihracat, ithalat ve transit işlemleri yapmaya yetkilidir. Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin artışına paralel olarak kapının önemi de gün geçtikçe artmaktadır (Akçakale Gümrük Müdürlüğü Brifing Raporu, 2010).

Tablo 2: Akçakale Sınır Kapısından Giriş-Çıkış Yapan Taşıt Durumu

Tarih	Giriş Yapan Yolcu Sayısı	Çıkış Yapan Yolcu Sayısı	Giriş Yapan Araç Sayısı (Kamyon-Tır-Otomobil)	Çıkış Yapan Araç Sayısı (Kamyon-Tır-Otomobil)
01.01.2008-31.12.2008	52.694	54.608	27.631	27.923
01.01.2009-31.12.2009	132.547	132.562	97.647	84.028
01.01.2010-30.09.2010	189.969	191.038	358.635	370.736

Kaynak: Akçakale Gümrük Müdürlüğü Brifing Raporu, 01.01.2008-30.09.2010.

Tablo 2'de Akçakale sınır kapısından son üç yılda giriş-çıkış yapan yolcu ve araç sayıları görülmektedir. Rakamlarda yıllar itibarıyla artışlar dikkati çekmektedir. Örneğin, 2008-2009 döneminde giriş yapan araç sayısı yaklaşık %253 artarken, çıkış yapan araç sayısındaki artış yaklaşık olarak %201'dir. 2009-2010 döneminde ise bu artışlar sırasıyla %267 ve %341 civarındadır. 2010 yılının son üç ayında da rakamlardaki artışın, ilk dokuz aya göre aynı oranlarda gerçekleşmesi durumunda, son iki rakam yaklaşık olarak %356 ve %454 olacaktır.

Akçakale Gümrük kapısında bir müdür, bir müdür yardımcısı, bir de şef olmak üzere toplam 35 personel görev yapmaktadır. İşlem hacmi bir önceki yıla göre 2009'da 3 kat artmış, 2010 yılında da bu artışın katlanarak devam edeceği tahmin edilmektedir (Akçakale Gümrük Müdürlüğü Brifing Raporu, 2010).

Personel, yolcu işlemleri için 08:00-24:00, kamyon ve tır işlemleri için 08:00-20:00 saatleri arasında hizmet vermektedir. İş yoğunluğu nedeniyle personel yetersiz gelmektedir. Mevcut koşullarda kapının 24 saat hizmet verebilmesi mümkün değildir. Bunun gerçekleşebilmesi için 2 müdür yardımcısı, 2 şef, 6 muayene memuru ve 10 memura ihtiyaç vardır. Türkiye ile Suriye arasında 13 Ekim 2009 tarihinde imzalanan anlaşma ile "vize yükümlülüğü" karşılıklı olarak kaldırılmıştır. Bunun sonucunda gümrük kapısında gerçekleştirilen işlem hacmi 3 kat artmış, ancak personel ve fiziki donanımda herhangi bir gelişme olmamıştır. Kamyonların ve araçların işlemleri "muayene memuru" yetersizliği nedeniyle sağlıklı ve süratli yapılamamakta, bu ise iki ülke arasında ki ticaretin gelişmesini yavaşlatmaktadır (Şanlıurfa Valiliği Ticaret Müdürlüğü Kayıtları, 2010).

Tablo 2'de de görüldüğü gibi vizelerin kalkması ile kapıdan geçen araç sayısı atmıştır. Memur yetersizliği nedeniyle günübirlik giriş-çıkışlarda eşya kontrolü yapan memur zor durumda kalmakta ve kapıdan geçiş yapan yolcularla zaman zaman tartışmalar yaşanmaktadır. Sonuçta hem memurun verimi düşmekte, hem de sınır geçişlerinde iki ülke insanları tatsız olaylar yaşayabilmektedir. Bu durumdan iki ülke ilişkileri olumsuz etkilenebilir. Gümrük Müsteşarlığınca Akçakale Gümrük Kapısının yeniden yapılandırılması için Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) görevlendirilecektir. Projelendirme faaliyetlerine bir an önce başlanılması gerekmektedir (Şanlıurfa Valiliği Ticaret Müdürlüğü Kayıtları, 2010).

4. Sınır Ticaretinin Şanlıurfa Ekonomisine Etkileri

İl değerlendirme komisyonu il ihtiyacı kapsamında yıllık ürün taleplerini belirler. Bunlar vali tarafından Ekim ayı sonuna kadar Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirilir. Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile bir değerlendirme yapılır. Bu değerlendirme neticesinde il ihtiyacı kapsamında bir yıl için uygun görülen ithalat kotaları ve/veya ithalat değer limitleri, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl Ocak ayının ilk beş iş günü sonuna kadar ilgili valiliklere bildirilir (Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, 2009). Bu bağlamda, sınır ticareti kapsamında 2010 yılı için Şanlıurfa'ya tahsis edilen ithal ürünler ve miktarları Tablo 3'te verilmiştir.

Tabloda da görüldüğü gibi ithal edilecek ürünler içinde 4.000 tonluk miktar ile ekmeklik buğday birinci sırada yer almakta, onu 1.000 ton ile arpa, 500 ton ile hurma, yeşil mercimek ve kırmızı mercimek takip etmektedir.

Şanlıurfa'da sınır ticareti yapmaya haiz esnaf ve tacir, Tablo 3'de belirtilen 22 kalem üründen, bunlar için belirlenmiş kotaları aşmamak şartıyla dilediği ürünü ithal edebilir. İthal edilen malların ticaretinin ilgili mevzuata göre Şanlıurfa'da yapılması bir zorunluluktur. Bu ürünler başka şehirlere götürülüp oralarda satılamaz.

Tablo 3: Şanlıurfa ili 2010 Yılı Sınır Ticareti İthalat Kotaları

Sıra No	Ürün	Miktar (Ton)
1	Arpa	1.000
2	Biber (Yeşil)	250
3	Buğday (Ekmeklik)	4.000
4	Çam Fıstığı	5
5	Hurma	500
6	Kahve	3
7	Kakule	2
8	Karabiber	1
9	Karanfil	0,5
10	Karpuz Çekirdeği (Çerezlik)	20
11	Kebere	10
12	Keten Tohumu	10
13	Kına	3
14	Kimyon	1
15	Kuşburnu	5
16	Mercimek (Yeşil)	500
17	Mercimek (Kırmızı)	500
18	Nar Ekşisi	2
19	Nohut	200
20	Pirinç	300
21	Tarçın	0,5
22	Zencefil	0,5

Kaynak: Şanlıurfa Valiliği Ticaret Müdürlüğü Kayıtları, 07.10.2010.

Şanlıurfa'da sınır ticareti kapsamında yapılan ithalatta kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Aşağıdaki tabloda 2009 ve 2010 yıllarında gerçekleştirilen ithalat rakamları verilmiştir.

Tablo 4: 2009-2010 Yıllarında Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan İthalat

Tarih	Ürün	Miktar (kg)	Fatura Bedeli ($)
06.10.2009	Merinos Yün	14.960	24.380
06.04.2010	Sivri Biber	17.488	13.990,4

Kaynak: Bilgi Notu, Akçakale Gümrük Müdürlüğü, 14.10.2010.

Tablo 4'te de görüldüğü gibi 2009 yılında fatura bedeli 24.380 dolar olan 15 ton civarında yün, 2010 yılında da 13.990 dolar fatura bedelli yaklaşık 17,5 ton sivri biber ithal edilmiştir. Şanlıurfa'da sınır ticareti kapsamında son iki yılda şu ana kadar gerçekleştirilen ithalat sadece bu iki üründen ibarettir.

Şanlıurfa'da sınır ticaretine ilgi gösterilmediği görülmektedir. Bu bağlamda sınır ticaretinden beklenen ekonomik ve sosyal etkilerin (Bölgeler arası dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırma, girişimci ruhunun gelişimine katkı sağlama, vb.) ortaya çıkması da söz konusu olmayacaktır. Bu ilgisizliğin çeşitli nedenleri vardır. Bunları, dış ticaretle uğraşanların, her iki tarafın gümrük kapılarında karşılaştıkları sıkıntılar, il değerlendirme komisyonu tarafından il ihtiyacı kapsamında belirlenen yıllık ürünler ve bunların kotaları, sınır ticareti ile ilgili mevzuat, sınırdan giriş çıkış yapan günübirlikçilerden kaynaklanan problemler, vb. şeklinde sıralamak mümkündür.

Her iki ülkenin gümrük kapısının yeterli kapasiteye sahip olmaması nedeniyle günlerce hem Akçakale Gümrük Kapısı'nda hem de Tebiyad Gümrük Kapısı'nda bekletilen kamyon ve tır şoförleri mağduriyet yaşamaktadır. Akçakale sınır kapısında araçların bırakılacağı bir garajın olmaması, otel, motel gibi konaklama yerlerinin de bulunmaması başka bir mağduriyet nedenidir. Bir işadamı, kapıdaki kapasite düşüklüğünden şikayet etmekte ve kapasitenin arttırılması durumunda yılda bir milyon ton olan çimento ihracatını iki katına çıkarabileceğini vurgulamaktadır. Bir araştırmacı da, kapıda denetlemelerin daha hızlı ve seri yapılması gerektiğini ama personel yetersizliği ve gümrük alanının darlığı nedeniyle bunun gerçekleşmediğini, kapıda soysal bir tesisin olmamasını, Suriye'ye giriş çıkış yapanlardan alınan ücretlerin kapıyı üçüncü sınıf statüsüne düşürdüğünü belirtmektedir (Arısüt, 2010).

Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odasının yaptığı araştırmaya göre bazı üyelerin konu ile ilgili problemleri şöyledir (ŞUTSO, Ağustos 2010):

"Çimento ihraç eden firmalarımızın sıkıntılarının başında her sevkıyatta yapılan analizler gelmektedir. Bir önceki uygulamaya göre Suriye gümrükleri sevkıyattan belirli bir numuneyi analize gönderip araçların geçişlerine izin vermekteydiler. Araçlar analiz raporlarını alıcının tesislerinde beklemekteydi. Şimdiki uygulamaya göre tırlar bu raporların sonuçlarını kapıda beklemek durumunda kalıyorlar. Analizlerin sonuçlandırılması 1 haftayı bulduğundan bu bekleyiş eziyet halini almaktadır. Ayrıca Suriye gümrüğü beklettikleri araçlardan park ücreti olarak 420 Suriye Lirası (yaklaşık 10 ABD Doları) tahsil etmektedir, bu da ek maliyet anlamı taşımaktadır. Mobilya ihraç eden bir firmamız Suriye kapısında karşılaştığı belgeleme ile ilgili sıkıntılar sebebiyle sevkıyatını iptal etmek durumunda kalmıştır. Gümrük işlemleri esnasında alıcının bizzat kapıya gelmemesi durumunda satıcıya çıkarılan problemlerin arttığından bahsedilmiştir. Suriye'ye bulgur ve un ihraç eden firmalarımızın ortak problemleri ise gümrük işlemlerinin Haseki'de yapılmasıdır. Gümrük işlemlerin Tebiyad'da yapılmayıp aracın Haseki'ye gönderilmesi ihracatçıya ek maliyet getirmektedir. Suriye'ye ihracat yapan firmalarımızın genel bir problemi ise Suriye'nin dış ticaret mevzuatının çok sık değişmesidir. Türkiye'den yola çıkan araç kapıda beklenmedik uygulamalar ile karşılaşabilmektedir."

İl değerlendirme komisyonu tarafından sınır ticareti kapsamında her yıl ithal edilecek ürünler ve bunların kotaları belirlenir. 2010 yılı ile ilgili durum tablo 3'te verilmiştir. Bu tabloda belirtilen ürünlerin dışında ve belirtilen miktarların üzerinde ithalat yapılamaz. Ayrıca söz konusu ürünlerin ithal edilen ülkede üretilmesi, ithal edilen ilin dışına çıkarılması vb. yasaklanmıştır. Bu durum sınır ticarinim cazibesini azaltmaktadır.

4458 Sayılı Gümrük Kanununun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkındaki Kararın 59. maddesinde; "transit yolcular hariç olmak üzere, yolcu beraberinde getirilip, serbest dolaşıma sokulan gayri ticari nitelikteki kişisel ve ailevi kullanıma mahsus veya hediye edilmek üzere getirilen eşyaya muafiyet tanınır. ***Kara hudut kapısından diğer ülkelere giden ve geri gelen yolcular ile diğer ülkelerden ülkemize gelen ve giden yolcular, seyahat ettikleri ülkede, en az üç gün geçmeden geldikleri ülkeye dönmeleri halinde, yolcular için öngörülen muafiyet hakkından yararlandırılmazlar"*** denilmektedir. Bu nedenle yolcuların muafiyet kapsamında eşya getirebilmeleri için, yurt dışında en az üç gün kalmaları gerekmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki vizelerin kalkmasından sonra bu üç günlük kısıta uyulmadığı görülmektedir. Her gün işlerine gider gibi Türkiye'den Suriye'ye geçen günübirlikçilerin beraberlerinde getirdikleri eşyaları, yolcu eşyası olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir (Karaali, 2010, s.48). Günübirlikçilere tanınan muafiyet adeta kaçakçılığa göz yumma şeklinde değerlendirilmektedir. Günübirlikçiler kapıdaki işlem hacmini arttırmakta ve işlemlerin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu da dış ticareti ve dolayısıyla sınır ticaretini olumsuz yönde etkilemektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Sınır ticareti özel gümrük rejimleri arasında yer alan uluslar arası ticaret şekillerinden biridir. Sınır ticaretinin bölgeler arası dengesizlikleri giderme, istihdamı arttırma, bölgesel dış ticareti arttırma, girişimci ruhunun gelişimine katkı sağlama, diğer bölgelere yapılacak göçleri önleme gibi çeşitli ekonomik ve sosyal etkileri bulunmaktadır.

Son dönemde komşu ülkelerle sağlanan olumlu ilişkilerle birlikte yaşam standartlarının düşük, işsizlik oranlarının yüksek seviyede olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sınır ticaretinin canlandırılması amaçlamıştır. Bu bağlamda 16 Mayıs 2009 tarih ve 27230 sayılı Resmi Gazete'de "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar" yayımlanmıştır. Bu karara göre sınır ticaretine konu olan illerden biri de Şanlıurfa'dır. Akçakale Gümrük Kapısı aracılığı ile bu ticaret yapılabilmektedir.

Akçakale Gümrük Kapısı, 2008 yılından beri 1. Sınıf Gümrük ve Gümrük Muhafaza Müdürlüğü olarak hizmet vermeye başlamıştır. Türkiye ile Suriye arasında 13 Ekim 2009 tarihinde imzalanan anlaşma ile vizeler karşılıklı olarak kaldırılmış, bunun sonucunda gümrük kapısında gerçekleştirilen işlem hacmi 3 kat artmış, ancak personel ve fiziki donanımda herhangi bir gelişme olmamıştır. Kamyon ve araçların işlemleri muayene memuru yetersizliği nedeniyle sağlıklı ve süratli yapılamamaktadır.

Sınır ticareti kapsamında Akçakale sınır kapısından 2009 yılında 15 ton (24.380 $) yün, 2010 yılında da 17,5 ton (13.990 $) sivri biber ithal edilmiştir. Bu durum ilde sınır ticaretine ilgi gösterilmediğinin bir kanıtıdır. Şanlıurfa'da sınır ticaretine ilgi gösterilmemesinin muhtemel etkilerini dış ticaretle uğraşanların her iki tarafın gümrük kapılarında karşılaştıkları sıkıntılar, il değerlendirme komisyonu tarafından il ihtiyacı kapsamında belirlenen yıllık ürünler ve bunların kotaları, sınır ticareti ile ilgili mevzuat, sınırdan giriş çıkış yapan günübirlikçilerden kaynaklanan problemler, vb. şeklinde sıralamak mümkündür. Bu sonuçlardan hareketle;

- Akçakale Gümrük Kapısı en kısa zamanda altyapı problemleri giderilmiş, yeterli elamana sahip, işlemlerin süratle yapılabileceği, 24 saat hizmet verebilecek yeni ve modern binasına kavuşmalı,
- Suriye ile yapılacak görüşmelerle, Tebiyad Gümrük Kapısında yaşanan problemler giderilmeli,
- Sınır ticareti kapsamında ithal edilecek ürünler ve bunların kotaları, sınır ticaretinden beklenen ekonomik ve sosyal yararlara hizmet edecek şekilde belirlenmeli, etkin kontrol ve denetim ile söz konusu ticaretten beklenen hedeflere ulaşmaya gayret edilmeli,
- Günübirlik giriş-çıkış yapanların (Her gün işine gider gibi karşı tarafa geçip geri dönenler) kapıdaki işlem hacmini arttırdığı ve işlemlerin yavaşlamasına neden olduğu ayrıca bunların beraberinde getirmelerine göz yumulan eşyaların (3 karton sigara, 5 kg şeker gibi) dış ticareti, dolayısıyla sınır ticaretini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir. Bu konuda gerekli tedbirler alınarak ticaretle uğraşanların mağduriyetlerinin giderilmesine katkıda bulunulmalıdır.

Kaynakça

Akçakale Gümrük Müdürlüğü Brifing Raporu, 01.01.2008-30.09.2010.

Arısüt Mustafa, "Türkiye'nin Sınır Kapıları", Taraf Gazetesi, 15.04.2010, http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-nin-sinir-kapilari-2.htm, Erişim Tarihi:05.10.2010.

Bilgi Notu, Akçakale Gümrük Müdürlüğü, 14.10.2010.

Karaali Ali Emir, "Yolcu ve Günübirlikçi Kime Denir?", Gümrük Araştırmaları ve Eğitim Dergisi, Sayı16, Eylül 2010, ss.48-49.

Kara Mehmet, "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 3, 2005, ss.60-79.

Öztürk Nurettin, "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss.107-127.

Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat, Güzem Yayınları, İstanbul, 2009.

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar, Resmi Gazete, Tarih: 16.05.2009, Sayı: 27230.

Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ, Resmi Gazete, Tarih: 16.06.2009, Sayı: 27260.

Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası (ŞUTSO) Kayıtları, Ağustos 2010.

Şanlıurfa Valiliği Ticaret Müdürlüğü Kayıtları, 07.10.2010.

Tan Mustafa ve Altundal Fuat, Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayınları, No: 26, İstanbul, 2008.

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE DIŞ TİCARETİN YERİ

Ferda NAKIPOĞLU*
Metin YILDIRIM**

ÖZET

90 yıllık aradan sonra birbirlerine yakınlaşan Türkiye ve Suriye ülkeleri arasında sosyal, siyasal, ticari, kültürel ve bilimsel alanlarda birçok işbirliğine gidilmiştir. İki ülke arasındaki coğrafi yakınlığın yanı sıra tarihi ve kültürel bağlar da ticaret hacminin artırılmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda birçok projeden biri olan Türkiye-Suriye Ortak Serbest Ekonomi Bölgesi Kurulması Projesi de ikili ilişkilerin geliştirilmesi noktasında oluşturulan en önemli projelerdendir.

Suriye-Türkiye dış ticareti, uzun yıllar iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikten dolayı olumsuz etkilense de, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında özellikle 2002 yılı sonrasında önemli artışlar kaydedilmiştir. Ayrıca 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile de hem ihracatta, hem de ithalatta olumlu etkiler gözlenmektedir. Suriye ile mevcut sınır kapılarında kurulması hedeflenen Sınır Ticaret Merkezleri de, iki ülke sınır ticaretini iyi bir noktaya getirerek Türkiye-Suriye dış ticaretinin daha da gelişmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, dış ticaret, sınır ticareti.

THE PLACE OF FOREIGN TRADE IN RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY-SYRIA

ABSTRACT

After an interval of 90 years between Turkey and Syria who are coming closer to one another, there has been made many co-operations about social, political, commercial, cultural and scientific fields. As well as the geographical proximity between the two countries, the historical and cultural ties have also played an important role in increasing trade volume. One of the many projects between Turkey and Syria in terms of developing of commercial co- operations is "Establishing Turkey-Syria Common Free Economic Zone Project" which is the most important Project in view of increasing bilateral relations

Although the foreign trade of Syria-Turkey is affected adversely because of the political tension between two countries for many years, Turkey's exports to Syria especially after 2002 are recorded significant increases. In addition, with the Free Trade Agreement which came into force on 1 January 2007, positive effects have been observed on both exports and imports. The Border Trade Centers that are aimed to establish in the existing border crossings with Syria will enable the further development of foreign trade between two countries.

Key words: Turkey, Syria, foreign trade, border trade.

GİRİŞ

Türkiye ve Suriye; stratejik ve coğrafi konumları itibariyle Asya, Avrupa ve Arap Dünyası arasında köprü görevi görmektedir. Derin ve köklü tarihiyle, kültürel ve sosyal bağlarının yakınlaştırdığı kardeş ülke Türkiye ve Suriye ilişkileri son beş yıl içinde yükselen bir gelişme kaydetmiştir. İki ülkenin en üst düzeydeki yöneticilerinin karşılıklı ziyaret ve görüşmelerinin yanı sıra Suriyeli ve Türk iş adamlarının ortak yatırımlara yönelmeleri, bu ülkeler arasındaki ekonomik ve politik alanlarda da ilerleme göstermiştir.

Türkiye'nin 24 Ocak 1980'de aldığı kararlar doğrultusunda başlayan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve dışa açık büyüme modeli ile Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısında değişmeler ortaya çıkmıştır. Bu durumun yansımaları Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat yapısında görüldüğü gibi komşu olduğu Ortadoğu sınır ülkeleriyle olan dış ticaretine de yansımıştır.

Suriye 1990 sonrası uzun yıllar uyguladığı sosyalist ekonomik politikaları bırakıp serbest piyasa ekonomisine yönelmiş; izlediği liberalleşme politikasıyla da komşusu Türkiye ile olan ilişkilerinde daha da yakınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'nin AB üyeliğine aday bulunması ve oluşturulan Gümrük Birliği Suriye için ülkemizi daha cazip bir hale getirmiştir. Diğer yandan, Suriye her ne kadar diğer Arap ülkeleriyle giderek artan oranda ticaret yapsa da bu ülkelerden temin edemeyeceği malları da Türkiye'den ithal edebilmektedir. Bu noktada Türkiye-Suriye ilişkilerinde özellikle de vize uygulamasının kaldırılmasıyla ciddi boyutta olumlu gelişmeler yaşanmaktadır.

Çalışmada öncelikle Türkiye'de dış ticaretin gelişimi ele alınacaktır. Sonra Suriye dış ticaretindeki gelişim belirtilecek ve iki ülke arasındaki dış ticaret karşılaştırılacaktır. Çalışmanın son kısmında Türkiye-Suriye arasında imzalanan Serbest Ticaret Alanı Ortaklık Anlaşmasına yer verilerek sınır ticareti açıklanacaktır.

* Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü nakipoglu@gantep.edu.tr, Arş. Gör.
** Gaziantep Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü myildirim@gantep.edu.tr, Yrd. Doç. Dr.

1. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Her ne kadar tazminat sonrası çökmüş olsa da, 19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda küçük atölyelerde üretilen ve loncalar halinde örgütlenmiş; pamuk ipliği, ipekli kumaş, bez ihracatını gerçekleştiren bir sanayinin varlığı görülmektedir. Bu dönemde Türkler daha çok askerlik alanlarında faaliyet göstermiş; devleti yönetenler ise ekonomi idaresi içinde yetişmiş, asker kökenli ve savaş ekonomisini yaşamış, sanayi ve ticaretle fazla ilgilenmeyen yöneticiler olmuşlardır. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarına gelindiğinde ise devletçi bir sistemin yanı sıra özel mülkiyet ve özel teşebbüsü kısıtlamayan, ekonomik kalkınmayı özel sektör aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışan liberal bir politika uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak bu durumda da devlet tekelciliği ön plana çıkmıştır.

1929 Büyük Buhran sonrasında, uzun bir süre kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmaya çalışan korumacı ve müdahaleci bir dış ticaret rejimi uygulanmaya başlanmıştır. 1933-1938 dönemine gelindiğinde hızlı bir sanayileşme ve inşa dönemi ile karşılaşılmış; II. Dünya Savaşı ardından da uluslararası ticareti serbestleştirmeye yönelik adımlar atılmıştır (DTM, 2010). 1946, 1958 ve 1970 devalüasyonlarında ciddi önlemler alınmış, ithalattaki sınırlamalar azaltılmıştır. Ancak 1980 öncesi dönemde uygulanan bu politikalar o günü kurtarmaya yönelik, dönemsel politikalar şeklinde gerçekleşmiş; dış ticaretten çok ihracatı kontrol altında tutmak ve ekonomiyi yönetebilmek için uygulanmıştır. 1980 sonrası döneme gelindiğin de ise uygulanan dış ticaret politikalarının günü kurtarmaya yönelik değil de belli bir ekonomik düzeni oluşturmaya yönelik politikalar olduğu dikkatleri çekmektedir.

Ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemesini sağlamak ve dış dünya ile entegrasyonunu gerçekleştirmek amacıyla alınan 24 Ocak Kararları ile ithal ikameciliğine son verilmiş; ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Nitekim ihracat artışının sağlanması ve ithalatın daha da libere edilmesine yönelik uygulanan bu politikayla 1987 yılı itibariyle ihracatta, 1980 yılına oranla % 250, ithalatta ise % 80 oranında artış yaşanmıştır (Ege, 2010).

1990'dan 2004'e kadar olan süreçte de Türkiye'nin yatırım malı ithalatında azalma ve ihracat oranında artış gözlemlenirken, diğer taraftan tüketim malı ihracat oranında bir değişme olmamıştır. Ara malı ithalatında ise artış dikkatleri çekmiştir. Dahası önceleri büyük oranda ihraç edilen ara mallarının, yatırım ve tüketim malları üretimi ve ihracatına yöneldiği bilinmektedir (Ertekin, 2005, ss.3-5).

Tablo 1'e göre Türkiye'nin ihracatında, 2003 yılından 2008 yılına yaklaşık üç katı kadar artarak 132 milyar dolara yükseldiğini; ithalatın ise bu dönemde daha fazla artarak 2008 yılında 201 milyar dolar olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde ihracattaki artış hızı ithalattaki artış hızının gerisinde kaldığı için dış ticaret dengesi olumsuz yönde değişmektedir. 2008 yılının son aylarında ortaya çıkan ve dünyanın birçok ülkelerini olumsuz yönde etkileyen ekonomik kriz sonrasında ise Türkiye'de hem ihracatta hem de ithalatta bir önceki yıla oranla gerileme yaşandığı bilinmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticareti (bin $)

Yıllar	İhracat	İthalat
1980	2.910.122	7.909.364
1981	4.702.934	8.933.374
1982	5.745.973	8.842.665
1983	5.727.834	9.235.002
1984	7.133.604	10.757.032
1985	7.958.010	11.343.376
1986	7.456.726	11.104.771
1987	10.190.049	14.157.807
1988	11.662.024	14.335.398
1989	11.624.692	15.792.143
1990	12.959.288	22.302.126
1991	13.593.462	21.047.014
1992	14.714.629	22.871.055
1993	15.345.067	29.428.370
1994	18.105.872	23.270.019
1995	21.637.041	35.709.011
1996	23.224.465	43.626.642
1997	26.261.072	48.558.721
1998	26.973.952	45.921.392
1999	26.587.225	40.671.272
2000	27.774.906	54.502.821
2001	31.334.216	41.399.083
2002	36.059.089	51.553.797
2003	47.252.836	69.339.692

2004	63.167.153	97.539.766
2005	73.476.408	116.774.151
2006	85.534.676	139.576.174
2007	107.271.750	170.062.715
2008	132.027.196	201.963.574
2009	102.142.474	140.928.381
2010* (9 aylık)	81.884.351	130.523.382

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr, 04.10.2010);
IMF, (http://www.imf.org, 04.10.2010).

Türkiye, son yirmi yılda açık ve rekabetçi piyasalara dayalı bir büyüme stratejisi için başarıyla yön değiştirmiştir. Ancak, tekrarlayan makroekonomik istikrarsızlıklar trend büyümeyi yavaşlatmıştır. 2001 krizinden toparlanma, benzeri görülmemiş yüksek büyüme sürecini de beraberinde getirmiştir. 2008 yılı itibariyle Türkiye "kriz sonrası iyileşme"den başarılı bir çıkış ile sürdürülebilir yüksek büyüme arasında zor bir geçiş sürecine girmiştir. Bu geçiş süresinde ise uluslararası yatırımcıların risk algılarını azaltmak, Türk ekonomisinin dayanıklılığını arttırmak ve verimli potansiyelin hareketliliğini sağlamak için istihdamdaki engelleri azaltmak gibi ana sorunlarla karşılaşılmaktadır (OECD, 2008, s.3).

1.1. Türkiye İhracatı

24 Ocak Kararları ile birlikte Türkiye, Neo-liberal ticaret politikası ile dışa açık büyüme modelini tercih etmiş, bunun yanı sıra yabancı mal talebine yönelik mal üretmeyi amaçlayarak ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk etmiş, ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Bu strateji ile hem dünyadaki yapısal değişikliklere uyum sağlama hem de ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme politikasının yarattığı yüksek gümrük duvarlarıyla korunan ve bunun sonucu olarak da iç pazara dönük, dünya pazarlarında rekabet şansına sahip olmayan bir yapıdaki sanayinin, dış rekabete açık bir üretim yapısına kavuşturulması sağlanmıştır. Yeni strateji doğrultusunda Türkiye'nin yeni pazar arayışlarına gereksinim duyması, ülkeyi tercihli ticaret anlaşmalarına yönelmiştir. Böylelikle 1980'den itibaren sanayi mallarının çeşitliliği artmış, üretimde rekabet sağlanmış, yeni piyasalar bulunmuş, döviz gelirlerinde sürekli artış yaşanmıştır (Akal, 2008, s.274).

Tablo 2: Türkiye'nin Pazar Payı Açısından İlk 10 Ülkesi

	Ülkenin Toplam İthalatı 2008 (milyar $)	Ülkenin Toplam İthalatı 2009 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatı 2008 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatı 2009 (milyar $)	Türkiye'nin İhracatındaki Değişim (2008-2009)	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız 2008 (%)	Ülkenin İthalatında Pazar Payımız 2009 (%)
AZERBAYCAN-NAHÇ.	7,2	6,1	1,67	1,4	-16,1	23,2	22,9
IRAK	18		3,92	5,12	30,8	21,8	
MALTA	5		0,96	0,66	-31,5	19,1	
GÜRCİSTAN	6,1		1	0,75	-25,2	16,4	
TÜRKMENİSTAN	4,1		0,66	0,95	42,6	16,2	
SURİYE	17,1		1,12	1,42	27,8	6,5	
BULGARİSTAN	33,8		2,15	1,39	-35,5	6,4	
LİBYA	17,9		1,07	1,8	67,5	6	
ROMANYA	82,7	54,3	3,99	2,22	-44,4	4,8	4,1
BİR.ARAP EMİRLİK.	165,6	140,0	7,98	2,9	-63,7	4,8	2,1

Kaynak: İGEME (www.igeme.org.tr, 04.10.2010).

Tablo 2'de görüldüğü üzere Türkiye'nin pazar paylarında yüksek oranda yer aldığı ilk on ülkeden biri olan Suriye'nin 2008 yılı itibari ile 17,1 milyar dolarlık ithalatında Türkiye'nin pazar payı yüzde 6,5'tir. Türkiye'nin 2008 ihracatı 1,12 milyar dolar iken 2009 ihracatı 1,42 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatındaki değişim son iki yılda yüzde 27,8 olmuştur.

1.2. Türkiye İthalatı

Türkiye'de uygulanan ithalat politikalarına baktığımızda, 1929 yılına kadar serbestliğe dayanan bir politika uygulandığı, 1929-1950 yılları arasında kontrollü ithalat politikasına dönüş olduğu, 1950-1956 yılları arasında tekrar serbestleşme ve 1956-1980 döneminde de serbestleşmeden uzaklaşıldığı görülmektedir. 80'li yıllara gelindiğinde de ithal ikameciliği terk edilmiş, ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. 1984

yılı İthalat Rejimi Kararı'nda yer alan esaslar gereği yapısal değişiklikler de ortaya çıkmıştır. 1984 yılından itibaren her yıl daha da geniş boyutlar kazandırılarak sürdürülen bu politikaların amaçları ise şunlardır:

- Dış ticarette liberalleşmeyi sağlamak,
- İhracata dönük sanayileşmeye hız kazandırmak amacıyla yatırım malları ithalatını sağlamak,
- Genç sanayinin dış rekabete açılmasını sağlamak,
- Haksız kazanç, karaborsa ve kaçakçılığı önlemek,
- AB ile entegrasyonun sağlanmasına katkı sağlamaktır (Yıldırım, 2000, ss.74-75).

Uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunması, yüksek oranlı GSMH büyümesi ve 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği'ne gidilmesi neticesinde özellikle 1984 sonrasında ithalatta kayda değer artışların olduğuna dikkatleri çekmektedir. Örneğin, Tablo 1'de de görüldüğü üzere 1985 yılında 11,3 milyar dolar olan ithalat 1989 yılında 15,8 milyar dolara kadar yükselmiş; 1990 yılında da 22,3 milyar dolara sıçramıştır. 1990 sonrasında duraklayan ithalat 1993 yılında 29,4 milyar dolara yükselmiştir. 1994 yılında ise istikrar tedbirleri uygulamaları nedeniyle ithalatta azalmalar yaşansa da ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmeler oldukça yüksek değerlerde seyretmiştir (Ege, 2010). 2008 yılının son aylarında yaşanan ekonomik kriz sonrasında Türkiye de bu durumdan etkilenmiş; 2008 yılında 201 milyar dolar olan ithalat, 2009 yılında 140 milyar dolara gerilemiştir.

2. SURİYE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte 1991 yılından itibaren Suriye'nin ticaret partnerlerinde bir değişim olmuş; 1989 yılında Suriye ihracatının %40'ı Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleriyle yapılırken bugün bu oran oldukça azalmış; Avrupa Birliği'nin payı 1989 yılında %30'dan 1998 yılında %55 oranına yükselmiştir. Ülkede yine petrol ihracatı en önemli ihracat geliri olarak ortaya çıkmıştır (Kökçe, 2005, s.66).

Uzun yıllar Suriye tarımsal ürünlerini eski Sovyet Bloğu'na ihraç etse de; 90'ların başında, Sovyet Birliği'nin çöküşü hem tarım hem de üretim mallarının Suriye ihracat performansını zayıflatmıştır. Buna rağmen, yerli petrol üretiminin hızlı genişlemesi 1995 sonrasında cari hesaplarda fazlalığa ulaşmaya katkı sağlamıştır. Öte yandan, bu gerçek Suriye ekonomisinin geleceğini uluslararası petrol fiyatlarına bağımlı hale getirmiştir. Nitekim 2002'de tarım ihracatı (çoğunlukla pamuk, arpa, buğday, canlı hayvan ve meyve) %20 civarlarında iken, petrol geliri toplam ihracat gelirinin yaklaşık %70'ini göstermektedir. Ancak Suriye'nin bilinen petrol rezervleri 2 milyar varili geçmemekte ve mevcut 600.000 milyar/varil rezervin 10 yıldan az bir süre içinde de tükenmesi beklenmektedir (UNDP, 2008, s.4).

2001 yılından bu yana yüksek petrol fiyatları ve güçlü petrol dışı ihracat performansı sayesinde, Suriye'nin ticaret dengesi bu süre içinde pozitif olurken, bu fazlalık aynı zamanda Suriye ithalatında önemli ölçüde artışa neden olmuştur (UNDP, 2008, s.4). Nitekim petrol ihracatından elde edilen kazançlar hükümetin en önemli döviz kaynaklarından biridir. Suriye'nin başlıca ihracatı ham petrol, petrol ürünleri, ham pamuk, giyim, meyve ve tahıl içermektedir. İthalatının büyük bir kısmı ise sanayi, taşıt araçları, tarımsal alet ve ağır makineler için gerekli hammaddelerdir (www.globalsecurity.org).

Avrupa Birliği, Suriye'nin de dahil olduğu Akdeniz bölgesindeki 12 ülke ile 2010 yılına kadar serbest ticaret alanı oluşturmayı amaçlamıştır. Nitekim Suriye'nin kapılarını daha fazla dışarıya açmak amacıyla Suriye-AB ortaklık anlaşması konusunda Aralık 2003'de mutabakata varılmıştır. AB'nin Suriye'ye uygulamak istediği kota seviyesi Arap ülkeleri arasındaki en düşük seviyededir. Son tur görüşmelerinde ise ayrıca, Avrupa pazarlarına ihraç edilecek tarım ürünleri üzerindeki kotaları kısmen yükseltilmiştir (Gümüş, 2006, ss.60-61).

Arap Ortak Pazarı'nın bir üyesi olmasının yanı sıra, Ortadoğu ülkeleriyle bağlantıda kilit konumunda olan Suriye, yakın komşuları ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği yapmakta, Arap dünyasında liderliğe oynamaktadır (Kökçe, 2005, s.67). Bölgenin ihracatı bakımından en büyük ortağı Lübnan ve Suudi Arabistan, ithalatı bakımından da Ürdün ve Suudi Arabistan'dır (Kalaycıoğlu, 2002, s.48). Suriye, 21 Arap ülkesiyle Arap ligi çerçevesinde Serbest Ticaret Anlaşması imzalayıp gümrük vergilerinde %80 indirime giderken bir yandan da Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Lübnan ve Suudi Arabistan ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamış ve bu ülkelerle de %100 gümrük indirimlerine gitmiştir. Arap ülkeleriyle gümrüklerin %80'lere varan oranlarda indirilmesi 8 yıl boyunca tedricen %10'luk indirimlerle olmuş; 2004 yılında da %20 indirim sağlanarak 2005'te %100 gümrük indirimleri sağlanmıştır. Suriye'nin katma değeri en az %40 olan ürünleri diğer Arap ülkelerine "0" gümrükle serbestçe girebilmektedir. Bu nedenle Suriye; Türkiye, Almanya, Beyaz Rusya, Hindistan ve İran başta olmak üzere komşu ve diğer ülkelerin odak noktası haline gelmiştir (Gümüş, 2006, s.61).

Suriye'de 1950'lerin başında ithalat değeri, ihracat değerinin iki katına yakın bir değere ulaşmıştır. 1951-1970 yılları arasında ise ithalat yılda ortalama %6.2 ve ihracat %5.6 oranında artmıştır. 1970'te ihracat ve ithalatın değeri çok daha fazla artış göstermiştir. Örneğin ithalatın ortalama büyüme oranı yılda %28 ve ihracatın ise %23'tür. Suriye, 1970'li yıllarda ithalatta önemli bir büyüme yaşamış, bu durum dış yardım akışındaki artış,

Ekim 1973 savaşının ardından yatırım ve inşaattaki patlama ve 1970'lerin ortasında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nün politikalarından kaynaklı petrol fiyat artışı tarafından körüklenmiştir (Collelo, 1987).

Suriye, büyümenin yavaşladığı 1980'lerin sonunda ithal ikamecilik politikasını bırakmış, ihracata dayalı büyüme politikasını benimsemeye başlamıştır. 1980'li yıllarda uzun süren dış ticaret açığı 1989 yılında ithalatın azalmasının ardından tekrar petrol ihracatının artması ile toparlanarak dış ticaret fazlasına dönüşmüş ve 1990 yılında 2 milyar dolar ödemeler dengesi fazla vermiştir. Fakat 1993 yılında petrol fiyatlarının düşmesi ve ithalatın hızlanması ödemeler dengesinin tekrar açık vermesine neden olmuştur. 1996 yılı sonrasında ise ithalattaki büyük düşüşten sonra 1999 yılına kadar dış ticaret dengesinde genel olarak fazlalık meydana gelmiştir (Kökçe, 2005, s.68).

Son dönemlerde Suriye Hükümeti, dışa yönelik ekonomik politikalar doğrultusunda özel sektöre geniş imkanlar tanıyarak dış ticareti canlandırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ülkede liberalleşme faaliyetleri de dikkati çekmektedir. Ancak ülke ekonomisinin hala 2/3'ü devlet kontrolündedir. Bankacılık ve sigortacılık hizmetleri, petrol, diğer tabii kaynaklar ve benzer sektörler devletin tekelindedir ve GSMH'nın %60'ı bu sektörlerden sağlanmaktadır. İthal hammaddeye dayalı Suriye sanayisinin girdi maliyetinin azaltılması ve rekabet gücünün arttırılarak ihracata ivme kazandırılması amacıyla Mayıs 2001'de yayınlanan bir kararname ile 1100 ithal maddeye uygulanan ve %6 - %20 arasında değişen gümrük vergisi oranları %1'e indirilmiştir. Bir başka kararname ile de gümrük tarife oranları hesaplama şekli uluslar arası standartlara uyumlaştırılmıştır (İZTO, 2006, s.6). 2001 yılında Suriye Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik için başvurmuş; 2004'te de AB ile Ortaklık Anlaşması ve Türkiye ile de Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır (UNDP, 2008, s.7). Ülkede liberalizasyon adına tarife oranlarının önemli ölçüde azaltılması, Türkiye ile Serbest Ticaret anlaşmasının tamamlanması, Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi'ndeki üye Arap Ülkeleri'nden ithal edilen tüm ürünler ve bunların konsolosluk ücretleri ve ithalat lisanslarından muaf tutulması gibi ciddi bazı önlemler alınmıştır (Dardari, 2007, s.8).

Tablo 3: Suriye'nin Yıllara Göre Dış Ticareti (milyon $)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
1994	3.3	4.6
1995	3.8	4.0
1996	4.1	4.5
1997	4.0	3.6
1998	3.1	3.3
1999	3.8	3.6
2000	5.1	3.7
2001	5.3	4.5
2002	6.1	4.9
2003	5.6	4.8
2004	7.2	6.9
2005	8.6	8.7
2006	10.2	9.3
2007	11.7	12.2
2008	12.5	14.4
2009	8.2	10.7

Kaynak: Tunalı, 2005, s.101; DEİK, 2010, s.13.

Tablo 3'e göre 1997-2006 yılları arasında genel olarak dış ticaret dengesinde fazlalık veren Suriye'nin 2007 yılında gerçekleştirdiği toplam ihracatı 2006 yılına göre %15 oranında artarak 12 milyar dolar civarına ulaşmıştır. 2007 ithalatı ise yine bir önceki yıla göre %31 oranında artarak 12.2 milyar dolar olmuştur. 2009'da ihracat 8.2 milyar dolar, ithalat 10.7 milyar dolardır.

2.1. Suriye İhracatı

Ülkenin ihracat gelirlerinin yarısından fazlası ham petrol ve petrol ürünlerinden elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır. İhraç edilen ham petrolün yarıdan fazlası Avrupa Birliği'ne yöneliktir. Ayrıca canlı koyun-keçi, meyve-sebze, tekstil ve tekstil ürünleri, ham pamuk, işlenmiş deri ve deri mamulleri, kimyon, buğday ve diğer tarımsal ürünlerde önemli ihraç kalemlerindendir. Bunun yanı sıra son yıllarda işlenmiş tarım ürünleri ihracatında da önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Suriye'nin ihracatında İtalya, Fransa, Suudi Arabistan, Türkiye, İspanya, Almanya ve Lübnan ilk sıralarda gelmektedir. İhracatının yarısından fazlası Avrupa Birliği ülkelerine yönelik iken, ikinci sırada da Arap Ülkeleri gelmektedir (Gümüş, 2006, s.63). Ülke petrol, doğal gaz, otomotiv ve turizm sektörleri açısından yabancı yatırımcılar için oldukça caziptir. Dolayısıyla ülkenin temel döviz kazancı da başta petrol olmak üzere

bu sektörlerden ve yurt dışında çalışan işçi gelirlerinden, tarımsal ürünlerin ihracatından sağlanmaktadır. Tarımsal kazanç petrolden sonra en önemli ikinci kazanç kaynağıdır (Akal, 2008, ss.286-287).

Suriye'nin ihracat politikası aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır:

- Suriye'de ihracat işlemleri bir kaç madde dışında ön izne bağlı değildir.
- İhracat, Suriye Ticaret Bankasına verilecek döviz iade taahhüdüne bağlıdır.
- İhracattan elden edilen döviz gelirleri, komşu ülkeler kuru üzerinden Suriye Ticaret Bankası tarafından satın alınmaktadır.
- Sebze, meyve, hayvani ürün ve konfeksiyon ihracatından elde edilen döviz gelirleri bankada kendi adlarıyla muhafaza edebileceklerdir.
- Diğer malların ihracatından elde edilen gelirlerin, %75'i ihracatçının adıyla muhafaza edilmesi, %25'i de komşu ülkeler kuru üzerinden Suriye Ticaret Bankasına satılması gerekmektedir.
- İhracattan elde edilen döviz, ithal işlemlerini finanse etmek üzere başkalarına da devredilebilmektedir. Bu işlemden dolayı Suriye Ticaret Bankası, damga pulunu resmi tahsil etmektedir (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2006, s.38).

2.2. Suriye İthalatı

Suriye'nin en büyük ithal ürünleri rafine edilmiş şeker, darı (sarı mısır), sanayi için demir veya çelikten çekilmiş teller, yüklü olarak ağırlığı 5 tonu geçmeyen yük araçları, ağırlığı 1000 kg. kadar olan şahıslara mahsus araçlar gibi ülkede üretilmeyen veya ülkedeki üretimin ihtiyacı karşılayamadığı maddeler, dökme demirden dikişsiz tüp ve borular, zeytin küspesi (yem), polietilendir (Gümüş, 2006, s.64). Ayrıca pamuklu dokuma, maden ve sıvı yakıtlar, canlı hayvan ve et, gıda maddeleri, kimya ve ecza ürünleri, ağaç ve ağaç ürünleri de ithal edilmektedir (Kalaycıoğlu, 2002, s.48). Başlıca ithal kalemleri ise nakil vasıtaları, makine, metal ve metal ürünleri ve gıdadır. Almanya başta olmak üzere, Japonya, İtalya ve Türkiye'den makine-teçhizat gibi yatırım malları ithal edilirken, ara malların büyük bir kısmı da Türkiye, İspanya ve İtalya'dan ithal edilmektedir. 2002 yılı itibariyle Suriye ithalatının %24'ü AB'den, %16'sı Asya Ülkelerinden, %11'i diğer Avrupa Ülkelerinden ve diğer %11'lik kısmını da Arap ülkelerinden gerçekleştirmiştir. Ülkenin ithalatındaki belli başlı ülkeler ABD, İtalya, Almanya, Çin, Güney Kore, Ukrayna ve Türkiye'dir (Gümüş, 2006, s.64).

Suriye'ye gelen malların doğrudan üretilen ülkeden ithal edilmesi esastır ancak 10 Sayılı Yatırım Yasası uyarınca kurulan şirketler bu kuralın dışında tutulmaktadır. 10 Sayılı Yatırım Teşvik Yasası veya belirli diğer yatırım kanunları çerçevesinde kurulan firmalara; makine - techizat gibi proje için gerekli tüm mallar, çeşitli hizmet araçları, projenin yönetilmesi için gerekli hammadde ürünleri için gümrük vergisinden muaf ekipman ve hammadde ithal etmelerine izin verilmiştir. Suriye'nin ithalat politikası ise şu prensipleri öngörmektedir (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2006, s.36):

- Yerli üretimi bulunmayan gıda maddeleri ve tarımsal ürünlerin ithalatına izin verilip, yerli üretimi bulunan maddelerin ise ithalatının kısılması veya mümkün olduğunca asgariye indirilmesi,
- Hammadde, yedek parça, tarım ve sanayide kullanılan makina ekipman, tıbbi/laboratuvar cihazları ve mühendislik ile bilimsel cihazların ithalatına izin verilmesi,
- İthal mallarının temel veya lüks olup olmadıklarına bakarak değişik gümrük vergilerine tabi tutulması,
- İthalatın büyük bir bölümünün ihracat gelirleriyle finanse edilmesi.

Suriye ticaret politikası resmen dış rekabetten yerli üretimi korumak için tasarlanmıştır ve ülkede ithalat beş farklı listeler halinde gruplandırılmaktadır (Chemingui ve Dessus, 2008, s.919):

- İlk liste çevre, güvenlik veya sağlık nedenleriyle bütün yasaklı ürünlerden oluşmaktadır.
- İkinci bir liste yasaklanmış ürünleri kapsamaktadır (GAFTA ülkeleri kökenli ürünler hariç). Bu liste kapsamındaki tüm ürünler yurt içinde üretilmektedir. Ürünlerin büyük bir kısmı hayvan ve orman ürünleri, bitkisel yağlar, şeker bazlı ürünler, plastik ve kauçuk ürünleri, ahşap ürünleri, kağıt ürünleri, ipek, tekstil ve giyim, el sanatları ürünleri, elektrikli makine ve malzemeleri gibi ürünlerle ilgilidir.
- Üçüncü liste sadece kamu sektörü tarafından ithal edilebilir ürünleri içermektedir. Bu liste özellikle petrol ürünleri, pamuk, alkol, tütün, silah, bazı tahıl ürünleri, eczacılık ürünleri, tuz, siyah çimento, balık, meyve, zeytinyağı, TV, hayvan yemi ve fosfat içermektedir.
- Dördüncü liste özellikle kamu kuruluşları tarafından daha önceden ithal edilen ürünleri içerir ki bu ürünler şimdi herkes tarafından alınabilir ürünlerdir. Listedeki en önemli ürünler araba ve ulaştırma makineleri, beyaz çimento, gübre, çelik ürünleri, ahşap, kağıt, tekstil sanayisi için iplik, konserve balık ve et, ham şeker, kahve, çay, pirinç, ham deri ve kağıttır.
- Bütün diğer ürünler, kamu kurumları ve özel acenteler tarafından ithal edilebilir geçmiş listelerdeki ürünleri içermemektedir.

Hükümetin gerekliliği konusundaki yaklaşımına göre Suriye'deki vergi oranları %1 ile %200 arasında değişmektedir. Otomobil gibi lüks ürünlere yüksek oranlı vergi konulurken, gıda ve sanayi hammaddelerine düşük oranlı vergi uygulanmaktadır. Sanayi ve tarım için gerekli maddelerin ithal izinlerine öncelik verilmekte;

imalat için gerekli ham ve ara malların ithalatının Suriye Ticaret Bankası'nca finansmanı mümkün kılınmaktadır (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2006, s.36).

Ülkede narkotik ürünler, mobilya ve silah ithalatı yasaktır. Tütün, çelik, buğday gibi bazı temel ürünlerin ithalatı da devletin ya da devlet tarafından görevlendirilmiş özel kuruluşların tekelinde bulunmaktadır. Hazır giyim, konserve, balık dışında işlenmiş gıda, kozmetik hammaddesi, şişe suyu, bira, tütün, peynir ve bazı ilaçların ithalatı da yasak ürünler arasında yer almaktadır (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2006, s.37).

3. TÜRKİYE–SURİYE DIŞ TİCARETİ

Ortadoğu'nun bir parçası olan Türkiye'nin Arap Devletleri ile sıkı tarihsel bağlantıları vardır. Bunun yanı sıra bu tarihi bağlar ve uluslar arası politikanın yapısı Türk kimliğini oluşturmaktadır (Kurt, 2003, s.2). Türkiye açısından Ortadoğu ülkeleri ile gerçekleştirilecek olan ekonomik işbirliği de bu açıdan oldukça önemlidir. Bu ilişkiler hem sanayileşme yolunda hem de dış ticaretimizin gelişimine yönelik atılan önemli adımlar olarak gösterilmektedir (Gümüş, 2006, s.92).

Türkiye-Suriye işbirliğinin sağlayacağı ortak yararlar coğrafi yakınlık nedeniyle süratli, kolay ulaşım ve ulaştırma masraflarının düşüklüğü, Batı ülkeleriyle olan ilişkilerde en ekonomik yolun Türkiye'den geçmesi, ucuz ulaşım ve taşımacılığın varlığı ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde büyük önem arz etmektedir. Türkiye, pazar ekonomisine geçiş açısından Suriye'ye model teşkil ederken, Türkiye'de Suriye'nin ekonomik açılım politikasından yararlanarak yakın tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu bu ülkede ekonomik çıkarlarını geliştirmek için uygun bir pozisyona sahiptir (Ağca, 2004, s.318).

Türkiye'nin AB üyeliğine aday bulunması, oluşturulan Gümrük Birliği ve Suriye'nin diğer Arap ülkeleriyle giderek artan orada ticaret yapmasına karşın bu ülkelerden temin edemeyeceği malları Türkiye'den ithal edebileceği ihtimali göz önünde alındığında, Suriye açısından ülkemiz daha da vazgeçilmez bir hal almıştır. Bunun üzerine Adana Mutabakatı'ndan sonraki dönemde kontrollü açılım politikası gereğince Suriye ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine verilen önem artmıştır (Ağca, 2004, s.318).

1980-1991 yılları arasında Tablo 4'te de görüldüğü üzere Suriye ile ticari ilişkilerimiz istenilen düzeyde olmamıştır. Körfez Savaş'ı ardından 1996 yılına kadar ihracatımızda her ne kadar ithalat karşısında büyük oranda artışlar yaşansa da, sonrasında ithalatımız daha fazla artmıştır. Buna sebep olarak da 1997'deki Suriye'de yaşanan ekonomik durgunluk gösterilmektedir (Gümüş, 2006, s.94). Türkiye-Suriye dış ticaret dengesi, 2001 yılında Türkiye aleyhine 182 milyon dolar 'eksi' vermiştir. İthalatta görülen artışın nedeni de Türkiye'nin ham petrol ithalinden kaynaklanmaktadır. 2001 yılı toplamı itibarıyla Suriye, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında 22. sırada yer alırken; 2001 yılı kümülatif rakamlarıyla, Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında 21. sıradadır. Her ne kadar Suriye'nin dış ticaret hacmi sıralamasında Türkiye ilk sıralara girse de, ülkemiz dış ticaretinde Suriye oldukça gerilerdedir. Bu uçurumun nedeni ise iki ülkenin dış ticaret hacminin büyüklük farkından kaynaklanmaktadır (Tunalı, 2005, s.160).

İki ülke arasındaki ticaret her ne kadar siyasi gerginlikten olumsuz etkilense de, özellikle 2002 sonrası Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında önemli artışlar kaydedilmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının 2007 yılında 2006 yılına kıyasla %30.8 arttığı, bu ülkeden gerçekleştirilen ithalatın ise 2002-2008 arasında azalmakta olduğu, ancak 2007 yılında %100'ün üzerinde bir artış gösterdiği, 2008 yılında ise yaklaşık iki katı kadar arttığı gözlenmektedir. 2009 yılında ise dış ticaret dengesinin maksimum düzeyde olduğu dikkatleri çekmektedir. Ayrıca Türkiye, Suriye ile serbest ticaret anlaşması sonrasında Suriye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler sıralamasına girmiştir.

Tablo 4: Türkiye – Suriye İkili Ticareti (bin $)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
1980	102.923	17.290	85.633
1981	129.412	19.023	110.388
1982	63.154	14.223	48.931
1983	58.900	3.375	55.525
1984	61.663	17.794	43.868
1985	55.803	16.343	39.459
1986	62.129	19.027	43.101
1987	60.614	5.105	55.508
1988	142.980	4.393	138.586
1989	176.742	17.723	159.018
1990	194.494	84.304	110.189
1991	264.207	66.853	197.353
1992	216.187	53.718	162.469
1993	238.831	68.465	170.365
1994	253.887	43.866	210.020

1995	272.162	258.101	14.061
1996	307.778	311.458	-3.680
1997	268.753	456.282	-187.528
1998	309.043	308.002	1.041
1999	232.210	307.001	-74.791
2000	184.267	545.240	-360.973
2001	281.141	463.476	-182.335
2002	266.772	506.247	-239.475
2003	410.755	413.349	-2.594
2004	393.078	357.656	35.422
2005	551.627	272.180	279.447
2006	609.417	187.250	422.167
2007	797.312	376.959	420.353
2008	1.115.010	639.213	475.797
2009	1.425.020	327.846	1.097.174
2010* (9 aylık)	1.266.353	565.204	701.149

Kaynak: TÜİK, (www.tuik.gov.tr, 04.10.2010);
IMF, (www.imf.org, 04.10.2010).

Tablo 5: Türkiye-Suriye Arasındaki Mal ve Hizmet İhracatının ve İthalatının Yıllık Artış Hızı (%)

Yıl	**Ülke Adı**	**Mal ve Hizmet İhracatının Yıllık Artış Hızı (%)**	**Mal ve Hizmet İthalatının Yıllık Artış Hızı (%)**
1997	Suriye	12,3	-6,3
1997	Türkiye	19,1	22,4
1998	Suriye	4,6	-1,9
1998	Türkiye	12	2,3
1999	Suriye	9,6	11,5
1999	Türkiye	-10,7	-3,7
2000	Suriye	0,5	-2,4
2000	Türkiye	16	21,8
2001	Suriye	13	10,4
2001	Türkiye	3,9	-24,8
2002	Suriye	8,7	6,8
2002	Türkiye	6,9	20,9
2003	Suriye	-23,3	-4,1
2003	Türkiye	6,9	23,5
2004	Suriye	23,9	40,2
2004	Türkiye	11,2	20,8
2005	Suriye	-1,5	26
2005	Türkiye	7,9	12,2
2006	Suriye	40,8	0,2
2006	Türkiye	6,6	6,9
2007	Suriye	2,5	8,4
2007	Türkiye	7,3	10,7
2008	Suriye	-2,4	2,5
2008	Türkiye	4,8	4,8

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr, 04.10.2010).

Türkiye'de 1994, 1998-99 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler neticesinde mal ve hizmet ithalat ve ihracatının yıllık artış hızlarında azalmalar yaşanmıştır. Özellikle 1999 yılında bu durum kendini oldukça hissettirmiş; mal ve hizmet ithalat ve ihracat hızlarının 'eksi' değerlerde seyrettiği tabloda da belirtilmiştir. 2003 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Irak işgali nedeniyle Suriye'nin GSYİH'da gerileme yaşanmış, aynı zamanda mal ve hizmet ithalat ve ihracat hızlarına da olumsuz etkisi yansımıştır.

Tablo 6: Türkiye'nin Suriye'ye İhraç ve Suriye'den İthal Ettiği Başlıca Maddeler (2010, 8 aylık)

MADDE	İHRACAT DEĞERİ ($)	İTHALAT DEĞERİ ($)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	292.547.085	262.941.776
Demir ve çelik	48.417.546	2.213.531
Plastik ve plastikten mamul eşya	44.696.466	6.749.195
Hayvansal ve bitkisel yağlar	30.940.209	1.949.155
Elektrikli makine ve cihazlar	31.223.436	113.793
Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	132.266.131	19.739.322
Yenilen sebzeler	2.621.832	1.910.916
Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu	5.306.736	844.382
Kahve, çay	129.194	3.298.939
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	8.552.265	155.348.838
Diğer	542.149.489	74.484.653
Toplam	1.138.850.386	529.594.500

Kaynak:TÜİK, (www.tuik.gov.tr, 04.10.2010).

Türkiye'nin Suriye'ye ihracatına bakıldığında son yıllarda ihracatta öne çıkan başlıca ürünler tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento, hayvansal ve bitkisel yağlar, demir-çelik, mineral yakıtlar, mineral yağlar, plastik ve plastikten mamul eşyalar, elektrikli makine ve cihazlar, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucatlardır.

Türkiye, Suriye'den başta ham petrol olmak üzere, tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento, demir-çelik, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat ithal etmektedir. Son yıllarda bu ülkeden yapılan ithalatımızda görülen artış, ham petrol ithalinden kaynaklanmaktadır.

2005 yılı başında yürürlüğe giren olan Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi'nin üyesi olan Suriye'nin ihracatında, İtalya, Fransa, İngiltere, Suudi Arabistan ve Irak ilk sırada yer alırken; ithalatta ise İtalya, Çin, Japonya, Güney Kore, Mısır ve Türkiye ilk sıralarda yer almaktadır (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007, ss.30-31).

Suriye'nin 2006 yılında gerçekleştirdiği toplam ihracatı petrol fiyatlarının artmasına bağlı olarak bir önceki yıla oranla % 6.7 oranında artarak 6.9 milyar dolara ulaşırken; 2006 yılındaki ithalatı da bu alandaki kısıtlamaların kaldırılmasına, gümrük vergilerinin düşürülmesine ve ithalatın özel bankalar tarafından finanse edilmesine izin verilmesine bağlı olarak 2005 yılına oranla % 10.4 oranında artarak 6.6 milyar dolar olmuştur. 2004–2007 yılları arasındaki ticaret hacmi ise ikiye katlanmış durumdadır.

Suriye'nin ihracat ve ithalat yapısında değişimler gözlenmektedir. İtalya ve Fransa'nın Suriye'den büyük miktarlarda petrol ithal etmesiyle Suriye ihracatının % 50'si AB ülkelerine gitmektedir. Oysaki AB, Suriye'nin klasik ithalat merkezi konumundadır ki son yıllarda bu konuma Çin ve Güney Kore gibi ülkeler tarafından son verilmiştir (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2007, s.31).

4. SERBEST TİCARET ALANI TESİS EDEN ORTAKLIK ANLAŞMASI

Türkiye ve Suriye arasında taşımacılık alanında işbirliği, ortak serbest bölge kurulması ve sınır ticaret merkezleri tesis edilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuş; Serbest Ticaret Alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması'nın 2007 yılı başından itibaren yürürlüğe girmesinden sonra iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler değişik bir boyut kazanmıştır. Bu anlaşma; Türkiye, Suriye'nin Avrupa'ya açılan kapısı, Suriye'de Türkiye'nin Arap Ülkeleri'ne açılan kapısı olarak nitelendirilmiştir.

1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması, 2007 yılı verilerinde hem ihracatta, hem de ithalatta olumlu etkisini göstermiştir. Bu anlaşmayla dış ticaretin ve yatırımların karşılıklı olarak daha da artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu anlaşma iki ülke arasındaki ticaretin kompozisyonunun değişmesine ve dış ticarete konu olan maddelerin sayısında da artışı beraberinde getirmesine neden olmuştur. Dahası bu anlaşmayla Suriye'nin ithal kısıtlaması koyduğu ve Türkiye'nin genel ihracatında lokomotif görevi gören sektörlerde üretilen malların Suriye'ye ihracı da mümkün olacaktır.

Bu anlaşmayla ekonomik işbirliğinin artırılması, mal ticaretindeki kısıtlamaların kaldırılması, tarafların üçüncü ülke piyasalarındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi, uygun rekabet koşullarının yaratılması gibi ikili ilişkileri güçlendirmeye yönelik kararlar alınmıştır. Anlaşma, sanayi ürünlerine ve seçilmiş bazı tarım ürünlerinde pazara giriş kolaylıkları sağlamaktadır. Böylelikle ticaret hacminin genişletilmesi ve iki ülke arasındaki ekonomik, teknik, bilimsel işbirliğinin artırılması, ikili ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi konularında önemli adım atılmış bulunmaktadır. Dahası, Suriye'nin diğer Arap ülkeleriyle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarıyla Suriye'de Türk firmalarınca üretilecek tüm mallar Arap ülkelerine gümrüksüz ihraç

edilebilmekte; böylelikle Türk girişimcileri Suriye üzerinden diğer Ortadoğu ve Arap ülkelerine ulaşabilmektedirler (Akal, 2008, ss.287-288).

5. SINIR TİCARETİ VE SINIR TİCARETİ MERKEZİ KONUSUNDA İKİLİ İLİŞKİLER

Türkiye ve Suriye'nin birbirine olan coğrafi yakınlığına bağlı olarak, iki ülke arasındaki ticarette bazı avantajlar ortaya çıkmaktadır. Bu iki ülkenin komşu olması ve mesafe bakımından birbirine yakınlığı, iki ülke arasındaki ticarette taşıma maliyetlerini düşürmekte ve özellikle de sınır ticaretinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Ayrancı, 2006, s.133).

Suriye ile Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle ticaret tek taraflı olarak ülkemizin sağladığı tarife tavizleri ile yürütülmektedir (İZTO, 2006, s.9).

Irak üzerinden Körfez ülkelerine yapılmakta olan canlı hayvan ihracatımız, 1990 yılında başlayan Körfez Krizi nedeniyle Suriye karayoluna kaymış; ancak Suriye Hükümeti, 1991 yılı sonunda ülkemizde görülen sığır vebası hastalığı nedeniyle, Türk menşeli canlı hayvanların Suriye'ye girişini ve dahası bu ülkeden transit geçişlerini de yasaklamıştır (İGEME, 2008, s.33).

Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik anlaşmaların kapsamı genişletilerek, transit ticaret, reeksport (bir ülkeye ithal edilen malların, çok fazla fiziki değişikliğe uğratılmaksızın başka ülkelere satılması) ve sınır ticareti gibi dış ticaretin geliştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemelerinin yapılması önem arz etmektedir. Bunun üzerine iki ülke arasında Sınır Ticaret Merkezleri'nin kurulmasıyla karşılıklı ticarete ivme kazandırmak hedeflenmektedir (T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2006, s.74).

Suriye ve Türkiye arasında Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına ilişkin bir protokol imzalanmış ve merkezlerin Türkiye'de Akkoyunlu ve Kilis, Suriye'de ise Ain El Soudeh ve Bab El Salameh noktalarında kurulacağı kararı alınmıştır (DEİK, 2010, s.16).

Tablo 7'den de anlaşılacağı üzere Suriye ile gerçekleşen sınır ticaretimizde ihracatımızın sanayi mallarına yönelik olduğu görülecektir. İthal ettiğimiz ürünler ise daha ziyade tarımsal ürünleri kapsamaktadır.

1993 yılına kadar Suriye ile olan sınır ticaretimizde gıda malları ve tekstil, eşya cinsleri gibi mallar ticarete konu olmuştur. 1997'de Suriye'den ithal edilen eşya cinsleri arasında benzin, motorin, kahve, pirinç ve ayakkabı yer alırken, 1998 yılında bu mallara pamuk yağı, domates, muz, susam, karabiber ve hurma ithali de eklenmiştir. 1999 yılındaki ithal mallar; pirinç, kebere, plastik hasır, çay, susam iken, 2000 ve 2001 yıllarına gelindiğinde sadece kebere ithal edilmiştir. 2002-2003 yılları ve 2004'ün ilk altı ayı da dahil olmak üzere bu dönemde sınır ticareti gerçekleşmemiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde alınan bir kararla, Gaziantep'e tahsis edilen kotalarda Kaparinin (Kebere) ağırlıklı olması ve tahsis edilen kotaların ürün ve miktar azlığı işlem yapılmasına engel olmuştur. Diğer yandan ise kebere ihraç eden Gaziantepli işadamları, AB ülkelerinde bu ürünün fiyatının düşmesi sonucu sıkıntıya düşmüş; ithalatının da ek maliyetlere yol açması neticesinde ithal işlemine de olumlu bakılmamıştır (Yıldırım, 2004, s.84).

Tablo 7: Suriye'den Sınır Ticareti Kapsamında İthalat ve İhracat (1999)

İthalat			
Madde Adı	Miktar	Birim	Değer ($)
Çay	112	Ton	47.600
Hasır	3.000	Adet	12.750
Kebere	557	Ton	258.686
Pirinç	6.625	Ton	1.100.927
Yün-Koyun	27	Ton	24.316
Toplam			1.444.279

İhracat			
Madde Adı	Miktar	Birim	Değer($)
Alüminyum Profil	25	Ton	5.000
Bakır Şerit	12	Ton	29.593
Büro Malzemesi	15	Adet	10.670
Cam Mutfak Eşyası	205.000	Adet	8.840
Gıda Maddesi	2.907	Adet	3.067
Makine	2	Adet	7.100
İnşaat Demiri	20	Ton	4.692
Oto Yedek Parçası	979	Adet	47.051
Plastik Süs Eşyası	151.000	Adet	688
Toplam			116.701

Kaynak: KOSGEB, 2005.

2008 küresel ekonomik kriz nedeniyle Japonya'nın, Çin'in ve Türkiye'nin ihracatında azalma olduğu ifade edilirken, sınır illerimizde yaşanılanın aksine ihracat artışı gözlenmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi komşu ülkelere yapılan ihracattır. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sınır illerinden alınan vergi miktarının, toplam vergi gelirlerinde de önemli bir bölümünü oluşturduğu da ifade edilmektedir. Dolayısıyla komşu ülkeler stratejisi bu noktada doğru strateji olarak addedilmektedir (www.tumgazeteler.com).

Sınır ticaretinin yeniden düzenlenmesini öngören kararname ile sınır illerindeki esnaf ve tüccara komşu ülkelerle doğrudan ticaret yetkisi verilecektir. Bu kararname ile sanayi ürünlerinde olduğu gibi sınır ticareti kapsamında tarım ürünleri ithalatında da gümrük vergilerinin kaldırılması, ithalatta formalitelerin azaltılması öngörülmekte; bunun sonucu olarak orta vadede her ilde ortalama bin esnaf ve tüccarın uygulamadan yararlanması ve böylece ihracatta önemli artışların yaşanması ve vergi kolaylıkları sağlanarak da il ihtiyaçları dahiline ithalat yapılması hedeflenmektedir. Bunun üzerine 2003 yılında çıkarılan kararname ile Sınır Ticaret Merkezi uygulaması düzenlenmiştir. Kararname ile Ağrı, Artvin, Ardahan, Gaziantep, Hakkari, Hatay, Iğdır, Kars, Kilis, Mardin, Şırnak, Şanlıurfa ve Van illerinde Serbest Ticaret Merkezi kurulması öngörülürken, daha sonra çıkarılan değişiklikle bu illere komşu olan Erzurum, Siirt, Batman, Muş, Bitlis, Diyarbakır ve Adıyaman'ın da Sınır Ticaret Merkezlerinden yapılacak ticaretten belli şartlar dahilinde yararlanması sağlanmıştır.

Sınır ticaretinin her ne kadar kaçakçılığı büyük ölçüde önleyici etkisi olsa da, Türkiye'de sınır ticaretinin bölge bazında kalmayarak ülke geneline yayılması, ithalatın artmasıyla dış ticaret açıklarının büyümesi, haksız kazanç ve rekabete yol açması ve malların değerinin az gösterilerek daha az vergi ödenmesi durumunda vergi kaybına yol açılması gibi sınır ticaretinin olumsuz etkilerinden de söz edilmektedir (Yıldırım, 2004, ss.87-88).

Oldukça canlı ve gelişmiş ekonomiye sahip olan Gaziantep İli'ne sınır ticaretinin katkısı fazla önemli görülmese de, Türkiye'nin Suriye ile olan ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde Cilvegözü, Öncüpınar, Nusaybin, Akçakale, Karkamış sınır kapıları önemli ticaret merkezleri olacak; Suriye'ye sınır ilçesi olan Karkamış, sınır ticaret merkezi üssü haline getirilecektir. Sınır ticareti yapılan illerin sosyo-ekonomik durumları ele alındığında, Gaziantep dışındaki illerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri geri kalmaktadır. Ocak 2004'te imzalanan anlaşmalarla, Hatay-Cilvegözü sınır kapısında Sınır Ticaret Merkezi kurulması kabul edilmiştir. Bu anlaşmalar neticesinde Sınır Ticaret Merkez'inden yılda 50 milyon dolarlık ticaret yapılması yolu da açılmıştır. Cilvegözü'nün yanı sıra Oğuzeli (Gaziantep), Karkamış, Ceylanpınar (Şanlıurfa) ve Mardin Nusaybin'de de Suriye ile beraber Sınır Ticaret Merkezi'nin kurulması çalışmaları sürdürülmektedir (Yıldırım, 2004, s.86).

SONUÇ

Aynı coğrafyayı paylaşmanın yanı sıra önemli tarihi, kültürel yakınlıkları bulunan Türkiye-Suriye ilişkilerinde, Suriyeli firmaların, uluslar arası pazarlarda deneyimli Türk meslektaşlarıyla işbirliği yaparak özellikle AB pazarında rahatlıkla ürünlerini satabilirken; diğer taraftan Türk işadamlarımızın da Arap Birliği üyesi olan Suriyeli meslektaşlarıyla yaptıkları ticaret neticesinde tüm Arap pazarına ulaşabildikleri gözlenmektedir.

Ülkemizin sınır komşusu olduğu Suriye ile gümrük kapılarının modernizasyonu, tarımsal üretimin arttırılması, altyapının iyileştirilmesi, eğitim ve kültürel ilişkilerin daha ileri düzeye taşınması, karayollarının rehabilitasyonu gibi birçok alanda ortak çalışmalara gidilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel işbirliğin gelişmesine ve dostluk bağlarının güçlendirilmesini sağlamak asli amaç olarak benimsenmiştir. Ayrıca her iki ülke arasında ve özellikle Gaziantep-Kilis-Halep arasında ticaretin gelişmesine ve güçlenmesine imkan tanımıştır.

Ulusal düzeyde gerçekleştirilen faaliyetlerde Suriye ile olan ilişkilerimiz de artan bir ivmeyle devam etmektedir. Özellikle 2002 sonrası Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatı, 2005 yılında 551 milyon dolar, 2006 yılında 609 milyon dolar, 2007 yılında da 797 milyon dolara çıkmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise bu ihracat rakamları 2007 yılına nazaran iki katından daha fazla bir artış yaratmıştır. Suriye'den ithalatımızda 2007 yılında 377 milyon dolar civarında iken, 2008'de yaklaşık iki katı kadar bir artış göstererek 639 milyon dolara ulaşmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise dış ticaret dengesi maksimum seviyeye ulaşmaktadır. Ancak, çalışmada Suriye dış ticaret rakamlarının kaynaklarda farklı oluşu artan dış ticarette olumsuz bir etki yaratmamıştır. Ayrıca Türkiye-Suriye arasında gerçekleştirilen Serbest Ticaret Anlaşması ile ekonomik ilişkiler giderek daha da artmaya başlamış, özellikle de bu anlaşma sonrasında Türkiye, Suriye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler sıralamasına girmiştir. Nitekim Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine ulaşımı Suriye üzerinden yapılırken; Suriye için de Avrupa ülkelerine ulaşım buradan sağlamaktadır. Türkiye'nin Suriye'ye olan son yıllardaki ihracatına bakıldığında mineral yakıtlar, mineral yağlar, mumlar, tuz, kükürt, toprak, taşlar, alçılar ve çimento, demir-çelik, makine ve cihazlar, plastik ve plastikten mamul eşya, hububat, hayvansal ve bitkisel yağlar, süt ve süt mamulleri ilk sıralarda yer alırken; Suriye'den ham petrol, mineral yakıtlar, mineral yağlar, pamuk, pamuk ipliği, dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler ithal edilmektedir.

Değişen dünyanın genel durumu ve küresel ekonomik kriz komşularla iyi ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. 16. yüzyılın başlarına dayanan geçmişiyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde de ekonomik alanda yaşanan en önemli gösterge ise ikili ticaret hacmidir. Çeşitli yürütülen projeler ve imzalanan

anlaşmalar neticesinde de sınırın her iki tarafında bulunan komşu Türkiye-Suriye birlikteliği için bu olumlu gelişmelerin ilerleyen günlerde daha da artması olası bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Ağca, K. Suriye'nin ekonomik durumu. "Ortadoğu Siyasetinde Suriye", (haz.)Yılmaz T.- Şahin, M. Platin. Ankara. 2004.

Akal, M. "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim". 7(2): 274-288. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2008.

Ayrancı, Ş.Z. Türkiye-Suriye İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir. 2006.

Chemingui, M.A. and Dessus, S. "Assessing Non-Tariff Barriers in Syria". 30:919. Science Direct. Journal of Policy Modeling. 2008.

Collelo, T. Syria: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987.

Dardari, A. "Syria's Economic Reform Policy". London. 2007.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ülke Bülteni. 2010.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. Türkiye İhracatının Gelişimi. 2010.

Ege, Y. "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyıla Doğru Muhtemel Gelişmeler". 2010.

Ertekin, M. Sektörler İtibariyle Üretim-Dış Ticaret İlişkisi ve Rekabet Koşulları. Dış Ticaret Müsteşarlığı Araştırma Raporu. ss. 3-5. Ankara. 2005.

Gümüş, E., 1980 Sonrası Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü. ss. 60-94. İstanbul. 2006.

İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME). Suriye Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu. 2008.

İzmir Ticaret Odası (İZTO). Suriye Arap Cumhuriyeti. 2006.

Kalaycıoğlu, S. Suriye Ekonomisi. Kalaycıoğlu, S. ve Ruben, E. B. (Ed.). "Ortadoğu Ekonomileri". Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları. s. 48. İstanbul. 2002.

KOSGEB. Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi. Suriye Ülke Raporu. 2005.

Kökçe, R. 1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. ss. 62-68. İstanbul. 2005.

Kurt, H. B. Turkey and Arab Middle East in Post-Cold War Era. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul. 2003.

OECD. Economic Survey of Turkey. 2008.

T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (ŞBTM). Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik – Ticari İlişkileri, Şam. 2006.

T.C. Şam Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (ŞBTM). Suriye'nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik – Ticari İlişkileri. Şam. 2007.

Tunalı, N. 1990 Sonrası Sosyo-Ekonomik Gelişim Sürecinde Suriye. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü. ss.101-160. İstanbul. 2005.

UNDP. Government of Syrian Arab Republic & United Nations Development Programme. ss.4-7. 2008.

Yıldırım, M. Gümrük Vergileri ve Kur Politikalarının Dış Ticaret Hadlerine Etkisi (Türkiye Uygulaması: 1982-1996 Dönemi). Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. ss. 74-75. Afyon. 2000.

Yıldırım, M. "Sınır Ticareti ve Sınır Ticareti Merkezleri: Gaziantep Örneği". Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, IV (1):77-91. ss. 84-88. 2004.

www.globalsecurity.org (11.10.2010)

www.igeme.org.tr (04.10.2010)

www.imf.org (04.10.2010)

www.oecd.org (12.10.2010)

www.tuik.gov.tr (04.10.2010)

www.tumgazeteler.com (30.09.2010)

SINIR TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YEREL MEDYANIN ROLÜ

Yalçın YILMAZ*

ÖZET

Türkiye'de bölgesel kalkınma kapsamında değerlendirilmesi gereken sınır ticareti, sınır illerimizde yaşayan halkımızın günlük ihtiyaçlarını daha kolay ve ucuz bir şekilde karşılamaları amacıyla çeşitli düzenlemeleri içerir. Kişi başına düşen gelir seviyesi ülke ortalamasının altında olan sınır illerimizde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölge halkı için önemli bir geçim kaynağıdır. Sınır ticaretinden beklenen fayda, sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarının hem kolay, hem de güven ortamında karşılanabilmesidir. Bölge halkının sorunlarıyla yakından ilgilenen yerel medya da, aslında bu ticaretin bir unsurudur.

Bu yapılanma içerisinde yerel medya; sınır ticaretinin gelişmesinde ortaya çıkan yerel unsurları ve yerel sorunları ortaya koyacak, bu sorunları aydınlığa kavuşturacak, kamuoyuna anlatacak ve bu sorunlara ilişkin halkı bilgilendirip bilinçlendirecek, kamuoyu oluşmasına katkıda bulunacak temel unsurlardan biridir. Ayrıca sınır ticaretinin gelişmesinde rolü olan medya kendi varlığının devamlılığı için de bu konuda hassas ve duyarlı davranmak durumundadır. Bu nedenle yerel medya habercilik anlayışını, toplumsal sorumluluk bilinciyle, sorun odaklı habercilik yerine çözüm odaklı habercilik ilkeleri üzerine yapılandırmalıdır.

Yerel medyanın da katkılarıyla bölgede geliştirilen ikili ilişkiler, hem barışa hem de huzurun korunmasına yardımcı olacaktır. Bu durumda, sınırın her iki tarafındaki halklar arasında sosyal ve kültürel bağlar güçlenecek, komşuluk ilişkileri gelişecek ve bölge ekonomisi de canlılık kazanacaktır.

Bu çalışmada sınır ticaretinin gelişmesinde yerel medyanın rolü, "toplumsal sorumluluk" ve "çözüm odaklı gazetecilik" bağlamında ele alınacaktır. Konuyla ilgili literatür taramasının ardından da sınır ticaretinin yapıldığı illerimizdeki yerel gazete ve internet haberleri incelenecek ve yerel medyanın sınır ticaretinin gelişmesindeki rolünün daha da etkin kılınması açısından öneriler geliştirilecektir.

Anahtar kelimeler*: *Sınır Ticareti, Yerel Medya, Medyanın Toplumsal Sorumluluğu, Çözüm Odaklı Gazetecilik.

The Importance of Local Media in Developing The Border Trade

ABSTRACT

The regulations related to the border trade that should be perceived within the regional development in Turkey includes several arrangements so that the people living in cities located at border may meet their daily needs more easily and cheaper. The border trade is an important means of existence especially for the people living in cities located at border where the income per capita is much lower than the average level in Turkey and this is especially so for the people living in Eastern and South-eastern Anatolia Region. The benefit that is expected from the trade is that the needs of people living in regions located at border may be met both easily and safety. And the local media, which is interested in the problems of the people living in region, is in fact an important aspect of this border trade.

Within the context of this structure, the local media is one of the fundamental factors that shall set forth the local aspects and problems that might arise in the development of the border trade besides making such problems clear, conveying them to the public, raising the awareness of the public in relation to such problems and contributing to molding public opinion. What's more, the reality is that the media which has a role in the development of trade should assess and perceive this issue in a sensible and sensitive way for the continuation of the very existence itself. Therefore by bearing the social responsibility, the local media should base its reporting approach on the reporting principles that focuses on solutions rather than the problems.

The mutual relations that shall be developed through the contributions of local media shall contribute to keeping the public peace and comfort. Thus the social and cultural bonds living at the both sides of the border shall grow stronger and the neighbourhood relations shall be developed and therefore the regional economy shall be enlivened, all of which are bound to render the regional peace and economy more viable.

The role of local media in developing the border trade shall be assessed within the context of ''social responsibility" and "the journalism focused on solutions" through this study. Subsequent to the literature review in relation to the issue, the news released in the local newspapers and internet in our cities where border trade is realized shall be analysed and the suggestions shall be developed so that the role of local media in developing the border trade may be rendered more effective.

Keywords: *Border Trade, Local Media, The social responsibility of media, Journalism focused on solutions.*

* Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Genel Gazetecilik Bölümü Doktora Öğrencisi yalcin.yilmaz@marmara.edu.tr

GİRİŞ

SINIR TİCARETİ SANAYİ ÜRÜNLERİ KOTASINA İLGİ YOK

- Tarım Ürünlerine Tahsis Edilen 16 Milyon 800 Bin Dolarlık Kotanın İse Sadece 2 Milyon 507 Bin 237 Doları Kullanıldı

- Esnafa Çağrıda Bulunan Sanayi Ve Ticaret İl Müdürü Fuat Şimşek: "Batı İlleri İle Rekabete Zorlanan Yerli İmalatçımız İran'dan Çok Ucuz Fiyata Hammadde Alarak Maliyetlerini Düşürebilir"

Van Sanayi ve Ticaret İl Müdürü Fuat Şimşek, sınır illerinin ihtiyaçlarının bir kısmının komşu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu illerin ihracatının arttırılması suretiyle söz konusu illerde ekonomik ve ticari canlılık kazandırılacağını belirterek bu amaçla Bakanlar Kurulu'nun 16 Mayıs 2009 tarihli kararının yayınlandığını söyledi. Şimşek, bu illerin arasında Van'ın da bulunduğunu, İran ile söz konusu sınır ticareti yapmakta olduğunu belirtti. Şimşek, "İran'a uygulanan uluslararası ambargo düşünüldüğünde İran'ın elindeki ürünleri ithal etme ya da ihracatını yapmanın bizim için ne kadar elverişli olduğu tartışılmaz bir gerçektir." dedi.

"39 MİLYON 200 BİN DOLARLIK SANAYİ ÜRÜNLERİ KOTASI HALEN KULLANILMAMIŞTIR"

Van'da 2010 yılının ilk 7 ayında sınır ticareti kapsamında gerçekleşen ihracatın 6 milyon 247 bin 885 dolar, aynı dönem içerisinde gerçekleşen ithalatın ise 2 milyon 507 bin 237 dolar olduğunu ifade eden Şimşek, "Ancak Van ili için 2010 yılında tahsis edilen kota tarım ürünlerinde 16 milyon 800 bin dolar olup bunun 2 milyon 507 bin 237 doları kullanılmış. Sanayi ürünleri için tahsis edilen 39 milyon 200 bin dolarlık kota ise halen kullanılmamıştır. Van'da bugün itibarı ile ticaret belgesinin sayısı 309 dur. Van'ın esnaf, tacir ve imalatçısı İran'a şu an uygulanan uluslararası ambargodan dolayı ortaya çıkan arz fazlalığı ve talep artışına bağlı olarak ortaya çıkan bu potansiyeli çok iyi değerlendirmelidir. Özellikle batı illeri ile rekabete zorlanan yerli imalatçımız İran'dan çok ucuz fiyata hammadde alarak maliyetlerini düşürebilir. Böylelikle iç pazarda rekabet kabiliyetini artırabilirler. Sınır ticareti kapsamında İran'dan çok ucuza getirilen tarım ve sanayi ürünleri Bakanlar Kurulu'nun Kararına göre ancak sınır ticareti izni verilen illerde satışı mümkündür." dedi (www.habervan.com, 29 Ağustos 2010).

Bu haber, sınır ticaretinin geliştirilmesinin önemini vurgulaması ve sorunlara dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Sınır ticaretini gündeme alan yerel medya, bölge halkının ve ilgililerin bu konuda bilgilendirilmesini ve kamuoyu oluşturulmasını sağlamakla, önemli bir görevi ve sorumluluğu yerine getirmektedir.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki sınır illerinde yaşayan yerleşik kişiler, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere, sınırın diğer tarafında, komşu bölgelerdeki kişi ve kurumlarla karşılıklı olarak ticari işlemler gerçekleştirirler. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gerçekleşen bu ticari işlemler, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sınır ticareti, Karadeniz Bölgesinde ise kıyı ticareti şeklinde gerçekleşir. Bu ticaret şekli, bölgesel barış ve huzur ortamına katkı sağlarken, ilişkide bulunulan taraflar arasında güven ortamının kurulmasına da katkıda bulunur. Uzun vadede de bölgesel ekonomik işbirliği imkânları artarken karşılıklı olarak refah düzeyinde de artış olur.

Sınır ticareti, resmi dış ticarete göre daha az formalite gerektirir. Bu nedenle de yalnız belli kesimler tarafından değil, geniş halk kitleleri tarafından yapılabilir. Böylece gelir, belli kesimlerin elinde değil, geniş halk kitlelerinin elinde birikir ve bölge halkı için alternatif bir gelir kaynağı olup sürdürülebilir bir yapısı vardır (Öztürk, 2006, s.108). Sürdürülebilir olmasında; bu bölgelerdeki yerel medyanın konuya olan duyarlılığı, halkı bilgilendirmesi ve bilinçlendirmesi, kamuoyu yaratması ve karşılaşılan muhtemel sorunların aşılması için "*sorumlu gazetecilik"* ve *"çözüm odaklı gazetecilik"* yaklaşımları önemli rol oynamaktadır.

SINIR TİCARETİ KAVRAMI VE SINIR TİCARETİNİN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

Sınır ticareti, iki komşu ülke arasında özel anlaşmalara bağlı olarak yapılan, iki ülkenin de sınırına yakın bölgelerini kapsama alanına alan, sınırın iki tarafındaki yerleşik insanların ihtiyaçlarının karşılanması için karşılıklı olarak mal alım satımını öngören (Tan ve Altundal, 2008, s.13; Öztürk, 2006, s.109) özel bir dış ticaret şeklidir. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. Böylece sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaçları kolay ve ucuza temin edilir (Sugözü ve Atay, 2010, s.3).

Ülkemizde sınır ticareti; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması, böylelikle bölgeden yapılan ihracatın artırılması ve ayrıca sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla, daha düşük maliyetle karşılanması amacıyla uygulamaya konulmuştur (Tan ve Altundal, 2008, s.13).

Sınır ticaretinin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Orhan, 2000, s.15,32);

- Bölge ekonomisine canlılık getirilmesi,
- Bölge insanına daha ucuza mal sağlanması,
- Ülkede üretimi coğrafik ya da farklı nedenlerle mümkün olmayan ürünlerin normal ithalata kıyasla daha ucuz bir biçimde sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi ve bu konudaki güçlüklerin aşılabilmesi,
- Yasal işlemleri basitleştirerek, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge insanının refah düzeyinin yükseltilmesi,
- Bölgesel barış ve huzur ortamının sağlanması,
- Karşılıklı güven oluşturulması,
- Mal kaçakçılığının asgariye indirilmesi,
- İstihdamın artırılması,
- Dış ticaret konusunda, girişimcilik ruhunun oluşumuna katkı sağlanması.

Görüldüğü üzere, sınır ticareti, bölge insanının ticari cesaretini arttırdığından refah seviyelerinin iyileşmesine ve günlük yaşamın kolaylaşmasına yardımcı olur.

Türkiye'yi sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında, "sınırlarda kaçakçılığın önüne geçmek", "ticareti canlandırmak", "yakın komşuluk ilişkileri" ve "taşıma maliyetlerinin çok düşük olması" yer alır (Kara, 2005, s.64). Normal ihracat ve ithalat işlemlerine uygulanan pek çok formalite sınır ticaretinde uygulanmaz (Öztürk, 2006, s.109). Sınır ticareti ile artan bölgesel refah komşular arası toplum ilişkilerini derinleştirir ve dostluk ilişkileri gelişir. Tüm bunlar da sınır komşuları arasında ortaklık politikaları, işbirliği ve karşılıklı güvenin gelişmesine neden olur (World Bank, 2007, s.8). Ülkeye ve faaliyetin gerçekleştiği bölgeye getirilerinin oldukça fazla olduğu bu ticaret şeklinin o bölge halkı tarafından iyi bilinmesi ve doğru uygulanması için yerel medyaya ihtiyaç vardır. Bölgesel yayın yapan veya bölgesel konulara yer veren gazete, televizyon, radyo ve internet medyası, biryandan halkı ve yetkilileri bilgilendirme görevini üstlenecek, diğer yandan sorunların çözümüne katkıda bulunacak çözümler üretme ve kamuoyu oluşturmak gibi toplumsal sorumluluğunu yerine getirecektir.

YEREL MEDYA

Yerel medya; yerel ve bölgesel unsurları konu edinen, bölgenin ve insanların sorunlarını ortaya çıkaran, yerel gelişmeler ve sorunlar karşısında halkı bilgilendiren, bilinçlendiren ve kamuoyu oluşturan; bölgede yaşayan insanlara yaşadıkları ortam ile ilgili her türlü sosyal, kültürel, ekonomik, politik haber ve bilgileri aktaran; okuyucunun ya da izleyicinin bölgede olup biteni anlamasına yarayacak yayınları yapan yazılı, sözlü ve görsel iletişim araçlarıdır.

O halde yerel medyadan beklenenler şunlardır:

- Dili, seslendiği toplumun özelliklerini ve çeşitliliğini yansıtmalıdır (Bek, 2003, s.137).
- Bölgedeki gelişmelerin haberlerini vermeli, sorunları dile getirmeli, halkın isteklerini ilgililere aktarmalıdır (Girgin, 2009, s.235).
- Paylaşılan kültürel zevkler, değerler ve çıkarlar açısından ortaklık gösteren toplu ya da dağınık grupları tanımlamalı (Timisi, 1998, s.9) ve mesajlarını bir bütünlük içinde dizayn etmelidir.
- Yoksullukla mücadele ve toplumsal adaleti sağlayıcı yerel politika ve talepleri dillendirmelidir (Bek, 2003, s.143).
- Yayınladığı haberler, fotoğraflar, ele aldığı sorunlar, kentteki 24 saat kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle, bireye "yaşanan yer" duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmalıdır (Vural, 2001, s.120).
- Yayınlandığı yörede, bireylerin sorunlarını çözmelerine yardımcı olmalı, bireyler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini sağlamalı, yerel düzeydeki kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmalı ve bu arada yerel yönetimleri bir ölçüde denetleyerek, eleştirerek kamu görevi yapmalıdır (Girgin, 2009, s.237).
- Yerel halk kendi bölgesindeki gazetesinde, radyo ve televizyonunda, internet yayınlarında kendi sorunlarını, gelişmelerini, sesini ve yüzünü görmelidir. Bu nedenle yerel medya yöre halkının değerlerini tanımalı, yörenin özelliklerini en ince ayrıntısına kadar bilmelidir. Bölgenin ve bölgede yaşayanların her türlü sorununu ve bu sorunların karşısında üretilebilecek çözüm önerilerini gündeme getirmeli, tartışmaya açmalı, yerel yönetim ile merkezi yönetim arasında köprü işlevi görmeli, halkın gözü kulağı ve yerel yönetimin de dili olabilen bir işleyişe sahip olmalıdır (Girgin, 2009, s.237).
- Bölgeye yapılan yatırımları günü gününe izlemeli, bölgenin sorunlarını sürekli gündemde tutmalı, halka hizmet veren kurum ve kuruluşlar arasında dengeyi izlemeli, kurum ve kuruluşların taraflılığını tespit ettiğinde de belgeleyip kamuoyuna duyurmalıdır (Vural, 2001, s.121).
- Ülke basınına malzeme sağlamalı, onları uyarıcı görevler görmeli, onlara yardım ortamı hazırlamalıdır (Girgin, 2009, s.237).

— Yöre halkının kültürel kimliğini korumalı, haklarına sahip çıkmalı, yöreye saygın bir konum kazandırmalı ve gereken görev ve yükümlülükleri üstlenmelidir (Girgin, 2009, s.238).

Yerel medya beklentileri gerçekleştirirken üç temel işlevi yerine getirir:

1. Bilgilendirme

Bilgilendirme, yerel medyanın en temel işlevidir. Olayları aktarırken, okuyucu ya da izleyicilerine bilgi de vermek durumundadır. Yerel gazetecinin çalışma alanı bölgedeki bütün hayattır. Bulunduğu, yaşadığı yerdeki bütün hayat onun çalışma alanını oluşturur (Erten, 2002c, ss.146–147). Yerel gazeteci hayatın içinden yaptığı haberde, topladığı bilgilerin anlaşılır ve yararlı bir sunumunu hedef kitlesine ulaştırmayı amaçlar.(Gezgin, 1998, ss.8–9). Bilgilendirme amaçlı bir toplantının, yine bilgilendirme amaçlı olarak yerel medyada yer almasına örnek oluşturacak haber şu şekilde yer alıyor:

SINIR TİCARETİ BİLGİLENDİRME TOPLANTISI YAPILDI

Posof Kaymakamlığı tarafından 'Türkgözü Sınır Kapısı'ndan Nasıl Ticaret Yapabiliriz' konulu bir bilgilendirme toplantısı gerçekleştirdi. Posof ilçesi Halitpaşa İlköğretim Okulu Toplantı Salonu'nda gerçekleştirilen sınır ticareti ile ilgili bilgilendirme toplantısında konuşan Posof Kaymakamı Muammer Köken, "Bu toplantıyı düzenlenmekteki amacımız mevcut olan Türkgözü Sınır Kapısı'ndan ticaret yapabilmenin yöntemlerini araştırmaktır. Posof dünyanın en değerli 350 noktasından biridir. Posof bulunduğu yer konumuyla Orta Asya ile Kafkasları birbirine bağlayan bir noktada olması itibariyle de İstanbul Boğazı ne ise Türkiye için, Türkgözü Sınır Kapısı da bir o kadar değerlidir. Bu günü kadar sınır ticareti ile ilgili geniş bir bilgiye sahip olmamışız. Yeterli bir ticaret yapmamışız. Bunun sebebi şu, Tiflis ile Batum arası 360 kilometre. Tiflis'le buranın arası ile 180 kilometre. Biz Tiflis'e gidip, ürünümüzü tanıtıp, gelin uzun mesafe gidip mal alacağınıza biz size verelim demeyi becerememişiz. Ama Tiflis'teki tüm esnaf Türk mallarını Batum üzerinden aldıklarını gördük. Bizim tek eksiğimiz ne satıp, ne alacağımızı bilememiz. Dolayısıyla bu konuda bir bilgiye ihtiyaç olduğunu gördük. Ne tür eksik bilgimiz var bugün burada bu konuları tartışacağız" dedi.

Posof Belediye Başkanı Şükrü Bozyiğit ise "Türkgözü Sınır Kapısının aylık maliyeti devlete 120 bin liradır. Gümrükçüler orada boş oturuyor, Posoflu burada boş oturuyor. Bu pencereden bakınca ilk etapta 200 bin ton mal getireceğimiz yok. Ama bu konuda çalışması olanlar bunu da değerlendirsin. İlk etapta bu kapıdan küçük çaplı ne yapılabiliriz? Bunun açıklanmasında fayda vardır. Posoflu vatandaşlar ilk etapta ne tür ürünleri götürüp, getirerek ticaret yapabilir." şeklinde konuştu (Başlı, Süreç Gazetesi, 19 Ocak 2009).

2. Kamuoyu Oluşturma

Yerel kamuoyu, bir bölgede yaşayan ve bölgeyi ilgilendiren her türlü gelişmelerden yüksek oranda etkilenerek ortak bir çerçevede bütünleşen gruplardır. Yerel kamuoyu, bilgiye daha çabuk ve ayrıntılı olarak yerel medya aracılığı ile ulaşabilmektedir. Seslerini de en çok yerel iletişim ortamında duyurabilen yerel halk, en çok da bu ortamdan etkilenmektedir. Bu gruplar kendi bölgeleri ile ilgili konulara doğal olarak daha fazla ilgi gösterip seslerini yerel nitelikli araçlarla duyururlar. Gündelik yaşamı düzenleyen ve hedeflediği izleyici/okuyucu kitlesinin sorunlarıyla daha yakından ilgilenen yerel medya kurumları, yerel kamuoyu oluşumunda güçlü etkiye sahip olup, kamuoyunun şekillenmesinde de etkin rol oynamaktadırlar (Erkan ve Bağlı, 2005, s.187). Kamuoyu oluşturma amaçlı bir haberin yerel medyada yer almasına örnek olarak aşağıdaki haberi gösterebiliriz.

'KAPALI SINIR KAPILARI AÇILMALI'

TSO Başkan Vekili Cemal Erip ile TSO Meclis Başkanı Remzi Aydoğan, bugün sabah saatlerinde düzenledikleri sohbet toplantısında basın mensuplarıyla bir araya geldi.

Başkan Vekili Cemal Erip, ilde yaşanan olaylardan sonra İçişleri Bakanlığı tarafından Hakkâri'ye yeni atanan Vali Ayhan Nasuhbeyoğlu ile 2 gün önce bir araya gelerek ilin sorunlarını görüştüklerini belirtti.

Vali Nasuhbeyoğlu ile sınır ticareti, Teşvik Yasası, köyden şehre göç, barajlar, eğitim, sağlık konuları başta olmak üzere ilin bütün sorun ve sıkıntılarının ele alındığı bir toplantı gerçekleştirdiklerin anlatan Erip, "İlimizin kalkınması için elimizden gelini yapmaya çalışıyoruz. Mücavir il olmayan tek il Hakkâri'dir. İlimize de bir mücavir il tanınmalı. Ticaret, Hakkâri nüfusuna mahkûm edilmiş. Hakkâri'deki ekonomik altyapı yetersiz olduğu için esnaf borç altında. Bunun da en önemli çıkışı sınır ticaretidir. Kapalı

sınır kapıları açılmalı ticaret hacmi arttırılmalıdır. Üzümlü Sınır Kapısı'nın açık olması çok önemlidir. Türkiye ve Irak tarafında her şey hazır. Sadece birkaç düzenlemeyle bu kapımız açılabilir. Vatandaşlar meşru yollarla kapıdan gelip gitsinler. Bu kapı bizim can damarımızdır, muhakkak ticarete açılmalıdır" şeklinde konuştu.

Terör ve terörle mücadeleden doğan zararların karşılanması konusunda açıklama yapan Erip, terör yasası kapsamında başvuruda bulunan vatandaşlara gereken desteğin verilmesi gerektiğini ifade etti. TSO Meclis Başkanı Remzi Aydoğan ise, yaptığı konuşmada, çalışmalarını yerinde ve zamanında yapmaya çalıştıklarını, geçmişte bazı çalışmalarının engellendiğini belirtti. Bir gazetecinin "Geçmişte yapmak istediğiniz çalışmaları kimler engelledi?" şeklindeki sorusuna Aydoğan, "Geçmişte dile getirdiğimiz sorunlarımızda Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrükler Başmüdürlüğü, valilik ve bürokrasi bize destek sunmadı" şeklinde cevap verdi (Taş, Yüksekova Haber, 22 Aralık 2005).

3. Yerel Sorunları Ortaya Koyma/Aydınlığa Kavuşturma

Yerel basın, yerel sorunları ortaya koyar, halkı bilgilendirir ve kamuoyu oluşturur (Ayhan ve Demirsoy, 2005, s.134). Böylece Devlet ve yurttaş arasındaki uzaklığın azalmasına ve ulusal bilinci önde tutan bir anlayışın yerleşmesine katkıda bulunur (Gezgin, 1998, ss.11–12). Yerel medyada yayınlanan ve sınır ticaretiyle ilgili bir sorunu ele alan haberlere aşağıdaki örneği gösterebiliriz.

VATANDAŞ 'SİNİR' KAPISINDA

İki ülkeye sınırı bulunan Hakkâri'de vatandaşlar sınır kapısının nimetlerinden yararlanamıyor. Birçok vatandaş için geçim kaynağı olan sınır ticaretinde muafiyet sınırlaması nedeniyle ticari eşyaları sınırdan geçiremiyor.

İran ve Irak'a sınır komşusu olan Hakkâri'de sınır ticareti sıfır noktasına geldi. İran'a açılan Yüksekova'ya bağlı Esendere Sınır Kapısı'nda muafiyet sınırı olduğu için iki gündür vatandaşların İran'dan aldığı bazı eşyalara el konulmuş durumda. 20'ye yakın uluslar arası yolcu ve yük taşıyan araç gümrükte bekletiliyor.

Esendere Sınır Kapısı Gümrük Müdürlüğü yetkilileri konu ile ilgili açıklama yapmaktan kaçınırken, mağdur olduğunu ifade eden vatandaşlar muafiyet sınırlamasının sınır ticaretini bitirmeye yönelik olduğunu söylediler. Akşam saatlerinde Esendere'ye gelen AKP Hakkâri milletvekili Abdülmüttalip Özbek hem yetkililerle hem de mağdur olan vatandaşlarla yaptıkları görüşme sonucunda soruna geçici bir çözüm bulunduğunu açıkladı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ekonomiyi canlandırmak ve işsizliği çözmek için 2004'te kurulan Sınır Ticaret Merkezlerinde (STM), ***hükümetin belirlediği kotalar yüzünden ticari hayatın sıfır noktasına gelmesine yol açtı****. Üstelik sınırlı bir şekilde sınırda geçişine izin verilen bazı sebze ve meyvelerin sınırdan geçişi oldukça zorlaşmış durumda. İki gün önce İran'dan aldıkları, muz, sarımsak, soğan ve domates gibi sebze ve meyvelerine el konulan vatandaşlar büyük bir zarara uğradıklarını yetkililerin bu soruna bir çözüm bulunmasını istediler.*

Esendere Merkez Mahallesi muhtarı Bülent Altınoluk soruna bir çözüm bulunması çağrısında bulunurken gün boyu sınır kapısında bekleyen vatandaşların eşyalarının teslim edilmesi için yaptıkları girişimin sonuçsuz kaldığını söyledi. Yıllardır sınırda yolcu taşımacılığı yaptığını belirten Necmettin Akdoğan isimli vatandaş, "Sınır ticareti yapmak için bir araç satın aldım. Kredi ile aldığım bu aracın borcunu ödeyemedim. Bu kapıda yüzlerce kişi ekmeğini çıkartmaya çalışıyor. Bu soruna bir an önce bir çözüm bulunmasını istiyoruz."dedi. İran'dan yolcu getirdiğini söyleyen İranlı Mimati ise saatlerdir sınırda bekletildiğini ifade ederek, "Benim arabamda 12 yolcu var. Arabada 10 torba soğan ile 15 kilo çay olduğu için saatlerdir burada bekletiliyorum."şeklinde konuştu. 3 çocuk annesi Hızeycan Demir isimli bayan geçimini sağlamak için İran'a gidip geldiğini saatlerdir eşyalarına el konulduğu için beklemek

zorunda kaldığını söyledi. Akşam saatlerinde Esendere'ye gelen AKP Hakkâri Milletvekili Abdülmüttalip Özbek gümrük müdürlüğü yetkilileri ile yaptığı görüşmeden sonra yaptığı açıklamada soruna geçici bir çözüm bulduklarını söyledi (Dara ve Oğuz, Yüksekova Haber, 10 Nisan 2010).

YEREL MEDYA VE SINIR TİCARETİ İLİŞKİSİ

Sınır ticaretini besleyen, gelişimini sağlayan temel unsur *bilgidir, haberdir;* ağırlıklı olarak da yerel medya tarafından sunulan bilgi ve haberlerdir. Yerel medya; bölge ekonomisinin, iş adamının, girişimcinin işine yarayacak bilgiyi yaptığı haberler ve programlar aracılığıyla sistemli olarak dolaşıma sokar. Bilginin dolaşıma sokulmasıyla birlikte, bölge insanları kendi arasında ve sınırın diğer yanındaki insanlarla ekonomik iletişim kurmuş olur. Bölgedeki yerel ekonomik sorunların ve ekonomik gelişmelerin, hem Türkiye'yi yöneten karar organlarına sağlıklı duyurulmasını, hem de Türkiye genelinde o bölgenin, ekonomik açıdan iyi tanınmasını ve oralarda neler olup bittiğinin herkes tarafından bilinmesini sağlar. Böylece bölge ekonomisi bir piyasa temeline oturur ve bu piyasa da bilgi üzerine çalışır ve bilgi de bölge ekonomisini üretir ve canlandırır (Erten, 2002a, ss.173-177). Ayrıca bölge insanı da kendi ekonomik yapısını tanımış olur. Sınır ticareti konusunda bölgede ne oluyor, ne bitiyor, neler olamıyor, insanlar ne yapmak istiyor, bu bölgenin ticaretinde ne alınır, ne satılır, sanayisi var mıdır, yok mudur? Tüm bunların cevapları; yerel basının konuya olan duyarlılığı, ilgisi ve bilgisi dâhilinde yapılan haberlerde mevcuttur. Ayrıca yerel basının konuya duyarlılığı sayesinde, ülke ekonomisinde *dikey iletişim* de gerçekleşir.

Elbette ki yerel basının da sorunları vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Vural, 2001, s.122; Ayhan ve Demirsoy, 2005, s.135):

- Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin yerel medyayı da etkilemesi.
- Yazı işleri ile teknik servislerinde görevlendirilecek fikir işçisi ve teknik eleman açısından olanaksızlıklar.
- Kaynak ve habere ekonomik ve teknik yetersizlikler sebebiyle ulaşamama sorunu.
- Basın kanunu ve haber özgürlüğü alanındaki sorunların yerel düzeyde henüz çözülememiş olması ve yazılan haberlere yorumlar yapılıp okuyucuya sunulamaması.
- Yerel medya çalışanlarının eğitim sorununu.
- Yönetim ve organizasyon sorunu.

Ancak ortaya konulan tüm yetersizliklerine rağmen; yerel medya kuruluşlarını, taşıdıkları toplumsal sorumluluk, önem ve görevleri gereği *"toplumsal iletişim kurumları"* olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu iletişim kurumlarının sınır ticaretine verecekleri destekle bölge ekonomisinin canlanması ve iyileşmesi ile birlikte bölgedeki ekonomik sorunlar çözüme ulaşırken, yerel medyanın da içinde bulunduğu yetersizlikleri aşması mümkün olacaktır.

Gümrük Müsteşarlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan Gümrük Bülteni'nde Müsteşar Maksut Mete ile yapılan röportajda, kamuoyunun yapılan çalışmalardan haberdar edilmesinin önemi vurgulanmakta ve bu eksikliği gidermek için yapılan çalışmalar hakkında şu bilgiler verilmekte (Gümrük Bülteni, 2010, s.13):

> *"Gümrüklerimizin yaşadığı önemli sorunlardan biri kamuoyu nezdindeki imaj sorunudur. Belirttiğiniz gibi Gümrük Müsteşarlığı olarak toplam vergi gelirlerinin %20'sini tahsil etmekteyiz. Bunun yanı sıra kaçakçılıkla etkin bir şekilde mücadele eden bir kurumuz. Ancak ne var ki kamuoyu bu değerli çalışmalardan yeterince haberdar edilememektedir. Bu eksikliği gidermek, Müsteşarlık faaliyetleri konusunda kamuoyunu doğru ve hızlı bir şekilde bilgilendirebilmek amacıyla Meclise sevk edilen Teşkilat Yasa Tasarısında Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği kurulması öngörülmektedir. Kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi önemli olmakla birlikte teşkilatımız bünyesindeki herkese bu olumsuz imajın düzeltilmesi için önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu kapsamda, görevimizi yürütürken etik ilke ve davranışları esas almalı, yükümlülerle olan ilişkilere azami hassasiyet göstermeli, faaliyetlerimiz hakkında gerekli durumlarda kamuoyunu bilgilendirmeliyiz. Yurtdışından gelen yerli ve yabancı turistler açısından ülkemizin temsilcileri olduğumuzdan, hal ve davranışlarımızdaki nezaket kurallarına gereken özeni göstermeli, ülkemizi en iyi şekilde temsil etmek için çaba harcamalıyız."*

SINIR TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE YEREL MEDYANIN ETKİSİ

Sınır ticareti, sadece bölge insanının ekonomisi ile ilgili değil, aynı zamanda ülke ekonomisi ile de yakından ilgilidir. Uygulama, yasa dışı yollardan ülkeye çeşitli ürünler getirilmesinin de önlenmesine hizmet edecektir. Bu açıdan, sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için ekonomik canlılık ve para kaynağı olurken, bir yandan da hem devlet hem de bölge için ciddi sıkıntılar yaratabilir (Tan ve Altundal, 2008, s.98). Türkiye'de sınır ticaretinin neden olduğu sorunlar (Haksız rekabet, vergi gelirlerinin azalması, malların kaynak sorunu, ürünlerin kalite sorunu) ile sınır ticaretinin uygulamasındaki sorunlar (kota sorunu, ulaşım

sorunu, merkezlerin yetersizliği), gelişmenin önünde engel teşkil etmektedir. Bu sorunların ve alınacak tedbirlerin kamuoyunun gündemine taşınmasında ve yaşanan sorunların aşılması için yapılan girişimlerde yerel medya yayınlarına önemli görevler düşmektedir.

Türkiye hem kendi yerelinde, hem ulusal ölçekte kendi sorunlarıyla ancak yerel medyanın yetkinliği ölçüsünde yüzleşebilir; o sorunları yerel medyanın etkinliği ölçüsünde öğrenebilir ve o sorunları ancak bu yolla tartışabilir. Potansiyel olarak yerel medyanın bu anlamda çok büyük bir gücü vardır. Yerel medya bu gücü yeterince kullanabildiği ölçüde, Türkiye'de pek çok şey yerel ölçüde değişecektir. Bölgenin ekonomisine eğilindiği zaman, bir mesele ele alınır, ısrarla üzerine gidilir, fikri takip ilkesi uygulanır, sıkılmadan, bıkmadan meseleler kurcalanırsa mutlaka sonuç alınır. Dolayısıyla yerel medyanın, ekonomik konularda, bir dava yaratma fonksiyonu vardır. Ekonomik meseleleri sürekli gündeme getirerek, sürekli gündemde tutarak, sürekli işleyerek ve geliştirerek bir neticeye ulaşma gücü vardır (Erten, 2003, ss. 134–135).

Yerel medyanın yukarıda ele aldığımız konularda, sınır ticaretinin gelişmesine katkıda bulunabilmesi amacıyla; *"sosyal sorumluluk"* bilinciyle hareket etmesi ve *"çözüm odaklı gazetecilik"* yaklaşımını benimsemesi ve geliştirmesi gerekmektedir.

Sosyal Sorumluluk Bilinci

Yerel muhabir göreve başladığı andan itibaren iki çeşit sözleşme yapar. Birincisi bağlı olduğu haber kuruluşu ile hukuki sözleşmesi, diğeri ise okuyucusu, seyircisi veya dinleyicisi ile arasındaki mesleki ve manevi bir sözleşmedir. Muhabirin sosyal sorumluluğu bu ikinci sözleşmeyle başlar (Göral, 2003, s.15). Özellikle de bölgede işsizliğin, yoksulluğun ve yoksunluğun acısını hafifleteceği düşünülüyorsa, sınır ticareti konusundaki hassasiyeti ve gelişime katkıları bu ikinci sözleşmede gizlidir.

1942 yılında Chicago Üniversitesi Rektörü'nün başkanlık ettiği ve Chicago Komisyonu adı verilen bir kurul, hazırladığı raporda doğmakta olan basın özgürlüğü kavramını özetlerken 4. maddede gazetelerin sosyal sorumluluğuna dikkati çekmekte ve şu görüşlere yer vermektedir (İnceoğlu, 2004, ss.66–67):

"Basın özgürlüğü değişmez bir nitelikte olamaz, sosyal bir işlevi olduğuna göre, toplumla birlikte değişebilir. Gerçekten barış zamanındaki basınla savaştaki basın bir değildir. Basın kavramı her toplumun inançlarına ve düşüncelerine göre değişebilir. Huzur içinde veya kuşkuda, umutsuzlukta veya umutta, güven içinde veya güvensizlikte yaşadıklarına göre insanların hep aynı biçimde düşündüklerini sanmak yanlıştır. Bu psikolojik koşulları güçlendirmek de, yıkmak da basının elindedir. Bu bakımdan gazetelerin sosyal görevi çok önemlidir."

"Sosyal sorumluluk", 1947'de ABD'de Robert M. Hutchins başkanlığında kurulan Hutchins Komisyonunun "***Özgür ve Sorumlu Basın***" adlı raporunda da ortaya konmuştur. Komisyon, *basında yer alan haberlerin adil olup olmadığını, çarpıtılıp çarpıtılmadığını, gerçekleri ne ölçüde yansıttığını soruşturmak üzere çalışmalarını sürdürmüştür.* Komisyonun 1947'de yayınladığı bir raporda, basının beş temel hizmeti eksiksiz olarak vermesi konusunda ısrarla durulmuştur. Bu hizmetler şunlardır (Göral, 2003, s.15):

— Günün haberlerinin doğru ve kapsamlı olarak derlenmesi.

— Bir yorum ve fikir alış-verişinde bulunma ortamı yaratılması.

— Özgür bir basın tüm düşünceleri yansıtabilmelidir. Basın canlı, günü gününe, saati saatine yaşayan bir tarihin aynasıdır. Bu ayna gerçeklere uygun olmalıdır ve bu gerçekleri halka gösterebilmesi için Basının Özgür olması şarttır.

— Toplumun hedef ve değerlerinin açıklığa kavuşturulması ve bu alanda tanıtım metotları saptanması.

— Toplumun her üyesine ulaşma yolları araştırılması ve oluşturulması.

Yukarıdaki komisyon raporunda görüldüğü üzere, yerel medya açısından da yalnızca gelişmeleri halka aktarması sosyal sorumluluk açısından yeterli ve geçerli bir eylem değildir. Gelişmeleri ve olayları okuyucusuna ya da izleyicisine anlamlı bir şekilde sunmasının yanında konuyla ilgili gerçekleri de araştırmalı ve açıklamalıdır. Sınır ticareti konusunda da yerel medyanın görevi yalnız sunulan bilgiyi aktarmak değil, gerçekleri araştırmak da sosyal sorumluluğunun bir gereğidir. Sorumluluğun ortadan kalktığı bir durum ise, haberde manipülasyon yoluyla gerçekleşmektedir.

Hükümetlerin sınır ticareti ile ilgili aldıkları kararlar, bölge gerçekleri ile uyuşmuyorsa, ihlal ya da bir yanlış varsa doğrusunu araştırıp bulmak ve yayınlamak yerel gazetecinin görevidir. Siyasi ya da başka herhangi bir gücün baskısını üzerinde hissetmeden ve buna izin vermeden bu eylemi gerçekleştirmek yerel muhabirin görevidir. Çünkü yerel muhabirin mesleki ideolojisi özgür ifade üzerinedir. Özgür ifade de muhabirin düşüncesi, vicdanı ve iş ahlakıyla yakından ilişkilidir (Göral, 2003, s.15). Yerel medya, zaman zaman devlet temsilcileri ile kamu yetkililerinin, kullanım ve propaganda aracı olarak görülseler de aslında yörede yönetenlerle yönetilenler arasında bir köprü durumundadırlar. Yerel kamuoyunun temel iletişim aracı olan yerel medya, yöredeki kamusal çalışmaların, yatırımların, uygulamaların da denetçisi konumundadır (Girgin, 2009, s.238).

Çözüm Odaklı Gazetecilik ve Habercilik

Çözüm odaklı gazetecilik yaklaşımı; problemlerin çözülmesi için okuyucu ve izleyicilerin katılımını sağlar. Halkın gündem belirleme rolüne inanır. Sıradan insanların da danışmanlığına ihtiyaç olduğunu savunur. Okuyucu ve izleyicilerin demokratik sürece katılma hakkı olduğunu vurgular.

Yerel muhabirin ve yerel basının kişileri, kurumları herhangi bir konuda kuru kuruya eleştirmek yerine çözüm ve çıkış yollarını da ele alan yaklaşımdır. Ülkenin meselelerinin çözümünde gazetelere de büyük görevler düşmektedir. Sınır ticaretinin de gelişimine; popüler olana saplanma tuzağına düşmeden, anlamayı kolaylaştıran ve çözüm odaklı gazetecilik anlayışı ile katkı yapılabileceğini söyleyebiliriz.

Ulusal Medyaya Kaynak Oluşturmalı; Sınır ticaretinin yapıldığı bölgelerde, yaşanan sorunların ve çözüm için getirilen önerilerin, yerel yayınlarla kamuoyu gündemine getirilmesi, bölge halkının yanı sıra ulusal medya açısından da bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Sınır ticaretinin, ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan bölge halkına etkilerinin, ulusal düzeyde karar alıcılara ulaşmasında da yerel medya, ulusal medyaya kaynaklık etmektedir.

Bölge Barışına ve İkili İlişkilerin Gelişmesine Katkıda Bulunmalı; Sınır ticareti ve bölge barışına etkileri, yerel medyada "sınır kaçakçılığı" haberlerinin yerini almalı, ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar yerine, ülkelerarası diyalog ve anlaşmalara katkı sağlayacak çözüm önerileri geliştirilmeli ve bu konuda yapılacak yayınlarla kamuoyu bilgilendirilmelidir.

Halklar Arasında Sosyal ve Kültürel İlişkilerin Gelişmesine Katkıda Bulunmalı; Sınır bölgelerinde yaşayan halkların ortak sosyal ve kültürel değerleri (giyim-kuşam, müzik, yemek gibi) öne çıkarılmalı ve karşılıklı ilişkilerde ticari boyutun yanı sıra, ortak gelenekler ve yaşam tarzlarından yola çıkarak ihtiyaçlar belirlenmeli. Bu ihtiyaçların karşılıklı giderilmesinde yerel medya bilgilendirici ve halklar arasında ilişkilere katkı sağlayıcı rol üstlenmelidir.

Bölge ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmalı; kendi bölgesinin, kendi ilinin, kendi yöresinin ekonomisine habercilik, iletişim, bilgi taşıyıcısı anlamında sahip çıkmalı ve kendi bölgesindeki ekonomileri geliştirici bir rol oynamalıdır (Erten, 2002c, ss.148-153). Sınır ticaretinin gelişmesinde yerel basın; yerel ekonominin aynası olmalıdır, yerel ekonominin iletişimcisi olmalıdır ve yerel ekonominin tetikleyicisi olmalıdır (Erten, 2002b, ss.155-162).

Yerel medya, sorumlu ve çözüm odaklı yayıncılık yaparken; sınır ticareti konusunda özensiz, pek çoğu şişirme bir içerikle hazırlanan haber sunumundan da uzak durmalı, ne yapsa kabul edilen, zaman zaman da bir sosyal zırh gibi kullanılan araçlar olmanın ötesine geçmelidir (Vural, 2001, s.125).

YEREL MEDYADA YER ALAN "SINIR TİCARETİ" İLE İLGİLİ HABERLERİN BİR DEĞERLENDİRMESİ

"Sınır Ticaretinin Geliştirilmesinde Medyanın Rolü" konulu bu çalışmada, sınır ticaretinin yapıldığı 12 ilde yayın yapan yerel gazetelerden, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü kayıtlarında yer alan ve internet üzerinden ulaşılabilen 22 gazetenin 2007–2010 tarihleri arasındaki arşivleri tarandı. Sınır ticaretini konu alan toplam 133 haber incelendi.

Sınır ticaretinin yapıldığı ve örneklem aldığımız gazetelerin yayınlandığı iller aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo: Sınır Ticareti Yapılan İller

YETKİLİ SINIR İLİ	ÜLKE
ARTVİN	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	GÜRCİSTAN
IĞDIR	NAHÇIVAN
AĞRI	İRAN
VAN	İRAN
HAKKÂRİ	İRAN
ŞIRNAK	IRAK
MARDİN	SURİYE
ŞANLIURFA	SURİYE
GAZİANTEP	SURİYE
KİLİS	SURİYE
HATAY	SURİYE

Kaynak: 16 Mayıs 2009 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 27230, Karar Sayısı: 2008/14451

Çalışmamızda, ilk aşamada gazete haberlerine internet üzerinden ulaşılarak arşiv taraması yapıldı ve medyada yer alan haberlerin başlık, spot ve gövde kısımları incelendi. Haberler; "*ekonomi, siyasi, sosyo-kültürel, adli ve dış haberler*" olarak türüne göre sınıflandırıldı. Enformasyonun kaynağı olarak da; *"uzman, siyasi, resmi yetkili, sivil toplum, rapor ve araştırma, editoryal, basın bülteni, belirsiz*" şeklinde sınıflandırma yapıldı. Haberi yapan açısından sınıflandırmada da; "*yerel muhabir, ajans, yorumcu, belirsiz"* ayrımı esas alındı. İncelemede, yerel medyanın sınır ticaretine yaklaşımı ve konuları ele alış biçimi sorgulandı. Haberlerde hangi konulara ağılık verildiği ve haber kaynaklarının çeşitliliği değerlendirildi ve aşağıda yer aldığı şekliyle bir durum tespiti gerçekleştirildi.

Haberlerin Sınıflandırılması

İçerik açısından 133 haberden 102'si ekonomi ağırlıklı. Bunu, 40 siyasi ve 40 da sosyo-kültürel haberler olmak üzere eşit oranda izliyor. Sınır ticaretiyle ilgili haberlerde, ekonomi-siyasi ve sosyo-kültürel içeriklerden ikisini veya üçünü birden içeren haberler de bulunmakta. Bunların sayısı da 49. Az sayıda da, adli (6) ve dış ilişkileri (18) içeren haberler yer almıştır. Bunları tek bir sınıflandırmaya tabi tutamayacağımızdan içerik olarak ağırlığına göre bir tabloyu ortaya koymak mümkün olmamıştır.

Değerlendirme: Sınır bölgeleri daha önceleri kaçakçılık olaylarıyla gündeme getirilirken, artık adli olayların yerel medyada çok fazla yer almadığı dikkat çekmektedir. Ekonomi ağırlıklı haberler, yüksek oranda yer alıyor, ancak bu haberlerin çeşitliliğinin az olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü sınır ticareti ekonomiyi ilgilendirdiği kadar onun sonuçlarının da araştırılıp haberlerin çeşitlendirilmesi (ulaşım, eğitim, kültürel etkinlikler vb.) gerekmektedir.

Enformasyonun Kaynağı

Enformasyonun kaynağı, bir veya birkaç unsurdan oluşmaktadır. Buna göre 133 haberden 62'sinde, bilginin kaynağını sivil toplum örgütleri ve onların temsilcileri oluşturmaktadır. Resmi kişi ve kurum temsilcilerine dayandırılan haberlerin sayısı da 38. Bazı haberlerde resmi ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin her ikisine de yer verilmekte.

Siyasilere dayandırılan haber sayısı da 31. Rapor ve araştırmaya dayalı haber sayısı 6 iken, uzmanlara başvurularak yapılan haberlerin sayısı 15. Kaynağı basın bültenine dayalı haber 8, kaynağı belirsiz olan ise 7 haber yayınlanmış.

Değerlendirme: Sivil toplum örgütlerinin büyük bölümü bölgelerdeki ticaret ve sanayi odaları ile onların temsilcilerinden oluşuyor. Dernek ve vakıflara hemen hemen hiç rastlanmadı. İşadamlarının görüşleri ağırlıklı yer alırken, bölge halkını temsil eden sivil toplum örgütü görüşleri hiç yer almıyor. Resmi yetkililer olarak da çoğunlukla vali, belediye başkanı, muhtarlar ve gümrükçüler görüş bildirmekte. Siyasetçiler de çok az sayıda bakan ile bölge milletvekillerinden oluşuyor. Uzmanlara başvuru ile rapor ve araştırmadan faydalanılarak yapılan haberlerin sayısının ise çok az olduğu dikkat çekiyor.

Sivil toplum örgütlerinin kendi içinde çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Daha çok uzman görüşü ve araştırmaya yer verilmelidir. Haberlerin kaynağının genellikle yerel medyada ortak olduğu görülmekte ve kaynağından özel olarak alınmış, araştırmaya dayalı habere rastlanmaması önemli bir eksikliği oluşturuyor.

Haberi Oluşturan-Yapan

Haberi oluşturanlar açısından yapılan incelemede de, yerel muhabirler 38 haberde ismini kullanmış, 14 yorumcu da köşe yazısı olarak sınır ticareti hakkında yazı yazmış. Ajanslara dayandırılan haberler 16 adet iken, kaynağı belirtilmeyen 65 haber yayınlanmış. Burada her haberin bir oluşturanı olduğundan oranlamak mümkün oldu ve karşımıza şöyle bir oran tablosu çıktı:

Değerlendirme: Oluşturanı belli olmayan haberlerin oranı yüzde 48.8 iken, yerel muhabirlerin yaptığı haberlerin oranı yüzde 28.5, ajanslardan alınan haber oranı ise yüzde 12. Sınır ticaretini konu alan köşe yazısının oranı ise yüzde 10.5. Çok az sayıda muhabirin bu konuda haber yaptığı görülmektedir. Medyada yer alan sınır ticareti haberlerinin, farklı yayın organlarında yer alsalar da kaynaklarının aynı olduğunu ve belli kaynaklardan haberlerin servis edildiğini göstermektedir. Bu da emek ve zaman harcanmadığını, güvenilirliğinin de sorgulanması gerektiğini ortaya koyuyor.

SONUÇ

Sınır ticaretinin gelişmesinde, yerel medyanın rolünün daha da etkin kılınması için, öncelikle bu konuyla ilgili resmi ve özel, kurum ve kuruluşların, yerel medyanın önemini ve gerekliliğini çok iyi değerlendirmesi, medyanın içinde bulunduğu sorunların çözümüne katkı sağlaması gerekmektedir. Daha az formalite gerektiren sınır ticareti, sınır bölgelerimiz açısından çok önemli bir gelişme kaynağıdır. Bu nedenle de yalnız belli kesimler tarafından değil, geniş halk kitleleri tarafından yapılabilir olmasına çalışılmalıdır. Bunu için iyi bir iletişim stratejisi ve kamuoyunun bilgilendirilmesi süreci işletilmelidir. Bunu sağlayacak en önemli araç da yerel medyadır.

Sınır ticaretinin sürdürülebilir olmasında; bu bölgelerdeki yerel medyanın konuya olan duyarlılığı, halkı bilgilendirmesi ve bilinçlendirmesi, kamuoyu yaratması ve karşılaşılan muhtemel sorunların aşılması için "*sorumlu gazetecilik"* ve *"çözüm odaklı gazetecilik"* yaklaşımları önemli rol oynamaktadır. Ülkeye ve faaliyetin gerçekleştiği bölgeye getirilerinin oldukça fazla olduğu bu ticaret şeklinin o bölge halkı tarafından iyi bilinmesi ve doğru uygulanması için her zaman yerel medyaya ihtiyaç vardır. Bölgesel yayın yapan veya bölgesel konulara

yer veren gazete, televizyon, radyo ve internet medyası, biryandan halkı ve yetkilileri bilgilendirme görevini üstlenecek, diğer yandan sorunların çözümüne katkıda bulunacak çözümler üretme ve kamuoyu oluşturmak gibi toplumsal sorumluluğunu yerine getirecektir. Aynı zamanda birer *"toplumsal iletişim kurumları"* olarak kabul edilen yerel medyanın, sınır ticaretine vereceği destekle bölge ekonomisinin canlanması ve iyileşmesi sağlanırken, diğer yandan bu gelişmeden payını alan yerel medyanın içinde bulunduğu yetersizlikleri aşması mümkün olacaktır.

Türkiye'de sınır ticaretinin neden olduğu sorunlar (haksız rekabet, vergi gelirlerinin azalması, malların kaynak sorunu, ürünlerin kalite sorunu) ile sınır ticaretinin uygulamasındaki sorunlar (kota sorunu, ulaşım sorunu, merkezlerin yetersizliği), gelişmenin önünde engel teşkil etmektedir. Bu sorunların ve alınacak tedbirlerin kamuoyunun gündemine taşınmasında ve yaşanan sorunların aşılması için yapılan girişimlerde yerel medya yayınlarına önemli görevler düşmektedir. Sınır ticareti konusunda yerel medyanın görevi yalnız sunulan bilgiyi aktarmak değil, gerçekleri araştırmak da sosyal sorumluluğunun bir gereğidir.

Yerel medya, zaman zaman devlet temsilcileri ile kamu yetkililerinin, kullanım ve propaganda aracı olarak görülseler de aslında yörede yönetenlerle yönetilenler arasında bir köprü durumundadırlar. Yerel kamuoyunun temel iletişim aracı olan yerel medya, yöredeki kamusal çalışmaların, yatırımların, uygulamaların da denetçisi konumundadır.

Ancak, haberler üzerine yaptığımız durum değerlendirmesinde, yerel medyanın çeşitli sebeplerle, sınır ticaretinin geliştirilmesi ile ilgili görev ve sorumluluğunu tam olarak gerçekleştiremediğini görmekteyiz. Bunda yerel medyanın kendi sorunları önemli yer tutmaktadır. İlgili kurum ve kuruluşların, sınır ticaretiyle ilgili yayınların gerektiği gibi yerel medyada yer alması için her türlü katkı ve desteği sağlaması hayati önem taşımaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ayhan, Bünyamin ve Demirsoy, Âdem. "*1960'dan Günümüze Konya'da Yerel Gazetecilik*", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 14, 2005, ss.131–155.

Başlı, Deniz. *"Sınır Ticareti Bilgilendirme Toplantısı Yapıldı",* **Ardahan Süreç Gazetesi,** 19 Ocak, 2009, http://surecgazetesi.com/Gundem/161.html, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010).

Bek, Mine Gencel. "*Yerel Politika ve Yerel Medya*", **Medya ve Toplum**, Der: Sevda Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, ss.131–145.

Dara, Zeki ve Oğuz, Ömer. *"Vatandaş 'Sinir' Kapısında"* **Yüksekova Haber**, 10 Nisan 2010, http://www.yuksekovahaber.com/haber/vatandas-sinir-kapisinda-28798.htm, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010).

Erkan, Rüstem ve Bağlı, Mazhar. "*Diyarbakır'da Seçmen Davranışı ve Seçmen Davranışının Oluşmasında Yerel Medyanın Rolü*", **Selçuk İletişim**, Sayı 3–4, 2005, ss.181–196.

Erten, Taylan. "*Gelişmeye Çalışan Bölgelerde Ekonomi Haberciliğinin Önemi*", **Yerel Basında Meslek İçi Eğitim,** 27–28 Haziran 2002a, Batman, Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi: 25, Konrad Adenauer Vakfı, ss.166–178.

Erten, Taylan. "*Yerel Basında Ekonomi Haberciliği*", **Yerel Basında Meslek İçi Eğitim,** 10–11 Ekim 2002b, Van, Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi: 26, Konrad Adenauer Vakfı, ss.147–163.

Erten, Taylan. "*Yerel Basında Ekonomi Haberciliği*", **Yerel Basında Meslek İçi Eğitim,** 12–13 Aralık 2002c, Manisa, Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi:27, Konrad Adenauer Vakfı, ss.146–153.

Erten, Taylan. "*Gelişmeye Çalışan Bölgelerde Ekonomi Haberciliğinin Önemi*", **Yerel Basında Meslek İçi Eğitim,** 11–12 Eylül 2003, Ağrı, Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi: 30, Konrad Adenauer Vakfı, ss.131–140.

Gezgin, Suat. "*Yerel Basın ve Değerlendirme Ölçütleri",* **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı 7, 1998, ss.5–14.

Girgin, Atilla. **Türkiye'de Yerel Basın**, İstanbul: Der Yayınları, 3. Baskı, 2009.

Göral, Mehmet. "*Spor Basını Ahlakı*", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 8, Haziran, 2003, ss.351–371.

Gümrük Bülteni. *"Müsteşar Maksut Mete ile yapılan Röportaj"*, Sayı:1, Ocak-Mart 2010, Gümrük Müsteşarlığı Yayını, ss.11–14.

İnceoğlu, Yasemin G. **Uluslararası Medya – Medya Eleştirileri**, Der Yayınları: İstanbul, 2004.

İnceoğlu, Yasemin G. ve Çınarlı, İnci. *"Global Medya ve Uygarlıkların Manipilasyonu: Karikatür Krizi"*, http://www.yasemininceoglu.com/?Page=11&id=225&islem=oku, (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2008).

Kara, Mehmet. "*Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi*", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:3, 2005, ss.60–79.

Orhan, Osman Z. **Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri,** İstanbul: İTO Yayını, 2000.

Öztürk, Nurettin. "*Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri"*, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss. 107–127.

Sugözü, İbrahim H. ve Atay, Melike. "*Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı*" **Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu**, 14–16 Mayıs 2010, Şırnak.

Tan, Mustafa ve Altundal, Fuat (haz.). **Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını, No: 2008–26, 2008.

Taş, Nevzat. *"Kapalı Sınır Kapıları Açılmalı",* **Yüksekova Haber**, 22 Aralık 2005, http://www.yuksekovahaber.com/haber/kapali-sinir-kapilari-acilmali-823.htm, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010).

Timisi, Nilüfer. "*Dünyada Yerel Medya Sistemleri ve Örnekleri*", **Yıllık 1997–1998**, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, ss.1–30.

Vural, Ali Murat. *"Toplumsal Gelişim Sürecine Katkı Sağlayan Bir Araç Olarak Yerel Medya"*, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:11, 2001, ss.115–126.

World Bank. "*Cross-Border Trade Within The Central Asia Regional Economic Cooperation",* August 20, 2007, http://www.carecinstitute.org/uploads/docs/Cross-Border-Trade-CAREC.pdf, (Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2010).

www.habervan.com, "*Sınır Ticareti Sanayi Ürünleri Kotasına İlgi Yok",* http://www.habervan.com/haber_yorumla.php?haber_no=6732&kat=5, 29 Ağustos 2010, (Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2010).

TÜRKİYE İLE ORTADOĞU SINIR ÜLKELERİ ARASINDAKİ TİCARETİN EKONOMİK ETKİLERİ

Fatma TURAN KOYUNCU[137]

Özet

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kişi başına geliri ülke ortalamasının altında olan, yaşam standartları düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu sınır illerinde ticareti canlandırarak, ekonominin gelişmesini hızlandırmak amacıyla sınır ticaret yapılmaktadır. Bölgede yapılan sınır ticareti, halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamasını sağlayarak refah düzeyini artırmaktadır. Bu bölgelerde halkın çoğu geçimini tarım ve hayvancılıkla sağladığından, alternatif gelir kaynakları oluşturması ve istihdam alanları yaratması açısından sınır ticareti bölge halkı için önemli bir geçim kaynağıdır.

Çalışmanın amacı, sınır ticaretini olumlu ve olumsuz etkileri kapsamında ele alarak Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemektir. Bunun için öncelikle sınır ticaretinin tanımı, kapsamı ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra Ortadoğu sınır ülkeleriyle olan dış ticaret ilişkileri incelenerek sınır ticaretinin ekonomik boyutu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Türkiye, İran, Irak, Suriye.

ECONOMIC RELATIONS OF TURKEY AND THE MIDDLE EAST: BORDER-TRADE AND ECONOMIC OUTCOMES

Abstract

Border-trade in Turkey is an activity aiming to increase trade capacity and speed up economic development in the East and South East Anatolian provinces on the border where per capita income is bellow national average, living standards are low and unemployment is a serious problem. Border-trade in the region increases the standard of living by providing a less expensive and easier way for the people to access their daily needs. Since source of income for most of the people in these regions is agriculture and animal husbandry, border trade is an important means of living because it creates alternative income sources and employment opportunities.

The aim of this study is to focus on the positive and negative effects of border-trade and study its effects on the Turkish economy. For this reason, as a first step, definition of border-trade, its scope and historical development is addressed. After this, the economical dimension of border trade is evaluated by analyzing trade relations with the neighbor Middle Eastern countries.

Keywords: Border-Trade, Turkey, Iran, Iraq, Syria

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusuyla birlikte, bütün dünya ekonomileri yapısal ve ekonomik bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Küreselleşen bir dünyada ülkelerin ekonomik olarak kalkınabilmeleri ve dünya refahından daha fazla pay alabilmeleri ancak bu süreci doğru algılamaları ile mümkün olacaktır.

Sermaye hareketlerinin yaygınlaşması ile dünya ticaret dengeleri de yeniden şekillenmiştir. Yeni teknolojilerin gelmesiyle birlikle rekabetin daha da kızıştığı günümüz ekonomilerinde ticaret vazgeçilmez hale gelmiştir. Krizlerin sermaye hareketleri ile birlikte kolayca yayılması, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ihracatın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Ülke kalkınmasında ticaretin önemli olduğu düşüncesi çok eskilere dayanmakla birlikte, uluslar arası ticaretin karşılıklı olarak her iki ülkeye fayda sağlayacağı görüşü, klasik iktisat öğretisine uzanmaktadır (Seyidoğlu, 1996, s.13). Özellikle dünya ticaretinde görülen serbestleşme, ticaretin önemini üretime kıyasla büyük ölçüde arttırmıştır. Öyle ki ticaretin serbestleşmesiyle birlikte dünya üretimi beş kat artarken, dünya ticareti on altı kat artış göstermiştir (Thirwall, 2000, s.130).

Dış ticaretin ve özellikle de ihracatın; sürdürülebilir bir büyümenin yakalanmasında, istihdam yaratılmasında ve kişi başına düşen milli gelirin arttırılmasında göz ardı edilemez bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu gerçeği idrak ederek yola çıkan ülkeler, birbirleriyle olan ticaretlerini artırmak amacıyla çeşitli mekanizmaları hayata geçirmişler ve kurdukları bu sistemler sayesinde dış ticaretlerine hız kazandırarak ekonomik gelişmelerine katkı sağlamışlardır.

Türkiye, özellikle 1980'li yıllardan sonra serbest piyasa ekonomisine geçmesi ve dışa açılması yoluyla dünya pazarlarında önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte, dış ticaretinde önemli gelişmeler kaydeden Türkiye'nin komşu ülkeleriyle olan ekonomik ve ticari ilişkileri maalesef istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

[137] Arş. Grv. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
e-mail: faturan@anadolu.edu.tr Tel: 0-222-3350580/3238 Fax: 0-222- 3350595

ABD, Kanada, Fransa ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin ekonomik ve ticari ilişkilerine bakıldığında, bu ülkelerin komşu ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinin genel ticaretleri içinde ağırlıklı bir yer tuttuğu görülmüştür. Gelişmiş ülkelerdeki bu duruma karşılık Türkiye'nin komşu ülkeleriyle yaptığı ticaretin toplam ticaret içindeki payı, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük seviyede kalmaktadır. Türkiye bölgesindeki konumunu siyasi ve ekonomik açıdan güçlendirebilmek için, komşuları ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesine önem vermek zorundadır.

Ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farkları son derece fazladır. Özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde yaşayan halkın gelir seviyesi Türkiye ortalamasının altındadır. Bu nedenle sınır ticareti bu bölgelerde yaşayan halkın gelir ve refah düzeyini artıracağı düşüncesiyle uygulamaya konulmuştur. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sınır illeri ile komşu ülkelerin sınır illerini kapsayan sınır ticareti; ülkemizde 1979 yılında uygulanmaya başlamış ancak zamanla amacından sapan bazı uygulamalar nedeniyle birçok değişikliğe uğramıştır (Arslan ve Ay, 2007, s.413).

Sınır ticareti ile ilgili uluslararası literatür yok denecek kadar azdır. Literatür ve gerekli olan istatistiki verilerin eksik olması, uluslararası karşılaştırmayı ya da ampirik bir analiz yapmayı zorlaştırmıştır.

Türkiye'de sınır ticaretinin mevcut durumunu ele aldığımız bu çalışmada öncelikle sınır ticaretinin tanımı, kapsamı ve tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim izlediğine yer verilmektedir. Ardından çeşitli tarihlerde yapılan düzenlemelerin sınır ticaretine etkileri ele alınmakta ve Türkiye'nin komşu ülkelerle olan dış ticaretinin yapısı incelenmektedir. Bu kapsamda, sınır ticaretinin ekonomik boyutu olumlu ve olumsuz yönleriyle irdelenmektedir. Son olarak sınır ticaretinin yol açtığı sorunları ortadan kaldırabilmek için alınması gereken önlemler ve gerekli düzenlemeler ile ilgili görüş ve önerilerimiz sıralanmaktadır.

2. SINIR TİCARETİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi sınır illerinde yaşayan yöre halkının günlük temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere komşu ülkelerin sınır illeri ile karşılıklı olarak düzenlenen anlaşmalar çerçevesinde yapılan özel bir dış ticaret şekli olarak tanımlanmaktadır. Sınır ticaretinin amacı; sınır illerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını daha kolay ve daha ucuz yoldan temin etmek, hem sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının sağlanmasına katkıda bulunmak, hem de bölgede barışın ve huzurun korunmasına yardımcı olmaktır (Sönmez, 1995, s.21). Ayrıca kaçakçılığı asgari düzeye indirmek, sınırın karşılıklı iki yakasında yaşayan halklar arasında komşuluk ilişkilerini geliştirerek ülkeler arası barışa katkıda bulunmak ve bölge ekonomisine canlılık getirmek de diğer amaçlar olarak sıralanmaktadır (Orhan, 2000, s.15).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde halkın çoğu geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır, ancak günümüz dünyasında değişen politikalardan dolayı tarım ve hayvancılığın zamanla azalması sonucu bölge insanı için sınır ticareti vazgeçilmez bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde göç olayını geriye döndürebilecek en önemli araçlardan birisi sınır ticaretidir (Polat, 2000).

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun ana sebeplerinden birisi bölgeler arası gelişmişlik farklarıdır. Ekonomik yönden sektörler ve bölgeler arası kaynak dağılımındaki dengesizlik birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Aktan, 2002). Her ülke bu sorundan mümkün olduğunca kısa sürede kurtulmanın ya da minimize etmenin yollarını aramalıdır (Dinler, 2001, s.125). Türkiye yıllardan beri çözmeye çalıştığı bölgesel gelişmişlik farkının giderilmesinde başarılı olamamış, aksine bu fark daha da derinleşmiştir (Karabulut, 2005, s.134). Bu anlamda sınır ticaretinin sürdürülmesi önem arz etmektedir. Çünkü sınır ticaretinin geliştirilmesi, sınır illerinde ticaretten alınan payın artmasına, istihdama ve verimliliğe olumlu yönde katkı yaparak bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Kara, 2005, s.16).

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten nedenlerin başında; yakın komşuluk ilişkileri ve taşıma giderlerinden kaçınmak gibi durumlar gelmektedir. Ayrıca ithalat ve ihracat işlemlerinde istenilen ihracatçı ve ithalatçı belgeleri gibi bazı formalitelerin bu tür ticarette aranmaması, sınır ticaretinin önemini artırmıştır (Seyidoğlu, 1992, s.770). Sınır ticaretinin önemini artıran bir diğer uygulama da, ihracat işlemlerine uygulanan %40 oranındaki vergi ve fon indirimidir (Sönmez, 1995, s.12).

Güneydoğu Anadolu bölgesinde sınır ticareti önemli istihdam ve gelir artışına sebep olmakla birlikte, piyasa fiyatlarını düzenleyici etkisinin de olduğu görülmüş ve genellikle de nisbi fiyatları düşürücü yönde bir etki yaptığı sonucuna varılmıştır (Sönmez, 1995, s.144). Sınır ticareti, devletin izin verdiği meşru bir ticaret şeklidir. Akaryakıt ve mazot ticareti sınır ticaretinin ağırlıklı bir kalemini oluşturmaktadır. Sınır ticareti yoluyla giren akaryakıt, Türkiye'nin enflasyonla mücadele politikasını da destekleyici bir etki yapmaktadır (Orhan, 2000, s. 36). Ayrıca sınır ticareti, dış ticaretteki formaliteleri basitleştirerek bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla da dış ticaret hacminin genişletilmesine katkıda bulunmaktadır.

Ancak sınır ticareti şimdiye kadar saydığımız olumlu ekonomik etkilerinin yanı sıra, birtakım ekonomik sorunlara da neden olabilmektedir. Olumsuz etkilerinin başında, sınır ticaretinin haksız rekabete neden olması gelmektedir. Herhangi bir sınırlamaya gidilmeden, ucuz maliyetli olarak sınır ticareti yoluyla ülkeye sokulan mallar, normal ithalatın yerini almış ve bu malları normal yolla ithal eden kişi ve kurumların aleyhine bir durum oluşmuştur (Orhan, 2000, s.128). Sınır ticareti kapsamında ithal edilen mal ve eşyaların, sınırdaki illerde

tüketilmeyip ülke geneline yayılması, haksız rekabete ve dolayısıyla haksız kazanca neden olmuştur (Tan ve Altundağ, 2008, s.99).

Sınır ticareti yoluyla yapılan ithalata getirilen vergi ve fon avantajları, devletin vergi gelirlerinde öngörülen düzeyden daha fazla bir kayıp vermesine neden olmuştur. Sınır ticaretinde, birbirine sınır iki ülke ilinin kalkınması amacıyla ihracatı yapılacak malların menşei sınır ilin ülkesi olma şartı getirilmiştir. Ancak bu hususa çok fazla dikkat edilmediği ve üçüncü ülkelerden gelen malların ithal edildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, sınır ticaretinin avantajlarından faydalanarak başka ülkelerden gelen malların satılarak karlı bir sektöre dönüşmesine neden olmaktadır (Tan ve Altundağ, 2008, s.101). Bunun yanı sıra sınır ticaretine konu olan malların yeterli derecede kontrol edilmemesi, belli standartları taşımayan ürünler kalite tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle sınır ticareti yoluyla gelen gümrüksüz akaryakıtla ilgili çok sayıda şikayetler yaşanmıştır (Kalkan, 1999).

3. TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Ülkemizde ilk olarak 1978-1979 yıllarında petrol krizi nedeniyle İran'la başlayan sınır ticareti daha sonraki yıllarda diğer sınır illerinde de uygulanmaya başlamıştır (Orhan, 2000, s.20-21). Sınır Ticareti Belgesi ve/veya Uygunluk Belgesi alınarak başlayan, merkezleri sınır ticareti yapılan illerde bulunan şirketler ve esnafların alışverişleri, zamanla boyut değiştirerek daha avantajlı olan normal ihracat ve ithalat rejimine kaymaktadır (Sönmez, 1995, s.94-97). Sınır ticareti ile ilgili mevzuatta yapılan değişikliklerle bu ticaretin kapsamı zaman zaman ekonomik ya da siyasi nedenlerle genişletilmiş ya da çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır. Ticarete konu olan malların sayıları ile ilgili değişiklikler genellikle ekonomik gerekçelerle yapılırken, özellikle Kuzey Irak ile ticaretteki değişikliklerde dış politikalar belirleyici olmuştur (Öztürk, 2006, s.108).

Bakanlar Kurulunun sınır ticaretini düzenlenmesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 9025 sayılı kararı ve bu kararda değişiklik yapılmasına dair 4.6.1998 tarih ve 11160 sayılı kararları çerçevesinde, şirket merkezi sınır ticareti kapsamındaki illerde her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını aşmayacak eşya ithalatına izin verilmiştir. Ayrıca sınır ticareti yoluyla ithal edilen petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların % 80'i, diğer ürünlerde ise % 60'ının tahsil edilmesi karara bağlanmıştır.

Ayrıca, "Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin il dışına çıkarıldığının tespiti halinde, gerçek ve tüzel kişiler adına düzenlenen sınır ticareti belgesi ile daha önce verilmiş uygunluk belgelerinin iptal edileceği, yeni sınır ticareti belgesi verilmeyeceği" hükmü de yer almıştır. Bu çerçevede, sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin il dışına çıkartılmaması konusunda gerekli denetim ve kontrolleri yapma görevi şirket merkezlerinden alınarak il valiliklerince yürütülmesine karar verilmiştir.

Alınan kararlar doğrultusunda; sınır ticaretinin sadece komşu iller arasında yapılması, ticarete konu olan malların bu illerin sınırlarını aşmaması, sınır ticareti kapsamındaki mallardan alınan vergi oranının yüzde 80'e çıkarılması gibi engeller Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki birçok ilde sınır ticaretini durma noktasına getirmiştir. Özellikle ekonomileri sınır ticaretine bağlı olan illerin ticari hayatı durgunlaşmıştır (Öztürk, 2006, s.111-112).

Sınır ticaretinin öneminin anlaşılmasıyla birlikte, sınır ticaretini teşvik etmek ve desteklemek amacıyla bakanlar kurulunun Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulmasına izin veren kararı, söz konusu illerde sınır ticaretine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu düzenleme ile Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sınır illerinde sınır ticaret merkezleri kurulmasına dair "Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar" hazırlanmış ve 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu karar doğrultusunda Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerinde Sınır Ticaret Merkezleri kurulmuştur. Sınır Ticaret Merkezleri vasıtasıyla daha fazla sayıda esnaf ve tacirin ticaret yapabilmesini sağlayacak usul ve esasları belirlenmeye çalışılmıştır. Sınır Ticaret Merkezlerinde ticaret belgesi verilirken gerçek ve tüzel kişilerin ticari sicilleri dikkate alınarak, ticari etiğe sahip olanlara öncelik tanınmıştır. Aksi takdirde kısa vadeli bireysel kazançları ön plana çıkaracak bir anlayış, uzun dönemde hem bölge hem de ülke ekonomisine zararlı olabilecektir (Karabulut, 2005, s.144).

İthalat ve ihracat, sınır ticaret merkezleri işleticisi ve işletme izni alarak faaliyete geçen mağaza sahipleri tarafından yapılacaktır. Bu merkezlere getirilen mallar, kapsamdaki illerde uygunluk belgesi sahibi esnaf ve tüzel kişilere dağıtılacaktır. Sınır illerinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkelerle doğrudan ihracat ve ithalat yapabileceği gibi, sınır ticaret merkezinde mağaza kiralamak suretiyle de sınır ticareti yapabilecektir.

Tablo 1. Güneydoğu Anadolu'da Sınır Ticareti Yapan İller ve Ticaret Yapılan Ülkeler

İLİ	SINIR KAPISI	TİCARET YAPILAN ÜLKE
Ağrı	Gürbulak	İran
Van	Kapıköy	İran
Hakkari	Esendere	İran
Şırnak	Habur	Irak
Mardin	Nusaybin	Suriye
Şanlıurfa	Akçakale	Suriye
Gaziantep	Karkamış	Suriye
Kilis	Öncüpınar	Suriye
Hatay	Cilvegözü	Suriye

Tarihsel gelişim sürecinde yer alan sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin bir diğer bakanlar kurulu kararı da 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış ve 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu karar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 12 sınır ilimizi kapsamaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde, sınır ticareti yapmaya yetkili olan iller ve sınır kapıları Tablo. 1'de gösterilmiştir.

4. TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU SINIR ÜLKELERİ İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

4.1. Sınır Ticaretinin Güneydoğu Anadolu Bölge Ekonomisine Katkısı

Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik kalkınmasında sınır ticareti önemli bir faktördür. Genelde devlet tarafından yardım bekleyen bölge halkı, sınır ticareti ile durağanlıktan kurtulmuş ve kendine öz güven kazanmıştır. Yatırımlara yönelen bölge halkı için ilk önceleri az sayıda başlayan müteşebbis kişilerin kısa zamanda kazanmaya başladığını gören birçok kişi sınır ticaretine yönelmiş ve dolayısıyla sınır illerinin ekonomisi hareketlendirmiştir.

Sınır ticareti yapan bölgelerde halkın refah düzeyi artmakta ve normal halkın müteşebbis ruhunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, özellikle sınır ticareti ile meşgul olan kesimin önemli sermaye birikimi elde ettikleri ve bir müddet sonra ihracatçı veya ithalatçı konumuna geldiklerini göstermektedir. Resmi dış ticaret ancak belli bir kesim tarafından yapılabilirken, sınır ticareti daha yaygın bir kesim tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Sınır ticaretinde bürokratik işlemlerin ve formalitelerin daha az olması bu ticaretin en büyük avantajıdır. Bu ticaretle uğraşanların sayısının artması ve ticaretin gelişmesi aynı zamanda sınır ticareti yapılan illerde gelir düzeyinin artmasına, ülkeye sermaye birikimi sağlanmasına, istihdam yaratılmasına ve ülkenin dış ticaret hacminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin sınır komşularının bulunduğu Ortadoğu bölgesi taşıdığı önem nedeniyle hemen hemen her dönemde savaşlar, anlaşmazlıklar ve siyasi karışıklıklar çok yoğun olarak yaşanmıştır. Güvenlik ve istikrarı tehdit eden bu türlü olaylar bölgesel ticaretin gelişmesini engellemiştir. Ortadoğu sınır ülkeleriyle geliştirdiğimiz ekonomik ve ticari iş birliği, bu bölgedeki sınır illerimizin ve dolayısıyla da ülkemizin kalkınması için son derece önemlidir.

Diğer taraftan Körfez Savaşı ile birlikte bölgede yeni dengelerin oluşmasına yönelik çabalar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bölge ülkeleri Körfez savaşından sonra ekonomik ve ticari açıdan büyük kayıplara uğramıştır. Uluslararası güç dengeleri, dünyanın en sorunlu bölgelerinin başında gelen Ortadoğu'da taşların henüz yerine oturmadığına işaret etmektedir. Bu nedenle, Körfez Savaşı sonrasında önemli bir değişime uğrayan askeri, politik ve ekonomik faktörler, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte önümüzdeki dönemde daha da hızlı ve köklü yapılanmaları zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin sınır komşuları ile yaptığı ithalatının içinde petrol ve petrol ürünleri yanında çeşitli tarımsal ürünler, hammaddeler ve yarı mamul maddeler bulunmaktadır. Buna karşılık söz konusu ülkelere ihracatının ağırlığını makine ve makine aksamı, inşaat ve yapı malzemeleri, tekstil ürünleri, işlenmiş tarımsal ürünler ve gıda maddeleri oluşturmaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu sınır komşuları Suriye, İran, Irak ile olan coğrafi yakınlığı, kültürel yakınlığı ve iki ülke toplumu arasındaki derin tarihi ilişkiler ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bölümde Türkiye'nin; Suriye, İran ve Irak gibi Ortadoğu sınır ülkeleri ile olan ticari ilişkileri ele alınacaktır.

4.2. Türkiye-Suriye Arasındaki Ticari Ve Ekonomik İlişkiler

Suriye ile olan dış ticaretimiz, uzun yıllar iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikten dolayı olumsuz etkilenmesine rağmen, son yıllarda sürekli yükselen bir seyir izleyerek önemli artışlar kaydetmiştir. Coğrafi yakınlık ve iki ülke toplumu arasındaki derin tarihi ilişkiler, ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Suriye ile Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerimiz arasında sınır ticareti yapılmakta olup, Suriye'nin bugüne kadar sınır ticareti kapsamında ithalata izin vermemesi nedeniyle bu kapsamdaki ticaret tek taraflı olarak yürütülmektedir. Suriye'de ithal ikamesine yönelik yatırım politikası uygulandığından, imalat sanayinin tüm alt sektörlerinde üretimi yapılan tüm malların ithalatı yasaktır. Ülkede üretimi yapılmakla birlikte ihtiyacı karşılayamayan ürünlerin ithalatı ise ancak özel izin ile mümkün olmaktadır. Uygulanan yüksek gümrük oranları hem yerli sanayi korunmaya, hem de lüks tüketim mallarının ithalatını kısıtlamaya yöneliktir.

Ülkemiz ile Suriye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, komşu ülke ihracat stratejimiz çerçevesinde büyük gelişme kaydetmiştir. Çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların korunması amacıyla iki ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının da yürürlüğe girmesinin ardından gerek ticaretin gerekse yatırımların karşılıklı olarak daha da arttığı görülmüştür. Suriye ve Türkiye arasında Sınır Ticaret Merkezleri kurulmasına ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Ancak Ortadoğu'da yaşanan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar, ekonomik ve ticari ilişkilerimizin istenilen seviyeye yükselmesini engellemeye devam etmektedir (Aydın, 2009).

Bununla birlikte, Suriye'nin Arap Serbest Ticaret Anlaşmasına dahil olması, hammadde, enerji ve işgücü yönünden ucuzluğu ve ülkemize yakınlığı, bölgede istikrar sağlanması halinde bu ülkenin ekonomik ve ticari ilişkiler açıdan ülkemiz için büyük bir potansiyele sahip olacağı unutulmamalıdır.

Irak üzerinden Körfez ülkelerine yapılmakta olan canlı hayvan ihracatımız, 1990 yılında başlayan Körfez Krizi nedeniyle Suriye karayoluna kaydırılmıştır. Ancak, 1991 yılı sonunda ülkemizde görülen sığır vebası hastalığı nedeniyle Suriye Hükümeti, ülkemizden canlı hayvanların Suriye'ye girişini ve bu ülkeden transit geçişlerini yasaklamıştır.

Suriye dış ticaretinin büyük bir kısmı devlet tarafından gerçekleştirilmekle birlikte ihracattaki payı ithalattan daha fazladır. Bunun en önemli sebebi ise petrol ihracatıdır. Özel sektör dış ticaret politikalarının elverdiği ölçüde, küçük boyutlarda ve kendi sınırları çerçevesinde dış ticaretle uğraşmaktadır. Bütün bu olumsuz koşullara rağmen Suriye'de özel sektör aktif olarak faaliyet göstermekte olup, bölge ülkeleriyle yakın ve sıkı işbirliği içerisindedir.

Gelişen ticari ilişkilerde, sınır ticaretinin yanı sıra istatistiklere yansımayan fakat önemlilik arz eden bavul ticareti de dikkate alındığında, Suriye dış ticaretinde Türkiye'nin konumunun önemli olduğu görülmektedir. Suriye'nin ithalatında devletin önemli bir payı olmasına rağmen, Türkiye'nin Suriye kamu sektörüne olan ihracatı çok düşüktür. Çünkü Türkiye ihracatının büyük bir kısmını özel sektöre yönelik yapmaktadır. Suriye ile olan ticaretimizin son yıllardaki gelişimi Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Suriye ile Ticaretimizin Gelişimi (Milyon Dolar)

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
İhracat	281	267	411	395	552	609	798	1.115	1.425
İthalat	463	506	413	358	272	187	377	639	328
Dış Tic. Hacmi	745	773	824	752	824	797	1.175	1.754	1.753
Dış Tic. Dengesi	-182	-239	-3	37	279	422	421	476	1.097

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistikleri

2003 yılı itibariyle Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı bir önceki yıla göre %53,9 oranında artarak 411 milyon dolara yükselmiş, Suriye'den ithalatı ise %18,4 oranında azalarak 413 milyon dolara gerilemiştir. Yine 2008 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ithalatı bir önceki yıla göre %39,7 oranında artarak 639 milyon dolar olarak gerçekleşirken 2008 yılının aynı döneminde Suriye'den ihracatı %69,5 oranında artarak 1.115 milyon dolar olmuştur.

İncelenen dönem itibariyle ticaret hacmimiz içerisinde aldığı pay en az olan komşumuz Suriye'dir. Türkiye ile siyasi ilişkileri dalgalı bir seyir izleyen Suriye'nin, son dönemde iki ülke liderleri arasında karşılıklı olarak geliştirilen iş birliği ortamı ve 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren "Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması" ile 2007 yılından sonra dış ticaretimizdeki payı mevcut potansiyel değerinin çok üstüne çıkmıştır.

Suriye genel olarak ticari, ekonomik ve siyasi anlamda Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Bulunduğu coğrafya itibarı ile Arap Dünyası ve Orta Doğu pazarlarına açılımı sağlayacak bir avantajı beraberinde getirmekte, bu özellikleri ile hem ihracatçılar hem de yatırımcılar açısından kısa, orta ve uzun vadede cazip fırsatlar sunmaktadır (Yavuz, 2005).

4.3. Türkiye-İran Arasındaki Ticari Ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye'nin Ortadoğu komşularından biri olan İran, genç nüfusu ile Türkiye için önemli ve büyük bir pazardır. Bugüne kadar yüzde 90'ı petrol ve doğalgaza bağlı olan ekonomisiyle ayakta durmaya çalışan İran, liberalleşeme süreciyle birlikte başta işsizlik olmak üzere, teknoloji ve haberleşme alanlarında yatırımlara ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye ve İran sahip oldukları yakınlık avantajına rağmen, ülkeler arasındaki siyasi gerginlikler nedeniyle aralarındaki ticari ve ekonomik ilişkiler olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan İran'ın dışa kapalı ekonomik yapısı, uyguladığı dış ticaret kontrolleri, yüksek tarifeler, tarife dışı engeller, komşu illerimizin ticari altyapısının yeterince gelişmemiş olması, ulaşım ve sınır kapılarındaki yetersizlikler ve sınır kapılarında karşılaşılan sorunlar gibi engeller nedeniyle Türkiye İran arasındaki ticari ilişkilerimizin boyutu istenilen düzeyde gerçekleşememiştir. Oysa İran, ülkemiz ihracatının artırılması açısından çok iyi değerlendirilmesi gereken bir pazar konumundadır (Çalış, 2007).

Ancak son yıllarda Türk şirketlerine kapılarını açan İran'ın Türkiye ile enerji alanındaki işbirliği giderek artmaktadır. Enerjinin çok önemli hale geldiği bir uluslararası konjonktürde, büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan İran ile geçiş güzergahı üzerinde bulunan Türkiye'nin işbirliği büyük önem kazanmıştır. Zira Avrupa'ya gidecek doğalgaz boru hattı Türkiye üzerinden geçecektir. İran ile olan ticaretimizin son yıllardaki gelişimi Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. İran ile Ticaretimizin Gelişimi (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat	361	334	534	813	913	1.067	1.441	2.030	2.025
İthalat	840	921	1.861	1.962	3.470	5.627	6.615	8.200	3.406
Dış Tic. Hacmi	1.200	1.255	2.394	2.775	4.383	6.694	8.057	10.229	5.431
Dış Tic. Dengesi	-479	-587	-1.327	-1.149	-2.557	-4.560	-5.174	-6.170	-1.381

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistikleri

İran ile 2001 yılında 1.200 milyon dolar olan dış ticaret hacmimiz, 2008 yılı itibarıyla 10.229 milyon dolara çıkmış; 2009 yılında ise tekrar 5.431 milyon dolar civarına gerilemiştir. Türkiye'nin İran ile dış ticaretinde İran lehine sürekli bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye`nin ticaret açığı giderek artarak, doğal gaz ithalinin de devreye girmesiyle 2003 yılında 1.300 milyon doları aşmış, 2008 yılında ise 6.100 milyon dolara kadar çıkmıştır

2003 yılından itibaren İran ile ticari ilişkilerimiz ve karşılıklı yatırım faaliyetlerinde bir canlanma görülmektedir. Ayrıca son yıllarda küçük ve orta ölçekli işletmelerin, İran'da yatırım yapmak amacı ile düzenledikleri iş gezilerinin sayısı yoğunlaşmıştır. Türk sanayicileri ve iş adamları bakımından İran pazarı cazibesini muhafaza etmektedir. Bunda Türk firmaları ile rekabet edecek Avrupa firmalarının İran'da yeterince mevcut bulunmaması da rol oynamaktadır. (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri, s. 43, 2007)

4.4. Türkiye-Irak Arasındaki Ticari Ve Ekonomik İlişkiler

Yıllardır süren Irak`ın savaş halinden ve ambargo kararlarından en çok etkilenenler arasında Türkiye gelmektedir. Körfez krizinden önce Türkiye'nin en önemli ticari ortaklarından birisi olan Irak ile ticaretimiz bugün olabilecek düzeyden son derece geridedir (Akal, 2008, s.276). Oysa Türkiye'nin Irak ile olan ticareti gerek tarımsal ve gıda ürünleri, gerekse sanayi ürünleri için büyük bir potansiyel arz etmektedir. Irak ve Türkiye'nin ihraç ettikleri ürünler dikkate alındığında, Türkiye`nin gıda ve tüketim malları ihraç ederek buna karşılık petrol ithal etmesi; bu malların birbirini karşılaması açısından Irak'la olan dış ticaret hacminin genişletilebileceği görülmektedir (Çekinmez, 2006).

Coğrafi yakınlık ve Irak'ın ithal ettiği malların önemli bir bölümünün Türkiye`de üretiliyor olması Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlamaktadır. ABD liderliğindeki uluslararası müdahalenin ardından Irak yeniden yapılanma içerisindedir. Önümüzdeki dönemde ambargodan arınmış ve iç birliğini sağlamış bir Irak Türkiye`nin dış ticareti açısından son derece önemlidir. Irak ile olan ticaretimizin son yıllardaki gelişimi aşağıda Tablo 4'te çıkarılmıştır.

Tablo 4. Irak ile Ticaretimizin Gelişimi (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat	0	0	829	1.821	2.750	2.589	2.845	3.917	5.124
İthalat	0	0	113	468	459	376	645	1.321	952
Dış Tic. Hacmi	0	0	942	2.288	3.209	2.965	3.490	5.238	6.076
Dış Tic. Dengesi	0	0	716	1.353	2.291	2.213	2.200	2.596	4.171

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı İstatistikleri

Irak ile olan ticaretimiz Körfez savaşı sırasında tamamen durma noktasına gelmiş ve bu durgunluk süreci BM'nin Irak'a müdahalesine kadar devam etmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ticaretin gelişimi yıllar itibariyle incelendiğinde, 2007 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatında 2006 yılı ile kıyaslandığında %9,8 oranında, Irak'tan ithalatında ise %71,6 oranında artış olduğu görülmüştür. 2009 yılına baktığımızda Türkiye'nin Irak'a ihracatı bir önceki yıla göre %30,8 oranında artmış, Irak'tan ithalatı ise %27,9 oranında azalmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 6.000 milyon dolara ulaşmıştır.

Genel olarak ele aldığımızda, 2001-2009 döneminde, Türkiye'nin toplam ticareti ve Ortadoğu'daki sınır komşusu ülkelerle olan ticaretini gösteren rakamlar aşağıda Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye'nin Toplam Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sınır Komşularıyla Ticaret	1.945	2.028	4.160	5.816	8.415	10.455	12.721	17.221	13.260
Toplam Ticaret	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.334	333.991	243.071
% Oran	2,67	2,31	3,57	3,62	4,42	4,64	4,59	5,16	5,46

Türkiye'nin toplam ticareti 2003 yılında %33 artış göstermiş ve istikrarlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Ancak 2009 yılında %13 oranında azalmıştır. Aynı yıllar itibarıyla sınır komşuları ile ticaretini 2003

yılında bir önceki yıla oranla %105 oranında artırarak iki katına çıkarırken, 2009 yılında bir önceki yıla göre %23 oranında gerileme göstermiştir.

Bu tablodan çıkan önemli bir sonuç, Türkiye'nin gerek toplam ticarette, gerekse komşuları ile ticarette büyük ölçüde açık vermekte olduğudur. Türkiye'nin komşu ülkeleriyle ticaretinde açık vermesinin altında yatan temel neden enerji ithalatıdır. Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü komşularından temin ediyor olmasının stratejik öneminin yanı sıra nakliye maliyetleri açısından da sağladığı avantajlar bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin petrol ve doğalgaz için yaptığı ödemelerin ikili ticaret hacmi içindeki payı, bu ülkelerle ticaretinde sürekli açık verilmesine sebep olmaktadır (Başağa, 2003).

Ulaştırma alanında sahip olunan imkanlar ticareti doğrudan etkileyen unsurlardan biridir. Türkiye'nin komşu ülkelerle ticaretinin istenilen düzeyde gerçekleşmemesinin bir nedeni de ulaştırma alanında karşılaşılan sorunlardır. Bu sorunlar gerek mal akışının hızını, gerek ihracat maliyetlerini etkilemektedir. Türkiye, komşularıyla ticaretinde ağırlıklı olarak karayolu nakliyesini kullanmaktadır. Bu alandaki sorunları en aza indirgemek amacıyla tüm komşularıyla anlaşmalar yapmış olmasına karşılık, sınır geçişlerinde ve malların boşaltılması işlemleri sırasında karşılaşılan anlaşmalara aykırı veya keyfi uygulamalar ihracat maliyetlerini artırmaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ortadoğu bölgesi, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasının yanı sıra, son yüzyılda özellikle sahip olduğu doğal kaynak zenginliği nedeniyle güç ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuş ve bu nedenle de dünyanın en istikrarsız bölgeleri içinde yer almıştır. Komşu ülkelerle yaşanan ikili sorunlar veya bu ülkelerin kendi iç sorunları, Türkiye'nin gerek komşularıyla gerekse diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Dış etkenler olarak tanımlanan bu zorlukların yanında, ülkemizin kendi iç ekonomik sorunları da komşularımızla olan ticaretimizi etkilemektedir. Bazı ülkelerin komşularıyla olan ekonomik ve ticari ilişkileri, bu ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri yönlendirirken; aksine Türkiye'nin komşu ülkeleriyle olan siyasi ilişkileri, bu ülkelerle olan ekonomik ve ticari ilişkileri üzerinde etkili olmaktadır.

Komşuları ile ticareti geliştirme, bir ülkenin kalkınması için çok önemli bir faktördür. Bu faktör göz önüne alındığında; ulaşım maliyetlerinden elde edilecek tasarruftan tutun da, yakın bir ticaret kültürüne sahip olmanın avantajlarından elde edilecek artılara, oradan da söz konusu bölgeye refah unsuru getirmesine kadar bir çok değer sınır ticaretinin zenginleştirici unsurları arasında yer almaktadır. Ancak ülkemiz uzun zaman komşuları ile yaşadığı sorunlardan dolayı, bu zenginleştirici unsurlardan gereken ölçüde yararlanamamıştır.

Barış ve istikrarın hakim olduğu bir ortamda, komşular arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi çok daha kolay ve hızlı olacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin komşularıyla ticari ilişkilerini daha ileri noktalara taşıyabilmesi için her şeyden önce bölgesinde barış ve istikrarın hakim olması gerekmektedir. Türkiye son yıllarda komşularını daimi bir tehdit olarak görmekten ziyade, komşuları ile ilişkilerini bir refah ve kalkınma unsuru olarak algılamaya başlamıştır. Sınır komşularıyla olan ekonomik ve ticari ilişkilerini, siyasi gelişmelerin etkilerinden bağımsız tutmaya gayret etmiş ve bu konuda başarılı da olmuştur. Çünkü ekonomik ve siyasi istikrarın hakim olacağı bir ortamda komşular arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi çok daha hızlı ve kalıcı olacaktır. Bu nedenle, Türkiye komşularıyla olan ticari ilişkilerini daha da geliştirebilmesi için her şeyden önce bölgesinde siyasi ve ekonomik istikrarı sağlaması gerekmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu sınır komşuları ile olan ticaretinde, komşularının ihtiyaç duyduğu mallar normal ticaretin yanı sıra sınır ticareti ile de karşılanmaya çalışılmalıdır. Konuya sınır ticaretinin bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırması açısından baktığımızda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkınması için sınır ticaretinin kesintiye uğramadan sürdürülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. O halde Türkiye'nin kara sınır komşusu olan ülkelerle, siyasi sorunları olsa bile hiçbir ekonomik sınırlamaya tabi olmadan, mevcut ticaret hacmini arttırarak ticaret yapması gerektiği sonucuna varılmıştır (Öztürk, 2005, s.120).

Türkiye sınır ticaretini geliştirerek, yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin ekonomik ve ticari olarak gelişmesini hızlandırmaya çalışmalıdır. Bu amaçla, sınır ticareti yapan bölgelerdeki küçük ve orta boy işletmelerin yatırımları düşük vergi, ucuz elektrik gibi çeşitli teşviklerle desteklenmelidir.

Sınır ticaretinde üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, standart ve kalite kontrollerinin sağlıklı bir şekilde yapılması, tüketicinin korunmasına yönelik önlemlerin alınarak normlara uygun olmayan malların girişine izin verilmemesidir (İşsever, 1993). Sınır ticareti kapsamında ithal edilen düşük kaliteli motorinin araç motorları üzerinde olumsuz etkileri kanıtlanmıştır. Buna göre Türkiye, Irak ve İran'la yapacağı protokollerde ülkeye gelecek petrolün rafine edilmemiş ham petrol olması koşulu getirilmelidir. Ham petrol Türkiye'de rafine edilerek piyasaya sürülmelidir (Öztürk, 2006, s.121-122).

Global dünyada mesafeler kısalmaktadır. Türkiye'nin çevresindeki ülkelere karşı üretim ulaşım açısından büyük avantajları vardır. Türkiye'nin Doğu ve Güney komşularına karşı ürün çeşitliliği ve kalite açısından, batı ülkelerine karşı ise fiyat ve nispeten ucuz işgücü açısından avantajları bulunmaktadır. Türk girişimcilerine bu

konuda daha fazla ve hızlı bilgi akışı sağlanabilmesi için mevcut olan kurumlar daha aktif hale getirilmeli ve özellikle sınır komşusu ülkelerini içine alan özel stratejiler geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akal, Mustafa. "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2): 271-296, 2008.

Aktan, Coşkun Can. "Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri", Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002.

Arslan, İbrahim ve Hakkı Ay. "Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik Uygulanan İktisadi Politikalar (Sektörel İstihdam Analizi 1980-2007)", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl:9 Sayı:13 Aralık, 2007.

Aydın, İ. Selin. Suriye Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (www.igeme.org.tr), 2009.

Başağa, Adnan. "Komşu Ülkelerle Ticaretimiz" , Ekonomik Sorunlar Dergisi, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Sayı:9, (www.mfa.gov.tr), 2003.

Çalış, Asım. İran Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (www.igeme.org.tr), 2005.

Çakıroğlu, Deniz. Dış Ticaret Stratejisi ve Sınır Ötesi Ticareti Geliştirme Faaliyetleri ve Çin Örneği, Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2008.

Çekinmez, Vural. Irak Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (www.igeme.org.tr), 2006.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaret İstatistikleri (www.dtm.gov.tr, Erişim: 25.10.2010), Ankara.

Dinler, Zeynel. Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

İşsever, Ö. "Sınır ve Kıyı Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", Gümrük Dergisi, Sayı 6, Eylül, 1993.

Kalkan, Nazire. Ucuz Motorin Pahalıya Patlıyor, Milliyet Gazetesi, 15.01.1999

Kara, Mehmet. "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı.3, 2005.

Karabulut, Kerem. "1990 Sonrası Gelişmelerle Kars-Ardahan-Iğdır Üçgeni", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, s. 133-151, 2005.

Orhan, Z. Osman. "Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkiler"i, İstanbul: İTO Yayınları No:2000-27, 2000.

Öztürk, Nurettin. "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, s.107-127, 2006.

Polat, Adnan. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasama Yılı 2, Ocak, 2000.

Seyidoğlu, Halil, Ekonomik Terimler (Ansiklopedik Sözlük), Güzem Yayınları, Ankara, 1992.

Seyidoğlu, Halil. Uluslar Arası İktisat, Güzem Yayınları, Ankara, 1996.

Sönmez, Muammer. Sınır ve Kıyı Ticareti, Erzurum: Yaylacık Matbaası, 1995.

Tan, Mustafa ve Fuat Altundal. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi Ve Mevcut Durumu, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, no. 2008-26, 2008.

Thirwall, A. P. "Trade Agreements, Trade Liberalization And Economic Growth: A Selective Survey, African Development Review, Vol. 12, December, 2000.

T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri, Tahran, 2007.

Yavuz, Celalettin. Geçmişten Geleceğe Suriye–Türkiye İlişkileri, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2005.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETTEKİ REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Cemalettin Kalaycı*

Özet

Dünya Ticaret Örgütünün de etkisiyle uluslararası ticaret giderek daha da serbest hale gelmektedir. Bu durum ülkeler arasındaki mal ticaretinde rekabetin artmasına neden olmaktadır. Dış ticarette yaşanan yoğun rekabet ülkelerin rekabet gücünün tespitini ve buna yönelik politika önlemlerini gündeme getirmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin ana ticaret ortakları ile olan ihracat benzerliği ve dış ticarette karşılaştırmalı üstünlüklerini analiz etmektedir. Bu amaçla, Türkiye'nin dış ticaret hacminde en fazla paya sahip olan ülkelerin verileri 2000-2009 dönemi için analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin ihracat benzerliğinin farklılık gösterdiğini ve genelde emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

***Anahtar* Kelimeler:** Rekabet *gücü, Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, İhracat benzerlik endeksi.*

THE ANALYSIS OF TURKEY'S FOREIGN TRADE COMPETITIVENESS

Abstract

International trade is gaining more freedom with the effect of World Trade Organization and this situation causes the increase of competition between the countries in means of international good trade. The dense competition in foreign trade has revived the determination of comparative advantages of the countries and related political measures. This paper analyses both the export similarity of Turkey with her basic trade partners and her comparative advantages in foreign trade. For this purpose, 2000-2009 data of the countries having the main portion in Turkey's foreign trade volume have been analyzed. The results reveal that Turkey's export similarity index shows differentiation and generally she has a comparative advantage in labor intensive goods.

Key Words: *Competitiveness, Revealed comparative advantage index, Export similarity index.*

JEL Classification Code: *F10,* F12, F13

1.Giriş

Uluslararası ticarette aşırı korumacılık düşüncesi yerini serbest ticaret düşüncesine bıraktıkça, ülkeler geçmiş uygulamaların aksine daha serbest dış ticaret politikaları izlemeye yönelmişlerdir. Adam Smith'le başlayan serbest ticaret düşüncesi, 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile giderek yaygınlaşmıştır. Gerek GATT gerekse bugün yerini almış olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kapsamındaki ülkeler iç piyasayı korumak amacıyla uyguladıkları dış ticaret politikası araçlarının bir bölümünü terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece dış ticaret engellerinin kaldırılması veya azaltılması yerli firmaları daha yoğun bir şekilde dış rekabete açmıştır. Yaşanan bu süreç dış rekabet gücünün öneminin daha da artmasına neden olmuştur.

Rekabet gücüne ait parametrelerin çok çeşitli olması, bu parametrelerin zaman içinde değişim ve gelişim göstermesi rekabet gücüne ilişkin ortak bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda dünya ticaretinin ve ona yön veren rekabet unsurlarının gelişimi incelendiğinde, özelikle ikinci dünya savaşından 1970'lere kadar olan zaman diliminde rekabet gücünün temel unsurunun üretim üstünlüğü olduğu görülmektedir. Üretimde üstünlük sağlamak için kitlesel üretim stratejileri geliştirilmiştir. 1970 sonrası maliyet yönlü rekabet dönemi başlarken, 1980'li yıllarda bu sürece kalite boyutu da eklenmiştir. 1990'dan itibaren ise rekabet gücünün belirleyicileri olarak esneklik, hız ve yenilik unsurları ortaya çıkmıştır(Altay, 2008, s.217).

Günümüzde gelişmiş ülkelerin rekabet güçlerinin, dolayısıyla ihracat artışlarının temelinde ileri teknolojiler sayesinde ortaya çıkan yüksek verimlilik artışları yatmaktadır. Yüksek verimlilik yoluyla birim maliyetler düşürülerek rekabet gücü yükseltilebilmektedir. Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünün arkasındaki temel parametreler sektörel düzeyde farklılaşmakla birlikte, düşük ücret tabanı ve reel döviz kuru hareketleri ile yakından ilişkilidir. Ancak verimlilik artışları ile desteklenmeyen, sadece göreli fiyatlara dayalı bir rekabet gücü başarısı kalıcı olmamakta, değişen konjonktür ile birlikte göreli fiyatlar da değişerek rekabet gücü olumsuz etkilenebilmektedir (Eşiyok, 2007, s.16).

Bu çalışmada Türkiye'nin rekabet gücü dış ticaret yönünden ele alınmıştır. Bu kapsamda 2000-2009 döneminde Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içerisinde en fazla paya sahip olan (dış ticaret hacminin yaklaşık %70'ini oluşturan) 25 ülke ile olan ticaret irdelenmiştir. Çalışmada öncelikle Türkiye'nin bu ülkelerle olan ticareti Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (Revealed Comparative Advantage-RCA) yardımıyla analiz edilerek 25 ülke karşısında Türkiye'nin avantajlı ve dezavantajlı olduğu ürün grupları tespit

* Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon MYO, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, ckalayci@yahoo.com.

edilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin ve söz konusu ülkelerin mal grupları itibariyle dünyaya yaptıkları ihracat verileri Nispi İhracat Üstünlüğü Endeksi (Relative Export Advantag-RXA) kullanılarak hesaplanmış, Türkiye'nin bu ülkelere karşı uluslararası piyasalardaki rekabet gücü ölçülmüştür. Ayrıca son olarak İhracat Benzerlik Endeksi (Export Similarity Index-ESI) hesaplanarak Türkiye'ye yapısal olarak benzer olan, yani benzer ürünleri ihracat eden rakip ülkeler belirlenmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuş Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (Standard International Trade Classification-SITC)'nın 1988 yılında revize edilmiş hali olan SITC Revize 3'e göre ele alınmıştır. SITC Revize 3 sistemine göre ticarete konu olan mallar 10 gruba ayrılmış ve her grup 0'dan 9'a kadar numaralandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre mallar şu şekilde gruplandırılmıştır; Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri (0), İçki ve Tütün (1), Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler (2), Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler (3), Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar (4), Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Ürünleri (5), Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar (6), Makineler ve Taşıt Araçları (7), Çeşitli Mamul Eşya (8) ve SITC'de Sınıflandırılmamış Eşyalar (9) (DTM, 2009, s.2).

2.Genel Rekabet Gücü Sıralamasında Türkiye'nin Yeri

Rekabet gücü kavramı, ele alınan alana göre değişim göstermektedir. Bazı iktisatçılar rekabet gücünü fiyat-maliyet rekabeti anlamında ele almış ve rekabet gücünün ölçüm aracı olarak reel efektif döviz kuru ve birim emek maliyeti gibi ölçütleri kullanmışlardır. Buna karşın rekabet gücünü belirleyen faktörleri ortaya koymaya yönelik ampirik çalışmalarda, gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği malların pazar payları ve bu ürünlerin fiyatlarının uzun dönemde birlikte hareket ettikleri gözlenmiş ve rekabet gücü ile fiyatlar arasında olması beklenen negatif ilişkinin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, rekabet gücü belirleyicilerinin saptanmasında, sadece ülkelerarası fiyat ve maliyet farklılıklarına dayanan analizlerin eksik kalacağı; Ar-Ge harcamaları, patentler, sabit sermaye yatırımları ve pazar büyüklüğü gibi fiyat dışı rekabet unsurlarının daha önemli oldukları görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu incelemelerde, ülkelerin yeni teknoloji yaratma ve var olan teknolojileri taklit edebilme yetenekleri ile ihracat potansiyelleri arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmeye çalışılmış ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2009, s.19).

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ülkelerin rekabet gücünü 12 temel kriteri dikkate alarak ölçmektedir. Bu kriterler kurumlar, altyapı, makroekonomik çevre, sağlık ve ilköğretim, yüksek eğitim ve öğretim, mal piyasası etkinliği, iş gücü piyasası etkinliği, finans piyasasının gelişmişlik düzeyi, teknolojik hazırlık, Pazar büyüklüğü, iş gelişmişliği ve yenilik(innovation) dir. WEF her kriter için ayrı bir ülke endeksi oluşturduğu gibi bütün kriterleri dikkate alarak genel bir rekabet endeksi de oluşturmuştur. Tablo 1'de WEF'nin 2010-2011 genel rekabet endeksi verilmiştir. Tabloda çalışmaya konu olan 25 ülkeye ait genel rekabet endeksi değerleri ve dünya genelindeki sıralamaları yer almaktadır. Görüldüğü gibi rekabet gücü bakımından İsviçre birinci sırada yer alırken, Türkiye 61'inci sırada yer almakta olup, temel ticaret ortaklarından sadece Rusya Federasyonu, Romanya, İran, Bulgaristan, Yunanistan ve Ukrayna'dan daha rekabetçi bir yapıya sahiptir.

Tablo 1: Genel Rekabet Endeksine Göre Ülkelerin Sıralaması (2010-2011)

	Sıralama	**Endeks**
İsviçre	1	5,63
İsveç	2	5,56
ABD	4	5,43
Almanya	5	5,39
Japonya	6	5,37
Hollanda	8	5,33
İngiltere	12	5,25
Fransa	15	5,13
Belçika	19	5,07
Suudi Arabistan	21	4,95
Güney Kore	22	4,93
İsrail	24	4,91
B.A.E	25	4,89
Çin	27	4,84
Polonya	39	4,51
İspanya	42	4,49
İtalya	48	4,37
Güney Afrika	54	4,32
Türkiye	61	4,25

Rusya Federasyonu	63	4,24
Romanya	67	4,16
İran	69	4,14
Bulgaristan	71	4,13
Yunanistan	83	3,99
Ukrayna	89	3,90

Kaynak:WEF, 2010, s.16-17

3. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı

Son yıllarda Türkiye'nin ihracatında, 2009 yılı hariç, önemli ölçüde artış olmasına rağmen ihracat istenen düzeye ulaşmış değildir. Öte yandan ihracatla birlikte ithalatın da artması ve ithalattaki artışın daha hızlı olması, dış ticaret dengesindeki açıkların yıldan yıla büyümesine neden olmaktadır. Dış ticaretin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde dış ticaretin önemli bir kısmının Avrupa Birliği (AB) ülkeleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye'nin dış ticareti içerisinde en önemli paya sahip olan AB dışı ülkeler ise sırasıyla Rusya Federasyonu, Çin ve ABD'dir.

Tablo 2: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı(Milyon dolar)

	İHRACAT		**İTHALAT**		**DTD**	
ÜLKELER	***2008***	***2009***	***2008***	***2009***	***2008***	***2009***
Rusya Federasyonu	6.483	3.202	31.364	19.448	-24.881	-16.246
Çin	1.437	1.599	15.658	12.677	-14.221	-11.077
A.B.D.	4.300	3.225	11.976	8.576	-7.676	-5.351
Almanya	12.952	9.788	18.687	14.097	-5.735	-4.309
Güney Kore	271	235	4.092	3.118	-3.820	-2.883
Japonya	330	233	4.027	2.782	-3.696	-2.549
Ukrayna	2.188	1.033	6.106	3.157	-3.919	-2.123
İtalya	7.819	5.891	11.012	7.673	-3.193	-1.783
İran	2.030	2.025	8.200	3.406	-6.170	-1.381
İsveç	919	748	1.909	1.891	-990	-1.143
İspanya	4.047	2.824	4.548	3.777	-501	-953
Fransa	6.618	6.209	9.022	7.092	-2.405	-883
Belçika	2.122	1.796	3.151	2.372	-1.028	-575
Polonya	1.587	1.321	1.978	1.817	-391	-496
Hollanda	3.144	2.124	3.056	2.543	87	-419
Güney Afrika	1.239	867	1.502	1.103	-264	-237
Romanya	3.987	2.216	3.548	2.258	440	-42
Suudi Arabistan	2.202	1.771	3.322	1.687	-1.121	84
Bulgaristan	2.152	1.389	1.840	1.117	312	272
İsrail	1.935	1.528	1.448	1.075	487	454
Yunanistan	2.430	1.634	1.151	1.130	1.279	505
İsviçre	2.857	3.932	5.588	1.999	-2.732	1.932
B.A.E.	7.975	2.899	691	668	7.284	2.231
İngiltere	8.159	5.917	5.324	3.473	2.835	2.443
Irak	3.917	5.125	1.321	952	2.596	4.172
25 Ülke Toplamı	93.099	69.532	160.522	109.887	-67.423	-40.355
Diğer Ülkeler	38.928	32.603	41.442	31038	-2.513	1.566
GENEL TOPLAM	**132.027**	**102.135**	**201.964**	**140924**	**-69.936**	**-38.789**

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do

Tablo 2'de Türkiye'nin dış ticaretinin ülkelere göre dağılımı verilmiştir. Tablo oluşturulurken 2000-2009 döneminde Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmi içerisinde en fazla paya sahip olan 25 ülke seçilmiş ve bu ülkelerle 2008 ve 2009 yıllarında gerçekleştirilen ticaret değerleri dikkate alınmıştır. Tabloda ülkeler 2009 yılı itibariyle dış ticaret dengesine (DTD) göre sıralanmıştır. Tablodan da izleneceği üzere ikili ticaret sonucunda Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkeler Rusya Federasyonu, Çin ve ABD'dir. 2009 yılında Türkiye'nin toplam dış ticaret açığının yaklaşık olarak 33 milyar doları (%85'i) bu üç ülkeyle yapılan ticaretten kaynaklanmakta olup, bu açığında yarısı da Rusya Federasyonu ile yapılan ticaret sonucu ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu ile oluşan dış ticaret açığının büyük bir kısmı ise petrol ve doğal gaz ticaretinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin 27 AB ülkesiyle dış ticaret açığının 2009 yılında yaklaşık olarak 10 milyar dolar

olduğu düşünüldüğünde yukarıda bahsedilen 3 ülke ile oluşan dış ticaret açığının ne kadar büyük bir değer teşkil ettiği daha iyi anlaşılabilir.

4.Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, Türkiye'nin dış ticaretteki rekabet gücünü ölçmek amacıyla açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve nispi ihracat üstünlüğü endeksi kullanılmıştır. Ayrıca ihracat benzerlik endeksi kullanılarak Türkiye'ye yapısal anlamda benzerliği olan rakip ülkeler belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletlerin Comtrade sitesinden ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun web sitesinden temin edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle endeks değerleri hesaplanarak tablolaştırılmıştır.

Ülkelerin sektörel düzeyde diğer ülkelerle rekabet edebilirliğinin nasıl ölçülebileceği konusunda literatürde geniş bir tartışma bulunmaktadır. Bu amaçla rekabet gücünü ölçmeye yönelik birçok farklı endeks oluşturulmuştur. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksleri geleneksel ticaret teorisine dayanan ve uluslararası rekabet gücünü belirlemede yaygın olarak kullanılan yaklaşımlardan birisidir. Söz konusu yaklaşımda ülkelerin göreli ihracat performansları belirlenmeye çalışılmaktadır (Şimşek ve Sadat, 2009, s.138). Bu konudaki çalışmaların öncüsü Liesner'dir. Liesner (1958) karşılaştırmalı üstünlükleri belirlemek amacıyla şu endeksi kullanmıştır;

$$RCA = \frac{X_{ij}}{X_{nj}}$$

Bir ülkenin herhangi bir mal ihracatının toplam ihracata oranı şeklinde ifade edilen bu endeks oldukça basit düzeyde kalmış olup, daha sonraki çalışmalara ışık tutması açısında önemlidir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek amacıyla yapılan diğer bir çalışma Balassa (1965)'nın çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek amacıyla şu endeks önerilmiştir;

$$RCA = \frac{X_{ij} / X_{it}}{X_{nj} / X_{nt}}$$

Balassa tarafından ortaya koyulan RCA endeksinin temel amacı karşılaştırmalı üstünlükleri veya dezavantajları ortaya koymak olup, üstünlüklerin nedenlerini araştırmamaktadır. Balassa'nın orijinal RCA endeksinde sadece ihracata yer verilmesi, ithalatın dikkate alınmaması eleştirilere neden olmuş ve söz konusu eleştiriler bu alanda yeni endekslerin ortaya koyulmasını beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda en önemli çalışmalardan biri Vollrath tarafından yapılmıştır. Ülkelerin hem ihracat hem de ithalat değerlerinin dikkate alınarak endeks hesaplanmasının daha doğru olacağını ileri süren Vollrath (1991) Nispi Ticaret Üstünlüğü (RTA), Nispi İhracat Üstünlüğü Endeksi (RXA) ve Nispi İthalat Üstünlüğü Endeksi (RMA) olmak üzere üç endeks ortaya koymuştur.

RTA=RXA-RMA

$$RXA = \frac{X_{ij} / X_{it}}{X_{nj} / X_{nt}}$$

$$RMA = \frac{M_{ij} / M_{it}}{M_{nj} / M_{nt}}$$

Balassa endeksi ülkeler arasındaki karşılaştırmalı avantajın nedenlerine inmeden, görünen bir avantaj farkı olup olmadığını açıklamayı amaçlamaktadır. Orijinal Balassa endeksinden bu yana RCA endeksi çeşitli şekillerde değiştirilmiş ve geliştirilmiştir. Tüm bu RCA yaklaşımlarında, ticaret sonrası veriler kullanılarak, uluslararası ticaretin mal bileşiminin ülkeler arasında nispi maliyetler yanında fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır (Seymen ve Şimşek, 2006, s.39). Bu çalışmada Türkiye'nin mal grupları itibariyle karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaja sahip olduğu ürünleri tespit etmek amacıyla aşağıda yer alan endeks kullanılmıştır. Söz konusu endeks Balassa tarafından ortaya koyulan RCA endeksinin geliştirilmiş halidir (Utkulu ve Seymen, 2004, s.9);

$$RCA = \ln\left(\frac{X_{ij} / X_{it}}{M_{ij} / M_{it}}\right)$$

Endekste X ihracatı, M ithalatı, i malı, j ülkeyi ve t ise toplamı ifade etmektedir. Bu göre X_{ij} Türkiye'nin i malından karşılaştırma yapılan ülkeye yaptığı ihracatı, X_{it} Türkiye'nin karşılaştırma yapılan ülkeye yaptığı toplam ihracatı, M_{ij} Türkiye'nin i malından karşılaştırma yapılan ülkeden yaptığı ithalatı ve M_{it} Türkiye'nin karşılaştırma yapılan ülkeden yaptığı toplam ithalatı göstermektedir. Yani herhangi ülkeye yapılan bir mal ihracatının, o ülkeye yapılan toplam ihracat içindeki payı aynı ülkeden yapılan söz konusu mal ithalatının toplam ithalat içindeki payına oranlanmaktadır. RCA değerinin 0,50'den büyük olması ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün, -0,50'den küçük olması karşılaştırmalı olarak dezavantajın olduğunu göstermektedir.

Endeks değerinin 0,50 ile -0,50 arasında olması halinde ise karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantaj olup olmadığına ilişkin bir karar verilememektedir.

Çalışmada ayrıca Vollrath'ın RXA Endeksi kullanılarak temel ticaret ortakları karşısında Türkiye'nin avantajlı olduğu ürün grupları belirlenmiştir. Vollrath (1991)'e göre RXA şu şekilde formüle edilmiştir;

$$RXA = \ln\left(\frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{nj}/X_{nt}}\right)$$

Gerek Balassa, gerek Vollrath'ın temel yaklaşımları, bir ülkenin başka bir ülkeye veya ülkeler grubuna göre, belirlenmiş bir mal(sektör) bazında rekabet gücü olup olmadığını belirlemektedir(Küçükkiremitçi, 2006, s.2). Yukarıdaki formüle göre herhangi bir ülkenin bir mal ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı karşılaştırma yapılan ülkenin söz konusu mal ihracatının toplam ihracat içerisindeki payına bölünerek bir endeks değeri bulunmaktadır. RXA değerinin 0,50'den büyük olması ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlük olduğunu, -0,50'den küçük olması karşılaştırmalı olarak dezavantajın olduğunu göstermektedir. Endeks değerinin marjinal sınır olarak kabul edilen 0,50 ile -0,50 arasında olması halinde ise karşılaştırmalın üstünlük veya dezavantaj olup olmadığına ilişkin bir karar verilememektedir.

Son olarak çalışmada İhracat Benzerlik Endeksi (ESI) kullanılarak Türkiye'ye yapısal anlamda benzerliği olan rakip ülkeler belirlenmiştir. Finger ve Kreinin (1979) tarafından geliştirilen endeks aşağıda yer almaktadır;

$$ESI(a,b,c) = \sum \min\left(\frac{X_{j(a,c)}}{\sum X_{j(a,c)}}, \frac{X_{j(b,c)}}{\sum X_{j(b,c)}}\right) * 100$$

Xj(a,c) a ülkesinin c ülkesine veya ülke grubuna yaptığı j malı ihracatını, Xj(b,c) b ülkesinin c ülkesine veya ülke grubuna yaptığı j malı ihracatını göstermektedir. Çalışmada Türkiye'nin mal grupları itibariyle ihracatının toplam ihracat içerisindeki payları hesaplanmıştır. Daha sonra aynı işlem çalışmaya konu olan 25 ülke için tek tek yapılarak, elde edilen verilerden hareketle Türkiye'nin söz konusu ülkelerle ayrı ayrı ihracatta benzerlik endeksi oluşturulmuştur.

5. Mal Grupları İtibariyle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Analizi

Ülkelerin karşılaştırmalı olarak üstün oldukları ürünleri belirlemek oldukça zor olup, bu konuda birçok endeks kullanılmaktadır. RCA endeksi bir ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ve karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğu malları belirlemek için kullanılan ölçütlerden birisidir. Türkiye'nin çalışmaya konu olan 25 ülke karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünleri belirlemek amacıyla 2000-2009 dönemindeki dış ticaret verileri RCA endeksi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur. Çalışmada RCA endeksi yıllık ve ortalama olarak hesaplanmış olup, tabloda gösterim kolaylığı açısından sadece ortalama değerlere yer verilmiştir.

Tablo 3: Türkiye'nin Ülkelere Göre Karşılaştırmalı Üstünlüğe veya Dezavantaja Sahip Olduğu Malların RCA Endeksi Değerleri (2000-2009, ORT)

ÜLKELER	0	1	2	3	4	5	6	7	8
ABD	-0,10	1,13	-2,74	-0,23	-1,13	-1,67	1,80	-0,39	1,19
Almanya	1,93	1,21	-0,90	0,77	-0,98	-2,32	0,27	-0,54	1,68
Belçika	2,21	4,57	-1,09	-1,95	0,71	-1,81	0,27	0,24	1,64
BAE	1,77	6,56	-1,50	-0,33	2,52	-1,83	1,31	1,52	0,12
Bulgaristan	1,00	3,47	-1,51	-1,85	-1,37	-1,27	0,15	1,10	1,55
Çin	1,12	0,67	3,41	-0,01	1,17	0,62	-0,39	-1,93	-2,43
Fransa	1,61	-0,03	-0,87	-2,03	-1,48	-2,55	-0,13	0,07	1,28
Güney Afrika	1,69	0,00	-1,72	-0,09	4,56	-0,47	0,76	0,03	1,80
Güney Kore	4,20	3,05	1,39	2,28	6,81	-0,44	-0,03	-0,72	0,48
Hollanda	1,10	0,19	-1,53	-1,09	-0,55	-2,40	0,43	-0,01	1,77
Irak	3,22	4,35	-1,73	-2,63	7,13	2,75	5,23	4,07	5,34
İngiltere	1,63	-0,95	-2,28	0,32	-3,07	-2,45	0,47	-0,24	1,59
İran	3,33	9,86	1,23	-3,13	-	1,39	2,36	4,10	4,60
İspanya	0,90	1,19	0,11	0,41	0,53	-1,55	0,23	-0,36	1,89
İsrail	1,83	6,22	-2,12	-1,47	3,38	-1,82	1,59	0,47	0,26
İsveç	1,39	1,42	-1,16	-0,23	-2,22	-2,86	-0,47	-1,17	0,49
İsviçre	1,66	1,49	0,82	2,05	0,03	-2,44	0,14	-0,80	0,15
İtalya	2,04	-0,39	0,52	-0,02	2,37	-1,44	0,17	-0,08	0,08
Japonya	6,37	7,97	2,45	-3,15	5,82	-1,44	0,54	-1,99	-0,10
Polonya	0,74	2,93	-0,47	-3,36	-	-0,51	1,13	-0,59	1,06
Romanya	1,30	6,48	-2,78	-1,63	-3,46	-0,72	0,24	0,70	2,22
R. Federasyonu	2,11	2,98	-0,66	-3,74	-2,21	0,93	0,56	4,66	4,75
Suudi Arabistan	5,13	11,52	0,66	-2,39	7,57	-1,91	3,29	3,83	5,47
Ukrayna	1,16	6,72	-1,27	-0,57	-4,54	0,08	-0,72	4,19	4,85
Yunanistan	0,67	1,41	-2,51	-1,52	-1,56	-1,34	1,05	1,40	1,85

Tabloda görüldüğü gibi SITC sınıflandırılması dikkate alınarak mallar 0'dan 8'e kadar gruplandırılmış ve her ülke için bir endeks değeri hesaplanmıştır. RCA endeks değerinin 0,50'den büyük olması Türkiye'nin ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe, -0,50'den küçük olması ise Türkiye'nin ilgili mal grubunda karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Endeks değeri 0,50 ile -0,50 arasında kalan mal gruplarında ise Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe veya dezavantaja sahip olup olmadığı konusunda kesin bir karar verilememektedir.

Türkiye'nin mal grupları itibariyle hangi ülkelerden karşılaştırmalı olarak üstün olduğu, hangi ülkeler karşısında ise dezavantaja sahip olduğu konusu Tablo 3'teki verilerden hareketle oluşturulan Tablo 4'ten daha net bir şekilde izlenebilir. Tabloda her mal grubunu gösteren sütun üçe bölünmüştür. Her sütunun üst kısmında Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğüne sahip olduğu ülkeler, orta kısmında marjinal sınırlar içerisinde yer alan ülkeler ve alt kısmında ise Türkiye'nin karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ülkeler yer almaktadır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi canlı hayvan ve gıda maddelerinde (0) Türkiye ABD dışında bütün ülkelere karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. ABD için hesaplanan endeks değeri marjinal sınırlar içerisinde kaldığı için karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantaj konusunda karar verilememektedir.

İçki ve tütün mamullerinde (1) Türkiye'nin İngiltere ile yapılan ticarette dezavantaja sahip olduğu, Hollanda, G.Afrika, Fransa ve İtalya'nın marjinal sınırlar içerisinde kaldığı, diğer ülkelerden ise karşılaştırmalı üstün olduğu söylenebilir.

Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler (2) ticaretinde Türkiye Çin, Japonya, Güney Kore, İran, İsviçre, Suudi Arabistan ve İtalya ile yapılan ticarette karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, İspanya ve Polonya dışında geri kalan diğer ülkelere karşı dezavantajlı durumdadır.

Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerde (3) sadece Güney Kore, İsviçre ve Almanya ile yapılan ticarette Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, Rusya Federasyonu, İran, Irak ve Suudi Arabistan gibi önemli petrol üreticisi ülkelerle yapılan ticarette dezavantaja sahiptir.

Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar (4) ticaretinde Polonya, İran, Suudi Arabistan, Irak, Güney Kore, Japonya, Güney Afrika, İsrail, BAE, İtalya, Çin, Belçika ve İspanya'ya karşı Türkiye karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, İsviçre dışında diğer ülkelere karşı ise dezavantajlı durumdadır.

Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve ürünlerinde (5) Türkiye sadece Irak, İran, Rusya Federasyonu ve Çin ile yapılan ticarette karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, Ukrayna, Güney Kore ve Güney Afrika dışında geri kalan ülkelere karşı dezavantajlı durumdadır.

Baslıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda (6) sadece Ukrayna'ya karşı Türkiye dezavantajlı durumda iken ABD, Rusya Federasyonu, Japonya, Yunanistan gibi ülkelerle yapılan ticarete karşılaştırmalı olarak üstün durumdadır.

Makineler ve taşıt araçları (7) ticaretinde Türkiye; başta Rusya Federasyonu, Ukrayna, İran, Irak, Suudi Arabistan, BAE, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'ya karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, Almanya, Polonya, Güney Kore, İsviçre, İsveç, Çin ve Japonya'ya karşı dezavantajlı durumdadır.

Çeşitli mamul eşyalarda (8) Türkiye Çin karşısında dezavantajlı durumda iken, geri kalan ülkelerin önemli bir kısmı karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

Tablo 4: Mal Grupları İtibariyle Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlüğe veya Dezavantaja Sahip Olduğu Ülkeler (2000-2009, ORT)

0	1	2	3	4	5	6	7	8
Japonya	S.Arabistan	Çin	Güney Kore	Polonya	Irak	Irak	Rusya Fed.	S.Arabistan
S.Arabistan	İran	Japonya	İsviçre	İran	İran	S.Arabistan	Ukrayna	Irak
Güney Kore	Japonya	Güney Kore	Almanya	S.Arabistan	Rusya Fed.	İran	İran	Ukrayna
İran	Ukrayna	İran	İspanya	Irak	Çin	ABD	Irak	Rusya Fed.
Irak	BAE	İsviçre	İngiltere	Güney Kore	Ukrayna	İsrail	S.Arabistan	İran
Belçika	Romanya	S.Arabistan	Çin	Japonya	Güney Kore	BAE	BAE	Romanya
Rusya Fed.	İsrail	İtalya	İtalya	G.Afrika	G.Afrika	Polonya	Yunanistan	İspanya
İtalya	Belçika	İspanya	G.Afrika	İsrail	Polonya	Yunanistan	Bulgaristan	Yunanistan
Almanya	Irak	Polonya	ABD	BAE	Romanya	G.Afrika	Romanya	G.Afrika
İsrail	Bulgaristan	Rusya Fed.	İsveç	İtalya	Bulgaristan	Rusya Fed.	İsrail	Hollanda
BAE	Güney Kore	Fransa	BAE	Çin	Yunanistan	Japonya	Belçika	Almanya
G.Afrika	Rusya Fed.	Almanya	Ukrayna	Belçika	Japonya	İngiltere	Fransa	Belçika
İsviçre	Polonya	Belçika	Hollanda	İspanya	İtalya	Hollanda	G.Afrika	İngiltere
İngiltere	İsviçre	İsveç	İsrail	İsviçre	İspanya	Belçika	Hollanda	Bulgaristan
Fransa	İsveç	Ukrayna	Yunanistan	Hollanda	ABD	Almanya	İtalya	Fransa
İsveç	Yunanistan	BAE	Romanya	Almanya	Belçika	Romanya	İngiltere	ABD
Romanya	Almanya	Bulgaristan	Bulgaristan	ABD	İsrail	İspanya	İspanya	Polonya
Ukrayna	İspanya	Hollanda	Belçika	Bulgaristan	BAE	İtalya	ABD	İsveç
Çin	ABD	G.Afrika	Fransa	Fransa	S.Arabistan	Bulgaristan	Almanya	Güney Kore
Hollanda	Çin	Irak	S.Arabistan	Yunanistan	Almanya	İsviçre	Polonya	İsrail
Bulgaristan	Hollanda	İsrail	Irak	Rusya Fed.	Hollanda	Güney Kore	Güney Kore	İsviçre
İspanya	G.Afrika	İngiltere	İran	İsveç	İsviçre	Fransa	İsviçre	BAE
Polonya	Fransa	Yunanistan	Japonya	İngiltere	İngiltere	Çin	İsveç	İtalya
Yunanistan	İtalya	ABD	Polonya	Romanya	Fransa	İsveç	Çin	Japonya
ABD	İngiltere	Romanya	Rusya Fed.	Ukrayna	İsveç	Ukrayna	Japonya	Çin

6. Mal Grupları İtibariyle Türkiye'nin Nispi İhracat Üstünlüğünün Analizi

RCA endeksi hesaplamasında Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerle olan ihracat ve ithalat değerlerinden hareketle bir değer tespit edilmiştir. RXA hesaplarken ise orijinal Balassa endeksinde olduğu gibi ülkelerin sadece ihracat miktarları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla SITC sınıflandırma sistemi içerisinde yer alan 8 adet mal grubu ihracatının toplam ihracat içerisindeki payları her ülke için hesaplanarak tek tek Türkiye ile karşılaştırılmış ve RXA endeksi değerleri hesaplanmıştır.

Türkiye'nin çalışmaya konu olan ülkeler karşısındaki RXA endeksi değerleri Tablo 5'te verilmiştir. RXA endeks değeri 0,50'den büyük olması Türkiye'nin ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe, -0,50'den küçük olması ise Türkiye'nin ilgili mal grubunda karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Endeks değerinin 0,50 ile -0,50 arasında kalan mal gruplarında ise Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe veya dezavantaja sahip olup olmadığı konusunda kesin bir karar verilememektedir.

Tablo 5: Türkiye'nin Ülkelere Göre Nispi İhracat Üstünlüğü Endeksi Değerleri (2000-2009, ORT)

	0	1	2	3	4	5	6	7	8
ABD	0,30	0,54	-0,73	0,01	0,48	-1,04	1,13	-0,43	0,51
Almanya	0,75	0,22	0,43	0,68	0,85	-1,12	0,77	-0,51	0,64
Belçika	0,09	0,14	0,05	-0,54	0,21	-1,76	0,45	0,17	0,73
BAE	1,78	0,86	1,33	-2,47	1,36	1,19	1,21	1,21	1,72
Bulgaristan	0,00	-0,93	-0,99	-1,14	-0,07	-0,53	0,15	0,63	0,05
Çin	1,10	1,88	1,06	0,70	2,52	-0,10	0,54	-0,50	-0,30
Fransa	0,01	-1,13	0,20	0,06	0,59	-1,26	0,80	-0,34	0,57
Güney Afrika	0,24	-0,63	-1,65	-0,87	1,19	-0,52	-0,18	0,33	1,85
Güney Kore	2,22	1,57	0,81	-0,49	3,86	-0,74	0,70	-0,70	0,77
Hollanda	-0,24	-0,66	-0,40	-0,74	-0,67	-1,07	1,30	0,01	0,80
Irak	4,05	10,26	2,77	-3,12	6,41	3,46	7,97	13,72	8,96
İngiltere	0,88	-0,83	0,30	-0,93	1,25	-1,22	0,88	-0,24	0,47
İran	0,96	2,51	1,20	-2,98	1,75	0,76	1,81	3,76	3,01
İspanya	-0,31	-0,48	0,17	-0,20	-1,05	-0,92	0,51	-0,30	0,73
İsrail	1,11	2,82	0,45	2,25	2,77	-1,48	-0,23	0,10	0,82
İsveç	1,00	0,46	-0,85	-0,30	0,89	-0,83	0,42	-0,35	0,80
İsviçre	1,26	0,02	0,91	0,59	3,19	-2,01	0,92	0,14	-0,17
İtalya	0,50	-0,46	0,86	0,16	-0,02	-0,79	0,38	-0,27	0,03
Japonya	2,92	2,50	0,73	1,09	3,35	-0,65	0,91	-0,80	0,84

Polonya	0,00	0,20	0,11	-0,07	0,95	-0,45	0,28	-0,33	0,33
Romanya	0,88	0,01	-0,83	-0,66	0,49	-0,18	0,47	-0,18	-0,16
R. Federasyonu	1,61	1,53	-0,42	-2,70	0,97	0,01	0,77	1,98	3,11
Suudi Arabistan	3,05	3,32	3,09	-3,03	2,94	-0,16	3,39	2,89	4,32
Ukrayna	-0,06	-0,21	-1,29	-0,42	-1,95	-0,46	-0,40	0,57	1,69
Yunanistan	-0,32	-1,14	-0,58	-1,45	-1,29	-0,83	0,51	0,59	0,47

RXA endeksine göre Türkiye'nin mal grupları itibariyle ihracat üstünlüğüne sahip olduğu ülkeler, üstünlük sırasına göre Tablo 6'da sunulmuştur. Tabloda her mal grubunu gösteren sütun üçe bölünmüştür. Her sütunun üst kısmında Türkiye'nin ihracat üstünlüğüne sahip olduğu ülkeler, orta kısmında marjinal sınırlar içerisinde yer alan ülkeler ve alt kısmında ise Türkiye'ye karşı ihracat üstünlüğüne sahip olan ülkeler yer almaktadır.

Tabloda görüldüğü gibi; canlı hayvan ve gıda maddelerinde (0), baslıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda (6) ve çeşitli mamul eşyalarda (8) Türkiye, ülkelerin çoğuna karşı ihracat üstünlüğüne sahip olup, ihracat dezavantajına sahip olduğu ülke bulunmamaktadır. Bu mal gruplarında bazı ülkeler marjinal sınırlar içerisinde kaldığı için, ihracat üstünlüğü veya dezavantaj konusunda karar verilememektedir. Diğer mal gruplarında ise Türkiye'nin hem ihracat üstünlüğüne sahip olduğu ülkeler, hem marjinal sınırlar içerisinde yer alan ülkeler, hem de Türkiye'nin ihracat yönünden karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ülkeler bulunmaktadır. Türkiye'nin en fazla dezavantaja sahip olduğu mal gurupları başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve ürünlerinde (5) ve mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerdir (3).

Tablo 6: Türkiye'nin Mal Gruplarına Göre
Nispi İhracat Üstünlüğüne Sahip Olduğu Ülkeler (2000-2009, ORT)

0	1	2	3	4	5	6	7	8
Irak	Irak	S.Arabistan	İsrail	Irak	Irak	Irak	Irak	Irak
S.Arabistan	S.Arabistan	Irak	Japonya	Güney Kore	BAE	S.Arabistan	İran	S.Arabistan
Japonya	İsrail	BAE	Çin	Japonya	İran	İran	S.Arabistan	Rusya Fed.
Güney Kore	İran	İran	Almanya	İsviçre	Rusya Fed.	Hollanda	Rusya Fed.	İran
BAE	Japonya	Çin	İsviçre	S.Arabistan	Çin	BAE	BAE	G.Afrika
Rusya Fed.	Çin	İsviçre	İtalya	İsrail	S.Arabistan	ABD	Bulgaristan	BAE
İsviçre	Güney Kore	İtalya	Fransa	Çin	Romanya	İsviçre	Yunanistan	Ukrayna
İsrail	Rusya Fed.	Güney Kore	ABD	İran	Polonya	Japonya	Ukrayna	Japonya
Çin	BAE	Japonya	Polonya	BAE	Ukrayna	İngiltere	G.Afrika	İsrail
İsveç	ABD	İsrail	İspanya	İngiltere	G.Afrika	Fransa	Belçika	Hollanda
İran	İsveç	Almanya	İsveç	G.Afrika	Bulgaristan	Rusya Fed.	İsviçre	İsveç
Romanya	Almanya	İngiltere	Ukrayna	Rusya Fed.	Japonya	Almanya	İsrail	Güney Kore
İngiltere	Polonya	Fransa	Güney Kore	Polonya	Güney Kore	Güney Kore	Hollanda	İspanya
Almanya	Belçika	İspanya	Belçika	İsveç	İtalya	Çin	Romanya	Belçika
İtalya	İsviçre	Polonya	Romanya	Almanya	Yunanistan	Yunanistan	İngiltere	Almanya
ABD	Romanya	Belçika	Hollanda	Fransa	İsveç	İspanya	İtalya	Fransa
G.Afrika	Ukrayna	Hollanda	G.Afrika	Romanya	İspanya	Romanya	İspanya	ABD
Belçika	İtalya	Rusya Fed.	İngiltere	ABD	ABD	Belçika	Polonya	Yunanistan
Fransa	İspanya	Yunanistan	Bulgaristan	Belçika	Hollanda	İsveç	Fransa	İngiltere
Bulgaristan	G.Afrika	ABD	Yunanistan	İtalya	Almanya	İtalya	İsveç	Polonya
Polonya	Hollanda	Romanya	BAE	Bulgaristan	İngiltere	Polonya	ABD	Bulgaristan
Ukrayna	İngiltere	İsveç	Rusya Fed.	Hollanda	Fransa	Bulgaristan	Çin	İtalya
Hollanda	Bulgaristan	Bulgaristan	İran	İspanya	İsrail	G.Afrika	Almanya	Romanya
İspanya	Fransa	Ukrayna	S.Arabistan	Yunanistan	Belçika	İsrail	Güney Kore	İsviçre
Yunanistan	Yunanistan	G.Afrika	Irak	Ukrayna	İsviçre	Ukrayna	Japonya	Çin

7.İhracat Benzerlik Endeksi

İhracat benzerliğini hesaplamak, ihracat kompozisyonu açısından ülkelerin benzerliğini veya farklılığını belirlemek için kullanışlıdır. Kavram olarak direkt rekabetle ilgili olmamasına rağmen, ihracat benzerliği farklı ülkelerle ticaret yapan iki ülkenin göreli rekabet düzeyini değerlendirmek için oldukça anlamlıdır. Gelecekteki ticaret politikaları şekillendirilirken, bir ülkenin rekabet gücü, diğer ülkeler ile ticaret yapılarının benzerlik düzeyi dikkate alınarak analiz edilmelidir (Erlat ve Ekmen, 2009, s.2).

İhracat benzerlik endeksi, ihracat rakamlarından hareketle ülkelerin benzer ürünler mi yoksa farklı ürünler mi ihraç ettiğini hesaplamaya yarayan bir endekstir. Hesaplama yapılırken her mal grubunun toplam ihracat içerindeki payı hesaplanmaktadır. Her ülke için bu hesaplama yapıldıktan sonra her ürünün ihracat içerisindeki paylarından hareketle ülkelerin karşılaştırılması sonucu bir benzerlik endeksi hesaplanmaktadır. Bulunan değerin

100'e yakın olması benzerliğin yüksek olduğunu sıfıra yakın olması ise benzerliğin az olduğunu veya olmadığını göstermektedir.

Tablo 7: Türkiye'nin En fazla Ticaret Yaptığı Ülkelerle
İhracat Benzerlik Endeksi Değerleri (%)

	2000	2005	2009	ORT
Polonya	79	85	-	83
İtalya	74	82	81	82
Romanya	77	80	77	80
Bulgaristan	73	80	79	78
Çin	79	78	71	75
İspanya	66	76	-	75
Belçika	69	72	71	74
İsrail	70	60	75	73
Fransa	62	71	72	72
ABD	56	65	72	70
Güney Afrika	66	69	72	70
İsveç	57	71	73	70
Almanya	55	67	75	69
Ukrayna	62	66	72	68
İngiltere	55	67	67	67
İsviçre	67	68	61	67
Yunanistan	67	68	68	65
Hollanda	58	67	66	64
Güney Kore	53	60	62	62
Japonya	45	55	59	55
R. Federasyonu	35	31	32	31
BAE	28	27	-	27
İran	12	18	-	17
Suudi Arabistan	8	12	12	13
Irak	2	4	4	4

İhracat benzerlik endeksinin yüksek çıkması, ülkelerin benzer ürünler ihraç ettiğini dolayısıyla uluslararası piyasalarda birbirlerine rakip olduklarını göstermektedir. Endeksin düşük çıkması, iki ülkenin ekonomik yapılarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu yani farklı ürünleri ihraç ettikleri anlamına gelmektedir. Tablo 7'de Türkiye'nin dış ticaret hacmi içerisinde en fazla paya sahip olan 25 ülke ile ihracat benzerlik endeksi değerleri yıllar itibariyle verilmiştir. Endeks 2000, 2005 ve 2009 yılları için hesaplanmış ayrıca 3 yılın ortalaması alınarak ülkeler ortalamaya göre sıralanmıştır. Buna göre Türkiye'ye en fazla benzeyen ülkeler sırasıyla Polonya (%83), İtalya (%82), Romanya (%80) ve Bulgaristan (%78)'dır. Araştırmaya konu olan ülkelerin 16'sı ile Türkiye yaklaşık olarak %70'e varan benzerliğe sahiptir. Dolayısıyla benzer ürünleri ihraç ettiği için Türkiye'nin söz konusu ülkelerle uluslararası piyasalarda yoğun rekabet yaşadığı söylenebilir.

Tablodan da görüleceği gibi Türkiye ile en az benzerliğe sahip olan ülkeler ise Irak (%4), Suudi Arabistan (%13), İran (%17), Birleşik Arap Emirlikleri (%27) ve Rusya Federasyonu (%31)'dur. Bu ülkeler büyük oranda Türkiye'nin ihracatında önemli bir yer teşkil etmeyen, petrol ve doğal gaz gibi ürünleri ihraç ettiği için ihracat benzerlik endeksi oldukça düşük çıkmıştır. Yani Türkiye söz konusu ülkelerle rekabetçi değil tamamlayıcı bir yapıya sahiptir.

8.Sonuç ve Genel Değerlendirme

Çalışmada Türkiye'nin dış ticaret hacminin yaklaşık olarak yüzde 70'ini oluşturan 25 ülke ile 2000-2009 döneminde yapılan mal ticareti incelenmiştir. Türkiye'nin söz konusu ülkelerle ticareti genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye dış ticaret hacmi içerisinde en fazla paya sahip olan ülkelerin Rusya Federasyonu, Almanya, Çin, İtalya, Fransa ve ABD olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin ikili ticaret sonucunda en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkeler Rusya Federasyonu, Çin ve ABD'dir.

Mal grupları itibariyle Türkiye'nin çalışmaya konu olan ülkelerle ticareti incelendiğinde; genel olarak canlı hayvan ve gıda maddelerinde (0), içki ve tütün mamullerinde (1), başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda (6) ve çeşitli mamul eşyalarda (8) yani emek yoğun mallarda Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler (2), mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerde (3), hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar (4) ve başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve ürünlerinde (5) ise Türkiye'nin karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğu söylenebilir.

İhracat benzerlik endeksi yüksek olan ülkeler rekabetçi, düşük olan ülkeler ise tamamlayıcı ekonomik yapıya sahiptirler. İhracat yapıları benzer olan ülkeler arasında rekabet düzeyi yüksek, ihracat yapıları farklı olan ülkeler arasında ise rekabet düzeyi düşük olur. İhracat benzerliği yönünden ülkeler karşılaştırılınca Türkiye'nin çalışmaya konu olan ülkelerin yarısından fazlasına yaklaşık olarak %70 düzeyinde benzediği görülmektedir. Türkiye'ye en fazla benzeyen ülkeler sırasıyla Polonya, İtalya, Romanya ve Bulgaristan iken, benzerliğin en az olduğu ülkeler ise ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz vb. ürünleri ihraç eden Irak, Suudi Arabistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve Rusya Federasyonu'dur.

Kaynakça

Altay, H. (2008), "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 215-239.

Balassa, B. (1965), "Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage", The Manchester School of Economic and Social Studies, 33, 99-123.

DTM (2009), Dış Ticarette Başlıca Ekonomik Göstergeler, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, Ankara.

Erlat, G. ve Ekmen, S. (2009), "Export Similarity and Competitiveness: The Case of Turkey in the EU Market", Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, 2009, Eskişehir.

Eşiyok, B.,A. (2007), "Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmeler ve Faktör Kullanım Yoğunluklarına Göre Dış Ticaretin Yapısı", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 514, 15-36.

Finger, J.M. ve Kreinin, M.E. (1979), "A Measure Of Export Similarity and Its Possible Uses", The Economic Journal, 89, 905-912.

Kösekahyaoğlu, L. ve Özdamar, G. (2009), "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk İmalat Sanayinin Rekabet Gücündeki Değişmeler", SDÜ İİBF Dergisi, 14, 17-30.

Küçükkiremitçi, O. (2006), Dış Ticaretteki Rekabet Gücüne Göre Sanayi Sektörünün Değerlendirilmesi, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Ankara.

Liesner, H.H. (1958), "The European Common Market and British Industry", Economic Journal, 68, 302-316.

Seymen, D. ve Şimşek, N. (2006), "Türkiye ve Çin'in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması", İktisat İşletme ve Finans, 244, 38-50.

Şimşek, N. ve Sadat, S.A. (2009), "ECO Pazarında Türkiye:1997-2005 Dönemi Rekabet Gücü Analizi", Sosyoekonomi Dergisi, 10, 135-158.

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/Rapor.do, Erişim Tarihi:25.09.2010.

UNcomtrade, http://comtrade.un.org/db/, Erişim Tarihi:05.08.2010.

Utkulu, U. ve Seymen, D. (2004), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15", European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham, September 2004.

Vollrath, T.L. (1991), "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage", Weltwirtschaftliches Archiv, 130, 265-279.

WEF (2010), The Global Competitiveness Report 2010-2011, Worl Economic Forum, Switzerland.

SINIR BÖLGESİNDE OKUYAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI: KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ VE HALEP ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Abdullah SOYSAL[*]
Mehmet ÖZÇALICI[**]
Filiz GÜNEYSU[***]

Özet

Bu çalışmada, bölge ekonomilerinin önemli kaynaklarından biri olan üniversitelerin ve sınır bölgesinde okuyan öğrencilerin tüketim harcamaları ve bölge ekonomilerine etkilerinin analizi yapılmış ve bu harcamaların Kilis ve Halep'teki sınır ticaretine etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda geliştirilen anket formu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde eğitim-öğretime devam eden 100 ve Halep Üniversitesinde eğitim-öğretime devam eden 100 olmak üzere toplam 200 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre her iki sınır bölgesinde okuyan üniversite öğrencilerinin sınır ticareti sonrasında ülkeye giren ürünlere önemli oranda ilgi duyarak harcama yaptıkları belirlenmiştir.

THE CONTRIBUTION OF UNDERGRADUATE STUDENTS TO REGION ECONOMICS: A RESEARCH ON UNDERGRADUATE STUDENTS

Abstract

In this study, consumption expenditures of undergraduate students from the boundary region and its effects to the border region have been analyzed and the effects of these consumptions to the border trade between Kilis and Aleppo has been tried to determine. The survey which developed for these concepts applied to 100 undergraduate students from Kilis 7 Aralık University ad 24 undergraduate students from the University of Aleppo. According to the results undergraduate students from both cities are interested in the commodities which gained from border trade.

Giriş

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin karşılaştırılmasında birçok endeks dikkate alınmaktadır. Bu endekslerden en çok başvurulanı ülkelerin Gayri Safi Milli Hâsılaları (GSMH) ya da Kişi Başına Düşen Milli Gelir Seviyeleri (KBDMG) gibi parasal değerlerdir. Ayrıca toplumun okur-yazarlık oranı ve eğitim seviyesi gibi göstergelere göre de ülkelerin gelişmişlik sıralamaları yapılmaktadır. Söz konusu bu endeksler, eğitim seviyeleri yüksek olan toplumların, daha düşük eğitim seviyesine sahip toplumlara kıyasla daha akılcı, üretken ve daha verimli olacağını göstermektedir. Dolayısıyla, eğitim bireyin sadece kendisine katkısının olmasının dışında toplumun ekonomik gelişimine yani ülke kalkınmasına da katkı yapmaktadır.

Eğitimin söz konusu katkısından dolayı, Avrupa'da birçok ülkede, üniversiteler bölgesel kalkınma aracı olarak görülmüştür. Özellikle 1960'dan bu yana konu ile ilgili olarak uluslararası yazında çok sayıda araştırma yapılmış ve bu araştırmaların sonucunda üniversitelerin kuruldukları bölgeye çeşitli şekillerde etkilediği ortaya konulmuştur (OECD,1982, s.51).

Goldstein, Maier ve Luger (1995) çalışmalarında üniversitelerin eğitim- öğretim gibi geleneksel işlevlerinin dışında, günümüzde ayrıca ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacağı birtakım işlevlerini aşağıdaki şekilde tanımlamışlardır:

İnsan sermayesi yaratmak: İnsan sermayesi yaratılmasından kastedilen, ülke kalkınmasını sağlamaya yönelik nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve geliştirilmesidir.

Bilgi yaratmak: Üniversitelerde gerçekleştirilen proje ve araştırmalardır

İnovasyon yaratmak: Yürütülen projeler sonucunda, yeni ürünlerin yaratılmasıdır.

Sermaye yatırımı: Üniversiteler laboratuar, kütüphane ve ayrıca yurtlar gibi altyapı unsurlarına, fiziki sermaye yatırımları yapmaktadırlar.

Bölgesel ortamı etkilemek: Üniversitelerin çevrelerinde entelektüel, sosyal, kültürel ve sportif etkiler yaratmaları ve gerek ulusal gerekse uluslararası alanda iyi eğitimli, üretken insanları çekecek bir çevre oluşturmaları olarak değerlendirilebilir.

Cleary ve Jeffery (2001) yaptıkları çalışmada, üniversitelerin bölgesel kalkınma sürecinde anahtar bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, temel fonksiyonlarını aşağıdaki gibi sıralamışlardır:

- Bölgesel bilgi ekonomisi ve toplumunun destekleyicisidir.
- Ekonomik istikrarın önemli bir unsurudur.
- Bölgenin sosyal yaşamının temel gücüdür.

[*] Kilis 7 Aralık Üniversitesi, asoysal@kilis.edu.tr, Yrd. Doç. Dr.
[**] Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF/İşletme bölümü. mozcalici@kilis.edu.tr, Arş. Gör.
[***] Kilis 7 Aralık Üniversitesi İİBF/İktisat bölümü. fguneysu@kilis.edu.tr, Arş. Gör.

- Kültürel kaynakların temelini oluşturur ve güçlendirir.
- Bölgenin uluslararası işbirliği ve dışa açılmasında etkilidir.
- Yenilikçi aktiviteler ve girişimciliğin temel kaynağıdır (Akt; Çetin, 2007, s. 219).

Felsenstein, (1996) çalışmasında, üniversitelerin geleneksel işlevlerinin dışında bugün birçok işlevi de beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Yazar, günümüzde üniversitelerin, binlerce çalışanı olan, çok geniş araziler üzerine kurulan ve geniş bütçelerle sahip kuruluşlar olduğunu ifade etmiştir.
Cabalu, Kenyon ve Koshy (2001) yaptıkları çalışmada, üniversitelerin Avusturya ekonomisine katkılarını araştırmışlar ve eğitim için yapılan her 1 dolarlık harcamanın bölgeye yaklaşık 2.02 dolar olarak geri döndüğü hesaplamışlardır.

Görüldüğü gibi uluslararası yazında üniversitelerin, bulundukları bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantısına önemli katkı sağladığı ispatlanmış olup, bu katkılar yukarıda bahsedildiği gibi sıralanmıştır.

Ülkemizde ise ilk olarak 1968 sonrasında ikinci beş yıllık kalkınma planıyla birlikte yüksek öğretim kurumlarının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Bugün neredeyse her ilde en az bir yüksek öğretim kurumu bulunmaktadır ve bu kurumların bölgeye olan katkıları çok sayıda çalışmaya konu olmuştur.

Atik (1999), çalışmasında, Erciyes Üniversitesinin yerel ekonomiye katkısını araştırmış ve üniversitelerin ekonomiye yaptığı katkıları dolaysız, dolaylı ve uyarılmış olarak üç grupta ele almıştır. Bunları da, gelir ve istihdam olarak iki açıdan incelemiştir.

1-Dolaysız Katkılar: İstihdam ve gelir katkısıdır. İstihdam katkısı, üniversitelerde istihdam edilen akademik ve idari personeldir. Gelir katkısı ise, istihdam edilen akademik ve idari personele ödenen maaş toplamları ile akademik personele ödenen ek ders ücreti, yolluklar vb. giderler toplamlarıdır.

2-Dolaylı Katkılar: Üniversitelerin kendi personeli dışındaki kişilere, kurum ve kuruluşlara yaptığı ödemelerdir. Üniversitelerin makine-teçhizat, demirbaş vb. alımları için ödediği ücretler, öğrencilerin yapmış olduğu harcamalar, çevre düzenlemesi-temizlik gibi faaliyetler için yapılan ödemelerdir.

3-Uyarılmış Katkılar: Uyarılmış katkı, kendisini çarpan mekanizması veya hızlandıran mekanizması aracılığıyla ortaya çıkaran ve hem dolaysız hem de dolaylı gelir katkısından birkaç kat kadar daha fazla olan katkı türüdür (Bilginoğlu ve diğerleri, 2002, s.8-22).

Atik (1999) çalışmasında, Erciyes Üniversitesi için yaptığı analiz sonucunda, Kayseri, Nevşehir ve Yozgat olmak üzere toplam üç kampüste 7675 kişiye istihdam olanağı yarattığı ve bunun sonucunda ekonomiye toplam 13.706 milyar TL katkı sağladığı ortaya çıkmıştır.

Çelikkaya ve diğerlerinin (t.y), Yalvaç Meslek Yüksek Okulunun (YMYO) Yalvaç Ekonomisine katkısını araştırdıkları çalışmalarında, anket yardımı ile ulaştıkları verilerin, EKK yöntemini kullanarak tüketim fonksiyonunu tahmin etmişlerdir. Çalışmada tahmin edilen tüketim fonksiyonundan bölgesel bir çarpan katsayısı hesaplamışlar ve bu katsayıyla öğrencilerin bölgesel ekonomiye olan reel katkılarını hesaplamışlardır.

Yazarlar yaptıkları karşılaştırmalı analiz sonucunda, YMYO'nun Yalvaç ekonomisine yaklaşık 49 milyon TL reel etkisinin olduğunu ve ayrıca 240 kişiye de istihdam sağladığı sonucuna varmışlardır.

Kaşlı ve Serel (2008) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin tüketim harcamalarının analizini yapmışlar ve bu harcamaların Gönen'de yerleşik firmalar üzerindeki ekonomik etkilerini belirlemeye çalışılmışlardır. Bu amaçla Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu öğrencilerini kapsayacak şekilde bir anket yapmışlardır. Yapılan anket sonucunda özellikle kentleşmenin tam olarak gerçekleştirilemediği bölgelerde kurulan yüksekokulların bulundukları bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin arttırılmasında önemli katkılar sağladığı yönünde bulgular elde etmişlerdir. (Kaşlı ve Serel, 2008, s.1-15)

Görkemli (2009) çalışmasında, Selçuk Üniversitesinin Konya Kent Ekonomisine etkilerini araştırmıştır. Bu amaçla, öğrenci harcamaları rakamına 1000 öğrenci üzerinde yapılan anket sonucunda ulaşılmış ve derlenen bilgilerle Selçuk Üniversitesi'nin Konya ekonomisine olan direkt, dolaylı ve uyarılmış gelir ve istihdam etkilerini ortaya konmuştur.

Aydemir (1994) çalışmasında, üniversitelerin bölgelerin ekonomik istikrarına önemli bir katkıda bulunduğu ve bölgelerin sosyal yaşamlarında çok önemli gelişmelere neden olduğunu ayrıca turizm endüstrisinde olduğu gibi üniversite öğrencilerinin harcamalarının da bölge ekonomileri üzerinde önemli bir çoğaltan etkisi bulunduğunu ifade etmiştir.

Gerek ulusal gerekse uluslar arası literatürde çok sayıda çalışmada üniversitelerin kuruldukları bölgeye ekonomik ve sosyo-kültürel katkılar yaptığı ispatlanmıştır. Ancak sınır ticaretinde üniversitelerin etkisi olup olmadığını konu edinen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda bir sınır ili olan Kilis'te üniversite öğrencilerinin tüketim harcamaları ve bu harcamaların ne kadarının sınır ticaretine konu olan mallara yönelik olduğu araştırılacaktır.

Resmi gazetede Sınır ticareti; "Bölge gereksinmelerinin karşılanması amacıyla komşu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan… ticarettir" şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkemizde yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, ekonomik, sınai ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması, bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelere ticaret merkezleri vasıtasıyla

ticaret yapılarak ihracatın arttırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dahiline ithalat yapılması amacıyla sınır Ticaret Merkezleri (STM) kurulmuştur.

STM kurulması öngörülen illerimiz, 2003/5408 sayılı Kararın 2. maddesi ile belirlenmiştir. Buna göre; Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerimiz, bu kapsamda yer almaktadır (T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı).

STM'lerdeki ticaretin özel bir amaca yönelik olması nedeniyle, normal ticarete göre teşvik edilmesi ve bazı üstünlükler sağlanması söz konusudur. Bu üstünlüklerden en önemlisini de vergi avantajları oluşturmaktadır.

Uluslar arası sınır ticaretinin sınır bölgesinde bulunan illerin ekonomisine katkı yaptığı bir gerçektir. Ancak sınır bölgesinde okuyan üniversite öğrencilerinin bu ticaretten ne kadar yararlandıkları yani sınır ötesinden gelen ürünlere talepleri olup olmadığı konusu bir muammadır. Bu nedenle çalışmamızda bir sınır ili olan Kilis'te üniversite öğrencilerinin tüketim harcamaları ve bu harcamaların ne kadarının sınır ticaretinden etkilendiği araştırılacaktır.

Veri Seti ve Yöntem

Yukarıda söz edilen amaç doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin tüketim harcamaları baz alınarak geliştirilen anket formu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde ve Halep Üniversitesinde eğitim-öğretime devam eden 100'er öğrenci olmak üzere toplam 200 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. [138]

Anket formu, Kaslı ve Serel (2008) in yapmış oldukları çalışmada kullanılan sorular temel alınarak hazırlanmıştır. Ankette toplam 27 adet soru bulunmaktadır. Anket sorularında öğrencilerin harcama miktarlarının tespit edilmesine yönelik sorular özellikle esnek bırakılmış ve bu sayede harcama miktarlarının tam olarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Geliştirilen anket formuna ve anket sonuçları aşağıda verilmiş olup bu sonuçlardan elde edilen veriler yorumlanmıştır.

Bulgular

Ülkeler arasındaki farklılıkları dikkate aldığımızda her sorunun Türkiye ve Suriye'deki öğrenciler tarafından eşit oranda cevaplanmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle harcama konusundaki sorulara Suriye'den neredeyse hiç cevap gelmemiştir. Dolayısıyla analizden harcama ile ilgili olan bölüm çıkarılmıştır. Örneklem hacmi olarak da Kilis 7 Aralık Üniversitesi 'nden 100 öğrenci ile yapılmışken, Halep üniversitesi' nden 24 öğrenciye ulaşılabilmiştir.

Demografik özellikleri ve görüşleri ortaya koymak için katılımcıların yüzdelerine bakılmış ve bu veriler yorumlanmıştır.

İlk olarak cinsiyeti göz önünde bulundurduğumuzda Suriye' den daha çok erkek katılımcıların olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların %54 'ü erkektir. Türkiye'den ise ağırlıklı olarak bayan katılımcıların olduğu anlaşılmaktadır.

Yaş dağılımını göz önüne aldığımızda ise Suriye'deki katılımcıların büyük çoğunluğunun (%91) 18-22 yaş arasında olduğu görülmektedir. Türkiye'den de katılımcıların çoğunluğunun 18-22 (%75) yaş olduğu fakat bu oranın Suriye'deki orandan daha az olduğu söylenebilir.

Tablo-1: Katılımcıların ülkelere göre, cinsiyet, yaş ve fakülte olarak dağılımı

		Ülke	
		Suriye	Türkiye
		Column N %	Column N %
Cinsiyet	Bayan	42%	54,0%
	Erkek	58%	46,0%
Yaş	18-22 yaş arası	91,7%	75,0%
	23-27 yaşa arası	8,3%	20,0%
	28-32 yaş arası	,0%	3,0%
	33 ve üstü	,0%	2,0%
Fakülte	iibf	4,%	29,0%
	Fen edebiyat	,0%	20,0%
	MYO	,0%	18,0%
	Eğitim	5,%	33,0%
	Sağlık	91%	,0%

[138] Nazmiye TUNAS, Ayşe İNCE, Burcu GÖKDEMİR, İnci ÇELEBİ, Perihan ÜRPER, Meryem ORAN isimli öğrenciler anketör olarak görev almışlardır.

Sınır ticareti hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak için sorulan sorulara verilen cevaplar ve dağılımı ise Tablo- 2'de görülmektedir. Sınır bölgesinde olmanın avantaj olup olmadığını ile ilgili soruya Suriye'deki katılımcıların büyük çoğunluğunun (%91,7) sınır bölgesinde olmanın avantaj olduğunu düşündükleri, Türkiye'deki öğrencilerin ise bu ifadeye katılma oranlarının %63 'te kaldığı görülmektedir.

Türkiye – Suriye ilişkisinin önemine Suriye'deki öğrencilerin hepsi katılırken Kilis 7 Aralık öğrencilerinin %68'i için Türkiye – Suriye ilişkisinin önemli olduğunu görmekteyiz. Türkiye ile Suriye arasında geçişler için vizenin kaldırılması iki ülke arasındaki ziyaretlerin sayısını arttırmıştır. Öğrencilerin bu vizesiz geçişten ne kadar faydalandıklarına baktığımızda her iki ülke öğrencilerinin de bu geçişten çok fazla faydalanmadığı görülmektedir.

Sınır ticareti mallarının tercih edilip edilmediğine baktığımızda ise öğrencilerin genel olarak bu malları tercih ettiklerini görmekteyiz. Tercih oranı Suriye' deki öğrencilerde %79 iken Türkiye'deki öğrencilerde %62'dir. Bu açıdan bakıldığında Suriye'deki öğrencilerin sınır ticareti sonucu ülkeye gelen malları daha fazla tercih ettikleri görülmektedir.

Tercih nedenlerinin Türkiye öğrencileri için en başta ucuzluk olduğunu, Suriye'deki öğrencilerin ise sınır ticareti mallarının kaliteli oldukları için tercih ettiklerini görmekteyiz. Bu durumda Suriye'deki üreticilerin daha geniş yelpazede daha ucuz ürünler üretmesi beklenebilir.

Ülkeye giren ürünlere kolay ulaşılıp ulaşılmadığı konusunda ise her iki ülkedeki öğrencilerinde, yaklaşık %70'inin bir sıkıntı yaşamadıkları görülmektedir.

Ürünlerin garanti belgesinin olup olmaması satın alma davranışlarınızı etkiliyor mu? Sorusuna ise, Türkiye'deki öğrencilerin %75'i evet derken, Suriye'deki öğrencilerin %62'si evet demiştir. Bu açıdan bakılacak olursa, Türkiye'deki öğrenciler için ürünlerin garanti belgelerinin olmasının daha fazla önem arz ettiği görülmektedir.

Ürünü başkalarına tavsiye etme noktasında ise Suriye'deki öğrencilerin daha aktif olduklarını görmekteyiz. Bu Türkiye'den Suriye'ye gidecek ürünlerin üreticileri için *kulaktan kulağa pazarlama* adı verilen pazarlama yönteminin daha sık kullanılmasına neden olabilir.

Tablo-2:Anket sonuçları

		Ülke	
		Suriye	Türkiye
		Column N %	Column N %
sınır bölgesinde olması avantaj mıdır?	evet	91,7%	63,0%
	hayır	8,3%	37,0%
Türkiye-Suriye ilişkisi sizin için önemli midir?	evet	100,0%	68,0%
	hayır	,0%	32,0%
vizesiz geçiş sisteminden faydalandınız mı?	evet	29,%	8,0%
	hayır	71,%	92,0%
sınır ticareti sonucunda ülkeye giren ürünleri tercih ediyor musunuz?	evet	79,%	62,0%
	hayır	21,%	38,0%
sınır ticareti sonucunda ülkeye giren ürünleri tercih nedeniniz	ucuz olması	21,%	73,0%
	kaliteli olması	42,%	7,0%
	sağlıklı olması	17,%	2,0%
	diğer	20,%	18,0%
ülkeye giren ürünlere kolaylıkla ulaşabiliyor musunuz?	evet	79,%	74,0%
	hayır	21,%	26,0%
ürünlerin garanti belgesinin olup olmaması satın alma davranışlarınızı etkiliyor mu?	evet	62,%	75,0%
	hayır	38,%	25,0%
aldığınız ürünleri başkalarına da tavsiye ediyor musunuz?	evet	95,%	61,0%
	hayır	5,%	39,0%

Sonuç:

Çalışmada Suriye'de ki öğrencilerin sınır ticaretine konu olan malları kaliteli oldukları için tercih ettikleri ancak Türkiye'de ki öğrencilerin ise söz konusu malları ucuz olması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir.

Yapılan araştırmada ayrıca, ankete katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun vizesiz geçişten yararlanmadığı ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında gerek Kilis 7 Aralık üniversitesindeki gerekse Halep üniversitesindeki öğrencilerin tüketim harcamalarında uluslararası turizme yönelik harcamaların olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Sınır ticareti şüphesiz her iki ülkenin de gelişimi için oldukça önemlidir. Ülkemizde yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması açısından sınır ticaret merkezleri önemlidir.

STM'lerdeki ticaretin özel bir amaca yönelik olması nedeniyle, normal ticarete göre teşvik edilmesi ve bazı üstünlükler sağlanması söz konusudur. Sınır bölgelerinde ticaret mağazalarının kurulması ve bu mağazalarda üniversitede okuyanlar başta olmak üzere gençlerin ihtiyaçları göz önüne alınarak belirlenmesinin söz konusu ticaretin geliştirilmesine katkı sağlayacağı görüşündeyiz.

Kaynakça:

Atik, Hayriye, "Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Katkıları: Teori ve Erciyes Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 1999 sayı:15, s. 99-110.

Aydemir, E. Saliha, "Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Kent ve Bölge Ekonomisine Doğrudan ve Dolaylı Ekonomik Etkileri", Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, KTÜ, Trabzon, 1994. s.195-210.

Bilginoğlu M. Ali ve diğerleri "Erciyes Üniversitesi'nin Kayseri İli'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapısına Etkileri", E.Ü. Yayınları sayı: 135, Kayseri,2002, s.8

Cabalu, H. Kenyou ve diğerleri "Valuing the Contribution of Universities to the Austrian Economy", Curtin Business School, Discussion Paper, 2001,vol:4 s:1, p.11-24.

Çetin, Murat, "Bölgesel Kalkınma Ve Girişimci Üniversiteler", Ege Akademik Bakış / Ege, 2007 Academic Review, 7(1) s.217–238.

Çelikkaya, Süha, "Yalvaç Meslek Yüksek Okulunun Yalvaç Ekonomisine Katkısı ve Karşılaştırmalı Bir Analiz" (t.y),s.1-11

Felsenstein, D. "The University in the Metropolitan arena: Impacts and Public Policy İmplications Urban Studies",1996, s. 33.

Görkemli, N. Hayriye, "Selçuk Üniversitesi'nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, sayı:22,s. 1-18

http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/SinirTicaret

Kaşlı, Mehmet ve Serel, Alpaslan "Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi, Manisa, 2008 sayı:15, s.1-15

Resmi Gazete, Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin, 2003/5408 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. (R.G. 10 Nisan 2003)

Orhan, Z. Osman, 2000, *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, İstanbul: İTO Yayın No:2000-27.

SINIR TİCARETİNİN İKTİSAT POLİTİKASI SINIRLARI

İrfan Kalaycı[*]
Akış Doğan[**]

ÖZET

Sınır ticareti: devlet, halk ve işletmelerin ortak alanlarından biridir. Devlet sınır ticareti ile ilgili her türlü yasal düzenlemeyi yapar ve sınır ticaretini arttırıp azaltmak istediğinde çeşitli iktisat politikalarını uygular. Bu uygulama, uluslararası kurumların (GATT, UNCTAD, AB, vb) çizdiği sınırlarda olur. Halk ve işletmeler ise sınır ticaretini yapan taraftır; bu ticaret sayesinde gelirini ya da cirosunu arttırmaya çalışır. Hükümetin sınır ticareti ile ilgili sınırları yumuşatma kararının bile 'müjdeli haber'lerden sayıldığı bir ülkede yaşıyoruz. Sınır ticaretinin iktisat politikası açısından önemi iki uçludur: Bir ucunda, iktisat politikasının temel amaçları olan optimal büyüme, istikrarlı enflasyon, düşük işsizlik, hakça gelir bölümü, ödemeler dengesi, karaborsa ile mücadele ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasındaki rolü bulunmaktadır. Diğer ucunda ise, bu amaçlara ne tür iktisat politikası araçları ile ulaşılacağı tercihi yer almaktadır. Çağdaş liberal devletler bile ekonomiye müdahale ederler ve ekonomik karar birimleri için "kontrollü olacaksa, bırakınız yapsınlar" fermanını (yasa, kararname, yönetmelik, genelge, vs.) çıkarırlar. Buradan da anlaşılacağı gibi; para, maliye, dış ticaret, kurumsal düzenlemeler gibi bir iktisat politikası türü olan "kontrol araçları" otomatik olarak ve daha fazla öne çıkmaktadır. İktisadi kontrol araçlarından bazıları döviz kontrolü, göç kontrolü, özel sektör ihracat ve ithalatının kontrolüdür. Bunların ortak özelliği, doğrudan, derhal ve kesin bir şekilde amaca ulaşmayı mümkün kılması ve hangi sektörde ya da hangi iktisadi alanda bir aksaklık varsa ona karşı selektif bir şekilde kullanılabilmesidir.

Anahtar sözcükler: Sınır ticareti, iktisat politikası amaçları, iktisadi kontrol araçları.

The Economic Politics Frontiers of the Border Trade

ABSTRACT

Border trade is a common issue for state, community and enterprises. The government makes all of the legal regulations about border trade and also government applies various economic politics to increase or decrease the volume of border trade. These regulations should be under the framework of international institutions (GATT, UNCTAD, AB, etc.). On the other hand, the community and the enterprises are the main actors, they try to make money or increase their profit via border trade. We are living in a country that the regulations in order to make the frontier trade rules more loose makes people very happy. The importance of border trade in terms of political economy has two sides. On the first side; optimum growth, stable inflation, low unemployment level, untistocking, and regional development that are also main goals for economic politics. On the other side, which economic tools has to be used for such goals is highlighted. Even liberal and modern governments also intervenes the economic policy and they say "If it is under control, let them do" (Via enactments, rules, law, circular etc.) As it is obvious; just like the macroeconomic tools such as money, foreign trade, treasury, institutional reforms; *"control tools"* are automatically and more sticks out as a economic tool. Some of the economic control tools are exchange control, immigration control, private sector import and export control. The common characteristic of these tools is; these tools can provide direct, immediate and definite solutions and also they can be used more selectively for the economic areas or sectors that have a defect.

Key words: Frontier Trade, Economic Policy Goals, Economic Control Tools

GİRİŞ

Sınır ticareti, ilkesel olarak, sınır illeri ve bölgelerinde yer alan tüketicilerin ve işletmelerin bazı gereksinimlerinin daha kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde karşılanmasını amaçlayan özel bir ticaret modelidir. Bu çerçevede sınır ticareti ile hedeflenen; örneğin; bölgesel istihdam, gelir ve refah düzeyini arttırmak odaklı olup, kaçakçılığı en aza indirmek, dış ticaret sektöründe sınır-ötesi dinamizmi sağlamak, iki ve çok ülke arasında barış köprüsü oluşturmaktır. Tüketiciler, ürün tercihlerini genişletmek, daha büyük pazarlara girme şansını yakalamak ya da *döviz volatilesi* ayrıcalığını elde etmek için sınır ticaretine dahil olmaktadırlar.

Sınır ticareti, genel olarak, komşu ülkeler arasında, yasal çerçevede uluslararası sınırlarda mal ve hizmetlerin karşılıklı akışı demek olduğuna göre; ülkelerin standart ihracat ve ithalat sistemlerine bağlı gerçekleşen normal yasal ticaretin bir parçası da sayılmalıdır. Buna karşın, sınır ticareti; görece daha kolay ve ucuza üretilen yerlerde yapılan çapraz ticareti (alkol ve tütün gibi mallarda vergileme düzeyleri farklı olduğundan) arttırmayı esas alır. Ayrıca, sınır ticareti, *"yükte hafif - pahada ağır"* noktasında aynı amaçlarla uluslararası kısa geziler yoluyla –bagaj sınırlarına göre- kara sınırı dışında kıyı ve hava sınırlarında da

[*] Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF İktisat Bl., Malatya, ikalayci@inonu.edu.tr
[**] Araş. Grv., Tunceli Üniversitesi, İİBF Maliye Bl., Tunceli, akisdogan@tunceli.edu.tr

gerçekleştirilebilir. Eğer sınır ticareti vergi kaçırmak için yapılırsa *"yeraltı ekonomisi"* şekline dönüşür (Wikipedia).

SINIR TİCARETİ VE NEHİR METAFORU

Fahey, doğal kaynaklar ve minerallerden oluşan mal zincirini, sıkça değişen bir nehir ile karşılaştırır ve der ki: *"Bir nehir, yeni kanalların içini oyarak doğal engelleri aşar ve yeni varılacak yerler için yeni güzergâhlar izleyerek insan kaynaklı yanıltmalara tepki gösterir. Bir nehrin, ayrıca, birbirine zıt olmak üzere, düşük akıntı dönemleri ve sel anları vardır. Sakin bir nehir, ticareti ve kalkınmayı kolaylaştırabilir, fakat öfkeli bir nehir ise yıkıcı ve ölümcül sonuçlar doğurabilir."* Aynı benzetme (metaphor) sınır ticaretinin genel bölgesel motifleri için de kullanılabilir. Zira sınır ticareti, güvenlik (çatışma ve barış) ya da (fiyatlar üzerinde etkisi olan) iktisat politikaları gibi dışsal güdülemelerle karşılaşınca tepkisi değişen bir olgu olmaktadır. Tıpkı bir nehir gibi; o da, varacağı yere ulaşmak için yeni yollar bulabilir ya da belirli yerlere gitmekten tümüyle vazgeçebilir ya da yolunu değiştirebilir (Titeca (2009).

Sınırlarda kurulan gümrük kapıları da, bir tür, nehirlerin üzerinde inşa edilen barajlar gibidir. Ansiklopedik bilgiler ışığında denilebilir ki; sınır gümrük noktalarında her ülkenin otoritesi ülkeye giriş-çıkışı için kendi yasal ve bürokratik uygulamalarını devreye sokabilir. Uluslararası ve uluslarüstü antlaşmalar (Schengen Antlaşması vb.) konjonktürel ihtiyaçlara göre değişiklik arzetse de, mümkün olan en çok serbestliği ya da mümkün olan en az kısıtı yansıtmaya odaklıdırlar. Sınır kontrollerinin ortak tarafları ya da amaçları genel olarak; yasal ve yasadışı göçü düzenlemek, yurttaşların hareketlerini ve bulaşıcı hastalıkları denetlemek (gözlemlemek), tüketim vergisini toplamak, yasak mal girişlerini engellemek, vb. şeklindedir.

SINIR TİCARETİNİN SINIRLARI: KONTROL ARAÇLARI, GAYRİ-RESMİ TİCARET, VERGİLEME, YABANCI YATIRIMLAR, MALİYETLER VE KÜLTÜR

a.Kontrol araçları ile Sınır Ticaretine Müdahale

Devlet, dış ekonomik ilişkilerle ilgili olan, doğrudan ekonomiye müdahale kolaylığı sağlayan ve yapısı gereği parasal ve mali politikalardan farklılık gösteren *"kontrol araçları"* sayesinde sınır ticaretini sınırlandırabilir ya da yeniden düzenleyebilir. Böylece, iktisat politikasının tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi gibi temel amaçlarını gerçekleştirebilir. Doğal olarak bu amaçlar için, devlet, bir paket içinde, parasal ve mali araçlara da başvurabilir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi:

■i-Kamusal işletmeler (KİT ve İDT) ile bakanlıkların yaptığı ithalat olarak *"devlet itihalatı",* eğer enflasyon varsa arttırılır; cari işlemler açığını kapatmak ve yurtiçi üretimi (arzı) güvence altına almak için ise azaltılır. Devlet eğer yurtiçi hammadde ya da ara malını ucuza temin etmek isterse ithalatını arttırken, eğer ithalat kârı üzerinde tekel kurarak özel sektörün bu kârdan pay almasını engelliyor ve gelir bölüşümünde bir adaletsizliğe yol açıyorsa bunu azaltmalıdır.

■ii-Devlet, belirli bir mal ya da ülke için uygulanabilen kota vb yolla özel sektörün yaptığı ithalat miktarını kontrol edebilir. Eğer ödemeler dengesi sorunu ya da yerli sanayinin korunması sözkonusuysa *"özel sektör ithalatı"*na sınırlama getirilebilir.

■iii-Benzeri bir uygulama, kota ve lisans ile hareket eden "*özel sektörün ihracatın kontrolü"* için geçerlidir.

■iv-Ülke döviz rezervlerini korumak ve ödemeler dengesini kurmak vb amaçlarla, yabancı sermaye ce turist dövizleri ekseninde *"döviz kontrolü"* aracına başvurulur.

■v-Reel ekonomide çalışacak nitelikli emek miktarı istihdam edilmek istenirse, içerden dışarıya beyin göçü engellenir, ya da dışarıya beyin göçü özendirilir. Her iki durumda da dikkatli bir *"göç kontrolü"* izlenir.

Tablo 1. Dış ilişkilerde kontrol araçlarını kullanma matrisi

	Devlet ithalatı	***Özel ithalatın kontrolü***	***Özel ihracatın kontrolü***	***Döviz kontrolü***	***Göç kontrolü***
Tam istihdam		↑↓(*)	↓		
Fiyat istikrarı	↑	↓	↑		
Ödemeler dengesi ıslahı	↓	↑	↓	↑	
Üretim artışı		↓↑(**)	↓		↓
Arzın güvencesi	↓	↑	↑		
					↑

Not: (*) Dışa bağımlı ekonomilerde azaltma ↑; (**)dışa bağımlılığı azaltmak için arttırma ↑
Kaynak: Savaş, 1996.

b.Gayri-Resmi Sınır Ticareti

Sınır ticareti denilince, sanki gayriresmi ticaret akla gelir. Gayriresmi (informel) sınır ticareti şu türlerden oluşur:

Kategori A: Gayri resmi (kayıt dışı) tüccarlar ya da firmaların tümüyle resmi (formal) ekonomi dışında çalışması.

Kategori B: Resmi (kayıtlı) firmaların tümüyle düzenlemelere ve gümrüklere tabi ticaretten -dolayısıyla resmi sınır kontrol noktalarından- kaçınmaları.

Kategori C: Resmi (kayıtlı) firmaların, kısmen, (örneğin, sahte faturalama gibi) yasadışı uygulamalara başvurarak düzenleme ve gümrüklere tabi ticaretten kaçınmaları.

Bu konuda Lesser ve Leeman'ın (2009) yaptıkları ortak tahlil şu birkaç noktada özetlenebilir:

■-Gayri resmi sektör (GRS), gayri safi yurtiçi hasılasını (GSYH) sürekli arttıran gelişen ekonomilerin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Örneğin Afrika'da *"GRS / GSYİH"* oranının, neredeyse resmi sektörünki kadar, %43 olduğu tahmin edilmektedir. (Tüm dünya için bkz. Tablo 2.) Bu yapı, yoksul hanehalkları için kısa dönemli çözüm sayılabilirken, uzun dönemde ise iktisadi kalkınmayı ciddi anlamda tehdit etmektedir. Gayri resmi sınır ticareti, diğer kıtalardaki boyutu da hesaba katıldığında, günümüzde ciddi küresel bir olguya (phenomenon) dönüşmüştür.

Tablo 2. GSYH'ye oranı olarak gayri resmi sektörün ortalama büyüklüğü (%): 1999-2003

	Afrika	*Orta ve Güney Amerika (OGA)*	*Asya*	*Orta ve Doğu Avrupa + Eski Sovyetler Birliği (ODA+SB)*	*OECD*
1999 / 2000	41.3	41.1	28.5	38.1	16.8
2001 / 2002	42.3	42.2	29.5	39.1	16.7
2002 / 2003	43.2	43.4	30.4	40.1	16.3

Kaynak: Schneider (20069'dan aktaran Lesser and Leeman (2009)
Not: Hesaplamalar için Afrikan 37, Asya'dan 28, OGA'dan 21, ODA+SB'den 25 ve OECD'den 21 ülke esas alınmıştır.

■-Firmaların neden gayriresmi ticarete yöneldiklerini açıklayan bir dizi etmen vardır. İşletmeler, bazen; seçilmiş mallarda yüksek oranlı ithalat ve ihracat gümrüklerinden ötürü ithalat yapan ülkelerde resmi ve gayri resmi ticari mallar arasında önemli fiyat farkları doğduğunda; gümrük ve düzenlemelere bağlı ticaretten kaçınmak konusunda teşvik edilir. Resmi ticari mallar; ticari işlem maliyetlerini arttırmaya ve tüccarların resmi işlem ve gümrüklerden kaçınmaya teşvik etmeye yol açan karmaşık, ıraksak (çeşitli) ya da opak (saydam olmayan) dış ticaret bürokrasisine tabidir. Gayri-resmi sınır ticareti ise, ithalat kotası ya da ihracat yasakları ya da döviz kontrollerine bağlı tümüyle engelli ya da bazı malların girişinden dolayı doğabilmektedir. Sonuç olarak, sınırda işleyen zayıf yasal güç, sadece gayriresmi ticaretin oluşumunu kolaylaştırmaz, aynı zamanda bu ticaret

için önemli bir tetikleyici unsur olarak bir işlev görebilir. Zira ticari yasa ve düzenlemelerin keyfi bir şekilde uygulanması nedeniyle rüşvet mekanizması devreye girmiş olur.

■-Gelişmekte olan ülkelerde, geyri resmi sınır ticaretinin kısa ve orta dönemde girişimci ruhu ve bölgesel ticareti kızıştırabildiği; yoksul hanehalkları için gıda güvencesi sağlayabildiği, kazançları ve istihdam fırsatları arttırabildiği bir gerçektir. Ancak, uzun dönemde ise, olumsuz ekonomik kalkınma etkilerine yol açabildiği, hatta bu ticaret ile özdeşleşen (alt-sahra Afrika gibi) ülkeleri –haksız rekabete yol açmaktan dolayı- bölgesel ve küresel piyasalarda marjinalleştirdiği de unutulmamalıdır. Öte yandan, hükümetlerin, dış ticarette mali ve bürokratik maliyetleri azaltmaya dönük yasal ticareti kolaylaştırıcı önlemleri, gayriresmi ticarette fren etkisi yaratabilir.

Aung (2009) ise, lisanslama sistemi ve sınırlandırılma eğilimi gösteren ticaret politikalarına bağlı olarak, gayri resmi ticaret faaliyetleri arttığına temas etmektedir. Pek çok ticari acenta, ticareti kolaylaştırmak dışında, kayıtdışı ticaretin kayıt altına alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu acentalar, ihracatçı ve ithalatçı olarak kayıt yaptırmamış olan ve/ya lisanslama sürecine girmek istemeyen (Tayland'da olduğu gibi, çoğu etnik gruplara ait) şirketler için kendi adlarına ihracat ve ithalat yaparlar. Aung, gayri resmi uygulamaların tümüyle yasadışı ve kötü olmadığına vurgu yapsa da, bu uygulamaların bir kısmının *"gri alan"*da ve/ya yerel düzenlemelere göre yasadışı faaliyet olarak yer aldığını belirtmektedir. Bir ülkede bu uygulamaları azaltmakta çeşitli maliyetler ve yararlar sözkonusudur. Resmi ekonomide halen kısıtlama ve sınırlar varken, gayr iresmi uygulamalar üzerinde herhangi bir baskının varlığı yarardan çok maliyet çıkarabilir. Dolayısıyla resmi ekonomide bu türden kısıt ve sınırların azaltılması ile, pek çok durumda, gayri resmi uygulamalar aşamalı bir şekilde yani azar azar ortadan kalkabilir.

c.Sınır Ticareti ve Vergileme

Sınır ticareti de, her ticaret türü gibi vergi ile en çok anılan bir ekonomik faaliyettir. Katma değer vergisi (KDV) ve mal ve hizmet vergisi (MHV), çifte vergileme sistemi içinde, uluslararası ticareti ve dolayısıyla sınır ticaretin hacmini ve niteliğini etkilemektedir. Çünkü vergiler, ticaret ve tüketim yapanlar için bir maliyettir. Vergi türleri, oranları ve dozları ile ticaret ve tüketim faaliyetleri arasında, *ceteris paribus,* ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır.

OECD Vergi Politikası ve Yönetimi Merkezi'nin (2008) bir raporuna göre;

■-Bir *"saf tüketim"* testi altında vergilemenin yeri tanımının pek çok durumda pratik olmadığı ve tahminlerin ("yetkilerin, proxies") tüketim yerini tanımlamak için pratik araçlar olarak kullanılması gerektiği konusunda bir uzlaşma vardır. Pek çok durumlarda, tüketim yeri, "ana kural" olarak, müşterinin yerleştiği yerde yetki alanı oluştuğu varsayılmalıdır.

■-"KDV/MHV" için, vergi öncesi doğan birçok etmen özel bir yerde değişebilir. Örneğin; bir üretici, bir müşteri, bir arz ve herhangi bir verginin oluşması halinde yetki alanın tanımlanması vergileme yeri kuralının var olması gerekir. Verginin tarafsızlığı, etkinliği, esnekliği, sınırlılığı ve basitliği şeklindeki ilkeler, üreticilerle tüketicileri yakından ilgilendiren vergi mekanizması için önemlidir.

■-İşletme müşterilerine, sınır ticaretinde vergi kayma ya da tersine fiyatlandırma mekanizmasını kullanarak ya da öznel kıymetler biçerek işletmeden işletmeye (business-to-business, B2B) işlemlere başvurduklarında "KDV/MHV" için hesapları yapmaları önerilir.

■-Tersine yükleme mekanizmasının bir dizi anahtar niteliğinde üstünlüğü vardır. Bunlardan ilki, tüketimin yapıldığı ülkede vergi otoritesi değişebilir ve rızaya (compliance) bağlı uygulama yapabilir, çünkü otorite, müşteri üzerinde yetki alanına sahiptir. İkincisi, rıza sorumluluğu üreticiden tüketiciye kayar ve tüketicinin arzla ilgili tüm ayrıntılara erişiminden dolayı da azaltılır. Üçüncüsü, vergi otoritesi için de rızaya dayalı yükler (maliyetler) düşüktür, çünkü üreticiden müşterinin ülkesindeki vergi yükümlülükleri (örneğin; "KDV/MHV" türü vergiler, denetimler, vb) ile karşılaşılması beklenmez. Son olarak, vergi dahil hasıla riskleri düşer.

d.Sınır Ticareti ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sally (2008) de, diğer pek çok meslektaşı gibi, 1980-1990'lı yıllarda liberalizmi telkin eden *Washington Uzlaşması*'nın en parlak dönemini yaşadığını; hükümetlerin, stratejik sektörleri etkileyen dış ticaret ve yabancı sermaye akışı sözkonusu olunca aşırı liberalleşme konusunda kuşkucu ve korumacı duruş sergilediklerini söylerken, haklıdır.

Ona göre, yine de sınır ticareti ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), kısacası sermaye hareketleri – işgücünün aksine- paralel ve serbest gelişmektedir: Öyleki, yurtiçi ve uluslar arası işlemlerde küçük bir ayrım vardır. Ticaret konusu olan malların yurtiçi fiyatları (hizmetlerinki daha az olmak üzere) dünya fiyatlarına yaklaşmıştır. Önlemlerin alındığı dönemlerde tarifeler basitleştirilip düşerken, aynı zamanda ihracat ve ithalat kotaları, lisanslar, devlet tekelleri ve diğer tarife-dışı engeller sert bir şekilde düşmektedir. Benzer durum, döviz kontrollerinde ve giderek konvertibilite, özellikle de döviz hesabı işlemlerinde de gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler karşısında DYY'nin ülkeye girişinin ve yerli sermayeye eklemlenmesi, iç ekonomiyi etkilemesi doğal olarak serbest bırakılacaktı. Hizmet sektörleri de DYY'nin serbestleşmesi, özelleştirme ve iç deregülasyon yüzünden uluslar arası rekabete açılmaktadır. İmalat ürünlerinde ticaret ve DYY serbestliği fazla iken, hizmetlerde ise azdır. Yaşamsal sektör olan tarımda ise bu serbestlik gecikmektedir. Sonuç olarak, ticaret ve DYY liberalizmi, kabaca Washington Uzlaşması'nın "istikrar ve liberalizm" paketi unsurları olarak ve mikro-makro ekonomik piyasa tabanlı reformlar düzeninde geniş bağlamda oluşmaktadır.

Hoekman, Mattoo ve Sapir (2007) ise, standart iktisat politikası etmenlerinin (örneğin, korumacılıktan yarar bekleyen çıkar gruplarının direnci) liberalizmin ve dolayısıyla DYY akışının önünde daha fazla ve daha hızlı bir engel oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Burada, dünyanın en büyük hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı (oransal anlamda, hizmetler sektöründe tüm dünyanın ihracat ve ithalatının yaklaşık %25'ini oluşturan), ayrıca çok uluslu şirketlerle ilgili herhangi bir ayrımcılık yapmadığı için DYY'ye oldukça açık olan Avrupa Birliği'nin durumuna dikkat çekmektedirler. Sınır ticareti ve geçici insan hareketi alanında 'sınırları' kaldırma girişiminde bulunurken, AB, hizmetlerde tek pazar yolunda sağladığı ilerlemeden dolayı güçlü bir muhalafetle karşılaşmaktadır.

e.Sınır Engelleri ve Sınır Ticareti Maliyetleri

Anderson and Wincoop (2001), sınır engellerinin büyüklüğüne ve bunun ticareti oldukça azalttığına dikkat çekmektedirler. Ulusal sınırlar, ekonomik önemi olan kurumlar, politikalar ve düzenlemelerin farklılığına işaret eder. Bu politikaların önemi; bir ülke, ulusal sınırlarla ayrışmayan ülke içindeki bölgelerle karşılaştırıldığında gittikçe açık hale gelir. Zira her bir ülke içindeki bölgeler daha fazla bütünleşmiştir; daha fazla uyumlu konjonktür dalgalanmalarına ve daha fazla kapsamlı risk-paylaşımına sahne olmaktadır; kendi aralarında daha fazla ticaret yapmaktadır; ve onların büyüme oranları daha hızlı yakınsak olup enflasyon oranları ise daha benzerdir.

Aynı yazarlara göre; bazı politikalar ticarette özellikle bir dizi engeli inşa etmek için kurgulanır: Ticaret doğasındaki maliyetlerden dolayı farklı anlaşmalar gerektirir. Maliyetler genellikle ulusal sınırlarla ilişkili olan ve olmayan şeklinde iki grupta toplanır. Sınırla ilişkisiz maliyetler büyük ölçüde, mesafeden ve en etkin ulaşım ve iletişim teknolojileri ile etkileşim halindeki coğrafi kuralsızlıktan doğan doğal ticaret maliyetleridir. Sınırla ilişkisiz engeller de genellikle ticaret ve refah üzerindeki sınır engellerinin etkisini düşürür. Çoğu uluslararası ticaret politikası tarifeler olarak kira içeren sınır maliyelerine yol açar. Kira tarifelerle hükümete fatura edilir ve vergi ve harcamalar yoluyla genel kamu için indirilir. İhracat ve ithalat kotaları da lisans sahiplerine fatura edilecxek şekilde kiraları kapsar. Çok sayıda dolambaçlı tarife-dışı engellere ev sahipliği yapan ülke özel faydalar için kiralar da sağlar. Sınır engellerinin pek çoğu ticaret politikasıyla hiçbir ilgisi olmayan etmenlerden oluşur ve kira da yaratmaz. Dil, kültür, gelenek ve düzenlemelerdeki farklılıklar bir bütün olarak ticarete zorla engeller koyar. Bu engellerden bazıları (düzenleme ve ürün standartlarındaki farklılar, vb) göreli olarak kolay uyumlaştırılabilir. Dil ve kültürel farklılıklar arasında kolayca uyum sağlanamayabilir. Siyasal entegrasyon gibi bazı bütüncül önlemlerden sonra bazı engeller ortadan kalkabilir.

Hanson ve Spilimbergo (2001), sektörel şoklarla sınır uygulamaları arasında bir bağlantı (correlation) olduğunu görüp ABD ekonomisini incelemişlerdir. Ulusal sınırların uygulaması temel bir politika aracıdır ve ABD hükümeti bunu yasadışı göç çatışması için kullanır. Temel bulguları şudur ki; ABD'nin batısında sınır uygulaması; giyim, meyve ve sebze ve hayvancılık sektörlerindeki görece fiyat değişmeleri ve konut avantajları ile ters orantılı bir ilişki içindedir. Önerilerden biri; kayıt dışı işçilere talep yüksek olduğunda otoritelerin sınır uygulamasını gevşetmeleri şeklindedir. Diğer öneri ise; bu ekonomide genel emek piyasası koşulları sertleştiğinde sınır uygulamasının artması; yani, yasadışı göçe girişim beklenenden yüksek ise Amerikan hükümetinin uygulamayı sıkılaştırması yönündedir.

f.Sınır Ticareti ve Kültür

K.Kusakabe (Chair) başkanlığında toplanan uluslararası bir çalıştayda, G.Doğu Asya'daki en uzun nehir olan "Making" nehri etrafında toplanan Çin, Tayland, Kamboçya, Vietnam, Laos'un kümelendiği ve *En Büyük Making Altbölgesi* (Greater Making Subregion) şeklinde kısaltılan *GMS ülkeleri* için bir sınır ticareti tahlili yapılmıştır. Bu tahlil, sınır ticareti ile kültüre bağlı davranışlar arasındaki etkileşime ışık tutması açısından önemlidir:

■-Sınır ticaretinin faydaları o kadar çok ki, sadece sınır bölgeleri değil ulusal ekonomiler de çeşitli kazanımlar elde ederler. Bazı bölgelerde sınır ticareti devletler tarafından kontrol altındadır ve bu nedenle özel

devlet girişimleri şeklinde *"tekel"* sözkonusudur. Diğer bazı bölgelerde ise, kötü karayolu / liman ve ulaşım koşulları nedeniyle sınıra yakın yerlerde sadece takas ticareti (barter trade) gerçekleşir. Bazı yerlerde sınırların resmen açılmasıyla, büyükler için değil fakat küçük tüccarlar için fırsatlar artar. Sözkonusu GMS ülkeleri ise, bu fırsatlar kırsal kesim kadınları için de geçerlidir.

■-Bu bağlamda, *ilk yaklaşım* sınırların doğasıyla ilgili olabilir: Yaratılmış yapay sınırlara rağmen sınırlar komşu ülkeler arasındaki dil ve kültür normları farklılıklarına işaret eder ve bu durum, bazı kadınlar arasında, amaç her ne ise, sınır ticaretine karşı bir direnç oluşturabilir. *İkincisi,* yerel insanların kendi köylerinde doğal kültür ve gelenekleriyle ilişkili olarak; sınır kasabalarında pek çok yerleşik, bazen yeni kültürel normları içselleştirmek (assimilation) eğilimi gösteren göçmenlerdir. *Üçüncüsü* de, devletle kişisel ilişki düzeyinde; bazı sınır bölgelerinde devlet egemenliği azalır ve bu, sınırların, niçin kontrolün azaldığı tehlikeli yerler olarak görüldüğünü de açıklar. Bu durum, sınır bölgelerinde yaşayan insanların komşu ülkelerle olan davranış tarzı kadar genel davranışlarını da etkiler.

TÜRKİYE VE DÜNYA AÇISINDAN SINIR TİCARETİ

Sınır ticaretinin ileri ve kurumsal şekli ekonomik entegrasyonlardır. Örneğin Kuzey Amerika ve Avrupa'da etkin olan serbest ticaret bölgelerinde (NAFTA ve EFTA) ve AB gibi ekonomik birliklerde üye ülkelerde sınır alışverişi kuvvetlidir. NAFTA bir dizi gümrük tarifesini ve kısıtlamayı azalatarak sınır ticaretini oldukça kolaylaştırmıştır. Bu sayede salt ABD ve Kanada arasında, 2008 yılı kayıtlarına göre, günlük 2 milyar dolarlık sınır ticareti gerçekleştirilmektedir.

Dünyada her biri "gelişen piyasa" olarak popüler olmaya başlayan *"BRIICS ülkeleri"* (Brazil, Russia, India, Indonesia, China and South Africa) grubu, sınır ticareti de dahil çok sayıda ticari politika reformları ile anılmaktadır. Sally (2007), OECD tarafından yayımlanan bir raporunda, bu ülkelerin bu konuda şimdi ve gelecek için karşılaştıkları önemli sorunları irdelemiş ve şu çıkarımları elde etmiştir:

■*Bir;* bu ülkeler, ticarette sınır engelleri gittikçe söküp atıyorlar ve kapılarını FDI'ya açıyorlar. Ancak onların mücadele etmek zorunda kaldıkları en büyük sorunlardan biri, ticareti geliştirecek iç reformları gerçekleştirmektir.

■*İki;* iç iş dünyası iklimini geliştirmek için rekabet önlemleri ile güçlü bir şekilde eşleşmesi gereken ticari politikalar yani iç ekonomi politikası ile uluslararası reformlar arasında açık bir bağlantıya ihtiyaç vardır.

■*Üç;* ticaret politikası ticaret anlaşmaları, uluslararası örgütler ve dış politika gündeminden oluşan prizmadan daha az, fakat iç ekonomi prizmasından daha fazla görünür. Çünkü ticaret politikası şimdiye kadar iç politika ve kurumlarla daha fazla sarmalanmış durumdadır.

■*Dört;* daha fazla politika şefaflığı olmalıdır. Bu amaçla liberalizm ekseninde "şeffaflık kurulları" oluşturulmaya başlanmıştır. Ticaret politikası yapımı genellikle saydam değildir ve bundan BRIICS ülkeleri de payını almıştır.

Türkiye için de sınır ticareti, bölgesel ticaret potansiyelini geliştirmek gibi önemli bir iktisat politikası amacına uygun olarak, tercihli ticaret anlaşmalarının bir uygulama şeklidir. Şöyleki (Orhan, 2000):

■i-Türkiye, sınır ticaretini 97 kapı ve 270 gümrükle yapan bir ülkedir. Bu verilere göre, dünyada en çok sınır kapısı olan ülkelerin başında gelmektedir.

■ii-Türkiye, 1978'den beri, ürün ve ülke çeşidini arttırarak sınır ticaretini yapmaktadır.

■iii-Sınır ticaretine konu olan başat ürün petrol (mazot) olup, kalite sorunu ile anılmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerde getirilen tarımsal ürünler yüzünden yerli tarım sektörü rekabet sorunu yaşarken, devlet de, sınır ticaretinin kayıtdışılık özelliğinden dolayı çeşitli vergi kayıplarına uğramaktadır.

■iv-Sınır ticareti, bu ticareti yasa dışı yapan bazı işletmeler ile gerçek kişilerin yapay bir şekilde zenginleşmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin de içinde yeraldığı ve bir tür dünya sınır ticareti performansı haritası niteliğinde sayılabilen *Grafik 1*; hem sınır ticaretinin ve hem de diğer işletme göstergeleriyle ticaretin yapıldığı dönemlerde ülkelerin nasıl başarı gösterdiklerini açıklamaktadır. Grafikte çizginin altında ve üstünde yer alan ülkeler görülmektedir: Çizginin altındakiler, diğer işletme kolaylaştırıcı ölçütlerine göre sınır ticaretine daha az ya da daha az iyi önem veren ülkeler konumunda iken; üstündekiler ise, tersine, sınır ticareti kolaylıklarına daha fazla önemseyen ülkeler olarak derecelendirilmiştir.

Grafik 1: Sınır ticaretinde - işletme kolaylaştırma performansına göre ülke dereceleri

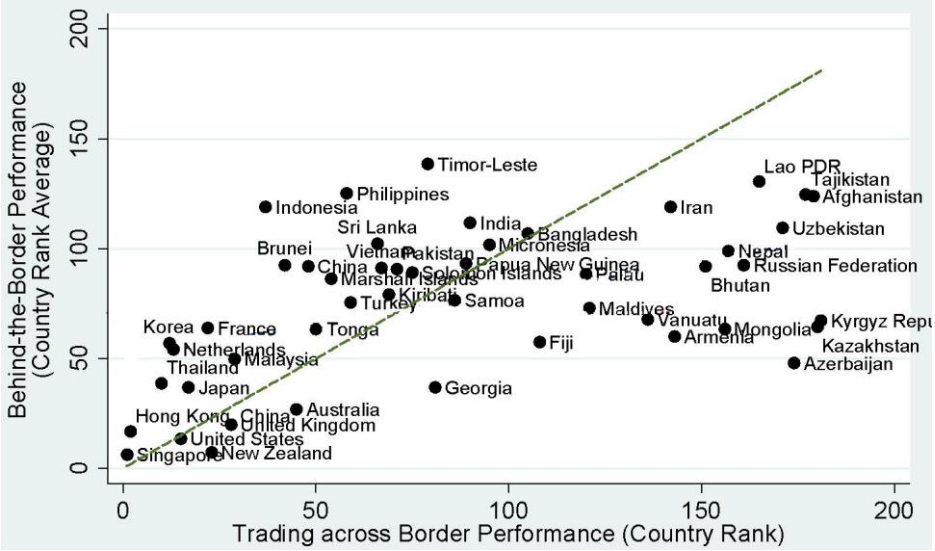

Kaynak: Yann Duval and Chorthip Utoktham (2009)

Not: Grafiğin dikey ekseninde "sınır-arkası" (behind-the-border) performans; yatay eksende ise "sınır boyunca" ticaret (trading across border) performansı bakımından ülkeler derecelendirilmiştir (country rank).

Bu ülkeler üç gruba ayrılmaktadır:

■ (a) Çeşitli ticaret odaklı ve genel işletme kolaylaştırıcı ölçütler arasında iyi bir denge sağlamış olan ve böylece hem sınır ticaretine hem de diğer kolaylaştırıcı ölçütlere göre en iyisini yapan gelişmiş ve ileri gelişen ülkeler;

■ (b) Genel işletme kolaylaştırıcı ölçütlerden çok, sınır ticaretine önem veren, çoğu orta gelirli olan gelişen ekonomiler;

■ (c) Kendi sınır ticaretini geliştirme becerisini gösteremeyen kara (denize çıkışı olmayan) ülkeler ve geçiş (eski Sovyet) ekonomileri. Genel olarak, grafik; ilk gruptaki gelişmiş ülkelerin düzeyini tutturmaya çaba gösteren ülkelerin sınır ticareti kolaylığı ile işletme kolaylığı arasında en iyi dengeye ulaşmayı hedeflediklerini önermektedir.

SONUÇ YERİNE

a.Küreselleşme, Liberalizm, Savaş Ekonomisi ve Sınırötesi Ticaret

Duffield (?), dünyanın, temel özelliği deregülasyon ve özelleştirme olan bir neoliberal *'hiper küreselleşme'* sürecinde olduğunu iddia ettiği bir yazısında, sınırötesi ticaret (transborder) kavramına vurgu yapmaktadır. Sınırötesi ticaret, her ne kadar ilave yasal ya da gayriresmi araçları kullansa da, yasal / yasal olmayan mallarla ilgili büyük ölçekli ticari işlemlere dayalıdır. Sınırötesi ticareti baskın olan üretim-finans ekonomisinden ayıran bazı karakteristik etmenler bulunmaktadır. Örneğin; entegrasyonu teşvikten çok, sınırötesi ticareti kontrol eden toplumsal ve siyasal seçkinlerin (elitlerin) çıkarları genellikle ekonomik bölgeciliğe karşıdır. Bu seçkinlerin esas çıkarı farklılıkları ve kontrolün farklı şekillerini devamı ettirmekte saklıdır. Sınır ötesi ticaretin dinamikleri serbest piyasacılığı desteklemekten çok, gayriresmi korumacılığı teşvik edip çeşitlendirmek şeklindedir. Bu karakteristikler, sınırötesi ticareti, sermaye birikiminin temel bir aracı yapan seçkin grupların taktik ve stratejilerini yansıtmaktadır.

Yine Duffield'in vurguladığı sınırötesi ticaretin genel karakteristikleri, aynı zamanda, barış ekonomisi ve savaş ekonomisi arasında bir benzerlik olması olasılığını da ortaya koymaktadır. Değişen (transnational) ve gelişen (developing) ülkelerde, barış-savaş koşullarındaki farklılıklar mutlak olmaktan çok görecelidir. Savaş ekonomilerindeki açık şiddetin varlığından başka, barış ve savaş ekonomilerinin benzer tarafları farklı taraflarından daha fazladır. Benzerliklerden bazıları şunlardır:

Yüksek işsizlik ve eksik istihdam, parçalanmış ve bozulmuş kamu yönetimi, siyasal aktörler arasında yüksek özerklik derecesi, ekonomi içinde paralel, sınırötesi ya da suç yaratan faaliyetler, savaş ekonomilerinde olduğu kadar barış ekonomilerinde de geçerlidir.

Bazı ülkelerde ya da bölgelerde sınırötesi ticaretin yol açtığı şiddet bazı grupların eliyle bir tür *"politiko-ekonomik seçenek"* haline gelebilir. Bazı yerlerde, sınırötesi ticaretin kontrolü ve *manipülasyon*u, II. Paylaşım Savaşı sonrası *alternatif* seçkin politiko-ekonomik stratejilerin tanımlanmasında ciddi bir hale gelmiştir. Bu, köktenci, etnik bölgeci ve kaynak-yanlı seçenekleri kapsamaktadır. Sınırötesi ticaret ile

bütünleşmiş olan serbest piyasa-karşıtı ve yarı-feodal eğilimler, çağdaş ulus-devlet sonrası çatışma şekilleri içinde kendi şiddet ifadesini bulmuştur.

b.Hükümetlerin Politika Önerileri neler olabilir?

Resmi ticaretinin, özellikle önemli mallarda, gayri resmi sınır ticaretinden daha fazla akışı ve yüksek katma değer yaratması için, Lesser and Leeman (2009) şu önermelerde bulunmaktadırlar:

■-Gayri resmi sınır ticaretinin büyüklüğü, karakteristik özellikleri ve bu ticaretin gerisindeki güdülerin çok iyi bir şekilde tahlil edilmesi *(tanı aşaması),*

■-Resmi ticaretin maliyetlerinin düşürülmesi ve düzenlemelere tabi ticaretin girişiyle uyumu sağlayacak etkin sınır kontrollerin geliştirilmesi *(politika aşaması),*

■-Düşük değerli sevkiyatlar (konşimento, consignment) için bir "Basitleştirilmiş Ticaret Rejimi"nin esas alınması *(uygulama aşaması),*

■-Resmi tüccarlara teknik yardım ve kalite destek hizmetlerinin verilmesi, ayrıca özel sektörle sınır ajansları arasında tam bir güvenin inşa edilmesi.

KAYNAKÇA

Anderson, James E. and Eric van Wincoop (2001), "Borders, Trade and Welfare", *NBER (National Bureau of Economic Research) Working Paper* 8515, Cambridge, October,
http://www.nber.org/papers/w8515 (31.10.2010)

Aung, Winston Set (2009). "The Role of Informal Cross-border Trade in Myanmar", *Institute for Security and Development Policy,* Sweden, www.isdp.eu, http://www.scribd.com/doc/22506516/The-role-of-Informal-Cross-border-Trade-in-Myanmar (3.11.2020)

Duffield, Mark (?), "Globalization, Transborder Trade, and
War Economies",
The International development Research Centre: Science for Humanity,
http://www.idrc.ca/en/ev-124433-201-1-DO_TOPIC.html (3.11.2010)

Duval, Yann and Chorthip Utoktham (2009), "Behind-the-Border Trade Facilitation in Asia-Pacific: Cost of Trade, Credit Information, Contract Enforcement and Regulatory Coherence", *Trade and Investment Division, Staff Working Paper 02/09,* Bangkok: UNESCAP (United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific): Bangkok, 15 April, http://www.unescap.org/tid/publication/swp209.pdf (29.10.2010)

Hanson, Gordon H. and Antonio Spilimbergo (2001), "Political Economy, Sectoral Shocks, and Border Enforcement", *The Center for Comparative Immigration Studies CCIS*
Working Paper 44 (University of California), November, http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg44.PDF

Hoekman, Bernard, Aaditya Mattoo, and Andr´e Sapir (2007), "The political economy of services trade liberalization: a case for international regulatory cooperation?", *Oxford Review of Economic Policy,* Volume 23, Number 3, 2007, pp.367–391

Kusakabe, Kyoko (Chair) "Impact of Promoting Border Trade Among GMS Countries on the Well-Being of Local People," *AIT-Asian Institute of Technology,* Thailand, http://mpuhost04.ait.ac.th/gmsarn/gmsarn_old/publications/envi_pro/17-Proposal_2.pdf (31.10.2010)

Lesser, Caroline and Evdokia Moisé-Leeman (2009), "Informal Cross-Border Trade and Trade Facilitation Reform in Sub-Saharan Africa", *OECD Trade Policy Working Papers,* No. 86, OECD publishing, http://www.acp-eu-trade.org/library/files/Lesser-Moise-Leeman_EN_180209_OECD Informal-cross-border-trade.pdf (28.10.2010)

OECD (2008), "Applying VAT/GST to Cross-Border Trade in Services andIntangibles Emerging Concepts for Defining Place of Taxation", Invitation for comments, January, *Committee on Fiscal Affairs Working Party No 9 on Consumption Taxes,* OECD Centre for Tax Policy and Administration, http://www.oecd.org/dataoecd/42/11/39874228.pdf (1.11.2010)

Orhan, O. Zekai (2000), *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri,* İstanbul: İTO Yayını (No: 2000-27)

Sally, Razeen (2007) "Globalisation and the Political Economy of Trade Liberalisation in the BRIICS", *OECD,* http://www.oecd.org/dataoecd/48/27/40388361.pdf (3.11.2010)

Sally, Razeen (2008), "The Political Economy of Trade Policy Reform: Lessons from Developing Countries", *The Journal of International Trade and Diplomacy* 2 (2), Winter, pp.55-96, http:// www.jitd.com.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/JITD/volume_2_no_2/Razeen_Sally.pdf (1.11.2010)

Savaş, V. Fuat (1994), *Politik İktisat,* 2.b., İstanbul: Beta Yayınları.

Titeca, Kristof (2009), "The Changing Cross-border Trade Dynamics between North-Western Uganda, North-Eastern Congo and Southern Sudan", *Crisis States Research Centre,* Working Paper no. 63 - *Cities and Fragile States* -, November, http://www.crisisstates.com/download/wp/wpSeries2/WP63. 2.pdf (25.10.2010)

Wikipedia- the free encyclopedia, "Border Trade", http://en.wikipedia.org/wiki/Border_control (20.10.2010)

TÜRKİYE - SURİYE TİCARETİNDE ULUSLARARASI STANDART SANAYİ SINIFLAMASI (DÜZEY 1) BAZINDA YOĞUNLAŞMALAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Arif ÖZSAĞIR*
Öğr. Gör. Mehmet ŞENTÜRK**
Öğr. Gör. Yusuf Ekrem AKBAŞ***
Arş. Gör. Efdal POLAT****

ÖZET

Bu çalışmada 2000-2010 dönemine ilişkin olarak Türkiye - Suriye ticaretindeki gelişim incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken her iki ülkenin ticaret yaptığı diğer ülkeler de dikkate alarak bir kıyaslama yoluna gidilmiştir. İki ülke ticaretinde; standart uluslararası sanayi sınıflandırması (Düzey 1) bakımından yoğunlaşmalar, tarihsel süreç göz önünde bulundurularak irdelenmiştir.

Söz konusu dönemde ülkelerin ithalat ve ihracat işlemlerine konu olan ürün gruplarındaki değişim ele alınmıştır. Her iki ülkenin de ithalat ve ihracat yapılan ülkeler bakımından ticaret hacimleri yeterli düzeyde değildir. Bu bağlamda; ticaret hacmi düşük olan sektörlerde üretim potansiyelleri ile yatırım olanaklarının geliştirilmesi ve ticaretin iki ülke arasında yoğunlaştırılmasına yönelik çözüm önerileri sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Yoğunlaşma, Suriye.
Jel Sınıflandırması: F14, M16, N75

A STUDY ON THE BASIS INTERNATIONAL STANDARD INDUSTRY CLASSIFICATION (LEVEL 1) CONCENTRATIONS IN TURKEY – SYRIA TRADE

ABSTRACT

In this study, 2000 - 2010 period in relation to Turkey - Syria trade development are examined. During this investigation, taking into account both a country's trading partners in other countries were encouraged to compare. The two countries trade, the standard international industrial classification (Level 1) in terms of concentrations, taking into account the historical process are discussed.

The product groups in the countries that are subject to change in the import and export procedures are discussed. Both countries import and export trade volume is not sufficient in terms of the countries. In this respect, the low volume of trade and investment opportunities in the sectors of production potential for the development and intensification of trade between the two countries are listed solutions.

Keywords: Import, Export, Consentration, Syria.
Jel Classification: F14, M16, N75.

1. GİRİŞ

Dünya ekonomisinde ticaret hacmi İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Fakat bazı ülkelerin halen savaşlar öncesi ticaret açıklık oranına ulaşamadığı, son yıllarda, mal ticaretine ek olarak, hizmet ticareti ve faktör hareketliliğin arttığı, küresel ekonomide gördüğümüz ticaret artışlarının sadece değer olarak bir artışı ifade edilmeyip, aynı zamanda ticaretin yapısı anlamında da köklü değişikliklerin gerçekleştiği anlamına geldiği, ticaretin yapısındaki değişikliklere ilişkin göstergelerin, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde arttığı gözlenmektedir. Ayrıca; bölgesel blokların uluslararası ticaretteki önemi de her geçen gün biraz daha önemli hale gelmektedir (TCMB,2010)

Ülkemiz Türkiye, sahip olduğu coğrafya bakımından son derece stratejik bir öneme sahiptir. Adeta, doğu – batı, kuzey – güney arasında bir köprü görevi görmektedir. Son yıllara kadar, Türkiye'nin yoğun olarak ticaret yaptığı bölgelerin başında hiç şüphesiz Avrupa gelmektedir. Bu durum; son olarak 2008 yılında da gördüğümüz gibi, ülkemizin küresel krizlerden etkilenmesini de kaçınılmaz kılmaktadır. Bilindiği üzere "küresel finans krizi" olarak da adlandırılan ve 2008 yılının son çeyreğinde başta ABD olmak üzere tüm dünyada yatırım bankacılığının neredeyse yok olmasına neden olan kriz, 1929, 1973, 1979 tecrübelerinden de hatırlanacağı üzere, ham petrol fiyatlarının sıra dışı artışından kaynaklanmıştır.

Türkiye ise; kendi iç dinamiklerinden bağımsız bir biçimde ve tam her şey yoluna girmeye başlamışken, ticaretinin aşırı yoğunlaştığı Avrupa bölgesi ekonomisinin söz konusu kriz ile neredeyse çöküşe geçmesiyle

* Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, (ozsagir@gantep.edu.tr).
** Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, (msenturk@kilis.edu.tr).
*** Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Böl., (yusufakbas@kilis.edu.tr)
**** Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, (efdal_polat@sirnak.edu.tr).

etkilenmiştir. Yaşanan bu olumsuz tecrübeler bir kez daha ortaya koymuştur ki; Türkiye'nin uluslararası platformda ciddi bir pazar çeşitlendirmesine ihtiyacı vardır.

2. DIŞ TİCARETTE YOĞUNLAŞMA

Dış ticarette yoğunlaşma, dış ticaretin belirli sayıdaki firma tarafından kontrol edilmesi olarak tanımlanabilir. Ancak; dış ticaretin belli ülkelerde, fasıllarda ya da maddelerde yoğunlaşması da önemli görüldüğünden, bu değişkenler için de, yoğunlaşma ölçütleri hesaplanmıştır. Bu çalışmada kullanılan TÜİK dış ticaret verilerinde; yoğunlaşmayı ölçmek amacıyla bir çok ölçüt arasından en yaygın kullanılan iki ölçüt kullanılmıştır (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:6).

3. YOĞUNLAŞMA ORANI (CR_m)

Yoğunlaşma oranı, yoğunlaşma ölçütleri arasında basit hesaplanabilmesi nedeniyle en yaygın kullanılan ölçüttür. Yoğunlaşma oranı, belli sayıdaki firma, madde, fasıl veya ülkenin kümülatif paylarını ifade eder. Hesaplanan değer 0 ile 100 arasındadır ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:6).

$$CR_m = \sum_{i=1}^{m} p_i * 100 \qquad (1)$$

CR_m: Yoğunlaşma oranı
P_i : Firma, madde, fasıl veya ülkenin payı

Burada CR_1 en büyük birimin payı, CR_m ise m inci birimin kümülatif payıdır. M değerinin seçilme işlemi tamamen keyfidir. Genellikle yapılan çalışmalarda, CR_4, CR_8 değerleri hesaplanmaktadır. Birim sayısının az oluşu, yoğunlaşmanın arttığını ve dış ticaretin az sayıdaki birim tarafından kontrol edildiğini ifade etmektedir (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:6).

4. HERFINDAHL ENDEKSİ (H-I)

Bu endeks, yoğunlaşma oranı hesaplanacak tüm birimlerin toplamdaki paylarının kareleri toplamı olarak tanımlanabilir ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanır:

$$H - I = \sum_{i=1}^{n} P_i^2 \qquad (2)$$

P_i : Firma, madde, fasıl veya ülkenin payı n birim sayısı olmak üzere endeks;
1/n <=H-I <=1 değer aralığında bulunur. Tek bir birim için hesaplandığında, endeks değeri 1'dir. Tüm birimler eşit dağılmış ise, endeks en küçük değer olan 1/n bulunur. Endeks, zaman boyutu içerisinde her birimin dağılımdaki paylarının değişikliklerini göstermekle birlikte, tüm dağılımı hesaba kattığı ve birim sayısındaki değişikliklere duyarlı olduğu için iyi bir ölçüttür. Birim sayısı (n) arttıkça H değeri azalmakta veya birimlerin büyüklükleri arasında eşitsizlik arttıkça H endeksi yükselmektedir. Böylece rekabet ortamı az, yoğunlaşma ise yüksek olur (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:6).

Bu çalışmada, ülkelere göre fasılların yoğunlaşma tablolarında (Tablo 3.), CR_1 ülkeye yapılan dış ticarette değeri en yüksek fasılın payını, CR_2 değeri en yüksek ikinci fasılın kümülatif payını, CR_8 ise sekizinci sıradaki fasılın kümülatif payını ifade etmektedir. Fasıllara göre ülkelerin yoğunlaşma tablolarında ise, CR_1 ilgili fasılda en yüksek değeri olan ülkenin payı, CR_2 ikinci sıradaki ülkenin kümülatif payı ve CR_8 sekizinci sırada yer alan ülkenin kümülatif paylarını göstermektedir (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:7).

Ülkelere göre fasılların yoğunlaşma endeksini ifade eden H-I endeksi, ilgili ülkeye yapılan dış ticaretteki tüm fasıl paylarının kareleri toplamı, fasıllara göre ülkelerin yoğunlaşmasını ifade eden H-I endeksi ise, ilgili fasılda dış ticaret yapılan tüm ülke paylarının kareleri toplamını ifade eder. İkinci bölümde, uluslararası sanayi sınıflamasına göre yapılan ülke ve firma yoğunlaşma tablolarında, CR_1 en çok dış ticaret yapılan ülkenin veya dış ticaret yapan firmanın payı, CR_8 ise sekizinci sırada yer alan ülke veya firmanın kümülatif payını ifade etmektedir. H-I endeksi ise, ilgili sanayi sınıflamasındaki tüm ülke ve firma paylarının kareleri toplamıdır. Çalışmada kullanılan bu ölçütler dışında Entropy endeksi, Varyans ölçütleri (Aritmetik ortalama, Varyans, Standart Sapma, Değişim katsayısı), Gini oranı, Lorenz eğrisi, Linda endeksi, Lerner endeksi gibi ölçütler de yoğunlaşmanın ölçülmesinde kullanılmaktadır (TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2008:7).

Tablo 1 ve 2'de (2009:01 – 2010:09) dönemi için "Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat ve İthalat Rakamları" verilmiştir. Her iki tabloda da görüldüğü üzere; 2010 yılında, mevcut dönem itibariyle 2009 yılına kıyasla ithalatımızın ihracatımızdan daha çok arttığı aşikardır. Söz konusu artış dış ticaret ve cari işlemler bilançomuzdaki açıkların da 2010 yılında 2009 yılından daha yüksek çıkacağının habercisidir.

Bu noktada bardağın dolu tarafını görmemiz gerekmektedir. Sorunun ekonomik boyutunu analiz ederken, bahsi geçen açıkların neden kaynaklandığını irdelememiz gerekmektedir. Bu durum 2008 yılında, başta ABD ve AB olmak üzere tüm dünyayı derinden etkileyen küresel krizin 2009 yılına yansımasından dolayı cari işlemler ve dış ticaret bilançolarının beklenenin altında açık vermesinden kaynaklanmaktadır. 2010 yılında yaraların sarılmaya başlamasıyla yeniden büyüme trendine giren ekonomilerin bilançolarında görülen normalleşmeler, haliyle normal olmayan 2009 yılı ile kıyaslandığında ciddi bir fark oluşturacaktır. Sorunu bu şekilde değerlendirdiğimizde, açıkların ticaret hacmimizin artışından kaynaklandığını net bir şekilde görmekteyiz. Elbette ki; bahsedilen cari işlemler ve dış ticaret açıklarının azaltılması ve bütçe üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması yönünde çalışmalar sürdürülmeli ve yürütülen politikalar ciddiyetini korumalıdır.

Diğer taraftan; "Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması"na göre ihracat rakamlarımızı değerlendirecek olursak; yoğunlaşmanın daha çok imalat sanayi üzerinde oluştuğunu görmekteyiz. 2009 ve 2010 yıllarının ilk 9 aylık dönemlerini kıyasladığımızda; 2009 yılı Ocak-Eylül döneminde, imalat sanayi ihracatımız 68.741.614.000 $ iken, aynı dönem için ithalatımızın 78.819.287.000 $ olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan 2010 yılının aydı döneminde yine yoğunlaşmanın en çok görüldüğü imalat sanayi göstergeleri için; ihracatımız 67.681.425.000 $ olarak gerçekleşirken, ithalatımız ise; 89.988.962.000 $ olmuştur.

Dış ticaret yoğunlaşmaları bakımından değerlendirdiğimizde de; yukarıda yapılan genel değerlendirmenin neredeyse aynısına rastlamaktayız. Öz olarak; 2009 – 2010 yılları arasında eldeki veriler ışığında ilk 9 aylık dönemi kıyasladığımızda; ihracatın çok ciddi bir değişiklik arz etmediğini ancak ithalatta ciddi bir artışın yaşandığını görmekteyiz. Bu durum, en fazla yoğunlaşmanın yaşandığı imalat sanayi için böyle olduğu gibi, toplam rakamlar için de aynen söylenebilir.

Tablo 3'de ise; 2008 yılı için ülkelerin dış ticaret yoğunlaşma oranları verilmiştir. Buna göre, Türkiye 2008 yılında ihracatta; Almanya, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri ve İtalya'ya yoğunlaşırken ithalatta ise; Rusya, Almanya, Çin ve İtalya'ya yoğunlaşmıştır. Burada dikkati çeken önemli bir husus bulunmaktadır ki; o da dış ticarette karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanılması bakımından, Almanya ve İtalya ile ticaret hacmimizin ithalat ve ihracat yönünde dağıldığı, sadece ithalat ile sınırlı kalınmadığıdır. Bu tablonun özellikle ithalatta yoğunlaşmanın arttığı ülkeler için de gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca ihracat için bakıldığında, Türkiye'nin sınır olduğu ülkeler ile başta İran ve Suriye olmak üzere ciddi bir pazar çeşitlendirmesi yoluna gitmesi gerektiği görülmektedir.

Tablo 1. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İhracat Rakamları

Yıl	(000$)	Toplam	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2010	**Toplam**	**72 960 711**	**7 843 862**	**8 275 808**	**9 900 034**	**9 412 750**	**9 813 154**	**9 560 515**	**9 597 714**	**8 556 874**	**8 949 598**	-	-	-
	Tarım ve Ormancılık	2 973 469	437 098	385 122	417 510	406 971	386 962	325 089	287 675	327 042	432 115	-	-	-
	Balıkçılık	95 781	9 967	12 337	25 743	11 014	8 278	8 704	10 105	9 631	9 807	-	-	-
	Madencilik ve Taşocakçılığı	1 749 128	147 627	194 164	167 165	253 264	250 245	242 965	255 870	237 829	215 511	-	-	-
	İmalat	67 681 425	7 194 544	7 618 171	9 224 449	8 684 933	9 113 904	8 931 860	8 987 339	7 926 225	8 249 863	-	-	-
	Elektrik, Gaz ve Su	145 268	16 763	21 941	10 045	8 031	14 556	21 656	24 982	27 293	12 820	-	-	-
	Toptan ve Parakende Ticaret	311 745	37 638	43 515	54 509	47 160	39 075	29 754	31 506	28 587	29 366	-	-	-
	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	1 777	110	68	164	1 267	33	89	27	17	74	-	-	-
	Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	2 118	113	490	449	108	101	397	210	250	42	-	-	-
2009	**Toplam**	**102 143 101**	**7 884 507**	**8 435 142**	**8 155 529**	**7 561 735**	**7 346 508**	**8 329 693**	**9 055 512**	**7 840 021**	**8 480 941**	**10 095 531**	**8 903 326**	**10 054 657**
	Tarım ve Ormancılık	4 347 543	422 038	295 445	275 376	293 742	271 526	248 205	258 617	292 109	396 488	501 753	510 968	581 276
	Balıkçılık	188 990	28 690	27 686	15 371	10 802	10 955	9 404	10 730	11 546	12 421	21 132	13 075	17 179
	Madencilik ve Taşocakçılığı	1 683 180	98 185	55 820	84 714	105 090	113 547	141 089	172 579	161 022	191 633	141 901	169 998	247 602
	İmalat	95 449 410	7 310 044	8 029 042	7 738 826	7 122 079	6 919 999	7 892 623	8 567 982	7 327 296	7 833 722	9 385 937	8 171 401	9 150 458
	Elektrik, Gaz ve Su	139 740	7 570	8 049	14 922	386	7 776	8 074	8 177	22 235	18 872	7 323	11 477	24 880
	Toptan ve Parakende Ticaret	330 550	17 571	18 947	26 004	29 366	22 593	29 906	36 740	25 661	27 767	37 265	25 916	32 813
	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	1 248	48	25	54	120	51	15	256	8	18	165	381	107
	Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	2 440	361	127	262	150	61	377	430	144	20	55	111	342

Tablo 2. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre İthalat Rakamları														
Yıl	**(000$)**	**Toplam**	**Ocak**	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Mayıs**	**Haziran**	**Temmuz**	**Ağustos**	**Eylül**	**Ekim**	**Kasım**	**Aralık**
2010	**Toplam**	**114 877 661**	**11 689 587**	**11 779 498**	**15 020 100**	**14 936 529**	**14 724 385**	**15 228 629**	**16 062 427**	**15 436 506**	**15 649 628**	-	-	-
	Tarım ve Ormancılık	4 358 613	458 619	468 333	655 177	565 181	604 757	564 383	507 627	534 536	427 299	-	-	-
	Balıkçılık	24 387	2 647	3 736	3 311	2 922	2 437	3 070	2 580	3 684	2 284	-	-	-
	Madencilik ve Taşocakçılığı	15 918 211	2 020 699	1 694 087	1 914 666	2 232 880	1 785 980	1 998 919	2 087 485	2 183 496	2 134 836	-	-	-
	İmalat	89 988 962	8 752 587	9 318 939	11 879 643	11 527 781	11 384 630	12 039 714	12 966 799	12 118 870	12 329 068	-	-	-
	Elektrik, Gaz ve Su	11 742	1 763	1 744	1 552	1 485	1 480	1 231	1 484	1 002	1 609	-	-	-
	Toptan ve Parakende Ticaret	4 553 830	451 707	290 624	562 549	603 601	942 678	618 790	493 556	590 324	753 603	-	-	-
	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	1 155	105	119	185	129	238	112	89	178	67	-	-	-
	Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	20 760	1 461	1 916	3 017	2 548	2 184	2 410	2 807	4 416	862	-	-	-
2009	**Toplam**	**140 928 022**	**9 281 138**	**9 074 664**	**10 522 038**	**10 120 319**	**10 867 698**	**12 500 591**	**12 856 284**	**12 811 166**	**12 484 994**	**12 772 506**	**12 617 507**	**15 019 117**
	Tarım ve Ormancılık	4 593 839	345 315	327 646	379 384	376 014	379 887	410 031	408 441	347 740	327 903	384 723	349 558	557 196
	Balıkçılık	31 217	2 148	2 416	2 518	2 541	1 832	2 333	2 708	2 521	3 848	4 598	1 566	2 187
	Madencilik ve Taşocakçılığı	20 624 650	2 066 933	1 683 281	1 841 582	1 198 310	1 402 675	1 777 576	1 646 102	1 764 708	1 652 635	1 631 632	1 954 082	2 005 133
	İmalat	111 030 125	6 557 030	6 827 170	8 006 714	8 258 488	8 719 835	9 858 843	10 386 819	10 310 932	9 893 457	10 292 773	9 906 981	12 011 084
	Elektrik, Gaz ve Su	17 256	1 873	1 572	1 536	1 704	1 247	868	1 808	1 376	771	725	1 895	1 880
	Toptan ve Parakende Ticaret	4 608 026	306 615	231 226	288 993	282 063	359 709	449 704	408 010	383 075	604 771	455 890	400 536	437 434
	Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	1 345	38	121	35	40	113	38	329	122	173	129	130	77
	Diğer Sosyal Toplumsal ve Kişisel Hizmet	21 564	1 186	1 231	1 275	1 160	2 399	1 198	2 066	694	1 434	2 037	2 758	4 126

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 3. Ülkelerin Dış Ticaret Yoğunlaşma Oranları (2008)

İhracat				**İthalat**			
Pay	**Yoğunlaşma Oranı**	**Ülkeler**		**Pay**	**Yoğunlaşma Oranı**	**Ülkeler**	
9,8	9,8	CR 1	**Almanya**	15,5	15,5	CR 1	**Rusya Fed.**
6,2	16,0	CR 2	**İngiltere**	9,3	24,8	CR 2	**Almanya**
6,0	22,0	CR 3	**BAE**	7,8	32,5	CR 3	**Çin**
5,9	28,0	CR 4	**İtalya**	5,5	38,0	CR 4	**İtalya**
5,0	33,0	CR 5	**Fransa**	5,9	43,9	CR 5	**ABD**
4,9	37,9	CR 6	**Rusya Fed.**	4,5	48,4	CR 6	**Fransa**
3,3	41,1	CR 7	**ABD**	4,1	52,4	CR 7	**İran**
3,1	44,2	CR 8	**İspanya**	3,0	55,5	CR 8	**Ukrayna**
3,0	47,2	CR 9	**Romanya**	2,8	58,2	CR 9	**İsviçre**
3,0	50,2	CR 10	**Irak**	2,6	60,9	CR 10	**İngiltere**
2,4	52,6	CR 11	**Hollanda**	2,3	63,1	CR 11	**İspanya**
2,2	54,7	CR 12	**İsviçre**	2,0	65,1	CR 12	**Güney Kore**
1,8	56,6	CR 13	**Yunanistan**	2,0	67,1	CR 13	**Japonya**
1,7	58,2	CR 14	**Suudi Arabistan**	1,8	68,9	CR 14	**Romanya**
1,7	59,9	CR 15	**Ukrayna**	1,6	70,5	CR 15	**Suudi Arabistan**
1,6	61,5	CR 16	**Bulgaristan**	1,6	72,2	CR 16	**Cezayir**
1,6	63,1	CR 17	**Belçika**	1,6	73,7	CR 17	**Belçika**
1,5	64,7	CR 18	**İran**	1,5	75,2	CR 18	**Hollanda**
1,5	66,1	CR 19	**İsrail**	1,2	76,5	CR 19	**Hindistan**
1,3	67,4	CR 20	**Azerbaycan**	1,2	77,6	CR 20	**Kazakistan**
1,2	68,6	CR 21	**Cezayir**	1,0	78,6	CR 21	**Polonya**
1,2	69,8	CR 22	**Polonya**	0,9	79,5	CR 22	**İsveç**
1,1	70,9	CR 23	**Çin**	0,9	80,4	CR 23	**Bulgaristan**
1,1	72,0	CR 24	**Mısır**	0,8	81,3	CR 24	**Tayvan**
0,9	72,9	CR 25	**Güney Afrika**	0,8	82,0	CR 25	**Avusturya**

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Türkiye'nin dış ticaretinde ürün bazlı yoğunlaşma ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Dış ticaretin ürün bazlı çeşitlenmesi analiz edilirken, ihracat ve ithalatın ürün yapısının değişiminde oldukça etkili olabilecek devalüasyon, damping ve anti damping uygulamaları, teşvikler, gümrük tarifeleri ve dış ticaret hadleri gibi faktörlerin etkileri dikkatle incelenmelidir (Kösekahyaoğlu, 2007:25). Türkiye'nin ihracatının ürün çeşitliliğinde 1980 ve özellikle 1996 Gümrük Birliği sonrası dönemde ortaya çıkan pozitif değişimin altında yatan faktörlerin ortaya konulması önemlidir. Türkiye için yapılan çalışmalarda, sözü edilen dönemlerde dışa açıklık oranı ve endüstri-içi ticaretteki artışların ihracatın ürün dağılımındaki değişimin nedenleri arasında gösterilmiştir (Olgun ve Abacıoğlu, 2000:25). Ayrıca, ihraç ürünlerinde imalat sanayi ürünlerinin payının giderek artması da ihracattaki yapısal değişim nedenleri arasında gösterilmektedir (Özmucur ve Özötün, 1990:165; Yıldız ve Delice, 2001:108). İhracatta ürün çeşitliliğinin hızla arttığı 2009–2010 döneminde önceki dönemlere kıyasla, Türkiye'de imalat sanayi ürünleri ihracatında görülen artışlar ve bu ürünlerin toplam ihracattaki payının da hızla yükselmesi yukarıda zikredilen öngörülerimizi desteklemektedir. (Bkz. Tablo 1-2).

Bütün bu faktörlere ek olarak, özellikle 2000 dönemi sonrasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, Türkiye'nin ihracat potansiyeli olan orta ve yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip malları üretme yeteneğini geliştiren ve ihracatın ürün çeşitliliğine katkıda bulunan faktörlerden biri olarak görülebilir (Kösekahyaoğlu, 2007:25). Ayrıca tarımda ortaya çıkacak iç talep fazlası üretimin pazarlanmasında gösterilecek başarı, tarım ürünlerinin ihracat içindeki payını artırmasa bile, sektör ihracatını önemli ölçüde artıracaktır. (Ege, 1998:15)

5. TÜRKİYE – SURİYE DIŞ TİCARETİ

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Suriye'nin dış ticaret politikası son yıllarda ithal ikamesine dayanmaktadır. Yürütülen modernizasyon çalışmalarına rağmen, arz yönlü engeller (ağır gümrük düzenlemeleri, bankacılık sektörünün gelişmemiş olması ve dövize ulaşmadaki sıkıntılar gibi) nedeniyle ihracattaki büyüme sınırlı kalmıştır. İmalat sektöründe çeşitlilik sağlanmakla birlikte, birçok ürün hala gelişen piyasaların benzer ihraç ürünlerinin kalitesiyle rekabet edememektedir. Yerel firmaların teknik desteğe ulaşımının ürün standartlarını artıracağı umuduyla AB ile imzalanan Ortaklık Anlaşması'nın bu soruna çare olacağı düşünülmüş, ancak anlaşma'nın uygulamaya geçirilmesindeki gecikme nedeniyle, beklenen düzeyde bir kalite artışı sağlanamamıştır.

Suriye, 2005 yılı başında yürürlüğe girmiş olan GAFTA'nın (Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi) üyesidir. 1990 öncesinde Varşova Paktı üyeleri ile yakın ilişkileri olan ve daha çok tarım ürünleri ihraç eden bir ülke olarak bilinen Suriye'nin dış ticaretinin ülkede petrol sektörünün gelişmeye başlaması ile büyük bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Artan petrol ihracatı, ülkenin dış ticaretine olumlu yönde bir katkı yapmış olsa da, bir yandan da ülkeyi değişken uluslararası petrol piyasalarına bağımlı hale getirmiş ve çabuk tükenen bir gelir kaynağına tabi olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Ülkede petrol üretiminin düşüşü ile birlikte petrol ithali, özel sektöre yönelik döviz kontrollerinin kaldırılması ile de petrol dışı ithalatı artmıştır. Son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan artışın etkisiyle Suriye'nin petrol ihracatında miktar olarak meydana gelen düşüş toplam rakama yansımamış ve ihracat sabit kalmıştır. 2007 yılında petrolün toplam ihracattaki payı %36, toplam ithalattaki payı ise %26 olarak gerçekleşmiştir. Gıda ve tekstil ise toplam ihracatın beşte birini oluşturmuştur.

2009 yılında petrol ve gıda fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle Suriye'nin ihracat gelirlerinde ciddi bir azalma görülmüştür. 2010 yılında ise Suriye'nin toplam ihracatının %15'ini oluşturan tekstil sektörünün hammaddesi olan pamuk fiyatlarındaki artışla birlikte azalma eğiliminde olacağı beklenmektedir. 2007/2008 dönemindeki kadar olmamakla birlikte 2009 yılında da kuraklığın sürmesi, tarımsal üretimi etkilemiştir. Rafine petrol fiyatlarındaki düşüşün, genel olarak ham petrol ihraç edip petrol ürünleri ithal eden Suriye'nin 2009 yılı ithalatını da düşürmüştür. Suriye'nin 2007 yılında ihraç ettiği ürünlerin başında toplam ihracat içindeki % 59,0 pay ile ham petrol (petrol yağları ve bitumenli minerallerden üretilen yağlar) gelmektedir.

2008 yılında Suriye'nin başlıca ihraç pazarları arasında ilk sırada Almanya'nın (% 24,6), İtalya (% 16,1), ve Fransa'nın (% 13,9) yer aldı.ı; Türkiye'nin (%8,5) ise 4. sırada geldi.i görülmektedir. Ham petrolün büyük kısmının AB ülkelerine ihraç edilmesi sebebiyle ihracatın yarısından fazlası Avrupa Birli.i ülkelerine yapılmakta, kalan ihracatın da çoğu Arap ülkelerine yönelmektedir. Suriye'nin ithalat yaptığı ülkeler içinde ise Avrupa ülkelerinin yerini giderek Asya ülkeleri almaktadır. 2008 yılında Cin (% 14,6), Rusya (% 12,5), İtalya (% 9,7) ve Türkiye (% 7,2) en büyük tedarikçi ülkeler olmuştur. Suriye'nin özellikle Cin, Rusya Federasyonu, Japonya ve Bulgaristan'ın ithalatında önemli artışlar görülmekte olup, ülkemizin payının da gittikçe arttığı ve Suriye'nin ithalat yaptı.ı ülkeler sıralamasında daha üst sıralara yükseldiği göze çarpmaktadır. Lübnan ve Suriye arasındaki ticaret hacminin son yıllarda düşmekte oldu.u dikkat çekmektedir. Ancak söz konusu rakamların iki ülke arasında yaygın olarak kayıt dışı ticareti içermesinden dolayı gerçek ticaret hacmini yansıtmadı.ı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Arap ülkeleri ve Türkiye ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarının etkileri ile Suriye'nin bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalatın ilerleyen yıllarda daha da artması beklenmektedir. Suriye'nin ihracatında genel olarak ham petrol, madenler, işlenmiş petrol ürünleri, meyve-sebze, pamuk ipliği, tekstil, giyim, et ve canlı hayvanlar ile buğday göze çarpmaktadır. 2008 yılı ihracatında da % 60,8 ini ham petrol oluşturmuştur.

Suriye ile olan dış ticaretimiz, uzun yıllar iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikten dolayı olumsuz etkilenmesine rağmen, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatında son yıllarda önemli artışlar kaydedilmiştir. 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'nın olumlu etkileri hem 2007 hem de 2008 yılı verilerine yansımıştır. Bu anlaşma çerçevesinde, Türkiye'den Suriye'ye ihraç edilen sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süreç içinde aşamalı olarak sıfırlanması öngörülürken, miktar kısıtlamaları ve bazı mallara getirilen ithal yasakları ile gümrük dışı harç gibi tarife dışı engeller tamamen kaldırılmıştır. Suriye'den Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergi oranları Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlanmıştır. İki ülke arasındaki ticaret incelendi.inde Suriye'ye ihracatımız 2007 yılında % 31, 2008 yılında da % 39,7, 2009 yılında % 28 oranında artarak 1 milyar 424 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002–2006 yılları arasında sürekli azalan ithalatımızın ise 2007 yılında % 100'un üzerinde, 2008 yılında da % 69,6 oranında artış gösterdiği dikkat çekmektedir. 2009 yılında ise Türkiye'nin Suriye ile ticaretinde verdi.i dış ticaret fazlasının da 2008 yılında %13 oranında arttı.ı görülmektedir. 2009 yılı yaklaşık % 48 oranında azalarak 327 milyon Dolar olmuştur. 2009 yılı itibari ile iki ülke arasında ticaret hacmi 1 milyar 752 milyon Doları bulmuş olup; iki ülke yetkilileri ticaret hacmini 2012 yılına kadar 5 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedirler.

Gelişen ticari ilişkilerde istatistiklere yansımayan fakat önemlilik arz eden sınır ve bavul ticareti de dikkate alındığında, Suriye'ye ihracatımızın büyük bir kısmı özel sektöre yönelik olup Suriyeli firmaların ülkemizin sanayileşme düzeyini bilmeleri, mallarımızın kalitesini ve standartlarını beğenmeleri ve fiyatlarımızı cazip bulmaları iki ülke arasındaki ticari ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir. Suriye'nin ithalatında kamu sektörünün önemli bir payı olmasına rağmen, Türkiye'nin Suriye'ye ihracatının kamu sektörüne yönelik olan payı düşüktür.

Aşağıda verilen ayrıntılı tablolardan da görüleceği üzere; ikili ticarete konu olan başlıca ürünler şu şeklide izah edilebilir. 2008 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği ürünler incelendiğinde; en önemli ihraç kalemi olan çimentonun toplam ihracat içindeki payının %9,2'den %10,3'e yükseldiği ve çimento ihracatımızın %56,1 oranında arttığı görülmektedir. 2008 yılı ihracatımızda ikinci büyük kalemi ise toplam ihracat içindeki %7,2'lik payı ile ayçiçeği, aspir ve pamuk tohumu yağları oluşturmaktadır. Toplam ihracattan aldığı % 3,6 pay ile üçüncü sırada yer alan demir/çelik çubukların ihracatında da 1,3 kat artış gerçekleşmiştir.

2008 yılında Suriye'den ithal edilen ürünlerin %49,3'unu ham petrol oluştururken, işlenmiş petrolün payı %24,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu ürünlerin ithalatındaki artış oranı ise sırayla 1,6 kat ve %12,1'dir. Ayrıca tabii kalsiyum ithalatının 1,4 kat artışla üçüncü sırada yer aldığı ve toplam ithalat içindeki payının %10,6 olduğu görülmektedir.

1960'lardan bu yana Suriye'nin GSYİH'sinde en büyük paya sahip olan sektörler madencilik (petrol ve gaz sektörleri ve fosfat üretimi) ve imalat sanayi olmuştur. Ancak, 2004-2006 yılları arasında petrol üretimindeki düşüş madenciliğin GSYİH' deki payını azaltmıştır. Aynı zamanda, ticaret, ulaştırma, iletişim ve finansın paylarındaki artış, GSYİH'nin yapısının değişmesine neden olmuştur. Azalan petrol üretimine bağlı olarak Suriye'nin 2010 yılında petrol ithal eden bir ülke olması beklenmektedir. 2009'un ilk yarısında 2008 yılına kıyasla, üretim 1.250 varil düşüşle 377.000 varil olmuştur.

GSYİH' deki en fazla paya sahip ikinci sektör ise tarımdır ve 2008 rakamlarına göre tarım, ekonomide %23 paya sahiptir. Tarım daha çok Şam çevresi, Halep, Laskiye, Tartus, Deir Al-Zour ve Humus çevresinde yoğunlaşmışken petrol üretimi ve bağlı sanayiler ise Der Al-Zour ve Halep ve Banias'taki rafinerilerin etrafında toplanmıştır. Şam ve Halep civarında tekstil ve seramik endüstrileri yoğun bir şekilde görülmektedir. Tarım sektöründe iki yıldır düşük seyreden miktarın içinde bulunduğumuz dönemde artması beklenmektedir. Kamu sektörünün bankacılık sektöründeki tekeli sona erdirilerek özel bankaların faaliyetine izin verilmiş, döviz kuru rejimine ilişkin yasa tasarısı kabul edilerek 3 farklı kur politikası yerine tek kur sistemine geçilmiş, döviz taşıma yasağı kaldırılmış, ithalatı finanse etmek üzere kamu ve özel sektör bankalarına döviz kredi verme izni verilmiş, döviz bürolarının kurulmasına izin verilmiş benzin ile akaryakıta uygulanan sübvansiyonlar indirilmiştir. (DEİK, 2010:1-2)

Tablo 4 ve 5'te de görülen, International Trade Center 2008 yılı rakamlarına göre; Türkiye'nin Suriye ithalat ve ihracatında ilk 4 içerisinde yer aldığı görülmektedir. İlk bakışta bu durum, özelliklede geçmiş dönemlerle kıyaslandığında ciddi bir başarı olarak görülebilir. Ancak önümüzdeki dönemlere ilişkin olarak bu durumun daha da iyileştirilmesi ve dış ticaret hacminin de artırılması gerekmektedir.

Tablo 4. Suriye'nin İthalatında Başlıca Ülkeler (1000 $)

İhracatçı Ülkeler	**Ticaret Göstergeleri**				
	Suriye'nin 2008 Yılı İthalatı	**Partner Ülke ile 2008 Yılı Ticaret Dengesi**	**Suriye İthalatındaki Büyüme (2004-2008) %**	**Suriye İthalatındaki Büyüme (2007-2008) %**	**Partner Ülkenin Dünya Sıralamasındaki Yeri**
Toplam	17.069,060	-8.872,143	21	23	-
Çin	2.293,355	-2.283,490	37	21	2
Rusya	1.940,434	-1.901,464	55	105	9
İtalya	1.507,848	-306,275	22	19	7
Türkiye	1.114,840	-475,627	28	40	32
Ukrayna	1.037,332	-933,338	14	22	47
Almanya	1.009,760	822,426	14	1	1
Kore	787,121	-704,014	22	30	12
Japonya	645,105	-630,224	31	35	4
Mısır	557,824	-251,696	-	-	64
Fransa	426,767	608,843	0	0	5
ABD	408,834	-34,841	24	13	3
Hindistan	378,695	-285,122	17	-43	25
İspanya	304,260	1,253	18	37	17

Belçika	286,357	-220,968	0	40	8
Brezilya	281,271	-248,880	14	44	22
Bulgaristan	257,812	-169,225	91	157	67
Arjantin	256,338	-255,686	14	78	45
Birleşik Arap Emirlikleri	247,679	-111,226	13	-6	19
Ürdün	246,831	97,636	15	-20	90
Hollanda	238,813	-33,300	20	-24	6
Lübnan	223,587	47,302	10	7	115
İsviçre	187,877	-181,029	15	23	20
Malezya	173,391	-172,322	3	4	21
İngiltere	170,388	46,071	-2	18	11
Romanya	169,302	-154,965	6	44	55

Kaynak: International Trade Center, 2009.

Tablo 5. Suriye'nin İhracatında Başlıca Ülkeler (1000 $)

İthalatçı Ülkeler	**Ticaret Göstergeleri**				
	Suriye'nin 2008 Yılı İhracatı	**Partner Ülke ile 2008 Yılı Ticaret Dengesi**	**Suriye İhracatındaki Büyüme (2004-2008) %**	**Suriye İhracatındaki Büyüme (2007-2008) %**	**Partner Ülkenin Dünya Sıralamasındaki Yeri**
Toplam	8.196,917	-8.872,143	12	24	
Almanya	1.832,186	822,426	14	19	3
İtalya	1.201,573	-306,275	6	-5	8
Fransa	1.035,610	608,843	24	33	6
Türkiye	639,213	-475,627	16	70	21
ABD	373,993	-34,841	-6	214	2
Ürdün	344,467	97,636	16	-5	79
Mısır	306,128	-251,696			50
İspanya	305,513	1.253,000	-8	231	12
Lübnan	270,889	47,302	3	31	82
İngiltere	216,459	46,071	11	97	7
Hollanda	205,513	-33,300	59	-12	9
Avusturya	153,937	60,731	50	-55	26
Birlerşik Arap Emirlikleri	136,453	-111,226	18	6	25
Yunanistan	123,880	61,980	47	253	37
Ukrayna	103,994	-933,338	57	186	40
Hindistan	93,573	-285,122	116	378	16
Bulgaristan	88,587	-169,225	56	345	60
Kore	83,107	-704,014	40	1173	11
Yemen	67,541	62,082	38	35	93
Belçika	65,389	-220,968	17	-7	10
Kanada	52,977	-9,610	42	-29	13
Katar	46,311	29,585	9	-4	65
Polonya	45,486	10,034	66	102	20
Rusya	38,970	-1.901,464	22	3	18
Sudan	32,453	15,231	4	-20	80
Brezilya	32,391	-248,880	21	241	27

Kaynak: International Trade Center, 2009.

Tablo 6'da 2005-2008 dönemi için Suriye'nin dış ticaret hacmi, tablo 7'de de Türkiye-Suriye dış ticaret değerleri verilmiştir. Burada Suriye'nin dış ticaret hacminde 2008 yılı için, 2005 yılına kıyasla neredeyse 2 kat artış göze çarpmaktadır. Türkiye'nin de Suriye ile ticaretinde söz konusu dönem için ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Ancak Türkiye'nin sınır ülke olma avantajını kullanması ve ticaretteki payını artırması, hem bu çalışmanın giriş bölümünde de zikredilen pazar çeşitlendirmesi gerekliliğinin yerine getirilmesi bakımından, hem de ülkemizin orta doğuya açılması, ülkeye döviz girişinin hızlanması, açıkların finansmanı ve ihracata dayalı dengeli büyümenin gerçekleşmesi için önem arz etmektedir.

Tablo 6. Suriye'nin Dış Ticareti (Milyon $)

Yıl	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2005	6.450	7.898	-1.448	14.348
2006	10.919	11.488	-569	22.408
2007	11.546	14.655	-3.109	26.201
2008	8.196	17.069	-8.873	25.265

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 7. Türkiye Suriye Dış Ticaret Değerleri (1000 $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	184.267	545.240	-360.973	729.506
2001	281.141	463.476	-182.334	744.617
2002	266.772	506.247	-239.476	773.019
2003	410.755	413.349	-2.594	824.104
2004	394.783	357.656	37.127	752.439
2005	551.627	272.180	279.477	823.837
2006	609.417	187.250	422.167	796.667
2007	797.312	376.959	420.353	1.174,27
2008	1.113,03	639.213	420.353	1.752,24
2009	1.424,98	327.640	1.097,34	1.752,62

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 8. Türkiye'nin Suriye'ye İhracatında Başlıca Ürünler (ABD Doları)

HS NO	TÜM ÜRÜNLER	797.765.944	1.115.012.521
2523	Çimento	73.754.945	115.162.912
1512	Ayçiçeği, Aspir, Pamuk Tohumu Yağları (Kimyasal Olarak Değiştirilmemiş)	672.348	80.113.088
7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli,Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	17.557.253	40.575.818
2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Ham HariçYağlar	29.684.481	40.449.027
8544	İzole Edilmiş Tel, Kablo; Diğer İzole Edilmiş Elektrik İletkenleri; Fiber Optik Kablolar	64.144.390	35.680.783
7216	Demir/Alaşımsız Çelikten Profil	14.656.134	32.273.622
2309	Hayvan Gıdası Olarak Kullanılan Müstahzarlar	0	29.541.949
5506	Sentetik Devamsız Lifler (Taranmış, İleri İşlem Görmüş)	20.706.475	28.668.813
2515	Mermer ve Traverten, Ekoşin Su Mermeri, Kireçli Taşlar	14.704.387	20.321.522
3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb	17.211.761	20.241.981
1516	Hayvansal ve Bitkisel Yağlar vb. Fraksiyonları	15.603.507	20.187.197
3920	Plastikten Diğer Levha, Yaprak, Pelikül ve Lamlar	14.779.120	19.791.514
7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	19.146.103	19.722.033
5509	Sentetik Devamsız Liften iplik(Dikiş Hariç)(Toptan	17.425.840	17.414.410
5205	Pamuk (Dikiş Hariç) İpliği (Ağırlık; =>% 85 Pamuk) (Toptan)	43.586	16.707.722
1517	Margarin	14.962.824	15.332.600
8703	Otomobil, Steyşın Vagonlar, Yarış Arabaları	10.288.102	13.047.834

Kaynak: International Trade Center, 2009.

Tablo 9. Türkiye'nin Suriye'den İthalatında Başlıca Ürünler (ABD Doları)

HS No	Tüm Ürünler	376.959.229	639.212.676
2709	Ham Petrol (Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar)	117.676.757	315.515.290
2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen –Ham Hariç Yağlar	141.739.426	158.885.797
2510	Tabii Kalsiyum; Tabii Alüminyum Kalsiyum Fosfat ve Fosfatlı Tebeşir	27.684.351	68.229.638
5209	Pamuk Mensucat (Dokuma % 85 < Pamuklu 200g/m 2 'den Fazla)	7.449.919	10.970.389
7606	Alüminyum Sac, Levha ve Şeritler, Kalınlık>0,2 mm	2.417.733	10.225.088
5205	Pamuk (Dikiş Hariç) İpliği (Ağırlık; =>%85 Pamuk) (Toptan)	17.783.298	10.224.594
5201	Pamuk (Kardesiz, Taranmamış)	4.639.126	7.394.422
6402	Ayakkabı; Dış Tabanı, Yüzü Kauçuk ve Plastik Diğer	3.203.706	5.011.467
3402	Yıkama, Temizleme Müstahzarları-sabunlar Hariç	2.311.645	4.071.173
7204	Demir/Çelik Döküntü ve Hurdaları, Bunların Külçeleri	4.224.999	2.951.027
5407	Sentetik İplik, Monofil, Şeritlerle Dokumalar	1.726.194	2.939.508
4105	Koyun ve Kuzuların Dabaklanmış Derileri	84.996	1.880.972
5509	Sentetik Devamsız lifden iplik(Dikiş Hariç)(Toptan)	974.782	1.872.997
8430	Toprak Maden, Cevheri Taşıma, Ayırma, Seçme vb. İş Makineleri	276.400	1.580.835
5402	Sentetik Lif İpliği(Dikiş İpliği Hariç)(Toptan)	537.651	1.556.267
7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	374.709	1.550.033

Kaynak: International Trade Center, 2009.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye-Suriye ticaretinde "Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (Düzey 1) Bazında Yoğunlaşmalar" araştırılmıştır. Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği ürünlerin başında çimento gelirken ithalatında ise petrol ürünleri gelmektedir. Yıllar itibariyle yapılan değerlendirmelerde de görüleceği üzere; Türkiye, Suriye'nin dış ticaretindeki artıştan kazanımlarını artırmalıdır.

Genel olarak kabul gören görüş, ihracatın ekonomik büyüme üzerine olumlu etkide bulunduğudur. İhracat, firmaların sınırlı düzeydeki iç pazar dışında geniş bir piyasaya açılma olanağı kazanarak büyük ölçekte üretim yapmasına ve ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanmasına neden olabilir. Böylece maliyetler düşürülerek üretimde verimlilik artırılabilir. Dış ticaret verimlilik artışının yanı sıra yeni teknolojilerin elde edilmesini (teknoloji ithali) ve yayılmasını sağlayarak ekonomik büyüme oranını da artırmaktadır (Grossman, 1991; Rivera-Batiz ve Romer, 1991; Young, 1991; Yılmazer, 2010). Bu bağlamda; dış ticaret hacmi bakımından Türkiye'nin Suriye ile ticaretinde; sınır ülke olma avantajını kullanması ve ticaretteki payını artırması; hem, bu çalışmanın giriş bölümünde de zikredilen pazar çeşitlendirmesi gerekliliğinin yerine getirilmesi bakımından, hem de ülkemizin orta doğuya açılması, ülkeye döviz girişinin hızlanması, açıkların finansmanı ve ihracata dayalı dengeli büyümenin gerçekleşmesi için önem arz etmektedir.

Ayrıca; (Kula ve Arslan, 2008) çalışmalarında; Türkiye'nin yüksek gelir grubu Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat için tercihlerde benzerlik etkisi görülürken, düşük gelir grubu için endüstriler arası ticaret etkisi gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı ihracat açısından ortaya çıkan bu ikili durumun önümüzdeki dönemde Ortadoğu ülkeleri ile ilgili olarak planlanacak dış ticaret politikası için göz önünde bulundurulması gerekmektedir (http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10688).

Türkiye'nin ikili dış ticaret hacmi, ticaret yapılan ülkenin ekonomik büyüklüğünden olumlu, nüfusundan ve aradaki uzaklıktan olumsuz yönde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilenmektedir. Buna göre, ikili ticaretin ekonomik büyüklük karşısında esnek olduğu, nüfus ve uzaklık karşısında esnek olmadığı söylenebilir. Yani, ticaret hacmi ekonomik büyüklüğe karşı daha duyarlıdır. Yine elde edilen sonuç; Türkiye'nin zengin ülkelerle daha fazla ticarete eğilimli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim nüfus büyüklüğünün ticaret üzerinde olumsuz etkide bulunması da bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Nüfusça kalabalık ülkelerin genellikle yoksul veya düşük gelir gurubunda olmaları bu çıkarımı desteklemektedir (Karagöz ve Karagöz, 2009). Çalışmamızın çeşitli bölümlerinde de değinildiği gibi; Türkiye ile Suriye'nin sınır komşusu olmaları, aralarındaki ticaretin gelişimine yönelik olumlu sinyaller oluşturmakta ve yapılan ekonometrik çalışmaları da destekler niteliktedir.

Öz olarak; Türkiye'nin dış ticaretin, özellikle de sınır ticareti bağlamında kazanımlarını en üst seviyede tutabilmesi için daha çok üretmesi gerekmektedir. Daha fazla üretmek için ise ihtiyacımız olan ham maddeleri nereden alabiliriz sorusuna yanıt aranması gerekmektedir. Ülkeler giderek daha yoğun biçimde arz kaynaklarını genişletme çabası içine girdikçe, dünya ekonomisinin güç merkezi ABD gibi dünya ithalatında önemli paya sahip ülkelerden (talep kaynaklarından) arz kaynaklarına doğru kaymaya başlamaktadır. Asıl kısıtların arz tarafına kayması ile doğal kaynaklara ve hatta işgücü (emek) gibi girdilere bol miktarda sahip ülkelerin dünya piyasalarında yeni odaklar haline gelmesi de kaçınılmaz olmaktadır (Deardorff, 2008:21-22).

Türkiye'nin Ortadoğu sınır ülkeleriyle dış ticaretinde zaman içerisinde mal fasıl yoğunluklarında görülen değişmeler, karşılaştırmalı üstünlüklerin, avantajlı-dezavantajlı malların ve komşu ülkelerin talep yapılarının değişmesine bağlı olarak açıklanabilecektir. Diğer taraftan, bu üç sınır ülkenin petrole sahip olması, bunlardan Irak ve İran'ın yoğun petrol ve doğal gaz rezervine sahip olması Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaretinin en önemli nedeninin doğal kaynak varlığı-yokluğuna dayandığı görülür. Bu durum, Türkiye'nin de özellikle Irak ve Suriye'ye işlenmiş tarımsal mallar ve diğer sanayi malları ihraç etmesine yol açmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin zamanla bu ülkelerle yapmış olduğu karşılıklı ticaret antlaşmalarıyla dış ticarete konu olan ve kolaylık sağlanan mallar netleşmekte ve dış ticaret olgunlaşmaktadır (Akal, 2008:271-296).

Son dönemdeki gelişmeler incelendiğinde ise; bu konuda politik önderlerin yürütmüş oldukları çalışmaların, yaşanan olumsuzlukların tekrarlanmaması için ne denli önemli olduğu açıktır. Bu bağlamda; Türkiye'nin başta Orta Doğu olmak üzere Asya, Afrika ve Uzak Doğu ülkeleri ile yakın ticari ilişkilerde bulunması, bunun için ise çok iyi bir dış politika planlaması ve yürütmesi ülkemizin önünü açacak ve büyümesini önemli ölçüde hızlandıracaktır. Çalışmanın farklı bölümlerinde anılan bölgelerin başını da Suriye çekmektedir ki; Suriye örneğindeki uygulamalardan alacağımız olumlu sonuçlar, Türkiye'nin diğer pazarlara açılmasını da kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Akal, M., (2008), "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim" Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2).

Deardorff, A.V., (2008), "Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor ?" Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, 3(1-2).

DEİK, Suriye Ülke Bülteni, "Türkiye'nin İhracat Ve İthalatında Ürün Bazlı Yoğunlaşma Üzerine Genel Değerlendirme, Şubat 2010.

Ege, Y., (1998), "Türkiye'nin Diş Ticaretinin Bugünü ve 21. Yüzyila Doğru Muhtemel Gelişmeler" Dış Ticaret Müsteşarlığı

Grossman, H. (1991)," Trade, Innovation and Growth". American Economic Review Vol.80.

International Trade Center, 2009. "Suriye Dış Ticaret Verileri"

Karagöz, K. ve Karagöz M., (2009), "Türkiye'nin Küresel Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı" C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, No:10(2).

Kösekahyaoğlu, L., (2007), "Türkiye Dış Ticaretinde Ürün ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", , İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:36(3).

Kula F. ve Arslan A., (2008), "Türkiye'nin Ortadoğu'da Ekonomik Geleceği: Türkiye'nin İhracat Potansiyeline Yönelik Ampirik Bir Analiz", http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10688/, Mpra Paper No. 10688.

Olgun, H. ve Abacıoğlu, U., (2000), "The Characteristics of Foreign Commodity Trade the Degree of Openness in a Developing Country", Ekonomik Yaklaşım, No:36(11).

Özmucur, S. ve Özötün, E., (1990), "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişiklikler", Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, No: 4(1).

Rivera-Batiz, L.A. and P.M. Romer, (1991), "Economic Integration and Endogenous Growth", The Qurterly Journal of Economics, Vol.106/2.

TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı", 2008.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2010), "Dış Ticarette Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi", Faruk Aydın Hülya Saygılı Mesut Saygılı Gökhan Yılmaz Çalışma Tebliği, No: 10/01.

Yıldız, R.ve Delice, G., (2001), "1990 Sonrasında Türkiye İhracatındaki Yapısal Değişimler Üzerine Gözlemler", Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi, No:2(2).

Yılmazer, M., (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme", Celal Bayar Üniversitesi S.B.E Dergisi, No:8(1).

Young, A. A., (1991), "Learning by Doing and the Dynamic Effects of International Trade",
The Quarterly Journal of Economics, 106/2.

www.tuik.gov.tr

ULUSLARARASI PAZARLAMA SÜRECİNDE KOBİ'LERDEKİ İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM YAKLAŞIMLARINA ÇOKLU BİR BAKIŞ

Hasan CABAR[*]

ÖZET

Günümüzde ve gelecekte işletmelerin başarıları büyük oranda insan kaynaklarına yapacakları yatırım ve insan kaynaklarının çalışma koşulları ile doğru orantılıdır denilebilir. Hızlı gelişim sürecinde bulunan uluslararası pazarlamada, insan kaynakları yönetimi anlayışında da köklü değişimler söz konusu olmakta, geleneksel insan kaynakları yönetimi ve iş yapma yöntemlerinin artık tek başına yeterli olmadığı görülebilmektedir.

Uluslararası pazarlama sürecinde birden fazla ülkede faaliyet gösteren, sayıları ve işlem hacimleri her geçen gün artan küçük ve orta ölçekli işletmelerin insan kaynakları yönetimi konusunda ulusal pazarlama yaklaşımı anlayışından farklı olarak uluslararası pazarlama yaklaşımını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada uluslararası pazarlama alanında faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararası bölgeler için insan kaynakları yönetimi yaklaşımlarına çoklu bir bakışın gerekliliğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Uluslararası pazarlama sürecinde küçük ve orta ölçekli işletmelerin, örgütsel verimliliğinin artırılması, çalışanların ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, yani örgütsel ve bireysel faydayı destekleyecek şekildeki yaklaşımların, değişimlerin ve yeni yaklaşımların paralelinde insan kaynaklarının yeni rolüne geçişi üzerinde durulması gerektiği söylenebilir. İşletmelerin en önemli sermayesinin ve rekabet avantajlarının insan kaynağı, diğer bir deyişle "entelektüel sermaye" olması düşüncesinden yola çıkılarak, insan kaynakları yaklaşımlarını uluslararası pazarlamada yeni oluşumlara uygun olarak yapılandırılması ve bu konuda yeni bakış açılarının geliştirilmesi düşünülmelidir.

THE MULTİ-REVIEW TO THE MANAGEMENT APPROACHES OF HUMAN RESOURCES IN SMA'S IN THE PROCESS OF INTERNATIONAL MARKETING

Hasan CABAR[139]

ABSTRACT

It can be called directly proportional that the successes of businesses, largely, it is up to invest to the human resources and operating conditions of human resources in the current and future. In international marketing in the process of rapid growth, become the major changes in the understanding of human resource management, human resource management and traditional methods of doing business no longer can be seen not in itself sufficient.

In the process of international marketing, small and medium-sized businesses, more than one operating in the country, numbers and transaction volumes have been growing.That businesses require a different approach about understanding marketing instead of understanding of national marketing approach in the management of human resources. It is understanding of international marketing approach.

In this study, we aim that small and medium-sized businesses, operating in the field of international marketing, require a new multi-review of human resources management approaches for international areas. It can be called that small and medium-sized businesses in the process of international marketing have to have the more effective of organizational efficiency and to satisfy the needs of employees, the approaches that will support organizational and individual benefits, the new role of human resources in line with changes and new approaches must be said to focus on the transition. The most important capital and competitive advantages of business is the human resource, in other words, "intellectual capital". It is based on the idea that, in accordance with the configuration of new approaches in human resources in international marketing approaches and new perspectives on this issue should be considered in the development.

1. GİRİŞ

Küreselleşme günümüzde serbest rekabetin giderek artmasına yol açmıştır. Yeni strateji arayışına giden işletmeler, teknoloji, sistem ve süreçler gibi başarı kriterlerinin yanı sıra insan kaynakları yönetimi, yetkinlikler, organizasyon yapıları, kurum kültürü gibi belirgin olmayan, kolay algılanamayan, taklidi güç faktörlerin

[*] Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon, hsncabar@kilis.edu.tr
[139] Lecturer, University of Kilis 7 Aralik, Vocational High School, Management and Organization, hsncabar@kilis.edu.tr.

öneminin farkına varmaya başlamışlardır. Bu anlamda en önemli farkı insan kaynakları yönetimi oluşturmaktadır. Rekabet yarışındaki fark "insan"dan kaynaklanmaktadır.

KOBİ'lerde emek yoğun teknolojilerin daha ağırlıklı olmasının doğal bir sonucu olarak, insan faktörü büyük işletmelere göre daha fazla önem taşımaktadır. Ancak ne yazık ki insan kaynakları yönetimi aynı öneme sahip değildir. Yapılan bazı araştırmalara göre, yönetim ve organizasyon, eğitim ve planlama gibi konular KOBİ'lerin istihdam, üretim ve rekabet güçleri üzerinde etkilidir. Genellikle KOBİ çalışanlarının en önemli sorunlarının çoğunluğunun İKY eksikliği ile ilgili olduğu bulunmuştur.

2. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

İnsan kaynakları yönetimi, insan öğesini ön plana çıkaran, onu örgütün merkezinde gören personel yönetimine çağdaş bir bakış açısıdır. İnsan kaynakları yönetimi, işletme içerisinde insanın stratejik öneminin farkına vararak, onu bir maliyet unsuru olarak görmekten çok, işletmeye değer katan, işletmenin etkinlik ve verimliliğe ulaşmasında önemli derecede katkısı olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır (Canman, 1995, s.55).

İnsan kaynakları yönetimini, herhangi bir örgütsel ve çevresel ortamda insan kaynaklarının örgüte, bireye ve çevreye yararlı olacak şekilde, yasalar çerçevesinde, etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayan işlev ve çalışmaların tümü olarak tanımlamak mümkündür (Kaynak, 1998, s.16). İnsan kaynakları yönetimi, işletmelerdeki çalışanların işletmeye katkılarını en üst seviyeye çıkaracak şekilde geliştirip, bütünleştirilmesini temel almaktadır (Baysal, 1993, s.63) Bu özelliği insan kaynakları yönetimini işletmelerin başarısında kritik bir noktaya taşımaktadır.

İnsan kaynakları yönetiminin iki temel amacı vardır (Palmer ve Kenneth,199, s.25). Bunlardan birincisi, insan kaynaklarını organizasyonun amaçları doğrultusunda en verimli ve etkin bir şekilde harekete geçirmek, ikincisi ise, iş görenlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve mesleki bakımdan gelişmelerini sağlamaktır. Yani insan kaynakları yönetimi hem iş görenlerin bilgi, yetenek ve tecrübelerinden en üst düzeyde yararlanarak işletmeyi amaçlarına ulaştırma yönünde çalışmalı, hem de iş görenlerin organizasyondan beklentilerine cevap verebilmek için gerekli yöntemleri kullanmalıdır. Çift yönlü bu görev insan kaynakları yönetimine üst düzeyde bir sorumluluk yüklemektedir.

3. KOBİ'LERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

KOBİ'lerin gerek ülke ekonomisi üzerindeki büyük etkisi, gerekse istihdamdaki önemi son on yılda KOBİ'lerde insan kaynakları yönetimi çalışmalarının artmasına, bu konuda özel yayınlar yapılmasına neden olmuştur (Bacon and Hoque, 2005, s.1976).

İnsan kaynakları yönetimi ve KOBİ'lerin ekonomik performansı arasındaki ilişkiye şüpheyle bakıldığı, aralarındaki pozitif ilişkinin sorgulandığı bir süreçte, son yıllarda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, komplike insan kaynakları yönetimi faaliyetlerini uygulayan birkaç KOBİ'de çok yüksek performans tespit edilmiştir (Bacon ve Hoque, 2005, s.1977). KOBİ'lerde insan kaynakları yapısını tek kelimeyle ifade etmek gerekirse, biçimsel olmayan, informal bir yapıdan söz edilebilir. Bu biçimsel veya resmi olmayan yapı, uygulamalarda kullanım kolaylığı veya pratiklik sağlıyor gibi gözükse de uzun vadede çok iyi sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır (Mayson ve Barrett, 2006, s.449).

İnsan kaynakları gelişimi KOBİ'lerde temel başarı faktörü olarak görülmektedir. Özellikle profesyonel eğitim programları ile bilgi temelli ekonomiye geçiş daha kolay olacaktır. Ancak özellikle yatırım ve insan kaynakları gelişimi için sermaye sıkıntısı çeken KOBİ'ler için eğitim programları masraflı gelmektedir (Filkiewicz, 2005, s.16).

İnsan kaynakları departmanlarının hizmet kalitesini, yapısını ve işletmedeki rolünü belirleyen en önemli faktörlerden biri işletme büyüklüğüdür. Büyük ölçekli işletmelerde insan kaynakları faaliyetleri KOBİ'lerden daha gelişmiştir. Ayrıca işletmenin faaliyet gösterdiği sektör yada endüstri de insan kaynakları yapısını etkileyen bir diğer faktördür. Finans ve bilişim sektörleri üretim sektörüne kıyasla daha komplike ve gelişmiş insan kaynakları sistemlerine sahiptir (Aycan, 2006, s.167).

İnsan kaynakları departmanları işletme büyüklüğüne göre belirlenir. Küçük işletmelerde insan kaynakları departmanının işlevini çok az kişi yapmaktadır. İşletmenin büyümesi ile insan kaynakları departmanına olan ihtiyaç da artmaktadır. İnsan kaynakları departmanının işletmelerdeki rolü genellikle idari uzmanlık şeklinde görülmektedir. İşletmenin yönetsel yapısına dayalı, günlük süreç-odaklı, işlevsel çalışan bir birimdir (Hailey, Farndale, Truss, 2005, s.51).

KOBİ'lerdeki işgören ilişkilerinin, çalışma ortamının küçük ve yakın, işveren ve işgören ilişkisinin karşılıklı bağımlılığa dayalı olması gibi nedenlerle informal olduğunu, yazılmamış geleneksel kurallar ve örtülü bilgi üzerine yürüdüğünü belirtmişlerdir (Bacon ve Hoque, 2005, s.1977).

Küçük işletmelerde formal bir insan kaynakları departmanı olmadan da aday bulma, işe alma gibi insan kaynakları faaliyetleri yürütülmektedir. Ancak özellikle iş sahibi yönetici tarafından yürütülen bu faaliyetler çok da profesyonelce olmamaktadır. İş sahibi yöneticiler insan kaynakları yönetimi hakkında yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmadığı gibi bu faaliyetleri diğer yönetsel faaliyetlerinden zaman ve emek çalan birer unsur olarak görmektedirler (Cardon, 2004, s.299-302).

4. ULUSLARARASI İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ KAVRAMI

Dünya, geçmişte olduğuna oranla çok daha rekabetçi ve değişken bir hale gelmiştir. Bu durum, işletmelerin her nerede ve ne zamanda olursa olsun, rekabet avantajlarını artırmaya çalışmalarına neden olmaktadır. Sermaye, teknoloji veya mekan gibi geleneksel kaynaklar, rekabet avantajları için temel faktörler olma özelliklerini kaybetmekte, işletmeler ise bu kaynakların yerine daha yenilikçi kaynaklara yönelmektedirler. Bu kaynakların başında ise insan kaynakları yönetimi gelmektedir. Aslında geleneksel olarak personel yönetiminin bir fonksiyonu olarak ifade edilebilen insan kaynakları yönetimi, şimdi gerek yöneticiler, personel yöneticileri, şefler, gerekse yönetici olmayanlar arasında paylaşılmaktadır (Sparrow, Schuller ve Jackson, 2000, s.42).

İnsan kaynakları yönetiminin globalleşmesi, en basit şekliyle mevcut insan kaynakları bilgisinin yerel temelden yabancı topraklara doğru genişlemesi olarak ifade edilmektedir. Bu süreç ekseriyetle iki yönde gelişmektedir. Birincisi; yabancı ülkelerin gerçekleri ışığında yerel insan kaynağı uygulamalarının evrensellik sorununa yönelik bir girişimde bulunmaktır. İkincisi ise, uluslar arası işletmeler için benzersiz insan kaynağı konuları üzerine odaklanan özel bir alan çalışmasının gelişimidir (Shenkar, 1995, s.11). İşletmelerin global boyuta ulaşmaları ister istemez insan kaynaklarının yönetiminin evrensel ölçülerdeki bilgiler ışığında değişimini gerekli kılmıştır. Örgütsel yapıda meydana gelen değişimler, mevcut yapı içerisindeki insanların yönetimi için önemli farklılıkları da beraberinde getirir (Cascio ve Bailey, 1995:19). İşletmelerin farklı bölgelere faaliyetlerini yaymaları ile birlikte, yerel insan kaynakları uygulamalarının yetersiz kalması, bu disiplinin alanının da genişlemesinin temel nedenidir. Dünyanın birçok bölgesinde faaliyet gösteren çok uluslu işletmelerin, gerek farklı kültürlerden işgücünü barındırması, gerekse farklı özelliklere sahip bölgelerde faaliyetlerini yürütmeleri nedeniyle, global perspektifte bir insan kaynakları yönetim sistemi oluşturulması kaçınılmazdır.

Sınırların geçmiş yıllara oranla çok kolay bir şekilde aşıldığı dünyada işgücünün hareketliliği de inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. İster ekonomik, isterse sosyal nedenler olsun işgücü koşullarındaki farklılıklar, insanları farklı bölge ve ülkelerde çalışmaya itmiştir. Sadece kendi ülkesinde faaliyet gösteren bir işletmenin dahi dünyadaki işgücü hareketlerinden etkilenmemesi imkânsızdır. Uluslararası insan kaynakları yönetimi, dünya çapında insan kaynakları yönetimi ile ilgilenmektedir ve bunun amacı, çok uluslu işletmelerin global seviyede başarılı olabilmelerini sağlamaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için ise; dünya çapında rekabetçi, etkin, yerel düzeyde sorumlu, en kısa zaman periyodunda esnek ve adapte olabilen, global düzeyde yayılmış birimlerin tümüne öğrenmeyi transfer edebilme yeteneğine sahip olmayı gerektirmektedir (Schuller ve Gary,1996, s.351).

Teknoloji, sermaye ve diğer girdilerin ülkeler arasındaki akışının kısa sürede sağlandığı günümüz dünyasında, rekabetin oldukça yoğun ve yıkıcı yaşandığı piyasa koşullarında çok uluslu işletmeleri rakiplerinden farklı kılacak, bilgi ve beceri sahibi insan kaynaklarına ihtiyaç her zamankinden çok daha fazladır. Özellikle globalleşmenin işletmeleri ulusallıktan uluslar arası boyuta taşıması ile birlikte işletmeler insan kaynaklarının yönetimini de -üretim, pazarlama ve finansal faaliyetlerde olduğu gibi- uluslar arası faktörleri göz önünde bulundurarak değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Çünkü çok uluslu işletmeler ülkelerinin dışındaki birimlerinde sadece kendi ülke vatandaşlarını değil, faaliyet gösterilen ülke vatandaşlarını veya üçüncü ülke vatandaşlarını da istihdam etmektedirler. Özellikle farklı ülke ve kültürlerden, farklı işgücü istihdam eden çok uluslu işletmeler, kadrolama politikalarını global ölçekte değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda bu işletmeler, sadece çalıştıkları departmana değil, işletmenin bütününe sadık insan kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar.

Globalleşme sürecinde insan kaynakları yönetimine düşen görev, faaliyet gösterilen diğer ülkelerdeki çalışanların oluşturulan örgüt kültürüne uyum sağlamasında aktif rol oynamaktır. Ayrıca çok uluslu işletmelerin insan kaynakları birimi ülkeden ülkeye değişen yasal düzenlemeleri ve endüstri ilişkilerini ortak bir düzene sokmakta etkili olmalıdır. Aynı şekilde, işletmelerin birleşmelerinde özellikle iki kültürün birleştirilmesi, yeni ve aynı zamanda ortak bir örgüt kültürünün oluşturulmasında önemli rol yine işletmenin insan kaynakları bölümünün görevidir. (http://www. insankaynaklari.com, 2002:1)

Uluslararası insan kaynakları yönetimi pek çok işletmenin başarılarında kritik öneme sahiptir ve uluslar arası insan kaynakları yönetimi pek çok çok uluslararası işletme için ölüm ve kalım arasındaki farkı oluşturabilir (Schuller ve Gary, 1996, s.352). 21. Yüzyılda uluslararası piyasalar ve finans kaynakları ile strateji konuları,

işletmelerin nasıl etkin bir şekilde yönetilebileceği noktasında, önemli tartışmaların yapıldığı konuların başında gelmektedir. Yine tüm işletmelerin -ister ulusal isterse uluslar arası olsun- rekabet edebilirliliğinin nitelikli eleman bulma ve onu elde tutmaya bağlı olduğunun herkes tarafından kabul gören bir gerçeklik olması nedeniyle, uluslararası işletmelerin yönetiminde daha stratejik düşünme ve hareket etme ihtiyacı global piyasalar dahilinde giderek artan bir öneme ulaşmış ve bu durum özellikle uluslararası insan kaynakları yönetiminin uluslararası işletmeler için stratejik bir güç olarak kabul görmesine temel teşkil etmiştir.

5. ULUSLAR ARASI PAZARLAMADA KOBİ'LERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİM YAKLAŞIMLARI

KOBİ yöneticileri özellikle kuruluş aşamasında işletmeyi kurmak ve yürütmek, üretim, satış ve pazarlama yollarını oluşturmak, nakit akışını sağlamak gibi konularla ilgilendiklerinden insan kaynakları yönetimini ihmal etmektedirler. İşletme büyüdükçe insan kaynakları ile ilgili biçimsel bir yapı oluşturulmak arzu edilirse, bu daha çok iş sahibi yöneticinin inisiyatifine ve bilinç düzeyine bağlı olmaktadır. İş sahibi yönetici bu konuda ciddi ve istekli olursa, elemanları görevlendirmekte yetkin olursa, insan kaynakları politikaları kolaylıkla uygulanabilir. KOBİ'lerde Uluslararası İnsan kaynakları yönetimini uygulamak aynı zamanda bu yöneticilerin, çalışanlarının hukuki haklarının farkında olmasıyla da alakalıdır. Özellikle iş güvenliği ve işçi sağlığı, eşit iş hakkı, eşit ücret, haksız işten çıkarmalar gibi çalışanların yasal haklarını korumayı amaçlayan politikaların oluşturulması işletmelerin bilinçlendirilmesine bağlıdır (Mayson ve Barrett, 2006, s.451).

Genellikle KOBİ'lerin iş sahibi yöneticileri insan kaynakları konusunda resmi bir eğitime ve de tecrübeye sahip olmadıkları için insan kaynakları programlarının kalitesi ve kararları bundan etkilenmektedir. Dahası insan kaynakları için yöneticilerin harcayacakları zaman çok kısıtlıdır. Çünkü yöneticiler insan kaynakları için ayırdıkları zamanın diğer yönetsel problemlere ve konulara ayırmaları gereken zamandan çaldığını düşünmektedirler Klaas vd., 2005, s.434). İnsan kaynakları, yöneticiler tarafından genel yönetimin temel fonksiyonları ile alakalı görüldüğü zaman stratejik olarak düşünülmektedir. Satışları artırmak, müşteri tatmini sağlamak vb. amaçlar için, çalışanların performansını takip ederek stratejik amaçlara ulaşmakta kullanmak için insan kaynakları fonksiyonlarından yararlanmak düşünülmektedir (Klaas vd., 2005, s.435).

İşletmelerde iş sahibi yöneticinin insan kaynakları konusunda bilinçli olması insan kaynakları yönetiminin uygulanmasının temel şartlarından birisidir. Bunun yanında KOBİ'lerde uluslar arası insan kaynakları yönetimini oluşturmanın diğer etkenleri de işletme büyüklüğü, sektör, piyasanın rekabet koşulları, ürün ve işgücü piyasasının yapısı ve temel dinamikleri olarak sayılabilir. Ancak küçük işletmelerdeki iş sahibi yöneticilerin tercihleri informal ve direk ilişkilerden yanadır. Dolayısıyla KOBİ'lerde formal-biçimsel bir insan kaynakları yönetim yapısı olmayışı daha çok yöneticilerden kaynaklanmaktadır (Jack, Hyman, Osborne, 2006: 464).

KOBİ'ler en çok kaynak sıkıntısından ve küçük işletme olmanın getirdiği zorluklardan şikâyet etmektedirler. Biçimsel bir insan kaynakları politikası oluşturmak ise küçük işletmeler için hem parasal açıdan hem de zaman açısından bir maliyet unsuru olmaktadır. Ayrıca işletme kaynakları içinde çok gerekli bir yatırım alanı gibi düşünülmemektedir. (Mayson ve Barrett, 2006: 6) Büyük işletmelere kıyasla küçük işletmelerin insan kaynakları teminindeki sıkıntıları kaynak yetersizliğinden ve örgütün resmi bir yapısı olmaması yüzündendir (Leung, 2003, s.303).

KOBİ'ler üzerine yapılan bazı araştırmalar, kalifiye işgücü eksikliğinin KOBİ'lerin ulusal ve uluslararası gelişmesi üzerindeki engellerden biri olduğunu göstermiştir (Bacon ve Hoque, 2005, s.1977). Lane (1994) ve Hendry vd. (1995) tarafından yapılan çalışmalarda küçük işletmelerin içsel işgücü piyasalarını elde tutmakta daha az şansları olduğu belirtilmiştir. Dış işgücü piyasasında olan değişikliklere karşı daha zayıf ve mevcut kilit işgücünü muhafaza etmekte daha mücadeleci durumdadır. Dolayısıyla (Ritchie, 1993; Atkinson and Storey, 1994; Thatcher, 1996)'ın belirttiklerine göre bu durumlar yüzünden küçük işletmelerin aday bulma sıkıntıları olmaktadır ve büyük işletmelere kıyasla kalifiye eleman elde etme şansları daha düşüktür. Kalifiye eleman sıkıntısını da belirtmişlerdir (Carroll vd., 1999, s.238).

KOBİ'lerde istihdam politikaları profesyonelce yapılamamaktadır. Özellikle maddi sebeplerden dolayı işe alım prosedürleri adım adım yerine getirilmemektedir. Alternatif aday bulma yöntemleri çoğunlukla uygulanmamaktadır. Daha çok eş-dost tavsiyesiyle ve yakın çevreden faydalanılarak aday bulunmaya çalışılmaktadır. Seçim sürecinde ise yapısal olmayan görüşmeler yapılarak aday işe alınmaktadır (Mayson ve Barrett, 2006, s.4). Pek çok KOBİ yöneticisinin mümkün olduğunca az kurmay personel istihdam ettiği gözlenen bir başka olgudur. Özgener'in un sanayiindeki işletmeler üzerine yaptığı çalışmaya göre, işletmelerin genelde gereksinim duydukları işgörenleri kişisel başvurular (%65,5) ve iş dünyası ve çevredeki dost ve akrabalar (%37,9) vasıtasıyla tedarik ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgular dikkate alındığında, gerçekte işletmelerin

nitelikli personel arama konusunda yeterince çaba göstermedikleri ve gerekli yerlere başvurma gereği duymadıkları açıkça görülebilir (Özgener, 2003).

Ulusal ve Uluslararası KOBİ'lerde çok az bir kısmı objektif ve standart testler uygulamaktadır. Görüşmeler yapılandırılmamış ve görüşmecinin subjektif değerlendirmesine göre yapılmaktadır. Adaylarda aranan özellikler ise; inisiyatif sahibi, sorumluluk alabilen, takım çalışmasına yatkın, özenli-dikkatli ve müşteri odaklı olmasıdır. Risk alabilen, tedbir alabilen, öngörü sahibi, girişimci ve performans odaklı olması geri planda kalırken bu özellikler daha çok yönetsel pozisyonlar için aranan nitelikler olarak görülmektedir (Aycan, 2006, s.20).

Piyasa koşulları doğal olarak seçim yapılacak aday potansiyelini de etkilemektedir. Özellikle küçük bölgelerde tecrübeli ve yetenekli eleman bulmak problem olmaktadır. Ancak küçük işletmeler aday bulurken işe uygunluktan ziyade işletmeye uygunluğu ön planda tutmaktadır. İşin gereklerine göre aday aramak yerine küçük işletme koşullarına ayak uydurabilecek kişileri tercih etmektedirler (Mayson ve Barrett, 2006, s.5). Ayrıca aday bulma ve seçme işini küçük işletmelerde genellikle iş sahibi yönetici üstlenmektedir ve bu kişiler detaylı ve düzenli bir aday bulma ve seçme programlarını uygulayamamaktadırlar (Leung, 2003, s.305).

KOBİ'lerde insan kaynakları faaliyetleri genellikle iş sahibi yöneticiler tarafından yürütülmektedir. Ancak KOBİ sahipleri çoğu zaman yöneticilik vasıflarına sahip değildir. Bir işletmenin sahibi olmak, yönetici sayılmak için yeterli kriter olamaz. Hatta, KOBİ'lerde insan kaynaklarının yönetimi "parayı verir, çalıştırırım" düşüncesiyle hafife alınmaktadır. İşletme faaliyetlerinin eşgüdüm içinde yürütülebilmesi için yöneticilerin liderlik yeteneğine sahip olması gerekmektedir (Özgener, 2003).

Nankervis vd.'nin KOBİ'lerde yaptığı bir çalışmada araştırmaya katılan örgütlerin çok küçük bir bölümü (%14), insan kaynakları yönetimini stratejik bir öneme sahip olarak görmektedir. Örgütlerin büyük bir çoğunluğu insan kaynakları departmanlarını yönetsel, işlevsel ve uygulayıcı olarak kabul etmektedirler (Nankervis A, vd., 2002, s.269). Özgener'in (2003) Nevşehir'de un sanayinde faaliyet gösteren KOBİ'ler üzerine yaptığı çalışmada "İnsan Kaynakları ile İlgili Sorunlar" alt başlığında, un sanayii işletmelerinde nitelikli personeli (teknik eleman, gıda mühendisi gibi) işletmede tutma sıkıntısı (%73,8) ve yeterli sayıda nitelikli personele sahip olamama (%71,6) en önemli sorunlarından biri olarak belirtilmektedir. Ayrıca, bu işletmelerin hiçbirinde yöneticiler ve işgörenlerin performansına yönelik sistematik bir değerleme yöntemi olmadığı vurgulanmaktadır.

Uslu ve Demirel (2002) KOBİ'lerde çalışanların sorunlarını şu alt başlıklar altında toplamışlardır: Çalışanlar arasında ekip çalışmasının zayıflığı, iletişim eksikliği, bilgi yetersizliği, güven ortamının olmayışı, motivasyonun sağlanamaması, çalışanların hak ettiği ücreti alamamaları, çalışanlar ile üst yönetimin amaç ve hedeflerindeki farklılıklar, çalışanlar arasındaki adam kayırmacılıktır. Çalışanlara ilişkin sorunları, çalışanlarla birlikte belirlemek ve çözmek verimliliği daha da artıracaktır.

6. ULUSLARARASI PAZARLAMA SÜRECİNDE KOBİ'LERDE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE UYGULANABİLECEK YAKLAŞIMLAR

Uluslararası isletmelerde personel sağlamada ana sorun, ana ülkenin vatandaşlarının mı, yerel vatandaşların mı yoksa üçüncü ülke vatandaşlarının mı çalıştırılacağıdır. Literatür taramalarında çoğunlukla önemli olan yönetim kademelerinde ana ülke vatandaşlarına görev verildiği görülmüştür. İşletmeler diğer işgörenleri faaliyette bulundukları ülkenin vatandaşlarından tercih etmektedirler. Çok sıklıkla olmasa da bazı ulusal farklılıklar olmasına rağmen, daha çok az gelişmiş ülkelerde düşük ücretli işgücünden yararlanmak için üçüncü ülke vatandaşlarının çalıştırılması da söz konusu olmaktadır.

Çokuluslu şirketler, herhangi bir sınırlama yoksa yerel şirketin ilk kuruluş yıllarında kendi işgücünden yararlanır ve daha sonra yavaş yavaş onların yerini yerel işgücü alır. Nitekim çokuluslu şirketler, daha çok işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Faaliyette bulunulacak ülkede tayin, nakil, çeşitli yolluk ve ödeneklerin bulunmaması veya çıplak ücretin düşük olması, yerel işgücünden yararlanma nedenlerinin basında gelmektedir. Öte yandan bazı yerel hükümetler, çokuluslu şirketlerin kendi ülkelerinde yatırım yapmalarına izin verme veya kolaylık sağlamanın ön koşulu olarak yerel işgücünün istihdamını öne sürebilir. Bunun aksine çokuluslu şirketlerde çalışacak yabancı personel sayısını kısıtlayabilir. (çalışma izni, vize v.b.) Ayrıca bazı ülkelerde yerel hükümet yerel halktan seçilen işgücünün, belirli sınıftan, aileden veya bölgeden olmasını da isteyebilir. Bu durum da o şirket için yeni bir seçim kriterini ortaya çıkarır. Normal olarak işgören seçiminde üzerinde durulan ana kriter isin gerektirdiği niteliklerdir.

Ancak bazı ülkelerde bu kriter aile bağlarına, sosyal statüye, dil ve kökene göre değişebilir. Nitelikli olmasa bile birine uyan kişi ise alınır. Çokuluslu şirketlerin, diğer ülkelerde faaliyet göstermelerinden dolayı meydana gelen normal sorunlarının dışında, coğrafi uzaklıktan kaynaklanan ve şirket merkezinden alınamayan

ya da çok az alınan yardımlarla çözümlenmesi gereken ek sorunları da vardır. Her ne kadar gelişen bilgi teknolojisi ana şirket ile yavru şirket arasında anında iletişim kurulmasını mümkün kılsa da bazı kararların yerinde alınması veya sorunların orada çözümlenmesi zorunlu olmaktadır. Bu nedenle çokuluslu şirketlerin yavru şirketlerde istihdam edecekleri yöneticilerin seçimine çok özel önem vermeleri gerekmektedir (Phatak, Çev.: Baransel ve Somay, 1996, s.129).

Uluslararası pazarlama faaliyetinde bulunan KOBİ'lerin insan kaynakları istihdamı ve yönetimi aşamasında bazı konularda gerekli çalışmaları yapması gerektiği söylenebilir;

- **Mülakatlar**

Özellikle uzun süreli ve eşleri de içeren mülakatlar oldukça yararlıdır.

- **Kültürel Değişime Adapte Olabilme**

Tüm otoriteler, olumlu özellikler listesinin üst sıralarında kültürel duyarlılığın yer aldığını kabul etmektedir. Adayın dışarıda başarılı olabilmesi için kendi ülkesiyle evsahibi ülke kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıklara duyarlı olması şarttır.

- **Ruhsal ve Fiziksel Açıdan Sağlıklı Olmak**

Adayların fiziksel ve ruhsal sağlıkları da seçim kriterleri arasında önemli yer tutmaktadır. Sürekli kontrol ve bakım gerektiren hastalığa sahip adayların atanma ihtimalleri çok düşüktür. Duygusal olarak dengeli bir kişinin ruh halleriyle ilgili çok büyük iniş çıkışlar olmaz. Bu kişiler olayların iyi gidişi karşısında aşırı sevinç göstermediği gibi, işler iyi gitmediği zaman da karamsarlığa kapılmazlar.

Adayın içinde bulunduğu psikolojik durum da çok önemlidir. Örneğin; yeni evli ya da ailesinde ciddi rahatsızlıklara sahip yakınları olan yöneticilerin atanmaları zordur, Orta Doğu'da faaliyet gösteren bir Amerikan şirketi için orta yaşlı, çocukları büyümüş bir yönetici olabilir ya da çölde çalışmak için Texas yahut Güney California'dan bir yönetici New England'a göre daha uygun olacaktır.

- **Yaş, Tecrübe, Eğitim**

Çoğu uluslararası işletme yaş ve tecrübe arasında bir denge kurmak için çaba sarfetmektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki, yaşı daha genç yöneticiler uluslararası atamalara karşı son derece isteklidirler. Bazen şirketler onların gelişimi için bu atamaları uygun bulmaktadır.

- **Yönetici Adaylarının Dış Ülkeye Atanma Konusunda Motive Olmaları**

Yöneticilerin bu göreve karsı istekli olmaları önemlidir. Özellikle bazıları bunu bir misyon olarak görmektedir. Kimileri ileride terfileri için önemli bir basamak, ekonomik durumunu iyileştirmek, bilgi ve görgülerini arttırmak için bir fırsat olarak görmektedirler. Ancak bu görevi istemekteki tek nedeni yüksek maaş olan bir yöneticinin gerçekten başarılı olması biraz şüphelidir.

- **Dil Yeteneği**

Bir yabancı dili hızla öğrenebilme yeteneği uluslararası bir yönetici için oldukça önemlidir. Özellikle İngilizce konuşulmayan bir ülkeye atanma söz konusu olduğunda yöneticiye yeni bir dil öğrenme konusundaki yeteneği çok yardımcı olacaktır.

- **Eşler ve Bağlı Bulunulan Diğer Faktörler**

Eşler ve bağlayıcı diğer faktörler de uluslar arası insan kaynağı seçiminde önemlidir. Eğer aile memnun değilse bu durum yöneticinin başarısını olumsuz olarak etkileyecektir. Son zamanlarda yapılan 80 Amerikan şirketinin yurtdışındaki yöneticilerinden başarısız olanlarla ilgili araştırmada, ilk nedenin yöneticinin ailesinin fiziksel ve kültürel çevreye uyumda sorunlar yaşamış olmalarına dayandığı gözlemlenmiştir. Bu olumsuz nedeni ortadan kaldırmak ya da etkilerini azaltmak için şirketin ailelere yabancı çevreye uyumlarını kolaylaştıracak nitelikte eğitimler vererek destek olmaları gerekmektedir.

- **Liderlik Yeteneği**

Bu özelliğin belirlenmesi için, yönetici farklı kriterler açısından incelenir. Kendi ülkesindeki işinde lider olan bir yöneticinin aynı özellikler başka bir ülkede yönetici iken gerçekleştirebileceğini söylemek çok doğru olmaz. Bu nedenle olgunluk, duygusal denge, iletişim yeteneği, özgür irade, yaratıcılık, iş başlatma, kararlılık, diplomatik yetenekler ve ruhsal-fiziksel sağlık gibi özellikler gözönüne alınmalıdır. Eğer bu özellikler olumlu ve yönetici sahip ülke yöneticisi olarak da başarılı ise, başka bir ülkeye rahatlıkla atanabilir.

- **Teknik Yetenek**

Adayın işi yapabilecek yeterli teknik bilgi ve beceriye sahip olması gereklidir. Zira aday bütün diğer özelliklere sahip olsa bile yaptığı işi iyi bilmediği için sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

- **Yönetsel Beceriler**

Aday etkili bir yönetici olmanın anlamını bilmelidir. Yönetim sanatı ve bilimini kavramış bulunmalı ve bilimin sağladığı bilgileri uygulamaya koyacak yeteneğe sahip olmalıdır (Hodgetts ve Luthans, 1991, s.180).

Personel sağlamada ülkenin ve işletmenin getireceği yasal kısıtlamalar ve kurallar önemlidir. Amerikan firmaları, işgörenlerini diğer ülkelerde, yönetimde görevlendirme konusunda pek engellenmeye uğramadıkları halde 1970 öncesinde Amerikan olmayan yabancıların görev alması için aylar süren planlamalar yapılmakta idi. Amerika'ya giriş için karşılaşılan güçlükler işletmelerin deniz aşırı pozisyonlar için Amerikan vatandaşlarını işe almalarına neden olmuştur. Yöneticilerin ülkeye girişinin denetlenmesi bazen ülkelerin yaptıkları ikili ticaret, dostluk ve denizcilik antlaşmalarına bağlı olmaktadır. Fransa ile ABD'nin 1961 yılında yaptıkları antlaşmaya göre uygun ticaret adamlarının, yatırımcıların diğer ülkede yasama, ücretli bir işte çalışma veya iş kurma hakları vardır. Kişilerde aranılan nitelikler arasında en önemlileri milliyetin belli olması, ticaret hayatında iflas etmemiş olmalarıdır (Fanburn ve Tchy, 1984, s.408).

- **Yöneticilere Gidecekleri Bölge Hakkında Bilgi Verilmesi**

Yöneticinin gideceği ülkenin coğrafi yapısı, iklim durumu ve diğer çevresel özellikleri konusunda bilgiler verilir.

- **Kültürel Boyutlar**

Yöneticinin gideceği ülkenin örf ve adetleri, alışkanlıkları, toplumsal yapısı, din, jestler, v.b. gibi konularda bilgi verilir.

- **Hukuki Yapı**

Yöneticilerin gideceği ülkenin en azından şirketi ilgilendiren konulardaki yasaları hakkında bilgilendirilirler. Örneğin iş hukuku, sosyal güvenlik yasaları gibi.

- **Siyasi Yapı**

Yerel ülkenin siyasi yapısı, iktidara gelmesi olası siyasi partilerin felsefe ve yaklaşımları.

- **Ekonomik koşullar**

Yerel ülkedeki ekonomik durumlar hakkında bilgi.

- **Dil Eğitimi**

Uluslararası dil İngilizce olmasına rağmen yerel dilin öğretilmesi veya yerel dili biliyor olsa bile geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle bu dilin telaffuzu ile aksan üzerinde durulmalıdır. Diğer yandan işaret dili yöneticilere öğretilmeye çalışılmalıdır. Bu konuda yapılacak eğitimle yöneticilerin gidecekleri ülkelere daha kolay uyum sağlamalarına, kültürü daha iyi anlamalarına ve is görüşmelerini daha iyi yürütmelerine olanak sağlar. Ayrıca dil eğitimi tüm aile için zorunludur. 20-30 saatlik bir dil eğitimi bu konuda farklılık yaratacak ve aileye başlangıç için gerekli güveni verecektir.

- **Örgütün Tarihi, Kültürü ve Dinamikleri**

Özellikle ev sahibi ülke ve üçüncü ülke kaynaklı yöneticilere uluslararası şirketin tarihi, değerler, alışkanlıkları ve dinamikleri öğretilmelidir.

Yöneticiler dışındaki personele de kaynaklarına göre yukarıda belirtilen konularda eğitim verilir.

7. SONUÇ

Ekonomik hayatın temel dinamiklerinden olan işletmelerin globalleşme süreci ile birlikte yaşadığı önemli dönüşümlerden birisi, özellikle teknoloji ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler neticesinde, birçok ülkede faaliyet gösterme imkânı bulmalarıdır. Birçok ülkede faaliyet gösteren çok uluslu işletmelerin, bu özelliklerinden dolayı örgütsel yapılarında ve yönetsel faaliyetlerinde farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu farklılıklar ister istemez işletmelerin insan kaynakları yapısına da yansımaktadır. İşgücünün ülke ve bölgeler arasındaki akışı işletmelerin farklı ülke insanlarından oluşan bir çalışan yapısına sahip olmasına neden olmaktadır. Özellikle farklı ülkelerden çalışanlara sahip uluslararası işletmelerin, bütün çalışanların kültürel bütünlüğünü sağlayacak bir yapıyı oluşturması gerekmektedir. Yine uluslararası işletmelerin farklı ülkelere yönelmesi ve oralarda faaliyet göstermesi sonucunda işletmenin kendi ülkesinden olan çalışanlarını başka ülkelerdeki faaliyetlerinde çalışmak üzere transfer etmesi gerekmektedir. Bu nedenle uluslar arası işletmelerin insan kaynaklarının yönetiminde yapısal farklılıkların göz önünde bulundurulması şarttır.

Çok Uluslu İşletmelerin insan kaynaklarının yönetiminde geleneksel insan kaynakları yaklaşımlarının yetersiz kalması ve insan kaynakları yönetiminin işletmelerin başarılarında üstlendiği kritik rol, uluslar arası insan kaynakları yönetimini ortaya çıkarmıştır. Faaliyetlerin artan oranda karmaşıklığı, farklı birçok ülkede faaliyet gösterilmesi nedeniyle daha fazla riske maruz kalma olasılığı, daha fazla toplumsal ve politik etki, yerel farklılıklar nedeniyle yönetime farklı yaklaşımlar getirilmesinin gerekliliği gibi nedenler insan kaynakları yönetiminde uluslar arası yaklaşımın ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Çok uluslu işletmelerin faaliyet alanlarının büyümesi insan kaynakları bölümlerinin sorumluluk alanının da genişlemesine neden olmuştur. Bu genişleme insan kaynaklarının önemini artırmış ve işletmeler için kritik bir noktaya gelmesinde temel etken olmuştur. İster ulusal, isterse çok uluslu olsun bugün bütün işletmeler için, bilgiyi üreten ve kullanan

insanın önemi en üst düzeydedir ve işletmeler bünyelerindeki insan kaynaklarından azami ölçüde yararlanabilmek için etkin bir sistemi kurmak zorundadırlar.

KAYNAKÇA

AYCAN Z., "Managing Human Resources in the Middle East", **Human Resource Management in Turkey**, içinde, Budhwar P. S. ve Mellahi K. (Edt.), London, Routledge Published, Eylül 2006.

BACON N. ve HOQUE K., "HRM in the SME sector: valuable employees and coercive networks", **International Journal of Human Resource Management** 16:11, November 2005.

BAYSAL A. C., *Çalışma Yaşamında İnsan,* İ.Ü.İşletme Fak. Yay., No:225, İstanbul, 1993.

CANMAN D. , *Çağdaş Personel Yönetimi*, TODAİE Yayınları, No:260, Ankara, 1995.

CARDON M. S., STEVENS C. E., "Managing Human Resources In Small Organizations: What Do We Know?", **Human Resource Management Review** 14, 295–323, 2004.

CARROLL M., MARCHINGTON M., EARNSHAW J., TAYLOR S., "Recruitment In Small Firms Processes, Methods And Problems", **Employee Relations**, Vol.21 No.3, 236-250, 1999.

CASCIO W., BAILEY E., "International Human Resource Management:The State of Research and Practice", *Global Perspectives of Human Resource Management,* Ed: Oded Shenkar, Prentice Hall Inc., New Jersey;15-36, 1995.

FANBURN C., TCHY N., **Strategic Human Resources Management**, New York, John Willey&Sons, 1984.

FILKIEWICZ S., "Improvement of Competitiveness of Polish SME‟s through Human Resources Development; EU-Programmes", **Uluslararası "Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde KOBİ'ler: Türkiye ve Benzer Ülke Deneyimleri" Sempozyumu**, 19-22, Mayıs 2005, Bandırma.

HAİLEY H. V., FARNDALE E. ve TRUSS C., "The HR Departments Role in Organisational Performance", **Human Resource Management Journal,** Volume 15, No 3, 49-66, 2005.

HODGETTS R., LUTHANS F., **International Management**, New York, Mc Grew Hill, 1991.

http://www. insankaynaklari.com/bireyler/trends/makale/ik_yonetimcokrollu.asp (24.01.2002)

JACK S, HYMAN J., OSBORNE F., "Small Entrepreneurial Ventures Culture, Change and

The Impact on HRM: A Critical Review", **Human Resource Management Review**, Volume 16, Issue 4, December 2006.

KAYNAK T., ve diğ., *İnsan Kaynakları Yönetimi,* İ.Ü.İşletme İktisadi Ens.Yay.No:406, İstanbul, 1998.

KLAAS B. S., YANG H., GAINEY T., MCCLENDON J. A., HR in The Small Business Enterprise: Assessing The Impact of PEO Utilization", **Human Resource Management**, , Vol 44, No 4, 433-448, Winter 2005.

LEUNG A., "Different Ties For Different Needs: Recruitment Practices Of Entrepreneurial Firms At Different Developmental Phases", **Human Resource Management**, Vol. 42, No. 4, 303–320,Winter 2003.

MAYSON S., BARRETT R., "The „Science‟ and „Practice‟ of HRM in Small Firms**", Human Resource Management Review,** Volume 16, Issue 4, 447-455 , December, 2006.

NANKERVIS A., COMPTON R., SAVERY L., "Strategic HRM in Small and Medium

Enterprises: A CEO‟s Perspective?", **Asia Pacific Journal of Human Resources**, 40,

(2), 260-273 , 2002.

ÖZGENER Ş., "Büyüme Sürecindeki KOBİ'lerin Yönetim Ve Organizasyon Sorunları: Nevşehir Un Sanayii Örneği", **Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, Ss. 137-161 , Ocak-Haziran 2003.

PALMER M., KENNETH T.W., İnsan Kaynakları, Çev: Doğan Şahiner, Rota Yay., İstanbul, 1993.

PHATAK A., Çev.: Prof.Dr. Atilla Baransel, Ars.Gr. Tomris Somay, **Uluslararası Yönetim**, İstanbul, İşletme Fakültesi Yayını, 1996.

SCHULLER, R. S., GARY W.F., " International Human Resources Management", Betty Jane Punnett ve Oded Shenkar (editors), *Handbook for International Management Research*, Blackwell Publishers, Massachusetts; 351-401, 1996.

SHENKAR, O.," The Globalization of Human Resource Management: The Interdisciplinary Challenge", *Global Perspectives of Human Resource Management,* Ed: Oded Shenkar, Prentice Hall Inc., New Jersey;11-13, 1995.

SPARROW P., SCHULLER R.S., JACKSON E.S., "Convergence or Divergence: Human Resource Practices and Policies for Competitive Advantage Worldwide", *Readings and Cases in International Human Resource Management,* Ed: Mark Mendenhall ve Gary Oddou, South

Western Pub., Kanada;42-69, 2000.

USLU S., DEMİREL Y., "KOBİ'lerde Çalışanların Sorunları Üzerine Bir Araştırma", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, 173-184, 2002.